Proceedings

รายงานสืบเรื่องจากการประชุมวิชาการ

งานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 7

โดย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม

Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา : พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน

The 7th National Academic Conference (MCU.RK.2025)

"Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World"

วันเสาร์ ที่ 30 สิงหาคม 2568

ณ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

รายงานสืบเรื่องจากการประชุมวิชาการ (Proceedings)
งานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 7 The 7th National Academic Conference (MCU.RK.2025)

เรื่อง "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน"
Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World

ที่ปรึกษา

พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.
พระธรรมวชิรปัญญาจารย์, รศ.ดร.
พระเทพวัชรสารบัณฑิต, รศ.ดร.
พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.
รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม
พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร.
พระธรรมวชิโรดม, รศ.ดร.
พระราชวชิรสุตาภรณ์
พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.

กองบรรณาธิการ

๑.	พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	บรรณาธิการ
๒.	พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รองศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการ
๓.	พระสุธีรัตนบัณฑิต, รองศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการ
๔.	พระเมธาวินัยรส, รองศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการ
๕.	พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร.	กองบรรณาธิการ
๖.	พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตตโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการ
๗.	ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง	กองบรรณาธิการ
๘.	ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ	กองบรรณาธิการ
๙.	ศาสตราจารย์พิเศษ ร้อยโท บรรจบ บรรณรุจิ	กองบรรณาธิการ
๑๐.	รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม	กองบรรณาธิการ
๑๑.	รองศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	กองบรรณาธิการ
๑๒.	รองศาสตราจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์	กองบรรณาธิการ
๑๓.	รองศาสตราจารย์ ดร.สิริกร กาญจนสุนทร	กองบรรณาธิการ
๑๔.	รองศาสตราจารย์ พ.ต.อ.หญิง ดร.ศิริพร นุชสำเนียง	กองบรรณาธิการ
๑๕.	รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน	กองบรรณาธิการ
๑๖.	รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง	กองบรรณาธิการ
๑๗.	รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง	กองบรรณาธิการ
๑๘.	รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์	กองบรรณาธิการ
๑๙.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์	กองบรรณาธิการ
๒๐.	รองศาสตราจารย์ ดร. มานพ นักการเรียน	กองบรรณาธิการ
๒๑.	รองศาสตราจารย์ ดร. อำพล บุดดาสาร	กองบรรณาธิการ
๒๒.	พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รองศาสตราจารย์ ดร.	กองบรรณาธิการ

๒๓.	พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการ
๒๔.	พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการและเลขานุการ
๒๕.	พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการและผู้ช่วยเลขานุการ

จัดทำโดย :

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี เลขที่ 51 หมู่ที่ 2 ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม 73210 โทรศัพท์โทรสาร 034-326912 www.rk.mcu.ac.th

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

บทบรรณาธิการ

ในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญในทุกมิติของชีวิตมนุษย์ การประชุมวิชาการครั้งนี้ได้เปิดประตูสู่การสำรวจมิติใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างโลกเสมือนจริงกับประสบการณ์ทางศาสนาและจิตวิญญาณ นับตั้งแต่สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ที่ทำให้กิจกรรมทางศาสนาจำนวนมากต้องปรับตัวเข้าสู่รูปแบบออนไลน์ สิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือการค้นพบว่าโลกเสมือนจริงไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคำสอนทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังกลายเป็นพื้นที่แห่งการสร้างสรรค์ประสบการณ์ทางจิตวิญญาณรูปแบบใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะตัว การละลายของขอบเขตทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และแม้แต่กายภาพ ได้เปิดโอกาสให้เกิดชุมชนศรัทธาข้ามพรมแดนที่มีความหลากหลายอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน เมื่อเทคโนโลยีพัฒนาแบบก้าวกระโดด ประเด็นเหล่านี้จะกลายเป็นส่วนสำคัญของการดำเนินชีวิตมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 หวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการ ผู้นำทางศาสนา นักพัฒนาเทคโนโลยี และผู้ที่สนใจในอนาคตของความเชื่อและจิตวิญญาณมนุษย์ในยุคดิจิทัล เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์โลกเสมือนที่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ การเติบโต และการเชื่อมโยงทางจิตวิญญาณอย่างแท้จริง

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม ในฐานะสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการผลิตและเผยแพร่ผลงานวิจัยหรือผลงานวิชาการเพื่อให้เกิดการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ ดังนั้น วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้กำหนดจัดงาน “การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 7 ในหัวข้อ “Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน” มีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยน เผยแพร่ผลงานวิจัย ผลงานวิชาการระดับชาติ และเพื่อการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์เชิงบูรณาการในการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมของคนในสังคม ประเทศชาติ

ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 7 มีการปาฐกถาพิเศษ เรื่อง “Virtual Spirituality: ศาสนาในเครือข่ายไร้พรมแดน” โดย พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การเสวนาทางวิชการ การนำเสนอผลงานทางวิชาการ การจัดแสดงนิทรรศการผลงานทางวิชาการ โดยมีผลงานผ่านการนำเสนอรวม 94 ผลงาน เป็นผลงานจากหน่วยงานภายในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 9 หน่วยงาน และจากหน่วยงานภายนอก 24 หน่วยงาน

ขออนุโมทนาขอบพระคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมให้การจัดกิจกรรมบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการและสำเร็จลงด้วยดี ในนามคณะกรรมการดำเนินงานหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความร่วมมือที่ดีจากทุกท่านเช่นนี้ต่อไป หากกิจกรรมนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ทางคณะกรรมการดำเนินงานต้องกราบขออภัยมา ณ โอกาสนี้ และขอขอบคุณสำหรับเมตตาธรรมคำนี้แนะต่าง ๆ เพื่อจะนำไปปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในคราวต่อไป

(พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, ผศ.ดร.)
บรรณาธิการงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 7
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โครงการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ
การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 7
ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน"
The 7th National Academic Conference (MCU.RK.2025)
Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World

๑. ชื่อโครงการ : โครงการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 7 ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน" The 7th National Academic Conference On Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World (MCU.RK.2025)

๒. ส่วนงานหลักที่รับผิดชอบ : วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ภาคีเครือข่าย/หน่วยงานที่เข้าร่วม

1) สมาคมวิชาการ / สมาคมวิชาชีพ

สมาคมปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย
สมาคมปัญญาประดิษฐ์ประเทศไทย
สมาคมนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาสยาม
สมาคมผู้สื่อข่าวและช่างภาพอาชญากรรมแห่งประเทศไทย

2) หน่วยงานภายใน

คณะครุศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์
วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส
วิทยาเขตขอนแก่น
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย
วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
หน่วยวิทยบริการ วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

3) **หน่วยงานภายนอก**

มหาวิทยาลัยมหิดล
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
มหาวิทยาลัยทักษิณ
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่ วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
วิทยาลัยนาฏศิลปเชียงใหม่ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ วิทยาลัยชุมชนน่าน
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
เรือนจำกลางนครปฐม กรมราชฑัณฑ์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ
โรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด กาญจนบุรี โรงเรียนบ้านบุ่งคำ จังหวัดอุบลราชธานี
โรงเรียนราชวินิตบางเขน กรุงเทพมหานคร กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา
บริษัท ผลิตไฟฟ้าราชบุรี จำกัด บริษัทสกาย ออนไลน์กรุ๊ป จำกัด
CCCC Dredging Southeast Asia Sdn. Bhd. บริษัท ไทยรุ่งเรือง คอร์ปอเรชั่น จำกัด
สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา
ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

4. สนับสนุนและสอดคล้อง

สนับสนุนพันธกิจ : ด้านการวิจัยและพัฒนา, ด้านการบริการวิชาการ

สอดคล้องกับแผนพัฒนาวิทยาลัยสงฆ์ : ยุทธศาสตร์ ข้อที่ 2 พัฒนางานวิจัยและการประยุกต์ใช้พุทธศาสน์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้กับสังคม

5. หลักการและเหตุผล

ในยุคที่การปฏิวัติดิจิทัลกำลังเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานของสังคมโลก เทคโนโลยีโลกเสมือนได้ก้าวขึ้นมาเป็นกลไกสำคัญที่กำหนดทิศทางใหม่ของการมีปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในทุกมิติ รวมถึงมิติทางจิตวิญญาณและความเชื่อทางศาสนาที่เป็นรากฐานสำคัญของวิถีชีวิตมนุษย์มาตั้งแต่อารยธรรมเริ่มต้น การเกิดขึ้นของเมตาเวิร์สและแพลตฟอร์มโลกเสมือนขนาดใหญ่ต่างๆ ไม่เพียงแต่สร้างโอกาสใหม่สำหรับการประกอบศาสนกิจ การสร้างชุมชนศรัทธา และการเผยแผ่คำสอนในรูปแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน แต่ยังเปิดประตูสู่การคิดใหม่เกี่ยวกับความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และการเข้าถึงประสบการณ์ทางศาสนาในโลกไร้พรมแดน สถานการณ์โลกในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาได้เผยให้เห็นถึงความเปราะบางของระบบการประกอบศาสนกิจแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวิกฤตการแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่บังคับให้สถาบันศาสนาทั่วโลกต้องปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาอย่างรวดเร็วและกะทันหัน การปิดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และการจำกัดการชุมนุมทำให้เกิดการทดลองใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่การถ่ายทอดสดพิธีกรรมผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ไปจนถึงการสร้างวัดเสมือนและโบสถ์ดิจิทัลที่สามารถรองรับผู้เข้าร่วมจากทั่วโลก

ปัจจุบันสถาบันศาสนาระดับโลกกำลังเผชิญกับความท้าทายที่ซับซ้อนในการปรับตัวเข้าสู่ยุคดิจิทัล โดยเฉพาะการเข้าถึงและสร้างความผูกพันกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เติบโตมาพร้อมกับเทคโนโลยีและมีความคาดหวังต่อประสบการณ์แบบดิจิทัลที่มีปฏิสัมพันธ์สูง ข้อมูลจากศูนย์วิจัยพิว (Pew Research Center) ชี้ให้เห็นว่าประชากรรุ่น Z และรุ่นมิลเลนเนียลมีแนวโน้มลดลงในการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาแบบดั้งเดิม แต่กลับมีความสนใจในการสำรวจจิตวิญญาณผ่านช่องทางใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดิจิทัลของพวกเขา โลกเสมือนจึงกลายเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพสูงในการสร้างประสบการณ์ทางศาสนาที่หลากหลาย เข้าถึงได้ทั่วโลก และสามารถปรับแต่งให้ตอบสนอง

ความต้องการเฉพาะบุคคลของผู้คนในศตวรรษที่ 21 ตัวอย่างเช่น โครงการของวัดในพระพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นในแพลตฟอร์มต่างๆ เพื่อให้ผู้นับถือศาสนาพุทธทั่วโลกสามารถทำสมาธิและเข้าร่วมพิธีกรรมร่วมกันโดยไม่จำกัดด้วยระยะทางทางภูมิศาสตร์ ประเทศไทยในฐานะสังคมพหุศาสนาที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเป็นศูนย์กลางสำคัญของพระพุทธศาสนาในภูมิภาค จำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัยเชิงลึกและเป็นระบบเกี่ยวกับผลกระทบของเทคโนโลยีโลกเสมือนต่อการปฏิบัติศาสนกิจ การสร้างความเข้าใจระหว่างศาสนา และการพัฒนาแนวทางใหม่ในการดูแลจิตวิญญาณของประชาชนในยุคดิจิทัล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมไทยที่มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อพื้นบ้าน และศาสนาอื่นๆ อย่างลงตัว ประเทศไทยยังต้องเผชิญกับความท้าทายเฉพาะตัวในการรักษาสมดุลระหว่างการเปิดรับเทคโนโลยีใหม่กับการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมทางศาสนาที่มีมาช้านาน การจัดประชุมวิชาการครั้งนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับบริบท การสร้างแนวทางปฏิบัติที่สมดุล และการเตรียมความพร้อมสำหรับอนาคตของศาสนาในโลกดิจิทัลที่กำลังจะมาถึง

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม ในฐานะสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการผลิตและเผยแพร่ผลงานวิจัยหรือผลงานวิชาการเพื่อให้เกิดการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ ดังนั้น วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้กำหนดจัดงาน Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน” The 7th National Academic Conference “Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World” (MCU.RK.2025) เพื่อเป็นกลไกส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพบุคลากรวิทยาลัยสงฆ์ในการผลิตและเผยแพร่งานวิชาการ งานสร้างสรรค์ที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อสังคม เพื่อเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายสถาบันการศึกษา นักวิชาการและชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์เรียนรู้ระหว่างกันก่อให้เกิดการนำไปใช้ประโยชน์ทั้งเชิงวิชาการและเชิงพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดประชุมวิชาการครั้งนี้จะเป็นการแสดงให้เห็นศักยภาพด้านการพัฒนางานวิชาการของวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดีและเป็นการยกระดับการยอมรับในแวดวงวิชาการยิ่งขึ้น อีกทั้งเป็นเวทีนำเสนอผลงานและนวัตกรรมที่เป็นผลจากการศึกษาวิจัยสู่การนำไปใช้ประโยชน์ และเพื่อเป็นการฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน และสร้างสรรค์อนาคตเพื่อตน เพื่อสังคมและประเทศชาติต่อไป

6. วัตถุประสงค์

6.1 เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนและเผยแพร่ผลงานทางวิชาการระดับชาติ เพื่อการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์เชิงบูรณาการในการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมของคนในสังคมประเทศชาติ

6.2 เพื่อเป็นเวทีเผยแพร่ผลงานวิชาการ ผลงานวิจัย และเป็นเวทีแลกเนื่องความรู้และประสบการณ์ระหว่างนักวิชาการ ผู้นำทางศาสนา นักพัฒนาเทคโนโลยี และผู้ปฏิบัติงานภาคสังคม ในการพัฒนาแนวทางการใช้โลกเสมือนเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติทางศาสนาอย่างสร้างสรรค์

7. กิจกรรมในงาน

7.1) การปาฐกถาพิเศษ เรื่อง “Virtual Spirituality: ศาสนาในเครือข่ายไร้พรมแดน”

โดย พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

7.2) การเสวนาวิชาการ เรื่อง “Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน” ผู้ร่วมเสวนา ประกอบด้วย

1. ศ.ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ศ.พิเศษ ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ราชบัณฑิต
3. รศ.ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกูล มหาวิทยาลัยมหิดล
4. ผศ.ดร.ไพศาล เครือแสง มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
5. รศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน มหาวิทยาลัยมหิดล

7.3) การนำเสนอผลงานวิชาการ ผลงานด้านการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และสหวิทยาการศึกษา ด้านการพัฒนานวัตกรรมเชิงสังคมและเชิงพื้นที่ และผลงานระดับบัณฑิตศึกษา แบบบรรยาย (Oral Presentation)

7.4) การนำเสนอผลงานโครงการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม CCS

โดย นิสิต ป.โท พัฒนาสังคม รุ่น 7 จำนวน 3 กลุ่ม ประกอบด้วย

1) กลุ่มที่ 1 บ้านโคกขาม “พลังเยาวชน” พลังชุมชนลดขยะชายฝั่งทะเล
2) กลุ่มที่ 2 “ดาวเรืองคืนชีพ” ชุมชนวัดท่าพูด
3) กลุ่มที่ 3 “กล้วยพื้นบ้าน สร้างงาน สร้างเงิน”

7.5) การจัดนิทรรศการแสดงผลงาน

1) การนำเสนอผลงานวิชาการด้วยโปสเตอร์ (Poster Presentation)
2) นิทรรศการเครือข่ายครูภูมิปัญญาวิถีพุทธส่งเสริมอาชีพสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุ ชุมชนไร่ขิง
3) นิทรรศการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าว ชุมชนโพรงมะเดื่อ
4) นิทรรศการผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้งานเกษตร (ใบอ้อย) เกษตรกรอำเภอบ้านไร่ อุทัยธานี
5) นิทรรศการแปรรูปวัสดุเหลือทิ้งจาก “มะพร้าวน้ำหอม” เป็น “ถ่านไบโอชาร์” ราชบุรี

8. ผลสำเร็จ

ตัวชี้วัด (KPI)		**เป้าหมาย**	**ผลดำเนินการ**
1	มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้าร่วม	5 หน่วยงาน	37 หน่วยงาน
2	มีผลงานเข้าร่วมนำเสนอ	50 ผลงาน	94 ผลงาน
3	ค่าเฉลี่ยประเมินความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรม	3.50	4.76
4	ค่าเฉลี่ยประเมินการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้	3.50	4.81

9. ประโยชน์ที่ได้รับ

9.1 ได้พัฒนาองค์ความรู้และแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทไทย ซึ่งการประชุมวิชาการครั้งนี้จะสร้างฐานข้อมูลความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีโลกเสมือนในกิจกรรมทางศาสนาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและประเพณีไทย ผลจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างนักวิชาการ ผู้นำทางศาสนา และผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีจะนำไปสู่การสร้างแนวทางปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในสถาบันศาสนาต่างๆ ทั่วประเทศ พร้อมทั้งการพัฒนาเครื่องมือและวิธีการใหม่ที่จะช่วยเสริมสร้างการเข้าถึงกิจกรรมทางศาสนาสำหรับกลุ่มคนรุ่นใหม่ และประชาชนทั่วไปที่มีข้อจำกัดในการเข้าร่วมกิจกรรมแบบดั้งเดิม

9.2 นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา ประชาชน ผู้สนใจทั่วไป สามารถนำองค์ความรู้จากเวทีเสวนาทางวิชาการและองค์ความรู้จากการเผยแพร่ผลงานวิชาการ ผลงานวิจัย ทางด้านพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และด้านทวารวดีศึกษา ด้านสังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ การพัฒนาสังคม ด้านสาขาสหวิทยาการศึกษา ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมของสังคมประเทศชาติได้

คำสั่ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่๑๕๑๓/ ๒๕๖๘
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗
ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน"
The 7th National Academic Conference (MCU.RK.2025)
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เพื่อให้การจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗ ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน" The 7th National Academic Conference "Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World" (MCU.RK.2025) ในวันเสาร์ ที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๘ ณ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุตามวัตถุประสงค์และตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๗ (๑) และ (๔) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗ ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน" The 7th National Academic Conference "Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World" (MCU.RK.2025) วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วย :-

คณะกรรมการอำนวยการ

๑.	พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.	ที่ปรึกษา
๒.	พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร.	ที่ปรึกษา
๓.	พระธรรมวชิรปัญญาจารย์, รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
๔.	พระธรรมวชิโรดม, รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
๕.	พระเทพวัชรสารบัณฑิต, รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
๖.	พระราชวชิรสุตาภรณ์	ที่ปรึกษา
๗.	พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
๘.	พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
๙.	รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม	ที่ปรึกษา
๑๐.	พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, ผศ.ดร	ประธานอำนวยการ
๑๑.	พระครูปฐมธีรวัฒน์, ดร.	รองประธานอำนวยการ
๑๒.	ดร.วันไชย์ กิ่งแก้ว	รองประธานอำนวยการ
๑๓	พระครูปลัดพงษ์พันธ์ วํสวโร	กรรมการ
๑๔.	ผศ.ดร.มาเรียม นิลพันธุ์	กรรมการ
๑๕.	นางสาวณัชชา ณัฐโชติภคิน	กรรมการ
๑๖.	ดร.สัญญา สดประเสริฐ	กรรมการ

๑๗. พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม, ผศ.ดร. กรรมการ
๑๘. พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผศ.ดร. กรรมการ
๑๙. พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผศ.ดร. กรรมการ
๒๐. พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผศ.ดร. กรรมการ
๒๑. นางสาวพิชาณันช์ เตชะประสิทธิวานิช กรรมการและเลขานุการ

มีหน้าที่ : กำหนดแนวทางการดำเนินงาน สนับสนุนการดำเนินงาน พิจารณาให้ข้อเสนอแนะ แก้ไขปัญหาอุปสรรค อำนวยการและกำกับติดตามผลการดำเนินงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

คณะกรรมการดำเนินงาน

๑. ดร.วันไชย์ กิ่งแก้ว ประธานดำเนินงาน
๒. พระครูปฐมธีรวัฒน์, ดร. รองประธานดำเนินงาน
๓. พระครูปลัดพงษ์พันธ์ วํสวโร กรรมการ
๔. พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผศ.ดร. กรรมการ
๕. พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผศ.ดร. กรรมการ
๖ พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม, ผศ.ดร. กรรมการ
๗. พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ, ดร. กรรมการ
๘. พระมหาณรงศ์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร. กรรมการ
๙. พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต, ดร. กรรมการ
๑๐. พระมหาอริยะ อริยชโย, ดร. กรรมการ
๑๑. พระมหาถนอม ฐานวโร, ดร. กรรมการ
๑๒. พระวีรวัฒน์ จนฺทวณฺโณ กรรมการ
๑๓. ดร.สัญญา สดประเสริฐ กรรมการ
๑๔. ผศ.ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล กรรมการ
๑๕. ผศ.ดร.สายน้ำผึ้ง รัตนงาม กรรมการ
๑๖. ผศ.ดร.นพ.บรรพต ต้นธีรวงศ์ กรรมการ
๑๗. ผศ. (พิเศษ) ดร.สรวิชญ์ วงษ์สอาด กรรมการ
๑๘. นางสาวณัฏฐพัชร หอมจันทร์ กรรมการ
๑๙. ดร.อัญธิษฐา อักษรศรี กรรมการ
๒๐. ดร.ปัทมาวดี แสนเขื่อนแก้ว กรรมการ
๒๑. นายวีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ กรรมการ
๒๒. พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผศ.ดร. กรรมการ
๒๓. นางสาวพิชาณันช์ เตชะประสิทธิวานิช กรรมการและเลขานุการ
๒๔. นางสาวกมลพร คิ้มแหน ผู้ช่วยเลขานุการ
๒๕. นางสาวณัชชา ณัฐโชติภคิน ผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ : ดำเนินงานในโครงการ ประสานการทำงานร่วมกับคณะทำงานฝ่ายต่างๆ ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยมีประสิทธิภาพ และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมายได้รับมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายวิชาการ

๑. พระครูปฐมธีรวัฒน์, ดร. ประธานคณะทำงาน
๒. พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผศ.ดร. รองประธานคณะทำงาน

๓.	พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผศ.ดร.	รองประธานคณะทำงาน
๔.	ดร.สัญญา สดประเสริฐ	คณะทำงาน
๕.	นางสาวณัฏฐพัชร หอมจันทร์	คณะทำงาน
๖.	พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม, ผศ.ดร.	คณะทำงาน
๗.	พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต, ดร.	คณะทำงาน
๘.	พระมหาอริยะ อริยชโย, ดร.	คณะทำงาน
๙.	พระมหาถนอม ฐานวโร, ดร.	คณะทำงาน
๑๐.	ผศ.ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล	คณะทำงาน
๑๑.	ผศ.ดร.นพ.บรรพต ต้นธีรวงศ์	คณะทำงาน
๑๒.	ผศ. (พิเศษ) ดร.สรวิชญ์ วงษ์สอาด	คณะทำงาน
๑๓.	ดร.อัญธิษฐา อักษรศรี	คณะทำงาน
๑๔.	ดร.ปัทมาวดี แสนเขื่อนแก้ว	คณะทำงาน
๑๕.	นายวีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์	คณะทำงาน
๑๖.	พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ, ดร.	คณะทำงาน
๑๗.	พระมหาณรงศ์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร.	คณะทำงาน
๑๘.	พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผศ.ดร.	เลขานุการคณะทำงาน
๑๙.	นางสาวพิชาณันช์ เตชะประสิทธิวานิช	ผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่ : จัดทำเอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ จัดทำสูจิบัตรงาน จัดทำรายงานสืบเนื่องจากการประชุม (Proceedings) ตรวจสอบความเรียบร้อยด้านวิชาการ เก็บรวบรวมข้อมูลการทำงานโครงการ พร้อมทั้งจัดทำสรุปรายงานแก่ผู้บริหาร และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายสถานที่ และระบบสนับสนุน

๑.	พระมหาณรงศ์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร.	หัวหน้าคณะทำงาน
๒.	พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม, ผศ.ดร.	รองหัวหน้าคณะทำงาน
๓.	พระมหาอริยะ อริยชโย, ดร.	คณะทำงาน
๔.	พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต, ดร.	คณะทำงาน
๕.	ผศ.ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล	คณะทำงาน
๖.	ผศ.ดร.สายน้ำผึ้ง รัตนงาม	คณะทำงาน
๗.	นายณัฐวิชช์ ทรัพย์ปุญญนันท์	คณะทำงาน
๘.	นางสาวชุติกาญจน์ ทวีญาติ	คณะทำงาน
๙.	นางสาวชลดา โพธิกลัด	คณะทำงาน
๑๐.	นางสาวยุวดี อัตถสุภผล	คณะทำงาน
๑๑.	นางสาวณัชชา ณัฐโชติภคิน	เลขานุการคณะทำงาน

มีหน้าที่ : จัดเตรียมสถานที่ และระบบรองรับการจัดประชุม จัดหาระบบการนำเสนอผลงานและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น เครื่องเสียง โน๊ตบุ๊ค และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายประสานงาน รับผลงาน และเกียรติบัตร

๑.	พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ, ดร.	หัวหน้าคณะทำงาน
๒.	นางสาวณัฏฐพัชร หอมจันทร์	รองหัวหน้าคณะทำงาน
๓.	นางสาวชุติกาญจน์ ทวีญาติ	คณะทำงาน

๔. นางสาวชลดา โพธิกลัด คณะทำงาน
๕. นางสาวยุวดี อัตถสุภผล คณะทำงาน
๖. ดร.อัญธิษฐา อักษรศรี คณะทำงาน
๗. นางสาวพิชาณันช์ เตชะประสิทธิวานิช เลขานุการคณะทำงาน

มีหน้าที่ : จัดทำระบบทะเบียนรับผลงาน ประสานงานผู้ทรงคุณวุฒิ วิทยากร ผู้นำเสนอผลงาน จัดทำเกียรติบัตรแก่วิทยากร ผู้นำเสนอผลงาน ผู้ร่วมงาน ผู้ร่วมงาน และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์

๑. นายวีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ หัวหน้าคณะทำงาน
๒. ผศ.ดร.สายน้ำผึ้ง รัตนงาม คณะทำงาน
๓. นายสุรเวท โตเจริญ คณะทำงาน
๔. นางนพขวัญ นาคนวล คณะทำงาน
๕. นายธนะกิจ อินยาโส คณะทำงาน
๖. นายอิทธิศักดิ์ ทาสะโก คณะทำงาน
๗. นางสาวยุวดี อัตถสุภผล คณะทำงาน
๘. ดร.อัญธิษฐา อักษรศรี คณะทำงาน
๙. นางสาวชลดา โพธิกลัด เลขานุการคณะทำงาน

มีหน้าที่ : จัดทำสื่อและประชาสัมพันธ์โครงการ จัดทำสื่อ VTR Presentation เพื่อประชาสัมพันธ์และเสนอในงาน และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายการเงิน การบัญชี สวัสดิการและของที่ระลึก

๑. พระครูปลัดพงศ์พันธ์ วํสวโร หัวหน้าคณะทำงาน
๒. นางสาวณัชชา ณัชโชติภคิน คณะทำงาน
๓. นางสาวชลดา โพธิกลัด คณะทำงาน
๔. นางสาวยุวดี อัตถสุภผล คณะทำงาน
๕. นางสาวชุติกาญจน์ ทวีญาติ คณะทำงาน
๖. นางสาวขวัญใจ มีถาวร คณะทำงาน
๗. นางสาวกมลพร คิ้มแหน เลขานุการคณะทำงาน

มีหน้าที่ : จัดทำบัญชีรายรับ - รายจ่ายในการดำเนินงานทุกประเภท อำนวยความสะดวกในการเบิกจ่ายของคณะทำงานฝ่ายต่างๆ จัดหาสวัสดิการ ของที่ระลึกสำหรับวิทยากรและผู้ร่วมงาน และปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๘

(พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร.)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำสั่ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่ ๑๕๑๗/ ๒๕๖๘
เรื่อง แต่งตั้งคณะบรรณาธิการเอกสารประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗
ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน"
The 7th National Academic Conference (MCU.RK.2025)
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เพื่อให้การจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗ ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน" The 7th National Academic Conference "Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World" (MCU.RK.2025) ในวันเสาร์ ที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๘ ณ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุตามวัตถุประสงค์และตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๗ (๑) และ (๔) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะบรรณาธิการเอกสารประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗ ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน" The 7th National Academic Conference "Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World" (MCU.RK.2025) ในวันเสาร์ ที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๘ ณ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วย :-

๑.	พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	บรรณาธิการ
๒.	พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รองศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการ
๓.	พระสุธีรัตนบัณฑิต, รองศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการ
๔.	พระเมธาวินัยรส, รองศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการ
๕.	พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร.	กองบรรณาธิการ
๖.	พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตตโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการ
๗.	ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง	กองบรรณาธิการ
๘.	ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ	กองบรรณาธิการ
๙.	ศาสตราจารย์พิเศษ ร้อยโท บรรจบ บรรณรุจิ	กองบรรณาธิการ
๑๐.	รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม	กองบรรณาธิการ
๑๑.	รองศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	กองบรรณาธิการ
๑๒.	รองศาสตราจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์	กองบรรณาธิการ
๑๓.	รองศาสตราจารย์ ดร.สิริกร กาญจนสุนทร	กองบรรณาธิการ
๑๔.	รองศาสตราจารย์ พ.ต.อ.หญิง ดร.ศิริพร นุชสำเนียง	กองบรรณาธิการ
๑๕.	รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน	กองบรรณาธิการ
๑๖.	รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง	กองบรรณาธิการ
๑๗.	รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง	กองบรรณาธิการ

๑๘.	รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์	กองบรรณาธิการ
๑๙.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์	กองบรรณาธิการ
๒๐.	รองศาสตราจารย์ ดร. มานพ นักการเรียน	กองบรรณาธิการ
๒๑.	รองศาสตราจารย์ ดร. อำพล บุดดาสาร	กองบรรณาธิการ
๒๒.	พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รองศาสตราจารย์ ดร.	กองบรรณาธิการ
๒๓.	พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการ
๒๔.	พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการและเลขานุการ
๒๕.	พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	กองบรรณาธิการและผู้ช่วยเลขานุการ

หน้าที่ ดังนี้ :

๑) ตรวจสอบรูปแบบบทความ พิจารณาคุณภาพและความเหมาะสมของผลงานเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในงานประชุมวิชาการระดับชาติ ของวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

๒) ตรวจสอบการคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism) โดยใช้เครื่องมือหรือโปรแกรมที่เชื่อถือได้เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือต่อผลงานวิชาการที่ตีพิมพ์ในการประชุมวิชาการว่า ไม่มีการคัดลอกผลงานของผู้อื่นและพิจารณา “ตอบรับ” หรือ “ปฏิเสธ” การตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานนั้น ๆ

๓) จัดทำต้นฉบับแก่ผู้ทรงคุณวุฒิ และจัดทำรายงานสืบเนื่องจากการประชุม (Proceedings) ฉบับสมบูรณ์เพื่อเผยแพร่ต่อไป

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๘

(พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร.)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำสั่ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่ ๑๕๒๐/ ๒๕๖๘
เรื่อง แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer Reviewer)
การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗
ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน"
The 7th National Academic Conference (MCU.RK.2025)
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เพื่อให้การจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗ ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน" The 7th National Academic Conference "Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World" (MCU.RK.2025) ในวันเสาร์ ที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๘ ณ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุตามวัตถุประสงค์และตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๗ (๑) และ (๔) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงมีคำสั่งแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer Reviewer) การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗ ในหัวข้อ "Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน" The 7th National Academic Conference "Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World" (MCU.RK.2025) วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วย :-

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

๑. พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รองศาสตราจารย์. ดร.
๒. พระสุธีรัตนบัณฑิต, รองศาสตราจารย์ ดร.
๓. พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
๔. พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
๕. ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง
๖. ศาสตราจารย์ ดร.จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์
๗. รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม
๘. รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง
๙. รองศาสตราจารย์ ดร.ธัชชนันท์ อิศรเดช
๑๐. รองศาสตราจารย์ ดร.สมชัย ศรีนอก
๑๑. รองศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพงศ์ ศรีวิชัย
๑๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา
๑๓. รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง
๑๔. พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รองศาสตราจารย์. ดร.
๑๕. พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.

๑๖. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล
๑๗. ดร.สัญญา สดประเสริฐ
๑๘. ดร.ปัทมาวดี แสนเขื่อนแก้ว
๑๙. พระครูอุดมนันทบัณฑิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.
๒๐. พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.
๒๑. พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑.	พระเมธาวินัยรส, รองศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒.	พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตตโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๓.	รองศาสตราจารย์ ดร. มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๔.	รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๕.	ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๖.	รองศาสตราจารย์ ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
๗.	รองศาสตราจารย์ ดร. อภิลักษณ์ เกษมผลกูล	มหาวิทยาลัยมหิดล
๘.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พัทธ์ธีรา นาคอุไรรัตน์	มหาวิทยาลัยมหิดล
๙.	รองศาสตราจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
๑๐.	รองศาสตราจารย์ ดร.สิริกร กาญจนสุนทร	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๑๑.	รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๑๒.	รองศาสตราจารย์ ดร.โอฬาร ถิ่นบางเตียว	มหาวิทยาลัยบูรพา
๑๓.	รองศาสตราจารย์ ดร.สฎายุ ธีระวณิชตระกูล	มหาวิทยาลัยบูรพา
๑๔.	รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา เคณาภูมิ	มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
๑๕.	รองศาสตราจารย์ ดร. อำพล บุดดาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
๑๖.	รองศาสตราจารย์ พ.ต.อ.หญิง ดร.ศิริพร นุชสำเนียง	โรงเรียนนายร้อยตำรวจ
๑๗.	รองศาสตราจารย์ กมลพร กับยาณมิตร	มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี
๑๘.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กังวล คัชชิมา	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๑๙.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๒๐	ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทีป พืชทองหลาง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
๒๑.	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภูมิภควัธจ์ ภูมพงศ์คชศร	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๙ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๘

(พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร.)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กำหนดการ

การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗

ในหัวข้อ “Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน”

The 7th National Academic Conference

“Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World”

(MCU.RK.2025)

ในวันเสาร์ ที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๘ ณ ลานอเนกประสงค์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

โดย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

****

กิจกรรมภาคเช้า :

๐๘.๐๐-๐๘.๓๐ น.	- ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บริหาร และผู้เข้าร่วมประชุมพร้อมกันในห้องประชุม
๐๘.๓๐-๐๙.๐๐ น.	- รับชมวิดีทัศน์ “วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี” - การแสดง “สืบสานวัฒนธรรมทวารวดี” สมาคมผู้สูงอายุ อำเภอสามพราน นครปฐม
๐๙.๐๐-๑๐.๐๐ น.	**พิธีเปิดการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗** - **พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, ผศ.ดร.** รักษาการแทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี กล่าวถวายรายงาน - **พระพรหมวัชรธีราจารย์, ศ.ดร.** อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำบูชาพระรัตนตรัย กล่าวปรารภการจัดงานและกล่าวเปิดงาน ปาฐกถานำประชุมวิชาการ เรื่อง **“Virtual Spirituality: ศาสนาในเครือข่ายไร้พรมแดน”**
๑๐.๐๐-๑๑.๓๐ น.	**ผู้เข้าร่วมประชุมวิชาการ** **นำเสนอผลงานวิชาการที่ได้รับรางวัล ระดับดีเยี่ยม ระดับดี** **ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ** **๑. พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผศ.ดร.** **๒. ดร.สัญญา สดประเสริฐ** **๓. รศ.ดร.มานพ นักการเรียน** **๔. ดร.ปัทมาวดี แสนเขื่อนแก้ว ผู้ดำเนินรายการ**
๑๑.๓๐-๑๒.๓๐ น.	**พัก / ฉันภัตตาหารเพล**

กิจกรรมภาคบ่าย :

๑๒.๓๐-๑๔.๓๐ น.	**เสวนาวิชาการ เรื่อง “Virtual Worlds กับอนาคตของศาสนา: พื้นที่ใหม่แห่งความเชื่อในโลกไร้พรมแดน” “Virtual Worlds and the Future of Religion: New Frontiers of Faith in a Borderless World”** **ผู้ร่วมเสวนาประกอบด้วย** **๑. ศ.ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์** คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย **๒. ศ.พิเศษ ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ** ราชบัณฑิต **๓. รศ.ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกูล** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล **๔. ผศ.ดร.ไพศาล เครือแสง** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ **๕. รศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน** คณะสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ผู้ดำเนินรายการ
๑๔.๓๐ - ๑๕.๐๐	**นิสิต ป.โท พัฒนาสังคม รุ่น ๗ นำเสนอผลงาน** **โครงการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม CCS** กลุ่มที่ ๑ บ้านโคกขาม “พลังเยาวชน” พลังชุมชนลดขยะชายฝั่งทะเล กลุ่มที่ ๒ “ดาวเรืองคืนชีพ” ชุมชนวัดท่าพูด กลุ่มที่ ๓ “กล้วยพื้นบ้าน สร้างงาน สร้างเงิน” **ดร.สัญญา สดประเสริฐ** อาจารย์ หลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการพัฒนาสังคม ผู้ดำเนินรายการ
๑๕.๐๐ - ๑๕.๓๐	**พิธีมอบรางวัล** - มอบเกียรติบัตรรางวัลบทความ ระดับดีเยี่ยม / ระดับดี - มอบเกียรติบัตรหน่วยงานเข้าร่วมแสดงผลงาน **พิธีปิดการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗** **โดย พระเทพวัชรสารบัณฑิต, รศ.ดร.** รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย - กล่าวให้โอวาท ปิดการประชุม

พิธีกร : พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผศ.ดร. / นพขวัญ นาคนวล / ธนกิจ อินยาโส

หมายเหตุ : กำหนดการนี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

****

กำหนดการนำเสนอผลงาน
การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๗ วันเสาร์ ที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๘
ณ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม

****

ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ

๑. พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผศ.ดร. **๒. ดร.สัญญา สดประเสริฐ**
๓. รศ.ดร.มานพ นักการเรียน **๔. ดร.ปัทมาวดี แสนเขื่อนแก้ว ผู้ดำเนินรายการ**

ผลงานที่ได้รับคัดเลือกให้นำเสนอ

ลำดับ	ชื่อผลงาน	ผู้นิพนธ์	เวลานำเสนอ
๑	สูงค่า ชราธรรม : กระบวนการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่	ยุรธร จีนา และ สุริยนต์ สูงคำ	๑๐.๐๐-๑๐.๐๕
๒	การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน: ประสบการณ์จากการพัฒนาผลิตภัณฑ์มะแขว่นเชิงสร้างสรรค์	นรินทร์ รินพนัสสัก และ นัสวรรณ ใจมั่น	๑๐.๐๕-๑๐.๑๐
๓	การปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารสถานศึกษาเพื่อเสริมสร้างอิสระทางการเรียนรู้ภายใต้ PAKORN MODEL	ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม	๑๐.๑๐-๑๐.๑๕
๔	กลไกการสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม	พระมนตรี ฐิตปรกฺกโม	๑๐.๑๕-๑๐.๒๐
๕	การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดเพื่อการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑	ณัฐวิญญ์ สิรเดชธราทิพย์	๑๐.๒๐-๑๐.๒๕
๖	กลยุทธ์การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับแรงงานยุคดิจิทัล	ธนวัน ทองดี	๑๐.๒๕-๑๐.๓๐
๗	การส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม	ภัทรสิริย์ มากู่	๑๐.๓๐-๑๐.๓๕
๘	แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ ๔ ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร	พันตำรวจโท สาธิต หาวงษ์ชัย, รศ. ดร.สมชัย ศรีนอก และ ดร.สุรชัย แก้วคูณ	๑๐.๓๕-๑๐.๔๐
๙	BCG Economy Mode กับการบริหารจัดการขยะชีวมวลของชุมชน	นายเขมชาติ สถิตย์ตันติเวช, นายอิทธิศักดิ์ ทาสะโก และ นางสาวธนวัน ทองดี	๑๐.๔๐-๑๐.๔๕
๑๐	การสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย	นราธรณ์ วุฒิเดชากร	๑๐.๔๕-๑๐-๕๐

****

สารบัญผลงาน

ที่	ชื่อผลงาน	หน้า
1	การสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย **โดย นราธรณ์ วุฒิเดชากร**	1-15
2	“พระแก้วเนรมิต” กับแนวคิดการรวบรวมพระพุทธรูปช่วงปลายสมัยธนบุรีถึงสมัยรัชกาลที่ 5 **โดย ธนพล ป้องแก้ว, เอนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, ปิยะนันท์ สุปัตติ, ณัฐวุฒิ อุ้มไธสง, สุพิชชา สังขวัน, บัณฑิตา ไชยสุรินทร์ และ ดุษฎีพร สิงห์คำ**	16-30
3	นวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนเคมีวิเคราะห์เชิงบูรณาการเพื่อเสริมสร้างปัญญาและคุณธรรมของผู้เรียนในยุคดิจิทัล **โดย พิมพ์ชนา ฮกทา**	31-40
4	การอาบป่า การเชื่อมโยงกับธรรมชาติผ่านประสาทสัมผัส **โดย รศ.ดร. รชพร จันทร์สว่าง**	41-46
5	บทบาทของกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) ในการสนับสนุนทุนการศึกษาพระภิกษุสามเณร **โดย นันทวัน วงศ์ขจรกิตติ, สินีนาฏ คำวงค์ปิน, อาสิน ไชยกุล และ ณัฐวุฒิ รุ่งจรูญ**	47-56
6	การดูแลผู้ป่วยมะเร็งระยะสุดท้ายด้วยการบำบัดรักษาโรคในการปฏิบัติกรรมฐาน **โดย พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.**	57-66
7	ธรรมาภิบาลเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยอย่างยั่งยืน **โดย ดร.สุจิตรา ทรงมัจฉา, พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.**	67-77
8	พระพุทธศาสนากับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน **โดย พระครูสถิตธรรมาลังการ,ดร., เอกมงคล เพ็ชรวงษ์**	78-85
9	ปัญญาประดิษฐ์ (AI) กับการปฏิรูปการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21 **โดย พระศิริเทพ ธมฺมวโร (ศิริรัตนตรัย), ศักดิ์ดา งานหมั่น, พระวิเทศพรหมคุณ และ สุรชัย แก้วคูณ**	86-93
10	หลักพระรัตนตรัยกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจ **โดย จิราพร สอวิหก, สุรชัย แก้วคูณ และ ศักดิ์ดา งานหมั่น**	94-101
11	การยกระดับคุณภาพชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา **โดย อธิเมศร์ ด้วงเงิน**	102-111
12	สูงค่า ชราธรรม : กระบวนการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่ **โดย ยุรธร จีนา และ สุริยนต์ สูงคำ**	112-121
13	แรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี	122-128

ที่	ชื่อผลงาน	หน้า
	โดย พลอยพัชชา ปั้นมณีวรศิริ และ จันทร์จิรา โพธิ์ศรีทอง	
14	การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน: ประสบการณ์จากการพัฒนาผลิตภัณฑ์มะแขว่นเชิงสร้างสรรค์ **โดย นรินทร์ รินพนัสสัก และ สาวนัสวรรณ ใจมั่น**	129-140
15	อนาคตของนักบวชและผู้นำศาสนา: บทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคของ Virtual World **โดย พระครูโพธิสีลคุณ, ดร.**	141-148
16	โมเดล ‘ธรรมะฉุกเฉิน’: พุทธนวัตกรรมเพื่อการเยียวยาจิตใจผู้ประสบภัยพิบัติ **โดย พระไพศาล จนฺทธมฺโม, ดร. (วงศ์ภูงา), พระมหาสังคม ชยานนฺโท, ดร. (ช่างเหล็ก), พระมหาวิทูรย์ สิทฺธิเมธี, ดร. (บังสันเทียะ) และ ผศ.ดร.สมควร นิยมวงศ์**	149-161
17	การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณแก่พระภิกษุสามเณรตามหลักสังคหวัตถุธรรม **โดย พระมหาสุรัตน์ สุรตฺโน, นายมงคล เอี่ยมใจ, ร.อ. สมเดช กันทา, นายพันธกานต์ พันธ์ชะนะ และ นายอำนาจ ทาปิน**	162-170
18	ภาวะความเครียดของวัยรุ่นยุคใหม่ **โดย มะลิ ทิพพ์ประจง, พระครูสิริคณาภิรักษ์ สิริปญฺโญ (วงษ์มนี), บุญยืน งามเปรี่ยม และ นพวรรณ์ ไชยวิชิต**	171-178
19	การพัฒนาคุณธรรมเชิงพุทธบูรณาการในยุคดิจิทัล **โดย มานพ นักการเรียน, วิไลวรรณ์ พันธุปิว และ บานชื่น นักการเรียน**	179-192
20	การเลือกใช้ภาษาแสดงความเห็นที่มีต่อข่าวฉาวพระในสื่อข่าวเพจเฟซบุ๊ก **โดย ณฐศร อังศุวิริยะ**	193-206
21	ศึกษากระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา **โดย พระณัฏฐกัณฑ์ เทวธมฺโม (ศิริเลิศ)**	207-217
22	วิเคราะห์การเจริญอานาปาณสติเพื่อเป็นบาทฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา **โดย พระสุรพล ถิรปญฺโญ (เจริญวรานนท์)**	218-225
23	การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมในยุคดิจิทัลโดยมุ่งเน้นหลักธรรมทางพุทธศาสนา **โดย บรรณภสรณ์ เลิศสุวรรณ์, กรภัทร์ วราสินธุ์, ผกาวดี ทิพย์ลุ้ย, ปัญจภัสร์ อมรวัชรีภัสร์, สุรพัฒณ์ แสงสวาสดิ์ และ ดุษฎี นันทศักดิ์ไพบูลย์**	226-233
24	การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม **โดย พระครูพิสุทธิ์ฐานพิธาน, พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผศ.ดร., พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ, ดร.**	234-250
25	การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนในศาสนาพุทธ **โดย วิโรจน์ พัชรวัฒนกูล, อภิชาติ ศิริบุญญกาล, ณัฐพงษ์ จตุรชาติสุคนธ์, และ อรกร อรปรีดาวรรณ**	251-259
26	บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศในการส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนา **โดย สมภพ จูโล่ห์, ก่อวิท พรมจักร, ภานุมาส เทพทอง, วัชรเดช เกียรติชานน และ**	260-267

ที่	ชื่อผลงาน	หน้า
	ณัฐกิจ รุ่งจรูญ	
27	ความเป็นดิสโทเปียในนวนิยายของวิภาส ศรีทอง ตั้งแต่ พ.ศ. 2555-2567 **โดย กัญญาณัฐ เมฆมนต์, วันรุ่ง คำพินิจ, กัลยา นิ่มสูงเนิน, ศุภานัน ทองดี, สุเกสนี หนอสูงเนิน และ มารศรี สอทิพย์**	268-279
28	การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการสวดมนต์ **โดย พระครูดิลกวัฒนาภรณ์ ,ดร. และ พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.**	280-293
29	โมเดลการเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพบูรณาการกับชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอสามพราน **โดย ธนทร สาลีพันธ์**	294-302
30	BCG Economy Mode กับการบริหารจัดการขยะชีวมวลของชุมชน **โดย เขมชาติ สถิตย์ตันติเวช, อิทธิศักดิ์ ทาสะโก และ ธนวัน ทองดี**	303-311
31	สังคหวัตถุ 4: หลักธรรมเพื่อการสร้างสรรค์การเมืองภาคประชาชนในยุคดิจิทัล **โดย พระครูปิยสุเมธาภรณ์ (สุเมโธ)**	312-317
32	เกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจกับการพัฒนาชุมชนเมืองไทยกรอบแนวคิด บทเรียน และข้อเสนอเชิงนโยบาย **โดย พิมชนก ศิริพจนานนท์ และ ธรรศมนต์ นามศิริ**	318-322
33	กลยุทธ์การบริหารจัดการชั้นเรียนระดับอุดมศึกษาเชิงสร้างสรรค์ในยุคปัญญาประดิษฐ์ **โดย ประโยชน์ มีสกุล**	323-329
34	ทุนทางสังคมกับการพัฒนารากฐานชีวิตของชุมชนในศตวรรษที่ 21 **โดย พัชราวลัย ศุภภะ**	330-339
35	การเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตและการทำงานในยุคใหม่ **โดย พระคทา สคารโว (เรือนเงิน) และ รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก**	340-347
36	การปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารสถานศึกษาเพื่อเสริมสร้างอิสระทางการเรียนรู้ภายใต้ PAKORN MODEL **โดย ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม, พระมหาอกนิษฐ์ สิริปญฺโญ, ธวัช หอมทวนลม, อาคม มากมีทรัพย์ และ จตุรงค์ อินทรรุ่ง**	348-362
37	พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix ปี พ.ศ.2567 **โดย ณัฐพร ศิริวัชรศิลป์, อรปรียา แลไธสง, ศศิธร อินเคน, ศุภกานต์ บุญชัยแสน, สวรส ร้อยลา และ อุมารินทร์ ตุลารักษ์**	363-373
38	การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมยุคใหม่ **โดย สมปอง ทิพย์สมบัติ, พระครูไพโรจน์วัฒนาทร, ดร., โชคชัย เทาศิริ, มะลิ ทิพพ์ประจง, บุญยืน งามเปรี่ยม และนพวรรณ์ ไชยชนะ**	374-379
39	กระบวนการในการสร้างความสมดุลการดำเนินชีวิตและการทำงานของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม **โดย ทรงกฤต หารคำอุ้ย, พระปลัดประพจน์ สุปภาโต และ สัญญา สดประเสริฐ**	380-390
40	การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี	391-396

ที่	ชื่อผลงาน	หน้า
	โดย ณัฏฐพัชร หอมจันทร์ และคณะนิสิต หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต	
41	ศรัทธาบนเส้นทางดิจิทัล: แนวทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธของนครชัยศรี **โดย ปณิชา ทวิชัยกุลประภา, ปัญญา ลิ้มตังธรรม, เฉลิมชัย เพียรพิทักษ์, ณัฐรงค์ วิจารณ์ชน, ชัยวัฒน์ จันทร์สมวงษ์, ศักดิ์ชัย ละสะวันตา, ภาณุพันธ์ กอเกษมสำราญ และ ปนัดดา นาวารัตน์**	397-402
42	การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัย **โดย บวรศักดิ์ เสาร์หงส์, ว่าที่ รต.เอกวิทย์ ขันธชัย, ชนะชัย โพธิบัติ, ภาคภูมิ ชัยมงคล , สันติภาพ เมืองถาวร และ สุพรรณี เงินสมบัติ**	403-413
43	การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม **โดย อมรเทพ สิริวัณ, เมธาวรรธ อ่อนโพธิ์แก้ว, จิรวรรณ ทัศน์แก้ว, นภาพร แซ่เตียว, นวรัตน์ ปานราตรี, ปิยะฉัตร จตุรวงค์ และ ภัทรสุดา ใจดี**	414-426
44	นวัตกรรมการบริหารแนวทางสู่การพัฒนาองค์กรที่ยั่งยืน **โดย ดร.อัญธิษฐา อักษรศรี, ดร.วันชัย แสงสุวรรณ และ ดร.วันไชย์ กิ่งแก้ว**	427-434
45	การส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม **โดย ภัทรสิริย์ มากู่, พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร และ ดร.สัญญา สดประเสริฐ**	435-445
46	พุทธธรรมในจักรวาลใหม่: สมมติฐานศาสนาแรกบนดาวอังคาร **โดย พระธีรพล ณฏฐิโก (บัวทอง), พระครูศรีปัญญาวิกรม และ พัชริน จินดาปทีป**	446-451
47	หลักธรรมพระพุทธศาสนาทางการดำรงชีวิตอย่างมีสติในสังคมปัจจุบัน **โดย วันชัย แสงสุวรรณ, อัญธิษฐา อักษรศรี, สุวลังก์ วงศ์สุรวัฒน์ และ พระมหาวชิรวิชญ์ วชิรเมธี (คามพินิจ)**	452-461
48	ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม **โดย ภัณฑิลา สุขเกิด, พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม (ภู่โคกหวาย) และ สัญญา สดประเสริฐ**	462-470
49	ทฤษฎีเข็มฉีดยา: การสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชนกรณีความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568 **โดย เมธชนนท์ ประจวบลาภ, สุทธินันท์ มีชำนาญ, พระครูปลัดพงษ์พันธ์ วํสวโร และ ภูกิจ ธนชิตเจษฎา**	471-480
50	พุทธบูรณาการกับการเสริมสร้างศักยภาพองค์กรท้องถิ่นสู่ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาเทศบาลเมืองไร่ขิง จังหวัดนครปฐม **โดย พระครูปฐมธีรวัฒน์, พัชราวลัย ศุภภะ, พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต, ธวัช หอมทวนลม และ พระมหาวชิรวิชญ์ วชิรเมธี**	481-493
51	พระพุทธศาสนาในอาณาจักรทวารวดี: ศูนย์กลางแห่งศรัทธาในนครปฐมโบราณ **โดย วันไชย์ กิ่งแก้ว, พระครูปฐมธีรวัฒน์, ทัชชกร คล้ายคลึง,**	494-505

ที่	ชื่อผลงาน	หน้า
	พระมหาถนอม ฐานวโร และผุสดี จิรวัฒนกิจ	
52	การบูรณาการแนวคิดภาวะผู้นำเชิงพุทธในบริบทการบริหารการศึกษา **โดย วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์, พระมหาอกนิษฐ์ สิริปญฺโญ, วันไชย์ กิ่งแก้ว, อาคม มากมีทรัพย์ และ จตุรงค์ อินทรรุ่ง**	506-516
53	การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 ด้วยแนวทาง Active Learning และบทเรียนออนไลน์ตามกรอบหลักสูตรแกนกลาง **โดย พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม (ทรัพย์อุไรรัตน์), พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท, พระมหาอกนิษฐ์ สิริปญฺโญ, ผุสดี จิรวัฒนกิจ และ รัตกร แสงสุด**	517-529
54	หลักฆราวาสธรรม 4 กับการสร้างพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์ **โดย พระเอกนรินทร์ เขมกาโม (ศรีบุญ)**	530-538
55	ความเชื่อศรัทธาต่อศาสนากับสังคมยุคใหม่ **โดย พระครูสิริคณาภิรักษ์, บุญยืน งามเปรี่ยม, สมปอง ทิพย์สมบัติ, มะลิ ทิพพ์ประจง , พระครูวศิน, นพวรรณ์ ไชยชนะ และ วิชิต ไชยชนะ**	539-544
56	กลยุทธ์การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับแรงงานยุคดิจิทัล **โดย ธนวัน ทองดี และ สุรัตน์ พักน้อย**	545-551
57	กลยุทธ์การพัฒนาธุรกิจเครือข่ายแนวใหม่ตามหลักธรรมปัญญา 3 **โดย รณกฤต ดวงสุวรรณ์, พลอยรัศญ์ สาคะรินทร์ และ ดร. ทอง พุทธลอด**	552-558
58	การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดเพื่อการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 **โดย ณัฐวิญญ์ สิรเดชธราทิพย์**	559-571
59	การแก้ปัญหาการบริโภคน้ำอัดลมในเด็ก : การเปรียบเทียบคุณค่าทางโภชนาการและผลต่อพัฒนาการระหว่างน้ำมะพร้าวและน้ำนมแม่เพื่อแนวทางโภชนาการและนโยบายสังคมในชุมชนที่มีทรัพยากรจำกัด **โดย ธรรมะรัศมิ์ เขียวแก้ว**	572-577
60	กลไกการสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม **โดย พระมนตรี ฐิตปรกฺกโม, พระมหาประกาศิต สิริเมโธ และ สัญญา สดประเสริฐ**	578-589
61	การเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม **โดย CHANKIM BUN, พระปลัดประพจน์ สุปภาโต และ สัญญา สดประเสริฐ**	590-601
62	การเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม **โดย จิดาภา แก้วเจริญ, ประเสริฐ บุปผาสุข และ สุรัตน์ พักน้อย**	602-613
63	แนวทางการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ **โดย เกรียงไกร ใจคำ, พระมหาประกาศิต สิริเมโธ และ สัญญา สดประเสริฐ**	614-628
64	โลกดิจิทัล : สังคมยุคใหม่ใส่ใจการใช้เทคโนโลยี	629-639

ที่	ชื่อผลงาน	หน้า
	โดย พระอธิการอำนาจ บุญกล่ำ เตชธโร, ภิชณ์ยุทธ พรหมโท, ธเนศ เกษศิลป์, สงคราม ไชยนาม, มโนสิทธิ์ กุลครอง และ กษิเดช แก้วอารีลักษณ์	
65	รูปแบบการฝึกวิชาชีพเพื่อสร้างโอกาสของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม **โดย จรูญ จันทร์แจ่ม, สัญญา สดประเสริฐ และ พระอุทิศ อาสภจิตฺโต**	640-650
66	เกษตรพึ่งตนเองตามแนวพระปณิธาน สืบสาน รักษา ต่อยอด บนฐานทุนวัฒนธรรมชุมชน **โดย อิทธิศักดิ์ ทาสะโก, เขมชาติ สถิตย์ตันติเวช และ ธนวัน ทองดี**	651-659
67	การสร้างความตระหนักในการจัดการขยะให้กับผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม **โดย พชร พุฒตาล, พระอุทิศ อาสภจิตฺโต และ ประเสริฐ บุปผาสุข**	660-668
68	อนุภาคความตายในรายการเดอะโกสท์เรดิโอที่เผยแพร่ในยูทูบปี พ.ศ. 2567 **โดย จิรนันท์ เกษรล้ำ, ปริศนา ไชยคำภา, ฐิติมา ดนัยฤทธิ์ชัยทัศ, นันท์นภัส ภัคคเดชเดชา และ อุมารินทร์ ตุลารักษ์**	669-677
69	การแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์ พ.ศ. 2567 **โดย อมรรัตน์ บุญรอง, เพ็ญพรเทวา ยังสูงเนิน, ศาสนีย์ บุญมาตุ้ม และ อุมารินทร์ ตุลารักษ์**	678-688
70	อนุภาคไสยศาสตร์ในนวนิยายเรื่องเขมจิราต้องรอด ที่เผยแพร่ในปี 2565 **โดย จารุพร โสตสุภาพ, ณพัชชา วงศ์สิทธิ์, นันทประภาภรณ์ ปักกะทานัง, อัญชิสา เชตะวัน และ อุมารินทร์ ตุลารักษ์**	689-700
71	พุทธธรรมกับการพัฒนาชุมชน **โดย พระมหาจักรกฤษณ์ กิตฺติโก ทัศนเรืองเดช, พระมหาวงษ์วิวัฒน์ วุฑฺฒิวํโส สงวนชีพ, ไพทูรย์ ฝ่ายพรม, สิทธิชล ศรีเพ็งแก้ว, ศตภูมิ ลือชัยรัตนุกูล, ภคมน กนกพัฒนพงษ์**	701-705
72	ปัญญามนุษย์ไม่หยุดคิด ปัญญาประดิษฐ์ผลิตทุกด้าน ศาสนาที่พร้อมเปลี่ยนถ่ายในยุคดิจิทัล **โดย ธนะกิจ อินยาโส**	706-712
73	การจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม **โดย ศิริมา บุญปองหา, สุรัตน์ พักน้อย และ พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร**	713-722
74	หลักพุทธธรรมในการสร้างแรงจูงใจของสังคมสมัยใหม่ **โดย พระมหาอกนิษฐ์ สิริปญฺโญ**	723-731
75	การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างเชิงพื้นที่จากพลังศรัทธา ด้วยดัชนี NDBI รอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา **โดย สมกมล รักวีรธรรม**	732-741
76	เป้าหมายการพัฒนาภายใน x สุขภาวะทางปัญญา: การสำรวจเส้นทางและบทสะท้อนเพื่ออนาคตสังคมไทย	742-751

ที่	ชื่อผลงาน	หน้า
	โดย ธรรศมนต์ นามศิริ และ อชิระวิชญ์ ภักดิ์โชติพงศ์	
77	สื่อในโลกเสมือนจริง : พลังแห่งการเสริมสร้างพุทธิปัญญาในยุคโลกไร้พรมแดน	752-758
	โดย ดร.รักใจ จินตวิโรจน์, สายน้ำผึ้ง รัตนงาม และ วาสนา แสงวารินทร์	
78	จากปัญญาประดิษฐ์สู่ปัญญาแท้ : เครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีในยุคดิจิทัล	759-774
	โดย ชมพูนุท พรรษา	
79	พฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี	775-781
	โดย เบญจวรรณ กองอุดม และ วรีรัตน์ สัมพัทธ์พงศ์	
80	แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร	782-799
	โดย พันตำรวจโท สาธิต หาวงษ์ชัย, รศ. ดร.สมชัย ศรีนอก และ ดร.สุรชัย แก้วคูณ	
81	การศึกษาพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี	800-806
	โดย นวพร แสงโสภา และ วรีรัตน์ สัมพัทธ์พงศ์	
82	การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลท่าเสา จังหวัดสมุทรสาคร	807-813
	โดย นิศารัตน์ ตันวัฒนาดำเนิน, นนทยา ป้อมเช้า, นิติพัฒน์ นิกรประเสริฐ, ณิชนันท์ หอมอุดม, เฌอตานดา สิริวัฒนะเดชากุล และ ธนกร นาคสัมฤทธิ์	
83	การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมสำหรับเสริมสร้างจิตสาธารณะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	814-823
	โดย พชรวีร์ ทองประยูร	
84	การพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาเพื่อดูแลสุขภาพผู้สูงอายุตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง	824-833
	โดย กัญชลิกา เตมีประเสริฐกิจ, พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, และ พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม (ภู่โคกหวาย)	
85	รูปแบบการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรี	834-846
	โดย พระครูภาวนาโชติคุณ, พระปลัดประพจน์ สุปภาโต และ สัญญา สดประเสริฐ	
86	การจัดการองค์กรเชิงบูรณาการเพื่อความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาไทย	847-856
	โดย ณัชชา ณัฐโชติภคิน, สัญญา สดประเสริฐ, ณัฐวิชช์ ทรัพย์ปุญญนัน, ฉัตรระวี มณีขัติย์ และ พระครูปลัดอภินันท์ โชติธีโร	
87	พระเจ้ากับการกำเนิดของจักรวาล	857-866
	ดร. ปัทมาวดี แสนเขื่อนแก้ว, ผศ. (พิเศษ) ดร. สรวิชญ์ วงษ์สอาด, ดร. หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา และ กมลพร คิ้มแหน	
88	กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี	867-879
	โดย พระครูธรรมธรไพฑูรย์ อนุภทฺโท (จันทร์เรือง)	
89	ค่านิยม 12 ประการกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบัน	880-892
	โดย มานิตา รักชัย, พระมหาสมบูรณ์ สุธมฺโม และ สุรชัย แก้วคูณ	

ที่	ชื่อผลงาน	หน้า
90	การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างการตระหนักรู้ในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่น **โดย พิมพา วิเศษโสภา**	893-903
91	พุทธศิลป์และอาณาจักรทวารวดี: ต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมพุทธในสยามประเทศ โดย **พระมหาอริยะ อริยชโย, พระมหาอลงกรณ์ เปมสีโล, พระนิติ โชติโก, ธราธิป มณีรัตนศุภร, กิตติวัฒก์ สุขจิตร์, เปรมสิริ เมืองสาคร และนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**	904-915
92	การศึกษารูปแบบและความหมายในตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568 **โดย ธันยพงศ์ สารรัตน์, ธนพล ป้องแก้ว, เอนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, ปิยะนันท์ สุปัตติ, ณัฐวุฒิ อุ้มไธสง, สุพิชชา สังขวัน, บัณฑิตา ไชยสุรินทร์ ดุษฎีพร สิงห์คำ และ วัชรากร เผ่าภูรี**	916-933
93	ศึกษาดูงานสถาบันการศึกษาและวัฒนธรรม: บทบาทของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา **โดย พระครูปฐมวชิราคม (พีระ อภิวฑฺฒโน) และ คณะนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**	934-944
94	โยนิโสมนสิการ: พุทธวิธีบ่มเพาะทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ด้วยพุทธปัญญา **โดย พระเจริญพงษ์ วิชัย, พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท, พระมหาอกนิษฐ์ สิริปัญโญ, ธวัช หอมทวนลม และ พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนต์**	945- 957

***หมายเหตุ :** บทความที่เผยแพร่ในรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการฉบับนี้เป็นความรับผิดชอบของผู้นิพนธ์ หากผู้นิพนธ์ได้ละเมิดลิขสิทธิ์ผลงานของผู้หนึ่งผู้ใด กองบรรณาธิการไม่รับผิดชอบต่อการละเมิดดังกล่าว

การสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

STRENGTHENING THE BUDDHIST CULTURE OF THE AKHA ETHNIC GROUP MAE YAO SUBDISTRICT, MUEANG DISTRICT, CHIANG RAI PROVINCE

นราธรณ์ วุฒิเดชากร
วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mr.Naratorn Wutthidechakorn
Chiang Rai Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: Naratorn.wut@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า และวิเคราะห์ความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพจากการวิจัยเชิงเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ พบว่า ผลการศึกษาความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรม ปรากฏให้เห็นเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธชาวอาข่าเช่น ผ่านประเพณี และวัฒนธรรมชาวพุทธ เช่น มีวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลแม่ยาว มีอยู่ ๘ วัด ๓ สำนักสงฆ์ ๓ ที่พักสงฆ์ ประชากรในพื้นที่ตำบลแม่ยาวนับถือศาสนาพุทธ จำนวน ๕,๑๕๐ คน กิจกรรมตักบาตร ส่งเสริมเยาวชนให้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ผ่านกิจกรรมสอบธรรมสนามหลวง การเข้าร่วมปฏิบัติธรรม "เข้ากรรมรุกขมูล" หมู่บ้านรักษาศีล ๕, วัด ประชารัฐ สร้างสุข ผลการวิเคราะห์ความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า มีการสร้างรูปแบบกระบวนการสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ ดังนี้ (๑) กระบวนการเรียนรู้ ผ่านประเพณี และวัฒนธรรมชาวพุทธ เช่น กิจกรรม ตักบาตรในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมเข้ากรรมรุกขมูล กิจกรรมส่งเสริมเยาวชนให้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ผ่านกิจกรรมสอบธรรมสนามหลวง (ธรรมศึกษา) (๒) กระบวนการสร้างทุนชุมชนหรือทุน มีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ผ่านหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลแม่ยาว (๓) กระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน ผ่านความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน โรงเรียน ภายใต้โครงการวัด ประชารัฐ สร้างสุข ผ่านกิจกรรมโครงการโรงเรียนรักษาศีล ๕ พัฒนาเยาวชนด้วยนวัตกรรม ๗ กิจวัตรความดี

คำสำคัญ : วัฒนธรรมพุทธ, ชาติพันธุ์อาข่า, ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม

Abstract

This research aimed to study the strength of Buddhist culture among the Akha ethnic group and analyze it within Mae Yao Subdistrict, Mueang District, Chiang Rai Province. Qualitative research methods, including documentary research and field research, were employed. The data were analyzed sequentially. The results of the study revealed that cultural strength reflected Akha Buddhist culture through Buddhist traditions and customs. For example, there are eight temples, three monasteries, and three residences within the Mae Yao Subdistrict's administrative area. The population in Mae Yao Subdistrict is Buddhist. There are

also almsgiving activities and youth access to Buddhism through the Sanam Luang Dhamma Examination, participation in the "Khao Kamrukkhamul" (Entering the Five Precepts) practice, and the Pracharat Temple, creating happiness. The analysis of the strength of Buddhist culture among the Akha ethnic group revealed a process model for strengthening Buddhist culture, as follows: (1) Learning processes through Buddhist traditions and culture, such as almsgiving on important Buddhist days, entering the Kamrukkhamul (Entering the Five Precepts) practice, and youth access to Buddhism. Through the activities of the Dhamma examination at Sanam Luang (Dhamma Studies) (2) the process of creating community capital or capital, with participation between the temple and the community, through the Mae Yao Subdistrict Citizen Training Unit (3) the process of creating community networks, through cooperation between the temple, community, and school under the Wat Pracharat Suksa Project, through the activities of the 5 Precepts School Project, developing youth with innovations in the 7 Good Routines.

Keywords: Buddhist Culture, Akha Ethnic Group, Cultural Resilience

บทนำ

ความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่รอดและความเจริญรุ่งเรืองของชุมชน เนื่องจากเป็นรากฐานของอัตลักษณ์ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความสามัคคี และความสามารถในการเผชิญหน้ากับความยากลำบากต่างๆ นอกจากนี้ ยังเป็นแหล่งของภูมิปัญญา ความรู้ และทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ยืนหยัดและธำรงรักษา คุณค่า ความเชื่อ ประเพณี ภาษา ภูมิปัญญา และองค์ประกอบสำคัญอื่นๆ ของวัฒนธรรมเอาไว้ได้ แม้จะเผชิญกับแรงกดดันจากภายนอกหรือภายใน การปรับตัวและเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบบางอย่างของวัฒนธรรมให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ หรือความท้าทายที่เกิดขึ้น โดยยังคงรักษาแก่นหลักของวัฒนธรรมไว้ ฟื้นฟูและเยียวยา วัฒนธรรมของตนเองได้หลังจากเผชิญกับความเสียหายหรือวิกฤตการณ์ต่างๆ สร้างสรรค์และพัฒนา สิ่งใหม่ๆ ทางวัฒนธรรมบนพื้นฐานของมรดกทางวัฒนธรรมเดิม เพื่อให้วัฒนธรรมมีความร่วมสมัยและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชนได้ (ไอศูรย์ ปันชู, 2556) ชาวอาข่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดใหญ่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน เชื่อกันว่าในอดีตมีการ รวมกลุ่มเป็นชุมชนขนาดใหญ่ สามารถก่อตั้งเป็นเมือง เรียกว่า อาณาจักรทุ้มหล่อง เรียกในภาษาอาข่าว่า “จาแด ล็อง” (Jadea lanr) ปัจจุบัน สันนิษฐานว่า อยู่บริเวณเขตปกครองตนเองพิเศษทิเบตและบริเวณโดยรอบ ชาวอาข่ามีความ เจริญรุ่งเรือง มีความสามารถด้านการเพาะปลูก มีการใช้สัตว์เป็นเครื่องทุ่นแรงในการทำเกษตรกรรม หลังอาณาจักรล่มสลาย ได้อพยพมายังที่ต่าง ๆ เดินทางเข้ามายัง สาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งชาวจีน เรียกชาวอาข่าว่า “ฮา หนีจู” หรือ “ฮาหนี่สู่” บางกลุ่มเดินทางมาตั้งถิ่นฐาน ณ สิบสองปันนา ซึ่งเป็นบริเวณชายแดน 3 ประเทศ คือ ประเทศไทย สาธารณรัฐ ประชาชนจีน และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง, 2562) ชาวอาข่าที่มาตั้งถิ่นฐานยังประเทศไทยนั้น ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่สูงบริเวณจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง แพร่ ตาก เนื่องจากสมัยหนึ่งเคยอาศัยอยู่ตามที่ราบลุ่ม แล้วเกิดอาการ ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากความไม่คุ้นชินกับสภาพอากาศบน พื้นที่ราบซึ่งมี อุณหภูมิสูงกว่าบนดอยซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมของชาวอาข่า สำหรับชาวอาข่าในจังหวัดเชียงราย พบว่ามีกลุ่มอาข่า ซึ่งเป็นสถานที่หนึ่งที่เราสามารถท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงราย กระแส ความเจริญด้านวัตถุ ระบบเศรษฐกิจที่มาพร้อมกับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ต่างหลั่งไหลเข้ามาเยี่ยมชม สัมผัสกับวิถีชีวิตอัน

เรียบง่ายของผู้คน ตลอดจนกระแสความเจริญจาก โลกภายนอกที่เข้ามากระทบกับวัฒนธรรมของชาวอาข่า ย่อมส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของ ชาวอาข่าอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ และอีกทั้งเห็นการคงอยู่และการรักษาวัฒนธรรมในกระแสปัจจุบัน (เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง, 2562).

อาข่า (Akha) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่ราบสูงทางภาคเหนือของ ประเทศไทย อยู่หนาแน่นมากที่สุดในจังหวัดเชียงราย มีเชื้อสายจากชนเผ่าธิเบต–พม่า ใช้ภาษาพูด ของชาวโล-โล (ธิเบต) แต่เดิมมีถิ่นฐานและอาณาจักรที่เป็นอิสระบริเวณต้นแม่น้ำไท่ฮั่วสุย หรือ แม่น้ำ ดอกท้อ เป็นชุมชนรัฐอิสระในดินแดนทิเบต ต่อมาได้ถูกชนชาติอื่นรุกราน ถูกบีบคั้นและปัญหาจากเรื่อง โรคภัยไข้เจ็บ จึงถอยร่นลงมาสู่บริเวณภูเขาสูงมณฑลยูนนาน และมณฑลกวางเจาของสาธารณรัฐ ประชาชนจีน อพยพกระจัดกระจายมาอยู่ตามดอยสูงในประเทศพม่าและแคว้นหัวโขง แคว้นพงสาลี ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้าสู่ประเทศไทยจาก 2 เส้นทางคือ เส้นทางแรก อพยพ จากประเทศพม่า แคว้นเชียงตุง เข้าสู่ประเทศไทยด้านฝั่งเขตอำเภอแม่จัน ทางหมู่บ้านพญาไพรและเส้นทางที่สองอพยพโดยตรงจากสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยเดินทางผ่านบริเวณตะเข็บชายแดน พม่า เข้าสู่ประเทศไทยทางอำเภอแม่สาย มีทั้งหมด 8 กลุ่มคือ อูโล้อาข่า ลอมื้ออาข่า เปี๊ยะอาข่า ผะหมี๊อาข่า หน่าค๊าอาข่า อ้าเค้ออาข่า อ้าจ้ออาข่า อูพีอาข่า ในเวลาต่อมา มีการแยกย้ายกันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ตามตำบลต่าง ๆ เช่นในเขตบนดอยตุง บ้านผาหมี อำเภอแม่สาย เขตดอยสะโง้ อำเภอเชียงแสน และบ้านแสนใจ ในเขตอำเภอแม่ฟ้าหลวง เนื่องจากมีถิ่นอาศัยอยู่ในสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงจึงถูกเรียกว่าชาวไทยภูเขาหรือชาวเขาโดยที่หมู่บ้าน มักจะอยู่สูงถึง 900 เมตร จากระดับน้ำทะเลชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า (AKHA) มีวิถีชีวิตเรียบง่ายอาศัย ธรรมชาติเป็นหลักในการดำรงชีวิต ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ปลูกพืชไร่และทำสวนผลไม้ เช่น ลิ้นจี่ ข้าวโพด ทำสวนยางพารา บ้างเป็นบางแห่งมีการปลูกข้าว และผักสำหรับบริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันมีรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (ปนัดดา บุณยสาระนัย และหมี่ยุ้มเชอมือ, 2547)

ในตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีหลายหมู่บ้านที่เป็นชนชาติพันธ์อาข่า ท่ามกลางกระแสบริโภควัตถุนิยมที่กำลังถาโถมเข้ามาอย่างรุนแรงพร้อมกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชนเผ่าต่างทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในพื้นที่อย่างมากซึ่งส่ง ผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนทั้งระดับปัจเจกบุคคลเช่นการขาดความเคารพในลำดับอาวุโสซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมหลักที่ดีงามที่ชาวอาข่ายึดถือ ซึ่งการเคารพความอาวุโสนั้นถือว่า เป็นวินัยอย่างหนึ่งที่สร้างขึ้นมาการอยู่ร่วมกันในชุมชนหรือ การเห็นแก่ตัวของแต่ละคนที่ต่างคนต่างต้องการผลประโยชน์ให้ได้มากที่สุดจนนำไปสู่การขาดความมีจิตสาธารณะการขาดความสามัคคีและ ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน เป็นต้น (เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง, 2562) ชาติพันธุ์อาข่า มีคติความเชื่อแบบดั้งเดิมหรือที่เรียกว่านับถือผีบรรพบุรุษ เป็นทุนเดิม ต่อมาในโลกปัจจุบันมีสถานการณ์ของสังคม มีการเคลื่อนย้ายแรงงานภาคการเกษตรจากประเทศเพื่อนบ้านและการพัฒนา ในด้านต่าง ๆ ทำให้ชุมชนเริ่มมีการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมความเชื่อเมื่อประมาณปี พ.ศ.2557-2558 มีการปรับลดวัฒนธรรมและประเพณีลงโดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก คือ ชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนกับผู้สูงอายุที่ไม่เคยออกจากชุมชนไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น ยังคงนับถือบรรพบุรุษ จะลดความสำคัญของพิธีกรรมลงเหลือเพียงจัดพิธีกรรมขนาดเล็กภายในครอบครัว ไม่ได้ จัดเป็นพิธีกรรมระดับหมู่บ้านเช่นในอดีต กลุ่มที่สอง คือ ชาวบ้านที่เคยออกไป ทำงานในจังหวัดอื่น ๆ และเยาวชนที่ได้เข้ารับการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการของรัฐบาล ส่วนกลาง จะนับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์แทนศาสนาเดิม มีการเข้าร่วมประเพณีอาข่าในส่วนที่เป็นกิจกรรมซึ่งไม่ขัดต่อความเชื่อในการนับถือบรรพบุรุษ เช่น ประเพณีโล้ชิงช้า เป็นต้น (สถาบันวิจัยชาวเขา, 2528) ความเปลี่ยนแปลงในคติความเชื่อของชนชาติพันธุ์อาข่าเริ่มเปลี่ยนไป พระพุทธศาสนาเริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นต่อความเชื่อแบบดั้งเดิม อาจเป็นเพราะว่าพระพุทธศาสนมีความเชื่อ

พื้นฐานว่า ทำดี ได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำ ให้มนุษย์จะต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองเพราะตนเองจะต้องได้รับผลแห่งการกระทำของ ตนเองผู้ที่เชื่อในกฎแห่งกรรม ยึดมั่นและดำรงตนอยู่ในหลัก ศีลธรรมอันดี เช่น มีศีล 5 ครบบริบูรณ์ มีจิตใจประกอบด้วยความเมตตากรุณา ชอบให้ทานเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่น ย่อมมีจิตใจที่เป็นสุข มีพลังแห่งความดี คอยคุ้มกันทุกเวลา เป็นคนองอาจ สง่างาม ไม่ต้องกลัวภัยที่จะมาจากที่ไหน ๆ เพราะดำรงตนด้วยความสุจริตและมีการงานที่ปราศจากโทษผู้ประพฤติดีดังกล่าวมานี้ย่อมมีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้าอย่างแน่นอน (เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง, 2562).

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า โดยศึกษาตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ว่าพระพุทธศาสนามีผลต่อการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ และสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านความเชื่อและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าได้มากหรือน้อยเพียงใดในสังคมยุคปัจจุบัน ซึ่งพระพุทธศาสนาถือเป็นอีกหนึ่งแนวคิดที่มีรูปแบบของการนำเสนอทางออกให้กับชีวิตด้วยการนำ หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้มาใช้สำหรับเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตถ้าพูดด้วยภาษา สมัยใหม่อาจจะกล่าวได้ว่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนามีไว้สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อนำไปสู่การสร้างความสุขระดับต่าง ๆ ตามที่ศักยภาพที่แต่ละคนจะลงมือปฏิบัติได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

2. เพื่อวิเคราะห์ความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้สืบค้นเอกสารและงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย มาอธิบายอ้างอิงเพื่อสนับสนุนในงานวิจัย ดังนี้

ชาวอาข่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐานอยู่ในหลายประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงประเทศไทย โดยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงทางภาคเหนือ เช่น จังหวัดเชียงรายและเชียงใหม่ ชาวอาข่ามีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขาอย่างมาก ประเพณีของชาวอาข่าสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความผูกพันกับธรรมชาติ และการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ประเพณีเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งเป็นแหล่งอาหารหลักและเป็นส่วนสำคัญของวิถีชีวิต ประเพณีที่สำคัญยังรวมถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อทางจิตวิญญาณ การนับถือบรรพบุรุษและการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความอุดมสมบูรณ์และความอยู่ดีกินดีของชุมชน ประเพณีเหล่านี้ยังเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา และค่านิยมจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้วัฒนธรรมอาข่าคงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ประเพณีที่สำคัญและเป็นที่รู้จักของชาวอาข่า ได้แก่

ประเพณีโล้ชิงช้า (อะข่า-ข่อง) เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงปลายเดือนสิงหาคมถึงต้นเดือนกันยายนเพื่อเฉลิมฉลองความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหารหลังจากฤดูการเพาะปลูก และเป็นการแสดงความเคารพต่อเทพธิดาแห่งพืชพรรณ ประเพณีนี้เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะสังสรรค์ และเป็นช่วงเวลาแห่งความสนุกสนานรื่นเริงของชุมชน

ประเพณีปีใหม่ (ปีกา-อา-เผ่ว) จัดขึ้นหลังการเก็บเกี่ยวข้าว โดยมีความหมายถึงการเริ่มต้นปีใหม่และเป็นการขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษที่ปกปักรักษาให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ ชาวอาข่าจะจัดพิธีเซ่นไหว้ ทำความสะอาดบ้านเรือน และมีการละเล่นสนุกสนานร่วมกัน

ประเพณีการแต่งงาน การแต่งงานของชาวอาข่าเป็นพิธีกรรมที่ซับซ้อนและมีความสำคัญอย่างยิ่ง ครอบครัวทั้งสองฝ่ายจะมีการเจรจาและทำพิธีสู่ขอตามขั้นตอนที่เคร่งครัด สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างครอบครัวและชุมชน

ประเพณีการตาย ชาวอาข่ามีความเชื่อว่าผู้ตายจะไปรวมกับบรรพบุรุษ พิธีศพจึงเป็นไปเพื่อส่งดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่โลกหน้าอย่างสงบ มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อดั้งเดิม และมีการจัดงานเลี้ยงเพื่อแสดงความเคารพและอาลัยต่อผู้จากไป

ประเพณีเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นกิจกรรมทางสังคม แต่ยังเป็นแก่นแท้ของอัตลักษณ์ชาวอาข่า ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในชุมชน

การจัดกลุ่มชนชาติมักจะพิจารณาจากลักษณะร่วมกัน เช่น เชื้อชาติ สีผิว ภาษา วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่การแบ่งคนออกเป็นกลุ่ม ๆ อย่างง่ายดาย แต่ยังเกี่ยวข้องกับอำนาจทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจอีกด้วย การจัดกลุ่มชนชาติ การสร้างอัตลักษณ์ การระบุตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ช่วยให้บุคคลมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และค่านิยมร่วมกัน การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม การจัดกลุ่มชนชาติสร้างพื้นฐานสำหรับการสร้างเครือข่ายทางสังคม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การสร้างอำนาจทางการเมือง กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มอาจใช้ความเป็นเอกลักษณ์ของตนเพื่อเรียกร้องสิทธิและผลประโยชน์ทางการเมือง การแบ่งแยกและการเลือกปฏิบัติ ในทางกลับกัน การจัดกลุ่มชนชาติก็สามารถนำไปสู่การแบ่งแยก การเลือกปฏิบัติ และความขัดแย้งได้ แนวทางการจัดการกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ การส่งเสริมความเข้าใจอันดี การส่งเสริมการเรียนรู้และความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การเคารพในความแตกต่าง การยอมรับและเคารพในความหลากหลายทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของแต่ละบุคคล การสร้างสังคมที่เท่าเทียม การสร้างสังคมที่ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและบริการอย่างเท่าเทียมกัน การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง การใช้กระบวนการเจรจาและไกล่เกลี่ยเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ (ประสิทธิ์ ลีปรีชา, 2557)

สรุป แนวคิดการจัดกลุ่มชนชาติเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและมีความสำคัญต่อการเข้าใจสังคมมนุษย์ การตระหนักถึงทั้งประโยชน์และโทษของแนวคิดนี้จะช่วยให้เราสามารถสร้างสังคมที่อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติและมีความสุข ชาวอาข่ามีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นด้านวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม อาหาร การแต่งกาย ภาษา โดยเฉพาะระบบการนับสายตระกูลบรรพบุรุษ “จึ” ที่สืบทอดต่อกันมา อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ การพัฒนาในประเทศ และการบูรณาการทางเศรษฐกิจในภูมิภาค ที่ก่อให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ ตลอดจนความแตกต่างทางนโยบายของรัฐในแต่ละประเทศ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มรที่มีผลต่อการปรับตัวรวมทั้งการธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อ่าข่าในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์สังคมวัฒนธรรมของชาวอาข่ามักยึดถือตามแบบโบราณที่เคยปฏิบัติมาก่อนจาก บรรพบุรุษ โดยเฉพาะภาษา ชาวอาข่าไม่มีตัวหนังสือใช้ แต่ชาวอาข่าบางกลุ่มในพม่าใช้ภาษาอังกฤษ ที่มิชชั่นนารีสอนไว้เป็นตัวเขียน และสาเหตุของการไม่มีภาษาเขียน จึงไม่ได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้เป็นหลักฐาน จึงมีเพียงการจดจำตามที่ผู้เล่าต่อๆกันเท่านั้น การแต่งกาย เสื้อผ้าของชาวอาข่า ทำมา จากผ้าฝ้ายทอใช้เอง ผู้หญิงชาวอาข่าทุกคนจะถูกสอนให้ปั่นด้ายเป็นตั้งแต่อายุ 6 - 7 ขวบ และผู้หญิง ชาวอาข่าในเมืองไทยมีลักษณะการแต่งกายตามประเภทอยู่ 2 กลุ่ม ซึ่งกลุ่มที่ 1 “อู่โล้อ่าข่า”

สวมหมวกแหลมส่วนฐานเป็นผ้าคาดศีรษะประดับด้วยเหรียญตรา กระดุมเงิน และลูกปัด ส่วนยอดมี โครงไม้ไผ่อยู่ใต้ผ้าฝ้ายย้อมคราม ตกแต่งด้วยเครื่องเงิน ลูกปัด ลูกเดือย พู่แดงที่ได้จากขนไก่ย้อมสี และของแปลกๆที่หาได้ในชุมชน ส่วนกลุ่มที่ 2 “ล่อมี้อาข่า” สวมหมวกแบนลักษณะของหมวกต้องมีแผ่นเงินรูปสี่เหลี่ยมคางหมูเชิดขึ้นมาทางด้านหลังด้านหน้าแต่งด้วยแถวลูกปัดสลับกับแถวกระดุมเงินล้อมกรอบใบหน้าด้วยลูกบอลเงินเหรียญและลูกปัดห้อยเป็นสายประบ่า ตัวเสื้อด้านหลังแต่งด้วยลาย ปะเศษผ้าชิ้นเล็กชิ้นน้อยหลากสีสลับกับลายปักงามวิจิตร แต่งด้วยกระดุมเปลือกหอยกระดุมเงินลูกเดือยลูกปัดและพู่ห้อยรัดน่องและย่ามก็ปักแต่งในทำนองเดียวกัน ผ้าผูกเอวจะแต่งด้วยเปลือก หอยและลูกเดือย ของสาวโสดจะกว้างกว่าหญิงที่แต่งงานแล้ว ส่วนกระปรงจะสวมเหมือนกัน (พนาภรณ์ ศรีมูล, 2555)

แนวทางการดำเนินชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย วิถีพุทธจึงเป็นแหล่งรวมความรู้เรื่องสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาของคนไทย การประพฤติ ปฏิบัติ การศึกษาอบรม และการสืบทอดวัฒนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบันดังนั้น สังคมไทยในปัจจุบันจึงมีบางส่วนที่ตั้งคำถามว่าแล้ววิถีชีวิตชาวพุทธที่แท้จริงควรเป็นอย่างไร ซึ่งในปัจจุบันได้มีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดโดยหลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้สภาพชีวิตที่กล่าวได้ว่าเป็นวิถีชาวพุทธ ดังนี้ (1) เน้นการพึ่งตนเอง (2) การเน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท (3) การเน้นอหิงสา หรือการละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง (4) การเน้นการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์สุจริต และมีมานะ อดทน หรือสัมมาอาชีวะ (5) การเน้นการมาเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น (6) พยายามละกิเลสและความโลภ (7) การเน้นความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละอายและเกรงกลัวการกระทำผิด (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2525)

ชาวอาข่าดั้งเดิมมีความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณบรรพบุรุษเป็นหลัก แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาในพื้นที่ การผสมผสานความเชื่อจึงเกิดขึ้น ชาวอาข่าบางส่วนเริ่มรับเอาแนวคิดและพิธีกรรมทางพุทธศาสนามาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน โดยไม่ได้ละทิ้งความเชื่อเดิมทั้งหมด พวกเขาอาจนับถือพระสงฆ์ควบคู่ไปกับการให้ความเคารพหมอผี และเข้าร่วมพิธีทำบุญในวัดขณะที่ยังคงประกอบพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาเป็นการเปิดรับวัฒนธรรมภายนอกและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อย่างไรก็ตาม ชาวอาข่ายังคงพยายามรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของตนเองไว้ การผสมผสานนี้จึงเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจของความหลากหลายทางความเชื่อในสังคม.

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ดวงมณี สูงสันเขต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาชนเผ่าอาข่าเพื่อออกแบบชุดผลิตภัณฑ์ตกแต่งบนโต๊ะอาหาร กรณีศึกษาชนเผ่าอาข่ากลุ่มลอมี้ จังหวัดเชียงราย ซึ่งงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลชนเผ่าอาข่าและลักษณะเฉพาะถิ่นทาง ภูมิปัญญาของชนเผ่าอาข่าเพื่อนำมาออกแบบชุดผลิตภัณฑ์ตกแต่งบนโต๊ะอาหารที่สะท้อนเอกลักษณ์ของชนเผ่าอาข่า โดยศึกษาภูมิปัญญาการปักผ้าและลวดลายผ้าของชนเผ่าอาข่ากลุ่มลอมี้ในมิติต่าง ๆ วิธีดำเนินการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามผู้เชี่ยวชาญอาข่า และกลุ่ม ตัวอย่างชาวบ้านอาข่า พบว่าในด้านเอกลักษณ์ที่สะท้อนความเป็นอาข่า รวมทั้งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวโน้มทางการตลาดโดยได้การเก็บข้อมูลความต้องการจากกลุ่มเป้าหมายและสินค้าที่มีจำหน่ายในแหล่งท่องเที่ยวเพื่อนำมาออกแบบและประเมินรูปแบบผลิตภัณฑ์ และผ่านการคัดเลือกแบบจากผู้ผ่านเชี่ยวชาญอาข่ารวมทั้งที่ปรึกษา นำกลับมาสร้างต้นแบบและนำกลับไปประเมินผลความพึงพอใจจากนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายอีกครั้ง สรุปผลงานการออกแบบผลิตภัณฑ์ได้ดังนี้ การออกแบบผลิตภัณฑ์ของตกแต่งบนโต๊ะอาหาร ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดสำคัญ คือ การนำเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นทางภูมิปัญญาของชนเผ่าอาข่ามาต่อ ยอดภูมิปัญญา โดยการนำภูมิปัญญาในด้านการปักผ้า จากเครื่องแต่งกายของชนเผ่าอาข่า มาสร้างอัตลักษณ์ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ของตกแต่งบนโต๊ะอาหารที่ได้รับแรงบันดาลใจจากการศึกษากับวิถี

ชีวิตความเป็นอยู่ ของชนเผ่าอาข่าจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ผลงานการออกแบบ ผลิตภัณฑ์ มีจำนวน 3 ชุด ประกอบด้วย 1) ชุดแจกัน,เชิงเทียน,กล่อง กระดาษทิชชู 2) ชุดผ้าเก็บอุปกรณ์ของใช้บนโต๊ะอาหาร 3) ชุด ผ้าปูโต๊ะ, ผ้ารอง จาน, ผ้ารองแก้ว โดยผลความพึงพอใจภาพรวมที่ได้จากนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับมาก ด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ปรากฏจากเรื่องเล่ากลุ่มชาติพันธุ์อาข่าในจังหวัดเชียงราย (ดวงมณี สูงสันเขต, 2559)

พระวิจัย อิทฺธิโก (ชัยเจริญวรรณ) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการของกลุ่มชาติพันธุ์ อาข่าบนดอยแม่ฟ้าหลวง การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (1) ศึกษาวิถีชีวิตและสภาพปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บนดอยแม่ฟ้าหลวง (2) ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนา และ ศาสตร์สมัยใหม่ (3) แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการในกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าบนดอย แม่ฟ้าหลวง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาทั้งเอกสาร และภาคสนาม (Field Research) พร้อมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย (1) กลุ่มผู้นำชุมชน (2) กลุ่มสมาชิกชนเผ่าอาข่า และ (3) กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทาง พระพุทธศาสนา

ผลจากการวิจัยพบว่า

1) ชาวอาข่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นที่อยู่บนดอยแม่ฟ้าหลวง ได้อพยพ มาจากแถบเทือกเขาในธิเบตหรือจีนและเข้ามาตั้งรกรากที่ อ.แม่สายของประเทศไทยมีทั้งหมด 8 กลุ่ม ทั้งนี้ จะเน้นเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าบนดอยแม่ฟ้าหลวงเป็นหลัก ลักษณะโครงสร้างการ อยู่ร่วมกันจะมีประเพณีปฏิบัติและวัฒนธรรมที่ชัดเจน การปกครองจะเน้นการเคารพผู้นำและลำดับ ความอาวุโสเป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกัน และสภาพปัญหาวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธ์อาข่า บนดอยแม่ฟ้าหลวง ประกอบด้วยปัญหา 2 ระดับ

ระดับที่ 1 ระดับปัจเจก คือ ปัญหาด้านสิทธิ พลเมือง คือ การไม่มีสัญชาติซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาเรื่องสุขภาพร่างกายที่ไม่ได้รับการดูแลรักษา อย่างทั่วถึง ตลอดจนด้านโภชนาการที่ถูกต้อง และปัญหาของผู้สูงอายุและเด็กที่ขาดความรู้ความ เข้าใจที่ถูกต้องต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต จนนำไปสู่ปัญหา

ระดับที่ 2 ระดับสังคม คือ การขาดความ ร่วมมือของคนในชุมชนในการดูแลรักษาธรรมชาติในพื้นที่และสภาพแวดล้อมของชุมชน เพราะเกิด จากการขาดจิตสำนึกส่วนรวม จะนำไปสู่การสร้างปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาขยะที่เพิ่ม มากขึ้น พร้อมกับการขาดค่านิยมที่ดีต่อส่วนรวม เช่น การไม่มีจิตอาสาในการร่วมมือกันพัฒนาชุมชน จนกลายเป็นความเห็นแก่ตัว และต่างคนต่างก็ต้องการผลประโยชน์เฉพาะตัว

2) การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาโดยใช้หลักภาวนา 4 หมายถึง การทำให้เกิดความเจริญของชีวิต 4 ด้านคือ

(1) ความเจริญทางกาย คือ การพัฒนาร่างกายให้มี ความสมบูรณ์แข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

(2) ความเจริญด้านศีล คือ การมีวินัยต่อตนเองการควบคุมตนเองไม่ให้ตกเป็นทาสของอบายมุข

(3) ความเจริญด้านจิต คือ การสร้างความมั่นคงและ ความเจริญให้เกิดขึ้นภายในจิตใจด้วยการใช้หลักคุณธรรมสากล คือ ความรักและการมีจิตอาสา

(4) ความเจริญด้านปัญญา คือ ผลอันเกิดจากการพัฒนาทั้งสามด้านที่ทำให้เกิดความสุขขึ้นมา และ ปัญญาที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดการสร้างความรู้และความเข้าใจในการพัฒนาคุณภาพให้มีความสมบูรณ์ และเกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง

ทั้งนี้ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักภาวนา 4 สามารถทำให้ เกิดขึ้นได้ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมได้ในเวลาเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การใช้ทฤษฎีลำดับ ขั้นแรงจูงใจของมาสโลว์ 5 ขั้น สำหรับเป็น

กรอบสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้นถือว่าเป็น ธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งเมื่อบูรณาการกับหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนาแล้วจะถือว่าเป็น การพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างตรงตามความหมายอย่างแท้จริง

3) การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการในกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าบนดอยแม่ฟ้าหลวง ซึ่งได้รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตาม 4 ขั้นตอน ดังนี้

(1) การพัฒนาด้านกาย คือ การมีสุขภาพ ร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงและสภาพแวดล้อม รวมถึงที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภคที่เหมาะสม

(2) การพัฒนาด้านศีล คือ การมีวินัยต่อตนเองและการมีประเพณีวัฒนธรรมที่ดีในการนำมาเป็นหลัก ปฏิบัติ รวมถึงกฎเกณฑ์ของสังคมที่ดีและเหมาะสมสำหรับการอยู่ร่วมกัน

(3) การพัฒนาด้านจิต คือ การสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นในจิตใจด้วยการใช้คุณธรรมสากลสำหรับทุกความเชื่อ ทุกศาสนาและ ทุกวัฒนธรรมสามารถยอมรับร่วมกันได้ ซึ่งก็คือ ความรัก และ ความเห็นใจต่อผู้อื่นและสังคม จนนำไปสู่การสร้างจิตอาสาให้เกิดขึ้น

(4) การพัฒนาด้านปัญญา คือ ความสุข อันเป็นผลที่เกิดจาก การพัฒนาทั้งสามขั้น และปัญญาที่เป็นสาเหตุที่จะทำให้เกิดการเข้าใจการพัฒนาคุณภาพอย่างแท้จริง จนนำไปสู่การสร้างความสุขที่ยั่งยืน ซึ่งเรียกรูปแบบการพัฒนานี้ว่า “จตุรัสการพัฒนาคุณภาพชีวิต”(พระวิจัย อิทฺธิโก, 2551)

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ จากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ (Area boundary หมู่บ้านที่เป็นกลุ่มชาติพันธ์อาข่าในตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มี 5 หมู่บ้าน หมู่ที่ 1 บ้านห้วยขมนอก (บ้านสุขเกษมอาข่า) หมู่ที่ 3 บ้านห้วยทรายขาว (อาข่าห้วยน้ำริน) หมู่ที่ 10 บ้านห้วยขมใน (บ้านห้วยขมอาข่า) หมู่ที่ 11 บ้านห้วยแม่ซ้าย (บ้านห้วยแม่ซ้ายอาข่า)หมู่ที่ 18 บ้านโป่งผำพัฒนา (บ้านโป่งผำอาข่า)

2. การสุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key Informants) แบ่งเป็น 3 กลุ่ม จำนวน 15 รูป/คน โดยวิธีการการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำ จำนวน 5 คน กลุ่มสมาชิกชนเผ่าอาข่า จำนวน 7 คน กลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา จำนวน 3 รูป/คน ได้แก่

3. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เชิงเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ จัดกลุ่มข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ แล้ววิเคราะห์ด้วยวิธี แบบเชิงพรรณนา ทั้งด้านเอกสารแบบสัมภาษณ์และภาคสนาม แล้วจับประเด็นเนื้อหาสาระไปพร้อมกับนำมาสรุปเป็นผลการวิจัยเป็นรูปแบบ ความเรียงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยนำเสนอ

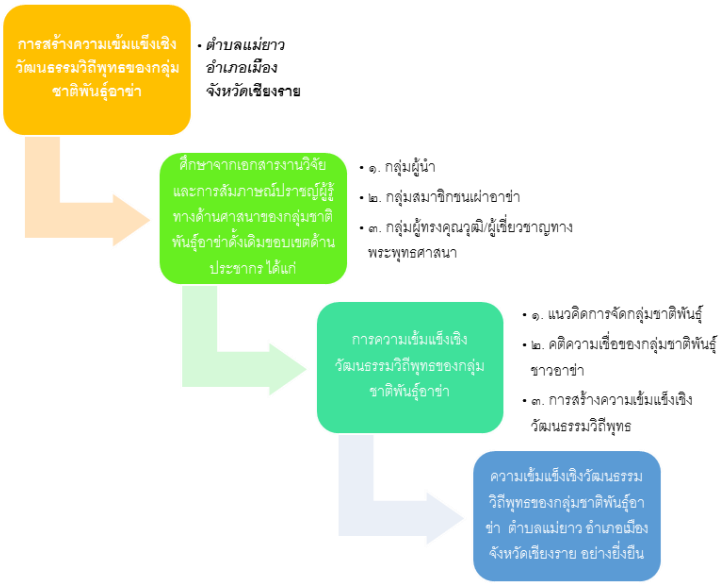

แผ่นภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

ชุมชนอาข่ามีบริบททางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง แต่ก็เผชิญกับความท้าทายในการปรับตัวเข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับอนาคตของชุมชนอาข่า

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สภาพบริบทของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า พบว่า ชาวอาข่าในตำบลแม่ยาวนั้นมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ มีการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม เช่น การปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด และพืชผักต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการทำหัตถกรรม เช่น การทอผ้า การจักสาน และการทำเครื่องเงิน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาวอาข่า ปัจจุบัน ชาวอาข่าในตำบลแม่ยาวเริ่มมีการปรับตัวเข้ากับสังคมสมัยใหม่มากขึ้น มีการศึกษาในระบบโรงเรียน มีการใช้เทคโนโลยี และมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น แต่ยังคงรักษาวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมไว้ เช่น การแต่งกาย ภาษา และพิธีกรรมต่าง ๆ ชาติพันธุ์อาข่าที่อาศัยอยู่ในตำบลแม่ยาวปัจจุบันมีการนับถือศาสนาที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป เช่น ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ ศาสนาพุทธ สาเหตุที่ชาวอาข่าบางส่วนเปลี่ยนการนับถือศาสนาเนื่องจากวิถีการดำเนินชีวิตได้เปลี่ยนไป ประกอบกับการประกอบพิธีกรรมของอาข่ามีขั้นตอนยุ่งยากซับซ้อน ทั้งยังมีค่าใช้จ่ายและงบประมาณจำนวนมาก นอกจากนี้ผู้รู้เรื่องขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมในประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ เริ่มเสียชีวิตไปไม่มีใครสืบทอด แต่ก็ยังมีชาวอาข่าบางกลุ่มที่ยังคงนับถือบรรพบุรุษแบบดั้งเดิมอยู่บ้าง ยังคงมีความเชื่อเรื่องการกราบไหว้บรรพบุรุษ ให้ความสำคัญกับวิญญาณบรรพบุรุษ รวมถึงการให้ความเคารพต่อสรรพสิ่งที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต เช่น การทำพิธีเซ่นไหว้ให้กับ ผีน้ำ ผีเจ้าที่ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา เช่น ที่ดิน ป่า ไร่ ต้นไม้ สัตว์ป่า การที่ชาวอาข่านำความเชื่อดั้งเดิมมาผสมผสานกับพุทธศาสนานั้น เป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจและเกิดขึ้นในหลายชุมชนของชาวอาข่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่อยู่ใกล้ชิดกับชุมชนพุทธอื่น ๆ เช่น ในประเทศไทย เหตุผลที่ชาวอาข่านำพุทธศาสนามาผสมผสาน การปรับตัวเข้ากับสังคม การอยู่ร่วมกับชุมชนพุทธเป็นเวลานาน ทำให้ชาวอาข่าได้เรียนรู้และรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมและศาสนาจากชุมชนเหล่านั้น การแสวงหาความสงบสุข หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่สอนเกี่ยวกับการปล่อยวางและความสงบสุขภายในใจ สอดคล้องกับความต้องการของมนุษย์ทุกคน รวมถึงชาวอาข่า การเข้าถึงโอกาสการนับถือพุทธศาสนาอาจเปิดโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจให้กับชาวอาข่า

มากขึ้น เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน หรือการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพุทธ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การพัฒนาสังคม การเข้าถึงการศึกษา และการสื่อสาร ทำให้ชาวอาข่ามีโอกาสเรียนรู้และเลือกนับถือศาสนาได้หลากหลายขึ้น ชาวอาข่ายังคงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ เช่น การแต่งกาย ภาษา การทอผ้า การจักสาน และพิธีกรรมต่าง ๆ พิธีโล้ชิงช้า หรือ "แยะ ขู่ อ่าโผ่ว" เป็นประเพณีที่สำคัญและเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย มีการปรับตัว วัฒนธรรมบางอย่างมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย เช่น การใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารและการประกอบอาชีพ และมีการใช้ภาษาไทยปนกับภาษาอาข่าในชีวิตประจำวันของเด็กและเยาวชน ประชากรชาวอาข่าในตำบลแม่ยาวมีการเปลี่ยนแปลงตามการเติบโตของประชากรและการอพยพย้ายถิ่น เยาวชนรุ่นใหม่มีการศึกษาในระบบโรงเรียนมากขึ้น ทำให้มีโอกาสในการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ชาวอาข่าอาศัยอยู่กระจายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลแม่ยาว โดยมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและโอกาสทางเศรษฐกิจ ชาวอาข่าในตำบลแม่ยาวมีการปรับตัวเข้ากับสังคมสมัยใหม่มากขึ้น มีการใช้เทคโนโลยีและมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น แต่ยังคงรักษาความสัมพันธ์ในชุมชนและเครือญาติอย่างเหนียวแน่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิม การเข้าถึงการศึกษาและบริการทางสาธารณสุขยังคงเป็นความท้าทายสำหรับบางพื้นที่ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย

หลักความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต พบว่า ชุมชน หมายถึง หมู่ชนหรือกลุ่มคน ที่อยู่รวมกันในสังคมโดยมีผลประโยชน์และเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกในชุมชนจะต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ กติกา เงื่อนไข และบรรทัดฐานเดียวกัน ซึ่งหากชุมชนมีการรวมกลุ่มกันโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ มีการบริหารจัดการและประชาชนร่วมกันแก้ไขปัญหา รวมถึงการดึงทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งก่อให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็งขึ้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน วัฒนธรรมวิถีพุทธ หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย วิถีพุทธเป็นแหล่งรวมความรู้ทางสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และการปฏิบัติ เน้นการพึ่งตนเอง การใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท การไม่เบียดเบียนผู้อื่น และการประกอบอาชีพสุจริต ให้ความสำคัญกับคุณธรรมส่วนรวม วัฒนธรรมวิถีพุทธเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่มุ่งเน้นการพัฒนาทั้งตนเองและสังคมการนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันจะนำไปสู่ความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองอย่างยั่งยืน

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 กระบวนการบูรณาการและรูปแบบเพื่อการสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธการบูรณาการเพื่อการสร้างเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ นำหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเหมาะสำหรับการพัฒนาบุคคลให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิตบนพื้นฐานของเหตุผลด้วยหลักธรรมที่จะเน้นการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพซึ่งขั้นตอนของการพัฒนาตนต้องเริ่มต้นด้วยการมีศรัทธา คือมีความเชื่อที่ถูกต้องในหลักเหตุและผล โดยอาศัยปัญญาเข้าไปกำกับทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ การใช้ปัญญาหรือสตินั้นเป็นจุดที่น่าสนใจของชุมชนเพื่อก่อให้เกิดกระบวนการคิดทบทวนตามความเป็นจริง 3 ด้าน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ด้านจิตใจ การนำหลักธรรมในทางพุทธศาสนา นำมาเพื่อการพัฒนาให้มีความเหมาะสมสำหรับชุมชนสร้างคนให้มีคุณภาพและให้มีชีวิตที่ก้าวหน้าในการเป็นอยู่ การสร้างคุณธรรมให้เกิดการยอมรับร่วมกันในสังคม อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน วัฒนธรรมวิถีพุทธศาสนากับอาข่ามีลักษณะคำสอนที่เหมือนกันคือ การรัก ความสงบ และการไม่เบียดเบียนกันหรือการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในการ พัฒนาคือ การใช้โอวาท 3 คือ การทำความดี ละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้ผ่องใส

2) ด้านความสามัคคี การอยู่ร่วมกันถือว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญ ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ถือว่าเป็นอีกหนึ่งชนเผ่าที่มีวัฒนธรรมและจารีตที่ชัดเจน เมื่อตีความหมายของคำว่า จารีต ย่อมหมายถึง วินัย อันเป็นข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งในการอยู่ร่วมกัน “ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรมที่ดี ๆ ควรรักษาไว้ เช่น การเคารพตามลำดับอาวุโส หรือการให้เกียรติต่อกันและกัน และการเชื่อถือในบรรพบุรุษ” ซึ่งว่าด้วยเรื่องประเพณี และวัฒนธรรมนี้มีการให้เหตุผลสนับสนุนเพิ่มเติมอีกว่า “การมีทุนทางวัฒนธรรมทำให้มีระบบการจัดการชุมชนที่เข้มแข็ง” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคี ของชาวบ้าน พบปะทำงานร่วมกัน มีความเข้าใจกันเห็นอกเห็นใจกันทำให้ หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครองในส่วนของการทำงานร่วมกัน ก็มีหัวหน้าของกลุ่มนั้นๆ มีกฎ กติกาหรือข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้งานดำเนินไปได้ด้วยดีและทุกคนก็ปฏิบัติตามกฎกติกาได้ดี จึงทำให้งานสำเร็จตามเป้าหมายก็ด้วยเพราะเกิดจากการที่เรามีความสามัคคีต่อกันในชุมชน

3) ด้านวิถีชีวิตชุมชน การดำเนินชีวิตบนฐานแห่งความถูกต้องและเป็นจริงรู้จักพึ่งพาตนเอง ขยันหมั่นเพียร ประหยัดอดออม เรียบง่ายใฝ่สันติ มีศีลธรรม เผื่อแผ่ความรักและปราศจากความเห็นแก่ตัว ดังนั้น ในการแก้ไขปัญหาด้านศีลธรรม เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนจึงจำเป็นต้องมีการนำหลักพุทธศาสนาซึ่งมีหลักการและแนวทางแห่งการพัฒนาอย่างเหมาะสมในการดำเนินชีวิตหรือการประกอบอาชีพ และมีความเข้มแข็งตามแนวทางของพระพุทธศาสนาหลักกิริยาวัตถุ 10 ประการ สงเคราะห์ช่วยเหลือชุมชน ทำตนให้เหมาะสม มีความเอื้ออาทรต่อกันและกัน ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สรุปองค์ความรู้

จากการวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยเรื่อง "การสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย" โดยองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยนี้ มีประโยชน์อย่างมากในการทำความเข้าใจบริบทของชุมชนชาติพันธุ์อาข่า และแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนอื่นๆ ที่สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

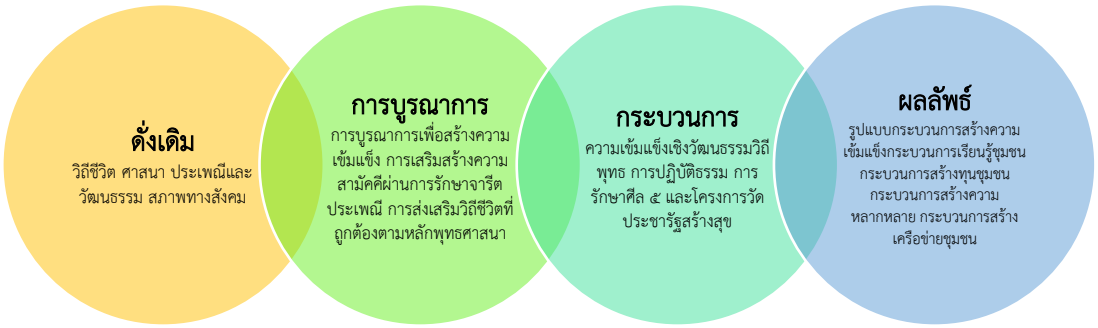

แผ่นภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

วิถีชีวิต ชาวอาข่าในตำบลแม่ยาวมีความผูกพันกับธรรมชาติ ทำเกษตรแบบดั้งเดิม และมีงานหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ มีการปรับตัวเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ โดยยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ ศาสนามีความหลากหลายทางศาสนา ทั้งอิสลาม คริสต์ และพุทธมีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับการนับถือพุทธศาสนา การปรับตัวเข้ากับสังคม การแสวงหาความสงบสุข ประเพณีและวัฒนธรรม ยังคงรักษาประเพณีดั้งเดิม เช่น

การแต่งกาย ภาษา และพิธีกรรม มีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้เข้ากับยุคสมัย สภาพทางสังคม มีการปรับตัวเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ แต่ยังคงรักษาความสัมพันธ์ในชุมชนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมส่งผลต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม ความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ การมีขนบธรรมเนียมประเพณี การส่งเสริมคุณธรรม และการแก้ไขปัญหาอย่างรอบคอบ การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านกิจกรรม เช่น การปฏิบัติธรรม การรักษาศีล 5 และโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข การเสริมสร้างความสามัคคีและการพึ่งตนเอง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การพัฒนาศักยภาพ การสร้างเครือข่าย การจัดการทรัพยากร และการส่งเสริมคุณธรรม ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็ง ได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางวัฒนธรรม การบูรณาการเพื่อสร้างความเข้มแข็ง การพัฒนาด้านจิตใจโดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา การเสริมสร้างความสามัคคีผ่านการรักษาจารีตประเพณี การส่งเสริมวิถีชีวิตที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา รูปแบบกระบวนการสร้างความเข้มแข็ง 1) กระบวนการเสริมสร้าง การเตรียมความพร้อมของชุมชนโดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาการบูรณาการภูมิปัญญาดั้งเดิมและวัฒนธรรมวิถีพุทธ 2) กระบวนทัศน์ใหม่ กระบวนการเรียนรู้ชุมชน กระบวนการสร้างทุนชุมชน กระบวนการสร้างความหลากหลาย กระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน หัวใจสำคัญคือการสร้างความเป็นธรรมและความสงบสุข โดยใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมและหลักธรรมทางพุทธศาสนา

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง การสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์ อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่า ผลการศึกษาความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรม ปรากฏให้เห็นเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธชาวอาข่าเช่น ผ่านประเพณี และวัฒนธรรมชาวพุทธ เช่น มีวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลแม่ยาว มีอยู่ ๘ วัด ๓ สำนักสงฆ์ ๓ ที่พักสงฆ์ ประชากรในพื้นที่ตำบลแม่ยาวนับถือศาสนาพุทธ จำนวน ๕,๑๕๐ คน กิจกรรมตักบาตร ส่งเสริมเยาวชนให้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ผ่านกิจกรรมสอบธรรมสนามหลวง การเข้าร่วมปฏิบัติธรรม "เข้ากรรมรุกขมูล" หมู่บ้านรักษาศีล ๕, วัด ประชารัฐ สร้างสุข สอดคล้องกับแนวคิดของ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ในเรื่องสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาของคนไทย การประพฤติ ปฏิบัติ การศึกษาอบรม และการสืบทอดวัฒนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบันดังนั้น สังคมไทยในปัจจุบันจึงมีบางส่วนที่ตั้งคำถามว่าแล้ววิถีชีวิตชาวพุทธที่แท้จริงควรเป็นอย่างไร ซึ่งในปัจจุบันได้มีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดโดยหลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้สภาพชีวิตที่กล่าวได้ว่าเป็นวิถีชาวพุทธ ดังนี้ (1) เน้นการพึ่งตนเอง (2) การเน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท (3) การเน้นอหิงสา หรือการละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง (4) การเน้นการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์สุจริต และมีมานะ อดทน หรือสัมมาอาชีวะ (5) การเน้นการมาเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น (6) พยายามละกิเลสและความโลภ (7) การเน้นความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละอายและเกรงกลัวการกระทำผิด (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2525)

ผลการวิเคราะห์ความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า มีการสร้างรูปแบบกระบวนการสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ ด้วยการใช้กระบวนการสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนได้มีการนำภูมิปัญญาดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมวิถีพุทธ มาบูรณาการเข้าด้วยกัน แต่เนื่องจากสภาวการณ์ที่มีความเป็นพลวัตร ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างมาก ดังนั้นจึงก่อให้เกิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ กระบวนทัศน์ใหม่ ดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ ผ่านประเพณี และวัฒนธรรมชาวพุทธ เช่น กิจกรรม ตักบาตรในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมเข้ากรรมรุขมูล กิจกรรมส่งเสริมเยาวชนให้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ผ่านกิจกรรมสอบธรรมสนามหลวง (ธรรมศึกษา) สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวิจัย อิทฺธิโก (ชัยเจริญวรรณ) (พระวิจัย

อิทฺธิโก (ชัยเจริญวรรณ), 2552) การพัฒนาด้านศีล คือ การมีวินัยต่อตนเองและการมีประเพณีวัฒนธรรมที่ดีในการนำมาเป็นหลัก ปฏิบัติ รวมถึงกฎเกณฑ์ของสังคมที่ดีและเหมาะสมสำหรับการอยู่ร่วมกัน

2) กระบวนการสร้างทุนชุมชนหรือทุน มีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ผ่านหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลแม่ยาว โดยมี วัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลแม่ยาว มีอยู่ 8 วัด 3 สำนักสงฆ์ 3 ที่พักสงฆ์ และวัดที่มีชาวอาข่า อาศัยอยู่ จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ 1.วัดสันป่ายาง (ชุมชนอ่าข่า) 2.วัดห้วยขม (ชุมชนอ่าข่า บ้านห้วยขมใน) 3.วัดห้วยทรายขาว (ชุมชนอ่าข่า บ้านห้วยทรายขาว) 4.สำนักสงฆ์บ้านโป่งผำพัฒนา (ชุมชนอ่าข่า บ้านโป่งผำพัฒนา) มีประชากรในพื้นที่ตำบลแม่ยาวนับถือศาสนา ศาสนาพุทธ จำนวน 5,150 คน

3) กระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน ผ่านความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน โรงเรียน ภายใต้โครงการวัด ประชารัฐ สร้างสุข ผ่านกิจกรรมโครงการโรงเรียนรักษาศีล 5 พัฒนาเยาวชนด้วยนวัตกรรม 7 กิจวัตรความดี สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ในศตวรรษ 21 โรงเรียนบ้านทุ่งหลวง นักเรียนทั้งโรงเรียน 130 คน จากหมู่บ้านหมู่ที่ 9 บ้านทุ่งหลวง, หมู่ที่ 3 บ้านห้วยทรายขาว, บ้านเขื่อนแก้ว , บ้านห้วยน้ำริน , บ้านสามแยกบงแดง , บ้านห้วยส่างกรณ์ หมู่ที่ 11 บ้านห้วยแม่ซ้าย, บ้านอาจ่า , บ้านอาผ่า , บ้านอาดุ หมู่ที่ 18 บ้านโป่งผำพัฒนา, บ้านจะต๋อเบอ , บ้านจะทอ , บ้านจะฟูจะก่า โดยมีรายละเอียดกิจกรรม ดังนี้ กิจกรรมชั่วโมงสุขจริงหนอ อาราธนาศีล, สวดมนต์, นั่งสมาธิ บรรยายธรรมะประกอบสื่อโดยวิทยากรหรือพระอาจารย์ แชร์ประสบการณ์ทำความดี (ออกมาเล่าเรื่องหน้าชั้นเรียน) สมุดบันทึกความดี เป็นการทำให้ชุมชนได้เปิดรับความรู้ หรือข้อมูลสิ่งใหม่ๆ เพื่อให้เท่าทันต่อสถานการณ์ ผ่านเยาวชน ไปยังคนในครอบครัว ชุมชน และสังคม

ทั้งนี้ หัวใจสำคัญของ การสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ คือ การสร้างความเป็นธรรมและความสงบสุขให้แก่ประชาชนในชุมชน โดยใช้กระบวนการทางวัฒนธรรม จารีตแบบดั่งเดิม บูรณาการเข้ากับวัฒนธรรมวิถีพุทธสมัยใหม่ นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในการแก้ปัญหาของชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีความเชื่อถือ และเชื่อมั่นที่สร้างความเป็นธรรม ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย อย่างยั่งยืนสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวิจัย อิทฺธิโก (ชัยเจริญวรรณ) การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการในกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าบนดอยแม่ฟ้าหลวง ซึ่งได้รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตาม 4 ขั้นตอน ดังนี้ (1) การพัฒนาด้านกาย คือ การมีสุขภาพ ร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงและสภาพแวดล้อม รวมถึงที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภคที่เหมาะสม (2) การพัฒนาด้านศีล คือ การมีวินัยต่อตนเองและการมีประเพณีวัฒนธรรมที่ดีในการนำมาเป็นหลัก ปฏิบัติ รวมถึงกฎเกณฑ์ของสังคมที่ดีและเหมาะสมสำหรับการอยู่ร่วมกัน (3) การพัฒนาด้านจิต คือ การสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นในจิตใจด้วยการใช้คุณธรรมสากลสำหรับทุกความเชื่อ ทุกศาสนาและ ทุกวัฒนธรรมสามารถยอมรับร่วมกันได้ ซึ่งก็คือ ความรัก และความเห็นใจต่อผู้อื่นและสังคม จนนำไปสู่การสร้างจิตอาสาให้เกิดขึ้น (4) การพัฒนาด้านปัญญา คือ ความสุขอันเป็นผลที่เกิดจาก การพัฒนาทั้งสามขั้น และปัญญาที่เป็นสาเหตุที่จะทำให้เกิดการเข้าใจการพัฒนาคุณภาพอย่างแท้จริง จนนำไปสู่การสร้างความสุขที่ยั่งยืน ซึ่งเรียกรูปแบบการพัฒนานี้ว่า “จตุรัสการพัฒนาคุณภาพชีวิต” (พระวิจัย อิทฺธิโก (ชัยเจริญวรรณ), 2552)

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยพบว่า การสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์ อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมอย่างค่อยเป็นคอยไป ตามสภาพสังคมภายนอกที่แวดล้อม เพื่อสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการศึกษา ได้ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. เทศบาลตำบลตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย สามารถนำข้อมูลจากการศึกษาไปพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยใช้หลักศาสนา ให้เหมาะสมกับกฎเกณฑ์ในวัฒนธรรมของชาวอาข่า หรือกลุ่มชาติพันธ์อื่นๆ

2. เทศบาลตำบลตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย สามารถนำข้อมูลจากการศึกษาไปส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า หรือกลุ่มชาติพันธ์อื่นๆ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

ควรส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นใหม่ในท้องถิ่นได้ตระหนักถึงความสำคัญ และคุณค่าของวัฒนธรรมที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์ อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นเกี่ยวกับประเด็นงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องและมีความน่าสนใจในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. เพื่อศึกษาการนำรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการในกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ไปใช้กับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ

2. เพื่อการสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ไปใช้กับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ

3. เพื่อศึกษาความเข้มแข็งวิถีพุทธโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา บูรณาการกับแนวคิด และทฤษฎีอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

ดวงมณี สูงสันเขต. (2559). “การศึกษาชนเผ่าอาข่าเพื่อออกแบบชุดผลิตภัณฑ์ตกแต่งบนโต๊ะอาหาร กรณีศึกษาชนเผ่าอาข่ากลุ่มลอมี้ จังหวัดเชียงราย” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เบญจมาภรณ์ สุริยาวงศ์. (2567). ทัศนะเรื่องธรรมชาติในเรื่องเล่ากลุ่มชาติพันธุ์อาข่าจังหวัดเชียงราย. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : https://so0 5 . tci-thaijo.org/index.php/panidhana/article/view/1 5 3 0 2 0 / 1 1 1 8 0 4 [5 เมษายน 2568].

ปนัดดา บุณยสาระนัย, และ หมี่ยุ้ม เชอมือ. (2547). อาข่า หลากหลายชีวิตจากขุนเขาสู่เมือง. สถาบันวิจัยสังคม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2557). “กระบวนทัศน์การศึกษาชาติพันธุ์สัมพันธ์”. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 (กันยายน - ธันวาคม 2557): 219-242.

พนาภรณ์ ศรีมูล. (2555). “พลวัตทางสถาปัตยกรรมของชุมชนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า”. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2525). พุทธศาสนากับสังคมไทย. สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระวิจัย อิทฺธิโก. (2551). “การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าบนดอยแม่ฟ้าหลวง” บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สถาบันวิจัยชาวเขา. (2528). ความเข้าใจกับชนเผ่าต่างวัฒนธรรม. กรมประชาสงเคราะห์.

สภาชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทย. (2562). เครื่องแต่งกายกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย. ร้านร่วมเจริญปริ้นท์.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2567). “รู้ รัก ภาษาไทย”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://legacy.orst.go.th/?knowledges [5 เมษายน 2568].

อนันตา สุขวัฒน์. (2567). “วัฒนธรรมชนเผ่าอาข่ากับเศรษฐกิจสร้างสรรค์”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://www.repository.rmutt.ac.th/dspace/handle/123456789/ [5 เมษายน 2568].

ไอศูรย์ ปันชู. (2556). ทุนทางสังคม: แนวคิด ทฤษฎี และการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระแก้วเนรมิต” กับแนวคิดการรวบรวมพระพุทธรูป ช่วงปลายสมัยธนบุรีถึงสมัยรัชกาลที่ 5

“PHRA KAEO NERAMIT” (THE EMERALD BUDDHA CREATED) AND THE CONCEPT OF COLLECTING BUDDHA IMAGES FROM THE LATE THONBURI PERIOD TO THE REIGN OF KING RAMA V

ธันยพงศ์ สารรัตน์[1]
ธนพล ป้องแก้ว, เอนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, ปิยะนันท์ สุปัตติ,
ณัฐวุฒิ อุ้มไธสง, สุพิชชา สังขวัน, บัณฑิตา ไชยสุรินทร์ และ ดุษฎีพร สิงห์คำ
สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
Thanyapong Sararat[1]
Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob, Teerapat Pongkula, Piyanan Supatti, Natthawut Aumtaisong,
Suphitcha Sangkawan, Banthita Chaisurin
and Dutsadeeporn Singkham
Social Studies Program Faculty of Education and Human Development,
Sisaket Rajabhat University
E-mail: thanyapong.s@sskru.ac.th[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความคิดเรื่องการรวบรวมและอัญเชิญองค์พระพุทธรูปจากเวียงจันทน์มายังหัวเมืองขุขันธ์หรือเขตเขมรป่าดง ตั้งแต่ช่วงปลายสมัยธนบุรีจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 โดยศึกษาเฉพาะกรณีขององค์พระพุทธรูปพระแก้วเนรมิต ผลการศึกษาพบว่า การรวบรวมและอัญเชิญพระพุทธรูปยุคธนบุรีที่เป็นยุคราชธานีต่อจากกรุงศรีอยุธยานั้นมีจุดประสงค์เพื่อทำนุบำรุงศาสนา และประดิษฐานความศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางศาสนาในบ้านเมืองภายใต้ขอบขัณฑสีมา อีกทั้งยังแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และผู้นำท้องถิ่น นอกจากนี้การอัญเชิญพระแก้วเนรมิตยังมีเหตุผลทางการเมืองด้วย คืออัญเชิญพระพุทธรูปและสิ่งของบริวารสำคัญจากเมืองที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงธนบุรี คล้ายกับเป็นการแสดงตัวตนทางการเมืองว่าราชอาณาจักรธนบุรีมีอำนาจทางการเมืองเหนือกว่าหัวเมืองนั้น ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เริ่มมีความคิดบูชาพระพุทธรูปในวัดว่าเป็นพระพุทธรูปประจำท้องถิ่น โดยเฉพาะเมืองขุขันธ์ แต่ยังไม่พบหลักฐานที่แน่ชัดและเปิดกว้างให้พ่อค้าคหบดีมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงศาสนามากขึ้น แม้ยังพบว่ามีการอัญเชิญพระพุทธรูปองค์อื่นๆ จากเวียงจันทน์อยู่เมื่อครั้งปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ เป็นไปตามจารีตเดิมคือเพื่อแสดงอำนาจของกรุงเทพฯ และองค์พระพญาครุฑได้ช่วยเสริมสถานภาพของพระมหากษัตริย์ในฐานะพระนารายณ์อวตารที่เป็นผู้แต่งตั้งเจ้าเมืองในปกครองเมืองขุขันธ์ จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 วัฒนธรรมตะวันตกมีอิทธิพลทางความคิดสูง ส่งผลต่อความคิดเรื่องพระพุทธรูปอย่างมากจากพระบรมราชาธิบายเรื่องพระพุทธรูปของรัชกาลที่ 4 พระนิพนธ์เรื่องตำนานพระพุทธรูปสำคัญและเรื่องเที่ยวเมืองอีสานของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่อธิบายประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่น ด้วยเหตุผลมากกว่าตำนาน และมีการศึกษาอดีตของเมืองจากโบราณวัตถุสถาน จากนั้นเป็นต้นมาความคิดเรื่องพระแก้วเนรมิตและพญาครุฑได้เปลี่ยนแปลงไปโดยได้กลายมาเป็นวัตถุที่ให้ความรู้ แก่ผู้ชม ผู้ศึกษา โดยเฉพาะเรื่องที่มาที่ไปของเมืองขุขันธ์แม้ว่าจะประดิษฐานอยู่ในพระอารามก็ตาม

คำสำคัญ: แนวคิด, การรวบรวม, การอัญเชิญ, พระแก้วเนรมิต, องค์พระพญาครุฑ, ช่วงปลายสมัยธนบุรีถึงสมัยรัชกาลที่ 5

Abstract

This article examines the concept of collecting and inviting Buddha images from Vientiane to the Khukhan province, or the Khmer Pa Dong area, from the late Thonburi period to the reign of King Rama V. The study focuses specifically on the case of the Phra Kaeo Neramit (Emerald Buddha Created) image. The findings show that the collection and invitation of Buddha images during the Thonburi period, which was the new capital succeeding Ayutthaya, had the purpose of supporting religion and establishing religious sanctity in the cities under its jurisdiction. This also demonstrated the relationship between the monarch and local leaders. Furthermore, the invitation of the Phra Kaeo Neramit also had a political motive: to invite important Buddha images and associated objects from cities under Thonburi's rule, akin to a political demonstration of the Thonburi Kingdom's superior political power over those cities. In the early Rattanakosin period, there began to be an idea of worshipping Buddha images in temples as local images, especially in the city of Khukhan. However, there is no clear evidence, and it became more open for merchants and wealthy individuals to participate in religious patronage. Even though other Buddha images were still being invited from Vientiane during the suppression of the Anouvong rebellion, it followed the traditional custom of demonstrating Bangkok's power. The Phraya Krut (Garuda) image also helped reinforce the monarch's status as an avatar of Vishnu, who appointed the governor of Khukhan.By the reign of King Rama IV to King Rama V, Western culture had a high intellectual influence, which significantly affected the concept of Buddha images. This is seen in King Rama IV's royal discourse on Buddha images and Prince Damrong Rajanubhab's works, “Tamnan Phra Phuttharup Samkhan” (A History of Important Buddha Images) and “Thiao Mueang Isan” (A Trip to the Isan Region), which explained the history of both central and local Buddha images with more than just legendary reasons. The history of cities was also studied from their artifacts. From then on, the concepts of Phra Kaeo Neramit and Phraya Krut changed, becoming objects that provided knowledge to viewers and scholars, especially regarding the origins of the city of Khukhan, even though they were enshrined in a royal temple.

Keywords: concept, collection, invitation, Phra Kaeo Neramit, Phraya Krut image, late Thonburi period to the reign of King Rama V

บทนำ

"ขุขันธ์เมืองเก่า ชนทุกเผ่าสามัคคี บารมีพระแก้วเนรมิตวัดลำภูคู่หลวงพ่อโตวัดเขียน กระอูบเกวียน ครุน้อย เครื่องจักสาน ปราสาทโบราณเป็นศรี ประเพณีแซนโฎนตา"

คำขวัญอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ แสดงให้เห็นว่าบารมีขององค์พระพุทธรูปทั้งสององค์ โดยเฉพาะองค์พระแก้วเนรมิต ซึ่งหมายถึงพระแก้วที่ถูกเนรมิตและสร้างสรรค์โดยเทวดา (พระยาสุนทรพิพิธ, 2535: 51-52) สร้างสรรค์โดยแก้วอย่างดี มีสิริอันประเสริฐสำหรับบารมีของผู้ปกครองเมืองขุขันธ์ (ส.พลายน้อย, 2547: 11) สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธรูปที่นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าเพื่อสักการบูชาสืบทอดศาสนาแล้ว พระพุทธรูปยังมีความสำคัญด้านอื่นด้วย โดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและการเมือง (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2545: 5 และ สายชล สัตยานุรักษ์, 2546: 15)

ในสมัยธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาจักรี (พระยศรัชกาลที่ 1 ในขณะนั้น) ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ได้เกณฑ์กองทัพจากเมืองขุขันธ์ไปทำศึกครั้งนี้ด้วย (สรเชต วรคามวิชัย, 2532: 10) เมื่อได้รับชัยชนะได้กวาดต้อนผู้คนจากเวียงจันทน์เป็นจำนวนมากกลับมาด้วย และนอกจากนี้กองทัพไทยยังได้อัญเชิญเอาพระพุทธรูปองค์สำคัญ อันได้แก่ องค์พระพุทธรูปสำคัญ อันได้แก่ องค์พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) และองค์พระบาง พร้อมด้วยพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์และทรัพย์สินอย่างอื่นอีกเป็นจำนวนมาก (นิวัฒน์ พ.ศรีสุวรนันท์, ม.ป.ป.: 12, สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2554: 52 และ มาร์ติน สจ๊วด ฟอกซ์, 2558: 40-41) ซึ่งเมื่อเสร็จจากศึกษาในครั้งนี้ทำให้พระไกรภักดีศรีนครลำดวน (ตาไกรหรือตากะจะ) ได้รับโปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน เจ้าเมืองขุขันธ์ พร้อมทั้งได้รับอนุญาตให้อัญเชิญพระพุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญองค์นี้ที่ได้มาจากเวียงจันทน์ ประดิษฐานเป็นองค์พระศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองคู่เมืองขุขันธ์ (นิติภูมิ ขุขันธิน, 2550: 41, ประสิทธิ์ แก้วสิงห์, 2520: 12 และ มหาสิลา วีระวงศ์, 2540: 8-9) โดยได้อัญเชิญมามอบถวายพระราชครูบัว ประดิษฐานไว้ที่วัดลำภู เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับส่วนกลางตั้งแต่ช่วงปลายสมัยอยุธยาในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ (ครองราชย์ พ.ศ. 2301-2310) อิทธิพลของสยามขยายไปถึงบริเวณที่เรียกว่า "เขมรป่าดง" คือ บริเวณจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน โดยอาศัยการสร้างสายสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนท้องถิ่น คือ ตากะจะ เชียงขัน เชียงฆะ เชียงปุ่ม และเชียงสี เพื่อตอบแทนความดีความชอบที่ผู้นำท้องถิ่นเหล่านี้สามารถติดตามช้างเผือกของอยุธยากลับคืนมาได้ ภายหลังชุมชนเหล่านี้จึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเมืองได้แก่ เมืองขุขันธ์ เมืองสังฆะ เมืองขุขันธ์ และเมืองรัตนบุรี (ประวิทย์ สายสงวนวงศ์, 2563: 29 และ สุทัศน์ กองทรัพย์, 2536: 23-24) ดังกล่าวพระแก้วเนรมิตจึงกลายเป็นพระพุทธรูปสำคัญ ศูนย์กลางทางจิตใจคู่เมืองขุขันธ์จวบจนทุกวันนี้ ในครั้งนั้นได้มีการอัญเชิญองค์พญาครุฑสำริดมาอีกองค์หนึ่งด้วย โดยนำมาไว้ใกล้ฐานขององค์พระแก้วเนรมิต (บรรณพต ศรีมงคล, 2525: 16, ประวัติศาสตร์เมืองขุขันธ์, 2525: 27 และรายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสการย้ายศาลากลางครบ 100 ปี, 2548: 7)

การประดิษฐานความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งสำคัญของพระองค์ เห็นได้จากการปฏิรูปศาสนาเป็นภารกิจอันดับต้นๆ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว เห็นได้จากการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาในพระราชอาณาเขตสยาม ซึ่งถือเป็นการแสดงถึงบุญบารมีของพระองค์ในฐานะของพระมหากษัตริย์ผู้อุปถัมภ์ศาสนา (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2529: 97 และ วศิน ปัญญาวุธตระกูล, 2558: 62) ซึ่งการรวบรวมและประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งในพระนครและในหัวเมืองนี้ กล่าวได้ว่ามีสาเหตุมาจากพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น (ดนัย ไชยโยธา, 2550: 142) นอกเหนือจากเหตุผลด้านศาสนาแล้วยังพบว่ามีเหตุผลอื่นอีก โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองเมื่อรบชนะลาวนั่นเอง (บุญช่วย อัตถากร, 2512: 116-117) เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของราชสำนักธนบุรีกับเจ้าผู้ปกครอง

หัวเมืองลาว (ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2555: 7) โดยมีพระแก้วเนรมิตเป็นวัตถุสื่อกลางด้วย (พรรษา สินสวัสดิ์, 2535: 47)

จากบริบทของเหตุการณ์โดยสังเขปดังที่กล่าวมา ในความคิดของคนในสมัยธนบุรี พระพุทธรูปจึงไม่ได้อยู่ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีไว้เพื่อสักการบูชาสืบทอดพระศาสนาเพียงอย่างเดียว ยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความคิดต่อพระพุทธรูปว่าเป็นวัตถุที่แสดงถึงบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ ผู้ที่จะสามารถอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญมาประดิษฐานในพระราชอาณาเขตสยาม คล้ายกับเป็นการแสดงตัวตนทางการเมืองว่าธนบุรีมีอำนาจทางการเมืองเหนือกว่าหัวเมืองนั้นๆ อีกทั้งยังเป็นวัตถุสื่อกลางที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางการปกครองได้อีกด้วย โดยทั้งหมดนี้แสดงออกผ่านเหตุการณ์อัญเชิญและรวบรวมพระพุทธรูปที่มีบันทึกไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาไม่พบว่ามีเหตุการณ์อัญเชิญหรือรวบรวมพระพุทธรูปครั้งสำคัญหรือเป็นจำนวนมากอีก แต่จากบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปเป็นสังคมแห่งการค้ามากขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555: 43) มีการอพยพเข้ามาของชาวจีนในเมืองขุขันธ์ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไป (บรรณ มากนวล, 2555ก: 19-20) ทั้งยังแสดงให้เห็นว่า ความคิดเรื่องการบูชาพระพุทธรูปเปลี่ยนแปลงไปตามเศรษฐกิจและสังคมด้วย จากหลักฐานที่ว่าด้วยเรื่องคนจีนในอีสานของประนุช ทรัพยสาร (2546) ปรากฏว่ามีการสนับสนุนให้พ่อค้า คหบดีที่ร่ำรวยสร้างวัดและสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นการสร้างบุญบารมีให้กับตัวเองตามคติจักรพรรดิราช (ดนัย ไชยโยธา, 2553: 125) และที่สำคัญคือคาดว่าจารีตของการบูชาพระพุทธรูปในวัดได้ผสมเข้ากับวัฒนธรรมการตั้งเครื่องบูชาแบบจีน จนท้ายที่สุดประยุกต์ใช้เป็นการตั้งโต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูปในบ้านเรือนแบบที่เห็นในปัจจุบัน (บรรณ มากนวล, 2555ค: 23)

กล่าวได้ว่าอิทธิพลจากต่างชาติที่หลั่งไหลเข้ามาอย่างต่อเนื่องส่งผลต่อความคิดของคนชนชั้นปกครองอยู่อย่างปฏิเสธไม่ได้ ผนวกกับการบูชาพระแก้วเนรมิตในฐานะพระพุทธรูปประจำท้องถิ่นที่ถูกเชิญมาโดยผู้ที่ได้รับมอบหมายจากพระมหากษัตริย์ ซึ่งวัตถุมงคลดังกล่าวได้ช่วยส่งเสริมสถานภาพของพระมหากษัตริย์ในฐานะพระนารายณ์อวตารที่เป็นผู้แต่งตั้งเจ้าเมืองให้ปกครองเมืองขุขันธ์ จนกระทั่งถึงในสมัยรัชกาลที่ 4-5 สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งเป็นชนชั้นนำสยามเป็นหมุดหมายสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในเชิงก้าวหน้ามากขึ้น ดังปรากฏหลักฐานจากพระบรมราชาธิบายเรื่องพระพุทธรูปของรัชกาลที่ 4 (2545) พระนิพนธ์เรื่อง ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ ของ สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2545) ที่อธิบายประวัติของพระพุทธรูป รวมถึงเรื่อง เที่ยวเมืองอีสาน พระนิพนธ์ของสมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2555) ที่มีความพยายามที่จะอธิบายความสัมพันธ์ของพระพุทธรูปกับโบราณวัตถุสถานที่สัมพันธ์กับชื่อบ้านนามเมืองกับประวัติศาสตร์ของเมืองขุขันธ์และเมืองศรีสะเกษ ซึ่งได้มีการอธิบายโบราณวัตถุสถานนั้นด้วยจุดประสงค์ทางประวัติศาสตร์ เห็นได้จากกรณีของพระยาขุขันธ์ภักดีศรีนครลำดวน (ท้าววัง) ได้อธิบายเรื่องราวของวัดลำภูว่า “มีพระเก่าแก่ หลักเมืองโบราณ และธาตุที่เก่าแก่พร้อมเมืองขุขันธ์” (บรรณ มากนวล, 2555ค : 115) ซึ่งความคิดเรื่องการใช้โบราณวัตถุหรือศาสนวัตถุเป็นสื่อกลางความรู้ทางประวัติศาสตร์และศิลปะ ปรากฏให้เห็นความชัดเจนยิ่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการรวบรวมพระพุทธรูปศิลปะต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศมาประดิษฐานรวมกันที่ระเบียงพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2550: 52-24) จากบริบทดังกล่าวจะเห็นได้จากกรณีของเจ้าเมืองขุขันธ์ท่านที่ 9 หรือท่านปัญญา ขุขันธินกล่าวถึงว่า “เมืองขุขันธ์มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน เห็นจากพระแก้ว และวัดลำภู อิฐเก่าก่อ เป็นสถานที่ให้คนไปศึกษา จะได้มีความรู้เรื่องที่มาที่ไปของเมือง” (พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ), 2535: 215-216 และอุราลักษณ์ สิถิรบุตร, 2520: 201) ดังกล่าวเป็นการช่วยยืนยันถึงสถานะและความสำคัญของพระแก้วเนรมิตและบริบทแวดล้อมที่เปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี

บทความนี้ศึกษาความคิดในการรวบรวมพระพุทธรูป กรณีศึกษาองค์พระแก้วเนรมิต ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลาในบริบทประวัติศาสตร์ เริ่มตั้งแต่ยุคสถาปนาเมืองขุขันธ์ สถาปนาวัด ผ่านการอัญเชิญองค์พระแก้วเนรมิต ที่ทำให้เข้าใจความคิดของคนตั้งแต่ยุคสถาปนาเมือง สถาปนาวัด มาจนถึงช่วงเวลาที่มีความคิดเรื่องพระแก้วเนรมิตเริ่มมีเค้าโครงของความเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม สะท้อนให้เห็นว่าความคิดที่มีต่อพระพุทธรูปที่อัญเชิญและรวบรวมมานั้น นอกจากจะเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนาแล้วยังมีบทบาทอื่นในสังคมด้วย ที่สำคัญคือ การเริ่มมีความคิดสร้างองค์ความรู้ผ่านทางพระพุทธรูปเป็นสื่อกลาง การเปลี่ยนแปลงแนวคิดเรื่องวัตถุในอย่างหลังนี้คล้ายคลึงกับผู้สนใจศึกษาวัตถุโบราณในยุโรปที่มีมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ในกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจเสาะหาและศึกษาตัววัตถุโบราณ เพื่อการอธิบายสังคมวัฒนธรรมยุคโบราณผ่านตัววัตถุ (ชาคริต ชุ่มวัฒนะ, 2566: 97 และ สมบัติ จันทรวงศ์, 2549: 122-123) ในไทยเองก็เกิดจากความสนใจของกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งเช่นกันจนเกิดเป็นกระแสการศึกษาทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะขึ้น (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2540: 12) รวมถึงพระแก้วเนรมิตยังมีบทบาทและความสำคัญในฐานะพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองขุขันธ์เหมือนหลวงพ่อโตวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง เป็นจุดเริ่มต้นของคนขุขันธ์ เป็นพระพุทธรูปที่สัมพันธ์กับวงศ์ตระกูลเจ้าเมืองขุขันธ์มาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะสายตระกูลขุขันธิน และเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของเมืองขุขันธ์ในยุคสร้างบ้านแปงเมือง ซึ่งจากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ายังไม่มีการศึกษาเรื่องดังกล่าวโดยตรง แต่มีกลุ่มงานวิชาการที่ศึกษาเรื่องราวของพระแก้วเนรมิตเบื้องต้น ได้แก่ งานของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2567) เรื่อง “พระแก้วเนรมิต : พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์แห่งเมืองศรีสะเกษ” งานของธรงวิทย์ ทองเสี่ยน (2560) เรื่อง “สืบสานตำนานเมืองนครศรีลำดวน : กรณีศึกษาพระแก้วเนรมิต” งานของนิติภูมิ ขุขันธิน และคณะ (2550) เรื่อง “องค์พระแก้วเนรมิตและองค์พระพญาครุฑ องค์พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองขุขันธ์” งานของนิติภูมิ ขุขันธิน (2567) เรื่อง “ประวัติ(ย่อ)เมืองขุขันธ์และวัดลำภู” เป็นต้น งานกลุ่มนี้ได้ให้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับความสำคัญขององค์พระแก้วเนรมิต แต่ยังไม่ได้อธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับการรวบรวมพระพุทธรูปในแต่ละช่วงเวลาที่ชัดเจน ดังนั้น งานศึกษานี้จึงเห็นการขยายความจากองค์ความรู้ที่มีมาก่อนหน้านี้เพื่อทำให้เข้าใจเรื่องราวขององค์พระแก้วเนรมิตได้หลากหลายมิติและหลากหลายมุมมองมากขึ้น รวมถึงงานของวิภาวรรณ นฤปิติ (2560) เรื่อง “การเมืองเรื่องพระพุทธรูป” ที่ผู้เขียนใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและอภิปรายผลในบทความนี้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

บทความนี้ต้องการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการอัญเชิญองค์พระแก้วเนรมิตในสมัยปลายธนบุรีสืบเนื่องจนถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงที่มาของความคิดและจุดเปลี่ยนทางความคิดในสมัยรัชกาลที่ 3-5 ที่ส่งผลให้เกิดกิจกรรมใหม่เกี่ยวกับพระพุทธรูป

วิธีการศึกษา

บทความนี้จะใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์โดยการศึกษาจากหลักฐานชั้นต้นและชั้นรอง รวมถึงการสัมภาษณ์ และนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในความคิดเกี่ยวกับการอัญเชิญและการเก็บรวบรวมพระแก้วเนรมิตและองค์พระพญาครุฑของชนชั้นสูง

2.ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในที่มารายละเอียด และจุดเปลี่ยนทางความคิดเกี่ยวกับการอัญเชิญและการเก็บรวบรวมพระแก้วเนรมิตและองค์พระพญาครุฑของชนชั้นสูง

แนวคิดการอัญเชิญพระแก้วเนรมิตช่วงปลายสมัยธนบุรี

ภายหลังจากการสลายตัวของราชอาณาจักรอยุธยาใน พ.ศ.2310 ได้มีความพยายามที่จะสถาปนาอุดมคติขึ้นใหม่หลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเป้าหมายสูงสุดด้านศาสนา อุดมคติของการปกครอง หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ทางการเมือง รวมถึงความพยายามที่จะสร้างความเคลื่อนไหวในด้านวัตถุในพื้นที่ๆ เป็นที่ตั้งทางการเมืองและศาสนา (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2557: 63) โดยการอัญเชิญพระแก้ว พระบาง รวมถึงพระแก้วเนรมิตและองค์พญาครุฑมายังพื้นที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง คือเป็นการแสดงภาพลักษณ์ของผู้ปกครองของชนชั้นนำสยามที่มีต่อหัวเมืองลาว โดยผู้ที่อัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้และพระพญาครุฑ คือ เจ้าพระยาจักรี ต่อมาปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยมอบให้พระยาไกรภักดีศรีนครลำดวนอีกต่อหนึ่ง เนื่องจากเป็นกำลังพลสำคัญและได้รับความดีความชอบในการตีเมืองเวียงจันทน์ จึงได้รับอนุญาตให้อัญเชิญพระพุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญองค์นี้ที่ได้มาจากเวียงจันทน์ประดิษฐานเป็นองค์พระศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองขุขันธ์ โดยอัญเชิญมาบนหลังช้างที่เปรียบเสมือนพระชัยหลังช้างเพื่อความเป็นสิริมงคลบนระยะทางไกลข้ามโขงจากฝั่งลาวสู่เขตเขมรป่าดง (ประสิทธิ์ แก้วสิงห์, 2520: 47) โดยได้อัญเชิญมามอบถวายพระราชครูบัวประดิษฐานไว้ที่วัดลำภู ดังกล่าวล้วนมีความสัมพันธ์กับแนวคิดทางการเมืองการปกครองของพระองค์ ได้แก่ การสร้างภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ผู้มีบุญญาบารมีอย่างที่สุดทั้งทางโลกและทางธรรม (กรมศิลปากร, 2493: 42-43) ซึ่งที่มาของการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญในสมัยธนบุรีนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกำลังติดภารกิจหลักทางการปกครอง คือการยกกองทัพไปสกัดกั้นการขยายอิทธิพลของกองทัพพม่าที่เริ่มแผ่ขยายเข้ามาทางลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน เช่น เมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ ล้านนา หัวเมืองมอญ และมณีปุระ (เดวิด เค วัยอาจ, 2556: 21) ซึ่งความมั่นคงของราชอาณาจักรกรุงธนบุรีในขณะนั้นยังไม่เสถียร เนื่องจากเป็นช่วงหลังจากกรุงศรีอยุธยาแตกได้ไม่นาน และกองทัพพม่ายังคงบุกเข้าโจมตีเมืองต่างๆ อยู่ตลอดเวลา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงรับสั่งให้กองกำลังไปรักษาไว้เพื่อมิให้อยู่ในอำนาจของพม่าอันจะเป็นอันตรายแก่กรุงธนบุรีได้ (ดนัย ไชยโยธา, 2550: 149) จนกระทั่งใน พ.ศ.2321 มีข้อพิพาทที่ทำให้พระวอ เจ้าเมืองดอนมดแดง (อุบลราชธานี) ถูกเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตหรือเวียงจันทน์ประหารชีวิตในข้อหาแข็งเมือง เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทราบ จึงจะรับสั่งให้แม่ทัพเอกของพระองค์ยกทัพขึ้นไปปราบเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุต เนื่องจากพระวอเป็นข้าหลวงที่ถวายความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินแล้ว (จารุวรรณ ธรรมวัตร, ม.ป.ป.: 12-13) ในครั้งนั้นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์นำทัพไปชุมนุมอยู่ที่เมืองนครราชสีมา เกณฑ์กำลังพลแล้วยกทัพไปยังเมืองเวียงจันทน์จนเข้ายึดเมืองได้ ส่วนเจ้าเมืองเวียงจันทน์หนีไปอาศัยในเมืองญวน สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์ได้เมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองขึ้น ความตอนต่อจากนี้ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีต่อหลังจากยกทัพไปตีเมืองจนแตกพ่ายแล้วก้ยึดเอาข้าวของ ไพร่พล และพระพุทธรูปสำคัญมายังกรุงธนบุรี (สุทัศน์ กองทรัพย์, 2556: 15-16, พันจันทนุมาศ (เจิม), 2521: 42-43 และหมอบรัดเลย์, 2540: 219-220) ดังความปรากฏในพระราชพงศาวดารดังนี้

“สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบในหนังสือบอกก็ทรงพระโสมนัส ดำรัสให้มีสารตราหากองทัพกลับมายังพระมหานคร สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้ทราบในท้องตราแล้ว จึงจัดแจงบ้านเมืองให้พระยาสุธา ขุนนางเมืองล้านช้างให้อยู่รั้งเมือง แล้วก็กวาดครอบครัวลาวชาวเมือง กับทั้งพระราชบุตรธิดาวงศานุวงศ์และขุนนางท้าวเพี้ยทั้งปวง กับทรัพย์สิ่งของเครื่องศาสตราวุธ และช้างม้าเป็นอันมากและเชิญพระพุทธ

ปฏิมากร พระแก้ว พระบาง ขึ้นมา และพระองค์เล็กอื่นๆไว้บนสัปคับหลังช้าง เลิกทัพกลับยังกรุงธนบุรี”(หมอบรัดเลย์, 2540: 219-220)

ภาพที่ 1 Timeline การเปลี่ยนแปลงแนวคิดการรวบรวมพระพุทธรูปช่วงปลายสมัยธนบุรีถึงสมัยรัชกาลที่ 5 : กรณีศึกษา พระแก้วเนรมิต วัดลำภูรัมพนิวาส ตำบลใจดี อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

หลังจากนั้นต่อมาคือการที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบถึงงานราชการที่สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ทั้งแม่ทัพนายกองของพระองค์ยังได้อาราธนาพระพุทธรูปสีนิลดำองค์หนึ่งขึ้นหลังช้างไปยังเขตเขมรป่าดงด้วย (ธวัชชัย ไพไหล, 2534: 98 และสิลา วีระวงศ์, 2540: 47) โดยเชิญมาบนหลังช้าง มอบให้เจ้าเมืองคูขัณฑ์ที่มีความดีความชอบ (ยิ้ม ปัณฑยางกูร, 2520: 33) และเชิญไปประดิษฐานที่วัดลำภู และหลังจากนั้นก็ไม่ปรากฏเรื่องของพระพุทธรูปสำคัญที่อัญเชิญมาอีก แต่มีเรื่องเล่าว่าที่วัดลำภูได้มีการจัดการสมโภชขึ้นเป็นการใหญ่โต เรียกได้ว่ามีงานเฉลิมฉลองกันด้วยกิจกรรมสันทนาการต่างๆ ทั้งกลางวันและกลางคืนติดต่อกันถึงสามวันสามคืน (นิติภูมิ ขุขันธิน, 2568: สัมภาษณ์) ซึ่งการสมโภชครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงธนบุรีนั้นเกิดขึ้นจากความสำคัญคือ เป็นการเฉลิมฉลองความสำเร็จในการสถาปนาอำนาจทางการเมืองของกรุงธนบุรีที่แผ่ขยายไปถึงหัวเมืองอื่นได้สำเร็จ โดยมีพระแก้วเนรมิตที่เปรียบเสมือนตัวแทนของความสำเร็จในการขยายอำนาจทางการเมืองสู่หัวเมืองลาวและหัวเมืองเขมรป่าดง อันเป็นผลจากความสำเร็จของเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์ที่เป็นผลจากพระราชดำรัสข้อราชการของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังกล่าวมีผลต่อนโยบายในการสร้างกรุงเทพฯ ให้เป็นศูนย์กลางของศาสนาพุทธของสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วในเวลาต่อมา

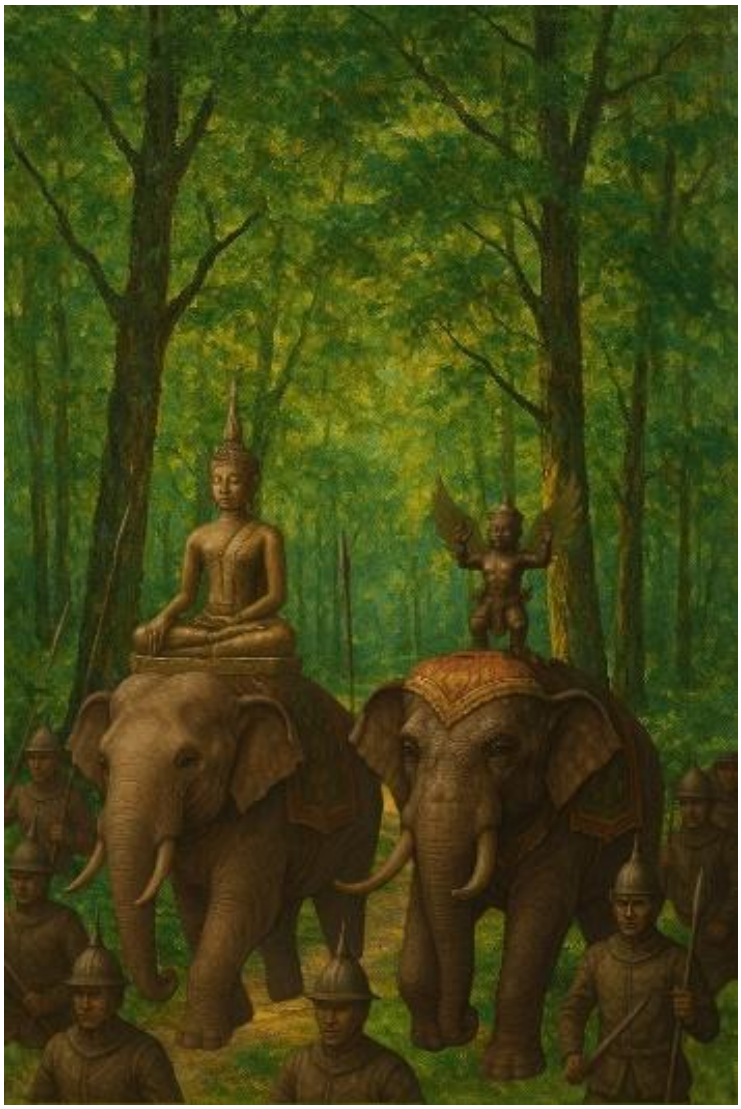

ภาพที่ 2 ภาพจินตนาการการอัญเชิญองค์พระแก้วเนรมิตและพญาครุฑสำริดจากเมืองเวียงจันทน์มายังเขตเขมรป่าดงฝั่งขวาแม่น้ำโขง

นอกจากนี้ยังมีการปฏิสังขรณ์วัดลำภู และมีการอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานที่กลุ่มอาคารประธาน คือ โบสถ์ โดยมีการสั่งให้ถมดินเพื่อปรับพื้นดิน เนื่องจากพื้นที่แถบนี้เป็นที่ลุ่มท้องนา (เติม วิภาคย์พจนกิจ, 2518: 189-190) เนื่องจากเจ้าเมืองขุขันธ์ให้ความสำคัญกับพระพุทธรูปองค์นี้มาก เพราะเชื่อว่าพระองค์นี้ถูกอัญเชิญมากจากเมืองใหญ่และรุ่งเรือง และสวยงามปานศรีอยุธยาหรือกรุงศรีอยุธยานั่นเอง ดังกล่าวส่วนหนึ่งก็จะเกิดเพราะอำนาจบารมีของพระพุทธรูปองค์สำคัญที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระราชอาณาจักรแห่งนี้ด้วย (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2543: 25-26) ดังกล่าวในประวัติศาสตร์ลาว พระแก้วเนรมิตองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่อยู่ในยุครุ่งเรืองของลาว และสันนิษฐานว่าประดิษฐานอยู่ที่ระเบียงภายในหอพระแก้วเวียงจันทน์ด้วย (แกรนด์ อีแวนส์, 2549: 116) กอปรกับเป็นการแสดงออกถึงความสำคัญขององค์พระแก้วเนรมิตในฐานะพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดในอาณาจักรที่นับถือสาสนาพุทธและเป็นการเฉลิมฉลองเหตุการณ์ที่รัฐในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเข้ายึดอำนาจการปกครองในพื้นที่ฝั่งซ้ายและฝั่งขวาแม่น้ำโขงได้สำเร็จไปพร้อมๆกัน

การเปลี่ยนแปลงทางความคิดด้านวัตถุในพระพุทธศาสนาสมัยรัชกาลที่ 3

นโยบายด้านการปกครองของสยามสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมาให้น้ำหนักในกิจกรรมด้านเศรษฐกิจมากกว่าอย่างอื่น ต่างจากสยามในยุคก่อนหน้านี้ที่เต็มไปด้วยการศึกสงคราม แย่งชิงสิทธิในการปกครองและปราบปรามเจ้าเมืองที่คิดตั้งต้นเป็นอิสระอยู่มากมาย เป็นเพราะชนชั้นปกครองเห็นว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในสถานการณ์ขณะนั้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สภาพสังคมของชาวสยามเปลี่ยนแปลงค่านิยมของตนเองให้เข้ากับสถานการณ์แวดล้อมนั้นไปด้วย คือ สนใจในวัฒนธรรมและวัตถุจากจีน มีการนำมาปรับใช่ให้เข้ากับจารีตแบบไทย (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2538: 54) ได้แก่ มีการรับวัฒนธรรมการตั้งเครื่องบูชาแบบจีน คือ มีชาวจีนแถบวัดเจ๊กโพธิ์พฤกษ์ทางตอนเหนือของเมืองขุขันธ์หรือทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัด มีความศรัทธาต่อองค์พระแก้วเนรมิต ได้มีการจัดโต๊ะหมู่บูชาแบบจีนถวายองค์พระแก้วเนรมิตด้วย (นิติภูมิ ขุขันธิน, 2550: 51) รวมถึงผู้ปกครองเมืองขุขันธ์มาร่วมทำบุญ ตลอดจนการถวายเงินเพื่อบูรณะพระอาราม การถวายเครื่องถ้วยจีนเป็นเครื่องถ้วยใส่น้ำชาถวายองค์พระ และในช่วงเทศกาลตรุษจีน ชาวจีนในเมืองขุขันธ์ได้แวะเวียนไปกราบสักการะองค์พระแก้วเนรมิตและองค์พระพญาครุฑด้วย (นิติภูมิ ขุขันธิน, 2567: 7)

ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดและมุมมองต่อพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ชนชั้นนำสยามรวมทั้งพระมหากษัตริย์เกิดความสำนึกว่าท้องถิ่นต่างๆ ที่ขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลางมากขึ้นนี้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ประสิทธิ์ แก้วสิงห์, 2520: 46) และมีความพยายามที่จะดึงอำนาจต่างๆ ที่ท้องถิ่นเคยมีเข้ามารวมศูนย์ที่ส่วนกลาง เนื่องจากนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา มีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางและอีสานผ่านพระพุทธศาสนา ธรรมยุติกนิกาย และการศึกษา และภูมิภาคอีสานเป็นแหล่งผสมผสานของหลายกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งชาวพื้นเมือง จีน ยวน ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของตนเองด้วย (อุศนา นาศรีเคน, 2548: 155) และความคิดและการปฏิบัติต่อองค์พระพุทธรูปเปลี่ยนแปลงไปในทางที่จับต้องได้มากขึ้น เช่น ในสมัยของเจ้าเมืองขุขันธ์ท่านที่ 7 คือ พระยาขุขันธ์ภักดีศรีนครลำดวน (ท้าวกิ่ง) (พระภักดีภูธรสงคราม) ได้กล่าวว่า พระแก้วเนรมิตมีความเชื่อมโยงกับตำนานท้องถิ่นของชาวลาว มีพญาแถนเป็นผู้เนรมิตขึ้นมาไว้คู่เมือง ถูกพญาครุฑปกปักษ์รักษา และเชื่อว่าถูกอัญเชิญไปขากเขมรโดยพระเจ้าฟ้างุ้มแหล่งหล้าธรณี เส้นทางแถบอีสานใต้ในเขตเขมรป่าดงนี้เป็นเส้นทางเดินของพระเจ้าฟ้างุ้มจากเขมรไปสู่ลาว มีความสำคัญอยู่ในจิตวิญญาณของชาวลาวไม่แพ้พระแก้วมรกตและพระบาง อีกทั้งเป็นพระที่นำความอุดมสมบูรณ์ เนรมิตข้าวกล้าแถบรอบวัดลำภู ให้อุดมสมบูรณ์ด้วย เพราะเป็นความเชื่อที่มาจากลาว (โยชิ

ยูกิ มาซูฮารา, 2546: 111) กล่าวกันว่า หลังจากที่ถูกอัญเชิญมากว่า 30 ปีต่อมา ชาวลาวได้พยายามยกทัพมาตีเมืองขุขันธ์เพื่อต้องการสืบหาพระพุทธรูปไทยที่ได้ถูกอัญเชิญมาจากลาว อีกทั้งต้องการนำชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมากลับเวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ด้วย แต่องค์พะรแก้วเนรมิตก็ถูกเคลื่อนย้ายไปซุกซ่อนไว้ตามที่ต่างๆ เช่น วัดบ้านพะเยียว แต่ลาวก็ค้นไม่พบจนมีร่องรอยของ “หนองยิงลาว” และ “หนองทัพลาว” มาจนถึงปัจจุบัน (ณรงค์ ขุขันธิน, 2568: สัมภาษณ์ และ นิติภูมิ ขุขันธิน, 2567: 10) รวมถึงเชื่อว่าอาจถูกซุกซ่อนในธาตุคู่แบบศิลปะล้านช้างผสมท้องถิ่นภายในวัดด้วย เพราะภายในเหมือนมีร่องรอยเป็นโพรงขนาดเล็กที่สามารถบรรจุองค์พระพุทธรูปขนาดเล็กได้ ดังกล่าวถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของชนชั้นนำในยุคต่อมาที่มีกิจกรรมเข้าข่ายกับการศึกษาเรื่องโบราณคดีมากขึ้น โดยเห็นเด่นชัดมากขึ้นสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

ภาพที่ 3 อดีตผู้ปกครองเมืองขุขันธ์ที่เลื่อมใสศรัทธาองค์พระแก้วเนรมิตและพญาครุฑสำริด

ภาพที่ 4 องค์พระแก้วเนรมิต

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีแนวคิดเพื่อการแสวงหาความรู้ทางโลก ซึ่งอรรถจักรมองว่าความคิดนี้ได้กลายมาเป็นการรับรู้ประวัติศาสตร์แบบใหม่ที่มีเรื่องของการใช้วัตถุในการศึกษาเรื่องราวในอดีตด้วย (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2538: 13) โดยพระแก้วเนรมิตและองค์พระพญาครุฑในยุคนี้มีฐานะเป็นวัตถุเพื่อการศึกษา โดยมีการรวบรวมพระพุทธรูปองค์เล็กองค์น้อยที่ขุดค้นได้ภายในอาณาบริเวณวัดลำภูรัมพนิวาสตั้งไว้ในมณฑปขนาดเล็กที่สร้างขึ้นในบริเวณเสาหลักเมืองที่อยู่ในบริเวณวัด เพื่อให้ชาวบ้านได้กราบไหว้และเรียนรู้ที่เปรียบเสมือนให้วัดเป็นมิวเซียมที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญในท้องถิ่นเพื่อเป็นองค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้แก่ผู้มาชม รวมถึงรูปหล่อจำลองหลวงพ่อโตวัดเขียนบูรพาราม รูปเจ้าพ่อหลักเมือง รูปภาพของตากะจะ ภาพชุดของเจ้าเมืองขุขันธ์ รูปช้างโบราณด้วย รวมถึงมีคำอธิบายเกี่ยวกับพระธาตุเจดีย์คู่ เสมาหิน รูปปั้นพญาสิงห์คู่ ต้นโพธิ์ใหญ่ ต้นมะขามตาไกร เป็นต้น (บรรณ มากนวล, 2555ข: 9 และ บรรณ มากนวล, 2555ค: 14) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงขนบการประดิษฐานพระพุทธรูปในวิหาร ศาลาการเปรียญ มาสู่ที่โล่งแจ้งที่เปรียบเสมือนห้องจัดแสดงที่สังคมสมัยนั้นมองว่าพระพุทธรูปเป็นศิลปวัตถุของสะสม (ติ๊ก แสนบุญ, 2567: 65) และได้มีการจัดงานรื่น เริมเพื่อเฉลิมฉลองหรืองานวัดเป็นครั้งแรก ซึ่งแสดงถึงความตั้งใจที่จะทำให้วัดแห่งนี้เป็นสถานที่ๆ เป็นศูนย์กลางของความรื่นเริงของผู้คนในท้องถิ่นมากกว่าเป็นเพียงวัดที่เงียบสงบ (บรรณพต ศรีมงคล, 2525: 3)

บทสรุป

การศึกษาเรื่องการรวบรวมพระพุทธรูปของชนชั้นนำของรัฐในลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยใช้กรณีศึกษา คือ องค์พระแก้วเนรมิตที่ประดิษฐานที่วัดลำภูรัมพนิวาส ตำบลใจดี อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ มุ่งศึกษาเพื่ออธิบายความคิดเบื้องหลังบางประการของการอัญเชิญและรวบรวมพระพุทธรูปรวมถึงวัตถุศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ โดยมีขอบเขตระยะเวลาเริ่มจากปลายสมัยธนบุรีจนถึงสมัยรัชกาลที่ 1 โดยใช้หลักฐานชั้นต้นที่เป็นลายลักษณ์อักษรในการศึกษาร่วมกันเอกสารชั้นรองและการสัมภาษณ์ ซึ่งบทความนี้แบ่งช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางความคิดออกเป็น 3 ช่วงเวลา ได้แก่

ระยะแรก ในช่วงปลายสมัยธนบุรี หลังจากชนะศึกที่เวียงจันทน์ เป็นการสร้างภาพลักษณ์ของกษัตริย์ผู้มีบุญบารมีของพระองค์ให้เด่นชัดยิ่งขึ้นด้วยการแสดงตนเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกหรือเป็นผู้ทำนุบำรุงศาสนาอย่างที่สุดนั่นเอง ซึ่งเป็นอุดมคติอย่างหนึ่งในสังคมชั้นสูงที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมา ซึ่งศาสนากับการเมืองมีความสัมพันธ์กันอยู่อย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่อดีต พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จำเป็นจะต้องแสดงตนว่าเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาด้วยกันทั้งสิ้น และนอกจากนี้ยังมีเหตุผลเรื่องการเมืองอยู่ด้วย คือเป็นการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญของหัวเมืองมา เนื่องจากหัวเมืองนั้นแพ้สงคราม ต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงเทพฯ ในเวลานั้น การอัญเชิญพระพุทธรูปด้วยเหตุผลนี้คล้ายกับจะเป็นการกระทำเพื่อแสดงตัวตนในทางการเมืองที่เหนือกว่าหัวเมืองนั้นๆ ด้วย พระแก้วเนรมิตที่ถูกอัญเชิญมาด้วยเหตุผลนี้จึงกลายมาเป็นวัตถุในครอบครองของผู้ปกครองท้องถิ่นที่มีความดีความชอบจากการรบทัพจับศึก และท้องถิ่นดังกล่าวก็อยู่ภายใต้การปกครองของชนชั้นนำธนบุรีและกรุงเทพอีกต่อหนึ่ง และยังมองภาพสะท้อนได้อีกหนึ่งประเด็นที่ว่า พระพุทธรูปเป็นสื่อกลางในความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองของราชสำนักกรุงเทพฯ กับหัวเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครอง

ระยะที่สอง เป็นช่วงที่สังคมชนชั้นสูงมีความคิดเรื่องวัตถุเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจากอิทธิพลของวัฒนธรรมจีน มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่คึกคัก อีกทั้งการหลั่งไหลอพยพเข้ามาของชาวจีนจำนวนหนึ่งจากอีสานทำให้เมืองขุขันธ์เปลี่ยนแปลงไปนิยมวัฒนธรรมจีนด้วยเป็นต้นในบางพื้นที่ โดยเฉพาะชุมชนชาวจีนแถบวัดเจ๊กโพธิ์พฤกษ์ทางตอนเหนือของอำเภอขุขันธ์ และในช่วงนี้ความคิดเรื่องการบูชาพระพุทธรูปได้เปลี่ยนไปและเปิดกว้างให้ชนชั้นอื่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาได้มากขึ้น ชนชั้นดังกล่าวนั้นคือ พ่อค้า คหบดี โดยเฉพาะการตั้งเครื่องบูชาแบบจีนกับการบูชาพระพุทธรูปเข้าด้วยกัน

ระยะที่สาม เป็นระยะที่ชนชั้นสูงของกรุงเทพฯ ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากวัฒนธรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 และส่งอิทธิพลให้ท้องถิ่นเมืองขุขันธ์ด้วย โดยเรื่องราวของพระแก้วเนรมิตได้สัมพันธ์กับบริบทตำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สัมพันธ์กับเรื่องราวของผู้สร้างเมืองตั้งแต่ยุคของตากะจะเป็นต้นมา ซึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับวัตถุคือ พระพุทธรูปได้กลายมาเป็นวัตถุที่ให้ความรู้ ได้ใช้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพียงอย่างเดียว แม้ว่าจะมีการประดิษฐานพระพุทธรูปเหล่านั้นภายในพระอารามก็ตาม แต่จุดประสงค์หลักของการรวบรวมพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะต่างกันนั้นก็เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ในด้านรูปแบบศิลปะให้กับผู้ที่มีโอกาสเข้าชมพระพุทธรูป โดยเฉพาะศิลปะล้านช้าง พระพุทธรูปจึงมีบทบาททางสังคมมากขึ้นกว่าที่เคยเป็น กล่าวคือนอกจากจะเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์เนื่องในศาสนาที่เป็นรูปแสดงแทนพระพุทธเจ้าที่มีไว้เพื่อสักการบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลและสืบทอดพระศาสนาแล้ว ยังกลายมาเป็นวัตถุที่สร้างองค์ความรู้ได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเมืองขุขันธ์ในด้านสังคมและวัฒนธรรมด้วย เป็นต้น

องค์ความรู้ที่ได้

องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติและความสำคัญที่เกี่ยวเนื่องด้วยกับองค์พระแก้วเนรมิต โดยการวิเคราะห์และนำเสนอประเด็นอภิปรายความคิดเรื่องการเก็บรวบรวมและอัญเชิญองค์พระพุทธรูปมายังพื้นที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงในเขตเขมรป่าดง ที่นอกเหนือจากเหตุผลทางด้านศาสนาแล้ว ยังมีอุดมคติทางการเมืองแฝงอยู่อย่างแยกไม่ออก โดยเฉพาะเรื่องการแสดงสถานะทางการเมืองที่เหนือกว่าของชนชั้นนำสมัยธนบุรีและสมัยสร้างกรุงเทพฯ ต่อหัวเมืองที่อยู่ในการปกครอง ต่อมาในสมัยที่กรุงเทพฯ ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากภายนอก ความคิดข้างต้นก็ไม่ได้หายไปเสียทีเดียว หากแต่เป็นการเปิดมุมมองต่อวัตถุศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาใหม่ โดยการมองถึงที่มาของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์อย่างเป็นเหตุเป็นผลภายใต้ภาวะความเป็นสมัยใหม่ที่แทรกซึมเข้ามาตามกาลเวลา พระพุทธรูปได้ถูกดึงลงมาเป็นสื่อกลางความรู้ให้กลุ่มคนทั่วไปได้เข้าชมในรูปแบบต่างๆ จาก

หลากหลายแหล่งที่มา แต่ความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปก็ไม่ได้ถูกลดทอนลงแต่อย่างใด จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธรูป คือวัตถุศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ในอดีตจวบจวนปัจจุบัน แต่หากศึกษาให้ลึกลงไปอีกจะพบว่า การสร้าง บูรณะ หรือการอัญเชิญพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงในแต่ละเมือง คือการแสดงนัยยะบางอย่างจากรัฐมหาอำนาจ ความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป จึงสามารถแปรเปลี่ยนเป็นอำนาจทางการเมืองได้ เฉกเช่นเดียวกับคำกล่าวที่ว่า “ศาสนาย่อมไม่แยกจากการเมือง”

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2493). ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

แกรนด์ อีแวนส์. (2549). ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว : ประเทศกลางแผ่นดินใหญ่เอเชียอาคเนย์. แปลโดย ดุษฎี เฮย์มอนด์. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.

จารุวรรณ ธรรมวัตร (ผู้ปริวรรตภาษา). (ม.ป.ป.).พงศาวดารแห่งประเทศลาว คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ เมืองพวน และจำปาสัก. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ชาคริต ชุ่มวัฒนะ. (2566). สังเขปประวัคิศาสตร์ยุโรป ศตวรรษที่ 15-18. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ณรงค์ ขุขันธิน. (2568, เมษายน 2). ปราชญ์ท้องถิ่นอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์.

ดนัย ไชยโยธา. (2550). พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2550). ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา. (2553). วัฒนธรรมและอารยธรรมสัมพันธ์ของอนุทวีปอินเดียกับนานาประเทศ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2555). ประวัติศาสตร์หลายมิติ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

เดวิด เค วัยอาจ. (2556). ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย กาญจนี ละอองศรี. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2545). ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ. กรุงเทพฯ: มติชน.

ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2545). เที่ยวเมืองอีสาน. กรุงเทพฯ: มติชน.

ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2550). พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ: มติชน.

ติ๊ก แสนบุญ. (2567). ลักษณะอีสาน. อุบลราชธานี: คณะศิลปะประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

เติม วิภาคย์พจนกิจ. (2518). ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ธรงวิทย์ ทองเสี่ยน. (2560). สืบสานตำนานนครศรีลำดวน : กรณีศึกษาพระแก้วเนรมิต. วารสารมนุษย์กับสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. 1(1), 63-75.

ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2567). พระแก้วเนรมิต : พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์แห่งเมืองศรีสะเกษ. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 12(1), 45-63.

ธวัชชัย ไพไหล. (2534). ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2325-2446). วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

นิติภูมิ ขุขันธิน และคณะ. (2550). องค์พระแก้วเนรมิตและองค์พระพญาครุฑ องค์พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองขุขันธ์. ม.ป.ป.: ม.ป.พ.

นิติภูมิ ขุขันธิน. (2550). เอกสารประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองขุขันธ์. ม.ป.ป.: ม.ป.พ.

นิติภูมิ ขุขันธิน. (2550). ประวัติ (ย่อ) เมืองขุขันธ์และวัดลำภู. ม.ป.ป.: ม.ป.พ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2529). การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ:พิฆเณศ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555). ปากไก่และใบเรือ. กรุงเทพฯ:พิฆเณศ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). กรุงแตก พระเจ้าตาก และประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิวัฒน์ พ.ศรีสุวรนันท์. (ม.ป.ป.). ไทย-ลาว-อีสาน. กรุงเทพฯ: มิตรนภาการพิมพ์.

บรรณ มากนวล. (2555ก). บรรณ...บันทึก. ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์.

บรรณ มากนวล. (2555ข). ขุขันธ์วานนี้ เล่ม 1. ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์.

บรรณ มากนวล. (2555ค). ขุขันธ์วานนี้ เล่ม 2. ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์.

บรรณพต ศรีมงคล. (2525). ประวัติศาสตร์เมืองขุขันธ์. ศรีสะเกษ: อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูโสภิตธรรมขันธ์ 13-15 ธันวาคม 2525.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2543). ราชอาณาจักรลาว. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

บุญช่วย อัตถากร.(2512). ประวัติศาสตร์ภาคอีสานและมหาสารคาม และผลงานต่างๆ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายบุญช่วย อัตถากร. 3 กันยายน 2522. กาฬสินธุ์: โรงพิมพ์เนตรภัณฑ์.

ประนุช ทรัพยสาร. (2546). คนจีนในอีสาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. (เอกสารอัดสำเนา)

ประวิทย์ สายสงวนวงศ์. (2563).การขยายอิทธิพลและการสนับสนุนการตั้งเมืองของสยามในพื้นที่อีสานต้นพุทธศตวรรษที่ 24. วารสารประวัติศาสตร์. 19. 1-18.

ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. (2520). ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์. มหาสารคาม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

พันจันทนุมาศ (เจิม). (2521). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พรรษา สินสวัสดิ์. (2535). ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2367 – 2370. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ). (2535). บันทึกความทรงจำเมื่อครั้งเป็นปลัดเมืองขุขันธ์. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2545). ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา. กรุงเทพฯ: มติชน.

มหาสิลา วีระวงศ์. (2540). พงศาวดารลาวฉบับภาษาไทย. กรุงเทพฯ: ส.ธรรมยศ.

มาร์ติน สจ๊วด ฟอกซ์. (2558). ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย จิราภรณ์ วิญญรัตน์. กรุงเทพฯ:มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ยิ้ม ปัณฑยางกูร และคนอื่นๆ. (2520). ประชุมหมายรับสั่งภาคที่ 1 สมัยกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.

โยซิยูกิ มาซูฮารา. (2546). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง. กรุงเทพฯ: มติชน.รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสการย้ายศาลากลางครบ 100 ปี. (2548). ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์.

วศิน ปัญญาวุธตระกูล. (2558). 7 ตำนานสมเด็จพระบูรพกษัตริย์แห่งสยาม : สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บีเอ็กซ์.

วิภาวรรณ นฤปิติ. (2560). การเมืองเรื่องพระพุทธรูป. กรุงเทพฯ: มติชน.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2540). ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ส.พลายน้อย. (2547). พระพุทธรูปสำคัญของเมืองไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สรเชต วรคามวิชัย. (2532). ประวัติศาสตร์อีสานใต้ถึงพุทธศตวรรษที่ 18. บุรีรัมย์: วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.

สมบัติ จันทรวงศ์. (2549). บทวิจารณ์ว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.2325-2352). กรุงเทพฯ: มติชน.

สิลา วีระวงศ์. (2540). ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. กรุงเทพฯ: มติชน.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2554). พระแก้วมรกตมาจากไหน?. กรุงเทพฯ: โพสต์บุ๊คส์.

สุทัศน์ กองทรัพย์. (2536). ความสำคัญของเมืองคูขันธ์ สังฆะ และสุรินทร์ พ.ศ.2302 – 2450. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

สุทัศน์ กองทรัพย์. (2556). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสานใต้ระหว่าง พ.ศ.2302-2450. มหาสารคาม: โครงการตำราเฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร.

หมอบรัดเล. (2551). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช). กรุงเทพฯ: โฆษิต.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2538). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2475. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุราลักษณ์ สิถิรบุตร. (2520). มณฑลอีสานกับความสำคัญทางประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุศนา นาศรีเคน. (2548). อีสานในการรับรู้และทัศนะของผู้ปกครองกรุงเทพฯตั้งแต่หลังกบฏเจ้าอนุวงศ์พ.ศ. 2369 ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนเคมีวิเคราะห์เชิงบูรณาการ เพื่อเสริมสร้างปัญญาและคุณธรรมของผู้เรียนในยุคดิจิทัล

AN INTEGRATED INSTRUCTIONAL INNOVATION IN ANALYTICAL CHEMISTRY FOR ENHANCING LEARNERS' WISDOM AND VIRTUE IN THE DIGITAL ERA

พิมพ์ชนา ฮกทา
คณะวิทยาศาสตร์และนวัตกรรมดิจิทัล มหาวิทยาลัยทักษิณ
Mrs. Pimchana Hoktha
Faculty of Science and Digital Innovation, Thaksin University.
E-mail: pimchana@tsu.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอน เคมีวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่ส่งเสริมการคิดอย่างมีเหตุผล การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ และการตรวจสอบข้อมูลทางวิทยาศาสตร์อย่างถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) เสริมสร้างทักษะการสื่อสาร การอภิปราย และการนำเสนออย่างสร้างสรรค์ (สัมมาวาจา) พร้อมปลูกฝังการใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรทางวิทยาศาสตร์อย่างสุจริต โปร่งใส และรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (สัมมาอาชีวะ) อีกทั้งประเมินประสิทธิผลของนวัตกรรมต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พฤติกรรมการเรียนรู้ และการสะท้อนคิดของผู้เรียนในยุคดิจิทัล การวิจัยเป็นแบบ Classroom Action Research ใช้วงจรการวางแผน–การปฏิบัติ–การสังเกต–การสะท้อนผล (Plan–Act–Observe–Reflect) กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยนิสิตรายวิชา "เคมีวิเคราะห์ 1" จำนวน 7 คน เครื่องมือวิจัย ได้แก่ แผนการสอนเชิงบูรณาการ แบบสังเกตพฤติกรรม แบบทดสอบก่อน–หลังเรียน และแบบสะท้อนคิด กระบวนการวิจัยใช้เวลา 6 สัปดาห์ โดยกิจกรรมการเรียนรู้บูรณาการ กรณีศึกษา การอภิปรายกลุ่ม การวิเคราะห์ข้อผิดพลาดร่วมกัน และการสะท้อนคิดเชิงคุณธรรม พร้อมใช้สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้แบบ Interactive และ Collaborative ผลการวิจัยพบว่าผู้เรียนมีพัฒนาการทั้งด้านปัญญาและคุณธรรม สามารถคิดวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ได้อย่างเป็นเหตุผล มีทักษะการสื่อสาร การอภิปราย และการนำเสนอที่สร้างสรรค์ อีกทั้งสามารถใช้เครื่องมือดิจิทัลในการสืบค้น วิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูลได้อย่างเหมาะสม คะแนนเฉลี่ยหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ การวิเคราะห์เชิงคุณภาพยืนยันว่ากิจกรรมบูรณาการสามารถสร้าง องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และคุณธรรมควบคู่กัน อย่างแท้จริง พร้อมสะท้อนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับยุคดิจิทัล

คำสำคัญ: เคมีวิเคราะห์เชิงบูรณาการ, นวัตกรรมการสอน, ปัญญาและคุณธรรม, การสะท้อนคิด

Abstract

This study aimed to develop an integrated analytical chemistry instructional innovation that promotes rational thinking, critical analysis, and accurate verification of scientific information (Samma-ditthi), enhances academic communication, discussion, and creative presentation skills (Samma-vaja), and fosters ethical, transparent, and socially responsible use of scientific technologies and resources (Samma-acheva). The study also evaluated the effectiveness of the innovation on students' learning achievement, learning behaviors, and reflective thinking in the digital era. The research employed Classroom Action Research (CAR) using the Plan–Act–Observe–Reflect cycle. The participants were 7 students enrolled in the "Analytical Chemistry 1" course, selected via purposive sampling. Research instruments included an integrated lesson plan, classroom observation forms, pre- and post-tests, and reflective thinking sheets. The six-week intervention incorporated activities that integrated case studies, group discussions, collaborative error analysis, and moral reflection, while utilizing digital media and tools to support interactive and collaborative learning. The findings revealed that students demonstrated development in both cognitive and moral domains. They were able to analyze and verify scientific information rationally, communicate and discuss ideas effectively, and present their work creatively. Students also effectively used digital tools for research, analysis, and presentation. Post-test scores were significantly higher than pre-test scores. Qualitative analysis confirmed that the integrated activities successfully fostered both scientific knowledge and moral development, reflecting learning that is appropriate for the digital era.

Keywords: Integrated Analytical Chemistry, Instructional Innovation, Wisdom and Virtue, Reflective Thinking

บทนำ

การเรียนการสอนวิชาเคมีวิเคราะห์ในระดับอุดมศึกษาถือเป็นรายวิชาที่ต้องอาศัยทั้งความเข้าใจเชิงทฤษฎีและทักษะปฏิบัติการที่ซับซ้อน ผู้เรียนจำเป็นต้องสามารถคำนวณ วิเคราะห์ และตีความผลการทดลองได้อย่างถูกต้อง ซึ่งความถูกต้องดังกล่าวมีผลต่อความน่าเชื่อถือทางวิชาการ ความปลอดภัยในการปฏิบัติการ และจริยธรรมวิชาชีพ (Barker & Miller, 2020) อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันบริบทการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลทำให้ผู้เรียนเข้าถึงข้อมูลและเครื่องมือคำนวณได้อย่างรวดเร็ว ส่งผลให้พฤติกรรมการเรียนรู้เปลี่ยนไป ผู้เรียนจำนวนมากมีแนวโน้มพึ่งพาเทคโนโลยีและระบบปัญญาประดิษฐ์ในการหาคำตอบ โดยไม่ผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างรอบคอบและไม่สามารถตรวจสอบความถูกต้องของคำตอบด้วยตนเอง โดย Carr (2020) และ Rosen et al. (2013) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้แบบพึ่งพาเทคโนโลยีโดยไม่ควบคุม อาจลดสมาธิ ความอดทน และการคิดเชิงวิพากษ์ของผู้เรียน จากประสบการณ์การสอนของผู้วิจัย พบว่าผู้เรียนบางคนมักใช้ อุปกรณ์ดิจิทัล หรือเครื่องมือช่วยในการหาคำตอบ และบางครั้งพึ่งพาเทคโนโลยีโดยไม่ตรวจสอบความเข้าใจของตนเองอย่างละเอียด ซึ่งอาจส่งผลต่อการมี สมาธิและการมีส่วนร่วม ในชั้นเรียน รวมถึงการฝึก ทักษะการคิดวิเคราะห์และการให้เหตุผลเชิงวิชาการ เมื่อผู้เรียนต้องคำนวณหรือวิเคราะห์ผลการทดลอง บางคนอาจต้องใช้เวลาในการคิด

หรือประเมินผลด้วยตนเองมากกว่าการใช้ตัวช่วยทันที ในบริบทนี้ การส่งเสริมผู้เรียนให้ฝึกคิด วิเคราะห์ และสื่อสารด้วยตนเอง จึงมีความสำคัญทั้งในด้าน ปัญญาและคุณธรรม ตามหลักพุทธศาสนา เช่น สัมมาทิฏฐิ การคิดอย่างมีเหตุผลและตรวจสอบข้อมูล สัมมาวาจา การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์และมีประโยชน์ และสัมมาอาชีวะ การใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรอย่างสุจริตและรับผิดชอบ แนวทางนี้สามารถช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาและทักษะวิชาการ ควลคู่ไปกับการพัฒนาพฤติกรรมการเรียนรู้ที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง

ทั้งนี้ปัญหาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาในต่างประเทศที่พบว่า การใช้เทคโนโลยีอย่างต่อเนื่องโดยปราศจากการกำกับดูแล อาจลดความสามารถด้านสมาธิ ความอดทน และการคิดเชิงวิพากษ์ของผู้เรียน (Rosen et al., 2013) ขณะเดียวกัน ผู้เรียนในยุคดิจิทัลมีแนวโน้มต้องการคำตอบอย่างรวดเร็วและหลีกเลี่ยงงานที่ต้องใช้ความพยายามสูง (Carr, 2020) ซึ่งไม่เอื้อต่อการพัฒนาทักษะที่ต้องใช้เวลาฝึกฝน เช่น การคำนวณและการอธิบายเชิงเหตุผล สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนปัญหาที่ทฤษฎี Constructivism ของ Piaget และ Vygotsky เน้นว่า ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดเมื่อมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (active construction) ผ่านการตั้งคำถาม วิเคราะห์ และแก้ไขปัญหา ภายใต้การชี้แนะของครูหรือผู้เชี่ยวชาญ นอกจากนี้ การใช้แนวคิด Bloom’s Taxonomy ในระดับสูง เช่น การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการประเมิน สามารถชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการฝึกให้ผู้เรียนคิดเชิงวิพากษ์และให้เหตุผล ซึ่งไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากการเรียนรู้แบบ passive หรือพึ่งพาเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนเชิงบูรณาการ ได้แก่ 1) กิจกรรม ฟัง–ซ้ำ–คิด (Listen–Repeat–Think) เพื่อเพิ่มสมาธิและการมีส่วนร่วมในชั้นเรียน 2) การวิเคราะห์ข้อผิดพลาดร่วมกัน (Collaborative Error Analysis) เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และเรียนรู้จากความผิดพลาด และ 3) กิจกรรม ฝึกการทำข้อสอบโดยใช้เทคนิคไล่ระดับจากข้อสอบปรนัยสู่ข้อสอบอัตนัย เพื่อฝึกทักษะการให้เหตุผลเชิงวิชาการ ความสามารถในการตอบข้อสอบได้อย่างเป็นระบบ และการใช้เทคโนโลยีอย่างสุจริต ทั้งนี้ การออกแบบกิจกรรมสอดคล้องกับแนวคิด Active Learning และ Constructivism โดยคาดว่าจะช่วยพัฒนาทั้ง ปัญญาและคุณธรรม ของผู้เรียนให้เหมาะสมกับบริบทการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนเคมีวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่ส่งเสริมการคิดอย่างมีเหตุผล การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ และการตรวจสอบข้อมูลทางวิทยาศาสตร์อย่างถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ)
2. เพื่อเสริมสร้างทักษะการสื่อสารเชิงวิชาการ การอภิปราย และการนำเสนออย่างสร้างสรรค์ มีเหตุผล และเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ร่วมกัน (สัมมาวาจา)
3. เพื่อปลูกฝังการใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรทางวิทยาศาสตร์อย่างสุจริต โปร่งใส และรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (สัมมาอาชีวะ)
4. เพื่อประเมินประสิทธิผลของนวัตกรรมการจัดการเรียนการสอน โดยวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พฤติกรรมการเรียนรู้ และการสะท้อนคิดของผู้เรียนตามเกณฑ์ที่กำหนด

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน (Classroom Action Research) โดยใช้วงจรการวางแผน–การปฏิบัติ–การสังเกต–การสะท้อนผล (Plan–Act–Observe–Reflect) มุ่งเน้นพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนเคมีวิเคราะห์เชิงบูรณาการ เพื่อเสริมสร้างทั้งปัญญาและคุณธรรมของผู้เรียนในยุคดิจิทัล

1. กลุ่มตัวอย่าง คือ นิสิตที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชา “เคมีวิเคราะห์ 1 ” ภาคการศึกษาที่ 1/2568... จำนวน 7 คน โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

2. เครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย (1) แผนการจัดการเรียนรู้ที่ออกแบบโดยบูรณาการความรู้เชิงทฤษฎีกับคุณธรรม (2) แบบสังเกตพฤติกรรมในชั้นเรียน เช่น ความมีสมาธิ การมีส่วนร่วม การช่วยเหลือเพื่อน และความรับผิดชอบ (3) แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทั้งก่อนเรียนและหลังเรียน ซึ่งมีทั้งข้อสอบปรนัยและอัตนัย (4) แบบประเมินสะท้อนคิด (Reflection Sheet) และคำถามปลายเปิด

3. กระบวนการวิจัย ใช้ระยะเวลา 6 สัปดาห์ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ (1) การเตรียมการ ออกแบบแผนการสอนที่บูรณาการหัวข้อหลักทางเคมีวิเคราะห์และคุณธรรมที่เกี่ยวข้อง (2) การดำเนินการสอน จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การเล่าเรื่อง การอภิปรายกลุ่ม การฝึกทำข้อสอบจากปรนัยเป็นอัตนัย และการสรุปเชื่อมโยงกับการประยุกต์ใช้จริง (3) การเก็บข้อมูล โดยสังเกตพฤติกรรมผู้เรียน เก็บคะแนนแบบทดสอบก่อนเรียน–หลังเรียน และคำตอบสะท้อนคิด (4) การสะท้อนผล วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อปรับปรุงแผนการสอน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ คะแนนแบบทดสอบ และข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ พฤติกรรมการเรียนรู้และการสะท้อนคิดของผู้เรียน

5. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าทีสำหรับกลุ่มสัมพันธ์ (t-test Dependent Sample) เพื่อตรวจสอบความแตกต่างก่อนและหลังเรียน พร้อมทั้งวัดประสิทธิผลตามเกณฑ์ร้อยละ 80 โดยใช้แนวคิด E1/E2 หากผลที่ได้ไม่ต่ำกว่า 80/80 ถือว่ามีนวัตกรรมการสอนที่มีคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากบันทึกการสังเกตและคำตอบปลายเปิด เช่น เหตุการณ์ประทับใจ การสะท้อนคิดด้านคุณธรรม และความเข้าใจต่อเนื้อหา ผลการวิเคราะห์สะท้อนว่าผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งด้านปัญญาและคุณธรรม โดยเฉพาะสัมมาทิฏฐิ (การคิดอย่างมีเหตุผล) สัมมาวาจา (การสื่อสารสร้างสรรค์) และสัมมาอาชีวะ (การใช้เทคโนโลยีอย่างสุจริตและรับผิดชอบ)

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ได้ออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้เคมีวิเคราะห์เชิงบูรณาการภายใต้กรอบแนวคิดพุทธธรรม ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ กิจกรรมการเรียนรู้ได้ออกแบบให้เชื่อมโยงจากพื้นฐานทางเคมีวิเคราะห์ไปสู่การประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วม การสะท้อนคิด และการแก้ปัญหาร่วมกัน แสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แผนการจัดการเรียนรู้เคมีวิเคราะห์เชิงบูรณาการ (สัปดาห์)

สัปดาห์	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียนรู้	วัตถุประสงค์การเรียนรู้
1–2	พื้นฐานเคมีวิเคราะห์การวิเคราะห์เชิง	- ฟัง–ซ้ำ–คิด (Listen–Repeat–Think)ผู้เรียนฟังเรื่องเล่าจากกรณีศึกษา (อาหาร น้ำดื่ม ยา)	1.ความแตกต่างระหว่างการวิเคราะห์เชิงคุณภาพและปริมาณได้

	คุณภาพและปริมาณ บทบาทของเคมีวิเคราะห์ในชีวิตประจำวัน	- วิเคราะห์กรณี “ข่าวฆาตกรรม (แอมไซยาไนต์)” แบบกลุ่ม - ผู้เรียนยกตัวอย่างสถานการณ์ที่สนใจ คนละ 1 เรื่อง แยกแยะว่าเป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพหรือปริมาณ พร้อมเหตุผล	2.คิดอย่างมีเหตุผล ตรวจสอบข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ (สัมมาทิฏฐิ) 3.สื่อสารอย่างสร้างสรรค์และรับฟังผู้อื่น (สัมมาวาจา)
3–4	ความรู้ความเข้าใจในการเตรียมสาร การคำนวณสารต่างๆ ที่เกิดจากปฏิกิริยาเคมี	-กิจกรรม “สูตรไม่พอ สารไม่ครบ” -จำลองสถานการณ์โจทย์ที่ต้องคำนวณแล้วเคราะห์ ภายหลังการฝึก เช่น คำนวณผิด ลืมหน่วย หรือข้อบกพร่องอื่นๆ ผู้เรียนร่วมกันวิเคราะห์ อภิปรายแนวทางแก้ไขและผลกระทบจากข้อผิดพลาด -สรุปบทเรียนร่วมกันผ่าน Collaborative Error Analysis	1. คิดวิเคราะห์ และสื่อสารอย่างมีเป้าหมาย 2. เข้าใจและตระหนักถึงการใช้ สารเคมี เครื่องมืออย่างสุจริตและรับผิดชอบ
5–6	การประยุกต์ใช้เคมีวิเคราะห์ในสถานการณ์จริง	ศึกษากรณีตัวอย่างการตรวจสารปนเปื้อนในอาหาร/น้ำ ฝึกการทำข้อสอบแบบไล่ระดับจากปรนัย อัตนัย เพื่อพัฒนาการให้เหตุผลเชิงวิชาการ	1.วิเคราะห์และสรุปข้อมูลจากกรณีศึกษาได้อย่างมีเหตุผลและตรวจสอบได้ (สัมมาทิฏฐิ) 2.พัฒนาทักษะการให้เหตุผลเชิงวิชาการและตอบคำถามอย่างเป็นระบบ

นอกจากการจัดการเรียนการสอนแล้ว ยังมีการติดตามและประเมินพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง โดยใช้แบบสังเกตพฤติกรรมและพัฒนาการรายสัปดาห์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนทั้งด้านสมาธิ การมีส่วนร่วม การช่วยเหลือเพื่อน ความรับผิดชอบ การกล้าแสดงออก ความรู้พื้นฐานและการใช้เทคโนโลยี

นำเสนอผลการสรุปข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมผู้เรียนในแต่ละสัปดาห์ พบว่า ผู้เรียนมีพัฒนาการในเชิงบวกอย่างต่อเนื่อง เช่น สมาธิในการเรียนดีขึ้น กล้ามีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ร่วมมือกันแก้ไขข้อผิดพลาดของเพื่อน ตลอดจนใช้เทคโนโลยีในการสืบค้นและนำเสนออย่างรับผิดชอบ ผลลัพธ์เหล่านี้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ต้องการส่งเสริมการคิดอย่างมีเหตุผล (สัมมาทิฏฐิ) การสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ (สัมมาวาจา) และการใช้ทรัพยากรอย่างสุจริตและมีความรับผิดชอบ (สัมมาอาชีวะ)

ตารางที่ 2 ผลการสรุปข้อมูลจากแบบสังเกตพฤติกรรมและพัฒนาการผู้เรียนรายสัปดาห์

พฤติกรรมที่สังเกต	สัปดาห์ที่ 1 / 3 / 5	สัปดาห์ที่ 2 / 4 / 6	ข้อสังเกต
ความมีสมาธิ	ผู้เรียนส่วนใหญ่ตั้งใจฟัง แต่บางคนยังคิดช้า	สมาธิดีขึ้น มีการจดบันทึกและทบทวน	เริ่มตรวจสอบข้อมูลก่อนตอบ (สัมมาทิฏฐิ)
การมีส่วนร่วม	มีส่วนร่วมระดับปานกลาง ส่วนใหญ่ฟังมากกว่าพูด	มีการยกมือตอบคำถามและเสนอความคิดเห็นเพิ่มขึ้น	กล้าแลกเปลี่ยนความคิดเห็นมากขึ้น (สัมมาวาจา)
การช่วยเหลือเพื่อน	ช่วยเหลือเล็กน้อย เช่น ให้เพื่อนดูวิธีคำนวณ	ร่วมมือกันแก้ปัญหาและชี้จุดผิดพลาดของกันและกัน	ช่วยอธิบายให้เพื่อนเข้าใจ (สัมมาทิฏฐิ + สัมมาวาจา)
ความรับผิดชอบ	รับผิดชอบงานกลุ่มตามที่ได้รับมอบหมาย	ส่งงานตรงเวลา และงานมีคุณภาพมากขึ้น ตรงตามวัตถุประสงค์	แสดงความรับผิดชอบต่อการเรียน (สัมมาอาชีวะ)
ความไม่กล้าแสดงออก	ผู้เรียนบางคนยังไม่กล้าพูด แม้จะเข้าใจ	เริ่มกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้นเมื่อทำงานกลุ่ม	การสื่อสารเชิงบวกชัดเจนขึ้น (สัมมาวาจา)
ฐานความรู้	ฐานความรู้ไม่แน่น ทำให้คิดช้าและตอบช้า	ใช้การทบทวนและถามเพื่อนเพื่อแก้ปัญหา	พัฒนาการคิดเชิงเหตุผลมากขึ้น (สัมมาทิฏฐิ)
การใช้เทคโนโลยี	ค้นข้อมูลตามโจทย์	นำเสนอผ่านโปสเตอร์/สื่อดิจิทัลด้วยความรับผิดชอบ	ใช้เทคโนโลยีอย่างสุจริตและเหมาะสม (สัมมาอาชีวะ)

การประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในงานวิจัยนี้ได้ใช้การทดสอบทั้งแบบปรนัยและอัตนัย เพื่อสะท้อนความสามารถของผู้เรียนทั้งด้านการจำ การคิดวิเคราะห์ และการให้เหตุผลเชิงวิชาการ ตารางแสดงค่าเฉลี่ยคะแนนของผู้เรียนจำนวน 7 คนในแต่ละสัปดาห์ โดยมีการวัดผลก่อนและหลังเรียนตลอด 6 สัปดาห์ ผลลัพธ์แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก ทั้งในด้านความรู้ความเข้าใจพื้นฐานและทักษะการวิเคราะห์เชิงลึก ซึ่งแสดงในภาพประกอบที่ 1 และ 2 ตามลำดับ

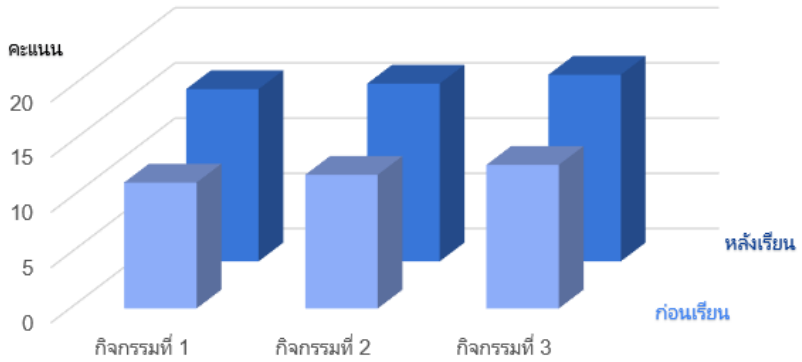

ภาพที่ 1 แสดงผลคะแนนการทำข้อสอบอัตนัยเฉลี่ยของผู้เรียน

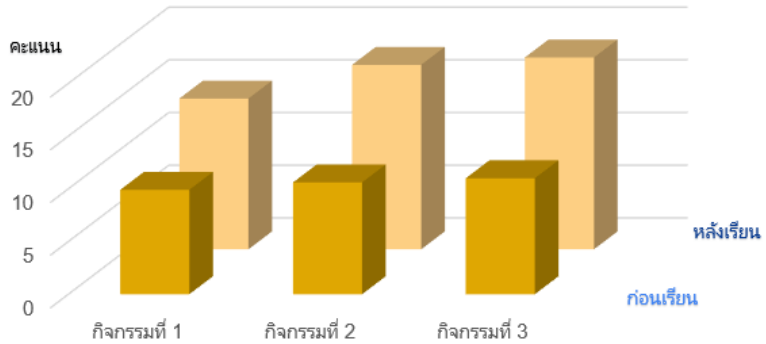

ภาพที่ 2 แสดงผลคะแนนการทำข้อสอบปรนัยเฉลี่ยของผู้เรียน

พบว่า ค่าเฉลี่ยคะแนนทั้งการทดสอบแบบปรนัยและอัตนัยของผู้เรียนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงบูรณาการ โดยในสัปดาห์ที่ 1 คะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนอยู่ที่ 11.4 (ปรนัย) และ 9.9 (อัตนัย) แต่หลังการเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 15.6 และ 14.3 ตามลำดับ สอดคล้องกับแนวทางการจัดกิจกรรม ฟัง–ซ้ำ–คิด (Listen–Repeat–Think) และการวิเคราะห์กรณีศึกษาที่ช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมและการคิดอย่างมีเหตุผลของผู้เรียน เมื่อเข้าสู่สัปดาห์ที่ 3–4 ซึ่งมีกิจกรรม Collaborative Error Analysis ค่าเฉลี่ยคะแนนหลังเรียนสูงขึ้นชัดเจน โดยเฉพาะการทดสอบแบบอัตนัยที่เพิ่มจาก 10.6 ก่อนเรียน เป็น 17.5 หลังเรียน สะท้อนให้เห็นว่าการเรียนรู้จากข้อผิดพลาดร่วมกันสามารถช่วยพัฒนาทักษะการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และการให้เหตุผลเชิงตรรกะได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในสัปดาห์ที่ 5–6 ที่เน้นการประยุกต์ใช้ความรู้ทางเคมีวิเคราะห์ในสถานการณ์จริง ค่าเฉลี่ยคะแนนหลังเรียนสูงที่สุดคือ 16.9 (ปรนัย) และ 18.2 (อัตนัย) แสดงถึงความสามารถในการนำความรู้ไปใช้แก้ปัญหาและอธิบายเชิงวิชาการได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของงานวิจัยที่มุ่งพัฒนาสัมมาทิฏฐิ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะของผู้เรียน

ตารางที่ 3 แสดงผลสรุปจากแบบประเมินสะท้อนคิด (Reflection Sheet)

รายละเอียด	ร้อยละ
ความเข้าใจเนื้อหา	
- เผชิญสถานการณ์อธิบายสิ่งที่เรียนรู้ให้เพื่อนฟัง เพื่อยืนยันความเข้าใจ	85
- ทำแบบฝึกที่เชื่อมโยงความรู้เข้ากับชีวิตจริง เช่น ยกตัวอย่างจากประสบการณ์	90
- สรุปบทเรียนด้วยคำพูดของตนเอง เพื่อสะท้อนความเข้าใจ	82
การมีส่วนร่วมในกิจกรรม	
- ทำงานกลุ่มและร่วมเสนอแนวคิดในการแก้ปัญหา	100
- เข้าร่วมการอภิปรายโดยใช้เหตุผลสนับสนุน/โต้แย้งเพื่อน	95
- แสดงบทบาทในกิจกรรม ได้นำเสนอตัวอย่างทางเคมีวิเคราะห์ที่ถูกต้อง	80
การเชื่อมโยงกับชีวิตจริง	
- เล่าตัวอย่างการนำสิ่งที่เรียนไปใช้ในชีวิตประจำวัน	100
- เปรียบเทียบสิ่งที่เรียนกับเหตุการณ์ที่เคยประสบ	84
- วางแผนว่าจะนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้จริงในอนาคต	78

ผลการประเมินสะท้อนคิดพบว่า ผู้เรียนมีความเข้าใจเนื้อหาในระดับสูง โดยเฉพาะความสามารถในการเชื่อมโยงความรู้กับชีวิตจริง (90%) และการอธิบายสิ่งที่เรียนรู้ด้วยตนเอง (85%) ซึ่งสะท้อนถึงทักษะการคิดเชิงสะท้อน ในด้านการมีส่วนร่วม ผู้เรียนทุกคนมีบทบาทในงานกลุ่ม (100%) และส่วนใหญ่เข้าร่วมอภิปรายด้วยเหตุผลสนับสนุนหรือโต้แย้งอย่างสร้างสรรค์ (95%) แสดงถึงทักษะการสื่อสารและการทำงานร่วมกันที่เข้มแข็ง การนำเสนอความรู้และการยกตัวอย่างทางเคมีวิเคราะห์ที่ถูกต้องอยู่ในระดับมาก (80%). นอกจากนี้ผู้เรียนทั้งหมดสามารถเล่าตัวอย่างการนำสิ่งที่เรียนไปใช้ในชีวิตประจำวัน (100%) และส่วนใหญ่สามารถเปรียบเทียบกับประสบการณ์เดิม (84%) รวมทั้งวางแผนการประยุกต์ใช้ในอนาคต (78%). โดยสรุป กิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวช่วยเสริมสร้างทั้งความเข้าใจเชิงลึก การมีส่วนร่วม และการเชื่อมโยงกับชีวิตจริง

อภิปรายผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยในชั้นเรียนที่มุ่งพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนเคมีวิเคราะห์เชิงบูรณาการ พบว่ากิจกรรมที่ออกแบบได้อครอบคลุมทุกมิติ กล่าวคือ วัตถุประสงค์ข้อแรกที่มุ่งส่งเสริมการคิดอย่างมีเหตุผลและการตรวจสอบข้อมูลทางวิทยาศาสตร์อย่างถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) สะท้อนชัดเจนจากผลการเรียนรู้ในตารางที่ 1 และ 3 โดยเฉพาะการใช้กรณีศึกษา เช่น ข่าวฆาตกรรมแอมไซยาไนต์ และการตรวจหาสารปนเปื้อนในอาหารและน้ำ ที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์และเชื่อมโยงความรู้กับสถานการณ์จริงในสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุก ที่เน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์และการแก้ปัญหา (Prince, 2004)

วัตถุประสงค์ข้อสองที่เน้นการเสริมสร้างทักษะการสื่อสารเชิงวิชาการ (สัมมาวาจา) ผลการสังเกตพบว่าผู้เรียนมีพัฒนาการจากการฟังและจดบันทึก ไปสู่การอภิปราย แสดงความคิดเห็น และอธิบายเนื้อหาให้เพื่อนเข้าใจได้อย่างเป็นระบบ กิจกรรม Collaborative Error Analysis มีส่วนช่วยสำคัญต่อการเรียนรู้จาก

ความผิดพลาดและการอภิปรายร่วมกัน ซึ่งไม่เพียงแต่เสริมทักษะการสื่อสาร แต่ยังสร้างความมั่นใจและเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น

วัตถุประสงค์ข้อสามที่มุ่งปลูกฝังการใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรทางวิทยาศาสตร์อย่างสุจริต โปร่งใส และมีความรับผิดชอบต่อสังคม (สัมมาอาชีวะ) ผู้เรียนสามารถใช้สื่อดิจิทัลในการค้นคว้าและนำเสนอผลงานได้อย่างเหมาะสม และวัตถุประสงค์ข้อสี่ที่มุ่งประเมินประสิทธิผลของนวัตกรรม พบว่าคะแนนเฉลี่ยทั้งในข้อสอบปรนัยและอัตนัยมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะคะแนนอัตนัยที่เพิ่มจาก 9.9 ก่อนเรียนเป็น 18.2 หลังเรียน แสดงถึงการพัฒนาทักษะการคิดเชิงลึก การสื่อสาร และการอธิบายเหตุผลเชิงระบบของผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของบลูม (Bloom, 1956) และทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ของวีกอตสกี (Vygotsky, 1978) ที่มุ่งยกระดับการเรียนรู้จากการจดจำไปสู่การคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์

โดยสรุป นวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนนี้ไม่เพียงช่วยยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แต่ยังพัฒนาทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ Critical Thinking, Communication, Collaboration และ Responsibility (Trilling & Fadel, 2009) รวมทั้งสะท้อนการเรียนรู้เชิงเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) ตามแนวคิดของ Mezirow (1997) ที่เน้นการสะท้อนคิดและการตีความประสบการณ์ด้วยตนเอง ผลการวิจัยจึงมีความสอดคล้องกับทั้งทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยตอกย้ำว่าการบูรณาการกรณีศึกษา การทำงานกลุ่ม และหลักพุทธธรรม สามารถสร้างทั้ง “องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์” และ “คุณธรรมจริยธรรม” ควบคู่กัน

ข้อเสนอแนะ

1. จากแผนการสอนในนวัตกรรมการจัดการเรียนรู้นี้ ควรเพิ่มเวลาเรียน หรือบูรณาการ กิจกรรมออนไลน์ เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้แบบ Flipped Classroomเพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสทบทวนความรู้ก่อนเข้าชั้นเรียน อีกทั้งการประเมินผลควรมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น การประเมินเชิงปฏิบัติ (Performance-based Assessment) ผ่านการจัดทำรายงานการวิเคราะห์กรณีศึกษา การนำเสนอเป็นทีม และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสาร ซึ่งจะช่วยให้แผนการจัดการเรียนรู้มีความสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2. มีการพัฒนานวัตกรรมนี้อย่างต่อเนื่อง หรือมีการปรับปรุงรูปแบบกิจกรรมให้มีความหลากหลายและเชื่อมโยงกับสถานการณ์จริงมากขึ้น เพื่อเพิ่มแรงจูงใจและความยั่งยืนของการเรียนรู้

เอกสารอ้างอิง

Barker, L., & Miller, J. (2020). Analytical chemistry education in higher education: Theory and practice integration. New York, NY: Academic Press.

Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. New York, NY: David McKay Company.

Carr, N. (2020). The shallows: What the Internet is doing to our brains (2nd ed.). New York, NY: W. W. Norton & Company.

Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. New Directions for Adult and Continuing Education, 1997(74), 5–12.

Prince, M. (2004). Does active learning work? A review of the research. Journal of Engineering Education. 93(3), 223–231.

Rosen, L. D., Lim, A. F., Carrier, L. M., & Cheever, N. A. (2013). An empirical examination of the educational impact of technology on attention and critical thinking in students. Computers & Education, 62, 223–232.

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). 21st century skills: Learning for life in our times. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

การอาบป่า การเชื่อมโยงกับธรรมชาติผ่านประสาทสัมผัส
FOREST BATHING: NATURE CONNECTING THROUGH SENSATION

รศ.ดร.รชพร จันทร์สว่าง
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
Assoc. Prof. Dr.Rochaporn Chansawang
Sukhothai Thammathirat Open University
E-mail: Chansawangr@gmail.com

บทคัดย่อ

การอาบป่าเป็นแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพทางร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ แนวคิดนี้เริ่มต้นในประเทศญี่ปุ่น เพื่อส่งเสริมให้ผู้คนออกไปใช้เวลาในป่าหรือกลางแจ้งมากขึ้น ตามความเชื่อและวิถีชีวิตของคนญี่ปุ่น ประโยชน์ของการอาบป่าได้รับการศึกษาผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และพบว่า การใช้เวลาในป่าหรือพื้นที่สีเขียวส่งผลต่อร่างกายและจิตใจของมนุษย์ ทำให้เสริมสร้างภูมิคุ้มกัน รู้สึกผ่อนคลาย เป็นกระบวนการเชื่อมโยงคนกับธรรมชาติผ่านประสาทสัมผัสทางหู ตา จมูก ลิ้น และร่างกาย สู่สุขภาวะองค์รวม

คำสำคัญ: การอาบป่า, การเชื่อมโยงกับธรรมชาติ, ประสาทสัมผัส

Abstract

Forest bathing is a concept that promotes physical, mental, and spiritual health. The concept originated in Japan to encourage people to spend more time in the forest or outdoors, based on Japanese beliefs and lifestyles. The benefits of forest bathing have been studied through scientific methods, and it has been found that spending time in forests or green spaces has an impact on the human body and mind, boosting immunity and feeling relaxed. It is a process of connecting people with nature through the senses of ears, eyes, nose, tongue, and body, leading to holistic well-being.

Keywords: concept, collection, invitation, Phra Kaeo Neramit, Phraya Krut image, late Thonburi period to the reign of King Rama V

บทนำ

การอาบป่า เป็นแนวคิดเชิงเวชศาสตร์ป้องกันที่แนะนำให้ผู้คนเดินเข้าไปในป่าอย่างช้าๆ และสังเกตสิ่งรอบตัวผ่านประสาทสัมผัสพื้นฐาน เรียกว่า ชินรินโยคุ (Shinrinyoku) คำนี้เกิดขึ้นในช่วงที่ผู้คนเผชิญปัญหากับความเครียดจากการทำงานหนักและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่เติบโตอย่างรวดเร็ว ช่วงเวลานั้นรัฐบาลญี่ปุ่นจึงส่งเสริมให้การอาบป่าเป็นกิจกรรมนันทนาการที่ให้คนออกไปใช้เวลาในป่าหรือกลางแจ้งมากขึ้น ตามความเชื่อและวิถีชีวิตของคนญี่ปุ่นที่มีความผูกพันกับธรรมชาติมาอย่างยาวนานในลักษณะของการรู้โดยความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองในใจ (โยชิฟูมิ มิยาซากิ 2568) ต่อมารัฐบาลญี่ปุ่นให้ทุนเพื่อศึกษาวิจัยถึงผลของการอาบป่าผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และพบว่า การใช้เวลาในป่าหรือพื้นที่สีเขียวส่งผลต่อร่างกายและจิตใจของมนุษย์ ทำให้เกิดความรู้สึกผ่อนคลายและยังส่งผลต่อระดับฮอร์โมนความเครียด ความดันโลหิต ระบบ

ประสาทอัตโนมัติ และภูมิคุ้มกันร่างกาย กิจกรรมอาบป่าจึงถูกนำไปใช้การดูแลสุขภาพเชิงป้องกันต่อไป ดังนั้น การอาบป่าจึงกิจกรรมที่เชื่อมโยงคนเราเข้ากับโลกธรรมชาติ ผ่านประสาทสัมผัสพื้นฐาน เช่น การมองเห็น การได้ยิน การลิ้มรส การได้กลิ่น และการสัมผัส ทำให้ร่างกายเกิดความผ่อนคลายและฟื้นฟูพลังใจ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของกิจกรรมอาบป่าที่เป็นการเชื่อมโยงกับธรรมชาติผ่านประสาทสัมผัส (ชิง ลี 2565)

แนวคิดของการอาบป่า

ความหมายของการอาบป่า

การอาบป่า เป็นคำภาษาญี่ปุ่นที่ผสมกับระหว่างคำว่า ชินริน หมายถึง ป่า และโยคุ หมายถึง การอาบน้ำ ดังนั้น ชินรินโยคุ จึงแปลว่า การอาบบรรยากาศป่า หรือการรับเอาป่าเข้ามาในตัวเราผ่านการสัมผัสโดยกิจกรรมที่เข้าไปทำในป่านี้ ไม่ใช่การออกกำลังกาย การปีนเขา หรือการวิ่งเหยาะๆ ในป่า แต่เป็นการอยู่ในธรรมชาติอย่างเรียบง่าย และเชื่อมต่อประสาทสัมผัสทางการเห็น การได้ยิน การลิ้มรส การดมกลิ่น และการสัมผัส เมื่อเปิดสัมผัสจะทำให้เกิดการเชื่อมต่อกับโลกของธรรมชาติ (ชิง ลี 2565) การอาบป่าจึงเป็นการอาบซึมซับสภาพแวดล้อมของป่าหรือการเปิดรับพลังงานบริสุทธิ์ของป่าผ่านทางประสาทสัมผัสทั้งหมดของเรา (กฤติยา ศรีสรรพกิจ 2563) เพื่อเรียนรู้ เข้าใจ และสื่อสารกับธรรมชาติในป่า เพื่อที่ร่างกายจะได้เกิดความรู้สึกผ่อนคลายหรือมีความสุข การอาบป่าจึงไม่มีเป้าหมายเพื่อศึกษาธรรมชาติหรือออกกำลังกาย (ชิง ลี 2565) แต่มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ภายในใจของผู้ทำกิจกรรม ซึ่งเป็นทั้งศิลปะและการทำสมาธิแบบหนึ่งซึ่งมีต้นกำเนิดที่หยั่งรากลึกจากวิถีชีวิตท้องถิ่นของญี่ปุ่น (โยชิฟูมิ มิยาซากิ 2568)

ความเป็นมาของการอาบป่า

การอาบป่ามีพื้นฐานมาจากการปฏิบัติของศาสนาชินโตและพุทธศาสนาแบบโบราณที่ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงกับธรรมชาติ ต่อมาการอาบป่าได้กลายเป็นแนวคิดที่ได้รับการริเริ่มขึ้นในประเทศญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1982 เมื่อนายโทโมฮิเดะ อากิยามะ ผู้อำนวยการสำนักป่าไม้ของญี่ปุ่นในขณะนั้นที่เริ่มเรียกคำว่า ชินริน-โยคุ (Shinrin-yoku) ในภาษาญี่ปุ่น Forest bathing ในภาษาอังกฤษ หรืออาบป่า ในภาษาไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มคุณค่าของป่าไม้ในญี่ปุ่น และกระตุ้นให้ผู้คนไปเยี่ยมชมป่าเพื่อผ่อนคลาย และหน่วยงานป่าไม้ของญี่ปุ่น (Forest Agency of Japan) ส่งเสริมให้กิจกรรมอาบป่าเป็นโครงการสุขภาพแห่งชาติ เพื่อจัดการกับปัญหาความเครียดของคนทำงาน นอกจากนี้ สถานีโทรทัศน์ NHK ได้จัดทำสารคดีเกี่ยวกับการอาบป่าเผยแพร่แก่ประชาชน โดยรัฐบาลได้มอบทุนสำหรับโครงการวิจัยเพื่อตรวจสอบผลการบำบัดของป่าไม้ต่อสุขภาพของมนุษย์จากมุมมองทางวิทยาศาสตร์ ต่อมามีการก่อตั้งสมาคมป่าบำบัดแห่งญี่ปุ่น (Japanese Society of Forest Therapy) เพื่อสนับสนุนกิจกรรมป่าบำบัด โดยทำหน้าที่รับรองสถานที่จัดกิจกรรมป่าบำบัด ฝึกอบรม และรับรองนักอาบป่าบำบัด (Forest Therapy Guide) และจัดทำคู่มือป่าบำบัด โดยกำหนดพื้นที่จัดกิจกรรมป่าบำบัด ใน 2 ลักษณะ คือ สถานที่สำหรับป่าบำบัด (Forest therapy base) จำนวน 65 แห่ง และเส้นทางป่าบำบัด (Forest therapy road) จำนวน 2 แห่ง เพื่อเป็นพื้นที่ในป่าที่มีผลวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์โดยผู้เชี่ยวชาญด้านเวชศาสตร์ป่าไม้ ว่าเป็นสถานที่ที่เหมาะสมกับการส่งเสริมสุขภาพ และยังเป็นสถานที่ให้ผู้คนได้เพลิดเพลินกับธรรมชาติ ตลอดจนมีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนออนไลน์ (Forest Therapy Society, 2025)

การอาบป่าในบริบทที่หลากหลาย

แนวคิดการอาบป่าที่เผยแพร่ออกไปเริ่มเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย จึงทำให้มีผู้คน หน่วยงานและเครือข่ายในหลายประเทศทั่วโลกสนใจศึกษาและเข้าร่วมกิจกรรมอาบป่า โดยแต่ละแห่งจะมีความเหมือน

หรือแตกต่างกันในมิติที่แตกต่างไปตามบริบทของผู้คนและวิถีชีวิตในภูมิภาคนั้น และมีการก่อตั้งสมาคมในภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก เช่น The Association of Nature and Forest Therapy Guides and Programs (ANFT) ในอเมริกา International Nature & Forest therapy Alliance (INFTA) ในออสเตรเลีย Forest Therapy Hub (FTHub) ในยุโรป เป็นต้น โดยการอาบป่ายังถูกนำไปบูรณการเข้ากับมิติที่หลากหลายทั้งในสังคมญี่ปุ่นและประเทศอื่นๆ เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีในเชิงการแพทย์และสุขภาพเชิงป้องกัน (Preventive Medicine and Health Care) เช่น การเยียวยาด้วยป่าไม้ (forest healing) การป้องกันโรคและส่งเสริมสุขภาพ เชิงการวางผังเมืองและการออกแบบ (Urban Planning and Design) เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเมืองและการออกแบบอาคารที่ผสมผสานให้เข้ากับธรรมชาติ (กนกวลี สุธีธร 2564) เชิงการศึกษาและการพัฒนาสังคม (Education and Social Development) เช่น โรงเรียนป่าไม้ การพัฒนาเด็กและเยาวชนที่เน้นการเรียนรู้กลางแจ้ง และการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เชิงเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากป่า การเพิ่มพื้นที่สีเขียวหรือวิวธรรมชาติในอาคารที่พักอาศัย และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

ประโยชน์การเชื่อมโยงกับธรรมชาติผ่านการอาบป่า

การอาบป่าเป็นแนวทางปฏิบัติที่เน้นการใช้เวลาท่ามกลางธรรมชาติ เพื่อเพิ่มความเป็นอยู่ที่ดีทางร่างกายและจิตใจ การสร้างความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสามารถเพิ่มผลลัพธ์ด้านสุขภาวะองค์รวมได้อย่างมีนัยสำคัญ ดังนี้

1. ประโยชน์ทางร่างกาย เช่น ลดความดันโลหิต เพิ่มระบบภูมิคุ้มกัน ปรับสมดุลประสาทอัตโนมัติ และลดการอักเสบและความเจ็บปวด เป็นต้น

2. ประโยชน์ทางจิตใจ เช่น เกิดความผ่อนคลาย ลดความเครียด-ความวิตกกังวล และส่งเสริมสุขภาวะทางอารมณ์

3. ประโยชน์ทางจิตวิญญาณ เช่น เกิดการเชื่อมโยงกับธรรมชาติ ตระหนักรู้และอยู่กับปัจจุบัน เกิดความสงบ เกิดการสะท้อนถึงคุณค่าของชีวิตหรือสิ่งรอบตัวที่มีความหมายในชีวิต และเกิดความศรัทธาและความเคารพต่อธรรมชาติ

กระบวนการอาบป่าผ่านประสาทสัมผัส

การอาบป่าเป็นกิจกรรมที่ไม่กฎระเบียบหรือข้อบังคับใด ๆ ผู้ที่จะเข้าร่วมกิจกรรมอาบป่าไม่จำเป็นต้องมีความรู้พื้นฐานเฉพาะเจาะจงใดๆ กิจกรรมนี้มักจะเน้นที่การมีประสบการณ์ผ่านประสาทสัมผัส และหากเป็นการทำกิจกรรมอาบป่าเป็นครั้งแรก การมีกระบวนกรอาบป่า (Forest bathing facilitator) หรือผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ จะช่วยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมคลายความสงสัยและลดความกังวลต่างๆ นอกจากนี้ การอาบป่าแต่ละครั้งยังขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้ทำกิจกรรม โดยทั่วไปในการอาบป่าจะเน้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมใช้ประสาทสัมผัสในการเชื่อมโยงกับธรรมชาติ ประกอบด้วย

1.การมองเห็น (Sight) การมองสิ่งรอบตัว เห็นเป็นหนึ่งในการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทางตาที่คนเราใช้งานบ่อยที่สุดและคุ้นเคยมากที่สุดในยุคนี้ สายตาคนเรามองลวดลายธรรมชาติได้อย่างคล่องแคล่ว เราสามารถรับรู้ถึงลวดลายที่ไร้ขีดจำกัดตามธรรมชาติได้อย่างง่ายดาย ความว่องไว และคุ้นชินต่อลวดลายเหล่านี้ทำให้เรารู้สึกเพลิดเพลินและผ่อนคลาย (ชิง ลี 2565: 177)

2.การได้ยิน (Hearing) การได้ยินเสียงโดยรอบ ทำให้เราได้ข้อมูลมากกว่าการสังเกตเห็นเพียงจากสายตา โดยทั่วไป เมื่อเดินเข้าไปในป่าการสังเกตว่ามีเสียงอะไรบ้าง จะทำให้เราได้เรียนรู้และรู้จักธรรมชาติมากขึ้น คนเราจะอ่อนไหวที่สุดกับระดับความถี่เสียงประมาณ 2,500-3,500 เฮิรตซ์ ซึ่งเป็นระดับความถี่เดียวกับ

เสียงนกร้อง เสียงนกร้องจึงฟังเหมือนเสียงดนตรี (ชิง ลี 2565: 165) เสียงจากธรรมชาติในป่ายังช่วยบรรเทาความเหนื่อยล้าอ่อนเปลี้ยในสมอง ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย (ชิง ลี 2565: 166)

3.การได้กลิ่น (Smell) การรับรู้กลิ่นต่าง ๆ เช่น กลิ่นของดิน ดอกไม้ ในบรรดาประสาทสัมผัสทั้งหมด การได้กลิ่นถือเป็นเรื่องพื้นฐานดั้งเดิมที่สุดของสัญชาตญาณ ไม่มีประสาทสัมผัสใดส่งผลโดยตรงต่อร่างกายและจิตใจของคนเราได้เท่ากลิ่น เพราะกลิ่นส่งผลต่อความรู้สึกและพฤติกรรม ซึ่งกลิ่นเชื่อมต่อกับอารมณ์และความทรงจำ นอกจากนี้ กลิ่นยังก่อให้เกิดปฏิกิริยาตอบสนองอย่างฉับพลัน และส่งผลเป็นระยะเวลานาน แม้กลิ่นนั้นจะจางหายไปนานแล้ว เมื่อเดินเข้าไปในป่า จึงเป็นการหายใจรับเพื่อพลังแห่งการเยียวยา องค์ประกอบที่สำคัญของการอาบป่า คือ การได้กลิ่นของต้นไม้จากผืนป่าหลากหลายชนิด ซึ่งกลิ่นของป่าแต่ละแห่งจะขึ้นอยู่กับชนิดของต้นไม้ที่เติบโตในบริเวณนั้นที่มีความแตกต่างกัน เช่น กลิ่นเย็น กลิ่นฉุน กลิ่นซึมซาบลึกล้ำ กลิ่นสดชื่น กลิ่นชัดเจน และกลิ่นอ่อนๆ (ชิง ลี 2565: 181) ตามวิถีชีวิตของคนญี่ปุ่น กลิ่นป่านี้มักจะนึกถึงกลิ่นของต้นสน โดยเฉพาะต้นไซเปรสญี่ปุ่น หรือฮิโนกิ (Hinoki) มีกลิ่นคล้ายเลมอนเจือด้วยกลิ่นควันจางๆ ในประเทศญี่ปุ่นจะได้กลิ่นนี้ในสถานที่หลายแห่งไม่เฉพาะแต่ในป่าเท่านั้น เพราะคนญี่ปุ่นนิยมใช้ไม้ฮิโนกิมาสร้างบ้าน วัด ศาลเจ้า และโรงอาบน้ำ

4.การรับรสชาติ (Taste) ส่วนใหญ่เราคุ้นเคยกับการรับรสจากการดื่มและรับประทานอาหาร แต่ในป่าควรการจะชิมอะไรควรแน่ใจว่าสิ่งที่จะทดลองนั้นไม่มีอันตรายต่อร่างกาย เราอาจทดลองการรับรู้รสชาติจากส่วนต่างๆ ของต้นไม้ เช่น ใบไม้ เปลือกไม้ เกสร ดอก หรือผล (กฤติยา ศรีสรรพกิจ 2563)

5.การสัมผัส (Touch) การสัมผัสเป็นสิ่งที่บางครั้งอาจไม่ได้รับความสำคัญ ทั้งๆ ที่ปกติดแล้วเราสัมผัสกับสิ่งต่างๆ ตลอดเวลาอย่างไม่รู้ตัว สิ่งที่เราสัมผัสเสมอ เช่น มือใช้หยิบ/จับสิ่งต่างๆ เท้าขณะเดินสัมผัสพื้น นอกจากนี้ส่วนต่างๆ ของร่างกายเรายังสัมผัสกับสิ่งรอบตัว ในการอาบป่า เราอาจลองสำรวจวัตถุต่างๆ และหยิบขึ้นมาพิจารณา สังเกตถึงอุณหภูมิหรือพื้นผิวของสิ่งต่างๆ บางคนอาจทดลองถอดรองเท้าเพื่อได้สัมผัสกับพื้นดิน หรือการสัมผัสต้นไม้

การเปิดผัสสะในการอาบป่าเป็นศิลปะที่ทำให้คนเกิดการเชื่อมต่อกับธรรมชาติผ่านประสาทสัมผัส ดังนั้น เมื่อเดินช้าๆ เข้าไปในป่า สังเกตสิ่งรอบตัวด้วยประสาทสัมผัสพื้นฐานแล้ว จะเห็นว่าการอาบป่าเป็นเสมือนสะพานที่เชื่อมโยงคนเรากับโลกแห่งธรรมชาติเข้าด้วยกัน (ชิง ลี 2565: 181) จากนั้นควรมองหาพื้นมี่นั่งสงบๆ สักพัก เพื่อสำรวจสิ่งรอบตัวในบริเวณนั้น กับกิจกรรมที่เรียกว่า sit spot ซึ่ง จอน ยัง (Jon Young) นักธรรมชาติวิทยา และมัคคุเทศก์ทางธรรมชาติได้รวบรวมวิธีการเชื่อมโยงผู้คนกับโลกผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ โดยมองหาสถานที่ที่จะนั่งอยู่อย่างเงียบ ๆ โดยไม่ถูกรบกวน เพียงแค่นั่งตรงนั้นเฉย ๆ อย่างน้อยสัก 15 นาทีขึ้นไป แล้วลองสังเกตสิ่งรอบตัว เพื่อบ่มเพาะสติและสัมปชัญญะในสถานที่แห่งนั้น (ศุภวุฒิ บุญมหาธนากร 2565) การที่ประสาทสัมผัสเราเชื่อมต่อกับธรรมชาติจะทำให้เรามีความสามารถในการดื่มด่ำกับความสุขได้มากขึ้น สัมพันธภาพระหว่างเรากับธรรมชาติมีลักษณะเฉพาะ และเราจะรู้สึกมีความสุขในแบบเฉพาะตัว และเมื่อคุณสามารถสัมผัสกับความรื่นรมย์ในธรรมชาติได้แล้ว นั่นละคุณกำลังอาบป่าอย่างแท้จริง (ชิง ลี 2565)

การอาบป่าช่วยให้เรียนรู้การผ่อนคลาย เพราะธรรมชาติเป็นผู้เยียวยาที่ทรงพลัง (Nature is a powerful physician) ทำให้มนุษย์มีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติมาอย่างยาวนาน และมีความสัมพันธ์ร่วมกัน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ (โยชิฟูมิ มิยาซากิ 2568) โดยการอาศัยและพึ่งพาธรรมชาติ ทั้งปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตทั้งสี่ด้าน และสร้างความรื่นรมย์ทางจิตใจ จึงอาจกล่าวได้ว่าธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับมนุษย์อย่างแนบแน่น เพราะมนุษย์เป็นองค์ประกอบหนึ่งของธรรมชาติ และอาศัยธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต (อุไรทอง สิงห์ทอง และคณะ 2566) ด้วยความสำคัญดังกล่าว มนุษย์จำเป็นต้องมีฐานของความสัมพันธ์กับธรรมชาติที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ การ

เติบโตทางร่างกาย จิตใจ ตลอดจนความสำเร็จต่างๆ ของมนุษย์ล้วนพึ่งพาธรรมชาติเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่ง (กฤติยา ศรีสรรพกิจ 2563) ศาสตร์การแพทย์ของจีนอธิบายว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและมนุษย์อยู่ในขอบข่ายของการขับเคลื่อน ตลอดจนเป็นผู้แสดงมุมมองแห่งธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นหลักการแห่งหยินหยาง ที่สรรพสิ่งบนโลกมิได้คงอยู่โดยแยกออกจากกันโดยเอกเทศ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีขึ้นและลง และต่างส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน (ยามาโมะโตะ ทัตสึทากะ 2564: 142)

องค์ความรู้ที่ได้

การอาบป่าเป็นแนวคิดเชิงป้องกันการเจ็บป่วยโดยใช้ธรรมชาติบำบัด เพื่อเพิ่มความผ่อนคลายทางร่างกาย เพิ่มภูมิคุ้มกันของร่างกายในการต่อต้านเชื้อโรค เพื่อปรับสภาพร่างกาย และจิตใจ ซึ่งผู้ร่วมกิจกรรมอาบป่าจะต้องเปิดใจสัมผัสธรรมชาติผ่านประสาทสัมผัสต่างๆ เช่น ตา หู จมูก ลิ้น ร่างกาย และเปิดใจในพื้นที่ป่าหรือพื้นที่สีเขียว โดยให้เวลาอยู่ในพื้นที่นั้นระยะหนึ่งเพื่อความสุขกายสบายใจ ในขณะที่มนุษย์และธรรมชาติมีจังหวะที่เชื่อมต่อและประสานความสัมพันธ์กันแล้วรู้สึกว่าจังหวะขณะนั้นสอดคล้องไปกับจังหวะของสภาพแวดล้อมก็จะเกิดความรู้สึกใส่ใจ สนใจ สบาย สงบ และผ่อนคลายอย่างมีความสุข (โยชิฟูมิ มิยาซากิ 2568) อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลจะได้รับจากการอาบป่ามีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้สึกของผู้ร่วมกิจกรรม ผู้นำกิจกรรม สถานที่ และสภาพแวดล้อมในการทำกิจกรรม ดังนั้น จะเห็นว่าการอาบป่าเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้คนเราได้เชื่อมต่อกับธรรมชาติผ่านประสาทสัมผัสพื้นที่ที่สามารถส่งผลดีต่อสุขภาวะ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และชุมชนสามารถนำไปพัฒนาต่อยอด เพื่อส่งเสริมในบริบทเชิงสุขภาพ นันทนาการ การท่องเที่ยว และการศึกษาสำหรับคนเฉพาะกลุ่ม เพื่อให้คนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในเมืองได้มีโอกาสใช้เวลากับธรรมชาติและปลดปล่อยชีวิตออกจากเทคโนโลยีทันสมัยชั่วขณะ เพื่อประโยชน์ต่อสุขภาวะองค์รวม

เอกสารอ้างอิง

กนกวลี สุธีธร. (2564). ชินริง-โยคุกับป่าในเมือง: ทบทวนงานวิจัยการศึกษาการอาบป่าในพื้นที่ภูมิทัศน์เมือง. วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 72: 17–32.

กฤติยา ศรีสรรพกิจ. (2563). เปิดใจให้ธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

ชิง ลี. (2565). อาบป่า ต้นไม้ช่วยให้คนสุขภาพดีมีความสุขได้อย่างไร. (อัมพร อ่อนโพรัตน์ ผู้แปล) นนทบุรี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ประพจน์ เภตรากาศ และสมหญิง สุนทรวงษ์. (2564). คู่มือป่าบำบัด. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเพื่อเด็กพิการ.

ริชาร์ด ลุฟว์. (2563). เด็กคนสุดท้ายในป่า เลี้ยงลูกอย่างไรให้ห่างโรคขาดธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา.

ศุภวุฒิ บุญมหาธนากร. (2565). Seeing is Rewilding. สืบค้นจาก https://readthecloud.co/sit-spot/

โยชิฟูมิ มิยาซากิ. (2568). ชินริงโยคุ การอาบป่าเพื่อสุขภาพและความผ่อนคลายในวิถีทางแบบญี่ปุ่น. (กนกวลี สุธีธร ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Clifford, M. A. (2021). Your Guide to Forest Bathing: Experience the Healing Power of Nature. Newburyport: Red Wheel Books.

Forest Therapy Society. (2025). Forest Therapy. Retrieved from https://www.fo-society.jp/en/forest.html

Willams, F. (2019). The nature fix: Why nature makes us happier, healthier, and more creative Nova York: WW Norton Company.

บทบาทของกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) ในการสนับสนุนทุนการศึกษาพระภิกษุสามเณร

THE ROLE OF THE STUDENT LOAN FUND (SLF) IN SUPPORTING EDUCATIONAL FUNDING FOR BUDDHIST MONKS AND NOVICES

นันทวัน วงศ์ขจรกิตติ[1] สินีนาฏ คำวงค์ปิน[2] อาสิน ไชยกุล[3] และณัฐวุฒิ รุ่งจรูญ[4]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Nantawan Wongkachonkitti[1] Sineenart khamwongpin[2] Arsin Chaiyakun[3] and Natthavuth Rungcharoon[4]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: mcu.nantawan1@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชนทุกกลุ่ม รวมถึงพระภิกษุและสามเณรที่ประสงค์จะศึกษาในระดับอุดมศึกษา แม้ลักษณะการดำรงชีวิตของพระภิกษุสามเณรจะแตกต่างจากนักศึกษาฆราวาส แต่ กยศ. ได้เปิดช่องทางให้พระภิกษุสามเณรสามารถเข้าถึงทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาได้ภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสม โดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาสงฆ์ที่มีความร่วมมือกับสำนักงาน กยศ. บทความนี้วิเคราะห์บทบาทของ กยศ. ในการสนับสนุนการศึกษาพระภิกษุสามเณร ทั้งในด้านการเข้าถึงทุนการใช้ประโยชน์จากทุนกู้ และอุปสรรคที่พบเจอ เช่น ข้อจำกัดด้านการคืนทุนเนื่องจากสถานภาพทางศาสนา ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า กยศ. เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการศึกษาในหมู่พระสงฆ์ แต่ยังจำเป็นต้องมีการปรับปรุงนโยบายให้สอดคล้องกับบริบทเฉพาะของพระภิกษุสามเณร เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและเป็นธรรม

คำสำคัญ: กองทุน กยศ., การศึกษาพระภิกษุ, สามเณร, การกู้ยืมเพื่อการศึกษา, การศึกษาสงฆ์

Abstract

The Student Loan Fund (SLF) plays a significant role in promoting educational access for all groups, including Buddhist monks and novices seeking higher education. Although the lifestyle of monastics differs from lay students, the SLF has provided eligible monks and novices with access to educational loans under appropriate conditions, particularly through Buddhist educational institutions collaborating with the SLF. This article examines the role of the SLF in supporting monastic education, focusing on accessibility, utilization of funds, and challenges such as repayment limitations due to religious status. The findings indicate that the SLF is a crucial mechanism for advancing monastic education, but policy adjustments are needed to better align with the unique context of monks and novices to ensure sustainability and equity.

Keywords: Student Loan Fund, monastic education, novice, educational loan, Buddhist education

บทนำ

การศึกษาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ควรมีให้ทุกคนอย่างเท่าเทียม รวมถึงพระภิกษุและสามเณรซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรม ศาสนา และการศึกษาของชาติ กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) ถือเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญของรัฐในการลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา โดยเปิดโอกาสให้นักศึกษาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจจำกัดสามารถเข้าถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษาได้ อย่างไรก็ตาม สำหรับพระภิกษุและสามเณร ซึ่งไม่มีรายได้ส่วนตัวและดำรงชีวิตตามวิถีแห่งการปลงผม ความท้าทายในการเข้าถึงและคืนทุนกู้ยืมจึงมีลักษณะเฉพาะที่ต้องได้รับการพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ

การศึกษาเป็นหนึ่งในสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่ทุกบุคคลควรได้รับอย่างเท่าเทียม ไม่ว่าจะเป็นเพศ อายุ เชื้อชาติ สถานะทางเศรษฐกิจ หรือภูมิศาสตร์ การศึกษาไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาความรู้และทักษะของบุคคล แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงของชาติอย่างยั่งยืน องค์การสหประชาชาติได้ย้ำถึงความสำคัญของการศึกษาในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งระบุว่า “ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษา” (United Nations, 1948) โดยการศึกษาควรเป็นอิสระและภาคบังคับในระดับประถมศึกษา และควรเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงการศึกษาในระดับสูงอย่างเท่าเทียม (Schleicher, A., 2014)

อย่างไรก็ตาม ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงการศึกษาเป็นปัญหาที่ยังคงมีอยู่ทั่วโลก โดยเฉพาะในกลุ่มคนจน เด็กหญิง ชนกลุ่มน้อย และผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกล ข้อมูลจากองค์การยูเนสโก (UNESCO, 2023) ชี้ให้เห็นว่ามีเด็กกว่า 244 ล้านคนทั่วโลกที่ไม่ได้เข้าเรียนในระบบการศึกษา ซึ่งสะท้อนถึงความท้าทายในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อที่ 4 (SDG 4) ที่มุ่งหวังให้ทุกคนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและเท่าเทียม ความไม่เสมอภาคด้านการศึกษาไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อโอกาสในชีวิตของบุคคล แต่ยังส่งผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมในภาพรวม (Student Loan Fund, 2012)

ดังนั้น การส่งเสริมความเท่าเทียมในการเข้าถึงการศึกษาจึงเป็นหน้าที่ร่วมกันของรัฐบาล องค์กรระหว่างประเทศ ภาคประชาสังคม และชุมชนการลงทุนในระบบการศึกษาอย่างเป็นธรรมและมีคุณภาพจึงไม่ใช่เพียงการใช้จ่าย แต่เป็นการลงทุนในอนาคตของมนุษยชาติ บทความนี้จะกล่าวถึงความสำคัญของสิทธิการศึกษา การท้าทายในการเข้าถึงการศึกษาอย่างเท่าเทียม และแนวทางในการส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษาในระดับสากลและท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการเข้าถึงการศึกษาของเยาวชนทั่วไป อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน กยศ. ยังไม่มีกรอบนโยบายหรือโครงการเฉพาะที่เปิดโอกาสให้พระภิกษุ สามเณรสามารถเข้าถึงเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากข้อจำกัดด้านคุณสมบัติผู้กู้ เช่น ความเป็นพลเมือง การมีเลขบัตรประชาชน หรือการศึกษาในสถานศึกษาแบบสามัญ ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับรูปแบบชีวิตและสถานะของพระภิกษุสามเณรที่ศึกษาในระบบปริยัติธรรมทั้งที่ในความเป็นจริง พระภิกษุสามเณรมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรม ศาสนา และการศึกษา โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทหรือห่างไกลที่การศึกษาทางโลกและธรรมอาจเป็นทางรอดทางสังคมและเศรษฐกิจให้กับเยาวชนจากครอบครัวยากจน การขยายบทบาทของ กยศ. ให้ครอบคลุมกลุ่มนี้ จึงเป็นโอกาสในการส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษา และสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างรอบด้าน ดังนั้น เพื่อให้เกิดความยุติธรรมและสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ระบุว่า “ทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษา” ควรมีการทบทวนและปรับปรุงนโยบาย

ของ กยศ. ให้สามารถรองรับพระภิกษุสามเณรที่ประสงค์จะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ทั้งในสายวิชาการและสายศาสนา พร้อมทั้งออกแบบกลไกการคืนทุนที่เหมาะสมกับสถานะทางศาสนา เช่น การปฏิบัติงานด้านการศึกษาหรือเผยแผ่ธรรมแทนการชำระเงินคืน ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมทั้งโอกาสทางการศึกษาและประโยชน์ต่อสังคมในระยะยาว

บทบาทของ กยศ. ในการสนับสนุนการศึกษาพระภิกษุสามเณร

กยศ. ได้ร่วมมือกับสถาบันการศึกษาสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรเข้าร่วมโครงการกู้ยืมเพื่อการศึกษา โดยสามารถกู้ยืมเพื่อชำระค่าธรรมเนียมการศึกษา ค่าครุภัณฑ์ และค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการเรียน ซึ่งช่วยลดภาระให้กับวัดหรือญาติโยมที่ดูแลการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของพระสงฆ์ ซึ่งมีบทบาทหลักในการสืบทอดพระพุทธศาสนา จริยธรรม และวัฒนธรรมไทย อย่างไรก็ตาม พระภิกษุและสามเณรจำนวนมากมาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจจำกัด ทำให้การเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต้องเผชิญกับอุปสรรคด้านค่าใช้จ่าย กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรสามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างเท่าเทียม โดยไม่ต้องหยุดพักการศึกษาเนื่องจากข้อจำกัดทางการเงิน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2567)

การศึกษาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ทุกคนควรมีโอกาสเข้าถึงอย่างเท่าเทียม ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะภาพใด รวมถึงพระภิกษุและสามเณร ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรม ศาสนา และการศึกษาในสังคมไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกลหรือชนบท ที่การบวชเรียนมักเป็นช่องทางหนึ่งในการเข้าถึงการศึกษาของเยาวชนจากครอบครัวที่มีฐานะยากจน อย่างไรก็ตาม แม้พระภิกษุสามเณรจะมีความต้องการและศักยภาพในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา แต่กลับมีข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุนสนับสนุนการศึกษา เนื่องจากระบบการสนับสนุนทางการเงินส่วนใหญ่มักออกแบบมาเพื่อผู้ศึกษาในระบบสามัญทั่วไป (กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.), 2566)

กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) เป็นหนึ่งในกลไกสำคัญของรัฐในการลดภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา และส่งเสริมโอกาสให้เยาวชนที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ได้รับการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน กยศ. ยังไม่เปิดกว้างหรือมีมาตรการเฉพาะเพื่อรองรับพระภิกษุสามเณรให้สามารถเข้าถึงเงินกู้ได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากเงื่อนไขการสมัคร เช่น ความเป็นพลเมือง การมีบัตรประจำตัวประชาชน การศึกษาในสถาบันที่ได้รับการรับรองจาก กยศ. หรือข้อกำหนดด้านการชำระคืนเงินกู้ ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับสถานะและวิถีชีวิตของผู้ครองเพศนุ่งขาวห่มเหลือง (Barra, N., Chapman, B., Dearden, L. and Dynarsk, S., 2019)

ในขณะเดียวกัน มีตัวอย่างกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นว่า พระภิกษุสามเณรจำนวนมากต้องการศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีหรือบัณฑิตศึกษา เพื่อพัฒนาความรู้ทั้งด้านปริยัติธรรม ภาษาต่างประเทศ หรือวิชาชีพ แต่ขาดการสนับสนุนทางการเงินอย่างเป็นระบบ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2564) การขยายบทบาทของ กยศ. ให้ครอบคลุมกลุ่มนี้ จึงไม่เพียงแต่เป็นการส่งเสริมสิทธิทางการศึกษา แต่ยังเป็นการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ที่จะกลับมาพัฒนาชุมชนและสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้น การศึกษาบทบาทของ กยศ. ในการสนับสนุนการศึกษาของพระภิกษุสามเณร จึงเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพิจารณาอย่างจริงจัง เพื่อหาแนวทางในการปรับปรุงนโยบายให้สอดคล้องกับความหลากหลายของผู้เรียน และส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษาอย่างแท้จริง

กล่าวโดยสรุป กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) มีบทบาทสำคัญในการลดอุปสรรคด้านการเงินและส่งเสริมโอกาสทางการศึกษาให้แก่ผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ อย่างไรก็ตาม พระภิกษุและสามเณร ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดศาสนาและพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล ยังคงเข้าไม่ถึงกลไกการสนับสนุนของ กยศ. อย่างเต็มที่ เนื่องจากข้อจำกัดด้านคุณสมบัติผู้กู้ เช่น สถานภาพทางกฎหมาย การมีบัตรประชาชน การศึกษาในสถาบันที่ได้รับการรับรอง หรือเงื่อนไขการชำระคืนเงินกู้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้ครองเพศนุ่งขาวห่มเหลืองการเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรสามารถเข้าถึงเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาได้ จะเป็นการส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษา และช่วยพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทางศาสนาให้มีความรู้ทั้งด้านปริยัติ ภาษาต่างประเทศ และทักษะวิชาชีพ ซึ่งจะส่งผลดีต่อการเผยแผ่ธรรมะ การศึกษาในวัด และการพัฒนาชุมชนในระยะยาวดังนั้น ควรมีการทบทวนและปรับปรุงนโยบายของ กยศ. ให้ยืดหยุ่นและครอบคลุมกลุ่มพระภิกษุสามเณรมากขึ้น พร้อมออกแบบกลไกการคืนทุนที่เหมาะสม เช่น การชดใช้คืนทุนผ่านการปฏิบัติงานด้านการศึกษา หรืองานเผยแผ่ศาสนาในพื้นที่ขาดแคลนครู ซึ่งจะเป็นการสร้างความเป็นธรรมและส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืนในทุกมิติของสังคม

กลไกการสนับสนุนทุนการศึกษาของ กยศ. สำหรับพระภิกษุสามเณร

กยศ. มีนโยบายเปิดโอกาสให้พระภิกษุและสามเณรที่ศึกษาในสถาบันการศึกษาที่รับรองสามารถเข้าร่วมโครงการกู้ยืมเพื่อการศึกษาได้ภายใต้เงื่อนไขพิเศษ โดยทุนดังกล่าวครอบคลุมค่าธรรมเนียมการศึกษา ค่าหนังสือ ค่าครุภัณฑ์ และค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการเรียน ทั้งนี้ ต้องมีการรับรองจากวัดหรือเจ้าอาวาส และสถาบันการศึกษาที่สังกัดว่าผู้ขอสัญญากู้ยืมเป็นพระภิกษุหรือสามเณรที่มีสถานภาพแน่นอน ปัจจุบัน มีความร่วมมือระหว่าง กยศ. กับมหาวิทยาลัยสงฆ์หลายแห่งในการจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์ ช่วยเหลือการกรอกเอกสาร และอำนวยความสะดวกในการทำสัญญา ทำให้จำนวนพระภิกษุสามเณรที่เข้าร่วมโครงการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Charoenkul, N., 2015)

การเข้าถึงการศึกษาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ทุกคนควรมีอย่างเท่าเทียม ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะภาพหรือสภาพแวดล้อมใด พระภิกษุและสามเณรซึ่งเป็นกลุ่มสำคัญในการสืบทอดศาสนา วัฒนธรรม และการศึกษาในสังคมไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทและห่างไกล มักมีความต้องการในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ทั้งในสายวิชาการและสายศาสนา อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดด้านการเงินยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้หลายคนไม่สามารถพัฒนาศักยภาพได้อย่างเต็มที่ แม้จะมีความสามารถและแรงจูงใจสูงก็ตาม

กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) ถือเป็นหนึ่งในกลไกหลักของรัฐที่มีเป้าหมายในการลดช่องว่างทางการศึกษา โดยให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่นักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ให้สามารถศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาได้ อย่างไรก็ตาม กลไกการสนับสนุนของ กยศ. ยังไม่ครอบคลุมพระภิกษุและสามเณรอย่างชัดเจน เนื่องจากเงื่อนไขการสมัครหลายประการ เช่น ความเป็นพลเมือง การมีบัตรประจำตัวประชาชน การศึกษาในสถาบันที่ได้รับการรับรองจาก กยศ. หรือข้อกำหนดเรื่องการชำระคืนเงินกู้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสถานะและวิถีชีวิตของผู้ครองเพศนุ่งขาวห่มเหลืองที่ไม่ได้ประกอบอาชีพหรือมีรายได้ในลักษณะทั่วไป

แม้ กยศ. จะไม่มีโครงการเฉพาะสำหรับพระภิกษุสามเณรโดยตรง แต่ก็มีกรณีที่พระภิกษุบางรูปสามารถเข้าถึงทุนได้ภายใต้เงื่อนไขพิเศษหรือการรับรองจากสถาบันการศึกษา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับปรุงกลไกให้ยืดหยุ่นและครอบคลุมมากขึ้น (กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.). (2566) การออกแบบกลไกสนับสนุนทุนการศึกษาที่เหมาะสมกับพระภิกษุสามเณร จึงไม่เพียงแต่เป็นการส่งเสริมสิทธิในการเรียนรู้ แต่ยังเป็นการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ที่จะกลับมาพัฒนาสังคม ชุมชน และศาสนาอย่างยั่งยืน (สำนักงบประมาณรัฐสภา, 2558)

กล่าวโดยสรุป ปัจจุบันกลไกการสนับสนุนทุนการศึกษาของกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) ยังไม่ครอบคลุมพระภิกษุและสามเณรอย่างเป็นระบบ เนื่องจากเงื่อนไขการสมัครที่ออกแบบมาสำหรับนักศึกษาทั่วไป ซึ่งมักไม่สอดคล้องกับสถานะทางศาสนาและวิถีชีวิตของผู้ครองเพศนุ่งขาวห่มเหลือง เช่น ข้อกำหนดด้านบัตรประชาชน การมีรายได้ หรือการชำระคืนเงินกู้ ทำให้พระภิกษุสามเณรจำนวนมากไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทุนนี้ได้ แม้มีศักยภาพและความต้องการในการศึกษาต่อ อย่างไรก็ตาม มีตัวอย่างบางกรณีที่แสดงให้เห็นว่า หากมีการสนับสนุนจากสถาบันการศึกษาหรือมีการพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ พระภิกษุก็สามารถเข้าร่วมโครงการ กยศ. ได้ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับปรุงและพัฒนากลไกให้ยืดหยุ่นและเปิดกว้างมากขึ้นเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษาและสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุกมิติ ควรมีการทบทวนนโยบายของ กยศ. โดยออกแบบกลไกเฉพาะสำหรับพระภิกษุสามเณร เช่น การกำหนดเกณฑ์คุณสมบัติที่เหมาะสม การรับรองสถาบันการศึกษาทางศาสนา และการจัดทำรูปแบบการชดใช้ทุนที่ไม่ใช่ทางการเงิน เช่น การปฏิบัติงานเผยแผ่ธรรม หรือการสอนในวัดและชุมชน ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมทั้งโอกาสในการเรียนรู้และประโยชน์ต่อสังคมอย่างยั่งยืนการพัฒนากลไกสนับสนุนทุนการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของความเป็นธรรม แต่เป็นการลงทุนในอนาคตของชาติและศาสนาอย่างแท้จริง

ผลการดำเนินงานและประโยชน์ที่เกิดขึ้น

การสนับสนุนทุนของ กยศ. ทำให้พระภิกษุสามเณรมีโอกาสศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี โท และเอกมากขึ้น ส่งผลให้เกิดพระสงฆ์รุ่นใหม่ที่มีความรู้ทั้งด้านปริยัติ (ความรู้ทางธรรม) และปฏิบัติ รวมถึงทักษะด้านภาษา คอมพิวเตอร์ และการบริหารจัดการ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบทันสมัย อาทิ การใช้สื่อดิจิทัล การจัดค่ายเยาวชน หรือการสอนธรรมะในโรงเรียน นอกจากนี้ ยังช่วยลดภาระของวัดและญาติโยมที่ต้องดูแลค่าใช้จ่าย ทำให้การศึกษาสงฆ์มีความยั่งยืนและเป็นธรรมมากขึ้น

การสนับสนุนทุนการศึกษาถือเป็นกลไกสำคัญในการลดช่องว่างทางการศึกษาและส่งเสริมโอกาสให้กับผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ในการเข้าถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษา กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) เป็นหนึ่งในนโยบายสาธารณะที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเป้าหมายดังกล่าว โดยตั้งแต่เริ่มดำเนินการ กยศ. ได้ช่วยเหลือนักศึกษาชาวไทยจำนวนมากให้สามารถศึกษาต่อได้ แม้จะมาจากครอบครัวที่มีรายได้น้อย ผลการดำเนินงานของ กยศ. ไม่เพียงสะท้อนผ่านตัวเลขผู้กู้ยืมที่เพิ่มขึ้นทุกปี แต่ยังแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ในมิติต่าง ๆ ทั้งต่อตัวบุคคล สังคม และเศรษฐกิจของประเทศ

ตามข้อมูลจากสำนักงาน (กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.), 2566) กยศ. พบว่า มีนักศึกษาที่ได้รับทุนกู้ยืมแล้วกว่า 5 ล้านคน คิดเป็นเม็ดเงินสนับสนุนกว่า 300,000 ล้านบาท ซึ่งช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาให้กับครัวเรือนจำนวนมาก ผลการศึกษาหลายชิ้นยังยืนยันว่า ผู้ที่ได้รับทุน กยศ. มีอัตราการสำเร็จการศึกษาสูงขึ้น และมีโอกาสเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ดีกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับการสนับสนุน (ธนาคารโลก (World Bank), 2020) นอกจากนี้ การศึกษาต่อของเยาวชนยังส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระยะยาว ลดอัตราความยากจน และส่งเสริมความเท่าเทียมในสังคม

อย่างไรก็ตาม แม้ กยศ. จะประสบความสำเร็จในหลายด้าน แต่ก็ยังมีข้อท้าทาย เช่น อัตราการชำระหนี้ที่ต่ำกว่าเป้าหมาย หรือการเข้าถึงที่ยังไม่ทั่วถึงสำหรับกลุ่มเปราะบาง เช่น พระภิกษุสามเณร คนพิการ หรือผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการปรับปรุงกลไกให้มีความครอบคลุมและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป ผลการดำเนินงานของกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญในการส่งเสริมโอกาสทางการศึกษาให้กับผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ โดยช่วยให้เยาวชนจำนวนหลายล้านคน

สามารถเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาได้ แม้จะมาจากครอบครัวที่มีรายได้น้อย ซึ่งส่งผลให้อัตราการสำเร็จการศึกษาเพิ่มขึ้น และช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในสังคม นอกจากนี้ ผู้ที่ได้รับทุน กยศ. ยังมีแนวโน้มเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ดี มีรายได้สูงขึ้น และสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัวได้ในระยะยาวประโยชน์ที่เกิดขึ้นจาก กยศ. จึงไม่เพียงจำกัดอยู่ที่ระดับบุคคล แต่ขยายไปสู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยการสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ สนับสนุนการลดความยากจน และส่งเสริมความเท่าเทียม อย่างไรก็ตาม ยังคงมีข้อท้าทายที่ต้องแก้ไข เช่น อัตราการชำระคืนเงินกู้ที่ยังต่ำ และการเข้าถึงทุนที่ยังไม่ครอบคลุมกลุ่มเปราะบาง เช่น พระภิกษุสามเณร ผู้พิการ หรือผู้อยู่ในพื้นที่ห่างไกลดังนั้น เพื่อให้ กยศ. สามารถดำเนินงานได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ควรมีการปรับปรุงนโยบายให้ครอบคลุมกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เพิ่มกลไกการติดตามและส่งเสริมการชำระหนี้อย่างเป็นธรรม และส่งเสริมความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทุกคนได้รับโอกาสในการศึกษาอย่างแท้จริงตามเจตนารมณ์ของสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน

ความท้าทายและข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

กยศ. จะมีบทบาทสำคัญแต่ยังคงมีความท้าทายหลัก คือ ปัญหาการคืนทุน เนื่องจากพระภิกษุสามเณรไม่มีรายได้ส่วนตัวตามกฎหมายการกู้ยืม ทำให้การชำระหนี้เป็นไปได้ยาก แม้จะมีมาตรการผ่อนผันหรือพักชำระแต่ยังขาดนโยบายชัดเจนในการยกเว้นหนี้สำหรับผู้ที่ยังคงดำรงสถานภาพทางศาสนา (ณัฐวิน อัศวภูวดล, 2559) ข้อเสนอแนะจึงมีดังนี้

1. ปรับรูปแบบการสนับสนุนจาก “เงินกู้” เป็น “ทุนอุดหนุน” สำหรับพระภิกษุสามเณร

การปรับเปลี่ยนรูปแบบการสนับสนุนจากเงินกู้เป็นทุนอุดหนุนสำหรับพระภิกษุสามเณรถือเป็นการปฏิรูปที่สำคัญและสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงนี้มีความจำเป็นเนื่องจากสภาพความเป็นจริงของชีวิตสงฆ์ที่แตกต่างจากคฆราวาส พระภิกษุสามเณรมีวิถีชีวิตที่ยึดหลักการบิณฑบาตและการพึ่งพาปัจจัยสี่จากการบริจาคของประชาชน ทำให้การมีภาระหนี้สินเป็นสิ่งที่ขัดต่อหลักวินัยและธรรมเนียมปฏิบัติทางศาสนา ทุนอุดหนุนจะช่วยขจัดปัญหาความขัดแย้งทางจริยธรรมที่อาจเกิดขึ้นเมื่อพระสงฆ์ต้องแบกรับภาระการชำระหนี้ ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดความกังวลใจและเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม การได้รับทุนอุดหนุนจะทำให้พระภิกษุสามเณรสามารถมุ่งเน้นการศึกษาและพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องกังวลเรื่องการคืนเงิน นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเคารพและเข้าใจในบทบาทของสงฆ์ในสังคมไทย การให้ทุนอุดหนุนแทนเงินกู้จะส่งผลดีต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรสงฆ์อย่างยั่งยืน เนื่องจากพระภิกษุสามเณรที่ได้รับการศึกษาจะกลับมาพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคมโดยไม่มีภาระผูกพัน การลงทุนนี้จึงเป็นการสร้างคุณค่าระยะยาวให้กับสังคม โดยเฉพาะในด้านการศึกษา การเผยแผ่ธรรม และการพัฒนาชุมชน การเปลี่ยนแปลงนี้จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้งบประมาณภาครัฐและสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อการพัฒนาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

2. จัดตั้งกองทุนร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติหรือมูลนิธิศาสนาเพื่อรับผิดชอบการคืนทุน

การจัดตั้งกองทุนร่วมระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติหรือมูลนิธิศาสนาเป็นกลไกที่จำเป็นสำหรับการบริหารจัดการทุนอุดหนุนอย่างโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ กองทุนนี้จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการบริหารจัดการทรัพยากรและการกำกับดูแลการใช้ทุน โดยมีโครงสร้างการบริหารที่ประกอบด้วยตัวแทนจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โครงสร้างของกองทุนควรประกอบด้วยคณะกรรมการที่มีตัวแทนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หน่วยงานการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิทางการเงิน และผู้แทนจากสาธารณชน เพื่อให้การตัดสินใจมีความสมดุลและสะท้อนความต้องการของทุกภาคส่วน การมีส่วนร่วมของ

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะช่วยให้การดำเนินงานสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตของสงฆ์ กองทุนจะมีระบบการเงินที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ โดยมีการรายงานผลการดำเนินงานเป็นระยะต่อสาธารณะ การระดมทุนจะมาจากหลายแหล่ง ทั้งงบประมาณภาครัฐ การบริจาคจากเอกชน และการสนับสนุนจากองค์กรศาสนา นอกจากนี้กองทุนจะมีกลไกการประเมินผลและติดตามการใช้ทุนเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด การดำเนินการในรูปแบบนี้จะช่วยสร้างความมั่นใจให้กับผู้สนับสนุนและผู้รับทุนว่าการบริหารจัดการเป็นไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

3. พัฒนาระบบติดตามผลการศึกษาและการปฏิบัติงานของผู้กู้ เพื่อประเมินผลกระทบเชิงนโยบาย

ระบบติดตามผลการศึกษาและการปฏิบัติงานเป็นเครื่องมือสำคัญในการประเมินประสิทธิผลของนโยบายการให้ทุนอุดหนุนแก่พระภิกษุสามเณร ระบบนี้จะช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายสามารถปรับปรุงและพัฒนาโปรแกรมการสนับสนุนให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การติดตามผลควรครอบคลุมทั้งผลการศึกษา ความก้าวหน้าในการพัฒนาตนเอง และการนำความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติงานทางศาสนาและสังคม ระบบติดตามจะใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีการพัฒนาฐานข้อมูลที่บันทึกข้อมูลส่วนบุคคล ประวัติการศึกษา ผลการเรียน และกิจกรรมที่ได้รับมอบหมายหลังจากจบการศึกษา การติดตามจะทำผ่านการสำรวจแบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประเมินจากผู้นำชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง ข้อมูลจะถูกรวบรวมในช่วงระยะเวลาต่างๆ หลังจากจบการศึกษา เช่น หนึ่งปี สามปี และห้าปี ผลการติดตามจะนำไปสู่การปรับปรุงนโยบายในหลายมิติ ทั้งการกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกผู้รับทุน การปรับปรุงหลักสูตรการศึกษา และการพัฒนาโปรแกรมสนับสนุนเพิ่มเติม การวิเคราะห์ข้อมูลจะช่วยให้เข้าใจผลกระทบของการลงทุนในการศึกษาสงฆ์ต่อการพัฒนาพระพุทธศาสนาและสังคมไทย ข้อมูลที่ได้จะเป็นฐานสำคัญในการจัดสรรงบประมาณและการวางแผนยุทธศาสตร์ระยะยาวสำหรับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรสงฆ์

การสนับสนุนทุนการศึกษาผ่านกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) ถือเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษาและลดอุปสรรคด้านเศรษฐกิจที่ขัดขวางไม่ให้เยาวชนเข้าถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษา อย่างไรก็ตาม แม้ กยศ. จะดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องและมีผู้ได้รับทุนนับล้านคน แต่การดำเนินงานดังกล่าวยังคงต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพ ความยั่งยืน และความครอบคลุมของระบบ ทั้งในด้านการเงิน การบริหารจัดการ การเข้าถึงของผู้มีสิทธิ และการชำระคืนเงินกู้ หนึ่งในความท้าทายหลักคือ อัตราการชำระคืนเงินกู้ที่ยังคงต่ำกว่าเป้าหมาย (อมรา ติรศรีวัฒน์, 2559) โดยข้อมูลจากสำนักงาน กยศ. ระบุว่า อัตราการชำระหนี้สะสมอยู่ที่ประมาณ 50-60% เท่านั้น ซึ่งส่งผลต่อสภาพคล่องของกองทุนและความสามารถในการสนับสนุนผู้กู้รุ่นใหม่ อีกทั้งยังมีปัญหาการขาดความเข้าใจในข้อกำหนดและเงื่อนไขการกู้ยืมของผู้กู้บางส่วน รวมถึงการเข้าไม่ถึงบริการสำหรับกลุ่มเปราะบาง เช่น พระภิกษุสามเณร คนพิการ หรือผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งมักไม่สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขการสมัครหรือการชำระคืนได้อย่างทันเวลา

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ยังทำให้เกิดความจำเป็นในการทบทวนและพัฒนากลไกของ กยศ. ให้ทันสมัยและยืดหยุ่นมากขึ้น เช่น การใช้ระบบดิจิทัลในการบริหารจัดการ การออกแบบรูปแบบการชำระคืนที่หลากหลาย หรือการร่วมมือกับสถาบันศาสนาและชุมชนเพื่อขยายการเข้าถึงดังนั้น เพื่อให้ กยศ. สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระยะยาว จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ความท้าทายอย่างรอบด้าน พร้อมทั้งเสนอแนวทางแก้ไขที่เป็นรูปธรรม ทั้งในเชิงนโยบาย การบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ บทความนี้จะกล่าวถึงความท้าทายที่ กยศ. กำลังเผชิญ พร้อมข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาระบบสนับสนุนทุนการศึกษาอย่างยั่งยืน ครอบคลุม และเป็นธรรมสำหรับทุกกลุ่มในสังคม (สุดท้าย ชัยจันทึก, 2560)

กล่าวโดยสรุป กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างเท่าเทียม แต่ยังคงเผชิญกับความท้าทายหลายด้านที่ส่งผลต่อความยั่งยืนของระบบ ทั้งในเรื่องอัตราการชำระคืนเงินกู้ที่ต่ำ การขาดความเข้าใจในเงื่อนไขของผู้กู้ และการเข้าไม่ถึงกลุ่มเปราะบาง เช่น พระภิกษุสามเณร คนพิการ และผู้อยู่ในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งสะท้อนถึงข้อจำกัดของนโยบายที่ยังไม่ยืดหยุ่นเพียงพอต่อความหลากหลายของผู้เรียนเพื่อให้ กยศ. สามารถดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน ควรมีการพัฒนาและปรับปรุงระบบอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการทบทวนเงื่อนไขการกู้ยืมให้ครอบคลุมกลุ่มผู้ด้อยโอกาสเพิ่มมากขึ้น พร้อมออกแบบกลไกการชำระคืนที่หลากหลาย เช่น การชดใช้ด้วยการปฏิบัติงานบริการสังคมหรือในชุมชน รวมถึงการพัฒนาระบบดิจิทัลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการให้บริการและการติดตามผล

นอกจากนี้ ควรมีการส่งเสริมความร่วมมือระหว่าง กยศ. สถาบันการศึกษา หน่วยงานศาสนา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสร้างเครือข่ายสนับสนุนที่เข้มแข็ง และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลผู้กู้ ทั้งก่อนและหลังสำเร็จการศึกษาการพัฒนา กยศ. อย่างยั่งยืน จึงไม่ใช่เพียงการจัดการด้านการเงิน แต่เป็นการสร้างระบบนิเวศการศึกษาที่เอื้อต่อทุกคน ด้วยนโยบายที่เป็นธรรม มีความยืดหยุ่น และคำนึงถึงบริบทของผู้เรียนทุกกลุ่ม เพื่อให้ “สิทธิในการศึกษา” เป็นจริงอย่างแท้จริงในทุกมุมของสังคม

สรุป

ปัจจุบัน กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) ยังมีบทบาทจำกัดในการสนับสนุนทุนการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร เนื่องจากเงื่อนไขการสมัครที่ออกแบบมาสำหรับนักศึกษาทั่วไป ซึ่งไม่สอดคล้องกับสถานภาพและวิถีชีวิตของผู้ครองเพศนุ่งขาวห่มเหลือง เช่น ข้อกำหนดด้านบัตรประชาชน เลขบัญชีธนาคาร หรือความสามารถในการชำระคืนเงินกู้ ทำให้พระภิกษุสามเณรจำนวนมากไม่สามารถเข้าถึงกลไกนี้ได้ แม้มีศักยภาพและความต้องการในการศึกษาต่ออย่างไรก็ตาม มีกรณีที่พระภิกษุสามารถเข้าถึง กยศ. ได้ภายใต้เงื่อนไขพิเศษ เช่น การลาสิกขาเพื่อศึกษาในสถาบันที่ กยศ. รับรอง หรือการศึกษาในมหาวิทยาลัยศาสนาที่ร่วมโครงการกับรัฐ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีศักยภาพในการขยายบทบาทของ กยศ. ให้ครอบคลุมกลุ่มนี้มากขึ้น

การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรไม่เพียงส่งเสริมสิทธิในการเรียนรู้ แต่ยังเป็นการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ที่จะกลับมาพัฒนาชุมชน ศาสนา และการศึกษา โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล ดังนั้นควรมีการทบทวนนโยบาย กยศ. ให้ยืดหยุ่นขึ้น เช่น การออกแบบเงื่อนไขเฉพาะ การใช้หนังสือรับรองจากวัดแทนเอกสารทั่วไป และการกำหนดรูปแบบการชดใช้ทุนที่ไม่ใช่เงิน เช่น การเผยแผ่ธรรมหรือการสอนในชุมชน สรุปได้ว่า กยศ. ยังไม่มีบทบาทโดยตรงที่ชัดเจนต่อพระภิกษุสามเณร แต่ด้วยการปรับปรุงกลไกให้เป็นธรรมและครอบคลุมมากขึ้น จะสามารถกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษา และพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ให้ทันต่อความต้องการของสังคมยุคใหม่ได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้

กองทุน กยศ. เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเปิดโอกาสทางการศึกษาให้พระภิกษุสามเณร แต่ต้องมีการปรับนโยบายให้เหมาะสมกับสถานภาพทางศาสนา เพื่อให้การสนับสนุนเป็นธรรมและยั่งยืน จากการศึกษาบทบาทของกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) ในการสนับสนุนทุนการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร ได้รับองค์ความรู้สำคัญในหลายมิติ ดังนี้

1. ความเข้าใจในกรอบนโยบายของ กยศ.ได้เรียนรู้ว่า กยศ. มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสนับสนุนนักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ให้เข้าถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษาได้อย่างเท่าเทียม แต่เงื่อนไขการสมัคร เช่น

การมีบัตรประชาชน เลขที่บัญชีธนาคาร และความสามารถในการชำระคืน ยังไม่ยืดหยุ่นพอสำหรับกลุ่มผู้ครองเพศนุ่งขาวห่มเหลือง ซึ่งมีสถานะทางสังคมและกฎหมายที่แตกต่าง

2. ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทุนการศึกษาได้เห็นภาพชัดเจนว่า แม้พระภิกษุสามเณรจะมีศักยภาพและความต้องการในการศึกษาต่อ แต่กลับเผชิญอุปสรรคด้านระบบราชการและโครงสร้างการสนับสนุนที่ไม่ครอบคลุม ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนจากครอบครัวยากจนที่บวชเรียนเพื่อหาโอกาสทางการศึกษา

3. ศักยภาพในการขยายบทบาทของ กยศ. ได้เรียนรู้ว่า กยศ. สามารถปรับตัวและพัฒนากลไกให้รองรับพระภิกษุสามเณรได้ โดยการออกแบบเงื่อนไขพิเศษ เช่น การใช้หนังสือรับรองจากวัด การรับรองสถาบันศาสนา และการกำหนดรูปแบบการชดใช้ทุนที่ไม่ใช่เงิน (non-financial repayment) ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้ครองเพศนุ่งขาวห่มเหลือง

4. ความสำคัญของการร่วมมือระหว่างหน่วยงานได้ตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างความร่วมมือระหว่าง กยศ. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยศาสนา และหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อสร้างระบบที่เอื้อต่อการเข้าถึงทุนอย่างเป็นธรรม และส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมิติทางศาสนาและสังคม

5. แนวคิดเรื่องความยั่งยืนและเท่าเทียมทางการศึกษาได้เข้าใจว่า การสนับสนุนการศึกษาไม่ใช่เพียงเรื่องของเงินทุน แต่เป็นการลงทุนในอนาคตของชาติ การเปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มในสังคม รวมถึงพระภิกษุสามเณร ได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียม จะช่วยสร้างสังคมที่เข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกัน และสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

6. การประยุกต์ใช้องค์ความรู้สู่การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายได้เรียนรู้แนวทางการวิเคราะห์ปัญหาและเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาโครงการหรือการปรับปรุงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและสวัสดิการสังคม

เอกสารอ้างอิง

กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.). (2566). รายงานผลการดำเนินงานประจำปี 2565. สืบค้นจาก https://www.studentloan.or.th

กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.). (2566). คู่มือการสมัครกู้ยืมเงินเพื่อการศึกษา. สืบค้นจาก https://www.studentloan.or.th

กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.). (2566). เกณฑ์และเงื่อนไขการกู้ยืมเงินเพื่อการศึกษา. ข้อมูลจาก https://www.studentloan.or.th

ณัฐวิน อัศวภูวดล. (2559). ปัญหาการใช้คืนเงินกองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษาตามพระราชบัญญัติกองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา พ.ศ.2541. Journal of nakhonratchasima college, 10(1), 135-144.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2564). รายงานการเข้าร่วมโครงการ กยศ. ของนักศึกษาพระปริยัติธรรม. นครปฐม: งานวิชาการ ฝ่ายวิชาการ.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. คู่มือระบบประกันคุณภาพ. กรุงเทพฯ: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๖๗.

สุดท้าย ชัยจันทึก. (2560). การพัฒนารูปแบบการให้เงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาของภาครัฐ ในระดับอุดมศึกษาของประเทศไทย. วารสารบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. 14(65). 173-192.

สำนักงานกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (สกค.). (2565). รายงานผลการดำเนินงานกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา ปีงบประมาณ 2565. กรุงเทพฯ: สกค.

สำนักงบประมาณรัฐสภา. (2558). วิเคราะห์การบริหารงบประมาณกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา ; การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ; ปัญหาและอุปสรรคการบริหารกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา; กยศ. กรุงเทพฯ: สำนักงบประมาณของรัฐสภา สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2564). รายงานผลการสำรวจความต้องการศึกษาต่อของพระภิกษุสามเณร. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

อมรา ติรศรีวัฒน์. (2559). การผิดนัดช าระเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาในประเทศไทย: ปัญหาและแนวทางในการแก้ไข. วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ, 5(1), 121-144.

Barra, N., Chapman, B., Dearden, L. and Dynarsk, S. (2019). “The US College Loans System : Lessons from Australia and England”. Economics of Education Review 71: 32-48.

Charoenkul, N. (2015). Equity in Higher Education. UK: University of Newcastle.

Pongpatchara, S. (2020). Access to Higher Education for Buddhist Monks in Thailand: Challenges and Opportunities. Journal of Buddhist Education, 12(2), 45–60.

Schleicher, A. (2014). Equity, Excellence and Inclusiveness in Education Policy Lessons from Around the World, OECD.

Student Loan Fund. (2012). “Annual Report Student Loan Fund”. [Online]. Retrieved November 25, 2024, from https://www.studentloan.or.th/uploads/knowledgemedia/file/20161005/bgikqrs01278.pdf.

United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. ข้อมูลจาก https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights

UNESCO. (2023). Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education – A Tool on Whose Terms? ข้อมูลจาก https://www.unesco.org/gem-report/en

World Bank. (2020). Thailand Education Finance: Equity and Efficiency in Student Loan Systems. Washington, DC: World Bank Group.

การดูแลผู้ป่วยมะเร็งระยะสุดท้ายด้วยการบำบัดรักษาโรคในการปฏิบัติกรรมฐาน
CARING FOR TERMINAL CANCER PATIENTS WITH TREATMENT IN MEDITATION PRACTICE

พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakhru Sobhonwiranuwat, Asst. Prof. Dr.
Suphanburi Sri Suvarnabhumi Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: 2555ido@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้ ความเข้าใจ และส่งเสริมการนำหลักการปฏิบัติกรรมฐานไปใช้ในการบำบัดรักษาโรค กรรมฐานเป็นวิธีการปฏิบัติธรรมรูปแบบหนึ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นกระบวนการฝึกอบรมและพัฒนาจิต การปฏิบัติกรรมฐานแบ่งเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่สมถกรรมฐาน การฝึกจิตให้ตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งจนเกิดสมาธิ ทำให้จิตสงบ ไม่ฟุ้งซ่านหรือกระวนกระวาย วิปัสสนากรรมฐาน การฝึกจิตให้เกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริง เข้าใจสภาพปัจจุบันของสิ่งทั้งหลาย ยอมรับความจริงของชีวิต และดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข พระพุทธศาสนามองการดูแลสุขภาพและบำบัดโรคในลักษณะองค์รวม คือ ครอบคลุมทั้งทางกายและทางใจ เน้นการแก้ไขให้ตรงตามเหตุปัจจัยของความเจ็บป่วย และสร้างปัจจัยที่ส่งเสริมสุขภาพขึ้นมา ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีและมีกำลังสมาธิเข้มแข็ง จะสามารถใช้พลังจิตระงับทุกขเวทนาบรรเทาหรือผ่อนเบาโรคทางกายได้ ผลที่ตามมา คือ ระบบอวัยวะต่าง ๆ ค่อย ๆ ปรับเข้าสู่ความสมดุล ร่างกายสามารถผลิตฮอร์โมนซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ ระบบประสาทและการไหลเวียนโลหิตดีขึ้น จนทำให้ร่างกายกลับคืนสู่ภาวะปกติ และโรคภัยบรรเทาหรือหายไปในที่สุด

คำสำคัญ: การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย, มะเร็งระยะสุดท้าย, การบำบัดรักษาโรค, การปฏิบัติกรรมฐาน, การดูแลแบบประคับประคอง

Abstract

This article aims to provide knowledge and understanding and to promote the application of meditation principles in disease treatment. Meditation is a form of Buddhist practice, considered a process of mental training and development. There are two main types of meditation: Samatha meditation, which trains the mind to be stable with one specific focus until concentration arises, making the mind calm, not restless or agitated; and Vipassana meditation, which trains the mind to gain insight into reality, understand the present state of all things, accept the truth of life, and live happily. Buddhism views healthcare and disease treatment holistically, covering both physical and mental aspects. It emphasizes addressing the root causes of illness and creating factors that promote health. Individuals with good mental health and strong concentration can use their mental power to suppress suffering, relieve, or lessen physical diseases. The result is that various organ systems gradually return to balance. The body can produce hormones to repair worn-out parts, and the nervous and

circulatory systems improve, ultimately leading to the body's return to a normal state and the relief or disappearance of illnesses.

Keywords: End-of-life Care, Terminal Cancer, Therapeutic Treatment, Meditation Practice, Palliative Care

บทนำ

พุทธวจนะในธรรมบทกล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า “อาโรคฺยปรมา ลาภา การไม่มีโรค เป็นลาภอันประเสริฐ”(ขุ.ธ. 25/25/42) นับเป็นพุทธวจนะที่มนุษย์ในโลกนี้ปรารถนากันมากที่สุด และเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวมนุษย์มากที่สุดอีกด้วย แต่จะมีมนุษย์ในโลกนี้สักกี่คนที่สามารถเป็นได้ดังที่กล่าวไว้ เพราะมนุษย์ทุกคนไม่สามารถจะหลีกหนีจากความเจ็บป่วยไปได้เลย ไม่ว่าจะเป็นการเจ็บป่วยทั้งทางด้านร่างกายและทางด้านจิตใจ จนมีผลทำให้ต้องสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินเงินทองจำนวนมากไปกับการบำบัดรักษาโรคร้ายแรงหรือโรคเรื้อรังที่เข้ามาคุกคาม ทำให้เกิดความทุกข์ทรมานทั้งกายและใจ มะเร็งระยะสุดท้ายเป็นภาวะที่สามารถรักษาให้หายขาดได้หากปฏิบัติให้ถูกต้องและจะนำไปสู่ความทุกข์ทั้งทางกายและมีความสุขทางจิตใจ การดูแลในระยะนี้จึงมิได้มุ่งเพียงการบรรเทาอาการทางร่างกาย แต่ยังครอบคลุมถึงการดูแลด้านจิตวิญญาณ (spiritual care) เพื่อให้ผู้ป่วยมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดในช่วงเวลาสุดท้ายของชีวิต

พระพุทธศาสนามีหลักพุทธธรรมที่มุ่งเน้นการเข้าใจสภาวะความจริงของชีวิต ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และการปฏิบัติเพื่อลดความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งสามารถบูรณาการเข้ากับการดูแลแบบประคับประคอง (palliative care) เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยเผชิญกับความเป็นของโรคที่เป็น ความเจ็บป่วยเกิดขึ้นได้ทั่วไปกับชีวิตมนุษย์ทุกสังคม ทุกกาลเวลา แต่มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยต่างก็คิดว่าความเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา เพราะความเจ็บป่วยนำมาซึ่งความทุกข์ทรมานและความตายอีกด้วย มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยจึงพยายามต่อสู้ป้องกันกับความเจ็บไข้ได้ป่วยที่ประสบทุกวิถีทาง และทุกขั้นตอนของชีวิต เพื่อให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง รักษาชีวิตไว้ไม่ให้ตายก่อนวัยอันสมควร ความพยายามในการป้องกันรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยทางหนึ่ง คือการดูแลรักษาสุขภาพให้เป็นผู้มีสุขภาพดีอยู่เสมอ

วิธีการบำบัดรักษาโรคแบบใช้กายและใจ (Mind–Body Interventions) คือวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดสมาธิซึ่งมีผลให้จิตใจสงบ มีอารมณ์และความคิดในทางบวก ผ่อนคลายความเครียด ทำให้เกิดสติปัญญา การนำธรรมะมาใช้ในการบำบัดรักษาโรคนับว่าเป็นวิธีการใหม่ การปฏิบัติธรรมเป็นการช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า และปัจจุบันเป็นที่นิยมกันมากขึ้น เนื่องจากสามารถปฏิบัติกันได้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกเวลา และทุกสถานที่ เสียค่าใช้จ่ายน้อย และไม่เพียงแต่เป็นการบำบัดรักษาโรคทั้งทางกายและทางใจไปพร้อม ๆ กันแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการสร้างสุขภาพเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดโรคต่าง ๆ และสร้างคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

การบำบัดรักษาโรคในสมัยพุทธกาล

โรคภัยไข้เจ็บ จัดเป็นทุกข์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นได้กับทุกชีวิต และถือเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิตที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ต่อความสุขทั้งกายและใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกชีวิตพึงปรารถนา แต่ในความเป็นจริง ชีวิตกลับต้องเผชิญความทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ อยู่เสมอ ดังพุทธวจนะที่ว่า “เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้” (องฺ.ปญฺจก. 22/57/63) แม้ว่าหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาจะอยู่ที่การฝึกฝน

เพื่อความเจริญงอกงามของจิตใจ และมีการดับทุกข์ของชีวิตโดยสิ้นเชิงเป็นจุดหมายปลายทางสูงสุดก็ตาม แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงตระหนักดีว่า การรักษาสุขภาพและบำบัดโรคนั้นเป็นสิ่งเกื้อหนุน ให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยดี และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาชีวิตให้ดีงามยิ่งขึ้นไป

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์ จึงทรงกำหนดหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาสุขภาพ โดยครอบคลุมทั้งการป้องกันสุขภาพจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ด้วยหลักปฏิบัติในการดูแลสุขภาพอนามัยอย่างครบถ้วน ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ รวมไปถึงพุทธวิธีแบบทั่วไป และการใช้ “พระธรรมโอสถ” หรือ “หลักธรรมในพระพุทธศาสนา” ในการบำบัดรักษาโรค ผู้ป่วยจำนวนไม่น้อยสามารถทุเลาอาการเจ็บไข้ หายจากโรคร้าย และมีสุขภาพดีขึ้นโดยการบำบัดรักษาด้วย “พุทธบำบัด” หรือ “วิธีการทางพระพุทธศาสนา” โดยเฉพาะการใช้วิธีฝึกจิตหรือเจริญสติที่เรียกว่า “สมาธิ” (Meditation) รวมทั้งการศึกษาและปฏิบัติตามพุทธวิธีในการดูแลรักษาและเสริมสร้างสุขภาพอนามัยอื่น ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น การใช้เภสัชสมุนไพร การออกกำลังกายโดยการเดินจงกรม การควบคุมโภชนาการ การดื่มน้ำปัสสาวะรักษาโรค และการล้างพิษด้วยการขับถ่าย เป็นต้น ควบคู่ไปกับการนำเอา “หลักธรรม” ในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ หรือเป็นแนวทางในการบำบัดภาวะความเจ็บป่วย โดยมีความเชื่อหรือศรัทธาว่า ภาวะความเจ็บป่วยและสุขภาพกายอ่อนแอนั้นสามารถบำบัดรักษาโรคและฟื้นฟูสุขภาพให้แข็งแรงขึ้นได้โดยอาศัยความแข็งแรงของจิตใจ ซึ่งได้มาจากการศึกษาธรรมะประกอบกับการเจริญศีล สมาธิ ปัญญา จนเข้าใจสัจธรรมตามความเป็นจริง สามารถควบคุมจิตใจให้ปกติ ไม่ยึดมั่นถือมั่นกับความเจ็บปวดของร่างกาย ด้วยความเข้าใจว่าชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติอยู่ภายใต้กฎอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเป็นธรรมดาของธรรมชาติ

การมีสัมมาทิฏฐิจะก่อให้เกิดพลังใจที่จะต่อสู้กับโรค และใส่ใจที่จะดูแลรักษาสุขภาพอย่างมีปัญญา การน้อมนำพุทธบำบัด วิธีการปฏิบัติ และหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามาปฏิบัติให้เกิดสมาธิ เกิดปัญญาขึ้นกับตนเองได้ ก็ด้วยการปฏิบัติธรรม หรือที่เรียกกันว่า “กรรมฐาน” นั่นเอง

แนวคิดเรื่องโรคและความเจ็บป่วยในพระพุทธศาสนา

คำว่า “โรค” เป็นคำที่ใช้แทนคำว่า “ทุกข์” ซึ่งเป็นปัญหาของมนุษย์ทุกคน ทุกข์ก็คือปัญหาของชีวิต ดังนั้นเมื่อใช้คำว่า “โรค” แทนคำว่า “ทุกข์” ก็ถือว่าทุกข์นั้นเป็นโรค เป็นสิ่งบีบคั้นขัดข้อง เป็นปัญหาที่ต้องแก้ไข คำว่า “โรค” แปลว่า สิ่งที่เสียดแทงชีวิต ซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดออกไป

นอกจากนี้ คำศัพท์ที่มีความหมายว่าเจ็บป่วย หรือโรค ในทางพระพุทธศาสนายังมีกล่าวไว้อีกหลายคำ สำหรับใช้เรียกต่างกันไป ได้แก่

อาพาธ หมายถึง ความเจ็บป่วย
โรคาพาธ หมายถึง ความเจ็บไข้ที่เกิดจากเชื้อโรค
พยาธิ หมายถึง ความป่วย
อามัย หมายถึง ความไม่สบาย ตรงข้ามกับ “อนามัย” คือ ความสบาย
(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542)

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้นเมื่อมีโรคทางใจเกิดขึ้น ย่อมส่งผลกระทบต่อร่างกายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะ “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า สำเร็จแล้วด้วยใจ” (ขุ.ธ. 25/1/17)

ดังนั้นเมื่อจิตใจดี เบิกบาน มีความสุข ผิวพรรณก็ผ่องใส ร่างกายก็แข็งแรงกระฉับกระเฉง แต่ถ้าจิตใจไม่ดี มีแต่ความเคร่งเครียด ทนทุกข์ เศร้าโศกเสียใจ ทำให้ร่างกายกินไม่ได้ นอนไม่หลับ สุขภาพร่างกายก็

เสื่อมโทรม ภูมิต้านทานก็ลดลง ส่งผลให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ตามมา เช่น โรคกระเพาะ โรคปวดหัวไมเกรน โรคความดันโลหิตสูงหรือต่ำ และโรคมะเร็ง เป็นต้น

แนวคิดเรื่องการดูแลรักษาสุขภาพในพระพุทธศาสนา

ชีวิตประกอบด้วยกายกับใจ ทั้งสองส่วนนี้ต้องดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพที่ดี แข็งแรง จึงจะมีความสุข ในส่วนของร่างกายนั้นประกอบไปด้วยปัจจัยหลายอย่างมารวมเข้าด้วยกัน ที่เกิดจากธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุแต่ละส่วนมีการเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เมื่อแต่ละส่วนผันแปรไป ก็ย่อมส่งผลให้ร่างกายเกิดการแปรปรวนขึ้น เช่น การป่วยไข้ไม่สบาย แต่ร่างกายมีความสัมพันธ์กับจิตใจ ดังนั้น เมื่อกายเจ็บไข้ได้ป่วย ก็ส่งผลทำให้จิตใจไม่สบายไปด้วย และเมื่อจิตใจไม่สบาย มีความทุกข์ มีความหวาดระแวง มีความกลัว มีความกังวลใจ ผิดหวัง ท้อแท้ใจต่าง ๆ ก็จะแสดงออกมาทางร่างกาย เช่น หน้าตาไม่สดชื่น ผิวพรรณไม่ผ่องใส ไม่มีกำลัง อ่อนแรง พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นคว้าเรื่องของชีวิตไว้มากมาย แล้วหาทางที่จะช่วยให้คนทั้งหลายมีความสุข พระองค์ตรัสสอนไว้ว่า ให้ทำในใจ ตั้งใจไว้ว่า “ถึงแม้ร่างกายของเราจะป่วย แต่ใจของเราจะไม่ป่วยไปด้วย” การตั้งใจอย่างนี้เรียกว่า มีสติ ทำให้จิตใจไม่ตกอยู่ในอำนาจครอบงำของความแปรปรวนในทางร่างกาย เพียงเท่านี้ก็ทำให้ใจหยุดยั้ง มีหลักมีที่ยึดแล้วจิตใจก็สบายขึ้น หรืออาจนำมาเป็นคำภาวนาในใจตลอดเวลาก็ได้ เป็นการรักษาใจด้วยสติ คือเอาจิตไปผูกมัดไว้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ดีงาม หรือคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ไม่มีการปรุงแต่ง หรือจิตไม่ไปห่วงกังวลภายนอก ไม่คิดวุ่นวายฟุ้งซ่านไปกับอารมณ์ต่าง ๆ จิตก็จะอยู่นิ่ง มีความสงบมั่นคงแน่วแน่ เบิกบาน ผ่องใส มีความสุข เป็นจิตที่ไม่เศร้าหมอง เมื่อจิตเป็นสุข ร่างกายที่เจ็บป่วยก็จะทุเลาเบาบางลงได้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546)

ในการบำบัดภาวะความเจ็บป่วยจึงต้องแก้ไขที่สาเหตุ หรือกำจัดสาเหตุแห่งความเจ็บป่วยที่มาบั่นทอนสุขภาพนั้นเสีย แล้วสร้างเสริมเหตุปัจจัยที่ดีต่อสุขภาพขึ้นมาแทน เพื่อให้ชีวิตปลอดจากความเจ็บป่วยและมีสุขภาพที่แข็งแรง

การปฏิบัติกรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนา

การปฏิบัติกรรมฐาน หรือการเจริญสมาธิ เป็นวิธีการทางพระพุทธศาสนาที่มีผลโดยตรงต่อการบำบัดรักษาทางใจให้แก่บุคคลได้ การปฏิบัติตนให้มีจิตใจงามบริสุทธิ์ คือ มีศีล สมาธิ และปัญญา ปฏิบัติเพื่อรักษาสมดุลร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ การเจริญสมาธิด้วยสมถกรรมฐานช่วยผ่อนคลาย ความตึงเครียด บรรเทาอาการเจ็บปวด รักษาโรคซึมเศร้า อาการนอนไม่หลับ และภาวะอื่น ๆ ได้ และการเจริญปัญญาในระดับหนึ่งด้วยวิปัสสนากรรมฐาน

กรรมฐานย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความรู้และความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งชัดว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะเฉพาะที่เป็นไตรลักษณ์ คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในที่สุด ก็ย่อมนำไปสู่ความปล่อยวาง หรือความไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง ดังนั้น การนำพระพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ เป็นเส้นทางหนึ่งที่จะช่วยให้มีสุขภาพจิตและสุขภาพกายที่ดีขึ้น

การฝึกสมาธิ คือ การใช้อารมณ์ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาเป็นเครื่องฝึกหัดให้จิตกำหนดเพื่อให้จิตอยู่ในความควบคุม สามารถจับอยู่กับอารมณ์อันนั้นอันเดียวได้ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เลื่อนลอยไปหาอารมณ์อื่น วัตถุ สิ่ง หรืออารมณ์ที่จะเอามาให้จิตกำหนดนี้ เป็นอะไรก็ได้ แต่ให้เป็นกลาง ๆ คือ ไม่ล่อให้จิตปรุงแต่ง ซึ่งโดยมากจะใช้สิ่งดีงาม เช่น พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ความเมตตากรุณา เป็นต้น ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นอารมณ์ หรือสิ่งที่จิตเกาะเกี่ยวยึดเหนี่ยวได้ หรืออาจใช้สิ่งกลาง ๆ คือ สิ่งที่ไม่ได้มีความหมายทางบวก หรือทางลบ เช่น ลมหายใจ ซึ่งเป็นกลาง ๆ หรือวัตถุสีต่าง ๆ ไฟ แสงสว่าง เป็นต้น เมื่อเอามาให้จิตกำหนดก็ทำให้จิตกำหนดจับแน่ว

แน่ พยายามให้จิตอยู่กับสิ่งนั้นสิ่งเดียว ไม่เลื่อนลอย ไม่ฟุ้งซ่านไปหาอารมณ์อื่น ถ้าหากทำให้จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งนั้นสิ่งเดียวได้สำเร็จ เรียกว่า “การฝึกสมาธิ” (สุจิตรา อ่อนค้อม, 2547)

ประสิทธิผลของการบำบัดรักษาโรคด้วยการปฏิบัติกรรมฐาน

การบำบัดรักษาโรคด้วยการปฏิบัติกรรมฐานมีประสิทธิผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสุขภาพจิตและโรคที่เกี่ยวข้องกับความเครียด งานวิจัยหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติกรรมฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมาธิบำบัด (Mindfulness-Based Stress Reduction - MBSR) และ วิปัสสนากรรมฐาน สามารถช่วยลดอาการของโรคและเพิ่มคุณภาพชีวิต

1. ผลของสมาธิต่อสรีรวิทยาของร่างกายมนุษย์

การทำสมาธิเป็นกระบวนการทางจิตใจที่มีผลการเปลี่ยนแปลงในระดับจิตสำนึกและจิตไร้สำนึกและมีผลต่อการทำงานทางสรีระที่อยู่นอกเหนืออำนาจจิตใจด้วย การศึกษาทางสรีรวิทยาช่วยทำให้เห็นความเชื่อมโยงของกายและใจเป็นองค์ประกอบของชีวิตเดียวกันที่แสดงออกในทางรูปธรรมหรือนามธรรม เมื่อมีการพัฒนาเทคโนโลยีการตรวจวัดมากขึ้น เช่น การตรวจวัดคลื่นสมอง ทำให้เห็นการทำงานของสมองในขณะที่เข้าสู่สมาธิ ความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาจึงมีมากขึ้น ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาที่สามารถวัดได้จึงเป็นเครื่องชี้วัดผลการทำสมาธิอย่างหนึ่งที่สำคัญ

มีงานวิจัยเกี่ยวกับผลของสมาธิเกิดขึ้นมากมาย และการทำสมาธิได้ถูกนำไปใช้ในการบำบัดรักษาทางการแพทย์หลายรูปแบบ เช่น ผลงานวิจัยของสมาธิต่อโรคหัวใจและหลอดเลือด ภาวะปวดเรื้อรัง โรควิตกกังวลและโรคตื่นตระหนก โรคผิวหนัง การที่สมาธิส่งผลดังกล่าวนี้แสดงถึงกลไกที่เปลี่ยนแปลงจากจิตสู่กาย เนื่องจากระบบต่าง ๆ ในร่างกายมีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ ของร่างกาย จึงสามารถสรุปผลการวิจัยสมาธิที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาแต่ละระบบ ดังนี้

1) สมาธิต่อความดันโลหิตและภาวะความดันโลหิตสูง

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของความดันโลหิตสูง คือการมีความต้านทานของหลอดเลือดส่วนปลายสูงมากขึ้นจากการที่หลอดเลือดมีการบีบตัว กลไกการทำสมาธิภาวนาสามารถลดความดันโลหิตนั้นอาจเกิดได้หลายทาง ได้แก่ การทำสมาธิภาวนาช่วยให้กล้ามเนื้อขนาดใหญ่ที่กดอยู่บนระบบไหลเวียนโลหิตในร่างกายคลายตัวลง ทำให้หลอดเลือดต่าง ๆ สามารถขยายตัวได้มากขึ้น อธิบายจากการเปลี่ยนแปลงที่ระดับของไนตริกออกไซด์ซึ่งมีฤทธิ์ต่อการขยายตัวของหลอดเลือด หรือทำให้เกิดการขยายตัวของกล้ามเนื้อที่ควบคุมการบีบตัวของกล้ามเนื้อโดยตรง หรือการทำสมาธิภาวนาไปมีผลต่อระบบประสาทและสารสื่อประสาทที่ควบคุมการทำงานของระบบหัวใจและหลอดเลือด หรือเกิดจากอิทธิพลของฮอร์โมนต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

อิทธิพลของจิตใจผ่านทางสมองสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำงานของหัวใจและหลอดเลือดได้ เมื่อวัดค่าความแปรเปลี่ยนของอัตราการเต้นของหัวใจและความแปรเปลี่ยนของความดันโลหิตพบว่าค่าดัชนีทั้งสองนี้มีผลต่ออัตราความเจ็บป่วยและอัตราการตายจากโรคหัวใจและหลอดเลือด การทำสมาธิก่อให้เกิดผลดีต่ออัตราการเต้นของหัวใจ

2) สมาธิต่อการหายใจ

การหายใจมีทั้งกระบวนการที่อยู่ในการควบคุมของจิตสำนึกและจิตไร้สำนึก การหายใจสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพร่างกายและสภาพจิตใจ เช่น เมื่อร่างกายอยู่ในสภาพของการออกกำลังกายก็จะมีการหายใจที่เร็วขึ้น หรือในภาวะที่เกิดมีการกดดันทางอารมณ์รุนแรงก็สามารถชักนำให้เกิดภาวะระบายลมหายใจเกินได้ การหายใจส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตไร้สำนึกจะเชื่อมโยงกับภาวะอารมณ์และจิตใจ การทำสมาธิที่

มีผลปรับเปลี่ยนสภาพจิตใจจึงมีผลต่อลมหายใจด้วย นอกจากนี้ลมหายใจยังถูกใช้เป็นวิธีการสำคัญในการทำสมาธิ เช่น การทำสมาธิแบบอานาปานสติ การหายใจมีความเชื่อมโยงกับการเต้นของหัวใจ กล่าวคือในขณะที่มีการหายใจจะทำให้อัตราการเต้นของหัวใจเปลี่ยนแปลงได้ เช่น การทำสมาธิแบบการเดินจงกรม จะทำให้อัตราการหายใจลดลง และสอดคล้องเป็นจังหวะเดียวกันกับการเต้นของหัวใจมากขึ้น เมื่อเทียบกับการปล่อยให้หายใจด้วยตนเอง

3) สมาธิต่อระบบภูมิคุ้มกันของร่างกาย

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า ความเครียดเรื้อรังมีผลด้านลบต่อระบบภูมิคุ้มกันของร่างกาย การฝึกสมาธิที่สามารถช่วยให้เกิดความรู้สึกเป็นสุข จิตใจผ่อนคลายจะช่วยเพิ่มการทำงานของระบบภูมิคุ้มกันได้ และในทำนองเดียวกันแสดงถึงความเชื่อมโยงของจิตใจ ระบบประสาทและระบบภูมิคุ้มกัน ในการศึกษาของ Davidson RJ. และคณะได้ศึกษาผลของสมาธิเจริญสติต่อระบบภูมิคุ้มกันโดยเปรียบเทียบการเข้าโปรแกรมสมาธิเจริญสติก่อนและหลังการฝึก 8 สัปดาห์ ในคนปกติจำนวน 25 ราย เปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุมที่ไม่ได้รับการฝึกใด ๆ จำนวน 16 ราย ทำการวัดระดับภูมิคุ้มกันของร่างกายเมื่อให้วัคซีนไข้หวัดใหญ่ หลังจากนั้น 4 เดือน พบว่า กลุ่มสมาธิเจริญสติสามารถสร้างภูมิคุ้มกันต่อเชื้อไข้หวัดใหญ่ได้สูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญ

4) สมาธิต่อความตึงตัวของกล้ามเนื้อ

ความตึงตัวของกล้ามเนื้อสัมพันธ์กับระบบประสาทการเคลื่อนไหวและระบบประสาทอัตโนมัติ เพื่อเตรียมพร้อมให้ร่างกายสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าแบบสู้หรือหนี การทำสมาธิทำให้เกิดความสงบ จิตใจลดการโต้ตอบต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ลง กล้ามเนื้อจึงเกิดการคลายตัวมากขึ้น พบว่าการคลายตัวของกล้ามเนื้อที่วัดด้วยค่ากระแสไฟฟ้าในกล้ามเนื้อจะลดลง เช่น การวัดค่าที่กล้ามเนื้อหน้าผาก กล้ามเนื้อแขน ขา

5) สมาธิต่อระบบสมอง

ปัจจุบัน การเจริญสติหรือการฝึกสมาธิได้รับการยอมรับจากทางซีกโลกตะวันตกว่าเป็นวิธีหนึ่งในการเยียวยารักษาร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ ที่ไม่ใช่เรื่องลี้ลับหรือหาเหตุผลมาสนับสนุนไม่ได้ หากแต่เป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ที่น่าเชื่อถือและมีเหตุผล เป็นเวลานับพันปีที่มนุษย์เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในจักรวาลเป็นคลื่นชนิดต่าง ๆ และมีการสั่นสะเทือนที่ไม่เหมือนกัน คนในสมัยโบราณเชื่อว่าคลื่นสมองมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนเราเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยความคิดเช่นนี้ นักวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบัน จึงได้ทำการศึกษาคลื่นสมองของมนุษย์และพบว่า ในขณะที่จิตใจอยู่ในสภาวะต่าง ๆ สมองจะมีการส่งคลื่นความถี่ออกมาแตกต่างกัน เช่น ขณะที่อยู่ในภาวะตึงเครียด สมองจะส่งคลื่นความถี่ออกมาแตกต่างจากขณะที่สบายใจ ดังนั้น นักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันจึงเห็นพ้องต้องกันกับนักปราชญ์ในสมัยโบราณกับความเชื่อที่ว่า พฤติกรรมของมนุษย์ได้รับอิทธิพลจากคลื่นสมอง คนที่จะทำความดีหรือสร้างสรรค์คุณงามความดี ก็ต่อเมื่อคลื่นสมองนั้นได้รับการพัฒนาในระดับหนึ่ง และวิธีที่จะพัฒนาคลื่นสมองที่ดีที่สุดก็คือ การเจริญสติ หรือการฝึกสมาธิ นั่นเอง (รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ธวัชชัย กฤษณะประกรกิจ และคณะ, 2552)

นักวิทยาศาสตร์แบ่งคลื่นสมองของคนเราออกเป็น 3 ประเภท คือ

(1) คลื่นเบต้า (Beta Wave) เป็นคลื่นสมองของคนที่อยู่ในภาวะปกติไปจนถึงคนที่มีจิตสับสนวุ่นวายในชีวิตประจำวัน สมองที่อยู่ในภาวะปกติ ความถี่ของคลื่นสมองอยู่ที่ 21 รอบต่อวินาที แต่สำหรับสมองที่อยู่ในภาวะสับสนวุ่นวาย จิตได้รับการกระทบจากสิ่งเร้าจนเกิดอารมณ์โกรธ เกลียด กลัว เศร้า ตื่นเต้น คลื่นสมองจะมีความถี่สูงขึ้นทันที ประมาณ 13-40 รอบต่อวินาที ขณะนั้นจิตของเราไม่อาจจดจ่ออยู่กับสิ่งที่กำลังกระทำอยู่ในปัจจุบัน ทำให้เกิดผลร้ายต่อร่างกาย และจิตใจ ทำให้ความเครียดสูง ภูมิคุ้มกันลดลง สมองไม่โปร่งโล่ง เป็นต้น

(2) คลื่นอัลฟา (Alpha Wave) เป็นคลื่นสมองของคนที่มีจิตสงบนิ่ง เยือกเย็น มักพบในคนที่มีการเจริญสติหรือฝึกสมาธิสม่ำเสมอ มีจิตสมดุล มั่นคงไม่หวั่นไหวตามสิ่งที่มากระทบได้ง่าย มีความถี่ประมาณ 8-13 รอบต่อวินาที มีขนาดใหญ่และมีพลังงานมากกว่าคลื่นเบต้า แม้ว่าจะมีความสงบนิ่ง แต่เป็นจิตที่ระลึกรู้อยู่ทุกขณะจิต มิใช่จิตที่แชเชือนหรือล่องลอย เป็นจิตที่ตื่นตัวพร้อมปฏิบัติการตลอดเวลาและทำการใด ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประโยชน์ที่เห็นได้ชัดของคลื่นอัลฟ่า ได้แก่ เสริมสร้างการมีจินตนาการที่ดี รู้สึกผ่อนคลายอารมณ์ดี เสริมสร้างภูมิคุ้มกันในร่างกาย ทำให้ความจำดี

(3) คลื่นคอสมิก (Cosmic Wave) เป็นคลื่นที่มีความถี่ต่ำกว่า และมีจังหวะช้ากว่าคลื่นอัลฟ่า แต่มีพลังงานมากกว่า จัดได้ว่าเป็นคลื่นแห่งความรักและความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ให้แก่สรรพสิ่งโดยปราศจากเงื่อนไขหรือการแบ่งพรรคพวก ความรู้สึกยึดติดหรือยึดมั่นถือตัวลดน้อยลง มีความรักความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอย่างแท้จริง โดยปราศจากความคิดร้ายใด ๆ แอบแฝง

ด้วยวิถีการดำรงชีวิตที่มีแต่ความเร่งรีบและการแข่งขันกันสูง ยังผลให้มีความตึงเครียดมากขึ้น มีการพบว่าคลื่นสมองที่มีความถี่สูงมากกว่า 21 รอบต่อวินาทีจะทำให้เป็นโรคเครียดและวิตกกังวล ซึ่งเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิตโดยรวม การอยู่กับความเครียดความวิตกกังวลเป็นเวลานานจะนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของร่างกายและจิตใจอย่างเลี่ยงไม่ได้ เมื่อตกอยู่ในภาวะเช่นนี้ ระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายทำงานผิดปกติ อ่อนแอลง ติดเชื้อโรคและล้มป่วยได้ง่าย สมองไม่ดี จิตใจกระสับกระส่าย ความคิดไม่เฉียบคมเนื่องจากไม่สามารถควบคุมสติและสมาธิให้จดจ่ออยู่กับสิ่งที่ทำให้อยู่ในปัจจุบันได้ และเมื่อคลื่นสมองมีความถี่สูงมากจนถึงระดับหนึ่ง ก็จะไม่สามารถควบคุมความคิด อารมณ์ และความรู้สึกใด ๆ ได้เลยจนไม่อาจจดจำอะไรได้ และจะส่งพลังงานส่วนเกินออกมาทางร่างกาย เช่น พฤติกรรมที่รุนแรง การด่าว่าหยาบคาย กรีดร้อง หน้าแดง เหงื่อออกมาก ตัวสั่นมือสั่น กัดฟันแน่น เป็นต้น วิธีที่จะช่วยรักษาระดับของคลื่นสมองให้อยู่ในระดับต่ำได้ คือการฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอนั่นเอง (ส. ศิวโรจน์, 2551)

6) ผลของสมาธิต่อการบำบัดรักษาโรค

การปฏิบัติกรรมฐานด้วยการเจริญสมาธิเป็นวิธีการที่ได้รับความสนใจว่าเป็นวิธีการรักษาทางกาย-จิต และส่งเสริมให้เกิดภาวะสุขภาพ มีการศึกษาที่นำสมาธิมาร่วมรักษาความผิดปกติที่สัมพันธ์กับความเครียด และโรคทางจิตเวชหลายอย่างได้ เช่น โรคซึมเศร้า โรควิตกกังวล ความผิดปกติทางการกิน ปัญหาการใช้สารเสพติด รวมถึงการพัฒนาด้านเชาวน์ปัญญา สมาธิยังมีบทบาทร่วมรักษาโรคทางกายหลายโรคเช่น โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจและหลอดเลือด กลุ่มอาการปวด โรคทางด้านกระดูกและกล้ามเนื้อ โรคระบบการหายใจ เช่น หอบหืด หรือถุงลมปอดอุดกั้นเรื้อรัง โรคผิวหนัง ได้แก่ โรคสะเก็ดเงิน โรคภูมิแพ้ การรักษาอาการสัมพันธ์กับโรคมะเร็ง เป็นต้น

ผลของการบำบัดรักษาโรคมะเร็งด้วยหลักขันธ์ 5 พละ 5

จากการทบทวนการปฏิบัติตนของพระครูโสภณวีรานุวัตร,ผศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสุวรรณภูมิ (สัมภาษณ์ พระครูโสภณวีรานุวัตร,ผศ.ดร.ตำแหน่ง ผอ.วส.สุพรรณบุรี/อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์บัณฑิต 2568) ได้ทำการรักษาโรคมะเร็งขั้นสุดท้ายได้รักการดูแลรักษาจากคุณหมอตามปรกติที่ดีที่สุด ที่ดูแลตนเองอย่างดีที่สุดตามหลักการปฏิบัติกรรมฐานควบคู่กันไปด้วยได้ผลมากโดยใช้หลัก ขันธ์ 5 พร้อมกับ พละ 5 พอสรุปได้ตามขั้นตอนมีแนวทางการดูแลรักษาผู้ป่วยมะเร็งระยะสุดท้าย ของพระครูโสภณวีรานุวัตร โดยใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาง่ายๆในการพิจารณาในขันธ์ 5 และ พละ 5 โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนการดูแลรักษาผู้ป่วยมะเร็งระยะสุดท้ายโดยใช้หลักกรรมฐาน ขันธ์ 5 และ พละ 5

1. การทำความเข้าใจและยอมรับความจริง (ตามขันธ์ 5) ขันธ์ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณทำความเข้าใจ ว่า รูป คือสภาพร่างกายที่เสื่อมสลายตามธรรมชาติ ไม่ยึดติดว่าต้องสมบูรณ์ เวทนา รู้เท่าทันความเจ็บปวด ไม่ผลักไส แต่ใช้สติสังเกตความเปลี่ยนแปลง สัญญา สร้างการรับรู้ใหม่ว่าความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา ไม่ใช่โทษหรือกรรมชั่ว สังขารได้แก่ ลดความฟุ้งซ่าน ความกลัวตาย ด้วยการภาวนาและทำใจสงบ วิญญาณ คือ ตระหนักถึงความไม่เที่ยงของชีวิต ฝึกวางจิตไม่ยึดติด

2. การเสริมพลังจิตใจด้วย พละ 5 ได้แก่ ศรัทธาพละ สร้างความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยและการปฏิบัติกรรมฐาน วิริยะพละ กระตุ้นความเพียรในการฝึกสติและสมาธิ แม้ในสภาพเจ็บป่วย สติพละ ฝึกการระลึกรู้ทุกขณะ ไม่ปล่อยจิตล่องลอยไปกับความกลัว สมาธิพละ ทำใจให้มั่นคง สงบ ลดความวิตกกังวลปัญญาพละ เห็นความจริงของชีวิต (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คลายความยึดมั่น

3. การปฏิบัติกรรมฐานควบคู่การรักษา ใช้ อานาปานสติ (กำหนดลมหายใจ) เพื่อลดความเครียดและความทุกข์ทางจิต ฝึก เมตตาภาวนา เพื่อคลายโทสะและความเศร้าหมอง ทำ โยนิโสมนสิการ พิจารณาความไม่เที่ยงของร่างกายและชีวิต สร้าง ความสงบใจ (สมถะ) และต่อยอดไปสู่ การเห็นแจ้ง (วิปัสสนา)

4. ผลลัพธ์ที่ได้ ผู้ป่วยมี สภาพจิตที่เข้มแข็ง ไม่หวาดกลัวความตาย ลดความทุกข์ทางกายและใจ ทำให้คุณภาพชีวิตช่วงสุดท้ายดีขึ้น ครอบครัวและผู้ดูแลได้รับ แรงบันดาลใจในการยอมรับความจริง อย่างสงบ

สรุปแนวทางนี้ เป็นการผสมผสานหลักธรรมเข้ากับการดูแลจิตใจผู้ป่วย โดยไม่ตัดขาดจากการรักษาทางการแพทย์ แต่เพิ่มพลังใจและความสงบ ทำให้การเผชิญความตายเป็นไปด้วยปัญญาและความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต

องค์ความรู้ที่ได้

จากการดูแลและบำบัดผู้ป่วยโรคมะเร็งระยะสุดท้ายด้วยการปฏิบัติธรรม สามารถสรุปได้เป็น 4 ด้านหลัก ดังนี้

1. ด้านกายภาพ (Physical Domain) การปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะสมาธิและสติ (Mindfulness Meditation) ช่วยลดความเจ็บปวดและความไม่สบายกาย การกำหนดลมหายใจ (Anapanasati) ส่งผลให้ระบบประสาทอัตโนมัติทำงานสมดุล ลดความตึงเครียดของกล้ามเนื้อ การผ่อนคลายร่างกายช่วยลดการใช้ยาแก้ปวดในบางราย

2. ด้านจิตใจและอารมณ์ (Psychological Domain) การภาวนาช่วยให้ผู้ป่วยมีสติรับรู้และยอมรับสภาพความจริงของโรคและความตายได้ดีขึ้น ลดความวิตกกังวล ความซึมเศร้า และความกลัวตาย เกิดความสงบ เย็นใจ และความมั่นคงทางอารมณ์มากขึ้น

3. ด้านสังคมและความสัมพันธ์ (Social Domain) การปฏิบัติธรรมร่วมกันระหว่างผู้ป่วย ครอบครัว และผู้ดูแล ช่วยเสริมความผูกพันและกำลังใจ ทำให้เกิดการสื่อสารเชิงบวก ลดความขัดแย้ง และช่วยให้ครอบครัวเข้าใจและยอมรับการจากไป สร้างบรรยากาศการดูแลแบบเมตตาและกรุณา

4. ด้านจิตวิญญาณ (Spiritual Domain) การปฏิบัติธรรมเชื่อมโยงผู้ป่วยกับคุณค่าชีวิตและเป้าหมายสูงสุด คือ การจากไปอย่างสงบ หลักธรรมที่มักนำมาใช้ เช่น อริยสัจ 4, อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, การเจริญเมตตาภาวนา ผู้ป่วยบางรายเกิดความเข้าใจและปล่อยวางความยึดติดในร่างกายและทรัพย์สมบัติ ช่วยให้ตายอย่างมีศักดิ์ศรีและสงบ (Peaceful Death)

ผลของการทำสมาธิต่อการบำบัดรักษาโรค พบว่าสมาธิมีประโยชน์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยสรุปได้แก่ สมาธิช่วยลดความเครียดและความวิตกกังวล ทำให้จิตใจสงบและผ่อนคลาย งานวิจัยหลายชิ้น

ชี้ให้เห็นว่าการทำสมาธิช่วยลดระดับความเครียดในผู้ป่วยโรคเรื้อรัง เช่น โรคความดันโลหิตสูงและมะเร็ง อีกทั้งยังช่วยให้ผู้ป่วยโรคซึมเศร้ามีสติมากขึ้นและสามารถแยกตัวออกจากความคิดเชิงลบได้ นอกจากนี้ การทำสมาธิยังช่วยเพิ่มเชาวน์อารมณ์และความสามารถในการเผชิญกับอุปสรรคได้ดีขึ้นอีกด้วย โรคทางกาย สมาธิบำบัดสามารถนำมาใช้ร่วมกับการรักษาโรคทางกายได้หลายอย่าง เช่น ช่วยลดความดันโลหิตในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง และช่วยให้ผู้ป่วยมะเร็งมีทัศนคติเชิงบวกและยอมรับสภาพของโรคได้มากขึ้น นอกจากนี้ การทำสมาธิแบบเดินจงกรมยังช่วยพัฒนาการทรงตัวในผู้สูงอายุได้อีกด้วย

การนอนหลับและพฤติกรรม: สมาธิช่วยให้จิตใจสงบและผ่อนคลาย ซึ่งส่งผลให้กระบวนการนอนหลับทำงานได้ตามปกติ จึงช่วยแก้ปัญหาการนอนไม่หลับได้ทางอ้อม นอกจากนี้ ในเด็กที่เป็นโรคสมาธิสั้น การทำสมาธิยังช่วยฝึกให้เกิดความใส่ใจและเพิ่มการรับรู้ ทำให้มีสติที่แจ่มชัดและบูรณาการตนเองได้ดีขึ้น

กลุ่มผู้ป่วยเฉพาะ การทำสมาธิยังช่วยเยียวยาจิตใจและบรรเทาความทุกข์ทั้งกายและใจในกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี ทำให้พวกเขาสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีคุณค่ามากขึ้น

โดยสรุปแล้ว การปฏิบัติสมาธิไม่ได้เป็นเพียงแค่การรักษาทางกายเท่านั้น แต่ยังช่วยบำบัดด้านจิตใจ ทำให้ผู้ป่วยสามารถเผชิญหน้ากับโรคได้อย่างมีสติ มีทัศนคติเชิงบวก และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. (2530). พระไตรปิฎก ฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ เล่มที่ 22, 25. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.

กฤษณะประกรกิจ, ธวัชชัย, และคณะ. (2552). สมาธิบำบัดในทางจิตเวชศาสตร์และสุขภาพจิต. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

จิรภิญโญ, มยุรี. (2548). การใช้ฮอร์โมนทดแทนในวัยทอง. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

ชัยประสงค์สุข, ทัศนียา. (2552). การให้การปรึกษาแบบกลุ่มตามแนวทางพุทธธรรมในผู้ป่วยโรคเรื้อรังที่มีภาวะซึมเศร้า สถานีอนามัยนาข่า จังหวัดอุดรธานี. (วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ถนอมทรัพย์, ศุภชัย. (ม.ป.ป.). คู่มือการปฏิบัติในการดูแลรักษาผู้ป่วยความดันโลหิตสูง. (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการสมาคมความดันโลหิตสูงแห่งประเทศไทย โรงพยาบาลรามาธิบดี, อัดสำเนา).

ธีระสิริ, ลลิตา. (2545). มะเร็งรักษาด้วยตนเองตามแนวคิดธรรมชาติบำบัด (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: รวมทรรศน์.

ทวีรัตน์, พระสมภาร. (2542). การนำหลักวิปัสสนากรรมฐานมาใช้ในการลดภาวะความแปรปรวนทางอารมณ์ในสตรีวัยทอง. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.

มาลาวชิโร, พระมหาบุญมี, และ ณเสฎฐ์ ธนาวิสฐพล. (2553). ธรรมะรักษาโรค เล่ม 1. กรุงเทพฯ: บริษัท ธิงค์ บียอนด์ บุ๊ค จำกัด.

เพชรฤทธิ์, วทินันนท์. (2550). การนำโปรแกรมการฝึกอานาปานสติสมาธิไปใช้ในการลดระดับความเครียดของผู้ป่วยโรคมะเร็ง. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.

สูงโคตร, เพลิน. (2550). การปฏิบัติสมาธิในผู้ป่วยความดันโลหิตสูงที่มีความเครียด: โรงพยาบาลโนนสูง จังหวัดศรีสะเกษ. (รายงานการศึกษาอิสระพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

แสงวิไลสาธร, มาลัย. (ม.ป.ป.). ผลการฝึกสมาธิแบบอานาปานสติ และการสวดมนต์ ต่อการนอนไม่หลับในผู้สูงอายุ. (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.

ศิวโรจน์, ส. (2551). สมาธิตัดกรรม: อัศจรรย์แห่งการบำบัดรักษาและการแก้ไขกรรมในอดีต. กรุงเทพฯ: บริษัท ยูแพคอินเตอร์ จำกัด.

สุวรรณวัฒน์, ภูชิต. (2550). ผลการฝึกเดินจงกรมที่มีต่อการทรงตัวของผู้สูงอายุ. (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อ่อนค้อม, สุจิตรา. (2547). การฝึกสมาธิ (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลนายน์.

อัมพันศิริรัตน์, อมาวสี. (2546). รูปแบบการบรรเทาทุกข์ของผู้ติดเชื้อเอชไอวีโดยการอบรมเจริญสติปัฏฐานร่วมกับการเยียวยาทางการพยาบาล. (วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระธรรมปิฎก ปยุตฺโต, (ป.อ.). (2542). การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จำกัด.

พระธรรมปิฎก ปยุตฺโต, (ป.อ.). (2546). กายหายไข้ ใจหายทุกข์ (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด.

พระธรรมปิฎก ปยุตฺโต, (ป.อ.). (2552). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กระจ่างแดน, สุนันทา. (2540). ผลของการฝึกสมาธิชนิดอานาปานสติแบบผ่อนลมหายใจในการลดความเครียดและความดันโลหิตในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงชนิดไม่ทราบสาเหตุ. (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.

เวชแพศย์, ชูศักดิ์. (2538). สรีรวิทยาของผู้สูงอายุ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศุภวนิชการพิมพ์.

ธรรมาภิบาลเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยอย่างยั่งยืน
GOOD GOVERNANCE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE THAI ECONOMY AND SOCIETY

ดร.สุจิตรา ทรงมัจฉา[1] และ พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.[2]
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MIS. DR. SUCHITA SONGMATCHA[1] and PHRAKHRU SOPHONWEERANUWAT[2]
Suphanburi Sri Suvarnabhumi Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: SUCHITA.SONGMATCHA@GMAIL.COM[1]

บทคัดย่อ

ธรรมาภิบาล (Good Governance) เป็นหลักการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม ความเสมอภาค หลักนิติธรรม และประสิทธิภาพ ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยอย่างสมดุลและยั่งยืน บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและองค์ประกอบของธรรมาภิบาล รวมทั้งวิเคราะห์บทบาทของหลักการดังกล่าวต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในบริบทไทย โดยพิจารณาทั้งด้านโครงสร้างการบริหารภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ผลการศึกษาพบว่า การประยุกต์ใช้ธรรมาภิบาลอย่างเป็นรูปธรรมสามารถเสริมสร้างความเชื่อมั่นในระบบเศรษฐกิจ ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน อย่างไรก็ตาม ความท้าทายยังคงอยู่ที่การบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มแข็ง การพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลักคุณธรรม และการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปในทิศทางที่มั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ: ธรรมาภิบาล, การพัฒนาเศรษฐกิจ, สังคมไทยอย่างยั่งยืน

Abstract

Good Governance is a management principle that emphasizes transparency, accountability, participation, equity, the rule of law, and efficiency. It serves as a key mechanism for driving balanced and sustainable economic and social development in Thailand. This article aims to examine the concepts and components of Good Governance and analyze its role in the economic and social development of Thailand, considering the structure of public administration, the private sector, and civil society. The findings indicate that the practical application of Good Governance can strengthen confidence in the economic system, reduce social inequality, and improve the quality of life for citizens. However, challenges remain in the strict enforcement of laws, the development of an organizational culture grounded in ethics, and the creation of genuine participation from all sectors to ensure stable and sustainable development.

Keywords: good governance, economic development, sustainable Thai society.

บทนำ

จะกล่าวถึงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อประโยชน์ตามหลักธรรมาภิบาล โดยเริ่มจากการพิจารณากิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่การผลิตและการบริโภค การจะให้เกิดสิ่งเหล่านี้ได้ ต้องมีการพัฒนาระบบการผลิตและการบริโภคจนเกิดเป็นระบบเศรษฐกิจประเภทต่างๆ ซึ่งแต่ละประเภทต่างมีทั้งข้อดีและข้อเสีย การผลิตจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยการผลิตเพื่อสร้างสินค้าและบริการตอบสนองความต้องการของคนในสังคม หากปริมาณสินค้าและบริการยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในสังคมไทย ย่อมส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อธำรงไว้ซึ่งคุณภาพชีวิตของผู้คน

ในระยะแรกเริ่มของการดำรงชีพ ผู้คนส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก เช่น การล่าสัตว์และเก็บหาอาหารจากป่าเพื่อการบริโภค ทว่าเมื่อทรัพยากรธรรมชาติเริ่มลดน้อยลงและไม่เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์ที่เพิ่มขึ้น มนุษย์จึงเริ่มหาวิธีผลิตสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาทดแทนสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เริ่มตั้งแต่การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ ทำให้เกษตรกรรมกลายเป็นรูปแบบแรกของการผลิตเมื่อประมาณ 7,000-8,000 ปีก่อนคริสต์ศักราช แรกเริ่มเป็นการผลิตปัจจัยสี่เพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว

ต่อมา การผลิตได้ขยายตัวใหญ่ขึ้นจนมีสินค้าเหลือจากการบริโภคภายในครอบครัว จึงเกิดการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน เมื่อผลผลิตเพิ่มขึ้น ผู้คนจึงหาวิธีแปรรูปเพื่อเก็บรักษาสินค้าได้นานขึ้น และมีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องจักรเครื่องทุ่นแรงเพื่อสร้างโรงงานผลิตให้ได้จำนวนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นของประชากรยังส่งผลให้ทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคมีจำนวนมากขึ้น ประกอบกับการขยายตลาดจากหมู่บ้าน สู่เมือง และระหว่างประเทศ ทำให้เกิดการค้าขายอย่างกว้างขวางจนเข้าสู่ยุคของพาณิชย์นิยม อันนำไปสู่การผลิตสินค้าขนาดใหญ่ (Mass Production)

อย่างไรก็ตาม ในสังคมไทย หากปัจจัยสี่ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคมีเพียงพอต่อความต้องการ ปัญหาทางเศรษฐกิจก็จะลดความรุนแรงลง (อัมพร สุคันธวณิชและศรีรัฐ โกวงศ์, 2555: 175-176) แต่ในความเป็นจริง ทรัพยากรต่างๆ ทั้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นมักไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้คนเสมอ จึงทำให้เกิดปัญหาความขาดแคลน และด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องมีการจัดสรรการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเศรษฐกิจที่มีต่อธรรมาภิบาล

ในมุมมองทางเศรษฐกิจ ผู้จัดทำเล็งเห็นว่าเศรษฐกิจมีความเชื่อมโยงกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามหลักธรรมาภิบาล โดยมีรากฐานจากแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนที่ริเริ่มโดย Alexander Vasil'evich Chayanov (1888 – 1939) ผู้นำทางการเมืองคนสำคัญของพรรคบอลเชวิค ประเทศรัสเซีย ในปี 1927 ซึ่ง Chayanov ได้เขียนหนังสือและบทความที่แปลเป็นภาษาอังกฤษไว้ 2 เล่ม ได้แก่ The Theory of Peasant Economy และ The Theory of Peasant Cooperative

ขณะที่นักเศรษฐศาสตร์อีกท่านหนึ่ง คือ Frederick List (1789 – 1846) ได้เสนอแนวคิดเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรมหรือเศรษฐกิจแห่งชาติ แต่ไม่ได้กล่าวถึงในระดับชุมชนเล็ก ทว่าในความเป็นจริงเศรษฐกิจชุมชนขนาดใหญ่และขนาดเล็กต่างมีความเชื่อมโยงกัน เนื่องจากชุมชนขนาดใหญ่ล้วนก่อร่างขึ้นจากชุมชนขนาดเล็ก เริ่มจากครอบครัว ขยายสู่ชุมชนท้องถิ่น และพัฒนาเป็นเศรษฐกิจชาติในลำดับถัดไป (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544: 33-44)

ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์ (2558: 9) กล่าวว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค หรือการจำหน่ายจ่ายแจก ล้วนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับประโยชน์ของประชาชนเพื่อให้เกิดการเป็นเจ้าของร่วมกัน เศรษฐกิจมีรากฐานจากศักยภาพและภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชน

เช่น วัฒนธรรม ประเพณี สภาพภูมิประเทศ และความหลากหลายทางทรัพยากรที่มีอยู่ ซึ่งเน้นการพึ่งพาตนเอง และการเติบโตอย่างพอเพียง ได้แก่ มีการแบ่งปันพอเพียง มีตลาดพอเพียง มีวัตถุพอเพียง มีความรู้พอเพียง มีการผลิตพอเพียง และมีความดีพอเพียง

สังคมชนบทซึ่งมีพื้นฐานทางการเกษตร มักเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป ดังนั้น ความพอเพียงในสังคมชนบทจึงหมายถึง "การปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก" ส่วนที่เหลือจึงนำไปขาย เมื่อขายได้ก็จะมีเงินออม ในระบบเศรษฐกิจนี้ ชุมชนสามารถร่วมมือกับองค์กรการค้าภายนอกได้ แต่ต้องเป็นองค์กรที่มีความโปร่งใสและให้ชาวบ้านเป็นเจ้าของ จนสามารถพัฒนาเป็นองค์กรชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้ องค์กรที่พึ่งพาตนเองได้เหล่านี้มีพื้นฐานมาจากแต่ละครอบครัว ที่รวมตัวกันเป็นชุมชนซึ่งมีการบริโภคพอเพียง และนำเงินออมมาร่วมกันเพื่อการผลิต การค้า และสวัสดิการร่วมกัน

ดังนั้น แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นการประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งรวมถึงกิจกรรมทางการผลิต การแปรรูป การขายผลผลิต การซื้อ และการบริโภคภายในชุมชน โดยอาจเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้และกำไรในชุมชน (โสภณ สุภาพงษ์, 2541: 71-79) เศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจแบบกระจายตัว ไม่กระจุกตัวเหมือนเศรษฐกิจรัฐหรือเศรษฐกิจทุน เพราะมีการกระจายความเจริญ การติดต่อสื่อสารเป็นแบบแนวนอนหรือแบบกระจาย และตลาดไม่ถูกผูกขาด มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นเครือข่าย ด้วยเหตุนี้ เศรษฐกิจจึงมีลักษณะของการกระจายความเจริญไปทั่วประเทศ เพราะเป็นระบบที่คำนึงถึงศีลธรรม ครอบครัว เพื่อนบ้าน และท้องถิ่นของตนเอง มีความเสมอภาคและยุติธรรมต่อกัน (สังสิต พิริยะรังสรรค์, 2541)

การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม หรือบริการ ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิต โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนนั้น หลักการสำคัญคือการให้ชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์บนรากฐานความสามารถที่มีอยู่ จากการใช้ทุนของชุมชนเอง ผนวกกับทุนทางสังคม เช่น วิถีการผลิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศาสนสถาน โรงเรียน ที่ดิน ทรัพยากร และการคมนาคมขนส่ง โดยสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะผลิตอะไรได้บ้าง ตามศักยภาพและทุนประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544: 33-44) จะผลิตกันอย่างไร และจะแบ่งปันผลประโยชน์จากการผลิตกันอย่างไร

มงคล ด่านธานินทร์ (2541: 91-94) ได้นำเสนอภาพที่แสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการต่างๆ โดยอธิบายเป็นลำดับดังนี้

ปณิธาน เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชาติ ผู้เกี่ยวข้องจึงต้องดำเนินการด้วยความมุ่งมั่น และต้องสัมพันธ์กับการเมือง การปกครอง การศึกษา และวัฒนธรรมของคนทั้งประเทศ การดำเนินการเศรษฐกิจแบบโดดๆ จะไม่ช่วยให้บรรลุเป้าหมายได้

ทำอะไร ทำงานเพื่อดำรงชีพในแนวทางสัมมาชีพ เพื่ออยู่ร่วมกับเพื่อนในชุมชน เช่น การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ แปรรูปผลผลิต ตัดเย็บเสื้อผ้า ปลูกพืชสมุนไพร หรือบริการท่องเที่ยว เป็นต้น

ทำกับใคร ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเองอย่างไม่เป็นทางการ ไม่เป็นนิติบุคคล เช่น สหกรณ์ สมาคม หรือรวมกลุ่มกับนักพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือนักวิชาการ

ทำอย่างไร เมื่อรวมกลุ่มแล้วก็ทำการผลิตสินค้า แปรรูป และซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า

ทำไปทำไม เนื่องจากชาวบ้านมีระดับการทำมาหากินต่างกัน การรวมกลุ่มจะช่วยให้เกิดความพออยู่พอกิน เกิดความพึงพอใจ เกิดความคุ้มค่ากับการลงทุน และเพื่อกำไร

เพื่ออะไร เป็นการรวมตัวของชุมชนในระดับล่างสุดของสังคม เพื่อร่วมกันทำงานให้คนมีความสุข และชุมชนมีความเข้มแข็ง

ในการพัฒนาศักยภาพตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน เพื่อให้มีความสามารถในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งในด้านการผลิต การบริโภคใช้สอย และการจำหน่ายจ่ายแจก โดยใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจสร้างกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งจะส่งผลดีในภาพรวม ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และในขณะเดียวกันก็ยังช่วยพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นประโยชน์และเกื้อกูลกับชุมชนมากที่สุด ทั้งนี้ ยังรวมไปถึงการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่กับชุมชน (ประทีป วีรพัฒนนิรันดร์, 2536: ออนไลน์) เพื่อให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนและคงอยู่ตลอดไป

สรุปเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์โดยตรงกับธรรมาภิบาลผ่านแนวคิด “เศรษฐกิจชุมชน” ซึ่งเน้นการพึ่งตนเอง ความเสมอภาค ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วม โดยแนวคิดนี้เริ่มต้นจากครอบครัวสู่ชุมชนและพัฒนาเป็นเศรษฐกิจระดับชาติ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิต การบริโภค และการจำหน่าย สะท้อนถึงความร่วมมือ การแบ่งปันผลประโยชน์ และการสร้างความยั่งยืนในระดับรากหญ้า

เศรษฐกิจชุมชนยึดหลักพอเพียง คือ ปลูกกินเอง แบ่งปัน และออม ส่งเสริมการรวมกลุ่ม เช่น สหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มอาชีพที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมคิด ทำ และรับผลประโยชน์ โดยใช้ทุนท้องถิ่นและภูมิปัญญา เช่น วัฒนธรรม ทรัพยากร ศาสนา และการศึกษา พัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับสังคมและสิ่งแวดล้อม การดำเนินเศรษฐกิจในชุมชนต้องตอบคำถาม 6 ด้าน ได้แก่ ปณิธาน (มุ่งเน้นสัมมาชีพ), ทำอะไร (อาชีพในชุมชน), ทำกับใคร (รวมกลุ่ม), ทำอย่างไร (ผลิต แปรรูป ขาย), ทำไปทำไม (เพื่อความอยู่รอด) และเพื่ออะไร (เพื่อความสุขและความเข้มแข็งของชุมชน)

สรุปสาระสำคัญ เศรษฐกิจชุมชนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับหลักธรรมาภิบาล โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง ความเสมอภาค ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของประชาชน แนวคิดนี้เกิดจากระดับครอบครัวพัฒนาเป็นชุมชน และขยายสู่เศรษฐกิจระดับชาติ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิต แปรรูป จำหน่าย และบริโภค ดำเนินไปบนพื้นฐานของทุนทางสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากร และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างความยั่งยืนให้แก่เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเศรษฐกิจชุมชนเน้นความพอเพียง ได้แก่ ปลูกเพื่อกิน เหลือจึงขายและมีเงินออม ส่งเสริมการรวมกลุ่มของชาวบ้านในรูปแบบสหกรณ์หรือกลุ่มอาชีพ เพื่อผลิตและกระจายผลประโยชน์ร่วมกัน แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจมีคำถามหลัก 6 ด้าน ได้แก่ 1) ปณิธาน 2) ทำอะไร 3) ทำกับใคร 4) ทำอย่างไร 5) ทำไปทำไม และ 6) เพื่ออะไร ซึ่งสะท้อนถึงเป้าหมายในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและเข้มแข็งของชุมชน แนวทางนี้คือกลไกสำคัญในการสร้างธรรมาภิบาลทางเศรษฐกิจ ที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีบทบาทในการคิด ร่วมมือ และรับผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม พัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับศีลธรรม ความยั่งยืน และความมั่นคงทางสังคม

ระบบเศรษฐกิจที่มีต่อธรรมาภิบาลเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ระบบเศรษฐกิจ คือส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของ สถาบันเศรษฐกิจ (Economic institution) ซึ่งมีกฎเกณฑ์และระเบียบปฏิบัติเฉพาะตัว ทำให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้รูปแบบการปกครอง จารีตประเพณี สังคม และวัฒนธรรมในแต่ละระบบ เพื่อกำหนดว่าจะผลิตอะไร ผลิตอย่างไร ได้จำนวนเท่าใด และจะแจกจ่ายให้ใครเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจแต่ละประเภทจึงมีความแตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งระบบเศรษฐกิจที่สำคัญออกได้ 3 แบบ ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และระบบเศรษฐกิจแบบผสม (อัมพร สุคันธวณิชและศรีรัฐ โกวงศ์, 2555: 180-184) ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม (Socialism)

ระบบเศรษฐกิจที่รัฐเป็นเจ้าของทรัพย์สินส่วนใหญ่ เอกชนไม่มีสิทธิ์ในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินใด ๆ รัฐบาลจึงเข้าควบคุมและดำเนินการกิจกรรมทางเศรษฐกิจเองทุกขั้นตอน โดยการวางแผนอย่างเคร่งครัด ลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมมีดังนี้

รัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทั้งหมด: ปัจจัยการผลิตทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ทุน และทรัพยากร ถือเป็นทรัพย์สินของรัฐทั้งสิ้น เอกชนไม่ได้รับอนุญาตให้มีปัจจัยการผลิตเป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้เลย

รัฐเป็นผู้ควบคุมดำเนินการทางเศรษฐกิจทุกขั้นตอน: การดำเนินการทางเศรษฐกิจทุกขั้นตอน ตั้งแต่การผลิต การแจกจ่าย การให้ค่าจ้างตอบแทนแรงงาน อยู่ในความควบคุมของรัฐทั้งหมด เอกชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพิจารณาตัดสินใจ มีการวางแผนงานจากส่วนกลาง: การดำเนินการทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นไปตามแผนงานซึ่งรัฐเป็นผู้วางขึ้นจากส่วนกลาง และกำหนดให้หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ในระดับต่าง ๆ เป็นผู้รับผิดชอบลดหลั่นกันไป ระบบนี้จึงถูกเรียกว่า "เศรษฐกิจแบบวางแผนจากส่วนกลาง" แม้ว่าระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมจะมีขั้นตอนที่จัดขึ้นโดยรัฐอย่างเบ็ดเสร็จ แต่ก็ยังมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ดังนี้

ระบบทุนนิยมมีทั้งข้อดีและข้อเสียที่แตกต่างกันไป ดังนี้

ข้อดีของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ได้แก่ เป็นระบบที่ให้เสรีภาพแก่เอกชนอย่างมากที่สุด ในด้านการมีสิทธิ์ในทรัพย์สิน การเลือกประกอบอาชีพ และการตัดสินใจต่าง ๆ ในการประกอบธุรกิจ - เป็นระบบที่ให้โอกาสแก่เอกชนในการแสวงหาผลประโยชน์ ซึ่งก่อให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร และมีความคิดริเริ่มในการประกอบกิจการต่าง ๆ- ช่วยลดภาระของรัฐบาลในการจะต้องเข้าไปดำเนินกิจการธุรกิจต่าง ๆ เอง

ข้อเสียของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมคือ ความไม่เท่าเทียมกันในรายได้: ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเปิดโอกาสให้ผู้มีทรัพย์สินมาก มีโอกาสที่จะมีรายได้สูงกว่าผู้ที่ไม่มีทรัพย์สิน จนระดับรายได้อาจแตกต่างกันมาก ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคมและความแตกต่างระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจ - ความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างธุรกิจขนาดเล็กกับธุรกิจขนาดใหญ่: ธุรกิจขนาดใหญ่มักมีความได้เปรียบเหนือกว่าธุรกิจขนาดเล็กในด้านการแข่งขัน ซึ่งหากปล่อยให้การแข่งขันเป็นไปอย่างเสรี ในที่สุดธุรกิจขนาดใหญ่ก็จะสามารถครอบครองตลาดได้ทั้งหมด และเมื่อถึงขั้นนั้นระบบการผลิตก็จะเปลี่ยนจากระบบการแข่งขันเป็นระบบผูกขาดได้ ซึ่งไม่เป็นธรรมแก่ผู้ผลิตรายเล็ก ๆ และผู้บริโภค เพื่อแก้ไขปัญหานี้ รัฐจึงต้องเข้ามาดูแลมิให้เกิดการผูกขาดทางเศรษฐกิจ โดยการออกกฎหมายห้ามการผูกขาดและใช้มาตรการกระจายการถือหุ้นในธุรกิจใหญ่ ๆ ไปยังประชาชน - มีการใช้ทรัพยากรสิ้นเปลือง: การเปิดโอกาสให้เอกชนมีเสรีภาพในการผลิตและการบริโภค ทำให้มีการใช้ทรัพยากรสิ้นเปลืองได้มาก เพราะในระบบของการแข่งขันโดยใช้กลไกของราคาเป็นเครื่องมือ ผู้ผลิตมุ่งสนองความต้องการของผู้บริโภคเป็นสำคัญ โดยหวังผลกำไรสูงสุดเป็นการตอบแทนมากกว่าที่จะคำนึงถึงความสิ้นเปลืองในการใช้ทรัพยากรของส่วนรวม

แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้ทุนนิยมยังสะท้อนแนวคิดสำคัญดังนี้

เศรษฐศาสตร์แบบคลาสสิก (Classic Economics) และเศรษฐศาสตร์แบบนีโอคลาสสิก (Neo Classic Economics) เศรษฐศาสตร์ภายหลังเศรษฐศาสตร์แบบนีโอคลาสสิก (Post Classic Economics): แนวคิดของเศรษฐศาสตร์แบบคลาสสิกและนีโอคลาสสิกมีหลักการหรือสมมติฐานเบื้องต้นคือ (ติน ปรัชญพฤทธิ์, 2550: 192-236) แรงผลักดันที่ทำให้ปัจเจกชนหันมาประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เกี่ยวกับผลประโยชน์ของตนเองหรือความเห็นแก่ตัว การเน้นการแข่งขันภายใต้ระบบเศรษฐกิจเสรีที่จะผลักดันให้ผู้ผลิตผลิตสินค้าและบริการเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภค และผู้บริโภคจะเป็นตัวตัดสินเลือกบริโภคสินค้าและบริการตามปริมาณและคุณภาพที่เขามีความพึงพอใจสูงสุดในขณะใดขณะหนึ่งระบบเศรษฐกิจเน้นเสรีภาพในการเลือกตัดสินใจของผู้ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นงานที่ทำ สินค้าที่ผลิต หรือกิจการที่ลงทุนปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ในระบบเศรษฐกิจ เช่น ความยากจน ความไม่รู้ ความเจ็บไข้ได้ป่วย และความหิวโหย เป็นผลพวงของการแทรกแซงของอำนาจรัฐต่อระบบตลาดเสรีของลักษณะทางกายภาพตามธรรมชาติ หรือเกิดจากตัวมนุษย์เอง ภาครัฐควรจำกัดบทบาทของตนเองให้เป็นเพียงผู้ที่คอยรักษากฎเกณฑ์ของสังคม และจัดหาสินค้าและบริการบางประเภทที่ภาคเอกชนดำเนินการไม่ได้เท่านั้นในระบบเศรษฐกิจแบบเสรีที่อาศัยกลไกของราคาตลาด จะมีเสถียรภาพเนื่องจากอุปทานและอุปสงค์จะปรับตัวของมันเอง เสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจที่สมดุลจะอยู่ที่จุดซึ่งมีการว่าจ้างงานเต็มที่

ระบบเศรษฐกิจแบบผสม (Mixed Economy)

ระบบเศรษฐกิจแบบผสมเป็นการผสมผสานระหว่างระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจแบบใดแบบหนึ่ง ลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบผสมมีดังนี้ ยังคงเอกสิทธิ์ในทรัพย์สินและปัจจัยการผลิต: แต่รัฐจะเข้าควบคุมการใช้ทรัพยากรบางอย่างที่มีความสำคัญในการพัฒนาประเทศ เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง ที่ดิน แหล่งแร่ ให้เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม และมีการใช้มาตรการระบบภาษีเพื่อกระจายการถือครองทรัพย์สินและการกระจายรายได้ให้เกิดความเป็นธรรมยิ่งขึ้น การดำเนินการผลิตส่วนใหญ่ยังคงเป็นของเอกชน: แต่รัฐจะเข้ามาลงทุนดำเนินกิจการบางอย่างที่จำเป็นต่อการให้บริการแก่ประชาชน หรือเพื่อการพัฒนาประเทศ หรือเพื่อหารายได้เข้ารัฐ เช่น บริการด้านสาธารณูปโภค ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ การขนส่งมวลชน และอุตสาหกรรมบางชนิด กิจกรรมทางเศรษฐกิจยังคงอาศัยกลไกราคาและการแข่งขันเป็นปัจจัยสำคัญ: แต่รัฐจะเข้าแทรกแซงเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อผู้บริโภค หรือเพิ่มการคุ้มครองการผลิตภายในประเทศ เช่น การใช้มาตรการควบคุมราคาสินค้าบางชนิด การตั้งกำแพงภาษี การให้เงินอุดหนุนการผลิตเพื่อการส่งออก ตลอดจนการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศการดำเนินงานของเอกชนในรูปสหกรณ์มีความสำคัญมาก: ในกรณีที่เอกชนที่ประกอบกิจการไม่มีเงินทุนมาก รัฐควรส่งเสริมให้มีการรวมตัวกันดำเนินงานในรูปสหกรณ์ต่าง ๆ เพื่อรวมทุนหรือรวมปัจจัยการผลิต ตลอดจนเพิ่มประสิทธิภาพในด้านการแข่งขันเพื่อหาตลาด เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นว่าระบบเศรษฐกิจแบบผสมมีข้อดีอยู่มาก ที่ยังคงเสรีภาพแก่เอกชนในการประกอบอาชีพและการมีทรัพย์สิน แต่ในขณะเดียวกันรัฐได้เข้ามามีบทบาทเฉพาะเท่าที่จำเป็น ในกรณีที่จะคุ้มครองผลประโยชน์ของประเทศ หรือก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมมากขึ้น ประเทศที่มีระบบการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยในปัจจุบันส่วนมากใช้ระบบเศรษฐกิจแบบผสมนี้ รวมถึงประเทศไทยด้วย

สรุป ระบบเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กับธรรมาภิบาล เนื่องจากเป็นกลไกสำคัญที่กำหนดวิธีการผลิต การกระจายทรัพยากร และการบริหารจัดการผลประโยชน์ในสังคม โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระบบหลัก ได้แก่

1) ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม: รัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกขั้นตอน มีแผนจากส่วนกลาง ข้อดีคือสร้างความเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรและสวัสดิการ แต่ข้อเสียคือขาดแรงจูงใจและตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะพื้นที่ได้ช้า

2) ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม: เอกชนมีเสรีภาพในการครอบครองทรัพย์สินและตัดสินใจผลิตด้วยตนเอง กิจกรรมทางเศรษฐกิจขับเคลื่อนด้วยกลไกราคา ข้อดีคือส่งเสริมเสรีภาพและแรงจูงใจ ข้อเสียคือเกิดความเหลื่อมล้ำและการผูกขาด

3) ระบบเศรษฐกิจแบบผสม: ผสมผสานข้อดีของทั้งสองระบบ รัฐยังคงบทบาทในการควบคุมบางส่วนเพื่อความเป็นธรรม เช่น ควบคุมทรัพยากรและให้บริการสาธารณะ ขณะเดียวกันยังคงเปิดให้เอกชนมีเสรีภาพในการดำเนินธุรกิจ โดยอาศัยกลไกตลาดและส่งเสริมสหกรณ์

แนวทางเศรษฐกิจที่มีธรรมาภิบาลจึงต้องคำนึงถึงความโปร่งใส ยุติธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

การพัฒนาเศรษฐกิจในทัศนะของพระพุทธศาสนาที่มีต่อธรรมาภิบาล

เศรษฐกิจในทัศนะของพระพุทธศาสนา แนวนิยมกูฏทันตสูตร

ผู้จัดทำจะอธิบายถึงนิยามเศรษฐกิจในทัศนะของพระพุทธศาสนาตามแนวกูฏทันตสูตร ซึ่งปรากฏใน ที.สี. (ไทย) 9/323-358/125-150 พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่กูฏทันตพราหมณ์ขณะประทับอยู่ในสวนอัมพลัฏฐิกา ใกล้หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อขาณุมัต ในแคว้นมคธ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารทรงพระราชทานหมู่บ้านนี้เป็น พรหมไทย (อ่านว่า พรม-มะ-ไท) แปลว่าของอันพรหมให้ คือของขวัญที่วิเศษที่สุด หมายถึงของพระราชทานที่พระเจ้าแผ่นดินทรงปูนบำเหน็จให้เป็นรางวัลเพื่อตอบแทนความดีความชอบ (พระธรรมกิตติวงศ์, 2551: 632) โดยพระราชทานพร้อมด้วยอำนาจเต็มที่ เช่น เมือง ที่ดิน บ้าน ส่วย

ลักษณะของพระสูตรนี้เป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ ระหว่างกูฏทันตพราหมณ์ผู้ถามและพระพุทธเจ้าผู้ตอบ กล่าวคือ กูฏทันตพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอคำอธิบายเกี่ยวกับการบูชามหายัญ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายถึงหลักการและวิธีการบูชามหายันต์ที่ถูกต้อง โดยนำเรื่องในอดีตของมหาราชพระองค์หนึ่งที่เคยทำพิธีบูชามหายัญนี้ได้ผลดีมาแล้ว มาตรัสเล่าให้ฟัง เมื่อกูฏทันตพราหมณ์ฟังแล้วมีความพึงพอใจต่อพระพุทธดำรัส จึงทูลถามถึงวิธีการที่อำนวยผลดียิ่งขึ้น ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอธิบายจนสิ้นความสงสัย

สาระสำคัญของพระสูตรนี้อยู่ที่พระพุทธดำรัสที่ทรงอธิบายถึงพิธีบูชามหายัญ 3 ประการ ซึ่งมีองค์ประกอบ 16 ประการ โดยยกเอาพิธีบูชามหายัญของพระเจ้ามหาวิชิตราชมาตรัสเล่าให้กูฏทันตพราหมณ์ฟังว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงมีพระราชทรัพย์มหาศาล มีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง ทรงทำสงครามได้ชัยชนะจนได้ครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล วันหนึ่งทรงประสงค์จะทำพิธีบูชามหายัญเพื่อความสุขสวัสดีแก่พระองค์เองและอาณาประชาราษฎร์ จึงทรงปรึกษากับพราหมณ์ปุโรหิตว่าจะทำอย่างไรดี ในเบื้องต้นพราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลคัดค้านว่า บ้านเมืองของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนามคือโจรผู้ร้ายคอยทำร้ายประชาชนด้วยการปล้นสะดม การกระทำเช่นนั้นไม่สมควร ควรทำการปราบโจรเสียก่อนและจะต้องปราบแบบถอนรากถอนโคน ซึ่งการปราบโจรที่ได้ผลดีนั้น ไม่ต้องจับคุมจองจำ เนรเทศ หรือประหารชีวิต เพราะไม่สามารถปราบให้หมดไปได้ พวกโจรที่เหลือก็จะกลับมาแก้แค้นและเบียดเบียนบ้านเมืองอีก แต่ให้ดำเนินการตามยุทธศาสตร์ 8 ขั้นตอน (พระครูเกษมธรรมสุนทร, 2561: 32-35) ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ส่งเสริมอาชีพแก่กลุ่มคนระดับล่าง ได้แก่ 1) การมอบพันธุ์พืชและอาหารแก่เกษตรกรผู้ขยันในการทำเกษตร 2)มอบเงินทุนแก่ราษฎรผู้ขยันในการค้าขาย 3)มอบอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการผู้ขยันในหน้าที่ราชการ เมื่อพระเจ้ามหาวิชิตราชทรงปฏิบัติตามคำแนะนำนี้โดยเคร่งครัด ปรากฏว่าได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง คือ พระราชทรัพย์เพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ บ้านเมืองไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านเรือนไม่ต้องปิดประตู อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้า

ขั้นตอนที่ 2 ขอความร่วมมือจากกลุ่มคนระดับบน ได้แก่ 1)กลุ่มเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับพระเจ้ามหาวิชิตราช 2)กลุ่มอำมาตย์ราชบริพารผู้ใหญ่ 3)กลุ่มพราหมณ์มหาศาล (พราหมณ์ผู้มีทรัพย์มาก) 4) กลุ่มคหบดีมหาศาล (คหบดีผู้มีทรัพย์มาก) เพื่อขอให้บุคคลเหล่านั้นรับทราบการพระราชพิธีและขอความเห็นชอบเข้าร่วมพิธีด้วย ซึ่งปรากฏว่าบุคคลเหล่านั้นได้ตอบรับการเข้าร่วมพิธีด้วยดี

ขั้นตอนที่ 3 ให้ตรวจสอบคุณสมบัติเจ้าของพิธีเมื่อกลุ่มคนระดับบน ได้แสดงความเห็นชอบและตอบรับในการเข้าร่วมพิธีแล้ว พราหมณ์ปุโรหิตจึงถวายคำแนะนำต่อไปว่า ให้มีการตรวจสอบคุณสมบัติเจ้าของพิธี คือ พระเจ้ามหาวิชิตราช ด้วยการอ้างตำราที่เชื่อถือกันมาช้านาน ดังนี้

ทรงมีพระชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายพระชนกและฝ่ายพระชนนี ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอด 7 ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล

ทรงมีพระรูปงดงามน่าดูน่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรหม มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก

ทรงเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง

ทรงมีกองทหารที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยกองทัพ 4 เหล่า อยู่ในระเบียบวินัย คอยรับพระบัญชา มีพระบรมเดชานุภาพดังจะเผาผลาญข้าศึกได้ด้วยพระราชอิสริยยศ

ทรงมีพระราชศรัทธา ทรงเป็นทายก ทรงเป็นทานบดีมิได้ทรงปิดประตู ทรงเป็นดุจโรงทานของสมณะพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพก และยาจก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอยู่เนือง ๆ

ทรงรู้เรื่องราวที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมานั้น ๆ ไว้มาก

ทรงทราบความหมายแห่งภาษิตที่ได้ทรงศึกษานั้นว่า นี่คือจุดมุ่งหมายแห่งภาษิตนี้

ทรงเป็นบัณฑิตมีพระปรีชาสามารถ ดำริเรื่องราวในอดีต อนาคต และปัจจุบันได้

ขั้นตอนที่ 4 ให้ตรวจสอบคุณสมบัติผู้อำนวยการพิธี จากนั้นจึงถวายคำแนะนำให้มีการตรวจสอบคุณสมบัติผู้อำนวยการพิธี คือ พราหมณ์ปุโรหิต ด้วยการอ้างตำราที่เชื่อถือกันมาช้านานเช่นเดียวกัน 4 ประการ ได้แก่ เป็นผู้มีชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอด 7 ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำมนตร์ รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งนิฆัณฑุศาสตร์ เกฏุภศาสตร์ อักษรศาสตร์ และประวัติศาสตร์ เข้าใจตัวบทและไวยากรณ์ ชำนาญโลกายตศาสตร์ และลักษณะมหาบุรุษ เป็นผู้มีศีล มีศีลที่เจริญ ประกอบด้วยศีลที่เจริญ เป็นบัณฑิตมีปัญญาเฉียบแหลมลำดับที่ 1 หรือที่ 2 ในบรรดาพราหมณ์ผู้รับการบูชา ปรากฏว่า ทั้งพระเจ้ามหาวิชิตราชและพราหมณ์ปุโรหิต ต่างก็มีคุณสมบัติครบถ้วนตามตำรา จึงเป็นอันได้องค์ประกอบของมหายัญครบทั้ง 16 ประการ ได้แก่ อนุมัติ 4 คุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตราช 8 และคุณสมบัติของพราหมณ์ปุโรหิต 4 ต่อมาพราหมณ์ปุโรหิตจึงกราบทูลอธิบายเหตุผลให้ทรงสบายพระทัยว่า ผู้เป็นเจ้าของพิธีบูชามหายัญที่มีองค์ประกอบ 16 ประการ อย่างนี้ จะไม่มีใครครหานินทาในภายหลังได้

ขั้นตอนที่ 5 ไม่ให้เสียดายทรัพย์ในการทำทาน

พราหมณ์ปุโรหิตได้ถวายคำแนะนำต่อไปว่า ในการประกอบพิธีบูชามหายัญนั้น ไม่ให้ทรงเดือดร้อนพระทัยอันเนื่องมาจากความเสียดายโภคสมบัติในเวลาบูชามหายัญ 3 วาระ คือ (1) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรากำลังจะสิ้นเปลือง (2) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรากำลังสิ้นเปลืองไป (3) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเราได้สิ้นเปลืองไปแล้ว

ขั้นตอนที่ 6 ให้ทานโดยไม่เลือกหน้า

พราหมณ์ปุโรหิตได้ถวายคำแนะนำต่อไปว่า ในการแจกทานนั้นจะมีทั้งคนดีและคนไม่ดีปะปนกันมาเพื่อรับทานจากพระองค์ ฉะนั้น จึงขอให้พระองค์ทรงวางใจให้เป็นกลาง โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง แต่ให้ทรงตั้งพระทัยเจาะจงว่าจะให้แก่คนดีเท่านั้น ซึ่งคนดีตามนัยพระสูตรนี้หมายถึง บุคคลที่งดเว้นจากอกุศลกรรมบถ 10 มีปาณาติบาต เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 7 ไม่ต้องเบียดเบียนคนและสัตว์ตลอดถึงสิ่งแวดล้อม

พราหมณ์ปุโรหิตได้ถวายคำแนะนำต่อไปว่า ในการทำพิธีบูชามหายัญนั้น ไม่ต้องฆ่าวัว แพะ แกะ ไก่ สุกร และสัตว์นานาชนิด และไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่าเพื่อเอามาทำหลักบูชายัญ และไม่ต้องตัดหญ้าคา ส่วนพวกทาสกรรมกรของพระเจ้ามหาวิชิตราชก็ไม่ต้องถูกบังคับให้ทำสิ่งที่ต้นไม้ต้องการ สิ่งที่ต้องใช้ในพิธีมีเพียงเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น

เมื่อพระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเตรียมการเสร็จตามขั้นตอนนั้นแล้ว พวกเจ้าผู้ครองเมือง พวกอำมาตย์ พวกพราหมณ์มหาศาล และพวกคหบดีมหาศาล ได้นำทรัพย์จำนวนมากมาถวายร่วมในพิธีนั้น แต่พระเจ้ามหาวิชิตราชไม่ทรงรับ กลับพระราชทานพระราชทรัพย์ให้แก่บุคคลเหล่านั้นอีกด้วย บุคคลทั้ง 4 พวก จึงได้จัดตั้งโรงทานขึ้นในทิศทั้ง 4 ของหลุมยัญ คือ พวกเจ้าผู้ครองเมืองตั้งโรงทานในทิศตะวันออก พวกอำมาตย์ในทิศใต้ พวกพราหมณ์มหาศาลในทิศตะวันตก และพวกคหบดีในทิศเหนือ แล้วทำการแจกทานไปพร้อม ๆ กับพระเจ้ามหาวิชิตราช

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนตามแนวกูฏทันตสูตรเป็นยุทธศาสตร์ในการแก้ปัญหาสังคมอันเนื่องมาจากโจรผู้ร้ายและความยากจน ด้วยการนำหลักพุทธธรรม และค่านิยมหรือวัฒนธรรมทางความเชื่อของสังคม มาผสมผสานเข้ากับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน เพื่อแก้ปัญหาชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างบูรณาการ สรุป แนวคิดเศรษฐกิจตามพระพุทธศาสนาปรากฏชัดใน กูฏทันตสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอธิบายแก่พราหมณ์ว่า การบูชามหายัญที่แท้จริงไม่ใช่พิธีกรรมสิ้นเปลือง แต่คือการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีธรรมาภิบาล โดยยกตัวอย่างพระเจ้ามหาวิชิตราชที่ทรงใช้แนวทาง 8 ขั้นตอนเพื่อสร้างความมั่นคงและความสุขแก่ประชาชน ได้แก่ การส่งเสริมอาชีพแก่กลุ่มฐานราก การสร้างความร่วมมือจากผู้นำ การตรวจสอบคุณธรรมของผู้นำและผู้จัดพิธี การให้ทานโดยไม่เสียดายทรัพย์ ให้ทานโดยไม่เลือกหน้า และไม่เบียดเบียนคน สัตว์ หรือธรรมชาติ ยุทธศาสตร์ดังกล่าวสะท้อนหลักพุทธธรรมในการพัฒนา คือ การขจัดความยากจน ความอยุติธรรม และความไม่สงบโดยเน้นความร่วมมือ ความเอื้อเฟื้อ และความเมตตา ผลที่เกิดขึ้นคือ บ้านเมืองสงบสุข ประชาชนอยู่ดีมีสุข และไม่มีโจรผู้ร้าย แนวคิดนี้จึงถือเป็นต้นแบบของเศรษฐกิจที่มีธรรมาภิบาล มุ่งเน้นการพัฒนาแบบยั่งยืน มีคุณธรรม และสร้างความเข้มแข็งจากภายในชุมชน โดยผสมผสานศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และการบริหารจัดการอย่างรอบคอบ เพื่อประโยชน์ร่วมกันของทั้งรัฐและประชาชน

การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในประเทศไทยระหว่างปี 2563–2568 ชี้ให้เห็นความก้าวหน้าในการประยุกต์ใช้หลักการทั้งในภาครัฐและท้องถิ่น แต่ยังคงมีช่องว่างระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ โดยเฉพาะด้านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของประชาชน หลักธรรมาภิบาล 6 ประการ (นิติธรรม คุณธรรม โปร่งใส มีส่วนร่วม รับผิดชอบ คุ้มค่า) และ 10 ประการ (เพิ่มประสิทธิผล ประสิทธิภาพ การตอบสนอง กระจายอำนาจ ความเสมอภาค มุ่งฉันทามติ) ถูกนำไปใช้ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานศึกษา แต่ยังขาดการบังคับใช้อย่างเป็นระบบ ความท้าทายหลัก ระบบราชการรวมศูนย์ การกักตุนอำนาจการตัดสินใจไว้ที่ส่วนกลาง ส่งผลให้ท้องถิ่นขาดความคล่องตัว วัฒนธรรมอุปถัมภ์ การเลือกปฏิบัติและระบบสายสัมพันธ์ในกระบวนการสรรหาบุคลากร ข้อจำกัดด้านเทคโนโลยี ระบบดิจิทัลสำหรับการเปิดเผยข้อมูลและการมีส่วนร่วมยังไม่ครอบคลุม

องค์ความรู้ที่ได้รับ

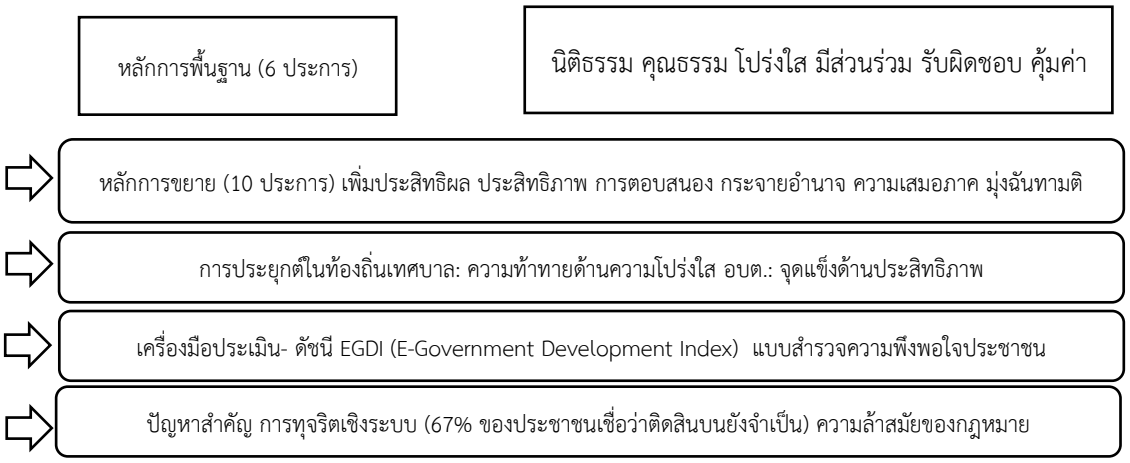

แผ่นภาพที่ 1 องค์ความรู้

การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในประเทศไทยยังคงเผชิญกับ ความเหลื่อมล้ำระหว่างกรอบนโยบายและปฏิบัติการ แม้มีกฎหมายรองรับเช่น พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 แต่การบังคับใช้ยังไม่ครอบคลุมทุกภาคส่วน งานวิจัยชี้ว่า ปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จประกอบด้วย 1)การสร้างวัฒนธรรมองค์กร: ผสมผสานหลักพุทธศาสนา (สังคหวัตถุ 4, อปริหานิยธรรม 7) กับหลักสากล (OECD Principles) 2)ระบบตรวจสอบถ่วงดุล: การจัดตั้ง "ศูนย์รับเรื่องร้องเรียนอิสระ" ที่ไม่ขึ้นกับโครงสร้างอำนาจเดิม 3)การออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วม: ใช้กลไกประชาพิจารณ์ดิจิทัล (Digital Public Hearing) ในขั้นตอนจัดทำงบประมาณท้องถิ่น มีทิศทางอนาคต บูรณาการ สำหรับระบบจัดซื้อจัดจ้าง และ AI ในการวิเคราะห์ข้อมูลเปิด มาตรการจูงใจ ให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีแก่องค์กรที่ผ่านการประเมินธรรมาภิบาลระดับ หลักสูตรเสริมสร้างจิตสำนึก: บรรจุเนื้อหาธรรมาภิบาลในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานและฝึกอบรมข้าราชการ

เอกสารอ้างอิง

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553). การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์. สร้างสรรค์, .

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.(2544). “แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม”.กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, .

ติน ปรัชญพฤทธิ์.(2550). การบริหารการพัฒนา: ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, .

ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์. (2558). กระบวนการสร้างความเชื่อมั่นและยอมรับของภาคประชาชนต่อการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภาคเหนือตอนบน: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ (เขียนร่วมกับ พิทยา พานทอง)

ประทีป วีรพัฒนนิรันดร์. (21 พฤษภาคม 2541). เศรษฐกิจชุมชน: ความหมาย ฐานคิด ... พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: บทบาททางศิลปวัฒนธรรมและการพัฒนาสู่ความยั่งยืน. วารสาร 2565: ออนไลน์)

พระครูเกษมธรรมสุนทร (กฤษณพล เขมธมฺโม).(2561). “การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวกูฏทันตสูตรของชุมชนตำบลวังสวาบ อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, .

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9, ราชบัณฑิต). (2551). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, .

มงคล ด่านธานินทร์. (2541). เศรษฐกิจชุมชนเชิงระบบ: หลักการและแนวการปฏิบัติในเศรษฐกิจ.

สังศิต พิริยะรังสรรค์. (2549). ทฤษฎีคอร์รัปชัน. กรุงเทพฯ: สานักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน. .

โสภณ สุภาพงษ์. (2541). เศรษฐกิจพอเพียงทางรอดสังคมไทย. (นิตยสารสารคดีครอบครัว (กันยายน) ,.

อัมพร สุคันธวณิชและศรีรัฐ โกวงศ์. (2555). มนุษย์และสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,.

Friedrich List. (1789-1846). was a prophet of social market economy, national economy and the infant-industry theory. (1789 – 1846)

พระพุทธศาสนากับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน
BUDDHISM AND HUMAN RIGHTS PROMOTING

พระครูสถิตธรรมาลังการ, ดร.[1], และเอกมงคล เพ็ชรวงษ์[2]
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
.Phrakhrusathitdhammalangkan (Thiangsang)[1] and Aekmongkol phetchawong[2]
Suphanburi Sri Suvarnabhumi Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: taorh3@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายความหมาย ลักษณะ และขอบเขตของสิทธิมนุษยชน ตลอดจนการเชื่อมโยงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยสิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ติดตัวมากับมนุษย์ (Inherent) มีความเป็นสากล (Universal) ไม่อาจถ่ายโอน (Inalienable) และไม่อาจแยกออกจากกัน (Indivisible) มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขและความเสมอภาคของมวลมนุษยชาติ ขอบเขตของสิทธิมนุษยชนแบ่งเป็น 2 ประการ ได้แก่ (1) สิทธิมนุษยชนโดยทั่วไป หมายถึง การปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค (2) สิทธิมนุษยชนโดยธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสรรพสิ่งที่เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต หลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น ศรัทธา เบญจศีล และเบญจธรรม เป็นแนวทางที่สนับสนุนสิทธิมนุษยชน เพื่อประโยชน์ 3 ประการ คือ อัตตัตถประโยชน์ ปรัตถประโยชน์ และอุภยัตถประโยชน์ ทั้งสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมต่างส่งเสริมการละเว้นความชั่ว ทำความดี เพื่อสันติสุขของตนและสังคมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

Abstract

This article aims to explain the meaning, characteristics, and scope of human rights, as well as their connection to the principles of Buddhism. Human rights are inherent, universal, inalienable, and indivisible, with the ultimate goal of ensuring the well-being and equality of all humankind. The scope of human rights can be divided into two aspects: (1) General human rights, which refer to equal treatment among individuals, and (2) Natural human rights, which concern the relationship between humans and all elements that support life. Buddhist principles such as faith, the Five Precepts, and the Five Virtues serve as guidelines that uphold human rights for threefold benefits: personal well-being (attattha), the well-being of others (parattha), and mutual well-being (ubhayattha). Both human rights and Buddhist principles promote refraining from wrongdoing and cultivating goodness for sustainable peace within oneself and society.

Keywords: Buddhism, Promotion of Human Rights.

บทนำ

สภาพการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน มีความแตกแยกทางความคิด โดยมีพื้นฐานมาจากการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีการแข่งขันกันด้านต่างๆ เช่น การแข่งขันกันทำธุรกิจการค้าการลงทุน ภาวะทางเศรษฐกิจที่กำลังพัฒนาจากพื้นฐานทางสังคมเกษตรเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม โดยมีระบบทุนนิยมสากลเป็นพื้นฐาน โลกกำลังให้ความสนในการปกครองในระบบประชาธิปไตย ที่ถือว่า ให้สิทธิกับมนุษย์ในสังคมมากที่สุดภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่เมื่อพวกเขาเหล่านั้นออกมาเรียกร้องสิทธอันจะพึงมีพึงได้ตามสิทธิที่ควรได้ ตามกลไกที่รัฐมอบให้ภายใต้รัฐธรรมนูญ “มนุษย์ทุกคนควรมีสิทธิประจำตัวไม่อาจถูกทำลายโดยอำนาจใดๆ ไม่ว่าอำนาจนั้นจะได้มาโดยชอบธรรมหรือไม่ก็ตาม” การเรียกร้องความชอบธรรมตาม สิทธิที่พึงมีพึงได้ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของมนุษยธรรมด้วย เพราะการเรียกร้องตามสิทธิของเรา อาจล่วงล้ำสิทธิของคนอื่น ดังนั้น ควรมีมาตรการในการควบคุมสิทธิทั้งสองด้านให้มีมาตรฐานเดียวกัน คานท์เชื่อว่า “หลักการอันเป็นปฐม หรือบ่อเกิดที่แท้จริงในการกระทำความดี หรือการประพฤติดีของมนุษย์นั้นคือ เหตุผล และได้อธิบายเพิ่มเติมว่าเป็นเพราะมนุษย์มีเหตุผลเกิดขึ้นมาพร้อมๆ กับหลักการในการกระทำของมนุษย์ มนุษย์จึงสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ดี อะไรคือสิ่งที่เลว อะไรถูกอะไรผิด” (Kant, 1964)

หลักมนุษยธรรมในพระพุทธศาสนาจะเป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกับการพัฒนามนุษย์โดยสมบูรณ์ เพราะเน้นถึงความเป็นตัวตนของตัวเอง สนับสบุนและส่งเสริมความสำคัญของมนุษย์ในสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแต่อย่างไรก็ตาม หลักคำสอนพื้นฐาน คือ ศีล 5 ธรรม 5 เพราะศีล 5 คือองค์ประกอบพื้นฐานในการดำเนินชีวิตให้ตั้งอยู่บนความชอบธรรมในสังคมมนุษย์ การศึกษาเปรียบเทียบหลักสิทธิมบุษยชนในระดับสากล กับหลักมนุษยธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาถึงความเหมือนและความต่างในแต่ละด้าน เพื่อนำมาเป็นรูปแบบอย่างและเป็นหลักในการสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม เพราะคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือคักดิ์ศรีความเป็นคนเป็นสิ่งที่ทุกคนมีติดตัวมาแต่กำเนิด โดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือแนวคิดอื่นๆ เผ่าพันธุ์ หรือสังคมทรัพย์สิน ถิ่นกำเนิด ดังนั้นสิทธิมนุษยชนจึงมีความหมายอย่างยิ่งสำหรับสังคมทุกสังคม หากสังคมใดไร้สิทธิมนุษยชนสังคมนั้นย่อมเต็มไปด้วย ความอยุติธรรม การเอารัดเอาเปรียบ การละเมิดสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานตลอดจนการทารุณกรรมโหดร้าย (คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมบุษยชนในประเทศไทย, 2527)

แนวคิดหลักที่ว่า “มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาเท่าเทียมกัน มนุษย์มีสิทธิบางประการที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดจนกระทั้งถึงแก่ความตาย สิทธิดังกล่าวได้แก่สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาคซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้และใครจะล่วงละเมิดมิได้หากมีการล่วงละเมิดก็อาจจะก่อให้เกิดอันตราย หรือกระทบกระเทือนเสื่อมเสียต่อสภาพของความเป็นมนุษย์”(สมชาย กษิดิประดิษฐ์, 2546)

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่สูงกว่าความเป็นมนุษย์ในแง่ที่ว่า หลักธรรมไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์มีสิทธิเพื่อมีชีวิตอยู่ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเท่านั้น หากแต่ความเป็นมนุษย์ควรมีเป้าหมายที่สูงส่งกว่า คือการมีศีลธรรมและการใช้ศีลธรรมในการดำรงตนอยู่ในสังคม การพัฒนาตนให้เกิดความหลุดพ้นจากโลกที่เรียกว่า “วัฏจัก” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2536) และพระพุทธศาสนาได้แบ่งหลักมนุษยธรรมสำหรับการใช้ปกครองเป็นระบบที่ชัดเจน ธรรมสำหรับผู้ปกครองในระบอบประชาธิปไตย คือ “อปริหานิยธรรม 3 ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมมีไว้เพื่อความเจริญงอกงามฝ่ายเดียวสำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง ได้แก่ หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม ไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติไว้ อันขัดต่อหลักการเดิม ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้

หลักสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนมีมาแต่เกิด มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเสมอภาคและอิสรภาพระหว่างมนุษย์ ตลอดจนเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันมีกรณีที่มนุษย์ใช้สิทธิมนุษยชนอย่างไม่ถูกต้อง การตีความหรือใช้สิทธิเหล่านี้ในทางที่ผิดนำไปสู่ความขัดแย้งและสงคราม เช่น การแข่งขันทางการเมืองและเศรษฐกิจ การสะสมอาวุธ รวมถึงปัญหาความไม่เสมอภาคทางสังคมที่เกิดจากลัทธิทุนนิยม เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว มนุษย์ควรปฏิบัติต่อกันด้วยความรัก ความเมตตา และใช้สติปัญญาพิจารณาการกระทำ เพื่อรักษาเสรีภาพของตนโดยไม่ละเมิดเสรีภาพของผู้อื่น อย่างไรก็ตาม ความดีหรือความชั่วของมนุษย์ขึ้นอยู่กับจิตใจ การใช้สิทธิมนุษยชนจึงอาจโน้มเอียงไปทางความดีหรือความชั่วตามสภาวะจิตใจของบุคคลนั้น

ดังนั้น การนำหลักสิทธิมนุษยชนไปใช้ควรปราศจากอคติและการแบ่งฝักฝ่าย และสามารถยึดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทางในการละเว้นความชั่วและมุ่งทำความดี

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน สิทธิมนุษยชนถือเป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนพึงมีในฐานะที่เป็นมนุษย์ แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนมีรากฐานมาจากสิทธิธรรมชาติ (Natural Rights) ซึ่งเป็นสิทธิที่มนุษย์พึงได้รับตั้งแต่เริ่มกำเนิด ในยุคแรกมนุษย์ยังอยู่ท่ามกลางธรรมชาติและต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด คล้ายกับสัตว์ แต่เมื่อมนุษย์มีการพัฒนา มีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ครอบครัว ชนเผ่า และรัฐ ปัญหาความไม่เป็นธรรม ความขัดแย้ง และความเอารัดเอาเปรียบเกิดขึ้น ทำให้มนุษย์ต้องการการคุ้มครองและสิทธิที่พึงมีแนวคิดสิทธิตามธรรมชาตินี้จึงเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน (เสน่ห์ จามริก,2545)

บรรเจิด สิงคะเนติ (2547) สิทธิมนุษยชน (Human Rights) หมายถึง สิทธิที่ทุกคนพึงมีโดยธรรมชาติ ซึ่งรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายของประเทศมุ่งที่จะคุ้มครอง โดยไม่แบ่งแยกว่า บุคคลนั้นจะเป็นของชาติใด เชื้อชาติใด หรือศาสนาใด ตราบใดที่บุคคลนั้นอยู่ภายใต้เขตอำนาจของรัฐนั้น ๆ สิทธิและเสรีภาพเหล่านี้เป็นคุณสมบัติประจำตัวของมนุษย์ทุกคน เกิดขึ้นตามธรรมชาติและมีอยู่ตั้งแต่ก่อนที่จะมีรัฐ สิทธิประเภทนี้ ได้แก่ สิทธิในชีวิตและร่างกาย เสรีภาพทางศาสนา และสิทธิพื้นฐานอื่น ๆ ที่มนุษย์พึงมี

ชะวัชชัย ภาดิณธุ (2548) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สิทธิมนุษยชน หมายถึง สิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความเท่าเทียมกันในแง่ศักดิ์และสิทธิ เพื่อดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ สีผิว เพศ อายุ ภาษา ศาสนา และสถานภาพทางกายและสุขภาพ รวมทั้งความเชื่อทางการเมือง หรือความเชื่ออื่นๆ ที่ขึ้นกับพื้นเพทางสังคม ชาติกำเนิด สิทธิทางสถานะ และการครอบครองทรัพย์สิน ความเป็นจริงเหล่านี้หากไม่เป็นไปตามสิทธิขั้นพื้นฐาน ย่อมทำให้เกิดการเรียกร้องขึ้นในด้านศีลธรรมว่าเป็นสิทธิที่มีมาแต่กำเนิดไม่สามารถถ่ายโอนให้กันได้” (ชะวัชชัย ภาติณธุ, 2548)

สิทธิมนุษยชน คือ จุดเริ่มต้นของสันติภาพของโลกมนุษย์ เพราะมนุษยชาติที่เกิดมาในโลก “ย่อมมีสิทธิและหน้าที่โดยธรรมชาติด้วยกันทุกคน นอกจากสิทธิและหน้าที่โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ยังมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายอีกมากมาย ซึ่งในกรณีนี้จะศึกษาได้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายรัฐธรรมนูญ และสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลแห่งสหประชาชาติตลอดจนสิทธิและหน้าที่ทางศีลธรรม สิทธิและหน้าที่จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สิทธิของบุคคลคนหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของบุคคลอีกคนหนึ่ง ที่ใดมีหน้าที่ ที่นั้นย่อมมีสิทธิควบคู่กันไป” (สำเนียง ยอดคีรี, 2544)

ความสำคัญของหลักสิทธิมบุษยชน มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาเท่าเทียมกัน “มนุษย์มีสิทธิบางประการที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดจนกระทั่งถึงแก่ความตาย สิทธิดังกล่าวได้แก่สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาคซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้และใครจะล่วงละเมิดมิได้ หากมีการล่วงละเมิดก็อาจจะก่อให้เกิดอันตราย หรือ กระทบกระเทือนเสื่อมเสียต่อสภาพของความเป็นมนุษย์”

1) มนุษย์ชนทุกคนเกิดมาแล้วย่อมมีสิทธิในตนเอง สามารถปกป้องตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่สมควรที่บุคคลอื่นจะถือสิทธิ ครอบครอง ซื้อขายใช้แรงงานกดขี่ทรมาน หรือการลงโทษด้วยวิธีการที่โหดร้าย

2) มนุษย์เป็นสัตว์สังคม คือชอบอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นพวก มีอิสระ สร้างสรรค์ผลงาน พัฒนาศักยภาพของตนเอง

3) มนุษย์มีเกียรติภูมิที่เกิดเป็นมนุษย์ มีคุณค่าในตนเอง มีความภาคภูมิใจ ไม่ควรเหยียดหยามบุคคลอื่นด้านชื่อเสียง เกียรติยศ การประจานต่อสาธารณชนให้เสื่อมเสียเกียรติยศชื่อเสียง ดังนั้น กฎหมายจึงต้องคุ้มครองป้องกันสิทธิของบุคคล เกียรติยศ ชื่อเสียง

4) มนุษย์ทุกคนเกิดมามีฐานะไม่เท่าเทียมกันศักยภาพไม่เท่าเทียมกันแม้ถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ผิวกาย สุข สถานภาพทางสังคม การศึกษาไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้น บุคคลพึงได้รับการคุ้มครองจากรัฐในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐ (สมชาย กษิดิประดิษฐ์, 2548)

สิทธิมนุษยชนแบ่งย่อออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) สิทธิทางกฎหมาย หรือ อำนาจหรือประโยชน์ที่บุคคลที่จะได้รับ การรับรองและคุ้มครองโดยกฎหมาย (2) สิทธิทางธรรม เป็นลักษณะเอกเทศไม่ขึ้นกับกฎเกณฑ์ของสังคมหรือสถาบันใดแต่ยังอยู่ในอุดมคติและความสำนึกของมนุษย์

สรุปว่า สิทธิมบุษยชน เป็นเรื่องทางอุดมการณ์ที่มนุษย์ยังต้องพยายามต่อสู้ดิ้นรนให้มีการรับรองและคุ้มครองตามความเป็นจริง ถึงแม้จะดูว่าสิทธิมบุษยชนนั้นก็มีอำนาจอยู่ในตัวเช่นกัน ได้แก่ ความรู้สึกผิดชอบของมนุษย์ หรือทางจริยธรรมที่มนุษย์ตระหนักว่า สิทธิมนุษยชนน่าจะเป็นมาตรฐานขั้นต่ำสุดที่มนุษย์ควรปฏิบัติต่อกันหรือเป็นหน้าที่ที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อมนุษยชาติร่วมโลกอันเป็นรากฐานแห่งเสรีภาพและสันติภาพของโลก

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชน

พระพุทธศาสนาเป็นแนวทางที่นำไปสู่การปฏิรูปสังคมให้เกิดเสรีภาพและความยุติธรรม โดยมุ่งเน้นการหลุดพ้นจากอำนาจของธรรมชาติและการครอบงำของอภิสิทธิ์ชน เสรีภาพที่แท้จริงมาจากภายในตัวมนุษย์และความสัมพันธ์กับผู้อื่น ไม่ใช่เพียงการแสวงหาความต้องการภายนอก ซึ่งตรงข้ามกับการใช้สิทธิมนุษยชนในปัจจุบันที่อาจถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเน้นความรู้และการตื่นรู้ตนเองเป็นขั้นตอนสำคัญสู่การหลุดพ้น การบรรลุความสมบูรณ์ของมนุษย์เกิดขึ้นโดยไม่แบ่งแยกชนชั้น เชื้อชาติ หรือเพศ และเน้นความพอประมาณตามทางสายกลางเพื่อดับทุกข์ การหลุดพ้นต้องอาศัยความพยายามและกรรมของแต่ละบุคคล โดยไม่ต้องพึ่งการบังคับหรือควบคุมจากภายนอก พระพุทธศาสนาเสนอเส้นทางสู่เสรีภาพและความสมบูรณ์ของมนุษย์ผ่านการรู้จักตนเอง การพัฒนาคุณธรรม และการดำรงชีวิตอย่างพอประมาณและไม่ยึดมั่นในตัวตน หลักความหลุดพ้นเป็นแนวความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนของทฤษฎีวิวัฒนาการที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา แต่พุทธศาสนามองได้ไกลและลึกซึ้งกว่าโดยมองเข้าไปถึงความหลุดพ้นจากตัวตนที่เป็นอนิจจังไปสู่ตัวตนที่แท้จริงไม่เพียงแต่หลุดพ้นจากการครอบงำภายนอกเท่านั้น จึงถือได้ว่าพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการดำรงชีวิตที่มีคุณค่าและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง หากเรานำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนามาปรับใช้ควบคู่กับหลักเกณฑ์สิทธิมนุษยชนที่มีอยู่คงทำให้มนุษย์สามารถรักษาสิทธิและเสรีภาพของตนได้โดยไม่กระทบสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่นซึ่งการปฏิบัติต่อกันโดยเคารพซึ่งกันและกันนี้จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ของสิทธิมนุษยชนที่ต้องการให้สังคมโลกเกิดสันติภาพและความเจริญก้าวหน้าขึ้นในสังคมระหว่างประเทศในท้ายที่สุด การทำความเข้าใจให้ลูกต้องตามหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ทั้งระดับโลกียธรรมและโลกุตรธรรมย่อมเอื้ออำนวยเกิดความรู้และความเข้าใจอันนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการอยู่

ร่วมกันอย่างสันติสุขความรู้ และความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมสิทธิมบุษยชน มีกระบวนการ ดังนี้

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ได้มีการบันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่

1) พระวินัยปิฎก คัมภีร์ว่าด้วยวินัย คือศีลของภิกษุ ภิกษุณี มีเรื่องเล่าประวัติความเป็นมาที่ทรงบัญญัติวินัยอย่างละเอียด นอกจากนั้นยังมีเรื่องเกี่ยวกับข้อประพฤติปฏิบัติ และวิธีดำเนินการในการบริหารคณะสงฆ์โดยพิสดาร

2) พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ว่าด้วยพระสูตร คือ คำเทศนาสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และพระสาวก มีเรื่องราวประกอบมาก รวมทั้งรายละเอียดแห่งการที่จะทรงโต้ตอบกับนักบวชแห่งศาสนาอื่นและผู้ที่มาซักถามมีกล่าวถึงภูมิประเทศเหตุการณ์ บุคคลและกาลเวลาพลอยให้ได้ประโยชน์ในการศึกษาชีวิต ของชาวอินเดียในครั้งนั้น

3) อภิธรรมปิฎก คัมภีร์ว่าด้วยอภิธรรม กล่าวถึงเนื้อธรรมะล้วนๆ ไม่มีภูมิประเทศ เหตุการณ์ บุคคลและกาลเวลา เข้ามาประกอบด้วย (วิ.ป. (ไทย). ๘/๘๒๖/๒๒๔.)

หลักธรรมส่วนใหญ่มีอยู่ในพระสุตตันตปิฎกกับพระอภิธรรมปิฎก มีบางส่วนรวมอยู่ในพระวินัยปิฎก หลักธรรมเป็นคำสอนที่เรียกกันทั่วไปว่า พระธรรม ซึ่งต่างจากพระวินัย เพราะ “พระวินัยเป็นหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นระเบียบปฏิบัติของ พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่รวมกันเป็นสังคมและมีวิถีชีวิตต่างจากฆราวาสจึงต้องมีระบบระเบียบปฏิบัติให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมซึ่งไม่ได้เป็นเรื่องที่มีอยู่ตามธรรมชาติ” (สุนทร ณ รังสี, 2543)

หลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่นำมาสั่งสอนนั้นมีความหมายรวมทั้งส่วนที่เป็นสัจธรรม คือ ความจริงและ จริยธรรม คือ หลักปฏิบัติ เพื่อให้เข้าถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติและ ความจริงสูงสุด อันทำให้ทุกข์ทั้งปวงดับไปโดยสิ้นเชิง ดังนั้น หลักธรรมในพระพุทธศาสนาจึงมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ “ส่วนที่หนึ่งเป็นอภิปรัชญาที่กล่าวถึงความจริงของจักรวาลของโลกของสรรพสิ่งและของมนุษย์ กล่าวถึงธรรมชาติ กฎของธรรมชาติ” (สุวัฒน์จันทรจำนง, 2540)

ส่วนที่สองเป็นจริยศาสตร์ ที่สอนให้มนุษย์เข้าใจความหมายของชีวิต สอน ให้มนุษย์รู้จักดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ของตนเองและของผู้อื่นด้วยความไม่ประมาทสอนให้รู้จักใช้ชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติสอดคล้องกับธรรมชาติโดยเน้นในเรื่องของกรรมการประพฤติตนและความเพียรพยายามโดยสอนให้มนุษย์แสวงหาคำตอบในการแก้ปัญหาด้วยตนเองหลักธรรมที่พระพุทธองค์ ทรงตรัสรู้มีความสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ 3 ประการ 1) พระปัญญาคุณ ในการที่ทรงเป็นพระสัพพัญญู 2) พระวิสุทธิคุณ ที่ทรงปราศจากกิเลสอย่างสิ้นเชิงอันหมายถึง ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่นและผู้เบิกบานพร้อมทั้งปลุกชาวโลกให้รู้ให้ตื่นและให้เบิกบานปราศจากความหลับใหล คือ กิเลสตัณหา 3) พระมหากรุณาธิคุณ ที่มีต่อทวยเทพยดา มวลมนุษย์และสรรพสัตว์น้อยใหญ่ (มหามกุฏราชวิทยาลัย,2538)

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้สรรพสัตว์ดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุข 3 ระดับคือ

1) ระดับต้น (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) คือ ประโยชน์ปัจจุบัน พระพุทธเจ้าสอนให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์สุขตามสมควรแก่ อัตถะภาพและขีดความสามารถที่พึงมี เช่น ความมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคเบียดเบียนมีหน้าที่การงาน อาชีพสุจริต เลี้ยงตัวได้ มีสถานภาพ เป็นที่ยอมรับของสังคม รักษาครอบครัววงศ์ตระกูล ให้เป็นที่ น่านับถือ

2) ระดับกลาง (สัมปรายิกัตถะ) คือ ประโยชน์เบื้องหน้า ทรงสอนให้มนุษย์มุ่งในประโยชน์สุขขั้นสูงขึ้นด้วยการพัฒนาทาง จิตใจ ให้อยู่เหนือโลกธรรมทั้งหลายอันจะยังประโยชน์ทางจิตใจให้เกิดความสงบสุข

แก่ตนเองต่อไปในกาลข้างหน้า เช่น การมีความอบอุ่นใจด้วยศรัทธาในหลักธรรม มีความภูมิใจในชีวิตที่สะอาดด้วยความประพฤติสุจริต อิ่มใจในชีวิตที่มีคุณค่า ที่ได้เสียสละทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น มั่นใจในความสามารถแก้ปัญหาชีวิตโล่งใจว่าได้ทำความดีไว้แล้วเพื่อประโยชน์ในกาลข้างหน้า

3) ระดับสูง (ปรมิตถะ) คือ ประโยชน์อย่างยิ่งทรงสอนให้มนุษย์ มุ่งแสวงหาประโยชน์ขั้นสูงสุด เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงด้วยการบำเพ็ญภาวนาให้จิตเข้าสู่ความ สะอาด สว่าง สงบ แห่งมรรคผล นิพพาน

ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต กายใจไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่ผันแปรอยู่เป็นประจำละความยึดมั่นถือมั่น รักษาใจให้ปลอดโปร่ง แจ่มใส สดชื่น เบิกบาน อยู่ตลอดเวลา ดำเนินชีวิตไปด้วยปัญญา (ขุ.จู. (ไทย)๓๐/๖๗๓/๒๖๑-๒๖๒.)

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้มนุษย์เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกัน โดยถือเอาวรรณะเป็นเครื่องแบ่งขั้นวรรณะกันอย่างรุนแรง พระองค์ทรงสอนให้เลิกคิดในเรื่องขั้นวรรณะโดยสิ้นเชิง ในสีลวีมังสชาดกว่า “ชาติและวรรณะเป็นของเปล่า ศีลต่างหากที่เป็นของสูงสุด ล้าไม่มีศีลแล้ว “สุตะ” จะไม่มีประโยชน์อะไรในกัณณกตถลสูตรทรงตรัสว่า วรรณะทั้ง 4 คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์และสูตร ล้ามีคุณธรรมแล้วก็เชื่อว่าเสมอกันเรื่องความเสมอภาคนี้ปรากฏให้เห็นชัดแจ้งในเรื่องธรรมวินัย คือภิกษุในบวชก่อนจะได้รับความเคารพจากผู้บวชทีหลัง แม้ผู้บวชทีหลังจะเกิดในสกุลหรือวรรณะที่สูงกว่าก็ตาม ตัวอย่าง ในสมัยพุทธกาลก็เช่นพระราหุลซึ่งเป็นพระราชโอรส เมื่อบวชเป็นสามเณรก็ต้องให้ความเคารพแก่ผู้บวชก่อนเช่นกัน(ม.อุ. (ไทย) ๑๓/๒๓๐/๕๑๗.)

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาทำให้ทราบว่า เป็นหลักการปฏิบัติที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่หลายระดับแห่งการเข้าถึง ตามความรู้ความสามารถทางสติปัญญาของแต่ละบุคคล และประโยชน์สุขใน 3 ระดับที่กล่าวมานั้น จะมีความสอดคล้องกลมกลืนกัน สนับสนุนกันจากระดับต้นไปสู่ระดับกลางหนุนเนื่องไปสู่ระดับสูง ตามลำดับ ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนพัฒนาตนตามหลักการและแนวทางแห่งธรรมนั้น ก็เพื่อให้เกิดประโยชน์ใน 3 อย่าง ได้แก่ 1) อัตตัตถประโยชน์ ประโยชน์ส่วนตน 2) ปรัตถประโยชน์ ประโยชน์ของผู้อื่น 3) อุภยัตถประโยชน์ ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งสองฝ่าย (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๒๖๑-๒๖๒.)

สรุป หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงเป็นแนวปฏิบัติที่ถือได้ว่า เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มากโดยไม่มีประมาณไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ฐานะทางสังคมภาษาและศาสนาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญลึกซึ้งตามแนวธรรม และแนวปฏิบัติ ตลอดถึงผลของการปฏิบัติตามแต่ละระดับของหลักธรรมนั้น ซึ่งการศึกษาในบทนี้เป็นการนำเสนอ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมสิทธิมบุษยชน ทำให้มวลมนุษย์เกิดความเห็นใจกัน มีความเป็นมิตรกัน และช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นหลักคุณธรรมอันดีที่มีในจิตใจของผู้ที่ชื่อว่ามนุษย์

องค์ความรู้ที่ได้

สิทธิมนุษยชนและการเชื่อมโยงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ความหมายของสิทธิมนุษยชน สิทธิที่ติดตัวมากับมนุษย์ มีความเป็นสากล ไม่สามารถถ่ายโอน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขและความเสมอภาคของมวลมนุษยชาติ ขอบเขตของสิทธิมนุษยชน สิทธิมนุษยชนโดยทั่วไป การปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค สิทธิมนุษยชนโดยธรรม ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสรรพสิ่งที่เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สนับสนุนสิทธิมนุษยชน ศรัทธา เบญจศีล เบญจธรรม ประโยชน์ของการสนับสนุนสิทธิมนุษยชนด้วยหลักธรรม อัตตัตถประโยชน์ (ประโยชน์ต่อตนเอง) ปรัตถประโยชน์ (ประโยชน์ต่อผู้อื่น) อุภยัตถประโยชน์ (ประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม) การบูรณาการสิทธิมนุษยชนและหลักธรรม ส่งเสริมการละเว้นความชั่ว ทำความดี ส่งเสริมสันติสุขของตนเองและสังคมอย่างยั่งยืน

บทสรุป

สิทธิมบนุษยชน คือ สิทธิความเป็นมนุษย์หรือสิทธิในความเป็นคนอันเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนที่เกิดมามีสิทธิติดตัวมาตั้งแต่เกิด สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ไม่สามารถโอนให้แก่กันได้และไม่มีบุคคล องค์กรหรือแม้แต่รัฐสามารถล่วงละเมิดความเป็นมนุษย์นี้ได้ สิทธิในความเป็นมนุษย์เป็นของทุกคนไม่เลือกว่าจะมีเชื้อชาติแหล่งกำเนิด เพศ อายุ สีผิว ที่แตกต่างกันหรือ ยากดีมีจนหรือเป็นคนพิการ สิทธิมนุษย์ไม่มีพรมแดน ไม่มีความแตกต่างใดๆ หมายถึง สิทธิต่างๆ ที่มนุษย์แต่ละคนได้มาเริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย และทุกคนสามารถปฏิบัติตามสิทธิมนุษยชนไดโดยชอบธรรมถูกต้องตามบทบัญญัติต่างๆ ที่ตราขึ้นในสังคมโลก มนุษย์ส่วนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่มุ่งส่งเสริมคุณธรรมให้มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์เป็นหลักธรรมที่คุ้มครองโลกให้มวลหมู่มนุษย์พบกับความสุขในการดำเนินชีวิตอย่างมีอิสรเสรี เพราะเป็นหลักธรรมที่ประกอบด้วยหลักธรรมขั้นพื้นฐานขั้นกลางและขั้นสูงสุด เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมสันติภาพในมวลหมู่มนุษย์และมีจุดมุ่งหมายที่สูงขึ้นไปอีก คือ มุ่งไปสู่โลกุตรธรรม คือ พระนิพพาน หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีพื้นฐานจากความต้องการพันทุกข์มีขอบเขต ระดับและการปฏิบัติที่ชัดเจน รวมทั้งมีผลหรือจุดหมายปลายทางที่ครอบคลุมชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์สิ่งแวดล้อม ส่วนหลักสิทธิมบุษยชนแม้ว่าจะเน้นเพื่อความเสมอภาค ความเท่าเทียม ความปรองดองสามัคคีของผู้คนในสังคม เป็นด้น ก็มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติเช่นกัน ซึ่งถ้ามนุษย์สามารถปฏิบัติตามก็จะบรรลุผลที่พึงประสงคในระดับปัจจุบันได้ โดยในการทำงานใดๆก็ตามปัญหาย่อมเกิดเสมอ แต่เมื่อพบปัญหาสิ่งที่สำคัญที่สุดเราจะต้อง “รับมือ” กับปัญหาอย่างมีสติ และ ที่สำคัญต้องยึดหลักธรรม ข้อคิดบางประการมาประยุกต์ใช้ได้ และมีสติอยู่เสมอเพราะสติจะเป็นพลังงานที่มีสภาวธรรมที่สามารถระลึกได้ นึกได้ไม่ลืม นอกจากนี้สติยังเป็นตัวชี้วัดผลงานของจิต ถ้าจิตมีกำลังของสติเพิ่มมากขึ้นจนถึงความตั้งมั่น จนเกิดสมาธิแน่วแน่จะเกิดปัญหาเห็นแจ้ง (บุรัญชัย จงกลบี, 2558)

ฉะนั้น หากต้องการปฏิบัติตามหลักสิทธิมบุษยชนให้สมบูรณ์และชัดเจนกว่านี้นั้นควรนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาประยุกต์ใช้ร่วมกัน เพราะทั้ง 2 หลักการก็ล้วนมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มนุษย์กับสรรพสัตว์และสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ทั้งนั้นก็มิใช่อะไรอื่น ก็เพื่อดับทุกข์ แก้ไขปัญหาของชีวิตในด้านต่างๆ ของมวลมนุษยชาตินั้นเอง แม้ว่าหลักการวิธีการแนวทางต่างๆ จะมีแตกต่างกันบ้าง ก็ถือเสียว่าเป็นเรื่องที่ดีที่จะได้ศึกษาสิ่งที่ดีที่สุด พร้อมทั้งการปฏิบัติตามหลักการของทั้ง 2 ก็นับได้ว่ามีผลที่เป็นสุข สันติในชีวิตสังคมและโลกมนุษย์ได้อย่างแน่นอน

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย. (2527). สิทธิราษฎรไทย. กรุงเทพมหานคร : คล็ดไทย.

ชะวัชชัย ภาติณธุ. (2548). กระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.

บรรเจิด สิงคะเนติ. (2547). หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญชน.

บุรัญชัย จงกลบี. (2558). หลักศีล ข้อธรรม ที่สำคัญในการทำงาน. วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน).

พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตฺโต. (2536). พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2538). วิปัสสนากัมมัฏฐานหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก. พิมพ์ครั้ง ที่ 22. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิตต์พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมชาย กษิดิประดิษฐ์. (2546). สิทธิมนุษยชน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สำเนียง ยอดคีรี. (2544). จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุนทร ณ รังษี. (2543). พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวัฒน์ จันทรจำนง. (2540). ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.

เสน่ห์ จามริก. (2545). พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.

Kant. Immanuel. Paton. HJ. translator. (1964). Groudwork of the Metaphysic of Morals. New York : Happer& Row. 1964.

ปัญญาประดิษฐ์ (AI) กับการปฏิรูปการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21

ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) AND TEACHING AND LEARNING REFORM IN THE 21ST CENTURY

พระศิริเทพ ธมฺมวโร (ศิริรัตนตรัย)[1], ศักดิ์ดา งานหมั่น[2],
พระวิเทศพรหมคุณ[3] และสุรชัย แก้วคูณ[4]
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phra Sirithep Thammawaro (Sirirattanatrai)[1], Sakda Nganman[2]
Phra Widesbrommakun[3], and Surachai Kaewkoon[4]
Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: sakda.ngan@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ในการขับเคลื่อนการปฏิรูปการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเทคโนโลยีและสังคม โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานของ AI และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้อง เช่น Machine Learning และระบบแนะนำอัจฉริยะ จากนั้นจึงวิเคราะห์ลักษณะของการศึกษาในยุคใหม่ ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้เฉพาะบุคคล และการใช้ข้อมูลเพื่อพัฒนาการสอน AI มีศักยภาพในการเสริมสร้างประสิทธิภาพการเรียนรู้ เช่น การปรับเนื้อหาตามความสามารถผู้เรียน การวัดผลแบบเรียลไทม์ และการช่วยเหลือครูในการวางแผนการสอน อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดด้านจริยธรรม ความเป็นส่วนตัว และความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี บทความจึงเสนอแนวทางการบูรณาการ AI อย่างยั่งยืนในระบบการศึกษาไทย ทั้งด้านการเตรียมความพร้อมของบุคลากร การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการกำหนดนโยบายที่ชัดเจน เพื่อให้ AI กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต และการสร้างทักษะที่จำเป็นสำหรับอนาคต

คำสำคัญ: ปัญญาประดิษฐ์, การปฏิรูป, การเรียนการสอน, ศตวรรษที่ 21

Abstract

This academic article aims to study and analyze the role of artificial intelligence. Artificial Intelligence (AI) to drive teaching and learning reform in the 21st century, which is an era of rapid technological and social change. It starts by understanding the basic concepts of AI and related technologies such as machine learning and intelligent recommendation systems, and then analyzes the characteristics of modern education that focuses on learners, personalized learning, and the use of data to improve teaching . Real-time measurement and assisting teachers in teaching planning. However, there are still ethical limitations. Privacy and disparities in access to technology Therefore, the article proposes guidelines for the sustainable integration of AI in the Thai education system. AI will become a key tool in advancing lifelong learning and building the skills needed for the future.

Keywords: Artificial Intelligence, Reform, Teaching, 21st Century

บทนำ

ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีบทบาทสำคัญในการเตรียมผู้เรียนให้พร้อมรับมือกับความท้าทายที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในโลกยุคใหม่ การเปลี่ยนแปลงทางประชากรศาสตร์ การปฏิวัติเทคโนโลยี และความต้องการความเท่าเทียมในระดับโลก เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้ระบบการศึกษาต้องปรับตัวเพื่อสร้างความยืดหยุ่นและตอบสนองความหลากหลายของผู้เรียน มีความจำเป็นในการปรับตัวของระบบการศึกษา ความหลากหลายของเส้นทางอาชีพและความใฝ่ฝันส่วนบุคคล ระบบการศึกษาต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับเป้าหมายและความต้องการเฉพาะของผู้เรียนแต่ละคน ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา หลายประเทศยังเผชิญกับปัญหาการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งส่งผลต่อโอกาสในการสร้างอนาคตที่มั่นคงสำหรับเยาวชน ทักษะที่จำเป็นสำหรับอนาคต ทักษะเชิงคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ และการทำงานร่วมกันเป็นสิ่งสำคัญที่ระบบการศึกษาต้องปลูกฝังเพื่อเตรียมผู้เรียนให้พร้อมรับมือกับปัญหาระดับโลก (Mark Anthony Llego, 2568)

บทบาทของเทคโนโลยีและ AI ในการปฏิรูปการศึกษา กล่าวถึง AI กับการเรียนรู้ส่วนบุคคล ปัญญาประดิษฐ์ช่วยให้เกิดระบบการเรียนรู้แบบปรับตัว (Adaptive Learning) ที่สามารถวิเคราะห์ข้อมูลผู้เรียนแบบเรียลไทม์ เพื่อปรับเนื้อหาและวิธีการสอนให้เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะบุคคล อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือช่วยสอนอัจฉริยะ ระบบติวเตอร์อัจฉริยะ (Intelligent Tutoring Systems) ใช้ AI ในการให้คำแนะนำและสนับสนุนผู้เรียนแบบเฉพาะเจาะจง ช่วยแก้ไขจุดอ่อนและเสริมสร้างความเข้าใจในเนื้อหาที่ซับซ้อน และลดช่องว่างทางเทคโนโลยี แพลตฟอร์มออนไลน์และ AI ช่วยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาสำหรับกลุ่มคนที่เคยถูกกีดกัน เช่น ผู้พิการ หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล (จิรกร ฐาวิรัตน์, 2568)

การสร้างระบบการศึกษาที่ตอบโจทย์ศตวรรษที่ 21 ความยืดหยุ่นและความเป็นส่วนตัว การใช้โมเดลเช่นโปรแกรมแบบโมดูล (Modular Programs) และใบรับรองแบบสะสม (Stackable Credentials) ช่วยให้ผู้เรียนสามารถปรับเส้นทางการศึกษาได้ตามเป้าหมายส่วนตัว และส่งเสริมทักษะชีวิต ระบบการศึกษาต้องมุ่งเน้นไปที่การปลูกฝังทักษะชีวิต เช่น การคิดเชิงวิพากษ์ การทำงานร่วมกัน และจริยธรรม เพื่อสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพและมีจิตสำนึกต่อสังคม ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การศึกษาไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ แต่เป็นกระบวนการที่ช่วยสร้างทักษะ ความคิด และคุณค่าใหม่ๆ ที่จำเป็นต่อการอยู่รอดและเติบโตในโลกยุคใหม่ เทคโนโลยี โดยเฉพาะ AI จึงเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนระบบการศึกษาให้ก้าวหน้าไปพร้อมกับยุคสมัย

ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี AI กับบทบาทในสังคม ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ได้กลายเป็นหนึ่งในเทคโนโลยีที่ทรงอิทธิพลที่สุดในศตวรรษที่ 21 โดยมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต การทำงาน และการสื่อสารของมนุษย์ AI ไม่เพียงแค่พัฒนาความสามารถทางเทคนิค แต่ยังส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อสังคมในหลากหลายด้าน เช่น ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี AI ประกอบด้วย 1) การเรียนรู้เชิงลึก (Deep Learning) คือ เทคโนโลยีนี้ช่วยให้ระบบ AI สามารถวิเคราะห์ข้อมูลจำนวนมหาศาลและตัดสินใจได้อย่างแม่นยำ เช่น การจดจำภาพและเสียง รวมถึงการประมวลผลภาษาธรรมชาติ (NLP) 2) การประมวลผลภาษาธรรมชาติ (NLP) คือ NLP ช่วยให้ AI เข้าใจและโต้ตอบกับภาษามนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดผู้ช่วยเสมือน เช่น Siri และ ChatGPT ที่ช่วยเพิ่มความสะดวกในชีวิตประจำวัน 3) การมองเห็นด้วยคอมพิวเตอร์ (Computer Vision) คือ เทคโนโลยีนี้ถูกนำไปใช้ในระบบการจดจำใบหน้า การวิเคราะห์ภาพทางการแพทย์ และรถยนต์ไร้คนขับ ซึ่งช่วยเพิ่มความปลอดภัยและประสิทธิภาพ บทบาทของ AI ในสังคม ประกอบด้วย 1) การปฏิรูปอุตสาหกรรม คือ AI มีบทบาทสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพในอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น การผลิต การขนส่ง และการเงิน โดยช่วยลดต้นทุนและเพิ่มคุณภาพของบริการ 2) การศึกษา คือ AI ช่วยสร้างระบบการเรียนรู้แบบปรับตัวที่

ตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะบุคคล ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน 3) สุขภาพ คือ AI ถูกนำมาใช้ในการวินิจฉัยโรคและวางแผนการรักษาแบบเฉพาะบุคคล รวมถึงการวิจัยทางชีวการแพทย์เพื่อค้นหายาใหม่ๆ 4) การสร้างเนื้อหา คือ Generative AI ช่วยสร้างเนื้อหาที่มีคุณภาพสูง เช่น ภาพ วิดีโอ และข้อความ ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ในวงการบันเทิงและออกแบบ AI เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยส่งเสริมความสะดวก ความปลอดภัย และประสิทธิภาพในหลากหลายด้าน อย่างไรก็ตาม การพัฒนา AI อย่างรับผิดชอบและมีจริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้เทคโนโลยีนี้สามารถสร้างอนาคตที่ยั่งยืนและเท่าเทียมสำหรับทุกคน

วัตถุประสงค์ของบทความ

1) เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ (AI) และการประยุกต์ใช้ในด้านการศึกษา

2) เพื่อวิเคราะห์บทบาทของ AI ในการพัฒนาและปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของศตวรรษที่ 21

3) เพื่อสำรวจโอกาสและประโยชน์ของการใช้ AI ในการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้

4) เพื่อระบุข้อจำกัด ความท้าทาย และประเด็นจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ AI ในระบบการศึกษา

5) เพื่อเสนอแนวทางในการบูรณาการเทคโนโลยี AI อย่างเหมาะสมและยั่งยืนในบริบทของการศึกษาไทย

แนวคิดและองค์ความรู้เกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ (AI)

ความหมายและประเภทของ AI คือ ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence หรือ AI) หมายถึงเทคโนโลยีที่สร้างความฉลาดเทียมให้กับสิ่งไม่มีชีวิต โดยใช้ข้อมูลและอัลกอริทึมในการเรียนรู้และตัดสินใจอย่างชาญฉลาด AI มีหลายประเภทตามการใช้งานและความสามารถ ดังนี้

1) ประเภทตามการประมวลผล ประกอบด้วย (1) Reactive Machines คือ ระบบที่ไม่มีหน่วยความจำและไม่สามารถเรียนรู้ได้ เช่น เซ็นเซอร์ตรวจจับ (2) Limited Memory คือ ระบบที่มีหน่วยความจำจำกัด สามารถเรียนรู้จากข้อมูลเก่า เช่น รถยนต์ไร้คนขับ (3) Theory of Mind คือ AI ที่อยู่ในขั้นวิจัย มีศักยภาพในการเข้าใจอารมณ์และเจตนาของมนุษย์ (4) Self-Aware คือ AI ที่สามารถรับรู้ตัวเอง ซึ่งยังอยู่ในขั้นตอนการพัฒนา

2) ประเภทตามความสามารถ ประกอบด้วย (1) Artificial Narrow Intelligence (ANI) คือ AI ที่เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น Siri, Google Translate (2) Artificial General Intelligence (AGI) คือ AI ที่มีความสามารถเทียบเท่ามนุษย์ในทุกด้าน แต่ยังอยู่ในขั้นพัฒนา (3) Artificial Super Intelligence (ASI) คือ AI ขั้นสูงสุดที่มีศักยภาพเหนือมนุษย์

การพัฒนา AI ในบริบทการศึกษา คือ AI มีบทบาทสำคัญในการปฏิรูปการศึกษา โดยช่วยปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้และการสอนในหลายด้าน ประกอบด้วย 1) การเรียนรู้แบบปรับแต่ง (Personalized Learning) คือ AI สามารถวิเคราะห์ข้อมูลของนักเรียนแต่ละคนเพื่อปรับเนื้อหาและวิธีการสอนให้เหมาะสม เช่น การแก้ไขจุดอ่อนหรือส่งเสริมจุดแข็งของนักเรียน 2) การสร้างเนื้อหาการสอน คือ AI ช่วยสร้างเนื้อหาแบบจำลองที่เข้าใจง่าย ช่วยให้นักเรียนเข้าใจแนวคิดที่ซับซ้อนได้ดีขึ้น 3) การวัดผลและประเมินผล คือ AI ช่วย

ครูวิเคราะห์ผลการเรียนของนักเรียนอย่างแม่นยำ เพื่อปรับปรุงแผนการสอน 4) บทบาทครูยุคใหม่ คือ ครูสามารถใช้ AI เป็นเครื่องมือสนับสนุนเพื่อให้คำแนะนำเฉพาะบุคคล และพัฒนาวิธีการสอนใหม่ๆ

เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้อง เช่น Machine Learning, Chatbots, Learning Analytics คือ AI ในบริบทการศึกษาใช้เทคโนโลยีสำคัญหลายอย่างเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ประกอบด้วย 1) Machine Learning คือ เทคโนโลยีที่ช่วยให้ระบบสามารถเรียนรู้จากข้อมูลโดยไม่ต้องเขียนโปรแกรมคำสั่งละเอียด ใช้ในการสร้างโมเดลเพื่อทำนายหรือแก้ปัญหา เช่น การวิเคราะห์พฤติกรรมผู้เรียน 2) Chatbots คือ ระบบผู้ช่วยเสมือนที่ใช้ Natural Language Processing (NLP) ในการโต้ตอบกับนักเรียน ช่วยตอบคำถามหรือให้คำแนะนำแบบเรียลไทม์ 3) Learning Analytics คือ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน เพื่อช่วยปรับปรุงกระบวนการสอนและเพิ่มประสิทธิภาพของผู้เรียน ซึ่ง AI ไม่เพียงเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานในหลายอุตสาหกรรม แต่ยังเข้ามาปฏิรูประบบการศึกษา โดยช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ปรับแต่งเฉพาะบุคคล และส่งเสริมบทบาทครูยุคใหม่ เทคโนโลยีต่างๆ เช่น Machine Learning, Chatbots และ Learning Analytics เป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง (Nisha Arya, 2568)

บทบาทของ AI ในการเรียนการสอน

การเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล (Personalized Learning) คือ AI มีบทบาทสำคัญในการสร้างระบบการเรียนรู้แบบปรับเหมาะ (Adaptive Learning) ซึ่งปรับเนื้อหาและกระบวนการสอนให้ตรงกับความต้องการและศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน. โดยการวิเคราะห์พฤติกรรมการเรียนรู้และปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน AI ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาที่เหมาะสมและเรียนรู้ในจังหวะที่เหมาะสมกับตนเอง ซึ่งเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้และสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ (จิรกร ฐาวิรัตน, 2568)

ระบบแนะนำเนื้อหาอัตโนมัติ คือ AI ถูกใช้ในการพัฒนาระบบแนะนำเนื้อหาที่สามารถวิเคราะห์ความสนใจและพฤติกรรมของผู้เรียนเพื่อเสนอทรัพยากรที่เหมาะสม เช่น วิดีโอ บทความ หรือแบบฝึกหัด. ระบบนี้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องและเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ได้ นอกจากนี้ AI ยังสามารถสร้าง Learning Path Recommendation โดยรวบรวมข้อมูลและรายชื่อรายวิชาที่นักเรียนสนใจเป็นพิเศษเพื่อตั้งเป้าหมายที่เหมาะสมแก่ผู้เรียนเป็นรายบุคคล (พีระพงษ์ แสวงศรี, 2566)

AI กับการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ คือ AI มีความสามารถในการประเมินผลการเรียนรู้แบบอัตโนมัติ เช่น การตรวจข้อสอบและการให้คะแนน ซึ่งช่วยลดภาระงานของครูและเพิ่มความแม่นยำในการประเมินผล. นอกจากนี้ AI ยังสามารถวิเคราะห์ข้อมูลจำนวนมากเพื่อระบุแนวโน้มและความสัมพันธ์ระหว่างผลการเรียนรู้กับเป้าหมายการศึกษา AI ยังสามารถใช้ในการสร้างแบบทดสอบแบบปรับเปลี่ยนตามระดับความสามารถของผู้เรียน (Adaptive Test) เพื่อให้การประเมินมีความเหมาะสมและท้าทายสำหรับผู้เรียน (พีระพงษ์ แสวงศรี, 2566)

การใช้ AI เป็นผู้ช่วยสอน/แชทบอท คือ AI สามารถทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยสอนหรือแชทบอทที่ตอบคำถามและให้คำแนะนำแก่นักเรียนได้ตลอดเวลา ช่วยแก้ปัญหาและให้ข้อเสนอแนะที่เป็นส่วนตัวเพื่อเพิ่มแรงจูงใจในการเรียนรู้. นอกจากนี้ AI ยังช่วยพัฒนาความสามารถของครูในด้านเทคโนโลยีและการจัดการการสอน โดยลดภาระงานเอกสารและเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน AI ยังสามารถช่วยสร้างสื่อการสอน เช่น วิดีโอ เกมการเรียนรู้ หรือบทเรียนเสมือนจริง (AR/VR) เพื่อเพิ่มความน่าสนใจและประสิทธิภาพในการสอน AI มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล ระบบแนะนำเนื้อหาอัตโนมัติ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ และการใช้เป็นผู้ช่วยสอน/แชทบอท. AI ช่วยเพิ่ม

ประสิทธิภาพของการเรียนรู้และสร้างความเท่าเทียมทางการศึกษาให้กับผู้เรียนทุกกลุ่ม รวมถึงช่วยลดภาระงานของครูและเพิ่มความแม่นยำในการประเมินผลการเรียนรู้

โอกาสและประโยชน์ของการใช้ AI ในการศึกษา

การเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอน คือ AI ช่วยปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนโดยการปรับเนื้อหาให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนผ่านการเรียนรู้แบบปรับเหมาะ (Adaptive Learning) ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาที่เหมาะสมและเรียนรู้ในจังหวะที่เหมาะสมกับตนเอง นอกจากนี้ AI ยังช่วยลดภาระงานของครูในการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยการตรวจข้อสอบและการให้คะแนนแบบอัตโนมัติ ซึ่งเพิ่มความแม่นยำและลดข้อผิดพลาดในการประเมินผล (สุริยัน เขตบรรจง, 2564)

การขยายโอกาสการเข้าถึงการศึกษา คือ AI ช่วยขยายโอกาสการเข้าถึงการศึกษาโดยการสร้างแพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ที่สามารถเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา นอกจากนี้ AI ยังช่วยให้ผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษสามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างเท่าเทียมกันผ่านการใช้เครื่องมือที่ปรับให้เหมาะสมกับความต้องการของพวกเขา (จิรกร ฐาวิรัตน, 2568)

การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ AI ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยการให้ข้อมูลและทรัพยากรที่เหมาะสมกับความสนใจและเป้าหมายของผู้เรียนตลอดชีวิต AI ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ได้อย่างต่อเนื่องและปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ AI ยังช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับอาชีพหรือความสนใจของตนเองได้อย่างง่ายดาย ซึ่งเพิ่มโอกาสในการพัฒนาทักษะและความรู้ตลอดชีวิต การใช้ AI ในการศึกษามีโอกาสและประโยชน์มากมาย เช่น การเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอน การขยายโอกาสการเข้าถึงการศึกษา และการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต AI ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาที่เหมาะสมและเรียนรู้ในจังหวะที่เหมาะสมกับตนเอง นอกจากนี้ AI ยังช่วยลดภาระงานของครูและเพิ่มโอกาสในการพัฒนาทักษะและความรู้ตลอดชีวิต (จิรกร ฐาวิรัตน, 2568)

ข้อจำกัดและความท้าทายในการใช้ AI

ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี คือ การใช้ AI ในการศึกษาสามารถทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี เนื่องจากไม่ใช่ทุกโรงเรียนหรือผู้เรียนที่มีโอกาสเข้าถึงเครื่องมือและระบบ AI ที่ทันสมัย ซึ่งอาจทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางการศึกษา โดยผู้เรียนในโรงเรียนที่มีทรัพยากรจำกัดอาจไม่สามารถใช้ประโยชน์จาก AI ได้เท่ากับผู้เรียนในโรงเรียนที่มีทรัพยากรมากขึ้น

ความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของข้อมูล คือ การใช้ AI ในการศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายด้านความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของข้อมูล เนื่องจาก AI ต้องเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เรียนจำนวนมาก ซึ่งอาจก่อให้เกิดความกังวลเกี่ยวกับการละเมิดความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของข้อมูลเหล่านั้น

ประเด็นจริยธรรมและการควบคุมการใช้ AI คือ การใช้ AI ในการศึกษายังต้องเผชิญกับประเด็นจริยธรรมและการควบคุมการใช้งาน เช่น การหลีกเลี่ยงอคติในอัลกอริทึม AI และการรักษาสมดุลระหว่างการใช้ AI กับการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีความจำเป็นในการสร้างมาตรฐานและกฎระเบียบในการใช้ AI เพื่อให้แน่ใจว่า AI ถูกนำมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพและยุติธรรม (ณัฏฐ์อรุณ, 2553)

ข้อเสนอแนะและแนวทางในการบูรณาการ AI อย่างยั่งยืนในระบบการศึกษา

การเตรียมความพร้อมของครูและบุคลากร ประกอบด้วย 1) การฝึกอบรม คือ จัดให้มีการฝึกอบรมครูและบุคลากรเกี่ยวกับการใช้ AI ในการศึกษา เพื่อให้เข้าใจถึงศักยภาพและวิธีการใช้งาน AI อย่างมีประสิทธิภาพ การฝึกอบรมควรเน้นการปรับใช้ AI ในการเรียนการสอน การประเมินผลการเรียนรู้ และการสนับสนุนผู้เรียน 2) การสนับสนุน คือ ให้การสนับสนุนและทรัพยากรเพียงพอเพื่อให้ครูสามารถปรับตัวและพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง สิ่งนี้รวมถึงการสร้างชุมชนการเรียนรู้สำหรับครูเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวทางปฏิบัติที่ดี 3) การสร้างชุมชนการเรียนรู้ คือ ส่งเสริมการสร้างชุมชนการเรียนรู้สำหรับครูและบุคลากรเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวทางปฏิบัติที่ดีในการใช้ AI

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ประกอบด้วย 1) การลงทุนในเทคโนโลยี คือ ลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยี เช่น อินเทอร์เน็ตความเร็วสูงและอุปกรณ์ที่ทันสมัย เพื่อให้สามารถรองรับการใช้งาน AI ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นี่รวมถึงการสร้างระบบ IT ที่มีความปลอดภัยและสามารถรองรับข้อมูลจำนวนมากได้ 2) การสร้างระบบ IT ที่แข็งแกร่ง คือ พัฒนาและบำรุงรักษาระบบ IT ที่มีความปลอดภัยและสามารถรองรับข้อมูลจำนวนมากได้ สิ่งนี้จะช่วยให้การประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

3) การสร้างศูนย์กลางข้อมูล คือ สร้างศูนย์กลางข้อมูลที่สามารถเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดทำนโยบายและแนวทางการใช้งานอย่างเหมาะสม ประกอบด้วย 1) การสร้างนโยบายการใช้ AI คือ จัดทำนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้ AI ในการศึกษา รวมถึงมาตรการด้านความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวของข้อมูล นโยบายควรเน้นการสร้างความเท่าเทียมในการเข้าถึง AI และลดช่องว่างด้านเทคโนโลยี 2) การกำกับดูแลการใช้งาน คือ กำหนดแนวทางการใช้งาน AI ที่เหมาะสมและยุติธรรม เพื่อให้แน่ใจว่า AI ถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ของผู้เรียนและครู สิ่งนี้รวมถึงการสร้างกลไกในการตรวจสอบและปรับปรุงการใช้งาน AI อย่างต่อเนื่อง 3) การประเมินผลอย่างต่อเนื่อง คือ ประเมินผลการใช้ AI อย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงและพัฒนาการใช้งานให้เหมาะสมกับความต้องการของระบบการศึกษา (จิรกร ฐาวิรัตน, 2568)

บทสรุป

สาระสำคัญของการใช้ AI เพื่อการปฏิรูปการศึกษา คือ ในศตวรรษที่ 21 เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในด้านของ “การเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล” ที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาและวิธีการเรียนที่สอดคล้องกับความต้องการ ความสามารถ และความสนใจของตนเอง AI ได้กลายเป็นผู้ช่วยอัจฉริยะที่สามารถวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนในแบบเรียลไทม์ แล้วปรับหลักสูตรหรือเสนอเนื้อหาที่เหมาะสมได้อย่างแม่นยำ

นอกจากนั้น AI ยังช่วยแบ่งเบาภาระของครูในด้านการตรวจสอบ การประเมินผล และการวิเคราะห์พัฒนาการของนักเรียน ซึ่งเปิดโอกาสให้ครูได้ใช้เวลาไปกับการส่งเสริมกระบวนการคิด การแนะนำเชิงลึก และสร้างแรงบันดาลใจแก่ผู้เรียนมากยิ่งขึ้น อีกทั้ง AI ยังทำให้การศึกษาเป็นเรื่องที่ “ทุกคนเข้าถึงได้” มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นผู้เรียนในพื้นที่ห่างไกล ผู้พิการ หรือกลุ่มเปราะบาง เทคโนโลยีการเรียนออนไลน์ แชทบอทตอบคำถาม และสื่อเสมือนจริง ล้วนเป็นเครื่องมือที่ช่วยขจัดอุปสรรคเรื่องระยะทาง เวลา และข้อจำกัดด้านร่างกาย สิ่งที่สำคัญไม่แพ้กันคือ AI ช่วยสนับสนุนแนวทาง "การเรียนรู้ตลอดชีวิต" โดยแนะนำเนื้อหาหรือทักษะที่สอดคล้องกับเส้นทางอาชีพหรือเป้าหมายในอนาคตของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง ถือเป็นการส่งเสริมพลเมืองยุคใหม่ให้พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในโลกปัจจุบัน

แนวโน้มในอนาคตและข้อคิดเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง คือ แนวโน้มในอนาคตของการใช้ AI ในการศึกษาคือ การผนวกเทคโนโลยีให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบอย่างยั่งยืน โดยระบบการศึกษาจะพัฒนาไปสู่รูปแบบที่มีความยืดหยุ่นสูง ใช้แนวคิดแบบ “เรียนรู้ตลอดชีวิต” และ “เรียนรู้ในจังหวะของตัวเอง” เป็นหัวใจสำคัญ การเรียนรู้แบบโมดูล (Modular Learning) และใบรับรองแบบสะสม (Stackable Credentials) จะได้รับความนิยมมากขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกเส้นทางการศึกษาที่ตอบโจทย์เป้าหมายเฉพาะของตนเอง อย่างไรก็ตาม การพัฒนา AI ในการศึกษาจะไม่สามารถเกิดขึ้นอย่างเต็มที่ได้ หากยังขาดการเตรียมความพร้อมที่เพียงพอ ทั้งในด้านของบุคลากร โครงสร้างพื้นฐาน และนโยบายที่ชัดเจน ดังนั้น ครูและบุคลากรทางการศึกษาจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นความเข้าใจในเทคโนโลยี และวิธีการนำ AI ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกัน ภาครัฐและผู้เกี่ยวข้องควรลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล เช่น อินเทอร์เน็ตความเร็วสูง และอุปกรณ์ที่ทันสมัย เพื่อขยายโอกาสให้ทุกโรงเรียนและทุกกลุ่มผู้เรียนสามารถใช้ AI ได้อย่างเท่าเทียม อีกประเด็นที่สำคัญคือ “จริยธรรม” และ “ความรับผิดชอบ” ในการใช้ AI จำเป็นต้องมีกลไกกำกับดูแลที่ชัดเจน ทั้งในเรื่องความเป็นส่วนตัวของข้อมูล การป้องกันอคติในอัลกอริทึม และการรักษาความสมดุลระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยี เพื่อให้การใช้ AI ในการศึกษานั้นคงไว้ซึ่งความยุติธรรม โปร่งใส และคำนึงถึงผลกระทบในระยะยาว ในภาพรวม การบูรณาการ AI เข้ากับระบบการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงไม่ใช่เพียงการนำเทคโนโลยีมาใช้ แต่คือการออกแบบการเรียนรู้ใหม่ทั้งหมด ที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียน ความยืดหยุ่น และคุณภาพชีวิตในระยะยาว เป็นการสร้างรากฐานการเรียนรู้ที่มีคุณค่า ยั่งยืน และเท่าเทียมสำหรับทุกคน

เอกสารอ้างอิง

จิรกร ฐาวิรัตน. (2568). AI กับการศึกษา : ตัวช่วยสุดอัจฉริยะ เพื่อพัฒนาการเรียนรู้. วารสารสังคมศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (มกราคม – กุมภาพันธ์.

จิรกร ฐาวิรัตน์.(2568). The Impact The Impact of Artificial Intelligence on Learning: Revolutionising Education in the 21st Century of Artificial Intelligence on, [ออนไลน์], แหล่งที่มา https://www.linkedin.com/pulse/impact-artificial-intelligence-learning-education-21st-rico-kruger-ddcnf [12 เมษายน 2568]

ณัฏฐ์ อรุณ. (2553). ปัญญาประดิษฐ์กับการประยุกต์ใช้. วารสารนักบริหาร, 30(4), 167-171. แพรดาว สนองผัน. (2557). ทักษะของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 สังกัดสำนักงาน.

สุรศักดิ์ จันพลา และคณะ. (2565). ครูยุคใหม่ในโลกแห่งการเรียนรู้ศตวรรษที่ 21. วารสาร การสอนสังคมศึกษา, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน.

ปานทิพย์ ผ่องอักษร, การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 : ถอดบทเรียนการใช้ห้องเรียนกลับทาง, วารสารพยาบาลทหารบก, ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2561.

พีระพงษ์ แสวงศรี. (2566). การศึกษาการยอมรับและใช้งานเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์กับระบบการศึกษาของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย. ปริญญาการจัดการมหาบัณฑิต. วิทยาลัยการจัดการ: มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุริยัน เขตบรรจง. (2564). เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ AI กับการแบ่งกลุ่มข้อมูลผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้วิธีการเรียนรู้การแบ่งกลุ่มข้อมูลชนิด K-mean. วารสารครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 49 ฉบับที่ 2. เมษายน – มิถุนายน.

Mark Anthony Llego. (2568). Teaching & Education, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.teacherph.com/21st-century-learning/. 12 เมษายน.

Nisha Arya. (2568). AI คืออะไร แบ่งเป็นกี่ประเภท มีประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันอย่างไร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https:// thedigitaltips. com/blog/ai-marketing/what-is-artificial-intelligence-ai/. 12 เมษายน

หลักพระรัตนตรัยกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจ

THE PRINCIPLES OF THE TRIPLE GEM AND LEARNING FOR SPIRITUAL DEVELOPMENT

จิราพร สอวิหก[1], สุรชัย แก้วคูณ[2], ศักดิ์ดา งานหมั่น[3]
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Jiraporn Sorwihog[1], Surachai Kaewkoon[2], Sakda Nganmam[3]
Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: sakda.ngan@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

คำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาจิตใจให้มีความเจริญและมั่นคงทั้งในชีวิตและการงานโดยเฉพาะหลัก ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องการนำหลักคำสอนเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจ เรียกว่า จิตวิทยาแนวพุทธซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของพุทธธรรม โดยมี อริยสัจสี่ เป็นหัวใจสำคัญในการค้นหาความจริงของชีวิตหลักการศึกษาตามพระพุทธศาสนาเน้นการมีความคิดที่ดี เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่สมบูรณ์และไม่มีผลเสียแฝงการพัฒนาจิตใจด้วยแนวทางนี้ช่วยยกระดับความเป็นมนุษย์ให้ประเสริฐขึ้นในสังคมในอดีต การมองปัญหาหรือองค์ประกอบอาจจำกัดอยู่เพียงบางด้าน ทำให้ขาดความสมบูรณ์ปัจจุบัน แนวคิดนี้ได้ขยายมุมมองครอบคลุมทุกองค์ประกอบอย่างครบถ้วนพร้อมเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ เข้าด้วยกันจึงเกิดเป็นการพัฒนาที่เป็นระบบและบูรณาการอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: หลักพระรัตนตรัย, การเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจ

Abstract

Buddhist teachings are the core of developing a mind that is both prosperous and stable in life and work, especially the principles of morality, concentration, and wisdom, which are the foundation of correct living. Applying these teachings to mental development is called Buddhist psychology, which is based on Buddhist principles. The Four Noble Truths are the core of seeking the truth of life. Buddhist education emphasizes having good thoughts to achieve complete and without hidden negative consequences. This approach to mental development helps elevate human beings to a higher level in society. In the past, problems or components may have been viewed from only certain aspects, leading to incompleteness. Currently, this concept has expanded its perspective to cover all components completely and connect the relationships between them, resulting in truly systematic and integrated development.

Keywords: The Three Jewels of Buddhism, Learning for Spiritual Development

บทนำ

สังคมในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วตามอิทธิพลของสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ให้มนุษย์มีปัญหาเกิดขึ้นทางด้านจิตใจมากมาย เช่น ความเครียด ความวิตกกังวล ความรู้สึกแปลกแยก ความว้าเหว่เดียวดาย ความรู้สึกว่างเปล่า ความกดดัน เป็นต้น ซึ่งในทางพุทธศาสนารวมเรียกว่า ทุกข์ การนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาจิตถือเป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากมีคุณค่าและส่งผลให้เป็นผู้ประเสริฐขึ้นในสังคมได้ การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจมนุษย์ เรียกว่า จิตวิทยาแนวพุทธ เป็นแนวคิดที่วางรากฐานอยู่บนคำสอนของพุทธธรรม ได้แก่ อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท และไตรลักษณ์ นอกจากนี้ยังมีการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาอื่น ๆ มาใช้ในการพัฒนาจิตด้วย ดังนี้ 1)หลักกรรมฐาน ประกอบด้วย การปฏิบัติสมถกรรมฐาน เป็นการปฏิบัติเพื่อให้จิตสงบเกิดสมาธิ และเกิดฌาน การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นเป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริงของสิ่งต่าง ๆ โดยไม่หลงผิดยึดติดในกิเลสและความทุกข์ 2)หลักจิตตานุปัสสนาเป็นการกำหนดรู้จิตในจิตนั้นจะทำให้เกิดปัญญาและเป็นประโยชน์ในการอบรมสั่งสอนตนเองให้รู้ผิดชอบชั่วดี มีสติรู้เท่าทัน 3)หลักสติปัฏฐาน 4 เป็นการชำระใจให้บริสุทธิ์โดยการทำความเพียรอย่างต่อเนื่องส่งผลให้ปัญญาได้รับพัฒนา 4)หลักธรรมภาวนา 4 ประกอบด้วย กายภาวนา สีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา โดยหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาจิตล้วนมุ่งหมายให้บุคคลเข้าใจถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่งทำให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นจริง ช่วยบรรเทาความทุกข์และยกระดับคุณภาพจิตใจของมนุษย์ได้

พระพุทธศาสนาเป็นระบบความคิด คำสอน ความเชื่อถือ และการปฏิบัติที่เก่าแก่ ซึ่งเมืองไทยรับนับถือกันมาเป็นเวลานาน พระพุทธศาสนาได้มีประโยชน์เกื้อกูลแก่กิจการด้านต่าง ๆ ในประเทศไทยโดยเฉพาะทางด้านการศึกษาเป็นอันมาก หรือจะพูดให้ถูกว่า บรรพบุรุษของชาวไทยได้นำเอาพระพุทธศาสนามาใช้ประโยชน์ในทางการศึกษาในประเทศไทยมากบ้างน้อยบ้างตามยุคสมัยแต่ในปัจจุบัน การศึกษาที่ดำเนินกันอยู่ในระบบที่เป็นทางการ เป็นระบบสมัยใหม่ ซึ่งได้รับเอาแนวความคิดทางตะวันตกเข้ามามากถึงแม้ว่าขณะนี้ เราได้หันมาสนใจที่จะนำหลักการทางพระพุทธศาสนามาใช้ในทางการศึกษา แต่เราก็มีกรอบความคิดของเราอยู่แล้วอีกแบบหนึ่ง คือแบบของสมัยใหม่หรือแบบตะวันตก ซึ่งในแง่หนึ่ง ถ้ามองให้ดีก็ดีเหมือนกัน คือเมื่อเรามีกรอบความคิดอีกแบบหนึ่งที่ต่างออกไปเช่นนี้แล้ว เอามาใช้มองพระพุทธศาสนา เราก็อาจจะได้ประโยชน์ได้แง่คิดไปอีกแบบหนึ่ง ซึ่งอาจจะต่างไปจากเดิมที่เคยรู้เข้าใจกันมา จึงนับว่าเป็นการริเริ่มที่ดีที่จะได้มาลองดูว่า เราจะเอาพุทธศาสนามาใช้ได้อย่างไร เมื่อว่าตามหลัก ก็ถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นความจริง เป็นสัจธรรม เนื้อหาสาระจึงยืนยงคงอยู่อย่างนั้นเอง แต่ผู้มองสามารถมองได้ต่าง ๆ กัน จึงขอให้มาช่วยกันดูว่าเราจะมองได้อย่างไรบ้าง แล้วช่วยกันเลือกสรรนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ปัณณวิชญ์ (ปัณณวิชญ์ พิบูลธนาภิรมย, 2561)

หลักการเรียนรู้ทางพุทธเพื่อพัฒนาจิตใจ

หลักความเชื่อพื้นฐาน

เมื่อการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นแล้ว จะศึกษาอย่างไร เริ่มต้นที่ไหน ตามปกติของมนุษย์เมื่อจะทำอะไรนั้น เราจะเริ่มต้นด้วยความเชื่อ มีความเชื่อขึ้นมาก่อน ซึ่งทางพระศาสนาเรียกว่า ศรัทธาแม้แต่นักวิทยาศาสตร์ที่ค้นคว้าหาความรู้ต่างๆ ก็เริ่มต้นด้วยความเชื่อ อย่างน้อยก็เชื่อว่าในธรรมชาติต้องมีกฎเกณฑ์ มีกระบวนการแห่งเหตุผล มีระเบียบในธรรมชาติ เมื่อมีความเชื่อนี้จึงสืบสวนสังเกตทำการหาข้อมูลต่างๆ เพื่อให้เกิดปัญญาแก้ข้อสงสัย แต่ต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานอยู่ด้วยอย่างไรก็ตาม ความเชื่อหรือศรัทธานั้น มีความหมายและคุณค่าที่ยังต้องแยกแยะพิจารณา กล่าวคือ ความเชื่อนั้นพูดได้ในแง่หนึ่งว่าแบ่งเป็น 2 ประเภท ประเภทหนึ่งคือ

ความเชื่อที่ทำให้ศึกษาค้นคว้าต่อไป ความเชื่ออีกประเภทหนึ่งตรงกันข้าม คือความเชื่อที่ทำให้เลิกศึกษา ความเชื่อประเภทที่ทำให้ต้องศึกษาต่อไปดังเช่น ความเชื่อของนักวิทยาศาสตร์ ที่กล่าวแล้ว กล่าวคือ เมื่อเขาเชื่อว่าธรรมชาติต้องมีกฎเกณฑ์ มีระเบียบ ก็ทำให้เขาต้องค้นหาว่ากฎเกณฑ์นั้นคืออะไร และด้วยความเชื่อนี้เขาก็มีพลังที่จะค้นคว้าสังเกตรวบรวมข้อมูล พิสูจน์ ทดลองต่อไป ส่วนความเชื่ออีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เลิกศึกษาก็คือความเชื่อประเภทที่มอบจิตมอบใจฝากปัญญาไว้กับผู้อื่น ด้วยวางใจว่าเขาจะช่วยเหลือทำอะไรๆให้ได้ทุกอย่างโดยที่เราไม่ต้องคิดไม่ต้องทำอะไรเลย ปลงใจมอบภาระให้เขาคิดให้ทุกอย่าง ได้แต่รอคอย ท่านว่าอย่างไรก็ว่าก็ทำไปตามนั้น

ในทางพระพุทธศาสนา ระบบการปฏิบัติก็เริ่มด้วยความเชื่อหรือศรัทธาเหมือนกัน แต่ลองมาพิจารณาดูว่าเป็นศรัทธาประเภทไหน ความเชื่อในพระพุทธศาสนา ที่เป็นเบื้องต้นของการศึกษาเรียกว่า ตถาคตโพธิศรัทธา คือความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หมายถึงเชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เชื่อว่ามนุษย์มีปัญญาที่พัฒนาเป็นพุทธได้ คือเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ ที่จะฝึกฝน พัฒนาได้จนสูงสุดเป็นพุทธ ตถาคตโพธิศรัทธานั้น โยงมาถึงตัวมนุษย์ เพราะความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คือเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่จะพัฒนาตนให้เป็นพุทธได้ มีความมั่นใจในตนเองในฐานะเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ ก่อนจะเริ่มการศึกษา ต้องมีความเชื่อนี้อยู่เป็นพื้นฐาน ชาวพุทธถ้าไม่มีความเชื่อนี้ ก็อาจจะเขวออกไปจากพระพุทธศาสนาอาจจะถึงกับกลายเป็นนักบวงสรวงอ้อนวอนไปก็ได้ ดังนั้น จึงถือเป็นหลักสำคัญว่าพุทธศาสนิกชนต้องเริ่มจากจุดนี้ว่าเรามีความเชื่ออย่างนี้หรือไม่ เราได้ปลูกฝังศรัทธานี้แล้วหรือไม่ ศรัทธานั้นพระพุทธเจ้าตรัสคำจำกัดความไว้ในพระไตรปิฎกว่า หมายถึงตถาคตโพธิศรัทธา แต่เราไม่ค่อยได้สนใจกันว่าศรัทธาที่พระพุทธเจ้าต้องการนั้น คือ ศรัทธาอย่างไร ศรัทธานี้เป็นสิ่งสำคัญ ถ้าปราศจากศรัทธานี้ การศึกษาจะเป็นไปได้ยาก เพราะเมื่อไม่เชื่อในศักยภาพของตนเองว่าจะพัฒนาได้ ก็ไม่เชื่อในการพัฒนาตนเอง ไม่เกิดแรงจูงใจที่จะฝึกฝนพัฒนาแต่อย่างใด

ในพระพุทธศาสนานั้นถือหลักการนี้สำคัญมาก จึงมีพุทธภาษิตและถ้อยคำต่างๆ ที่พยายามเร้าใจพุทธศาสนิกชน ให้มีความเข้มแข็งมุ่งมั่นในการฝึกฝนพัฒนาตน โดยยึดเอาพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง เช่นเมื่อพระพุทธเจ้าประสูติก็มีคำตรัสเป็นสัญลักษณ์ เรียกว่า อาสภิวาจา (วาจาอาจหาญ)ว่า อคฺโคหมสฺมิ โลกสฺส, เชฏฺโหมสฺมิ โลกสฺส, เสฏฺโ หมสฺมิ โลกสฺส แปลว่า เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐสุดแห่งโลก เราเป็นผู้ใหญ่สุดแห่งโลก วาจานี้ถือได้ว่า เป็นคำประกาศอิสรภาพของมนุษย์ หรือคำประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ ที่กล่าวว่าเป็นการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ ก็เพราะว่า พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นมาท่ามกลางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งสอนให้เชื่อในพระพรหม ว่าเป็นผู้สร้างโลก บันดาลทุกสิ่งทุกอย่างและลิขิตชะตากรรมของมนุษย์ มนุษย์จะต้องฝากความหวังและโชคชะตาไว้กับเทพเจ้า คอยอ้อนวอนเอาอกเอาใจเพื่อให้ยกโทษและประทานรางวัล ด้วยการทำพิธีบวงสรวงสังเวย มีพิธีบูชายัญเป็นต้น ในสมัยพุทธกาล สิ่งที่พระพุทธเจ้าต้องพยายามแก้ไขอย่างมากคือพิธีบูชายัญ อ้อนวอนเทพผู้เป็นใหญ่ให้โปรดปราน ทำให้เกิดข้อปฏิบัติที่เป็นโทษต่อชีวิตและสังคมพระพุทธเจ้าทรงเพียรพยายามแก้ไขเปลี่ยนแปลงความเชื่อของประชาชนให้เห็นว่า มนุษย์สามารถพัฒนาตนจนเป็นผู้ประเสริฐเป็นผู้เลิศได้ แม้แต่ยิ่งกว่าเทวดา มาร และพรหม ซึ่งเราจะเห็นว่า ในพระไตรปิฎกมีข้อความมากมายที่ให้เห็นว่าพระพรหม และเทวดา ทั้งหลายมาเคารพบูชาพระพุทธเจ้า มาฟังธรรมจากมนุษย์

การบูรณาการหลักพระรัตนตรัยเพื่อพัฒนาจิตใจ

ลักการแห่งตถาคตโพธิศรัทธานี้จะโยงต่อไปอีกสู่หลักการที่สอง ซึ่งความจริงเป็นเรื่องที่โยงกันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียว เมื่อมองเข้าไปในหลักตถาคตโพธิศรัทธา คือความเชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์ตรัสรู้เป็นพุทธนั้น ก็จับสาระได้ว่า มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนไปจนสูงสุด แล้วกลายเป็นพุทธได้ แล้วมองดูภาพต้นไม้แห่งการพัฒนา ก็จะได้องค์ประกอบคู่สำคัญขึ้นมาคือ มนุษย์กับพุทธะมนุษย์เป็นฐานแล้ว จุดสุดยอดเป็น พุทธะ

มองต่อไปอีก มนุษย์จะเป็นพุทธได้ จะพัฒนาตนอย่างไร ก็คือพัฒนาตนให้มีปัญญา รู้เข้าใจถึงความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ นักวิทยาศาสตร์หรือใครก็ตามก็ต้องเรียนรู้ ความจริงของธรรมชาติเมื่อรู้ความจริงในธรรมชาติถึงที่สุดก็เป็นพุทธ ก็มาถึงคู่ที่สอง คือธรรมชาติและความจริงของธรรมชาตินั้น การรู้จักธรรมชาติ เช่นว่า นี้เป็นต้นไม้ นี้เป็นเมฆ ฟ้า ฝน ทะเล ภูเขา รู้จักเช่นนั้นยังไม่เรียกว่ารู้ความจริงของธรรมชาติ นักวิทยาศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่บางคนอาจไม่รู้จักต้นไม้ หรืออัญมณีบางชนิด แต่เขาเข้าใจสาระหรือแก่นแท้คือกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น การรู้จักธรรมชาติในที่นี้ไม่ใช่รู้จักอย่างที่ตามองเห็น แต่เข้าใจกฎเกณฑ์ที่เป็นสาระเป็นแก่นแท้เป็นความจริงในธรรมชา ตินั้นพระพุทธเจ้าเข้าถึงความจริงของธรรมชาตินั้น จึงเป็นพุทธ การที่เป็นพุทธ ก็คือ การเข้าถึงความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ ความจริงคือสาระหรือแก่นแท้ของธรรมชาตินั้นเรียกว่าธรรม เมื่อเข้าถึงธรรมชาติซึ่งเป็นฐานโดยรู้ความจริง รู้กฎเกณฑ์ที่ธรรมชาติเป็นอย่างนั้นก็คือรู้ธรรม ถึงตอนนี้ก็ได้องค์ประกอบคู่ที่สอง คือธรรมชาติกับธรรมะ จากรากฐานคือธรรมชาติ ก็ไปสู่ยอดคือ ธรรม หรือ ธัมมะ

มนุษย์ทั้งหลายจำนวนมาก หรือแม้สัตวโลกอื่นๆ ทั้งหมดนี้ ในสมัยก่อนเรียกรวมกันว่าสัตว์โลก สมัยนี้บัญญัติใหม่ว่าสังคม ในที่นี้ขอเรียกอนุโลมตามศัพท์สมัยใหม่ว่า สังคม สังคมประกอบด้วยสัตว์ทั้งหลายหรือมนุษย์ทั้งหลายมากมาย สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ควรจะได้พัฒนาตนตามหลักที่กล่าวมาข้างต้น คือพัฒนาตนจนสูงสุดเป็นพุทธ ด้วยกันทั้งนั้น เมื่อมนุษย์ทั้งหลายในสังคมพัฒนาตนขึ้นไปเป็นจำนวนมากแล้ว เรามีศัพท์บัญญัติเรียกชนกลุ่มนี้ว่า สังฆะ สังฆะคือสังคม ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่พัฒนาตนเป็นพุทธแล้ว สังฆะจึงเป็นอุดมคติของสังคม เป็นอันว่าได้องค์ประกอบคู่ที่สามคือสังคมกับสังฆะ จากฐานคือสังคม พัฒนาไปถึงจุดสุดยอดก็เป็นสังฆะ

คุณค่าสูงสุด หรือพระรัตนตรัยนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สรณะ เพราะเป็นสิ่งที่ต้องระลึกไว้เสมอสำหรับใช้นำทางชีวิตและสังคม กล่าวคือ จะต้องระลึกอยู่เสมอว่า เราจะต้องพัฒนาศักยภาพของตนตามแนวทางที่จะเป็นพุทธ จะต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ และปฏิบัติตามความจริงคือธรรมนั้น และจะต้องพัฒนาสังคมให้ประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นพุทธเพื่อรวมกันเข้าเป็นสังฆะ นี้เป็นหลักนำทางชีวิตและสังคมที่จะต้องระลึกเตือนใจอยู่เสมอ เมื่อปฏิบัติอย่างนี้ก็เรียกได้ว่า ถึงพร้อมด้วยไตรสรณาคมน์ คือเป็นการเข้าถึงหลักแห่งสรณะ รวมความว่า หลัก 3 อย่างนี้ เรียกว่าไตรรัตน์หรือรัตนตรัย ในแง่ที่เป็นคุณค่าสูงสุด เรียกว่าสรณะหรือไตรสรณะ ในแง่ว่าเป็นหลักนำทางชีวิตและสังคมที่จะต้องระลึกไว้เสมอ

การศึกษากับการสร้างจิตสำนักในทางพระพุทธศาสนา

คำถามต่อไปก็คือ เราจะพัฒนาตนได้อย่างไร ดังได้กล่าวแล้วว่า ชีวิตนี้เป็นปัญหา การพัฒนาตนนั้นเป็นการพัฒนาความสามารถในการแก้ปัญหา ในการดับทุกข์ ในการบรรลุถึงอิสรภาพ การที่จะทำได้ก็คือ เมื่อมีความเชื่อในศักยภาพของตนเป็นพื้นฐานแล้ว ก็มาปฏิบัติตามวิธีการแก้ปัญหาเพราะการพัฒนาตนก็คือพัฒนาปัญญาให้มีความรู้ที่เข้าใจในเหตุปัจจัยของกระบวนการแห่งเหตุผลที่มีในธรรมชาติ แล้วเอาความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์ การนำเอาความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์ เป็นระบบการแก้ปัญหาตามแนวทางของปัญญา การแก้ปัญหาตามระบบวิธีเหตุผลนี้ เราเรียกว่าเป็นหลักอริยสัจ 4 เป็นวิธีการแห่งปัญญาในระบบการแก้ปัญหาตามเหตุผล คนที่เชื่อในหลักตถาคตโพธิศรัทธา มีศรัทธในพระรัตนตรัยแล้ว ถ้าเชื่อถูกต้องตามแนวทางจริงแล้ว ก็จะก้าวมาสู่การแก้ปัญหาตามหลักของอริยสัจ เหมือนดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า

พหุ เว สรณํ ยนฺติ ชนทั้งหลายจำนวนมาก ถูกภัยหรือความกลัวคุกคามแล้ว พากันถึงเจ้าป่าเจ้าเขาต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์เป็นต้นเป็นที่พึ่งที่ระลึก แต่ที่พึ่งเหล่านั้นไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม ไม่ทำให้คนพ้นจากความทุกข์ได้จริง ส่วนผู้ใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะนำทางชีวิตแล้ว มารู้เข้าใจหลักการของอริยสัจแล้ว แก้ปัญหาตามหลักอริยสัจนี้ จึงจะพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริงดังนั้น หลักรัตนตรัยก็มาเชื่อมโยงกับหลัก

อริยสัจ คือเมื่อเราเชื่อในรัตนตรัย เราก็จะแก้ปัญหาตามวิธีการของปัญญาที่เรียกว่าอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งเป็นหัวข้อง่ายๆ แต่เป็นเรื่องใหญ่ ครอบคลุมพระพุทธศาสนาทั้งหมด

ทุกข์ คือปัญหาของมนุษย์ หรือแปลตามศัพท์ว่า สิ่งที่บีบคั้นจำกัดขัดข้องของชีวิตและสังคมชีวิตและสังคมของเรายังไม่ปลอดโปร่ง ยังไม่มีอิสรภาพ เรียกว่ามีทุกข์อยู่ ทุกข์เป็นตัวปัญหาต่อจากนั้นต้องค้นหาสาเหตุ สาเหตุของปัญหานั้นมีศัพท์เรียกว่า สมุทัย เมื่อรู้สาเหตุแล้วก็ต้องละสาเหตุต่อไปหลักการในการละเป็นอย่างไร เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของชีวิตและสังคมคืออะไรวัตถุประสงค์ หรือสิ่งที่ต้องการนั้น เราจะต้องรู้เข้าใจ และต้องรู้หลักการในการแก้ปัญหาให้ถูกต้องหลักการนี้เรียกว่านิโรธ หรือความพ้นทุกข์ เป็นหลักการดับทุกข์ และสภาวะที่เป็นจุดหมายเมื่อดับทุกข์ได้สำเร็จเมื่อมีหลักการในการแก้ปัญหาแล้ว รู้จุดหมาย รู้ความต้องการแล้ว ก็มีเรื่องที่ต้องรู้ต่อไปคือ จะมีกลวิธีในการปฏิบัติอย่างไร เพื่อให้บรรลุจุดหมายนั้น เพื่อจะกำจัดแก้ไขสาเหตุนั้น วิธีปฏิบัตินั้นเรียกว่ามรรค

ดังนั้น จึงสรุปหลักการแก้ปัญหาว่ามี 4 ข้อ คือ ทุกข์ ได้แก่ ปัญหา หรือสิ่งบีบคั้นจำกัดขัดข้อง สมุทัย สาเหตุของปัญหา นิโรธ หลักการและจุดหมายของการแก้ปัญหา มรรค วิธีการปฏิบัติของมนุษย์ในการแก้ปัญหาของมนุษย์ให้สำเร็จอริยสัจนี้เป็นหลักแม่บทในการแก้ปัญหา และพัฒนาตนเพื่อสร้างอิสรภาพของมนุษย์ เรียกว่าเป็นวิธีการแห่งปัญญาในการแก้ปัญหา หรือการแก้ปัญหาตามระบบวิธีของเหตุและผล ข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักอริยสัจ คือเป็นหลักที่ต้องใช้ปัญญา เป็นการแก้ปัญหาที่ต้องใช้ปัญญา โดยมีเป้าหมายเพื่อบรรลุอิสรภาพ ซึ่งเป็นภาวะที่หลุดพ้น ปลอดปัญหาข้อสังเกตต่อไปคือ อริยสัจนี้เป็นหลักการแก้ปัญหาตามเหตุผล ถ้าเรียงลำดับตามหลักการของเหตุผล ท่านเรียงผลก่อนเหตุเป็นคู่ ๆ คือ ข้อหนึ่ง ทุกข์หรือปัญหา ข้อสอง สาเหตุของปัญหา ข้อหนึ่งคือทุกข์เป็นผล ข้อสองคือสมุทัยเป็นเหตุ อีกคู่หนึ่ง นิโรธคือจุดหมายที่ต้องการ ก็เป็นผล ส่วนมรรคเป็นวิธีปฏิบัติให้สำเร็จผล ก็เป็นเหตุ โดยสาระสำคัญคือเป็นเรื่องของเหตุผลมีปัญหาว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงเรียงผลก่อนเหตุ ถ้าตามลำดับสามัญเราคิดว่าต้องเรียงเหตุก่อนผล เพราะเหตุมาก่อนการที่เรียงเช่นนี้ก็มีเหตุผล กล่าวคือ การเรียงผลก่อนเหตุตามวิธีของอริยสัจนี้ เป็นหลักการแก้ปัญหาในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง และใช้ได้ผลจริง ในการสอนก็ตาม การปฏิบัติก็ตาม จะให้ได้ผลจริงต้องเรียงเช่นนี้ เราประสบปัญหาก่อน แล้วเราจึงสืบหาเหตุ เสร็จแล้วก็ดูว่าปัญหานั้นจะแก้ไขได้ไหมสาเหตุนั้นจะกำจัดได้ไหม เมื่อจะลงมือแก้ปัญหาก็ต้องรู้ก่อนว่า จุดหมายที่ต้องการคืออะไรเราต้องการจุดหมายนั้นไหม แล้วจึงดำเนินวิธีปฏิบัติให้ถึงจุดหมายนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงต้องเรียงผลก่อนเหตุเรียงอย่างนี้เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติ ไม่ใช่เรียงตามทฤษฎี แต่เรียงเพื่อให้ใช้ได้ผลตามความเป็นจริง

ในการสอนก็เช่นเดียวกัน ต้องเรียงอย่างนี้ คือสอนจากสิ่งที่ปรากฏไปหาสิ่งที่ไม่ปรากฏ จากสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้ จากสิ่งที่คนสนใจอยู่แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่สนใจ ถ้าสอนสมุทัยก่อน คนก็ไม่สนใจว่าสอนทำไม แต่ถ้าสอนเริ่มด้วยปัญหาที่เขาประสบอยู่ ทุกข์ที่เขาเผชิญอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่เขาสนใจและมองเห็นอยู่แล้ว ก็ทำให้ชี้แจงกันง่าย และคนก็มีความสนใจอยากแก้ปัญหา เป็นการเร้าความสนใจดังนั้นจึงต้องสอนทุกข์หรือปัญหาก่อน คนมีปัญหาก็อยากพ้นไปจากปัญหา คนมีทุกข์ก็อยากพ้นทุกข์ เมื่อเขามองเห็นปัญหาแล้ว เขาก็อยากแก้ไขแน่นอน เราก็บอกว่าต้องค้นหาสาเหตุของมัน แล้วมาช่วยกันค้นหาเหตุปัจจัย ก็ก้าวไปสู่ข้อที่สองได้ ส่วนในข้อที่ 4 ก็ต้องเร้าความสนใจให้เห็นว่าทุกข์นี้แก้ได้ ปัญหาแก้ไขได้ แก้ไขแล้วดีอย่างไร เมื่อคนรู้ว่าแก้ไขแล้วดีอย่างไร มองเห็นจุดหมายที่ดี เขาก็มีกำลังใจที่จะปฏิบัติ ยิ่งอยากไปถึงจุดหมายเท่าไร เขาก็ยิ่งพร้อมที่จะปฏิบัติเท่านั้น แต่ถ้าบอกวิธีปฏิบัติเสียก่อน เขาเห็นว่ายากแล้วอาจไม่สนใจแก้ไขเลย ดังนั้น โดยวิธีการต้องทำเช่นนี้ หลักอริยสัจจึงเรียงจากผลไปหาเหตุ เป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทำให้มนุษย์มีกำลังใจว่า ปัญหาของมนุษย์แก้ไขได้ด้วยการกระทำของมนุษย์เอง ด้วยสติปัญญาของมนุษย์เอง โดยไม่ต้องอาศัยอำนาจดลบันดาลจากภายนอก นี้เป็นแนวทางของอริยสัจ และเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหาชีวิตนี้เอง เกี่ยวกับการดำรงอยู่แห่ง

ชีวิตของเรานี่เอง เป็นเรื่องใกล้ตัวที่สุด อริยสัจจับตรงลงไปที่ตัวชีวิตของทุกคน จึงเป็นเรื่องของทุกคนและทุกชีวิต ไม่ใช่เรื่องที่ใครจะสนใจก็ได้ ไม่สนใจก็ได้ ทุกคนที่ต้องการแก้ปัญหาให้ได้ผล ก็ต้องดำเนินตามแนวอริยสัจนี้ (พระครูปลัดมหาเถรานุวัตร, 2560)

กิจกรรมการเรียนรู้ในการแก้ปัญหา

สิ่งที่ต้องสนใจต่อไป คือหน้าที่ของเราต่ออริยสัจ ซึ่งเรียกว่ากิจในอริยสัจ กิจคือหน้าที่หรือสิ่งที่ต้องทำ หมายความว่า อริยสัจแต่ละข้อมีข้อกำหนดว่าเราควรจะทำอะไรต่อมัน เราต้องรู้ว่า ทุกข์นี้เรามีหน้าที่ต่อมันอย่างไร สมุทัยเรามีหน้าที่ต่อมันอย่างไร นิโรธเรามีหน้าที่ต่อมันอย่างไร มรรคเรามีหน้าที่ต่อมันอย่างไรทุกข์คือปัญหา เรามีหน้าที่อย่างไร หน้าที่ของเราต่อปัญหา คือต้องรู้เข้าใจว่าตัวปัญหาคืออะไร ต้องเข้าใจให้ชัด ท่านเรียกว่าหน้าที่ต่อทุกข์คือ ปริญญา ปริญญาคู่กับทุกข์ ปริญญาคือการกำหนดรู้ ทำความรู้จัก รู้ความทุกข์ รู้ปัญหา จะแก้ปัญหาต้องรู้จักปัญหาก่อน ปัญหาอยู่ที่ไหนมีขอบเขตแค่ไหน ถ้าไม่รู้จักปัญหา ก็แก้ไขไม่สำเร็จ สมุทัย เหตุของทุกข์ เรามีหน้าที่จะต้องละต้องกำจัด ศัพท์พระเรียกว่า ปหานะ

นิโรธ จุดหมายหรือผลที่ต้องการนั้น เรามีหน้าที่ต้องประจักษ์แจ้ง ต้องเข้าถึง ต้องบรรลุ หรือทำให้สำเร็จ เรียกตามศัพท์ว่า สัจฉิกิริยามรรค วิธีปฏิบัติ หน้าที่ของเราคือลงมือทำหรือลงมือปฏิบัติศัพท์พระเรียกว่า ภาวนา สรุปว่า ทุกข์ ต้องรู้จัก สมุทัย ต้องละ ต้องแก้ นิโรธ ต้องประจักษ์แจ้ง ต้องเข้าถึง และ มรรค ต้องลงมือทำ ลงมือปฏิบัติ เมื่อรู้หน้าที่แล้ว ก็ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง

จะเห็นว่า ธรรมทั้งหมดอยู่ในครอบคลุมของเรื่อง อริยสัจสี่ทั้งสิ้น ธรรมทั้งหมดนั้นมีวิธีการจัดแบ่งประเภท ตามหลักหน้าที่ต่ออริยสัจสี่ ประการ คือ ทุกข์ เรามีหน้าที่กำหนดรู้ เรียกว่า ปริญญาสมุทัย เรามีหน้าที่ละ กำจัด เรียกว่า ปหานะ นิโรธ เรามีหน้าที่ต้องประจักษ์แจ้งบรรลุถึง เรียกว่า สัจฉิกิริยา และมรรค เรามีหน้าที่ต้องลงมือทำ ลงมือปฏิบัติ เรียกว่า ภาวนา ธรรมทั้งหมด หรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงสามารถจัดเข้าในหลักกิจในอริยสัจ 4 ประการนี้ ดังนั้น เมื่อเรียนธรรมอะไรก็ตามให้โยงมาเข้าหลักสี่ประการนี้ได้หมด กล่าวคือ

1) ธรรมบางพวกเป็นสิ่งที่ต้องรู้จักต้องทำความกำหนดรู้ ธรรมพวกนี้จัดเข้าอยู่ในประเภททุกข์ เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ตามสภาพของมัน เรียกว่า ปริญไญยธรรม

2) ธรรมบางพวก เป็นตัวก่อปัญหา ซึ่งเราจะต้องแก้ไข ต้องกำจัด เรียกว่า ปหาตัพพธรรม

3) ธรรมที่เราต้องบรรลุถึง เป็นจุดมุ่งหมาย เรียกว่า สัจฉิกาตัพพธรรม แปลว่า ธรรมที่พึงประจักษ์แจ้ง

4) ธรรมทั้งหลายที่ต้องปฏิบัติ ลงมือทำ จัดเข้าอยู่ในหมวดหนึ่ง เรียกว่า ภาเวตัพพธรรม คือ ธรรมที่ต้องลงมือปฏิบัติ

โดยนัยนี้ จากหลักอริยสัจ ก็ก้าวไปสู่หลักการแยกประเภทธรรม ซึ่งทำให้เห็นว่า เรื่องราวทั้งหมดในโลกในชีวิตธรรมทั้งหลายโยงเข้าได้หมดสิ้นในกรอบนี้เมื่อจับเอาสิ่งทั้งหลายที่จะต้องเรียนรู้เข้ามาสัมพันธ์กัน เราก็เริ่มต้นด้วยการเรียนเรื่องชีวิต คือ ขันธ์ 5 ในข้อทุกข์ ซึ่งเป็นปริญไญยธรรมเป็นการเรียนเรื่องตัวของเราเอง ในตอนนี้เราก็จะทราบแนวความคิดของพระพุทธศาสนา ว่า พุทธศาสนามองชีวิตเป็นระบบ ที่ประกอบด้วยหน่วยย่อยมาประชุมกันเป็นองค์รวม ระบบนี้ทำหน้าที่สัมพันธ์กันเกิดเป็นชีวิตขึ้น ความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆ ของชีวิตและการที่องค์ประกอบเหล่านั้นทำหน้าที่สัมพันธ์กัน ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของเรา เพราะว่าเมื่อเรารู้ว่าชีวิตเป็นระบบที่ส่วนประกอบทำงานสัมพันธ์กัน ส่วนประกอบมีอะไรบ้าง แต่ละอย่างเราควรปฏิบัติอย่างไร เราควรมีท่าทีต่อชีวิตอย่างไรแล้ว เราก็ได้ประโยชน์ แต่ถ้าเราไม่เข้าใจเรื่องชีวิตแล้ว การดำเนินการแก้ปัญหาก็เป็นไปได้ยาก เมื่อเข้าใจระบบของชีวิตแล้วก็มองเห็นต่อไปว่า ระบบของชีวิตนั้นเป็นไปในลักษณะที่ไม่เที่ยง ไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงได้ ลักษณะนี้เมื่อมองในทางร้ายก็คือ มันมีศักยภาพที่จะก่อให้เกิด

ปัญหาได้ แต่ถ้ามองในทางดีก็คือ มันมีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ด้วย เพราะการที่ขันธ์ 5 เปลี่ยนแปลงไปไม่คงที่ เราจึงแก้ไขปรับปรุงได้ และในการที่จะแก้ไขนั้นก็ต้องเรียนรู้เหตุปัจจัยของมัน เพราะความไม่เที่ยงและเปลี่ยนแปลงไปนี้ ไม่ได้เป็นไปอย่างเลื่อนลอย แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัย คือเป็นไปตามหลักปฏิจจสมุปบาท เหตุปัจจัยเป็นอย่างไร เมื่อเข้าใจเหตุปัจจัยแล้วก็สามารถจัดการกับชีวิตได้ตามความรู้ของเราที่เรียกว่าปัญญา (วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา, 2514)

บทสรุป

การพัฒนาจิตใจในทางพระพุทธศาสนาให้สมบูรณ์ จำเป็นต้องสัมพันธ์กับสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างมีสติมนุษย์รับรู้ประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมผ่านอายตนะทั้งหก ซึ่งเป็นช่องทางของข้อมูลและความรู้สึกอย่างไรก็ตาม การรับรู้เหล่านี้มักก่อให้เกิดปัญหาและความทุกข์ เนื่องจากความไม่รู้เท่าทันความจริงทั้งโลกและชีวิตดำเนินไปตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยและกฎธรรมชาติเมื่อมนุษย์ปฏิบัติต่อความสัมพันธ์เหล่านี้อย่างไม่ถูกต้อง ปัญหาย่อมเกิดขึ้นในทางตรงกันข้าม หากเข้าใจว่าปัญหาเกิดขึ้นได้อย่างไร และมีวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อป้องกันรวมถึงสามารถหาวิธีแก้ไขเมื่อปัญหาเกิดขึ้นแล้ว ความเข้าใจนี้เรียกว่า ปัญญาปัญญาทำให้มนุษย์จัดการชีวิตและปฏิบัติต่อโลกได้อย่างถูกต้องและเป็นไปในทางที่ไม่สร้างปัญหาแทนที่จะตกเป็นทาสของโลกและชีวิตภายใต้อำนาจของอวิชชาและผลิตซ้ำปัญหาผ่านตัณหาและความยึดติดเราสามารถใช้ความรู้และปัญญาในการแก้ไขและคลี่คลายปัญหาเหล่านั้นการเข้าใจกระบวนการของเหตุปัจจัยทำให้เรามองเห็นความเป็นเหตุและผลของทุกปรากฏการณ์เมื่อใช้ความรู้นี้ตามกฎธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาของมนุษย์ย่อมนำไปสู่การหลุดพ้นจากข้อจำกัดและอุปสรรคและก่อให้เกิด อิสรภาพทางจิตใจ ที่แท้จริงในที่สุด.

พระพุทธศาสนาคือการสอนให้รู้จักคิดเป็นซึ่ง"คิดเป็น" จะสมบูรณ์ เมื่อบรรจบกับ "คิดดี" “คิดเป็น” กับ “คิดดี” ไม่ได้มีความหมายเหมือนกันซะทีเดียว แต่เราอาจจะต้องมีจริยธรรม เพื่อที่จะทำให้คิดเป็นนั้น เป็นคิดดีด้วย ถ้าไม่มีจริยธรรม ความคิดเป็นก็อาจจะแยกตัวออกไปเป็นความคิดที่ไม่ต้องคำนึงถึงว่า จะดีหรือไม่ ความคิดเป็นในขั้นสุดท้ายที่จะขาดจริยธรรมไม่ได้ เพราะอะไร อันนี้มันจะเป็นไปเองตามธรรมชาติโดยอัตโนมัติเมื่อถึงขั้นสุดท้าย ความคิดเป็นจะมาบรรจบกับจริยธรรมเอง คือคิดเป็นต้องคิดดีด้วยเมื่อถึงขั้นนั้น เราจะเข้าถึงภาวะที่รู้องค์ประกอบของชีวิตทุกด้าน และมองเห็นความสัมพันธ์อิงอาศัยกันขององค์ประกอบเหล่านั้นเมื่อถึงตอนนั้น สัจธรรมก็จะบรรจบกับจริยธรรม แล้วการที่จะเป็นอยู่ให้ดี หรือระบบของชีวิตที่ดีงามก็จะสอดคล้องกับจริยธรรมไปเองหรือที่แท้ก็คือเป็นตัวจริยธรรมนั่นเอง การบูรณาการจะต้องมาบูรณาการจริยธรรมเข้าไปด้วยขณะนี้ประเทศที่พัฒนาแล้ว กำลังหันมาบูรณาการจริยธรรมเข้าไปด้วยในบรรดาองค์ประกอบที่ต้องบูรณาการความคิดที่มองสิ่งทั้งหลายเป็นองค์รวมนั้น ถ้าไม่มีจริยธรรม องค์รวมก็ไม่ครบ เดี๋ยวเราจะพูดถึงความหมายของจริยธรรมต่อไป รวมความว่า จริยธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญอยู่ในองค์รวมนี้ด้วยที่ว่า คิดเป็น นี่ก็หมายถึงการคิดให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ชีวิตจริงๆ ถ้าไม่มีจริยธรรม ความคิดเป็นก็จะไม่เป็นผลดีแท้จริง เพราะฉะนั้น ถ้าขาดจริยธรรม ความคิดเป็นก็ไม่สมบูรณ์ความคิดเป็นอาจจะแบ่งเป็นหลายขั้น ในขั้นต้นๆ ความคิดเป็นก็มองเพียงว่าเป็นการคิดที่ทำให้ผลที่ต้องการสำเร็จ ตามวัตถุประสงค์ที่เป็นกรณีเฉพาะนั้นๆ หรือในขอบเขตที่ปัญญามองเห็นในขณะนั้นๆแต่ผลเสียในบางด้านบางอย่างมองไม่เห็น จนกระทั่งมีปัญญามองเห็นสัจธรรม รู้องค์ประกอบและเหตุปัจจัยทั่วถึงการคิดเป็นจึงทำให้เกิดผลดี

ข้อจำกัดและความท้าทายในการใช้ AI

ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี คือ การใช้ AI ในการศึกษาสามารถทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี เนื่องจากไม่ใช่ทุกโรงเรียนหรือผู้เรียนที่มีโอกาสเข้าถึงเครื่องมือและระบบ AI ที่

ทันสมัย ซึ่งอาจทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางการศึกษา โดยผู้เรียนในโรงเรียนที่มีทรัพยากรจำกัดอาจไม่สามารถใช้ประโยชน์จาก AI ได้เท่ากับผู้เรียนในโรงเรียนที่มีทรัพยากรมากขึ้น

ความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของข้อมูล คือ การใช้ AI ในการศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายด้านความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของข้อมูล เนื่องจาก AI ต้องเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เรียนจำนวนมาก ซึ่งอาจก่อให้เกิดความกังวลเกี่ยวกับการละเมิดความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของข้อมูลเหล่านั้น

ประเด็นจริยธรรมและการควบคุมการใช้ AI คือ การใช้ AI ในการศึกษายังต้องเผชิญกับประเด็นจริยธรรมและการควบคุมการใช้งาน เช่น การหลีกเลี่ยงอคติในอัลกอริทึม AI และการรักษาสมดุลระหว่างการใช้ AI กับการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีความจำเป็นในการสร้างมาตรฐานและกฎระเบียบในการใช้ AI เพื่อให้แน่ใจว่า AI ถูกนำมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพและยุติธรรม (ณัฏฐ์อรุณ, 2553)

เอกสารอ้างอิง

ปัณณวิชญ์ พิบูลธนาภิรมย. อำนาจจิตกับความสำเร็จในชีวิต : พระพุทธศาสนากับจิตวิทยาสมัยใหม่. วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์. ปีที่ 13 ฉบับที่ 26. พ.ศ. 2561

พระครูปลัดมหาเถรานุวัตร (ศรัณภีรมย์ จุลทกาล), “คุณลักษณะของผู้สอนที่ทรงประสิทธิภาพตามแนวพุทธ”, วารสารวิจัยพุทธศาสตร์, (ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน, 2560

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา, ประมวลพระนิพนธ์: ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา (มหามกุฏราชวิทยาลัย), 2514. 308.

การยกระดับคุณภาพชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
IMPROVING THE QUALITY OF LIFE WITH BUDDHIST PRINCIPLES

อธิเมศร์ ด้วงเงิน
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Atimed Doung-ngern
Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: sakda.ngan@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้นำเสนอสาระเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นรายงานประกอบรายวิชามนุษย์กับสังคม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ อธิบายความหมายของการยกระดับคุณภาพชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อธิบายแนวทางการพัฒนาชีวิตและการพัฒนาตนเองตามหลักพุทธธรรม และอธิบายการสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตของมนุษย์และสังคมบนพื้นฐานของหลักพระพุทธศาสนา ผู้เขียนได้เลือกหัวข้อ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและสะท้อนให้เห็นถึงรากฐานการพัฒนาชีวิตอย่างแท้จริง ทั้งยังช่วยเสริมสร้างแนวคิดและเจตคติที่ดีต่อการดำเนินชีวิต การรู้จักบริหารจัดการตนเอง การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น รวมทั้งการประกอบอาชีพและการมีรายได้อย่างพอเพียงเพื่อความมั่นคงในชีวิต นอกจากนี้ หากบุคคลสามารถปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาได้จริง ย่อมนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตทั้งในมิติส่วนบุคคลและสังคม เกิดความเจริญงอกงามในคุณธรรมและศีลธรรม ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาอาชญากรรม หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม ย่อมลดน้อยลง นับเป็นแนวทางการพัฒนาที่มีคุณค่าและยั่งยืนต่อมนุษย์และสังคมโดยรวม

คำสำคัญ: การยกระดับคุณภาพชีวิต, หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

Abstract

This article presents content on improving the quality of life according to Buddhist principles, serving as a report for the course "Humans and Society." Its objectives are to explain the meaning of enhancing the quality of life using Buddhist principles, describe methods for life and self-development based on Buddhist teachings, and explain how to build resilience in individuals and society based on Buddhist principles. The author chose the topic of Quality of Life Development According to Buddhist Principles because it is relevant to daily life and truly reflects the foundation of life development. It also helps to foster positive concepts and attitudes toward living, self-management, generosity toward others, as well as choosing a career and earning sufficient income for life security. Furthermore, if individuals can truly practice Buddhist principles, it will lead to an improvement in the quality of life both personally and socially, fostering growth in virtue and morality. Various societal problems, such as family issues, crime, or environmental problems, will be reduced. This is a valuable and sustainable development approach for humanity and society as a whole.

Keywords: Improving the Quality of life, Buddhist Principles

บทนำ

ทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศ การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งด้านวัตถุ สังคม เศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี รวมถึงด้านร่างกายและจิตใจ ล้วนเป็นประเด็นที่มุ่งสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างรอบด้าน การตื่นตัวต่อการศึกษาคุณภาพชีวิตเริ่มต้นมานาน โดยได้รับอิทธิพลจากการแพร่ขยายแนวคิดในประเทศตะวันตกและทั่วโลก ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษาคุณภาพชีวิตในฐานะพื้นฐานของการกำหนดแนวทางการพัฒนาและการวางนโยบายของประเทศไทยได้บรรจุแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยมีหลักการสำคัญคือ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ทั้งนี้ ได้กำหนดวิสัยทัศน์มุ่งสร้างสังคมที่เข้มแข็ง มีศักยภาพ และนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังได้กำหนดยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อการพัฒนาคนและสังคม โดยให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพคนอย่างต่อเนื่อง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) ยังคงยึดหลักการดังกล่าว โดยคำนึงถึงสถานการณ์และบริบทการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศ ภายใต้กรอบการพัฒนาที่น้อมนำและประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม ยึดหลักสมดุลและความยั่งยืน ทั้งนี้ วิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศได้มุ่งสู่การเปลี่ยนผ่านจากประเทศรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศรายได้สูง ที่มีความมั่นคง ยั่งยืน และสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายระยะยาว คือ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ของประเทศ

พระพุทธศาสนาเป็นระบบความคิด คำสอน ความเชื่อถือ และการปฏิบัติที่เก่าแก่ ซึ่งเมืองไทยรับนับถือกันมาเป็นเวลานาน พระพุทธศาสนาได้มีประโยชน์เกื้อกูลแก่กิจการด้านต่าง ๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะทางด้านการศึกษาเป็นอันมาก หรือจะพูดให้ถูกว่า บรรพบุรุษของชาวไทยได้นำเอาพระพุทธศาสนามาใช้ประโยชน์ในทางการศึกษาในประเทศไทยมากบ้างน้อยบ้างตามยุคสมัยแต่ในปัจจุบัน การศึกษาที่ดำเนินกันอยู่ในระบบที่เป็นทางการ เป็นระบบสมัยใหม่ ซึ่งได้รับเอาแนวความคิดทางตะวันตกเข้ามามากถึงแม้ว่าขณะนี้ เราได้หันมาสนใจที่จะนำหลักการทางพระพุทธศาสนามาใช้ในทางการศึกษา แต่เราก็มีกรอบความคิดของเราอยู่แล้วอีกแบบหนึ่ง คือแบบของสมัยใหม่หรือแบบตะวันตก ซึ่งในแง่หนึ่ง ถ้ามองให้ดีก็ดีเหมือนกัน คือเมื่อเรามีกรอบความคิดอีกแบบหนึ่งที่ต่างออกไปเช่นนี้แล้ว เอามาใช้มองพระพุทธศาสนา เราก็อาจจะได้ประโยชน์ได้แง่คิดไปอีกแบบหนึ่ง ซึ่งอาจจะต่างไปจากเดิมที่เคยรู้เข้าใจกันมา จึงนับว่าเป็นการริเริ่มที่ดีที่จะได้มาลองดูว่า เราจะเอาพุทธศาสนามาใช้ได้อย่างไร เมื่อว่าตามหลัก ก็ถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นความจริง เป็นสัจธรรม เนื้อหาสาระจึงยืนยงคงอยู่อย่างนั้นเอง แต่ผู้มองสามารถมองได้ต่าง ๆ กัน จึงขอให้มาช่วยกันดูว่าเราจะมองได้อย่างไรบ้าง แล้วช่วยกันเลือกสรรนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ (ปัณณวิชญ์ พิบูลธนาภิรมย, 2561)

เป้าหมายที่พึงปรารถนาทั้งในส่วนบุคคล ดรอบครัว จึงต้องมีการพัฒนาเพื่อให้มีแนวคิดเจตคติที่ดี รู้จักการบริหารตนเองการเอื้ออาทรต่อบุดคลอื่น มีอาชีพและรายได้ที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิต มีคุณธรรมศีลธรรมถ้าหากปฏิบัติได้เช่นนี้เท่ากับเป็นการยกระดับ ทั้งตนเองและสังคมทำให้มีคุณค่า มีความเจริญงอกงาม ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมลดน้อยลง เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาอาชญากรรม ปัญหามลภาวะเป็นพิษ เป็นต้น ประเทศต่าง ๆ จึงพยายามอย่างเต็มที่ในการพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้นเพื่อช่วยให้สมาชิกทุกคนในสังคมกินดีอยู่ดี มีความสุขสมบูรณ์ ประโยชน์ของการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังนี้ (สำราญ จูช่วย, 2554: 17)

1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตช่วยทำให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิติอยู่ในสังคมโดยมีแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นซึ่งส่งผลให้สังคมมีความสงบสุขไปด้วย

2) การพัฒนาคุณภาพชีวิต กระตุ้นให้บุคคลและสังคมเกิดความกระตือรือร้นคิดที่จะปรับปรุงตนองสังคมและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

3) การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้ บุคคลรู้จักใช้ปัญญา มีเหตุผล มีคุณธรรม จริยธรรมหลักการบริหารเพื่อมาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคม

4) การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้บุคคลและสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสมานฉันท์ ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งและปัญหาสังคม

5) การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้บุคคลและสังคม ที่มีความรู้ความเข้าใจอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เกิดความร่วมมือร่วมใจในการส่งเสริมศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและค่านิยมที่ดีงามให้เกิดขึ้นในสังคม ดังจะเห็นได้ว่าหากคนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีคุณภาพที่ดีย่อมนำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุดหน้าก้าวไกลขึ้น

ความหมายของการยกระดับคุณภาพชีวิต

คำว่า “คุณภาพชีวิต” เป็นคำที่ใช้กันแพร่หลายและมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลแตกต่างไปคนละด้าน แต่โดยภาพรวมทุกกลุ่มต่างมีเป้าประสงค์ที่เหมือนกันคือเพื่อให้บุคคลในสังคมมีชีวิตที่มีคุณภาพมีความสุข ความสมบูรณ์ และมีการกินดีอยู่ดีปัจจุบัน “คุณภาพชีวิต” ได้รับการกำหนดให้เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาประเทศ ดังนั้น เป้หมายของการพัฒนาทุกด้าน ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ฯลฯ ล้วนมุ่งไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ในสังคม ด้วยเหตุนี้คำนิยามความหมายของคุณภาพชีวิตจึงได้รับการอธิบายและตีความกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งมักจะเป็นความหมายที่มีความคล้ายคลึง สอดคล้องกันดังต่อไปนี้

สมใจ ลักษณะ กล่าวว่า คุณภาพชีวิต คือ การเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง แก้ไขสรรค์สร้างเกี่ยวกับตนเองเพื่อนำไปสู่ความดี ความงาม ความเจริญในตนอง โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือ การมีชีวิตที่มีคุณภาพ

สงวน สุทธิเลิศอรุณ กล่าวว่า คุณภาพชีวิตคือการตั้งเป้าหมายในชีวิตให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีความเป็นตัวตนที่สมบูรณ์เนื่องมาจากการพัฒนาอยู่เสมอ

สิปปนนท์ เกตุหัต กล่าวว่า คุณภาพชีวิตไว้ว่า ชีวิตที่มีความสุข ชีวิตที่สามารถปรับตัวเองเข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและสามารถปรับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตนโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น

นิพนธ์ คันธเสวี กล่าวว่า คุณภาพชีวิต คือ ระดับสภาพการดำรงชีพของมนุษย์ตามองค์ประกอบของชีวิตอันได้แก่ ร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิดและจิตใจซึ่งแต่ละคนก็จะมีแตกต่างกันไป ไม่ทัดเทียมกัน

พัณณิน กิติพรากรณ์ ให้นิยามว่า คุณภาพชีวิต คือ ชีวิตที่มีความสุขอันเนื่องมาจากสุทางกาย คือการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี สุขภาพดี มีสาธารณูปโภคที่ดี มีสภาพแวดล้อมที่ดีรวมถึงมีการพักผ่อน สันทนาการที่ดีด้วย สุขทางใจอันเนื่องมาจากการรู้จักความพอดี พอใจในสภาพที่เป็นอยู่เห็นคุณค่าของตน เสียสละ รักห่วงใยและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น

สุพรรณี ไชยอำพร และสนิท สมัครการ ให้คำจำกัดความของคำว่าคุณภาพชีวิต คือ สภาพของการดำรงชีวิตที่สร้างความพึงพอใจให้กับมนุษย์ในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งความพึงพอใจเหล่านั้นสามารถนำไปวัดหรือประเมินผลได้ ไม่ว่าจะเป็นความพึงพอใจส่วนบุคคลหรือสังคมก็ตาม

สรุปได้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาวะความพร้อมของบุคคลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และด้านอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งส่งผลให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข อีกทั้งยังสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมและสังคมที่ตนอยู่อย่างเหมาะสม พร้อมทั้งดำรงชีวิตที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติการพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นการพัฒนามนุษย์ในทุกมิติ ไม่ว่าจะ

เป็นด้านสุขภาพ การศึกษา จิตใจ คุณธรรม และความพร้อมในการดำรงชีวิตในสังคม ตลอดจนความสามารถในการประกอบอาชีพอย่างมั่นคง การพัฒนาคุณภาพชีวิตยังครอบคลุมทุกช่วงวัย ตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น วัยทำงาน จนถึงวัยสูงอายุ เพื่อส่งเสริมให้บุคคลมีศักยภาพในการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นทั้งในระดับบุคคล สังคม และประเทศชาติ ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงมิใช่เพียงการเสริมสร้างปัจจัยพื้นฐาน แต่ยังหมายถึงการยกระดับศักยภาพและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ อันเป็นรากฐานสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าและความยั่งยืนของสังคมโดยรวม

การพัฒนาคุณภาพชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

พุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นอินทรีย์พลวัติ (Dynamic Organism) ที่ดิ้นรนโลดแล่นไปเพื่อแสวงหาวัตถุและเหตุการณ์มาตอบสนองต่อตัณหาหรือความอยากต่าง ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด และความอยากนี้เองที่ผลักดันให้มนุษย์ปรุงแต่งพฤติกรรมไปได้ต่าง ๆ นานา ตัณหาชองมนุษย์ก็ยากที่จะกำหนดชอบเขตแน่นอนลงไปได้ (วไลพร ภวภูตานนท์, 2527: 67) ธรรมชาติของมนุษย์ มีความปรารถาไม่สิ้นสุด ทำให้มองไม่เห็นความต้องการของผู้อื่นและความต้องการของตนเอง จึงต่างพากันดิ้นรนเพื่อหนีทุกข์และให้ได้รับความสุขตามความต้องการ แต่การดิ้นรนนั้นเป็นไปในทางที่ไม่ถูกต้อง ทำให้กลับเกิดทุกข์ทวีเพิ่มขึ้นกว่าเดิม แม้แต่ความสุขที่ได้รับแล้วนั้นก็ไม่เห็นเป็นสุข จึงต้องดิ้นรนเพื่อแสวงทาความสุขอันยังไม่ได้รับให้วันวายขึ้นไปอีก และ Maslow ได้เสนอทฤษฎีลำดับขั้นของความต้องการมีสมมติฐานว่า “มนุษย์มีความต้องการอยู่เสมอไม่มีสิ้นสุด เมื่อความต้องการอย่างหนึ่งได้รับการตอบสนองหรือพึ่งพอใจ ความต้องการอื่น ๆ ที่สูงความต้องการอีกอย่างหนึ่งก็จะเกิดขึ้นได้” ความต้องการของมนุษย์จะเป็นไปตามลำดับชั้น ดังนี้

1) ความต้องการทางดันร่างกายเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ และเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร อากาศ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ความต้องการการพักผ่อน และความต้องการทางเพศ

2) ความต้องการทางด้านความปลอดภัยเป็นความรู้สึกที่ต้องการความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งรวมถึงความก้าวหน้าและความอบอุ่นใจ

3) ความต้องการทางด้านความรัก ความเป็นเจ้าของ เมื่อความต้องการทางด้านร่างกาย และความปลอดภัยได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการทางด้านสังคมก็จะเริ่มเป็นสิ่งจูงใจที่สำคัญต่อพฤติกรรมของบุคคล เป็นความต้องการที่สังคมยอมรับตนข้าเป็นสมาชิกได้รับการยอมรับจากคนอื่น ๆ ได้รับความเป็นมิตรและความรักจากเพื่อนร่วมงาน

4) ความต้องการมีเกียรติยศและชื่อเสียงเป็นความต้องการขั้นสูง ซึ่งได้แก่ ความต้องการอำนาจ ความสำเร็จ สถานภาพสูง ชื่อเสียง การยกย่อง เป็นต้น ความต้องการชนิดนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ความภูมิใจในตัวเองกับการที่ผู้อื่น และให้การยกย่องให้เกียรติหรือได้รับการยกย่องจากผู้อื่น

5) ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จตามความนึกคิดเป็นความต้องการระดับสูงสุดเป็นความต้องการที่ยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่าง ตามความนึกคิดของตนเอง เป็นความต้องการที่ยากแก่การเสาะแสวงหามาได้

ความต้องการทั้ง 5 ระดับนี้ ไม่จำเป็นต้องคงอยู่ในสภาวะเดิมสมอไป บุคคลอาจจะมีความต้องการทั้ง 5 ระดับ หมุนเวียนกันไปมาอยู่ตลอดเวลาตามความต้องการด้านต่าง ๆ ของชีวิต นั่นหมายความว่า ผู้ที่บรรลุความต้องการสูงสุดในชีวิตมาแล้ว ก็สามารถที่จะมีความต้องการระดับต่ำในเรื่องอื่น ๆ ได้อีกและตลอดเวลาเพียงแต่ว่าในขณะที่ความต้องการระดับต่ำมีอิทธิพลอยู่นั้น บุคคลจะไม่มีแรงจูงใจให้เกิดการกระทำใด ๆ ที่จะตอบสนองความต้องการระดับสูงกว่าได้ เช่น บุคคลจะไม่มีแรงจูงใจให้เกิดการกระทำใด ๆ ที่จะ

ตอบสนองความต้องการระดับสูงกว่าได้เช่น นิสิตที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีใหม่ ๆ จะรู้สึกว่าตนบรรลุความต้องการระดับ 5 คือการบรรลุศักยภาพแห่งตนแล้ว แต่เมื่อเวลาผ่านไปบัณฑิตผู้นั้นยังไม่สามารถทางานทำได้ ความรู้สึกปลอดภัยมั่นคง ทางจิตใจซึ่งเป็นความต้องการระดับ 2 อาจไม่บังเกิดขึ้น และความต้องการระดับ 3 ระดับ 4 และระดับ 5 ก็อาจยังไม่นึกถึง เป็นต้น

ความต้องการของมนุษย์ดังกล่าวมาข้างต้น อาจแยกออกได้เป็น 2 ประเภทคือ ความต้องการทางด้านร่างกาย และความต้องการทางด้านจิตใจ การได้รับการตอบสนองต่อสิ่งที่เป็นประโยชน์ที่ร่างกายต้องการจะช่วยให้มนุษย์เป็นผู้ที่มีสุขภาพกายที่ดี และการได้รับตอบสนอง ต่อสิ่งที่เป็นประโยชน์ที่จิตใจต้องการจะช่วยทำให้มนุษย์เป็นผู้สุขภาพจิตดี

องค์ประกอบการยกระดับคุณภาพชีวิต

สังคมปัจจุบันการที่บุคคลมีคุณภาพชีวิตที่ดี นอกจากจะต้องประกอบด้วย ปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตโดยทั่วไป ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคแล้วยังต้องประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ อีกมากมาย ได้มีนักวิชาการเสนอองค์ประกอบที่สำคัญของการมีคุณภาพชีวิตไว้ดังนี้

ปภาดา สุวิโรจน์" กล่าวว่า องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต ควรจะต้องประกอบไปด้วยปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่จะทำให้บุคคลมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างน้อย 4 ปัจจัย คือ (1) ความสมบูรณ์ด้านร่างกาย (2) ความสมบูรณ์ด้านจิตใจ (3) ความสมบูรณ์ทางด้านสังคม (4) ความสมบูรณ์ด้านสิ่งแวดล้อม

สุขุม ทับทวี กล่าวว่า องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตว่ามีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตได้แก่

1) ปัจจัยที่เป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น ปัจจัยสี่ (อาหาร ที่อยู่อาศัยเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค) การศึกษา การมีงานทำสุขภาพ

2) ปัจจัยที่เป็นความต้องการทางสังคม เช่น ศาสนา สิ่งแวดล้อม มาตรฐานการครองชีพ เป็นต้น

3) ปัจจัยที่เป็นความต้องการทางจิตใจ เช่น ความพึงพอใจ ในสิ่งต่าง ๆ จากความต้องการพื้นฐานและความต้องการทางสังคม

พัชรินทร์ วิเศษ (2541: 28) กล่าวถึง องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตว่า มาจากพื้นฐานความต้องการของมนุษย์ ซึ่งจำแนกได้ 5 องค์ประกอบ ดังนี้

1) มีความสุขทางด้านร่างกายและวัตถุ ด้านวัตถุ เช่น มีบ้านที่อยู่ มีอาหารที่ดี มีเครื่องอำนวยความสะดวก เป็นต้น ด้านร่างกาย ได้แก่ การมีสุขภาพที่สมบูรณ์ แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

2) มีสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น เช่น ความสัมพันธ์กับบิดา มารด ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงและบุคคลอื่นเป็นต้น

3) มีกิจกรรมในสังคมและชุมชน การได้มีโอกาสช่วยเหลือ สนับสนุนผู้อื่น

4) มีการพัฒนาการทางบุคลิกภาพ และมีความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ตามพัฒนาการ

5) มีสันทนาการ มีส่วนร่วมในสังคม

การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา

สถาบันทางศาสนาเป็นหน่วยทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างมาตรฐานการดำเนินชีวิตและการจัดระเบียบทางสังคมมาอย่างยาวนาน กล่าวคือสามารถเปลี่ยนแปลงการกระทำทางสังคมทั้งเชิงแนวคิดทางอุดมการณ์และการพัฒนาบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมได้การเข้าสู่สังคมสมัยใหม่เป็นกระบวนการที่ผลักดันให้สถาบันทางศาสนาต้องเปิดกว้างในการรับความรู้และสร้างกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคมมากขึ้นสะท้อนถึงความเฟื่องฟูของการยอมรับพื้นที่ส่วนตัวหรือสถานะส่วนบุคคลที่ปัจเจกพึงมี อิทธิพลทางศาสนาได้

หยั่งรากลึกลงกับวิถีวัฒนธรรมของผู้คน รวมทั้งมีปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสถาบันการปกครอง วิถีชีวิตของผู้คนกับความเชื่อทางศาสนา ยังเป็นวิถีที่ผสมผสานและส่งผลกระทบถึงกันอยู่เสมอมา

สำหรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ สถาบันทางศาสนารูปแบบใหม่ของขบวนการทางศาสนาที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมที่หลากหลายในปัจจุบันยิ่งขึ้นศาสนาจะเน้นตอบสนองทางจิตวิญญาณของผู้คนมากขึ้น มีรูปแบบที่แสวงทาจิตวิญญาณในโลกนี้ การผลิตความรู้ทางศาสนาเปิดพื้นที่ให้ทั้งนักบวชและคนทั่วไปได้เข้ามามีบทบาททำกิจกรรมร่วมกัน อีกทั้งศาสนาเน้นพหุลักษณ์ทางความเชื่อ อาจมีการผสมผสานกันอย่างลงตัวระหว่างกิจกรรมทางศาสนากับรสนิยมของสังคมสมัยใหม่ เช่น การถือศีลกินเจหรือเล่นโยคะเพื่อสุขภาพที่ดีในช่วงเวลาของการจัดปฏิบัติสมาธิของสถาบันทางศาสนา เป็นต้น

คุณภาพชีวิตจะเกิดขึ้นได้ต้องมีความสุขเกิดขึ้นก่อน ความสุขที่แท้จริงต้องเกิดจากความรู้สึกพอใจในตนเอง รู้สึกว่าชีวิตนี้มีคุณค่า มีความหมาย ซึ่งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้นมนุษย์ต้องรู้จักพัฒนาตนเองทั้ง 4 ด้าน คือ กาย ศีล จิตและปัญญา มนุษย์ทุกคนล้วนต้องการความสุขในชีวิต ไม่อยากมีความทุกข์ เพราะความทุกข์ทำให้เกิดความไม่สบายใจบั่นทอนต่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ ส่งผลแย่ทั้งทางกายและใจ และทำให้คุณภาพชีวิตแย่ลงคนในสังคมไทยเมื่อเกิดทุกข์ก็มักจะมุ่งหน้าเข้าหาวัด ทั้งที่อาจไม่เคยเข้าวัดมาก่อนเพราะเมื่อเกิดความทุกข์ถึงระดับหนึ่ง ก็ต้องการที่พึ่ง ที่หาความสุขทางใจที่มิใช่ความสุขจากเงินทอง ทรัพย์สิน เกียรติยศชื่อเสียง ฯลฯ แล้วอะไรล่ะคือความสุขของมนุษย์ที่แท้จริง เพื่อที่จะทำให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาควรต้องมีความเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของชีวิตโดยไม่สร้างความเดือดร้อนหรือเบียดเบียนผู้อื่นให้เกิดความทุกข์ ดังนั้นมนุษย์ทุกคนควรมุ่งแสวงหาสิ่งที่เป็นสาระสำคัญของชีวิตคือ หลักปรัชญาและคำสอนทางศาสนา เพราะหลักปรัชญานั้นจะให้โลกทัศน์อันเปรียบเสมือนประทีปส่องทางชีวิตมนุษย์ ที่ควรยึดถือตามหลักศาสนาได้หากล่าวถึงคุณภาพชีวิตในศาสนาพุทธนั้นจะต้องมี การพัฒนาทั้ง 4 ด้าน ได้แก่

1) การพัฒนากาย (กายภาวนา) คือ การพัฒนาอินทรีย์ ' ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจซึ่งเป็นสิ่งเชื่อมต่อกับอารมณ์ทั้ง 6 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ที่ใจรับรู้ การพัฒนาอินทรีย์ 6 มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกฝนในด้านการใช้งาน คือทำให้อินทรีย์เหล่านั้น มีความเฉียบคม มีความละเอียดมีความคล่องแคล่วมีความจัดเจน ฝึกฝนในด้านการเลือกสิ่งที่มีคุณค่าและมีประโยชน์มากที่สุดขณะ เดียวกันก็มีวิธีหลีกเว้นจากสิ่งที่เป็นภัย เป็นโทษหรือสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ไม่ให้ทะลักเข้ามาสู่อินทรีย์ โดยมีใจเป็นตัวรับรู้ทั้งหมด

2) การพัฒนาศีล (สีลภาวนา) คือ การฝึกฝนด้านความประพฤติ ระเบียบวินัยความสุจริตทางกายและวาจา โดยการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มีความเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกัน ไม่เบียดเบียนไม่ทำลายกันเพื่อให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างปกติสุข

3) การพัฒนาจิต (จิตภาวนา คือ การฝึกฝนด้านคุณภาพของจิต การฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคงแน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูงให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส ปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้เศร้าหมองโดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

4) การพัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา) คือ การฝึกปรือปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสรรพสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงจนกระทั่งหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ เมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็จะช่วยให้จิตนั้น สงบ มั่นคง บริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งขึ้น

พุทธศาสนาได้กำหนดหลักการที่เป็นคำสอนสำคัญ คือ โอวาทปาติโมกข์ อันประกอบด้วยการไม่ทำชั่ว(ศีล) การบำเพ็ญความดี (สมาธิ) การทำจิตใจให้ผ่องใส (ปัญญา) และคำสอนสำคัญที่อาจถือได้ว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา คือ อริยสัจ 5 อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งปรัชญาตามหลักพุทธศาสนานี้สามารถเชื่อได้ว่าเป็นแนวทางที่บุคคลสามารถยึดถือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับควบคุมตนเอง และใช้แก้ปัญหาที่

เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตได้ อันนำไปสู่ความสำเร็จในภายภาคหน้าและเป็นเครื่องค้ำจุนการดำรงชีวิตของบุคคลได้เป็นอย่างดี หลักธรรมของศาสนาที่สามารถมาประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ปัญหา สามารถพิจารณาได้ ดังนี้ อริยสัจ 4 คือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการได้แก่

1) ทุกข์ (Suffering) หมายถึง ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ความดับแค้นใจ ซึ่งเกิดแก่จิตใจและร่างกายเป็นครั้งคราว ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รัก ไม่ชอบ ความไม่สมหวัง กล่าวโดยย่อความทุกข์เกิดขึ้นที่กายและใจ ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

(1) สภาวะทุกข์ หมายถึง ทุกข์ตามสภาพ ได้แก่ เกิดแก่ เจ็บ ตาย

(2) ปกิณกทุกข์ หมายถึง ทุกข์จรเป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นภายหลัง ได้แก่ ความเศร้าโศก ความไม่สบายกายไม่สบายใจ การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความไม่สมปรารถนา ความดับแค้นใจ

(3) นิพัทธทุกข์ ทุกข์ประจำได้แก่ ความหนาว ร้อน หิวกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาว:

(4) พาธิทุกข์ ได้แก่ ความเจ็บไข้ได้ป่วยในร่างกาย เช่น โรคตา โรคหู จมูก ปาก และผิวหนัง เป็นตัน

(5) สันดาปทุกข์ ทุกข์ที่เกิดจากความกระวนกระวายใจ ความเร่าร้อนใจ เพราะถูกกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมทะ

(6) วิปริณามทุกข์ ความแปรปรวนเปลี่ยนไปจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว เช่น มีลาก-เสื่อมลาก มียศ-เสื่อมยศมีสรรเสริญ-นินทา มีสุข มีทุกข์ และ

(7) วิบากทุกข์ ทุกข์ที่เกิดจากผลกรรม ทำให้ได้รับความร้อนใจเช่นถูกลงอาญาได้รับความหายนะ เป็นต้น

2) สมุทัย (The Cause of Suffering) หมายถึง เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ คือ ตัณหาหรือ ความอยากอันประกอบด้วย 1) กามตัณหา หมายถึง ความอยากใน รูป รส กลิ่น เสียง ที่ตนยังไม่ได้สัมผัส หรือลิ้มลองการตามใจตนเองโดยที่แท้ อการตามใจตัณหาเป็นความอยากของทางใจ ในโลกนี้ยังไม่ต้องการให้ดับหมดต้องอาศัยความอยากสร้างโลก หรือสร้างความเจริญให้แก่ตนเอง แต่ต้องควบคุมความอยากให้มีขอบเขตพอควร เพื่อครองชีวิตเป็นสุขไม่ก่อไฟผาตัวเอง คือ การไม่ควบคุมตัณหา 2) ภวตัณหา คือ ความอยากมี อยากเป็นอยากให้สิ่งที่ตนดำรงอยู่แล้วยังคงอยู่ต่อไปและความต้องการที่เป็นนามธรรม เช่น ชื่อเสียง อำนาจ เป็นต้น

3) นิโรธ (The Cessation of Suffering) หมายถึง ความดับทุกข์ เป็นภาวะที่กิเลสตัณหาดับสนิทอันเป็นผลของการสงบจิตใจ เมื่อทุกข์จะรู้สาเหตุและดับด้วยสาเหตุแห่งทุกข์

4) มรรค (The Way to the Cessation of Suffering) หมายถึง หนทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ประกอบด้วย 1) สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) คือ มีความเข้าใจว่าอะไรคือทุกข์ อะไรคือสาเหตุและหนทางดับทุกข์ อะไรคือความดี ความชั่วและเข้าใจกระบวนการที่เกิดและดับทุกข์ 2) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) คือ ความคิดที่จะออกจากความรัก ความใคร่ ในรูป รส กลิ่น เสียงและสัมผัส ดำริออกจากสิ่งที่ผูกพันให้เป็นทุกข์ ไม่พยาบาท ไม่เบียดเบียน 3) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) คือ พูดไพเราะ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ 4) สัมมากัมมันตะ (ทำการงานชอบ) คือ การกระทำที่เป็นกายสุจริต ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์และไม่ประพฤติผิดในกาม 5) สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) คือ ประกอบอาชีพสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย และทางธรรมไม่ผิดศีล 6) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) คือ ความพยายามระวังไม่ให้เกิดความชั่ว ละความชั่ว สดับความดีและรักษาความดีที่เกิดขึ้น 7) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) คือ ทำจิตใจให้สงบ ปราศจากกิเลส และ 8) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) คือความมั่นคงของจิต การมีจิตแน่วแน่กับสิ่งเดียว มรรคมีองค์ 3 นี้ เมื่อประมวลแล้วได้แก่ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

การพัฒนาตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นวิชการทางด้านจิต (จิตใจ) ที่เรียบง่าย ตรงไปตรงมาทุกคนสามารถพิสูจน์ได้โดยง่าย ไม่เกี่ยวข้องกับความหลงเชื่อ ไม่มีความทุกข์ภายในจิตใจ และจิตที่บริสุทธิ์ผ่องใส โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ เพราะเป็นเรื่องของการใช้สติปัญญาของตนเอง ในชีวิตประจำวัน การมีสติในการใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมและควบคุมความคิดให้เป็นไปตามหลักธรรม จึงมีประโยชน์อย่างมากมายทั้งด้านการปฏิบัติงานและการดำเนินชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม

ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตตามแนวพุทธศาสนา

ปัจจัยที่มีผลการสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตตามแนวพุทธศาสนา การเข้าถึงศาสนา ทุกศาสนาล้วนสอนให้คนเป็นคนดี โดยอาจจะใช้พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นสื่อในการทำให้มนุษย์ทำความดี แต่แท้จริงแล้วแก่นแท้ของศาสนาคือหลักธรรมคำสอน มนุษย์ที่มีโอกาสในการศึกษาศาสนา ก็จะมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี รู้จักทำตนเองให้มีความสุข รู้จักความพอใจในชีวิต รู้จักคุณค่าและความหมายของชีวิต

การเข้าใจหลักคำสอน การเข้าใจและตีความหลักคำสอนอย่างถูกต้อง จะทำให้เรามีแนวปฏิบัติในชีวิตที่ดี หากเราเข้าใจในหลักคำสอนผิดไป หรือปฏิบัติจนเกินความพอดี ไม่เดินทางสายกลาง อาจจะทำให้เกิดความทุกข์แทน คุณภาพชีวิตก็จะแย่ลงการนำมาปฏิบัติจริง : หากรู้ถึงหลักคำสอนแล้ว แต่ไม่นำมาปฏิบัติจริงก็จะไม่เกิดประโยชน์อันใดต่อชีวิตเหมือนกับการอ่านหนังสือวิธีการว่ายน้ำ แต่เราไม่เคยไปสัมผัสกับน้ำ หรือลงสระน้ำเลยเราก็จะว่ายน้ำไม่เป็น

สิ่งแวดล้อม สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยก็เป็นปัจจัยหนึ่งในการทำความดี หรือปฏิบัติธรรมรวมถึงแหล่งอบายมุขต่าง ๆ ที่อยู่รอบบริเวณบัน ทากมีก็อาจจะชักจูงเราให้ไปในทางที่ไม่ดีได้

เพื่อนคนรอบข้าง เพื่อนมีอิทธิพลต่อเราในการทำดีหรือไม่ดี การคบเพื่อนที่ดีจะส่งเสริมให้ชีวิตเราดีขึ้น โดยเค้าจะคอยเตือนเราในสิ่งที่ไม่ดีพร้อมทั้งชักชวนหรือแนะนำในสิ่งที่ดี ๆ ให้กับเรา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเรียน การทำงาน การใช้ชีวิต วิธีการระงับความอยากอันจอมปลอมเหล่านี้สามารถทำได้โดยผ่านการรับรู้ในแนวความคิดเกี่ยวกับ “ตัวตน” ว่าเป็นสิ่งไม่แน่นอน เพื่อให้เกิดความพึงพอใจในตนเอง และลดความอยากให้น้อยลง

ดังนั้นการพัฒนา คุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา คือการกระทำความดี สร้างสมคุณงามความดีไว้ให้ไพบูลย์งอกงาม สร้างความเจริญงอกงามให้กับชีวิตหาเลี้ยงครอบครัวด้วยหลักสัมมาอาชีพพร้อมกับฝึกฝนอบรมชีวิตให้มีความพร้อม ทั้งทางด้าน กาย-วาจา(ศีล) จิต-ใจ (สมาธิ) และกำลังแห่งสติ-ปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม

บทสรุป

การพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการยกระดับคุณภาพคนในสังคม ซึ่งย่อมนำไปสู่การพัฒนาประเทศ ตัวอย่างปรากฏชัดในหลายประเทศที่มีความมั่นคงและยั่งยืน อันเกิดจากการให้ความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์อย่างจริงจัง การพัฒนาคนเป็นกระบวนการเสริมสร้างให้มนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า มีทักษะและความสามารถที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการทำงานในสังคม

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยังนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ ๆ ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม และเป็นพื้นฐานในการขับเคลื่อนประเทศสู่ความมั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว ดังนั้น เพื่อให้ทรัพยากรมนุษย์พัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีบทบาทสำคัญต่อสังคม การดำเนินงานจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักการที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม หากสังคมละเลยต่อการพัฒนามนุษย์ โดยเฉพาะการไม่ให้ความสำคัญต่อสถาบันครอบครัว การศึกษา และคุณธรรม ย่อมส่งผลให้ประเทศขาดความมั่นคงทางสังคม ขาดคุณค่า และมีความ

เปราะบาง ซึ่งอาจนำไปสู่ความเสี่ยงต่อการล่มสลายภายใต้กระแสสังคมในยุคความปกติใหม่พระพุทธศาสนาคือการสอนให้รู้จักคิดเป็นซึ่ง “คิดเป็น” จะสมบูรณ์ เมื่อบรรจบกับ “คิดดี”“คิดเป็น” กับ “คิดดี” ไม่ได้มีความหมายเหมือนกันซะทีเดียว แต่เราอาจจะต้องมีจริยธรรม เพื่อที่จะทำให้คิดเป็นนั้น เป็นคิดดีด้วย ถ้าไม่มีจริยธรรม ความคิดเป็นก็อาจจะแยกตัวออกไปเป็นความคิดที่ไม่ต้องคำนึงถึงว่า จะดีหรือไม่ ความคิดเป็นในขั้นสุดท้ายที่จะขาดจริยธรรมไม่ได้ เพราะอะไร อันนี้มันจะเป็นไปเองตามธรรมชาติโดยอัตโนมัติ เมื่อถึงขั้นสุดท้ายความคิดเป็นจะมาบรรจบกับจริยธรรมเอง คือคิดเป็นต้องคิดดีด้วยเมื่อถึงขั้นนั้น เราจะเข้าถึงภาวะที่รู้องค์ประกอบของชีวิตทุกด้าน และมองเห็นความสัมพันธ์อิงอาศัยกันขององค์ประกอบเหล่านั้นเมื่อถึงตอนนั้นสัจธรรมก็จะบรรจบกับจริยธรรม แล้วการที่จะเป็นอยู่ให้ดี หรือระบบของชีวิตที่ดีงามก็จะสอดคล้องกับจริยธรรมไปเองหรือที่แท้ก็คือเป็นตัวจริยธรรมนั่นเอง การบูรณาการจะต้องมาบูรณาการจริยธรรมเข้าไปด้วยขณะนี้ประเทศที่พัฒนาแล้ว กำลังหันมาบูรณาการจริยธรรมเข้าไปด้วยในบรรดาองค์ประกอบที่ต้องบูรณาการความคิดที่มองสิ่งทั้งหลายเป็นองค์รวมนั้น ถ้าไม่มีจริยธรรม องค์รวมก็ไม่ครบ เดี๋ยวเราจะพูดถึงความหมายของจริยธรรมต่อไป รวมความว่า จริยธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญอยู่ในองค์รวมนี้ด้วยที่ว่า คิดเป็น นี่ก็หมายถึงการคิดให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ชีวิตจริงๆ ถ้าไม่มีจริยธรรม ความคิดเป็นก็จะไม่เป็นผลดีแท้จริง เพราะฉะนั้น ถ้าขาดจริยธรรม ความคิดเป็นก็ไม่สมบูรณ์ความคิดเป็นอาจจะแบ่งเป็นหลายขั้น ในขั้นต้นๆ ความคิดเป็นก็มองเพียงว่าเป็นการคิดที่ทำให้ผลที่ต้องการสำเร็จ ตามวัตถุประสงค์ที่เป็นกรณีเฉพาะนั้นๆ หรือในขอบเขตที่ปัญญามองเห็นในขณะนั้นๆแต่ผลเสียในบางด้านบางอย่างมองไม่เห็น จนกระทั่งมีปัญญามองเห็นสัจธรรม รู้องค์ประกอบและเหตุปัจจัยทั่วถึงการคิดเป็นจึงทำให้เกิดผลดี

เอกสารอ้างอิง

นิพนธ์ คันธเสวี. (2527). “คุณภาพชีวิตสำหรับสังคมไหย”. เอกสารประกอบการสัมมนาระดับชาติ เรื่องภาวะสังคมไทย. 22-24 เมษายน 2557

ปภาดา สุวิโรจน์. (2551). คุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางปู. จังหวัดสมุทรปราการ (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยของแก่น), 21-22.

ปัณณวิชญ์ พิบูลธนาภิรมย. อำนาจจิตกับความสำเร็จในชีวิต : พระพุทธศาสนากับจิตวิทยาสมัยใหม่. วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์. ปีที่ 13 ฉบับที่ 26.พ.ศ. 2561

พัชรินทร์ วิเศษพาณิชย์. (2541). คุณภาพชีวิตของเด็กวัยเรียนที่ป่วยด้วยโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว. (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 28.

พัณณิน กิติพรารณ์. (2532). นานาทรรศนะธุรกิจเพื่อคุณภพชีวิตของใคร. วารสารเศรษฐกิจและบริหารธุรร. (กรกฎาคม-ธันวาคม), 42-46.

วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. จิตวิทยาพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์กรุงเทพมหานคร, 67.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2545). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิสุทธิ์,157.

สมใจ ลักษณะ. (2554). การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา.

สำราญ จูช่วย. (2554). การพัฒนาความสมารถในการรู้จักตนเองต่อการเลือกสาขางานอาชีพของนักเรียนโดยใช้ชุดฝึกทักษะการรู้จักตนเอง. กรุงเทพมหานคร : ครุศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.

สิปปนนท์ เกตุทัต. (2538). การพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพมหานคร: จุฬลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุขุม ทับทวี. (2554). คุณภาพชีวิตในการทำงานของนายทหารชั้นประหวน: กรณีศึกษากองพันทหารช่างที่ 402. (ชลบุรี :มหาวิทยาลัยบูรพา), 11.

สุพรรณี ไชยอำพร และสนิท สมัครการ. (2532). คุณภาพชีวิตของคนไทยเปรียบเทียบระหว่างเมืองกับชนบท. กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบันพัฒนาบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์,

สุภกิจ กิจนามวา. (ออนไลน์), แหล่งที่มา : http/www.learnets in th/blo/posts/336357.

สุภกิจ กิจนามวา. พระพุทธศาสนากับเยาวชนไหย. (ออนไลน์), แหล่งที่มา : http/www.learnetsin th/blo/posts/336359.

สูงค่า ชราธรรม : กระบวนการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเอง สำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่

SUNGKHA CHARA THAM : A SELF-ESTEEM PROMOTION PROCESS FOR SENIOR SCHOOL CHIANG MAI PROVINCE

ยุรธร จีนา[1] และ สุริยนต์ สูงคำ[2]
กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่
Yurathorn Jeena[1] and Suriyonte Sungcham[2]
Department of Social Sciences and Humanities Faculty of Business Administrationand Liberal Art
Rajamangala University of Technology Lanna , Chiang Mai Province
E-mail: sakda.ngan@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสงเสริมการเห็นคุณคาในตนเองสำหรับโรงเรียนสูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีดำเนินการวิจัยแบบผสมผสาน และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง ผลการวิจัยพบว่า 1) กระบวนการสงเสริมการเห็นคุณคาในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก้ (1) การส่งเสริมบทบาทและความหมายในชีวิตของผู้สูงอายุ (2) การส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองให้แก่ผู้สูงอายุ (3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม (4) การส่งเสริมการดูแลสุขภาพกายและใจของผู้สูงอายุ (5) การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความภาคภูมิใจและการเห็นคุณค่าในตนเอง และ (6) การได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชน โดยจัดกิจกรรมการเรียนการสอนครอบคลุม 4 มิติ ได้แก่ มิติสุขภาพ ร่างกาย จิตใจ , มิติสังคม, มิติเศรษฐกิจ และมิติสิ่งแวดล้อม 2) แนวทางการนำเสนอและถ่ายทอดกระบวนการสงเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใชโปรแกรม สูงคา ชราธรรม แกโรงเรียนผู้สูงอายุและหน่วยงานที่เกี่ยวข่อง มีแนวทางการจัดทำหลักสูตร 12 สัปดาห์ มีเนื้อหาประกอบด้วย การรู้จักและเห็นคุณค่าในตนเอง , การพัฒนาศักยภาพและการเรียนรู้ตลอดชีวิต, สุขภาพกายและและสุขภาพใจเพื่อคุณภาพชีวิต , บทบาทของผู้สูงอายุในสังคมและครอบครัว,จิตอาสาและการสร้างความหมายให้ชีวิต ,การออกแบบชีวิตบั้นปลายให้มีความสุขและมีคุณค่า

คำสำคัญ: การยกระดับคุณภาพชีวิต, หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

Abstract

This research aimed to study the process of promoting self-esteem for the elderly in Chiang Mai Province. A mixed research method and participatory action research were used. The sample consisted of people involved in the elderly school, using purposive selection. The research results found that: 1. The process of promoting self-esteem for the elderly schools in Chiang Mai Province is (1) promoting the roles and meaning in life of the elderly, (2) promoting learning and self-development for the elderly, and (3) promoting participation in social activities. 4) Promoting physical and mental health care for the elderly (5) organizing activities

to build pride and self-worth, and (6) receiving support from family and community By organizing teaching and learning activities covering 4 dimensions: health, body, mind, society, economy, and environment. 2. Guidelines for presenting and conveying the process of promoting self-esteem for the elderly schools using the " SungKha Chara Tham" program to the elderly schools and related agencies. There are guidelines for creating a 12-week curriculum. Contents include knowing and seeing one's own worth, developing potential and lifelong learning, physical and mental health for quality of life, the role of the elderly in society and family, volunteerism and creating meaning in life, and designing a happy and valuable later life.

Keywords: SungKha Chara Tham, A Self-Esteem, Senior Schools

บทนำ

นับแต่ศตวรรษที่ 21 ทั่วโลกเผชิญกับปัญหาประชากรผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุขทำให้คนมีอายุยืนขึ้น และปัจจุบันโลกมีวิวัฒนาการก้าวล้ำไปมากไม่ว่าจะเป็นทางด้านเทคโนโลยีการผลิต การแพทย์ เป็นต้น จึงนำมาสู่ความเจริญของสังคมในมิติต่าง ๆ มากขึ้น ที่สำคัญนวัตกรรมเหล่านี้ได้ยืดอายุของคนเราให้ยืนยาวขึ้น อายุเฉลี่ยสูงขึ้น ส่งผลให้หลายประเทศทั่วโลกมีแนวโน้มที่จะมีผู้สูงวัยเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปี จากข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2566 พบว่า ประเทศไทยเป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีจำนวนผู้สูงวัยเพิ่มมากขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2566 ประเทศไทยมีประชากรผู้สูงอายุที่มีอายุเกิน 60 ปีทั้งสิ้น รวม 13.64 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 19.5 ของประชากรทั้งหมด (สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิตัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2566) ซึ่งสถานการณ์นี้จะทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเต็มตัว จากข้อมูลการเพิ่มขึ้นของผู้สูงวัยนี้เป็นเครื่องบ่งชี้ว่า ครอบครัวและรวมไปถึงหน่วยงานต่าง ๆ ต้องตระหนักและเตรียมการรับมือให้ดีที่สุด โดยต้องเข้าใจว่า ผู้สูงวัยจะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและจิตใจที่ส่งผลต่อสุขภาพจิต หากผู้สูงวัยสามารถปรับตัวได้ ก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข แต่หากไม่สามารถปรับตัวได้ ก็อาจจะพบปัญหาสุขภาพจิตได้ง่าย สถานการณ์สังคมสูงวัยเริ่มกลายเป็นประเด็นที่สำคัญของสังคมไทย เนื่องจากประเทศไทยกำลังจะก้าวเข้าสู่สังคมสูงอายุอย่างเต็มที่ (Super aged society) คือมีประชากรสูงอายุ 1 ใน 4 ของประชากรทั้งประเทศ ภายในปี 2575 จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ผู้สูงอายุจะพบกับความเสื่อมถอยทั้งทางร่างกาย และจิตใจซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของวัย ผู้สูงอายุจำนวนมากจึงเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง เชน เบาหวาน ความดันโลหิตสูง สมองเสื่อม สงผลให้เกิดข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมไม่สามารถใชแรงงานได้เหมือนเดิม ตองเข้าสู่ภาวะพึ่งพิงบุตรหลาน ทำใหเกิดความรูสึกไม่พอใจในตนเอง กังวลใจ น้อยใจ คิดวาตนเองไร้คุณคา นอกจากนี้การที่ ต่องสูญเสียสิ่งสำคัญของชีวิตเป็นสาเหตุหนึ่งที่สงผลกระทบตอจิตใจ ของผู้งอายุ เชน การสูญเสีย คูชีวิตเพราะตายจากการสูญเสียบุตรเพราะแยกไปมีครอบครัว การสูญเสียตำแหนงหนาที่การงาน การสูญเสียสถานภาพหรือบทบาททางสังคมจนเป็นเหตุให้ผู้สูงอายุเกิดความรูสึกไม่มีความสุข รู้สึกตนเองไม่มีคุณค่า หากผูสูงอายุขาดความรูความเขาใจ จะทำให้ผู้สูงอายุมีอารมณเศรา ท้อแท้ผิดหวัง ความรูสึกมีเห็นคุณคาในตนเองลดลง นำไปสู่ปญหาสุขภาพจิตในที่สุด

โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นรูปแบบหนึ่งในการ สงเสริมการเรียนรูตลอดชีวิต การพัฒนาทักษะชีวิตของผูสูงอายุ ซึ่งกิจกรรมในโรงเรียนผู สูงอายุจะเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุสนใจและมีความสำคัญตอการดำเนินชีวิตช่วยเพิ่มพูนความรูประสบการณที่สั่งสมแกบุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาใหคงคุณคาคูกับชุมชน โรงเรียนผู้สูงอายุ

เป็นการสงเสริมการเรียนรูตลอดชีวิต การจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชน โรงเรียนผู้สูงอายุจึงเป็นองคกรชุมชนในการพัฒนาศักยภาพใหแกผู้สูงวัย “ภายใตแนวคิดการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการเรียนรูตลอดชีวิต” ผ่านการถ่ายทอดความรูอย่างเป็นระบบที่ผู้สูงอายุจะได้เรียนรูอย่างสนุกสนาน เกิดทักษะด้านการดูแลตัวเองและพึ่งพาตัวเองได้ในระดับสูง รวมถึงการพัฒนาความสามารถทางกาย จิต สังคม ปัญญา และเศรษฐกิจ เพื่อใหผู้สูงอายุเป็น “ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ” (Active Aging) การเกิดโรงเรียนผู้สูงอายุในประเทศไทยพัฒนามาจากการรวมกลุ่มชมรมผูสูงอายุในชุมชนเป็นหลัก และมีการดำเนินการหลากหลายวิธีและหลากหลายกิจกรรม โดยมีวัตถุประสงคตามแต่ละบริบทพื้นที่ แต่ประการหลักสำคัญคือ การแกปญหาผู้สูงอายุในชุมชน การสร้างความสุขใหแก่ผู้สูงวัย และการเพิ่มพูนความรูและทักษะชีวิตที่จำเป็นใหกับผู้สูงวัย และการเปิดพื้นที่ทางสังคมใหแกผูสูงอายุ ซึ่งถือได้วาโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นองคกรในชุมชนที่สามารถใชเป็นสถานที่ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผูสูงอายุในชุมชนรวมไปถึงการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาการเห็นคุณคาใน ตนเองของผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โครงการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญของโรงเรียนผูสูงอายุ และการมีสวนร่วมของหลัก “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน ราชการ ในการสร้างพลังแกไขปญหาในชุมชน มีการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ สถาบันวิจัยและพัฒนนา องคกรปกครองสวนท้องถิ่น เป็นตน ซึ่งจะทำใหการวิจัยในครั้งนี้ประสบความสำเร็จได้ตาม วัตถุประสงคบรรลุเป้าหมาย จะกอใหเกิดประโยชนทางวิชาการ คือ การพัฒนากระบวนการสงเสริมการเห็นคุณคาในตนเองสำหรับผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อใหผู้สูงอายุสามารถเห็นคุณคาของตนเอง ไม่วาจะประสบกับเหตุการณหรือสิ่งที่ส่งผลตอจิตใจไม่วาจะทั้งทางบวกและทางลบ ตลอดจนมีความเชื่อมั่นในตนเองและการเคารพตนเอง ดังนั้นการเห็นคุณคาในตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะสงผลตอการปรับตัวของผู้สูงอายุใหความสุขในชีวิตมากขึ้นและเกิดความเขาใจในการตนเอง ลดความเสี่ยงที่จะเกิดภาวะซึมเศราในผู้สูงอายุหรือผลกระทบตออารมณและจิตใจจะช่วยใหการใชชีวิตเป็นไปด้วยความสุขในชวงบั้นปลายสุดท้ายของวัยโดยมีโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นองคกรชุมชนที่จะช่วยพัฒนาการเห็นคุณค่าใน ตนเองของผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพตอไป

ความหมายของการยกระดับคุณภาพชีวิต

คำว่า “คุณภาพชีวิต” เป็นคำที่ใช้กันแพร่หลายและมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลแตกต่างไปคนละด้าน แต่โดยภาพรวมทุกกลุ่มต่างมีเป้าประสงค์ที่เหมือนกันคือเพื่อให้บุคคลในสังคมมีชีวิตที่มีคุณภาพมีความสุข ความสมบูรณ์ และมีการกินดีอยู่ดีปัจจุบัน “คุณภาพชีวิต” ได้รับการกำหนดให้เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาประเทศ ดังนั้น เป้หมายของการพัฒนาทุกด้าน ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ฯลฯ ล้วนมุ่งไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ในสังคม ด้วยเหตุนี้คำนิยามความหมายของคุณภาพชีวิตจึงได้รับการอธิบายและตีความกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งมักจะเป็นความหมายที่มีความคล้ายคลึง สอดคล้องกันดังต่อไปนี้ สมใจ ลักษณะ กล่าวว่า คุณภาพชีวิต คือ การเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง แก้ไขสรรค์สร้างเกี่ยวกับตนเองเพื่อนำไปสู่ความดี ความงาม ความเจริญในตนอง โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือ การมีชีวิตที่มีคุณภาพ สงวน สุทธิเลิศอรุณ กล่าวว่า คุณภาพชีวิตคือการตั้งเป้าหมายในชีวิตให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีความเป็นตัวตนที่สมบูรณ์เนื่องมาจากการพัฒนาอยู่เสมอ สิปปนนท์ เกตุหัต กล่าวว่า คุณภาพชีวิตไว้ว่า ชีวิตที่มีความสุข ชีวิตที่สามารถปรับตัวเองเข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและสามารถปรับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตนโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น นิพนธ์ คันธเสวี กล่าวว่า คุณภาพชีวิต คือ ระดับสภาพการดำรงชีพของมนุษย์ตามองค์ประกอบของชีวิตอันได้แก่ ร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิดและจิตใจซึ่งแต่ละคนก็จะมีแตกต่างกันไป ไม่ทัดเทียมกัน พัณณิน กิติพรากรณ์ ให้นิยามว่า คุณภาพชีวิต คือ ชีวิตที่

มีความสุขอันเนื่องมาจากสุทางกาย คือ การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี สุขภาพดี มีสาธารณูปโภคที่ดี มีสภาพแวดล้อมที่ดีรวมถึงมีการพักผ่อน สันทนาการที่ดีด้วย สุขทางใจอันเนื่องมาจากการรู้จักความพอดี พอใจในสภาพที่เป็นอยู่เห็นคุณค่าของตน เสียสละ รัก ห่วงใยและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น สุพรรณี ไชยอำพร และสนิท สมัครการ ให้คำจำกัดความของคำว่าคุณภาพชีวิต คือ สภาพของการดำรงชีวิตที่สร้างความพึงพอใจให้กับมนุษย์ในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งความพึงพอใจเหล่านั้นสามารถนำไปวัดหรือ ประเมินผลได้ ไม่ว่าจะเป็นความพึงพอใจส่วนบุคคลหรือสังคมก็ตาม

สรุปได้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาวะความพร้อมของบุคคลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และด้านอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งส่งผลให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข อีกทั้งยังสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมและสังคมที่ตนอยู่อย่างเหมาะสม พร้อมทั้งดำรงชีวิตที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติการพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นการพัฒนามนุษย์ในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพ การศึกษา จิตใจ คุณธรรม และความพร้อมในการดำรงชีวิตในสังคม ตลอดจนความสามารถในการประกอบอาชีพอย่างมั่นคง การพัฒนาคุณภาพชีวิตยังครอบคลุมทุกช่วงวัย ตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น วัยทำงาน จนถึงวัยสูงอายุ เพื่อส่งเสริมให้บุคคลมีศักยภาพในการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นทั้งในระดับบุคคล สังคม และประเทศชาติ ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงมิใช่เพียงการเสริมสร้างปัจจัยพื้นฐาน แต่ยังหมายถึงการยกระดับศักยภาพและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ อันเป็นรากฐานสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าและความยั่งยืนของสังคมโดยรวม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนากระบวนการสงเสริมการเห็นคุณคาในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ โดยใชโปรแกรม สูงคา ชราธรรม

2. เพื่อนำเสนอและถ่ายทอดกระบวนการสงเสริมการเห็นคุณคาในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยใชโปรแกรม สูงคา ชราธรรม แกโรงเรียนผู้สูงอายุ และหน่วยงานที่เกี่ยวของ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “สูงค่า ชราธรรม : กระบวนการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่” เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดและขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ข้อพิจารณาด้านจริยธรรมและการพิทักษ์สิทธิ์ของกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ได้ผ่านการพิจารณาอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ตามหนังสือรับรองที่ RMUTL-IRB 043/2024 และคณะผู้วิจัยทำการพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มตัวอย่าง แนะนำตัวชี้แจงในการเข้าร่วมการวิจัย ให้ผู้เข้าร่วมวิจัยซึ่งเป็นกลุ่มเปราะบาง รับทราบวัตถุประสงค์และการดำเนินการวิจัย รวมถึงลงนามยินยอมและขอความร่วมมือในการรวบรวมข้อมูล โดยชี้แจงสิทธิ์ที่กลุ่มตัวอย่าง สามารถเข้าร่วมการวิจัยหรือสามารถปฏิเสธที่จะไม่เข้าร่วมการวิจัยในครั้งนี้ได้ โดยระบุว่าข้อมูลที่ได้จะถูกเก็บเป็นความลับไม่สามารถระบุถึงตัวบุคคลได้ ไม่เปิดเผยใบหน้าที่ชัดเจน จะนำเสนอเป็นภาพรวมและนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาเท่านั้น ภายหลังการชี้แจงให้ผู้เข้าร่วมการวิจัยเซ็นยินยอมเข้าร่วมการวิจัย (Informed consent)

พื้นที่ในการดำเนินการวิจัยและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ โรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยเลือกโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลแม่สา และโรงเรียนผู้สูงอายุเปี่ยมสุข อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ระยะที่ 1 ระยะก่อนการดำเนินการวิจัย

1.1 คณะผู้วิจัยทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2 คณะผู้วิจัยลงพื้นที่โรงเรียนผู้สูงอายุ โดยเข้าพบคณะเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุ สร้างความร่วมมือกับนักวิจัยในพื้นที่ซึ่งได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เป็นอย่างดียิ่ง ตลอดถึงได้เข้าพบประธานโรงเรียนผู้สูงอายุพื้นที่เป้าหมาย เพื่อหารือแนวทางการทำวิจัยในครั้งนี้ร่วมกัน โดยจัดให้มีการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้รู้ (Key-Informant) รวมถึงการวางแผนปฏิบัติการสร้างความร่วมมือ ตามบริบทของชุมชน

1.3 คณะผู้วิจัย จัดการประชุมกับทีมวิจัยในพื้นที่ เพื่อร่วมกันวางแผนดำเนินการวิจัยตลอดถึงแนวทางการจัดกิจกรรมการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่

ระยะที่ 2 ระยะการดำเนินการวิจัย

เป็นระยะของการศึกษากระบวนการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีขั้นตอนดังนี้

2.1 การประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจก่อนร่วมกันขับเคลื่อนดำเนินโครงการวิจัย ระหว่างคณะผู้วิจัยกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการเรียการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุ ในพื้นที่วิจัย ตลอดถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง

2.2 การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ “สูงค่าชราธรรม กระบวนการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่”

2.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เสนอแนะแนวทางในการสร้างกระบวนการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำไปปรับปรุงพัฒนา

ระยะที่ 3 ระยะหลังการดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัยประเมินและศึกษารูปแบบ “สูงค่าชราธรรม กระบวนการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งมีผู้ทรงวุฒิทั้งทางด้านวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิในพื้นที่วิจัย พร้อมตรวจสอบความถูกต้อง นำเสนอในรูปแบบเอกสารการวิจัย เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้หน่วยงานตลอดถึงผู้ที่สนใจได้รับทราบ

การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบสนทนากลุ่ม มารวบรวม แยกแยะข้อมูลเป็นหมวดหมู่ โดยการวิเคราะห์เนื้อหา ความน่าเชื่อถือของข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้อง โดยใช้แนวคิดทฤษฎี รวมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้เทคนิคการวิเคราะห์แบบสามเส้า (Triangulation) และข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “สูงค่า ชราธรรม : กระบวนการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่” สามารถนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พัฒนากระบวนการสงเสริมการเห็นคุณคาในตนเองสำหรับโรงเรียนผู่สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ โดยใชโปรแกรม สูงคา ชราธรรม ผลการวิจัยพบว่า บทบาทสำคัญของโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ สามารถจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุได้ ดังต่อไปนี้

(1) การส่งเสริมบทบาทและคุณค่าความหมายในชีวิตของผู้สูงอายุ โดยโรงเรียนผู้สูงอายุร่วมกับเครือข่ายในชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน ควรสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในครอบครัวและชุมชน เช่น การเป็นที่ปรึกษาให้ลูกหลาน หรือการเข้าร่วมกิจกรรมสังคม และ โรงเรียนผู้สูงอายุร่วมกับเครือข่ายในชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ เช่น การเป็นวิทยากร การสอนอาชีพ หรือการเขียนบันทึกความทรงจำของผู้สูงอายุ

(2) การส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองให้แก่ผู้สูงอายุโรงเรียนผู้สูงอายุส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เช่น คอมพิวเตอร์ ศิลปะ ดนตรี หรือการปลูกพืช และ สนับสนุนให้เข้าเรียนในโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งช่วยให้เกิดการพัฒนาตนเองและมีสังคมที่ดี

(3) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมโรงเรียนผู้สูงอายุส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรม เช่น ชมรมออกกำลังกาย กลุ่มอาสาสมัคร หรือชมรมผู้สูงอายุในชุมชน รวมทั้งการจัดกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้สูงอายุได้พบปะเพื่อน เช่น งานเลี้ยงสังสรรค์ หรือการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ

(4) การส่งเสริมการดูแลสุขภาพกายและใจของผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุได้สนับสนุนให้ผู้สูงอายุออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ เช่น เดิน วิ่งเหยาะ โยคะ รำวงย้อนยุค ตลอดถึงการส่งเสริมสุขภาพจิตด้วยการฝึกสมาธิ การอ่านหนังสือ หรือการเลี้ยงสัตว์เลี้ยง

(5) การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความภาคภูมิใจและการเห็นคุณค่าในตนเอง โรงเรียนผู้สูงอายุส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีโอกาสได้รับการยอมรับ เช่น มอบรางวัลเกียรติคุณ หรือเชิดชูเกียรติสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องสำคัญของครอบครัว

(6) การได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชน โดยครอบครัวควรให้ความรัก ความเคารพและให้กำลังใจผู้สูงอายุ รวมทั้งสังคมควรสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ เช่น สถานที่พักผ่อนสนามออกกำลังกาย หรือศูนย์ดูแลผู้สูงอายุ หากมีการส่งเสริมด้านเหล่านี้อย่างเหมาะสม ผู้สูงอายุจะรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ไม่ถูกทอดทิ้ง และสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุข

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 นำเสนอและถ่ายทอดกระบวนการสงเสริมการเห็นคุณคาในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใชโปรแกรม สูงคา ชราธรรม แกโรงเรียนผู้สูงอายุ และหน่วยงานที่เกี่ยวข่อง พบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ ควรมีรูปแบบการจัดการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุ โดยบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผ่านหลักธรรมและแนวปฏิบัติต่าง ๆ ที่ช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดความภาคภูมิใจในชีวิต มีจิตใจสงบ และดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข โดยสามารถส่งเสริมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) การเสริมสร้างคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุผ่านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักธรรม

1.1 พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ช่วยให้ผู้สูงอายุมีความเมตตาต่อตนเองและผู้อื่น ลดความวิตกกังวล และใช้ชีวิตอย่างมีสติ

1.2 อริยสัจ 4 ช่วยให้ผู้สูงอายุเข้าใจความจริงของชีวิต ยอมรับความเปลี่ยนแปลง เช่น ความแก่ ความเจ็บ และความพลัดพราก

1.3 หลักกตัญญูกตเวที ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าในการเป็นต้นแบบและเป็นศูนย์รวมความรักของลูกหลาน

2) การสร้างความสงบทางจิตใจและลดความทุกข์

2.1 การปฏิบัติธรรม เช่น การทำสมาธิ การสวดมนต์ และการเจริญภาวนา ช่วยให้ผู้สูงอายุมีจิตใจสงบ ลดความเครียด และเกิดความสุขจากภายใน

2.2 การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เช่น ฟังธรรมเทศนา เข้าค่ายปฏิบัติธรรม หรือร่วมเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา

3) การสร้างบทบาทและความหมายในชีวิต

3.1 การเป็นผู้นำทางศาสนา เช่น เป็นอุบาสก อุบาสิกา เป็นที่ปรึกษาให้ลูกหลานและชุมชน

3.2 การทำบุญและจิตอาสา เช่น การบริจาคสิ่งของ การช่วยเหลือวัด หรือการเป็นอาสาสมัครในกิจกรรมสาธารณประโยชน์

4) เป็นปูชนียบุคคลในการสอนหลักธรรมแก่ลูกหลานและสังคม

4.1 ผู้สูงอายุสามารถถ่ายทอดความรู้ทางพระพุทธศาสนา เช่น การสอนวิธีสวดมนต์ การปฏิบัติสมาธิ หรือแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม

4.2 การเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตที่ดี มีศีลธรรม และมีจิตใจเมตตา ซึ่งช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่าและได้รับการยอมรับ

5) การเสริมสร้างสุขภาพกายและจิตผ่านวิถีพุทธ

5.1 การถือศีล 5 หรือศีล 8 เป็นแนวทางที่ช่วยให้ผู้สูงอายุมีระเบียบวินัย ดูแลสุขภาพตนเอง และมีจิตใจที่สงบ

5.2 การทำบุญตักบาตรและปฏิบัติศาสนกิจเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้สูงอายุมีความสุข รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเกิดความภาคภูมิใจ

ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าในตนเอง ผ่านหลักธรรม การปฏิบัติสมาธิ การทำบุญ และการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งช่วยให้ผู้สูงอายุมีจิตใจสงบ ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และมีศักดิ์ศรีในบั้นปลายของชีวิต

องค์ความรู้ใหม่

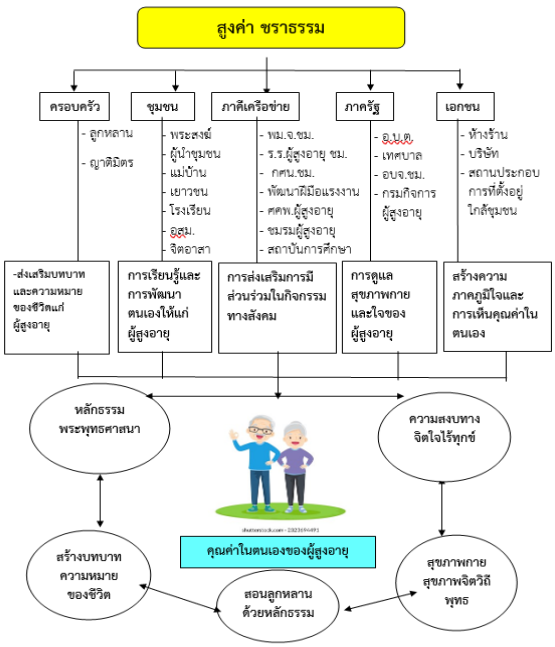

แผ่นภาพที่ 1 การนำเสนอหลักสูตรการเรียนการสอน หรือ การสร้างกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่

จากผลการวิจัยยังนำไปสู่การนำเสนอหลักสูตรการเรียนการสอน หรือ การสร้างกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ ได้ดังนี้

หลักสูตรการสร้างคุณค่าในตนเองสำหรับผู้สูงอายุ (สูงค่าชราธรรม)

วัตถุประสงค์ของหลักสูตร มุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุมีความภาคภูมิใจในตนเอง เห็นคุณค่าของชีวิต และสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความหมายและมีความสุข โดยมีการบูรณาการแนวคิดจากด้านจิตวิทยา สังคมศึกษา ศาสนา และสุขภาพ โครงสร้างหลักสูตร ระยะเวลา: 12 สัปดาห์ (เรียนสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง)

กลุ่มเป้าหมาย ผู้สูงอายุที่ต้องการพัฒนาตนเองและเพิ่มคุณค่าในชีวิต

รูปแบบการเรียนการสอน บรรยาย กิจกรรมกลุ่ม เวิร์กช็อป และการศึกษาภาคสนาม

เนื้อหาในหลักสูตร

หน่วยที่ 1 การรู้จักและเห็นคุณค่าในตนเอง (สัปดาห์ที่ 1-2) ความหมายและความสำคัญของคุณค่าในตนเอง, สำรวจจุดแข็งและประสบการณ์ที่มีคุณค่าในชีวิต , การสร้างความมั่นใจและทัศนคติเชิงบวก

หน่วยที่ 2 การพัฒนาศักยภาพและการเรียนรู้ตลอดชีวิต (สัปดาห์ที่ 3-4) การเรียนรู้สิ่งใหม่เพื่อเสริมสร้างคุณค่าในตนเอง , การพัฒนาทักษะที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และเทคโนโลยีสมัยใหม่กับผู้สูงอายุ

หน่วยที่ 3 สุขภาพกายและและสุขภาพใจเพื่อคุณภาพชีวิต (สัปดาห์ที่ 5-6) การดูแลสุขภาพกายและจิตใจ , โภชนาการสำหรับผู้สูงอายุ, เทคนิคการผ่อนคลายและการจัดการความเครียดสำหรับผู้สูงอายุ

หน่วยที่ 4 บทบาทของผู้สูงอายุในสังคมและครอบครัว (สัปดาห์ที่ 7-8) การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ,การเป็นที่ปรึกษาและแบบอย่างที่ดีให้ลูกหลาน, บทบาทของผู้สูงอายุในชุมชน

หน่วยที่ 5 จิตอาสาและการสร้างคุณค่าให้ชีวิต (สัปดาห์ที่ 9-10) การทำจิตอาสาเพื่อสร้างคุณค่าในตนเอง , การใช้ประสบการณ์ชีวิตเพื่อช่วยเหลือสังคม, การดูแลสุขภาพใจผ่านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

หน่วยที่ 6 การใช้ชีวิตในบั้นปลายให้มีความสุข มีคุณค่า (สัปดาห์ที่ 11-12) การวางแผนชีวิตช่วงสูงวัยให้มีความสุข, การยอมรับการเปลี่ยนแปลงของชีวิตและการเตรียมตัวสำหรับอนาคต, การส่งมอบภูมิปัญญาคุณค่าในชีวิตให้แก่บุตรหลาน

สรุปและการประเมินเมื่อสิ้นสุดหลักสูตร โดย กิจกรรมแบ่งปันประสบการณ์และสิ่งที่ได้รับจากหลักสูตร และ พิธีมอบใบประกาศเกียรติคุณแก่ผู้สูงอายุซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

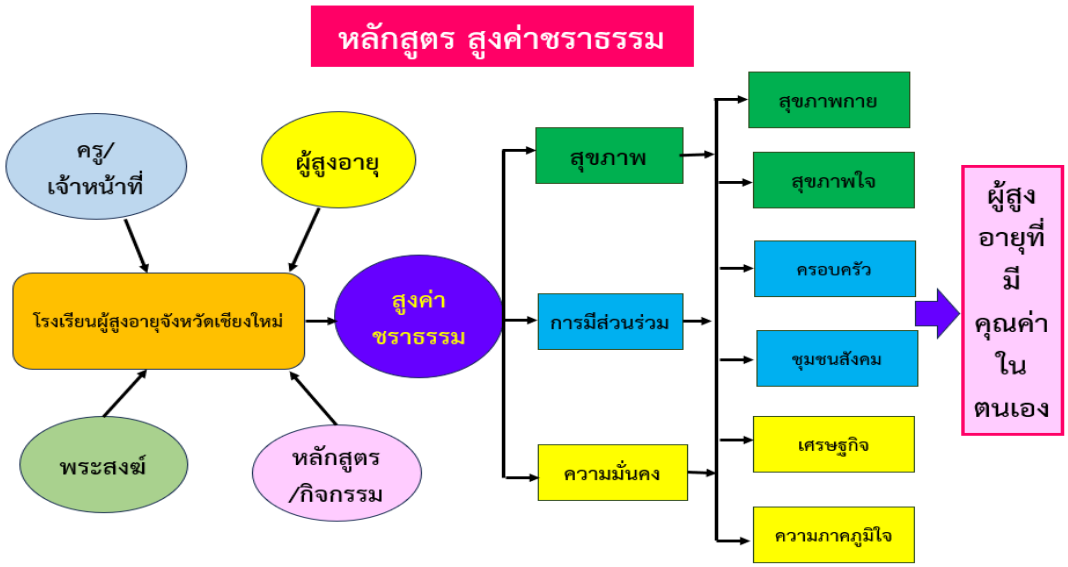

แผ่นภาพที่ 2 กิจกรรมแบ่งปันประสบการณ์และสิ่งที่ได้รับจากหลักสูตร

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เรื่อง "สูงคา ชราธรรม : กระบวนการสงเสริมการเห็นคุณคาในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่" สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

การพัฒนากระบวนการสงเสริมการเห็นคุณคาในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่ ต้องพิจารณาปัจจัยที่สามารถสร้างการเห็นคุณค่าในตนเอง 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในตนเอง ได้แก่ ความสามารถของผู้สูงอายุ, การยอมรับ การยกย่องจากชุมชน สังคม และปัจจัยภายนอกตนเอง ได้แก่ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการสร้างคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุ ซึ่งโรงเรียนผู้สูงอายุสามารส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุ คือ (1) การส่งเสริมบทบาทและความหมายในชีวิตของผู้สูงอายุ (2) การส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองให้แก่ผู้สูงอายุ (3) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม (4) การส่งเสริมการดูแลสุขภาพกายและใจของผู้สูงอายุ (5) การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความภาคภูมิใจและการเห็นคุณค่าในตนเอง และ (6) การได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชนตนเองมีคุณค่า ไม่ถูกทอดทิ้ง และสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุข สอดคล้องกับการศึกษาของ สอดคล้องกับการศึกษาของ ภาณุวัฒน์ สิงห์คำป้อง (2565,บทคัดย่อ) ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณค่าของผู้สูงอายุได้แก่ ปัจจัยด้านสมรรถนะ คือ ความสามารถในการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ปัจจัยด้านความสำคัญ คือ มีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและการอยู่ในสังคมที่ดี ปัจจัยด้านความมีอิสระ คือ อิสระรับรู้ มีอิสระในการจัดการและควบคุมตนเอง ปัจจัยด้านคุณความดี คือ การวางตัวที่เหมาะสมกับวัย การมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คำสอนทางศาสนา มีจิตสำนึกที่ดี ซึ่งมีแนวทางในการสร้างคุณค่าคือ การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงคุณค่าในตัวเอง การพัฒนาคุณค่าผู้สูงอายุ คุณค่าผู้สูงอายุวิถีใหม่ และสวัสดิการที่มีคุณภาพ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการใช้แนวทางการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) เพื่อยกระดับการบริหารจัดการเครือข่ายสัมมาชีพ ขยายไปยังพื้นที่ใกล้เคียงให้เกิดความร่วมมือในการสร้างสัมมาชีพแก่ผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับ จันทิมา แสงแพร (2566) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาปัจจัยเกื้อต่อการเห็นคุณค่าตนเองของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดกาญจนบุรีตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาปัจจัยเกื้อกูลต่อการเห็นคุณค่าตนเองของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดกาญจนบุรีตามแนวพระพุทธศาสนา 5 ด้าน 1. ด้านกิจกรรมอาหารกาย อาหารใจ เกื้อกูลคุณค่าตนเองด้านมาตรฐานคุณภาพชีวิต 2. ด้านความมั่นคงและปลอดภัยโดยการเรียนรู้วิธีการประกอบอาชีพต่าง ๆ 3. ด้านสัมพันธภาพภายในครอบครัวและคนในสังคมด้วยการจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ 4. ด้านการได้รับการยกย่องด้วยการจัดกิจกรรมวันผู้สูงอายุ 5. ด้านการต้องการพัฒนาตนเองโดยการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้แนวคิดทางพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับการศึกษาของ พุทธชาติ แผนสมบุญและคณะ(2561) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการเสริมสร้างภาวะพฤฒพลังในผู้สูงอายุ" ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเสริมสร้างภาวะพฤฒพลัง มี 3 ขั้นตอน คือ 1. ทำความเข้าใจตนเอง 2. กระฉับกระเฉงทำกิจกรรมส่วนรวมเพื่อชุมชน 3. ขยายผลเพื่อความยั่งยืน ผลการเปลี่ยนแปลง 5 ด้าน คือ 1. การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยความรู้เกี่ยวกับภาวะพฤฒพลังก่อนหลังและระยะติดตามผล 2. วิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ของค่าเฉลี่ยความรู้ก่อนหลังและระยะติดตามผล 3. เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยพฤติกรรมสุขภาพรายด้านและองค์รวมก่อนหลังและระยะติดตามผล 4. พฤติกรรมสุขภาพด้านสังคม ปัญญาและสุขภาพองค์รวมคู่ที่แตกต่างกันระหว่างก่อนและหลัง และ 5. ความแตกต่างระหว่างก่อนและระยะติดตามผล โดยทั้ง 5 ด้านมีค่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นอกจากนี้ยังพบผลการเปลี่ยนแปลงเชิงประจักษ์ เช่น มีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรม เกิดการรวมกลุ่มกันเองตามธรรมชาติและมีความสดชื่นร่าเริงแจ่มใส และยังสอดคล้องกับ กิตติวงค์ สาสวด (2560) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในจังหวัดภาคตะวันออก ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยพื้นฐาน

ปัจจัยด้านจิตลักษณะ และปัจจัยด้านความต้องการของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กัน หากร่างกายป่วยจิตใจก็ป่วยด้วย ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีมาจากครอบครัวที่มีความรักความอบอุ่น สมาชิกในครอบครัวดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นน้ำหนึ่งน้ำใจเดียวกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดูแลซึ่งกันและกันและดูแลผู้สูงอายุอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเฉพาะในด้านอาหารและโภชนาการ รูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการดูแลผู้สูงอายุ คือ สมาชิกครอบครัวเป็นบุคลากรหลักในการดูแลผู้สูงอายุ นอกจากนั้น หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนจะต้องมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการดูแลผู้สูงอายุ โดยเน้นสุขภาวะของผู้สูงอายุในทุกด้าน คือด้านร่างกาย อารมณ์และจิตวิญญาณ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ทุกภาคส่วนในชุมชน ควรให้ความสำคัญในการจัดทำนโยบาย โครงการ กิจกรรม ที่ช่วยส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ

2. ควรจัดทำแผนดำเนินงานสร้างการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ

ข้อเสนอแนะในการดำเนินการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุในชุมชนที่มีบริบทต่างกัน

2. ควรศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ ด้วยวิธีการหรือรูปแบบอื่น ๆ ที่น่าสนใจ

ข้อเสนอแนะในการดำเนินการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ทุกภาคส่วนในชุมชน ควรให้ความสำคัญในการจัดทำนโยบาย โครงการ กิจกรรม ที่ช่วยส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ

2. เครือข่ายในชุมชน ควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุ

เอกสารอ้างอิง

กิตติวงค์ สาสวด. (2560). ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในจังหวัดภาคตะวันออก. วารสารชุมชนวิจัย, 11(2), 21-38.

จันทิมา แสงแพร. (2566). การพัฒนาปัจจัยเกื้อกูลต่อการเห็นคุณค่าตนเองของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดกาญจนบุรีตามแนวพระพุทธศาสนา. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์, 7(1), 79-94

ตระกูล พุ่มงาม และ สุวัฒสัน รักขันโทตะ.(2564). “สุขภาวะแนวพุทธของผู้สูงวัย”. วารสารมจร.มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์ 7(1) , 467-480.

พุทธชาติ แผนสมบุญ. (2561). กระบวนการเสริมสร้างภาวะพฤฒิพลังในผู้สูงอายุ. วารสารมหาจุฬา นาคทรรศน์ 5(2), 267-283.

ภาณุวัฒน์ สิงห์คำป้อง และอจิรภาส์ เพียรขุนทด. (2565). การวิเคราะห์คุณค่าผู้สูงอายุ : กรณีศึกษาอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. วารสารบัณฑิตสาเกตปริทรรศน์, 7(2), 1-11.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิตัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. สรุปผลที่สำคัญสถิติการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ.2566. กรุงเทพมหานคร: กองสถิติแรงงาน.

แรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

MOTIVATIONS FOR CULTURAL TOURISM OF TEMPLES IN KOH KRET COMMUNITY, NONTHABURI PROVINCE

พลอยพัชชา ปั้นมณีวรศิริ,[1] **และจันทร์จิรา โพธิ์ศรีทอง**[2]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Ploypatchara Panmaneeworasiri[1] and Chanjira Phosrithong[2]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: ploypatchara.mcu@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยแรงจูงใจในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยมุ่งเน้นแรงจูงใจภายนอก (Pull Factors) ซึ่งเป็นแรงดึงดูดจากคุณลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว อันประกอบด้วย ศิลปกรรม ความศักดิ์สิทธิ์ ความสะดวกในการเดินทาง วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงกิจกรรมที่ส่งเสริมประสบการณ์ทางจิตวิญญาณของนักท่องเที่ยว การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงปริมาณ โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชาชนหรือนักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังเกาะเกร็ด ด้วยแบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติเชิงพรรณนา และการเปรียบเทียบความคิดเห็นตามปัจจัยส่วนบุคคล ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยแรงดึงดูดที่สำคัญที่สุดในการตัดสินใจมาท่องเที่ยววัดในเกาะเกร็ด ได้แก่ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ความงดงามของศิลปวัตถุและโบราณสถาน ความสงบร่มรื่นของสถานที่ และกิจกรรมทำบุญหรือไหว้พระ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการทางจิตใจของนักท่องเที่ยว ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา และรายได้ มีผลต่อระดับความคิดเห็นที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในบางปัจจัย ข้อเสนอแนะจากการวิจัยคือ ควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ โดยมีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการออกแบบเส้นทางท่องเที่ยว พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้เหมาะสม และส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในอนาคต

คำสำคัญ: แรงจูงใจ, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, วัด, เกาะเกร็ด, นักท่องเที่ยว

Abstract

This research aims to explore the motivational factors that influence cultural tourism to temples in the Koh Kret community, Nonthaburi Province, with an emphasis on pull factors—external motivators related to the unique characteristics of the temples and their surroundings. These factors include religious significance, distinctive Mon-style architecture, local cultural identity, accessibility, and spiritual activities. The study employed a quantitative research method, using questionnaires distributed to Thai tourists who visited temples in Koh Kret. Descriptive and inferential statistical methods were applied for data analysis, including comparisons based on demographic variables. The findings reveal that the most influential pull factors were religious faith in Buddhism, the aesthetic value of religious and historical artifacts, the tranquil atmosphere of the temples, and opportunities for making merit. These elements align with the internal spiritual and cultural needs of visitors. Demographic factors such as gender, age, education, and income significantly affected tourists' perceptions of motivational factors in some areas. Recommendations from this study include promoting tourism activities that integrate cultural and spiritual experiences, encouraging local participation in the development of tourism routes, improving infrastructure, and preserving local traditions and religious heritage to ensure sustainable development of cultural and religious tourism.

Keywords: Motivation, Cultural Tourism, Temples, Koh Kret, Tourists

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจและส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย ชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีศักยภาพสูง โดดเด่นด้วยวิถีชีวิตชาวมอญ วัดวาอารามอันเก่าแก่ และงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นเอกลักษณ์ งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาแรงจูงใจที่ผลักดันให้นักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางมายังวัดในชุมชนเกาะเกร็ด เพื่อทำความเข้าใจถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และนำไปสู่แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามและหลากหลาย ทั้งธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตในแต่ละภูมิภาค ล้วนเป็นมรดกอันล้ำค่าที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัส. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่ และยังเป็นกลไกในการสร้างรายได้และกระจายผลประโยชน์สู่ชุมชนท้องถิ่น. ชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ได้รับการยกย่องให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางวิถีชีวิต เช่น วัดตามแบบมอญ และวัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาอันเป็นเอกลักษณ์วัดในประเทศไทยไม่ได้เป็นเพียงศาสนสถานเท่านั้น แต่ยังเป็น ศูนย์กลางของชุมชน มาตั้งแต่อดีต อิทธิพลของพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของคนไทย และวัดยังเป็นแหล่งรวบรวมงานศิลปวิทยาการ ความรู้ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และจิตรกรรมฝาผนังที่มีคุณค่า ปัจจุบัน วัดได้เพิ่มบทบาทในฐานะแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่สำคัญ ที่สะท้อนอารยธรรมและความเจริญของชาติ ทำให้สามารถศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม. นอกจากนี้ วัดยังเป็นแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงาม สงบ และเป็น

แหล่งจูงใจด้วยพุทธศิลป์ที่ยอดเยี่ยมในการสอนธรรมะ. การอนุรักษ์วัดจึงไม่เพียงแต่เป็นการดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นการเผยแผ่และสร้างเสริมเศรษฐกิจของชาติโดยรวม การท่องเที่ยวเชิงศาสนา หรือการไหว้พระทำบุญ ณ วัดสำคัญต่างๆ ได้รับความนิยมอย่างมากในประเทศไทย เนื่องจากความเชื่อที่ว่าการสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และร่วมทำบุญจะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิตและสร้างจิตใจที่ผ่องใส. วัดเป็นแหล่งรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน. แม้เศรษฐกิจจะตกต่ำและค่าครองชีพสูงขึ้น ทำให้คนไทยมีเวลาไปวัดทำบุญน้อยลง แต่พวกเขายังให้ความสำคัญกับการเข้าวัดในโอกาสสำคัญทางศาสนา หรือพิธีกรรมที่ต้องเกี่ยวข้องโดยตรง. สาเหตุหนึ่งที่วัดยังคงเป็นศูนย์กลางการทำบุญคือความเชื่อเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ และการเชื่อว่าการทำบุญกับวัดและพระสงฆ์โดยตรงจะได้บุญมากกว่าการทำบุญกับบุคคลหรือสถานที่อื่น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี
2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อแรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ตามปัจจัยส่วนบุคคล (เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้)
3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไขแรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “แรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี” เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูล และดำเนินการวิจัยในพื้นที่ชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยมีรายละเอียดและขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ข้อพิจารณาด้านจริยธรรมและการพิทักษ์สิทธิ์ของกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ได้รับการพิจารณาและดำเนินการตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอน และสิทธิ์ของผู้เข้าร่วมอย่างโปร่งใส กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวหรือประชาชนที่เดินทางมายังเกาะเกร็ด ได้รับข้อมูลที่ครบถ้วนและสามารถตัดสินใจเข้าร่วมหรือปฏิเสธได้ตามความสมัครใจ ผู้ที่เข้าร่วมได้ลงนามในแบบฟอร์มยินยอม (Informed Consent) โดยยืนยันว่าข้อมูลทั้งหมดจะถูกเก็บเป็นความลับ ใช้เพื่อการศึกษาและนำเสนอในเชิงภาพรวมโดยไม่เปิดเผยตัวบุคคล

พื้นที่ในการดำเนินการวิจัยและกลุ่มตัวอย่าง

พื้นที่การวิจัย คือ ชุมชนเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงและเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ

กลุ่มตัวอย่าง คือ นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนเกาะเกร็ด โดยกำหนดเกณฑ์อายุ 15 ปีขึ้นไป และคำนวณจำนวนกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% ได้จำนวนประมาณ 400 คน ใช้วิธีการสุ่มแบบเป็นระบบ

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ระยะที่ 1 ระยะก่อนการดำเนินการวิจัย

1.1 ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร งานวิจัย และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1.2 สำรวจพื้นที่เกาะเกร็ด พบปะผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ดูแลวัด ผู้นำชุมชน และผู้ประกอบการในพื้นที่ เพื่อสร้างความเข้าใจและประสานความร่วมมือ

1.3 ออกแบบและตรวจสอบแบบสอบถามโดยผู้ทรงคุณวุฒิ พร้อมทั้งทดลองใช้ (Try-out) เพื่อหาความเชื่อมั่น (Reliability) และความตรง (Validity) ของเครื่องมือ

ระยะที่ 2 ระยะการดำเนินการวิจัย

2.1 จัดการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยแจกแบบสอบถามให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาชุมชนเกาะเกร็ดในวันธรรมดาและวันหยุดสุดสัปดาห์

2.2 ดำเนินการตรวจสอบความครบถ้วนของแบบสอบถาม และบันทึกข้อมูลเข้าสู่ระบบสถิติ

ระยะที่ 3 ระยะหลังการดำเนินการวิจัย

3.1 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

3.2 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นด้านแรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามปัจจัยส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ การศึกษา และอาชีพ โดยใช้ t-test และ ANOVA

3.3 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล เปรียบเทียบกับทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามจะถูกวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ (SPSS) ทั้งในเชิงพรรณนาและเชิงอนุมาน ผลลัพธ์ที่ได้จะช่วยอธิบายแรงจูงใจเชิงวัฒนธรรมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวมายังวัดในชุมชนเกาะเกร็ด และนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในพื้นที่

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “แรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี” สามารถนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ เพื่อศึกษาแรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

จากผลการวิจัยพบว่า แรงจูงใจหลักของนักท่องเที่ยวในการมาเยือนชุมชนเกาะเกร็ด ได้แก่ ความโดดเด่นด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของวัด ความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาและความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ ตลอดจนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ ข้อเสนอแนะที่สำคัญคือ ภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนควรร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม พร้อมทั้งส่งเสริมการประชาสัมพันธ์เชิงกลยุทธ์ โดยใช้สื่อดิจิทัลเพื่อสร้างภาพลักษณ์และกระตุ้นการรับรู้ของนักท่องเที่ยวให้กว้างขวางและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อแรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ตามปัจจัยส่วนบุคคล (เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้)

ผลการเปรียบเทียบพบว่า ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยส่วนบุคคล โดยกลุ่มเพศหญิงและวัยทำงานมีแรงจูงใจสูงในด้านกิจกรรมวัฒนธรรมและความสะดวกสบายในการเดินทาง ในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์และประสบการณ์ทางศาสนา ดังนั้น ควรมีการพัฒนาสิ่ง

อำนวยความสะดวกและระบบขนส่งให้เหมาะสมกับทุกกลุ่ม โดยเฉพาะการปรับปรุงความปลอดภัยของการเดินทางทางเรือ รวมถึงการจัดทำข้อมูลประชาสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างความพึงพอใจและดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อย่างครอบคลุม

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไขแรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

ผลการศึกษาพบว่าปัญหาหลักที่ส่งผลต่อแรงจูงใจนักท่องเที่ยว ได้แก่ การขาดการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ ข้อจำกัดด้านสิ่งอำนวยความสะดวก การคมนาคมทางเรือที่ยังไม่สะดวกและปลอดภัย รวมถึงการขาดเครือข่ายความร่วมมือในระดับชุมชน แนวทางการแก้ไขที่เสนอ ได้แก่ การส่งเสริมกิจกรรมวัฒนธรรมร่วมสมัย เช่น เวิร์กช็อปงานฝีมือหรืองานวิถีชีวิตชาวมอญ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและเยาวชนจิตอาสาเพื่อถ่ายทอดเรื่องราววัดและชุมชน ตลอดจนการวิจัยเชิงคุณภาพเพิ่มเติมเพื่อเข้าใจแรงจูงใจเชิงลึก ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเกาะเกร็ดเป็นไปอย่างยั่งยืนและตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เรื่อง “แรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี” สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าแรงจูงใจสำคัญของนักท่องเที่ยว ได้แก่ ความโดดเด่นทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ความศักดิ์สิทธิ์และมิติทางศาสนา วิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนกิจกรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และประสบการณ์เชิงจิตวิญญาณ สอดคล้องกับแนวคิดของ Crompton (1979) ที่อธิบายแรงจูงใจท่องเที่ยวว่าเกิดจากแรงผลัก (Push Factors) และแรงดึง (Pull Factors) โดยในกรณีเกาะเกร็ดนั้น แรงดึงจากคุณลักษณะของวัดและวิถีชีวิตชุมชนเป็นปัจจัยหลักที่จูงใจนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของวาสนา บุญญสิทธิ์ (2562) ที่พบว่าศิลปกรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมมีบทบาทสำคัญต่อการเลือกจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การวิจัยพบว่าความคิดเห็นแตกต่างกันตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ โดยนักท่องเที่ยวเพศหญิงและวัยทำงานให้ความสำคัญต่อกิจกรรมวัฒนธรรมและความสะดวกสบายในการเดินทาง ขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุเน้นประสบการณ์ทางศาสนาและความสงบทางจิตวิญญาณ ผลดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ Pearce (2005) ที่ชี้ว่าปัจจัยส่วนบุคคลมีอิทธิพลต่อแรงจูงใจการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอายุและสถานภาพทางสังคมที่สะท้อนความต้องการแตกต่างกัน อีกทั้งยังใกล้เคียงกับผลการศึกษาของสุวรรณา พงษ์พันธ์ (2563) ที่พบว่ากลุ่มนักท่องเที่ยววัยทำงานต้องการความสะดวกและกิจกรรมสร้างสรรค์ ในขณะที่กลุ่มสูงวัยเน้นคุณค่าทางจิตวิญญาณและศาสนา ผลการวิจัยระบุว่าปัญหาหลัก ได้แก่ การขาดการประชาสัมพันธ์ที่ชัดเจนและต่อเนื่อง ความไม่สะดวกด้านการเดินทางทางเรือ สิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่เพียงพอ และการขาดเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Richards (2007) ที่ชี้ว่าความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับโครงสร้างพื้นฐานที่มีประสิทธิภาพและความร่วมมือของทุกภาคส่วน อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของกนกวรรณ จิตรประภา (2564) ที่พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนและการเชื่อมโยงกิจกรรมวัฒนธรรมร่วมสมัยกับวิถีชีวิตท้องถิ่นจะช่วยสร้างคุณค่าและแรงดึงดูดต่อการท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การจัดทำแผนพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม

ควรสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน โดยเฉพาะการบูรณาการบทบาทของวัด ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการจริงของทุกฝ่าย

2. การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและความปลอดภัย

ควรปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานด้านการเดินทางทางเรือและเส้นทางเชื่อมโยงภายในพื้นที่ รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานในวัด เช่น ห้องน้ำ ทางเดิน ป้ายแนะนำ และระบบรักษาความปลอดภัย เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มอย่างทั่วถึง

3. การประชาสัมพันธ์เชิงกลยุทธ์

ภาครัฐและชุมชนควรเน้นการใช้สื่อดิจิทัลในการสร้างภาพลักษณ์และกระตุ้นการรับรู้ เช่น เว็บไซต์อย่างเป็นทางการ เพจสื่อสังคมออนไลน์ วิดีโอสารคดีสั้น และการทำตลาดเชิงประสบการณ์ (Experiential Marketing) เพื่อดึงดูดกลุ่มนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่

ข้อเสนอแนะในการดำเนินการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ

ควรใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับนักท่องเที่ยว ชุมชน และผู้ประกอบการ เพื่อทำความเข้าใจแรงจูงใจเชิงลึกในมิติที่ซับซ้อน เช่น ค่านิยม ความศรัทธา หรือประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ

2. การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ

ควรขยายพื้นที่ศึกษาไปยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอื่น ๆ ในจังหวัดใกล้เคียง หรือเปรียบเทียบกับชุมชนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและสามารถสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายที่ครอบคลุมมากขึ้น

3. การบูรณาการแนวทางสหวิชาการ

ควรมีการบูรณาการศาสตร์ด้านการจัดการการท่องเที่ยว วัฒนธรรมศึกษา และการตลาดเชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้สามารถออกแบบโมเดลการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ตอบโจทย์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และความยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

Crompton, J. L. (1979). Motivations for pleasure vacation. Annals of Tourism Research, 6(4), 408–424. https://doi.org/10.1016/0160-7383(79)90004-5

Pearce, P. L. (2005). Tourist behaviour: Themes and conceptual schemes. Clevedon: Channel View Publications.

Richards, G. (2007). Cultural tourism: Global and local perspectives. New York: Routledge.

สุวรรณา พงษ์พันธ์. (2563). แรงจูงใจและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วารสารการท่องเที่ยวไทย, 16(2), 45–62.

วาสนา บุญญสิทธิ์. (2562). แรงจูงใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทยในจังหวัดเชียงใหม่. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 10(1), 85–98.

กนกวรรณ จิตรประภา. (2564). การมีส่วนร่วมของชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนโบราณภาคกลาง. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 8(3), 101–118.

การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน: ประสบการณ์จากการพัฒนาผลิตภัณฑ์มะแขว่นเชิงสร้างสรรค์
COMMUNITY-BASED LEARNING: EXPERIENCES FROM THE CREATIVE DEVELOPMENT OF MAKWAEN PRODUCTS

นรินทร์ รินพนัสสัก[1] และสาวนัสวรรณ ใจมั่น[2]
วิทยาลัยชุมชนน่าน
Mr. Narin Rinphanassak[1] and Miss Natsawan Jaiman[2]
Nan Community college
E-mail: narin_r@nancc.ac.th[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้นำเสนอแนวคิดและประสบการณ์จากการดำเนินงานร่วมกับชุมชน ตำบลปิงหลวง อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรพื้นถิ่นคือ “มะแขว่น” (Zanthoxylum limonella Alston) โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่การพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ โดยสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของชาวบ้าน นักวิชาการ และกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ที่ร่วมกันออกแบบ ทดลอง และพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร และอาหารพื้นถิ่นในรูปแบบใหม่ ได้แก่ ยาหม่อง ยาดมสมุนไพร น้ำมันนวด น้ำพริกปลาย่างมะแขว่น ข้าวเกรียบปลามะแขว่น และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความต้องการของชุมชน และแนวโน้มของผู้บริโภคสมัยใหม่ จากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในครั้งนี้ ชี้ให้เห็นว่าชุมชนมีศักยภาพในการเป็นผู้ผลิตองค์ความรู้ และนวัตกรรมได้อย่างแท้จริง หากได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสม ทั้งในด้านการส่งเสริม การคิดอย่างสร้างสรรค์ การประสานความร่วมมือแบบมีส่วนร่วม และการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีบทบาท นำในการกำหนดทิศทางการพัฒนา บทความจึงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาพื้นถิ่นกับองค์ความรู้สมัยใหม่ และเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่อิงทุนทางวัฒนธรรมเป็นรากฐานอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน; มะแขว่น; ภูมิปัญญาท้องถิ่น; ผลิตภัณฑ์สมุนไพร

Abstract

This academic article presents the concept and experience of collaborative engagement with the community of Ping Luang Subdistrict, Na Muen District, Nan Province, in developing value-added products from a local medicinal plant, Makwaen (Zanthoxylum limonella Alston). The process was driven by community-based learning as a core mechanism to transform indigenous knowledge into creative development. The article highlights the active roles of local villagers, academic facilitators, and target groups in co-designing, experimenting, and innovating new forms of herbal and traditional food products—such as herbal balm, inhalers, massage oil, grilled fish chili paste with Makwaen, fish crackers with Makwaen, and other items—that are aligned with the lifestyle, needs of the community, and emerging consumer trends. This collaborative learning process demonstrates the community’s potential to become genuine producers of knowledge and innovation when supported through appropriate means—such as fostering creative thinking, promoting participatory cooperation,

and enabling local leadership in development direction. The article underscores the importance of integrating local wisdom with modern knowledge and offers recommendations for grassroots economic development grounded in cultural capital as a foundation for sustainable progress.

Keywords: Community-based learning; Makwaen; Indigenous knowledge; Herbal products

บทนำ

การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่ขับเคลื่อนโดยชุมชน และมีส่วนร่วมจากหลากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ นักวิชาการ และประชาชนในท้องถิ่นเอง แนวคิด “การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน” (Community-based Participatory Learning) จึงมีความสำคัญยิ่งเพราะไม่เพียงเป็นกลไกส่งเสริมศักยภาพของชุมชน แต่ยังช่วยสร้างความเข้มแข็งทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมได้อย่างสมดุลผ่านการใช้ “ทุนทางวัฒนธรรม” และ “ทุนทรัพยากรท้องถิ่น” ที่มีอยู่เดิมอย่างสร้างสรรค์หนึ่งในรูปธรรมของทุนทรัพยากรท้องถิ่นที่มีศักยภาพสูงคือ “มะแขว่น” (Zanthoxylum limonella Alston) ซึ่งจัดเป็นสมุนไพรพื้นบ้านที่มีคุณค่าทางอาหารและยาสมุนไพร ใช้แพร่หลายในชุมชนภาคเหนือของประเทศไทย ทั้งในด้านการปรุงอาหาร เช่น ลาบ เครื่องแกง น้ำพริก และในสรรพคุณของสมุนไพรบรรเทาอาการทางสุขภาพ เช่น ปวดเมื่อย วิงเวียน ต้านการอักเสบ และขับลม ด้วยกลิ่นหอมเฉพาะตัวและสรรพคุณหลากหลาย มะแขว่นจึงเป็นวัตถุดิบที่มีศักยภาพต่อการต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ เชิงสร้างสรรค์ ทั้งในกลุ่มอาหาร ผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อสุขภาพ และผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะ

ตำบลปิงหลวง อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน เป็นชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ ประชาชนยังคงพึ่งพิงวิถีชีวิตเชิงพึ่งพิงป่าและภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างเหนียวแน่น มะแขว่นจึงไม่ใช่เพียงวัตถุดิบธรรมชาติ แต่ยังเป็น “องค์ความรู้” และ “รากทางวัฒนธรรม” ที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น โครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ จากมะแขว่นในพื้นที่แห่งนี้จึงมิได้มุ่งเน้นเฉพาะการสร้างรายได้หรือผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์เท่านั้น หากแต่เป็นการเปิดพื้นที่แห่งการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง “ชาวบ้าน” และ “นักวิชาการ” โดยมีเป้าหมายร่วม คือการแปรรูปภูมิปัญญาให้กลายเป็นนวัตกรรมที่ตอบโจทย์ยุคสมัย โดยไม่หลุดจากรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอประสบการณ์จากการลงพื้นที่ร่วมกับชุมชน ตำบลปิงหลวง เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์จากมะแขว่นในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ยาหม่อง ยาดม น้ำมันนวด น้ำพริกปลาย่างมะแขว่น ข้าวเกรียบปลามะแขว่น เป็นต้น โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นหัวใจหลัก ทั้งในด้านการค้นหาศักยภาพ การแลกเปลี่ยนความรู้ การทดลองพัฒนา การทดสอบผลิตภัณฑ์ และการวางแผนตลาดเบื้องต้น ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นมิได้เป็นเพียงผลสำเร็จในเชิงผลิตภัณฑ์เท่านั้น แต่ยังสะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม ทัศนคติ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เปิดรับ การเรียนรู้ใหม่ ๆ และเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองมากยิ่งขึ้น

การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน Community-Based Participatory Learning (CBPL) เป็นแนวคิดแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงผู้เรียนเข้ากับชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างซึ่งเกิดจากชุมชน ภายใต้บริบทของปัญหา ทรัพยากร หรือภูมิปัญญาในชุมชนนั้น ลักษณะเด่นของ CBPL คือการการส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ผ่านการมีส่วนร่วม การลงมือปฏิบัติ การคิดเชิงวิเคราะห์ การพัฒนาทักษะชีวิต และ

ความตระหนักต่อบทบาทของตนเองในสังคมให้คุณค่ากับความรู้ท้องถิ่น การรับฟังเสียงของชุมชน สอดคล้องกับ สิทธิชัย ธรรมขัน, สมคิด แก้วทิพย์, พงศกร กาวิชัย, พรพิมล ทาเมา, กาญจนาพร สายวงค์ฟั่นและอรพรรณ ใคร้มูล (2567) กล่าวถึงการเรียนรู้ว่าร่วมกับชุมชนว่ามี 5 ประการ ดังนี้

1) การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อนำกระบวนการเรียนรู้ไปใช้กับหน่วย พัฒนาอาชีพ เพื่อพัฒนาศักยภาพหน่วยพัฒนาให้เป็นผู้สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มเป้าหมายบนฐานการพัฒนาทักษะ 3H กล่าวคือ Head: ทักษะทางความคิด Hand: ทักษะการปฏิบัติ และHand: ทักษะทางจิตใจ รวมถึงการพัฒนา Hard Skill & Soft Skill ที่จำเป็นในการพัฒนาทักษะอาชีพให้แก่กลุ่มประชากรวัยแรงงานผู้ขาดแคนทุนทรัพย์และด้อยโอกาส

2) กระบวนการพัฒนาศักยภาพของหน่วยพัฒนาอาชีพ เป็นส่วนหนึ่งของการหนุนเสริมทางวิชาการติดตามและถอดบทเรียนการพัฒนาทักษะอาชีพสำหรับผู้ที่ขาดแคลนทุนทรัพย์และด้อยโอกาส โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

3) กระบวนการติดตามหนุนเสริมระดับพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งของการการหนุนเสริมทางวิชาการติดตามและถอดบทเรียนการพัฒนาทักษะอาชีพสำหรับผู้ที่ขาดแคลนทุนทรัพย์และด้อยโอกาส โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

4) การประเมินการดำเนินงานของหน่วยพัฒนาอาชีพ ถือเป็นแนวทางการประเมินการเปลี่ยนแปลงของหน่วยจัดการเรียนรู้ที่มีความแตกต่างหลากหลาย เช่น สถานะองค์กร กลุ่มเป้าหมายคณะทำงานหรือบริบทพื้นที่ เป็นต้น สิ่งที่ต้องพิจารณาในความโดดเด่น ความไม่คาดคิดที่อาจจะเกิดขึ้นต่อการทำงานของหน่วยพัฒนาอาชีพที่ทำให้เกิดผลการขับเคลื่อนสู่การเปลี่ยนแปลงของการสร้างงานสร้างอาชีพสำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์

5) การถอดบทเรียนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของหน่วยพัฒนาอาชีพ เนื่องจากเป็นการถอดบทเรียนที่หน่วยพัฒนาอาชีพได้จากการดำเนินโครงการ ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ จนเสร็จสิ้นโครงการโดยเป้าหมายของการถอดบทเรียน เพื่อให้หน่วยพัฒนาอาชีพได้สะท้อนบทเรียนความสำเร็จของการทำงานที่ผ่านมาบนแนวคิดการพัฒนาโครงการที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงองค์ความรู้กับชีวิตจริงของผู้คนในพื้นที่ โดยมีลักษณะเฉพาะคือความร่วมมือระหว่างสมาชิกเพื่อแลกเปลี่ยน และต่อยอดความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น การเรียนรู้ในแบบชุมชนจะกระจายตัวอยู่ในกิจวัตรประจำวัน และพิธีกรรมของชุมชน โดยเน้นความสอดคล้องกับบริบท วิถีชีวิต และความต้องการของคนในพื้นที่ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่มีชีวิต มีความหมาย และสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาได้จริง การเรียนรู้ของชุมชนยิ่งเข้มแข็งเท่าไร ยิ่งสะท้อนถึงความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งสอดคล้องกับ ศุลชัย สระทองหัก (2565) กระบวนการเสริมสร้างความรู้ให้กับบุคคล ชุมชน สังคม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี มีความสมบูรณ์ด้วยความดี ความงาม นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะพัฒนาคนและนำไปสู่การพัฒนาสังคมให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพราะสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกระบวนการสร้างสรรค์มากกว่าการทำลาย เพราะเป็นการพัฒนาความรู้คู่กับการพัฒนาคุณธรรมที่มีความจำเป็นต่อสังคม อีกทั้งสอดคล้องกับจำนงค์ แรกพินิจ (2563) ที่กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้องค์กรชุมชนและเครือข่ายการเรียนรู้ได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวคิดหลักในการพัฒนา สร้างความเข้มแข็ง และการพึ่งตนเองของชุมชน ผลจากการเรียนรู้บนฐานภูปัญญาท้องถิ่นได้ ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนหลายด้าน ที่สำคัญมีดังนี้

1) การปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยการผสมผสานระบบคุณค่าเดิมของชุมชนกับระบบคุณค่าใหม่ที่มาจากภายนอก เช่น การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ สวัสดิการชุมชน เป็นต้น

2) การสร้างกลไกหรือวิธีการหรือการจัดการใหม่เพื่อการพัฒนาชุมชน โดยการนำระบบการจัดการแบบพื้นบ้านบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานเข้ากับระบบการจัดการใหม่ เช่น กลุ่มองค์กรชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นต้น

3) การสร้างสถาบันทางสังคมใหม่เพื่อการพัฒนาชุมชน โดยการสร้างระบบคุณค่าหรือค่านิยมขึ้นมารองรับกลุ่ม องค์กรชุมชนและเครือข่ายให้มีความมั่นคงหรือมีภาวะเป็นสถาบันเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไปสู่คนรุ่นหลัง ที่สำคัญได้แก่ สถาบันการเรียนรู้ของชุมชน เช่น มหาวิทยาลัยชาวบ้านสงขลาศูนย์ศึกษา ละพัฒนาชุมชนไม้เรียง มหาวิทยาลัยธรรมชาติอินแปง เป็นต้น สถาบันจัดการทุนของชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารหมู่บ้าน กองทุนพืช-สัตว์ ธนาคารน้ำ เป็นต้นต้น

เมื่อเกิดการเรียนรู้ของชุมชนผ่านกระบวนการเสริมสร้างความรู้ให้กับบุคคล ชุมชน สังคมแล้วทำให้เกิด “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” (Learning Community) หมายถึง กลุ่มของบุคคลที่รวมตัวกัน โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการแสวงหาความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับ ชุติมา ถวัลย์ปรีดา, ภัทรกันย์ ระเบียบดี, รัฐพงษ์ แซ่ย่าง, วริศรา นบนอบ, สุเมธา ทัศนเปรมสิน, อัญเชิญพร ธิติยศศักดิ์ และจันทรัศม์ ภูติอริยวัฒน์ (2564) ชุมชนแห่งการเรียนรู้ หมายถึง กลุ่มคนหรือชุมชนที่ตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ มีการสนับสนุนและผลักดันเพื่อก่อให้เกิดการสร้าง การถ่ายทอด และการใช้องค์ความรู้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน โดยยึดพื้นที่และความต้องการของชุมชนเป็นหลักใช้กระบวนการมีส่วนร่วมให้สมาชิกในชุมชนรู้จักคิดวิเคราะห์ด้วยเหตุผล ใช้ความรู้ในการแก้ไขปัญหาส่งเสริมให้คนในชุมชนฝึกฝนทักษะต่างๆ และการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาโดยให้มีบรรยากาศและบริบท เอื้อต่อการเรียนรู้ของคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและหลากหลายตามศักยภาพของแต่ละคน ซึ่งเมื่อคนในชุมชนมีความรู้และทักษะแล้วจะสามารถพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนได้

วิทยาลัยชุมชนน่านได้ร่วมมือกับชุมชนปิงหลวง อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน ในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้" ที่มีชีวิตจริง โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นหัวใจสำคัญ ผ่านการศึกษาคุณค่าทางวัฒนธรรมและสมุนไพรท้องถิ่นอย่าง “มะแขว่น” ชุมชนไม่เพียงได้รับความรู้ใหม่ แต่ยังเกิดการต่อยอดภูมิปัญญาเดิม สู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย สร้างอาชีพ และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจสิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่า “การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน” คือหัวใจของการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

มะแขว่น

มะแขว่น มีชื่อวิทยาศาสตร์ : Zanthoxylumlimonella Alston.ชื่อวงศ์ : RUTAC และเป็นพืชสมุนไพร บำรุงโลหิต บำรุงหัวใจ ไม้ต้นนี้ มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้โดยพบขึ้นอยู่ตามป่าดิบบนพื้นที่ระดับต่ำไปจนถึงสูงจากระดับน้ำทะเล 500 เมตร ในต่างประเทศพบที่ อินเดีย พม่า ภูมิภาคอินโดจีนและมาเลเซีย มีชื่อเรียกอีก คือ กำจัด, กำจัดต้น,มะข่วง,หมักขวง และพริกหอม พืชเครื่องเทศ ส่วนใหญ่ ล้วนเป็นพืชพื้นเมืองของประเทศในเขตร้อนหลากหลาย ซึ่งจิระภัทร บุญยิ่ง (2561) อนุกรมวิธานของมะแขว่น (taxonomy of ma-kwaen) ได้ให้ข้อมูลดังนี้

Domain: Eukaryota
Kingdom: Plantae
Subkingdom: Viridaeplantae
Phylum: Tracheophyta
Subphylum: Euphyllophytina
Infraphylum: Radiatopses
Class: Magnoliopsida
Subclass: Rosidae
Superorder: Rutanae
Order: Rutales
Suborder: Rutineae
Family: Rutaceae
Genus: Zanthoxylum
Specific epithet: limonella (Dennst.) Alston
Botanical name: Zanthoxylum limonella (Dennst.) Alston

แผนภาพที่ 1 จิระภัทร บุญยิ่ง, อนุกรมวิธานของมะแขว่น

จิระภัทร บุญยิ่ง (2561) มะแขว่นมีชื่อท้องถิ่นว่าพริกหอม เป็นไม้ผลยืนต้นไม่ผลัดใบ (evergreen tree) ขนาดใหญ่สูงประมาณ 35-50 เมตร มีหนามตามล้าต้นขนาด 2-3 เซนติเมตร ใบมีลักษณะยาวเรียวปลายใบแหลม ก้านดอกยาว ดอกมีสีขาวขนาดเล็ก เป็นดอกไม่สมบูรณ์เพศ โดยดอกตัวผู้และดอกตัวเมีย จะอยู่คนละต้นกัน ออกดอกประมาณเดือนมีนาคม ผลมีลักษณะกลม เป็นผลเดี่ยวขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1-2 มิลลิเมตร เมื่อแก่ผลจะแตกจนเห็นเมล็ดสีดำกลม ผิวเรียบเป็นมัน มีกลิ่นหอมมะแขว่นเป็นพืช ที่พบ ในแถบจังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ รวมทั้งในเขตพื้นที่จังหวัดน่าน ซึ่งพบมากในอำเภอสองแคว อำเภอปัว และอำเภอนาหมื่น ฤดูกาลเก็บจะเริ่มในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายน และจะสิ้นสุดช่วงต้นเดือนธันวาคมของทุกปี ซึ่งวิทยาลัยชุมชนน่าน (2565) ได้สรุปรายงานโครงการโครงการประจำปีงบประมาณ 2565 ว่า มะแขว่นเป็นพืชเครื่องเทศถูกบรรจุ ลงในอาหารเพื่อปรุงแต่งกลิ่น รส ถนอมรักษา และยังเป็นยารักษาสุขภาพสืบทอดเป็นวัฒนธรรมอาหาร ที่แตกต่างกันไปตามประเทศ ตามภูมิภาคสืบทอดแก่คนรุ่นหลัง และเกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนกันไปทั่วโลกอย่างขาดไม่ได้ มะแขว่น เป็นพืชเครื่องเทศหนึ่งที่พบมากทางภาคเหนือของไทย เป็นพืช เศรษฐกิจท้องถิ่น ของจังหวัดภาคเหนือหลายจังหวัด ยกตัวอย่างเช่น จังหวัดน่าน ถึงกับมีการจัดงาน มะแขว่นขึ้นทุกปีมะแขว่น มีความต้องการใช้ในการบริโภคประจำวัน โดยเป็นเครื่องเทศหรือเป็นส่วนประกอบของอาหารพื้นเมืองภาคเหนือหลากหลายชนิด ผลผลิต มะแขว่น ได้จากทั้งการเก็บจากป่า และการปลูกที่แพร่หลายไปไม่น้อย สอดคล้องกับ ภัสราสร พรหมโชติ, วิพักตร์ จินตนา และ นิตยา เมี้ยนมิตร (2560) ที่กล่าวถึงเรื่อง การขยายพันธ์มะแขว่นว่าในการปลูกแบบผสมผสานดังกล่าวยังพบว่ามีอยู่ 2 รูปแบบย่อย คือ แบบกระจายควบกับพืชเกษตรอื่น (scatter cropping) มีลักษณะการกระจายของต้นมะแขว่นในแปลงปลูกพืชเกษตรอื่น ๆ เช่น มะนาว ชาเมี่ยงที่มักปลูกเป็นแถวเป็นแนวผสมผสานกับมะแขว่น และ/หรือปลูกอยู่กระจายปะปน กับมะแขว่นและอีกรูปแบบย่อยหนึ่ง คือ แบบปลูกเป็นแถบแยกกับพืชเกษตรอื่น (strip cropping) มีลักษณะการปลูกมะแขว่น แบ่งเป็นโซนหรือแถบแยกส่วนกับการปลูกพืชเกษตรอื่นในแปลงที่มีการจัดการเดียวกัน เช่น ปลูกปาล์มน้ำมัน มะนาว เป็นต้น

แผนภาพที่ 2 ผลมะแขว่นแห้ง, ผลมะแขว่นดิบ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ทักษะ และแนวปฏิบัติ ที่สั่งสมและสืบทอดกันมาในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลจากการเรียนรู้และปรับตัวของคนในพื้นที่นั้นๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาด้านต่างๆ ได้ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่ใช้ในการดำรงชีวิต อย่างเหมาะสมกับบริบทของตนเอง เช่น การเกษตรพื้นบ้าน การแพทย์แผนโบราณ งานหัตถกรรม และพิธีกรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นทรัพยากรสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืนและส่งเสริมอัตลักษณ์ ของชุมชนซึ่งสอดคล้องกับจารุวรรณ ส่งเสริม (2563) ที่กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญา คือ ลักษณะความจำเพาะเจาะจงของภูมิปัญญาไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาที่เป็นในรูปแบบนามธรรม เป็นปรัชญา ของการดำรงชีวิต การเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือเรื่องที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน หรือตามท้องถิ่นนั้น หรือภูมิปัญญาที่เป็นรูปแบบ รูปธรรม คือการทำมาหากิน การทำการเกษตร ศิลปะตามท้องถิ่นหรือการนำวัสดุท้องถิ่นมาแปรรูปให้เข้ากับชุมชนนั้นล้วนเป็นลักษณะของภูมิปัญญาที่คนในชุมชนได้คัดสรรเลือกที่จะนำมาเผยแพร่ ในเรื่องต่าง ๆ ในที่นี้ยังรวมไปถึงภูมิปัญญาทางด้านความเชื่อที่จะก่อให้เกิดวัฒนธรรมท้องถิ่น จนกลายเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นอีกด้วย เช่น ประเพณี ผีตาโขน ที่ได้นำภูมิปัญญาของชาวอีสานมาวาดลวดลายให้เกิดผีตาโขนให้เข้ากับเทศกาลท้องถิ่นหรือจะเป็นประเพณีแห่เทียนพรรษาที่ได้มีช่างแกะสลักเทียนเพื่อความสวยงามก็เกิดจากภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนที่ได้สืบทอดกันมาจนเกิดเป็นการสืบสานวัฒนธรรม ให้คงอยู่ได้ในปัจจุบัน อีกทั้งสอดคล้องกับอารยา เกียรติก้อง และคณะ (2563) ได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาวัฒนธรรม คือ ความรู้ ความคิด ความเชื่อความรู้ความเข้าใจ ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของคนแต่ละคนผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรุงแต่ง พัฒนา และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง อาจจะมีการประยุกต์ และเปลี่ยนแปลงไปบ้าง จนอาจเกิดความรู้ใหม่ขึ้นมาอีกตามสภาพสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้เขียนบทความได้ศึกษาและสังเคราะห์ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายประเภทตามลักษณะของความรู้และทักษะที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร เช่น การทำนา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การจัดการทรัพยากรน้ำและดิน

2. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ เช่น การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องปั้นดินเผา การแปรรูปอาหาร การค้าขาย

3. ภูมิปัญญาด้านศาสนาและประเพณี เช่น การทำบุญ การประกอบพิธีกรรม การสวดมนต์ การเทศน์ การละเล่นพื้นบ้าน

4. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการป่า การอนุรักษ์น้ำ การจัดการขยะ

5. ภูมิปัญญาด้านศิลปะและวัฒนธรรม เช่น การดนตรี การฟ้อนรำ การแสดงพื้นบ้าน การวาดภาพ การแกะสลัก สอดคล้องกับอารยา เกียรติก้อง, นงเยาว์ อุทุมพร, จิระพงค์ เรืองกุน, และ ธุวพล คงน้อย (2563) ได้สรุปว่าประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบไปด้วย ความรู้ ทักษะ และความเชื่อทางพฤติกรรมของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดภูมิปัญญา ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ในการดำรงชีวิตที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม และจะดำรงอยู่ได้ก็ขึ้นอยู่กับความรู้ ทักษะและความเชื่อทางพฤติกรรมของบรรพบุรุษและขึ้นอยู่กับบุคคลหรือแต่ละชุมชนนั้นๆ สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำการศึกษาประกอบด้วยภูมิปัญญาสาขาคหกรรม ได้แก่ ด้านอาหารและด้านงานประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่ม สาขาศิลปกรรม ได้แก่ ด้านงานประดิษฐ์ ด้านหัตถกรรม ด้านดนตรี (นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นบ้าน) สาขาสาธารณสุข ได้แก่ ด้านการสืบสานตำราสมุนไพร ด้านการนวดแผนโบราณ เป็นต้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเป็นองค์ความรู้ ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในท้องถิ่น ผ่านการเรียนรู้ ทดลอง และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เมื่อชุมชนสามารถนำภูมิปัญญานี้มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ และการแก้ปัญหาเฉพาะถิ่น จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการรักษา อัตลักษณ์ท้องถิ่น และสร้างความร่วมมือในชุมชน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับวิทยาการสมัยใหม่ จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาชุมชนที่ตอบสนองต่อบริบทและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับ จำนงค์ แรกพินิจ (2563) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วย 1) ความรู้เดิมในเรื่องนั้นๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ 2) การสั่งสมและการสืบทอดความเชื่อในเรื่องนั้น ๆ 3) ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ 4) สถานการณ์ที่ไม่มั่นคงหรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้ และ 5) รากฐานทางพระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น ๆ ที่ผู้คนยึดถือ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นตัวบ่งบอกถึงรากเหง้าแห่งวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนในแต่ละชุมชนอย่างลึกซึ้ง โดยสะท้อนผ่านภาษา ศิลปะ ความรู้ด้านเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน และพิธีกรรมต่าง ๆ อันเป็นผลลัพธ์จากการเรียนรู้และปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาเหล่านี้ ไม่เพียงแต่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชนเท่านั้น หากยังเป็นทรัพยากรความรู้ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ การตระหนักถึงคุณค่าและการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และเสริมสร้างความมั่นคงของชุมชน

ผลิตภัณฑ์สมุนไพร

ผลิตภัณฑ์สมุนไพรเป็นผลผลิตที่มีคุณค่าจากชุมชน ซึ่งเกิดจากการนำพืชสมุนไพรมาแปรรูปด้วยกระบวนการที่ได้มาตรฐาน เพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย ทั้งในด้านการส่งเสริมสุขภาพ

อาหาร ความงาม และการบำบัดรักษาโรค โดยอาศัยองค์ความรู้จากภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน ผนวกกับหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ได้รับการพิสูจน์แล้ว ปัจจุบันผลิตภัณฑ์กลุ่มนี้ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากผู้บริโภคทั่วโลก เนื่องจากมีส่วนผสมที่มาจากธรรมชาติ ซึ่งมักได้รับการยอมรับว่าปลอดภัยต่อร่างกายและมีผลข้างเคียงน้อยกว่าเมื่อเทียบกับยาแผนปัจจุบัน ทำให้กลายเป็นทางเลือกเสริม ที่ได้รับความนิยมในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม นอกจากคุณประโยชน์ด้านสุขภาพแล้ว ผลิตภัณฑ์สมุนไพร ยังมีศักยภาพอย่างยิ่งในการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ โดยสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับวัตถุดิบสมุนไพรในท้องถิ่น ที่อาจมีราคาไม่สูงนักให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าสูงขึ้นอย่างมหาศาล การแปรรูป และการพัฒนาผลิตภัณฑ์เหล่านี้ยังช่วยสร้างงาน สร้างรายได้ และกระจายความเจริญไปสู่ชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่แข็งแกร่งและยั่งยืน การพัฒนาอย่างมีมาตรฐาน ตั้งแต่การคัดเลือกวัตถุดิบ การควบคุมกระบวนการผลิตไปจนถึงการบรรจุภัณฑ์และการจัดจำหน่าย จึงเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่น ให้กับผู้บริโภคการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปกับการวิจัยและพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ จะเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยให้ก้าวสู่ตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศได้อย่างยั่งยืน

ซึ่งสำนักงานจริยธรรมการวิจัย คณะแพทยศาสตร์ (2568) “Herbal product (ผลิตภัณฑ์สมุนไพร)” : วัสดุหรือสารสกัดสมุนไพรที่ให้กับผู้ป่วย (WHO) คำพ้อง: Herbal remedy, herbal medicine, herbal drug, botanical drug และกล่าวอีกว่า “ผลิตภัณฑ์สมุนไพร” ตาม พ.ร.บ.ผลิตภัณฑ์สมุนไพร หมายความว่า

1. ยาจากสมุนไพร และให้หมายความรวมถึงยาแผนไทย ยาพัฒนาจากสมุนไพร ยาแผนโบราณ ที่ใช้กับมนุษย์ตามกฎหมายว่าด้วยยา หรือยาตามองค์ความรู้การแพทย์ทางเลือกตามที่รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการประกาศกำหนดเพื่อการบำบัด รักษา และบรรเทาความเจ็บป่วยของมนุษย์ หรือการป้องกันโรค

2. ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรหรือผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนประกอบสำคัญที่เป็นหรือแปรสภาพจากสมุนไพร ซึ่งพร้อมที่จะนำไปใช้แก่มนุษย์เพื่อให้เกิดผลต่อสุขภาพหรือการทำงานของร่างกายให้ดีขึ้น เสริมสร้างโครงสร้างหรือการทำงานของร่างกาย หรือลดปัจจัยเสี่ยงของการเกิดโรค

3. วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้เป็นส่วนผสมในการผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพร

4. วัตถุอื่นตามที่รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการประกาศกำหนดให้เป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพร

ปัญหาของผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศไทยยังคงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไข อย่างเป็นระบบ แม้ว่าสมุนไพรจะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่า แต่การพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ในเชิงพาณิชย์ ยังพบอุปสรรคหลายประการ อาทิ การขาดมาตรฐานการผลิตและการควบคุมคุณภาพที่สม่ำเสมอ ทำให้ผลิตภัณฑ์มีความน่าเชื่อถือต่ำในสายตาผู้บริโภค นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการขึ้นทะเบียนผลิตภัณฑ์ การขาดงานวิจัยสนับสนุนที่เพียงพอในเชิงวิทยาศาสตร์ การขาดช่องทางการตลาดที่ชัดเจน รวมถึงการขาด องค์ความรู้ด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์และการสร้างแบรนด์ที่ดึงดูดใจ ผลิตภัณฑ์สมุนไพรในหลายพื้นที่ จึงยังจำกัดอยู่ในวงแคบของชุมชน ไม่สามารถแข่งขันในตลาดระดับประเทศหรือสากลได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งสอดคล้องกับคณะกรรมการนโยบายสมุนไพรแห่งชาติ (2566) ที่ได้กล่าวถึงข้อค้นพบสำคัญและช่องว่าง การพัฒนาไว้ดังนี้

1. ปัญหาช่องว่างของเทคโนโลยีรองรับการอนุญาตผลิตภัณฑ์การดำเนินการด้านเอกสารที่ดี ถือเป็นส่วนสำคัญของระบบการประกันคุณภาพ เนื่องจากเอกสารที่ชัดเจนจะช่วยสามารถสอบกลับถึงที่มา ของผลิตภัณฑ์แต่ละชุดได้ ตั้งแต่วัตถุดิบเริ่มต้นจนถึงผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป ปัจจุบันแม้จะมีการพัฒนาระบบรองรับการอนุญาตผลิตภัณฑ์ให้มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานมากยิ่งขึ้น หากแต่ยังพบปัญหาช่องว่าง ของเทคโนโลยีรองรับการอนุญาตผลิตภัณฑ์ อาทิ การจดแจ้งผ่านระบบ E-Submission ระบบยังไม่สามารถตรวจจับเอกสารที่

ยื่นไม่ถูกต้องได้ ฉลากไม่เป็นไปตามข้อกำหนดที่ระบุไว้ เป็นต้นจึงจำเป็นต้องมีการยกระดับเพิ่มความสามารถของเทคโนโลยีดังกล่าวมากยิ่งขึ้น

2. ข้อจำกัดด้านการเข้าถึงสมุนไพร โดยเฉพาะด้านความเชื่อมั่นของผู้บริโภคและความกังวลใจของแพทย์แผนปัจจุบันผู้สั่งจ่ายยา สำหรับการเข้าถึงสมุนไพรของประชาชนอาจแบ่งเป็น 2 สถานการณ์พื้นฐาน ได้แก่ 1) มีความต้องการใช้แต่ไม่สามารถเข้าถึงได้ โดยพบว่า ประชาชนที่เคยใช้สมุนไพรเป็นกลุ่มหลัก ที่มีการบริโภคหรือเข้าถึงอย่างต่อเนื่อง แต่รายการยาสมุนไพรบางรายการที่มิได้บรรจุในบัญชียาหลักแห่งชาติ ทำให้ไม่สามารถสั่งจ่ายยาหรือไม่ได้ใช้สิทธิประโยชน์ด้านยาสมุนไพรได้หรือผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ยังไม่สามารถการขึ้นทะเบียนผลิตภัณฑ์สมุนไพรในรูปแบบต่าง ๆ และ 2) แม้มีรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ แต่ผู้บริโภคหรือผู้สั่งจ่ายยาไม่มีความเชื่อมั่นในกระบวนการผลิต/ไม่เชื่อมั่นในประสิทธิผลทางการรักษา ของยาสมุนไพร จะเห็นได้จากปัจจุบันมีสถานที่ผลิตยาสมุนไพรที่ได้รับมาตรฐาน GMP เพียง 53 แห่งเท่านั้น ทำให้ไม่เป็นที่นิยมทั้งผู้รับและผู้ให้บริการทางการแพทย์

ดังนั้น จึงควรพัฒนาและเพิ่มเติมศักยภาพห้องปฏิบัติการเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ประกอบการซึ่งจะมีส่วนในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคได้ ทั้งนี้ ภาครัฐต้องมุ่งเน้นให้เกิดการรับรู้ยอมรับและตรวจสอบข้อสงสัยในด้านใช้ยาสมุนไพร กลุ่มสปา เวชสำอาง และกลุ่มเสริมอาหาร ผ่านเครื่องมือที่เข้าถึงง่าย ทันสมัยตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเด็นทางสังคม แนวโน้มความต้องการของตลาดในการนำสมุนไพรมาใช้เป็นส่วนประกอบเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งในส่วนของเวชสำอาง (Cosmeceuticals) ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร (Dietary Supplement) ผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อสุขภาพ (Herbal Health Supplement) และสินค้าอุปโภคบริโภค (Consumer Product)โดยเฉพาะการนำสมุนไพรมาเป็นส่วนประกอบเพื่อเป็นจุดขายสร้างส่วนแบ่งตลาดเพิ่มจากกลุ่มลูกค้าผู้ใส่ใจ ในสุขภาพและผู้สูงวัยในสินค้าอุปโภคบริโภค ทำให้โอกาสของสมุนไพรมีช่องทางการเติบโตหลากหลายมากขึ้น ดังนั้น ผู้ประกอบการควรพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เพื่อตอบรับความต้องการของลูกค้า และให้ความสำคัญกับกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด อาทิ การจัดทำข้อมูลความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์ การแจ้งส่วนผสม การจัดทำฉลาก การขออนุญาตวางจำหน่าย สารเคมีที่ต้องห้าม รวมทั้งระมัดระวังการกล่าวอ้างสรรพคุณ เพื่อสุขภาพ และความงาม โดยประสานความร่วมมือกับกระทรวงพาณิชย์และพันธมิตรในต่างประเทศ เพื่อขยายตลาดในต่างประเทศ

องค์ความรู้ที่ได้

แผนภาพที่ 3 การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

ขั้นที่ 1 การเรียนรู้ร่วมกับชุมชน (Community-Based Participatory Learning: CBPL) การเรียนรู้ที่ชุมชนมีบทบาทเป็น “ผู้ร่วมสร้าง” องค์ความรู้ โดยมีนักวิชาการทำหน้าที่เป็นผู้ประสานและหนุนเสริม เกิดขึ้นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ลงมือปฏิบัติจริง แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และถอดบทเรียนร่วมกัน เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนอย่างยั่งยืน

ขั้นที่ 2 มะแขว่น: ทุนทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจท้องถิ่น มะแขว่น เป็นสมุนไพรพื้นบ้านที่ชุมชนภาคเหนือใช้ทั้งเป็นอาหารและยา ด้วยกลิ่นหอมเฉพาะตัว และคุณสมบัติทางยาหลากหลายทำให้สามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ ทั้งในรูปแบบอาหาร และสมุนไพรสุขภาพ สะท้อนถึงการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างรู้คุณค่า

ขั้นที่ 3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น พื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือองค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อ และทักษะที่เกิดจากการเรียนรู้ของชุมชน ผ่านประสบการณ์และการสืบทอดกันมา เป็นฐานของการพัฒนาโดยยึดโยงกับบริบท วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่

ขั้นที่ 4 ผลิตภัณฑ์สมุนไพร จากภูมิปัญญาสู่มูลค่าเพิ่ม การแปรรูปพืชสมุนไพร เช่น มะแขว่น ให้เป็นผลิตภัณฑ์สุขภาพและอาหาร เช่น ยาหม่อง น้ำมันนวด ยาดม หรือข้าวเกรียบมะแขว่น เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและส่งเสริมสุขภาพ โดยยังคงอัตลักษณ์ของชุมชนไว้ได้

ขั้นที่ 5 การมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Process) ชาวบ้านไม่ได้เป็นเพียงผู้รับการพัฒนา แต่เป็น "ผู้กำหนดทิศทาง" และ "ผู้ลงมือทำ" ตั้งแต่การวิเคราะห์ศักยภาพ ทดลองผลิต ออกแบบผลิตภัณฑ์ และวางแผนการตลาดเบื้องต้น ช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง

ขั้นที่ 6 การบูรณาการองค์ความรู้สมัยใหม่กับภูมิปัญญาเดิม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ยั่งยืนเกิดจากการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การตลาด การออกแบบผลิตภัณฑ์ และการควบคุมคุณภาพมาผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมา ทำให้ชุมชนสามารถแข่งขันในตลาด ได้โดยไม่สูญเสียรากเหง้าทางวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการนโยบายสมุนไพรแห่งชาติ. (2566). **แผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติฉบับที่ 2 พ.ศ. 2566 – 2570 (พิมพ์ครั้งที่ 2) .** นนทบุรี: กองสมุนไพรเพื่อเศรษฐกิจ กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.

จารุวรรณ ส่งเสริม.(2563). การศึกษาภูมิปัญญาการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองอุบลคณะเพชรอุบล จังหวัดอุบลราชธานี. **(วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต)** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ : กรุงเทพมหานคร.

จิระภัทร บุญยิ่ง.(2561). การรักษาสมบัติเชิงหน้าที่ของน้ำมันหอมระเหยจากมะแขว่น Zanthoxylum limonella Alstonในไมโครแคปซูลด้วยวิธีคอมเพล็กซ์โคแอเซอร์เวชัน. **(วิทยานิพนธ์ ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต).** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จำนงค์ แรกพินิจ. (2563). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาชุมชน.สาขาวิชาการพัฒนาชีวิตและชุมชนแบบบูรณาการ.** สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน : สมุทรสงคราม.

ชุติมา ถวัลย์ปรีดา, ภัทรกันย์ ระเบียบดี, รัฐพงษ์ แซ่ย่าง, วริศรา นบนอบ, สุเมธา ทัศนเปรมสิน, อัญเชิญพร ธิติยศศักดิ์ และจันทรัศม์ ภูติอริยวัฒน์. (2564). ชุมชนแห่งการเรียนรู้กับการพัฒนาชุมชน. **วารสารการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม**,1(2), 97-111.

ภัสราสร พรหมโชติ, วิพักตร์ จินตนา และ นิตยา เมี้ยนมิตร. (2560). รูปแบบการปลูกและการจัดการมะแขว่น (Zanthoxylum rhetsa (Roxb.) DC.) ของราษฎรบ้านผาหลัก ตำบลยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน. **วารสารการจัดการป่าไม้**, 11(22), 61-71.

วิทยาลัยชุมชนน่าน (2565). **มะแขว่นดีย์.** รายงานโครงการประจำปีงบประมาณ 2565.

ศุลชัย สระทองหัก. (2565). กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำ บ้านดอนทราย ตำบลสระกะเทียม อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม. **Journal of Roi Kaensarn Academi.** 7 (9), 75-95.

สิทธิชัย ธรรมขัน, สมคิด แก้วทิพย์, พงศกร กาวิชัย, พรพิมล ทาเมา, กาญจนาพร สายวงค์ฟั่นและอรพรรณ ใคร้มูล. (2567). การออกแบบและสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์,** 24(3), 1-13.

สำนักงานจริยธรรมการวิจัย คณะแพทยศาสตร์ . (2568). **Herbal studies (การวิจัยสมุนไพร).** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่: เชียงใหม่.

อารยา เกียรติก้อง, นงเยาว์ อุทุมพร, จิระพงค์ เรืองกุน, และ ธุวพล คงน้อย. (2563). ภูมิปัญญา ภูมิสารสนเทศและการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า. **รายงานวิจัย** มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

อนาคตของนักบวชและผู้นำศาสนา: บทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคของ Virtual World

THE FUTURE OF PRIESTS AND RELIGIOUS LEADERS: CHANGING ROLES IN THE ERA OF VIRTUAL WORLD

พระครูโพธิสีลคุณ, ดร.
วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakhrubodhisilakhun, Ph.d.
Roi Et Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: anan.peng@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การขยายตัวของโลกเสมือนจริงได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญ รวมถึงสถาบันทางศาสนาบทความนี้สำรวจบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปของนักบวชและผู้นำทางศาสนาในมิติใหม่นี้ ในอดีต นักบวชและผู้นำทางศาสนาเป็นมัคคุเทศก์ทางจิตวิญญาณ นักพิธีกรรม และผู้ดูแลสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางกายภาพ อย่างไรก็ตาม ในโลกเสมือนจริง ฟังก์ชั่นเหล่านี้อาจถูกเปลี่ยนโดยเครื่องมือดิจิทัล ผู้นำทางศาสนาอาจออกแบบวัดเสมือนจริง จัดระเบียบพิธีกรรมออนไลน์ หรือให้คำปรึกษาทางจิตวิญญาณผ่านแพลตฟอร์มเสมือนจริง เข้าถึงผู้ชมที่กว้างขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่นใหม่ที่เข้าใจเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้นำมาซึ่งความท้าทาย เช่น การรับรองความถูกต้องของพิธีกรรม การรักษาแก่นแท้ของคำสอนในสภาพแวดล้อมดิจิทัลและสร้างการเชื่อมต่อทางจิตวิญญาณที่ แตกต่างกัน การพัฒนาทักษะใหม่ ๆ สำหรับผู้นำเพื่อใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพในขณะที่รักษาบทบาทดั้งเดิมของพวกเขาในฐานะ ผู้พิทักษ์ทางศีลธรรมและจริยธรรมก็มีความสำคัญเช่นกัน บทความนี้วิเคราะห์ว่านักบวชและผู้นำทางศาสนาสามารถปรับตัวเพื่อเชื่อมโลกทางกายภาพและโลกเสมือนจริงได้อย่างไร โดยรักษาความสำคัญของศาสนาในอนาคต

คำสำคัญ: ผู้นำศาสนา, โลกเสมือน, การสื่อสารศาสนาออนไลน์, บทบาทใหม่ของนักบวช

Abstract

The expansion of the Virtual World has brought significant social and cultural changes, including religious institutions. This article explores the changing role of priests and religious leaders in this new dimension. In the past, priests and religious leaders were spiritual guides, ritualist, and physical sanctuary caretakers. However, in the Virtual World, these functions may be transformed by digital tools. Religious leaders may design virtual temples, organize online rituals, or provide spiritual counseling through virtual platforms, reaching a wider audience, especially the tech-savvy new generation. However, this change brings challenges, such as ensuring ritual accuracy, preserving the essence of teachings in the digital environment, and creating a different spiritual connection. Developing new skills for leaders to effectively use technology while maintaining their traditional role as moral and ethical guardians is also crucial. This article analyzes how priests and religious leaders can adapt to bridge the physical and virtual worlds, preserving the importance of religion in the future.

Keywords: Religious Leadership, Virtual World, Online Religious Communication, The new role of the priest.

บทนำ

ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีและอินเทอร์เน็ตกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันอย่างฝังลึก โลกเสมือน (Virtual World หรือ Metaverse) ได้เปิดพื้นที่ใหม่ให้กับการสื่อสารและกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงกิจกรรมทางศาสนา ศาสนาในสังคมสมัยใหม่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการปรากฏตัวในพื้นที่ออนไลน์ได้อีกต่อไป ทั้งศาสนสถานเสมือน การถ่ายทอดสัญญาณพิธีกรรมผ่านอินเทอร์เน็ต หรือการนัดพบกลุ่มศรัทธาผ่านสื่อโซเชียล (Campbell, 2021) ล้วนบ่งชี้ถึงการแทรกซึมของเทคโนโลยีดิจิทัลในงานศาสนาอย่างไม่อาจย้อนกลับได้ (Weizenbaum, 1976 เหมือนอ้างถึงโดย Bingaman, 2023) ในบทความนี้ เราจะศึกษาบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปของนักบวชและผู้นำศาสนาในศาสนาต่าง ๆ ทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ยิว รวมถึงความเชื่อร่วมสมัย ตลอดจนวิธีการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า เช่น Metaverse, VR/AR, โซเชียลมีเดีย รวมถึงผลกระทบต่อพิธีกรรม การเทศนา และการให้คำปรึกษาทางศาสนา ขณะที่พิจารณาประเด็นทางจริยธรรมและความน่าเชื่อถือในโลกเสมือน พร้อมวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างศาสนาและเสนอแนวโน้มในอนาคตโดยละเอียด

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยด้าน ดิจิทัลรีลิจัน (Digital Religion) และ ดิจิทัลเทอโลจี (Digital Theology) ได้สะท้อนให้เห็นว่าเทคโนโลยีกำลังเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานของการปฏิบัติทางศาสนาและบทบาทของผู้นำศาสนาอย่าง “ irreversible” (ไม่อาจย้อนกลับ) ผู้เขียนหลายรายตั้งข้อสังเกตว่าการมาของอินเทอร์เน็ตและโซเชียลมีเดียส่งผลให้การสื่อสารทางศาสนาเปิดกว้างขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความท้าทายใหม่ เช่น แนวโน้มการละทิ้งศรัทธาของคนรุ่นใหม่ (Bingaman, 2023) นอกจากนี้ งานศึกษาล่าสุดยังพบว่าผู้นำศาสนาจำเป็นต้องปรับตัวให้ทันต่อเทคโนโลยีดิจิทัล ตัวอย่างเช่น Heidi Campbell (2021) ชี้ให้เห็นว่าผู้นำศาสนาที่เคยต้านทานเทคโนโลยีก็จำเป็นต้องรับมือกับเทคโนโลยีเพื่อความอยู่รอด ในขณะที่การแพร่ระบาดของโควิด-19 บีบบังคับให้ชุมชนศาสนาต้องถ่ายทอดกิจกรรมออนไลน์อย่างการถ่ายทอดพิธีกรรมทางศาสนาแบบสด (livestreaming) กลายเป็นสิ่งที่แพร่หลายโดยเร็ว

งานวิจัยอื่น ๆ ยังเน้นบทบาทของผู้มีอิทธิพลบนโซเชียล (Influencers) ในการตีความและเผยแผ่ศาสนาใหม่ ๆ เช่น งานของ Zaid et al. (2022) พบว่าผู้มีอิทธิพลมุสลิมรุ่นใหม่ได้นำเสนอรูปแบบการบรรยายทางศาสนาและการปฏิบัติที่แตกต่างออกไป ซึ่งท้าทายหน้าที่ดั้งเดิมของผู้นำศาสนาในโลกอิสลาม ธนวรรณ รายงานว่าระดับของ ดิจิทัลวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงวิธีการสื่อสารศาสนาจากรูปแบบเดิม ๆ สู่ความเปิดกว้างบนแพลตฟอร์มออนไลน์ ขณะที่สังคมอิสลามแบบดั้งเดิมที่เคยสงวนเรื่องสอนศาสนาให้แก่ผู้ชำนาญ กลับถูกปรับเปลี่ยนเมื่อแพลตฟอร์มออนไลน์ถูกนำมาใช้เป็นช่องทางเผยแผ่ศาสนาอย่างเข้มข้น

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาที่เน้นกรณีเฉพาะศาสนา เช่น ผู้วิจัยชาวญี่ปุ่นรายงานโครงการ “Teraverse” (วัดเสมือนใน Metaverse ของพุทธศาสนาญี่ปุ่น) ที่มุ่งนำศิลปะ พิธีกรรม และปัญญาทางพุทธศาสนาสู่ชุมชนออนไลน์ทั่วโลก รวมทั้งโครงการ Buddhabot ใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการตอบคำถามผู้ใช้โดยนำเสนอเนื้อหาโดยพระพุทธรูปผ่านเทคโนโลยี AR ขณะที่งานวิจัยในประเทศไทยชี้ว่า พุทธศาสนิกชนรุ่นใหม่ถือเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะผ่านโซเชียลมีเดีย โดยเฉพาะ Facebook ที่แพร่หลายสุดในหมู่พระสงฆ์ และองค์กรสงฆ์ไทยควรสนับสนุนให้พระสงฆ์ศึกษานวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อเชื่อมต่อกับสาธารณชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

บทบาทผู้นำศาสนาในยุคดิจิทัล

นักบวชและผู้นำศาสนาต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้นำพิธีกรรม ณ วัดหรือโบสถ์ มาเป็นผู้เชื่อมต่อศรัทธากับผู้คนผ่านโลกออนไลน์ งานวิจัยพบว่าผู้นำศาสนาที่ยังทิ้งทวนต่อเทคโนโลยีถูกบีบบังคับให้ยอมรับและประยุกต์ใช้เพื่อความอยู่รอดของชุมชน การประชุมวิทยาลัยศาสนาเสนอว่าในช่วงการระบาด การถ่ายทอดพิธีทางศาสนาแบบถ่ายทอดสด (livestream) กลายเป็นเรื่องปกติไม่เฉพาะในศาสนาคริสต์ แต่รวมถึงศาสนาอื่น ๆ ด้วย ผลกระทบหนึ่งคือ “พิธีกรรม” หลายอย่างที่เคยทำร่วมกันในที่ประดิษฐานทางกายภาพ เริ่มถูกทดลองจัดขึ้นในโลกดิจิทัล เช่น คำถามว่า “จะทำพิธีระลึกถึงพิธีมหาสนิททางออนไลน์ได้หรือไม่” ซึ่งเคยเป็นประเด็นถกเถียงข้ามศาสนามาหลายปี กลับกลายเป็นคำถามที่ถูกนำมาตั้งสมมติฐานโดยชุมชนศาสนาในยุคโควิด

ผู้นำศาสนาจำนวนมากเล็งเห็นว่า เทคโนโลยีเป็นดาบสองคม (double-edged sword) โดยการใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องสามารถช่วยขยายฐานผู้ศรัทธา แต่หากใช้ไม่ระวังก็อาจสร้างอันตรายต่อความน่าเชื่อถือของศาสนา (Harris, 2021 อ้างถึงใน Bingaman, 2023) ผู้นำศาสนาจึงถูกกระตุ้นให้ตื่นตัวต่อ “ภูมิประเทศใหม่” นี้ (Wilkinson, 2021, อ้างถึงใน Bingaman, 2023) และตระหนักว่าเรากำลัง “รักษาอนาคตของชีวิตในยุค AI” (Tegmark, 2018 อ้างถึงใน Bingaman, 2023) ดังนั้นจึงมีการเรียกร้องให้มีการสะท้อนทางเทอโลยี (theological reflection) ต่อการแทรกซึมของเทคโนโลยีดิจิทัลในชีวิตศาสนาสืบเนื่อง (Sutinen & Cooper, 2021, อ้างใน Bingaman, 2023)

การใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีของนักบวชและศาสนจักร

ผู้นำศาสนาเริ่มนำแพลตฟอร์มดิจิทัลรูปแบบต่าง ๆ มาใช้เพื่อเชื่อมต่อกับผู้ศรัทธาและผู้สนใจ ตัวอย่างเห็นได้ชัดคือ โซเชียลมีเดีย เช่น Facebook, YouTube, Twitter และ TikTok ที่เป็นช่องทางเผยแผ่คำสอนออนไลน์ รวมถึงการเผยแพร่คอนเทนต์ธรรมะผ่านมือถือ (พุทธ) หรือคัมภีร์-คำเทศน์ผ่านวิดีโอ (คริสต์และอิสลาม) งานวิจัยจากไทยพบว่า Facebook เป็นแพลตฟอร์มหลักที่พระสงฆ์ไทยนิยมใช้เผยแผ่ธรรมะ โดยพระภิกษุรุ่นใหม่เป็นกำลังสำคัญในการผลักดันการเผยแผ่เชิงรุกผ่านโลกออนไลน์ ในทางศาสนาอิสลาม ก็มีการใช้อินสตาแกรม ยูทูบ และแพลตฟอร์มออนไลน์อื่น ๆ ในการสื่อสารหาสาวก เช่น กลุ่ม “ดิจิทัลเดอะวาห์” หรือกรณีศึกษา Influencers มุสลิมที่ออกแบบเนื้อหาให้เหมาะกับคนรุ่นใหม่ (Zaid et al., 2022)

นอกเหนือจากโซเชียลมีเดียแล้ว เทคโนโลยี VR/AR และ Metaverse ก็ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวาง ตัวอย่างเช่น โบสถ์คริสเตียนในสหรัฐฯ หลายแห่งได้ตั้งแคมปัสเสมือน (virtual campus) ในโลก VR เช่น Life.Church เปิดโปรแกรมถ่ายทอดเทปประกอบวิดีโอเสมือนจริง มีผู้เข้าร่วมสักสิบคนในห้องโถงเสมือนขณะผู้เทศน์ขึ้นกล่าวสุนทรพจน์ หรือนิกาย VR Church ซึ่งก่อตั้งโดยอดีตบาทหลวงนิกายเพรสไบทีเรียน ได้จัดพิธีบัพติศมาในทะเลสาบเขตน้ำแข็งเสมือน ให้แก่ผู้ที่ไม่สามารถมาร่วมพิธีจริงได้ ทั้งนี้ที่ Am Shalom ศาสนพิธีสถานยิวในชิคาโก ได้ลงทุนซื้อที่ดินในโลก Decentraland เพื่อตั้งสุเหร่าดิจิทัล เตรียมจัดกิจกรรม เช่น โฮโลแกรมภาพสวดพิธีศาสนาและแจก NFT ในเทศกาลปัสกา นอกจากนี้ กลุ่มศาสนาอื่น ๆ เช่น ยูนิตาเรียน-ยูนิเวอร์ซัลลิสต์ก็มีชุมชน “EvolVR” รวมตัวนั่งสมาธิออนไลน์ผ่าน VR มีผู้เข้าร่วมกว่า 40,000 คนจากหลายประเทศ (Nickel, 2020)

โครงการอื่น ๆ ยังรวมถึงการใช้แอพพลิเคชัน VR เพื่อการศึกษาสารคดีศาสนา เช่น โครงการ Chakra VR บน Meta Quest ที่ให้ผู้ใช้ฝึกสมาธิพร้อมเรียนรู้จักระของร่างกายใน Metaverse ในศาสนาอิสลาม มีการทดลองสร้างประสบการณ์ VR ขึ้น เช่น โครงการ “Ramadan in the Metaverse” โดย Facebook (Meta) ที่ทำพฤติกรรมจำลองเสียงอาซานและละหมาดพร้อมบรรยายคุตบะห์ในมัสยิดเสมือน ผ่านแว่น VR อย่างไรก็ดี นักวิชาการอิสลามบางคนตั้งข้อสังเกตว่าการใช้เทคโนโลยีแทนการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้

ศรัทธาโดยตรงนั้นต้องดำเนินด้วยความระมัดระวัง เพราะอาจลดทอนความลึกซึ้งของเนื้อหาและคุณภาพของการสื่อสารได้

ผลกระทบต่อบทบาทดั้งเดิม

การนำเทคโนโลยีมาใช้ทำให้บทบาทดั้งเดิมของผู้นำศาสนาเปลี่ยนไปอย่างชัดเจน ในด้าน พิธีกรรม บางส่วนสามารถจำลองหรือกระจายสู่ผู้ศรัทธาได้ทางออนไลน์ เช่น คริสเตียนทำพิธีบัพติศมาเสมือนในสภาพแวดล้อมแบบสามมิติ หรือชาวฮินดูทดลองนำโบราณสถานศักดิ์สิทธิ์มาเป็นโมเดล VR ให้ผู้คนสามารถนมัสการผ่านอินเตอร์เน็ต (Loka, 2025) นอกจากนี้ วัฒนธรรมและภาษาของพิธีทางศาสนาก็ถูกตีความใหม่ผ่านโปรแกรมคอมพิวเตอร์ (TechXplore, 2024) เช่น สตาร์ตอัพอินเดียพัฒนาชาร์ตบอทที่เจาะลึกพระเวท (Vedas) เพื่อให้ผู้ใช้สนทนาเรียนรู้เนื้อหาศักดิ์สิทธิ์ได้ ในขณะเดียวกัน บทเทศนา ได้รับการขยายขอบเขตกว้างขึ้นเพราะสามารถถ่ายทอดสดหรือเผยแพร่ซ้ำบน YouTube/Facebook ให้ผู้ฟังชมย้อนหลังได้ ซึ่งเปลี่ยนวิธีที่ผู้ทรงอภิสิทธิ์สอนให้เป็นคล่องตัวและมีความต่อเนื่องมากขึ้น (Bingaman, 2023) อย่างไรก็ดี ธรรมเนียมวัตรเดิมบางอย่าง เช่น การนั่งทำวัตรร่วมกัน ก็ยังคงต้องอาศัยความร่วมมือทางกายภาพ โดยการจัดการทางเทคโนโลยีจะเน้นการสนับสนุนเชื่อมโยงมากกว่าทดแทนเต็มรูปแบบ

ในด้าน การให้คำปรึกษาทางศาสนา (Pastoral care) ผู้นำศาสนาได้หันมาให้คำปรึกษาผ่านสื่อออนไลน์ เช่น การใช้แพลตฟอร์ม Zoom หรือ LINE ในการสนทนาให้คำปรึกษาด้านจิตใจและวิญญาณแก่ญาติโยมที่ไม่สะดวกเดินทาง บางศาสนา เช่น คริสต์ มีการจัดกลุ่มสวดมนต์ หรือวงสนทนาธรรมออนไลน์เพื่อความใกล้ชิดแม้ไม่ได้อยู่ด้วยกัน ทำให้บทบาทนักบวชคล้ายกับ “หมอผีดิจิทัล” ที่ต้องเรียนรู้ทักษะดิจิทัลเพื่อเข้าถึงผู้ศรัทธาหลายกลุ่ม (Sutinen & Cooper, 2021 อ้างใน Bingaman, 2023)

ประเด็นจริยธรรมและความน่าเชื่อถือ

โลกเสมือนก่อให้เกิดคำถามด้านคุณธรรมและความไว้วางใจต่อศาสนา เช่น การยืนยันตัวบุคคลว่าเป็นนักบวชจริงหรือไม่ การยึดมั่นในพิธีกรรมที่เกิดขึ้นบนสื่อดิจิทัลมีความถูกต้องตามหลักศาสนาหรือไม่ หรือการปกป้องความเป็นส่วนตัวของผู้เข้าร่วมพิธีออนไลน์ ปัญหาหนึ่งคือลักษณะ ไม่เปิดเผยตัวตน (anonymity) ที่ผู้ใช้ใน Metaverse สามารถสร้างอวตารใหม่ได้ ทำให้สังคมศาสนาเสมือนลดแรงกดดันทางสังคมในการเข้าร่วม เช่นผู้คนสามารถ “ออกจากโบสถ์” แบบออนไลน์ได้ง่ายกว่าจริง ซึ่งแม้จะให้เสรีภาพ แต่ก็อาจนำไปสู่การไม่ยึดมั่นในชุมชนศาสนาอย่างถาวร

นอกจากนี้ แพลตฟอร์มดิจิทัลจำนวนมากมีปัญหาเรื่อง ข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือน (misinformation) อยู่แล้ว ในทางศาสนาอาจเกิดสถานการณ์เหมือนการสร้างเนื้อหาเท็จโดยอาศัยภาพหรือเสียงของนักเทศน์ชื่อดังโดยไม่ได้รับอนุญาต หรือการดัดแปลงพิธีกรรมให้ผิดเพี้ยน ผู้ทรงอภิสิทธิ์บางกลุ่มจึงตั้งข้อสงสัยถึงคุณค่าและความจริงจังของกิจกรรมทางศาสนาในโลกเสมือน รวมทั้งต้องพิจารณาจริยธรรมความเป็นส่วนตัวและศาสนศาสตร์ใหม่ เช่น การจัดกิจกรรมในช่วงวันอาทิตย์ นักบวชยิวออร์โธดอกซ์ยังยึดกฎ 24/6 (ทำกิจกรรมทางศาสนาออนไลน์ห้ามในวันเสาร์ วันอาทิตย์) ส่วนอิมามมุสลิมหลายรูปย้ำว่าโปรแกรม VR ใดก็ตามต้องไม่มาแทนที่การละหมาดในมัสยิดอย่างสิ้นเชิง แม้จะช่วยให้เข้าถึงค่านิยมศาสนาได้กว้างขึ้นก็ตาม

การเปรียบเทียบระหว่างศาสนาต่าง ๆ

พุทธศาสนา ในไทยและญี่ปุ่น พระภิกษุเริ่มใช้เทคโนโลยีเพื่อเผยแผ่ธรรมะ เช่น มีช่อง YouTube ของวัด สอนธรรมะออนไลน์ ระดมทุนผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล และงานวิจัยไทยพบว่า พระสงฆ์รุ่นใหม่เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะผ่าน Facebook ในญี่ปุ่นมีโครงการ “Teraverse” และ “Buddhabot” ใช้ Metaverse และ AI ร่วมกับคำสอนดั้งเดิม

คริสต์ศาสนา สถาบันศาสนามุ่งสร้างโบสถ์เสมือนบนแพลตฟอร์ม VR เช่น VR Church (AltspaceVR) ที่มีสำนักในโลกเสมือนและดำเนินพิธีบัพติศมาแก่ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถออกจากบ้านได้ มีการประชุมคริสตจักรเสมือน (Robloxian Christians) โดยชุมชนเยาวชนใช้เกม Roblox ทำโบสถ์เสมือนจัดกิจกรรมสัปดาห์ละหลายครั้ง มีสมาชิกบนโลก Roblox กว่า 5 หมื่นคน ศาสนาคริสต์ยังมีการใช้โซเชียลมีเดียอย่างกว้างขวางเพื่อเผยแพร่คำเทศนาและชุมชน (เช่น Life.Church บริการคาทอลิกไทยออนไลน์)

อิสลาม มุสลิมทั่วโลกใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อการศึกษาและประกอบพิธี ได้แก่ เว็บไซต์และแอพที่ช่วยให้ผู้ศรัทธาสามารถปฏิบัติละหมาดและฮัจญ์เสมือนจริง (เช่น Virtual Mosque หรือ Islamaverse), โครงการ VR เพื่อจำลองบรรยากาศมัสยิดและเสียงอาซาน เช่น “Ramadan in the Metaverse” มีการสร้างเนื้อหาทางศาสนาผ่าน YouTube ติวการถือศีลอด สอนกุรอาน และอินฟลูเอนเซอร์มุสลิมจึงกลายเป็นผู้นำศาสนาออนไลน์ที่ดึงดูดเยาวชนมากขึ้น

ฮินดู มีการเปรียบเปรยการสักการะในวัดกับเทคโนโลยี เช่น วิทยานิพนธ์เน้นว่าเทคโนโลยี AR ช่วยให้เยาวชนเข้าใจ “โลกแห่งเทวดา” เหมือนการสักการะในวิหาร โครงการศึกษาและเทคโนโลยี เช่นโมเดล VR ของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (เช่น Virtual Sharda Peeth) และแอพสอนการบูชาVR (mPriest) ช่วยดึงดูดผู้คนให้เรียนรู้พิธีกรรมฮินดูโดยไม่ต้องเดินทาง

ยิว มีการจัดห้องบรรยายและซินาโก้ก (Synagogue) เสมือน เช่น คริสตจักร Am Shalom ซื้อที่ดินใน Cryptovoxels เพื่อสร้าง “ซินาโก้กเสมือน” ที่ประชุมเทศกาลและสวดมนต์พร้อมแจก NFT นิกาย Chabad มีโครงการ MANA Chabad ช่วยตอบคำถามว่า “คุณเป็นชาวยิวหรือไม่” ผ่านอวตารขี้เล่น (mensch avatar) ซึ่งออกแบบมาเพื่อเป็นจุดติดต่อชาวยิวทั่วโลกใน Decentraland อย่างไรก็ดี ยิวออร์โธดอกซ์มีข้อจำกัดชัดเจน เช่น ไม่ให้จัดกิจกรรมออนไลน์ในวัน Sabbat หรือเทศกาลหลักของศาสนา

ศาสนาใหม่/ความเชื่อร่วมสมัย แม้วิทยาใหม่นอกกระแสดั้งเดิมจะยังมีสัดส่วนน้อย แต่เทคโนโลยีก็เปิดโอกาสให้เกิดชุมชนออนไลน์ง่ายขึ้น (เช่น สมาคมยูเอฟโอ คริสตจักรแห่งการเชื่อในวิทยาศาสตร์) รวมถึงการรวมตัวกลุ่มสปิรัวลิสม์ใหม่ใน Meta รวมถึงกลุ่มหยกแนวคิดใหม่ ๆ (cétaire โดนิเซิน ฯลฯ) เป็นต้น นอกจากนี้นักบวชในศาสนาหรือจิตวิญญาณทางเลือกบางรูป อาจใช้เครื่องมือ VR/AR ทำกิจกรรมพิธีกรรมหรือการฝึกวิปัสสนากรรมฐานในสภาพแวดล้อมจำลองเพื่อทดลองแสวงหาประสบการณ์แปลกใหม่

ทิศทางและแนวโน้มในอนาคต

ทิศทางหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือ การบูรณาการดิจิทัลและศาสนาให้ลึกซึ้งขึ้น นักวิชาการชี้ว่าเราอาจเข้าสู่ยุคใหม่ของ “ดิจิทัลเทอโลจี” (Digital Theology) ซึ่งไม่ใช่เพียงศึกษาการใช้เทคโนโลยีในศาสนาเท่านั้น แต่เป็นการตั้งข้อถกเถียงเชิงปรัชญาว่าศาสนาแบบดั้งเดิมจะอยู่ร่วมกับเทคโนโลยีอย่างไร นอกจากนี้เทคโนโลยี AI ได้เริ่มมีบทบาท ตัวอย่างเช่น โบสถ์เยอรมันประชุมใหญ่ได้ทดลองใช้ ChatGPT เขียนสุนทรพจน์แทนนักบวช แล้วใช้เทคโนโลยีสร้างโฮโลแกรม “บาทหลวงเสมือน” มาแสดงสุนทรพจน์นั้นให้ประชาชนฟัง ในอนาคตเทคโนโลยีระดับก้าวหน้ากว่านั้นอย่าง อินเตอร์เฟซสมอง-คอมพิวเตอร์ (BCI) อาจทำให้ประสบการณ์ทาง

ศาสนาเสมือนจริงขึ้นไปอีกขั้น โดยเชื่อมสัญญาณสมองให้รับสัมผัสหรือภาพวิญญาณที่อาจถูกพัฒนา (TechXplore, 2024)

ขณะเดียวกัน เทคโนโลยีจะช่วยสร้างสื่อการเรียนรู้วิถีใหม่ เช่น การสร้างหุ่น AI ร่วมสนทนาเรื่องคัมภีร์ การใช้แอป VR สำหรับสมาธิและศึกษาข้อธรรมเชิงโต้ตอบ (เช่น “AskMona” ซึ่งเป็นบอทข้อมูลทางโบราณคดีและศิลปะ) แนวโน้มต่อไปคือ ความหลากหลายทางศาสนาในโลกดิจิทัล ที่ไม่จำกัดเฉพาะศาสนาใหญ่ ๆ อีกต่อไป โดยเกิดชุมชนศาสนาเสมือนใหม่ ๆ (Metaverse churches, virtual satsang) แพร่กระจายข้ามวัฒนธรรมได้ง่าย (ผู้คนสามารถเลือกเข้าร่วมพิธีจากชุมชนในต่างประเทศได้เพียงปลายนิ้ว) อย่างไรก็ดี อุปสรรคสำคัญคือการกำกับดูแลของแพลตฟอร์มเอกชนและการรักษาสิทธิในสื่อศาสนา ผู้ประกอบกิจทางศาสนาจึงต้องร่วมกันกำหนดมาตรฐานจริยธรรมใหม่และพัฒนากลยุทธ์อยู่บนสื่อดิจิทัล เพื่อรักษาความศรัทธาและความสำคัญของศาสนาไว้ในยุคแห่งเทคโนโลยี (Wilkinson, 2021 in Bingaman, 2023)

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ในเรื่อง “อนาคตของนักบวชและผู้นำศาสนา: บทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคของ Virtual World” ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การปรับใช้เทคโนโลยีเพื่อเผยแผ่ศาสนาในรูปแบบเดิม แต่เป็นการก้าวข้ามไปสู่แนวคิดของ “ผู้ประสานโลก” (Interworld Facilitators) ที่มีหน้าที่สำคัญในการเชื่อมโยงและนำทางศาสนิกชนระหว่างมิติทางกายภาพและมิติเสมือนจริง สิ่งนี้เป็นมากกว่าการเป็นเพียงผู้สอนหรือผู้ประกอบพิธีกรรมออนไลน์ แต่เป็นการสร้างสรรค์บทบาทที่ผสานระหว่างโลกทั้งสองอย่างลงตัว

1. การสร้างและบริหารจัดการ "พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ข้ามมิติ" (Trans-dimensional Sacred Spaces) องค์ความรู้ใหม่นี้เน้นย้ำว่านักบวชและผู้นำศาสนาในอนาคตจะต้องมีความเข้าใจในการออกแบบและบริหารจัดการ "พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ข้ามมิติ" ซึ่งไม่ใช่แค่การสร้างวัด โบสถ์ หรือมัสยิดจำลองในโลกเสมือน แต่เป็นการผสมผสานประสบการณ์ทางศาสนาที่จับต้องได้ในโลกจริงกับการมีปฏิสัมพันธ์ในโลกดิจิทัลได้อย่างไร้รอยต่อ ตัวอย่างเช่น การจัดพิธีกรรมที่ผู้เข้าร่วมสามารถเลือกได้ว่าจะเข้าร่วมในสถานที่จริง หรือเข้าร่วมผ่านอวตารใน Virtual World พร้อมทั้งสัมผัสถึงบรรยากาศและจิตวิญญาณเดียวกันได้ การสร้างสรรค์พื้นที่เหล่านี้ต้องอาศัยความเข้าใจทั้งในหลักธรรมทางศาสนา สถาปัตยกรรมดิจิทัล และการออกแบบประสบการณ์ผู้ใช้ (UX Design) เพื่อให้เกิดความรู้สึก “ศักดิ์สิทธิ์” ที่แท้จริงไม่ว่าจะอยู่ในมิติใด

2. การเป็น "นักจิตวิญญาณดิจิทัล" (Digital Spiritual Counselors) และ "ผู้ดูแลความสุขเสมือนจริง" (Virtual Well-being Guardians) บทบาทของนักบวชจะขยายไปสู่การเป็น "นักจิตวิญญาณดิจิทัล" ที่ให้คำปรึกษาและนำทางด้านจิตวิญญาณแก่ศาสนิกชนที่เผชิญกับความท้าทายและประเด็นทางศีลธรรมที่เกิดขึ้นใน Virtual World เช่น ปัญหาการติดโลกเสมือนจริง อัตลักษณ์เสมือนที่บิดเบือน หรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนดิจิทัล พวกเขาจะต้องมีความเข้าใจในพฤติกรรมมนุษย์ในสภาพแวดล้อมดิจิทัล และสามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมคำสอนเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ นอกจากนี้ ยังมีบทบาทเป็น "ผู้ดูแลความสุขเสมือนจริง" โดยการส่งเสริมการใช้ Virtual World อย่างมีสติและสมดุล เพื่อป้องกันผลกระทบด้านลบต่อสุขภาพจิตและกายของศาสนิกชน ซึ่งอาจรวมถึงการแนะนำแนวปฏิบัติทางศาสนาที่ช่วยส่งเสริมสมาธิและการเจริญสติในบริบทดิจิทัล

3. การพัฒนา “ภาษาสื่อสารทางศาสนาแบบผสมผสาน”(Hybrid Religious Communication Languages) องค์ความรู้ใหม่นี้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนารูปแบบการสื่อสารทางศาสนาที่ผสมผสานระหว่างภาษา วัฒนธรรม และสัญลักษณ์จากโลกกายภาพและโลกเสมือน นักบวชและผู้นำศาสนาจะต้องสามารถสร้างสรรค์เนื้อหาและพิธีกรรมที่เข้าใจง่ายและเข้าถึงได้ทั้งสองมิติ โดยอาจใช้เทคนิค Gamification,

Storytelling ในโลกเสมือน, หรือการสร้างประสบการณ์ Immersive ที่ผสมผสานคำสอนกับเทคโนโลยี เพื่อดึงดูดและรักษาความสนใจของศาสนิกชน โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เติบโตมากับโลกดิจิทัล การสื่อสารนี้ไม่ใช่แค่การถ่ายทอดคำสอน แต่เป็นการสร้างประสบการณ์ร่วมที่ทำให้ศาสนิกชนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนความเชื่อ ไม่ว่าจะอยู่ในโลกใด

โดยสรุป องค์ความรู้ใหม่นี้เน้นย้ำว่านักบวชและผู้นำศาสนาในอนาคตจะต้องมีความสามารถในการเป็น ผู้บุกเบิกและสร้างสรรค์ ในโลกที่ไม่เคยมีมาก่อน พวกเขาจะไม่ใช่แค่ผู้รักษาประเพณี แต่เป็น ผู้ขับเคลื่อนความศรัทธา ให้ดำรงอยู่และเติบโตในยุคที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในทุกมิติของชีวิตมนุษย์

บทสรุป

สรุปได้ว่า บทบาทนักบวชและผู้นำศาสนาจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ ในยุคโลกเสมือน พวกเขาต้องเป็นทั้งผู้ให้คำสอน ผู้สร้างชุมชนออนไลน์ และผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี ขณะเดียวกันโครงสร้างพิธีกรรมแบบดั้งเดิมก็จะต้องเผชิญกับการปรับตัว เช่น หลักปฏิบัติบางอย่างอาจจำเป็นต้องปรับให้เข้ากับการจัดออนไลน์ ในขณะที่ประเด็นคุณธรรมและความไว้วางใจในยุคดิจิทัลจะเป็นทั้งโอกาสและความท้าทายที่ต้องมีบทสนทนาทางเทอโลยีและจริยธรรมอย่างต่อเนื่อง ด้วยพลังของเทคโนโลยีดิจิทัล ผู้นำศาสนามีโอกาสขยายฐานผู้ศรัทธาและอนุรักษ์วัฒนธรรมทางศาสนาในรูปแบบใหม่ อย่างไรก็ดี ก็ต้องระวังผลเสียที่อาจเกิด เช่น การตัดขาดจากชุมชนทางกายภาพ หรือการบิดเบือนข้อความสำคัญ ในท้ายที่สุด ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับศาสนาจะไม่มีวันเหมือนเดิมอีกต่อไป บทบาทของนักบวชจึงเปลี่ยนจากการเป็นผู้สอนในสำนักศาสนา มาเป็นผู้สร้างสายใยความศรัทธาระหว่างโลกความจริงกับโลกเสมือน การยอมรับและปรับตัวอย่างมีสติเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาแก่นสารทางศาสนาให้ดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว

เอกสารอ้างอิง

Bingaman, K. A. (2023). **Religion in the Digital Age: An Irreversible Process. Religions,** 14(1), 108. https://doi.org/10.3390/rel14010108

Blair, L. (2022, June 2**). I went to church in the metaverse and this is what I found.** The Christian Post.

Irfan, A. (2023, May 17). **Ramadan in the Metaverse.** Media Diversity Institute.

Sahasranamam, S. (2024, **November 19).** Four ways the metaverse and AI are transforming history and religion. The Conversation.

Silverstein, A. (2022, March 21). **Are virtual minyans and avatar rabbis the future of Judaism?.** The Forward.

Thomas, J., Kuhail, M. A., & AlBeyahi, F. (2024). **The Metaverse, Religious Practice and Wellbeing: A Narrative Review.** Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 27(1), 57–63. https://doi.org/10.1089/cyber.2023.0003

Whitaker, J. (2022, September 15). **Buddhist "Teraverse" Under Development for Forthcoming Metaverse.** Buddhistdoor Global.

Wongnasri, P., & Promjuk, W. (2024). **Strategies for driving the propagation of Buddhism in the context of changes in innovation and modern information technology to reach**

diverse target groups of the Sangha. Journal of Political Science, Mahamakut Buddhist University, 4(1), 73–88.

Zaid, B., Fedtke, J., Shin, D., El Kadoussi, A., & Ibahrine, M. (2022). **Digital Islam and Muslim Millennials: How Social Media Influencers Reimagine Religious Authority and Islamic Practices. Religions**, 13(4), 335. https://doi.org/10.3390/rel13040335

โมเดล ‘ธรรมะฉุกเฉิน’: พุทธนวัตกรรมเพื่อการเยียวยาจิตใจผู้ประสบภัยพิบัติ

EMERGENCY DHAMMA MODEL: A BUDDHIST INNOVATION FOR PSYCHOLOGICAL RELIEF OF DISASTER SURVIVORS

พระไพศาล จนฺทธมฺโม (วงศ์ภูงา), ดร.[1], พระมหาสังคม ชยานนฺโท (ช่างเหล็ก), ดร.[2], พระมหาวิทูรย์ สิทฺธิเมธี (บังสันเทียะ), ดร.[3] และ ผศ.ดร.สมควร นิยมวงศ์[4]

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Paisarn Chandthammo (Wongphunga), Ph.D. [1]; Phra Maha Sangkom Chayanando (Blacksmith), Ph.D. [2]; Phra Maha Witun Sitthimethi (Bangsanthia), Ph.D. [3]; and Asst. Prof. Dr. Somkhwan Niyomwong, Ph.D. [4]

Chaiyaphum Buddhist college, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: srinuantemple2018@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

ในโลกยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยภัยพิบัติ ทั้งจากธรรมชาติและจากน้ำมือมนุษย์ เช่น อุทกภัย ภัยโรคระบาด อุบัติเหตุหมู่ และความรุนแรงในครอบครัว ล้วนส่งผลกระทบต่อจิตใจของผู้ประสบภัยอย่างลึกซึ้ง ผู้คนจำนวนมากต้องเผชิญกับภาวะเครียด ซึมเศร้า สูญเสียความหวัง และขาดพลังในการดำรงชีวิต แม้ว่าจะมีการช่วยเหลือด้านร่างกายอย่างเป็นระบบ แต่การฟื้นฟูจิตใจในระดับลึกซึ้งยังคงขาดเครื่องมือที่เหมาะสม โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีรากฐานแห่งพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อการเยียวยาจิตใจจึงเป็นแนวทางที่น่าสนใจและจำเป็นอย่างยิ่ง บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเยียวยาจิตใจผู้ประสบภัย โดยเน้นอริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 (2) ออกแบบโมเดล “ธรรมะฉุกเฉิน” ที่บูรณาการหลักธรรมทั้งสองเพื่อใช้เป็นเครื่องมือทางพุทธนวัตกรรมในการเยียวยาจิตใจ และ (3) เสนอแนวทางการนำโมเดลดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในบริบทของชุมชน วัด หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งเสนอรูปแบบเชิงแนวคิด (conceptual model) เพื่อใช้ในการประเมินและพัฒนาเครื่องมือเชิงปฏิบัติ ผลการศึกษาพบว่า อริยสัจ 4 เป็นโครงสร้างภายในของการรู้เท่าทันทุกข์ เข้าใจเหตุแห่งทุกข์ และเห็นแนวทางการดับทุกข์ ส่วนพรหมวิหาร 4 เป็นกรอบภายนอกในการดูแลจิตใจอย่างมีเมตตา กรุณา และเข้าใจธรรมชาติของทุกข์โดยไม่ยึดมั่นถือมั่น โมเดลธรรมะฉุกเฉินจึงเป็นพุทธนวัตกรรม ที่สามารถใช้ในการบรรเทาทุกข์ทางใจได้อย่างเป็นระบบ มีศักยภาพในการนำไปพัฒนาเป็นชุดฝึกอบรม เครื่องมือประเมิน หรือคู่มือสำหรับพระสงฆ์ ครู และผู้ดูแลผู้ประสบภัย เพื่อสร้างสังคมแห่งสติและสันติสุขอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธนวัตกรรม, ธรรมะฉุกเฉิน, การเยียวยาจิตใจ, ผู้ประสบภัยพิบัติ

Abstract

In the contemporary world, individuals and communities face increasingly severe crises, including natural disasters, pandemics, mass casualties, and domestic violence. These events often leave deep psychological wounds, such as anxiety, depression, and a profound loss of hope. While physical relief systems are generally well-established, effective psychological support—especially one grounded in cultural and spiritual contexts—remains limited. In Thai society, where Buddhism has long shaped moral and emotional frameworks,

integrating Buddhist principles into psychological relief processes presents a promising approach. This article aims to: (1) examine Buddhist teachings relevant to psychological healing, particularly the Four Noble Truths (Ariyasacca) and the Four Divine Abidings (Brahmavihāra); (2) design an "Emergency Dhamma Model" that integrates these principles into a Buddhist-based innovation for psychological relief; and (3) propose practical applications of this model within communities, temples, and social support organizations. The study employs qualitative research methodology through document analysis, focusing on canonical texts, psychological theory, and contemporary research. A conceptual model is presented to illustrate the integration of internal healing (based on the Four Noble Truths) and compassionate interpersonal support (based on the Brahmavihāra). Findings reveal that the Four Noble Truths provide a structured inner framework for recognizing and transcending suffering, while the Brahmavihāra offers a compassionate foundation for interpersonal healing. The Emergency Dhamma Model emerges as a Buddhist innovation capable of addressing emotional trauma in a timely, culturally resonant, and spiritually grounded manner. This model holds potential for development into training programs, assessment tools, and manuals for monks, educators, and caregivers working with disaster survivors. Ultimately, it aims to foster a mindful and peaceful society through the transformative power of Dhamma in times of crisis.

Keywords: Buddhist Innovation, Emergency Dhamma, Psychological Relief, Disaster Survivors

บทนำ

ในโลกยุคปัจจุบัน มนุษยชาติกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์หลายมิติที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้คนอย่างลึกซึ้งและรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นภัยพิบัติทางธรรมชาติ อุบัติเหตุหมู่ การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก ความรุนแรงในครอบครัว หรือแม้แต่ความเครียดจากสภาพแวดล้อมเมืองและระบบเศรษฐกิจที่เปราะบาง สถานการณ์เหล่านี้ไม่เพียงแต่ส่งผลทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังนำมาซึ่งผลกระทบทางจิตใจอย่างใหญ่หลวง โดยเฉพาะภาวะความเศร้าโศก ความเครียด ความกลัว และความสิ้นหวัง ซึ่งสะสมจนก่อเกิดเป็นบาดแผลทางใจที่เรียกว่า "จิตบอบช้ำหลังเหตุการณ์สะเทือนขวัญ" (Post-Traumatic Stress Disorder: PTSD) จากรายงานขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2022) ระบุว่า ประชากรโลกมากกว่า 1 พันล้านคนประสบปัญหาสุขภาพจิต โดยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในกลุ่มผู้ที่เผชิญเหตุการณ์รุนแรงหรือภัยพิบัติทั้งทางธรรมชาติและจากมนุษย์ สถานการณ์นี้ส่งผลให้เกิดความต้องการระบบการดูแลจิตใจที่ไม่เพียงแต่อาศัยการบำบัดเชิงจิตวิทยาตะวันตกเท่านั้น หากยังต้องการแนวทางที่เชื่อมโยงกับมิติแห่ง "จิตวิญญาณ" (spiritual dimension) เพื่อเยียวยาในระดับลึก โดยเฉพาะในสังคมไทยซึ่งมีรากฐานทางพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง การดึงธรรมะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการฟื้นฟูจิตใจจึงเป็นทางเลือกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเสนอแนวทางการเผชิญทุกข์ที่เป็นระบบและลึกซึ้ง ผ่านหลักธรรมสำคัญอย่าง "อริยสัจ 4" ซึ่งประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลเกิดปัญญาเห็นความจริงของชีวิต เข้าใจที่มาของทุกข์ และสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีสติและปล่อยวาง (ที.ม.9/372/286) หลักธรรมนี้มิใช่เพียงคำสอนทางปรัชญาเท่านั้น หากยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการ "ทำความเข้าใจทุกข์" อย่างมีระบบ เช่น การแยกแยะว่าความทุกข์ที่เผชิญอยู่นั้นเกิดจากอะไร

มีเหตุปัจจัยใดร่วม และจะดับทุกข์นั้นได้อย่างไร หลักธรรมนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Jon Kabat-Zinn (2003) ผู้พัฒนา Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) ที่ประยุกต์หลักสติจากพุทธศาสนาในการรักษาผู้ป่วยซึมเศร้าในโรงพยาบาลทางตะวันตกอย่างมีประสิทธิภาพ

อีกหนึ่งหลักธรรมสำคัญคือ “พรหมวิหาร 4” ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นหลักการดำเนินชีวิตเพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ โดยเมตตาและกรุณานั้นเป็นเครื่องมือสำคัญในการเยียวยาผู้อื่น ส่วนมุทิตาและอุเบกขาเป็นเครื่องมือสร้างพลังใจและสมดุลในตนเอง หลักธรรมนี้ปรากฏชัดในพระไตรปิฎก เช่น ในพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงการเจริญพรหมวิหารเพื่อพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์และไม่หวั่นไหวต่อความทุกข์ของตนเองและผู้อื่น (ที.ปา.11/145/127) หลักการนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Thich Nhat Hanh (2001) ผู้เสนอแนวคิด “Engaged Buddhism” ที่เน้นการใช้สติ ความกรุณา และการฟังอย่างลึก เพื่อสร้างสันติภาพในใจตนเองและระหว่างมนุษย์ เช่นเดียวกับงานของ Dr. Daniel Goleman ที่กล่าวถึง “compassion-based therapy” ซึ่งชี้ว่าความเมตตาและการไม่ตัดสิน เป็นกุญแจสำคัญของการฟื้นฟูทางใจ

อย่างไรก็ตาม แม้ประเทศไทยจะมีวัดและพระสงฆ์ที่มีบทบาทด้านจิตวิญญาณอย่างกว้างขวาง แต่ในทางปฏิบัติยังไม่พบว่ามีการพัฒนา “ระบบ” หรือ “เครื่องมือเชิงพุทธ” ที่เป็นแบบแผนในการเยียวยาจิตใจผู้ประสบภัยในสถานการณ์จริงอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในภาวะที่ผู้คนอยู่ในสภาพจิตใจที่เปราะบางและต้องการความช่วยเหลือที่ “ทันเวลา” “ปลอดภัย” และ “ไม่ตัดสิน” ผู้ที่ให้การช่วยเหลือบางรายแม้จะมีเจตนาดีแต่ก็อาจขาดความเข้าใจในกลไกของทุกข์ ทำให้เกิดการย้ำทุกข์มากกว่าการปลดทุกข์ สถานการณ์ดังกล่าวจึงนำไปสู่แนวคิดในการออกแบบ “โมเดลธรรมะฉุกเฉิน” (Emergency Dhamma Model) ซึ่งเป็น พุทธนวัตกรรม ที่บูรณาการหลัก อริยสัจ 4 เพื่อใช้ในการเข้าใจและจัดการความทุกข์จากภายใน และหลัก พรหมวิหาร 4 เพื่อสร้างความสัมพันธ์และการฟื้นฟูจากภายนอก โดยมุ่งพัฒนาเป็นเครื่องมือที่สามารถนำไปใช้จริงในระดับชุมชน โรงเรียน หน่วยงาน หรือองค์กรช่วยเหลือทางสังคม ทั้งในเชิงป้องกัน (ก่อนเกิดวิกฤต) และเชิงเยียวยา (หลังเผชิญเหตุการณ์) โมเดลนี้จะช่วยให้ผู้ให้การช่วยเหลือสามารถ “ฟังด้วยเมตตา” เข้าใจสาเหตุแห่งทุกข์ได้อย่างเป็นระบบ ไม่เร่งปลอบ ไม่เร่งสั่งสอน แต่สร้างพื้นที่ปลอดภัยทางใจ ขณะเดียวกันยังช่วยให้ผู้ประสบภัย “เห็นทุกข์” ในตนเองอย่างลึกซึ้ง และค่อย ๆ ก้าวออกจากทุกข์ด้วยสติและปัญญา การมีระบบเช่นนี้จะช่วยลดอัตราภาวะซึมเศร้า เสริมสร้างสุขภาวะจิตใจ และยังเป็นการสร้างวัฒนธรรมแห่งความเข้าใจ ซึ่งเป็นรากฐานของสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน

สรุปคือจากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ชัดว่าแม้สังคมจะมีระบบเยียวยาทางจิตในรูปแบบต่าง ๆ แต่ยังขาดการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบในการช่วยเหลือผู้ประสบภัยในภาวะวิกฤตอย่างแท้จริง ดังนั้น บทความนี้จึงมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ออกแบบโมเดลธรรมะฉุกเฉิน และนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมไทย เพื่อสร้างเครื่องมือแห่งการฟื้นฟูจิตใจที่ทั้งทันสมัย ลึกซึ้ง และยั่งยืน อันจะนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งสันติสุขในทุกระดับของชีวิต

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเยียวยาจิตใจในภาวะวิกฤต โดยเน้นอริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4

2. เพื่อออกแบบโมเดล “ธรรมะฉุกเฉิน” โดยประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นโครงสร้างภายใน และพรหมวิหาร 4 เป็นแนวทางการดูแลภายนอก

3. เพื่อเสนอแนวทางการนำโมเดลธรรมะฉุกเฉินไปประยุกต์ใช้จริงในบริบทชุมชน วัด หรือองค์กร เพื่อสร้างสังคมแห่งสันติสุขอย่างยั่งยืน

บริบททั่วไป

ในยุคปัจจุบัน สังคมมนุษย์ต้องเผชิญกับภัยคุกคามและวิกฤตในหลายมิติ ทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจของผู้คนอย่างรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นภัยพิบัติทางธรรมชาติ โรคระบาด ความสูญเสียของบุคคลอันเป็นที่รัก ความรุนแรงในครอบครัว ไปจนถึงภาวะโดดเดี่ยวทางสังคม เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อภาวะจิตใจของผู้ประสบภัยอย่างลึกซึ้ง เกิดความเครียด วิตกกังวล ซึมเศร้า สูญเสียพลังใจ และในบางกรณียังนำไปสู่การทำร้ายตนเองหรือผู้อื่นด้วย องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2022) รายงานว่า หลังวิกฤตการณ์โควิด-19 ประชากรโลกกว่า 1 พันล้านคนประสบปัญหาด้านสุขภาพจิต โดยเฉพาะภาวะซึมเศร้าและวิตกกังวลเพิ่มขึ้นมากกว่าร้อยละ 25 สถานการณ์ดังกล่าวทำให้แนวทางการเยียวยาจิตใจกลายเป็นสิ่งจำเป็นอย่างเร่งด่วน อย่างไรก็ดี การฟื้นฟูทางจิตไม่สามารถพึ่งพาเพียงแนวทางจิตวิทยาสมัยใหม่เพียงอย่างเดียวได้ หากแต่ควรเสริมด้วย “มิติจิตวิญญาณ” (spiritual dimension) ที่สามารถปลอบประโลมและฟื้นฟูระดับลึกของจิตใจได้อย่างมีรากทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในสังคมไทยซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของวิถีชีวิต

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาและการดับทุกข์อย่างเป็นระบบ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงคำสอนด้านศีลธรรมหรือปรัชญา แต่ยังสามารถนำมาเป็นแนวทางฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในภาวะวิกฤตที่จิตใจของมนุษย์กำลังอ่อนแอ หลักธรรมที่สำคัญในบริบทนี้ได้แก่ อริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา และ พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติและเป็นธรรม อริยสัจ 4 ทำหน้าที่เป็นกรอบแห่งการ “เข้าใจทุกข์จากภายใน” ให้ผู้เผชิญวิกฤตได้มีโอกาสรู้เท่าทันอารมณ์ตนเอง ยอมรับสภาพความจริงของทุกข์ เข้าใจเหตุแห่งทุกข์ และเรียนรู้วิธีออกจากทุกข์อย่างมีปัญญา ในขณะที่ พรหมวิหาร 4 ทำหน้าที่เป็นหลักแห่ง “การดูแลผู้ทุกข์จากภายนอก” ช่วยให้ผู้ให้ความช่วยเหลือ เช่น พระสงฆ์ ครอบครัว จิตอาสา หรือชุมชน มีกรอบในการช่วยเหลืออย่างไม่ทำร้ายซ้ำ มีเมตตาอย่างเข้าใจ และมีอุเบกขาอย่างมีสติ ตัวอย่างจากแนวคิดร่วมสมัย เช่น Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) ของ Kabat-Zinn (2003) และ Engaged Buddhism ของ Thich Nhat Hanh (2001) ต่างก็สะท้อนว่าการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม โดยเฉพาะสติ ความเมตตา และปัญญา สามารถเป็นพลังแห่งการเยียวยาอย่างแท้จริงในโลกยุคใหม่

ดังนั้น การศึกษาหลักธรรมทั้งสองจึงมิใช่เพียงเพื่อการทำความเข้าใจในเชิงทฤษฎี หากแต่เป็นการค้นหาเครื่องมือทางจิตวิญญาณที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดูแลจิตใจของผู้คนในสถานการณ์ที่เปราะบาง เพื่อสร้างสภาวะแห่งสติ ความเข้าใจ และสันติสุขในตนเองและสังคมอย่างยั่งยืน

ความหมายและหลักการของอริยสัจ 4

อริยสัจ 4 (Ariyasacca) คือ “ความจริงอันประเสริฐ” ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้เป็นครั้งแรกภายหลังการตรัสรู้อนุตตรสัมโพธิญาณ และทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ใน ธรรมจักรกัปปวัตนสูตร (ที.ม.9/372/286) ซึ่งประกอบด้วย ทุกข์ (Dukkha) สมุทัย (Samudaya) นิโรธ (Nirodha) มรรค (Magga) หลักธรรมทั้ง 4 ข้อนี้ไม่ใช่เพียงคำอธิบายเชิงปรัชญา แต่เป็น “กระบวนการรู้ทุกข์ เข้าใจเหตุแห่งทุกข์ เห็นความดับแห่งทุกข์ และดำเนินทางออกจากทุกข์” อันเป็นระบบความเข้าใจและการปฏิบัติเพื่อการเยียวยาทางจิตใจอย่างเป็นขั้นตอน

1) ทุกข์ (Dukkha) ทุกข์หมายถึง สภาพที่ทนได้ยาก ทั้งทางกายและทางใจ ครอบคลุมความเจ็บปวดทางกาย ความเศร้าโศก ความพลัดพราก ความผิดหวัง ความไม่แน่นอน ตลอดจนความทุกข์อันเกิดจากการยึดมั่นในสิ่งที่แปรเปลี่ยน พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ชาติปิ ทุกฺขา ชราปิ ทุกฺขา มรณํปิ ทุกฺขํ... สงฺขิเตน ปญฺจุปาทานกฺขันธา ทุกฺขา” (ที.ม.9/382/293) แปลว่า: “ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์... กล่าวโดยสรุป เบญจขันธ์อันมีอุปาทานเป็นเหตุ ก็เป็นทุกข์” ในบริบทของการเยียวยาจิตใจ การยอมรับ “ทุกข์” อย่างมีสติ เป็นจุดเริ่มต้นของการบำบัด เพราะเมื่อใดที่เราปฏิเสธทุกข์ เราจะตัดโอกาสในการรู้จักตนเองอย่างลึกซึ้ง

2) สมุทัย (Samudaya) สมุทัย คือ เหตุแห่งทุกข์ อันได้แก่ ตัณหา 3 คือ

กามตัณหา ความอยากในรูป เสียง กลิ่น รส
ภวตัณหา ความอยากเป็น
วิภวตัณหา ความอยากไม่เป็น

พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่า ตัณหาเป็นรากเหง้าแห่งความทุกข์ เพราะมนุษย์ยึดติดในสิ่งที่ตนอยากได้ และผลักไสสิ่งที่ตนไม่ต้องการ ซึ่งตรงกับทฤษฎีทางจิตวิทยาหลายแขนง เช่น Acceptance and Commitment Therapy (ACT) ที่ชี้ว่าความพยายามหลีกเลี่ยงความทุกข์ยิ่งทำให้ทุกข์มากขึ้น

3) นิโรธ (Nirodha) นิโรธ คือ ความดับแห่งทุกข์ หรือสภาวะที่ความตัณหาไม่อุบัติ ความปล่อยวาง ความสงบเย็นแห่งจิต เป็นการยืนยันว่า ความทุกข์มิใช่สิ่งที่จำเป็นต้องอยู่กับเราตลอดไป หากเรารู้วิธีเข้าใจตนเองอย่างลึกซึ้ง “ตสฺสเยว ตณฺหาย อเสสน วิราคนิโรธ โกจฺฉโย ปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย” (ที.ม. 9/383/294) แปลว่า: “ความดับโดยสิ้นเชิงแห่งตัณหานั้น คือความคลายกำหนัด ปล่อยวาง อิสระ และไม่ยึดติด” นิโรธจึงเป็นจุดหมายของกระบวนการเยียวยาทางใจ คือ ภาวะที่ผู้ประสบภัยไม่จำเป็นต้องลบทุกข์ หากแต่เรียนรู้จะ “อยู่กับมันอย่างไม่ทุกข์”

4) มรรค (Magga) มรรค คือ แนวทางปฏิบัติ 8 ประการเพื่อให้ถึงซึ่งนิโรธ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ, สัมมาสังกัปปะ, สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ, สัมมาอาชีวะ, สัมมาวายามะ, สัมมาสติ, สัมมาสมาธิ องค์มรรคเหล่านี้มีคุณลักษณะทั้งด้านปัญญา ศีล และสมาธิ ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาจิต เช่น การฝึกเจริญสติ (Mindfulness Training) การฝึกฟังอย่างลึก (Deep Listening) การมีความเห็นถูกต่อชีวิต (สัมมาทิฏฐิ) องค์มรรคจึงเป็นเส้นทางแห่งการเยียวยาจิตใจอย่างเป็นรูปธรรม ผู้ที่ปฏิบัติตามแนวทางนี้ย่อมสามารถฟื้นฟูตนเองจากภาวะวิกฤตได้อย่างมั่นคง

5) สรุปเชิงวิเคราะห์ อริยสัจ 4 มิใช่เพียงหลักธรรมที่ว่าด้วยความจริงของชีวิต หากแต่สามารถประยุกต์ใช้เป็น “ระบบการเยียวยาจากภายใน” โดยผู้ประสบภัยสามารถเรียนรู้ที่จะ เห็นความทุกข์ของตน (รู้ทุกข์) เข้าใจสาเหตุของมัน (รู้สมุทัย) มองเห็นความเป็นไปได้ของการหลุดพ้น (รู้นิโรธ) ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาและสติ (รู้มรรค) กระบวนการทั้ง 4 นี้จึงสอดคล้องกับเป้าหมายของการบำบัดทางจิตวิญญาณในระดับลึกอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่ยังมีศรัทธาต่อหลักธรรมของพระพุทธเจ้าอยู่เป็นพื้นฐาน

อริยสัจ 4 กับการฟื้นฟูจิตใจในภาวะวิกฤต

ในภาวะวิกฤต ไม่ว่าจะเป็นความสูญเสียกะทันหัน อุบัติเหตุร้ายแรง ภัยพิบัติ หรือภาวะโรคระบาด ผู้ประสบเหตุจำนวนมากมักตกอยู่ในสภาพจิตใจที่สับสน เครียด สิ้นหวัง และเปราะบาง ความรู้สึกผิด ความโกรธ หรือความเศร้าอาจเกิดขึ้นพร้อมกันโดยไม่มีทิศทาง ส่งผลให้ความสามารถในการใช้ชีวิตตามปกติถูกรบกวนอย่างรุนแรง ในทางจิตวิทยา ภาวะดังกล่าวอาจเรียกว่า “Trauma” หรือ “Post-Traumatic Stress” ซึ่งต้องอาศัยทั้งกระบวนการรับฟัง ความเข้าใจ และความปลอดภัยเพื่อฟื้นฟู ในบริบทของพระพุทธศาสนา

หลักอริยสัจ 4 มิใช่เพียงคำอธิบายเกี่ยวกับทุกข์ แต่สามารถประยุกต์ใช้เป็น เครื่องมือทางจิตวิญญาณ ในการเยียวยาภาวะภายในของผู้คนที่ตกอยู่ในสภาพทุกข์รุนแรง ผ่าน 4 ขั้นตอน ได้แก่ การตระหนักรู้ การเข้าใจ การเห็นทางออก การลงมือปฏิบัติ

1) การรู้ทุกข์ (Recognizing Suffering)

ขั้นตอนแรกของการฟื้นฟูจิตใจ คือ การกล้ายอมรับความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับตนเองอย่างตรงไปตรงมา ไม่ปฏิเสธ ไม่กดทับ ไม่ตัดสิน พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงสอนให้หลีกหนีทุกข์ แต่ทรงสอนให้ "รู้ทุกข์" (ญาณ ทสสนะ ปัญญา) เพื่อจะได้เข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้ง "ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ปริญฺเญยฺยํ" – ทุกข์เป็นสิ่งที่ควรรู้ชัด (ที.ม. 9/372/286) ในการดูแลผู้ประสบภัย การให้เขาได้ "ระบาย" ความรู้สึกอย่างปลอดภัย จึงเป็นการเปิดพื้นที่แห่งการรู้ทุกข์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเยียวยาที่แท้จริง และเป็นก้าวแรกของการพัฒนาปัญญา

2) การเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ (Understanding the Cause)

ความทุกข์มิได้เกิดขึ้นอย่างไร้เหตุ พระพุทธองค์ทรงสอนว่า "ตัณหา" เป็นรากเหง้าของทุกข์ การที่ผู้ประสบภัยโศกเศร้าอย่างลึกซึ้ง มักสัมพันธ์กับความยึดมั่น เช่น ยึดในความสมบูรณ์แบบ ยึดในอดีตที่ไม่อาจย้อนคืน ยึดในภาพฝันของชีวิตที่พังลง กระบวนการทางพุทธจิตวิทยาจึงไม่ใช่การปลอบใจผิวเผิน หากแต่เป็นการ ค่อย ๆ ชวนให้พิจารณา สาเหตุเบื้องหลังความรู้สึกทุกข์ เช่น ความคาดหวัง ความกลัว ความรู้สึกผิด ฯลฯ เพื่อให้เกิดการคลี่คลายอย่างแท้จริง

3) การเห็นทางดับทุกข์ (Realizing the Possibility of Peace)

ในช่วงเวลาของความทุกข์ ผู้คนจำนวนมากมักรู้สึกว่าชีวิตไม่มีทางออก การนำหลัก "นิโรธ" มาใช้จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่า "ความทุกข์นั้นดับได้" เมื่อเกิดการปล่อยวางจากความยึดติด และสามารถเข้าถึงความสงบภายใน ในทางปฏิบัติ ผู้ให้การดูแลควรช่วยให้ผู้ประสบภัยค่อย ๆ "มองเห็น" ความเป็นไปได้ของชีวิตใหม่ ความหวังใหม่ แม้เพียงเล็กน้อย เช่น การอยู่เพื่อใครบางคน การเห็นความงามของการมีชีวิตอยู่ หรือการยอมรับความเปลี่ยนแปลง

4) การลงมือฟื้นฟูด้วยมรรคมีองค์ 8 (Practicing the Noble Path)

ในขั้นตอนสุดท้าย การเยียวยาจะเกิดขึ้นอย่างมั่นคง ก็ต่อเมื่อผู้ทุกข์ได้รับแนวทางการดำเนินชีวิตใหม่ ที่ตั้งอยู่บน "มรรคมีองค์ 8" อันเป็นทางสายกลาง ซึ่งรวมทั้งการคิดอย่างถูกต้อง การพูดอย่างอ่อนโยน การมีสัมมาสติ และการพัฒนาใจให้มั่นคง กิจกรรมที่สามารถนำมาใช้ได้ เช่น การฝึกสติเบื้องต้น (เช่น การหายใจรู้ลมหายใจ) การเขียนบันทึกความทุกข์อย่างมีสติ, การเจริญเมตตาภาวนา, การฟังธรรมะหรือแนวคิดเชิงบวก ทั้งหมดนี้เป็นการคืนความมั่นคงทางใจให้กับผู้ที่หลงทางอยู่ในความเจ็บปวด โดยไม่ละทิ้งหลักการแห่งปัญญาและวินัยในตน

5) ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้หลักอริยสัจ 4

เมื่อผู้ประสบภัยได้รับการดูแลโดยใช้หลักอริยสัจ 4 อย่างต่อเนื่อง จะเกิดผลลัพธ์ที่สำคัญ คือ มีความเข้าใจตนเองลึกขึ้น, ยอมรับความจริงได้โดยไม่ฝืน, เห็นคุณค่าใหม่ในชีวิต, มีแนวทางฟื้นฟูชีวิตอย่างเป็นระบบ, เกิดความสงบในใจแม้ยังอยู่ในบริบทที่ยากลำบาก, นี่คือคุณูปการที่ยิ่งใหญ่ของพระพุทธศาสนาในการเยียวยาจิตใจในระดับที่จิตวิทยาสมัยใหม่เพียงอย่างเดียวไม่อาจสัมฤทธิ์ผลได้

ความหมายและหลักการของพรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร 4 (Brahmavih$\bar{a}$ra) เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วย การพัฒนาคุณธรรมด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น และการอยู่ร่วมกับสรรพชีวิตอย่างมีเมตตาธรรม เป็นคุณธรรมของผู้สูงส่ง คือ "พรหม" และเป็นวิหารธรรม คือ ธรรมที่ควรมีประจำใจอยู่เสมอ เพื่อให้จิตใจสะอาด งดงาม และอยู่ร่วมใน

สังคมได้อย่างสงบเย็น คำว่า “พรหม” หมายถึง ความประเสริฐ ความบริสุทธิ์ และความไม่มีเวร ส่วนคำว่า “วิหาร” หมายถึง ที่อยู่ หรือภาวะที่ควรอยู่ พรหมวิหารจึงหมายถึง ธรรมที่ประเสริฐซึ่งควรประจำอยู่ในใจของผู้ใฝ่ในความดีงามและความหลุดพ้น ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระสูตรหลายแห่ง เช่น พรหมวิหารสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 11 (ที.ปา.11/145/127) และยังปรากฏในพระสูตรอื่น ๆ ทั้งในพระสูตรานิยกและอภิธรรมปิฎก พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย

(1) เมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข
(2) กรุณา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์
(3) มุทิตา ความยินดีในความสุขและความสำเร็จของผู้อื่น
(4) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลางด้วยปัญญา

1) เมตตา (Mettā) เมตตาคือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขโดยไม่มีเงื่อนไข มิใช่ความสงสารแบบเวทนา แต่คือการส่งความปรารถนาดีจากใจที่บริสุทธิ์ เมตตาในระดับที่ลึกที่สุดคือ เมตตาที่เป็นเจตจำนงแห่งสันติ ไม่ตัดสิน ไม่เลือกปฏิบัติ และไม่ยึดตนเป็นศูนย์กลาง ในทางจิตวิทยา เมตตาเชื่อมโยงกับแนวคิด Compassion-based Therapy ซึ่งเน้นการปลูกฝังความกรุณาต่อตนเองและผู้อื่น (Neff, 2003; Gilbert, 2010) เมตตาจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเยียวยา เพราะมันเปิดพื้นที่ปลอดภัยให้เกิดการฟัง และการรักษาโดยไม่ตัดสิน

2) กรุณา (Karuṇā) กรุณาคือ ความรู้สึกและเจตนาอยากให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ ซึ่งแตกต่างจากเมตตาที่เน้นความสุขเป็นเป้าหมาย กรุณาเน้นการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ด้วยความเข้าใจ ไม่ใช่แค่สงสารแต่ลงมือด้วยความตั้งมั่นในความดี ในการเยียวยาจิตใจ กรุณาทำให้ผู้ช่วยเหลือสามารถ อยู่กับผู้ทุกข์ได้โดยไม่กลัวความทุกข์ เป็นการร่วมทุกข์ทางใจโดยไม่หลีกหนี ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของ deep listening และ nonviolent communication (Rosenberg, 2003)

3) มุทิตา (Muditā) มุทิตา คือ ความยินดีในความสุข ความสำเร็จ และความดีของผู้อื่นโดยไม่มีความอิจฉาริษยา เป็นธรรมที่ลึกและสูง เพราะในภาวะวิกฤต มนุษย์มักเปรียบเทียบความทุกข์ของตนกับความสุขของผู้อื่น การฝึกมุทิตาช่วยให้ผู้ให้การช่วยเหลือไม่รู้สึกท้อแท้ หดหู่ หรือยึดติดกับ “ความสำเร็จของตนเองในการช่วย” แต่ยินดีแม้กับความเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยของผู้ประสบภัย เช่น การกลับมายิ้มได้ หรือการได้ระบายอย่างอิสระ

4) อุเบกขา (Upekkhā) อุเบกขาไม่ใช่ความเฉยเมย แต่คือ ความวางใจเป็นกลางที่ตั้งอยู่บนปัญญา เป็นการปล่อยวางโดยเข้าใจความเป็นอนิจจังของสรรพสิ่ง ผู้ให้การช่วยเหลือที่มีอุเบกขา จะสามารถดูแลผู้อื่นได้โดยไม่แบกทุกข์ของเขามาเป็นของตน ไม่รู้สึกผิดหากช่วยไม่ได้หมด ไม่ยึดผลลัพธ์เป็นเงื่อนไขของคุณค่าตน ในด้านจิตวิทยาการดูแล อุเบกขาช่วยลด “compassion fatigue” หรือความเหนื่อยล้าจากการช่วยผู้อื่นมากเกินไป เพราะผู้ช่วยเหลือรู้จักการดูแลตนเองเช่นเดียวกับการดูแลผู้อื่น

5) พรหมวิหาร 4 ในฐานะ “หลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมในภาวะวิกฤต” ในสถานการณ์ที่มีผู้เจ็บปวด ผู้โศกเศร้า หรือผู้ที่กำลังเปราะบางทางจิตใจ พรหมวิหาร 4 เป็นเครื่องมือสำคัญของผู้ให้การช่วยเหลือในการรักษาความมั่นคงทางใจ ป้องกันการตัดสินผู้อื่นโดยไม่รู้ตัว และสร้างบรรยากาศของความปลอดภัย ความเข้าใจ และความไว้วางใจ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ผู้ที่มีพรหมวิหาร 4 อย่างมั่นคง จะเป็นผู้ที่ “อยู่กับโลกได้โดยไม่สร้างเวร” และสามารถ “แผ่จิตไปยังสรรพสัตว์ทั่วทิศด้วยใจที่เต็มไปด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา” (ที.ปา.11/145/127) พรหมวิหาร 4 จึงไม่ใช่เพียงเครื่องมือในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นเท่านั้น แต่ยังเป็นการดูแลตนเองทางจิตวิญญาณ เพื่อให้ผู้ให้การเยียวยายังสามารถดำรงความสมดุลของตนเองไว้ท่ามกลางความทุกข์ของโลก

พรหมวิหาร 4 กับบริบทการเยียวยาผู้อื่น

การฟื้นฟูเยียวยาจิตใจในภาวะวิกฤตไม่อาจสำเร็จได้ด้วยความตั้งใจดีเพียงอย่างเดียว หากขาดกรอบคุณธรรมภายในใจของผู้ให้การช่วยเหลือที่มั่นคงและลึกซึ้ง เพราะการอยู่ร่วมกับผู้ที่กำลังเจ็บปวดจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในธรรมชาติของทุกข์และการไม่ยึดมั่นถือมั่นในผลของการช่วยเหลือนั้นเอง ในบริบทนี้ พรหมวิหาร 4 จึงทำหน้าที่เป็น "หลักธรรมพื้นฐานของผู้ให้การดูแล (Caregiver's Virtue)" ที่ช่วยให้สามารถอยู่ร่วมกับความทุกข์ของผู้อื่นได้โดยไม่หวั่นไหว ไม่ยึดเหนี่ยว ไม่หลีกเลี่ยง และไม่ละเลย ซึ่งทั้งหมดนี้ตรงกับหลักการของ "การดูแลแบบมีกรุณา" (Compassionate Care) และ "การฟังอย่างลึก" (Deep Listening) ที่เป็นหัวใจของการเยียวยาทางจิตใจในงานจิตวิทยาร่วมสมัย

1) เมตตาและพื้นที่ปลอดภัยทางใจ (Psychological Safe Space)

ผู้ประสบภัยจำนวนมากต้องการ "พื้นที่" ที่สามารถพูดความรู้สึกของตนได้โดยไม่ถูกตัดสิน การมีเมตตาในใจของผู้ให้การดูแล ช่วยเปิดโอกาสให้เกิดพื้นที่เช่นนั้น เพราะเมตตาทำให้เกิดการฟังอย่างบริสุทธิ์ ไร้อคติ และไม่เร่งเร้า ในกระบวนการเยียวยา เมตตาทำให้ผู้ช่วยเหลือมองผู้ประสบภัยเป็นมนุษย์ผู้เท่าเทียม ไม่ใช่เหยื่อ ไม่ใช่ผู้ด้อยโอกาส แต่คือ "ผู้กำลังอยู่ในกระบวนการฟื้นฟู" การเยียวยาจึงเริ่มต้นจากการ เปิดใจตนเองให้เข้าใจความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น อย่างแท้จริง

2) กรุณาและการอยู่ร่วมกับความทุกข์ของผู้อื่น

การเยียวยาจิตใจมิใช่เพียงการ "ให้คำแนะนำ" แต่คือการ "อยู่ร่วมกับความทุกข์" ของอีกฝ่ายด้วยใจที่มั่นคง กรุณาทำให้ผู้ให้การดูแลไม่หวาดกลัวทุกข์ของผู้อื่น ไม่รีบแก้ ไม่หลีกหนี แต่พร้อมจะอยู่ตรงนั้นด้วยความเข้าใจ พระพุทธองค์ทรงแสดง "กรุณาจิต" ไว้อย่างลึกซึ้งว่า ต้องตั้งอยู่บนสติและปัญญา มิใช่อารมณ์เวทนา (sympathy) แบบหวั่นไหว จึงจะเป็นพลังสร้างสรรค์ เช่นเดียวกับการปฏิบัติของพระอานนท์ที่ฟังผู้คนด้วยกรุณา ทำให้หลายคนเกิดศรัทธาและสงบใจได้

3) มุทิตาและการเสริมพลังใจผู้ประสบภัย

ในภาวะวิกฤต ผู้ประสบภัยมักรู้สึกว่าตนเองไม่มีค่า ไร้พลัง มุทิตาในใจของผู้ดูแลจะช่วยให้สามารถ "มองเห็นความงามที่ยังเหลืออยู่" ในตัวผู้ประสบภัย ไม่ว่าจะเป็นความเข้มแข็ง การยอมรับ หรือความกล้าหาญเล็ก ๆ การยินดีในความเปลี่ยนแปลงแม้เพียงเล็กน้อย เช่น การที่ผู้ประสบภัยกล้าเล่าเรื่องราว หรือสามารถกลับไปใช้ชีวิตได้ในระดับหนึ่ง คือรูปแบบของมุทิตาที่ทำให้ผู้ดูแลมีกำลังใจ และไม่หลงติดกับความคาดหวังแบบสมบูรณ์

4) อุเบกขาและการไม่ยึดมั่นผลของการช่วยเหลือ

ผู้ดูแลที่ไม่ฝึกอุเบกขาอาจเผชิญกับความรู้สึกผิด เหนื่อยล้า หรือหมดหวัง หากผู้ประสบภัยไม่ดีขึ้นตามที่ตนคาดหวัง อุเบกขาจึงเป็น ความเข้าใจธรรมชาติของชีวิตว่า ทุกสิ่งมีปัจจัย และไม่อาจควบคุมได้ทั้งหมด อุเบกขาไม่ได้แปลว่าเฉยเมย แต่คือการช่วยอย่างเต็มใจแล้ว "วาง" ความคาดหวังไว้ ด้วยใจที่เป็นกลาง อ่อนโยน และไม่แบกรับเกินจำเป็น ส่งผลให้ผู้ดูแลมีความมั่นคงทางอารมณ์ และสามารถอยู่กับกระบวนการเยียวยาได้ระยะยาว

5) พรหมวิหาร 4 กับการพัฒนา "จริยธรรมของผู้ดูแล"

เมื่อพิจารณาโดยรวม พรหมวิหาร 4 ไม่ได้เป็นเพียงหลักธรรมเชิงคุณธรรมทั่วไป หากแต่เป็น "กรอบจริยธรรมสำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านการเยียวยา" ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทต่าง ๆ เช่น พระสงฆ์ที่ดูแลผู้สูญเสีย ครูที่ดูแลนักเรียนหลังวิกฤต จิตอาสาในพื้นที่ประสบภัย ผู้ให้คำปรึกษาทางจิตวิญญาณ การนำพรหมวิหาร 4 มาใช้ในการฝึกอบรมผู้ดูแลเหล่านี้ จะช่วยเสริมคุณภาพภายในจิตใจ พร้อมรับมือกับภาวะยากลำบากทั้งของตนเองและผู้อื่น โดยไม่บั่นทอนความมั่นคงทางใจ

สรุป พรหมวิหาร 4 จึงเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมที่สุดในการประคองใจของผู้ให้การดูแลผู้ประสบภัย ด้วยคุณธรรม 4 ประการที่ครอบคลุมทั้งความอ่อนโยน (เมตตา กรุณา) และความมั่นคง (มุทิตา อุเบกขา) ซึ่งเมื่อหลอมรวมกันจะเกิดเป็น “จิตแห่งการเยียวยา” อย่างแท้จริง และเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างสังคมที่เปี่ยมด้วยความเข้าใจและสันติสุข

การบูรณาการอริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 เพื่อการเยียวยาอย่างสมบูรณ์

ในสถานการณ์วิกฤต ไม่ว่าจะเป็นภัยพิบัติ โรคระบาด หรือความสูญเสียในชีวิต การเยียวยาจิตใจไม่อาจเกิดขึ้นได้ด้วยแนวทางเดียวหรือหลักธรรมประการใดประการหนึ่งเท่านั้น หากต้องอาศัย “การบูรณาการของหลักธรรม” ที่ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ และครอบคลุมทั้ง “ภายใน” (ความทุกข์ของตนเอง) และ “ภายนอก” (ความสัมพันธ์กับผู้อื่น) ในบริบทนี้ การนำ อริยสัจ 4 และ พรหมวิหาร 4 มาประยุกต์ร่วมกันอย่างมียุทธศาสตร์ทางจิตใจ (mental strategy) ถือเป็นพุทธนวัตกรรมทางจริยธรรมที่สามารถตอบโจทย์ “การเยียวยาอย่างสมบูรณ์” ได้อย่างลึกซึ้ง

1) อริยสัจ 4 การเข้าใจตนเองอย่างลึกซึ้ง อริยสัจ 4 คือแก่นกลางของการเข้าใจธรรมชาติของความทุกข์ในตนเอง ได้แก่ ทุกข์ – สมุทัย – นิโรธ – มรรค โดยไม่หลีกเลี่ยง ไม่ปฏิเสธ และไม่ผลักไสทุกข์ ในเชิงการเยียวยา อริยสัจ 4 เปรียบเหมือนเครื่องมือ “ทำความเข้าใจตัวเอง” อย่างเป็นระบบ เช่น 1.รู้ว่ากำลังทุกข์ (ทุกข์) 2.รู้ว่าทุกข์เกิดจากอะไร (สมุทัย) 3.เชื่อว่าทุกข์นี้ดับได้ (นิโรธ) 3.มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นระบบ (มรรค) อริยสัจ 4 ช่วยปลดแอกผู้ประสบภัยจากความรู้สึกสับสน วกวน หรือไร้หนทาง ด้วยการให้แบบแผนแห่งปัญญา

2) พรหมวิหาร 4 การประคองใจต่อผู้อื่นอย่างสงบงาม ขณะที่อริยสัจ 4 เน้นการเยียวยาตนเอง พรหมวิหาร 4 คือกรอบคุณธรรมที่เน้นการ “เยียวยาผู้อื่น” โดยปราศจากความยึดมั่น ความเหน็ดเหนื่อย หรือความคาดหวังจนเกินพอดี เมื่อผู้ให้ความช่วยเหลือ เช่น พระสงฆ์ ครู อาสาสมัคร หรือบุคลากรสุขภาพจิต ใช้พรหมวิหาร 4 เป็นพื้นฐานทางใจ จะสามารถอยู่กับความทุกข์ของผู้อื่นได้โดยไม่หลงติด ไม่หมดกำลัง และไม่สร้างเวรกรรมใหม่จากความรีบร้อนหรืออัตตา

3) การประสานกันของ “ภายใน” และ “ภายนอก” การบูรณาการหลักธรรมทั้งสองกลุ่ม จึงเป็นการเชื่อมโยง “การฟื้นฟูภายใน” ด้วยอริยสัจ 4 เข้ากับ “การสัมพันธ์ภายนอก” ด้วยพรหมวิหาร 4 ดังนี้

ตารางที่ 1 การประสานกันของ “ภายใน” และ “ภายนอก” การบูรณาการหลักธรรม

มิติ	หลักธรรม	เป้าหมาย
ภายใน	อริยสัจ 4	ฟื้นฟูปัญญาและความเข้าใจตนเอง
ภายนอก	พรหมวิหาร 4	สร้างสัมพันธ์และบรรยากาศแห่งการเยียวยาร่วม

ตัวอย่างเช่น ผู้ประสบภัยที่รู้ตนว่าทุกข์ (ทุกข์) และรู้ว่าทุกข์มาจากความยึดติด (สมุทัย) จะสามารถเปิดใจรับการช่วยเหลืออย่างมีปัญญา และผู้ช่วยที่มีเมตตา–กรุณา–มุทิตา–อุเบกขา จะสามารถให้การดูแลโดยไม่ผลักดัน ไม่ตัดสิน และไม่ยึดมั่นในผลลัพธ์

4) แนวทางการประยุกต์ในเชิงพุทธนวัตกรรม เมื่อพิจารณาในเชิงพุทธนวัตกรรม การนำสองหลักธรรมนี้มาใช้ร่วมกันสามารถพัฒนาเป็นโมเดลใหม่ เช่น “วงจรเยียวยาพุทธธรรม” (Buddhist Healing Cycle), “Dhamma-based Resilience” หรือแม้แต่ “โมเดลธรรมะฉุกเฉิน” ที่ใช้ในสถานการณ์วิกฤตเร่งด่วน

ในเชิงการปฏิบัติ อาจใช้ในรูปแบบการอบรม การสอนธรรมะแบบกลุ่ม การปรึกษาทางจิตวิญญาณ หรือการทำสมาธิร่วมกับการฟังเมตตา ฯลฯ

สรุป การบูรณาการอริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 ถือเป็นแนวทางการเยียวยาจิตใจอย่างครบวงจรที่ครอบคลุมทั้งมิติ “ภาวะภายใน” และ “ปฏิสัมพันธ์ภายนอก” เป็นเครื่องมือทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับจิตวิทยาสมัยใหม่ และสามารถพัฒนาเป็นพุทธนวัตกรรมเพื่อสร้างสังคมสันติสุขได้อย่างยั่งยืน

สรุปบทเรียนและข้อเสนอเพื่อการนำหลักธรรมไปใช้จริงในสังคมร่วมสมัย

จากการศึกษาหลักธรรมอริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 โดยเชื่อมโยงกับบริบทการเยียวยาจิตใจในภาวะวิกฤต สามารถสรุปบทเรียนสำคัญได้ว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงศาสนาแห่งศีลธรรมส่วนบุคคลเท่านั้น หากแต่เป็นแหล่งทรัพยากรทางปัญญาและจิตวิญญาณที่สามารถนำมาใช้เยียวยาความทุกข์ทั้งของตนเองและผู้อื่นอย่างเป็นระบบ หลักอริยสัจ 4 ช่วยให้ผู้ประสบภัยสามารถเข้าใจและจัดการกับทุกข์ภายในตนเองได้อย่างมีสติและปัญญา ขณะที่พรหมวิหาร 4 ช่วยให้ผู้ให้ความช่วยเหลือสามารถประคับประคองจิตใจของผู้อื่นได้อย่างเมตตา อดทน และไม่ยึดมั่นในผล ด้วยสองหลักธรรมนี้จึงเกิดเป็น “โมเดลธรรมะเพื่อการเยียวยา” ที่มีพลังทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และการจัดการทางสังคม

บทเรียนสำคัญ (Key Lessons)

1.การเยียวยาจิตใจต้องเริ่มจากภายใน การเข้าใจทุกข์ของตนเองเป็นจุดตั้งต้นของการเปลี่ยนผ่านไปสู่การฟื้นฟูที่ยั่งยืน โดยมีอริยสัจ 4 เป็นเครื่องมือ

2.ความเข้าใจผู้อื่นต้องมาพร้อมคุณธรรมภายใน พรหมวิหาร 4 ช่วยให้ผู้ให้การดูแลไม่ตกอยู่ในภาวะ “หมดไฟทางจิตใจ” และสามารถให้ความช่วยเหลืออย่างมั่นคง

3.หลักธรรมมีศักยภาพร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นจิตวิทยาบำบัด การให้คำปรึกษา หรือการจัดการภัยพิบัติ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถบูรณาการเข้าไปอย่างเหมาะสม

ตารางที่ 2 ข้อเสนอเชิงประยุกต์ (Practical Recommendations)

ระดับ	ข้อเสนอ
บุคคล	ฝึกเจริญสติ เข้าใจอริยสัจ 4 และฝึกพรหมวิหาร 4 ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในการเผชิญทุกข์หรือดูแลผู้อื่น
ชุมชน/วัด/โรงเรียน	จัดกิจกรรมบำบัดจิตใจ เช่น “กลุ่มสนทนาธรรมะเยียวยา” หรือ “ธรรมะฉุกเฉิน” โดยมีพระสงฆ์หรือผู้รู้ร่วมดำเนินการ
นโยบาย/สาธารณะ	ผลักดันให้หลักธรรมเหล่านี้อยู่ในหลักสูตรฝึกอบรมอาสาสมัคร จิตแพทย์สงฆ์ ครู หรือผู้ปฏิบัติงานดูแลผู้ประสบภัย

การเยียวยาจิตใจในสังคมปัจจุบันได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงที่ผู้คนต้องเผชิญกับความกดดันจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 2,500 ปี กลับมีความเกี่ยวข้องและสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการดูแลสุขภาพจิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ อริยสัจสี่ซึ่งประกอบด้วยทุกขสัจ สมุทยสัจ นิโรธสัจ และมรรคสัจ เป็นกรอบการทำความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับธรรมชาติของความทุกข์และเส้นทางสู่การปลดปล่อย การนำหลักการนี้มาใช้ในการเยียวยาจิตใจเริ่มต้นจากการสร้างจิตสำนึกในการรับรู้ความทุกข์ของตนเองอย่างแท้จริง แทนที่จะหลีกเลี่ยงหรือปกปิดปัญหา 1) ทุกขสัจ สอนให้เราเข้าใจว่าความทุกข์เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นความเจ็บป่วยทาง

กาย ความแปรปรวนทางจิตใจ หรือความสูญเสีย การยอมรับความจริงนี้ช่วยลดการต่อสู้ที่ไร้ประโยชน์กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ 2) สมุทยสัจ ชี้ให้เห็นรากเหง้าของความทุกข์ซึ่งมักเกิดจากความยึดมั่นและความต้องการ การเข้าใจจุดนี้ช่วยให้ผู้รับการเยียวยาสามารถระบุรูปแบบการคิดและพฤติกรรมที่สร้างความทุกข์ให้กับตนเอง 3) นิโรธสัจ ให้ความหวังว่าความทุกข์สามารถยุติได้ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการบำบัดที่มีประสิทธิภาพ 4) มรรคสัจ ให้เครื่องมือปฏิบัติผ่านมรรคมีองค์แปด ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การมีความเข้าใจที่ถูกต้อง การตั้งจิตอันมุ่งมั่น ไปจนถึงการพัฒนาสติและการเจริญสมาธิ เส้นทางนี้สร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนเพราะมุ่งเน้นที่การแก้ไขสาเหตุของปัญหาแทนที่จะเป็นเพียงการบรรเทาอาการ

พรหมวิหารสี่กับการป้องกันการหมดไฟทางจิตใจ สำหรับผู้ให้การดูแลและผู้ช่วยเหลือผู้อื่น พรหมวิหารสี่ซึ่งประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักการสำคัญในการรักษาสมดุลทางจิตใจ เมตตาคือจิตใจที่เปี่ยมด้วยความรักและความปรารถนาดีต่อทุกชีวิต ช่วยสร้างพื้นฐานของการดูแลที่แท้จริง กรุณาเป็นความเมตตาที่แสดงออกผ่านการกระทำเมื่อเห็นความทุกข์ของผู้อื่น มุทิตาหรือจิตใจที่ร่วมยินดีกับความสุขของผู้อื่นช่วยป้องกันการเกิดความอิจฉาหรือการเปรียบเทียบที่ไม่สร้างสรรค์ ซึ่งมักเป็นสาเหตุของความเครียดในสภาพแวดล้อมการทำงาน อุเบกขาหรือจิตใจที่เป็นกลางและไม่ยึดติดเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดสำหรับผู้ให้การดูแล เพราะช่วยให้สามารถให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่โดยไม่หลงใหลในผลลัพธ์หรือรับภาระทางอารมณ์ของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง การปฏิบัติพรหมวิหารสี่อย่างสม่ำเสมอช่วยสร้างความยืดหยุ่นทางจิตใจและป้องกันการเกิดภาวะหมดไฟทางจิตใจ ซึ่งเป็นปัญหาที่พบบ่อยในผู้ประกอบวิชาชีพด้านการดูแลสุขภาพจิต การทำงานสังคม และการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัย

การบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่

ในสาขาจิตวิทยาบำบัด หลักการของสติและการไม่ตัดสินได้รับการนำมาประยุกต์ใช้ในเทคนิคต่างๆ เช่น Mindfulness-Based Stress Reduction และ Acceptance and Commitment Therapy หลักการเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดของการเจริญสติและการยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติในพระพุทธศาสนา ในด้านการให้คำปรึกษา แนวทางของการฟังอย่างมีสติและการไม่ตัดสินซึ่งมีรากฐานมาจากหลักธรรม ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยสำหรับผู้รับการปรึกษาในการเปิดเผยและสำรวจปัญหาของตนเอง การใช้หลักการของกรรมและผลกรรมช่วยให้ผู้รับการปรึกษาเข้าใจความรับผิดชอบต่อการเลือกและการกระทำของตนเอง ในการจัดการภัยพิบัติและการให้ความช่วยเหลือเฉียบพลัน หลักการของอนิจจตาช่วยให้ทั้งผู้ช่วยเหลือและผู้ประสบภัยเข้าใจว่าสถานการณ์ที่เจ็บปวดนี้จะผ่านไป การใช้หลักการของกรุณาและอุเบกขาช่วยให้การให้ความช่วยเหลือเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและไม่ก่อให้เกิดการเสียหายทางจิตใจแก่ผู้ให้ความช่วยเหลือ การบูรณาการหลักธรรมพระพุทธศาสนากับการเยียวยาจิตใจสมัยใหม่ไม่ได้หมายถึงการนำศาสนาเข้ามาในการบำบัด แต่เป็นการใช้ปัญญาและวิธีการที่ได้รับการทดสอบมายาวนานเพื่อเสริมความแข็งแกร่งให้กับแนวทางการดูแลสุขภาพจิตที่มีอยู่ การผสมผสานนี้สร้างแนวทางการเยียวยาที่ครอบคลุม ยั่งยืน และเข้าถึงได้สำหรับผู้คนในหลากหลายสถานการณ์

สรุป อริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 มิได้เป็นเพียงหลักธรรมที่อยู่ในพระคัมภีร์ หากแต่เป็น “พุทธนวัตกรรมทางจิตวิญญาณ” ที่สามารถนำมาปรับใช้ได้จริงในโลกปัจจุบัน โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่จิตใจของมนุษย์กำลังอ่อนแอ เปราะบาง หรืออยู่ท่ามกลางวิกฤต เมื่อหลักธรรมเหล่านี้ได้รับการปรับบริบทอย่างเหมาะสม ก็จะสามารถเป็นฐานคิดให้กับการออกแบบแนวทางการเยียวยาที่ทั้งลุ่มลึก สอดคล้องกับวัฒนธรรม และนำไปสู่สังคมที่เปี่ยมด้วยความเข้าใจ เมตตา และสันติสุขอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

บทความวิชาการฉบับนี้ได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของ “โมเดลธรรมะฉุกเฉิน” (Emergency Dhamma Model) ซึ่งถือเป็นพุทธนวัตกรรมที่เกิดจากการบูรณาการหลักธรรมสองชุดสำคัญในพระพุทธศาสนา ได้แก่ อริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการเยียวยาจิตใจของผู้ประสบภัยหรือผู้ตกอยู่ในสภาวะวิกฤต ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม โครงสร้างของโมเดลนี้แบ่งออกเป็นสองมิติสำคัญ ได้แก่ มิติ “ภายใน” ซึ่งใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นเครื่องมือทางปัญญาในการประเมิน เข้าใจ และจัดการกับทุกข์ที่เกิดขึ้นในระดับจิตใจ โดยเริ่มจากการตระหนักถึงทุกข์ (ทุกข์) การค้นหาต้นเหตุของความทุกข์ (สมุทัย) การเชื่อมั่นว่าทุกข์สามารถดับได้ (นิโรธ) และการมีแนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์ (มรรค) ขณะที่มิติ “ภายนอก” เน้นการแสดงออกของความกรุณาและคุณธรรมต่อผู้อื่นผ่านหลักพรหมวิหาร 4 ซึ่งประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา โดยมุ่งสร้างสมดุลทางอารมณ์สำหรับผู้ให้ความช่วยเหลือ และเสริมสร้างพลังใจแก่ผู้รับการเยียวยา

การประสานของทั้งสองหลักธรรมนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถประยุกต์ใช้ในหลากหลายบริบท เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการฟื้นฟูจิตใจอย่างรอบด้าน ตลอดจนสามารถออกแบบกิจกรรม เช่น วงสนทนาธรรม การภาวนา การสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์ในชุมชน โดยมีฐานคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง โมเดล “ธรรมะฉุกเฉิน” เป็นนวัตกรรมทางจริยธรรม-จิตวิญญาณที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในการจัดการความทุกข์ใจในภาวะวิกฤต ทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของพระพุทธศาสนาในการตอบสนองต่อปัญหาสมัยใหม่อย่างสร้างสรรค์ เป็นระบบ และมีความยั่งยืน ทั้งในเชิงบุคคล สังคม และการพัฒนาองค์ความรู้เชิงวิชาการ

โมเดลธรรมะฉุกเฉิน คือการประยุกต์ใช้หลักธรรมพุทธสองชุดสำคัญในเชิงนวัตกรรม เพื่อเยียวยาจิตใจทั้งของผู้ประสบทุกข์ และของผู้ให้ความช่วยเหลือ โดยเป็นระบบคิดที่ครอบคลุมทั้ง “ภายใน” และ “ภายนอก” สอดคล้องกับจิตวิทยาเชิงบวก และสามารถนำไปพัฒนาเป็นชุดความรู้ เครื่องมือ หรือหลักสูตรได้อย่างยืดหยุ่น

อริยสัจ 4 เป็นกลไกการเข้าใจทุกข์ในระดับภายใน ช่วยให้ผู้ประสบภัยสามารถรับรู้และประเมินสภาวะจิตใจของตนเอง ตั้งแต่การตระหนักถึงความทุกข์ สืบหาต้นเหตุ ไปจนถึงการนำตนเองสู่การดับทุกข์อย่างมีทิศทาง พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่ใช้ในระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยเฉพาะผู้ให้ความช่วยเหลือ อาทิ พระสงฆ์ อาสาสมัคร ครู หรือจิตแพทย์ ซึ่งต้องมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพื่อสามารถดูแลผู้อื่นโดยไม่แบกรับภาวะทางจิตใจเกินขอบเขตตน การนำอริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 มาบูรณาการเข้าด้วยกันในสถานการณ์ภัยพิบัติ จึงเป็นการออกแบบแนวทางการฟื้นฟูที่มีมิติทั้งด้านปัญญาและเมตตาธรรม เกิดเป็นองค์ความรู้เชิงบูรณาการที่สามารถพัฒนาเป็น “พุทธนวัตกรรม” เพื่อการนำไปใช้ในกิจกรรมภาคสนาม เช่น วงสนทนาธรรม การภาวนาแบบประคองใจ หรือการฝึกอบรมบุคลากรด่านหน้า โมเดล “ธรรมะฉุกเฉิน” คือพุทธนวัตกรรมเชิงปฏิบัติที่ผสานพลังของหลักธรรมเข้ากับบริบทของภัยพิบัติในโลกสมัยใหม่ นำเสนอเป็นเครื่องมือในการเยียวยาจิตใจอย่างลุ่มลึก สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย และเสริมสร้างความยั่งยืนให้แก่กระบวนการฟื้นฟูทางจิตใจของผู้ประสบภัยในทุกระดับ

เอกสารอ้างอิง

Bodhi, B. (2000). The noble eightfold path: Way to the end of suffering (4th ed.). Buddhist Publication Society.

Damcho, G. (2017). Compassion in action: Buddhist practices for resilience and healing. Snow Lion Publications.

Goleman, D., & Davidson, R. J. (2017). Altered traits: Science reveals how meditation changes your mind, brain, and body. Avery.

Piyadassi Thera. (1999). The Four Noble Truths. Buddhist Publication Society.

Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (2007). Buddhist psychology. Buddhadhamma Foundation.

Thich Nhat Hanh. (2006). Being peace. Parallax Press.

Tenzin, R. (2019). Mindfulness and disaster trauma recovery: Integrating Buddhist wisdom. Journal of Buddhist Psychology, 4(1), 33–45.

United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2020). Mental health and psychosocial support in emergencies. https://www.unisdr.org

Wright, D., & Sayre, M. (2021). Trauma-informed care and spiritual practices: Insights from Buddhist psychology. Journal of Pastoral Care & Counseling, 75(3), 145–156. https://doi.org/10.1177/15423050211017902

World Health Organization. (2021). Psychosocial support during emergencies: Guidelines for community responders. https://www.who.int/publications

พระไตรปิฎก. (2525). ฉบับหลวง 45 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

คณะสงฆ์จังหวัดนครศรีธรรมราช. (2563). การใช้หลักธรรมพุทธศาสนาเพื่อเยียวยาจิตใจผู้ประสบภัยน้ำท่วม. เอกสารเผยแพร่ภาคสนาม.

กรมสุขภาพจิต. (2564). คู่มือการฟื้นฟูสภาพจิตใจผู้ประสบภัยพิบัติ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กระทรวงสาธารณสุข.

พระมหา ดร.ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร. (2559). การประยุกต์ใช้พรหมวิหาร 4 ในการดูแลผู้ป่วยระยะท้าย. วิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้า จันทบุรี.

พระมหา ดร.สุชาติ สุชาโต. (2561). อริยสัจ 4 กับการแก้ปัญหาชีวิตร่วมสมัย. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.พุทธทาสภิกขุ. (2546). เศรษฐศาสตร์แห่งเมตตา: คำสอนว่าด้วยเศรษฐกิจในมุมมองของธรรมะ. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2564). รายงานวิจัยเรื่องการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานเมตตาในชุมชน. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). (2560). เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาระบบราชการ. กรุงเทพฯ: ก.พ.ร.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). รายงานสภาวะเศรษฐกิจไทย ไตรมาสที่ 3 ปี 2566. กรุงเทพฯ: สศช.

การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ แก่พระภิกษุ สามเณรตามหลักสังคหวัตถุธรรม

DEVELOPMENT OF TEACHING MANAGEMENT OF THE RELIGIOUS EDUCATION OFFICE OF WAT PHOTHIKHUN FOR MONKS AND NOVICES ACCORDING TO THE PRINCIPLES OF SANGHAVATTHU DHAMMA

พระมหาสุรัตน์ สุรตฺโน[1], นายมงคล เอี่ยมใจ[2], ร.อ. สมเดช กันทา[3], นายพันธกานต์ พันธ์ชะนะ[4] และนายอำนาจ ทาปิน[5]

วิทยาลัยสงฆ์ตาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Maha Surat Suratno [1], Mr. Pantakan Phanchana[2], Mr. Mongkol Aimjai[3], Lieutenant Somdet Kantha[4] and Mr.Amnaj Tapin[5]

tak College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: Surat@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ แก่พระภิกษุ สามเณรตามหลักสังคหวัตถุธรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักสังคหวัตถุธรรม (2) เพื่อพัฒนาพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ และ (3) เพื่อหาแนวทางในการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ การวิจัยใช้วิธีเชิงคุณภาพ โดยศึกษาวัดโพธิคุณ ตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed-Method Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการเชิงพรรณนา (Descriptive Method) จากการศึกษาการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ แก่พระภิกษุ สามเณรตามหลักสังคหวัตถุธรรม

พบว่าในภาพรวมผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีระดับความคิดเห็นของพระภิกษุสามเณรที่มีต่อการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณแก่พระภิกษุสามเณรตามหลักสังคหวัตถุธรรมอยู่ในระดับมาก($\overline{X}$=3.77) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ารูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักสังคหวัตถุธรรม มีระดับมาก มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ($\overline{X}$=4.10) รองลงมาคือกระบวนการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณมีระดับมาก มีค่าเฉลี่ย($\overline{X}$=3.99) และสุดท้ายการแนวทางในการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ มีระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ($\overline{X}$=3.24) ตามลำดับ

คำสำคัญ : สำนักศาสนศึกษา,หลักสังคหวัตถุธรรม,ประสิทธิภาพ,วัดโพธิคุณ,การเรียนการสอน

Abstract

The research article, "Development of the Teaching and Learning Management of the Wat Phothikun Religious Studies Center for Monks and Novices Based on the Principles of Sangkhahavatthudhamma," aimed to (1) study the teaching and learning management model based on the principles of Sangkhahavatthudhamma, (2) develop the teaching and learning management at the Wat Phothikun Religious Studies Center, and (3) identify guidelines for enhancing the effectiveness of the teaching and learning process. The qualitative research approach was conducted by studying Wat Phothikun, Mae Pa Subdistrict, Mae Sot District, Tak Province. Data were collected using a mixed-method research, quantitative research, and qualitative research methodology. The descriptive methodology involved document study, observation, and in-depth interviews.The results of the research revealed that the development of the teaching and learning management of the Wat Phothikun Religious Studies Center for Monks and Novices based on the principles of Sangkhahavatthudhamma. It was found that overall, the majority of respondents had a high level of opinion of monks and novices towards the development of teaching management of the Religious Studies Center of Wat Phothikun for monks and novices according to the principles of Sangkhahavatthudham at the high level ($\overline{X}$=3.77). When considering each item, it was found that the teaching management format according to the principles of Sangkhahavatthudham was at the high level with the highest mean ($\overline{X}$=4.10). Next was the development process of teaching management of the Religious Studies Center of Wat Phothikun at the high level with the average ($\overline{X}$=3.99). Finally, the guidelines for developing the teaching management process for efficiency were at the medium level with the lowest mean ($\overline{X}$=3.24), respectively

Keywords: Religious Studies Office, Social Objectives, Efficiency, Wat Phothikun, Teaching

บทนำ

การที่พระภิกษุ สามเณรที่ได้เข้ามาบาชในพระพุทธศาสนานั้น มีเป้าหมายในการบวชเมื่อพูดเรื่องพระพุทธศาสนากับการศึกษา ก็มักคาดหมายกันได้ว่า จะมีการอ้างถึงความเจริญในอดีตเมื่อครั้งที่วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา พระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนจัดการเล่าเรียน การอ้างเช่นนี้เป็นการแสดงให้เห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาต่อสังคม ซึ่งได้ที่เคยมีมาแล้วก็จริง แต่ในเวลาเดียวกัน ก็เป็นเหมือนการฟ้องตัวเองว่า เวลานี้คุณค่าและประโยชน์นั้นไม่มีเสียแล้ว นับได้ว่าเป็นความเสื่อมอย่างหนึ่ง ยิ่งกว่านั้น การเมินหน้าจากภาพความสับสนขาดแคลนในปัจจุบัน หันไปเพลิดเพลินภาคภูมิใจกับอดีตอันไพบูลย์ อาจมองได้ว่าเป็นเหมือนอาการของคนสิ้นหวัง ที่หนีความเศร้าในปัจจุบัน หันกลับไปรำพึงความหลัง ชื่นชมกับความสุขสมหวังในอดีต จึงน่าจะมิใช่เป็นสิ่งมงคล หรือเครื่องหมายแห่งความเจริญก้าวหน้าที่ควรยินดีอะไรนัก(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),2529 : 56) การศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 คือ 1) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม 2) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี 3) การศึกษาพระปริยัติสามัญ ตามหลักการศึกษาทางพระพุทธศาสนาที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการของพระพุทธศาสนา

ให้กับกุลบุตรที่เข้ามาบวชมาในพระพุทธศาสนาให้ศึกษาด้านคันถธุระ คือ การศึกษาเล่าเรียน ท่องจำคำสอน และวิปัสสนาธุระ ที่ว่าด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา

สำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม นักธรรมชั้นตรี, โท,เอก และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ชั้นประโยค 1-2 ถึง ป.ธ.9 สำหรับพระภิกษุ สามเณรที่เข้ามาบวชอยู่ในวัดโพธิคุณ ปีการศึกษา 2567 มีจำนวนพระภิกษุ สามเณรที่ศึกษาทั้งหมดมี 31 รูป ครูสอน 7 รูป ผู้บริหาร 3 รูป ในการที่คณะผู้วิจัยได้เป็นส่วนหนึ่งใน5ของผู้บริหารและครูผู้สอน จึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยรื่อง การพัฒนาการจัการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณแพระภิกษุ สามเณร ตามหลักสังคหวัตถุธรรม เพื่อต้องการทราบการจัดการเรียนการสอนตามหลักสังคหวัตถุธรรมมีรูปแบบอย่างไร จะพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณตามหลักสังคหวัตถุธรรมได้หรือไม่ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักสังคหวัตถุธรรม
2. เพื่อพัฒนาพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ
3. เพื่อหาแนวทางในการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กรณีศึกษา (Case Study) เป็นแนวทางในการศึกษาเฉพาะพื้นที่ วัดโพธิคุณ ตำบลแม่ปะ อำเถอแม่สอด จังหวัดตาก เพื่อศึกษาสภาพจริงของการดำเนินงานและการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุในการพัฒนาสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ หลักสังคหวัตถุธรรม

2. การกำหนดกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ศึกษา เลือกกรณีศึกษาเฉพาะในเขต วัดโพธิคุณ ตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 16 รูปคน ดังนี้ ผู้บริหาร ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปกครอง และประชาชนในพื้นที่

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการดังต่อไปนี้ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

4. การวิเคราะห์ข้อมูล แจกแจงข้อค้นพบที่สำคัญเชิงอธิบายความ ซึ่งจะนำไปสู่การสรุปเป็นผลงานวิจัยและแสดงให้เห็นแนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ แก่พระภิกษุ สามเณรตามหลักสังคหวัตถุธรรม

ผลการวิจัย

1.รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักสังคหวัตถุธรรม

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีระดับความเห็นในรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักสังคหวัตถุธรรม อยู่ในระดับมาก($\overline{X}$=4.10)เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าการความเสมอภาคในการเรียนการสอน (สมานัตตตา) มีระดับมาก มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ($\overline{X}$=4.26) รองลงมาคือการใช้คำพูดที่ไพเราะในการเรียนการสอน

และการติดต่อประสานงาน (ปิยวาจา) มีระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$=4.10) และสุดท้ายการทำประโยชน์ร่วมกันในการจัดการเรียนการสอน (อัตถจริยา) มีระดับมาก มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ($\overline{X}$=3.99) ตามลำดับ

2.กระบวนการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีระดับความเห็นในกระบวนการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$=3.99) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนาคุณภาพการศึกษา (อัตถจริยา) มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ($\overline{X}$=4.26) รองลงมาคือมีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนาคุณภาพการศึกษา (อัตถจริยา) มีระดับมาก มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ($\overline{X}$=4.26)และสุดท้ายการการพัฒนาหลักสูตรที่ตอบโจทย์ผู้เรียนตลอดเวลา (สมานัตตตา) มีค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$=4.10) มีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนาคุณภาพการศึกษา (อัตถจริยา) มีระดับมาก มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ($\overline{X}$=4.26) ตามลำดับ

3. การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีระดับความเห็นในแนวทางในการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ อยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$=3.24) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าหลักสูตรเป็นที่ยอมรับของผู้เรียนมีระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ($\overline{X}$=3.51) รองลงมาคือให้การเสริมสร้างความเสมอภาคในการในการจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบ มีระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย($\overline{X}$=3.38) และสุดท้ายการทำงานร่วมกันทั้งผู้ปกครอง ผู้บริหาร และผู้เรียน มีระดับน้อย มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ($\overline{X}$=2.98) ตามลำดับ

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่องการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ แก่พระภิกษุ สามเณรตามหลักสังคหวัตถุธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารงานในสำนักศาสนศึกษาให้ประสบความสำเร็จ เนื่องจากผู้บริหาร ควรนำหลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนใน สังคม ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 มาช่วยในการปฏิบัติงานของบุคลากรเพื่อให้เกิดการร่วมงานและ ประพฤติที่ดีต่อองค์กรและเพื่อนร่วมงาน ส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากรในองค์กร ด้วยกันเองและระหว่างองค์กรกับบุคลากรมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้การปฏิบัติงานเป็นไปด้วยความ ความสุข ความสามัคคีความสำเร็จ ในการปฏิบัติงานรวมไปถึงการสร้างความจงรักภักดีต่อองค์กร ของบุคลากร และยังช่วยส่งเสริมให้บุคลากรเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน รู้จักบทบาทหน้าที่ของ ตนเองมากขึ้น ให้ความสำคัญกับตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรที่จะเข้าไปช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้นภายในองค์กรด้วยความเต็มใจ ดังแผนภาพต่อไปนี้

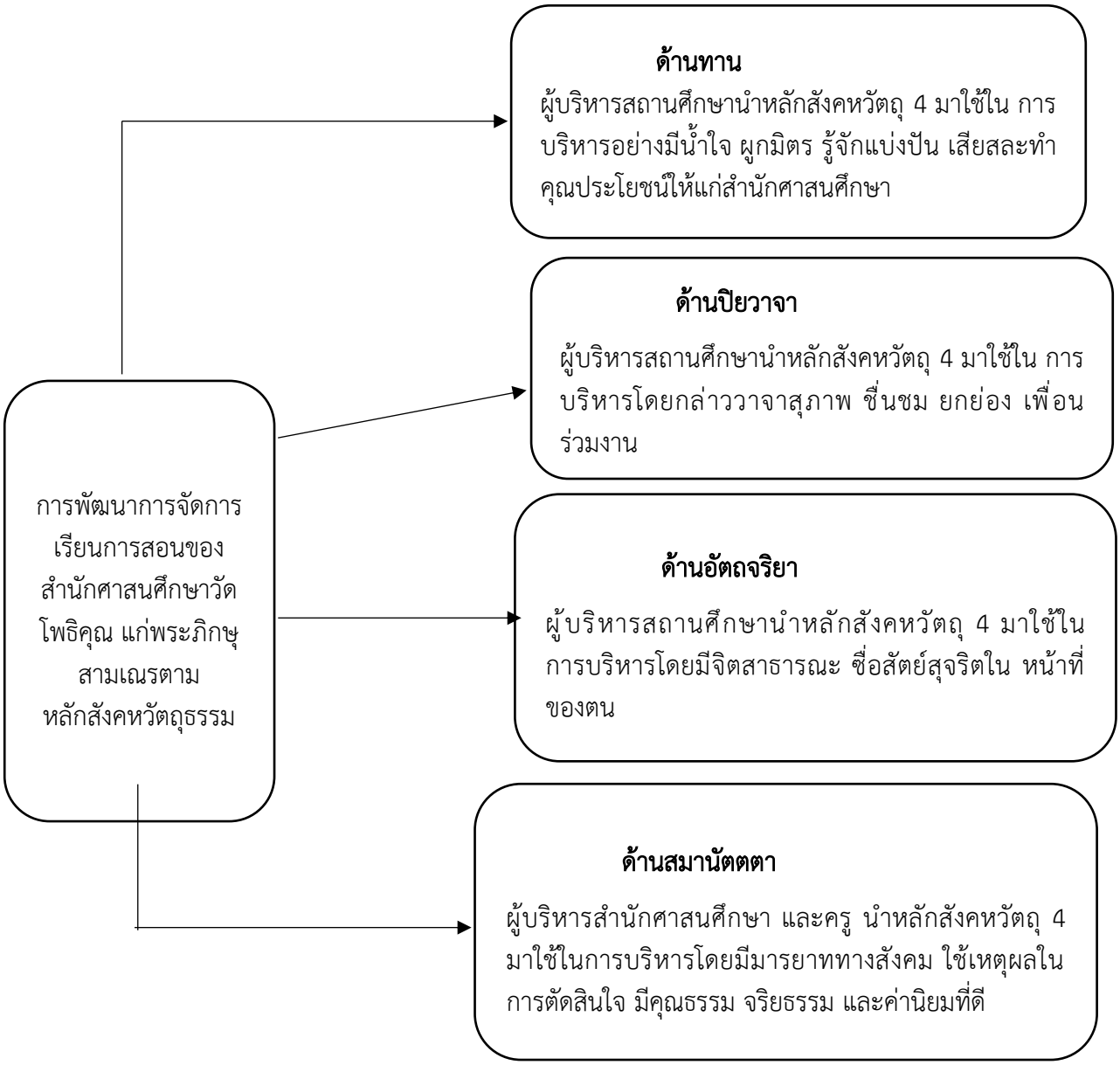

ภาพที่ 1 การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษา

อภิปรายผล

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้

1. รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักสังคหวัตถุธรรมการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณแก่พระภิกษุ สามเณรตามหลักสังคหวัตถุธรรม

จากการวิเคราะห์ ในปัจจุบันทางสำนักศาสนศึกษามีการดำเนินงานการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนตามหลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของการศึกษาโดยเน้นไปที่หลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งประกอบไปด้วย ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตา โดยที่ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านจิตใจ เช่น ความเมตตา ความเสียสละ และความเข้าใจผู้อื่น และยังสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของผู้เรียนสะท้อนถึงการนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตจริง และยังนำความรู้ความสามารถชุมชนได้รับประโยชน์จากกิจกรรมของพระภิกษุและสามเณร ทั้งด้านจิตใจและสังคม ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับ พระมหาสุทัศน์ อุตฺตโร, วิทยา ทองดี,

ปาณจิตร สุกุมาลย์ และอังคณา ตุงคสมิต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้พระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของสำนักศาสนศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น” ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการจัดการเรียนรู้ สรุปได้ว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน ได้แก่ 1) หลักสูตร 2) การจัดการเรียนการสอน 3) สื่อการเรียนการสอน 4) การวัดและประเมินผล 5) ความสัมพันธ์กับชุมชน 6) อาคารสถานที่ 7) การส่งเสริมสนับสนุนจากภายนอก 8) ศักยภาพของครูผู้สอน 9) ปัจจัยด้านแรงขับภายในและแรงจูงใจของผู้เรียน 10) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงสุดของผู้เรียน 11) ความพึงพอใจต่อผลการจัดการศึกษา

2. รูปแบบการจัดการเรียนรู้ มีการใช้หลักสูตรที่คณะสงฆ์กำหนดขึ้น มีโครงสร้างและเนื้อหาสาระที่แม่กองธรรมสนามหลวงกำหนดให้ แบ่งช่วงเวลาในการจัดการเรียนการสอน 3 ช่วงเวลาตามความเหมาะสม มีสื่อการเรียนการสอนไม่หลากหลาย การผลิตสื่อการเรียนสอนขึ้นมาเองน้อย มีการประเมินผลเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ มีการอบรมก่อนสอบสนามหลวง ชุมชนให้สนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมน้อย ห้องเรียนมีขนาดเหมาะสมกับจำนวนผู้เรียน มีการจัดรับทุนการศึกษาหรือเกียรติบัตรแก่ผู้ที่สอบได้เพื่อสร้างแรงจูงใจ การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องน้อย การสนับสนุนจากพุทธศาสนิกชนดีและเหมาะสม จำนวนผู้เรียนน้อยลง การนำสื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้น้อย(พระมหาสุทัศน์ อุตฺตฺโรและคณะ, 2566 : 23-37)

3. แนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ คือ แนวทางการจัดการศึกษา 9 ด้าน เพื่อสามารถนำไปปรับใช้พัฒนาการจัดการเรียนรู้พระปริยัติธรรมแผนกธรรมเชิงรุก ให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับพระบุญมี ธมฺมธโร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี” ผลการวิจัยพบว่า

1. พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =2.99, S.D. = 0.543) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ดังนี้ ด้านการวิชาการ ($\bar{X}$ =3.81, S.D. = 0.697) ด้านบริหารสภาพแวดล้อม ($\bar{X}$ = 3.76, S.D. = 0.749) ด้านบริหารบุคคล ($\bar{X}$ = 3.75, S.D. = 0.707) ด้านบริหารงบประมาณ ($\bar{X}$ = 3.66, S.D. = 0.711) ตามลำดับ

2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล คือ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม วุฒิการศึกษาสามัญ พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม วุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

3. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า เนื้อหาสาระ เก่าเกินไป และภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก โดยเฉพาะเนื้อหาสาระในแผนกบาลีเน้นการจำและการแปลมากกว่าความเข้าใจ ขาดการประยุกต์ใช้ ไม่เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียน การจัดเวลาเรียนยังไม่เป็นระบบ ไม่แน่นอน มีเวลาเรียนน้อยเกินไป จึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง ดังนั้นข้อเสนอแนะ คณะสงฆ์ต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรเนื้อหาให้น่าสนใจและง่ายขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนมีกำลังใจในการเรียนมากขึ้น และควรเน้นการท่องจำในส่วนที่ต้องใช้เฉพาะหรือที่สำคัญเพื่อนักเรียนเกิดความอยากเรียนมากขึ้นและไม่ท้อต่อการเรียน สร้างแรงจูงใจด้วยการให้รางวัลแก่ผู้ที่มีผลการเรียนดีหรือแก่นักเรียนที่สอบไล่ได้ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้เรียน มีสื่อการเรียนการ

สอนที่หลากหลายและทันสมัยมากยิ่งขึ้น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงสื่อมากยิ่งขึ้น ควรจัดหางบประมาณในการดำเนินงานจากภายนอก(พระบุญมี ธมฺมธโร, 2561:1)

2. กระบวนการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ

พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านของการศึกษา ศึกษาสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก เช่น ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความต้องการของผู้เรียน และแนวนโยบายของรัฐบาลหรือองค์กรศาสนาและยังมีวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคเพื่อการพัฒนาเนื้อหาหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักธรรมและหลักวิชาการอย่างต่อเนื่องรวมไปถึงมีการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอินถา ศิริวรรณ และนิเวศน์ วงศ์สุวรรณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวทางพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์” ผลการวิจัยพบว่า คณะสงฆ์ควรปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และบาลีให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายการศึกษาที่ให้สิทธิสถาบันพระพุทธศาสนาจัดการศึกษาได้ รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีที่เหมาะสม ซึ่งควรจะนำมาใช้ได้แก่ รูปแบบเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรได้เรียนวิชา นักธรรม–บาลี และวิชาสามัญควบคู่กันไป ตั้งแต่มัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงระดับปริญญาเอก วิชาที่พระภิกษุสามเณรควรได้รับการศึกษาในหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ได้แก่ วิชา ภาษาต่างประเทศ ภาษาไทย สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม คณิตศาสตร์ ศิลปะ วิทยาศาสตร์ สุขศึกษาและพลศึกษา การงานอาชีพและเทคโนโลยี ซึ่งเป็นวิชาพื้นฐานการศึกษาที่เรียนและสอนในสถานศึกษาโดยทั่วไป ดังนั้น คณะสงฆ์หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรจะถือโอกาสที่พัฒนาปรับปรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ให้เหมาะสมกับกาลสมัย หลักสูตรพระปริยัติธรรมก็จะตอบสนองความสนใจและความต้องการของผู้เรียนได้มากขึ้นและจะทำให้นักเรียนที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หันมาสนใจบวชเรียนในพระพุทธศาสนามากขึ้น นอกจากนั้น รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี นี้อาจจะเป็นที่นิยมแพร่หลายและถูกนำไปประยุกต์ใช้ระบบโรงเรียนโดยทั่วไป ในที่สุด พระพุทธศาสนาจะเจริญก้าวหน้าและดำรงมั่น เพื่อความสงบสุขของปวงประชาชนชาวไทย และชาวโลกตลอดไป(อินถา ศิริวรรณและคณะ, 2558 : 20-37) และยังมีงานวิจัยที่สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาพงษ์ศักดิ์ จนฺทปญฺโญ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการจัดการเรียนการสอนสำนักศาสนศึกษา แผนก ธรรมและบาลีของวัดสารอด โดยพุทธสันติวิธี” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันการเรียนการสอนมีความเหมาะสม และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น มีความสอดคล้องตามความต้องการของคณะสงฆ์ เพื่อสร้างภูมิปัญญาทักษะในการเรียนทั้งทางธรรมและทางโลกมีความรู้ความเข้าใจตามหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา(พระมหาพงษ์ศักดิ์ จนฺทปญฺโญ, 2566 : 92-104)

3. การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพของสำนักศาสนศึกษาวัดโพธิคุณ

แนวทางในการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพเห็นเป็นที่ประจักษ์ให้เป็นไปตามแนวทางตามที่กล่าวมาทุกประการและให้โอกาสกับเด็กอีกด้วยเพื่อให้นักเรียนมีความพยายามในการพัฒนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านของการศึกษา รวมทั้งมีการปรับปรุงเนื้อหาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม สอดคล้องกับปัญญา คล้ายเดช, ปชาบดี แย้มสุนทร, นิรัช เรืองแสน, อำพล บุดดาสาร และศุภกาญจน์ วิชานาติ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์” ผลการวิจัยพบว่า

1.เครือข่ายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มี 5 รูปแบบ คือ 1) การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย 2) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม 3) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

4) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และ5)การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาซึ่งมีความสอดคล้องเกื้อกูลกันและกัน คณะสงฆ์และประชาชนให้ความสำคัญ และมีการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นเพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ 21 หน่วยรองรับผู้เรียนจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้ง3แผนก มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคมในปัจจุบันเพื่อรักษาและจรรโลงไว้ซึ่งการศึกษาและการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา

2. มีการพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์โดยมีการพัฒนาและบูรณาการการบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยใช้“วัด”เป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาใน 3 แผนกส่งต่อไปถึงการจัดการศึกษาระดับสูงและมีการจัดตั้งสถาบันอมรมด้านวิปัสสนากรรมฐานเพื่อพัฒนาจิตใจของผู้เรียนพร้อมกับสร้างพื้นที่การทำงานให้กับผู้เรียนภายหลังสำเร็จการศึกษา

3. เครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ มีคณะสงฆ์เป็นแกนนำในการจัดการศึกษาภายใต้รูปแบบหลักสูตรและการบูรณาการร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ วัดและสำนักปฏิบัติธรรมเป็นเครือข่ายสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้โดยส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามาบวชเรียนและได้ร่วมปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าคณะสงฆ์มีศักยภาพในการรักษาและพัฒนาทรัพยากรที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนโดยมีเป้าหมายเดียวกัน คือ จัดการศึกษาให้ผู้เรียนได้มีการพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคม(ปัญญา คล้ายเดชและคณะ, 2564 : 141-153)ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสายสิทธิ์ สิทธิโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการวิจัยพบว่า

1. ด้านงานวิชาการ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหา คือ 1) โรงเรียนขาดสื่อ อุปกรณ์เทคโนโลยีการเรียนการสอนที่ทันสมัย 2) ครูรับผิดชอบงานสอนมากเกินไป 3) ผู้เรียนไม่สนใจที่จะมาเรียน มีแนวทางแก้ไข ดังนี้ 1) ควรมีการทำข้อตกลงวิชาการกับสถาบันระดับอุดมศึกษาในการพัฒนากาเรียนการสอน 2) ควรจัดประชุมอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการใหกับ้ครูและบุคลากรทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ 3) จัดสรรงบประมาณสำหรับในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์และคอมพิวเตอร์ช่วยสอน 4) ควรมีการออกแบบการเรียนการสอนที่น่าสนใจจากการใช้เทคโนโลยี

2. ด้านงานงบประมาณ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหา คือ งบประมาณไม่เพียงพอกับการบริหาร มีแนวทางแก้ไข ดังนี้ 1) ควรมีการระดมเงินเพิ่มเติมจากชุมชน 2) ควรมีการหาเจ้าภาพการให้ทุนการศึกษาตลอดการเลา่เรียน 3) ควรมีการระดมทุนเฉพาะเรื่อง เช่นการระดมทุนเพื่อปรับปรุงระบบเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นต้น

3. ด้านงานบุคคล ผลการวิจัยพบว่า ปัญหา คือ 1) ความมั่นคงในหน้าที่การงาน 2) ขาดขวัญและกำลังใจในการทำงาน มีแนวทางแก้ไข ดังนี้ 1) ควรมีสวัสดิการแก่ครู บุคลากร และจัดค่าตอบแทนให้เหมาะสม 2) ควรมีงบประมาณพัฒนาบุคลากรของโรงเรียน 3) ควรแยกเงินเดือนครู กับงบประมาณอื่นให้ชัดเจน

4. ด้านงานบริหารทั่วไป ผลการวิจัยพบว่า ปัญหา คือ 1) คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีล้าสมัย 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนมีน้อย 3) การบริหารงานขาดประสิทธิภาพ มีแนวทางแก้ไข ดังนี้ 1) ควรมีการจัดสรรงบประมาณในการจัดซื้อจัดคอมพิวเตอร์และระบบเทคโนโลยีที่ทันสมัย 2) การเปด็ตัวโรงเรียนให้เปน็ที่รู้จักของชุมชน 3) ควรมีการพัฒนาผู้บริหารและกระบวนการบริหารทั้งในโรงเรียน และระหว่างโรงเรียนกับสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด(พระสายสิทธิ์ สิทฺธิโท, 2564:1-9)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ควรมีการจัดสรรงบประมาณ/ทุนการศึกษา สำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ขาดแคลน เพื่อความเท่าเทียมในการศึกษา รวมทั้งส่งเสริมการอบรมครูด้านจิตวิทยาการสอนและการพูดจาไพเราะตามหลักพุทธ

ธรรม เพื่อสร้างแรงจูงใจแก่ผู้เรียน และส่งเสริมระบบการบริหารที่เปิดโอกาสให้พระภิกษุและสามเณรมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายภายในสำนักศาสนศึกษา

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

มีการจัดตั้งกองทุนพิเศษภายในวัด เพื่อช่วยเหลือพระภิกษุ/สามเณรที่มีปัญหาทางการเงินระหว่างศึกษา รวมถึงมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้ครูสอนธรรมะด้าน “ทักษะการสื่อสารเชิงบวก” และ “การสอนอย่างเมตตาธรรม”และให้มีการรณรงค์ให้พุทธศาสนิกชนหรือผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคทุนการศึกษา อุปกรณ์การเรียน

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักสังคหวัตถุธรรมกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและควรสร้างแผนการสอน ทดลองใช้ และเก็บข้อมูลสะท้อนผลเพื่อประเมินผลทั้งจากผู้เรียน ครูผู้สอน และผู้บริหารวัด

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).(2529). การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รอทางออก.นครราชสีมา:มูลนิธิพุทธธรรม

พระมหาสุทัศน์ อุตฺตโร, และคณะ, (2564). การศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้พระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น. วารสารสถาบันวิจัยพิมลธรรม, 10(3), 23-37.

ปัญญา คล้ายเดช, และคณะ. (2564). การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เพื่อรองรับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. วารสารสถาบันวิจัยพิมลธรรม, 8(2), 148-149.

อินถา ศิริวรรณ, (2563). กระบวนการจัดการเรียนการสอนสำนักศาสนศึกษาแผนกธรรมและบาลีของวัดสารอดโดยพุทธสันติวิธี. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, 5(3), 1-15.

พระมหาพงษ์ศักดิ์ จนฺทปญฺโญ. (2566). กระบวนการจัดการเรียนการสอนสำนักศาสนศึกษาแผนกธรรมและบาลีของวัดสารอดโดยพุทธสันติวิธี. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, 20(2), 92-104.

พระสายสิทธิ์ สิทธิโท.(2564). แนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด. วารสารสังคมศาสตร์บูรณาการ, 1(2),1-9

พระบุญมี ธมฺมธโร. (2561). การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี. รายงานการวิจัย.

ภาวะความเครียดของวัยรุ่นยุคใหม่
STRESS IN MODERN ADOLESCENTS

มะลิ ทิพพ์ประจง[1], พระครูสิริคณาภิรักษ์ สิริปญฺโญ (วงษ์มนี), บุญยืน งามเปรี่ยม และ นพวรรณ์ ไชยวิชิต
วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี
Mali Tipprajong, Phrakhru Sirikanabhirak Siripanyo (Wongmanee), Boonyuen Ngampream
And Nopphawan Chaiyawichit
Phetchaburi Buddhist College
Email: thipprajongmali@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

ความเครียดสามารถเกิดขึ้นได้ไม่ว่าจะเป็นวัยใดแต่ปัจจุบันปัญหาที่เกี่ยวกับความเครียดของวัยรุ่นยุคใหม่ก็จะมีสาเหตุที่แตกต่างกันทั้งปัญหาส่วนตัวปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม การเมืองสื่อที่ทำให้เกิดภาวะความเครียดได้ซึ่งก็ยังมีความซับซ้อนอีกหลายประเด็นทั้งเรื่องของตัวบุคคลเอง เช่น ติดแฟน ติดเพื่อน ติดเกม หรือกระทั่งความเชื่อมั่นในตัวเองสูงตลอดถึงภาวะของอารมณ์ของช่วงวัยในการก้าวเข้าสู่การเป็นวัยรุ่นใหม่ที่ต้องการแสดงออกเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสังคมหรือในหมู่เพื่อนๆในวัยเดียวกัน

คำสำคัญ: ภาวะความเครียด,วัยรุ่น,ยุคใหม่

Abstract

Stress can occur at any age, but currently, stress problems of modern teenagers have different causes, including personal problems, family problems, economic problems, society, politics, media that cause stress, which still has many complex issues, both personal problems such as being addicted to lovers, friends, games, or even high self-confidence, as well as the emotional state of the age when entering into a new teenager who wants to express themselves in order to be accepted by society or among friends of the same age.

Keywords: stress, teenager, modern era

บทนำ

ความเป็นมาของภาวะความเครียดในวัยรุ่นยุคใหม่ภาวะความเครียดในวัยรุ่นไม่ใช่เรื่องใหม่เสียทีเดียว เพราะเป็นส่วนหนึ่งของการปรับตัวตามธรรมชาติในช่วงเปลี่ยนผ่านของชีวิต แต่ในปัจจุบัน "วัยรุ่นยุคใหม่" หรือที่มักเรียกกันว่า Gen Z และ Alpha กำลังเผชิญกับรูปแบบและความรุนแรงของความเครียดที่แตกต่างไปจากวัยรุ่นในยุคก่อนๆ อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งมีรากฐานมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี และเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงยุคก่อนอินเทอร์เน็ต (ก่อนปี 1990s) ความเครียดของวัยรุ่นมักวนเวียนอยู่กับเรื่องใกล้ตัว เช่น การเรียน ความสัมพันธ์กับเพื่อน ครอบครัว และการค้นหาตัวตน ความกดดันหลักๆ มาจากคนรอบข้างและสภาพแวดล้อมที่จำกัดกว่าในปัจจุบันการถือกำเนิดของอินเทอร์เน็ต (1990s - ต้น 2000s) การเข้าถึงข้อมูลที่ง่ายขึ้นเริ่มส่งผลกระทบต่อวัยรุ่น แม้โซเชียลมีเดียยังไม่แพร่หลายเท่าปัจจุบัน แต่เมล็ดพันธุ์ของโลกดิจิทัลเริ่มหยั่งราก ทำให้วัยรุ่นเริ่มมีช่องทางในการเชื่อมต่อและรับรู้

โลกภายนอกมากขึ้นยุคโซเชียลมีเดียเฟื่องฟู (กลาง 2000s - ปัจจุบัน) นี่คือจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ความเครียดในวัยรุ่นทวีความรุนแรงและซับซ้อนขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ แพลตฟอร์มต่างๆ เช่น Facebook, Twitter, Instagram, TikTok กลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของวัยรุ่น การเปรียบเทียบตัวเองกับผู้อื่น การสร้างภาพลักษณ์ที่สมบูรณ์แบบ และการเผชิญหน้ากับ cyberbullying กลายเป็นความท้าทายใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน ปัจจัยที่ทำให้ความเครียดซับซ้อนขึ้นในยุคปัจจุบัน

การปฏิวัติเทคโนโลยีและโซเชียลมีเดียการเชื่อมต่อตลอดเวลา วัยรุ่นถูกเชื่อมโยงกับโลกออนไลน์ตลอด 24 ชั่วโมง ทำให้ยากที่จะหลีกหนีจากความกดดันทางสังคมและข้อมูลข่าวสารFear of Missing Out (FOMO) ความกลัวที่จะพลาดโอกาสหรือกิจกรรมต่างๆ ที่เพื่อนๆ กำลังทำบนโซเชียลมีเดีย ทำให้เกิดความวิตกกังวลและรู้สึกโดดเดี่ยวภาพลักษณ์สมบูรณ์แบบ การนำเสนอชีวิตที่ "ดีที่สุด" บนโลกออนไลน์สร้างมาตรฐานที่ไม่จริง ทำให้วัยรุ่นรู้สึกว่าตัวเองต้องสมบูรณ์แบบอยู่เสมอ Cyberbullying การกลั่นแกล้งบนโลกออนไลน์เป็นปัญหาที่รุนแรงและเข้าถึงตัววัยรุ่นได้ง่ายกว่าการกลั่นแกล้งแบบเดิมๆความกดดันด้านการศึกษาและการแข่งขันที่สูงขึ้น การแข่งขันเพื่อเข้าสู่สถาบันที่ดี ระบบการศึกษาที่เน้นการแข่งขันทำให้วัยรุ่นรู้สึกว่าต้องพยายามอย่างหนักเพื่อให้ได้ผลการเรียนที่ดีและเข้าสู่มหาวิทยาลัยชั้นนำความคาดหวังจากครอบครัวและสังคม ผู้ปกครองหลายคนคาดหวังให้ลูกประสบความสำเร็จทางการเรียน ซึ่งอาจกลายเป็นความกดดันที่มากเกินไป

ในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว วัยรุ่นยุคใหม่ต้องเผชิญกับความท้าทายและความกดดันที่หลากหลาย ซึ่งนำไปสู่ภาวะความเครียดที่สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ข้อมูลบางส่วนระบุว่าวัยรุ่นมีแนวโน้มความเครียดสูงกว่าวัยทำงานถึง 4 เท่าเลยทีเดียว สาเหตุของความเครียดเหล่านี้มีทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ดังนี้

สาเหตุหลักของความเครียดในวัยรุ่นยุคใหม่

ความกดดันด้านการเรียน การแข่งขันที่สูงขึ้นในการสอบเข้ามหาวิทยาลัย ความคาดหวังจากครอบครัวและโรงเรียน รวมถึงเนื้อหาการเรียนที่ซับซ้อน ทำให้วัยรุ่นจำนวนมากรู้สึกเครียดกับการเรียนอย่างมากปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัวและการเข้าถึงโอกาส ความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาและปัญหาทางเศรษฐกิจในครอบครัวเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เยาวชนรู้สึกกังวลเกี่ยวกับอนาคต ภาพลักษณ์และสังคมออนไลน์ วัยรุ่นจำนวนมากเผชิญกับความกดดันในการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีบนโลกออนไลน์ การเปรียบเทียบตัวเองกับผู้อื่น และการถูกวิพากษ์วิจารณ์ ทำให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นใจในตนเองและส่งผลต่อความเครียดได้ปัญหาความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์กับเพื่อน ครอบครัว หรือแม้แต่ความสัมพันธ์แบบคู่รักก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเครียดได้ เมื่อเกิดความขัดแย้ง หรือรู้สึกไม่ได้รับการยอมรับ

การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและอารมณ์ วัยรุ่นเป็นช่วงวัยที่ร่างกายและอารมณ์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งอาจทำให้เกิดความสับสน ความไม่มั่นคงทางอารมณ์ และความเครียดได้
การเสพติดอินเทอร์เน็ตและเกมออนไลน์ การใช้เวลาบนโลกออนไลน์มากเกินไปอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต ทำให้เกิดภาวะติดจอ ติดเกม ซึ่งนำไปสู่การแยกตัวออกจากสังคมจริงและเพิ่มความเครียด
เหตุการณ์ความรุนแรงหรือปัญหาในครอบครัว การต้องเผชิญกับความรุนแรง การถูกทอดทิ้ง หรือปัญหาเรื้อรังในครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความเครียดเรื้อรังและปัญหาสุขภาพจิตได้ผลกระทบของความเครียดต่อวัยรุ่นหากความเครียดไม่ได้รับการจัดการที่ดี อาจส่งผลกระทบต่อวัยรุ่นในหลายมิติ

ปัญหาสุขภาพจิต วัยรุ่นที่เครียดสูงมีแนวโน้มที่จะเป็นโรคซึมเศร้า ภาวะวิตกกังวลหลายด้าน (Generalized Anxiety) ภาวะวิตกกังวลเฉพาะอย่าง (Specific Anxiety) หรือภาวะวิตกกังวลทางสังคม (Social Anxiety) ปัญหาสุขภาพกาย ความเครียดเรื้อรังสามารถส่งผลกระทบต่อร่างกาย เช่น ปวดหัว ปวดท้อง นอนไม่หลับ ภูมิต้านทานต่ำลง ปัญหาด้านพฤติกรรม อาจแสดงออกในรูปของการแยกตัวจากสังคม การ

ก้าวร้าว การใช้สารเสพติด หรือการทำร้ายตัวเองผลกระทบต่อการเรียน สมาธิลดลง ผลการเรียนตกต่ำลง และขาดแรงจูงใจในการเรียนแนวทางการช่วยเหลือและรับมือกับความเครียดการจัดการกับความเครียดในวัยรุ่นจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งตัววัยรุ่นเอง ครอบครัว และสังคมสำหรับวัยรุ่นทำความเข้าใจความเครียด เรียนรู้ที่จะรู้จักและเข้าใจสัญญาณของความเครียดที่เกิดขึ้นกับตัวเอง เพื่อจะได้หาวิธีรับมือได้อย่างมีประสิทธิภาพเทคนิคผ่อนคลาย ฝึกการหายใจลึกๆ การทำสมาธิ หรือโยคะ เพื่อช่วยให้ร่างกายและจิตใจผ่อนคลายออกกำลังกายสม่ำเสมอ การออกกำลังกายช่วยปลดปล่อยฮอร์โมนเอ็นดอร์ฟิน ซึ่งทำให้รู้สึกดีขึ้นและลดความเครียดได้พูดคุยกับคนที่ไว้ใจ แบ่งปันความรู้สึกและปัญหาที่เผชิญอยู่กับเพื่อนสนิท ครอบครัว หรือครูที่ไว้วางใจ การได้ระบายและได้รับฟังมุมมองจากผู้อื่นจะช่วยบรรเทาความเครียดได้จัดการเวลาอย่างมีประสิทธิภาพ วางแผนการเรียนและกิจกรรมต่างๆ ให้สมดุล ไม่หักโหมจนเกินไปจำกัดการใช้อินเทอร์เน็ต/โซเชียลมีเดีย ใช้เวลาบนโลกออนไลน์อย่างพอเหมาะ เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพจิตและการใช้ชีวิตจริงสำหรับผู้ปกครองและคนรอบข้างสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ใช้เวลาทำกิจกรรมร่วมกับลูก สร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและอบอุ่น เพื่อให้ลูกรู้สึกปลอดภัยและกล้าที่จะปรึกษาปัญหาให้ความรักและความอบอุ่น แสดงความรักและความเอาใจใส่ เพื่อให้ลูกรู้สึกมั่นคงและมั่นใจในตัวเองรับฟังอย่างไม่ตัดสิน เมื่อลูกมาปรึกษาปัญหา ควรรับฟังด้วยความเข้าใจ ไม่ตำหนิหรือตัดสิน เพื่อให้ลูกรู้สึกว่าครอบครัวเป็นพื้นที่ปลอดภัยส่งเสริมการสื่อสารเชิงบวก พูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในครอบครัวอย่างเปิดอกสังเกตความเปลี่ยนแปลง ใส่ใจและสังเกตความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์และพฤติกรรมของลูก หากพบสัญญาณของความเครียดหรือปัญหาสุขภาพจิตควรให้การสนับสนุนและพาไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ หากปัญหาความเครียดมีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิต ควรพาลูกไปพบจิตแพทย์หรือนักจิตวิทยาเพื่อขอคำแนะนำและการบำบัดที่เหมาะสมความเครียดในวัยรุ่นไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย แต่เป็นปัญหาที่ต้องการความเข้าใจและการดูแลเอาใจใส่อย่างจริงจัง การร่วมมือกันทั้งจากตัววัยรุ่นเอง ครอบครัว และสังคม จะช่วยให้วัยรุ่นสามารถรับมือกับความเครียดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีสุขภาพกายและใจที่แข็งแรงต่อไปหากคุณหรือคนที่คุณรู้จักกำลังเผชิญกับความเครียดและต้องการความช่วยเหลือ อย่าลังเลที่จะปรึกษาสายด่วนสุขภาพจิต 1323 ตลอด 24 ชั่วโมง หรือติดต่อสถานพยาบาลใกล้บ้านเพื่อขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญครับ

สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ วัยรุ่นจำนวนมากเติบโตมาในยุคที่เศรษฐกิจมีความผันผวน ทำให้เกิดความกังวลเกี่ยวกับอนาคต การหางาน และความมั่นคงในชีวิตปัญหาทางสังคมที่ซับซ้อน การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม และการเมืองที่มากขึ้น อาจทำให้วัยรุ่นรู้สึกเครียดและหมดหวังการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและบทบาททางเพศความหลากหลายและการยอมรับ แม้สังคมจะเปิดกว้างมากขึ้นในเรื่องความหลากหลายทางเพศ แต่ก็ยังคงมีความท้าทายและแรงกดดันสำหรับวัยรุ่นในการค้นหาและยอมรับตัวตนของตนเองการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจำนวนมหาศาลOverload Information การรับรู้ข่าวสารที่มากเกินไปโดยเฉพาะข่าวเชิงลบ อาจทำให้วัยรุ่นรู้สึกวิตกกังวลและสับสนทั้งหมดนี้คือความเป็นมาที่นำไปสู่ภาวะความเครียดในวัยรุ่นยุคใหม่ ซึ่งแตกต่างจากวัยรุ่นในอดีตอย่างสิ้นเชิง ปัญหาเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากปัจจัยเดียวแต่เป็นผลรวมของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิต ความคิด และจิตใจของวัยรุ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ศ.ดร.ผ่องศรี เกิดศรีมงคล, 2550s – 2560. นักวิชาการด้านจิตวิทยาและสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่น มีงานวิจัยและบทความจำนวนมากที่ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตของวัยรุ่นไทย รวมถึงความเครียด การปรับตัว และปัญหาสุขภาพจิตอื่นๆ มักเน้นถึงบทบาทของครอบครัว โรงเรียนและสังคมในการส่งเสริมสุขภาพจิตวัยรุ่น รศ.ดร.พัชรา สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง, 2550 – 2560. มีความเชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาพัฒนาการและจิตวิทยาสังคม งานวิจัยของท่านมักเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคมและ

วัฒนธรรมที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตของวัยรุ่นไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้สื่อดิจิทัลและผลกระทบต่อความสัมพันธ์และสุขภาพจิต ผศ.ดร.จันทรรัตน์ วงศ์มณี,2550 – 2560. ด้านการพยาบาลจิตเวชและสุขภาพจิตชุมชน ท่านมีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับภาวะความเครียดและซึมเศร้าในวัยรุ่นไทย รวมถึงการพัฒนาโปรแกรมหรือแนวทางการส่งเสริมสุขภาพจิตและลดความเครียดในกลุ่มนี้ อ.นพ.บวรศิษย์ ตันติวุฒิ, 2550 – 2560. จิตแพทย์เด็กและวัยรุ่นที่มีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้และงานวิจัยเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพจิตของวัยรุ่นในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นความเครียด ซึมเศร้า และการทำร้ายตัวเอง รวมถึงปัจจัยเสี่ยงและแนวทางการป้องกัน รศ.พญ.บุญสินี จริยมานะ,2550 – 2560.จิตแพทย์เด็กและวัยรุ่นที่มีงานวิจัยและบทบาทในการให้ความรู้เกี่ยวกับภาวะความเครียด ความวิตกกังวล และซึมเศร้าในวัยรุ่น โดยเน้นถึงปัจจัยภายในและภายนอก รวมถึงแนวทางการดูแลช่วยเหลือจากผู้ปกครองและโรงเรียน ดร.วรภัทร ภู่เจริญ, 2550 – 2560.การและนักพัฒนาบุคลากรที่มักให้ความเห็นและเขียนบทความเกี่ยวกับการสร้างทัศนคติเชิงบวก การจัดการความเครียด และการสร้างภูมิคุ้มกันทางใจให้กับวัยรุ่นและเยาวชนไทย ดร.ปิยวรรณ วิเศษสุวรรณภูมิ, 2550 – 2560.วิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของสื่อสังคมออนไลน์ต่อสุขภาพจิตวัยรุ่น รวมถึงประเด็นเรื่องการเปรียบเทียบตนเอง ความภาคภูมิใจในตนเอง และความเครียดที่เกิดจากการใช้แพลตฟอร์มดิจิทัล ผศ.ดร.สุภาวดี ชูช่วย,2550 – 2560. ด้านจิตวิทยาการศึกษาและวัยรุ่น งานวิจัยของท่านมักเน้นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้และการปรับตัวของวัยรุ่น รวมถึงความเครียดจากการเรียนและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความสุข.นพ.ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์, 2540 – 2560.ผู้ทรงคุณวุฒิจากกรมสุขภาพจิต เป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการผลักดันนโยบายและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสุขภาพจิตของประชากรไทย รวมถึงกลุ่มวัยรุ่นและให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการความเครียดในภาพรวม รศ.ดร.รัชนี ศรีไพรวรรณ,2550 – 2560.นักวิชาการด้านสังคมวิทยา มีงานวิจัยที่ศึกษาถึงปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของวัยรุ่น รวมถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำและผลกระทบต่อสุขภาพจิต.Jean M. Twenge,2000 – 2020. ศาสตราจารย์ด้านจิตวิทยาที่มหาวิทยาลัย San Diego State University ผู้เขียนหนังสือ "iGen" เธอเป็นที่รู้จักจากงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการเพิ่มขึ้นของการใช้สมาร์ทโฟนและโซเชียลมีเดียในกลุ่มวัยรุ่น กับอัตราการเพิ่มขึ้นของภาวะซึมเศร้า วิตกกังวล และความโดดเดี่ยวในกลุ่มคน Gen Z. Sherry Turkle 2000 – 2010.ศาสตราจารย์จาก MIT และนักวิจัยด้านผลกระทบของเทคโนโลยีต่อสังคมและจิตวิทยา ผู้เขียนหนังสือ "Alone Together" และ "Reclaiming Conversation" เธอศึกษาว่าการพึ่งพาเทคโนโลยีดิจิทัลส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความสามารถในการใคร่ครวญตนเองอย่างไร และมีผลต่อความเครียดและความเหงาในวัยรุ่นอย่างไร Marc Brackett, 2000 – 2020.ผู้อำนวยการ Yale Center for Emotional Intelligence เขามุ่งเน้นการวิจัยและพัฒนาโปรแกรมเพื่อส่งเสริม EQ (Emotional Intelligence) หรือความฉลาดทางอารมณ์ในเด็กและวัยรุ่น ซึ่งรวมถึงทักษะในการรับรู้ ทำความเข้าใจ และจัดการกับอารมณ์ตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการรับมือกับความเครียดDaniel Siegel, 1990 - 2020.จิตแพทย์และนักประสาทวิทยา ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาการสมองของวัยรุ่นและผลกระทบต่อพฤติกรรมและอารมณ์ เขาเน้นแนวคิด "Mindsight" และ "Interpersonal Neurobiology" ซึ่งช่วยให้เข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงทางสมองในวัยรุ่นส่งผลต่อความเปราะบางต่อความเครียดอย่างไร และจะเสริมสร้างความยืดหยุ่นทางอารมณ์ได้อย่างไร Laurence Steinberg,1990 – 2020.ศาสตราจารย์ด้านจิตวิทยาและผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาการวัยรุ่น เขาศึกษาเกี่ยวกับการตัดสินใจของวัยรุ่น พฤติกรรมเสี่ยง และปัจจัยทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อวัยรุ่น รวมถึงความกดดันจากเพื่อนและความเครียดที่เกิดจากความต้องการได้รับการยอมรับ Amanda Lenhart, 2010– 2020. นักวิจัยจาก Pew Research Center เธอมีงานวิจัยจำนวนมากที่สำรวจการใช้เทคโนโลยีและโซเชียลมีเดียของวัยรุ่น และผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สุขภาพจิต และการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร Mary Helen

Immordino-Yang, 2000 – 2020.ศาสตราจารย์ด้านจิตวิทยาและการศึกษาที่ University of Southern California เธอศึกษาว่าอารมณ์ส่งผลต่อการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างไร รวมถึงผลกระทบของความเครียดต่อการทำงานของสมองและกระบวนการเรียนรู้ในวัยรุ่น Dan Ariely,2000 – 2020.ศาสตราจารย์ด้านจิตวิทยาเชิงเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม แม้ไม่ได้เน้นวัยรุ่นโดยตรง แต่งานวิจัยของเขาเกี่ยวกับพฤติกรรมการตัดสินใจ การเลื่อนการตัดสินใจ (procrastination) และผลกระทบของแรงจูงใจและอคติทางความคิด สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อทำความเข้าใจพฤติกรรมและการจัดการความเครียดของวัยรุ่นได้ Susan Cain,2010 – 2020. ผู้เขียนหนังสือ "Quiet The Power of Introverts in a World That Can't Stop Talking" แม้ไม่ใช่นักวิชาการด้านจิตวิทยาโดยตรง แต่เธอนำเสนอแนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับการเข้าใจบุคลิกภาพแบบเก็บตัวและผลกระทบของความกดดันทางสังคมต่อกลุ่มคนเหล่านี้ ซึ่งรวมถึงวัยรุ่นด้วย และชี้ให้เห็นถึงความเครียดที่อาจเกิดจากการต้องแสร้งทำเป็น extrovert ในสังคมที่เน้นการเปิดเผย Jonathan Haidt, 2000 – 2020. นักจิตวิทยาสังคมและศาสตราจารย์ด้านจริยธรรมจาก New York University เขามีงานวิจัยและบทความที่วิเคราะห์ถึงผลกระทบของโซเชียลมีเดียต่อสุขภาพจิตของวัยรุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการแบ่งขั้วทางสังคม การเปรียบเทียบ และความเปราะบางทางอารมณ์ที่เพิ่มขึ้น

แนวทางการแก้ไขภาวะความเครียดในวัยรุ่นยุคใหม่

การแก้ไขภาวะความเครียดในวัยรุ่นยุคใหม่เป็นเรื่องที่ซับซ้อนและต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งจากตัววัยรุ่นเอง ครอบครัว โรงเรียน และสังคมโดยรวม เนื่องจากสาเหตุของความเครียดมีความหลากหลายและเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก การแก้ไขจึงต้องครอบคลุมในหลายมิติ เพื่อให้วัยรุ่นสามารถรับมือกับความกดดันต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีสุขภาพจิตแข็งแรง

1. แนวทางสำหรับตัววัยรุ่นเอง (Self-Care & Resilience Building) สิ่งสำคัญที่สุดคือการที่วัยรุ่นเริ่มรู้จักและเข้าใจตนเอง รวมถึงเรียนรู้ทักษะในการจัดการอารมณ์และความเครียดตระหนักรู้และยอมรับอารมณ์ ฝึกสังเกตและยอมรับว่าตนเองกำลังรู้สึกเครียด วิตกกังวล หรือเศร้า การไม่ปฏิเสธความรู้สึกจะนำไปสู่การหาทางจัดการได้จัดการเวลาอย่างมีประสิทธิภาพ (Time Management) วางแผนการเรียน กิจกรรม และการพักผ่อนให้สมดุล หลีกเลี่ยงการจัดตารางที่แน่นเกินไปจนไม่มีเวลาส่วนตัว การรู้จักจัดลำดับความสำคัญจะช่วยลดความกดดันได้ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ การเคลื่อนไหวร่างกายช่วยลดฮอร์โมนความเครียดและหลั่งสารเอ็นดอร์ฟิน ทำให้รู้สึกดีขึ้น ลองหากิจกรรมที่ชอบ เช่น วิ่ง โยคะ เล่นกีฬา หรือเต้นนอนหลับพักผ่อนให้เพียงพอ การนอนไม่พอส่งผลโดยตรงต่ออารมณ์และสมาธิ วัยรุ่นควรนอนอย่างน้อย 8-10 ชั่วโมงต่อคืนจำกัดการใช้สื่อสังคมออนไลน์และหน้าจอ (Digital Detox) กำหนดเวลาการใช้โซเชียลมีเดียและเกมออนไลน์ หลีกเลี่ยงการเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น และระมัดระวังข่าวสารเชิงลบที่อาจกระตุ้นความเครียดเรียนรู้เทคนิคผ่อนคลาย ฝึกหายใจลึกๆ การทำสมาธิ (mindfulness) หรือใช้แอปพลิเคชันช่วยผ่อนคลาย การฝึกโยคะ หรือกิจกรรมที่ช่วยให้จิตใจสงบสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในโลกจริง ใช้เวลากับเพื่อนและครอบครัว ทำกิจกรรมร่วมกัน การมีกลุ่มสังคมที่แท้จริงช่วยให้รู้สึกมีคุณค่าและได้รับการสนับสนุนพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา (Problem-Solving Skills) เมื่อเผชิญปัญหา ลองฝึกคิดวิเคราะห์และหาวิธีแก้ไขอย่างเป็นระบบ แทนที่จะจมอยู่กับปัญหากล้าขอความช่วยเหลือ หากรู้สึกว่าจัดการความเครียดด้วยตัวเองไม่ไหว ควรกล้าที่จะพูดคุยกับผู้ปกครอง ครู อาจารย์ หรือผู้เชี่ยวชาญ

2. แนวทางสำหรับผู้ปกครองและครอบครัว (Parental Support & Healthy Home Environment) บทบาทของครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นรากฐานทางใจให้กับวัยรุ่นสร้างบรรยากาศที่อบอุ่นและปลอดภัย ให้ความรัก ความเข้าใจ และการยอมรับโดยไม่มีเงื่อนไข ทำให้บ้านเป็นที่ที่ลูกรู้สึกปลอดภัยและ

สามารถเป็นตัวของตัวเองได้รับฟังอย่างตั้งใจและไม่ตัดสิน เมื่อลูกมาปรึกษาปัญหาหรือระบายความรู้สึก ควรรับฟังด้วยความเปิดใจ ไม่ตำหนิ หรือเปรียบเทียบ การเป็นผู้ฟังที่ดีจะทำให้ลูกรู้สึกวางใจสื่อสารอย่างเปิดเผยและเชิงบวก สนับสนุนให้ลูกพูดคุยเกี่ยวกับความรู้สึก ความกังวล และความท้าทายที่เจอ ควรหลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์หรือกดดันให้เวลาและทำกิจกรรมร่วมกัน ใช้เวลาคุณภาพกับลูก เช่น กินข้าวด้วยกัน ดูหนัง เล่นเกม หรือออกกำลังกายร่วมกัน สร้างช่วงเวลาที่ได้ใกล้ชิดและผ่อนคลายตั้งความคาดหวังที่สมเหตุสมผล เข้าใจในศักยภาพของลูก ไม่ควรตั้งความคาดหวังที่สูงเกินไปในด้านการเรียนหรือเรื่องอื่นๆ ซึ่งอาจกลายเป็นความกดดันมหาศาล

สังเกตสัญญาณความเปลี่ยนแปลง ใส่ใจและสังเกตพฤติกรรม อารมณ์ หรือการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่ผิดปกติของลูก หากพบสัญญาณของความเครียดรุนแรงหรือซึมเศร้า ควรปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเป็นแบบอย่างที่ดี ผู้ปกครองควรแสดงให้เห็นถึงวิธีการจัดการความเครียดของตนเองอย่างเหมาะสม เพื่อเป็นตัวอย่างให้ลูกได้เรียนรู้

3. แนวทางสำหรับโรงเรียนและสถานศึกษา (School & Educational Support) โรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมสุขภาพจิตของวัยรุ่นส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ที่เป็นมิตรและไม่แข่งขันเกินไป ลดความกดดันด้านผลการเรียน เพิ่มกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้แบบร่วมมือและพัฒนาทักษะชีวิต ให้ความรู้ด้านสุขภาพจิต จัดกิจกรรมหรือสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับความเข้าใจอารมณ์ การจัดการความเครียด การสร้างความยืดหยุ่นทางใจ และการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างปลอดภัยมีช่องทางปรึกษาที่เข้าถึงง่าย จัดให้มีนักจิตวิทยาหรือครูแนะแนวที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องสุขภาพจิตคอยให้คำปรึกษาแก่นักเรียนอย่างเป็นความลับและเข้าถึงง่ายฝึกทักษะชีวิตและสังคม ส่งเสริมกิจกรรมนอกหลักสูตรที่ช่วยพัฒนาทักษะการเข้าสังคม การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการแก้ปัญหาป้องกันและจัดการปัญหา Bullying มีนโยบายและมาตรการที่ชัดเจนในการป้องกันและจัดการปัญหาการกลั่นแกล้งทั้งในโรงเรียนและบนโลกออนไลน์

4. แนวทางสำหรับสังคมและนโยบาย (Societal & Policy Level) การแก้ไขปัญหาความเครียดในวัยรุ่นอย่างยั่งยืนต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างและนโยบายนโยบายส่งเสริมสุขภาพจิตเด็กและเยาวชน รัฐบาลควรลงทุนในการพัฒนาระบบบริการสุขภาพจิตสำหรับเด็กและวัยรุ่นให้ครอบคลุมและเข้าถึงได้ง่ายขึ้นรณรงค์สร้างความตระหนักและลดการตีตรา จัดแคมเปญรณรงค์เพื่อให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาสุขภาพจิตในวัยรุ่น และลดการตีตราผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตควบคุมและส่งเสริมการใช้สื่อดิจิทัลอย่างสร้างสรรค์ ผู้ผลิตแพลตฟอร์มควรมีมาตรการในการป้องกันการกลั่นแกล้งและส่งเสริมเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพจิตของวัยรุ่นส่งเสริมความเท่าเทียมและลดความเหลื่อมล้ำ การลดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมจะช่วยลดความกดดันและความกังวลเกี่ยวกับอนาคตของวัยรุ่นได้สนับสนุนการวิจัยและพัฒนา สนับสนุนงานวิจัยเพื่อทำความเข้าใจสาเหตุและผลกระทบของความเครียดในวัยรุ่นอย่างลึกซึ้ง และนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการแก้ไขที่มีประสิทธิภาพการแก้ไขภาวะความเครียดในวัยรุ่นยุคใหม่ต้องเป็นการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง การลงทุนในสุขภาพจิตของวัยรุ่นวันนี้ คือการลงทุนในอนาคตของชาติ หากวัยรุ่นมีสุขภาพจิตที่แข็งแรง พวกเขาก็จะมีศักยภาพในการเผชิญกับความท้าทายต่างๆ และเติบโตเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมต่อไป

องค์ความรู้ให้

ได้ทราบถึงสภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหาเกี่ยวกับภาวะความเครียดของวัยรุ่นยุคใหม่

ได้เห็นถึงความต้องการของปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม

ได้สร้างแนวทางในการพัฒนาและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างมีความชัดเจนเป็นรูปธรรมในอนาคตต่อไป

สรุป

ความเครียดสามารถเกิดขึ้นได้ไม่ว่าจะเป็นวัยใดแต่ปัจจุบันปัญหาที่เกี่ยวกับความเครียดของวัยรุ่นยุคใหม่ก็จะมีสาเหตุที่แตกต่างกันทั้งปัญหาส่วนตัวปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม การเมืองสื่อที่ทำให้เกิดภาวะความเครียดได้ซึ่งก็ยังมีความซับซ้อนอีกหลายประเด็นทั้งเรื่องของตัวบุคคลเอง เช่น ติดแฟน ติดเพื่อน ติดเกม หรือกระทั่งความเชื่อมั่นในตัวเองสูงตลอดถึงภาวะของอารมณ์ของช่วงวัยในการก้าวเข้าสู่การเป็นวัยรุ่นใหม่ที่ต้องการแสดงออกเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสังคมหรือในหมู่เพื่อนๆในวัยเดียวกัน ดังนั้น ยุคปัจจุบันครอบครัว สังคม ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการเข้ามาดูแลแก้ไขปัญหาภาครัฐ เช่น หน่วยงานสถานศึกษา วัด บ้าน ชุมชน สังคม ต้องคอยดูแลสนับสนุนส่งเสริมให้กับวัยรุ่นได้มีเวทีในการแสดงออกในทางสร้างสรรค์เพื่อลดภาวะความเครียดให้ได้เพื่อสร้างแนวทางกรอบภูมิคุ้มกันให้กับวัยรุ่นยุคใหม่ห่างไกลจากสิ่งยั่วยุในสังคมให้ปัจจุบันอีกทางหนึ่งด้วย

เอกสารอ้างอิง

จันทรรัตน์ วงศ์มณี. (2560). การศึกษาภาวะความเครียดของวัยรุ่นในยุคดิจิทัล. วารสารจิตวิทยาและสุขภาพจิต, 15(2), 45-60.

ดร.ปิยวรรณ วิเศษสุวรรณภูมิ. (2562). ผลกระทบของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ต่อสุขภาพจิตวัยรุ่น. วารสารวิชาการศึกษา, 10(1), 120-135.

ดร.วรภัทร ภู่เจริญ. (2563). การสร้างภูมิคุ้มกันทางใจในยุคดิจิทัลสำหรับวัยรุ่น. สำนักพิมพ์สุขภาพดี, หน้า 15-28.

นพ.ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์. (2558). นโยบายและแนวทางการส่งเสริมสุขภาพจิตวัยรุ่น. กรมสุขภาพจิต, หน้า 5-10.

ผ่องศรี เกิดศรีมงคล. (2559). ปัจจัยที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตของวัยรุ่นไทยในศตวรรษที่ 21. วารสารจิตวิทยาพัฒนาการ, 20(3), 70-85.

พัชรา สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง. (2561). อิทธิพลของสื่อดิจิทัลต่อความสัมพันธ์และสุขภาพจิตวัยรุ่น. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 12(4), 90-105.

บุญสินี จริยมานะ. (2560). ความเครียด วิตกกังวล และซึมเศร้าในวัยรุ่น การดูแลและป้องกัน. วารสารการแพทย์และสาธารณสุข, 8(1), 25-40.

บวรศิษย์ ตันติวุฒิ. (2562). ปัญหาความเครียดและการทำร้ายตนเองในวัยรุ่น มุมมองจากจิตแพทย์. วารสารจิตเวชศาสตร์, 30(2), 10-20.

รัชนี ศรีไพรวรรณ. (2560). ความเหลื่อมล้ำทางสังคมและผลกระทบต่อชีวิตวัยรุ่น. วารสารสังคมวิทยา, 5(3), 50-65.

สุภาวดี ชูช่วย. (2559). ความเครียดจากการเรียนและแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงบวกในวัยรุ่น. วารสารการศึกษาศาสตร์, 18(4), 15-30.

Ariely, D. (2008). Predictably irrational The hidden forces that shape our decisions. HarperCollins.

Brackett, M. (2019). Permission to feel Unlocking the power of emotions to help our kids, ourselves, and our toughest challenges. Celadon Books.

Cain, S. (2012). Quiet The power of introverts in a world that can't stop talking. Crown.

Haidt, J. (2024). The anxious generation How the great rewiring of childhood is causing an epidemic of mental illness. Penguin Press.

Immordino-Yang, M. H. (2015). Emotions, learning, and the brain Exploring the educational implications of affective neuroscience. W. W. Norton & Company.

Lenhart, A. (2015). Teens, social media & technology. Pew Research Center.

Siegel, D. (2014). Brainstorm The power and purpose of the teenage brain. TarcherPerigee.

Steinberg, L. (2017). Adolescence. McGraw-Hill Education.

Turkle, S. (2011). Alone together Why we expect more from technology and less from each other. Basic Books.

Twenge, J. M. (2017). iGen Why today's super-connected kids are growing up less rebellious, more tolerant, less happy—and completely unprepared for adulthood—and what that means for the rest of Us. Atria Books.

การพัฒนาคุณธรรมเชิงพุทธบูรณาการในยุคดิจิทัล
DEVELOPMENT OF INTEGRATED BUDDHIST MORALITY IN THE DIGITAL AGE

มานพ นักการเรียน*, วิไลวรรณ์ พันธุปิว, บานชื่น นักการเรียน*****

อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา*, นักวิชาการอิสระ**,
อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์***
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

Manop Nakkanrian*, Wilaiwan Panthupiw**, Banchuen Nakkanrian***
Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus
Corresponding Author, e-mail: mnakkarreiyn@gmail.com Tel: 085-056-0268

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ด้านคุณธรรมในสังคมไทย โดยครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความหมายของคุณธรรม ประเภทของคุณธรรม การพัฒนาคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา และแนวทางการพัฒนาคุณธรรมเชิงพุทธบูรณาการในยุคดิจิทัล การศึกษานี้เป็นการตีความข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามประเด็นที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งจัดหมวดหมู่ข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อสังเคราะห์ข้อเสนอแนะที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมคุณธรรมในบริบทของสังคมไทยร่วมสมัย

ผลการศึกษา พบว่า คุณธรรมเป็นรากฐานของพฤติกรรมมนุษย์ที่หล่อหลอมจากศีลธรรม ทางศาสนา วัฒนธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพ โดยเสนอการแบ่งประเภทของคุณธรรมตามปัจจัยภายใน 4 ด้าน ได้แก่ แรงผลักดัน หล่อเลี้ยง เหนี่ยวรั้ง และสนับสนุน พร้อมเน้นการพัฒนาคุณธรรมแบบองค์รวมที่ครอบคลุมความรู้ เจตคติ และพฤติกรรม โดยอาศัยบทบาทร่วมกันของครอบครัว ศาสนา สถานศึกษา และรัฐ ในบริบทยุคดิจิทัล พลเมืองจำเป็นต้องมีจริยธรรมดิจิทัล ควบคู่กับหลักไตรสิกขาและศีล 5 เพื่อสร้างสังคมคุณธรรมที่มั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ: คุณธรรม, ศีล 5, ยุคดิจิทัล, จริยธรรมดิจิทัล, สังคมคุณธรรม

ABSTRACT

This academic article aims to study the moral situation in Thai society, covering important issues such as the meaning of morality, types of morality, moral development according to Buddhism and integrated Buddhist morality development guidelines in the digital age. This study interprets data from various documents and analyzes the content (Content Analysis) according to the specified issues and systematically categorizes the data to synthesize appropriate recommendations for promoting morality in the context of contemporary Thai society.

The results of the study were found that morality is the foundation of human behavior shaped by religious morality, culture and professional ethics. It proposes a classification of morality according to four internal factors: driving force, nurturing, restraining and supporting, with an emphasis on the holistic development of morality that covers knowledge, attitude and

behavior, based on the joint roles of family, religion, educational institutions and the state. In the context of the digital age, citizens need digital ethics, along with the principles of the Threefold Learning and the Five Precepts, to create a stable and sustainable moral society.

Keywords: morality, Five Precepts, digital age, digital ethics, moral society

บทนำ

คุณธรรมเป็นรากฐานสำคัญของคุณค่าความเป็นมนุษย์ และเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สมบูรณ์ทั้งในด้านความประพฤติ (คนดี) ความรู้ความสามารถ (คนเก่ง) และคุณภาพชีวิต (คนมีคุณภาพ) และเป็นกลไกสำคัญของการเปลี่ยนแปลงประเทศอย่างยั่งยืน เพราะการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี หรือโครงสร้างพื้นฐานใด ๆ หากปราศจากคุณธรรม ก็อาจนำไปสู่ปัญหาคอร์รัปชัน ความเหลื่อมล้ำ และความไม่เป็นธรรมในสังคมได้ ดังพบได้จากรายงานสถานการณ์คุณธรรมในสังคมไทยในพ.ศ. 2565 ว่า จากการจัดทำงานวิจัยเชิงสังคมสะท้อนทัศนคติของคนไทยและสังคมไทยที่มีต่อคุณธรรมในยุคปัจจุบัน เห็นได้ว่า ทั้งจากคะแนนภาพลักษณ์คอร์รัปชันของไทย และผลการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ กล่าวได้ว่าสถานการณ์คุณธรรมในด้านมิติสุจริตไม่ได้เปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นจากปีที่ผ่านมา และยังปรากฏปัญหาการหลอกลวงในโลกดิจิทัลเพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจน ผู้คนในสังคมไทยจำนวนมากมีพฤติกรรมที่สะท้อนคุณธรรมในด้านมิติวินัยรับผิดชอบในเชิงลบค่อนข้างมาก ทั้งวินัยจราจร ขยะ การเผาป่า การออมเงิน การชำระหนี้กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) โดยผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการขาดความมีวินัยรับผิดชอบในหลายกรณี ได้ก่อให้เกิดความสูญเสียทั้งต่อชีวิต ตลอดจนสังคมสิ่งแวดล้อมในภาพรวมที่เป็นปัญหาต่อเนื่องมาโดยตลอด และข้อมูลด้านภาวะหนี้สินครัวเรือนไทยที่เพิ่มสูงขึ้นนับเป็นตัวบ่งชี้สถานการณ์ในเชิงลบของคุณธรรมด้านมิติพอเพียง (นฤมล อรุโณทัย, 2566: 2)

แม้ว่าคุณธรรมจะเป็นสิ่งที่ทุกคนยอมรับว่าเป็นพื้นฐานที่ดี แต่ในบริบทดิจิทัล มีปัจจัยที่ทำให้การยึดมั่นในคุณธรรมกลายเป็นเรื่องท้าทาย ได้แก่ การใช้งานออนไลน์ที่ผู้ใช้อาจไม่ต้องแสดงตัวตนที่แท้จริง ทำให้เกิดพฤติกรรมที่ขาดความรับผิดชอบ เช่น การกลั่นแกล้งทางออนไลน์ (Cyberbullying) การแสดงตนในโลกออนไลน์มักถูกขับเคลื่อนด้วยแรงกดดันทางสังคม เช่น การแข่งขันเพื่อยอดไลก์หรือผู้ติดตาม ซึ่งอาจกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมที่ขัดต่อคุณธรรม สื่อดิจิทัลเปิดโอกาสให้เยาวชนเข้าถึงข้อมูลที่ไม่เหมาะสมหรือขัดต่อค่านิยมทางศีลธรรมได้ง่าย

ดังนั้น ในยุคดิจิทัลที่เต็มไปด้วยข้อมูล ข่าวปลอม ความรุนแรง และสิ่งยั่วยุทางจิตใจ การมีคุณธรรมจึงเปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันที่ช่วยให้มีวิจารณญาณ ไม่ตกเป็นเหยื่อของสื่อหรือสิ่งยั่วยุต่าง ๆ การพัฒนาคุณธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะคุณธรรมคือรากฐานของความเป็นมนุษย์ที่ดี และส่งผลต่อทุกระดับของชีวิต ได้แก่ ต่อตนเอง คือ ช่วยพัฒนาตนให้เป็นคนดี มีวินัย และมีจิตใจที่มั่นคง ต่อสังคม คือ ช่วยให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุข มีความเมตตาและเอื้อเฟื้อ ต่อประเทศชาติคือ สร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ ส่งเสริมความมั่นคงและความเจริญของชาติ ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า การปลูกฝังคุณธรรมในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ไปจนถึงองค์กรภาครัฐและเอกชน จึงเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในมิติของบุคคล สังคม และประเทศชาติ

บทความนี้ ศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ด้านคุณธรรมในสังคมไทย โดยครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ความหมายของคุณธรรม ประเภทของคุณธรรม การพัฒนาคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา และการพัฒนาคุณธรรมเชิงพุทธบูรณาการในยุคดิจิทัล โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจาก

สถาบันหลักของสังคม ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน และศาสนา เพื่อการเป็นพลเมืองคุณธรรมดิจิทัลที่ดี ทำให้เป็นสังคมออนไลน์ที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์

ความหมายของคุณธรรม

คุณธรรม ประกอบด้วย คำ 2 คำ คือ คุณ หมายถึง ความดีที่มีประจำอยู่ในสิ่งนั้น ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 263) ธรรม หมายถึง คุณความดี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 597) คุณธรรม (Virtue) จึงหมายถึง สภาพคุณงามความดี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 263) โดยเป็นสภาพความดีของลักษณะและพฤติกรรม คุณภาพความดีเฉพาะในลักษณะของบุคคล ประโยชน์หรือข้อได้เปรียบที่ทำให้ของบางอย่างดีกว่าหรือให้ประโยชน์ได้มากกว่า (Longman, 2003: 1841) เป็นสิ่งที่คุณค่ามีประโยชน์ เป็นความดีงาม เป็นมโนธรรม เป็นเครื่องประคับประคองใจให้ละอายต่อความชั่ว (หิริ) กลัวต่อบาป (โอตตัปปะ) ผลักดันให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบ เกิดจากจิตสำนึกที่ดีมีความสงบเสงี่ยมภายใน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2550 : 8) ซึ่งเป็นไปในทางเดียวกันว่า เป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นความดีงาม เป็นเครื่องประคับประคองใจให้เกลียดความชั่วกลัวบาป ใฝความดี เป็นเครื่องกระตุ้นผลักดันให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบ เกิดจิตสำนึกที่ดีมีความสงบเย็นภายใน เป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝังโดยเฉพาะเพื่อให้เกิดขึ้นและเหมาะสมกับความต้องการในสังคมไทย (สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, 2562: 8)

คุณธรรมนั้นเป็นคุณภาพของจิตใจ กล่าวคือ คุณสมบัติที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม ให้เป็นจิตใจที่สูงประณีต และประเสริฐ เช่น- เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี เป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข - กรุณา คือ ความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์- มุทิตา คือ ความพลอยยินดี พร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จ มีความสุข หรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม- อุเบกขา คือ ความวางตัววางใจเป็นกลาง เพื่อรักษาธรรม เมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล- จาคะ คือ ความมีน้ำใจเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว- กตัญญูกตเวทิตา คือ ความรู้จักคุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น และแสดงออกให้เห็นถึงการรู้คุณค่านั้น- หิริ คือ ความอายบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว- โอตตัปปะ คือ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว คร้ามขยาดต่อทุจริต- คารวะ คือ ความเคารพ ความใส่ใจรู้จักให้ความสำคัญแก่สิ่งนั้นผู้นั้น อย่างถูกต้องเหมาะสม- มัทวะ คือ ความอ่อนโยน สุภาพ นุ่มนวล ไม่กระด้าง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 14-15) ซึ่งขยายความได้ว่า เป็นธรรมที่เป็นคุณ หรือสภาพคุณงามความดี เริ่มตั้งแต่ความนึกคิด ความปรารถนา ความตั้งใจ คนที่มีคุณธรรม เมื่อคิดดีแล้ว ย่อมแสดงพฤติกรรมคือคำพูดและการกระทำที่ปรากฏออกมาแล้ว สังคมตัดสินว่า ดี จริง และงาม (ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม มูลนิธิยุวสถิรคุณ, 2559: 8)

สรุปได้ว่า คุณธรรมเป็นความดีงาม ความถูกต้อง และหลักการที่บุคคลยึดถือและปฏิบัติในใจ ซึ่งเป็นผลมาจากหลักศีลธรรมทางศาสนา ค่านิยมทางวัฒนธรรม ประเพณี กฎหมาย และจรรยาบรรณวิชาชีพ ไม่ใช่แค่แนวคิดหรือหลักการ แต่เป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝังและนำไปปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดผลดีต่อตนเองและสังคม เสริมสร้างจิตใจให้สูงส่ง ประณีต และเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต จะช่วยให้บุคคลสามารถตัดสินใจและกระทำในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ต่อจากนั้น ได้แสดงออกถึงคุณธรรมนั้นในรูปแบบของการกระทำและการปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวัน ทั้งทางกาย วาจา และการแสดงออกทางสังคม คุณธรรมจึงเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างนิสัยและบุคลิกลักษณะของบุคคล บุคคลที่มีคุณธรรมย่อมเป็นที่รักและเคารพของผู้อื่น และมีส่วนช่วยสร้างสังคมที่ดีได้

ประเภทของคุณธรรม

ประเภทของคุณธรรม สามารถจำแนกได้หลายแนวทาง ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้แบ่ง เช่น ตามหลักศาสนา ตามหน้าที่ หรือพฤติกรรมในสังคม ในที่นี้ มุ่งไปที่พฤติกรรมในสังคมในฐานะเป็นปัจจัยในด้านต่าง ๆ โดยมีตามหลักศาสนาและตามหน้าที่ประกอบไปด้วย

คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ได้กำหนดแนวทางเพื่อนำสู่ความเป็น“มนุษย์ที่สมบูรณ์” โดยการส่งเสริมให้คนไทยมีพฤติกรรมที่สะท้อนการมี**คุณธรรมที่พึงประสงค์สำหรับสังคมไทย 5 ประการ** คือ **“พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา กตัญญู”** มุ่งสู่สังคมคุณธรรมที่คนไทยอยู่ร่วมกันด้วยความสมานฉันท์ภายใต้หลักธรรมทางศาสนา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง วิถีวัฒนธรรมไทยที่ดีงาม และประเทศไทยปลอดทุจริตและประพฤติมิชอบ เพื่อพัฒนาประเทศให้มั่นคงในมิติด้านคุณธรรม มีคุณธรรมเป็นหลักยึดถือและปฏิบัติ รวมทั้งพัฒนาคุณธรรมในสังคมไทยให้ปรากฏชัดและเป็นรูปธรรมอย่างยั่งยืน ดังนี้ (กรมการศาสนา, 2565 : 1)

1. พอเพียง หมายถึง ดำรงชีวิตอย่างพอประมาณ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สังคม และสิ่งแวดล้อม มีเหตุผล ใช้ความรู้อย่างรอบคอบและรอบด้าน และสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อให้สามารถรอดพ้นจากวิกฤตภัยต่าง ๆ ได้

2. วินัย หมายถึง ปฏิบัติตนตามกติกาจรรยาบรรณวิชาชีพขององค์กรและสังคมตามหน้าที่พลเมืองที่ดีและเคารพกฎหมาย ตลอดจนป้องกันและรับผิดชอบผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

3. สุจริต หมายถึง มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง ยึดมั่น ยืนหยัดในการรักษาความจริง ความถูกต้องและเป็นธรรม ไม่สนับสนุน ไม่ร่วมมือ ไม่ยินยอมพร้อมต่อต้านการทุจริตทุกรูปแบบ

4. จิตอาสา หมายถึง การให้และเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อสรรพสิ่งทั้งหลายเพื่อประโยชน์สุขแก่พวกเขาเหล่านั้นและของสังคม

5. กตัญญู หมายถึง สำนึกรู้คุณและแสดงออกถึงความกตัญญูต่อแผ่นดินเกิด ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สถาบันองค์กรและผู้มีพระคุณ นับตั้งแต่ บิดา มารดา ญาติผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ เป็นต้น ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของ อาจเป็นการกระทำ หรือความจริงใจ บนหลักพื้นฐานของความถูกต้องดีงาม

สำนักประเมินผลการจัดการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้เสนอคุณธรรม 8 ประการของนักเรียน ในฐานะเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาจิตใจให้เป็นไปในทางที่ดีงามของสังคม ดังนี้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2551: 5-10)

1. ความขยัน หมายถึงการทำงานอย่างแข็งขัน ไม่ปล่อยปะละเลย ทำหรือประพฤติเป็นปรกติสม่ำเสมอ ไม่เกียจคร้าน ในพระพุทธศาสนา ความขยันหมั่นเพียร หรือที่เรียกว่า “วิริยะ” เป็นคุณธรรมสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม โดยที่คนขยันย่อมหาทรัพย์ได้ เกิดเป็นคนควรจะพยายามจนกว่าจะประสบความสำเร็จ และคนขยันย่อมไม่ปล่อยโอกาสที่มาถึงให้ล่วงเลยไป

2. ความประหยัด หมายถึง การยับยั้ง ระมัดระวัง ใช้จ่ายแต่พอควรแก่ฐานะ ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายเกินตัว รู้จักคุณค่าของเงิน ในพระพุทธศาสนา ความประหยัด หรือ การใช้จ่ายทรัพย์สินอย่างฉลาดและรอบคอบ เป็นส่วนหนึ่งของหลักธรรมที่เรียกว่า "โภควิภาค" หรือ การแบ่งปันทรัพย์สินอย่างชาญฉลาด สอนให้รู้จักใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคม โดยไม่ประมาทในการใช้จ่าย

3. ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คิดคดทรยศ ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ปลอดจากความรู้สึกลำเอียง ต่อผู้อื่น ต่อหน้าที่ หรือต่อวิชาชีพของตน รับรู้และปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองอย่างเต็มที่ถูกต้อง ตามที่สมควรเป็น ในพระพุทธศาสนา ความซื่อสัตย์ (สัจจะ) ถือเป็นคุณธรรมสำคัญที่ส่งผลต่อความสงบสุขของชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม โดยมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความซื่อสัตย์หลายประการ เช่น หลักฆราวาสธรรม 4 ซึ่งข้อแรกคือ สัจจะ ที่หมายถึงความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรง ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง พูดความจริง มีความจริงใจต่อหน้าที่การงานของตน

4. ความมีวินัย หมายถึง การควบคุมปฏิกิริยาโต้ตอบฉับไวตามแรงกระตุ้น เพื่อให้เกิด พฤติกรรมที่ถูกต้องในระยะยาวหรือควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติในทิศทางที่ถูกต้อง เรียนรู้ที่จะประพฤติตน โดยยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับ และข้อปฏิบัติ โดยการยึดมั่นนั้นเป็นไปด้วย ความยินดี เต็มใจและตั้งใจ ในพระพุทธศาสนา ความมีวินัย หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่ดีงามตามระเบียบแบบแผนที่วางไว้ ดังปรากฏในมงคล 38 ข้อที่ 9 “วินโย จ สุสิกฺขิโต” แปลว่า “มีวินัยที่ศึกษาดีแล้ว” หรือ “มีระเบียบวินัยที่ได้รับการฝึกฝนมาอย่างดี” ในบริบทของมงคลชีวิต 38 ประการ หมายถึง การมีวินัยในตนเอง การปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับและการฝึกฝนตนเองให้อยู่ในกรอบที่ถูกต้อง

5. ความสุภาพ หมายถึง เรียบร้อย อ่อนโยน ละมุนละม่อม เรียนรู้ที่จะประพฤติตนอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน เหมาะสมกับสถานภาพ กาลเทศะ และวัฒนธรรมไทย แม้จะมีความมั่นใจในตนเอง แต่ก็ไม่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าว รุนแรง หรือวางอำนาจข่มผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นทางวาจา หรือท่าทาง ในทางพระพุทธศาสนา ความสุภาพไม่ได้จำกัดอยู่แค่การพูดจาไพเราะ แต่รวมถึงการประพฤติปฏิบัติที่ดีต่อผู้อื่น ด้วยความเมตตาและเคารพ

6. ความสะอาด มีความหมายใน 2 ลักษณะ คือความหมายแรกนั้นมุ่งเน้นลักษณะทางกายภาพ ซึ่งนิยามว่า “สะอาด” ก็คือ “ไม่สกปรก” อันหมายรวมถึงการมีความผ่องใส เป็นที่เจริญตา ทำให้เกิดความสบายใจแก่ผู้พบเห็น ในขณะที่ความหมายที่ 2 นั้นมุ่งเน้นลักษณะของจิตใจ ซึ่ง “สะอาด” ก็คือ การมีจิตใจบริสุทธิ์ เรียนรู้ที่จะดูแลตนเองให้ปราศจากความมัวหมองทั้งกายและใจ รักษาร่างกายและสภาพแวดล้อมให้สะอาดปราศจากความมัวหมอง พร้อมทั้งดูแลจิตใจของตน ให้กอปรไปด้วยความคิดที่ดีต่อผู้อื่น ไม่มุ่งร้าย ไม่อิจฉาริษยา ในพระพุทธศาสนา ความสะอาดมีทั้งทางกาย คือการรักษาความสะอาดของร่างกาย ทางวาจาคือการพูดความจริง และทางจิตใจคือ การไม่คิดร้าย การฝึกจิตใจให้ผ่องใส พร้อมทั้งการรักษาสภาพแวดล้อมให้สะอาด

7. ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียง สมานฉันท์ ร่วมมือร่วมใจ ปรองดองกัน ให้มุ่งมั่นในการรวมพลัง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้การงานสำเร็จลุล่วง แก้ปัญหาและขจัดความขัดแย้งได้ มีเหตุผล มีใจเปิดกว้าง ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ พร้อมที่จะปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติ ในทางพระพุทธศาสนา ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียง ความกลมเกลียว และความปรองดองกันของหมู่คณะ ในสังคมโดยรวม ซึ่งหลักธรรมสำคัญที่ส่งเสริมความสามัคคี ได้แก่ สาราณียธรรม 6

8. ความมีน้ำใจ หมายถึง ความเอื้อเฟื้อ อุดหนุน เจือจาน หรือแสดงน้ำใจดีแก่ผู้อื่น ไม่มุ่งเน้นแต่เพียงประโยชน์ส่วนตัว หากแต่มีความเห็นอกเห็นใจ เห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้ออาทรเอาใจใส่ในความสนใจ ความต้องการ ความจำเป็น หรือความทุกข์สุขของผู้อื่น และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นตามความเหมาะสม ในพระพุทธศาสนา ความมีน้ำใจ หมายถึง การแสดงออกถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน และความปรารถนาดีต่อผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทน ส่งเสริมความสามัคคีและความสงบสุขในสังคม หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความมีน้ำใจมีมากมาย เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งประกอบด้วย ทาน (การให้) ปิยวาจา (การพูดจาไพเราะ) อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) และสมานัตตตา (ความมีตนเสมอต้นเสมอปลาย)

สายฤดี วรกิจโภคาทรและคณะ (2552 : 19) แห่งสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล ได้เสนอคุณธรรมที่จำเป็นสำหรับสังคมไทย เพื่ออนาคตและความอยู่รอดของชาติไว้ 10 ประการ ดังนี้

1. ความพอเพียง หมายถึง การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานให้แก่ปวงชนชาวไทย เพื่อให้คนไทยอยู่อย่างมีความสุข ประกอบด้วย 5 เรื่อง เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบซึ่งต้องกระทำพร้อมกันทุกเรื่อง ดังนี้ 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีไม่มากไม่น้อยจนเกินไป 2) ความมีเหตุผลหมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับความพอประมาณอย่างใช้เหตุผล 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจาก

การเปลี่ยนแปลง 4) เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ผู้ปฏิบัติต้องมีความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ อย่างรอบด้าน และมีความรอบคอบที่จะนำความรู้มาใช้ และ 5) เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง ผู้ปฏิบัติต้องมีจิตใจที่ตระหนักในคุณธรรม และความซื่อสัตย์ มีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต ดังนั้น ความพอเพียงจึงเป็นจุดรวมของคุณธรรมทั้งหมด

2. ความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หมายถึง ความรักใคร่เอ็นดูปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุขคิดจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

3. ความกตัญญูกตเวที หมายถึง ความรู้สึกสำนึกในบุญคุณและการตอบแทนบุญคุณ

4. ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง หมายถึง ความประพฤติที่จริงใจ ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง ไม่ทำผิดทั้งต่อหน้าและลับหลัง

5. ความเสียสละ หมายถึง การรู้จักแบ่งปัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน

6. ความมีวินัย หมายถึง การรู้จักควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติและยึดมั่นในระเบียบแบบแผนข้อบังคับข้อปฏิบัติ

7. ความอดทน อดกลั้น หมายถึง หมายถึง ความมั่นคงหนักแน่นทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยไม่ย่อท้อต่อปัญหา

8. ความรับผิดชอบ หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ ทั้งที่เป็นภารกิจส่วนตัว และภารกิจทางสังคม จะต้องกระทำให้บรรลุความสำเร็จตามความมุ่งหมายอย่างเต็มความสามารถ และยอมรับผลการกระทำทั้งผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้น ทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

9. ความขยันหมั่นเพียร หมายถึง ความตั้งใจเพียรพยายามปฏิบัติหน้าที่การงานที่สุจริตอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ อดทน ไม่ท้อถอยเมื่อพบอุปสรรค และใช้สติปัญญาแก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จ

10. ความมีสติ หมายถึง ความระลึกได้ ความไม่เผลอ การคุมจิต ระงับยับยั้งใจ ไม่ให้เลินเล่อ

คุณธรรมที่พึงประสงค์สำหรับสังคมไทย 5 ประการ เพื่อนำสู่ความเป็น “มนุษย์ที่สมบูรณ์” คุณธรรม 8 ประการของนักเรียน ในฐานะเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาจิตใจให้เป็นไปในทางที่ดีงามของสังคม และคุณธรรมที่จำเป็นสำหรับสังคมไทย เพื่ออนาคตและความอยู่รอดของชาติ 10 ประการ สามารถจัดเข้าเป็นประเภทของคุณธรรมได้ 4 ประเภท ดังนี้ (สายฤดี วรกิจโภคาทรและคณะ, 2552: 22-24)

1. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยแรงผลักดัน

คุณธรรมประเภทนี้ทำหน้าที่เป็นแรงผลักดันภายในทำให้คนเกิดความเพียรพยายามทำในสิ่งที่มุ่งหมายไว้ให้สำเร็จ ได้แก่ 1) ความมีวินัย 2) ความอดทนอดกลั้น 3) ความขยันหมั่นเพียร และ 4) ความประหยัด เปรียบเสมือนการสร้างฐานรากที่แข็งแกร่งให้กับบุคคล หรือหากเปรียบเป็นต้นไม้ก็เหมือนการช่วยให้ต้นไม้มีรากแก้วที่แข็งแกร่งนั่นเอง

2. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยง

คุณธรรมประเภทนี้ทำหน้าที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงสร้างแรงผลักดันให้เกิดคุณธรรมประเภทแรก ได้แก่ 5) ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง สุจริต 6) ความรับผิดชอบ 7) ความสุภาพ และ 8) ความสะอาด ก็คือ การมีจิตใจบริสุทธิ์ การปลูกฝังคุณธรรมประเภทนี้ย่อมทำได้โดยการตอกย้ำผ่านการดำเนินชีวิตในวิถีประจำวัน การกระทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

3. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้ง

คุณธรรมประเภทนี้เป็นคุณธรรมที่เหนี่ยวรั้งไม่ให้คนทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องไม่เหมาะสม ผิดหลักคุณธรรมจริยธรรม ได้แก่ 9) ความมีสติ และ 10) ความพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข)

4. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุน

คุณธรรมประเภทนี้เป็นคุณธรรมที่สนับสนุนให้บุคคลได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยมุ่งหวังผลเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นคุณธรรมที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม การเคารพและให้ความสำคัญต่อชีวิตให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม ได้แก่ 11) ความสามัคคี 12) ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 13) ความกตัญญูกตเวที 14) ความเสียสละ ด้วยหลักของความเมตตา กรุณา และ 15) จิตอาสา เป็นการทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ที่จะส่งผลให้สังคมไทยเป็นสังคมคุณธรรม

สรุปได้ว่า ประเภทของคุณธรรม โดยรวมทั้งที่พฤติกรรมในสังคมในฐานะเป็นปัจจัยในด้านต่าง ๆ ตามหลักศาสนาและตามหน้าที่ ประกอบไปด้วย 1. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยแรงผลักดันภายในทำให้คนเกิดความเพียรพยายามทำในสิ่งที่มุ่งหมายไว้ให้สำเร็จ ได้แก่ ความมีวินัย ความอดทนอดกลั้น ความขยันหมั่นเพียร และความประหยัด 2. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงสร้างแรงผลักดันให้เกิดคุณธรรมประเภทแรก ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง สุจริต ความรับผิดชอบ ความสุภาพ และ ความสะอาด ก็คือ การมีจิตใจบริสุทธิ์ 3. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้งไม่ให้คนทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องไม่เหมาะสม ผิดหลักคุณธรรมจริยธรรม ได้แก่ ความมีสติ และความพอเพียง ซึ่งความพอเพียงนั้นเป็นจุดรวมของคุณธรรมทั้งหมด และ 4. คุณธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้บุคคลได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยมุ่งหวังผลเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ได้แก่ ความสามัคคี ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความกตัญญูกตเวที ความเสียสละ ด้วยหลักของความเมตตา กรุณา และจิตอาสาเป็นการทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ที่จะส่งผลให้สังคมไทยเป็นสังคมคุณธรรมอย่างแท้จริง

การพัฒนาคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

การพัฒนาคุณธรรมไม่ได้จำกัดอยู่แค่ความรู้ความเข้าใจในหลักการและเหตุผลของความดีงามเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการส่งเสริมในแบบองค์รวม ให้บุคคลเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองไปในทางที่ดีขึ้น โดยเริ่มจากการมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณธรรม นำความเข้าใจนั้นมาใช้ในการตัดสินใจและการกระทำ มีทัศนคติที่ดีต่อคุณธรรม และแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักคุณธรรมอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งจะช่วยสร้างสังคมที่ดี สงบสุข และน่าอยู่อย่างยั่งยืน การพัฒนาและเสริมสร้างคุณธรรมให้กับคนในสังคมต้องอาศัยความร่วมมือและความพยายามจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสถาบันหลักของสังคม ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน และศาสนา

การพัฒนาคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นการพัฒนาตนเองให้เป็นไปในทางที่ดีงามเพื่อความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ทำให้มีความน่าเชื่อถือ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น สามารถประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานได้ และเพื่อสังคมที่สงบสุข ปราศจากความขัดแย้ง และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ประกอบด้วย

1. ธรรมคุ้มครองโลก 2 (องฺ.ทุก. 20/255/655)

ธรรมคุ้มครองโลก 2 เป็นธรรมที่ช่วยยับยั้งไม่ให้บุคคลทำความชั่ว และส่งเสริมให้บุคคลทำแต่ความดี เป็นการสร้างพื้นฐานของคุณธรรมในจิตใจ คือ

1) หิริ คือความละอาย, ละอายใจต่อการทำความชั่ว เป็นความรู้สึกรังเกียจความชั่ว และเห็นว่าความชั่วเป็นสิ่งสกปรกที่ทำให้ใจเศร้าหมอง ไม่ว่าต่อหน้าหรือลับหลัง แม้ไม่มีใครเห็น แต่ก็รู้สึกละอายที่จะทำ

2) โอตตัปปะ คือความกลัวบาป, เกรงกลัวต่อความชั่ว เป็นความรู้สึกสะดุ้งกลัวต่อความผิด และตระหนักถึงผลร้ายที่จะตามมาจากการกระทำความชั่ว ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

2. ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ 2 (ม.มู. 12/452/491)

ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ 2 เป็นต้นทางของความดีงามทั้งปวง เป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินชีวิตด้านคุณธรรม ได้แก่

1) ปรโตโฆสะ คือการฟังคำแนะนำจากผู้อื่น หรือสื่อต่าง ๆ หมายถึง การรับฟังคำสอน คำแนะนำ หรือข้อมูลต่าง ๆ จากผู้อื่น หรือจากสื่อภายนอก เช่น ครู อาจารย์ หนังสือ หรือคำแนะนำจากผู้มีประสบการณ์ ปัจจัยนี้มีความสำคัญในการสร้างสัมมาทิฏฐิ เพราะการได้รับข้อมูลที่ถูกต้องและเหมาะสม จะเป็นพื้นฐานในการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องคุณธรรม

2) โยนิโสมนสิการ คือการพิจารณาโดยแยบคาย หมายถึง การรู้จักคิดพิจารณา ไตร่ตรองในเหตุผลของสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะคุณธรรมอย่างรอบคอบ และละเอียดถี่ถ้วน การพิจารณาโดยแยบคายนี้ จะช่วยให้สามารถแยกแยะสิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่ถูกต้องและสิ่งที่ไม่ถูกต้องได้

3. หลักวุฑฒิธรรม 4 (องฺ.จตุกฺก. 21/248/368)

หลักวุฑฒิธรรม 4 เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการเจริญงอกงามทั้งคุณธรรมและปัญญา เพื่อเป็นประโยชน์แห่งความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ได้แก่

1) สัปปุริสังเสวะ คือคบหาสัตบุรุษ, เสวนาท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ การคบหาเป็นฐานเบื้องต้นที่จะนำไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อม จะช่วยให้ได้เห็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะช่วยให้พัฒนาตนเองในทางคุณธรรมไปในทางที่ดีขึ้น

2) สัทธัมมัสสวนะ คือฟังสัทธรรม, เอาใจใส่เล่าเรียน หาความรู้จริง เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเอง และนำไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งในคุณธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและสงบ

3) โยนิโสมนสิการ คือทำในใจโดยแยบคาย, คิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี จะช่วยให้เมื่อเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ แทนที่จะใช้อารมณ์ตัดสิน สามารถคิดอย่างมีระบบ แยกแยะสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง อย่างละเอียด ถี่ถ้วน ไม่มองข้ามรายละเอียด ไม่ด่วนสรุป และพิจารณาในหลาย ๆ แง่มุม และนำไปสู่การตัดสินใจและการกระทำที่ดีงาม

4) ธัมมานุธัมมปฏิบัติ คือปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย ถูกระบบ การปฏิบัติคุณธรรมนั้นต้องมีความเหมาะสม ไม่ขัดแย้งกับหลักธรรมข้ออื่น ๆ และสอดคล้องกับหลักการ และสอดคล้องกับความมุ่งหมาย จะนำมาซึ่งความเจริญงอกงามในธรรม และเกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

4. หลักทิศ 6 (ที.ปา. 11/266-272/212-216)

หลักทิศ 6 เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้บุคคลปฏิบัติต่อผู้ที่มีความสัมพันธ์ด้วยในสังคมอย่างเหมาะสม โดยเปรียบเสมือนบุคคลเหล่านั้นเป็นทิศทางต่าง ๆ รอบตัวเรา การปฏิบัติตามหลักทิศ 6 จะช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีงามในสังคม สร้างความสามัคคี และส่งเสริมคุณธรรมให้เกิดขึ้นในหมู่คน

หลักทิศ 6 ใน**สิงคาลกสูตร** แห่ง**ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค** เน้นเฉพาะไปที่**สถาบันครอบครัว** หน้าที่ที่มารดาบิดาพึงปฏิบัติต่อลูก ประกอบด้วย 1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว 2) ให้ตั้งอยู่ในความดี 3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา 4) หาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้ 5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร **สถาบันการศึกษา หน้าที่ที่ครูอาจารย์พึงปฏิบัติต่อศิษย์** ประกอบด้วย 1. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี 2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง 3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง 4. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ 5. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือสอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดี มีความสุขความเจริญ และ**สถาบันศาสนา หน้าที่ที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อชาวบ้าน** ประกอบด้วย 1. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว 2. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี 3. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี 4. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง 5. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง 6. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสุขความเจริญ

ดังนั้น การพัฒนาคุณธรรมให้เกิดผลอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทั้ง 3 สถาบัน โดยแต่ละสถาบันต้องทำงานร่วมกันอย่างสอดคล้องและเสริมซึ่งกันและกัน เป็นการบูรณาการคือการเชื่อมโยงทุกภาคส่วน เข้ามาสู่ความเป็นหนึ่งเดียว เป็นส่วนหนึ่งของกันและกันอย่างแยกกันมิได้ หรือการรวมส่วนต่าง ๆ ให้ประสานสัมพันธ์อย่างเป็นเอกภาพ ทำให้เกิดความสมบูรณ์ในลักษณะของการผนึกกำลังเพื่อให้กลไกต่าง ๆ ทำงานร่วมกันในลักษณะที่เป็นองค์รวมและสมดุล ได้แก่ ครอบครัวควรสนับสนุนการเรียนรู้เรื่องคุณธรรมที่โรงเรียนสอน ศาสนาอาจให้ความรู้เพิ่มเติมในเรื่องคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอน หรือโรงเรียนอาจนำหลักธรรมคำสอนทางศาสนามาบูรณาการในการเรียนการสอน

ในปัจจุบัน ปรับเพิ่มขยายเป็นหลักการขับเคลื่อน ในฐานะเป็นพีระมิดขับเคลื่อนสังคมคุณธรรม โดยชุมชนคุณธรรมน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ขับเคลื่อนด้วยพลังบวร มีหลักการดำเนินงานในลักษณะพีระมิด 4 ด้าน ได้แก่ (สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, 2562: 10)

ด้านที่ 1 ใช้ “บวร” (บ้าน-ชุมชน/วัด-ศาสนสถาน/โรงเรียน-ราชการ) เป็นพลังขับเคลื่อน ชุมชนคุณธรรม

ด้านที่ 2 ยึดข้อปฏิบัติหลัก 3 ประการ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมไทย มาเป็นหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ด้านที่ 3 ให้ความสำคัญกับความมั่นคงของชาติใน 3 สถาบันหลัก คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นพลังนำพาชาติก้าวสู่ความมั่นคงและยั่งยืน

ด้านที่ 4 สร้างสังคมคุณธรรม ด้วยการพัฒนาคน /ครอบครัว /ชุมชน /องค์กรให้มีคุณธรรม

โดยรวมแล้ว หลักการนี้มุ่งเน้นการใช้พลังความร่วมมือของคนในชุมชนผ่าน “บวร” และหลักธรรมคำสอนทางศาสนา รวมถึงหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างสังคมคุณธรรมที่ยั่งยืนและมีความสุข ทำให้เกิดความมั่นคง สงบสุขด้วยมิติทางศาสนา ความมั่งคั่ง เข้มแข็งด้วยวิถีวัฒนธรรมไทย และความยั่งยืน ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สรุปได้ว่า การพัฒนาคุณธรรมเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม ที่ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ความรู้สึก และการกระทำ โดยช่วยยับยั้งไม่ให้บุคคลทำความชั่ว และส่งเสริมให้บุคคลทำแต่ความดี จำเป็นต้องฟังคำแนะนำจากผู้อื่น หรือสื่อต่าง ๆ ที่เป็นสัตบุรุษ, กัลยาณมิตร รู้จักคิดพิจารณาไตร่ตรองแยกแยะได้ถูกต้องด้วยตนเอง แล้วปฏิบัติให้ถูกหลักการ โดยอาศัยความร่วมมือจากทั้ง 3 สถาบัน โดยแต่ละสถาบันต้องทำงานร่วมกันอย่างสอดคล้องและเสริมซึ่งกันและกัน ได้แก่ ครอบครัว ศาสนา และโรงเรียน รวมทั้งราชการ เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามอย่างยั่งยืน

การพัฒนาคุณธรรมเชิงพุทธบูรณาการในยุคดิจิทัล

โลกในยุคดิจิทัลกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากอิทธิพลของเทคโนโลยี ทำให้รูปแบบชีวิตและการสื่อสารของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง แม้เทคโนโลยีจะนำมาซึ่งประโยชน์มากมาย แต่ก็สร้างปัญหาทางคุณธรรม เช่น ความเสื่อมทางศีลธรรม ความรุนแรงในสื่อ การล่วงละเมิดทางออนไลน์ เป็นต้น ในฐานะเป็นพลเมืองดิจิทัล จึงต้องตระหนักถึงโอกาสและความเสี่ยงในโลกดิจิทัล พัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นในโลกใหม่ และเข้าใจสิทธิและความรับผิดชอบในโลกออนไลน์ เช่น การเคารพสิทธิทางปัญญาของผู้อื่น การปกป้องตนเองและชุมชนจากความเสี่ยงออนไลน์ เป็นต้น (วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง, 2561: 21-22)

การพัฒนาคุณธรรมเชิงพุทธบูรณาการในยุคดิจิทัลเป็นแนวคิดที่มุ่งนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ร่วมกับบริบทของสังคมยุคดิจิทัล เพื่อพัฒนา “คุณธรรม” หรือ “ความดีงามภายใน” ให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและวิถีชีวิตคนยุคใหม่ ดังนี้

1. ฝึกศีล 5 เป็นพื้นฐานการใช้งานดิจิทัล

ศีล 5 เป็นแนวทางของการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ดี โดยยึดมั่นในความไม่เบียดเบียน ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ และไม่หลงใหลในสิ่งเสพติด เพื่อทำให้สังคมออนไลน์ปลอดภัยและสร้างสรรค์

ศีลข้อ 1 ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนชีวิต การประยุกต์ใช้ในโลกดิจิทัล คือการละเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นและการสร้างโทษทางใจ ผ่านการสื่อสารและการกระทำทางอินเทอร์เน็ต คือไม่กลั่นแกล้งทางไซเบอร์ (Cyberbullying) ไม่ใช้ถ้อยคำรุนแรงที่ทำร้ายจิตใจผู้อื่นผ่านสื่อออนไลน์ เช่น งดใช้คำพูดล้อเลียน ท้าทาย หรือนำเสนอเนื้อหาที่ทำให้ผู้อื่น “รู้สึกแย่ ไร้ค่า” ซึ่งเข้าข่ายการฝ่าฝืนศีลข้อ 1 (ไม่เบียดเบียน) และข้อ 4 (ไม่พูดเท็จ)

ศีลข้อที่ 2 ไม่ลักทรัพย์ ไม่ล่วงละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่น การประยุกต์ใช้ในโลกดิจิทัล คือไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ดิจิทัล (Digital Piracy) เช่น การดาวน์โหลดเพลง ภาพยนตร์ หรือซอฟต์แวร์เถื่อน หรือบทความทางวิชาการ เป็นต้น เพราะถือเป็นการ “ขโมย” ทรัพย์สินทางปัญญาของผู้อื่น ไม่เอารูปภาพ/เพลงของผู้อื่นไปเผยแพร่โดยไม่ได้รับอนุญาต จึงรณรงค์ให้เคารพสิทธิ์ความเป็นเจ้าของของสื่อต่าง ๆ เช่น ใช้เนื้อหาแบบถูกลิขสิทธิ์หรือขออนุญาตเจ้าของก่อนเผยแพร่

ศีลข้อที่ 3 ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่ละเมิดในทางเพศ การประยุกต์ใช้ในโลกดิจิทัล คือ ไม่ผลิตเผยแพร่ หรือเสพเนื้อหาลามก อนาจารทางออนไลน์ รวมถึงการล่วงละเมิดทางเพศในสื่อสังคม

ศีลข้อที่ 4 ไม่พูดเท็จ ไม่พูดหลอกลวง การประยุกต์ใช้ในโลกดิจิทัล คือ ไม่สร้างข่าวปลอม ไม่เผยแพร่ข่าวปลอม (Fake News) ไม่ตัดต่อข้อมูลให้ผิดความจริง ไม่ให้ข้อมูลหลอกลวงเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ให้ผู้ใช้สื่อสังคม (Social Media) ให้ระมัดระวังตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนโพสต์หรือแชร์เสมอ ต้องตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวทุกครั้ง เช่น ควรเช็คต้นทางว่ามาจากสื่อที่มีความน่าเชื่อถือ พิจารณาความสมเหตุผลของเนื้อหา ค้นหาแหล่งข้อมูลอื่นมาพิสูจน์ประกอบเพราะอาจทำให้ผิดกฎหมายและเป็นข่าวปลอมด้วย เป็นต้น

ศีลข้อที่ 5 ไม่เสพของมึนเมา การประยุกต์ใช้ในโลกดิจิทัล คือไม่เสพติดสื่อสังคมมากเกินไป คำนึงถึงสุขภาพกาย–ใจตัวเอง เช่น แบ่งเวลาเลิกเล่นมือถือก่อนนอน พักสายตาบ้าง และใช้เครื่องมือรักษาความปลอดภัยข้อมูลส่วนตัวเพื่อป้องกันผลเสียจาก “การเสพติด” ดิจิทัล เล่นอินเทอร์เน็ตอย่างมีวินัย ไม่ปล่อยให้สื่อสังคมคุมเวลาและอารมณ์ตน

2. ใช้หลักไตรสิกขา (ศีล-สมาธิ-ปัญญา)

การนำหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มาประยุกต์ใช้ในบริบทของโลกดิจิทัล เป็นแนวทางที่ทรงพลังในการพัฒนาตนเองให้สามารถใช้ชีวิตในโลกออนไลน์ได้อย่างมีคุณธรรม มีสติ และมีวิจารณญาณ

1. ศีล เป็นรากฐานของพฤติกรรมดิจิทัลที่ดี

ศีล คือ ข้อปฏิบัติเพื่อควบคุมกายและวาจาให้เรียบร้อย ซึ่งในโลกดิจิทัลหมายถึง การมีวินัยในการใช้งานเทคโนโลยี และการมีจริยธรรมบนโลกออนไลน์ เช่น ไม่ใช้ถ้อยคำหยาบคายหรือหมิ่นประมาทในสื่อสังคม ไม่แชร์ข้อมูลปลอม ข่าวเท็จ หรือเนื้อหาที่บ่อนทำลายผู้อื่น ไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ หรือล่วงละเมิดสิทธิส่วนบุคคล รู้จักควบคุมตนเองในการเสพเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น ศีลจึงเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยกำกับพฤติกรรมให้มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมดิจิทัล

2. สมาธิ ช่วยให้มีจิตนิ่ง มั่นคง ไม่วอกแวก

สมาธิ คือ ความตั้งมั่นของจิตใจที่ไม่ฟุ้งซ่าน ในบริบทของดิจิทัล หมายถึง การมีสติในการใช้เทคโนโลยี ไม่ปล่อยให้ข้อมูลล้นเกินหรือรบกวนชีวิตประจำวัน สามารถจดจ่อกับสิ่งที่ทำ ไม่ถูกรบกวนด้วยการแจ้งเตือน หรือการเสพสื่อแบบไม่มีเป้าหมาย ฝึกจิตให้รู้ตัวอยู่เสมอ เมื่อกำลังจะแสดงความคิดเห็น การโพสต์ หรือแชร์สิ่งใดก็ตาม สมาธิช่วยให้มีความมั่นคงทางอารมณ์ ไม่ถูกกระตุ้นจากกระแสต่าง ๆ ที่รวดเร็วและรุนแรงในสื่อออนไลน์

3. ปัญญา ทำให้รู้เท่าทันสื่อ วิเคราะห์เนื้อหาได้อย่างมีวิจารณญาณ

ปัญญา คือ ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักเหตุผลและความจริง ในโลกดิจิทัล หมายถึงการรู้เท่าทันสื่อ รู้ว่าอะไรคือข้อเท็จจริง อะไรคือการบิดเบือน วิเคราะห์เนื้อหาได้อย่างลึกซึ้ง ไม่ตัดสินผู้อื่นจากภาพลักษณ์หรือข้อมูลเพียงด้านเดียว ใช้วิจารณญาณก่อนแชร์ หรือแสดงความคิดเห็น มีความสามารถในการแยกแยะข้อมูลคุณภาพจากข้อมูลหลอกลวงหรือข่าวลวง ดังนั้น ปัญญาจึงช่วยป้องกันการตกเป็นเหยื่อของข่าวปลอม ความเชื่อผิด ๆ และการถูกชักนำโดยไม่รู้ตัว

ดังนั้น ไตรสิกขาเป็นแนวทางที่สามารถนำมาปรับใช้ในยุคดิจิทัลได้อย่างลึกซึ้งและเป็นรูปธรรม โดยศีลเป็นหลักปฏิบัติทางพฤติกรรม สมาธิ เป็นการฝึกจิตใจให้มั่นคง และปัญญา เป็นการใช้ความรู้และความเข้าใจเพื่อรับมือกับข้อมูลข่าวสาร ทั้ง 3 ประการนี้จะช่วยให้ดำเนินชีวิตในโลกออนไลน์อย่างมีคุณภาพ มีคุณธรรม และไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสแห่งยุคดิจิทัลที่เต็มไปด้วยข้อมูลล้นเกินและการยั่วยุทางจิตใจ

3. การบูรณาการจากหลายภาคส่วน เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และพัฒนาคุณธรรมของบุคคลอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ในยุคดิจิทัลที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การปลูกฝังคุณธรรมไม่สามารถกระทำได้เพียงในครอบครัวหรือศาสนสถานเท่านั้น หากแต่จำเป็นต้องอาศัย “การบูรณาการ” จากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะเมื่อประยุกต์ใช้หลักพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาคุณธรรมในยุคที่ผู้คนผูกพันกับเทคโนโลยีอย่างแน่นแฟ้น สถาบันหลัก ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมเชิงพุทธบูรณาการในยุคดิจิทัล ได้แก่

1. สถาบันการศึกษา มีบทบาทบูรณาการหลักพุทธธรรม เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น เข้ากับหลักสูตรการเรียนรู้ดิจิทัลสอนการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) ควบคู่กับคุณธรรมจริยธรรม จัดกิจกรรมออนไลน์ที่เน้นการเรียนรู้ด้วยหัวใจ เช่น สื่อสร้างสรรค์ กิจกรรมกรรมฐานออนไลน์ เป็นต้น

2. สถาบันพระพุทธศาสนา มีบทบาทเผยแผ่ธรรมผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น YouTube, Facebook Live จัดสอนกรรมฐานออนไลน์ การตอบปัญหาธรรมะทางไลน์ หรือแอปธรรมะ เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคุณธรรมของเยาวชน โดยใช้แนวคิด ธรรมะบูรณาการกับเทคโนโลยี เป็นต้น

3. สถาบันครอบครัว มีบทบาทสร้างบรรยากาศแห่งคุณธรรมในบ้านผ่านการใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน ส่งเสริมลูกหลานให้เสพสื่อที่มีคุณค่า เช่น รายการธรรมะ เกมแนวจริยธรรม เป็นแบบอย่างของการใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ ครอบครัวร่วมฟังธรรมออนไลน์ในวันพระ พ่อแม่เล่านิทานชาดกจาก YouTube แทนการ์ตูนรุนแรง เป็นต้น

สรุปได้ว่า ในบริบทของสังคมดิจิทัล พลเมืองดิจิทัลจำเป็นต้องตระหนักถึงทั้งโอกาสและความเสี่ยงที่มาพร้อมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การพัฒนาความรู้ ทักษะ และเจตคติที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งจำเป็นควบคู่กับความเข้าใจในสิทธิและความรับผิดชอบของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านจริยธรรมดิจิทัล (Digital Ethics) การฝึกฝน “ศีล 5” ถือเป็นพื้นฐานสำคัญในการยับยั้งพฤติกรรมที่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น และช่วยให้พลเมืองดิจิทัลตระหนักรู้ต่อผลกระทบของการกระทำของตนในโลกออนไลน์ ขณะเดียวกัน การน้อมนำหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองจะส่งผลให้เกิดการกลั่นกรองพฤติกรรม ความคิด และการตัดสินใจในโลกดิจิทัลอย่างมีสติและวิจารณญาณ นอกจากนี้ การบูรณาการความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ

เช่น ครอบครัว สถานศึกษา ชุมชน และภาครัฐ ล้วนมีบทบาทสำคัญในการร่วมกันสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และส่งเสริมคุณธรรมในยุคดิจิทัล ซึ่งเป็นสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน อันจะนำไปสู่การพัฒนา “พลเมืองดิจิทัลที่มีคุณธรรม” อย่างแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้

จากการตีความข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นที่กำหนดไว้อย่างเป็นระบบ สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมเชิงพุทธบูรณาการในยุคดิจิทัล เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยร่วมสมัย ดังนี้ “MORAL-D Model”

คำอธิบายชื่อย่อ MORAL-D ของโมเดลการพัฒนาคุณธรรมเชิงบูรณาการเพื่อสังคมยุคดิจิทัล (Integrative Moral Development Model for Digital Era Society) ดังนี้

M = Moral Foundation (รากฐานคุณธรรม)

O = Organized Moral Categories (การจัดหมวดหมู่คุณธรรม)

R = Responsive Strategies (แนวทางพัฒนาคุณธรรมแบบองค์รวม)

A = Agents of Cultivation (กลไกครอบครัว ศาสนา สถานศึกษา รัฐ)

L = Learning & Living Ethics (เรียนรู้และปฏิบัติคุณธรรมในชีวิตจริง)

D = Digital Ethics Integration (การบูรณาการจริยธรรมในยุคดิจิทัล)

เป้าหมายของโมเดล MORAL-D คือเพื่อสร้าง “สังคมคุณธรรมที่มั่นคงและยั่งยืน” โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับบริบทดิจิทัลผ่านภาคีร่วมในสังคม

ภาพที่ 1 MORAL-D Model การพัฒนาคุณธรรมเชิงบูรณาการเพื่อสังคมยุคดิจิทัล

สรุป

คุณธรรมเป็นความดีงาม ความถูกต้อง และหลักการที่บุคคลยึดถือและปฏิบัติในใจ ซึ่งเป็นผลมาจากหลักศีลธรรมทางศาสนา ค่านิยมทางวัฒนธรรม ประเพณี กฎหมาย และจรรยาบรรณวิชาชีพ เป็นรากฐานสำคัญในการสร้างนิสัยและบุคลิกลักษณะของบุคคล และเป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝังและนำไปปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน การแบ่งประเภทของคุณธรรมสามารถพิจารณาได้จากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับแรงขับภายในของบุคคล ซึ่งทำให้กระทำสิ่งที่มุ่งหมายไว้สำเร็จ ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) ปัจจัยผลักดันภายใน ที่เป็นแรงจูงใจให้บุคคลแสวงหาคุณค่าทางจริยธรรม 2) ปัจจัยหล่อเลี้ยง ที่คอยสร้างและส่งเสริมคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง 3) ปัจจัยเหนี่ยวรั้ง ที่ยับยั้งไม่ให้บุคคลกระทำในสิ่งที่ผิดหรือไม่เหมาะสม และ 4) ปัจจัยสนับสนุน ที่เอื้อให้บุคคลมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ทั้งนี้ ความพอเพียงสามารถถือเป็นจุดรวมสำคัญของคุณธรรมทั้งหมด เนื่องจากแสดงถึงการรู้จักประมาณตน มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน อันเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณธรรมในทุกมิติ

การพัฒนาคุณธรรมเป็นกระบวนการแบบองค์รวม (Holistic Development) ที่ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ (Cognitive) ด้านความรู้สึกหรือเจตคติ (Affective) และด้านพฤติกรรม (Behavioral) โดยมีเป้าหมายเพื่อยับยั้งมิให้บุคคลกระทำความชั่ว พร้อมทั้งส่งเสริมให้ยึดมั่นและประพฤติแต่ในทางที่ดี โดยอาศัยการรับฟังคำแนะนำจากบุคคลหรือสื่อที่มีคุณธรรม ควบคู่กับการฝึกฝนการคิดพิจารณา ไตร่ตรอง และแยกแยะสิ่งถูกผิดได้ด้วยตนเอง เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามหลักคุณธรรมอย่างถูกต้องกระบวนการนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากสถาบันหลักในสังคม ได้แก่ ครอบครัว ศาสนา และสถานศึกษา ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมขั้นพื้นฐาน ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐในฐานะผู้กำหนดนโยบายและสนับสนุนทรัพยากร พลเมืองดิจิทัลในสังคมปัจจุบันจำเป็นต้องตระหนักถึงทั้งโอกาสและความเสี่ยงที่มาพร้อมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การพัฒนาความรู้ ทักษะ และเจตคติที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งจำเป็นควบคู่กับความเข้าใจในสิทธิและความรับผิดชอบของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านจริยธรรมดิจิทัล (Digital Ethics)

เอกสารอ้าอิง

กรมการศาสนา. (2565). สรุปสาระสำคัญแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติระยะที่ 2 (พ.ศ. 2566 - 2570). กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์อักษรไทย (น.ส.พ.ฟ้าเมืองไทย).

นฤมล อรุโณทัย, รองศาสตราจารย์ ดร. (2566). สรุปผลโครงการวิจัยการจัดทำรายงานสถานการณ์คุณธรรม ปี 2565 และประเด็นคุณธรรมสำหรับอนาคต. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน).

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2540). พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงมหาดไทย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง. (2561). คู่มือพลเมืองดิจิทัล. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ดิ วันโอวัน เปอร์เซ็นต์ จำกัด.

สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม. (2562). แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของ “บวร” เพื่อความ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน”ของชุมชนคุณธรรมน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2550). คุณธรรมนำความรู้ รูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการ คุณค่าความเป็นมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: วิธี.ที.ซี คอมมิวนิเคชั่น.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). รายงานการวิจัยประเมินผลคุณธรรม 8 ประการของผู้เรียน : เจตคติและพฤติกรรม. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพลิน สตูดิโอ จำกัด.

สายฤดี วรกิจโภคาทรและคณะ. (2552). คู่มือ ครอบครัวคุณธรรม : คู่มือ การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสถาบันครอบครัว. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด.

Longman. (2003). Longman Dictionary of Contemporary English, The Living Dictionary, (3rd ed.). Harlow England : Pearson Education Limited.

การเลือกใช้ภาษาแสดงความเห็นที่มีต่อข่าวฉาวพระในสื่อข่าวเพจเฟซบุ๊ก
LINGUISTIC CHOICES IN EXPRESSING OPINIONS ON MONASTIC SCANDALS ON FACEBOOK PAGES

ณฐศร อังศุวิริยะ
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่
Nathasorn Angsuwiriya
Faculty of Liberal Arts Prince of Songkla University
E-mail: natha.a@psu.ac.th

บทคัดย่อ

ผลจากการเลือกใช้ภาษาแสดงความเห็นที่มีต่อข่าวฉาวของพระในหน้าสื่อข่าวเฟซบุ๊กแฟนเพจ ผู้วิจัยพบลักษณะเด่นที่พบ ทั้งสิ้น 8 ลักษณะ โดยเรียงลำดับจากที่พบมากไปพบน้อยตามลำดับ คือ (1) การใช้ภาษาแสดงความเห็น แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ *การประณาม* ในที่นี้จำแนกการประณามได้เป็น 5 กลุ่ม คือ การประณามการกระทำผิดของพระ การประณามการกระทำผิดของผู้หญิง การประณามตำแหน่ง การประณามสถานที่ (วัด) และการประณามสื่อ และ*การแสดงทัศนะ* ในที่นี้จำแนกการแสดงความเห็นได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ความเห็นให้แยกแยะพฤติกรรมของบุคคล และการเสนอแนะทางออกของประเด็นปัญหา จากนั้น (2) การใช้คำแสดงการล้อเลียนหรือประชดประชัน (3) การใช้สัญลักษณ์หรืออิโมจิ (4) การใช้คำแสดงความเชื่อ (5) การใช้คำถาม (6) การใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ (7) การใช้คำบริภาษ และ (8) การใช้คำแสดงความรู้สึก ผลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ทำให้เห็นว่าความเห็นส่วนใหญ่จะเป็นการตำหนิโจมตี และเป็นการต่อว่าแบบเหมารวมหรือหมายถึงภาพพระสงฆ์หรือศาสนาทั้งหมดที่ไม่ดี ไม่ใช่แค่เพียงบุคคลที่กระทำความผิดเท่านั้น หากคนส่วนใหญ่มีความเห็นเช่นนี้ย่อมส่งผลต่อศรัทธาความเชื่อที่คนในสังคมมีต่อศาสนาประจำชาติอย่างเลี่ยงไม่ได้เลย

คำสำคัญ : การเลือกใช้ภาษา, การแสดงความเห็น, ข่าวฉาว, เพจเฟซบุ๊ก

Abstract

The aim of the study is to analyze linguistic choices used in expressing opinions regarding scandals involving Buddhist monks on Facebook fan pages. The results of the analysis show that there are eight salient linguistic choices: (1) opinion-expressing language, categorized into two subtypes: (1.1) condemnation and (1.2) constructive opinion expression. Condemnation can be subcategorized into five types: (1.1.1) condemnation of the misconduct of the monks, (1.1.2) condemnation of the sexual immorality of the woman, (1.1.3) condemnation of the monastic role or status, (1.1.4) condemnation of the temple as an institution, and (1.1.5) condemnation of the media. In terms of constructive opinion expression, comments seek to condemn individual behavior not a monastic institution as well as suggestions which are aimed at resolving the underlying issues. (2) the use of sarcasm or mockery, (3) the use of symbols or emojis, (4) belief-related expressions, (5) rhetorical questions, (6) metaphor (7) abusive language, and (8) word choice expressing feelings. The findings suggest that the comments reflect the blame on the monks who misconducted as

individual behavior. Moreover, the majority of comments reveal condemnations of the entire monastic community or the temple as an institution or Buddhism. If such opinions are widely held, they may contribute to a deterioration of public faith and belief in the national religion.

Keywords: linguistic choice, opinion expression, monk scandal, Facebook page

บทนำ

เรื่องราวเกี่ยวกับข่าวฉาวของพระสงฆ์มีมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้สร้างความสะเทือนใจให้กับพุทธศาสนิกชนเป็นอันมาก เนื่องจากในช่วงระยะเวลาภายในปีนี้มีข่าวที่เกี่ยวกับพฤติกรรมไม่ดีของพระสงฆ์ติดต่อกันมาหลาย ๆ ข่าว จนกลายเป็นกระแสหรือไวรัลในโลกยุคออนไลน์ที่ไม่ว่าจะเปิดไปสื่อออนไลน์ไหนก็จะพบข่าวไม่ดีอย่างเลี่ยงไม่ได้เลย และเมื่อสำรวจคนที่ศึกษาข่าวฉาวของพระสงฆ์จะพบว่ามีผู้ที่ทำวิจัยมานานแล้ว แต่โดยส่วนใหญ่งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับข่าวฉาวของพระส่วนใหญ่มุ่งประเด็นไปที่การนำเสนอของสื่อข่าวต่าง ๆ เช่น งานวิจัยของสุจิตรา เหลืองชูเกียรติ (2543) ศึกษาการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับพระสงฆ์ในหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์รายวันกับการเปิดรับข่าวสารและความเชื่อมั่นทางศาสนาของประชาชน โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในการวิเคราะห์ประเด็นการเสนอข่าว ภาพข่าว แหล่งข่าว การใช้คำ หรือข้อความเรียกแทนพระสงฆ์ รวมถึงพฤติกรรมพระสงฆ์ในข่าวหน้าหนึ่ง พบว่าเนื้อหาที่นำเสนอเป็นประเด็นด้านลบทั้งสิ้น และเมื่อสำรวจความเชื่อมั่นทางศาสนาต่อประชาชนก็ยังอยู่ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นว่าเนื้อหาข่าวด้านลบเกี่ยวกับพระสงฆ์ไม่ได้มีผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในศาสนาของประชาชนมากนัก

ในปีเดียวกันยังมีนักภาษาศึกษาประเด็นข่าวดังอีก ได้แก่ กาญจนา เจริญเกียรติบวร. (2543) ศึกษาภาษากับมุมมองในข่าววัดพระธรรมกายที่เสนอในหนังสือพิมพ์ไทย โดยศึกษากลวิธีทางภาษา มีทั้งสิ้น 8 กลวิธี แบ่งเป็น กลวิธีทางความหมาย 4 กลวิธี คือ

1) การให้สมญา
2) การใช้ความเชื่อเบื้องต้น
3) การใช้อุปลักษณ์ และ
4) การใช้คำศัพท์

กลวิธีทางปริจเฉท 4 กลวิธี คือ

1) การประเมินตามความเชื่อมั่น
2) การตีความ
3) การอ้างคำกล่าวบุคคลอื่น และ
4) การใส่เครื่องหมายและขนาดตัวอักษร

ส่วนสุดท้ายเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับมุมมองที่แสดงประเด็นทางลบต่อฝ่ายวัดพระธรรมกาย แบ่งได้ 6 ประเด็น การฉ้อโกง การมีเล่ห์เหลี่ยม การเป็นกลุ่มความเชื่ออย่างอื่นที่เป็นภัยต่อพุทธศาสนา การท้าทายประมุขสงฆ์ การท้าทายอำนาจรัฐ การท้าทายพระมหากษัตริย์ และเรื่องชู้สาว

จนกระทั่งไม่กี่ปีที่ผ่านมาก็ยังคงมีคนทำวิจัยเกี่ยวกับข่าวไม่ดีของพระสงฆ์แล้วนำวิทยานิพนธ์มานำเสนอในรูปแบบของบทความวิจัย ได้แก่ ยุทธการ ปัทมโรจน์ และศิริพร ภักดีผาสุข. (2565) ได้ศึกษากลวิธีภาษาสัมพันธ์กับภาพตัวแทนพระสงฆ์ที่กระทำผิดในข่าวออนไลน์ พบกลวิธีภาษา ได้แก่ การใช้คำเรียก การใช้กริยาวลี การเลือกใช้คำ การเล่าเรื่อง การใช้มูลบท การใช้สหบท และการใช้คำถามวาทศิลป์ พบภาพแทนพระสงฆ์ผู้กระทำผิด 3 ภาพหลัก ได้แก่ พระสงฆ์ผู้กระทำผิดที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมกับความเป็นพระ

พระสงฆ์ผู้กระทำผิดเป็นบุคคลที่สร้างความเสื่อมเสียให้แก่สังคมและศาสนา และพระสงฆ์ผู้กระทำผิดเป็นบุคคลที่สมควรถูกตำหนิ ประณามและขับไล่ให้พ้นจากศาสนา โดยสื่อเน้นการนำเสนอความผิดอย่างรุนแรงมากกว่าจะกล่าวถึงสาเหตุและแนวทางการแก้ปัญหา ทำให้ยังคงเห็นปัญหามาอย่างต่อเนื่อง

งานวิจัยดังที่กล่าวมาข้างต้นเป็นลักษณะการศึกษาที่ผลผลิตมาจากการนำเสนอของสื่อข่าวเป็นหลัก และนำมาวิเคราะห์ทั้งเนื้อหา ภาษา ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยก็ทำเช่นเดียวกัน แต่ไม่ได้แยกศึกษา เหมือนงานวิจัยแรกศึกษาเนื้อหา อีกสองงานวิจัยจะศึกษาภาษา ขณะที่ผู้วิจัยจะพิจารณาวิเคราะห์ไปด้วยกันทั้งในด้านเนื้อหาและภาษา เพราะมีความเกี่ยวเนื่องกันอยู่ โดยผู้วิจัยจะเน้นประเด็นความเห็นของผู้คนที่ได้เสพข่าวเป็นหลัก ซึ่งก็จะพบงานวิจัยที่สนใจศึกษาประเด็นความเห็นของผู้คนเหมือนกัน แต่จะพบว่างานวิจัยที่ศึกษาความเห็นของผู้คนจะมีไม่มากนัก ได้แก่ งานวิจัยของอนุรักษ์ สบายสุข. (2552) ศึกษาความเห็นของชาวพุทธที่มีต่อข่าวพระสงฆ์ที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมนั้น โดยใช้แบบสอบถามที่ผู้วิจัยออกแบบไว้แล้วสุ่มเก็บข้อมูลคนที่อยู่ในกรุงเทพฯ ผลการวิจัยพบว่าพฤติกรรมพระสงฆ์ที่อยู่ในระดับมากที่สุด คือพระปลอมตัวไปเที่ยวสถานบันเทิงกลางคืน ส่วนการนำเสนอข่าวที่มีผลต่อความเห็นมากที่สุด คือการใช้ภาษา และพุทธศาสนิกชนเพศชายจะมีความเห็นต่อพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระสงฆ์สูงกว่าเพศหญิง และผู้ที่มีสถานภาพสมรสจะมีความเห็นสูงสุด ซึ่งผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องออกแบบสอบถามเหมือนงานวิจัยนี้เนื่องจากปัจจุบันโลกออนไลน์จะทำให้ผู้คนมาแสดงความคิดเห็นต่อสื่อข่าวในพื้นที่สาธารณะได้อย่างง่ายดาย

โดยมีการศึกษาคนที่ไม่ระบุตัวตนในเฟซบุ๊ก จะพบอิสระของการใช้ภาษา เช่น การศึกษาของ Quimbo, R.J.B, Ganzon, J.R.T, Palapan, W.J.M, Caballo, J.H.S (2024) เป็นการศึกษากลยุทธ์การใช้ภาษาไม่สุภาพและการร้องเรียนของผู้ใช้นิรนามในเพจ UM Confession บนเฟซบุ๊ก ผลการวิจัยพบ กลวิธี Direct complaints พบบ่อยที่สุด เช่น บ่นอาจารย์ เจ้าหน้าที่ ระบบ หรือกฎของมหาวิทยาลัยอย่างตรงไปตรงมา Mock impoliteness ใช้ประชดหรือแฝงด้วยการเสียดสี Negative impoliteness แสดงความไม่พอใจรุนแรง Off-record impoliteness ใช้การบ่นอ้อม ๆ แต่ชัดเจน เช่น "บางคนได้เกรดทั้งที่ไม่ทำงาน" Bald-on-record คือโจมตีตรง ๆ เช่น “อาจารย์บางคนก็ขี้โกง” มีการละเมิด Tact Maxim (การพูดอย่างระวังไม่ล่วงเกิน) ด้วยความเป็นนิรนามทำให้ผู้เขียนโพสต์รู้สึกมีอำนาจในการแสดงความไม่พอใจ ขณะที่ความเห็นในงานของผู้วิจัยจะมีทั้งที่เปิดเผยตัวตนและปกปิดตัวตน แต่จากความเห็นก็จะมีกลวิธีไม่ต่างจากงานวิจัยนี้มากนัก คือกล้าที่จะโจมตีอย่างตรงไปตรงมาอันอาจเกิดจากประเด็นของผู้ที่เป็นข่าว

ทั้งนี้ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาข้อความบนสื่อเฟซบุ๊กอีก เช่น Triana, H. W, Wirman, E.P, Kustati, M, Reflinaldi, Rahmi, A, Nelmawarni (2020) เป็นการศึกษาข้อความบนเฟซบุ๊ก ของนักศึกษามหาวิทยาลัยที่อินโดนีเซีย 27 คน จาก 400 ข้อความ ด้วยกรอบ CDA ผลการศึกษาพบว่านักศึกษาผลิตข้อความเพื่อบอกเล่าความรู้สึก ขอคำแนะนำ หรือแสดงความเห็น นักศึกษายังแชร์ข้อความจากเว็บไซต์ที่เป็นข่าวหรือเนื้อหาทางศาสนา-การเมือง และผลิตข้อความจากสหบทแล้วแสดงความเห็นที่สื่ออารมณ์โกรธ ประชด หรือผิดหวัง ในประเด็นการแสดงอารมณ์ความรู้สึกนับเป็นการระบายออกทางสื่อโซเชียลที่ในงานวิจัยก็พบลักษณะนี้เช่นกัน

สื่อเพจข่าวเฟซบุ๊กจึงนับเป็นสื่อสำคัญในปัจจุบันที่ผู้คนสามารถเข้าถึงได้ง่าย และข่าวก็รวดเร็ว ที่สำคัญคือสามารถแสดงความคิดเห็นได้ในทันที สิ่งที่สื่อข่าวต่าง ๆ ต้องการก็คือยอดการเข้าชมการกดไลก์ และการแสดงความคิดเห็น ดังนั้นงานวิจัยต่าง ๆ จึงมุ่งเน้นไปที่การนำเสนอของเพจข่าวต่าง ๆ ขณะที่ผู้วิจัยไม่ได้สนใจประเด็นนี้ จึงไม่ขอเปิดเผยแหล่งข่าว และตัวคนที่กระทำผิดในข่าว แต่ผู้วิจัยมุ่งประเด็นไปที่คนที่มาแสดงความคิดว่า เมื่อคนที่อ่านข่าวไม่ดีเกี่ยวกับพระสงฆ์ในช่วงเวลาดังกล่าว แต่ละคนมีความเห็นอย่างไรบ้าง ซึ่งความเห็นที่ปรากฏเมื่อมีข่าวไม่ดีทางศาสนาจะส่งผลต่อทิศทางความเชื่อ ความศรัทธา รวมไปถึงพฤติกรรมการแสดงออก สภาวะจิตใจของพุทธศาสนิกชนไทยได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการเลือกใช้ภาษาแสดงความเห็นที่มีต่อข่าวฉาวของพระในหน้าสื่อข่าวเฟซบุ๊กแฟนเพจ

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยทบทวนศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยจากนั้นก็ดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัยโดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ผู้วิจัยเลือกสื่อข่าวที่เกี่ยวข้องกับข่าวฉาวพระสงฆ์ที่เป็นข่าวล่าสุด (มิถุนายน-กรกฎาคม 2568) จำนวน 2 ข่าว โดยใช้วิธีสุ่มเลือกเพจข่าวที่มีผู้ติดตามเป็นจำนวนมาก จำนวน 3 เพจข่าว และผู้วิจัยจะเลือกข่าวที่มีผู้แสดงความเห็นไม่ต่ำกว่าพันคน โดยจะเลือกความเห็น 15 อันดับแรกที่ผู้วิจัยอ่านแล้วเข้าใจ เนื่องจากบางความเห็นไม่สามารถเข้าใจได้ว่าผู้เขียนจะสื่อความอะไรก็จะไม่เลือกศึกษา
2. เนื้อความในการแสดงความเห็นและเพจข่าว รวมถึงข่าวฉาว ผู้วิจัยจะใช้นามสมมติทั้งสิ้น เนื่องจากผู้วิจัยไม่ได้สนใจประเด็นของข่าวหรือการนำเสนอข่าว แต่ผู้วิจัยสนใจศึกษาเฉพาะการแสดงความเห็นของผู้คนที่มีต่อข่าวฉาวพระเท่านั้น นามสมมติที่ใช้ ได้แก่ ข่าวพระเอ (สื่อหนึ่ง) จำนวน 15 ความเห็น ข่าวพระเอ (สื่อสอง) จำนวน 15 ความเห็น ข่าวพระเอ (สื่อสาม) จำนวน 15 ความเห็น ข่าวพระบี (สื่อหนึ่ง) จำนวน 15 ความเห็น ข่าวพระบี (สื่อสอง) จำนวน 15 ความเห็น ข่าวพระบี (สื่อสาม) จำนวน 15 ความเห็น ข่าวพระซี (สื่อหนึ่ง) จำนวน 15 ความเห็น ข่าวพระซี (สื่อสอง) จำนวน 15 ความเห็น ข่าวพระซี (สื่อสาม) จำนวน 15 ความเห็น รวมทั้งสิ้น 135 ความเห็น
3. ด้านการใช้ภาษาที่อยู่ในการแสดงความเห็นนั้น ผู้วิจัยจะปรับการใช้ภาษาให้ถูกตามอักขรวิธีไทย ยกเว้นการใช้คำย่อ คำตัด เครื่องหมาย สัญลักษณ์ต่างๆ ที่เกิดจากความจงใจของผู้เขียนก็จะคงไว้ตามเดิม เช่น

   ความเห็นที่ 4 ข่าวพระ เอ (สื่อหนึ่ง)
   “ผมเคยบอกแล้วถ้าใครคิดจะบวชตลอดชีวิตไห้ตัด. ค. ทิ้งมันจะไดไม่เกิดตันหา” แก้ไขเป็น
   “ผมเคยบอกแล้วถ้าใครคิดจะบวชตลอดชีวิตให้ตัด. ค. ทิ้งมันจะได้ไม่เกิดตัณหา”

4. การวิเคราะห์การเลือกใช้ภาษาแสดงความคิดเห็นด้วยแนวคิดการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และกลวิธีภาษา (Linguistic Strategy) ควบคู่กัน
5. การเรียบเรียงนำเสนอผลการวิจัยจะใช้การพรรณนาวิเคราะห์และคิดจำนวนเป็นร้อยละ ตามแบบการวิจัยคุณภาพ จากนั้นก็สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะตามลำดับ

ผลการวิจัย

ผลจากการเลือกใช้ภาษาแสดงความเห็นที่มีต่อข่าวฉาวของพระในหน้าสื่อข่าวเฟซบุ๊กแฟนเพจ ผู้วิจัยพบลักษณะเด่นที่พบ ทั้งสิ้น 8 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การใช้ภาษาแสดงความเห็น

การใช้ภาษาเพื่อแสดงความคิดเห็นจัดเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในที่นี้ เนื่องจากกลุ่มข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นความเห็นหรือคอมเมนต์ในเพจเฟซบุ๊กข่าว การเลือกใช้ภาษาเพื่อจะแสดงความเห็นจึงเป็น

เรื่องปกติ ซึ่งสามารถนับจำนวนความเห็นได้ทั้งหมด 57 ความเห็น ดังนั้นการจัดกลุ่มในที่นี้จึงจัดกลุ่มตามเนื้อหาที่ปรากฏจากความเห็น แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1.1 การประณาม

1) การประณามการกระทำผิดของพระ

สามารถนับจำนวนได้ 27 ความเห็น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของคนที่เข้ามาแสดงความเห็นส่วนใหญ่ที่ตำหนิคนในข่าวสำคัญสำหรับคนทั่วไปจะเพ่งเล็งที่พระเป็นพิเศษ ดังตัวอย่าง

(1) มีทุก ๆ ที่ตบะแตก
(2) น่าจะร้อนตัว รีบสึก รีบหนี
(3) บวชมานานขาดความอบอุ่น
(4) เอาพวกมันติดคุกตลอดชีวิต อย่าให้ออกมานะครับ
(5) มิน่าบวชกันจัง
(6) สึกไม่ได้..ใช้หนี้กูก่อน
(7) ล่าสุดวันเกิดซื้อของไปทำบุญ ผมยืนมองพระ และขอทาน ยืนคิดอยู่นาน...
... ผมถวายของให้ขอทานทั้งหมด

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการแสดงความเห็นตำหนิการกระทำผิดของพระสงฆ์ตามที่ปรากฏในข่าว คือใช้การคาดเดาคาดคะเน เช่น “น่าจะ” (2) “มิน่า” (5) หรือใช้วิธีการยกตัวอย่างว่าการให้ขอทานดีกว่าให้พระสงฆ์ (7) หรือประเมินพฤติกรรมพระจากข่าว เช่น มองว่าพระที่บวชนานต้องการความอบอุ่นหรือคนรัก (3) ประเมินว่าพระแบบนี้มีทุกที่เพื่อยืนยันปริมาณความผิดพระที่มีจำนวนมาก (1) หรือตัดสินเองตามความเห็นตัวเองอย่างตัวอย่างที่ (4) รวมถึงไม่เห็นด้วยต่อการสึกเนื่องจากยังมีประเด็นเรื่องของเงินตามความเห็นของคนที่แสดงความเห็นนี้มา (6)

2) การประณามการกระทำผิดของผู้หญิง

สามารถนับจำนวนได้ 12 ความเห็น แสดงให้เห็นความสำคัญที่รองลงมาก็คือผู้หญิงหรือสีกาที่ปรากฏในข่าวจะเป็นที่สนใจของผู้คนด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่าง

(1) คนยุคนี้ไม่กลัวบาป หลอกคนข้างนอกไม่ได้ก็ไปหลอกพระ เหอะ พระอินทรีย์ยังไม่แข็งแรง ก็เสร็จ มารหญิงหลอกหมด
(2) สมัยนี้ หมอเก่ง แค่มีเงินก็สวยแล้ว หน้าไม่แก่ด้วย
(3) เป็นไงล่ะพระสายธรรมยุติด้วยเวลาแสดงธรรมะว่าธรรมยุติไม่รับเงินทองพากันเห็นแต่ออกข่าวสารเงินหายเพราะผู้หญิงสีกาก็ไม่เดินตามรอยพระพุทธเจ้า
(4) เหนือฟ้ายังมีฟ้า เหนือพระกะคือสีกาเด้อ สิบอกให่
(5) สาว ๆ สวย ๆ มายั่วกิเลสแตก, ผู้หญิงก็เกินไปไม่เว้นแม้แต่พระ
(6) พระกะคนครับรักโลภโกรธหลงเป็นธรรมชาติของคนยิ่งสูงยิ่งอันตรายผู้หญิงต้องการเข้าหาอยู่แล้วเงินเยอะ
(7) เค้าเรียกว่า สวยมีสมอง ของแท้ แต่ใช้ในทางที่ผิดค่ะสาว

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการแสดงความเห็นถึงการตำหนิพฤติกรรมของผู้หญิงหรือสีกาที่ตกเป็นข่าวกับพระสงฆ์ โดยใช้คำเรียกผู้หญิงว่า “มารหญิง” (1) หรือพูดเรื่องรูปลักษณ์ถึงความสวยแต่ไม่ได้เป็นได้ด้วยการชื่นชม (2) (5) (7) และบอกถึงสาเหตุการกระทำผิดว่ามาจากผู้หญิง (3) (4) (6) ทั้งหมด

เป็นการให้เหตุผลว่าผู้หญิงต้องการเงินจึงเข้าหาพระเพราะคิดว่าพระมีเงิน จึงได้ใช้ความสวยเป็นเหยื่อล่อให้ได้มาตามที่ผู้หญิงต้องการ

3) การประณามตำแหน่ง

สามารถนับจำนวนได้ 6 ความเห็น แสดงให้เห็นว่าผู้คนมีความเห็นที่มีต่อตำแหน่งของพระที่ปรากฏในข่าว ดังตัวอย่าง

(1) ตำแหน่ง ความโลภ ไม่สามารถแยกจากกันนิรันดร์

(2) ไอพวกยศสูงๆๆ นะไปตรวจดูแต่ละองค์แต่ละนางน่ะ!!

(3) ยิ่งใหญ่ ยิ่งชั่ว ทุกวงการจริงๆๆ

(4) ตรวจจริงๆ ยิ่งสูงยิ่งหนาว

(5) ยิ่งมีสมณศักดิ์ใหญ่ก็ยิ่งทำเรื่องชั่วที่ซ่อนไว้เบื้องหลังเยอะแยะมากมายเพราะคิดว่าไม่มีใครกล้ามาตรวจสอบ

(6) รกศาสนา...ศาสนาพังเพราะพวกนี้ ยศมากก็กิเลสมาก แล้วยศถาบรรดาศักดิ์สมัยพุทธกาลไม่มี

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการแสดงความเห็นตำหนิไปที่ตำแหน่ง หรือโทษว่าเรื่องราวที่ไม่ดีที่เกิดขึ้นเป็นเพราะตำแหน่งหรือที่เรียกว่า สมณศักดิ์ที่ทำให้เกิดปัญหาอย่างที่เป็นในข่าว ซึ่งเป็นการโทษว่าตำแหน่งเป็นที่มาของความโลภ (1) หรือคำเรียกว่า “ไอพวกยศสูงๆๆ” เป็นการตำหนิแบบเหมารวมว่าคนที่มีสมณศักดิ์จะไม่ดี บ้างมองว่ายิ่งตำแหน่งสูงยิ่งชั่วก็เป็นการพูดแบบเหมารวม (3) (4) (5) หรือมองไปว่าตำแหน่งทำให้เกิดกิเลสแล้วเปรียบกับสมัยพุทธกาลที่ไม่มีตำแหน่งเหล่านี้ก็มี (6)

4) การประณามสถานที่ (วัด)

สามารถนับจำนวนได้ 5 ความเห็น แสดงให้เห็นภาพด้านลบที่ผู้คนมีต่อสถานที่ ซึ่งในที่นี้ก็คือวัด ในลักษณะเหมารวม ดังตัวอย่าง

(1) ทุกวันนี้แทบไม่อยากทำบุญกับวัดกับพระเลย

(2) ทุกวันนี้ วัดสร้างโน่น สร้างนี้จนเกินความจำเป็นมากไปแล้วครับ..ขอให้เปลี่ยนสถานที่มาเน้นปฏิบัติธรรม สอนธรรม มากกว่าสอนบุญเถอะ..แล้วร่วมช่วยกันช่วยโรงพยาบาล โรงเรียนกันครับ

(3) งดเข้าวัดยาวๆๆๆ เด้อ ขอบคุณทิดแย้มที่ทำให้ตาข่อยสว่าง

(4) ต่อไปใครจะกล้าบริจาควัดที่ดังๆ

(5) ก.ม.วัดรู้เห็นเป็นใจมันหน้าความผิดเท่าๆ กันนะ

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการแสดงความเห็นตำหนิวัดหรือสถานที่ที่พระไปประพฤติผิด จนทำให้คนส่วนใหญ่ไม่ต้องการทำบุญไม่ว่าจะกับพระที่ทำผิดหรือลามไปถึงวัดที่สังกัด เหมารวมไปถึงวัดอื่น ๆ ที่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับในข่าวก็รวมไปด้วย (1) (3) (4) รวมถึงการตำหนิที่วัดจะสร้างศาสนสถานมากกว่าการให้คำสอน จึงบอกคนส่วนใหญ่ว่าให้หันไปทำบุญกับโรงพยาบาลหรือโรงเรียนแทนที่จะทำบุญกับวัด (2) สุดท้ายพอเกิดปัญหาบางคนก็มองว่าทางวัดเองก็มีกฎบทบัญญัติอยู่หรือตามความเห็นจะใช้คำว่ากฎหมายวัด ที่ออกมาก็เอื้อต่อการกระทำผิดของพระสงฆ์ทั้งสิ้น (5) จึงดูเหมือนวัดไม่ใช่สถานที่ที่น่าไว้วางใจและควรไปทำบุญอีกต่อไป

5) การประณามสื่อ

สามารถนับจำนวนได้ 2 ความเห็น แสดงให้เห็นถึงมุมมองที่มีต่อสื่อว่าเป็นสาเหตุของปัญหา ดังตัวอย่าง

(1) สื่อไงทำให้ใครบางคนหลงใหลเลยให้ใครบางคนอาจใจแตก

(2) ข่าว เกี่ยวกับศาสนาแต่ละวัน555 เสียข้าวสุก ทำบุญต้องแกะก้างปลาทอด ต้มต้องเปื่อยๆ ทุเรียนอย่านิ่มมากเสียดาย เก็บตังค์ไว้ซื้ออาหารแมวดีกว่า

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการแสดงความเห็นตำหนิสื่อ ซึ่งพบไม่มากนักที่คนจะมองมาที่ประเด็นของสื่อ ซึ่งเป็นต้นตอของการนำเสนอข่าวสำคัญ แต่ผู้คนจะสนใจผู้ที่อยู่ในเนื้อหาของข่าวมากกว่า แต่ก็จะมีบ้างเล็กน้อยที่โทษว่าเป็นเพราะสื่อ ที่เปิดโอกาสให้พระกระทำผิดได้ (1) รวมถึงการได้เสพข่าวแล้วก็ไม่อยากจะทำบุญกับวัดอีก จนนำไปเปรียบว่าการให้อาหารสัตว์ยังดีกว่าการไปทำบุญกับศาสนา (2)

1.2 การแสดงทัศนะ

1) ความเห็นให้แยกแยะพฤติกรรมของบุคคล

สามารถนับจำนวนได้ 4 ความเห็น อาจจะกล่าวว่าเป็นความเห็นกลาง ๆ หรือเป็นความเห็นเพื่อให้พิจารณาแยกแยะพฤติกรรมของแต่ละบุคคล ดังตัวอย่าง

(1) วันๆ มีแต่เรื่องเสื่อมเสียเกี่ยวกับพระสงฆ์สงสัยศาสนาพุทธจะค่อยๆ เสื่อมหายไปจากชาวพุทธจริงๆ อาตมาก็เป็นพระเล็กๆรูปหนึ่งที่อ่านข่าวแล้วเข้าไปอ่านคอมเม้นท์ของแต่ละคนแล้วอยากจะขอชี้แนะสักนิด สาธุชนส่วนมากเลือกที่จะทำบุญกับวัดที่ใหญ่ๆ โตๆ วัดที่มีชื่อเสียง แต่ความคิดส่วนตัวของอาตมาคำว่า วัด ดีทุกวัด พระจะดีพระจะชั่วอยู่ที่ตัวบุคคลและการกระทำ ทำบุญให้มีสติอย่าทำบุญจนให้ตัวเองต้องเดือดร้อน คนที่บอกเลิกทำบุญที่วัดเลิกทำบุญกับพระสงฆ์ อาตมาไม่ได้ว่าอะไรหรอกนะแต่ขอถามหน่อยถ้าโยมมีลูกชายแล้วลูกชายโยมอยากจะบวชเอาบุญทดแทนบุญคุณพ่อแม่ โยมจะพาลูกชายไปบวชที่ไหน...สมมุติญาติโกโหติกาเสียชีวิตจะเอาไปเผาที่ไหน....จะโกรธจะเกลียดอาตมาเพราะคำถามที่ถามไปอาตมาก็ไม่ว่าแต่ขอเถอะช่วยแยกแยะกันหน่อยอย่าไปเหมารวมกับพระทั้งหมดเลย พระตถาคตเจ้าไม่เคยสอนให้ใครเป็นคนชั่ว

(2) เจ้าคุณทั้งด้วยรูปนี้สังกัดสายทำมะยุดมะเน็ดไม่เกี่ยวกับพระรูปอื่นๆ นะครับ

(3) พระรวยกว่ากูที่ทำงานง็อกๆอยู่อีก พระดีๆ นะมีน้อยแต่กะพอมีพระก็คนนะ

(4) จะธรรมยุตหรือมหานิกาย อยู่ที่ตัวคนที่บวช ว่ามาบวชเพื่ออะไร บางคนบวชเพื่อเลิกยาเสพติด บางคนบวชเพราะล้มละลาย บางคนบวชขี้เกียจทำงานหาเงินง่าย บางคนบวชจริงเพื่อนำเอาคำสอนของท่านพระพุทธเจ้าออกเผยแผ่ ให้คนที่ไม่รู้นำไปปฏิบัติ พระบางรูปปฏิบัติดี แต่พอเจอเงินมากๆ หรือผู้หญิงก็ตบะแตกเหมือนที่ออกข่าวให้เห็น

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการแสดงความเห็นโดยเน้นให้แยกแยะถึงพฤติกรรมของแต่ละบุคคลที่สามารถทำถูกทำผิดได้ โดยเฉพาะความเห็นแรก (1) ที่เป็นความเห็นที่มาจากพระสงฆ์เองที่เห็นความเห็นของคนจำนวนมากในข่าว จึงได้ออกมาแสดงความเห็นเพื่ออยากให้คนส่วนใหญ่ไตร่ตรองให้ดี และพยายามยกเหตุผลถึงการที่คนทั่วไปยังต้องพึ่งพาพระและวัดตามประเพณีอยู่ให้คิดถึงเรื่องดังกล่าวให้ดี เช่นเดียวกับความเห็นข้ออื่น ๆ ก็ไม่ต้องการให้เหมารวม บ้างก็บอกว่ามีพระดีแต่มีน้อย (3) นับเป็นการแยกแยะ

แบบประเมินคุณค่าลงไปด้วย ส่วนการระบุสังกัดสายธรรมยุตเป็นเพราะเป็นสายที่ค่อนข้างปฏิบัติแบบเข้มงวดตามการรับรู้ของคนทั่วไป แล้วยังกระทำผิดจึงผิดจากความคาดหวังของคนทั่วไป

2) การเสนอแนะทางออกของประเด็นปัญหา

สามารถนับจำนวนได้ 2 ความเห็น นับเป็นความเห็นที่ไม่มากนักที่จะเป็นการนำเสนอทางออกของปัญหา ดังตัวอย่าง

(1) ขอให้ทุกคน ถ้าใครจะทำบุญตอนนี้ขอให้ทุกคน โอนเงินผ่านบัญชีทางวัดที่เปิดบัญชีธนาคารโดยตรง แล้วอยากทำบุญโอนเงินบัญชีวัด ไม่ต้องใส่ตามตู้ เพราะเงินจะได้ผ่านบัญชีทางวัด ทางวัดจะซื้ออะไร ให้ไปถอนเงินผ่านบัญชีธนาคารเอา มันจะมีรายรับรายจ่าย บุญจะมีอานิสงส์มากเพราะเราทำบุญ เพื่อ คณะหมู่สงฆ์

(2) ยึดมั่นในธรรมของพระพุทธเจ้ารักษาศีล 5 ของตัวเราเองให้ดีทำสิ่งที่ถูกต้องชีวิตเราก็มีความสุขแล้ว

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการแสดงความเห็นเพื่อเสนอทางออกของปัญหาทั้งเสนอเรื่องของการทำบุญ ว่าควรโอนเงินเข้าบัญชีของวัดเลยจะปลอดภัยที่สุ (1) หรือการให้คำนึงถึงพระธรรมคำสอนของศาสดาแล้วนำมาปฏิบัติกับตัวเองจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด (2) ความเห็นเชิงบวกในลักษณะดังกล่าวปรากฏไม่มากนัก แต่อย่างน้อยก็ทำให้รู้ว่ามีคนแสดงความเห็นในทางที่จะพัฒนาหรือป้องปรามการกระทำผิดด้วยการห่วงใยสังคมกับการแสดงความคิดเห็นเชิงบวกเช่นนี้

2. การใช้คำแสดงการล้อเลียนหรือประชดประชัน

การประชดประชันบางตำราเรียกการย้อนแย้ง ใช้เพื่อนำเสนอข้อมูลอย่างหนึ่งให้หมายไปอีกทางหนึ่ง (จันทิมา อังคพานิชกิจ, 2561: 161) ความเห็นที่เป็นการล้อเลียนหรือประชดประชันการกระทำความผิด มีเจตนาใช้คำหรือภาษาอย่างหนึ่งเพื่อหมายถึงอีกอย่างหนึ่งในเชิงการล้อเลียนหรือเสียดสีผู้กระทำความผิดในข่าว นับจำนวนทั้งหมดได้ 27 ความเห็น ดังตัวอย่าง

(1) คนที่สวดมนต์เก่ง เป็นของเธอนะ

(2) แรงกรรมแรงใดในโลกหรือจะสู้แรงโยกของอาตมา สาคู

(3) นักสะสมแต้มบุญ

(4) เซียนพระตัวจริง

(5) ไม่ต้องกลัวอดสึกมาลงทะเบียนชราภาพกับบัตรประชารัฐ..

(6) พระก็คนนะไม่ใช่ พระอิฐ พระปูน นั่งสมาธิก็ต้องท่องไว้ "ยุบหนอ พองหนอ" เวลาพองมันดันไม่ยุบเสียด้วย55 ทีนี้ต้องออกกฎใหม่ ใครจะบวชต้องตัด "ไม่ใช่ตัดกิเลสนะ" คือตัดจู๋เลยคับ 55

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการประชดประชันหรือล้อเลียนพฤติกรรมของพระที่กระทำความผิด เช่น คนที่สวดมนต์เก่ง ในที่นี้ก็หมายถึงพระ (1) แรงโยกของอาตมา ก็หมายถึง พฤติกรรมการร่วมเพศของพระที่กระทำผิด (2) ขณะที่นักสะสมแต้มบุญ หรือเซียนพระ (3) ในที่นี้หมายถึงผู้หญิงที่ กระทำความผิด และยังล้อเลียนพระที่สึกอีกว่าจะได้เงินผู้สูงอายุกับบัตรประชารัฐที่ไว้ช่วยเหลือคนยากไร้ เนื่องจากพระที่กระทำผิดในข่าวส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุ (5) และมีการประชดให้คนที่จะบวชให้ตัดอวัยวะเพศชายไปเลย (6)

3. การใช้สัญลักษณ์หรืออิโมจิ

สัญลักษณ์ส่วนใหญ่ก็จะเป็นตัวเลข 5 เพื่อแทนเสียงหัวเราะหรืออิโมจิส่วนใหญ่ที่พบก็เช่นเดียวกันจะเป็นภาพหัวเราะมากกว่าภาพอื่น ๆ เพื่อแสดงการเย้ยหยันบุคคลในข่าว นับจำนวนทั้งหมดได้ 15 ความเห็น ดังตัวอย่าง

(1) ตอนแรกๆ แย้มหลังๆ มาเยิ้ม🤣🤣🤣

(2) คบเด็กสร้างบ้าน คบคนหัวล้านเผาวัด😅

(3) สีกาตั๊วสี่พระหรือพระตั๊วสี่สีกา😁

(4) อยู่ในท้องอีกกี่รูป สะสมผ้าเหลืองจนตุ้ยนุ้ยเลย สุขจริงกินนอนแซ่บคักหนอ หรือเป็นการอำพลางหุ่นถ้าช้ากว่านี้คงจำนางไม่ได้แน่ๆ 😷 👿 คนเสื่อมสุดแล้ว

(5) แย้มบอกหวยก็ไม่ถูก 5555

(6) พระที่ว่า
ตัดแล้วทุกอย่างทางโลกเข้าสู่ทางธรรม
สิ่งเดียวที่ยังไม่ตัดคือ **#กระเจี๊ยว** เจ้าปัญหา

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการใช้สัญลักษณ์ หรืออิโมจิ (ภาพแสดงอารมณ์) ซึ่งที่พบเป็นจำนวนมากจะเป็นสัญลักษณ์ที่แทนเสียงหัวเราะ 5555 (5) หรืออิโมจิยิ้มเยาะ😁หรือหัวเราะ🤣 (3) (1) หรืออิโมจิปิดแมสก์กับมาร 😷 👿 นำมาใช้แทนผู้หญิงตามภาพข่าวที่เธอใส่แมสก์และสื่อความหมายว่านางเป็นมาร รวมไปถึงเครื่องหมายอื่น ๆ เช่น เครื่องหมายแฮชแท็ก (#) (6) เพื่อต้องการเน้นคำนั้นๆ เป็นพิเศษ จากตัวอย่างเน้นที่อวัยวะเพศชายที่เป็นมุมมองว่าเป็นปัญหาของเรื่องดังกล่าว

4. การใช้คำแสดงความเชื่อ

แน่นอนว่าการนำเสนอข่าวที่เกี่ยวกับบุคคลที่เป็นตัวแทนศาสนาจะเลี่ยงเรื่องความเชื่อทางศาสนาที่แต่ละบุคคลมีไปไม่ได้ ดังนั้นในที่นี้จึงมีคำศัพท์ที่สะท้อนความเชื่อทางศาสนาปรากฏชัดที่สุด นับจำนวนทั้งหมดได้ 15 ความเห็น ดังตัวอย่าง

(1) หนีอะไร หนีได้แต่หนีกรรมไม่พ้น จริง

(2) เป็นบุพกรรม หนีไม่พ้น ก็ไม่พ้นกฎแห่งกรรมที่ทำด้วยกันมาในอดีต

(3) ผู้หญิงยุคนี้ไม่กลัว นรกจริงๆ

(4) โยมก็ได้บุญส่วนอาตมาก็ได้ขึ้นสวรรค์วินๆ นะ แล้วมาทำบุญเยอะ ๆ นะคุณโยม 😁

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการกล่าวถึงความเชื่อที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ซึ่งจัดเป็นเรื่องทางความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องของกรรม (1) (2) ความเชื่อเรื่องของนรก สวรรค์ (3) (4) ซึ่งข้อ (4) จะเป็นการใช้เพื่อล้อเลียนกับคำว่าสวรรค์ถึงการมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิง

5. การใช้คำถาม

ลักษณะของการตั้งคำถามบางครั้งคนตั้งคำถามก็ไม่ได้ต้องการคำตอบเสมอไป (rhetorical question) แต่เป็นการตั้งคำถามเพื่อแสดงเจตนา เจตนาตำหนิ เจตนาประชดผู้ที่อยู่ในข่าว นับจำนวนทั้งหมดได้ 12 ความเห็น ดังตัวอย่าง

(1) จับสึกแล้ว ท่านจะหาเงินที่ไหนไปตามทุนครับ

(2) เงินเก็บวัดเยอะขนาดนี้เลยเหรอครับ

(3) ทำไมนะท่านถึงหลงผิดได้ขนาดนี้ เสียดายคุณงามความดีที่ท่านได้สะสมมาไม่น่าเลย กรรมตามสนองได้ท่วมท้นจริงๆ

(4) ปัจจัยในตู้ ให้หนูรู้ไหม

(5) ไม่กลัวเอดส์กันหรือคะ

(6) อะไรกันครับเนี่ยยยยย😱

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการใช้คำถามที่ไม่ได้ต้องการคำตอบอันเนื่องจาก ช่องทางแสดงความคิดเห็นคงไม่ได้ปรารถนาจะให้ใครมาตอบ แต่ถ้อยคำแสดงคำถามดังกล่าวจะเป็นการถามเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ ถามเพื่อประชดประชัน (1) (4) ถามเพื่อแสดงความประหลาดใจ (2) (6) ถามเพื่อแสดงการตำหนิ (3) (5)

6. การใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ

คำแสดงการเปรียบเทียบในที่นี้ ก็คือ อุปลักษณ์ในแง่มุมทางภาษาศาสตร์ที่เปรียบความเหมือนกันของสองสิ่ง โดยต้องเป็นสมาชิกของต่างกลุ่มความหมาย ที่มีแบบเปรียบ (source domain/vehicle) กับสิ่งที่ถูกเปรียบ (target domain/tenor) (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2556: 99) การใช้ความเห็นเพื่อให้เห็นภาพบางครั้งก็จะต้องมีการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น นับจำนวนทั้งหมดได้ 12 ความเห็น ดังตัวอย่าง

(1) ผู้หญิงนี่มันร้ายกว่า<u>เสือ</u>อีก เวรกรรม

(2) เห็นแว๊บแรก<u>เหมือนไข่หมา</u>ที่เขาเปิดออกจากลูกมังคุดเลย

(3) สาวน้อยไร้เดียงสา กับ<u>เทียนพรรษาทั้งแปด</u>

(4) นิทานเรื่อง นังตัวDกับ<u>นายแครอท</u>

(5) อานุภาพของ<u>heeร้ายแรงกว่าขีปนาวุธ</u> ผ้าเหลืองสะเทือนทั้งปฐพี..เจริญพรญาติโยมที่ทำบุญให้อาตมาไว้เป็นทุนตามหารักแท้

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน ได้แก่ เปรียบเทียบผู้หญิงกับเสือ (1) ในภาพศีรษะของพระที่ทำผิดกับไข่หมา (2) พระที่กระทำความผิดกับเทียนพรรษาทั้งแปด (3) พระสงฆ์กับแครอท (4) และอวัยวะเพศหญิงกับขีปนาวุธ (5) แสดงให้เห็นความเปรียบที่ค่อนข้างหลากหลาย โดยมุ่งเน้นความดุร้ายหรือความร้ายกาจไปที่ผู้หญิง และสภาพพระที่ดูย่ำแย่กับพระที่กระทำความผิด

7. การใช้คำบริภาษ

ข่าวด้านลบที่เกิดขึ้นย่อมมีคนเข้ามาตำหนิในพฤติกรรมที่ไม่ดีในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งตำหนิแบบสุภาพ และไม่สุภาพ นับจำนวนทั้งหมดได้ 9 ความเห็น ดังตัวอย่าง

(1) จับไปด้วยอีสีกา<u>ชั่ว</u>พอกัน

(2) เอาเงิน ทำบุญไปเปย์คนอื่น<u>ชั่ว</u>มาก

(3) <u>หน้าด้าน</u>ทั้งหญิงและชาย หน่ายๆๆ

(4) <u>สมองหมา</u> อยู่กินกับวัด

(5) หากผลประโยชน์ร่วมกัน<u>อย่าโง่</u>ค่ะ ที่มาเยี่ยม

(6) ศีลของพระมี ๒๒๗ ข้อ/มึงปฏิบัติได้บ่/<u>บักเวร</u>

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นการเน้นการใช้คำบริภาษ หรือคำด่าโดยตรง ได้แก่ คำว่า “ชั่ว” จะเป็นคำที่พบได้มากที่สุดที่ใช้ด่าทั้งผู้หญิงและพระที่กระทำความผิด (1) (2) รวมถึงคำด่าอื่นๆ เช่น หน้า

ด้าน (3) สมองหมา จะเป็นคำเปรียบเทียบเพื่อใช้ด่าก็ได้ที่เปรียบเทียบสมองของคนกับสมองของหมา (4) “โง่” (5) บักเวร (6) เป็นคำอีสานที่แปลได้ว่า ไอ้เวร

8. การใช้คำแสดงความรู้สึก

คนที่อ่านข่าวแล้วเกิดอารมณ์ความรู้สึกร่วมกับข่าวจนนำมาแสดงในพื้นที่การแสดงความเห็น ส่วนใหญ่ก็เป็นอารมณ์ความรู้สึกที่เป็นลบหรือรู้สึกไม่ดีที่มีต่อเหตุการณ์ นับจำนวนทั้งหมดได้ 9 ความเห็น ดังตัวอย่าง

(1) <u>สงสาร</u>คนทำบุญกับมึงวะแย้ม

(2) เกือบพันล้า<u>นนนนนนนน</u> <u>คุณพระคุณเจ้า</u>

(3) <u>คุณพระช่วย</u>กล้วยทอด

(4) <u>ฮ่า ฮ่า ฮ่า</u> การศึกษา นั้นสำคัญ

ปาราชิก = ...

(5) เข้าไปร่วมมือกับหมอปลาเลยพระนอกรีตจับสึกเลย<u>ฮ่าๆ</u>

(6) นางคือบุคคลแห่งปี (นางมานวิกา) กลับชาติมาเกิดท่ามกลางคณะสงฆ์บางกลุ่ม ที่สร้างรอยมลทินให้กับศาสนาเห็นแล้ว<u>ปวดใจมาก</u>

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นคำที่สื่ออารมณ์ความรู้สึกร่วมกับการแสดงความเห็น ในที่นี้ได้แก่ ความรู้สึกสงสารคนที่มาทำบุญ (1) ความรู้สึกตกใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (2) (3) ความรู้สึกตลกขบขันกับเหตุการณ์ดังกล่าว (4) (5) ความรู้สึกเจ็บปวดกับศาสนา (6) การแสดงอารมณ์ความรู้สึกส่วนใหญ่ไม่มีใครรู้สึกดีกับเหตุการณ์ที่ไม่ดีเป็นเรื่องปกติ แต่ก็มีคนจำนวนหนึ่งจำนวนมากที่จะแสดงความรู้สึกตลกขบขันหรือบ้างก็เสียดสียั่วล้อให้ตลกขบขันก็มี สะท้อนลักษณะนิสัยของคนไทยที่เป็นคนอารมณ์ดีสามารถมีอามณ์ขันได้ในทุกเหตุการณ์

สรุปองค์ความรู้

ผลจากการวิจัยสามารถสรุปได้ว่าจากการวิเคราะห์เนื้อหาและการเลือกใช้ภาษาทั้งสิ้นพบลักษณะเด่นที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ 8 ลักษณะ โดยเรียงลำดับจากที่พบมากไปพบน้อยตามลำดับ คือ (1) การใช้ภาษาแสดงความเห็น แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ *การประณาม* ในที่นี้จำแนกการประณามได้เป็น 5 กลุ่ม คือ การประณามการกระทำผิดของพระ การประณามการกระทำผิดของผู้หญิง การประณามตำแหน่ง การประณามสถานที่ (วัด) และการประณามสื่อ และ*การแสดงทัศนะ* ในที่นี้จำแนกการแสดงความเห็นได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ความเห็นให้แยกแยะพฤติกรรมของบุคคล และการเสนอแนะทางออกของประเด็นปัญหา จากนั้น (2) การใช้คำแสดงการล้อเลียนหรือประชดประชัน (3) การใช้สัญลักษณ์หรืออิโมจิ (4) การใช้คำแสดงความเชื่อ (5) การใช้คำถาม (6) การใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ (7) การใช้คำบริภาษ และ (8) การใช้คำแสดงความรู้สึก สามารถสรุปจำนวนการใช้คำในแต่ละกลุ่มได้ ดังนี้

การเลือกใช้ภาษาแสดง	ความเห็น	การล้อเลียนหรือประชดประชัน	สัญลักษณ์หรืออิโมจิ	ความเชื่อ	คำถาม	ความเปรียบ	การบริภาษ	ความรู้สึก
ร้อยละ	42.22	20	11.11	11.11	8.88	8.88	6.66	6.66

จากตารางจะพบว่ากลุ่มของการแสดงความเห็นมีมากที่สุดเนื่องจากเป็นกลุ่มสำคัญที่แบ่งแยกย่อยตามประเภทของเนื้อหาได้อีก รองลงมาที่สำคัญ คือการล้อเลียนหรือประชดประชันนับเป็นลักษณะเด่นในการแสดงความคิดเห็นของคนไทย ที่ต้องกาตลกขบขัน อีกนัยหนึ่งคือพฤติกรรมของการซ้ำเติมผู้กระทำความผิด เช่นเดียวกับสัญลักษณะที่ใช้ส่วนใหญ่ก็จัดอยู่ในกลุ่มตลกขบขันในลักษณะการซ้ำเติมเช่นกัน ในด้านความเชื่อ การตั้งคำถาม การเปรียบเทียบ การบริภาษ และการแสดงความรู้สึกนั้นมีทั้งการตำหนิ ซ้ำเติม และแสดงอารมณ์ความรู้สึกที่ไม่ดีต่าง ๆ ที่มีต่อการรับรู้ข่าวสารที่สื่อนำเสนอ

อภิปรายผล

ผลที่ได้จากการวิจัยมีสิ่งที่น่าสนใจนอกเหนือจากการวิเคราะห์เนื้อหาและภาษาที่ได้จากการเก็บข้อมูลความเห็นของผู้คนที่มีต่อข่าวฉาวของพระที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ โดยใช้แนวคิดแบบเหมารวม (stereotypes) มาวิเคราะห์เพิ่มเติมก็จะทำให้งานน่าสนใจมากยิ่งขึ้นได้ เพราะภาพเหมารวมสามรถทำลายศรัทธาหรือความเชื่อที่มีต่อผู้คนได้ไม่ยากนัก และอาจเพราะวิกฤตศรัทธาที่มีมาอย่างต่อเนื่อง จึงได้มีกลุ่มพระที่ศึกษาประเด็นดังกล่าวเพื่อเสนอแนวทางแก้ไข เช่น การศึกษาของพระสมุห์ธณัฐพล ธมฺมสโร (ผลาเลิศ) และพระแมนรัตน์ จตฺตมโล (พิทักษ์ทรัพย์) (2566) ได้ศึกษาวิกฤติการณ์ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์รวมถึงแนวทางที่จะสร้างศรัทธาในยุคโซเชียล ผลการวิจัยพบว่า วิกฤติศรัทธาของคนเกิดจากข่าวด้านลบที่ปรากฏทางโทรทัศน์หรือออนไลน์บ่อย ๆ ผู้เขียนเสนอแนวทางแก้ไข คือคณะสงฆ์จะต้องคอยสอดส่องพระที่อยู่ในปกครองของตนตามธรรมวินัย ประชาชนจะต้องมั่นคงต่อคำสอนศาสดา ไม่ถือมงคลตื่นข่าวหรือเสพสื่อโดยขาดการไตร่ตรอง ยึดหลักโยนิโสมนสิการ และสุดท้ายคือมหาเถรสมาคมควรรณรงค์ให้เข้าใจธรรมวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์เข้าถึงภิกษุสามเณรให้ทั่วถึง

รวมถึงการศึกษาเรื่องราวของพระสงฆ์ในสื่อออนไลน์อีก เช่น งานวิจัยของ Endoo, P (2024) วิเคราะห์โครงสร้างวากยสัมพันธ์ในพาดหัวข่าวเกี่ยวกับพระสงฆ์ในหนังสือพิมพ์เดอะ เนชั่นออนไลน์ จำนวน 56 ชิ้น ผลการวิจัยพบโครงสร้างประเดี่ยวมากที่สุด ในระดับวลีมีการใช้นามวลีมากที่สุด และในระดับคำพบคำนำหน้านามมากที่สุด การศึกษาในที่นี้เพื่อให้เห็นประโยชน์ต่อการสื่อสารในงานวารสารศาสตร์ ที่เน้นบริบทสื่อออนไลน์และการนำเสนอภาพของคนทางศาสนาเป็นข้อมูลประกอบการวิจัย จะพบว่างานนี้เน้นวิเคราะห์โครงสร้างของภาษามากกว่าเนื้อหา ซึ่งจะมีความต่างจากงานผู้วิจัยที่จะศึกษาภาษาเพื่ออธิบายเนื้อหาข่าว หรืองานวิจัยของ Fa, Y, Beliatte, M, Rohmana, W.I.M, Budianto, L (2024) เป็นการเปรียบเทียบการใช้สื่อของพระที่มีชื่อเสียงทั้งของไทยและจีน ใน Weibo และ Facebook ซึ่งผลจะพบว่าพระจีน (Ven. Yancan) จะเน้นเนื้อหาสาธารณประโยชน์ เรื่องราวชีวิตประจำวัน เน้นใช้ความถี่บ่อย ขณะที่พระไทย (ว.วชิรเมธี) จะเน้นคำสอนทางพุทธศาสนา และพิธีกรรม เนื้อหาเน้นทางธรรมะ จะไม่โพสต์ถี่มากนัก ความแตกต่างนี้สะท้อนอิทธิพลทางบริบทวัฒนธรรมและการเมือง ด้วยนโยบายที่เข้มงวดของจีน และการกำกับดูแลพระสงฆ์ตามขนบ

สังคมไทย ก็เป็นอีกงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระในสื่อออนไลน์ที่สามารถนำมาศึกษาในเชิงการนำเสนอได้ ซึ่งก็นับเป็นแนวโน้มการศึกษาที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ได้ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ความน่าสนใจของการศึกษาเรื่องนี้พบว่า นอกจากการเก็บข้อมูลที่ผู้วิจัยศึกษาจากความเห็นในเพจข่าวต่าง ๆ แล้วพบว่า ยังมีกลุ่มข้อมูลอื่น ๆ ที่น่าสนใจมาก เช่น เพจการ์ตูนที่นำเสนอข่าวเรื่องนี้ในมุมมองต่าง ๆ หรือในคลิป Reels ที่มีคนออกมาล้อเลียนเรื่องราวที่เป็นข่าวดังอีกเป็นจำนวนมาก ทั้งหมดเป็นข้อมูลที่สามารถศึกษาต่อได้

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา เจริญเกียรติบวร. (2543). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับมุมมองในข่าววัดพระธรรมกายที่เสนอในหนังสือพิมพ์ไทย.* วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จันทิมา อังคพานิชกิจ. (2561). *การวิเคราะห์ข้อความ.(Discourse Analysis).* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2556). *วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศสตร์: แนวคิดลากรนำมาศึกษาวาทกรรมในภาษาไทย.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระสมุห์ธณัฐพล ธมฺมสโร (ผลาเลิศ) และพระแมนรัตน์ จตฺตมโล (พิทักษ์ทรัพย์). (2566). วิกฤติการณ์ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์ไทยและแนวทางการสร้างศรัทธาของพระสงฆ์ในยุคโซเชียล. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ.* 6(1) มกราคม-กุมภาพันธ์. 191-204.

ยุทธการ ปัทมโรจน์ และศิริพร ภักดีผาสุข. (2565). ความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีทางภาษากับภาพตัวแทนพระสงฆ์ผู้กระทำผิดในวาทกรรมข่าวออนไลน์: การศึกษาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์. *วรรณวิทัศน์.* 22(2) กรกฎาคม-ธันวาคม. 1-40.

สุจิตรา เหลืองชูเกียรติ. (2543). *การนำเสนอข่าวเกี่ยวกับพระสงฆ์ในหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์รายวันกับการเปิดรับข่าวสารและความเชื่อมั่นทางศาสนาของประชาชน.* วิทยานิพนธ์ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุรักษ์ สบายสุข. (2552). *ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนต่อข่าวสารพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระสงฆ์.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

Endoo, P. (2024). Lead News Coverage of Buddhist Monks in the Nation Online Newspaper: A Syntactic Analysis. *Journal of English Language and Linguistics*, 5(1), 91-109.

Fa, Y, Beliatte, M, Rohmana, W.I.M, Budianto, L. (2024). A Comparative Linguistic Study of Monastic Social Media Influencers in China and Thailand. *LiNGUA.* 19(2). 229-244.

Quimbo, R.J.B, Ganzon, J.R.T, Palapan, W.J.M, Caballo, J.H.S. (2024). Impoliteness and Complaint Strategies in Anonymous Online Discourse: A Pragmatic Analysis of Um Confession Facebook Posts. *Journal of Natural Language and Linguistics (JNLL).* 2(1), 81-105.

Triana, H. W, Wirman, E.P, Kustati, M, Reflinaldi, Rahmi, A, Nelmawarni. (2020). Social Practice on Facebook: Critical Discourse Analysis in the Process of Text Production. *Studies in English Language and Education*. 7(1), 1-21.

ศึกษากระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

STUDY THE PROCESS OF GENERATING UDAYABBAYAÑĀNA IN THE PRACTICE OF VIPASSANA MEDITATION

พระณัฏฐกัณฑ์ เทวธมฺโม (ศิริเลิศ)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส
Phra Natthakan Thewadhammo / Sirilerd
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.
E-mail: natthakan9154@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1.เพื่อศึกษาอุทยัพพยญาณในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2.เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 3.เพื่อศึกษากระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นการวิจัยแบบเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการนำข้อมูลมาเรียบเรียง วิเคราะห์ สรุป และบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า อุทยัพพยญาณในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ ปัญญาพิจารณาความเกิดขึ้นและดับไปของสังขาร (รูปนาม) โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่สามารถบังคับบัญชาการได้ ชื่อว่าอุทยัพพยานุปัสสนาญาณ คือ รูปที่เกิดแล้วเป็นปัจจุบันลักษณะแห่งความเกิด ของรูปนั้น เป็นอุทยะ (ความเกิดขึ้น) ลักษณะแห่งความแปรผัน (ของรูปนั้น) เป็นวยะ (ความดับไป) ปัญญาเห็นเนืองๆ เป็นญาณ ปัญญาที่กำหนดจนรู้เห็นไตรลักษณ์ชัดเจนโดยสันตติขาด คือ เห็นรูปนามดับไปในทันทีที่ดับและเห็นรูปนามเกิดขึ้นในขณะที่เกิด การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ หนทางแห่งการพัฒนาปัญญาเพื่อเข้าถึงความจริงของสรรพสิ่ง คือการพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ซึ่งมี สติปัฏฐาน 4 เป็นหลักปฏิบัติอันสำคัญ สติปัฏฐาน 4 คือการตั้งมั่นแห่งสติกำหนดรู้สิ่งต่างๆ มี กาย เวทนา จิต ธรรม ที่ปรากฏขึ้นในขันธ์ 5 อย่างต่อเนื่อง อันเป็นรากฐานของการเจริญปัญญาเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ การวิเคราะห์กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 มีหลักการปฏิบัติอยู่ 4 หมวด ได้แก่ วิเคราะห์กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน, วิเคราะห์กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน, วิเคราะห์กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน, วิเคราะห์กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน, เมื่อเราสามารถเห็นอาการเกิด-ดับของจิตได้อย่างชัดเจน อุทยัพพยญาณบังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมนำมาซึ่งปัญญาที่ลึกซึ้ง คือการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การประจักษ์แจ้งไตรลักษณ์ นำไปสู่หนทางแห่งการหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง

คำสำคัญ: อุทยัพพยญาณ:, การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา:, พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This research aimed to: 1. study the knowledge of urgency in Theravada Buddhist scriptures; 2. study the practice of Vipassana meditation according to the principles of the Four Foundations of Mindfulness; and 3. study the process of the arising of urgency in Vipassana meditation according to the principles of the Four Foundations of Mindfulness. This research was a documentary study, examining data from Theravada Buddhist scriptures and various related documents. The data were compiled, analyzed, summarized, and described descriptively. The research results revealed that urgency in Theravada Buddhist scriptures is wisdom that contemplates the arising and passing away of conditioned phenomena (material and mental phenomena) as impermanent, suffering, and uncontrollable. It is called Udayabbayanupassanā-ñāṇa, that is, the form that has arisen is the present. The characteristic of arising of that form is udya (arising). The characteristic of changing (of that form) is vaya (cessation). The wisdom that sees continuously is knowledge. The wisdom that determines until clearly knowing the three characteristics, with complete continuity, that is, seeing form and name cease immediately after cessation and seeing form and name arise at the moment of arising. Practicing Vipassanā meditation according to the principle of the Four Foundations of Mindfulness is the path to developing wisdom to reach the truth of all things, that is, liberation from all suffering, for which the Four Foundations of Mindfulness are the important practice. The Four Foundations of Mindfulness are the establishment of mindfulness to know things, namely body, feelings, mind, and dhammas, that continuously appear in the Five Aggregates, which are the foundation for developing wisdom to see clearly the Three Characteristics. The analysis of the process of arising arousal in Vipassana meditation practice according to the principles of the Four Foundations of Mindfulness has four main principles: analysis of the process of arising arousal in the contemplation of the body; analysis of the process of arising arousal in the contemplation of feelings; analysis of the process of arising arousal in the contemplation of consciousness; and analysis of the process of arising arousal in the contemplation of dhammas. When we can clearly see the arising and passing away of the mind, the arising of arousal leads to profound wisdom, namely the perception of impermanence, suffering, and non-self, and the realization of the three characteristics, leading to the path to liberation from all suffering.

Keywords: Udayabbayañāna; Vipassana Meditation Practice; Theravada Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้น เพราะการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง ตรัสรู้สัจธรรม คือความจริงสูงสุด 4 ประการคือ ทุกข์ (ความทนสภาพเดิมอยู่ไม่ได้) สมุทัย (เหตุให้เกิดทุกข์) นิโรธ (ความพ้นทุกข์) มรรค (หลักปฏิบัติให้เข้าถึงความพ้นทุกข์) ก่อนการตรัสรู้พระองค์ทรงแสวงหาหนทางพ้นทุกข์ด้วยการบำเพ็ญเพียรในรูปแบบต่างๆ ทั้งการทรมานตนและสมาธิแบบสมถะ แต่ก็ยังไม่บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด. จนกระทั่งพระองค์ทรงหันมาเจริญสติปัญญาอย่างต่อเนื่อง คือการกำหนดรู้ความเป็นไปของกายและใจตามความเป็นจริง จนสามารถเห็นแจ้งใน ไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) และนำไปสู่การตรัสรู้อริยสัจ 4 และการหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง.หลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงสอนแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา โดยเน้นย้ำถึง สติปัฏฐาน 4 (การตั้งสติกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต ธรรม) ว่าเป็น "เอกายนมรรค" หรือหนทางเดียวที่จะนำไปสู่ความบริสุทธิ์และพ้นทุกข์. ในสมัยพุทธกาลนั้น การปฏิบัติวิปัสสนามักจะควบคู่ไปกับการปฏิบัติสมถะ (การทำจิตให้สงบ) โดยผู้ปฏิบัติจะฝึกสมถะจนจิตเป็นสมาธิ แล้วจึงใช้กำลังสมาธินั้นพิจารณาไตรลักษณ์เพื่อเจริญวิปัสสนา. พระพุทธองค์และพระสาวกในยุคนั้นจำนวนมากได้บรรลุธรรมด้วยการเจริญวิปัสสนาเป็นหลัก. เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามหลักอริยมรรค และมัชฌิมาปฏิปทาจนบรรลุเข้าสู่มรรคผลนิพพาน ตัดกระแสแห่งกิเลสได้อย่างเด็ดขาดสิ้นเชิง กำจัดสาเหตุที่ก่อให้เกิดการถือกำเนิดในภพใหม่ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน เพราะเมื่อไม่เกิดอีกเราก็ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ ไม่ต้องตาย และไม่ต้องทุกข์กายทุกข์ใจอีกต่อไป

การปฏิบัติวิปัสสนา เป็นแก่นแท้และหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและสั่งสอน เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายพ้นจากความทุกข์และเข้าถึงความจริงสูงสุดของสรรพสิ่ง. ความสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพื่อพัฒนาปัญญาเพื่อเห็นความจริง มุ่งเน้นการพัฒนาปัญญา ที่เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ว่าทุกสิ่งไม่เที่ยงแท้ (อนิจจัง), เป็นทุกข์ (ทุกขัง), และไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) หรือที่เรียกว่าไตรลักษณ์. โดยปกติแล้ว จิตของคนเรามักถูกกิเลสบดบัง ทำให้มองโลกอย่างบิดเบือน ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเป็นของเที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข และในสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนว่าเป็นตัวตน. การปฏิบัติวิปัสสนาผ่านการกำหนดรู้กาย เวทนา จิต ธรรม อย่างต่อเนื่องและแยบคาย จะทำให้ปัญญาเกิดขึ้นและค่อยๆ ทะลุทะลวงความเข้าใจผิดเหล่านี้ ผู้ปฏิบัติจะเริ่มเห็นความเกิดดับของรูปนามอย่างชัดเจน อันเป็นรากฐานของการเห็นแจ้งไตรลักษณ์ และนำไปสู่ความเข้าใจโลกและชีวิตที่ถูกต้อง.หนทางแห่งการพ้นทุกข์ (วิมุตติ) เป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติวิปัสสนาคือ การพ้นทุกข์ หรือ วิมุตติ. เมื่อปัญญาเห็นแจ้งในไตรลักษณ์แล้ว ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ ก็จะคลายลง เพราะเห็นแล้วว่าไม่มีอะไรที่น่าจะไปยึดติด ไม่มีตัวตนถาวรที่แท้จริง. การเห็นความจริงนี้จะนำไปสู่ความเบื่อหน่าย (นิพพิทาญาณ), คลายกำหนัด (วิราคะ), และหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์. พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระสูตรหลายแห่งว่า การเจริญสติปัฏฐาน 4 (ซึ่งเป็นแนวทางหลักในการปฏิบัติวิปัสสนา) เป็น เอกายนมรรค คือ หนทางเดียวที่จะนำไปสู่ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย การก้าวล่วงความโศกและความร่ำไห้ การดับเสียซึ่งทุกข์และโทมนัส และการบรรลุพระนิพพาน. วิปัสสนาภาวนา คือกรรมฐานเป็นอุบายเรืองปัญญา เป็นคำสอนเพื่อพัฒนาจิต ยกระดับจิตของปุถุชนธรรมดาให้ขึ้นสู่ระดับจิตความเป็นอริยบุคคล ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด ในพระพุทธศาสนา วิปัสสนาภาวนาเป็นหลักปฏิบัติในด้านปัญญาเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้พิจารณาด้วย ปัญญาอันหยั่งถึงในรูปและนามตามสภาวะความเป็นจริง การเจริญวิปัสสนานั้นจุดมุ่งหมายเพื่อให้จิต ได้เห็นแจ้งเป็นพิเศษในรูป-นาม และในขันธ์ 5 ว่าเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์อนัตตาไม่ใช่ เป็นตัวบุคคล ตัวตน เรา เขาคือเราไม่สามารถที่จะบังคับบัญชามันได้ตามที่คนทั่วไปเข้าใจกันความ เห็นแจ้งเป็นพิเศษนี้ เรียกว่า วิปัสสนา การเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริง ตัดกระแสแห่ง

กิเลสได้อย่างเด็ดขาดสิ้นเชิงกำจัดสาเหตุที่ก่อให้เกิด การถือกำเนิดในภพใหม่ ต้องกำหนดรู้สภาวธรรม หรืออารมณ์ที่ปรากฏทางอายตนะภายในและอายตนะภายนอก ที่เป็นปัจจัยของการเกิด ผัสสะ ให้มีความกำหนัดยินดี ในรูปที่พึงรู้ด้วยตา เสียงที่พึงรู้ด้วยหู กลิ่นที่พึงรู้ด้วยจมูก รสที่พึงรู้ทาง ลิ้น โผฏฐัพพะที่พึงรู้ด้วยกาย และธรรมารมณ์ที่พึงรู้ด้วยใจ ซึ่งธรรมเหล่านี้กระทบกันหรือเกิดผัสสะ เข้าแล้วเป็นปัจจัยให้กามคุณเกิดขึ้น ที่ก่อให้เกิดเวทนาความรู้สึกสุขหรือทุกข์ในขณะที่ได้สัมผัส ก็จะทำให้เกิดสัญญาความจำได้หมายรู้ในสิ่ง ที่เคยสัมผัสความยินดีความพอใจ ทางตากระทบรูปเกิดความ พอใจในรูป หูกระทบเสียงเกิดความพอใจ ในเสียง จมูกกระทบกลิ่นเกิดความพอใจในกลิ่น เป็นต้น ซึ่ง ทำให้อาสวะพอกพูนเพิ่มขึ้น หมักหมม หรือดองอยู่ในสันดานไหลซึมซ่านไปย้อมจิต ให้กระทำแต่ใน เรื่องที่เป็นไปในฝ่ายต่ำหรืออกุศลกรรม โดยมีอวิชชาเป็นเครื่องกางกั้นจิตไม่ให้เกิดปัญญา ซึ่งเป็นผลที่ ทำให้มนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองแห่งทุกข์ ก็ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับก็คืออริยมรรค ที่เป็นแนวทางหรือกระบวนการเข้าไปสู่วิปัสสนาคือปัญญา รู้แจ้งในธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง หัวใจสำคัญของวิปัสสนาคือการพัฒนา สติ และสัมปชัญญะ สติคือความระลึกรู้ในสิ่งที่เรากำลังทำ กำลังคิด หรือกำลังรู้สึกในปัจจุบันขณะ โดยไม่ฟุ้งซ่านไปในอดีตหรืออนาคต ส่วนสัมปชัญญะคือความรู้ตัวทั่วพร้อม ความเข้าใจในสภาวะที่กำลังเกิดขึ้นอย่างชัดเจน การรวมกันของสติและสัมปชัญญะทำให้เราสามารถสังเกตการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของปรากฏการณ์ทางกายและใจได้อย่างละเอียดลออ วิปัสสนาจึงไม่ใช่การเพ่งจดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เป็นการเฝ้าดูการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่ขาดสาย ปรัชญาเบื้องหลังวิปัสสนาตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า ความทุกข์ทั้งหมดเกิดจากการที่เราไม่เข้าใจธรรมชาติของความเป็นจริง เรายึดติดกับสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้ ไม่ใช่ตัวตน และไม่เป็นไปตามปรารถนา เมื่อเรามองเห็นความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความเป็นทุกข์ (ทุกขัง) และความเป็นอนัตตา (อนัตตา) ของสรรพสิ่งผ่านการปฏิบัติวิปัสสนา เราจะสามารถคลายความยึดมั่นถือมั่นลงได้ และนั่นคือกุญแจสู่การพ้นทุกข์ วิปัสสนาญาณ 16 จึงถือเป็นบันไดสู่การรู้แจ้งแห่งพุทธธรรม ในเส้นทางแห่งการปฏิบัติธรรมอันยาวนานของพุทธศาสนา ญาณ 16 (โสฬสญาณ) ถือเป็นแบบแผนความรู้และภูมิธรรมที่สำคัญยิ่ง ซึ่งพระอริยเจ้าทั้งหลายได้ใช้เป็นเครื่องมือในการเจริญวิปัสสนาญาณ เพื่อการหยั่งรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง และก้าวไปสู่จุดหมายสูงสุดคือความพ้นทุกข์การบรรลุพระนิพพาน. ญาณ 16 ไม่ใช่เพียงแค่ลำดับขั้นของความเข้าใจ แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้และเห็นแจ้งภายในจิตใจ ที่ค่อยๆ พัฒนาจากความเข้าใจเบื้องต้นไปสู่การประจักษ์แจ้งในไตรลักษณ์ และการละวางความยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง. ลำดับญาณทั้ง 16 นี้เริ่มต้นตั้งแต่ นามรูปปริจเฉทญาณ (การกำหนดรู้รูปและนาม) ซึ่งเป็นการเริ่มต้นแยกแยะกายกับใจออกจากกัน ไปจนถึง ปัจจเวกขณญาณ (การพิจารณาทบทวนอริยมรรค) อันเป็นญาณสุดท้ายที่เกิดขึ้นภายหลังการบรรลุธรรม. แต่ละญาณล้วนมีความสำคัญและเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางปัญญาของผู้ปฏิบัติ ที่ค่อยๆ ก้าวผ่านอุปสรรคทางจิต และเข้าถึงความจริงของสรรพสิ่งอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น. ญาณยังเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นหรือเข้าใจได้ยาก ดังนั้น จึงมีคนมิใช่น้อยที่สงสัย ว่า “วิปัสสนาญาณ” เป็นเรื่องที่พิสูจน์กันได้อย่างไร ถ้าตอบอย่างนักปฏิบัติก็จะตอบว่า การที่จะเข้าใจเรื่องวิปัสสนาญาณนั้น ผู้ปฏิบัติเท่านั้นจึงจะรู้แจ้งและเห็นแจ้งด้วยตัวเอง ผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติก็จะไม่สามารถที่จะรู้ได้คาดคะเนได้ หรือหากจะมีการคาดคะเนสำหรับผู้ที่ไม่เคยปฏิบัติ ก็อาจจะเป็นการคาดคะเนสภาวะญาณได้ถูกต้องในระดับหนึ่งเท่านั้น และการคาดคะเนนี้ อาจไม่ใช่สภาวะญาณที่ถูกต้องก็ได้ ดังนั้น ตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท ญาณจึงเป็นเครื่องตัดสินความก้าวหน้าของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การศึกษาและทำความเข้าใจญาณ 16 จึงเป็นเสมือนแผนที่นำทางสำหรับผู้ใฝ่ในธรรม ให้สามารถมองเห็นภาพรวมของเส้นทางการปฏิบัติวิปัสสนาได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นผู้เริ่มต้นหรือผู้ที่มีประสบการณ์แล้วก็ตาม การหยั่งรู้ในญาณเหล่านี้จะช่วยให้เราสามารถประเมินความก้าวหน้าในการปฏิบัติของตนเอง และยังเป็นเครื่องยืนยันถึงความถูกต้องของแนวทางที่กำลังดำเนินไป นำพาไปสู่การหลุดพ้นจากวัฏสงสารและบรรลุซึ่งพระนิพพานในที่สุด.

อุทยัพพยญาณ เป็นสภาวะญาณที่สำคัญ คือ เป็นญาณที่อาศัยปัญญาความเข้าใจในการกำหนดพิจารณาเห็นความเกิดและความดับของรูปนาม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน คือพิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปของรูปนามขันธ์ ๕ จนทราบชัดว่า สิ่งทั้งปวงมีความเกิดขึ้นแล้วก็ล้วนแต่ต้องดับไปเป็นธรรมดา อุทยัพพยญาณ แบ่งเป็นอุทยัพพยญาณอย่างอ่อน คือจะทำให้เกิดวิปัสสนูปกิเลส คือกิเลสที่จะทำให้วิปัสสนาเศร้าหมอง ทำให้วิปัสสนาไม่เจริญขึ้น ไม่ก้าวหน้า ส่วนอุทยัพพยญาณอย่างแก่ คือปัญญาที่กำหนดจนรู้เห็นไตรลักษณ์ชัดเจนจนสันตติขาด คือ เห็นรูป นามดับไปทันทีที่ดับ และเห็นรูป นามเกิดขึ้นในขณะที่เกิด หมายความว่า เห็นทันทั้งในขณะที่เกิดและขณะที่ดับ อุทยัพพยญาณ ถือเป็นญาณอันดับต้น ๆ ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการก้าวเข้าสู่การรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาพธรรม อุทยัพพยญาณคือความหยั่งรู้สภาวะของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดสาย ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเห็นไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ทุกขัง (ความเป็นทุกข์) และอนัตตา (ความไม่มีตัวตน) การทำความเข้าใจและปฏิบัติให้เข้าถึงอุทยัพพยญาณจึงเป็นรากฐานของการพัฒนาปัญญาญาณขั้นสูงต่อไป จนนำไปสู่การละคลายกิเลสและบรรลุพระนิพพานได้ในที่สุด บทความนี้จะนำเสนอความหมาย ความสำคัญ และแนวทางการปฏิบัติเพื่อเจริญอุทยัพพยญาณตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่สนใจศึกษาและปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้าในเส้นทางแห่งการเจริญปัญญาต่อไป

การปฏิบัติวิปัสสนาแม้จะมีประวัติยาวนานและได้รับการพิสูจน์ถึงประโยชน์ทั้งทางศาสนาและวิทยาศาสตร์ แต่ก็ยังคงมีประเด็นและ ปัญหาการวิจัย ที่น่าสนใจและท้าทายอยู่มาก ซึ่งนักวิจัยสามารถสำรวจเพิ่มเติมเพื่อขยายองค์ความรู้และส่งเสริมการปฏิบัติให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น. ปัญหาการวิจัยเหล่านี้ครอบคลุมทั้งมิติทางพุทธศาสนา วิทยาศาสตร์ และการประยุกต์ใช้ ปัญหาด้านความเข้าใจและการตีความในบริบทพุทธศาสนา ความแตกต่างของสำนักปฏิบัติ: วิปัสสนามีสำนักปฏิบัติหลายแห่ง แต่ละแห่งอาจมีวิธีการสอน เน้นย้ำและตีความหลักธรรมบางส่วนต่างกัน. ปัญหาคือการวิจัยจะเปรียบเทียบหรือศึกษาแนวทางที่แตกต่างกันเหล่านี้อย่างไร ให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์โดยไม่เกิดความขัดแย้ง. การเชื่อมโยงทฤษฎี (ปริยัติ) กับปฏิบัติ (ปฏิเวธ) การศึกษาที่มุ่งเน้นการเชื่อมโยงหลักปริยัติธรรมที่ลึกซึ้ง (เช่น วิปัสสนาญาณ 16, อริยมรรคมีองค์ 8) เข้ากับการปฏิบัติจริงและผลลัพธ์ที่วัดได้ ยังคงเป็นช่องว่างที่น่าสนใจ. การอธิบายกลไกการเกิดญาณในแต่ละขั้นอย่างละเอียดจากมุมมองที่ประจักษ์จริงยังขาดงานวิจัยเชิงลึก. บทบาทของอาจารย์ผู้สอน คุณสมบัติ ประสบการณ์ และวิธีการสอนของอาจารย์มีผลอย่างมากต่อการปฏิบัติของผู้เรียน การวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของครูบาอาจารย์และการถ่ายทอดความรู้เชิงประสบการณ์ยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร. การแก้ไขปัญหาการวิจัยเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างนักวิชาการหลากหลายสาขา ทั้งพุทธศาสนิกชน นักจิตวิทยา นักประสาทวิทยา และนักสังคมศาสตร์ เพื่อให้สามารถศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาได้อย่างรอบด้าน ลึกซึ้ง และเป็นประโยชน์ต่อสังคมโลกอย่างแท้จริง

ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์จะศึกษาอุทยัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ให้ได้ความกระจ่างชัด อันจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา และเกิดศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นสัพพัญญู อันจะนำไปสู่ประโยชน์ของการเจริญวิปัสสนาภาวนา และเป็นองค์ความรู้สำคัญของการปฏิบัติ อันจะนำไปสู่การบรรลุมรรค ผล นิพาน ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาอุทยัพพยญาณในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4

3. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเกิดขึ้นของอุทยัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ปกรณวิเสส และคัมภีร์ตำรา งานวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจะดำเนินการตามวิธีการและขั้นตอนการวิจัยตามลำดังดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ภาษาบาลีของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2549 เป็นต้น

2. ข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ คัมภีร์ปกรณวิเสส เอกสารงานวิจัย หนังสือที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้ เอกสารทุติยภูมิเป็นเอกสาร เป็นคัมภีร์หรือหนังสือที่พระคันถรจนาจารย์ได้รจนาขึ้น เพื่อแสดงความคิดเห็นอันเป็นภูมิรู้หรือภูมิธรรมของท่าน โดยศึกษาค้นคว้าและรวบรวมจากคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆสาจารย์ คัมภีร์วิมุตติมรรค ของพระอุปติสสเถระ เป็นต้น

3. ข้อมูลจากเนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการศึกษาคัมภีร์ตำรา งานวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่เขียนขึ้นโดยบุคคลที่มิได้เป็นประจักษ์พยานในเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง เช่น วิปัสสนานัย (พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ), 2548) คู่มือสอบอารมณ์กรรมฐาน (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิเถร), 2541) คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน 4 (พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงฺคโล), 2559. พุทธธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555) เป็นต้น

4. สรุปผลของการวิจัยและนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาอุทยัพพยญาณในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า อุทยัพพยญาณ ปัญญาพิจารณาความเกิดขึ้นและดับไปของสังขาร(รูปนาม) โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่สามารถบังคับบัญชาการได้ ชื่อว่าอุทยัพพยานุปัสสนาญาณ คือ รูปที่เกิดแล้วเป็นปัจจุบันลักษณะแห่งความเกิด ของรูปนั้น เป็นอุทยะ (ความเกิดขึ้น) ลักษณะแห่งความแปรผัน (ของรูปนั้น) เป็นวยะ (ความดับไป) ปัญญาเห็นเนือง ๆ เป็นญาณ พระสารีบุตรจึงแสดงรูปอันเกิดด้วยปัจจัยทั้งหลายตามที่เป็นของตน ด้วยสันตติในบท มีอาทิว่า ชาตํ รูปํ - รูปที่เกิดแล้ว ในนิทเทสแห่ง อุทยัพพยานุปัสนาญาณ บทว่า อุทโย ได้แก่ ชาติ คือ ความเกิดเป็นอาการใหม่แห่งรูปที่เกิดแล้วนั้น มีความเกิดเป็นลักษณะ. บทว่า วโย ได้แก่ ความสิ้นไป ความดับไป มีความแปรปรวน เป็นลักษณะ, การพิจารณาถึงบ่อยๆ ชื่อว่า อนุปัสนา, อธิบายว่า ได้แก่ อุทยัพพยานุปัสนาญาณ.

จากการศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 พบว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือ หนทางแห่งการพัฒนาปัญญาเพื่อเข้าถึงความจริงของสรรพสิ่ง และการพ้นทุกข์ทั้งปวง ซึ่งมี สติปัฏฐาน 4 เป็นหลักปฏิบัติอันสำคัญยิ่ง สติปัฏฐาน 4 คือการตั้งมั่นแห่งสติกำหนดรู้สิ่งต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นในกายและใจอย่างต่อเนื่องและเป็นกลาง อันเป็นรากฐานของการเจริญปัญญาเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ทุกขัง (ความเป็นทุกข์) และอนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน) ทุกสิ่งล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป การเห็นแจ้งในสัจธรรมนี้จะนำไปสู่การปล่อยวางและหลุดพ้นจากพันธนาการแห่งกิเลสทั้งปวง สติปัฏฐาน 4 ประกอบด้วยการพิจารณาฐานของสติ 4 ประการ ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากายในกาย เวทนา

นุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิตในจิต ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานการตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรมในธรรม

จากการวิเคราะห์กระบวนการเกิดขึ้นของอุทยัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 พบว่า กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 มีหลักการปฏิบัติอยู่ 4 หมวด ได้แก่

1. วิเคราะห์กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การเจริญสติเพื่อรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของกาย โดยพิจารณาเห็นการเกิดขึ้นและดับลงของอารมณ์ต่างๆ ที่ปรากฏทางกาย ไม่ว่าจะเป็นอิริยาบถหลัก (ยืน เดิน นั่ง นอน) หรืออิริยาบถย่อย การเคลื่อนไหวของร่างกายส่วนต่างๆ (เหยียด คู้ ก้ม เงย เป็นต้น) ในหมวดอิริยาบถในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่ง พระพุทธตรัสไว้ว่า “ยถา ยถา วา ปนสฺส กาโย ปณิหิโต โหติ, ตถา ตถา นํ ปชานาติ”เธอตั้งกายไว้ด้วยกิริยาท่าทางอย่างใด ๆ ก็รู้ชัดกิริยาท่าทางอย่างนั้นๆ การปฏิบัติกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเฝ้าดูอาการเกิดดับของกาย เป็นหนทางตรงสู่การเข้าใจไตรลักษณ์อันเป็นหัวใจของพระธรรม เมื่อเราเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตนของกายอย่างแจ่มแจ้ง เราจะสามารถปล่อยวางความยึดมั่น ถือมั่นในสิ่งทั้งปวง และก้าวเดินบนเส้นทางแห่งการหลุดพ้นได้อย่างแท้จริง

2. วิเคราะห์กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การกำหนดเวทนาในอาการสุข อาการทุกข์ อาการเฉยๆ เป็นการฝึกปฏิบัติสติปัฏฐาน ในหมวดว่าด้วย เวทนานุปัสสนาซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “อิธ ภิกฺขเว ภิกขุ สุขํ วา เวทนํ เวทยมาโน สุขํ เวทนํเวทยามีติ ปชานาติ.ทุกฺขํ วา เวทนํ เวทยมาโน ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. อทุกฺขมสุขํวา เวทนํ เวทยมาโน อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามีติ ปชานาติ. ภิกษุในพระศาสนานี้ เมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า “เสวยสุขเวทนาอยู่” เมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า “เสวยทุกขเวทนาอยู่” เมื่อเสวยอุเบกขาเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า “เสวยอุเบกขาเวทนาอยู่ คือ สติตามดู ตามรู้ตามเห็นเท่าทันความเป็นจริงของเวทนา อันเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อันได้แก่ ความเย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นต้น

3. วิเคราะห์กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติกำหนดรู้จิตอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจิตจะอยู่ในอารมณ์ใด สภาพใด หรือมีคุณสมบัติอย่างไร การเฝ้าดูจิตนี้ไม่ได้มีเจตนาที่จะเข้าไปปรุงแต่งหรือเปลี่ยนแปลงจิต แต่เป็นการเห็นจิตที่กำลังปรากฏอยู่ตามธรรมชาติของมัน เช่น เห็นจิตโลภ จิตโกรธ จิตหลง จิตฟุ้งซ่าน จิตสงบ หรือจิตที่ปราศจากกิเลส เป็นการฝึกฝนเพื่อเฝ้ารู้สภาวะของจิตตามความเป็นจริง การทำความเข้าใจ "การเกิดดับ" ของจิตเป็นหัวใจสำคัญในการปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อให้เห็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของจิตได้อย่างชัดเจน

4. วิเคราะห์กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การพิจารณาเห็นธรรมในธรรม โดยมีสติกำหนดรู้ลักษณะของธรรมทั้งหลายที่ปรากฏขึ้นและดับไปตามความเป็นจริง อันเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อการรู้แจ้งอริยสัจ 4 และนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ การปฏิบัติธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานอย่างต่อเนื่อง จนเห็น อุทยัพพยญาณ ปัญญาที่เห็นการเกิดขึ้นและดับไปของรูปนาม การเกิดขึ้นและดับไปของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน อย่างชัดเจน จะนำมาซึ่งประโยชน์อันใหญ่หลวง คือเกิดปัญญาเห็นแจ้ง กล่าวคือ ผู้ปฏิบัติจะเกิดปัญญาเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ และเข้าใจความจริงของสรรพสิ่ง และ คลายความยึดมั่นถือมั่น เมื่อเห็นว่าทุกสิ่งเป็นเพียงสังขารที่เกิดขึ้นและดับไป ย่อมไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ลดละกิเลส คือ ความเข้าใจในความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตา ย่อมนำไปสู่การลดละกิเลส ตัณหา อุปาทาน และนำไปสู่ความหลุดพ้นจากการเห็นความจริงนี้ เป็นหนทางสู่การบรรลุมรรคผลนิพพาน ความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร

เมื่อเราสามารถเห็นการเกิด-ดับของจิตได้อย่างชัดเจน อุทยัพพยญาณบังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมนำมาซึ่งปัญญาที่ลึกซึ้ง เห็นอนิจจัง (ความไม่เที่ยง) มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นดับไปตลอดเวลา ล้วนไม่ยั่งยืน เห็นทุกขัง (ความเป็นทุกข์) การที่สภาพวะต่างๆ มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา บ่งบอกถึงความไม่สมบูรณ์ ไม่เป็นที่พอใจ ไม่สามารถบังคับบัญชาได้ เห็นอนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน) เมื่อทุกสิ่งทุกอย่าง มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา จึงไม่มี "ตัวตน" ที่แท้จริงของขันธ์ให้ยึดถือ ไม่มี "สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา " เป็นเพียงกระบวนการทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย การประจักษ์แจ้งไตรลักษณ์จากการเห็นการเกิดดับของกายนี้ จะนำไปสู่การคลายความยึดมั่นถือมั่นในรูปนามและอารมณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นหนทางแห่งการหลุดพ้นจากกองทุกข์

อภิปรายผลการวิจัย

1) ผลการวิจัยนี้ พบว่า อุทยัพพยญาณ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทคือ ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้นและดับไปของสังขาร (รูปนาม) โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่สามารถบังคับบัญชาได้ นั้นมีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับแนวคิดหลักของวิปัสสนาภาวนาและหลักไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนา การที่งานศึกษาชิ้นนี้เน้นย้ำถึง อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ซึ่งคือปัญญาที่เห็นการเกิด (อุทยะ) และการดับ (วยะ) ของรูปนามอย่างต่อเนื่องนั้น เป็นการขยายความเข้าใจที่ลึกซึ้งของการบรรลุญาณระดับนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเห็น "สันตติขาด" หรือการเห็นรูปนามดับไปในทันทีที่ดับและเห็นรูปนามเกิดขึ้นในขณะที่เกิด ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความคมชัดของปัญญาในการหยั่งรู้ความจริงแท้ ผู้วิจัย พบว่า อุทยัพพยญาณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเห็น "สันตติขาด" เป็นปัญญาขั้นสูงในการปฏิบัติวิปัสสนาที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นความจริงของรูปนามว่าเกิดขึ้นและดับไปอย่างต่อเนื่อง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน. การเน้นย้ำถึงการเห็น "สันตติขาด" เป็นการชี้ให้เห็นถึงความคมชัดของปัญญาที่สามารถทะลุผ่านความเข้าใจผิดจากความต่อเนื่องในโลกสมมติ ไปสู่การหยั่งรู้ความจริงแท้ในระดับปรมัตถ์. แม้จะยากที่จะหาหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่ตรงกันเป๊ะ แต่แนวคิดนี้ก็สอดคล้องกับเป้าหมายของการฝึกสติในการรับรู้ปัจจุบันขณะและเห็นการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการหลุดพ้นจากทุกข์ในพระพุทธศาสนา.

2) ผลการวิจัยนี้ พบว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นหนทางแห่งการพัฒนาปัญญาเพื่อเข้าถึงความจริงของสรรพสิ่ง และเป็นหนทางแห่งการพ้นจากทุกข์ทั้งปวง นั้น สอดคล้องและได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากงานวิจัยทางพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาประสาทวิทยาและจิตวิทยา สติปัฏฐาน 4 อันได้แก่ การตั้งมั่นแห่งสติกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต ธรรม ที่ปรากฏในขันธ์ 5 อย่างต่อเนื่อง เป็นรากฐานสำคัญของการเจริญปัญญาเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ และการเห็นรูปนามเกิดขึ้นและดับไปในทันที ผู้วิจัย พบว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 จึงไม่ได้เป็นเพียงคำสอนโบราณเท่านั้น แต่เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและได้รับการยืนยันจากทั้งภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาและหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ร่วมสมัย. การฝึกฝนสติอย่างต่อเนื่องทำให้บุคคลสามารถพัฒนาปัญญาในการเห็นความจริงของสรรพสิ่ง ลดการยึดมั่นถือมั่นในตัวตน และนำไปสู่การพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา และเป็นหนทางสู่สุขภาวะที่ดีขึ้นในมุมมองทางวิทยาศาสตร์.

3) ผลการวิจัยนี้ พบว่า การวิเคราะห์กระบวนการเกิดอุทยัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ การที่ อุทยัพพยญาณ บังเกิดขึ้นจากการเห็นการเกิด-ดับของจิตได้อย่างชัดเจน อุทยัพพยญาณเป็นหนึ่งในวิปัสสนาญาณ 16 (โสฬสญาณ) ที่กล่าวถึงใน วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆษาจารย์ ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญที่อธิบายขั้นตอนการเจริญวิปัสสนาอย่างละเอียด อุทยัพพยญาณคือญาณที่หยั่งรู้ความเกิดและความดับของนามรูป หรือการเกิดขึ้นและดับไปของสภาวธรรมทั้งหลายอย่างชัดเจน งานวิจัยของ Brown and Ryan (2003) ที่ศึกษาเรื่อง Mindfulness and its benefits ก็สนับสนุนแนวคิดที่ว่าการมีสติรับรู้ถึงความ

เปลี่ยนแปลงของประสบการณ์ภายใน (การเกิด-ดับของอารมณ์ ความคิด) เป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความเข้าใจตนเองและโลกที่ลึกซึ้งขึ้น แม้ไม่ได้ใช้ศัพท์ "อุทยัพพยญาณ" โดยตรง แต่หลักการของการเห็นความไม่เที่ยงแท้ของสภาวธรรมนั้นสอดคล้องกัน โดยสรุป ผลการศึกษานี้ ตอกย้ำถึงความสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 ในการนำไปสู่การเกิดอุทยัพพยญาณ และการประจักษ์แจ้งไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นหนทางแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนในพระพุทธศาสนาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจำนวนมากที่สนับสนุนประสิทธิภาพของการฝึกสติและปัญญา เพื่อการเข้าถึงสัจธรรมและ ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

องค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัยนี้ ได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญ โดยได้เชื่อมโยงและขยายความเข้าใจเกี่ยวกับ "อุทยัพพยญาณ" ซึ่งเป็นปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้นและดับไปของสังขาร (รูปนาม) ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่สามารถบังคับบัญชาได้ เข้ากับการปฏิบัติ "วิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4" ซึ่งเป็นหนทางสู่การพัฒนาปัญญาและเข้าถึงความจริงของสรรพสิ่ง อันนำไปสู่การพ้นทุกข์ทั้งปวงได้อย่าง เป็นรูปธรรม การเห็น "สันตติขาด" คือกุญแจสำคัญ งานวิจัยนี้ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการเกิด "อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ" ซึ่งคือปัญญาที่เห็นการเกิด (อุทยะ) และการดับ (วยะ) ของรูปนามอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเห็น "สันตติขาด" หรือการเห็นรูปนามดับไปในทันทีที่ดับและเห็นรูปนามเกิดขึ้นในขณะที่เกิด ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความคมชัดของปัญญาในการหยั่งรู้ความจริงแท้ในระดับปรมัตถ์ การเห็น "สันตติขาด" นี้เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่แสดงให้เห็นถึงความลึกซึ้งของการบรรลุญาณระดับนี้ ที่สามารถทะลุผ่านความเข้าใจผิดจากความต่อเนื่องในโลกสมมติ เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถเห็นการเกิด-ดับของกาย เวทนา จิต และธรรมได้อย่างชัดเจน อุทยัพพยญาณ จะบังเกิดขึ้นนำมาซึ่งปัญญาที่ลึกซึ้งในการเห็น อนิจจัง (ความไม่เที่ยง), ทุกขัง (ความเป็นทุกข์), และ อนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน) ของสรรพสิ่ง การประจักษ์แจ้งไตรลักษณ์นี้จะนำไปสู่การคลายความยึดมั่นถือมั่นในรูปนามและอารมณ์ต่างๆ งานวิจัยนี้ตอกย้ำว่า “อุทยัพพยญาณ” และการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 ไม่ได้เป็นเพียงคำสอนโบราณ แต่เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและได้รับการยืนยันทั้งจากภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา (โดยเฉพาะในคัมภีร์วิสุทธิมรรค) และสอดคล้องกับงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ร่วมสมัยในสาขาประสาทวิทยาและจิตวิทยาที่สนับสนุนประสิทธิภาพของการฝึกสติในการรับรู้ปัจจุบันขณะและการเห็นการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการหลุดพ้นจากทุกข์และนำไปสู่สุขภาวะที่ดีขึ้น

บทสรุป

อุทยัพพยญาณและการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อการพ้นทุกข์ สอดคล้องกับแนวคิดหลักของวิปัสสนาภาวนาและไตรลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเห็น "สันตติขาด" หรือการเห็นรูปนามดับไปในทันทีที่ดับและเกิดขึ้นในขณะที่เกิด ซึ่งเป็นปัญญาขั้นสูงที่ทะลุผ่านความเข้าใจผิดจากความต่อเนื่องในโลกสมมติไปสู่ความจริงแท้ในระดับปรมัตถ์ นอกจากนี้ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากงานวิจัยทั้งทางพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ร่วมสมัย โดยชี้ให้เห็นว่าการฝึกฝนสติอย่างต่อเนื่องช่วยพัฒนาปัญญาในการเห็นความจริงของสรรพสิ่ง ลดการยึดมั่นถือมั่นในตัวตน และนำไปสู่การพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา และเป็นหนทางสู่สุขภาวะที่ดีขึ้นตามมุมมองทางวิทยาศาสตร์ โดยสรุป งานวิจัยนี้ตอกย้ำความสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 ในการนำไปสู่การเกิดอุทยัพพยญาณ และการประจักษ์แจ้งไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นหนทางแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์อย่างแท้จริง สอดคล้องกับคำสอนในพระพุทธศาสนาและงานวิจัยที่สนับสนุนประสิทธิภาพของการฝึกสติและปัญญาเพื่อการเข้าถึงสัจธรรมและความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการนำวิจัยไปใช้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา วิสุทธิมรรคเป็นต้น โดยศึกษาด้านสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน การปฏิบัติธรรมที่จะได้ผลดีและมีความเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง นอกจากอาศัยข้อมูลทางทฤษฎีที่ถูกต้องแม่นยำเป็นแนวทางของการศึกษาแล้ว ต้องมีการเตรียมตัวให้พร้อมในขณะปฏิบัติโดยเริ่มจากการชำระศีลให้บริสุทธิ์ ตัดความกังวลต่าง ๆ เช่น ความกังวลเกี่ยวกับญาติ การงานที่ทำค้างไว้เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติต้องอาศัยกัลยาณมิตรผู้ทรงภูมิความรู้ คอยเป็นที่ปรึกษาชี้แนะแนวทางการเจริญกรรมฐานที่ถูกต้องควบคู่กันไป สิ่งนี้จะเป็นอุปการะเกื้อกูลการปฏิบัติไม่ให้คลาดเคลื่อนจากหลักพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างปฏิบัติ ถ้าได้รับคำชี้แนะแก้ไขสภาวธรรมโดยกัลยาณมิตรผู้ทรงภูมิความรู้ ผลของการปฏิบัติจะมีความถูกต้องและเจริญก้าวหน้าไปตามลำดับ

ดังนั้นผู้มีความสนใจต้องศึกษารายละเอียดทางทฤษฎีให้เข้าใจ ค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมจากเอกสารวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการปฏิบัติควบคู่กันไป

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยครั้งนี้ สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาวิจัยในเรื่องเดียวกันนี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนะการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งต่อไปดังนี้

1) ควรศึกษาความสัมพันธ์ของวิสุทธิ 7 และวิปัสสนาญาณ 16 ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

2) ควรศึกษาเพิ่มเติมจากคำอธิบายของอาจารย์กรรมฐานในสายปฏิบัติต่างๆ ที่อธิบายอุทยัพพยญาณจากประสบการณ์ตรง เพื่อนำมาเสริมการวิเคราะห์ในเชิงคัมภีร์

3) ควรศึกษาอุทยัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ในสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

พระพุทธโฆสาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, กรุงเทพมหานคร: บริษัทธนาเพรส จำกัด, 2553.

พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรคแปล, และแปลโดย พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ), วิปัสสนานัย เล่ม 1, นนทบุรี : บริษัท.ไทยร่มกล้า จำกัด, 2548.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิเถร), คู่มือสอบอารมณ์กรรมฐาน, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.

พระพรหมมงคล (ทอง สิริมงฺคโล). คู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน 4. เชียงใหม่: หจก. ดาราวรรณการพิมพ์, 2559.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ. 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

วิเคราะห์การเจริญอานาปาณสติเพื่อเป็นบาทฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
ANALYSIS OF ĀNĀPANASATI PRACTICE AS A BASIS FOR VIPASSANA MEDITATION.

พระสุรพล ถิรปญฺโญ (เจริญวรานนท์)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส
Phra Suraphon Thirapanno / Charoenwaranon
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.
E-mail: Surapon240606@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1.เพื่อศึกษาการเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พระพุทธศาสนา 2.เพื่อศึกษาวิเคราะห์การเจริญอานาปาณสติเพื่อเป็นบาทฐานในการปฏิบัติวิปัสสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสสหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการและรายงานการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาเรียบเรียงนำเสนอแบบบรรยายเชิงพรรณนา ซึ่งสรุปผลการวิจัยมีดังนี้ ผลจากการวิจัยพบว่า จากการศึกษาการเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่า อานาปานสติ เป็นกรรมฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นรากฐานที่มั่นคงในการปฏิบัติธรรม มีวิธีการปฏิบัติแสดงไว้อย่างละเอียดเป็นขั้นตอน (16 ขั้น) ซึ่งครอบคลุมทั้งสมถะ (ความสงบ) และวิปัสสนา (ปัญญา) ไปพร้อมกัน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือการนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ เป็นกรรมฐานที่เหมาะสมกับพุทธบริษัททุกระดับและทุกยุคสมัย การวิเคราะห์การเจริญอานาปาณสติเพื่อเป็นบาทฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกสติอยู่กับลมหายใจเข้าออก สติกำหนดรู้ลมหายใจเข้า (อัสสาสะ) และลมหายใจออก (ปัสสาสะ) อย่างต่อเนื่อง จะช่วยสร้างสมาธิและความตั้งมั่นของจิต เพื่อให้จิตสงบ เป็นบาทฐานที่สำคัญและมีกระบวนการที่เชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างเป็นระบบ เพื่อเห็นแจ้งใน ไตรลักษณ์ และนำไปสู่การบรรลุมรรคผลนิพพาน.

คำสำคัญ: อานาปานสติ:, การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา:, พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This research aimed to: 1. Study the development of anapanasati in Buddhist scriptures and 2. Analyze the development of anapanasati as a foundation for Vipassana meditation practice. This documentary research examined data from Theravada Buddhist scriptures, including the Tipitaka, commentaries, commentaries, special editions, books, academic documents, and various research reports. These data were compiled and presented in a descriptive format. The research findings are summarized as follows: The study of anapanasati practice in Buddhist scriptures demonstrates that anapanasati is a crucial meditation practice and a solid foundation for Dhamma practice. The practice is described in detail, step-by-step (16 steps), encompassing both samatha (calmness) and vipassana (wisdom), with the ultimate goal of liberation from suffering. It is a meditation practice appropriate for Buddhists of all levels and eras. The analysis of anapanasati practice as a foundation for vipassana meditation practice involves practicing mindfulness of the in-breath and out-breath, mindful awareness of

the in-breath (assasa) and the out-breath (passasa) continuously. It helps to build concentration and mental stability, leading to a calm mind. It is an important foundation and a systematic process that leads to the practice of Vipassana meditation, which aims to see the three characteristics clearly and lead to the attainment of the path to Nirvana.

Keywords: anapanasati; Vipassana Meditation Practice; Theravada Buddhism

บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีการฝึกอบรมจิตใจให้พัฒนาไว้ในรูปแบบต่าง ๆ มากมายหลากหลาย เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะอุปนิสัย และความสามารถที่แตกต่างกันในแต่ละบุคคล อานาปานสติเป็นหลักปฏิบัติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา และปัจจุบันได้รับการยอมรับและนิยมนำไปปฏิบัติอย่างแพร่หลายในทุกชาติทุกศาสนา ผู้ปฏิบัติจะพบกับความมหัศจรรย์แห่งอานาปานสติ คือความสุขสงบในชีวิตท่ามกลาง ความวุ่นวายของโลกที่มีความเจริญทางด้านวัตถุ และมีเทคโนโลยีที่รุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว นับเป็นความโชคดีของมนุษยชาติ ที่พระพุทธเจ้าได้มอบมรดกธรรม คืออานาปานสติที่สมบูรณ์ที่สุด มีหลักฐานบันทึกอยู่ใน “อานาปานัสสติสูตร” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ที่เราสามารถศึกษารายละเอียดได้ในพระสูตรดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีปรากฏในพระวินัยและพระสูตรอื่น ๆ แต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ณ ปัจจุบันพบว่าการสอนเรื่องการปฏิบัติอานาปานสติ แตกต่างกันไป ตรงกับคัมภีร์บ้าง ต่างจากคัมภีร์บ้าง จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะเข้าถึงความมหัศจรรย์แห่งอานาปานสติที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน คือ การพ้นไปจากทุกข์ทั้งปวง ทำให้ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอันหาที่สุดไม่ได้อีกต่อไป ซึ่งเป็นจุดหมายที่สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ซึ่งถือเป็นความสุขที่แท้จริงที่จะได้พบ สมกับที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ และได้พบพระพุทธศาสนา และนั่นคือ ความสุขที่แท้จริงที่ชาวพุทธทุกคนต้องการที่จะไปให้ถึง เมื่อพิจารณา ดูจากหลักธรรมที่นำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อมุ่งหวังการบรรลุธรรมโดยเฉพาะ อย่างโพธิปักขิยธรรมแล้ว ที่นำมาส่งเสริมให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ในการปฏิบัติวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา จนสามารถบรรลุธรรมอันสูงสุด(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อานาปานสติ เป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่เพียงเทคนิคการทำสมาธิ แต่เป็นรากฐานของการพัฒนาจิตใจให้เกิดปัญญาและความสงบสุขที่ยั่งยืน การฝึกอานาปานสติอย่างต่อเนื่องและถูกวิธี สามารถนำไปสู่การเห็นแจ้งในความจริงของสรรพสิ่ง และหลุดพ้นจากทุกข์ได้ในที่สุด อานาปานสติทำหน้าที่เป็นเสมือนสะพานเชื่อมโยงจิตให้กลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะ จิตของคนเรามักฟุ้งซ่านไปในอดีตหรืออนาคต ถูกปรุงแต่งด้วยอารมณ์และความคิดที่หลากหลาย การกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออก ช่วยดึงจิตที่กระจัดกระจายให้รวมศูนย์ เกิดความตั้งมั่นเป็นสมาธิ เมื่อจิตมีสมาธิดีแล้ว ก็จะมีความพร้อมที่จะพิจารณาสิ่งต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน นำไปสู่การเกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง ในชีวิตประจำวัน เราต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดอารมณ์ต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นความโกรธ ความเศร้า ความกังวล หรือความสุข การฝึกอานาปานสติเป็นประจำจะช่วยให้เรามีสติรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น สามารถเฝ้าดูอารมณ์เหล่านั้นอย่างเป็นกลาง ไม่เข้าไปคลุกคลีหรือตกอยู่ใต้อำนาจของมัน การกำหนดรู้ลมหายใจในขณะที่อารมณ์รุนแรงเกิดขึ้นช่วยให้จิตใจสงบลง ไม่ฟุ้งซ่านหรือตื่นตระหนก ทำให้เราสามารถรับมือกับสถานการณ์ได้อย่างมีสติและมีเหตุผลมากขึ้น การกำหนดลมหายใจอย่างละเอียดอ่อน ทำให้เราเริ่มสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในร่างกายและจิตใจอย่างถ่องแท้ จากลมหายใจที่กระทบปลายจมูก สู่การเคลื่อนไหวของช่องท้อง การรับรู้ความรู้สึกต่างๆ ในร่างกาย ไปจนถึงการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของความคิดและอารมณ์ การรับรู้ที่ละเอียดอ่อนนี้ นำไปสู่การเห็นไตรลักษณ์ คืออนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (เป็นทุกข์) และอนัตตา (ไม่ใช่ตัวตน) ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการ

คลายความยึดมั่นถือมั่นและก้าวเข้าสู่การหลุดพ้น เมื่อจิตได้รับการฝึกฝนด้วยอานาปานสติอย่างต่อเนื่อง ความฟุ้งซ่านลดลง จิตใจสงบและเบาสบายขึ้น ความสุขที่เกิดจากความสงบภายในนี้ เป็นความสุขที่แท้จริง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกหรือสิ่งปรุงแต่งใดๆ ความสุขเช่นนี้ย่อมแตกต่างจากความสุขทางโลกที่มักแฝงไว้ด้วยความทุกข์หรือความไม่ยั่งยืน นอกจากนี้ การฝึกอานาปานสติยังช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวล และอาการนอนไม่หลับ ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นทั้งทางกายและใจ อานาปานสติเป็นข้อปฏิบัติที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นประเด็นที่น่าสนใจและสามารถแตกแขนงไปสู่การศึกษาเชิงลึกได้หลายด้าน เพื่อทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์อันเป็นรากฐานระหว่างสมาธิ (สมถะ) และปัญญา (วิปัสสนา) ในเส้นทางแห่งการเจริญภาวนาในพระพุทธศาสนา การเจริญอานาปานสติ (พุทธทาสภิกขุ, 2518) เพื่อเป็นบาทฐานของการปฏิบัติธรรม อานาปานสติจัดเป็นสัมมาสมาธิ เป็นวิธีเจริญสมาธิที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญมาก และทรงตรัสสอนให้บรรดาพระภิกษุปฏิบัติ พิจารณาลมหายใจเข้า ลมหายใจออก 16 ขั้น ปัญญาที่เกิดจากการภาวนา หรือภาวนามยปัญญา ในการใช้สติกาหนดรู้ดูลมหายใจเข้าออก รู้ทันความหวั่นไหว ความกวัดแกว่งของจิต อานาปานสติ 16 ขั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ยังสามารถทางปฏิบัติได้เป็นอีก 2 แนวทางด้วยกัน คือ เป็นได้ทั้งสมถะและวิปัสสนา อานาปานสติมีความสำคัญมากต่อการบรรลุมรรคผลเพราะเป็นสัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นหนึ่ง ในอริยมรรค คือหนทางแห่งการพ้นทุกข์

ปัญหาสำคัญที่มักพบในการปฏิบัติคือ ผู้ปฏิบัติส่วนใหญ่ไม่ทราบถึงการเจริญอานาปานสติที่สามารถทำให้เป็นบาทฐานของการเจริญวิปัสสนาต่อยอด เมื่อลมหายใจหายไปในช่วงหนึ่ง ทำให้ผู้ปฏิบัติถอยกลับไปพยายามทำลมหายใจให้เกิดมีขึ้นมาใหม่ ส่งผลให้การปฏิบัติไม่สามารถพัฒนาก้าวหน้าต่อไปถึงวิปัสสนาได้ ผู้ปฏิบัติบางท่านเข้าใจว่าอานาปานสติเป็นเพียงการทำสมถะเท่านั้น คือทำให้จิตสงบอย่างเดียว โดยไม่ได้เชื่อมโยงไปสู่การเจริญปัญญา (วิปัสสนา) ซึ่งทำให้การปฏิบัติไม่ก้าวหน้าไปถึงการหลุดพ้นจากทุกข์ได้จริง ความสำคัญของประเด็นนี้จึงอยู่ที่การทำความเข้าใจว่าอานาปานสติเป็นรากฐานและส่วนหนึ่งของการเจริญวิปัสสนาภาวนา ดังนี้

1. เป็นบาทฐานของสมาธิ อานาปานสติเป็นกรรมฐานที่ช่วยให้จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้ดีที่สุดวิธีหนึ่ง การกำหนดรู้ลมหายใจอย่างต่อเนื่อง ทำให้จิตไม่ฟุ้งซ่าน ยึดเกาะกับอารมณ์เดียวจนเกิดความสงบ เมื่อจิตสงบสมาธิก็จะเกิดขึ้น ซึ่งสมาธินี้เป็นกำลังสำคัญที่จะนำไปใช้ในการพิจารณาธรรม หรือเจริญวิปัสสนาต่อไป

2. พัฒนาสติและความละเอียดอ่อนของจิต การเฝ้าสังเกตลมหายใจที่ละเอียดขึ้นเรื่อย ๆ จะช่วยพัฒนาสติให้มีความคมชัดและละเอียดอ่อนตามไปด้วย สติที่ละเอียดนี้เองที่จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการเห็นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของรูปธรรมและนามธรรมต่างๆ ในกายใจ ซึ่งเป็นเป้าหมายของการเจริญวิปัสสนา

3. นำไปสู่การเห็นไตรลักษณ์ เมื่อสติมีความละเอียดและจิตมีสมาธิ ผู้ปฏิบัติจะสามารถสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงของลมหายใจ ร่างกาย และจิตใจได้อย่างชัดเจน การเห็นว่าลมหายใจเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความคิดและอารมณ์ก็เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เช่นกัน นี่คือการเห็น อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) เมื่อเห็นความไม่เที่ยง ก็จะเห็น ทุกขัง (ความเป็นทุกข์) เพราะสิ่งที่ไม่เที่ยงย่อมเป็นทุกข์ และเมื่อเห็นทั้งสองประการนี้ ก็จะนำไปสู่การเห็น อนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน) ว่าทุกสิ่งเป็นเพียงสภาวะที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่ตัวตนของเราหรือของใคร การเห็นไตรลักษณ์นี้คือแก่นแท้ของการเจริญวิปัสสนา

4. เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 อานาปานสติเป็นส่วนหนึ่งของสติปัฏฐาน 4 (กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน) ซึ่งเป็นหนทางแห่งการเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 การปฏิบัติอานาปานสติที่ถูกต้องจะส่งเสริมสัมมาสติและสัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในมรรค การเข้าถึงปัญญาจากการเห็นไตรลักษณ์ก็คือ สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะในมรรค

ดังนั้น ปัญหาที่สำคัญไม่ใช่ว่าอานาปานสติไม่เกี่ยวกับการวิปัสสนา แต่เป็นความเข้าใจผิดที่ทำให้แยกส่วนการปฏิบัติออกจากกัน ความจริงแล้ว อานาปานสติเป็นทั้งสมถะและวิปัสสนาในตัวเอง กล่าวคือ การตั้งใจกำหนดลมหายใจให้จิตสงบเป็นสมถะ แต่การเฝ้าสังเกตความเปลี่ยนแปลงของลมหายใจ ความรู้สึกของกาย ความคิด อารมณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกับลมหายใจอย่างแยบคาย คือการเจริญวิปัสสนา เพื่อเห็นแจ้งในไตรลักษณ์และนำไปสู่การปล่อยวาง

การทำวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง อานาปานสติ และ วิปัสสนาภาวนา รวมถึงการอธิบายความเป็นมาและความสำคัญของประเด็นนี้ คาดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ในหลายมิติ ทั้งในด้านวิชาการ การปฏิบัติและต่อสังคมโดยรวม ประโยชน์ในเชิงวิชาการและองค์ความรู้ เสริมสร้างความเข้าใจ งานวิจัยจะช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนและลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับกลไกและกระบวนการที่อานาปานสติเป็นบาทฐานนำไปสู่การเจริญวิปัสสนา รวมถึงความเกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออกระหว่างสมถะและวิปัสสนาในการปฏิบัติอานาปานสติ สร้างองค์ความรู้ใหม่หรือยืนยันองค์ความรู้เดิม แม้แนวคิดนี้จะมีอยู่ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ แต่การนำเสนอในรูปแบบงานวิจัย อาจช่วยยืนยันหรือสร้างองค์ความรู้ที่จัดระบบอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น เหมาะสมกับบริบทการศึกษาในปัจจุบัน เป็นแหล่งอ้างอิงและต่อยอดงานวิจัย ผลลัพธ์จากการวิจัยสามารถเป็นแหล่งอ้างอิงที่น่าเชื่อถือสำหรับนักวิชาการ ผู้สนใจ หรือผู้ปฏิบัติธรรมรุ่นใหม่ และอาจเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติกรรมฐานในอนาคต ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติและ ต่อผู้ปฏิบัติ แนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจน ผู้ปฏิบัติจะได้ประโยชน์อย่างมากจากการมีแนวทางการปฏิบัติอานาปานสติที่ชัดเจนขึ้น โดยเข้าใจว่าการกำหนดลมหายใจนั้นไม่ใช่แค่การทำให้จิตสงบเท่านั้น แต่เป็นการใช้สติเข้าไปพิจารณาสภาวะธรรมเพื่อเกิดปัญญา ลดความสับสนในการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติจำนวนมากยังคงสับสนระหว่างสมถะและวิปัสสนา หรือมองว่าเป็นคนละส่วนกัน งานวิจัยนี้จะช่วยขจัดความเข้าใจผิดดังกล่าว และชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบองค์รวม เพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติ เมื่อผู้ปฏิบัติเข้าใจถึงจุดประสงค์ที่แท้จริงของการปฏิบัติอานาปานสติว่ามุ่งไปสู่การเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ จะทำให้การปฏิบัติมีเป้าหมายที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น นำไปสู่การพัฒนาจิตใจที่ก้าวหน้า ส่งเสริมการเข้าถึงธรรมะ การนำเสนอแนวคิดที่ซับซ้อนให้เข้าใจง่ายขึ้นผ่านงานวิจัย จะช่วยให้ผู้สนใจทั่วไปสามารถเข้าถึงและเริ่มต้นการปฏิบัติอานาปานสติได้อย่างถูกต้อง ซึ่งอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชีวิตที่ดีขึ้น ประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม ส่งเสริมสุขภาพจิตที่ดี การเข้าใจและการปฏิบัติอานาปานสติและวิปัสสนาที่ถูกต้อง สามารถช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวล และความฟุ้งซ่านในสังคมได้ ซึ่งเป็นปัญหาสุขภาพจิตที่สำคัญในยุคปัจจุบัน สร้างความสงบสุขภายในและภายนอก เมื่อบุคคลมีความสงบจากภายในและมีปัญญาในการเข้าใจชีวิตมากขึ้น ก็จะนำไปสู่การกระทำที่เป็นกุศล และส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสังคมโดยรวม เป็นแบบอย่างของการประยุกต์ใช้หลักธรรม งานวิจัยนี้สามารถเป็นตัวอย่างของการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาศึกษาและประยุกต์ใช้ในบริบทสมัยใหม่ เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมแก่ชีวิตและสังคม กล่าวโดยสรุป ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้คือการทำให้เกิดความเข้าใจที่ถ่องแท้ในหลักการปฏิบัติ อานาปานสติ ที่เชื่อมโยงกับการเจริญ วิปัสสนาภาวนา ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นของผู้สนใจและเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาจิตใจและสร้างสันติสุขให้แก่ตนเองและสังคม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์การเจริญอานาปาณสติเพื่อเป็นบาทฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” โดยผู้วิจัยจะศึกษาวิธีการเจริญอานาปานสติ เพื่อเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาภาวนา เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้แก่ผู้ที่สนใจสืบไป.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การเจริญอานาปาณสติเพื่อเป็นบาทฐานในการปฏิบัติวิปัสสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ปกรณวิเสส และคัมภีร์ตำรา งานวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจะดำเนินการตามวิธีการและขั้นตอนการวิจัยตามลำดังดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติเจริญอานาปานสติ จากพระไตรปิฎก ภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เพื่อให้ทราบถึงหลักการ และแนวคิดสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับรูปแบบการสอบอารมณ์ในแง่มุม

2. ข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาจากการปฏิบัติเจริญอานาปานสติ กรรมฐาน และในหนังสือ บทความ วารสาร หนังสือพิมพ์ วิทยานิพนธ์ และผลวิจัยงานเขียนของนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาเพิ่มขึ้นจาก พระไตรปิฎก ให้ละเอียดชัดเจนมากยิ่งขึ้น

3. เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์นำมาศึกษาข้อมูลเสนอผลงานการวิจัยเชิงพรรณนา สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

จากการศึกษา การเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า ในพระไตรปิฎก อานาปานสติถูกยกย่องว่าเป็นการปฏิบัติที่มีผลมากและมีอานิสงส์มาก เพราะสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมได้จริง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอานาปานสติสูตรว่า "ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออานาปานสติสมาธิ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก." การเจริญอานาปานสติ หรือการกำหนดลมหายใจเข้าออก เป็นรากฐานสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา การฝึกสมาธิแบบนี้ถูกกล่าวถึงอย่างละเอียดในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน อานาปานสติสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงด้วยพระองค์เองถึงความสำคัญและวิธีการปฏิบัติอย่างครบถ้วน การเจริญอานาปานสติไม่เพียงแต่เป็นเพียงการนับลมหายใจ แต่เป็นการเฝ้าดูลมหายใจอย่างมีสติ เพื่อนำไปสู่ความสงบของจิต และการรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาพธรรม

ในคัมภีร์วิมุตติมรรคได้กล่าวถึงเรื่องการเจริญอานาปานสติ ไว้ดังนี้ “อานะ” คือ ลมหายใจที่เข้าข้างใน “อาปานะ” คือ ลมหายใจที่ออกไปข้างนอก การรับรู้ลมหายใจที่เข้ามา และลมหายใจที่ออกไปนี้เป็นอนุสสติความระลึกได้ และความระลึกโดยชอบ ความที่จิตสงบนิ่งอยู่ในสตินี้ เป็นปัจจุปัฏฐานของอานาปานสติ การทาสัญญาเกี่ยวกับลมหายใจเข้าออกให้เกิดขึ้น เป็นลักษณะของอานาปานสติ ความใส่ใจสัมผัส (ที่ลมกระทบ) เป็นรสของอานาปานสติ การละวิตกเป็นปทัฏฐานของอานาปานสติ

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายแนวทางปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ของพระพุทธโฆษาจารย์ คัมภีร์นี้ได้รวบรวมและจัดระเบียบคำสอนเกี่ยวกับการเจริญภาวนาไว้อย่างเป็นระบบ ทำให้ผู้ศึกษาและปฏิบัติสามารถทำความเข้าใจหลักการและวิธีการได้อย่างลึกซึ้ง ในวิสุทธิมรรค หมวดสมาธินิทเทส โดยเฉพาะในอานาปานสติกถา ได้อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับอานาปานสติไว้อย่างครอบคลุม ตั้งแต่การเลือกสถานที่ การจัดเตรียมท่าทาง ไปจนถึงขั้นตอนการปฏิบัติและผลที่ได้รับ ความโดดเด่นของวิสุทธิมรรคในการนำเสนออานา

ปานสติคือการแบ่งการปฏิบัติออกเป็นลำดับขั้นอย่างชัดเจน ซึ่งช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถก้าวหน้าไปทีละขั้นได้อย่างมั่นคง

จากการศึกษา การเจริญอานาปานสติเพื่อเป็นบาทฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา พบว่า การเจริญอานาปานสติ คือการใช้สติกำหนดพิจารณาลมหายใจ(กาย) เวทนา จิต และธรรม ทุกลมหายใจเข้าออก มีกระบวนการปฏิบัติ 16 ขั้น โดยมีจุดประสงค์เพื่อบ่มเพาะสติ ปัญญา สัมปชัญญะ และสมาธิ จัดเข้าในวิธีการเจริญสมถะนำหน้าวิปัสสนา อยู่ที่การใช้สติกำหนดรู้ลมหายใจและอิริยาบถใหญ่น้อยโดยแยกส่วนเป็นนามรูปเบญจขันธ์และพิจารณาถึงความไม่เที่ยง ความจางคลาย ความดับไป ความสลัดคืน อาการที่ยึดมั่นในลมหายใจและอิริยาบถต่าง ๆ โดยมีจุดประสงค์เพื่อทำลายความรู้สึกว่าเป็นตัวตนของตนในขณะที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกสิ่ง พร้อมกับมองเห็นความเป็นจริง ให้เข้าใจถึงสัจธรรมของชีวิต ปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ และนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ได้ในที่สุด

องค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัยนี้ มีองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญ คือ การนำเสนอแนวทางปฏิบัติอานาปานสติที่ไม่ได้เป็นเพียงการกำหนดลมหายใจเข้าออกอย่างผิวเผิน แต่เป็นกระบวนการที่ถูกจัดระบบอย่างเป็นขั้นตอนและมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนเพื่อใช้เป็น บาทฐาน หรือรากฐานอันมั่นคงในการเข้าสู่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาต่อไป
โดยสามารถสรุปเป็นประเด็นหลักๆ ได้ดังนี้

1. การเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบระหว่างสมถะและวิปัสสนา

บทความนี้เน้นย้ำว่า อานาปานสติ เป็นสะพานเชื่อมที่สำคัญระหว่างการปฏิบัติสมถะ (การทำสมาธิให้จิตสงบ) และการปฏิบัติวิปัสสนา (การเห็นแจ้งในสภาวะธรรมตามความเป็นจริง) ผู้ปฏิบัติไม่ได้เพียงแค่ทำให้จิตสงบด้วยการกำหนดลมหายใจ แต่ยังต้องใช้สติพิจารณาลักษณะอาการของลมหายใจและสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการฝึกทั้ง สมถะนำหน้าวิปัสสนา ไปพร้อมกัน โดยจะเห็นได้จากขั้นตอนการปฏิบัติในบทความ ที่เริ่มจากการฝึกสมาธิเพื่อให้จิตมั่นคง (หมวดกายานุปัสสนาฯ แบบสมถกัมมัฏฐาน) ก่อนที่จะก้าวเข้าสู่การใช้ปัญญาพิจารณาไตรลักษณ์ (หมวดกายานุปัสสนาฯ แบบวิปัสสนา) ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่ต้องมี "สมาธิ" เป็นฐานที่แข็งแรงก่อนจึงจะสามารถ "เจริญปัญญา" ได้อย่างถูกต้อง

2. การมุ่งทำลายความยึดมั่นถือมั่นใน "ตัวตน"

เป้าหมายสูงสุดของการเจริญอานาปานสติในบทความนี้ ไม่ได้หยุดอยู่แค่ความสงบของจิตหรือการเข้าถึงฌาน แต่คือการใช้สติกำหนดพิจารณาสิ่งต่างๆ (กาย เวทนา จิต ธรรม) โดยแยกออกเป็น นาม-รูป และพิจารณาความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตา (ไตรลักษณ์) การพิจารณาเช่นนี้มีจุดประสงค์สำคัญคือ เพื่อทำลายความรู้สึกว่าเป็นตัวตนของตน (อัตตานุทิฏฐิ) เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นแจ้งในความเป็นจริงว่าสรรพสิ่งล้วนเป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามเหตุปัจจัย ไม่ได้เป็น "ของฉัน" หรือ "ตัวฉัน" ก็จะสามารถปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นได้ในที่สุด

บทสรุป

อานาปานสติคือกระบวนการอันเป็นระบบที่เป็นรากฐานสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา ที่มีจุดมุ่งหมายสูงสุดเพื่อนำพาผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงการหลุดพ้นจากทุกข์ ความสำคัญของ อานาปานสติ โดยอ้างอิงจากคัมภีร์หลักตั้งแต่พระไตรปิฎก วิมุตติมรรค ไปจนถึงวิสุทธิมรรค ว่าหลักการนี้ได้รับการยอมรับและถ่ายทอดมาอย่างยาวนานและเป็นระบบ การกำหนดลมหายใจเข้าออกตามหลัก อานาปานสติจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่การทำสมาธิ แต่เป็นการเจริญภาวนาที่ประกอบด้วยการใช้สติกำหนดรู้กาย เวทนา จิต และ

ธรรม ไปพร้อมกัน ที่สำคัญคือ บทความได้แบ่งลำดับขั้นตอนการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การเตรียมความพร้อมทางกายและใจ การเรียนรู้หลักการเบื้องต้น ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติจริงที่แบ่งออกเป็นสองหมวดหลัก คือ สมถะ และ วิปัสสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของการมีสมาธิเป็นฐานที่มั่นคงก่อนที่จะสามารถใช้ปัญญาพิจารณาไตรลักษณ์ได้ การเจริญอานาปานสติจึงเป็นสะพานเชื่อมที่สมบูรณ์แบบระหว่างการสร้างความสงบของจิตและการสร้างปัญญาเพื่อเห็นแจ้งในสัจธรรม การปฏิบัติอานาปานสติภาวนา มุ่งเน้นไปที่การใช้ปัญญาทำลายความยึดมั่นถือมั่นใน "ตัวตน" ผ่านการพิจารณาสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงนาม-รูปที่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา การหลุดพ้นจากอาสวะและเข้าถึงพระนิพพานจึงเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและถูกวิธี ซึ่งเริ่มต้นจากการตั้งสติกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกอย่างแน่วแน่ อันเป็นจุดเริ่มต้นของหนทางสู่ความบริสุทธิ์และความดับทุกข์ที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการนำวิจัยไปใช้

จากบริบทของการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการเจริญอานาปาณสติและการศึกษาคัมภีร์วิสุทธิมรรค สามารถต่อยอดมาสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายได้หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการส่งเสริมและเผยแผ่หลักธรรมคำสอนและแนวทางการเจริญอานาปาณสติให้เข้าถึงประชาชนในวงกว้างยิ่งขึ้น

1. ส่งเสริมการบรรจุหลักสูตรการเจริญอานาปาณสติและวิปัสสนาในระบบการศึกษา

ควรพิจารณาบรรจุหลักสูตรหรือกิจกรรมการเจริญอานาปาณสติและวิปัสสนาในระดับการศึกษาต่าง ๆ ตั้งแต่ประถมศึกษา มัธยมศึกษา ไปจนถึงอุดมศึกษา เพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และทักษะการบริหารจัดการอารมณ์ให้แก่เยาวชนตั้งแต่อายุยังน้อย โดยอาจเริ่มจากการเป็นวิชาเลือก หรือบูรณาการเข้ากับวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สุขศึกษา หรือวิชาพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ

2. พัฒนาและเผยแพร่สื่อการเรียนรู้ด้านการเจริญอานาปาณสติที่เข้าถึงง่าย

ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ที่หลากหลายและทันสมัย เช่น แอปพลิเคชันบนสมาร์ทโฟน พอดแคสต์ วิดีโอสารคดี หรือหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-books) ที่นำเสนอหลักการเจริญอานาปาณสติและเนื้อหาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคในรูปแบบที่เข้าใจง่าย น่าสนใจ และสามารถเข้าถึงได้ทุกเพศทุกวัย รวมถึงการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ในระดับนานาชาติ

3. สนับสนุนการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมและวิปัสสนาที่มีมาตรฐาน

ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมและวิปัสสนาที่ได้รับการรับรองมาตรฐาน ทั้งในด้านของพระวิปัสสนาจารย์ผู้สอน สถานที่ และหลักสูตรการปฏิบัติ เพื่อให้ประชาชนมีแหล่งเรียนรู้และฝึกปฏิบัติที่น่าเชื่อถือและปลอดภัย นอกจากนี้ ควรมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมและอบรมวิปัสสนาสำหรับประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่มีความเครียดจากการทำงานหรือปัญหาทางสังคม

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาเปรียบเทียบการอธิบายอานาปานสติในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์อื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา หรืออรรถกถาฎีกาอื่น ๆ เพื่อหาจุดร่วม จุดต่าง

2) ควรศึกษาว่าแนวทางการปฏิบัติอานาปานสติที่ปรากฏในวิสุทธิมรรคมีอิทธิพลต่อสำนักปฏิบัติวิปัสสนาต่าง ๆ ในปัจจุบันอย่างไร มีการปรับใช้หรือตีความแตกต่างกันในแต่ละสำนักหรือไม่

เอกสารอ้างอิง

พระพุทธโฆสาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, กรุงเทพมหานคร: บริษัทธนาเพรส จำกัด, 2553.

พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรคแปล, และแปลโดย พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.

พุทธทาสภิกขุ, อานาปานสติภาวนา, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดการพิมพ์พระนคร, 2518.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ. 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมในยุคดิจิทัลโดยมุ่งเน้นหลักธรรมทางพุทธศาสนา
THE DEVELOPMENT OF WISDOM AND VIRTUE IN THE DIGITAL AGE BY FOCUSING ON BUDDHIST PRINCIPLES

บรรณภสรณ์ เลิศสุวรรณ์[1], กรภัทร์ วราสินธุ์[2], ผกาวดี ทิพย์ลุ้ย[3],
ปัญจภัสร์ อมรวัชรีภัสร์[4], สุรพัฒณ์ แสงสวาสดิ์[5] และ ดุษฎี นันทศักดิ์ไพบูลย์[6]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Banpasorn lertsuwan[1], Kornrapat Warasin[2], Pakawadee Thipluy[3],
Panjaphat Amonwatcharephat[4], Surapat Saengsawat[5], Dusadee Nantasakpaiboon[6]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: 64happiness@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมในยุคดิจิทัลโดยมุ่งเน้นหลักธรรมทางพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า บริบทของยุคดิจิทัลโลกปัจจุบันเปลี่ยนแปลงรวดเร็วจากเทคโนโลยีดิจิทัลจำเป็นต้องพัฒนาทั้งปัญญาด้านความรู้ความคิด และคุณธรรมด้านจิตใจจริยธรรมอย่างต่อเนื่องต้องเรียนรู้ปรับตัวและรู้เท่าทันเทคโนโลยี เพื่อดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพและความสุข คุณธรรมความดีงามในจิตใจ ความเมตตา ความซื่อสัตย์ ความอดทนจริยธรรมการแสดงออกของคุณธรรมผ่านพฤติกรรม การไม่โกง ไม่เบียดเบียนทั้งสองมีความสัมพันธ์กันคุณธรรมเป็นพื้นฐาน จริยธรรมคือผลที่แสดงออกภายนอกการพัฒนาปัญญา ปัญญาคือความสามารถในการเข้าใจ คิด วิเคราะห์ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผลหลักพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาปัญญาเป็นกระบวนการที่เพิ่มทักษะและการนำไปใช้ของบุคคลทั่วไป ที่สามารถใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีคุณภาพในยุคดิจิตอล ที่มีการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยเทคโนโลยีขั้นสูงได้อย่างชาญฉลาดและเท่าทัน ควบคู่กับการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมให้เกิดความสมดุลในสังคมอย่างสันติสุขและยั่งยืน การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมในยุคดิจิทัลจึงเป็นเส้นทางสำคัญที่ช่วยประคองและปรับปรุงสังคมที่มีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนได้ในระยะยาวทั้งนี้การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมของมนุษย์ในยุคดิจิตอล มีนัยสำคัญ มีความจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อให้มั่นใจถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนและควบคู่กับคุณธรรม ความสำคัญของการพัฒนาทักษะดิจิทัล ความตระหนักรู้เท่าทันทักษะดิจิตอล วิธีการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมในยุคดิจิทัล การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ปัญญาและคุณธรรมต้องควบคู่กันเพื่อให้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นประโยชน์สูงสุดไม่เป็นโทษ

คำสำคัญ : การพัฒนา, ปัญญา, คุณธรรม, ยุคดิจิทัล, หลักธรรม

Abstract

This academic article aims to study the development of wisdom and morality in the digital age, focusing on Buddhist principles. The study found that the context of today's digital age, rapidly changing world driven by digital technology, necessitates continuous development of both intellectual knowledge and morality, as well as mental and ethical ethics. Learning to adapt and keep up with technology is essential for a quality and happy life. Morality, the goodness of the heart, compassion, honesty, patience, ethics, and the expression of morality

through behavior, and non-cheating and non-aggression, are interrelated. Morality is fundamental. Ethics is the external outcome of intellectual development. Wisdom is the ability to understand, think, analyze, and make rational decisions. Buddhist principles for developing wisdom are a process that enhances and applies the skills and applications of individuals to daily life effectively in the digital age, where people can intelligently and wisely adapt to rapid changes in a technologically advanced environment. This, coupled with the development of wisdom and morality, fosters a peaceful and sustainable balance in society. Developing wisdom and morality in the digital age is therefore an important path to effectively and sustainably sustaining and improving a society increasingly dependent on technology. The development of wisdom and morality in the digital age is significant and requires adaptation to ensure sustainable development, coupled with morality. The importance of digital skills development, digital awareness, and methods for developing wisdom and morality in the digital age, are also crucial. The development of wisdom and morality in accordance with Buddhist principles are also crucial. Wisdom and morality must go hand in hand to ensure that digital technology is of maximum benefit and not detriment.

Keywords: Development, wisdom, morality, digital age, principles

บทนำ

ในยุคที่ต้องก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลที่เต็มไปด้วยความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วและเปลี่ยนแปลงที่ไม่สามารถหยุดยั้งได้ ทำให้ต้องมีการปรับตัวและพัฒนาความสามรถในด้านปัญญาและคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทันเหมาะสมกับสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการในยุคที่ต้องเผชิญ ทำให้สามารถมองเห็นถึงความสำคัญต่อการทำความเข้าใจและการปรับตัวต่อเทคโนโลยีใหม่ ๆ และเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวันในแต่บริบทของวิถีชีวิต การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมในยุคดิจิทัลจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การเตรียมความพร้อมที่สำคัญในการเรียนรู้ทักษะใหม่ การท้าทายในอนาคตไปอย่างต่อเนื่อง

ในการนี้เพื่อสำรวจแนวโน้มและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมในยุคดิจิทัล โดยเฉพาะการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลไม่ได้เป็นการเรียนรู้เทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เพื่อการพัฒนาที่จำเป็นต่อการทำงานร่วมกับเทคโนโลยี และความสามารถในการแก้ไขปัญหาที่มีความซับซ้อน และเพื่อสำรวจการเชื่อมโยงกับ เทคโนโลยี และความสำคัญของปัญญาและคุณธรรม โดยนำเสนอความสำคัญของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีในชีวิตประจำวันและการทำงาน การสร้างความเชื่อมั่นในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ให้สามารถเข้าถึงโอกาสและท้าทายได้อย่างเต็มที่ รวมทั้งสร้างผลลัพธ์ที่ยั่งยืนในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมต่อไป

ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม

คุณธรรมเป็นเรื่องของคุณงามความดีภายในจิตใจที่นำไปสู่การประพฤติที่ดี ส่วนจริยธรรมคือการประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปตามหลักศีลธรรมหรือกฎเกณฑ์ที่สังคมยอมรับ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คุณธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ภายใน และจริยธรรมคือการแสดงออกภายนอก

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” ว่า “สภาพคุณงามความดี” หรือ “ธรรมคือความดี” คุณธรรมคือสิ่งที่คนควรมีประจำตนและเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่มวลมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พ.ศ.2546 ได้ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” ว่าธรรมที่เป็นคุณ ความดีงาม สภาพที่เกื้อกูล ตามความหมายเดิมในภาษาบาลี คุณธรรม คือความดีงาม มีศีลเป็นต้น แต่ตามที่ใช้ปัจจุบันในภาษาไทย คุณธรรมหมายถึงความดีงามในจิตใจ โดยมักพูดคู่กับ จริยธรรม ซึ่งในภาษาไทยปัจจุบันหมายถึง ความดีงามที่แสดงออกเป็นพฤติกรรม เป็นพฤติกรรมปฏิบัติที่ปรากฏ คำว่า “จริยธรรม” คือ “ธรรมคือความประพฤติ” “ธรรมคือการดำเนินชีวิต” หลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิต

พระมหาสมบูรณ์ สุธมฺโม, ดร. (2557) คุณธรรม คือหลักธรรมที่สร้างความรู้สึกผิดชอบชั่วดีทางศีลธรรม มีคุณงามความดีภายในจิตใจ การกระทำที่ดีย่อมผลผลิตของความดี คือการชื่นชมยกย่อง ส่วนการกระทำชั่วย่อมนำมาคำติเตียนความเจ็บใจมาให้ การเป็นผู้ที่มีคุณธรรมคือการปฏิบัติตนอยู่กรอบที่ดีงาม เช่น การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียน ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม เป็นต้น สภาพของการกระทำความดี คือความเหมาะสมกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสมด้วยหลักจริยธรรมที่สามารถจำแนกความถูกต้อง มีสติสัมปชัญญะรับผิดชอบชั่วดีตามทำนองคลองธรรม มีจิตใจ ลักษณะนิสัย และความตั้งใจ หรือเจตนาที่ดีงาม

สรุปคุณธรรม จริยธรรม สองคำนี้เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกัน คุณธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ภายใน เป็นแรงผลักดันให้เกิดการประพฤติปฏิบัติที่ดี จริยธรรมคือการแสดงออกภายนอกที่สะท้อนถึงคุณธรรมภายใน คุณธรรมเป็นพื้นฐานของจริยธรรม คุณธรรม คือ คุณงามความดีภายในจิตใจเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความรู้สึกผิดชอบชั่วดีเป็นแรงผลักดันภายในที่นำไปสู่การกระทำที่ดีตัวอย่างของคุณธรรม เช่น ความเมตตา ความซื่อสัตย์ ความอดทน ในทางพุทธศาสนา “คุณธรรม” คือความดีงาม เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา จริยธรรม คือการประพฤติปฏิบัติที่ดี ตามหลักศีลธรรม หรือกฎเกณฑ์ที่สังคมยอมรับเป็นการแสดงออกของคุณธรรมผ่านพฤติกรรมจริยธรรมจึงเป็นพฤติกรรมภายนอกที่เกิดจากคุณธรรมภายใน ตัวอย่าง เช่น การไม่เบียดเบียน การเคารพผู้อื่น การไม่โกง ความแตกต่างและความสัมพันธ์คุณธรรม คือ ความดีงาม ภายในจิตใจ จริยธรรม คือการกระทำที่ดีงาม ภายนอกความสัมพันธ์ คุณธรรมเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดจริยธรรม หากไม่มีคุณธรรม ก็จะไม่มีจริยธรรมที่แท้จริง

การพัฒนาปัญญา

ปัญญา คือ ความสามารถในการเข้าใจ เรียนรู้ และนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและตัดสินใจ ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเอง สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ และใช้ชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ปัญญา ในภาษาบาลี หรือ ปราชญ์ ในภาษาสันสกฤต แปลว่า ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ, รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธา เพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย

ปัญญา คือ ความสามารถในการเข้าใจ เรียนรู้ และนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและตัดสินใจ ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเอง สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ และใช้ชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การพัฒนาปัญญา หมายถึง การทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ชัดเจน และสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การทำให้ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ และการตัดสินใจของบุคคลเจริญงอกงามขึ้น การพัฒนาปัญญาสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การศึกษาหาความรู้ การฝึกฝนการคิดวิเคราะห์ การปฏิบัติธรรม หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง โดยหลักการสำคัญคือ การมีความใฝ่รู้ การพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ และการนำความรู้ความเข้าใจไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ในทางพุทธศาสนา การพัฒนาปัญญาเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะปัญญาเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ และการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข โดยมีหลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญา เช่น สัปปุริสสังเสวะ (การคบคนดี) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังธรรม) โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาโดยแยบคาย) และธัมมานุธัมมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม) ดังนั้น การพัฒนาปัญญาจึงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ต้องอาศัยความมุ่งมั่น ความเพียร และการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ

การพัฒนาปัญญา (ปัญญา) หลักปัญญาในพระพุทธศาสนาเน้นการใช้เหตุผลและการไตร่ตรองอย่างมีวิจารณญาณ การพัฒนาปัญญาช่วยให้เข้าใจโลกและสถานที่ในโลกได้ดีขึ้น ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจที่ชาญฉลาดและการพัฒนาตนเองที่มีประสิทธิภาพ ในเรื่องการพัฒนาปัญญา พระพุทธเจ้าตรัสหมวดธรรมไว้หมวดหนึ่ง เรียกว่า ปัญญาวุฒิธรรม แปลว่า ธรรมะเครื่องเจริญปัญญา มี 4 หัวข้อด้วยกัน ถ้าจะเรียกง่าย ๆ โดย แปลว่า หลักการพัฒนาปัญญา ได้แก่ การคบหาสัตบุรุษ หรือการคบคนดี การฟังคำแนะนำสั่งสอนของสัตบุรุษ นั้นหรือเรียกว่า สัทธัมมัสสวนะ การพิจารณาไตร่ตรองโดยแยบคายหรือรู้จักคิดให้ถูกวิธี เรียกว่า โยนิโสมนสิการ การนำไปปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมาย ตามความสัมพันธ์ที่โยงกัน ส่งผลต่อกันเป็นระบบ โดย การนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเหล่านี้มาใช้ในชีวิตประจำวัน สามารถพัฒนาตนเองในทุกด้านและบรรลุศักยภาพสูงสุดได้

สรุป ปัญญาเป็นความสามารถในการ เข้าใจ เรียนรู้ คิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ เป็นความรู้ที่ รู้เหตุ รู้ผล รู้สิ่งที่ควรทำเว้น และสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพปัญญาในพุทธศาสนา คือ ธรรมะที่คอยกำกับศรัทธา ไม่ให้เชื่ออย่างงมงาย ความสำคัญของปัญญาเป็นเครื่องมือในการ พัฒนาตนเองช่วยให้สามารถ ใช้ชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพนำไปสู่ความ สร้างสรรค์ และ การหลุดพ้นจากความทุกข์ การพัฒนาปัญญาเป็นกระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ ถูกต้อง ชัดเจน และนำไปใช้ได้จริงต้องอาศัย การเรียนรู้ ฝึกคิด วิเคราะห์และลงมือปฏิบัติ

การพัฒนาคุณธรรม

การพัฒนาคุณธรรม หมายถึง กระบวนการปลูกฝังและเสริมสร้างคุณงามความดีในจิตใจของบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม และเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ซึ่งรวมถึงการพัฒนาทั้งด้านความคิด การกระทำและความรู้สึก

องค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาคุณธรรม ประกอบด้วย

1. ความรู้ความเข้าใจ คือ การมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางศาสนาและหลักคุณธรรมต่างๆ ที่ถูกต้อง

2. การฝึกฝนอบรม คือ การฝึกฝนตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตามคุณธรรมที่ได้เรียนรู้ เช่น การรักษาศีล การทำสมาธิ การฝึกสติ

3. การสร้างจิตสำนึก คือ การสร้างความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ละอายต่อการทำความชั่ว และสำนึกในบุญคุณของผู้อื่น

4. การประพฤติปฏิบัติ คือ การนำคุณธรรมที่ได้เรียนรู้มาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

5. การเรียนรู้จากแบบอย่าง คือ การศึกษาจากแบบอย่างที่ดีของบุคคลที่มีคุณธรรม และการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองและผู้อื่น

6. การส่งเสริมจากสังคม คือ การมีสภาพแวดล้อมที่ดีและการสนับสนุนจากครอบครัว สังคม และสถาบันต่าง ๆ ในการส่งเสริมคุณธรรม

วิธีการพัฒนาคุณธรรม

1. การศึกษา การเรียนรู้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาและหลักคุณธรรมต่างๆ.

2. การอบรม การเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมต่างๆ เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม การปฏิบัติธรรม

3. การสร้างบรรยากาศที่ดี การสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมคุณธรรม เช่น การมีเพื่อนที่ดี การมีครูอาจารย์ที่สอนในทางที่ดี

4. การเป็นแบบอย่างที่ดี การประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของบุคคลรอบข้าง.

5. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น การทำกิจกรรมจิตอาสา

ประโยชน์ของการพัฒนาคุณธรรม

1. จิตใจสงบสุข การมีคุณธรรมจะช่วยให้จิตใจสงบสุขและมีความสุขที่แท้จริง
2. ความสัมพันธ์ที่ดี การมีคุณธรรมจะช่วยให้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น
3. ความสำเร็จในชีวิต การมีคุณธรรมจะช่วยให้ประสบความสำเร็จในชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม
4. สังคมสงบสุข การที่คนในสังคมมีคุณธรรมจะช่วยสร้างสังคมที่สงบสุขและน่าอยู่

สรุป การพัฒนาคุณธรรมการพัฒนาคุณธรรมเป็นกระบวนการปลูกฝังและเสริมสร้างคุณงามความดีในจิตใจเพื่อให้บุคคล คิดดี พูดดี และกระทำดี ซึ่งส่งผลดีทั้งต่อตนเองและสังคมครอบคลุมทั้งด้าน ความคิด ความรู้สึก และการกระทำสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมความรู้ความเข้าใจ เข้าใจหลักคุณธรรมและคำสอนทางศาสนาอย่างถูกต้องการฝึกฝนอบรม ฝึกปฏิบัติ เช่น การรักษาศีล การทำสมาธิการสร้างจิตสำนึก มีความละอายต่อบาปและสำนึกในบุญคุณการประพฤติปฏิบัติ นำคุณธรรมไปใช้จริงในชีวิตประจำวันการเรียนรู้จากแบบอย่าง ศึกษาและเอาอย่างผู้ที่มีคุณธรรมการส่งเสริมจากสังคมมีครอบครัวและสังคมที่สนับสนุน

การรู้เท่าทันดิจิทัล

การรู้เท่าทันดิจิทัล คือ ความสามารถในการเข้าใจ เข้าถึง ใช้ประโยชน์ ประเมิน และสร้างเนื้อหาดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปลอดภัย และสามารถแก้ปัญหาที่จะเกิดในการใช้ระบบดิจิตอล ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในยุคปัจจุบัน เพราะช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างเต็มที่ในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ การทำงาน และการใช้ชีวิตในสังคม ได้อย่างมีประสิทธิภาพและรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งประกอบด้วย

1. **เข้าใจเทคโนโลยีดิจิทัล** การรู้เท่าทันดิจิทัลรวมถึงความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับเทคโนโลยีต่างๆ เช่น คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต สมาร์ทโฟน และแอปพลิเคชันต่างๆ

2. **เข้าถึงและใช้ประโยชน์** สามารถค้นหาข้อมูล ใช้เครื่องมือและแอปพลิเคชันต่างๆ ในโลกออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ประเมินและวิเคราะห์ สามารถวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับจากสื่อดิจิทัล แยกแยะข้อเท็จจริง ความคิดเห็น และอคติ รวมถึงประเมินความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลต่างๆ

4. สร้างสรรค์และสื่อสาร สามารถสร้างสรรค์เนื้อหาดิจิทัลของตนเอง และสื่อสารได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพบนโลกออนไลน์

5. ความรับผิดชอบและปลอดภัย ตระหนักถึงความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวในการใช้งานเทคโนโลยีดิจิทัล รวมถึงการเคารพสิทธิของผู้อื่นบนโลกออนไลน์

การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมในยุคดิจิทัลโดยมุ่งเน้นหลักธรรมทางพุทธศาสนา

การพัฒนาปัญญา ในบริบทของยุคดิจิทัลสามารถทำได้โดยการประยุกต์หลัก **โยนิโสมนสิการ** (การคิดอย่างมีระบบ) โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิซึ่งแปลว่าเหตุต้นเค้า แหล่งเกิดปัญญา อุบาย วิธีทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิดคำนึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมกันเป็นโยนิโสมนสิการ จึงเรียกว่าการทำในใจโดยแยบคาย โยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อประโยชน์สุขแก่ตัวเราเองและผู้อื่น เป็นการส่งเสริมคุณลักษณะที่ดีในการฝึกอบรมตนอย่างมีสติ รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระบบ คิดวิเคราะห์ไม่มองสิ่งต่างๆอย่างผิวเผิน คิดตามเหตุผลุ และ คิดแบบกุศล ทำให้เรารู้จักเลือกรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบจากภายนอก และคิดใคร่ครวญพิจารณาอารมณ์นั้น ๆ

การใช้โยนิโสมนสิการในการรับข้อมูล: ฝึกฝนการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ บนโลกออนไลน์อย่างมีวิจารณญาณ ไม่หลงเชื่ออะไรง่าย ๆ ตั้งคำถาม ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนที่จะตัดสินใจหรือส่งต่อ รวมถึงการปฏิสัมพันธ์ในโลกดิจิทัล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ

ส่วนการพัฒนาคุณธรรม ในยุคดิจิทัลนั้น มุ่งเน้นไปที่การสร้างจิตสำนึกที่ดีในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นบนโลกออนไลน์ โดยสามารถนำหลัก **พรหมวิหาร 4** คำว่า พรหมวิหาร 4 หรือ *พรหมวิหารธรรม* เป็นหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์เฉกเช่นพรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้ที่ปกครองและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งสามารถมาปรับใช้ได้ดังนี้

1.เมตตา มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่นเมื่อสื่อสารผ่านช่องทางดิจิทัล ไม่ใช้ถ้อยคำรุนแรง หรือสร้างความเกลียดชัง

2.กรุณา เห็นใจผู้อื่นเมื่อเกิดความทุกข์หรือเผชิญกับปัญหาบนโลกออนไลน์ พร้อมที่จะให้กำลังใจหรือช่วยเหลือเท่าที่ทำได้

3.มุทิตา ยินดีกับความสำเร็จของผู้อื่นในโซเชียลมีเดีย ไม่มีความรู้สึกอิจฉาริษยา

4.อุเบกขา วางใจเป็นกลางเมื่อเผชิญกับดราม่าหรือความขัดแย้งที่ไม่ใช่เรื่องของตนเอง ไม่เข้าไปสร้างความวุ่นวาย หรือเลือกข้างโดยไม่มีเหตุผล

ความสำคัญของการปฏิบัติ การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมตามหลักธรรมนี้จะช่วยให้เราสามารถใช้ชีวิตในยุคดิจิทัลได้อย่างมีสติ และปัญญาโดยไม่ตกเป็นทาสของเทคโนโลยีหรือกระแสสังคมที่ไม่ถูกต้อง นอกจากนี้ยังช่วยส่งเสริมให้เกิดสังคมออนไลน์ที่มีคุณภาพและมีความสุขอย่างยั่งยืน การรู้เท่าทันดิจิทัลการรู้เท่าทันดิจิทัล เป็นความสามารถในการเข้าใจ เข้าถึง ใช้ ประเมิน และสร้างสรรค์เนื้อหาดิจิทัล อย่างมีวิจารณญาณ มีความรับผิดชอบ และปลอดภัยเป็นทักษะสำคัญในยุคปัจจุบันที่ช่วยให้เรา ปรับตัว ใช้เทคโนโลยีอย่างมีประโยชน์ และไม่ตกเป็นเหยื่อของข้อมูลเท็จหรือการใช้เทคโนโลยีในทางที่ผิด การรู้เท่าทันดิจิทัลเข้าใจ

เทคโนโลยี รู้จักเครื่องมือและระบบดิจิทัล เช่น คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต แอปพลิเคชันเข้าถึงและใช้ประโยชน์ ใช้สื่อดิจิทัลในการค้นหาและใช้ข้อมูลได้อย่างถูกต้องประเมินและวิเคราะห์ ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล แยกแยะข้อเท็จจริงจากความคิดเห็นสร้างสรรค์และสื่อสาร ผลิตเนื้อหา และสื่อสารอย่างเหมาะสม มีจริยธรรม ความรับผิดชอบและปลอดภัยใช้เทคโนโลยีอย่างปลอดภัย เคารพสิทธิและความเป็นส่วนตัวของผู้อื่น

สรุป

ปัญญาเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เราเข้าใจโลกและตนเองได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การพัฒนาปัญญาจึงต้องควบคู่กับการพัฒนาคุณธรรมไปด้วยเพราะการพัฒนาปัญญาจะช่วยให้เราสามารถแก้ไขปัญหา ตัดสินใจ และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆแต่ในการแก้ปัญหาหรือตัดสินใจใดๆถ้าไม่ควบคู่กับคุณธรรมการแก้ปัญหานั้นๆก็อาจจะส่งผลเสียกับสิ่งต่างๆได้ ซึ่งในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมสมัยใหม่ มีเทคโนโลยีดิจิตอล มากมายเข้ามาแทนที่มนุษย์ สิ่งประดิษฐ์นวัตกรรมและแอฟพลิเคชั่น มีบทบาทในการอำนวยความสะดวก ในชีวิตประจำวันของมนุษย์มากขึ้น จนบางครั้งมนุษย์เราอาจจะเข้าไปหลงไหลและเชื่อมั่นในระบบดิจิตอล มากกว่าตัวตนที่แท้จริงของตัวเอง ซึ่งเทคโนโลยีอาจจะทำให้สังคมเกิดปัญหา ฉะนั้นการที่มนุษย์จะควบคุมการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ระบบดิจิตอลให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสียได้นั้นเราต้องใช้การแก้ปัญหา และตัดสินใจโดยใช้ปัญญาและคุณธรรมที่พัฒนาแล้ว ถ้ายึดตามหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทาง คือ โยนิโสมนสิการ และพรหมวิหาร 4 เพื่อการสิ่งนั้นจะเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาตนเอง สังคมและความสุขที่ยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้

การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมในยุคดิจิทัลโดยมุ่งเน้นหลักธรรมทางพุทธศาสนา

1. พัฒนาทักษะ ความสามารถ และปรับตัวในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเชิงสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

2. สามารถดำรงชีวิตในสังคมดิจิทัลได้อย่างมีคุณภาพ ด้วยปัญญาและคุณธรรมที่ตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

3. เกิดการพัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ สามารถวิเคราะห์ กลั่นกรองแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีสติ

4. ปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมให้เกิดการพัฒนาความคิด การกระทำ รวมถึงความรู้สึกในจิตใจให้ประพฤติปฏิบัติ ไปในทางที่ถูกต้องดีงาม

การพัฒนาปัญญาในยุคดิจิทัลใช้หลักธรรม โยนิโสมนสิการ หรือ การคิดอย่างมีระบบและไตร่ตรองอย่างรอบคอบคิดอย่างมีเหตุผล มีวิจารณญาณตรวจสอบความจริงก่อนเชื่อหรือนำไปเผยแพร่รู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึก และกระแสสังคมบนโลกออนไลน์ผลลัพธ์ ช่วยให้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ

การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมในยุคดิจิทัลโดยมุ่งเน้นหลักธรรมทางพุทธศาสนา

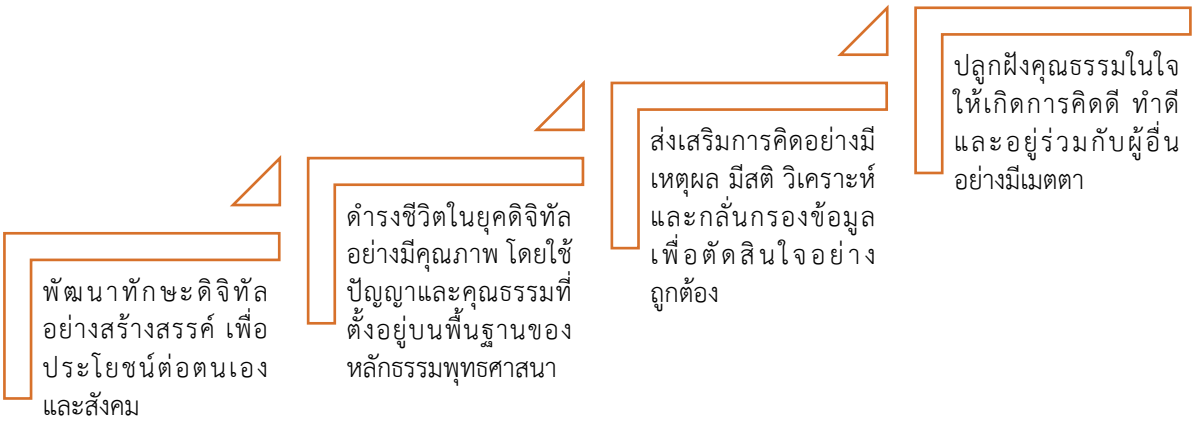

เอกสารอ้างอิง

พระครูสุนทรมหาเจติยานุรักษ์, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, บทความวิชาการเรื่อง การพัฒนามนุษย์ในยุคดิจิทัล, Humanity's Development in the Digital Age

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), (2564). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์

พระมหาสมบูรณ์ สุธมฺโม, ดร. (2557), คุณธรรมจริยธรรมกับผู้บริหารการศึกษา, วารสารมหาจุฬาวิชาการ, 1(2), 1-13.

ประภาศรี สีหอำไพ, 2550, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, https://th.wikipedia.org/wiki/ปัญญา_(ศาสนาพุทธ), สืบค้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2568

หลักโยนิโสมนสิการและประโยชน์ในการดำเนิน, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, อธิบาย http://www.edu.ru.ac.th/images/edu_files/yonisomanasikarn_2555.pdf, สืบค้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2568

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). 2560, วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 24, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์.

การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

DEVELOPMENT OF DIGITAL DHARMA PROPAGATION POTENTIAL AMONG MONKS IN BANG LEN DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE

พระครูพิสุทธิ์ฐานพิธาน[1], พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผศ.ดร. และ พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ, ดร.

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phrakru Pisutthanapithan, Phra Jaroenphong Thammathibo, Asst. Prof. Dr.

and Phra Maha Suphawat Thanawuttho, Dr.

Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: Phisutthanthapitthan@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัล พัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัล และเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสมผสาน โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับพระสงฆ์จำนวน 15 รูป การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในปัจจุบันประกอบด้วยการใช้สื่อสังคมออนไลน์ แอปพลิเคชันธรรมะ และการจัดกิจกรรมออนไลน์ อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ยังขาดความรู้และทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัล การวิจัยนี้เสนอแนวทางการพัฒนาผ่านการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และการพัฒนาหลักสูตรเฉพาะด้าน ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในพื้นที่อื่น

คำสำคัญ: การเผยแผ่ธรรมะ, เทคโนโลยีดิจิทัล, การพัฒนาศักยภาพ, พระสงฆ์, นครปฐม

Abstract

This research aims to study the forms and methods of digital dharma propagation, develop the potential of monks in digital dharma propagation, and propose approaches for developing the potential of digital dharma propagating monks in Bang Len District, Nakhon Pathom Province. This study employed a mixed-method qualitative research approach, utilizing in-depth interviews with 15 monks, participant observation, and document analysis for data collection. The findings revealed that current digital dharma propagation forms include the use of social media platforms, dharma applications, and online activities. However, monks still lack knowledge and skills in digital technology. This research proposes development approaches through practical workshops, learning network establishment, and specialized curriculum development. The research findings can be applied as guidelines for developing the potential of digital dharma propagating monks in other areas.

Keywords: dharma propagation, digital technology, potential development, monks, Nakhon Pathom

บทนำ

ในยุคศตวรรษที่ 21 การปฏิวัติดิจิทัลได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างรากฐาน เทคโนโลยีดิจิทัลไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการอำนวยความสะดวกเท่านั้น แต่ยังกลายเป็นส่วนสำคัญของการสื่อสาร การเรียนรู้ และการประกอบกิจวัตรประจำวันของผู้คนทั่วโลก การเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นภารกิจหลักของพระสงฆ์จึงจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่ธรรมะไม่เพียงแต่เป็นการขยายช่องทางการเข้าถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างโอกาสในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายและกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่เติบโตมาพร้อมกับเทคโนโลยีและมีความคุ้นเคยกับการใช้สื่อดิจิทัลในชีวิตประจำวัน (Campbell, 2013; Hoover & Echchaibi, 2014) งานวิจัยของ Cheong (2012) ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในบริบทดิจิทัลส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อแนวคิดเรื่องอำนาจและความเป็นผู้นำทางศาสนา โดยเฉพาะในสังคมที่มีการเชื่อมต่อทางดิจิทัลสูง สถาบันศาสนาต่างๆ ทั่วโลกจึงได้หันมาใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการสื่อสารและเผยแผ่คำสอนของตน การศึกษาของ Johnson และ Smith (2021) พบว่าองค์กรศาสนาที่สามารถปรับตัวเข้ากับเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพมักจะประสบความสำเร็จในการเข้าถึงสมาชิกใหม่และรักษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกเดิมได้ดีกว่าองค์กรที่ยังคงใช้วิธีการดั้งเดิมเพียงอย่างเดียว ในบริบทของประเทศไทย การศึกษาของวิทยา วิสาลาภรณ์ (2567) แสดงให้เห็นว่าสถาบันพระพุทธศาสนาเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับตัวเข้ากับยุคดิจิทัล แม้ว่าจะยังคงมีความท้าทายหลายประการในการดำเนินการ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2558) เสนอว่าการใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่ธรรมะเป็นการต่อยอดภารกิจดั้งเดิมของพระสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยไม่ทำลายแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา แต่เป็นการนำเสนอในรูปแบบที่เข้าถึงได้และเข้าใจง่ายสำหรับคนยุคใหม่

การศึกษาล่าสุดของ Thompson และ Davis (2022) เน้นย้ำถึงบทบาทสำคัญของสื่อสังคมออนไลน์ในการสร้างการมีส่วนร่วมทางจิตวิญญาณและการสื่อสารทางศาสนา ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าแพลตฟอร์มดิจิทัลต่างๆ ไม่เพียงแต่เป็นช่องทางในการเผยแผ่ข้อมูลเท่านั้น แต่ยังสามารถสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้และการปฏิบัติทางศาสนาที่มีความหมายได้ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัลของสถาบันศาสนาไม่ใช่เรื่องง่าย Williams (2023) ชี้ให้เห็นถึงความท้าทายหลายประการที่สถาบันศาสนาดั้งเดิมต้องเผชิญ รวมถึงการขาดความรู้ทางเทคนิค ทรัพยากรที่จำกัด และความลังเลใจในการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ที่อาจขัดแย้งกับแนวคิดดั้งเดิม ในบริบทของประเทศไทย การศึกษาของชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2564) พบว่าการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสื่อสารพระพุทธศาสนายังคงอยู่ในช่วงเริ่มต้น และต้องการการพัฒนาอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด การวิจัยของนิรันดร์ พุทธิวงศ์ (2567) แสดงให้เห็นว่าแม้พระสงฆ์ไทยจะเริ่มมีการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้น แต่ยังขาดความเชี่ยวชาญและแนวทางที่ชัดเจนในการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ

จังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาไทยอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนไทย พระปฐมเจดีย์ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดนี้ถือเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพระพุทธศาสนาและเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธศาสนิกชนเคารพบูชามาช้านาน อำเภอบางเลนซึ่งเป็นหนึ่งในอำเภอของจังหวัดนครปฐมมีวัดและสำนักสงฆ์จำนวนมาก ทำให้พื้นที่นี้เป็นศูนย์กลางสำคัญของกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในภาคกลาง ตามข้อมูลของกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2566) อำเภอบางเลนมีวัดจำนวน 42 วัด และมีพระสงฆ์ประจำอำเภอจำนวน 127 รูป พระสงฆ์ในพื้นที่นี้มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนให้แก่ประชาชนท้องถิ่นและผู้ที่เดินทางมาทำบุญ การดำเนินกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่นี้จึงมีความหลากหลายและครอบคลุมทั้งการสอนธรรม การปฏิบัติธรรม และการบริการทางสังคม อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในยุคดิจิทัลส่งผลให้รูปแบบการเผยแผ่

ธรรมะแบบดั้งเดิมที่พึ่งพาการสื่อสารแบบเผชิญหน้าและการประชุมในสถานที่เฉพาะอาจไม่เพียงพอต่อการตอบสนองความต้องการของผู้คนในปัจจุบันที่มีวิถีชีวิตที่เร่งรีบและเชื่อมต่อกับโลกดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง การศึกษาของจิรเดช ใจดี (2565) ในพื้นที่ใกล้เคียงพบว่าพระสงฆ์ในภาคกลางเริ่มมีความสนใจในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล แต่ยังขาดความรู้และทักษะที่จำเป็น

ปัญหาหลักที่พบในการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในบริบทของประเทศไทยคือการขาดความรู้และทักษะด้านเทคโนโลยีของพระสงฆ์ ซึ่งส่งผลให้การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่ธรรมะยังไม่เต็มศักยภาพ การศึกษาของพิชญ์ เทียนทอง (2566) พบว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีความกังวลเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีใหม่เนื่องจากขาดความเข้าใจและประสบการณ์ในการใช้งาน นอกจากนี้ยังขาดแนวทางที่ชัดเจนและเป็นระบบในการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ให้สามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ การศึกษาของสมพงษ์ ศรีสุข (2566) ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาหลักสูตรและการอบรมสำหรับพระสงฆ์ด้านเทคโนโลยียังไม่มีความเป็นระบบและไม่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริง ปรีชา ธรรมวิริยกุล (2565) เสนอว่าการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องการความรอบคอบและความเข้าใจในธรรมชาติของแต่ละแพลตฟอร์ม เพื่อให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและไม่เกิดการเข้าใจผิดเกี่ยวกับเนื้อหาธรรมะ การศึกษาของมานิต สุวรรณรัตน์ (2564) แสดงให้เห็นว่าการวิจัยเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีในบริบทของพระพุทธศาสนายังมีข้อจำกัดและต้องการการพัฒนาเพิ่มเติม โดยเฉพาะการศึกษาเชิงประจักษ์ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

การวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐมจึงมีความสำคัญและความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาสภาพปัจจุบันของการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในพื้นที่ดังกล่าว เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญในการออกแบบและพัฒนาแนวทางการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ที่เหมาะสมกับบริบทและความต้องการของพื้นที่ การวิจัยนี้จะสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และโอกาสในการพัฒนาการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัล รวมถึงการเสนอแนวทางการพัฒนาที่มีความเป็นไปได้และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลไม่เพียงแต่ในพื้นที่ศึกษาเท่านั้น แต่ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้และต่อยอดในพื้นที่อื่นๆ ทั่วประเทศได้ การศึกษานี้จะเป็นส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ในยุคดิจิทัล และเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของสังคมไทยในการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์และมีประสิทธิภาพ การศึกษาของสมชาย จันทร์แสง (2565) เน้นว่าการปรับตัวของสถาบันศาสนาในยุคดิจิทัลเป็นความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และการดำเนินการอย่างเป็นระบบจะช่วยให้การปรับตัวนั้นประสบความสำเร็จและเกิดประโยชน์สูงสุด อรรถพล มังคลศิลป์ (2567) เสนอว่าการประเมินผลการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องพัฒนาให้มีความแม่นยำและสามารถวัดผลได้อย่างเป็นรูปธรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลของพระสงฆ์ในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analytical Study) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและแนวทางการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยนี้คือพระสงฆ์ในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จำนวน 127 รูป กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือพระสงฆ์ที่มีประสบการณ์ในการเผยแผ่ธรรมะหรือมีความสนใจในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล จำนวน 15 รูป โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามเกณฑ์ที่กำหนด

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ที่พัฒนาขึ้นเพื่อศึกษาประสบการณ์และความคิดเห็นของพระสงฆ์เกี่ยวกับการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัล แบบสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีของพระสงฆ์ในสถานการณ์จริง และแบบตรวจสอบเอกสาร (Document Analysis) เพื่อศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสารและสื่อดิจิทัลต่างๆ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการในช่วงเดือนมกราคม ถึง มีนาคม 2567 โดยแบ่งเป็นสามขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ขั้นตอนที่สองเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกกับพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง และขั้นตอนสุดท้ายเป็นการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเผยแผ่ธรรมะที่ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูล การหาความสัมพันธ์ และการตีความข้อมูลตามกรอบแนวคิดที่กำหนด ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะถูกถอดเทปและวิเคราะห์เพื่อหาประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

จริยธรรมการวิจัย

การวิจัยนี้ได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยผู้ให้ข้อมูลทุกท่านได้รับการชี้แจงเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การวิจัยและให้ความยินยอมในการเข้าร่วมการวิจัย ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลจะถูกเก็บเป็นความลับและใช้เพื่อการวิจัยเท่านั้น

ผลการวิจัย

จากการศึกษาการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้ผลการวิจัยที่สำคัญซึ่งสามารถนำเสนอตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. รูปแบบและวิธีการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับพระสงฆ์จำนวน 15 รูปในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผลการศึกษาเผยให้เห็นว่ารูปแบบการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลที่ใช้ในปัจจุบันมีความหลากหลายและพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง การใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางหลักในการเผยแผ่เนื้อหาธรรมะ โดยพระสงฆ์ร้อยละ 73.3 เลือกใช้ Facebook เป็นแพลตฟอร์มหลักสำหรับการสื่อสารกับชุมชนและการเผยแผ่ธรรมะ รองลงมาคือการใช้ Line ร้อยละ 60.0 ซึ่งมักใช้สำหรับการสื่อสารส่วนบุคคลและการให้คำปรึกษาทางธรรมะแก่ผู้สนใจ และ YouTube ร้อยละ 46.7 ที่นิยมใช้สำหรับการบันทึกและเผยแผ่การสอนธรรมหรือการปฏิบัติธรรมในรูปแบบวิดีโอ การสัมภาษณ์พบว่าพระสงฆ์เริ่มมีการทดลองใช้แพลตฟอร์มใหม่เช่น TikTok ร้อยละ 26.7 เพื่อเข้าถึง

กลุ่มเยาวชนและคนรุ่นใหม่ แม้ว่าการใช้งานจะยังอยู่ในขั้นทดลองและมีข้อจำกัดด้านเนื้อหาที่เหมาะสม การจัดการเรียนการสอนพระธรรมผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะหลังจากสถานการณ์การระบาดของโควิด-19 ที่บังคับให้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนธรรมจากแบบเผชิญหน้าเป็นออนไลน์ พระสงฆ์ร้อยละ 53.3 รายงานว่าใช้ Zoom สำหรับการจัดการเรียนการสอนพระธรรมและการปฏิบัติธรรมออนไลน์ ขณะที่ร้อยละ 40.0 ใช้ Google Meet และร้อยละ 33.3 ใช้ Facebook Live สำหรับการถ่ายทอดสดกิจกรรมทางศาสนา ผู้ให้ข้อมูลหลายท่านกล่าวว่าการเรียนการสอนออนไลน์ช่วยให้สามารถเข้าถึงผู้เรียนที่อยู่ห่างไกลและไม่สามารถเดินทางมาวัดได้ อย่างไรก็ตาม ยังมีความท้าทายด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์และการรักษาความสนใจของผู้เรียนในระยะยาว นอกจากนี้ยังพบว่ามีการพัฒนาแอปพลิเคชันเฉพาะด้านธรรมะโดยวัดบางแห่ง ร้อยละ 20.0 แม้ว่าจะยังอยู่ในขั้นพัฒนาและมีข้อจำกัดด้านงบประมาณและความเชี่ยวชาญด้านเทคนิค แอปพลิเคชันเหล่านี้มักมีฟีเจอร์การอ่านพระสูตร การแจ้งเตือนเวลาปฏิบัติธรรม และการเข้าถึงเนื้อหาธรรมะในรูปแบบต่างๆ

การวิเคราะห์เนื้อหาและวิธีการนำเสนอธรรมะผ่านช่องทางดิจิทัลเผยให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะและข้อจำกัดที่สำคัญหลายประการ การใช้งานส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในระดับพื้นฐาน โดยเป็นการแชร์เนื้อหาหรือข้อความธรรมะที่มีอยู่แล้วมากกว่าการสร้างเนื้อหาใหม่ที่มีคุณภาพและออกแบบมาเฉพาะ สำหรับสื่อดิจิทัล พระสงฆ์ร้อยละ 66.7 รายงานว่าเนื้อหาที่เผยแผ่ส่วนใหญ่เป็นข้อความธรรมคำสอนแบบดั้งเดิม คำคมธรรมะ และการแชร์บทความหรือคลิปวิดีโอจากแหล่งอื่น การสร้างเนื้อหาต้นฉบับที่ออกแบบมาเฉพาะสำหรับแต่ละแพลตฟอร์มยังมีจำกัด โดยพระสงฆ์เพียงร้อยละ 26.7 เท่านั้นที่มีการสร้างเนื้อหาเฉพาะทาง เช่น อินโฟกราฟิกธรรมะ วิดีโอสอนธรรมที่ออกแบบมาเฉพาะ หรือการใช้เทคนิคการนำเสนอที่เหมาะสมกับลักษณะของแต่ละสื่อ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่แสดงความกังวลเกี่ยวกับคุณภาพและความเหมาะสมของเนื้อหา โดยเฉพาะการรักษาความถูกต้องและความลึกซึ้งของธรรมะเมื่อนำเสนอผ่านสื่อดิจิทัลที่มีข้อจำกัดด้านพื้นที่และเวลา รูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้รับสารผ่านสื่อดิจิทัลแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติของการสื่อสารทางศาสนาจากแบบทิศทางเดียวเป็นแบบสองทิศทาง พระสงฆ์ร้อยละ 80.0 รายงานว่ามีการตอบคำถามและให้คำปรึกษาผ่านข้อความส่วนตัวในแพลตฟอร์มต่างๆ โดยเฉพาะใน Line และ Facebook Messenger ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สนใจสามารถเข้าถึงพระสงฆ์ได้ง่ายขึ้นและได้รับคำแนะนำที่ตรงกับสถานการณ์ส่วนบุคคล อย่างไรก็ตาม การมีปฏิสัมพันธ์แบบนี้ก่อให้เกิดความท้าทายใหม่ เช่น การจัดการเวลาและความเหมาะสมในการตอบสนอง การรักษาขอบเขตที่เหมาะสมในการให้คำปรึกษาทางศาสนา และการป้องกันการใช้ประโยชน์ในทางที่ผิด พระสงฆ์หลายท่านกล่าวถึงความยากลำบากในการสร้างสมดุลระหว่างการเปิดกว้างเพื่อช่วยเหลือผู้คนกับการรักษาความเหมาะสมตามระเบียบวินัยและประเพณีของสงฆ์ การสร้างชุมชนออนไลน์รอบๆ การเผยแผ่ธรรมะยังอยู่ในขั้นพัฒนา โดยพระสงฆ์ร้อยละ 46.7 พยายามสร้างกลุ่มหรือชุมชนออนไลน์เพื่อการปฏิบัติธรรมร่วมกัน แต่ยังประสบปัญหาในการรักษาความต่อเนื่องและการมีส่วนร่วมของสมาชิก

การใช้เทคโนโลยีเสริมในการเผยแผ่ธรรมะแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการนำนวัตกรรมเข้ามาผสานกับการสอนธรรมแบบดั้งเดิม พระสงฆ์บางท่านเริ่มทดลองใช้เทคโนโลยี Virtual Reality และ Augmented Reality ในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ธรรมะที่แปลกใหม่ แม้ว่าจะยังอยู่ในขั้นทดลองและมีข้อจำกัดด้านต้นทุนและความซับซ้อนทางเทคนิค การใช้ Podcast สำหรับการเผยแผ่ธรรมะได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น โดยพระสงฆ์ร้อยละ 33.3 มีการผลิต Podcast ธรรมะเป็นประจำ ซึ่งช่วยให้ผู้ฟังสามารถเรียนรู้ธรรมะได้ขณะเดินทางหรือทำกิจกรรมอื่น การบูรณาการระหว่างกิจกรรมออนไลน์และออฟไลน์เป็นแนวโน้มที่น่าสนใจ โดยพระสงฆ์หลายท่านใช้สื่อดิจิทัลเพื่อเชิญชวนและเตรียมผู้คนให้เข้าร่วมกิจกรรมที่วัด สร้างความเชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์ดิจิทัลและการปฏิบัติจริง การพัฒนาเนื้อหาสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น เด็กและ

เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้ที่มีความต้องการพิเศษ เริ่มได้รับความสนใจมากขึ้น แม้ว่าจะยังอยู่ในขั้นเริ่มต้นและต้องการการพัฒนาเพิ่มเติมอย่างมาก ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าแม้จะมีความก้าวหน้าในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล แต่ยังคงมีช่องว่างระหว่างศักยภาพของเทคโนโลยีกับการใช้งานจริงในปัจจุบัน ซึ่งเป็นจุดที่ต้องการการพัฒนาและการสนับสนุนเพิ่มเติมอย่างเป็นระบบ

2. สภาพปัจจุบันของศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัล

จากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับพระสงฆ์ในเขตอำเภอบางเลน พบว่าระดับความรู้และทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัลของพระสงฆ์มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยสามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่มหลักตามศักยภาพและความสามารถในการใช้เทคโนโลยี กลุ่มที่ 1 เป็นพระสงฆ์ที่มีทักษะด้านเทคโนโลยีในระดับสูง คิดเป็นร้อยละ 20 ของกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มนี้ประกอบด้วยพระสงฆ์ที่มีการศึกษาในระดับอุดมศึกษาหรือมีประสบการณ์การใช้เทคโนโลยีมาก่อนบรรพชา พระสงฆ์ในกลุ่มนี้สามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความคิดสร้างสรรค์ในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่ธรรมะ พระสงฆ์เหล่านี้มีความสามารถในการสร้างเนื้อหาดิจิทัลที่มีคุณภาพสูง เช่น การผลิตวิดีโอสอนธรรมที่มีการตัดต่ออย่างมืออาชีพ การออกแบบอินโฟกราฟิกที่สื่อความหมายได้ชัดเจน และการใช้เทคนิคการนำเสนอที่หลากหลายเพื่อให้เนื้อหาธรรมะเข้าถึงผู้รับสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระสงฆ์ในกลุ่มนี้ยังมีความเข้าใจในลักษณะเฉพาะของแต่ละแพลตฟอร์มและสามารถปรับเนื้อหาให้เหมาะสมกับช่องทางการสื่อสารที่แตกต่างกัน การสังเกตการณ์พบว่าพระสงฆ์ในกลุ่มทักษะระดับสูงมีการวางแผนเนื้อหาอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดปฏิทินการเผยแผ่ที่สม่ำเสมอ และมีการวิเคราะห์ผลตอบรับจากผู้รับสารเพื่อปรับปรุงเนื้อหาให้ดีขึ้น พระสงฆ์เหล่านี้มักมีการสร้างชุมชนออนไลน์ที่แข็งแกร่ง มีผู้ติดตามที่มีส่วนร่วมสูง และสามารถสร้างการมีปฏิสัมพันธ์ที่มีความหมายกับผู้เรียนรู้ธรรมะ อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ในกลุ่มนี้ยังประสบปัญหาในการจัดการเวลาและการสร้างสมดุลระหว่างการใช้เทคโนโลยีกับภารกิจแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ยังมีความกังวลเกี่ยวกับการรักษาความเป็นทางการและความเหมาะสมในการสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัลที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ การศึกษาพบว่าพระสงฆ์ในกลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญในการเป็นต้นแบบและผู้นำการเปลี่ยนแปลงสำหรับพระสงฆ์ท่านอื่น แต่ยังขาดการสนับสนุนทางเทคนิคและทรัพยากรที่เพียงพอสำหรับการพัฒนาต่อไป

กลุ่มที่ 2 คือพระสงฆ์ที่มีทักษะในระดับปานกลาง ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดคิดเป็นร้อยละ 53.3 ของกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มนี้ประกอบด้วยพระสงฆ์ที่สามารถใช้งานเทคโนโลยีพื้นฐานได้ เช่น การใช้สมาร์ทโฟน การใช้แอปพลิเคชันสื่อสังคมออนไลน์ในรูปแบบง่าย และการส่งข้อความหรือแชร์เนื้อหาธรรมะผ่านแพลตฟอร์มต่างๆ อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ในกลุ่มนี้ยังต้องการการพัฒนาเพิ่มเติมในด้านการสร้างเนื้อหาต้นฉบับ การใช้เครื่องมือแก้ไขภาพและวิดีโอ และการเข้าใจกลยุทธ์การสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ การสัมภาษณ์พบว่าพระสงฆ์ในกลุ่มนี้มีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ แต่ขาดความมั่นใจและประสบการณ์ในการใช้งานอย่างเต็มศักยภาพ พระสงฆ์หลายท่านในกลุ่มนี้รายงานว่าต้องการการอบรมและการแนะนำเพิ่มเติมเพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น การสังเกตการณ์เผยให้เห็นว่าพระสงฆ์ในกลุ่มทักษะระดับปานกลางมีรูปแบบการใช้เทคโนโลยีที่ไม่สม่ำเสมอ บางครั้งมีการเผยแผ่เนื้อหาอย่างต่อเนื่อง แต่บางครั้งหยุดชะงักเป็นระยะเวลานาน การสร้างเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการดัดแปลงหรือนำเนื้อหาที่มีอยู่แล้วมาใช้ใหม่ โดยขาดการสร้างสรรค์เนื้อหาที่แปลกใหม่หรือมีเอกลักษณ์เฉพาะ พระสงฆ์ในกลุ่มนี้มักประสบปัญหาด้านเทคนิค เช่น การถ่ายภาพหรือวิดีโอที่มีคุณภาพไม่ดี การจัดการเสียงที่ไม่ชัดเจน และการใช้งานฟีเจอร์ขั้นสูงของแพลตฟอร์มต่างๆ ที่ยังไม่เชี่ยวชาญ อย่างไรก็ตาม กลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพสูงในการพัฒนา เนื่องจากมีพื้นฐานการใช้เทคโนโลยีและความสนใจที่จะเรียนรู้เพิ่มเติม การศึกษาพบว่าหากได้รับการสนับสนุนและการอบรมที่เหมาะสม พระสงฆ์ในกลุ่มนี้สามารถพัฒนาไปสู่ระดับทักษะที่สูงขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กลุ่มที่ 3 คือพระสงฆ์ที่มีทักษะในระดับต่ำ คิดเป็นร้อยละ 26.7 ของกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มนี้ประกอบด้วยพระสงฆ์ที่ยังไม่คุ้นเคยกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลหรือมีความต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลง พระสงฆ์ในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นพระผู้สูงอายุหรือพระสงฆ์ที่บรรพชามาเป็นเวลานานและยึดติดกับวิธีการเผยแผ่ธรรมะแบบดั้งเดิม การสัมภาษณ์พบว่าพระสงฆ์ในกลุ่มนี้มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีหลายประการ ได้แก่ ความกลัวต่อการใช้งานที่ผิดพลาด ความกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยของข้อมูล และความรู้สึกว่าเทคโนโลยีอาจไม่เหมาะสมกับการเผยแผ่ธรรมะ นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดด้านการเข้าถึงเทคโนโลยี เช่น การไม่มีสมาร์ทโฟนหรืออุปกรณ์ที่ทันสมัย การไม่มีทักษะพื้นฐานในการใช้งาน และการขาดความเข้าใจในประโยชน์ของเทคโนโลยีดิจิทัล การสังเกตการณ์เผยให้เห็นว่าพระสงฆ์ในกลุ่มทักษะระดับต่ำมีการใช้เทคโนโลยีน้อยมากหรือไม่มีเลย บางท่านยังคงใช้วิธีการสื่อสารแบบดั้งเดิมเพียงอย่างเดียว เช่น การสอนธรรมแบบเผชิญหน้า การใช้เอกสารพิมพ์ และการสื่อสารผ่านระบบเสียงตามสาย อย่างไรก็ตาม การศึกษาพบว่าแม้พระสงฆ์ในกลุ่มนี้จะไม่ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลโดยตรง แต่ยังคงมีบทบาทสำคัญในการให้คำแนะนำและเป็นที่ปรึกษาแก่พระสงฆ์รุ่นใหม่ที่สนใจใช้เทคโนโลยี ความรู้และประสบการณ์ด้านธรรมะที่ลึกซึ้งของพระสงฆ์เหล่านี้เป็นทรัพยากรที่มีค่าในการสร้างเนื้อหาธรรมะที่มีคุณภาพสำหรับสื่อดิจิทัล การศึกษาชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มนี้ต้องใช้แนวทางที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น โดยเน้นการสร้างความเข้าใจและลดความกังวล การให้การสนับสนุนทางเทคนิคอย่างใกล้ชิด และการแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมของการใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่ธรรมะ ความสำเร็จในการพัฒนากลุ่มนี้จะส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของจำนวนพระสงฆ์ที่มีศักยภาพในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต

3. ปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัล

การวิจัยเชิงลึกผ่านการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ในสภาพแวดล้อมจริงเผยให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลของพระสงฆ์ในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ปัญหาแรกและสำคัญที่สุดคือการขาดความรู้และทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งพระสงฆ์ร้อยละ 66.7 ของกลุ่มตัวอย่างรายงานว่าต้องการการอบรมเพิ่มเติมด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเร่งด่วน การสัมภาษณ์เชิงลึกเผยให้เห็นว่าความขาดแคลนด้านความรู้นี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการใช้งานอุปกรณ์เบื้องต้นเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเข้าใจกลไกการทำงานของแพลตฟอร์มต่างๆ การออกแบบเนื้อหาที่เหมาะสมกับลักษณะของแต่ละสื่อ และการใช้เครื่องมือในการสร้างและแก้ไขเนื้อหามัลติมีเดีย พระสงฆ์หลายท่านแสดงความกังวลเกี่ยวกับความซับซ้อนของเทคโนโลยีปัจจุบันที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ทำให้รู้สึกว่าการเรียนรู้เป็นเรื่องที่ท้าทายและต้องการเวลามาก การขาดความมั่นใจในการใช้งานเทคโนโลยีส่งผลให้พระสงฆ์หลายท่านหลีกเลี่ยงการทดลองใช้ฟีเจอร์ใหม่หรือการขยายการใช้งานไปยังแพลตฟอร์มอื่น นอกจากนี้ ยังพบว่าความรู้ที่มีอยู่มักไม่เป็นระบบและไม่ครบถ้วน ส่งผลให้การใช้งานไม่มีประสิทธิภาพและไม่สามารถใช้ประโยชน์จากศักยภาพของเทคโนโลยีได้อย่างเต็มที่ การวิเคราะห์เชิงลึกของปัญหาด้านความรู้และทักษะพบว่ามีความเชื่อมโยงกับปัจจัยทางด้านอายุและประสบการณ์ก่อนบรรพชา พระสงฆ์ที่มีอายุมากกว่า 50 ปีแสดงความยากลำบากในการปรับตัวเข้ากับเทคโนโลยีใหม่มากกว่าพระสงฆ์รุ่นใหม่ ในขณะที่พระสงฆ์ที่มีประสบการณ์การใช้เทคโนโลยีก่อนบรรพชามีความได้เปรียบในการเรียนรู้และประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่ธรรมะ การศึกษายังพบว่าการขาดการสนับสนุนทางด้านเทคนิคเป็นปัจจัยที่ขยายปัญหานี้ให้รุนแรงขึ้น เนื่องจากเมื่อพระสงฆ์ประสบปัญหาทางเทคนิคในการใช้งาน มักไม่มีผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ที่สามารถให้ความช่วยเหลือได้อย่างทันท่วงที ทำให้เกิดความท้อแท้และลดความสนใจในการใช้เทคโนโลยีต่อไป การขาดแคลนทักษะด้านภาษาอังกฤษยังเป็นอุปสรรคเพิ่มเติม โดยเฉพาะในการใช้งานซอฟต์แวร์หรือแพลตฟอร์มที่มีอินเทอร์เฟซเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งจำกัดโอกาสในการเรียนรู้และการใช้งานเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูง

ปัญหาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคือการขาดงบประมาณและอุปกรณ์ที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัล การสัมภาษณ์กับเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ผู้รับผิดชอบด้านการเงินของวัดเผยให้เห็นว่าวัดส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาไม่มีงบประมาณเพียงพอสำหรับการจัดหาอุปกรณ์เทคโนโลยีที่ทันสมัยและมีคุณภาพ อุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับการผลิตเนื้อหาดิจิทัลที่มีคุณภาพ เช่น กล้องวิดีโอ ไมโครโฟน อุปกรณ์แสงสว่าง และคอมพิวเตอร์ที่มีสเปคเหมาะสำหรับการตัดต่อ มีราคาสูงและไม่อยู่ในงบประมาณที่วัดสามารถจัดสรรได้ การสังเกตการณ์พบว่าวัดหลายแห่งยังใช้อุปกรณ์เก่าที่มีประสิทธิภาพจำกัด ส่งผลให้คุณภาพของเนื้อหาที่ผลิตได้ไม่เป็นไปตามมาตรฐานที่คาดหวัง และไม่สามารถแข่งขันกับเนื้อหาจากแหล่งอื่นที่ผลิตด้วยอุปกรณ์ที่ทันสมัยกว่า นอกจากอุปกรณ์แล้ว ค่าใช้จ่ายด้านซอฟต์แวร์และการบริการออนไลน์ยังเป็นภาระทางการเงินที่วัดต้องพิจารณา โดยเฉพาะซอฟต์แวร์ที่มีลิขสิทธิ์และค่าสมาชิกรายเดือนของแพลตฟอร์มต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับการทำงานอย่างมืออาชีพ การวิเคราะห์ทางการเงินเผยให้เห็นว่าปัญหางบประมาณไม่ได้เกิดจากการขาดทรัพยากรโดยรวมของวัดเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการจัดลำดับความสำคัญและการวางแผนทางการเงิน วัดหลายแห่งยังให้ความสำคัญกับการลงทุนด้านการก่อสร้างและการปรับปรุงอาคารสถานที่มากกว่าการลงทุนด้านเทคโนโลยี การขาดความเข้าใจในศักยภาพและผลตอบแทนของการลงทุนด้านเทคโนโลยีดิจิทัลทำให้การจัดสรรงบประมาณไม่เหมาะสม นอกจากนี้ การขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญในการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการเลือกซื้ออุปกรณ์ที่เหมาะสมกับงบประมาณและความต้องการทำให้เกิดการตัดสินใจที่ไม่เหมาะสม บางครั้งวัดจัดซื้ออุปกรณ์ที่มีราคาแพงแต่ไม่ตรงกับความต้องการจริง หรือเลือกซื้ออุปกรณ์ราคาถูกที่มีคุณภาพไม่เพียงพอ การขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ด้านเทคโนโลยียังส่งผลให้อุปกรณ์ที่มีอยู่ไม่ได้รับการใช้งานอย่างเต็มศักยภาพหรือเสียหายเนื่องจากการใช้งานที่ไม่ถูกต้อง

ปัญหาที่มีความซับซ้อนและเป็นอุปสรรคสำคัญคือการขาดเวลาในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะใหม่ เนื่องจากพระสงฆ์มีภารกิจหลายด้านที่ต้องรับผิดชอบอย่างต่อเนื่อง การสัมภาษณ์เผยให้เห็นว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีตารางงานที่แน่นหนาด้วยกิจกรรมประจำวัน เช่น การทำวัตรเช้า-เย็น การปฏิบัติธรรมส่วนตัว การสอนธรรมแก่ประชาชน การดูแลกิจการของวัด และการให้บริการทางศาสนาแก่ชุมชน เวลาที่เหลือหลังจากการปฏิบัติภารกิจหลักมักมีจำกัด และต้องใช้สำหรับการพักผ่อนหรือการศึกษาพระธรรม-วินัยที่เป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ การเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ต้องการเวลาในการทดลอง การผิดพลาด และการปรับปรุง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ใช้เวลานานและต้องการความอดทนสูง ความกดดันจากการต้องเรียนรู้เทคโนโลยีในขณะที่ยังต้องรักษาคุณภาพของภารกิจหลักทำให้พระสงฆ์หลายท่านรู้สึกเครียดและเลือกที่จะเลื่อนการเรียนรู้เทคโนโลยีออกไป การขาดความยืดหยุ่นในการจัดเวลาเป็นปัญหาเฉพาะของพระสงฆ์ที่แตกต่างจากอาชีพอื่น เนื่องจากการปฏิบัติตามระเบียบวินัยและประเพณีที่มีความเข้มงวด การวิเคราะห์ลึกลงไปพบว่าปัญหาเวลายังเกี่ยวข้องกับการขาดแคลนระบบสนับสนุนและการแบ่งหน้าที่ในวัด วัดหลายแห่งมีพระสงฆ์จำนวนจำกัด ทำให้พระสงฆ์แต่ละท่านต้องรับผิดชอบงานหลายด้าน การขาดแคลนอาสาสมัครหรือบุคลากรช่วยเหลืองานด้านเทคนิคทำให้พระสงฆ์ต้องทำทุกอย่างด้วยตนเอง ตั้งแต่การวางแผนเนื้อหา การผลิต การแก้ไข ไปจนถึงการเผยแพร่และการตอบสนองผู้รับสาร ภาระงานที่หลากหลายและต้องการทักษะเฉพาะด้านทำให้การบริหารเวลาเป็นเรื่องที่ท้าทายอย่างมาก นอกจากนี้ ความแตกต่างในรูปแบบการใช้เวลาระหว่างการเผยแผ่ธรรมะแบบดั้งเดิมกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลยังเป็นปัญหา การเผยแผ่ธรรมะแบบดั้งเดิมมีรูปแบบและเวลาที่กำหนดชัดเจน ในขณะที่การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลต้องการความต่อเนื่องและการตอบสนองแบบเรียลไทม์ ซึ่งไม่สามารถจำกัดเวลาได้อย่างชัดเจน ปัญหาสุดท้ายที่พบคือการขาดแนวทางหรือหลักสูตรการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของพระสงฆ์ แม้ว่าจะมีหลักสูตรการเรียนรู้เทคโนโลยีมากมายในตลาด แต่ส่วนใหญ่ออกแบบมาสำหรับบุคคลทั่วไปหรือเพื่อการใช้งานทางธุรกิจ ไม่ได้คำนึงถึงความต้องการเฉพาะ ข้อจำกัด และวัตถุประสงค์ของการใช้เทคโนโลยีของพระสงฆ์

ในการเผยแผ่ธรรมะ การขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญที่มีความเข้าใจทั้งด้านเทคโนโลยีและพระพุทธศาสนาทำให้การพัฒนาหลักสูตรที่เหมาะสมเป็นเรื่องท้าทาย หลักสูตรที่มีอยู่มักขาดการบูรณาการระหว่างทักษะเทคนิคกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้พระสงฆ์รู้สึกว่าการเรียนรู้ไม่สอดคล้องกับบทบาทและภาระหน้าที่ของตน

4. ความต้องการในการพัฒนาศักยภาพ

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเผยให้เห็นว่าพระสงฆ์ในเขตอำเภอบางเลนมีความต้องการในการพัฒนาศักยภาพด้านการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลที่หลากหลายและเป็นรูปธรรม ประเด็นแรกที่ได้รับการเน้นย้ำอย่างชัดเจนคือความต้องการการอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างมีประสิทธิภาพ พระสงฆ์ร้อยละ 80.0 ของกลุ่มตัวอย่างแสดงความสนใจอย่างยิ่งในการได้รับการอบรมที่เน้นการปฏิบัติจริงมากกว่าการบรรยายทฤษฎี โดยเฉพาะการเรียนรู้วิธีการใช้งาน Facebook, Instagram, YouTube และ TikTok ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการเผยแผ่ธรรมะ การสัมภาษณ์เผยให้เห็นว่าพระสงฆ์ต้องการเข้าใจลักษณะเฉพาะของแต่ละแพลตฟอร์ม เช่น วิธีการเขียนแคปชั่นที่ดึงดูดความสนใจ การใช้แฮชแท็กอย่างเหมาะสม การกำหนดเวลาในการโพสต์ที่เหมาะสม และการสร้างการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ติดตาม การวิจัยพบว่าพระสงฆ์มีความกังวลเกี่ยวกับความเหมาะสมของเนื้อหาและการรักษาภาพลักษณ์ที่เหมาะสมในฐานะพระสงฆ์บนสื่อสังคมออนไลน์ ความต้องการด้านการอบรมนี้ยังขยายไปถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับอัลกอริทึมของแต่ละแพลตฟอร์มและวิธีการทำให้เนื้อหาธรรมะเข้าถึงผู้คนได้มากขึ้น พระสงฆ์หลายท่านแสดงความสนใจในการเข้าใจว่าทำไมโพสต์บางโพสต์ได้รับความนิยมมากกว่าโพสต์อื่น และต้องการเรียนรู้เทคนิคในการเพิ่มการมองเห็นของเนื้อหา การสังเกตการณ์พบว่าพระสงฆ์ที่มีประสบการณ์การใช้สื่อสังคมออนไลน์มักเป็นผู้ให้คำแนะนำแก่พระสงฆ์ท่านอื่น แต่ความรู้ที่ถ่ายทอดมักไม่เป็นระบบและอาจไม่ครบถ้วน นอกจากนี้ยังมีความต้องการในการเรียนรู้เกี่ยวกับจริยธรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์สำหรับพระสงฆ์ การจัดการข้อมูลส่วนบุคคล และการป้องกันการใช้ประโยชน์ในทางที่ผิด การวิจัยแสดงให้เห็นว่าความต้องการนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ทักษะเทคนิค แต่ยังรวมถึงการพัฒนาความเข้าใจในการสื่อสารยุคดิจิทัลที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบทบาทของพระสงฆ์

การพัฒนาทักษะการสร้างเนื้อหาดิจิทัลที่น่าสนใจและมีคุณภาพ พระสงฆ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเน้นย้ำว่าต้องการเรียนรู้วิธีการสร้างเนื้อหาที่สามารถดึงดูดความสนใจและสื่อสารธรรมะได้อย่างมีประสิทธิภาพในรูปแบบดิจิทัล การสัมภาษณ์เผยให้เห็นความท้าทายในการแปลงเนื้อหาธรรมะที่มีความลึกซึ้งและซับซ้อนให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าใจง่ายและเหมาะสมกับการบริโภคในยุคดิจิทัล พระสงฆ์ต้องการเรียนรู้เทคนิคการเล่าเรื่อง การใช้ภาพประกอบ การออกแบบกราฟิก และการสร้างวิดีโอสั้นที่สื่อความหมายได้ชัดเจน การวิจัยพบว่าพระสงฆ์มีความสนใจเป็นพิเศษในการเรียนรู้วิธีการสร้างอินโฟกราฟิกธรรมะ การผลิตพอดแคสต์ และการสร้างเนื้อหาแบบอินเทอร์แอคทีฟที่ผู้รับสารสามารถมีส่วนร่วมได้ ความต้องการด้านการสร้างเนื้อหายังขยายไปถึงการเรียนรู้เครื่องมือและซอฟต์แวร์ที่จำเป็น เช่น โปรแกรมแก้ไขภาพ โปรแกรมตัดต่อวิดีโอ และแอปพลิเคชันในการออกแบบ พระสงฆ์หลายท่านแสดงความสนใจในการเรียนรู้การใช้ Canva, Adobe Premiere Pro, Photoshop และเครื่องมืออื่นที่สามารถช่วยให้การสร้างเนื้อหามีคุณภาพสูงขึ้น อย่างไรก็ตาม การสังเกตการณ์พบว่าความซับซ้อนของเครื่องมือเหล่านี้เป็นอุปสรรคสำหรับพระสงฆ์หลายท่าน ทำให้มีความต้องการในการเรียนรู้เครื่องมือที่ใช้งานง่ายแต่ให้ผลลัพธ์ที่มีคุณภาพ นอกจากนี้ยังมีความต้องการในการเรียนรู้การวางแผนเนื้อหาอย่างเป็นระบบ การสร้างปฏิทินการเผยแผ่ และการบริหารจัดการเนื้อหาให้มีความสม่ำเสมอและต่อเนื่อง การวิจัยแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ตระหนักถึงความสำคัญของการมีเนื้อหาที่หลากหลายและน่าสนใจเพื่อรักษาความสนใจของผู้ติดตาม แต่ยังขาดความรู้และทักษะในการดำเนินการอย่างเป็นระบบ

การเรียนรู้เทคนิคการนำเสนอธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลให้มีประสิทธิภาพ พระสงฆ์แสดงความต้องการในการพัฒนาทักษะการสื่อสารที่เหมาะสมกับลักษณะของสื่อดิจิทัล ซึ่งแตกต่างจากการสอนธรรมแบบเผชิญหน้าอย่างมาก การสัมภาษณ์เผยให้เห็นว่าพระสงฆ์ต้องการเรียนรู้วิธีการปรับลีลาการสอน ภาษาที่ใช้ และวิธีการนำเสนอให้เหมาะสมกับผู้ฟังที่หลากหลายในโลกออนไลน์ พระสงฆ์มีความกังวลเกี่ยวกับการรักษาความเป็นทางการและความเคารพในธรรมะขณะเดียวกันกับการทำให้เนื้อหาเข้าถึงได้และน่าสนใจสำหรับคนรุ่นใหม่ การวิจัยพบว่าพระสงฆ์ต้องการเรียนรู้เทคนิคการใช้เสียง การจับจังหวะในการพูด และการใช้ภาษากายที่เหมาะสมกับการบันทึกวิดีโอ ความต้องการด้านเทคนิคการนำเสนอยังรวมถึงการเรียนรู้วิธีการสร้างการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ฟังผ่านสื่อดิจิทัล การตอบคำถามในลักษณะที่เหมาะสม และการจัดการกับความคิดเห็นที่หลากหลาย การสังเกตการณ์พบว่าพระสงฆ์หลายท่านยังไม่คุ้นเคยกับการสื่อสารแบบสองทิศทางที่เกิดขึ้นในสื่อดิจิทัล และต้องการคำแนะนำในการสร้างสมดุลระหว่างการให้ข้อมูลกับการรับฟังและตอบสนองต่อผู้ฟัง นอกจากนี้ยังมีความต้องการในการเรียนรู้วิธีการใช้เทคโนโลยีเสริม เช่น การใช้ไมโครโฟนและระบบเสียง การจัดแสงสว่างในการบันทึกวิดีโอ และการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับการบันทึก ประเด็นสุดท้ายที่ได้รับการเน้นย้ำอย่างต่อเนื่องคือความต้องการเครือข่ายการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพระสงฆ์ที่มีความสนใจในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล พระสงฆ์ร้อยละ 86.7 แสดงความต้องการในการมีชุมชนการเรียนรู้ที่สามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ให้คำแนะนำซึ่งกันและกัน และร่วมกันพัฒนาวิธีการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัล การสัมภาษณ์เผยให้เห็นว่าพระสงฆ์รู้สึกโดดเดี่ยวในการเรียนรู้เทคโนโลยีและต้องการมีเพื่อนร่วมทางที่เข้าใจความท้าทายและข้อจำกัดเฉพาะของการเป็นพระสงฆ์ในยุคดิจิทัล การวิจัยพบว่าการมีเครือข่ายการเรียนรู้จะช่วยลดความกังวลและเพิ่มความมั่นใจในการใช้เทคโนโลยี ความต้องการในการสร้างเครือข่ายนี้ยังรวมถึงการต้องการมีผู้เชี่ยวชาญหรือที่ปรึกษาที่สามารถให้คำแนะนำเฉพาะทางและช่วยแก้ไขปัญหาเทคนิคที่อาจเกิดขึ้น การสังเกตการณ์พบว่าพระสงฆ์มักขอความช่วยเหลือจากพระสงฆ์ท่านอื่นที่มีประสบการณ์มากกว่า แต่การช่วยเหลือดังกล่าวมักไม่เป็นระบบและขาดความต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีความต้องการในการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ เช่น การจัดประชุมหรือสัมมนาเพื่อแบ่งปันประสบการณ์และเทคนิคใหม่ การสร้างแพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ และการพัฒนาระบบพี่เลี้ยงเพื่อช่วยเหลือพระสงฆ์ที่เริ่มต้นเรียนรู้เทคโนโลยี การวิจัยแสดงให้เห็นว่าการมีเครือข่ายการเรียนรู้ที่แข็งแกร่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาศักยภาพการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ

5. แนวทางการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัล

จากผลการวิจัยและการวิเคราะห์ความต้องการของพระสงฆ์ในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพที่ครอบคลุมและเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทเฉพาะของสถาบันพระพุทธศาสนา แนวทางการพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้เฉพาะด้านถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาศักยภาพ โดยการออกแบบหลักสูตรที่คำนึงถึงความแตกต่างของระดับความรู้และทักษะของพระสงฆ์ในแต่ละกลุ่ม หลักสูตรพื้นฐานสำหรับผู้เริ่มต้นจะเน้นการสร้างความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับเทคโนโลยีดิจิทัลและการประยุกต์ใช้ในบริบทของการเผยแผ่ธรรมะ รวมถึงการลดความกังวลและอุปสรรคทางจิตใจที่อาจเป็นข้อจำกัดในการเรียนรู้ หลักสูตรระดับกลางจะมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะเฉพาะด้าน เช่น การสร้างเนื้อหามัลติมีเดีย การใช้เครื่องมือแก้ไขภาพและเสียง และการเข้าใจกลไกการทำงานของแพลตฟอร์มต่างๆ ในขณะที่หลักสูตรระดับสูงจะเน้นการพัฒนาความสามารถในการวางแผนเชิงกลยุทธ์ การสร้างแบรนด์ดิจิทัลสำหรับวัด และการบริหารจัดการเนื้อหาอย่างมืออาชีพ การออกแบบหลักสูตรจะต้องคำนึงถึงข้อจำกัดด้านเวลาและภารกิจของพระสงฆ์ โดยใช้หลักการเรียนรู้แบบโมดูลและการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น รวมถึงการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับเนื้อหาทางเทคนิคเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงและ

เหมาะสมกับบทบาทของพระสงฆ์ การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องเป็นกลไกสำคัญในการแปลงความรู้ทางทฤษฎีสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้จะต้องเน้นการฝึกปฏิบัติจริงในสถานการณ์จำลองและสถานการณ์จริง โดยใช้อุปกรณ์และเครื่องมือที่พระสงฆ์จะใช้ในการทำงานจริง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้จากกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จจะช่วยสร้างแรงบันดาลใจและความเชื่อมั่นในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี การจัดรูปแบบการอบรมต้องมีความยืดหยุ่นและหลากหลาย เพื่อรองรับความแตกต่างของสไตล์การเรียนรู้และข้อจำกัดของแต่ละบุคคล การอบรมออนไลน์จะช่วยแก้ปัญหาข้อจำกัดด้านการเดินทางและเวลา ในขณะที่การอบรมแบบโมดูลจะช่วยให้พระสงฆ์สามารถเรียนรู้ตามความสามารถและความสนใจของตนเอง การกำหนดเวลาการอบรมต้องคำนึงถึงวัฏจักรกิจกรรมของวัดและช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และการสนับสนุนระหว่างผู้เข้าอบรมจะช่วยขยายผลการเรียนรู้และสร้างความยั่งยืนของการพัฒนา การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และการสนับสนุนถือเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพอย่างยั่งยืน การสร้างชุมชนการเรียนรู้ระหว่างพระสงฆ์ที่มีความสนใจในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลจะช่วยลดความรู้สึกโดดเดี่ยวและสร้างสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการเรียนรู้ การจัดตั้งกลุ่มแลกเปลี่ยนความรู้สามารถทำได้ทั้งในรูปแบบออนไลน์และออฟไลน์ โดยใช้แพลตฟอร์มที่เหมาะสมและสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม การสร้างระบบพี่เลี้ยงจะช่วยให้พระสงฆ์ที่มีประสบการณ์สามารถถ่ายทอดความรู้และให้การสนับสนุนแก่ผู้ที่เริ่มต้นเรียนรู้ ระบบนี้จะช่วยเร่งกระบวนการเรียนรู้และลดอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น การพัฒนาทรัพยากรและเครื่องมือสนับสนุนต้องครอบคลุมทั้งการจัดหาอุปกรณ์เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับงบประมาณและความต้องการ การพัฒนาแอปพลิเคชันและเครื่องมือเฉพาะด้านที่ออกแบบมาเพื่อการใช้งานของพระสงฆ์โดยเฉพาะ และการสร้างคลังความรู้ดิจิทัลที่รวบรวมเนื้อหาธรรมะ เทคนิคการสร้างเนื้อหา และแนวทางการปฏิบัติที่ดี การติดตามและประเมินผลเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยให้การพัฒนามีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงได้อย่างต่อเนื่อง การสร้างระบบการติดตามความก้าวหน้าในการเรียนรู้จะช่วยให้ทั้งผู้เรียนและผู้สอนสามารถเห็นพัฒนาการและปรับแผนการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม การประเมินประสิทธิภาพของการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลจะให้ข้อมูลที่มีค่าสำหรับการปรับปรุงเทคนิคและกลยุทธ์ ในขณะที่การปรับปรุงแนวทางการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจะทำให้โปรแกรมการพัฒนาสามารถตอบสนองความต้องการที่เปลี่ยนแปลงและเทคโนโลยีที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว

อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม สะท้อนให้เห็นถึงสภาพการณ์ที่มีความซับซ้อนและหลากหลายมิติของการปรับตัวของสถาบันพระพุทธศาสนาในยุคเทคโนโลยีดิจิทัล การที่พระสงฆ์ส่วนใหญ่เริ่มหันมาใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่ธรรมะแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวเชิงบวกของสถาบันพระพุทธศาสนาต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Campbell (2013) ที่ชี้ให้เห็นว่าสถาบันศาสนาที่ประสบความสำเร็จในยุคดิจิทัลจะต้องมีความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัว อย่างไรก็ตาม การใช้งานที่ยังอยู่ในระดับพื้นฐานและขาดความเป็นระบบบ่งชี้ถึงความจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพให้มากขึ้นอย่างเร่งด่วน การพึ่งพาการแชร์เนื้อหาที่มีอยู่แล้วมากกว่าการสร้างเนื้อหาต้นฉบับสะท้อนถึงข้อจำกัดด้านทักษะและความเชื่อมั่นของพระสงฆ์ในการใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการปรับตัวของสถาบันพระพุทธศาสนาไม่ได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แต่ต้องการการสนับสนุนและการพัฒนาอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด การที่พระสงฆ์แสดงความสนใจและความพยายามในการใช้เทคโนโลยีแม้จะประสบอุปสรรคหลายประการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพที่ดีในการพัฒนาต่อไป หากได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสม

การวิเคราะห์รูปแบบการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของพระสงฆ์เผยให้เห็นทั้งโอกาสและข้อจำกัดที่สำคัญ การที่พระสงฆ์ส่วนใหญ่เลือกใช้ Facebook เป็นช่องทางหลักในการเผยแผ่ธรรมะสอดคล้องกับสถิติการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของประชาชนไทยและแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้รับสาร ผลการศึกษาของ Thompson และ Davis (2022) ยืนยันว่าการเลือกใช้แพลตฟอร์มที่ผู้รับสารคุ้นเคยเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญสำหรับการสื่อสารทางศาสนาที่มีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การพึ่งพาแพลตฟอร์มเดียวอาจจำกัดการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย โดยเฉพาะเยาวชนและผู้บริโภคสื่อรุ่นใหม่ที่มีแนวโน้มใช้แพลตฟอร์มที่หลากหลายและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การกระจายการใช้สื่อดิจิทัลหลายช่องทางจึงเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงและความยั่งยืนของการเผยแผ่ธรรมะ การศึกษาของ Johnson และ Smith (2021) แสดงให้เห็นว่าองค์กรศาสนาที่ประสบความสำเร็จในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลมักมีกลยุทธ์การใช้หลายช่องทางที่เชื่อมโยงกันเป็นระบบ ผลการวิจัยนี้ยังเผยให้เห็นถึงความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการรักษาความเป็นทางการและความเคารพในธรรมะกับการทำให้เนื้อหาเข้าถึงได้และน่าสนใจสำหรับผู้รับสารยุคใหม่ ความกังวลของพระสงฆ์เกี่ยวกับความเหมาะสมของเนื้อหาบนสื่อสังคมออนไลน์สะท้อนถึงความตระหนักในบทบาทและความรับผิดชอบในการรักษาศักดิ์สิทธิ์ของพระธรรม ซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องการการแก้ไขอย่างรอบคอบและสร้างสรรค์

ปัญหาการขาดความรู้และทักษะด้านเทคโนโลยีของพระสงฆ์เป็นประเด็นสำคัญที่สะท้อนถึงความจำเป็นในการจัดการศึกษาและการอบรมเฉพาะด้านที่มีความเหมาะสมกับบริบทของพระสงฆ์ การแบ่งกลุ่มพระสงฆ์ตามระดับทักษะเป็นสามกลุ่มในการศึกษานี้สอดคล้องกับทฤษฎีการยอมรับเทคโนโลยีของ Rogers (2003) ที่อธิบายถึงการแพร่กระจายของนวัตกรรมในสังคม โดยกลุ่มที่มีทักษะสูงสามารถเปรียบเทียบได้กับผู้นำการเปลี่ยนแปลง กลุ่มทักษะปานกลางเป็นผู้ยอมรับก่อน และกลุ่มทักษะต่ำเป็นผู้ยอมรับช้า การที่พระสงฆ์มีภารกิจหลายด้านที่ต้องรับผิดชอบทำให้การเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่เป็นความท้าทายที่สำคัญ ซึ่งต้องการการออกแบบหลักสูตรการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทและข้อจำกัดด้านเวลาของพระสงฆ์ การศึกษาของ Williams (2023) เน้นว่าความสำเร็จของการนำเทคโนโลยีมาใช้ในสถาบันศาสนาดั้งเดิมขึ้นอยู่กับการออกแบบโปรแกรมการพัฒนาที่คำนึงถึงข้อจำกัดและความต้องการเฉพาะของแต่ละกลุ่ม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการขาดการสนับสนุนทางเทคนิคและการขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญที่เข้าใจทั้งด้านเทคโนโลยีและพระพุทธศาสนาเป็นอุปสรรคสำคัญที่ต้องการการแก้ไข การพัฒนาบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญคู่และการสร้างระบบสนับสนุนที่เข้าถึงได้จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาศักยภาพอย่างยั่งยืน

การขาดงบประมาณและอุปกรณ์ที่เหมาะสมเป็นอุปสรรคที่มีนัยสำคัญซึ่งต้องการการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและการคิดหาแนวทางแก้ไขอย่างสร้างสรรค์ ปัญหานี้ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของการขาดทรัพยากรทางการเงินเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการจัดลำดับความสำคัญและการวางแผนเชิงกลยุทธ์ของวัดในการลงทุนด้านเทคโนโลยี การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด หน่วยงานรัฐ และภาคเอกชนอาจเป็นทางออกที่มีศักยภาพสำหรับปัญหานี้ โดยสามารถสร้างประโยชน์ร่วมกันผ่านการแบ่งปันทรัพยากร การแลกเปลี่ยนความรู้ และการพัฒนาโครงการร่วม การศึกษาของ Cheong (2012) แสดงให้เห็นว่าการสร้างพันธมิตรเชิงกลยุทธ์เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับความสำเร็จของการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในองค์กรศาสนา นอกจากนี้การพัฒนาแนวทางการใช้เทคโนโลยีที่ประหยัดต้นทุนและการใช้ประโยชน์จากเครื่องมือและแพลตฟอร์มที่มีให้บริการฟรีอาจช่วยลดข้อจำกัดด้านงบประมาณได้ในระดับหนึ่ง การศึกษานี้ยังเผยให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับผลตอบแทนจากการลงทุนด้านเทคโนโลยีในระยะยาว ซึ่งอาจช่วยให้วัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเห็นคุณค่าของการสนับสนุนการพัฒนานี้มากขึ้น การพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จที่ชัดเจน

และการประเมินผลกระทบเชิงบวกของการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่ธรรมะจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นและการสนับสนุนจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์เอกสารวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” ได้สร้างกรอบแนวคิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการวิจัยเรื่องนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ด้านเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างเป็นระบบ ดังแผนภาพนี้

ภาพที่ 1 การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลแบบบูรณาการ

แผนภาพนี้นำเสนอกรอบแนวคิดการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลที่เป็นผลมาจากการศึกษาวิจัยในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยแสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาแบบวงจรที่ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลักที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ กระบวนการเริ่มต้นจากการประเมินศักยภาพเพื่อวิเคราะห์ระดับทักษะ ปัจจุบันและความต้องการของพระสงฆ์แต่ละท่าน ซึ่งเป็นขั้นตอนพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการออกแบบแผนการพัฒนาที่เหมาะสมและตรงจุด การประเมินนี้ครอบคลุมทั้งด้านความรู้เทคนิค ทักษะการใช้งานเครื่องมือดิจิทัล และความเข้าใจในหลักการสื่อสารยุคใหม่ จากผลการประเมินจะนำไปสู่ขั้นตอนที่สองคือการออกแบบแผนการเรียนรู้ที่สร้างเส้นทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย โดยคำนึงถึงความแตกต่างของระดับทักษะที่มีอยู่ การออกแบบนี้มุ่งเน้นการสร้างหลักสูตรแบบโมดูลที่ยืดหยุ่น สามารถ

ปรับเปลี่ยนตามความต้องการและข้อจำกัดของแต่ละบุคคล รวมถึงการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้แบบเผชิญหน้าและออนไลน์เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด แผนการเรียนรู้จะเน้นการปฏิบัติจริงมากกว่าทฤษฎี และมีการเชื่อมโยงเนื้อหาทางเทคนิคเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเหมาะสม ขั้นตอนที่สามคือการติดตามและประเมินผลระหว่างดำเนินการ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้สามารถปรับปรุงแนวทางการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การติดตามนี้ไม่เพียงแต่วัดความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วม แต่ยังรวมถึงการประเมินประสิทธิภาพของวิธีการสอน ความเหมาะสมของเนื้อหา และอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นระหว่างกระบวนการ การได้รับข้อมูลป้อนกลับอย่างสม่ำเสมอจะช่วยให้สามารถปรับแก้ไขและพัฒนาระบบให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ขั้นตอนสุดท้ายคือการดำเนินการอบรมที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งแบบออนไลน์และแบบเผชิญหน้า โดยเน้นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลายและสอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าร่วม การอบรมจะใช้เทคนิคการสอนที่ทันสมัย เครื่องมือเทคโนโลยีที่เหมาะสม และมีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างผู้เข้าร่วมเพื่อส่งเสริมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการพัฒนาร่วมกัน สิ่งที่น่าสนใจของกรอบแนวคิดนี้คือนวัตกรรมเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลที่นำเสนอในส่วนท้ายของแผนภาพ ซึ่งประกอบด้วยเทคโนโลยีล้ำสมัยสี่ประเภทหลัก ได้แก่ Virtual Reality ที่ใช้สร้างประสบการณ์การเรียนรู้ธรรมะแบบจำลองสถานการณ์จริง ระบบ AI และ Chatbot ที่ช่วยในการตอบคำถามและให้คำแนะนำด้านธรรมะได้ตลอดเวลา แอปพลิเคชันมือถือที่ออกแบบเฉพาะสำหรับการเรียนรู้และปฏิบัติธรรม และแพลตฟอร์มพอดแคสต์ที่เปิดโอกาสให้การเผยแผ่ธรรมะเข้าถึงผู้คนได้อย่างกว้างขวางผ่านสื่อเสียง เทคโนโลยีเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเผยแผ่ธรรมะ แต่ยังสร้างความน่าสนใจและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย โดยเฉพาะเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่คุ้นเคยกับเทคโนโลยีดิจิทัล กรอบแนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นระบบและความยั่งยืนของการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ในยุคดิจิทัล โดยไม่เพียงแต่มุ่งเน้นการถ่ายทอดทักษะทางเทคนิค แต่ยังคำนึงถึงการรักษาแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาและการสร้างสมดุลระหว่างความทันสมัยกับความเป็นไทย ความสำเร็จของกรอบแนวคิดนี้จะส่งผลให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีประสิทธิภาพมากขึ้น เข้าถึงผู้คนได้อย่างกว้างขวาง และสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมไทยในยุคดิจิทัลได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่ธรรมะในระดับจังหวัด โดยศูนย์ดังกล่าวจะทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางในการประสานงาน การให้คำปรึกษา และการจัดอบรมพระสงฆ์ในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ศูนย์นี้ควรมีบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญทั้งด้านเทคโนโลยีและพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งมีอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นสำหรับการฝึกอบรมและการสาธิต ศูนย์จะเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างวัดต่างๆ และเป็นแหล่งทรัพยากรสำหรับการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้

2. การพัฒนาแพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์เฉพาะสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งประกอบด้วยหลักสูตรการเรียนรู้ที่จัดระดับตามความสามารถ เนื้อหาการฝึกอบรมที่สามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลา และระบบการติดตามความก้าวหน้าในการเรียนรู้ แพลตฟอร์มนี้ควรออกแบบให้ใช้งานง่ายและเหมาะสมกับอุปกรณ์ที่พระสงฆ์มีอยู่ พร้อมทั้งมีระบบการสนับสนุนทางเทคนิคและการให้คำปรึกษาออนไลน์

3. การสร้างเครือข่ายพระสงฆ์นักเทคโนโลยีดิจิทัลในระดับภูมิภาค เพื่อเป็นกลไกในการแลกเปลี่ยนความรู้ การสนับสนุนซึ่งกันและกัน และการพัฒนานวัตกรรมร่วมกัน เครือข่ายนี้ควรมีการจัดประชุมสัมมนาเป็นประจำ การจัดกิจกรรมแข่งขันหรือแสดงผลงานด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่ธรรมะ และการสร้างช่องทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพระหว่างสมาชิกในเครือข่าย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การจัดทำนโยบายและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลในระดับชาติ โดยกำหนดเป้าหมาย ตัวชี้วัด และแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจน รวมถึงการจัดสรรงบประมาณสำหรับการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ด้านเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง นโยบายนี้ควรมีการบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมการศาสนา กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

2. การปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระสงฆ์ให้รวมเนื้อหาด้านเทคโนโลยีดิจิทัลและการสื่อสารยุคใหม่ โดยการบูรณาการเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาและสถาบันการศึกษาพระสงฆ์ต่างๆ การปรับปรุงนี้ควรมีการออกแบบเนื้อหาที่เชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ พร้อมทั้งมีการพัฒนาอาจารย์ผู้สอนให้มีความรู้และทักษะที่เหมาะสม

3. การสร้างกลไกการสนับสนุนและยกย่องพระสงฆ์ที่มีผลงานดีเด่นในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่ธรรมะ เช่น การจัดตั้งรางวัลหรือการยกย่องเชิดชูเกียรติ การสร้างโอกาสในการนำเสนอผลงานในเวทีต่างๆ และการสนับสนุนทุนการศึกษาหรือการพัฒนาต่อยอดสำหรับพระสงฆ์ที่มีศักยภาพ กลไกนี้จะช่วยสร้างแรงจูงใจและเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับพระสงฆ์ท่านอื่น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การดำเนินการวิจัยเชิงเปรียบเทียบในพื้นที่และบริบทที่แตกต่างกัน เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การวิจัยนี้ควรครอบคลุมทั้งพื้นที่เมืองและชนบท พื้นที่ที่มีความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการเปรียบเทียบระหว่างภูมิภาคต่างๆ เพื่อระบุแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับแต่ละบริบท

2. การศึกษาผลกระทบและประสิทธิผลของการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลต่อผู้รับสารและสังคม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อวัดผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะ การศึกษานี้ควรติดตามผลกระทบในระยะยาวและพิจารณาตัวแปรต่างๆ ที่อาจมีอิทธิพลต่อประสิทธิผลของการสื่อสาร เช่น กลุ่มอายุของผู้รับสาร ช่องทางการสื่อสาร และลักษณะของเนื้อหา

3. การพัฒนาและทดสอบนวัตกรรมเทคโนโลยีเฉพาะด้านสำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น การใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการช่วยสร้างเนื้อหาธรรมะ การพัฒนาแอปพลิเคชันสำหรับการเรียนรู้และปฏิบัติธรรม หรือการใช้เทคโนโลยี Virtual Reality และ Augmented Reality ในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ธรรมะที่แปลกใหม่ การวิจัยนี้ควรมีการร่วมมือระหว่างนักวิชาการด้านเทคโนโลยี ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์ผู้ใช้งานจริง เพื่อให้ได้นวัตกรรมที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับการใช้งาน

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม" ได้ให้ผลการศึกษาที่สำคัญในหลายประเด็น การวิจัยนี้เป็นการศึกษาที่สำคัญในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ในเขตอำเภอบางเลนมีความพยายามในการปรับตัวเข้ากับยุคดิจิทัล โดยการใช้สื่อสังคมออนไลน์และเทคโนโลยีต่างๆ ในการเผยแผ่ธรรมะ อย่างไรก็ตาม ยังคงมีข้อจำกัดในด้านความรู้ ทักษะ และทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ แนวทางการพัฒนาที่เสนอในการวิจัยนี้เน้นการพัฒนาแบบองค์รวม ตั้งแต่การพัฒนาบุคลากร การสร้างหลักสูตรเฉพาะด้าน การจัดหาทรัพยากรสนับสนุน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง แนวทางเหล่านี้มีความเป็นไปได้ในการนำไปประยุกต์ใช้และสามารถปรับใช้ได้

กับพื้นที่และบริบทอื่นๆ การวิจัยนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล และเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับการวิจัยและพัฒนาในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อไป ผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อพระสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสังคมในการสนับสนุนการพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ทันสมัยและเข้าถึงผู้คนได้อย่างกว้างขวาง ความสำเร็จของการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัลต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ การมีส่วนร่วมของภาคเอกชน และที่สำคัญที่สุดคือความมุ่งมั่นของพระสงฆ์เองในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง การพัฒนานี้จะส่งผลให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีประสิทธิภาพมากขึ้น และสามารถเข้าถึงผู้คนในยุคดิจิทัลได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). *เทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่ธรรมะ: แนวทางใหม่สำหรับพระสงฆ์ยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2566). *รายงานสถิติพระสงฆ์ประจำปี 2566*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

จิรเดช ใจดี. (2565). การพัฒนารูปแบบการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลของพระสงฆ์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. *วารสารพุทธศาสตรศึกษา*, 15(2), 45-62.

ชัยยงค์ พรหมวงศ์. (2564). *การสื่อสารพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล: ทฤษฎีและการปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิรันดร์ พุทธิวงศ์. (2567). แนวโน้มการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลของพระสงฆ์ไทย: กรณีศึกษาในภาคกลาง. *วารสารเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา*, 28(3), 112-128.

ปรีชา ธรรมวิริยกุล. (2565). ผลกระทบของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 42(1), 78-95.

พิชญ์ เทียนทอง. (2566). การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์เพื่อการเผยแผ่ธรรมะยุคดิจิทัล. *วารสารการศึกษาพระพุทธศาสนา*, 19(4), 203-218.

มานิต สุวรรณรัตน์. (2564). *การวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยา วิสาลาภรณ์. (2567). การปรับตัวของสถาบันศาสนาในยุคดิจิทัล: กรณีศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. *วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา*, 35(2), 156-174.

สมชาย จันทร์แสง. (2565). เทคโนโลยีดิจิทัลกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. *วารสารวิทยาศาสตร์สังคม*, 31(4), 89-108.

สมพงษ์ ศรีสุข. (2566). แนวทางการพัฒนาหลักสูตรเทคโนโลยีสำหรับพระสงฆ์. *วารสารเทคโนโลยีศึกษา*, 25(3), 67-82.

อรรถพล มังคลศิลป์. (2567). การประเมินผลการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัล. *วารสารการวัดผลและประเมินผลการศึกษา*, 22(1), 145-160.

Cheong, P. H. (2012). Authority and religious authority in digital contexts. *Journal of Communication*, 62(6), 965-983.

Campbell, H. A. (2013). *Digital Judaism: Technology and religion in contemporary society*. Routledge.

Hoover, S. M., & Echchaibi, N. (2014). Media theory and the "digital religion" question. *New Media & Society*, 16(7), 1123-1142.

Johnson, K., & Smith, L. (2021). Digital transformation in religious organizations: A systematic review. *Journal of Religious Technology*, 8(2), 45-67.

Thompson, R., & Davis, M. (2022). Social media and spiritual engagement: New pathways for religious communication. *Digital Spirituality Quarterly*, 15(3), 112-128.

Williams, J. (2023). Technology adoption in traditional religious institutions: Challenges and opportunities. *Religious Studies and Technology*, 29(4), 203-219.

สงวนสิทธิ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 7 (MCU.RK.2025)
จัดโดย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนในศาสนาพุทธ
APPLICATION OF TECHNOLOGY FOR THE DISSEMINATION OF BUDDHIST TEACHINGS

วิโรจน์ พัชรวัฒนกูล[1] อภิชาติ ศิริบุญญกาล[2] ณัฐพงษ์ จตุรชาติสุคนธ์[3]
และ อรกร อรปรีดาวรรณ[4]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Viroj Patcharawattanakul[1] Apichat Siriboonyakarn[2] Nuttapong Jaturachadsukol[3]
and Arakorn Ornpreedawan[4]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: suntsc@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

ในยุคสังคมดิจิทัลที่เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมีบทบาทสำคัญในทุกมิติของชีวิต การถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยบทความฉบับนี้มุ่งศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ อาทิ สื่อสังคมออนไลน์ แอปพลิเคชันมือถือ แพลตฟอร์มสื่อวีดิทัศน์ ปัญญาประดิษฐ์ และความจริงเสมือน (VR) ในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย โดยเฉพาะเยาวชนและประชาชนทั่วไปในยุคดิจิทัล ผลการศึกษาพบว่า เทคโนโลยีสามารถช่วยส่งเสริมการเข้าถึงธรรมะอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างการเรียนรู้ที่เข้าใจง่ายและน่าสนใจมากขึ้น ตลอดจนส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันได้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ การใช้เทคโนโลยีต้องอยู่ภายใต้หลักธรรม และมีการพัฒนาเนื้อหาอย่างมีคุณภาพโดยยึดหลักพระธรรมวินัย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการสืบทอดพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: เทคโนโลยี, ธรรมะ, พระพุทธศาสนา, การถ่ายทอด, ยุคดิจิทัล

Abstract

In the digital era, where information and communication technologies dominate all aspects of life, the dissemination of Buddhist teachings must adapt to the changing times. This article explores how modern technologies—such as social media, mobile applications, video platforms, artificial intelligence, and virtual reality—can be applied to effectively communicate Buddhist doctrines to a broader audience, especially youth and the general public. The study found that technology enhances access to Dhamma, making learning more engaging and comprehensible. It also promotes daily practice and supports lifelong learning. However, the use of such tools must align with Buddhist principles and ensure content quality to ensure the sustainable transmission of Buddhism in modern society.

Keywords: technology, Dhamma, Buddhism, dissemination, digital era

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและการหลุดพ้นจากทุกข์ด้วยหลักธรรมคำสอนที่เป็นเหตุเป็นผลและสามารถประยุกต์ใช้ได้กับทุกยุคสมัย อย่างไรก็ตาม ในโลกยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีมีบทบาทอย่างลึกซึ้งในทุกมิติของชีวิต การถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนแบบดั้งเดิมที่อาศัยการเทศนาธรรม การแสดงธรรมในวัดหรือการเรียนการสอนในห้องเรียนเพียงอย่างเดียว อาจไม่สามารถตอบสนองต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ที่นิยมเสพข้อมูลผ่านสื่อดิจิทัลที่เข้าถึงง่าย รวดเร็ว และหลากหลายรูปแบบ

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี เช่น สื่อสังคมออนไลน์ แอปพลิเคชันมือถือ แพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ รวมถึงเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) และความจริงเสมือน (VR) จึงกลายเป็นทางเลือกใหม่ที่สามารถเสริมพลังการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนวงกว้างได้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญในการสืบทอดศาสนา (กฤษดา เรืองอารีย์รัชต์, 2563) ตัวอย่างเช่น การใช้ YouTube หรือ TikTok ในการเผยแพร่วิดีโอธรรมะสั้น ๆ ที่เข้าใจง่ายและเหมาะกับไลฟ์สไตล์ของผู้ใช้งาน การสร้างแอปพลิเคชันที่รวมบทสวดมนต์พร้อมคำแปล หรือระบบตอบคำถามธรรมะผ่านแชตบอท ล้วนเป็นแนวทางที่ส่งผลให้หลักธรรมสามารถเข้าถึงผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพและทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

จากการเปลี่ยนแปลงของสื่อและเทคโนโลยีในปัจจุบัน ทำให้เกิดโอกาสใหม่ในการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้เพื่อการสื่อสารหลักธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) อาทิ YouTube, Facebook, TikTok เพื่อเผยแพร่คลิปธรรมะสั้น ๆ ที่เข้าใจง่ายและเหมาะสมกับช่วงเวลาการรับรู้ของคนยุคใหม่ การพัฒนาแอปพลิเคชันธรรมะในสมาร์ตโฟนที่มีฟังก์ชันบทสวดมนต์ คำสอนประจำวัน หรือการจำลองสถานที่ปฏิบัติธรรมด้วยเทคโนโลยีเสมือนจริง (Virtual Reality) ล้วนเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยเสริมการเรียนรู้ธรรมะอย่างมีส่วนร่วมและต่อเนื่อง (พรรณี ทองธรรมชาติ, 2564)

อย่างไรก็ตาม การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการถ่ายทอดธรรมะนั้น มิใช่เพียงการแปลงรูปแบบของสื่อเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงความถูกต้องของเนื้อหา ความเหมาะสมเชิงวัฒนธรรม และเจตนารมณ์แห่งพระธรรมวินัย เพื่อไม่ให้การสื่อสารธรรมะแปรเปลี่ยนเป็นเพียงเครื่องมือทางการตลาดหรือความบันเทิงที่ขาดแก่นสารทางจิตวิญญาณ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) ดังนั้น ความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ นักวิชาการ และนักพัฒนาเทคโนโลยีจึงมีความสำคัญในการออกแบบนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้ทางธรรมที่ทั้งทันสมัยและรักษาแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างมั่นคง

ความสำคัญของการสื่อสารธรรมะในยุคดิจิทัล

โลกในยุคปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้คนใช้สมาร์ทโฟนและอินเทอร์เน็ตในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร รวมถึงการแสวงหาหลักธรรมคำสอนมากขึ้น การเผยแผ่ธรรมะจึงต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากการเทศนาธรรมในวัด มาเป็นการผลิตสื่อออนไลน์ที่หลากหลาย เช่น พอดแคสต์ วิดีโอสั้น แอปพลิเคชันคำสอน หรือโพสต์บนโซเชียลมีเดีย

ในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทในแทบทุกมิติของชีวิตประจำวันของมนุษย์ การสื่อสารจึงมิใช่เพียงการถ่ายทอดข้อมูล แต่เป็นกระบวนการสร้างความเข้าใจ แลกเปลี่ยนคุณค่า และสร้างปฏิสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการสื่อสารธรรมะซึ่งเป็นสาระของพระพุทธศาสนา ยิ่งต้องให้ความสำคัญต่อวิธีการนำเสนอเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเข้าถึงจิตใจของผู้ฟังในหลากหลายบริบท

เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อดิจิทัลได้เปลี่ยนแปลงวิถีการเรียนรู้ของผู้คนจากรูปแบบการฟังบรรยายโดยตรง ไปสู่การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น วิดีโอธรรมะบน YouTube, บทความในเว็บไซต์ธรรมะ, หรือการเข้าร่วมปฏิบัติธรรมออนไลน์ผ่านแพลตฟอร์ม Zoom หรือ Facebook Live สิ่งเหล่านี้

ช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ในการเข้าถึงหลักธรรมคำสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตโควิด-19 ที่กิจกรรมศาสนาในวัดถูกจำกัด บทบาทของเทคโนโลยีในการเผยแผ่ธรรมะจึงยิ่งทวีความสำคัญ (กฤษดา เรืองอารีย์รัชต์, 2563)

อีกทั้ง สื่อดิจิทัลยังเป็นเครื่องมือที่ตอบสนองต่อพฤติกรรมของคนรุ่นใหม่ที่มักใช้สมาร์ตโฟนในการแสวงหาความรู้และแรงบันดาลใจจากสื่อออนไลน์มากกว่าการอ่านหนังสือหรือนั่งฟังพระเทศน์แบบดั้งเดิม ดังนั้น การนำเสนอหลักธรรมผ่านวิดีโอสั้น, พอดแคสต์, หรือแอนิเมชันเชิงสร้างสรรค์ จึงกลายเป็นทางเลือกสำคัญในการดึงดูดความสนใจและปลูกฝังธรรมะในจิตใจของเยาวชนและคนทั่วไปในยุคปัจจุบัน (พรรณี ทองธรรมชาติ, 2564)

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของการสื่อสารธรรมะในยุคดิจิทัล ไม่ได้อยู่ที่การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเผยแพร่เท่านั้น แต่หมายถึงการใช้เทคโนโลยีอย่างมีเจตนารมณ์ทางธรรมและจริยธรรม เพื่อจรรโลงสังคมให้ดำรงอยู่บนพื้นฐานของสติ ความเข้าใจ และเมตตาธรรม ทั้งนี้ การสื่อสารธรรมะที่ดีในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องยึดหลัก “เนื้อหาถูกต้อง รูปแบบทันสมัย และมีเจตนาสุจริต” เพื่อให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นพลังแห่งสันติสุขในโลกยุคใหม่อย่างแท้จริง

รูปแบบการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี

รูปแบบการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อถ่ายทอดธรรมะมีความหลากหลายและทันสมัย ตั้งแต่สื่อสังคมไปจนถึงปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งช่วยให้ธรรมะเข้าถึงผู้คนได้ทุกช่วงวัย โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่เติบโตมากับดิจิทัล อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีต้องคำนึงถึง ความถูกต้องของเนื้อหา ความลึกซึ้ง และการรักษาแก่นแท้ของพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้ธรรมะกลายเป็น “สื่อบันเทิง” แต่ยังคงเป็น “ทางสายกลาง” ที่นำพาสู่ความสงบ ความเข้าใจ และการปลดปล่อยทุกข์อย่างแท้จริงในยุคดิจิทัล (Digital buddhism Project, Fo Guang Shan., 2022) การถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในวัดหรือผ่านการเทศน์ในพิธีกรรมเท่านั้น แต่มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอย่างหลากหลาย เพื่อให้ธรรมะเข้าถึงผู้คนได้กว้างขวาง มีความน่าสนใจ และสอดคล้องกับพฤติกรรมการเรียนรู้ของคนยุคใหม่การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามีความหลากหลาย ทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา และช่องทางการเข้าถึง ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นหลายลักษณะตามประเภทของเทคโนโลยีและพฤติกรรมผู้ใช้ โดยมีรูปแบบที่โดดเด่นและเป็นที่นิยมในยุคดิจิทัล ดังนี้

1. **สื่อสังคมออนไลน์** (Social Media)

แพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น Facebook, YouTube, TikTok และ Instagram ได้กลายเป็นช่องทางหลักในการสื่อสารธรรมะที่เข้าถึงได้ง่ายและรวดเร็ว การเผยแพร่คลิปเทศน์ธรรมะ วิดีโอสั้น ข้อคิดคำคม หรือภาพคำสอนจากพระไตรปิฎก ล้วนเป็นรูปแบบที่ช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้คนเกิดความสนใจและนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน ตัวอย่างเช่น เพจ “พระมหาไพรวัลย์ วรวณฺโณ” ที่ใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและสื่อสารอย่างใกล้ชิดกับผู้ฟังผ่าน Facebook Live ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย (อรุณศรี โสภา, 2564)

แอปพลิเคชันธรรมะ (Dhamma Applications)

การพัฒนาแอปพลิเคชันในสมาร์ตโฟนเพื่อการเรียนรู้ธรรมะ เช่น แอป “ธรรมะออนไลน์,” “Pali-Thai Dictionary,” หรือ “ธรรมะใกล้ตัว” ช่วยให้ผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงเนื้อหาธรรมะ บทสวดมนต์ คำสอนจากพระอริยสงฆ์ รวมถึงฟังเทศน์แบบออฟไลน์ได้ทุกที่ทุกเวลา เพิ่มความสะดวกและเสริมสร้างความสม่ำเสมอในการศึกษาธรรมะ (พรรณี ทองธรรมชาติ, 2564)

2. **วิดีโอและสื่อมัลติมีเดีย** (Multimedia Content)

การผลิตวิดีโอแอนิเมชันธรรมะ, ภาพยนตร์พุทธประวัติ, หรือสารคดีธรรมะในรูปแบบ 2D/3D มีบทบาทในการนำเสนอเรื่องราวที่ซับซ้อนให้เข้าใจง่ายและน่าสนใจ โดยเฉพาะสำหรับเด็กและเยาวชน การใช้ภาพและเสียงอย่างสร้างสรรค์สามารถดึงดูดความสนใจและช่วยเสริมจินตนาการในการเรียนรู้ธรรมะได้เป็นอย่างดี

3. เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) และแชตบอทธรรมะ

เทคโนโลยี AI ได้รับการนำมาใช้ในการพัฒนา “แชตบอทธรรมะ” ที่สามารถตอบคำถามเบื้องต้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ช่วยผู้ใช้เข้าถึงคำสอนได้อย่างรวดเร็ว เช่น การถามคำแปลพระสูตร, การอธิบายหลักอริยสัจ 4, หรือแนวทางการปฏิบัติสมาธิอย่างง่าย (Wong, K. & Lim, H., 2022) ในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญในทุกด้านของชีวิต การนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์หรือ Artificial Intelligence มาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านแชตบอทธรรมะถือเป็นนวัตกรรมที่มีนัยสำคัญต่อการศึกษาและการเข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าในรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้คนในสังคมปัจจุบัน แชตบอทธรrมะเหล่านี้ได้รับการออกแบบมาเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ที่หลากหลายในการเรียนรู้พระพุทธศาสนา โดยสามารถให้บริการตอบคำถามเบื้องต้นเกี่ยวกับหลักธรรมพื้นฐาน การแปลและอธิบายพระสูตรต่างๆ รวมถึงการให้คำแนะนำเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ ความสำคัญของแชตบอทธรรมะไม่เพียงแต่อยู่ที่การให้ข้อมูลเท่านั้น แต่ยังช่วยทำลายกำแพงทางภูมิศาสตร์และเวลาในการเข้าถึงคำสอน โดยผู้ใช้สามารถสอบถามข้อข้องใจได้ตลอด 24 ชั่วโมง ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดในโลก และได้รับคำตอบที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาโดยไม่ต้องรอคอยโอกาสในการพบพระอาจารย์หรือเข้าร่วมในกิจกรรมทางศาสนา การพัฒนาแชตบอทธรรมะต้องอาศัยการรวบรวมและจัดระเบียบข้อมูลพระพุทธศาสนาจากแหล่งที่เชื่อถือได้อย่างครบถ้วน รวมถึงพระไตรปิฎก พระสูตร ตำราธรรมะจากพระอาจารย์ที่ได้รับการยอมรับ และความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ผ่านการตรวจสอบแล้ว เพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลที่แชตบอทนำเสนอมีความถูกต้องและสอดคล้องกับหลักคำสอนดั้งเดิม ตัวอย่างการใช้งานที่เป็นประโยชน์อย่างมาก เช่น เมื่อผู้ใช้สอบถามเกี่ยวกับอริยสัจสี่ แชตบอทสามารถอธิบายถึงทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ได้อย่างชัดเจนและเข้าใจง่าย พร้อมทั้งยกตัวอย่างการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง หรือเมื่อมีการสอบถามเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิ แชตบอทจะสามารถแนะนำขั้นตอนการนั่งสมาธิเบื้องต้น การควบคุมลมหายใจ และการจัดการกับอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติ นอกจากนี้ แชตบอทยังสามารถช่วยในการแปลและอธิบายพระสูตรที่มีภาษายากหรือมีความหมายลึกซึ้ง โดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและสอดคล้องกับบริบทของผู้ใช้ในแต่ละยุคสมัย อย่างไรก็ตาม การพัฒนาและใช้งานแชตบอทธรรมะจำเป็นต้องมีการดูแลและควบคุมอย่างระมัดระวัง เนื่องจากคำสอนทางพระพุทธศาสนามีความละเอียดอ่อนและต้องการความแม่นยำสูง การตีความที่ผิดพลาดอาจนำไปสู่ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีคณะผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาเข้ามาตรวจสอบและปรับปรุงระบบอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการกำหนดขอบเขตการตอบคำถามที่เหมาะสม โดยแชตบอทควรเน้นการให้ข้อมูลเบื้องต้นและแนะนำให้ผู้ใช้ศึกษาเพิ่มเติมจากแหล่งที่เชื่อถือได้หรือปรึกษาพระอาจารย์สำหรับประเด็นที่ลึกซึ้งและต้องการการแนะนำเฉพาะบุคคล แชตบอทธรรมะจึงเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพสูงในการทำให้พระพุทธศาสนาเข้าถึงได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะสำหรับคนรุ่นใหม่ที่คุ้นเคยกับเทคโนโลยี และสามารถเป็นสะพานเชื่อมระหว่างคำสอนดั้งเดิมกับโลกยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. ความจริงเสมือน (Virtual Reality: VR) และความจริงเสริม (AR)

แม้ยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น แต่บางหน่วยงานได้ทดลองใช้ VR ในการจำลองวัดหรือสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น สวนโมกขพลาราม หรือวัดพระปฐมเจดีย์ เพื่อให้ผู้ใช้งานสัมผัสประสบการณ์ทางธรรมในรูปแบบที่ใกล้เคียงกับของจริง เพิ่มความเข้าใจและความศรัทธาในหลักคำสอนผ่านประสบการณ์เสมือนจริง

กล่าวโดยสรุป การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงรูปแบบและกลยุทธ์การเผยแผ่ธรรมะให้สอดคล้องกับยุคสมัย โดยใช้ช่องทางหลากหลาย อาทิ สื่อสังคมออนไลน์ แอปพลิเคชันธรรมะ วิดีโอมัลติมีเดีย ปัญญาประดิษฐ์ และเทคโนโลยีเสมือนจริง ซึ่งช่วยให้ธรรมะเข้าถึงผู้คนได้อย่างกว้างขวาง รวดเร็ว และเหมาะสมกับพฤติกรรมการบริโภคสื่อของประชาชนในปัจจุบัน ทั้งนี้ การใช้เทคโนโลยีควรดำเนินควบคู่กับการรักษาคุณภาพของเนื้อหาธรรมะ ความถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย และจริยธรรมทางศาสนา เพื่อให้การเผยแผ่ธรรมะเกิดประโยชน์สูงสุด และส่งเสริมการปฏิบัติธรรมอย่างยั่งยืนในสังคมยุคดิจิทัล

ความท้าทายในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี

การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนในศาสนาพุทธ เป็นแนวทางที่มีศักยภาพสูงในการขยายผลและเข้าถึงผู้คนในยุคดิจิทัล อย่างไรก็ตาม ยังมีหลายความท้าทายที่ต้องได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบ เพื่อไม่ให้การใช้เทคโนโลยีกลายเป็นเครื่องมือที่ทำให้ธรรมะเสื่อมคุณค่าหรือสูญเสียแก่นแท้ไป ความท้าทายในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อถ่ายทอดธรรมะไม่ใช่เรื่องของ “เครื่องมือ” แต่เป็นเรื่องของ “เจตนา คุณภาพ และการกำกับดูแล” (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี), 2563) การใช้เทคโนโลยีจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี และชุมชนเพื่อสร้างเนื้อหาที่ทั้ง ทันสมัย ถูกต้อง ลึกซึ้ง และเข้าถึงได้ โดยยังคงรักษา แก่นแท้ของพุทธศาสนา ไว้ ไม่ให้ธรรมะกลายเป็น “สินค้าดิจิทัล” แต่ยังคงเป็น “แสงสว่างนำทางชีวิต” อย่างแท้จริง แม้เทคโนโลยีจะเปิดโอกาสให้การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาขยายวงกว้างและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในทางปฏิบัติยังคงมีความท้าทายหลายประการที่ควรพิจารณาอย่างรอบคอบ เพื่อให้การใช้เทคโนโลยีนั้นไม่บิดเบือนสาระสำคัญของธรรมะ และยังคงรักษาเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างถูกต้อง โดยมีแนวทางสำคัญดังนี้

1. ความถูกต้องของเนื้อหาธรรมะ

เนื้อหาธรรมะที่เผยแพร่ผ่านสื่อดิจิทัลอาจถูกตัดทอน หรืออธิบายคลาดเคลื่อนจากพระไตรปิฎก ทำให้เกิดความเข้าใจผิดในหลักธรรม เช่น การสรุปธรรมะเป็นข้อความสั้น ๆ หรือคำคมที่ขาดบริบท อาจลดทอนความลึกซึ้งของคำสอน หรือทำให้ธรรมะกลายเป็นเพียง “เนื้อหาทางจิตวิทยาเชิงบวก” มากกว่าจะเป็นแนวทางสู่การหลุดพ้น (พระมหานรินทร์ นรินฺโท, 2562)

2. การนำเสนอที่เน้นความบันเทิงมากเกินไป

ในการดึงดูดผู้ชมบนแพลตฟอร์มออนไลน์ ผู้ผลิตสื่อธรรมะบางรายอาจใช้กลยุทธ์ทางสื่อที่เน้นความสนุกสนานหรือความตลกมากเกินไป จนทำให้สาระของธรรมะถูกกลบด้วยความบันเทิง ส่งผลให้ผู้รับสารไม่ได้พิจารณาธรรมะแบบมีสติ ซึ่งอาจขัดต่อเจตนารมณ์ของพระธรรมวินัย

3. การขาดปฏิสัมพันธ์โดยตรงระหว่างศิษย์กับครู

แม้เทคโนโลยีจะช่วยให้เข้าถึงเนื้อหาธรรมะได้สะดวก แต่ไม่สามารถทดแทนความสัมพันธ์เชิงคุณค่าระหว่างพระสงฆ์กับญาติโยม หรือการซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเชิงลึกที่เกิดขึ้นในวงสนทนาธรรมได้อย่างแท้จริง (พรรณี ทองธรรมชาติ, 2564)

4. ข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีและการเข้าถึง

ประชาชนบางกลุ่ม เช่น ผู้สูงอายุหรือประชาชนในพื้นที่ห่างไกล อาจไม่มีทักษะหรืออุปกรณ์ในการเข้าถึงเทคโนโลยี ส่งผลให้การเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลยังไม่ครอบคลุมเท่าที่ควร ดังนั้นจึงต้องมีการออกแบบสื่อให้เหมาะสมกับความสามารถของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย

5. ปัญหาด้านความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล

ในสื่อออนไลน์มีทั้งพระสงฆ์จริงและบุคคลทั่วไปที่อ้างตัวว่าเผยแผ่ธรรมะ ซึ่งอาจทำให้ผู้รับสารสับสนว่าคำสอนใดเป็นของแท้ตามหลักพุทธศาสนา และคำสอนใดแฝงด้วยความเชื่อหรือแนวคิดนอกพุทธธรรม

กล่าวโดยสรุป ความท้าทายในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ได้อยู่ที่ตัวเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับ “เจตนา” และ “วิธีการใช้” ว่าได้ยึดหลักธรรมวินัยความถูกต้อง และจริยธรรมทางสื่อหรือไม่การวางแนวทางการใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณจึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้การเผยแผ่ธรรมะในยุคดิจิทัลยังคงคุณค่าทางศาสนาไว้อย่างแท้จริง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านเทคโนโลยีจะประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนได้ ก็ต่อเมื่อไม่เพียงใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ แต่ต้องผสานเข้ากับหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ และสร้างความร่วมมือที่เข้มแข็งจากทุกภาคส่วน เพื่อให้ “ธรรมะ” ยังคงเป็นแสงสว่างนำทางใจในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน

การพัฒนาเพื่อความยั่งยืนในบริบทของศาสนาพุทธไม่เพียงหมายถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผล แต่ยังรวมถึงการสืบทอดและถ่ายทอดหลักธรรมคำสอน ให้คงอยู่อย่างมีชีวิตชีวาในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่พฤติกรรมการรับรู้ข้อมูลของผู้คนเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีจึงไม่ใช่ทางเลือก แต่เป็น ความจำเป็น เพื่อให้พุทธศาสนาสามารถดำรงอยู่ เจริญเติบโต และตอบโจทย์ชีวิตผู้คนในยุคปัจจุบันได้อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีต้องคำนึงถึงความถูกต้องและความลึกซึ้งของเนื้อหา เพื่อป้องกันการบิดเบือนหรือการตีความผิดพลาด จึงควรให้พระสงฆ์ นักวิชาการพุทธ และผู้เชี่ยวชาญร่วมในการผลิตเนื้อหา และต้องมีกระบวนการตรวจสอบคุณภาพ (Quality Assurance) อย่างเคร่งครัด (Parker, J., 2020)

การนำเทคโนโลยีมาใช้ต้องอยู่บนพื้นฐานของการร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ นักวิชาการ และนักพัฒนาเทคโนโลยี โดยควรมีการออกแบบเนื้อหาให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย สร้างความเข้าใจง่าย มีความน่าสนใจ และส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเกิดผลอย่างยั่งยืน มิใช่เพียงความนิยมในระยะสั้น จำเป็นต้องมีแนวทางการพัฒนาอย่างเป็นระบบทั้งในด้านเนื้อหา รูปแบบการสื่อสาร และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ โดยมีแนวทางสำคัญดังนี้

1. การสร้างความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ นักวิชาการ และนักเทคโนโลยี

การเผยแผ่ธรรมะในโลกดิจิทัลควรเกิดจากความร่วมมือข้ามสาขาวิชา ได้แก่ พระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญด้านพระธรรมวินัย นักวิชาการด้านพุทธศาสนา และนักพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อให้เนื้อหาถูกต้องตามหลักคำสอน ขณะเดียวกันก็มีความน่าสนใจและเข้าถึงได้ง่าย โดยไม่บิดเบือนสาระทางศาสนา (พระมหาประเวศ สุขโต, 2563)

2. การพัฒนาเนื้อหาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

ควรออกแบบสื่อธรรมะที่สอดคล้องกับวัย ความรู้ และความสนใจของผู้รับสาร เช่น วิดีโอสั้นหรือแอนิเมชันสำหรับเยาวชน สื่อเสียงดิจิทัลที่เผยแพร่บนอินเทอร์เน็ตสำหรับคนวัยทำงาน และบทเรียนออนไลน์ที่มีการโต้ตอบสำหรับผู้ที่สนใจศึกษาธรรมะเชิงลึก ซึ่งจะช่วยให้ธรรมะเข้าถึงผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อธรรมะ

ผู้รับสารควรมีทักษะในการประเมินเนื้อหาธรรมะบนโลกออนไลน์อย่างมีวิจารณญาณ โดยเฉพาะในยุคที่มีการเผยแพร่ข้อมูลผิดพลาดหรือแอบอ้างธรรมะในเชิงพาณิชย์ จึงควรมีแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ และการอบรมให้แก่ผู้เผยแผ่ธรรมะด้านจริยธรรมการสื่อสาร

4. การสร้างระบบนิเวศธรรมะในสังคมดิจิทัล

การพัฒนาแพลตฟอร์มรวมสื่อธรรมะคุณภาพ เช่น เว็บไซต์กลางที่รวบรวมคำสอนจากพระอาจารย์หลากหลายสาย การจัดกิจกรรมออนไลน์ เช่น สนทนาธรรม กิจกรรมการเรียนรู้ธรรมะ หรือการปฏิบัติธรรมผ่านระบบวิดีโอคอล จะช่วยเชื่อมโยงผู้สนใจธรรมะให้สามารถเข้าถึงหลักธรรมได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

5. การยึดมั่นในหลักพุทธธรรมและพระวินัย

แม้จะใช้เทคโนโลยีที่ล้ำสมัยเพียงใด แต่แก่นแท้ของการถ่ายทอดธรรมะต้องยังคงตั้งอยู่บนฐานของศีล สมาธิ และปัญญา ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ธรรมทั้งหลายมีตนเป็นประธาน” การพัฒนาใด ๆ จึงต้องมีเจตนาเพื่อการพัฒนาจิตใจ มิใช่เพื่อความนิยมทางสื่อเท่านั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555)

กล่าวโดยสรุป แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต้องอยู่บนพื้นฐานของความร่วมมือ ความรู้เท่าทัน และความยึดมั่นในหลักธรรม เพื่อให้ธรรมะเป็นแสงสว่างนำทางแก่สังคมในยุคเทคโนโลยีอย่างแท้จริงของศาสนาในโลกยุคใหม่ เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือทรงพลังที่สามารถขยายการเข้าถึงพระธรรมคำสอนได้อย่างกว้างขวาง รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะผ่านแอปพลิเคชัน โซเชียลมีเดีย วิดีโอออนไลน์ หรือปัญญาประดิษฐ์ แต่หากขาดการควบคุมด้านเนื้อหา ความถูกต้องตามหลักธรรม และเจตคติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเมตตา ปัญญา และความสงบ ผลลัพธ์ที่ได้อาจกลายเป็นเพียง “เสียงรบกวน” แทนที่จะเป็น “แสงสว่างแห่งธรรม”การสร้างสมดุลจึงหมายถึงการใช้เทคโนโลยีเป็น “ช่องทาง” ไม่ใช่ “เป้าหมาย” โดยยังคงยึดมั่นในแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา คือ การอบรมจิต ลดกิเลส ปล่อยวาง ความเมตตา และการตื่นรู้ ตัวอย่างเช่น การใช้แอปฝึกสมาธิไม่ใช่เพื่อให้ผู้ใช้ “เช็กอิน” ทำสมาธิเหมือนกิจกรรมทั่วไป แต่เพื่อส่งเสริมให้เกิดสติ ความตั้งมั่น และความเข้าใจในธรรมชาติของจิตใจอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ การพัฒนาอย่างยั่งยืนยังต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ นักวิชาการ ชุมชน และคนรุ่นใหม่ เพื่อให้การเผยแผ่ธรรมไม่ใช่การ “ส่งข้อความจากบนลงล่าง” แต่เป็นการสร้าง “พื้นที่ร่วม” ในการเรียนรู้ เข้าใจ และปฏิบัติธรรมอย่างมีชีวิตชีวาดังนั้น ความยั่งยืนที่แท้จริง คือเมื่อเทคโนโลยีกลายเป็น “ผู้ช่วย” ที่ทำให้ผู้คนเข้าถึงธรรมะได้ง่ายขึ้น ขณะเดียวกัน “แก่นธรรม” ก็ยังคงเป็น “ศูนย์กลาง” ที่นำพาจิตใจให้หลุดพ้นจากทุกข์ ไม่ว่าจะอยู่ในยุคใด เทคโนโลยีจะเปลี่ยนแปลง แต่ธรรมะยังคงเป็นแสงสว่างนำทาง การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเกิดขึ้นเมื่อ “เครื่องมือทันสมัย” ถูกขับเคลื่อนด้วย “จิตสำนึกที่ตื่นรู้”

สรุป

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนในศาสนาพุทธมีบทบาทสำคัญในการทำให้พระพุทธศาสนาเข้าถึงผู้คนได้อย่างกว้างขวางและทันสมัย โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่พฤติกรรมการรับข้อมูลเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น แอปพลิเคชันฟังธรรม อ่านพระไตรปิฎกออนไลน์ แพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย วิดีโอคอลเพื่อสนทนาธรรม หรือแม้แต่การใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) และระบบเสียงพูดอัตโนมัติช่วยให้ผู้คนสามารถเข้าถึงคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทุกที่ทุกเวลา

นอกจากนี้ เทคโนโลยียังช่วยส่งเสริมการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ผ่านสื่อการสอนแบบอินเตอร์แอคทีฟ แอปฝึกสมาธิ หรือเกมเพื่อการศึกษาธรรมะ ซึ่งเหมาะกับเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่คุ้นเคยกับดิจิทัล อีกทั้งยังช่วยอนุรักษ์และถ่ายทอดพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่ทันสมัย รองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีต้องคำนึงถึงความถูกต้องของเนื้อหา ความเหมาะสมกับหลักธรรม และการไม่สูญเสียแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องมีความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ นักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี เพื่อให้การถ่ายทอดธรรมะเป็นไปอย่างมีคุณภาพ ถูกต้อง และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียนสรุป

ได้ว่า เทคโนโลยีไม่ใช่เพียงเครื่องมือ แต่เป็น “ช่องทางใหม่แห่งการเผยแผ่ธรรม” ที่สามารถสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่อย่างมีชีวิตชีวาในโลกยุคปัจจุบัน และเตรียมความพร้อมสู่อนาคตอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้

การนำเทคโนโลยีมาใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการเปิดโอกาสให้ธรรมะเข้าถึงกลุ่มคนหลากหลายได้ง่ายและรวดเร็ว สร้างการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น และส่งเสริมการนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ดียิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นแนวทางใหม่ที่ควรส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมธรรมะอย่างสร้างสรรค์ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในปัจจุบันไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการใช้เป็นเครื่องมือช่วยเผยแพร่ธรรมะเท่านั้น แต่ควรได้รับการพิจารณาอย่างลึกซึ้งว่าเป็น แนวทางการปฏิรูปการสื่อสารธรรมะ ให้สอดคล้องกับบริบทของยุคสมัย โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่ผู้คนเข้าถึงข้อมูลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์อย่างรวดเร็วและหลากหลาย การสื่อสารธรรมะในรูปแบบดั้งเดิม เช่น การเทศน์ในวัด หรือการเรียนรู้ผ่านตำรา อาจไม่เพียงพอต่อการเข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เติบโตมากับเทคโนโลยีดิจิทัล การใช้สื่อออนไลน์ เช่น วิดีโอสั้น (Short-form Video), แอปพลิเคชันปฏิบัติธรรม หรือแม้แต่การจัดเวทีสนทนาธรรมผ่านโซเชียลมีเดีย จึงเป็นการปรับรูปแบบให้ทันสมัย แต่ต้องคำนึงถึงความถูกต้องของเนื้อหา โดยอ้างอิงจากพระไตรปิฎกและคำสอนของพระเถระผู้เชี่ยวชาญ เพื่อป้องกันการตีความผิดหรือการบิดเบือนหลักธรรมที่สำคัญ ยุคดิจิทัลได้เปลี่ยนแปลงวิธีการเข้าถึงและเรียนรู้ธรรมะอย่างมากเทคโนโลยีจึงไม่ควรถูกมองเพียงเป็นเครื่องมือ แต่ควรเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการสื่อสารธรรมะให้ทันสมัยมีความน่าสนใจและเข้าถึงผู้คนได้กว้างขวาง โดยต้องรักษาความถูกต้อง ความลึกซึ้ง และแก่นแท้ของพุทธศาสนาไว้ พร้อมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียนผ่านรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายและมีปฏิสัมพันธ์

เอกสารอ้างอิง

กฤษดา เรืองอารีย์รัชต์. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล. **วารสารศาสนาและวัฒนธรรม**, 12(2), 45–59.

กฤษดา เรืองอารีย์รัชต์. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล. วารสารศาสนาและวัฒนธรรม, 12(2), 45–59.

พรรณี ทองธรรมชาติ. (2564). เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเผยแผ่ธรรมะ. **วารสารการศึกษาศาสนา**, 8(1), 32–40.

พรรณี ทองธรรมชาติ. (2564). เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเผยแผ่ธรรมะ. วารสารการศึกษาศาสนา, 8(1), 65–73.

พระมหานรินทร์ นรินฺโท. (2562). ธรรมะกับการสื่อสารในสังคมไทยยุคดิจิทัล. วารสารสันติศึกษา, 7(1), 15–27.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี). (2563). ธรรมะในยุคดิจิทัล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมะ.

พระมหาประเวศ สุขโต. (2563). นวัตกรรมธรรมะในยุคดิจิทัล. วารสารพุทธศาสตร์ร่วมสมัย, 5(2), 21–35.

พรรณี ทองธรรมชาติ. (2564). เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเผยแผ่ธรรมะ. วารสารการศึกษาศาสนา, 8(1), 32–40.

อรุณศรี โสภา. (2564). การใช้โซเชียลมีเดียในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย. วารสารนิเทศศาสตร์, 39(2), 85–101.

Digital buddhism Project, Fo Guang Shan. (2022). Innovative Applications of Technology in Buddhist Education.

Kawasaki, G. (2015). The Art of the Start 2.0. New York: Portfolio.

Parker, J. (2020). Digital Dharma: How Technology is Shaping Buddhist Practice in the 21st Century. Journal of Global Buddhism, 21, 45-60.

Thanissaro Bhikkhu. (2018). Buddhism and Technology: An Ancient Path in a Modern World. Access to Insight. เข้าถึงจาก https://www.accesstoinsight.org

Wong, K. & Lim, H. (2022). Buddhism in the Digital Age: AI and Dhamma Chatbots. Journal of Contemporary Religion and Technology, 18(1), 12–28.

Parker, J. (2020). Digital Dharma: How Technology is Shaping Buddhist Practice in the 21st

บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศในการส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนา
THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN PROMOTING LEARNING AND SPREADING BUDDHISM

สมภพ จูโล่ห์[1] ก่อวิท พรมจักร์[2] ภานุมาส เทพทอง[3] วัชรเดช เกียรติชานน[4] และณัฐกิจ รุ่งจรูญ[5]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Somphop Julo[1] Kowit Promjak[2] Panumas Thepthong[3] Watcharacet Kiatchanon[4] and Natthakit Rungcharoon[5]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: somphopjulo8@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

เทคโนโลยีสารสนเทศมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล เทคโนโลยีได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการเข้าถึงข้อมูลและองค์ความรู้ทางธรรมะ จากเดิมที่จำกัดอยู่ภายในวัดหรือตำรา ปัจจุบันสามารถเข้าถึงได้ผ่านสื่อดิจิทัลต่าง ๆ เช่น แอปพลิเคชัน แพลตฟอร์มออนไลน์ สื่อสังคม และระบบการเรียนรู้ทางไกล เทคโนโลยีช่วยให้การเรียนรู้ธรรมะมีความยืดหยุ่น เข้าถึงได้ง่าย และมีส่วนร่วมมากขึ้น โดยเฉพาะกับกลุ่มเยาวชนและคนรุ่นใหม่ ที่เติบโตมาพร้อมกับเทคโนโลยี การใช้สื่อวิดีโอสั้น วิดีโอการเทศน์สด และเกมการเรียนรู้ ช่วยให้ธรรมะถูกนำเสนอในรูปแบบที่ทันสมัยน่าสนใจ และเข้าใจง่าย อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีต้องคำนึงถึงความถูกต้องของเนื้อหาความลึกซึ้งของหลักธรรม และการรักษาแก่นแท้ของพุทธศาสนา ไม่ให้ธรรมะถูกย่อให้เหลือเพียงคำคมหรือกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม การบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับนวัตกรรมจึงเป็นกุญแจสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: เทคโนโลยีสารสนเทศ, การเรียนรู้, เผยแผ่, พระพุทธศาสนา, ยุคดิจิทัล

Abstract

Information technology plays a crucial role in promoting the learning and dissemination of Buddhism in the digital age. Technology has transformed the way people access Dhamma knowledge, which was once limited to temples or printed texts, into easily accessible digital formats such as mobile applications, online platforms, social media, and e-learning systems. These tools provide flexible, interactive, and widespread access to Buddhist teachings, especially for youth and digital-native generations. Multimedia content such as short videos, live-streamed sermons, podcasts, and educational games makes Dhamma more engaging and understandable. However, it is essential to ensure the accuracy of content, depth of teachings, and preservation of Buddhism's core principles, avoiding the reduction of Dhamma to mere inspirational quotes or commercialized culture. Integrating traditional wisdom with modern innovation is key to the sustainable propagation of Buddhism.

Keywords: Information technology, learning, dissemination, Buddhism, digital age

บทนำ

ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีสารสนเทศมีบทบาทครอบคลุมทุกวงการ การสื่อสารและการเข้าถึงข้อมูลทางศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากเดิมที่การเรียนรู้และเผยแผ่ธรรมะจำกัดอยู่ภายในวัด โรงเรียน หรือผ่านหนังสือและคำสอนจากพระสงฆ์ ปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศได้เปิดช่องทางใหม่ให้ผู้คนสามารถเข้าถึงหลักธรรมคำสอนได้ทุกที่ทุกเวลา ผ่านอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต และคอมพิวเตอร์ ที่เชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ตทำให้การเรียนรู้ธรรมะกลายเป็นเรื่องที่ยืดหยุ่น เข้าถึงได้ง่าย และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี), 2563)

เทคโนโลยีสารสนเทศไม่เพียงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ให้มีความน่าสนใจมีปฏิสัมพันธ์ และตอบโจทย์ผู้เรียนได้หลากหลายกลุ่ม เช่น การใช้แอปพลิเคชันปฏิบัติธรรม การฟังธรรมะผ่านกิจกรรมการรับชมวิดีโอเทศน์สดบน YouTube หรือ Facebook Live รวมถึงการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมออนไลน์ผ่านแพลตฟอร์มวิดีโอคอล ซึ่งช่วยให้ผู้คนที่อยู่ห่างไกลจากวัดหรือไม่มีเวลาเดินทาง ยังสามารถมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมได้อย่างต่อเนื่อง (Parker, J., 2020)

การสื่อสารและการเข้าถึงข้อมูลเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีสารสนเทศจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนา แทนที่จะจำกัดอยู่ในรูปแบบดั้งเดิม เช่น การฟังธรรมจากพระสงฆ์ในวัด หรือการศึกษาผ่านหนังสือ ปัจจุบัน ผู้คนสามารถเข้าถึงธรรมะได้ทุกที่ทุกเวลาผ่านสมาร์ทโฟน อินเทอร์เน็ต และแพลตฟอร์มออนไลน์ บทความนี้มุ่งวิเคราะห์บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศในการส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนา พร้อมทั้งพิจารณาทั้งโอกาสและความท้าทายที่เกิดขึ้น เพื่อให้การใช้เทคโนโลยีเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและรักษาแก่นแท้ของพุทธศาสนาไว้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563)

อย่างไรก็ตาม การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ยังคงต้องคำนึงถึง ความถูกต้องของเนื้อหา และการรักษาแก่นแท้ของพุทธธรรม ไม่ให้ธรรมะถูกย่อให้เหลือเพียงคำคมให้กำลังใจ หรือกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่ขาดความลึกซึ้ง ดังนั้น การบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับนวัตกรรมสมัยใหม่จึงเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างสมดุลระหว่างความทันสมัยกับความถูกต้องตามหลักธรรมวินัย

โดยกล่าวสรุป เทคโนโลยีสารสนเทศมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล โดยเปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถเข้าถึงหลักธรรมคำสอนได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และกว้างขวาง ไม่จำกัดด้วยเวลาและสถานที่ ผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น แอปพลิเคชัน แพลตฟอร์มออนไลน์สื่อสังคม และระบบการเรียนรู้ทางไกล ซึ่งช่วยให้ธรรมะเข้าถึงกลุ่มเยาวชนและคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีต้องคำนึงถึงความถูกต้องของเนื้อหา ความลึกซึ้งของหลักธรรม และการรักษาแก่นแท้ของพุทธศาสนา ไม่ให้ธรรมะถูกย่อให้เหลือเพียงคำคมหรือกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม การบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับนวัตกรรมสมัยใหม่จึงเป็นกุญแจสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนดังนั้น เทคโนโลยีสารสนเทศไม่ใช่เพียงเครื่องมือช่วยเผยแพร่ แต่เป็นกลไกสำคัญในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ธรรมะให้ทันสมัย เข้าถึงได้ง่าย และมีส่วนร่วมมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ต้องรักษาเจตจำนงแห่งการสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ คือ การนำพาผู้คนสู่ความสงบ ความเข้าใจในสัจธรรม และการปลดเปลื้องทุกข์อย่างแท้จริง

เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเข้าถึงธรรมะ

ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีสารสนเทศมีบทบาทครอบคลุมทุกด้านของชีวิต การเข้าถึงข้อมูลและองค์ความรู้ทางศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง จากเดิมที่การเรียนรู้ธรรมะจำกัด

อยู่ภายในวัด โรงเรียน หรือผ่านการฟังจากพระสงฆ์โดยตรง ปัจจุบันผู้คนสามารถเข้าถึงหลักธรรมคำสอนได้ทุกที่ ทุกเวลา ผ่านอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่เชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ต เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต และคอมพิวเตอร์ เทคโนโลยีสารสนเทศจึงกลายเป็นกลไกสำคัญที่เปิดช่องทางใหม่ในการเข้าถึงธรรมะอย่างกว้างขวางและทันสมัยการเข้าถึงธรรมะผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศมีรูปแบบหลากหลาย (ชิณญ์ ทรงอมรศิริ, 2557) ไม่ว่าจะเป็นการใช้แอปพลิเคชันมือถือที่รวบรวมพระไตรปิฎก บทสวดมนต์ และคำสอน, การรับชมวิดีโอเทศน์ธรรมบนแพลตฟอร์มอย่าง YouTube และ Facebook, การฟังพอดแคสต์ธรรมะระหว่างเดินทาง หรือการเข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมออนไลน์แบบเรียลไทม์ ซึ่งช่วยให้ผู้ที่มีภาระงาน หรืออาศัยอยู่ห่างไกลจากวัด ยังคงสามารถเรียนรู้และปฏิบัติธรรมได้อย่างต่อเนื่อง

เทคโนโลยีสารสนเทศได้ปฏิวัติวิธีการเข้าถึงข้อมูลและองค์ความรู้ทางศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ทำให้การเรียนรู้ธรรมะไม่จำกัดอยู่เพียงในวัด โรงเรียน หรือตำราทางศาสนาอีกต่อไป ปัจจุบันผู้คนสามารถเข้าถึงพระไตรปิฎก คำสอนของพระพุทธเจ้า บทความธรรมะ และการเทศน์จากพระสงฆ์ชั้นนำได้ทุกที่ ทุกเวลา ผ่านอุปกรณ์ดิจิทัลที่เชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ต เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต หรือคอมพิวเตอร์หนึ่งในรูปแบบที่ได้รับความนิยมคือการใช้แอปพลิเคชันมือถือที่รวบรวมคำสอน บทสวดมนต์ โปรแกรมนั่งสมาธิ และปฏิทินธรรมะ เช่น แอป “ธรรมะออนไลน์” หรือ “พุทธกาล” (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2564) ซึ่งช่วยให้ผู้ใช้สามารถศึกษาและปฏิบัติธรรมได้อย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ เว็บไซต์และแพลตฟอร์มดิจิทัล หลายแห่งได้จัดทำคลังข้อมูลธรรมะที่สามารถค้นหาได้ง่าย พร้อมระบบจัดหมวดหมู่ตามหัวข้อ เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา หรือการบริหารใจ ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนค้นคว้าได้อย่างมีระบบ สื่อสังคมออนไลน์ เช่น YouTube, Facebook, Instagram และ TikTok ก็มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ธรรมะในรูปแบบที่ทันสมัยและเข้าใจง่าย โดยเฉพาะการใช้วิดีโอสั้น (Short-form Video) ที่นำเสนอหลักธรรมในบริบทของชีวิตประจำวัน ทำให้ธรรมะดูใกล้ตัวและเข้าถึงกลุ่มเยาวชนได้ดีขึ้น ขณะเดียวกัน การถ่ายทอดสด (Live Streaming) การเทศน์ธรรม การปฏิบัติธรรม หรือพิธีกรรมทางศาสนา ช่วยให้ผู้ที่ไม่สามารถเดินทางไปวัดได้ ยังคงมีส่วนร่วมได้แบบเรียลไทม์

นอกจากนี้ (พระครูปลัดบุญยัง ทุลฺลฺโภพระมหาสมบัติ ธนปญฺโญ, 2558) ระบบ e-Learning และคอร์สออนไลน์ยังช่วยให้การเรียนรู้ธรรมะเป็นไปอย่างมีโครงสร้าง มีบทเรียน แบบทดสอบ และฟอรั่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งส่งเสริมการเรียนรู้อย่างลึกซึ้งและมีปฏิสัมพันธ์

อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงธรรมะผ่านเทคโนโลยีต้องคำนึงถึง ความถูกต้องของเนื้อหา และ การรักษาแก่นแท้ของพุทธศาสนา ไม่ให้ธรรมะถูกตีความผิดหรือย่อให้เหลือเพียงคำคมให้กำลังใจ จึงจำเป็นต้องมีการควบคุมคุณภาพ และการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ นักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี

โดยกล่าวสรุป เทคโนโลยีสารสนเทศเปิดโอกาสให้การเข้าถึงธรรมะเป็นไปอย่างกว้างขวาง สะดวก และทันสมัย ช่วยให้ธรรมะเข้าถึงผู้คนทุกช่วงวัย โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตาม ต้องใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อรักษาความถูกต้องและความลึกซึ้งของหลักธรรม ไม่ให้ธรรมะสูญเสียคุณค่าในโลกดิจิทัล

การเรียนรู้ธรรมะแบบโต้ตอบ

การเรียนรู้ธรรมะแบบโต้ตอบ (Interactive Learning) เป็นแนวทางการศึกษาพระพุทธศาสนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนอย่างกระตือรือร้น ไม่ใช่เพียงการรับฟังแบบผู้ฟังแต่เป็นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมการคิด วิเคราะห์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และปฏิบัติจริง โดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศและนวัตกรรมทางการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญ (Parker, J., 2020)

รูปแบบการเรียนรู้นี้ส่งเสริมให้เกิด “การเรียนรู้เชิงประสบการณ์” ที่สอดคล้องกับหลักการสอนของพระพุทธเจ้า คือ การฟัง คิด และปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม การออกแบบกิจกรรมต้องคำนึงถึงความถูกต้องของเนื้อหา ความลึกซึ้งของหลักธรรม และการรักษาแก่นแท้ของพุทธศาสนา ไม่ให้ธรรมะถูกย่อให้เหลือเพียงความบันเทิงหรือกิจกรรม

การเรียนรู้ธรรมะแบบโต้ตอบถูกพัฒนาผ่านหลากหลายรูปแบบ เช่น ระบบการเรียนรู้ออนไลน์ (e-Learning) ที่ใช้แพลตฟอร์มเช่น Moodle, Google Classroom หรือ Canvas ซึ่งจัดเตรียมบทเรียน วิดีโอแบบฝึกหัด และแบบทดสอบที่ผู้เรียนสามารถทำได้ทันที และได้รับผลตอบกลับแบบเรียลไทม์ฟอร์มและห้องสนทนาออนไลน์ ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนถาม-ตอบกับพระอาจารย์หรือเพื่อนผู้เรียน ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความเข้าใจในหลักธรรมอย่างลุ่มลึกเกมการเรียนรู้ (Gamification) เช่น เกม “เดินทางสู่นิพพาน” หรือเกม “ทำบุญออนไลน์” ที่จำลองสถานการณ์ทางศีล สมาธิ ปัญญา ให้ผู้เล่นได้ตัดสินใจและเรียนรู้จากผลของการกระทำการใช้ VR (Virtual Reality) (Garrison, D. R., & Vaughan, N. D., 2008) เพื่อจำลองบรรยากาศการนั่งสมาธิ การเดินจงกรม หรือการเข้าร่วมพิธีกรรมในวัด ช่วยให้ผู้เรียนรู้สึกมีส่วนร่วมเสมือนอยู่จริงการเรียนผ่านแอปพลิเคชันปฏิบัติธรรม ที่มีฟีเจอร์เช่น การตั้งเป้าหมายการสวดมนต์ นั่งสมาธิ การรับแจ้งเตือน และการสะสมแต้มเพื่อส่งเสริมความต่อเนื่องในการปฏิบัติการเรียนรู้แบบโต้ตอบยังช่วยส่งเสริม การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการสอนของพระพุทธเจ้าที่เน้น “ฟัง-คิด-ปฏิบัติ” ผู้เรียนไม่เพียงรับรู้เนื้อหา แต่ยังได้ลงมือทำสะท้อนผล และปรับปรุงตนเองอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ความท้าทายประการหนึ่งคือ การออกแบบกิจกรรมที่ทั้ง “น่าสนใจ” และ “ลึกซึ้ง” โดยไม่ลดทอนแก่นแท้ของพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องมีการร่วมมือระหว่างผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา นักการศึกษา และนักพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อสร้างเนื้อหาที่มีคุณภาพและเหมาะสมกับผู้เรียนทุกวัย

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้ธรรมะแบบโต้ตอบเป็นแนวทางที่ช่วยให้การศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา มีส่วนร่วม และสอดคล้องกับยุคสมัย เทคโนโลยีและนวัตกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียน แต่ต้องออกแบบอย่างรอบคอบเพื่อรักษาความถูกต้องและความลึกซึ้งของหลักธรรม ทั้งนี้ เพื่อให้การเรียนรู้ธรรมะไม่ใช่เพียงการรับรู้ข้อมูล แต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจิตใจอย่างแท้จริง

ความท้าทายและข้อควรระวัง

การส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมดิจิทัล ที่ผู้คนมีพฤติกรรมการเข้าถึงข้อมูลผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างแพร่หลาย พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาแห่งปัญญาและเหตุผล มีหลักธรรมคำสอนที่ล้ำค่าในการช่วยพัฒนาจิตใจ สร้างความสงบภายใน และส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงไม่ควรจำกัดอยู่เพียงในวัดหรือผ่านการเทศน์ธรรมแบบดั้งเดิม แต่ควรขยายผลไปสู่แพลตฟอร์มต่าง ๆ ที่สามารถเข้าถึงผู้คนได้ทุกกลุ่ม ทุกวัย โดยเฉพาะเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่เติบโตมาพร้อมกับเทคโนโลยี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่วยให้การเข้าถึงธรรมะมีความยืดหยุ่น สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการฟังธรรมะผ่านแอปพลิเคชัน พอดแคสต์ วิดีโอสั้นบนสื่อสังคมออนไลน์ หรือการเรียนรู้ผ่านระบบ e-Learning ที่มีบทเรียนแบบโต้ตอบ ล้วนเป็นช่องทางสำคัญที่ทำให้ธรรมะเข้าถึงชีวิตประจำวันของผู้คนได้มากยิ่งขึ้น (พระสมนึก จรโณ, 2013)

การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนา แม้จะมีศักยภาพสูงในการขยายผลและเข้าถึงผู้คนได้กว้างขวาง แต่ก็ยังคงมีความท้าทายและข้อควรระวังหลายประการ

ที่จำเป็นต้องได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบ เพื่อไม่ให้การใช้เทคโนโลยีกลายเป็นเครื่องมือที่ทำให้ธรรมะเสื่อมคุณค่าหรือสูญเสียแก่นแท้ไป

ประการแรก คือ ความถูกต้องของเนื้อหา (Accuracy of Content) ปัจจุบันมีผู้เผยแพร่ธรรมะจำนวนมากบนแพลตฟอร์มดิจิทัลที่ไม่มีความรู้เชิงวิชาการหรือไม่ได้รับการรับรองจากแหล่งที่มาที่น่าเชื่อถือ ทำให้เกิดการตีความผิด หรือการนำเสนอธรรมะในเชิงผิวเผิน เช่น การย่อหลักธรรมลึกซึ้งให้เหลือเพียงคำคมให้กำลังใจ หรือการนำเสนอในลักษณะคล้ายสินค้าเพื่อดึงดูดผู้ติดตาม ซึ่งอาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดในหลักธรรม

ประการที่สอง คือ การสูญเสียความลึกซึ้งของหลักธรรม (Loss of Depth) เทคโนโลยีมักเน้นความรวดเร็ว ความสั้น และความน่าสนใจ ขณะที่ธรรมะต้องอาศัยการไตร่ตรอง การฟังซ้ำ การปฏิบัติ และการสนทนาอย่างลุ่มลึก การนำเสนอธรรมะในรูปแบบวิดีโอสั้น (Short-form Content) จึงอาจทำให้ผู้เรียนเข้าใจว่า “ธรรมะคือคำพูดให้กำลังใจ” แทนที่จะเป็น “แนวทางการปลดปล่อยทุกข์” ตามเจตจำนงของพระพุทธเจ้า

ประการที่สาม คือ การขาดปฏิสัมพันธ์ที่แท้จริงและการปฏิบัติ การเรียนรู้ธรรมะในรูปแบบดั้งเดิมมักเกิดขึ้นในบริบทของชุมชน เช่น การฟังธรรมจากพระอาจารย์ การถาม-ตอบ การนั่งสมาธิร่วมกัน ซึ่งสร้างประสบการณ์ทางจิตใจที่ลึกซึ้ง แต่ในโลกออนไลน์ การมีส่วนร่วมมักจำกัดอยู่แค่ “การกดไลก์” หรือ “แสดงความคิดเห็น” ซึ่งขาดความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณและความต่อเนื่องในการปฏิบัติ

ประการที่สี่ คือ ช่องว่างทางดิจิทัล (Digital Divide) ยังมีกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส หรือชุมชนชนบทที่ไม่มีอุปกรณ์หรือทักษะเพียงพอในการใช้งานเทคโนโลยี ทำให้กลุ่มเหล่านี้อาจถูกตัดออกจากการเข้าถึงธรรมะในรูปแบบใหม่ (เมธี เชษฐ์วิสุต, 2562)

สุดท้าย คือ การค้าธรรมะ (Commodification of Dharma) เมื่อธรรมะถูกนำเสนอในรูปแบบที่เน้นการดึงดูดผู้ชม การสร้างแบรนด์ หรือการขายสินค้า ธรรมะอาจถูกมองเป็นสินค้าแทนที่จะเป็นแนวทางชีวิตที่เน้นการลดกิเลสการปลดปล่อยทุกข์ และการพัฒนาจิตใจ

กล่าวโดยสรุป การใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่ธรรมะต้องคำนึงถึงความถูกต้องความลึกซึ้ง และเจตจำนงแห่งการสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ควรมีการควบคุมคุณภาพเนื้อหาร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา และสร้างมาตรฐานการเผยแพร่ เพื่อให้ธรรมะยังคงเป็นแสงสว่างนำทางชีวิต ไม่ใช่เพียงข้อมูลผิวเผินในโลกดิจิทัล

แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืน ไม่ได้หมายถึงเพียงการใช้เทคโนโลยีให้ทันสมัย แต่คือการสร้างระบบนิเวศที่สมดุลระหว่าง “ภูมิปัญญาดั้งเดิม” กับ “นวัตกรรมสมัยใหม่” โดยเริ่มจากการบูรณาการความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ นักวิชาการพุทธ ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี และชุมชน เพื่อผลิตเนื้อหาธรรมะที่ทั้งถูกต้องตามพระไตรปิฎก และนำเสนอในรูปแบบที่เข้าใจง่าย น่าสนใจ และเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น วิดีโอสั้นสำหรับเยาวชน หรือแอปพลิเคชันสำหรับผู้สูงอายุ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ดิจิทัลที่มีคุณภาพ เช่น แพลตฟอร์มกลางสำหรับการเรียนรู้พระพุทธศาสนา (Lopez, D. S., 2012) (Centralized Buddhist e-Learning Platform) ที่รวบรวมคำสอน บทความ แบบฝึกหัด และระบบประเมินผลอย่างเป็นระบบ เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความยั่งยืน นอกจากนี้ ควรมีการอบรมทักษะดิจิทัลให้กับพระสงฆ์และผู้สอนธรรมะ เพื่อให้สามารถผลิตและจัดการเนื้อหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในระดับวัด โรงเรียน และครอบครัว ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การเรียนรู้ธรรมะไม่ใช่เพียงกิจกรรมเดี่ยว แต่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ทั้งนี้ ควรมีระบบติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับปรุงเนื้อหาและรูปแบบการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2564)

การพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ จำเป็นต้องอาศัยแนวทางที่รอบด้านและยั่งยืนในระยะยาว โดยไม่เพียงเน้นการใช้เครื่องมือดิจิทัล แต่ต้องสร้างระบบนิเวศที่สนับสนุนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการสืบทอดธรรมะอย่างมั่นคง แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญหลายประการ (United Nations, 2015)

ประการแรก คือ การบูรณาการภูมิปัญญาดั้งเดิมกับนวัตกรรมสมัยใหม่ ควรมีการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ นักวิชาการพุทธ ครู นักพัฒนาเทคโนโลยี และชุมชนเพื่อสร้างเนื้อหาที่ทั้งถูกต้องตามหลักพระไตรปิฎกและนำเสนอในรูปแบบที่ทันสมัยน่าสนใจ และเข้าใจง่ายโดยเฉพาะสำหรับคนรุ่นใหม่

ประการที่สอง คือ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ดิจิทัลที่มีคุณภาพ เช่น การจัดทำแพลตฟอร์มกลางสำหรับการเรียนรู้พระพุทธศาสนา (Centralized Buddhist e-Learning Platform) ที่รวบรวมคำสอนบทความ วิดีโอแบบฝึกหัด และระบบประเมินผลอย่างเป็นระบบ และมีการตรวจสอบคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้มั่นใจในความถูกต้องและความลึกซึ้งของเนื้อหา

ประการที่สาม คือ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในระดับวัด โรงเรียน และครอบครัว โดยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือเชื่อมโยง เช่น การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมออนไลน์ร่วมกัน การสร้างกลุ่มสนทนาธรรมในชุมชนดิจิทัล หรือการส่งเสริมให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อธรรมะ

ประการที่สี่ คือ การพัฒนาทักษะดิจิทัลให้กับพระสงฆ์และผู้สอนธรรมะ เพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการผลิตสื่อ การจัดการแพลตฟอร์ม และการสื่อสารกับผู้เรียนอย่างมีคุณภาพ

ประการสุดท้าย คือ การสร้างระบบติดตามผลและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับปรุงเนื้อหาและรูปแบบการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และรักษาสมดุลระหว่างความทันสมัยกับความถูกต้องของหลักธรรม (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี), 2563)

กล่าวโดยสรุป แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยเทคโนโลยีต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับนวัตกรรม การสร้างแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพการมีส่วนร่วมของชุมชน และการพัฒนาศักยภาพของผู้สอน เพื่อให้ธรรมะยังคงเป็นแนวทางชีวิตที่นำพาสู่ความสงบ ความเข้าใจ และการปลดปล่อยทุกข์อย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัล

สรุป

เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้การเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าถึงผู้คนได้อย่างกว้างขวาง มีประสิทธิภาพ และทันสมัย โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่พฤติกรรมการรับรู้ข้อมูลของผู้คนเปลี่ยนไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง เทคโนโลยีได้เปิดช่องทางใหม่ๆ ให้ผู้สนใจสามารถเข้าถึงหลักธรรมคำสอนได้ทุกที่ทุกเวลา ผ่านอุปกรณ์ต่างๆ เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต และคอมพิวเตอร์ ไม่ว่าจะเป็นการฟังธรรมะผ่านแอปพลิเคชัน พอดแคสต์ วิดีโอสั้นบนสื่อสังคมออนไลน์ หรือการเรียนรู้ผ่านระบบ e-Learning ที่มีบทเรียนแบบโต้ตอบ ซึ่งช่วยให้ธรรมะเข้าถึงกลุ่มเยาวชนและคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การใช้เทคโนโลยียังช่วยให้การเรียนรู้ธรรมะมีความยืดหยุ่น มีส่วนร่วม และสามารถปรับให้เข้ากับบริบทของผู้เรียนแต่ละคนได้ เช่น การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมออนไลน์ การสนทนาธรรมผ่านแพลตฟอร์มวิดีโอคอล หรือการใช้เกมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วม ทำให้การเรียนรู้ไม่ใช่เพียงการรับรู้ข้อมูล แต่เป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจอย่างลุ่มลึกและ การใช้เทคโนโลยีต้องคำนึงถึงความถูกต้องของเนื้อหา ความลึกซึ้งของหลักธรรม และการรักษาแก่นแท้ของพุทธศาสนา ไม่ให้ธรรมะถูกย่อให้เหลือเพียงคำคมหรือกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่ขาดเจตจำนงแห่งการปลดปล่อยทุกข์ ดังนั้น เทคโนโลยีสารสนเทศจึงไม่ใช่เพียงเครื่องมือ แต่เป็น

กลไกสำคัญในการปฏิรูปการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน ซึ่งต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับนวัตกรรมสมัยใหม่ เพื่อให้ธรรมะยังคงเป็นแสงสว่างนำทางชีวิตในทุกยุคทุกสมัย

องค์ความรู้ที่ได้

จากการศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศในการส่งเสริมการเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้เรียนรู้ว่าเทคโนโลยีไม่ใช่เพียงเครื่องมือช่วยเผยแพร่ แต่เป็นกลไกสำคัญในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ธรรมะให้ทันสมัย มีประสิทธิภาพ และเข้าถึงผู้คนได้กว้างขวาง โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่เติบโตมาพร้อมกับดิจิทัล การใช้แอปพลิเคชัน แพลตฟอร์มออนไลน์ สื่อสังคม และระบบ e-Learning ช่วยให้การเข้าถึงธรรมะเป็นไปอย่างยืดหยุ่น สะดวก และมีส่วนร่วมมากขึ้นอย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีต้องคำนึงถึงความถูกต้องของเนื้อหา ความลึกซึ้งของหลักธรรม และการรักษาแก่นแท้ของพุทธศาสนา ไม่ให้ธรรมะถูกย่อให้เหลือเพียงคำคมหรือกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม การบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับนวัตกรรมสมัยใหม่ รวมถึงความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ นักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี จึงเป็นกุญแจสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนนอกจากนี้ การเรียนรู้ธรรมะแบบโต้ตอบและการเข้าถึงธรรมะผ่านช่องทางดิจิทัล ช่วยส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม การคิดวิเคราะห์ และการปฏิบัติจริง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการ “ฟัง-คิด-ปฏิบัติ” ของพระพุทธเจ้า องค์ความรู้ที่ได้คือ เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพสูงในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่ต้องใช้อย่างมีวิจารณญาณ ร่วมกับความถูกต้องของเนื้อหาและเจตจำนงแห่งการปลดปล่อยทุกข์ เพื่อให้ธรรมะยังคงเป็นแสงสว่างนำทางชีวิตในยุคดิจิทัลอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

ชิณญ์ ทรงอมรศิริ. (2557). แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีทางการตลาด.วารสารพุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 21(1), 12-33.

เมธี เชษฐ์วิสุต. (2562). สื่อสังคมออนไลน์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา,10(2), 521-531.

พระครูปลัดบุญยัง ทุลฺลฺโภพระมหาสมบัติ ธนปญฺโญ. (2558). บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่ยุคปัจจุบัน. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2(3), 132-138.

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี). (2563). ธรรมะในยุคดิจิทัล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมะ.

พระสมนึก จรโณ. (2013). การเผยแผ่เชิงรุกของวัดในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน. Journal of Yanasangvorn Research Institute Mahamakut Buddhist University,4(1), 25-34.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. สืบค้นจาก https://www.nesdb.go.th

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2564). รายงานผลการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. Jossey-Bass.

Lopez, D. S. (2012). The scientific Buddha: His short and happy life. New Haven: Yale University Press

United Nations. (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations.

Parker, J. (2020). Digital Dharma: How Technology is Shaping Buddhist Practice in the 21st Century. Journal of Global Buddhism, 21, 45–60.

ความเป็นดิสโทเปียในนวนิยายของวิภาส ศรีทอง ตั้งแต่ พ.ศ. 2555-2567

DYSTOPIA IN WIPAS SRITHONG'S NOVELS (2012-2024)

กัญญาณัฐ เมฆมนต์[1] วันรุ่ง คำพินิจ[2] กัลยา นิ่มสูงเนิน[3]
ศุภานัน ทองดี[4] และสุเกสนี หนอสูงเนิน[5] และ มารศรี สอทิพย์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Kanyanat Megmon[1] Wanroong Kampinit[2] Kalaya Nimsungnean[3]
Supanun Tongdee[4] and Sukesanee Nosungnoen[5]
Khon Kaen University
Email: kanyanat.me@kkumail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นดิสโทเปียในนวนิยายของวิภาส ศรีทอง พ.ศ. 2555-2567 จำนวน 6 เรื่อง โดยใช้แนวคิดดิสโทเปียในการศึกษา ผลการศึกษาพบความเป็นดิสโทเปียทั้งหมด 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ความไม่เท่าเทียมในสังคม พบ 3 ลักษณะ คือ ความไม่เท่าเทียมทางชนชั้น ความไม่เท่าเทียมในระบบอาวุโส และความไม่เท่าเทียมทางเพศ 2) การสูญเสียความเป็นปัจเจกชน พบ 2 ลักษณะ คือ การสูญเสียความเป็นปัจเจกชนโดยการยอมจำนน และการสูญเสียความเป็นปัจเจกชน โดยการสูญเสียตัวตน 3) การดิ้นรนเพื่อไปสู่ยูโทเปีย พบ 2 ลักษณะ คือ การดิ้นรนด้วยการใช้ความรุนแรง และการดิ้นรนด้วยการใช้สันติวิธี

ความเป็นดิสโทเปียในนวนิยายของ วิภาส ศรีทอง พ.ศ. 2555-2567 มีลักษณะเด่นในการนำเสนอปัญหาความเหลื่อมล้ำทางโครงสร้างและความไม่เท่าเทียมทางอำนาจภายในสังคม นำไปสู่ความเป็นดิสโทเปียที่โหดร้ายและสิ้นหวัง ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงภาพสังคมในปัจจุบันเพื่อคาดการณ์ และตั้งคำถามให้ผู้อ่านตระหนักถึงเหตุการณ์ที่สามารถเกิดขึ้นในอนาคตถ้าหากยังไม่ได้รับการแก้ไข

คำสำคัญ: ความเป็นดิสโทเปีย, นวนิยาย, วิภาส ศรีทอง

Abstract

This research article aims to examine dystopian elements in six novels by Wipas Srithong, published between 2012–2024. The study identifies three main aspects of dystopia. 1) Social inequality which is expressed in three forms: class inequality, seniority-based inequality, and gender inequality. 2) The striving toward utopia appearing in two forms: struggles through violence and struggles through peaceful expression. 3) The loss of individuality which is reflected in two forms: loss of individuality through submission and loss of individuality through the erasure of self-identity.

Dystopia in the Novels of Wipas Srithong (2012–2024) is distinguished by its representation of structural disparities and power inequalities in society, leading to an oppressive and hopeless dystopia. These depictions reflect contemporary social conditions, with the purpose of forecasting potential outcomes, raising critical questions, and prompting

readers to recognize the consequences that may emerge in the future if these issues remain unresolved.

Keywords: Dystopia, Novel, Wipas Srithong

บทนำ

ดิสโทเปีย (Dystopia) เกิดขึ้นมาเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ยูโทเปียที่นำเสนอภาพสังคมอุดมคติของมนุษย์ ซึ่งล้วนเกิดจากการควบคุมให้เป็นหนึ่งเดียวกันผ่านกฎหมาย ข้อห้าม การควบคุมความคิดและพฤติกรรมผ่านขนบธรรมเนียม รวมทั้งมองว่าสังคมที่สมบูรณ์แบบและสงบสุขซ่อนความไม่สมบูรณ์แบบและความขัดแย้งเอาไว้ภายใน ดังที่วาทินี ศิริชัย (2566) ได้สรุปลักษณะของดิสโทเปียว่า “สิ่งที่นำเสนอให้เห็นถึงลักษณะของดิสโทเปียคือการถูกควบคุม การถูกคุกคามทางร่างกายและความคิด โดยบุคคล รัฐ หรือเครื่องจักรกล ” นำไปสู่การตั้งคำถามต่อยูโทเปียว่าเป็นสังคมอุดมคติของทุกคนหรือแค่คนบางกลุ่มเท่านั้น จากแนวคิดดังกล่าวทำให้เกิดวรรณกรรมแนวดิสโทเปีย เพื่อนำเสนอสังคมที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง ความหวาดกลัวของมนุษย์ต่อเทคโนโลยีหรือธรรมชาติ ตลอดจนการถูกควบคุมจากรัฐ

ในปัจจุบันวรรณกรรมแนวดิสโทเปียไม่ได้เป็นเพียงการนำเสนอสังคมอุดมคติเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการนำเสนอภาพสังคมความเป็นจริงภายใต้จินตนาการของนักเขียน โดยใช้ภาพเหตุการณ์ ความเลวร้ายของโลกเพื่อสะท้อนถึงสถานการณ์ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน และวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคมที่บกพร่อง ณ ขณะนั้น ดังที่ นิพิฐพนธ์ นันทะวงศ์ และกฤต พิริยธัชกุล พบว่า “ผู้เขียนนวนิยายแนวดิสโทเปียนั้นมีจินตนาการกว้างไกลถึงโลกอนาคต และได้สมมติปัญหาที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจขึ้นมาเพื่อวิจารณ์ปัญหาของระบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในโลกปัจจุบัน” (Baccolini & Moylan, 2019 อ้างถึงใน นิพิฐพนธ์ นันทะวงศ์ และกฤต พิริยธัชกุล, 2549) ซึ่งวรรณกรรมแนวดิสโทเปียมีการนำเสนอลักษณะความเป็นดิสโทเปียที่คล้ายคลึงกันหรือไปในทิศทางเดียวกัน คือ การถูกควบคุมจากรัฐ การเอาชีวิตรอดจากอันตราย และการสูญเสียความเป็นปัจเจกชน

วิภาส ศรีทอง เป็นนักเขียนที่มีการนำเสนอความเป็นดิสโทเปียผ่านผลงานที่โดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวท่านหนึ่ง นวนิยายของเขามีการเสนอความเป็นดิสโทเปียที่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย เพื่อนำเสนอเหตุการณ์ต่าง ๆ ของสังคม เช่น การนำเสนอความไม่สมบูรณ์แบบของสังคม ความขัดแย้ง ในมิติต่าง ๆ อย่างความไม่เท่าเทียมทางสังคม การต่อสู้เอาชีวิตรอดเพื่อแสวงหาการหลุดพ้น และความสิ้นหวัง เป็นต้น นวนิยายของ วิภาส ศรีทอง จึงมีลักษณะความเป็นดิสโทเปียที่พบในนวนิยาย ไม่ว่าจะเป็นความไม่เท่าเทียมทางสังคม การสูญเสียความเป็นปัจเจกชน และการดิ้นรนเพื่อไปสู่ยูโทเปีย

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษาความเป็นดิสโทเปียในนวนิยายของ วิภาส ศรีทอง พ.ศ. 2555-2567

วิธีการดำเนินการวิจัย

เก็บรวบรวมข้อมูลจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดดิสโทเปียและยูโทเปีย และศึกษาตัวบทจากนวนิยายของ วิภาส ศรีทอง ทั้งหมด 6 เรื่อง ได้แก่ คนแคระ (2555) หมาหัวคน (2555) หลงลบลืมสูญ (2558) อนุเสาวรีย์ (2561) เกดในเคิร์มแลนด์ (2565) และห้องเรณู (2567)

วิเคราะห์ข้อมูล ความเป็นดิสโทเปียในนวนิยายของ วิภาส ศรีทอง พ.ศ. 2555-2567 โดยใช้กรอบแนวคิดของเดือนเต็ม กฤษดาธานนท์ (2565) และ วาทินี ศิริชัย (2566) มาปรับใช้เพื่อเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น ความไม่เท่าเทียมทางสังคม การสูญเสียความเป็นปัจเจกชนและการดิ้นรนเพื่อไปสู่ยูโทเปีย

ข้อตกลงร่วมกันในงานวิจัย

บทความวิจัยฉบับนี้ ศึกษางานเขียนของนักเขียนเพียงท่านเดียว จึงอ้างอิงภายในเนื้อหาเป็น (ชื่อหนังสือ, ปี) เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการสับสนของตัวบทที่ยกมาประกอบการวิเคราะห์ ตัวอย่างเช่น “การตกแต่งของห้องกะทัดรัดได้ เต็มไปด้วยข้าวของกินพื้นที่จนคับแคบ.....ผนังแปะเต็มไปด้วยรูปทิวทัศน์และสถานที่ท่องเที่ยวตื่นตาตัดจากนิตยสาร” (อนุสาวรีย์, 2561)

ผลการวิจัย

นวนิยายของ วิภาส ศรีทอง พ.ศ. 2555-2567 พบว่ามีความเป็นดิสโทเปีย 3 ลักษณะ ได้แก่ ความไม่เท่าเทียมในสังคม การสูญเสียความเป็นปัจเจกชน และการดิ้นรนเพื่อไปสู่ยูโทเปีย ดังนี้

1. ความไม่เท่าเทียมทางสังคม คือ การที่บุคคลหนึ่งหรือคนกลุ่มหนึ่งมีอำนาจมากกว่าผู้อื่นในสังคม และใช้อำนาจที่มีเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวและพวกพ้อง มีรายละเอียดดังนี้

1.1 ความไม่เท่าเทียมทางชนชั้น เกิดจากการจัดลำดับสถานะของผู้คน โดยใช้ลักษณะการแบ่งตามลำดับความสามารถและโอกาสของบุคคลในการเข้าถึงทรัพยากรที่มีในสังคม

ลักษณะทางชนชั้น บุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรในจำนวนมากและมีโอกาสเข้าถึงสภาพแวดล้อมที่มีคุณภาพจัดเป็น ชนชั้นสูง อย่างตัวละคร หัวหน้าคอมมูน มีห้องทำงานส่วนตัวและข้าวของเครื่องใช้จำนวนมากตกแต่งภายในห้อง “การตกแต่งของห้องกะทัดรัดได้ เต็มไปด้วยข้าวของกินพื้นที่จนคับแคบ.....ผนังแปะเต็มไปด้วยรูปทิวทัศน์และสถานที่ท่องเที่ยวตื่นตาตัดจากนิตยสาร” (อนุสาวรีย์, 2561) อีกทั้งได้รับความเคารพและการยกย่องจากชนชั้นล่าง “กลุ่มนายทหารหนุ่มเป็นจุดรวมสายตาของบรรดาสมาชิกคอมมูนที่ต่างเบียดแย่งกันเยี่ยมหน้าออกมา ชะเง้อมองข้ามไหล่คนข้างหน้า จ้องดูเครื่องแบบอันสง่างามและองอาจ” (อนุสาวรีย์, 2561) จากตัวบทที่ยกมากลุ่มชนชั้นสูงประกอบอาชีพที่มีเกียรติและได้รับการยกย่องในสังคม แสดงให้เห็นว่าอาชีพเหล่านี้เอื้อให้บุคคลมีสถานะเป็นชนชั้นสูง โดยการมอบอำนาจที่เหนือกว่าในการใช้ควบคุมกลุ่มชนชั้นอื่นในสังคม และใช้อำนาจเหล่านั้นดึงผลประโยชน์ที่ต้องการไว้กับตน ในทางกลับกัน กลุ่มคนที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรจำนวนน้อยและไร้คุณภาพรวมถึงต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตจัดเป็น ชนชั้นล่าง อย่างตัวละคร สมาชิกในคอมมูนที่ได้อาศัยอยู่ในห้องนอนรวมและมีข้าวของเครื่องใช้น้อยชิ้น “ห้องเล็กกว่านี้เกือบครึ่งไม่มีหน้าต่างมีแต่ช่องระบายอากาศเท่ากำปั้นและสูงเกินเขย่ง ทั้งเตียงชุดสองชั้นสี่ที่นอนวางกลางห้องสุดแสนอึดอัด” (อนุสาวรีย์, 2561) อีกทั้งยังถูกเมินเฉยหรือเหยียดหยามจากชนชั้นสูง “เจ้าหน้าที่ตรวจการระดับสูงมองสำรวจด้วย แววตาเฉยเมย.....พวกนายทหารที่เหลือสำแดงอาการเสียยิ่งกว่าไม่แยแสกรายสายตารังเกียจกับสภาพที่เห็นโดยไม่ปิดบัง” (อนุสาวรีย์, 2561) จากตัวบทที่ยกมา กลุ่มชนชั้นล่างประกอบอาชีพเป็นแรงงาน แสดงให้เห็นว่าชนชั้นล่างมีบทบาทในการตอบสนองความต้องการของกลุ่มชนชั้นสูง แม้ว่าชนชั้นล่างจะมีจำนวนมากในสังคมแต่กลับไม่ได้รับความสำคัญจากสังคม

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้น ชนชั้นสูงมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่า ชนชั้นล่าง อีกทั้งได้รับการยกย่องในฐานะผู้นำของสังคม ทำให้ชนชั้นสูงใช้อำนาจที่มีในการควบคุมชนชั้นล่าง ดังข้อความที่ยกมา

> *"ขณะที่คนตายเพิ่มขึ้นทุกวัน เช่นเดียวกับมาตรการใหม่ๆ ก็เพิ่มสัดส่วนตาม รัฐออกกฎและข้อบังคับต่าง ๆ เข้มงวดกว่าเดิม มีบทลงโทษรุนแรง ชัดเจน งดเว้นสั่งห้ามกิจกรรมต่างๆ หลายอย่าง กำหนดเวลาและสถานที่ มีการกักตัวและแยกกลุ่มเสี่ยงออกจากสถานที่สาธารณะ ชีวิตลดความซับซ้อน คืนสู่สภาพเรียบง่าย แต่กลับบีบคั้นขึ้นหลายเท่าตัว"*
>
> (ห้องเรณู, 2567)

เกิดความไม่เท่าเทียมทางชนชั้นระหว่างชนชั้นสูงคือ รัฐ กับชนชั้นล่างอย่าง ประชาชน ด้วยการใช้อำนาจของรัฐในการควบคุมประชาชนโดยการออกกฎหมายหรือมาตรการต่าง ๆ "รัฐออกกฎและข้อบังคับต่าง ๆ เข้มงวดกว่าเดิม มีบทลงโทษรุนแรง ชัดเจน" เพื่อจำกัดพื้นที่ เวลา และควบคุมการจัดกิจกรรมเพื่อความบันเทิงของประชาชนอย่างเข้มงวด อีกทั้งยังมีบทลงโทษรุนแรงหากไม่ปฏิบัติตาม แสดงให้เห็นความไม่เท่าเทียมในสังคมที่ชนชั้นสูงสามารถเข้าควบคุมอิสระทางการกระทำของชนชั้นล่างให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกันในทิศทางที่ต้องการ

1.2 ความไม่เท่าเทียมในระบบอาวุโส บุคคลหรือกลุ่มคนที่ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียม ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของลำดับขั้นอายุ และประสบการณ์ที่มากกว่าบุคคลอื่นในสังคม

ลักษณะในระบบอาวุโส เป็นระบบที่ให้ความสำคัญกับอายุและประสบการณ์ในการทำงาน ซึ่งความอาวุโสทางวัยวุฒิส่งผลให้ผู้ที่มีอายุมากกว่ามีอำนาจในการตัดสินใจ อีกทั้งยังควบคุมพฤติกรรมของผู้น้อยให้เชื่อฟังและปฏิบัติตาม อาทิ ตัวละคร เกด ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของป้าสุดาที่ใช้ความอาวุโสทางวัยวุฒิควบคุมให้เกดเชื่อฟัง "วันนี้อย่าออกไปเถลไถลข้างนอกนานนัก" (เกดในเคิร์มแลนด์, 2565) ในทำนองเดียวกันความอาวุโสทางประสบการณ์จากอายุการทำงาน และได้รับความเคารพนับถือจาก ผู้ที่มีอายุงานน้อยกว่า อาทิ ตัวละคร ปกรณ์ มีประสบการณ์ในการทำงานด้านการออกแบบมาหลายปีและได้รับการยอมรับในฐานะนักออกแบบที่มีฝีมือ "เขาทำงานในสายนี้มานาน ใคร ๆ ก็รู้ว่าเขาเป็น นักออกแบบตกแต่งมากฝีมือ งานภูมิทัศน์เขาก็ไม่เป็นรองใคร" (หลงลบลืมสูญ, 2558) ส่งผลให้พนักงานที่มีประสบการณ์น้อยกว่าแสดงท่าทางเคารพนบนอบ "เอกรีบโผเข้ามาหาด้วยท่าทางพินอบพิเทา รายงานปฏิกิริยาของพนักงานต่อเรื่องที่เกิดขึ้น" (หลงลบลืมสูญ, 2558) แสดงให้เห็นว่าผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ในการทำงานและมีผลงานที่มากกว่าย่อมได้รับการยอมรับจากผู้น้อย

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบบอาวุโส ระหว่างผู้ที่มีอายุมากกว่ากับผู้ที่อายุน้อยกว่า ทั้งในด้านวัยวุฒิและประสบการณ์การทำงาน ทำให้เกิดการใช้อำนาจความเป็นผู้อาวุโสในการตัดสินใจ เพื่อควบคุมผู้น้อย และไม่ยอมให้ผู้น้อยโดดเด่นในหน้าที่การงาน ดังตัวบทที่ยกมา

ระบบอาวุโสที่มีอายุมากกว่า

> *"ป้าสุดาร้องเรียกกลั้วเสียงขัน เรียกชื่อจริงของเด็กสาว 'เกด เกด นังเกด นังเกศวกานต์ เกศวกานต์ สุขเสริม อีนังเกศวกานต์ เสริมสุข' นางล้อเลียน เสียงจัดขึ้นแล้วเปลี่ยนเป็นฉุนเฉียว แผดตะเพิดไล่ ชูแขนระดมฟาดทุบเตียง"*
>
> (เกดในเคิร์มแลนด์, 2565)

ความไม่เท่าเทียมในระบบอาวุโสระหว่างผู้อาวุโสอย่าง ป้าสุดา กับผู้น้อยอย่าง เกด โดยการที่ป้าสุดาใช้อำนาจที่เหนือกว่าคุกคามความรู้สึกของเกด ด้วยคำพูดเสียดสี ล้อเลียน และทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยการ “แผดตะเพิดไล่ ชูแขนระดมฟาดทุบเตียง” แสดงให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมในสังคมที่ผู้มีอายุมากกว่าสามารถใช้อำนาจจากสถานะของตนในการระบายอารมณ์และคุกคามความรู้สึกของผู้ที่อายุน้อยกว่าโดยปราศจากความเห็นอกเห็นใจต่อเกดแม้ว่าจะเป็นหลานของตน อีกทั้งยังไม่เคารพในสิทธิส่วนบุคคลของตัวผู้น้อย

ระบบอาวุโสที่มีประสบการณ์มากกว่า

“ปกรณ์แม้จะวิจารณ์ในเชิงลบอย่างจงใจ แต่ก็ทำเป็นรักษามารยาทด้วยทัศนะผ่อนปรน เผยท่าทีเห็นอกเห็นใจต่อรุ่นน้อง แต่กลับหลีกเลี่ยงทำเป็นไม่เห็นสายตาตัดพ้อของสุเมธ การโน้มน้าวทำให้ส่วนใหญ่ในที่ประชุมตระหนักและเห็นด้วยไม่น้อย แต่ปกรณ์ก็ไม่ได้เสนอความคิดอะไรใหม่ๆ ออกมาทดแทนเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ถือว่าเขาประสบความสำเร็จดีเยี่ยมในการสกัดดาวรุ่ง”

(หลงลบลืมสูญ, 2558)

ความไม่เท่าเทียมในระบบอาวุโสด้านประสบการณ์ โดย ปกรณ์ ซึ่งเป็นผู้อาวุโสในที่ทำงานจากประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งนักออกแบบมาหลายสิบปีจนได้รับตำแหน่งหัวหน้า อำนาจจากความอาวุโสดังกล่าวส่งผลให้คำพูดของปกรณ์ที่กำลังวิจารณ์ข้อเสียในงานของ สุเมธ เกิดความน่าเชื่อถือ สามารถโน้มน้าวให้สมาชิกในที่ประชุมคล้อยตามความคิดของเขา ตามที่กล่าวถึงในบทบรรยายว่า “เขาประสบความสำเร็จดีเยี่ยมในการสกัดดาวรุ่ง” แสดงให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมในระบบอาวุโส ผู้อาวุโสมีอำนาจที่สามารถควบคุมชักจูง และชี้นำทางความคิดผู้อื่นด้วยตำแหน่งและประสบการณ์ที่สูงกว่า อีกทั้ง ไม่ยินยอมให้ผู้น้อยในฐานะเพื่อนร่วมงานที่มีตำแหน่งน้อยกว่าโดดเด่นเกินหน้าเกินตาผู้อาวุโส

1.3 ความไม่เท่าเทียมทางเพศ บุคคลหรือกลุ่มคนที่ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมกันจากเพศสภาพด้วยโครงสร้างทางสังคมที่กำหนดบทบาททางเพศ

ลักษณะทางเพศ ความไม่เท่าเทียมทางเพศเกิดจากเพศสภาพที่แตกต่างกัน จนก่อให้เกิดบทบาททางเพศของเพศหญิงและเพศชาย โดย โสพล ได้นำเสนอให้เห็นลักษณะของความเป็นผู้นำครอบครัวที่มีความรู้ความสามารถในด้านการบริหาร และประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ดังที่ถูกบรรยายไว้ว่า “เขาหลักแหลมโดดเด่นในเรื่องอื่น ความแม่นยำในรสนิยมตลาด การเก็งกำไร และงานบริหาร เขาเคยทำกิจการหลายอย่าง มีเงินเก็บอยู่ในหุ้นและธนาคารไม่น้อย เส้นสายเขารอบด้าน.....และทำเงินเป็นกอบเป็นกำจากการถือหุ้นหนึ่งในสามของภัตตาคารลือชื่อ” (ห้องเรณู, 2567) ในขณะที่ ปนัดดา ถูกนำเสนอ ในลักษณะของการเป็นผู้ตาม ต้องทำหน้าที่ของความเป็นผู้หญิงในการแต่งงานและเลี้ยงลูก จึงต้องละทิ้งความฝันของตนเพื่อสร้างครอบครัวที่สมบูรณ์ “การแต่งงานและมีบุตรฉุดให้เธอหันเหออกห่างจากเส้นทาง ในงานศิลปะที่เธอร่ำเรียนใฝ่ฝัน” (ห้องเรณู, 2567) อีกทั้งยังมีบทบาทของการเป็นแม่ที่รักและหวงแหนลูก รวมถึงการทำหน้าที่เป็นภรรยาที่ดีคอยคำนึงถึงครอบครัว “ความเป็นแม่และภรรยา ครอบครัว และเลือดเนื้อเชื้อไขที่เธอหวงแหนทั้งหมดประกอบเป็นสัญชาตญาณ อันแรงกล้าให้เธอดิ้นสู้” (ห้องเรณู, 2567)

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ เพศชายมักมีบทบาทในการเป็นผู้นำและมีอำนาจเหนือกว่าเพศหญิง ทำให้เกิดการกดขี่ควบคุมเพศหญิงให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจ และต้องปฏิบัติตามบทบาททางเพศที่สังคมกำหนด ดังข้อความที่ยกมา

“ ‘อย่าค่ะ’ อัจฉราดิ้น เขาโน้มตัวลงมาอีก ผินหน้าจ้องเธอส่งสายตาเว้าวอน มือของเขากดเร้าในตัวเธอ ควานเสาะด้วยแรงปรารถนาจนเธอสะดุ้งไหว พยายามขืน

ร่าง ซึ่งเป็นการบอกให้รู้ว่าเร่งร้อนกับเธอเกินไป เขายังรุกเร้าไม่หยุด คราวนี้เธอไม่ยอมอีก รวบรวมเรี่ยวแรงผลักเขาออกไป แล้วผละร่างกระถดถอยไปที่มุมโซฟา 'เป็นอะไรไป? หรือว่ารังเกียจผม?' เขาพูดบีบเสียงกลั้นโทสะ แต่เจตนายังไม่คลายจากตัวเธอ 'คุณเป็นเมียผมนะ' "

(หลงลบลืมสูญ, 2558)

ความไม่เท่าเทียมทางเพศระหว่างเพศชายอย่าง ปกรณ์ และเพศหญิงอย่าง อัจฉรา โดยปกรณ์ใช้อำนาจที่เหนือกว่าของสถานะสามีในการบังคับภรรยา ด้วยการใช้กำลังกดเร้าตัวของอัจฉรา และใช้คำพูด เจืออารมณ์โกรธแกมบังคับให้เธอยินยอม โดยเน้นย้ำถึงสถานะและบทบาทของอัจฉรา "คุณเป็นเมียผมนะ" ให้ตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของภรรยาที่ต้องยินยอมปรนนิบัติสามี แสดงให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียม ในสังคมโดยการใช้อำนาจจากบทบาททางเพศตามขนบธรรมเนียม มาใช้กดขี่ บีบบังคับอีกฝ่ายให้ปฏิบัติตามความต้องการของตน และไม่สามารถปฏิเสธได้ เนื่องจากเป็นแบบแผนและวิถีปฏิบัติที่สังคมกำหนดไว้

2. การสูญเสียความเป็นปัจเจกชน เป็นการยินยอมให้ถูกควบคุมทั้งด้านความคิดและการกระทำจากผู้มีอำนาจ ส่งผลให้คนในสังคมกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและไม่สามารถแยกความเป็นปัจเจกได้

2.1 การสูญเสียความเป็นปัจเจกชนโดยการยอมจำนน คือ บุคคลหรือกลุ่มคนที่รู้สึกสิ้นหวัง ไร้หนทางสู้จนยอมศิโรราบต่ออำนาจที่กำลังเผชิญหน้าโดยไม่คิดขัดขืนต่อต้าน

ลักษณะการยอมจำนน คือ ปัจเจกบุคคลปรับตัวเข้ากับโครงสร้างทางสังคมโดยปราศจากการขัดขืนต่อผู้ที่มีอำนาจ มีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมและกำกับพฤติกรรมของผู้ไม่มีอำนาจ ดังเช่นตัวละคร ปนัดดา "ความตั้งใจของเธอกำลังละลายหาย.....อารมณ์ความรู้สึกเปลี่ยนผ่านโดยไม่รู้ตัว และทำให้เธอเห็นดีงามไปกับทุกอย่าง ไม่มีอะไรพอเพียงมากกว่านี้อีกแล้ว" (ห้องเรณู, 2567) ซึ่งการอยู่ภายใต้การครอบงำของอำนาจเป็นเวลานานนำไปสู่การหลอมรวมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ก่อให้เกิดการยอมจำนน คือ ผู้ไม่มีอำนาจอยู่ในสภาวะอันไร้หนทางต่อต้านและเหนื่อยล้าเกินกว่าจะขัดขืนต่อการใช้อำนาจของผู้มีอำนาจ นำไปสู่การยอมจำนนในท้ายที่สุด ดังข้อความที่ยกมา

"เขาสะท้านไปกับความเดียวดายอย่างลึกซึ้งของการยอมจำนน ดื่มด่ำกับข้อเท็จจริง อันแสนธรรมดานี้.....ทุกคนยังคงแผดเสียง เสียงตะเบ็งของคนข้างๆ กลายเป็นเสียงร้อง ของเขา เสียงของเขาผันเป็นเสียงลั่นร้องของชายอีกคน ชั่ววูบนั้นทุกคนผสานเป็นเรือนร่างหนึ่งเดียว"

(อนุสาวรีย์, 2561)

สมาชิกที่อยู่ในคอมมูนอย่าง วรพล ตกอยู่ภายใต้โครงสร้างของอำนาจที่คอยควบคุมให้เขาดำเนินชีวิตอย่างไร้อิสรภาพร่วมกับสมาชิกคนอื่นมาอย่างยาวนาน จนสูญเสียแนวคิดของการมีอิสระไปโดยปริยายจนเกิดการยอมจำนนและไม่คิดตั้งคำถามอีกต่อไป "เขาสะท้านไปกับความเดียวดายอย่างลึกซึ้งของการยอมจำนน ดื่มด่ำกับข้อเท็จจริงอันแสนธรรมดานี้" แม้จะมีความรู้สึกสะท้านต่อสิ่งที่เกิดขึ้น แต่ความรู้สึก "การยอมจำนน" เข้าครอบงำตัวของวรพลจนไม่อาจต่อต้านต่อระบบอำนาจที่เหนือกว่าในคอมมูน

2.2 การสูญเสียความเป็นปัจเจกชนโดยการสูญเสียตัวตน ภาวะที่บุคคลไม่สามารถแสดงออกถึงความเป็นปัจเจกชนและถูกหลอมรวมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อถูกกดทับจากอำนาจมาเป็นเวลานาน

สูญเสียตัวตน คือ การที่ปัจเจกชนถูกอำนาจที่เหนือกว่าจากภายนอกหรือภายในจิตใจตนเอง ทำให้ตัวตนหายไปไม่ว่าจะเป็น การถูกลบตัวตน เป็นการที่บุคคลถูกผู้มีอำนาจเหนือกว่าใช้วิธีการทำให้ตัวตนของบุคคลนั้นหายไป ด้วยการทำลายสิ่งที่บ่งบอกถึงตัวตนและการมีอยู่ของบุคคล เพื่อตัดขาดจากสังคมภายนอกจน

ไม่หลงเหลือสิ่งใดที่สามารถแสดงถึงการมีอยู่ของบุคคลนั้น “โรคระบาดผลักผู้คนเข้าสู่เบ้าหลอมเดียวกัน พฤติกรรม มุมมอง กิริยาอาการ กระทั่งสีหน้า ต่างล้วนดูว่างเปล่าและบึ้งตึงคล้ายกันจนแทบเป็นพิมพ์เดียว” (ห้องเรณู, 2567) การละทิ้งตัวตน เป็นการที่บุคคลละทิ้งตัวตนและการมีอยู่ของตนเอง โดยความสมัครใจทำให้ความเป็นปัจเจกลดลง และสูญเสียตัวตนไปในที่สุด เช่นตัวละคร มนัส ที่ตัวตนเป็นคนร่าเริง เมื่อถูกโรคร้ายกัดกินทำให้เขาละทิ้งตัวตนเดิมไป “มนัสเป็นคนชอบสังคมเปิดเผยและเบิกบาน ไม่เคยป่วยหนักมาก่อน.....เข้าได้รับการฉายแสงตามด้วยการให้คีโมสลับกัน ช่วงเวลานั้น เขาทิ้งทุกอย่างเพื่อรับมือกับโรคร้ายซึ่งครอบงำเขาอย่างท่วมท้น” (เกดในเคิร์มแลนด์, 2565) และการหลงลืมตัวตน เป็นการที่บุคคลไม่สามารถจดจำหรือรับรู้ตัวตนที่แท้จริงของตนเอง “เขาเค้นความทรงจำหากแต่ลืมเหตุการณ์ทั้งหลายหมดสิ้น.....พักหนึ่งเขาก็เริ่มสำนึกได้ว่าจำอะไรไม่ได้เลย ความทรงจำหดหายไปอย่างน่ากังขา” (คนแคระ, 2555) เนื่องจากได้หลงลืมว่าตนกำลังตกอยู่ภายใต้อำนาจที่ครอบงำอยู่ จนไม่สามารถรับรู้ถึงความต้องการของตนเอง

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ก่อให้เกิดการสูญเสียตัวตน การที่ผู้มีอำนาจทำให้ผู้ไม่มีอำนาจสูญเสียตัวตนจากการใช้อำนาจด้วยวิธีการต่าง ๆ คือการถูกลบตัวตน การละทิ้งตัวตน และการหลงลืมตัวตน ดังข้อความที่ยกมา

การถูกลบตัวตน

“ที่ชั้นล่าง เกริกลัดเลาะไปด้านหลังตึก คว้าจอบเขรอะสนิม.....เขาเลือกหาที่เหมาะ ๆ ตรงสนามหญ้า แล้วลงมือฟันจอบ ถางหญ้าเป็นหย่อมเล็ก ๆ สำหรับก่อไฟ เสร็จแล้วนำเสื้อผ้าของชายแคระมากองรวมทั้งกระเป๋าสตางค์ ราดน้ำมันไฟแช็กจนชุ่มแล้วจุดไฟโดยไม่เปิดดู ข้างใน-มันไม่มีความหมายอะไรสำหรับเขา”

(คนแคระ, 2555)

การสูญเสียตัวตนจากการถูกลบตัวตนโดยผู้มีอำนาจอย่างเกริก จากการทำลายสิ่งของส่วนตัวอย่างกระเป๋าสตางค์ของคนแคระที่เป็นสิ่งยืนยันการมีตัวตนอยู่ของเขา แต่ผู้กระทำอย่างเกริกนั้นกลับไม่ได้สนใจ ไม่แม้แต่จะสำรวจดูสิ่งของภายในที่แสดงถึงตัวตนของคนแคระ “ราดน้ำมันไฟแช็ก จนชุ่มโดยไม่เปิดดูข้างใน-มันไม่มีความหมายอะไรสำหรับเขา” เพราะการมีอยู่ของคนแคระไม่ได้มีความหมายอะไรสำหรับเกริก เขาไม่ต้องการให้ผู้อยู่ใต้อำนาจมีตัวตนในสังคมอีกต่อไป เพื่อปกปิดความผิดที่ตนเองกระทำไว้ต่อคนแคระ แสดงให้เห็นความสูญเสียตัวตนของผู้ไม่มีอำนาจโดยไม่รู้ตัวหรือยินยอม

การละทิ้งตัวตน

“‘ลบๆๆ’ ปกรณ์ขมวดคิ้วปากที่ขมุบขมิบยื่นห้อยคล้ายกำลังจะร่ำไห้ นัยน์ตาเขาพร่าลายมองเห็นเงาศีรษะของตัวเองทอดตรงหน้าพร้อมกับแสงวิบวับทิ่มแทงนัยน์ตา ในอิริยาบถนั้นเหมือนเขากำลังกระฟัดกระเฟียดขย่มตัวถูเงาตัวเอง ทันใดปกรณ์หยุดพร่ำถ้อยคำซ้ำซาก เขาเปล่งเสียงอุทานแหลมสั้นคล้ายเสียงสะอื้นที่ถูกสะกดเอาไว้ ร่างแข็งค้างก้มมองเงาศีรษะของตนที่ถูกลบขาดพรืด เงาแหว่งหายไปเกือบครึ่งเหงื่อที่ไหลย้อยเข้ามุมปากทำให้เขารู้สึกตัว ปกรณ์มองไปรอบ ๆ เหลียวหันอย่างหวาดผวา”

(หลงลบลืมสูญ, 2558)

ปกรณ์ละทิ้งตัวตนของตนเองด้วยการหลีกหนีออกไปจากสภาพความคิดที่เผชิญอยู่ เรื่องราวในหัวที่วนเวียนอยู่กับอดีตอันเลวร้ายที่เขาเคยทำไว้ แต่ไม่สามารถสลัดให้หลุดได้ “เงาศีรษะของตนที่ถูกลบขาดพรืด” เงาศีรษะของปกรณ์ซึ่งเปรียบเสมือนอดีตที่เขาต้องการจะลบทิ้งในตอนแรก แท้จริงแล้วคือตัวตนของเขา

ในท้ายที่สุด ตัวตนของเขากลับเป็นสิ่งที่ถูกละทิ้งด้วยความจำยอมต่อความคิดที่มีอำนาจเหนือกว่า ไร้ซึ่งเรี่ยวแรงจะขัดขืน แสดงถึงการสูญเสียความเป็นปัจเจกชนโดยการสูญเสียตัวตนอันเป็นสภาวะที่ต้องการดิ้นรนให้หลุดพ้นแต่ปลายทางกลับเป็นการสูญเสียตัวตนแทน

การหลงลืมตัวตน

"คนแคระนึกไปว่าตนเองกำลังอันตรธานไปทีละเล็กทีละน้อย ตัวเขาที่นั่งอยู่ไม่ใช่ตัวเขาอีกต่อไป.....และทางออกสำหรับเขาก็คือจำลองห้วงอดีตขึ้นมาอีกครั้ง วางรากฐานให้แก่ความทรงจำใหม่จากสิ่งที่เห็น ประตูกรงไม่ถูกปิดล็อกอีกต่อไป หากคนแคระอิดเอื้อนไม่ยอมออกจากชั้นสาม แม้จำต้องจมอยู่กับความคับข้องน่าอึดอัด แต่เขากลับรู้สึกปลอดภัยกว่าการต้องเผชิญกับสิ่งทั้งหลายที่ดำเนินภายนอกตึก"

(คนแคระ, 2555)

การหลงลืมตัวโดยการได้รับบาดเจ็บจนมีอาการความจำเสื่อม "คนแคระนึกไปว่าตนเองกำลังอันตรธานไปทีละเล็กละน้อย" ทำให้ยินยอมที่จะใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ภายใต้อำนาจที่กักขังไว้ "เขากลับรู้สึกปลอดภัยกว่าการต้องเผชิญกับสิ่งทั้งหลายที่ดำเนินภายนอกตึก" เนื่องจากไม่มีความทรงจำอื่นใดนอกจากการถูกขังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลจากการกระทำของผู้ใช้อำนาจ แสดงให้เห็นการสูญเสียตัวตน ไปโดยปริยายอย่างความต้องการที่จะมีอิสระจากอำนาจที่กักขังไว้ เมื่อหลงลืมตัวตนที่เคยโหยหาเสรีภาพและยินยอมอยู่ภายใต้อำนาจด้วยความรู้สึกปลอดภัยจากโลกภายนอก

3. การดิ้นรนเพื่อไปสู่ยูโทเปีย คือ อำนาจทางสังคมที่คอยควบคุมและจำกัดอิสระต่าง ๆ ทำให้ผู้คนตกอยู่ในสภาพที่ก่อให้เกิดความทุกข์ทางร่างกายและจิตใจ กระทั่งเกิดความรู้สึกที่ไม่ยินยอมต่ออำนาจจึงต้องพยายามดิ้นรนต่อสู้ให้หลุดพ้นจากความเป็นดิสโทเปียและตามหาสังคมในอุดมคติที่ตนต้องการ

3.1 การดิ้นรนด้วยการใช้ความรุนแรง คือ ผู้ไม่มีอำนาจกระทำการตอบโต้ต่อผู้ที่มีอำนาจผ่าน การแสดงออกทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

ลักษณะการดิ้นรนด้วยการใช้ความรุนแรง มีการแสดงออกผ่านความโกรธและก้าวร้าวต่อสถานการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ อย่างตัวละคร คนแคระ ระบายอารมณ์ความไม่พอใจของตนเองเมื่อถูกจับมาขังในกรง "คนแคระยังคงแผดเสียงตะเบ็งกึกก้องทั้งตึกและเริ่มหันมาขว้างปาข้าวของ" (คนแคระ, 2555) การดิ้นรนด้วยการต่อต้านของตัวละคร กมล ที่แสดงออกด้วยการไม่ยินยอมผ่านการร้องตะโกนเสียงดัง "เขาคิดว่าตนลั่นร้องถามเวลาด้วยความสุจริตใจเป็นที่สุดแล้ว เขาเชื่อเช่นนั้นจริง ๆ และพยายามยึดเหนี่ยวมันไว้เพื่อปกป้องสำนึกดังกล่าวของตน" (อนุสาวรีย์, 2561) และการดิ้นรนด้วยการใช้กำลัง ดังเช่น การกระทำของตัวละคร โสพล "โสพลฮึดฝ่าเข้าคลุกอย่างบ้าคลั่ง ไม่ไยดีว่าจะบดขยี้ใครหรือสิ่งใดตรงหน้าเขากล้าทำทุกอย่างเพื่อไปถึงเป้าหมายให้ได้สมอยาก" (ห้องเรณู, 2567) การกระทำดังกล่าวเป็นการใช้กำลังที่ก่อให้เกิดอันตรายทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อตนเองหรือผู้อื่น

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ก่อให้เกิดการดิ้นรนด้วยความรุนแรง เป็นการดิ้นรนของผู้ไม่มีอำนาจแสดงอาการตอบโต้ต่ออำนาจที่กดทับ ดังข้อความที่ยกมา

"เวลาผ่านไปร่วมเดือน ระยะแรก คนแคระต่อต้านเกริกทุกอย่าง ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม.....คนแคระเริ่มเกรี้ยวกราดหนักอาละวาดและวุ่นวายเป็นพัก ๆ..... เขาไขกุญแจเข้าไปดูอาการโดยไม่เฉลียวใจว่าทั้งหมดเป็นอุบาย จังหวะเขาก้มลงหยิบหมอนที่ตกลงบนพื้นไม่ทันได้มอง คนแคระยกเท้าถีบสีข้างจนเขาเสียหลักล้มแล้วดีดตัวโจนผลุงออกจากเตียง ถลันแน่วไปที่ประตูเหล็กซึ่งเปิดร่าทิ้งไว้"

(คนแคระ, 2555)

การดิ้นรนของตัวละคร คนแคระ ต้องการหลุดพ้นจากอำนาจของเกริกที่กักขังเขาไว้ในกรง ด้วยการใช้ความรุนแรงในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงความโกรธผ่านการอาละวาดและสร้างความวุ่นวาย "เริ่มเกรี้ยวกราดหนักอาละวาดและวุ่นวายเป็นพัก ๆ " การต่อต้านไม่ยินยอมทำตามคำสั่งของเกริก "คนแคระต่อต้านเกริกทุกอย่าง" สุดท้ายการดิ้นรนที่คนแคระแสดงออกคือ การใช้ความรุนแรงด้วยกำลัง เพื่อที่จะหลุดพ้นจากเกริก "คนแคระยกเท้าถีบสีข้างจนเขาเสียหลักล้ม" แสดงให้เห็นว่าการดิ้นรน เพื่อไปสู่ยูโทเปียด้วยการใช้ความรุนแรงนั้น ล้วนใช้ความรู้สึกที่ไม่ดีของตนเองและการใช้กำลังกับผู้อื่น เพื่อที่จะหลุดพ้นออกจากการควบคุมให้เป็นไปตามทิศทางของผู้มีอำนาจในสังคม

3.2 การดิ้นรนด้วยการใช้สันติวิธี เป็นการแสดงออกโดยมีจุดมุ่งหมาย คือ การดิ้นรนที่จะหลุดพ้นจากการควบคุมของผู้มีอำนาจด้วยวิธีการประนีประนอม

ลักษณะการดิ้นรนด้วยการใช้สันติวิธี มีการแสดงออกผ่านการกระทำภายนอกและการแสวงหาภาวะการหลุดพ้นภายในจิตใจ วิธีการดิ้นรนด้วยการใช้สันติวิธีผ่านการกระทำภายนอกโดยวิธีการต่อรองหรือใช้ข้อตกลง อย่างตัวละคร คนแคระ ต่อรองให้เกริกปล่อยเขาให้เป็นอิสระ และสร้างสัญญาให้อีกฝ่ายยินยอมคล้อยตาม "'ถ้าหากคุณปล่อยผมตอนนี้...' คนแคระลดเสียงลง วางสีหน้าจริงจัง 'ผมสัญญาว่าจะไม่บอกใคร และจะไม่เอาเรื่องคุณ ผมสาบานได้ ผมไม่แจ้งตำรวจแน่นอน'" (คนแคระ, 2555) นอกจากการแสดงออกผ่านการกระทำภายนอกแล้วยังพบการดิ้นรนการตามหาความรู้สึกที่ต้องการ โดยการแสวงหาการหลุดพ้นภายในจิตใจ ซึ่งเป็นการพยายามรื้อฟื้นและตามหาอารมณ์ความรู้สึกที่ตนเคยมีแต่ถูกทำให้หายไป เนื่องจากสภาพทางร่างกายหรือจิตใจถูกกดขี่ กักขัง ควบคุม จากอำนาจที่เหนือกว่า นำไปสู่ความพยายามที่จะตามหาความรู้สึกของตนกลับคืนมา อย่างตัวละคร วิทย์ พยายามดิ้นรนให้หลุดพ้นจากความรู้สึกเจ็บปวดด้วยการทำให้ตนเองรู้สึกถึงการหลงทางอีกครั้ง "เขาปรารถนากลับไปสัมผัสความรู้สึกของการพลัดหลงอีก ถวิลถึงอารมณ์ลี้ลับอันประณีต.....มันคงช่วยเขาฟื้นจากการเจ็บไข้ มอบสภาพจิตใจ อันสดใหม่และหอมหวาน" (หลงลบลืมสูญ, 2558) วิธีการที่วิทย์แสดงออก คือ การพยายามแสวงหาความรู้สึกอื่นที่จะทำให้เขาหลุดพ้นจากความรู้สึกทุกข์ยากจากอาการเจ็บป่วยทางร่างกาย และการดิ้นรนด้วยการใช้สัญชาตญาณจากสถานการณ์เลวร้ายหรือการถูกควบคุมจากสิ่งที่มีอำนาจ "ชายหนุ่มกระถดถอยลุกลนไปหลบในหลืบหลัว ด้วยกิริยาเยี่ยงสัตว์จนตรอก ย่อตัวจ้องเขม็งกร้าว เสียงคำรามลึกสั่นเครืออยู่ในคอ" (หมาหัวคน, 2555) การเอาชีวิตรอดโดยปราศจากกระบวนการตัดสินใจผ่านสมองอย่างมีเหตุและผล แต่ใช้จิตสำนึกในการตัดสินใจของการกระทำเมื่อพบเจอภาวะอันตราย

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ก่อให้เกิดการดิ้นรนด้วยการใช้สันติวิธี คือ ผู้ไม่มีอำนาจพยายามดิ้นรนให้หลุดพ้นจากอำนาจด้วยวิธีการประนีประนอม ดังข้อความที่ยกมา

การดิ้นรนด้วยการสร้างข้อต่อรองหรือข้อตกลง

"'...คุณแค่ปล่อยตัวผม ผมจะมาหาคุณ ผมสัญญาว่าจะมาพบคุณทุกอาทิตย์ พูดคุยกับคุณ ทำอะไรก็ได้ที่คุณต้องการ บางทีอาจจะค้างคืนที่นี่เป็นบางครั้งถ้าหากคุณไม่ว่าอะไร รู้ไหมว่าผมกำลังได้งาน.....งานแสดงเสียด้วย ผมทำให้คุณหัวเราะได้นะ เชื่อสิ.....ผมจะมาเป็นแขกของคุณอย่างที่คุณต้องการ' แววตาคนแคระดูหมอง น้ำตารื้นขอบตา เขาแสดงความรู้สึกออกมามากจนน่าหวั่นใจ"

(คนแคระ, 2555)

การใช้ข้อต่อรอง เป็นวิธีการหนึ่งที่คนแคระแสดงออกเพื่อดิ้นรนให้หลุดพ้นจากอำนาจของเกริก โดยการใช้วิธีที่ประนีประนอมมากขึ้น หลังจากใช้การแสดงออกด้วยความรุนแรงไม่สำเร็จ จึงใช้วิธีการต่อรอง

ด้วยการเจรจาแสดงให้เห็นถึงความน่าเห็นใจ รวมทั้งการใช้เหตุผลอย่าง “รู้ไหมผมกำลังได้งาน...งานแสดงเสียด้วย ผมทำให้คุณหัวเราะได้นะ” เป็นการเพิ่มน้ำหนักให้เกริกตัดสินใจปล่อยคนแคระจากกรงขัง แสดงให้เห็นถึงการดิ้นรนที่จะหลุดพ้นจากอำนาจที่กดทับด้วยการใช้วิธีต่อรองของผู้ไม่มีอำนาจ เพื่อต้องการให้ผู้มีอำนาจเกิดความเห็นใจหรือสงสาร เปรียบเสมือนสัตว์ตัวเล็ก ๆ ที่ไร้ทางสู้และอ้อนวอนให้หลุดพ้นจากเงื้อมมือของสัตว์ใหญ่ด้วยการหมอบหรือหงายท้อง

การดิ้นรนด้วยการตามหาความรู้สึกที่ต้องการ

“เธอจึงหันมาเล่นเกมถอดวิญญาณ จินตนาการแบ่งภาคจิตใจ ด้วยการสมมติตนย่างเท้าออกจากร่างกายโดยไม่เคลื่อนไหว หลับตาแน่นแล้ว นึกภาพ ทำให้ตัวเองเชื่อสนิทใจว่า อีกตัวตนได้ละร่างไปแล้ว กำลังเตร็ดเตร่ ไปตามถนน สวนกับผู้คน ผ่านสวนหย่อม บ้านเรือนและอาคารพาณิชย์ ตัวตนที่ปลีกไปนั้นมีความคิดอ่านเป็นของตัวเองทุกประการ”

(เกดในเคิร์มแลนด์, 2565)

ตัวละคร เกด ต้องการจะหลุดพ้นจากการยืนนิ่งอยู่ใต้ต้นไม้หน้าบ้าน แต่ภายในจิตใจของเธอไม่ต้องการที่จะอยู่ตรงนี้ “สมมติตนย่างเท้าออกจากร่างกายโดยไม่เคลื่อนไหว หลับตาแน่นแล้วนึกภาพ ทำให้ตัวเองเชื่อสนิทใจว่า อีกตัวตนได้ละร่างไปแล้ว” ร่างกายจึงเปรียบเสมือนกรงกักขังจิตใจที่โหยหาอิสรภาพ เกดจึงแสดงออกถึงการดิ้นรนเพื่อไปสู่ยูโทเปียด้วยการสร้างจิตนาการ “เธอจึงหันมาเล่นเกมถอดวิญญาณ จินตนาการแบ่งภาคจิตใจ” ทำให้รู้สึกถึงอิสระ และไร้อำนาจมาควบคุม แสดงให้เห็นถึงการดิ้นรนด้วยสันติวิธีโดยการหลีกหนีการถูกควบคุมผ่านจินตนาการของตนเอง

การดิ้นรนด้วยการใช้สัญชาตญาณ

“เดียวย่อตัวคำรามเห่ากราดออกไปสุดเสียง แต่ในท่ามกลางพายุเสียง เขาแทบไม่ได้ยินเสียงของตนเองเลย กระนั้นเขาก็รู้สึกถึงพลังของมัน.....เขาคิดไปว่ามันเป็นเสียงที่เปี่ยมชีวิตชีวาที่สุด เนื้อเสียงหยาบแหบดิบเถื่อนทว่าทรงพลังเหลือล้น เดียวย่อตัวเพ่งอัดลมเข้าไปในทรวงอกและเห่ารัวอีกชุด ร้องออกมาด้วยเสียงเกรี้ยวกราดแน่นคอหอย น้ำตาคลอไหลเปื้อนแก้ม”

(หมาหัวคน, 2555)

การแสดงออกภายใต้กรอบความเป็นมนุษย์ของ เดียว กดทับสัญชาตญาณเดิมที่เคยเป็นสุนัขมาตลอด จนวันหนึ่งที่เมืองศูนย์หล่อหลอมให้เดียวกลายเป็นมนุษย์ภายใต้กฎระเบียบหรือข้อห้ามที่มากขึ้นสร้างความกดดันและบีบบังคับให้เดียวแสดงออกตามสัญชาตญาณด้วยการเห่า “เดียวย่อตัวคำรามเห่ากราดออกไปสุดเสียง” เพื่อแสดงถึงการดิ้นรนที่จะหลุดพ้นจากกรอบความเป็นมนุษย์ และแสดงจุดยืนตัวตนในแบบที่เขาต้องการ “เขารู้สึกถึงพลังของมัน.....เขาคิดไปว่ามันเป็นเสียงที่เปี่ยมชีวิตชีวาที่สุด” แสดงให้เห็นถึงการดิ้นรนด้วยการแสดงออกตามสัญชาตญาณเดิมที่บ่งบอกตัวตน เพื่อหลุดพ้นจากอำนาจของรัฐที่พยายามหลอมรวมให้เขาเป็นหนึ่งเดียวกันกับมนุษย์ในเมืองศูนย์

องค์ความรู้ใหม่

ความเป็นดิสโทเปียในนวนิยายของ วิภาส ศรีทอง พ.ศ. 2555-2567 ปรากฏทั้งหมด 3 ประเด็น คือ ความไม่เท่าเทียมในสังคม การสูญเสียความเป็นปัจเจกชน และการดิ้นรนเพื่อไปสู่ยูโทเปีย พบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดความเป็นดิสโทเปียจากความเหลื่อมล้ำทางโครงสร้างที่หยั่งรากลึกผ่านเครือข่ายทางสังคม ส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางชนชั้น ระบบอาวุโส และเพศ โดยใช้อำนาจเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรม

ในการควบคุมผู้ไม่มีอำนาจให้อยู่ภายใต้กรอบที่กำหนดไว้ จนกระทั่งสูญเสียความเป็นปัจเจกชนไปในที่สุด จากความเป็นอยู่ที่เลวร้าย ผู้ไม่มีอำนาจจึงพยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่อหลุดพ้นจากอำนาจที่เข้ามากดทับ ด้วยการใช้ความรุนแรงและการใช้สันติวิธีเพื่อตามหาสังคมในอุดมคติ การดิ้นรนดังกล่าวเสริมให้ความเลวร้ายของความเป็นดิสโทเปียปรากฏอย่างเด่นชัด เมื่อไม่สามารถไปสู่ความเป็นยูโทเปียได้จึงเกิดการสูญเสียความเป็นปัจเจกชนทั้งการยอมจำนนและสูญเสียตัวตน ถือเป็นลักษณะสำคัญในนวนิยายของ วิภาส ศรีทอง ที่ต้องการนำเสนอถึงการดิ้นรนที่ไม่อาจนำไปสู่ยูโทเปีย เกิดเป็นความสิ้นหวังและยินยอมให้ควบคุมโดยไม่ตั้งคำถามหรือฝ่าฝืน จมอยู่ภายใต้วังวนความเป็นดิสโทเปียในท้ายที่สุด

นวนิยายของ วิภาส ศรีทอง ตั้งแต่ พ.ศ. 2555-2567 มีจุดร่วมเดียวกัน คือ การแสดงสภาพสังคมปัจจุบันที่มีความเสื่อมโทรมทั้งในด้านกายภาพและสภาพจิตใจผ่านตัวละครในนวนิยาย วิภาสเน้นย้ำถึงสภาวะทางจิตใจของมนุษย์ที่มีความซับซ้อนแปรเปลี่ยนไปตามอำนาจที่มีและสภาพแวดล้อมที่ตนอยู่ สะท้อนถึงความเป็นดิสโทเปียในสังคมที่ซ่อนอยู่ภายในจิตใจของผู้คน ชี้ให้เห็นถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำ ในระดับบุคคลไปจนถึงระดับสังคม ซึ่งล้วนเกิดจากความอยุติธรรมในระบอบการเมืองการปกครอง อีกทั้งเป็นการคาดการณ์เหตุการณ์ที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นในอนาคตหากปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมยังไม่ได้รับการแก้ไข

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย เรื่อง “ความเป็นดิสโทเปียในนวนิยายของ วิภาส ศรีทอง พ.ศ. 2555-2567” มีรายละเอียดในการอภิปรายดังนี้

ประเด็นความไม่เท่าเทียมทางสังคม สอดคล้องกับผลการศึกษาของ กนกกาญจน์ รักชาติ และวรุณญา อัจฉริยบดี (2562) ที่ศึกษาลักษณะของสังคมดิสโทเปียที่ปรากฏในวรรณกรรมซีไรต์ โดยกล่าวถึงสังคมที่ไม่มีประสิทธิภาพในการบริหารปกครอง อีกทั้งยังนำเสนอถึงความไม่เท่าเทียมในการได้รับสิทธิประโยชน์จากความแตกต่างทางเพศและชนชั้น และสอดคล้องกับผลารศึกษาของ ศิวกร แรกรุ่น, พัชลินจ์ จีนนุ่น, และสมิทธ์ชาต์ พุมมา. (2567) ที่ได้ศึกษาลักษณะสังคมแห่งรัฐเผด็จการที่ปรากฏในนวนิยายไทยร่วมสมัยทศวรรษที่ 2560 พบว่าสังคมดิสโทเปียเป็นลักษณะที่ถูกควบคุมแบบเผด็จการเบ็ดเสร็จ ที่รัฐเข้ามาควบคุมวิถีชีวิตของพลเมืองด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การออกกฎอย่างเข้มงวด มีการกำหนดบทลงโทษเพื่อให้ปฏิบัติตาม ปลูกฝัง ครอบงำความคิด รวมถึงสอดส่องชีวิตของประชาชน

ประเด็นการสูญเสียความเป็นปัจเจกชนและการดิ้นรนเพื่อไปสู่ยูโทเปีย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ภูริณัฐ พฤกษ์เนรมิตร (2568) ที่ศึกษาลักษณะทางพฤติกรรมของตัวละครชายขอบในรวมเรื่องสั้น สถานการณ์ยังเป็นปกติ พบว่าพฤติกรรมของตัวละครชายขอบภายในเรื่องถูกรัฐทำให้หลงลืมอัตลักษณ์เดิมของตน แม้ว่าตัวละครจะแสดงออกถึงการพยายามดิ้นรนต่อต้านไม่ยอมจำนน แต่กลับถูกควบคุมด้วยบทลงโทษ ความรุนแรงหรือกำจัดให้หายไปเพื่อให้สังคมอยู่ในความสงบเรียบร้อยตามแบบแผนของรัฐ ส่งผลให้คนในสังคมจมอยู่กับความหวาดกลัว สิ้นหวัง และสูญสิ้นตัวตนจากระบอบการปกครองเพื่อสร้างความเงียบสงบของรัฐ

นอกจากนี้ผลการศึกษายังแตกต่างจากการศึกษาของ เดือนเต็ม กฤษดาธานนท์ (2565) ที่ศึกษานวนิยายญี่ปุ่นที่นำเสนอแนวคิดดิสโทเปีย เรื่อง “เค็นโทณิ” ที่มีการใช้หลักคู่ตรงข้ามเพื่อสลับความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคมแบบกลับด้านจากสังคมจริง เช่น การที่เพศหญิงรับบทบาทเป็นผู้นำในครอบครัวและ เพศชายเป็นผู้ตาม ในขณะที่นวนิยายของ วิภาส ศรีทอง นำเสนอความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เป็นไปตามรูปแบบสังคมปัจจุบัน โดยการให้เพศชายเป็นผู้นำและเพศหญิงเป็นผู้ตาม

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาความเป็นดิสโทเปียในนวนิยายของวิภาส ศรีทอง พ.ศ. 2555-2567 และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดดิสโทเปีย ผู้วิจัยเห็นว่าควรศึกษาความเป็นดิสโทเปียในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านคู่ตรงข้ามเชิงอำนาจ วาทกรรมที่สื่อถึงความเป็นดิสโทเปีย และสัญญะของดิสโทเปียในนวนิยาย เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

กนกกาญจน์ รักชาติ, และวรุณญา อัจฉริยบดี. (2562). ลักษณะของสังคมดิสโทเปียที่ปรากฏในรวมเรื่องสั้นเรื่อง "สิงโตนอกคอก" [เอกสารนำเสนอ]. *ในการประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติของนักศึกษาด้านมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 2* (น. 129), กรุงเทพฯ, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

เดือนเต็ม กฤษดาธานนท์. (2565). การใช้คู่ตรงข้ามในนวนิยายเรื่อง เค็นโทณิ. *วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา, 12*(1), 17-37.

นิพิฐพนธ์ นันทะวงศ์, และกฤต พิริยธัชกุล. (2562 อ้างตาม Baccolini, และMoylan, 2549). การวิเคราะห์และถอดความแนวคิดทางการเมืองผ่านนวนิยายเกมล่าชีวิตของซูซาน คอลลินส์. *วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2*(1), 20.

ภูริณัฐ พฤกษ์เนรมิต. (2568). กรุณารักษาความเงียบให้ "สถานการณ์ยังเป็นปกติ": น้ำเสียง อาการและบาดแผลของตัวละครชายขอบในเรื่องสั้นของ สมุด ทีทรรศน์. *Ganesha Journal, 21*(1), 1-14.

วาทินี ศิริชัย. (2566). *มโนทัศน์ยูโทเปียและดิสโทเปียในวรรณกรรมไทย* [วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยนเรศวร]. NUIntellectual Repository. https://nuir.lib.nu.ac.th/dspace/bitstream/123456789/6099/3/WatineeSirichai.pdf

วิภาส ศรีทอง. (2555ก). *คนแคระ.* สมมติ.

วิภาส ศรีทอง.(2555ข). *หมาหัวคน.* มติชน จำกัด (มหาชน).

วิภาส ศรีทอง.(2558). *หลงลบลืมสูญ.* สมมติ.

วิภาส ศรีทอง. (2561). *อนุสาวรีย์.* สมมติ.

วิภาส ศรีทอง.(2565). *เกดในเคิร์มแลนด์.* สมมติ.

วิภาส ศรีทอง. (2567). *ห้องเรญ.* สมมติ.

ศิวกร แรกรุ่น, พัชลินจ์ จีนนุ่น, และสมิทธ์ชาต์ พุมมา. (2567). ดิสโทเปียแห่งรัฐเผด็จการ: กรณีศึกษานวนิยายไทยร่วมสมัยทศวรรษที่ 2560. *วารสารศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 20*(1), 159-187.

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการสวดมนต์
IMPROVING QUALITY OF LIFE THROUGH PRAYER

พระครูดิลกวัฒนาภรณ์, ดร.[1] และ พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร.
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ
Phrakhru Dilokwattanaphon, Dr. and PHRAKHRU SOPHONWEERANUWAT1
Suphanburi Sri Suvarnabhumi Buddhist College
E-mail : dilokwat@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของการสวดมนต์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม โดยอ้างอิงแนวคิดจากพระพุทธศาสนาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสวดมนต์ถือเป็นวิธีปฏิบัติทางจิตที่ช่วยสร้างสมาธิ ความสงบ และการตระหนักรู้ในตนเอง อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมสุขภาพจิตและลดความเครียด การศึกษาพบว่า การสวดมนต์สามารถช่วยพัฒนาทักษะการจัดการอารมณ์ เพิ่มความมั่นคงทางจิตใจ สร้างเจตคติที่ดีต่อชีวิต และเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในครอบครัวและชุมชน อีกทั้งยังมีผลทางกายภาพ เช่น ช่วยควบคุมการหายใจและลดความดันโลหิต ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมว่าด้วยการฝึกจิตเพื่อนำไปสู่ความสุขที่แท้จริง บทความนี้จึงสรุปได้ว่าการสวดมนต์เป็นแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เหมาะสม สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทั้งในระดับบุคคลและสังคม

คำสำคัญ: การพัฒนา, คุณภาพชีวิต, การสวดมนต์

Abstract

This article aims to study the role of chanting in developing individuals' quality of life in physical, mental, emotional, and social aspects, referencing concepts from Buddhism and related research. Chanting is considered a spiritual practice that helps cultivate concentration, tranquility, and self-awareness, which are crucial factors that promote mental health and reduce stress. The study found that chanting can help develop emotional management skills, increase mental stability, foster a positive attitude towards life, and strengthen social relationships within families and communities. It also has physical effects, such as helping to control breathing and lower blood pressure, which aligns with Buddhist principles regarding mind training to lead to true happiness. The article concludes that chanting is a suitable approach for developing quality of life and can be applied in daily life to enhance well-being at both individual and societal levels.

Keywords: Development, Quality of life, Chanting

บทนำ

การดำเนินชีวิตให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ชาวพุทธมีประเพณีประกอบพิธีกรรม และมีการสวดบทสวด มนต์หรือคาถาประกอบการกระท าพิธีดังกล่าวนั้น ซึ่งการสวดนั้นพุกศาสนาธรรมเนียมการสวดนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีมาตั้งแต่ครั้งบรรพกาลและมีการนามาสวดกันในระยะต่อมา (ชวนเพชรแก้ว, 2520 : 72) ธรรมเนียมการสวดมนต์นั้น จัดเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อที่มีมาคู่กับมนุษย์มาเป็นระยะเวลาอันช้านานนอกจากนั้นในแง่ของประวัติศาสตร์ทางด้านศาสนา ศรัทธาเป็นพื้นฐานให้มนุษย์แสดงออก การยอมรับว่าธรรมชาติและความเป็นไปของธรรมชาติ เกิดจากผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์ จึงจ าเป็นที่จะต้องทำการบวงสรวงอ้อนวอนต่อสิ่งที่ตนเองเชื่อนั้น โดยการอ้อนวอนบูชา (เสรียร พันธรังษี, 2534: 35) การสวด การอ้อนวอนเป็นวิธีการที่มนุษย์แสดงออกเพื่อให้เทพเจ้าพอใจและจะได้ให้การคุ้มครองตน ซึ่งพระพุทธศาสนาเองก็ยอมรับนัยเช่นนั้นเหมือนกันว่า มนุษย์เมื่อถูกภัยคุกคาม (ความกลัว) ต่างพึ่งภูเขา ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะโดยการยึดถือเอาสิ่งต่าง ๆ เป็นที่พึ่ง มีการสวดอ้อนวอน เช่นเดียวกันนั่นก็แสดงว่าล่อนที่จะมีการอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนาการสวดอ้อนวอน ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อก็มีอยู่แล้ว แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาแนวมนุษย์นิยม (Humanist Religion) หรือเป็นศาสนาประเภทอเทว นิยม (Atheism) ซึ่งไม่ยอมรับหรือเชื่อในอำนาจของพระเจ้า (God) และให้ความสำคัญกับศักยภาพและความสามารถของมนุษย์โดยเชื่อว่า มนุษย์สามารถที่จะเป็นผู้กาหนด โชคชะตาชีวิตของตนเองได้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถแก้ได้แต่ แม้กระนั้นในแง่ของรูปแบบ และกระบวนการทางศาสนาพระพุทธองค์ก็มิได้ทรงห้ามมิให้มีการสวดมนต์ หรือท่องบ่นสาธยาย เป็นแต่เพียงว่าทรงมีพุทธวิธีในการปรับเปลี่ยนวิธีการสวดจากการสวดแบบอ้อนวอน มาเป็นการสวดเพื่อท่องจำหลักคำสอนที่เรียกว่า มุขปาฐะ คือการท่องจำให้ขึ้นใจจนติดปาก (พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 198) บทสวดมนต์นี้ทางพระพุทธศาสนาถือว่า ถ้าไม่ท่องบ่นสาธยายประจำจะทำให้ลืมหรือหายไป (ขุ.ธ.25/59/27) จึงเห็นได้ว่า วัฒนธรรมในด้านการสวดมนต์สาธยายนั้นก็มีปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนายุคด้นเช่นเดียวกัน ในยุคก่อนการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนานั้นมีธรรมเนียมการสวดมนต์เพื่อป้องกันภัย คุ้มครองตนเองเรียกว่า ปริตต์ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุหรือภิกษุณีสามารถที่จะนำมาสวดเพื่อปกป้องคุ้มครองตนเองให้มีความสุขปลอดภัยจากภยันตรายต่าง ๆ ได้ ซึ่งพระปริตต์นั้นถือว่าเป็นบทสวดมนต์หรือเป็นมนต์ที่มีมาก่อน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าทรงไม่อนุญาตให้เรียนติรัจฉาน หรือคาถาประเภทเวทย์มนต์ต่าง ๆ หากแม้นว่าใครเรียนก็จะต้องถูกปรับโทษ แสดงให้เห็นว่าการ เรียนคาถาหรือมนต์นั้นทรงอนุญาตเฉพาะมนต์ประเภทการป้องกันภัยเท่านั้น อย่างไรก็ตามนอกจากจะมีหลักฐานเกี่ยวกับพระปริตต์ ซึ่งพอที่จะอนุมานได้ว่ามีการสวด มนต์ในยุคด้นของพระพุทธศาสนาแล้ว การสวดมนต์ในความหมายทั่วไปที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยการใช้ เพื่อปกป้องตนเองแต่เป็นบทสวดมนต์ที่พระสงฆ์หรืออุบาสกอุบาสิกาผู้มาวัดจะนำไปใช้หรือสวดกัน สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นการนำเอาพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์เช่น ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และอาทิตตปริยายสูตร เป็นต้น ซึ่งพระอานนท์เป็นผู้ทรงจำไว้แล้วนำมาบอกต่อแก่พระภิกษุในสมัยนั้นให้นำ าไป ศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติกันเชิงมุขปาฐะต่อไป ซึ่งการสวดมนต์และบทสวดมนต์ในยุคต้นก็มิได้มีจุดประสงค์ เพื่อให้เกิดความขลัง หากต้องการให้เกิดความชำนาญ ในการท่องและสามารถนำาเอา หลักธรรมในบทสวดมนต์นั้นมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หรือเพื่อรักษาคำสอนนั้นไว้มิให้เสื่อมสูญไปเท่านั้น ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ได้ปรินิพพานแล้วก็มีการทำการสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัย นับจากยุคหลังการสังคายนาครั้งที่ 1 เป็นต้นมา การทรงจำาพระธรรมวินัยถือเป็นเป็นลักษณะของการ สวดมนต์อย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไปพระพุทธศาสนาก็ได้มีวิวัฒนาการและเผยแผ่ไปยังนานาประเทศตามกาลสมัย แต่วัฒนธรรมด้านการสวดมนต์ก็ได้มีการสืบทอดเรื่อยมาควบคู่กับการธำรง รักษาคำาสอนของพระพุทธองค์ไว้โดยการสืบทอดกันในเชิงมุขปาฐะ และบางส่วนก็ได้กลายมาเป็นบทสวดที่ ธนิต อยู่โพธิ์ได้บันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับบทสวด

มนต์ที่พระสงฆ์-อุบาสก-อุบาสิกาในสมัยนั้นนิยมสวดสาธยายบทสวดที่เรียกว่า พระปริตต์ เอาไว้ว่าด้วยว่าผู้สวดพระปริตต์ กล่าวผิดอรรถบ้าง ผิดบาลีบ้าง หรือว่าสวดไม่คล่องเสียเลย พระปริตต์ก็ไม่มีเดช ท่านผู้สวดได้คล่องแคล่วชำนาญเท่านั้น พระปริตต์จึงมีเดชถึงแม้ผู้เล่าเรียนพระปริตต์แล้วสวดเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ พระปริตต์นั้นก็หาอานวยประโยชน์ไม่ ท่านผู้ที่ตั้งใจจะช่วยให้พ้นทุกข์ มีเมตตาจิตเป็นปุเรจาริก แล้วสวดนั้นและ พระปริตต์จึงจะอำนวยประโยชน์ (ธนิต อยู่โพธิ์, (2537 : 32)

วัฒนธรรมของการสวดมนต์ นั้นถือว่า เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของ พระสงฆ์และชาวพุทธโดยทั่วไปทั้งในแง่ของการรักษาพระธรรมคาสอนและการหวังพึ่งอานุภาพ ของการสวดสาธยาย ในสังคมไทยทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านพากันสวดทั้งในรูปแบบพิธีกรรมและส่วนบุคคล โดยศาสนพิธีหรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนานิยมสวดสาธยายพระพุทธมนต์ที่นามาจาก พระไตรปิฎกทั้งพระวินัยพระสูตรและพระอภิธรรมพร้อมทั้งบทสวดมนต์ต่าง ๆที่แต่งขึ้นใน ภายหลังโดยแบ่งเป็นประเภทบทสวดในงานมงคลต่าง ๆ ในบรรดาบทสวดมนต์ที่เป็นพระพุทธมนต์และบทสวดมนต์ที่แต่งขึ้นในภายหลังนั้นบทสวดพุทธอัฏฐชัยมงคลคาถาถือได้ว่าเป็นสวดมนต์บท หนึ่งที่นิยมสวดในงานมงคล ต่าง ๆ เป็นส่วนมากประเสริฐ (ประเสริฐ บุญตา, 2547 : 80)

การสวดมนต์ในปัจจุบันนี้เป็นคาถาที่มีอิทธิพล ต่อสังคมไทยทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่นในแง่ของการเผยแผ่ศาสนาและการศึกษามีการนาเอาบทสวดมนต์ไปแต่งเป็นภาษาไทยให้นักเรียนท่องบ่นกันเป็นประเพณีโครงการสวดมนต์ข้ามปีถือเป็นเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและวิถีชีวิตของคนไทย ประชาชน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรเอกชนส่วนใหญ่ได้ให้ความสำ าคัญกับการจัดงานบันเทิงงานรื่นเริงและมหรสพที่

ความหมายการสวดมนต์

คำวา “สวดมนต” มี 2 หนวยคำ คือ “สวด” กับ “มนต” สวด เปน คำกิริยาแหงการทองบน หรือสาธยาย ที่เปนจังหวะหรือทำนอง ทางพระพุทธศาสนา การสวดมีวัตถุประสงค 2 ประการ คือ

(1) สวดเพื่อทรงจำคำสอน สืบทอดคำสอน เปนการรักษาพระศาสนา

(2) สวดเพื่อการคุ้มครอง คือ การสวดพระปริตร (ปะริด, ปะหฺริด) เปนการสวดเพื่อคุ้มครองปองกันอันตราย มีการสวดเพื่อตัวเอง สวดเพื่อผูอื่น สามารถทำไดตามสมควร

สวนคำวา “มนต” ไดแก คำสอนของพระพุทธเจา เปนคำศักดิ์สิทธิ์ มีความเขมขลังในตัวเองเปนคำสวดเพื่อความเปนสิริมงคล ตองอาศัยการสวดหรือบริกรรมพรำบนจึงจะทำใหเกิดฤทธานุภาพ (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2514 : 207)

นอกจากนี้ คำวา “มนต” หากแปลตามตัวอักษรหรือโดยพยัญชนะมี 3 ความหมาย ด้วยกัน คือ 1) มนตแปลวา ปญญา มีคำวิเคราะหศัพทดังนี้ 1) “มนฺติชานาติมนฺตา” แปลวา “ปญญาที่รูชื่อวา มนต” (อภิธาน (ไทย),153/205) 2) “มนฺติเอตายาติมนฺโต” แปลวา “ปญญาเครื่องรูชื่อวา มนต” (อภิธาน (ไทย), 352/449) 2) มนต แปลวา พระเวท มีคำวิเคราะหศัพทดังนี้ “ติกํเวเท มุนาติชานาติธมฺมํ อเนนาติมนฺโต” แปลวา “วิชาที่ชวยใหรูขอปฏิบัติหมวด 3 ในคัมภีรพระเวท ชื่อวา มนต” (อภิธาน (ไทย), 108/160) 3) มนตแปลวา อำนาจ มีคำวิเคราะหศัพทดังนี้“มนฺตา วุจฺจติปญฺญา, สา เอตสฺมึวิชฺชติตาย นิปฺผา เทตพฺพตฺตาติมนฺโต” แปลวา “ปญญาทานเรียกวา มนต (อภิธาน (ไทย),351/449) มนตนั้นมีอยู เพราะเปนอำนาจที่ชวยใหทำอะไรสำเร็จได เพราะฉะนั้น จึงเรียกวา มนต” กลาวสรุปไดวา คำวา “มนต” หมายถึง คำศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจทำใหผูสวด ผูได ฟงหรือผูที่เจาะจงถึง เกิดสมาธิจิตใจตั้งมั่น มีความสงบสุข เกิดปญญา มีสุขภาวะทางจิตที่พิเศษกวาคนทั่วไป

การสวดมนต์มีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล เพียงแต่การสวดมนต์ในสมัยนั้นท่านไม่ได้เรียกว่า การสวดมนต์ ไม่ได้เป็นพิธีกรรมที่เป็นแบบอย่างในปัจจุบัน ในขั้นต้นเป็นการสวดสาธยายเพื่อความทรงจำพระพุทธวจนะ หรือ ทบทวนหลักคำสอนสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในสถานที่ต่างๆ เป็นการสืบต่อคำสอนทาง

พระพุทธศาสนาที่ใช้วิธีเรียนรู้จากอาจารย์ ที่เรียกว่า มุขปาฐะ (พระธรรมกิตติวงศ์ ทองดี สุรเตโช, 2553; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2551) และในบางครั้งพระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พระสงฆ์สาวกสวดสาธยายมนต์ เพื่อให้เกิดความสงบและเป็นอุบายในการบรรลุธรรม เมื่อชาวบ้านได้ยินพระสงฆ์สวดสาธยายก็พากันอนุโมทนาและได้ถือกันว่าการได้ยินพระสงฆ์สวดสาธยายเป็นสิริมงคล ทำให้เกิดความสุขไม่มีภัยเบียดเบียน ด้วยเหตุที่การสวดมนต์มีความสำคัญ เมื่อเกิดโรคระบาด หรือมีอาการเจ็บป่วยขึ้น พุทธศาสนิกชนจึงไปทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงช่วยเหลือ ดังมีเรื่องกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก เช่น เมื่อคราวเมืองเวสาลีเกิดโรคระบาดทำให้คนและสัตว์ตายไปเป็นจำนวนมาก พระอานนท์ ได้เดินทางไปยังที่นั่นแล้วสวดรตนสูตรตามที่ได้รับสั่งจากพระพุทธเจ้า โรคนั้นก็ระงับไป (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-18/9-14, ขุ.สุ.อ. (ไทย)1/6/7-79) หรือ สมัยที่พระมหากัสสปะและพระมหาโมคคัลลานะอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงประทานรับสั่งถึงโพชฌงค์ท่านทั้งสองมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระพุทธเจ้า หายขาดจากอาพาธนั้น หรือ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงประชวรก็โปรดให้พระจุนทเถระสาธยายโพชฌงค์ถวาย เมื่อพระจุนทะสาธยายจบแล้ว พระพุทธเจ้าทรงชื่นชม พอพระทัย ทรงหายขาดจากพระประชวรนั้น (สํ.ม. (ไทย) 19/195-197/128-131) หรือในกรณีที่พระภิกษุกลุ่มหนึ่งไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่าถูกพวกรุกขเทวดารบกวน กลับมาเฝ้ากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์โปรดให้สวดเมตตสูตรและแผ่เมตตาให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายที่มารบกวน ภัยเหล่านั้นก็ไม่มี สามารถบำเพ็ญสมณธรรมได้อย่างสงบสุข (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-10/20-22, ขุ.ขุ.อ. (ไทย) 1/1/330-357) พุทธศาสนิกชนจึงได้รับเอาสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นตัวอย่างในการสวดมนต์เพื่อให้เกิดความสงบสุข และเป็นแบบอย่างที่ดีงามต่อชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามครั้นเมื่อเวลาผ่านไปพระพุทธศาสนาก็ได้มีวิวัฒนาการ และเผยแผ่ไปยังนานาประเทศตามกาลสมัย แต่วัฒนธรรมด้านการสวดมนต์เป็นธรรมเนียมนั้น ก็ได้มีการสืบทอดเรื่อยมาควบคู่ไปกับการธำรงรักษาคำสอนของพระพุทธองค์ได้โดยการสืบทอดกัน และบางส่วนก็ได้กลายมาเป็นบทสวดมนต์ที่มุ่งจะก่อให้เกิดอานุภาพตามที่ปฏิบัติมาในอดีต ซึ่งในอดีตจะเป็นการสวดสาธยายเป็นภาษาบาลี แต่ในปัจจุบัน นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เพื่อใช้ประกอบในการสวดมนต์ โดยมีการสวดเป็นภาษาบาลี พร้อมกับแปลเป็นภาษาไทย เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าใจความหมายที่แท้จริง และได้รับการแพร่หลายผู้เขียนจึงมีความสนใจที่ศึกษาถึงพัฒนาการของการสวดมนต์ในสังคมที่ได้รับเอาคติการสวดมนต์มาจากลังกา โดยจะศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ความหมายของการสวดมนต์ ความเป็นมาของการสวดมนต์ในสังคมไทย ที่มาของบทสวดมนต์รูปแบบของการสวดมนต์ ทำนองการสวดมนต์ภาษาที่บันทึกบทสวดมนต์ และข้อควรระวังในการสวดมนต์ในสังคมไทย เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

ความเป็นมาของการสวดมนต์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในความเป็นจริงสามารถแบ่งเป็น 3 ช่วงสมัย คือ 1) การสวดมนต์สมัยก่อนพุทธกาล 2) การสวดมนต์ในสมัยพุทธกาล 3) การสวดมนต์ในสมัยหลังพุทธกาล มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.การสวดมนต์ก่อนพุทธกาล

ธรรมเนียมการสวดมนต์ หรือ การสาธยายมนต์ มีมาก่อนสมัยพุทธกาล โดยได้รับอิทธิพลความเชื่อในพระเวท (Vedism) หรือแบบลัทธิพราหมณ์ (Brahmanism) ที่เข้ามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต และเป็นกฎหมายขนบธรรมเนียมประเพณีที่พึงปฏิบัติ ทั้งที่เป็นความเชื่อที่ได้ยินมาโดยตรงจากพระเจ้า และ ที่จดจำสืบต่อกันมา (ที่จำได้) (ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, 2537 : 13) โดยอ้างว่าคำที่นำมาแต่งนั้นได้มาจากการสั่งสอนหรือการอนุญาตของพระพรหมซึ่งเป็นพระเจ้าสูงสุดอยู่บนสรวงสวรรค์ ได้รับการยอมรับว่าพราหมณ์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้า เป็นผู้สวดบทสวดอันศักดิ์สิทธิ์สรรเสริญเทพเจ้า หรือเป็นกวีที่ได้รับการดล

บันดาลจากเทพเจ้าให้แต่งบทสวดพระเวท แต่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีการระบุว่าฤาษียุคโบราณเป็นผู้แต่งคัมภีร์พระเวท และเป็นปฐมาจารย์และบูรพาจารย์ผู้สอนคัมภีร์พระเวทให้แก่พราหมณ์

สรุปได้ว่า การสวดมนต์นั้นมีมาตั้งสมัยก่อนพุทธกาล เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลก จึงรับเอาวัฒนธรรมการสวดสาธยายหรือการท่องบนเพื่อจดจำคำสอนของศาสดามาด้วย ดังจะเห็นได้จากพระอริยสาวกสมัยพุทธกาลหลายรูปก่อนจะหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นพราหมณ์ผู้จบไตรเวท เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจึงมีทักษะใน ฤาษีผู้เป็นบุรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤาษีอัฏฐกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทพ ฤาษียมตัคคิ ฤาษีเวสสามิตตะ ฤาษีอังคีรสะ ฤาษีภารทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภคุ เป็นผู้แต่งมนตร์ เป็นผู้บอกมนตร์ที่พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ขับตาม; ม.ม. (ไทย)13/427/537.

การจดจำคำสอนพุทธวจนะเป็นอย่างดี ต่อเมื่อมีหน้าที่เป็นครูอาจารย์สอนพุทธบริษัทจึงทำหน้าที่ได้เป็นอย่างดี จึงกล่าวได้ว่า การสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาน่าจะที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์มาบ้างไม่มากก็น้อย ทั้งนี้เพราะศาสนาพราหมณ์เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาเทพเจ้าต่างๆ โดยมีพราหมณ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมโดยอ้างคำสอนที่ได้รับการถ่ายทอดมาโบราณจารย์ และปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัดห้ามมิให้ผู้ใดละเมิด

2. การสวดมนต์ในสมัยพุทธกาล

ความเป็นมาของการสวดมนต์นั้นเริ่มต้นมาจากความพยายามในการจดจำคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ของบรรดาพระอริยสาวกในครั้งพุทธกาล กล่าวคือ ทุกครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมนั้น พระสาวกแต่ละรูปแต่ละองค์จะช่วยกันจดจำพระธรรมคำสอนนั้นแล้วถ่ายทอดสู่ศิษยานุศิษย์ของตนโดยระบบจากครูสู่ศิษย์ กล่าวคือ ครูฟังมาจากพระพุทธเจ้า นำมาเล่าให้ศิษย์ฟังศิษย์จำคำบอกเล่าของครูแล้วนำไปสวดสาธยายจนจดจำได้คล่องปาก ขึ้นใจ รักษาไว้แล้วจึงถ่ายทอดต่อให้คนอื่นๆ ในสำนักในเวลาต่อมาเราเรียกกระบวนการทรงจำพระธรรมคำสั่งสอนแบบนี้ว่าเป็นระบบ“มุขปาฐะ” คือ ระบบจากปากสู่ปาก ครั้นเวลาต่อมาจึงค่อยๆ มีการพัฒนาเป็นการแบ่งความรับผิดชอบกันทรงจำอย่างชัดเจน ในชั้นต้นนี้ ไม่มีประวัติเขียนเอาไว้ว่ามีการเขียนเป็นตัวอักษร มีแต่การทรงจำและบอกกล่าวถึงต่อกันมา และการทรงจำนั้นส่วนใหญ่ก็น่าจะทรงจำกันโดยอรรถคือเนื้อความไม่ได้ทรงจำพยัญชนะหรือถ้อยคำไว้อย่างครบถ้วน โดยมีการประชุมสงฆ์ จัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธวจนะ แล้วรับทราบทั่วกันในที่ประชุมนั้น ว่าตกลงกันอย่างนี้แล้วก็มีการท่องจำนำสืบต่อๆ กันมา ในชั้นเดิมการสังคายนาปรารภเหตุความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา จึงจัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธวจนะไว้ในครั้งต่อๆ มา ปรากฏมีการถือผิด ตีความหมายผิด ก็มีการชำระวินิจฉัยที่ถือผิดความหมายผิดนั้นชี้ขาดว่าที่ถูกควรเป็นอย่างไร แล้วทำการสังคายนาโดยการทบทวนระเบียบเดิมบ้าง จัดระเบียบใหม่ในบางข้อบ้าง ในชั้นหลังๆ เพียงการจารึกลงในใบลาน การสอบทานข้อผิดในใบลานก็เรียกกันว่า“สังคายนา” ไม่จำเป็นต้องมีเหตุการณ์ แต่ความจริงเมื่อพิจารณารูปศัพท์แล้ว การสังคายนาก็เท่ากับการจัดระเบียบ ปัดกวาดให้สะอาด ทำขึ้นครั้งหนึ่งก็มีประโยชน์ครั้งหนึ่งเหมือนการทำความสะอาดการจัดระเบียบที่อยู่อาศัย (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2554) การสวดมนต์จึงเป็นเรื่องที่เนื่องมาจากการที่ได้สดับฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงสั่งสอนด้วยพระโอษฐ์และก็มีผู้จดจำกันไว้ จำได้ก็มาสวดสั่งสอนกันและก็สังคายนา ในครั้งแรกๆ ก็ยังไม่จารึกเป็นตัวอักษร ก็มีการสวดขึ้นพร้อมๆ กันในข้อพระธรรมข้อพระวินัยนั้นๆ ซึ่งได้ประชุมรับรองกันแล้ว เพื่อให้มีความจำเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันติดต่อกัน ธรรมเนียมสวดมนต์จึงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมา และสามารถรักษาพระธรรมวินัยได้อย่างสมบูรณ์ประการหนึ่ง

3. การสวดสวดมนต์ในสมัยหลังพุทธกาล

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระมหาเถระผู้เป็นหลักในการทำปฐมสังคายนาก็พยายามรักษาความเป็นไปของพระพุทธศาสนาให้มีสภาพเหมือนกับครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่

ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาพระธรรมวินัย การสืบต่อคำสอน ศาสนพิธีหรือพิธีกรรมต่างๆ ก็ยังคงอยู่ในรูปแบบเดิม อย่างไรก็ตาม พบว่า

พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรือกิจกรรมเชิงพระพุทธ ศาสนาจะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศศรีลังกาเมื่อครั้งทำสังคายนาครั้งที่ 3 กิจกรรมของชาวพุทธที่ถูกกล่าวถึงมากคือ การเข้าวัดมาศึกษาปฏิบัติธรรม รักษาศีล ศึกษาธรรมและการไหว้พระสวดมนต์ที่วัด นอกจากนี้จากหลักฐานเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า ชาวพุทธศรีลังกา เป็นชาวพุทธโดยสายเลือด ไม่ได้เป็นชาวพุทธตามสำเนาทะเบียนบ้านแบบคนไทย จึงมีความรัก ความหวงแหน และความผูกพันในพระพุทธศาสนามาก สาเหตุที่ชาวพุทธศรีลังกาหวงแหนพระพุทธศาสนามาก เพราะครั้งหนึ่งเคยถูกเบียดเบียนบีบคั้นจากศาสนาอื่นดังกรณีนโยบายการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ของโปรตุเกสด้วยวิธีการที่รุนแรง มีการทำลายวัดเจดีย์ เผาทำลายคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาหรือแม้กระทั่งการทำลายพระสงฆ์ (ดนัยปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, 2555) เมื่อหลุดพ้นจากอิทธิพลของต่างศาสนา จึงส่งให้ชาวพุทธในประเทศศรีลังการักและหวงแหนพระพุทธศาสนามาก วิถีชีวิตชาวพุทธในลังกายังเป็นพุทธที่บริสุทธิ์ปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด สวดมนต์ไหว้พระอย่างสม่ำเสมอ

4. การสวดมนต์ในสังคมไทย

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. 236 สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกา ด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ 9 สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช สำหรับประวัติการเข้ามาของความนิยมเรื่องการสวดมนต์ในสังคมไทยนั้นพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549) ได้ให้คำอธิบายว่า การสวดมนต์เข้ามาสู่สังคมไทยภายหลังจากได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาเถรวาทตามคติของลังกาวงศ์ สังคมไทยกับความเชื่อเรื่องการสวดมนต์นั้นเราจะพบว่าแม้ว่าสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงมาก อย่างไรก็ตามความเชื่อที่มีต่อการสวดมนต์นั้นก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงและได้รับการสืบทอดกันมาโดยตลอดจากรุ่นสู่รุ่น

โดยภาพรวมของการสวดมนต์ในสังคมไทยด้านความเชื่อต่อการสวดมนต์ดังนี้

1) เชื่อว่าการสวดมนต์เป็นการรักษาคำสอน (มุขปาฐะ)

2) เชื่อการสวดมนต์ทำให้ได้บุญ มีสุคติเป็นที่หวัง

3) เชื่อว่าการสวดมนต์สามารถคุ้มครองตนเองให้ปลอดภัยได้

4) เชื่อว่าการสวดมนต์สามารถแก้ไขปัญหาสังคม เช่นโรคระบาดได้

5) เชื่อว่าการสวดมนต์ทำให้มีลาภสักการะได้

ซึ่งความเชื่อต่าง ๆ ดังกล่าวทั้งหมดนั้นเองที่ยังคงทำให้สังคมไทยยังคงรักษาวัฒนธรรมทางความเชื่อในรูปแบบการสวดมนต์ไว้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่มาของบทสวดมนต์ในสังคมไทยดังที่ได้กล่าวในเบื้องต้นการสวดพระปริตร เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศลังกา ราวพ.ศ. 500 ด้วยว่าชาวลังกาที่นับถือพุทธศาสนาในขณะนั้น ประสงค์ให้พระสงฆ์ช่วยเหลือตนให้เกิดสิริมงคล และป้องกันภยันตรายต่างๆ ด้วยการสวดมนต์ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินประเทศลังกาก็ได้รับสั่งให้คณะสงฆ์ปรับปรุงพระสูตรและคาถาที่ใช้สวดพระปริตรขึ้นใหม่ให้เหมาะกับเหตุการณ์ เพื่อใช้ในพระราชพิธีหลวงโดยได้เพิ่มพระสูตรและคาถาให้มากขึ้นและเรียกว่า “ราชปริตร” แปลว่า มนต์คุ้มครองพระเจ้าแผ่นดิน ต่อมาประชาชนต่างก็นิยมให้มีการสวดพระปริตรในพิธีของตนบ้าง จึงเกิดเป็นประเพณีสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยจึงได้รับอิทธิพลการสวดมาจากลังกาด้วยดังต่อไปนี้

1. บทสวดที่เป็นพระสูตรขนาดกลางและสั้นบทสวดมนต์ที่เป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้า หมายถึงบทสวดมนต์ที่เป็นคำสอนผู้เขียนจะได้เสนอในรายละเอียด โดยสังเขปดังนี้

1) มังคลปริตรมังคลปริตร หรือ มงคลสูตร คือ พระสูตรที่กล่าวถึง สิ่งที่เป็นมงคลในพระพุทธศาสนา พระสูตรนี้พระพุทธองค์ตรัสแสดงแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายที่มาประชุมกันที่วัดเชตวัน กรุงสาวัตถีมังคลปริตรเป็นพุทธวจนะที่กล่าวถึงสิ่งที่เป็นมงคล นิยมสวดบูชาให้พ้นจากสิ่งอัปมงคลเนื้อมนต์กล่าวถึงหลักปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมให้ชีวิตมีแต่สิริมงคล มีความสุขความเจริญสูงสุดถึง 38 ประการ นิยมสวดขึ้นต้นด้วยพระบาลีว่า “อะเสวะนา จะ พาลานัง”

2) รตนปริตรรตนปริตร หรือ รตนสูตร คือ พระสูตรที่ว่าด้วยพระรัตนตรัย การสาธยายรัตนปริตรจะทำให้ได้รับความสวัสดี และพ้นจากอุปสรรคอันตรายทั้งหลาย นิยมสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “ยานีธะ ภูตานิ สะมาคะตานิ ภุมมานิ วา ยานิวะ อันตะลิกเข สัพเพ วะ ภูตาสุมะนา ภะวันตุ อะโถปิสักกัจจะ สุณันตุภาสิตัง”

3) กรณียเมตตปริตรกรณียเมตตปริตร หรือ กรณียเมตตสูตร หรือ เมตตสูตร คือ พระสูตรที่ว่าด้วยการเจริญเมตตา เป็นธรรมที่พระพุทธองค์สอนให้ภิกษุไปสวดสาธยายเพื่อให้เป็นที่เมตตารักใคร่ของเทวดาทั้งหลายจึงนิยมสวดสาธยายพระปริตรบทนี้เพื่อให้ได้รับความเมตตา รักใคร่จากเหล่าเทวดาอารักษ์ทั้งหลาย จะได้มาอารักขาให้ได้รับความปลอดภัยในการกระทำกิจต่างๆ

4) ธชัคคปริตรธชัคคปริตรนี้เป็นธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนให้เห็นตัวอย่างของบุคคลผู้ไม่หวาด ไม่กลัว ไม่สะดุ้ง ไม่วิ่งหนี จึงนิยมสวดสาธยายพระปริตรนี้เพื่อปลุกปลอบใจไม่ให้หวาดกลัว สะดุ้งหรือวิ่งหนีศัตรู นิยมสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “ภูตะปุพพัง ภิกขะเว เทวาสุระสังคาโม....อะโหสิฯ อะถะโข ภิกขะเว สักโก เทวานะ มินโท เทเว ตาวะติงเส อามันเตสิ”

5) อังคุลิมาลปริตรอังคุลิมาลปริตรนี้พระองคุลีมาลเถระสวดให้หญิงตั้งครรภ์ฟังแล้วทำให้คลอดลูกง่าย ปลอดภัยทั้งแม่และลูก จึงนิยมสวดพระปริตรนี้เพื่อให้สตรีแต่งงานใหม่ หรือสตรีที่ใกล้ตั้งครรภ์ได้คลอดลูกง่าย ปลอดภัยทั้งแม่และลูกในครรภ์ นิยมสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า“ยะโตหังภะคินิ อะริยายะ ชาติยา ชาโต นาภิชานามิ สัญจิจจะ ปาณัง ชีวิตาโวโรเปตา,เตนะ สัจเจ นะ โสตถิเต โหตุโสตถิ คัพภัสสะฯ”

2. บทสวดมนต์ที่เป็นโพธิสัตตภาษิตพุทธมนต์ที่มาจากคำสอนของพระโพธิสัตว์ หมายถึง พุทธมนต์ที่เป็นคำสอนหรือบทสวดของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ จำแนกเป็น 2 สถานภาพ คือ

1) พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นมนุษย์

2) พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นสัตว์เดรัจฉาน

มีรายละเอียดดังต่อไปนี้ 1) บทสวดมนต์ที่มาจากพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นมนุษย์ก) ขันธปริตร ขันธปริตรนี้พระพุทธองค์แสดงแก่ภิกษุเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติให้รอดพ้นจากการเบียดเบียนของสัตว์ร้ายชนิดต่าง ๆ จึงนิยมสวดสาธยายพระปริตรนี้เพื่อให้ตนพ้นจากอันตรายจากสัตว์ร้ายนานาชนิด ทั้งสัตว์ 2 เท้า สัตว์ 4 เท้า สัตว์มากเท้าและสัตว์ไม่มีเท้า นิยมสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “วิรูปักเขหิเม เมตตัง...” 2) บทสวดมนต์ที่มาจากพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นสัตว์เดรัจฉาน 1) โมรปริตร คือ พระปริตรของนกยูง เป็นบทสวดเพื่อป้องกันภยันตรายต่างๆ ในพระไตรปิฎกเรียกว่า โมรชาดก พระปริตรบทนี้จึงมีอานิสงส์สำหรับผู้สวดสาธยายเป็นประจำทุกวัน โดยจะทำให้แคล้วคลาดจากอันตรายทุกประการ นิยมสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “อุเทตะยัญจักขุมา เอกะราชา...อะเปตะยัญจักขุมา เอกะราชา...” 2) วัฏฏกปริตร คือ พระปริตรของนกคุ่ม (โพธิสัตว์) วัฏฏกปริตรนี้พระพุทธองค์ตรัสปรารภนกคุ่มโพธิสัตว์ซึ่งรอดตายจากไฟไหม้เพราะได้สวดพระปริตรบทนี้ จึงนิยมสวดสาธยายพระปริตรบทนี้เพื่อหวังให้ปลอดภัยจากอันตรายประเภทต่างๆ มีไฟไหม้ เป็นต้น นิยมสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “อัตถิโลเก สีละคุโณ สัจจัง”ค) ฉัททันตปริตร แปลว่า พระปริตรของพญาช้างฉันทันต์ (โพธิสัตว์) คาถาที่สวดมนตร์บทนี้ ได้สวดกันแต่เฉพาะบทที่พระโพธิสัตว์ทรงอธิษฐานเป็นพระปริตรเครื่องป้องกันภัย ให้แก่นายพรานโสณุดร นิยมสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “วธิสฺสเมนนฺติ ปรามสนฺโตกาสาวมทฺทกฺขิธชํอิสีนํ...”

3. บทสวดมนต์ที่เป็นเทวตาภาษิตอาฏานาฏิยปริตร คือ บทมนต์สำหรับสวดคุ้มครองป้องกันภัยที่เกิดขึ้นจากยักษ์เรียกอีกอย่างว่า อาฏานาฏิยรักขา ท้าวเวสสวัณมหาราช หรือท้าวกุเวร ผู้ครองนครอาฏานาฏา เป็นผู้ประพันธ์ถวายให้พระพุทธเจ้าตรัสรับรอง พระสูตรนี้กล่าวถึงพระนามของพระพุทธเจ้า 7 พระองค์ และคุณของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นรวมทั้งอ้างอานุภาพพระพุทธเจ้าและเทวานุภาพมาพิทักษ์ผู้สวดให้มีความสวัสดี

4. บทสวดมนต์ที่แต่งโดยโบราณจารย์

1) อภยปริตร เป็นพระปริตรที่ท่านโบราณจารย์ของไทยรจนาประพันธ์ขึ้นโดยอ้างคุณพระรัตนตรัยมาพิทักษ์ให้มีความสวัสดีสันนิษฐานว่ารจนาโดยพระเถระชาวเชียงใหม่ พระปริตรนี้ปรากฏในบทสวดเจ็ดตำนาน และบทสวดสิบสองตำนานของไทย ซึ่งได้แพร่หลายไปถึงประเทศสหภาพพม่าและศรีลังกา อนึ่ง ท่านอาจารย์ธัมมานันทมหาเถระสันนิษฐานว่าพระปริตรนี้คงรจนาโดยพระเถระชาวเชียงใหม่ในสมัยรจนาคาถาชินบัญชรท่านสังเกตจากการอธิฐานให้เคราะห์ร้ายพินาศไป เพราะชาวเมืองเชียงใหม่ในสมัยนั้นนิยมบูชาดาวนพเคราะห์อภยปริตร เป็นอุบายและหลักปฏิบัติสำหรับแก้ปัญหาที่เกิดจากได้เห็นลางร้าย ฝันร้าย หรือนิมิตที่ไม่เป็นมงคล จึงนิยมสวดสาธยายพระปริตรนี้เพื่อป้องกันและแก้ไขลางร้าย ฝันร้าย และนิมิตที่ไม่เป็นมงคลต่างๆ นิยมสวดขึ้นต้นด้วยพระบาลีว่า “ยันทุนนิมิตตัง...”

2) ชัยปริตร ชัยปริตร หรือ ชัยมงคลคาถา คือ ปริตรที่กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าแล้วอ้างสัจวาจานั้นมาพิทักษ์คุ้มครองให้มีความสวัสดี ชยปริตรนี้ ผู้แต่งได้ประมวลเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับชัยชนะของพระพุทธเจ้าครั้งสำคัญ 8 ครั้ง จึงนิยมสวดสาธยายเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามความประสงค์ในกิจการต่างๆ นิยมสวดขึ้นต้นด้วยพระบาลีว่า“มหาการุณิโก นาโถ...ชยันโต โพธิยา มูเล...”

3) พุทธชัยมงคลคาถา แปลว่า คาถาอันเป็นมงคลที่เกี่ยวกับชัยชนะของพระพุทธเจ้า มีจุดประสงค์หลัก คือ ใช้สวดสรรเสริญ และระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าตลอดจนใช้สวดป้องกันภัยพิบัติต่างๆ และไม่ว่าจะเป็นงานพิธีอะไรก็ตาม ก่อนที่พระท่านจะฉันภัตตาหาร ก็ต้องสวดพุทธชัยมงคลคาถาในชัยชนะ 8 ครั้งของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธองค์ทรงใช้พระบารมีต่างกัน (วศิน อินทสระ, 2545)

4) คาถาชินบัญชร คือ เกราะแก้วของพระชินพุทธเจ้า โดยใจความก็คือว่าพระคาถาชินบัญชรนี้กล่าวอาราธนาพระพุทธเจ้า พระสาวก และพระปริตรให้มาดำรงอยู่ในกาย เพื่อพิทักษ์คุ้มครองให้มีความสวัสดี เหมือนเกราะแก้วป้องกันภัย ผู้แต่งและสถานที่แต่งคาถานี้ไม่มีหลักฐานกล่าวไว้ในประวัติศาสตร์ไทย พระคาถาชินบัญชรที่แพร่หลายอยู่ในประเทศไทยมี 2 ฉบับ คือ ฉบับแรกเป็นของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พฺรหฺมรํสี) วัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพมหานคร ซึ่งได้รับการตรวจแก้ไขโดย พระภัทรมุนี (อิ๋น) วัดทองนพคุณ กรุงเทพมหานคร และฉบับที่ 2 เป็นฉบับที่ปรับปรุงแก้ไขใหม่โดย สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหารกรุงเทพมหานคร

5. บทสวดมนต์ที่สืบต่อมาจากโบราณบทสวดมนต์ที่สืบต่อมาจากโบราณที่ไม่สามารถระบุ หรือค้นคว้าถึงที่มาของการสืบค้นถึงที่มาของต้นตอได้ แต่ก็ได้รับการนิยมมอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในวัดที่มีการประพฤติปฏิบัติที่มีศรัทธาของอุบาสก อุบาสิกา นิยมนับมาสวด ได้แก่

1) บทสวดปลงสังขาร บทสวดมนต์นี้จะเป็นการสวดแบบสรภัญญะ มีเนื้อหาเป็นภาษาไทย นิยมสวดกันอย่างแพร่หลาย นิยมสวดด้วยคำว่า “มนุษย์เราเอ๋ย เกิดมาทำไมนิพพานมีสุข อยู่ใยมิไป...” ซึ่งบทสวดมนต์มนต์นี้จะได้รับการนิยมอย่างแพร่หลายในกลุ่มผู้สูงอายุ และได้มีการพัฒนารูปแบบการนำเสนอไปในลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาค

2) คาถาโพธิบาท คาถาบทนี้ได้รับการนิยมนำมาสวดต่อจากการทำวัตรเช้า-เย็น ในสำนักที่มีการปฏิบัติธรรมบางสำนัก โดยเฉพาะสำนักที่มีการจัดปริวาส สำนักที่มีการจัดปฏิบัติธรรมประจำปี หรือ สำนักที่มีการจัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ซึ่งคาถาบทนี้วศิน อินทสระได้นำเสนอทรรศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า “คาถา

บทนี้เป็นภาษาที่เพี้ยนประหลาด ไม่รู้ใครเป็นคนแต่ง เมื่อศึกษาแล้วจะพบว่าจะเป็นไปในลักษณะการสวดที่มีความโลภเป็นเบื้องหน้า เพราะปรารถนาอ้อนวอนให้พ้นจากทุกข์โศกโรคภัย และขอทรัพย์ขอลาภ” วศิน อินทสระ, 2553) อย่างไรก็ตามคาถาบทนี้ยังได้รับคติ หรืออิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามามีส่วนในสังคม ผู้วิจัยมีความเห็น**ว่า**ควรมีการจัดระเบียบการสวดมนต์เพื่อความเหมาะสมในสังคมไทยอย่างยั่งยืนต่อไป

สรุป การสวดมนต์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีหลายช่วงเช่น

1. การสวดมนต์ก่อนพุทธกาลพื้นฐานทางประวัติศาสตร์: มีมาก่อนพระพุทธศาสนา อิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์และลัทธิพระเวท

-ลักษณะสำคัญ พราหมณ์ทำหน้าที่สวดบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า คำสวดถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นธรรมเนียมที่ต้องสืบทอด

-ผู้แต่งคัมภีร์พระเวทคือ ฤๅษีโบราณ ไม่ใช่เทพเจ้าตามความเชื่อพราหมณ์

-อิทธิพลต่อพระพุทธศาสนา การสาธยายเพื่อจดจำคำสอนของพระศาสดาพระอริยสาวกบางรูปเดิมเป็นพราหมณ์จบไตรเวท นำทักษะการสวดเข้ามาใช้

2. การสวดมนต์ในสมัยพุทธกาล

-ลักษณะสำคัญ มีที่มาจากการจดจำคำสอนของพระพุทธเจ้า (ระบบมุขปาฐะ ปากต่อปาก) การสวดเพื่อรักษาพุทธวจนะและถ่ายทอดสู่ศิษย์

-การพัฒนา ไม่มีการจารึกในช่วงแรก มีเพียงการสวดจำ จัดระเบียบหมวดหมู่พระธรรมในที่ประชุมสงฆ์ เกิดสังคายนาเพื่อรักษาความถูกต้องของพระธรรมวินัย

-ความสำคัญ ทำให้พระธรรมวินัยคงอยู่ครบถ้วน การสวดจึงเป็นทั้งวิธีการเรียนรู้และการรักษาคำสอน

3. การสวดมนต์ในสมัยหลังพุทธกาล

- พระเถระดำรงรูปแบบเดิมเพื่อรักษาพระศาสนา

-การเปลี่ยนแปลง เริ่มมีบทสวดในพิธีกรรม เช่น พระปริตร ศรีลังกามีบทบาทสำคัญหลังสังคายนาครั้งที่ 3

-ชาวลังกาผูกพันกับการสวดมนต์เพราะปกป้องศาสนาจากศาสนาอื่น

-อิทธิพลต่อประเทศอื่น คติสวดมนต์แบบลังกาวงศ์แพร่สู่ไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

4. การสวดมนต์ในสังคมไทย เข้าสู่ไทยพร้อมพระพุทธศาสนาเถรวาทราว พ.ศ. 236 รับอิทธิพลจากลังกาวงศ์ ความเชื่อของคนไทยต่อการสวดมนต์

-รักษาคำสอน (มุขปาฐะ)

-ได้บุญ มีสุคติ ป้องกันภัย

-แก้ปัญหาสังคม เช่น โรคระบาด

-เสริมลาภสักการะ

ตัวอย่างบทสวดสำคัญ: พระสูตรขนาดกลางและสั้น: มงคลสูตร, รตนสูตร, เมตตสูตร, ธชัคคปริตร, อังคุลิมาลปริตร โพธิสัตตภาษิต: ขันธปริตร, โมรปริตร, วัฏฏกปริตร, ฉัททันตปริตร เทวตาภาษิต: อาฏานาฏิยปริตร โบราณจารย์แต่ง: อภยปริตร

คุณคาและประโยชนของการสวดมนต

คุณค่าและประโยชน์ของการสวดมนต์สามารถอธิบายได้ในหลายมิติ ทั้งด้านจิตใจ ร่างกาย สังคม และศาสนา โดยมีรายละเอียดดังนี้

1 เกิดคุณคาภายในจิตใจ เปนคุณคาภายในเกิดความสุขใจที่เปนปจจัตตัง ผูสวดจะรูไดเฉพาะตน บางครั้งการสวดมนตก็ไมไดหวังผลใดๆ จากการสวด หากแตเพียงอยากสวดหรือชื่นชอบในการสวด เมื่อไดสวดแลวก็เกิดความสุขใจทุกครั้งที่ได้สวด หรือไมก็เกิดความสงบขึ้นภายในจิตใจ อันเนื่องมาจากจิตขณะสวดมนตจดจออยูกับคำสวด สิ่งเราภายนอกไรชองทางเขากอกวนจิต ความวิตกกังวลที่มีอยูกอนมีกำลังออนลง ถูกทอดทิ้งเสมือนหนึ่งไมมีคาใดๆ ที่ควรแก จิตใจจะใหความสำคัญเหมือนเกากอน สอดคลองกับงานวิจัยของพระมหาสุนทร สิริธมฺโม (เนเรียะ) เรื่อง “การศึกษาวิเคราะหกรณีเมตตสูตร” พบวา เมื่อจิตมีสภาวะรวมเปนหนึ่งเดียว จดจออยูแตกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จิตก็กลับมีพลังขึ้นมาเหนือความไมดีทั้งปวง ความสุขแหงจิตก็โผลพนขึ้นมาใหปรากฎแกผูที่จิตอาศัยอยู เปนความละเอียดออนที่จะรูไดเฉพาะตน

2 จิตเปนสมาธิงาย การสวดมนตเปนพื้นฐานของการฝกสมถะกัมมัฏฐาน สอดคลองกับงานเขียนของพระมหาวุฒิชาย (ว.วชิรเมธี) 9 มนตเพื่อความกาวหนา ระบุวา การสวดมีประโยชนคือ จิตเกิดสมาธิงาย คนที่มีสมาธิสั้นใหฝกสวดมนตกอนที่จะใหลงมือปฏิบัติสมาธิการสวดมนตยังสงผลใหผูสวดใจเย็นลง มีสติการระลึกรูมั่นคงมากขึ้น

3 ปอดแข็งแรง สุขภาพกายดีการสวดมนตที่ดีไมควรสวดในใจ ตองสวดเปลงเสียงออกมา จะทำให

ปอดแข็งแรง ชวงเสริมสรางใหสุขภาพกายดีไปดวย สอดคลองกับงานเขียนของพระมหาวุฒิชาย (ว.วชิรเมธี) 9 มนตเพื่อความกาวหนา ระบุวา การสวดมนตอาจจะสวดในใจได้แตไมควรสวดในใจ เพราะการสวดเปลงเสียงจะทำใหปอดของผูสวดแข็งแรง อันจะกอใหเกิดผลดีตอสุขภาพกายได

4. ทำใหเขาใจความหมายของหลักธรรมในบทสวด หากสวดมนตแปล จะทำใหผูสวดได้รูถึงความหมายของบทสวดและทำใหเขาใจหลักธรรมในบทสวดนั้นๆ ได้เรียนรูธรรมะหลักธรรมตางๆ กัมมัฏฐาน สอดคลองกับ งานเขียนของพระมหาวุฒิชาย (ว.วชิรเมธี) 9 มนตเพื่อความกาวหนา ระบุวา การสวดมนตจะทำใหผูสวดเขาใจหลักธรรมอยางแจมกระจาง หลักธรรมใดที่ยังไมรูไมเขาใจ ก็จะได้รูและเขาใจ ที่รูแลวเขาใจแลวก็จะทำใหรูและเขาใจยิ่งๆ ขึ้นไป

5 มีโอกาสเขาถึงธรรมไดงาย ผูสวดเมื่อสวดบอยๆ ซ้าๆ โอกาสที่จะทำใหนอมนำคำสอนในบทสวดนั้นมาปฏิบัติก็มีตลอดเวลา โอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อเดินทางไปสูความดีอันสูงสุดคือพระนิพพานก็ใกลเขามา

การสวดมนตเปนการขัดเกลาจากขางนอกสูขางใน กลาวคือ ขัดเกลาพฤติกรรมภายนอกคือความประพฤติดีปฏิบัติดีสูภายในจิตใจคือ สงบ เยือกเย็น เปนสมาธิอันจะนำไปสูการเขาถึงสัจจธรรมในที่สุด กัมมัฏฐาน สอดคลองกับงานเขียนของพระมหาวุฒิชาย (ว.วชิรเมธี) 9 มนตเพื่อความกาวหนา ระบุวาการสวดมนตเปนเหตุแหงการหลุดพนจากกิเลส

6 มีสภาพไรโทษ ใหคุณตามสมควรแกการปฏิบัติ บทสวดมนตในพระพุทธศาสนามีเนื้อหาที่ไมทำให้ทั้งตัวเองและผูอื่นเดือนรอน หากแตเต็มไปดวยความดีงามทั้งหลาย กัมมัฏฐาน สอดคลองกับงานเขียนของพระธรรมโกศาจารย(ประยูร ธมฺมจิตโต) เรื่อง อานุภาพของการเจริญหรือสวดปริตร ระบุวา การสวดมนตจะสามารถปองกันหรือตานทาน ภัยวิบัติทั้งปวงใหหายไป สามารถยังความสำเร็จของสมบัติทั้งหลายใหเกิดขึ้นได และสามารถกำจัดทุกขภัยและปลอดภัยทั้งปวงได ซึ่งจะเห็นวาไมมีโทษใดๆ เลย (การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8 มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม เมษายน 2566 บูรณาการศาสตรและศิลปงานวิจัยทองถิ่นไทยและประชาคมอาเซียน)

สรุปวิเคราะหการสวดมนตตามแนวพระพุทธศาสนา

การสวดมนตหรือสาธยายมนตเปนการรักษาและสืบทอดคำสอนเชิงมุขปาฐะ (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2514, 208) การสวดมนตในลักษณะนี้ถือวาเปนการสวดเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา ตอมาไดนำสวดเพื่อคุมครองปองกันภยันตรายทั้งหลายที่จะเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแลวจำกัดใหหมดไป พรอมกันนั้นก็เพื่อใหเกิดความเปนสิริมงคลกอใหเกิดความสำเร็จในสมบัติทั้งปวงที่ปรารถนา สรุปไดวาการสวดมนตตามแนวพระพุทธศาสนานั้น

จะตองเปนการสวดที่เปนไปใน 3 ลักษณะ ดังตอไปนี้

1) สวดหรือสาธยายพระธรรมคำสอนเพื่อรักษาพระศาสนา

2) สวดพระปริตรเพื่อจะคุมครองปองกันภยันตราย

3) สวดเพื่อสรรเสริญบูชาคุณพระรัตนตรัย

แตทั้งนี้ทั้งนั้น การสวดมนตในพระพุทธศาสนา จะตองไมเปนไปในลักษณะ ดังนี้

1) สวดเพื่อออนวอนเทพเจา

2) สวดเพื่อทำรายผูอื่น เชน เสก เปา เวทมนตหวังสรางความเดือนรอนใหผูอื่น

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการสวดมนต์

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสวดมนต์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต พระพุทธศาสนามีการสวดสาธยายมนต์เพื่อความทรงจำพระพุทธวจนะ ตลอดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อสาธุชนได้ยินได้ฟังก็ต่างอนุโมทนากันถ้วนหน้า เมื่อได้ยินพระสงฆ์สวดมนต์ก็ถือว่า เป็นสิริมงคลแล้ว ในสมัยที่ยังไม่มีหนังสือสวดมนต์เป็นลายลักษณ์อักษร ก็ใช้วิธีการท่องจำด้วยวาจา จดจำหลักธรรมคำสั่งสอนที่เรียกว่า **มุขปาฐะ** คือ การสวดมนต์ท่องจำให้ขึ้นใจจนติดปาก (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546 : 189) เมื่อมีเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นพระสงฆ์ก็ใช้การสวดสาธยายพระพุทธวจนะนั้นตามสมควรแก่เหตุการณ์นั้น ๆ

เกี่ยวกับการสวดมนต์มีเรื่องในพระสูตรว่า เมื่อคราวเมืองเวสาลีเกิดโรคระบาดทำให้คนและสัตว์ตายไปเป็นจำนวนมาก พระอานนท์ ได้ไปยังสถานที่แห่งนั้นแล้วสวดรัตนสูตร โรคภัยนั้นก็ระงับไป และเมื่อครั้งพระผู้มีพระภาค ทรงประชวรก็โปรดให้พระจุนทเถระสวดโพชฌงค์ปริตรถวาย (ส.ม.(ไทย) 19/197/130/131) และต่อมาภิกษุทั้งหลายไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า ถูกพวกอมนุษย์รบกวน กลับมาเฝ้ากราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์โปรดให้สวดกรณียเมตตสูตรแล้วอยู่ต่อไปภัยเหล่านั้นก็ไม่มี (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-10/22) ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมด้านจิตใจของคนไทย สมควรอย่างยิ่งที่คนไทย ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสวดมนต์ โดยเฉพาะบทธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นพระสูตรที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระสัมมาสัมโพธิญาณและเป็นพระสูตรที่เป็นแหล่งรวมของหลักธรรมสำคัญ ๆ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ พระสูตรนี้จึงได้สมญาว่า “ปฐมเทศนา” คือเป็นพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะประกาศพระศาสนา เพื่อประทานพุทธธรรมแก่ชาวโลก ให้มีธรรมะเป็นหลักในการดำเนินชีวิต อันเป็นแนวทางให้เกิดสันติสุข และเป็นการประกาศความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทั้งยังเป็นผู้เปิดทางสายเอกสายเดียวที่จะนำพามหาชนไปสู่พระนิพพาน นอกจากปฐมเทศนาแล้ว ตลอดระยะเวลา 45 พรรษา ไม่เคยปรากฏว่า พระพุทธองค์ทรงเทศนาพระสูตรนี้ ณ ที่ใดอีกเลยทั้งนี้การตรัสเทศนาในโอกาสต่อ ๆ มา ล้วนแต่ทรงแสดงธรรมกถาขยายความแห่งปฐมเทศนาในแต่ละหมวดโดยเอกเทศการที่บุคคลในครอบครัวได้สวดมนต์ปฏิบัติธรรมร่วมกัน

ย่อมเป็นประโยชน์มหาศาลโดยทำให้มีความเข้มแข็งในการต่อสู้ปัญหา มีพลังในการเอาชนะความชั่ว สร้างเกราะคุ้มครองตนเอง และสร้างสังคมสันติสุขให้เกิดขึ้น โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการสวดมนต์มีความสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจและมีประโยชน์ต่อสังคมควรส่งเสริมการสวดมนต์ เพื่อที่จะให้ทุกครอบครัวทุก

ชุมชนมีจิตใจที่ใสสะอาด มีจิตเมตตาปรารถนาดีต่อกัน จะเป็นเหตุให้สังคมและประเทศชาติมีความสงบ และเจริญรุ่งเรือง ตลอดจนเพื่อประโยชน์ต่อไป

จิตวิทยา การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการสวดมนต์สอดคล้องกับหลักพุทธจิตวิทยาในประเด็นสุภาวองค์รวมทั้ง 4 ด้าน คือ

1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านร่างกาย การสวดมนต์จะช่วยพัฒนาคุณภาพทางร่างกายให้ดีขึ้น เช่น บรรเทาจากการเจ็บป่วย หรือโรคภัยไม่เบียดเบียน โดยไม่ต้องพึ่งยาช่วยปรับสมดุลให้ร่างกาย ทำให้ร่างกายของแข็งแรง การสัมผัสรับรู้ดีขึ้น ทางตา ทางจมูก ลิ้นทำให้มีสติ เป็นภูมิต้านทานโรคไปในตัว ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการใช้ชีวิตในแต่ละวัน ทำให้บุคคลมีการดูแลร่างกายให้แข็งแรง สะอาด แต่งกายเรียบร้อยถูกระเบียบ การดำรงชีวิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (ประเวทย์ สะพานหล้า, 2562)

2) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านจิตใจ การสวดมนต์จะช่วยในการพัฒนาทางจิตใจช่วยยกระดับจิตใจของผู้สวดและผู้ฟังบทสวด ทำให้ความเครียดลดลง เนื่องจากการสวดมนต์และการฟังเสียงสวดมนต์ สามารถเบี่ยงเบนความสนใจของมนุษย์จากเดิมที่คิดถึงแต่ด้านลบให้หันมาสนใจกับการสวดมนต์ หรือการฟังเสียงสวดมนต์แทน จึงลืมปัญหาต่าง ๆ จิตสงบขึ้นทำให้อารมณ์เกิดความผ่อนคลาย ทำให้นอนหลับได้ดีขึ้น

3) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านปัญญา การสวดมนต์จะเกิดการพัฒนาทางปัญญาทำให้เกิดปัญญาความฉลาดรู้ เท่าทันตามความเป็นจริง ความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัยและเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น อริยสัจ 4 ทางสายกลาง (มัชฌิมาปทิปทา) อริยมรรคมีองค์ 8 ประการ ได้แก่ 1. สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) 2. สัมมาสังกัปปะ(ความดำริชอบ) 3. สัมมาวาจา (วาจาชอบ) 4. สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) 5. สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีวิตชอบ) 6. สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) 7. สัมมาสติ (ความระลึกชอบ) 8. สัมมาสมาธิ (ความตั้งจิตมั่นชอบ) การรู้บาป-บุญ คุณ-โทษ แก้ไขปัญหาได้ด้วยสติปัญญา หากสวดมนต์แล้ว มีการเจริญวิปัสสนาภาวนา ก็จะเป็นการพัฒนาจิตขั้นสูงสุด (พระอุทัยสิริจันโท, 2562)

4) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสังคม การสวดมนต์จะช่วยในการพัฒนาทางสังคมทำให้เกิดสังคมคุณธรรม ด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน คือ การให้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ปิยวาจา คือ เจรจาอ่อนหวาน พูดคำที่สุภาพ อ่อนโยน อัตถจริยา คือ การบาเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์ต่อผู้อื่น และสมานัตตา คือ การปฏิบัติตนสม่ำเสมอ ไม่ถือตัวนับถือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และทำให้สังคมเจริญก้าวหน้ามีสุขภาพจิตดี รักความเจริญก้าวหน้า มีประสิทธิภาพในการทำงานสูงย่อมส่งผลให้สังคมเจริญก้าวหน้าและทำให้เกิดความสามัคคีในสังคม (สนม โชติพงษ์, 2562)

สรุป การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการสวดมนต์ ทั้ง 4 ด้าน คือ การพัฒนาด้านร่างกาย การสวดมนต์จะช่วยบรรเทาจากการเจ็บป่วยหรือโรคภัยไม่เบียดเบียน ช่วยปรับสมดุลให้ร่างกาย ทำให้ร่างกายของแข็งแรงโดยไม่ต้องพึ่งยา การสัมผัสรับรู้ดีขึ้น ทางตา จมูก ลิ้น ทำให้มีสติ เป็นภูมิต้านทานโรคไปในตัวการพัฒนาทางด้านจิตใจ การสวดมนต์จะช่วยยกระดับจิตใจของผู้สวดมนต์ ทำให้ความเครียดลดลง เนื่องจากการสวดมนต์และการฟังเสียงสวดมนต์ สามารถเบี่ยงเบนความสนใจของมนุษย์จากเดิมที่คิดถึงแต่ด้านลบ ให้หันมาสนใจกับการสวดมนต์หรือการฟังเสียงสวดมนต์แทน จึงลืมปัญหาต่าง ๆ จิตสงบขึ้น ทำให้อารมณ์เกิดความผ่อนคลายนอนหลับได้ดีขึ้น การพัฒนาทางด้านปัญญา การสวดมนต์จะทำให้เกิดปัญญาความฉลาดรู้ เท่าทันตามความเป็นจริง ความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ แก้ไขปัญหาได้ด้วยสติปัญญา หากสวดมนต์แล้ว มีการเจริญวิปัสสนาภาวนา ก็จะเป็นการพัฒนาจิตขั้นสูงสุดการพัฒนาทางด้านสังคม การสวดมนต์จะช่วยท าให้เกิดสังคมคุณธรรม ด้วยหลักสังคหวัตถุ4 คือ ทาน คือ การให้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน ปิยวาจา คือ เจรจาอ่อนหวานพูดค าที่สุภาพ อ่อนโยน อัตถจริยา คือ การบำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์ต่อผู้อื่น และการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการสวดมนต์ ทั้ง 4 ด้านพัฒนาด้านร่างกาย- บรรเทาจากการเจ็บป่วย- โรคภัยไม่

เบียดเบียน- ช่วยปรับสมดุลร่างกาย- ทำให้ร่างกายแข็งแรง- หากป่วยก็แข็งแรงขึ้นไม่ต้องไปพบแพทย์ไม่ต้องพึ่งยารักษาโรคพัฒนาด้านจิตใจ- มีสมาธิตั้งมั่น- จิตสงบขึ้น- สุขุมเยือกเย็น- คิดบวก- ครอบครัวดีขึ้น- รู้จักปล่อยวาง- มีเมตตา แก้ปัญหาหนี้สินได้พัฒนาด้านปัญญา- ทาให้เกิดปัญญา- ความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัยเข้าใจในหลักธรรมคำอนของพระพุทธเจ้าอริยสัจ 4 ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) พัฒนาด้านสังคม ผู้นำในการสวดมนต์ มีกัลยาณมิตร เป็นที่ยอมรับของสังคม สังคมมีความสามัคคี สังคมเกิดคุณธรรม สมานัตตา คือการปฏิบัติตนสม่ำเสมอ ไม่ถือตัว ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวย่อมส่งผลให้สังคมมีความสามัคคีและเจริญก้าวหน้าอีกด้วย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้ การสวดมนต์ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ 4 ด้าน คือ

1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางกาย คือการสวดมนต์ ทำให้บรรเทาจากการเจ็บป่วย ช่วยปรับสมดุลร่างกาย ทำให้ร่างกายแข็งแรง

2)การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางจิตใจ การสวดมนต์ทำให้มีสมาธิตั้งมั่น จิตสงบขึ้น สุขุมเยือกเย็น มีเมตตา แก้ปัญหาหนี้สินได้

3)การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางปัญญา การสวดมนต์ทำให้เกิดปัญญา ความเข้าใจถูกต้องในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หลักอริยสัจ 4 ทางสายกลาง และอริยมรรคมีองค์ 8

4)การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางสังคม การสวดมนต์ ทำให้เป็นผู้นำในการสวดมนต์ เป็นที่ยอมรับของสังคม สังคมมีความสามัคคีสังคมเกิดคุณธรรม ตามแผนภาพ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการสวดมนต์

จิตวิทยาองค์รวมด้านกาย	การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางกาย	ทำให้บรรเทาจากการเจ็บป่วย
จิตวิทยาองค์รวมด้านจิต	การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางจิตใจ	ทำให้มีสมาธิตั้งมั่น จิตสงบขึ้น สุขุมเยือกเย็น
จิตวิทยาองค์รวมด้านปัญญา	การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางปัญญา	
จิตวิทยาองค์รวมด้านสังคม	การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางสังคม	

เอกสารอ้างอิง

ชวน เพชรแก้ว. (2520). การศึกษาวรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.

ธนิต อยู่โพธิ. (2537). อนุภาพพระปริตต์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บุญชม ศรีสะอาด. (2535). การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น.

บุญน้อย มุ่งงาม. (2543). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ค่านิยมแบบพุทธและการดำเนินชีวิตของชาวพุทธในปัจจุบัน. งานวิจัย บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเสริฐ บุญตา. (2547). พาหุงๆ การเผชิญภัยของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ ฯ.

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุธมฺโม (เต้นปักษี). (2557). ศึกษาทัศนคติตอพิธีสวดมนตข้ามปของพุทธศาสนิกชนวัดชะลออำเภอบางกรวยจังหวัดนนทบุรี .วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ปอ.ปยุตโต). (2540). พทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา.

พระมหาชลทิช จันทร์หอม. (2543). การศึกษาวิเคราะห์พิธีสวดมนต์ในพระพ ทธศาสตร์เถรวาทุศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อของนุักศึกษาปริญญาโทุมหาวิทยาลัยมหิดล. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล

ภูริณัฏฐ์แสงทอง. (2547). เจตคติและการปฏิบัติของเยาวชนต่อหลักเบญจศีลุเบญจธรรม. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2541).พระไตรปิฎกพรอมอรรถกถาแปลชุด 91 เล่มกรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

รัชชัย ขยันทา. (2556). การพัฒนากิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมสุขภาพของประชาชนุจังหวัดยโสธร.รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมศักดิ์ ดวงสีเสน. (2534). ศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนไทยในหลักธรรมว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่การทำทานุรักษาศีลและการเจริญภาวนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ,บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. (2543). พระพ ทธธรรมกับภาวะผู้น าที่พึงประสงค์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ,บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปฏกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เลมที่ 3, 4, 6, 7, 11, 19, 21, 25, 39. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ชวน เพชรแกว. (2532). การศึกษาวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ.

สมัคร บุราวาศ. (2516). ปรัชญาพราหมณในพุทธกาล. ไมปรากฏครั้งที่พิมพ. กรุงเทพฯ : แพรพิทยา.

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2514). ตำนานพระปริตร. กรุงเทพฯ : รุงเรือง.

ธนิต อยูโพธิ์. (2535). อานุภาพพระปริตร. กรุงเทพฯ. จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระบรมวงศเธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2543). ตำนานปริตร. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2514). ตำนานพระปริตร. กรุงเทพฯ : รุงเรือง. พระมหาเทอดญาณวชิโร (วงศชะอุม). (2549). พุทธานุภาพ. กรุงเทพฯ : เพลสแอนดดีโซด.

พระมหาวุฒิชัย (ว.วชิรเมธี). (2553). 9 มนตเพื่อความกาวหนา. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิมุตตยาลัย.

ปุย แสงฉาย (แปล). (2530) มิลินทปญหาพรอมดวยอรรถกถาฎีกา. กรุงเทพมหานคร : ส.ธรรมภักดี.

พระมหาสุนทร สิริธมฺโม (เนเรียะ). (2545). “การศึกษาวิเคราะหกรณีเมตตสูตร”. วิทยานิพนธพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บันทิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โมเดลการเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพ บูรณาการกับชุมชน: กรณีศึกษาศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอสามพราน

MODEL OF ENHANCING LEARNING OPPORTUNITIES FOR VOCATIONAL SKILLS INTEGRATED WITH COMMUNITY: A CASE STUDY OF THE DISTRICT LEARNING PROMOTION CENTER, SAMPHRAN

ธนทร สาลีพันธ์
ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
Thanathon Saleepan
Director of Samphran District Learning Promotion Center, Nakhon Pathom Province
E-mail: Saleethanha1980@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอโมเดลการเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะการประกอบอาชีพโดยบูรณาการกับชุมชน ผ่านกรณีศึกษาศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยอาศัยแนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง และทฤษฎีทุนทางสังคม เป็นกรอบการวิเคราะห์ วิธีการวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพควบคู่กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ผลการศึกษาพบว่า การบูรณาการชุมชนในกระบวนการเรียนรู้ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนาทักษะอาชีพ และสร้างความร่วมมืออย่างยั่งยืนระหว่างผู้เรียน ครู ผู้นำชุมชน และภาคธุรกิจ โดยโมเดลที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 2) การออกแบบหลักสูตรยืดหยุ่น 3) การใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) การประเมินผลเชิงพัฒนา และ 5) การเชื่อมโยงกับตลาดแรงงาน บทความสรุปว่า โมเดลดังกล่าวมีศักยภาพในการเป็นต้นแบบการพัฒนาโอกาสทางการเรียนรู้ในระดับอำเภอและสามารถต่อยอดไปสู่พื้นที่อื่นได้

คำสำคัญ : โมเดลการเรียนรู้, ทักษะอาชีพ, การบูรณาการชุมชน, ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้

Abstract

This academic article aims to propose a model for enhancing learning opportunities for vocational skills through community integration, with a case study of the Samphran District Learning Promotion Center, Nakhon Pathom Province. The study employed lifelong learning principles, transformative learning theory, and social capital theory as its analytical framework. A qualitative research approach was combined with Participatory Action Research (PAR). The findings revealed that integrating community resources into the learning process enhanced vocational skill development and fostered sustainable collaboration among learners, teachers, community leaders, and business representatives. The developed model consists of five key components: 1) stakeholder participation, 2) flexible curriculum design, 3) utilization of local resources and indigenous knowledge, 4) developmental evaluation, and 5) linkage with the labor market. The article concludes that this model has the potential to serve as a prototype

for promoting vocational learning opportunities at the district level and can be extended to other regions.

Keywords: Learning model, Vocational skills, Community integration, Learning promotion center

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 ก่อให้เกิดความท้าทายต่อการดำรงชีวิตและการทำงานของประชาชนในทุกระดับ การปรับตัวด้วย การพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพจึงเป็นภารกิจสำคัญของระบบการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับท้องถิ่นซึ่งเป็นพื้นที่ที่ประชาชนต้องการโอกาสการเรียนรู้เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง แนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ได้รับการยอมรับว่าเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเสริมสร้างสมรรถนะและความสามารถในการแข่งขันได้อย่างยั่งยืน (UNESCO, 2015)

ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอในฐานะองค์กรที่จัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงมีบทบาทในการสร้างโอกาสการเรียนรู้แก่ประชาชนทุกช่วงวัยทั้งในด้านการพัฒนาความรู้พื้นฐาน ทักษะอาชีพ และการยกระดับคุณภาพชีวิตการทำงานของศูนย์ดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการจัดการเรียนการสอน แต่ยังทำหน้าที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างชุมชน ภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อพัฒนาโครงการและหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและบริบทพื้นที่ (สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, 2564)

อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพในหลายพื้นที่ยังเผชิญข้อจำกัดหลายประการ เช่น การออกแบบหลักสูตรที่ไม่สอดคล้องกับบริบทชุมชน การขาดการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องตลอดจนการไม่เชื่อมโยงกับตลาดแรงงานที่แท้จริง ดังนั้น บทความนี้ มุ่งนำเสนอโมเดลการเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพที่บูรณาการชุมชนเข้ามามีบทบาทในทุกมิติของกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนทางสังคม ตลอดจนเป็นต้นแบบสำหรับการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ในพื้นที่อื่นต่อไป (สุรัตน์ พักน้อย, 2568)

ความสำคัญของการเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพบูรณาการกับชุมชน

การเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพที่บูรณาการกับชุมชนถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมก่อให้เกิดความท้าทายใหม่ ๆ ต่อแรงงานและประชาชนในระดับท้องถิ่น การพัฒนาทักษะอาชีพจึงไม่สามารถดำเนินไปได้โดยอาศัยเพียงการจัดการเรียนรู้ในระบบการศึกษาเท่านั้น แต่จำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทร่วมในการกำหนดทิศทางและเนื้อหาการเรียนรู้ การบูรณาการดังกล่าวไม่เพียงช่วยให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น แต่ยังสร้างความยั่งยืนทางสังคมและเศรษฐกิจ(สุชาติ หาญสวัสดิ์ และคณะ, 2563)

ในทางทฤษฎี การพัฒนาทักษะอาชีพบูรณาการกับชุมชนสามารถอธิบายได้บนฐานของทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning Theory) Mezirow (1991) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้ที่แท้จริงต้องนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกรอบความคิดและพฤติกรรมของผู้เรียน เมื่อกระบวนการเรียนรู้ทักษะอาชีพมีการเชื่อมโยงกับชุมชน ผู้เรียนจะได้ประสบการณ์ตรงจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมและปัญหาจริงของชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและสามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพทั้งต่อตนเองและ

สังคม นอกจากนี้ การบูรณาการกับชุมชนยังสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับทฤษฎีทุนทางสังคม (Social Capital Theory) (Putnam, 2000)ที่มองว่าความสัมพันธ์ เครือข่าย และความไว้วางใจที่เกิดขึ้นภายในชุมชนคือทุนทางสังคมที่สามารถนำมาใช้ใน การพัฒนาการเรียนรู้ เมื่อศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้สามารถดึงเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน และภาคธุรกิจเข้ามามีส่วนร่วม จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลาย ส่งผลต่อการพัฒนาทักษะอาชีพที่มีความเชื่อมโยงกับตลาดแรงงานและวิถีชีวิตของประชาชนอย่างแท้จริง ท้ายที่สุด แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Learning) (UNESCO, 2015) เน้นการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง ยืดหยุ่น และเข้าถึงได้สำหรับทุกคน ถือเป็นกรอบคิดที่สนับสนุนการจัดโอกาสการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน การเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มวัยได้พัฒนาทักษะอาชีพอย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้ชุมชนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคต และทำให้การเรียนรู้ไม่หยุดอยู่ที่ห้องเรียน แต่สามารถขยายไปสู่ชีวิตจริงในสังคม(Mezirow, 1991)

ดังนั้น ความสำคัญของการเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพบูรณาการกับชุมชน จึงอยู่ที่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงผู้เรียน สร้างเครือข่ายความร่วมมือ และเปิดโอกาสให้การเรียนรู้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดทั้งการพัฒนาศักยภาพรายบุคคลและความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม

บริบทของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอสามพราน

ในภาพรวมของพื้นที่อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กัน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ด้านเกษตรกรรม เช่น การปลูกพืชผักผลไม้ และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ขณะเดียวกันยังมีการขยายตัวของธุรกิจบริการและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชนเนื่องจากพื้นที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร จึงมีการผสมผสานระหว่างความเป็นเมืองและชนบท ส่งผลให้ประชาชนมีความหลากหลายด้านความต้องการและวิถีชีวิตแต่ยังขาดทักษะเชิงบูรณาการเพื่อนำไปต่อยอดด้านอาชีพ

บทบาทของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอสามพรานในด้านการพัฒนาทักษะอาชีพ มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาทักษะอาชีพให้แก่ประชาชนทุกกลุ่มวัย ศูนย์ทำหน้าที่เป็นทั้งแหล่งเรียนรู้ ศูนย์กลางการฝึกอบรม และพื้นที่บ่มเพาะศักยภาพของผู้เรียน ผ่านการจัดหลักสูตรวิชาชีพระยะสั้น การอบรมเชิงปฏิบัติการ และการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับองค์ความรู้สมัยใหม่ นอกจากนี้ ศูนย์ยังทำหน้าที่เชื่อมโยงความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และผู้นำชุมชน เพื่อขยายโอกาสและสร้างมาตรฐานในการพัฒนาทักษะอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน

ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการด้านอาชีพของประชาชนในพื้นที่ประชาชนในอำเภอสามพรานที่มีความต้องการด้านอาชีพที่หลากหลายทั้งการพัฒนาทักษะการเกษตรเชิงนวัตกรรม การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การประกอบธุรกิจบริการ และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสร้างรายได้เสริม โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนและวัยแรงงานที่ต้องการทักษะที่เชื่อมโยงกับการทำงานในภาคบริการและการค้าสมัยใหม่ ขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เพื่อเสริมรายได้ในครัวเรือนและการพึ่งพาตนเอง ความต้องการเหล่านี้สะท้อนถึงความจำเป็นที่ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอสามพรานจะต้องจัดการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน

กระบวนการพัฒนาโมเดลการเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพ

การพัฒนาโมเดลการเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพบูรณาการกับชุมชน ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1การวิเคราะห์บริบทและปัญหา (Context Analysis)

ดำเนินการเก็บข้อมูลเบื้องต้นผ่านการศึกษาเอกสาร สถิติท้องถิ่น และสภาพเศรษฐกิจสังคมในอำเภอสามพราน เพื่อให้เข้าใจถึงปัญหาและศักยภาพของพื้นที่ตลอดจนความต้องการด้านอาชีพของประชาชนในแต่ละกลุ่ม

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Participation)

ดำเนินการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เรียน ครู ผู้นำชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่นและผู้แทนตลาดแรงงานเพื่อสะท้อนมุมมองความคาดหวัง และความท้าทายที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เพื่ออาชีพ

ขั้นตอนที่ 3 การออกแบบและระดมความคิดเห็น (Design & Co-Creation)

นำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์ร่วมกันในเวทีระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดองค์ประกอบหลักของโมเดลทั้งในด้านเป้าหมาย วิธีการเรียนรู้ ทรัพยากรที่ใช้และการประเมินผล

ขั้นตอนที่ 4 การสร้างและทดลองใช้โมเดล (Implementation & Piloting)

พัฒนาโมเดลต้นแบบและนำไปทดลองใช้ในหลักสูตรอาชีพระยะสั้นจากนั้นเก็บข้อมูลผลลัพธ์เพื่อนำมาปรับปรุงให้สมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 5 การประเมินและปรับปรุง (Evaluation & Refinement)

ใช้การประเมินผลเชิงพัฒนาโดยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายสะท้อนผลการดำเนินงานเพื่อปรับปรุงและยกระดับโมเดลให้สามารถนำไปใช้ได้จริงในระยะยาว

รายละเอียดของโมเดล จากกระบวนการดังกล่าวได้ข้อสรุปเป็นโมเดล การเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพที่บูรณาการกับชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบด้วย ชุมชน ครู ผู้เรียน และภาคธุรกิจมีบทบาทร่วมในการออกแบบและกำหนดทิศทางการเรียนรู้ (2) การจัดทำหลักสูตรยืดหยุ่นและบูรณาการชุมชนโดยการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับองค์ความรู้สมัยใหม่ (3)การใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งด้านวัตถุดิบผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่นและเครือข่ายความร่วมมือ (4) ผลการประเมินผลเชิงพัฒนาที่เน้นการต่อผู้เรียนและชุมชน เพื่อพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมให้เหมาะสมอย่างต่อเนื่อง และ(5) การเชื่อมโยงกับตลาดแรงงานและเศรษฐกิจฐานราก ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ต้องสอดคล้องกับโอกาสการประกอบอาชีพจริงและสร้างรายได้ที่มั่นคงให้ผู้เรียนและชุมชน

สรุปภาพรวมโมเดล โมเดลนี้มุ่งสร้างวงจรการเรียนรู้ร่วม (Collaborative Learning Cycle) โดยเริ่มจาก การวิเคราะห์บริบท ⟶ การมีส่วนร่วม ⟶ การออกแบบ ⟶ การทดลองใช้ ⟶ การประเมินปรับปรุง และกลับเข้าสู่วงจรใหม่อย่างต่อเนื่องเพื่อให้การพัฒนาทักษะอาชีพของประชาชนในอำเภอสามพรานมีลักษณะยืดหยุ่น มีส่วนร่วม และยั่งยืน

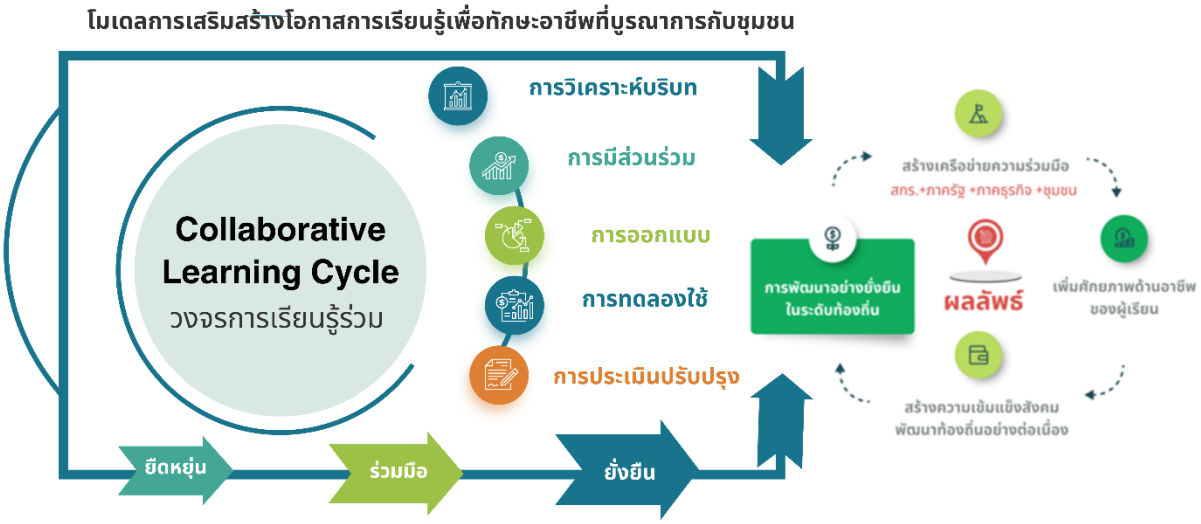

การพัฒนาโมเดลการเรียนรู้ชุมชน: แนวทางสู่การมีส่วนร่วมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

โมเดลที่พัฒนาขึ้นมีบทบาทสำคัญในการเพิ่มอัตราการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการเรียนรู้ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนจากหลากหลายกลุ่มวัยและอาชีพเข้าถึงการเรียนรู้อย่างเท่าเทียม การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงของชุมชน ช่วยให้ผู้เข้าร่วมเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ โมเดลดังกล่าวยังมีส่วนช่วยในการกระตุ้นแรงจูงใจในการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมผ่านการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับองค์ความรู้สมัยใหม่และการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานการออกแบบที่ยืดหยุ่นและหลากหลายรูปแบบทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและประโยชน์ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตและการประกอบอาชีพ

ผลลัพธ์ที่สำคัญของโมเดลคือการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ หน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจ และชุมชนในพื้นที่ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่น เครือข่ายดังกล่าวไม่เพียงช่วยเพิ่มศักยภาพด้านอาชีพของผู้เรียนแต่ยังเป็นรากฐานในการสร้างความเข้มแข็งของสังคมและการพัฒนาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมและความเท่าเทียมในการเข้าถึงการเรียนรู้

โมเดลการเรียนรู้ชุมชนที่ได้รับการพัฒนาขึ้นได้สร้างนวัตกรรมสำคัญในการเปิดประตูโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชนในทุกระดับของสังคม การออกแบบที่เน้นความเท่าเทียมและครอบคลุมได้สร้างสะพานเชื่อมระหว่างกลุ่มผู้เรียนที่มีความหลากหลายทั้งในด้านอายุ อาชีพ และสถานะทางสังคม ทำให้เกิดพื้นที่การเรียนรู้ที่ไม่มีข้อจำกัดและอุปสรรคตามแบบดั้งเดิม โมเดลนี้ได้ยกเลิกกรอบความคิดแบบเก่าที่มองว่าการศึกษาเป็นสิทธิพิเศษของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่กลับมุ่งเน้นการสร้างระบบที่ตอบสนองความต้องการที่แตกต่างกันของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม ความสำเร็จในการเพิ่มอัตราการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นจากการนำหลักการของการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal Design) มาประยุกต์ใช้ในบริบทการเรียนรู้ชุมชน โมเดลได้พัฒนาช่องทางและรูปแบบการเข้าถึงที่หลากหลาย ตั้งแต่การจัดเวลาเรียนที่ยืดหยุ่นสำหรับผู้ที่ทำงาน การสร้างสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน ไปจนถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่รองรับผู้เรียนที่มีข้อจำกัดทางกายภาพ การดำเนินการเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงการปรับปรุงเชิงเทคนิค แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานทางความคิดที่มองเห็นคุณค่าและศักยภาพของทุกคนในชุมชน ผลลัพธ์ที่ตามมาคือการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้เข้าร่วมอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในกลุ่มที่เคยถูกมองข้ามหรือไม่ได้รับโอกาสในระบบการศึกษาแบบดั้งเดิม การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงของชุมชนได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วม เมื่อผู้เรียนเห็นความเกี่ยวข้องระหว่างเนื้อหาที่เรียนกับสิ่งที่พวกเขาเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน พวกเขาจะมีแรงจูงใจในการเรียนรู้และการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้มากยิ่งขึ้น โมเดลได้สร้างกลไกให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการออกแบบหลักสูตรและกิจกรรม ไม่ใช่เป็นเพียงผู้รับความรู้แบบเดิม แต่กลับเป็นผู้ร่วมสร้างและพัฒนาเนื้อหาการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงบทบาทนี้ได้ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและความผูกพันต่อกระบวนการเรียนรู้ที่แข็งแกร่งกว่าเดิมอย่างชัดเจน

การกระตุ้นแรงจูงใจผ่านการบูรณาการภูมิปัญญาและความรู้สมัยใหม่

กลยุทธ์ที่สำคัญประการหนึ่งของโมเดลคือการสร้างสมดุลระหว่างการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้สมัยใหม่ การบูรณาการนี้ไม่ได้เป็นเพียงการนำเอาสองสิ่งมาผสมผสานกันแบบผิวเผิน แต่เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ระหว่างความรู้ที่มีรากฐานในประสบการณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นกับนวัตกรรมและแนวคิดที่ทันสมัย กระบวนการนี้ได้ช่วยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของทั้งสองแหล่งความรู้และสามารถประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ การจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้ความรู้เป็นรูปธรรมและสามารถสัมผัสได้ ผู้เรียนไม่ได้เพียงฟังหรืออ่านเกี่ยวกับทฤษฎีต่างๆ แต่ได้ลงมือปฏิบัติจริง ทดลอง และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ภายใต้การแนะนำของผู้เชี่ยวชาญทั้งจากภายในชุมชนและจากภายนอก การออกแบบหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานได้สร้างความมั่นใจและแรงจูงใจสำคัญให้กับผู้เรียน เมื่อผู้เรียนมั่นใจว่าสิ่งที่พวกเขาเรียนรู้สามารถนำไปใช้ในการหาเลี้ยงชีพหรือพัฒนาอาชีพได้จริง พวกเขาจะลงทุนเวลาและความพยายามในการเรียนรู้อย่างจริงจัง โมเดลได้

พัฒนาระบบการติดตามและประเมินความต้องการของตลาดแรงงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้มั่นใจว่าหลักสูตรที่เสนอจะมีความทันสมัยและตรงกับความต้องการที่แท้จริง การเชื่อมโยงกับนายจ้างและผู้ประกอบการในพื้นที่ได้ช่วยสร้างเส้นทางอาชีพที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมสำหรับผู้เรียน ไม่ใช่เป็นเพียงการเรียนเพื่อความรู้เท่านั้น แต่เป็นการเรียนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ความยืดหยุ่นและหลากหลายของรูปแบบการเรียนรู้ได้เป็นจุดแข็งสำคัญที่ทำให้โมเดลสามารถตอบสนองความต้องการที่แตกต่างกันของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีตัวเลือกที่หลากหลายทั้งในด้านเวลา สถานที่ วิธีการเรียนรู้ และเนื้อหา ได้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถปรับแต่งประสบการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการส่วนบุคคล ไม่ว่าจะเป็นการเรียนแบบเข้มข้นในช่วงสั้น การเรียนแบบต่อเนื่องในระยะยาว หรือการเรียนแบบโมดูลที่สามารถเลือกเฉพาะส่วนที่สนใจ ความยืดหยุ่นนี้ได้ช่วยลดอุปสรรคในการเข้าถึงการเรียนรู้และเพิ่มโอกาสในการประสบความสำเร็จของผู้เรียน การออกแบบที่คำนึงถึงวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของผู้คนในชุมชนได้สร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เป็นมิตรและเอื้ออำนวยต่อความสำเร็จของทุกคน

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ผลลัพธ์ที่โดดเด่นและมีนัยสำคัญที่สุดของโมเดลการเรียนรู้ชุมชนคือการสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่แข็งแกร่งระหว่างศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ หน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจ และชุมชนในพื้นที่ เครือข่ายนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลจากการวางแผนและการดำเนินการที่มีระบบในการสร้างความเชื่อมโยงและความไว้วางใจระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ การสร้างเครือข่ายเริ่มต้นจากการระบุและเข้าใจบทบาท ความต้องการ และศักยภาพของแต่ละภาคส่วน จากนั้นจึงพัฒนากลไกการทำงานร่วมกันที่สร้างประโยชน์ร่วมกันและตอบสนองวัตถุประสงค์ของทุกฝ่าย ภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายและจัดหาทรัพยากรสนับสนุน ภาคธุรกิจได้เข้ามามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้ทางเทคนิคและเปิดโอกาสการจ้างงาน ส่วนชุมชนได้เป็นแหล่งภูมิปัญญาและพื้นที่ในการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้

ความร่วมมือแบบพหุภาคีนี้ได้สร้างผลกระทบเชิงบวกที่กว้างไกลกว่าการเพิ่มศักยภาพด้านอาชีพของผู้เรียนเพียงอย่างเดียว เครือข่ายได้กลายเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นอย่างรอบด้าน การแลกเปลี่ยนทรัพยากร ความรู้ และประสบการณ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายได้สร้างนวัตกรรมและโซลูชันที่ตอบสนองความท้าทายของท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีเครือข่ายที่แข็งแกร่งได้ช่วยสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับชุมชน เพราะการพึ่งพาอาศัยกันและการสนับสนุนซึ่งกันและกันได้ลดความเสี่ยงที่อาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหรือสภาพแวดล้อมในอนาคต

การพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่นได้เกิดขึ้นจากการที่เครือข่ายสามารถสร้างและรักษากลไกการเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง แทนที่จะเป็นเพียงการดำเนินโครงการระยะสั้น เครือข่ายได้พัฒนาความสามารถในการระบุความต้องการใหม่ๆ พัฒนาโซลูชัน และปรับปรุงการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันและการแบ่งปันความรู้ได้ทำให้เครือข่ายมีความยืดหยุ่นและสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่ได้จำกัดเพียงแค่การเพิ่มขึ้นของทักษะและความรู้ของประชาชน แต่ยังรวมถึงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ และการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่อย่างยั่งยืน เครือข่ายได้กลายเป็นระบบนิเวศการเรียนรู้ที่สร้างคุณค่าให้กับสังคมในหลายมิติและสามารถขยายผลไปสู่พื้นที่อื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทสรุป

ดังที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่าการบูรณาการชุมชนในกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะอาชีพมิได้เป็นเพียงการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาเท่านั้น หากแต่ยังเป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนใน

เชิงโครงสร้าง เนื่องจากชุมชนมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะผู้กำหนดทิศทาง ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา และผู้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้เมื่อผู้เรียนได้เรียนรู้จากสภาพจริงของพื้นที่ ย่อมเกิดการพัฒนาทักษะที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของตลาดแรงงาน ขณะเดียวกัน ชุมชนก็ได้รับการพัฒนาผ่านการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมการศึกษา

การพัฒนาโมเดลที่บูรณาการชุมชนเข้ากับการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพ ยังสะท้อนถึงการสร้าง “ความเป็นเจ้าของร่วม” ของทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นผู้เรียน ครู ผู้นำชุมชน หรือหน่วยงานท้องถิ่น ซึ่งความเป็นเจ้าของร่วมนี้ทำให้การเรียนรู้เกิดความยั่งยืนมากกว่าการจัดการศึกษาแบบบนลงล่าง (Top-down) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือการยกระดับทั้งศักยภาพรายบุคคลและทุนทางสังคมของชุมชนในเวลาเดียวกัน

ที่สำคัญ โมเดลดังกล่าวยังมีศักยภาพในการขยายผลไปสู่ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภออื่น ๆ ทั่วประเทศ การนำแนวคิดนี้ไปปรับใช้สามารถช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษา ลดความเหลื่อมล้ำทางโอกาส และสร้างกลไกการพัฒนาท้องถิ่นที่มีความยั่งยืน เมื่อชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การจัดการศึกษาย่อมตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างตรงจุด และเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้ที่ได้

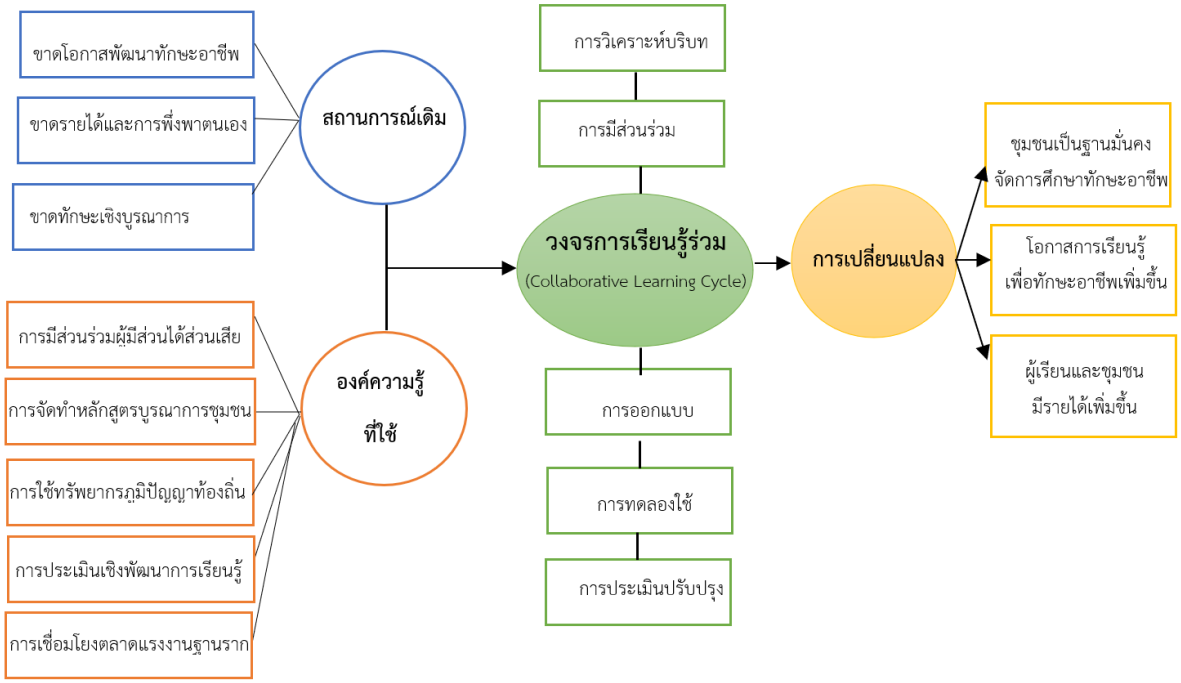

องค์ความรู้สำคัญที่ได้จากการพัฒนาโมเดล คือการตระหนักว่าชุมชนเป็นฐานที่มั่นคงในการจัดการศึกษาทักษะอาชีพ การบูรณาการทรัพยากร ภูมิปัญญา และเครือข่าย ในพื้นที่เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ช่วยให้การจัดการศึกษามีความสอดคล้องกับชีวิตจริงและสามารถสร้างคุณค่าแก่ผู้เรียนและชุมชนให้มีรายได้ไปพร้อมกัน

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งถือเป็นปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จของการจัดการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของครู ผู้เรียน ผู้นำชุมชน และภาคธุรกิจ ทำให้การพัฒนาทักษะอาชีพมีความ

หลากหลาย ครอบคลุม และตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างแท้จริง ขณะเดียวกันการเชื่อมโยงผลการเรียนรู้กับตลาดแรงงานยังช่วยเพิ่มความต่อเนื่องและความยั่งยืนของผลลัพธ์

ท้ายที่สุด โมเดลการเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้เพื่อทักษะอาชีพที่พัฒนาขึ้น สามารถนำไปต่อยอดเป็นแนวทางเชิงนโยบายทั้งในระดับพื้นที่และระดับประเทศ เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

สุชาติ หาญสวัสดิ์, และคณะ. (2563). การผลิตและการใช้ไบโอดีเซลจากน้ำมันพืชใช้แล้วในระดับชุมชน. *วารสารพลังงานทดแทน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี*, 12(1), 45–56.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (2564). *รายงานการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อทักษะอาชีพ*. กรุงเทพฯ: กศน.สุชาติแสงเพชร. (2560).

สุรัตน์ พักน้อย. (2568). พลวัตทางสังคม: มโนทัศน์และการจัดระเบียบ. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

UNESCO. (2015). *Rethinking Education: Towards a Global Common Good?* Paris: UNESCO.

BCG Economy Mode กับการบริหารจัดการขยะชีวมวลของชุมชน
BCG ECONOMY MODE AND COMMUNITY BIOMASS WASTE MANAGEMENT

เขมชาติ สถิตย์ตันติเวช[1] อิทธิศักดิ์ ทาสะโก[2] และ ธนวัน ทองดี[3]
บริษัท ผลิตไฟฟ้าราชบุรี จำกัด
Khemachart Sathittantiwech
Ratchaburi Electricity Generating Company Limited
E-mail: khemacharts@ratchgen.co.th [1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้นำเสนอแนวคิดการบริหารจัดการขยะชีวมวลของชุมชนตามแบบจำลอง BCG Economy Mode ที่สอดคล้องกับหลักการเกษตรพึ่งตนเองตามแนวพระปณิธาน โดยมุ่งเน้นการสืบสาน รักษา และต่อยอดบนฐานทุนวัฒนธรรมชุมชน การศึกษานี้ดำเนินการโดยการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสังเคราะห์แนวคิดหลักของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบองค์รวมที่ผสานเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว เข้าด้วยกันบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่ แนวคิดหลักของการศึกษาคือการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบองค์รวมที่ผสานเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว เข้าด้วยกันบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่ กระบวนการบริหารจัดการดังกล่าวมุ่งสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการปรับใช้แบบจำลอง BCG Economy Mode สามารถแปรรูปวัสดุเหลือทิ้งจากมะพร้าวน้ำหอมให้เป็นผลผลิตที่มีมูลค่าเพิ่ม ได้แก่ ไบโอชาร์ น้ำส้มควันไม้ และปุ๋ยหมัก ซึ่งนอกจากจะช่วยแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังสร้างรายได้และอาชีพใหม่ให้กับชุมชน การดำเนินงานตามแนวคิดนี้ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างคนรุ่นต่างๆ ในชุมชน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ การบูรณาการระหว่างวิธีการดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้เกิดนวัตกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน และสามารถขยายผลไปยังพื้นที่อื่นได้ การศึกษานี้ยืนยันว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเริ่มต้นจากการเสริมสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน โดยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาที่มีอยู่ร่วมกับการประยุกต์ใช้หลักการบริหารจัดการที่เหมาะสม

คำสำคัญ: การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ, การพัฒนาระบบกลไก, การจัดการวัสดุเหลือทิ้ง

Abstract

This academic article presents a conceptual framework for community biomass waste management through the BCG Economy Mode that aligns with self-reliant agricultural principles following royal initiatives, emphasizing the preservation, conservation, and advancement of community cultural capital. The study employs content analysis methodology to synthesize core concepts of integrated economic system development that combines bioeconomy, circular economy, and green economy based on indigenous wisdom and contemporary knowledge. The fundamental premise of this research centers on developing a holistic economic system that integrates bioeconomy, circular economy, and green economy principles grounded in local wisdom and modern knowledge systems. The management process aims to strengthen community capacity for sustainable self-reliance. Research findings

demonstrate that implementing the BCG Economy Mode can transform coconut waste materials into value-added products including biochar, wood vinegar, and organic fertilizer, which not only addresses environmental challenges but also generates income and creates new employment opportunities for communities. Implementation of this conceptual approach promotes intergenerational learning and knowledge transfer within communities while fostering collaborative networks among various sectors. The integration of traditional methods with modern technology creates contextually appropriate innovations that can be scaled to other areas. The study confirms that sustainable development must begin with strengthening internal community capacity through leveraging existing resources and indigenous knowledge alongside appropriate management principles. This approach establishes a comprehensive framework for community-driven development that honors cultural heritage while embracing technological advancement for environmental sustainability and economic prosperity.

Keywords: Prototype Area Development, Mechanical System Development, Waste Material Management

บทนำ

แผนยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบแผนแม่บทการบริหารจัดการขยะจากวัสดุเหลือทิ้งจากธรรมชาติของประเทศ เพื่อใช้เป็นกรอบและทิศทางในการดำเนินการแก้ไขปัญหาการจัดการขยะจากวัสดุเหลือทิ้งจากธรรมชาติของประเทศ โดยมีเป้าหมายประกอบด้วย 1) ขยะจากวัสดุเหลือทิ้งจากธรรมชาติ ชุมชนได้รับการจัดการอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 75 ของปริมาณขยะจากวัสดุเหลือทิ้งจากธรรมชาติที่เกิดขึ้น 2) ขยะจากวัสดุเหลือทิ้งจากธรรมชาติ ตกค้างได้รับการจัดการอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ ร้อยละ 100 ของปริมาณขยะจากวัสดุเหลือทิ้งจากธรรมชาติตกค้าง 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการคัดแยกขยะจากวัสดุเหลือทิ้งจากธรรมชาติ ที่ต้นทางไม่น้อยกว่าร้อยละ ๕๐ ของจำนวนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

จังหวัดราชบุรี ถือเป็นแหล่งเพาะปลูกมะพร้าวน้ำหอมอันดับ 1 ของประเทศ และยังเป็นสินค้าที่ได้รับเลือกให้นำร่องในโครงการโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ BCG Model (Bio-Circular-Green Economy) ที่ให้ความสำคัญในทุกมิติ ทั้งในด้านการเกษตร การแปรรูป พลังงานทางเลือก และการท่องเที่ยว ยกระดับรายได้ให้เกษตรกรและมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2567) ในปี 2567 พบว่าจังหวัดราชบุรี มีเนื้อที่ปลูกต้นมะพร้าวน้ำหอมรวม 110,490 ไร่ และประมาณ 60,000 ไร่ อยู่ในเขตตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่หลักในการผลิตมะพร้าวน้ำหอม ทั้งเกษตรกรในระดับต้นน้ำ ได้แก่ ผู้ทำสวน แปลงปลูก พันธุ์มะพร้าวน้ำหอม การปรุงดิน การให้ปุ๋ย การให้น้ำ การกำจัดศัตรูพืช การช่วยผสมเกสร การบำรุงผล เพื่อผลิตผลที่เป็นมะพร้าวอ่อนส่งขายสด และแปรรูปขั้นต้น ระดับกลางน้ำ ได้แก่ เกษตรกรผู้แปรรูปมะพร้าวน้ำหอม การแยกน้ำ แยกเนื้อมะพร้าว การควั่นผลและบรรจุหีบห่อ การเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่อยอด เช่น ทำวุ้นมะพร้าวน้ำหอม ทำไอศกรีม ทำโยเกิร์ต และระดับปลายน้ำ ได้แก่ การสร้างแบรนด์มาตรฐานสินค้าเกษตรอุตสาหกรรม การส่งออกผลผลิตไปต่างประเทศ การขนส่งและโลจิสติกส์ และการบริการหลังขาย (กรมส่งเสริมการเกษตรราชบุรี, 2567)

จากการลงพื้นที่วิสาหกิจชุมชนบ้านอะโรแมติก ฟาร์ม พบว่า ปัญหาของเกษตรกรที่ทำการเกษตรสวนมะพร้าวน้ำหอม ในเขตชุมชนตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ส่วนใหญ่เป็นการแปรรูปขั้นต้น คือ การควั่นผลสดเพื่อจำหน่าย ทั้งตลาดในประเทศและส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศ สิ่งที่เกิดขึ้นคือขยะจากเปลือกที่ควั่นและก้านทะลาย รวมถึงผลมะพร้าวน้ำหอมที่เสียนั้น ไม่มีสถานที่ทิ้งหรือสถานที่กำจัด ซึ่งในแต่ละวันมีปริมาณเป็นจำนวนมาก สถิติจากคณะวิจัยของกรมวิชาการเกษตร เมื่อปี พ.ศ. 2567 พบว่า ทั้งจังหวัดราชบุรี มีปริมาณขยะจากมะพร้าวน้ำหอม ถึงวันละประมาณ 6,000 ตัน ในขณะที่ขยะของวิสาหกิจชุมชนบ้านอะโรแมติก ฟาร์ม (ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบ) มีวันละประมาณ 2 ตัน โดยส่วนมากแล้วจะนำวัสดุเหลือทิ้งจากมะพร้าวน้ำหอมนี้ไปทิ้งเพื่อถมบ่อดินเก่า ถมพื้นที่ลุ่มต่ำ และกองไว้ในพื้นที่ขนาดใหญ่ของตนเองจนสูงเป็นภูเขา ส่งผลให้เกิดปัญหาตามมาอย่างต่อเนื่องในชุมชน เช่น ส่งกลิ่นเหม็น เกิดน้ำเสียสะสมในกองมะพร้าวไหลลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ กลายเป็นที่อยู่ของหนู หนอน พาหะโรค และแมลงศัตรูของมะพร้าวน้ำหอม รวมถึง งูและสัตว์มีพิษต่าง ๆ ด้วย

ผู้วิจัยและภาคีเครือข่ายจึงได้กำหนดให้วิสาหกิจชุมชนบ้านอะโรแมติก ฟาร์ม เป็นพื้นที่ต้นแบบในการแก้ไขปัญหาวัสดุเหลือทิ้งในสวนมะพร้าวน้ำหอมของเกษตรกร โดยใช้กิจกรรม “โครงการวิจัยการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบด้วยการบริหารจัดการวัสดุเหลือทิ้งจากมะพร้าวน้ำหอม วิสาหกิจชุมชนบ้านอะโรแมติก ฟาร์ม ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” เป็นกิจกรรมนำร่อง โดยดำเนินกิจกรรม ส่งเสริมการปลูกมะพร้าวน้ำหอม และพืชผลชนิดอื่นที่เป็นระบบที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังสนับสนุนให้มีการเลี้ยงแมลงเศรษฐกิจประเภทชันโรง การแปรรูปมะพร้าวน้ำหอม ให้เป็นสินค้าที่สามารถจำหน่ายให้กลุ่มลูกค้าในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และ การทำแบรนด์ การขนส่ง การส่งเสริมองค์ความรู้ด้านงานวิชาการแก่ทั้งเกษตรกร สถาบันการศึกษา องค์กรภาครัฐและเอกชน องค์กรต่างประเทศ ตลอดจนผู้ที่สนใจรายย่อย ได้เข้ารับบริการฝึกอบรมผ่านกระบวนการของวิสาหกิจชุมชน การแปรรูปเปลือกมะพร้าวน้ำหอมเป็นถ่านไบโอชาร์ เพื่อการปรับปรุงดินในแปลงปลูกพืชของเกษตรกร การทำน้ำส้มควันไม้อันเกิดจากการผลิตถ่านไบโอชาร์ เพื่อใช้ในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช และการทำปุ๋ยหมักจากเศษวัสดุเหลือทิ้งในสวนมะพร้าวน้ำหอม

ดังนั้น จากประเด็นปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบบริหารจัดการวัสดุเหลือทิ้งจากมะพร้าวน้ำหอม วิสาหกิจชุมชนอะโรเมติกส์ฟาร์ม ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ที่มีปริมาณของเหลือใช้จากการเกษตรเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้ถูกการจัดการอย่างเหมาะสมโดยส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ชุมชน และสุขภาพของคนในชุมชนได้ จากนั้น วิเคราะห์ และพัฒนาห่วงโซ่อุปทานของเหลือทิ้งจากมะพร้าวน้ำหอมในระดับต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และสร้างโอกาสเชิงพื้นที่ในการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษาแก้ไขปัญหา โดยการสร้างองค์ความรู้ ถ่ายทอดแก่ชุมชน เพื่อยกระดับรายได้ ส่งเสริมการผลิตในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืนตามแนวทางการพัฒนาตามแบบ BCG เศรษฐกิจสีเขียว และสร้างความยั่งยืนทางด้านสิ่ง แวดล้อม พลังงาน และสร้างอาชีพใหม่ให้กับชุมชน พร้อมทั้งนำองค์ความรู้กลับมาใช้ในการพัฒนาชุมขนในพื้นที่อีกทางหนึ่ง

การบริหารจัดการ

ความหมายของการบริหาร แบ่งเป็น 2 นัย คือ 1) คำว่า บริหาร มาจากภาษาบาลีว่า ปริหาร มาจากศัพท์ว่า ปริ แปลว่า รอบ และ หร ธาตุในความนำไป ดังนั้น คำว่า บริหาร จึงแปลว่า นำไปโดยรอบ อีกสำนวนหนึ่ง คำว่า บริหาร แปลว่า อ้อมหนี หลีกหนี หลบหนี ดังในประโยคภาษาบาลีว่า “ปญฺหํ ปริหริต สมตฺโถ” แปลว่า ผู้สามารถเพื่อการอ้อมหนี หลีกหนี หลบซึ่งปัญหา หรือแปลว่า ผู้สามารถบริหารปัญหา และนำปัญหาไปโดยรอบ หรือกำจัดปัญหาให้หมดสิ้นไป 2) คำว่า บริหาร แปลมาจากภาษาอังกฤษ ว่า Administer และ Administration แปล ความหมาย คือ การปกครอง ดำเนินการ อำนวยการ จัดการ จัดให้วาง ส่งเสริม และบำรุง

ดังนั้นการบริหาร (Administration) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานขององค์การ เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะชี้ให้เห็นความสำเร็จ หรือความล้มเหลว ความมีประสิทธิภาพหรือความไร้ประสิทธิภาพของหน่วยงาน การบริหารเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคม ความก้าวหน้าของวิทยาการต่าง ๆ การบริหารเป็นมรรคที่สำคัญจะนำไปสู่ความก้าวหน้าการบริหารเป็นลักษณะการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคลในองค์การ ซึ่งมีการวินิจฉัยสั่งการนักบริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ การวินิจฉัยสั่งการเป็นเครื่องแสดงให้ทราบถึงความสามารถของนักบริหาร และความเจริญเติบโตของการบริหารชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่ว่าในครอบครัว หรือองค์การใดย่อมเกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่เสมอ ดังนั้นการบริหารจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ และจำเป็นต่อการที่จะดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม (สิรภพ เหล่าลาภะ, 2545)

กระบวนการบริหารจัดการ การบริหารเป็นวิธีการทำให้งานสำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น (Getting things done through other people) และกล่าวว่าหน้าที่ของผู้บริหารเป็นกรอบในการพิจารณาของผู้บริหารให้สำเร็จ มี 5 ประการ ตามคำย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDC” ดังนี้ คือ

1) P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความ สำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารทีดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

2) O คือ Organizing หมายถึง คือ การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

3) S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

4) D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ

5) C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร (พระธรรมโกศาจารย์, 2549)

การกำจัดขยะชีวมวล

ชีวมวล (Biomass) เป็นแหล่งกักเก็บพลังงานของพืชที่ต้องอาศัยแสงอาทิตย์ในการสังเคราะห์แสงและเจริญเติบโต จากนั้นแปรเปลี่ยนสภาพเป็นของแข็ง หรือแปรสภาพเป็นของเหลวที่สามารถนำมาใช้เป็นพลังงานทดแทนพลังงานจากฟอสซิลได้ จัดเป็นพลังงานหมุนเวียน (Renewable Energy) ที่สำคัญชนิดหนึ่ง ขยะชีวมวลที่นำมาใช้เป็นพลังงานมีแหล่งที่มาได้ 2 แหล่ง คือ จากเศษวัสดุเหลือใช้จากการเก็บเกี่ยว หรือการแปรรูปสินค้าทางการเกษตรที่สามารถนำมาใช้เชื้อเพลิงเพื่อผลิตพลังงานได้ และจากการปลูกพืชเพื่อนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงผลิตพลังงานโดยเฉพาะ (ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561)

ประเภทของขยะชีวมวล กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน ได้ทำการศึกษาและพัฒนาระบบฐานข้อมูลประเภทของขยะชีวมวลในประเทศไทยไว้อย่างละเอียด โดยเน้นข้อมูลศักยภาพชีวมวลจากเศษวัสดุเหลือใช้จากการเก็บเกี่ยว หรือจากการแปรรูปสินค้าทางการเกษตรที่สามารถนำมาใช้เชื้อเพลิงได้ หนึ่งในวัสดุเหล่านั้นคือ วัสดุเหลือทิ้งจากสวนมะพร้าวน้ำหอม ซึ่งมีปริมาณกระจายอยู่ทั่วภูมิภาคของประเทศ เป้าหมายการจัดทำระบบฐานข้อมูลประเภทของขยะชีวมวล ในประเทศไทยที่สำคัญคือ เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐ นักลงทุน นักวิจัยที่เกี่ยวข้องหรือเกษตรกรที่สนใจด้านพลังงานชีวมวล จะได้ใช้สำหรับศึกษาข้อมูลเบื้องต้นถึงศักยภาพของชีวมวลที่เหลืออยู่ (Residue Potential) ในแต่ละพื้นที่ เพื่อประกอบการพิจารณาจัดทำนโยบายส่งเสริมสนับสนุนลงทุนหรือศึกษาวิจัย อย่างไรก็ดีหากมีการตัดสินใจที่จะดำเนินการใด ๆ ก็จะต้องทำการศึกษาข้อมูลศักยภาพชีวมวลที่สามารถรวบรวมมาใช้ได้จริง (Real Potential) อย่างละเอียดอีกครั้งหนึ่ง ประเภทพืชและชนิดของชีวมวลที่

ทำการศึกษา ได้แก่ 1) จั่นและทะลายมะพร้าว 2) ทางและใบมะพร้าว 3) เปลือกและกาบมะพร้าว และ 4) กะลามะพร้าว (สถาบันวิจัยพลังงาน, 2565)

รูปแบบการจัดการขยะชีวมวล การวางรูปแบบการจัดการขยะชีวมวลอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด สามารถลดปริมาณขยะชีวมวล ที่จะต้องส่งเข้าไปทำลายด้วยระบบต่าง ๆ ให้น้อยที่สุด สามารถนำขยะชีวมวล มาใช้ประโยชน์ ทั้งในส่วนของการใช้ซ้ำ และแปรรูปเพื่อใช้ใหม่ รวมถึงการกำจัดที่ได้เป็นผลพลอยได้ เช่น ปุ๋ยหมัก หรือพลังงาน โดยสรุปวิธีการดำเนินการตามแนวทางของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ดังนี้ คือ

1) การลดปริมาณขยะชีวมวล (Reduce) การลดปริมาณขยะชีวมวลสามารถทำได้ ดังนี้ การพยายามลดปริมาณขยะชีวมวลที่อาจเกิดขึ้น เช่น ใช้สินค้าที่มีความคงทนถาวร และมีอายุการใช้งานนาน หรือเลือกใช้สินค้าชนิดเติม การลดปริมาณวัสดุเป็นการพยายามเลือกใช้สินค้าที่บรรจุในบรรจุภัณฑ์ที่มีขนาดใหญ่แทนบรรจุภัณฑ์ที่มีขนาดเล็ก เพื่อลดปริมาณของบรรจุภัณฑ์ที่จะกลายเป็นขยะมูลฝอย

2) การนำมาใช้ซ้ำ (Reuse) โดยการนำขยะชีวมวลเศษวัสดุมาใช้ใหม่อีก หรือใช้ซ้ำ เช่น ขวดน้ำหวานนำมาบรรจุน้ำดื่ม ขวดกาแฟที่หมดแล้ว นำมาใส่น้ำตาล นั่นคือเป็นการพยายามใช้สิ่งของต่าง ๆ หลาย ๆ ครั้งก่อนที่จะทิ้งหรือเลือกใช้ของใหม่

3) การแปรรูปใช้ใหม่ (Recycle) การแปรสภาพและหมุนเวียนนำกลับมาใช้ใหม่ โดยการนำวัสดุมาผ่านกระบวนการเพื่อผลิตเป็นสินค้าใหม่ นั่นคือการนำขยะชีวมวลมาแปรรูปตามกระบวนการของแต่ละประเภทเพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ หรือเปลี่ยนแปลงสภาพจากเดิมแล้วนำกลับมาใช้ใหม่ เช่น พลาสติก กระดาษ ขวด โลหะต่าง ๆ นำกลับมาหลอมใหม่ (กรมควบคุมมลพิษ, 2550)

รูปแบบ BCG Economy Model

BCG Economy Model เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบองค์รวมที่มุ่งเน้นการพัฒนา 3 เศรษฐกิจไปพร้อมกัน ได้แก่ เศรษฐกิจชีวภาพ (Bioeconomy) มุ่งสร้างมูลค่าเพิ่มของทรัพยากรชีวภาพ เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรให้เกิดความคุ้มค่าหรือยาวนานที่สุด และเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) การพัฒนาเศรษฐกิจโดยคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เกษตรกรชาวสวนมะพร้าวน้ำหอมมีวัสดุเหลือทิ้งเป็นจำนวนมากคิดเป็นร้อยละ 25 ของน้ำหนักมะพร้าวอยู่แล้ว เหลือทิ้งถึงร้อยละ 75 หากพัฒนาส่วนนี้ด้วยหลักการ Bio-Circular-Green ก็จะเกิดคุณค่าและมูลค่าได้อย่างมหาศาล เช่น การทำปุ๋ยหมัก การทำถ่านไบโอชาร์เพื่อนำกลับมาใช้ปรับปรุงบำรุงดินในแปลงเกษตรของตนเอง หรือจำหน่ายถ่านไบโอชาร์สร้างรายได้เพิ่มขึ้นอีก (กระทรวงการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2566)

หัวใจสำคัญของ BCG Economy Model กับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คือ การสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนสามารถคิดต่อยอดได้เองจากทุน หรือจุดแข็งที่แต่ละพื้นที่มี และทั้งหมดต้องอยู่บนฐานความต้องการของคนภายในชุมชนเอง ทั้งนี้ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก โดยนำแนวคิดของ BCG Economy Model กับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน มาประยุกต์ใช้ คือมุ่งเน้นการสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชน สามารถคิดต่อยอดวัตถุดิบของท้องถิ่นได้เองจากทุนหรือจุดแข็งที่แต่ละพื้นที่ โดยการปรับโครงสร้างและเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเอง ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ตลอดจนดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน มีการวางแผนให้ทรัพยากรในระบบ การผลิตทั้งหมดสามารถกลับคืนสู่สภาพเดิม และนำกลับมาใช้ใหม่ได้ เพื่อรับมือกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรในอนาคต ที่จะมีความต้องการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตเพิ่มมากขึ้นจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และความต้องการสินค้าและบริการของผู้บริโภค ดังนั้น BCG Economy Model กับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน จึงมุ่งเน้นการคงคุณค่าผลิตภัณฑ์ให้นานที่สุด ส่งเสริมการใช้ซ้ำ สร้างของเสียในปริมาณที่ต่ำที่สุด และให้ความสำคัญกับการจัดการของเสียจาก การผลิตและบริโภค ด้วยการนำวัตถุดิบที่ผ่านการผลิต

และบริโภคแล้วเข้าสู่กระบวนการผลิตใหม่ ซึ่งต่างจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่เน้นการใช้ทรัพยากร การผลิตและการสร้างของเสียในรูปแบบเศรษฐกิจที่เป็นเส้นตรง (บัญชา จันทราช และคณะ, 2566)

การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

การส่งเสริมการเกษตร คือ รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคลกลุ่มหรือหลายองค์การหลาย ๆ องค์การที่ต่างก็มีทรัพยากร เป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเองบุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลานานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาก็สามารถติดต่อไปได้เป็นการเข้าร่วมเป็นองค์การ เครือข่ายแม้ว่าองค์การเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายร่วมกันมีประโยชน์ร่วมกัน องค์การเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์การเท่านั้น ในขณะที่การส่งเสริมการเกษตร เป็นการเริ่มต้นด้วยการสร้างเป้าหมายร่วมกันของภาคีสมาชิก ซึ่งแม้ว่าสมาชิกที่เกี่ยวข้อง จะมีบทบาทหน้าที่ความถนัดต่าง ๆ กัน แต่เมื่อทุกคนได้เข้ามารับรู้ในเป้าหมายหรือปัญหาร่วมกันแล้ว สมาชิกแต่ละส่วนก็จะได้ปรับและแสดงบทบาทตามศักยภาพ ความถนัดของตน เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของเครือข่ายได้อย่างตรงต่อสภาพที่แท้จริง โดยมิต้องรอการสั่งการใด ๆ จากผู้กำหนดนโยบายในสายงานบังคับบัญชา ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะมิได้รู้หรือเข้าใจในสภาพปัญหาที่แท้จริงของพื้นที่ (ธนา ประมุขกูล, 2555)

การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ในกิจกรรมเกษตร โดยเป็นบทบาทที่เกษตรกรเองและส่วนอื่น ๆ ในสังคมต้องร่วมมือกันเพื่อให้เกิดสภาวะที่เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นการมีส่วนร่วมสามารถเกิดขึ้นในหลายมิติ ดังนี้

1) ในมิติการสนับสนุนองค์กรเกษตรกร การเป็นสมาชิกในองค์กรเกษตรกรช่วยให้เกษตรกรสามารถร่วมกันต่อต้านปัญหาที่เกิดขึ้น และเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นในการเกษตร เช่น การจัดหาเงินทุน การเข้าถึงตลาด การเป็นแหล่งรวมความรู้และประสบการณ์ทางการเกษตร การมีกำลังในการต่อต้านนโยบายที่ไม่เพียงพอเกี่ยวกับเกษตรกร

2) การพัฒนาทรัพยากรบุคคล การฝึกอบรมและการส่งเสริมความรู้แก่เกษตรกรเกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ และวิธีการที่ดีในการผลิตเกษตร นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้เกษตรกรมีทักษะทางธุรกิจ การวางแผนการผลิต การจัดการการเงิน และทักษะทางการตลาด เพื่อให้เกิดการพัฒนาทักษะและความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

3) การเชื่อมโยงกับตลาด การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรและตลาดช่วยให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงตลาดได้อย่างต่อเนื่อง การมีการตลาดที่มั่นคงและมีความยั่งยืนช่วยให้เกษตรกรสามารถตัดสินใจในการผลิตที่เหมาะสมและขยายตลาดสินค้าเกษตรได้

4) การสร้างเครือข่ายและการแลกเปลี่ยนข้อมูล เกษตรกรสามารถร่วมกับกลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และแบ่งปันข้อมูลที่เป็นประโยชน์ เช่น การแลกเปลี่ยนเรื่องการจัดการที่ดีในการผลิต การแชร์เทคโนโลยีใหม่ หรือการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน

ในการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรเป็นสิ่งที่สำคัญ เพื่อสร้างการเจริญรุ่งเรืองทั้งในระดับบุคคลและชุมชนเกษตรกร นอกจากนี้ยังส่งผลดีต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น และช่วยเพิ่มความสมดุลและยั่งยืนในกิจกรรมเกษตร ทั้งนี้ การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งพาตนเองของ เกษตรกรจึงเป็นขั้นตอนสำคัญในการสนับสนุนและสร้างความเข้มแข็ง ให้กับเกษตรกร (อาภรณ์ ภู่วิทยพันธุ์, 2550)

สรุป

การบริหารจัดการ สามารถนำมาใช้บริหารจัดการของวิสาหกิจชุมชนอะโรเมติกส์ฟาร์ม ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี คือ รูปแบบการจัดการองค์การภายในชุมชน ประกอบด้วย 1) ประธาน มีบทบาทหน้าที่กำหนดแผนการประชุม เพื่อให้ได้ มติ นโยบาย แผนงาน วิธีการ ขั้นตอนของการปฏิบัติงาน 2) รองประธาน มีบทบาทหน้าที่ติดต่อประสานงาน และร่วมกับประธานในการปฏิบัติงานต่าง ๆ 3) เลขานุการ มีบทบาทหน้าที่จัดทำรายงานการประชุม และ จดบันทึก ในการดำเนินงานของคณะกรรมการ ติดต่อประสานงานกับคณะกรรมการ และสมาชิก 4) ปฏิคม มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการต้อนรับ การประสานงาน การอำนวยความสะดวก 5) ประชาสัมพันธ์ มีบทบาทหน้าที่ ติดต่อประสานงาน และเผยแพร่ข่าวสาร หรือ แจ้งเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งที่ประชุมได้ลงมติไว้แล้ว ให้คณะกรรมการกลุ่มได้รับทราบ การกำจัดขยะชีวมวล ภายในเขตชุมชนตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยนำเปลือกมะพร้าวน้ำหอมที่มีคุณสมบัติของถ่านชีวภาพใกล้เคียงกับถ่านชีวภาพจากไม้ไผ่ซึ่งเป็นชีวมวลที่ได้รับความนิยม ในการนำมาผลิตเป็นถ่านชีวภาพ นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบการใช้เชื้อเพลิงในการคาร์บอไนเซชัน โดยใช้เชื้อเพลิงที่ต่างกัน 2 ชนิด ได้แก่ ชีวมวลและน้ำมันเครื่องใช้แล้ว พบว่า การใช้เชื้อเพลิงทั้งสองชนิดส่งผลต่อร้อยละไม่แตกต่างกัน แต่ส่งผลต่อต้นทุนในการผลิตถ่านชีวภาพ โดยน้ำมันเครื่องใช้แล้วมีต้นทุนในการผลิตสูงกว่าการใช้ชีวมวลเป็นเชื้อเพลิง ซึ่งแนวทางการจัดการวัสดุเหลือใช้จากสวนมะพร้าวน้ำหอม รูปแบบ BCG Economy Model เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบองค์รวมที่มุ่งเน้นการพัฒนา 3 เศรษฐกิจไปพร้อมกัน ได้แก่ เศรษฐกิจชีวภาพ (Bioeconomy) มุ่งสร้างมูลค่าเพิ่มของทรัพยากรชีวภาพ เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรให้เกิดความคุ้มค่าหรือยาวนานที่สุด และเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) การพัฒนาเศรษฐกิจโดยคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วใคร ๆ ก็ทำได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นสถานประกอบการหรือธุรกิจขนาดใหญ่ เพราะในท้ายที่สุดแล้วผลลัพธ์ของการดำเนินการตามรูปแบบดังกล่าวนี้ก็คือ ความมั่นคง ความมั่งคั่ง และความยั่งยืนของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องนั่นเอง การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการ พึ่งตนเองอย่างยั่งยืน เป็นการนำเอาความรู้ และเทคโนโลยีไปสู่เกษตรกรในลักษณะของการถ่ายทอด เพื่อมุ่งเน้นให้เกษตรสามารถสร้างความรู้ ความเข้าใจ และนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้มีผู้ถ่ายทอดเป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและรัฐบาลต้องให้บริการแก่เกษตรกร ในการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ เช่น งบประมาณ สำนักงาน บุคลากร และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เพื่อใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร โดยเป็นก้าวแรกที่สำคัญในการสนับสนุนและเสริมสร้างความเข้มแข็ง ให้กับเกษตรกรสวนมะพร้าวน้ำหอม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมและการพัฒนา โดยการเชื่อมโยงกับคนและทรัพยากรที่สำคัญ ช่วยสร้างโอกาสและเปิดทางให้กับเกษตรกรในการพัฒนาเศรษฐกิจและชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการสร้างเครือข่ายและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรสวนมะพร้าวน้ำหอม โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่ในการนำเอาความรู้ไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกร ให้คำแนะนำในการแก้ปัญหา และมุ่งเน้นพัฒนาผลผลิตที่เหมาะสมกับธรรมชาติ ก่อให้เกิดระบบการจัดการบริหารจัดการวัสดุเหลือทิ้งจากมะพร้าวน้ำหอม อย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือขับเคลื่อนชุมชนต้นแบบการจัดการบริหารจัดการวัสดุเหลือทิ้งจากมะพร้าวน้ำหอม และนำไปสู่พื้นที่ต้นแบบการบริหารจัดการวัสดุเหลือทิ้งจากมะพร้าวน้ำหอม

องค์ความรู้ที่ได้

ผลมาจากการวิจัย BCG Economy Mode กับการบริหารจัดการขยะชีวมวลของชุมชน โดยกำหนดผลลัพธ์ (Output) ไว้ 3 รูปแบบ ได้แก่ ไบโอชาร์ น้ำส้มควันไม้ ปุ๋ยหมัก ซึ่งจะปรากฏในเล่มคู่มือองค์ความรู้ และคู่มือนวัตกรชุมชน สามารถเพิ่มมูลค่าทางรายได้และสร้างอาชีพให้กับสมาชิกและเครือข่ายในเขตพื้นที่ ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ได้ด้วยกระบวนการให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนบ้านอะโรแมติกฟาร์ม นำวัสดุเหลือทิ้งภาคการเกษตรมาส่งมอบที่วิสาหกิจชุมชน แล้วดำเนินทำกระบวนการร่วมกัน โดยมูลค่าทางรายได้ และสร้างอาชีพ ได้แก่ การให้ค่าตอบแทนเป็นการจ้างงานในชุมชน เมื่อมีเวลาว่างจากการเก็บผลผลิตประจำ หรืองานประจำ หรืองานรับจ้างอย่างอื่น เพื่อสร้างรายได้อย่างต่อเนื่อง แต่ทั้งนี้ต้องมีการบริหารจัดการตารางงานที่ดีของกลุ่มเป็นองค์ประกอบสำคัญ การเป็นวิทยากรประจำสถานีเรียนรู้ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ผู้เข้าอบรม รายได้ ปันผลจากการจำหน่ายสินค้าที่ได้จากผลลัพธ์ (Output) ได้แก่ ไบโอชาร์ และน้ำส้มควันไม้ เป็นต้น จากวัสดุเหลือทิ้งจากมะพร้าวน้ำหอม การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการบริหารจัดการวัสดุเหลือทิ้งจากมะพร้าวน้ำหอม วิสาหกิจชุมชนบ้านอะโรแมติกฟาร์ม ต้องอาศัยปัจจัยใดบ้างเพื่อให้เกิดควาสำเร็จอย่างยั่งยืน เริ่มต้นตามลำดับดังนี้ ใช้รูปแบบชองการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ก่อน เพื่อสร้างต้นแบบ แล้วต่อยอดไปยังวิสาหกิจชุมชนอื่นในอำเภอที่ใกล้เคียง มีการพัฒนากิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ และวิสาหกิจชุมชนเครือข่ายอย่างต่อเนื่องทั้งเรื่องขององค์ความรู้ กระบวนการ และงบประมาณอย่างต่อเนื่อง สามารถขยายผลได้เป็น 3 ระดับคือ ระดับชุมชน คือต้นแบบสถานีเรียนรู้และถ่ายทอดเทคโนโลยีการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ การบริหารจัดการวัสดุเหลือทิ้ง จากมะพร้าวน้ำหอม วิสาหกิจชุมชนบ้านอะโรแมติกฟาร์ม ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ระดับเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน คือส่งต่อองค์ความรู้ให้แก้วิสาหกิจชุมชน ในพื้นที่อื่นที่มีศักยภาพ และบริบทที่คล้ายคลึงกัน และรวมตัวกันเป็นเครือข่าย ระดับสถานประกอบการที่จัดตั้งเพื่อเป็น Node ในการประสานงานในแต่ละพื้นที่ ระดับองค์กรขนาดใหญ่เอกชนเพื่อเป็นการบริหารจัดการทั้งจังหวัด และสามารถเป็นต้นแบบให้กับประเทศไทยได้ต่อไป

References

กรมควบคุมมลพิษ. (2007). *คู่มือประชาชนเพื่อการลดคัดแยกและใช้ประโยชน์ขยะมูลฝอยชุมชน.* พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด กชกร พับลิชชิง.

กรมส่งเสริมการเกษตรราชบุรี. (2024). *การวิเคราะห์ชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษากลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปลงใหญ่มะพร้าวน้ำหอม ตำบลดอนคลัง อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี.* ราชบุรี: เมืองราชการพิมพ์.

กระทรวงการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2023). *ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไทยด้วยเศรษฐกิจหมุนเวียน.* กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

ธนา ประมุขกูล. (2012). *เครือข่าย.* ขอนแก่น: ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ.

บัญชา จันทราช และคณะ. (2023). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของเกษตรกรรมแบบผสมผสานตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนบ้านไทรงาม ตำบลนิคม อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารสหวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์,* 8(1), 123-135.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2006). *พุทธวิธีในการบริหาร.* พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2018). การศึกษาเทคโนโลยีและพัฒนาระบบผลิตไฟฟ้าด้วยพลังงานขยะ. *รายงานการวิจัย.* จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถาบันวิจัยพลังงาน. (2022). การศึกษาแนวทางพัฒนาและส่งเสริมน้ำมันจากขยะพลาสติก. *รายงานการวิจัย.* จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2018). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สิรภพ เหล่าลาภะ. (2002) *พุทธศาสตร์การเมือง.* กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

อาภรณ์ ภู่วิทยพันธุ์. (2007). *Competency Based HRV HRD.* กรุงเทพมหานคร: เอชอาร์ เซ็นเตอร์ จำกัด.

สังคหวัตถุ 4: หลักธรรมเพื่อการสร้างสรรค์การเมืองภาคประชาชนในยุคดิจิทัล

SANGA-HATTHARU 4: A BUDDHIST FRAMEWORK FOR CONSTRUCTIVE PUBLIC POLITICAL PARTICIPATION IN THE DIGITAL AGE

พระครูปิยสุเมธาภรณ์ (สุเมโธ)
หน่วยวิทยบริการ วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakrupiyasumethaporn
Khon Kaen Buddhist College Academic Resources Unit, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: superbom12345000@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ต่อการเปลี่ยนแปลงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนในยุคดิจิทัล แม้ว่าการเข้าถึงข้อมูลและการแสดงความคิดเห็นผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น สื่อสังคมออนไลน์ จะช่วยขยายโอกาสให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างกว้างขวาง แต่การขับเคลื่อนนี้ก็มาพร้อมกับความท้าทายที่สำคัญ อาทิ ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี การแพร่กระจายของข้อมูลบิดเบือน (Fake News) และการขาดคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีจริยธรรมและความรับผิดชอบ

เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว บทความนี้จึงน้อมนำหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน, ปิยวาจา, อัตถจริยา และสมานัตตตา มาเป็นกรอบแนวคิดในการสร้างสรรค์การเมืองภาคประชาชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน หลักธรรมเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้พลเมืองดิจิทัลมีคุณธรรมในการแบ่งปันข้อมูลที่ถูกต้อง , สื่อสารอย่างสร้างสรรค์ , ประพฤติตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และวางตนอย่างเสมอภาค การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ควบคู่กับการพัฒนาเทคโนโลยี จะช่วยลดช่องว่างทางดิจิทัลและสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองที่แข็งแกร่ง นำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่โปร่งใสและเป็นธรรมในระยะยาว

คำสำคัญ: สังคหวัตถุ 4, การเมืองภาคประชาชน, ยุคดิจิทัล, พลเมืองดิจิทัล, การมีส่วนร่วมทางการเมือง

Abstract

This article aims to analyze the role of Information and Communication Technology (ICT) in transforming public political participation in the digital age. Although access to information and expression of opinions via digital platforms, such as social media, has expanded opportunities for citizens to engage in politics , this movement also comes with significant challenges. These include issues such as the digital divide , the spread of misinformation (Fake News) , and a lack of ethical and responsible digital citizenship.

To address these problems, this article applies the four Buddhist principles of Sanga-hattharu 4 (Giving, Pleasant Speech, Useful Conduct, and Impartiality) as a conceptual framework for strengthening and sustaining public political engagement. These principles play a vital role in encouraging digital citizens to practice virtue in sharing accurate information , communicating constructively , acting for the public good , and treating others with equality. The application of Sanga-hattharu 4 alongside technological development will help bridge

the digital gap and build a robust civic political culture , leading to the long-term development of a transparent and equitable democracy.

Keywords: Sanga-hattharu 4, Public Politics, Digital Age, Digital Citizen, Political Participation

บทนำ

ในยุคที่เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของผู้คน การมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนก็ได้รับการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญเช่นกัน การเข้าถึงข้อมูล การแสดงความคิดเห็น และการมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองสามารถทำได้ง่ายและรวดเร็วผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลต่าง ๆ เช่น สื่อสังคมออนไลน์อย่าง Facebook, Line, (Twitter), และ YouTube (พระมหาธนวัฒน์ ปริยตฺติเมธี และพระครูพิศาลพัฒนานุกิจ (สุจินต์ นันตมาศ), 2568) ซึ่งได้กลายเป็นช่องทางสำคัญที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้อภิปรายและเคลื่อนไหวทางการเมืองได้อย่างกว้างขวาง การใช้ แฮชแท็ก เพื่อระดมความคิดเห็นหรือการ ลงชื่อในคำร้องออนไลน์ สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุคดิจิทัลที่กำลังเติบโตอย่างต่อเนื่อง (สมคิด พุ่มทุเรียน และประเวศน์ มหารัตน์สกุล , 2565)

อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนการเมืองภาคประชาชนในยุคนี้จำเป็นต้องอาศัยคุณลักษณะของ ความเป็นพลเมืองดิจิทัล ที่มีความรู้เท่าทัน สามารถใช้สื่อและจัดการกับข้อมูลบนโลกออนไลน์ได้อย่างมีวิจารณญาณ รวมถึงมีจริยธรรมและความรับผิดชอบในการใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างคุณค่าต่อตนเองและสังคม (Rogow, 2002, pp. 80-81) นอกจากนี้ การเมืองภาคประชาชนในยุคนี้ยังต้องเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญหลายประการ ประการแรก คือปัญหาความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลที่ตอกย้ำความไม่เท่าเทียมจากยุคแอนะล็อก ทำให้คนจำนวนไม่น้อย รวมถึงกลุ่มคนชายขอบ ยังถูกทิ้งไว้ข้างหลังและไม่สามารถเข้าถึงโอกาสที่เทคโนโลยีมีให้ได้อย่างเต็มที่ ประการที่สอง คือภัยคุกคามด้านลบที่มาพร้อมกับยุคดิจิทัล อาทิ ปัญหาการแพร่ระบาดของข้อมูลข่าวสารที่บิดเบือน (Infodemic) ข่าวปลอม (Fake News) รวมถึงอาชญากรรมไซเบอร์ (Cyber Crime) ซึ่งเป็นปัญหาที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาและไร้พรมแดน ทำให้ประชาชนตกอยู่ในภาวะเปราะบางหากขาดความรู้และความตื่นตัวในการป้องกันตนเองที่ดีพอ ยิ่งไปกว่านั้น ระบบการบังคับใช้กฎหมายก็ยังมีข้อจำกัดในการสร้างสมดุลระหว่างการปราบปรามอาชญากรรมกับการเคารพสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน ซึ่งเป็นประเด็นที่ส่งผลให้เกิดข้อถกเถียงในสังคมไทยตลอดมา (ศราวดี สุริทรานนท์, 2562) และแม้ว่าเทคโนโลยีดิจิทัลจะช่วยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น แต่ยังคงมีปัญหา ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึง ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเท่าเทียมในการใช้โอกาสทางการเมืองที่เทคโนโลยีมีให้ ความแตกต่างด้านรายได้ การศึกษา และพื้นที่ที่อยู่อาศัย (เช่น ชนบทกับเมือง) ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่จำกัดการเข้าถึงเทคโนโลยีของบางกลุ่มประชากร (ศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์ และคณะ, 2564)

ฉะนั้น เพื่อเป็นรากฐานและแนวทางในการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองในยุคดิจิทัล เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก และลดช่องว่างทางดิจิทัลในหมู่ประชาชนได้อย่างยั่งยืน โดยน้อมนำหลักทาง พระพุทธศาสนาคือ หลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา มาเป็น หลักในการประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของ ประชาชน คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสัจธรรมที่ผู้ปฏิบัติตามทุกคน ย่อมสามารถรู้ แจ้งเห็นจริงได้ด้วยตนเอง และทำให้ผู้ปฏิบัติพ้นทุกข์ เข้าถึงความสุขและความบริสุทธิ์ภายในได้ จริง อย่างที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในสังคหวัตถุสูตรว่า “ทานญฺจ เปยฺยวชฺชญฺจ อตฺถ จริยา จ ยา อิธ สมานตฺตตา จ ธมฺเมสุ ตตฺถ ตตฺถ ยถา รหํ-

ทาน (การให้) เปยยวัชชะ (มีวาจา เป็นที่รัก) อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) สมานัตตตา (วางตนสม่ำเสมอ)” (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) 21/32/51) (มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2539)

หลักสังคหวัตถุ 4: รากฐานเพื่อการสร้างสรรค์การเมืองภาคประชาชนในยุคดิจิทัล

หลักสังคหวัตถุ 4 หรือหลักธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ถือเป็นรากฐานสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนในโลกดิจิทัลได้อย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน หลักธรรมทั้ง 4 ประการ ได้แก่ ทาน, ปิยวาจา, อัตถจริยา และสมานัตตตา มีคุณค่าในการสร้างความเข้าใจร่วมกัน, ลดความขัดแย้ง และพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองที่เข้มแข็ง

ทาน (การให้): หลักการนี้เน้นที่การให้และการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และถูกต้องแก่ผู้อื่นในโลกออนไลน์ แทนที่จะปล่อยให้เกิดการแพร่กระจายของข่าวบิดเบือนและข่าวปลอม พลเมืองดิจิทัลสามารถใช้แพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น สื่อสังคมออนไลน์ เพื่อแบ่งปันความรู้และข้อเท็จจริงที่ได้รับการตรวจสอบแล้ว ซึ่งช่วยเสริมสร้างความน่าเชื่อถือให้กับสังคม การให้ข้อมูลที่ถูกต้องจึงเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ส่งเสริมปัญญาและวิจารณญาณในหมู่ประชาชน

ปิยวาจา (การพูดจาเป็นที่รัก): การสื่อสารในยุคดิจิทัลที่รวดเร็วอาจนำไปสู่ความขัดแย้งและการใช้ถ้อยคำที่รุนแรง หลักปิยวาจาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกและเคารพความเห็นที่แตกต่างบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ การใช้คำพูดที่สุภาพ, สร้างสรรค์ และมีเหตุผล จะช่วยให้เกิดการปรึกษาหารือเพื่อแสวงหาทางออกร่วมกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นพลเมืองดิจิทัล

อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์): หลักนี้มุ่งเน้นที่การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองที่ไม่ได้มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตน ในยุคดิจิทัล พลเมืองสามารถบำเพ็ญประโยชน์ได้หลากหลายรูปแบบ เช่น การช่วยตรวจสอบข้อมูล, การลงชื่อสนับสนุนคำร้องออนไลน์เพื่อผลักดันประเด็นทางสังคม , หรือการร่วมกันรณรงค์เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในประเด็นที่สำคัญ การกระทำเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมที่รับผิดชอบและมุ่งมั่นเพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยรวม

สมานัตตตา (ความสม่ำเสมอ): การวางตนอย่างสม่ำเสมอและมีความยุติธรรมเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นและการทำงานร่วมกันในสังคมดิจิทัล หลักสมานัตตตาช่วยให้ประชาชนสามารถปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกันบนโลกออนไลน์ โดยไม่แบ่งแยกจากความเห็นทางการเมืองที่แตกต่างกัน การวางตัวเป็นกลางและเสมอต้นเสมอปลายเมื่อเผชิญกับข้อมูลหรือทัศนคติที่หลากหลายจะช่วยลดความตึงเครียดและสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสนทนาอย่างสร้างสรรค์

แนวทางการประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขความท้าทายในยุคดิจิทัล

การนำหลักสังคหวัตถุ 4 ไปประยุกต์ใช้สามารถช่วยแก้ปัญหาความท้าทายที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุคดิจิทัลได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้

1.แก้ปัญหาข้อมูลบิดเบือน หลัก ทาน และ อัตถจริยา เป็นแนวทางสำคัญในการต่อสู้กับข่าวปลอม การให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ถือเป็นการทำหน้าที่ของพลเมืองที่ดี ในขณะเดียวกันการช่วยตรวจสอบและส่งต่อข้อมูลที่น่าเชื่อถือก็เป็นการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม

2.ลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล การใช้หลัก ทาน และ อัตถจริยา สามารถนำไปสู่การจัดกิจกรรมในชุมชนเพื่อสอนการใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ และการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตที่เท่าเทียมกัน

3.สร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง การใช้หลัก ปิยวาจา และ สมานัตตตา เป็นส่วนสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง ที่เน้นการเคารพสิทธิของผู้อื่น, การรับฟังความเห็นที่แตกต่าง และการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์

องค์ความรู้

จากการศึกษาและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนในยุคดิจิทัล ผู้เขียนได้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อมโยงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นรากฐานในการสร้างพลเมืองดิจิทัลที่เข้มแข็งและยั่งยืน องค์ความรู้ใหม่นี้เสนอว่า แม้เทคโนโลยีดิจิทัลจะช่วยขยายขอบเขตและลดข้อจำกัดในการมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ก็มาพร้อมกับความท้าทายที่สำคัญ อาทิ ข้อมูลบิดเบือน (Fake News) ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี และการขาดความตระหนักรู้ด้านจริยธรรมในการใช้สื่อ

องค์ความรู้ใหม่นี้แสดงให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาดังกล่าวไม่สามารถพึ่งพาแต่เพียงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหรือกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากแต่จำเป็นต้องมีรากฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมที่มั่นคงในตัวบุคคลควบคู่กันไป โดยหลักสังคหวัตถุ 4 ทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดในการสร้างสรรค์การเมืองภาคประชาชนในยุคดิจิทัลได้อย่างเป็นรูปธรรมดังนี้

ทาน (การให้) เป็นแนวทางในการส่งเสริมให้พลเมืองดิจิทัลแบ่งปันและเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งเป็นการทำหน้าที่พลเมืองที่ดีในการต่อต้านการแพร่ระบาดของข่าวปลอม

ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก) เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างปฏิสัมพันธ์บนโลกออนไลน์ให้เป็นไปอย่างสร้างสรรค์ ช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบอบประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ชี้ให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อส่วนรวม โดยเฉพาะในหมู่เยาวชนและนักศึกษา ซึ่งสามารถใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลในการขับเคลื่อนประเด็นทางสังคมและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

สมานัตตตา (ความเป็นผู้มีตนสม่ำเสมอ) เป็นหลักในการวางตนให้เหมาะสมและเป็นกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพแวดล้อมออนไลน์ที่มีความเห็นหลากหลาย การยึดมั่นในความยุติธรรมและความเสมอภาคจะช่วยเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและลดความแตกแยกในสังคมได้

ด้วยการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ควบคู่กับการพัฒนาเทคโนโลยี จะทำให้การเมืองภาคประชาชนในยุคดิจิทัลเติบโตได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

บทสรุป

บทความนี้ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของเทคโนโลยีดิจิทัลในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชน ซึ่งช่วยเพิ่มการเข้าถึงข้อมูลและเป็นช่องทางสำคัญในการแสดงความคิดเห็นและขับเคลื่อนทางสังคม อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ยังคงเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี การแพร่กระจายของข้อมูลบิดเบือน และการขาดความตระหนักรู้ในการใช้งานสื่ออย่างมีจริยธรรม

ด้วยเหตุนี้ การน้อมนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักสังคหวัตถุ 4 มาเป็นแนวทางจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย โดยหลักธรรมแต่ละข้อมีบทบาทที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ ทาน (การให้ข้อมูลที่ถูกต้อง) ปิยวาจา (การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์) อัตถ

จริยา (การมีส่วนร่วมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม) และสมานัตตตา (การวางตนอย่างเหมาะสมและเสมอภาค) การประยุกต์ใช้หลักการเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้พลเมืองดิจิทัลมีความเข้มแข็งและมีคุณภาพ สามารถรับมือกับความท้าทายต่าง ๆ ที่มาพร้อมกับโลกออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่โปร่งใสและเป็นธรรมในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาและองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุคดิจิทัลอย่างยั่งยืน ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและด้านการศึกษา

1.ควรมีการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) และการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) ตั้งแต่ในระดับประถมศึกษาถึงอุดมศึกษา โดยบูรณาการหลักสังคหวัตถุ 4 เข้าไปในเนื้อหาเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจและสามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการมีปฏิสัมพันธ์บนโลกออนไลน์ได้อย่างมีคุณธรรม

2.มหาวิทยาลัยควรส่งเสริมให้นิสิตนักศึกษารวมกลุ่มเป็นเครือข่ายสังคมประชาธิปไตย เพื่อฝึกฝนการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารทางการเมืองและสร้างสรรค์กิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ในโลกออนไลน์

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.หน่วยงานภาครัฐควรเร่งรัดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลให้ครอบคลุมและเข้าถึงได้ทุกพื้นที่ โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลและเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มได้เข้าถึงและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีได้อย่างเท่าเทียม

2.รัฐบาลควรพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลของภาครัฐที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดนโยบายสาธารณะ เพื่อสร้างความโปร่งใสและความรับผิดชอบ รวมถึงให้ประชาชนรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางการเมืองอย่างแท้จริง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับภาคประชาชน

1.ประชาชนควรตระหนักถึงความสำคัญของการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่รับผิดชอบ โดยฝึกฝนการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณก่อนที่จะเชื่อหรือแบ่งปันข้อมูลใด ๆ บนสื่อสังคมออนไลน์

2.ส่งเสริมการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์เพื่อสร้างกิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมเชิงบวก และนำหลักสังคหวัตถุ 4 มาเป็นแนวทางในการดำเนินปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างสังคมดิจิทัลที่สงบสุขและเข้มแข็ง

เอกสารอ้างอิง

พระมหาธนวัฒน์ ปริยตฺติเมธี และพระครูพิศาลพัฒนานุกิจ (สุจินต์ นันตมาศ). (2568). การมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุคดิจิทัล. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 8(1), 222-233.

มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมคิด พุ่มทุเรียน และประเวศน์ มหารัตน์สกุล. (2565). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองไทยในยุคดิจิทัล. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 10(5), 2298-2312.

ศราวดี สุริทรานนท์. (2562). วัฒนธรรมการเมืองและเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยไทย. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยการจัดการและเทคโนโลยีอีสเทิร์น, 16(1), 511-519.

ศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์ และคณะ. (2564). ความเป็นพลเมือง : บทสำรวจสถานะความเป็นพลเมืองกับการรู้ดิจิทัล (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

Rogow. (2002). ABCs of Media Literacy: What Can Pre-Schooolers Learn?. Retrieved February 2, 2021, from http://www.medialit.org/reading-room/abcs-media-literacy-what-can-pre-schooolers-learn.

เกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจกับการพัฒนาชุมชนเมืองไทย
กรอบแนวคิด บทเรียน และข้อเสนอเชิงนโยบาย

MULTIFUNCTIONAL URBAN AGRICULTURE AND URBAN COMMUNITY DEVELOPMENT IN THAILAND CONCEPTUAL FRAMEWORK, LESSONS LEARNED, AND POLICY RECOMMENDATIONS

พิมชนก ศิริพจนานนท์ และ ธรรศมนต์ นามศิริ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Ms.Pimchanok Siripojjananont /Ms.Thadsamon Namsi]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: namsompim@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้สังเคราะห์แนวคิดและหลักฐานเชิงประจักษ์เกี่ยวกับ เกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจ (Multifunctional Urban Agriculture: MUA) ในฐานะกลไกสำคัญของการพัฒนาชุมชนเมืองไทย โดยทบทวนงานจากฉบับวารสาร JMARD ปี 2025 ที่ชี้ให้เห็นว่าเกษตรเมืองมิได้ทำหน้าที่เพียงผลิตอาหาร แต่ยังสร้างคุณค่าเชิงสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ระบบนิเวศ ปรับตัวต่อเมืองขยายตัว และเสริมสร้างทุนทางสังคมของชุมชน (กรณีศึกษาบางขุนเทียน) พร้อมเชื่อมโยงกับกรอบคิด “การมีส่วนร่วมทางสังคม” ผ่านการออกแบบกิจกรรม/สภาพแวดล้อมที่ดึงกลุ่มเปราะบางอย่างผู้สูงอายุเข้ามามีบทบาท (เช่น แนว Design Thinking & Co-creation เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วม) เพื่อเสนอกรอบเชิงนโยบายที่บูรณาการเศรษฐกิจวน การเรียนรู้ของชุมชน และอัตลักษณ์ท้องถิ่นเข้าด้วยกัน โดยสรุปเสนอ 4 มาตรการ: อนุรักษ์นิเวศ ปั้นอัตลักษณ์สินค้าชุมชน สร้างศูนย์การเรียนรู้ และเทศกาลเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ยึดโยงภูมิวัฒนธรรมท้องถิ่น ฐานคิดและข้อเสนอเกื้อหนุนเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) และยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองของไทยร่วมสมัย

คำสำคัญ: เกษตรในเมือง, พหุภารกิจ, การพัฒนาชุมชน, ทุนทางสังคม, การมีส่วนร่วม

Abstract

This article synthesizes concepts and empirical evidence on **Multifunctional Urban Agriculture (MUA)** as a key mechanism for urban community development in Thailand. It reviews works from the *Journal of Multidisciplinary Agricultural and Rural Development (JMARD)*, 2025 edition, which indicate that urban agriculture serves not only as a means of food production but also creates social, cultural, and environmental value—such as ecosystem conservation, urban adaptation, and the strengthening of social capital within communities (with a case study in Bang Khun Thian). The discussion is further linked to the framework of *“social participation”* through the design of activities and environments that engage vulnerable groups, such as the elderly, using approaches like *Design Thinking* and *Co-creation* to enhance participation. The article proposes an integrated policy framework that combines circular economy principles, community learning, and local identity. In conclusion, it presents four key

measures: (1) ecological conservation, (2) community product identity building, (3) establishment of learning centers, and (4) creative economic festivals rooted in local cultural heritage. These foundational ideas and policy suggestions support the Sustainable Development Goals (SDGs) and align with contemporary Thai urban development strategies.

Keywords: Urban Agriculture, Multifunctionality, Community Development, Social Capital, Participation

บทนำ

การขยายตัวของเมืองและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินทำให้ชุมชนเมืองไทยเผชิญข้อจำกัดด้านอาหาร สิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์ทางสังคม แนวคิด **เกษตรในเมืองเชิงพหุภารกิจ** จึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นกลไกบูรณาการที่เชื่อม “เศรษฐกิจ-สังคม-วัฒนธรรม-สิ่งแวดล้อม” เข้าด้วยกัน งานในฉบับ JMARD 2025 ชี้ว่าพื้นที่ชานเมือง/ชายเมือง เช่น **เขตบางขุนเทียน** มีศักยภาพด้านระบบนิเวศป่าชายเลน ผลิตภาพทางเกษตร และทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาเป็นฐานเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้ หากจัดการอย่างมีส่วนร่วมและสอดคล้องกับนิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่น

ทบทวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิด

1. พหุภารกิจของเกษตรเมือง

วรรณกรรมในฉบับดังกล่าวรวบรวมหลักฐานว่าภาคเกษตรเมืองมีภารกิจมากกว่าการผลิต ได้แก่ การบริการระบบนิเวศ การสร้างพื้นที่สีเขียว การเสริมความสัมพันธ์ของชุมชน และการคงอยู่ของอัตลักษณ์ท้องถิ่น (multifunctionality) ซึ่งเชื่อมโยงทฤษฎีการเปลี่ยนผ่าน/ระบบสังคม-สิ่งแวดล้อมที่เห็นบทบาท “เกษตร” เป็นองค์ประกอบโครงสร้างของเมือง ไม่ใช่พื้นที่คงเหลือเฉย ๆ

2. ทุนทางวัฒนธรรม-สังคมกับอัตลักษณ์ชุมชน

กรณีศึกษาเสนอว่า การยกระดับมูลค่าสินค้าเกษตร การจัดอีเวนต์ และการสร้างศูนย์การเรียนรู้สามารถเสริม “ทุนทางสังคม” (เครือข่าย ความไว้วางใจ กติกาชุมชน) และ “ทุนทางวัฒนธรรม” (เรื่องเล่าประเพณี ภูมิปัญญา) ให้เชื่อมโยงเป็นอัตลักษณ์ชุมชนเมืองที่โดดเด่น และแปลงเป็นความสามารถในการแข่งขันเชิงพื้นที่ได้จริง

3. การมีส่วนร่วมและการออกแบบเพื่อดึงกลุ่มเปราะบาง

บทความวิชาการในฉบับเดียวกันนำเสนอแนว **Design Thinking และ Co-creation** เพื่อออกแบบสภาพ/กิจกรรมที่เพิ่ม **การมีส่วนร่วมทางสังคมของผู้สูงอายุ** ซึ่งสามารถเทียบเคียงมายังการออกแบบ “กิจกรรมเกษตรเมือง” ให้ผู้สูงอายุและกลุ่มหลากหลายมีบทบาทร่วม ตั้งแต่ระยะสำรวจความต้องการ-ทดลองต้นแบบ-ทดสอบและขยายผล

กรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่เสนอ

บทความนี้เสนอกรอบ "**MUA-Participation Loop**" ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหมุนเวียนหนุนกัน:

1. **ฐานนิเวศ-วัฒนธรรม** (ป่าชายเลน อาหารพื้นถิ่น เรื่องเล่าชุมชน) ⟶
2. **กระบวนการมีส่วนร่วมแบบร่วมสร้าง (Co-creation)** ที่เปิดพื้นที่ให้เยาวชน-ผู้สูงอายุ-เกษตรกร-ผู้ประกอบการร่วมออกแบบโครงการ ⟶
3. **กิจกรรมเศรษฐกิจสร้างสรรค์/ท่องเที่ยวเชิงเกษตร** (แปรรูป-ตลาดนัด-เทศกาล-เส้นทางเรียนรู้) ⟶
4. **ทุนทางสังคมที่เข้มแข็งและรายได้ชุมชน** ซึ่งย้อนกลับไปลงทุนในการอนุรักษ์นิเวศและการพัฒนาทักษะต่อเนื่อง (วนลูป) องค์ประกอบนี้อิงข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ 4 ข้อของกรณีบางขุนเทียนใน JMARD 2025 เป็นหลักฐานอ้างอิงเชิงปฏิบัติการ

บทเรียนเชิงพื้นที่จากบางขุนเทียน (สังเคราะห์จากงานใน JMARD 2025)

1. **อนุรักษ์ฟื้นฟูนิเวศป่าชายเลน** เพื่อรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและกัดเซาะชายฝั่ง พร้อมพัฒนากิจกรรมเรียนรู้สำหรับชุมชนและนักท่องเที่ยว (ศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศ)
2. **ต่อยอดมูลค่าสินค้าเกษตร** ผ่านการแปรรูป สร้างแบรนด์ และเล่าเรื่อง (storytelling) เชื่อมกับอัตลักษณ์พื้นที่และวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น
3. **สร้างพื้นที่และกิจกรรมร่วมเรียนรู้** ให้คนรุ่นใหม่รับถ่ายทอดความรู้จากเกษตรกร/ผู้เฒ่าผู้แก่ ลดปัญหาช่องว่างทักษะและการสืบทอดองค์ความรู้
4. **เทศกาลและเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตร-วัฒนธรรม** เพื่อเสริมเศรษฐกิจฐานรากและทุนทางสังคมในระยะยาว

ข้อเสนอเชิงนโยบายและการจัดการ

1. **ผังเมืองเชิงนิเวศวัฒนธรรม**: กำหนดเขตกันชน/โซนอนุรักษ์-ผลิต-เรียนรู้ เชื่อมโครงข่ายสีเขียวและแหล่งน้ำ ให้เกษตรเมืองเป็น "โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ" ด้านสังคม-สิ่งแวดล้อม (อ้างอิงฐานคิดพหุภารกิจ)
2. **กองทุนร่วมสร้าง (Co-creation Fund)**: หนุนโครงการทดลองขนาดเล็กโดยชุมชน นำแนวคิด Design Thinking ไปสู่การปฏิบัติจริงกับกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้สูงอายุ ให้มีบทบาทในงานเกษตร-ตลาด-กิจกรรมเทศกาล
3. **เศรษฐกิจสร้างสรรค์ชุมชน**: สนับสนุนการสร้างแบรนด์ GI/ตราชุมชน การแปรรูปปลอดภัย และสื่อสารการตลาดเชิงเรื่องเล่า เชื่อมงานวิจัยกับผู้ประกอบการท้องถิ่น (ใช้ศูนย์เรียนรู้เป็นฮับ)
4. **ระบบติดตามผลแบบมีส่วนร่วม**: พัฒนา KPI พหุมิติ (รายได้ครัวเรือน คุณภาพระบบนิเวศ ระดับทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ/เยาวชน) เพื่อสะท้อน "คุณค่าไม่ใช่แค่ผลผลิต" ตามแนวทาง MUA

อภิปราย

หลักฐานจากกรณีบางขุนเทียนตอกย้ำว่า เมื่อเกษตรเมืองถูกออกแบบให้ “มีส่วนร่วมและมีเรื่องเล่า” จะก่อ **ทุนทางสังคม** ที่ช่วยให้ชุมชนรับมือความเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น (resilience) พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างวัย โดยเฉพาะผู้สูงอายุ เข้าสู่บทบาทผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและผู้ร่วมออกแบบกิจกรรม—สอดคล้องข้อเสนอเรื่องการยกระดับการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุด้วยกระบวนการ Design Thinking/Co-creation ในบทความวิชาการของฉบับเดียวกัน

สรุป

MUA เป็นแพลตฟอร์มการพัฒนาชุมชนเมืองที่บูรณาการเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และทุนทางสังคม หากหนุนด้วย **กระบวนการร่วมสร้าง** และเครื่องมือเชิงนโยบายที่ถูกจุด จะต่อยอดเป็นวิถีเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนอัตลักษณ์ท้องถิ่นและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนได้อย่างยั่งยืน กรอบและข้อเสนอในบทความนี้ยืนอยู่บนบทเรียนจากกรณีศึกษาและวรรณกรรมที่สรุปใน JMARD 2025 ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้กับพื้นที่เมืองไทยที่มีบริบทนิเวศ-สังคมหลากหลายได้

องค์ความรู้ที่ได้รับ

- **แนวคิด MUA (Multifunctional Urban Agriculture)**: เกษตรในเมืองไม่ได้มีแค่ผลิตอาหาร แต่ยังให้บริการระบบนิเวศ เสริมความสัมพันธ์ชุมชน และต่อยอดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของท้องถิ่น
- **ทุนทางสังคม & วัฒนธรรมคือหัวใจ**: เครือข่าย ความไว้วางใจ เรื่องเล่า ภูมิปัญญา คือแกนค้ำชุมชนให้ยั่งยืน ไม่ใช่เพียงทรัพยากรวัตถุ
- **Co-creation/Design Thinking ช่วยดึงคนทุกวัยร่วมพัฒนา**: เปิดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุ เยาวชน เกษตรกร ผู้ประกอบการ ร่วมออกแบบ ตั้งแต่สำรวจปัญหา⟶ทำต้นแบบ⟶ทดสอบ⟶ขยายผล
- **กรอบ “MUA-Participation Loop”**: (ฐานนิเวศ-วัฒนธรรม) ⟶ (กระบวนการร่วมสร้าง) ⟶ (กิจกรรมเศรษฐกิจสร้างสรรค์/ท่องเที่ยวเชิงเกษตร) ⟶ (ทุนสังคม+รายได้กลับไปหนุนนิเวศ) เป็นวงจรเสริมแรง
- **ยุทธศาสตร์พื้นที่ 4 ข้อที่ใช้ได้จริง**: อนุรักษ์นิเวศหลัก (เช่น ป่าชายเลน) / เพิ่มมูลค่าสินค้าและแบรนด์ชุมชน / ตั้งศูนย์การเรียนรู้ / จัดเทศกาลหรือเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม-เกษตร
- **ชี้เป้า SDGs**: สนับสนุน SDG 2 (อาหาร), 8 (งาน/เศรษฐกิจท้องถิ่น), 11 (เมืองยั่งยืน), 12 (การผลิต-บริโภค), 13–15 (สภาพภูมิอากาศ-ระบบนิเวศ)
- **ตัวชี้วัดที่เหมาะกับงานชุมชน**: รายได้ครัวเรือน, ความอุดมสมบูรณ์ระบบนิเวศ, ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน/ผู้สูงอายุ, ดัชนีทุนทางสังคม, จำนวนกิจกรรมเรียนรู้/นักท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ
- **การสื่อสารที่ทรงพลัง**: ใช้ Storytelling ของพื้นที่ (ที่มาอาหาร/ภูมิอากาศ/วิถี) เชื่อมแบรนด์สินค้าและกิจกรรม สร้างการจดจำและมูลค่าเพิ่ม
- **นโยบายที่ควบคู่ปฏิบัติการ**: ผังเมืองเชิงนิเวศวัฒนธรรม + กองทุนร่วมสร้างโครงการเล็กๆ ของชุมชน + ระบบติดตามผลแบบมีส่วนร่วม

- **แนวทางวิจัย-ปฏิบัติการต่อยอด**: ทำ action research ในชุมชนเป้าหมาย เก็บข้อมูลเชิงผสม (เชิงคุณภาพ+เชิงปริมาณ) เพื่อนำบทเรียนไปปรับนโยบายท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

บทความวิจัย: Multifunctional Urban Agriculture—กรณีศึกษาเขตบางขุนเทียน: เสนอศักยภาพและยุทธศาสตร์ 4 ประการ (อนุรักษ์ป่าชายเลน, เพิ่มมูลค่าสินค้า, ศูนย์การเรียนรู้, เทศกาลเศรษฐกิจสร้างสรรค์) — ใช้เป็นหลักฐานเชิงพื้นที่.

JMARD. (2025). Multifunctional Urban Agriculture: Case study in Bang Khun Thian. Journal of Multidisciplinary Agricultural and Rural Development, 2025 Edition.

Mougeot, L. J. A. (2006). Growing better cities: Urban agriculture for sustainable development. International Development Research Centre (IDRC).

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon & Schuster.

Brown, T. (2009). Change by design: How design thinking creates new alternatives for business and society. Harper Business.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. American Journal of Sociology, 94(Supplement), S95–S120.

กลยุทธ์การบริหารจัดการชั้นเรียนระดับอุดมศึกษาเชิงสร้างสรรค์ในยุคปัญญาประดิษฐ์

CREATIVE HIGHER EDUCATION CLASSROOM MANAGEMENT STRATEGIES IN THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE ERA

ประโยชน์ มีสกุล
วิทยาลัยนาฏศิลปเชียงใหม่ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
Prayoch Meesakul
Chiang mai College of Dramatic Arts, Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts
Email : prayoch.m@cdacm.bpi.ac.th, drprayoch@gmail.com

บทคัดย่อ

เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ได้เปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของการศึกษาในระดับอุดมศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ ส่งผลให้บทบาทของผู้สอนและกระบวนการจัดการเรียนการสอนต้องปรับตัว บทความวิชาการนี้มุ่งนำเสนอ โมเดลการบริหารจัดการชั้นเรียนเชิงสร้างสรรค์ในยุคปัญญาประดิษฐ์ (CAICM Model) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 6 ประการ ได้แก่ 1) Creative Learning Design (การออกแบบการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์) 2) AI Integration (การบูรณาการ AI) 3) Interaction & Engagement (การสร้างปฏิสัมพันธ์และการมีส่วนร่วม) 4) Critical Thinking & Assessment (การประเมินและการคิดเชิงวิเคราะห์) 5) Motivation & Gamification (การสร้างแรงจูงใจและการประยุกต์ใช้เกม) และ 6) Reflection & Feedback (การสะท้อนคิดและการให้ข้อมูลป้อนกลับ) จากกรณีศึกษาในรายวิชาทักษะชีวิตในยุคดิจิทัล สำหรับนักศึกษาหลักสูตรศึกษาศาตรบัณฑิต สาขานาฏศิลปศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลปเชียงใหม่จำนวน 21 คน พบว่าการประยุกต์ใช้โมเดล CAICM ส่งผลให้นักศึกษามีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมสูงขึ้น สามารถคิดวิเคราะห์เชิงระบบได้ดีขึ้น และมีความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้ การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าโมเดล CAICM เป็นแนวทางที่เป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน สามารถเป็นเครื่องมือช่วยให้ผู้สอนสามารถบริหารจัดการชั้นเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งเสริมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในยุคที่เทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญ

คำสำคัญ : การจัดการชั้นเรียน, ปัญญาประดิษฐ์, การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์, การศึกษาในระดับอุดมศึกษา

Abstract

The advent of artificial intelligence (AI) has significantly transformed the landscape of higher education, necessitating an adaptation in the roles of instructors and the teaching and learning process. This academic article aims to present the Creative AI Classroom Management Model (CAICM Model), which consists of six main components: 1) Creative Learning Design, 2) AI Integration, 3) Interaction & Engagement, 4) Critical Thinking & Assessment, 5) Motivation & Gamification, and 6) Reflection & Feedback. A case study was conducted in a Digital Age Life Skills course for 21 students in the Bachelor of Education program, Dance Studies major at Chiang Mai College of Dramatic Arts. The results showed that applying the CAICM Model led to a higher level of student engagement, improved systemic critical thinking, and increased satisfaction with the learning management. This study indicates that the CAICM Model is a concrete and relevant approach for the current context, serving as a tool to help instructors

effectively manage classrooms and promote creative learning in an era where technology plays a crucial role.

Keywords: Classroom management, artificial intelligence, creative learning, higher education.

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 เทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทในทุกมิติของชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงวิธีการทำงาน การสื่อสาร และการเรียนรู้ของผู้คนอย่างสิ้นเชิง สถาบันอุดมศึกษาในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตบุคลากรคุณภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอนและการบริหารจัดการชั้นเรียนให้ทันสมัยและสอดคล้องกับยุคสมัยที่ AI ไม่ใช่เพียงแค่เครื่องมือ แต่เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศการเรียนรู้ (Wiliam, 2011; Hattie, 2009)

การจัดการชั้นเรียนแบบดั้งเดิมที่เน้นการบรรยายจากผู้สอนเป็นหลัก อาจไม่เพียงพอที่จะตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในยุคดิจิทัลที่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างไร้ขีดจำกัด ผู้เรียนไม่ได้ต้องการเพียงแค่การรับข้อมูล แต่ต้องการกระบวนการที่ช่วยให้พวกเขาคิดวิเคราะห์ สร้างสรรค์ และแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบ บทความนี้จึงเกิดขึ้นจากความตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างแนวทางใหม่ในการบริหารจัดการชั้นเรียนในระดับอุดมศึกษา ที่สามารถผสานรวมพลังของ AI เข้ากับหลักการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพและมีความพร้อมสำหรับโลกแห่งอนาคต

วัตถุประสงค์

บทความนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ ได้แก่

1. เพื่อนำเสนอแนวคิดและโมเดลการบริหารจัดการชั้นเรียนเชิงสร้างสรรค์ในยุคปัญญาประดิษฐ์ "CAICM Model"
2. เพื่อศึกษาผลของการประยุกต์ใช้โมเดล CAICM ในการจัดการเรียนการสอนจริงในระดับอุดมศึกษา

แนวคิดการบริหารจัดการชั้นเรียนเชิงสร้างสรรค์

การบริหารจัดการชั้นเรียน (Classroom Management) ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การควบคุมพฤติกรรมผู้เรียน แต่เป็นกระบวนการที่ครอบคลุมการสร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (Marzano, et al., 2003) ในขณะที่การจัดการชั้นเรียนเชิงสร้างสรรค์ (Creative Classroom Management) ได้พัฒนาแนวคิดนี้ให้กว้างขึ้น โดยเน้นการสร้างพื้นที่ที่ปลอดภัยและกระตุ้นให้ผู้เรียนกล้าที่จะคิดนอกกรอบ ทดลอง และสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ ด้วยตนเอง แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากทฤษฎีสำคัญหลายประการ

- ทฤษฎีการเรียนรู้แบบสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism): แนวคิดนี้เชื่อว่าผู้เรียนสร้างความรู้จากประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม การจัดการชั้นเรียนจึงควรส่งเสริมให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ (Bonwell & Eison, 1991) และแลกเปลี่ยนความรู้กับเพื่อนร่วมชั้น
- ทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Collaborative Learning): การเรียนรู้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่ผู้เรียนเรียนรู้ร่วมกัน การบริหารจัดการชั้นเรียนเชิงสร้างสรรค์จึงให้ความสำคัญกับการทำงานกลุ่มและโครงการที่ต้องอาศัยการร่วมมือ (Freeman, et al., 2014)

- ทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสังคม (Social Cognitive Theory): อัลเบิร์ต บันดูรา (Bandura, 1986) เสนอว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากการสังเกตและการเลียนแบบพฤติกรรมของผู้อื่น การจัดการชั้นเรียนจึงควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการสร้างบรรยากาศเชิงบวกและการมีปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์

บทบาทของปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการศึกษา

ปัญญาประดิษฐ์กำลังเปลี่ยนโฉมวงการศึกษาในหลายมิติ (OECD, 2021) จากเดิมที่เป็นเพียงเครื่องมือเพื่อความบันเทิง AI ได้ถูกนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการศึกษาที่หลากหลาย อาทิเช่น:

- ระบบการเรียนรู้แบบปรับเปลี่ยนตามบุคคล (Adaptive Learning Systems): AI สามารถวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน และรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน เพื่อปรับเนื้อหาและกิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะบุคคล

- ระบบการให้ข้อมูลป้อนกลับแบบอัตโนมัติ (Automated Feedback Systems): AI สามารถตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับงานเขียน งานโค้ด หรือแบบทดสอบได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ

- เครื่องมือช่วยสอนเสมือน (Virtual Tutors): แชทบอทและผู้ช่วย AI เช่น ChatGPT สามารถตอบคำถาม ให้คำแนะนำ และช่วยอธิบายแนวคิดที่ซับซ้อนได้ตลอดเวลา

- การวิเคราะห์การเรียนรู้ (Learning Analytics): AI สามารถรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนเพื่อช่วยให้ผู้สอนเข้าใจภาพรวมของชั้นเรียนและปรับปรุงกลยุทธ์การสอนได้อย่างทันท่วงที

การบูรณาการ AI เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์

การใช้ AI ในการศึกษาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การเพิ่มประสิทธิภาพ (efficiency) แต่สามารถนำมาใช้เพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ (creativity) ได้เช่นกัน (Robinson, 2011) AI สามารถเป็นเครื่องมือช่วยกระตุ้นความคิด ช่วยให้ผู้เรียนสร้างสรรค์ผลงานที่ซับซ้อนได้ง่ายขึ้น และปลดล็อกศักยภาพที่ซ่อนอยู่ของผู้เรียนแต่ละคน ตัวอย่างเช่น AI สามารถเป็นผู้ช่วยในการค้นคว้าข้อมูลที่รวดเร็ว ช่วยสร้างแนวคิดเบื้องต้น หรือแม้กระทั่งเป็นคู่หูในการระดมสมองเพื่อแก้ปัญหาในโครงการต่าง ๆ

การบูรณาการ AI เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์

การใช้ AI ในการศึกษาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การเพิ่มประสิทธิภาพ (efficiency) แต่สามารถนำมาใช้เพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ (creativity) ได้เช่นกัน (Robinson, 2011) AI สามารถเป็นเครื่องมือช่วยกระตุ้นความคิด ช่วยให้ผู้เรียนสร้างสรรค์ผลงานที่ซับซ้อนได้ง่ายขึ้น และปลดล็อกศักยภาพที่ซ่อนอยู่ของผู้เรียนแต่ละคน ตัวอย่างเช่น AI สามารถเป็นผู้ช่วยในการค้นคว้าข้อมูลที่รวดเร็ว ช่วยสร้างแนวคิดเบื้องต้น หรือแม้กระทั่งเป็นคู่หูในการระดมสมองเพื่อแก้ปัญหาในโครงการต่าง ๆ

โมเดลการบริหารจัดการชั้นเรียนเชิงสร้างสรรค์ในยุค AI: CAICM Model

โมเดล CAICM คือกรอบแนวคิดที่ออกแบบมาเพื่อบูรณาการหลักการจัดการชั้นเรียนเชิงสร้างสรรค์เข้ากับเครื่องมือ AI ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบหลัก ดังนี้:

1. C: Creative Learning Design (การออกแบบการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์) องค์ประกอบนี้เน้นการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ท้าทายและเปิดกว้างให้ผู้เรียนได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ไม่ใช่เพียงแค่การท่องจำ

เนื้อหา ผู้สอนควรใช้กลยุทธ์ เช่น การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning: PBL) หรือการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-Based Learning: PJBL) โดยใช้ AI เป็นผู้ช่วยในการค้นคว้าข้อมูลและจัดระเบียบความคิด

2. A: AI Integration (การบูรณาการ AI) การใช้ AI ควรเป็นไปอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมกระบวนการเรียนรู้ ผู้สอนควรเลือกใช้เครื่องมือที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของบทเรียน เช่น:

ChatGPT ใช้เป็นผู้ช่วยในการระดมสมอง สร้างแนวคิด หรือให้คำแนะนำเบื้องต้นสำหรับโครงงาน

ClassPoint AI หรือ Quizizz: ใช้สำหรับการประเมินผลแบบอัตโนมัติ เพื่อช่วยให้ผู้สอนสามารถให้ข้อมูลป้อนกลับได้อย่างรวดเร็ว

Socratic ใช้เป็นแอปพลิเคชันช่วยผู้เรียนค้นคว้าและทำความเข้าใจแนวคิดที่ยาก

3. I: Interaction & Engagement (การสร้างปฏิสัมพันธ์และการมีส่วนร่วม) การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ ผู้สอนควรใช้เครื่องมือดิจิทัลที่ช่วยให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับเนื้อหาและเพื่อนร่วมชั้น เช่น

Padlet กระดานออนไลน์ที่ผู้เรียนสามารถโพสต์ข้อความ รูปภาพ หรือลิงก์ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างเป็นอิสระและเรียลไทม์

Mentimeter เครื่องมือสำหรับการสำรวจความคิดเห็นหรือสร้างแบบสอบถามสั้น ๆ เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการบรรยาย

การอภิปรายกลุ่มย่อย ใช้ห้องย่อยในแพลตฟอร์มการประชุมออนไลน์เพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกันในกลุ่มเล็ก ๆ

4. C: Critical Thinking & Assessment (การประเมินและการคิดเชิงวิเคราะห์) การประเมินในยุค AI ไม่ควรเน้นการวัดความจำ แต่ควรวัดความสามารถในการคิดเชิงวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการสังเคราะห์ข้อมูล ผู้สอนสามารถใช้ AI ในการช่วยออกแบบและประเมิน:

Rubric (เกณฑ์การประเมิน) กำหนดเกณฑ์ที่ชัดเจนในการประเมินงานสร้างสรรค์หรือโครงงาน

AI-Powered Quizzes ใช้แบบทดสอบที่ออกแบบมาเพื่อวัดการประยุกต์ใช้ความรู้ ไม่ใช่แค่การเรียกคืนข้อมูล

การประเมินจากเพื่อน (Peer Assessment): ส่งเสริมให้ผู้เรียนประเมินงานของเพื่อนร่วมชั้น ซึ่งช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ของตนเอง

5. M: Motivation & Gamification (การสร้างแรงจูงใจและการประยุกต์ใช้เกม) การใช้เกม (Gamification) สามารถเพิ่มแรงจูงใจและทำให้การเรียนรู้เป็นเรื่องสนุกสนาน ผู้สอนสามารถใช้หลักการ เช่น การให้คะแนน การให้รางวัล หรือการแข่งขัน เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง เช่น

Classcraft แพลตฟอร์มที่จำลองชั้นเรียนให้เป็นเกม ผู้เรียนจะได้รับบทบาทเป็นตัวละครต่าง ๆ และได้รับภารกิจให้ทำ

Wordwall เครื่องมือสร้างเกมการศึกษาที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามเนื้อหา

ระบบคะแนนและป้ายประกาศ: สร้างระบบการให้คะแนนหรือป้ายประกาศเพื่อยกย่องความสำเร็จของผู้เรียน

6. R: Reflection & Feedback (การสะท้อนคิดและการให้ข้อมูลป้อนกลับ) การสะท้อนคิด (Reflection) คือกระบวนการที่ผู้เรียนพิจารณาถึงการเรียนรู้ของตนเอง เพื่อทำความเข้าใจและนำไปปรับปรุง

ในอนาคต การให้ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) ที่มีคุณภาพและทันท่วงทีเป็นสิ่งสำคัญ AI สามารถเข้ามาช่วยในกระบวนการนี้ได้โดย

Journaling และ Peer Review: ให้ผู้เรียนเขียนบันทึกการเรียนรู้ประจำวันและแลกเปลี่ยนกับเพื่อน

AI-Powered Feedback: ใช้ AI เพื่อให้คำแนะนำเกี่ยวกับงานเขียนหรือโครงการ ซึ่งผู้เรียนสามารถนำไปปรับปรุงได้ทันที

การนำโมเดลไปใช้และผลการศึกษา

ใช้รูปแบบของกรณีศึกษา (Case Study Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการประยุกต์ใช้โมเดล CAICM ในการจัดการเรียนการสอนจริงในระดับอุดมศึกษา กลุ่มเป้าหมายคือนักศึกษาชั้นปีที่ 1 หลักสูตรศึกษาศาตรบัณฑิต สาขานาฏศิลปศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลปเชียงใหม่ จำนวน 21 คน ที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชา 'ทักษะชีวิตอุดมศึกษาในยุคดิจิทัล' ระยะเวลาในการศึกษา คือ 1 ภาคการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยแบบสอบถามความพึงพอใจ แบบวัดการมีส่วนร่วม แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และการสังเกตพฤติกรรมในชั้นเรียน

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

ผลการศึกษาพบว่าการใช้โมเดล CAICM ส่งผลเชิงบวกต่อการเรียนรู้ของนักศึกษาอย่างชัดเจน ดังนี้

การมีส่วนร่วมที่เพิ่มขึ้น จากการสังเกตและการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม พบว่านักศึกษา 95% ระบุว่ารู้สึกมีส่วนร่วมในบทเรียนมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ เครื่องมืออย่าง Padlet และ Mentimeter ช่วยให้นักศึกษาที่ปกติไม่กล้าแสดงความคิดเห็นสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมได้อย่างอิสระ

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ดีขึ้น ผลการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนพบว่า 85% ของนักศึกษามีผลการเรียนในระดับสูงขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ไม่ได้ละเลยความรู้เชิงเนื้อหา แต่กลับช่วยเสริมให้ผู้เรียนเข้าใจและสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ การใช้ ChatGPT เพื่อช่วยในการวิเคราะห์และสรุปแนวคิด ช่วยให้นักศึกษาเข้าใจกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับปัญหาจริงที่ซับซ้อนได้ นอกจากนี้ การประเมินผลด้วย Rubric ที่มุ่งเน้นการคิดวิเคราะห์ยังช่วยให้นักศึกษาตระหนักถึงความสำคัญของการคิดอย่างมีเหตุผล

ความพึงพอใจของนักศึกษา ผลการสำรวจความพึงพอใจชี้ให้เห็นว่านักศึกษามีความพึงพอใจในระดับสูงต่อการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โมเดล CAICM โดยเฉพาะการที่ผู้สอนไม่ได้เป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล แต่เป็นผู้ที่อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้และเปิดโอกาสให้พวกเขาได้แสดงศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

ผลการศึกษาพบว่าการใช้โมเดล CAICM ส่งผลเชิงบวกต่อการเรียนรู้ของนักศึกษาอย่างชัดเจน ดังนี้

การมีส่วนร่วมที่เพิ่มขึ้น จากการสังเกตและการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม พบว่านักศึกษา 95% ระบุว่ารู้สึกมีส่วนร่วมในบทเรียนมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ เครื่องมืออย่าง Padlet และ Mentimeter ช่วยให้นักศึกษาที่ปกติไม่กล้าแสดงความคิดเห็นสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมได้อย่างอิสระ

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ดีขึ้น ผลการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนพบว่า 85% ของนักศึกษามีผลการเรียนในระดับสูงขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ไม่ได้ละเลยความรู้เชิงเนื้อหา แต่กลับช่วยเสริมให้ผู้เรียนเข้าใจและสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ การใช้ ChatGPT เพื่อช่วยในการวิเคราะห์และสรุปแนวคิด ช่วยให้นักศึกษาเข้าใจกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับปัญหาจริงที่ซับซ้อนได้ นอกจากนี้ การประเมินผลด้วย Rubric ที่มุ่งเน้นการคิดวิเคราะห์ยังช่วยให้นักศึกษาตระหนักถึงความสำคัญของการคิดอย่างมีเหตุผล

ความพึงพอใจของนักศึกษา ผลการสำรวจความพึงพอใจชี้ให้เห็นว่านักศึกษามีความพึงพอใจในระดับสูงต่อการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โมเดล CAICM โดยเฉพาะการที่ผู้สอนไม่ได้เป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล แต่เป็นผู้ที่อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้และเปิดโอกาสให้พวกเขาได้แสดงศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา บทความนี้ได้นำเสนอและศึกษาผลของโมเดล CAICM ในการบริหารจัดการชั้นเรียนระดับอุดมศึกษาในยุค AI ซึ่งผลการวิจัยเชิงกรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่าการบูรณาการหลักการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เข้ากับเทคโนโลยี AI อย่างเป็นระบบ สามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม มีแรงจูงใจ และพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับโลกในปัจจุบัน

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

แม้ว่าการศึกษานี้จะชี้ให้เห็นผลลัพธ์เชิงบวก แต่ก็มีข้อจำกัดบางประการ เช่น การวิจัยเป็นเพียงกรณีศึกษาในรายวิชาเดียวและมีขนาดกลุ่มตัวอย่างที่จำกัด ดังนั้น การนำโมเดลไปใช้ในบริบทที่กว้างขึ้นอาจต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

สำหรับผู้สอน ควรได้รับการอบรมและพัฒนาทักษะการใช้ AI เพื่อการจัดการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง

สำหรับสถาบันการศึกษา ควรส่งเสริมการสร้างระบบนิเวศดิจิทัลและสนับสนุนการใช้เครื่องมือ AI ในการเรียนการสอนอย่างจริงจัง

สำหรับการวิจัยในอนาคต ควรมีการวิจัยต่อยอดเพื่อพัฒนาโมเดลให้เหมาะกับบริบทเฉพาะกลุ่ม เช่น การเรียนการสอนในสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ หรือศิลปกรรม และควรมีการศึกษาในเชิงปริมาณเพื่อยืนยันผลการศึกษาให้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall.

Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). *Active learning: Creating excitement in the classroom*. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1.

Freeman, S., et al. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. *PNAS*, 111(23), 8410-8415.

Hattie, J. (2009). *Visible learning*. Routledge.

Marzano, R. J., et al. (2003). *Classroom management that works*. ASCD.

OECD. (2021). *AI and the Future of Skills*. OECD Publishing.

Robinson, K. (2011). *Out of our minds*. Capstone Publishing.

Wiliam, D. (2011). *Embedded formative assessment*. Solution Tree Press.

กิตติกาญจน์ กิตติสุวรรณ. (2565). การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์เพื่อการประเมินผลการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล. *วารสารวิชาการครุศาสตร์*, 14(3), 56-72.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2566). *AI กับการศึกษาแห่งอนาคต: คู่มือสำหรับอาจารย์และนักศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. (2558). *การพัฒนาการเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษา*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

พรปวีณ์ แก้วพวง. (2564). การสร้างสรรค์ห้องเรียน: แนวคิดและปฏิบัติการสำหรับศตวรรษที่ 21. *วารสารการศึกษาและนวัตกรรมการเรียนรู้*, 11(2), 23-45.

ภาวนา วุฒิศิริ. (2566). *การบูรณาการเทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รศ.ดร. นงนุช จันทร์เพ็ญ. (2565). *AI-Powered Education: การพลิกโฉมการเรียนรู้และสอนในยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศิริพร พรมอ. (2564). กลยุทธ์การจัดการชั้นเรียนสำหรับยุคดิจิทัล: บทบาทของผู้สอนในฐานะผู้อำนวยการเรียนรู้. *วารสารเทคโนโลยีการศึกษา*, 9(1), 121-135.

สุมน อมรวิวัฒน์. (2555). *การเรียนรู้แบบร่วมมือ: ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อารีรัตน์ ต่ายทอง. (2566). *การประยุกต์ใช้แชทบอทเพื่อการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทุนทางสังคมกับการพัฒนารากฐานชีวิตของชุมชนในศตวรรษที่ 21
SOCIAL CAPITAL AND THE DEVELOPMENT OF COMMUNITY FOUNDATIONS IN THE 21ST CENTURY

พัชราวลัย ศุภภะ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Patcharawalai Suppa
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: Doremeuram@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของทุนทางสังคมในการพัฒนารากฐานชีวิตของชุมชนในศตวรรษที่ 21 โดยทุนทางสังคมเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าสำหรับการส่งเสริมการทำงานร่วมกันและการพัฒนาอย่างยั่งยืน การพัฒนารากฐานชีวิตของชุมชนในปัจจุบันนั้นจำเป็นต้องอาศัยทุนทางสังคมในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างบุคคลในชุมชนและการส่งเสริมกิจกรรมที่สนับสนุนการแลกเปลี่ยนทรัพยากรและความรู้ ทุนทางสังคมจึงเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนสามารถรับมือกับความท้าทายต่างๆ ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาทุนทางสังคมที่เข้มแข็งจะทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวได้อย่างยั่งยืน และเป็นปัจจัยที่สนับสนุนการสร้างนวัตกรรมและการเติบโตในระยะยาว การพัฒนาทุนทางสังคมในชุมชนไม่เพียงแต่เสริมสร้างความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจและสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างความยั่งยืนในระยะยาว ด้วยการเพิ่มพูนความไว้วางใจและความร่วมมือในระหว่างสมาชิกชุมชน ทุนทางสังคมช่วยให้ชุมชนมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยการร่วมมือและการพัฒนาความสัมพันธ์ในชุมชนจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสามารถรับมือกับความท้าทายต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาทุนทางสังคมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถเติบโตและสร้างความเข้มแข็งในระดับพื้นฐานได้

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม, รากฐานชีวิต, การพัฒนา

Abstract

This article aims to study the role and importance of social capital in the development of community foundations in the 21st century. Social capital refers to the networks of social relationships, trust, and the participation of community members, which are valuable resources for promoting collaboration and sustainable development. The development of community foundations today requires social capital to create connections between individuals within the community and to promote activities that support the exchange of resources and knowledge. Therefore, social capital is a crucial foundation for building strength and stability within communities, helping them effectively address the challenges arising from social, economic, and environmental changes. Developing strong social capital enables communities to adapt

sustainably and supports long-term innovation and growth. The development of social capital in communities not only strengthens economic and social stability but also ensures long-term sustainability by increasing trust and cooperation among community members. Social capital allows communities to adapt to rapid changes in an ever-evolving world. Through cooperation and relationship development, sustainable development is achieved, and communities can effectively tackle various challenges. Thus, the development of social capital is a key factor that enables communities to grow and build strength at the grassroots level

บทนำ

ทุนทางสังคมเป็นองค์ประกอบที่เกิดขึ้นจากพื้นฐานของชุมชน โดยมีการสะสมและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้าน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญที่ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนในเชิงลึกและยั่งยืน นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงความเสมอภาคในการดำเนินชีวิต ทุนทางสังคมสามารถนำมาปรับใช้เพื่อเสริมสร้างและพัฒนารากฐานชีวิตของสมาชิกในชุมชนให้มีความเข้มแข็งและสามารถปรับตัวได้ดีขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมและเศรษฐกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ คำว่าทุนทางสังคมมีหลายการนิยามที่อาจสอดคล้องหรือขัดแย้งกันในบางประเด็น แต่จุดร่วมที่สำคัญคือการใช้คำว่าทุนทางสังคมเพื่อสร้างความร่วมมือทางสังคม ทุนทางสังคมไม่ได้เป็นปัจจัยการผลิตโดยตรง แต่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตหรือทุนอื่น เช่น ข่าวสารข้อมูล ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ และทรัพยากรธรรมชาติ ในต้นทุนที่ต่ำลง ผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมที่สมาชิกแต่ละคนมีบทบาทที่เหมาะสม ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความร่วมมือในสังคม ซึ่งส่งเสริมทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและพัฒนาการทางการเมือง การทำความเข้าใจเรื่องทุนทางสังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ที่สนใจศึกษาหรือพัฒนาชุมชนและสถาบันทางสังคม เพื่อสร้างระบบที่มีระเบียบและเป็นธรรม ส่งเสริมความร่วมมือเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งจะส่งผลดีต่อการขับเคลื่อนพลังสร้างสรรค์เพื่อความสุขร่วมกันของทุกคน

แนวคิดทุนทางสังคม

ในการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีทุนทางสังคม จะเห็นว่า มีความแตกต่างกันไปในแต่ละทัศนะของนักทฤษฎี อันเป็นผลมาจากการให้นิยามที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ดี ในนิยามต่างๆ จะมีองค์ประกอบที่เหมือนกันอยู่ 3 ส่วน คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์(สังคมวิทยาและวัฒนธรรม) เครือข่ายสังคม (โครงสร้างทางสังคม) และผลประโยชน์ จากความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม ประเภทของทุนทางสังคม

Adam และ Roncevic แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่มีประวัติความเป็นมาเชิงวิชาการที่ยาวนานมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 ความคิดเห็นเหล่านั้นมาจากนักวิชาการหลายท่าน เช่น Tocqueville, J.S. Mill, Toennies, Durkheim, Weber, Locke และ Rousseau นอกจากนี้ Adam และ Roncevic ยังได้เสนอว่าทุนทางสังคมเกี่ยวข้องกับแนวคิดประชาสังคมและความเชื่อมโยงทางสังคม ส่วน Watson และ Papamarcos ได้เสนอว่าแนวคิดทุนทางสังคมสืบเนื่องมาจากนักคิดสำคัญ เช่น Durkheim, Simmel, Marx และ Weber จากทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม (social exchange theory) และทฤษฎีพันธะทางจิตวิทยา (psychological contract theory) ขณะเดียวกันแนวคิดของ Coleman (ที่ได้กล่าวถึงแล้ว) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากความเชื่อของ Portes และ Landolt เห็นว่า จุดเริ่มต้นของแนวคิดทุนทางสังคมมาจากสังคมวิทยาดั้งเดิมในศตวรรษที่ 19 เช่นที่ Durkheim ได้กล่าวถึงชีวิตทางสังคมของมนุษย์ว่าเป็น

วิถีที่ทำลายความเป็นส่วนตัว และแนวคิดของ Brewer (ที่อ้างถึงใน Coleman) ได้กำหนดลักษณะที่เชื่อมโยงกันระหว่างแนวคิดของอริสโตเติลและนักปรัชญากรีกอื่นๆ ในเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมพลเมืองและทฤษฎีทุนทางสังคม

ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคมที่ประกอบด้วยการมีการศึกษาที่ดี วัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ความซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน รวมถึงการเมืองและระบบราชการที่ดี เมื่อรวมองค์ประกอบเหล่านี้เข้าด้วยกันจะสามารถสร้างทุนทางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยทุนทางสังคมจะส่งเสริมการร่วมมือกันในระดับสังคมและช่วยให้สามารถพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ.

ทุนทางสังคมคือรูปแบบของการจัดองค์กรที่ประกอบไปด้วยความเชื่อใจ (trust) บรรทัดฐาน (norm) และเครือข่าย (network) ซึ่งจะเพิ่มประสิทธิภาพในการทำกิจกรรมร่วมกันในสังคม โดยทุนทางสังคมจะช่วยเพิ่มโอกาสในการบรรลุเป้าหมายของสังคมผ่านความเชื่อใจ ซึ่งไม่จำกัดแค่ระดับบุคคลต่อบุคคล แต่ยังรวมถึงระดับรวมของสังคม และยังสามารถคาดหวังได้ว่าผู้อื่นจะตอบรับในทิศทางเดียวกัน ความสัมพันธ์นี้จะก่อตัวเป็นสถาบัน (institution) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการจัดการกับปัญหาที่ไม่สามารถทำคนเดียวได้ (collective action problem) แต่ต้องการความร่วมมือจากสมาชิกในสังคม และทุนทางสังคมจะเป็นตัวขับเคลื่อนความสัมพันธ์ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ในระดับสากล

ดังนั้น ทุนทางสังคมเริ่มต้นจากการที่มนุษย์ทลายขอบเขตของความเป็นส่วนตัวและก้าวเข้าสู่การรวมตัวกันในรูปแบบของสังคม เพื่อสร้างประโยชน์ร่วมทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม การรวมตัวและเชื่อมโยงกันนี้จะมีลักษณะเป็นเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกในสังคมสามารถแลกเปลี่ยนทรัพยากรและสร้างความร่วมมือเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน โดยทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์และเพิ่มพูนประโยชน์จากการทำงานร่วมกันในระดับสังคม

องค์ประกอบทุนทางสังคม

ทุนทางสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

1. ทุนมนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และนำมาใช้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุมชน สังคม บนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร มีน้ำใจ มีจิตอาสา ได้แก่ ผู้นำทางสังคม แกนนำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีน้ำใจ มีจิตสาธารณะ ได้รับความไว้วางใจ มีความรู้สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และได้ใช้ศักยภาพและคุณสมบัติทั้งหลายที่มีทำประโยชน์ต่อชุมชน

2. ทุนพื้นที่ คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นการรวมกลุ่มและสถาบันทางสังคม เป็นเครือข่ายที่มีพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ความเป็นกลุ่มก้อนทำให้มีศักยภาพและพลังที่จะช่วยเหลือกันเองหรือร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน ตัวอย่างของทุนสถาบันในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ต่าง ๆ กลุ่มอาชีพ วัด โรงเรียน สถาบันครอบครัว รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สถานีอนามัย สถานีตำรวจ เป็นต้น

3. ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชนภูมิปัญญา ปราชญ์ท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเอง ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมได้แก่ ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีไทย สถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน รวมทั้ง

ระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ ภูมิปัญญา จารีตประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่สั่งสมสืบทอดกันมา เป็นสายใยของความผูกพัน เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความรักใคร่สามัคคีเป็นหมู่เหล่ามีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เป็นสิ่งที่คุมให้คนอยู่ในกรอบจริยธรรม คุณธรรมเป็นตัวช่วยสนับสนุนการทำกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน

4. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น แม่น้ำ น้ำตก ทะเล ป่าเขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความผูกพัน เป็นตัวเชื่อมให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นกลุ่ม/เครือข่าย ร่วมกันใช้ประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำตก ภูเขา เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและทำให้มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น การร่วมกันพัฒนาผลผลิตของชุมชนให้มีคุณภาพหรือร่วมกันอนุรักษ์ให้คงไว้ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้คนรวมกลุ่มมีสัมพันธภาพที่ดี ช่วยเหลือกันและช่วยงานของส่วนรวม

จากการศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมสรุปได้ว่าองค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมมีองค์ประกอบ ดังนี้ ทุนคนมนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถมีจิตสาธารณะ มีความเอื้ออาทร มีน้ำใจ และพร้อมที่จะเสียสละทำประโยชน์เพื่อชุมชน ทุนสถาบัน/องค์กร คือ สถาบัน องค์กร ที่มีส่วนสนับสนุนผลักดันให้ชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขและทำประโยชน์ร่วมกัน ทุนภูมิปัญญาวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีตประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่นรวมไปถึงค่านิยมและความเชื่อที่ดีของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เป็นทรัพยากรที่มีอยู่แล้วดั้งเดิม

บทบาทของทุนสังคมในชุมชน

ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการผลิตและการเพิ่มผลิตภาพแรงงาน (Labour Productivity) ซึ่งสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการ รวมทั้งช่วยลดความสูญเสียในกระบวนการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตัวอย่างเช่น คนงานที่มีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสถานประกอบการจะช่วยลดโอกาสความสูญเสียของต้นทุนการผลิตและยังสามารถสร้างความปลอดภัยในการทำงานได้ด้วย อีกทั้งยังสามารถพัฒนาให้เป็นการสร้างรากฐานให้กับชุมชน ในที่นี้ ทุนมนุษย์ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่ความรู้หรือทักษะเฉพาะทางในการปฏิบัติงานเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึง ความเชื่อ, ทัศนคติ, พฤติกรรม, และจิตสำนึก เช่น ความมีระเบียบวินัย การคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ความสามารถในการทำงานเป็นทีม ฯลฯ ซึ่งลักษณะเหล่านี้จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศและเสริมสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน และยังมีหลากหลายบทบาทที่สำคัญ ดังนี้

1.บทบาทสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนที่เข้มแข็งสามารถเป็นช่องทางในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะใหม่ๆ สมาชิกในชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนความรู้จากกันและกัน หรือได้รับการฝึกอบรมจากบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญ ทำให้ชุมชนมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมและเศรษฐกิจได้ดีขึ้น

2.บทบาททางเศรษฐกิจที่สริมสร้างความมั่นคงทางสังคมโดยการสร้างสภาพแวดล้อมที่มีความร่วมมือและความเชื่อใจในระดับสูง สิ่งนี้ส่งผลดีต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน เนื่องจากสมาชิกจะรู้สึกปลอดภัยและสามารถพึ่งพากันได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม

3.บทบาททุนทางสังคมช่วยเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างบุคคลในชุมชน การมีความสัมพันธ์ที่ดีและความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการทำโครงการร่วมกันการแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ความร่วมมือเหล่านี้ช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและรวดเร็วมากขึ้น

4.การสร้างภูมิปัญญาและวัฒนธรรมช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีค่าของชุมชนและประเทศ เช่น ภาษา ศิลปะ การแสดงพื้นบ้าน หรือประเพณีต่างๆ ซึ่งเป็นตัวแทนของเอกลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมนี้ไม่เพียงแต่ช่วยรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน แต่ยังเสริมสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและประเทศ

การเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21

ในปัจจุบัน สังคมโลกกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคม โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นใหม่ๆ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด รูปแบบการทำงาน และวิธีการดำเนินชีวิตในสังคม

ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ การพัฒนาตนเองและการเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าในโลกยุคใหม่กลายเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้การเตรียมความพร้อมของบุคคลในสังคมให้สามารถปรับตัวและพัฒนาให้สมบูรณ์แบบจะทำให้สังคมมีความสามารถในการรองรับการเปลี่ยนแปลงและเติบโตอย่างยั่งยืน ในศตวรรษที่ 21 โลกกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วโดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจที่ได้เปลี่ยนแปลงจากระบบอุตสาหกรรมมาเป็นเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล ความรู้ และนวัตกรรม ซึ่งการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ในกระบวนการผลิตและบริการจะช่วยเพิ่มผลผลิตและประสิทธิภาพในการใช้งานทรัพยากรมนุษย์อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

1.ด้านเศรษฐกิจ อัตราการขยายตัวและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ในเกณฑ์ปานกลางภาคอุตสาหกรรมเป็นภาคการผลิตที่มีบทบาทสำคัญ ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมยังคงเป็นแหล่งรายได้หลักของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ และเป็นฐานสำคัญในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับภาคอุตสาหกรรม

2.ด้านสภาวะสังคม ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุจากการมีโครงสร้างประชากรที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ขณะที่จำนวนเด็กและวัยแรงงานลดลง คนไทยได้รับการพัฒนาศักยภาพในทุกช่วงวัย แต่ยังคงเผชิญปัญหาด้านคุณภาพการศึกษาและระดับสติปัญญาของเด็กและมีสภาวะของคนในสังคมที่จะเป็นโรคเครียดการมากขึ้น

3.ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติถูกเสื่อมโทรมจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งส่งผลกระทบทำให้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรุนแรงขึ้น กระทบต่อผลผลิตภาคเกษตรและความยากจน การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังไม่มีประสิทธิภาพตามที่ควร

แนวโน้มของสังคมไทยในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว โดยมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและระบบสารสนเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของมนุษย์ การที่มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ จำเป็นต้องมีการปรับตัวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ โดยประชาชนต้องเตรียมตัวให้มีทักษะในการปรับตัวให้เข้ากับโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งในด้านทักษะชีวิต การเมือง การศึกษา อารยธรรมใหม่ ระบบสังคม การติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายทางสังคม เพื่อที่จะสามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพสูงสุด นอกจากนี้ประชาชนยังต้องคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหาและหาทางปรับตัวให้สามารถอยู่รอดได้ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงนี้

การพัฒนารากฐานชีวิตในศตวรรษที่ 21

การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทีละเล็กทีละน้อยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวและเติบโตได้ โดยมีการปรับปรุงให้ดีขึ้นและเหมาะสมยิ่งขึ้น หรืออาจก้าวหน้าไปจนถึงขั้นที่เป็นที่อุดมสมบูรณ์และน่าพอใจ กระบวนการนี้จะเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจในที่สุด การพัฒนาเป็นกระบวนการในการแก้ไขปัญหาความยากจน ความไม่รู้ และความเจ็บป่วย เพื่อให้มนุษยชาติพ้นจากความทุกข์ทรมานจาก

โรคภัย การขาดการศึกษา และความหิวโหย หรือการพัฒนาเป้าหมายคือการแก้ไขปัญหาความโง่ ความจน และความเจ็บป่วย (หรือที่กล่าวว่า โง่ จน เจ็บ) ความหมายที่อาจารย์ติณกล่าวถึงนี้ถือเป็นการนิยามการพัฒนาในแบบดั้งเดิม เพราะในช่วงแรกการพัฒนาเน้นไปที่เศรษฐกิจ เนื่องจากในเวลานั้นประชากรส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในภาวะยากจน ป่วยไข้ และขาดการศึกษา แต่ในปัจจุบันการพัฒนาไม่ได้จำกัดแค่ด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังต้องครอบคลุมประเด็นอื่นๆ มากมาย โดยเฉพาะการพัฒนาคน ซึ่งถือเป็นนิยามใหม่ของการพัฒนา

การพัฒนา (Development as Freedom) หากจะเรียกว่าการพัฒนา คนเราจะต้องมีเสรีภาพในทุกด้าน ได้แก่ เสรีภาพทางเศรษฐกิจ เสรีภาพทางการเมือง และเสรีภาพทางสังคม โดยเสรีภาพเหล่านี้ต้องได้รับการประกัน โดยการสร้างความโปร่งใส ไม่คอร์รัปชัน ตรวจสอบได้ และมีการประกันเสรีภาพโดยการสร้างความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตในด้านต่าง ๆ. ในทางสังคมการพัฒนารากฐานชีวิตของบุคคลหรือชุมชนไม่เพียงแค่เกี่ยวกับการเติบโตทางเศรษฐกิจหรือการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการปรับปรุงและเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นโดยการใช้ทุนทางสังคมเข้ามาช่วยในการขับเคลื่อน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลในชุมชน การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน และการเสริมสร้างความไว้วางใจในสังคม ซึ่งทำให้การพัฒนาไม่ใช่แค่กระบวนการทางเศรษฐกิจ แต่ยังเกี่ยวข้องกับการสร้างความเข้มแข็งทางสังคมที่ช่วยให้ชุมชนสามารถเติบโตและพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้การใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการพัฒนารากฐานชีวิตนั้น ส่งผลให้การพัฒนาเกิดขึ้นอย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนที่มุ่งหวังร่วมกันในการสร้างสังคมที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การพัฒนานี้จึงไม่ใช่เพียงการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมทุกด้านของชีวิต โดยเฉพาะในเรื่องของคุณภาพชีวิตทางสังคมและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกในสังคม

กระบวนการพัฒนารากฐานชีวิต

กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในทุกๆ ด้าน โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนสามารถเข้าถึงโอกาสในการพัฒนาอย่างเท่าเทียม และยั่งยืน การพัฒนารากฐานชีวิตในยุคนี้เศรษฐกิจที่หลากหลายด้านโดย กระบวนการพัฒนารากฐานชีวิตเป็นการสร้างพื้นฐานที่มั่นคงและแข็งแกร่งให้กับชีวิตในทุกด้าน ซึ่งรวมถึงการพัฒนาตนเองในมิติต่าง ๆ เช่น ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างความสมดุลและความสามารถในการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ เพื่อให้สามารถเผชิญกับความท้าทายและประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ กระบวนการนี้ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการเติบโตทางด้านบุคคลแต่ยังครอบคลุมถึงการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมในสังคมในรูปแบบที่สร้างสรรค์และมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การพัฒนารากฐานชีวิตต้องคำนึงถึงการบูรณาการระหว่างการพัฒนาทางร่างกายและจิตใจรวมถึงการปรับตัวและพัฒนาศักยภาพในการทำงานและการใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนและมีความสุขในระยะยาว

1. การสร้างความรู้ความเข้าใจในชุมชนเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นกระบวนการที่สำคัญในการลดความเลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะในกรณีที่ความไม่เสมอภาคในการเข้าถึงข้อมูลและทรัพยากรต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อการพัฒนารากฐานชีวิตของแต่ละบุคคลให้แตกต่างกัน การสร้างความรู้และความเข้าใจในชุมชนช่วยให้สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงข้อมูลที่มีคุณค่าและนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่มีเทคโนโลยีสารสนเทศที่เข้าถึงได้ง่ายและมีเครื่องมือหลากหลายที่สามารถเลือกใช้ตามความเหมาะสม สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างการเข้าถึงข้อมูลที่สำคัญ แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนารากฐานชีวิตที่มั่นคงและยั่งยืนของชุมชน โดยการใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ จะช่วยลดช่องว่างทางสังคมและเพิ่มโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเท่าเทียม

2. การส่งเสริมการสร้างมูลค่าจากทุนทางสังคมเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนารายได้และส่งเสริมเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชน เป็นกระบวนการที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจภายในชุมชน โดยเฉพาะในปัจจุบันที่หลายชุมชนมีทุนทางสังคมที่สามารถนำมาพัฒนาเพื่อสร้างมูลค่าและเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน ทั้งนี้ การนำทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ สินค้าเกษตร หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการ จะช่วยส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจภายในชุมชน รวมทั้งช่วยลดความเลื่อมล้ำในสังคมโดยการเพิ่มโอกาสในการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน การใช้ทุนทางสังคมและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างความยั่งยืนและการพัฒนาอย่างเป็นระบบในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีผลในการเสริมสร้างความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาว

3. การส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมทางการเงินเพื่อสนับสนุนแหล่งทุนสำหรับเศรษฐกิจชุมชน เป็นกลไกที่สำคัญในการเสริมสร้างรากฐานชุมชนทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากรด้านเงินทุนเพื่อรองรับความต้องการ และการใช้เครื่องมือทางการเงินที่หลากหลายสามารถช่วยพัฒนาแหล่งทุนให้เหมาะสมกับความต้องการระดมทุนในแง่ของจำนวนเงิน เงื่อนไขเวลา และต้นทุนที่สมดุลกับความต้องการของชุมชนและผู้ระดมทุน นอกจากนี้ การสร้างกลไกการเปิดเผยข้อมูลและกลไกราคาที่โปร่งใสจะช่วยให้ชุมชนสามารถระดมเงินทุนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ การพัฒนาระบบกำกับดูแลและมาตรฐานบัญชีที่มีความโปร่งใสเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือในระบบการเงินภายในชุมชน รวมถึงการใช้รูปแบบสินเชื่อใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับลักษณะและความต้องการของเศรษฐกิจชุมชน เช่น สินเชื่อแบบยืดหยุ่นที่สามารถปรับตัวตามสถานการณ์ของชุมชน การส่งเสริมให้ธนาคารเฉพาะกิจมีบทบาทในการสนับสนุนเงินทุนและบริหารสภาพคล่องสำหรับชุมชนเป็นอีกหนึ่งกลไกที่สำคัญ โดยการยกระดับบทบาทของธนาคารเหล่านี้ให้เป็นพี่เลี้ยงทางการเงิน จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การสร้างโอกาสจากทุนสังคม โดยทุนทางสังคมเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลในสังคม ซึ่งมีความสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาและสร้างโอกาสในหลายๆ ด้านโดยการสร้างโอกาสจากทุนสังคมนั้นสามารถทำได้หลายวิธี ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและ ยั่งยืนให้กับชุมชนและสังคมในระยะยาว เช่น การพัฒนาโครงการสาธารณะ การสนับสนุนทางธุรกิจ และการทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญหาสังคม เมื่อสมาชิกในสังคมรู้สึกไว้วางใจซึ่งกันและกัน การทำงานร่วมกันจะมีประสิทธิภาพมากขึ้นและสามารถสร้างโอกาสใหม่ๆ ในการพัฒนาชุมชนมากขึ้น

5. การส่งเสริมสมรรถนะในด้านต่างๆ ศตวรรษที่ 20 มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีการสื่อสารที่เข้าถึงได้ง่าย ซึ่งต้องมีการพัฒนาและฝึกอบรมสมรรถนะของมนุษย์อย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างรากฐานความมั่นคง ในปัจจุบัน เราจะเห็นว่า คนเก่งไม่ได้หมายความว่าจะประสบความสำเร็จเสมอไป แต่คนที่มีความขยันและหมั่นฝึกฝนอยู่ตลอดเวลา มักจะสร้างรากฐานได้เร็วกว่า เพราะเขามีการประเมินตัวเองและพัฒนาจุดด้อยของตัวเองอย่างสม่ำเสมอ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 (21 st Century Skills) ได้กลายเป็นแนวคิดและข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการศึกษาที่ได้รับการผลิต พัฒนา สนับสนุน และเผยแพร่โดยองค์กรต่างๆ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนหลายแห่งทั่วโลกอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นวาระทางการศึกษาที่สำคัญในปัจจุบัน แนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ตั้งอยู่บนฐานคิดที่เชื่อว่า รูปแบบการศึกษาแบบดั้งเดิมในช่วงศตวรรษที่ 20 ซึ่งเน้นย้ำการเรียนและท่องจำเนื้อหาในสาระวิชาหลัก เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และสังคมศึกษา ไม่เพียงพออีกต่อไปในการดำรงชีวิตและการทำงานในโลกศตวรรษใหม่ภายใต้ความท้าทายใหม่ สำหรับแนวคิดทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 นั้น ตั้งต้นจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ (learning outcomes) ที่จำเป็น

สำหรับศตวรรษที่ 21 โดยให้ความสำคัญกับการปลูกฝัง “ทักษะ” (skills) ที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 เช่น ทักษะในการคิดขั้นสูง ทักษะในการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและการทำงาน ทักษะด้านสารสนเทศและการสื่อสาร ควบคู่กับ “เนื้อหา” (contents) ในสาระวิชาหลักและความรู้อื่นที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 เช่น ความรู้เรื่องโลก ความรู้ด้านการเงิน เศรษฐกิจ ธุรกิจและการเป็นผู้ประกอบการ ความรู้ด้านพลเมือง ความรู้ด้านสุขภาพ และความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ผ่านหลักสูตรที่มีลักษณะกระชับ (lean curriculum) ช่างคิด (thinking curriculum) และบูรณาการ (interdisciplinary curriculum) เพื่อสร้างนักเรียนที่มี “คุณลักษณะ” (characters) อันพึงปรารถนาของโลกศตวรรษที่ 21

การพัฒนาทุนมนุษย์แห่งศตวรรษที่ 21 มีความรู้สำคัญในการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 กรอบความคิดนี้เชื่อว่า การเรียนรู้เฉพาะสาระวิชาหลักนั้นไม่เพียงพออีกต่อไปแล้ว หลักสูตรจำเป็นต้องผนวกรวมความรู้และแนวคิดสำคัญในการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีลักษณะข้ามสาขาวิชาเข้าไปในการเรียนรู้เนื้อหาที่แบ่งตามสาขาวิชาแบบเดิมด้วย ความรู้สำคัญเหล่านี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการเชื่อมโยงความรู้

ซึ่งในพื้นที่ชุมชนบางแห่ง มีการนำกระบวนการทุนสังคมไปมีบทบาทในการแก้ไขและสร้างรากฐานให้กับชุมชนเพื่อ เสริมความหมั่นคงทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิต ซึ่งเป็นการรวมตัวของชุมชนเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีการร่วมคิดร่วมทำช่วยให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในส่วนของผู้นำทางสังคมที่มีวิสัยทัศน์ ซึ่งสามารถกระตุ้นให้ประชาชนและชุมชนมีการร่วมมือกันสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์และพัฒนาภาคีการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและเป็นการพัฒนาที่แท้จริงในระยะยาว การร่วมมือและการพัฒนาทุนทางสังคมในชุมชนจะทำให้เกิดความรู้สึกของการเป็นเจ้าของร่วมกันในกระบวนการพัฒนา และช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนให้เติบโตอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะเมื่อชุมชนสามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาตนเองและเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ทุนทางสังคมระดับชุมชน เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนที่มีความใกล้ชิดกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่างๆ เป็นการพัฒนาสังคมผ่านการร่วมมือกันในการดูแล รักษา ตรวจสอบ และจัดสรรทรัพยากรภายในชุมชนอย่างเป็นธรรม การสร้างทุนทางสังคมในระดับนี้นำไปสู่การอยู่อาศัยร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข และส่งผลดีต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมทุนทางสังคมในชุมชนเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านความคิด ภูมิปัญญา และวิธีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ซึ่งรวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการดูแลสิ่งแวดล้อม โดยการสร้างทุนทางสังคมนี้ทำให้ชุมชนสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมได้ เช่น การปรับตัวให้เข้ากับความขัดแย้งทางความคิด ความเชื่อ หรือการดำเนินกิจกรรมระหว่างชุมชนและองค์กรต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

ทุนทางสังคมมีบทบาทสำคัญในการพัฒนารากฐานชีวิตของชุมชนในศตวรรษที่ 21 ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในทุกด้านของชุมชน การพัฒนาเชิงรากฐานที่ยั่งยืนเริ่มต้นจากการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ภายในชุมชน ซึ่งทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ และทรัพยากรต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีความร่วมมือและการทำงานร่วมกันในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเศรษฐกิจทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและเติบโตได้อย่างยั่งยืน ในขณะเดียวกัน การส่งเสริมการพัฒนาทักษะและความรู้ของสมาชิกในชุมชนก็มีความสำคัญ เพื่อให้ชุมชนสามารถรับมือกับความท้าทายต่างๆ และพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้ความไว้วางใจและความเชื่อมั่นระหว่างสมาชิกในชุมชนช่วยเสริมสร้างความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนเป็นไปอย่างราบรื่นและลดต้นทุนทางเศรษฐกิจ การที่สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการพัฒนาเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาตามความต้องการ ของ

ตนเองได้ ชุมชนที่ใช้ทุนทางสังคมได้อย่างเต็มที่จะสามารถสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมได้ การพัฒนารากฐานชีวิตของชุมชนในศตวรรษที่ 21 จึงต้องพึ่งพาความร่วมมือและการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ภายในชุมชน รวมถึงการส่งเสริมความไว้วางใจและการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนสามารถปรับตัวและเติบโตได้อย่างยั่งยืนในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

องค์ความรู้ที่ได้

ชุมชนสามารถสร้างทุนทางสังคมได้โดยไม่จำเป็นต้องมีครบทุกด้าน แต่สามารถเลือกทำในด้านที่เด่นชัดและมีศักยภาพในการพัฒนาได้ง่าย โดยการมุ่งเน้นที่การส่งเสริมการพัฒนาของบุคคลในแต่ละด้าน เช่น การพัฒนาทักษะการทำงาน การเสริมสร้างความรู้ และการปรับทัศนคติ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถเติบโตได้ในสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในศตวรรษที่ 21 กระบวนการส่งเสริมดังกล่าวนั้นสามารถดำเนินการได้ผ่านการนำคนในชุมชนมารวมตัวกันเพื่อสร้างเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ โดยการจัดกิจกรรมร่วมกัน เช่น การฝึกอบรม การสัมมนา การทำงานร่วมกันในโครงการต่าง ๆ หรือแม้แต่การสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ ที่ตอบสนองความต้องการของสังคม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เกิดการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสามารถนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว โดยพัฒนาศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน แต่ยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งระหว่างสมาชิกในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนสามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและปัญหาทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและความสามารถในการพัฒนาต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

ณฐวัฒน์ ลองทอง. (2562). การปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21. สืบค้นจาก http://portal.nurse.cmu.ac.th/fonoffice/adminoffice/DocLib/2021.pdf

นวกานต์ แท่งทอง. (2554). ทุนทางสังคมกับการจัดการชุมชน: กรณีศึกษาตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม .(วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ประเวศ วะสี. (2541). ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.ไพบูลย์ วัฒนาศิริ. (2542).ในชุมชนเข้มแข็ง ทุนทางสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน.

มาร์ติน, เจมส์. (2553). โลกแห่งศตวรรษที่ 21. แปลจาก The Meaning of the 21st Century โดยภาพร. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น.

สนธยา พลศรี.(2557). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์)

สุพรรณา เพชรรักษา, & สมเกียรติ กอบแก้ว. (2562). ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษใหม่. สืบค้นจาก http://supannapetraksa.blogspot.com/2015/09/21st-century_1.htm

อนนท์ สันทราย. (2559). ทุนทางสังคมของชุมชนกับการดำเนินชีวิตของผู้นำชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในบ้านบัว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านตุ่น อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา. วารสารวิชาการสถาบันวิทยาการจัดการแห้งแปซิฟิก. 2(2): 122-134.

Adam, Frane. andBorutRoncevic. (2003). Social Capital: Recent Debates and Research Trends”. Social Science Information. 2003, 42: 155-183.

Gardner, Haward. (2010). Five Minds for the Future” 21st century skills : rethinking how students learn. Edited by James Bellanca and Ron Brandt). Bloomington : Solution tree press.

การเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตและการทำงานในยุคใหม่
IMPROVING THE QUALITY OF LIFE WITH BUDDHIST PRINCIPLES

พระคทา สคารโว (เรือนเงิน)[1] และ รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
PhraKhatha Sakarawo (Rueanngoen) and Assoc. Prof. Dr. Somchai Srinok
Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: sakda.ngan@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การเรียนรู้สังคมศึกษามีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างทักษะชีวิตและการทำงานในยุคใหม่เป็นการเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพในศตวรรษที่ 21 ผู้เรียนจะได้พัฒนาความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์นอกจากนี้ยังฝึกฝนการสื่อสาร การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการมีส่วนร่วมในสังคมอย่างมีประสิทธิผลความสำคัญดังกล่าวเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทั้งผู้สอนและผู้เรียนจึงต้องเผชิญกับความท้าทายและการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องสิ่งนี้ทำให้คนยุคใหม่จำเป็นต้องมีทักษะการเรียนรู้และการปรับตัวในระดับสูงเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในบริบทเศรษฐกิจไทย การพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพเทียบมาตรฐานอาเซียนและนานาชาติเป็นเรื่องจำเป็นพร้อมทั้งเตรียมความพร้อมประชากรวัยเรียนให้มีทั้งทักษะชีวิตและทักษะการทำงานที่เหมาะสมการเรียนรู้สังคมศึกษาจึงไม่เพียงมุ่งเน้นความรู้เชิงสาระ แต่ยังเสริมสร้างแนวคิดสำคัญที่ใช้ได้จริงซึ่งสอดคล้องกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่เน้นสมดุลระหว่างความรู้และทักษะโดยเฉพาะทักษะ 3 ด้านสำคัญ ได้แก่ ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรมทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยีและทักษะชีวิตกับอาชีพที่ส่งเสริมความสำเร็จทั้งด้านการทำงานและการดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การเรียนรู้สังคมศึกษา, การเสริมสร้างทักษะชีวิต, การทำงานในยุคใหม่

Abstract

Learning social studies plays a crucial role in enhancing life and work skills in the new era, preparing learners to live a quality life in the 21st century. Learners will develop their ability to think logically, learn continuously, and solve problems creatively. They will also practice effective communication, collaboration, and social participation. This importance stems from the rapid changes in science and technology, which both teachers and learners must face. This makes it necessary for people in the new era to have high levels of learning and adaptability skills to thrive amidst these changes. In the Thai economic context, developing human resources to meet ASEAN and international standards is essential, as is preparing students with appropriate life and work skills. Therefore, social studies learning not only focuses on content knowledge but also reinforces practical key concepts, aligning with 21st-century learning that emphasizes a balance between knowledge and skills, particularly three

important skills: learning and innovation skills, information, media, and technology skills, and life and career skills that promote success in both work and sustainable living.

Keywords: Social Studies Learning, Life Skills Development, Working in the New Era

บทนำ

ครูนับเป็นปัจจัยหลักในการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 เมื่อครูต้องการถ่ายทอดความรู้หรือทักษะใด ครูจำเป็นต้องเข้าใจสิ่งนั้นอย่างถ่องแท้อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันยังคงพบปัญหาหลายด้านที่เกิดขึ้นกับครูซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งตัวครู ผู้เรียน และสังคมโดยรวมการพัฒนาการศึกษาของชาติ จึงต้องอาศัยนโยบายที่ครอบคลุมและแก้ไขปัญหาด้านครูเนื่องจากสภาพและวิธีการเรียนรู้ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้เรียนในยุคใหม่สามารถเข้าถึงข้อมูลด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารทำให้วิธีการสอนแบบเดิมไม่เพียงพอต่อการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนใหญ่ปัญหานี้ท้าทายให้ครูต้องพัฒนาตนเองเพื่อให้เท่าทันเทคโนโลยีและผู้เรียนครูจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ และปรับวิธีการสอนให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพ กระทรวงศึกษาธิการได้เล็งเห็นความสำคัญของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) โดยกำหนดแนวทางการพัฒนา เช่น การจัดหาคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์เพื่อการเรียนรู้การพัฒนาโครงข่ายโทรคมนาคม OBEC-NET เพื่อเชื่อมโยงโรงเรียนกับศูนย์ข้อมูลและการสร้างสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในรูปแบบ E-Book และ Application ดังนั้น ทักษะด้าน ICT จึงเป็นหัวใจสำคัญของครูในการจัดการเรียนการสอนในยุคดิจิทัล

กระทรวงศึกษาธิการ ได้เล็งเห็นความสำคัญของการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and Communications Technology : ICT) มาใช้ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการยกระดับคุณภาพการศึกษา ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอนและพัฒนาครูได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งยังช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนครู ตลอดจนลดความไม่เท่าเทียมทางการศึกษาในโรงเรียนที่ห่างไกลอีกด้วย ปัจจุบันมีแนวทางการพัฒนา ICT เพื่อการศึกษา ดังนี้

1) การจัดหาระบบคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์เพื่อการเรียนการสอนของสถานศึกษา ทั้งคอมพิวเตอร์ประจาห้องปฏิบัติการ คอมพิวเตอร์ประจาห้องเรียน ไม่ว่าจะเป็นคอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะและคอมพิวเตอร์พกพา จัดตั้งศูนย์ข้อมูล Data Center และสถานีโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมเพื่อการศึกษา สำหรับใช้ในการเรียนการสอน

2) การพัฒนาโครงข่ายโทรคมนาคมเพื่อการศึกษาขั้นพื้นฐาน การบูรณาการโครงข่าย MOENet และ NEdNet ให้เป็นโครงข่ายเดียว โดยใช้ชื่อว่า OBEC-NET สำหรับใช้เป็นเครือข่ายเพื่อการศึกษาและวิจัย โดยเชื่อมต่อโรงเรียนต่างๆ ไว้กับศูนย์ข้อมูลของ สพฐ. OBEC Data Center เพื่อให้ง่ายต่อการดูแลและบริหารจัดการ

3) การพัฒนาสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Digital Contents) ในรูปแบบสื่อออนไลน์ผ่านเว็บไซต์ E-Book หรือ Applications ต่างๆ

เนื่องจากรูปแบบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มีลักษณะที่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครูกับนักเรียนและนักเรียนกับนักเรียนด้วยกัน โดยประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่มีอยู่มาช่วยในการเรียนการสอน ดังนั้นทักษะด้าน ICT จึงมีความสำคัญมากสำหรับครู เพราะการพัฒนาสื่อการสอน และจัดสรรทรัพยากร แหล่งเรียนรู้ต่างๆ ต้องอาศัยเทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนในยุคดิจิทัล รวมถึงใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในการพัฒนาทักษะที่จาเป็นในศตวรรษที่ 21 ให้กับนักเรียนด้วย

สมรรถนะของการเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิต

การจะพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพ หรือมีทักษะทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้น ครู คือผู้ที่สำคัญยิ่งที่จะช่วยสนับสนุน ส่งเสริม อำนวยความสะดวก คอยชี้แนะแนวทาง คอยเป็นที่ปรึกษา ผลักดัน และออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้เต็มศักยภาพจนกระทั่งสามารถแสดงศักยภาพต่างๆ ออกมาได้อย่างครบถ้วน และครูผู้สอนที่ดีต้องมีลักษณะและมีสมรรถนะต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อสามารถนำความรู้ ทักษะ และเจตคติของตนเองมาพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ มีทักษะ และมีเจตคติที่ดี ที่พร้อมจะออกไปประกอบอาชีพและใช้ชีวิตอย่างมีความสุข กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดสมรรถนะครูผู้สอนในศตวรรษที่ 21 ไว้ดังนี้

1. สมรรถนะหลัก (Core Competency) 5 ประการ ได้แก่ การมุ่งผลสัมฤทธิ์ของการปฏิบัติงาน การบริการที่ดี การพัฒนาตนเอง การทำงานเป็นทีม และจริยธรรม จรรยาบรรณครู

2. สมรรถนะตามสายปฏิบัติงาน (Functional Competency) 6 ประการ ได้แก่ การบริหารหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ การพัฒนาผู้เรียน การบริหารจัดการชั้นเรียน การวิเคราะห์ สังเคราะห์และวิจัยเพื่อพัฒนาผู้เรียน ภาวะผู้นำ และการสร้างความสัมพันธ์ และความร่วมมือกับชุมชน

ดร.สุไม บิลไบ ได้กล่าวว่า สำหรับยุคแห่งเทคโนโลยีและการสื่อสารที่เต็มไปด้วยข้อมูลสารสนเทศหลากหลาย ครูผู้สอนจึงจำเป็นต้องมีทักษะสำคัญสำหรับยุคนี้ที่เรียกว่า C-Teacher ซึ่งได้แก่

1) Content คือ ผู้สอนต้องมีความรู้และทักษะในเรื่องที่สอนเป็นอย่างดี เพราะหากผู้สอนไม่เชี่ยวชาญในเรื่องที่สอนหรือถ่ายทอด ก็ไม่สามารถทำให้ผู้เรียน เรียนรู้ได้บรรลุเป้าหมาย

2) Computer (ICT) Integration คือ ผู้สอนต้องมีทักษะในการใช้เทคโนโลยีมาช่วยในการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากกิจกรรมการเรียนการสอนที่ใช้ เทคโนโลยีจะช่วยกระตุ้นความสนใจให้แก่ผู้เรียน ยิ่งถ้าได้ผ่านการออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพจะยิ่งช่วยส่งเสริม ทักษะที่ต้องการได้เป็นอย่างดี

3) Constructionist คือ ผู้สอนต้องเข้าใจแนวคิดที่ว่า ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ ความรู้ขึ้นได้เองจากการเชื่อมโยงความรู้เดิมที่มีอยู่เข้ากับความรู้และ ประสบการณ์ใหม่ๆ ที่ได้รับ และได้จากการลงมือปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ โดยครูสามารถนำแนวคิดนี้ไปใช้ในการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสร้างความรู้และสร้างสรรค์ชิ้นงานต่างๆ ผ่านการ ประยุกต์ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากในชั้นเรียนและจากการศึกษา ด้วยตนเอง

4) Connectivity ผู้สอนต้องสามารถจัดกิจกรรมให้เชื่อมโยงระหว่างผู้เรียน ด้วยกัน ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนและระหว่างผู้สอนในสถานศึกษาเดียวกัน หรือต่างสถานศึกษา รวมถึงความเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษาและ สถานศึกษากับชุมชนเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ที่เป็น ประสบการณ์

5) Collaboration คือ ผู้สอนมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรียนรู้ในลักษณะการเรียนรู้แบบร่วมมือระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน และระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน เพื่อฝึกทักษะการทำงานเป็นทีม การเรียนรู้ด้วยตนเอง การแลกเปลี่ยนความ คิดเห็นและสารสนเทศระหว่างกัน ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาผู้เรียนในด้านทักษะอาชีพและทักษะชีวิต ตรงให้แก่ผู้เรียน

6) Communication คือ ผู้สอนมีทักษะการสื่อสาร ทั้งการบรรยาย การยกตัวอย่าง การเลือกใช้สื่อการนำเสนอสื่อ รวมถึงการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการ เรียนรู้ เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมนำไปสู่ความเข้าใจ และสามารถเรียนรู้ได้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

7) Creativity คือ ผู้สอนในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องสร้างสรรค์กิจกรรรมการ เรียนการสอนที่หลากหลาย แปลกใหม่จัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการ เรียนรู้ของผู้เรียนโดยเน้นการเรียนรู้ด้วยตนเองให้มากที่สุด ผู้สอนต้องเป็น มากกว่าผู้ถ่ายทอดความรู้โดยตรงเพียงอย่างเดียว

8) Caring คือ ผู้สอนต้องมีมุทิตาจิตต่อผู้เรียน ต้องแสดงออกถึงความรัก ความ ห่วงใยอย่างจริงใจต่อผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อใจส่งผลต่อการจัด สภาพการเรียนรู้ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย ซึ่งเป็นสภาพที่ผู้เรียนจะมีความสุขใน การเรียนรู้และจะเรียนรู้ได้ดีที่สุด (ดร.สุไม บิลไบ, 2562)

การพัฒนาสมรรถนะครูทั้งในด้านความรู้ ทักษะความสามารถให้มีคุณลักษณะที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานในวิชาชีพครูซึ่งเป็นวิชาชีพชั้นสูง อันจะนำไปสู่การบรรลุผลในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ครูจำเป็นต้องพัฒนาตนเอง ให้มีสมรรถนะที่สูงขึ้นโดยกระบวนการวิจัยถือได้ว่าเป็นการพัฒนาสมรรถนะของครูไปสู่ความเชี่ยวชาญในวิชาชีพ พร้อมกันนั้นกระบวนการวิจัยยังเป็นวิธีการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานครู ให้เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง ส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาให้ดียิ่งขึ้นและสามารถนำไปใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนก้าวสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ สามารถดำเนินชีวิตในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปวิชาชีพครูไทยยุคใหม่ในศตวรรษที่ 21 ที่มีการปรับเปลี่ยนจากระบบการศึกษา รูปแบบดั้งเดิมที่ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แก่นักเรียนฝ่ายเดียวไปสู่รูปแบบการเรียนรู้ด้วยตนเองที่นักเรียนเป็นผู้แสวงหา และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองดังนั้นครูจึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานหรือดำเนินกิจกรรมทางวิชาชีพครูได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตามความคาดหวังขององค์การทั้งระดับโรงเรียนเขตพื้นที่การศึกษาและกระทรวงศึกษาธิการ

สำหรับผู้ประกอบวิชาชีพครู จำเป็นต้องมีมาตรฐานวิชาชีพทางการศึกษา เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะและคุณภาพที่พึงประสงค์ในการประกอบวิชาชีพทางการศึกษา ประกอบด้วย มาตรฐานความรู้และประสบการณ์วิชาชีพ มาตรฐานการปฏิบัติงาน และมาตรฐานการปฏิบัติตน(จรรยาบรรณของวิชาชีพ) ผู้ประกอบการวิชาชีพครู ต้องมีมาตรฐานการปฏิบัติงาน ประกอบด้วย

การปฏิบัติหน้าที่ครู มุ่งมั่นพัฒนาผู้เรียน ด้วยจิตวิญญาณความเป็นครู ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม และมีความเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง ส่งเสริมการเรียนรู้ เอาใจใส่ และยอมรับความแตกต่างของผู้เรียน แต่ละบุคคล สร้างแรงบันดาลใจผู้เรียนให้เป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ และผู้สร้างนวัตกรรม พัฒนาตนเองให้มีความรอบรู้ ทันสมัย และทันต่อการเปลี่ยนแปลง

การจัดการเรียนรู้ พัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การจัดการเรียนรู้ สื่อ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ บูรณาการความรู้และศาสตร์การสอนในการวางแผนและจัดการเรียนรู้ ที่สามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีปัญญารู้คิดและมีความเป็นนวัตกร นำคุณภาพผู้เรียนได้อย่างเป็นระบบ จัดกิจกรรมและสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีความสุขในการเรียน โดยตระหนักถึงสุขภาวะของผู้เรียน วิจัย สร้างนวัตกรรม และประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลให้เกิดประโยชน์ ต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์และมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาวิชาชีพ

ความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน ร่วมมือกับผู้ปกครองในการพัฒนาและแก้ปัญหาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้ปกครองและชุมชน เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ที่มีคุณภาพของผู้เรียน ศึกษา เข้าถึงบริบทของชุมชน และสามารถอยู่ร่วมกันบนพื้นฐาน ความแตกต่างทางวัฒนธรรม ส่งเสริม อนุรักษ์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

หลักการเรียนรู้ทักษะชีวิตและการทำงานในยุคใหม่

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ได้ระบุความหมายของการศึกษาว่าหมายถึง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ

การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” นอกจากนี้แนวทางการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ ดังนั้นกระบวนการจัดการเรียนรู้จึงจำเป็นต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ ดังนั้นกระบวนการจัดการเรียนรู้จึงจำเป็นที่จะต้องจัดบรรยากาศ รวมทั้งแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อเอื้อต่อผู้เรียนแต่ละคนที่มีความแตกต่างกัน จัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ให้ได้รู้จักคิดและแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้ดังกล่าว ครูผู้สอนต้องเปลี่ยนบทบาทตนจากผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนทุกอย่างมาเป็นผู้ชี้แนะและอำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนตลอดจนส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้าใจและมีทักษะในเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ที่ตนเองต้องการได้

การศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นการเตรียมคนไปเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รุนแรง พลิกผันและคาดไม่ถึง คนยุคใหม่จึงต้องมีทักษะที่สูงในการเรียนรู้และปรับตัว ครูและศิษย์ต้องพัฒนาตนเองให้มีทักษะของการเรียนรู้ด้วย และในขณะเดียวกันต้องมีทักษะในการทำหน้าที่ครูในศตวรรษที่ 21 ซึ่งไม่เหมือนการทำหน้าที่ครูในศตวรรษที่ 20 หรือ ศตวรรษที่ 19 (วิจารณ์ พาณิช, 2556)

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

การเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 สำหรับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 นักวิชาการด้านจิตวิทยาการศึกษาได้ให้นิยามทักษะการเรียนรู้ (Learning Skills) ว่าหมายถึง กระบวนการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นโดยเป็นผลมาจากประสบการณ์ และทำให้มีการเพิ่มสมรรถนะ (Performance) เพิ่มความสามารถของการเรียนรู้ในอนาคต โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ การเรียนรู้เป็นกระบวนการไม่ใช่ผลผลิต (เป็น Process ไม่ใช่ Product) เกิดการเรียนรู้ที่ผลหรือสมรรถนะ การเรียนรู้เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงความรู้ความเชื่อ พฤติกรรม หรือเจตคติและมีผลระยะยาวต่อการคิดและพฤติกรรมของนักเรียน การเรียนรู้ไม่ใช่สิ่งที่ให้แก่นักเรียน แต่เป็นสิ่งที่นักเรียนลงมือทำให้แก่ตนเอง โดยเป็นผลตรงจากสิ่งที่นักเรียนตีความและตอบสนองต่อประสบการณ์ของตนเอง ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว ทั้งในอดีตและในปัจจุบัน นักการศึกษา นักปฏิรูปการศึกษาและผู้เชี่ยวชาญเชื่อว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในอนาคต การดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันของผู้เรียน องค์ประกอบเกี่ยวกับองค์ความรู้ ทักษะ พฤติกรรม และคุณลักษณะในศตวรรษที่ 21 ซึ่ง Office of Learning and Youth Quality Promotion (2012 : Online) ได้รวบรวมองค์ประกอบของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ที่เด็กและเยาวชนควรมี ประกอบด้วยทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม หรือ 3R และ 4C คือ 3R ได้แก่ การอ่าน (Reading)การเขียน (Writing)และคณิตศาสตร์ (Arithmetic) 4C ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking)การสื่อสาร (Communication) การร่วมมือ (Collaboration) และความคิดสร้างสรรค์(Creativity)

การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา ซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข ตลอดจนสามารถนำเอาความรู้ความเข้าใจนั้นไปปรับใช้ให้เข้ากับสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสม สมดุล และยั่งยืน จุดมุ่งหมายสำคัญของรายวิชาสังคมศึกษาโดยส่วนใหญ่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้มีทักษะต่าง ๆ เช่น ทักษะทางสังคม ทักษะการคิด ทักษะการตัดสินใจ และทักษะการแก้ไขปัญหาที่ใช้ในการดำเนินชีวิตของผู้เรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมในการสร้างพลเมืองดีของประเทศอันเป็นรากฐานของพลโลกต่อไป ดังนั้นการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา หรือสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนาธรรม จึงต้องใช้วิธีการเรียนรู้ที่จะช่วยเสริมเติมเต็มประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้ใช้สติปัญญา ความรู้ ความคิด ความสามารถ ทักษะ

ค่านิยมและเจตคติที่ดี ตลอดจนต้องจัดให้เหมาะสมกับวัยและคุณวุฒิภาวะของผู้เรียนให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ของตนเอง พัฒนาและขยายความคิดของตนเองจากความรู้ที่ได้เรียน โดยมีกระบวนการดังนี้ (วิภาพรรณ พินลา, 2560)

1. การพัฒนาทักษะทางปัญญา เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนมีทักษะด้านความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระของวิชา อันประกอบด้วยเครื่องมือช่วยคิด กระบวนการคิด ทักษะการคิด เช่น การคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ คิดอย่างมีวิจารณญาณ คิดแก้ปัญหา และคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนความรู้ที่ได้จากการบูรณาการที่เชื่อมโยงเป็นสาระเรื่องราวต่าง ๆ จากสภาพแวดล้อมรอบตัว เป็นต้น

2. การพัฒนาทักษะทางสังคม เป็นกระบวนการการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนมีทักษะที่เน้นการฝึกปฏิบัติจริง เพื่อสร้างผู้เรียนให้มีทักษะชีวิตพื้นฐาน เช่น ทักษะการรู้จักตนเอง ทักษะการคิด การตัดสินใจและการแก้ปัญหา ทักษะการแสวงหาข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ ทักษะการปรับตัว ทักษะการสื่อสารและสร้างสัมพันธภาพ ทักษะการวางแผนและการจัดการ ตลอดจนทักษะการทำงานเป็นทีม

3. การพัฒนาจิตพิสัยและและคุณลักษณะ เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนมีทักษะการพัฒนาค่านิยมและเจตคติที่ดีในการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของสังคมนั้น เช่น ความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อดทน โดยยึดหลักธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้เรียน เป็นต้น

ดังนั้น การพัฒนาทักษะผู้เรียนทั้ง 3 ด้านนั้นจำเป็นต้องมีการออกแบบและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกันในแต่ละด้าน ดังนี้

1. การพัฒนาทักษะทางปัญญา ผู้เรียนต้องสามารถเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายในบริบททั้งในและนอกห้องเรียน เรียนรู้เรื่องใกล้ตัวไปสู่เรื่องไกลตัว ผู้เรียนต้องศึกษามาก่อนว่ามีแหล่งข้อมูลใดในท้องถิ่นที่มีความสำคัญ ผู้เรียนสามารถรวบรวมข้อมูลและทำความเข้าใจข้อมูลได้ด้วยวิธีใด เช่น จากการสังเกต การสัมภาษณ์ การฟังจากวิทยากร การฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง การจดบันทึก การอ่านจากเอกสาร ตำรา เป็นต้น ต่อมาในการจัดข้อมูลให้เป็นระเบียบโดยผู้เรียนสามารถเขียนเป็นเค้าโครงร่างที่มีหัวข้อประเด็นสำคัญ ๆ เช่น รูปภาพประกอบการเรียงลำดับข้อมูล ซึ่งใช้เป็นแนวทางในการเสนอและอภิปรายเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล หลังจากนั้นจึงนำมาเขียนเป็นรายงาน และนำมาใช้เป็นฐานของข้อมูลในการวิเคราะห์และการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างชัดเจนต่อไป

2. การพัฒนาทักษะทางสังคม ผู้เรียนสามารถนำทักษะในการทำงานมาใช้เป็นแนวทางให้งานประสบผลสำเร็จจากการร่วมกันแสดงความคิดเห็น การอภิปราย และการสรุปเพื่อใช้ในการตัดสินใจอย่างสมเหตุสมผล ซึ่งทักษะดังกล่าวใช้กระบวนการทักษะทางสังคม เช่น การทำงานร่วมกันในกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ทั้งหมด การประสานงานกับบุคคลภายนอก การเดินทาง และใช้ชีวิตร่วมกันระหว่างการออกไปศึกษาจากแหล่งความรู้ในพื้นที่เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายและนำมาใช้ในการแก้ปัญหาและอุปสรรคร่วมกัน

3. การพัฒนาจิตพิสัยและคุณลักษณะ ผู้เรียนสามารถนำความรู้ ทักษะจากการปฏิบัติที่ได้มาใช้ในการส่งเสริมค่านิยมและเจตคติในการรับข้อมูลด้านต่าง ๆ ในพื้นที่ด้วยตนเอง จนเกิดความรู้และความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ตลอดจนรู้สึกถึงคุณค่าความสำคัญและเห็นศักยภาพของท้องถิ่น เกิดความภูมิใจ รักหวงแหนและผูกพันท้องถิ่นของตน ตลอดจนเกิดแนวคิดที่จะพัฒนาท้องถิ่นที่ตนอยู่อาศัยและประเทศชาติสืบไป

จากการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาข้างต้น ผู้จัดการเรียนการสอนต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ ทั้งความรู้ ทักษะ และเจตคติ เพื่อใช้ในการปลูกฝังและส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดหรือวิธีการคิด ดังนั้นการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ตลอดจนทักษะหรือความชำนาญรวมถึงประสบการณ์ของแต่ละคนที่สั่งสมอยู่ในตัวเอง และสามารถจะนำสิ่งเหล่านี้มารวมกันเข้าด้วยกันจนเกิดเป็นศักยภาพขององค์กร หรือเป็นทรัพยากร

ที่สำคัญและมีคุณค่าซึ่งจะทำให้องค์กรนั้นมีความสามารถสร้างความได้เปรียบเหนือคู่แข่งขัน ความสามารถหลายๆ อย่างที่อยู่ในคน ทั้งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด หรือเกิดจากการสะสมเรียนรู้ และคุณลักษณะทางบุคลิกภาพของบุคคล

สังคมศึกษากับทักษะชีวิตและการทำงานในยุคใหม่

ปรัชญาการสร้างความรู้ด้วยตนเองมีอิทธิพลต่อผู้เรียนสำหรับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ดังนี้ (วิจารณ์ พานิช, 2555)

1) มีอิสระที่จะเลือกสิ่งที่พอใจ แสดงความเห็นและลักษณะเฉพาะของตนเอง
2) ต้องการดัดแปลงสิ่งต่างๆ ให้ตรงตามความพอใจและความต้องการของตนเอง
3) ตรวจสอบหาความจริงเบื้องหลัง
4) เป็นตัวของตัวเองและสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อรวมตัวกันเป็นองค์กร
5) ชอบความสนุกสนานและการเล่นถือเป็นส่วนหนึ่งของงาน การเรียนรู้และชีวิตทางสังคม
6) การร่วมมือและความสัมพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของทุกกิจกรรม
7) ต้องการความเร็วในการสื่อสาร การหาข้อมูลและตอบคำถาม
8) สร้างนวัตกรรมต่อทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต

ครูสังคมศึกษาต้องตระหนักอยู่เสมอว่าผู้เรียนยุคนี้เป็นเจเนอเรชัน แซด ครูจึงต้องออกแบบการเรียนรู้และอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติเพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 (3R และ 7C) นอกจากนี้ต้องเสริมด้วยการพัฒนาสมอง ตามแนวคิดของ โฮวาร์ด การ์ดเนอร์ (Howard Gardner) 5 ด้าน ได้แก่ สมองด้านวิชาและวินัย ด้านสังเคราะห์ ด้านสร้างสรรค์ ด้านเคารพให้เกียรติ และด้านจริยธรรม เพื่อให้เกิดมิติทางปัญญา

สรุป

ครูสังคมศึกษาควรมีทักษะและคุณลักษณะสำคัญหลายประการเพื่อพัฒนาทั้งตนเองและผู้เรียนให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายการศึกษาครูจำเป็นต้องมีความรอบรู้ในสาขาที่สอนและสาขาอื่นที่เกี่ยวข้องต้องมีความเป็นมืออาชีพ มีศักยภาพสูง และสามารถถ่ายทอดความรู้ได้อย่างมีคุณภาพรวมถึงต้องเป็นผู้เตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนก้าวเข้าสู่โลกการทำงานในยุคใหม่ครูควรมีความรักในอาชีพ มีชีวิตที่เรียบง่าย และสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนบรรลุผลทางการเรียนรู้และเสริมสร้างทักษะชีวิตที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 การจัดการเรียนรู้ต้องยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ (student-centered learning)โดยเลือกวิธีการที่เน้นปรัชญาการสร้างความรู้ด้วยตนเองและ active learning

บทความนี้เสนอแนวคิดและแนวทางการจัดการเรียนรู้สำหรับครูสังคมศึกษาซึ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนตามหลัก 3R และ 7C เพื่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่นำเสนอประกอบด้วย 5 วิธีการสำคัญ ได้แก่ 1) การเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based learning) 2) การเรียนรู้แบบใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-based learning) 3) การเรียนรู้แบบใช้ความคิดสร้างสรรค์เป็นฐาน (Creativity-based learning model) 4) การเรียนรู้แบบสะเต็มศึกษา (STEM education) และ 5) การศึกษาบทเรียนและวิธีการแบบเปิด (Lesson study & Open approach).

เอกสารอ้างอิง

ดร.สุไม บิลไบ, สมรรถนะ ทักษะและบทบาทของครูไทยในศตวรรษที่ 21, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://drsumaibinbai.files.wordpress.com/2015/11/.pdf, [23 ธันวาคม 2562].

วิจารณ์ พาณิช. วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น. 2556.

วิจารณ์ พานิช. วิถีการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.teenpath.net/data/r-article/00004/tpfile/00001.pdf, [2555, พฤษภาคม 27].

วิภาพรรณ พินลา. แนวทางการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา เพื่อพัฒนาทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21.วารสารปาริชาต มหาวิทยาลัยทักษิณ. 2560.

การปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารสถานศึกษา เพื่อเสริมสร้างอิสระทางการเรียนรู้ภายใต้ PAKORN MODEL

TRANSFORMING SCHOOL MANAGEMENT APPROACHES TO PROMOTE LEARNING AUTONOMY UNDER THE PAKORN MODEL

ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม[1], พระมหาอกนิษฐ์ สิริปญฺโญ[2], ธวัช หอมทวนลม[3], อาคม มากมีทรัพย์[4] และ จตุรงค์ อินทรรุ่ง[5]

โรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4

Pakornkrit Wangkum[1], Phramaha Akanit Siripaññо[2], Thawash Homtuanlom[3], Akhom Makmeetrap[4] and Chaturong Intharung[5]

Ban Chong Kling Chong Krot School, Kanchanaburi Primary Educational Service Area Office 4

E-mail: Pakornkrit.wan@kn.ac.th[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “การปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารสถานศึกษาเพื่อเสริมสร้างอิสระทางการเรียนรู้ภายใต้ PAKORN MODEL” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้ (2) พัฒนาแนวทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้ภายใต้ PAKORN MODEL และ (3) ประเมินประสิทธิภาพของแนวทางการบริหารที่พัฒนาขึ้น โดยใช้โรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด จังหวัดกาญจนบุรี เป็นกรณีศึกษา วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยดำเนินการในโรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด

ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรดมีจุดแข็งด้านความร่วมมือจากชุมชนและคณะกรรมการสถานศึกษา แต่มีข้อจำกัดด้านบุคลากร งบประมาณ และทรัพยากรการเรียนรู้ PAKORN MODEL พัฒนาขึ้นจากบริบทและทฤษฎีที่ศึกษา ประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 ด้าน ได้แก่ (1) การบริหารเชิงกลยุทธ์ (2) การเรียนรู้เชิงรุก (3) การใช้เทคโนโลยี (4) การทำงานเป็นทีม และ (5) ระบบติดตามและประเมินผล เมื่อนำไปใช้จริงพบว่าระบบบริหารมีความเป็นระบบมากขึ้น เกิดความร่วมมือทั้งในและนอกโรงเรียน นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ครูพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีและการทำงานร่วมกันได้ดีขึ้น และมีการนำข้อมูลจากการติดตามผลไปปรับปรุงการบริหาร

ผลการประเมินระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับ “ดีมาก” โดยเฉลี่ย 86.2% สะท้อนถึงประสิทธิภาพของโมเดลในการยกระดับคุณภาพการบริหารสถานศึกษา งานวิจัยนี้เสนอให้ขยายผล PAKORN MODEL ไปยังโรงเรียนอื่นที่มีบริบทคล้ายคลึง พร้อมทั้งพัฒนาเทคโนโลยีพื้นฐานและศักยภาพของครูอย่างต่อเนื่อง เพื่อความยั่งยืนในการบริหารสถานศึกษา

คำสำคัญ : การบริหารสถานศึกษา, อิสระทางการเรียนรู้, การเรียนรู้เชิงรุก , PAKORN MODEL, โรงเรียนขนาดเล็ก, การพัฒนาคุณภาพการศึกษา

Abstract

This research article titled “Transforming School Management Approaches to Promote Learning Autonomy under the PAKORN MODEL” aims to: (1) examine principles, concepts, and theories of school management that promote learning autonomy, (2) develop school management approaches under the PAKORN MODEL, and (3) evaluate the effectiveness of the developed management model. The study employed qualitative research and action research methodologies, using Ban Chong Kling Chong Krot School in Kanchanaburi Province as a case study.

The findings revealed that the school’s strengths lie in strong collaboration with the community and school board, while challenges include limited staff, budget constraints, and insufficient learning resources. The PAKORN MODEL was developed based on the studied context and theories, consisting of five core components: (1) strategic management, (2) active learning, (3) technology integration, (4) teamwork, and (5) monitoring and evaluation systems. After implementation, the school’s management system became more structured, with strengthened collaboration both internally and externally. Student engagement in learning increased, teachers improved their technological and collaborative skills, and the use of monitoring data led to continuous administrative improvements.

The evaluation showed an average satisfaction rate of 86.2%, categorized as “ very good”, indicating the model's effectiveness in enhancing school management quality. The study recommends scaling the PAKORN MODEL to other schools with similar contexts, while continuously developing foundational technology and teacher capacity to ensure sustainable school administration.

Keywords: School Management, Learning Autonomy, Active Learning, PAKORN Model, Small Schools, Educational Quality Development

บทนำ

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างคน สร้างสังคม และสร้างชาติ การศึกษาเป็นกลไกหลักในการพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างเป็นสุข ในกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกศตวรรษที่ 21 การศึกษามีบทบาทสำคัญในการสร้างความได้เปรียบของประเทศต่าง ๆ ภายใต้ระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นพลวัต ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจึงให้ความสำคัญและทุ่มเทกับการพัฒนาการศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของตนให้สามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ภูมิภาค และของโลก ควบคู่กับการธำรงรักษาอัตลักษณ์ของประเทศ ในส่วนของประเทศไทยได้ให้มีความสัมพันธ์กับการจัดการศึกษา การพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของคนไทยให้มีลักษณะ ความรู้ความสามารถ และสมรรถนะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดงานและการพัฒนาประเทศ ภายใต้แรงกดดันภายนอกจากกระแสโลกาภิวัตน์ และแรงกดดันภายในประเทศที่เป็นปัญหาวิกฤตที่ประเทศต้องเผชิญ เพื่อให้คนไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดี สังคมไทยเป็นสังคมคุณธรรมจริยธรรม และประเทศสามารถก้าวข้ามกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้ว รองรับการเปลี่ยนแปลงของโลก

ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ด้วยการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ และส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติภายใต้ 6 ยุทธศาสตร์หลัก ประกอบด้วย

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงของสังคมและประเทศชาติ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การผลิตและพัฒนากำลังคน การวิจัย และนวัตกรรม เพื่อสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาศักยภาพของทุกช่วงวัยและการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างโอกาส ความเสมอภาค และความเท่าเทียมทางการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การจัดการศึกษาเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ยุทธศาสตร์ที่ 6 การพัฒนาประสิทธิภาพของระบบบริหารจัดการการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560 : 93)

การพัฒนาทรัพยากรบุคคลนับได้ว่า เป็นปัจจัยที่มีคุณค่า และมีความสำคัญต่อองค์กรเป็นอย่างยิ่ง เพราะทรัพยากรบุคคลมีส่วนช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ หรือกล่าวอีกในหนึ่งว่า ทรัพยากรบุคคลนั้นเป็นกำลังสำคัญที่มีส่วนช่วยให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้ตั้งใจไว้ การพัฒนาทรัพยากรบุคคลจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทรัพยากรบุคคลที่ดี คือการให้การศึกษาแก่บุคคลในทุกรูปแบบ โดยไม่จำกัดเฉพาะการศึกษาในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยเท่านั้น และอีกวิธีหนึ่งที่หน่วยงานหรือองค์กร มักใช้ในการพัฒนาเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ วิชาการด้านต่าง ๆ ให้กับบุคลากรในหน่วยงานหรือองค์กร คือการให้การศึกษาในรูปแบบของการฝึกอบรม ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรบุคคล เพื่อพัฒนาศักยภาพความเป็นบุคคล โดยเฉพาะข้าราชการรุ่นใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สมาน รังสีโยกฤษฎ์ ที่กล่าวว่า การพัฒนาบุคคล หมายถึง การดำเนินการส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการทำงานดียิ่งขึ้น ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน อันเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หรืออีกนัยหนึ่ง การพัฒนาบุคคลเป็นกระบวนการที่จะเสริมสร้าง และเปลี่ยนแปลงผู้ปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้ ความสามารถ ทักษะอุปนิสัย ทัศนคติ และวิธีการทำงาน อันจะนำไปสู่ประสิทธิภาพในการทำงาน (สมาน รังสิโยกฤษฎ์, 2530 : 8)

การศึกษาไทยได้มีความพยายามในการส่งเสริมสถานศึกษาให้ก้าวสู่ความเป็นเลิศมาโดยลำดับ เช่น โครงการหนึ่งอำเภอหนึ่งโรงเรียนในฝัน โครงการโรงเรียนดีประจำตำบล โรงเรียนต้นแบบ โรงเรียนดีเด่นรางวัลพระราชทาน เป็นต้น โรงเรียนคุณภาพดังกล่าวมุ่งให้เกิดการพัฒนาการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ มีความเป็นเลิศ และความเสมอภาคในการให้บริการทางการศึกษาที่เท่าเทียมกันและได้มาตรฐาน อนึ่ง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ส่งเสริมคุณภาพโดยจัดทำระบบบริหารจัดการคุณภาพในรูปแบบโรงเรียนมาตรฐานสากล ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นระบบที่สามารถพัฒนาสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศได้ ซึ่งระบบบริหารคุณภาพโรงเรียนมาตรฐานสากลได้อิงแนวทางการดำเนินงานมาจากเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA) ที่มีพื้นฐานเทคนิค เช่นเดียวกับรางวัลคุณภาพแห่งชาติของหลายประเทศในชื่อที่แตกต่างกัน เช่นสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นต้นแบบ เรียกว่า Malcolm Baldrige National Quality Award (MBNQA), ออสเตรเลีย เรียกว่า Australia Business Excellence Award (ABEA), สิงคโปร์เรียกว่า SingaporeQuality Award (SQA), Japan Quality Award และสหภาพยุโรป เรียกว่า European QualityAward (EQA) ซึ่งในประเทศไทยเรียกว่า TQA ดังกล่าวข้างต้น แผนการศึกษาชาติ ล้วนแล้วแต่เป็นการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของมาตรฐานคุณภาพด้านผู้เรียนสอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552–2561) ของกระทรวง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553 : 10)

การศึกษาถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และขับเคลื่อนประเทศสู่ความก้าวหน้า โรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่ชนบท ยังคงเผชิญกับปัญหาหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษา ข้อจำกัดด้านบุคลากร ความขาดแคลนทรัพยากรทางการศึกษา และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่ยังอยู่ในระดับต่ำ โรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด ภายใต้การกำกับดูแลของ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 (สพป.กจ4) เป็นหนึ่งในโรงเรียนที่เผชิญกับความท้าทายดังกล่าว เพื่อให้โรงเรียนสามารถดำรงอยู่และพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน และความต้องการของผู้เรียน จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารสถานศึกษาให้สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นวัตกรรม “การปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารสถานศึกษาเพื่อเสริมสร้างอิสระทางการเรียนรู้ภายใต้ PAKORN MODEL” จึงถูกพัฒนาขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารสถานศึกษาที่สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการเรียนรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน และสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

ความจำเป็นในการพัฒนานวัตกรรม โรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรดเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก มีจำนวนนักเรียน 54 คน และมีบุคลากรครู 8 คน ซึ่งไม่เพียงพอต่อการจัดการเรียนการสอนในทุกกลุ่มสาระวิชา นอกจากนี้ ครูผู้สอนบางคนยังไม่มีความเชี่ยวชาญตรงตามสาขาวิชาที่รับผิดชอบ ส่งผลให้การเรียนการสอนขาดประสิทธิภาพและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนอยู่ในระดับต่ำ ปัญหาดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นในการปรับปรุงระบบการบริหารสถานศึกษาให้สามารถจัดการทรัพยากรและบุคลากรได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีทำให้การเรียนรู้ในปัจจุบันต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 นักเรียนจำเป็นต้องมีทักษะการคิดวิเคราะห์ ความสามารถในการแก้ปัญหา การทำงานร่วมกัน และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพ การเรียนรู้แบบดั้งเดิมที่เน้นการท่องจำและการถ่ายทอดความรู้จากครูเพียงฝ่ายเดียว ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในยุคปัจจุบันได้ อีกหนึ่งปัจจัยสำคัญคือการแข่งขันของโรงเรียนในพื้นที่ใกล้เคียงที่มีความพร้อมทางด้านบุคลากร และสิ่งอำนวยความสะดวกมากกว่า ทำให้ผู้ปกครองมีตัวเลือกในการส่งบุตรหลานไปศึกษาในสถานศึกษาที่มีศักยภาพสูงกว่า ซึ่งอาจส่งผลต่อการลดลงของจำนวนนักเรียนและความมั่นคงของโรงเรียน

ดังนั้น การปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารสถานศึกษาเพื่อเสริมสร้างอิสระทางการเรียนรู้ภายใต้ PAKORN MODEL เป็นแนวทางที่ตอบสนองต่อปัญหาของโรงเรียนขนาดเล็ก เช่น โรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด ที่ประสบข้อจำกัดด้านบุคลากร ทรัพยากร และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยมุ่งเน้นการบริหารจัดการที่ยืดหยุ่น เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ พัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 และเชื่อมความร่วมมือกับชุมชน นวัตกรรมช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษา ลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างความมั่นคงให้กับสถานศึกษา จำเป็นต้องมีแนวทางการบริหารที่สามารถยกระดับคุณภาพการศึกษา ให้ทัดเทียมกับโรงเรียนขนาดใหญ่ และสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้

2.เพื่อพัฒนาแนวทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้ภายใต้ PAKORN MODEL

3.เพื่อประเมินผลและวิเคราะห์ประสิทธิภาพของการบริหารสถานศึกษาภายใต้ PAKORN MODEL

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยดำเนินการในโรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด ซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 โดยแบ่งขั้นตอนดำเนินการดังนี้

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและทฤษฎี

ศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้ รวมถึงการวิเคราะห์บริบทปัญหาและความต้องการของโรงเรียนเป้าหมาย

การพัฒนาแนวทางบริหารสถานศึกษา

พัฒนาแนวทางการบริหารสถานศึกษาภายใต้ PAKORN MODEL โดยบูรณาการแนวคิดและข้อมูลจากการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน และรับฟังความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้อง เช่น ครู นักเรียน และชุมชน

การทดลองใช้แนวทางบริหาร

นำแนวทางที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้ในโรงเรียน โดยเน้นการส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้และการสร้างความร่วมมือกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

การประเมินผลและวิเคราะห์

ประเมินประสิทธิภาพของการบริหารสถานศึกษาภายใต้ PAKORN MODEL ด้วยการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม และการสังเกต รวมทั้งวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่ได้ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาต่อไป ตามกรอบแนวคิดในการพัฒนานวัตกรรมประกอบไปด้วย 4 องค์ประกอบหลัก ดังนี้

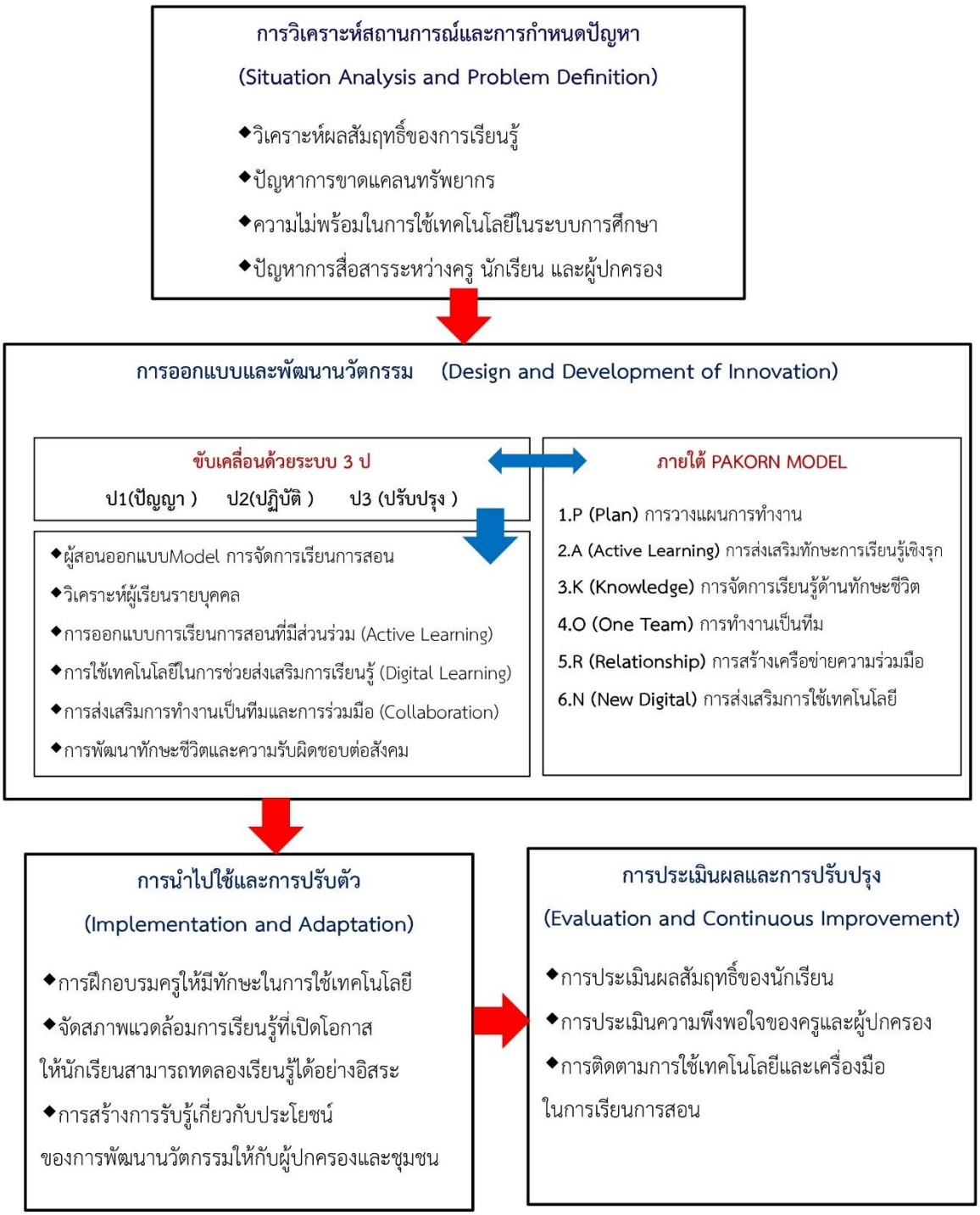

แผ่นภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการพัฒนานวัตกรรม

ผลการวิจัย

1. ศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้ พบว่า การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและการวิเคราะห์บริบทของโรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด โดยใช้ SWOT Analysis โรงเรียนมีจุดแข็งในด้านความร่วมมือจากผู้นำชุมชนและคณะกรรมการสถานศึกษา แต่ประสบปัญหาด้านบุคลากรที่ขาดแคลนและส่วนใหญ่เป็นครูผู้ช่วยที่มีประสบการณ์จำกัด ตามตารางดังนี้

ปัจจัย	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
ด้านบุคลากร	ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการสถานศึกษามีความร่วมมือเป็นอย่างดี	ขาดแคลนครู บุคลากรส่วนใหญ่เป็นครูผู้ช่วยที่ยังมีประสบการณ์จำกัด	สามารถพัฒนาบุคลากรผ่านการอบรมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	ระบบการบริหารและพัฒนาครูยังไม่เป็นระบบ ขาดแผนพัฒนาบุคลากรที่ชัดเจน
ด้านบุคลากร	ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการสถานศึกษามีความร่วมมือเป็นอย่างดี	ขาดแคลนครู บุคลากรส่วนใหญ่เป็นครูผู้ช่วยที่ยังมีประสบการณ์จำกัด	สามารถพัฒนาบุคลากรผ่านการอบรมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	ระบบการบริหารและพัฒนาครูยังไม่เป็นระบบ ขาดแผนพัฒนาบุคลากรที่ชัดเจน
ด้านนักเรียน	นักเรียนสามารถเรียนรู้ร่วมกับชุมชนได้	จำนวนนักเรียนลดลง ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาต่ำ	มีโอกาสพัฒนาหลักสูตรที่เหมาะสมกับนักเรียนรายบุคคล	การแข่งขันด้านการศึกษาสูง นักเรียนอาจย้ายไปโรงเรียนอื่นที่มีทรัพยากรดีกว่า

รวมถึงงบประมาณที่จำกัดและทรัพยากรการเรียนการสอนที่ไม่เพียงพอ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนยังต่ำและจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัย	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
ด้านทรัพยากรและงบประมาณ	ชุมชนมีความร่วมมือในการสนับสนุนการพัฒนาโรงเรียน	งบประมาณจำกัดและไม่เพียงพอต่อการจัดการศึกษา	สามารถระดมทรัพยากรจากองค์กรภายนอกและภาคีเครือข่าย	ขาดแคลนอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัย
ด้านการบริหารจัดการ	มีความร่วมมือจากชุมชนและหน่วยงานภายนอก	ครูส่วนใหญ่ยังขาดทักษะการบริหารการศึกษา	สามารถพัฒนาแนวทางบริหารแบบมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายความร่วมมือ	ระบบการบริหารยังไม่มีความต่อเนื่องและขาดความเป็นมืออาชีพ

สะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาแนวทางบริหารสถานศึกษาที่ตอบโจทย์บริบทของโรงเรียน การศึกษาหลักการและทฤษฎีทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้ ช่วยชี้แนะแนวทางบริหารจัดการที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของบุคลากรและชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) และการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุน ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาทักษะแห่ง

ศตวรรษที่ 21 ของนักเรียน ทั้งนี้ การนำหลักการเหล่านี้มาใช้ในการบริหารจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพครูและนักเรียน ให้พร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันในระบบการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

2. พัฒนาแนวทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้ภายใต้ PAKORN MODEL พบว่า จากการวิเคราะห์บริบทและหลักการที่ศึกษา ผู้วิจัยได้พัฒนาแนวทางการบริหารสถานศึกษาในรูปแบบ PAKORN MODEL

แผ่นภาพที่ 2 การออกแบบและนำนวัตกรรม PAKORN MODEL ไปใช้ในโรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด

ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 5 ด้าน ได้แก่ การบริหารเชิงกลยุทธ์เพื่อประสิทธิภาพการจัดการ, การส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วม, การใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนการสอนและลดภาระครู, การทำงานเป็นทีมระหว่างครู บุคลากร และชุมชน และระบบติดตามประเมินผลที่ชัดเจนเพื่อปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง แนวทางนี้ถูกออกแบบมาเพื่อรองรับข้อจำกัดของโรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด โดยการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่สร้างความร่วมมืออย่างเข้มแข็งทั้งภายในโรงเรียนและกับชุมชน คือ การพัฒนาทักษะครูในด้านเทคโนโลยีและการจัดการเรียนการสอนเชิงรุก เพื่อให้การเรียนรู้ของนักเรียนมีคุณภาพและสอดคล้องกับทักษะจำเป็นในยุคปัจจุบัน การพัฒนา PAKORN MODEL ถือเป็นนวัตกรรมที่ยกระดับการบริหารและการจัดการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็กที่มีข้อจำกัด ทั้งในด้านบุคลากรและทรัพยากร ให้สามารถดำเนินงานอย่างเป็นระบบ

3. ประเมินผลและวิเคราะห์ประสิทธิภาพของการบริหารสถานศึกษาภายใต้ PAKORN MODEL พบว่า ผลการทดลองใช้นวัตกรรม PAKORN MODEL ในการบริหารโรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด ตามปผ่นภาพที่ 3 ดังนี้

แผ่นภาพที่ 3 การทดลองใช้และปรับปรุง

พบว่า มีการพัฒนาระบบบริหารที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของบุคลากรและชุมชน ส่งผลให้เกิดความร่วมมือที่เข้มแข็งและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้ นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เชิงรุกมากขึ้น ผ่านกิจกรรมโครงงานและการปฏิบัติจริง ส่งเสริมทักษะคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนการสอน เช่น E-Learning และ Google Classroom ช่วยเพิ่มความหลากหลายและเข้าถึงการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น ครูและบุคลากรพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีม ส่งผลให้การจัดการปัญหาการขาดแคลนครูมีประสิทธิภาพ ระบบติดตามและประเมินผลที่ชัดเจนช่วยให้สามารถปรับปรุงแนวทางบริหารได้อย่างต่อเนื่องตามตารางนี้

หัวข้อการประเมิน	**ระดับความพึงพอใจ (%)**	**ระดับคุณภาพ**
1. ประสิทธิภาพของระบบบริหารโรงเรียน	85%	ดีมาก
2. การส่งเสริม Active Learning	88%	ดีมาก
3. การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนการสอน	82%	ดี
4. การทำงานเป็นทีมของครูและบุคลากร	90%	ดีมาก
5. ระบบติดตามและประเมินผลที่ชัดเจน	86%	ดีมาก
ค่าเฉลี่ยรวม	**86.2%**	**ดีมาก**

ผลการประเมินความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับดีมากที่ 86.2% แสดงให้เห็นว่า PAKORN MODEL เป็นเครื่องมือบริหารที่เหมาะสมและสามารถนำไปใช้ขยายผลในโรงเรียนอื่นได้ ยังต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐานเทคโนโลยีและการพัฒนาศักยภาพครู เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและประสิทธิภาพสูงสุดในการบริหารสถานศึกษา และการขยายผล PAKORN MODEL ไปยังโรงเรียนอื่น

แผ่นภาพที่ 4 การขยายผลและประเมินผลสัมฤทธิ์

แนวทางการขยายผล PAKORN MODEL ไปยังโรงเรียนอื่น มุ่งเน้นการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเน้น 3 ด้านหลัก ได้แก่ คุณภาพของผู้เรียน, การพัฒนาครู, และประสิทธิภาพการบริหารสถานศึกษา การขยายผล PAKORN MODEL ไปยังโรงเรียนอื่นมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาการบริหารสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพ โดยมุ่งเน้น 3 ด้านหลัก ได้แก่ คุณภาพของผู้เรียน, การพัฒนาครู, และประสิทธิภาพการบริหารสถานศึกษา แนวทางดำเนินการประกอบด้วย (1) การส่งเสริม Active Learning โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่พัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา พร้อมใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนรู้ (2) การยกระดับการพัฒนาครู ผ่านการอบรมด้านเทคโนโลยีทางการศึกษาและการสอนเชิงรุก รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครู (3) การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหาร โดยส่งเสริมการบริหารแบบมีส่วนร่วม พัฒนาระบบติดตามและประเมินผล และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชน

สรุปองค์ความรู้

การบริหารสถานศึกษาในปัจจุบันต้องเผชิญกับความท้าทายทั้งด้านบุคลากร ทรัพยากร และการจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความต้องการของศตวรรษที่ 21 การพัฒนารูปแบบการบริหารที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม และพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่ออนาคต แนวทาง PAKORN MODEL จึงได้รับการพัฒนาขึ้นโดยบูรณาการองค์ความรู้ด้านการบริหารเชิงกลยุทธ์ การเรียนรู้เชิงรุก การใช้เทคโนโลยี การทำงานร่วมกันเป็นทีม และระบบติดตามประเมินผล เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด ตามแผ่นภาพที่ 5 ดังนี้

แผ่นภาพที่ 5 การพัฒนา PAKORN MODEL เป็นแนวทางการบริหารโรงเรียน

สรุปการพัฒนา PAKORN MODEL เป็นแนวทางการบริหารโรงเรียนที่ออกแบบมาเพื่อช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาให้เหมาะกับสภาพของโรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด โดยมีส่วนสำคัญ 5 ด้าน คือ

1.การบริหารเชิงกลยุทธ์ เพื่อให้การจัดการโรงเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2.การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่เน้นให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้มากขึ้น

3.การใช้เทคโนโลยี เพื่อช่วยสนับสนุนการเรียนการสอนและลดภาระของครู

4.การทำงานเป็นทีม เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างครู บุคลากร และชุมชน

5.ระบบติดตามและประเมินผล เพื่อวัดผลและปรับปรุงวิธีการบริหารให้เหมาะสมและดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

แนวทางดำเนินการโดยการวางกลยุทธ์การบริหารที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน ออกแบบกิจกรรมเรียนรู้แบบ Active Learning พัฒนาทักษะครูด้านเทคโนโลยี ส่งเสริมการทำงานเป็นทีมอย่างมืออาชีพ และติดตามผลเพื่อปรับปรุง ทั้งหมดนี้ช่วยให้โรงเรียนพัฒนาได้อย่างเป็นระบบ สามารถสแกนคิวอาร์โค้ดดูรายงานนวัตกรรมได้ที่แผนภาพที่ 6 ด้านล่างนี้

แผนภาพที่ 6 รายงานนวัตกรรม “Kanchanaburi Innovation AWARD 2025”

อภิปรายผล

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้

1. ผลการศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้ พบว่า การบริหารที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน มีส่วนสำคัญในการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาอิสระทางปัญญาของผู้เรียน แนวคิดเรื่องการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) ส่งเสริมการตัดสินใจที่ตอบสนองความต้องการและบริบทของสถานศึกษา นอกจากนี้ ทฤษฎีการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่เน้นให้นักเรียนได้มีโอกาสลงมือปฏิบัติจริงและคิดวิเคราะห์ เป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์และทักษะการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ หลักการบริหารที่เปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรสามารถพัฒนาตนเอง และใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุน ทำให้การบริหารสถานศึกษามีความยืดหยุ่นและทันสมัยยิ่งขึ้น การจัดการทรัพยากรบุคคลและการวางแผนอย่างเป็นระบบเป็นปัจจัยที่ต้องให้ความสำคัญ เพราะส่งผลโดยตรงต่อการบริหารและการเรียนการสอน รวมถึงการบริหารจัดการข้อมูลและผลการประเมินที่ช่วยให้สามารถปรับปรุงแนวทางการบริหารและเหมาะสมกับบริบทของแต่ละสถานศึกษา ดังนั้น การนำแนวคิดและทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีอิสระในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21 สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุภาพรรณ ใจแปง และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ของภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 กับการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำจังหวัดพะเยา” วิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ระดับภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำจังหวัดพะเยา 2) ระดับการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำจังหวัดพะเยา 3) ความสัมพันธ์ของภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 กับการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำจังหวัดพะเยา การวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริหาร ครูผู้สอนในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำ จังหวัดพะเยา จำนวน 116 คน ใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ชนิดมาตราส่วน ประมาณค่า 5 ระดับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ แบบเพียร์สัน ผลการวิจัยพบว่าผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 40-49 ปี มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรี และมีประสบการณ์ในการทำงาน 10 ปีขึ้นไป ภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน

ส่งเสริมการเรียนรู้ประจำ จังหวัดพะเยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (equation= 4.22, S.D. = 0.66) การบริหารงานวิชาการ ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำจังหวัดพะเยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (equation= 4.34, S.D. = 0.55) ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 กับการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำจังหวัดพะเยา ภาพรวมมีความสัมพันธ์ในทิศทางบวกระดับปานกลาง (r = .692) ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 (สุภาพรรณ ใจแปง และคณะ, 2568: 179)

2. ผลการพัฒนาแนวทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมอิสระทางการเรียนรู้ภายใต้ PAKORN MODEL พบว่า การพัฒนาแนวทางการบริหารสถานศึกษาภายใต้ PAKORN MODEL เป็นการผสมผสานองค์ประกอบหลัก 5 ด้าน ได้แก่ การบริหารเชิงกลยุทธ์ การเรียนรู้เชิงรุก การใช้เทคโนโลยี การทำงานเป็นทีม และระบบติดตามประเมินผล ซึ่งออกแบบมาเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของโรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด ผลการพัฒนาพบว่าโมเดลช่วยให้การบริหารมีความเป็นระบบมากขึ้น สามารถกำหนดกลยุทธ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของโรงเรียนและชุมชนได้อย่างชัดเจน การส่งเสริม Active Learning ทำให้นักเรียนมีส่วนร่วมและพัฒนาทักษะที่สำคัญ ทั้งการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยีช่วยลดภาระงานของครูและเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอน ขณะเดียวกันการทำงานเป็นทีมระหว่างครู บุคลากร และชุมชนช่วยสร้างความร่วมมือและความเข้าใจอันดี เป็นพื้นฐานสำคัญของการบริหารที่ประสบความสำเร็จ ระบบติดตามและประเมินผลทำให้สามารถวัดผลลัพธ์และปรับปรุงแนวทาง การพัฒนา PAKORN MODEL สะท้อนถึงการตอบสนองต่อโรงเรียนขนาดเล็กที่มีข้อจำกัดด้านบุคลากรและทรัพยากร ด้วยการบริหารที่ยืดหยุ่นและส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยรวมจึงเป็นต้นแบบที่มีศักยภาพในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนในบริบทคล้ายคลึงกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อการส่งเสริมอัตลักษณ์วิถีพุทธของโรงเรียนรักษาศีล 5 ในจังหวัดนครปฐม” พบว่า แนวทางการจัดการเรียนรู้แบบชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Learning: CBL) สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ผ่าน 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ แนวคิด “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ที่บูรณาการการศึกษาและการปลูกฝังอัตลักษณ์วิถีพุทธ การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการศึกษา การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ และนโยบายการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ขณะที่รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาแล้วประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ บริบทชุมชน บทบาทของผู้มีส่วนร่วม กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ แนวทางการประเมินผล และปัจจัยสนับสนุน โดยพัฒนาแผนการเรียนรู้ 3 แผนที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตจริง เสริมสร้างอัตลักษณ์วิถีพุทธ และพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ ผลการประเมินจากนักเรียน 393 คน พบว่ารูปแบบการจัดการเรียนรู้นี้มีประสิทธิภาพในระดับ “มาก” (4.50, S.D. 0.49) โดยนักเรียนมีพัฒนาการด้านคุณธรรมสูงขึ้น และมีข้อเสนอแนะให้เพิ่มกิจกรรมที่หลากหลายและบูรณาการกับบริบทชุมชนมากขึ้น งานวิจัยมีความสำคัญต่อการพัฒนาการจัดการเรียนรู้เชิงพุทธในระยะยาว โดยช่วยให้สถานศึกษาและชุมชนสามารถร่วมมือกันปลูกฝังคุณธรรมและพฤติกรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์วิถีพุทธ ครอบคลุมทั้งมิติของศีลธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา รูปแบบการเรียนรู้ที่พัฒนาแล้วแตกต่างจากแนวทางเดิมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ มีการออกแบบกิจกรรมที่ตอบโจทย์บริบทของผู้เรียน และมีการประเมินผลที่ชัดเจนสามารถนำไปปรับใช้กับโรงเรียนที่ต้องการส่งเสริมการเรียนรู้แบบพุทธในบริบทอื่น ๆ ได้ต่อไป (วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ, 2568: 147)

3. ผลการประเมินและวิเคราะห์ประสิทธิภาพของการบริหารสถานศึกษาภายใต้ PAKORN MODEL พบว่า การประเมินประสิทธิภาพของการบริหารสถานศึกษาภายใต้ PAKORN MODEL ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จ

ในหลายด้าน ทั้งระบบบริหารที่มีความเป็นระบบและมีส่วนร่วมสูง ส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุกที่นักเรียนมีส่วนร่วมจริงจัง การใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนการสอน รวมถึงการพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีมของครูและบุคลากร ระบบติดตามและประเมินผลช่วยให้เกิดการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีดัชนีวัดผลที่ชัดเจน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ความพึงพอใจของครูและบุคลากร และระดับความร่วมมือของชุมชน ช่วยสร้างความโปร่งใสและความรับผิดชอบในการบริหารงาน ผลการประเมินระดับความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับ “ดีมาก” สะท้อนว่า PAKORN MODEL สามารถตอบโจทย์ความต้องการของโรงเรียนขนาดเล็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม มีข้อเสนอแนะในการพัฒนาต่อเนื่อง คือ การเพิ่มศักยภาพทางดิจิทัลของครู การขยายเครือข่ายความร่วมมือ และการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยี ช่วยเพิ่มความยั่งยืนของระบบบริหาร การวิจัยควรดำเนินการในระยะยาวเพื่อวัดผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษาของนักเรียนในด้านต่าง ๆ อย่างรอบด้านและครอบคลุมมากขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุดารัตน์ โพธิสาขา และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกร่วมกับโมเดลเลิฟเพื่อส่งเสริมความสามารถ ในการใช้ทักษะชีวิตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3” การวิจัยครั้งนี้เป็นแบบกึ่งทดลองโดยใช้กลุ่มตัวอย่างหนึ่งกลุ่มทดสอบก่อนและหลังทดลอง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกร่วมกับโมเดลเลิฟ 2. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนและหลังเรียน 3. ศึกษาระดับความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต 4. ศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อกิจกรรมการเรียนรู้ กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนเลิงนกทา ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2567 จำนวน 40 คน โดยใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1. แผนการจัดการเรียนรู้ จำนวน 8 แผน เวลา 12 ชั่วโมง แบ่งเป็น 3 หน่วยการเรียนรู้ หน่วยละ 4 ชั่วโมง วัดผลหลังเรียนในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ 2. แบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน 3. แบบประเมินความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต 4. แบบสอบถามความพึงพอใจ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติทดสอบที ผลการวิจัยพบว่า 1. กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกร่วมกับโมเดลเลิฟ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1) T: Touch เผชิญปัญหา 2) A: Active ทำความเข้าใจ วิเคราะห์ 3) C: Cooperate ศึกษาค้นคว้า แก้ปัญหา 4) H: How to เห็นคุณค่า นำไปใช้ โดยผ่านการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าดัชนีความสอดคล้องขององค์ประกอบแผนการจัดการเรียนรู้ 0.97 2. นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3. นักเรียนมีความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตในภาพรวมร้อยละ 89.41 อยู่ในระดับดีเยี่ยม 4. นักเรียนมีความพึงพอใจต่อกิจกรรมการเรียนรู้ คะแนนเฉลี่ยรวม 4.79 คะแนน อยู่ในระดับมากที่สุด (สุดารัตน์ โพธิสาขา และคณะ, 2568: 31)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ควรสนับสนุนการพัฒนาระบบบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมและส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นรูปธรรมในนโยบายการศึกษาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็กและชุมชนท้องถิ่นทั่วประเทศ

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

โรงเรียนควรจัดอบรมและพัฒนาทักษะครูอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนรู้และการส่งเสริม Active Learning รวมทั้งสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนและหน่วยงานภายนอก เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการเรียนการสอน

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

ควรศึกษาการนำ PAKORN MODEL ไปใช้ในบริบทของโรงเรียนประเภทอื่น ๆ และในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบและความเหมาะสม พร้อมทั้งพัฒนารูปแบบการบริหารที่ตอบโจทย์บริบทของแต่ละพื้นที่ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2574. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ.

สมาน รังสิโยกฤษฎ์. (2530). ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล (พิมพ์ครั้งที่ 13). สวัสดิการสำนักงาน.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2553). สมรรถนะการศึกษาไทยในเวทีสากล พ.ศ. 2550. สำนักวิจัยและพัฒนาการศึกษา, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สุภาพรรณ ใจแปง, และคณะ. (2568). ความสัมพันธ์ของภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 กับการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำจังหวัดพะเยา. วารสารการบริหารและสังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 8(1), 179.

วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์, และคณะ. (2568). รูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อการส่งเสริมอัตลักษณ์วิถีพุทธของโรงเรียนรักษาศีล 5 ในจังหวัดนครปฐม. วารสารเสียงธรรมจากมหายาน, 10(4), 130–147.

สุดารัตน์ โพธิสาขา, และคณะ. (2568). การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกร่วมกับโมเดลเลิฟเพื่อส่งเสริมความสามารถในการใช้ทักษะชีวิตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. วารสารวิทยาศาสตร์การกีฬาและนวัตกรรมสุขภาพ กลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏแห่งประเทศไทย, 4(2), 31.

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix ปี พ.ศ.2567

SACRED SPACE IN 2024 NETFLIX SERIES “SATHU”

ณัฐพร ศิริวัชรศิลป์, อรปรียา แลไธสง, ศศิธร อินเคน,
ศุภกานต์ บุญชัยแสน, สวรส ร้อยลา และ อุมารินทร์ ตุลารักษ์
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Bachelor of Arts Program in Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Khon Kaen University Tel.: 0656523592
E-mail: onpreeya.l@kkumail.com, suphakan.b@kkumail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix พ.ศ. 2567 เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้ตัวบทซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix พ.ศ.2567 จำนวนทั้งหมด 9 ตอน ใช้แนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของ Emile Durkheim และ ศรีศักร วัลลิโภดม นำเสนอผลการศึกษาโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในซีรีส์สาธุ พบว่ามีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ 3 พื้นที่ คือ 1. สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ได้แก่ วัดและศาลาการเปรียญ 2. พิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ พิธีพุทธาภิเษก พิธีอุปสมบทและพิธีสวดมนต์ของพระสงฆ์ 3. กิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ งานวัด การศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในซีรีส์เรื่องสาธุ แสดงให้เห็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งทางสถานที่ พิธีกรรม วัตถุมงคล และกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ความเชื่อและความศรัทธาที่ปรากฏในซีรีส์แสดงให้เห็นความต่อเนื่องของมรดกทางจิตใจ บริบทของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แม้สังคมไทยจะเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ความเชื่อที่ฝังลึกในจิตสำนึกของศาสนิกชนยังคงมีพลังและอิทธิพลที่สำคัญต่อการกำหนดรูปแบบชีวิตและการปฏิบัติในสังคมสมัยใหม่

คำสำคัญ : ซีรีส์ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรม

Abstract

This article aims to study the sacred spaces depicted in the series *Sathu* released on Netflix in 2024. It is a qualitative study based on the episodes of the *Sathu* series, comprising a total of 9 episodes. The research applies the concept of sacred spaces as discussed by Emile Durkheim and Sirisak Vallibodham. The findings are presented through descriptive and analytical methods. The study identifies three types of sacred spaces in the *Sathu* series is 1) **Religious Places**: These include temples and sermon halls. 2) **Religious Rituals**: These include Buddhist ordination ceremonies, Buddhist consecration rituals, and monks' chanting ceremonies. 3) **Religious Activities**: These include temple festivals, rituals for worshiping sacred objects, and the study of sacred spaces. The sacred spaces in the *Sathu* series reveals how these spaces, rituals, sacred objects, and activities continue to preserve belief systems and faith within Thai society, even in the context of rapid social changes. Despite the external pressures of transformation, deeply rooted religious beliefs remain influential and continue to determine the way people live and practice in modern society.

Keywords: Series, Sacred Spaces, Beliefs, Religions, Rituals

บทนำ

สังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังมีความเชื่อทางพุทธศาสนาที่สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ส่งผลต่อวิถีวัฒนธรรมประเพณีและความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคม คติความเชื่อดั้งเดิม ที่ผู้คนเคารพและปฏิบัติอย่างเป็นปัจเจกบุคคล เช่น การเชื่อในวัตถุมงคล การดำเนินชีวิตด้วยความเชื่อและความศรัทธาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ระบบความเชื่อและศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (กิตติยา คุณารักษ์, 2563) เมื่อยุคสมัยมีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากยิ่งขึ้น ผู้คนสามารถเข้าถึงพื้นที่ของสื่อได้อย่างง่ายดาย ส่งผลให้ความเชื่อที่แพร่กระจายอยู่ในวงกว้างนำไปสู่เรื่องราวทางศาสนาที่เผยแพร่ผ่านสื่อหลากหลายรูปแบบ เช่น นวนิยาย ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์และซีรีส์ เป็นต้น

ซีรีส์ไทยเรื่อง “สาธุ” (SATHU) เป็นผลงานที่เผยแพร่บน Netflix ปี พ.ศ.2567 ได้รับความสนใจเป็นอย่างมากในหมู่ผู้ชม เนื่องจากนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อและความศรัทธาในสังคมไทยผ่านการเล่าเรื่องแนวดราม่าทริลเลอร์ โดยมีการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับ “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนและนำเสนอให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงความเชื่อของศาสนาในยุคปัจจุบัน ซีรีส์เรื่องนี้ไม่ได้เพียงแค่เล่าเรื่องในเชิงบันเทิงเท่านั้น แต่ยังนำเสนอความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตามนิยามของ Emile Durkheim (1915) ที่ศึกษาเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้กล่าวว่า โลกศักดิ์สิทธิ์และโลกสามัญเป็นมโนทัศน์อย่างหนึ่งในการพิจารณาระบบความเชื่อและศาสนาเพื่อสัมผัสหรือเข้าถึงโลกศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์จึงสร้างพื้นที่เฉพาะสำหรับประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อโลกสามัญของผู้คนกับโลกทางความเชื่อเหนือธรรมชาติ เรียกว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในเรื่องสาธุ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางกายภาพ ที่สามารถรับรู้และเข้าใจได้ด้วยการมองเห็นและสัมผัส ดังตัวบทต่อไปนี้

> *“หลวงพี่คะ นิมนต์หลวงพี่ไปดูไซต์ก่อสร้างศาลาปฏิบัติธรรมได้มั้ยคะ*
> *เอ่อ.... พื้นที่ตรงนี้จะถูกสร้างเป็นศาลาปฏิบัติธรรมนะคะ แล้วก็ส่วนตรงเนี่ย*
> *จะเป็นหน้าจั่วนะคะ ซึ่งทิศทางของหน้าจั่วเนี่ยจะไปบรรจบกับวัดป่าธรรมนิเวศน์สวัสดิ์*
> *พอดีเลยค่ะ ก็จะตรงกับคอนเซ็ปต์กระเช้าบุญของเราค่ะ*
> *“เอาที่โยมว่าดีได้เลย”*
> *“ได้ค่ะ เอ่อ ส่วนวัสดุทั้งหมดนะคะ เดี๋ยวเดียร์เอาสเป็ก*
> *ให้หลวงพี่ดูอีกทีนะคะ ค่ะ แล้วก็เดี๋ยวเชิญ... นิมนต์ เดี๋ยวนิมนต์หลวงพี่ไปทางนี้ก่อนนะคะ”*
> *ตัวบทดังกล่าวเป็นตอนที่เดียร์ได้นิมนต์พระดลไปดูไซต์ก่อสร้างศาลาปฏิบัติธรรมที่กำลัง*
> *ก่อสร้างอยู่ภายในวัดภุมราม โดยมีทิศทางของศาลาที่หันไปในทิศทางที่บรรจบกับวัดป่าธรรม*
> *นิเวศน์สวัสดิ์ด้วยจุดประสงค์ที่ต้องการสร้างกระเช้าบุญ*
>
> (สาธุ, 2567: 3)

ตัวบทดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ของวัด มีความเป็นกายภาพในด้านของสิ่งปลูกสร้าง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งแสดงออกถึงความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจเป็นพื้นที่ทางความคิดและความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ดังตัวบทต่อไปนี้

> *“พวกเราจะทำวัตถุมงคลค่ะ”*

“วัตถุมงคล.....ของพวกนี้เป็นเรื่องงมงาย ช่วยได้แต่คนอ่อนแอเท่านั้นแหละ”
“แต่บางคนก็ไม่เหมือนกันนะคะ บางคนเขาก็ต้องพึ่งสิ่งแบบนี้จริง ๆ หลวงพี่เป็นพระวัดป่า อาจจะไม่เห็นความจำเป็นของของแบบนี้ แต่ว่าสำหรับชาวบ้านทั่วไป ถ้าตัดเรื่องความงมงายออก มันก็ช่วยให้เขาเข้าถึงวัด เข้าถึงพระพุทธศาสนา ได้มากขึ้นนะคะ”
“จริง ๆ เราก็ไม่ได้รู้เรื่องพวกนี้เท่าไหร่”
“คือเราแค่อยากจะทำเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจน่ะค่ะ แล้วถ้าเกิดว่ามันทำให้วัดภุมรามครึกครื้นมากขึ้น เดียร์ก็ว่ามันน่าจะดีนะคะ”
“อาตมาก็ไม่ได้ว่าอะไรพวกโยมหรอก ถ้ามันเป็นกิจที่พวกโยมต้องทำ”
“อืม...แล้ว...พอจะเป็นไปได้มั้ยคะ ถ้า...จะขอให้หลวงพี่มาช่วยรวบรวมมวลสารไปทำวัตถุมงคลครั้งนี้อะค่ะ”
ตัวบทดังกล่าวเกิดขึ้นในตอนที่เกม เดียร์ และวิน ตัดสินใจที่จะทำวัตถุมลคลเพื่อให้วัดมีรายได้ที่มากขึ้นมีชื่อเสียงมากขึ้น จึงได้นิมนต์พระดลเดินทางไปรวบรวมมวลสารและทำพิธีกรรมปลุกเสกในวัดต่าง ๆ ทุกภาคในประเทศไทย

(สาธุ, 2567:6)

ตัวบทดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมปลุกเสกวัตถุมงคลมีความสำคัญในการทำให้วัดกลายเป็นวัดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมปลุกเสกในซีรีส์เรื่องสาธุเป็นรวบรวมมวลสารจากหลายพื้นที่ในประเทศไทย เพื่อทำวัตถุมงคลของวัดภุมราม ตัวบทดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมปลุกเสกวัตถุมงคลมีความสำคัญในการทำให้วัดกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้วัตถุมงคลเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ ดังตัวบทต่อไปนี้

“เกมดูอากงสิ พอป๊าเช่าพระมากงก็อาการดีขึ้นเลย”

(สาธุ, 2567:8)

ตัวบทดังกล่าว แสดงให้เห็น วัตถุมงคลเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่ทำให้ครอบครัวของเกมเชื่อว่าอากงดีขึ้นจากการบูชาวัตถุมงคล กลายเป็นสื่อกลางของความเชื่อ ความหวัง และศรัทธาที่ผู้คนฝากไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้ความเชื่อและความศรัทธาในวัตถุมงคลทำให้พื้นที่ที่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับวัตถุมงคลกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย

ซีรีส์เรื่องสาธุได้นำเสนอความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างน่าสนใจ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นที่ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และผู้คน ด้วยอิทธิพลความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนา ส่งผลให้ผู้คนเชื่อและศรัทธา ผู้ศึกษาจึงมุ่งศึกษาเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในซีรีส์เรื่องสาธุ ที่เผยแพร่ผ่านช่องทาง Netflix โดยนำแนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของ Emile Durkheim และการอธิบายลักษณะของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของ ศรีศักร วัลลิโภดมมาใช้ในการศึกษา

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix พ.ศ.2567

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix ปี พ.ศ.2567 เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวิธีการดำเนินการศึกษาดังนี้

1. สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในตัวบท และซีรีส์เรื่องสาธุ ที่เผยแพร่ผ่านNetflix ปี พ.ศ.2567

2. กำหนดขอบเขตการวิเคราะห์ตัวบท

ผู้ศึกษากำหนดขอบเขตในการศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix ปี พ.ศ.2567 จำนวนทั้งหมด 9 ตอน ดังนี้ 1. To live is to want 2. Good deeds 3. We found you lost 4. The joy of giving 5. Fallen 6. Beelievers 7. Empty promises 8. Miracles only have to those who believe in them 9. The eternal wheel

3. วิเคราะห์ตัวบท

วิเคราะห์พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix ปี พ.ศ.2567 โดยใช้แนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของ ศรีศักร วัลลิโภดม เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์

4. สรุป และอภิปรายผลการศึกษา

สรุปผล อภิปรายผลการศึกษาโดยเทียบเคียงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5. นำเสนอผลการศึกษา

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix ปี พ.ศ.2567 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix พ.ศ.2567 จำนวนทั้งหมด 9 ตอน ดังนี้

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในซีรีส์เรื่องสาธุ

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในเรื่องสาธุ เป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกับคติความเชื่อและความศรัทธาในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของผู้คน ในเรื่องปรากฏการทำพิธีกรรมและกิจกรรมทางศาสนาร่วมกัน วิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศรีศักร วัลลิโภดม (2542) ที่กล่าวว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถเป็นได้ทั้งลักษณะทางกายภาพ ความเชื่อหรือเรื่องราว และร่องรอยทางกิจกรรมทางศาสนา(ศรีศักร วัลลิโภดม, 2542 อ้างถึงใน กิตติยา คุณารักษ์, 2563) โดยสามารถพบพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ทั้งหมด 3 พื้นที่ ได้แก่ สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา พิธีกรรมทางศาสนา และกิจกรรมทางศาสนา ดังต่อไปนี้

1. สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

1.1 วัด

วัด คือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพุทธ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับผู้คน ที่เริ่มต้นจากความเชื่อและการประกอบประเพณีพิธีกรรม วัดถือเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของผู้คน เนื่องจากวัดเป็นพื้นที่แสดงออกทางความเชื่อและความศรัทธาของสังคม เช่น การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนาหรือในวันธรรมดา จึงส่งผลให้พื้นที่นั้นเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยพบว่าปรากฏในเรื่องดังนี้

"วินแม่กำลังจะเดินไปโบสถ์ไปด้วยกันไหมลูก"
ตัวบทดังกล่าวเกิดขึ้นในขณะที่แม่ของวินและวินไปทำบุญ
ถวายสังฆทานที่วัด ทั้งสองได้เข้าไป ในพื้นที่ของวัด มีผู้คนมากมาย
ที่กำลังเดินเข้าไปทำบุญเช่นกัน

(สาธุ, 2567: 1)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง ผู้คนที่เข้ามาในวัดต่างก็มีจุดประสงค์ที่แตกต่างกัน ในตัวอย่างกล่าวถึงการไปวัดเพื่อทำบุญถวายสังฆทานในพื้นที่ของวัด สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบไทยที่ยังคงยึดโยงกับศาสนาและทำบุญอยู่บนพื้นที่ที่เป็นศูนย์รวมของศาสนิกชน การทำกิจกรรมทางศาสนาร่วมกันส่งผลให้พื้นที่ส่วนนั้นของวัดกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ส่วนใหญ่ที่มีการกระจายตัวของวัดมักพบในเขตพื้นที่เมืองหลวงอย่างกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล ดังตัวอย่างต่อไปนี้

"กรุงเทพ ไม่รอดว่ะ กูว่าต้องต่างจังหวัด"
"แต่ไกลไปไม่ดีนะมึง ไม่มีฐานลูกค้า"
"ปริมณฑลไง"
"ดีนะ อยู่กลางชุมชนเลย"
"อือ"
[ภาพของแผนที่วัดทั้งในกรุงเทพและปริมณฑลที่
มีจำนวนเยอะและติดกันเป็นจุด ๆ ในพื้นที่]
"มึงเห็นมั้ย รอบ ๆ นี้อีกสี่ห้าวัดน่ะ มึงแข่งกับเจ้าเดิมเขาไหวมั้ย"
ตัวบทดังกล่าวเกิดขึ้นในขณะที่ทั้งสามตัวละครเลือกวัด
ที่จะเข้าไปรีแบรนด์ (การปรับภาพลักษณ์ใหม่)

(สาธุ, 2567: 2)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างวัดเป็นสถานที่ที่มีอยู่ในทุกพื้นที่ ทำให้เห็นถึงพลังความเชื่อและความศรัทธาที่มีเป็นจำนวนมาก ในเรื่องสาธุปรากฏการกระจุกตัวของวัดในพื้นที่กรุงเทพและปริมณฑลสะท้อนให้เห็นถึง 'ฐานลูกค้า' หรือก็คือจำนวนประชากรผู้มีศรัทธาและพฤติกรรมการเข้าวัดทำบุญที่มีอยู่อย่างหนาแน่น วัดจึงตั้งอยู่จำนวนมากเพื่อรองรับความต้องการทางศาสนาของผู้คนในพื้นที่เมืองใหญ่ รวมถึงผู้คนที่นับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ในประเทศไทยมีค่านิยมและหลักปฏิบัติในสังคมที่มีความเชื่อว่าหากนับถือศาสนาพุทธจะทำให้เกิดความสบายใจ มีความสงบสุข สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปลอดภัยและยืนยาว จากตัวอย่างดังต่อไปนี้

"ขอให้มีความสุข ความเจริญทุกคนนะโยมนะ
อายุมั่นขวัญยืนกันทุกคน"
ตัวบทดังกล่าวเกิดขึ้นในขณะที่พระสงฆ์ กำลังให้พรตอนให้น้ำมนต์แก่ชาวบ้าน

(สาธุ, 2567: 1)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าการให้พรของพระสงฆ์และรดน้ำมนต์เป็นการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากมีการสวดมนตร์ อนุโมทนา หรือพรมน้ำมนต์ที่เป็นองค์ประกอบของพิธีกรรมถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ในตัวอย่างยังมีความเชื่อว่าการไปทำบุญจะส่งผลดีต่อการดำเนินชีวิตและสามารถต่อชะตาชีวิตตนเองให้ดีขึ้นได้

1.2 ศาลาการเปรียญ

ศาลาการเปรียญ คือ สถานที่ที่มีอยู่ในวัดทางศาสนาพุทธ ใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ เช่น สวดมนต์ ฟังธรรม และจัดกิจกรรมพิธีกรรมต่าง ๆ และเป็นศูนย์กลางในการศึกษาและการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์และชาวบ้าน ศาลาการเปรียญเปรียบเสมือนพื้นที่ที่ให้ฆราวาสเข้าไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ รวมไปถึงการแสดงธรรมเทศนา โดยพบว่าปรากฏในเรื่องดังนี้

“นะโมตัสสะ ภะคะวะโต อะหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”
ตัวบทดังกล่าวเกิดขึ้นในขณะที่พระดลกำลังแสดงธรรมเทศนา
แก่ผู้คนที่เข้ามาภายในวัด ณ ศาลาการเปรียญ โดยในฉากพระดล
จะนั่งบนอาสนะและแสดงพระธรรมเทศนา ส่วนชาวบ้านนั่งอยู่ที่ด้านล่าง
พร้อมทั้งพนมมืออย่างสำรวม

(สาธุ, 2567: 3)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง ศาลาการเปรียญเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนา และหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ซึ่งผู้คนให้ความเคารพและศรัทธาในพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์นี้ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ในอาณาเขตของวัด ในฉากดังกล่าว จะเห็นได้ว่าศาลาการเปรียญเป็นพื้นที่ที่ใช้ประกอบศาสนกิจ และเป็นจุดเชื่อมระหว่างพระพุทธศาสนากับชาวบ้านไว้ด้วยกัน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้แก่ผู้ที่เข้ามาฟัง ชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมก็ได้ให้ความเคารพแก่สถานที่เพราะถือว่าศาลาการเปรียญเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

2. พิธีกรรมทางศาสนา

2.1 พิธีพุทธาภิเษก

พิธีพุทธาภิเษก คือ พิธีกรรมทางศาสนาพุทธที่มีความสำคัญในการอัญเชิญและเสริมสร้างพลังศักดิ์สิทธิ์ให้กับสิ่งของหรือบุคคล ซึ่งต้องมีการทำพิธีกรรมปลุกเสกตามความเชื่อ โดยพบว่าปรากฏในเรื่องดังนี้

ภาพที่ 1 พระสงฆ์ทำพิธีพุทธาภิเษก (สาธุ, 2567: 6)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นการประกอบพิธีพุทธาภิเษกหรือเรียกว่า การปลุกเสก ของ พระดลและพระสงฆ์รูปอื่น ๆ มีการใช้ด้ายสีขาวเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมและสื่อกลางเชื่อมโยงพลังศักดิ์สิทธิ์ให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้พื้นที่ที่อยู่ในอาณาบริเวณด้ายสีขาวกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ชั่วคราว ซึ่งพิธีพุทธาภิเษกเป็นการสร้างเสริมสิริมงคลและความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่สิ่งนั้น ๆ และผู้ที่จะทำพิธีปลุกเสกจะต้องเป็นพระภิกษุหรือฆราวาสที่ถือศีลบริสุทธิ์ มีความเข้าใจในพิธีกรรมอย่างถูกต้อง และเป็นพระที่ได้รับความนับถือจากชาวบ้าน เช่นเดียวกับการทำวัตถุมงคลที่ต้องมีการทำพิธีพุทธาภิเษกเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพที่ 2 พระดลกำลังทำพิธีรวบรวมมวลสาร (สาธุ, 2567: 6)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่า สำหรับชาวบ้านไปมองว่าวัตถุมงคลไม่ได้เป็นสิ่งที่งมงาย แต่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจที่บูชาไว้เพื่อความเป็นสิริมงคล การปลุกเสกและรวบรวมมวลสารจึงต้องเป็นพระเกจิผู้ทรงวิชาหรือพระผู้มีคุณสมบัติมาร่วมพิธีกรรม เช่น ในฉากพระดลเป็นผู้รวบรวมมวลสารจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย เพื่อให้ได้มวลสารที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในการทำวัตถุมงคล ในเรื่องสาธุมีการรวบรวมมวลสารในแต่ละพื้นที่ที่เคยมีตำนานหรือเรื่องเล่าเลยทำให้พื้นที่ตรงนั้นเกิดร่องรอยทางกิจกรรมทางศาสนาและกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตามแนวคิดของศรีศักร วัลลิโภดม (2542)

2.2 พิธีอุปสมบท

พิธีอุปสมบท คือ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ทำให้บุคคลธรรมดากลายเป็นพระภิกษุสงฆ์มีขั้นตอนในการอุปสมบทตามพิธีทางศาสนา โดยพบว่าปรากฏในเรื่องดังนี้

ภาพที่ 3 ทำพิธีอุปสมบทพระที่วัดภุมราม (สาธุ, 2567: 4)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง พิธีอุปสมบทเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่แปรบทบาทของบุคคลทั่วไปให้กลายเป็นพระภิกษุสงฆ์ เช่น ในตัวอย่างมีการทำพิธีรดน้ำอุปสมบทเป็นพิธีที่ญาติและผู้เข้าร่วมต้องรดน้ำมนต์ที่พระสงฆ์เป็นผู้ปลุกเสกให้แก่ผู้บวช ขั้นตอนดังกล่าวเกิดขึ้นภายในพื้นที่อุโบสถที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีกกรม ซึ่งผ่านการอุปสมบทต้องปฏิบัติตามกิจของสงฆ์และเคร่งในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าการบวชเป็นการดำเนินชีวิตตามแนวทางของพระพุทธเจ้าเปรียบเสมือนศิษย์ที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา

2.3 พิธีสวดมนต์ของพระสงฆ์

พิธีสวดมนต์ของพระสงฆ์ คือ การสวดมนต์เพื่อแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยและอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย เสียงสวดและบทสวดมนต์ทำให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ โดยพบว่าปรากฏในเรื่องดังนี้

[เสียงสวดออกลำโพง]
“โย โส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ”
[พร้อมกัน] “สวากขาโต เยนะ ภะคะวะตา ธัมโม”
[เสียงไอ] “สุปะฏิปันโน ยัสสะ ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ”
[กระซิบ] “ไหวมั้ยครับหลวงพ่อ”
“ตัมมะยัง สะธัมมัง สะสังฆัง อิเมหิ สักกาเรหิ ยะถาระหัง
อาโรปิเตหิ อะภิปูชะยามะ”

(สาธุ, 2567: 4)

ภาพที่ 4 พระสงฆ์ทำพิธีสวดมนต์ทำวัตรเย็น (สาธุ, 2567: 4)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า พิธีสวดมนต์ของพระสงฆ์เป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่ใช้บทสวดเพื่อระลึกและสรรเสริญพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ การสวดมนต์จึงเปลี่ยนจากพื้นที่ปกติกลายเป็นพื้นที่พิธีกรรมและเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในท้ายที่สุด ยิ่งในระหว่างพิธีกรรมมีการประชุมสงฆ์ยิ่งเป็นปัจจัยให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น

3. กิจกรรมทางศาสนา

3.1 งานวัด

งานวัด คือ งานกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนาและทำให้ผู้คนเข้าถึงพระพุทธศาสนามากขึ้น อีกทั้งส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและวัด ซึ่งในการจัดกิจกรรมภายในวัดส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับศาสนา ในซีรีส์เรื่องสาธุ ตัวละครหลักสามตัวได้จัดงานวัดด้วยจุดประสงค์ที่ต้องการให้ผู้คนเข้ามาทำบุญ ไหว้พระ โดยพบว่าปรากฏในเรื่องดังนี้

ภาพที่ 5 ชาวบ้านไหว้พระทำบุญที่งานวัด (สาธุ, 2567: 3)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ผู้คนที่มางานวัดในช่วงเทศกาลส่วนใหญ่มักจะมาเพื่อหาความบันเทิงจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ถือเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีงามระหว่างวัดและคนในชุมชน แต่ก็จะมีผู้คนบางส่วนมาเพื่อต้องการกราบไหว้พระในวันสำคัญทางศาสนา สังเกตได้จากในตัวอย่างที่มีชาวบ้านถือดอกไม้ ธูปเทียนนำมาไหว้พระทำบุญในขณะที่วัดกำลังจัดงานรื่นเริงอยู่เบื้องหลัง ส่งผลให้พื้นที่ตรงนั้นมีการรวมตัวกันของศาสนิกชนจนกลายเป็นบ่อเกิดของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

สรุปองค์ความรู้

จากการศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในซีรีส์เรื่องสาธุที่เผยแพร่ผ่าน Netflix ปี พ.ศ.2567 พบว่ามีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ 3 พื้นที่ ได้แก่ สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา พิธีกรรมทางศาสนา และกิจกรรมทางศาสนา ดังนี้

1. สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา พบพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในซีรีส์เรื่องสาธุ ได้แก่ วัดและศาลาการเปรียญ เป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่งใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นพื้นที่เผยแพร่หลักธรรมและกิจกรรมทางศาสนา กล่าวได้ว่าเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของผู้คน โดยสถานที่ทั้งสองแสดงถึงความศรัทธา ความเชื่อ และความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และผู้คนในสังคม

2. พิธีกรรมทางศาสนา เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ในซีรีส์เรื่องสาธุ แสดงให้เห็นการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ โดยเป็นการรวบรวมมวลสารที่มีความศักดิ์สิทธิ์ โดยมีพระที่เป็นผู้ทำพิธีกรรม วัตถุมงคลเป็นสื่อกลางทางศาสนาที่ผ่านการปลุกเสกให้ผู้คนนำไปบูชาเพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลและความเจริญในชีวิต สะท้อนให้เห็นว่าพิธีกรรมพุทธาภิเษกวัตถุมงคลเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่ทำให้ผู้คนเกิดความเชื่อและความศรัทธา นำไปสู่การเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนเคารพนับถือและยึดโยงกับวิถีทางศาสนา

3. กิจกรรมทางศาสนาในซีรีส์เรื่องสาธุ ได้แก่ งานวัด ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับวิถีชีวิตของผู้คนผ่านกิจกรรมการทำบุญไหว้พระที่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมร่วมกัน กิจกรรมเหล่านี้นอกจากแสดงถึงความเชื่อและศรัทธา ยังทำให้วัดกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ผู้คนร่วมกันดูแลและยึดถือเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของผู้คนในสังคม

อภิปรายผล

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พบในงานวิจัยนี้มาจากการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในนวนิยายแนวนิยมสัจนิยมมหัศจรรย์ของ ตรี อภิรุม : ความหมายและการประกอบสร้าง (2563) พบว่า ลักษณะพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่ร่วมกัน อีกทั้งการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านสถานที่และเวลา คือสื่อคติความเชื่อพระพุทธศาสนา และพิธีกรรม บดสวดมนต์ เป็นการเสนอพฤติกรรมทางศาสนาและความเชื่อที่ปรากฏในสังคม

การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในซีรีส์เรื่องสาธุครั้งนี้ยังสอดคล้องกับงานของ สันติ ทิพนา (2564) ในประเด็นเกี่ยวกับความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา โดยงานวิจัยดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะมีร่องรอยและมีจัดประเพณีการบวงสรวงเลี้ยงเจ้าปู่ศรีสุทโธ เป็นประเพณีที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนมาบนบานและแก้บนเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

การศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในซีรีส์เรื่องสาธุ แสดงให้เห็นความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งทางสถานที่ พิธีกรรม วัตถุมงคล และกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ความเชื่อและความศรัทธาที่ปรากฏในซีรีส์แสดงให้เห็นความต่อเนื่องของมรดกทางจิตใจ แม้จะอยู่ในบริบทของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความเชื่อเหล่านี้ไม่เพียงแต่คง

อยู่ แต่ยังได้รับการปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้เหมาะสมกับความต้องการของคนในยุคใหม่ เกิดความสามารถในการปรับตัวของวัฒนธรรมไทยที่สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงโดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ แม้สังคมไทยจะเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ความเชื่อที่ฝังลึกในจิตสำนึกของคนไทยยังคงมีพลังและอิทธิพลที่สำคัญต่อการกำหนดรูปแบบชีวิตและการปฏิบัติในสังคมร่วมสมัยต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในมิติอื่น ๆ เช่น การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในสื่อ และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่นอกเหนือจากศาสนาพุทธในซีรีส์เรื่องอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

Durkheim, E. (1915). **The Elementary Forms of the Religious Life.** London: George Allen & Unwin Ltd.

The Believers (สาธุ) [TV series]. (2024). ใน Netflix. จาก https://www.netflix.com/th/title/81517165?s=i&trkid=264293154cp

กิตติยา คุณารักษ์. (2563). **พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในนวนิยายแนวมหัศจรรย์ของตรี อภิรุม : ความหมายและการประกอบสร้าง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สถาพร เก่งพานิช, สุกรี เกษรเกศรา และ วรลัญจก์ บุณยสุรัตน์. (2559). **การจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมยุคใหม่
MODERN PARTICIPATORY TEMPLE MANAGEMENT

สมปอง ทิพย์สมบัติ, พระครูไพโรจน์วัฒนาทร, ดร., โชคชัย เทาศิริ, มะลิ ทิพพ์ประจง, บุญยืน งามเปรี่ยม และ นพวรรณ์ ไชยชนะ
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
Sompong Thipsombat, Phrakhru Pairoj Wattanatham, Dr., Chokchai Thaosiri, Mali Thipprajong
Boonyuen Ngampream, Noppawan Chaichana
Sisaket Buddhist College
Email: thipprjongmali@gmail.com

บทคัดย่อ

การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม ถือว่าวัดเป็นศูนย์จิตใจของชุมชนและสังคมของชาวพุทธมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ดังนั้น วัดถือว่าเป็นสิ่งที่สร้างทั้งด้านจิตใจการศึกษาการพัฒนาควบคู่กันทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านจิตใจคือภายใน และภายนอกสุขภาพกายซึ่งต้องไปคู่กันเสมอเปรียบเสมือนว่าการบริหารจัดการก็ต้องอาศัยทั้งหลักบริหารและหลักการจัดการคู่กันวัดเป็นศูนย์กลาง

คำสำคัญ: การบริหาร, จัดการวัด, แบบมีส่วนร่วมยุคใหม่

Abstract

Participatory temple management is considered as the center of the mind of the community and society of Buddhists since the past until the present. Therefore, the temple is considered as something that creates both the mind, education and development in 2 aspects: the mind is internal and external, physical health, which must always go together. It is like management that must rely on both management and management principles. The temple is the center.

Keywords: Administration, Temple management, Participatory in the modern era

บทนำ

การบริหารจัดการวัดในประเทศไทยมักดำเนินการโดย พระสงฆ์เป็นหลัก โดยมีบทบาทของเจ้าอาวาสเป็นศูนย์กลางอำนาจในการตัดสินใจและบริหารจัดการกิจการทั้งปวงของวัด ภายใต้กรอบของพระธรรมวินัยและขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมา (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2538) คณะกรรมการวัดซึ่งประกอบด้วยฆราวาสมักมีบทบาทในการสนับสนุนและให้คำปรึกษามากกว่าการมีอำนาจตัดสินใจโดยตรงอย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไป สภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงความซับซ้อนของกิจกรรมและงบประมาณของวัดที่เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดข้อจำกัดในการบริหารจัดการวัดแบบดั้งเดิม วัดหลายแห่งประสบปัญหาด้านการดูแลรักษาทรัพย์สิน การจัดกิจกรรมที่ไม่ตอบโจทย์ความต้องการของคนรุ่นใหม่ หรือแม้กระทั่งความไม่โปร่งใสในการบริหารจัดการการเงิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จากปัญหาและข้อจำกัดเหล่านี้ จึงเกิดแนวคิด "การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม" ขึ้นมา เพื่อให้การบริหารกิจการของวัดมีความโปร่งใส ตรวจสอบ

ได้ และตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง โดยมีรากฐานมาจากหลัก ธรรมาภิบาลและการกระจายอำนาจ (โคทม อารียา, 2547)

ในปัจจุบัน การบริหารจัดการวัดได้ก้าวเข้าสู่ยุคที่เน้น การมีส่วนร่วมของชุมชนและพุทธศาสนิกชนมากยิ่งขึ้น เพื่อให้วัดสามารถธำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและเป็นศูนย์รวมจิตใจที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว แนวคิดการมีส่วนร่วมนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การเข้ามาช่วยงานวัดเป็นครั้งคราว แต่เป็นการผนวกเอา หลักธรรมาภิบาล มาใช้ในการบริหารจัดการอย่างจริงจัง เพื่อสร้างความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และส่งเสริมการพัฒนาวัดอย่างยั่งยืนโครงสร้างและระบบการบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม

การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมเป็นการผสานบทบาทของ พระสงฆ์ ผู้เป็นประธานและผู้นำทางจิตวิญญาณกับฆราวาสผู้มีความรู้ความสามารถและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ให้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและโปร่งใส (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2545) โดยมีโครงสร้างและระบบการบริหารจัดการที่สำคัญดังนี้

1. ฝ่ายสงฆ์ (ผู้นำและผู้กำกับดูแลหลัก)

เจ้าอาวาส เป็นประธานสูงสุดและผู้นำทางธรรมวินัย มีหน้าที่กำกับดูแล ให้คำแนะนำ และตัดสินใจในกิจการสำคัญของวัด และเป็นผู้ประสานงานหลักระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสคณะสงฆ์ในวัด สนับสนุนเจ้าอาวาสในการปฏิบัติศาสนกิจและบริหารจัดการทั่วไป

2. ฝ่ายฆราวาส (ผู้บริหารจัดการและสนับสนุน)

คณะกรรมการวัด/คณะกรรมการบริหารวัด ประกอบด้วยผู้แทนจากภาคส่วนต่างๆ ของชุมชนที่มีความรู้ความสามารถหลากหลายสาขา ทำหน้าที่ร่วมกับเจ้าอาวาสในการวางแผน กำหนดนโยบาย บริหารจัดการทรัพย์สิน งบประมาณ จัดกิจกรรม ดูแลศาสนสถาน และประชาสัมพันธ์คณะอนุกรรมการ/คณะทำงานเฉพาะกิจ จัดตั้งขึ้นเพื่อดูแลหรือรับผิดชอบงานเฉพาะด้านที่ต้องการความเชี่ยวชาญ เช่น คณะอนุกรรมการการเงินและบัญชี, คณะอนุกรรมการพัฒนาศาสนสถาน, คณะอนุกรรมการจัดกิจกรรม

3. กลไกการขับเคลื่อนและสนับสนุน

ระบบการเงินและบัญชีที่โปร่งใส มีการแยกบัญชี บันทึกรายรับ-รายจ่ายที่ชัดเจน และเปิดเผยรายงานทางการเงินต่อสาธารณะกลไกการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชน จัดให้มีช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย เช่น เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ และเวทีรับฟังความคิดเห็น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไปสามารถมีส่วนร่วมและตรวจสอบการดำเนินงานได้แผนงานและการประเมินผล มีการจัดทำแผนพัฒนาวัดในระยะสั้นและระยะยาว และประเมินผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอการพัฒนาบุคลากรและความรู้ จัดอบรมให้ความรู้แก่คณะกรรมการวัดและผู้ที่เกี่ยวข้องในด้านการบริหารจัดการ หลักธรรมาภิบาล และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ประโยชน์ของการบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม

การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมนำมาซึ่งประโยชน์มากมาย ได้แก่ สร้างความศรัทธาและความไว้วางใจ ให้กับพุทธศาสนิกชนและสังคมโดยรวม เนื่องจากมีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ นอกจากนี้ยังช่วยเสริมสร้างความสามัคคี ลดความขัดแย้ง และสร้างความผูกพันระหว่างพระสงฆ์ ชุมชน และญาติโยม นำไปสู่การ เพิ่มประสิทธิภาพและความยั่งยืน ในการดำเนินงานของวัด เนื่องจากมีการใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญที่หลากหลายและการวางแผนที่เป็นระบบ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2538) วัดจะสามารถ ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น และเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและสังคมที่

วิวัฒนาการของการบริหารจัดการวัด

ในอดีต การบริหารจัดการวัดในประเทศไทยมักดำเนินการโดย พระสงฆ์เป็นหลัก โดยมีบทบาทของเจ้าอาวาสเป็นศูนย์กลางอำนาจในการตัดสินใจและบริหารจัดการกิจการทั้งปวงของวัด ภายใต้กรอบของพระธรรมวินัยและขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมา (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2538) คณะกรรมการวัดซึ่งประกอบด้วยฆราวาสมักมีบทบาทในการสนับสนุนและให้คำปรึกษามากกว่าการมีอำนาจตัดสินใจโดยตรง อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไป สภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงความซับซ้อนของกิจกรรมและงบประมาณของวัดที่เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดข้อจำกัดในการบริหารจัดการวัดแบบดั้งเดิม วัดหลายแห่งประสบปัญหาด้านการดูแลรักษาทรัพย์สิน การจัดกิจกรรมที่ไม่ตอบโจทย์ความต้องการของคนรุ่นใหม่ หรือแม้กระทั่งความไม่โปร่งใสในการบริหารจัดการการเงิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จากปัญหาและข้อจำกัดเหล่านี้ จึงเกิดแนวคิด "การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม" ขึ้นมา เพื่อให้การบริหารกิจการของวัดมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง โดยมีรากฐานมาจากหลักธรรมาภิบาลและการกระจายอำนาจ (โคทม อารียา, 2547)

ในปัจจุบัน การบริหารจัดการวัดได้ก้าวเข้าสู่ยุคที่เน้น การมีส่วนร่วมของชุมชนและพุทธศาสนิกชนมากยิ่งขึ้น เพื่อให้วัดสามารถธำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและเป็นศูนย์รวมจิตใจที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว แนวคิดการมีส่วนร่วมนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การเข้ามาช่วยงานวัดเป็นครั้งคราว แต่เป็นการผนวกเอา หลักธรรมาภิบาล มาใช้ในการบริหารจัดการอย่างจริงจัง เพื่อสร้างความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และส่งเสริมการพัฒนาวัดอย่างยั่งยืน

โครงสร้างและระบบการบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม

การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมเป็นการผสานบทบาทของ พระสงฆ์ ผู้เป็นประธานและผู้นำทางจิตวิญญาณ กับ ฆราวาส ผู้มีความรู้ความสามารถและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ให้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและโปร่งใส (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2545) โดยมีโครงสร้างและระบบการบริหารจัดการที่สำคัญดังนี้

1. ฝ่ายสงฆ์ (ผู้นำและผู้กำกับดูแลหลัก)

เจ้าอาวาส เป็นประธานสูงสุดและผู้นำทางธรรมวินัย มีหน้าที่กำกับดูแล ให้คำแนะนำ และตัดสินใจในกิจการสำคัญของวัด และเป็นผู้ประสานงานหลักระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสคณะสงฆ์ในวัด สนับสนุนเจ้าอาวาสในการปฏิบัติศาสนกิจและบริหารจัดการทั่วไป

2. ฝ่ายฆราวาส (ผู้บริหารจัดการและสนับสนุน)

คณะกรรมการวัด/คณะกรรมการบริหารวัด ประกอบด้วยผู้แทนจากภาคส่วนต่างๆ ของชุมชนที่มีความรู้ความสามารถหลากหลายสาขา ทำหน้าที่ร่วมกับเจ้าอาวาสในการวางแผน กำหนนโยบาย บริหารจัดการทรัพย์สิน งบประมาณ จัดกิจกรรม ดูแลศาสนสถาน และประชาสัมพันธ์คณะอนุกรรมการ/คณะทำงานเฉพาะกิจ จัดตั้งขึ้นเพื่อดูแลหรือรับผิดชอบงานเฉพาะด้านที่ต้องการความเชี่ยวชาญ เช่น คณะอนุกรรมการการเงินและบัญชี, คณะอนุกรรมการพัฒนาศาสนสถาน, คณะอนุกรรมการจัดกิจกรรม

3. กลไกการขับเคลื่อนและสนับสนุน

ระบบการเงินและบัญชีที่โปร่งใส มีการแยกบัญชี บันทึกรายรับ-รายจ่ายที่ชัดเจน และเปิดเผยรายงานทางการเงินต่อสาธารณะ

กลไกการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชน จัดให้มีช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย เช่น เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ และเวทีรับฟังความคิดเห็น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไปสามารถมีส่วนร่วมและตรวจสอบการดำเนินงานได้

แผนงานและการประเมินผล มีการจัดทำแผนพัฒนาวัดในระยะสั้นและระยะยาว และประเมินผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ

การพัฒนาบุคลากรและความรู้ จัดอบรมให้ความรู้แก่คณะกรรมการวัดและผู้ที่เกี่ยวข้องในด้านการบริหารจัดการ หลักธรรมาภิบาล และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

มุมมองนักวิชาการเกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมถูกกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในหลายสาขาวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบริหารจัดการภาครัฐและสังคม ในบริบทของวัด นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความสำคัญกับแนวทางนี้

โคทม อารียา (2547) ให้มุมมองว่าหลักการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประชาธิปไตยในทุกระดับ รวมถึงในองค์กรศาสนา วัดในฐานะองค์กรทางสังคมควรส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการดำเนินงาน เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน (co-ownership) และสร้างความเข้มแข็งจากภายใน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

จรัญ มะลูลีม (2551) นักวิชาการด้านการบริหารจัดการภาครัฐ เน้นย้ำว่าการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมในองค์กรศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นในยุคที่สังคมมีความคาดหวังสูงต่อความโปร่งใสและการตรวจสอบได้ วัดควรเปิดพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2548) พระนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ ได้เสนอแนวคิด "ธรรมาภิบาลในกิจการคณะสงฆ์" ซึ่งครอบคลุมหลักการสำคัญของการบริหารจัดการที่ดี อันรวมถึงความโปร่งใส การตรวจสอบได้ และการมีส่วนร่วมจากพุทธศาสนิกชน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2545) อดีตเจ้าอาวาสวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร เน้นย้ำถึงบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์รวมจิตใจและปัญญาของชุมชน ซึ่งจะบรรลุผลได้ด้วยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย วัดไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่เป็นแหล่งเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คน การบริหารจัดการที่เปิดกว้างและรับฟังเสียงจากญาติโยมและชุมชนจะช่วยให้วัดสามารถทำหน้าที่นี้ได้อย่างสมบูรณ์

พระราชปริยัตยาลังการ (บุญเลิศ มรกตโชติ) (2559) นักวิชาการและผู้บริหารคณะสงฆ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนและหน่วยงานภายนอก เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนในการบริหารกิจการของวัด การมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่างๆ จะช่วยให้วัดสามารถดำเนินกิจกรรมและโครงการต่างๆ ได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

รุ่ง แก้วแดง (2544) นักวิชาการด้านการศึกษาและการปฏิรูป ได้ชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิรูปทุกภาคส่วน รวมถึงสถาบันศาสนา วัดควรส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการอย่างจริงจัง เพื่อให้วัดเป็นของชุมชนอย่างแท้จริง และสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกได้อย่างเหมาะสม

อภิชัย พันธเสน (2550) กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารจัดการที่คำนึงถึงบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการวัดจะช่วยให้วัดสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ และดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชนอย่างแท้จริง สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม

สมบูรณ์ สุขสำราญ (2538) นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ ผู้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และวัดในสังคมไทย ชี้ให้เห็นว่าการบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมเป็นกลไกสำคัญในการปรับตัวของสถาบันศาสนาให้เข้ากับยุคสมัยที่ซับซ้อน วัดไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยลำพัง แต่ต้องพึ่งพาการสนับสนุนและการมีส่วนร่วมจากชุมชน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดการบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นแนวทางที่สำคัญในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่เข้มแข็ง และเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและสังคมให้เจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน โดยอาศัยความร่วมมือและปัญญาจากทุกภาคส่วน

แนวคิดการบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นแนวทางที่สำคัญในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่เข้มแข็ง และเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและสังคมให้เจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน โดยอาศัยความร่วมมือและปัญญาจากทุกภาคส่วน

องค์ความรู้ใหม่

การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมเน้นไปที่การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล การสร้างผู้นำและทีมงานแบบไฮบริด การสร้างคุณค่าและตอบโจทย์สังคมในบริบทใหม่ และการจัดการความยั่งยืนและการระดมทรัพยากรที่หลากหลาย

การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล การนำระบบฐานข้อมูลอัจฉริยะ แพลตฟอร์มการสื่อสาร ระบบการเงินอิเล็กทรอนิกส์ และ QR Code มาใช้ในการจัดการข้อมูล ประชาสัมพันธ์ และรับบริจาค เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความโปร่งใส (อภิชัย พันธเสน, 2550)

การสร้างผู้นำและทีมงานแบบไฮบริด พัฒนาเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ให้มีความรู้ด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่ และดึงผู้เชี่ยวชาญฆราวาสในหลากหลายสาขาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของทีมงานบริหาร

การสร้างคุณค่าและตอบโจทย์สังคมในบริบทใหม่ พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิต จัดโครงการเพื่อสังคมเชิงรุก สร้างอัตลักษณ์และแบรนด์วัด และวัดผลลัพธ์ทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

การจัดการความยั่งยืนและการระดมทรัพยากรที่หลากหลาย วางแผนการเงินระยะยาว ระดมทรัพยากรแบบสร้างสรรค์ และสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายต่างๆ

สรุป

การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมคือแนวคิดที่มุ่งเน้นการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งพระสงฆ์ คณะกรรมการวัด ญาติโยม ชุมชน รวมถึงหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ วางแผน ดำเนินงานและติดตามประเมินผลการดำเนินงานของวัด ถือเป็นการปรับเปลี่ยนจากการบริหารจัดการแบบรวมศูนย์อำนาจไปสู่การกระจายอำนาจและการทำงานร่วมกัน เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืนองค์ประกอบสำคัญของการบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น สร้างช่องทางที่หลากหลายเพื่อให้ทุกภาคส่วนสามารถแสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และความต้องการได้อย่างอิสระและเท่าเทียมการตัดสินใจร่วมกัน ส่งเสริมกระบวนการตัดสินใจที่อาศัยฉันทามติ หรือการรับฟังความคิดเห็นจากหลายฝ่าย เพื่อให้เกิดข้อตกลงที่เป็นที่ยอมรับของส่วนรวมการแบ่งปันข้อมูลและความโปร่งใส เปิดเผยข้อมูลการดำเนินงาน งบประมาณ และกิจกรรมต่างๆ ของวัดอย่างชัดเจนและสม่ำเสมอ เพื่อสร้างความไว้วางใจและความเข้าใจการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สนับสนุนให้บุคคลและกลุ่มต่างๆ เข้า

มาร่วมลงมือปฏิบัติในกิจกรรมและโครงการต่างๆ ของวัดการเสริมสร้างศักยภาพ พัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และทักษะที่จำเป็นให้กับผู้มีส่วนร่วม เพื่อให้สามารถร่วมมือกันได้อย่างมีประสิทธิภาพการสร้างความร่วมมือและเครือข่าย ส่งเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างวัดกับชุมชน องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาต่างๆ

เอกสารอ้างอิง

จรัญ มะลูลีม. (2551). การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่: แนวคิดและปฏิบัติ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

โคทม อารียา. (2547). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่น. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). ธรรมาภิบาลในกิจการคณะสงฆ์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2545). การบริหารจัดการวัด. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระราชปริยัตยาลังการ (บุญเลิศ มรกตโชติ). (2559). บทบาทของวัดในการพัฒนาสังคม. (เอกสารประกอบการบรรยาย).

รุ่ง แก้วแดง. (2544). การปฏิรูปการศึกษา: จากแนวคิดสู่ปฏิบัติ. สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2538). พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภิชัย พันธเสน. (2550). พุทธเศรษฐศาสตร์: แนวคิดและแนวทางปฏิบัติ. มูลนิธิโกมลคีมทอง

กระบวนการในการสร้างความสมดุลการดำเนินชีวิตและการทำงาน ของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม

THE CREATING A BALANCE BETWEEN LIFE AND WORK FOR CIVIL SERVANT AT NAKHON PATHOM CENTRAL PRISON

ทรงกฤต หารคำอุ้ย[1], พระปลัดประพจน์ สุปภาโต[2] และ สัญญา สดประเสริฐ[3]

เรือนจำกลางนครปฐม[1], วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย[2 3]

Songgrit Harncomouy, Phrapalad Prapoj Supabhato and Sanya Sodprasert

Nakhonpathom Central Prison

Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email:thongkitkumauy1112@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเครียดที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม 2) พัฒนากิจกรรมเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของข้าราชการเรือนจำ และ 3) เสนอแนวทางการสร้างความสมดุลในการดำเนินชีวิตและการทำงานของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์ผู้บริหารเรือนจำจำนวน 2 คน และผู้ปฏิบัติงานภายในเรือนจำจำนวน 13 คน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ข้าราชการเรือนจำประสบปัญหาความเครียดจากภาระงานที่มาก การเข้าเวรบ่อยครั้ง ความเหนื่อยล้า และความกังวลเกี่ยวกับการลงโทษทางวินัย 2)กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การออกกำลังกายหลังเลิกงาน สัปดาห์ละ 3 – 5 ครั้ง ครั้งละไม่เกิน 31 นาที ช่วยลดความเครียดและทำให้นอนหลับได้ดีขึ้น ดนตรีบำบัดโดยการฟังเพลงแนวแจ๊สหรือคลาสสิกวันละ 31 – 45 นาที รวมถึงการร้องเพลงเล่นดนตรี หรือเต้นรำ ช่วยลดความตึงเครียดจากการทำงานได้จริง 3) แนวทางการสร้างสมดุลชีวิตและการทำงาน คือ การลดความเครียดจากการทำงาน การทำงานอย่างมีความสุข การจัดชั่วโมงทำงานที่ยืดหยุ่นหรือทำงานพาร์ทไทม์ การให้ความช่วยเหลือในกรณีภรรยาคลอดบุตร การบูรณาการทางสังคม การป้องกันการถูกทำร้ายจากผู้ต้องขังโดยการเตรียมพร้อมพกอาวุธประจำกาย วิทยุสื่อสาร นกหวีด การใช้เทคโนโลยีเข้ามาควบคุม เช่น เครื่องช็อตไฟฟ้า กระสุนยาง การจัดสรรเวลาให้ครอบครัวและการพักผ่อนในวันหยุดราชการอย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: การสร้างสมดุลการดำเนินชีวิตและการทำงาน คุณภาพชีวิต กระบวนการ

Abstract

This thesis aims to: (1) examine occupational stress among correctional officers at Nakhon Pathom Central Prison, (2) develop activities to enhance their quality of life, and (3) propose guidelines for promoting work-life balance. The research adopts a participatory action research approach, utilizing interviews and the design of specific activities. Data were collected from two prison administrators and thirteen operational staff members and were analyzed using descriptive methods. The findings indicate that correctional officers experience stress due to excessive workload, frequent duty shifts, physical exhaustion, and fear of disciplinary actions. Quality of life improvement activities, such as age-appropriate post-work exercise sessions conducted 3–5 times per week for no more than 31 minutes, effectively reduced stress and improved sleep and appetite. Music therapy, informed by related studies and participant interviews, proved effective in alleviating stress through listening to jazz or classical music for 31–45 minutes daily, or through singing, playing instruments, and dancing for musically inclined officers. The proposed work-life balance strategy for Nakhon Pathom correctional officers includes stress reduction, promoting work satisfaction, allocating quality time for family, and engaging in recreational activities during official holidays.

Keywords: Creating a work-life balance Quality of life process

บทนำ

ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาข้าราชการกรมราชทัณฑ์ได้ปฏิบัติงานอย่างตรากตรำเพราะต้องปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังซึ่งมีหลายคดี เช่น คดียาเสพติด คดีทั่วไป โดยตั้งแต่ยาเสพติดประเภทยาบ้า เข้ามาภายในประเทศไทยทำให้ผู้ต้องขังมีจำนวนมากขึ้นหลายเท่าตัวโดยผู้ต้องขังทั่วประเทศประมาณ 287,050 คน เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์จำนวน 13,173 อัตรา การที่เจ้าหน้าที่ต้องปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังตลอด 24 ชั่วโมง ซึ่งจากการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิตของเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์และมีแนวทางใดบ้างที่พัฒนาคุณภาพชีวิตของเจ้าหน้าที่และสามารถสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานของเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์สร้างความสุขในสถานที่ทำงานจึงเป็นที่มาในการทำการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ความสมดุลในชีวิตการทำงาน (Work Life Balance) เป็นการดำเนินชีวิตให้มีสัดส่วนเหมาะสมกับงานครอบครัวและชีวิตส่วนตัว หากสามารถทำให้เกิดความสมดุลได้จะทำให้พนักงานรู้สึกมีความสุขในการทำงานทำให้ประสิทธิภาพการทำงานสูงขึ้น อัตราการลาออกลดลง พบว่าพนักงานกลุ่มคนรุ่นใหม่ต้องการความสมดุลชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวจะไม่ทุ่มเทกับการทำงานเหมือนพนักงานกลุ่มเบบี้บูมเมอร์ทั้งนี้หากองค์กรต้องการให้พนักงานเกิดความสมดุลในชีวิตการทำงาน จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการในเรื่องค่าตอบแทน สภาพแวดล้อมในการ ทำงานรวมถึงการสนับสนุนของเพื่อนร่วมงานความก้าวหน้าและความมั่นคงในงานการพัฒนาความสามารถของตนหมายถึงผู้บริหารควรจะให้โอกาสผู้ปฏิบัติงานได้ใช้ประโยชน์และพัฒนาความรู้ของตนอันจำมีผลต่อการได้มีส่วนร่วมความรู้สึกมีคุณค่าของตนเองและความรู้สึกท้าทายอันเกิดจากการทำงานของตน

ข้าราชการราชทัณฑ์ จึงมีลักษณะการปฏิบัติงานที่แตกต่างจากข้าราชการหน่วยงานอื่น เนื่องจากเป็นงานที่มีความเป็นเอกลักษณ์พิเศษ ซึ่งบุคคลทั่วไปคงไม่มีโอกาสเข้าไปสัมผัสโดยตรงหากมิใช่ผู้ต้องขังหรือผู้ที่ต้องไปติดต่อหรือญาติที่เข้าไปเยี่ยมผู้ต้องขังภาระในการดูแลผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์ เป็นงานควบคุมดูแลผู้ต้องขังหรือนักโทษตลอดระยะเวลาที่ต้องรับโทษในเรือนจำ ดังนั้น ข้าราชการจึงต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ควบคุมผู้ต้องขังทั้งวันทั้งคืนตลอด 24 ชั่วโมงอย่างต่อเนื่องและต้องปฏิบัติทันทีไม่สามารถปฏิเสธหรือผ่อนผันการปฏิบัติได้แต่กรอบอัตรกำลังสำนักงาน ก.พ.จัดสรรมาให้เพียงวันละ 8 ชั่วโมงจึงทำให้มีความตรากตรำ รวมถึงต้องมีความรู้ในเรื่องกฎหมายเป็นอย่างดีเนื่องจากเกี่ยวของกับกฎหมายหลายฉบับปฏิบัติงานด้วยความรอบคอบระมัดระวังและต้องอาศัยความละเอียดถี่ถ้วนถูกต้อง แม่นยำ จะเกิดความผิดพลาดไม่ได้ เพราะเป็นงานที่ต้องควบคุมดูแลผู้ต้องขังมิให้หลบหนีหากเกิดความผิดพลาดย่อมส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและความปลอดภัยของสังคมอีกทั้งเป็นงานที่มีความยาก โดยเฉพาะงานด้านการแก้ไขผู้ต้องขังโดยการคืนคนดีสู่สังคม มิให้ผู้ต้องขังกลับไปกระทำผิดซ้ำอีกหลังจากพ้นโทษแล้ว เป็นงานที่ต้องปฏิบัติในลักษณะใช้งานคนต่อคนเป็นงานที่ตรากตรำเสี่ยงภัยในสถานที่ไม่น่าอภิรมย์ ซึ่งจากการปฏิบัติงานลักษณะดังกล่าวนั้นทำให้ข้าราชการในส่วนของเรือนจำต้องปฏิบัติงานคลุกคลีกับผู้ต้องขังในหลายประเภทหลายคดีตลอดเวลามีผลต่อคุณภาพชีวิต การทำงานของข้าราชการซึ่งก่อให้เกิดความกดดันและความเครียดต่อข้าราชการราชทัณฑ์และอาจนำไปสู่ปัญหาการปฏิบัติงานที่ไม่มีประสิทธิภาพได้ในท้ายที่สุด การปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังทำให้เกิดความเครียดจากการปฏิบัติงาน ความเครียดสะสมจะทำให้เกิดโรคซึมเศร้าตามมา จึงต้องศึกษาความเครียดเกิดจากสาเหตุอะไรและหาทางแก้ไข งานวิจัยของ นางสาวฐานิตตา สิงห์ลอ ศึกษาเรื่องความสมดุลในชีวิตการทำงานของพนักงานการประปาส่วนภูมิภาคเขต 3

ความสมดุลในชีวิตการทำงาน (Work Life Balance) เป็นการดำเนินชีวิตให้มีสัดส่วน เหมาะสมกับงาน ครอบครัวและชีวิตส่วนตัว หากสามารถทำให้เกิดความสมดุลได้จะทำให้พนักงานรู้สึกมีความสุขในการทำงาน ทำให้ประสิทธิภาพการทำงานสูงขึ้น อัตราการลาออกลดลงจากผลการศึกษาของ ปัทมาวรรณ จินดารักษ์และสายสุนีย์ เกษม (2562) พบว่า พนักงานกลุ่มคนรุ่นใหม่ต้องการความสมดุลชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว จะไม่ทุ่มเทกับการทำงานเหมือนพนักงานกลุ่มเบบี้บูมเมอร์ ทั้งนี้หากองค์กรต้องการให้พนักงานเกิดความสมดุลในชีวิตการทำงาน จำเป็นจะต้องให้ความสำคัญกับ การบริหารจัดการในเรื่องของค่าตอบแทนสภาพแวดล้อมการทำงาน รวมถึงการสนับสนุนของเพื่อนร่วมงาน ซึ่งสถาบันส่งเสริมความปลอดภัยอาชีวอนามัยและสภาพแวดล้อมในการทำงาน ได้ อธิบายองค์ประกอบสำคัญเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตไว้ 8 ประการ ได้แก่ (1) ค่าตอบแทนที่เป็นธรรม (2) สิ่งแวดล้อมที่มีความปลอดภัย (3) ผู้ปฏิบัติงานได้พัฒนาความรู้ความสามารถ (4) ลักษณะงานมีการส่งเสริมด้านการเติบโตและมั่นคง (5) ลักษณะงานส่งเสริมด้านสังคมต่อผู้ปฏิบัติงาน (6) ลักษณะงานอยู่บนพื้นฐานของกฎหมาย (7) มีความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงาน (8) ลักษณะงานมีความสัมพันธ์โดยตรงกับสังคม การได้รับสนับสนุนจากเพื่อนร่วมงาน เป็นปัจจัยทางสังคมที่มีอิทธิพลที่จะทำให้พนักงานเกิด ความสมดุลชีวิตในการทำงาน เนื่องจากพนักงานต้องมีการเข้าสังคม ต้องมีปฏิสัมพันธ์กันในขณะปฏิบัติงาน ต้องการเป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมงาน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นประสบการณ์และองค์ ความรู้ซึ่งกันและกัน (ฉัตรภรณ์ กาทองทุ่ง, 2560) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Wong, Bandar, and Saili การสนับสนุนจากเพื่อนร่วมงานมีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อความสมดุลชีวิตในการทำงาน ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ขององค์กรที่ควรคำนึงถึงเรื่องนี้และเสริมสร้างความสัมพันธ์ในผู้ปฏิบัติงานเพื่อให้พวกเขาสามารถสร้างสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตที่มากขึ้นการ สนับสนุนขององค์กร จึงเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญต่อความสมดุลชีวิตในการทำงานของพนักงาน

การสนับสนุนจากองค์กร ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดสำหรับความสมดุลชีวิตในการทำงานของ พนักงาน และถือเป็นผลดีต่อองค์กรหากพนักงานเกิดสมดุลชีวิตในการทำงานยังส่งผลให้เกิด ประสิทธิภาพในการทำงานของพนักงานรวมไปถึงสามารถสร้างผลประโยชน์ให้กับองค์กรได้ในระยะยาว ลดปัญหาการลาออกงานของพนักงานจากผลการศึกษาของ Khalid and Rathore การสนับสนุนจากหัวหน้างาน การสนับสนุนจากองค์กรมีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อความสมดุลชีวิตในการทำงาน ปัจจุบันองค์กรหลายองค์กรทั่วโลกจึงให้ความสำคัญกับเรื่องความสมดุลชีวิตในการทำงานมากขึ้น โดยเฉพาะในประเทศไทยพบว่า ปัญหาสำคัญในการสร้างความสมดุลชีวิตในการทำงาน สาเหตุมาจากการไม่สนับสนุนจากองค์กร อีกทั้งสภาพแวดล้อมในการทำงานที่ไม่เหมาะสมและเอื้ออำนวยก็ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและสมดุลชีวิตของพนักงานด้วยเช่นกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเครียดที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม
2. เพื่อพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม
3. เพื่อเสนอแนวทางการสร้างความสมดุลการดำเนินชีวิตและการทำงานของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “กระบวนการในการสร้างความสมดุลการดำเนินชีวิตและการทำงานของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม”เกิดจากการความสนใจที่จะศึกษาตามวัตถุประสงค์

1) เพื่อศึกษาความเครียดที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม

2) เพื่อพัฒนากิจกรรมเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม

3) เพื่อเสนอแนวทางการสร้างความสมดุลการดำเนินชีวิตและการทำงานของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม ผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Reserch - PAR) โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 4 กระบวนการตามแนวคิของ Kemmis & MC Taggart ประกอบด้วยการวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) โดยผู้วิจัยได้ปรับขั้นตอนการวางแผน ออกเป็นขั้นตอนการเตรียมการและการวางแผน เพื่อจำแนกภารกิจในการทำงานในพื้นที่ชัดเจนมากขึ้น เนื่องจากผู้วิจัยได้ลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลเพื่อพัฒนาโจทย์การวิจัยก่อนแล้ว จึงได้จัดทำขั้นตอนการดำเนินงานของรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระยะ คือ

1) ระยะเตรียมการ (Pre-Rearch)

2) ระยะการวางแผน (Planning)

3) ระยะการปฏิบัติตามแผน(Action)

4) ระยะการสังเกตผลการนิเทศติดตามสนับสนุนการดำเนินงาน (Observation) และ

5) ระยะสะท้อนผล (Reflection)

การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive samping) เพื่อศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) โดยแบ่งออกเป็น4กลุ่มผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive samping) จากผู้ให้ขอมูลผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive samping) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ปฏิบัติงานภายในภายในเรือนจำ ตำแหน่งประเภทวิชาการ ระดับปฏิบัติการ ระดับชำนาญการ ตำแหน่งประเภททั่วไป ระดับปฏิบัติงาน ระดับชำนาญงานผู้วิจัยเป็นผู้กำหนดเอง

ผลการวิจัย

1) เพื่อศึกษาความเครียดที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม ได้จัดการประชุมกลุ่มย่อยกับข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐมโดยใช้หัวข้อสิ่งใดที่ทำให้เกิดความเครียดจากการปฏิบัติหน้าที่และจะลดความเครียดได้อย่างไร ความเครียดเกิดจากภาระงานที่หลากหลาย เจ้าหน้าที่มีน้อย ผู้ต้องขังมีจำนวนมาก การแก้ไขพฤตินิสัยผู้ต้องขังให้เป็นคนดีนั้นทำได้ยาก ความเครียดเกิดจากการอยู่ห่างไกลภูมิลำเนา บิดา มารดา การกลัวผู้ต้องขังทำร้ายร่างกายการติดโรคจากผู้ต้องขัง ความเครียดเกิดจากการเข้าเวรรักษาการณ์ถี่เข้า 1 คืนพัก 1 คืน ทำให้เกิดการอ่อนเพลีย เหนื่อยล้า การกลัวถูกลงโทษทางวินัยกรณีผู้ต้องขังหลบหนี ทำร้ายตัวเองด้วยการแขวนคอ ซึ่งอัตราการหลบหนีจะมีทุกปีเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์จะถูกลงโทษให้ออกจากราชการไว้ก่อน

2) เพื่อพัฒนากิจกรรมเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตด้วยการสร้างร่างกายให้แข็งแรง ลดความเครียดจากการปฏิบัติงาน ด้วยการออกกำลังกายตามช่วงอายุ ผู้ที่อายุไม่เกิน 45 ปี ควรออกกำลังกายด้วยการวิ่ง การเล่นฟุตบอล การปั่นจักรยาน สัปดาห์ละไม่น้อยกว่า 3 วันครั้งละไม่น้อยกว่า 30 นาทีการเตรียมตัวออกกำลังกาย รับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพ เช่น ผักปลอดสารพิษ ปลา ไม่รับประทานอาหาร ผัด ทอด หรือ สุรา บุหรี่ พักผ่อนให้เพียงพอและการใช้กิจกรรมดนตรีบำบัดด้วยเสียงดนตรี ซึ่งดนตรีบำบัดได้ใช้มานานแล้ว การนำดนตรีบำบัดมาใช้รักษาความเจ็บป่วย มีมานานหลายพันปีแล้วในยุคกรีกซึ่งเชื่อว่า เทพเจ้าแห่งดนตรีมีชื่อว่าอพอลโล (Apollo) จะช่วยรักษาความเจ็บป่วยขับไล่วิญญาณชั่วร้ายโดยการใช้เสียงดนตรี ขับกล่อมผู้ป่วย นับได้ว่าดนตรีบำบัดกำเนิดขึ้นมาในยุคที่มนุษย์มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าสิ่งเหนือธรรมชาติและเข้าใจว่าการร้องหรือเล่นดนตรีเป็นการรักษาโรคให้แก่ผู้ป่วยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ และ ๒ มีผู้นำดนตรีเข้าไปเยียวยาจิตใจทหารและผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสงคราม พบว่าสภาพจิตใจดีขึ้นมาก สำหรับข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐมใช้กิจกรรมดนตรีบำบัดเพื่อลดความเครียดจากการทำงานคลายความวิตกกังวล

2.1 การออกแบบกิจกรรมลดความเครียดจากการทำงานกิจกรรมได้มาจากผู้เข้าร่วมประชุมได้เสนอกิจกรรม เช่น กิจกรรมออกกำลังกายหลังเลิกงานและกิจกรรมดนตรีบำบัด กิจกรรมออกกำลังกายหลังเลิกงานเป็นกิจกรรมที่สำคัญต่อข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐมเพราะต้องใช้ความแข็งแรงของร่างกายในการเข้าระงับเหตุในกรณีผู้ต้องทะเลาะวิวาทหรือก่อจราจล เช่น ผู้ต้องขังเผาเรือนจำที่เรือนจำจังหวัดบุรีรัมย์ เรือนจำจังหวัดกระบี่ ซึ่งการปฏิบัติหน้าที่ต้องย้ายผู้ต้องขังตลอด ๒๔ ชั่วโมง จึงต้องใช้ความแข็งแรงของร่างกาย สุขภาพร่างกายแข็งแรงจะทำให้สุขภาพจิตดี ทางกรมราชทัณฑ์จะมีการแข่งขันกีฬากระชับมิตร การแข่งขันฟุตบอล ตำรวจ ศาล ราชทัณฑ์ เพื่อส่งเสริมร่างกายให้แข็งแรงจึงควรจัดโครงการออกกำลังกายให้กับข้าราชการเรือนจำ กิจกรรมดนตรีบำบัด กิจกรรมฟังเพลง เป็นกิจกรรมดนตรีบำบัดที่มีประโยชน์ ครอบคลุมด้านร่างกายและจิตใจในผู้ป่วยกลุ่มต่าง ๆ เช่น ช่วยลดพฤติกรรมกระสับกระส่ายและสร้างความผ่อนคลายในผู้ป่วยสมองเสื่อมคลายความกังวล เบี่ยงเบนความเจ็บปวดลดอัตราการหายใจและความดันโลหิตในผู้ป่วยที่ต้องได้รับหัตถการทางการแพทย์ ช่วยสร้างสภาพอารมณ์ที่ดี ลดความตรึงเครียดและความกังวล บรรเทาความเจ็บปวดและสร้างความผ่อนคลายในบุคคลที่มีความเครียด เทคนิคการร้อง (Singing) เป็นเทคนิคที่ช่วยให้ผู้ป่วยได้มีการพัฒนาการในการออกเสียง การใช้จังหวะและการควบคุมการหายใจ รวมทั้งการบำบัดด้วยกิจกรรมการร้องเพลงแบบเป็นหมู่คณะจะช่วยเพิ่มทักษะทางด้านสังคมต่อการกล้าแสดงออกและมีปฏิสัมพันธ์

ร่วมกับผู้อื่น ลดความตึงเครียด หรือความหวาดกลัวลงในส่วนของการรักษาในผูป่วยจิตเวชการร้องเพลงยังช่วยให้ผู้ป่วยได้ ยอมรับต่อเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นและนำไปสู่กระบวนการทำความเข้าใจยอมรับต่อเหตุการณ์ร้ายที่เกิดขึ้น กิจกรรมเล่นดนตรี ทำให้เพลิดเพลินกับเสียงดนตรีคลายเครียดได้ในระดับหนึ่งเครื่องดนตรี อาทิ เช่น เปียโน กีตาร์ ไวโอลิน ซึ่งข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐมจะเล่นดนตรีเป็นงานอดิเรกหลายคน

2.2 การดำเนินตามกิจกรรม การออกกำลังกายหลังเลิกงาน ขั้นแรกควรวิเคราะห์ตัวเราเองว่าสามารถออกกำลังกายได้ด้วยวิธีใด อายุเท่าไหร่ มีภาวะอ้วนหรือไม่ มีโรคประจำตัวหรือไม่ถ้าไม่มีโรคประจำตัวไม่เป็นภาวะอ้วน อายุไม่เกิน ๔๕ ปี ควรออกกำลังกายด้วยการวิ่ง การเล่นฟุตบอลควรเตรียมพร้อมก่อนการออกกำลังกายในการออกกำลังกายนั้นไม่ว่าท่านจะมีอายุอยู่ในช่วงวัยใด และไม่ว่าจะออกกำลังกายนานแค่ไหนหรือบางท่านยังไม่เคยออกกำลังกายมาก่อนเลย ท่านก็สามารถที่จะออกกำลังกายได้โดยเริ่มต้นจากวิธีง่าย ๆ คือ การออกกำลังกายจากกิจวัตรประจำวัน เช่น การเดินหรือขี่จักรยาน เมื่อไปยังสถานที่ที่ไม่ไกล หรือหยุดการใช้รถ แต่ใช้การเดินไปทำงานสำหรับผู้ที่มีบ้านและที่ทำงานไม่ไกลจากกัน หรือใช้บันไดแทนการขึ้นลิฟต์หรือบันไดเลื่อน เป็นต้น ให้ท่านทำกิจวัตรเหล่านี้ทุกวันเป็นเวลา ๑ – ๒ เดือน จากนั้นจึงค่อย ๆ เพิ่มการออกกำลังกายเพื่อให้ร่างกายแข็งแรงขึ้น เช่น เดินให้เร็วขึ้น ขี่จักรยานให้นานขึ้น ขึ้นบันไดหลายชั้นขึ้น ว่ายน้ำ เป็นต้น จัดกิจกรรมออกกำลังกายหลังเลิกโดยแบ่งกลุ่ม กลุ่มออกกำลังกายด้วยการวิ่ง การเดินเร็ว การปั่นจักรยาน สัปดาห์ละไม่น้อยกว่า ๓ วัน วันละไม่น้อยกว่า ๓๐ นาที จัดกิจกรรมดนตรีบำบัดโดยแบ่งกลุ่มออกเป็น การเล่นดนตรี การร้องเพลง การฟังเพลง วันละไม่น้อยกว่า ๓๐ นาที ดำเนินตามกิจกรรมดนตรีบำบัด ควรแยกเป็นกลุ่มผู้ฟังดนตรี เล่นดนตรี ร้องเพลง สำหรับข้าราชการที่เล่นดนตรีเป็นควรเล่นดนตรีวันละ ๓๐ – ๑ ชั่วโมง เพื่อคลายเครียดจากการทำงานมีข้าราชการที่เล่นดนตรีเป็นหลายคน สำหรับข้าราชการที่เล่นดนตรีไม่เป็นควรฟังเพลงวันละ ๓๐ – ๔๕ นาที ควรเป็นเพลงคลาสสิค เพลงแจ๊ส เพลงลูกทุ่ง ที่ผู้วิจัยได้จัดกิจกรรดนตรีบำบัดหลังเลิกงานหรือตอนเที่ยง

2.3 ผลลัพท์ที่เกิดจากการจัดกิจกรรม จากการสังเกตการณ์สัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแล้ว นาย ข อารมณ์ดีขึ้นหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดและกิจกรรมออกกำลังกายหลังเลิกงานออกกำลังกายด้วยการเล่นฟุตบอลระบบขับถ่ายดี ผิวพรรณผ่องใส จากการตรวจสุขภาพประจำปีแล้วระดับน้ำตาลในเลือดลดลง ค่ากรดยูริกลดลง จึงอยากเชิญชวนข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐมออกกำลังกายหรือแม่บ้านออกกำลังกายหลังเลิกงาน สัมภาษณ์ข้าราชารเรือนจำกลางนครปฐมที่เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัด แล้วอารมณ์ดีขึ้นเพลิดเพลินกับเสียงดนตรีความเครียดลดลงโดยการร้องเพลงหลังเลิกงานกับเพื่อนข้าราชการและเล่นดนตรีในนามวงของเรือนจำกลางนครปฐมจึงอยากชักชวนข้าราชการเรือนจำอื่นที่มีความเครียดจากการทำงานเข้าร่วมกิจกรรมดนตรีบำบัดเพื่อลดความเครียดเพราะข้าราชการราชทัณฑ์ต้องอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมและปฏิบัติหน้ากับผู้ต้องขังซึ่งเป็นอาชญากร ดนตรี คือ เสียงที่ถูกจัดเรียงอย่างมีระเบียบแบบแผน ดนตรีจังหวะช้าทำให้อัตราการเต้นของหัวใจลดลง เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของสมอง เพิ่มสมาธิ สติปัญญาและการฟังดนตรีช่วยเบี่ยงเบนความสนใจออกจากสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียด ความวิตกกังวล

3) เพื่อเสนอแนวทางการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน 1. ควรจัดชั่วโมงที่ยืดหยุ่นหรือทำงานพาร์ทไทม์ มีอิทธิพลให้ความสมดุลในชีวิตการทำงานจะเพิ่มขึ้นองค์กรที่มีความยืดหยุ่นและให้อิสระในการ ทำงานกับพนักงานจะสร้างความสมดุลชีวิตกับการทำงานให้กับพนักงาน จะส่งเสริมกระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นเรือนจำกลางนครปฐมควรให้ข้าราชการฝ่ายบริหารทั่วไป ฝ่ายทัณฑปฏิบัติ ควรทำงานที่บ้านตอนเย็นควรมาสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำงานในเรือนจำเพื่อให้เวรรักษาการณ์ห่างขึ้นทำให้อัตราการขาดงานและลาออกลดลง การแบ่งเวลาให้ครอบครัว 2. การจัดสวัสดิการให้ความช่วยเหลือได้แก่ การช่วยเหลือบุตรของพนักงาน การให้เงิน สนับสนุนเมื่อมารดาลางานเพื่อเลี้ยงดูบุตร การให้เงินค่าเลี้ยง

ดูบุตร การช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุใน ครอบครัว ตลอดจนให้นโยบายการลาเพื่อให้การดูแลของครอบครัวกรณีที่มีการเจ็บป่วยเรือนจำกลางนครปฐมควรจัดให้มีรถรับส่งบุตร หลานเจ้าหน้าที่ไปโรงเรียน ส่งเสริมให้แม่บ้านมีงานทำ ให้ทุนศึกษาบุตรของเจ้าหน้าที่ที่เรียนดี การให้ทุนศึกษาต่อเจ้าหน้าที่โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย 3.ลักษณะงานมีความชัดเจน เพิ่มความชัดเจนในบทบาทในงาน การลดความกดดันด้าน เวลาในการทำงาน เพิ่มความเป็นอิสระของงานโดยการเพิ่มเสรีภาพในการรับรู้ในการตัดสินใจของ ตัวเอง ลดความคลุมเครือของบทบาท 3.การสร้างความยึดมั่นผูกพันต่อองค์กร การจัดกิจกรรมความสัมพันธ์ในองค์กร องค์กร อาจจัดให้มีกิจกรรมที่หลากหลายในช่วงหลังเวลาเลิกงาน หรือช่วงเทศกาลต่าง ๆ เช่น สันทนาการ แข่งขันกีฬา การออกกำลังกาย เรือนจำกลางนครปฐมควรจัดกิจกรรมงานเลี้ยงวันเกษียณอายุ งานเลี้ยงปีใหม่ งานเลี้ยงวันสงกรานต์ จัดงานทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา เพื่อจะได้มีปฏิสัมพันธ์กันลดความขัดแย้งในหน่วยงาน จะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน กับผู้บริหาร ยังส่งเสริมให้พนักงานมีสุขภาพที่ดีอีกด้วย ซึ่งจะให้ประโยชน์ทั้งต่อองค์การเองและต่อพนักงาน ทำให้ พนักงานมีความสุขกับงานที่ทำ ก่อให้เกิดผลดีในด้านประสิทธิภาพการบริหารจัดการองค์การและเป็นการสร้างแรงจูงในการทำงาน ความพึงพอใจในงาน เกิดพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีต่อองค์การ ความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน ความพึงพอใจในงานมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความผูกพันต่อองค์กรส่งผลให้ พนักงานเกิดความยึดมั่นผูกพันต่อองค์กร อีกทั้งยังสามารถลดอัตราการลาออกจากงานของพนักงานและสามารถลดต้นทุนขององค์การในการพัฒนาบุคลากรได้ 4. ปริมาณงานที่มากแก้ไขโดยการแต่งตั้งผู้ช่วยงานเจ้าหน้าที่ โดยการแต่งตั้งผู้ต้องขังที่มีการศึกษาดี ทำความผิดครั้งแรกโทษน้อยและในรอบการประเมินชั้น 6 เดือน ไม่เคยกระทำผิดวินัย เช่น ผู้ต้องขังที่เป็นทหาร ตำรวจ ให้มีหน้าที่ฝึกระเบียบแถวผู้ต้องขังพร้อมทั้งอารักขาบุคคลสำคัญ ผู้ต้องขังที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ให้ทำหน้าที่เสมียนแดนหรือเสมียนฝ่ายเพื่อลดปริมาณงานที่มาก 5. การป้องกันการติดโรคจากผู้ต้องขัง การป้องกันการถูกผู้ต้องขังทำร้ายร่างกาย โดยให้ผู้ช่วยงานทำหน้าที่ในการกันผู้ต้องขังเข้าใกล้ตัวเรา การสวมแม๊สในกรณีเข้าใกล้ผู้ต้องขัง การใช้เทคโนโลยีเข้ามาควบคุมในการเข้าระงับเหตุ เช่น เครื่องช็อตไฟฟ้า กระสุนยาง

อภิปรายผลการวิจัย

1.ความเครียดที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐมความเครียดเกิดจากภาระงานที่หลากหลาย เจ้าหน้าที่มีน้อย ผู้ต้องขังมีจำนวนมากตั้งแต่ยาเสพติดประเภทยาบ้าเข้ามาประเทศไทยทำให้ผู้ต้องขังทั่วประเทศประมาณ 280.000 คน แต่เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์มีอัตรากำลัง 13.325 นาย ความเครียดเกิดจากปัญหาสภาพรายได้ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญควรส่งเสริมให้แม่บ้านมีรายได้เสริมและยังต้องการเงินประจำตำแหน่งซึ่งกรมราชทัณฑ์ได้รับเงินประจำตำแหน่งน้อยกว่ากรมอื่นเมื่อเทียบกับหน่วยงานอื่นในกระทรวงยุติธรรมและควรมีกองทุนเงินหมุนเวียน ความเครียดเกิดจากการอยู่ห่างไกลภูมิลำเนาบิดา มารดาควรสนับสนุนให้ย้ายไปช่วยราชการในกรณีบิดา มารดาป่วยเพื่อจะได้ดูแลบิดา มารดา สอดคล้องกับงานวิจัยของ วัฒนา ศรีวิลัยและกล้าหาญ ณ น่าน (2564) ได้ศึกษาเรื่อง ความเครียดและความเหนื่อยหน่ายในการทำงานที่มีอิทธิพลต่อผลการปฏิบัติงานของพนักงาน กรณีศึกษา: บริษัท ไฟน์ เม็ททัล เทคโนโลยีส์ จำกัด (มหาชน) ความเครียดเป็นภาวะของอารมณ์หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้น จากการทำงานหรือการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ และถือได้ว่าเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลถึงผลการปฏิบัติงานของพนักงาน เมื่อใดที่ พนักงานเกิดภาวะความเครียดไม่ว่าจะเกิดขึ้นในขณะกำลังปฏิบัติงานหรือนอกเหนือเวลาในการปฏิบัติงาน จะส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อภาวะจิตใจและอาจแสดงอารมณ์ตอบโต้ก้าวร้าวออกมาทันที ซึ่งภาวะความเครียดนี้ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญกับมนุษย์ในยุคปัจจุบันเป็นอย่างมาก จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้จากบางคนแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อภาวะความเครียด ทันทีหรือบางครั้งอาจจะแสดงออกมาให้บุคคลรอบข้างได้รับรู้ถึง ความเครียดที่ตนประสบอยู่ ซึ่ง

ความเครียดที่เกิดขึ้นอาจมีทั้งกายภาพและจิตใจ ภาวะหมดไฟในการทำงานเป็นสถานะเรื้อรัง ของการหมดแรงทางอารมณ์จากความกดดันต่อเนื่องทำให้เกิดความเป็นทุกข์ เมื่อเกิดสภาวะความทุกข์ในขณะปฏิบัติงานทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานลดลง (กล้าหาญ ณ น่าน, 2563, น. 242-243) จากงานวิจัยของ เบญจมาศ อิ่มมาก (2558) ได้จำแนก ผลของความเครียดออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านจิตใจ (Psychological symptoms) เมื่อเกิดภาวะความเครียดขึ้นจะ ทำให้บุคคลนั้นเกิดความรู้สึกไม่พอใจ รวมทั้ง อาจทำให้เกิด อาการด้านจิตใจอื่น ๆ ได้อีก เช่น ความเบื่อหน่าย วิตกกังวล ฉุนเฉียว 2) ด้านร่างกาย (Physiological symptoms) เป็นลักษณะอาการที่มีความเกี่ยวข้องกับความเครียดมักจะส่งผลต่อร่างกาย ความเครียดจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น ปวดศีรษะ ความดันโลหิตหายใจแรงและการเต้นของหัวใจถี่ขึ้นอาจทำให้เป็นโรคหัวใจในระยะยาว 3) ด้านพฤติกรรม (Behavioral symptoms) เป็นการแสดงออกในทาง พฤติกรรมของบุคคล เช่น การเปลี่ยนพฤติกรรมในการทำงานมาสายขาดงานและลาออกหรือจะมีการแสดงออกทางพฤติกรรมส่วนตัวอาจจะเปลี่ยนแปลงนิสัยมีการสูบบุหรี่ ดื่มแอลกอฮอล์มากขึ้นการนอนไม่หลับ พูดจาเร็ว ความเครียดสะสมจะทำให้เกิดโรคซึมเศร้าและถ้าไม่ได้รับการรักษาจะทำให้ป่วยเป็นจิตเวช ซึ่งปัจจุบันเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ป่วยเป็นโรคซึมเศร้าจำนวนมาก สถิติการฆ่าตัวตายจะสูงกว่าผู้ต้องขัง

2.การพัฒนากิจกรรมเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐมควรส่งเสริมการทำงานอย่างมีความสุขลดความเครียดจากการทำงานส่งเสริมให้ร่างกายแข็งแรง ด้วยการออกกำลังกายตามช่วงอายุ ผู้ที่อายุไม่เกิน 45 ปี ควรออกกำลังกายด้วยการวิ่ง การเดินเร็ว การปั่นจักรยาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวิมล บุญประเสริฐและพจนารถ ศรีใจ (.2563.) ได้ศึกษาเรื่อง ความหมายของการวิ่งและการเสริมสร้างพลังอำนาจในนักวิ่งระยะไกล มุมมองจากนักวิ่งสนามกีฬาองค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ ผลการศึกษา การศึกษานี้มุ่งทำความเข้าใจการให้ความหมายของการวิ่งและอธิบายกระบวนการเปลี่ยนผ่านสู่สภาวะ ใหม่ในการวิ่งของนักวิ่งระยะไกลภายใต้กรอบแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจใช้การศึกษาเชิงพรรณนาเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพในกลุ่มตัวอย่างนักวิ่งที่สนามกีฬาองค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ จำนวน 11 คน จำแนกเป็นนักวิ่งตามโอกาส (3 คน) นักวิ่งประจำ (5 คน) และนักวิ่งวงใน (3 คน) ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม พบว่าความหมายในการวิ่งของนักวิ่งตามโอกาส คือ เป็นกิจกรรมหรือประสบการณ์ความสนุกสนานนักวิ่งประจำ คือ วิ่งเพื่อสุขภาพและประสบการณ์ของชีวิต ส่วนนักวิ่งวงในคือ กิจวัตร ประจำวันหรือส่วนหนึ่งของชีวิต การฝึกซ้อมเพื่อวิ่งระยะไกล ประกอบด้วยการกำหนดเป้าหมายเตรียมตัวและฝึกซ้อมเข้าร่วมการแข่งขันร่วมเป็นสมาชิกและได้มีสถานะหรือบทบาทในสังคมนักวิ่ง การวิ่งระยะไกลเป็นกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจระดับปัจเจกบุคคลเพื่อขับเคลื่อนนักวิ่งสู่สภาวะใหม่ในการวิ่งที่มีความ เชื่อมั่นในศักยภาพตัวเอง กล้ากำหนดเป้าหมายที่ท้าทายยิ่งขึ้นนักวิ่งจะมีพัฒนาการใหม่ในการวิ่งและการจัดการชีวิตที่เปี่ยมไปด้วยความเคารพนับถือ แสดงให้เห็นว่าการออกกำลังกายด้วยการวิ่งทำให้ร่างกายแข็งแกร่งระบบหมุนเวียนเลือดดี จัดกิจกรรมออกกำลังกายหลังเลิกงานหรือตอนเช้า จันทร์ พุธ อาทิตย์ สับดาห์ละไม่น้อยกว่า 3 วัน วันละไม่น้อยกว่า 30 นาที มีความสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ WHO องค์กรอนามัยโลกในฐานะเป็นองค์กรหลักที่ดูแลด้านนสุขภาพอนามัย มองเห็นว่า "ร่างกาย จิตใจสังคมที่ดีและการไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเป็นสภาวะของความสมบูรณ์ที่ดี" ถึงแม้ว่าข้อกำหนดนี้ จะไม่ได้เกิดขึ้นจริงอย่างไรก็ตามในระยะแรกผลสัมฤทธิ์ของแนวคิดที่ว่านี้เกิดกับกลุ่มประชาชนในวัยทำงานในโลกตะวันตกซึ่งหันมาดูแลสุขภาพมากขึ้นโดยเฉพาะการให้คำแนะนำในเรื่องสุขภาพภายนอกร่างกายและมีการชักชวนให้มีการดูแลสุขภาพ ซึ่งทำให้เชื่อมไปสู่ความสัมพันธ์ เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนเราซึ่งในช่วงนั้นสุขภาพ (Health) ถูกให้ความหมายว่าเป็นสภาวะของความสมบูรณ์ทางร่างกายจิตใจและความเป็นอยู่ที่ดีในสังคม มิใช่หมายแต่เพียงปราศจากโรคและความอ่อนแอเท่านั้นแต่การ

ดำเนินการพัฒนาด้านนการสาธารณสุขกับการพัฒนาด้านนการคิดค้นความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ ด้านการรักษาสุขภาพที่เกิดจากการเจ็บป่วยด้านเดียวขณะที่การ

3.เพื่อเสนอแนวทางการสร้างความสมดุลการดำเนินชีวิตและการทำงานของข้าราชการเรือนจำกลางนครปฐม 1. ควรจัดชั่วโมงที่ยืดหยุ่นหรือทำงานพาร์ทไทม์ ฝ่ายที่ปฏิบัติหน้าที่เอกสารควรทำงานที่บ้านแล้วสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาเข้าเวรรักษาการณ์เพื่อให้เวรห่างขึ้นลดความตรากตรำในการปฏิบัติหน้าที่เวรรักษาการณ์ 2.การจัดสวัสดิการให้ความช่วยเหลือ ได้แก่ การช่วยเหลือบุตรของพนักงาน การให้เงิน สนับสนุนเมื่อมารดาลางานเพื่อเลี้ยงดูบุตร การให้เงินค่าเลี้ยงดูบุตร การช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุใน ครอบครัว ตลอดจนให้นโยบายการลาเพื่อให้การดูแลของครอบครัวกรณีที่มีการเจ็บป่วยเรือนจำกลางนครปฐมควรจัดให้มีรถรับส่งบุตร หลานเจ้าหน้าที่ไปโรงเรียน ส่งเสริมให้แม่บ้านมีงานทำ ให้ทุนศึกษาบุตรของเจ้าหน้าที่ที่เรียนดี การให้ทุนศึกษาต่อเจ้าหน้าที่โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย 3. ลักษณะงานมีความชัดเจน เพิ่มความชัดเจนในบทบาทในงาน การลดความกดดันด้าน เวลาในการทำงาน เพิ่มความเป็นอิสระของงานโดยการเพิ่มเสรีภาพในการรับรู้ในการตัดสินใจของ ตัวเอง ลดความคลุมเครือของบทบาท 4. การสร้างความยึดมั่นผูกพันต่อองค์กร การจัดกิจกรรมความสัมพันธ์ในองค์กร องค์กรอาจจัดให้มีกิจกรรมที่หลากหลายในช่วงหลังเวลาเลิกงาน หรือช่วงเทศกาลต่าง ๆ เช่น สันทนาการ งานเลี้ยงปีใหม่ งานเลี้ยงวันสงกรานต์ ทำบุญเรือนจำในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การแข่งขันกีฬาภายในเรือนจำ ฟิตเนสของทางเรือนจำ ห้องซ้อมดนตรีภายนอกเรือนจำ

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยครั้งนี้ได้รับองค์ความรู้เรื่องการลดความเครียดจากการทำงานและได้รับหลักการออกกำลังกายอย่างถูกวิธีประโยชน์ของการออกกำลังกาย รับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพ การบริหารจัดการความเครียดด้วยกิจกรรมดนตรีบำบัดประโยชน์ของดนตรีบำบัดช่วยให้ลดความเครียด คลายความกังวล พูดอย่างสร้างสรรค์มองโลกในแง่ดีจะช่วยลดความเครียดได้ระดับหนึ่ง การสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานด้านเวลา การแบ่งเวลาให้ครอบครัวไปเที่ยววันหยุดกับครอบครัวไม่ทุ่มเทกับงานมากเกินไป การป้องกันผู้ต้องขังทำร้ายร่างกายด้วยการพกอาวุธประจำกาย วิทยุสื่อสาร นกหวีด การป้องกันการติดโรคจากผู้ต้องขังด้วยการสวมแม๊สล้างมือด้วยแอลกอฮอล์ที่สำผัสกับผู้ต้องขัง ควรเสนอการขอช่วยราชการในกรณีบิดา มารดาป่วยเพื่อจะได้ทดแทนคุณบิดา มารดาควรเสนอนโยบายให้ผู้บริหารกรมราชทัณฑ์เกี่ยวกับการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน

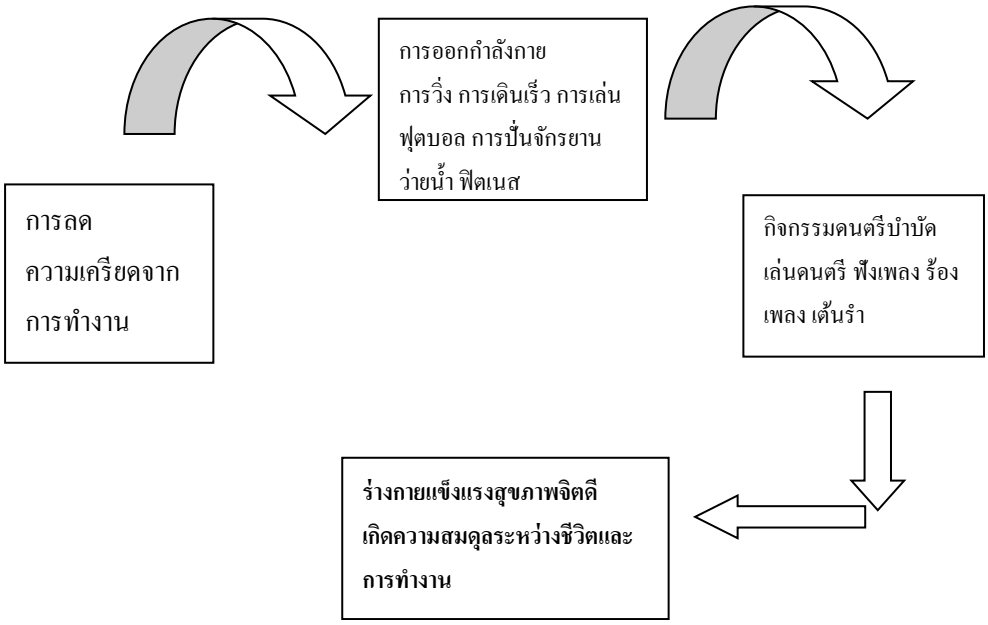

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

ข้อเสนอแนะ

1) เรือนจำกลางนครปฐมควรสนับสนุนนโยบาย การออกกำลังกายหลังเลิกเพราะต้องใช้ความแข็งแรงของร่างกายในการเข้าระงับเหตุ และใช้หลักแฮปปี้ 8 ประการนำมาใช้ในหน่วยงานกิจกรรมดนตรีบำบัดจัดให้มีฟิตเนส ของทางเรือนจำเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการออกกำลังกาย นำหลักภาวนา 4 มาใช้ในการดำเนินชีวิตเพราะผู้คนขาดศีลธรรมเดินทางสายกลาง

2) กรมราชทัณฑ์ควรส่งเสริมกิจกรรมออกกำลังกายหลังเลิกงานและกิจกรรมดนตรีบำบัดเพื่อลดความเครียดจากการทำงาน เรือนจำควรสนับสนุนเครื่องดนตรีให้เจ้าหน้าที่หรือมีห้องซ้อมดนตรีภายนอกเรือนจำและควรมีฟิตเนสของทางเรือนจำเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการไปออกกำลังกายของฟิตเนสเอกชน การบูรณาการทางสังคม ควรมีกิจกรรมร่วมกันมากขึ้นเพื่อลดความขัดแย้งในหน่วยงาน

เอกสารอ้างอิง

สุภชา นิตยนันท์ ความสมดุลในชีวิตและการทำงานของพนักงาน บริษัท เอเวอร์กรีนคอนเทน เนอร์ เทอร์มินัล ประเทศไทย จำกัด วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาการจัดการ (คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง .2565

ศักดินันท์ จุ้ยม และกล้าหาญ ณ น่าน. “ความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานและสภาพแวดล้อม การทำงานที่มีต่ออิทธิพลคุณภาพชีวิต การทำงานของพนักงานบริษัทผลิตไอศกรีม” การตลาดและการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล. ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566): 96.

พงศภัค โพธิ์เพชรเล็บและโกศล สอดส่อง. “คุณภาพชีวิตการทำงานของข้าราชการเรือนจำกลางอุดรธานี”.ปารมิตา ศูนย์ธรรมศึกษา. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2566): 56.

บรินทรวรวิทย์ พ่วนอุ๋ย “แรงจูงใจการทำงานในยุคปรกติใหม่”วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ 5 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2565): 231.

แพรไพลิน โคตรพรมและ เกวลิน ศีลพิพัฒน์, “แรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ เรือนจำพิเศษกรุงเทพฯ” วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์.ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม 2566): 146.

เรียม นมรักษ. “สมดุลชีวิตและการทำงานในพยาบาลวิชาชีพ”. วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2564): 179.

การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรี ในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

A STUDY OF FACTORS AFFECTING THE DECISION TO CHOOSE TO STUDY FOR A BACHELOR'S DEGREE AT BUDDHAPANYA SRI THAWARAWADEE BUDDHIST COLLEGE

ณัฏฐพัชร หอมจันทร์ และ คณะนิสิต หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Natthapat Homchan And Bachelor of Public Administration Program
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: giggy0859644935@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษา ต่อระดับปริญญาตรีในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ประจำปีการศึกษา 2567 2) เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ประจำปีการศึกษา 2567 และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ประจำปีการศึกษา 2567 โดยวิธีการ วิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรที่ใช้ คือ นิสิตชั้นปีที่ 1 ระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ประจำปีการศึกษา 2567 จำนวน 100 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม นำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่า t - test, F – test และทดสอบความแตกต่างรายคู่โดยวิธี LSD (Least Significant Difference)

ผลการวิจัยพบว่า

1) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี โดยรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านอาจารย์ผู้สอน มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด รองลงมา คือ ด้านเหตุผลส่วนตัว ด้านหลักสูตร และ ด้านภาพลักษณ์ของมหาวิทยาลัย ตามลำดับ

2) ผลการเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีใน วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี จำแนกตามเพศ อายุ สถานภาพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และภูมิลำเนา ไม่พบความแตกต่าง ส่วนจำแนกตามอาชีพพบว่า มีความแตกต่าง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเกี่ยวกับแนวทางในการส่งเสริม และพัฒนาต่อการตัดสินใจเลือก เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ควรมีการประชาสัมพันธ์สถาบันให้เป็นที่รู้จักของสังคมมาก และพัฒนาการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามมาตรฐานของระดับอุดมศึกษาทั่วไป ควรมีการปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัย อาจารย์ผู้สอนควรให้ความสำคัญกับนิสิตทุก ๆ คนด้วยความเสมอภาค ควรเปิดสาขาวิชาที่สอนให้ตรงกับความต้องการของนิสิตให้มากขึ้น ควรจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกในการศึกษา เช่น ร้านค้าสวัสดิการ ร้านอาหาร และควรจัดกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างนิสิตปัจจุบันกับศิษย์เก่าให้มากขึ้น

คำสำคัญ : การตัดสินใจ, การเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรี, วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Abstract

The objectives of this thematic paper were as follows; To study the factors affecting the decision to study for a bachelor's degree at Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. To compare the factors affecting the decision to study for a bachelor's degree at Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, and to study the guidelines for promoting and develop towards the decision to choose to study for a bachelor's degree at Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Academic year 202๓. Using quantitative research methods. The population used is Student of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College Academic year 2023, 100 person. The instrument for data collection was questionnaire, the statistics for data analysis have been applied as follows: frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, t-test and F-test and to test the arithmetic mean in each pair by LSD (Least Significant Difference).

The results indicated as follows

1) The study factors affecting the Decision to Study Undergraduate Studies at Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College Overall, it was at a high level in all aspects. When considering each aspect, it was found that Instructors The most average followed by personal reasons, curriculum, and university image, respectively.

2) The comparative results of factors affecting the decision to study for bachelor's degree at Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College classified by sex, age, average monthly income status and domicile found no difference. The classification by occupation found that there was a statistically significant difference at the .05 level.

3) The suggestions on ways to promote and develop towards the decision to choose to study for a bachelor's degree at Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College There should be publicity for the institution to be known to the society as much and develop educational management in accordance with the standards of general higher education The curriculum should be updated to be up-to- date. Teachers should value every student with equality. Should open more fields of study to meet the needs of students, provide educational facilities such as welfare shops, restaurants, and organize more activities to build relationships between current students and alumni.

Keywords: Decision, Admission to undergraduate studies, Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College

บทนำ

การศึกษาถือเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของการดำเนินชีวิตมนุษย์ ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ และให้ความสนใจในการศึกษาเป็นอย่างมาก ในขณะที่รัฐบาลได้มี การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนทุกคนหันมาใส่ใจในเรื่องนี้ ดังข้อความที่ปรากฏในยุทธศาสตร์ ชาติ ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ (2561:30) ว่าคนไทยในอนาคตต้องมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่ดีรอบด้านและมีสุขภาวะที่ดีในทุกช่วงวัย มีนิสัยรัก การเรียนรู้และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สู่การเป็นคนไทยที่มีทักษะสูง เป็นนวัตกร นักคิด ผู้ประกอบการเกษตรกรยุคใหม่และอื่น ๆ โดยมีสัมมาชีพตามความถนัดของตนเอง การศึกษา จึงเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จในชีวิต และสามารถนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ เพื่อเลี้ยงดูตนเองและ ครอบครัวได้ในอนาคต ปัจจัยที่มีความสำคัญในการพัฒนานั้นคือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มี คุณภาพและศักยภาพ มีความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัยและนวัตกรรมที่ ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศในโลก ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงควรส่งเสริมและสนับสนุนประชาชนให้มี โอกาสเข้าสู่ระบบการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ของคนไทยยัง อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ แม้ว่าในภาพรวมคนไทยจะได้รับโอกาสทางการศึกษาสูงขึ้น ส่วน ระดับอุดมศึกษาพบว่า มีการเปิดหลักสูตรโดยไม่คำนึงถึงความต้องการของตลาดแรงงาน บัณฑิตที่จบ ออกมาบางส่วนยังมีปัญหาคุณภาพ ปัจจุบันสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษามีการแข่งขันกันมาก ขึ้น เพื่อเป็นการดึงดูดใจให้โรงเรียนและนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 นักเรียนระดับ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และนักเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ที่กำลังจะ สำเร็จการศึกษาได้มีโอกาสและมีทางเลือกในการตัดสินใจเลือกสถานศึกษามากขึ้น

ดังนั้น วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี จึงมีความจำเป็น อย่างยิ่งที่จะต้องมีกลยุทธ์ในการหาวิธีการที่จะให้โรงเรียน และนักเรียนกลุ่มเป้าหมายตัดสินใจเลือก เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี โดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ และรูปแบบการประชาสัมพันธ์หลายช่องทาง เช่น ส่งแผ่นพับข้อมูลข่าวสาร ประชาสัมพันธ์ไปยังสถานศึกษา แนะนำเว็บไซด์ จัดกิจกรรมการแนะแนวสัญจร เข้าร่วมโครงการตลาดนัดหลักสูตร จัดโครงการเปิดโลกแห่งการเรียนรู้ (Open House) ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มหาวิทยาลัยเข้าร่วมกับสถานศึกษาในพื้นที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ทั้งนี้ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์วิทยาลัย คณะ หลักสูตรและสาขาวิชาต่าง ๆ ที่ทางวิทยาลัยได้ทำการจัดการเรียนการสอนขึ้น เพื่อให้นักเรียนมีความเข้าใจ และรู้สึกสนใจในการที่จะตัดสินใจเข้าศึกษาวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มากขึ้น

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี เป็นสถาบันอุดมศึกษาในกำกับของรัฐ มีบทบาทในการให้การศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาการชั้นสูงที่มุ่งผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพและได้มาตรฐานสากล สร้างความเป็นเลิศทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ส่งเสริมการค้นคว้าวิจัย ให้การบริการทางวิชาการแก่สังคม การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และการส่งเสริมพระพุทธศาสนา (วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, 2562) มีความรู้ทักษะความชำนาญในแต่ละสาขาวิชา สร้างคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เพื่อนำความรู้ความสามารถ เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ และสามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ดังปรัชญาของวิทยาลัยที่ว่า “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ และสร้างพุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม”เพื่อพัฒนาทักษะและอาชีพของคนทุกช่วงวัยสำหรับศตวรรษที่ 21 โดยปรับโครงสร้างหลักสูตรให้ทันสมัย มีการนำเทคโนโลยีและการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง เข้ามามีส่วนในการจัดการเรียนการสอน ปรับระบบดึงดูด การคัดเลือก การสร้างแรงบันดาลใจและการผลิตผู้เรียนให้มีสมรรถนะสูง ตลอดถึงการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการกับการทำงาน เพื่อพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนทั้งในส่วนฐานความรู้ และระบบความคิดในลักษณะสหวิทยาการ รวมถึงมีทักษะด้านภาษาอังกฤษ และภาษาที่สามที่สามารถสื่อสาร และ

แสวงหาความรู้ได้ มีความพร้อมทั้งทักษะความรู้ ทักษะอาชีพ และทักษะชีวิตก่อนเข้าสู่ตลาดแรงงาน (นิภา ตรงเที่ยง, 2562 : 21) ในปีการศึกษา 2567

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ได้เปิดรับสมัครนิสิตเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีจำนวน 3 สาขาวิชา คือ 1. สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา 2. สาขาวิชาการปกครอง และ 3. สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา โดยมีผู้สนใจสมัครเข้าศึกษาต่อรวมทั้งสิ้นจำนวน 184 รูป/คน แบ่งออกเป็นสาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อ การพัฒนาจำนวน 13 รูป/คน สาขาวิชาการปกครองจำนวน 150 รูป/คน และสาขาวิชาการสอน สังคมศึกษาจำนวน 20 รูป/คน ซึ่งจำนวนนิสิตในบางสาขาวิชาไม่เป็นไปตามเป้าหมายการเปิดรับสมัครนิสิตใหม่ที่กำหนดไว้

จากสภาพปัญหาการรับนิสิตที่ไม่เป็นไปตามเป้าหมายในแต่ละปี ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ประจำปีการศึกษา 2567 ของนิสิตที่สนใจเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรี มีจำนวนผู้สมัครทั้งสิ้น 184 รูป/คน โดยข้อมูลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้จะนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงการประชาสัมพันธ์การให้ข้อมูลข่าวสารของวิทยาลัยฯ และเป็นแนวทางในการแนะแนวกลุ่มพระภิกษุ-สามเณร นักเรียน นิสิตและประชาชนทั่วไปเพื่อให้เกิดความสนใจและตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายการเปิดรับสมัครนิสิตใหม่ในปีการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
2. เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อ จำแนกตามลักษณะทางประชากร
3. เพื่อเสนอแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาให้เกิดการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

สมมติฐาน

1. ลักษณะทางประชากรที่แตกต่างกันมีผลต่อปัจจัยการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
2. ปัจจัยด้านอาจารย์ผู้สอน หลักสูตร เหตุผลส่วนตัว และภาพลักษณ์ของวิทยาลัยส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อ

นิยามศัพท์

การตัดสินใจ หมายถึง กระบวนการพิจารณาและเลือกแนวทางการศึกษาต่อของนิสิตในระดับปริญญาตรี

วิทยาลัยสงฆ์ หมายถึง สถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่

ปัจจัยส่วนบุคคล หมายถึง เพศ อายุ รายได้ ภูมิลำเนา และอาชีพ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นิสิตระดับปริญญาตรีชั้นปีที่ 1 จำนวน 100 รูป/คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน และมีค่าความ

เชื่อมั่นของเครื่องมือเท่ากับ 0.89 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบ t-test การวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-way ANOVA) และการเปรียบเทียบรายคู่ด้วย LSD

ผลการวิจัย

1. ปัจจัยด้านอาจารย์ผู้สอนเป็นปัจจัยสำคัญอันดับแรกที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกเข้าศึกษาต่อ รองลงมาคือ เหตุผลส่วนตัว หลักสูตร และภาพลักษณ์ของวิทยาลัย

2. การเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจตามลักษณะทางประชากร พบว่า อาชีพมีผลต่อการตัดสินใจแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนเพศ อายุ รายได้ และภูมิลำเนาไม่มีความแตกต่างกัน

3. ข้อเสนอแนะจากกลุ่มตัวอย่างระบุว่า ควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์วิทยาลัยให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น และปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัยตรงกับความต้องการของผู้เรียน

อภิปรายผล

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ปัจจัยด้านอาจารย์ผู้สอนมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจของนิสิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางจิตวิทยาการเรียนรู้ ที่ระบุว่าผู้เรียนมักตัดสินใจจากความมั่นใจในผู้สอน ข้อมูลนี้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทางการศึกษา รวมถึงการจัดกิจกรรมแนะแนวที่เน้นการมีส่วนร่วมของอาจารย์ผู้สอนในการสื่อสารกับผู้สนใจเข้าศึกษาต่อ

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยด้านบุคลากร หลักสูตร และภาพลักษณ์ของวิทยาลัยมีผลต่อการตัดสินใจเลือกศึกษาต่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความเชื่อมั่นในคุณภาพของอาจารย์ผู้สอน และการมีหลักสูตรที่ตอบโจทย์ผู้เรียนยุคใหม่ ข้อเสนอแนะคือควรส่งเสริมการตลาดเชิงรุก เพิ่มการประชาสัมพันธ์ พัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัย และจัดกิจกรรมเชิงสัมพันธ์กับศิษย์เก่าเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายทางการศึกษา

กิตติศัพท์ประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ที่ให้การสนับสนุนข้อมูล และนิสิตทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม รวมถึงอาจารย์ที่ปรึกษาที่ให้คำแนะนำอันมีคุณค่าในการดำเนินงานจนสำเร็จลุล่วง

เอกสารอ้างอิง

ณัฏฐพันธ์ เขจรนันทน์. (2551). การจัดการเชิงกลยุทธ์. กรุงเทพฯ: ธีระฟิล์มและไซเท็กซ์.
นิภา ตรงเที่ยง. (2562). การจัดการศึกษาเพื่ออนาคต. นครปฐม: มหาวิทยาลัยคริสเตียน.
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2556). รายงานการศึกษาแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: พริ้นติ้งเอ็กซ์เพรส.

ศรัทธาบนเส้นทางดิจิทัล: แนวทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธของนครชัยศรี
Faith in the Digital Path: Buddhist Cultural Tourism Approaches in Nakhon Chai Si

ปณิชา ทวิชัยกุลประภา[1], ปัญญา ลิ้มตังธรรม, เฉลิมชัย เพียรพิทักษ์, ณัฐรงค์ วิจารณ์ชน, ชัยวัฒน์ จันทร์สมวงษ์, ศักดิ์ชัย ละสะวันตา, ภาณุพันธ์ กอเกษมสำราญ และ ปนัดดา นาวารัตน์
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Panicha Thawichaikunrapapha, Panya Limtangtam, Chalermchai Pienpitak, Natharong Wijanchon, Chaiwat Jansomwong, Sakchai Lasawanta, Panupun Kokasemsamran And Panadda Nawarat
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: milkpanicha.t@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม 2) เปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ และ 3) ศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวแนวพุทธในพื้นที่ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างคือประชาชนใน 5 ตำบล จำนวน 395 คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มตัวอย่างแบบ Taro Yamane เครื่องมือคือแบบสอบถาม และใช้สถิติ t-test, F-test (ANOVA) และ LSD ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า อำเภอนครชัยศรีมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่สำคัญหลายแห่ง เช่น วัดกลางบางพระ วัดบางพระ วัดศีรษะทอง วัดสว่างอารมณ์ และวัดใหม่สุปดิษฐาราม ซึ่งมีศักยภาพทั้งด้านศิลปวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดด้านการประชาสัมพันธ์ การเดินทาง และสิ่งอำนวยความสะดวก

แนวทางการส่งเสริม ได้แก่ การมีส่วนร่วมของชุมชน การประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางออนไลน์ และการบูรณาการความร่วมมือระหว่างวัด หน่วยงานรัฐ และภาคเอกชน นอกจากนี้ งานวิจัยยังเสนอให้มีการนำเทคโนโลยี “Virtual Worlds” เช่น แพลตฟอร์ม VR, Metaverse และ AI Tour Guide มาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ เพื่อตอบรับโลกไร้พรมแดน และสร้างพื้นที่แห่งความเชื่อใหม่สำหรับคนรุ่นใหม่

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, แนวพุทธ, นครชัยศรี, โลกเสมือน, Virtual Worlds, 5A, ศาสนาในอนาคต

Abstract

This study aims to: (1) examine the state of Buddhist cultural tourism in Nakhon Chai Si District, Nakhon Pathom Province, (2) compare public opinions on Buddhist cultural tourism based on personal factors such as gender, age, education level, and occupation, and (3) identify problems, obstacles, and proposed guidelines for enhancing Buddhist cultural tourism in the area. A quantitative research method was employed, with a sample of 395 residents from five sub-districts, selected using Taro Yamane’s formula. The research instrument was a questionnaire, and data were analyzed using t-tests, F-tests (ANOVA), and LSD for pairwise comparison.

The findings revealed that Nakhon Chai Si has numerous prominent Buddhist cultural attractions such as Wat Klang Bang Phra, Wat Bang Phra, Wat Sisa Thong, Wat Sawang Arom, and Wat Mai Suphittharam. These sites offer rich artistic, cultural, and spiritual value. However, limitations remain in terms of promotion, transportation, and tourist facilities.

The study proposes several strategies including community participation, digital and online promotion, and cross-sector collaboration between temples, government agencies, and the private sector. Furthermore, the research suggests the integration of "Virtual Worlds" technologies—such as virtual reality (VR), metaverse platforms, and AI-powered tour guides—as innovative tools to promote Buddhist tourism and religious engagement in a borderless digital era. These approaches offer new realms of belief and experience, particularly for younger generations.

Keywords: Cultural tourism, Buddhist tourism, Nakhon Chai Si, Virtual Worlds, Metaverse, 5A, Future of Religion

บทนำ

ในโลกยุคดิจิทัลที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี Virtual Reality (VR), Metaverse และปัญญาประดิษฐ์ (AI) แนวคิดเกี่ยวกับ “ศาสนา” และ “ความเชื่อ” ได้ก้าวเข้าสู่บริบทใหม่ที่ไร้พรมแดน รูปแบบการเข้าถึงหลักธรรมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาไม่จำกัดอยู่เพียงในสถานที่จริง หากแต่สามารถเกิดขึ้นได้ในพื้นที่เสมือนผ่านหน้าจอหรือแพลตฟอร์มออนไลน์ ความเปลี่ยนแปลงนี้ถือเป็นทั้ง “โอกาส” และ “ความท้าทาย” ของศาสนา โดยเฉพาะในมิติของ “การสื่อสารความเชื่อ” และ “การถ่ายทอดคุณค่าทางจิตวิญญาณ” ให้ยังคงมีพลังในยุคแห่งเทคโนโลยี

ในบริบทของประเทศไทย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา วัดต่าง ๆ ในพื้นที่แห่งนี้ไม่เพียงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน หากยังมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมการท่องเที่ยวดังกล่าวยังเผชิญข้อจำกัดสำคัญหลายประการ เช่น การประชาสัมพันธ์ที่ยังไม่ครอบคลุม โครงสร้างพื้นฐานที่ยังไม่เอื้อต่อการท่องเที่ยว และการออกแบบประสบการณ์ที่ยังไม่ตอบโจทย์คนรุ่นใหม่

การศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในอำเภอนครชัยศรี ภายใต้กรอบแนวคิด 5A ได้แก่ Attraction, Accessibility, Amenities, Accommodation, และ Activities รวมทั้งศึกษาทัศนคติของประชาชนในพื้นที่ และเสนอแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบที่สอดคล้องกับยุคสมัย

ที่สำคัญ งานวิจัยยังได้นำเสนอแนวคิด “Virtual Buddhist Tourism” หรือ “การท่องเที่ยวเชิงพุทธในโลกเสมือน” อันเป็นการบูรณาการจุดแข็งของวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อสร้าง “พื้นที่แห่งศรัทธาใหม่” สำหรับคนรุ่นใหม่ โดยไม่ละทิ้งคุณค่าดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

จังหวัดนครปฐม โดยเฉพาะอำเภอนครชัยศรี มีความเชื่อมโยงลึกซึ้งกับพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ อารยธรรม และวัฒนธรรม โดยแบ่งการปกครองเป็น 24 ตำบล และมีพุทธศาสนสถานกว่า 42 แห่ง วัดที่สำคัญ ได้แก่

1. วัดกลางบางพระ (อายุเกิน 300 ปี มีพระพุทธรูปศิลาแลงปางมารวิชัย)

2. วัดบางพระ (แหล่งสักยันต์ศักดิ์สิทธิ์ และพระบรมสารีริกธาตุจากศรีลังกา)
3. วัดศีรษะทอง (มีพระราหูขนาดใหญ่ และอุโบสถลวดลายวิจิตร)
4. วัดสว่างอารมณ์ (มีชื่อเสียงด้านพิธีกรรมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์)
5. วัดใหม่สุปดิษฐาราม (โดดเด่นด้วยวิหารสีทองและพระสิวลีองค์ใหญ่)

แม้จะมีศักยภาพสูง แต่การวิจัยพบข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่

1. การประชาสัมพันธ์ที่ยังไม่ครอบคลุม
2. การเดินทางระหว่างแหล่งท่องเที่ยวยังไม่สะดวก
3. สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานยังไม่เพียงพอ
4. ขาดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลาย
5. นักท่องเที่ยวยังไม่รับรู้ถึงที่พักที่เหมาะสมในพื้นที่

จากข้อเท็จจริงดังกล่าว การนำแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธมาผสานกับโลกเสมือนจึงถือเป็น “แนวทางใหม่” ที่สามารถยกระดับศักยภาพของพื้นที่ และขยายโอกาสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพในยุคดิจิทัล

วัตถุประสงค์

1.เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในอำเภอนครชัยศรี
2.เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อการท่องเที่ยวตามปัจจัยส่วนบุคคล
3.เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในพื้นที่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม รวมถึงการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนตามปัจจัยส่วนบุคคล และวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ 5 ตำบลของอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 395 คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Taro Yamane (1973) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95%

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งประกอบด้วย 4 ตอน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม (เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ) ความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ข้อเสนอแนะต่อแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวในอนาคต

แบบสอบถามได้รับการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ และมีค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) ด้วยสถิติสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach’s Alpha) อยู่ในระดับ 0.85

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการเก็บข้อมูลในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน 2568 โดยผู้วิจัยลงพื้นที่แจกแบบสอบถามใน 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลบางพระ บางแก้วฟ้า ศีรษะทอง ขุนแก้ว และนครชัยศรี

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามนำมาวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) เช่น ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน รวมถึงสถิติเชิงอนุมาน ได้แก่

t-test เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของความคิดเห็นระหว่างกลุ่ม

One-way ANOVA เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างของความคิดเห็นตามปัจจัยส่วนบุคคลหลายกลุ่ม

การทดสอบความแตกต่างรายคู่ด้วย LSD (Least Significant Difference)

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พบว่า

1. สถานภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธอำเภอนครชัยศรีมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธที่สำคัญและหลากหลาย ได้แก่

   วัดกลางบางพระ: มีอายุเก่าแก่กว่า 300 ปี เป็นที่รู้จักในด้านศิลปกรรมพระพุทธรูปศิลาแลง

   วัดบางพระ: ศูนย์กลางจิตวิญญาณของประชาชน มีชื่อเสียงด้านพิธีกรรมสักยันต์

   วัดศีรษะทอง: มีพระราหูขนาดใหญ่ เป็นจุดหมายแห่งศรัทธาและความเชื่อ

   วัดสว่างอารมณ์: มีชื่อเสียงด้านพิธีกรรมและการเสี่ยงโชค

   วัดใหม่สุปดิษฐาราม: โดดเด่นด้วยวิหารสีทองและพระสิวลีองค์ใหญ่

2. ความคิดเห็นของประชาชนต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธ จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยอย่างมาก ว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในพื้นที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ ความคิดเห็นไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในด้าน เพศ และอายุ ความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ตาม ระดับการศึกษา และ อาชีพ โดยผู้มีระดับการศึกษาและอาชีพเกี่ยวข้องกับงานบริการหรือการศึกษา มีมุมมองในเชิงบวกมากกว่า

3. ปัญหาและอุปสรรค ประชาชนสะท้อนปัญหาสำคัญ ได้แก่

   ขาดการประชาสัมพันธ์อย่างครอบคลุม โดยเฉพาะในช่องทางออนไลน์

   การเดินทางระหว่างวัดแต่ละแห่งยังไม่สะดวก

   สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ อินเทอร์เน็ต และที่จอดรถ ยังไม่เพียงพอ

   กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่จัดขึ้นมีจำนวนน้อยและไม่ต่อเนื่อง

   นักท่องเที่ยวยังไม่รับรู้ถึงแหล่งที่พักที่หลากหลายและเข้าถึงได้ง่าย

4. แนวทางการส่งเสริม จากการวิเคราะห์ข้อมูลและข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่าง พบว่าแนวทางสำคัญที่ควรดำเนินการ ได้แก่

   ส่งเสริม การมีส่วนร่วมของชุมชน ในการดูแลและนำเสนอแหล่งท่องเที่ยว บูรณาการเทคโนโลยี เช่น Virtual Tour, AI Guide, Metaverse Buddhist Space

   พัฒนาระบบการประชาสัมพันธ์แบบครบวงจร โดยใช้ แพลตฟอร์มออนไลน์ เป็นช่องทางหลัก

   ส่งเสริมความร่วมมือระหว่าง วัด หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน และนักพัฒนาเทคโนโลยี

อธิปรายผล

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าอำเภอนครชัยศรีมีศักยภาพสูงในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ โดยเฉพาะในด้านศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต และศรัทธาทางศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Richards (1996) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถเป็นช่องทางสำคัญในการอนุรักษ์และถ่ายทอดมรดกทางจิตวิญญาณของชุมชนท้องถิ่น

การที่ประชาชนให้ความเห็นว่าศาสนสถานมีคุณค่าและศักยภาพทางการท่องเที่ยว แต่ยังมีข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานและการประชาสัมพันธ์ แสดงถึงช่องว่างระหว่าง "ทุนทางวัฒนธรรม" ที่มีอยู่กับ "ระบบการจัดการท่องเที่ยว" ที่ยังไม่ตอบสนองความต้องการของผู้มาเยือนในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่ต้องการประสบการณ์ที่ “เข้าถึงง่าย มีความหมาย และเชื่อมโยงกับเทคโนโลยี”

การที่ผลการวิจัยพบว่าคนที่มีการศึกษาหรือประกอบอาชีพในสายบริการให้ความสนใจต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ อาจตีความได้ว่าคนกลุ่มนี้มีทักษะการเข้าถึงข้อมูล และมีความเข้าใจในประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในฐานะเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจและชุมชน

นอกจากนี้ การเสนอแนวคิด “Virtual Buddhist Tourism” ถือเป็นแนวทางใหม่ที่สอดคล้องกับงานของ Guttentag (2010) ซึ่งกล่าวถึงการใช้ Virtual Reality ในการท่องเที่ยวว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการ “จำลอง” ประสบการณ์ที่เข้าถึงได้แม้ไม่ได้เดินทางจริง โดยเฉพาะในบริบทของศาสนา VR และ Metaverse สามารถสร้างพื้นที่จิตวิญญาณใหม่สำหรับการไหว้พระ ฟังธรรม หรือเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาได้ทุกที่ทุกเวลา

เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาต่างประเทศ เช่น "Koyasan Virtual Tour" ในประเทศญี่ปุ่น หรือ "VR Buddhist Temple" ในเกาหลีใต้ จะเห็นได้ว่าแนวทางการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อขยายพื้นที่ความเชื่อกำลังได้รับความนิยม และสามารถช่วยรักษาเสน่ห์ของศาสนาไว้ได้ในโลกยุคดิจิทัล

ในกรณีของนครชัยศรี หากสามารถพัฒนาโมเดลการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงมรดกทางศาสนากับเทคโนโลยีใหม่ได้ จะสามารถสร้างอัตลักษณ์และประสบการณ์ที่แตกต่าง พร้อมทั้งดึงดูดกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายขึ้น โดยเฉพาะ “นักท่องเที่ยวยุคใหม่” ที่ต้องการมากกว่าเพียงการเยี่ยมชม แต่ต้องการ “ประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ” ที่ลึกซึ้งและมีส่วนร่วม

ข้อเสนอแนะ / แนวทางการพัฒนา

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในอำเภอนครชัยศรี ทั้งในระดับพื้นที่และระดับเชิงนโยบาย ดังนี้:

1. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนควรเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านและพระสงฆ์มีบทบาทในการออกแบบกิจกรรม เช่น การจัดทัวร์วัฒนธรรม การสาธิตพิธีกรรม หรือการสื่อสารเรื่องราวในท้องถิ่นส่งเสริมการฝึกอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น โดยเฉพาะเยาวชนในชุมชน เพื่อเป็นกระบอกเสียงเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับผู้มาเยือน

2. การพัฒนาการประชาสัมพันธ์แบบใหม่สร้าง Content Marketing เช่น วิดีโอสั้น, VR 360° Tour, หรือสารคดีบนแพลตฟอร์มออนไลน์ (TikTok, YouTube, Facebook) พัฒนาเว็บไซต์หรือแอปที่รวมข้อมูลของวัด สถานที่พัก ร้านอาหาร แผนที่ และกิจกรรมในรูปแบบที่ใช้งานง่าย

3. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี “Virtual Worlds” จัดทำ “ทัวร์วัดเสมือน” โดยใช้ Virtual Reality (VR) หรือ 3D Metaverse เพื่อให้ผู้คนสามารถเยี่ยมชมวัด ฟังเทศน์ หรือเข้าร่วมพิธีกรรมได้จากระยะไกลสร้าง AI Tour Guide หรือ Chatbot พุทธศาสนา ที่ตอบคำถามหรือแนะนำสถานที่สำคัญในพื้นที่ผ่านเว็บไซต์หรือแอปมือถือ ส่งเสริมการจัดงานบุญออนไลน์ เช่น การเวียนเทียนเสมือน หรือการถวายสังฆทานผ่านระบบดิจิทัล

4. การบูรณาการความร่วมมือแบบสหวิชาชีพควรมีการเชื่อมโยงระหว่างวัด หน่วยงานรัฐภาคเอกชน และนักพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อร่วมกันสร้างแพลตฟอร์มและกิจกรรมที่ตอบโจทย์สังคมยุคใหม่สนับสนุนทุนวิจัย และนวัตกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาแนวคิด “Virtual Buddhist Tourism” ให้เป็นรูปธรรม

5. การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานพัฒนาระบบขนส่งหรือเส้นทางเชื่อมระหว่างวัดให้สะดวกและปลอดภัย เพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน เช่น ห้องน้ำสะอาด จุดให้บริการข้อมูล จุดชาร์จมือถือ และ Free Wi-Fi

งานวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธในอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยมุ่งวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคิดเห็นของประชาชน ตลอดจนปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวในบริบทของยุคดิจิทัล

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า นครชัยศรีมีความพร้อมด้านทุนทางวัฒนธรรม ศาสนสถาน และศรัทธาของชุมชนท้องถิ่น แต่อุปสรรคด้านการประชาสัมพันธ์ การเข้าถึง และโครงสร้างพื้นฐาน ยังคงเป็นข้อจำกัดที่ต้องเร่งพัฒนา ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีโดยเฉพาะ Virtual Reality, Metaverse และ AI ได้เปิดพื้นที่ใหม่ในการสื่อสารความเชื่อทางศาสนา ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อขยายขอบเขตการเข้าถึงธรรมะและประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ

ข้อเสนอเรื่อง “Virtual Buddhist Tourism” ที่ผสานศิลปวัฒนธรรมกับเทคโนโลยี จึงไม่เพียงแต่เป็นแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการฟื้นฟูบทบาทของศาสนาในโลกที่ไร้พรมแดน โดยเปิดโอกาสให้ศาสนสถานไม่ใช่เพียงสถานที่ แต่เป็น "พื้นที่แห่งความเชื่อ" ที่เข้าถึงได้ทุกคน ทุกเวลา และทุกที่

นครชัยศรีจึงอาจเป็นต้นแบบของการพัฒนา “ศรัทธาบนเส้นทางดิจิทัล” ที่สามารถเชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของพุทธศาสนาในมิติที่ลึกซึ้งและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ศูนย์ราชการจังหวัดนครปฐม, ประวัติความเป็นมาของจังหวัดนครปฐม : สำนักงานจังหวัดนครปฐม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.nakhonpathom.go.th/content/history [12 ต.ค. 2567].

อาจารย์วิศิษฏ์ แก้วเอี่ยม, ภูมินามท้องถิ่นจังหวัดนครปฐม : ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอเมืองนครปฐมมหาวิทยาลัยคริสเตียน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://service.christian.ac.th/acs/ภมนามทองถนในจงหวดนครปฐ// [12 ต.ค. 2567].

อรชร มณีสงฆ์, “ความพึงพอใจต่อบรรยากาศการตลาดกับความตั้งใจในการมาซ้ำของผู้มาเยือนแหล่งท่องเที่ยวแบบพำนักระยะยาวในจังหวัดเชียงใหม่”, วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ, ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2561) : 59-76.

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัย
Application of Iddhipada 4 for the Leader us Administration Fire

บวรศักดิ์ เสาร์หงส์[1], ว่าที่ รต.เอกวิทย์ ขันธชัย, ชนะชัย โพธิบัติ, ภาคภูมิ ชัยมงคล, สันติภาพ เมืองถาวร และ สุพรรณี เงินสมบัติ

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Bowornsak Saohong, Acting Sub-Lieutenant Ekkawit Khantachai, Chanachai Phothibat, Phakphum Chaimongkhon, Santipap Muangthawon and Supannee Nguensombat

Buddhapanya Sri Dvaravati Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: pothibatchanachai@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

หลักธรรม หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ถึงแม้ว่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล นับถึง ปัจจุบันเป็นเวลา 2568 กว่าปีแล้ว แต่ทุกหลักธรรมยังคงทันสมัยอยู่เสมอ สามารถนำไป ประยุกต์ใช้เป็นเครื่องดำเนินชีวิตและแนวทางในการบริหารงานได้เป็นอย่างดี ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ หลักธรรมดังกล่าวเป็นความจริงที่ สามารถพิสูจน์ได้ ที่เรียกว่า “สัจธรรม” ปฏิบัติได้เห็นผลได้อย่าง แท้จริงอยู่ที่เราจะนำหลักธรรมข้อใดมาใช้ให้เหมาะสมกับตัวเรามากที่สุด สำหรับนักบริหารก็มี หลักธรรมสำหรับยึดถือและปฏิบัติอย่างมากมาย ธรรมะที่เป็นขอปฏิบัติแห่งความสำเร็จในกิจใดๆ ก็ตามเรียกว่า อิทธิบาท อันประกอบด้วย ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียรพยายาม จิตตะ ความใฝ่ใจจดจ่อ และวิมังสา ความพิจารณาไตร่ตรองปรับปรุงให้ดีขึ้น

คำสำคัญ: อิทธิบาท 4, การบริหารการป้องกัน, อัคคีภัย

Abstract

Principles or the teachings of the Buddha. Although since the modern era. So far in 2568 than a year ago, but the principles remain up to date. Can be applied to a lifestyle and approach to management as well. This is because the principle is true. Can prove the "truth" that the practice has been so true that we are leading principle is used to fit the most. For the administration, it is wrong to hold and practice a lot. Dharma is the rules of success in any circumstances. So-called Iddhipada consisting proxy satisfaction persistence perseverance and keen focus and scrutiny of Chittagong contemplated improved.

Keywords: Four Iddhipadas; Prevention Management; Fire Disaster

บทนำ

หลักธรรมของพระพุทธศาสนา เป็นที่มาของขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ทัศนคติ ใน ด้านความรูสึกนึกคิดต่างๆ ของคนไทยจะมีหลักพระพุทธศาสนามาเกี่ยงของ ซึ่งหลักธรรมของ พระพุทธศาสนา จะมีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของคนไทยมากและสามารถนำมาประยุกต์ ใช้ในการ บริหารจัดการ โดยยึดแนวทางการปฏิบัติที่เรียกว่า ทางสายกลาง ซึ่งในทางสายกลางของพุทธ ศาสนาเกี่ยวของทั้งกาย วาจา ใจ สมาธิหรือว่าปัญญาสามารถนำประยุกต์ ใช้กับการบริหารจัดการ ธุรกิจได้ หลักธรรม หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจานั้น

ถึงแม้ว่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล นับถึง ปัจจุบันเป็นเวลา 2568 ปีมาแลว แต่ทุกหลักธรรมยังคงทันสมัยอยู่เสมอ สามารถนำไป ประยุกต์ใช้เป็นเครื่องดำเนินชีวิตและแนวทางในการบริหารงานได้เป็นอย่างดี ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ หลักธรรมดังกล่าวเป็นความจริงที่ สามารถพิสูจน์ได้ ที่เรียกว่า “สัจธรรม” ปฏิบัติได้ เห็นผลได้อย่างแท้จริงอยู่ที่เราจะนำหลักธรรมขอใดมาใช้ให้เหมาะสมกับตัวเรามากที่สุด สำหรับนักบริหารก็มี หลักธรรมสำหรับยึดถือและปฏิบัติอย่างมากมาย ธรรมะที่เป็นข้อปฏิบัติแห่งความสำเร็จในกิจ ใดๆ ก็ตามเรียกว่า อิทธิบาท อันประกอบด้วย ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียรพยายาม จิตตะ ความใฝ่ใจจดจ่อ และวิมังสา ความพิจารณาไตร่ตรองปรับปรุงใหดีขึ้น อิทธิบาท 4 เป็นคุณธรรมที่ ควรนำมาใช้ในการประกอบกิจการงานต่างๆ และนำมาใชในการปฏิบัติธรรม ถ้าเราสามารถฝึก คุณธรรมนี้ให้เกิดขึ้นแล้ว การงานต่างๆ จะสำเร็จสมความมุ่งหมายในการปฏิบัติสมาธิก็จะทำให้ เขาถึงธรรมได้ในที่สุด การจะทำกิจการงานใดๆ ต้องมีใจรักในวิชาชีพนั้น ๆ (ฉันทะ : ความพอใจรัก ใคร่ในสิ่งนั้น) ต้องถามใจตัวเองใหดี ว่ารักในวิชาชีพนั้นจริงๆ เพราะรักจริง ก็พร้อมจะลุยงานด้วย ความขยันหมั่นเพียรโดยไม่ย่อท้อ (วิริยะ : ความพากเพียรในสิ่งนั้น) ในหัวข้อนี้เราจะได้ยินเสมอว่าความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น (แม้ว่าจะไม่สำเร็จในช่วงแรก) สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือ ความเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ ไม่ท้อถอย (จิตตะ : ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น) และการหมั่นดูแล ตรวจสอบผลของการกระทำกับผลที่ได้ด้วยการใช้สติปัญญาที่แหลมคมในการค้นหาประเด็นปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และแสวงหาหนทางที่กระจ่างชัดเห็นวิธีแก้ไขปัญหาอุปสรรคดังกล่าวอย่างชัดเจน
(วิมังสา : ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น) หลักธรรม 4 ข้อนี้ย่อมเกี่ยวเนื่องกัน แต่ละอย่างๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน

1. ฉันทะ คือความพอใจในฐานะ เป็นสิ่งที่ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เราควรจะได้ ข้อนี้ เป็นกำลังใจ อันแรก ที่ทำให้เกิด คุณธรรม ขอต่อไป ทุกข้อ

2. วิริยะ คือความพากเพียร หมายถึง การการะทำที่ติดต่อ ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จน ประสบความสำเร็จ คำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วย ส่วนหนึ่ง

3. จิตตะ หมายถึงความไม่ทอดทิ้ง สิ่งนั้น ไปจากความรู้สึก ของตัวเรา ทำสิ่งซึ่งเป็น วัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่

4. วิมังสา หมายถึงความสอดส่องใน เหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่ ดังนั้น การผสมผสานระหว่างบริหารจัดการกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้วเกิดความ เปลี่ยนแปลงภายในองค์การที่เห็นชัด คือองค์กรเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นโดยเฉพาะตัว บุคคล ผู้นำองค์กรประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องอยู่ในศีลธรรม พนักงานในองค์กรก็จะถือเป็น แบบอย่างที่ดี ถ้าหากผู้บริหาร และบุคลากรในองค์การมีหลักธรรมเป็นเครื่องชี้นำแนวทาง การ ทำงานก็จะสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

2. เพื่อเปรียบความคิดเห็นของประชาชนต่อการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เพื่อศึกษาการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร 2. เพื่อเปรียบความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร 3. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และแนวทางเกี่ยวกับการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

เครื่องมือการวิจัย

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร คาดการจากเอกสารและผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. กำหนดกรอบแนวคิด ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย
3. กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ประจำวิชา
4. สร้างเครื่องมือให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของวิจัย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ประจำวิชา เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข
6. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง
7. รวบรวมแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ แล้วนำมาวิเคราะห์

สมมติฐาน

สมมติฐานที่ 1 ประชาชนมี **เพศ** ต่างกันมีความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 2 ประชาชนมี **อายุ** ต่างกันมีความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 3 ประชาชนมี **ระดับการศึกษา** ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 4 ประชาชนที่มี **อาชีพ** ต่างกันมีความคิดเห็นต่อการ ประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร แตกต่างกัน

ผลการทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 1 ประชาชนที่มี เพศ ต่างกันมีความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 2 ประชาชนมีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานครแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 3 ประชาชนมีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานครแตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 4 ประชาชนมีอาชีพต่างกันมีความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานครแตกต่างกัน

สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้รับองค์ความรู้จาการวิจัยครั้งนี้ คือ ทำให้ทราบถึงการนำอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลูเขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ตลอดถึงข้อเสนอแนะซึ่งจะนำไปสู่การส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลูเขตหนองแขมกรุงเทพมหานครต่อไป

ผู้วิจัยสามารถสรุปแผนภาพองค์ความรู้โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร หลักการบริหารวงจร อัน ได้แก่ P=Plan คือการวางแผน, D=Do คือการปฏิบัติงาน, C=Check คือการทบทวนผลการปฏิบัติ และ A=Action เพื่อเป็นการปรับปรุงชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานครต่อไป

การอภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อ

1. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

2. เพื่อเปรียบความคิดเห็นของประชาชนต่อการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร 3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและแนวทางเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานครการวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร สามารถสรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

การศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้ศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลสถานภาพทั่วไปของประชาชนในเขตชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นเพศชายจำนวน 100 คน คิดเป็นร้อยละ 74 เพศหญิงจำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 26 **อายุ** พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุ 20-40 ปี จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 32 มีอายุ 41-60 ปี จำนวน 60 คน คิดเป็นร้อยละ 60 มีอายุมากกว่า 60 ปี จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 8 **การศึกษา** พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ต่ำกว่าระดับปริญญาตรี จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 66 **อาชีพ** พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นพนักงานเอกชน จำนวน 72 คน คิดเป็นร้อยละ 72 รับราชการจำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 11 นักศึกษาจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 13 อื่นๆจำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร โดยจำแนกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านฉันทะ ความพึงพอใจในการปฏิบัติหน้าที่ 2) ด้านวิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น 3) ด้านจิตตะ เอาใจใส่

จดจ่อในการปฏิบัติหน้าที่ 4) ด้านวิมังสา ไตร่ตรองผลของการปฏิบัติหน้าที่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านสรุปได้ ดังนี้

(1) ฉันทะ ความพึงพอใจในการปฏิบัติหน้าที่ (P - Plan) ในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ

(2) วิริยะ ความเพียรพยายามในการปฏิบัติหน้าที่ (D - do) ในภาพรวม อยู่ในระดับ มากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ

(3) จิตตะ เอาใจใส่จดจ่อในการปฏิบัติหน้าที่ (C – Check) ในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ

(4) วิมังสา ไตร่ตรองผลของการปฏิบัติหน้าที่ (A - action) ในภาพรวม อยู่ในระดับ มากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารงานของชุมชนแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นที่ควรกำหนดเป็น นโยบายเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ดังต่อไปนี้

1. ฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น) ผู้บริหารควรให้ความสำคัญและจัดให้มีการ ฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการในการนำนโยบายของสภามาจัดทำเป็นแผนยุทธศาสตร์ แผนกลยุทธ์และแผนงาน และการอบรมในบทบาทหน้าที่ขององค์การ และอบรมการสร้าง ยุทธศาสตร์การพัฒนาหน่วยชุมชนและองค์กร การสร้างความเข้าใจระหว่างผู้บริหาร สมาชิกสภา องค์การกับข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้าง

2. วิริยะ (ความพากเพียรในสิ่งนั้น) ผู้บริหารควรเน้นย้ำและให้ความสำคัญกับการให้กำลังใจแก่บุคลากรให้ทำงานด้วยความขยันขันแข็ง อดทน มีคุณธรรม จริยธรรม ตั้งใจในการทำงาน และผู้บริหารต้องเป็นแบบอย่างในการกระตือรือร้นที่มุ่งมั่นในการให้บริการประชาชนอย่างมี ประสิทธิภาพ พร้อมทั้งการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปฏิบัติงานการปฏิบัติงานด้วยความเพียร ผู้ปฏิบัติงานจะทุ่มเทกำลังเต็มความสามารถ เพื่อให้การปฏิบัติงานบังเกิดผลสำเร็จการศึกษากฎเกณฑ์ ระเบียบทางภาครัฐหรือหน่วยงานต่างๆ

3. จิตตะ (ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น) ผู้บริหารควรจัดการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการใน การตรวจสอบติดตามการปฏิบัติงานตามแผนงานโครงการอย่างต่อเนื่องและปลูกฝังให้ผู้ปฏิบัติงานเอาใจใส่ฝักใฝ่ในงาน ผู้ปฏิบัติงานตั้งใจทำงานอย่างจริงจังการทำงานคือการแบ่งงานกันทำให้ถูกคนถูก งาน ติดตามการปฏิบัติงานตามหลักวิชาการ

4. วิมังสา (ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น) ผู้บริหารควรให้ความสำคัญกับการ ประเมินตนเองและการนำผลการประเมินมามาปรับปรุงพัฒนางานและหาวิธีการแก้ไขปัญหา รวมทั้ง
ควรนำผลการดำเนินงานในปีที่ผ่านมา นำมาใช้เพื่อปรับปรุงการการทำงานและการบริหารโครงการ ในปีถัดไป การตรวจตราที่ดีก็ยิ่งเพิ่มความถูกต้องยิ่งขึ้นก่อนดำเนินการในลำดับต่อไป

ความหมายของอิทธิบาท 4

อิทธิบาท หรือ อิทธิบาท 4 เป็นศัพท์ในพุทธศาสนา3 หมายถึง ฐานหรือหนทางสู่ ความสำเร็จ หรือคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ ทางแห่งความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี 4 ประการ คือ **1. ฉันทะ** (ความพอใจ) คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนา จะทำให้ ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป **2. วิริยะ** (ความเพียร) คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความ

พยายาม เข็มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย **3. จิตตะ** (ความคิด) คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝักใฝ่ ไม่ปล่อย ใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป **4. วิมังสา** (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง) คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญ ตรวจหา เหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็น ต้น ความหมายของการบริหาร ศิลปะในการทำให้สิ่งต่าง ๆ ได้รับการกระทำจนเป็น ผลสำเร็จ กล่าวคือ ผู้บริหารไม่ใช่เป็น ผู้ปฏิบัติ แต่เป็นผู้ใช้ศิลปะทำให้ผู้ปฏิบัติทำงานจนสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือก แล้ว เป็นกระบวนการทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายอย่างมี ประสิทธิภาพ เป็นการทำงานของคณะบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่รวมปฏิบัติการให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน การบริหารเป็นกระบวนการทางสังคมที่สามารถมองเห็นได้ 3 ทาง คือ

1. ทางโครงสร้าง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ตามลำดับ ขั้นตอนของสายการบังคับบัญชา

2. ทางหน้าที่ เป็นขั้นตอนของหน่วยงานที่ระบุหน้าที่ บทบาท ความรับผิดชอบ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อให้สำเร็จเป้าหมาย

3. ทางปฏิบัติ เป็นกระบวนการที่บุคคลและบุคคลต้องการร่วมทำปฏิกิริยาซึ่งกันและกัน ดังนั้นลักษณะเด่นที่เป็นของการบริหาร คือ การบริหารต้องมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย อาศัยปัจจัยบุคคลเป็นองค์ประกอบสำคัญ ใช้ทรัพยากรบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน มีลักษณะ การดำเนินการเป็นกระบวนการทางสังคม เป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างกลุ่มบุคคล 2 คนขึ้น ไป อาศัยร่วมมือร่วมใจเพื่อให้ภารกิจบรรลุวัตถุประสงค์เป็นการร่วมมือดำเนินการอย่างมีเหตุผล มี ลักษณะเป็นการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานกับวัตถุประสงค์ ที่กำหนดไว้ การบริหารไม่มีตัวตน แต่ มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์

แนวคิดทางรัฐประศาสนศาสตร์

การบริหารในภาษาอังกฤษมีคำใช้อยู่ 2 คำ คือคำว่า Administration มักจะเป็นการบริหารในเรื่องนโยบาย (Policy) ส่วน Management เป็นการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ (Implementation) ในสภาพที่นำคำไปใช้จะสังเกตเห็นว่า คำว่า Administration นิยม นำไปใชในทางการบริหารราชการ กล่าวโดยสรุปแล้วการบริหาร คือ กลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่วางแผนการจัดองค์การ จัดคน เขาทำงาน สั่งการ และควบคุม การทำงานให้กิจกรรมขององค์การดำเนินไปตามวัตถุประสงค์อย่าง มีประสิทธิภาพ โดยอยู่บนพื้นฐานของปัจจัยในการบริหาร (Factor of Management) การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ การบริหารเป็นสาขาวิชาที่มีการจัดการระเบียบอย่าง เป็นระบบ คือมีหลักเกณฑ์และทฤษฎีที่พึงเชื่อถือได้ อันเกิดจาการค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์เพื่อ ประโยชน์ในการบริหาร โดยลักษณะนี้ การบริหารจึงเป็นศาสตร์ (Science) เป็นศาสตร์สังคม ซึ่งอยู่กลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ แต่ถ้าพิจารณาการบริหารในลักษณะของการ ปฏิบัติที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และทักษะของผู้บริหารแต่ละคน ที่จะ ทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งเป็นการประยุกต์เอาความรู้ หลักการและทฤษฎีไปปรับใช้ในการ ปฏิบัติงานเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมการบริหารก็จะมีลักษณะเป็นศิลป์ (Arts)

ปัจจัยการบริหาร

ปัจจัยพื้นฐานทางการบริหารมี 4 อย่าง ที่เรียกว่า 4 Ms ได้แก่

1. คน (Man)
2. เงิน (Money)
3. วัสดุสิ่งของ(Materials)
4. การจัดการ (Management)

โดยหลักๆแล้วการบริหารจะประกอบด้วย การวางแผน และ การควบคุม และสามารถแบ่งเป็น ลำดับขั้นตอนได้ 4 ขั้นตอน คือ

1. วางแผน
2. การกำหนด ชี้แจงแผน การดำเนินการตามแผน
3. การตรวจสอบความแตกต่างระหว่างแผนกับสภาพความเป็นจริง
4. การลดการแตกต่างระหว่างแผน กับ ความสภาพความจริงให้เหลือน้อยที่สุด

องค์ประกอบของการบริหาร (Management Component)

จากแนวความคิดการบริหารงานของนักวิชาการต่างๆที่ได้ให้ความหมายของการบริหาร เอาไว้ จะเห็นว่าการบริหารนั้นมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ เป้าหมาย (Goal) ปัจจัยการ บริหาร (Factor of Management) และลักษณะของการบริหาร (Management Style) มี รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. มีเป้าหมาย (Goal) หรือวัตถุประสงค์ที่แน่นอนในการบริหารองค์การ ผู้บริหารจะต้องมีการกำหนดทิศทาง หรือวัตถุประสงค์ของการทำงานไว้ชัดเจน

2. มีปัจจัยในการบริหาร (Factor of Management) โดยทั่วไปแล้วปัจจัยในการ บริหารที่เป็นพื้นฐานมี 5 ประการ คือ คน (Men) เงิน (Money) วัสดุ (Material) เทคนิค วิธี (Method) เครื่องจักร (Machine) อย่างไรก็ตามปัจจัยพื้นฐานของการบริหาร 5 ประการที่กล่าวมานี้ อาจจะยังไม่เป็นการ เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมปัจจุบันมีการแข่งขันกันรุนแรงทุกด้าน เช่น ธุรกิจ การค้า ระบบการผลิต ตลอดทั้งทางด้านการศึกษา ปัจจัยการบริหารอาจจะมีปัจจัยอื่น นอกเหนือจาก 5 ประการที่กล่าวมา เช่น การตลาด (Market) และอื่น ๆ เป็นต้น

3. ลักษณะของการบริหาร (Management Style)การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และทั้งศิลป์ที่ผู้บริหารจะต้องนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อองค์กร จนมีคำกล่าว ที่ว่า “ที่ใดมีผู้นำที่ดี ที่นั่นก็จะมีความสำเร็จ”

หน้าที่ของการบริหาร (Function of Management)

การจำแนกหน้าที่การบริหารของผู้บริหารนั้น ได้มีนักวิชาการจำแนกเอาไวหลายท่าน ดังนี้

ลูเธอร์ กูลวิลด์ (Luther Gulick) ได้จำแนกหน้าที่ของการบริหารเอาไว้ 7 ประการ ที่เรียกว่าเป็นแบบการบริหาร คือ “POSDCORB MODELS” ซึ่งประกอบด้วย ดังนี้

P คือ Planning หมายถึง การวางแผน
O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์การ
S คือ Staffing หมายถึง การจัดคนเขาทำงาน
D คือ Directing หมายถึง การสั่งการ
Co คือ Co-ordination หมายถึง การประสานงาน
R คือ Reporting หมายถึง การรายงาน
B คือ Budgeting หมายถึง การจัดทำงบประมาณ

เฮนรี่ ฟาโย (Henri Fayol) วิศวกรชาวฝรั่งเศส เกิดในปี ค.ศ. 1841 ใน ระหว่างเป็นผู้อำนวยการฝ่ายบริหารของ บริษัทเหมืองแร่แห่งหนึ่งในปี ค.ศ. 1888-1918 ได้ เขียนหนังสือเล่มหนึ่งที่มีชื่อเสียงมาก คือ General And Industrial Management เป็นหนังสือหลักบริหาร ซึ่งในหนังสือนั้นได้จำแนกหน้าที่ของนักบริหารเอาไว้ 5 ประการ หรือที่ เรียกว่า หลักการบริหารแบบ POCCC ดังนี้

P คือ Planning หมายถึง การวางแผน
O คือ Organizing หมายถึง การจัดการองค์การ

C คือ Commanding หมายถึง การบังคับบัญชา

C คือ Co-ordinating หมายถึง การประสานงาน

C คือ Controlling หมายถึง การควบคุม

เออเนสย์ เดลล์ (Ernest Dale) ได้ จำแนกหน้าที่ของผู้บริหารเอาไว้ 7 ประการ และ การบริหารตามแนวคิดของ เดลลนั้นนิยมนำไปบริหารวงการธุรกิจ (Business Administration) เป็นอย่างมาก การบริหารของเดลล์นั้นใช้หลักการบริหาร POSDCIR ดังนี้

P คือ Planning หมายถึง การวางแผน

O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์การ

S คือ Staffing หมายถึง การจัดคนเขาทำงาน

D คือ Directing หมายถึง การสั่งการ

C คือ Controlling หมายถึง การควบคุม

I คือ Innovation หมายถึง การสร้างสรรคสิ่งใหม่

R คือ Representation หมายถึง การเป็นตัวแทน

ฮาลอร์ด ดี. คูลย์ (Haroled D.Knootz) ได้จำแนกหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติของนักบริหาร เอาไว้เป็นกระบวนการ ดังนี้

1. การวางแผน (Planning)
2. การจัดองคการ (Organizing)
3. การรับคนเขาทำงาน (Staffing)
4. การสั่งการ (Directing)
5. การควบคุม (Controlling)

ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นหัวใจของการบริหารและการจัดการ เป็นวิธีการที่ทำให้ ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามและปฏิบัติงานได้อย่างเต็มที่อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ผู้บริหารสมัยใหม่จะต้องเป็นผู้ที่รู้ทั้งศาสตร์ คือ กฎ ระเบียบ ทฤษฎีต่าง ๆ และศิลป์ในการบริหารงานซึ่ง ทฤษฎีนั้นเป็นเพียงเครื่องมือหรือเป็นแนวทาง ส่วนความสามารถที่จะนำทฤษฎีไปใช้ในการจัดการ องค์การให้มีประสิทธิภาพหรือไม่ขึ้นอยู่กับศิลปะในการเป็นผู้นำของผู้บริหาร ซึ่งการบริหารงานให้มี ประสิทธิภาพนั้นไม่มีสูตรสำเร็จในการบริหารเพราะความสำเร็จขึ้นกับหลายปัจจัย อาทิ สภาวะ แวดล้อมสถานการณ์ ความพร้อมของทรัพยากร นโยบาย ผู้ตาม และเป็นที่ยอมรับประการหนึ่งว่า ความสำเร็จขององค์การนั้นขึ้น อยู่กับความสามารถในการบริหารจัดการของกลุ่มบุคคลในระดับ ผู้บริหารว่ามีความเป็นผู้นำที่ดีมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ผู้นำ (Leader) หมายถึง ผู้กำหนดวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน ผู้ให้ความคิดริเริ่มในการปฏิบัติงาน ผู้มีความรับผิดชอบต่อความสำเร็จ ส่วนภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นเรื่องของการใช้ศิลปะในการจูงใจคน ให้คนทำงาน โดยผู้ทำงาน เต็มใจทำงานให้เรา (นำคนได้ใช้คนเป็น) ถ้าผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำ จะทำให้เกิดความสำเร็จ 3 ประการ คือ 1. นำ คนได้ 2. นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่องค์กรได้ 3. ใช้สยบปัญหาได้ ผู้บริหารที่จะบริหารงานให้สำเร็จ จะต้องรู้จัก การครองตน ครองคน และ ครองงาน การครองงาน (มีคุณธรรมจริยธรรมต่อหน้าที่ การงาน) หรือใช้หลักอิทธิบาท 4 มีความรู้ แสวงหาประสบการณ์ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มี ความคิดสร้างสรรค์ มีความรับผิดชอบสูง ยึดหลักธรรมประจำใจในการปฏิบัติงาน ฯลฯ

หลักธรรมกับการบริหารจัดการ

การบริหารงานหรือการจัดการองค์กรมีความจำเป็นต้องใช้ศาสตร์ในการ บริหารงาน อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากโลกในยุคปัจจุบันเป็นระบบทุนนิยม หรือบริโภคนิยมที่ แสวงหากำไร และ มีการแข่งขัน เพื่อให้เหนือกว่าคู่แข่ง ทั้งในเชิงบริหารงาน และการพัฒนาองค์กร ให้บรรลุผลตามเป้าหมายขององค์กร จึงมีหลักการบริหารสมัยใหม่เข้ามาเป็นกลยุทธ์หรือหลักการ ในการบริหารจัดการ ในขณะเดียวกันก็มีนักวิชาการทางตะวันตกกำลังสนใจหลักการในทางพระพุทธศาสนามาผสมผสาน และประยุกต์ใช้กับหลักการบริหารจัดการ หลักของพุทธศาสนาจึงมีบทบาทในการบริหารจัดการ พุทธศาสนากับคนไทยมีความ ผูกพันกันมานานไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทย และเจริญ มั่นคงในประเทศไทยยิ่งกว่าที่ไหนในโลก ฉะนั้นหลักธรรมของพระพุทธศาสนาจึงเป็นที่มาของ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ทัศนคติ ในด้านความรูสึกนึกคิดต่าง ๆ ของคนไทยจะมีหลัก พระพุทธศาสนามาเกี่ยวข้อง ซึ่งหลักธรรมของพระพุทธศาสนาจะมีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของคนไทย มากและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ โดยยึดแนวทางการปฏิบัติที่เรียกว่า ทาง สายกลาง

ธรรมะของพระพุทธเจ้าเปรียบเสมือนใบไม้ในป่าใหญ่ หยิบใบไม้มากำมือเดียวก็เพียงพอ แล้วสำหรับใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตหลักในการพิจารณาเลือกคำสอนพุทธศาสนามาใช้ในการ บริหารจัดการนั้นต้องเลือกมาให้เหมาะกับวิถีชีวิต และองค์การ โดยหลัก ๆ เกี่ยวกับการปกครอง เกี่ยวกับการบริหารองค์การต่าง ๆ จะต้องใช้หลักธรรมที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 คือ เปนหลักธรรมที่ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกัน ประสานใจทุกคนที่อยู่ในองค์กรเดียวกันให้อยู่อย่างมี ความสุข สามัคคี ซึ่งประกอบไปด้วย

1.การให้ทาน คือ การอนุเคราะห์หรือสงเคราะห์การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามถานานุรูป ในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานบุญกุศลงานอัคคีร้าย หรือหลาย ๆ อย่าง

2. ปิยวาจา คือ การกล่าวด้วยคำที่เป็นที่รัก มีประโยชน์ถูกต้องดีงาม และก็จริงใจต่อ ผู้ร่วมงาน

3. อัตถจริยา คือ ความประพฤติที่เป็นประโยชน์กันคนอื่น เช่นว่าเราช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมทั่วไปแนะนำแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และชักชวนให้คนอื่นสนใจธรรมะ ให้ประพฤติ

4. สมานัตตา คือ ความเป็นผู้มีตนเสมอ วางตนเสมอตนเสมอปลายปฏิบัติต่อคนอื่นอย่างเสมอภาค วางตัวให้เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ เขากับคนอื่นให้ได้ ไม่เอาเปรียบคน 2 หลักเกี่ยวกับการ บริหารองค์กร คือ อิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 คือ ธรรมะของความสำเร็จเป็นทางแห่งความก้าวหน้า ซึ่งสามารถมาใช้ในได้ มีหลักอยู่ 4 ประการ ดังนี้

1. ฉันทะ คือ ความพอใจ รักในสิ่งที่เราทำและสิ่งที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม

2. วิริยะ คือ ต้องมีความพยายาม ขยัน หมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

3. จิตตะ คือ เอาใจมุ่งมั่นต่อสิ่งที่ทำ มีสติ ไม่เหม่อลอยฟุ้งซ่าน ต้องมีสมาธิ และตั้งอกตั้งใจ

4. วิมังสา คือ การรู้จักพิจารณาหาเหตุผลใช้ปัญญาในการทำงาน ประกอบไปด้วยการ วางแผนงาน วัดผลงาน เมื่อมีข้อบกพร่องต้องรู้จักแก้ไขปรับปรุง

ดังนั้นการทำงานต่าง ๆ จะสามารถสนองนโยบายบริษัทได้เป็นอย่างดี และความเปลี่ยนแปลงอีกอย่างที่เห็น คือ บรรยากาศในการทำงานเป็นไปด้วยความสนุกสนาน ร่าเริงแจ่มใส คนทำงานมีความสามัคคีและมีความสุข สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการพัฒนาองค์กรให้ก้าวหน้าไป อย่างราบรื่น ในด้านการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความเป็นเลิศ ประสบความสำเร็จอย่างสูงและ ยั่งยืน สำหรับองค์ความรู้เรื่องการบริหารโดยหลักธรรมนั้นส่วนมากถูกนำเสนอในเชิงหลักการด้าน การจัดการเกี่ยวกับคน (People Management) เช่น ผู้บริหารกับทศพิธราชธรรมและพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) สาหรับด้านการวางแผนงานนั้นพระพุทธเจ้า

ทรงสอนไว้ใน สัปปุริสธรรม 7 ประการ (รู้หลักการ รู้จุดหมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน รู้บุคคล) ธรรมะสอนให้ คนหรือผู้บริหารมีความเมตตา กรุณากับลูกน้อง การให้อภัยและอื่น ๆ เป็นต้น

พุทธวิธีการบริหารงานแบบ PDCA

P = Plan คือ การวางแผนงานจากวัตถุประสงค์และ กำหนดเป้าหมาย (P-ฉันทะ = ความพอใจ ความต้องการที่จะทำ)

D = Do คือ การปฏิบัติตามขั้นตอนในแผนงานที่ได้เขียน ไว้อย่างเป็นระบบและมีความ ต่อเนื่อง (D - วิริยะ = ความเพียร ขยัน)

C = Check คือ การตรวจสอบ ผลการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอน ของแผนงานว่ามีปัญหา อะไรเกิดขึ้น จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง แก้ไขแผนงานในขั้นตอน ใด (C-จิตตะ = ตั้งใจรับรู้ในสิ่งที่ทำ เอาใจใส่)

A = Action คือ การปรับปรุง แก้ไขส่วนที่มีปัญหา หรือถ้าไม่มี ปัญหาใดๆ ก็ยอมรับแนวทางการปฏิบัติตามแผนงานที่ได้ผลสำเร็จ เพื่อนำไปใช้ในการทำงานครั้งต่อไป (A- วิมังสา = ความ ไตร่ตรองหมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญ ตรวจหาเหตุผล) เมื่อนำ PDCA มาเทียบกับอิทธิบาท 4 คือ เรื่องเดียวกันอย่างแยบคาย คือ

ภาพที่ 1 พุทธวิธีการบริหารงานแบบ PDCA

บทสรุป

หลักคำสอนเรื่อง อิทธิบาท 4 ของพระพุทธเจ้า คำว่า อิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่ง ความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวัง ความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งจำแนกไวเป็น 4

ฉันทะ คือความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ตนถือว่า ดีที่สุดที่มนุษย์เราควรจะทำได้ถือเป็น กำลังใจเริ่มแรกที่ทำให้เกิดคุณธรรม ข้อต่อไปทุกข้อ

วิริยะ คือความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จน ประสบความสำเร็จ คำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วยส่วนหนึ่ง

จิตตะ คือ ความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้นไปจากความรูสึกของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่

วิมังสา คือ ความสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่

เมื่อนำ PDCA มาเทียบกับอิทธิบาท 4 สามารถอธิบายได้ดังนี้

P–(Plan) คือ การวางแผนโดยมีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แผนงาน /กระบวนการ /วิธีการ ระยะเวลา บุคคลากรทรัพยากร /อุปกรณ์ / เครื่องมือ และงบประมาณ ทุกการวางแผนล้วนแต่ ต้องเริ่มมาจาก ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

D- (Do) คือ การปฏิบัติงานมีความเข้าใจ และทำตามแผนงานที่วางไว้ ลงมือปฏิบัติอย่าง ต่อเนื่อง หรือเรียกว่าต้องมี วิริยะ คือความพากเพียร

C- (Check) คือ การตรวจสอบมีการติดตามผลและความก้าวหน้าของงานเก็บสถิติเพื่อ เป็นข้อมูลในการประเมิน และเปรียบเทียบกับแผนงานที่วางไว้ หรือ จิตตะ อันหมายถึง ความไม่ ทอดทิ้งสิ่งนั้นไปจากความรูสึกของตัว

A- (Act) คือ การดำเนินการนำผลของการปฏิบัติงาน พร้อมข้อมูลทางสถิติ มาประเมิน หรือวิมังสา หมายถึง ความสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ใหลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา นั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

สำนักกฎหมายและคดีกรุงเทพมหานคร, พระราชบัญญัติป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พ.ศ.2550

ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยกิจการอาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน พ.ศ. 2553

ธงชัย สันติวงษ์, การบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2542), หน้า 4

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารของผู้นำ ดร.อภิษฎาข์ ศรีเครือดง.

การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

ADDING VALUE TO COCONUT HUSK TIE-DYE PRODUCTS OF THE POHNG MADUEA COMMUNITY, MUEANG NAKHON PATHOM DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE

อมรเทพ สิริวัณ[1], เมธาวรรธ อ่อนโพธิ์แก้ว, จิรวรรณ ทัศน์แก้ว, นภาพร แซ่เตียว, นวรัตน์ ปานราตรี, ปิยะฉัตร จตุรวงค์ และ ภัทรสุดา ใจดี

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Amorntep Siriwan, Methawat Onphokaeo, Jirawan Thatkaew, Napaporn Saetiao, Nawarat Panratri, Piyachat Chaturawong and Phatsuda Jaidee

Buddhapanya Sri Dvaravati Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: toyoto555666777@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

ในการวิจัย “การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชมโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการถอดองค์ความรู้ และรวบรวม ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวของชุมชน โดย มุ่งเน้นการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์สินค้าและการเพิ่มรูปแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อส่งเสริมศักยภาพของ ผลิตภัณฑ์ให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จาก การศึกษาพบว่าการเพิ่มรูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชมโพรงมะเดื่ออำเภอ เมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม มีความสำคัญ ต่อการสร้างมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์สินค้าผ้ามัดย้อมจาก เปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ โดยมีการปรับเปลี่ยนลวดลายปรับปรุงในการเพิ่มตัวเลือก รูปแบบผลิตภัณฑ์ สินค้า ให้มีความหลากหลายมากขึ้น ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค และ ดึงดูดความสนใจในผลิตภัณฑ์ สินค้า ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวของผู้บริโภค ทั้งยังสามารถสร้าง รายได้ ให้แก่สินค้าชุมชนได้กว้างยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ เพื่อสามารถแข่งขันในตลาดได้ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญ ในการเพิ่มโอกาสทางการตลาด และผลิตภัณฑ์สะท้อนให้เห็นการพัฒนาทั้งด้านผลิตภัณฑ์และการ พัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์และกลุ่มเป้าหมาย โดยนำแนวคิดออกแบบเชิงสร้างสรรค์ และการตลายมาผสมผสานกัน ช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดี และสามารถขยายตลาดได้ในวงกว้างมาก ยิ่งขึ้น เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลการศึกษาพบว่า จากการศึกษาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมของชุมชนโพรงมะเดื่อ พบว่าอัตลักษณ์สำคัญของ ผลิตภัณฑ์เกิดจากการนำวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่น คือ เปลือกมะพร้าว มาใช้ในการย้อมผ้า ซึ่งสะท้อน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของผ้ามัดย้อม จากเปลือกมะพร้าว อยู่ที่สีธรรมชาติที่ให้โทนสีอบอุ่น ลวดลายจากเทคนิคการมัดย้อมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ รวมถึงการ ออกแบบลวดลายที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต และทรัพยากรในชุมชน และการบรรจุภัณฑ์ยังมี บทบาทในการเสริมสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ โดยเน้นความเรียบง่ายแต่สื่อถึงความเป็นธรรมชาติ สื่อภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และสามารถดึงดูดความสนใจของผู้บริโภคได้ อย่างมีประสิทธิภาพ จากผลการวิจัยพบว่าการพัฒนาผลิตภัณฑ์ควรคำนึงถึงทั้งความงาม การใช้งาน และการ สื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างสอดคล้อง เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ จังหวัด นครปฐม

คำสำคัญ : การสร้างเพิ่มมูลค่า, ผลิตภัณฑ์, ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าว,ผลิตภัณฑ์ชุมชน

Abstract

This research focuses on extracting knowledge and collecting in-depth information regarding the value creation of tie-dye textile products made from coconut husks by the Phrong Maduea community in Mueang Nakhon Pathom District, Nakhon Pathom Province. The study emphasizes the development of product designs and packaging enhancements to strengthen the market potential and meet consumer demand more effectively.

Findings indicate that diversifying the forms and patterns of tie-dye textiles using coconut husks plays a crucial role in increasing the value of community-made products. By modifying designs and offering a wider variety of products, the community is better able to attract consumer interest and meet diverse market needs. This development not only enhances the aesthetic appeal of the products but also significantly expands market reach and contributes to increased income for local producers.

Additionally, product value is further enhanced through creative design concepts and branding, which are essential mechanisms for strengthening market competitiveness. The integration of product and packaging development reflects a holistic approach to product innovation, targeting specific market segments. This strategy helps improve the product's image and facilitates broader market penetration, thereby generating tangible income for the community.

The study also highlights the unique identity of Phrong Maduea’s tie-dye products, derived from the use of local natural materials—specifically, coconut husks—as a dyeing agent. This process reflects both local wisdom and environmental sustainability. The natural warm tones produced, combined with unique tie-dye techniques, create distinctive patterns that are culturally and environmentally rooted. Furthermore, packaging plays a vital role in reinforcing product identity, with a minimalist yet nature-inspired design that communicates the eco-friendly essence of the products effectively.

The research concludes that successful product development should consider aesthetics, functionality, and the communication of community identity in harmony. Such considerations contribute to increased product value, support local economic development, and enhance the image of coconut husk tie-dye textile products from the Phrong Maduea community in Nakhon Pathom Province.

Keywords: Value creation, Product, Coconut husk tie-dye fabric. Community Product

บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยให้ความสำคัญกับการเพิ่มศักยภาพของชุมชน และใช้จุดแข็งของชุมชน ทางด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนาแบบ ผสมผสาน ที่มุ่งเน้นการ

เสริมสร้างชุมชนให้เข็มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ 1 และมีความสอดคล้องกับการ เปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม พร้อมทั้งสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่นของตน มุ่งรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถเชื่อมโยงองค์กรชุมชนให้เป็นเครือข่าย ซึ่ง เป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างความเจริญให้แก่ชุมชน โดยการผลิตหรือ จัดการทรัพยากรที่มีอยู่ใน ท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น มีจุดขายและสอดคล้องกับ วัฒนธรรม อัตลักษณ์ใน แต่ละท้องถิ่นเพื่อสร้างรายได้และการพึ่งตนเองของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน ซึ่งรัฐบาลได้ ส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ เกิดการพึ่งตนเอง เพิ่ม ขีดความสามารถการแข่งขันในตลาดอย่างสมดุลเป็นทางเลือกที่สำคัญในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะชนบทที่ผสมผสานการผลิตในภาคการเกษตรกรรม ภาคพาณิชยกรรม ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการด้วยการเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น ได้หล่อหลอมให้ทุกคนซึมซับถึง การ พึ่งพาตนเอง และนำองค์ความรู้นี้ไปใช้ในการผลิต ถ่ายทอดให้กับสังคม ตลอดจนให้เกิดการ พัฒนาที่ยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน ก่อให้เกิดความสมดุลในชีวิตชุมชนสามารถ จัดการความรู้ภายใน ชุมน รวม ไปถึงการเรียนรู้ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน2 สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) หรือ สศส. ได้จัดทำแผนปฏิบัติ การสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2563 – 2565 ขึ้น ซึ่งเป็นไปโดย สอดคล้องกับพระราชกฤษฎีกาว่าด้วย หลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (ฉบับที่ 2) สนับสนุนแนวทางเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่ส่งเสริมการใช้ความคิด สร้างสรรค์เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการ ซึ่งเป็นแนวคิดในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ บนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual property) ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม เทคโนโลยี และนวัตกรรมสมัยใหม่3 โดยมีนโยบายที่เชื่อมโยงกับแผนยุทธศาสตร์ระดับชาติ (พ.ศ. 2561 – 2580) ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 – 2564) ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน และ ยุทธศาสตร์ที่ 9 การพัฒนาภาคเมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ แผนพัฒนาของประเทศได้ส่งเสริมให้มีการ พัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้ประชาชนสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนเองให้เกิด มูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งมุ่งเน้นผลิตภัณฑ์ที่เต็มไปด้วยเนื้อหาที่สร้างสรรค์ มีคุณค่าทางวัฒนธรรม และมีวัตถุประสงค์ชัดเจนทางการตลาด4 กล่าวอีกนัยหนึ่งคือผลิตภัณฑ์ที่สร้างจากความคิด ความรู้ ทักษะ และ ความสามารถในการฉวยโอกาสใหม่ๆ การผลิตเครื่องแต่งกาย และการออกแบบเป็นหนึ่ง ในโครงการสร้างของแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่สามารถต่อยอดทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนและ ผู้ประกอบการ

การสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าสินค้าได้ดี คือ ผลิตภัณฑ์ ที่ สามารถส่งผลในการตัดสินใจซื้อสินค้าของลูกค้า หากผลิตภัณฑ์ออกแบบสวยงาม มีความโดดเด่น น่าสนใจ เพิ่มความหลากหลายให้กับสินค้า ในการเพิ่มมูลค่าที่ให้สินค้าของเราดูดีมีความแตกต่างจาก คู่แข่งนั้น จะยิ่งทำให้สามารถเพิ่มมูลค่าของราคาสินค้าได้มากยิ่งขึ้น เป็นการเพิ่มโอกาสที่จะทำให้ สินค้าและแนะนำสินค้าต่อ ๆ กันไปแบบอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการเพิ่มมูลค่านั้น จะต้องมีความคิด สร้างสรรค์และแปลกใหม่เพื่อดึงดูดผู้บริโภคให้เกิดการตัดสินใจเลื อกซื้อสินค้าและบริการแนวคิดเรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่ม เนื่องจากในปัจจุบันผู้บริโภคนั้นมีทางเลือกมากขึ้น การดึงดูดผู้บริโภครายใหม่ๆ เข้ามารวมถึงการรักษาผู้บริโภครายเดิมให้ซื้อสินค้าบริการอย่างต่อเนื่อง เรื่องของการสร้างมูลค่าเพิ่ม ในอดีตนั้น หากผลิตภัณฑ์ หรือบริการหนึ่งจะประสบความสำเร็จได้ในท้องตลาดสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คง จะเป็นตัว ผลิตภัณฑ์ หรือบริการหลักนั่นเองที่ต้องมีคุณภาพสูงกว่าคู่แข่ง และสามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้า มุมมองในปัจจุบันของภาคธุรกิจ มิได้เป็นการขายสินค้า หรือบริการ

อย่าง เดียวต้องมีส่วนเพิ่มมูลค่าที่จะทำให้ ผู้บริโภครู้สึกได้ประโยชน์สูงสูด ผลิตภัณฑ์ที่โดดเดนที่นักทอง เที่ยวมีแนวโน้มการซื้อมากที่สุด

ปัจจุบันมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรม วัดโพรงมะเดื่อ เกิดจากการสนับสนุนและการ รวมกลุ่มคนในชุมชนเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภาครัฐ และ ภาคเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนจัดการปัญหาในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อต้องการอนุรักษ์ภูมิปัญญา และการส่งเสริมอาชีพแก่คนในชุมชน โดยใช้แนวคิดที่จะพัฒนาชุมชนโดยการขับเคลื่อนชุมชนโดย ชุมชนให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมมุ่งเน้นการพัฒนาความเป็นอยู่โดยใช้ชีวิตตามแนวปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงดังวิสัยทัศน์ในแผนพัฒนาเทศบาลที่ว่า บริหารจัดการโปร่งใส ใช้ทรัพยากรคุ้มค่า ประชาชนมีส่วนร่วม สาธารณสุขบริโภคได้มาตรฐาน เศรษฐกิจและสังคมพัฒนาอย่างยั่งยืน มุ่งเน้น ประโยชน์สุขของประชาชน โดยนำหลักของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance) มาใช้ในการบริหารองค์กร เน้นการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยสร้างการมีส่วนร่วม การเสริมความเข้มแข็งภาคประชาชนด้วยการหนุนการทำงานของกลุ่มและแหล่งเรียนรู้ และเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่การพัฒนา ส่งเสริม สนับสนุนกระบวนการบูรณา การงานร่วมกัน อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด

แนวทางขับเคลื่อนให้สมุนไพรไทยเป็นพืชเศรษฐกิจ เพื่อสร้างความมั่งคั่ง สร้างรายได้ให้ ประเทศ โดยขอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันสนับสนุนองค์ความรู้และเทคโนโลยีแก่เกษตรกรหรือ ผู้ประกอบการ ในการดำเนินการต่างๆรวมถึงการขออนุมัติจดทะเบียนผลิตภัณฑ์ขออนุญาตนำวัตถุดิบ ไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์รวมถึงข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้มาตรฐาน ปลอดภัยต่อผู้บริโภคเป็นการช่วยผลักดันให้สมุนไพรไทยก้าวไปสู่ตลาดโลกและเป็นที่ยอมรับระดับ สากล รวมถึงรองรับการขับเคลื่อนการพัฒนาและส่งเสริมสมุนไพรตลอดห่วงโซ่คุณค่าให้สามารถใช้ ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

วัตถุประสงค์

1 เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่ออำเภอ เมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

2 เพื่อการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่ออำเภอเมือง นครปฐม จังหวัดนครปฐม

3 เพื่อนำเสนอรูปแบบบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง นครปฐม จังหวัดนครปฐม

กระบวนการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาในลักษณะสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และใช้แบบประเมินทักษะทางสังคมโดยผ่านอุปกรณ์การเรียนรู้ร่วมกันที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้น แล้วนำคะแนนที่ได้ให้เป็นคะแนนก่อนการทดลอง (Pretest) และสังเกตนักเรียนกลุ่มเป้าหมายประเมินโดยผู้เกี่ยวข้อง 3 ท่าน ใช้เวลาในการทำกิจกรรม สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ครั้งละ 50 นาที รวม 10 ครั้ง เมื่อสิ้นสุดการกิจกรรม ได้ทำการประเมินผลโดยใช้แบบประเมินทักษะทางสังคมของนักเรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ อีกครั้ง แล้วนำคะแนนที่ได้ให้เป็นหลังการทดลอง (Posttest) ขั้นตอนสุดท้ายคือนำคะแนนที่ได้จากการจัดกจกรรมทั้งสองของกลุ่มเป้าหมายมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการทางสถิติ

ซึ่งกระบวนการคือครูพี่เลี้ยง นิสิต เด็กนักเรียน ผู้ปกครองมีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆเกี่ยวกับโครงการหรือ กิจกรรมที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกันโดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรได้เข้าร่วมตั้งแต่เริ่มจนถึงการติดตามและประเมินผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจกันรับรู้การเรียนรู้การปรับเปลี่ยนโครงการหรือกิจกรรมร่วมกันและมีการสื่อสารกันการวิจัยครั้งนี้ เป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research -PAR) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อ 3 ท่าน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิ 4 ท่าน และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยใช้เทคนิควิเคราะห์ข้อมูลแบบสามเช้า (Triangulation Technique) เพื่อให้ทราบประเด็นดังต่อไปนี้

1 เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

2 เพื่อการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

3 เพื่อนำเสนอรูปแบบบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่ออำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR)กิจกรรมโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ “แนวทางการการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่ออำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม เพื่อการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม เพื่อนำเสนอรูปแบบบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่ออำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม สามารถใช้เป็นต้นแบบการพัฒนาในพื้นที่อื่นๆ และเพื่อสร้างแรงจูงใจ กระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างรายได้ในชุมชนอย่างยั่งยืน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญการศึกษาเชิงคุณภาพ (Key Informants)

1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการสัมภาษณ์เชิงซึ่งลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ สภาพการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ในการสร้างมูลค่าเพิ่ม พร้อมทั้งนำเสนอรูปแบบบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่ออำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม โดยแบ่งออกเป็น 1 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มสมาชิกผู้แทนศูนย์เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรม วัดโพรงมะเดื่อ 5 ท่าน ดังนี้

ตารางที่ 3.2 รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์

ลำดับที่	ชื่อ – สกุล	หน่วยงาน	จังหวัด
๑.	นายกมนพรรธน์ บ่อแก้ว	ศูนย์เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรม วัดโพรงมะเดื่อ	นครปฐม
๒.	นางสาวเจนจิรา หีบทอง	ศูนย์เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรม วัดโพรงมะเดื่อ	นครปฐม
๓.	นางสุนันท์ ทองอรุณ	ศูนย์เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรม วัดโพรงมะเดื่อ	นครปฐม
๔.	นางมาลี บ่อแก้ว	ศูนย์เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรม วัดโพรงมะเดื่อ	นครปฐม
๕.	นางสาวจิดาภา ศรีโชติ	ศูนย์เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรม วัดโพรงมะเดื่อ	นครปฐม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญมาเป็นประเด็นในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depthInterview) เพื่อค้นหาประเด็นปัญหาหรือความต้องการที่สอดคล้องกับแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

จากนั้นจึงได้เข้าไปดำเนินการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) ในกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ณ ศูนย์เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรม วัดโพรงมะเดื่อ ของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และการสังเกต เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่ออำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม โดยแบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

(1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สำคัญ ในประเด็นเกี่ยวกับ ที่อยู่อาศัย วันเดือนปีเกิด อายุ เพศ และอาชีพหลักของผู้ให้สัมภาษณ์

(2) ประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์

การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเองให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย โดยวิธีการดังต่อไปนี้

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนาม จะดำเนินการ 2 วิธีการ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และ การสังเกตพฤติกรรม

การจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูล ดำเนินการอย่างเป็นระบบด้วยการจัดแบ่งประเภทของข้อมูลให้ตรงตามเนื้อหาที่ได้กำหนดไว้ หลังจากที่ได้ข้อมูลมาครบถ้วนแล้ว ใช้เทคนิคสามเส้า (trangulation) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ดังนี้

1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล จะเน้นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่าง ๆ นั้นมีความเหมือนกันหรือไม่ ซึ่งถ้าทุกแหล่งข้อมูลพบว่าได้ข้อค้นพบมาเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มามีความถูกต้อง

2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย จะเน้นการตรวจสอบจากผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลต่างคนกันว่าได้ค้นพบที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งถ้าผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลข้อค้นพบที่ได้มามีความเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มามีความถูกต้อง

3) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี จะเน้นการตรวจสอบว่าถ้ามีการใช้ทฤษฎีที่หลากหลายแล้ว ข้อมูลที่ได้มาเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่ ถ้าผู้วิจัยพบว่าไม่ว่าจะนำทฤษฎีใดมาใช้ ได้ข้อค้นพบที่เหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยใต้มามีความถูกต้อง

หากมีส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์จะตรวจสอบและเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ด้วยการค้นคว้าจากเอกสารและเข้าไปสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง เพื่อยืนยันความถูกต้องและครบถ้วนทุกอย่าง ดังนั้น การเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูลอาจจะดำเนินการไปพร้อมกัน

กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และประเมินผลที่เกิดขึ้น

กระบวนการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ จังหวัดนครปฐม คือ การดำเนินงานโดยยึดหลัก “การมีส่วนร่วมของชุมชน” ในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา อันนำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ตลอดจนการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การดำเนินงานแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ประชุมลงมติในการศึกษาข้อมูล งานวิจัยที่น่าค้นหาข้อมูลและพัฒนา

ได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มดำเนินการวิจัย โดยให้ช่วยกันเลือกหัวข้อที่น่าสนใจ จัดแบ่งให้สมาชิกในกลุ่มไปศึกษาข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ระบุเป้าหมายที่ชัดเจนและสามารถวัดผลได้ เลือกประเภทวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล กำหนดกรอบระยะเวลา งบประมาณ และทรัพยากร จัดหาเครื่องมือและทรัพยากรที่เหมาะสมที่จะใช้ในการวิจัย

ระยะที่ 2 การลงพื้นที่ปฏิบัติเพื่อนำเก็บข้อมูล

ในการดำเนินงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าว คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ในชุมชนโพรงมะเดื่อ จังหวัดนครปฐม เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณจากกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตผ้ามัดย้อม คณะผู้วิจัยได้ดำเนินกิจกรรมเชิงปฏิบัติการร่วมกับสมาชิกกลุ่มผลิตผ้ามัดย้อมจำนวน 5 คน เพื่อให้ความรู้และส่งเสริมแนวคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่าเพิ่ม โดยใช้เครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เช่น แบบประเมินศักยภาพการผลิต แบบสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ และแบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนา ตลอดช่วงการดำเนินงาน ได้มีการประเมินผลด้วยการสังเกตโดยผู้วิจัย ผู้นำกลุ่มชุมชน 1 คน และผู้เชี่ยวชาญด้านผลิตภัณฑ์ชุมชน 1 คน เพื่อเก็บข้อมูลเชิงพฤติกรรมและทักษะการทำงานร่วมกันของกลุ่มเป้าหมาย

ภาพที่ 1 การสัมภาษณ์ ศึกษาข้อมูลผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ จังหวัดนครปฐม จากผู้เชี่ยวชาญในชุมชน

ระยะที่ 3 การพัฒนาและเสริมสร้างทักษะในการเพิ่มมูลค่า

ภาพที่ 2 การปฏิบัติ ทดสอบการทำผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าว ของคณะนิสิต กลุ่มวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินงาน/เครื่องมือหรือเทคนิคที่ใช้

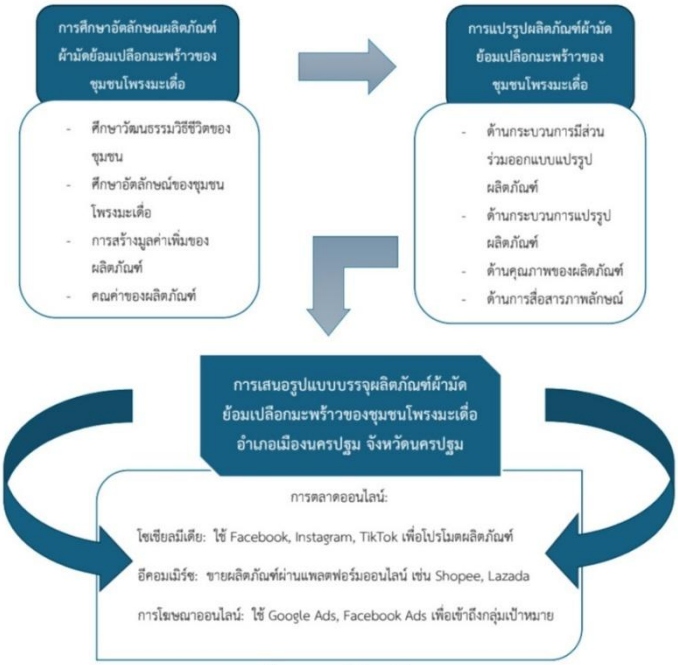

ภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินงานที่ 1 คณะนิสิตผู้ศึกษาเริ่มต้นโดยการวิเคราะห์ปัญหาและโอกาสในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าว โดยสำรวจข้อมูลพื้นฐานในพื้นที่ชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม พร้อมจัดกิจกรรมสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับทั้งคณะผู้ศึกษาและกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้มีความรู้ด้านหัตถกรรมในชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานที่ 2 คณะนิสิตผู้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ ลวดลาย เทคนิคการผลิต ตลอดจนความพึงพอใจและความคาดหวังของกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้วิธีสัมภาษณ์ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์จุดเด่นและข้อจำกัดของผลิตภัณฑ์

ขั้นตอนการดำเนินงานที่ 3 คณะนิสิตผู้ศึกษาวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ พร้อมออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การพัฒนาแพ็กเกจ การสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ และการนำเสนอแนวทางการตลาดที่เหมาะสม

ขั้นตอนการดำเนินงานที่ 4 คณะนิสิตผู้ศึกษาสรุปผลการวิเคราะห์และแนวทางการพัฒนาเข้าสู่กระบวนการปฏิบัติจริง ร่วมกับชุมชน เพื่อทดสอบต้นแบบผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรมที่ออกแบบไว้ และพัฒนาปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานที่ 5 คณะนิสิตผู้ศึกษาดำเนินการติดตามผลและประเมินความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนา ทั้งในด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ การรับรู้ของผู้บริโภค และศักยภาพของชุมชน พร้อมจัดทำข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาต่อเนื่องในอนาคต

การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

จากการดำเนินโครงการวิจัย พบว่าผลลัพธ์โดยรวมอยู่ในระดับที่ดี โดยชุมชนสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวให้มีความหลากหลายทั้งในด้านรูปแบบ ลวดลาย และสีสัน ตลอดจนมีการสร้างอัตลักษณ์ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีความน่าสนใจและมีศักยภาพในการแข่งขันทางการตลาดมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาที่เกิดขึ้นครอบคลุมทั้งด้านกระบวนการผลิต การออกแบบบรรจุภัณฑ์ และการวางแผนแนวทางการตลาด โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง อันเป็นการส่งเสริมให้เกิดความตระหนักรู้ในคุณค่าของทรัพยากรท้องถิ่น (เปลือกมะพร้าว) และกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาในชุมชน

จากการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มผลิตผ้ามัดย้อม พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการมีความพึงพอใจต่อแนวทางการดำเนินงาน และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังส่งผลต่อการสร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือน และการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ร่วมกันอย่างยั่งยืน

การคาดการณ์สิ่งที่จะตามมา

ระดับการบรรลุวัตถุประสงค์ จากการดำเนินโครงการพบว่า มีระดับการบรรลุวัตถุประสงค์อยู่ในระดับดี โดยสามารถพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการผลิตผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวให้มีความหลากหลาย ทั้งในด้านลวดลาย สีสัน และการออกแบบผลิตภัณฑ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มความต้องการของตลาดและคำนึงถึงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นเป็นสำคัญ

สมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ อย่างกระตือรือร้น มีความตั้งใจในการเรียนรู้เทคนิคใหม่ ๆ ที่นำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับภูมิปัญญาดั้งเดิม อีกทั้งยังสามารถถ่ายทอดความรู้และทักษะให้แก่

สมาชิกในกลุ่มคนอื่น ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนาในมิติของการเรียนรู้ร่วมกัน การทำงานเป็นทีม และการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

การดำเนินโครงการได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน โดยผลกระทบที่เห็นได้ชัด ได้แก่

1. ด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพและความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้สามารถวางจำหน่ายได้ในช่องทางต่าง ๆ ทั้งตลาดชุมชนและช่องทางออนไลน์ สมาชิกในชุมชนมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ โดยไม่ต้องพึ่งพารายได้หลักเพียงทางเดียว

2. ด้านสังคม

เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อวางแผนการผลิต ร่วมคิด ร่วมทำ และแบ่งปันองค์ความรู้ซึ่งกันและกัน ชุมชนมีความภาคภูมิใจในผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น และเกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น เปลือกมะพร้าว

3. ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

การนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ร่วมกับเทคนิคสมัยใหม่ เป็นการสืบสานวัฒนธรรมและเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนสามารถต่อยอดความรู้จากโครงการไปพัฒนาแนวทางใหม่ ๆ ในอนาคต เช่น การสร้างผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายหรือการจัดกิจกรรมฝึกอบรมแก่กลุ่มอื่นในพื้นที่ใกล้เคียง

ผลจากการศึกษา

จากการศึกษาการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In?depth Interview) โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อศึกษากระบวนการผลิต การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และแนวทางในการเพิ่มมูลค่าผ้ามัดย้อมที่ใช้วัตถุดิบจากเปลือกมะพร้าวซึ่งเป็นทรัพยากรท้องถิ่น ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่มผู้ผลิตผ้ามัดย้อม ผู้ประกอบการในชุมชน ผู้จำหน่ายสินค้า และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและส่งเสริมผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อม รวมทั้งสิ้นจำนวน 5 คน โดยมุ่งเน้นศึกษาขั้นตอนการผลิต การย้อมผ้า การออกแบบลวดลายและบรรจุภัณฑ์ รวมถึงแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันเมื่อรวบรวมข้อมูลครบถ้วนแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้การพรรณนาความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และสรุปผลการศึกษาในด้านแนวทางการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ การมีส่วนร่วมของชุมชน และศักยภาพในการสร้างผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวให้มีคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนดังนี้

อัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่ออำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม จากการศึกษาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมของชุมชนโพรงมะเดื่อ พบว่าอัตลักษณ์สำคัญของผลิตภัณฑ์เกิดจากการนำวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่น คือ เปลือกมะพร้าว มาใช้ในการย้อมผ้า ซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวอยู่ที่สีธรรมชาติที่ให้โทนสีอบอุ่น ลวดลายจากเทคนิคการมัดย้อมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ รวมถึงการออกแบบลวดลายที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต และทรัพยากรในชุมชน และการบรรจุภัณฑ์ยังมีบทบาทในการเสริมสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ โดย

เน้นความเรียบง่ายแต่สื่อถึงความเป็นธรรมชาติ สื่อภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และสามารถดึงดูดความสนใจของผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพจากผลการวิจัยพบว่าการพัฒนาผลิตภัณฑ์ควรคำนึงถึงทั้งความงาม การใช้งาน และการสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างสอดคล้อง เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ จังหวัดนครปฐม

นำเสนอแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่ออำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ สามารถดำเนินการได้โดยอาศัยองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนาอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพ มีเอกลักษณ์ และสามารถแข่งขันในตลาดได้ โดยกระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มประกอบด้วยหลายด้าน ดังนี้:

1. การใช้วัตถุดิบท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพการนำเปลือกมะพร้าวซึ่งเป็นวัสดุเหลือทิ้งในชุมชนมาใช้ในการย้อมผ้า ถือเป็นการเพิ่มคุณค่าจากวัสดุเหลือใช้ให้กลายเป็นสินค้าชุมชนที่มีคุณภาพ โดยเน้นกระบวนการที่ปลอดภัยต่อผู้ใช้และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

2. การออกแบบลวดลายและสีสันที่มีอัตลักษณ์ลวดลายบนผ้ามัดย้อมที่สะท้อนถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิต หรือธรรมชาติในท้องถิ่น เป็นการสร้างความแตกต่างและเสน่ห์เฉพาะตัวให้กับผลิตภัณฑ์ ทำให้ผ้ามัดย้อมไม่ใช่เพียงสินค้า แต่เป็นตัวแทนของชุมชน

3. การพัฒนาบรรจุภัณฑ์และการนำเสนอสินค้าการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สวยงาม สะดวกในการขนส่ง และสื่อสารคุณค่าของผลิตภัณฑ์ได้ดี จะช่วยเพิ่มมูลค่าและความน่าสนใจให้กับผ้ามัดย้อม รวมถึงสามารถขยายตลาดไปยังกลุ่มลูกค้าที่หลากหลายมากขึ้น

4. การส่งเสริมการตลาดและสร้างช่องทางการขายใหม่ๆการนำผลิตภัณฑ์เข้าสู่ตลาดออนไลน์ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการขาย เช่น งานแสดงสินค้า การร่วมมือกับกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน หรือการขายผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล เป็นแนวทางที่ช่วยเพิ่มยอดขายและความยั่งยืนของผลิตภัณฑ์

5. การถ่ายทอดองค์ความรู้และสร้างเครือข่ายความร่วมมือการจัดอบรมและถ่ายทอดเทคนิคการย้อมผ้า รวมถึงการบริหารจัดการธุรกิจอย่างมีประสิทธิภาพให้กับคนรุ่นใหม่ในชุมชน เป็นการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง

นำเสนอรูปแบบบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่ออำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม จากการศึกษาและออกแบบรูปแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าว พบว่า บรรจุภัณฑ์มีบทบาทสำคัญในการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ ทั้งในด้านความสวยงาม ความน่าเชื่อถือ และความประทับใจของผู้บริโภค

การออกแบบที่เหมาะสมและสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนโพรงมะเดื่อสามารถช่วยให้สินค้ามีความโดดเด่นในตลาด เพิ่มโอกาสในการขาย และขยายกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพการออกแบบบรรจุภัณฑ์ในครั้งนี้เน้นการใช้วัสดุที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และสามารถสื่อถึงวัตถุดิบจากธรรมชาติอย่างเปลือกมะพร้าวได้อย่างชัดเจน เช่น การใช้โทนสีธรรมชาติ ลวดลายที่ได้แรงบันดาลใจจากวิถีชีวิตของชุมชน และการจัดวางโลโก้หรือชื่อแบรนด์ที่ช่วยสร้างภาพลักษณ์ให้ดูมีมาตรฐาน นอกจากนี้ยังมีการออกแบบที่คำนึงถึงความสะดวกในการพกพาและขนส่ง รวมถึงความทนทานต่อสภาพแวดล้อม เพื่อให้เหมาะสมกับการจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ผลจากการทดลองใช้บรรจุภัณฑ์ต้นแบบ พบว่า กลุ่มผู้บริโภคให้ความสนใจในผลิตภัณฑ์มากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มลูกค้าที่ใส่ใจในสินค้าที่มีที่มาจากธรรมชาติ และให้คุณค่ากับผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ผู้บริโภคให้ความ

คิดเห็นเชิงบวกต่อความสวยงาม ความเหมาะสมของขนาด การเลือกใช้วัสดุ และความสามารถในการนำกลับมาใช้ซ้ำหรือรีไซเคิลได้

ดังนั้น รูปแบบบรรจุภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นจึงมีความเหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกมะพร้าวของชุมชนโพรงมะเดื่อ และสามารถนำไปใช้เพื่อส่งเสริมการตลาด การสร้างอัตลักษณ์ และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ :ชูศักดิ์ เที่ยงตรง. การบริหารการปกครองท้องถิ่นของไทย. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2518. ราชบัณฑิตยสถาน.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน. 2554. ราชบัณฑิตยสถาน.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร :ราชบัณฑิตยสถาน. 2556. หทัยชนก คะตะสมบูรณ์.

การพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน:กรณีศึกษาตำบลเนินศาลา อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (มีนาคม - เมษายน 2563): 475.(2) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ :นรินทร์ สังข์รักษา. “การศึกษาระดับคุณภาพชีวิตของผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม: กรณีศึกษาเขตอุตสาหกรรมกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี”.

วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.(3) งานวิจัย :จิตพนธ์ชุมเกตุ. “การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนไทยมุสลิม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี”. รายงานการวิจัย. คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2560.

ชยันต์ วรรธนะภูติ และคณะ. “การปรับตัวของชาวนาในการเปลี่ยนเศรษฐกิจและสังคม กรณีศึกษากลุ่มชาวนาในภาคเหนือตอนล่างบ้านหนองสองห้อง อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.

ผดุง อารยะวิญญู. (2542). การศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ. พิมพ์ครังที่ 2 กรุงเทพฯ :

นวัตกรรมการบริหารแนวทางสู่การพัฒนาองค์กรที่ยั่งยืน
MANAGEMENT INNOVATION A GUIDE TO SUSTAINABLE ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT

ดร.อัญธิษฐา อักษรศรี,[1] ดร.วันชัย แสงสุวรรณ[2] และ ดร.วันไชย์ กิ่งแก้ว[3]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Dr.Auntittha Aksornsri[1], Dr.Wanchai Saengsuwan[2], Dr.Wanchai Kingkaew[3]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: auntittha05@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษานวัตกรรมการบริหารแนวทางสู่การพัฒนาองค์กรที่ยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของนวัตกรรมการบริหาร (Management Innovation) ในฐานะเครื่องมือสำคัญสำหรับการขับเคลื่อนองค์กรสู่ความยั่งยืนในระยะยาว โดยนวัตกรรมการบริหารหมายถึงการปรับเปลี่ยนหรือพัฒนารูปแบบการจัดการภายในองค์กร ทั้งในด้านโครงสร้าง กระบวนการทำงาน วัฒนธรรมองค์กร และแนวทางการตัดสินใจ เพื่อให้ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพแนวทางสำคัญของการนำนวัตกรรมการบริหารไปใช้ การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ การส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ในองค์กร การจัดการแบบยืดหยุ่น (Agile Management) การใช้ข้อมูลในการบริหาร และการผสานแนวคิดด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (ESG) เข้าไว้ในกลยุทธ์องค์กร โดยชี้ให้เห็นว่า การปรับใช้แนวทางเหล่านี้สามารถเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน เสริมสร้างประสิทธิภาพของการทำงาน และช่วยให้องค์กรสามารถเติบโตอย่างสมดุลและยั่งยืนได้ในระยะยาวการพัฒนานวัตกรรมทางการบริหารไม่เพียงแต่ช่วยให้องค์กรปรับตัวได้ดีในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาองค์กรที่คำนึงถึงทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : นวัตกรรม, การบริหาร, พัฒนาองค์กร, ที่ยั่งยืน

Abstract

This article aims to study management innovation, an approach to sustainable organizational development. The results of the study found that the role of management innovation as an important tool for driving organizations towards long-term sustainability, where management innovation refers to the adjustment or development of management styles within an organization, including structure, work processes, organizational culture, and decision-making approaches, in order to respond effectively to changes in the economic, social, and technological environments. Important approaches to the implementation of management innovation include creating a learning culture, promoting creativity in organizations, agile management, using data in management, and integrating the concept of social and environmental responsibility (ESG) into organizational strategies. It indicates that the application of these approaches can increase competitiveness, enhance work efficiency, and help organizations grow in a balanced and sustainable way in the long run. The development of management innovation not only helps organizations adapt well in an era of change, but

also is an important foundation for organizational development that takes into account economic, social, and environmental dimensions in a sustainable way.

Keyword: Innovation, Management, Organizational Development, Sustainable

บทนำ

ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม การบริหารองค์กรด้วยวิธีการเดิมอาจไม่เพียงพอต่อการรองรับความท้าทายใหม่ ๆ ดังนั้น “นวัตกรรมการบริหาร” (Managerial Innovation) จึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลักดันองค์กรให้สามารถปรับตัว แข่งขัน และเติบโตได้อย่างยั่งยืน ยุคที่เทคโนโลยีและการแข่งขันทางธุรกิจพัฒนาอย่างรวดเร็ว การบริหารจัดการภายในองค์กรต้องมีการปรับตัวและพัฒนาไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง หนึ่งในเครื่องมือที่สำคัญในการปรับตัวและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน คือ นวัตกรรมการบริหารซึ่งเป็นการนำแนวคิดใหม่ ๆ หรือวิธีการที่ปรับปรุงจากแนวทางเดิมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ความคล่องตัว และการเติบโตในระยะยาว แนวทางในการนำนวัตกรรมการบริหารมาประยุกต์ใช้ในองค์กรต่าง ๆ รวมถึงความสำคัญและประโยชน์ของการพัฒนานวัตกรรมในการบริหารจัดการองค์กร โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญกับความท้าทายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องการความร่วมมือจากทุกภาคส่วนรวมทั้งองค์กรธุรกิจที่ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานและกลยุทธ์เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Morandín-Ahuerma et al., 2019)

นวัตกรรมที่ยั่งยืนหมายถึงกระบวนการพัฒนาและนำผลิตภัณฑ์ บริการ เทคโนโลยี หรือรูปแบบธุรกิจใหม่ๆ มาใช้ ซึ่งจะมีผลกระทบเชิงบวกต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยเกี่ยวข้องกับการค้นหาวิธีแก้ปัญหาที่สร้างสรรค์และมีประสิทธิภาพเพื่อรับมือกับความท้าทายเร่งด่วน เช่น การเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ การหมดสิ้นของทรัพยากร มลพิษ ความไม่เท่าเทียมกัน และความยากจนเป้าหมายของนวัตกรรมที่ยั่งยืนคือการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นต่อไปในการตอบสนองความต้องการของตนเอง ต่อไปนี้คือลักษณะสำคัญบางประการของนวัตกรรมที่ยั่งยืน (นิค เจน, 2022) นวัตกรรมการบริหารหมายถึง การคิดค้นและนำวิธีการบริหารใหม่ ๆ มาใช้เพื่อยกระดับประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความคล่องตัวขององค์กรอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง กระบวนการ กลยุทธ์ หรือวิธีคิดในการจัดการองค์กร แนวทางของนวัตกรรมการบริหารเพื่อความยั่งยืน 1) การวางแผนเชิงกลยุทธ์แบบยืดหยุ่น (Agile Strategy) ใช้ข้อมูลและแนวโน้มปัจจุบันมาพยากรณ์ ปรับเป้าหมายได้ตามสถานการณ์ 2) การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ (Digital Transformation) ระบบอัตโนมัติ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและตอบสนองลูกค้า 3) การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) เปิดโอกาสให้พนักงานทุกระดับมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพื่อเพิ่มความผูกพันและการยอมรับ 4) วัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุนนวัตกรรม (Innovation Culture) ส่งเสริมให้พนักงานกล้าเสนอแนวคิดใหม่ สนับสนุนการทดลอง และเรียนรู้จากความล้มเหลว 5) การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม ความรับผิดชอบต่อสังคม และธรรมาภิบาล

สรุปนวัตกรรมการบริหาร เป็นการปรับกระบวนการ ระบบและโครงสร้างขององค์กรให้คล่องตัวเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน การเชื่อมโยงแนวคิด ESG และศักยภาพของผู้บริหาร (managerial ability) ช่วยเสริมให้เกิดนวัตกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (green innovation) การใช้ แนวคิด

ระบบและความสามารถการจัดการ (systems thinking & knowledge management) เป็นกุญแจสำคัญในการเชื่อมโครงข่ายนวัตกรรมกับกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน

ความหมายของนวัตกรรมการบริหาร

นวัตกรรมการบริหาร คือ การนำแนวคิดหรือวิธีการใหม่ ๆ มาปรับใช้ในการบริหารจัดการองค์กร โดยสามารถแบ่งออกเป็นหลายรูปแบบ เช่น การปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน การใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ หรือการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ นวัตกรรมการบริหารนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เสมอไป อาจจะเริ่มต้นจากการปรับปรุงกระบวนการทำงานเล็กน้อยหรือการนำเครื่องมือเทคโนโลยีมาช่วยในการตัดสินใจหรือการบริหารงาน การนำเสนอไอเดียใหม่ ๆ ให้กับทีมงานหรือการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ภายในองค์กรก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของนวัตกรรมที่ช่วยให้องค์กรเติบโตและแข่งขันได้ดีขึ้น ความหมายของนวัตกรรมการบริหาร นวัตกรรมการบริหาร (Administrative Innovation) หมายถึง การนำแนวคิด วิธีการกระบวนการใหม่ ๆ มาใช้ในการจัดการและดำเนินงานภายในองค์กร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ความโปร่งใส และความสามารถในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กร

นวัตกรรมการบริหารไม่จำกัดเพียงแค่เทคโนโลยี แต่รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างองค์กร การบริหารทรัพยากรบุคคล การจัดระบบการทำงาน การให้บริการประชาชน การสื่อสารภายในองค์กร เพื่อให้เกิดความทันสมัยคล่องตัว และตอบโจทย์ความต้องการของประชาชนและสังคมในยุคปัจจุบัน เช่น 1) การบริหารจัดการแบบอิเล็กทรอนิกส์ (e-Government) 2) การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Management) 3) การใช้ Big Data และ AI ในการวิเคราะห์และตัดสินใจ 4) ระบบราชการ 4.0 ที่เน้นการบริการประชาชนอย่างมีคุณภาพแนวทางการนำ “นวัตกรรมการบริหาร” ไปประยุกต์ใช้ในองค์กรการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหาร การใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการบริหารจัดการสามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานได้อย่างมาก การนำระบบ ERP (Enterprise Resource Planning) หรือซอฟต์แวร์ที่ช่วยในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (HRM Systems) จะช่วยให้การจัดการทรัพยากรในองค์กรเป็นไปอย่างมีระเบียบและสามารถตรวจสอบผลการดำเนินงานได้ง่ายขึ้น นวัตกรรมที่ยั่งยืนถือเป็นความตั้งใจขององค์กรในความพยายามสร้างการเปลี่ยนแปลงในสินค้า บริการ หรือกระบวนการดำเนินธุรกิจให้สามารถสร้างผลกระทบที่ดีในระยะยาวต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมได้ ในขณะเดียวกันยังคงสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจให้กับบริษัท (กาญจน์กมล พรมเหลา, 2565)

การปรับปรุงกระบวนการทำงาน นวัตกรรมการบริหารสามารถเริ่มต้นจากการวิเคราะห์และปรับปรุงกระบวนการทำงานที่มีอยู่เดิม เพื่อให้มีประสิทธิภาพและลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็น การใช้แนวคิด Lean Management หรือการนำระบบการจัดการที่ไม่ยุ่งยากเข้ามาช่วยก็เป็นการปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

สรุป นวัตกรรมการบริหารคือการนำแนวคิด วิธีการหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาปรับใช้ในการบริหารจัดการองค์กรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ความยืดหยุ่น และความสามารถในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงไม่จำเป็นต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ แต่อาจเริ่มจากการปรับปรุงกระบวนการเล็กน้อยครอบคลุมทั้งการจัดโครงสร้างองค์กร การบริหารบุคลากร และการสื่อสารภายในเน้นการใช้เทคโนโลยี เช่น ERP, AI หรือ Big Data เพื่อช่วยในการตัดสินใจสนับสนุนการมีส่วนร่วมของบุคลากร และการบริหารแบบโปร่งใสช่วยให้องค์กรสามารถเติบโต แข่งขัน และพัฒนาอย่างยั่งยืนในทุกมิติ

การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดกว้างต่อความคิดใหม่

การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุนการเรียนรู้และการทดลองสิ่งใหม่ ๆ จะช่วยให้องค์กรสามารถพัฒนานวัตกรรมได้อย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์และการเปิดโอกาสให้พนักงานมีส่วนร่วมในการพัฒนานวัตกรรมจะช่วยสร้างความคิดใหม่ ๆ ในการปรับปรุงการบริหารองค์กร การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดกว้างต่อความคิดใหม่ หมายถึง การพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการและบรรยากาศภายในองค์กรให้เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็นการนำเสนอแนวคิดสร้างสรรค์ และการกล้าทดลองสิ่งใหม่ ๆ โดยไม่กลัวความล้มเหลว ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนนวัตกรรม การปรับตัวและความยั่งยืนขององค์กรในระยะยาว

องค์ประกอบสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรแบบเปิดกว้าง

1. ภาวะผู้นำแบบสนับสนุน ผู้นำควรเป็นแบบอย่างในการเปิดรับความคิดเห็น สนับสนุนแนวคิดใหม่และให้กำลังใจในการทดลองสิ่งใหม่ ๆ

2. ระบบการสื่อสารแบบสองทาง สร้างช่องทางให้บุคลากรสามารถสื่อสาร แสดงความคิดเห็น เสนอแนวคิดได้อย่างอิสระและจริงใจ

3. ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง องค์กรควรจัดอบรม พัฒนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้บุคลากรมีทักษะในการคิดวิเคราะห์และสร้างนวัตกรรม

4. ยอมรับความล้มเหลวเพื่อการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจว่า “ความล้มเหลว” เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาและใช้เป็นบทเรียนในการปรับปรุง

5. ระบบแรงจูงใจและการยกย่อง จัดให้มีรางวัลหรือการยอมรับต่อผู้เสนอไอเดียดี ๆ หรือผู้ที่ริเริ่มสิ่งใหม่ เพื่อกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจในองค์กร

สรุป การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดกว้างต่อความคิดใหม่ เป็นการพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการและบรรยากาศภายในองค์กรให้เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็น การนำเสนอแนวคิดสร้างสรรค์ และการทดลองสิ่งใหม่ ๆ โดยไม่กลัวความล้มเหลว องค์ประกอบสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมนี้ได้แก่ ภาวะผู้นำแบบสนับสนุน ระบบการสื่อสารแบบสองทาง ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ยอมรับความล้มเหลวเพื่อการเรียนรู้ และระบบแรงจูงใจและการยกย่อง

การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืน

การสร้างนวัตกรรมในด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เช่น การพัฒนาระบบการฝึกอบรมที่มีประสิทธิภาพหรือการใช้การประเมินผลการทำงานอย่างมีวิธีการที่สามารถสะท้อนถึงความสามารถและศักยภาพของพนักงานในแบบที่แท้จริง การส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาความสามารถของพนักงานให้สอดคล้องกับความต้องการขององค์กรในอนาคต การพัฒนาองค์กรให้เป็นยั่งยืน เป็นกระบวนการที่องค์กรนำมาใช้เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมทางสังคมและการรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นเส้นทางที่ไม่เพียงแต่สร้างความท้าทายแต่ยังจำเป็นสำหรับการอยู่รอดขององค์กรในระยะยาว พร้อมทั้งเป็นกลยุทธ์ที่ช่วยให้องค์กรสามารถแข่งขันได้ในตลาดโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Cepraga & Bîrsan, 2023) แนวทางนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน 1) การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Management) เปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในองค์กร 2) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Management) นำ AI, Big Data, IoT มาใช้ในระบบบริหารงานยกระดับการสื่อสารและการตัดสินใจให้แม่นยำและรวดเร็ว 3) การสร้างวัฒนธรรมแห่งนวัตกรรม (Innovation Culture) ส่งเสริมการเรียนรู้ ทดลองและกล้านำเสนอแนวคิดใหม่ ยอมรับความล้มเหลวในเชิงสร้างสรรค์ 4) การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม (Innovative Leadership) ผู้นำต้องเป็นผู้เปิดรับและส่งเสริมการเปลี่ยนแปลง มุ่งสร้างทีมงานที่

กล้าเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง 5) การบริหารทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Sustainable Resource Management) บริหารทรัพยากรทั้งด้านคน เงิน วัสดุ อย่างมีประสิทธิภาพเน้นการลดของเสีย

ผลที่ได้รับจากการบริหารแบบนวัตกรรม

1) องค์กรสามารถปรับตัวได้ทันกับการเปลี่ยนแปลง

2) พนักงานมีแรงจูงใจและมีส่วนร่วม

3) เกิดความโปร่งใสและประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร

4) ช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อสังคมและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเสริมการใช้ซ้ำ

สรุป การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืน เป็นแนวคิดที่ผสานระหว่างการบริหารบุคคลทั่วไปกับเป้าหมายด้านความยั่งยืนขององค์กร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างสมดุลระหว่างผลประกอบการทางธุรกิจ การดูแลพนักงาน และความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาทุนมนุษย์อย่างต่อเนื่องมุ่งเน้นการฝึกอบรม พัฒนาทักษะ และสร้างโอกาสในการเติบโตในสายอาชีพ เพื่อให้พนักงานสามารถปรับตัวและสร้างคุณค่าให้แก่องค์กรในระยะยาว ความเป็นธรรมและความเท่าเทียม ส่งเสริมสภาพแวดล้อมการทำงานที่ไม่มีการเลือกปฏิบัติ เปิดโอกาสให้กับทุกคนอย่างเท่าเทียม และให้ค่าตอบแทนที่ยุติธรรม การมีส่วนร่วมและความผูกพันของพนักงานเปิดโอกาสให้พนักงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เสริมสร้างความผูกพัน และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นการมีส่วนร่วม สุขภาพและคุณภาพชีวิตในการทำงานให้ความสำคัญกับความปลอดภัย สุขภาพจิต และสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน

การสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรในเครือข่าย

การสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรในเครือข่าย หรือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนยังช่วยเพิ่มโอกาสในการพัฒนาและการนำเทคโนโลยีไปใช้ได้จริง สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างนวัตกรรมยังรวมถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ในองค์กรและการพัฒนาทักษะของบุคลากร เพื่อให้สามารถคิดค้นและพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ ได้อย่างต่อเนื่องสภาพแวดล้อมนี้ครอบคลุมถึงนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคม การสนับสนุนจากภาครัฐ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการสร้างนวัตกรรม (Trott, 2017)

1) นโยบายทางเศรษฐกิจและสังคม รัฐบาลมีบทบาทสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการนวัตกรรมผ่านการกำหนดนโยบายและกลไกทางเศรษฐกิจที่ช่วยส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา เช่น การให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีสำหรับการลงทุนในนวัตกรรม การให้ทุนสนับสนุนโครงการวิจัย การกำหนดกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา และการสนับสนุนทางการเงินสำหรับผู้ประกอบการและบริษัทที่มีความคิดริเริ่มในการพัฒนานวัตกรรม (Freeman, 1987)

2) โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการนวัตกรรม ได้แก่ ศูนย์วิจัยและพัฒนาอุทยานวิทยาศาสตร์ และศูนย์บ่มเพาะธุรกิจที่ช่วยให้การพัฒนานวัตกรรมสามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ โครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมในภาคส่วนต่าง ๆ (Lundvall, 1992)

3) การสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีบทบาทสำคัญในการสร้างแรงจูงใจและสนับสนุนการพัฒนานวัตกรรม ผ่านการให้สิทธิประโยชน์ทางการเงิน การสนับสนุนด้านกฎหมาย และการจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคธุรกิจ ภาคการศึกษา และหน่วยงานภาครัฐ การสนับสนุนเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนานวัตกรรมอย่างยั่งยืน (Freeman, 1987)

สรุป การพัฒนาผู้นำและทีมงานการพัฒนาผู้นำที่มีทักษะในการบริหารและการสร้างแรงบันดาลใจให้กับทีมงานเป็นสิ่งสำคัญในการส่งเสริมการนำนวัตกรรมการบริหารไปสู่การปฏิบัติจริง ผู้นำที่มีความสามารถจะสามารถสร้างสรรค์แนวทางใหม่ ๆ และนำองค์กรไปในทิศทางที่มีประสิทธิภาพได้

ประโยชน์ของนวัตกรรมการบริหาร

การเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน (Operational Optimization) องค์กรสามารถปรับปรุงกระบวนการปฏิบัติงานได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงโมเดลธุรกิจพื้นฐาน องค์กรสามารถค้นหาวิธี “ทำสิ่งเดิม แต่ทำให้ดีขึ้น” และลดผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (เช่น การใช้พลังงานหมุนเวียนหรือการลดบรรจุภัณฑ์) ซึ่งสามารถทำได้ค่อนข้างง่ายโดยการเพิ่มเกณฑ์พิจารณาด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมเข้ากับเกณฑ์คุณภาพหรือแนวทางการสร้างผลตอบแทนขององค์กร แนวทางประเภทนี้บางครั้งถูกเรียกว่า ประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจ (Eco-Efficiency) (กาญจน์กมล พรมเหลา, 2565) ประโยชน์ของนวัตกรรมการบริหาร (Managerial Innovation) เป็นการปรับปรุงหรือพัฒนาวิธีการบริหารจัดการองค์กรให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยใช้แนวคิดใหม่ เทคโนโลยี หรือกระบวนการใหม่ ๆ ซึ่งมีประโยชน์หลายประการ ดังนี้

1) เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน การนำเทคโนโลยีและวิธีการใหม่ ๆ มาใช้ในการบริหารสามารถช่วยลดข้อผิดพลาดและเพิ่มความรวดเร็วในการตัดสินใจ ทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ช่วยลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็น ทำให้งานรวดเร็วขึ้นลดต้นทุนและทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินงาน

2) สร้างความยั่งยืนในองค์กร การพัฒนานวัตกรรมที่มุ่งเน้นความยั่งยืนจะช่วยให้องค์กรมีความยืดหยุ่นและสามารถรับมือกับความท้าทายในอนาคตได้ดี การบริหารที่มีนวัตกรรมจะช่วยให้องค์กรสามารถปรับตัวและเติบโตอย่างมั่นคงในระยะยาว

3) เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน องค์กรที่มีนวัตกรรมการบริหารที่ดีจะสามารถแข่งขันในตลาดได้ดีกว่า โดยเฉพาะในยุคที่การแข่งขันทางธุรกิจสูงและตลาดมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การใช้กลยุทธ์และแนวทางใหม่ ๆ ช่วยให้องค์กรมีความได้เปรียบในการแข่งขัน องค์กรสามารถปรับตัวได้เร็วเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนสร้างความแตกต่างจากคู่แข่ง

4) เสริมสร้างความพึงพอใจและความผูกพันของพนักงาน การให้โอกาสพนักงานในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาองค์กร และการให้การสนับสนุนในการพัฒนาศักยภาพของพวกเขาจะทำให้พนักงานรู้สึกว่ามีความสำคัญ และเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความพึงพอใจและความผูกพันที่ดีต่อองค์กร

5) ขับเคลื่อนองค์กรสู่ความยั่งยืน นวัตกรรมที่ดีสามารถช่วยให้องค์กรเติบโตแบบยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

สรุป ประโยชน์ของนวัตกรรมการบริหาร นวัตกรรมการบริหารช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ลดขั้นตอนและต้นทุนได้อย่างมีประสิทธิผลส่งเสริมให้องค์กรมีความยืดหยุ่น สามารถปรับตัวและเติบโตได้อย่างยั่งยืนช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วเสริมสร้างความพึงพอใจและความผูกพันของพนักงานต่อองค์กรเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรให้เติบโตอย่างยั่งยืนในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ประโยชน์ของนวัตกรรมการบริหาร

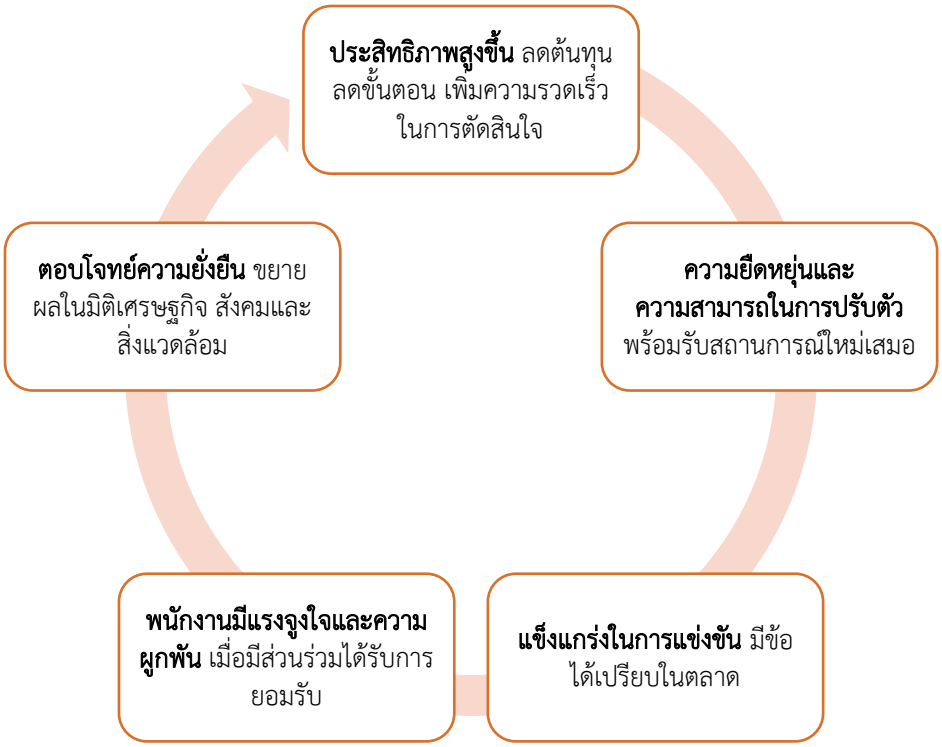

สรุป

นวัตกรรมการบริหารเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้องค์กรสามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ การพัฒนากระบวนการทำงาน การส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ และการบริหารทรัพยากรมนุษย์อย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยให้องค์กรสามารถเติบโตและพัฒนาได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและเสริมสร้างความผูกพันของพนักงานกับองค์กรอย่างมีความสุขนวัตกรรมการบริหาร แนวทางสู่การพัฒนาองค์กรที่ยั่งยืนผลการศึกษาพบว่า นวัตกรรมการบริหาร คือ การพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารจัดการภายในองค์กรให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ไม่ใช่แค่การใช้เทคโนโลยีเท่านั้น แต่รวมถึงแนวคิด วิธีคิด โครงสร้างองค์กร กระบวนการตัดสินใจและวัฒนธรรมองค์กรเพื่อสร้างความสามารถในการแข่งขันและการเติบโตอย่างยั่งยืนการบริหารจัดการอย่างมีจริยธรรมและยั่งยืนคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคม สิ่งแวดล้อมและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียส่งเสริมความยั่งยืนขององค์กรเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันลดความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดกว้างและยืดหยุ่นรักษาพนักงานที่มีคุณภาพและดึงดูดคนรุ่นใหม่เสริมสร้างภาพลักษณ์และความเชื่อมั่นจากสังคมนวัตกรรมการบริหารไม่ใช่แค่เรื่องของเทคโนโลยี แต่คือการเปลี่ยนแปลงแนวคิด วิธีบริหาร และโครงสร้างองค์กรเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก และนำพาองค์กรสู่ความยั่งยืนในทุกมิติ

อ้างอิง

Cepraga, L., & Bîrsan, S. (2023). Approaching Organizational Identity from the Perspective of Sustainable Development.https://doi.org/10.53486/icspm2022.36.

Freeman, C. (1987). Technology policy and economic performance: Lessons from Japan. Pinter.

Lundvall, B. A. (1992). National systems of innovation: Towards a theory of innovation and interactive learning. Pinter.

Morandín-Ahuerma, I., Contreras-Hernández, A., Ayala-Ortiz, D. A., Pérez-Maqueo, O. (2019). Socio–EcosystemicSustainability.Sustainability,11(12),3354. https://doi.org/10.3390/su11123354.

Trott, P. (2017). Innovation management and new product development (6th ed.). Pearson.

กาญจน์กมล พรมเหลา, (2565), สถาบันวิทยาการจัดการ ทริส คอร์ปอเรชั่น, https://www.tris.co.th/sustainable-innovation/

นิค เจน, (2022), นวัตกรรมที่ยั่งยืนคืออะไร คำจำกัดความ ตัวอย่าง และแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุด, https://ideascale.com/th/

การส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

THE PROMOTION OF INCOME FROM ECONOMIC CAPITAL OF WATRATSATTHARAM SCHOOL CHINDA MARKET SUBDISTRICT, SAMPRAN DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE

ภัทรสิริย์ มากู่,[1] พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร และ ดร.สัญญา สดประเสริฐ

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Pattarasiri Magu,[1] Phramaha Phrakasit Thitipasitthikorn and Sanya Sodprasert

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email : pattarasiri.m@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาศักยภาพทุนทางเศรษฐกิจที่มีของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม 2) เพื่อการพัฒนากิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธารามตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธารามมีศักยภาพทุนทางเศรษฐกิจ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านกายภาพ มีพื้นที่ว่างที่เหมาะสมต่อการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และกิจกรรมสร้างรายได้ 2) ด้านทรัพยากรบุคคล ครูและนักเรียนมีความพร้อมในการเรียนรู้และความสามารถในการพัฒนากิจกรรม 3) ด้านสังคม มีเครือข่ายความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ และ 4) ด้านเศรษฐกิจในชุมชน มีแหล่งวัตถุดิบ เช่น มะพร้าวน้ำหอมที่สามารถต่อยอดได้

งานวิจัยนี้สะท้อนว่า กิจกรรมสามารถสร้างรายได้จริง เสริมทักษะอาชีพ และส่งเสริมความร่วมมือกับชุมชนอย่างยั่งยืน สะท้อนให้เห็นว่าการใช้ทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนอย่างมีระบบและมีส่วนร่วม สามารถพัฒนาเป็นกิจกรรมสร้างรายได้ที่มีประโยชน์ต่อโรงเรียน นักเรียน และชุมชนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ : ทุนเศรษฐกิจ, กิจกรรมสร้างรายได้, เครือข่ายความร่วมมือ, การส่งเสริมรายได้

Abstract

The research titled “Promoting Income from the Economic Capital of Wat Ratsattharam School” aims to: 1) study the economic capital potential of Wat Ratsattharam School, Talad Chinda Sub-district, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province; 2) develop activities that generate income from the school’s economic capital; and 3) propose strategies for promoting income from the economic capital of Wat Ratsattharam School, Talad Chinda Sub-district, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province. The study employed Participatory Action Research (PAR) methodology.

The research findings revealed that Wat Ratsattharam School possesses economic capital potential in four aspects: 1) Physical aspect – the school has vacant space suitable for developing as a learning resource and for income-generating activities; 2) Human resources – teachers and students are ready to learn and capable of developing such activities; 3) Social aspect – there are collaborative networks from various sectors; and 4) Community economic aspect – there are sources of raw materials, such as aromatic coconuts, which can be further developed.

This research reflects that the activities implemented can genuinely generate income, enhance vocational skills, and sustainably foster community cooperation. It demonstrates that systematically and collaboratively utilizing the school's economic capital can lead to meaningful income-generating activities that benefit the school, students, and the community as a whole.

Keywords: Economic capital, Income-generating activities, Collaborative networks, Income promotion

บทนำ

การศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 21 โดยยึดหลักการตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแผนการศึกษาแห่งชาติ (2560-2579) ที่เน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความรู้ ทักษะ และคุณธรรม สามารถปรับตัวและดำรงชีวิตในสังคมโลกได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้ การพัฒนาทักษะชีวิตและอาชีพ รวมถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทสังคม จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อสร้างคนที่พร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2560) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (2553) อย่างไรก็ตาม โรงเรียนขนาดเล็กในประเทศไทยเผชิญกับปัญหาหลักหลายประการที่ส่งผลต่อคุณภาพการเรียนการสอน เช่น งบประมาณที่จำกัด การขาดอุปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย รวมทั้งปัญหาการขาดแคลนครูผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ซึ่งทำให้โรงเรียนขนาดเล็กไม่สามารถแข่งขันและให้การศึกษาที่มีประสิทธิภาพเทียบเท่ากับโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่ได้ คณะกรรมการขับเคลื่อนเพื่อการปฏิรูปประเทศ (2562)

โรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นโรงเรียนขนาดเล็กที่มีนักเรียนจำนวน 110 คนและครู 9 คน มีปัญหางบประมาณไม่เพียงพอและขาดอุปกรณ์สนับสนุนการเรียนรู้โดยเฉพาะเทคโนโลยี ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนและโอกาสในการพัฒนาศักยภาพนักเรียนและบุคลากรในโรงเรียน (ข้อมูลเบื้องต้นจากโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม, 2567) ด้วยปัญหาและข้อจำกัดเหล่านี้ งานวิจัยจึงมุ่งศึกษาศักยภาพทุนทางเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม เพื่อพัฒนากิจกรรมสร้างรายได้และส่งเสริมการใช้ทุนทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางการเงินให้กับโรงเรียนและส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการถอดบทเรียนและเสนอแนวทางการพัฒนาที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในโรงเรียนขนาดเล็กอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพทุนทางเศรษฐกิจที่มีของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

2 เพื่อการพัฒนากิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธารามตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

3. เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 4 กระบวนการตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart ประกอบด้วยการวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) โดยผู้วิจัยได้ปรับขั้นตอนการวางแผน ออกเป็นขั้นการเตรียมการและการวางแผน เพื่อจำแนกภารกิจในการทำงานในพื้นที่ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากผู้วิจัยได้ลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลเพื่อพัฒนาโจทย์การวิจัยก่อนแล้ว จึงได้จัดทำขั้นตอนการดำเนินงานของรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระยะ คือ 1)ระยะเตรียมการ (Pre-Rearch) 2) ระยะการวางแผน (Planning) 3) ระยะการปฏิบัติตามแผน (Action) 4) ระยะการสังเกตผลการนิเทศติดตามสนับสนุนการดำเนินงาน (Observation) และ 5)ระยะสะท้อนผล (Reflection) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Infomant) ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ผู้ร่วมในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และกลุ่มผู้เข้าร่วมปฏิบัติการ เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling)

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ศักยภาพทุนที่มีในโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์บุคลากรของโรงเรียน และลงสำรวจพื้นที่ของโรงเรียนเพื่อศึกษาทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนว่ามีทุนด้านใดบ้างที่สามารถจะนำมาพัฒนาเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์บุคลากรและลงสำรวจพื้นที่ของโรงเรียนพบว่าศักยภาพทุนทางเศรษฐกิจของโรงเรียนในแต่ละด้าน ดังนี้

1) ด้านภายภาพ โรงเรียนตั้งอยู่ท่ามกลางบริบทของชุมชน โดยพื้นที่ด้านหน้าโรงเรียนมีแนวเขตติดกับวัดราษฎร์ศรัทธาราม ซึ่งเป็นศาสนสถานสำคัญในท้องถิ่น พื้นที่ด้านข้างของโรงเรียนมีแนวเขตติดกับลำคลองธรรมชาติ ซึ่งยังคงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศไว้อย่างเหมาะสม บ้านเรือนที่ตั้งอยู่บริเวณนี้ล้วนเป็นบ้านของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายและใกล้ชิดกับโรงเรียนเอื้อประโยชน์ต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ในขณะที่พื้นที่ด้านหลังของโรงเรียน ยังมีลานกว้างโล่งซึ่งผ่านการถมด้วยหินจนมีความมั่นคงแข็งแรง พื้นที่ดังกล่าวสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ตลอดจนสามารถปรับ

ใช้ในการก่อสร้างหรือพัฒนาสิ่งปลูกสร้างเพิ่มเติมตามความจำเป็นในอนาคต ถัดจากลานดังกล่าวยังมีพื้นที่อีกส่วนหนึ่งที่อยู่ติดกับแนวลำคลอง โดยยังคงมีลักษณะเป็นพื้นที่โล่งและยังไม่ได้รับการใช้ประโยชน์อย่างเต็มศักยภาพ พื้นที่ด้านหลังนี้ยังอยู่ใกล้กับสวนมะพร้าวของชาวบ้าน ซึ่งเป็นอีกหนึ่งภาพสะท้อนของวิถีเกษตรกรรมในชุมชน โดยสามารถบูรณาการเป็นแหล่งเรียนรู้ภาคสนามให้แก่นักเรียนผ่านการศึกษาจากแหล่งจริง ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) ด้านทรัพยากรบุคคล โรงเรียนมีความโดดเด่นในด้านการบริหารจัดการศึกษา ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองเต็มตามศักยภาพ ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ส่งเสริมให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ทักษะพื้นฐานได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับวัย และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยหล่อหลอมคุณลักษณะอันพึงประสงค์ อาทิ ความรับผิดชอบ ความอดทน ความมีระเบียบวินัย และการทำงานร่วมกับผู้อื่น ในขณะเดียวกัน บุคลากรภายในสถานศึกษาก็มีความพร้อมในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ครูและเจ้าหน้าที่ได้รับการส่งเสริมให้มีการฝึกอบรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับบริบทของนักเรียนและโรงเรียนได้อย่างเหมาะสม จากการดำเนินการดังกล่าว ทำให้โรงเรียนมีความเข้มแข็งด้านการบริหารทรัพยากรบุคคล พร้อมที่จะเรียนรู้และพัฒนาเด็กนักเรียนให้มีศักยภาพ สอดคล้องกับเป้าหมายของสถานศึกษาครูและนักเรียนในโรงเรียน มีความพร้อมที่จะเรียนรู้เพื่อเสริมทักษะ และนำความรู้ในการจะสร้างอาชีพ รายได้ให้แก่โรงเรียน

3) ด้านสังคม โรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม มิได้เป็นเพียงสถานศึกษา แต่มีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานรัฐ เอกชน วัด และชุมชน โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล ที่ให้การสนับสนุนโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านกิจกรรม การพัฒนาทักษะผู้เรียน และการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ภาคเอกชนในพื้นที่มีบทบาทในการสนับสนุนทุนการศึกษา สื่อการเรียนการสอน และการถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อเสริมสร้างทักษะและเตรียมความพร้อมแก่นักเรียน โรงเรียนยังมีความร่วมมือกับวัดราษฎร์ศรัทธาราม ในการจัดกิจกรรมทางศาสนาและจิตอาสาอย่างสม่ำเสมอ ขณะที่ผู้ปกครองและผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

4) ด้านเศรษฐกิจในชุมชน พื้นที่โดยรอบโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธารามมีพื้นฐานสำคัญจากการเกษตร โดยเฉพาะการทำสวนผลไม้และสวนมะพร้าวน้ำหอม โรงเรียนตั้งอยู่ในรอยต่อระหว่างตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม และตำบลบ้านแพ้ว อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการเกษตรสูง อาชีพหลักของประชาชนคือการปลูก “มะพร้าวน้ำหอมบ้านแพ้ว” ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว น้ำมะพร้าวมีรสหวานหอมคล้ายกลิ่นใบเตย ซึ่งเป็นผลจากปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ และสภาพอากาศเฉพาะถิ่น พื้นที่ชุมชนรอบโรงเรียนยังคงมีระบบคลองส่งน้ำและแหล่งน้ำธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้บรรยากาศมีความชื้นสม่ำเสมอและเอื้อต่อการเจริญเติบโตของพืชเศรษฐกิจ โดยเฉพาะมะพร้าวน้ำหอมที่ปลูกอย่างแพร่หลายรอบบริเวณโรงเรียน ส่งผลให้มะพร้าวน้ำหอมกลายเป็นแหล่งรายได้หลักของชุมชน

2. การพัฒนากิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้จากทุนเศรษฐกิจในโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธารามตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

เมื่อผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์บุคลากร และลงสำรวจพื้นที่ของโรงเรียนเพื่อศึกษาทุนทางเศรษฐกิจของโรงเรียนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ประชุมกับโรงเรียน เพื่อสรุปศักยภาพทุนทางเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ซึ่งมี 4 ด้าน ตามศักยภาพทุนที่มีในโรงเรียนข้อ 1 ให้ที่ประชุมทราบ โดยผู้วิจัยและที่ประชุมจึงร่วมกันเสนอความคิดเห็นเพื่อนำทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนมาสรุปเป็นกิจกรรมที่จะนำมา

พัฒนาเป็นกิจกรรมที่จะส่งเสริมรายได้ให้แก่โรงเรียนที่ประชุมได้ สรุปร่วมกันว่า จะดำเนินกิจกรรม 3 กิจกรรม ดังนี้

1) โครงการธนาคารขยะ เนื่องจากโรงเรียนยังไม่มีการคัดแยกขยะ ดังนั้น ควรจะมีการคัดแยกขยะ เนื่องจากขยะสามารถสร้างรายได้ให้กับโรงเรียนได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังปลูกฝังนิสัยของนักเรียนให้รู้จักการคัดแยกขยะ สร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับนักเรียนในการมีส่วนร่วมรักษาสิ่งแวดล้อม ลดขยะให้ลดน้อยลง นักเรียนมีรายได้จากการนำขยะมาขายให้กับโรงเรียน โดยด้านหลังโรงเรียนมีพื้นที่ว่างอยู่ผู้วิจัยเห็นว่าเหมาะสมที่จะสร้างเป็นโรงคัดแยกขยะ โดยตั้งชื่อว่า “โครงการธนาคารขยะ”

2) กิจกรรมกาแฟมะพร้าว เนื่องจากโรงเรียนตั้งอยู่ในท้องถิ่นที่มีมะพราวน้ำหอม และเป็นมะพร้าวน้ำหอมที่มีความหอมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และคุณครูมีความรู้เรื่องการชงกาแฟ และน้ำมะพร้าวสามารถนำมาใส่กาแฟได้ เพื่อให้กาแฟมีรสชาตที่ดี มีกลิ่นหอมเฉพาะตัว และรสชาตกาแฟที่ต่างจากกาแฟทั่วไป ซึ่งมะพร้าวเป็นผลไม้ของท้องถิ่นอยู่ไกล้โรงเรียนหาได้ง่าย ต้นทุนไม่สูงเนื่องจากคนในชุมชนปลูกเอง และเป็นการส่งเสริมรายได้ให้กับคนในชุมชนด้วย

3) กิจกรรมการจัดสวนถาด เนื่องจากในชุมชนมีร้านที่จำหน่ายต้นไม้ ค่อนข้างมาก ทำได้ไม่ยาก สามารถนำไปจำหน่ายเป็นของที่ระลึกในกิจกรรมต่างๆ ได้

เพื่อให้กระบวนการงานวิจัยบรรลุตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยจึงได้เชิญผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถของกิจกรรมในแต่ละด้าน มาเป็นผู้สร้างความรู้ ทักษะ หรือสนับสนุนกิจกรรม เพื่อขับเคลื่อนให้กิจกรรมประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย สามารถให้ความรู้เข้าร่วมงานวิจัยในการสร้างทักษะความรู้ ในเรื่องการอบรมความรู้เกี่ยวกับการจัดสวนถาด และการอบรมการคัดแยกขยะให้กับโรงเรียน และเชิญหน่วยงานภาคเอกชนมาร่วมขับเคลื่อนโครงการธนาคารขยะโดยการขอสนับสนุนเรื่องบุคลากรและงบประมาณที่จะมาสร้างโรงคัดแยกขยะ โดยมีขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

1) **โครงการธนาคารขยะ**

ผู้วิจัยและโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ได้ดำเนินโครงการธนาคารขยะโดยเริ่มจากการประชุมวางแผนร่วมกัน เพื่อกำหนดแนวทางและแบ่งหน้าที่รับผิดชอบโดยหน่วยงานภาคเอกชน ได้สนับสนุนงบประมาณและดำเนินการสร้างโรงคัดแยกขยะ และมีวิทยากรอบรมให้ความรู้เรื่องการคัดแยกขยะให้กับครู นักเรียน และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง โดยการอบรมเน้นประโยชน์ของการคัดแยกขยะ เช่น ลดปริมาณขยะ สร้างมูลค่าให้ขยะ อนุรักษ์ทรัพยากร และลดมลพิษ พร้อมมีการจัดเตรียมถังขยะตามประเภท ได้แก่ สีเขียว เหลือง น้ำเงิน และแดง เพื่อฝึกปฏิบัติจริง นักเรียนและครูนำขยะรีไซเคิลมาฝากที่ธนาคารขยะทุกวันศุกร์ มีการบันทึกข้อมูลและจำหน่ายขยะที่คัดแยกแล้ว พร้อมสรุปรายรับและกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โครงการนี้เป็นตัวอย่างของการบูรณาการการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม การสร้างรายได้ และความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 1 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมธนาคารขยะ

2) กิจกรรมกาแฟมะพร้าวน้ำหอม

โรงเรียนตั้งอยู่ใกล้แหล่งปลูกมะพร้าวน้ำหอมของชุมชนซึ่งมีชื่อเสียงในด้านความหอมและรสชาติอันเป็นเอกลักษณ์ จึงได้นำมะพร้าวมาเป็นวัตถุดิบหลักร่วมกับกาแฟ เพื่อสร้างสรรค์เป็น “กาแฟมะพร้าวน้ำหอม” โดยจัดอบรมให้แก่นักเรียนชั้น ผ่านกระบวนการขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมเมล็ดกาแฟ บดด้วยมือ การจัดเตรียมอุปกรณ์ ล้างกระดาษกรอง เติมผงกาแฟ ต้มน้ำร้อนและดริปกาแฟอย่างถูกวิธี ผสมกาแฟกับน้ำมะพร้าวน้ำหอม เติมน้ำแข็ง และตกแต่งด้วยเนื้อมะพร้าวน้ำหอม สร้างสรรค์เครื่องดื่มที่มีความหอมเฉพาะตัว ด้านการจัดจำหน่าย มีช่องทางผ่านกิจกรรมภายในโรงเรียน เช่น Open House และกิจกรรมทางวัดที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้ปกครอง ชาวบ้าน บุคลากรภาครัฐและเอกชน รวมถึงการขยายเครือข่ายการจำหน่ายกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อใช้ในงานประชุมหรือกิจกรรมพิเศษ เป็นการส่งเสริมทักษะนักเรียน สร้างอัตลักษณ์โรงเรียน และสร้างรายได้ให้กับโรงเรียนและชุมชนอย่างยั่งยืน

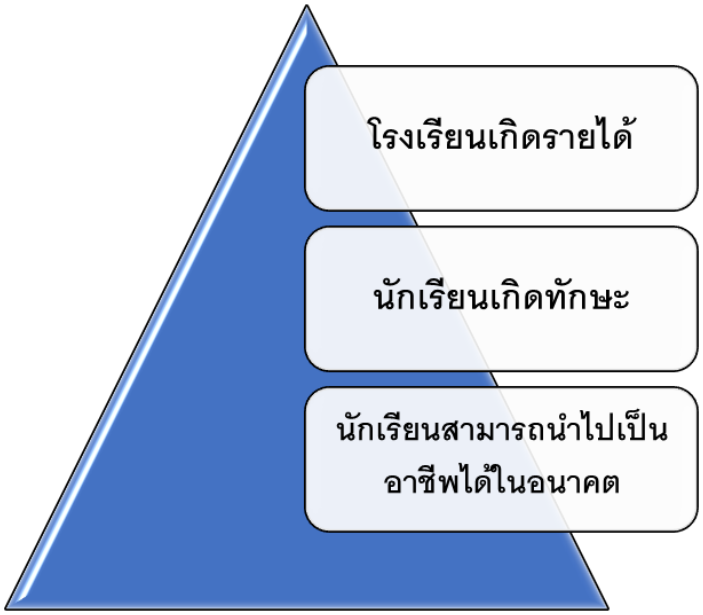

ภาพที่ 2 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมกาแฟมะพร้าว

3) กิจกรรมการจัดสวนถาด

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้อบรมให้แก่ครูและนักเรียน โดยการดำเนินกิจกรรมเริ่มต้นด้วยการบรรยายแนะนำความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสวนถาด และหลักการจัดองค์ประกอบสวนในพื้นที่จำกัด ต่อจากนั้นนักเรียนได้เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคลากรและนักเรียนเกิดทักษะ ความรู้ และนำทักษะ ความรู้ ไปเป็นอาชีพและสร้างรายได้ให้กับโรงเรียน อีกทั้งยังเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ให้กับนักเรียน และสามารถนำไปต่อยอดเป็นอาชีพได้ในอนาคต โดยมีช่องทางจำหน่ายผ่านกิจกรรม Open house รวมถึงกิจกรรมของทางวัดราษฎร์ศรัทธารามที่จัดขึ้นในวันสำคัญ และการสนับสนุนจากเครือข่ายภาครัฐหรือเอกชน ซึ่งช่วยให้กิจกรรมมีความยั่งยืน

ภาพที่ 3 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมจัดสวนถาด

3. แนวทางการส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจในโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

จากการนำศักยภาพทุนเศรษฐกิจของโรงเรียน อันได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านทรัพยากรบุคคล ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจในชุมชน มาพัฒนาเป็นกิจกรรมในข้อ 2 โดยกิจกรรมได้ดำเนินการตามขั้นตอนตามแผนที่กำหนดไว้เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวทางเพื่อส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียน 2 แนวทาง ดังนี้

1) แนวทางการจัดจำหน่ายของโครงการธนาคารขยะ

โรงเรียนได้กำหนดให้นักเรียนนำขยะรีไซเคิลมาฝากที่ธนาคารขยะตามวันและเวลาที่กำหนด โดยเปิดรับทุกวันศุกร์ และครูจะบันทึกข้อมูลเป็นรายบุคคลลงในบัญชีโครงการธนาคารขยะ โดยขยะที่ผ่านการคัดแยกจะถูกจำหน่ายให้กับผู้รับซื้อของเก่าที่เข้ามารับเป็นประจำทุกเดือน ซึ่งขยะที่สามารถจำหน่ายได้หลักๆ ได้แก่ ขวดพลาสติกและกระดาษ โดยมีจุดรับขยะกระจายตามพื้นที่ต่างๆ ภายในโรงเรียน เพื่ออำนวยความสะดวกในการนำมาฝาก และจะถูกรวบรวมเก็บไว้ที่โรงคัดแยกขยะของโรงเรียนเป็นที่เดียวกัน เมื่อถึงสิ้นเดือนจะมีการจำหน่ายขยะและนำรายได้มาแบ่งคืนให้นักเรียนที่นำขยะมาฝากกับโรงเรียน

2) แนวทางการสร้างช่องทางการจัดจำหน่ายกาแฟมะพร้าวและสวนถาด

จำหน่ายในโอกาสที่โรงเรียนมีกิจกรรม Open house กลุ่มลูกค้าหรือกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการจำหน่ายที่โรงเรียน คือ กลุ่มผู้ปกครอง บุคลากรทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้าร่วมกิจกรรม รวมถึงวันที่กิจกรรมทางวัดราษฎร์ศรัทธารามจัดขึ้นในวันสำคัญๆ ซึ่งพื้นที่ของโรงเรียนกับวัดอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ทำให้สะดวกในการขนย้ายอุปกรณ์รวมถึงเรื่องการเดินทาง กลุ่มลูกค้าหรือกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการจำหน่ายที่วัด คือ กลุ่มชาวบ้านในชุมชน บุคลากรทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มาร่วมทำบุญ หรือร่วมกิจกรรมของทางวัด การสนับสนุนจากเครือข่าย เช่น จากองค์กรภาครัฐ หรือเอกชน ที่สั่งไปเป็นเบรคเวลาที่มีการจัดประชุม หรือในกิจกรรมต่างๆ

อภิปรายผลการวิจัย

สำหรับการอภิปรายผลการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียน วัดราษฎร์ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาศักยภาพทุนทางเศรษฐกิจที่มีในโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม 2) เพื่อการพัฒนากิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้จากทุนเศรษฐกิจในโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธารามตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม 3) เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจในโรงเรียนวัดราษฎร์ ศรัทธาราม ตำบลตลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม จากการสรุปผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น สามารถนำประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจในแต่ละวัตถุประสงค์ในการวิจัยมาอภิปรายผลร่วมกับแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยว่ามีลักษณะที่แตกต่างหรือสอดคล้องรวมทั้งสามารถทำให้เข้าใจมุมมองที่เป็นประโยชน์มากขึ้นในการศึกษาครั้งนี้ โดยจะแบ่งการอภิปรายผลการศึกษาออก ดังนี้

จากการศึกษาศักยภาพของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม พบว่าโรงเรียนมีศักยภาพทุนหลายด้านซึ่งสามารถนำมาต่อยอดเพื่อการพัฒนาโรงเรียนได้อย่างยั่งยืน ทุนด้านแรกคือ ทุนด้านกายภาพ โรงเรียนมีพื้นที่ด้านหลังที่ได้รับการถมด้วยหิน สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในหลากหลายรูปแบบ ทั้งในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน กิจกรรมการเรียนรู้กลางแจ้ง หรือการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อเสริมสร้างรายได้ และทักษะชีวิตให้แก่นักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ **พัชรี สงวนสัตย์ (2562)** ที่ชี้ให้เห็นว่า พื้นที่ว่างภายในโรงเรียนสามารถกลายเป็นทรัพยากรทางการศึกษาและเศรษฐกิจ หากมีการออกแบบและบริหารจัดการอย่างเหมาะสม อีกทั้งยังสัมพันธ์กับผลการศึกษาของ **ศศิธร ขวัญเมือง (2564)** ที่พบว่า การใช้พื้นที่ของโรงเรียนเพื่อจัดกิจกรรมเกษตรกรรมมีส่วนช่วยในการสร้างทักษะชีวิตและความเข้าใจในเรื่องความยั่งยืนในระดับนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญ ทุนด้านที่สองคือ ทุนด้านทรัพยากรบุคคล โรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธารามมีบุคลากรที่มีความเข้มแข็ง

ในการบริหารจัดการ ตลอดจนมีการพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง ครูสามารถออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมทักษะของนักเรียนได้อย่างเหมาะสม ในขณะเดียวกันนักเรียนเองก็มีความพร้อมในการเรียนรู้ ซึ่งองค์ประกอบทั้งสองนี้ถือเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนา ทั้งนี้ แนวคิดของ **Becker (1993)**เกี่ยวกับ "ทุนมนุษย์" ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า "ทุนมนุษย์" หมายถึงการลงทุนในด้านการศึกษาและการพัฒนาศักยภาพของบุคคล ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อการเพิ่มผลผลิตและความสามารถในการสร้างรายได้ในอนาคตอย่างยั่งยืน การลงทุนดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของบุคคลให้มีคุณค่าและประสิทธิภาพในการทำงานมากขึ้นในระยะยาวทั้งยังสอดคล้องกับข้อค้นพบของ **วรรณา เพ็ชรรัตน์ (2562)** ที่เน้นย้ำถึงบทบาทของครูในการพัฒนาทักษะของผู้เรียนโดยเฉพาะในบริบทของการบูรณาการความรู้เพื่อสร้างอาชีพ ทุนด้านที่สาม คือ ทุนด้านสังคม โรงเรียนมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับเครือข่ายในระดับชุมชน ภาครัฐ และเอกชน ซึ่งเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ความร่วมมือดังกล่าวไม่เพียงแต่ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หากแต่ยังเป็นกลไกในการระดมทรัพยากรทั้งทางกายภาพและทางความคิดจากภายนอกเข้าสู่โรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ สุดท้ายคือ ทุนด้านเศรษฐกิจในชุมชน ซึ่งโรงเรียนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีการปลูกมะพร้าวน้ำหอมเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในเขตใกล้เคียงอย่างตำบลบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ที่เป็นแหล่งปลูกมะพร้าวน้ำหอม ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะ คือมีรสหวาน กลิ่นหอมคล้ายใบเตย และมีศักยภาพในการต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูป เช่น น้ำมะพร้าว ขนม เครื่องดื่ม เป็นต้น สามารถนำไปพัฒนาด้านอาชีพภายในโรงเรียน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างทั้งความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และรายได้ของนักเรียนและโรงเรียนในอนาคต งานวิจัยของ **ยุทธนา อังกินันทน์ (2563)** ได้ชี้ว่า การส่งเสริมให้โรงเรียนใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและอัตลักษณ์ของพื้นที่เป็นฐานในการจัดการเรียนรู้ เป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับสถานศึกษา

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษา การส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธารามเป็นการศึกษาวิจัยโดยใช้กระบวนการแบบการส่วนร่วม และจากการศึกษาวิจัยดังกล่าวทำให้เกิดองค์ความรู้ การพัฒนากิจกรรมเพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมรายได้จากทุนเศรษฐกิจของโรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม เรียกว่า “CAP Model” ประกอบด้วย Capital คือ ทุน ประกอบด้วย 1) ทุนด้านกายภาพ การใช้พื้นที่ว่างเปล่าในโรงเรียนให้สามารถทำประโยชน์ให้กับโรงเรียนได้ 2) ทุนด้านทรัพยากรบุคคล คือ บุคคลากรและนักเรียนของโรงเรียน 3) ทุนด้านสังคม คือ ภาคีเครือข่ายที่สนับสนุนโรงเรียน เช่น องค์การภาบริหารส่วนตำบล องค์กรภาคเอกชน ชุมชน และวัด 4) ทุนด้านเศรษฐกิจชุมชน คือ การปลูกมะพร้าวน้ำหอมในชุมชนบริเวณโรงเรียนโดยมะพร้าวน้ำหอมที่ปลูก น้ำมะพร้าวมีความหวานหอมคล้ายกลิ่นใบเตย ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ Activity = กิจกรรม คือ การนำทุนทางเศษฐกิจของโรงเรียนที่มีมาพัฒนาเป็นกิจกรรมที่ก่อนให้เกิดรายได้ให้กับโรงเรียน Participation = การมีส่วนร่วม คือ การพัฒนาโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยสามลักษณะสำคัญ ได้แก่ เกิดกิจกรรมการสร้างรายได้ ที่เป็นการมีส่วนร่วมจากกิจกรรมทุนทางเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับโรงเรียน การเกิดความสามัคคีของชุมชน ที่แสดงถึงการรวมตัวและความร่วมมือกันของ องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน คนในชุมชน และเกิดศักยภาพของโรงเรียน โดยสามารถเขียนเป็นรูปแบบ ดังนี้

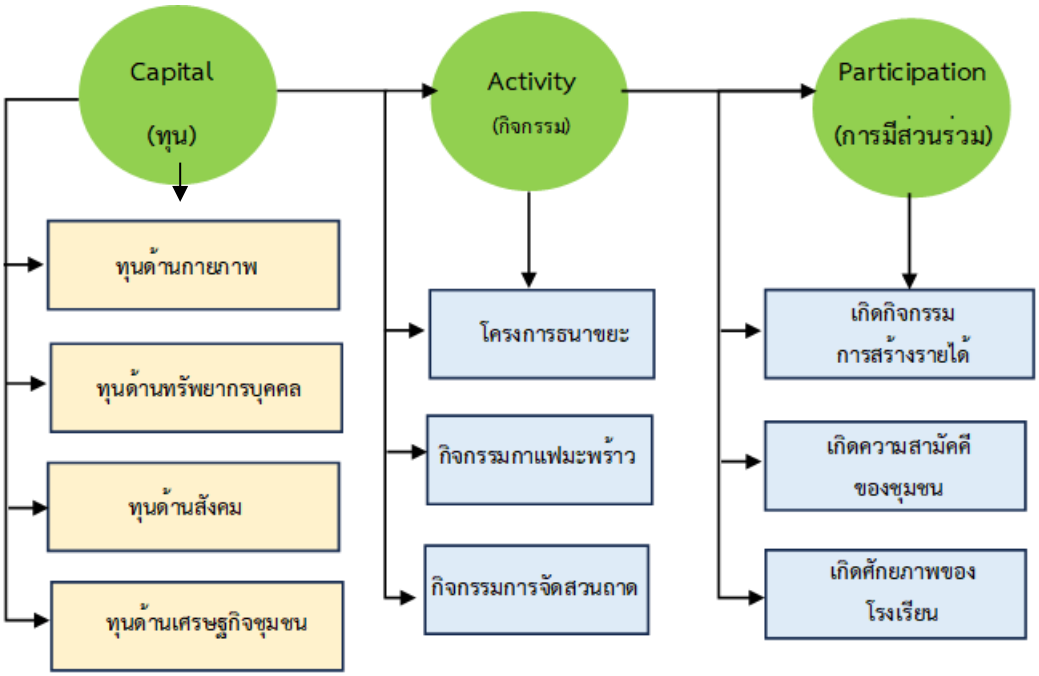

ภาพที่ 4 แผนภูมิ CAP Model

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จและความยั่งยืนของโครงการทุนเศรษฐกิจในสถานศึกษา เช่น ความร่วมมือของชุมชน ความรู้และทักษะด้านการจัดการของนักเรียนและครู ตลอดจนการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

2. ควรมีการวิจัยเชิงพัฒนาเพื่อออกแบบกิจกรรมหรือหลักสูตรที่บูรณาการโครงการทุนเศรษฐกิจกับการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน เพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิต ทักษะอาชีพ และทักษะการเป็นผู้ประกอบการแก่นักเรียน

3. ควรมีการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ร่วมกับผู้บริหาร ครู นักเรียน และชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนานวัตกรรมหรือแนวทางการบริหารจัดการทุนเศรษฐกิจที่สามารถนำไปปรับใช้ได้จริงและขยายผลได้ในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการขับเคลื่อนเพื่อการปฏิรูปประเทศ. (2562). รายงานสถานการณ์โรงเรียนขนาดเล็กและแนวทางการปฏิรูป. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

พัชรี สงวนสัตย์. (2562). การใช้พื้นที่ว่างในโรงเรียนเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งสร้างรายได้. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *26*(2), 112-127.

วรรณา เพ็ชรรัตน์. (2562). การใช้ทุนทางสังคมและทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิงอาชีพในโรงเรียนขนาดเล็ก. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่, *12*(3), 55–70.

ยุทธนา อังกินันทน์. (2563). การส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากผ่านการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียน. วารสารวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น, 8*(2), 34–39.*

โรงเรียนวัดราษฎร์ศรัทธาราม. (2567). ข้อมูลพื้นฐานโรงเรียน. เอกสารภายในโรงเรียน (ข้อมูลจากการเก็บภาคสนาม).

ศศิธร ขวัญเมือง. (2564). ผลของการใช้แปลงเกษตรในโรงเรียนต่อทักษะชีวิตของนักเรียนระดับประถมศึกษา. วารสารวิจัยทางการศึกษา, *14*(1), 89–102.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579. พิมพ์ครั้งที่ 1. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. https://backoffice.onec.go.th/uploads/Book/1498-file.pdf

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2553). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553. https://www.moe.go.th/law/files/pdf/2553/ed_law2553.pdf

Becker, G. S. (1993). Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education (3rd ed.). University of Chicago Press.

พุทธธรรมในจักรวาลใหม่: สมมติฐานศาสนาแรกบนดาวอังคาร
BUDDHISM IN THE NEW UNIVERSE: THE HYPOTHESIS OF THE FIRST RELIGION ON MARS.

พระธีรพล ณฏฐิโก (บัวทอง), พระครูศรีปัญญาวิกรม และ พัชริน จินดาปทีป
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
PhraTerapon Nutthiko, Phrakru Sripanyavikrom and Patcharin Jindapateep
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
E-mail: benedit8263@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์พุทธธรรมในจักรวาลใหม่ สมมติฐานศาสนาแรกบนดาวอังคาร พบว่า การสร้างอาณานิคมถาวรบนดาวอังคารด้วยการปรับสภาพดาวอังคารให้เหมาะสมกับการอยู่อาศัยของมนุษย์ เป็นแนวคิดที่ยังอยู่ในขั้นตอนการออกแบบเท่านั้น ยังไม่มีการลงมือปฏิบัติจริง และต้องอาศัยการพัฒนาเทคโนโลยี ข้อมูลของ SpaceX โดย อีลอน มัสก์ แสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่เน้นการปฏิบัติจริงและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ด้วยการพัฒนายานอวกาศที่ทรงพลังอย่าง Starship เพื่อใช้ขนส่งทั้งคนและสัมภาระในจำนวนมาก รวมถึงการสร้างโรงงานผลิตเชื้อเพลิงแบบอัตโนมัติบนดาวอังคาร เพื่อให้การตั้งรกรากสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด ไอน์สไตน์เชื่อว่าหากไร้ซึ่งเจตจำนงเสรีในการเลือกอนาคตและหากการกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าอยู่แล้วทั้งหมด การตัดสินใจที่จะทุ่มเททรัพยากร พลังงาน และชีวิตเพื่อไปสร้างอาณานิคมบนดาวอังคารก็ไม่ใช่ “เจตจำนงเสรี” หรือ “ความฝัน” ของมนุษย์อย่างแท้จริง หากแต่เป็นเพียงการกระทำที่ถูกกำหนดไว้แล้ว ซึ่งเราไม่อาจควบคุมได้ หากมีการค้นพบสิ่งมีชีวิตบนดาวอังคาร ไม่ว่าจะเป็นจุลินทรีย์หรือสิ่งมีชีวิตที่ซับซ้อน พุทธศาสนาจะมอบกรอบจริยธรรมที่สำคัญในการปฏิบัติต่อสิ่งมีชีวิตเหล่านั้นในพุทธพจน์จะพบคำว่า “แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่า” ในบทความนี้สามารถขยายความหมายให้ครอบคลุมถึงโลกอื่นๆ ในจักรวาลได้ ดังนั้น ถ้าหากจะต้องมีศาสนาใดเกิดขึ้นใหม่บนอาณานิคมใหม่ เช่น ดาวอังคารพุทธศาสนากอาจจะเป็นทางเลือกที่น่าจะมอบกรอบทางจริยธรรมที่สำคัญในการปฏิบัติต่อสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น

คำสำคัญ : พุทธธรรม, สมมติฐาน, ศาสนาแรกบนดาวอังคาร

Abstract

This academic article aims to study and analyze Buddhism in a new universe, specifically hypothesizing the first religion on Mars.It finds that the concept of terraforming Mars for permanent human colonization is still in the design phase and has not been put into practice. The realization of this concept depends on significant technological development. SpaceX's vision, led by Elon Musk, presents a more practical and concrete approach. This includes the development of the powerful Starship to transport large numbers of people and cargo, as well as the creation of an automated fuel production plant on Mars. This would eventually allow the settlement to become self-sustaining.The article explores the implications of Einstein's concepts on free will. It posits that if free will is absent and human actions are entirely predetermined, then the decision to dedicate resources, energy, and lives to colonizing Mars would not be a genuine exercise of "free will" or a "human dream." Instead,

it would be merely a predetermined action beyond our control.If life is discovered on Mars, whether microbial or complex, Buddhism could provide a crucial ethical framework for how we treat those life forms. The phrase "extending throughout all the worlds and all beings" found in the Buddhist scriptures can be expanded to encompass other worlds in the universe. Therefore, if a new religion were to emerge in a new colony such as on Mars, Buddhism could be a viable option to provide a crucial ethical framework for how we treat other life forms.

Keywords: Buddhism, Hypothesis, First religion on Mars.

บทนำ

ในวาระสุดท้ายของเผ่าพันธุ์มนุษย์ สตีเฟน ฮอว์กิง นักฟิสิกส์ผู้ยิ่งใหญ่ เคยเตือนเราว่า “อนาคตของมนุษย์อยู่บนอวกาศ” เขายกตัวอย่างเปรียบเทียบว่าในอดีตมนุษย์เคยใช้การค้นพบดินแดนใหม่เพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นมาแล้วในตอนค้นพบอเมริกา แต่ในปัจจุบันไม่มีโลกใหม่ให้เราค้นพบอีกแล้ว ทางออกเดียวคือการเดินทางไปสู่โลกอื่น ซึ่งในขณะเดียวกันภาวะโลกร้อนก็ทวีความรุนแรงขึ้นจนอาจทำให้โลกมีสภาพเหมือนกับดาวศุกร์ มนุษย์จึงจำเป็นต้องรีบหาทางแก้ไขอย่างจริงจังโดยใช้เทคโนโลยีที่มีอยู่แล้ว แต่ขาดเพียงแค่ความตั้งใจทางการเมือง (Stephen Hawking: 2019 ,149) เมื่อทรัพยากรบนโลกกำลังร่อยหรอสิ่งที่จะตามมาก็คือภัยพิบัติทางธรรมชาติถี่ขึ้น และความขัดแย้งกำลังคุกคาม มนุษย์กำลังถูกบีบบังคับให้ต้องหาบ้านหลังใหม่และดาวอังคารคือความหวังสุดท้าย แต่การสร้างอาณานิคมบนดาวอังคารไม่ได้เป็นเพียงแค่ความท้าทายทางวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมเท่านั้น มันยังเป็นบททดสอบครั้งสำคัญของความเป็นมนุษย์ ด้วยโจทก์ที่เราจะสร้างสังคมใหม่ขึ้นบนดาวแดงได้อย่างไร เมื่อปราศจากประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมร่วมกันอย่างยาวนานบนโลกอะไรจะเป็นรากฐานทางจิตวิญญาณที่จะช่วยหลอมรวมผู้คนจากทั่วทุกมุมโลกให้เป็นหนึ่งเดียว

บทความนี้จึงเสนอแนวคิดที่ว่าจะเป็นไปได้ไหมที่พุทธธรรม ซึ่งเป็นปรัชญาที่เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและการเข้าใจความทุกข์พัฒนาจิตใจ จะสามารถเป็นคำตอบสำหรับความท้าทายนี้ ได้หรือไม่ เราจะสำรวจว่าหลักการของพุทธศาสนาสามารถเป็นรากฐานของศาสนาแรกบนดาวอังคาร ได้อย่างไร ด้วยการปรับเปลี่ยนจากพิธีกรรมมาสู่การปฏิบัติ และจากความเชื่อแบบดั้งเดิมไปสู่การใช้เหตุผลและสติปัญญา เพื่อสร้างพุทธธรรมในจักรวาลใหม่ที่ไม่เพียงแค่มีชีวิตรอด แต่ยังสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและสงบสุขอย่างแท้จริง

ความเป็นไปได้การสร้างอาณานิคมถาวรบนดาวอังคาร

ความเป็นไปได้ของการสร้างอาณานิคมถาวรบนดาวอังคาร แนวคิดของ ZA Architects สะท้อนให้เห็นถึงจินตนาการทางสถาปัตยกรรมที่น่าทึ่ง โดยมีแนวคิดการใช้หุ่นยนต์ขุดเจาะเพื่อสร้างที่พักอาศัยใต้ดิน เพื่อหลีกเลี่ยงรังสีจากภายนอก เป็นแนวคิดที่ยังอยู่ในขั้นตอนการออกแบบเท่านั้น ยังไม่มีการลงมือปฏิบัติจริง และต้องอาศัยการพัฒนาเทคโนโลยีหุ่นยนต์ที่ก้าวหน้าอย่างมากตามที่บริษัทได้ตั้งสมมติฐานไว้ ในขณะเดียวกันข้อมูลของ SpaceX โดย อีลอน มัสก์ แสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่เน้นการปฏิบัติจริงและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ด้วยการพัฒนายานอวกาศที่ทรงพลังอย่าง Starship เพื่อใช้ขนส่งทั้งคนและสัมภาระในจำนวนมาก รวมถึงการสร้างโรงงานผลิตเชื้อเพลิงแบบอัตโนมัติบนดาวอังคาร เพื่อให้การตั้งรกรากสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด ข้อมูลระบุอย่างชัดเจนว่ารัฐบาลสหรัฐฯไม่มีงบประมาณสำหรับการตั้งอาณานิคมบนดาวอังคาร ทำให้บทบาทของภาคเอกชนอย่าง SpaceX มีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเผชิญกับความเสี่ยงทางการเงินที่สูง ลิ่ว อีลอน มัสก์ ลงทุนด้วยเงินส่วนตัวและเงินของบริษัท SpaceX จึงทำให้โครงการหาเงินทุนจากโครงการ dearMoon พานักท่องเที่ยวกระเป๋าหนักไปยังดวงจันทร์ ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการระดมทุน เพื่อนำมา

สนับสนุนเป้าหมายหลักในการเดินทางไปดาวอังคารในอนาคต แสดงให้เห็นว่าการเงินเป็นปัจจัยที่เปราะบางและเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดในการสานต่อโครงการนี้ (นิตยสารสาระวิทย์ สวทช: 2564, ออนไลน์) นอกจากนี้จากข้อมูลของทางนาซ่าก็ได้เพิ่มความท้าทายจากสภาพแวดล้อที่ถือว่าเป็นภัยคุกคามที่มองข้ามไม่ได้เนื่องจากชั้นบรรยากาศที่เบาบาง แต่ข้อมูลนี้ได้เผยให้เห็นถึง ความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อมที่ผู้ตั้งถิ่นฐานใหม่ต้องเผชิญข้อมูลระบุว่าพายุฝุ่นหมุนทำให้เกิด “ความสกปรก” ซึ่งหมายถึงฝุ่นละอองจำนวนมหาศาลจะฟุ้งกระจายไปทั่วบริเวณ ฝุ่นเหล่านี้อาจสร้างปัญหาใหญ่ให้กับระบบการทำงานของอุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ เช่น แผงโซลาร์เซลล์ ระบบการกรองอากาศ และชุดอวกาศของนักบินอวกาศ หากฝุ่นเข้าไปในอุปกรณ์อาจทำให้ระบบทำงานผิดพลาดหรือเสียหายได้ การออกแบบโครงสร้างที่พักอาศัยถาวรต้องคำนึงถึงผลกระทบจากสภาพแวดล้อมในระยะยาวด้วย ตัวอย่างเช่น หากใช้ระบบพลังงานแสงอาทิตย์ การทำความสะอาดแผงโซลาร์เซลล์จากฝุ่นที่เกาะติดก็จะกลายเป็นภารกิจสำคัญประจำวัน การออกแบบที่พักอาศัยจึงต้องมีความทนทานต่อฝุ่น และมีระบบป้องกันหรือทำความสะอาดตัวเอง ข้อมูลจากบทความแสดงให้เห็นว่านักวิทยาศาสตร์กำลังใช้ประโยชน์จากการศึกษาพายุฝุ่นหมุนเพื่อเข้าใจดาวอังคารให้มากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการวางแผนสร้างอาณานิคม การบันทึกภาพ เสียง และร่องรอยของพายุฝุ่นหมุนช่วยให้สามารถ ปรับปรุงแบบจำลองสภาพภูมิอากาศของดาวอังคารให้แม่นยำยิ่งขึ้น การมีแบบจำลองที่แม่นยำจะช่วยในการคาดการณ์สภาพอากาศ การวางแผนการเดินทาง และการเลือกตำแหน่งที่เหมาะสมที่สุดในการสร้างฐานบนดาวอังคาร การศึกษาพายุเหล่านี้ยังช่วยให้เราเข้าใจว่าฝุ่นมีผลต่อชั้นบรรยากาศและภูมิอากาศของดาวอังคารอย่างไร (Nasa: 2025, Online) อีกหนึ่งวิธีที่น่าสนใจในการปรับสภาพดาวอังคารให้เหมาะสมกับการอยู่อาศัยของมนุษย์ การละลายน้ำแข็งด้วยพลังงานนิวเคลียร์ แนวคิดนี้เสนอการใช้ระเบิดนิวเคลียร์หรือเตาปฏิกรณ์ฟิวชัน เพื่อละลายแผ่นน้ำแข็งบริเวณขั้วดาวอังคาร ซึ่งเป็นแหล่งน้ำแข็งจำนวนมหาศาล อย่างไรก็ตาม ความท้าทายสำคัญของวิธีการนี้คือ ความเสี่ยงในการปนเปื้อนสารกัมมันตรังสีลงในแหล่งน้ำ ซึ่งจะทำให้ไม่สามารถนำน้ำมาใช้ได้ จึงได้มีการเสนออีกหนึ่งวิธีคือการใช้สิ่งมีชีวิตเพื่อเปลี่ยนสภาพดาว ในการนำสาหร่ายบางชนิด ที่ผ่านการดัดแปลงพันธุกรรมไปเพาะพันธุ์บนดาวอังคาร โดยใช้คาร์บอนไดออกไซด์ที่มีอยู่ถึง 95% ในบรรยากาศเป็นอาหารหลัก แนวคิดนี้มีประโยชน์อย่างยิ่งในการช่วยปรับสภาพดาวอังคาร ถ้าหากเป็นไปตามสมมติฐานสาหร่ายจะทำหน้าที่เปลี่ยนคาร์บอนไดออกไซด์ให้กลายเป็นออกซิเจน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ด้วยการเพิ่มอุณหภูมิเมื่อแอ่งน้ำและสาหร่ายปกคลุมพื้นผิวของดาวอังคาร พื้นผิวจะเปลี่ยนเป็นสีเข้มขึ้น ส่งผลให้พื้นผิวดูดซับความร้อนจากดวงอาทิตย์ได้มากขึ้น และช่วยให้อุณหภูมิโดยรวมของดาวอังคารสูงขึ้น (Michio kaku: 2011, 292) ซึ่งความรู้นี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการคิดค้นเทคโนโลยีเพื่อควบคุมสภาพภูมิอากาศ หรือปรับสภาพดาวอังคารเพื่อการสร้างอาณานิคมในอนาคต

ศาสนาที่ผสานกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

แนวคิดเชิงปรัชญาของไอน์สไตน์ที่เกี่ยวกับนิยัตินิยม (Determinism) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ขัดแย้งกับหลักการของความเป็นไปได้ในการสร้างอาณานิคมถาวรบนดาวอังคารอย่างสิ้นเชิง โดยไอน์สไตน์เชื่อในหลัก “นิยัตินิยม” ว่าการกระทำของมนุษย์ไม่ได้เกิดจากเจตจำนงเสรี (Free Will) แต่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าโดยกฎทางฟิสิกส์และจิตวิทยา เขาเปรียบมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของ ท่วงทำนองอันลึกลับที่ขับเคลื่อนโดยนักดนตรีที่เรามองไม่เห็น ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับแรงบันดาลใจจากปรัชญาของ โชเพนเฮาเออร์ ที่ว่า “มนุษย์สามารถทำตามความปรารถนาของตนเอง แต่ไม่อาจปรารถนาได้ดังใจปรารถนา” แนวคิดของไอน์สไตน์นี้สามารถนำมาวิเคราะห์ในแง่ของความเป็นไปได้ในการสร้างอาณานิคมถาวรบนดาวอังคารได้ว่า หากไร้ซึ่งเจตจำนงเสรีในการเลือกอนาคตและหากการกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าอยู่แล้วทั้งหมด การตัดสินใจที่จะทุ่มเททรัพยากร พลังงาน และชีวิตเพื่อไปสร้างอาณานิคมบนดาวอังคารก็ไม่ใช่ “เจตจำนงเสรี” หรือ “ความฝัน”

ของมนุษย์อย่างแท้จริง หากแต่เป็นเพียงการกระทำที่ถูกกำหนดไว้แล้วซึ่งเราไม่อาจควบคุมได้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกลไกจักรวาล ในมุมมองของไอน์สไตน์ มนุษย์ไม่ได้เป็นผู้สร้างหรือผู้กำหนดชะตากรรมของตนเอง การที่มนุษย์พยายามจะออกไปตั้งถิ่นฐานนอกโลก อาจเป็นเพียงการเริงระบำไปตามท่วงทำนองอันลึกลับของจักรวาลเท่านั้น ไม่ได้เป็นผลมาจากความสามารถในการคิดค้นหรือความพยายามที่จะเอาชนะขีดจำกัดของตนเอง (Walter Isaacson: 2007, 464) นอกจากนี้ในมุมมองของนักชีวะวิทยาได้ให้มุมมองศาสนาในบริบทของชนเผ่าดั้งเดิม ในทฤษฎีวิวัฒนาการที่พยายามตีความด้วยแนวคิดทางชีววิทยาการคัดเลือกแบบญาติ “kin selection” หรือการเห็นแก่ผู้อื่นแบบตอบแทนกัน “reciprocal altruism” อาจมีผลต่อลักษณะทางจิตใจของมนุษย์ โดยมองว่าแนวคิดเหล่านี้ไม่เพียงพอที่จะอธิบายความหลากหลายอันมหาศาลทางวัฒนธรรมที่พบได้จริงทั่วโลก ตัวอย่างเช่น ความแตกต่างสุดขั้วระหว่างเผ่าที่เห็นแก่ตัวอย่างรุนแรงกับเผ่าที่เห็นแก่ผู้อื่นอย่างอ่อนโยน มีความซับซ้อนและมีปัจจัยอื่นนอกเหนือจากความได้เปรียบทางชีวภาพเข้ามาเกี่ยวข้อง ศาสนาและวัฒนธรรมจึงไม่ใช่แค่กลไกทางชีวภาพเพื่อการอยู่รอดเท่านั้น แต่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมและจิตวิทยาที่ลึกซึ้งกว่านั้นมาก ดังนั้น การพยายามหาจุดสมดุลระหว่างแนวคิดทางวิวัฒนาการทางพันธุกรรม และวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมด้วยมุมมองทางชีววิทยาเพียงอย่างเดียวเป็นเรื่องที่เกินจริงและไม่สามารถตอบคำถามสำคัญเกี่ยวกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้ทั้งหมด (Richard Dawkins: 1976, 233) แต่ถึงแม้ว่าปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมักถูกยกย่องให้เป็นผู้สร้างความก้าวหน้าและความสะดวกสบายให้แก่มนุษย์มากมายเพียงใดก็ตาม แต่ในอดีตศาสนาทำหน้าที่เป็นเหมือนผู้ให้คำตอบเกี่ยวกับชีวิตและการดำรงอยู่ คำพูดของนักบินอวกาศจอห์น เกลนน์ ไม่กี่วินาทีก่อนปล่อยาน เกลนน์ รัดเข็มขัดตรึงตัวตัวเองไว้กับจรวดที่ถือว่าเป็นความพยายามและเป็นเทคโนโลยีความหวังสูงสุดของมุษย์ คำพูดที่เขาพูดกับตัวเองตอนที่ยานกำลังเร่งด้วยความเร็วคือ “พระเจ้า! ผมกำลังนั่งอยู่บนกองประมูลราคาต่ำ” คำพูดสั้นๆนี้อาจตีความได้ว่า แม้จะอยู่ในจุดสูงสุดของความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่มนุษย์ก็ยังคงมีความรู้สึกหวาดกลังหรือวิตกกังวลบางอย่างที่ต้องพึ่งพิงหรือระลึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ ซึ่งสะท้อนถึงการดำรงอยู่ของความเชื่อทางศาสนาอาจจะต้องควบคู่ไปกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ หรือเทคโนโลยีที่ดูเหมือนจะยิ่งใหญ่ด้วย สะท้อนถึงการวิพากษ์วิจารณ์ว่าการพึ่งพาเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียวอาจนำมาซึ่งปัญหาใหม่ ๆ ที่ซ่อนอยู่และการละเลยรากฐานหรือคุณค่าดั้งเดิม เช่น การระลึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจก็อาจจะทำให้เกิดปัญหาในแง่ของสภาพจิตได้ (Weisman, Alan: 2007, 35) เพราะวิวัฒนาการมนุษย์ไม่ได้ใช้เวลาเพียงแค่วันสองวัน สมมติ ว่าวันนี้ครอบครัวคุณเป็นครอบครัวที่โชคดีได้รับเลือกให้เดินทางไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ดาวอังคาร เพราะในอีก 1 ปีข้างหน้าโลกที่อาศัยจะถูกดวงอาทิตย์ทำลาย คุณอาจจะรู้สึกว่าโชคดีที่เป็นครอบครัวที่รอดชีวิต แต่เมื่อเวลาผ่านไปคนในครอบครัวของคุณเริ่มตายลงคุณทำได้เพียงเอาร่างนั้นทิ้งไว้ข้างนอกที่พักอาศัย เพราะไม่สามารถทำพิธีกรรมใด ๆ ได้เป็นไปได้ว่า ร่างนั้นอาจจะยังคงสามารถอยู่ได้นานกว่าในสภาวะที่ต่างจากโลกที่คุณเคยอยู่และคุณก็สามารถมองออกไปนอกหน้าต่างและมองเห็นร่างไร้วิญญาณนั้น คำถามต่อมาที่น่าคิดก็คือคุณจะมีวิธีจัดการกับความรู้สึกที่ปรากฏได้หรือไม่ สิ่งนี้อาจจะเป็นเหตุว่าทำไมศาสนาจึงควรมีในอณานิคมใหม่ที่ไม่ใช่แค่โลกใบเดิมของเรา

ศาสนาแห่งการปฏิบัติที่ไร้พิธีกรรม

สภาพแวดล้อมที่จำกัดทรัพยากรบนดาวอังคารจะทำให้พิธีกรรมแบบเดิม ๆ ของพุทธศาสนาบนโลกหลายอย่างไม่สามารถทำได้ เช่น การสร้างวัดวาอารามที่วิจิตรงดงาม การถวายภัตตาหารจำนวนมาก หรือการปลูกต้นโพธิ์ ดังนั้น หากพุทธศาสนามุ่งหวังที่จะเผยแพร่บนดาวอังคารก็ควรที่จะต้องเน้นไปที่แก่นแท้ของการปฏิบัติมากกว่าแก่นธรรมเป็นศูนย์กลาง ด้วยเหตุผลของสภาพแวดล้อมที่จำกัดตามที่ยกมาเป็นไปได้ว่าผู้ปฏิบัติจะเน้นการศึกษาและทำความเข้าใจในพุทธธรรมคำสอน โดยไม่จำเป็นต้องผ่านพิธีกรรมที่ซับซ้อนคำสอนที่ว่า “ตนนั่นแล เป็นที่พึ่งของตน” และ ความเพียรพยายาม เป็นหน้าที่ท่านทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคตเป็นแค่ผู้

บอกทาง แสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธไม่เชื่อในการอ้อนวอนหรือการพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก แต่ให้ความสำคัญกับการลงมือปฏิบัติและฝึกฝนตนเองเน้นการกระทำที่เป็นเหตุเป็นผล ศาสนาพุทธในแง่นี้จึงเป็นศาสนาที่ตั้งอยู่บนหลักการแห่งเหตุและผล (กรรม) ไม่ใช่ความเชื่อในปาฏิหาริย์หรืออำนาจลึกลับ การกระทำที่ดีจะนำมาซึ่งผลที่ดีและการกระทำที่ไม่ดีก็จะนำมาซึ่งผลที่ไม่ดี ไร้พิธีกรรมที่ไม่จำเป็นเน้นการพึ่งพาตนเอง ให้มนุษย์บนดาวดวงใหม่มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองอย่างเต็มที่ และตระหนักว่าความสุขหรือความทุกข์ในอนาคตล้วนเป็นผลมาจากสิ่งที่ตนได้ทำลงไป สะท้อนถึงแก่นแท้ของพุทธศาสนาในฐานะศาสนาแห่งการปฏิบัติที่ไร้พิธีกรรมอย่างแท้จริง ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติมีสติ มีความเพียร และมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต): 2562. 320) เพื่อสร้างอาณานิคมแห่งอนาคตที่ดีในที่สุด เพราะแก่นแท้ของศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนา ไม่ใช่เรื่องของพิธีกรรมหรือความงมงาย แต่คือการปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนหลักการแห่งเหตุและผล การพึ่งพาตนเองและการใช้เหตุผล ทั้งวิทยาศาสตร์และศาสนาต่างก็สอนให้มนุษย์พึ่งพาตนเอง ไม่ใช่พึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกตัว การแก้ปัญหาจึกอาจจะต้องเริ่มจากการสืบหาสาเหตุที่แท้จริง เช่น หากฝนไม่ตกก็ต้องหาสาเหตุจากการทำลายป่า ไม่ใช่ไปบนบานศาลกล่าวเพื่อขอฝน หรือเมื่อชีวิตมีปัญหาก็ต้องพิจารณาว่าตนเองบกพร่องตรงไหน ไม่ใช่ไปพึ่งหมอดูเพื่อหาวิธีแก้ปัญหา การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าคือการค้นพบความจริงที่ว่าทุกสิ่งล้วนเชื่อมโยงกัน หลักการนี้สอดคล้องกับแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ที่มองว่าปรากฏการณ์ต่างๆ ในธรรมชาติมีเหตุปัจจัยที่สามารถศึกษาและทำความเข้าใจได้ การแก้ปัญหาจึงต้องเป็นการแก้ที่ต้นเหตุอย่างตรงไปตรงมา ดังนั้น ศาสนาแห่งการปฏิบัติที่ไร้พิธีกรรม ในที่นี้จึงหมายถึงการเข้าถึงแก่นแท้ของศาสนาด้วยการใช้สติปัญญาและเหตุผล (สมภาร พรมทา: 2546, 57) เพื่อทำความเข้าใจความจริงของชีวิตและธรรมชาติ แล้วนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องในการแก้ปัญหา แทนที่จะยึดติดอยู่กับพิธีกรรมหรือความเชื่อที่ไร้เหตุผล เป็นแนวทางที่แท้จริงของศาสนาอย่างแท้จริง

ศาสนาที่เน้นความเมตตาต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในจักรวาล

หากมีการค้นพบสิ่งมีชีวิตบนดาวอังคาร ไม่ว่าจะเป็นจุลินทรีย์หรือสิ่งมีชีวิตที่ซับซ้อน พุทธศาสนาจะมอบกรอบจริยธรรมที่สำคัญในการปฏิบัติต่อสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น ขยายขอบเขตเมตตา หลักการความเมตตาและกรุณาจะถูกขยายจากสิ่งมีชีวิตบนโลกไปสู่สิ่งมีชีวิตทั้งหมดในจักรวาล ทำให้เกิดจริยธรรมใหม่ที่เน้นการไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตต่างดาว ความเสมอภาคทางจิตวิญญาณ คำสอนที่ว่าทุกสิ่งล้วนตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” จะช่วยให้มนุษย์เข้าใจและยอมรับการมีอยู่ของสิ่งมีชีวิตต่างดาวในฐานะเพื่อนร่วมจักรวาล สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ว่า “พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าแผ่เมตตาไปทั้ง 4 ทิศไม่ขัดเคือง ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ครอบงำอันตรายทั้งหลายและไม่หวาดเสียว อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นมีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศหนึ่ง ในที่ทุกสถานด้วยเมตตาจิตอันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะคือไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่า ในที่ทุกสถานด้วยอุเบกขาจิต” (ขุ.จู. (ไทย) 30.128.422.) จะเห็นว่าการขยายขอบเขตของความเมตตาและกรุณานี้ อาจจะหมายรวมถึงชีวิตต่างดาวไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กอย่างจุลินทรีย์หรือสิ่งมีชีวิตที่ซับซ้อน ไม่เป็นเรื่องเกินความเข้าใจของพุทธศาสนาเลย เพราะหลักการเมตตาในพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่แค่สิ่งมีชีวิตบนโลกเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในจักรวาล มีลักษณะของความเมตตาจิตอันไพบูลย์จากในพุทธพจน์จะพบคำว่า “แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่า” ในบทความนี้สามารถขยายความหมายให้ครอบคลุมถึงโลกอื่นๆ ในจักรวาลได้ ดังนั้น ถ้าหากจะต้องมีศาสนาใดเกินขึ้นใหม่บนอาณานิคมใหม่บนดาวอังคารพุทธศาสนากอาจจะเป็นทางเลือกที่น่าจะมอบกรอบทางจริยธรรมที่สำคัญในการปฏิบัติต่อสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น โดยยึดหลัก “อหิงสา” คือการไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้าย และเคารพการมีอยู่ของสิ่งมีชีวิตทุกรูปแบบ การปฏิบัติต่อสิ่งมีชีวิตบนดาวอังคารจะต้องเป็นไปอย่างระมัดระวังและคำนึงถึงผลกระทบทางจริยธรรม นี่อาจจะเป็นพุทธธรรมในจักรวาลใหม่ในสมมติฐานศาสนาแรกบนดาวอังคาร นั่นเอง

สรุป

พุทธศาสนาในจักรวาลใหม่ เสนอว่าพุทธศาสนาอาจเป็นศาสนาแรกบนดาวอังคารที่เหมาะสม เพราะเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติที่ไร้พิธีกรรม เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่จำกัดจะทำให้พิธีกรรมแบบเดิมไม่สามารถทำได้ จึงควรเน้นที่แก่นแท้ของคำสอนเรื่องการพึ่งพาตนเองและเหตุผล นอกจากนี้ หากมีการค้นพบสิ่งมีชีวิตบนดาวอังคาร พุทธศาสนาจะมอบกรอบจริยธรรมที่สำคัญในการปฏิบัติต่อสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น โดยการขยายหลักการเมตตาและกรุณาไปยังสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในจักรวาล ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนเรื่อง "อหิงสา" การไม่เบียดเบียนเป็นพุทธธรรมในจักรวาลใหม่ของศาสนา แรกบนดาวอังคาร

องค์ความรู้ที่ได้

แนวคิดการไปตั้งถิ่นฐานบนดาวอังคารจะสร้างความท้าทายใหม่ ๆ ให้กับมนุษย์ ทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ สภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นมิตร แรงโน้มถ่วงที่แตกต่าง ความโดดเดี่ยว และการต้องพึ่งพาเทคโนโลยีอย่างสิ้นเชิง อาจนำไปสู่ภาวะทางจิตที่หลากหลาย

สติและสมาธิ พุทธธรรมอาจเป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษา สภาวะจิต ให้มั่นคง การฝึกสติและสมาธิจะช่วยให้ผู้ตั้งถิ่นฐานรับมือกับความเครียด ความวิตกกังวล และความโดดเดี่ยวได้ดีขึ้น

เมตตาและกรุณา การใช้ชีวิตร่วมกันในสภาพแวดล้อมที่จำกัดและเปราะบางอย่างบนดาวอังคาร จะยิ่งเน้นย้ำความสำคัญของการมี เมตตาต่อกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการเข้าใจในความแตกต่าง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพุทธศาสนา

ปัญญาและไตรลักษณ์ การเผชิญหน้ากับความจริงที่ว่ามนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กในจักรวาลอันกว้างใหญ่ จะช่วยให้เข้าใจหลัก ไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น การยอมรับความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งอาจช่วยลดความยึดติดและอัตตาลงได้

เอกสารอ้างอิง

นิตยสารสาระวิทย์ สวทช. (2564) ดาวอังคาร บ้านใหม่ของมนุษยชาติ ตอนที่ 2. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.nstda.or.th/sci2pub/mars-home-2/.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมภาร พรมทา. (2546) มนุษย์กับศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ศยาม.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2562) พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 52. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.

Alan Weisman. (2007). The World Without Us. St. Martin's Thomas Dunne Books.

Michio kaku. (2011) Physics of the Future. United States: Doubleday.

Nasa. Mars Report. (2025) Perseverance Rover Captures Dust Devils Whirling Across Mars. [Online]. https://science.nasa.gov/resource/mars-report-perseverance-rover-captures-dust-devils-whirling-across-mars/.

Richard Dawkins. (1976). The Selfish Gene. Oxford University Press.

Stephen Hawking. (2019) Brief Answers to the Big Questions, Bear Publishing.

Walter Isaacson. (2007). Einstein: His Life and Universe. Simon & Schuster.

หลักธรรมพระพุทธศาสนาทางการดำรงชีวิตอย่างมีสติในสังคมปัจจุบัน
DUDDHIST PRINCIPLES FOR LIVING MINDFULLY IN TODAY SOCIETY

วันชัย แสงสุวรรณ[1], อัญธิษฐา อักษรศรี[2]
สุวลังก์ วงศ์สุรวัฒน์[3] และ พระมหาวชิรวิชญ์ วชิรเมธี (คามพินิจ)[4]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Wanchai Saengsuwan[1], Auntittha Aksornsri[2], Suwalang Wongsurawat[3],
hraMahaWachirawich Wachiramethi (Kamphinit)[4]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: sattalaw431@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์หลักธรรมพระพุทธศาสนาทางการดำรงชีวิตอย่างมีสติในสังคมปัจจุบันโดยเน้นไปที่อริยสัจ 4 อริยมรรคมีองค์ 8 และไตรลักษณ์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหลักธรรมเหล่านี้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและสมดุลในบริบทของสังคมร่วมสมัย การศึกษาพบว่าหลักธรรมเหล่านี้เป็นแนวทางในการพัฒนาจิตใจของบุคคลเท่านั้น สามารถนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาทางสังคม จริยธรรม และความขัดแย้งในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระพุทธศาสนาเน้นการดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา ความเมตตา และการละความยึดมั่นถือมั่น เพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งภายในตนเองและสังคม การมีสติเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินชีวิตที่ไม่ประมาท สามารถรับมือกับปัญหายุคใหม่ได้อย่างมีเหตุผลและไม่หลงตามกระแส หลักธรรมที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตอย่างมีสติ 1) สติ การระลึกรู้ตัวอยู่เสมอ ทั้งการคิด พูด ทำ มีสติช่วยให้ไม่หลงไปกับอารมณ์ ความโกรธ ความโลภ ความหลง 2) อริยสัจ 4 ช่วยให้เข้าใจและแก้ปัญหาในชีวิตอย่างมีเหตุผล 3) อริยมรรค 8 เส้นทางการดำเนินชีวิตอย่างมีสติปัญญา 4) พรหมวิหาร 4 เหมาะกับการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสงบสุข ดังนั้นการระลึกได้ การมีความรู้ตัวอยู่เสมอ ไม่เผลอ ไม่หลง ทั้งทางความคิด คำพูด และการกระทำ เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่สำคัญในพระพุทธศาสนา และเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ความสำคัญของสติในสังคมปัจจุบันในโลกยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบ การแข่งขัน และสิ่งยั่วยวนมากมาย โซเชียลมีเดีย เทคโนโลยี และความกดดันทางเศรษฐกิจ การมีสติจะช่วยให้รู้เท่าทันตนเองทั้งความคิด อารมณ์และพฤติกรรมไม่หลงตามกระแสอารมณ์ชั่ววูบ ควบคุมอารมณ์โกรธ ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล โดยไม่ใช้อารมณ์นำดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท

คำสำคัญ : หลักธรรม, พระพุทธศาสนา, การดำรงชีวิต, สติ

Abstract

This article aims to study and analyze Buddhist principles for mindful living in today's society, focusing on the Four Noble Truths, the Noble Eightfold Path, and the Three Characteristics. This aims to demonstrate their importance in leading a mindful and balanced life in the context of contemporary society. The study found that these principles serve only as guidelines for developing individuals' minds and can be effectively applied to address social, ethical, and everyday conflicts. Buddhism emphasizes living life with mindfulness, wisdom, compassion, and abandoning attachments to achieve peace within oneself and

society. Mindfulness is an important tool for living a mindful life, enabling one to deal rationally with modern challenges and avoid following trends. Key principles for mindful living include: 1) Mindfulness: Always being aware of one's thoughts, speech, and actions. This helps prevent one from being lost in emotions such as anger, greed, and delusion. 2) The Four Noble Truths: Understanding and solving life's problems rationally. 3) The Noble Eightfold Path: The path to living life with wisdom. 4) The Four Divine Abodes: Ideal for living peacefully with others. Therefore, mindfulness and awareness, both in thought, speech, and action, are essential basic virtues in Buddhism and are tools for living a sound life. The importance of mindfulness in today's society: in a modern world full of haste, competition, and many temptations, social media, technology, and economic pressure, being mindful helps you to be aware of your thoughts, emotions, and behaviors, not to be led by fleeting emotions, to control anger, to make rational decisions without letting emotions lead you, and to live your life without carelessness.

Keywords: Dharma, Buddhism, life, mindfulness

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาและการพัฒนาจิตใจโดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ “นิพพาน” หรือความหลุดพ้นจากทุกข์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการเข้าใจธรรมชาติของชีวิต การรู้จักตนเอง และการฝึกฝนเพื่อเข้าถึงความสงบเย็นภายใน ซึ่งมีคุณค่ายิ่งในการนำมาใช้ในบริบทของสังคมปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบและความเครียด “การเสริมสร้างคุณภาพชีวิต” ชีวิตที่มีสติปัญญาความรู้สึกนึกคิดของตนที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่บุคคลอื่น มีความขยัน อดทน ประกอบอาชีพสุจริต เป็นพลเมืองที่ดีมีศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มีความสุข ทางด้านร่างกายจิตใจ บุคคลที่มีความสุขความพอใจจากการได้รับการตอบสนองต่อสิ่งที่มีความจำเป็นและความต้องการของร่างกายและจิตใจอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ภายใต้สภาพแวดล้อมและค่านิยม ที่สังคมยอมรับ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ.2554 ให้ความหมายของ อริยสัจ 4 หมายถึง ความจริงของพระอริยะ, ความจริงอันประเสริฐ และหลักอริยสัจ 4 จากหนังสืออริยสัจจากพระโอษฐ์ ของพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายหลักธรรมอริยสัจ 4 ไว้ดังนี้ 1) ทุกข์ หรือ ทุกขอริยสัจ ทุกขอริยสัจ คือ ความเป็นทุกข์ อันเกิดจาก ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย รวมไปถึงความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ไม่ได้สิ่งที่ตนเองปรารถนา 2) สมุทัย หรือทุกขสมุทัยอริยสัจ ทุกขสมุทัยอริยสัจ คือ ความเพลิดเพลิน และตัณหาทำให้เกิดอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา, ภวตัณหา และวิภวตัณหา 3) นิโรธ หรือทุกขนิโรธอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ความสลัดตัณหา ความพ้นและไม่อาลัย ดับตัณหาอย่างไม่เหลือวิราคา 4) มรรค หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ หรือ มรรค 8 คือ วิธีการที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมาย มี 8 ประการ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ อริยสัจจ์ 4 แปลว่า ความจริงอันประเสริฐหรือความจริงของอริยะ หรือสัจธรรมที่รู้แล้วจะทำให้กลายเป็นอริยะหรืออารยชน 4 ประการ อริยะ หรืออารยชน คือบุคคลที่ห่างไกลจากกิเลส ห่างไกลจากอวิชชาเป็นผู้เจริญแล้วอย่างแท้จริงจะเป็นอริยะหรืออารยชนที่แท้จริงได้ ก็ต้องรู้เข้าใจความจริงและดำรงชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องกับความจริงของชีวิตที่จะทำให้ชีวิตเป็นอิสระหลุดพ้นจากความมืดบอด เป็นไท ไม่ต้องฝากความวางใจไว้กับอำนาจลึกลับพ้นวิสัยอย่างใดๆ อริยสัจจ์ 4 ประการนั้นคือ

1) ทุกข์ ได้แก่ปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์ในรูปของความบีบคั้น ขัดข้อง ติดขัด อัดอั้นต่าง ๆ บุคคลจะต้องกำหนดรู้หรือทำความรู้จักมัน ให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า มันคืออะไร อยู่ที่ไหน และแค่ไหนเพียงไร ต้องยอมรับรู้กล้าสู้หน้าปัญหากล้าเผชิญความจริง แม้จะเป็นสิ่งที่นึกว่าน่ากลัวไม่เป็นที่ชอบใจ เริ่มต้นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะของสิ่งทั้งหลายที่รวมเรียกว่าโลกและชีวิตนี้ว่า สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นล้วนเกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ ปรุงแต่งกันเข้า ไม่เที่ยงแท้ ไม่ยั่งยืน ไม่คงตัว และหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ ตามเหตุปัจจัยที่เข้ามาสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ไม่มีหยุดนิ่ง สิ่งทั้งหลายก็ตาม ชีวิตนี้ที่เรียกตัวเองว่าฉันว่าเราก็ตาม ไม่มีอำนาจในตัวเองเด็ดขาด ไม่เป็นตัวเองโดยสิ้นเชิงที่จะเรียกร้องสั่งบังคับให้สิ่งทั้งหลายเหล่านั้น รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่าตัวเอง ให้เป็นไปตามปรารถนาสิ่งทั้งหลายมันเป็นของมันอย่างนั้นเอง ตามเหตุตามปัจจัย ไม่เกี่ยวกับความชอบใจหรือไม่ชอบใจของเรา เมื่อเหตุปัจจัยมาประจวบให้ปรากฏในรูปที่ตรงกับใจปรารถนา เราก็ชอบใจ เมื่อปรากฏในรูปที่ไม่ตรงกับใจปรารถนา เราก็ไม่ชอบใจ เมื่อยึดถือติดคาอยู่ว่าจะต้องเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งมั่นหมายลงไปครั้นสิ่งต่าง ๆ นั้นหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น ไม่ตรงกับที่ยึดอยากมั่นหมาย เราก็ถูกบีบคั้นกดกระชากบดขยี้ เป็นภาวะที่เรียกว่าความทุกข์ ซึ่งโดยสาระก็เป็นเพียงความขัดแย้งกระทบฉีกกระชากกันระหว่างอาการเปลี่ยนแปลงแปรผ่านไปของสิ่งทั้งหลาย กับเส้นเชือกแห่งความยึดความอยากที่เราสร้างขึ้นเท่านั้นเองการที่จะแก้ไขป้องกันปัญหาหรือความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น มิใช่ไปนั่งปั่นเส้นเชือกแห่งความยึดความอยากแล้วเอาไปผูกรัดเหนี่ยวรั้งสิ่งทั้งหลายไว้ ซึ่งมีแต่ทำให้เหนื่อยเปล่า ซ้ำจะถูกฉุดกระชากเอาไปบดขยี้ทำให้ทุกข์ทรมานยิ่งขึ้นอีก แต่จะต้องรู้เข้าใจเท่าทันความจริงของสิ่งเหล่านั้น รู้เหตุปัจจัยของภาวะที่เป็นไปอย่างนั้น รู้ว่าอะไรจะเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ แค่ไหนเพียงไร แล้วเข้าไปจัดการกับสิ่งเหล่านั้น ตรงตัวเหตุตัวปัจจัยที่จะให้เป็นไปอย่างนี้หรืออย่างนั้นตามที่รู้ที่เข้าใจแล้วนั่นเอง

2) สมุทัย ได้แก่เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุของปัญหาเมื่อรู้เท่าทันความทุกข์เข้าใจปัญหาแล้ว ก็สาวหาสาเหตุของทุกข์ หรือต้นตอของปัญหาต่อไปตามหลักแห่งความสัมพันธ์สืบทอดของเหตุปัจจัย หรือตามหลักใหญ่ที่ว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุและจะดับไปเพราะเหตุดับ วิเคราะห์ให้เห็นชัดว่าอะไรบ้างเป็นปัจจัย ปัจจัยไหนเป็นตัวการสำคัญเจ้าบทบาทใหญ่ ปัจจัยเหล่านั้นสัมพันธ์สืบทอดกันมาอย่างไรจึงปรากฏออกมาเป็นรูปปัญหาอย่างนั้นเมื่อว่าโดยรวบรัด ตัวการสำคัญแห่งทุกข์ของชีวิต

3) นิโรธ ได้แก่ความดับทุกข์ ภาวะที่สิ้นปัญหาหรือภาวะที่ว่างโล่งปลอดโปร่งจากปัญหา เริ่มด้วยชีวิตที่เป็นอิสระ ไม่ถูกฉุดกระชากลากไปด้วยเส้นเชือกแห่งความอยาก มีจิตใจเบิกบาน ผ่องใส สะอาดสงบ ด้วยความเป็นอยู่อย่างรู้เท่าทันโลกและชีวิต ดำเนินชีวิตด้วยการใช้ปัญญา

4) มรรค ได้แก่มรรคาอันนำไปสู่ความดับทุกข์ หรือกระบวนวิธีแห่งการแก้ปัญหา กล่าวคือ มรรคามีองค์ 8 ประการ หรือมัชฌิมาปฏิปทาที่กล่าวแล้วข้างต้นนั่นเอง มรรคานี้เป็นระบบจริยธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนา หรือทางดำเนินชีวิตของชาวพุทธ ซึ่งมีปัญญาคือความรู้ความเข้าใจเท่าทันสภาวะของสิ่งทั้งหลาย เป็นพื้นฐานและเป็นแกนนำ ชาวพุทธที่แท้ต้องเจริญก้าวหน้าเติบโตขึ้นเรื่อยไปในวิถีการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ถ้าแต่ก่อนเป็นอยู่ด้วยความเขลางมงายมาก เคยนั่งถือเส้นเชือกแห่งความอยาก คอยคล้องรัดสิ่งต่าง ๆ อยู่เรื่อย ๆ ต่อไปข้างหน้าจะต้องมีพลังใจเข้มแข็ง ฝึกฝนตนให้ใช้ปัญญามากขึ้น มีความรู้เท่าทันโลกและชีวิตมากขึ้น เรียนรู้วิธีคิดแบบวิเคราะห์เหตุปัจจัยให้มากขึ้นเข้าเกี่ยวข้องจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่ตัวเหตุตัวปัจจัยด้วยความรู้ความเข้าใจให้มากขึ้น ทำจิตใจให้ปลอดโปร่งผ่องใสเป็นอิสระได้บ่อยครั้งขึ้น อย่างน้อยเมื่อปั่นเส้นเชือกรัดตัวขึ้นแล้วก็รู้จักตัดเชือกนั้นในคราวที่ควรจะตัดได้บ้าง

การที่จะดำเนินชีวิตด้วยปัญญาที่รู้เท่าทัน มีจิตใจเป็นอิสระสงบสะอาดใสสว่างอยู่เสมอนั้น โดยปกติมิใช่เป็นสิ่งที่ทำได้เร็วพลันทันที เพราะการดำเนินชีวิตแห่งปัญหาเป็นสิ่งที่เราสั่งสมสร้างมาด้วยอาศัยความเคยชินตลอดระยะเวลายาวนาน การที่จะแก้ไขชำระล้างหรือเดินทางใหม่ จึงต้องอาศัยวินัย ความเข้มแข็งมั่นคง

และการฝึกหัดอยู่เสมอให้เคยชินขึ้นมาแทน ด้วยเหตุดังนี้ กระบวนการฝึกอบรมในวิถีแห่งมรรคจึงประกอบด้วยหลักการที่เรียกว่าสิกขา 3 ศีล สมาธิ และปัญญา สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการฝึกหัดนี้ คือความมีสติ ผู้ฝึกตนควรพยายามสร้างสติขึ้นไว้เสมอ ๆ สติเป็นตัวยั้งจากทางผิดและชักเข้าสู่ทางถูก เมื่อสติเกิดแล้ว นั่นคือตัดเส้นเชือกที่รัดตัวเสียได้ ปัญญาจะตามมาละลายล้างทางผิดและส่องทางถูก จากนั้นอาศัยสมาธิ คือความแน่วแน่มั่นคงเข้มแข็งของจิตใจ ก็จะใช้วิริยะคือความเพียรเดินรุดหน้าไปในทางถูก หันห่างทางผิดไกลออกไปโดยลำดับ เมื่อทำได้สม่ำเสมอ ผลสำเร็จก็จะตามมา คือความเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ และชีวิตที่เป็นสุขตามอริยมรรคา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2548 : 14-17)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาและการพัฒนาจิตใจ มีเป้าหมายสูงสุดคือ "นิพพาน" หรือความหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งทำได้โดยเข้าใจอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ทุกข์คือสภาวะที่เกิดจากการยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยง สมุทัยคือต้นเหตุของทุกข์ซึ่งเกิดจากตัณหาและอวิชชา นิโรธคือการดับทุกข์ด้วยการปล่อยวางตัณหา มรรคคือแนวทางการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ศีล สมาธิ และปัญญาเป็นแกนหลักของการฝึกจิตที่นำไปสู่ความสุขอันแท้จริง และสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคมปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้ง

อริยสัจ 4 การเข้าใจทุกข์อย่างลึกซึ้ง

คำว่า “ทุกข์” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแค่ความเจ็บปวดหรือเศร้าใจธรรมดา แต่คือ ธรรมชาติของชีวิตที่แปรปรวน ไม่แน่นอน และไม่สามารถควบคุมได้ เช่น 1) ทุกข์ประจำชีวิต (ปกติทุกข์) เกิด แก่ เจ็บ ตายพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ประสบกับสิ่งที่ไม่พอใจ ปรารถนาแล้วไม่สมหวัง 2) ทุกข์ที่ซ่อนอยู่ในความสุข (วิปริณามทุกข์) ความสุขที่เกิดขึ้นเพียงชั่วคราว เมื่อเปลี่ยนแปลงก็กลายเป็นทุกข์ 3) ทุกข์เพราะความเป็นสภาพปรุงแต่ง (สังขารทุกข์) ร่างกายจิตใจเป็นของไม่เที่ยง (อนิจจัง) สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย และไม่มีตัวตนที่แท้จริง (อนัตตา) ความลึกซึ้งของ “ทุกข์” คือการ รู้แจ้ง ไม่ใช่แค่รู้พระพุทธเจ้าไม่เพียงแต่รู้ว่าทุกคนทุกข์ แต่รู้ว่าทุกข์มีสาเหตุ และสามารถดับได้ด้วยการปฏิบัติ “เมื่อใดเห็นทุกข์ชัด เมื่อนั้นย่อมเห็นเหตุแห่งทุกข์ และเห็นทางออกจากทุกข์” การเข้าใจทุกข์อย่างลึกซึ้ง คือ การไม่หนีจากทุกข์ แต่มองตรงเข้าไปในมันเห็นว่า ทุกข์เป็นครู ไม่ใช่ศัตรูเปลี่ยนความคิดว่า “ทุกข์ไม่ควรมี” เป็น “ทุกข์คือธรรมชาติ” สรุป เข้าใจทุกข์ = เข้าใจชีวิต “ผู้ใดเห็นทุกข์อย่างแจ่มแจ้ง ผู้นั้นย่อมเข้าใกล้นิพพาน” อริยสัจ 4 ไม่ใช่แค่หลักธรรมในตำรา แต่เป็นแผนที่แห่งการรู้ตนเองและพ้นทุกข์ อย่างแท้จริง

คนมีปัญญาก็รู้จักแสวงหาประโยชน์จากศาสนา คนไม่มีปัญญาก็แสวงหาประโยชน์ไปอีกอย่างหนึ่ง อีกด้านหนึ่ง ประโยชน์โลกๆ ประโยชน์ในทางพัฒนาคุณธรรม พัฒนาจิตใจอะไรอย่างนี้ ต้องมีปัญญารู้จักเลือกเฟ้นกว่าพระพุทธศาสนาจะรอดมาถึงยุคเรา ผ่านอะไรต่ออะไรมาเยอะแยะ หลายพื้นที่หลายประเทศก็ล่มสลายไป พวกเรามีสติมีปัญญา เรารู้ว่าธรรมะที่พระพุทธเจ้าสอนมีคุณค่ามากเป็นประโยชน์ในการพัฒนาจิตใจเราให้พ้นจากความทุกข์ ไม่มีศาสตร์อื่นเทียบได้เลยในเรื่องที่จะทำให้เราพ้นทุกข์ได้ สิ่งที่เรียกว่าทุกข์ก็คือรูป นาม กาย ใจ ตัวขันธ์ 5 คือตัวทุกข์ พระพุทธเจ้าท่านได้กล่าวว่า สังขิตเตนะ ปัญจุปาทานักขันธา ทุกขา โดยสรุปอุปาทานขันธ์ทั้ง 5 คือทุกข์ คำว่า อุปาทานขันธ์ หมายถึง ขันธ์ซึ่งสามารถเป็นที่ตั้งของความยึดมั่นถือมั่นได้ ขันธ์มีหลายแบบ ขันธ์บางอย่างไม่ใช่ที่ตั้งของความยึดมั่น อย่างโลกุตตรจิตทั้งหลายเป็นขันธ์ไหม เป็นแต่ไม่ใช่ที่ตั้งของความยึดมั่น ไม่ใช่ตัวทุกข์ เป็นตัวนิโรธ ท่านบอกแล้วว่าขันธ์ที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นคือทุกข์ คือ ขันธ์ที่พวกเรามีตอนนี้ล่ะ มันคืออุปาทานขันธ์ เรามีกาย เราก็ยึดกาย เรามีเวทนา เราก็ยึดเวทนา เรามีสัญญา เราก็ยึดสัญญา เรามีสังขาร ปรุงดีปรุงชั่ว เราก็ยึดความปรุงแต่ง เรามีจิตมีใจ เราก็ยึดจิตใจของตัวเอง สิ่งที่พวกเรามีนี่ล่ะ นี่เรียกว่าอุปาทานขันธ์

อริยสัจ 4 คือหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และแสดงไว้ในวันที่ประกาศศาสนาครั้งแรก อริยสัจ 4 เป็นธรรมะที่เน้นกระบวนการวิเคราะห์เพื่อมองเหตุสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ นำไปสู่กระบวนการแก้ไข โดยพระพุทธเจ้าได้เผยแผ่ให้เข้าใจง่าย เพื่อให้ชาวพุทธได้นำไปปรับใช้ในชีวิตอริยสัจ 4 ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติของชีวิตอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะ “ทุกข์” ซึ่งหมายถึงความไม่สมหวัง ความพลัดพราก ความเปลี่ยนแปลง และความไม่เที่ยง อริยสัจ 4 ชี้ให้เห็นถึงต้นเหตุของความทุกข์ (สมุทัย) และแนวทางในการดับทุกข์ (มรรค) ซึ่งสะท้อนหลักคิดเชิงเหตุผลและเชิงจริยธรรมของพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

อริยสัจเป็นหลักธรรมระดับ “หัวใจของพุทธศาสนา” ธรรมทั้งปวงที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสามารถประมวลลงลงในอริยสัจได้ทั้งสิ้น หากมองในแง่ทฤษฎีความรู้ อริยสัจก็เป็นองค์ความรู้ที่สมบูรณ์แบบด้วยเหตุด้วยผล หากมองในแง่ของการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน อริยสัจก็ถึงพร้อมด้วยภาคปริยัติ (ความรู้) ภาคปฏิบัติ (ประสบการณ์) ภาคปฏิเวธ (ผลของการปฏิบัติ) หากมองในแง่ของความเป็นสัจธรรมสากล (cosmic law) อริยสัจก็เป็นความจริง ที่สมบูรณ์แบบอยู่ในตัวเองตลอดกาล ไม่ต้องแก้ไข ไม่ต้องเพิ่มเติม ไม่ต้องตัดออกแม้แต่ข้อเดียว ซึ่งแตกต่างจากคำสอนหรือองค์ความรู้ของผู้รู้ทั่วไปที่เมื่อเวลาผ่านไปก็แสดงความล้าสมัยออกมาให้ปรากฏต้องคอยปรับคอยแก้กันอยู่เนือง ๆ หรือมีผู้ค้นพบทฤษฎีใหม่ ๆ ขึ้นมาล้มล้างทฤษฎีเก่าอยู่ร่ำไปแต่สำหรับอริยสัจแล้ว หาเป็นเช่นนั้นไม่ ไม่ว่ากาลเวลาจะผ่านไปนานเพียงไรก็ตาม คุณค่าของอริยสัจก็มิได้ลดน้อยถอยลงไปเลย ตรงกันข้ามกลับยังคงทันสมัยท้าทายกาลเวลาอยู่เสมอ ใครก็ตามนำไปประพฤติปฏิบัติ ก็จะประจักษ์ผลนั้น ๆ อย่างชัดเจนด้วยตนเอง ความเป็นสัจธรรมสากลที่ไม่ขึ้นต่อกาลเวลา และสถานที่ของอริยสัจดังกล่าวมานี้เอง ทำให้นักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่อย่างไอน์สไตน์เองก็ยังกล่าวยกย่องพระพุทธศาสนาเอาไว้ว่า “ศาสนาแห่งอนาคตจะเป็นศาสนาแห่งจักรวาล (cosmic religion) ศาสนา ซึ่งตั้งอยู่บนประสบการณ์ ซึ่งปฏิเสธความเชื่อที่ไร้ข้อพิสูจน์ หากจะมีศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ที่พอจะรับมือกับความต้องการทางวิทยาศาสตร์ได้ละก็ศาสนานั้นคือ ศาสนาพุทธ” ดังนั้น บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในองค์กรที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีพรสวรรค์ด้านใดด้านหนึ่งอย่างโดดเด่น อีกทั้งมีความสามารถและศักยภาพ มีความสามารถทางด้านสติปัญญาหรือความสามารถตามธรรมชาติ โดยสะท้อนถึงการมีศักยภาพสูง ดูได้จากผลการปฏิบัติงานที่ประสบความสำเร็จเป็นที่ประจักษ์และยอมรับของบุคคลอื่น รวมทั้งมีความต้องการความก้าวหน้าในการทำงาน เรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2554)

หลักการในการนำชีวิตไปสู่ความสงบสุข 7 ประการ ดังนี้

1. สถานที่ที่เหมาะสม ได้แก่ การนำพาตนเองไปในสถานที่ที่สามารถยกระดับจิตใจตนเองได้ เช่น สถานที่ที่มีผู้คนทำความดี มีการฝึกจิตใจให้สงบสามารถแยกแยะสิ่งดีชั่วได้ มีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน สังคม บ้านเมืองให้ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม

2. วางแผนในการใช้ชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเรียงลำดับในการทำการงาน การแบ่งเวลาให้เป็นสัดส่วน เพื่อสามารถรู้ว่าสิ่งไหนเป็นงานเร่งด่วน ส่วนไหนเป็นงานที่ต้องทำทีหลัง

3. การมีความพึงพอใจในการดำเนินชีวิต ได้แก่ การรู้ถึงงานที่ต้องการปฏิบัติ พร้อมที่จะศึกษาหาความรู้ในงานนั้น ๆ เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญยิ่งขึ้นไป

4. สร้างความเชื่อมั่นให้กับตนเอง ได้แก่ การพัฒนาตนเองให้เต็มรอบของความรู้ที่มี มีความเชื่อในตนเองและงานที่ทำว่างานที่ทำนั่นจะเป็นงานที่ดีและมีคุณภาพ

5. การปรับความคิดของตนให้เข้ากับสภาพสังคม ได้แก่ การปรับความคิดให้ยืดหยุ่นกับสถานการบ้านเมืองที่เกิดขึ้นทั้งเรื่องที่ดีและไม่ดี คือ สามารถที่จะปรับความคิดและกระทำตนให้เป็นกลางไม่ยึดถือไปในทางใดทางหนึ่ง

6. การมองเห็นภัยในความไม่ประมาท ได้แก่ การดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทเห็นคุณค่าของชีวิตของตนเองและผู้อื่น เห็นคุณค่าในเวลาที่เสียไป ใช้เวลาในทุกขณะอย่างมีสติเพื่อให้เกิดผลเสียน้อยที่สุด

7. การคิดทบทวนในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคมย่อมมีสาเหตุในตัวของปัญหานั้น การคิดทบทวนวิเคราะห์ปัญญาย่อมสามารถแก้ไขได้อย่างเป็นระบบ (พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), 2531)

สรุป ทุกข์ ในทางพระพุทธศาสนาไม่ใช่แค่ความเจ็บปวดธรรมดา แต่หมายถึงธรรมชาติของชีวิตที่ไม่เที่ยงและควบคุมไม่ได้พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่าทุกข์มีเหตุ (สมุทัย) และสามารถดับได้ (นิโรธ) ด้วยการปฏิบัติตามมรรคการเข้าใจทุกข์อย่างลึกซึ้ง คือการมองทุกข์เป็นครู ไม่ใช่ศัตรู และเรียนรู้จากมันอริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ และยังคงทันสมัยอยู่เหนือกาลเวลาผู้มีปัญญาจึงควรนำอริยสัจมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตให้มีคุณภาพ

อริยมรรคมีองค์ 8 แนวทางปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น

ในสังคมปัจจุบันการเดินทางสายกลางหรือมรรคมีองค์ 8 คือแนวทางแห่งความพอดี หรือทางสายกลางในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย ความเห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบเพียรชอบ สติชอบ และสมาธิชอบ ครอบคลุมทั้งความคิด การกระทำ และจิตใจหลักธรรมนี้ช่วยให้พัฒนาตนเองทั้งด้านในและด้านนอก เพื่ออยู่ร่วมในสังคมอย่างสงบสุขผู้ที่ปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่องจะนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์และเข้าถึงนิพพานอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งด้านความคิด การกระทำและการฝึกจิตใจหลักธรรมนี้สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างกว้างขวาง เช่น การมีสติในที่ทำงาน การใช้วาจาที่สร้างสรรค์ และการมีสัมมาอาชีวะที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่นปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งความว่างจากกิเลส คือเป็นสันติสุขซึ่งเป็นทางมาแห่งสันติสุขมัชฌิมาปฏิปทานี้แปลว่า ทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา มีคำว่า “กลาง” รวมอยู่ด้วยฉะนั้นถ้าว่าไม่ใช่ทางสายกลางก็ไม่ใช่ทางพุทธศาสนา ทางที่เอียงไปซ้ายหรือเอียงไปขวาก็ตาม ไม่ใช่พุทธศาสนาทางพุทธศาสนาจะต้องเป็นกลาง คือไม่เอียงซ้ายเอียงขวา ถ้าเรียกอย่างสมัยใหม่เรียกว่า ปรับให้ได้ที่ หรือ adjust ให้พอเหมาะพอสมกัน คือว่าทางโน้นต้องปรับหน่อย ทางนี้ต้องปรับหน่อยทุก ๆ ทางให้พอเหมาะกับกาลเวลาเหตุการณ์สถานที่เหล่านี้เรียกว่า ทางสายกลาง ได้เหมือนกันคือจะวางหลักลงไปตายตัวว่าอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นไม่ได้ (พระรัตนสุวรรณ, 2538)

มัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ มรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติกลางๆ ไม่ตึงเกินไป ไม่ หย่อนเกินไป พอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความมีชีวิตที่ดีงามอีกอย่างหนึ่ง สายกลางนั้นมีความหมายว่า พอดีนั่นเอง ตรงกับที่เรานิยมใช้กันในปัจจุบันว่าดุลยภาพ หรือสมดุล ในพระพุทธศาสนานั้นข้อปฏิบัติต่าง ๆ มักจะมีลักษณะอย่างนี้คือมีความพอดีหรือความสมดุล ระบบที่กล่าวถึงข้างต้นซึ่งเป็นข้อปฏิบัติทั้งหมดในทางพระพุทธศาสนา เราเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ข้อปฏิบัติที่พอดีก็เป็นลักษณะที่มีดุลยภาพ หรือสมดุลอย่างหนึ่ง แต่เป็นความพอดีของระบบทั้งหมด หรือความพอดีในระบบรวม โดยทั่วไปจะเห็นว่าหลักธรรม พระพุทธศาสนาในทุกระดับมีเรื่องของความพอดีหรือความเป็นสายกลางนี้ฉะนั้น ความเป็นสายกลาง คือ ความพอดีที่จะให้ถึงจุดหมายที่จะให้ตรงกับความจริง ไม่ให้ไปสุดโต่ง เอียงสุด ซึ่งจะพลาดจากตัวความจริงไปนั้นจึงเป็นลักษณะทั่วไปอย่างหนึ่งของพุทธศาสนา (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531) การพัฒนาจิตใจให้มีความฉลาดรอบรู้ในสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผล ซึ่งเป็นการฝึกความสามารถในการแยกแยะสิ่งที่ดีและชั่ว เพื่อสร้างความเคยชินให้กับจิตใจในการดำเนินงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ให้มีข้อผิดพลาดน้อยที่สุด ต่างจากจิตที่ไม่ได้ฝึกอบรมธรรมะเพื่อแยกแยะผิดถูกและสร้างความสามัคคี เมื่อทำการงานย่อมมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้น จิตใจที่ได้รับการอบรมเมื่อทำการงานแล้วย่อมเป็นผลดีต่องานและเพื่อนร่วมงานด้วย ดังนั้นการพัฒนาจิตใจควรฝึกฝนไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาทางด้านวัตถุ

นิยมเพื่อให้งานออกมามีคุณภาพทั้งรูปธรรมและนามธรรม (พระครูวินัยธรศิริเชษฐ์ สิริวฑฺฒโน, 2564) วิถีชีวิตที่ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นครรลองในการดำเนินชีวิต จึงเป็นวิถี ชีวิตที่จะสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบันได้ ทั้งหลักธรรมและวิถีปฏิบัติยังช่วย เสริมสร้างภูมิคุ้มกันในด้านจิตใจที่ต้องรับผลกระทบกับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาได้อย่างเข้าใจ และ หาทางออกที่เหมาะสมในชีวิตได้ จึงมีความจำเป็นที่พุทธศาสนิกชนในยุคปัจจุบันนี้จะพึง ตระหนักในอรรถธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะจะช่วยให้ผู้ศึกษาและปฏิบัติตามจะสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ภายใต้วิถีชีวิตใหม่ได้อย่างมีความสุข (ธเนศ นกเพ็ชร, 2568 : 294)

มรรคแปดเป็นข้อปฏิบัติที่ประกอบด้วย ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ ความเพียรชอบ สติชอบ และสมาธิชอบ ซึ่งครอบคลุมทั้งความคิด การพูด การกระทำ และการฝึกจิตใจ เป็นหลักธรรมที่ไม่ตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป เป็นแนวทางกลาง ๆ ที่เหมาะสมกับทุกยุคสมัย ในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน มรรคแปดสามารถนำมาใช้ได้หลากหลาย เช่น การทำมาหาเลี้ยงชีพอย่างสุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น (สัมมาอาชีวะ) การพูดด้วยความจริง ไม่สร้างความแตกแยก (สัมมาวาจา) หรือแม้แต่การใช้สติในการเสพสื่อโซเชียลอย่างรู้เท่าทัน (สัมมาสติ) เมื่อคนไทยมีความเข้าใจในมรรคแปด และนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ก็จะสามารถลดความขัดแย้งในครอบครัว ชุมชน และสังคมได้ ทั้งยังช่วยพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งรับมือกับความเครียดและปัญหาได้อย่างมีเหตุผล ไม่หลงไปตามอารมณ์หรือกระแสที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาที่สำคัญคือช่วยให้เราเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพทั้งในด้านความคิดและการกระทำ

ดังนั้น อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางแห่งความพอดีในพระพุทธศาสนา เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง ไม่ตึงเกินไปและไม่หย่อนเกินไป องค์ประกอบทั้ง 8 ครอบคลุมด้านความคิด การกระทำ และการฝึกจิตใจ เช่น ความเห็นชอบ วาจาชอบ และสมาธิชอบ หลักธรรมนี้สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อสร้างความสงบสุขในจิตใจและสังคมผู้ที่ปฏิบัติตามจะค่อย ๆ พัฒนาตนเองไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์อย่างแท้จริงในยุคปัจจุบัน สังคมไทยเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรม และพฤติกรรมของผู้คน การแข่งขันที่รุนแรง ปัญหาความเหลื่อมล้ำ และค่านิยมบริโภคนิยมส่งผลให้ผู้คนจำนวนไม่น้อยรู้สึกเครียด วิตกกังวล หรือขาดเป้าหมายในชีวิต ท่ามกลางความวุ่นวายเหล่านี้ อริยมรรคมีองค์ 8 ยังคงเป็นแนวทางที่สามารถนำมาใช้ได้จริง เพื่อสร้างความสมดุลทั้งด้านจิตใจและการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน การฟื้นฟูและส่งเสริมการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งจำเป็น ไม่เพียงเพื่อความสงบสุขของแต่ละบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นฐานของการสร้างสังคมที่มีคุณธรรม มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน และสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้อย่างยั่งยืน

ไตรลักษณ์ ธรรมชาติของสรรพสิ่ง

ไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งหมายถึง ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตนถาวร แนวคิดนี้ช่วยให้มนุษย์เข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ลดความยึดติด และพัฒนาทัศนคติที่เปิดกว้างต่อความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมไตรลักษณ์ ในพระพุทธศาสนา หมายถึง ลักษณะสามัญ 3 ประการของสรรพสิ่งทั้งปวง ซึ่งเป็นเหมือนกฎธรรมชาติ ครอบงำสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสามัญลักษณะ ประกอบด้วย อนิจจา ทุกขตา และอนัตตตา 1) อนิจจา ความไม่คงที่ ไม่ถาวร หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกไม่มีอะไรเที่ยงแท้ สิ่งมีชีวิต เมื่อเกิดแล้วก็มีการเปลี่ยนแปลงตามวัย จากเด็กเติบโตมาเป็นวัยรุ่น วัยหนุ่มสาว วัยชรา และตายไป สิ่งมีชีวิตก็เช่นเดียวกัน จะต้องมีการทรุดโทรม ผุกร่อน และเสื่อมโทรมไปในที่สุด 2) ทุกขตา ความเป็นทุกข์ของสิ่งทั้งปวง คือ ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ 3) อนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ตามปกติคนทั่วไปจะมีการยึดมั่นในเรื่องตัวตน คือการยึดว่า สิ่งนั้นเป็นของเรา นี่คือเรานี่เป็นเรา แต่ในทางของพระพุทธศาสนาถือว่าไม่ใช่ตัวตน ไม่มีอะไรที่เป็นตัวเรา และไม่มีอะไรที่เป็นของเราประโยชน์ของไตร

ลักษณ์คือ เพื่อให้มนุษย์ไม่ลุ่มหลงไม่ยึดติดยึดถือกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นของเรา ทำให้ลดอุปทานคือ การยึดมั่นยึดถือ ไม่ก่อความทุกข์หรือความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ลดความเห็นแก่ตัวลง สามารถปรับตัวได้ แม้ว่าจะเกิดการพลัดพรากจากสิ่งที่พึงปรารถนาที่รักใคร่หรือสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา (มนัส อรุณโรจนพรรณ, 2546)

หลักไตรลักษณ์เป็นกฎความจริงของธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงตรัสรู้ ด้วยซ้ำ เพียงแต่ท่านได้นำหลักไตรลักษณ์มาเปิดเผย เหมือนหงายของที่คว่ำอยู่ พระองค์ทรงชี้ให้มวลมนุษย์ที่ยังไม่รู้ได้เข้าใจ ได้รู้ถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับตนเองเพื่อเตรียมพร้อมที่จะรับกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ได้อย่างไม่เป็นทุกข์ทรมาน และเร่งทพคุณงามความดีดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทแก่นสาระสำคัญ ของไตรลักษณ์นั้นคือ “ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอนจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ไม่สามารถคงทนอยู่ในสภาพเดิมได้ ตลอดจะต้องแปรสภาพไปจึงทำให้เกิดทุกข์ (ทุกขัง) มีการเสื่อมสลายหรือดับไปในในที่สุด (อนัตตา)” (ม.มู (ไทย)12/45/378) ซึ่งสภาพทั้งสามอย่างนี้มีความสัมพันธ์กัน เป็นเหตุ และผลซึ่งกันและกันซึ่งอยู่ในสภาพที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในที่สุด “ทุกชีวิตที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้จะหนีไปไม่พ้นกฎของไตรลักษณ์ไปได้เลยแม้แต่พระพุทธองค์เองก็อยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์นี้” (พุทธทาสภิกข, 2535)

ในพระพุทธศาสนา ไตรลักษณ์ คือ หลักความจริงที่อธิบายถึงธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งปวง โดยชี้ให้เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต ล้วนมีลักษณะร่วมกัน 3 ประการ คือ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง), ทุกขัง (ความเป็นทุกข์) และ อนัตตา (ความไม่มีตัวตน) ซึ่งถือเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจชีวิตและปล่อยวางได้อย่างมีปัญญา อนิจจัง ความไม่เที่ยง ไม่แน่นอน ทุกสิ่งเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ไม่มีสิ่งใดคงอยู่ถาวร ความสุข ความทุกข์ หรือแม้แต่ชีวิตมนุษย์เองก็เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ส่วน ทุกขัง คือ ความเป็นทุกข์ที่เกิดจากความไม่เที่ยง เมื่อสิ่งที่เรารักจากไป หรือไม่ได้สิ่งที่ปรารถนา เราย่อมเกิดความทุกข์ใจ และสุดท้าย อนัตตา คือ ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง สิ่งต่าง ๆ ล้วนเป็นผลของเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรที่เราเป็นเจ้าของได้จริง แม้แต่ร่างกายและจิตใจก็เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การเข้าใจไตรลักษณ์ทำให้เรารู้จักโลกตามความเป็นจริง ลดการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย เมื่อเข้าใจว่า “ความเปลี่ยนแปลง” เป็นเรื่องธรรมดา ก็จะไม่ตกใจเมื่อพบเจอกับปัญหา หรือความพลัดพรากในชีวิต ไตรลักษณ์จึงเปรียบเสมือนแว่นตาแห่งปัญญาที่ช่วยให้เราอยู่กับโลกอย่างมีสติ ปล่อยวาง และมีใจเป็นอิสระจากความยึดติดทั้งหลาย

ดังนั้น การตระหนักรู้และเจริญปัญญาตามหลักไตรลักษณ์ จะนำพาให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้ง และใช้ชีวิตอย่างสงบ เย็น และมีคุณภาพ เป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินตามทางสายกลาง และนำไปสู่ความพ้นทุกข์ในที่สุด

สรุปองค์ความรู้

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอริยสัจ 4 อริยมรรคมีองค์ 8 และไตรลักษณ์ เป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติในสังคมยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบและความกดดัน การเข้าใจทุกข์และเหตุแห่งทุกข์ ช่วยให้สามารถปล่อยวางได้อย่างมีปัญญา อริยมรรค 8 เป็นหนทางสายกลางที่ฝึกความคิด การพูด และการกระทำให้สมดุล สติจึงเป็นหัวใจของการรับมือกับปัญหาอย่างไม่ประมาท การฝึกสติและปัญญานำไปสู่ความสงบสุขภายในและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ พุทธศาสนาเน้นการรู้เท่าทันตนเองเพื่อพัฒนาจิตใจให้หลุดพ้นจากกิเลส การมีคุณธรรม ศีล สมาธิ และปัญญา คือรากฐานของการดำรงชีวิตที่ถูกต้องและยั่งยืนในโลกปัจจุบัน พระพุทธศาสนาเสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ลึกซึ้งและสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ หลักธรรมสำคัญอย่างอริยสัจ 4 อริยมรรคมีองค์ 8 และไตรลักษณ์ ช่วยให้บุคคลเข้าใจและพัฒนาตนเองทั้งทางปัญญาและจิตใจ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคมที่ยั่งยืน

ภาพที่ 1 หลักธรรมพระพุทธศาสนาทางการดำรงชีวิตอย่างมีสติในสังคมปัจจุบัน

องค์ความรู้หลักธรรมพระพุทธศาสนาทางการดำรงชีวิตอย่างมีสติในสังคมปัจจุบัน ได้แก่

1.อริยสัจ 4 (ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ) คือการเข้าใจทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และหนทางดับทุกข์ ซึ่งช่วยให้เราเห็นความจริงของชีวิตและสามารถปล่อยวางได้อย่างมีปัญญา

2.อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นหนทางสายกลางในการดำเนินชีวิตที่สมดุล ประกอบด้วย ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดชอบ การทำงานชอบ ความเพียรชอบ สติชอบ และสมาธิชอบ ซึ่งช่วยฝึกฝนความคิด การพูด และการกระทำอย่างมีสติ

3.ไตรลักษณ์ คือลักษณะธรรมชาติของสิ่งทั้งปวง ได้แก่ อนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (เป็นทุกข์) และอนัตตา (ไม่มีตัวตนถาวร) ซึ่งทำให้เราเข้าใจธรรมชาติของชีวิตและลดความยึดติด

สรุป หลักธรรมเหล่านี้เป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินชีวิตในสังคมยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบและความกดดัน การมีสติและปัญญาจะช่วยให้เรารับมือกับปัญหาอย่างไม่ประมาท และนำไปสู่ความสงบสุขภายในใจ รวมถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม พุทธศาสนาเน้นการรู้เท่าทันตนเอง การพัฒนาคุณธรรม ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตที่ถูกต้องและยั่งยืน โดยช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองทั้งทางปัญญาและจิตใจ สร้างสังคมที่เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) (2548). วันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา, มูลนิธิพุทธธรรม: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.

พระรัตนสุวรรณ. (2538). สมาธิและวิปัสสนา ในชีวิตประจำวัน สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2531). พจนานุกรมพุทธศาสาน์ฉบับประมวลศัพท์. (พิมพ์ ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). (2531). พัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

วิชัย วงษ์ใหญ่. (2554). “การบริหารคนเก่ง”. ใน สารานุกรมวิชาชีพครู เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. กรุงเทพเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา.

พระครูวินัยธรศิริเชษฐ์ สิริวฑฺฒโน. (2564). *การพัฒนาจิตใจมนุษย์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา.* วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 7 เดือนกรกฎาคม 2564 : 81.

ธเนศ นกเพ็ชร, (2568). *วิถีชีวิตใหม่ภายใต้พระพุทธศาสนา.*วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม 2565: 294.

มนัส อรุณโรจนพรรณ, (2546) ไตรลักษณ์. พระพุทธศาสนา โรงเรียนพนัสพิทยาคาร.

พุทธทาสภิกขุ, (2535). คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาจัดพิมพ์เผยแพร่.

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

THE IMPACT OF ECONOMIC AND SOCIAL CHANGE ON GROCERY STORES AT BAN THUNG RI COMMUNITY THAP LUANG SUBDISTRICT, MUEANG NAKHON PATHOM DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE

ภัณฑิลา สุขเกิด,[1] พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม (ภู่โคกหวาย) และ สัญญา สดประเสริฐ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Miss Phanthila Sukkerd,[1] Phrakru Baidika Theerayut Chantupamo (Phookhokwai)
and Sanya Sodprasert
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: phanthila.farm@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาสภาพปัญหาของผู้บริโภคที่มีต่อร้านขายของชำในในชุมชนบ้านทุ่งรี 2) พัฒนากิจกรรมการบริการของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี และ 3) เสนอแนวทางสร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกต คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจงจากกลุ่มผู้บริโภค 16 ราย ผู้ประกอบการร้านขายของชำและผู้ฝากขายสินค้า

ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริโภคต้องการควบคุมค่าใช้จ่ายจึงต้องการให้ร้านขายของชำปรับรูปแบบการขายสินค้าให้สอดคล้องกับการควบคุมค่าใช้จ่ายของตนเองและถึงแม้ผู้บริโภคจะมีกำลังการซื้อที่น้อยแต่ก็ยังต้องการการให้เกียรติและการต้อนรับที่ดีจากผู้ขาย ต้องการความสะดวกในการเลือกซื้อและการจ่ายเงินและต้องการเพิ่มรายได้โดยการซื้อสินค้าราคาส่งไปขายต่อและฝากขายสินค้ากับร้านขายของชำ ในส่วนการบริการของร้านขายของชำจะประสบผลสำเร็จในการพัฒนาได้ต่อเมื่อร้านขายของชำสามารถปรับรูปแบบการขายสินค้าให้สอดคล้องกับรายได้ของผู้บริโภคในพื้นที่ได้อย่างสมดุล ต้องทำให้ผู้บริโภคได้รับความสะดวกสบายทั้งการเลือกซื้อสินค้าและการชำระเงิน ทำให้ลูกค้าได้รับความรู้สึกถึงการเป็นลูกค้าคนสำคัญที่ร้านค้ายินดีต้อนรับ และร้านขายของชำยังสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมได้โดยการ 1) บริการส่งสินค้า 2) ขายสินค้าราคาส่ง และ 3) การรับฝากขายสินค้าชุมชน

คำสำคัญ: ผลกระทบ, การเปลี่ยนแปลง, เศรษฐกิจและสังคม, ร้านขายของชำ

Abstract

This research aimed to examine “The Impact of Economic and Social Changes on Grocery Stores in Ban Thung Ri Community, Thap Luang Subdistrict, Mueang Nakhon Pathom District, Nakhon Pathom Province”. This participatory action research (PAR) aimed to: (1) examine consumer-related problems with grocery stores in Ban Thung Ri community; (2) develop service activities for these stores; and (3) propose strategies for economic and social

transformation. Data were gathered through in-depth interviews, focus group discussions, and observations with 16 purposively selected key informants, including consumers, grocery store owners, and consignment sellers. Results indicated that consumers sought to control expenses and expected stores to adjust sales formats to match their budgeting needs. Although purchasing power was limited, they valued respect, a warm reception, and convenience in both product selection and payment. They also desired opportunities to increase income through wholesale purchasing for resale or placing products on consignment. Service development success required aligning sales formats with local income levels while ensuring convenience and fostering a sense of being valued. Grocery stores could promote economic and social change by providing delivery services, offering wholesale prices, and accepting community products for consignment sales. These findings highlight that adapting services to consumer income, enhancing customer experience, and diversifying sales models are essential for sustaining grocery stores in local communities. Such strategies strengthen relationships with customers and reinforce the store's role in supporting community economic and social resilience.

Keywords: impact, change, economy and society, grocery store

บทนำ

ร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม เกิดสภาวะการมียอดขายชะลอตัว เนื่องจากผู้บริโภคในพื้นที่เปลี่ยนไปซื้อสินค้าจากร้านสะดวกซื้อมากขึ้น จากการสอบถามผู้บริโภคที่เลือกเดินทางไปซื้อสินค้าที่ร้านสะดวกซื้อได้รับเหตุผลว่า ตนเองมีกำลังในการซื้อน้อยลงแต่ร้านขายของชำก็ยังคงขายสินค้าด้วยรูปแบบเดิมทุกอย่าง เช่น ข้าวสารก็ขายขั้นต่ำที่ 5 กิโลกรัม จึงต่างจากร้านสะดวกซื้อที่ขายข้าวสารขั้นต่ำที่ 1 กิโลกรัม ซึ่งสอดคล้องกับจำนวนเงินที่ผู้บริโภคมีมากกว่าและสินค้าที่ร้านสะดวกซื้อก็มีราคาถูก ร้านค้ามีการเปิดเครื่องปรับอากาศทำให้อากาศไม่ร้อนขณะเลือกซื้อสินค้า ร้านค้ามีการทำความสะอาดอยู่ตลอด สินค้าดูใหม่กว่าในร้านขายของชำประกอบกับร้านสะดวกซื้อมักจะมีโปรโมชั่นสินค้าที่ถูกใจอยู่เสมอจึงเลือกเดินทางไกลขึ้นเพื่อไปซื้อสินค้ายังร้านสะดวกซื้อมากกว่าที่จะซื้อสินค้าจากร้านขายของชำใกล้บ้าน

จากสถานการณ์ที่ผู้บริโภคและผู้ประกอบการร้านขายของชำในพื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม ต้องเผชิญอยู่นั้น ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม" ด้วยเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีความน่าสนใจต่อการทำวิจัย เพราะจากการลงพื้นที่ในเบื้องต้นผู้วิจัยก็พบว่าผู้ประกอบการร้านขายของชำเองก็เน้นความสะดวกของตนเองโดยการรับสินค้าที่แพ็คสำเร็จรูปที่มีปริมาณไม่เหมาะสมกับรายได้ของผู้บริโภคมาขาย โดยที่ผู้ผู้ประกอบการร้านขายของชำเองก็ไม่ได้สอบถามความต้องการจากผู้บริโภคว่ามีความประสงค์ให้ร้านค้าปรับปรุงรูปแบบหรือวิธีการขายอย่างไรให้ตรงใจลูกค้า นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่าร้านขายของชำในพื้นที่ยังไม่มีการนำสินค้าที่ผลิตได้ในท้องถิ่นมาขายในร้านขายของชำร้านใดเลย จากปัญหาและข้อมูลที่พบ ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินกิจกรรม "การประชุมเพื่อค้นหากิจกรรมในการขับเคลื่อนงานวิจัย" ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จะทำให้ผู้ประกอบการร้านขายของชำได้ทราบ

ข้อมูลรูปแบบและวิธีการซื้อสินค้าที่ผู้บริโภคต้องการจากการได้แสดงความความคิดเห็นและความต้องการผ่านการประชุม โดยผู้วิจัยต้องควบคุมกิจกรรมการประชุมให้ผู้บริโภคได้เสนอความคิดเห็นหรือความต้องการที่อยู่บนพื้นฐานของการช่วยลดผลกระทบด้านลบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในครัวเรือนของผู้บริโภค แต่สามารถเพิ่มผลกระทบด้านบวกให้กับร้านขายของชำในพื้นที่

นอกจากนี้ผู้วิจัยมองว่าหากร้านขายของชำเกิดการพัฒนาการบริการจากการปรับรูปแบบการขายให้เป็นไปตามความต้องการของผู้บริโภคในแต่ละท้องที่ จะเป็นการสร้างจุดแข็งและเอกลักษณ์ของร้านขายของชำในพื้นที่ให้พร้อมแข่งขันกับร้านค้าสะดวกซื้อและสามารถอยู่รอดได้ต่อไปอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของผู้บริโภคที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อพัฒนากิจกรรมการบริการของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
3. เพื่อเสนอแนวทางสร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) โดยผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยมี 4 กระบวนการ ประกอบด้วย 1) การวางแผน (Planning) 2) การปฏิบัติตามแผน (Action) 3) การสังเกตผล (Observation) และ 4) การสะท้อนผล (Reflection) โดยผู้วิจัยได้ปรับขั้นตอนการวางแผนออกเป็นขั้นการเตรียมการและการวางแผน เพื่อจำแนกภารกิจในการทำงานในพื้นที่ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมโดยนำหลักธรรมเรื่องสังคหวัตถุ 4 มาประยุกต์ร่วมในกิจกรรมที่ใช้ในการดำเนินงานวิจัย เพื่อให้เกิดการลดผลกระทบจากเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกันระหว่างร้านขายของชำและผู้บริโภค โดยทำให้ร้านขายของชำปรับตัวให้เหมาะสมกับเศรฐกิจครัวเรือนในพื้นที่ และผู้บริโภคก็ได้เห็นร้านขายของชำในพื้นที่เป็นที่พึ่งพาในการซื้อสินค้าเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนได้แม้ในช่วงที่มีรายได้ไม่คงที่ ซึ่งในกระบวนการเก็บข้อมมูลในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมทำให้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปประเด็นปัญหาและนำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อกำหนดเป็นหัวข้องานวิจัยในครั้งนี้

สำหรับการเก็บรวมรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้จัดทำขั้นตอนการดำเนินงานของรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระยะ คือ 1) การเตรียมการ (Pre – Research) 2) การวางแผน (Planing) 3) การปฏิบัติแผน (Action) 4) การสังเกตผล (Odservation) และ 5) การสะท้อนผล (Reflection) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Infomant) ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน 16 คน ผู้ร่วมในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน 5 คน เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลจากผลสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมว่าเกิดความ

เปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นต่อผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย พร้อมทั้งนำเสนอผลสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมโดยด้วยองค์ความรู้ที่ได้จากรับการดำเนินการวิจัย

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม สามารถนำมาจำแนกผลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. สภาพปัญหาของผู้บริโภคที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

จากที่ผู้วิจัยจึงได้จัดกิจกรรม “การประชุมเพื่อค้นหากิจกรรมในการขับเคลื่อนงานวิจัยเรื่อง ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยพบว่า สภาพปัญหาของผู้บริโภคที่มีต่อร้านขายของชำ คือ ผู้บริโภคต้องการให้ร้านขายของชำนำสินค้าประเภทวัตถุดิบใช้ในการประกอบอาหารมาขายเพื่อที่ผู้บริโภคเองก็ไม่ต้องเดินทางไปซื้อยังพื้นที่อื่น แต่ผู้บริโภคมีรายได้น้อยและต้องการควบคุมค่าใช้จ่ายจึงต้องการให้ร้านขายของชำขายสินค้าในปริมาณและราคาที่เหมาะสมกับจำนวนเงินที่ตนเองมีอยู่ แต่ถึงแม้ผู้บริโภคจะมีรายได้น้อยแต่ก็ยังต้องการการให้เกียรติและการต้อนรับที่ดีจากผู้ประกอบการร้านขายของชำ อีกทั้งยังต้องการให้ร้านขายของชำอำนวยความสะดวกทั้งการซื้อสินค้าและการจ่ายชำระค่าสินค้าดังเช่นที่ร้านสะดวกซื้อบริการ นอกจากนี้ผู้บริโภคยังต้องการรูปแบบการขายแบบขายส่งที่ตนสามารถนำสินค้าไปขายต่อให้เกิดรายได้ อีกทั้งยังต้องการแสวงหารายได้เพิ่มจากการเป็นพันธมิตรกับร้านขายของชำโดยการนำสินค้าที่ตนมีมาฝากขายกับร้านขายของชำอีกด้วย

2. การพัฒนากิจกรรมการบริการของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

การพัฒนาการบริการของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม โดยผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพข้อมูลทั้งเอกสารสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ และการสนทนาเฉพาะกลุ่ม พบว่า ผู้บริโภคชอบการมีตัวเลือกในการซื้อสินค้าที่หลากหลาย การเพิ่มสินค้าเฉพาะกลุ่มที่หลากหลายจะทำให้ผู้บริโภคมีรูปแบบในการตัดสินใจซื้อสินค้าเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน แต่หากร้านขายของชำสัมผัสได้ถึงสภาวะการควบคุมค่าใช้จ่ายของผู้บริโภค ร้านขายของชำเองก็ควรดำเนินการแบ่งขายสินค้าทำให้เกิดความลงตัวในการใช้จ่ายของผู้บริโภค เพราะเมื่อร้านขายของชำปรับวิธีการขายให้สอดรับกับการควบคุมค่าใช้จ่ายของผู้บริโภคได้ ก็จะทำให้ความต้องการของทั้ง 2 ฝ่ายจึงเกิดความสมดุล มีผลให้การดำเนินชีวิตและกิจการเป็นไปด้วยความสุข ความพึงพอใจ เป็นที่พึ่งพาอาศัยของกันและกันได้อย่างลงตัว และไม่ว่าลูกค้าคนไหนจะเข้ามาซื้อของก็ตามผู้ประกอบการก็ต้องมีการต้อนรับลูกค้าด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใสให้เกียรติลูกค้าทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน อีกทั้งควรมีการผูกใจลูกค้าด้วยการปรับปรุงรูปแบบการขายที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการซื้อสินค้าและการชำระเงิน แต่หากมีการร้องขอให้ร้านค้าช่วยส่งสินค้าให้ ผู้ประกอบการก็ควรที่จะคำนึงถึงความปลอดภัยในการเดินทางไปส่งสินค้าเป็นสำคัญ สุดท้ายคือการพัฒนาการบริการที่ช่วยให้ผู้บริโภคในชุมชนมีรายได้จากการซื้อสินค้าราคาส่งไปขายต่อและยังรับฝากขายสินค้าชุมมชนอีกด้วย สุดท้ายคือ ทุก ๆ การพัฒนาการบริการลูกค้าของร้านขายของชำนั้น ผู้ประกอบการจะต้องเป็นผู้ลงทุนในการพัฒนาเองทั้งหมด ดังนั้นการพัฒนาการบริการจึงต้องมีความรอบคอบและดูทรัพยากรที่ตนเองมีเป็นสำคัญว่าผลที่คาดว่าจะได้รับนั้นคุ้มค่าต่อการลงทุนมากน้อยเพียงใด

3. แนวทางการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

แนวทางการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม ได้เสนอไว้ 3 แนวทาง คือ 1) การบริการส่งสินค้า คือ การบริการเพื่อช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ลูกค้าที่ไม่มียานพาหนะที่เหมาะสมต่อการนำสินค้าที่จำเป็นบางอย่างกลับบ้านเองอีกทั้งยังช่วยส่งสินค้าให้แก่ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่เพียงลำพังทำให้ผู้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น 2) การขายสินค้าราคาส่ง เป็นการทำให้คนในชุมชนมีรายได้จากการซื้อสินค้าไปขายต่อ ผู้ที่ซื้อไปขายนั้นก็ไม่ได้แย่งลูกค้าจากที่ร้านและเป็นการช่วยกระจายขายสินค้าให้กับร้านของชำนั่นเอง และ 3) การรับฝากขายสินค้าชุมชน ทำให้ผู้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการนำสินค้าที่มีมาฝากขายทำให้ผู้ฝากขายมีความสุขจากการมีรายได้เพิ่มขึ้นนั่นเอง

องค์ความรู้ใหม่

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม จากการศึกษาสภาพปัญหาของผู้บริโภคที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี พบว่า ผู้บริโภคในพื้นที่ก็ยังคงมีค่านิยมในการประกอบอาหารรับประทานเองภายในครัวเรือนจึงต้องการให้ร้านขายของชำนำ เนื้อสัตว์ ผักสด และเครื่องปรุงมาขายเพิ่ม แต่ทั้งนี้ผู้บริโภคก็ต้องควบคุมค่าใช้จ่ายจึงต้องการให้ร้านขายของชำ ขายสินค้าในปริมาณที่เหมาะสมกับรายได้ของผู้บริโภคด้วยอีกทั้งจากที่ผู้บริโภคบางส่วนเลือกเดินทางไปซื้อสินค้าจากร้านสะดวกซื้อแทนร้านขายของชำใกล้บ้านทำให้ผู้บริโภคคุ้นชินกับรูปแบบการบริการและให้ความสำคัญกับลูกค้าของร้านสะดวกซื้อ เพราะไม่ว่าจะซื้อของในปริมาณน้อยหรือมากก็ยังได้รับการบริการที่ดีเสมอกันทุกคน จึงต้องการการได้รับเกียรติและการต้อนรับที่ดีจากร้านขายของชำด้วยเช่นกันอีกทั้งยังต้องการให้ร้านขายของชำอำนวยความสะดวกด้วยการจัดวางสินค้าให้เป็นหมวดหมู่ มีการติดป้ายแสดงราคาสินค้าอย่างชัดเจน ดูและสินค้าให้สะอาดน่าซื้อ มีตระกร้าใส่สินค้าให้ใช้ มีบริการส่งสินค้า และมีความสะดวกการชำระค่าสินค้าด้วย แต่ผู้บริโภคในพื้นที่เพิ่มรายได้ให้กับตนเองโดยการซื้อสินค้าราคาส่งจากร้านขายของชำไปขายต่อและนำสินค้าที่ตนมีมาฝากขายที่ร้านขายของชำ

จากการศึกษาสภาพปัญหาของผู้บริโภคที่มีต่อร้านขายของชำ จึงนำมาสู่การพัฒนาการบริการของร้านขายของชำ โดยเริ่มจากการแบ่งขายสินค้าที่จำเป็น คือ ข้าวสาร แบ่งจากกระสอบใหญ่บรรจุถุงในปริมาณ 1 กิโลกรัมขาย ซึ่งได้รับผลตอบรับเป็นอย่างดีจากผู้บริโภค จากนั้นจึงทำการจัดหมวดหมู่สินค้าทำให้ลูกค้าค้นหาสินค้าที่ต้องการได้ง่ายขึ้น ดูแลสินค้าภายในร้านให้สะอาดน่าเลือกซื้อพร้อมกับมีการติดป้ายแสดงราคาอยู่ที่ตัวสินค้าเพื่อให้ลูกค้าทราบราคาก่อนนำมาคิดเงินและตัวผู้ขายเองก็สะดวกในการคิดเงินด้วย ร้านค้าได้ปรับเพิ่มด้วยการต้อนรับลูกค้าด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใสทำให้ลูกค้าเองก็มีรอยยิ้มจากการเข้ามาใช้ซื้อของที่ร้านเช่นกัน จากนั้นร้านค้าก็นำตระกร้าใส่สินค้ามาจัดวางเพื่อบริการลูกค้าให้ทำลูกค้าได้รับความสะดวกสบายในการเลือกซื้อของมากขึ้น แล้วร้านค้ายังได้เพิ่มรูปแบบการชำระเงินค่าสินค้าผ่านแอปพิเคชั่นยิ่งเพิ่มความสะดวกให้กับลูกค้าที่นับวันจะยิ่งมีการชำระเงินผ่านแอปพิเคชั่นมากยิ่งขึ้นด้วย นอกจากนี้ทางร้านยังมีการลดราคาให้กับผู้ที่ซื้อสินค้าจากทุกการคิดเงินที่มีเศษการคิดเงิน 1 บาท ทำให้ลูกค้าพึงพอใจและตัวผู้ขายเองก็ลดภาระเรื่องการนับทอนเงินลงด้วย และสุดท้ายคือการมีบริการส่งในการวิจัยนี้ร้านขายของชำส่งสินค้าให้กับผู้ที่มีความจำเป็นที่ต้องได้รับการส่งโดยเฉพาะ คือ ผู้ไม่มียานพาหนะและผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่เพียงลำพังไม่สะดวกที่จะมาเลือกซื้อของเองที่ร้าน ร้านก็ดำเนินการส่งให้เพราะถือว่าได้มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ดูแลและส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนตนเอง

แนวทางการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี คือ 1) การส่งสินค้าให้แก่ผู้ที่ต้องการบริการส่ง ทำให้ลูกค้าได้รับความสะดวกมากยิ่งขึ้นอีกทั้งยังมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างชัดเจน 2) การขายสินค้าราคาส่ง เป็นการสร้างรายได้ให้กับลูกค้าของตนเอง ร้านขายของชำเองก็ได้ประโยชน์เพราะเมื่อซื้อสินค้าที่ได้ตามเกณฑ์ที่ร้านค้าส่งกำหนดก็ยิ่งได้รับส่วนลดและเครดิตการซื้อเพิ่มขึ้น จึงทำให้ทั้งร้านขายของชำและลูกค้าต่างมีรายได้เพิ่มขึ้นด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย และ 3) การรับฝากขายสินค้าชุมชน ทำให้ผู้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น สินค้าบางอย่างผู้บริโภคปลูกไว้เหลือกินก็นำมาฝากขายเป็นรายได้ จึงส่งผลให้คนในชุมชนมีความคล่องตัวทางการเงินมากขึ้น ดังจะเสนอตามรูปภาพด้านล่างนี้

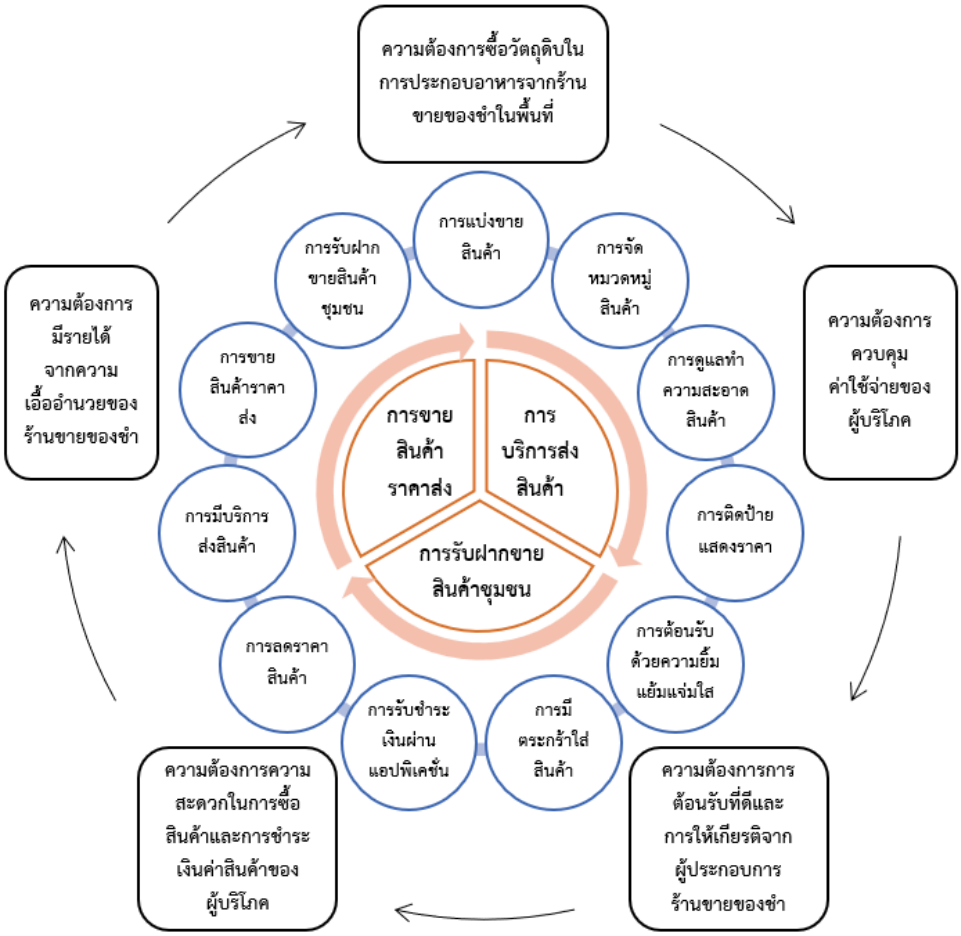

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการวิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย เรื่อง “ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม” โดยการ สำรวจ สังเกตการณ์ และสัมภาษณ์ มีประเด็นในการอภิปรายดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพปัญหาของผู้บริโภคที่มีต่อร้านขายของชำในสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวงอำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

การศึกษาสภาพปัญหาของผู้บริโภคที่มีต่อร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวันครปฐม พบว่า ลูกค้าต้องควบคุมค่าใช้จ่ายจึงต้องการให้ร้านขายของทำการแบ่ง

ขายสินค้าให้สอดคล้องกับรายได้ของลูกค้าเป็นสำคัญ ร้านค้าจึงควรสร้างและนำเสนอการขายสินค้าในรูปแบบที่ตรงกับความต้องการของลูกค้าในช่วงเวลาปัจจุบันตลอดไป และแม้ว่าลูกค้าจะมาซื้อของด้วยจำนวนเงินที่ไม่มากนักแต่ลูกค้าก็ต้องการการต้อนรับที่ดีและการให้เกียรติจากผู้ขายอีกทั้งยังต้องการการอำนวยความสะดวกในการซื้อสินค้าและการจ่ายเงินด้วย ดังนั้นผู้ขายจึงควรต้อนรับลูกค้าด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส พร้อมกับจัดร้านค้าและการบริการต่าง ๆ ที่ทำให้ลูกค้าได้รับความสะดวก อีกทั้งร้านค้ายังต้องปรับตัวต่อสังคมไร้เงินสดของผู้บริโภค โดยการศึกษาช่องทางการชำระค่าสินค้าด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้ทันต่อรูปแบบการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนไปของผู้บริโภค ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อัจฉราภรณ์ ภาคสันเทียะ** (2566) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “กลยุทธ์การปรับตัวของร้านสะดวกซื้อในภาวะโควิด-19 ในเขตอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” ผลการศึกษาพบว่าร้านสะดวกซื้อต้องวิเคราะห์ตนเองตามหลัก SWOT และนำผลการวิเคราะห์มาสร้างความแตกต่างด้านผลิตภัณฑ์ เพราะพฤติกรรมการบริโภคของลูกค้าในปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่ต้องการความซ้ำซากจำเจ ที่สำคัญลูกค้าส่วนใหญ่มักสนใจกับสิ่งที่แปลกใหม่อยู่เสมอ ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ยืนยันได้ว่าผู้ประกอบการจะต้องไม่หยุดนิ่งในการคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ สำหรับลูกค้าของตนเองอย่างต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้จะทำให้ลูกค้ารู้สึกว่าเราให้ความสำคัญกับลูกค้า เป็นการเอาชนะใจลูกค้าด้วยสินค้าและบริการที่ดี นอกจากนี้ยังต้องสร้างบรรยากาศที่ดีภายในร้านและนำเทคโนโลยีมาใช้ให้เหมาะสม ซึ่งสิ่งเหล่านี่จะทำให้ลูกค้าเกิดความประทับใจและมีโอกาสที่ลูกค้าจะกลับมาซื้อซ้ำได้

2. การพัฒนากิจกรรมการบริการของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

การดำเนินกิจกรรมการพัฒนาร้านการบริการของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม พบว่า ผู้ซื้อหรือลูกค้ามีความพึงพอใจในการพัฒนการบริการของร้านขายของชำ เพราะสามารถควบคุมค่าใช้จ่ายได้ง่ายขึ้น ผู้ขายพูดจาดีต้อนรับดีขึ้น การจัดวางสินค้าก็เป็นหมวดหมู่พร้อมกับมีป้ายแสดงราคาชัดเจน พร้อมทั้งร้านค้ายังมีการอำนวยความสะดวกในการเลือกซื้อสินค้าและการชำระเงิน มีการนำระบบการสแกนจ่ายผ่านแอปพิเคชั่นมาใช้ในการขายของ อีกทั้งยังมีการขายสินค้าราคาส่งและการรับฝากขายสินค้าชุมชน ที่ผู้ฝากขายสามารถกำหนดราคาขายได้เองจึงทำให้สินค้าที่นำมาฝากขายเป็นที่ถูกใจลูกค้าทั้งด้านคุณภาพสินค้าและราคาที่สมเหตุสมผล โดการพัฒนาการบริการของร้านขายของชำ เกิดความพึงพอใจทั้งต่อผู้ซื้อ ผู้ขาย และผู้ฝากขายสินค้าด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อัจฉรา เมฆสุวรรณ และคณะ** (2566) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การสร้างภาพลักษณ์องค์กรมีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจร้านโชห่วย จังหวัดลำปาง” ผลการศึกษาพบว่า ร้านโชห่วยใดที่เจ้าของร้านพูดจาไพเราะสุภาพ สินค้าบางอย่างมีราคาถูกกว่าในห้างสรรพสินค้า สินค้าที่จำหน่ายในร้านมีคุณภาพ มีสินค้าที่หลากหลายให้เลือกซื้อและร้านค้านำสินค้าใหม่ ๆ มาสับเปลี่ยนเสมอ มีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจร้านโชห่วยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เนื่องจากสินค้าที่นำมาจำหน่ายในร้านโชห่วย ส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ผลิตและรับซื้อจากคนในชุมชนมาในราคาถูก จึงทำให้จำหน่ายให้กับคนในชุมชนได้เลือกซื้อในราคาถูกเช่นกัน และยังมีสินค้าให้เลือกหลากหลายทำให้คนในชุมชนสามารถเลือกซื้อสินค้าได้โดยง่าย และหากหน้าร้านมีการตกแต่งที่น่าสนใจน่าเข้าไปซื้อสินค้า รองลงมาร้านค้าตั้งอยู่ในแหล่งชุมชน สภาพร้านค้ามีระบบถ่ายเทอากาศปลอดโปร่ง ภายในร้านจัดวางสินค้าอย่างเป็นหมวดหมู่ การจัดเรียงเป็นระเบียบสะดวกต่อการเลือกหาและหยิบสินค้า การเข้าถึงร้านค้าสะดวก มีการให้บริการที่ดี คิดเงินได้ถูกต้อง มีระบบการจ่ายเงินผ่าน QR Code ร้านค้าให้บริการด้วยความรวดเร็ว ลูกค้าสามารถโทรสั่งสินค้าล่วงหน้าได้ เจ้าของร้านมีความเต็มใจในการขายสินค้า เจ้าของร้านให้ความช่วยเหลือเรื่องสินค้าและให้คำแนะนำกับลูกค้าได้ ร้านโชห่วยนั้นจะมีภาพลักษณ์ที่ดีเป็นที่ยอมรับของมหาชนและครองใจลูกค้าได้ในระยะยาว และผลการวิจัยยังมีความสอดคล้องกับ **กัลยรัตน์ พินิจจันทร์ และคณะ** (2565) ได้

ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาการดำเนินธุรกิจค้าปลีกชุมชน จังหวัดยะลา” ผลการศึกษาพบวา ผู้ประกอบการมีความพึงพอใจต่อการดำเนินการพัฒนาร้านค้าปลีก รวมถึงสามารถนำความรู้ด้านการพัฒนาร้านค้าปลีกไปใช้ประโยชน์ต่อการดำเนินธุรกิจค้าปลีกของตนเองได้ เช่นเดียวกับลูกค้าที่พบว่ามีความพึงพอใจเมื่อร้านค้าปลีกมีการพัฒนาการบริการลูกค้า ในด้านการจัดเรียงสินค้าอย่างเป็นระเบียบมองเห็นสินค้าได้ชัดเจน ทำให้ลูกค้าสามารถหาสินค้าที่ต้องการได้ง่ายขึ้น สะดวกขึ้น ร้านค้ามีความสะอาดขึ้น ผลการพัฒนาจึงส่งผลต่อการมีภาพลักษณ์ที่ดีต่อธุรกิจค้าปลีกในชุมชน

3. แนวทางการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

แนวทางการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของร้านขายของชำในชุมชนบ้านทุ่งรี ตำบลทัพหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม คือการเสนอแนวทางที่สอดคล้องกับรูปแบบความต้องการความสะดวกในการดำเนินชีวิต การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นระหว่างร้านค้ากับผู้คนในชุมชน โดยเสนอไว้ 3 แนวทางคือ 1) การบริการส่งสินค้า 2) การขายสินค้าราคาส่ง และ 3) การรับฝากขายสินค้าชุมชน ทั้ง 3 แนวทางนี้นับเป็นการสร้างความเกื้อกูลกันในชุมชนทำให้ชุมชนมีภาพลักษณ์ที่ดีและเป็นชุมชนเข้มแข็งที่มีคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **เศรฐวิฐฬ์ คงกะพันธ์** (2564) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “อิทธิพลของรูปแบบการดำเนินชีวิตและค่านิยมที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมของผู้บริโภคเจเนอเรชันวาย จังหวัดภูเก็ต” ผลการศึกษาพบว่า ค่านิยม คือ อิทธิพลสูงสุดที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าร้านค้าปลีกของผู้บริโภคเจเนอเรชันวาย โดยกลุ่มเจเนอเรชันวายมีค่านิยมเกี่ยวกับร้านค้าปลีกดั้งเดิมว่า เป็นร้านที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของสังคมไทย ร้านค้าจึงควรมีกิจกรรมที่สอดคล้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิตด้านกิจกรรมที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อและรูปแบบการดำเนินชีวิตด้านความคิดเห็นที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าในร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิม โดยการสร้างบรรยากาศให้ลูกค้ามาพบปะสังสรรค์ พูดคุยกันโดยมีสินค้าไว้รองรับบริการ มีบริการจัดส่งสินค้าภายในชุมชน และให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชน ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงวัฒนธรรมของสังคมไทย เป็นการสร้างความผูกพันระหว่างร้านค้ากับชุมชนที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ร้านขายของชำควรรวมกลุ่มกันเพื่อผนึกกำลังในการสร้างอำนาจการต่อรองราคาสินค้ากับซัพพลายเออร์

2) ร้านขายของชำควรศึกษาทักษะการพัฒนาการค้าและบริการให้ทันต่อค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงของผู้บริโภค

3) ร้านขายของชำควรสร้างกิจกรรมสัมพันธ์กับผู้บริโภคในพื้นที่เพื่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อทางร้านขายของชำ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) ผู้ประกอบการร้านขายของชำควรพัฒนาร้านค้าโดยการตกแต่งร้านให้มีเอกลักษณ์ที่อันเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนในพื้นที่ที่ตั้งของร้านค้า เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศที่แตกต่างและประทับใจในการเข้ามาใช้บริการ

2) ผู้ประกอบการร้านขายของชำควรตรวจสอบวันเดือนปีที่ผลิตและวันหมดอายุของสินค้าก่อนนำสินค้าเข้ามาขาย เพื่อความปลอดภัยและความสบายใจของผู้บริโภค และเป็นการลดการขาดทุนของผู้ประกอบการร้านขายของชำ

3) ผู้ประกอบการร้านขายของชำควรพัฒนาร้านค้าและปรับตัวให้ทันกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันอยู่ตลอดเวลาและใช้กลยุทธ์ในการให้ความรู้ในเรื่องผลิตภัณฑ์แก่ผู้ซื้อ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในครั้งต่อไป

1) ศึกษากลยุทธ์การปรับตัวของร้านขายของชำ และเพิ่มการปรับตัวจากการขายหน้าร้านสู่การขายผ่านช่องทางออนไลน์

2) ศึกษาการก่อตั้งเครือข่ายผู้ประกอบการร้านขายของชำ เพื่อนำผลวิจัยมาเป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งและความร่วมมือกันในการแข่งขันกับธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่

3) ศึกษาอุปสงค์และอุปทานของสินค้า เพื่อผลักดันให้เกิดกระบวนการขายสินค้าโดยการรับมาขายต่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคโดยไม่ต้องกักตุนสินค้าหรือมีหน้าร้าน

เอกสารอ้างอิง

อัจฉราภรณ์ ภาคสันเทียะ. (2566) กลยุทธ์การปรับตัวของร้านสะดวกซื้อในภาวะโควิด-19 ในเขตอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. *วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2566): 100-102.

อัจฉรา เมฆสุวรรณ, และคณะ. (2566). การสร้างภาพลักษณ์องค์กรมีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจร้านโชห่วยชุมชน จังหวัดลำปาง. *วารสารวิชาการเครือข่ายบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ, 13*(1), 57–68.

กัลยรัตน์ พินิจจันทร์ และคณะ.(2565) การพัฒนาการดำเนินธุรกิจค้าปลีกชุมชน จังหวัดยะละ. *วารสารสหวิทยาการวิจัยและวิชาการ*, 2 (4) 351-364.

เศรษฐวิฐฬ์ คงกะพันธ์.(2564) อิทธิพลของรูปแบบการดำเนินชีวิตและค่านิยมที่ต้องผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมของผู้บริโภคกลุ่มเจเนอเรชันวาย จังหวัดภูเก็ต. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์*, 7 (1) 30-43.

ทฤษฎีเข็มฉีดยา: การสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชน กรณี ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568

HYPODERMIC NEEDLE THEORY: CAMBODIAN STATE COMMUNICATION DURING THE 2025 THAI-CAMBODIAN CONFLICT

เมธชนนท์ ประจวบลาภ,[1] สุทธินันท์ มีชำนาญ[2] พระครูปลัดพงษ์พันธ์ วํสวโร[3] และ ภูกิจ ธนชิตเจษฎา[4]

[1-3]วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[3]โรงเรียนนายร้อยตำรวจ

Metchanon Prajuablap,[1] Sutthinan Meechumnan[2] Phrakrupalad Pongpan Wangsawaro[3] and Phukit Thanachitjesada[4]

[1-3]Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[4]Royal Police Cadet Academy

E-mail: edu.ynet@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชน กรณี ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568 และปฏิกิริยาการตอบสนองต่อสารของประชาชนด้วยการใช้กรอบทฤษฎีเข็มฉีดยา โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบ่งเร่งด่วน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสืบค้นสื่อสังคมออนไลน์ของรัฐบาลและผู้นำทางการเมืองของประเทศกัมพูชาที่ทำการสื่อสารเกี่ยวกับความขัดแย้งในช่วงที่มีการปะทะทางทหาร ระหว่างวันที่ 24-29 กรกฎาคม 2568 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์คำหลักและสร้างข้อสรุปแบบนิรนัยร่วมกับทฤษฎีเข็มฉีดยา และตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลและ สามเส้าด้านผู้วิจัย ผลการวิจัยพบว่า ผู้สื่อสารเป็นหน่วยงานราชการและผู้นำ/ผู้ทรงอิทธิพลของรัฐบาลกัมพูชา สื่อสังคมออนไลน์ที่เป็นช่องทางการสื่อสาร คือ เฟสบุ๊ค โดยมีเนื้อหามุ่งสื่อสารให้ประชาชนเข้าใจว่า กัมพูชาถูกรุกรานอธิปไตยโดยประเทศไทย ซึ่งรัฐบาลและกองทัพกัมพูชาจำเป็นต้องตอบโต้ มีรูปแบบการสื่อสารด้วยการใช้ข้อความ ภาพ และภาพเคลื่อนไหวที่สื่อไปในทิศทางเดียวกันและสร้างความน่าเชื่อถือของสาร พร้อมใช้กลยุทธ์การสื่อสารด้วยการดึงดูดทางอารมณ์ให้คล้อยตามหรือมีปฏิกิริยาตอบสนองตามที่ผู้ส่งสารต้องการ อาทิ นำเสนอถ้อยคำซ้ำ ๆ บ่อย ๆ ทุกช่องทาง และกระตุ้นให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นผู้มีส่วนได้รับผลกระทบจากความขัดแย้ง ส่งผลให้ประชาชนเห็นคล้อยตามไปในทิศทางเดียวกันตามเจตนาของผู้ส่งสาร สะท้อนได้จากการแสดงความคิดเห็น อภิปราย และติดแฮชแท็กสนับสนุนสารของรัฐบาล ทั้งนี้ ข้อค้นพบสามารถอธิบายการสื่อสารข้างต้นว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับทฤษฎีเข็มฉีดยาอันเป็นทฤษฎีดั้งเดิมได้อย่างมีนัยสำคัญ

คำสำคัญ: ทฤษฎีเข็มฉีดยา, การสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชา, ความขัดแย้งไทยกับกัมพูชา

Abstract

This study uses the Hypodermic Needle Theory as the analytical framework to study the Cambodian State's communication with its citizens during the 2025 Thai–Cambodian conflict and the public's responses to such messages. The research employed a Rapid Research Method (RRM), collecting data from the official social media accounts of the Cambodian government and political leaders that addressed the conflict during the period of military

clashes between 24 and 29 July 2025. Data were analyzed through keyword analysis and deductive reasoning, in conjunction with the Hypodermic Needle Theory, and were verified using both data triangulation and investigator triangulation.

The findings reveal that the key communicators were government agencies and influential political leaders, with Facebook serving as the primary communication platform. The content emphasized the narrative that Cambodia's sovereignty was violated by Thailand, thereby justifying the necessity of governmental and military retaliation. The communication strategy involved the use of texts, images, and videos that conveyed consistent messages, enhanced message credibility, and appealed to emotions to elicit alignment or desired responses from the receiver. Techniques included frequent repetition of key phrases across all channels and framing the public as stakeholders directly affected by the conflict. This approach effectively generated widespread public agreement with the intended message, as reflected in online comments, discussions, and the use of supportive hashtags. Overall, the observed communication patterns closely align with the characteristics of the Hypodermic Needle Theory, suggesting the theory's applicability in this context.

Keywords: Hypodermic Needle Theory, Communication, Thai-Cambodian Conflict

บทนำ

ข้อพิพาทระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรกัมพูชามีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานและสลับซับซ้อน โดยเฉพาะประเด็นข้อพิพาททางเขตแดนและพื้นที่ทับซ้อนทางประวัติศาสตร์ โดยช่วงระหว่างวันที่ 24 - 29 กรกฎาคม 2568 ได้เกิดเหตุการณ์ความตึงเครียดและมีการปะทะทางทหารบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา (พื้นที่ไทยในจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์และบุรีรัมย์) ซึ่งฝ่ายกัมพูชาเริ่มใช้อาวุธหนักโจมตีประเทศไทยอย่างไม่คำนึงถึงหลักสากล มุ่งโจมตีพลเรือนมากกว่าโจมตีเป้าหมายทางทหาร (Military Objective) ส่งผลให้วันแรกของการปะทะ มีพลเรือนไทยได้รับบาดเจ็บ จำนวน 20 คน มีผู้เสียชีวิต 12 คน และบ้านเรือน โรงพยาบาล สถานีบริการน้ำมัน และสถานศึกษาได้รับความเสียหาย (กองทัพภาคที่ 2, 2568)

ขณะเดียวกัน รัฐบาลกัมพูชาและอดีตผู้นำของรัฐบาลกัมพูชา ได้เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านช่องทางสถานีโทรทัศน์แห่งชาติ สื่อสังคมออนไลน์ อาทิ Facebook Official ของรัฐบาล ผู้นำรัฐบาล กองทัพกัมพูชา และอดีตผู้นำรัฐบาลไปยังประชาชนกัมพูชาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเนื้อหาสาระที่มุ่งเน้นการสร้างภาพว่ารัฐบาลไทยเป็นผู้เริ่มการโจมตีกัมพูชาก่อน ตอกย้ำว่าอธิปไตยของกัมพูชาถูกรุกรานโดยรัฐบาลไทย จึงจำเป็นต้องใช้กำลังทหารตอบโต้ (BBC News, 2025; Nation, 2025) ข้อความดังกล่าวนั้น สะท้อนให้เห็นว่าผู้นำรัฐบาลกัมพูชาใช้กลวิธีการสื่อสารในเชิงปลูกฝังและโน้มน้าวให้ประชาชนคล้อยตาม ซึ่งได้รับการตอบสนองอย่างรวดเร็วจากประชาชนจำนวนมาก และพบว่าประชาชนมีการแสดงความคิดเห็นสนับสนุนรัฐบาลอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีข้อสังเกตถึงการขาดการวิพากษ์วิจารณ์ว่าข้อมูลที่ได้รับมีความถูกต้องหรือไม่อย่างไร

ปรากฏการณ์ข้างต้น ล้วนแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของรัฐบาลกัมพูชาต่อการควบคุมการสื่อสารในสถานการณ์ฉุกเฉิน และแสดงให้เห็นพฤติกรรมการรับสารของประชาชนที่สอดคล้องกับทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic Needle Theory) ซึ่งทฤษฎีนี้อธิบายว่าผู้รับสารในสังคมจะตอบสนองต่อสื่ออย่างฉับพลัน

ตรงไปตรงมาและปราศจากการกลั่นกรอง โดยเฉพาะในช่วงสถานการณ์สงครามที่ประชาชนต้องการข้อมูลข่าวสารอันเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดท่าทีของประชาชน (Omlette à la C., 2021) เป็นที่น่าสนใจว่ารัฐบาลกัมพูชาใช้วิธีการ รูปแบบ หรือกลไกการสื่อสารอย่างไรที่สามารถสร้างความเป็นปึกแผ่นของประชาชนได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาการสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชน กรณี ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568 และปฏิกิริยาการตอบสนองต่อสารของประชาชน (feedback) ในช่วงระหว่างวันที่ 24 – 29 กรกฎาคม 2568 ด้วยการใช้กรอบทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic Needle Theory) มาเป็นเครื่องมือวิเคราะห์การสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชา

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชน กรณี ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568 และปฏิกิริยาการตอบสนองต่อสารของประชาชน (feedback) ด้วยการใช้กรอบทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic Needle Theory)

คำถามการวิจัย

1. การสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชน กรณี ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568 ตามทฤษฎีเข็มฉีดยาเป็นอย่างไร
2. ปฏิกิริยาตอบสนองของประชาชนกัมพูชา ต่อสารของรัฐบาลกัมพูชา กรณี ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568 เป็นอย่างไร

ทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic Needle Theory)

ทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic Needle Theory) เรียกอีกชื่อว่า ทฤษฎีกระสุนวิเศษ (Magic Bullet Theory) เป็นทฤษฎีการสื่อสารมวลชนในระยะแรก เกิดขึ้นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 เนื่องจากสื่อวิทยุภาพยนตร์และหนังสือพิมพ์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อ รวมทั้งใช้สื่อเพื่อปลุกระดมมวลชนให้มีความคิดเห็น ความเชื่อ และหล่อหลอมอุดมการณ์ได้ตามความต้องการของผู้มีอำนาจควบคุมสื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาตึงเครียดจากสงครามหรือความขัดแย้ง ผู้คนมักจะพึ่งพาหรือต้องการข่าวสารจากสื่อมวลชนเป็นหลัก ทฤษฎีได้แสดงทัศนะว่า สื่อมีอิทธิพลต่อความเชื่อ ทัศนคติ พฤติกรรมของผู้รับสารแบบทันทีทันใดคล้ายกับการฉีดยาสลบ และสื่อเสมือนปืนที่ยิงเข้าสู่ศีรษะมนุษย์ในฐานะผู้รับสาร ซึ่งมีลักษณะเป็นเส้นตรงที่สารถูกส่งจากต้นทางไปยังผู้รับสาร (Omlette à la C., 2021; กิรติ คเชนทวา, 2565)

ทฤษฎีดังกล่าวมีพื้นฐานการพัฒนามาจากแนวคิดและแบบจำลองกระบวนการสื่อสารของลาสเวลล์ (Lasswell) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน ลาสเวลล์เป็นผู้เริ่มต้นอธิบายกระบวนการสื่อสารอย่างง่ายเป็นเส้นตรงด้วยการตอบคำถามว่าใคร (Who) กล่าวอะไร (What) ผ่านช่องทางใด (Channel) ถึงใคร (Whom) และเกิดผลอะไร (Effect) (Lasswell, 1948; ศุภรัศมิ์ ฐิติกุลเจริญ, 2540) แบบจำลองนี้ถือว่าผู้ส่งสารมีอิทธิพลเหนือผู้รับสาร เพราะผู้รับสารขาดทักษะการคิด วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ และไม่เท่าทันอิทธิพลจากสื่อของผู้มีอำนาจ (SIRAKAYA, Y., & ATILGAN, A. H., 2024)

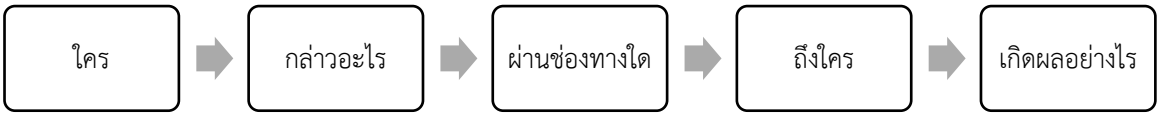

ภาพที่ 1 แบบจำลองกระบวนการสื่อสารของลาสเวลล์ (Lasswell)
ที่มา: Lasswell (1948)

ทั้งนี้ ทฤษฎีเข็มฉีดยา/ทฤษฎีกระสุนวิเศษ ถูกโต้แย้งว่าใช้อธิบายกระบวนการสื่อสารในสังคมปัจจุบันไม่ได้อีกต่อไปแล้ว เพราะว่าผู้รับสารมีความสามารถตรวจสอบข้อมูลข่าวสาร โดยการเข้าถึงแหล่งข้อมูลจำนวนมากผ่านสื่อสังคมออนไลน์และการเพิ่มขึ้นของเนื้อหาที่ผู้ใช้สร้างขึ้น (SIRAKAYA, Y., & ATILGAN, A. H., 2024) อีกทั้งสังคมมีการพัฒนาทางปัญญาและสร้างความตระหนักต่อการรู้เท่าทันสื่อมากขึ้นและมนุษย์มีแรงจูงใจในการรับสื่อที่ต่างกัน ทฤษฎีเข็มฉีดยา/ทฤษฎีกระสุนวิเศษจึงมีความล้าสมัยในบริบทของสังคมสื่อใหม่ (SIRAKAYA, Y., & ATILGAN, A. H., 2024) อย่างไรก็ตามการศึกษาผลกระทบทางลบจากสื่อยังคงมีการนำทฤษฎีดังกล่าวมาใช้วิเคราะห์หรืออธิบายปรากฏการณ์ผลกระทบของสื่อที่มีต่อผู้ชมอยู่บ่อยครั้ง (Omlette à la C., 2021)

อย่างไรก็ตาม สภาพการใช้สื่อของประชาชนกัมพูชา โดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์ พบว่า มีประชากรที่สามารถเข้าถึงดิจิทัลขั้นพื้นฐานเพียงร้อยละ 32 โดยผู้ใช้มีทักษะระดับกลางร้อยละ 5 และมีทักษะขั้นสูงร้อยละ 1 เท่านั้น ซึ่งในปี 2567 กระทรวงไปรษณีย์และโทรคมนาคมของกัมพูชา โดยความร่วมมือของ UNESCO และประเทศสวีเดน เริ่มใช้กรอบความสามารถด้านดิจิทัล สื่อ และความรู้ด้านสารสนเทศเป็นครั้งแรก เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะพลเมืองในสังคมดิจิทัล (UNESCO, 2024)

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงนำทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic Needle Theory) มาเป็นกรอบการศึกษาการสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชน กรณี ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568 และปฏิกิริยาการตอบสนองต่อสารของประชาชน (feedback) เนื่องจากเมื่อพิจารณาการสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชนภายในประเทศเบื้องต้น กอปรกับสภาพการใช้สื่อของประชาชน จึงมีลักษณะสอดคล้องกับทฤษฎีเข็มฉีดยา

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบ่งเร่งด่วน (Rapid Research Methods: RRM) สำหรับดำเนินการวิจัย ซึ่ง RRM เป็นวิธีวิจัยเชิงประยุกต์ที่เกี่ยวข้องกับช่วงเวลาในการเก็บข้อมูลระยะสั้นและเป็นการตอบสนองเชิงปฏิบัติเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างทันท่วงที (Sandars, J., & Brown, J., (2024). มีรายละเอียดขั้นตอน ดังนี้

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสืบค้นสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) ของรัฐบาลกัมพูชาและผู้นำทางการเมืองของประเทศกัมพูชา อาทิ Facebook Official ที่ตั้งค่าเป็นสาธารณะ (Public) โดยทำการคัดเลือกโพสต์ (Post) ซึ่งกำหนดเกณฑ์การคัดเข้า (inclusion criteria) คือ เกี่ยวข้องกับความตั้งใจหรือเจตนาสื่อสารสถานการณ์ความรุนแรงและความขัดแย้งระหว่างไทย-กัมพูชาไปสู่ประชาชนชาวกัมพูชาตั้งแต่เริ่มมีการปะทะในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาจนสิ้นสุดการปะทะ คือ ช่วงระหว่างวันที่ 24 - 29 กรกฎาคม 2568 และมีเกณฑ์การคัดออก (exclusion criteria) คือ เป็นโพสต์หรือข้อความที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์แต่มีลักษณะนำความขัดแย้งส่วนบุคคลมาเป็นส่วนประกอบ หรือมีลักษณะที่ต้องการสื่อสารกับประชาคมโลก

มากกว่าประชาชนชาวกัมพูชา หรือเป็นสารที่รายงานสถานการณ์ประจำวันและไม่มีสาระที่เพียงพอต่อการวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากนั้น ผู้วิจัยนำมาศึกษา อ่านรายละเอียด ทำความเข้าใจข้อความและวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยสกัดข้อมูลได้แก่ เนื้อหาสาร (Message) และช่องทางการสื่อสาร (Channel) ที่ปรากฏผ่านช่องทางการสื่อสังคมออนไลน์ของรัฐบาลกัมพูชาและผู้นำทางการเมืองของประเทศกัมพูชา รวมถึงจากข้อความของประชาชนกัมพูชา ลงในโปรแกรมตารางคำนวณ ประกอบด้วยหัวข้อ ผู้ทำการสื่อสาร ข้อความที่สื่อสาร ช่องทางที่ใช้สื่อสาร และปฏิกิริยาตอบสนองของประชาชนต่อสาร หลังจากนั้นใช้วิธีการวิเคราะห์คำหลัก (Domain Analysis) จากข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ และสร้างข้อสรุปแบบนิรนัย (Analytic Deductive) กล่าวคือ ใช้ทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic Needle Theory) สร้างข้อสรุปร่วมกับข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์เฉพาะที่เกิดขึ้น

การตรวจสอบข้อมูล

เพื่อให้ข้อมูลมีความถูกต้องและสอดคล้องกับความเป็นจริง ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งที่มาในเนื้อหาเดียวกันหรือใกล้เคียงกันจากหลายแหล่งข้อมูลพร้อมกัน และใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าของนักวิจัย (Investigator Triangulation) คือ การใช้ผู้วิจัยหลายคนในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัย

ผลการศึกษา การสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชน กรณี ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568 นำเสนอได้ ดังนี้

1. ผู้ทำการสื่อสาร (Who) และช่องทาง (Channel)

ผู้ทำการสื่อสารส่วนใหญ่จะเป็นหน่วยงานราชการของรัฐบาลกัมพูชาและผู้นำ/ผู้ทรงอิทธิพลของรัฐบาลกัมพูชา อาทิ ผู้นำรัฐบาล ฮุน มาเน็ต นายกรัฐมนตรี, ผู้ทรงอิทธิพลของรัฐบาล ฮุน เซน ประธานวุฒิสภา, กระทรวงกลาโหม, กระทรวงการต่างประเทศและความร่วมมือระหว่างประเทศ, และ กระทรวงการข่าว ช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ที่ใช้เป็น คือ แอพพลิเคชั่น Facebook เป็นหลัก

2. กล่าวอะไร (What)

2.1. เนื้อหาสาร

ในภาพรวมรัฐบาลนำเสนอเนื้อหาสารผ่านช่องทางสื่อสังคมออนไลน์หลายแหล่งพร้อมกัน ด้วยเนื้อหาเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน มีคำหลัก (keywords) ที่นิยมใช้สื่อสาร คือ “กองทัพไทยเปิดการโจมตีกองทัพกัมพูชาก่อน” “รัฐบาลไทยเป็นฝ่ายเริ่มต้นสงคราม” “ไทยรุกล้ำอธิปไตยกัมพูชา” “ขอให้ประเทศไทยหยุดยิงกัมพูชา” “รัฐบาลและกองทัพกัมพูชาพร้อมปกป้องอธิปไตยจากการถูกรุกราน” “กัมพูชาไม่มีทางเลือก จำเป็นต้องตอบโต้ทางทหาร” และ “ขอให้ประชาชนเชื่อมั่นในรัฐบาลและกองทัพ” คำหลักเหล่านี้สะท้อนเจตนาการสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาเพื่อให้ประชาชนเข้าใจได้ว่า กัมพูชาถูกรุกรานอธิปไตยโดยประเทศไทย และไทยเป็นผู้เริ่มต้นสงคราม ซึ่งรัฐบาลและกองทัพกัมพูชาจำเป็นต้องตอบโต้ทางทหาร พร้อมทั้งสร้างความเชื่อมั่นในพละกำลังของกองทัพกัมพูชาสำหรับการปกป้องอธิปไตยของชาติ

2.2. รูปแบบการสื่อสาร

รูปแบบการสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชา ประกอบด้วยการใช้ทั้งข้อความที่มุ่งสื่อไปในทิศทางเดียวกันและมีความเป็นเอกภาพ ใช้รูปภาพและภาพเคลื่อนไหวที่มีลักษณะเป็นทางการ

เพื่อสร้างความจริงจังของสารต่อผู้รับสาร เช่น ภาพแถลงการณ์หรือเอกสารทางราชการ ภาพจดหมายระหว่างประเทศ และวิดีโอแถลงข่าวของกระทรวงกลาโหม ปรากฏดังภาพที่ 1

KINGDOM OF CAMBODIA
NATION RELIGION KING

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
AND INTERNATIONAL COOPERATION

No. PR 15/2025 MFA.IC

PRESS RELEASE

Cambodia Strongly Condemns Thailand's Aggression
against Cambodia's Sovereignty

On 25 July 2025, in response to the request of **Samdech Moha Borvor Thipadei Hun Manet,** Prime Minister of the Kingdom of Cambodia, the United Nations Security Council (UNSC) convened an urgent private meeting to address the escalating conflict between Cambodia and Thailand. Ambassador Keo Chhea, Permanent Representative of the Kingdom of Cambodia to the United Nations, participated in the meeting and delivered a national statement drawing the Council's attention to the launch of a full-scale armed aggression by Thailand against the sovereignty and territorial integrity of the Kingdom of Cambodia, in the early hours of 24 July 2025.

ภาพที่ 2 รูปแบบการสื่อสารด้วยการใช้ภาพจดหมายระหว่างประเทศ
ที่มา: Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation (2025)

อีกทั้งยังใช้สื่อบุคคลซึ่งเป็นผู้ทรงอิทธิพลต่อประชาชนมาประกอบการนำเสนอเนื้อหาสาร เช่น ภาพนายกรัฐมนตรีใส่เครื่องแบบทหาร ภาพประธานวุฒิสภา (ฮุน เซน) ขณะกำลังบัญชาการรบหรือแสดงความตั้งใจทำหน้าที่ การแถลงข่าวโดยโฆษกกระทรวงกลาโหม หรือแม้แต่การใช้ภาพผู้นำประเทศต่าง ๆ อาทิ ภาพประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา หรือผู้นำประเทศมาเลเซีย เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือของสารที่ส่งไปยังผู้รับสาร

2.3. กลยุทธ์การสื่อสาร

จากการวิเคราะห์สารที่รัฐบาลกัมพูชาสื่อสารไปยังประชาชน พบว่า รัฐบาลใช้กลยุทธ์ด้วยการให้ข้อมูลแบบ “ทุกช่องทางนำเสนอข่าวสารแบบเดียวกัน” และ “นำเสนอข้อความแบบซ้ำ ๆ บ่อย ๆ” และสร้างความรู้สึกร่วมด้วยกระบวนการกระตุ้นให้ประชาชนรู้สึกว่า “ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของการได้รับผลกระทบจากการถูกรุกรานโดยประเทศไทย” รวมถึงการใช้กลยุทธ์ “โน้มน้าวใจให้ประชาชนร่วมกันปกป้องประเทศด้วยการเชื่อมั่นและให้กำลังใจกองทัพ” สะท้อนได้จากข้อความเนื้อหาสารตามข้อ 2.1 นอกจากนี้ยังพบว่า “สื่อสังคมออนไลน์ส่วนใหญ่มักมีการแชร์ (Share) โพสต์กันไปมาระหว่างกัน” เช่น ฮุน เซน แชร์โพสต์ของฮุน มาเนต นายกรัฐมนตรี หรือ กระทรวงกลาโหมแชร์โพสต์ของกระทรวงการต่างประเทศและความร่วมมือระหว่างประเทศ และกระทรวงการข่าว เป็นต้น กลยุทธ์การสื่อสารข้างต้นจึงมีลักษณะเป็นการดึงดูดทางอารมณ์เพื่อให้คล้อยตามหรือมีปฏิกิริยาตอบสนองตามที่ผู้ส่งสารต้องการ

3. ผู้รับสาร (Whom) และปฏิกิริยาตอบสนอง (Effect)

ผู้รับสารหลัก คือ ประชาชนชาวกัมพูชา และผู้รับสารรอง คือ ประชาชนในประเทศต่าง ๆ สะท้อนได้จากการใช้ภาษากัมพูชาอันเป็นภาษาท้องถิ่นในการสื่อสารไปยังประชาชน ประกอบกับใช้ภาษาอังกฤษในบางโพสต์เพื่อสื่อสารไปยังสังคมโลกในประเด็นที่ต้องการสื่อสาร เมื่อวิเคราะห์ปฏิกิริยาตอบสนองของประชาชนกัมพูชาในฐานะผู้รับสาร พบว่า ประชาชนเห็นคล้อยตามสารไปในทิศทางเดียวกันและสอดคล้องตามเจตนาของผู้ส่งสาร สะท้อนจากข้อความตอบกลับในโพสต์ (Comment) ที่คล้ายกันหรือเหมือนกัน อาทิ “ไทยเริ่มสงครามก่อน” “เราสู้เพื่อปกป้องประเทศ” “กัมพูชาแสวงหาสันติภาพ

เราไม่ได้เป็นผู้เริ่มสงคราม” “ขอประณามไทยผู้เริ่มสงคราม” “เชื่อมั่นในรัฐบาลและกองทัพ” และ “ขอบคุณรัฐบาลและกองทัพที่ปกป้องบ้านเกิด” เป็นต้น อีกทั้ง ประชาชนยังมีการใช้ดัชนีถ้อยคำ หรือ แฮชแท็ก (hashtag) ตอบสนองต่อสารที่ได้รับ เช่น “#ThailandStartedTheWar” และ “#The_Thai_military_launched_an_attack_on_Cambodia_first” ปรากฏตามภาพที่ 2

ภาพที่ 3 ปฏิกิริยาตอบสนองของประชาชนต่อสารด้วยการใช้ดัชนีถ้อยคำ

นอกจากนี้ ผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ยังมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสารของรัฐบาลกัมพูชาด้วยการใส่กรอบรูปที่แสดงข้อความว่า “ไทยเป็นผู้เริ่มโจมตี โดยกัมพูชาป้องกันตนเอง” “THAILANDSTARTEDTHEWAR” “THAILAND ATTACKS FIRST” หรือ “CAMBODIANEEDPEACE” ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษากัมพูชา ประกอบภาพแสดงตนบนสื่อสังคมออนไลน์ หรือ ภาพโปรไฟล์ (Profile) ของตนเอง เพื่อแสดงความเห็นด้วยกับสิ่งที่รัฐบาลกัมพูชาสื่อสารต่อประชาชน ปรากฏตามภาพที่ 3

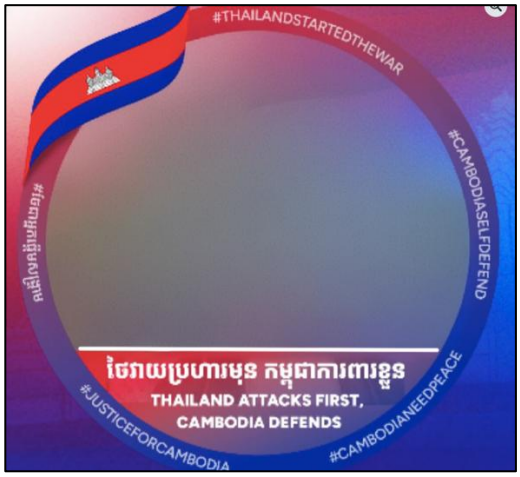

ภาพที่ 4 กรอบรูปประกอบภาพแสดงตนบนสื่อสังคมออนไลน์

อภิปรายผล

ผู้วิจัยดำเนินการอภิปรายผลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์และลำดับของคำถามการวิจัย ดังนี้

1. จากการสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชน กรณี ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568 ผู้ทำการสื่อสารหลัก คือ ผู้นำรัฐบาล ส่วนราชการกระทรวงที่เกี่ยวข้อง และผู้ทรงอิทธิพลของรัฐบาลกัมพูชา

ใช้เนื้อหาหลักสื่อสารไปยังประชาชน อาทิ ไทยเป็นผู้เริ่มสงคราม กัมพูชาถูกรุกรานอธิปไตย โดยมีรูปแบบการสื่อสารครอบคลุมข้อความ ภาพ และภาพเคลื่อนไหว ใช้กลยุทธ์การสื่อสารซ้ำ ๆ ด้วยถ้อยคำเดียวกันหรือคล้ายกันทุกช่องทางการสื่อสารของรัฐบาลและสร้างความรู้สึกร่วมของประชาชนว่าเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการรุกราน ผู้วิจัยเห็นว่า การที่ผู้นำรัฐบาล ส่วนราชการ และผู้ทรงอิทธิพลของรัฐบาลแสดงบทบาททำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร ผ่านรูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารต่าง ๆ นั้น สามารถอธิบายเจตนาการสื่อสารที่ต้องการให้ประชาชนเห็นด้วยหรือคล้อยตามผู้ส่งสารอย่างทันทีทันใดและผูกขาดการเลือกรับสารของประชาชน ด้วยการใช้สภาพของผู้ส่งสารที่มีอิทธิพลเหนือประชาชน อาทิ เป็นผู้ใช้อำนาจรัฐ หรือเป็นผู้ถือกฎหมาย สอดคล้องกับทฤษฎีเข็มฉีดยา ที่อธิบายโดย Omlette à la C. (2021) และ กิรติ คเชนทวา (2565) ว่าการสื่อสารตามทฤษฎีฉีดยาจะใช้สื่อเป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อ และใช้สื่อสำหรับหล่อหลอมอุดมการณ์และความเชื่อตามความต้องการของผู้มีอำนาจควบคุมสื่อ โดยผู้ควบคุมสื่อจะอยู่ในฐานะเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือผู้รับสาร เพื่อให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและทัศนคติ แบบทันทีทันใดคล้ายกับการฉีดยาสลบ

2. จากการศึกษาปฏิกิริยาตอบสนองต่อสารของประชาชน พบว่า ส่วนใหญ่ประชาชนชาวกัมพูชาเห็นด้วยและสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับสารของรัฐบาล ผู้นำรัฐบาล และผู้มีอิทธิพลต่อรัฐบาลในฐานะผู้ผู้ส่งสาร ผ่านการแสดงความคิดเห็น อภิปรายและใช้ดัชนีถ้อยคำ (แฮชแท็ก) บนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้วิจัยเห็นว่า เมื่อเกิดภาวะฉุกเฉินหรือสงคราม ประชาชนจะแสวงหาข้อมูลข่าวสารเพื่อตัดสินใจว่าตนเองจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร จึงอยู่ในสภาวะพึงพาสื่อมวลชนเป็นหลัก กอปรกับศักยภาพการสื่อสารและการควบคุมสื่อของรัฐบาลกัมพูชาเพื่อการโฆษณาชวนเชื่อและหล่อหลอมอุดมการณ์ การสื่อสารจึงมีลักษณะเป็นเส้นตรงที่สารถูกส่งจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารอย่างทันที ส่งผลให้ประชาชนมีปฏิกิริยาตอบสนองในทิศทางเดียวกันกับสารที่ผู้ส่งสารตั้งใจส่ง สอดคล้องกับคำอธิบายทฤษฎีเข็มฉีดยาของนักวิชาการ Omlette à la C. (2021) และ กิรติ คเชนทวา (2565) ที่อธิบายว่าลักษณะของสื่อที่ผู้ส่งสารมีอิทธิพลเหนือผู้รับสาร มักใช้โน้มน้าวผู้รับสารและส่งผลต่อความเชื่อ ทัศนคติ พฤติกรรมของผู้รับสารแบบทันทีทันใดคล้ายกับการฉีดยาสลบ โดยเฉพาะช่วงเวลาตึงเครียดจากสงครามหรือความขัดแย้ง ผู้คนมักจะต้องการข่าวสารจากสื่อมวลชนเป็นหลัก นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นแย้งกับทัศนะของ SIRAKAYA, Y., & ATILGAN, A. H. (2024) ที่เห็นว่าทฤษฎีเข็มฉีดยามีความล้าสมัยในบริบทของสังคมสื่อใหม่ เพราะว่าสังคมมีการพัฒนาทางปัญญาและสร้างความตระหนักต่อการรู้เท่าทันสื่อมากขึ้น และผู้รับสารมีความสามารถตรวจสอบข้อมูลข่าวสารผ่านการเข้าถึงแหล่งข้อมูลจำนวนมากบนสื่อสังคมออนไลน์ แต่ในบริบทของกัมพูชาภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้งดังกล่าว รัฐบาลมีอำนาจควบคุมสื่อและผูกขาดการสื่อสารไว้แต่เพียงผู้เดียว ทำให้ประชาชนไม่ว่าจะเลือกบริโภคสื่อช่องทางใด ย่อมได้รับสารตามที่ผู้มีอำนาจอยากให้รู้เท่านั้น การวิเคราะห์และเปรียบเทียบสื่อของประชาชน ซึ่งเป็นพื้นฐานของกระบวนการรู้เท่าทันสื่อจึงไม่อาจเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นได้ยาก และหากพิจารณาข้อมูลของ UNESCO (2024) ที่รายงานสภาพการใช้สื่อของประชาชนกัมพูชาซึ่งผู้ใช้งานมีทักษะการใช้สื่อในระดับกลางและสูงอยู่ในอัตราส่วนที่น้อยด้วยนั้น ยิ่งทำให้สามารถอธิบายบริบทการสื่อสารดังกล่าวว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับทฤษฎีเข็มฉีดยาอันเป็นทฤษฎีดั้งเดิมได้อย่างมีนัยสำคัญ

องค์ความรู้ใหม่

ผลการศึกษาการสื่อสารของรัฐบาลกัมพูชาต่อประชาชน กรณี ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ปี 2568 ทำให้ทราบว่าการสื่อสารของรัฐบาลสอดคล้องกับทฤษฎีเข็มฉีดยา ซึ่งแม้นักวิชาการจะโต้แย้งว่าทฤษฎีเข็มฉีดยา หรือ ทฤษฎีกระสุนวิเศษ (Hypodermic Needle Theory/Magic Bullet Theory)

ล้าสมัยและไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมสื่อใหม่นั้น อาจไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป เพราะยังสามารถนำทฤษฎีเข็มฉีดยามาอธิบายการสื่อสารที่เกิดขึ้นในบริบทของกัมพูชาในสถานการณ์ปัจจุบันได้ ซึ่งผู้วิจัยเสนอว่าหากสถานการณ์เป็นไปตามเงื่อนไขเหล่านี้ อาจก่อให้เกิดการสื่อสารตามทฤษฎีเข็มฉีดยาได้ในสังคมสื่อใหม่ ดังนี้

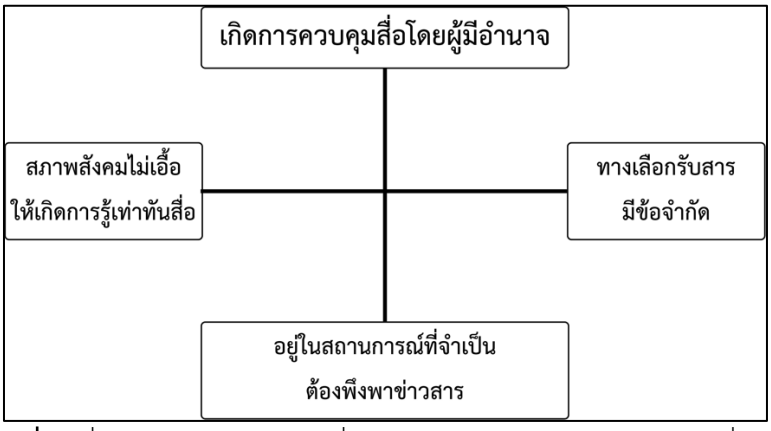

ภาพที่ 5 เงื่อนไขของการเกิดการสื่อสารตามทฤษฎีเข็มฉีดยาในสังคมสื่อใหม่
ที่มา: เมธชนนท์ ประจวบลาภ และ คณะ (2568)

1. เกิดการควบคุมสื่อโดยผู้มีอำนาจ: หากผู้มีอำนาจใช้อำนาจควบคุมสื่อภายในประเทศได้ ย่อมกำหนดทิศทางการนำเสนอข่าวสารได้ตามความต้องการของผู้มีอำนาจ ซึ่งในกรณีของกัมพูชา รัฐบาลสามารถควบคุมข้อมูลข่าวสารที่ถ่ายทอดออกไปยังผู้รับสารได้เกือบทั้งหมดและทุกช่องทางนำเสนอข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน

2. ทางเลือกรับสารมีข้อจำกัด: เป็นผลมาจากการถูกควบคุมข่าวสารโดยผู้มีอำนาจ ทำให้ประชาชนรับสารเฉพาะสารตามที่ผู้มีอำนาจกำหนด ไม่มีโอกาสเลือกรับสารอย่างหลากหลายและเพียงพอต่อการวิเคราะห์และเปรียบเทียบสื่อ ซึ่งในกรณีของกัมพูชา รัฐบาลใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลชุดเดียวกันแบบซ้ำ ๆ บ่อย ๆ อย่างหลากหลายช่องทาง ทำให้ผู้รับสารมีข้อจำกัดต่อการเลือกรับสื่อ

3. อยู่ในภาวะที่จำเป็นต้องพึ่งพาข่าวสาร: สถานการณ์ฉุกเฉินหรือภาวะคับขัน เป็นสาเหตุให้ประชาชนต้องการข้อมูลข่าวสารเพื่อกำหนดท่าทีหรือการปฏิบัติตน ข้อมูลข่าวสารในช่วงเวลานี้ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานไม่ต่างจากอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ในกรณีของกัมพูชา รัฐบาลกระตุ้นให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมหรือเป็นส่วนหนึ่งของผู้ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้ง จึงทำให้ประชาชนตกอยู่ในภาวะที่จำเป็นต้องพึ่งพาข่าวสารอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4. สภาพสังคมไม่เอื้อให้เกิดการรู้เท่าทันสื่อ: ข้อโต้แย้งประการหนึ่งที่มองว่าทฤษฎีเข็มฉีดยาล้าสมัยในยุคสื่อใหม่ เพราะสังคมมีมาตรการยกระดับสมรรถนะรู้เท่าทันสื่อให้ประชาชน และประชาชนมีทางเลือกรับสื่อที่มากขึ้น แต่ไม่ใช่ทุกพื้นที่จะเป็นเช่นนั้น เช่น กรณีของกัมพูชา แม้ประชาชนจะมีทางเลือกรับสื่ออย่างหลากหลาย แต่สื่อเหล่านั้นถูกสร้างจากผู้ส่งสารกลุ่มเดียวกัน สารที่ได้จึงไม่ค่อยต่างกัน อีกทั้งกัมพูชา ริเริ่มกำหนดแผนงานยกระดับการรู้เท่าทันสื่อให้ประชาชนในปี 2567 ส่งผลให้สภาพสังคมในช่วงเวลาที่ผ่านมายังไม่เอื้อให้เกิดการรู้เท่าทันสื่อ

เอกสารอ้างอิง

กองทัพภาคที่ 2 . (2568). *สรุปการสู้รบกับทหารกัมพูชาหลังทหารไทยถูกโจมตีต้องตอบโต้.* https://web.facebook.com/share/p/1CDQSxNJzy/

กิรติ คเชนทวา. (2565). *เอกสารคำสอนกระบวนวิชา CDM2103 (MCS1151) ทฤษฎีการสื่อสาร (Communication Theory).* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ศุภรัศมิ์ ฐิติกุลเจริญ. (2540). *ทฤษฎีการสื่อสาร.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

BBC News. (2025). *รัฐบาลเผยเหตุปะทะชายแดน คนไทยเสียชีวิต 12 ราย ด้านกัมพูชาขอยูเอ็นเรียกประชุมคณะมนตรีความมั่นคงด่วน.* https://www.bbc.com/thai/articles/c3r9g55n9ldo

Lasswell. (1948). The structure and function of communication in society. In L. Bryson (Ed.), *The communication of ideas* (pp. 37-51). New York: Harper and Row.

Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation. (2025). *Cambodia Strongly Condemns Thailand's Aggression against Cambodia's Sovereignty* . https://www.facebook.com/share/p/173QQ37V15/

Nation. (2025). *ตามสูตร! "ฮุน มาเนต" โพสต์กล่าวหา "ไทยโจมตีก่อน".* https://www.nationtv.tv/politic/378964448

Omlette à la C. (2021). *Early Theories of Mass Communication — 1. Magic Bullet*. https://medium.com/@Omlette/early-theories-of-mass-communication-1-magic-bullet-f7a5281a4f07

Sandars, J., & Brown, J. (2024). Twelve tips for using rapid research methods in health professions education. *Medical Teacher*, *46*(12), 1632–1638. https://doi.org/10.1080/0142159X.2024.2339415

SIRAKAYA, Y., & ATILGAN, A. H. (2024). *Analysis of the Magic Bullet Theory*. https://doi.org/10.5281/zenodo.10884399

SIRAKAYA, Y., & ATILGAN, A. H. (2024). *Magic Bullet Theory*. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.10811476

UNESCO. (2024). *Cambodia launches its first competency framework on Digital, Media and Information Literacy to empower citizens in today's digital society.* https://www.unesco.org/en/articles/cambodia-launches-its-first-competency-framework-digital-media-and-information-literacy-empower

พุทธบูรณาการกับการเสริมสร้างศักยภาพองค์กรท้องถิ่นสู่ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาเทศบาลเมืองไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

BUDDHIST INTEGRATION AND THE ENHANCEMENT OF LOCAL GOVERNMENT CAPACITY TOWARDS STRONG COMMUNITIES: A CASE STUDY OF RAI KHING MUNICIPALITY, NAKHON PATHOM PROVINCE

พระครูปฐมธีรวัฒน์[1], พัชราวลัย ศุภภะ[2], พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต[3], ธวัช หอมทวนลม[4] และพระมหาวชิรวิชญ์ วชิรเมธี[5]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phrakrupathomteerawat [1], Patcharawalai Suppapa[2], Phrasamu Noppadol Atthayutto[3], Thawash Homtuanlom[4] and PhraMahaWachirawich Wachiramethi[5]

Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: cio.pravit@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการกับการเสริมสร้างศักยภาพองค์กรท้องถิ่นสู่ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาเทศบาลเมืองไร่ขิง จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพการเสริมสร้างศักยภาพของเทศบาลเมืองไร่ขิงในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง (2) วิเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพัฒนาองค์กรท้องถิ่นให้มีศักยภาพในการขับเคลื่อนชุมชน และ (3) แนวทางพุทธบูรณาการที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน การวิจัยใช้วิธีเชิงคุณภาพโดยศึกษากรณีเทศบาลเมืองไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์เอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า เทศบาลเมืองไร่ขิงมีการดำเนินงานเสริมสร้างศักยภาพองค์กรและชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยการบริหารจัดการท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมของประชาชนและการพัฒนากลไกชุมชนควบคู่ไปกับการจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสม ข้อจำกัดในเรื่องกรอบแนวคิดที่จิตสำนึกต่อสาธารณะและธรรมาภิบาล การบริหารจัดการบางส่วนยึดติดกับระบบราชการ ส่งผลต่อความยั่งยืนของชุมชน ข้อมูลยังชี้ให้เห็นว่าการบูรณาการหลักพุทธธรรม โดยนำหลักอิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 สัปปุริสธรรม 7 และมรรคมีองค์ 8 ในการบริหารองค์กรท้องถิ่นช่วยเสริมศักยภาพระหว่างการพัฒนาทางวัตถุกับจิตใจ ส่งผลให้องค์กรมีธรรมาภิบาลและส่งเสริมคุณธรรมในชุมชน ทั้งนี้ได้พัฒนา “โมเดลพุทธบูรณาการเพื่อท้องถิ่น RAIKHING MODEL” ประกอบด้วยยุทธศาสตร์หลัก 5 ด้าน ได้แก่ ความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม จิตสำนึกพลเมืองแบบพุทธ การบริหารด้วยธรรมาภิบาล วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมในเครือข่ายอย่างสันติ โมเดลสามารถนำไปปรับใช้ตามบริบทท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคนควบคู่กับการพัฒนาระบบ ตอบโจทย์การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็งบนพื้นฐานของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน

คำสำคัญ : พุทธบูรณาการ, องค์กรท้องถิ่น, ชุมชนเข้มแข็ง, ธรรมาภิบาล, การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

This research article titled “Buddhist Integration and the Enhancement of Local Government Capacity towards Strong Communities: A Case Study of Rai Khing Municipality, Nakhon Pathom Province” aims to (1) study the state of capacity building of Rai Khing Municipality in developing a strong community, (2) analyze the integration of Buddhist principles in developing local government organizations to effectively drive community development, and (3) propose an appropriate Buddhist-integrated approach to enhance the capacity of local administrative organizations for sustainable community strengthening. This qualitative study employed a case study approach in Rai Khing Municipality, Nakhon Pathom Province, collecting data through in-depth interviews, participant observation, and document analysis.

The findings revealed that Rai Khing Municipality systematically builds organizational and community capacity by implementing participatory local governance and developing community mechanisms alongside appropriate resource allocation. Limitations were identified in terms of public conscience frameworks and good governance, with some administrative practices remaining rigidly bureaucratic, affecting community sustainability. The data also indicated that integrating Buddhist principles—specifically the Four Bases of Power (Iddhipada), the Four Divine Abidings (Brahmaviharas), the Seven Qualities of a Good Person (Sappurisa Dhamma), and the Noble Eightfold Path (Magga)—in local administration helps balance material and spiritual development, fostering good governance and promoting morality within the community. Consequently, the study developed the “RAIKHING MODEL,” a Buddhist-integrated local development model consisting of five main strategies: ethical responsibility, Buddhist civic consciousness, governance with integrity, the temple as a learning center, and harmonious participation in networks. This model can be adapted to local contexts to promote balanced human and system development, addressing the need for strong local communities grounded in Buddhist teachings and cultural values.

Keywords: Buddhist Integration, Local Organization, Strong Community, Good Governance, Sustainable Development

บทนำ

ประเทศไทยได้เริ่มต้นกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นระบบภายใต้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรม ส่งผลให้ประเทศมีความเจริญก้าวหน้าอย่างชัดเจนในเชิงโครงสร้างและระบบบริหารจัดการ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2553 : 83) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาดังกล่าวส่วนใหญ่กลับยึดแนวคิดแบบทุนนิยมตะวันตกเป็นหลัก ซึ่งเน้นการเจริญเติบโตทางวัตถุเป็นสำคัญ โดยละเลยการพัฒนาจิตใจและความเข้มแข็งของชุมชนในระดับรากฐาน จึงก่อให้เกิดภาวะเปราะบางในด้านคุณธรรม และส่งเสริมให้สังคมเดินหน้าเข้าสู่ความเป็นปัจเจกนิยมที่รุนแรง

ยิ่งขึ้น (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554 : 32) ยิ่งไปกว่านั้น ทิศทางการพัฒนาในบริบทของทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ ยิ่งตอกย้ำการแข่งขันในทุกมิติ โดยเฉพาะการเน้นผลกำไรและการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ทั้งภาคธุรกิจและภาครัฐต่างก็ใช้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ เช่น ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) เป็นเครื่องมือหลักในการประเมินความสำเร็จ โดยไม่ได้คำนึงถึงคุณภาพชีวิตของประชาชน หรือความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในระดับชุมชน (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2535 : 17) ปัญหาเหล่านี้ทำให้เห็นถึงการพัฒนาที่ขาดความสมดุล และไม่ยั่งยืน ทั้งในเชิงวัตถุและจิตใจ เพราะภาครัฐไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างฐานรากที่มั่นคงให้กับชุมชนท้องถิ่น อันเป็นหัวใจของการพัฒนา (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2518 : 19) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวทางการพัฒนาที่ผ่านมา คงเน้นการรวมศูนย์ในระดับมหภาค ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา ประชาธิปไตย และความยุติธรรม ส่งผลให้การพัฒนาในหลายด้านล้มเหลว และไม่ตอบโจทย์ต่อความต้องการของประชาชนในระดับพื้นที่ จนกลายเป็นการพัฒนาแบบมิจฉาทิฐิ ที่นำไปสู่ “มิจฉาพัฒนา” เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและมีคุณภาพ (ประเวศ วะสี, 2552 : 8-9) คือการพัฒนาโดยเน้นการพัฒนารวมศูนย์เป็นตัวตั้ง โดยทอดทิ้งชุมชนท้องถิ่น และให้การพัฒนาในระดับมหภาคบ่อนทำลายชุมชนท้องถิ่นให้อ่อนแอ ที่กล่าวมาล้วนเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ภาครัฐ เริ่มหันกลับมามองหลักการพัฒนาโดยผ่านกระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ ผ่านแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง แทนที่แนวคิดเรื่อง ไพร่ฟ้าหรือราษฎร กลายมาเป็นประชาชน ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นหุ้นส่วนสาธารณะ ในการพัฒนาชุมชนสังคมร่วมกัน ภายใต้แนวคิดสังคมอยู่อย่างเย็นเป็นสุขร่วมกัน ที่ยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559 : 12-17)

ทั้งนี้เพราะ “การรวมพลังศักยภาพในชุมชน” (Community Empowerment) หรือที่มักเรียกว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” นั้น ถือเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขของคนในชุมชน เนื่องจากเป็นพลังของทุนทางสังคมที่มีศักยภาพสูง สามารถทำให้สมาชิกในชุมชนเกิด “จิตสำนึกร่วม” (Civic Consciousness) และ “จิตสาธารณะ” (Public Consciousness) ที่มุ่งเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณภาพ บนฐานของสิทธิความเท่าเทียมและการพึ่งพาตนเอง จากเหตุนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550–2554) และฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559) จึงได้ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยบรรจุเป็นยุทธศาสตร์หลักในระดับแผนแม่บท (Road Map) ของประเทศ ทั้งนี้ แผนฉบับที่ 11 ได้กำหนดยุทธศาสตร์แบบองค์รวมที่ครอบคลุมทุกด้านของการพัฒนา โดยยึดแนวทางการใช้ “ทุนของประเทศ” ทั้ง 6 ประเภท ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางวัฒนธรรม ให้สามารถบูรณาการเพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สาระสำคัญของแผนพัฒนาฯ ทั้งสองฉบับดังกล่าว มุ่งเน้นไปที่การสร้างกลไกเชื่อมโยงในระดับพื้นที่ ส่งเสริมการสร้างเครือข่าย และการขยายผลเชิงยุทธศาสตร์ให้ลงสู่การปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบทของ “ภูมิสังคม” หรือภูมิประเทศและวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นอย่างเหมาะสม โดยเน้นการกระจายอำนาจ และการพัฒนาที่อิงกับ “พื้นที่ ภารกิจ และการมีส่วนร่วม” เพื่อให้จังหวัดมีบทบาทเป็นหน่วยหลักในการขับเคลื่อน และเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างระดับชุมชนกับระดับประเทศอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ยังเน้นการใช้ “องค์ความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์” ให้เป็นเครื่องมือหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกภาคส่วน ทั้งในระดับพื้นที่ ท้องถิ่น และชุมชน โดยใช้กลไกจากทุกภาคส่วนในสังคม ทั้งภาครัฐ (ส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น) ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน และสถาบันศาสนา ให้สามารถบูรณาการกันอย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านกระบวนการสร้างเครือข่าย (คลัสเตอร์) ที่ตอบโจทย์การพัฒนาตามศักยภาพของแต่ละพื้นที่ได้จริง แนวทางสำคัญประการหนึ่งของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 คือ การ “เสริมสร้างบทบาทของทุกภาคส่วน” ให้สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการ “พัฒนาศักยภาพของประชาชน” ให้มีบทบาทเป็น

แกนกลางของกระบวนการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ควบคู่กับการ “เสริมสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” และ “พัฒนาบุคลากรภาครัฐ” ให้สามารถเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงในยุคใหม่ (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2556 : 22)

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิจัยเพื่อสร้าง “ชุมชนเข้มแข็ง” จึงไม่อาจมองข้ามบทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมได้ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติที่ผ่านมา มักมุ่งเน้นการศึกษาภายใต้บริบทชุมชนท้องถิ่นในลักษณะกรณีศึกษาเฉพาะราย เพื่อสร้างโมเดลอธิบายสถานการณ์เฉพาะมากกว่าการบูรณาการองค์ความรู้เชิงระบบ ทั้งนี้ ยังพบว่า การวิจัยส่วนใหญ่ยังมิได้ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนกับ “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ซึ่งถือเป็นกลไกหลักของรัฐในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับตำบล (อบต.) ที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากร ส่งเสริมศักยภาพของประชาชน และอำนวยความสะดวกให้ชุมชนสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเอง รวมถึงการสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังนั้น การศึกษาที่มุ่ง “สังเคราะห์และสร้างแนวทางการปรับวิธีคิด (Shared Values)” ให้แก่บุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการบูรณาการแนวคิดดังกล่าวกับ “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” เป็นองค์ความรู้ภายในที่ลึกซึ้ง และมีศักยภาพในการเสริมสร้างจิตสำนึกเชิงคุณธรรมและการบริหารเชิงพุทธ เพื่อพัฒนาองค์กรในรูปแบบที่เรียกว่า “วัฒนธรรมองค์กรเชิงพุทธ” แนวทางนี้จะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นให้มีความมั่นคงและยั่งยืน พร้อมทั้งเสนอเป็นทางเลือกในการเสริมสมรรถนะให้กับภาครัฐ ในการแก้ปัญหาการพัฒนารูปแบบเดิมที่ไม่ยั่งยืน ตามเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559) จากผลการติดตามการดำเนินงานตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 โดยสำนักงาน ก.พ.ร. พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคหลายด้านที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะการเสริมสร้างขีดสมรรถนะของหน่วยงานภาครัฐให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลง และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ต่อมาได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. 2556–2561 โดยมี 3 หัวข้อหลัก รวม 7 ประเด็นสำคัญ ซึ่งหนึ่งในหัวข้อที่เน้นย้ำ คือ “การยกระดับองค์กรสู่ความเป็นเลิศ” โดยมุ่งพัฒนาองค์กรให้มีขีดสมรรถนะสูง บุคลากรมีความเป็นมืออาชีพ ระบบการบริหารทันสมัย ลดความเหลื่อมล้ำ และพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับประเทศและประชาคมอาเซียน (คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2556 : 26)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559) ได้เน้นบทบาทของ “ชุมชน” และ “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ในฐานะพลังขับเคลื่อนหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยสอดคล้องกับพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ที่ส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีอำนาจและความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น ผลจากแนวนโยบายดังกล่าวทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องพัฒนา “ความเข้มแข็งของชุมชน” ผ่านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต การเพิ่มรายได้จากการจัดเก็บภาษีท้องถิ่น และการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ประชาชนได้รับบริการสาธารณะที่มีคุณภาพและมาตรฐาน พร้อมกันนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการปลูกฝังวัฒนธรรมประชาธิปไตยและหลักธรรมาภิบาลในระดับพื้นที่ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554 : 54) ดังนั้น การบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายในการ “เสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง” อย่างเป็นรูปธรรม จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาองค์กรควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพบุคลากร โดยอ้างอิงแนวทางของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) การยกระดับขีดความสามารถของภาคราชการ ให้พร้อมรองรับบทบาทใหม่ในการส่งเสริมและสนับสนุนภาคประชาชนอย่างยั่งยืน (คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2550 : 10-18) โดยเฉพาะการบริหารทรัพยากรบุคคลแนวใหม่ ที่ใช้หลักสมรรถนะ

(competency) เป็นสำคัญ ผู้วิจัยจึงสนใจนำแนวทางการเชื่อมโยงการบริหารจัดการแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 สู่การปฏิบัติ และแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. 2556 – พ.ศ. 2561) เพื่อเสริมสร้างบทบาทของภาคส่วนให้สามารถขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อการเสริมศักยภาพในกระบวนการเพื่อ “เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน” ด้วยการ “เสริมสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ให้พร้อมรองรับกับความเปลี่ยนแปลง เพื่อเข้าร่วมพัฒนาชุมชนให้มากขึ้น มาเป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการวิจัยในครั้งนี้

หลักสมรรถนะ (competency) มุ่งเน้นการอธิบายลักษณะของบุคลิกลักษณะที่แฝงอยู่ภายในตัวปัจเจกบุคคล ทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติ ซึ่งลักษณะเหล่านี้มีความจำเป็นและส่งผลต่อการขับเคลื่อนให้บุคคลนั้นสามารถสร้างผลงานที่ดีและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (McClelland, David C., 1973 : 14) ในมุมมองของผู้วิจัย พบว่าคุณลักษณะของหลักสมรรถนะดังกล่าวมีความสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับกรรมวาท กิริยาวาท และวิริยาวาท ซึ่งสะท้อนถึงการกระทำทางกาย วาจา และความเพียรอย่างชัดเจนในหลายมิติ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546 : 6) ยิ่งไปกว่านั้น หลักพุทธธรรมยังเน้นการพัฒนาจิตใจและปัญญาของบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายการปฏิรูปประเทศในปัจจุบันที่รัฐบาลได้มุ่งเน้นการพัฒนาคนควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนในสังคมไทย (คณะรักษาความสงบแห่งชาติ, 2559 : 17-19)

จากบทนำที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงปัญหาเชิงโครงสร้างของการพัฒนาชุมชนที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและรวมศูนย์อำนาจ จนละเลยความเข้มแข็งทางจิตใจและศักยภาพภายในของชุมชนท้องถิ่น แสดงถึงความจำเป็นในการพัฒนารูปแบบการพัฒนาใหม่ที่บูรณาการคุณค่าเชิงจิตวิญญาณ และพลังจากภายในองค์กรท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ภายใต้บริบทดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับแนวคิดด้านการบริหารจัดการเชิงสมรรถนะในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทัศนคติ และแนวปฏิบัติของบุคลากรภายในองค์กรท้องถิ่น ให้นำหลักธรรมมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนทั้งในด้านจิตใจ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ของเทศบาลเมืองไร่ขิง จังหวัดนครปฐม ได้รับการเลือกเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีศักยภาพในการพัฒนาและเป็นพื้นที่ที่มีรากฐานวัฒนธรรมพุทธที่เข้มแข็ง เหมาะสมต่อการศึกษาการประยุกต์ใช้แนวทาง “พุทธบูรณาการ” เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น การวิจัยเรื่องนี้จึงเป็นความพยายามในการนำองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานกับกลไกภาครัฐในระดับท้องถิ่น เพื่อสร้างแนวทางใหม่ในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งที่ยั่งยืนในเชิงโครงสร้าง สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมและคุณค่าทางจิตวิญญาณของสังคมไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาสภาพการเสริมสร้างศักยภาพของเทศบาลเมืองไร่ขิงในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

2.เพื่อวิเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพัฒนาองค์กรท้องถิ่นให้มีศักยภาพในการขับเคลื่อนชุมชน

3.เพื่อเสนอแนวทางพุทธบูรณาการที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กรณีศึกษา (Case Study) เป็นแนวทางในการศึกษาเฉพาะพื้นที่เทศบาลเมืองไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เพื่อศึกษาสภาพจริงของการดำเนินงานและการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาองค์กรท้องถิ่นและชุมชน โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธธรรมและพุทธบูรณาการ แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แนวคิดชุมชนเข้มแข็งและการพัฒนาท้องถิ่น นโยบายและยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาท้องถิ่นของประเทศ

2. การกำหนดกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ศึกษา เลือกกรณีศึกษาเฉพาะในเขต เทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 18 รูปคน ดังนี้ ผู้บริหารเทศบาล สมาชิกสภาเทศบาล ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา พระสงฆ์ และประชาชนในพื้นที่

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการดังต่อไปนี้ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview): ดำเนินการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation): สังเกตการดำเนินกิจกรรมของเทศบาลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนหรือการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis): วิเคราะห์เอกสารทางราชการ แผนพัฒนา แผนยุทธศาสตร์ หรือโครงการที่ดำเนินในพื้นที่

4. การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้วิธี การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการจำแนกประเด็น (Thematic Analysis) จัดกลุ่มข้อมูล สรุปสาระสำคัญ เปรียบเทียบ และตีความผลในบริบทของแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

5. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบ Triangulation โดยการเปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ และวิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อความถูกต้อง ครบถ้วน และน่าเชื่อถือ

ผลการวิจัย

1. ศึกษาสภาพการเสริมสร้างศักยภาพของเทศบาลเมืองไร่ขิงในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พบว่า เทศบาลเมืองไร่ขิง จังหวัดนครปฐม มีการดำเนินงานที่เสริมสร้างศักยภาพขององค์กรและชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในด้านการบริหารจัดการท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน การสร้างกลไกการพัฒนาในระดับชุมชน และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการพัฒนาที่เหมาะสม ตามแผนภาพที่ 1 ดังนี้

แผ่นภาพที่ 1 สภาพการเสริมสร้างศักยภาพของเทศบาลเมืองไร่ขิง

โดยเทศบาลได้วางแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการร่วมกับชุมชน มีการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาท้องถิ่น การให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม ได้แก่ การประชาคมหมู่บ้าน การฟังเสียงประชาชน และการส่งเสริมกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน อาทิ การส่งเสริมกลุ่มอาชีพ การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา วัด โรงเรียน และครอบครัว เทศบาลเมืองไร่ขิงมีบทบาทในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ในระบบคมนาคม แหล่งน้ำ และการจัดการสิ่งแวดล้อม ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของประชาชน พบว่า บุคลากรภายในเทศบาลมีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานตามภารกิจ มีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ และพยายามพัฒนาตนเอง มีข้อค้นพบข้อจำกัดบางประการ ในเรื่องการขาดกรอบแนวคิดที่จิตสำนึกต่อสาธารณะ การบริหารจัดการที่ยึดติดกับระบบราชการมากเกินไป รวมถึงการเน้นความสำเร็จในเชิงรูปธรรมมากกว่าคุณธรรมและความยั่งยืน ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน การพัฒนาในเชิงวัตถุ เช่น การก่อสร้าง การบริการสาธารณะ แม้จะเป็นสิ่งจำเป็น แต่หากไม่มีการเสริมสร้างจิตใจของคนในชุมชน ค่านิยม และความรับผิดชอบร่วมกัน ก็อาจทำให้การพัฒนานั้นไม่ยั่งยืน ดังนั้น การเสริมสร้างศักยภาพองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงควรครอบคลุมทั้งภายนอกและภายใน โดยเฉพาะ ด้านจิตใจ คุณธรรม และศีลธรรมในการพัฒนาอย่างรอบด้าน

2. วิเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพัฒนาองค์กรท้องถิ่นให้มีศักยภาพในการขับเคลื่อนชุมชน ผลการวิเคราะห์จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม พบว่า แนวทางการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีศักยภาพในการขับเคลื่อนชุมชนอย่างยั่งยืน สามารถเสริมพลังได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยการบูรณา

การหลักพุทธธรรมเข้าไปในกระบวนการบริหารจัดการ หน่วยงานท้องถิ่นสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นกรอบคิดและแนวทางในการวางนโยบาย การปฏิบัติงาน และการส่งเสริมจิตสำนึกของบุคลากรและประชาชนในพื้นที่ หลักธรรมที่มีศักยภาพในการขับเคลื่อนองค์กร ได้แก่ อิทธิบาท 4 ที่ส่งเสริมแรงจูงใจ ความเพียร และการพัฒนาตนเองของเจ้าหน้าที่ พรหมวิหาร 4 ช่วยพัฒนาทัศนคติในการทำงานร่วมกันและการมีเมตตาต่อประชาชน สัปปุริสธรรม 7 คุณลักษณะของผู้บริหารและผู้นำที่ดี อธิปไตย 3 ใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจอย่างมีคุณธรรม และ มรรคมีองค์ 8 เพื่อยกระดับการพัฒนาอย่างมีจริยธรรม สามารถนำมาออกแบบให้สอดคล้องกับโครงสร้างการบริหารและวัฒนธรรมองค์กร โดยเฉพาะในเทศบาลเมืองไร่ขิง มีรากฐานทางศาสนาและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง การเชื่อมระหว่าง “บ้าน-วัด-โรงเรียน-เทศบาล” นับเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนแนวคิดพุทธธรรมไปสู่การปฏิบัติจริง โดยในปัจจุบัน เทศบาลเมืองไร่ขิงมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกับวัดไร่ขิงอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านศาสนา การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมพัฒนาสังคม โดยอาศัยความร่วมมือจากองค์กรภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรศาสนา การประสานความร่วมมือดังกล่าวก่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนในลักษณะบูรณาการที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนอย่างรอบด้าน การอบรมเจ้าหน้าที่ในด้านจริยธรรม การปลูกฝังจิตสำนึกพลเมือง และการจัดกิจกรรมสาธารณะที่ใช้หลักธรรมเป็นพื้นฐาน ล้วนช่วยเสริมสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุกับการพัฒนาทางจิตใจ นอกจากนี้ การน้อมนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารงานท้องถิ่นยังสามารถแปลงเป็นยุทธศาสตร์และแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน โดยมุ่งสู่การสร้างองค์กรที่มีลักษณะ “ธรรมาภิบาล” มีความโปร่งใส เป็นธรรม และมีจริยธรรมในการบริหารจัดการ ส่งผลให้การพัฒนาชุมชนอยู่เพียงแค่ภายนอก แต่สร้างความเข้มแข็งจากภายในจึงเกิดความเข้มแข็งทางสังคมและคุณธรรม เป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. แนวทางพุทธบูรณาการที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน พบว่า จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ครู และประชาชนทั่วไปในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง พบว่า แนวทางพุทธบูรณาการที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรอยู่บนพื้นฐานของ “การพัฒนาคน” ควบคู่กับ “การพัฒนาระบบ” โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางของกระบวนการพัฒนาอย่างมีจริยธรรมและยั่งยืน แนวทางที่นำเสนอคือ โมเดลพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์หลัก ได้แก่ (1) การพัฒนาผู้นำองค์กรด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อสร้างภาวะผู้นำที่เปี่ยมด้วยเมตตา ปัญญา และความรับผิดชอบ (2) การปลูกฝังจิตสำนึกพลเมืองแบบพุทธ เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมและยึดถือคุณธรรมเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกัน (3) การใช้หลักธรรมในการบริหารจัดการองค์กร เช่น การวางแผน การตัดสินใจ และการบริหารทรัพยากรด้วยความโปร่งใสและเป็นธรรม (4) การส่งเสริมบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และการอบรมคุณธรรมแก่เยาวชนและประชาชน (5) การสร้างเครือข่ายการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดยยึดหลักการให้เกียรติ เสมอภาค และร่วมกันคิด ร่วมกันทำ โมเดลนี้สามารถปรับใช้ได้ตามบริบทของแต่ละพื้นที่ และมีความยืดหยุ่นในการนำไปปฏิบัติจริง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีทุนทางวัฒนธรรมและศาสนาเป็นจุดแข็งอย่างเทศบาลเมืองไร่ขิง แนวทางนี้ช่วยให้เกิดการพัฒนาในเชิงโครงสร้างองค์กรที่มุ่งเน้นการพัฒนา “จิตสำนึกใหม่” ให้กับทั้งผู้นำและประชาชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน

สรุปองค์ความรู้

การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ การบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ากับการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงเป็นแนวทางสำคัญ โมเดล RAIKHING จึงถูกพัฒนาขึ้นโดย

อิงกับบริบทของเทศบาลเมืองไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เพื่อเป็นกรอบยุทธศาสตร์ที่ช่วยเสริมศักยภาพองค์กรท้องถิ่นและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนอย่างองค์รวม ผ่าน 5 ยุทธศาสตร์หลักที่ผสมผสานคุณธรรม ความรู้ ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างสอดคล้อง ดังนี้

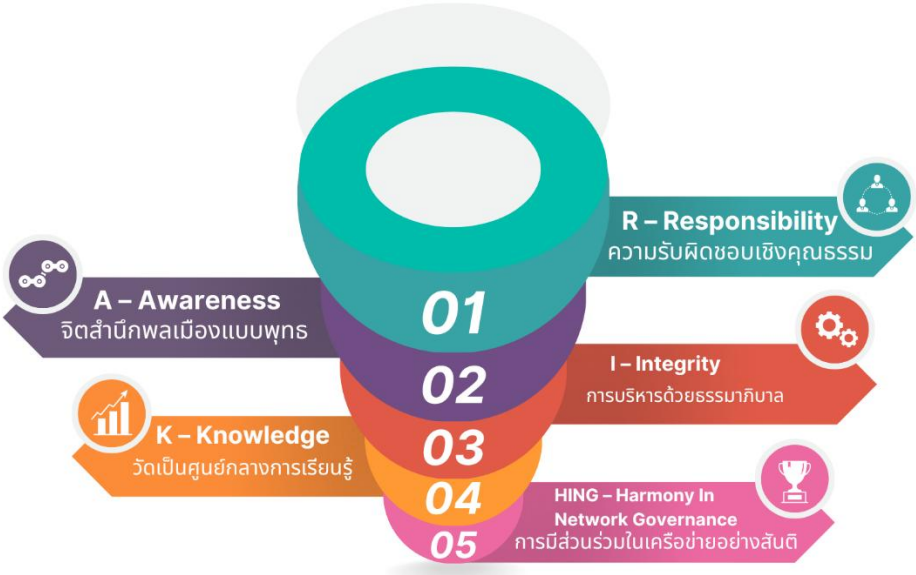

แผ่นภาพที่ 2 RAIKHING MODEL : โมเดลพุทธบูรณาการเพื่อท้องถิ่น

R – Responsibility (ความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม)

ความรับผิดชอบ หมายถึง การปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้นำองค์กรและประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักคุณธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา มีความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์ และการมีสัมมาทิฐิ การรับผิดชอบจะช่วยให้ทุกฝ่ายมีจิตสำนึกที่ดีต่อหน้าที่ของตนเอง ไการปฏิบัติตามกฎหมาย รวมถึงการทำสิ่งที่ถูกต้องเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและความสงบสุขของชุมชน ผู้นำที่มีความรับผิดชอบสามารถสร้างความเชื่อมั่นในหมู่ประชาชนและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

A – Awareness (จิตสำนึกพลเมืองแบบพุทธ)

การเสริมสร้างจิตสำนึกพลเมืองในรูปแบบพุทธ คือ การให้ประชาชนในชุมชนเกิดความตระหนักรู้และเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองที่มีศีลธรรมและคุณธรรมสูง ส่งเสริมให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม รอบรู้ในสิทธิและหน้าที่ของตนเอง มีความเคารพในกฎระเบียบและข้อปฏิบัติของชุมชน มีความตั้งใจที่จะสร้างความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า การปลูกฝังจิตสำนึก เป็นฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน

I – Integrity (การบริหารด้วยธรรมาภิบาล)

Integrity หรือธรรมาภิบาล หมายถึงการบริหารจัดการองค์กรท้องถิ่นด้วยความโปร่งใส ยุติธรรม และรับผิดชอบต่อสาธารณะ รวมถึงการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน การบริหารด้วยธรรมาภิบาล โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ ตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจ เพื่อป้องกันการทุจริตคอร์รัปชัน และสร้างความไว้วางใจระหว่างองค์กรกับประชาชน สอดคล้องกับหลักคำสอนในพุทธศาสนาเรื่องความซื่อสัตย์ และความตั้งใจบริสุทธิ์ในการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

K – Knowledge (วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้)

วัดในชุมชนไม่ได้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และอบรมคุณธรรมแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป โดยวัดจะเป็นแหล่งรวมปัญญาและวัฒนธรรมที่ส่งต่อความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอน รวมถึงการจัดกิจกรรมส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม และพัฒนาทักษะชีวิตให้กับชุมชน วัดจึงเป็นกลไกสำคัญในการบ่มเพาะคนดีคนเก่ง เป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต

HING – Harmony In Network Governance (การมีส่วนร่วมในเครือข่ายอย่างสันติ)

ยุทธศาสตร์การสร้างความร่วมมือและเครือข่ายระหว่างทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งบ้าน วัด โรงเรียน เทศบาล ภาคประชาชน และภาคเอกชน เพื่อการบริหารจัดการและพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการและสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น การสร้างความสามัคคีและความสมดุลระหว่างส่วนต่างๆ จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ทรัพยากร และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ตลอดจนลดความขัดแย้งและเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิผล สอดคล้องกับหลักพุทธในเรื่องความเมตตา กรุณา และสมานฉันท์ในสังคม

อภิปรายผล

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้

1. ผลศึกษาสภาพการเสริมสร้างศักยภาพของเทศบาลเมืองไร่ขิงในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ผลการศึกษาพบว่า เทศบาลเมืองไร่ขิงมีการดำเนินงานเสริมสร้างศักยภาพองค์กรและชุมชนอย่างเป็นระบบ มีการวางแผนยุทธศาสตร์และการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านกิจกรรมชุมชนและการเชื่อมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และเทศบาล อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดในเรื่องกรอบแนวคิดที่เน้นจิตสำนึกต่อสาธารณะและธรรมาภิบาล การบริหารจัดการบางส่วนยังยึดติดกับระบบราชการแบบเดิม ทำให้การพัฒนาทางวัตถุไม่ได้สอดรับกับการพัฒนาทางจิตใจและคุณธรรม จึงอาจส่งผลต่อความยั่งยืนของชุมชน การศึกษาเน้นให้เห็นว่า การเสริมสร้างศักยภาพองค์กรควรครอบคลุมทั้งด้านภายนอกและภายใน โดยเฉพาะการพัฒนาด้านจิตใจและศีลธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาทางโครงสร้างและทรัพยากร สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมุห์วิโรจน์ วิโรจโน (ไหลวารินทร์) และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพผู้ปฏิบัติหน้าที่จิตอาสาในองค์กรการกุศลจังหวัดกาญจนบุรี” มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาศักยภาพจิตอาสา 2) พัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานจิตอาสา และ 3) ขยายเครือข่ายการเสริมสร้างศักยภาพจิตอาสาในองค์กรการกุศลจังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้การวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods) ได้แก่ การวิจัยเอกสาร การวิจัยเชิงคุณภาพ (กลุ่มตัวอย่าง 15 คน) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ผลการศึกษาพบว่า 1.องค์ประกอบการพัฒนาศักยภาพจิตอาสา ประกอบด้วย (1) ปัจจัยบุคคล ได้แก่ แรงจูงใจ ทักษะ ทัศนคติ และประสบการณ์ (2) การฝึกอบรม ได้แก่ การอบรมเฉพาะทาง การพัฒนาแบบพี่เลี้ยง และเครือข่ายเสริมศักยภาพ และ (3) การสนับสนุนจากองค์กร ได้แก่ นโยบาย สวัสดิการ ระบบประเมินผล และวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมการทำงานจิตอาสา 2.การพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานจิตอาสา เป็นกระบวนการเสริมสร้างทักษะและความรู้ผ่านการฝึกอบรมและการปฏิบัติจริง โดยมี 4 กิจกรรมหลัก ได้แก่ (1) การกู้ภัยและปฐมพยาบาลเบื้องต้น (2) การกู้ภัยทางน้ำ (3) การกู้ภัยในที่สูง และ (4) กิจกรรมจิตอาสาพัฒนาชุมชน โดยแต่ละกิจกรรมออกแบบให้มีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ พร้อมการประเมินผลและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 3.การขยายเครือข่ายการเสริมสร้างศักยภาพจิตอาสา ดำเนินการผ่านแนวคิด “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นกลไกหลักในการขยายเครือข่ายและส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาคประชาชนและหน่วยงานต่าง ๆ โดยมี 5 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ (1) การคัดเลือกและสร้างแรงบันดาลใจ (2) การพัฒนาและอบรมเชิงปฏิบัติการ (3) การสร้างเครือข่ายและกลไกการส่งเสริม (4) การขยายโอกาสและขยายผล และ (5) การติดตามและพัฒนาให้

ผู้เข้าร่วมมีความมั่นใจในการนำทักษะไปใช้ พร้อมทั้งส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายจิตอาสาที่เข้มแข็งในชุมชน (พระสมุห์วิโรจน์ วิโรจโน (ไหลวารินทร์) และคณะ, 2568: 54)

2. วิเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพัฒนาองค์กรท้องถิ่นให้มีศักยภาพในการขับเคลื่อนชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในกระบวนการบริหารจัดการองค์กรท้องถิ่นเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพสูงในการเสริมสร้างศักยภาพและขับเคลื่อนชุมชนสู่ความยั่งยืน หลักธรรมต่าง ๆ โดยนำหลักอิทธิบาท 4, พรหมวิหาร 4, สัปปุริสธรรม 7 และมรรคมีองค์ 8 ถูกนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ชัดเจน เทศบาลเมืองไร่ขิงมีความร่วมมือกับวัดไร่ขิงและองค์กรเครือข่ายในด้านศาสนาและวัฒนธรรม อันเป็นกลไกสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เจ้าหน้าที่และประชาชน การใช้หลักพุทธธรรมช่วยสร้างความเท่าเทียมระหว่างการพัฒนาทางวัตถุกับจิตใจ ส่งผลให้องค์กรมีธรรมาภิบาล มีความโปร่งใสและส่งเสริมคุณธรรมภายในชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ วรวัฒน์ แดนเหมือง และพระครูโสภณกิตติบัณฑิต ได้ทำวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่” บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับประสิทธิผลการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ 2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับประสิทธิผลการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ และ 3) ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประสิทธิผลการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods) โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การวิจัยเชิงปริมาณ โดยการแจกแบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่น 0.891 กับกลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ จำนวน 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลแม่หล่าย ตำบลร่องฟอง และตำบลน้ำชำ รวมทั้งสิ้น 400 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การหาความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน และการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 คน/รูป โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงบริบท (Content Analysis) ผลการวิจัยพบว่า 1.ระดับประสิทธิผลการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยของหลักอิทธิบาท 4 เท่ากับ 3.71 และประสิทธิผลการพัฒนาชุมชนในด้านรัฐศาสตร์ทั้ง 5 ด้าน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากเช่นกัน ($\bar{X}$ = 3.87) 2.ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับประสิทธิผลการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ โดยภาพรวมพบว่า มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับค่อนข้างสูง (r = 0.782**) 3.ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ พบว่า มีบุคลากรไม่เพียงพอในการเข้าไปรับฟังปัญหาและอุปสรรคที่แท้จริงของชุมชน ช่องทางในการให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นยังมีน้อย ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาประสิทธิผลในการดำเนินงาน ทั้งนี้ ควรพิจารณาทั้งปัจจัยภายในและภายนอกองค์กรเพื่อให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ข้อเสนอแนะสำคัญ คือ ควรส่งเสริมให้บุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบูรณาการหลักทฤษฎีทั่วไปเข้ากับหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาในการปฏิบัติงาน เพื่อเพิ่มประสิทธิผลในการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวสามารถสนับสนุนให้เกิดเป็นรูปธรรม และสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทของพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป (วรวัฒน์ แดนเหมือง และพระครูโสภณกิตติบัณฑิต, 2568: 3-4)

3. แนวทางพุทธบูรณาการที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน พบว่า แนวทางที่เหมาะสมตามการศึกษา คือ โมเดลพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ประกอบด้วยยุทธศาสตร์หลัก 5 ด้าน ได้แก่ การพัฒนาผู้นำด้วยหลักธรรม การปลูกฝังจิตสำนึกพลเมืองแบบพุทธ การบริหารจัดการด้วยหลักธรรม การส่งเสริมบทบาทของวัดและพระสงฆ์ และการสร้างเครือข่ายการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โมเดลนี้ใช้ในการพัฒนาคนควบคู่กับการพัฒนาระบบ โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง โมเดลสามารถปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีทุนทางวัฒนธรรมและศาสนาชุมชนเข้มแข็ง เทศบาลเมืองไร่ขิงช่วยยกระดับจิตสำนึกทั้งของผู้นำและประชาชน

ส่งเสริมการพัฒนาในระดับบุคคลและชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูรัตนสุตาภรณ์ และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “บางกระทุ่มโมเดล : ยุทธศาสตร์การพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อเสริมสร้างชุมชนน่าอยู่และสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน” บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก และ 2) เสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาเชิงพื้นที่อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก เพื่อเสริมสร้างชุมชนน่าอยู่และสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นตัวแทนชุมชน หน่วยงานภาครัฐ พระสงฆ์ กลุ่มผู้เป็นบุคคลในท้องถิ่นในพื้นที่โดยตรงของอำเภอบางกระทุ่ม และนักท่องเที่ยว จำนวน 30 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง และการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 10 คน ผลการวิจัย พบว่า 1) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก มี 6 ด้าน ได้แก่ 1.1) ด้านความสามารถในการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว ชุมชนควรเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 1.2) ด้านความสามารถในการเข้าถึง วัดเทศบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนด้านการจัดทำสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ 1.3) ด้านสิ่งดึงดูดใจควรจัดประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวในการช่วยเหลือเรื่องการโฆษณาประชาสัมพันธ์ 1.4) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ควรจัดทำป้ายบอกทางหรือสถานที่ต่าง ๆ ให้ชัดเจน 1.5) ด้านกิจกรรม ควรสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวสู่ความเป็นเลิศ ความโดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม และ 1.6) ด้านการให้บริการของแหล่งท่องเที่ยว ควรมีการจัดตั้งศูนย์บริการข้อมูลข่าวสารทางด้านการท่องเที่ยวตามจุดแหล่งท่องเที่ยวสำคัญต่าง ๆ และ 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาเชิงพื้นที่อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก เพื่อเสริมสร้างชุมชนน่าอยู่และสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนตามแนวพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักพุทธธรรมสัปปายะ 7 มาบูรณาการ สามารถสรุปได้ 4 ยุทธศาสตร์ คือ 2.1) การสร้างสุขภาพที่ดีทั้งสุขภาพกายและสุขภาพใจของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน 2.2) การการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อให้สถานที่ต่าง ๆ ในชุมชนมีความน่าอยู่มากขึ้น 2.3) การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนอย่าง และ 2.4) การผลิตสินค้าทางเกษตรที่มีคุณภาพและปลอดภัย (พระครูรัตนสุตาภรณ์ และคณะ, 2568: 1-2)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ควรส่งเสริมและสนับสนุนการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับนโยบาย เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน รวมทั้งจัดตั้งแนวทางการพัฒนาบุคลากรภาครัฐที่เน้นคุณธรรมและความรับผิดชอบเป็นหลักสำคัญในการทำงาน

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

ควรส่งเสริมและสนับสนุนการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับนโยบาย เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน รวมทั้งจัดตั้งแนวทางการพัฒนาบุคลากรภาครัฐที่เน้นคุณธรรมและความรับผิดชอบเป็นหลักสำคัญในการทำงาน

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

ควรขยายการศึกษาสู่พื้นที่อื่น ๆ และกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับต่าง ๆ เพื่อทดสอบความเหมาะสมและประสิทธิผลของโมเดลพุทธบูรณาการในบริบทที่หลากหลาย รวมถึงศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการนำไปใช้และการพัฒนาต่อยอด

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2556). คู่มือการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น (แผนยุทธศาสตร์ แผนพัฒนาสามปี แผนปฏิบัติการ การติดตามประเมินผล). กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2550). คู่มือการทำ PMQA มาใช้ในส่วนราชการและมหาวิทยาลัยของรัฐ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.

คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2556). แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. 2556 – พ.ศ. 2561). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.

คณะรักษาความสงบแห่งชาติ. (2559). คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 49/2559 เรื่อง มาตรการอุปถัมภ์และคุ้มครองศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

พระครูรัตนสุตาภรณ์, และคณะ. (2568). บางกระทุ่มโมเดล: ยุทธศาสตร์การพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อเสริมสร้างชุมชนน่าอยู่และสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน. วารสารวิจัยวิชาการ, 8(1), 1–2.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. (2518). พระบรมราโชวาทพระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันพฤหัสบดีที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517. ใน ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ พุทธศักราช 2517 (หน้า 19). กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ.

พระสมุห์วิโรจน์ วิโรจโน (ไหลวารินทร์), และคณะ. (2568). การเสริมสร้างศักยภาพผู้ปฏิบัติหน้าที่จิตอาสาในองค์กรการกุศลจังหวัดกาญจนบุรี. วารสารเสียงธรรมจากมหายาน, 11(3), 130–154.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2535). อุดมธรรมนำจิตสำนึกของสังคมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กรุงเทพบุ๊คสโตร์.

McClelland, D. C. (1973). Testing for competence rather than for intelligence. American Psychologist, 28(1), 1–14.

ประเวศ วะสี. (2552). กระบวนทรรศน์ใหม่ในการพัฒนาประเทศไทย: ท้องถิ่นเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.).

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2553). ทิศทางแผนพัฒนาฉบับที่ 11. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). พระบรมราชโองการประกาศเรื่องแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). ประกาศ เรื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2554). ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

วรวัฒน์ แดนเหมือง, และพระครูโสภณกิตติบัณฑิต. (2568). ประสิทธิผลการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. วารสารวิจัยวิชาการ, 8(1), 3–4.

พระพุทธศาสนาในอาณาจักรทวารวดี: ศูนย์กลางแห่งศรัทธาในนครปฐมโบราณ
Buddhism in the Dvaravati Kingdom: The Center of Faith in Ancient Nakhon Pathom

วันไชย์ กิ่งแก้ว[1], พระครูปฐมธีรวัฒน์[2], ทัชชกร คล้ายคลึง[3],
พระมหาถนอม ฐานวโร[4] และผุสดี จิรวัฒนกิจ[5]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakrupathomteerawat[1], Wanchai Kingkaew[2], Touchchakorn Klaykluang[3],
Phramaha Tanom Thanavaro[4] and Phusadee Jirawattanakit [5]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: wanchai.kin@mcu.ac.th [1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “พระพุทธศาสนาในอาณาจักรทวารวดี: ศูนย์กลางแห่งศรัทธาในนครปฐมโบราณ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในบริบทของอาณาจักรทวารวดี โดยศึกษาพื้นที่นครปฐมโบราณในฐานะศูนย์กลางแห่งศรัทธาทางพระพุทธศาสนา วิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งโบราณคดี หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัตถุ จารึก ตลอดจนงานวิจัยและบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในพื้นที่นครปฐมโบราณ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา สังคม และวัฒนธรรมในอาณาจักรทวารวดี ผลการศึกษา พบว่า เมืองนครปฐมในยุคทวารวดีมีสถานะเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยมีหลักฐานสนับสนุนจากการค้นพบพระปฐมเจดีย์ ถือเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาอันสำคัญ รวมถึงโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปสำริด ธรรมจักรศิลา และลวดลายปูนปั้นที่แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบคุปตะและปาละ ทั้งนี้ยังปรากฏการผสมผสานแนวคิดทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทและมหายานควบคู่กัน แสดงถึงความหลากหลายทางศาสนาที่สอดคล้องกับเส้นทางการค้าทางบกและทางน้ำระหว่างชมพูทวีปกับดินแดนสุวรรณภูมิ นอกจากนี้ เมืองบริวาร เช่น เมืองกำแพงแสนและเมืองนครชัยศรี ซึ่งตั้งอยู่โดยรอบนครปฐมยังมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการคมนาคมที่เอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและศาสนาอย่างกว้างขวาง บทความนี้เสนอว่าพระพุทธศาสนาในนครปฐมโบราณมิได้ดำรงอยู่เพียงในมิติของความเชื่อ หากแต่เป็นกลไกสำคัญที่หล่อหลอมโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมในอาณาจักรทวารวดี และวางรากฐานต่อพัฒนาการของสังคมไทยในยุคหลัง

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา, อาณาจักรทวารวดี, นครปฐมโบราณ, โบราณวัตถุ, ศูนย์กลางศาสนา, วัฒนธรรมทวารวดี

Abstract

This academic article, titled “Buddhism in the Dvaravati Kingdom: The Center of Faith in Ancient Nakhon Pathom,” aims to examine the role of Buddhism within the context of the Dvaravati Kingdom by focusing on the ancient city of Nakhon Pathom as a religious center. The study analyzes data from archaeological sites, historical records, religious artifacts, inscriptions, as well as related research and academic literature to illustrate the development of Buddhism in the region and its interrelation with society and culture during the Dvaravati period. The findings reveal that Nakhon Pathom served as a significant hub for the dissemination of

Buddhism, with key evidence such as the Phra Pathom Chedi—an iconic religious structure—alongside artifacts like bronze Buddha images, stone Dharmachakras, and stucco motifs influenced by Gupta and Pala art from India. The coexistence of Theravāda and Mahāyāna elements indicates religious diversity aligned with land and maritime trade routes between the Indian subcontinent and the Suvarnabhumi region. Furthermore, satellite towns such as Kamphaeng Saen and Nakhon Chai Si, located around Nakhon Pathom, played crucial roles as economic and transport centers that facilitated cultural and religious dissemination. This article argues that Buddhism in ancient Nakhon Pathom extended beyond a spiritual belief system; it functioned as a vital mechanism shaping the social and cultural structures of the Dvaravati Kingdom and laid the foundations for the development of Thai society in later periods.

Keywords: Buddhism, Dvaravati Kingdom, Ancient Nakhon Pathom, Religious Archaeology, Cultural Development

บทนำ

พระพุทธศาสนากับสังคมไทยมีความผสมกลมกลืนกันอย่างแยกไม่ออกมาเป็นระยะเวลายาวนาน นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีป ได้ส่งสมณทูต คือ พระโสณะเถระและพระอุตตรเถระ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นบริเวณแถบคาบสมุทรอินโดจีนในปัจจุบัน ได้แก่ พม่า ไทย ลาว เขมร และบริเวณอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากลึกในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะในประเทศไทย ซึ่งยังคงสืบทอดและรักษาไว้ในวิถีชีวิตของผู้คนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นับเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลต่อค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี และการปกครองของสังคมไทย จากการศึกษาสำรวจด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศาสนสถาน ตลอดจนโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยเฉพาะในจังหวัดนครปฐม ได้แสดงให้เห็นว่าเมืองนครปฐมโบราณเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของพระพุทธศาสนาในยุคเริ่มแรกของอาณาจักรทวารวดี ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับโลกภายนอก ทั้งในด้านการค้า วัฒนธรรม และศาสนา โดยเฉพาะการรับอิทธิพลจากอินเดียและศรีลังกา นครปฐมในอดีตถือได้ว่าเป็นชุมชนโบราณที่มีความสำคัญตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และได้พัฒนาเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์อย่างมีพัฒนาการต่อเนื่อง การค้นพบพระปฐมเจดีย์ เป็นสัญลักษณ์สำคัญของพระพุทธศาสนา รวมทั้งหลักฐานทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และศิลาจารึกในพื้นที่ ล้วนแสดงให้เห็นถึงการเป็นศูนย์กลางทางศาสนา และบทบาทของพระพุทธศาสนาในชีวิตของผู้คนในสมัยอาณาจักรทวารวดี (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2547 : 30-37) มีอารยธรรมทวารวดีเป็นรากเหง้าสำคัญของสังคมไทยที่ควรได้รับการดูแล อนุรักษ์ และปฏิสังขรณ์ศาสนสถานเก่าแก่อันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่า เพื่อให้คงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสำหรับชนรุ่นหลัง ทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชาติ และรากฐานทางอารยธรรมที่มีส่วนหล่อหลอมความเป็นไทยให้ดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน (ผาสุข อินทราวุธ, 2526 : 73)

ในยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยนวัตกรรมทางเทคโนโลยี การพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนา วัฒนธรรม การศึกษา ตลอดจนระบบการเรียนรู้และการติดต่อสื่อสารของผู้คนทั่วโลก ได้ส่งผลให้การสื่อสารกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน เกิดกระบวนการเรียนรู้ และตอบสนองต่อความต้องการในชีวิตประจำวันผ่านสื่อสังคมรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคอมพิวเตอร์ โทรทัศน์ สมาร์ทโฟน สื่อพิมพ์ หรือบอร์ดโฆษณา ซึ่งต่างมี

บทบาทสำคัญในยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารสามารถถ่ายทอดผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตอย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน ในบริบทของการสื่อสารที่เชื่อมโยงกับเทคโนโลยีดังกล่าว ผู้คนในสังคมจึงจำเป็นต้องปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์ เพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็ว ถูกต้อง ครบถ้วน และเชื่อถือได้ ความเจริญก้าวหน้าของนวัตกรรมด้านสื่อจึงมุ่งเน้นการพัฒนาเพื่อให้เกิดความสะดวกในการรับรู้ข้อมูล และเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา ส่งผลให้ “สื่อ” กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม วิถีชีวิต และแนวคิดของผู้คนในสังคมในหลายมิติ ตลอดจนมีบทบาทในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของสังคม ในขณะเดียวกัน สื่อยังมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงแนวทางการดำเนินชีวิตและวิธีการสื่อสารของคนในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึงบริบททางวัฒนธรรมและศาสนา จะเห็นได้ว่า การถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในอดีต จวบจนยุคเทคโนโลยีในปัจจุบัน ก็ล้วนแล้วแต่มีพัฒนาการด้านการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง ทั้งในรูปแบบของศิลปกรรม โบราณวัตถุ และสถาปัตยกรรม อารยธรรมทวารวดี นับเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่สำคัญของประเทศไทย ปรากฏหลักฐานเด่นชัดในเมืองนครปฐมโบราณ โดยเฉพาะในด้านศาสนาและความเชื่อ พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีได้รับการยอมรับว่าเป็นรากฐานทางจิตวิญญาณของผู้คนในภูมิภาคนี้ การศึกษาและอนุรักษ์ศาสนสถานอันเก่าแก่ ตลอดจนโบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนา จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะสะท้อนถึงพัฒนาการทางศาสนาแล้ว ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าสำหรับชนรุ่นหลังในการเข้าใจรากเหง้าแห่งอารยธรรมไทยอีกด้วย (คณะกรรมการการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2564 : 23)

เมื่อกล่าวถึงพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี ย่อมต้องย้อนกลับไปถึงเหตุการณ์สำคัญในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีป ซึ่งได้ทรงส่งสมณทูต ได้แก่ พระโสณะเถระและพระอุตตรเถระ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ซึ่งเชื่อกันว่าครอบคลุมถึงภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน รวมถึงประเทศไทย พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายและมีอิทธิพลในภูมิภาคนี้ในหลายยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองนครปฐม ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางสำคัญของอารยธรรมทวารวดีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11 – 17 นครปฐมในยุคนั้นถือได้ว่าเป็นเมืองโบราณที่มีความรุ่งเรือง ทั้งด้านศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม และพระพุทธศาสนา โดยมีหลักฐานสำคัญทางโบราณคดีที่สะท้อนถึงอารยธรรมอันล้ำค่า ได้แก่ พระปฐมเจดีย์ พระพิมพ์ดินเผา ประติมากรรม พุทธศิลป์ เครื่องประดับ เหรียญตรา และวัตถุโบราณอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งล้วนสื่อถึงความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของผู้คนในยุคนั้น

การศึกษาอารยธรรมทวารวดีจึงมิใช่เพียงเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่เป็นแนวทางในการสืบสานและเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยอาศัยฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่มีอยู่ แม้จะมีการจัดทำตำรา หนังสือ หรือผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีโดยนักวิชาการจำนวนมาก แต่เนื้อหาเหล่านี้มักอยู่ในรูปแบบที่เหมาะสำหรับผู้สนใจเฉพาะกลุ่ม และไม่สามารถเผยแพร่ให้เข้าถึงประชาชนในวงกว้างได้อย่างทั่วถึง ด้วยเหตุนี้ การนำเสนอพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี โดยเฉพาะในบริบทของจังหวัดนครปฐม จึงควรได้รับการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดความรู้ให้หลากหลาย ทันสมัย และสอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ความตระหนัก และความภาคภูมิใจในมรดกทางพระพุทธศาสนาที่เป็นรากฐานของสังคมไทย

เมืองนครปฐมโบราณ อาณาจักรทวารวดี

เมืองนครปฐมโบราณยุคทวารวดี

ลักษณะสภาพภูมิศาสตร์เมืองนครปฐมโบราณในปัจจุบัน

จังหวัดนครปฐมตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง มีขนาดพื้นที่ 2,168,327 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,355,204 ไร่ เท่ากับ ร้อยละ 0.42 ของประเทศ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ออนไลน์) แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 7 อำเภอ คือ อำเภอเมือง นครชัยศรี สามพราน กำแพงแสน บางเลน ตอนตูม พุทธมณฑล ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ ดังนี้ คือ

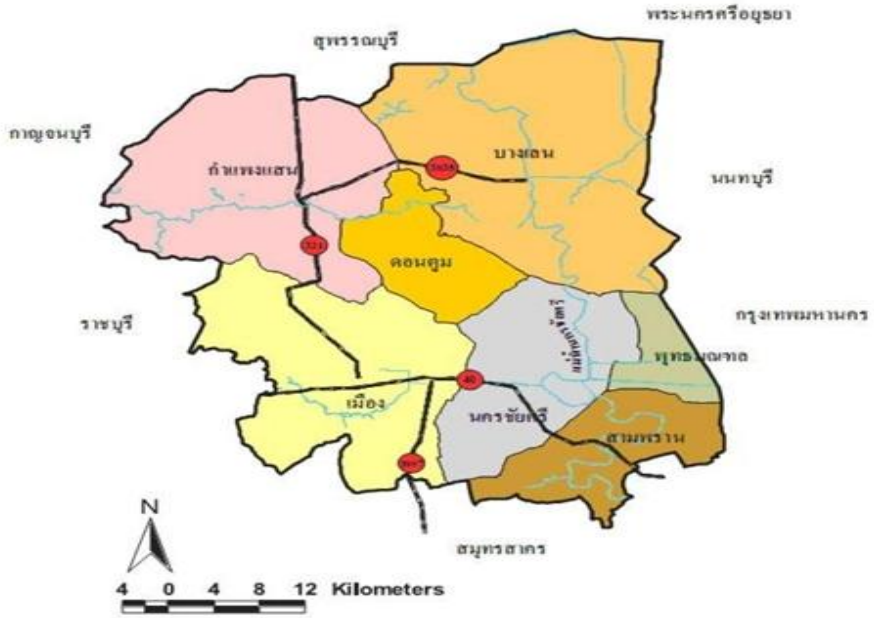

ภาพที่ 1 ที่ตั้งและอาณาเขตของจังหวัดนครปฐม

ที่มา: สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดนครปฐม
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอกระทุ่มแบน และอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร รวมทั้งอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอไทรน้อย อำเภอบางใหญ่ และอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รวมทั้งเขตทวีวัฒนา และเขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอบ้านโป่ง และอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี รวมทั้งอำเภอท่ามะกา และอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

นครปฐม เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทย เป็นหนึ่งในห้าจังหวัดที่อยู่ในพื้นที่ปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร จังหวัดนี้มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่เก่าแก่ยาวนาน เชื่อว่าเป็นที่ตั้งเก่าแก่ของเมืองในสมัยทวารวดี โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นจำนวนมาก

ประวัติความเป็นมาเมืองนครปฐมโบราณยุคทวารวดี

ก่อนประวัติศาสตร์ มีการพบหลักฐานโบราณคดีที่อาจมีอายุอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ชิ้นส่วนขวานหินขัด ชิ้นส่วนกำไลหิน เศษภาชนะสำริดลักษณะคล้ายขัน และชิ้นส่วนเศษกระดูกมนุษย์ ที่แหล่งโบราณคดีไร่นายจิ๋ว บุญรักษา ที่ตำบลบ้านยาง อำเภอเมืองนครปฐม และที่แหล่งโบราณคดีไร่จรัลเพ็ญ บ้านหนองกบ ตำบลทุ่งลูกนก อำเภอกำแพงแสน (สฤษพงศ์ ขุนทรง, 2553: 68)

แหล่งโบราณคดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หมายเลข 1 ได้พบกะโหลกศีรษะมนุษย์โบราณ ลูกปัดหิน และกำไลสำริดจำนวนหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าบริเวณดังกล่าวเคยเป็นสถานที่ฝังศพของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ยุคเหล็ก กำหนดอายุราว 2,000 ปีมาแล้ว ส่วนแหล่งโบราณคดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หมายเลข 2 พบโครงกระดูกมนุษย์ซึ่งมีการนำภาชนะเครื่องดินเผาวางอุทิศ สันนิษฐานว่าแหล่งโบราณคดีนี้เป็นสถานที่ฝังศพของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย มีลักษณะเป็นสังคมแบบเกษตรกรรม (กรมศิลปากร, 2563: 164-166)

สมัยทวารวดี เมืองนครปฐมโบราณเริ่มมีชุมชนมาตั้งถิ่นฐานมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 8-11 โดยมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-14 และเสื่อมความสำคัญลงในพุทธศตวรรษที่ 17 (ผาสุข อินทราวุธ, 2526: 73)

บริเวณที่ตั้งของเมืองนครปฐมโบราณในราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเล เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก จากหลักฐานทางโบราณคดีพบสมอเรือขนาดใหญ่ที่วัดธรรมศาลา นอกจากนั้นยังมีชื่อหมู่บ้านในเขตเมืองนครปฐมที่แสดงถึงพื้นที่ที่เคยอยู่ริมทะเล เช่น แหลมบัว แหลมกระเจา แหลมมะเกลือ แหลมชะอุย หรือบ้านอ่าว เป็นต้น

เมืองนครปฐมโบราณที่สำคัญในสมัยทวารวดี คือ เมืองนครชัยศรี หรือเรียกว่า นครไชยศรี หรือเมืองพระประโทณ เมืองตั้งอยู่ห่างจากพระปฐมเจดีย์ออกไปทางทิศตะวันออกราว 2 กิโลเมตร มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดพระประโทณเจดีย์วรวิหาร เป็นเมืองใหญ่ขนาด 3,600 × 2,000 เมตร ภายในเมืองนี้พบร่องรอยโบราณสถานจำนวนมาก อาทิ พระประโทณเจดีย์ซึ่งตั้งอยู่กลางเมือง กับเจดีย์จุลประโทณ ส่วนโบราณสถานที่อยู่นอกเมือง คือ วัดพระเมรุ พระปฐมเจดีย์ วัดพระงามอยู่ทางทิศตะวันตก ทิศตะวันออก คือ วัดธรรมศาลา ทางทิศใต้ คือ วัดดอนยายหอม

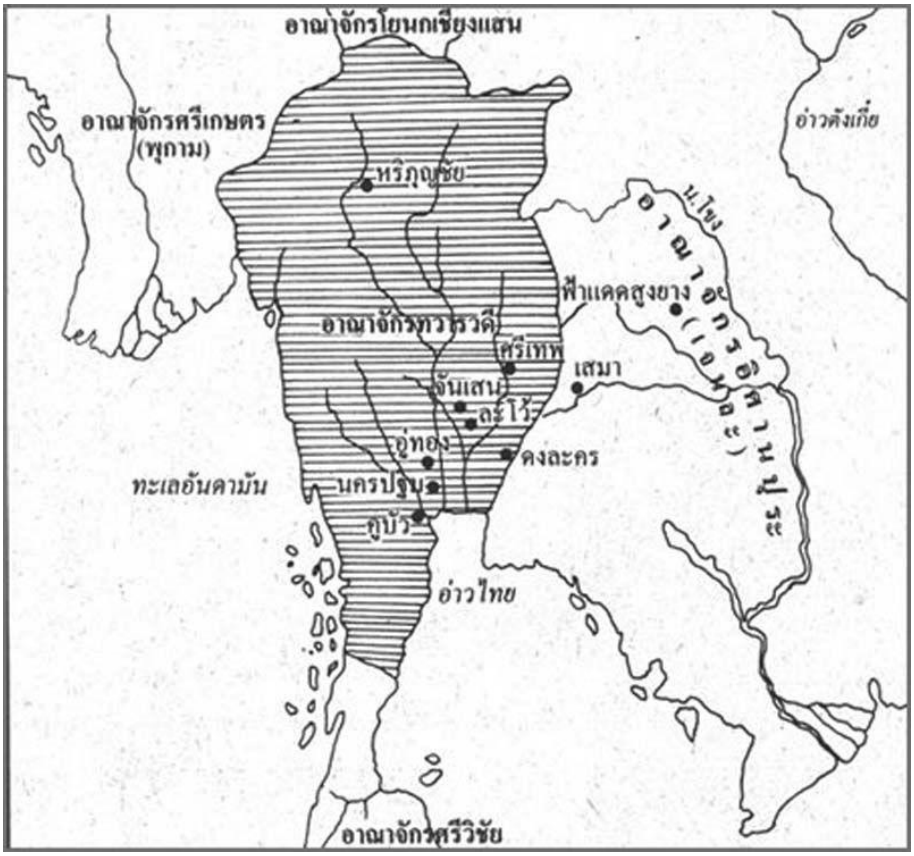

ภาพที่ 2 แผนที่อาณาจักรทวารวดี

ที่มา: https://www.naewna.com/lady/473219#google_vignette

นอกจากนี้ยังมีเมืองโบราณอีกแห่งหนึ่ง คือ เมืองกำแพงแสน ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของตัวจังหวัดนครปฐม ประมาณ 20 กิโลเมตร ลักษณะผังเมืองเป็นรูปทรงเกือบกลม ล้อมรอบด้วยคูน้ำและคันดิน มีพื้นที่ประมาณ 315 ไร่ คูเมืองมีความกว้างประมาณ 30 เมตร จากการขุดค้นพบโบราณวัตถุหลายประเภท เช่น ธรรมจักรศิลา พระพุทธรูปสำริด ระฆังหิน ลายปูนปั้นประดับศาสนสถาน หินบดยา และแหวนโลหะ เมืองกำแพงแสนตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองอู่ทองกับเมืองนครชัยศรี จึงมีการสันนิษฐานว่าเมืองแห่งนี้เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ทั้งทางน้ำและทางบก ทำหน้าที่เป็นสถานที่พักและจุดเปลี่ยนถ่ายสินค้า ทั้งนี้หลักฐานทางโบราณคดีจากเมืองนครชัยศรีและเมืองกำแพงแสนยังแสดงให้เห็นถึงการนับถือศาสนาพุทธควบคู่กับศาสนาฮินดูของประชาชนในยุคนั้น (พนมกร นวเสลา, ออนไลน์)

ลักษณะสภาพภูมิศาสตร์เมืองนครปฐมโบราณในยุคทวารวดี

จากการวิจัยของ ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน พบว่า ชุมชนโบราณในจังหวัดนครปฐม มีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ที่สำคัญและมีหลักฐานปรากฏเด่นชัดบนภาพถ่ายทางอากาศ ทำให้สามารถศึกษาถึงตำแหน่งที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศได้ คือ เมือง พระประโทณหรือเมืองนครปฐมโบราณ และเมืองโบราณกำแพงแสน ซึ่งมีความสัมพันธ์อยู่กับแนวชายฝั่งทะเลเดิม กล่าวคือ ลักษณะสภาพทางภูมิศาสตร์บริเวณที่ราบภาคกลางตอนลาง ในอดีตต่างกับที่เห็นในปัจจุบัน สภาพในอดีตนั้น ทะเลในอ่าวไทยจะอยู่ลึกเข้ามา เมืองโบราณสมัยทวารวดีส่วนใหญ่จะอยู่โดยรอบอ่าวซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปัจจุบัน 3.5 - 4 เมตร เริ่มจากเมืองโบราณในจังหวัดเพชรบุรีทางด้านตะวันตก ขึ้นไปทางเหนือ ได้แก่ จังหวัดราชบุรี สุพรรณบุรี แล้วอ้อมไปทางตะวันออก ผ่านจังหวัดอ่างทอง ลพบุรี นครนายก และอ้อมลงมาทางใต้ผ่านจังหวัดปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา และชลบุรี ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก (ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน, 2525 : 2) ดังนั้น เมืองนครปฐมโบราณ และเมืองกำแพงแสน จึงอยู่ริมฝั่งทะเลด้านตะวันตก เช่นเดียวกับเมืองคูบัวจังหวัดราชบุรี และเมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่านครปฐมนั้นอยู่ริมฝั่งทะเลหรือใกล้ชายฝั่งทะเล คือ มีผู้พบสมอเรือและสายโซ่เรือเดินทะเล ในบริเวณวัดธรรมศาลา อำเภอเมืองนครปฐม (กรมศิลปากร, 2526 : 165) (ตรวจสอบแล้วไม่ทราบว่าปัจจุบันอยู่ที่ใด) ซึ่งมีข้อสันนิษฐานของนักธรณีวิทยา กล่าวถึง ขอบเขตแนวชายฝั่งทะเลโบราณสมัยทวารวดีบนที่ราบภาคกลางตอนล่าง อธิบายชายฝั่งอ่าวไทยโบราณเสียใหม่ด้วยความรู้ทางเรณูวิทยา จากเดิมที่เชื่อว่า 2000 ปีก่อนอ่าวไทย ชายฝั่งทะเลกินพื้นที่เว้าเข้ามาถึงสุพรรณ อ่างทอง (ตรงใจ หุตางกูร, 2557 : 12)

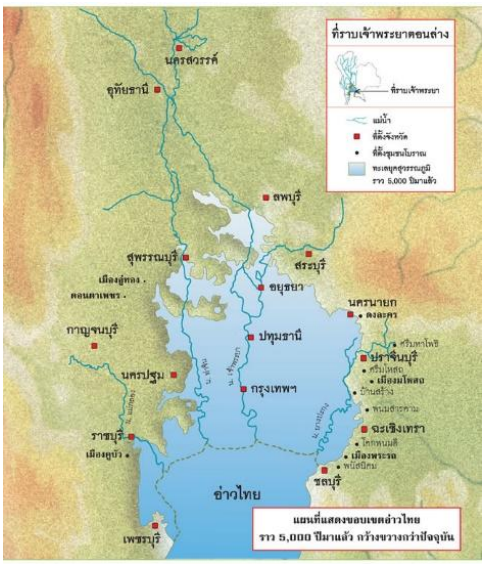

ภาพที่ 3 ข้อสันนิษฐานขอบเขตแนวชายฝั่งทะเลโบราณสมัยทวารวดี
ที่มา: https://www.csdi.or.th/2023/03/public-report-6-2566/

เมืองนครปฐมโบราณ

เมืองนี้มีผู้เรียกกันหลายชื่อ เช่น เมืองนครชัยศรี เมืองพระประโทณ และเมืองนครปฐมโบราณ ซึ่งในที่นี้จะใช้เฉพาะชื่อ “เมืองนครปฐมโบราณ” เมืองนี้ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลพระประโทณ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นเมืองที่มีนักวิชาการต่าง ๆ ให้ความสนใจศึกษากันมาก เช่นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ควานสนใจในความยิ่งใหญ่และความเก่าแก่ของเมืองนี้ โดยได้ตรัสไว้ในกระแสพระราชดำรัสแก่โบราคดีสโมสร เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 2441 (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2525 : 7-8)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นอีกท่านหนึ่งที่ให้ความสนใจศึกษาเรื่องราวประวัติความเป็นมาของเมืองนครปฐม ในขณะเสด็จตรวจราชการมณฑลนครไชยศรี ระหว่างวันที่ 12-17 สิงหาคม ร.ศ. 117 (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2515 : 23) (พ.ศ. 2442) ว่า “มาพระปฐมคราวนี้ได้เอาเป็นธุระสืบค้นของโบราณ” ซึ่งพระองค์ทรงให้ความสนใจศึกษาค้นคว้าและโดยความร่วมมือกันศึกษากับ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ทำให้ได้คำจำกัดความเกี่ยวกับศิลปะทวารวดีขึ้น (จอง บาสเซอลีเยร์, 2512 : 17) และจากหลักฐานที่สำคัญต่าง ๆ มากมายที่พบ ก็ทรงพระวินิจฉัยว่า เมืองนครปฐมโบราณนั้นเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี (หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, 2506 : 80) ทั้งนี้รวมทั้งเนื่องจากเมืองนครปฐมโบราณเป็น เมืองที่มีขนาดใหญ่กว่าเมืองโบราณอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน นอกจากนี้แต่เดิมสันนิษฐานกันว่าเมืองนครปฐมโบราณมีศูนย์กลางอยู่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ เนื่องจากเป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ แต่จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศของ ศรีศักร วัลลิโภดม ในปี 2509 จึงทำให้พบสถานที่ตั้งที่ (ศรีสักร วัลลิโภดม, 2515 : 7-8)

สรุปว่าเมืองนครปฐมโบราณในสมัยทวารวดีเป็นศูนย์กลางอารยธรรมและพระพุทธศาสนาที่สำคัญของภูมิภาคลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีหลักฐานทั้งด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี เช่น โบราณสถาน พระพุทธรูป ธรรมจักร และศิลปวัตถุต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลในอดีต ทั้งนี้ เมืองนครปฐมโบราณ โดยเฉพาะบริเวณพระประโทณ ได้รับการศึกษาจากนักวิชาการหลายท่านและมีข้อสันนิษฐานว่าเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี เนื่องจากมีขนาดใหญ่และมีความสำคัญทางศาสนา วัฒนธรรม และการติดต่อกับโลกภายนอกอย่างชัดเจน

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา อาณาจักรทวารวดี

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเสนอความคิดเห็นว่า พระพุทธศาสนาที่เข้ามา ในประเทศไทยครั้งแรกนั้น คือ พุทธศาสนาลัทธิหินยานอย่างเถรวาท ซึ่งเข้ามาในประเทศไทยสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้จัดส่งสมณฑูตออกเผยแพร่ประกาศศาสนา โดยปรากฏหลักฐานจากบันทึกในคัมภีร์มหาวงศ์ของลังกา กล่าวว่า พุทธศาสนาแพร่ออกนอกประเทศอินเดียรวมทั้งเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พุทธศตวรรษที่ 3 - 4) พระองค์ทรงส่งสมณฑูตทั้งสินทั้งสิ้น 9 สาย และสายหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับคืนแดนไทย คือ สายที่พระโสณะเถระ และพระอุตตระเถระ พระเถระทั้งสองรูปได้เดินทางเข้ามายังดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2512 : 6)

โดยเหตุที่ว่าดินแดนสุวรรณภูมินี้เป็นชื่อที่กล่าวถึงในเอกสาร แต่ไม่มีการกล่าวถึงที่ตั้งที่แน่นอน ดังนั้นจึงมีนักวิชาการหลายท่านต่างได้พยายามตีความหมายถึงที่ตั้งที่แน่นนอน โดยอาศัยหลักฐานทั้งจากโบราณวัตถุ โบราณสถานที่พบประกอบกัน ซึ่งที่ตั้งเหล่านี้แตกต่างกันออกไป ข้อเสนอที่สำคัญข้อหนึ่งคือ ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับที่ตั้งสุวรรณภูมิ ของสมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ นี้ทรงกล่าวอ้างว่า สุวรรณภูมิอยู่ในริเวณรุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีเมืองนครปฐมเป็นเมืองศูนย์กลางพุทธศาสนาที่เข้ามานั้นเป็นลัทธิเถรวาทในสมัย

พระเจ้าอโศกมหาราชและนับถือกันมั่นคงสืบต่อมาตั้งแต่ครั้งนั้น (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2508 : 125)

ข้อสันนิษฐานได้ทรงอ้างอิงทั้งจากประเภทเอกสาร คือ คัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวการประดิษฐานพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ และเนื่องจากทรงพบหลักฐานโบราณวัตถุโบราณสถาน เป็นจำนวนมากที่เมืองนี้ แสดงให้เห็นถึงคติการสร้างเหมือนกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หลักฐานเหล่านี้ ได้แก่ 1) สถูปพระปฐมเจดีย์องค์เดิม 2) ธรรมจักรศิลาและกวางหมอบ และ 3) จารึกคาถาเยธัมมาฯ

เกี่ยวกับการอ้างสถูปพระปฐมเจดีย์องค์เดิมนั้น ทรงกล่าวว่ามีรูปร่างสัณฐานเหมือนกับสถูปสาญจี มีการสร้างพระปฐมเจดีย์องค์ปัจจุบันครอบทับองค์เดิมไว้ภายในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่โปรดให้จำลองสถูปองค์เดิมไว้ทางด้านทิศใต้ นอกจากนี้ได้มีการเขียนภาพจิตรกรรมแสดงลักษณะการครอบทับในวิหารด้านทิศตะวันออกในสมัยรัชกาลที่ 6

สำหรับพระปฐมเจคีย์เดิม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบาทสมพระะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะผนวชได้ธุดงษ์มาพบนั้น จากลักษะรูปทรงและขนาดที่เห็น ทรงมีพระราชดำริว่า “พระปฐมเจดีย์เป็นมหาเจดีย์สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า สร้างแต่แรกพระศาสนามาประดิษฐานในสยามประเทศนี้ เก่าก่อนพระสถูปเจดีย์องค์อื่นทั้งหมด แม้มหานครอันตั้งอยู่ในที่ประดิษฐานพระปฐมเจดีย์นั้นร้างกลายเป็นป่าเปลี่ยวมหาชนก็ยังเลื่อมใสไปบูชามิได้ขาด” (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2513 : 71) แนวพระราชดำรินี้เปลี่ยนแนวคิดเดิมที่เชื่อว่า จริงๆ แล้วขอบเขตของเมืองปฐมโบราณอยู่ห่างออกมา จากพระปฐมเจดีย์ มาทางทิศตะวันออก 2 กิโลเมตร มีจุลประโทณเจดีย์เป็นศาสนาสถานกลางเมือง

สถูปพระปฐมเจดีย์ที่พบนั้นทรงถือว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่ได้สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อมีสมณทูตเข้าเผยแพร่พุทธศาสนาในประเทศไทย และเพราะเหตุที่ได้สร้างขึ้นแต่แรกพุทธศาสนามาประดิษฐานจึงให้ชื่อว่า “พระปฐมเจดีย์” (สุภัทรดิศ ดิสกุล, 2512 : 36)

รูปทรงของพระปฐมเจดีย์เดิมที่กล่าวว่าสถูปเหมือนสถูปสาญจีนั้น สุภัทรดิศ ดิศสกุล ทรงกล่าวว่าได้มีการสร้างเพิ่มเติมกันมาหลายยุคหลายสมัย ซึ่งอ้างว่ามีผู้แบ่งระยะเวลาของการก่อสร้างออกเป็น 4 ยุค คือ

1. สมัยสุวรรณภูมิ ตั้งแต่แรกสร้างพระปฐมเจดีย์ ราว พ.ศ. 350-1000
2. สมัยทวารวดี เป็นสมัยก่อสร้างเพิ่มเติมองค์พระปฐมเจดีย์ ราว พ.ศ. 1000 – 1600
3. สมัยพระปฐมเจดีย์ทรุดโทรม ตั้งแต่ พ.ศ. 1600 - 2396
4. สมัยปฏิสังขรณ์ใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2396 ถึง ปัจจุบัน

จากการก่อสร้างหลายสมัยนี้ ทำให้รูปลักษณะสถูปเปลี่ยนไป แต่ได้กล่าวว่ายังพอมองเห็นเค้าเดิมได้บ้าง คือ ถ้าเอายอดปรางค์ที่อยู่ข้างบนออก จะเห็นได้ทันทีว่ามีรูปคล้ายทรงสถูปที่เมืองสาญจี ซึ่งสร้างสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชมาก คือ ตัวสถูปเป็นรูปทรงเหมือนโอหรือข้างบนทำเป็นยอด ฐานทำเป็นรูปสี่เหลี่ยม รอบฐานทำเป็นที่เดินประทักษิณ มีรั้วล้อมรอบภายนอก ก่อด้วยอิฐแบบเดียวกัน (สุภัทรดิศ ดิสกุล, 2512) ให้เสมอเพียงไหล่ แล้วก่อองค์ปรางค์ต่อขึ้นไปเป็นยอด มีกำเพงแก้วโดยรอบลานประทักษิณ และมีบันไดซึ่งก่อทับองค์ระฆังไว้จนถึงขึ้นเนินเก่า มีวิหารอยู่ทั้ง 4 ทิศ นอกจากนี้ยังมีพระเจดีย์ขนาดเล็กอีกหลายองค์ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2506 : 83) กล่าวได้ว่าจากลักลัษณะที่พบซึ่งพบแต่เพียงเป็นกองอิฐชนาดใหญ่ และพบอิฐก้อนใหญ่เท่านั้น จึงนำมาเป็นข้อสันนิษฐานว่าเจดีย์องค์นี้ จะต้องมีขนาดใหญ่ และการที่กล่าวว่ามีการก่อสร้างตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมินั้น ก็เป็นแต่เพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น

สำหรับดินแดนในจังหวัดนครปฐมนั้น ก็สันนิษฐานว่ามีการติดต่อกับต่างประเทศก่อนสมัยทวารวดีหรือพุทธศตวรรษที่ 11 แล้ว ทั้งนี้เนื่องจากในบริเวณที่ใกล้เคียงกันไม่ว่าที่ พงตึก จังหวัดกาญจนบุรี, โคกพลับ จังหวัดราชบุรี ต่างก็ได้พบหลักฐานโบราณวัตถุ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการนำมาจากต่างประเทศ (ธิดา สาระยา,

2531 : 86) เมืองนครปฐม ซึ่งอาจเป็นเพียงชุมชนในขณะนั้น น่าจะมีการติดต่อกับต่างประเทศบ้าง จากลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมในการติดต่อกับชุมชนภายนอกดังได้กล่าวมาแล้วในลักษณะนี้อิทธิพลและอารยธรรมทางพุทธศาสนาก็น่าจะเข้ามาก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 ด้วยหลักฐานที่พบ ตัวอย่าง เช่น ภาพสลักศิลารูปพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา พบที่วัดไทร อำเภอนครชัยศรี เป็นภาพสลักศิลปทวารวดีที่ได้รับอิทธิพลศิลปอินเดียแบบอมราวดีซึ่งมีอายุเก่ากว่า คือ พุทธศตวรรษที่ 7 -9 (หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ป่วน อินทุวงศ์), 2510 : 24) และเมื่อชุมชนนี้สามารถมีพัฒนาการขึ้นเป็นระดับเมืองแล้ว ก็เป็นเมืองที่เจริญขึ้นภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเช่นเดียวกับเมืองโบราณสมัยทวารวดีเมืองอื่น ๆ พร้อมกันนี้ได้มีการสร้าง ศาสนสถานและศาสนวัตถุต่าง ๆ เป็นจำนวนมากขึ้นเพื่อเป็นสิ่งที่เคารพบูชาในลัทธิความเชื่อตามนิกายทางศาสนาที่ตนนับถืออยู่ด้วย

การนับถือพระพุทธศาสนา อาณาจักรทวารวดี

หลักฐานที่แสดงถึงการนับถือพุทธศาสนาสมัยทวาราดีที่จังหวัดนครปฐม ในหนังสือ ประวัศิศาสตร์พระพุทธศาสนา (กรมการศาสนา ฝ่ายปริยัติกรณ์, 2527 : 59) ได้กล่าวถึงส่วนประกอบของพุทศาสนาไว้ว่ามี 5 ส่วน คือ

1. ศาสนสถาน หมายถึง สถานที่อันเป็นนิวาสสถานหรือปูชนียสถานซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพุทธศาสนา
2. ศาสนวัตถุ หมายถึง วัตถุสำคัญในทางพุทธศาสนา
3. ศาสนบุคล หมายถึง บุคคลผู้เป็นพุทธศาสนิกชน
4. ศาสนพิธี หมายถึง พิธีกรรมทางพุทธศาสนา
5. ศาสนธรรม หมายถึง หลักคำสอนทางพุทธศาสนา

จะเห็นได้ว่าส่วนประกอบของพุทธศาสนาต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นศาสนบุคคล ศาสนพิธี หรือศาสนธรรม ซึ่งสองประการหลังต้องอาศัยศาสนบุคคลเป็นผู้กระทำ เหล่านี้จะสิ้นสลายไปพร้อมกับการสิ้นสุดของบุคคลในยุคนั้น ๆ กล่าวคือ ในสมัยทวารวดีนั้นก็จะต้องมีผู้นับถือพุทธศาสนาทั้งที่เป็น อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุและสามเณร เผยเพร่หลักคำสอนด้วย แต่สิ่งที่จะตกทอดมาถึงยุคปัจจุบันได้นั้น คือ สิ่งที่เป็นศาสนสถาน ศาสนวัตถุ เท่านั้น ซึ่งในการจะศึกษาถึงการนับถือพุทธศาสนาสมัยทวารวดีที่จังหวัดนครปฐมนี้จะต้องศึกษาจากหลักฐาน 2 ประการนี้ ได้แก่

ศาสนสถาน เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้เมืองนครปฐมโบราณจะเป็นเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่มากที่สุดสำหรับเมืองโบราณในสมัยเดียวกัน แต่ศาสนสถานต่าง ๆ ภายในตัวเมือง หรือบริเวณรอบตัวเมือง พบเพียงไม่กี่แห่ง รวมทั้งที่เมืองโบราณกำแพงแสนด้วย ซึ่งปัจจุบันไม่พบซากศาสนสถานใด ๆ เลย สาเหตุของการพบศาสนสถานน้อยนั้น คงจะเนื่องจากว่าพื้นที่บริเวณมืองนครปฐมนี้เป็นเมืองที่เจริญ มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก พื้นที่โดยทั่วไปได้ถูกปรับทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงหมู เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างถนนหนทางและทางรถไฟตัดผ่านมีการสร้างอาคารบ้านเรือนและตึกแถวต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2515 : 7) ซึ่งในกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ต้องมีการทำลายศาสนสถานที่เกะกะกีดขวางลงไปเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัชกาลที่ 5 ที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างทางรถไฟสายใต้เมื่อ พ.ศ. 2446 นั้น พวกรับเหมาทำทางรถไฟได้ไปรื้อเอาอิฐเก่ามาถมเป็นหมอนรองกลางรางรถไฟ ตั้งแต่สถานีบางกอกน้อยไปตลอดทางกว่า 50 กิโลเมตร ซึ่งแสดงว่าจะต้องมีเจดีย์โบราณอยู่เป็นจำนวนมากและได้ถูกทำลายไปอย่างน่าเสียดาย (ผาสุข อินทราวุธ, 2526 : 16) เหล่านี้เองเป็นสาเหตุทำให้ศาสนสถานต่าง ๆ ถูกทำลายเหลือเพียงไม่กี่แห่ง ถ้าหากไม่ถูกทำลายลงยังคงได้เห็นร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองของนครที่ใหญ่และมี

จำนวนโบราณสถานขนาดใหญ่ ๆ ทั้งภายในเขตเมืองและรอบ ๆ เมือง กว่าจำนวนเป็นร้อยขึ้นไป และสำหรับเมืองโบราณกำแพงแสนซึ่งเป็นเมืองขนาดเล็ก จากรายงานการสำรวจทางโบราณคดีในประเทศไทย ของศาสตราจารย์ช็อง บวสเซลีเยร์ (สูภัทรดิศ ดิศกุส, 2528 : 54) ได้กล่าวไว้ว่า น่าเสียดายที่บรรดาโบราณสถานณ ที่แห่งนี้ มีต้นไม้ปกคลุมอยู่มาก เมื่อขณะที่ท่านไปสำรวจจึงไม่อาจที่จะเข้าไปศึกษาได้ดังที่ตั้งใจไว้

ศาสนสถานที่เมืองนครปฐมโบราณ สำหรับศาสนสถานที่พบในบริเวณเมืองโบราณแห่งนี้นั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มคือ

1. ศาสนสถานภายในเมืองที่พบ คือ เจดีย์จุลประโทณ
2. ศาสนสถานนอกเมือง พบและได้ทำการศึกษาจนสามารถกำหนดได้แน่ ๆ ว่าเป็นศาสนสถานสมัยทวารวดี คือ ศาสนสถานวัดพระเมรุ เนินพระ และวัดพระปฐมเจดีย์
3. ศาสนสถานซึ่งพบเพียงเนินอิฐ มีผู้กล่าวว่าอยู่ในสมัยทวารวดี แต่ยังไม่ได้มีการศึกษาขุดแต่งทางโบราณคดี คือ ศาสนสถานที่วัดธรรมศาลา วัดพระงาม และวัดหลวงประชาบูรณะ

สรุปประวัติการศึกษาโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในเมืองนครปฐมโบราณการศึกษาทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในเมืองนครปฐมโบราณ เริ่มต้นขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับการบุกเบิกงานโบราณคดีในสยามประเทศ โดยมีจุดเริ่มสำคัญจากความสนพระทัยในด้านประวัติศาสตร์ของ พระวชิรญาณเถระ หรือ เจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งต่อมาเสด็จขึ้นครองราชย์เป็น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระองค์เสด็จธุดงค์ไปยัง พระปฐมเจดีย์องค์เดิม และทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของโบราณสถานดังกล่าว จึงเริ่มต้นการศึกษาประวัติความเป็นมาของพระปฐมเจดีย์และเมืองนครปฐมโบราณ

จากการรวบรวมประวัติการค้นคว้าเรื่องเมืองนครปฐมโบราณตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่ามีนักวิชาการจากหลากหลายสาขา อาทิ ประวัติศาสตร์ จารึกวิทยา โบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ ภูมิศาสตร์และธรณีวิทยา เข้ามาศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยช่วงเริ่มต้นของการศึกษาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสามารถนับได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2396 ถึง พ.ศ. 2481 ซึ่งถือเป็นยุคบุกเบิก

ในปี พ.ศ. 2374 พระวชิรญาณเถระ เสด็จธุดงค์มายัง พระปฐมเจดีย์องค์เดิม ซึ่งมีขนาดใหญ่และทรุดโทรม ทรงมีพระดำริว่าควรได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ จึงกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตในการบูรณะ แต่ทรงมีพระราชดำรัสว่า “เป็นของอยู่ในป่ารก จะทำขึ้นก็เห็นไม่เป็นประโยชน์อันใดนัก” พระวชิรญาณเถระจึงจำต้องระงับพระดำริไว้ก่อนในขณะนั้น

สรุป

สรุปประวัติการศึกษาโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในเมืองนครปฐมโบราณ การศึกษาเกี่ยวกับอดีตของเมืองนครปฐมโบราณ เริ่มต้นขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับการบุกเบิกงานโบราณคดีในสยามประเทศ โดยได้รับแรงบันดาลใจจากความสนพระทัยด้านประวัติศาสตร์ของพระวชิรญาณเถระ หรือ “เจ้าฟ้ามงกุฎ” ซึ่งต่อมาเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อครั้งยังทรงผนวช พระวชิรญาณเถระได้เสด็จธุดงค์มายังพระปฐมเจดีย์ (องค์เดิม) และทรงตระหนักถึงความสำคัญของโบราณสถานแห่งนี้ จึงมีพระดำริให้บูรณปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์ และได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 อย่างไรก็ตาม ทรงมีพระราชดำรัสว่า “เป็นของอยู่ในป่ารก จะทำขึ้นก็เห็นไม่เป็นประโยชน์อันใดนัก” ทำให้พระวชิรญาณเถระต้องระงับดำริการบูรณะไว้ชั่วคราว จากการประมวลข้อมูลด้านการศึกษาเรื่องเมืองนครปฐมโบราณตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่า มีนักวิชาการจากหลากหลายสาขา เช่น ประวัติศาสตร์ จารึกวิทยา โบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ ภูมิศาสตร์ และธรณีวิทยา ให้ความสนใจศึกษาเมือง

โบราณแห่งนี้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงเวลา พ.ศ. 2396 - พ.ศ. 2481 นับเป็นช่วงบุกเบิกงานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับเมืองนครปฐมโบราณ ทั้งในด้านการสำรวจ การศึกษาวิเคราะห์หลักฐาน และการวางแนวทางอนุรักษ์โบราณสถานที่มีความสำคัญเชิงพุทธศาสนาอย่างยิ่งต่อพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชาติไทย

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา ฝ่ายปริยัติกรณ์. (2527). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

กรมศิลปากร. (2526). ทะเบียนโบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา.

กรมศิลปากร. (2563). ปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม 26 จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

จอง บาสเซอลีเยร์. (2512). “การค้นคว้าเมื่อเร็ว ๆ นี้ที่เมืองนครปรูม”. วารสารโบราณคดี, ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (เมษายน–มิถุนายน): 17.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2506). พระปฐมเจดีย์. พระนคร: กรมศิลปากร.

ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน. (2525). “การศึกษาลักษณะชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศจังหวัดนครปฐม”. ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์โบราณคดีและศิลปวัฒนธรรมนครปฐม. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.

ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน. (2525). เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศไทย: การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธิดา สาระยา. (2531). “การก่อตัวของรัฐในลุ่มแม่น้ำท่าจีน-แม่กลอง : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครปฐม.” เมืองโบราณ. 14 (1), 83-90.

ตรงใจ หุตางกูร. (2557). “การตีความใหม่เรื่องขอบเขตแนวชายฝั่งทะเลโบราณสมัยทวารวดี บนที่ราบภาคกลางตอนล่าง”. วารสารดำรงวิชาการ, ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 (มกราคม): 12.

ผาสุข อินทราวุธ. (2526). รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทณ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พนมกร นวเสลา. นครปฐมเมืองท่าแห่งสหพันธรัฐทวารวดี. มูลนิธิเล็กประไพ วิริยะพันธุ์, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://lek-prapai.org/home/view.php?id=5352 [3 สิงหาคม 2568].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. ประวัติศาสตร์จังหวัดนครปฐม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://th.wikipedia.org/wiki/จังหวัดนครปฐม [3 สิงหาคม 2568].

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2515). “นครชัยศรี”. วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 (สิงหาคม - พฤศจิกายน): 7-8.

สฤษพงศ์ ขุนทรง. (2553). “พัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองนครปฐมโบราณในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2513). ประชุมพงศาวดาร ภาค 26 ตำนานวังเก่า. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2515). จดหมายเหตุเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการหัวเมืองใน ร.ศ. 117 - 119. กรุงเทพมหานคร: ข่าวทหารอากาศ.

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2508). ตำนานพุทธเจดีย์. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางถนอม สามเสน ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 4 ตุลาคม 2508.

สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2512). พระปฐมเจดีย์การนำเที่ยว. นครปฐม: สำนักจัดประโยชน์และรักษาองค์พระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์.

สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2512). “การค้นคว้าเมื่อเร็ว ๆ นี้ ณ เมืองนครปฐม”. วารสารโบราณคดี, ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (เมษายน - มิถุนายน): 36.

สูภัทรดิศ ดิศกุล. (2528). “รายงานการสำรวจทางโบราณคดีในประเทศไทย”. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 (กันยายน): 54.

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. (2506). โบราณคดี. พระนคร: บรรณาการ.

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ป่วน อินทุวงศ์). (2510). พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย. พระนคร: โรงพิมพ์จำลองศิลป์.

การบูรณาการแนวคิดภาวะผู้นำเชิงพุทธในบริบทการบริหารการศึกษา
THE INTEGRATION OF BUDDHIST LEADERSHIP CONCEPTS IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL ADMINISTRATION

วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์[1], พระมหาอกนิษฐ์ สิริปญฺโญ[2], วันไชย์ กิ่งแก้ว[3], อาคม มากมีทรัพย์[4] และจตุรงค์ อินทรรุ่ง[5]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Weerapong Pichaisenanarong[1], Phramaha Akanit Siripaññŏ[2], Wanchai Kingkaew[3], Akhom Makmeetrap[4] and Chaturong Intharung[5]

Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: mcurkmail@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “การบูรณาการแนวคิดภาวะผู้นำเชิงพุทธในบริบทการบริหารการศึกษา” มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำทางการศึกษาที่มีความสามารถในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ แต่ต้องมีคุณธรรม จริยธรรม และวิสัยทัศน์ในการพัฒนาองค์กรอย่างรอบด้าน โดยผู้บริหารสถานศึกษานับเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการศึกษาให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ส่งเสริมศักยภาพมนุษย์ทั้งทางด้านสติปัญญา คุณธรรม และทักษะชีวิต แนวคิดการพัฒนาในด้านการศึกษาในปัจจุบันจึงมิได้จำกัดเพียงมิติด้านโครงสร้างหรือเทคโนโลยี แต่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของผู้เรียนและบุคลากรทางการศึกษา โดยเฉพาะการพัฒนาคนให้เป็นผู้นำที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ภาวะผู้นำเชิงพุทธโดยนำหลักธรรมสำคัญ คือ ธัมมัญญุตา อัตถัญญุตา มัตตัญญุตา ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ และไตรสิกขา ช่วยหล่อหลอมให้ผู้บริหารมีภาวะผู้นำที่ยั่งยืน สามารถบริหารจัดการองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสร้างแรงจูงใจแก่บุคลากรให้มีเป้าหมายร่วมกัน ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี การบูรณาการแนวคิดทั้งสองประการนี้จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพองค์กร สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ และบรรลุเป้าหมายการศึกษาอย่างยั่งยืนในศตวรรษที่ 21

คำสำคัญ : การบูรณาการ, แนวคิดการพัฒนา, ภาวะผู้นำเชิงพุทธ, การบริหารการศึกษา, หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

Abstract

The academic article titled “The Integration of Buddhist Leadership Concepts in the Context of Educational Administration” aims to highlight the importance of educational leaders who possess not only systematic administrative capabilities but also moral integrity, ethical conduct, and visionary perspectives in organizational development. School administrators play a crucial role in driving education in alignment with the objectives of the National Education Act B.E. 2542 (1999) and its amendments, which emphasize a learner-centered approach and the holistic development of human potential in terms of intellect, morality, and life skills. Contemporary educational development extends beyond structural or technological

dimensions, placing importance on improving the quality of life and mental well-being of learners and educational personnel. Particularly, the goal is to develop individuals into competent, virtuous leaders capable of harmonious coexistence. Buddhist leadership promotes key virtues such as Dhammaññutā (knowing the principle), Atthaññutā (knowing the purpose), and Mattaññutā (knowing the right measure), along with core Buddhist principles such as the Ten Royal Virtues (Dasavidha-rājadhammā), Bases of Social Unity (Saṅgahavatthu), and the Threefold Training (Ti-sikkhā). These teachings cultivate sustainable leadership that enhances effective organizational management and inspires personnel toward shared goals. Amidst the rapid changes in society, economy, and technology, the integration of systematic development concepts and Buddhist ethical leadership can elevate organizational quality, foster a learning society, and ultimately achieve sustainable educational goals in the 21st century.

Keywords: Integration, Development Concepts, Buddhist Leadership, Educational Administration, Buddhist Principles

บทนำ

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนและบริหารจัดการงานภายในสถานศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา เช่น ครูผู้สอน คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานภายนอก ทั้งนี้ การบริหารงานให้เกิดประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยทั้งผู้บริหารและบุคลากรที่มีความสามารถและคุณภาพ สามารถทำงานร่วมกันอย่างมีพลังและเป้าหมายร่วมกัน ผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องใช้วิธีการบริหารที่หลากหลาย มีความยืดหยุ่นปรับตัวได้ตามบริบท และใช้กระบวนการคิดอย่างเป็นระบบในการตัดสินใจ เพื่อให้สถานศึกษาพัฒนาทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และความคาดหวังของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การจะพัฒนางานในสถานศึกษาให้มีประสิทธิผลได้อย่างแท้จริง จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อความสำเร็จในการบริหารงาน โดยเฉพาะคุณลักษณะของผู้บริหาร เช่น ความเป็นผู้นำ มนุษยสัมพันธ์ที่ดี วิสัยทัศน์กว้างไกล ความสามารถในการตัดสินใจอย่างรอบคอบ ความรับผิดชอบ และคุณธรรมจริยธรรม ล้วนเป็นองค์ประกอบที่ส่งเสริมให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้รับการยอมรับจากบุคลากรในองค์กร ผู้บริหารควรมีทักษะด้านการสื่อสาร การบริหารความขัดแย้ง และการสร้างแรงจูงใจ เพื่อประสานความร่วมมือจากทุกฝ่ายและสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการเรียนรู้และพัฒนา ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของผู้บริหารมิใช่เพียงผู้ควบคุมงาน แต่คือผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีวิสัยทัศน์ เข้ากับภารกิจการศึกษาเข้ากับความเจริญก้าวหน้าของสังคม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 และฉบับที่ 3 พ.ศ. 2553) ได้กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจหน้าที่ในการส่งเสริม กำกับดูแล และควบคุมการจัดการศึกษาทุกระดับและทุกประเภท รวมถึงการกำหนดนโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษา การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ การจัดการศึกษาทุกประเภทจะต้องตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า “ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้” และถือว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการจัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองตาม

ธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ โดยเน้นการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรมจริยธรรมอย่างสมดุล พร้อมทั้งบูรณาการสาระการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับแต่ละระดับการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ หรือการศึกษาตามอัธยาศัย

ในการบริหารจัดการศึกษา ผู้บริหารในฐานะผู้นำองค์กรมีบทบาทสำคัญในการสร้างความร่วมมือร่วมใจของบุคลากรทุกฝ่าย เพื่อขับเคลื่อนองค์กรไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยผู้บริหารจะต้องมีคุณลักษณะของภาวะผู้นำที่สามารถติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ มีอิทธิพลในการโน้มน้าวใจ จูงใจให้บุคลากรยินดีและสมัครใจปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถ รวมถึงสามารถควบคุม ตรวจสอบ ประสานงาน และสั่งการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิผลสูงสุด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553 : 3)

ในระบบการบริหารงานของทุกองค์กร ผู้นำถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรให้ก้าวไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ เนื่องจากผู้นำมีบทบาทในการกำหนดนโยบาย วางแผน บริหารจัดการ และตัดสินใจในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้บรรลุตามเป้าหมายขององค์กร ผู้นำจึงเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความเป็นไปขององค์กรในทุกมิติ ทั้งด้านการบริหารงานและการจัดการทรัพยากรมนุษย์ ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารสามารถมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคลากรในองค์กร การที่ผู้นำจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีคุณลักษณะของภาวะผู้นำที่เหมาะสมและถูกต้อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการบริหาร ในการบริหารสถานศึกษาให้บรรลุผลตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ภาวะผู้นำอย่างรอบด้าน มีการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบอย่างเป็นธรรมแก่บุคลากรในหน่วยงาน เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือและความรับผิดชอบร่วมกัน ในบริบทของยุคโลกาภิวัตน์ ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง สามารถวิเคราะห์สถานการณ์แก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสม และใช้ความรู้ความสามารถของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการบริหารจัดการงาน ทั้งนี้ ผู้นำที่มีประสิทธิภาพควรสามารถสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรมีความเต็มใจในการทำงานและทุ่มเทปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มศักยภาพ เพื่อให้องค์กรสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิผล

ในแนวทางพุทธวิธีแห่งการบริหารจัดการ การวางแผนเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะบทบาทของผู้บริหารซึ่งจำเป็นต้องมี “วิสัยทัศน์” (Vision) อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้นำที่มองการณ์ไกล พระพุทธเจ้าตรัสถึงคุณลักษณะนี้ว่า “จักขุมา” หมายถึง ผู้มีสายตายาวไกล รู้เท่าทันเหตุการณ์ มองเห็นเป้าหมายและหนทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายนั้นอย่างชัดเจน วิสัยทัศน์ที่ชัดเจนช่วยให้ผู้บริหารสามารถกำหนดทิศทางขององค์กร ถ่ายทอดเป้าหมายร่วมให้แก่สมาชิกในองค์กร และสร้างแรงจูงใจให้เกิดความร่วมมือในการเดินหน้าไปสู่ความสำเร็จโดยพร้อมเพรียงกัน องค์กรจึงสามารถขับเคลื่อนไปอย่างมีพลังและมุ่งมั่น ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงกำหนด “วิสัยทัศน์สูงสุด” ไว้อย่างชัดเจนว่า เป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรมคือ “วิมุตติ” หรือความหลุดพ้นจากทุกข์ ดังปรากฏในพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเหมือนมหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม ฉันใด ธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียว คือ วิมุตติรส ฉันนั้น” พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคลากรอย่างเป็นระบบ โดยยึดหลัก “ไตรสิกขา” คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งถือเป็นกระบวนการฝึกอบรม (Training) ที่เน้นการปฏิบัติจริงมากกว่าการสอนแบบทฤษฎี (Teaching) เมื่อประยุกต์แนวคิดเชิงบริหารในพระพุทธศาสนามาใช้ในการจัดการศึกษา จะเห็นได้ว่า การพัฒนาคนเป็นหัวใจสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการยุคใหม่ที่เน้นการเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรเพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณธรรม สมดุล และบรรลุเป้าหมายของชีวิตได้ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต , 2549 : 24)

ในการบริหารจัดการศึกษาในยุคปัจจุบัน ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกหลักที่ขับเคลื่อนองค์กรให้ก้าวไปสู่เป้าหมาย โดยต้องอาศัยภาวะผู้นำที่สามารถสร้างวิสัยทัศน์ ชี้นำทิศทาง และจูงใจบุคลากรให้ปฏิบัติงานอย่างเต็มศักยภาพ การบูรณาการแนวคิดการพัฒนาและภาวะผู้นำเชิงพุทธเข้ากับการบริหารการศึกษา จึงนับเป็นแนวทางที่สามารถยกระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ได้เน้นย้ำถึงบทบาทของผู้บริหารในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และต้องมุ่งพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้เต็มตามธรรมชาติ สอดคล้องกับหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ที่มุ่งฝึกอบรมมนุษย์ให้มีคุณธรรมและปัญญาอย่างสมดุล ผู้บริหารจึงควรเป็นผู้มีจักขุมา หรือมีวิสัยทัศน์ มองการณ์ไกล และสามารถถ่ายทอดเป้าหมายร่วมสู่สมาชิกในองค์กรเพื่อสร้างแรงบันดาลใจและพลังร่วมในการพัฒนา โดยเฉพาะในบริบทโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ผู้บริหารจำเป็นต้องมีความสามารถในการปรับตัว วางแผน แก้ปัญหา และตัดสินใจอย่างมีหลักธรรม การนำพุทธธรรมมาหล่อหลอมแนวคิดการพัฒนาและภาวะผู้นำ จึงยกระดับคุณภาพการบริหารงานและส่งเสริมการพัฒนาคนให้มีทั้งความสามารถและคุณธรรม ถือเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงของสังคม

แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนาในมิติการศึกษา

การพัฒนาเป็นกระบวนการที่มุ่งหมายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีเป้าหมาย โดยอาศัยการดำเนินการตามแผนและโครงการที่วางไว้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ลักษณะสำคัญของการพัฒนาคือการดำเนินไปอย่างมีลำดับขั้นตอนและไม่หยุดนิ่ง เปรียบได้กับวงจรของการเรียนรู้ที่หมุนเวียนไปสู่การปรับปรุงและยกระดับคุณภาพอยู่เสมอ ผู้เกี่ยวข้องจึงต้องมีความตระหนักในความต่อเนื่องของกระบวนการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นด้านองค์กร บุคลากร หรือโครงสร้างระบบงาน เพราะการพัฒนาไม่ใช่กิจกรรมที่ทำเพียงครั้งเดียวแล้วสิ้นสุด แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านที่ต้องสะท้อนถึงความมุ่งมั่นและความเป็นระบบในทุกระดับของการจัดการ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ และพูนศิริ วัจนะภูมิ, 2534 : 13) สาระสำคัญของการพัฒนาคือการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพเดิมไปสู่สภาพใหม่ที่ดีขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมีการเชื่อมโยงจากอดีต ปัจจุบัน และอนาคตอย่างเป็นระบบ องค์กรที่มีแนวคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะไม่เพียงมุ่งเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณหรือวัตถุเท่านั้น แต่จะสร้าง “ระบบการเปลี่ยนแปลง” ที่รองรับความต่อเนื่องทางโครงสร้าง การบริหารจัดการ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดองค์กรที่สามารถเรียนรู้ พัฒนา และปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงในทุกบริบทอย่างมีคุณภาพ (สนธยา พลศรี, 2549 : 2) โดยทั่วไปแล้ว การพัฒนามักถูกเข้าใจว่าเป็นกระบวนการปรับปรุงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ซึ่งหากจะให้เกิดผลอย่างแท้จริง การพัฒนานั้นจำเป็นต้องมีลักษณะ “เชิงระบบ” กล่าวคือ ต้องมีการวางแผน การดำเนินการ การติดตาม และการประเมินผลที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม การพัฒนาที่เป็นระบบจะช่วยให้สามารถกำหนดเป้าหมายได้ชัดเจนและตรวจสอบความก้าวหน้าได้อย่างเป็นรูปธรรม ลดความเสี่ยงจากการดำเนินงานที่ไร้ทิศทาง (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2526 : 1) การพัฒนาที่แท้จริงมิใช่เพียงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือการเพิ่มผลผลิต หากแต่หมายถึงการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในทุกมิติ ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ การพัฒนาเช่นนี้ต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี เข้าถึงการศึกษา มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีเวลาพักผ่อนหย่อนใจ และมีโอกาสในการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ สิ่งเหล่านี้คือสาระของ “การพัฒนาคุณภาพ” ซึ่งถือเป็นหัวใจของการพัฒนาในยุคปัจจุบันที่ต้องมองความก้าวหน้าในเชิงองค์รวม ไม่จำกัดอยู่เพียงตัวเลขของรายได้หรือปริมาณสินค้า แต่รวมถึงความพึงพอใจและความสุขของผู้คนด้วย ซึ่งถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา (วิทยากร เชียงกูล, 2527 : 17-18)

การพัฒนา จึงเป็นกระบวนการ (process) ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของกลุ่มบุคคล เป้าหมายมุ่งให้เกิดความเสมอภาค และการกระจายอย่าง เป็นธรรมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดช่องว่าง

ระหว่างคนรวยกับคนจนน้อยที่สุด ทั้งนี้ กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ สามารถที่จะกาหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลง มีโครงสร้าง และระบบที่เหมาะสม ตลอดจนการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงได้อย่างบังเกิดผล (ดิเรก ฤกษ์สาหร่าย, 2527 : 2) การพัฒนา จึงกระบวนการเพื่อเพิ่ม ความสามารถของคนส่วนใหญ่ ในอันที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนโดยต่อเนื่อง ในกระบวนการ ของการพัฒนานั้นหมายถึง

ลำดับที่ 1 ความก้าวหน้า ทางเศรษฐกิจ เท่ากับความเจริญทางเศรษฐกิจ ทางสังคมเท่ากับเหตุผลและกลไกที่อานวยให้ใช้เหตุผลในการตัดสินใจโดยสันติวิธี

ลำดับที่ 2 ความมั่นคง หมายเอาความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมโดยมีลักษณะเดียวกับ ข้อ 1

ลำดับที่ 3 ความเป็นธรรม คือ ทุกคนมีส่วนร่วมและได้รับผลของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา (โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, 2536 : 14-16)

การพัฒนาไม่ใช่เพียงแค่การเปลี่ยนแปลงในทางกายภาพหรือเศรษฐกิจเท่านั้น แต่คือ “กระบวนการคิดและการลงมือทำร่วมกันของทุกฝ่าย” โดยทุกคนจะได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำงานร่วมกัน ใช้ความพยายามร่วมกัน และไม่เป็นศัตรูต่อกัน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจ ความรัก และความสามัคคีในกลุ่มคน แนวคิดหนึ่งที่ได้รับความนิยมในการส่งเสริมการพัฒนา คือ “กระบวนการ AIC” ซึ่งเป็นเครื่องมือในการประชุมเชิงปฏิบัติการที่ช่วยให้คนในชุมชนหรือองค์กรได้ร่วมคิด ร่วมแสดงออก และร่วมกำหนดเป้าหมายในการพัฒนา โดยมีขั้นตอนหลัก 3 ขั้น ดังนี้ (อเนก เหลาสุวรรณทัศน, 2542 : 42)

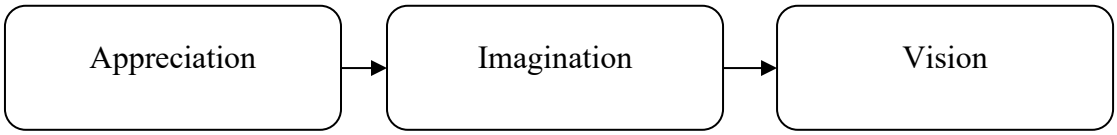

ภาพที่ 1 “วิสัยทัศนรวม” (Shared Vision) หรือ “อุดมการณรวม

1. A = Appreciation (การชื่นชมและยอมรับ)

เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความรู้สึก ความคิดเห็น และประสบการณ์ต่อสถานการณ์ปัจจุบันและสิ่งที่แต่ละคนอยากเห็นในอนาคต โดยไม่มีการวิจารณ์หรือโต้แย้งกัน จุดประสงค์คือการ “รับฟังอย่างเข้าใจ” และให้ความเคารพต่อความคิดของกันและกัน ซึ่งจะก่อให้เกิด “พลังร่วม” หรือความรู้สึกดี ๆ ในการทำงานร่วมกัน

2. การใช้จินตนาการ (Imagination)

ในช่วงที่แต่ละคนแสดงความปรารถนาถึงความสำเร็จในอนาคต จะเป็นการเปิดโอกาสให้ใช้จินตนาการโดยไม่ต้องยึดติดกับข้อจำกัดในปัจจุบัน เช่น งบประมาณหรือปัญหาที่มีอยู่ ซึ่งทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ การมองภาพอนาคตอย่างกว้างไกล และแนวทางใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อน

3. การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Shared Vision)

เมื่อทุกคนได้แสดงออกอย่างอิสระและมีส่วนร่วม จะเกิดการหลอมรวมความคิดเป็น “เป้าหมายร่วม” หรือ “อุดมการณ์ร่วม” ที่ทุกคนยอมรับและพร้อมจะมุ่งไปด้วยกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการวางแผนและพัฒนาอย่างมีพลัง

ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนา พบว่า การพัฒนาในความหมายที่แท้จริงมิได้จำกัดอยู่ที่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือการเพิ่มปริมาณทรัพยากรเท่านั้น แต่ยัง

รวมถึงการพัฒนาคน สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยแนวคิดหนึ่งที่สะท้อนภาพของการพัฒนาแบบองค์รวมอย่างชัดเจนคือ การพัฒนาสังคมออกเป็น 4 ส่วนหลัก ได้แก่

1. ความสุข แบ่งเป็นความสุขทางกาย เช่น การมีสุขภาพที่ดี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน และความสุขทางใจ เช่น การมีความสงบเยือกเย็น ปราศจากทุกข์ มีจิตใจร่าเริงเบิกบาน ซึ่งสะท้อนถึงเป้าหมายพื้นฐานของการพัฒนาที่แท้จริง คือ การยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในทุกมิติ

2. คนพัฒนา หมายถึงบุคคลที่มีทั้งคุณภาพและคุณธรรม โดยคุณภาพหมายถึงความรู้ ทักษะ ความสามารถในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ ขณะที่คุณธรรมคือคุณลักษณะทางจริยธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ เมตตา เสียสละ และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

3. คนมีคุณภาพ คือ บุคคลที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความรู้ความสามารถทั้งในด้านอาชีพ สุขภาพ และการดูแลครอบครัว-ชุมชนได้อย่างเหมาะสม

4. คนมีคุณธรรม ได้แก่ บุคคลที่มีจิตใจดี มีเมตตา กรุณา มีศีลธรรม ยึดมั่นในความถูกต้อง มีเป้าหมายในการพัฒนาทั้งตนเอง ครอบครัว และชุมชน พร้อมทั้งมีจิตสาธารณะ

จากแนวคิดหลักดังกล่าว สามารถแยกองค์ประกอบของการพัฒนาออกได้อีก 5 ประการ ได้แก่

1. สันติภาพ คือ ภาวะของความสงบสุข ปราศจากความรุนแรงและความขัดแย้ง

2. ครอบครัว/ชุมชนเรียนรู้ คือ การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้พัฒนาความรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

3. ความสามารถในการจัดการ คือ การรู้จักวิเคราะห์ วางแผน ประเมินผล และจัดการกับปัญหาอย่างเป็นระบบในระดับชุมชนและสังคม

4. จิตวิญญาณเพื่อส่วนรวม คือ การมีจิตสำนึกเพื่อสาธารณะ อุทิศเวลา ความสามารถ และความคิดสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น

5. ความสมดุลของสิ่งแวดล้อม หมายถึงการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ความสมดุลของระบบนิเวศ และไม่ก่อให้เกิดมลพิษหรือความเสียหายต่อธรรมชาติ

หลักแนวคิดนี้สอดคล้องกับมุมมองของนักวิชาการ **สัญญา สัญญาวิวัฒน์** (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2546 : 118) และ **ติน ปรัชญพฤทธิ์** ที่เสนอว่า การพัฒนาองค์กรคือกระบวนการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามแผนที่กำหนดไว้ล่วงหน้า การดำเนินการจะเริ่มจากการค้นหาสาเหตุของปัญหา การวางแผนกลยุทธ์การเปลี่ยนแปลง และการปรับปรุงโครงสร้างและพฤติกรรมขององค์กรให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนา พร้อมทั้งมีการประเมินผลเพื่อให้การพัฒนาเกิดผลสัมฤทธิ์ (ติน ปรัชญพฤทธิ์, 2527 : 51-52)

การพัฒนาในมิติการศึกษาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างมีเป้าหมายที่ดำเนินไปอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตทั้งด้านวัตถุ จิตใจ และสังคม ควบคู่กับการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและคุณธรรม ผ่านการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วม กระบวนการ AIC การยอมรับ จินตนาการ และการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม พร้อมเชื่อมโยงกับหลักสันติภาพ การจัดการตนเอง การมีจิตสำนึกสาธารณะ และความสมดุลสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ และติน ปรัชญพฤทธิ์ ที่มองว่าการพัฒนาคือการวิเคราะห์ วางแผน ปรับโครงสร้าง และประเมินผลอย่างเป็นระบบ

การบริหารทางการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และการเปลี่ยนผ่านสู่การบริหารเชิงคุณธรรม

การบริหารว่า หมายถึง “กระบวนการทำงานกับคน และโดยอาศัยคนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง” โดยความหมายของการบริหารที่ได้นำเสนอไว้ จะเห็นได้จากการบริหารมีลักษณะดังนี้

1. บริหารย่อมมีวัตถุประสงค์
2. การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด
3 การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน
4. การบริหารมีลักษณะดำเนินการเป็นกระบวนการใหม่
5. การบริหารมีลักษณะดำเนินงานร่วมกันของบุคคล
6. การบริหารเป็นลักษณะเป็นการร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีเหตุผล (เสนาะ ติเยาว์, 2544 : 1)

ในแง่ของภารกิจการบริหาร **ติน ปรัชญพฤทธิ์** ได้เสนอภารกิจสำคัญในการบริหารไว้ 7 ประการ คือ

1. การวางแผนหมายถึงการกำหนดโครงการอย่างกว้างๆว่ามีอะไรบ้างที่จะต้องลงมือปฏิบัติตามลำดับวางแนววิธีปฏิบัติพร้อมด้วยวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงานนั้นก่อนลงมือปฏิบัติการ

2. การจัดองค์การหมายถึงการจัดรูปโครงสร้างหรือเค้าโครงของการบริหารโดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆของหน่วยงานให้ชัดเจนพร้อมด้วยกำหนดลักษณะและวิธีการติดต่อสัมพันธ์ตามลำดับชั้นแห่งอำนาจหน้าที่สูงต่ำลดหลั่นลงไป

3. การจัดคนเข้าทำงานหมายถึงการบริหารงานเกี่ยวกับตัวบุคคลของหน่วยงานการบริหารบุคคลดังกล่าวรวมตั้งแต่การแสวงหาคนทำงานมาบรรจุการแต่งตั้งการฝึกอบรมและการพัฒนาบุคคลการบำรุงขวัญการเลื่อนขั้นลดขั้นตลอดจนการพิจารณาให้พ้นจากงานและการบำรุงรักษาสภาพของการทำงานให้ดีและมีประสิทธิภาพให้คงอยู่ต่อไป

4. การสั่งการหมายถึงการอำนวยการหรือการวินิจฉัยสั่งการหลังจากการได้วิเคราะห์และพิจารณาโดยรอบคอบรวมทั้งการติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามคำสั่งนั้น ๆ

5. การประสานงานหมายถึงการประสานงานหรือติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่าง ๆ ในองค์การเพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพไม่มีการทำงานที่ซ้ำซ้อนหรือขัดแย้งกันสามารทำงานประสานความกลมกลืนกันเพื่อวัตถุประสงค์หลักขององค์การ

6. การรายงานหมายถึงการเสนอรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาหรือยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งบนและล่างเพื่อทราบความก้าวหน้าของงานทุกระยะสะดวกแก่การประสานงานอื่นจะเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีร่วมกันตลอดจนเป็นการบำรุงขวัญไปในตัวด้วย

7. การงบประมาณหมายถึงการจัดสรรทรัพยากรหรือการทำงบประมาณการเงินวางแผนหรือโครงการในการจ่ายเงินการบัญชีและการควบคุมดูแลการใช้จ่ายเงินโดยรอบคอบและรัดกุม (ติน ปรัชญพฤทธิ์, 2539 : 24-26)

การบริหารทางการศึกษากำลังเปลี่ยนผ่านจากระบบที่โครงสร้างและประสิทธิภาพเชิงเทคนิค ไปสู่การบริหารเชิงคุณธรรมที่คุณภาพของผู้เรียน ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วม การบริหารตามกรอบคลาสสิก การวางแผน การจัดคน และการประสานงาน คงสำคัญ แต่ผสานกับหลักจริยธรรมและค่านิยมเพื่อสร้างระบบการศึกษาที่ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม ผู้บริหารยุคใหม่จึงต้องมีภาวะผู้นำทางคุณธรรม เพื่อพัฒนาการศึกษาที่มนุษย์เป็นศูนย์กลาง

ภาวะผู้นำในมิติโลกสมัยใหม่กับการขับเคลื่อนการศึกษา

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง กระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ตามผ่านการปฏิบัติ ปฏิสัมพันธ์และการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้ผู้ตามสามารถเอาชนะอุปสรรคและนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้ ภาวะผู้นำจึงไม่ใช่เพียงตำแหน่งหรืออำนาจ หากแต่คือพลังที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลและองค์กร

ทฤษฎีภาวะผู้นำได้พัฒนามาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 โดยแบ่งได้เป็น 3 แนวคิดหลัก คือ ทฤษฎีคุณลักษณะ (Trait Theory) มุ่งเน้นการศึกษาลักษณะเฉพาะของผู้นำที่ประสบความสำเร็จ เช่น ความกล้าหาญ ความมั่นใจ ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม (Behavioral Theory) เน้นพฤติกรรมของผู้นำที่สามารถเรียนรู้และพัฒนาได้ เช่น การมุ่งเน้นงานและความสัมพันธ์ ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงสถานการณ์ (Situational Theory) มองว่าผู้นำที่ดีต้องปรับพฤติกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์

ต่อมา **เบิร์นส์ (Burns)** ได้นำเสนอทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership Theory) ถือเป็นแนวทางที่ 4 โดยเสนอว่าความเป็นผู้นำเป็นมากกว่าการใช้อำนาจ แต่คือ “รูปแบบพิเศษของอำนาจ” ที่ใช้เพื่อจูงใจและยกระดับแรงบันดาลใจของผู้ตาม ทฤษฎีของเบิร์นส์แบ่งผู้นำออกเป็น 3 ประเภท คือ

ผู้นำการแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership) ผู้นำที่เน้นการให้รางวัลหรือผลตอบแทนตอบแทนกับการทำงาน เช่น การแลกเปลี่ยนสัญญาเพื่อผลประโยชน์ร่วม

ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ผู้นำที่มุ่งยกระดับจิตใจและแรงจูงใจของผู้ตาม สร้างผลกระทบเชิงบวกต่อผู้ตามให้กลายเป็นผู้นำคนต่อไป เกิดผลลัพธ์แบบต่อเนื่อง (Domino Effect)

ผู้นำจริยธรรม (Moral Leadership) ผู้นำที่นำการเปลี่ยนแปลงอย่างมีคุณธรรม โดยยึดค่านิยมของผู้ตามและหลักจริยธรรม เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ผู้ทรงใช้วิสัยทัศน์และคุณธรรมในการนำประเทศสู่ความมั่นคงผ่านโครงการพัฒนาต่าง ๆ (Burns, J.M., Leadership, อ้างถึงใน ชุติมา รักษ์บางแหลม, 2559 : 58-72)

โดยสรุปภาวะผู้นำในยุคปัจจุบันควรผสมผสานระหว่างภาวะผู้นำเชิงแลกเปลี่ยนที่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และภาวะผู้นำเชิงปฏิรูปที่สามารถจุดประกายแรงบันดาลใจ เพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้ปรับตัวและเติบโตอย่างยั่งยืนในบริบทของการเปลี่ยนแปลง

รัศมี ภิบาลแทน ได้เสนอคุณสมบัติของผู้นำโดยอธิบายผ่านคำว่า LEADERSHIP ซึ่งประกอบด้วย 10 คุณลักษณะสำคัญ ได้แก่ L (Love) รักในหน้าที่และผู้ใต้บังคับบัญชา, E (Education and Experience) มีการศึกษาและประสบการณ์ที่เป็นแบบอย่างได้, A (Adaptability) ปรับตัวเก่งและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี, D (Decisiveness) ตัดสินใจรวดเร็วและแม่นยำ, E (Enthusiasm) มีความกระตือรือร้นและปลุกพลังทีม, R (Responsibility) รับผิดชอบทั้งต่อตนเองและงานที่มอบหมาย, S (Sacrifice and Sincerity) เสียสละเพื่อส่วนรวมด้วยความจริงใจ, H (Harmony) สร้างความสามัคคีและรู้จักถ่อมตน, I (Intellectual Capacity) ฉลาดมีไหวพริบทันสถานการณ์ และ P (Persuasiveness) จูงใจและโน้มน้าวใจผู้ตามได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นคุณลักษณะที่สะท้อนภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมและการบริหารที่รอบด้าน

สรุปภาวะผู้นำในมิติโลกสมัยใหม่กับการขับเคลื่อนการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ผู้นำยุคใหม่ต้องมีความสามารถในการบริหารจัดการ สร้างแรงบันดาลใจ ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และยึดมั่นในคุณธรรม การศึกษาแนวคิดนี้ช่วยให้เข้าใจลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์ เช่น ผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลงและผู้นำเชิงจริยธรรม รวมถึงคุณลักษณะตามแนวคิด LEADERSHIP ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารทางการศึกษา ประโยชน์ที่ได้รับคือสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาบุคลากร วางแผนพัฒนาองค์กร และสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีคุณภาพ

การบูรณาการภาวะผู้นำเชิงพุทธและหลักธรรมในการบริหารการศึกษา

ภาวะผู้นำเชิงพุทธ (Buddhist Leadership) คือ คุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นในการจูงใจ ผลักดัน และกระตุ้นให้บุคคลอื่นดำเนินการตามในสิ่งต่าง ๆ อย่างเต็มใจและมีส่วนร่วม โดยมีเป้าหมายที่ความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์กร โดยที่คุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำดังกล่าวจะต้องตั้งมั่นอยู่บนหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา หากพิจารณาตามความหมายดังกล่าว เราจะเห็นว่า ผู้ที่จะมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำเชิงพุทธ หรือที่เรียกว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธ จะต้องเป็นผู้ที่ยึดมั่นหรือตั้งมั่นอยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงามของพุทธศาสนา โดยหลักธรรมที่ผู้นำหรือผู้ปกครองนิยมถือปฏิบัติกันนับแต่โบราณกาล ได้แก่ ทศพิธราชธรรม 10 ประการ จักรวัตร 12 ประการ และราชสังคหะ 4 ประการ เป็นต้น (สุรศักดิ์ ชะมารัมย์, 2568, ออนไลน์)

คุณลักษณะสำคัญของภาวะผู้นำเชิงพุทธมีดังนี้

1. รอบรู้งาน (ธัมมัญญุตา) ผู้นำต้องรู้จักภาระหน้าที่และความรับผิดชอบทั้งหมดขององค์กร รวมถึงกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับองค์กรอย่างละเอียด

2. รู้จุดมุ่งหมายของงาน (อัตถัญญุตา) ผู้นำต้องเข้าใจเป้าหมายการทำงาน มีความรู้และทักษะในการบริหารจัดการองค์กรอย่างดี มีวิสัยทัศน์ทางไกล และคิดริเริ่มสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร

3. เข้าใจตนเอง (อัตตัญญุตา) ผู้นำต้องมีความเชื่อมั่นในตนเอง ยึดมั่นในหลักการที่ถูกต้อง ฟังเสียงรอบด้าน รู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มีความรู้และความสามารถ วิสัยทัศน์กว้างไกล และมีความรับผิดชอบสูง

4. รู้จักความพอดี (มัตตัญญุตา) ผู้นำต้องรู้จักความพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจกรรม การลงโทษผู้ใต้บังคับบัญชา และการแบ่งปันความสุขให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา

5. รู้จักบริหารเวลา (กาลัญญุตา) ผู้นำต้องสามารถบริหารเวลาได้อย่างเหมาะสม โดยการวางแผนทุกอย่างให้ทันต่อเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

6. มีมนุษยสัมพันธ์ (ปริสัญญุตา) ผู้นำต้องมีความสามารถในการสื่อสารและประสานงานในองค์กรได้ราบรื่น และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้บังคับบัญชาและผู้อื่น

7. เข้ากับเพื่อนร่วมงานได้ (ปุคคลปโรปรัญญุตา) ผู้นำต้องเข้าใจและสามารถปรับตัวเข้ากับเพื่อนร่วมงานได้เป็นอย่างดี ต้องรู้และเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล มีความสามารถในการมอบหมายงานอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาบุคลากรให้สามารถทำงานเป็นทีมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สุรศักดิ์ ชะมารัมย์, 2568, ออนไลน์)

ผู้นำเชิงพุทธต้องมีความสามารถในการจูงใจให้คนเกิดความต้องการอยากปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บริหาร บุคคลที่จะเป็นผู้บริหารต้องมีคุณสมบัติสำคัญ 2 ประการ คือ อัตตหิตสมบัติ หมายถึง ความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะกับการเป็นผู้นำ และปรหิตปฏิบัติ หมายถึง ความมีน้ำใจในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวมและองค์กรของตน ผู้บริหารต้องยึดหลักธรรมาธิปไตยในการบริหารงาน ผู้บริหารต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารงาน อัตตหิตสมบัติที่สำคัญในการบริหารของพระพุทธเจ้าคือความสามารถในการสื่อสารกับคนทั่วไป ในการสื่อสารเพื่อการบริหารของพระพุทธเจ้าทรงใช้หลัก 4ส. ในการบริหาร ได้แก่ สันทัสสนา (แจ่มแจ้ง) หมายถึง การอธิบายขั้นตอนของการดำเนินงานได้อย่างชัดเจน แจ่มแจ้งช่วยให้สมาชิกปฏิบัติตามได้ง่าย สมาทปหา (จูงใจ) หมายถึง การอธิบายให้เข้าใจและเห็นชอบกับวิสัยทัศน์จนเกิดศรัทธาและความรู้สึกว่าต้องฝันให้ไกลและไปให้ถึง สมุเตชนา (แกล้วกล้า) หมายถึง การปลุกใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองและมีความกระตือรือร้นในการดำเนินการไปสู่เป้าหมาย และสัมปหังสนา (ร่าเริง) หมายถึง

การสร้างบรรยากาศในการทำงานร่วมกันแบบกัลยาณมิตร ซึ่งจะส่งเสริมให้สมาชิกมีความสุขในการงาน (พระอัครเดช ญาณเตโช, 2568, ออนไลน์)

สรุปผู้นำเชิงพุทธควรเป็นผู้มีธรรมะเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตและการบริหาร โดยผู้นำที่ดีต้องประกอบด้วยทั้งความประพฤติที่ดีงามและความรู้ความสามารถที่เหมาะสม คุณสมบัตินี้จึงสอดคล้องกับความต้องการของสังคมในยุคปัจจุบันที่มุ่งเน้นผู้นำที่มีคุณธรรมและมีวิสัยทัศน์ชัดเจน เพื่อให้การดำเนินงานของหน่วยงาน องค์กร หรือประเทศชาติสามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีคุณธรรมจะช่วยให้ผู้นำสามารถขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้อย่างมั่นคง โดยการยึดหลักธรรมในการปฏิบัติตนและบริหารจัดการองค์กรอย่างมีระบบ ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม การพัฒนาผู้นำที่มีทั้งภาวะความเป็นผู้นำและคุณธรรมทางพุทธศาสนา จึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จที่ยั่งยืนในทุกระดับของการบริหาร

สรุป

การบูรณาการแนวคิดการพัฒนาและภาวะผู้นำเชิงพุทธในบริบทการบริหารการศึกษาชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำทางการศึกษาที่ต้องมีความสามารถด้านการบริหารจัดการอย่างมีระบบ ต้องมีคุณธรรม จริยธรรม และวิสัยทัศน์ในการพัฒนาองค์กร โดยผู้บริหารสถานศึกษาถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและส่งเสริมศักยภาพมนุษย์อย่างรอบด้าน แนวคิดการพัฒนาในทางการศึกษามิได้มุ่งเน้นเพียงการเติบโตเชิงโครงสร้าง แต่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต จิตใจ และสังคม โดยเฉพาะการพัฒนาคนให้เป็นผู้มีคุณภาพ มีคุณธรรม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ในขณะที่ภาวะผู้นำเชิงพุทธเน้นคุณสมบัติของผู้นำที่มีพื้นฐานอยู่บนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ธัมมัญญุตา อัตถัญญุตา และมัตตัญญุตา ตลอดจนหลักธรรมที่สำคัญอย่างทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ และไตรสิกขา ล้วนเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารให้สามารถเป็นผู้นำที่มีความสามารถทางการจัดการ และสามารถโน้มน้าว จูงใจ และสร้างแรงบันดาลใจแก่บุคลากรในองค์กรได้ นอกจากนี้ การบริหารการศึกษาในโลกยุคใหม่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ผู้นำจึงต้องสามารถวางแผน วิเคราะห์สถานการณ์ ตัดสินใจอย่างรอบคอบ และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันภายใต้ระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ การใช้แนวคิดการพัฒนาอย่างเป็นระบบควบคู่กับภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมตามหลักพุทธศาสนา จะช่วยยกระดับคุณภาพองค์กร สร้างสังคมการเรียนรู้ และบรรลุเป้าหมาย

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาตามกฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. (2536). การพัฒนาประเทศ: แนวคิดและทิศทาง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดอกเบี้ย.

ชุติมา รักษ์บางแหลม. (2559). “การวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม และประเด็นปัญหาจริยธรรมในการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารวิทยาลัยพยาบาล สังกัดสถาบันพระบรมราชชนก กระทรวงสาธารณสุข”. ปริญญานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2527). ทฤษฎีองค์การ. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2539). หลักการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ดิเรก ฤกษ์สาหร่าย. (2527). การพัฒนาชนบท เน้นการพัฒนาสังคมและแนวคิดความจำเป็นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ และพูนศิริ วัจนะภูมิ. (2534). “ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท”. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาคหกรรมศาสตร์กับการพัฒนาชุมชน หน่วยที่ 1 – 7 (พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 13). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ประยูร ธมฺมจิตฺโต. (2549). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอัครเดช ญาณเตโช. “พุทธวิธีบริหาร”. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: http://www.stou.ac.th/study/sumrit/5-58(500)/page1-5-58(500).html [เข้าถึงเมื่อ 5 มิถุนายน 2568].

สนธยา พลศรี. (2549). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2546). ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุรศักดิ์ ชะมารัมย์. (2567). “เกร็ดความรู้เรื่องการบริหารจัดการจากมุมมองตะวันออก ภาวะผู้นำเชิงยุทธ์ คุณสมบัติของผู้นำที่ไม่ตกเทรนด์”. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: http://www.ippreru.com7site.downloads [เข้าถึงเมื่อ 5 มิถุนายน 2568].

สุรศักดิ์ ชะมารัมย์. (2567). “เกร็ดความรู้เรื่องการบริหารจัดการจากมุมมองตะวันออก: ภาวะผู้นำเชิงพุทธ”. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: http://www.ippreru.com7site.downloads [เข้าถึงเมื่อ 5 มิถุนายน 2568].

เสนาะ ติเยาว์. (2544). หลักการบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อเนก เหล่าสุวรรณทัศน์. (2542). ประชาสังคมในมุมมองตะวันตก อ่านและสอนที่จอห์นส์ ฮอปกินส์. กรุงเทพมหานคร: สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). การพัฒนาชุมชน: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: บากกอกบล็อก.

วิทยากร เชียงกูล. (2527). การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย: บทวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฉับแกระ.

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 ด้วยแนวทาง Active Learning และบทเรียนออนไลน์ตามกรอบหลักสูตรแกนกลาง

SOCIAL STUDIES LEARNING MANAGEMENT IN THE 21ST CENTURY THROUGH ACTIVE LEARNING AND ONLINE LESSONS BASED ON THE CORE CURRICULUM FRAMEWORK

พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม (ทรัพย์อุไรรัตน์)[1], พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท[2], พระมหาอกนิษฐ์ สิริปญฺโญ[3], ผุสดี จิรวัฒนกิจ[4] และรัตกร แสงสุด[5]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phrakhrupalad Prawit Warathummo (Traphurairat)[1], Phramaha Weeratis Varinto[2], Phramaha Akanit Siripañño[3], Phusadee Jirawattanakit[4] and Rattakorn Saengsut[5]

Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: mcurkmail@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 ด้วยแนวทาง Active Learning และบทเรียนออนไลน์ตามกรอบหลักสูตรแกนกลาง” มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับความท้าทายในยุคดิจิทัล โดยบูรณาการหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เข้ากับแนวคิด Active Learning และการเรียนการสอนออนไลน์ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีทั้งความรู้ คุณธรรม และทักษะชีวิตอย่างรอบด้าน ภายใต้แนวคิดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เนื้อหาในบทความได้นำเสนอขั้นตอนสำคัญในการออกแบบการเรียนรู้ ได้แก่ การวิเคราะห์หลักสูตร การออกแบบกิจกรรมที่ใช้กับชีวิตจริง การเลือกใช้สื่อมัลติมีเดียและแพลตฟอร์มออนไลน์ Google Classroom หรือ LMS รวมถึงการบูรณาการสาระการเรียนรู้ย่อย ในรายวิชา ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศีลธรรม และศาสนา ผ่านกิจกรรมโครงงาน การอภิปราย และการใช้เครื่องมือเทคโนโลยีสารสนเทศควบคู่ภูมิปัญญาท้องถิ่น บทบาทของครูถูกเน้นให้เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การลงมือปฏิบัติจริง และการสะท้อนผลการเรียนรู้ โดยประเมินผลผ่านชิ้นงานหรือแบบทดสอบที่ประยุกต์ใช้ความรู้ในชีวิตจริง ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวมีส่วนช่วยส่งเสริมความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพในศตวรรษที่ 21

คำสำคัญ : การจัดการเรียนรู้, สังคมศึกษา, ศตวรรษที่ 21, Active Learning, บทเรียนออนไลน์, หลักสูตรแกนกลาง

Abstract

This academic article aims to propose an approach to social studies learning management that aligns with the challenges of the digital age by integrating the Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 (2008) with Active Learning principles and online instruction. The objective is to foster learners' holistic development in knowledge, morality, and life skills through a learner-centered approach. The article outlines key steps in instructional design, including curriculum and indicator analysis, activity design connected to real-life experiences, and the use of multimedia and online platforms such as Google Classroom or LMS. It also

highlights interdisciplinary integration of history, geography, moral education, and religion through project-based learning, discussions, and the use of digital tools alongside local wisdom. The teacher's role is emphasized as a facilitator who promotes critical thinking, hands-on practice, and reflective learning. Assessment focuses on authentic tasks and online evaluations that measure knowledge application in real-world contexts. This approach supports lifelong learning and equips learners with essential competencies for meaningful living in the 21st century.

Keywords: Instructional Management, Social Studies, 21st Century, Active Learning, Online Lessons, Core Curriculum

บทนำ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 ได้กล่าวไว้ใน มาตรา 4 ว่า “การศึกษา” หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และได้กล่าวไว้ใน หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา ดังนี้

มาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา 23 การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งด้านความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา

มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต้องจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550 : 13-14)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กำหนด วิสัยทัศน์ ไว้ว่า เพื่อมุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็นกำลังของชาติ ให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษา การประกอบอาชีพ และการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 : 4) บนพื้นฐานของความเชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นกลุ่มสาระที่ประกอบด้วยหลายแขนงวิชา จึงมีลักษณะเป็น สหวิทยาการ โดยนำวิทยาการจากแขนงวิชาต่าง ๆ ในสาขาสังคมศาสตร์มาหลอมรวมเข้า

ด้วยกัน ได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ จริยธรรม ประชากรศึกษา สิ่งแวดล้อมศึกษา รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา ปรัชญา และศาสนา ด้วยเหตุนี้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จึงได้รับการออกแบบมาเพื่อส่งเสริม ศักยภาพในการเป็นพลเมืองดี ให้แก่นักเรียน โดยกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มสาระนี้ต้องช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมช าติ สังคม และวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังต้องพัฒนาให้ผู้เรียนมี ทักษะและกระบวนการคิด ที่สามารถนำมาใช้ในการตัดสินใจอย่างรอบคอบในการดำเนินชีวิต และสามารถมีส่วนร่วมในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาในฐานะพลเมืองดี ตลอดจนการนำความรู้ทางจริยธรรมและหลักธรรมทางศาสนามาใช้ในการพัฒนาตนเองและสังคม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข กระบวนการจัดการเรียนรู้จึงต้องเชื่อมองค์ความรู้ต่าง ๆ ในหลักสูตรเข้าด้วยกัน บูรณาการวิชาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ และสร้างประสบการณ์ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ นับว่าเป็นความท้าทายสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีความหลากหลายและสอดคล้องกับสภาพสังคมร่วมสมัย (กุลรัศมิ์ แพบัว, 2560 : 40)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนด แนวทางการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ไว้ว่า เป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ตลอดจนความเข้าใจในพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยและเหตุปัจจัยต่าง ๆ ผู้เรียนจะเกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม กำหนดให้ผู้เรียนได้ศึกษาแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม และจริยธรรม รวมถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ โดยเน้นการนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 : 132) และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม

พระพุทธศาสนาเป็นสาระการเรียนรู้หนึ่งในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งหลักสูตรได้กำหนดให้จัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และยังได้บรรจุเนื้อหาพระพุทธศาสนาไว้ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาและซึมซับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ เนื่องจากประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 95 นับถือพระพุทธศาสนา และมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนามาเป็นเวลาช้านาน พระพุทธศาสนาจึงเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทย และก่อให้เกิดแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยส่วนใหญ่ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม หรือจริยธรรมในชีวิตประจำวัน ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงถือเป็นศาสนาที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย และมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการบูรณาการไว้ในกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อสืบสานคุณค่าทางจิตใจและวัฒนธรรมของชาติ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), 2550 : 19)

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี และโลกาภิวัตน์ที่มีผลต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยต้องยึดหลักการจัดการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งระบุว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด อีกทั้งกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

พุทธศักราช 2551 จึงมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม และมีทักษะในการดำรงชีวิตในสังคมโลกอย่างมีความสุข กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จัดว่าเป็นสหวิทยาการที่รวมแขนงวิชาสังคมศาสตร์หลากหลายด้าน เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ศีลธรรม และศาสนา เพื่อปลูกฝังคุณลักษณะพลเมืองดีให้แก่ผู้เรียน และพัฒนาให้สามารถปรับตัวกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างมีเหตุผลและมีคุณธรรม โดยเฉพาะสาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม และสาระพระพุทธศาสนา ได้รับการบรรจุในหลักสูตรตั้งแต่ระดับประถมถึงมัธยมศึกษา เพื่อส่งเสริมรากฐานทางจิตใจและวัฒนธรรมของชาติ การจัดการเรียนรู้ในยุคปัจจุบันจึงต้องนำแนวคิด Active Learning มาประยุกต์ เพื่อให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ผ่านกิจกรรม การคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหาจากสถานการณ์จริง พร้อมทั้งผสานเทคโนโลยีและบทเรียนออนไลน์เข้ากับการเรียนการสอนให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตบนพื้นฐานของความถนัดและความแตกต่างรายบุคคล ถือเป็นหัวใจของการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

แนวคิดและทฤษฎีพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

การจัดสิ่งแวดล้อมและกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ การจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ การสร้างหรือจัดสถานการณ์เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ การแนะแนวทางแก่ผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ การสอนจะมีลักษณะดังนี้ คือ มีการจัดดำเนินการของผู้สอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยผู้เรียนทำกิจกรรมที่อาศัยกระบวนการ (Process) ของสมอง เช่น ฟัง อ่าน พูด เขียน โยงความสัมพันธ์ เปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดความรู้ดังกล่าว ผลการเรียนรู้อาจอยู่ในรูปของความเข้าใจ การคิดวิเคราะห์ การประเมินผล ฯลฯ การจัดดำเนินการของผู้สอนอาจอยู่ในรูปแบบการบรรยาย อธิบาย สาธิต หรือปฏิบัติให้ดู ให้อ่านเนื้อหาสาระ ให้อภิปราย ให้ทำแบบฝึกหัด ให้ศึกษาจากสื่อต่าง ๆ

แนวคิดพื้นฐานในการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพที่ดี ได้แก่

(1) บรรยากาศและสิ่งแวดล้อม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ครูควรพัฒนาและจัดอย่างเหมาะสม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความศรัทธา ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีอย่างหนึ่งของการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ

(2) การเรียนรู้ของผู้เรียนเกิดขึ้นได้ทุกแห่ง ทุกเวลา ต่อเนื่องตลอดชีวิต การสอนในยุคปัจจุบันจะต้องเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรักที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ไม่ใช่การเรียนแบบมีครูสอน เพราะครูจะช่วยได้เพียงช่วงหนึ่งของชีวิตเท่านั้น ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ด้วยตนเอง

(3) ผลของการเรียนรู้นั้น ผู้เรียนสามารถนำไปสู่กระบวนการปฏิบัติจริงในชีวิตได้ ดังนั้น สิ่งที่จัดให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ ควรเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง สร้างความรู้และค้นพบความรู้ได้ด้วยตนเอง เพื่อเน้นว่าสามารถนำไปใช้ในชีวิตได้อย่างแท้จริง

(4) การเรียนรู้ที่ดีจะเกิดจากการปฏิบัติจริงด้วยการสัมผัสและมีประสบการณ์ตรงของผู้เรียนเอง คือ ผู้เรียนควรจะได้มีโอกาสสัมผัสของจริง สถานการณ์จำลอง การทดลองทำ และการเข้าร่วมกระบวนการกลุ่ม ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกันในสังคม และสามารถแก้ปัญหาของชีวิตได้อย่างมีสติและใช้ปัญญา กล่าวคือ การจัดการเรียนการสอนควรเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (learner-centered) ให้ผู้เรียนได้เรียนตามความต้องการ และให้โอกาสผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินกิจกรรมการพัฒนาตนเองให้เต็มศักยภาพ โดยครูเป็นผู้จัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม

(5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านในชนบทมีอยู่อย่างมากมายหลายสาขา มีคุณค่าและบ่งบอกถึงความเจริญที่สั่งสมมายาวนาน การจัดกิจกรรมการเรียนตามหลักสูตรท้องถิ่น จะนำเอาทรัพยากร

อันมีค่าของท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการเรียนการสอน เช่น ด้านอาชีพ เกษตรกรรม ดนตรี วรรณกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนรู้จักและรักถิ่นฐานของตนเอง รวมถึงสามารถใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการประกอบอาชีพได้

(6) การเรียนรู้ของผู้เรียนไม่ขึ้นอยู่กับการสอนและระยะเวลาที่ยาวนาน แต่แก่นแท้ของการเรียนอยู่ที่กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ การจัดการเรียนการสอนควรเป็นกระบวนการที่จัดให้ผู้เรียนรู้จักการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง (บุญชม ศรีสะอาด, 2541 : 23)

ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคมของแบนดูรา

ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคม (Social Cognitive Theory) ของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) เน้นว่า มนุษย์เรียนรู้พฤติกรรมได้จากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น ผ่านกระบวนการทางสติปัญญาและการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยสามารถสรุปหลักการสำคัญของทฤษฎีนี้ได้ดังนี้

1. มนุษย์สามารถเรียนรู้ผ่านการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นหรือตัวแบบ

แบนดูราเสนอว่า การเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องเกิดจากการลงมือกระทำโดยตรงเสมอไป มนุษย์สามารถเรียนรู้พฤติกรรมใหม่ ๆ ได้โดยการสังเกตบุคคลอื่นที่เป็นแบบอย่าง (model) ซึ่งอาจเป็นบุคคลในชีวิตจริง หรือบุคคลในสื่อ เช่น โทรทัศน์ หนังสือ หรืออินเทอร์เน็ต เมื่อผู้เรียนเห็นแบบอย่างที่ชัดเจนและน่าสนใจ ก็มีแนวโน้มที่จะเลียนแบบพฤติกรรมนั้น

2. กระบวนการทางสติปัญญาของผู้เรียนและการตัดสินใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้

ทฤษฎีนี้เน้นว่า การเรียนรู้ไม่ใช่เพียงการตอบสนองต่อสิ่งเร้า แต่เกิดจากกระบวนการทางความคิดของผู้เรียน ผู้เรียนมีความสามารถในการรับรู้ วิเคราะห์ ประเมิน และตัดสินใจว่าจะเลียนแบบพฤติกรรมใดหรือไม่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของการใช้ปัญญาในการเลือกเรียนรู้

3. ความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อม ปัจจัยส่วนบุคคล และพฤติกรรมที่เป็นตัวแบบ มีผลต่อการเรียนรู้

แบนดูราอธิบายหลักการของ “ปฏิสัมพันธ์สามทาง” (Triadic Reciprocal Determinism) ซึ่งหมายถึงการที่สิ่งแวดล้อม (environment) พฤติกรรม (behavior) และปัจจัยส่วนบุคคล (personal factors) เช่น ความเชื่อ ความคาดหวัง และเจตคติ มีอิทธิพลต่อกันและกันอย่างต่อเนื่อง โดยทั้งหมดมีบทบาทในการกำหนดพฤติกรรมการเรียนรู้ของบุคคล

4. องค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ ได้แก่ ตัวแบบทางพฤติกรรม การเสริมแรง และกระบวนการทางปัญญาของผู้เรียนในการเลียนแบบพฤติกรรม การเรียนรู้ผ่านการสังเกตเกี่ยวข้องกับ 4 กระบวนการหลัก ได้แก่ (1) การให้ความสนใจ (attention) (2) การจดจำ (retention) (3) การผลิตพฤติกรรม (reproduction) (4) แรงจูงใจ (motivation) การเสริมแรง เช่น การชมเชย หรือผลลัพธ์ในเชิงบวกจากพฤติกรรมของตัวแบบ มีผลต่อความน่าจะเป็นที่ผู้เรียนจะเลียนแบบพฤติกรรมนั้น

5. ทฤษฎีของแบนดูราอธิบายเพียงเรื่องการเรียนรู้ มิได้หมายความว่าการเรียนรู้นั้นจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเสมอไป

แม้ว่าผู้เรียนจะได้รับการเรียนรู้จากการสังเกตตัวแบบอย่างชัดเจน แต่การแสดงพฤติกรรมตามที่เรียนรู้นั้นจะเกิดขึ้นหรือไม่ ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยภายใน เช่น ความพร้อม ความเชื่อมั่นในตนเอง และแรงจูงใจ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมภายนอก จึงอาจกล่าวได้ว่า “การเรียนรู้” และ “การแสดงพฤติกรรม” เป็นคนละกระบวนการ (Bandura, A., 1997 : 74)

แนวคิดและทฤษฎีพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ โดยครูทำหน้าที่จัดสิ่งแวดล้อม บรรยากาศ และประสบการณ์การเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้คิด วิเคราะห์ ปฏิบัติจริง และมีปฏิสัมพันธ์กับบริบทอย่างเหมาะสม โดยยึดหลัก “ผู้เรียน

เป็นศูนย์กลาง” เพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้เต็มที่ การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจึงควรดำเนินการเป็นขั้นตอน ได้แก่

ขั้นที่ 1 การเตรียมบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมความไว้วางใจ และแรงจูงใจภายใน

ขั้นที่ 2 การวางแผนจัดกิจกรรมที่ผู้เรียนสามารถมีส่วนร่วม เรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา และต่อเนื่องตลอดชีวิต

ขั้นที่ 3 การเชื่อมโยงเนื้อหาให้สอดคล้องกับชีวิตจริงของผู้เรียน เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ที่ผู้เรียนสร้างขึ้นเอง

ขั้นที่ 4 การใช้กิจกรรมที่เน้นการปฏิบัติจริง การทดลอง การแก้ปัญหา และการทำงานกลุ่ม เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง สร้างการเรียนรู้ด้วยตนเอง

ขั้นที่ 5 การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือทรัพยากรในชุมชนมาใช้ให้เกิดคุณค่า และส่งเสริมความรักถิ่นฐาน

ขั้นที่ 6 การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองมากกว่าการสอนโดยตรง เพื่อพัฒนาทักษะการแสวงหาความรู้ และพึ่งพาตนเอง ทั้งนี้สามารถประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคมของแบนดูราในการออกแบบกิจกรรม โดยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการสังเกตแบบอย่าง กระตุ้นการคิด วิเคราะห์ และให้แรงเสริมเชิงบวก เพื่อสร้างแรงจูงใจในการเลียนแบบพฤติกรรมที่ดี การจัดกิจกรรมเรียนรู้ควรคำนึงถึงกระบวนการให้ความสนใจ การจดจำ การผลิตพฤติกรรม และแรงจูงใจอย่างครบถ้วน ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้ทั้งด้านความคิด พฤติกรรม และคุณธรรม พร้อมสำหรับการดำเนินชีวิตในศตวรรษที่ 21

การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 กับแนวทาง Active Learning

นักการศึกษา นักปฏิรูปการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญจำนวนมากเห็นพ้องว่า ทักษะการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตของผู้เรียนในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 21

แผ่นภาพที่ 1 21st Century Skills ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21

ที่มา: https://images.app.goo.gl/CWbpmwvMUctLuxLX6

สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (Office of Learning and Youth Quality Promotion) ได้รวบรวมองค์ประกอบของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่เด็กและเยาวชนควรมีไว้ในคู่มือ The Glossary of Education Reform ซึ่งประกอบด้วยทักษะสำคัญ 2 กลุ่ม ได้แก่

3R: ทักษะพื้นฐาน ได้แก่ การอ่าน (Reading) การเขียน (Writing) และคณิตศาสตร์ (Arithmetic)

4C: ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) การสื่อสาร (Communication) การร่วมมือ (Collaboration) และความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) มีทักษะด้านชีวิตและอาชีพ ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี ที่ล้วนจำเป็นต่อการบริหารจัดการการศึกษาในยุคปัจจุบัน

ศาสตราจารย์ นายแพทย์วิจารณ์ พานิช (Panich) ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้จากการแปลหนังสือ 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times กล่าวถึงหลักการสำคัญของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยมีลักษณะการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ ดังนี้

1. การเรียนรู้ที่แท้จริง (Authentic Learning) เป็นการเรียนรู้ที่เชื่อมกับชีวิตจริง มีความหมายต่อตัวผู้เรียน และขับเคลื่อนด้วย “ฉันทะ” หรือแรงจูงใจภายใน

2. การเรียนรู้ระดับสร้างกระบวนทัศน์ (Mental Model Building) เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนสามารถสร้างแบบจำลองทางความคิดเพื่อใช้ในการเข้าใจสิ่งต่าง ๆ

3. การเรียนรู้แบบพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ยอมรับความหลากหลายของผู้เรียน โดยใช้จุดแข็งและรูปแบบความถนัดเฉพาะบุคคลในการเรียนรู้

4. การเรียนรู้เป็นกิจกรรมทางสังคม (Social Learning) ผู้เรียนเรียนรู้ผ่านปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ (Panich, W., 2012)

การจัดการเรียนรู้แบบ Active Learning

Active Learning คือ กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง และใช้กระบวนการคิดใคร่ครวญ (Reflective Thinking) เกี่ยวกับสิ่งที่ตนได้กระทำลงไป โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย (Bonwell, W., 1991 : 41-47)

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบ Active Learning ดำเนินการภายใต้สมมติฐานพื้นฐานสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ (Meyers, Chet & Jones, Thomas. B., 1993 : 52)

1. การเรียนรู้เป็นความพยายามโดยธรรมชาติของมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้โดยธรรมชาติผ่านประสบการณ์ตรง และแรงจูงใจภายใน

2. แต่ละบุคคลมีแนวทางในการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน จึงควรจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกและพัฒนาตามความถนัดและบริบทของตนเอง

แนวคิด Active Learning เปลี่ยนบทบาทของผู้เรียนจาก “ผู้รับความรู้” (Receiver) มาเป็น “ผู้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้” (Co-creators) โดยเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในกระบวนการเรียนรู้ ผ่านกิจกรรมหลากหลาย เช่น การอภิปราย การทำโครงงาน การตั้งคำถาม การเรียนรู้แบบกลุ่ม และการใช้สถานการณ์จำลอง เป็นต้น ซึ่งกระตุ้นการคิดวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินตนเอง (Felder, R. M. and Brent, R., 2025, Online)

Active Learning จึงถือเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่อิงแนวคิด การสร้างสรรค์ทางปัญญา (Constructivism) เน้นกระบวนการเรียนรู้มากกว่าการมุ่งเน้นเนื้อหาวิชา โดยมุ่งหวังให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ หรือสร้างองค์ความรู้ขึ้นด้วยตนเอง ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง โดยอาศัยสื่อการเรียนรู้หรือกิจกรรมที่หลากหลาย ในกระบวนการดังกล่าว ครูมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ที่ช่วยแนะนำ กระตุ้น และสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผ่านการใช้กระบวนการคิดขั้นสูง

อาทิ การวิเคราะห์ (Analysis) การสังเคราะห์ (Synthesis) และการประเมินค่า (Evaluation) จากสิ่งที่ได้รับจากกิจกรรมการเรียนรู้ ผลลัพธ์ของการจัดการเรียนรู้แบบ Active Learning คือ ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ได้อย่างมีความหมาย (Meaningful Learning) และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์อื่น ๆ

การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้วยแนวทาง Active Learning มุ่งพัฒนาทักษะพื้นฐาน (3R) และทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 (4C) ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ สื่อสาร ร่วมมือ และสร้างสรรค์ รวมถึงทักษะชีวิตและเทคโนโลยี โดยยึดหลักว่าผู้เรียนมีศักยภาพในการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและมีความแตกต่างกัน จึงต้องจัดกิจกรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ขั้นตอนการประยุกต์ใช้เริ่มจาก (1) การกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่เน้นทักษะชีวิต (2) ออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม เช่น โครงงาน การอภิปราย หรือสถานการณ์จำลอง (3) จัดสิ่งแวดล้อมเอื้อต่อการเรียนรู้ร่วมกัน (4) ส่งเสริมการคิดขั้นสูง เช่น วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมิน (5) ครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (6) ผู้เรียนสะท้อนผลการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ Active Learning จึงเป็นแนวทางที่เน้นการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ทำให้เกิดการเรียนรู้และนำไปใช้ได้จริงในชีวิต

หลักสูตรแกนกลาง กับการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

การบูรณาการหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กับการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นการดำเนินการตามแนวทางที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง พัฒนาผู้เรียนให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และทักษะชีวิต โดยยึดหลักว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯ ประกอบด้วยหลายแขนงวิชา เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ศีลธรรม ศาสนา และหน้าที่พลเมือง จึงเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการบูรณาการสาระการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน

หลักการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

การจัดการเรียนรู้ภายใต้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพรอบด้าน โดยมีหลักการสำคัญ ดังนี้

1. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนรู้ ครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก กระตุ้น และส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น

2. การจัดการเรียนรู้ที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ยอมรับความหลากหลายของผู้เรียนในด้านความสามารถ ความสนใจ พื้นฐาน และบริบททางสังคมวัฒนธรรม โดยปรับรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน

3. การจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางสมอง ส่งเสริมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับพัฒนาการทางสมองตามช่วงวัย โดยเฉพาะการกระตุ้นการคิด วิเคราะห์ และแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์

4. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นด้านคุณธรรมจริยธรรม ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีวินัย เคารพกติกาสังคม และมีจิตสาธารณะ ผ่านการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับสถานการณ์จริงและบริบททางวัฒนธรรม

การปรับปรุงหลักสูตรเพื่อรองรับทิศทางการพัฒนาประเทศ

กระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ดำเนินการทบทวนและพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยอิงจากนโยบายระดับชาติ ได้แก่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12, ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 เพื่อให้หลักสูตรมีความทันสมัยและตอบสนองต่อความต้องการของสังคมและประเทศชาติ การปรับปรุงหลักสูตรเน้นเป็นพิเศษในกลุ่มสาระการเรียนรู้ ได้แก่ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ (ในกลุ่ม

สาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม) เนื่องจากกลุ่มสาระเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล การออกแบบและสร้างสรรค์นวัตกรรม ตลอดจนการบูรณาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิศวกรรม และเทคโนโลยี (STEM Education) เพื่อให้ผู้เรียนสามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ยังเน้นการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 อาทิ ทักษะการคิดเชิงคำนวณ ความรู้ทางด้านวิทยาการคอมพิวเตอร์ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) การใช้เครื่องมือทางภูมิศาสตร์เพื่อเข้าใจสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลง วัตถุประสงค์สูงสุดของการพัฒนาหลักสูตร คือ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถจัดการความรู้และปรับใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพอย่างสร้างสรรค์ มีศักยภาพในการเผชิญกับความท้าทายของโลกยุคใหม่ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2561 : 55)

การจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ คุณธรรม และทักษะชีวิต โดยใช้แนวทางที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง สามารถประยุกต์ใช้ได้เป็นขั้นตอน ได้แก่

(1) ศึกษาตัวชี้วัดและสาระสำคัญของหลักสูตร เพื่อออกแบบกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง

(2) บูรณาการเนื้อหาหลายแขนง เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศีลธรรม และหน้าที่พลเมือง ในแผนการสอนเดียวกัน

(3) ใช้กิจกรรมแบบ Active Learning เช่น การอภิปรายสถานการณ์ การใช้แผนที่ เครื่องมือภูมิศาสตร์ หรือการวิเคราะห์ข่าว เพื่อพัฒนาทักษะการคิด

(4) ส่งเสริมการเรียนรู้จากแหล่งชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสื่อดิจิทัล เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความภาคภูมิใจในถิ่นฐาน และใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์

(5) ครูจัดกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนสืบค้น แก้ปัญหา ทำงานกลุ่ม และสะท้อนผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง

(6) ประเมินผลด้วยการใช้ชิ้นงานหรือโครงงานที่แสดงความเข้าใจและการประยุกต์ใช้ความรู้จริง ช่วยให้ผู้เรียนมีศักยภาพพร้อมต่อการดำรงชีวิตและการทำงานในศตวรรษที่ 21

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ คุณธรรม และทักษะชีวิต โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการเรียนรู้เชิงบูรณาการผ่านสาระสำคัญ แนวทางการจัดการเรียนรู้กับชีวิตจริง ใช้กิจกรรมแบบ Active Learning การเรียนรู้จากชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสื่อดิจิทัล รวมถึงการประเมินผลจากชิ้นงานหรือโครงงานที่สะท้อนการประยุกต์ใช้ความรู้ การปรับปรุงหลักสูตรยังสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และทิศทางโลก โดยเน้นทักษะในศตวรรษที่ 21 และ STEM Education ทำให้ผู้เรียนสามารถจัดการความรู้ ใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ และเผชิญกับความท้าทายของโลกยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักสูตรนี้จึงเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพและพร้อมดำรงชีวิตในสังคม

ด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วม ผู้เรียนได้รับโอกาสในการสืบค้น แก้ปัญหา ทำงานเป็นทีม และสะท้อนผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง ช่วยเสริมสร้างการคิดและการตัดสินใจ ขณะเดียวกันครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่กระตุ้นความสนใจและเหมาะสมกับศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน การจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จึงไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดเนื้อหา แต่เป็นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม และความเข้าใจบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของตนและผู้อื่น ทั้งให้ผู้เรียนตระหนักถึงบทบาทของตนในฐานะพลเมืองที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศชาติ หลักสูตรจึงเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างสรรค์การศึกษาไทยที่ตอบรับโลกยุคใหม่ และสร้างรากฐานชีวิตที่มั่นคงแก่ผู้เรียนในทุกด้านให้กับผู้เรียน

การออกแบบและจัดการเรียนการสอนออนไลน์ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

การจัดการเรียนการสอนออนไลน์ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อบริบทของสังคมยุคดิจิทัล โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมายผ่านเทคโนโลยีที่หลากหลาย ทั้งนี้การออกแบบและการจัดการเรียนการสอนในกลุ่มสาระดังกล่าวนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและคำจำกัดความเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ โดยสามารถนำมาอ้างอิงและสังเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

อาณัติ รัตนถิรกุล ได้ให้ความหมายของ การเรียนแบบออนไลน์ ว่า หมายถึง การจัดการเรียนการสอนผ่านทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์รูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น วิทยุกระจายเสียง (Radio Broadcast) โทรทัศน์ (Television) แผ่นซีดีรอม/ดีวีดีรอม (CD-ROM/DVD-ROM) เครือข่ายอินทราเน็ต (Intranet) เอ็กซ์ทราเน็ต (Extranet) เครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Internet) ดาวเทียม (Satellite Broadcast) โทรศัพท์มือถือ (Mobile Phone) เครื่องพีดีเอ (PDA) หรืออุปกรณ์ไร้สายอื่น ๆ (อาณัติ รัตนถิรกุล, 2553 : 43)

ไพโรจน์ ตีระ ณ ธนากุล และคณะ ได้ให้ความหมายของ การเรียนแบบออนไลน์ ว่า หมายถึง การดำเนินการด้านการศึกษาและการเรียนรู้โดยอาศัยเทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์หรือดิจิทัล ทั้งในด้านการจัดการเรียนการสอน การให้บริการทางการศึกษา และการบริหารจัดการศึกษา โดยมีเป้าหมายเพื่อสนองตอบต่อความต้องการด้านการศึกษาในลักษณะที่ “ไร้พรมแดน” และ “ไร้ข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่” (ไพโรจน์ ตีระ ณ ธนากุล และคณะ, 2546 : 76) การจัดการเรียนรู้ในลักษณะนี้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้ในทุกที่ ไม่ว่าจะอยู่ในห้องเรียน ที่บ้าน หรือที่ใด ๆ ก็ตาม โดยใช้คอมพิวเตอร์แบบตั้งโต๊ะ (Stand Alone) หรือระบบเครือข่าย (Network) เช่น อินทราเน็ต (Intranet) หรืออินเทอร์เน็ต (Internet) ตามความจำเป็นและความเหมาะสม ทั้งนี้ยังเน้นการศึกษาที่คำนึงถึงผู้เรียนเป็นสำคัญ (Learner-Centered) และตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะบุคคล (Personalized Learning) ขณะเดียวกัน **ศุภชัย สุขะนินทร์ และกรกนก วงศ์พานิช** ได้อธิบายว่า การเรียนแบบออนไลน์ คือ รูปแบบหนึ่งของการเรียนการสอนทางไกล (Distance Learning) ที่ดำเนินการผ่านระบบออนไลน์ โดยใช้สื่อการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต อินทราเน็ต เอ็กซ์ทราเน็ต โทรทัศน์ดาวเทียม ซีดีรอม หรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์อื่น ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ได้อย่างอิสระและยืดหยุ่น โดยผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาเพื่อการพัฒนาตนเองได้ตามอัธยาศัย ทุกที่ ทุกเวลา ผ่านเว็บไซต์ที่มีการนำเสนอในรูปแบบมัลติมีเดีย เช่น ข้อความ เสียง ภาพเคลื่อนไหว และวิดีโอ อีกทั้งยังสามารถโต้ตอบกับระบบได้ เสมือนกับการเรียนรู้ภายในห้องเรียนแบบดั้งเดิม ซึ่งนับเป็นแนวทางที่ช่วยลดช่องว่างทางการศึกษาได้อย่างแท้จริง ทำให้ทุกคนมีโอกาสเรียนรู้ได้อย่างเท่าเทียมตลอด 24 ชั่วโมง (ศุภชัย สุขะนินทร์ และกรกนก วงศ์พานิช, 2546 : 12)

การออกแบบและจัดการเรียนการสอนออนไลน์ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมายผ่านเทคโนโลยีที่หลากหลาย ได้แก่

(1) วิเคราะห์ตัวชี้วัดและสาระสำคัญของหลักสูตรให้สอดคล้องกับการเรียนออนไลน์

(2) ออกแบบบทเรียนด้วยสื่อมัลติมีเดีย เช่น ข้อความ ภาพ เสียง และวิดีโอ เพื่อสร้างความเข้าใจและน่าสนใจ

(3) ใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ที่เหมาะสม เช่น Google Classroom หรือเว็บไซต์เฉพาะกิจ

(4) จัดกิจกรรมเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เช่น การอภิปรายออนไลน์ การทำโครงงาน และการวิเคราะห์สถานการณ์

(5) ประเมินผลผ่านชิ้นงานหรือแบบทดสอบออนไลน์ที่วัดการคิดวิเคราะห์และการนำความรู้ไปใช้

(6) ติดตามและให้คำแนะนำผู้เรียนอย่างต่อเนื่องผ่านช่องทางดิจิทัล การเรียนการสอนออนไลน์ในกลุ่มสาระนี้จึงเป็นแนวทางที่ยืดหยุ่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงความรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา และส่งเสริมการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมในสังคมยุคดิจิทัล

สรุป

การจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องบูรณาการหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เข้ากับแนวคิด Active Learning และการเรียนการสอนออนไลน์ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาความรู้ คุณธรรม และทักษะชีวิตอย่างรอบด้าน โดยยึดหลักผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและพัฒนาตามศักยภาพของแต่ละบุคคล การออกแบบการเรียนรู้ควรเริ่มจากการวิเคราะห์ตัวชี้วัดและสาระสำคัญของหลักสูตร แล้วออกแบบกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงโดยใช้สื่อมัลติมีเดียที่หลากหลาย เช่น ข้อความ เสียง ภาพ และวิดีโอ รวมถึงเลือกใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนและผู้เรียน เช่น Google Classroom หรือระบบ LMS ที่สามารถโต้ตอบและติดตามผลการเรียนได้ โดยการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระ ควรบูรณาการวิชาหลายแขนง เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศีลธรรม และศาสนา ผ่านกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม การอภิปราย โครงงาน การตั้งคำถาม และการวิเคราะห์ข่าว เพื่อส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ พร้อมทั้งใช้เครื่องมือทางภูมิศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีสารสนเทศในการสนับสนุนการเรียนรู้ ผู้สอนควรเป็นผู้อำนวยความสะดวกที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถสืบค้น สร้างองค์ความรู้ และสะท้อนผลการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านกิจกรรมที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริง และประเมินผลด้วยชิ้นงานหรือแบบทดสอบออนไลน์ที่เน้นการประยุกต์ใช้ความรู้ในสถานการณ์จริง เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สามารถดำรงชีวิตและประกอบอาชีพในโลกยุคใหม่ได้ สอดคล้องกับหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิตและความสามารถในการเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลาในบริบทสังคมดิจิทัล

องค์ความรู้ที่ได้

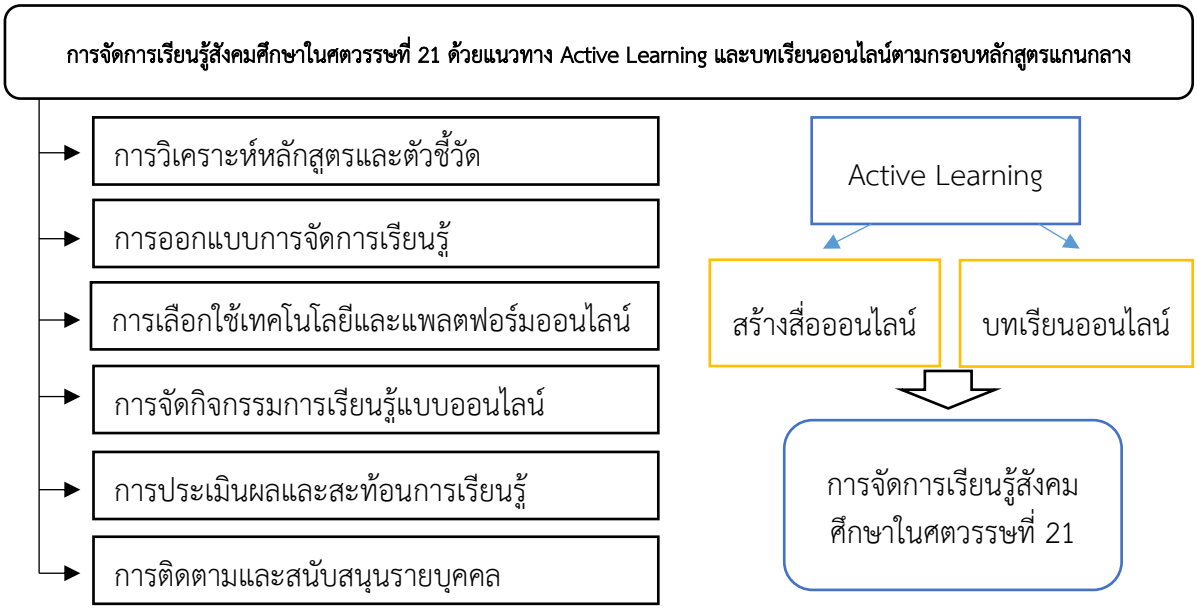

แผนภาพที่ 2 การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 ด้วยแนวทาง Active Learning และบทเรียนออนไลน์ตามกรอบหลักสูตรแกนกลาง

การจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในศตวรรษที่ 21 ด้วยแนวทาง Active Learning และการสอนออนไลน์สามารถดำเนินการได้ ดังนี้

(1) วิเคราะห์หลักสูตรและตัวชี้วัดเพื่อเลือกเนื้อหาที่เหมาะสมกับบริบทผู้เรียน

(2) ออกแบบกิจกรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ที่ใช้กับชีวิตจริง และส่งเสริมการคิดวิเคราะห์

(3) เลือกใช้เทคโนโลยีและแพลตฟอร์มออนไลน์ที่เหมาะสม เช่น Google Classroom หรือ Moodle

(4) จัดกิจกรรมเรียนรู้ผ่านสื่อมัลติมีเดีย ผ่านวิดีโอ โครงงานออนไลน์ และการอภิปรายแบบมีส่วนร่วม

(5) ประเมินผลด้วยชิ้นงานหรือแบบทดสอบออนไลน์ที่วัดทักษะการคิดและการประยุกต์ใช้ความรู้

(6) ติดตามและให้คำแนะนำรายบุคคลผ่านช่องทางดิจิทัล เพื่อเสริมแรงจูงใจและพัฒนาตนเอง

(7) ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงความรู้ได้ทุกที่ทุกเวลาและสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ช่วยให้การเรียนรู้มีความยืดหยุ่น และตอบโจทย์การศึกษาในยุคดิจิทัล

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2550). การสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. หน้า 13–14.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. หน้า 4, 132.

กุลรัศมิ์ แพบัว. (2560). “การพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้สาระ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5.” วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 15(1), 40–50.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2550). การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป. หน้า 19.

บุญชม ศรีสะอาด. (2541). การพัฒนาการสอน. กรุงเทพมหานคร: สุรีวิริยาสาสน์. หน้า 23.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561). หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. หน้า 55.

อาณัติ รัตนถิรกุล. (2553). สร้างระบบ E-learning Moodle ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ด ยูเคชั่น. หน้า 43.

ไพโรจน์ ตีระ ณ ธนากุล และคณะ. (2546). การออกแบบและผลิตบทเรียนคอมพิวเตอร์การสอนสำหรับ e-Learning. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี. หน้า 76.

ศุภชัย สุขะนินทร์ และกรกนก วงศ์พานิช. (2546). เปิดโลก E-Learning การเรียนการสอนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น. หน้า 12.

Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York: W. H. Freeman/Times Books/Henry Holt & Co. p. 74.

Panich, W. (2012). 21st Century Skills. Bangkok: Sodsri Saritwong Foundation. (in Thai)

Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). Active Learning: Creating Excitement in the Classroom. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1. Washington, DC: The George Washington University. pp. 41–47.

Meyers, C., & Jones, T. B. (1993). Promoting Active Learning: Strategies for the College Classroom. San Francisco: Jossey-Bass. p. 52.

Felder, R. M., & Brent, R. (n.d.). Active Learning: An Introduction. [Online]. Available: http://www4.ncsu.edu/unity/lockers/users/f/felder/public/Papers/ALpaper(ASQ).pdf [Accessed June 22, 2025].

หลักฆราวาสธรรม 4 กับการสร้างพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์
GHARĀVĀSA DHAMMA 4 AND THE CULTIVATION OF CREATIVE DIGITAL CITIZENSHIP

พระเอกนรินทร์ เขมกาโม (ศรีบุญ)
หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phra Aeknarin Kemagamo(Sribun)[1]
Khon Kaen Buddhist College Academic Resources Unit,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: joo412345@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและนำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักฆราวาสธรรม 4 (สัจจะ, ทมะ, ขันติ, และจาคะ) เพื่อพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีคุณภาพในยุคดิจิทัล การวิเคราะห์งานวิชาการที่เกี่ยวข้องชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคดิจิทัลได้ก่อให้เกิดความท้าทายใหม่ๆ เช่น ปัญหาข่าวปลอม, ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล, และความขัดแย้งทางการเมืองที่รุนแรงขึ้น การรับมือกับปัญหาเหล่านี้จึงจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาพลเมืองดิจิทัลที่มีความรับผิดชอบและมีจริยธรรม ซึ่งหลักฆราวาสธรรม 4 สามารถเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญในการสร้างคุณลักษณะดังกล่าวได้

การบูรณาการหลักฆราวาสธรรม 4 เข้ากับคุณลักษณะของพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์สามารถทำได้ดังนี้: สัจจะ (ความซื่อสัตย์) ช่วยส่งเสริมให้พลเมืองดิจิทัลมีความรับผิดชอบต่อข้อมูลที่เผยแพร่และตรวจสอบความจริงก่อนเชื่อหรือส่งต่อ ทมะ (การฝึกฝนตนเอง) ช่วยให้สามารถควบคุมอารมณ์และปรับตัวเข้ากับความเห็นต่างในโลกออนไลน์ได้ ขันติ (ความอดทน) ช่วยสร้างความมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนประเด็นทางสังคมและอดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ในที่สาธารณะ และ จาคะ (ความเสียสละ) ช่วยส่งเสริมให้เกิดการแบ่งปันความรู้และช่วยเหลือผู้อื่นในสังคมดิจิทัล ซึ่งนำไปสู่การสร้างความสามัคคีและสังคมดิจิทัลที่น่าอยู่ การนำแนวทางนี้ไปประยุกต์ใช้จะช่วยให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในยุคดิจิทัลเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ โปร่งใส และยั่งยืน

คำสำคัญ: ฆราวาสธรรม 4, พลเมืองดิจิทัล, การมีส่วนร่วมทางการเมือง, จริยธรรมทางการเมือง, สังคมดิจิทัล

Abstract

This academic article aims to study and present a guideline for integrating the Fourfold Principles for the Laity (Gharāvāsa Dhamma 4) (Truthfulness, Self-Control, Patience, and Renunciation) to develop the characteristics of creative digital citizens and to promote quality political participation in the digital era. An analysis of relevant academic works indicates that social changes in the digital age have created new challenges, such as the issue of fake news, the digital divide, and intensifying political conflicts. To address these issues, it is necessary to develop responsible and ethical digital citizens, for which the Fourfold Principles for the Laity can serve as a key conceptual framework.

The integration of the Gharāvāsa Dhamma 4 for the Laity with the characteristics of creative digital citizens can be implemented as follows: Truthfulness (Sacca) helps promote digital citizens' responsibility for the information they disseminate and encourages them to verify facts before believing or sharing them. Self-Control (Dhamma) helps them control their emotions and adapt to differing opinions in the online world. Patience (Khanti) helps build determination to drive social issues and endure public criticism. And Renunciation (Cāga) helps promote the sharing of knowledge and assisting others in the digital society, which leads to the creation of harmony and a livable digital community. Applying this guideline will help ensure that citizens' political participation in the digital age is creative, transparent, and sustainable.

Keywords: Fourfold Principles for the Laity, Digital Citizen, Political Participation, Political Ethics, Digital Society

บทนำ

ยุคดิจิทัลเป็นยุคที่เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในทุกมิติของสังคม โดยเฉพาะในด้านการเมือง เทคโนโลยีดิจิทัลได้เปลี่ยนแปลงวิธีการสื่อสารระหว่างรัฐกับประชาชนปรับโครงสร้างอำนาจ และส่งผลต่อกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายอย่างมีนัยสำคัญ ในอดีตระบบการสื่อสารทางการเมือง ถูกครอบงำโดยสื่ออดั้งเดิม เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์และวิทยุซึ่งรัฐบาลและองค์กรสื่อขนาดใหญ่มีบทบาทหลัก ในการเผยแพร่ข้อมูลและกำหนดวาระทางการเมือง อำนาจการควบคุมข้อมูลจึงอยู่ที่ศูนย์กลางทำให้ประชาชน มีบทบาทเป็นเพียงผู้รับสารมากกว่าผู้มีส่วนร่วม (สุพัตรา สันติรุ่งโรจน์, 2567; เสกศักดิ์ อยู่ดี, 2568)

การเข้าสู่ยุคดิจิทัลได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และการศึกษา เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น อินเทอร์เน็ต ปัญญาประดิษฐ์ (AI) และการเชื่อมโยงข้อมูลแบบเรียลไทม์ ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญของการดำเนินชีวิต การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้เร่งให้เกิดการปรับตัวทั้งในระดับบุคคลและระดับโครงสร้างขององค์กรและสังคม อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีก็ได้นำมาซึ่งความท้าทาย เช่น ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (digital divide) การละเมิดความเป็นส่วนตัว และผลกระทบอื่นๆ (Van Dijk, 2020; ศุภชัย ยาวะประภาษ, 2563)

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญนี้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการจาก สื่อดั้งเดิม เช่น โทรทัศน์ และวิทยุ ไปสู่ สื่อดิจิทัล อย่าง โซเชียลมีเดียที่มีการเชื่อมโยงข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและไม่มีขีดจำกัด เมื่อก่อนที่การเผยแพร่ข้อมูลทางการเมืองถูกควบคุมโดยกลุ่มผู้มีอำนาจผ่านช่องทางสื่อแบบเดิม ในปัจจุบันประชาชนสามารถใช้โซเชียลมีเดีย เพื่อเข้าถึงข้อมูล แสดงความคิดเห็น และวิพากษ์วิจารณ์ได้อย่างอิสระมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้กระบวนการทางการเมืองมีลักษณะเป็นเครือข่ายที่เปิดกว้างและทำให้ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ (คันธิรา ฉายาวงศ์, 2564)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วนี้ก็มาพร้อมกับความท้าทายที่สำคัญหลายประการ การแพร่กระจายของ "ข่าวปลอม" (Fake News) และ "ข้อมูลบิดเบือน" (Disinformation) เป็นหนึ่งในภัยคุกคามที่ส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อกระบวนการทางการเมืองและสังคม ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องเหล่านี้สามารถถูกใช้เป็นเครื่องมือในการชี้นำความคิดเห็นหรือโจมตีฝ่ายตรงข้ามทางการเมือง ทำให้กระบวนการประชาธิปไตยเสีย

สมดุล นอกจากนี้ยังมีความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) ที่ทำให้ประชาชนบางกลุ่มไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีหรือมีทักษะในการใช้งานได้อย่างเท่าเทียมกัน ทำให้ถูกจำกัดสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการเสริมสร้างประชาธิปไตยที่แท้จริงในยุคดิจิทัล ปัญหาเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อความสงบสุขและความเป็นระเบียบของสังคม ทำให้การเมืองในยุคดิจิทัลมีความซับซ้อนและเปราะบางมากขึ้น การรับมือกับความท้าทายเหล่านี้จึงจำเป็นต้องอาศัยกลไกที่มีประสิทธิภาพ รวมถึงการพัฒนาพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) ที่มีคุณภาพ (เสกศักดิ์ อยู่ดี และคณะ, 2568)

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาและวิเคราะห์ถึงศักยภาพในการบูรณาการหลักฆราวาสธรรม 4 เพื่อสร้าง "พลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์" ที่สามารถรับมือกับความท้าทายในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์ไม่ได้หมายถึงแค่การใช้เทคโนโลยีเป็น แต่หมายถึงการมีคุณสมบัติที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในสังคมออนไลน์อย่างมีความรับผิดชอบและมีจริยธรรม ซึ่งหลักฆราวาสธรรมสามารถเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญในการสร้างคุณสมบัติดังกล่าวได้ พลเมืองดิจิทัลที่มีสัจจะย่อมมีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่บิดเบือนข้อมูล มีทมะย่อมรู้จักควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมในโลกออนไลน์ มีขันติย่อมมีความอดทนต่อความเห็นต่างและปัญหาที่เกิดขึ้น และมีจาคะย่อมมีความเสียสละและมีน้ำใจต่อผู้อื่นในสังคมดิจิทัล

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์การบูรณาการหลักฆราวาสธรรม 4 ในการพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์ และ 2) เสนอแนวทางในการนำหลักฆราวาสธรรม 4 ไปประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ในยุคดิจิทัล การศึกษาครั้งนี้หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจใหม่ๆ เกี่ยวกับบทบาทของพุทธธรรมในการรับมือกับความท้าทายในสังคมยุคใหม่ และเป็นแนวทางในการพัฒนาพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไปอย่างยั่งยืน

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การสร้างพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์ในยุคที่เทคโนโลยีมีบทบาทสูงต่อสังคมจำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างรอบด้าน บทความนี้จะวิเคราะห์แนวคิดสำคัญที่สัมพันธ์กับหัวข้อวิจัย ได้แก่ ฆราวาสธรรม 4 ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาปรับใช้เป็นรากฐานทางจริยธรรม, ทฤษฎีการเมืองในยุคดิจิทัล ที่อธิบายถึงพลวัตของอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในโลกออนไลน์ และ แนวคิดพลเมืองดิจิทัล ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรมและรับผิดชอบ

1. ฆราวาสธรรม 4

ฆราวาสธรรม 4 เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้สำหรับผู้ครองเรือนหรือคฤหัสถ์ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ประสบความสุขและความเจริญ แม้จะใช้ในการครองเรือน แต่สามารถนำไปปรับใช้กับการทำงานและสังคมได้เช่นกัน หลักธรรม 4 ประการนี้ประกอบด้วย

1. สัจจะ (ความซื่อสัตย์): หมายถึง ความจริงใจ จริงวาจา และจริงการกระทำ การมีสัจจะถือเป็นรากฐานสำคัญของความไว้วางใจและความสัมพันธ์ที่ดีในทุกระดับ การขาดสัจจะจะนำมาซึ่งความหวาดระแวงและความแตกแยก การมีสัจจะทำให้เป็นผู้มีความรับผิดชอบ ได้รับความเคารพยกย่อง และมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต

2. ทมะ (การฝึกฝนตนเอง): หมายถึง การรู้จักข่มใจ การปรับปรุงแก้ไขนิสัยและอุปนิสัยที่ไม่ดีเพื่อให้เข้ากับผู้อื่น ทมะช่วยให้บุคคลสามารถควบคุมอารมณ์และตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผล ไม่ปล่อยให้อารมณ์อยู่เหนือเหตุการณ์ ผู้ที่มีทมะจะสามารถรับมือกับความแตกต่างของผู้อื่นได้ดี และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ ได้

3. ขันติ (ความอดทน) คือความเข้มแข็งของจิตใจที่สามารถทนต่อความยากลำบาก ความเหน็ดเหนื่อย และความทุกข์ทางกายและใจได้ ขันติเป็นสิ่งจำเป็นต่อการทำงานให้สำเร็จลุล่วง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหา นอกจากนี้ยังหมายถึงการอดทนต่อคำพูดหรือกิริยาที่ไม่พึงปรารถนาจากผู้อื่น ซึ่งช่วยป้องกันการขยายความขัดแย้ง ผู้ที่มีขันติย่อมเป็นผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งและสามารถเป็นหลักให้แก่ครอบครัวและผู้อื่นได้

4.จาคะ (ความเสียสละ): คือการรู้จักแบ่งปัน มีน้ำใจ และสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น จาคะเป็นหัวใจสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เพราะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความร่วมมือในสังคม การมีจาคะจะช่วยลดความเห็นแก่ตัวและความตระหนี่ถี่เหนียว ทำให้บุคคลเป็นที่รักและนับถือจากคนรอบข้าง (พระมหายศวิภรณ์ เปมสีโล (ตั้งคำ) และคณะ, 2561)

2. แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยในยุคดิจิทัล

1.แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยในยุคดิจิทัลประชาธิปไตยในยุคดิจิทัลได้รับอิทธิพลอย่างมากจากการพัฒนาของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสังคมออนไลน์ แนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องได้แก่

1.1 ทฤษฎี e-democracy และ digital citizenshipE-democracy หรือประชาธิปไตยอิเล็กทรอนิกส์เป็นแนวคิดที่มุ่งใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เพื่อส่งเสริมกระบวนการประชาธิปไตย (Macintosh, 2004) แนวคิดนี้ครอบคลุมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในกระบวนการทางการเมือง เช่น การลงคะแนนเสียงอิเล็กทรอนิกส์ การปรึกษาหารือออนไลน์ และการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล

Digital citizenship หมายถึงความสามารถในการมีส่วนร่วมในสังคมออนไลน์อย่างมีประสิทธิภาพและรับผิดชอบ (Mossberger et al., 2007) แนวคิดนี้เน้นย้ำความสำคัญของการพัฒนาทักษะดิจิทัล การรู้เท่าทันสื่อ และจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยี เพื่อให้พลเมืองสามารถมีส่วนร่วมในประชาธิปไตยยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.ทฤษฎีการเมืองในยุคดิจิทัล

ทฤษฎีการเมืองในยุคดิจิทัลอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของโครงสร้างอำนาจ กลไกการปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน (เสกศักดิ์ อยู่ดี และคณะ, 2568) แนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

2.1 ประชาธิปไตยดิจิทัล (Digital Democracy): แนวคิดนี้มองว่าเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างกระบวนการประชาธิปไตยให้มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้มากขึ้น ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำงานของรัฐบาลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ได้อย่างอิสระ ทำให้การเมืองไม่สามารถควบคุมหรือปกปิดข้อมูลได้ง่ายเหมือนในอดีต (พัณนิดา อุปหนอง, 2564) การมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านช่องทางออนไลน์ยังช่วยให้เกิดการถ่วงดุลอำนาจและเพิ่มประสิทธิภาพในการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล

2.2 ทฤษฎีเครือข่ายทางการเมือง (Political Network Theory): ทฤษฎีนี้มองว่าอำนาจทางการเมืองในยุคดิจิทัลไม่ได้กระจุกตัวอยู่แค่ที่รัฐบาลหรือพรรคการเมืองอีกต่อไป แต่มีการกระจายตัวอยู่ในหลายภาคส่วน เช่น รัฐบาล พรรคการเมือง นักเคลื่อนไหว และสื่อมวลชน เทคโนโลยีช่วยให้การสื่อสารและการแลกเปลี่ยนข้อมูลเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการรวมตัวของประชาชนเพื่อขับเคลื่อนทางการเมืองโดยไม่ต้องพึ่งพาองค์กรขนาดใหญ่ (คันธิรา ฉายาวงศ์, 2564) อย่างไรก็ตาม เครือข่ายที่ไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนอาจทำให้ขาดความต่อเนื่องในการผลักดันนโยบาย (พระครูใบฎีกาวิชาญ วิสุทโธ, 2565)

4. แนวคิดพลเมืองดิจิทัล

พลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) คือบุคคลที่ใช้เทคโนโลยีอย่างรับผิดชอบและมีจริยธรรม โดยเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของตนในโลกออนไลน์ (วินิจ ผาเจริญ, 2563) แนวคิดนี้มุ่งเน้นการใช้งานเทคโนโลยี

อย่างสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมสังคมออนไลน์ที่ปลอดภัยและเป็นธรรม พลเมืองดิจิทัลมีบทบาทสำคัญในการป้องกันปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการใช้เทคโนโลยีในทางที่ผิด เช่น การแพร่กระจายข่าวปลอม การกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ และการละเมิดข้อมูลส่วนบุคคล (พัณนิดา อุปหนอง, 2564) การสร้างพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพจึงต้องให้ความสำคัญกับการให้ความรู้ด้านการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) และทักษะดิจิทัล เพื่อให้สามารถแยกแยะข้อมูลที่ถูกต้องจากข้อมูลที่บิดเบือนได้ (อวยพร สุธาทองไทย, 2560) นอกจากนี้ยังต้องมีการพัฒนากฎหมายและมาตรการกำกับดูแลที่ชัดเจน เพื่อรักษาสมดุลระหว่างเสรีภาพในการแสดงออกและการปกป้องสิทธิส่วนบุคคลในโลกดิจิทัล

การบูรณาการหลักฆราวาสธรรม 4 กับพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์

พลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์ ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การใช้เทคโนโลยีเป็นเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการมีคุณลักษณะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในสังคมออนไลน์อย่างมีความรับผิดชอบและมีจริยธรรม การบูรณาการหลักฆราวาสธรรม 4 ซึ่งประกอบด้วย สัจจะ, ทมะ, ขันติ, และจาคะ สามารถเป็นกรอบแนวคิดที่แข็งแกร่งในการพัฒนาคุณลักษณะดังกล่าว เพื่อรับมือกับความท้าทายในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1. สัจจะ (ความซื่อสัตย์) กับการรับผิดชอบต่อข้อมูล

หลักสัจจะเน้นที่ความจริงใจ จริงวาจา และจริงการกระทำ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญสำหรับการสร้างพลเมืองดิจิทัลที่น่าเชื่อถือ การนำหลักสัจจะมาปรับใช้ในโลกออนไลน์ มีความหมายดังนี้

1.ความรับผิดชอบต่อข้อมูลที่เผยแพร่ พลเมืองดิจิทัลต้องมีความซื่อสัตย์และไม่บิดเบือนข้อมูลหรือเผยแพร่ข่าวปลอม (Fake News)

2.การตรวจสอบความจริง ต้องมีวิจารณญาณในการบริโภคข้อมูล และตรวจสอบข้อเท็จจริงจากแหล่งที่มาที่หลากหลายก่อนที่จะเชื่อหรือส่งต่อข้อมูลนั้นๆ การทำเช่นนี้จะช่วยลดผลกระทบเชิงลบจากข้อมูลบิดเบือนที่อาจสร้างความเสียหายต่อกระบวนการประชาธิปไตยได้

3.การแสดงความคิดเห็นที่ซื่อตรง การแสดงความคิดเห็นบนแพลตฟอร์มออนไลน์ต้องอยู่บนพื้นฐานของความจริงใจ ไม่ใช้คำพูดที่หลอกลวงหรือให้ร้ายผู้อื่น ซึ่งเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมดิจิทัล

2. ทมะ (การฝึกฝนตนเอง) กับการควบคุมพฤติกรรมออนไลน์

หลักทมะเน้นการฝึกฝนและควบคุมตนเอง ไม่ให้ตกเป็นทาสของอารมณ์หรือกิเลส ในบริบทของพลเมืองดิจิทัล หลักทมะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการควบคุมพฤติกรรมในโลกออนไลน์ที่เต็มไปด้วยความยั่วยุและความขัดแย้ง

1.การจัดการอารมณ์ในโลกออนไลน์ พลเมืองดิจิทัลต้องฝึกควบคุมอารมณ์ของตนเอง ไม่ให้วู่วามหรือแสดงความโกรธเกลียดผ่านการใช้คำพูดที่รุนแรง การรู้จักข่มใจจะช่วยป้องกันการเกิดความขัดแย้งที่ไม่จำเป็นในสังคมออนไลน์

2.การปรับตัวเข้ากับสังคมดิจิทัล ต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวและยอมรับความแตกต่างทางความคิดเห็นหรือภูมิหลังของผู้อื่นในสังคมออนไลน์ การมีทมะช่วยให้บุคคลสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นที่มีความหลากหลายได้ดีขึ้น

3.การใช้เทคโนโลยีอย่างมีวินัย ต้องรู้จักควบคุมตนเองจากการเสพติดเทคโนโลยีหรืออบายมุขในโลกออนไลน์ การฝึกฝนตนเองจะนำไปสู่การใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์

3. ขันติ (ความอดทน) กับการรับมือกับความเห็นต่าง

หลักขันติหมายถึงความอดทนอดกลั้นต่อความทุกข์ ความยากลำบาก และสิ่งกระทบกระทั่งใจ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับพลเมืองดิจิทัลที่ต้องเผชิญกับข้อมูลและมุมมองที่หลากหลายในแต่ละวัน:

1.ความอดทนต่อความเห็นต่าง: พลเมืองดิจิทัลต้องมีความอดทนต่อการแสดงความคิดเห็นที่ไม่ตรงกับตนเอง การอดกลั้นไม่โต้ตอบด้วยอารมณ์จะช่วยป้องกันความขัดแย้งไม่ให้ลุกลามใหญ่โตในโลกออนไลน์

2.การรับมือกับอุปสรรคและปัญหา: ต้องมีจิตใจที่เข้มแข็งและไม่ท้อถอยเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนในสังคมดิจิทัล เช่น การถูกกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ หรือการถูกโจมตีด้วยข้อมูลบิดเบือน ขันติเป็นพลังในการฟันฝ่าอุปสรรคเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

3.ความอดทนในการเรียนรู้: ต้องมีความเพียรและอดทนในการเรียนรู้ทักษะดิจิทัลใหม่ๆ เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้อย่างต่อเนื่อง

4. จาคะ (ความเสียสละ) กับการสร้างคุณค่าร่วมในสังคมดิจิทัล

1.หลักจาคะเน้นการให้ การแบ่งปัน และการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม ซึ่งเป็นหัวใจของการสร้างสังคมดิจิทัลที่น่าอยู่และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

2.การแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ พลเมืองดิจิทัลควรมีน้ำใจในการแบ่งปันความรู้ ข้อมูล หรือประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น การให้โดยไม่หวังผลตอบแทนจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความร่วมมือในชุมชนออนไลน์

3.การให้กำลังใจและช่วยเหลือผู้อื่น ต้องมีเมตตาและพร้อมที่จะช่วยเหลือหรือให้กำลังใจผู้อื่นที่ประสบปัญหาในโลกออนไลน์ โดยเฉพาะผู้ที่ถูกกลั่นแกล้งหรือถูกคุกคาม

4.การสละเวลาเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ควรเสียสละเวลาและทรัพยากรส่วนตัวเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์หรือโครงการต่างๆ ที่ช่วยพัฒนาชุมชนดิจิทัล การมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์จะทำให้เกิดการพัฒนาสังคมดิจิทัลที่ยั่งยืน

การประยุกต์ใช้หลักฆราวาสธรรม 4 เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ในยุคดิจิทัล

การประยุกต์ใช้หลักฆราวาสธรรม 4 เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ในยุคดิจิทัลต้องอาศัยการบูรณาการคุณค่าของหลักธรรมแต่ละข้อเข้ากับพฤติกรรมของพลเมืองดิจิทัล โดยมุ่งเน้นการสร้างสังคมออนไลน์ที่มีความรับผิดชอบ มีจริยธรรม และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

1. สัจจะ (ความซื่อสัตย์) กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างโปร่งใส

หลักสัจจะเน้นความจริงใจและความซื่อตรง สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างโปร่งใสได้ดังนี้

1 การเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้อง พลเมืองดิจิทัลควรตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนเผยแพร่ เพื่อป้องกันการแพร่กระจายของข่าวปลอม (Fake News) และข้อมูลบิดเบือน การกระทำเช่นนี้เป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และสร้างความน่าเชื่อถือในกระบวนการทางการเมือง

2 การแสดงความคิดเห็นอย่างจริงใจ การแสดงความคิดเห็นทางการเมืองควรเป็นไปอย่างซื่อตรงและตรงไปตรงมา ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือกลุ่มพวกพ้อง การรักษาคำพูดและปฏิบัติตามสิ่งที่พูดไว้เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความไว้วางใจ

3 การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ พลเมืองดิจิทัลสามารถใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อตรวจสอบการทำงานของภาครัฐและนักการเมืองได้ ซึ่งเป็นการใช้สัจจะเพื่อสร้างความโปร่งใสและป้องกันการทุจริตคอร์รัปชัน

2. ทมะ (การฝึกฝนตนเอง) กับการสร้างวุฒิภาวะทางอารมณ์ทางการเมือง

หลักทมะเน้นการรู้จักข่มใจและปรับปรุงตนเอง ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการรับมือกับความขัดแย้งทางการเมืองในโลกออนไลน์ เช่น

1 การควบคุมอารมณ์เมื่อเผชิญความเห็นต่าง: การถกเถียงทางการเมืองในโลกดิจิทัลมักทำให้เกิดอารมณ์ที่รุนแรง พลเมืองดิจิทัลที่มีทมะจะสามารถควบคุมอารมณ์ของตน ไม่ใช้ถ้อยคำหยาบคายหรือแสดงความก้าวร้าวต่อผู้ที่เห็นต่าง

2 การปรับตัวเข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลง: สังคมดิจิทัลมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พลเมืองต้องฝึกฝนตนเองให้พร้อมเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ทั้งด้านเทคโนโลยีและประเด็นทางการเมือง เพื่อให้สามารถมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพและเท่าทันสถานการณ์

3 การรับฟังความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล: ทมะส่งเสริมให้บุคคลใช้สติและปัญญาในการพิจารณาข้อมูล ไม่ใช่เพียงแค่เชื่อตามอารมณ์หรือความรู้สึก การรับฟังความเห็นที่แตกต่างอย่างเปิดใจจะช่วยให้เกิดความเข้าใจและลดความขัดแย้ง

3. ขันติ (ความอดทน) กับการเผชิญความท้าทายทางการเมือง

หลักขันติหมายถึงความอดทนต่อความยากลำบากและความทุกข์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระยะยาว:

1 ความมุ่งมั่นในการผลักดันประเด็นทางสังคม: การแก้ไขปัญหาทางการเมืองหรือสังคมมักต้องใช้เวลาและความเพียรพยายาม พลเมืองที่มีขันติจะมีความมุ่งมั่นที่จะต่อสู้เพื่อสิ่งที่ถูกต้องและไม่ท้อถอยต่ออุปสรรค

2 การยอมรับผลลัพธ์ที่แตกต่าง: ในระบอบประชาธิปไตย ผลลัพธ์ทางการเมืองอาจไม่เป็นไปตามความคาดหวังเสมอไป พลเมืองที่มีขันติจะสามารถยอมรับความพ่ายแพ้หรือความผิดหวังได้ และพร้อมที่จะเดินหน้าทำงานต่อไปอย่างไม่ย่อท้อ

3 การอดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์: การมีส่วนร่วมในที่สาธารณะอาจต้องเผชิญกับคำวิพากษ์วิจารณ์หรือคำเสียดสี พลเมืองต้องมีความอดกลั้นไม่โต้ตอบด้วยความรุนแรง ซึ่งจะช่วยให้การสนทนายังคงอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลและสร้างสรรค์

4. จาคะ (ความเสียสละ) กับการสร้างความสามัคคีในสังคมดิจิทัล

หลักจาคะเน้นการให้และการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งเป็นหัวใจของการสร้างสังคมดิจิทัลที่เข้มแข็งและเป็นธรรม

1 การเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม: พลเมืองดิจิทัลควรคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก ไม่แสวงหาผลประโยชน์จากการใช้ตำแหน่งหรือช่องทางออนไลน์ การมีจิตสาธารณะและอุทิศตนเพื่อกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมจะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความสามัคคี

2 การแบ่งปันความรู้และทรัพยากร: การมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ในยุคดิจิทัลยังรวมถึงการแบ่งปันความรู้ ทรัพยากร หรือเวลา เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นในชุมชนออนไลน์ การกระทำเช่นนี้ไม่เพียงแต่สร้างความสัมพันธ์ที่ดี แต่ยังทำให้สังคมมีความเข้มแข็งและเกื้อกูลกัน

3 การให้อภัยและลดความขุ่นเคือง: จาคะยังรวมถึงการรู้จักให้อภัยและสละอารมณ์โกรธหรือความขุ่นเคือง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมดิจิทัลที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง การให้อภัยช่วยให้สามารถก้าวผ่านความบาดหมางและกลับมาทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายเดียวกันได้

สรุป การบูรณาการหลักฆราวาสธรรม 4 เข้ากับการสร้างพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการรับมือกับความท้าทายในยุคดิจิทัล หลักธรรมแต่ละข้อไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเรื่องส่วนตัว แต่เป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยหล่อหลอมให้พลเมืองมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ทั้งในด้านสติปัญญา อารมณ์ และพฤติกรรม ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ โปร่งใส และเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้จากการศึกษา

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการศึกษา

สรุป

บทความวิชาการนี้ได้วิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักฆราวาสธรรม 4 เพื่อสร้างพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งสามารถรับมือกับความท้าทายในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมเข้าสู่ยุคดิจิทัลได้ก่อให้เกิดปัญหาและความท้าทายหลายประการ ทั้งในด้านการเมืองและสังคม เช่น ข่าวปลอม ข้อมูลบิดเบือน และความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อความโปร่งใสและคุณภาพของระบอบประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาพลเมืองดิจิทัลที่มีความรู้คู่คุณธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

การบูรณาการหลักฆราวาสธรรม 4 ซึ่งประกอบด้วย สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ สามารถเป็นรากฐานสำคัญในการหล่อหลอมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมืองดิจิทัลเชิงสร้างสรรค์ได้ ดังนี้

สัจจะ (ความซื่อสัตย์) ช่วยให้พลเมืองดิจิทัลมีความรับผิดชอบต่อข้อมูลที่เผยแพร่และส่งต่อในโลกออนไลน์ โดยตรวจสอบความจริงก่อนที่จะเชื่อหรือส่งต่อข้อมูลใดๆ ซึ่งเป็นการป้องกันการแพร่กระจายของข่าวปลอม

ทมะ (การฝึกฝนตนเอง) ทำให้พลเมืองสามารถควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมเมื่อเผชิญกับความเห็นต่างหรือความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมดิจิทัล ซึ่งช่วยลดความรุนแรงและสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการพูดคุยอย่างสร้างสรรค์

ขันติ (ความอดทน) เป็นคุณสมบัติที่ช่วยสร้างความมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนประเด็นทางสังคม และอดทนต่ออุปสรรคหรือคำวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ

จาคะ (ความเสียสละ) ส่งเสริมให้เกิดการแบ่งปันความรู้และช่วยเหลือผู้อื่นในสังคมดิจิทัลอย่างไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งนำไปสู่การสร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนออนไลน์

การประยุกต์ใช้หลักฆราวาสธรรม 4 ในการสร้างพลเมืองดิจิทัลจึงเป็นแนวทางที่ครอบคลุมและสมบูรณ์แบบ ทั้งในด้านสติปัญญา อารมณ์ และพฤติกรรม ซึ่งจะช่วยให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุคดิจิทัลเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ โปร่งใส และเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมอย่างยั่งยืน.

เอกสารอ้างอิง

คันธิรา ฉายาวงศ์. (2564). แนวโน้มการเมืองไทยกับสื่อสังคมออนไลน์ในศตวรรษที่ 21. วารสารเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน มทร. พระนคร, 6(1), 97-107.

พระครูใบฎีกาวิชาญ วิสุทโธ. (2565). การสื่อสารทางการเมืองในยุคดิจิทัล. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น, 6(1). 109-120.

พระมหายศวิภรณ์ เปมสีโล (ตั้งคำ). (2561). วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 3(2), 44-62.

พัณนิดา อุปหนอง. (2564). พลเมืองดิจิทัลกับมิติด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 13(2), 173-188

เสกศักดิ์ อยู่ดี และคณะ. (2568). การเมืองในยุคดิจิทัล. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม. 9(4), 199-212.

สุพัตรา สันติรุ่งโรจน์. (2567). การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคมในยุคดิจิทัล: ความท้าทายและโอกาส. วารสารนวัตกรรมสังคมศาสตร์, 1(2), 32-45.

ศุภชัย ยาวะประภาษ. (2563). ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลในสังคมไทย. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 26(1), 1-20.

อุเทณร์ วัชรชิโนรส. (2567). ความท้าทายของประชาธิปไตยในยุคดิจิทัล: การวิเคราะห์ผลกระทบของสื่อสังคมออนไลน์ต่อกระบวนการทางการเมือง. วารสารวิชาการจินตาสิทธิ์(ออนไลน์). 2567. 2(1),40-53.

Castells, M. (2000). Communication power. New York: Oxford University.

Macintosh, A. (2004). Characterizing e-participation in policy-making. In Proceedings of the 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences. IEEE. https://doi.org/10.1109/HICSS.2004.1265300

Mossberger, K., Tolbert, C. J., & McNeal, R. S. (2007). Digital citizenship: The Internet, society, and participation. MIT Press.

Van Dijk, J. (2020). *The Digital Divide*. Cambridge: Polity Press.

ความเชื่อศรัทธาต่อศาสนากับสังคมยุคใหม่
RELIGIOUS BELIEF AND MODERN SOCIETY

พระครูสิริคณาภิรักษ์, บุญยืน งามเปรี่ยม, สมปอง ทิพย์สมบัติ, มะลิ ทิพพ์ประจง, พระครูวศิน, นพวรรณ์ ไชยชนะ และ วิชิต ไชยชนะ
วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี
Phra Khru Sirikanabhirak, Bunyuen Ngampream, Mr. Sompong Thipsombat,
Mali Thipprajong, Phra Khru Wasin, Nopphawan Chaichana, Wichit Chaichana
Email: thipprajongmali@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่าง ความเชื่อศรัทธาต่อศาสนา และ การเปลี่ยนแปลงในสังคมยุคใหม่ ซึ่งถูกขับเคลื่อนด้วยปัจจัยสำคัญต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผลการศึกษาพบว่าศาสนาไม่ได้ลดบทบาทลงอย่างสิ้นเชิง แต่ได้ปรับตัวในหลายมิติเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย การปรับตัวเหล่านี้รวมถึงการใช้สื่อดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่ การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาสังคม และการเผชิญหน้ากับความท้าทายด้านจริยธรรมที่มาจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้ บทความยังได้สำรวจปรากฏการณ์ใหม่ๆ เช่น แนวคิดจิตวิญญาณแบบปัจเจกนิยม ที่เน้นการค้นหาความสงบภายใน แทนการยึดติดกับสถาบันศาสนาแบบเดิม สรุปได้ว่าในศตวรรษที่ 21 ศาสนายังคงเป็นที่พึ่งทางใจและเป็นแหล่งกำหนดคุณค่า แต่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนและเปิดรับความหลากหลายเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนในสังคมโลกที่ซับซ้อน

คำสำคัญ: ศาสนา, สังคมยุคใหม่, เทคโนโลยี, วิทยาศาสตร์, จิตวิญญาณ, พุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to analyze the dynamic relationship between religious faith and changes in modern society, driven by key factors such as science and technology. The study finds that religion has not disappeared entirely but has adapted in multiple dimensions to align with the contemporary era. These adaptations include the use of digital media for dissemination, the application of religious principles to solve social problems, and confronting the ethical challenges arising from scientific advancements. Furthermore, the article explores new phenomena, such as individualistic spirituality, which emphasizes the search for inner peace over adherence to traditional religious institutions. In conclusion, religion continues to serve as a spiritual refuge and a source of values in the 21st century, but it must adapt and embrace diversity to remain a sustainable force in a complex global society.

Keywords: Religion, Modern Society, Technology, Science, Spirituality, Buddhism

บทนำ

ในโลกยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีสารสนเทศ และวิทยาศาสตร์ ได้กลายเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่กำหนดทิศทางของสังคมในแทบทุกมิติ ตั้งแต่วิถีชีวิตประจำวันไปจนถึงระบบความเชื่อและคุณค่าพื้นฐาน ศาสนา ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของสังคมมาอย่างยาวนาน กำลังถูกท้าทายและตั้งคำถามถึงความเกี่ยวข้องในยุคที่ทุกสิ่งสามารถอธิบายได้ด้วยหลักการและเหตุผล การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อศรัทธาต่อศาสนากับสังคมยุคใหม่จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อทำความเข้าใจว่าสถาบันทางศาสนาได้ปรับตัวอย่างไร ผู้คนมีทัศนคติที่เปลี่ยนไปอย่างไร และศาสนายังคงมีบทบาทอย่างไรในการเป็นที่พึ่งทางจิตใจและการสร้างจริยธรรมในโลกที่ไร้พรมแดน บทนำฉบับขยายนี้จะเจาะลึกถึงบริบทเชิงประวัติศาสตร์ ปัจจัยที่ส่งผลกระทบ และแนวโน้มที่สำคัญของความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างละเอียดบริบทเชิงประวัติศาสตร์จากสังคมจารีตสู่สังคมยุคใหม่ในยุคจารีต (Pre-modern era) ศาสนาเป็นแกนหลักของสังคมอย่างแท้จริง กำหนดวิถีชีวิต ปฏิทิน กฎหมาย และความเข้าใจในโลกและจักรวาล ผู้คนมีศรัทธาที่มั่นคงและสถาบันศาสนามีอำนาจสูงสุด อย่างไรก็ตาม การมาถึงของ ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) และ ยุคแห่งเหตุผล (The Enlightenment) ในโลกตะวันตกได้นำมาซึ่งการให้ความสำคัญกับเหตุผล ปัจเจกบุคคล และการตั้งคำถามต่ออำนาจแบบจารีต ความเชื่อทางศาสนาเริ่มถูกแยกออกจากกิจการของรัฐและสังคมในวงกว้าง ซึ่งเป็นกระบวนการที่เรียกว่า โลกวิสัย (Secularization) ในยุคนี้วิทยาศาสตร์ได้เข้ามามีบทบาทในการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติแทนความเชื่อเหนือธรรมชาติ ส่งผลให้ฐานอำนาจของสถาบันศาสนาเริ่มสั่นคลอน อิทธิพลของวิทยาศาสตร์และเหตุผลนิยมต่อความเชื่อศรัทธาในสังคมยุคใหม่ที่ให้คุณค่ากับหลักฐานเชิงประจักษ์และการพิสูจน์ตามหลักวิทยาศาสตร์ ศาสนาจึงถูกท้าทายให้ต้องปรับตัวเพื่อตอบคำถามที่ซับซ้อนมากขึ้น นักปรัชญาและนักสังคมวิทยาหลายท่านมองว่าความขัดแย้งระหว่างวิทยาศาสตร์และศาสนาเป็นหนึ่งในตัวแปรสำคัญที่ทำให้ผู้คนลดความเชื่อมั่นในสถาบันศาสนา อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันมุมมองนี้ได้เปลี่ยนไป หลายฝ่ายมองว่าทั้งสองศาสตร์ไม่ได้เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน แต่สามารถเติมเต็มซึ่งกันและกันได้ วิทยาศาสตร์มุ่งเน้นที่ "อย่างไร" ในขณะที่ศาสนามุ่งเน้นที่ "ทำไม" และคุณค่าเชิงจริยธรรมที่ควรนำมาใช้กับความรู้ที่วิทยาศาสตร์ค้นพบโลกาภิวัตน์และสังคมพหุวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ (Globalization) ได้ทำลายกำแพงทางภูมิศาสตร์และนำพาผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรมและศาสนาให้มาอยู่ร่วมกัน ความหลากหลายทางศาสนาไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงในบางพื้นที่อีกต่อไป แต่กลายเป็นเรื่องปกติในสังคมเมืองใหญ่ทั่วโลก สถานการณ์นี้ก่อให้เกิดทั้งโอกาสและความท้าทาย โอกาสคือการเรียนรู้และเข้าใจศาสนาอื่นๆ ซึ่งนำไปสู่การสร้างสรรค์แนวคิด สมานฉันท์ระหว่างศาสนา (Interfaith Dialogue) ในขณะที่ความท้าทายคือความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจหรือการยึดติดในความเชื่อของตนเอง

เทคโนโลยีเครื่องมือใหม่ของการเผยแผ่และแหล่งท้าทายใหม่การปฏิวัติทางดิจิทัลได้เปลี่ยนภูมิทัศน์ของการสื่อสารและการเผยแผ่ศาสนาไปอย่างสิ้นเชิง ปัจจุบันผู้คนสามารถเข้าถึงคำสอนของศาสนาต่างๆ ได้อย่างง่ายดายผ่านอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ ศาสนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตออนไลน์ มีการเทศนาออนไลน์ การปฏิบัติธรรมผ่านแอปพลิเคชัน และการสร้างชุมชนทางศาสนาบนแพลตฟอร์มดิจิทัล อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีก็เป็นดาบสองคม มันทำให้ข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งรวมถึงการบิดเบือนคำสอน การสร้างความเข้าใจผิด และการใช้ศาสนาในเชิงพาณิชย์หรือทางการเมือง ซึ่งส่งผลกระทบต่อศรัทธาของผู้คนโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่เติบโตมาในยุคดิจิทัลปัจเจกนิยมและการแสวงหาความหมายใหม่ในยุคที่ปัจเจกชนได้รับความสำคัญสูงสุด ผู้คนจำนวนมากไม่ได้แสวงหาคำตอบจากสถาบันศาสนาอีกต่อไป แต่หันมาค้นหาความหมายของการมีชีวิตและสันติสุขภายในด้วยตนเอง แนวคิด จิตวิญญาณแบบใหม่ (New Age Spirituality) จึงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย โดยเป็นการผสมผสานความเชื่อและแนวปฏิบัติจากหลาย

แหล่ง เช่น โยคะ การทำสมาธิแบบตะวันตก การศึกษาปรัชญาโบราณ หรือแม้แต่การรับเอาความเชื่อจากศาสนาอื่นๆ มาปรับใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิตของตนเอง ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าความต้องการทางจิตวิญญาณของผู้คนยังคงอยู่ แต่รูปแบบการตอบสนองได้เปลี่ยนไปจากการยึดติดกับศาสนาแบบดั้งเดิมนี้จะทำหน้าที่เป็นกรอบในการวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ โดยจะให้ความสำคัญกับทั้งบริบทของสังคมไทยและต่างประเทศ เพื่อให้เห็นถึงภาพรวมของความเชื่อศรัทธาต่อศาสนาในสังคมยุคใหม่ที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

วัตถุประสงค์ของการเขียนบทความวิชาการ

เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และพลวัตระหว่างความเชื่อศรัทธาทางศาสนากับสังคมในยุคปัจจุบัน ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ

เพื่อศึกษาผลกระทบของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของศาสนา

เพื่อรวบรวมและนำเสนอทัศนะของนักวิชาการที่มีต่อบทบาทของศาสนาในสังคมยุคใหม่

เพื่อสรุปแนวโน้มและทิศทางของความเชื่อทางศาสนาในศตวรรษที่ 21

ตารางเปรียบเทียบความแตกต่างของความเชื่อทางศาสนาในแต่ละยุค

ประเด็นเปรียบเทียบ	ยุคอดีต (Pre-modern)	ยุคปัจจุบัน (Modern)	ยุคอนาคต (Postmodern)
บทบาทของศาสนา	แกนกลางของสังคม, มีอำนาจสูงสุด	ปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย, แยกออกจากกิจการรัฐ	พลังทางสังคมที่หลากหลาย, บทบาทในพื้นที่สาธารณะ
รูปแบบความเชื่อ	ศรัทธามั่นคงในสถาบัน, ยึดติดกับกฎเกณฑ์	ความเชื่อในเชิงปัจเจก, เริ่มตั้งคำถาม	เน้นการแสวงหาความสงบภายใน (จิตวิญญาณแบบใหม่)
ความสัมพันธ์กับวิทยาศาสตร์	มักถูกมองว่าขัดแย้งกัน	อยู่ร่วมกัน, เติมเต็มซึ่งกันและกัน	เผชิญหน้ากับความท้าทายทางจริยธรรมใหม่ๆ
ช่องทางการเผยแผ่	ผ่านพิธีกรรม, คำบอกเล่า, คัมภีร์	สื่อดิจิทัล, สังคมออนไลน์, แอปพลิเคชัน	เน้นการสร้างชุมชนออนไลน์, ผสมผสานข้ามวัฒนธรรม
ทัศนะต่อความหลากหลาย	ยึดติดกับศาสนาของตน, มองว่าเป็นปฏิปักษ์	เริ่มมีการพูดคุยระหว่างศาสนา (Interfaith Dialogue)	เปิดรับความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม

วิวัฒนาการความเชื่อศรัทธาในสังคมยุคใหม่

ในอดีต สังคมไทยและสังคมโลกมีความผูกพันกับศาสนาอย่างลึกซึ้ง ศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นแหล่งกำหนดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ (Modernity) และหลังสมัยใหม่ (Postmodernity) กระแส โลกวิสัย (Secularization) ได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทำให้บทบาทของศาสนาในเชิงสถาบันลดลง และผู้คนเริ่มให้ความสำคัญกับปัจเจกนิยมมากขึ้นศาสนากับการปรับตัวเข้าสู่ยุคดิจิทัล ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศได้สร้างโอกาสใหม่ๆ ให้กับสถาบันศาสนาในการเผยแผ่คำสอน ในประเทศไทย พระสงฆ์จำนวนมากได้หันมาใช้สื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook Live หรือ YouTube ในการเทศนาธรรม ทำให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่ที่ไม่ค่อยมีเวลาไปวัดได้ง่ายขึ้น (พระมหาทองเก็บ ญาณพโล และคณะ,

2567) การเผยแผ่ธรรมะผ่านช่องทางออนไลน์ไม่เพียงแต่ช่วยให้เข้าถึงผู้คนได้มากขึ้น แต่ยังสร้างชุมชนออนไลน์ทางศาสนาขึ้นมาอีกด้วยวิทยาศาสตร์กับความเชื่อศรัทธาในอดีต ศาสนาและวิทยาศาสตร์มักถูกมองว่าอยู่ตรงข้ามกัน แต่นักวิชาการในปัจจุบันมองว่าทั้งสองศาสตร์สามารถอยู่ร่วมกันได้ และบางครั้งยังส่งเสริมซึ่งกันและกัน (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา) วิทยาศาสตร์มุ่งเน้นการแสวงหาความจริงในเชิงประจักษ์ ส่วนศาสนามุ่งเน้นการสร้างคุณค่าทางจริยธรรมและการค้นหาความจริงภายใน อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ก็ทำให้เกิดความท้าทายทางจริยธรรมใหม่ๆ ที่ศาสนาต้องเข้ามามีบทบาทในการให้คำตอบ เช่น การโคลนนิ่งหรือการตัดต่อพันธุกรรม

แนวคิดศาสนาในมุมมองเชิงสังคม Ninian Smart นักวิชาการด้านศาสนาศึกษาได้เสนอแนวคิดที่น่าสนใจว่า ศาสนาควรถูกมองจากมุมมองที่หลากหลาย ไม่ใช่แค่ความเชื่อเท่านั้น โดยเขาได้เสนอ "เจ็ดมิติของศาสนา (Seven Dimensions of Religion)" อันประกอบด้วย มิติประสบการณ์ (experiential), มิติปรัมปรา (mythic), มิติหลักคำสอน (doctrinal), มิติศีลธรรม (ethical), มิติพิธีกรรม (ritual), มิติสังคม (social), และมิติวัตถุ (material) แนวคิดนี้ช่วยให้เราเข้าใจความซับซ้อนของศาสนาในโลกยุคใหม่ได้อย่างครอบคลุมมากขึ้น

องค์ความรู้ใหม่และทัศนะของนักวิชาการ

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมยุคใหม่ได้นำไปสู่องค์ความรู้และมุมมองที่หลากหลายจากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ แนวคิดศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) แนวคิดนี้เกิดขึ้นในยุคสงครามเย็นและยังคงมีความสำคัญจนถึงปัจจุบัน โดยเน้นให้ศาสนาเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาสังคม ไม่ใช่เพียงแค่การปฏิบัติธรรมเพื่อตนเองเท่านั้น นักวิชาการหลายท่านมองว่าแนวคิดนี้เป็นรูปแบบหนึ่งของ "พุทธสมัยใหม่ (Buddhist Modernism)" ซึ่งเป็นการปรับตัวของพุทธศาสนาให้เข้ากับยุคสมัยที่ซับซ้อนมากขึ้น (David L. McMahan, 2011; พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิกโร, 2548) ศาสนาในบริบทของความหลากหลาย คมกฤช อุ่ยเต็กเค่ง (2019) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการที่ศาสนาต้องปรับตัวและยอมรับคุณค่าที่หลากหลายในสังคม เช่น ความเท่าเทียมและความหลากหลายทางเพศ หากไม่ยอมรับ ศาสนาก็อาจจะถูกมองว่าล้าสมัยและขาดความเกี่ยวข้องกับผู้คนในยุคปัจจุบันมากขึ้น การลดลงของความเชื่อทางศาสนาแบบสถาบันนักวิชาการจำนวนไม่น้อยในต่างประเทศเชื่อว่าบทบาทของศาสนาแบบสถาบันกำลังลดลง แต่ผู้คนยังคงแสวงหาความหมายและคุณค่าทางจิตวิญญาณ โดยหันไปสนใจ แนวคิดจิตวิญญาณแบบใหม่ (New Age Spirituality) ที่ไม่ยึดติดกับศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นการเฉพาะ แต่เป็นการผสมผสานความเชื่อและแนวปฏิบัติจากหลากหลายแหล่ง เช่น โยคะ การทำสมาธิแบบตะวันตก หรือการค้นหาความหมายของการมีชีวิต นักสังคมวิทยาศาสนา Charles Taylor (2007) อธิบายว่าสังคมไม่ได้ไร้ศาสนา แต่ได้เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคที่การมีศรัทธาเป็นเพียง ทางเลือกหนึ่งในกรอบคิดแบบฆราวาส (immanent frame) ศาสนาในฐานะเครื่องมือทางสังคม นักวิชาการบางท่านมองว่าศาสนายังคงถูกใช้เป็นเครื่องมือทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นในทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือแม้แต่การสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมจึงต้องคำนึงถึงบริบทเหล่านี้ด้วยศาสนาในพื้นที่สาธารณะ José Casanova นักสังคมวิทยาศาสนา ได้เสนอแนวคิดที่ท้าทายทฤษฎีโลกวิสัยแบบดั้งเดิม โดยชี้ให้เห็นว่าในหลายพื้นที่ของโลก ศาสนากำลังกลับมามีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ (public religions) อีกครั้ง ไม่ใช่ในฐานะสถาบันที่มีอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ แต่ในฐานะพลังทางสังคมที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการถกเถียงประเด็นต่างๆ เช่น สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย หรือความยุติธรรมทางสังคม การคืนสู่ศาสนา (Desecularization) Peter L. Berger นักสังคมวิทยาอีกท่านหนึ่งได้เสนอแนวคิดเรื่อง "การคืนสู่ศาสนา (Desecularization)" โดยมองว่าโลกไม่ได้กำลังเข้าสู่ยุคไร้ศาสนา แต่เป็นยุคที่ความ

หลากหลายทางศาสนาเพิ่มขึ้น ทำให้ศาสนาต่างๆ ต้องแข่งขันกันเพื่อดึงดูดศรัทธาของผู้คนมากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่ศาสนาใดศาสนาหนึ่งมีบทบาทผูกขาดในสังคม

แนวทางการพัฒนา อนุรักษ์ และรักษาศาสนาในอนาคต

จากพลวัตที่ซับซ้อนระหว่างศาสนากับสังคมยุคใหม่ การธำรงอยู่ของศาสนาในอนาคตจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับการยึดติดกับรูปแบบเดิมอีกต่อไป แต่ขึ้นอยู่กับการปรับตัวเชิงรุกอย่างชาญฉลาด เพื่อให้ศาสนายังคงเป็นแหล่งคุณค่าที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อผู้คนและสังคมในศตวรรษที่ 21 แนวทางสำคัญที่ควรพิจารณาประกอบด้วย:

1. การพัฒนา (Development)แนวคิดนี้มุ่งเน้นไปที่การปรับปรุงและสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ๆ เพื่อให้ศาสนายังคงมีความเกี่ยวข้องกับสังคมยุคใหม่ ซึ่งรวมถึงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างสร้างสรรค์และมีจริยธรรม สถาบันศาสนาต้องไม่เพียงแต่ใช้สื่อดิจิทัลในการเผยแผ่เท่านั้น แต่ต้องเน้นการสร้างสรรค์เนื้อหาที่มีคุณภาพและส่งเสริมให้เกิดชุมชนออนไลน์ที่มีความเห็นอกเห็นใจกัน พร้อมทั้งให้ความรู้เท่าทันการใช้สื่อ เพื่อป้องกันการบิดเบือนคำสอนและการใช้ศาสนาในทางที่ผิดการมุ่งเน้นบทบาทในเชิงสังคมศาสนาต้องแสดงให้เห็นถึงบทบาทที่จับต้องได้ในการแก้ไขปัญหาสังคม เช่น การให้ความช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือการส่งเสริมความเท่าเทียมกันในสังคม ซึ่งเป็นการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติอย่างแท้จริงการตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณแบบปัจเจก สถาบันศาสนาต้องปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อแนวโน้มที่ผู้คนแสวงหาความสงบภายในด้วยตนเอง โดยอาจเสนอแนวทางการปฏิบัติที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับวิถีชีวิตคนยุคใหม่

2. การอนุรักษ์ (Conservation) แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับการรักษาแก่นสารและรากฐานดั้งเดิมของศาสนา เพื่อไม่ให้สูญเสียคุณค่าและอัตลักษณ์ไปตามกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งรวมถึงการอนุรักษ์หลักคำสอนและคัมภีร์ดั้งเดิม การส่งเสริมการศึกษาพระคัมภีร์และหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้ผู้ศรัทธาเข้าใจแก่นแท้ของศาสนาและไม่หลงไปกับความเชื่อที่ผิดเพี้ยน
การรักษาพิธีกรรมและประเพณี: การสืบทอดและรักษาพิธีกรรมและประเพณีอันดีงามที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาและศรัทธาของผู้คนในอดีตการอนุรักษ์พุทธสถานและสถาปัตยกรรม: การบำรุงรักษาศาสนสถานและสถาปัตยกรรมทางศาสนาซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และศิลปะอันทรงคุณค่า

3. การรักษาและแก้ไข (Preservation and Remedy) แนวทางนี้มุ่งเน้นไปที่บทบาทของศาสนาในการเป็นที่พึ่งทางใจและเป็นแหล่งบำบัดเยียวยาให้กับผู้คนในสังคมที่เต็มไปด้วยความเครียดและความสับสน ซึ่งรวมถึงการเป็นแหล่งพักพิงทางจิตใจ: ศาสนาสามารถช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนจากความเครียด ความวิตกกังวล และความโดดเดี่ยวในสังคมยุคใหม่การสร้างภาวะผู้นำทางจริยธรรม: ผู้นำทางศาสนาจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์กว้างไกลและสามารถให้คำแนะนำด้านจริยธรรมที่ชัดเจนต่อความท้าทายใหม่ๆ ที่เกิดจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ประเด็นด้านปัญญาประดิษฐ์หรือการโคลนนิ่ง เพื่อเป็นที่พึ่งทางความคิดและจิตใจที่ทันสมัยการส่งเสริมความเข้าใจในความหลากหลาย ศาสนาควรส่งเสริมการสนทนาระหว่างศาสนา (Interfaith Dialogue) อย่างเปิดกว้างและจริงใจ เพื่อลดอคติและความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจว่าความแตกต่างทางศาสนาไม่ใช่ปัญหา แต่เป็นความหลากหลายที่สร้างสรรค์

บทสรุป

ความเชื่อศรัทธาต่อศาสนาในสังคมยุคใหม่ไม่ได้จางหายไป แต่กำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญ จากการวิเคราะห์ในบทความนี้ พบว่าแม้บทบาทของศาสนาในเชิงสถาบันแบบเดิมจะลดลงตามกระแสโลกวิสัย (Secularization) แต่ในขณะเดียวกันศาสนาก็ได้ปรับตัวและปรากฏในรูปแบบใหม่ๆ ที่หลากหลายมากขึ้น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่และการสร้างชุมชนออนไลน์เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการปรับตัวนี้ นอกจากนี้ การศึกษาแนวคิดของนักวิชาการอย่าง Charles Taylor ที่มองว่าความศรัทธากลายเป็น "ทางเลือกหนึ่งในกรอบคิดแบบฆราวาส" และแนวคิดเรื่อง "จิตวิญญาณแบบใหม่" ที่เน้นการแสวงหาความหมายภายในได้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกบุคคล อย่างไรก็ตาม การมองว่าโลกกำลังไร้ศาสนาอย่างสิ้นเชิงอาจเป็นความเข้าใจที่ไม่สมบูรณ์นักดังที่ José Casanova และ Peter L. Berger ได้ชี้ให้เห็น ศาสนากำลังกลับมามีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ (public religions) และเกิดปรากฏการณ์การคืนสู่ศาสนา (Desecularization) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าศาสนายังคงเป็นพลังทางสังคมที่สำคัญในโลกที่ซับซ้อนและเต็มไปด้วยความหลากหลายบทความนี้จึงชี้ให้เห็นว่าศาสนายังคงมีบทบาทสำคัญในการเป็นที่พึ่งทางจิตใจและเป็นแหล่งกำหนดคุณค่าทางจริยธรรม โดยยังคงคุณค่าที่สำคัญตามมิติต่างๆ ที่ Ninian Smart ได้นำเสนอไว้ แต่เพื่อที่จะธำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนในศตวรรษที่ 21 สถาบันศาสนาและผู้ปฏิบัติธรรมจำเป็นต้องเปิดรับการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้เข้ากับพลวัตของสังคมโลก ทั้งในเชิงของการนำเสนอเนื้อหา การยอมรับความหลากหลาย และการเผชิญหน้ากับความท้าทายใหม่ๆ อย่างมีสติและปัญญา

เอกสารอ้างอิง

คมกฤช อุ่ยเต็กเค่ง. (2019). ศาสนากับสังคมไทยสมัยใหม่. The101.world.

พระมหาทองเก็บ ญาณพโล และคณะ. (2567). ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธและสังคมไทยในยุคปัจจุบัน. วารสารวิชาการนวัตกรรมสหวิทยาการ, 2(1).

พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร. (2548). ขบวนการพระพุทธศาสนาในสังคมยุคใหม่: พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมวัชรบัณฑิต. (2565). การบรรยาย พระพุทธศาสนากับแนวโน้มโลกยุคใหม่. [วีดิทัศน์]. YouTube.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (ม.ป.ป.). วิทยาศาสตร์กับศาสนา. สืบค้นจาก legacy.orst.go.th.

สุรพศ ทวีศักดิ์. (2561). ศาสนาไม่ช่วยให้มีศีลธรรมในโลกสมัยใหม่. ประชาไท.

Berger, P. L. (Ed.). (1999). The Desecularization of the World: A Global Overview. Wm. B. Eerdmans Publishing Co.

Casanova, J. (1994). Public Religions in the Modern World. University of Chicago Press.

King, S. B. (2009). Socially Engaged Buddhism. In D. S. Lopez (Ed.), Buddhism and Science. University of Chicago Press.

McMahan, D. L. (2011). The Making of Buddhist Modernism. Oxford University Press.

Smart, N. (1998). The World's Religions: Old Traditions and Modern Transformations. Cambridge University Press.

Taylor, C. (2007). A Secular Age. Harvard University Press.

กลยุทธ์การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับแรงงานยุคดิจิทัล
STRATEGIES FOR DEVELOPING LIFELONG LEARNING SKILLS FOR THE DIGITAL WORKFORCE

ธนวัน ทองดี[1] และ สุรัตน์ พักน้อย[2]
โรงเรียนราชวินิตบางเขน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2
Thanawan Thongdee[1] and Surat paknoi[2]
Rajavinitbbangkhen School,
the secondary educational service area office bangkok 2
E-mail: nan.kanokwanthongdee@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาและพัฒนากลยุทธ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับแรงงานยุคดิจิทัล โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อวิเคราะห์ความจำเป็นและบริบทของแรงงานยุคดิจิทัลในการเรียนรู้ตลอดชีวิต 2) เพื่อสังเคราะห์แนวทางพัฒนาทักษะการเรียนรู้ต่อเนื่อง อันได้แก่ การรู้ดิจิทัล Soft Skills การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนากลยุทธ์การเรียนรู้รวมถึงผลลัพธ์ที่คาหวังในการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้อย่างยั่งยืน ผลการศึกษา พบว่า แรงงานจำเป็นต้องมีพื้นฐานทักษะดิจิทัลที่มั่นคง ควบคู่กับการพัฒนาทักษะด้านสังคมและการปฏิสัมพันธ์เช่น การคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์และการเรียนรู้แบบผสมผสานช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นและโอกาสเข้าถึงความรู้ การฝึกอบรมในสถานที่ทำงานและการเรียนรู้จากโครงการจริงช่วยเสริมการประยุกต์ใช้ความรู้ในบริบทจริง ขณะที่การสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา เป็นกุญแจสำคัญต่อการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน ผลลัพธ์ชี้ให้เห็นว่าการประยุกต์ใช้กลยุทธ์เหล่านี้สามารถเสริมสมรรถนะ เพิ่มโอกาส และศักยภาพในการทำงานให้แก่แรงงานยุคดิจิทัล อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : การเรียนรู้ตลอดชีวิต, แรงงานยุคดิจิทัล, ทักษะด้านสังคมและการปฏิสัมพันธ์

Abstract

This article aims to study and develop lifelong learning strategies for the digital workforce, with the following objectives 1) To analyze the necessity and context of lifelong learning for the digital workforce. 2) To synthesize approaches for developing continuous learning skills, including digital literacy, soft skills, self-directed learning, and adaptability to change. And 3) To propose guidelines for developing learning strategies and expected outcomes for creating a sustainable learning ecosystem.

The study found that it is essential for the workforce to have a solid foundation in digital skills coupled with the development of social and interaction skills, such as critical thinking, communication, collaboration, and creative problem-solving. The use of online platforms and blended learning increases flexibility and access to knowledge. In-house training and project-based learning enhance the application of knowledge in real-world contexts.

Meanwhile, support from the government, private sector, and educational institutions is crucial for establishing a sustainable lifelong learning ecosystem. The results indicate that the application of these strategies can effectively enhance competencies, increase opportunities, and improve the working potential of the digital workforce.

Keywords: Lifelong Learning, Digital Workforce, Soft Skills

บทนำ

ในยุคสมัยที่โลกหมุนไปอย่างรวดเร็วภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง มนุษยชาติกำลังเผชิญกับความท้าทายที่ซับซ้อนและหลากหลาย การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล เศรษฐกิจ ฐานความรู้ และนวัตกรรมต่าง ๆ ได้สร้างพลวัตใหม่ให้กับโครงสร้างการทำงานและวิถีชีวิตของผู้คนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ส่งผลให้ความรู้และทักษะเดิมที่เคยเพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพในอดีตอาจไม่สามารถรองรับความต้องการของสังคมปัจจุบันได้อีกต่อไป

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่เพียงกระทบต่อวิธีการทำงานแต่ยังรวมถึงรูปแบบการใช้ชีวิตและการจัดการทรัพยากรในทุกมิติ ทั้งนี้ ความสามารถในการปรับตัวจึงกลายเป็นทักษะสำคัญที่บุคคลและองค์กรต้องมีเพื่อสร้างสมดุลระหว่างความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและคุณค่าของมนุษย์ การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) จึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญสำหรับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้พร้อมรับมือกับโลกที่มีความไม่แน่นอนสูง เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นแรงขับสำคัญที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว

ในขณะเดียวกัน การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ได้กลายเป็นแนวคิดหลักของการขับเคลื่อนสังคมโลก ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ลดความเหลื่อมล้ำและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับทุกคน การบูรณาการการเรียนรู้ตลอดชีวิตเข้ากับนโยบายการพัฒนาจึงไม่เพียงตอบโจทย์การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันแต่ยังสนับสนุนการสร้างสังคมที่เท่าเทียมและมีความยั่งยืนในระยะยาว

กล่าวได้ว่า โลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับสภาวะที่ต้องการความรู้และทักษะที่ผสมผสานทั้งด้านวิทยาการและคุณธรรม การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงมิใช่เพียงทางเลือก แต่เป็นความจำเป็นที่บุคคล องค์กร และสังคมต้องให้ความสำคัญ เพื่อสามารถปรับตัวและเติบโตได้อย่างมั่นคงท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างไม่หยุดนิ่ง

ความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในยุคดิจิทัล

ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความรู้และทักษะที่เคยเพียงพอเมื่อไม่กี่ปีก่อนอาจล้าสมัยลงอย่างรวดเร็ว ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า “Skill Obsolescence” หรือการเสื่อมค่าของทักษะซึ่งเกิดจากการที่นวัตกรรมใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่วิธีการทำงานเดิม ส่งผลให้แรงงานจำเป็นต้องปรับตัวและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (World Economic Forum, 2023) เพื่อคงความสามารถในการแข่งขันหากหยุดนิ่งเพียงไม่นานอาจเสี่ยงต่อการถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยีหรือบุคลากรที่มีความรู้ทันสมัยกว่าการแข่งขันในตลาดแรงงานสมัยใหม่ไม่เพียงต้องการผู้ที่มีความรู้เฉพาะด้าน แต่ยังต้องการบุคลากรที่มีความยืดหยุ่นพร้อมเรียนรู้ สิ่งใหม่และสามารถพัฒนาตนเองได้ตลอดเวลา ความสามารถนี้เรียกว่า “Learning Agility” ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ทำให้องค์กรมั่นใจว่าบุคลากรจะสามารถปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงมีบทบาทสำคัญ เพราะช่วยให้แรงงานสามารถ Reskill หรือเรียนรู้ทักษะใหม่เพื่อเปลี่ยนสายงาน และ Upskill หรือพัฒนาทักษะเดิมให้สูงขึ้นเพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงาน ตัวอย่างเช่น นักการตลาดที่ต้องเรียนรู้การใช้ปัญญาประดิษฐ์เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลลูกค้าหรือครูผู้สอนที่ต้องนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงเพิ่มโอกาสความก้าวหน้าในอาชีพแต่ยังทำให้สามารถรับมือกับความท้าทายของอนาคตได้ดียิ่งขึ้น

ทักษะที่จำเป็นสำหรับแรงงานยุคดิจิทัล

การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัลทำให้ตลาดแรงงานทั่วโลกเผชิญการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านโครงสร้างงานและความต้องการทักษะ (World Economic Forum, 2023) องค์กรต่าง ๆ ไม่เพียงคาดหวังให้บุคลากรมีความสามารถทางเทคนิคเท่านั้น แต่ยังต้องการทักษะที่เกี่ยวข้องกับการคิด วิเคราะห์ การสื่อสาร และการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาชุดทักษะที่หลากหลายจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้แรงงานสามารถแข่งขันและประสบความสำเร็จในสภาพแวดล้อมการทำงานที่มีความผันผวนสูง ทักษะที่จำเป็นสำหรับแรงงานยุคดิจิทัล ประกอบด้วย ดังนี้ (1) ทักษะดิจิทัลขั้นพื้นฐาน (Basic Digital Literacy) คือ ความสามารถในการใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีดิจิทัลในชีวิตประจำวันและการทำงาน เช่น การใช้งานระบบปฏิบัติการ การสืบค้นข้อมูลออนไลน์ การใช้อีเมล และการใช้ซอฟต์แวร์สำนักงาน ความสามารถพื้นฐานเหล่านี้ถือเป็นรากฐานสำหรับการต่อยอดไปสู่ทักษะดิจิทัลขั้นสูงและเป็นข้อกำหนดเบื้องต้นในการทำงานแทบทุกสาขา (2) ทักษะดิจิทัลขั้นสูง (Advanced Digital Skills) คือ ความสามารถในการเขียนโปรแกรม การวิเคราะห์ข้อมูล และการใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ (3) ทักษะด้านสังคมและการปฏิสัมพันธ์(Soft Skills) คือความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น สื่อสารแนวคิดได้อย่างมีประสิทธิภาพและสร้างแนวทางแก้ปัญหาที่แตกต่างและสร้างสรรค์ (4) ทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-directed Learning) คือความสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องซึ่งรวมถึงการตั้งเป้าหมายการเรียนรู้ การค้นหาและประเมินแหล่งข้อมูลและการปรับใช้ความรู้ในบริบทจริง (5) ทักษะการปรับตัวและการบริหารการเปลี่ยนแปลง (Adaptability & Change Management) คือ ความสามารถในการปรับตัวและการบริหารจัดการเป็นทักษะที่ช่วยให้แรงงานสามารถรับมือกับสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนได้อย่างมั่นใจในยุคดิจิทัล

ดังนั้น แรงงานยุคดิจิทัลต้องพัฒนาทักษะทั้งเชิงเทคนิคและเชิงสังคมควบคู่กัน เพื่อให้สามารถแข่งขันและสร้างคุณค่าในสภาพแวดล้อมการทำงานที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การมีความรู้ดิจิทัลขั้นพื้นฐาน การต่อยอดสู่ทักษะดิจิทัลขั้นสูง การฝึกทักษะด้านสังคมและการปฏิสัมพันธ์ การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการปรับตัวอย่างยืดหยุ่นจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถก้าวทันและเติบโตได้ในระยะยาว

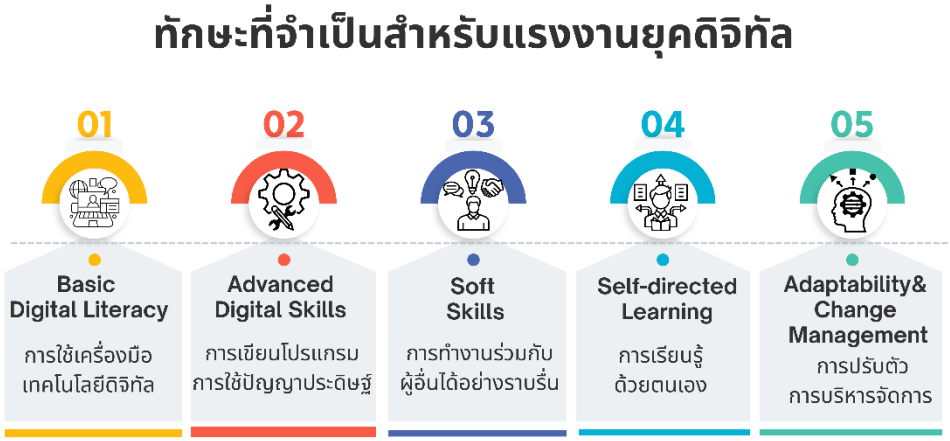

กลยุทธ์การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตในยุคดิจิทัลต้องใช้กลยุทธ์ที่หลากหลายเพื่อให้เหมาะกับผู้เรียน เริ่มจากการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น Coursera edX และ FutureLearn เพื่อเปิดโอกาสเข้าถึงความรู้จากแหล่งคุณภาพทั่วโลก ต่อมาคือการเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) ที่ผสานข้อดีของการเรียนออนไลน์และการพบปะกันจริง การฝึกอบรมในสถานที่ทำงาน (Workplace Learning) ช่วยให้ผู้เรียนได้ประยุกต์ใช้ความรู้ทันที การสร้างชุมชนการเรียนรู้ (Community of Practice) ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ และการเรียนรู้จากโครงการจริง (Project-based Learning) ช่วยพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาและการคิดเชิงสร้างสรรค์กลยุทธ์เหล่านี้จึงเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้การเรียนรู้ตลอดชีวิตเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

การสนับสนุนจากองค์กรและนโยบายภาครัฐ

การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้เกิดผลอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนเชิงนโยบายและทรัพยากรจากทั้งภาครัฐและองค์กร เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา การฝึกอบรม และเทคโนโลยี ตลอดจนสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร อย่างต่อเนื่อง ดังนี้ (1) การให้ทุนและสิทธิประโยชน์ด้านการศึกษา ภาครัฐและองค์กรสามารถจัดสรรทุนการศึกษาทุนฝึกอบรมระยะสั้น และสิทธิประโยชน์ทางภาษีสำหรับบุคคลและหน่วยงานที่ลงทุนด้านการพัฒนาทักษะบุคลากร มาตรการเหล่านี้ช่วยลดข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและสร้างแรงจูงใจใน การเรียนรู้ (2) การจัดระบบการฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและเข้าถึงได้ การพัฒนารูปแบบ การฝึกอบรมที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ช่วยให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้โดยไม่ถูกจำกัดด้วยเวลาและสถานที่ (3) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัล โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลเป็นปัจจัยพื้นฐานในการขับเคลื่อนการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเฉพาะการขยายเครือข่ายอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ดิจิทัลในชุมชน และการสนับสนุนอุปกรณ์และซอฟต์แวร์เพื่อการศึกษา (4) การสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา การบูรณาการความร่วมมือระหว่างหลายภาคส่วนช่วยสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่ยั่งยืน ตัวอย่างเช่น โครงการพัฒนาทักษะร่วม

การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และเทคโนโลยีและการพัฒนาหลักสูตรที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงาน

ปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้เกิดผลลัพธ์ที่มีคุณภาพและยั่งยืนต้องอาศัยปัจจัยสนับสนุนหลายด้าน ดังนี้ (1) การมีแรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) แรงจูงใจที่เกิดจากความสนใจ ความใฝ่รู้และความต้องการบรรลุเป้าหมายส่วนบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนมีความต่อเนื่องและความพยายามในการเรียนรู้อย่างยั่งยืน (2) การได้รับการสนับสนุนจากหัวหน้างานและเพื่อนร่วมงาน การสนับสนุนในลักษณะการให้คำปรึกษา แบ่งปันประสบการณ์ จัดสรรเวลาและทรัพยากรในการเรียนรู้ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความสำเร็จ (3) การเข้าถึงแหล่งข้อมูลและเทคโนโลยี การมีโอกาสเข้าถึงแหล่งข้อมูลคุณภาพสูงและเครื่องมือดิจิทัล เช่น แพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ ฐานข้อมูลวิชาการ และซอฟต์แวร์เฉพาะทาง เป็นเงื่อนไขสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพ การเรียนรู้ (4) การมีเป้าหมายการเรียนรู้ที่ชัดเจนและวัดผลได้การกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมและสามารถประเมินผลได้

บทสรุป

ดังที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่า ในบริบทของศตวรรษที่ 21 โลกกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคมส่งผลให้ทักษะและความรู้เดิมไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพอีกต่อไปการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงกลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อนึ่งปรากฏการณ์ “การเสื่อมค่าของทักษะ” (Skill Obsolescence) เกิดขึ้นจากการที่นวัตกรรมใหม่เข้ามาแทนที่วิธีการทำงานแบบเดิม ทำให้แรงงานต้องมีความคล่องตัวในการเรียนรู้ (Learning Agility) เพื่อ Reskill และ Upskill อย่างต่อเนื่อง ทั้งในมิติของทักษะดิจิทัลขั้นพื้นฐาน เช่น การใช้อุปกรณ์และซอฟต์แวร์ทั่วไป ทักษะดิจิทัลขั้นสูง เช่น การเขียนโปรแกรมและการใช้ AI ทักษะทางสังคม (Soft Skills) เช่น การสื่อสารและการทำงานร่วมกัน รวมถึงทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเองและความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง

ดังนั้น การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตในยุคดิจิทัลต้องใช้กลยุทธ์หลากหลาย เช่น การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ การเรียนรู้แบบผสมผสาน การฝึกอบรมในสถานที่ทำงาน การสร้างชุมชนการเรียนรู้ และการเรียนรู้จากโครงการจริง นอกจากนี้ การสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรถือเป็นปัจจัยสำคัญ ผ่านการจัดสรรทุนและสิทธิประโยชน์ การพัฒนาระบบฝึกอบรมที่ยืดหยุ่น การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล และการสร้างความร่วมมือระหว่างหลายภาคส่วน

ความสำเร็จของการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตขึ้นอยู่กับแรงจูงใจภายใน การสนับสนุนจากหัวหน้างานและเพื่อนร่วมงาน การเข้าถึงแหล่งข้อมูลและเทคโนโลยีที่มีคุณภาพ และการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนและวัดผลได้ สาระสำคัญเหล่านี้ช่วยให้แรงงานสามารถเพิ่มสมรรถนะทางดิจิทัล สร้างโอกาสทางอาชีพ ลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้ที่ได้

ความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในยุคดิจิทัลจึงเน้นไปที่การสร้างความคล่องตัวในการเรียนรู้ (Learning Agility) เพื่อให้แรงงานสามารถ Reskill หรือเรียนรู้ทักษะใหม่ และ Upskill หรือยกระดับทักษะเดิมอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น นักการตลาดต้องเรียนรู้การใช้ปัญญาประดิษฐ์เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลลูกค้า หรือครูต้องนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ในการปรับตัวให้สอดคล้องกับตลาดแรงงานยุคใหม่ บุคคลจำเป็นต้องมีชุดทักษะสำคัญ ที่ครอบคลุมทั้งเชิงเทคนิคและเชิงสังคม ได้แก่ ทักษะดิจิทัลขั้นพื้นฐาน (Basic Digital Literacy) ทักษะดิจิทัลขั้นสูง (Advanced Digital Skills) ทักษะด้านสังคม (Soft Skills) ทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-directed Learning) และทักษะการปรับตัวและบริหารการเปลี่ยนแปลง (Adaptability & Change Management) เพื่อรับมือกับความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

เพื่อพัฒนาทักษะเหล่านี้ให้เกิดผลอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีกลยุทธ์ที่เหมาะสม โดยประกอบด้วยการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ เพื่อเข้าถึงองค์ความรู้ระดับสากล การเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) ที่ผสานข้อดีของการเรียนออนไลน์กับการพบปะจริง การฝึกอบรมในสถานที่ทำงาน (Workplace Learning) เพื่อเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ การสร้างชุมชนการเรียนรู้ (Community of Practice) เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้จากโครงการจริง (Project-based Learning) เพื่อฝึกการแก้ปัญหาและคิดอย่างสร้างสรรค์

อย่างไรก็ตาม การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวจำเป็นต้องมีการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กร ทั้งในด้านทุนและสิทธิประโยชน์ทางการศึกษา การจัดระบบการฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและเข้าถึงได้ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล เช่น อินเทอร์เน็ตความเร็วสูงและศูนย์การเรียนรู้ดิจิทัลในชุมชน ตลอดจนการสร้างความร่วมมือหลายภาคส่วนระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาเพื่อออกแบบหลักสูตรและพัฒนาทักษะที่ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงานซึ่งปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต

สุดท้าย จะได้ผลลัพธ์ที่คาดหวังจากการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตคือ การเพิ่มขีดความสามารถด้านดิจิทัล การสร้างโอกาสทางการทำงาน ลดความเหลื่อมล้ำ และเสริมศักยภาพการแข่งขันในระยะยาว ซึ่งทั้งหมดนี้เชื่อมโยงกันเป็นระบบนิเวศการเรียนรู้ที่ครบวงจรและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง : References

กิตติชัย วัฒนกุล. (2564). การพัฒนาทักษะดิจิทัลและการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับแรงงานยุคใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พิมพ์ชนก ศรีนวล และคณะ. (2562). กลยุทธ์การพัฒนาทักษะแรงงานในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุชาติ แสงเพชร. (2560). การเรียนรู้ตลอดชีวิต: ทฤษฎีและการประยุกต์ใช้ในสังคมไทย. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุรัตน์ พักน้อย. (2568). พลวัตทางสังคม: มโนทัศน์และการจัดระเบียบ. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

International Labour Organization (2025). Skills and lifelong learning.

Pappas, C. (2025). Microlearning Statistics, Facts and Trends for 2025. eLearning Industry.

World Economic Forum. (2023). The Future of Jobs Report 2023. World

กลยุทธ์การพัฒนาธุรกิจเครือข่ายแนวใหม่ตามหลักธรรมปัญญา 3

STRATEGIES FOR DEVELOPING A NEW NETWORK BUSINESS MODEL BASED ON THE THREEFOLD DHAMMA WISDOM

รณกฤต ดวงสุวรรณ์,[1] พลอยรัศญ์ สาคะรินทร์ และ ดร. ทอง พุทธลอด
บริษัทสกาย ออนไลน์กรุ๊ป จำกัด
Ronnakrit Dongsuwan,[1] Ployrat Sakarinn and Dr. Thong Buddhalodd
Sky Online Group Co., Ltd.
E-mail: Ronnakrit1010@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเน้นการศึกษาและพัฒนากลยุทธ์การดำเนินธุรกิจเครือข่ายแนวใหม่ให้มีความยั่งยืน โดยยึดหลักธรรมปัญญา 3 ได้แก่ สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟังและการเรียนรู้จากผู้อื่น) จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการใช้เหตุผลและการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง) และ ภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติและประสบการณ์ตรง) ซึ่งการประยุกต์ใช้หลักธรรมปัญญา 3 สามารถช่วยให้ธุรกิจเครือข่ายมีความสามารถในการปรับตัวต่อสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สร้างความน่าเชื่อถือและรักษาความเชื่อมั่นจากผู้บริโภคได้อย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษาพบว่ามีกลยุทธ์สำคัญ 5 ประการ ที่เอื้อต่อการพัฒนาธุรกิจเครือข่ายให้ยั่งยืน ได้แก่ (1) การสร้างองค์ความรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน (2) การใช้ข้อมูลเชิงวิเคราะห์เพื่อกำหนดทิศทางธุรกิจ (3) การพัฒนาต้นแบบธุรกิจสีเขียว (4) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อความโปร่งใส และ (5) การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มีคุณธรรม การนำกลยุทธ์ทั้ง 5 ประการมาปรับใช้ในบริบทของธุรกิจเครือข่าย จะช่วยให้ธุรกิจดำเนินไปอย่างมีเสถียรภาพ สามารถแข่งขันได้ในระยะยาว และได้รับการยอมรับทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศต่อไป

คำสำคัญ : กลยุทธ์ธุรกิจเครือข่าย, หลักธรรมปัญญา 3, ความยั่งยืน

Abstract

This article aims to study and develop strategies for operating a new network business model toward sustainability by applying the Threefold Dhamma Wisdom, namely Sutamaya Panna (wisdom acquired through listening and learning from others), Cintamaya Panna (wisdom acquired through reasoning and critical analysis), and Bhavanamaya Panna (wisdom acquired through practice and direct experience). The application of these three types of wisdom enables network businesses to adapt to rapidly changing economic conditions, build credibility, and maintain continuous consumer trust. The findings reveal five key strategies that contribute to sustainable network business development: (1) Building knowledge and collaborative learning networks (2) Utilizing data analytics to guide business direction (3) Developing green business prototypes (4) Applying technology to enhance transparency (5) Cultivating an ethical organizational culture Applying these five strategies within the network business context will foster operational stability, enhance long-term competitiveness, and establish recognition at both local and national levels.

Keywords: Network Business Strategies, Threefold Dhamma Wisdom, Sustainability

บทนำ

ในยุคปัจจุบันธุรกิจเครือข่ายต้องเผชิญกับความท้าทายจากการแข่งขันที่รุนแรงทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัลทำให้ข้อมูลข่าวสารและผลิตภัณฑ์แพร่กระจายได้อย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ผู้บริโภคมีตัวเลือกมากขึ้นและเปลี่ยนพฤติกรรมการตัดสินใจซื้ออย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมยังมีผลโดยตรงต่อความอยู่รอดของธุรกิจเครือข่าย องค์กรที่ไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความคาดหวังใหม่ ๆ ของตลาดจึงมีความเสี่ยงที่จะสูญเสียความสามารถในการแข่งขัน

การนำหลักธรรมปัญญา 3 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการธุรกิจ จึงเป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ที่สำคัญ ประกอบด้วย **สุตมยปัญญา** ซึ่งมุ่งเน้นการเรียนรู้จากผู้อื่นและการเปิดรับข้อมูลที่ถูกต้อง **จินตามยปัญญา** ที่เน้นการคิดอย่างมีเหตุผลและการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ และ **ภาวนามยปัญญา** ที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง การผสานหลักธรรมปัญญา 3 เข้ากับการดำเนินงานสามารถช่วยให้ผู้ประกอบการมีมุมมองที่รอบด้าน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และสามารถตัดสินใจได้อย่างมีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม และเพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความโปร่งใสความน่าเชื่อถือ และคุณค่าให้กับธุรกิจเครือข่ายในระยะยาว โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ซึ่งมีศักยภาพทางการตลาดสูงและมีจำนวนผู้ประกอบการธุรกิจเครือข่ายเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง การพัฒนากลยุทธ์ตามหลักธรรมปัญญา 3 ในพื้นที่นี้จึงสามารถสร้างต้นแบบการดำเนินธุรกิจที่ยั่งยืน และขยายผลไปยังพื้นที่อื่นได้ อันจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อผู้ประกอบการ เครือข่ายสมาชิก และชุมชนโดยรอบ

กล่าวได้ว่า การพัฒนาธุรกิจเครือข่ายในยุคปัจจุบันไม่สามารถพึ่งพาเพียงกลยุทธ์ทางการตลาดหรือการขยายเครือข่ายเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องบูรณาการองค์ความรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมเข้ากับการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ หลักธรรมปัญญา 3 จึงทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดที่ช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถประเมินสถานการณ์ วิเคราะห์ปัญหา และตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ได้อย่างมีเหตุผลและสมดุลระหว่างผลประโยชน์ทางธุรกิจกับคุณค่าทางสังคม อันจะนำไปสู่การสร้างความยั่งยืนทั้งในมิติทางเศรษฐกิจและความไว้วางใจจากผู้บริโภค

หลักธรรมปัญญา 3 และความสำคัญต่อธุรกิจเครือข่าย

หลักธรรมปัญญา 3 ประกอบด้วย **สุตมยปัญญา** ซึ่งหมายถึงปัญญาที่เกิดจากการฟังและการเรียนรู้จากผู้อื่น อาทิ การเข้าร่วมสัมมนา การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้เชี่ยวชาญ หรือการศึกษาจากกรณีตัวอย่างของผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จ **จินตามยปัญญา** คือปัญญาที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์และใช้เหตุผลในการพิจารณาข้อมูลเพื่อนำไปสู่การกำหนดทิศทางและการแก้ไขปัญหาทางธุรกิจอย่างมีระบบ และ **ภาวนามยปัญญา** เป็นปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจริง ทดลองใช้แนวทางที่วางไว้ และปรับปรุงกระบวนการอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีขึ้น การผสานทั้งสามมิติของปัญญานี้ช่วยให้ผู้ประกอบการมีมุมมองรอบด้าน สามารถตัดสินใจได้อย่างรอบคอบและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

บทบาทของหลักธรรมปัญญา 3 ในธุรกิจเครือข่ายมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือในตลาด การใช้สุตมยปัญญาทำให้ผู้ประกอบการเปิดรับข้อมูลที่ถูกต้องและหลากหลาย ลดโอกาสการตัดสินใจผิดพลาด การประยุกต์จินตามยปัญญาช่วยให้การวางแผนกลยุทธ์มีความแม่นยำ โปร่งใสและตรวจสอบได้ ส่วนภาวนามยปัญญาช่วยให้การดำเนินงานสะท้อนถึงความจริงใจและความรับผิดชอบของ

องค์กรต่อผู้บริโภคและสังคม เมื่อธุรกิจสามารถผสมผสานทั้งสามด้านได้อย่างสมดุล ย่อมก่อให้เกิดความเชื่อมั่นจากสมาชิกเครือข่ายและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย พร้อมสร้างรากฐานสู่การเติบโตอย่างยั่งยืน

บริบทธุรกิจเครือข่ายในปัจจุบัน

เศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากการพัฒนาเทคโนโลยี การเชื่อมต่อผ่านโลกดิจิทัล และพฤติกรรมผู้บริโภคที่มุ่งเน้นความสะดวก รวดเร็ว และความโปร่งใส ในพื้นที่อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ลักษณะภูมิศาสตร์และระบบคมนาคมที่เอื้อต่อการกระจายสินค้า ทำให้พื้นที่นี้กลายเป็นแหล่งรวมของผู้ประกอบการธุรกิจหลากหลายประเภท รวมถึงธุรกิจเครือข่ายที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประชากรในพื้นที่มีทั้งคนท้องถิ่นและผู้ย้ายถิ่นเข้ามาทำงาน ส่งผลให้ตลาดมีความหลากหลายด้านความต้องการสินค้าและบริการ อีกทั้งการขยายตัวของพื้นที่อยู่อาศัยและชุมชนเมืองยังเปิดโอกาสให้ธุรกิจเครือข่ายสามารถเข้าถึงกลุ่มลูกค้าใหม่ได้มากขึ้น

จากการวิเคราะห์ SWOT พบว่าจุดแข็งของธุรกิจเครือข่ายในพื้นที่ ได้แก่ การมีเครือข่ายสมาชิกที่แข็งแรง การเข้าถึงตลาดท้องถิ่นได้อย่างรวดเร็ว และความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ส่วนจุดอ่อน ได้แก่ การขาดความรู้ด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การจัดการข้อมูลลูกค้าที่ไม่เป็นระบบ และความท้าทายในการรักษาความเชื่อมั่นของสมาชิก โอกาสที่เด่นชัด คือ การเติบโตของตลาดออนไลน์และความสนใจในสินค้าเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ขณะที่อุปสรรคหลัก คือ การแข่งขันจากผู้ประกอบการรายใหญ่และความเปลี่ยนแปลงของกฎหมายและข้อกำหนดด้านการดำเนินธุรกิจเครือข่าย

ดังนั้น แนวโน้มการเติบโตของธุรกิจเครือข่ายในพื้นที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นใน การปรับกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ประกอบการและผู้บริโภคในชุมชน ผู้ประกอบการต้องการความรู้และเครื่องมือในการพัฒนาการตลาดดิจิทัล การวิเคราะห์ข้อมูลลูกค้า และการสร้างภาพลักษณ์ที่โปร่งใส ขณะที่ผู้บริโภคให้ความสำคัญกับคุณภาพสินค้า ความน่าเชื่อถือของธุรกิจ และการมีส่วนร่วมขององค์กรต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาธุรกิจเครือข่ายในปัจจุบันจึงต้องเน้นทั้งการเสริมศักยภาพด้านเทคโนโลยี การรักษามาตรฐานคุณธรรม และการสร้างคุณค่าร่วมกับสังคม

กลยุทธ์การพัฒนาธุรกิจเครือข่ายตามหลักธรรมปัญญา 3

การสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน (Knowledge Sharing) เป็นกลยุทธ์สำคัญที่ช่วยเสริมความแข็งแกร่งของเครือข่ายธุรกิจ ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ และแนวทางการดำเนินงานระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การจัดเวทีเสวนา การอบรม หรือการประชุม เชิงปฏิบัติการ ช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถเรียนรู้จากกรณีศึกษาและข้อผิดพลาดของกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับ **สุตมยปัญญา** ที่เน้นการเปิดรับข้อมูลและประสบการณ์จากผู้อื่น ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทักษะและความเข้าใจร่วมกัน อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพและมาตรฐานของธุรกิจในเครือข่ายโดยรวม

การใช้ข้อมูลเชิงวิเคราะห์ (Data-Driven Strategy) และการพัฒนาธุรกิจสีเขียว (Green Business Development) เป็นอีกสองแนวทางที่มีบทบาทต่อการสร้างความสามารถในการแข่งขัน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค ความต้องการของตลาด และประสิทธิภาพการดำเนินงาน ช่วยให้การวางกลยุทธ์มีความแม่นยำและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงได้ทันท่วงที ขณะที่การพัฒนาธุรกิจสีเขียวสะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ทั้งการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การลดของเสีย และการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับ **จินตามยปัญญา** ที่เน้นการคิดวิเคราะห์เพื่อสร้างสมดุลระหว่างกำไรและความยั่งยืน

การใช้เทคโนโลยีเพื่อความโปร่งใส (Transparency through Technology) และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงคุณธรรม (Ethical Organizational Culture) เป็นกลยุทธ์ที่เน้นการสร้างความไว้วางใจในระยะยาว เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น ระบบติดตามการจัดส่ง ระบบตรวจสอบคุณภาพสินค้า หรือแพลตฟอร์มสื่อสารกับลูกค้าแบบเรียลไทม์ ช่วยให้ผู้บริโภคเข้าถึงข้อมูลและตรวจสอบได้อย่างโปร่งใส ขณะเดียวกันการปลูกฝังวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สอดคล้องกับ **ภาวนามยปัญญา** ที่เน้นการปฏิบัติจริงเพื่อสร้างผลลัพธ์เชิงบวกต่อทั้งองค์กรและสังคม เมื่อผสานกลยุทธ์เหล่านี้เข้าด้วยกัน ธุรกิจเครือข่ายจะสามารถสร้างความมั่นคง เติบโตอย่างยั่งยืน และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง

นอกจากนี้ ผลการศึกษาพบว่ามีกลยุทธ์สำคัญ 5 ประการ ที่เอื้อต่อการพัฒนาธุรกิจเครือข่ายให้ยั่งยืน ได้แก่(1) การสร้างองค์ความรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งมุ่งเน้นให้ผู้ประกอบการและสมาชิกเครือข่ายได้แลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์และแนวทางการดำเนินธุรกิจเพื่อยกระดับศักยภาพและมาตรฐานการทำงานในเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง (2) การใช้ข้อมูลเชิงวิเคราะห์เพื่อกำหนดทิศทางธุรกิจโดยใช้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค แนวโน้มตลาด และประสิทธิภาพการดำเนินงานมาวิเคราะห์ เพื่อให้การตัดสินใจเชิงกลยุทธ์มีความแม่นยำ และสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงได้ทันท่วงที (3) การพัฒนาต้นแบบธุรกิจสีเขียว ที่คำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ผ่านการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างสมดุลระหว่างผลกำไรและความยั่งยืน (4) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อความโปร่งใส เพื่อให้ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงข้อมูลและตรวจสอบได้อย่างโปร่งใสเพิ่มความเชื่อมั่นในกระบวนการทำงานของธุรกิจ (5) การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มีคุณธรรมโดยการปลูกฝังจริยธรรม ความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและความไว้วางใจในระยะยาว

กลยุทธ์การพัฒนาธุรกิจเครือข่ายตามหลักธรรมปัญญา 3

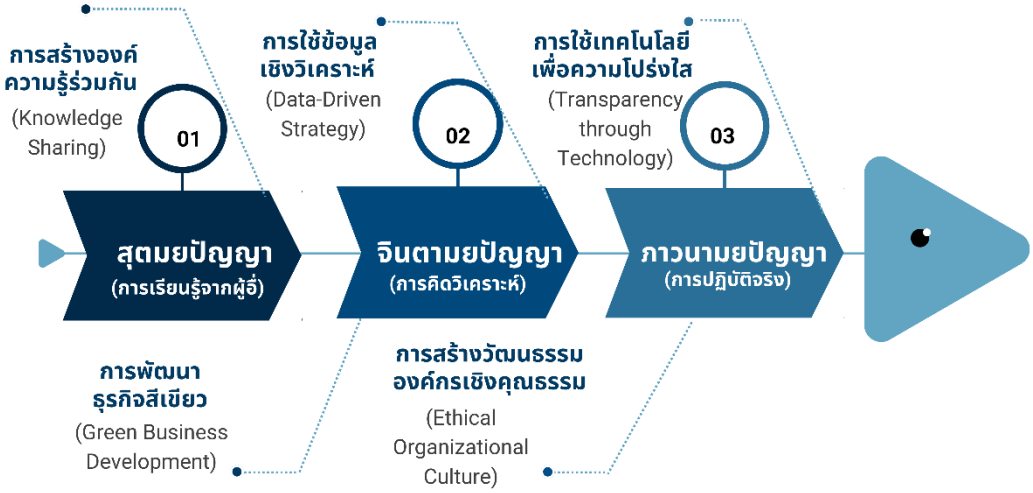

การประยุกต์ใช้กลยุทธ์

การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ธุรกิจเครือข่ายยั่งยืนเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้ผู้ประกอบการและสมาชิกเครือข่ายสามารถเข้าถึงองค์ความรู้และประสบการณ์ที่จำเป็นต่อการพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่อง ศูนย์ดังกล่าวจะทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางสำหรับการฝึกอบรม การแลกเปลี่ยนความรู้เชิงปฏิบัติ และการสร้างความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการในเครือข่าย นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จและบทเรียน

จากความท้าทาย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนากลยุทธ์ในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับหลัก **สุตมยปัญญา** ที่เน้นการเรียนรู้จากผู้อื่น

การใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลในการติดตามคุณภาพสินค้าและการทำตลาดออนไลน์ควบคู่กับกิจกรรมชุมชน เป็นการบูรณาการเทคโนโลยีกับความสัมพันธ์เชิงพื้นที่อย่างสมดุล แพลตฟอร์มดิจิทัลสามารถช่วยบันทึกตรวจสอบ และรายงานคุณภาพสินค้าแบบเรียลไทม์ เพิ่มความโปร่งใสและสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค ขณะเดียวกันการทำตลาดออนไลน์ช่วยขยายฐานลูกค้าไปสู่ตลาดที่กว้างขึ้น ส่วนกิจกรรมชุมชนยังคงรักษาความผูกพันและความไว้วางใจจากลูกค้าในพื้นที่ การผสมผสานสองแนวทางนี้จะทำให้ธุรกิจเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อทั้งความต้องการในท้องถิ่นและตลาดออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การสร้างโมเดลธุรกิจที่สามารถขยายผลสู่พื้นที่อื่นเป็นขั้นตอนสำคัญในการต่อยอดความสำเร็จของกลยุทธ์ที่ได้พัฒนามาแล้ว โดยเริ่มจากการออกแบบโมเดลที่มีความยืดหยุ่น ปรับใช้ได้ตามบริบทของแต่ละพื้นที่ แต่ยังคงหลักการสำคัญด้านคุณธรรม ความโปร่งใส และการสร้างคุณค่าร่วมกับสังคม การทดสอบและปรับปรุงโมเดลในพื้นที่ต้นแบบก่อนขยายไปยังพื้นที่อื่น จะช่วยลดความเสี่ยงและเพิ่มโอกาสความสำเร็จในระยะยาว กระบวนการนี้สอดคล้องกับ **ภาวนามยปัญญา** ซึ่งเน้นการลงมือปฏิบัติจริงและเรียนรู้จากผลลัพธ์เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เพื่อให้ธุรกิจเครือข่ายสามารถดำเนินงานได้อย่างยั่งยืนตามหลักธรรมปัญญา 3ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายสนับสนุนเชิงโครงสร้างอย่างเป็นรูปธรรม อาทิ การจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนเพื่อช่วยเหลือผู้ประกอบการธุรกิจเครือข่ายขนาดกลางและขนาดย่อม การมอบสิทธิประโยชน์ทางภาษีแก่ธุรกิจที่มีการดำเนินงานโปร่งใสและรับผิดชอบต่อสังคม ตลอดจนการสนับสนุนโครงการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการตลาดดิจิทัล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก และการออกแบบโมเดลธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน

นอกจากนี้ ควรจัดตั้งกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและสถาบันการศึกษา เพื่อทำหน้าที่เป็นแพลตฟอร์มแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมที่ช่วยยกระดับขีดความสามารถของธุรกิจเครือข่าย ความร่วมมือดังกล่าว จะช่วยให้เกิดการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พร้อมกันนี้ควรกำหนดมาตรฐานด้านคุณธรรมและความโปร่งใสที่ชัดเจนเพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติร่วมกันในระดับประเทศ

บทสรุป

ดังที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เห็นว่าการพัฒนาธุรกิจเครือข่ายให้มีความยั่งยืนในยุคปัจจุบัน จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่เข้ากับหลักธรรมปัญญา 3 ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ทั้งนี้เพื่อให้ธุรกิจสามารถปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รักษาความน่าเชื่อถือ และสร้างคุณค่าร่วมกับสังคมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง

การประยุกต์ใช้หลักธรรมปัญญา ๓ ร่วมกับการวางกลยุทธ์ที่ชัดเจน ไม่เพียงแต่ช่วยเสริมศักยภาพการแข่งขันของธุรกิจเครือข่ายเท่านั้น แต่ยังทำให้กระบวนการดำเนินงานมีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ และเป็นที่ยอมรับจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย

ดังนั้น สรุปได้ว่ากลยุทธ์ที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาธุรกิจเครือข่ายตามหลักธรรมปัญญา 3 ควรครอบคลุมทั้งการสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน การใช้ข้อมูลเชิงวิเคราะห์ การพัฒนาธุรกิจสีเขียว การใช้เทคโนโลยี

เพื่อความโปร่งใส และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงคุณธรรม พร้อมทั้งสนับสนุนด้วยนโยบายจากภาครัฐและความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เพื่อให้ธุรกิจเครือข่ายมีเสถียรภาพ แข่งขันได้ในระยะยาว และเป็นที่ยอมรับทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ

องค์ความรู้ที่ได้

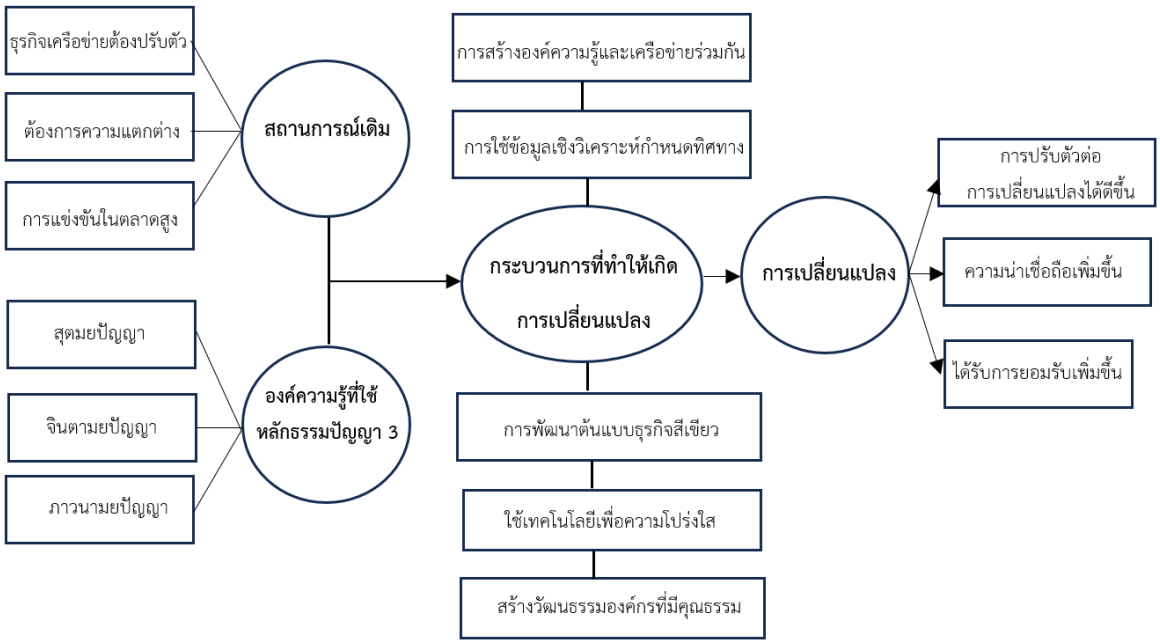

หลักธรรมปัญญา 3 เข้ากับกระบวนการบริหารจัดการธุรกิจอย่างเป็นระบบ หลักธรรมดังกล่าวช่วยเสริมให้ผู้ประกอบการมีทั้งความรู้จากการเรียนรู้ผู้อื่น การคิดวิเคราะห์เชิงลึก และการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานมีความโปร่งใส มีคุณธรรม และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่อง

การนำองค์ความรู้ไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพควรเริ่มจากการสร้างระบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง พร้อมใช้ข้อมูลเชิงวิเคราะห์ในการวางแผนกลยุทธ์ รวมทั้งพัฒนาแนวทางดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและความรับผิดชอบต่อสังคม ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มความโปร่งใสและสร้างความเชื่อมั่น การปลูกฝังวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลักคุณธรรมจะเป็นรากฐานสำคัญในการรักษามาตรฐานการดำเนินงานในระยะยาว

สุดท้าย ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการนำองค์ความรู้และหลักการดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ ได้แก่ การสร้างเครือข่ายธุรกิจที่มีเสถียรภาพ แข่งขันได้ในตลาดทั้งในและต่างประเทศ เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อีกทั้งยังสามารถสร้างคุณค่าร่วมกับชุมชนและสังคม พร้อมเป็นต้นแบบของธุรกิจเครือข่ายที่สามารถขยายผลไปยังพื้นที่อื่นได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

พุทธทาสภิกขุ. (2546). พุทธธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

วิเชียร ศรีสุข. (2562). การประยุกต์หลักธรรมปัญญา 3 ในการพัฒนาธุรกิจ. วารสารวิชาการพุทธศาสตร์, 15(2), 45–60.

สุรัตน์ พักน้อย. (2568). พลวัตทางสังคม: มโนทัศน์และการจัดระเบียบ. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). Marketing Management. Pearson Education.

Porter, M. E. (2008). Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. Free Press.

Yin, R. K. (2014). Case Study Research: Design and Methods. Sage Publications.

การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริด เพื่อการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

THE DEVELOPMENT OF A HYBRID LEARNING MANAGEMENT MODEL FOR LEARNING MANAGEMENT TO DEVELOP LEARNER COMPETENCY IN THE 21ST CENTURY

ณัฐวิญญ์ สิรเดชธราทิพย์
สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา
Nathawin Siradechtharathip
National Institute for Development of Teachers, Faculty Staff and Educational Personnel
Email: chimsunkh@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 โดยมีพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงของโลกที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต การเรียนรู้ และโครงสร้างครอบครัวของผู้เรียน ทำให้การจัดการศึกษาในปัจจุบันต้องปรับให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีดิจิทัล และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ที่มุ่งสร้างกำลังคนสมรรถนะสูง เรียนรู้ตลอดชีวิต และตอบโจทย์อนาคต

การวิจัยครั้งนี้เป็นแบบเชิงพัฒนา (Research and Development) ในระยะที่ 1 ประกอบด้วยการศึกษาหลักการ แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการสอบถามสัมภาษณ์เพื่อนำไปสู่การพัฒนารูปแบบและคู่มือการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริด

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบดังกล่าวเป็นนวัตกรรมที่ผสมผสานการเรียนรู้ในห้องเรียนและออนไลน์ เพิ่มประสิทธิภาพและความยืดหยุ่น การวิเคราะห์เชิงอภิมานจากงานวิจัยพบว่า ผู้เรียนในชั้นเรียนไฮบริดมีผลสัมฤทธิ์ดีกว่าการเรียนแบบดั้งเดิมอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีขนาดอิทธิพลสูงถึง 1.052 ($p < 0.01$) พร้อมหลักฐานจากการวิจัยกึ่งทดลองที่ชี้ว่ารูปแบบ Hybrid Project-Based Learning ช่วยเสริมทักษะการคิด เชิงออกแบบและความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างเด่นชัด นอกจากนี้ ครูและศึกษานิเทศก์มีความเห็นตรงกันว่า การเรียนรู้ไฮบริดเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน โดยมีข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลและภาระงานของครู องค์ประกอบสำคัญที่ได้จากการวิจัย ได้แก่ การออกแบบบทเรียนที่ยืดหยุ่น การใช้เครื่องมือสื่อสารที่หลากหลาย การจัดกลุ่มผู้เรียนตามความแตกต่าง การประยุกต์เทคนิคการสอน การสร้างสภาพแวดล้อมเสมือนจริง และการส่งเสริมการค้นคว้าอิสระ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนา 5 รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ตามบริบทของสถานศึกษาการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดมีศักยภาพสูงในการพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ทั้งในด้านผลสัมฤทธิ์และทักษะการคิด แต่การนำไปใช้ให้ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องอาศัยการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาครู และการออกแบบที่ยืดหยุ่น เพื่อสร้างระบบการศึกษาที่มีคุณภาพและเท่าเทียมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ การจัดการเรียนรู้ , รูปแบบการจัดการเรียนรู้ , การเรียนรู้แบบไฮบริด

Abstract

This research aimed to develop a hybrid learning model to enhance students' competencies in the 21st century. The study was grounded in the global transformations that have influenced learners' lifestyles, learning practices, and family structures, which require educational systems to adapt to social changes and digital technologies. It is also consistent with the 2017 Constitution of the Kingdom of Thailand, the 20-Year National Strategy, and the 13th National Economic and Social Development Plan, all of which emphasize the creation of a highly competent workforce capable of lifelong learning and addressing future challenges.

This study employed a research and development (R&D) design in Phase 1, which involved reviewing principles, concepts, and related studies, together with conducting analyses, syntheses, and interviews to inform the development of a hybrid learning model and instructional manual.

The findings revealed that hybrid learning is an innovative approach that integrates classroom and online learning to increase both efficiency and flexibility. A meta-analysis of related studies demonstrated that students in hybrid classrooms achieved significantly better outcomes than those in traditional classrooms, with a large effect size of 1.052 ($p < 0.01$). Quasi-experimental evidence further indicated that Hybrid Project-Based Learning effectively enhanced design thinking and creativity. Additionally, teachers and supervisors agreed that hybrid learning is a vital approach for developing students, though challenges remain in terms of digital infrastructure and teacher workload. The study identified key components of the model, including flexible lesson design, diverse communication tools, differentiated group management, blended teaching techniques, virtual learning environments, and the promotion of independent inquiry. These elements led to the development of five hybrid learning models that can be applied according to the context of each institution. In conclusion, hybrid learning has strong potential for developing students' competencies in the 21st century, both in terms of academic achievement and thinking skills. However, its successful implementation requires investment in infrastructure, systematic teacher development, and flexible instructional design in order to establish a sustainable and equitable education system.

Keywords: Learning Management, Learning Model, Hybrid Learning

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างรวดเร็วทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิต การเรียนรู้และครอบครัว จึงต้องปรับการจัดการเรียนรู้ให้เข้ากับสถานการณ์สามารถพัฒนาความรู้และทักษะใหม่ ๆ ตอบสนองกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทั้งนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 54 ระบุให้รัฐต้องดำเนินการให้ประชาชนได้รับการศึกษาตามความต้องการในระบบต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ,2560) ประกอบกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561 – 2580 และแผนแม่บท ประเด็นการพัฒนาศักยภาพคนตลอดทุกช่วงวัยที่ต้องการสร้างทรัพยากร

มนุษย์ที่มีศักยภาพ มีทักษะความรู้ เป็นคนดี มีวินัย เรียนรู้ได้ด้วยตนเองในทุกช่วงวัย เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ สอดคล้องแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 หมุดหมายที่ 12 ไทยมีกำลังคนสมรรถนะสูง มุ่งเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตอบโจทย์การพัฒนาแห่งอนาคต ที่มุ่งให้ประเทศไทยมีกำลังคนที่มีสมรรถนะสูงและมุ่งเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อตอบโจทย์การพัฒนาแห่งอนาคต โดยมีเป้าหมายส่งเสริมให้ผู้เรียนมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพิ่มความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การเรียนรู้เชิงรุก การเรียนรู้ร่วมกันและการแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล รวมถึงการสนับสนุนการเรียนรู้ในรูปแบบที่ตอบโจทย์และเข้ากับภูมิปัญญาในสังคมของศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและการเรียนรู้ออนไลน์ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี , 2565)

กระทรวงศึกษาธิการในฐานะหน่วยงานในการดำเนินการตามแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580) ส่วนการจัดการศึกษา ได้เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันสำหรับทุกคน รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาทักษะและความสามารถของนักเรียนให้เข้ากับภูมิปัญญาและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ก้าวหน้าและมีคุณค่า ส่งเสริม สนับสนุนการเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล การเรียนรู้ออนไลน์ในช่วงยุคของ Digital Learning สู่ความเป็นเลิศในการเรียนรู้ เป็นการขับเคลื่อนแผนย่อยที่ 3 ในประเด็น 12 การพัฒนาการเรียนรู้ ที่เน้นการส่งเสริมพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน ให้เป็นผู้นำและรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องให้ผู้เรียนมีโอกาสเป็นผู้นำและรับผิดชอบในการพัฒนา ด้วยการเรียนรู้ผ่านการศึกษาแบบหลายส่วนหลายฝ่าย (Multi-stakeholder Education) และการเรียนรู้ที่เน้นการแก้ปัญหา ด้วยเครื่องมือเทคโนโลยีและสื่อต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันและสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562) กระทรวงศึกษาธิการจึงได้กำหนดเป็นนโยบายหลักด้านการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของคนไทยทุกช่วงวัย ให้เป็นนโยบายเร่งด่วนเตรียมคนไทยสู่ศตวรรษที่ 21 ภายใต้แผนแม่บทยุทธศาสตร์ชาติ โดยคาดหวังว่าผู้เรียนทุกช่วงวัยจะได้รับการพัฒนาในทุกมิติ เป็นคนดี คนเก่ง มีคุณภาพและมีความพร้อมร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน แต่สิ่งท้าทายในการพัฒนาผู้เรียนเพื่อเสริมสร้างทักษะในศตวรรษที่ 21 คือผู้เรียนจะต้องมีสมรรถนะหลายด้าน ประกอบด้วย (1) การเรียนรู้และการคิดเชิงวิเคราะห์ (2) การสื่อสาร (3) การแก้ปัญหา (4) การทำงานเป็นทีม (5) การเป็นผู้นำ และ (6) การแสวงหาความรู้ใหม่ๆ และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับหลักการและเหตุผลของแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับปัจจุบัน นวัตกรรมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21 ทำให้นักวิชาการด้านการศึกษาโดยเฉพาะครูผู้สอนต้องมีการตื่นตัว และปรับกระบวนทัศน์ในการจัดการเรียนรู้แบบดั้งเดิม (Traditional Learning) จากการสอนที่เน้นการบรรยายถ่ายทอดความรู้แก่ ผู้เรียนแต่เพียงผู้เดียว การจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดที่เน้นการสร้างปฏิสัมพันธ์ในการเรียน (Interactive Learning) ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียนหรือผู้เรียนกับผู้สอนโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และนวัตกรรมการเรียนการสอน มาสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Active Leaning) การจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดจึงเป็นรูปแบบการจัดเรียนการสอนที่สำคัญในการพัฒนากระบวนการคิดวิเคราะห์ พัฒนาความสามารถในการสื่อสาร การใช้เทคโนโลยี การทำงานเป็นทีม การเรียนรู้ร่วมกันและการสร้างความรู้ใหม่ ซึ่งปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลโลก (Global Citizen) (Chantem, S., 2010) ทำให้สามารถดำรงตนในโลกศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จ

วิธีการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดโดยครูผู้สอนจะมีบทบาทช่วยให้ผู้เรียนฝึกฝน โดยการตอบสนองแนวคิดในการผสมผสานของการเรียนแบบปกติ กับการเรียนแบบออนไลน์ ได้แก่ เอกสารต่าง ๆ กิจกรรมดิจิทัลเป็นฐาน (digitally-based activities) การมอบหมายการบ้านแบบออนไลน์ กระดานแสดงความคิดเห็น แบบทดสอบและการประเมินผล ทั้งนี้ครูยังทำหน้าที่จัดเตรียมกระบวนการเรียนรู้และประเมินระดับผลการเรียน มีการปรับปรุงในห้องเรียนของโรงเรียนพร้อมด้วยอุปกรณ์เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่สามารถสนับสนุนการเรียน เช่น แผนผังความคิด วิดีโอ

การสืบค้นข้อมูล และเครื่องมือสนับสนุนการเรียน สิ่งเหล่านี้สามารถช่วยตอบสนองรูปแบบการเรียนที่หลากหลายได้เป็นอย่างดี โดยโรงเรียนในต่างประเทศ เช่น โรงเรียน Digital Harbor ประสบความสำเร็จเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะตัวเลขเฉลี่ยของอัตราการมาเรียนของนักเรียนเพิ่มมากขึ้นร้อยละ 92 ขณะที่โรงเรียนอื่น ๆ ในมลรัฐเดียวกันที่ไม่ได้ใช้การจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดมีอัตราการมาเรียนอยู่ที่ร้อยละ 83.5 (Defrioka, A. ,2017) ในปัจจุบันการจัดการเรียนการสอนแบบไฮบริดนี้ ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายซึ่งมหาวิทยาลัยในประเทศไทยที่นำเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษาเข้ามาปรับใช้ในการจัดการเรียนการสอน เช่น มหาวิทยาลัยศรีปทุม มหาวิทยาลัยหอการค้า เป็นต้น แต่ในระดับโรงเรียนในประเทศไทยยังขาดรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดที่ชัดเจนและสามารถนำไปเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนได้

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น เพื่อผู้เรียนได้ปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง พร้อมรับความท้าทายจากกระแสโลก กระบวนการพัฒนาผู้เรียนจึงเป็นบทบาทของครูที่จะต้องบูรณาการเทคโนโลยีกับบทเรียน การเรียนรู้ตามสภาพจริง ตามธรรมชาติ และชุมชน สังคม การปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 การวิจัยการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 **ดำเนินการโดยการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศและงานวิจัยต่าง ทั้งยังดำเนินการสอบถาม สัมภาษณ์ครูที่ประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนรู้เพื่อดำเนินการสังเคราะห์ สร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริด**สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 **และดำเนินการฝึกอบรมให้ความรู้กับครูและศึกษานิเทศก์ โดยคัดเลือกสถานศึกษาในเขตภาคกลางและภาคตะวันตกเพื่อเป็นต้นแบบในการทดลองรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดที่พัฒนาขึ้น จะสามารถ**เพิ่มศักยภาพในการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผล ส่งผลให้ผู้เรียนที่ผ่านการการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดเปลี่ยนพฤติกรรม สร้างความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ มีความรับผิดชอบ แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ตลอดจนกล้าแสดงความคิดเห็น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงานต่อไป

วัตถุประสงค์ของวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21
3. เพื่อศึกษาผลการทดลองใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21
4. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพัฒนา (Research and Development) โดยมีการดำเนินการวิจัย 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียน ในศตวรรษที่ 21 และระยะที่ 2 การนำรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ไปใช้ โดยในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในระยะที่ 1 มี 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัด การเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 โดยดำเนินการศึกษาข้อมูลพื้นฐานการพัฒนารูปแบบ การจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 การศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์และสังเคราะห์รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดจากงานวิจัย การศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริด การสอบถามและสัมภาษณ์รูปแบบการจัด การเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียน ในศตวรรษที่ 21 โดยดำเนินการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 หาองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับ การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 โดยการพัฒนาและหาองค์ประกอบ และดำเนินพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 และการออกแบบและพัฒนาคู่มือรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การจัดการเรียนรู้แบบไฮบริด (Hybrid Learning) นับเป็นแนวทางการจัดการศึกษาเชิงนวัตกรรมที่ได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีดิจิทัล การจัดการเรียนรู้ลักษณะนี้เป็นการผสมผสานระหว่างการเรียนรู้ในห้องเรียนแบบดั้งเดิมกับการเรียนรู้ออนไลน์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดในการเรียนรู้ทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างยืดหยุ่นไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การพัฒนาการเรียนรู้แบบไฮบริด ได้แก่ นักวิจัยด้านการศึกษา ครูผู้สอน ผู้บริหารสถานศึกษา ตลอดจนองค์กรด้านการศึกษาที่สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ทัศนะต่อการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดในมุมมองที่แตกต่างกัน Clark Quinn (2019) มองว่าไฮบริดคือการบูรณาการการเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการและสภาพแวดล้อมของผู้เรียน ขณะที่ Karl Kapp (2010, 2018) เน้นย้ำว่าการเรียนรู้รูปแบบนี้มิใช่การทดแทนการเรียนการสอนในชั้นเรียน หากแต่เป็นการเสริมสร้างประสิทธิภาพและเพิ่มความสนใจของผู้เรียน Michael Allen (2012) ให้ความสำคัญกับการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีคุณภาพและการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจริง ส่วน Cathy Moore (2013) ชี้ให้เห็นถึงการออกแบบการเรียนรู้ที่ต้องเน้นการแก้ปัญหาที่เป็นจริงและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ขณะเดียวกัน Tom Kuhlmann (2014) ได้เสนอว่าการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดควรใช้เทคโนโลยีและสถานการณ์เสมือนจริงเพื่อเสริมสร้างทักษะที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้จริง

ในเชิงความสำคัญ Clayton Christensen (2003) ได้สะท้อนว่า การเรียนรู้แบบไฮบริดมีบทบาทต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษา เนื่องจากสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียน ขณะที่ George Siemens (2019) เน้นว่าการเรียนรู้ไฮบริดมิได้เป็นเพียงการถ่ายทอดข้อมูล แต่ยังครอบคลุมถึงการสร้างความเข้าใจเชิงลึกและการประยุกต์ใช้ความรู้ Karl Kapp ได้กล่าวเสริมว่าไฮบริดช่วยเพิ่มทั้งประสิทธิภาพ ความสนใจ และความเหมาะสมต่อการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ซึ่งเติบโตท่ามกลางเทคโนโลยี

การจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดมีจุดเด่นสำคัญ ได้แก่ (1) การเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการเรียนรู้ เนื่องจากผู้เรียนสามารถเรียนได้ทั้งในห้องเรียนและออนไลน์ (2) ความยืดหยุ่นสูง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงเนื้อหาได้ทุกที่ทุกเวลา (3) การพัฒนาทักษะสำคัญ เช่น การสื่อสาร การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการแก้ปัญหา (4) การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผ่านการเข้าถึงแหล่งข้อมูลและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง องค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของการเรียนรู้ไฮบริด ได้แก่ การออกแบบเนื้อหาที่เหมาะสม การเลือกใช้เทคโนโลยีและสื่อที่มีประสิทธิภาพ ตลอดจนการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เรียนทั้งในเชิงวิชาการและทางเทคนิค

โดยสรุป การจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ผสานข้อดีของการเรียนในห้องเรียนและการเรียนรู้ออนไลน์เข้าไว้ด้วยกันอย่างสมดุล ช่วยให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ลึกซึ้ง ครอบคลุม และสามารถนำไปใช้ได้จริง อีกทั้งยังสอดคล้องกับบริบททางสังคมและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 อันเป็นการเตรียมผู้เรียนให้พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงและความท้าทายในอนาคต

2. ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดจากงานวิจัยการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริด

จากการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับรูปแบบการเรียนรู้แบบไฮบริด พบประเด็นสำคัญที่สะท้อนทั้งศักยภาพและข้อจำกัดของการนำไปใช้ในระดับการศึกษาต่าง ๆ งานวิจัยจากมหาวิทยาลัยชั้นนำ เช่น Harvard Business School และ Stockholm School of Economics แสดงให้เห็นว่าการเรียนรู้แบบไฮบริดมิใช่วิธีแก้ไขสากลของการศึกษา แต่เป็นกลยุทธ์ที่สามารถตอบสนองเป้าหมายเฉพาะ เช่น การปรับ การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนรายบุคคล และการดึงดูดกลุ่มเป้าหมายใหม่ ๆ โดยเฉพาะรูปแบบ Hy-Flex ที่เปิดโอกาสให้นักศึกษาเลือกเรียนได้ทั้งแบบตัวต่อตัว การประชุมทางวิดีโอ หรือการเรียนรู้แบบไม่พร้อมกัน ซึ่งสะท้อนความยืดหยุ่นสูงและการบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับการจัดการเรียนการสอน

ในระดับประถมศึกษา งานวิจัยที่เน้นการพัฒนารูปแบบ Hybrid E-Learning ได้เสนอการ บูรณาการระหว่างการเรียนออนไลน์และออฟไลน์ เพื่อตอบสนองข้อจำกัดในการใช้เทคโนโลยีของนักเรียน โดยยังคงรักษาการปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับครูและเพื่อนร่วมชั้น นอกจากนี้ การวิจัยเชิงพัฒนาเกี่ยวกับ Hybrid Project-Based Learning (H-PBL) ได้แสดงถึงความสำคัญของการออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ เนื้อหา และลักษณะผู้เรียน โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และแบบสอบถามในการพัฒนารูปแบบ

ด้านมุมมองของคณาจารย์ งานวิจัยจากมหาวิทยาลัยในฮ่องกงพบว่าการเรียนรู้แบบไฮบริดยังคงเผชิญความท้าทาย เช่น ปัญหาการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตของนักเรียนต่างชาติ ความไม่คุ้นเคยกับเครื่องมือเทคโนโลยีของผู้สอนพาร์ทไทม์ ภาระงานที่เพิ่มขึ้นในการเตรียมการสอน และข้อจำกัดในการติดตามกระบวนการเรียนรู้ของนักศึกษา แม้จะมีข้อจำกัดดังกล่าว คณาจารย์ยังคงตระหนักถึงความสำคัญของการสนับสนุนด้านเทคโนโลยี ฮาร์ดแวร์ และซอฟต์แวร์ ตลอดจนการพัฒนาทักษะการสอนในสภาพแวดล้อมไฮบริดเพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนรู้

นอกจากนี้ งานทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบยังชี้ให้เห็นว่า นักเรียนที่เข้าร่วมการเรียนทางไกลในชั้นเรียนไฮบริดมักรู้สึกมีระยะห่างจากผู้สอนและเพื่อนร่วมชั้น ซึ่งส่งผลให้เกิดความไม่ชัดเจนในฐานะสมาชิกกลุ่ม และทำให้ความมีส่วนร่วมลดลง การออกแบบสภาพแวดล้อมการเรียนรู้จึงต้องคำนึงถึงคุณภาพของวิดีโอและเสียง ตลอดจนการจัดองค์ประกอบภาพที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้เรียนทางไกลมีประสบการณ์ใกล้เคียงกับผู้เรียนในชั้นเรียนจริง

การวิเคราะห์เชิงอภิมาน (Meta-Analysis) และขนาดอิทธิพล (Effect Size) โดยตรงในบริบทของการศึกษาแบบไฮบริด (Hybrid Learning) รวมถึงการวิเคราะห์เชิงปริมาณและเชิงระบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประเมินประสิทธิภาพของการเรียนรู้แบบไฮบริด

การศึกษาที่ใช้การวิเคราะห์เชิงอภิมาน การศึกษาหนึ่งได้ทำการวิเคราะห์เชิงอภิมานจาก 15 งานวิจัยที่ตีพิมพ์ระหว่างปี 2018 ถึง 2023 เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของการรวมกิจกรรมการเรียนรู้ออนไลน์และแบบเผชิญหน้า ผลลัพธ์ของการวิเคราะห์นี้แสดงให้เห็นว่านักเรียนในสภาพแวดล้อมการเรียนรู้แบบไฮบริดมีผลการเรียนที่ดีกว่านักเรียนในห้องเรียนแบบดั้งเดิม

ขนาดอิทธิพลที่พบ การวิเคราะห์เชิงอภิมานดังกล่าวพบขนาดอิทธิพลที่แข็งแกร่งถึง 1.052 (ค่า $p < 0.01$) ค่า $p < 0.01$ บ่งชี้ว่าผลลัพธ์มีนัยสำคัญทางสถิติ หมายความว่าโอกาสที่การปรับปรุงที่สังเกตได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญนั้นน้อยกว่า 1% ขนาดอิทธิพลนี้เป็นตัววัดว่าแนวทางการเรียนรู้แบบไฮบริดมีอิทธิพลต่อทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ของนักเรียนมากน้อยเพียงใด เมื่อเทียบกับวิธีการสอนแบบดั้งเดิม ค่า 1.052 บ่งชี้ถึงผลกระทบเชิงบวกขนาดใหญ่ ซึ่งหมายความว่าการเรียนรู้แบบไฮบริดมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อการเรียนรู้ของนักเรียน นอกจากนี้ การวิเคราะห์ยังระบุว่างานวิจัยที่วิเคราะห์เกือบทั้งหมดรายงานว่านักเรียนมีผลการเรียนที่ดีขึ้นเมื่อเทียบกับการสอนแบบดั้งเดิม การวิเคราะห์เชิงปริมาณและเชิงระบบอื่น ๆ

การออกแบบกึ่งทดลอง (Quasi-experimental design) การศึกษาหนึ่งใช้การออกแบบกึ่งทดลองเพื่อสำรวจประสิทธิภาพของรูปแบบการเรียนรู้เทคโนโลยีสารสนเทศแบบไฮบริดที่เน้นโครงงานเป็นฐานในการพัฒนาทักษะการคิดเชิงออกแบบของนักเรียน การวิจัยนี้แบ่งนักเรียนไอที 80 คนจากมหาวิทยาลัย Mandalika ออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มทดลอง (40 คน) ใช้รูปแบบไฮบริด และกลุ่มควบคุม (40 คน) ใช้การสอนแบบดั้งเดิม มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามที่มีโครงสร้างก่อนและหลังการทดลอง เพื่อประเมินทักษะการคิดเชิงออกแบบต่าง ๆ รวมถึงความคิดสร้างสรรค์ การทำงานร่วมกัน และ ความสามารถในการปรับตัว การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) และการวิเคราะห์ความแปรปรวน (ANOVA) ผลลัพธ์ที่ได้บ่งชี้ว่ากลุ่มทดลองมีพัฒนาการอย่างมีนัยสำคัญในความสามารถการคิดเชิงออกแบบเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม โดยคะแนนเฉลี่ยของกลุ่มทดลองเพิ่มขึ้นเป็น 4.143 ในการทดสอบหลังการแทรกแซง ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มควบคุมที่เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเป็น 2.956

การศึกษาอื่นใช้การออกแบบกึ่งทดลองเพื่อตรวจสอบผลกระทบของ Hybrid Project-Based Learning (Hybrid-PjBL) ต่อผลการเรียนรู้ ทักษะการคิดเชิงสร้างสรรค์ และแรงจูงใจในการเรียนรู้ของนักเรียนครู ผลลัพธ์แสดงให้เห็นว่า Hybrid-PjBL มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดเชิงสร้างสรรค์ แม้ว่าจะไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในด้านแรงจูงใจในการเรียนรู้ แต่ก็มีศักยภาพที่จะปรับปรุงแรงจูงใจได้

การศึกษาในมหาวิทยาลัย Southern Indiana เปรียบเทียบผลลัพธ์ของนักเรียนในหลักสูตรเบื้องต้นสองหลักสูตร (การศึกษาครูและบริการด้านสุขภาพ) โดยใช้วิธีการสอนที่คล้ายกันในสามรูปแบบ การจัดส่ง แบบเผชิญหน้า (face-to-face), แบบอินเทอร์เน็ต (internet-based) และแบบไฮบริด ผลลัพธ์แสดงให้เห็นว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างรูปแบบต่าง ๆ โดยรูปแบบที่ใช้อินเทอร์เน็ตอาจนำไปสู่ผลลัพธ์ของนักเรียนที่ดีกว่าเมื่อเทียบกับรูปแบบเผชิญหน้าและไฮบริดในด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับเว็บไซต์ของหลักสูตร อย่างไรก็ตาม ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในด้านการมีส่วนร่วมในหลักสูตรหรือเกรดสุดท้าย

การศึกษาการนำรูปแบบการเรียนรู้แบบไฮบริดมาใช้ในมหาวิทยาลัยอิสลามในประเทศแถบเอเชีย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ผลการทดสอบ t-test แบบจับคู่ (paired sample t-test) ได้ค่า p-value เป็น 0.001 สำหรับวิชาเทคโนโลยีมัลติมีเดีย และ 0.002 สำหรับวิชาแอนิเมชัน ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในชั้นเรียนที่ใช้รูปแบบ Hybrid Project-Based Learning (H-PBL)

การประเมินการเรียนรู้แบบไฮบริดในระดับอุดมศึกษาโดยใช้โมเดล CIPP ซึ่งเป็นการศึกษาแบบผสมผสาน (mixed-method approach) ทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ผลการวิเคราะห์พบว่าเครื่องมือที่

พัฒนาขึ้นมีค่าปัจจัยการโหลด (loading factor values) ที่ดีเยี่ยมและมีคะแนนความน่าเชื่อถือแบบรวม (composite reliability score) สูงกว่า 0.7 และ Cronbach Alpha สูงกว่า 0.6

การวิจัยเกี่ยวกับบล็อกเชนแบบคลัสเตอร์ไฮบริด (Hybrid Clustered Blockchain Method) แสดงให้เห็นว่าวิธีนี้ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารได้อย่างมาก ลดจำนวนฮอป (hop counts) และเวลาส่งข้อมูลได้มากกว่า 90% ในขณะที่ยังคงรักษาประสิทธิภาพการเรียนรู้เมื่อเทียบกับการเรียนรู้ร่วมกันแบบดั้งเดิม

3. ผลการสอบถามและสัมภาษณ์รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้

การวิเคราะห์การสำรวจความคิดเห็นของครูและศึกษานิเทศก์เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดเพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ชี้ให้เห็นทั้งศักยภาพ ประโยชน์ ข้อจำกัด และแนวทางพัฒนาอย่างรอบด้าน โดยภาพรวม ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นพ้องว่าการเรียนรู้รูปแบบนี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะหลากหลาย เช่น การเรียนรู้เชิงรุก การทำงานร่วมกัน การคิดเชิงวิพากษ์ และการแก้ปัญหาในสถานการณ์จริง อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างทักษะการสื่อสาร ความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง และการประยุกต์ใช้ความรู้ในชีวิตประจำวัน ลักษณะเด่นคือความยืดหยุ่นและการเข้าถึงที่หลากหลาย ซึ่งสามารถลดช่องว่างทางการศึกษาและตอบสนองความต้องการผู้เรียนยุคใหม่ได้

อย่างไรก็ตาม ผลการสำรวจสะท้อนความท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีและโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ความไม่พร้อมของอุปกรณ์ การเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตที่ไม่เสถียร และความเหลื่อมล้ำระหว่างเขตเมืองกับชนบท ปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้ผู้เรียนบางกลุ่ม โดยเฉพาะเด็กเล็กและนักเรียนที่ขาดการดูแลจากผู้ปกครอง ไม่สามารถเข้าถึงการเรียนรู้อย่างเต็มประสิทธิภาพ อีกทั้งการขาดวินัยในการเรียนออนไลน์ยังทำให้เกิดการเสื่อมถอยของแรงจูงใจและความต่อเนื่องในการเรียนรู้

นอกจากนั้น ครูและบุคลากรผู้สอนยังเผชิญความท้าทายด้านภาระงานและทักษะที่แตกต่างกัน การจัดการเรียนรู้แบบผสมผสานต้องการการออกแบบกิจกรรมที่ซับซ้อนขึ้นและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม หากปราศจากการสนับสนุนที่เพียงพออาจก่อให้เกิดภาระมากกว่าประโยชน์ ดังนั้น การพัฒนาครูอย่างเป็นระบบผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ การให้คำปรึกษา และการสร้างองค์ความรู้ใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็นควบคู่ไปกับการสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การลงทุนในเครือข่ายอินเทอร์เน็ต อุปกรณ์การเรียน และสื่อดิจิทัลที่ทันสมัย

ในแง่การออกแบบการเรียนรู้ ผลการสำรวจเสนอให้จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการลงมือปฏิบัติจริง การใช้เกมและการเรียนรู้แบบกลับด้านห้องเรียน (Flipped Classroom) ตลอดจนการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เปิดกว้าง ปลอดภัย และกระตุ้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน การปรับให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ความพร้อมของครอบครัว และความแตกต่างรายบุคคลของผู้เรียน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ต้องคำนึงถึงเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมและยั่งยืน

4. ผลหาองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

การจัดการเรียนรู้แบบผสมผสานเพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 มีองค์ประกอบสำคัญที่หลากหลาย โดยเริ่มจากการออกแบบบทเรียนที่ยืดหยุ่นและหลากหลาย (Flexible and Differentiated Lesson Design) ซึ่งครูต้องคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียน ทั้งผู้ที่เรียนในชั้นเรียนและผู้เรียนจากที่บ้าน โดยการจัดกิจกรรมให้มีความแตกต่างและเหมาะสม เช่น การบรรยายผ่านคลิป การทำกิจกรรมออนไลน์ และการทำงานกลุ่มย่อย สิ่งเหล่านี้ส่งเสริมสมรรถนะด้านการคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา การรู้ดิจิทัล และการทำงานร่วมกัน

นอกจากนี้ การใช้เครื่องมือสื่อสารที่หลากหลาย (Diverse Communication Tools) ทั้งแบบประสานเวลาและไม่ประสานเวลา ช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นในการเรียนรู้ และเสริมสร้างสมรรถนะด้านการสื่อสารและการรู้ดิจิทัล ขณะเดียวกัน การจัดการกลุ่มผู้เรียนที่แตกต่างกัน (Management of Diverse Student Groups) ตามรูปแบบหลากหลายช่องทาง (Multi-Track Model) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกวิธีเรียนตามความเหมาะสม ทั้งแบบเรียนในชั้นเรียน เรียนออนไลน์แบบพร้อมกัน หรือเรียนตามเวลาที่สะดวก ซึ่งส่งเสริมสมรรถนะด้านการเรียนรู้ด้วยตนเองและการบริหารจัดการเวลา

เทคนิคการสอนแบบผสมผสาน (Blended Teaching Techniques) เป็นอีกองค์ประกอบสำคัญ โดยมีรูปแบบหลากหลาย เช่น Flipped Model, Project Model, Station Rotation Model และ Seminar Model ซึ่งต่างส่งเสริมสมรรถนะสำคัญ เช่น การคิดเชิงวิพากษ์ การสร้างนวัตกรรม การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการทำงานร่วมกัน ส่วนการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้เสมือนจริง (Virtual Learning Environment) ผ่านห้องเรียนเสมือน (Virtual Accommodation Model) ช่วยให้นักเรียนที่ไม่สามารถเข้าชั้นเรียนจริงได้มีโอกาสเรียนร่วมกับเพื่อน และส่งเสริมสมรรถนะการรู้ดิจิทัล การสื่อสาร และการปรับตัว การส่งเสริมการค้นคว้าอิสระ (Independent Inquiry) โดยใช้รูปแบบค้นคว้าอิสระ (Independent Project Model) ช่วยให้นักเรียนมีโอกาสสืบเสาะและแสวงหาความรู้ด้วยตนเองในระดับที่แตกต่าง ตั้งแต่แบบมีโครงสร้างจนถึงการสืบเสาะอย่างอิสระ ซึ่งสนับสนุนสมรรถนะด้านการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา ความคิดสร้างสรรค์ และการวิจัยอย่างเป็นระบบ

5. ผลการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียน ในศตวรรษที่ 21

การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนนั้น เกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจและการนำรูปแบบการสอนแบบลูกผสมต่างๆ มาปรับใช้ โดยครูควรให้ความสำคัญกับการออกแบบบทเรียนที่เหมาะสมสำหรับนักเรียนที่เรียนอยู่ที่บ้านและในห้องเรียน การออกแบบการสอนแบบผสมผสานที่ดีควรหลีกเลี่ยงการรวมรูปแบบที่เข้ากันไม่ได้ และต้องมีตัวเลือกที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมการจัดการเรียนรู้ รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบลูกผสมมี 5 รูปแบบหลักที่เหมาะสมกับบริบทและความพร้อมของสถานศึกษา ดังนี้

5.1 รูปแบบแห่งความต่าง (The Differentiated Model) นักเรียนทุกคนจะเข้าชั้นเรียนพร้อมกัน ครูจะต้องออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่แตกต่างกันสำหรับนักเรียนที่เรียนอยู่ที่บ้านและนักเรียนที่เรียนในชั้นเรียนปกติ การใช้เครื่องมือสื่อสารทั้งแบบประสานเวลา (synchronous) และแบบไม่ประสานเวลา (asynchronous) สำหรับนักเรียนที่บ้านและในโรงเรียนนั้นได้ผลดีเพื่อทบทวนสิ่งที่เรียน

5.2 รูปแบบหลากหลายช่องทาง (The Multi-Track Model) นักเรียนแต่ละกลุ่มเป็นกลุ่ม ที่ต่างกันภายในกลุ่มเดียวกันแต่มีขนาดใหญ่ขึ้น นักเรียนอาจเรียนรู้บทเรียนและวัตถุประสงค์เดียวกัน แต่การทำงานเกือบจะเหมือนกับชั้นเรียนที่แยกจากกัน รูปแบบนี้มีนักเรียน 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่เรียนในชั้นเรียน กลุ่มที่เรียนออนไลน์พร้อมกับครูสอนในชั้นเรียน และกลุ่มที่เรียนออนไลน์เมื่อมีเวลาว่าง

5.3 รูปแบบแบ่งครึ่งห้อง (The Split A/B Model) นักเรียนครึ่งหนึ่งต้องอยู่บ้านตลอดเวลา เช่น นักเรียนที่อาศัยอยู่ห่างไกล หรือช่วงกักตัว ในบางกรณี ครูอาจให้นักเรียนทุกคนเลือกเรียนแบบตัวต่อตัวแต่ต้องรักษาระยะห่างทางสังคม ครูจะแบ่งนักเรียนเป็นครึ่งห้อง อาจแบ่งตามเลขที่ หรือสลับวันเรียน (เช่น เลขคู่ - เลขคี่) โดยนักเรียนครึ่งห้องมาเรียนที่โรงเรียนและอีกครึ่งหนึ่งเรียนออนไลน์ไปพร้อมกัน

5.4 รูปแบบห้องเรียนเสมือน (The Virtual Accommodation Model) ใช้กับนักเรียนไม่กี่คนที่ครูไม่สามารถจัดให้ทำงานจากระยะไกลได้ ในขณะที่นักเรียนคนอื่นๆ เรียนในชั้นเรียน เหมาะสำหรับชั้นเรียนที่

มีนักเรียนน้อย หรือมีนักเรียนบางส่วนที่ไม่สามารถมาเรียนในชั้นเรียนพร้อมคนอื่นๆ ได้ นักเรียนที่ไม่สามารถมาเรียนในชั้นเรียนอาจรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มเล็กๆ หรือเรียนออนไลน์ตามความสะดวก

5.5 รูปแบบการค้นคว้าอิสระ (Independent Project Model) กิจกรรมแบบตัวต่อตัวของคุณอาจไม่ได้เชื่อมโยงกับสิ่งที่นักเรียนสามารถทำได้ที่บ้าน รูปแบบนี้ช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่ยั่งยืน สำหรับกิจกรรมการเรียนในชั้นเรียนที่นักเรียนสามารถทำได้ที่บ้าน เช่น การทดลองในห้องปฏิบัติการ หรือการเรียนรู้ทักษะ ครูอาจให้นักเรียนได้ค้นคว้าอิสระ นักเรียนที่เรียนอยู่ที่บ้านสามารถเรียนรู้ที่ใช้มาตรฐานเดียวกันกับนักเรียนในชั้นเรียนปกติ แต่มุ่งความสนใจไปที่เป้าหมายการเรียนรู้เดียวกัน แต่ศึกษาค้นคว้าแยกจากเพื่อนในชั้นเรียน

การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดเพื่อพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 มีรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบลูกผสมต่างๆ รวมถึงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการจัดการสอน เทคนิคการสอน และข้อดีข้อจำกัด ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาและนำรูปแบบเหล่านี้ไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับการพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนในยุคปัจจุบัน การเลือกและปรับใช้รูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทและความพร้อมของสถานศึกษา รวมถึงการใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีที่หลากหลาย จะช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและยืดหยุ่นสำหรับผู้เรียน

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดเพื่อส่งเสริมสมรรถนะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 จากผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้แบบไฮบริดสามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเป็นการผสมผสานจุดแข็งของการเรียนรู้ในห้องเรียนกับการเรียนรู้ออนไลน์เข้าด้วยกัน ทำให้เกิดความยืดหยุ่นและหลากหลายมากขึ้นในการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์เชิงอภิมานสะท้อนให้เห็นว่าผู้เรียนในชั้นเรียนแบบไฮบริดมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าการสอนแบบดั้งเดิมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของ Christensen (2003) และ Siemens (2019) ที่อธิบายว่าไฮบริดมิใช่เพียงการถ่ายทอดข้อมูล แต่ยังเป็นการสร้างความเข้าใจเชิงลึกและการประยุกต์ใช้ความรู้ได้จริง นอกจากนี้ การพัฒนารูปแบบยังพบว่าผู้เรียนมีการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร การทำงานเป็นทีม และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นต่อการเป็นพลเมืองในโลกศตวรรษที่ 21 ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Kapp (2010, 2018) และ Allen (2012) ที่ชี้ว่าไฮบริดช่วยเพิ่มแรงจูงใจและความสนใจของผู้เรียน อย่างไรก็ตาม การวิจัยสะท้อนข้อจำกัดที่สำคัญ โดยเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีที่ยังไม่ทั่วถึง เช่น ปัญหาการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบท และทักษะของครูในการใช้สื่อดิจิทัล ผลลัพธ์นี้สอดคล้องกับการวิจัยในฮ่องกงที่ระบุว่าครูผู้สอนยังประสบความท้าทายด้านภาระงานและการปรับตัวต่อเทคโนโลยี

ในเชิงการออกแบบการเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า การใช้รูปแบบ Flipped Classroom, Project-Based Learning และการเรียนรู้ผ่านเกมสามารถช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Moore (2013) ที่เน้นการแก้ปัญหาเชิงปฏิบัติจริง แสดงให้เห็นว่าครูและศึกษานิเทศก์เห็นพ้องถึงประโยชน์ของการเรียนรู้ไฮบริดในการสร้างความรับผิดชอบและการเรียนรู้ตลอดชีวิต แต่ในขณะเดียวกันยังเสนอแนะว่าควรมีการพัฒนาทักษะครูอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งจัดหาเครื่องมือและสื่อการสอนที่เหมาะสมเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง

การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริดครั้งนี้มีศักยภาพสูงต่อการยกระดับคุณภาพการศึกษาไทย เนื่องจากสามารถบูรณาการการเรียนรู้แบบดั้งเดิมกับเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างสมดุล แม้จะยังมี

ข้อท้าทายด้านโครงสร้างพื้นฐานและสมรรถนะของครู แต่หากได้รับการสนับสนุนที่เพียงพอ การจัดการเรียนรู้ไฮบริดจะสามารถเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาสมรรถนะผู้เรียนอย่างรอบด้าน และสร้างความพร้อมให้แก่ผู้เรียนในการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของโลกอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กระทรวงศึกษาธิการควรกำหนด นโยบายการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริด ให้ชัดเจนในทุกระดับการศึกษา เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการปฏิบัติ
2. จัดสรรงบประมาณและทรัพยากรด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล อย่างทั่วถึง เช่น อินเทอร์เน็ตความเร็วสูงและอุปกรณ์การเรียนรู้ดิจิทัลสำหรับโรงเรียนในชนบท
3. จัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาครู ให้มีสมรรถนะด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและการออกแบบการเรียนรู้ไฮบริด
4. สนับสนุนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนและมหาวิทยาลัย เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การใช้รูปแบบการเรียนการสอนแบบไฮบริด
5. กำหนดให้มีระบบติดตามและประเมินผลเชิงนโยบาย เพื่อสะท้อนผลลัพธ์และปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ครูควรออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผสมผสานทั้ง กิจกรรมเชิงปฏิบัติจริง (Hands-on) และกิจกรรมออนไลน์ เพื่อกระตุ้นความมีส่วนร่วมของผู้เรียน
2. โรงเรียนควรจัดอบรม Workshop เชิงปฏิบัติการ สำหรับครูเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือดิจิทัล เช่น Learning Management System (LMS), Flipped Classroom และการสอนผ่านเกม (Game-based Learning)
3. จัดระบบที่ปรึกษาทางเทคโนโลยี (Tech Mentor) ในโรงเรียนหรือเขตพื้นที่ เพื่อช่วยเหลือครูและนักเรียนในการแก้ปัญหาเชิงเทคนิค
4. ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-directed Learning) ผ่านการบ้านออนไลน์ การค้นคว้าอิสระ และโครงงาน
5. สร้างรูปแบบความร่วมมือระหว่างครู-ผู้ปกครอง-ชุมชน เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้แบบผสมผสานอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในครั้งต่อไป

1. ศึกษาผลของการใช้รูปแบบการเรียนรู้ไฮบริดกับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่าง เช่น ระดับอนุบาล อาชีวศึกษา หรือการศึกษานอกระบบ เพื่อเปรียบเทียบประสิทธิผล
2. วิจัยเชิงปริมาณในวงกว้าง โดยใช้การวิเคราะห์อภิมาน (Meta-analysis) เพื่อยืนยันผลลัพธ์และประสิทธิผลของรูปแบบการเรียนรู้ไฮบริดในบริบทไทย
3. ศึกษาปัจจัยด้านความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล เช่น ความพร้อมด้านอุปกรณ์ อินเทอร์เน็ต และผลกระทบต่อคุณภาพการเรียนรู้
4. สำรวจการนำ AI และแพลตฟอร์มดิจิทัลอัจฉริยะ มาใช้ร่วมกับการจัดการเรียนรู้แบบไฮบริด เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้เฉพาะบุคคล

5. พัฒนางานวิจัยเชิงทดลองระยะยาว (Longitudinal Study) เพื่อศึกษาผลต่อสมรรถนะผู้เรียนในด้านการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการเรียนรู้ตลอดชีวิต

เอกสารอ้างอิง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560. (2560). กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570).* กรุงเทพฯ: สศช.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561–2580).* กรุงเทพฯ: สศช.

Ben Henda, M. (2020). *GUIDE for a blended learning system. arXiv preprint.*

Bergmann, J. (2023). *The mastery learning handbook: A competency based approach to student achievement*. Alexandria, VA: ASCD.

Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip your classroom: Reach every student in every class every day*. Eugene, OR & Alexandria, VA: ISTE & ASCD.

Bergmann, J., & Sams, A. (2014). *Flipped learning: Gateway to student engagement*. Eugene, OR: ISTE.

Bonk, C. J., & Graham, C. R. (2006). *The handbook of blended learning environments: Global perspectives, local designs*. San Francisco: Jossey-Bass/Pfeiffer.

Chantem, S. (2010). *Global Citizenship Education in the 21st Century.* Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Cleveland-Innes, M., & Garrison, D. R. (Eds.). (2021). *An introduction to distance education: Understanding teaching and learning in a new era* (2nd ed.). London: Routledge.

Defrioka, A. (2017). *Hybrid Learning: Concept, Implementation and Challenges.* Jakarta: Ministry of Education and Culture, Indonesia.

Garrison, D. R. (2017). *E-Learning in the 21st century: A community of inquiry framework for research and practice* (3rd ed.). London: Routledge/Taylor & Francis.

Garrison, D. R., & Anderson, T. (2003). *E-Learning in the 21st century: A framework for research and practice*. London: Routledge/Falmer.

Garrison, D. R., & Vaughan, N. (2008). *Blended learning in higher education*. San Francisco: Jossey-Bass.

Hamza-Lup, F. G., & White, S. (2018). Design and assessment for hybrid courses: Insights and overviews. *arXiv preprint*.

Haythornthwaite, C., & Andrew, R. (2011). *E-learning theory and practice*. [Publisher not specified].

Haythornthwaite, C., & Andrews, R. (Eds.). (2007). *The SAGE handbook of E-learning research*. London: SAGE.

Picciano, A. G. (Ed.). (2016). *Conducting research in online and blended learning environments: New pedagogical frontiers*. New York: Routledge.

Picciano, A. G., & Dziuban, C. (2007). *Blended learning: Research perspectives* (Vol. 1). New York: The Sloan Consortium.

Picciano, A. G., Dziuban, C., & Graham, C. R. (Eds.). (2014). *Blended learning: Research perspectives, Volume 2*. New York: Routledge/Taylor & Francis.

Striuk, A. M., & Semerikov, S. O. (2018). Blended learning models. *arXiv preprint*.

Wang, F. L., Fong, J., & Kwan, R. (Eds.). (2009). *Handbook of research on hybrid learning models: Advanced tools, technologies, and applications*. IGI Global. books.google.com

การแก้ปัญหาการบริโภคน้ำอัดลมในเด็ก : การเปรียบเทียบคุณค่าทางโภชนาการและผลต่อพัฒนาการระหว่างน้ำมะพร้าวและน้ำนมแม่เพื่อแนวทางโภชนาการและนโยบายสังคมในชุมชนที่มีทรัพยากรจำกัด

ADDRESSING SOFT DRINK CONSUMPTION IN CHILDREN: A COMPARATIVE STUDY OF NUTRITIONAL VALUE AND DEVELOPMENTAL OUTCOMES BETWEEN COCONUT WATER AND HUMAN BREAST MILK FOR NUTRITION AND SOCIAL POLICY IN RESOURCE-LIMITED COMMUNITIES

ธรรมะรัศมิ์ เขียวแก้ว, ผศ.ดร.วิโรจน เรืองประเทืองสุข และ ดร.ทัตพล กุลวงศ์
บริษัท CCCC DREDGING SOUTHEAST ASIA SDN. BHD.
Dhammarut khiaokaeo, Assoc. Prof. Dr. Wiroj Ruangprateungsuk and Dr. Tatpol Kulwong
CCCC Dredging Southeast Asia Sdn. Bhd.
E-mail: Dhammarhat@gmail.com

บทคัดย่อ

ปัญหาการบริโภคน้ำอัดลมในเด็กเป็นประเด็นสาธารณสุขที่สำคัญ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดด้านการเข้าถึงอาหารและเครื่องดื่มที่มีคุณค่าทางโภชนาการ เครื่องดื่มประเภทนี้มีปริมาณน้ำตาลสูงและขาดสารอาหารที่จำเป็น ส่งผลให้เพิ่มความเสี่ยงต่อโรคอ้วน ฟันผุ และโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ และเปรียบเทียบคุณค่าทางโภชนาการและผลต่อพัฒนาการของเด็กระหว่างน้ำนมแม่และน้ำมะพร้าว ตลอดจนสำรวจปัจจัยการบริโภคน้ำอัดลมในชุมชนที่มีทรัพยากรจำกัดผลการวิเคราะห์พบว่า น้ำนมแม่มีพลังงาน โปรตีนคุณภาพสูง กรดไขมันจำเป็น วิตามิน แร่ธาตุ และสารภูมิคุ้มกันที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของทารก ขณะที่น้ำมะพร้าวมีปริมาณน้ำตาลต่ำและอุดมด้วยแร่ธาตุ เช่น โพแทสเซียม แมกนีเซียม และโซเดียม เหมาะเป็นทางเลือกที่ดีกว่าน้ำอัดลมสำหรับเด็กโต แต่ไม่สามารถทดแทนน้ำนมแม่ในทารกได้ ข้อเสนอเชิงนโยบายประกอบด้วยการเพิ่มการเข้าถึงเครื่องดื่มที่มีคุณค่าทางโภชนาการ การจำกัดการตลาดและการจำหน่ายน้ำอัดลมแก่เด็ก และการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างต่อเนื่อง มาตรการเชิงระบบดังกล่าวสามารถลดการบริโภคน้ำตาลส่วนเกิน ป้องกันปัญหาสุขภาพและส่งเสริมพัฒนาการเด็กอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : น้ำนมแม่, น้ำมะพร้าว, น้ำอัดลม, โภชนาการเด็ก, พัฒนาการเด็ก

Abstract

The consumption of soft drinks among children is a significant public health concern, particularly in areas with limited access to nutritious food and beverages. These drinks are typically high in sugar and lack essential nutrients, increasing the risk of obesity, dental caries, and non-communicable diseases (NCDs). This study aims to analyze and compare the nutritional value and developmental impacts of human breast milk and coconut water, as well as to examine factors influencing soft drink consumption in resource-limited communities. The findings reveal that breast milk contains adequate energy, high-quality protein, essential fatty

acids, vitamins, minerals, and immune-protective components necessary for infant growth and development. Coconut water, although unsuitable as a breast milk substitute for infants, has the advantage of lower sugar content and is rich in minerals such as potassium, magnesium, and sodium, making it a healthier alternative to soft drinks for older children. Policy recommendations include increasing access to nutritious beverages, restricting the marketing and availability of soft drinks to children, and promoting sustained breastfeeding practices. Such systemic measures could reduce excessive sugar consumption, prevent health problems, and foster sustainable child development.

Keywords: Breast milk, Coconut water, Soft drinks, Child nutrition, Child development

บทนำ

ปัญหาการบริโภคน้ำอัดลมในเด็กเป็นประเด็นสำคัญด้านสาธารณสุขในระดับโลก โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดด้านการเข้าถึงอาหารและเครื่องดื่มที่มีคุณค่าทางโภชนาการ เครื่องดื่มประเภทนี้มีปริมาณน้ำตาลสูงและขาดสารอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโต ส่งผลให้เพิ่มความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพในระยะยาว อาทิ โรคอ้วน ฟันผุ และโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-Communicable Diseases: NCDs) ปัจจัยที่กระตุ้นการบริโภค ได้แก่ การตลาดเชิงรุก ราคาที่เข้าถึงได้ง่าย และความนิยมในรสชาติของเด็ก

องค์การอนามัยโลก (WHO) แนะนำให้น้ำนมแม่เป็นอาหารที่เหมาะสมที่สุดสำหรับทารกและเด็กเล็ก เนื่องจากมีสารอาหารครบถ้วน โปรตีนคุณภาพสูง กรดไขมันจำเป็นและสารภูมิคุ้มกันที่สนับสนุนพัฒนาการทั้งด้านร่างกายและสมอง ในขณะที่น้ำมะพร้าวเป็นทรัพยากรท้องถิ่นที่มีความอุดมสมบูรณ์ในประเทศไทย มีแร่ธาตุสำคัญ เช่น โพแทสเซียม แมกนีเซียม และช่วยทดแทนน้ำในร่างกาย แม้ไม่สามารถใช้ทดแทนน้ำนมแม่ได้ แต่เป็นทางเลือกที่ดีกว่าน้ำอัดลมสำหรับเด็กโต

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบคุณค่าทางโภชนาการและผลต่อพัฒนาการระหว่างน้ำมะพร้าวและน้ำนมแม่ ตลอดจนสำรวจปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำอัดลมในชุมชนที่มีทรัพยากรจำกัด เพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายและแนวทางโภชนาการที่เหมาะสมต่อบริบทพื้นที่อันจะนำไปสู่การลดการบริโภคน้ำอัดลมและการส่งเสริมสุขภาพเด็กอย่างยั่งยืน

สถานการณ์การบริโภคน้ำอัดลมในเด็ก

ในปัจจุบันการบริโภคน้ำอัดลมในเด็กเป็นปัญหาที่เพิ่มความกังวลในระดับโลกและประเทศไทย เนื่องจากมีแนวโน้มการบริโภคที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยข้อมูลจากหลายประเทศชี้ให้เห็นว่าเด็กและเยาวชนมีการบริโภคเครื่องดื่มน้ำอัดลมและเครื่องดื่มหวานมากกว่าในอดีต ทั้งนี้เกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น การขยายตัวของตลาดอาหารและเครื่องดื่ม การกระจายสินค้าที่เข้าถึงได้ง่าย และการโฆษณาที่มุ่งเน้นกลุ่มเยาวชนโดยเฉพาะ ในบริบทของประเทศไทย การสำรวจภาวะโภชนาการและพฤติกรรมการบริโภคของเด็กพบว่ามีสัดส่วนสูงของเด็กที่ดื่มน้ำอัดลมเป็นประจำ ทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท โดยมักเกิดจากความนิยมในรสชาติหวานและความซ่ารวมทั้งราคาที่สามารถซื้อได้ง่ายและมีจำหน่ายทั่วไปในร้านค้าชุมชนและโรงเรียน ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้เด็กมีแนวโน้มเลือกน้ำอัดลมแทนการดื่มน้ำเปล่าหรือเครื่องดื่มที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ

ผลกระทบด้านสุขภาพจากการบริโภคน้ำอัดลมเป็นที่ยอมรับในวงการแพทย์และสาธารณสุขว่าเกี่ยวข้องโดยตรงกับความเสี่ยงต่อการเกิดโรคอ้วนในเด็ก เนื่องจากน้ำอัดลมมีปริมาณน้ำตาลสูงซึ่งเพิ่มพลังงานส่วนเกินโดยไม่มีสารอาหารที่จำเป็น (empty calories) นอกจากนี้ยังส่งผลให้เกิดฟันผุจากกรดและน้ำตาลที่

ทำลายเคลือบฟันรวมถึงเพิ่มความเสี่ยงต่อภาวะโภชนาการเกินและโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-Communicable Diseases: NCDs) เช่น เบาหวานชนิดที่ 2 และโรคหัวใจในระยะยาว

การบริโภคน้ำอัดลมในเด็กจึงไม่ได้เป็นเพียงพฤติกรรมการกินที่ควรเฝ้าระวัง แต่ยังสะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบอาหารและสังคม ซึ่งรวมถึงการตลาดที่มุ่งเน้นเด็ก การเข้าถึงสินค้าที่ง่ายดาย และการขาดความรู้ด้านโภชนาการของครอบครัว ปัจจัยเหล่านี้ต้องได้รับการจัดการผ่านมาตรการหลายด้าน ทั้งด้านนโยบายสาธารณะ การศึกษาและการสนับสนุนทางเลือกที่ดีต่อสุขภาพในชุมชน

คุณค่าทางโภชนาการของน้ำนมแม่

น้ำนมแม่เป็นอาหารตามธรรมชาติที่ออกแบบโดยร่างกายมนุษย์เพื่อเลี้ยงดูทารกอย่างสมบูรณ์แบบ องค์ประกอบของน้ำนมแม่มีความสมดุลระหว่างพลังงาน สารอาหารหลัก และสารอาหารรองที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็กอย่างครอบคลุม โปรตีนในน้ำนมแม่เป็นโปรตีนคุณภาพสูงที่ย่อยและดูดซึมได้ง่าย เช่น อัลบูมินและเคซี ในสัดส่วนที่เหมาะสม กรดไขมันจำเป็น เช่น กรดโดโคซาเฮกซาอีโนอิก (DHA) และกรดอาราคิโดนิก (ARA) มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสมองและระบบประสาท ส่วนแร่ธาตุและวิตามิน เช่น แคลเซียม เหล็ก สังกะสี วิตามินเอ วิตามินดี และวิตามินบี รวมอยู่ในปริมาณที่เพียงพอต่อความต้องการของทารก

นอกจากสารอาหารหลักแล้ว น้ำนมแม่ยังมีองค์ประกอบพิเศษที่ไม่มีในอาหารทดแทน ได้แก่ สารภูมิคุ้มกันและสารชีวโมเลกุลสำคัญ เช่น Immunoglobulin A (IgA) ที่ช่วยป้องกันการติดเชื้อในระบบทางเดินอาหารและทางเดินหายใจ, Lactoferrin ที่ช่วยยับยั้งการเจริญของเชื้อแบคทีเรียที่เป็นอันตราย และ Oligosaccharides ที่ทำหน้าที่เป็น พรีไบโอติกช่วยเสริมสร้างจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ในลำไส้ของทารก คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้น้ำนมแม่ไม่เพียงเป็นแหล่งโภชนาการแต่ยังเป็นเกราะป้องกันทางภูมิคุ้มกันในช่วงชีวิตแรกของเด็ก ความสำคัญของน้ำนมแม่ต่อพัฒนาการของเด็กครอบคลุมทั้งด้านสมอง ระบบประสาท และระบบภูมิคุ้มกัน งานวิจัยจำนวนมากพบว่าเด็กที่ได้รับนมแม่อย่างต่อเนื่องในช่วง 6 เดือนแรกมีพัฒนาการด้านสติปัญญาที่ดีกว่าและมีความเสี่ยงต่อโรคติดเชื้อน้อยกว่า นอกจากนี้ การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ยังสัมพันธ์กับความผูกพันทางอารมณ์ระหว่างแม่ และลูกซึ่งมีผลต่อพัฒนาการทางสังคมและจิตใจในระยะยาว

องค์การอนามัยโลก (WHO) และองค์การยูนิเซฟ (UNICEF) จึงแนะนำให้มารดาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพียงอย่างเดียวในช่วง 6 เดือนแรกของชีวิต และควรให้ต่อเนื่องควบคู่กับอาหารเสริมที่เหมาะสมจนถึงอายุอย่างน้อย 2 ปี เพื่อให้เด็กได้รับทั้งสารอาหารและภูมิคุ้มกันอย่างครบถ้วน แนวทางนี้ไม่เพียงส่งเสริมสุขภาพของเด็กแต่ยังช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัวและระบบสาธารณสุขในภาพรวม

คุณค่าทางโภชนาการของน้ำมะพร้าว

น้ำมะพร้าวเป็นเครื่องดื่มธรรมชาติที่มีคุณค่าทางโภชนาการโดดเด่น โดยมีน้ำตาลธรรมชาติในปริมาณต่ำเมื่อเทียบกับเครื่องดื่มหวานเชิงพาณิชย์ และเป็นแหล่งแร่ธาตุที่สำคัญต่อร่างกาย เช่น โพแทสเซียม แมกนีเซียม และโซเดียม ซึ่งมีบทบาทในการรักษาสมดุลของของเหลวและการทำงานของกล้ามเนื้อ คุณสมบัติด้านการคืนความชุ่มชื้น (rehydration) และการฟื้นฟูสมดุลอิเล็กโทรไลต์ ทำให้น้ำมะพร้าวได้รับความนิยมในฐานะเครื่องดื่มช่วยเติมน้ำหลังออกกำลังกายหรือในสภาพอากาศร้อน

ในบริบทของประเทศไทย น้ำมะพร้าวถือเป็นทรัพยากรท้องถิ่นที่หาได้ง่าย มีราคาย่อมเยา และสามารถผลิตได้อย่างยั่งยืนจึงเป็นตัวเลือกที่เหมาะสมกว่าน้ำอัดลมในด้านสุขภาพสำหรับเด็กโต

อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับน้ำนมแม่ น้ำมะพร้าวยังมีข้อจำกัดด้านคุณค่าทางโภชนาการ โดยขาดโปรตีนคุณภาพสูง กรดไขมันจำเป็น และสารภูมิคุ้มกันที่มีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการและการปกป้องโรคในเด็กเล็ก

การเปรียบเทียบเชิงโภชนาการและพัฒนาการ

เมื่อนำคุณค่าทางโภชนาการของน้ำนมแม่และน้ำมะพร้าวมาเปรียบเทียบ พบว่าน้ำนมแม่มีพลังงาน โปรตีน ไขมัน และกรดไขมันจำเป็นในปริมาณที่เหมาะสมต่อความต้องการของทารกพร้อมทั้งวิตามิน แร่ธาตุ และสารภูมิคุ้มกันที่ช่วยปกป้องร่างกายจากโรคติดเชื้อในขณะที่น้ำมะพร้าวมีพลังงานต่ำ โปรตีนและไขมันน้อย แต่มีจุดเด่นคือมีแร่ธาตุ โดยเฉพาะโพแทสเซียม แมกนีเซียม และโซเดียม ซึ่งมีประโยชน์ต่อการรักษาสมดุลของร่างกายและป้องกันภาวะขาดน้ำต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็กเล็ก (0–5 ปี) น้ำนมแม่เป็นปัจจัยสำคัญในช่วงชีวิตแรก โดยเฉพาะ 6 เดือนแรกที่ควรได้รับเพียงน้ำนมแม่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากน้ำมะพร้าวไม่สามารถทดแทนคุณค่าทางโภชนาการและสารภูมิคุ้มกันในน้ำนมแม่ได้ อย่างไรก็ตามสำหรับเด็กโต น้ำมะพร้าวสามารถเป็นเครื่องดื่มทางเลือกที่ดีกว่าน้ำอัดลม เพราะช่วยลดการได้รับน้ำตาลส่วนเกินและมีแร่ธาตุที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย

ข้อเสนอเชิงนโยบายและแนวทางโภชนาการ

การแก้ไขปัญหาการบริโภคน้ำอัดลมในเด็กจำเป็นต้องใช้มาตรการแบบบูรณาการ ทั้งด้านนโยบายสาธารณะ การส่งเสริมโภชนาการ และการปรับสภาพแวดล้อมการบริโภค หนึ่งในแนวทางสำคัญคือการใช้มาตรการทางเศรษฐศาสตร์และกฎหมาย เช่น การจัดเก็บภาษีเครื่องดื่มที่มีน้ำตาลสูง การบังคับใช้เครื่องหมายโภชนาการที่ชัดเจนบนฉลากสินค้า และการจำกัดการโฆษณาน้ำอัดลมที่มุ่งเป้ากลุ่มเด็กและเยาวชน เพื่อให้ผู้บริโภคตระหนัก ถึงผลกระทบต่อสุขภาพและลดแรงจูงใจในการเลือกดื่มควบคู่ไปกับมาตรการจำกัด ควรมีการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างต่อเนื่องตามคำแนะนำขององค์การอนามัยโลกและยูนิเซฟ ซึ่งจะช่วยให้เด็กได้รับสารอาหารครบถ้วนและเสริมสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่แรกเกิด นอกจากนี้ การพัฒนาระบบจัดหาน้ำมะพร้าวหรือเครื่องดื่มท้องถิ่นที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพในโรงเรียนและชุมชนจะช่วยเพิ่มทางเลือกให้กับเด็กโตแทนน้ำอัดลม และกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่นไปพร้อมกัน

กลยุทธ์การสื่อสารและรณรงค์ด้านโภชนาการในพื้นที่ที่มีทรัพยากรจำกัดควรมุ่งเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้ปกครอง ครู และเด็ก โดยใช้สื่อที่เหมาะสมกับบริบท เช่น การจัดกิจกรรมในโรงเรียน การใช้สื่อท้องถิ่น หรือการสร้างแคมเปญออนไลน์ที่เข้าถึงง่าย การดำเนินการอย่างต่อเนื่องและครอบคลุมทุกภาคส่วนจะช่วยลดการบริโภคน้ำอัดลม และสร้างพฤติกรรมการดื่มที่ดีต่อสุขภาพในระยะยาว

ภาพที่ 1 การแก้ปัญหาการบริโภคน้ำอัดลมในเด็ก

กล่าวโดยสรุป

การบริโภคน้ำอัดลมในเด็กเป็นปัญหาสาธารณสุขที่ต้องดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน จากการเปรียบเทียบเชิงโภชนาการ น้ำนมแม่ยังคงเป็นอาหารที่เหมาะสมที่สุดสำหรับทารก ด้วยพลังงาน สารอาหาร และสารภูมิคุ้มกันที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการ ในขณะที่น้ำมะพร้าวแม้ไม่อาจทดแทนน้ำนมแม่ได้ แต่เป็นตัวเลือกที่ดีกว่าน้ำอัดลมสำหรับเด็กโต เนื่องจากให้น้ำและแร่ธาตุโดยมีน้ำตาลต่ำกว่า แนวนโยบายที่ควรผลักดัน ได้แก่ การเพิ่มการเข้าถึงเครื่องดื่มที่มีคุณค่าทางโภชนาการ การจำกัดการตลาดและความพร้อมจำหน่ายของน้ำอัดลมในเด็ก และการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างต่อเนื่อง มาตรการเชิงระบบดังกล่าวจะช่วยลดภาระโรค เสริมสร้างพัฒนาการเด็ก และยกระดับสุขภาวะของชุมชนอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้

(1) มาตรการลดการบริโภคน้ำอัดลมในเด็ก คือ การดำเนินนโยบายเพื่อลดการบริโภคน้ำอัดลมในเด็กควรใช้มาตรการหลายด้านควบคู่กัน เช่น การจัดเก็บภาษีเครื่องดื่มที่มีน้ำตาลสูงเพื่อลดแรงจูงใจทางราคา การบังคับใช้เครื่องหมายโภชนาการที่ชัดเจนและเข้าใจง่ายบนฉลากสินค้าเพื่อให้ผู้บริโภคตัดสินใจอย่างมีข้อมูล และการจำกัดการโฆษณาน้ำอัดลมที่มุ่งเป้ากลุ่มเด็ก

(2) การส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างต่อเนื่อง คือ การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เด็กได้รับสารอาหารครบถ้วนและเสริมสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่แรกเกิด การส่งเสริมควรรวมถึงการให้ความรู้แก่แม่มือใหม่ การจัดสิทธิประโยชน์ด้านการลางานและสถานที่ให้นมในที่ทำงาน ตลอดจนการรณรงค์สร้างค่านิยมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในชุมชน

(3) การพัฒนาระบบจัดหาน้ำมะพร้าวหรือเครื่องดื่มท้องถิ่นที่ดีต่อสุขภาพ คือ การจัดหาทางเลือกเครื่องดื่มที่ดีต่อสุขภาพ เช่น น้ำมะพร้าวหรือน้ำสมุนไพรที่ไม่เติมน้ำตาลในโรงเรียนและชุมชน เป็นแนวทางที่สามารถลดการพึ่งพาเครื่องดื่มน้ำอัดลม พร้อมทั้งส่งเสริมการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน

(4) กลยุทธ์การสื่อสารและรณรงค์ด้านโภชนาการในพื้นที่ทรัพยากรจำกัด คือ เช่น วิทยุชุมชน สื่อสิ่งพิมพ์ง่ายต่อความเข้าใจ หรือกิจกรรมสาธิตในโรงเรียน เพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับผลกระทบของการ

บริโภคน้ำอัดลม และเน้นทางเลือกที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและเครือข่ายสุขภาพท้องถิ่นจะช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือและประสิทธิผลของการรณรงค์

ดังนั้น การแก้ปัญหาการบริโภคน้ำอัดลมในเด็กจึงควรเป็นแนวทางบูรณาการที่ผสานนโยบายสาธารณะ การสนับสนุนครอบครัว การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการสื่อสารเชิงรณรงค์เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างพฤติกรรมการบริโภคที่ดีต่อสุขภาพอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 2 การแก้ปัญหาการบริโภคน้ำอัดลมในเด็ก

เอกสารอ้างอิง

กรมอนามัย. (2563). คู่มือการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่. กระทรวงสาธารณสุข.พิมพ์ชนก ศรีนวล

กองโภชนาการ กรมอนามัย. (2564). แนวทางการส่งเสริมโภชนาการในเด็กปฐมวัย. กระทรวงสาธารณสุข

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). (2565). มาตรการภาษีสรรพสามิตเครื่องดื่มที่มีน้ำตาล: ผลกระทบและข้อเสนอเชิงนโยบาย. กรุงเทพฯ: สสส.

องค์การอนามัยโลก สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. (2561). แนวทางการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในประเทศกำลังพัฒนา. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.

World Health Organization. (2020). Infant and young child feeding. WHO.

Popkin, B. M., & Hawkes, C. (2016). Sweetening of the global diet, particularly beverages: Patterns, trends, and policy responses. *The Lancet Diabetes & Endocrinology*, 4(2), 174–186.

กลไกการสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

MECHANISM TO STRENGTHEN PRODUCTS OF THE HOM KRET HOUSEWIFE GROUP, SAMPRAN DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE

พระมนตรี ฐิตปรกฺกโม, พระมหาประกาศิต สิริเมโธ และ สัญญา สดประเสริฐ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phramontri Thitprakomo Phramaha Prakasit Sirimedho and Sanya Sodprasert
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: thumkard99@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน เพื่อสร้างความเข็มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชน และเพื่อเสนอกลไกการสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผ่านกิจกรรมประชุมกลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด หมู่ที่ 4 จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหาโดยใช้เทคนิคแบบสามเส้า นำเสนอแบบอธิบายและพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า

1. การยกระดับผลิตภัณฑ์เริ่มจากการรวมกลุ่มสมาชิกที่มีพื้นฐานการทำน้ำพริกเผาสูตรดั้งเดิม ใช้วัตถุดิบท้องถิ่น มีเป้าหมายสร้างอาชีพเสริมและเพิ่มรายได้ สู่กิจกรรมการพัฒนาค้นหาอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ต้นแบบ ออกแบบโลโก้และบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัย เกิดการมีส่วนร่วมและขับเคลื่อนด้วยคน ผลิตภัณฑ์ และองค์ความรู้ 2. การสร้างความเข้มแข็งของผลิตภัณฑ์ชุมชนเกิดจากการบูรณาการการยกระดับคุณภาพให้ได้มาตรฐานควบคู่กับการส่งเสริมการตลาด ผลิตภัณฑ์น้ำพริกเผาถูกพัฒนาจนได้มาตรฐาน OTOP และเข้าประกวดรางวัลด้านอาหาร มีการนำสินค้าจำหน่ายในตลาดนัดชุมชนและเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงผู้บริโภคโดยตรง 3. กลไกการสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ภายใต้แนวคิด PPS Model ได้แก่ 1) ด้านบุคคล พัฒนาศักยภาพสมาชิกผ่านการอบรม การถอดบทเรียน ลงพื้นที่ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ส่งผลให้มีทักษะการวางแผนการขาย การผลิต และการบริหารจัดการที่ดีขึ้น เพิ่มรายได้ครอบครัวอย่างชัดเจน 2) ด้านผลิตภัณฑ์ พัฒนาน้ำพริกเผาหอมเกร็ดจากอัตลักษณ์ชุมชน สร้างโลโก้ บรรจุภัณฑ์ และปรับปรุงรสชาติ จนได้รับมาตรฐาน OTOP เพิ่มมูลค่าและสร้างความเชื่อมั่นผู้บริโภค และ 3) ด้านการสนับสนุน ได้รับความร่วมมือจากภาครัฐ เอกชน การศึกษา และวัด สนับสนุนองค์ความรู้ งบประมาณ ช่องทางการตลาด และพื้นที่จำหน่ายสินค้า

คำสำคัญ : กลไกการสร้างความเข้มแข็ง, ผลิตภัณฑ์ชุมชน, กลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด

Abstract

This research aims to enhance community products, to strengthen community products, and to propose mechanisms for strengthening community products of the Hom Kret Housewives Group, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province. It is participatory action

research through group meetings, in-depth interviews, and workshops with the target group, the Hom Kret Housewives Group, Village No. 4. The data were then analyzed for content using triangulation techniques, presented in an explanatory and descriptive format.

The research findings revealed that:

1. Product upgrading began with the formation of a group of members with a background in traditional chili paste making using local ingredients, aiming to create additional jobs and increase income. This led to development activities to identify prototype products, design a logo, and modern packaging. This was participatory and driven by people, products, and knowledge. 2. Strengthening community products resulted from integrating quality improvement to meet standards with marketing promotion. Chili paste products were developed to meet OTOP standards and entered food awards. Products were sold at community markets and various networks to reach consumers directly. 3. The mechanisms for strengthening community products of the Hom Kret Housewives Group in Sam Phran District, Nakhon Pathom Province, under the PPS Model concept included: 1) Human capacity building: Members were developed through training, lesson-learning, field visits, and experience sharing. This resulted in improved sales planning, production, and management skills, significantly increasing family income. 2) Product development: Hom Kret chili paste was developed based on community identity, creating a logo, packaging, and flavor enhancements, achieving OTOP standards, increasing value and building consumer confidence. 3) Support: Collaboration with the government, private sector, education, and temples provided knowledge, budgets, marketing channels, and distribution space.

Keywords: Strengthening mechanism, community products, Hom Kret housewives group

บทนำ

การส่งเสริมกิจการชุมชนมุ่งสร้างความสามารถพึ่งพาตนเอง เสริมความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน และยกระดับวิสาหกิจชุมชนสู่ผู้ประกอบการระดับสูงขึ้น โดยประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญาชุมชน และการมีส่วนร่วมของสมาชิก ปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จคือภาวะผู้นำที่มีบทบาทต่อการจัดการผลิตสินค้าและบริการของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย (ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และ อุทิศ สังขรัตน์, 2557) การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนนั้นยังต้องมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบทั้งกระบวนการผลิตการปรับเปลี่ยนวัตถุดิบสู่ผลผลิต ด้านการตลาด ด้านการจัดการ และการดำเนินงานของวิสาหกิจโดยการมีส่วนร่วม จะส่งผลให้เศรษฐกิจของชุมชนมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน แต่ทั้งนี้ยังพบข้อบกพร่องของวิสาหกิจชุมชนในหลายประเด็นที่ส่งผลต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน คือ การขาดระบบการบริหารจัดการ การเงินเนื่องจากผู้นำกลุ่มเป็นเจ้าของกิจการเพียงผู้เดียว (สมจินตนา จิรายุกุล และคณะ, 2561)

การนำความรู้และทรัพยากรในพื้นที่มาผลิตเป็นสินค้าและบริการเพื่อเพิ่มศักยภาพของเศรษฐกิจฐานรากให้สามารถสร้างรายได้ กระจายสู่ชุมชน สนันสนุนสินค้าชุมชนและยกระดับวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็ง พัฒนาช่องทางการตลาดเชื่อมโยงกับระบบพาณิชย์ อิเล็กทรอนิกส์ และสร้างพลังสังคม พลังชุมชน รวมทั้งสร้างการเรียนรู้ ฝึกอาชีพกลุ่มอิสระในการร่วมขับเคลื่อนและพัฒนาประเทศ รัฐบาลจึงมีนโยบาย

ดำเนินการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน โดยการสร้างมูลค่าเพิ่มธุรกิจชุมชนผ่านอัตลักษณ์ของพื้นที่ โดยส่งเสริมให้ผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อมยุคใหม่ของไทย ผู้ประกอบการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และสหกรณ์ในชุมชนให้สามารถใช้ประโยชน์และต่อยอดจากสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และทรัพยากรในพื้นที่รวมทั้งเทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อสร้างสรรค์คุณค่าผลิตภัณฑ์และบริการของชุมชนที่มีอัตลักษณ์และมีมาตราฐานการผลิตตามหลักสากล ซึ่งจะช่วยสร้างรายได้สู่ชุมชนอย่างทั่วถึง นำไปสู่การสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและมีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจของจังหวัดมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการ สร้างผู้นำชุมชน ยกย่องปราชญ์ชาวบ้าน ยกระดับคุณภาพตลาดชุมชน สถาบันการเงินของชุมชน สวัสดิการชุมชน สาธารณสุขชุมชน ป่าชุมชน ไม้มีค่า ท่องเที่ยวชุมชน และส่งเสริมการขยายตลาดออกสู่ต่างประเทศ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทั้งด้านการผลิต แหล่งเงินทุนโลจิสติกส์ ข้อมูล การแลกเปลี่ยนความรู้และความเชี่ยวชาญเพื่อต่อยอดความคิดสร้างสรรค์ในการเพิ่มมูลค่าธุรกิจ พัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มให้สามารถเชื่อมโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่การผลิตของตลาด เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งส่งเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชนจัดสวัสดิการที่จำเป็นภายในชุมชน (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2565)

สภาพการณ์โดยทั่วไปจากการศึกษาข้อมูลของชุมชนตำบลหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 13.85 ตารางกิโลเมตร หรือ 8,660 ไร่ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน มีคลองธรรมชาติ และคลองซอยที่ขุดขึ้นเพื่อการเกษตรและคมนาคม เศรษฐกิจในตำบลหอมเกร็ด มีพื้นที่บางส่วนเป็นชุมชนเมืองและบางส่วนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ดังนั้น พื้นฐานทางเศรษฐกิจชุมชนจึงขึ้นอยู่กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การค้าขาย และการเป็นแรงงานตามโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะเกษตรเป็นแหล่งผลผลิตทางการเกษตรหลากหลาย อาชีพหลัก คือ เกษตรกกรม พืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ส้มโอ มะพร้าวน้ำหอม มะม่วง ฝรั่ง กล้วย พริก อาชีพรอง คือ ค้าขาย รับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และการเพาะเลี้ยงปลา ในด้านการรวมกลุ่มอาชีพ มีการรวมกลุ่มทั้งหมด 6 กลุ่ม โดยมีกลุ่มแม่บ้านและสตรีในชุมชนเป็นกลุ่มหลัก มีจำนวนสมชิกในกลุ่มประมาณ 90 คน การส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภายในตำบลหอมเกร็ด ในแผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2561-2565) นำโดยองค์การบริหารส่วนตำบลหอมเกร็ด ได้ร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า “ชุมชนร่วมใจ นำพาเศรษฐกิจก้าวหน้า มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง” และมีการกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนในยุทธศาสตร์ ที่ 2 การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ โดยมีเป้าหมายในการส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพ มีรายได้เพิ่มมากขึ้น และยังให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการ การดำเนินงานกิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตร อีกทั้งจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า ชุมชนตำบลหอมเกร็ดมีการรวมกลุ่มของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ที่รวมตัวกันสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ชุมชนโดยการทำน้ำพริกและขนมไทย โดยการนำวัตถุดิบภายในชุมชนหอมเกร็ดมาสร้างอัตลักษณ์เป็นสินค้าของชุม เพื่อขายให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ ในชื่อกลุ่ม “สัมมาอาชีพ” เกิดจากการรวมตัวกันของแม่บ้านในตำบลหอมเกร็ดตามนโยบายและยุทธศาสตร์ของ อบต.หอมเกร็ด ทั้งนี้จากการที่ได้สอบถามเบื้องต้นกับกลุ่มแม่บ้านกลับพบว่ากลุ่มของแม่บ้านตำบลหอมเกร็ดนั้นมีปัญหาในเรื่องการผลิตสินค้า การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด คุณภาพสินค้าที่ยังไม่ได้รับการรับรองมาตราฐาน มีความต้องการยกระดับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มให้มีมาตรฐาน รวมทั้งปัญหาทางด้านช่องทางการจำหน่ายสินค้า และรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่มีเอกลัษณ์เฉพาะ จึงเป็นโอกาสและนำมาสู่ประเด็นการวิจัยเพื่อศึกษากลไกสร้างความเข้มแข็งโดยมุ่งเน้นศึกษาภายใต้กรอบบูรณาการ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด เพื่อเป็นแนวทางส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน สร้างรายได้ ยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มแม่บ้านตำบลหอมเกร็ดที่มั่นคงและยั่งยืนต่อไป

ดังนั้น จากสภาพการณ์กล่าวข้างต้น จึงจำเป็นที่ต้องมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกลไกสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านตำบลหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยมุ่งศึกษาเพื่อค้นหาแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด โดย การมีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ชุมชน การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐาน การจัดการสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน การสร้างเครือข่ายทางการตลาด รูปแบบการจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน รวมถึงการบริหารจัดการกลุ่ม การบริหารจัดการผลประโยชน์ของกลุ่ม และการจัดการกองทุน กลไกดังกล่าวจะสร้างความเข้มแข็งให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านตำบลหอมเกร็ดให้สามารถพึ่งตนเองได้ ต่อยอดสร้างรายได้ที่มั่นคง ยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ดเป็นชุมชนเข้มแข็งต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อสร้างความเข็มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
3. เพื่อเสนอกลไกการสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม อันประกอบด้วย เทคนิค Participatory workshop เทคนิค AIC เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่าง ๆ เหล่านี้ สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre-Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกจากผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) ด้านกลไกการสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยจึงได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) รวมทุกพื้นที่ได้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) รวม 15 คน แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 นักวิชาการ จำนวน 3 คน กลุ่มที่ 2 กลุ่มสมาชิกแม่บ้านหอมเกร็ด หมู่ 4 จำนวน 4 คน กลุ่มที่ 3 สมาชิกชมรมผู้สูงอายุหอมเกร็ด จำนวน 4 คน กลุ่มที่ 4 กลุ่มตัวแทนผู้บริโภค จำนวน 4 คน และกลุ่มตัวอย่างผู้ร่วมปฏิบัติการณ์วิจัย ประกอบด้วย กลุ่มสมาชิกแม่บ้านหอมเกร็ด หมู่ 4 ที่เข้าร่วมกลุ่ม โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ แบบสัมภาษณ์ โดยไม่กำหนดโครง สร้างในข้อคำถาม เนื่องจากเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงกำหนดให้ตัวผู้วิจัยเองเป็นเครื่อง มือในการวิจัย นอกจากตัวผู้วิจัยเองผู้วิจัยก็ยังเลือกใช้เครื่องมืออื่น ๆ เช่น บันทึกภาคสนามของผู้วิจัยที่ได้ทำการบันทึกระหว่างการสังเกต และการประชุมกลุ่มย่อย ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการจัดเก็บข้อมูลทุกระยะของการทำกิจกรรมกลุ่มย่อยกับกลุ่มเป้าหมาย

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เริ่มรวบรวมข้อมูลจากบุคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระยะการเตรียมการเพื่อสำรวจแนวทางการวิจัย แหล่งข้อมูล สอบถามรายชื่อและตำแหน่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และเตรียมความพร้อมให้สามารถดำเนินการวิจัยในทันทีที่โครงการได้รับการอนุมัติ ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ เทคนิคการจัดประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Workshop)

การวิเคราะห์ข้อมูล ในการเก็บข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการบันทึกข้อมูลจากกระบวนการทำกิจกรรม ตามกรอบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการวิเคราะห์ข้อมูล จึงจำแนกวิเคราะห์ เป็น 2 ประเภท คือ 1. ข้อมูลจากการสัมภาณ์เชิงลึก ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และ2. ข้อมูลที่เกิดจากการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยใช้วิธีการนำเสนอด้วยเทคนิคการเล่าเรื่อง (Story Telling) ร่วมกับ เทคนิคการโค้ดคำพูดของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยครอบคลุมประเด็นของเรื่องที่ทำ สิ่งที่ได้เรียนรู้ ผลการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย

ผลการวิจัย

1. การยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เริ่มจากการรวมตัวของสมาชิกที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นจากรากฐานครอบครัว ศาสนา และวิถีเกษตรกรรม สมาชิกส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านที่มีภูมิปัญญาการทำน้ำพริกเผาสูตรโบราณ ใช้วัตถุดิบท้องถิ่นคุณภาพดี จุดเริ่มต้นนี้นำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มอาชีพอย่างเป็นทางการ โดยไม่เพียงรวมตัวเพื่อผลิตสินค้า แต่ยังเป็นการรวมพลังทางสังคมและวัฒนธรรม ก่อให้เกิดทุนทางสังคมและการเรียนรู้ร่วมกัน สมาชิกมีเป้าหมายสร้างอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ ลดการพึ่งพาภายนอก และยกระดับคุณภาพชีวิต ผ่านการใช้ทรัพยากรชุมชนอย่างคุ้มค่า กลุ่มมีการแบ่งบทบาทชัดเจน เช่น ด้านการผลิต การบัญชี การตลาด และบรรจุภัณฑ์ สะท้อนการบริหารจัดการที่เป็นระบบ สร้างความร่วมมือและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ผลจากการรวมกลุ่มทำให้สมาชิกพัฒนาศักยภาพ ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมตัดสินใจทุกขั้นตอน จนเกิดการยกระดับทั้งคุณภาพสินค้าและคุณภาพชีวิต

การค้นหาอัตลักษณ์และพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด เป็นกระบวนการสำคัญในการยกระดับคุณภาพและสร้างจุดเด่นให้สินค้าชุมชน เริ่มจากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการกับผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อระดมความคิดเห็นและสืบค้นตัวตนของน้ำพริกเผาสูตรดั้งเดิม ผ่านการทบทวนประวัติวัตถุดิบท้องถิ่น และเทคนิคเฉพาะของครอบครัว จนได้อัตลักษณ์ชัดเจน คือ รสกลมกล่อม หอมคั่วถ่าน เนื้อเนียน และปลอดวัตถุกันเสีย เมื่อกำหนดอัตลักษณ์ได้แล้ว กลุ่มจึงพัฒนาต้นแบบด้วยการออกแบบโลโก้และบรรจุภัณฑ์ที่สะท้อนท้องถิ่นร่วมสมัย ใช้สีสื่อถึงธรรมชาติ ความอบอุ่น และความใส่ใจ ยกระดับจากของฝากท้องถิ่นสู่สินค้ามีแบรนด์ พร้อมอบรมทักษะการผลิต การควบคุมคุณภาพ และสุขอนามัยตามมาตรฐาน OTOP ทำให้น้ำพริกเผาหอมเกร็ดพร้อมแข่งขันในตลาดและเวทีประกวดระดับจังหวัด–ประเทศ กระบวนการนี้ยังเสริมพลังให้สมาชิกเกิดความภาคภูมิใจ แรงจูงใจ และการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ เกิดวงจรการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้ผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ดเติบโตอย่างเป็นระบบและยั่งยืน ผ่านความร่วมมือแบบภาคีเครือข่ายระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และภาคศาสนา โดยมีการจัดอบรม พัฒนาองค์ความรู้ด้านการวางแผนธุรกิจ การออกแบบผลิตภัณฑ์ และการสื่อสารการตลาด พร้อมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อบต.หอมเกร็ดทำหน้าที่ประสานงบประมาณ สนับสนุนพื้นที่จำหน่าย และผลักดันการขึ้นทะเบียน OTOP ภาคเอกชน เช่น บริษัทไทยเบฟฯ สนับสนุนกลยุทธ์การตลาด การเข้าร่วมงานแสดงสินค้า และการขยายช่องทางจำหน่าย ขณะที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ส่งเสริมการแสดงผลงานและการเรียนรู้ร่วมกับนักศึกษา

ความร่วมมือเหล่านี้ทำให้กลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ดกลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านผลิตภัณฑ์และเศรษฐกิจฐานราก ถ่ายทอดองค์ความรู้สู่กลุ่มอาชีพอื่น เกิดพลังการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยั่งยืน

2. การสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เริ่มจากการวางโครงสร้างการบริหารจัดการภายในอย่างเป็นระบบ แบ่งหน้าที่ชัดเจน เช่น ด้านการผลิต การเงิน การตลาด และการประสานงาน พร้อมกำหนดกฎระเบียบภายในเรื่องการประชุม การแบ่งผลประโยชน์ และการจัดการกองทุน เพื่อสร้างความโปร่งใส ความเป็นธรรม และการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและแรงจูงใจในการพัฒนากลุ่มอย่างต่อเนื่อง อีกด้านคือการพัฒนาศักยภาพสมาชิก ผ่านการอบรมจากหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา ครอบคลุมการบริหารจัดการผลิตภัณฑ์ เทคนิคการผลิตที่ถูกสุขลักษณะ การคำนวณต้นทุน–กำไร การพัฒนาบรรจุภัณฑ์และสร้างแบรนด์ รวมถึงทักษะการตลาดทั้งออฟไลน์และออนไลน์ ทำให้สามารถวางแผนการผลิตและจำหน่ายได้มีประสิทธิภาพ ความรู้และทักษะเหล่านี้ไม่เพียงช่วยยกระดับผลิตภัณฑ์และกลุ่ม แต่ยังเสริมความมั่นใจและความภาคภูมิใจของสมาชิก ต่อยอดสู่การพัฒนาครอบครัวและชุมชนโดยรวม

การพัฒนาเครือข่ายและความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ดเป็นกลไกสำคัญที่เสริมความเข้มแข็งของผลิตภัณฑ์ชุมชนอย่างยั่งยืน กลุ่มได้เชื่อมโยงกับภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา เช่น อบต. หอมเกร็ด วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี และบริษัทเอกชน เพื่อรับการสนับสนุนด้านองค์ความรู้ งบประมาณ และช่องทางการตลาด ทำให้เข้าถึงแหล่งทุน ร่วมกิจกรรมแสดงสินค้า และพัฒนาทักษะเชิงธุรกิจต่อเนื่อง ความร่วมมือนี้เพิ่มความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์และขยายตลาดได้กว้างขึ้น ด้วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ กลุ่มจึงได้รับการยอมรับให้เป็น “ศูนย์เรียนรู้ด้านผลิตภัณฑ์ชุมชน” เปิดพื้นที่ให้ชุมชนอื่นศึกษาดูงาน ถ่ายทอดประสบการณ์จากจุดเริ่มต้นสู่ความสำเร็จ ผ่านการมีส่วนร่วม การสร้างอัตลักษณ์ และการพัฒนาเครือข่ายตลาด ทำให้กลุ่มเป็นทั้งแบบอย่างในการพัฒนาอาชีพและผู้นำทางความคิด กระตุ้นให้ชุมชนตระหนักในศักยภาพของตน และขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในวงกว้าง

3. กลไกการสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เริ่มจากโครงสร้างภายในที่เป็นระบบ โดยมีคณะกรรมการบริหารแบ่งบทบาทหน้าที่ชัดเจน เช่น ประธาน เหรัญญิก ฝ่ายผลิต ฝ่ายการตลาด และฝ่ายบัญชี เพื่อให้สมาชิกทุกคนมีความรับผิดชอบและร่วมขับเคลื่อนอย่างเป็นเอกภาพ กำหนดระเบียบข้อบังคับด้านการประชุม การผลิต การจำหน่าย และการแบ่งผลประโยชน์ เพื่อสร้างความเป็นธรรมและโปร่งใส วางแผนงานประจำปีกำหนดเป้าหมายร่วม และมีการประชุมประจำเดือนเพื่อรายงานความคืบหน้า แก้ไขปัญหา และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พร้อมจัดทำบัญชีรายรับ–รายจ่ายอย่างถูกต้องและเปิดเผยต่อสมาชิก การบริหารแบบมีโครงสร้างนี้ไม่เพียงเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน แต่ยังปลูกฝังวินัย ความรับผิดชอบ และความร่วมมือ ส่งผลให้กลุ่มเติบโตจากกลุ่มอาชีพขนาดเล็กสู่กลไกพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

กลไกการพัฒนาศักยภาพบุคคลของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ดเป็นหัวใจสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มส่งเสริมให้สมาชิกเข้าร่วมอบรมจากภาครัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรเอกชน ในด้านการผลิตอาหารตามหลักสุขอนามัย การแปรรูปวัตถุดิบ การคำนวณต้นทุน–กำไร และการตั้งราคาขายอย่างเหมาะสม พร้อมทั้งฝึกทักษะการออกแบบบรรจุภัณฑ์ การสร้างแบรนด์ และการสื่อสารการตลาด เพื่อเพิ่มมูลค่าและภาพลักษณ์ที่ดึงดูดผู้บริโภค รวมถึงเตรียมความพร้อมในการขอรับรองมาตรฐาน OTOP การฝึกอบรมมักควบคู่กับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เช่น การถอดบทเรียนจากการลงพื้นที่ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการเรียนรู้จากต้นแบบ ส่งผลให้สมาชิกมีความรู้รอบด้าน กล้าคิด กล้าทำ และบริหารจัดการผลิตภัณฑ์ได้ด้วยตนเอง ลดการพึ่งพาภายนอก อีกทั้งยังเพิ่มความมั่นใจและความภาคภูมิใจใน

ตนเอง กระตุ้นแรงบันดาลใจในการพัฒนาต่อเนื่องอย่างยั่งยืน ซึ่งนอกจากส่งผลต่อรายบุคคลแล้ว ยังเสริมความแข็งแกร่งของกลุ่มและเศรษฐกิจชุมชนโดยรวม

กลไกความร่วมมือแบบภาคีเครือข่ายของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่เสริมการพัฒนาอย่างรอบด้านและยั่งยืน โดยกลุ่มเชื่อมโยงกับภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาในลักษณะร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมผลักดัน มากกว่าการรับความช่วยเหลือเพียงฝ่ายเดียว ภาคีสำคัญ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลหอมเกร็ด ที่ประสานความร่วมมือในพื้นที่ จัดพื้นที่จำหน่าย และผลักดันการรับรองมาตรฐานสินค้า, และ บริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด ที่ช่วยด้านช่องทางตลาดและภาพลักษณ์สินค้า นอกจากนี้ กลุ่มยังเข้าร่วมเครือข่าย OTOP ตลาดนัดชุมชน และกิจกรรมส่งเสริมอาชีพของหลายภาคส่วน เพื่อเพิ่มโอกาสประชาสัมพันธ์ ขยายฐานลูกค้า และแลกเปลี่ยนความรู้กับกลุ่มอื่นในระดับจังหวัดและประเทศ ความร่วมมือเชิงเครือข่ายเช่นนี้ไม่เพียงเพิ่มศักยภาพผลิตภัณฑ์ แต่ยังสร้างความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน กลไกนี้จึงเปรียบเสมือน “เส้นเลือดหล่อเลี้ยง” ที่ช่วยให้กลุ่มขับเคลื่อนได้ต่อเนื่อง มีแรงสนับสนุน และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมั่นคง

กลไกในการสร้างอัตลักษณ์และคุณค่าชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด ช่วยให้ผลิตภัณฑ์น้ำพริกเผาไม่ใช่เพียงสินค้าเพื่อการบริโภค แต่เป็นสื่อสะท้อนรากเหง้าวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มเริ่มจากการสำรวจจุดแข็งของชุมชน เช่น สูตรน้ำพริกดั้งเดิม วัตถุดิบท้องถิ่น และกรรมวิธีผลิตที่พิถีพิถัน เพื่อนำมาร้อยเรียงเป็นเรื่องเล่าที่มีความหมายมากกว่าการบริโภคทั่วไป จากนั้นพัฒนาอัตลักษณ์ผ่านบรรจุภัณฑ์ โลโก้ และชื่อแบรนด์ “หอมเกร็ดฟู้ด” ที่สื่อถึงความหอม อร่อย และความอบอุ่นจากฝีมือแม่บ้าน การออกแบบไม่เพียงเพื่อความสวยงาม แต่ทำให้ผู้บริโภครู้สึกเชื่อมโยงและอยากสนับสนุนสินค้า พร้อมเชื่อมโยงกับการฟื้นฟูคุณค่าชุมชน เช่น ปลูกฝังความภาคภูมิใจ ถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น และให้ทุกช่วงวัยมีส่วนร่วมในพัฒนาสินค้า ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน กลไกนี้จึงสร้างทั้งความโดดเด่นเชิงตลาด และความยั่งยืนในมิติทางวัฒนธรรมและจิตใจของชุมชน

กลไกถ่ายทอดและขยายผลของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด เป็นการสืบสานองค์ความรู้และประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่น พร้อมแบ่งปันให้ชุมชนอื่น เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างทั่วถึงและยั่งยืน กลุ่มมีบทบาทเป็นต้นแบบ เปิดพื้นที่เป็นศูนย์เรียนรู้ จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ ศึกษาดูงาน ลงพื้นที่ถอดบทเรียน และจัดเวทีแลกเปลี่ยนกับหน่วยงานภายนอก เน้นถ่ายทอดจากประสบการณ์จริง ทั้งการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม การผลิตสินค้ามาตรฐาน และการทำการตลาดด้วยตนเอง สมาชิกที่เคยเป็นแม่บ้านทั่วไปสามารถพัฒนาเป็นวิทยากรชุมชน ถ่ายทอดความรู้ได้อย่างมั่นใจ สร้างแรงบันดาลใจแก่เยาวชน ผู้สูงอายุ และเกษตรกร กลุ่มยังใช้สื่อออนไลน์เผยแพร่องค์ความรู้ ขยายผลจากระดับตำบลสู่ระดับอำเภอ จังหวัด และประเทศ ทำให้ความสำเร็จของกลุ่มต่อยอดสู่การพัฒนาคนและเครือข่ายอย่างยั่งยืนในวงกว้าง

สรุปองค์ความรู้

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ถอดองค์ความรู้ กลไกการสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ได้ตามรูปแบบ PPS โมเดล ดังนี้

P = People บุคคล, สมาชิกกลุ่ม คือ การพัฒนาศักยภาพบุคคล เป็นกระบวนการที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงผู้ปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ โดยเน้นการพยายามปรับปรุงให้ดีขึ้นทั้งด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะ อุปนิสัย ทัศนคติ และวิธีการในการทำงาน ตลอดจนจัดให้มีการเพิ่มทักษะ ประสบการณ์ จากการลงพื้นที่สังเกตการณ์ การสัมภาษณ์และการร่วมกิจกรรมอบรมการเพิ่มศักยภาพ และเทคนิคในการวางแผนการ

ขายของกับกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด จะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและทักษะที่เพิ่มขึ้นของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด วัดได้จากรายได้ที่มีมากขึ้นกว่าก่อนได้รับการอบรม

P = Product ผลิตภัณฑ์ คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นการพัฒนา ปรับปรุง หรือเปลี่ยนแปลงผลิตภัณฑ์ให้ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค จากการลงพื้นที่สังเกตการณ์ การสัมภาษณ์และการร่วมกิจกรรมในการสร้างอัตลักษณ์ โลโก้ โดยใช้สัญลักษณ์ทุนของชุมชน ด้วยการนำอัตลักษณ์ภายในชุมชนมาพัฒนาจนได้มาซึ่งผลิตภัณฑ์ต้นแบบ และการสร้างมาตราฐานของผลิตภัณฑ์ ด้วยการได้รับการรับรองมาตราฐาน OTOP ของผลิตภัณฑ์ชุมชนแม่บ้านหอมเกร็ด เป็นที่สะดุดตาและน่าสนใจทำให้เห็นซึ่งกระบวนการสำคัญในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้ได้มาตราฐานและน่าสนใจ

S = Support การสนับสนุน คือ หน่วยงานที่มาสนับสนุนในด้านการส่งเสริมด้านการตลาด ภาคเครือข่ายโดยมีหน่วยงานหลักดังนี้ 1) ทีมงานผู้ทรงคุณวุฒิที่มีองค์ความรู้ในการพัฒนา ช่วยสนับสนุเรื่องการพัฒนาศักยภาพบุคคลและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ 2) เครือข่ายมหาวิทยาลัย เช่น มหาวิยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ เป็นต้น ในการสนับสนุนหาช่องทางการตลาด 3) ภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลหอมเกร็ด บริษัทประชารัฐ พัฒนาชุมชนอำเภอสามพราน เป็นต้น ในการให้ความรู้และสนับสนุนในการพัฒนาความสามารถของสมาชิกและช่องทางในการขยายตลาด พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตราฐานยิ่งขึ้น 4) ภาคเอกชน เช่น บริษัท ไทยเบรฟ จำกัด ให้การสนับสนุนงบประมาณและเครือข่ายในการขายสินค้าแก่สมาชิกกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด 5) วัด และโรงเรียน เช่น วัดหอมเกร็ด วัดไร่ขิง และโรงเรียนวัดหอมเกร็ด สนุบสนุนสถานที่และเทศกาล ตลาดนัด รวมทั้งการสืบสานต่อยอดกระบวนการและวิธีผลิต สูตรน้ำพริกต่าง ๆ ให้แก่ชุมชนเพื่อจะได้ใช้ในการประกอบอาชีพเพื่อเป็นการสร้างรายได้แก่ครอบครัวต่อไป

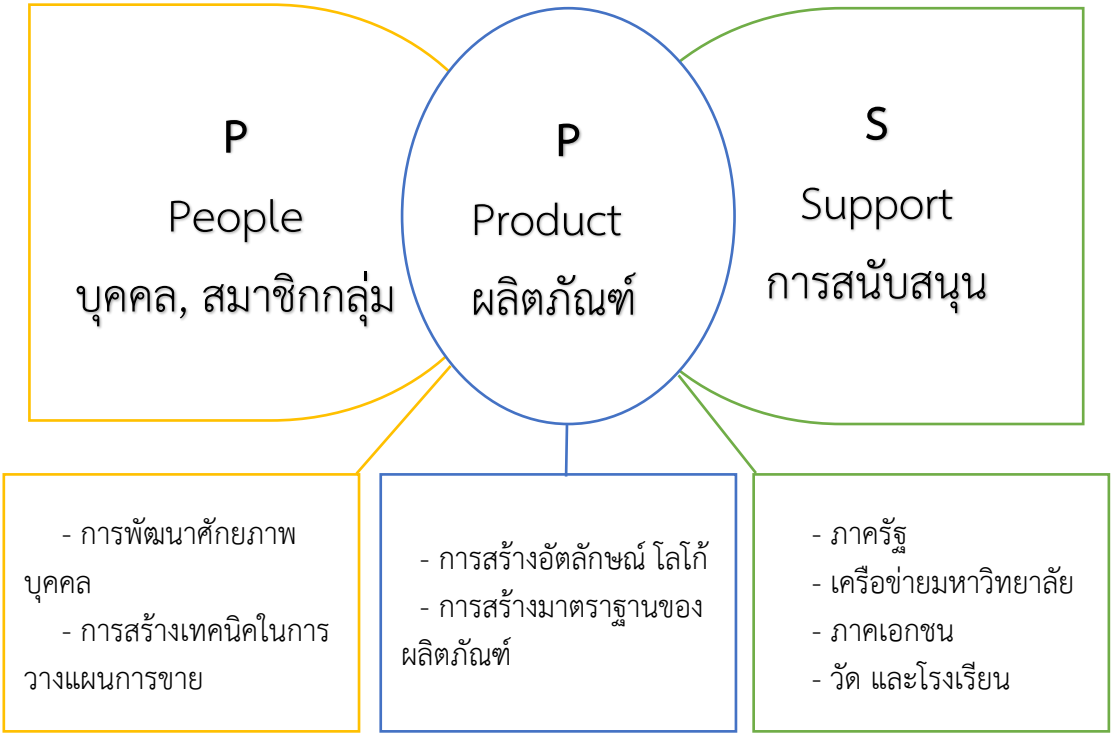

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

อภิปรายผล

จากผลการดำเนินงาน เรื่อง “กลไกการร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” มีประเด็นในการอภิปรายดังนี้

1. การยกระดับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ดแสดงให้เห็นถึงศักยภาพการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างมูลค่าเพิ่มแก่สินค้าชุมชน โดยเริ่มจากการรวมกลุ่มด้วยความสมัครใจและเป้าหมายร่วม พัฒนากระบวนการผลิต การควบคุมคุณภาพ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ และการตลาดอย่างเป็นลำดับ ใช้ทุนทางวัฒนธรรมและสังคม เช่น สูตรน้ำพริกดั้งเดิม วัตถุดิบท้องถิ่น และการผลิตอย่างพิถีพิถัน เพื่อสร้างเอกลักษณ์และความน่าเชื่อถือ ผลลัพธ์ไม่เพียงด้านเศรษฐกิจ แต่ยังสร้างอาชีพ เสริมบทบาทสตรี และขยายเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เป็นรากฐานของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน และเป็นต้นแบบการใช้ความรู้กับทรัพยากรท้องถิ่นอย่างคุ้มค่า ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุดเฉลิม ศัสตราพฤกษ์ และนพรัตน์ พบลาภ (2565)** ได้วิจัยเรื่อง “การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน” พบว่า การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนจะต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง พัฒฯผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ สร้างช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนและนอกชุมชน รวมถึงช่องทางการจัดจำหน่ายออนไลน์ เพื่อสร้างความเข้มแข็งอย่างมั่นคงให้กบระบบเศรษฐกิจฐานรากชุมชน และมีแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนสรุปได้ดังนี้ 1) การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจะต้องมีการเข้าถึงการจัดการความรู้สอดคล้องกับศักยภาพและทุนทางทรัพยากรของชุมชนโดยมุ่งเน้นและพัฒนาผลิตเพื่อการจัดจำหน่ายและสร้างระบบการเงินและทุนของชุมชนได้ยั่งยืน เช่น การรวมกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นต้น 2) การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนไม่ได้มีความจำเป็นที่จะต้องเป็นรูปแบบเฉพาะและเป็นหน้าที่ของส่วนราชการ องค์ปรปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจ องค์กรไม่แสวงหาผลกำไรเท่านั้นแต่ชุมชนสามารถส่งเสริมตามภูมิปัญญาผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่ และกระบวนการที่เป็นเอกลักษณ์แต่ต้องมีการประยุกต์และปรับปรุงให้เข้ากับสถานการณ์ (Tred) อย่างต่อเนื่อง 3) ในช่วงเริ่มต้นของการส่งเสริมเศรษบกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่ในพื้นที่ต้องเข้าไปสนันสนุนตามภารกิจและประสานงานกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ชุมชนสามารถมีจุดเริ่มต้นในการพัฒนาได้ 4) การส่งเสริมธุรกิจพอเพียงด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอาจจะต้องการศึกษารูปแบบของการพัฒนาท่องเที่ยวให้มีศักยภาพสูงขึ้น เช่น สิ่งดึงดูดใจ กิจกรรมการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวก และที่พัก 5) การพัฒนาตลาดให้เข้าสู่ระดับตลาดทั่วไปเป็นปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจะทำให้ ลดการพึ่งพาเศรษฐกิจพอเพียงจากภาครัฐและชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้เป็นชุมชนเข้มแข็ง มีระบบเศรษฐกิจชุมชนที่สามารถสร้างเกาะป้องกันภาวะความไม่สมดุลของความเจริญเติบโต การกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

2. การสร้างความเข้มแข็งให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ดเกิดจากการเสริมพลังในหลายมิติ ทั้งการรวมกลุ่ม การพัฒนาศักยภาพสมาชิก การเชื่อมโยงเครือข่ายภาคี และการรักษาอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ ภายใต้การจัดการที่มีเป้าหมายชัดเจนและการมีส่วนร่วมต่อเนื่อง กลุ่มใช้ทุนทางสังคมเป็นพื้นฐานสร้างพลังจากความสัมพันธ์ที่ดี ร่วมคิด ร่วมทำ และรับผิดชอบร่วมกัน พร้อมแลกเปลี่ยนประสบการณ์และพัฒนาภาวะผู้นำ ส่งผลให้โครงสร้างกลุ่มมั่นคงและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดี ด้านผลิตภัณฑ์ เน้นรักษาคุณภาพ พัฒนาให้ตรงกับตลาด มีจุดขายชัดเจน และได้รับการรับรองมาตรฐาน ทำให้สร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภคและแข่งขันได้ในวงกว้าง กระบวนการนี้จึงเป็นการยกระดับขีดความสามารถของกลุ่มทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน สู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **เมธาวี จำเนียร (2564)** ได้วิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ชุมชนสู่การสร้างและสื่อสารแบรนด์” พบว่า นอกจากอัตลักษณ์จะสามารถสร้างความน่าสนใจให้เกิดขึ้นกับตัวผลิตภัณฑ์ชุมชนในสายตาผู้บริโภคได้แล้วในเชิงการท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์ชุมชนในฐานะ

ของที่ระลึกที่มีเอกลักษณ์จะมีบทบาทสำคัญ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวในชุมชนและซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์นั้นกลับไป จะเห็นได้ว่าจุดขายของผลิตภัณฑ์ชุมชนของที่ระลึก คือ การขาย อัตลักษณ์หรือเอกลักษณ์ของชุมชนนั่นเอง ยิ่งถ้ามีการสื่อสารแบรนด์เพื่อจะให้แบรนด์ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีเอกลักษณ์ สามารถเข้าไปอยู่ในใจของลูกค้าได้นั้น ก็ยังสามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวได้มากขึ้น ซึ่งมีหลักการในการวางตำแหน่งผลิตภัณฑ์ หรือแบรนด์ ผ่านอัตลักษณ์ชุมชน ต้องมีข้อมูลของลูกค้า มีวิธีการสื่อสารอย่างเหมาะสมและต้องตอกย้ำตำแหน่งแบรนด์อยู่เสมอ โดยชุมชนต้องมีความรู้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย สามารถตอบคำถามได้ว่าใครคือลูกค้าต้องการอะไรทำไมถึงซื้อและซื้ออย่างไร การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลูกค้าทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลังนั้น ต้องหาวิธีที่จะสื่อสารตำแหน่งของแบรนด์ไปยังกลุ่มเป้าหมาย โดยต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบทั้งด้านเนื้อหาที่จะสื่อช่องทางที่จะสื่อสารและจังหวะเวลาที่จะสื่อสารอย่างเหมาะสม ต่อมาเมื่อทำการสื่อสารแบรนด์ออกไปแล้วผลสะท้อนกลับสู่ชุมชนหรือผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชน คือ ภาพลักษณ์ของแบรนด์ ที่มาจากความรู้สึกและประสบการณ์ของลูกค้าที่มีต่อแบรนด์ที่ไม่สามารถวัดออกมาเป็นตัวเลขได้และมูลค่าของแบรนด์ ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการสร้างแบรนด์โดยมาจากการคำนวณหากคุณค่าต่าง ๆ ที่สามารถประเมินเป็นตัวเลขมูลค่าของแบรนด์ใด อัตลักษณ์ของแบรนด์ที่สะท้อนมาจากอัตราละและการสื่อสารอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชน จึงสามารถสร้างผลกระทบทั้งต่อตัวองค์กรหรือผู้ประกอบผลิตภัณฑ์ชุมชน ทั้งที่สามารถคำนวณมูลค่าหรือรายได้และเป็นคุณค่าจับต้องไม่ได้แต่สามารถสร้างความรู้สึกในแง่บวกให้แก่ผู้บริโภคได้

3. กลไกการสร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ดประกอบด้วยองค์ประกอบที่ทำงานประสานกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ กลไกเชิงโครงสร้างภายใน มีการบริหารจัดการที่ชัดเจน กำหนดบทบาทหน้าที่อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของ การจัดการความรู้ใช้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่ พร้อมถอดบทเรียนและปรับตัวอย่างต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมของสมาชิก ทุกคนมีบทบาทในกระบวนการพัฒนา เกิดความเข้มแข็งจากการร่วมแรงร่วมใจ ไม่พึ่งผู้นำเพียงคนเดียว การสร้างอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ เช่น การรักษารสชาติดั้งเดิม ออกแบบฉลากและชื่อที่สะท้อนตัวตนชุมชนเพื่อสร้างจุดยืนในตลาด และการถ่ายทอดและขยายผล แบ่งปันความรู้สู่กลุ่มและชุมชนอื่น ทำให้เกิดการพัฒนาต่อยอดในวงกว้าง กลไกทั้งหมดเชื่อมโยงกันเป็นระบบสนับสนุนที่เสริมพลังทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ส่งเสริมให้กลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ดเติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สนิทเดช จินตนา และธีรพงษ์ ภูริปาณิก (2563)** ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหา ข้อจำกัด และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย” พบว่า แนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนนั้น มีแนวทาง คือ 1) ปัจจัยสภาพภายนอก (Contex) ปัญหาที่สำคัญคือการขาดความต่อเนื่องของนโยบายรัฐ การที่รัฐบาลขาดการประชาสัมพันธ์เชิงรุกในวงกว้างปัญหาภาคเศรษฐกิจที่ชะลอตัวทำให้กำลังซื้อของผู้บริโภคได้ระดม ดังนั้นจึงควรสร้างแผนยุทธศาสตร์สำหรับการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนในระยะยาวจัดหาตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าแบบถาวรให้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และต้องประชาสัมพันธ์ในเชิงรุกในวงกว้างรวมถึงจำเป็นต้องกระตุ้นเศรษฐกิจให้มาก ให้ประชาชนมาซื้อสินค้าจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 2) ปัจจัยภายใน (Input) ปัญหาที่สำคัญและต้องการแก้ไขคือการพัฒนาศักยภาพผู้บริหารให้มีความเป็นผู้ประกอบการ และมีวิสัยทัศน์ที่ก้าวไกลในการนำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้มีความก้าวหน้า มีความสามารถในการเขียนแผนธุรกิจเพื่อขออนุมัติสินเชื่อ ปลูกฝังคนรุ่นใหม่ให้มีความอนุรักษ์และต้องการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ รวมถึงการส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมของอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ ให้มีความสามารถผลิตสินค้าได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น และพัฒนามาตรฐานของสถานที่ที่ใช้ในการผลิต และอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ ให้มาตรฐานอุตสาหกรรมและเป็นมาตรฐานสากล 3) กระบวนการวิสาหกิจชุมชน (Process) ปัญหาที่สำคัญและต้องการแก้ไขก็คือ กลุ่มวิสาหกิจ

ส่วนใหญ่ไม่มีความสามารถในการหาตลาด ไม่รู้วิธีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายทางการตลาด ไม่มีการวางแผนในการทำงาน ไม่สามารถเพิ่มมูลค่าทางการตลาดให้แก่สินค้าได้ ไม่รู้จักการนำเอาภาพลักษณ์ของท้องถิ่นเข้ามาใช้กับสินค้า และไม่มีการทำบัญชี ซึ่งแนวทางการพัฒนานั้นภาครัฐจำเป็นต้องจัดหาตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าแบบระยะยาวและมีความมั่นคง ความรู้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้รู้จักการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า และนำเอาจุดเด่นของท้องถิ่นมาทำให้เกิดอัตลักษณ์ร่วมกัน พัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้มีความสวยงามและดึงดูดใจ และให้เกิดความรู้ แก้กลุ้มในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน การสร้างความแข็งแกร่งให้กับวิสาหกิจชุมชนของประเทศไทย มีปัญหาที่สำคัญที่ต้องแก้ไขก็คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้จากการดำเนินการไม่เพียงพอหลายๆแห่งไม่มีกำไร การแก้ไขนั้นจำเป็นต้องทำการตลาดที่สามารถกระจายสินค้า สองวิสาหกิจชุมชน ด้วยการสร้างแหล่งท่องเที่ยวชุมชนหาตลาดต่างประเทศเน้นการจัดจำหน่ายสินค้าตามรายการสั่งซื้อให้ทุกกลุ่มต้องมีพนักงานขายหรือเซลล์ รวมทั้งหาตัวแทนจำหน่ายทางด้านคุณภาพสินค้านั้นพบว่าหลาย ๆ กลุ่มไม่รู้จักการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและไม่สามารถสร้างนวัตกรรมผลิตที่มีศักยภาพได้ ซึ่งต้องการแก้ไขอย่างเร่งด่วน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ภาครัฐควรมีนโยบายส่งเสริมให้กลุ่มอาชีพชุมชนที่มีความเข้มแข็ง เช่น กลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ดจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ต้นแบบ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาดและการสร้างอัตลักษณ์ สู่กลุ่มอาชีพอื่นในจังหวัดหรือต่างพื้นที่ โดยบูรณาการร่วมกับหน่วยงานด้านการศึกษาและเกษตร

2) ภาครัฐควรผลักดันนโยบายสนับสนุนผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เข้าถึงตลาดที่หลากหลาย ทั้งตลาดท้องถิ่น ห้างสรรพสินค้า และตลาดออนไลน์ โดยให้การอบรมด้านการตลาดดิจิทัล การจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า และสนับสนุนงบประมาณสำหรับประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ชุมชนอย่างเป็นระบบ

3) ควรกำหนดนโยบายพัฒนาองค์ความรู้และทักษะที่จำเป็นแก่สมาชิกกลุ่ม เช่น ความรู้ด้านมาตรฐานสินค้า ความปลอดภัยทางอาหาร การบริหารจัดการการเงิน และภาวะผู้นำ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งภายในกลุ่ม พร้อมทั้งจัดให้มีระบบการประเมินและติดตามผลการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1) ผลการวิจัยสามารถนำไปปรับใช้กับกลุ่มอาชีพอื่นที่ต้องการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยเฉพาะในด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการสร้างอัตลักษณ์ของสินค้า เพื่อยกระดับศักยภาพของกลุ่มและสร้างรายได้อย่างยั่งยืน

2) หน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือมหาวิทยาลัย สามารถใช้ผลวิจัยนี้เป็นกรณีศึกษาในการจัดกิจกรรมอบรมพัฒนาศักยภาพชุมชน โดยเฉพาะด้านการรวมกลุ่ม การจัดการภายในการตลาด และการพัฒนาผลิตภัณฑ์

3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้ผลวิจัยนี้เป็นฐานข้อมูลเพื่อเสนอแนวนโยบายหรือโครงการที่สนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น การจัดสรรงบประมาณสนับสนุน การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือหรือการผลักดันมาตรฐานสินค้าในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ศึกษาการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนในระดับตำบลหรืออำเภอเพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเชื่อมโยง ทุนทางสังคม และการแบ่งปันทรัพยากรร่วมกัน อันจะนำไปสู่การสร้างอำนาจต่อรองทางการตลาด และความเข้มแข็งของกลุ่มในระดับพื้นที่กว้างขึ้น

2) วิจัยเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ประสบความสำเร็จและกลุ่มที่ยังไม่เข้มแข็ง เพื่อค้นหาปัจจัยความสำเร็จหรืออุปสรรคที่แตกต่างกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนากลุ่มอาชีพอื่นๆ ให้สามารถยกระดับตนเองตามบริบทของแต่ละพื้นที่

3) ศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนต่อครัวเรือน โดยเฉพาะด้านรายได้ คุณภาพชีวิต และบทบาทของผู้หญิงในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เห็นผลเชิงประจักษ์จากการส่งเสริมอาชีพชุมชน และนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และ อุทิศ สังขรัตน์. (2557). “แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา”. *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,* 1(10), 97-121.

เมธาวี จำเนียร. (2564). “อัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ชุมชนสู่การสร้างและสื่อสารแบรนด์ กรณีศึกษา การแสดงรำโทนนกพิทิด”. *วารสารราชพฤกษ์*, 19(2), 1- 2.

สนิทเดช จินตนา และธีระพงษ์ ภูริปาณิก. (2563). “ปัญหา ข้อจำกัด และแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย”. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 12(3), 179-193.

สมจินตนา จิรายุกุล และคณะ. (2561). “การพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนเขตธนบุรีเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”. *วารสารวิจัยราชภัฏธนบุรี รับใช้สังคม*, 4(1), 27-43.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2565). *รายงานการดำเนินงานตามนโยบายรัฐบาลและข้อสั่งการนายกรัฐมนตรี*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.soc.go.th/wp-content/uploads/2022/01/12-นโยบายข้อ5-หน้า-63-150.pdf [23 ตุลาคม 2565].

สุดเฉลิม ศัสตราพฤกษ์ และนพรัตน์ พบลาภ. (2565). “การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบ้านชายทะเลรางจันทร์ จังหวัดสมุทรสาคร”. *วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่*, 23(2), 103-118.

การเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม

AN ACCESS SOCIAL WELFARE OF TRANSLATIONAL LABORS
OFFICE NAKHONPATHOM PROVINCE

CHANKIM BUN,[1] พระปลัดประพจน์ สุปภาโต และ สัญญา สดประเสริฐ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Chankim Bun Phramaha Phrapalad Prapoj Supabhato and Sanya Sodprasert
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: chankimbun4@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคม เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคม และเพื่อเสนอแนวทางการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม เป็นการวิจัยเชิงเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง คือ หัวหน้าส่วนงาน บุคลากร และเจ้าของกิจการ รวมทั้งสิ้นจำนวน 20 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหา โดยใช้เทคนิคแบบสามเส้า นำเสนอแบบอธิบายและพรรณาความ

ผลการวิจัยพบว่า

1. การเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติขึ้นอยู่กับความร่วมมือระหว่างสำนักงานแรงงานจังหวัด นายจ้าง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง บทบาทหลักของสำนักงานแรงงานคือการขึ้นทะเบียนแรงงาน คุ้มครองสิทธิ และประสานกับหน่วยงานอื่น ขณะที่นายจ้างเป็นตัวแปรสำคัญในการส่งแรงงานเข้าสู่ระบบอย่างถูกต้อง 2. การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ ได้แก่ ปัญหาด้านภาษาและการสื่อสารที่ไม่เอื้อต่อความเข้าใจสิทธิ ความไม่รู้สิทธิของแรงงานเองที่ทำให้ไม่กล้าใช้สิทธิที่มี นายจ้างบางรายหลีกเลี่ยงการขึ้นทะเบียนและไม่ส่งแรงงานเข้าสู่ระบบประกันสังคม และระบบราชการที่แยกส่วน ซับซ้อน ใช้ภาษาทางการมากเกินไป ส่งผลให้แรงงานต้องพึ่งพาบุคคลกลาง 3. แนวทางการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ เน้น 4 แนวทางหลัก ได้แก่ 1) การพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์หลายภาษาและระบบสื่อสารที่เข้าใจง่าย 2) การส่งเสริมการรู้สิทธิในชุมชนแรงงานผ่านกิจกรรมเชิงรุกและการสร้างผู้นำแรงงาน 3) การทำงานเชิงรุกกับนายจ้างโดยเน้นความร่วมมือและการให้แรงจูงใจเชิงบวก และ 4) การยกระดับบริการแบบเบ็ดเสร็จ ที่ลดความยุ่งยากในการเข้าถึงสิทธิอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

คำสำคัญ : การเข้าถึง, สวัสดิการทางสังคม, แรงงานข้ามชาติ

Abstract

This research aims to study the access to social welfare, to analyze problems and obstacles in accessing social welfare, and to propose guidelines for access to social welfare for migrant workers at the Nakhon Pathom Provincial Labor Office. It is qualitative research. Key informants were specifically selected, namely, department heads, personnel, and

business owners, totaling 20 people. Data were collected through in-depth interviews. The data were then analyzed for content using the triangulation technique, presented in an explanatory and descriptive format.

The research findings revealed that:

1. Migrant workers' access to social welfare depends on cooperation between the Provincial Labor Office, employers, and relevant agencies. The primary role of the Provincial Labor Office is to register workers, protect their rights, and coordinate with other agencies. Employers are key to ensuring the proper entry of workers into the system. 2. Analysis of problems and obstacles to migrant workers' access to social welfare includes language and communication difficulties that hinder their understanding of their rights, workers' ignorance of their rights that prevents them from exercising their rights, some employers avoid registering and failing to enter the social security system, and a fragmented, complex, and overly formal bureaucratic system that forces workers to rely on intermediaries. 3. Guidelines for migrant workers' access to social welfare emphasize four main approaches: 1) developing multilingual public relations materials and an easily understood communication system; 2) promoting rights awareness among labor communities through proactive activities and the creation of labor leaders; 3) proactively working with employers with an emphasis on cooperation and positive incentives; and 4) enhancing comprehensive services that reduce difficulties in accessing rights in a fair and sustainable manner.

Keywords: Access, social welfare, migrant workers

บทนำ

การเข้ามาของแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านส่งผลกระทบต่อประเทศไทยโดยมีทั้งผลดีและผลเสีย ผลดีส่วนใหญ่จะตกแก่นายจ้างคือการที่นายจ้างมีแรงงานข้ามชาติมาใช้ทดแทนแรงงานไทยในส่วนที่ขาดแคลน และสามารถจ้างได้ในราคาถูกกว่าคนไทย ส่วนผลเสีย คือ ด้านความมั่นคง ปัญหาที่เกี่ยวเนื่องกับความมั่นคงของรัฐ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่อาจได้รับผลกระทบจากปัญหาชนกลุ่มน้อยและเขตเสรีแรงงานเถื่อน การขาดความชัดเจนของกฎหมายและนโยบายแรงงาน การไม่มีมาตรการควบคุมอย่างเป็นระบบ รวมถึงการยืดหยุ่นมากเกินไปในเชิงนโยบาย ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาสะสมในระยะยาว อีกทั้งยังมีปัญหาการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายของผู้ประกอบการ และความไม่เข้มงวดของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ รวมถึงกรณีคอร์รัปชันและการขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (กรมการจัดหางาน, 2563) ด้านสาธารณสุข แรงงานข้ามชาติอาจเป็นพาหะของโรคติดต่อบางชนิด เช่น โรคเท้าช้างและกาฬโรค ซึ่งบางโรคได้หายไปจากประเทศไทยมานานแล้ว ส่งผลให้เกิดภาระต่อระบบสาธารณสุขของรัฐ ทั้งในแง่การควบคุมโรค สุขอนามัยในสถานที่ทำงาน และงบประมาณการรักษาพยาบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานที่ไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนอย่างถูกต้อง ซึ่งรัฐยังคงต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในการให้บริการทางการแพทย์ (องค์การอนามัยโลก, 2561) ด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบทางเศรษฐกิจปรากฏในหลายประเด็น อาทิ การแย่งงานแรงงานไทย ค่าแรงตกต่ำ ปัญหาแรงงานเด็ก และการขาดการพัฒนาฝีมือแรงงาน นอกจากนี้ยังส่งผลต่อโครงสร้างอุตสาหกรรม ซึ่งจำเป็นต้องปรับไปสู่ระบบที่ใช้ทักษะสูง ท่ามกลางสถานการณ์ที่ยังมีแรงงานนอก

ระบบจำนวนมาก ทำให้ไม่สามารถประเมินจำนวนแรงงานที่แท้จริงได้ ส่งผลต่อการจัดสรรทรัพยากรและการวางนโยบายตลาดแรงงานของประเทศ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2564) ด้านสังคม ปัญหาด้านสังคมประกอบด้วยความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การเพิ่มขึ้นของอาชญากรรม การแบ่งแยกเชิงชาติพันธุ์ การลักลอบเข้าเมือง และการค้ามนุษย์ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเด็กไร้สัญชาติ การสร้างอิทธิพลของกลุ่มชาติพันธุ์ การแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาโสเภณี และภาระด้านสาธารณูปโภคของรัฐ อาทิ โรงเรียน โรงพยาบาล และการเลือกปฏิบัติในเชิงมนุษยธรรม (United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), 2002)

การนำความรู้และทรัพยากรในพื้นที่มาผลิตเป็นสินค้าและบริการเพื่อเพิ่มศักยภาพของเศรษฐกิจฐานรากให้สามารถสร้างรายได้ กระจายสู่ชุมชน สนันสนุนสินค้าชุมชนและยกระดับวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็ง พัฒนาช่องทางการตลาดเชื่อมโยงกับระบบพาณิชย์ อิเล็กทรอนิกส์ และสร้างพลังสังคม พลังชุมชน รวมทั้งสร้างการเรียนรู้ ฝึกอาชีพกลุ่มอิสระในการร่วมขับเคลื่อนและพัฒนาประเทศ รัฐบาลจึงมีนโยบายดำเนินการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน โดยการสร้างมูลค่าเพิ่มธุรกิจชุมชนผ่านอัตลักษณ์ของพื้นที่ โดยส่งเสริมให้ผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อมยุคใหม่ของไทย ผู้ประกอบการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ และสหกรณ์ในชุมชนให้สามารถใช้ประโยชน์และต่อยอดจากสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และทรัพยากรในพื้นที่รวมทั้งเทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อสร้างสรรค์คุณค่าผลิตภัณฑ์และบริการของชุมชนที่มีอัตลักษณ์และมีมาตราฐานการผลิตตามหลักสากล ซึ่งจะช่วยสร้างรายได้สู่ชุมชนอย่างทั่วถึง นำไปสู่การสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและมีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจของจังหวัดมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการ สร้างผู้นำชุมชน ยกย่องปราชญ์ชาวบ้าน ยกระดับคุณภาพตลาดชุมชน สถาบันการเงินของชุมชน สวัสดิการชุมชน สาธารณสุขชุมชน ป่าชุมชน ไม้มีค่า ท่องเที่ยวชุมชน และส่งเสริมการขยายตลาดออกสู่ต่างประเทศ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทั้งด้านการผลิต แหล่งเงินทุนโลจิสติกส์ ข้อมูล การแลกเปลี่ยนความรู้และความเชี่ยวชาญเพื่อต่อยอดความคิดสร้างสรรค์ในการเพิ่มมูลค่าธุรกิจ พัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มให้สามารถเชื่อมโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่การผลิตของตลาด เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งส่งเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชนจัดสวัสดิการที่จำเป็นภายในชุมชน (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2565)

นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงการกระจายตัวของแรงงานข้ามชาติตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย จะพบว่า ภาคกลาง มีจำนวนแรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตให้ทำงานคงเหลือมากที่สุด จำนวน 328,384 คน คิดเป็น ร้อยละ 28.96 ของจำนวนแรงงานข้ามชาติทั้งหมด รองลงมาคือ ภาคใต้ จำนวน 290,673 คน (ร้อยละ 25.64) เขตปริมณฑล จำนวน 218,820 คน (ร้อยละ 19.30) ภาคเหนือ จำนวน 139,985 คน (ร้อยละ 12.34) กรุงเทพมหานคร จำนวน 125,514 คน (ร้อยละ 11.07) และ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 30,502 คน (ร้อยละ 2.69) ตามลำดับ การกระจายตัวดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มของตลาดแรงงานในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะภาคกลางและภาคใต้ ซึ่งมีฐานเศรษฐกิจที่พึ่งพาแรงงานในภาคเกษตร อุตสาหกรรมการผลิต และการประมงเป็นจำนวนมาก จึงเป็นพื้นที่หลักในการรองรับแรงงานข้ามชาติในระดับประเทศ (กรมการจัดหางาน, 2565) แม้จังหวัดนครปฐมจะมิใช่จังหวัดที่ขึ้นชื่อว่ามีการใช้แรงงานข้ามชาติในธุรกิจอุตสาหกรรมมากที่สุดเช่นกรุงเทพมหานครหรือจังหวัดสมุทรสาคร แต่ความต้องการแรงงานข้ามชาติในจังหวัดนครปฐมก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2555 มีจำนวนแรงงานข้ามชาติที่ได้รับอนุญาตให้ทำงานในประเทศไทยทั้งสิ้น 47,086 คน ปี พ.ศ. 2556 จำนวน 28,216 คน ปี พ.ศ. 2557 จำนวน 36,966 คน และปี พ.ศ. 2558 จำนวน 53,058 คน โดยประเภทกิจการที่จ้างงานแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ ได้แก่ กิจการเกษตร การผลิตและจำหน่ายเสื้อผ้าสำเร็จรูป ก่อสร้าง จำหน่ายอาหาร

เครื่องดื่ม และผลิตภัณฑ์พลาสติกตามลำดับ (สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2560) แรงงานข้ามชาติในพื้นที่จังหวัดนครปฐมยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงสวัสดิการขั้นพื้นฐาน เช่น การรักษาพยาบาล สิทธิประกันสังคม การคุ้มครองแรงงาน การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และการได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายแรงงาน สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำในการได้รับสิทธิขั้นพื้นฐาน ซึ่งอาจมีสาเหตุจากหลายปัจจัย ทั้งด้านสถานะทางกฎหมาย ความเข้าใจในภาษาและกฎหมายไทย ระบบการขึ้นทะเบียนที่ไม่ทั่วถึง รวมถึงข้อจำกัดด้านงบประมาณและบุคลากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติในจังหวัดนครปฐม โดยเฉพาะผ่านบทบาทของสำนักงานแรงงานในจังหวัด เพื่อเสนอแนะแนวทางพัฒนาเชิงนโยบายและกลไกการให้บริการที่ตอบสนองต่อสิทธิและความต้องการของแรงงานข้ามชาติได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม
3. เพื่อเสนอแนวทางการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อหาแนวทางการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) มีวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกจากกลุ่มผู้บริหารสำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม กลุ่มบุคลากรสำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม เจ้าของกิจการ และผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก (Insight Providers) คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึก จำนวน 20 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นใช้ในการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) เพื่อรวมรวบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 20 ท่าน เป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open ended From) เพื่อให้ผู้รับการสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เริ่มรวบรวมข้อมูลจากบุคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระยะการเตรียมการเพื่อสำรวจแนว ทางการทำวิจัย แหล่งข้อมูล สอบถามรายชื่อและตำแหน่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และเตรียมความพร้อมให้สามารถดำเนินการวิจัยในทันทีที่โครงการได้รับการอนุมัติ เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยและเก็บ รวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่างๆ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique) นำเสนอรายงานแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

1. สภาพการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม จังหวัดนครปฐมมีแรงงานข้ามชาติจำนวนมากในภาคเศรษฐกิจสำคัญ โดยสำนักงานแรงงานจังหวัดมีบทบาทสำคัญในการประสานงานกับหน่วยงานอื่นเพื่อดูแลสิทธิแรงงาน การศึกษาทำให้ได้องค์ความรู้หลัก 5 ด้าน ได้แก่ ลักษณะแรงงาน บทบาทหน่วยงานรัฐ บทบาทนายจ้าง อุปสรรคที่แรงงานเผชิญ และแนวทางพัฒนาเชิงระบบเพื่อการเข้าถึงสวัสดิการอย่างเท่าเทียม

บทบาทหน้าที่หลักของสำนักงานแรงงานจังหวัดนครปฐมที่เกี่ยวข้องกับแรงงานข้ามชาติ การเข้าถึงสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติในจังหวัดนครปฐมต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างหลายภาคส่วน โดยสำนักงานแรงงานจังหวัดทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการจัดระบบการขึ้นทะเบียน คุ้มครองสิทธิ และประสานการให้บริการกับหน่วยงานอื่น เช่น ประกันสังคม โรงพยาบาล และตรวจคนเข้าเมือง ขณะเดียวกัน บทบาทของนายจ้างมีความสำคัญในการผลักดันให้แรงงานเข้าสู่ระบบอย่างถูกต้อง ปัญหาหลักที่พบคือ อุปสรรคด้านภาษา ความรู้สิทธิ และความซับซ้อนของระบบราชการ แนวทางพัฒนาที่สำคัญ คือ การสร้างระบบฐานข้อมูลร่วม การเผยแพร่ความรู้หลายภาษา และการทำงานเชิงรุกในพื้นที่ เพื่อให้แรงงานข้ามชาติสามารถเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายได้อย่างเท่าเทียมและยั่งยืน

ความร่วมมือในการดูแลแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงานจังหวัดนครปฐมมีบทบาทสำคัญในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ องค์กรภาคประชาสังคม และหน่วยบริการสุขภาพ เพื่อดูแลแรงงานข้ามชาติแบบครบวงจร ทั้งด้านกฎหมาย สุขภาพ และสิทธิแรงงาน ความร่วมมือดังกล่าวครอบคลุมการจัดตั้งศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ การตรวจสุขภาพเคลื่อนที่ การอบรมสิทธิเชิงรุก และการให้คำปรึกษาผ่านล่ามภาษาต่างประเทศ เพื่อให้แรงงานเข้าถึงสิทธิโดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ ความร่วมมือนี้ช่วยลดอุปสรรคด้านภาษา ความกลัวระบบราชการ และการเข้าถึงข้อมูล ส่งผลให้แรงงานกล้าใช้สิทธิและรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยอย่างแท้จริง

การจัดการเข้าถึงสิทธิหรือสวัสดิการแรงงานข้ามชาติของนายจ้าง นายจ้างในจังหวัดนครปฐมมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนให้แรงงานข้ามชาติเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการอย่างเป็นธรรม โดยเฉพาะในด้านการขึ้นทะเบียนแรงงานตามระบบ MOU การส่งเงินสมทบประกันสังคม และการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงบริการสุขภาพและความรู้ด้านสิทธิแรงงาน แม้ผู้ประกอบการขนาดเล็กบางรายยังมีข้อจำกัดด้านทรัพยากร แต่หลายแห่งแสดงความตั้งใจจริงในการปฏิบัติตามกฎหมาย ด้วยความร่วมมือจากสำนักงานแรงงานจังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การจัดการอย่างมีระบบของนายจ้างไม่เพียงช่วยคุ้มครองแรงงาน แต่ยังส่งเสริมความมั่นคงในธุรกิจและคุณภาพของแรงงานในระยะยาว

2. การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม แรงงานข้ามชาติมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยเฉพาะในจังหวัดนครปฐมซึ่งมีภาคอุตสาหกรรม เกษตรแปรรูป และบริการที่ต้องพึ่งพาแรงงานจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นแรงงานหลักในระบบเศรษฐกิจ แต่การเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการทางสังคมกลับยังเผชิญข้อจำกัดหลายด้าน ทั้งจากอุปสรรคด้านภาษา ความไม่รู้สิทธิ ทัศนคติของนายจ้าง และ

ความซับซ้อนของระบบราชการ ช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริงจึงยังเป็นประเด็นที่ต้องเร่งพัฒนาอย่างเป็นระบบและรอบด้าน

ด้านภาษาและการสื่อสาร ถือเป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางแรงงานข้ามชาติในการเข้าถึงสิทธิและบริการภาครัฐ แรงงานส่วนใหญ่ไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ดี โดยเฉพาะในด้านการอ่านและการเข้าใจภาษาราชการที่เป็นทางการ ทำให้เกิดความเข้าใจผิดและไม่กล้าเข้ารับบริการ นอกจากนี้ การขาดสื่อประชาสัมพันธ์หลายภาษาและการไม่มีล่ามประจำ ส่งผลให้แรงงานต้องพึ่งพาการแปลจากเพื่อนร่วมงาน ซึ่งอาจไม่ถูกต้อง เจ้าหน้าที่รัฐบางรายยังขาดทักษะการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม และใช้ภาษาที่แรงงานรู้สึกเข้าถึงได้ยาก การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงควรเริ่มจากการพัฒนาช่องทางสื่อสารที่เป็นมิตร เข้าใจง่าย และเคารพในความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรม

ด้านความรู้และการรับรู้สิทธิ แม้แรงงานข้ามชาติจะมีสิทธิตามกฎหมายไทย เช่น ประกันสังคม การลาป่วย ลาคลอด และค่าชดเชย แต่พบว่าแรงงานจำนวนมากยังขาดความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิทธิเหล่านี้ บางรายไม่ทราบว่าตนสามารถรักษาพยาบาลฟรี หรือเข้าใจผิดว่าต้องเป็นคนไทยเท่านั้นจึงจะมีสิทธิ การไม่มีสื่อภาษาต่างประเทศ ช่องทางการสื่อสารที่เข้าถึงยาก และขาดการอบรมจากภาครัฐ ทำให้แรงงานพึ่งพาข้อมูลจากปากต่อปาก ซึ่งอาจผิดพลาด นอกจากนี้ แรงงานบางส่วนยังกลัวการใช้สิทธิจะกระทบต่อนายจ้าง จึงไม่กล้าเรียกร้อง การรู้สิทธิอย่างแท้จริงจึงต้องควบคู่กับความเข้าใจและความมั่นใจในการใช้สิทธินั้น

ด้านนายจ้างและสถานประกอบการ นายจ้างถือเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดว่าแรงงานข้ามชาติจะสามารถเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการทางสังคมได้มากน้อยเพียงใด การตัดสินใจเรื่องการขึ้นทะเบียน การส่งประกันสังคม หรือการให้ข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิ ล้วนอยู่ภายใต้นโยบายของแต่ละสถานประกอบการ อย่างไรก็ตาม พบว่ายังมีนายจ้างจำนวนไม่น้อยที่หลีกเลี่ยงการปฏิบัติตามกฎหมาย ด้วยเหตุผลด้านต้นทุน ความยุ่งยากทางเอกสาร หรือความไม่ต้องการให้แรงงานเรียกร้องสิทธิ ส่งผลให้แรงงานบางส่วนตกอยู่ในภาวะไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย แม้รัฐจะมีนโยบายรองรับก็ตาม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐควรมีมาตรการควบคุม ตรวจสอบ และส่งเสริมบทบาทของนายจ้างให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายแรงงานอย่างแท้จริง

ด้านระบบราชการและเอกสาร ระบบราชการไทยยังมีลักษณะแยกส่วน ใช้ภาษาทางการ และกำหนดขั้นตอนที่ซับซ้อน ซึ่งกลายเป็นอุปสรรคต่อแรงงานข้ามชาติในการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคม แม้จะมีสิทธิตามกฎหมายก็ตาม แรงงานส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจเรื่องเอกสารและไม่สามารถดำเนินการด้วยตนเองได้ จำเป็นต้องพึ่งพานายจ้างหรือล่าม ซึ่งบางครั้งทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนหรือการถูกเอาเปรียบ การเปลี่ยนแปลงนโยบายบ่อยครั้งยิ่งเพิ่มความสับสนและลดความเชื่อมั่นในระบบราชการ ส่งผลให้แรงงานบางกลุ่มเลือกที่จะไม่เข้าใช้สิทธิ แม้มีความจำเป็นเร่งด่วนในด้านสุขภาพหรือประกันสังคม

3. แนวทางการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม การส่งเสริมให้แรงงานข้ามชาติเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการทางสังคมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมจำเป็นต้องอาศัยการดำเนินงานเชิงรุกของหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะ สำนักงานแรงงานจังหวัดนครปฐม ซึ่งทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการคุ้มครองแรงงานในพื้นที่

พัฒนาระบบข้อมูลและสื่อสารหลายภาษา การเข้าถึงสิทธิของแรงงานข้ามชาติจังหวัดนครปฐมยังคงถูกจำกัดด้วยอุปสรรคด้านภาษาและช่องทางการสื่อสารที่ไม่ครอบคลุม หน่วยงานรัฐยังขาดสื่อประชาสัมพันธ์ที่เข้าใจง่ายและหลากหลายภาษา ส่งผลให้แรงงานจำนวนมากไม่เข้าใจสิทธิของตนอย่างชัดเจน แนวทางการพัฒนาที่สำคัญคือ การจัดทำชุดข้อมูลสิทธิแรงงานหลายภาษาในรูปแบบที่เข้าถึงง่าย เช่น

วิดีโอ แผ่นพับ หรือ Infographic และใช้แพลตฟอร์มออนไลน์อย่าง LINE, Facebook เพื่อให้แรงงานรับรู้ได้ตรงกลุ่ม พร้อมส่งเสริมบทบาทของล่ามอาสาและสร้างระบบตอบคำถามเชิงรุกเพื่อยกระดับความเข้าใจและลดการพึ่งพาคนกลาง ทั้งนี้ การบูรณาการข้อมูลกับหน่วยงานอื่นจะช่วยเสริมประสิทธิภาพในระดับโครงสร้าง

ส่งเสริมการรู้สิทธิในชุมชนแรงงาน การส่งเสริมการรู้สิทธิในชุมชนแรงงานเป็นแนวทางสำคัญในการลดช่องว่างระหว่างสิทธิที่กำหนดไว้ตามกฎหมายกับการใช้สิทธิจริงของแรงงานข้ามชาติ โดยเฉพาะในจังหวัดนครปฐมที่มีแรงงานจำนวนมากยังไม่ทราบสิทธิของตนอย่างถูกต้อง การเผยแพร่ข้อมูลในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เช่น เวิร์กช็อปภาษาต่างประเทศ คู่มือภาพประกอบ และวิดีโอสื่อสาร จะช่วยให้แรงงานมีความมั่นใจในการใช้สิทธิ หน่วยงานรัฐควรจัดกิจกรรมเชิงรุกในชุมชนแรงงาน พร้อมสร้างผู้นำแรงงานต้นแบบและคลินิกแรงงานเคลื่อนที่ เพื่อส่งเสริมให้แรงงานสามารถเป็นผู้รู้ ผู้ใช้สิทธิ และเป็นส่วนหนึ่งของการคุ้มครองสิทธิตนเองอย่างยั่งยืน

ทำงานเชิงรุกกับนายจ้าง/สถานประกอบการ การทำงานเชิงรุกกับนายจ้างและสถานประกอบการเป็นกลยุทธ์สำคัญในการส่งเสริมให้แรงงานข้ามชาติเข้าถึงสิทธิอย่างเป็นธรรม เพราะนายจ้างมีบทบาทเป็นผู้ประสานหลักในการดำเนินการด้านเอกสารและการส่งแรงงานเข้าสู่ระบบประกันสังคม อย่างไรก็ตาม ยังมีนายจ้างจำนวนมากที่ขาดความเข้าใจ หรือมีทัศนคติไม่สนับสนุนสิทธิแรงงาน รัฐควรเปลี่ยนบทบาทจากการควบคุมมาเป็นการสร้างความร่วมมือ ผ่านการจัดอบรม การพัฒนาคู่มือสิทธิ และการสร้างเครือข่ายสถานประกอบการต้นแบบ รวมถึงการใช้แรงจูงใจเชิงบวก เช่น มอบรางวัลหรือประชาสัมพันธ์กิจการดีเด่น เพื่อสร้างแรงผลักดันให้ภาคธุรกิจร่วมขับเคลื่อนระบบแรงงานอย่างยั่งยืน

ยกระดับการให้บริการแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) ระบบบริการภาครัฐที่กระจายตัวและซับซ้อนเป็นอุปสรรคสำคัญต่อแรงงานข้ามชาติในการเข้าถึงสิทธิ โดยเฉพาะในจังหวัดนครปฐมที่มีแรงงานอยู่ในพื้นที่ห่างไกล แนวทางยกระดับการให้บริการแบบ One Stop Service จะช่วยลดภาระการเดินทาง ลดต้นทุนเวลา และลดการพึ่งพาบุคคลกลาง หน่วยงานรัฐควรร่วมมือกันจัดจุดบริการครบวงจรในพื้นที่ที่แรงงานเข้าถึงง่าย พร้อมมีล่ามภาษาต่างประเทศ และใช้เทคโนโลยีเชื่อมข้อมูลระหว่างหน่วยงานเพื่อให้แรงงานสามารถใช้สิทธิได้อย่างสะดวก ครบถ้วน และเท่าเทียม

สรุปองค์ความรู้

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ถอดองค์ความรู้ การเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม ดังนี้

สถานการณ์การเข้าถึงสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติในจังหวัดนครปฐมสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิ แม้แรงงานจะมีสิทธิตามกฎหมายไทย แต่การเข้าถึงยังจำกัด เนื่องจากอุปสรรคด้านภาษา ความรู้ และขั้นตอนราชการที่ซับซ้อน แรงงานจำนวนมากต้องพึ่งพานายจ้างในการดำเนินเรื่องเอกสาร แต่ไม่ใช่นายจ้างทุกคนที่ให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ อีกทั้งระบบบริการภาครัฐยังแยกส่วน ขาดการบูรณาการ ทำให้แรงงานบางกลุ่มหลุดออกจากระบบคุ้มครอง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพัฒนาระบบเชิงรุกที่เข้าใจง่าย เข้าถึงได้ และตอบสนองบริบทของแรงงานอย่างแท้จริง สำนักงานแรงงานจังหวัดนครปฐมมีบทบาทสำคัญในการคุ้มครองแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ โดยเป็นหน่วยงานหลักที่ให้คำปรึกษา ตรวจสอบเอกสาร และประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานประกันสังคม และตรวจคนเข้าเมือง เพื่อให้แรงงานได้รับสิทธิอย่างถูกต้อง นอกจากนี้ยังจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับสิทธิแรงงาน ความปลอดภัยในการทำงาน และดำเนินกิจกรรมเผยแพร่ข้อมูลในหลายภาษา แม้จะมีข้อจำกัดด้านบุคลากรและงบประมาณ แต่สำนักงานแรงงานยังคงพยายามพัฒนารูปแบบบริการให้เข้าถึงแรงงานได้มากขึ้น เช่น การจัดบริการแบบ

One Stop Service และบริการเคลื่อนที่ลงพื้นที่ นายจ้างมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้จัดการต้นทางของระบบจ้างงานแรงงานข้ามชาติ โดยเป็นผู้ดำเนินการขึ้นทะเบียนแรงงาน ส่งเงินสมทบประกันสังคม และดูแลด้านสิทธิและสวัสดิการเบื้องต้น หากนายจ้างมีความเข้าใจในกฎหมายแรงงานและให้ความร่วมมืออย่างจริงจัง แรงงานก็จะสามารถเข้าถึงสิทธิพื้นฐานได้อย่างเป็นธรรม ในทางกลับกัน หากนายจ้างละเลยหรือพยายามหลีกเลี่ยงภาระกฎหมาย ก็จะส่งผลให้แรงงานตกหล่นจากระบบความคุ้มครอง และเสี่ยงต่อการถูกเอารัดเอาเปรียบ ดังนั้น นายจ้างจึงเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงนโยบายของรัฐสู่การปฏิบัติจริงในสถานประกอบการ

อุปสรรคหลักในการเข้าถึงสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติประกอบด้วย 4 ด้านสำคัญ ได้แก่ 1) ด้านภาษาและการสื่อสาร แรงงานส่วนใหญ่ไม่เข้าใจภาษาไทย จึงไม่สามารถอ่านเอกสารราชการหรือสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ได้ชัดเจน 2) ด้านการรู้สิทธิ แรงงานจำนวนมากไม่ตระหนักถึงสิทธิพื้นฐานที่ตนควรได้รับ เช่น การรักษาพยาบาลหรือเงินชดเชย 3) ด้านนายจ้าง บางรายหลีกเลี่ยงการขึ้นทะเบียนหรือไม่สนับสนุนให้แรงงานเข้าระบบประกันสังคม และ 4) ด้านระบบราชการที่ซับซ้อน แยกส่วน และขาดการบูรณาการ ทำให้แรงงานต้องใช้เวลาและทรัพยากรในการดำเนินการจำนวนมาก

แนวทางพัฒนาเชิงระบบเพื่อส่งเสริมการเข้าถึงสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติ มุ่งเน้นการดำเนินงานของสำนักงานแรงงานจังหวัดนครปฐมในลักษณะเชิงรุก ครอบคลุม และมีส่วนร่วม โดยประกอบด้วย 4 แนวทางหลัก ได้แก่ การพัฒนาระบบข้อมูลและสื่อสารหลายภาษาเพื่อให้แรงงานเข้าใจสิทธิของตน การส่งเสริมการรู้สิทธิในชุมชนแรงงานผ่านกิจกรรมอบรมและผู้นำแรงงานต้นแบบ การทำงานร่วมกับนายจ้างเพื่อให้เกิดความเข้าใจและความร่วมมือในการจัดการสวัสดิการ และการยกระดับการให้บริการแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) ที่ประสานหลายหน่วยงานไว้ในจุดเดียว เพื่ออำนวยความสะดวก ลดภาระ และสร้างระบบที่เข้าถึงแรงงานได้จริง

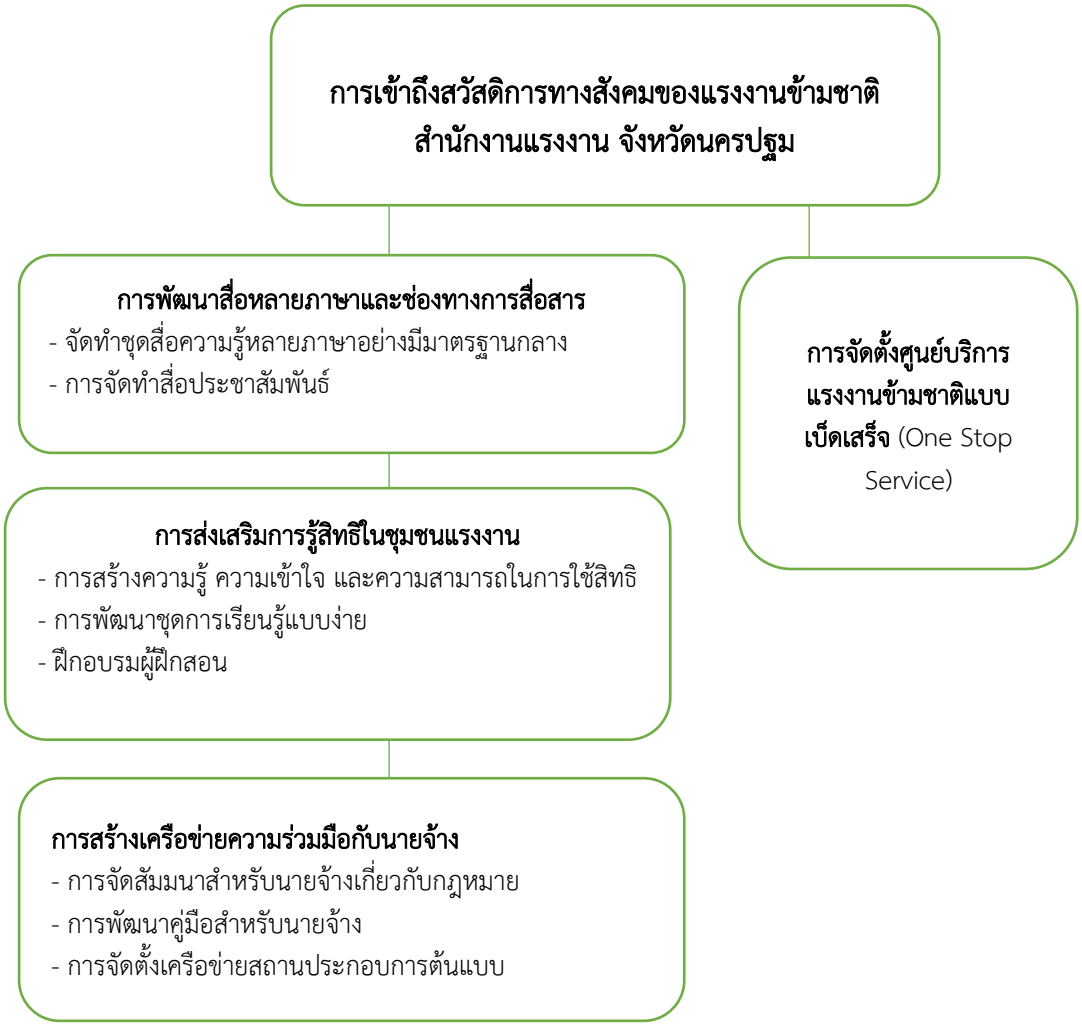

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

อภิปรายผล

จากผลการดำเนินงาน เรื่อง “การเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม” มีประเด็นในการอภิปรายดังนี้

1. สภาพการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม มีแรงงานข้ามชาติเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะจากประเทศเมียนมา กัมพูชา และลาว ซึ่งกระจุกตัวอยู่ในภาคเกษตรกรรม ก่อสร้าง และอุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร ลักษณะของแรงงานเหล่านี้มักมีการศึกษาต่ำ ทักษะภาษาไทยจำกัด และอยู่ในสถานะพึ่งพานายจ้างในการเข้าถึงบริการภาครัฐ ลักษณะของแรงงานข้ามชาติในจังหวัดนครปฐมส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือ ทำงานในภาคการผลิตและก่อสร้าง และมีข้อจำกัดด้านภาษาและสถานะทางกฎหมาย สะท้อนให้เห็นว่า ปัจจัยทางโครงสร้าง เช่น ประเภทของงาน สถานะทางกฎหมาย และการพึ่งพานายจ้าง ส่งผลโดยตรงต่อความสามารถในการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการของแรงงาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นวภัทร โตสุวรรณ์ กาบแก้ว ปัญญาไทย และมนัสนันท์ สังข์ไทย (2565)** ได้วิจัยเรื่อง แรงงานต่างชาติ: สิทธิประโยชน์และแนวทางในการจัดการ ของแรงงานเมียนมา อำเภอแม่สอด จังหวัด

ตาก ผลการวิจัยพบว่า 1. สาเหตุหรือความจำเป็นในการใช้แรงงานสัญชาติเมียนมาของผู้ประกอบการ เกิดจากการ ขาดแคลนแรงงานในพื้นที่โดยเฉพาะแรงงานไร้ฝีมือซึ่งแรงงานไทยไม่ทำเนื่องจากลำบากและมีความเสี่ยง ประกอบกับแรงงานเมียนมามีความขยัน อดทน ไม่เกี่ยงงานมากกว่าแรงงานไทย 2. แรงงานสัญชาติเมียนมา ได้รับการปฏิบัติตามสภาพการจ้างงานที่กฎหมายกำหนดไว้ในบางครั้ง และได้รับการปฏิบัติตามสิทธิแรงงานต่างชาติไม่สม่ำเสมอเช่นกัน 3. การจัดการแรงงานเมียนมาที่เหมาะสม ควรมีการนำเข้าแรงงานเข้ามาทำงานแบบไปเช้า-เย็น กลับ มาทำงานตามฤดูกาล ควรมีการอนุญาตให้นายจ้างนำพาลูกจ้างมาขึ้นทะเบียนถูกกฎหมาย โดยกำหนดหลักเกณฑ์ให้มีการจำกัดพื้นที่ในการทำงานและระยะเวลาที่แรงงานสามารถเคลื่อนย้ายไป ทำงานที่อื่นหรือเปลี่ยนงานใหม่ในพื้นที่ต่าง ๆ ได้และการอนุญาตให้แรงงานทำงานในภาคอุตสาหกรรม ที่ใช้แรงงานเข้มข้นได้

2. การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม นายจ้างมีบทบาทสำคัญในการเป็นกลไกต้นทางของการจัดการแรงงานข้ามชาติ โดยเฉพาะการขึ้นทะเบียนแรงงาน ส่งเงินสมทบประกันสังคม และดูแลสิทธิพื้นฐานในสถานประกอบการ หากนายจ้างมีความเข้าใจและความรับผิดชอบต่อกฎหมายแรงงาน จะส่งผลให้แรงงานได้รับการคุ้มครองตามสิทธิที่พึงมี อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่พบคือ นายจ้างบางรายขาดความรู้ด้านกฎหมาย หรือหลีกเลี่ยงภาระต้นทุน ส่งผลให้แรงงานบางส่วนหลุดออกจากระบบ และไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการ อย่างแท้จริงได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุรชัย ชีวบันเทิง และคณะ (2564)** ได้ศึกษาเรื่อง ประสิทธิผลของการคุ้มครองแรงงานต่างชาติในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า 1. ประสิทธิผลการคุ้มครองแรงงานในกิจการที่มีการจ้างแรงงานต่างชาติพบว่า (1) ทำให้ลูกจ้างแรงงานต่างชาติได้รับค่าจ้างเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด มีการประกาศค่าจ้างขั้นต่ำเพื่อเป็นการคุ้มครองแรงงานอย่างเท่าเทียมกัน (2) ทำให้แรงงานต่างชาติได้รับสวัสดิการจากนายจ้างตามที่กฎหมายกำหนด (3) ทำให้แรงงานต่างชาติได้รับความเป็นธรรม ความยุติธรรม ไม่มีการเลือกปฏิบัติเท่าเทียมกับแรงงานไทย (4) ทำให้แรงงานต่างชาติได้รับความปลอดภัยจากการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นไปตามที่นายจ้างปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน ตามพระราชบัญญัติความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน (5) ทำให้ แรงงานต่างชาติได้รับความเสมอภาคและความเท่าเทียมกับแรงงานไทย (6) ทำให้แรงงานต่างชาติได้รับความคุ้มครองทางสังคม ด้านประกันสังคมตามกฎหมายแรงงาน 2. ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิผลการคุ้มครองแรงงานในกิจการที่มีการจ้างแรงงานต่างชาติทำงานพบว่า (1)การตรวจสอบจากภาครัฐ ด้านปัจจัยด้านการบังคับของหน่วยงาน เช่น ตำรวจ ทำให้แรงงานต่างชาติได้รับความปลอดภัยและความมั่นคง (2)การปฏิบัติตามกฎหมายของสถานผู้ประกอบการ ปัญหาอุปสรรคในการบังคับใช้กฎหมายพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พุทธศักราช 2541 ได้แก่เรื่องของการบังคับใช้นั้นเนื่องจากกระทรวงแรงงาน มีกฎหมายแรงงานมากขึ้นกระบวนการที่นายจ้างทำทุกวิถีทางเพื่อต้องการประหยัดต้นทุนของนายจ้างและ กระบวนการการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ไม่ชัดเจน การตรวจที่ไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้แรงงานต่างชาติไม่ได้รับการคุ้มครองแรงงานเพื่อให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด (3) ความรู้และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของแรงงานต่างชาติบางสัญชาติเช่น เมียนมา ทำให้แรงงานต่างชาติ มีความรู้พื้นฐานด้านสิทธิแรงงานค่อนข้างดี

3. แนวทางการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ สำนักงานแรงงาน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเสนอแนวทางการพัฒนาเชิงระบบในการส่งเสริมการเข้าถึงสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติ ได้แก่ การพัฒนาระบบข้อมูลหลายภาษา การส่งเสริมการรู้สิทธิในชุมชน การทำงานเชิงรุกกับนายจ้าง และการยกระดับบริการแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **กัลยา นามสงวน และคณะ (2561)** ได้วิจัยเรื่อง คุณภาพชีวิตแรงงานต่างชาติ ผลการวิจัย คุณภาพชีวิตของแรงงานต่างชาติก่อนที่

จะเดินทางเข้ามาทำงาน ส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพ ทำนา ทำไร่ รับจ้าง และไม่เคยทำงานมาก่อน กระบวนการเดินทางเข้ามาทำงาน ส่วน ใหญ่เพื่อน/ญาติแนะนำ รองลงมาคือ เข้ามาเอง และนายจ้างเก่าติดต่อและรอรับที่ด่าน คุณภาพชีวิต ของแรงงานต่างชาติด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม ด้านสภาพการทำงาน ด้านโอกาสในการ พัฒนา ขีดความสามารถของตนเอง ด้านการทำงานร่วมกัน และความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นจาก การศึกษาการทำงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ด้านสิทธิส่วนบุคคลในสถานที่ด้านจังหวะ ชีวิต และความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน มีคุณภาพชีวิตในระดับมาก นอกจากนี้การศึกษาพบว่า ปัจจัยทางด้านเพศ สัญชาติ ที่อยู่อาศัย อาชีพเดิม จำนวนวันที่ทำงาน มีผลต่อมีคุณภาพชีวิต การทำงานที่แตกต่างกัน ปัจจัยที่อยู่อาศัย อาชีพเดิม ระยะเวลาการทำงาน ลักษณะการจ้างงาน และค่าจ้าง มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตการทำงานด้านสิทธิส่วนบุคคลในระดับปานกลาง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) จัดตั้งศูนย์บริการแรงงานต่างด้าวแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) ระดับอำเภอ กระจายศูนย์บริการแรงงานต่างด้าวไปยังอำเภอที่มีแรงงานข้ามชาติจำนวนมาก โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้บริการร่วมกันเพื่ออำนวยความสะดวกและลดภาระในการเดินทางของแรงงาน

2) รัฐควรสนับสนุนงบประมาณและความร่วมมือข้ามหน่วยงานในการผลิตสื่อประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับสิทธิแรงงานในภาษาพม่า เขมร และลาว โดยใช้รูปแบบที่เข้าใจง่าย และเผยแพร่ผ่านช่องทางที่แรงงานนิยม

3) ควรจัดตั้งอาสาสมัครผู้นำแรงงานรู้สิทธิเพื่อถ่ายทอดความรู้ในภาษาของแรงงานเอง ร่วมกับการพัฒนาเครือข่ายสถานประกอบการต้นแบบที่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน เพื่อเป็นศูนย์เรียนรู้ และใช้เป็นช่องทางเชิงรุกในการอบรมสิทธิแรงงาน โดยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรภาคประชาชน

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1) ควรนำผลวิจัยนี้ไปใช้เป็นฐานข้อมูลประกอบการจัดทำ แผนนโยบายด้านแรงงานข้ามชาติระดับจังหวัด โดยเฉพาะการยกระดับกลไกการให้บริการภาครัฐที่เป็นมิตรกับแรงงาน เช่น การจัดบริการ One Stop Service, การมีล่ามในหน่วยงานราชการ, และการใช้สื่อสารหลายภาษา เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทแรงงานหลากสัญชาติในพื้นที่

2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำข้อมูลจากผลวิจัยไปใช้ในการออกแบบกิจกรรมส่งเสริมความรู้ด้านสิทธิ และการผลิตสื่อประชาสัมพันธ์หลายภาษาเพื่อให้แรงงานข้ามชาติเข้าถึงข้อมูลและใช้สิทธิได้จริง

3) องค์กรภาคประชาชน อาสาสมัครแรงงาน และกลุ่มชุมชนแรงงานควรนำผลวิจัยไปใช้เป็นเครื่องมือในการออกแบบกิจกรรมส่งเสริมการรู้สิทธิในพื้นที่ และการประสานความร่วมมือกับนายจ้างเพื่อสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการขยายพื้นที่ศึกษาเพื่อเปรียบเทียบสถานการณ์การเข้าถึงสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติในจังหวัดอื่นที่มีลักษณะการจ้างงานหลากหลาย เพื่อหาแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practices) และปัจจัยเชิงพื้นที่ที่ส่งผลต่อการเข้าถึงสิทธิของแรงงาน

2) ควรเน้นการศึกษาแรงงานข้ามชาติกลุ่มเปราะบางหรือแรงงานนอกระบบ เพื่อทำความเข้าใจอุปสรรคเฉพาะกลุ่ม และออกแบบมาตรการที่เหมาะสมต่อกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ

3) ควรดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR) โดยทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ นายจ้าง และแรงงานข้ามชาติในชุมชน เพื่อให้ได้แนวทางที่สามารถนำไปใช้จริง และเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมในระดับพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

กรมการจัดหางาน. (2563). *รายงานสถานการณ์แรงงานต่างด้าวในประเทศไทย.* กรุงเทพมหานคร: กระทรวงแรงงาน.

กรมการจัดหางาน. (2565). *รายงานสถานการณ์แรงงานต่างด้าวในประเทศไทย ปี 2565.* กรุงเทพมหานคร: กระทรวงแรงงาน.

กัลยา นามสงวน และคณะ. (2561). “คุณภาพชีวิตแรงงานต่างด้าว”. *รายงานวิจัย.* มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2564). *บทวิเคราะห์ผลกระทบของแรงงานต่างด้าวต่อเศรษฐกิจไทย.* กรุงเทพมหานคร.

นวภัทร โตสุวรรณ์, กาบแก้ว ปัญญาไทย และมนัสนันท์ สังข์ไทย. (2565). “แรงงานต่างด้าว: สิทธิประโยชน์และแนวทางในการจัดการ ของแรงงานเมียนมา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก”. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, 22(4), 143 - 158

สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2560). *สถิติแรงงานข้ามชาติ.* [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.m-society.go.th/article_attach/18712/ 20429.pdf.

สุรชัย ชีวบันเทิง และคณะ. (2564). “ประสิทธิผลของการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวในประเทศไทย”. *วารสารวิจัยธรรมศึกษา*, 4(2), 116-114.

องค์การอนามัยโลก. (2561). *รายงานสุขภาพและแรงงานข้ามชาติในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.* เจนีวา: WHO.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2002). *Transnational Crime and Migrant Smuggling in Southeast Asia*. Bangkok: UNODC Regional Office.

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

STRENGTHENING LOCAL COMMUNITIES IN RAI KHING MUNICIPALITY, SAM PHRAN DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE

จิดาภา แก้วเจริญ,[1] ประเสริฐ บุปผาสุข และ สุรัตน์ พักน้อย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Jidapa Kaewcharoen Prasert Buppasuk and Surat Paknoi
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: mcu.jidapa@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของประชาคมท้องถิ่นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พัฒนากระบวนการการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่น และเสนอแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม เวทีประชาคม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำชุมชน สมาชิกประชาคม หน่วยงานท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายในพื้นที่ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท โดยใช้เทคนิควิเคราะห์ข้อมูลแบบสามเส้า ผลการวิจัยพบว่า 1) บทบาทของประชาคมท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างรอบด้าน ทั้งในด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดการทรัพยากร การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก การส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ โดยแต่ละบทบาทมีลักษณะของการคิดร่วม ทำร่วม และรับผิดชอบร่วมกันอย่างต่อเนื่อง 2) การพัฒนากระบวนการการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่น เริ่มจากการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนได้สะท้อนปัญหาและศักยภาพของตนเองผ่านเวทีประชาคมและเครื่องมือชุมชน พร้อมกับการพัฒนาศักยภาพในด้านภาวะผู้นำ การวางแผน และการสื่อสารสาธารณะ และจัดให้มีระบบติดตามผลและเวทีถอดบทเรียนร่วม 3. แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง ต้องอาศัยการขับเคลื่อนทั้งเชิงโครงสร้างและเชิงพฤติกรรม จัดตั้งกลไกประชาคมที่มีความชัดเจนและต่อเนื่อง พัฒนาศักยภาพผู้นำและสมาชิกประชาคมให้มีความสามารถในการจัดทำแผนพัฒนาและใช้เทคโนโลยีสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ สุดท้ายคือการเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีท้องถิ่น

คำสำคัญ : การเสริมสร้างความเข้มแข็ง, ประชาคมท้องถิ่น, เทศบาลเมืองไร่ขิง

Abstract

This research aimed to study the role of local communities in strengthening communities, develop a process for strengthening local communities, and propose guidelines for strengthening local communities. The research was qualitative, collecting data through in-depth interviews, focus group discussions, community forums, and participatory observation. Key informants included community leaders, community members, local agencies, and local network partners. Data were analyzed using contextual content analysis, using triangulation

techniques. The research findings revealed that: 1) Local communities play a crucial role in strengthening communities in all aspects, including participation in planning, resource management, grassroots economic development, quality of life promotion, and collaborative networking. Each role entails collaborative thinking, collaborative action, and ongoing shared responsibility. 2) The development of the local community strengthening process begins with providing a platform for citizens to reflect on their problems and potential through community forums and community tools, along with capacity development in leadership, planning, and public communication. A monitoring system and a joint learning platform are also established. 3. The approach to strengthening local communities in Rai Khing Municipality requires both structural and behavioral approaches, establishing clear and continuous community mechanisms, developing the potential of leaders and community members to develop development plans and effectively utilize communication technology, and ultimately, strengthening networks of cooperation with local partners.

Keywords: Strengthening, local community, Rai Khing Municipality

บทนำ

การทำงานกับผู้นำและการพัฒนาผู้นำชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นขั้นพื้นฐานที่สำคัญในการส่งเสริมกระบวนการพัฒนาชุมชน เนื่องจากภายในงานพัฒนาชุมชน มีการให้ความช่วยเหลือในการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองของประชาชนเป็นหลัก นักพัฒนาชุมชนไม่สามารถทำงานเพียงอย่างเดียวและในระยะยาวได้ แต่จะต้องมีการค้นหาและพัฒนาผู้นำชุมชนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเพื่อเป็นตัวแทนของนักพัฒนา การเข้าใจลักษณะที่แตกต่างของผู้นำ รวมถึงการหาคำแนะนำและสนับสนุนผู้นำ มีความสำคัญอย่างมาก เพื่อให้ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมและมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม วิธีที่จะพัฒนาผู้นำให้ได้ผลดีที่สุดนั้น นักพัฒนาควรยึดหลักการรวมกลุ่มและการทำงานกับกลุ่ม เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คนได้เจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด นอกจากนั้น เนื่องจากคนเรานั้นอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่ม กลุ่มจึงมีศักยภาพที่จะเปลี่ยนท่าทีและทรรศนคติของชาวบ้านได้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานแบบรวมกลุ่มยังช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนได้มีโอกาสอภิปรายถกเถียงปัญหาและแสดงความคิดเห็นใหม่ๆ ซึ่งจะนำไปสู่ความคิดที่ดีกว่าและถูกต้องต่อไป ดังนั้นนักพัฒนาจึงจำเป็น อย่างยิ่งที่จะต้องมีดวามรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ดวามหมาย องค์ประกอบของกลุ่ม และมีทักษะเกี่ยวกับกลวิธีการรวมกลุ่ม 3 ขั้น 8 ตอน ที่ว่าด้วยการจัดตั้งกลุ่ม การเคลื่อนไหวของกลุ่ม และการเจริญเติบโตของกลุ่มด้วย การพัฒนาท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จนั้นมีหลายปัจจัยที่จะทำให้เกิดความสำเร็จได้ที่ผ่านมาได้มีแนวทางต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพมาโดยตลอด แต่ปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดความสำเร็จ คือผู้นำชุมชน หรือผู้นำท้องถิ่น (เอมอร แสนภูวา, 2560)

ตามที่ได้กล่าวถึงลักษณะต่างๆ ของขบวนการพัฒนาชุมชน จึงเป็นที่คาดหวังได้ว่าบทบาทของนักพัฒนาในฐานะที่เป็นตัวกลางและแกนนำในงานพัฒนาจึงเป็นงานที่ละเอียดอ่อนยิ่ง เพราะนอกจากจะมีบทบาทเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง และนักรวมกลุ่มแล้ว ยังมีบทบาทเป็นผู้ให้การศึกษา เป็นผู้กระตุ้นเตือนยั่วยุ เป็นผู้ประสานงานและเป็นผู้อำนวยความสะดวกด้วย นักพัฒนาไม่ว่าจะเป็นพัฒนากร อาสาพัฒนา หรือพัฒนาจังหวัด จึงควรเป็นบุคคลผู้มีความสามารถ คุณภาพ พฤติกรรม ที่ถูกต้อง อันจะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน

ชาวบ้านได้ ถึงแม้ว่าจะมีคุณลักษณะที่ดีเยี่ยมเพียงใด ก็ยังเป็นเรื่องที่ยากและซับซ้อนที่นักพัฒนาจะได้รับการยอมรับและความศรัทธาจากประชาชน เพราะส่วนใหญ่นักพัฒนามักจะเป็นคนแปลกหน้าจากภายนอกชุมชน นักพัฒนาจึงจำต้องตระหนักอยู่เสมอว่า งานที่ตนรับผิดชอบนั้นเป็นงานที่ยากมาก ต้องการความอดทนและความเสียสละอย่างสูง นอกจากนั้นแล้ว นักพัฒนาจะต้องศึกษาถึงบทบาทและหน้าที่ของตนด้วยความระมัดระวัง และเอาไปปฏิบัติอย่างมีสติรอบคอบ เป็นระบบอย่างมีขั้นตอน ทั้งนี้เพื่อที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจที่ดีระหว่างนักพัฒนาและประชาชน สำหรับขั้นตอนที่เป็นแนวทางการปฏิบัติงานของนักพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ก็มีอยู่ด้วยกัน 5 ขั้นตอนคือ การสำรวจ การสร้างความสัมพันธ์และการโฆษณา การศึกษาปัญหา การจัดตั้งกลุ่ม และการต่อสู้กับปัญหาด้วยการวางโครงการ (พัฒน์ บุณยรัตพันธ์, 2561)

การสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นเป็นหนึ่งในแนวทางที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนและยังมีอยู่ในหลากหลายสถานการณ์ทั่วโลก การเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นไม่เพียงแต่ช่วยให้ชุมชนเติบโตและเจริญรุ่งเรืองเท่านั้น แต่ยังช่วยกระตุ้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมให้ยั่งยืนอย่างมีความยั่งยืน หน้าที่ของการสนับสนุนท้องถิ่นไม่เพียงแค่การสนับสนุนทางการเงินเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการสร้างพื้นฐานที่แข็งแรง การส่งเสริมการศึกษา การสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่น และการส่งเสริมการร่วมมือระหว่างชุมชนในการแก้ไขปัญหาที่พบเห็นในพื้นที่ ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจาการที่ชุมชนที่ประชาชนมีความสามัคคี มีส่วนร่วมในการดำเนินการของชุมชน สมาชิกในชุมชนใช้ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ประชาชนในชุมชนให้ความร่วมมือในการทำงานระหว่างชุมชนกับเทศบาล สมาชิกในชุมชนมีจิตอาสาและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น เพราะทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความรับผิดชอบร่วมกัน (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2564) การสนับสนุนท้องถิ่นเป็นก้าวสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น การสนับสนุนท้องถิ่นไม่เพียงเพียงแค่มอบทุนเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการสร้างพื้นฐานที่แข็งแรง การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น การสนับสนุนการศึกษา และการสร้างสถานที่สาธารณะ เพื่อให้ชุมชนสามารถเจริญรุ่งเรืองและยั่งยืนได้อย่างมีความยั่งยืน โครงสร้างพื้นฐานและสถานที่สาธารณะเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้กับประชาคมท้องถิ่น โดยให้โอกาสและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างสังคมที่มีความสามัคคีและสมดุลในพื้นที่นั้น การลงทุนในด้านนี้เป็นการลงทุนที่มีผลกำไรทั้งในระยะสั้นและในระยะยาวสำหรับความเจริญเติบโตของชุมชนท้องถิ่น

ประชาคมท้องถิ่นมีกำเนิดจากความจำเป็นในการร่วมมือในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ, การศึกษา, และสาธารณสุข เช่นการเก็บเกี่ยวทรัพยากรทางธรรมชาติ, การประกอบอาชีพที่ทำให้ต้องมีการแลกเปลี่ยนและร่วมกัน นอกจากนี้, ประชาคมท้องถิ่นเป็นที่ตั้งของสถาบันสังคมและวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง ทำให้เกิดการสืบทอดวัฒนธรรมและความเชื่อทางท้องถิ่น การเข้าร่วมเพื่อเสนอปัญหา ความต้องการ และโครงการพัฒนาต่างๆ ที่ชุมชนต้องการให้เทศบาล หรือหน่วยงานอื่นๆจัดขึ้น เพราะประชาชนจะเป็นผู้รู้ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาชุมชน และเลือกวิธีในการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง แต่ในปัจจุบันประชาชนไม่ให้ความสำคัญกับประชาคมทั้งในระดับตำบลและในระดับหมู่บ้าน มีการเข้าร่วมประชาคมน้อยลงหรือบางครั้งเข้าร่วมแต่เฉพาะเวลาที่ตนเองมีปัญหา ไม่เข้าร่วมเพื่อฟังปัญหาส่วนรวม

เทศบาลเมืองไร่ขิง ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ประชาชนในท้องถิ่นย่อมเป็นผู้ที่รู้ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาตนเอง เลือกหรือกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องต่อความต้องการของตนเอง" นั้นได้เห็นถึงความสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มเข็งของประชาชนในตำบล ด้วยการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ มีการจัดกิจกรรมที่สนับสนุนเพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน เช่น จัดเวทีประชาคมหมู่บ้านอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ประชาชนได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ แก้ไขปัญหาร่วมกัน รวมทั้งมีแนวคิดการพัฒนาร่วมกัน โดยมีการจัดประชุมประชาคมเป็นประจำทุก

เดือน มีการสนับสนุนงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นในการดำเนินกิจการของประชาคม มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่สำคัญอย่างต่อเนื่อง มีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ มีการส่งเสริมให้ประชาชนรวมกลุ่มอาชีพ แต่งตั้งให้กลุ่มประชาคมเป็นกรรมการจัดซื้อ/จัดจ้าง สนับสนุนให้ประชาชนร่วมตรวจสอบการปฏิบัติงานขององค์กร สร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นระหว่างหน่วยงานกับ ประชาชน

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทของเทศบาลเมืองไร่ขิง ที่มีต่อการเสริมสร้างความเป็นประชาคม เพื่อวิเคราะห์ว่าประชาชนในพื้นที่เทศบาลเมืองไร่ขิงมีความคิดเห็นต่อเทศบาลเมือง อย่างไรบ้าง พิจารณา 2 ด้าน คือ 1) ด้านการบริหารจัดการ และ 2) ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคม และจากบทบาทเหล่านี้ที่เทศบาลเมืองไร่ขิง ได้กระทำไปประชาชนเห็นด้วยหรือไม่ ตลอดจนต้องการจะทราบปัญหาและแนวทางแก้ไขเกี่ยวกับ บทบาทเทศบาลที่มีต่อการเสริมสร้างความเป็นประชาคมตำบล เพื่อใช้เป็นแนวทางแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้นต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของประชาคมท้องถิ่นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อศึกษากระบวนการการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อหาแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มีวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกจากกลุ่มผู้บริหารเทศบาลเมืองไร่ขิง กลุ่มประชาคมเทศบาลเมืองไร่ขิง ผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง และผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาการลงประชาคม การจัดประชุมกลุ่มร่วมกับกลุ่มประชาคมเทศบาลเมืองไร่ขิง จัดเก็บข้อมูลประชาคมหมู่บ้านแบบยั่งยืน โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก (Insight Providers) คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึกเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่น โดยกลุ่มผู้บริหารเทศบาลเมืองไร่ขิง กลุ่มประชาคมเทศบาลเมืองไร่ขิง ผู้นำชุมชนในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง จำนวน 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) แบบมีโครงสร้าง เพื่อรวมรวบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) เป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open ended From)

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เริ่มรวบรวมข้อมูลจากบุคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระยะการเตรียมการเพื่อสำรวจแนว ทางการทำวิจัย แหล่งข้อมูล สอบถามรายชื่อและตำแหน่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และเตรียมความพร้อมให้สามารถดำเนินการวิจัยในทันทีที่โครงการได้รับการอนุมัติ เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยและเก็บ รวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่างๆ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยกำหนดการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ซึ่งประกอบด้วยวิธีการวิเคราะห์ 3 วิธี ได้แก่ การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) คือ วิธีตีความสร้างข้อสรุป ข้อมูลจากรูปธรรมโดยการนำข้อมูลที่ได้มาตีความสรุปเบื้องต้นเพื่อตรวจสอบต่อไป การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิดตามลักษณะของแนวคิด ทฤษฎี หรือกรอบแนวคิดในการวิจัย การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison) คือ การใช้ วิธีการเปรียบเทียบโดยการนำข้อมูลมาเปรียบเทียบเพื่อหาความสัมพันธ์เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อสรุป

ผลการวิจัย

1. บทบาทของประชาคมท้องถิ่นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม สามารถจำแนกเป็น 5 บทบาทหลักที่สะท้อนถึงการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของชุมชน ดังนี้

1) บทบาทด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ เข้าร่วมประชุมประชาคม เทศบาลเมืองไร่ขิงจัดให้มีการประชุมประชาคมหมู่บ้านและประชาคมตำบลเป็นประจำทุกปี โดยประชาชนจะได้รับเชิญให้มาร่วมแสดงความเห็น เสนอปัญหา และให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแผนพัฒนาท้องถิ่น เช่น โครงการพัฒนาถนน ปรับปรุงตลาด สร้างสวนสาธารณะ ฯลฯ เช่น ชาวบ้านหมู่ 5 บ้านคลองนกกระจอก เคยเสนอเรื่องการติดตั้งไฟฟ้าส่องสว่างในซอยที่มีอาชญากรรมบ่อย ซึ่งได้รับการบรรจุในแผนพัฒนาท้องถิ่นประจำปี กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ตอบโจทย์พื้นที่ จากการมีส่วนร่วมในการประชุม ประชาคมท้องถิ่นจะช่วยวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) เพื่อกำหนดแนวทางพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชน เช่น ในพื้นที่ที่มีคลองผ่านหลายสาย ประชาชนเสนอแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวทางน้ำเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน กรณีตัวอย่างโครงการล่องเรือชมวิถีชุมชนคลองบางเตย ที่เกิดจากข้อเสนอของประชาคมบ้านวัดไร่ขิง ตรวจสอบและติดตามผล ประชาคมยังมีบทบาทในการติดตามและตรวจสอบการใช้จ่ายงบประมาณท้องถิ่น การดำเนินโครงการที่ได้รับการอนุมัติ และความโปร่งใสของเจ้าหน้าที่ เช่น มีคณะกรรมการตรวจสอบโครงการก่อสร้างถนน หรือการเบิกจ่ายค่าดำเนินงานชุมชน บางหมู่บ้านมีการจัดเวทีรายงานผลการดำเนินงานประจำปีโดยเทศบาลต้องตอบคำถามของประชาชนอย่างโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่มวัย เทศบาลเมืองไร่ขิงส่งเสริมให้มีการมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง ทั้งกลุ่มสตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ โดยใช้กลไกชมรมและกลุ่มอาสาสมัคร เช่น ชมรมผู้สูงอายุบ้านไร่ขิงที่เสนอจัดอบรมการดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพร หรือกลุ่มเยาวชนที่เสนอทำกิจกรรมรักษ์สิ่งแวดล้อม สิ่งนี้ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน และเสริมสร้างพลเมืองที่มีจิตสาธารณะ

2) บทบาทด้านการจัดการทรัพยากรในชุมชน ดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประชาคมมีบทบาทในการร่วมดูแลแหล่งน้ำในพื้นที่ เช่น คลองบางเตยและคลองไร่ขิง ผ่านกิจกรรมจิตอาสา เช่น การเก็บขยะ การรณรงค์ลดขยะพลาสติก และการสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงความสมดุลและเป็นแหล่งน้ำที่ใช้งานได้จริงของชุมชน บริหารจัดการพื้นที่สาธารณะเพื่อประโยชน์ร่วมของคนในชุมชน ประชาคมมีบทบาทในการใช้และดูแลพื้นที่สาธารณะ เช่น ลานกีฬา สวนสุขภาพ ศูนย์ชุมชน และพื้นที่กิจกรรมของชุมชนให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน โดยมีการร่วมกันวางแผน ดูแลรักษา และจัดระเบียบการใช้งาน เพื่อสร้างความรับผิดชอบร่วมและความเป็นเจ้าของพื้นที่ และส่งเสริมการใช้ทรัพยากรชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก ประชาคมท้องถิ่นมีส่วนสำคัญในการผลักดันกิจกรรมสร้างรายได้ เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแปรรูปผลผลิต และการจัดกิจกรรมตลาดนัดในชุมชน ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ให้เกิดมูลค่า สร้างอาชีพ และส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของชุมชนในระยะยาว

3) บทบาทด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ส่งเสริมและพัฒนากลุ่มอาชีพและวิสาหกิจชุมชน ประชาคมมีบทบาทในการจัดตั้งและสนับสนุนกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย เช่น กลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มทำน้ำพริกสมุนไพร กลุ่มทำขนมไทย และกลุ่มตัดเย็บหน้ากากผ้า เพื่อสร้างรายได้และเสริมสร้างอาชีพให้แก่คนในชุมชน ประสานการฝึกอบรมและพัฒนาองค์ความรู้เพื่อการประกอบอาชีพ ประชาคมร่วมกับเทศบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดอบรม เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาดออนไลน์ การจัดการต้นทุน และการออกแบบบรรจุภัณฑ์ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของกลุ่มอาชีพในระดับท้องถิ่น และส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพาตนเอง ประชาคมส่งเสริมให้ครัวเรือนปลูกผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ ทำปุ๋ยหมัก และใช้ทรัพยากรภายในบ้านอย่างรู้คุณค่า เพื่อช่วยลดรายจ่ายและเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน

4) บทบาทด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและสวัสดิการสังคม ส่งเสริมการดูแลสุขภาพของประชาชนในชุมชน ประชาคมร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และเทศบาลในการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ เช่น การออกกำลังกายผู้สูงอายุ การตรวจสุขภาพเคลื่อนที่ การรณรงค์ป้องกันโรค และการให้ความรู้ด้านสุขอนามัย เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกช่วงวัย ดูแลและช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางในชุมชน ประชาคมมีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ป่วยติดเตียง และผู้ด้อยโอกาส โดยผ่านกลไกเช่น ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มจิตอาสา และการเยี่ยมบ้านผู้ป่วย เพื่อให้กลุ่มเหล่านี้ได้รับการช่วยเหลืออย่างเหมาะสมและไม่ถูกทอดทิ้งจากสังคม และจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์และความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน ประชาคมร่วมจัดกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว เช่น วันครอบครัว การอบรมพ่อแม่ การสร้างพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน รวมถึงการจัดงานประเพณีท้องถิ่นและกิจกรรมสาธารณะ เพื่อส่งเสริมความสามัคคีและความเป็นชุมชนที่อบอุ่น

5) บทบาทด้านการสร้างความร่วมมือและพลังชุมชน เชื่อมโยงภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรศาสนา ประชาคมทำหน้าที่เป็นกลไกกลางในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น เทศบาล โรงเรียน วัด โรงพยาบาล และภาคธุรกิจในพื้นที่ เพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมหรือโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ หรือโครงการจิตอาสาร่วมพัฒนาชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในรูปแบบเครือข่ายและกลุ่มอาสา ประชาคมส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนตามความสนใจหรือบทบาทหน้าที่ เช่น กลุ่มเยาวชนจิตอาสา ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร ซึ่งช่วยให้เกิดการทำงานเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมโดยไม่ต้องพึ่งพางบประมาณรัฐเพียงอย่างเดียว และสร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของและความสามัคคีในชุมชน ประชาคมมีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความรักและความหวงแหนในพื้นที่ เช่น กิจกรรมปลูกต้นไม้เฉลิมพระเกียรติ การจัดงานวันสำคัญของชาติและศาสนา หรือกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะ ซึ่งช่วยกระชับความสัมพันธ์และสร้างพลังความร่วมมือภายในชุมชนอย่างยั่งยืน

2. การพัฒนากระบวนการการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม การเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง ต้องอาศัยกระบวนการพัฒนาที่มีลักษณะเป็นระบบ มีความต่อเนื่อง และมีการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ต้องสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ที่มีความหลากหลายทั้งในด้านประชากร วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความสัมพันธ์เชิงสถาบัน โดยกระบวนการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในพื้นที่ดังนี้

1) การสร้างพื้นที่เรียนรู้และฟังเสียงของประชาชน กระบวนการแรกที่สำคัญคือการเปิดพื้นที่สำหรับการฟังเสียงของประชาชนผ่านการจัดเวทีประชาคม การประชุมหมู่บ้าน การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ และ

การวิเคราะห์สภาพปัญหาโดยใช้เครื่องมือที่หลากหลาย เช่น SWOT Analysis เพื่อประเมินศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่ AIC (Appreciation – Influence – Control) เพื่อขับเคลื่อนด้วยพลังบวก และ Transect Walk หรือการเดินชุมชนเพื่อลงพื้นที่เรียนรู้ร่วมกับประชาชน การดำเนินงานในขั้นตอนนี้มุ่งสร้าง “ความเข้าใจร่วมกัน” เป็นพื้นฐานของการวางแผนและตัดสินใจร่วมกันในระยะต่อไป

2) การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมที่ชัดเจน เมื่อมีความเข้าใจร่วมกันแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการจัดตั้งกลไกหรือโครงสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ เช่น คณะกรรมการประชาคม คณะทำงานจิตอาสา เครือข่ายกลุ่มอาชีพ กลุ่มเยาวชน หรือกลุ่มผู้สูงอายุ โดยกลุ่มเหล่านี้จะมีบทบาทในการเสนอความคิดเห็น ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผิดชอบในการดำเนินแผนพัฒนาและโครงการต่าง ๆ ของชุมชน ถือเป็นการเปลี่ยนบทบาทของประชาชนจากผู้รับบริการ ไปสู่การเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนาอย่างแท้จริง

3) การเสริมสร้างศักยภาพของประชาคม เพื่อให้ประชาคมสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน จำเป็นต้องมีการพัฒนาศักยภาพของประชาชนและแกนนำชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรมผู้นำ การวางแผนพัฒนาท้องถิ่น การบริหารจัดการกลุ่ม การสื่อสารสาธารณะ ตลอดจนการปลูกฝังจิตสำนึกพลเมือง (civic engagement) ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีความเข้าใจในสิทธิ หน้าที่ และบทบาทของตนในฐานะสมาชิกของสังคมประชาธิปไตยระดับฐานราก

4) การสร้างระบบการติดตาม ประเมินผล และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขั้นตอนสุดท้ายคือการสร้างระบบการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานทั้งในระดับกิจกรรมและระดับกระบวนการ โดยใช้เกณฑ์ที่ชัดเจนและเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินตนเอง นอกจากนี้ ควรจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในและระหว่างชุมชน เพื่อถอดบทเรียน รวบรวมองค์ความรู้ และปรับปรุงแนวทางการทำงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยให้ประชาคมเกิดการพัฒนาแบบก้าวหน้า และสามารถขยายผลจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

3. แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม จากการดำเนินการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการจัดเวทีประชาคม การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมร่วมกับประชาชน ผู้นำชุมชน องค์กรท้องถิ่น และภาคีที่เกี่ยวข้องในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง พบว่า การเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้ผ่านแนวทางสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1) จัดตั้งกลไกประชาคมที่มีโครงสร้างชัดเจนและต่อเนื่อง ประชาชนในพื้นที่เห็นว่าการดำเนินงานของชุมชนจะมีประสิทธิภาพมากขึ้น หากมีคณะประชาคมชุมชนที่เป็นทางการ มีตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น กลุ่มเยาวชน ผู้สูงอายุ กลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี และภาคศาสนา โดยประชาคมดังกล่าวจะมีบทบาทในการวางแผนพัฒนาชุมชน เสนอข้อคิดเห็นต่อเทศบาล ติดตามผล และเป็นพื้นที่กลางของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

2) พัฒนาศักยภาพของผู้นำและสมาชิกประชาคม จากการแลกเปลี่ยนในเวทีชุมชน พบว่าประชาชนต้องการการฝึกอบรมที่สามารถเสริมความรู้และทักษะที่ใช้ได้จริง เช่น การเขียนแผนพัฒนา การจัดทำโครงการชุมชน การบริหารจัดการกลุ่มอาชีพ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีสื่อสารเพื่อประชาสัมพันธ์และรายงานผลกิจกรรมผ่านโซเชียลมีเดียหรือแอปพลิเคชันไลน์ ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานของประชาคมมีความทันสมัย และเชื่อมโยงกันได้ดีขึ้น

3) จัดเวทีประชาคมประจำไตรมาสเพื่อสะท้อนปัญหาและติดตามผล แนวคิดที่ได้รับการเสนอจากประชาชนคือการจัดเวทีประชาคมระดับชุมชนเป็นประจำทุกไตรมาส เพื่อใช้เป็นเวทีสะท้อนปัญหา เสนอ

แนวทางแก้ไข และสรุปความก้าวหน้าของกิจกรรมที่ผ่านมา พร้อมทั้งเปิดพื้นที่ให้เยาวชนและกลุ่มเปราะบางได้เข้าร่วมเสนอความเห็นอย่างเสมอภาค เวทีลักษณะนี้จะช่วยให้ประชาคมมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง และไม่ถูกลดทอนให้เป็นเพียงกิจกรรมประจำปี

4) จัดตั้งระบบติดตามและถอดบทเรียนแบบมีส่วนร่วม ประชาชนเสนอให้มีการสร้างระบบติดตามงานโดยประชาชนเอง เช่น การบันทึกผลกิจกรรมในกลุ่มไลน์ของชุมชน การเขียนสรุปกิจกรรมแบบง่าย ๆ และการจัดเวทีถอดบทเรียนหลังจบโครงการ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ต่อยอด และแก้ไขจุดบกพร่องในกิจกรรมต่อไป นอกจากนี้ยังเสนอให้มีการรวมองค์ความรู้ของชุมชนไว้ในรูปแบบฐานข้อมูลหรือแฟ้มความรู้ประจำชุมชน

5) เสริมสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่ายในพื้นที่ อีกแนวทางหนึ่งที่ประชาชนในพื้นที่ให้ความสำคัญคือ การประสานความร่วมมือกับวัด โรงเรียน อสม. ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน และภาคเอกชนในพื้นที่ เพื่อให้การดำเนินงานของประชาคมเป็นไปอย่างครอบคลุมและยั่งยืน โดยแต่ละภาคส่วนสามารถมีบทบาทร่วมในกิจกรรม เช่น โครงการดูแลผู้สูงอายุ โครงการตลาดชุมชนรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือกิจกรรมพัฒนาเด็กและเยาวชน

สรุปองค์ความรู้

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ถอดองค์ความรู้ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ดังนี้

บทบาทของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง มีบทบาทที่หลากหลายและสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นกับวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ ประชาชนมิได้เป็นเพียงผู้รับบริการจากภาครัฐ แต่เป็นผู้ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมตัดสินใจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน ตั้งแต่การวางแผนโครงการ การจัดสรรงบประมาณ ไปจนถึงการกำกับดูแลผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ประชาคมยังมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน แหล่งน้ำ หรือทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นรากฐานของการดำรงชีพและอัตลักษณ์ของท้องถิ่น การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากก็เป็นอีกหนึ่งบทบาทที่ชัดเจน โดยมีการส่งเสริมอาชีพ การรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเพิ่มคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์ในพื้นที่ ด้านสังคม ประชาคมท้องถิ่นยังทำหน้าที่ดูแลคุณภาพชีวิตและสวัสดิการ ไม่เพียงเฉพาะผู้สูงอายุ แต่ครอบคลุมถึงเด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาส ขณะเดียวกัน การสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่ก็ทำให้พลังของประชาคมเข้มแข็งมากขึ้น เกิดความสมานฉันท์และความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในสังคมท้องถิ่น

การพัฒนากระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นมิได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน หากแต่เป็นผลลัพธ์จากการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จุดเริ่มต้นมาจากการสร้างพื้นที่เรียนรู้ที่เปิดกว้าง ให้ประชาชนได้แสดงความคิด ความต้องการ และข้อกังวลของตนเอง เมื่อมีพื้นที่เช่นนี้ ประชาชนจึงรู้สึกถึงคุณค่าและสิทธิในการมีส่วนร่วม ต่อมาจึงเกิดการจัดตั้งกลไกที่มีความชัดเจน ทั้งในรูปของคณะกรรมการประชาคมหรือเวทีประชุมต่าง ๆ ที่ทำให้การตัดสินใจมีทิศทางและระบบระเบียบ การเสริมสร้างศักยภาพของประชาชนก็เป็นกระบวนการที่ควบคู่กัน ไม่ว่าจะเป็นการฝึกอบรมทักษะ การพัฒนาผู้นำ หรือการสร้างความรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน และเมื่อมีการลงมือทำจริง กระบวนการติดตามและประเมินผลก็ถูกนำมาใช้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มีการถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้ประชาคมค่อย ๆ แข็งแรงและมีพลังในการจัดการปัญหาของตนเอง

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในพื้นที่ไร่ขิงเริ่มจากการจัดตั้งกลไกประชาคมที่มีโครงสร้างชัดเจน มีคณะกรรมการที่ต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงแค่โครงการชั่วคราว การพัฒนาศักยภาพผู้นำและสมาชิกประชาคมก็เป็นหัวใจสำคัญ เพราะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และสมาชิกที่มีความรู้ จะช่วยให้การพัฒนาชุมชน

ก้าวไปอย่างมั่นคง เวทีประชาคมถูกจัดขึ้นเป็นประจำทุกไตรมาส เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนสะท้อนปัญหา ตรวจสอบการทำงาน และร่วมกันคิดแนวทางแก้ไข การติดตามและถอดบทเรียนก็ไม่ได้ทำในลักษณะทางการเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกระบวนการที่ทุกฝ่ายได้เรียนรู้ร่วมกันแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ ความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายทั้งในพื้นที่ เช่น วัด โรงเรียน หน่วยงานรัฐ และองค์กรเอกชน ได้เข้ามาเป็นแรงหนุนสำคัญ ทำให้การขับเคลื่อนชุมชนมีพลังมากขึ้น เกิดความเข้มแข็งที่ไม่เพียงตั้งอยู่บนความสามารถของประชาคมเท่านั้น แต่ยังเกิดจากพลังเครือข่ายที่เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น

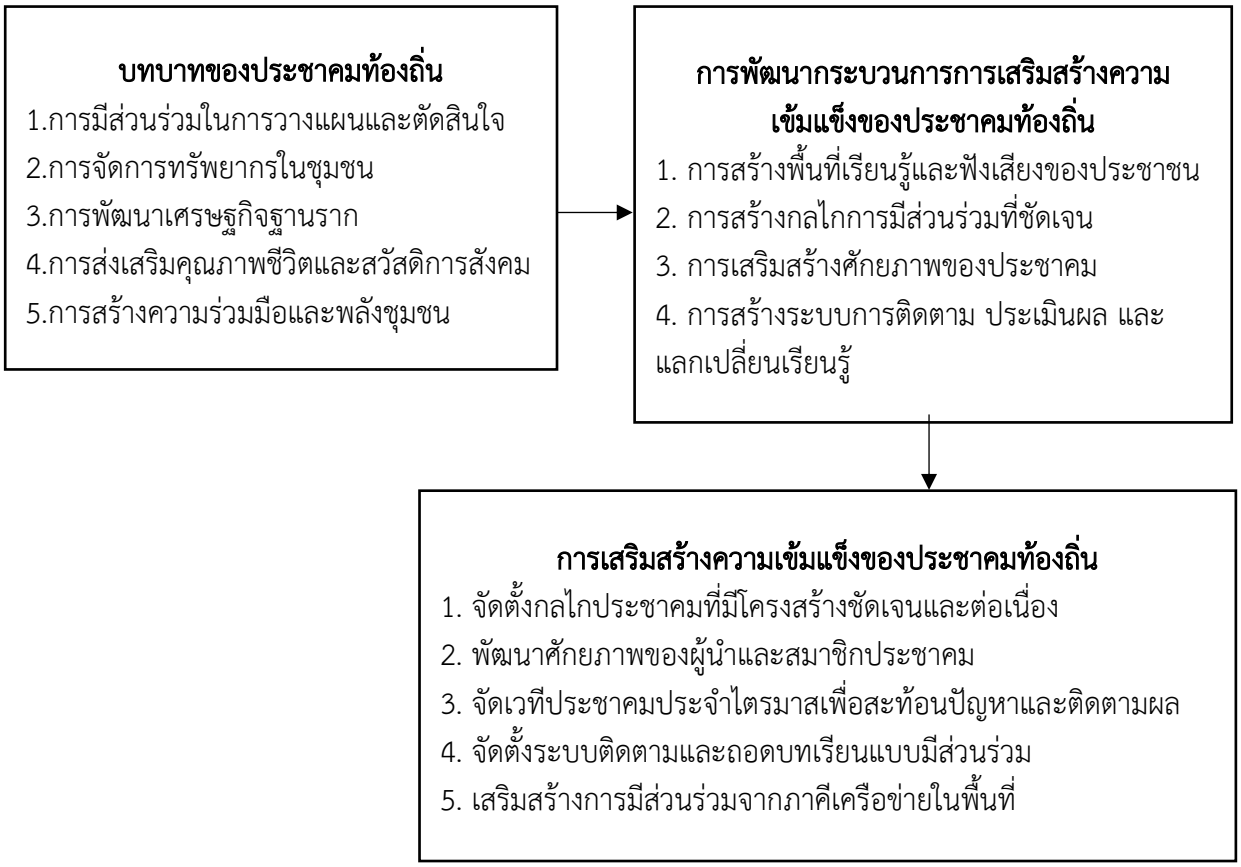

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

อภิปรายผล

จากผลการดำเนินงาน เรื่อง “กลไกการร้างความเข้มแข็งผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มแม่บ้านหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” มีประเด็นในการอภิปรายดังนี้

1. บทบาทของประชาคมท้องถิ่นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม พบว่า ประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างรอบด้าน ทั้งในด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดการทรัพยากร การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก การส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ โดยแต่ละบทบาทมีลักษณะของการคิดร่วม ทำร่วม และรับผิดชอบร่วมกันอย่างต่อเนื่อง สะท้อนถึงการเป็น "เจ้าของพื้นที่" ที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน นำไปสู่การพึ่งพาตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนจากภายใน โดยอาศัยพลังของกลุ่ม องค์กร และเครือข่ายที่ร่วมกันขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบและมีทิศทางร่วมกันในระยะยาว สอดคล้องกับ

งานวิจัยของ นงนุช เครือศรี (2559) ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการประชาคมหมู่บ้าน ด้านพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานตำบลตลาดขวัญ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการประชาคมในการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานน้อย ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นตนเองมีการจัดทำเวทีประชาคมระดับหมู่บ้านและเวทีประชาคมระดับตำบล โดยมีระบบการจัดการชุมชนตั้งขึ้นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน มีคณะทำงานกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบที่ชัดเจนและเหมาะสม การกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแนวทางในการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานร่วมกัน รวมถึงให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง สามารถตรวจสอบการทำงานของภาครัฐและมีส่วนร่วมในการรับรู้ถึงผลกระทบต่อชุมชนของตนเอง รวมถึงการสนับสนุนให้ประชาชนแสวงหาความรู้และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน

2. การพัฒนากระบวนการการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิงเกิดขึ้นจากการดำเนินงานที่มีลำดับขั้นตอนชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ โดยเริ่มจากการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนได้สะท้อนปัญหาและศักยภาพของตนเองอย่างแท้จริง ผ่านเวทีประชาคมและเครื่องมือชุมชน จากนั้นมีการจัดตั้งกลไกมีส่วนร่วมที่ชัดเจน เช่น คณะกรรมการประชาคมและเครือข่ายจิตอาสา เพื่อทำหน้าที่ขับเคลื่อนงานในชุมชน พร้อมกับการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกประชาคมในด้านภาวะผู้นำ การวางแผน และการสื่อสารสาธารณะ ที่ส่งเสริมการเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง และสุดท้ายคือการจัดให้มีระบบติดตามผลและเวทีถอดบทเรียนร่วม ซึ่งช่วยให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและขยายผลสู่ชุมชนอื่นได้ในระยะยาว สอดคล้องกับงานวิจัยของ บุญแสง ชีระภากร (2559) ได้วิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำและการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นทุกประเภทรูปแบบภาวะผู้นำแบบชี้นามากที่สุด รองลงมา คือแบบปล่อยวาง แบบมีส่วนร่วม และแบบส่งเสริม ตามลำดับ โดยนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดมีภาวะผู้นำแบบชี้นามากที่สุด รองลงมาคือ นายกเทศมนตรี และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นทุกช่วงอายุ ทั้งเพศหญิงและเทศชายในทุกระดับการศึกษา อาชีพและประสบการณ์การทำงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีรูปแบบภาวะผู้นำแบบชี้นามากที่สุด รองลงมา คือแบบปล่อยวาง และแบบมีส่วนร่วม และแบบมีส่วนร่วมและยิ่งมีประสบการณ์ทำงานมากขึ้น การตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนยิ่งลดลงผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่บริหารงานโดยคำนึงถึงมิติประสิทธิภาพและประสิทธิผลความรับผิดชอบต่อสังคม ซื่อสัตย์ เป็นธรรม โปร่งใส และการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารงาน แต่ในมิติความมีจริยธรรมและเคารพกฎหมาย และการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น มีผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นคำนึงถึงน้อยกว่ามิติอื่น เมื่อควบคุมตัวแปรระยะเวลาที่เคยทำงานในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมาก่อน ประเภทผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับการบริหารงานใน 3 มิติ คือ ความรับผิดชอบต่อสังคม การสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น และความซื่อสัตย์เป็นธรรม โปร่งใส ส่วนรูปแบบภาวะผู้นำของผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับการบริหารงานใน 3มิติ คือ การคานึงถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผล ความรับผิดชอบต่อสังคม และการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น แต่ตัวแปรทั้งสองไม่มีอิทธิพลร่วมกันต่อการบริหารงาน

3. แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นในเขตเทศบาลเมืองไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม พบว่าแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นต้องอาศัยการขับเคลื่อนทั้งเชิงโครงสร้างและเชิงพฤติกรรม โดยเริ่มจากการจัดตั้งกลไกประชาคมที่มีความชัดเจนและต่อเนื่อง

ครอบคลุมตัวแทนจากทุกกลุ่มในชุมชน ทั้งกลุ่มอาชีพ เยาวชน ผู้สูงอายุ และองค์กรศาสนา ตามด้วยการพัฒนาศักยภาพของผู้นำและสมาชิกประชาคมให้มีความสามารถในการจัดทำแผนพัฒนาและใช้เทคโนโลยีสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การจัดเวทีประชาคมเป็นประจำรายไตรมาสเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนสะท้อนปัญหาและติดตามความคืบหน้าของงาน ถือเป็นหัวใจของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง พร้อมทั้งมีระบบติดตามและถอดบทเรียนแบบมีส่วนร่วมเพื่อเก็บองค์ความรู้และต่อยอดสู่ความยั่งยืน สุดท้ายคือการเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีท้องถิ่น เช่น วัด โรงเรียน อสม. และภาคเอกชน เพื่อให้การพัฒนาชุมชนมีพลังร่วมและสามารถยืนหยัดได้ด้วยตนเองในระยะยาว สอดคล้องกับงานวิจัยของ จรัส สุวรรณมาลา และคณะ (2557) ได้วิจัยเรื่อง วิถีใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทยมีการริเริ่มพัฒนาวิธีการจัดบริการสาธารณะแบบใหม่มาโดยลำดับ และเมื่อรัฐบาลเริ่มกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่นตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่อย่างเป็นรูปธรรมนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา ก็นำไปสู่การเกิดขึ้นของนวัตกรรมท้องถิ่นใหม่ๆ อย่างแพร่หลายและรวดเร็ว นวัตกรรมที่เริ่มจากท้องถิ่นหนึ่งได้รับการถ่ายทอดไปสู่ท้องถิ่นอื่นๆ และนำไปสู่การเกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) จัดตั้งศูนย์ประสานงานประชาคมท้องถิ่นอย่างเป็นทางการ มีคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน พร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณและบุคลากร เพื่อเป็นศูนย์กลางการมีส่วนร่วมและขับเคลื่อนการพัฒนาโดยประชาชน

2) ควรออกระเบียบหรือเทศบัญญัติกำหนดให้มีเวทีประชาคมอย่างน้อยปีละ 4 ครั้ง เพื่อให้ประชาชนทุกกลุ่มมีพื้นที่ในการสะท้อนปัญหา เสนอแนวทาง และติดตามผลการดำเนินงานของท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องและมีส่วนร่วมจริง

3) สนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรอบรมผู้นำประชาคมร่วมกับสถาบันการศึกษา เพื่อสร้างผู้นำที่มีความรู้ ทักษะ และคุณธรรม ทั้งในด้านการบริหารชุมชน การเขียนโครงการ และการสื่อสาร เพื่อให้ประชาคมสามารถดำเนินการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1) เทศบาลเมืองไร่ขิงใช้ผลวิจัยเป็นแนวทางในการพัฒนาแผนเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ โดยสามารถนำโมเดล 5 บทบาทของประชาคมที่ศึกษาพบ ไปประยุกต์ใช้ในกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วม เช่น การวางแผนพัฒนา การจัดเวทีประชาคม และการตรวจสอบโครงการของเทศบาลร่วมกับประชาชน

2) ประชาคมและกลุ่มชุมชนในพื้นที่ใช้เป็นเครื่องมือสร้างความเข้าใจร่วมในชุมชนว่าประชาคมท้องถิ่นมีบทบาทอย่างไร และสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดตั้งคณะประชาคม หรือกลไกการมีส่วนร่วมในระดับหมู่บ้านหรือชุมชนย่อย เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองในการมีส่วนร่วมในทุกมิติของการพัฒนา

3) หน่วยงานภาคีเครือข่ายช่วยให้เข้าใจถึงศักยภาพและความต้องการของประชาคมในพื้นที่สามารถนำไปใช้ในการวางแผนความร่วมมือ เช่น โครงการดูแลผู้สูงอายุ การส่งเสริมอาชีพ การพัฒนาเยาวชน ฯลฯ เพื่อให้เกิดการบูรณาการและสนับสนุนบทบาทของประชาคมอย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ศึกษากลุ่มเฉพาะในประชาคม เช่น เยาวชน ผู้สูงอายุ หรือกลุ่มเปราะบาง เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบการมีส่วนร่วมและความต้องการเฉพาะกลุ่ม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนากลยุทธ์การเสริมสร้างประชาคมที่มีความครอบคลุมและเท่าเทียมมากยิ่งขึ้น

2) ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการพัฒนาและติดตามประชาคมท้องถิ่น เช่น แอปพลิเคชันรายงานกิจกรรมผ่านระบบออนไลน์ หรือการประชุมแบบ hybrid เพื่อลดข้อจำกัดด้านเวลาและเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารภายในชุมชน

3) วิจัยแนวทางบูรณาการหลักพุทธธรรม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับกระบวนการประชาคม ศึกษาแนวทางที่สามารถนำหลักธรรม หรือวัฒนธรรมท้องถิ่น มาเป็นฐานในการเสริมสร้างจิตสำนึก ความเป็นพลเมือง และความสามัคคีในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2564). *ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤ 6 ชุมชนล่มสลาย*. กรุงเทพมหานคร: ชัคเซสมีเดีย.

จรัส สุวรรณมาลา และคณะ. (2557). วิถีใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย. *รายงานการวิจัย*. โครงการวิจัยสถาบันวิถีใหม่ท้องถิ่น คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นงนุช เครือศรี. (2559). การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการประชาคมหมู่บ้านด้านพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานตำบลตลาดขวัญ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. *การค้นคว้าแบบอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บุญแสง ชีระภากร. (2559). ภาวะผู้นาและการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. *ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคาแหง.

พัฒน์ บุณยรัตพันธ์. (2561). *การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน.* กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

เอมอร แสนภูวา. (2560). บทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา กรณีศึกษา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารพัฒนาสังคม*. 19(2): 37-52.

แนวทางการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่

GUIDELINES FOR DEVELOPING THE USE OF ONLINE MEDIA BY THE ELDERLY IN BAN TUNG LONG COMMUNITY, PAK NAM SUBDISTRICT, MUEANG KRABI DISTRICT, KRABI PROVINCE

เกรียงไกร ใจคำ,[1] พระมหาประกาศิต สิริเมโธ และ สัญญา สดประเสริฐ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Kriangkrai Jaikham Phramaha Prakasit Sirimedho and Sanya Sodprasert
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: Kriangkrai.j1981@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะการพัฒนาใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลงตามหลักสาราณียธรรม 6 และเพื่อเสนอแนวทางการนำหลักสาราณียธรรม 6 มาพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ เป็นการวิจัยเชิงเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง คือ ผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง รวมทั้งสิ้นจำนวน 10 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก นำเสนอแบบอธิบายและพรรณาความ

ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพปัญหาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง คือ ปัญหาการพัฒนาทางการแพทย์ ภัยธรรมชาติ และสภาพปัญหาด้านการใช้สื่อ พบว่า มีการรับสายและรับข่าวสารไม่ปลอดภัยในโลกโซเชียล เว็บไซต์ที่มีอันตราย และการถูกหลอกให้ซื้อของ 2. การพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง พบว่า พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุเป็นการใช้สื่อออนไลน์ผ่านทางเฟสบุ๊คเพื่อติดต่อกับครอบครัว ลักษณะการใช้งานสื่อออนไลน์ผู้สูงอายุนิยมใช้ในการติดตามการโพสต์ของญาติพี่น้อง และผู้สูงอายุใช้สื่อออนไลน์เพื่อก่อให้เกิดรายได้เสริมโดยใช้ไลน์และเฟสบุ๊คเป็นหลัก 3. แนวทางการนำหลักสาราณียธรรม 6 มาพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง พบว่า เมื่อกลุ่มผู้สูงอายุนำหลักสาราณียธรรม 6 มาประยุกต์ใช้สามารถเป็นเครื่องมือและลดความขัดแย้ง และสามารถสร้างสัมพันธไมตรี สร้างความสามัคคี เกิดความเป็นปึกแผ่น น้ำหนึ่งใจเดียวได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ : การพัฒนา, การใช้สื่อออนไลน์, ผู้สูงอายุ

Abstract

This research aims to study the development of online media use among the elderly in Ban Thung Long community, problems, obstacles and suggestions for developing online media use among the elderly in Ban Thung Long community according to the 6 Saraniyadhamma principles and to propose guidelines for using the 6 Saraniyadhamma principles to develop online media use among the elderly in Ban Thung Long community, Pak Nam Subdistrict, Mueang Krabi District, Krabi Province. It is qualitative research. The key

informants were specifically selected, namely, the elderly in Ban Thung Long community, totaling 10 people. Data were collected through in-depth interviews and presented in an explanatory and descriptive format.

The research findings revealed that:

1. Problems in online media use among the elderly in Ban Thung Long community include medical development issues, natural disasters, and media usage. The findings suggest unsafe calls and social media access, dangerous websites, and being tricked into buying goods. 2. The development of online media use among the elderly in Ban Thung Long community revealed that their online media use behavior is primarily through Facebook to contact family. The elderly prefer to follow posts from relatives, and the elderly primarily use online media to generate additional income, primarily through Line and Facebook. 3. The application of the six Saraniyadhamma principles to the online media use of the elderly in Ban Thung Long community revealed that when the six Saraniyadhamma principles are applied, they can be used as a tool to reduce conflict and effectively build relationships, unity, and solidarity.

Keywords: Development, online media use, elderly people

บทนำ

ระบบเครือข่ายสื่อออนไลน์กำลังได้รับความนิยม โดยเฉพาะเฟซบุ๊ก (Facebook) และได้รับความนิยมเป็นอย่างมากโดยเฉพาะสื่อออนไลน์ที่มีพื้นที่สาธารณะที่มีการเติบโตอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ก่อให้เกิดวิวัฒนาการต่างๆ ที่มุ่งเน้นให้เห็นถึงผลกระทบของปัญหาโดยตรง การรู้เท่าทันสื่อในผู้สูงอายุเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ต้องแก้ไข ซึ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าการจัดการด้านโครงสร้างอื่นๆ จึงทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชนต่าง ๆ เพื่อขับเคลื่อนการทำงานสร้างสื่อสูงวัยรู้ทันสื่อให้ครอบคลุมทั่วประเทศ ในปัจจุบัน สื่อเปลี่ยนไปมาก สื่อดิจิทัลต่างๆ มีเทคนิคมากมายในการเข้าถึงผู้สูงอายุตลอดเวลา ตื่นมาก็เจอสื่อต่างๆ ทุกแพลตฟอร์ม เขาถึงมีคำกล่าวว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่อพยพเข้ามาในโลกดิจิทัล คือ เขาจะพยายามปรับตัวให้เข้ากับสื่อใหม่ๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อยู่ในเขตเมือง จะใช้โซเชียลมีเดีย เรียกว่าเป็นการปรับตัวเพื่อให้ได้รับอานิสงค์ทั้งด้านความสะดวกสบาย ความสัมพันธ์กับบุคคลในครอบครัว เพื่อน และชุมชนออนไลน์ การเข้าถึงข้อมูลที่ถูกต้อง หรือเพื่อความบันเทิงต่างๆ แต่ในขณะเดียวกัน การที่เขาเป็นผู้อพยพทางดิจิทัล จึงต้องอาศัยการเรียนรู้และปรับตัวมากกว่าปกติ ทำให้บางทีอาจจะไม่เท่าทันจริงๆ อย่างเทคโนโลยี Deepfake ที่เนียนมากในทางเทคนิค สื่อสื่อจะหมายถึงโปรแกรมกลุ่มหนึ่งที่ทำงานโดยใช้พื้นฐานและเทคโนโลยีของ เช่น บีโบ มายสเปซ เฟซบุ๊ก ฯลฯ (วิมลพรรณ อาภาเวท, 2554)

นอกจากจะใช้เพื่อการส่งหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันแล้ว เทคโนโลยีสื่อสื่อยังช่วยให้เหล่าผู้ใช้สามารถทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกันด้วย. กลุ่มบุคคลที่ติดต่อสื่อสารกันโดยผ่านสื่อสื่อดังกล่าว เรียกว่า "เครือข่ายสื่อ" (Social Network). ในเครือข่ายสื่อ กลุ่ม “เพื่อน” หรือ “ผู้ติดต่อกัน” มักจะแลกเปลี่ยนบทสนทนากันอย่างสั้น ๆ และเป็นกันเอง. โดยทั่วไปซอฟต์แวร์ที่ให้บริการเครือข่ายสื่อจะเปิดโอกาสให้กลุ่มเพื่อน ๆ วิพากษ์วิจารณ์กันเองได้ ส่งข้อความส่วนตัว และเข้าไปอ่านข้อความของเพื่อน ๆ ในกลุ่มได้ ซอฟต์แวร์บางประเภทจะสามารถให้เพื่อน ๆ เพิ่มเสียงและภาพเคลื่อนไหวลงในประวัติของตนได้ด้วย. นอกจากนี้ เพื่อนบางคนก็อาจจะสร้างโปรแกรมย่อย ๆ ขึ้นมาให้ใช้ร่วมกันได้ เช่น เล่นเกม ถามปัญหา หรือปรับแต่งรูปภาพ ทำให้

บางคนมีผู้สมัครเข้ามาเป็นเพื่อนด้วยมากมายในทางธุรกิจเรียกสื่อสื่อว่า สื่อที่ผู้บริโภคสร้างขึ้น (Consumer-Generated Media หรือ CGM) สำหรับกลุ่มบุคคลผู้ติดต่อสื่อสารกันโดยผ่านสื่อสื่อ ซึ่งนอกจากจะส่งข่าวสารข้อมูลแลกเปลี่ยนกันแล้ว ยังอาจทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกันได้ด้วย เพื่อสร้างงานและการบรรลุเป้าหมายแห่งงานนั้นอย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาองค์การให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป (สำนักงานปลัด กระทรวงการพัฒนาสื่อและความมั่นคงของมนุษย์, 2554) ทรัพยากรบุคคลเป็นหัวใจสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ อีกทั้งทรัพยากรมนุษย์มีความจำเป็นที่ต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และพฤติกรรมที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายให้ประสบผลสำเร็จบรรลุเป้าหมายตามที่ชุมชนกำหนด มีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต อีกทั้งยังเป็นแหล่งบันเทิงใจสำหรับบุคลากรในเขตชุมชนด้วยแต่บุคลากรใช้เวลาไปกับการบันเทิงมากจนเกินไปจนกลายเป็นผลเสียต่อการทำงานหรือการที่บุคคลในชุมชนอาจเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมที่ส่อไปในทางผิดกฎหมายและจะเกิดเป็นผลในทางลบต่อชุมชน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเฝ้าดูแลและสอดส่องกิจกรรมการใช้งานอินเตอร์เน็ตของผู้สูงอายุใยชุมชน และการที่ผู้สูงอายุในชุมชนมีการอยู่ร่วมกัน มีกิจกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน โดยแต่ละคนต่างก็ต้องการที่จะเสริมสร้างความสุข ความมั่นใจ และความปลอดภัยให้กับตนเองอยู่เสมอ จึงก่อให้เกิดแหล่งรวมศูนย์ทางความคิดที่สร้างขึ้นมาเพื่อแสวงหาคำตอบทุกๆ อย่างให้กับผู้สูงอายุที่มีจิตวิญญาณ ความรู้สึกนึกคิดและจุดหมายปลายทางที่แตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การอยู่ร่วมกันเกิดปัญหา สับสนวุ่นวายขึ้น ผู้ที่จะทำหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นให้หมดสิ้นไปได้ก็ต้องมีความสามัคคีร่วมใจกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้ดีและมีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น ความสามัคคีถือเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จทั้งปวงทั้งยังเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงให้เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนควรตระหนักและมีการใช้ประชาสัมพันธ์โครงการกิจกรรมต่างๆ แต่ในการใช้เครือข่ายสื่อออนไลน์นั้น ผู้สูงอายุซึ่งผู้ใช้เครือข่ายสื่อออนไลน์โดยตรงควรมีจิตสำนึกที่ดีและมีความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและสื่อ ตลอดจนร่วมกันสอดส่องดูแลชุมชนให้ปลอดภัย

ชุมชนบ้านทุ่งโหลง เป็นชุมชนในเขตเมือง ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองกระบี่ อันเนื่องมาจากการขยายตัวของชุมชนเมือง ทำให้ลักษณะที่อยู่อาศัยจากเดิมเป็นบ้านเดี่ยมได้กลายแป็นรูปแบบในลักษณะบ้านจัดสรรค์ ทาวน์เฮ้าส์ ทำให้ผู้ที่มาอาศัยในชุมชนมีมากขึ้น ผู้สูงอายุในชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการขยายชุมชนทำให้การพบปะ พูดคุยในวัยเดียวกันลดน้อยลง การร่วมกิจกรรมก็ไม่มีเหมือนในสมัยก่อน จึงได้มีผู้สูงอายุที่เป็นแกนนำได้พร้อมใจกัน จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองกระบี่ ซึ่งมีการก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2547 เริ่มแรกการก่อตั้งชมมีกิจกรรมเฉพาะในเรื่องของการฌาปนกิจสงเคราะห์ผู้เสียชีวิต ต่อมาปี พ.ศ.2550 ได้มีการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานของชมรมในรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายมากขึ้น เช่นการสร้างอาชีพให้แก่สมาชิก การถ่ายทอดภูมิปัญญาผู้สูงอายุ การร่วมกันจัดกิจกรรมตามประเพณีวัฒนธรรม ในปัจจุบันการติดต่อสื่อสารในกลุ่มผู้สูงอายุในการนัดหมายกันหรือแม้แต่การใช้สื่อออนไลน์ มีผู้สูงอายุจำนวนมากที่ใช้สื่อออนไลน์ในชีวิตประจำวันเป็นหลัก เช่น ไลน์ เฟสบุ๊ก เป็นต้น แต่ยังมีผู้สูงอายุอีกไม่น้อยที่ไม่สนใจการใช้สื่อออนไลน์ ในการสื่อสาร จึงทำให้รู้ไม่เท่าทันการใช้สื่ออนไลน์ หรือแม้กระทั่งการหลอกลวงของกลุ่มมิจฉาชีพที่ใช้สื่ออนไลน์ในการหลองลวงของผู้สูงอายุ การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อการใช้ออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ การรู้เท่าทันสื่อ คือความสามารถป้องกันตนเองจากการถูกจูงใจจากเนื้อหาของสื่อ สามารถวิเคราะห์เนื้อหาของสื่ออย่างมีวิจารณญาณ เพื่อให้สามารถควบคุมการตีความเนื้อหาของสื่อที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย นั่นคือการที่เราไม่หลงเชื่อเนื้อหาที่ได้อ่าน ได้ยิน ได้ฟัง แต่สามารถวิเคราะห์ แยกแยะและรู้จักตั้งคำถาม เมื่อมีการส่งเสริมผู้สูงอายุให้เข้าถึงการใช้สื่ออุปกรณ์ดิจิทัลมากขึ้นและทุกวันนี้ผู้สูงอายุเปิดรับสื่อ

ออนไลน์มากที่สุด ขณะเดียวกันผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังขาดทักษะการใช้สื่อและบริโภคข่าวสารอย่างรู้เท่าทัน มีการส่งต่อภาพและข้อมูลโดยไม่ตรวจสอบหรือกลั่นกรองความถูกต้องสูงกว่ากลุ่มคนช่วงอายุอื่นๆ รวมถึงกรณีผู้สูงอายุถูกหลอกลวงในยุคดิจิทัลก็เพิ่มขึ้นแม้ผู้สูงอายุจะเป็นกลุ่มคนในวัยที่ไม่มีเป้าหมายหรือภาระหน้าที่ในการปฏิบัติงานเป็นหลักเช่นคนวัยหนุ่มสาว แต่ยังมีความต้องการใช้สื่อโซเชียลเพื่อตอบสนองความต้องการทางสื่อในหลายด้าน ได้แก่ การขจัดความเหงา การคลายความเครียด และการคืนกลับสมรรถภาพ อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุยังขาดความรู้เรื่องเทคโนโลยีและอาจมีอุปสรรคทางกายภาพในเรื่องการสื่อสาร จึงได้แสดงความกังวลเกี่ยวกับทักษะการควบคุมการใช้สื่อโซเชียลของตนเอง และได้นำหลักสาราณียธรรม 6 หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึก นำมาเป็นแนวทางในการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง (ชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่, 2565)

ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงเห็นถึงความสำคัญในการศึกษา แนวทางการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ เนื่องจากผู้สูงอายุชุมชนบ้านโหลงเป็นตัวแทนที่สะท้อนให้เห็นถึงการใช้สื่อสื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุนชนบ้านทุ่งโหลงและนอกจากนี้ยังพบว่าผู้สูงอายุยังขาดทักษะการรู้เท่าทันในหลายด้าน ได้แก่ การรู้ทันตัวผู้สร้างสื่อ การรู้ทันการดึงดูดใจ การรู้ทันเนื้อหาสาระและการรู้ทันผลประโยชน์ซึ่งแม้ข้อมูลจะชี้ให้เห็นว่าเป็นการขาดแคลนทักษะในระดับปานกลางค่อนข้างน้อย แต่ก็อาจส่งผลให้เกิดการสูญเสียผลประโยชน์แก่กลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นผู้รับสารได้เช่นกัน และเพื่อเป็นแบบและแนวทางในการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาสภาพปัญหาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ ตามหลักสาราณียธรรม 6
3. เพื่อเสนอแนวทางการนำหลักสาราณียธรรม 6 มาพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) มีวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกจากกลุ่มผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ และผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก (Insight Providers) คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึก จำนวน 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นใช้ในการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) เพื่อรวมรวบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 10 ท่าน เป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open ended From) เพื่อให้ผู้รับการสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เริ่มรวบรวมข้อมูลจากบุคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระยะการเตรียมการเพื่อสำรวจแนว ทางการทำวิจัย แหล่งข้อมูล สอบถามรายชื่อและตำแหน่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และเตรียมความพร้อมให้สามารถดำเนินการวิจัยในทันทีที่โครงการได้รับการอนุมัติ เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยและเก็บ รวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่างๆ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique) นำเสนอรายงานแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

1. สภาพปัญหาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่

สภาพปัญหาด้านสังคมของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง คือ ปัญหาการพัฒนาทางการแพทย์ และการพัฒนาทางการแพทย์ที่มีน้อยส่งผลทำให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุลดลงและประกอบกับในปัจจุบันที่ผู้คนต่างเข้าถึงระบบการศึกษามากขึ้น มีการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสทำงานนอกบ้านมากขึ้น ส่งผลให้การมีบุตรลดลง อีกทั้งการย้ายถิ่นฐานจากชนบทสู่เมืองทำให้รูปแบบการใช้ชีวิตเปลี่ยนไป และส่งผลต่อการมีบุตร และปัญหาอัตราการเกิดที่ลดลงส่งผลทำให้ขาดการเอาใจใส่ดูแลกับกลุ่มผู้สูงอายุเนื่องจากสมาชิกในบ้านมีจำนวนคนน้อยจึงเป็นสาเหตุส่งผลให้กลุ่มผู้สูงอายุอาศัยอยู่ภายในบ้านคนเดียว ไม่มีลูกหลานคอยดูแลเอาใจใส่

สภาพปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของผู้สูงอายุ ประชากรโลกกำลังเข้าสู่วัยสูงอายุ ซึ่งกำลังเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางสภาพสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลจากฝีมือมนุษย์ จนทำให้เกิดความกังวลเกี่ยวกับผลที่ตามมาต่อสังคมและส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุอย่างเลี่ยงมิได้สภาพปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของกลุ่มผู้สูงอายุ คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ปัญหาเรื่องภัยธรรมชาติ น้ำท่วม แดดร้อน ภัยพิบัติ แผ่นดินไหว ฯลฯ ปัญหาที่ซับซ้อนของสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปตามโลกในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ดังนั้นกลุ่มผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็นต้องได้รับการกำกับดูแลเป็นพิเศษ เพราะผู้สูงอายุอาจมีความเปราะบางต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ง่ายที่อาจปนเปื้อนมากับสิ่งแวดล้อมดังกล่าว เช่น ภาวการณ์ตกใจ สั่นกลอน หวาดกลัว ฯลฯ อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและนอกจากนี้ยังมีปัญหาทางด้านสรีระของผู้สูงอายุ เช่น สายตามองไม่ชัด หวาดกลัวต่อเสียงที่เกิดตามธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่า อากาศร้อน อ่อนเพลียจนทำให้ไม่อาจทนต่อสภาพแวดล้อมได้ และผู้สูงอายุบางรายอาจมีโรคเรื้อรังและการใช้ยาเพื่อรักษาสภาพเหล่านั้น นอกจากนั้นปัจจัยอื่น ๆ ปัจจัยทั้งหมดเหล่านี้อาจส่งผลต่อการเสี่ยงภัยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพได้เช่นกัน นโยบายทางสังคมและเศรษฐกิจเพื่อสิ่งแวดล้อมของผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องได้รับการหล่อหลอม ให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในประเด็นสังคมผู้สูงอายุและการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติและทางกายภาพในชุมชนใกล้ตัว เมื่อเกิดปัญหาแล้วดังนั้นควรมีการให้โอกาสกลุ่มผู้สูงอายุได้ลงมือทำ ได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบในระยะยาว เช่นการจัดกิจกรรมเวิร์คช็อปให้เกิดขึ้นภายในชุมชนโดยผ่านแกนนำหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อาสาประจำหมู่บ้าน ฯลฯ และกิจกรรมดังกล่าวนอกจากนี้ยังถือเป็นการมอบโอกาสที่กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ระหว่างบุตรหลานกับผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น เพราะหากปราศจากการสื่อสารระหว่างกันเพื่อเชื่อมผู้สูงอายุที่ได้รับการเรียนรู้และรับรู้และผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมแล้ว

สภาพปัญหาด้านการใช้สื่อของผู้สูงอายุ สภาพปัญหาด้านการใช้สื่อของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง คือ ปัญหาการรับสายที่ไม่ปลอดภัย การรับข่าวสารอย่างไม่ปลอดภัยในโลกโซเชียล เว็บไซต์ที่มีอันตราย และการถูกหลอกให้ซื้อของออนไลน์ ซึ่งเป็นปัญหาการใช้สื่อที่กลุ่มผู้สูงอายุโดยส่วนใหญ่จะพบเจอปัญหาดังกล่าวโดยไม่รู้ตัว ดังนั้นในการใช้สื่อกลุ่มผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็นเป็นอย่างมากที่จะมีการเรียนรู้เพิ่มเติมและทันและมีสติสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็ว

2. การพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ ตามหลักสาราณียธรรม 6

พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่จะใช้ระยะเวลาในการใช้สื่อออนไลน์ผ่านทางเฟสบุ๊คของผู้สูงอายุโดยผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้สื่อออนไลน์เฟสบุ๊ค มากกว่า 2 ปี ความถี่ในการใช้สื่อออนไลน์เฟสบุ๊คของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้สื่อสังคมออนไลน์เฟสบุ๊ค สัปดาห์ละ 5 - 6 ครั้ง วัตถุประสงค์ในการใช้สื่อออนไลน์เฟสบุ๊คของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ผู้สูงอายุใช้สื่อ ออนไลน์เฟสบุ๊ค เพื่อติดต่อกับครอบครัว จำนวนเพื่อนในสื่อออนไลน์เฟสบุ๊คของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีเพื่อนในสื่อออนไลน์เฟสบุ๊ค สถานะของเพื่อนในสื่อออนไลน์เฟสบุ๊คของผู้สูงอายุ คือ ญาติพี่น้อง ช่วงเวลาในการใช้สื่อออนไลน์เฟสบุ๊คของผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุใช้สื่อออน ไลน์เฟสบุ๊คในช่วงเวลา 16.01 – 18.00 น. สถานที่ที่ผู้สูงอายุนิยมใช้สื่อออนไลน์เฟสบุ๊คส่วนใหญ่ผู้สูงอายุนิยมใช้สื่อออนไลน์เฟสบุ๊คจากที่พักอาศัยของตนเอง ลักษณะการใช้งานสื่อออนไลน์เฟสบุ๊คผู้สูงอายุนิยมใช้งานสื่อออนไลน์เฟสบุ๊ค ในการติดตามการโพสต์ของญาติพี่น้อง

การใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ การพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ อาศัยกระบวนการส่งเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้เสริมสำหรับผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม กับผู้นำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมอาชีพ ซึ่งมีกระบวนการในการส่งเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้เสริมสำหรับผู้สูงอายุบ้านทุ่งโหลง ประกอบด้วย การศึกษาปัญหาและกำหนดแนวทางที่เหมาะสมในการส่งเสริมอาชีพ การวางแผนจัดกิจกรรม กิจกรรมฝึกอาชีพ กิจกรรมการจัดตั้งกลุ่มอาชีพผู้สูงอายุ การส่งเสริมช่องทางการตลาดในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และการติดตามประเมินผลการดำเนินกิจกรรม มีผู้สูงอายุที่มีความต้องการให้ส่งเสริมอาชีพเพื่อก่อให้เกิดรายได้เสริม โดยผู้สูงอายุใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์กับกลุ่มผู้สูงอายุในการนำเสนอหรือแสดงความคิดเห็น อย่างสุภาพ ผู้สูงอายุใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์กลุ่มผู้สูงอายุในการแสดงความคิดเห็นของตนเอง ผู้สูงอายุใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์กลุ่มผู้สูงอายุในการแสดงความคิดเห็นในด้านดี เมื่อเพื่อนโพสต์ข้อความถึงความใจดีในด้านต่างๆ เช่น ด้านสุขภาพ ด้านที่อยู่อาศัย ฯลฯ

การรู้เท่าทันสื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ ได้ดำเนินกิจกรรมดังนี้ คือ กิจกรรมการรับสายอย่างปลอดภัย กิจกรรมอยู่อย่างปลอดภัยในโลกโซเชียล กิจกรรมการซื้อของออนไลน์อย่างปลอดภัยผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการให้ความรู้ในการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุบ้านทุ่งโหลงไว้ว่า ผู้สูงอายุจำนวนมากเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการสื่อสาร การช็อปปิ้ง และการเข้าถึงข้อมูลมากมาย แต่ก็ยังพบกับอุปสรรคในการใช้งานที่ต้องการการสนับสนุนเพื่อเรียนรู้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างถูกต้อง การฝึกอบรมพื้นฐานในการใช้เทคโนโลยีจึงถือว่าจำเป็น โดยเฉพาะการเรียนรู้การใช้สมาร์ทโฟนและแอปพลิเคชันต่างๆ เช่น “การใช้ LINE สำหรับการติดต่อสื่อสารกับคนในครอบครัว หรือ Facebook การให้ความรู้หรือกิจกรรมที่ให้กลุ่มผู้สูงอายุได้มีความรู้เกี่ยวกับสื่อออนไลน์ที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงวัยในปัจจุบันควรมีคุณสมบัติที่ใช้งานได้ง่าย มีความปลอดภัย และสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของผู้สูงวัย กิจกรรมการให้ความปลอดภัยของสื่อสังคมออนไลน์กับกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุเริ่มหันมาใช้แพลตฟอร์มโซเชียล

มีเดียมากขึ้น เช่น LINE Facebook YouTube และ TikTok เพื่อเชื่อมต่อกับครอบครัว ค้นหาข้อมูล และค้นหาสิ่งที่ทำให้ผ่อนคลาย อย่างไรก็ตาม

3. แนวทางการนำหลักสาราณียธรรม 6 มาพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่

จากการศึกษา เรื่อง แนวทางการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่อาศัยกระบวนการส่งเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้เสริมสำหรับผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม กับผู้นำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมอาชีพ ซึ่งมีกระบวนการในการส่งเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้เสริมสำหรับผู้สูงอายุบ้านทุ่งโหลง ประกอบด้วย การศึกษาปัญหาและกำหนดแนวทางที่เหมาะสมในการส่งเสริมอาชีพ การวางแผนจัดกิจกรรม กิจกรรมฝึกอาชีพ กิจกรรมการจัดตั้งกลุ่มอาชีพผู้สูงอายุ การส่งเสริมช่องทางการตลาดในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และการติดตามประเมินผลการดำเนินกิจกรรม ดังนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุเกี่ยวกับประเด็นปัญหาและแนวทางในการส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุในพื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งโหลง ผู้วิจัยสามารถสรุปเงื่อนไขที่ได้โดยแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ ดังนี้ 1) เป็นอาชีพที่สามารถทำที่บ้านได้ ไม่จำเป็นต้องร่วมกลุ่มกันเพื่อทำอาชีพ เพราะเนื่องจากไม่สะดวก ไม่มีรถ ไม่มีเวลาที่ตรงกันในการรวมกลุ่มทำอาชีพ ดังนั้นควรเป็นอาชีพที่สามารถทำอยู่ที่บ้านได้ หรือมีการรวมกลุ่มเฉพาะเพื่อเป็นไปในการหารือ หรือประชุม พบปะกัน เดือนละครั้ง 2) เป็นอาชีพที่ต้องคำนึงถึงสรีระร่างกาย ความสามารถของผู้สูงอายุ เพราะวัยผู้สูงอายุมีสภาพร่างกายที่เริ่มเสื่อมถอยลง มีโรคประจำตัว เช่น เบาหวาน ความดัน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไป จะลุกจะเดินก็ลำบาก ขาดแรงและกำลังอย่างวัยหนุ่มสาว การส่งเสริมอาชีพเสริมสำหรับผู้สูงอายุนั้น ควรเป็นอาชีพที่ใช้กำลังน้อยและสามารถทำคนเดียวได้ 3) เป็นอาชีพที่มีตลาดรองรับ คือ สามารถทำแล้วขายได้ มีตลาดในการขาย มีการขนส่งเพื่อรับนำของไปขายได้ ทำแล้วได้รับค่าตอบแทน ซึ่งมากน้อยไม่สำคัญ เพียงแต่พอให้มีรายได้อย่างสม่ำเสมอ 4) เป็นอาชีพที่ใช้ต้นทุนในการผลิตไม่มาก หรือมีวัตถุดิบมาให้ทำ สามารถหาวัตถุดิบและอุปกรณ์ในพื้นที่ได้ มีความยั่งยืนในด้านของทรัพยากรต้นทุน เพื่อประหยัดต้นทุน และหาซื้อสะดวก เนื่องจากผู้สูงอายุไม่สามารถออกไปซื้ออุปกรณ์ที่ต้องนำมาใช้ในการประกอบอาชีพเองได้ และ 5) เป็นอาชีพที่มีปราชญ์ หรือผู้มีทักษะความรู้ที่อยู่ในพื้นที่เป็นผู้ถ่ายทอด สอนทักษะด้านอาชีพให้ เพื่อความเข้าใจ และเกิดความต่อเนื่องในการฝึกอาชีพ อีกทั้งยังเป็นผู้ที่จะสามารถหาช่องทางตลาด และคอยให้คำปรึกษาในการประกอบอาชีพได้และสามารถใช้สื่อออนไลน์ในการสร้างรายได้ให้กับกลุ่มผู้สูงอายุได้ เช่น การอัดคลิปวิดีโอในการสอนอาชีพเสริมให้กับกลุ่มผู้สูงอายุและสามารถให้ผู้สูงอายุดูผ่านสื่อออนไลน์ เช่น คลิปวิดีโอการสอนอาชีพผ่านทางกลุ่มไลน์ และ ผ่านทางกลุ่มเฟคบุ๊ค ซึ่งเห็นได้ว่าสามารถสร้างรายได้และสร้างอาชีพให้กับกลุ่มผู้สูงอายุบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ได้ต่อไป

แนวทางการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ ตามหลักสาราณียธรรม 6 พบว่า 1) ด้านเมตตากายกรรม มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ สื่อออนไลน์ในกลุ่มผู้สูงอายุแม้ไม่ได้ปรากฏในเชิงรูปธรรมที่ชัดเจน แต่ปรากฏในรูปภาพที่ถ่ายทอดภายใต้พฤติกรรมการกระทำของกลุ่มผู้สูงอายุ หากการใช้สื่อออนไลน์เป็นไปด้วยการโพสต์ตามหลักของความเมตตากายกรรม สิ่งที่ตามมาคือ ความรักใคร่ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน สามารถปฏิบัติด้วยการแสดงกิริยาสุภาพทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) ด้านเมตตาวจีกรรม พบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ในการใช้สื่อออนไลน์ กลุ่มผู้สูงอายุควรที่จะมีการตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้องชัดเจน ไม่ไปกระทบกระทั่งหรือทำร้านคนอื่นโดยที่เราไม่เจตนา ไม่กล่าวร้าย หรือไม่ทำให้ผู้อื่นเสียหาย ควรใช้ในลักษณะที่สร้างความประทับใจหรือความรู้สึกดีๆ 3) ด้านเมตตามโนกรรม พบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทาง

เดียวกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุมีการใช้สื่อออนไลน์ สามารถสื่อสารให้คนมีความสามัคคี มีความเอื้ออาทร มีความให้อภัยซึ่งกันและกัน มีความสมานสามัคคีเกิดขึ้น 4) ด้านสาธารณโภคี พบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ในการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุในการใช้สื่อออนไลน์นั้นเมื่อเราพบเจอข้อมูลที่ดีควรจะเผยแพร่ หรือแชร์ให้กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน สิ่งที่ไม่ดีก็ไม่ควรแชร์ และ ไม่เอาเปรียบผู้อื่นมีความเสมอภาค 5) ด้านสีลสามัญญตา พบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ควรมีการยึดหลักความมีจริยธรรม คุณธรรม ศีลธรรม และจรรยาบรรณในการใช้สื่อออนไลน์ 6) ด้านทิฏฐิสามัญญตา พบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่ใช้สื่อออนไลน์ ควรมีสติในการรับรู้ รับฟังข้อมูล อย่ารับฟังข้อมูลเพียงด้านหนึ่งด้านเดียวและไม่ควรจะเข้าไปมีส่วนร่วมในความขัดแย้งนั้น หากไม่จำเป็น แต่หากมีความจำเป็นต้องชี้แจวงด้วยเหตุและผล อย่าใช้ถ้อยคำที่รุนแรง

สรุปองค์ความรู้

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ถอดองค์ความรู้ แนวทางการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ ดังนี้

สภาพปัญหาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุในชุมชนบ้านทุ่งโหลต้องเผชิญกับสภาพปัญหาหลายด้านที่ส่งผลต่อการใช้สื่อออนไลน์ได้อย่างไม่เต็มประสิทธิภาพ ในด้านสังคม ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยรู้สึกว่าตนเองถูกลดบทบาทลงเมื่อเทียบกับวัยแรงงานและเยาวชน การสื่อสารและการเข้าถึงข้อมูลผ่านสื่อออนไลน์ที่ไม่คุ้นเคย ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองแยกออกจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม ขาดพื้นที่ให้แสดงความคิดเห็นหรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จึงส่งผลต่อความมั่นใจและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ในด้านสิ่งแวดล้อม ผู้สูงอายุประสบกับข้อจำกัดด้านอุปกรณ์และโครงสร้างพื้นฐานของเทคโนโลยี แม้จะมีการใช้งานสมาร์ตโฟนและอินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้น แต่สัญญาณอินเทอร์เน็ตที่ไม่เสถียร รวมทั้งการขาดบุคลากรที่สามารถให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด ทำให้ผู้สูงอายุยังไม่สามารถใช้สื่อออนไลน์ได้อย่างสะดวกและต่อเนื่อง ในด้านการใช้สื่อผู้สูงอายุส่วนมากใช้สื่อออนไลน์เพื่อความบันเทิง เช่น การดูวิดีโอ ฟังเพลง หรือการติดต่อสื่อสารกับบุตรหลาน แต่ยังไม่สามารถนำมาใช้เพื่อการเรียนรู้หรือสร้างประโยชน์เชิงเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งยังเสี่ยงต่อการหลงเชื่อข่าวสารที่ไม่ถูกต้อง และการถูกชักจูงไปสู่การหลอกลวงทางออนไลน์

การพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุของผู้สูงอายุในชุมชนบ้านทุ่งโหล พบว่าแม้จะมีการเปิดรับและเรียนรู้มากขึ้น แต่ยังเป็นไปอย่างจำกัด พฤติกรรมการใช้งานส่วนใหญ่ยังคงเน้นการติดต่อสื่อสารผ่านแอปพลิเคชัน เช่น การส่งข้อความหรือการโทรแบบเห็นหน้า เพื่อสร้างความอบอุ่นทางใจจากบุตรหลาน บางส่วนเริ่มทดลองใช้การซื้อสินค้าออนไลน์ แต่ยังขาดความรู้ในการป้องกันตนเองจากความเสี่ยง ขณะที่การใช้สื่อเพื่อการเรียนรู้หรือค้นหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพและชีวิตประจำวันยังพบในสัดส่วนน้อย สิ่งที่เด่นชัดคือการรู้เท่าทันสื่อยังไม่แข็งแรง ผู้สูงอายุจำนวนมากไม่สามารถแยกแยะข้อมูลที่ถูกต้องกับข้อมูลเท็จได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังไม่เข้าใจกลไกของการโฆษณาชวนเชื่อในโลกออนไลน์ จึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อให้เข้มแข็งมากขึ้น

แนวทางการนำหลักสาราณียธรรม 6 มาพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ในพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างทัศนคติและพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสม การปฏิบัติด้วย เมตตากายกรรม ช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุใช้สื่อออนไลน์เพื่อแบ่งปันสิ่งที่เป็นประโยชน์และสร้างกำลังใจแก่กันและกัน วจีกรรม ชี้ให้เห็นความสำคัญของการใช้ถ้อยคำสุภาพ ไพเราะ และสร้างสรรค์เมื่อติดต่อสื่อสารในโลกออนไลน์ เมตตามโนกรรม ทำให้ผู้สูงอายุมีเจตนาบริสุทธิ์ในการใช้สื่อ ไม่เผยแพร่ข้อความที่สร้างความแตกแยกหรือบั่นทอนจิตใจผู้อื่น สาธารณโภคี เปิดโอกาสให้เกิดการแบ่งปันทรัพยากร เช่น การใช้ศูนย์เรียนรู้

ชุมชน หรือการแบ่งปันอินเทอร์เน็ตและอุปกรณ์สำหรับผู้ที่ขาดแคลน สีลสามัญญตา เป็นการสร้างระเบียบวินัยและข้อตกลงร่วมกัน เพื่อการใช้สื่ออย่างปลอดภัยและสร้างบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคมดิจิทัล และสุดท้าย ทิฏฐิสามัญญตา คือการสร้างความเข้าใจร่วมกันว่า การใช้สื่อออนไลน์ไม่เพียงแต่เพื่อความบันเทิงหรือประโยชน์ส่วนตัว แต่ยังสามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมได้

กิจกรรมในการพัฒนา เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถใช้สื่อออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ งานวิจัยได้เสนอให้มีกิจกรรมที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริง ไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้เรื่องการรู้เท่าทันสื่อ การอบรมการตั้งค่าความปลอดภัย การสอนซื้อขายสินค้าออนไลน์อย่างมั่นใจ การเลือกสื่อที่เหมาะสม รวมไปถึงการให้ความรู้ด้านการป้องกันภัยไซเบอร์ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่เพิ่มพูนความรู้และทักษะเท่านั้น แต่ยังสร้างความมั่นใจและความรู้สึกว่าผู้สูงอายุเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นในสังคม

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

อภิปรายผล

จากผลการดำเนินงาน เรื่อง “แนวทางการพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่” มีประเด็นในการอภิปรายดังนี้

1. สภาพปัญหาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ พบว่า สภาพปัญหาด้านสังคมของผู้สูงอายุ คือ ปัญหาการพัฒนาทางการแพทย์ และการพัฒนาทางการแพทย์ที่มีน้อยส่งผลทำให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุลดลงและประกอบกับในปัจจุบันที่ผู้คนต่างเข้าถึงระบบการศึกษามากขึ้น มีการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสทำงานนอกบ้านมากขึ้น ส่งผลให้การมีบุตรลดลงและมีประชากรน้อยจึงทำให้ผู้สูงอายุอยู่ภายในบ้านคนเดียว ไม่มีลูกหลานคอยดูแลเอาใจใส่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อดิศักดิ์ จำปาทอง และคณะ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการใช้สื่อออนไลน์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่าด้านที่อยู่อาศัยและชุมชน โดยส่งเสริมการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (Line) และเฟซบุ๊ก (Facebook) ในการสืบค้นและแชร์ข้อมูลการจัดที่อยู่อาศัยให้ถูกสุขลักษณะและน่าอยู่ และติดต่อกับหน่วยงานผู้รับผิดชอบปรับปรุงที่อยู่อาศัยและสิ่งรองรับผู้สูงอายุให้มีคุณภาพที่ดี 4) ด้านกลุ่มสื่อและชุมชน โดยใช้สื่อออนไลน์เพื่อเพิ่มช่องทางการสื่อสารกับหน่วยงานด้านสวัสดิการกองทุนผู้สูงอายุ ให้เข้าถึงข้อมูลได้สะดวกยิ่งขึ้น รวมถึงขยายเครือข่ายผู้สูงอายุให้เข้มแข็ง 5) ด้านความภูมิใจคุณค่าในตนเอง โดยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุใช้สื่อออนไลน์ส่งเสริมการทำงานเพื่อสื่อ การแบ่งปันข้อมูล การแสดงความคิดเห็น การสร้างการยอมรับ การสร้างเพื่อนใหม่ สื่อใหม่ และเครือข่ายใหม่

สภาพปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของผู้สูงอายุ พบว่า สภาพปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของกลุ่มผู้สูงอายุ คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ปัญหาเรื่องภัยธรรมชาติ น้ำท่วม แดดร้อน ภัยพิบัติแผ่นดินไหว ฯลฯ ปัญหาที่ซับซ้อนของสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปตามโลกในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ดังนั้นกลุ่มผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็นต้องได้รับการกำกับดูแลเป็นพิเศษ เพราะผู้สูงอายุอาจมีความเปราะบางต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ง่ายที่อาจปนเปื้อนมากับสิ่งแวดล้อมดังกล่าวซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของปัทมา ผ่องศิริ, กุลธิดา และคณะ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิต ภาวะสุขภาพจิตและความสามารถ ในการช่วยเหลือตนเองของผู้สูงอายุ : กรณีศึกษาเขตเมือง อุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า ด้านสิ่งแวดล้อมร้อยละ 40.25 ซึ่งผลการศึกษาครั้งนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการวางแผนดูแลภาวะสุขภาพด้านการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังและสัมพันธภาพทางสื่อของผู้สูงอายุให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้

สภาพปัญหาด้านการใช้สื่อของผู้สูงอายุ พบว่า สภาพปัญหาด้านการใช้สื่อของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง คือ ปัญหาการรับสายที่ไม่ปลอดภัย การรับข่าวสารอย่างไม่ปลอดภัยในโลกโซเชียล เว็บไซต์ที่มีอันตราย และการถูกหลอกให้ซื้อของออนไลน์ ซึ่งเป็นปัญหาการใช้สื่อที่กลุ่มผู้สูงอายุโดยส่วนใหญ่จะพบเจอปัญหาดังกล่าวโดยไม่รู้ตัว ดังนั้นในการใช้สื่อกลุ่มผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็นเป็นอย่างมากที่จะมีการเรียนรู้เพิ่มเติมและทันและมีสติสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็วซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจันทนา สารแสง และคณะ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตและพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ ตำบลทุ่งข้าวพวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุมีระดับ คุณภาพชีวิตในด้านความสัมพันธ์ทางสื่อสูงสุด ส่วนผู้สูงอายุที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมในโรงเรียน ผู้สูงอายุ มีระดับคุณภาพชีวิตด้านจิตใจสูงสุด พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุที่เข้าร่วม กิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุอยู่ในระดับสูงทุกด้าน ส่วนพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุอยู่ในระดับสูงยกเว้นด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในส่วนการศึกษาเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมและไม่เข้าร่วม กิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตในด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสื่อ และด้านสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

2. การพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ ตามหลักสาราณียธรรม 6 พบว่า พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่จะใช้ระยะเวลาในการใช้สื่อออนไลน์ผ่านทางเฟตบุ๊คของผู้สูงอายุโดยผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้สื่อออนไลน์เฟตบุ๊คมากกว่า 2 ปี ใช้สื่อสังคมออนไลน์เฟตบุ๊ค สัปดาห์ละ 5 - 6 ครั้ง ใช้สื่อออนไลน์เฟตบุ๊คเพื่อติดต่อกับครอบครัว ใช้สื่อออน ไลน์เฟตบุ๊คในช่วงเวลา 16.01 – 18.00 น. จากที่พักอาศัยของตนเอง ลักษณะการใช้งานสื่อออนไลน์เฟตบุ๊ค ผู้สูงอายุนิยมใช้งานสื่อออนไลน์เฟตบุ๊คในการติดตามการโพสต์ของญาติพี่น้องซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รณกร เส็งสอน (2563) ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการใช้เวลาว่างและสุขภาวะของผู้สูงอายุในจังหวัดนครนายก ผลการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 60-65 ปี มีระดับการศึกษา ต่ำกว่าปริญญาตรีมีค่าใช้จ่ายรายเดือนที่ 10,000-15,000 บาท พาหนะที่ใช้ในการเดินทางเข้าร่วมกิจกรรม เป็นรถส่วนตัว และ ใช้เวลาในการทำกิจกรรมการใช้เวลาว่าง 1-3 วัน ต่อสัปดาห์ผู้สูงอายุในจังหวัดนครนายกมีพฤติกรรมการใช้เวลาว่าง ด้านกิจกรรมภายในบ้าน ในการดูโทรทัศน์มากที่สุด

การพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ อาศัยกระบวนการส่งเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้เสริมสำหรับผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม กับผู้นำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมอาชีพ ซึ่งมีกระบวนการในการส่งเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้เสริมสำหรับผู้สูงอายุบ้านทุ่งโหลง ประกอบด้วย การศึกษาปัญหาและกำหนดแนวทางที่เหมาะสมในการส่งเสริมอาชีพ การวางแผนจัดกิจกรรม กิจกรรมฝึกอาชีพ กิจกรรมการจัดตั้งกลุ่มอาชีพผู้สูงอายุ การส่งเสริมช่องทางการตลาดในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และการติดตามประเมินผลการดำเนินกิจกรรม มีผู้สูงอายุที่มีความต้องการให้ส่งเสริมอาชีพเพื่อก่อให้เกิดรายได้เสริม โดยผู้สูงอายุใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์กับกลุ่มผู้สูงอายุในการนำเสนอหรือแสดงความคิดเห็นอย่างสุภาพ ผู้สูงอายุใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์กลุ่มผู้สูงอายุในการแสดงความคิดเห็นของตนเอง ผู้สูงอายุใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์กลุ่มผู้สูงอายุในการแสดงความคิดเห็นในด้านดี เมื่อเพื่อนโพสต์ข้อความถึงความใจดีในด้านต่างๆ เช่น ด้านสุขภาพ ด้านที่อยู่อาศัย ฯลฯ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของประจวบ ทองศรี และคณะ (2563) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล พบว่า ด้านการปฏิบัติมีการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประกอบด้วยด้านการบริหารการทำงานของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ด้านความปลอดภัย ด้านการตลาด ด้านการจัดการพื้นที่ ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการจัดการ ด้านการกระจายรายได้

การรู้เท่าทันสื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุ ได้ดำเนินกิจกรรมดังนี้ คือ กิจกรรมการรับสายอย่างปลอดภัย กิจกรรมอยู่อย่างปลอดภัยในโลกโซเชียล กิจกรรมการซื้อของออนไลน์อย่างปลอดภัยผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการให้ความรู้ในการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุบ้านทุ่งโหลงไว้ว่า ผู้สูงอายุจำนวนมากเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการสื่อสาร การช็อปปิ้ง และการเข้าถึงข้อมูลมากมาย แต่ก็ยังพบกับอุปสรรคในการใช้งานที่ต้องการการสนับสนุนเพื่อเรียนรู้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างถูกต้อง การฝึกอบรมพื้นฐานในการใช้เทคโนโลยีจึงถือว่าจำเป็น โดยเฉพาะการเรียนรู้การใช้สมาร์ทโฟนและแอปพลิเคชันต่างๆ เช่น “การใช้ LINE สำหรับการติดต่อสื่อสารกับคนในครอบครัว หรือ Facebook การให้ความรู้หรือกิจกรรมที่ให้กลุ่มผู้สูงอายุได้มีความรู้เกี่ยวกับสื่อออนไลน์ที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงวัยในปัจจุบันควรมีคุณสมบัติที่ใช้งานได้ง่าย มีความปลอดภัย และสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของผู้สูงวัย กิจกรรมการให้ความปลอดภัยของสื่อสังคมออนไลน์กับกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุเริ่มหันมาใช้แพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียมากขึ้น เช่น LINE Facebook YouTube และ TikTok เพื่อเชื่อมต่อกับครอบครัว ค้นหาข้อมูล และค้นหาสิ่งที่ทำให้ผ่อนคลาย อย่างไรก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อดิศักดิ์ จำปาทอง และคณะ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการใช้สื่อออนไลน์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดลำปางการ ผลการวิจัย

พบว่า ด้านสื่อและชุมชน ซึ่งปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวมีความจำเป็นต้องใช้สื่อออนไลน์เข้ามาช่วยพัฒนาด้วย จึงร่วมกันค้นหาแนวทางการใช้สื่อออนไลน์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดลำปาง ประกอบด้วย 1) ด้านเศรษฐกิจ โดยใช้สื่อออนไลน์ส่งเสริมสินค้าให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างขยายการรับรู้ข่าวสาร การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ รวมถึงการขยายเครือข่ายด้านการขายและการตลาด 2) ด้านสุขภาพ โดยส่งเสริมการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (Line) เฟสบุ๊ก (Facebook) และยูทูบ (YouTube) เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ฟังและชมคลิปบันเทิง สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพ ทำให้รู้สึกสบายใจ ผ่อนคลาย 3) ด้านที่อยู่อาศัยและชุมชน โดยส่งเสริมการใช้แอปพลิเคชันไลน์ (Line) และเฟสบุ๊ก (Facebook) ในการสืบค้นและแชร์ข้อมูลการจัดที่อยู่อาศัยให้ถูกสุขลักษณะและน่าอยู่ และติดต่อกับหน่วยงานผู้รับผิดชอบปรับปรุงที่อยู่อาศัยและสิ่งรองรับผู้สูงอายุให้มีคุณภาพที่ดี 4) ด้านกลุ่มสื่อและชุมชน โดยใช้สื่อออนไลน์เพื่อเพิ่มช่องทางการสื่อสารกับหน่วยงานด้านสวัสดิการกองทุนผู้สูงอายุ ให้เข้าถึงข้อมูลได้สะดวกยิ่งขึ้น รวมถึงขยายเครือข่ายผู้สูงอายุให้เข้มแข็ง 5) ด้านความภูมิใจคุณค่าในตนเอง โดยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุใช้สื่อออนไลน์ส่งเสริมการทำงานเพื่อสื่อ การแบ่งปันข้อมูล การแสดงความคิดเห็น การสร้างการยอมรับ การสร้างเพื่อนใหม่ สื่อใหม่ และเครือข่ายใหม่

3. แนวทางการนำหลักสาราณียธรรม 6 มาพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ พบว่า 1) ด้านเมตตากายกรรม มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ สื่อออนไลน์ในกลุ่มผู้สูงอายุแม้ไม่ได้ปรากฏในเชิงรูปธรรมที่ชัดเจน แต่ปรากฏในรูปภาพที่ถ่ายทอดภายใต้พฤติกรรมการกระทำของกลุ่มผู้สูงอายุ หากการใช้สื่อออนไลน์เป็นไปด้วยการโพสต์ตามหลักของความเมตตากายกรรม สิ่งที่ตามมาคือ ความรักใคร่ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน สามารถปฏิบัติด้วยการแสดงกิริยาสุภาพทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) ด้านเมตตาวจีกรรม พบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ในการใช้สื่อออนไลน์ กลุ่มผู้สูงอายุควรที่จะมีการตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้องชัดเจน ไม่ไปกระทบกระทั่งหรือทำร้านคนอื่นโดยที่เราไม่เจตนา ไม่กล่าวร้าย หรือไม่ทำให้ผู้อื่นเสียหาย ควรใช้ในลักษณะที่สร้างความประทับใจหรือความรู้สึกดีๆ 3) ด้านเมตตามโนกรรม พบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุมีการใช้สื่อออนไลน์ สามารถสื่อสารให้คนมีความสามัคคี มีความเอื้ออาทร มีความให้อภัยซึ่งกันและกัน มีความสมานสามัคคีเกิดขึ้น 4) ด้านสาธารณโภคี พบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ในการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุในการใช้สื่อออนไลน์นั้นเมื่อเราพบเจอข้อมูลที่ดีควรจะเผยแพร่ หรือแชร์ให้กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน สิ่งที่ไม่ดีก็ไม่ควรแชร์ และ ไม่เอาเปรียบผู้อื่นมีความเสมอภาค 5) ด้านสีลสามัญญตา พบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ควรมีการยึดหลักความมีจริยธรรม คุณธรรม ศีลธรรม และจรรยาบรรณในการใช้สื่อออนไลน์ 6) ด้านทิฏฐิสามัญญตา พบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่ใช้สื่อออนไลน์ ควรมีสติในการรับรู้ รับฟังข้อมูล อย่ารับฟังข้อมูลเพียงด้านหนึ่งด้านเดียวและไม่ควรจะเข้าไปมีส่วนร่วมในความขัดแย้งนั้น หากไม่จำเป็น แต่หากมีความจำเป็นต้องชี้แจวงด้วยเหตุและผล อย่าใช้ถ้อยคำที่รุนแรง สอดคล้องกับงานวิจัยของเอกอาภรณ์ สุริยะเจริญ (2557) ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ของบุคลากรเทศบาลตำบลอุโมงค์ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า มีการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์โดยค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านเมตตากายกรรม ด้านเมตตาวจีกรรม ด้านเมตตามโนกรรม ด้านสาธารณโภคี ด้านสีลสามัญญตา และด้านทิฏฐิสามัญญตา อยู่ในระดับมาก ผลการศึกษาปัญหาและอุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ของเทศบาลตำบลอุโมงค์ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดลำพูน ในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรค ได้แก่ การแสดงออกทางสีหน้าและท่าทางที่ไม่สุภาพขณะใช้สื่อออนไลน์ การใช้อารมณ์ไม่ระงับตนเองเห็นแก่ตัว และการทำงานร่วมกับคนหมู่มาก ต้องมีกระทบกระทั่งกันบ้างบางเวลา สถานการณ์

และโอกาสในประเด็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะ ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกของตนเองในการแสดงความคิดเห็น การสงบสติอารมณ์ และควรใช้ให้เป็นสร้างเรื่องดีๆ สื่อความเป็นจริง แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ตามหลักสาราณียธรรม 6 พบว่า ผู้ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ควรที่จะตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้องชัดเจน ไม่ไปกระทบกระทั่งหรือทำร้ายคนอื่นโดยอาจจะไม่เจตนา ไม่กล่าวร้าย ไม่ทำให้ผู้อื่นเสียหาย ควรใช้ในลักษณะที่สร้างความประทับใจหรือว่าความรู้สึกดีๆ ให้แก่กันมากกว่าการสร้างศัตรูกันในเครือข่ายเมื่อพบเจอสิ่งอันไหนที่มีนดีงาม ควรจะเผยแพร่ ควรแชร์ให้คนอื่น สิ่งไหนที่เป็นสิ่งที่ดี ก็ควรจะทำตรงกันข้ามอันไหนสิ่งที่มันไม่ดีก็ไม่ควรจะมีการแชร์ หรือว่าสื่อสารให้กับคนอื่น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) การผลักดันของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนให้มาร่วมพัฒนาทักษะสื่อออนไลน์ให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุ

2) ควรส่งเสริมการแสดงออกของผู้ใช้สื่อออนไลน์ที่เกิดจากความรู้สึกภายในที่มีเจตนาที่ดี ในทางที่ถูกต้อง ทำในสิ่งสร้างสรรค์ สร้างคุณค่าให้แก่ตัวเราและคนรอบข้าง

3) ควรสร้างความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ให้กับผู้ใช้สื่อออนไลน์ โดยเฉพาะการนำข้อความมาโพสต์หรือแชร์ในเรื่องไม่เป็นความจริงโดยเนื้อหานั้นสร้างความตื่นตระหนกให้กับผู้สูงอายุ เพื่อให้ทุกคนมีแนวทางในการใช้สื่อออนไลน์โดยไม่กระทบสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกความคิดเห็นของผู้อื่นมากจนเกินไป

4) ช่วยส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน การสื่อสารโทรคมนาคมสมัยใหม่ช่วยย่อให้เล็กลง มีการเรียนรู้ก่อเกิดมิตรภาพที่ดีต่อกัน

5) ควรมีการพัฒนาสื่ออย่างสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้ผู้ใช้สื่อออนไลน์รู้เท่ากัน และรู้จักเลือกปรับใช้สื่อออนไลน์ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ก่อให้เกิดประโยชน์สาธารณะ สร้างความตระหนักรู้ถึงผลกระทบของสื่อออนไลน์

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1) ผู้สูงอายุที่ใช้สื่อออนไลน์ต้องไม่ใช้ช่องทางสื่อออนไลน์เป็นช่องทางที่ละเมิดลิขสิทธิ์ หรือแอบอ้างผลงานของผู้อื่นโดยเด็ดขาด การใช้สื่อออนไลน์มากเกินไปอาจส่งผลเสียต่อสุขภาพ รวมไปถึงสายตาของกลุ่มผู้สูงอายุ รวมไปถึงท่านั่งที่ไม่ถูกต้องอาจทำให้เกิดการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อหาได้

2) ผู้สูงอายุที่ใช้สื่อออนไลน์สามารถนำสื่อออนไลน์มาช่วยในการพัฒนา ชุมชน และใช้ข้อมูลในการแบ่งปันข้อมูล รูปภาพ ความรู้ให้กับผู้อื่น ในลักษณะเวทีทำงานร่วมกันที่ต้องการความคิด ความรู้ และ การต่อยอด จากผู้ใช้ที่เป็นผู้มีความรู้ เพื่อให้ความรู้ที่ได้ออกมา มีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องและเกิดการพัฒนาในที่สุด และทำให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

3) การที่ผู้สูงอายุใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางที่สามารถวิพากษ์วิจารณ์กระแสสังคมในเชิงลบ เช่น การเผยแพร่ภาพและข้อความอันมีลักษณะดูหมิ่นและไม่เหมาะสม ดังนั้นผู้สูงอายุที่ใช้สื่อออนไลน์ในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม และ สร้างความสามัคคีปรองดอง

4) ผู้ใช้สื่อออนไลน์สามารถนำสื่อออนไลน์มาช่วยในการพัฒนาชุมชน และใช้ในการแบ่งปันข้อมูล รูปภาพ ความรู้ให้กับผู้อื่น ในลักษณะเวทีทำงานร่วมกันที่ต้องการความคิด ความรู้ และการต่อยอด จากกลุ่มผู้สูงอายุ ที่มีความภูมิใจได้เผยแพร่สิ่งที่ตนเองรู้ และทำให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบหรือวิธีการเสริมสร้างแนวทางการพัฒนาแนวทางการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุชุมชนต่างๆ เพื่อการใช้สื่อออนไลน์ในระดับกลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อนำผลที่ได้จากการวิจัยไปพัฒนาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุมีจริยธรรม จรรยาบรรณในการใช้สื่อ ก่อให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

2) ควรประยุกต์ใช้หลักธรรมอื่นเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาแนวทางในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการใช้สื่อออนไลน์ เช่น หลักกัลยาณมิตร บาปนิมิต ปิยวาจา เป็นต้น เพื่อให้ทราบถึงแนวทางทางการใช้สื่อออนไลน์ของผู้สูงอายุตามหลักธรรมอื่นต่อไป

3) ควรศึกษาถึงประสิทธิภาพในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการใช้สื่อออนไลน์หลังจากศึกษาและประยุกต์ใช้งานวิจัยนี้แล้ว

เอกสารอ้างอิง

จันทนา สารแสง และคณะ. (2561). “คุณภาพชีวิตและพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ ตำบลทุ่งข้าวพวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่”. *วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์.* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

ชุมชนบ้านทุ่งโหลง ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองกระบี่. (2565). *ข้อมูลชุมชนบ้านทุ่งโหลง.* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://krabicity.go.th/content_community/cate/4 [15 ตุลาคม 2565].

ประจวบ ทองศรีและคณะ. (2564). “แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล”. *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์.* 38 (1): 107-150.

ปัทมา ผ่องศิริ และคณะ. (2561). “คุณภาพชีวิต ภาวะสุขภาพจิตและความสามารถในการช่วยเหลือตนเองของผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาเขตเมือง อุบลราชธานี”. *วารสารเกื้อการุณย์.* 25(2): 137-151.

รณกร เส็งสอน. (2563). “พฤติกรรมการใช้เวลาว่างและสุขภาวะของผู้สูงอายุในจังหวัดนครนายก”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการกีฬาและนันทนาการ*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วิมลพรรณ อาภาเวท. (2554). “พฤติกรรมการสื่อสารในเฟซบุ๊คของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร”. *ปริญานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต เทคโนโลยีสื่อสารมวลชน*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล.

สำนักงานปลัด กระทรวงการพัฒนาสื่อและความมั่นคงของมนุษย์. (2554). *องค์ความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรบุคคลเชิงกลยุทธ์ (Strategic HRD).* กรุงเทพมหานคร: ทีมงานจัดการด้านความรู้.

อดิศักดิ์ จำปาทอง และคณะ. (2564). “แนวทางการใช้สื่อออนไลน์เพื่อพัฒนาคุณภาภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดลำปาง”. *วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจบัณฑิตย์.* 15(2): 235-267.

เอกอาภรณ์ สุริยะเจริญ. (2557). “การประยุกต์หลักธรรมเพื่อการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ของบุคลากรเทศบาลตำบลอุโมงค์ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดลำพูน”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์.* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โลกดิจิทัล : สังคมยุคใหม่ใส่ใจการใช้เทคโนโลยี

DIGITAL WORLD : A NEW ERA SOCIETY THAT CARES ABOUT TECHNOLOGY USAGE

พระอธิการอำนาจ บุญกล่ำ เตชธโร,[1] ภิชณ์ยุทธ พรหมโท,[2] ธเนศ เกษศิลป์ [3], สงคราม ไชยนาม,[4] มโนสิทธิ์ กุลครอง[5] และ กษิเดช แก้วอารีลักษณ์[6]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

PhraAtikanAmnart Boonklum[1], Pitchyoot Promto[2], Tanet Ketsil[3], Songkram chainam[4], Manosit Kunkrong[5] and Kasidej Kaew-areelak[6]

Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: jord_jord@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์กับการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในโลกยุคปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ามนุษย์ได้นำเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับตัวเองในหลายๆด้านโดยในบทความนี้ได้รวบรวมในประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้ เช่นการนำมาช่วยส่งเสริมในการประกอบอาชีพและการดำเนินธุรกิจ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การสื่อสารที่รวดเร็วทันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ความมั่นคงและความปลอดภัยประเทศชาติ และช่วยให้เกิดความตระหนักในด้านคุณธรรมจริยธรรมมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: โลกดิจิทัล, สังคมยุคใหม่, เทคโนโลยี

Abstract

This academic article aims to study the relationship between human life and the use of technology in the modern world. It can be seen that humans have adopted technology to benefit and facilitate their lives in many aspects. This article focuses on several key issues, including: using technology to enhance professional work and business operations, managing natural resources to meet human needs and address environmental issues more effectively, enabling fast and timely communication in response to ongoing situations, ensuring national security and stability, and promoting awareness of ethics and morality.

Keywords : Digital World , A New Era Society, Technology

บทนำ

เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าความสะดวกสะบายที่เกิดขึ้นในการใช้ชีวิตของมนุษย์ในยุคปัจจุบันเกิดจากการนำเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับตัวเองซึ่งจะเห็นได้จากบทความของ สุทิพย์ ประทุม และ สรัญณี อุเส็นยาง ที่ได้กล่าวไว้ว่า เทคโนโลยีสารสนเทศมีความสำคัญต่อมนุษย์ เป็นการนำความรู้ทางด้านเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้กับ สารสนเทศสามารถสร้างประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง และอำนวยความสะดวกในการใช้ชีวิตประจำวันได้มากขึ้น เช่น การค้นหา การจัดเก็บข้อมูล การทำธุรกรรมต่าง ๆ ตลอดจนติดต่อสื่อสาร

ที่รวดเร็ว ทำให้ผู้ใช้งานสามารถรับรู้ข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับงานที่ทำอย่างสะดวกสบาย และรวดเร็ว ซึ่งเป็นผลดีเมื่อเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาท ทำให้ มนุษย์มีพฤติกรรมการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น สามารถสั่งซื้อของออนไลน์ สั่งอาหารผ่านเดลิเวอรี่ โดยไม่ จำเป็นต้องออกจากบ้าน เพราะใช้สื่อออนไลน์ในการสื่อสารระหว่างกัน เพื่อให้การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเกิด ประโยชน์และเหมาะสมกับยุคสมัยใหม่ที่กำลังก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว (ทิพย์ ประทุม และ สรัญณี อุเส็นยาง, 2565) ในบทความวิชาการนี้คณะผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่มีความสำคัญในชีวิตประจำวันในประเด็นต่างๆแต่ละด้านได้ดังต่อไปนี้

ด้านการประกอบธุรกิจและเศรษฐกิจ

ในยุคปัจจุบันเป็นยุคแห่งโลกดิจิทัล สังคมมนุษย์ปัจจุบันนี้กำลังก้าวสู่ยุคแห่งการใช้ชีวิตรูปแบบใหม่ที่เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ข้อมูลขนาดใหญ่ และปัญญาประดิษฐ์ เป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และการบริหารจัดการ เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้ผสานรวมกันจึงเกิดโลกดิจิทัลขึ้นซึ่งนอกจากจะเป็นส่วนสำคัญในการประกอบธุรกิจและเศรษฐกิจแล้ว ยังกระทบต่อการคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคล จึงเป็นหน้าที่ของหน่วยงานรัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันใช้เทคโนโลยีเหล่านี้อย่างมีจิตสำนึกและเกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติ

การประกอบธุรกิจในยุคดิจิทัลนั้น ผู้ประกอบการซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งธุรกิจใหม่โดยเผชิญกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอนทางธุรกิจ (กัลยารัตน์ ธีระธนชัยกุล, 2564) เพื่อแสวงหาผลกำไรการเจริญเติบโตหาความต้องการของตลาดเพื่อสนองความต้องการในทางเศรษฐศาสตร์ ย่อมต้องมีความรู้ความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์ในการดำเนินธุรกิจ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้น ทันต่อความต้องการของผู้บริโภคสมัยใหม่ที่ต้องการสินค้าที่ดีมีคุณภาพสูง รวดเร็วทันต่อการใช้งาน ตลอดจนสร้างผลิตผลประโยชน์ทางธุรกิจที่เพิ่มมากขึ้น แต่ใช้วัตถุดิบ เวลา กำลังคนและงบประมาณที่น้อยลง รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีช่วยในการลดของเสียจากกระบวนการผลิต ทำให้ลดการบริหารจัดการของเสีย ซึ่งไม่เพียงมีผลดีต่อผลประกอบการของธุรกิจ แต่ยังเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมไปในตัว จาคุบ โกรวีค (2561) อ้างถึงใน ทิพวรรณ มีพึ่ง (2568) กล่าวถึง ยุคของเทคโนโลยีดิจิทัล 4 ยุค ประกอบด้วย

Digital 1.0 ยุคของอินเตอร์เน็ต จุดเริ่มต้นของการใช้เว็บไซต์ อีเมล์ เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากโลกออฟไลน์ สู่ออนไลน์

Digital 2.0 ยุคของโซเชียลมีเดีย พฤติกรรมการใช้งานของผู้บริโภคเข้าสู่ยุคการใช้โซเชียลมีเดียเป็นสื่อหลักในการสื่อสาร

Digital 3.0 ยุคของข้อมูลและบิ๊กดาต้า เป็นยุคทีมีการใช้ข้อมูลมหาศาลให้เกิดประโยชน์จากการเติบโตของยุคโซเชียลมีเดียและ E-commerce ทำให้เกิดข้อมูลอย่างมหาศาล

Digital 4.0 ยุคของเทคโนโลยีที่ชาญฉลาด เป็นยุคที่ความฉลาดของเทคโนโลยีทำให้อุปกรณ์ต่าง ๆ สื่อสารและทำงานร่วมกันได้อย่างอัตโนมัติ

ข้อดีสำหรับการใช้เทคโนโลยีในการประกอบธุรกิจ

1. เพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารและเชื่อมต่อด้วยประสิทธิภาพแห่งการสื่อสารและเชื่อมต่อในยุคดิจิทัลปัจจุบันที่รวดเร็ว ไม่ว่าจะสื่อสารจากที่แห่งใดในโลกย่อมทำให้การสื่อสารนั้นไปถึงผู้รับโดยฉับไวรวดเร็ว เป็นการลดกำแพงทางด้านภูมิศาสตร์ และสามารถติดต่อสื่อสารทางธุรกิจได้ตลอด 24 ชั่วโมง ข้อมูลขนาดใหญ่สามารถส่งผ่านการสื่อสารได้อย่างลื่นไหลสามารถสิ่งเสริมธุรกิจให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ง่ายทำให้ย่อโลกใบนี้ให้เล็ก

2. ลดต้นทุนและเปิดโอกาสทางธุรกิจใหม่ ๆ การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารยุคดิจิทัลทางธุรกิจสามารถลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของผู้ประกอบการลงได้อย่างมากช่วยสร้างผลกำไรแก่ผู้ประกอบการได้อย่างมากมายมหาศาล เช่น การลดค่าใช้จ่ายด้านสถานที่ประกอบธุรกิจและแรงงานมนุษย์ พร้อมทั้งการเข้าถึงตลาดธุรกิจออนไลน์ได้อย่าง 24 ชั่วโมง เป็นการเพิ่มโอกาสทางธุรกิจที่ต้นทุนน้อย ผลผลิตมาก กำไรมาก ทั้งยังเป็นการอำนวยให้ผู้ประกอบการใหม่ ๆ เข้าสู่ตลาดธุรกิจออนไลน์ได้ง่ายขึ้น

3. เสริมศักยภาพ SMEs โดยเฉพาะผ่านคลาวด์และการตลาดดิจิทัล การใช้เทคโนโลยีคลาวด์ในการประกอบธุรกิจ ช่วยให้ธุรกิจขนาดเล็กมีโครงสร้างด้านเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับขนาดธุรกิจ และมีความคุ้มค่าในการลงทุน รวมทั้งสามารถใช้ตลาดออนไลน์และวิเคราะห์ข้อมูลลูกค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4. กระตุ้นเศรษฐกิจดิจิทัลและนวัตกรรม รัฐบาลไทยมีการผลักดันนโยบาย “ Thailand 4.0” เป็นการยกระดับเศรษฐกิจไทยโดยใช้เทคโนโลยีเป็นหลักในการประกอบธุรกิจ และสร้างนวัตกรรมการผลิตด้วยเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย เพิ่มผลผลิตทางธุรกิจให้มั่งคง

ข้อด้อยสำหรับการใช้เทคโนโลยีในการประกอบธุรกิจ

1. ความไม่เสมอภาคทางเทคโนโลยี ความแตกต่างระหว่างประเทศที่เจริญแล้วกับประเทศที่กำลังพัฒนา มีผลต่อการเข้าถึงเทคโนโลยี รวมถึงการขาดทักษะด้านเทคโนโลยี ทำให้ขาดโอกาสในการแข่งขันอย่างเป็นธรรม และลดทอนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

2. อิทธิผลของประเทศที่มีเทคโนโลยีล้ำสมัยและอำนาจการผูกขาด เป็นปัจจัยหลักในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจโลกในยุคปัจจุบัน ประเทศที่มีเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยย่อมสามารถสร้างผลิตผลที่ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคได้มากที่สุด และมีปริมาณมากเพียงพอต่อความต้องการทางเศรษฐกิจโลก เหตุดังกล่าวย่อมสร้างอำนาจและลักษณะการผูกขาดทางตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ บั่นทอนการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการจากประเทศที่ขาดเทคโนโลยี กระทบต่อการแข่งขันและการสร้างนวัตกรรมทางธุรกิจอย่างเป็นธรรม

3. ปัญหาความเป็นส่วนตัวและการคุ้มครองข้อมูล การประกอบธุรกิจในยุคเทคโนโลยีปัจจุบันการสื่อสารที่รวดเร็ว การเข้าถึงข้อมูลด้านธุรกิจที่มีขนาดใหญ่ เกิดการละเมิดความเป็นส่วนตัวและการเข้าถึงข้อมูลโดยไม่ได้รับอนุญาต ทำให้เกิดความเสียหายทางธุรกิจอย่างกว้างขวาง ทำให้ผู้ใช้เทคโนโลยีขาดความเชื่อมั่นต่อแพลตฟอร์มต่าง ๆ ไม่เป็นธรรมต่อเจ้าของข้อมูล

4. ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีบางประเภท เช่น เซิร์ฟเวอร์และศูนย์ข้อมูลใช้พลังงานมาก ธุรกิจผลิตสารเคมียากต่อการย่อยสลาย กระทบต่อทรัพยากรทางธรรมชาติ มีผลต่อชั้นบรรยากาศของโลก รวมทั้งสร้างลักษณะนิสัยเปลี่ยนของใช้ทางเทคโนโลยีได้ง่าย เป็นการเพิ่มมลพิษต่อโลกได้อย่างง่ายดายเช่นกัน

5. การกระทำทางเทคโนโลยีที่บิดเบือนหรือควบคุม การใช้เทคโนโลยีในการประกอบธุรกิจที่มีลักษณะเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้ใช้โดยไม่ผ่านการตรวจสอบความถูกต้อง เช่น การใช้โฆษณาที่มีการปรับแต่งคุณลักษณะสินค้าโดยใช้เทคโนโลยีที่มีการบิดเบือน หรือการใช้เทคโนโลยีเพื่อเอาปรับคู่แข่งขันทางธุรกิจอย่างไม่เป็นธรรม ย่อมส่งผลกระทำโดยตรงต่อเศรษฐกิจของโลก

จะเห็นได้ว่าการประกอบธุรกิจในยุคปัจจุบัน ย่อมต้องอาศัยเทคโนโลยีเป็นสำคัญในการแข่งขันด้านการผลิต ทั้งการสร้างนวัตกรรมทางด้านเทคโนโลยีทางเศรษฐกิจ ย่อมมีผลต่อการพัฒนาประเทศ เทคโนโลยีการสื่อสารที่รวดเร็วทำให้การประกอบธุรกิจเป็นไปด้วยความราบรื่น รวดเร็ว ทันต่อสถานการณ์แข่งขันทางธุรกิจ ส่งผลโดยตรงต่อเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้ประเทศชาติเกิดความเจริญเกิดความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ส่งผลต่อการพัฒนาทางด้านสังคม การเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตามมา แต่การใช้เทคโนโลยีอย่างขาดความรู้ความเข้าใจ และขาดจิตสำนึกย่อมส่งผลร้ายโดยตรงต่อประชากร

ธุรกิจ รวมทั้งเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างมหาศาล ดังนั้น การใช้เทคโนโลยีในการประกอบธุรกิจ ควรต้องใช้อย่างมีความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และอย่างมีคุณธรรม จึงจะเกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติบ้านเมืองในทุกด้าน

ด้านสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่สำคัญเป็นที่พึ่งพาของสิ่งมีชีวิตบนโลกใบนี้ ไม่ว่าจะเป็น มนุษย์ สัตว์ พืช ฯลฯ สถานการณ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ทั่วโลกและประเทศไทย มีความหลากหลายและซับซ้อน โดยปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติเองและเกิดจากกิจกรรมการกระทำของมนุษย์ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญในขณะนี้ได้แก่ สภาวะโลกร้อน การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ มลพิษทางอากาศและน้ำ ปัญหาขยะ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ ส่งผลกระทบกับความเป็นอยู่ของพี่น้องประชาชน ประเทศไทยเรานั้นกำลังเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เช่น ปัญหา มลพิษฝุ่น PM.25 ปัญหาขยะล้นเมือง ปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ปัญหาน้ำเน่าเสีย ซึ่งหากเราปล่อยให้ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นกับประเทศของเรายิ่งนานวันเท่าไหร่ ก็จะเกิดผลเสียในหลายๆด้าน มาทำลายชีวิตมนุษย์ สัตว์ พืช ฯลฯ ในอนาคตอย่างหลีกหนีไม่ได้แน่นอน

ในยุคดิจิทัลถือว่าเป็นยุคของการพัฒนาแบบก้าวกระโดด รวดเร็ว โลกอิสระไร้พรมแดน มีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว สังคม สิ่งแวดล้อมก็เช่นกัน มีการเปลี่ยนแปลงแบบรวดเร็วมากประเทศไทยของเรานั้น ต้องเผชิญผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมมากมาย อันมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแลงทางสภาพภูมิอากาศ และกิจกรรมการใช้ชีวิตของมนุษย์เรา

ปัญหามลพิษทางอากาศ ฝุ่น PM.25 ในช่วงปลายปี ธันวาคม ถึง มีนาคม ของทุก ๆ ปี พื้นที่บริเวณภาคเหนือ เช่นจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำปาง ลำพูน ได้รับมลพิษทางอากาศอย่างรุนแรง สาเหตุส่วนใหญ่มาจากการเผาไหม้ทางการเกษตร และการเผาของประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้เกิดหมอกควันข้ามพรมแดน ขณะในพื้นที่ภาคกลางเกิดปัญหาเผาในที่โล่ง ชาวนาในแถบภาคกลางเผาตอซังข้าว จนทำให้ภาครัฐ อย่างกระทรวงมหาดไทยผู้รับผิดชอบ ต้องออกกฎหมายผู้ใดเผามีความผิด หากฝ่าฝืน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 3 เดือน หรือปรับไม่เกิน 25,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (ตาม พ.ร.บ. การสาธารณสุข พ.ศ.2535) (TEL, 2568)

ปัญหามลพิษจากขยะชุมชน ในปี 2567 พบมีปัญหาขยะเพิ่มขึ้นถึง 28-29 ล้านตันต่อปี ปัจจุบันปัญหาขยะมูลฝอยจากชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาโลกร้อน ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกิดจากกิจกรรมต่าง ๆ ของเราทุกคน อาทิ ขยะเกิดจากการบริโภค การท่องเที่ยว การเติบโตของธุรกิจไรด์เดอร์หรือบริการการส่งอาหารสินค้า บริการนโยบายส่งเสริมการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ฯลฯ แม้ว่าขยะบรรจุภัณฑ์ที่ทำจากพลาสติก เช่น กล่องใส่อาหาร กล่องโฟม ถุงหูหิ้ว หลอดดูด แก้วน้ำ ซึ่งเป็นขยะใช้ได้ครั้งเดียวที่สามารถนำมารีไซเคิลได้ จะมีแนวโน้มลดลงในช่วงการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโควิด-19 แต่สัดส่วนขยะที่กำจัดไม่ถูกต้องกลับมีจำนวนขยะเพิ่มขึ้น ในด้านการจัดการขยะภาครัฐและเอกชนมีมาตรการกำจัดขยะมูลฝอยแต่กลับพบว่ากระบวนการในการจัดการขยะส่วนใหญ่ยังทำไม่ถูกวิธี รวมทั้งขั้นตอนและวิธีการยังไม่เป็นไปตามมาตรฐานกำหนด และยังมีงบประมาณในการกำจัดขยะไม่เพียงพอ (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, 2568) ปัญหาน้ำเน่าเสีย เกิดจากน้ำทิ้งและสิ่งปฏิกูลจากแหล่งชุมชนล้วนเป็นฝีมือ หรือการกระทำของมนุษย์เราเองทั้งนั้น เช่น น้ำที่ใช้ซักฟอกทำความสะอาดส่วนใหญ่มีสารอินทรีย์ปะปนมากับน้ำทิ้งเหล่านั้นจนทำให้เกิดมลพิษทางน้ำ น้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม หากโรงงานอุตสาหกรรมมีการลักลอบปล่อยน้ำเสียลงในแหล่งน้ำ คูคลอง ทำให้น้ำเน่าเสียได้ง่ายเพราะมีปริมาณมากและสารปนเปื้อนมีอัตราสูงเกิดจากการทำการเกษตร เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมใช้น้ำยาปราบศัตรูพืชกันมากขึ้นทำให้มีสารตกค้างอยู่ตามต้นพืชและผิวพื้นดิน เมื่อฝนตกจึงได้พัดพาเอาสารเคมี สารพิษ ที่ตกค้างลงสู่แม่น้ำ คูคลอง จึงทำให้เกิดมลพิษทางน้ำได้

จะเห็นได้ว่าสังคมยุคใหม่ใส่ใจการใช้เทคโนโลยี กับสิ่งแวดล้อมในยุคนี้ เป็นยุคของการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของทุกคน พฤติกรรมการบริโภค และการผลิตที่เพิ่มขึ้นส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมในวงกว้าง นำใช้เทคโนโลยีเพื่อสิ่งแวดล้อม เข้ามามีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบันนี้

เทคโนโลยีสะอาด หรืออาจเรียกว่าเทคโนโลยีสีเขียวสองคำนี้มีความหมายคล้ายคลึงกันอยู่ โดยนำไปใช้ประโยชน์ หรือออกแบบมาเพื่อความยั่งยืน ออกแบบมาเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ลดการใช้ทรัพยากร และลดมลพิษ ตัวอย่างเทคโนโลยีสีเขียว ที่มักนิยมนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน อาทิเช่น แผงโซล่าเซลล์ กังหันลม รถยนต์พลังงานไฟฟ้า พลังงานชีวมวลหมุนเวียน การดักจับการใช้และการกักเก็บคาร์บอน (ฉัตรตรี ภูรัต, 2568) การผสมผสานเทคโนโลยีสีเขียว ประเทศไทยของเราควรที่จะต้องให้การสนับสนุนความสำคัญ ซึ่งนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพพลังงานทางเลือกให้มากที่สุด ด้วยวิธีนี้โลกจำเป็นต้องร่วมมือกันเพื่อจำกัดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศ โดยการผ่านเทคโนโลยีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมน้ำไม่ใสสะอาดเรายังมองเห็น เลือกที่จะไม่ดื่มได้ แต่อากาศ หรือมลพิษทางสิ่งแวดล้อมที่ไม่บริสุทธิ์นั้น เราไม่สามารถเลือกได้เลย ถึงเวลาแล้วที่เราจะช่วยกันให้ลูกหลานเราได้มีอากาศที่บริสุทธิ์ น้ำที่ใสสะอาดปลอดสารพิษ เมืองที่ไม่มีมลพิษ ในอนาคตสืบต่อไป เมืองน่าอยู่ คุณภาพชีวิตดี สังคมดี เศรฐกิจดี และที่สำคัญที่สุด คือสุขภาพดี โลกของเรา ประเทศของเรา ได้น่าอยู่ยิ่งๆ ขึ้นไป

ด้านการสื่อสารกับการดำรงชีวิต

การสื่อสาร เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์มาแต่โบราณ เพราะการสื่อสารทำให้คนมีความรู้และโลกทัศน์ ที่กว้างขวางขึ้น แลกเปลี่ยนและพัฒนาร่วมกัน จนกลายเป็นกระบวนการที่ทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง จนมาถึงยุคแห่งข้อมูลข่าวสารในปัจจุบันที่การสื่อสารของมนุษย์ไม่เพียงแค่แลกเปลี่ยนกันซึ่งๆหน้า แต่มีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร คือ การประยุกต์ใช้เครื่องมือและระบบต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในการส่งและรับข้อมูลข่าวสารระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล. โดยครอบคลุมถึงเทคโนโลยีหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่การสื่อสารแบบดั้งเดิม เช่น การพูดคุย การเขียน ไปจนถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต และเครือข่ายสังคมออนไลน์

วิวัฒนาการของการสื่อสารในยุคดิจิทัลเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ จากการสื่อสารแบบดั้งเดิมไปสู่การสื่อสารผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลที่รวดเร็วและหลากหลาย ยุคดิจิทัลเริ่มต้นด้วยการเกิดขึ้นของอินเทอร์เน็ต โดยวิกิพีเดียเป็นสารานุกรมออนไลน์ยอดนิยมสำหรับนิยามและประสิทธิภาพของอินเทอร์เน็ตไว้ว่า “อินเทอร์เน็ตคือเครือข่ายคอมพิวเตอร์ที่เชื่อมต่อถึงกันทั่วโลกและเข้าถึงได้ในการเข้าถึงสาธารณะโดยใช้ช่องทางต่างๆ ของแพ็กเก็ตและการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเพื่อถ่ายทอด” (William Abhram,2565)

อินเทอร์เน็ตได้เปลี่ยนแปลงการสื่อสารอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งอีเมลและการเข้าถึงข้อมูลผ่านเว็บไซต์ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมออฟไลน์เป็นออนไลน์ ตามมาด้วยการใช้โซเชียลมีเดียผ่าน แพลตฟอร์มต่างๆ ที่นิยมกัน เช่น Facebook, Twitter(x),Youtube และ Instagram และการสื่อสารผ่านวิดีโอคอลและแพลตฟอร์มวิดีโอต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงสถานการณ์การเกิดโรค covid-19 ทำให้เกิดการสื่อสารแบบเรียลไทม์ และผู้คนสามารถสร้างและแบ่งปันเนื้อหาได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ในปัจจุบันเริ่มมีการใช้เทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ในการสื่อสารกันอย่างแพร่หลายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการแปลภาษา การสร้างเนื้อหา/รูปแบบต่างๆ การค้นคว้าหาข้อมูล และการสื่อสารในรูปแบบอื่นๆ

เทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงสังคมมนุษย์อย่างถึงรากถึงโคน และอาจเป็นผู้กำหนดทิศทางของโลกในอนาคต เพราะ AI มิได้เป็นเพียงเครื่องมือเท่านั้น แต่เป็นหน่วยงาน

อัจฉริยะ หรือ Intelligent Agent ที่มีความสามารถในการเรียนรู้ ปรับตัว และตัดสินใจได้เอง ระบบ AI ที่มีความซับซ้อนและมีพลังประมวลผลสูง อาจมีขีดความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์ ตัดสินใจ และดำเนินการต่างๆได้ดีกว่ามนุษย์ ในบางด้านระบบ AI อาจมีความเป็นกลางและมีประสิทธิภาพมากกว่ามนุษย์ในการบริหารจัดการสังคม และแก้ไขปัญหาระดับโลก (พงศกร สิทธิพงศ์, 2568)

การสื่อสารในยุคดิจิทัลทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลและข่าวสารได้อย่างรวดเร็วและทั่วถึงผ่านอินเทอร์เน็ต ช่วยลดระยะทางและเวลาในการติดต่อสื่อสาร สามารถสร้างและแบ่งปันเนื้อหาของตนเองได้ง่ายขึ้น ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ การทำธุรกิจ และการพัฒนาสังคมที่ทันสมัยในด้านต่างๆ เช่น การศึกษา เศรษฐกิจ ความมั่นคง สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งการแก้ปัญหาและรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ สามารถติดต่อสื่อสารและประสานงานกันได้ในภาวะฉุกเฉินหรือภัยพิบัติ ได้สะดวก รวดเร็ว ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติภารกิจได้ดีมากขึ้นอย่างไรก็ตาม จากการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารอย่างไม่มีวินัย โดยเฉพาะการขาดคุณธรรม จริยธรรม อาจก่อให้เกิดปัญหา ผลกระทบทั้งกับตนเองและสังคม ผลกระทบต่อตนเอง ด้านสุขภาพกาย การใช้เทคโนโลยีเป็นเวลานานอาจทำให้เกิดอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ, ปวดตา, ปวดศีรษะ, และปัญหาทางสายตา ด้านจิตใจ การติดเทคโนโลยี, การเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่นในโลกออนไลน์, และความเครียดจากการใช้งาน อาจนำไปสู่ปัญหาทางจิตใจ เช่น โรคซึมเศร้า, วิตกกังวล, หรือภาวะเครียด ด้านความสัมพันธ์ การสื่อสารผ่านเทคโนโลยีอาจทำให้ผู้คนลดการปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า, ส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่ห่างเหินและขาดความใกล้ชิด และการใช้เทคโนโลยีมากเกินไปอาจทำให้เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวและไม่ต้องการพึ่งพาผู้อื่น ผลกระทบด้านสังคม การแพร่กระจายข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ข่าวปลอม, ข้อมูลบิดเบือน, และข่าวลือสามารถแพร่กระจายอย่างรวดเร็วผ่านเทคโนโลยี, สร้างความเข้าใจผิดและส่งผลกระทบต่อสังคม อาชญากรรมไซเบอร์ การใช้เทคโนโลยีในทางที่ผิด เช่น การหลอกลวง, การขโมยข้อมูล, การละเมิดลิขสิทธิ์, และการฟอกเงิน เป็นภัยคุกคามที่ต้องระมัดระวัง การละเมิดสิทธิส่วนบุคคล การเผยแพร่ข้อมูลส่วนบุคคลโดยไม่ได้รับอนุญาต, การติดตามพฤติกรรมออนไลน์, และการละเมิดความเป็นส่วนตัวเป็นสิ่งที่ต้องระวัง

จะเห็นได้ว่าการสื่อสารแบบยุคดิจิทัลในปัจจุบัน นับว่ามีคุณประโยชน์อย่างมหาศาล ทำให้การพัฒนาในด้านต่างๆสามารถทำได้อย่างถูกต้อง แม่นยำ และรวดเร็วขึ้น แต่ในทางกลับกันหากผู้ใช้ไม่มีวินัยคุณธรรม จริยธรรมในการใช้ ก็จะเป็นภัยอย่างมหันต์ เช่นเดียวกัน ดังนั้นการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารในยุคดิจิทัลนี้ จำเป็นต้องมีมาตรการ กฎระเบียบ หรือกฎหมาย จากผู้ปกครอง หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ผู้ใช้งานมีความเข้าใจตระหนักถึงความเสี่ยงจากภัยที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้เทคโนโลยีและระมัดระวังในการใช้งาน เช่นการจำกัดเวลาการใช้งานที่เหมาะสมและไม่กระทบต่อกิจกรรมอื่นๆ ในชีวิตประจำวัน ความรับผิดชอบในการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลก่อนที่จะเชื่อและเผยแพร่ต่อ, โดยเฉพาะข้อมูลที่มาจากแหล่งที่ไม่น่าเชื่อถือ การติดตั้งโปรแกรมป้องกันไวรัสและโปรแกรมความปลอดภัยอื่นๆ เพื่อป้องกันการถูกโจมตีทางไซเบอร์ และไม่หมกมุ่นการใช้งานออนไลน์จากสื่อและแพลตฟอร์มต่างๆจนเสียสุขภาพกายและสุขภาพจิตไปในที่สุด

ด้านการสื่อสารกับความมั่นคง

องค์ประกอบของการสื่อสาร ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร (Sender) และแหล่งข้อมูล (Data source) เป็นแหล่งกำเนิดหรือจัดทำสาร, สาร (Message) เนื้อหา สาระ แผนแบบ อื่น ๆ หรือสิ่งใด ๆ ที่มีความหมายสามารถถ่ายทอดไปยังผู้รับสารทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกัน, ช่องทางการสื่อสารหรือสื่อ (Channel or Media) ทำหน้าที่นำสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร, หน่วยรับสาร (Receiver unit) บุคคล กลุ่มบุคคล รวมถึงสิ่งอุปกรณ์ที่สามารถรับสาร แปลความหมายของสารได้โดยอัตโนมัติ , และการตอบกลับ (Feedback) คือปฏิกิยาตอบสนอง

ต่อการรับรู้สารที่ได้รับของผู้รับสารปัจจุบัน อิทธิพลของการสื่อสารผ่านสื่อ (Media Communication) สามารถส่งผลกระทบในวงกว้างอย่างฉับพลัน โดยสื่อในรูปแบบดิจิทัล (Digital Media) ที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายด้วยอุปกรณ์ดิจิทัลต่าง ๆ อีกทั้งยังมีระบบการประมวลผลและตอบโต้กับผู้รับ/ส่งสารด้วยเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์หรือ AI (Artificial Intelligence) จึงทำให้หลายประเทศโดยไม่จำกัดว่าต้องเป็นประเทศต้นกำเนิดการพัฒนาเทคโนโลยีนี้หรือประเทศที่พัฒนาแล้วเท่านั้นที่จะแสวงประโยชน์จากเทคโนโลยีนี้ ประเทศบางประเทศที่ระดับการพัฒนาอยู่ในเกณฑ์ต่ำ (LDC : Least Developed Country) ก็อาจใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเหล่านี้โดยอาศัยกลุ่มทุนสีเทาที่มีศักยภาพ เช่นกลุ่มมาเฟียชาวจีนในประเทศเพื่อนบ้านของประเทศไทย ที่ตั้งฐานการก่ออาชญากรรมออนไลน์ เช่น การหลอกลวงทางอินเตอร์เน็ต (Online scam) โดยอาศัยประโยชน์จากการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศผ่านโครงข่ายพื้นฐานการให้บริการอินเตอร์เน็ตความเร็วสูงของประเทศกัมพูชา (พิทยา สุวคันธ์, 2567) ทำให้มีประชาชนจากหลายประเทศรวมถึงชาวต่างประเทศที่อาศัยอยู่ในประเทศที่เป็นที่ตั้งฐานการก่ออาชญากรรมออนไลน์เองสูญเสียทรัพย์สิน คิดเป็นมูลค่ารวมอย่างมหาศาล ผู้เสียหายจากการหลอกลวงหลายรายต้องสูญสิ้นอิสรภาพจากการค้ามนุษย์อันเป็นผลจากการพนันออนไลน์ผิดกฎหมาย ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

อาชญากรรมทางเทคโนโลยีดิจิทัลในรูปแบบการหลอกลวงออนไลน์เป็นอาชญากรรมทางไซเบอร์รูปแบบหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาความมั่นคงทางด้านไซเบอร์ ที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อความมั่นคงของมนุษย์ ความมั่นคงทางสังคม ความมั่นคงส่วนบุคคล และยังเป็นภัยคุกคามรูปแบบใหม่ ที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติ อีกด้วย เนื่องจากอาชญากรข้ามชาติที่ได้รับการสนับสนุนจากประเทศที่มีอาณาเขตติดต่อกัน

กับประเทศไทยอาจมีข้อแลกเปลี่ยนหรือผลประโยชน์ต่างตอบแทนในการมอบชุดข้อมูลบางประเภทที่บรรดาอาชญากรได้มาจากการก่ออาชญากรรมทางออนไลน์ให้กับประเทศที่ให้ที่พำนักพักพิงเป็นฐานที่ตั้งในการก่ออาชญากรรม ซึ่งชุดข้อมูลที่รัฐบาลต่างชาติได้ไปโดยวิธีที่ผิดกฎหมายนี้อาจมีความอ่อนไหวและมีความสำคัญต่อ

การวางแผนทางด้านการทหารและความมั่นคง สร้างความได้เปรียบและเสริมกำลังอำนาจทางด้านสารสนเทศให้กับรัฐบาลต่างชาติหรือประเทศคู่ขัดแย้งกับประเทศไทย เนื่องจากสามารถเข้าถึงและครอบครองข้อมูลเหล่านี้ด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรมการสื่อสารสมัยใหม่ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ นอกจากนี้แล้วยังสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปบิดเบือนและผลิตข่าวปลอมเพื่อใช้ในการทำสงครามข่าวสาร หรือปฏิบัติการข่าวสาร บนสังคมออนไลน์ ที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และทัศนคติของประชาชน ซึ่งสงครามข่าวและปฏิบัติการข่าวสารในยุคดิจิทัลสามารถใช้สื่อออนไลน์เผยแพร่ถ้อยคำที่สร้างความเกลียดชัง และถ้อยคำอันตราย การสร้างกระแสข่าวลือหรือการสร้างโฆษณาชวนเชื่อด้วยคอมพิวเตอร์ (Solinge, V. Delphine, 2562) เพื่อบิดเบือนความจริง สร้างความแตกแยกความเกลียดชังระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม บ่อนทำลายความเชื่อมั่นในสถาบันต่าง ๆ หรือชี้นำ สร้างความเชื่อในแนวทางที่ต้องการได้ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าโลกดิจิทัลเป็นแหล่งเปิด ของข้อมูลที่อาชญากรสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการหลอกลวงออนไลน์ไปใช้แสวงประโยชน์ในทางที่ผิดสร้างความเสียหายให้แก่ประชาชนในหลายประเทศแล้วยังสามารถนำไปใช้พัฒนาขีดความทางด้านสารสนเทศเพื่อเอาชนะฝ่าย ตรงข้ามในสงครามจิตวิทยา รักษาความน่าเชื่อถือและความเชื่อมั่นจากประชาชนในประเทศ ดังเช่นการปฏิบัติการข่าวสารของรัฐบาลกัมพูชาในสงครามลูกผสม ในห้วงกรณีพิพาทเรื่องเขตแดนระหว่างไทยกับกับพูชา

วิธีการพื้นฐานที่ประชาชนจะสามารถป้องกันตนเองหรือลดความเสี่ยงอันตรายจากการสื่อสารดิจิทัลได้ก็คือต้องมีสติและปัญญาในการใช้สื่อดิจิทัล เสพข่าวสารข้อมูลอย่างรอบคอบ ใช้หลักคิดในการตรวจสอบข่าวสาร ในเรื่องเดียวกันนั้นจากหลายแหล่งข่าวอย่างละเอียดถี่ถ้วน นอกจากนี้ การเข้าใช้งานสื่อสังคมออนไลน์หรือการทำธุรกรรมออนไลน์ในชีวิตประจำวัน ต้องมีการป้องกันหลายชั้น หลายขั้นตอน เช่น

สร้างรหัสผ่านที่คาดเดาได้ยากและเปลี่ยนรหัสผ่านอยู่เสมอ ระมัดระวังการแชร์ข้อมูลส่วนบุคคลในสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ข้อมูลบนบัตรประจำตัวประชาชน เลขที่บัญชีธนาคาร หลีกเลี่ยงการใช้ Wi-fi สาธารณะในการทำธุรกรรมทางการเงินหรือแชร์ข้อมูลส่วนบุคคล ไม่คลิกลิ้งก์หรือไฟล์แนบจากแหล่งที่ไม่รู้จัก รวมทั้งการปรับปรุงระบบปฏิบัติการและตั้งค่าเบราว์เซอร์ให้ทันสมัยอยู่เสมอ

ด้านความมั่นคงและความปลอดภัย

ความมั่นคงและความปลอดภัยในสังคมยุคใหม่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น ทำให้เกิดความเสี่ยงใหม่ๆ ที่ต้องได้รับการแก้ไข การรักษาความมั่นคงและความปลอดภัยในยุคนี้จึงต้องมีความครอบคลุมทั้งในด้านกายภาพและดิจิทัล เพื่อให้ประชาชนสามารถใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุขและปลอดภัย

การนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ของผู้คนและสังคมในปัจจุบัน จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการกับภัยคุกคามสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อน หลากหลายรูปแบบ ก่อให้เกิดความเดือดร้อน เสียหาย ที่เป็นอาชญากรรมในรูปแบบต่างๆ ต่อประชาชน สังคม ประเทศชาติ และโลกของพวกเราเอง ไม่ว่าจะเป็นภัยจากการกระทำของมนุษย์ ภัยจากธรรมชาติ และภัยจากการใช้เทคโนโลยีที่เป็นผลกระทบด้านความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ (Cybersecurity) ในปัจจุบันเทคโนโลยีเพื่อความมั่นคงปลอดภัย ที่มีการใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันมีมากมายหลายแบบแล้วแต่ชนิดและประเภทของงาน อาทิ เช่น กล้องวงจรปิดอัจฉริยะ (Smart CCTV)ช่วยในการเฝ้าระวัง ตรวจจับ และบันทึกภาพเหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการวิเคราะห์พฤติกรรมต้องสงสัย ระบบควบคุมการเข้าออกอัจฉริยะเพื่อควบคุมการเข้า-ออกพื้นที่ต่างๆ โดยใช้เทคโนโลยีต่างๆ เช่น การสแกนลายนิ้วมือ บัตร หรือใบหน้า โดรนลาดตระเวนเพื่อรักษาความปลอดภัย ช่วยในการลาดตระเวนพื้นที่กว้างๆ หรือพื้นที่ที่เข้าถึงยาก ระบบ AI ตรวจจับและวิเคราะห์พฤติกรรมที่อาจเป็นอันตรายหรือผิดปกติ และระบบตรวจจับและเปรียบเทียบใบหน้า (Face Recognition)ช่วยในการติดตามและตรวจสอบยานพาหนะ/บุคคล ต้องสงสัย ที่มีประวัติอาชญากรรม ระบบไฟร์วอลล์ ป้องกันการเข้าถึงเครือข่ายโดยไม่ได้รับอนุญาตและกรองข้อมูลที่ไม่พึงประสงค์ และ VPN (Virtual Private Network) สร้างการเชื่อมต่อที่ปลอดภัยระหว่างผู้ใช้และเครือข่าย โดยมีการเข้ารหัสข้อมูล เป็นต้นในอดีตการก่ออาชญากรรมจะเป็นรูปแบบทางกายภาพ ที่ไม่ซับซ้อนเหมือนปัจจุบันนี้ เช่น การโจรกรรม หรือการทำร้ายร่างกาย ก็สามารถทำการสืบสวน สอบสวน หาผู้กระทำผิด ตามพยานหลักฐานจากที่เกิดเหตุ ได้ไม่ยาก แต่หากมีการกระทำกันเป็นขบวนการ มีผู้อยู่เบื้องหลังที่เป็นผู้มีอิทธิพลเกี่ยวข้อง อาชญากรรมประเภทนี้ ก็จะมีความยากขึ้นในการหาผู้กระทำผิด เนื่องจากเจ้าหน้าที่อาจจะถูกกดดันจากผู้มีอำนาจในรูปแบบต่างๆได้ และในยุคปัจจุบันอาชญากรรมที่มีความซับซ้อนและอันตรายมากขึ้น คืออาชญากรรมทางไซเบอร์ ที่มีการเข้าถึงข้อมูลโดยไม่ได้รับอนุญาต การโจมตีทางไซเบอร์ รวมถึงการรั่วไหลของข้อมูล เนื่องจากการใช้ข้อมูลผ่านอินเตอร์เน็ต ร่วมด้วยการใช้แพลตฟอร์ด ในโซเชียลมีเดีย ต่างๆเพื่ออำนวยความสะดวกและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของหน่วยงานและผู้คนในปัจจุบัน ยังไม่รวมถึงภัยจากธรรมชาติ และภัยคุกคามรูปแบบใหม่ เช่น การก่อการร้าย การแพร่ระบาดของโรคติดต่อ ล้วนส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและความปลอดภัยของสังคมทั้งสิ้น

ความมั่นคงและความปลอดภัยรูปแบบใหม่ในยุคดิจิทัล ได้แก่ความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลสำคัญต่างๆ จะถูกจัดเก็บและใช้งานผ่านระบบดิจิทัลด้วยเทคโนโลยีที่ซับซ้อนและเชื่อมต่อถึงกันอย่างกว้างขวาง รวมทั้งทุกๆการกระทำที่เราทำในโลกออนไลน์ตั้งแต่การค้นหาข้อมูลในโลกอินเตอร์เนต การซื้อสินค้าออนไลน์ การใช้โซเชียลมีเดียล ไปจนถึงการทำธุรกรรม

ทางการเงิน ล้วนสร้างข้อมูลจำนวนมหาศาลที่ไหลเวียนอยู่ตลอดเวลา ข้อมูลเหล่านี้มีปริมาณมากมายมหาศาล มีความซับซ้อนและมีความเร็วในการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในลักษณะของ BIG DATA (พงศกร สิทธิพงศ์, 2568) ทำให้เกิดช่องโหว่ที่ผู้ไม่ประสงค์ดีเอาไปใช้ได้อย่างง่ายดาย การรักษาความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์จึงต้องมีการดำเนินการด้านความปลอดภัยในมิติไซเบอร์ซึ่ง เป็นการดำเนินการป้องกันภายในเครือข่ายเพื่อป้องกันการเข้าถึงโดยไม่ได้รับอนุญาต การเจาะระบบ หรือสร้างความเสียหายต่อคอมพิวเตอร์ ระบบสื่อสารอิเล็กทรอนิกส์และเทคโนโลยีสารสนเทศอื่นๆ รวมถึงระบบปฏิบัติการของเทคโนโลยีสารสนเทศตลอดจนข้อมูลที่อยู่ในนั้น เพื่อให้แน่ใจว่ามีความพร้อมใช้งาน ถูกต้องสมบูรณ์ มีการยืนยันตัวตน สามารถรักษาความลับป้องกันการปฏิเสธหรืออ้างความรับผิดชอบ (ศูนย์พัฒนาหลักนิยมและยุทธศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2565) และบางโอกาสถึงแม้จะมีระบบที่แข็งแกร่ง การกระทำผิดพลาดของมนุษย์ เช่น การใช้รหัสผ่านที่ไม่ปลอดภัย หรือการคลิกลิงก์อันตราย ก็สามารถนำไปสู่ความเสียหายได้เช่นกัน ดังนั้น ความมั่นคงของข้อมูล (Data Security) เป็นเรื่องที่ทุกคนต้องให้ความสำคัญอย่างที่สุด ข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลสำคัญต่างๆ ต้องได้รับการปกป้องอย่างเหมาะสม การเข้ารหัสข้อมูล การควบคุมการเข้าถึง และการสำรองข้อมูล เป็นมาตรการสำคัญที่ช่วยรักษาความลับ ความถูกต้อง และความพร้อมใช้งานของข้อมูลการป้องกันและแก้ไข เพื่อให้เกิดความมั่นคงและปลอดภัย จากอาชญากรรมทางเทคโนโลยี ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ต้องสร้างความตระหนักรู้โดยการให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับความเสี่ยงและความปลอดภัยในโลกดิจิทัล มีการส่งเสริมให้ประชาชนมีความระมัดระวังในการใช้งานเทคโนโลยี การสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนอย่างเข้มแข็ง ในการแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม การลงทุนในเทคโนโลยีที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพในการป้องกันและรับมือกับภัยคุกคามต่างๆ รวมทั้งการปรับปรุงกฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงและความปลอดภัยทางไซเบอร์ให้ครอบคลุม ทันสมัย และบังคับใช้อย่างเข้มงวด เพื่อป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงและความปลอดภัย ได้อย่างแท้จริง

จะเห็นได้ว่าความมั่นคงและความปลอดภัยในสังคมยุคใหม่เป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ต้องมีความตระหนักรู้ต่อการสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยโดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน และต้องมีการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของเทคโนโลยีและภัยคุกคามต่างๆในปัจจุบัน

ด้านคุณธรรม จริยธรรม

คุณธรรม จริยธรรม ในยุคดิจทัล คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงานมความดีและความถูกต้องในการแสดงออกทั้งกาย วาจา และใจของแต่ละ บุคคลซึ่งยึดมั่นไว้เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย ในทางพระพทุธศาสนานั้น แยกคุณธรรมให้เราได้เข้าใจชัดเจน เป็น 10 หัวข้อดังต่อไปนี้ 1) ความซื่อสัตย์สุจริต การประพฤติตรงและจริงใจ ไม่หลอกลวง ไม่คดโกง 2) ความกตัญญูกตเวทีการรู้จักสำนึกในบุญคุณของผู้อื่นโดยเฉพาะผู้มีพระคุณ 3) ความเสียสละการสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม 4) ความอดทนอดกลั้นการควบคุมอารมณ์และจิตใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งยั่วยุ 5) ความมีวินัยการปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับและข้อตกลงต่างๆ 6) ความรับผิดชอบการทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดและพร้อมที่จะยอมรับผลของการกระทำ 7) ความเมตตากรุณาการมีความเห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือผู้อื่น 8) ความสามัคคีการรวมพลังกันเพื่อทำงานร่วมกันอย่างเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน 9) ความมีเหตุผลการใช้สติปัญญาและเหตุผลในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหา 10) ความพอเพียง การรู้จักประมาณตนและใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมตามฐานะ

ยุคดิจิทัล หมายถึง ยุคสมัยที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตและการทำงานของมนุษย์ โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้ชีวิตแบบออฟไลน์ เป็นออนไลน์ มากขึ้น มีการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในหลายด้าน เช่น การสื่อสาร การทำงาน การเรียนรู้ และความบันเทิงยุคปัจจุบันนี้ที่

เทคโนโลยีเป็นไปอย่างรวดเร็วและก้าวกระโดด ทำให้เราได้เห็นความเป็นส่วนตัวในสังคมสูงมากขึ้น ทำให้โลกทำงานง่ายขึ้นได้เพียงปลายนิ้ว แต่กับกลุ่มเด็กและเยาวชน ก็ส่งผลให้มีความมั่นใจและเชื่อมั่นในตนเองสูงขึ้นจากการเรียนรู้จากสื่อเทคโนโลยีออนไลน์ กล้าลงมือทำและกล้าแสดงออกมากยิ่งขึ้นจากการพัฒนาโดยเรียนรู้จากสื่อดิจิทัลได้มากขึ้น แต่ในเด็กที่อายุน้อย ช่วงวัย 9 – 14 ปี ถ้าเยาวชนใช้สื่อดิจทัลมากเกินไป อาจส่งผลเสียในระยาว เพราะฉะนั้นการจะปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ให้ควบคู่ไปกับโลกใหม่ที่มากไปด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับ ครอบครัว โรงเรียนหรือแม้กระทั่ง ครูพระที่สอนศีลในโรงเรียนในสังคมยุคใหม่ ที่เต็มไปด้วยการสื่อสารที่รวดเร็วและฉับไวมากขึ้น เช่นที่ท่านรองศาสตราจารย์ ดร.ณกมล ปุญชเขตต์ทิกุล แห่งมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ได้แนะนำแนวทางไว้ในเรื่องของการส่งเสริมคุณธรรมในยุคดิจิทัลเอาไว้ได้น่าสนในคอลัมน์แยกรัชวิภา หนังสือพิมพ์บ้านเมือง วันอังคารที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2567

แนวทางส่งเสริมคุณธรรมในยุคดิจิทัล

การศึกษาและการปลูกฝังในโรงเรียน รวมคุณธรรมในหลักสูตรการศึกษา เช่น การสอนการใช้สื่อออนไลน์อย่างรับผิดชอบ การตรวจสอบข้อมูลก่อนแชร์ และการเคารพความคิดเห็นของผู้อื่นการพัฒนาผู้นำคุณธรรมดิจิทัล สร้างเครือข่ายเยาวชนและบุคคลที่เป็นต้นแบบในการใช้เทคโนโลยีอย่างมีคุณธรรม เพื่อขยายผลไปยังชุมชนออนไลน์มิใช่เพียงแค่คำพูดที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของอุดมการณ์ แต่คือรากฐานที่ยึดเหนี่ยวสังคมและผลักดันให้การพัฒนาแห่งชาติเป็นไปอย่างมั่นคงและยั่งยืน

จะเห็นได้ว่าไม่ว่าโลกนั้นจะพัฒนาไปมากเพียงใดจากโลกดิจิทัล แต่รากฐานและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจคนทุกคนในโลกนี้ คือคุณธรรมจริยธรรมที่จะต้อง ชี้นำ หรือแนะแนวทางคู่ไปกับสังคมโลกติจิทัลยุคใหม่ให้สอดคล้องกับโลกที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ไม่ปล่อยให้พัฒนาแต่เพียงวัตถุ แต่พัฒนาทางด้านจิตใจตามกันไปด้วย ตามหลักคุณธรรมจริยธรรมในข้อที่สอง คือเรื่องของความกตัญญู เช่นที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยได้ตรัส เอาไว้ว่า ความกตัญญู เป็นเครื่องหมายของคนดี

บทสรุป

ในมุมมองของคณะผู้ศึกษาพบว่าโลกในยุคดิจิทัลถึงแม้จะมีความสะดวกสบายเพียงแค่ปลายนิ้วสัมผัสก็ทำให้การใช้ชีวิตของเราง่ายยิ่งขึ้นแต่ก็ควรมีความระมัดระวังไตร่ตรองให้ดี เช่นการนำมาช่วยส่งเสริมในการประกอบอาชีพและการดำเนินธุรกิจ นั้นย่อมต้องอาศัยเทคโนโลยีเป็นสำคัญในการแข่งขันด้านการผลิต ทั้งการสร้างนวัตกรรมทางด้านเทคโนโลยีทางเศรษฐกิจย่อมมีผลต่อการพัฒนาประเทศ แต่การใช้เทคโนโลยีอย่างขาดความรู้ความเข้าใจ และขาดจิตสำนึกย่อมส่งผลเสียโดยตรงต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างมหาศาลหรือแม้แต่การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพสูงสุดที่ผ่านมาได้มีการผสมผสานนำเทคโนโลยีสะอาดหรือที่เราเรียกว่าเทคโนโลยีสีเขียวมาใช้ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้นแต่อาจยังไม่เพียงพอและครอบคลุมทุกภาคส่วนดังนั้นนโยบายระดับชาติจึงควรให้การสนับสนุนพร้อมทั้งส่งเสริมให้มีการนำไปประยุกต์ใช้ในทุกภาคส่วนให้มากยิ่งขึ้นไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน และ ภาคประชาชน ในส่วนของการสื่อสารที่รวดเร็วทันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นก็มีความสำคัญเช่นกันที่จะทำให้เรารับรู้ข้อมูลข่าวสารได้ทันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นทำให้เราสามารถระวังหรือป้องกันภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นได้อย่างทันท่วงทีแต่สิ่งสำคัญและไม่ควรละเลยในโลกยุคดิจิทัลคือความตระหนักในด้านคุณธรรมจริยธรรมไม่ว่าโลกเราจะมีพัฒนาไปมากเพียงใดแต่รากฐานและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนทุกคนบนโลกใบนี้ คือคุณธรรมจริยธรรมที่จะคอยชี้นำหรือแนะแนวทางควบคู่ไปกับสังคมโลกติจิทัลยุคใหม่ให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่เกิดอย่างรวดเร็วได้อย่างยั่งยืนสืบไป

เอกสารอ้างอิง

กัลยารัตน์ ธีระธนชัยกุล. (2564). *การเป็นผู้ประกอบการสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.

ณกมล ปุญชเขตต์ทิกุล. (2567, 24 ธันวาคม). แยกรัชวิภา. *บ้านเมือง*. เข้าถึงจาก https://www.banmuang.co.th/column/politic/7958

ฉัตรตรี ภูรัต (2568). เทคโนโลยีกับสิ่งแวดล้อมที่น่าสนใจในปัจจุบัน กับ ดร.ฉัตรตรี ภูรัต. *Jorakay*. เข้าถึงจาก https://www.jorakay.co.th/blog/professional/others/technology-for-environment เมื่อ 17 สิงหาคม 2568

ทิพย์ ประทุม และ สรัญณี อุเส็นยาง, (2565) การยอมรับเทคโนโลยีสารสนเทศในยุควิถีชีวิตใหม่. *วารสารลวะศรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี*, 6(1), มกราคม - มิถุนายน 2565.

ทิพวรรณ มีพึ่ง. (2568). ***การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสำหรับผู้ประกอบการยุคดิจิทัล***. คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก เขตพื้นที่จักรพงษภูวนาถ.

พงศกร สิทธิพงศ์. (2568). สมรภูมิเทคโนโลยี ใครจะอยู่ ใครจะไป AI กับสงครามโลก ครั้งที่ 3. *หน้า 26*, 7 มีนาคม 2568.

พงศกร สิทธิพงศ์. (2568). หนังสืออิเล็กทรอนิกส์, อาชีพที่ใช้ในปี 2030. *หน้า 6*, 18 มีนาคม 2568.

พิทยา สุวคันธ์. (2567). การหลอกลวงออนไลน์ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง: สภาพปัญหาและแนวทางแก้ไข. *วิเทศวรสาร*, 3(2567), 5.

ศูนย์พัฒนาหลักนิยมและยุทธศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารบก. (2565). การปฏิบัติการไซเบอร์และสงครามอิเล็กทรอนิกส์. *หน้า 21*.

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. (2568). 3 สถานการณ์เด่นสิ่งแวดล้อมไทย-โลก 67 แนวโน้ม 68. *Greennews*. เข้าถึงจาก https://greennews.agency เมื่อ 17 สิงหาคม 2568

Solinge, V. Delphine. (2562). Digital risks for populations in armed conflict: Five key gaps the humanitarian sector should address. *ICRC*. เข้าถึงจาก https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2019/06/12/digital-risks-populations-armed-conflict-five-key-gaps-humanitarian-sector/

TEL. (2568). ถอดบทเรียนสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทยที่ต้องเผชิญ ปี 2567 พลังงานทางเลือกที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในปี 2568. *สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย*. เข้าถึงจาก https://www.tei.or.th/th/article_detail.php เมื่อ 17 สิงหาคม 2568

William Abhram. (2565). อินเทอร์เน็ตในฐานะสื่อกลางในปัจจุบัน. *วารสารศาสตร์ศาสตร์*, 12(3). มหาวิทยาลัยโอ๊คแลนด์, นิวซีแลนด์.

รูปแบบการฝึกวิชาชีพเพื่อสร้างโอกาสของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม
VOCATIONAL TRAINING MODEL TO CREATE OPPORTUNITIES FOR INMATES IN THE NAKHON PATHOM CENTRAL PRISON

จรูญ จันทร์แจ่ม,[1] สัญญา สดประเสริฐ และ พระอุทิศ อาสภจิตฺโต
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Jaroon Janjam,[1] Sanya sodprasert and Phra Uthit Asabhajitto
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: Roon1239@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการฝึกวิชาชีพเพื่อสร้างโอกาสของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม”การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาและความต้องการในการฝึกอาชีพของผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐม 2) ออกแบบและพัฒนากิจกรรมการฝึกอาชีพสำหรับผู้ต้องขัง และ 3) ขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังผ่านกิจกรรมฝึกอาชีพภายในเรือนจำ โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบมีส่วนร่วม เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 15 ราย ได้แก่ ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ผู้ประกอบการ คณะอาจารย์ ผู้ต้องขัง และผู้พ้นโทษ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัญหาในการฝึกอาชีพของผู้ต้องขังแบ่งออกเป็น 3 ด้านคือ ด้านผู้ต้องขัง คือ ผู้ต้องขังมีความรู้สึกด้อยค่าตัวเอง พื้นฐานการศึกษาต่ำ และปัญหาด้านสุขภาพ ด้านเรือนจำ เช่น ข้อจำกัดด้านงบประมาณ ผู้ฝึกสอนไม่เพียงพอหรือขาดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และพื้นที่ฝึกวิชาชีพคับแคบ แสงสว่างไม่เพียงพอ และ ด้านสังคมคือ อคติจากสังคมและการขาดระบบสนับสนุนหลังพ้นโทษ 2) ผู้ต้องขังได้แสดงความต้องการฝึกอบรมระยะสั้นในหลักสูตรช่างไฟฟ้าในอาคารและช่างเชื่อมไฟฟ้า ซึ่งได้มีการออกแบบกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการรวบรวมข้อมูลจากความต้องการของผู้ประกอบการและกลุ่มผู้ต้องขัง ในการประชุม มีความเห็นร่วมกัน เน้นทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ 3) การขับเคลื่อนกิจกรรมฝึกอาชีพได้ดำเนินการจริงในเรือนจำ โดยมุ่งเน้นการฝึกทักษะลงมือปฏิบัติจริง โดยการใช้เครื่องมือ การทำงานเป็นทีม และการประเมินผล เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพหลังพ้นโทษได้อย่างมั่นคง นอกจากนี้ยังส่งเสริมการยอมรับจากสังคม โดยการประสานความร่วมมือกับภาคเอกชนและการเผยแพร่เรื่องราวความสำเร็จของอดีตผู้ต้องขัง เพื่อเปลี่ยนทัศนคติของสังคมและส่งเสริมการกลับคืนสู่สังคมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การฝึกวิชาชีพ ผู้ต้องขัง เรือนจำกลางนครปฐม การสร้างโอกาส การมีส่วนร่วม

Abstract

A Vocational Training Model for Creating Opportunities for Inmates at Nakhon Pathom Central Prison

This research aimed to: (1) study the problems and needs regarding vocational training for inmates at Nakhon Pathom Central Prison; (2) design and develop vocational training activities for inmates; and (3) implement activities to enhance inmates’ occupational potential through vocational training within the prison. The study employed a participatory qualitative research approach, with data collected through in-depth interviews from 15 key informants,

including prison administrators, staff, entrepreneurs, academics, inmates, and ex-offenders. Data were analyzed using content analysis.

The research findings revealed three main dimensions of problems in vocational training for inmates:**Inmate-related factors** – including low self-esteem, limited educational background, and physical or mental health issues; **Prison-related factors** – such as budget limitations, an insufficient number of qualified trainers, and inadequate training space and lighting; and **Societal factors** – including social stigma and lack of post-release support systems.

Furthermore, inmates expressed a strong interest in short-term training courses in building electrical work and electric welding. These courses were designed in collaboration with relevant agencies, based on labor market needs and feedback from inmates and employers. The training programs emphasized both theoretical instruction and hands-on practice.

The vocational training activities were successfully implemented within the prison. The programs focused on developing practical skills, using real tools, encouraging teamwork, and conducting performance evaluations. These efforts aimed to ensure that inmates could apply the acquired knowledge to secure stable employment after release. In addition, the research promoted social acceptance through partnerships with the private sector and by sharing success stories of former inmates, in order to change public attitudes and support sustainable reintegration into society.

Keywords: Vocational training, prisoners, Nakhon Pathom Central Prison, opportunity creation, participation

บทนำ

ประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาความแออัดในเรือนจำมาอย่างยาวนาน(กรมราชทัณฑ์, 2566) โดยมีจำนวนผู้ต้องขังสูงเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับคดียาเสพติดกว่า 80% (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2566) ปัญหานี้สะท้อนถึงความล้มเหลวในการป้องกันการกระทำผิดซ้ำ (recidivism) และการขาดโอกาสในการฟื้นฟูผู้ต้องขังให้สามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างยั่งยืน ตาม พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ได้กำหนดภารกิจของกรมราชทัณฑ์ให้เน้น “การควบคุมและการแก้ไขฟื้นฟูพฤตินิสัยผู้ต้องขัง” ซึ่งถือเป็นแนวทางสำคัญในการลดอาชญากรรมซ้ำซ้อน (Cullen & Gendreau, 2000) ทั้งนี้แนวคิดเรื่อง “การฟื้นฟูสมรรถภาพผู้กระทำผิด” Offender Rehabilitation Theory ซึ่งเป็นพื้นฐานในงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ ก็ชี้ชัดว่า การฝึกอบรมทักษะวิชาชีพระหว่างต้องโทษ เป็นหนึ่งในเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการฟื้นฟูและลดโอกาสในการกระทำผิดซ้ำหลังพ้นโทษ จากรายงานของกรมราชทัณฑ์และงานวิจัยหลายฉบับ เช่น งานวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย พบว่าผู้พ้นโทษจำนวนมากมีปัญหาในการกลับคืนสู่สังคม เนื่องจากไม่ได้รับโอกาสด้านการจ้างงาน ถูกตีตราจากสังคม และขาดเครือข่ายสนับสนุน ส่งผลให้ผู้พ้นโทษจำนวนไม่น้อยหวนกลับเข้าสู่เส้นทางอาชญากรรมซ้ำ นอกจากนี้ จากงานศึกษาของ (Bonta & Andrews, 2017) ในแนวคิด Risk-Need-Responsivity Model (RNR) ยังเน้นว่า การฟื้นฟูผู้ต้องขัง

ให้มีอาชีพต้องสอดคล้องกับความเสี่ยง พฤติกรรม และศักยภาพเฉพาะบุคคล จึงจำเป็นต้องมีหลักสูตรฝึกอบรมวิชาชีพที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้ต้องขังและตลาดแรงงาน

ในบริบทของเรือนจำกลางนครปฐม ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ควบคุมผู้ต้องขังเด็ดขาดและผู้ต้องโทษตลอดชีวิต พบว่ามีความพยายามในการดำเนินการฟื้นฟูพฤตินิสัยและฝึกวิชาชีพให้แก่ผู้ต้องขัง แต่ยังมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ความไม่ต่อเนื่องของหลักสูตร ขาดผู้สอนที่มีความเชี่ยวชาญ เครื่องมือฝึกไม่ทันสมัย และการขาดความร่วมมือกับสถานประกอบการภายนอก ในขณะที่ผู้ต้องขังเองส่วนใหญ่มีพื้นฐานการศึกษาต่ำ และมีความคาดหวังต่อการประกอบอาชีพสุจริตหลังพ้นโทษ โดยเฉพาะในสายอาชีพที่เคยมีความชำนาญมาก่อน เช่น ช่างไฟฟ้า หรือช่างเชื่อม ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สามารถพัฒนาให้เป็นทักษะที่ตลาดต้องการได้

จากสถานการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยในฐานะเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ของเรือนจำกลางนครปฐม จึงเห็นความสำคัญของการออกแบบและพัฒนากิจกรรมในการฝึกวิชาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังและตลาดแรงงาน โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับทักษะชีวิต เพิ่มศักยภาพการประกอบอาชีพสุจริต และสร้างโอกาสในการกลับคืนสู่สังคมอย่างมีคุณภาพ การวิจัยนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นต้นแบบหรือแนวทางสำหรับเรือนจำอื่น ๆ ในการส่งเสริมระบบฟื้นฟูผู้ต้องขังให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ ลดภาระของรัฐ และเสริมสร้างสังคมที่มีความมั่นคง ปลอดภัย และยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการในการฝึกอาชีพของผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐม
2. เพื่อออกแบบและพัฒนากิจกรรมการฝึกอาชีพสำหรับผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐม
3. เพื่อขับเคลื่อนและเพิ่มศักยภาพในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังผ่านกิจกรรมฝึกอาชีพในเรือนจำกลางนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยประยุกต์ใช้แนวคิดของ Kemmis และ McTaggart ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่การวางแผน (Planning)การปฏิบัติตามแผน (Action)การสังเกตุผล (Observation)การสะท้อนผล (Reflection) เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และลำดับขั้นการดำเนินงาน ผู้วิจัยได้เพิ่มเติมระยะการดำเนินงานอีก 1 ขั้นตอน คือ “ระยะเตรียมการ” (Pre-research) และจำแนกกระบวนการวิจัยออกเป็น 5 ระยะ ระยะการวางแผน ระยะการปฏิบัติตามแผนระยะการสังเกตผล ระยะสะท้อนผล กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)ได้ใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากความสมัครใจและความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการฝึกวิชาชีพภายในเรือนจำกลางนครปฐม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยการตรวจสอบข้อมูลตรวจสอบความครบถ้วนและความสอดคล้องของข้อมูลใช้วิธีการ Triangulation โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต และเอกสารการวิเคราะห์ข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาแบบอิงบริบท (Contextual Content Analysis)นำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)ใช้ข้อความและโค้ดคำพูดของผู้ให้ข้อมูลเพื่อสนับสนุนข้อค้นพบ

งานวิจัยนี้ ได้รับการรับรองจริยธรรมในการวิจัยตามหนังสือที่ อว 8007/ว.425 ลงวันที่ 5 สิงหาคม 2567 โดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ดำเนินการภายใต้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(Participatory Action Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการในการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐม โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการระดมความคิดเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่เรือนจำ ผู้ประกอบการ และผู้ต้องขังที่มีความสนใจในการฝึกอาชีพ ผลการวิเคราะห์สามารถแบ่งออกเป็นประเด็นหลักดังนี้

1.ปัญหาและความต้องการในการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม

จากการศึกษาปัญหาและความต้องการในการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม มีประเด็นสำเสนอจากการวิเคราะห์ข้อูล ดังนี้

1.1 ปัญหาด้านตัวผู้ต้องขัง พบว่า ผู้ต้องขังจำนวนหนึ่ง รู้สึกด้อยค่าตัวเอง มองตัวเองไร้ค่าไม่มีที่ยืนในสังคมยังขาดแรงจูงใจในการฝึกอาชีพ และไม่เห็นคุณค่าของทักษะที่จะได้รับ หลายรายมีพื้นฐานการศึกษาต่ำทำให้ขาดทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน เขียน และคิดวิเคราะห์ อีกทั้งยังมีพฤติกรรมและทัศนคติที่ไม่เหมาะสมต่อการเรียนรู้แบบกลุ่ม และบางรายมีปัญหาสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ ยังประสบปัญหาจากระยะเวลาการต้องโทษที่ไม่แน่นอน เช่น การย้ายเรือนจำ หรือการลดโทษกระทันหัน ทำให้ไม่สามารถฝึกได้อย่างต่อเนื่อง

1.2 ปัญหาด้านโครงสร้างและการบริหารภายในเรือนจำ พบว่า ข้อจำกัดด้านงบประมาณส่งผลให้ไม่สามารถจัดหาอุปกรณ์ เครื่องมือ และบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญได้อย่างเพียงพอ สถานที่ฝึกอบรมยังขาดความพร้อม เช่น แสงสว่างไม่เพียงพอ ระบบระบายอากาศไม่เหมาะสม และไม่สามารถใช้อุปกรณ์บางประเภทได้เนื่องจากข้อกำหนดด้านความปลอดภัย นอกจากนี้ หลักสูตรที่มีอยู่ยังมีจำนวนจำกัด และไม่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงาน หรือความถนัดของผู้ต้องขัง อีกทั้งยังขาดระบบการประเมินผล และการติดตามผลการฝึกอบรมอย่างเป็นระบบอย่างไรก็ตาม ปัจจุบันมีความพยายามในการพัฒนาความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก อาทิ กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน วิทยาลัยเทคนิค และภาคเอกชน เพื่อจัดการฝึกอบรมและการทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงาน อันเป็นแนวทางที่สามารถยกระดับคุณภาพการฝึกวิชาชีพให้มีมาตรฐานมากยิ่งขึ้น

1.3 ปัญหาด้านสังคมภายนอก พบว่า แม้ผู้ต้องขังจะได้รับการฝึกวิชาชีพภายในเรือนจำ แต่เมื่อพ้นโทษยังประสบปัญหาด้านทัศนคติของสังคมที่มองผู้พ้นโทษในแง่ลบ รวมถึงความไม่ไว้วางใจจากนายจ้าง ขาดระบบสนับสนุนหลังการปล่อยตัว เช่น การแนะแนวอาชีพหรือทุนเริ่มต้นในการดำรงชีพ อีกทั้งการแข่งขันในตลาดแรงงานยังคงสูง ขณะที่ทักษะที่ได้รับในเรือนจำบางครั้งไม่ทันสมัยเพียงพอ

1.4 ความต้องการในการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขัง ผลการศึกษาจากผู้ต้องขัง พบว่า มีความต้องการฝึกวิชาชีพในระดับสูง โดยเฉพาะในสาขาช่างไฟฟ้าในอาคาร และช่างเชื่อมไฟฟ้า เนื่องจากเป็นทักษะที่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้จริงหลังพ้นโทษ ทั้งยังใช้เงินลงทุนไม่มาก และเป็นทักษะที่ตลาดแรงงานมีความต้องการสูง ความต้องการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าผู้ต้องขังให้ความสำคัญกับการมีอาชีพที่มั่นคง เพื่อป้องกันการกระทำผิดซ้ำอย่างไรก็ตาม พบข้อจำกัด เช่น ขาดอุปกรณ์ฝึกในเรือนจำ ครูฝึกที่มีใบรับรองวิชาชีพยังมีไม่เพียงพอ และระยะเวลาการต้องโทษของผู้ต้องขังบางรายไม่สอดคล้องกับระยะเวลาของกิจกรรมฝึกอบรม

2.การออกแบบและพัฒนากิจกรรมการฝึกอาชีพสำหรับผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐม

ในการพัฒนากิจกรรมฝึกวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังภายในเรือนจำกลางนครปฐม ผู้วิจัยได้ดำเนินการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้องจากหลากหลายภาคส่วน เข้าร่วมเวทีเสวนาและประชาพิจารณ์เพื่อร่วมออกแบบและจัดทำแผนจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานและบริบทของเรือนจำ โดย

มีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย ผู้บัญชาการเรือนจำกลางนครปฐม อาจารย์จากสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน ผู้อำนวยการส่วนพัฒนาผู้ต้องขัง หัวหน้าฝ่ายและหัวหน้างานฝึกวิชาชีพ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ควบคุมการฝึกวิชาชีพ

ข้อมูลที่ได้จากการประชาพิจารณ์และการสำรวจความต้องการทั้งจากภาคผู้ประกอบการและกลุ่มผู้ต้องขัง นำไปสู่การออกแบบและพัฒนากิจกรรมในการฝึกวิชาชีพ 2 กิจกรรมได้แก่ (1) ช่างเชื่อมไฟฟ้า และ (2) ช่างไฟฟ้าภายในอาคาร โดยมุ่งเน้นการฝึกทักษะที่สามารถนำไปใช้ได้จริงหลังพ้นโทษ และเตรียมความพร้อมเข้าสู่การทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงานแห่งชาติ

2.1 ฝึกวิชาชีพช่างเชื่อมไฟฟ้า การฝึกวิชาชีพเสริม สาขาการเชื่อมไฟฟ้า เพื่อเข้ารับการทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงานแห่งชาติ สาขาช่างเชื่อมอาร์กโลหะด้วยมือ ระดับ 1

วัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้ต้องขังมีความรู้ความเข้าใจในงานเชื่อมไฟฟ้า พัฒนาทักษะการเชื่อมโลหะด้วยมือตามมาตรฐานฝีมือแรงงาน เตรียมความพร้อมสู่การประกอบอาชีพหลังพ้นโทษ สนับสนุนให้สามารถเข้าสอบมาตรฐานฝีมือแรงงานแห่งชาติ ระดับ 1

กลุ่มเป้าหมาย ผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐมที่ผ่านการคัดเลือกจากฝ่ายฝึกวิชาชีพและแสดงความประสงค์เข้าร่วมโครงการ ระยะเวลาอบรม อบรมรวม 30 ชั่วโมง ทดสอบมาตรฐานฝีมือ 5 ชั่วโมง (ทฤษฎี 1 ชม. / ปฏิบัติ 4 ชม.) ใช้เวลาอบรมทั้งหมด 7 วัน รูปแบบการอบรม ภาคทฤษฎี 7 ชั่วโมง ภาคปฏิบัติ 23 ชั่วโมง รูปแบบการสอน: บรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติจริง

2.2 ฝึกวิชาชีพช่างไฟฟ้าภายในอาคารการฝึกวิชาชีพ สาขาการเดินสายไฟฟ้าภายในอาคาร เพื่อเตรียมสอบมาตรฐานฝีมือแรงงานแห่งชาติ ระดับ 1

วัตถุประสงค์ของหลักสูตร ส่งเสริมความรู้และทักษะการเดินสายไฟฟ้าภายในอาคาร เตรียมความพร้อมสำหรับการสอบมาตรฐานฝีมือแรงงาน สนับสนุนการประกอบอาชีพช่างไฟฟ้าหลังพ้นโทษ

กลุ่มเป้าหมายผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐม ที่ผ่านการคัดเลือกจากฝ่ายฝึกวิชาชีพ ระยะเวลาอบรม อบรมรวม 30 ชั่วโมง ทดสอบมาตรฐานฝีมือ 5 ชั่วโมง (ทฤษฎี 1 ชม. / ปฏิบัติ 4 ชม.) ใช้เวลาอบรม 6 วัน และ 1 วันสำหรับการทดสอบ รูปแบบการอบรม การบรรยายทฤษฎี การสาธิต และฝึกปฏิบัติกับอุปกรณ์จริงมีการประเมินรายบุคคลเป็นรายกิจกรรม

3.การขับเคลื่อนและเพิ่มศักยภาพในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังผ่านกิจกรรมฝึกอาชีพในเรือนจำกลางนครปฐม

หลังจากการจัดทำและออกแบบกิจกรรมในการฝึกวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรมโดยมุ่งเน้นให้ผู้ต้องขังได้รับทักษะที่สามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพได้จริงหลังพ้นโทษ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการเพิ่มโอกาสในการมีงานทำ แต่ยังมีส่วนสำคัญในการลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ โดยการดำเนินงานขับเคลื่อนแบ่งออกเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

1.การฝึกอบรมวิชาชีพช่างไฟฟ้า การฝึกอบรมช่างไฟฟ้าให้แก่ผู้ต้องขังมีเป้าหมายเพื่อเตรียมความพร้อมทางทักษะที่สามารถนำไปประกอบอาชีพภายหลังพ้นโทษได้จริง โดยการดำเนินงาน ได้แก่ เนื้อหาหลักสูตรทฤษฎี เนื้อหาทางทฤษฎีประกอบด้วยความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อวิชาชีพช่างไฟฟ้า ได้แก่ ทฤษฎีไฟฟ้าพื้นฐาน: ความเข้าใจเกี่ยวกับกระแสไฟฟ้า แรงดันไฟฟ้า การทำงานของวงจร กฎของโอห์ม และการคำนวณพลังงานไฟฟ้า การติดตั้งระบบไฟฟ้าเบื้องต้น เช่น การเดินสายไฟภายในอาคาร การติดตั้งปลั๊ก สวิตช์ และโคมไฟ การดูแลและซ่อมแซมเครื่องใช้ไฟฟ้าเบื้องต้น ความปลอดภัยในการทำงาน การใช้อุปกรณ์ป้องกัน (PPE) การป้องกันอันตรายจากไฟฟ้า และแนวทางการรับมือกับเหตุฉุกเฉิน

รูปภาพที่ 1 จัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้านทฤษฎีการไฟฟ้า

รูปแบบการฝึกภาคปฏิบัติภาคปฏิบัติเน้นการฝึกทักษะที่ผู้ต้องขังสามารถนำไปใช้ในสถานการณ์จริงได้ โดยมีแนวทางดังนี้ การเรียนรู้จากการลงมือทำ (Hands-on Training) เช่น การเดินวงจร การวัดไฟฟ้า การติดตั้งและทดสอบระบบ การใช้อุปกรณ์จริง เช่น มัลติมิเตอร์ คีมตัดสายไฟ และเครื่องมือช่างไฟฟ้ามาตรฐาน การจำลองสถานการณ์ทำงาน ให้ผู้ต้องขังได้ฝึกในสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกับการทำงานจริงมากที่สุด

รูปภาพที่ 2 จัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้านภาคปฏิบัตลงมือทำจริงด้านไฟฟ้า

การพัฒนาทักษะอ่อน (Soft Skills)นอกจากความรู้เชิงเทคนิค การฝึกอบรมยังเสริมทักษะอ่อนซึ่งจำเป็นต่อการทำงานในชีวิตจริง ได้แก่ การทำงานเป็นทีม ทักษะการสื่อสารและการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การวางแผนงานและบริหารเวลา การประเมินผลและติดตามความก้าวหน้า มีการวัดผลทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเพื่อประเมินความพร้อมของผู้ต้องขัง ได้แก่ แบบทดสอบทฤษฎี การทดสอบปฏิบัติจากสถานการณ์จำลอง การประเมินโดยครูฝึกและเจ้าหน้าที่ฝึกวิชาชีพ

ภาพที่ 3 การทดสอบภาคความรู้ทั่วไปเกียวกับระบบไฟฟ้า

2.การฝึกอบรมวิชาชีพช่างเชื่อมไฟฟ้า การฝึกวิชาชีพช่างเชื่อมไฟฟ้าเป็นอีกหนึ่งหลักสูตรที่ผู้วิจัยได้ผลักดันเพื่อเพิ่มทางเลือกในสายอาชีพที่ตลาดแรงงานต้องการสูง โดยมีรายละเอียดหลัก ดังนี้ เนื้อหาทางทฤษฎี หลักการทำงานของเครื่องเชื่อมไฟฟ้า เช่น การเชื่อมแบบอาร์ค (Arc Welding) ประเภทของกระแสไฟฟ้าในการเชื่อม (AC/DC) การเลือกใช้ลวดเชื่อมและวัสดุให้เหมาะสมกับงาน หลักการสร้างแนวเชื่อมที่แข็งแรงและปลอดภัย ภาคปฏิบัติการเตรียมพื้นผิววัสดุก่อนเชื่อมการควบคุมอุณหภูมิและการตั้งค่ากระแสไฟให้เหมาะสม การฝึกเทคนิคการเชื่อมหลากหลายรูปแบบ เช่น แนวราบ แนวตั้ง และวงกลม การใช้เครื่องมือเชื่อมและอุปกรณ์เสริมอย่างถูกวิธีและปลอดภัย ความปลอดภัยในการเชื่อมการป้องกันอันตรายจากแสงอาร์ค การระเบิด และการช็อตไฟฟ้า การสวมใส่อุปกรณ์ป้องกัน เช่น หน้ากากเชื่อม ถุงมือหนัง และเสื้อกันความร้อน การจัดพื้นที่ทำงานให้ปลอดภัยต่อผู้ปฏิบัติและผู้อื่น

การสนับสนุนหลังการอบรม เพื่อให้การฝึกอบรมเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการส่งเสริมการหางานให้กับผู้ต้องขังหลังพ้นโทษ ดังนี้ การประสานความร่วมมือกับสถานประกอบการและภาคเอกชน การรับรองผลการอบรมโดยมีหนังสือรับรองหรือใบผ่านมาตรฐานฝีมือแรงงาน การจัดกิจกรรมแนะแนวอาชีพและจัดหางานล่วงหน้า

การสร้างแรงจูงใจระหว่างการฝึกอบรม เพื่อให้ผู้ต้องขังเกิดความตั้งใจและเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ ผู้ฝึกอบรมควร จัดกิจกรรมเสริมสร้างแรงบันดาลใจ เช่น การพูดคุยกับอดีตผู้พ้นโทษที่ประสความสำเร็จให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวโน้มตลาดแรงงานและรายได้ของสายอาชีพ สร้างความมั่นใจว่าความสามารถที่ได้รับจากการอบรมสามารถนำไปใช้งานได้จริง

ภาพที่ 4 สร้างการยอมรับโดยเชิญผู้ประกอบการเข้าเยี่ยมชมการเรียนการสอน

จากการดำเนินการจัดกิจกรรมฝึกอบรมวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังในหลักสูตรช่างไฟฟ้าในอาคารและช่างเชื่อมไฟฟ้า ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาอาชีพและเสริมสร้างทักษะฝีมือให้แก่ผู้ต้องขัง เพื่อเตรียมความพร้อมในการกลับคืนสู่สังคมภายหลังการพ้นโทษอย่างมีศักยภาพ และลดโอกาสในการกระทำผิดซ้ำ ปรากฏว่ามีผู้ต้องขังเข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรมทั้งสองหลักสูตร รวมจำนวนทั้งสิ้น 250 คน

จากการประเมินผลภายหลังการฝึกอบรม พบว่าผู้ต้องขังจำนวน 240 คน ผ่านการทดสอบตามเกณฑ์มาตรฐานฝีมือแรงงาน และได้รับใบรับรองมาตรฐานฝีมือแรงงานแห่งชาติระดับ 1 จากศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงานในสาขาที่ตนเข้ารับการฝึกอบรม นอกจากนี้ มีผู้ต้องขังที่ได้รับการฝึกอบรมปล่อยตัวจำนวน 2 คน ผลจากการติดตามภายหลังพ้นโทษ พบว่าผู้พ้นโทษทั้งสองรายได้นำความรู้และทักษะที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปประกอบอาชีพในสาขาวิชาชีพตามหลักสูตรที่ได้เข้ารับการฝึกฝน ผลการดำเนินการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพของกิจกรรมการฝึกวิชาชีพในเรือนจำ ที่มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมทักษะอาชีพ ลดการกระทำผิดซ้ำ และสนับสนุนการกลับคืนสู่สังคมอย่างมั่นคงและยั่งยืน

ผู้ต้องขังที่ผ่านการอบรมได้รับความรู้ความสามารถแบ่งได้ 4 ด้านดังนี้

1.ด้านความรู้และทักษะวิชาชีพ ผู้ต้องขังที่เข้าร่วมอบรมมีความรู้ความเข้าใจในหลักการพื้นฐานของระบบไฟฟ้าและงานเชื่อมโลหะ สามารถปฏิบัติงานได้จริงในระดับเบื้องต้นถึงระดับกลาง เช่น การเดินสายไฟ การใช้เครื่องมือช่างไฟ และการเชื่อมเหล็กด้วยระบบไฟฟ้า ผู้เข้าร่วมสอบผ่านเกณฑ์การประเมินทักษะ

2.ด้านทัศนคติและพฤติกรรม ผู้ต้องขังแสดงทัศนคติเชิงบวกต่อการฝึกอาชีพ มีพฤติกรรมวินัย การทำงานเป็นทีม และความรับผิดชอบเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด มีแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองและประกอบอาชีพสุจริตเมื่อพ้นโทษ

3.ด้านความพึงพอใจ ผู้ต้องขังมีความพึงพอใจในกระบวนการอบรมทั้งเนื้อหา ผู้สอน และอุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึก ข้อเสนอแนะจากผู้เข้าร่วม ได้แก่ ความต้องการเพิ่มระยะเวลาการฝึกและเพิ่มอุปกรณ์ให้เพียงพอต่อจำนวนผู้เรียน

4.ด้านผลลัพธ์ทางสังคม โปรแกรมการอบรมมีส่วนช่วยให้ผู้ต้องขังมีทักษะที่สามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพหลังพ้นโทษ สนับสนุนการลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ เนื่องจากผู้ต้องขังมีทางเลือกและเป้าหมายชีวิตที่ชัดเจนขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับ การรูปแบบการฝึกวิชาชีพเพื่อสร้างโอกาสของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม สามารถอภิปรายผลได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้งสามข้อ ดังนี้

1. การศึกษาปัญหาในการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังมีความซับซ้อนและสัมพันธ์กันทั้งในระดับบุคคล ผู้ต้องขัง องค์กร เรือนจำ และโครงสร้างทางสังคม โดยประเด็นที่สำคัญประกอบด้วย ปัญหาของผู้ต้องขัง เช่น ขาดแรงจูงใจ พื้นฐานการศึกษาต่ำ ภาวะเครียด ซึมเศร้า และขาดแรงสนับสนุนทางสังคม ปัญหาของเรือนจำ ได้แก่ ความแออัด งบประมาณจำกัด ขาดครูฝึกผู้เชี่ยวชาญ และการขาดระบบติดตามผลปัญหาของสังคม เช่น อคติทางทัศนคติ โครงสร้างสนับสนุนชุมชนอ่อนแอ และโอกาสการมีงานทำน้อย ผลการศึกษาสอดคล้องกับงานวิจัยของ (ศศิธร, 2562) ที่ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยทางจิตสังคมและโครงสร้างทางสังคมมีผลโดยตรงต่อความสามารถในการฟื้นฟูผู้ต้องขังและลดการกระทำผิดซ้ำ และสอดคล้องกับแนวคิด "การพัฒนาแบบองค์รวม" holistic development ซึ่งเน้นการแก้ไขปัญหาในเชิงระบบเพื่อศึกษาความต้องการในการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขัง ผลการวิจัยพบว่า ผู้ต้องขังให้ความสนใจสูงต่อการฝึกวิชาชีพในสาขา ช่างไฟฟ้าภายในอาคาร และช่างเชื่อม

ไฟฟ้า ซึ่งเป็นทักษะที่สอดคล้องกับตลาดแรงงาน และสามารถประกอบอาชีพได้จริงหลังพ้นโทษ โดยผู้ต้องขังให้เหตุผลว่าเป็นงานที่ทำรายได้ดี ไม่ต้องใช้ทุนสูง และมีโอกาสมากในตลาดแรงงาน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิด "ทฤษฎีแรงจูงใจของแมสโลว์" (Maslow's Hierarchy of Needs) ที่กล่าวว่าการพัฒนาทักษะอาชีพเป็นการตอบสนองความต้องการในระดับความมั่นคงและการยอมรับทางสังคม รวมทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (จารุวรรณ, 2561) ซึ่งพบว่าผู้ต้องขังที่ได้รับการฝึกอาชีพมีแนวโน้มลดการกระทำผิดซ้ำและสามารถประกอบอาชีพได้จริงในชุมชนหลังพ้นโทษ

2.การทำกิจกรรมในการฝึกวิชาชีพให้กับผู้ต้องขังในเรือนจำ การจัดกิจกรรมในด้านการพัฒนาจิตใจตามโครงการเรือนจำเรือนธรรม การฝึกอาชีพด้าน ช่างไฟฟ้าภายในอาคาร และ ช่างเชื่อมไฟฟ้า มีลักษณะสอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขัง และตลาดแรงงาน โดยเน้นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (active learning) ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ภายใต้ข้อจำกัดของเรือนจำ ผลการดำเนินงานพบว่า ผู้ต้องขังมีพัฒนาการอย่างเห็นได้ชัด และแสดงออกถึงความภาคภูมิใจในผลงานที่สามารถสร้างได้ด้วยตนเอง ผลการจัดทำหลักสูตรนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของโรเบิร์ต กานิเย่ (Gagné, 1985) ที่เน้นการเรียนรู้เป็นลำดับขั้นตอน โดยอาศัย การฝึกฝนซ้ำ ๆ repetition และประสบการณ์ต่อเนื่อง continuity ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาทักษะได้อย่างมีประสิทธิภาพนอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ (Knowles, 1980) เรื่องการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) ที่เน้นการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายชัดเจน สามารถนำไปใช้ได้จริง และยึดประสบการณ์ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

3.การขับเคลื่อนเคลื่อนกิจกรรมฝึกวิชาชีพ ที่มีเป้าหมายชัดเจน กิจกรรมรที่พัฒนาขึ้นมีลักษณะเด่นคือมีการวิเคราะห์ความต้องการของผู้ต้องขังจริง Demand-Driven Training ครอบคลุมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ คำนึงถึงข้อจำกัดภายในเรือนจำ เช่น ความปลอดภัย อุปกรณ์ที่ใช้ได้จริง เชื่อมโยงกับมาตรฐานวิชาชีพและตลาดแรงงานภายนอก ซึ่งแนวทางดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิด Outcome-Based Education (OBE) ที่เน้นผลลัพธ์ของการเรียนรู้ว่าผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริง เพิ่มศักยภาพและแรงจูงใจของผู้ต้องขัง ผู้ต้องขังที่เข้าร่วมหลักสูตรแสดงให้เห็นถึง พัฒนาการทางทักษะอย่างต่อเนื่อง ความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ ความมั่นใจในตนเอง และมองเห็นอนาคตที่ดีกว่า การมีเป้าหมายในชีวิตและทักษะในการประกอบอาชีพ ช่วยเปลี่ยน "บทบาท" จาก "นักโทษ" เป็น "ผู้เรียน" และ "แรงงานที่มีศักยภาพ" ซึ่งมีผลโดยตรงต่อทัศนคติและพฤติกรรมในเรือนจำ การสนับสนุนจากภายในและภายนอกการขับเคลื่อนหลักสูตรประสบผลสำเร็จได้เพราะมีการประสานงานระหว่าง เจ้าหน้าที่เรือนจำในบทบาท "ครูผู้สอน" และ "ผู้สนับสนุน" หน่วยงานภายนอก เช่น สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน ภาคเอกชน หรือองค์กรชุมชน ความร่วมมือแบบเครือข่ายนี้สะท้อนแนวคิด "Whole-of-Society Approach" ที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการคืนคนดีสู่สังคม โอกาสในการสร้างเส้นทางอาชีพหลังพ้นโทษการฝึกอบรมในสาขาที่มีความต้องการสูง เช่น งานไฟฟ้าและงานเชื่อม ทำให้ผู้ต้องขังมีศักยภาพในการเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ทันทีหลังพ้นโทษ โดยเฉพาะ:งานรับเหมารายวันในชุมชนงานในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กถึงกลางการประกอบอาชีพอิสระ สิ่งนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ (Berg & Huebner, 2011) ที่พบว่า ผู้พ้นโทษที่มีงานทำภายใน 6 เดือนหลังออกจากเรือนจำ มีโอกาสกระทำผิดซ้ำลดลงกว่า (60%)

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่อง "รูปแบบการฝึกวิชาชีพเพื่อสร้างโอกาสของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) รัฐบาลควรมีนโยบายด้านการสนับสนุนและส่งเสริมการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังให้มากขึ้น ควรมีการจัดทำทะเบียนข้อมูลรายบุคคล โดยแบ่งกลุ่มตามอาชีพที่ชอบ เช่น ประวัติ ส่วนตัว ประวัติการทำงาน ผลการทดสอบและความสามารถพิเศษซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการจ้างงาน หรือตำแหน่งวานว่างที่นายจ้างต้องการ

2) กรมราชทัณฑ์ควรสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการขอความร่วมมือกันในการพัฒนาศักยภาพและความพร้อมในการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังในทุกด้านควรจัดทำโครงการส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่ผู้ต้องขัง

3) ควรจัดทำโครงการส่งเสริมการศึกษาแก่ผู้ต้องขัง โดยใช้ระบบการศึกษาแบบทางไกล

4) ควรส่งเสริมให้มีการเตรียมความพร้อมและมีการติดตามผลหลังจากผู้ต้องขังฝึกวิชาชีพ และสามารถนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวหลังพ้นโทษ

2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) ควรจัดทำโครงการส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามาลงทุน โดยใช้แรงงานผู้ต้องขัง

2) ควรจัดทำโครงการฝึกวิชาชีพให้แก่ผู้ต้องขังตามความต้องการของตลาดแรงงาน

3) ควรจัดทำโครงการนำผู้ต้องขังไปทำงานหรือฝึกอาชีพภายนอกเรือนจำ

3 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิจัยแนวทางการจัดการศึกษาที่เหมาะสมแก่ผู้ต้องขังภายในเรือนจำกลางนครปฐม

2) ควรมีการศึกษาวิจัย ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเองของผู้ต้องขังภายในเรือนจำ

3) ควรมีการศึกษาส่งเสริมการวิจัยเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพการประกอบอาชีพของผู้ตองขังหลังพ้นโทษให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

4) ควรมีการวิจัยเพื่อขับเคลื่อนนโยบายในการสร้างงานและพัฒนาด้านการฝึกวิชาชีพโดยใช้หลักภาวนา 4 มาใช้ เช่น หลักสูตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามอิทธิบาท 4

5) ควรมีการวิจัยในการพัฒนาหลักสูตรการฝึกวิชาชีพให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงานเพื่อสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ

องค์ความรู้ใหม่

การฝึกวิชาชีพในเรือนจำต้องพิจารณาทั้งปัจจัยระดับบุคคล องค์กร และสังคม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ต้องขังในหลักสูตรที่ตอบสนองต่อความต้องการตลาดแรงงาน การจัดกิจกรรมฝึกอบรมควรมีรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง การขับเคลื่อนหลักสูตรต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพและลดการกระทำผิดซ้ำ ทักษะอาชีพที่ได้รับช่วยให้ผู้ต้องขังมีโอกาสสร้างชีวิตใหม่ภายหลังพ้นโทษไม่กลับไปกระทำผิดซ้ำ

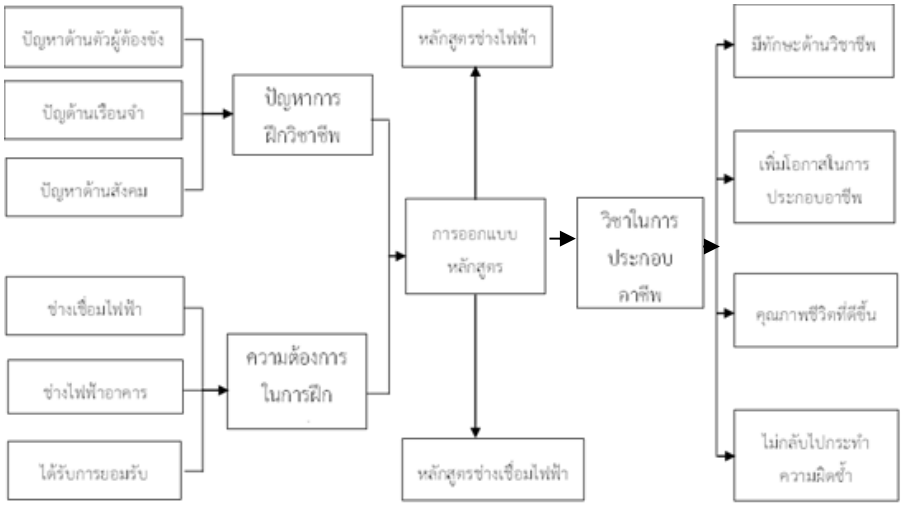

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

กรมราชทัณฑ์. (2566). *รายงานสถานการณ์ผู้ต้องขังในเรือนจำไทยประจำปี* 2566. สืบค้นเมื่อ 19 มิถุนายน 2567, จาก http://www.correct.go.th

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2566). *สถานการณ์ยาเสพติดในเรือนจำ*. สืบค้นเมื่อ 20 พฤษจิกายน 2567,จาก http://www.oncb.go.th

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2566). *สถานการณ์ยาเสพติดในเรือนจำ*. สำนักงาน ป.ป.ส.

จารุวรรณ อนันต์วัฒนพงษ์. (2561). *การฝึกอาชีพในเรือนจำ: แนวทางสู่การลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ*. วารสารอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม, 14(2), 77-89.

ศศิธร วงษ์สุวรรณ. (2562). *การพัฒนาทักษะอาชีพในเรือนจำ*: แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้ต้องขังเพื่อการคืนคนดีสู่สังคม. วารสารพัฒนาสังคม, 21(1),45-60.

Knowles, M. S. (1980). *The Modern Practice of Adult Education*: From Pedagogy to Andragogy. Cambridge Adult Education.

Gagné, R. M. (1985). *The Conditions of Learning and Theory of Instruction* (4th ed.). New York: Holt, Rinehart and Winston.

Cullen, F. T., & Gendreau, P. (2000). *Assessing correctional rehabilitation*: Policy, practice, and prospects. *Criminal Justice*, 3, 109–175.

Bonta, J., & Andrews, D. A. (2017). *The psychology of criminal conduct* (6th ed.). New York: Routledge

เกษตรพึ่งตนเองตามแนวพระปณิธาน สืบสาน รักษา ต่อยอด บนฐานทุนวัฒนธรรมชุมชน

Self-Reliant Agriculture in Line With The Royal Aspirations, Preserving, Developing and Expanding on The Basis of Community Cultural Capital

อิทธิศักดิ์ ทาสะโก,[1] เขมชาติ สถิตย์ตันติเวช[2] และ ธนวัน ทองดี[3]
บริษัท ไทยรุ่งเรือง คอร์ปอเรชั่น จำกัด
Aittisak Tasako, Khemchat Sathittantivej and Thanawan Thongdee
Thairoongruang Sugar Group
E-mail: Safetytherasak@hotmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดเกษตรพึ่งตนเองตามแนวพระปณิธาน เป็นแนวคิดที่บูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับยุทธศาสตร์เศรษฐกิจหมุนเวียนตามหลัก BCG โดยมุ่งเน้นการสืบสาน รักษา และต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นบนฐานทุนวัฒนธรรมชุมชนเพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าชุมชนเกษตรกรรมสามารถพึ่งพาตนเองได้ผ่านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาดั้งเดิมอย่างสร้างสรรค์ โดยเฉพาะการจัดการวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่ม การประยุกต์ใช้แนวคิดนี้เริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจในระบบนิเวศเศรษฐกิจของชุมชน การวิเคราะห์จุดแข็งทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา และการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน กระบวนการพัฒนาเน้นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเกษตรกร ปราชญ์ชาวบ้าน และนักวิชาการ เพื่อร่วมกันค้นหาและพัฒนานวัตกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ การดำเนินงานใช้หลักการระเบิดจากข้างในตามแนวพระราชดำริ โดยให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาเองตามความต้องการและศักยภาพที่มีอยู่ ผลลัพธ์ที่คาดหวังคือการเกิดขึ้นของระบบเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง มีความยั่งยืน และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรท้องถิ่น ตลอดจนการสร้างรายได้และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้กับเกษตรกร นอกจากนี้ยังส่งผลต่อการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ การลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการจัดการของเสียทางการเกษตร และการสร้างต้นแบบการพัฒนาเศรษฐกิจหมุนเวียนในระดับชุมชนที่สามารถขยายผลไปยังพื้นที่อื่นได้ แนวคิดเกษตรพึ่งตนเองตามแนวพระปณิธานจึงเป็นกรอบการทำงานที่สมบูรณ์แบบสำหรับการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในศตวรรษที่ 21

คำสำคัญ: การพัฒนากลไก, การแปรรูปใบอ้อยเหลือทิ้ง, เกษตรกรชาวไร่อ้อย

Abstract

This academic article aims to present the concept of self-sufficient agriculture, in line with the royal initiative. It integrates the Sufficiency Economy Philosophy with the Circular Economy Strategy (BCG). It focuses on preserving, preserving, and extending local wisdom based on community cultural capital to create sustainable development. This concept is based on the premise that agricultural communities can become self-sufficient through creative utilization of local resources and traditional wisdom, particularly through the management of agricultural waste into value-added products. The application of this concept begins with

building an understanding of the community's economic ecosystem, analyzing cultural and intellectual strengths, and developing mechanisms for community participation. The development process emphasizes the creation of learning networks and the exchange of experiences between farmers, local scholars, and academics to jointly identify and develop innovations appropriate to each local context. The implementation utilizes the principle of "exploding from within," in line with the royal initiative, allowing communities to determine their own development direction based on their needs and potential. The expected outcome is the emergence of a robust and sustainable grassroots economy capable of creating added value from local resources, generating income and improving the quality of life for farmers. This also contributes to the conservation and transmission of local wisdom to the next generation, reducing the environmental impact of agricultural waste management, and establishing a community-level circular economy model that can be scaled up to other areas. The concept of self-reliant agriculture, in line with His Majesty's aspirations, is therefore a perfect framework for driving grassroots economic development that is consistent with the Thai social context and national development strategies in the 21st century.

Keywords: Development of Mechanisms, Processing Waste Sugarcane Leaves, Sugarcane Farmers

บทนำ

ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย พ.ศ.2566-2567 ที่จัดทำขึ้นภายใต้มาตรา 26 แห่งพระราชบัญญัติอ้อยและน้ำตาลทราย (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2565 โดยมีกรอบแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศ และภาคอุตสาหกรรม อ้อย น้ำตาลทราย ประกอบด้วย 3 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ยุทธศาสตร์ที่ 2 อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย เติบโตตามแนวทาง BCG ยุทธศาสตร์ที่ 3 ปรับโครงสร้างบริหารจัดการอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย รองรับการเปลี่ยนแปลงโดยมีกลยุทธ์ การดำเนินงานเพื่อบริหารจัดการอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยี บริหารจัดการในไร่อ้อยอย่างครบวงจร (Smart Farming) ตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ การปลูก การบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยว ตลอดจนการขนส่งอ้อยเข้าโรงงาน สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับอุตสาหกรรมนี้เติบโตอย่างต่อเนื่องตามแนวทาง BCG และเหมาะสม พร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลง ภายใต้หลักการมีส่วนร่วมเป็นธรรม และพึ่งพาตนเอง (สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทราย กระทรวงอุตสาหกรรม, 2567)

จังหวัดอุทัยธานี มีประชากรจำนวนร้อยละ 70 ของจังหวัดอุทัยธานี ประกอบอาชีพในทางการเกษตรกรรมที่สำคัญได้แก่ การปลูกอ้อย เป็นพืชไร่อันดับหนึ่ง มีเนื้อที่ปลูก 721,436 ไร่ มากที่สุดในกลุ่มจังหวัดภาคกลางที่มีการปลูกอ้อยในเชิงอุตสาหกรรม รองลงมาได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ฝ้าย มันสำปะหลัง เป็นต้น นับว่าเป็นจังหวัดที่ให้ผลผลิตทางด้านการเกษตรกรรมสูง นอกจากนั้นจะเป็นอาชีพทางการเลี้ยงสัตว์ ปลูกผลไม้ และการทำป่าไม้ รวมทั้งอุตสาหกรรมทางการเกษตร อุตสาหกรรมเหมืองแร่ และอุตสาหกรรมท่องเที่ยว นอกจากนี้อุทัยธานี ยังมีโรงงานน้ำตาลทรายขนาดใหญ่ การเกษตรในจังหวัดอุทัยธานี เป็นการผลิตอ้อยเพื่อเข้าไปโรงงานอุตสาหกรรมเป็นหลัก อย่างไรก็ตามการปลูกอ้อยมักจะก่อให้เกิดวัสดุเหลือทิ้งจำนวนมาก เช่น ใบอ้อย ซึ่งเป็นผลพลอยได้ที่มักถูกเผาหรือทิ้งโดยไม่ได้ใช้ประโยชน์ การเผาใบอ้อยในไร่ก่อให้เกิดปัญหามลพิษ

ทางอากาศ ทั้งฝุ่นละออง PM2.5 และก๊าซเรือนกระจก ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงการสูญเสียทรัพยากรที่มีคุณค่าในการนำไปใช้ประโยชน์ ทั้งนี้แผนปฏิบัติราชการที่ 2 เรื่อง อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย อุตสาหกรรมต่อเนื่อง และอุตสาหกรรมชีวภาพ เติบโตตามแนวทาง BCG เป็นแนวทางการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากเศษวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร โดยการจัดการวัสดุเหลือทิ้งจากอ้อย โดยเฉพาะ ใบอ้อย จึงกลายเป็นความท้าทายสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไข การนำวัสดุเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ผ่านการพัฒนานวัตกรรมการแปรรูป จะช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสร้างรายได้เพิ่มเติมให้กับเกษตรกร นอกจากนี้ ยังตอบสนองต่อนโยบายของภาครัฐในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจหมุนเวียน ที่มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและลดการสูญเสีย (สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม, 2567)

ชุมชนตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ตั้งอยู่ ณ พื้นที่เนินลาดเท และบางส่วนเป็นที่ลุ่มริมลำห้วยกระเสียวในเขต อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี จากคำบอกเล่าคนเฒ่าคนแก่เล่าต่อกันว่า ชุมชมมีประวัติศาสตร์อันยาวนานเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลาว โดยเรียกตัวเองว่า “ลาวเวียง” มีเชื้อสายมาจากประเทศลาว ในอดีตมีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง แต่ปัจจุบันมีเพียงภาษาพูด ส่วนภาษาเขียนได้เลิกใช้ไป และมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ตามการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษในประเทศลาว เกษตรกรในเขตชุมชนตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี มีอาชีพหลัก คือ การปลูกอ้อย และในช่วงเดือนธันวาคม-เมษายนของทุกปี เป็นช่วงเปิดหีบอ้อยผลิตน้ำตาลทรายของโรงงานน้ำตาล ซึ่งจะพบว่ามีการเผาอ้อยก่อนตัดส่งโรงงาน ควัน เขม่า และฝุ่นละอองขนาดเล็ก (PM2.5) ที่เกิดจากการเผาใบอ้อยส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน สร้างมลภาวะเรือนกระจก ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งของภาวะโลกร้อน ดังนั้น การนำวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร เช่น ใบอ้อย นำมาแปรรูปเพิ่มมูลค่า ตามโครงการจากเส้นใบสู่เส้นใยสารพลังใจของชุมชน จึงเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนและเกษตรกรในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการลดการเผาใบอ้อย และนำใบอ้อยไปเพิ่มมูลค่า เปลี่ยนใบอ้อยเป็นเส้นใยจากใบอ้อย ช่วยลดผลกระทบจากปัญหาหมอกควันที่ปกคลุมในพื้นพื้นที่ของชุมชนตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ได้อีกทางหนึ่ง เป็นการสร้างอาชีพและรายได้เสริมให้กับเกษตรกรและชุมชนเกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจของจังหวัดอุทัยธานี

ดังนั้น จากประเด็นปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น จึงสนใจศึกษาถึงเกษตรพึ่งตนเองตามแนวพระปณิธานสืบสาน รักษา ต่อยอด บนฐานทุนวัฒนธรรมชุมชน เป็นการนำเสนอแนวคิดเกษตรพึ่งพาตนเองโดยหลัก BCG โดยกระบวนการวิจัยทำให้กลุ่มเกษตรกรชาวไร่อ้อย มีรายได้เพิ่มขึ้น จากการส่งเสริมนวัตกรรมเพิ่มมูลค่าให้วัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร “ใบอ้อย” มาสร้างมูลค่าเพิ่ม ภายใต้ชื่องาน “จากเส้นใบ สู่เส้นใย” การนำเส้นใยจากใบอ้อยมาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์สิ่งทอ นำไปสู่การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน เพื่อเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการนำเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร มาสร้างรายได้และต่อยอดเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรชาวไร่อ้อย ในตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

นโยบายการจัดการปัญหาการเผาอ้อย

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2561-2580) ด้านการพัฒนาที่ยังยืนและการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มุ่งเน้นให้สถานประกอบการคำนึงถึงหลักการธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและมลภาวะอย่างถูกต้อง มีการประกอบการอย่างโปร่งใส พร้อมเปิดโอกาส ให้ประชาชนมีส่วนร่วมและเข้าถึงข้อมูล รวมทั้งแสดงความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมประกอบกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG ที่ผสมผสานการพัฒนา ๓ ด้านหลัก คือ เศรษฐกิจชีวภาพ (Bio Economy) เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) และเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) เพื่อให้การพัฒนาประเทศในด้านสังคม เศรษฐกิจ ควบคู่ไป

กับการรักษาสิ่งแวดล้อม จังหวัดอุทัยธานีตั้งอยู่ในภาคเหนือตอนล่าง มีพื้นที่ 4,206,404 ไร่ เป็นพื้นการเกษตรประมาณ 1,627,101 ไร่ อาชีพหลักคือเกษตรกรรม พืชหลัก ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง มีเป้าหมายการพัฒนาจังหวัด “เมืองเกษตรปลอดภัย ท่องเที่ยวเชิงนิเวศสุขใจ สังคมอุทัยผาสุก” เน้นการบูรณาการทำงานของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน โดยสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ แผนระดับชาติ นโยบายรัฐบาล และแผนพัฒนาภาค ตามศักยภาพและโอกาสของจังหวัด เพื่อขับเคลื่อนจังหวัดอุทัยธานีให้เป็นไปตามเป้าหมายการพัฒนาดังนี้

1) ยกระดับมาตรฐานการผลิตเกษตรปลอดภัย เกษตรอินทรีย์ ให้มีมูลค่าเพิ่ม

2) สร้างคุณค่าด้านการท่องที่ยวอย่างยั่งยืน ควบคู่วิถีชีวิตอัตอักษณ์ และวัฒนธรรมของจังหวัดสู่มาตรฐานการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก (GSTC)

3) ยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เสริมสร้างความมั่นคงภายในและความสงบเรียบร้อย

4) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามแนวคิด BCG ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศอย่างสมดุล แบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

ปัจจุบันสถานการณ์ปัญหาไฟป่า หมอกควัน และฝุ่นละอองขนาดเล็ก (PM2.5) นับเป็นปัญหาสำคัญที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมและคุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งนับว่าจะทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น เกษตรกรของจังหวัดอุทัยธานีมีอาชีพหลัก คือ การปลูกอ้อย และในช่วงเดือนธันวาคมถึงเมษายนของทุกปี ช่วงที่พบการเผาใบอ้อยก่อนตัดส่งโรงงานจำนวนมาก ควันและเขม่าจากการเผาใบอ้อย ส่งผลสุขภาพอนามัยของประชาชน อีกทั้งยังเป็นการสร้างมลภาวะเรือนกระจก ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งของภาวะโลกร้อนที่ส่งผลกระทบต่อโลก การนำวัสดเหลือทิ้งทางการเกษตร เช่น ใบอ้อย นำมาแปรรูปเพิ่มมูลค่าโดยการหมักเพื่อให้ได้เส้นใยที่เหนียวนุ่ม สามารถนำไปเป็นเส้นใยทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดได้ เป็นการช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและปัญหาหมอกควันในพื้นที่

ในคราวการประชุมคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจจังหวัดอุทัยธานี (กรอ.จ.อน.) ครั้งที่ 5/2567 เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2567 มีมติมอบหมาย ให้สภาอุตสาหกรรมจังหวัดอุทัยธานี เป็นหน่วยงานหลักขับเคลื่อนร่วมกับส่วนราชการ และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องหาแนวทางแก้ปัญหาการเผาใบอ้อย แก้ไขปัญหาฝุ่นละออง (PM2.5) และในคราวการประชุม กรอ.จังหวัดอุทัยธานี ครั้งที่ 6/2567 เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2567 มีมติเห็นชอบให้ดำเนินการระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และหน่วยงานภาคีเครือข่าย ได้แก่ สภาอุตสาหกรรมจังหวัดอุทัยธานีและบริษัท ไทยรุ่งเรือง คอปอร์เรชั่น จำกัด จัดกิจกรรม Kick off โครงการลดการเผา ลดฝุ่น (PM2.5) โดยใช้นวัตกรรมเพิ่มมูลค่าให้วัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2567 “จากเส้นใบ สู่เส้นใย” เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2567 เพื่อสร้างแรงจูงใจแก่เกษตรกรชาวไร่อ้อยให้เก็บเกี่ยวอ้อยสด การณรงค์การผาใบอ้อย และสาธิตกระบวนการผลิตเส้นใยจากใบอ้อย การจัดนิทรรศการแสดงผลงานนวัตกรรม และการให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของเส้นใยจากธรรมชาติ เพื่อส่งเสริมการใช้นวัตกรรมเพิ่มมูลค่าจากเศษวัสดุ (ใบอ้อย) เหลือทิ้งทางการเกษตร ให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จังหวัดอุทัยธานี ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ได้แก่ สภาอุตสาหกรรมจังหวัดและบริษัท ไทยรุ่งเรือง คอปอร์เรชั่น จำกัด ได้วางกระบวนการดำเนินงาน ดังนี้

1) สร้างการรับรู้ และสร้างการตระหนักรู้ในเรื่องของการแก้ไขปัญหา (PM2.5) โดยการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ ความเข้าใจถึงสาเหตุของของการเกิด (PM2.5) และผลกระทบที่เกิดขึ้น ผ่านกลไกในระดับพื้นพื้นที่ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในพื้นที่

2) สร้างองค์ความรู้ วิธีการ กระบวนการ ในการเก็บใบอ้อยและใยอ้อย ด้วยการถ่ายทอดเทคโนโลยีองค์ความรู้แก่เกษตรกร เพื่อเป็นทางเลือกให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนวิธีการเพื่อลดการเผา โดยการนำใบอ้อยมาพัฒนาเป็นเส้นใย

3) พัฒนาองค์ความรู้ในการทำผลิตภัณฑ์ การพัฒนากระบวนการแปรสภาพเส้นใยจากใบอ้อยเพื่อออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอ และพัฒนางานสิ่งทอให้เกิดเป็นสินค้าในรูปแบบใหม่

4) การพัฒนาการตลาดโดยการรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย และความร่วมมือสร้างการสื่อสารการตลาดเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายให้หลากหลาย

5) การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนโดยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ก้าวทันต่อความต้องการของผู้บริโภค พัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้มีความน่าสนใจ พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายเป็นเป็นทางเลือกของผู้บริโภค (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี, 2568)

การพัฒนาเศรษฐกิจหมุนเวียน Circular Economy

เศรษฐกิจหมุนเวียน Circular Economy คือ การพัฒนาเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ ที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตแบบก้าวกระโดด ไปพร้อมกับการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม และเกิดการพัฒนาในทุกภาคส่วนของสังคมบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยโมเดลดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ส่งเสริมการเติบโตโดยไม่ละทิ้งคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งของสังคม ทั้งนี้ประเทศไทยได้ตั้งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนภายใน 20 ปี ตามช่วงระยะเวลาของยุทธศาสตร์ชาติ ที่จะสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและผลิตภัณฑ์ทางเกษตร และลดการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง ตลอดจนการเน้นให้ประชาชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มประชาชนฐานรากให้มีคุณภาพชีวิต และดำรงชีพได้ด้วยความยั่งยืน ประกอบด้วย ชุมชน เกษตรกร และผู้ประกอบการขนาดเล็ก (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ (สอวช.), 2561)

เศรษฐกิจหมุนเวียนกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเป็นพื้นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน และได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงานภาครัฐในการขับเคลื่อนนโยบายให้เห็นผลเป็นรูปธรรม อาทิ สอวช. ได้มีแผนการดำเนินงานสนับสนุนเศรษฐกิจฐานราก บูรณาการเครื่องมือและมาตรการสนับสนุนจากภาครัฐมา ส่งเสริมให้เกิดการลงทุนหรือการพัฒนาเขตเศรษฐกิจบนฐานนวัตกรรม โดยชุมชนและท้องถิ่นจะต้องได้รับประโยชน์โดยตรง โดยหัวใจสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก คือ การสร้างความเข้มแข็ง (Empowerment) ให้คนในชุมชนสามารถคิดต่อยอดได้เองจากทุน หรือจุดแข็งที่แต่ละพื้นที่มี และทั้งหมดต้องอยู่บนฐานความต้องการของคนภายในชุมชนเอง ซึ่งเป็นวิธีการตามแนวพระราชดำริในรัชกาลที่ 9 คือ “การระเบิดจากข้างใน” ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะเป็นประโยชน์มากกว่าการให้เปล่า หรือการสนับสนุนตามความต้องการของหน่วยงานสนับสนุน ดังนั้น ในส่วนของมาตรการหรือการลงทุนของภาครัฐเองจะต้องไม่ใช่การ กำหนดจากบนลงล่าง แต่ควรสนับสนุนให้เกิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งตามนิยามที่คนในชุมชนกำหนดเอง และเปิดกว้างให้กับรูปแบบการพัฒนาที่หลากหลาย เพื่อให้เหมาะสมกับความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก โดยนำแนวคิดของ เศรษฐกิจหมุนเวียน มาประยุกต์ใช้ คือมุ่งเน้นการสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชน สามารถคิดต่อยอดวัตถุดิบของท้องถิ่นได้เองจากทุนหรือจุดแข็งที่แต่ละพื้นที่ โดยการปรับโครงสร้างและเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเอง ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ตลอดจนดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน มีการวางแผนให้ทรัพยากรในระบบ การผลิตทั้งหมดสามารถกลับคืนสู่สภาพเดิม และนำกลับมาใช้ใหม่ได้ เพื่อรับมือกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรในอนาคต ที่จะมีความต้องการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตเพิ่มมากขึ้นจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และความต้องการสินค้าและบริการของผู้บริโภค ดังนั้นเศรษฐกิจหมุนเวียน จึงมุ่งเน้นการคงคุณค่าผลิตภัณฑ์ให้นานที่สุด ส่งเสริมการใช้ซ้ำ สร้างของเสียในปริมาณที่ต่ำที่สุด และให้ความสำคัญกับการจัดการของเสียจาก การผลิตและบริโภค ด้วยการนำวัตถุดิบที่ผ่านการผลิตและ

บริโภคแล้วเข้าสู่กระบวนการผลิตใหม่ ซึ่งต่างจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่เน้นการใช้ทรัพยากร การผลิตและการสร้างของเสียในรูปแบบเศรษฐกิจที่เป็นเส้นตรง (Linear Economy)

ดังนั้น การพัฒนาในทุกมิติโดยการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่ทิศ ทางการเติบโตในรูปแบบใหม่ที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็ง เพื่อลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เพื่อยกระดับสู่การผลิตการให้บริการองค์ความรู้ และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ตลอดจนให้มีการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกัน รวมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจระดับชุมชน ที่มุ่งแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในระดับฐานรากทั้งระดับ ตำบลและหมู่บ้าน โดยส่งเสริมให้ชุมชนทำธุรกิจที่ สอดคล้องกับเงื่อนไขของตนเองโดยการพัฒนาความสามารถของชุมชนในการผลิต การแปรรูป การ บริการ รวมทั้งโอกาสและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างครบวงจร การส่งเสริมให้เกษตรกรแปรรูป ผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ อีกทั้งยังเป็นการสร้างงานให้เกิดขึ้น ภายในชุมชนอีกด้วย ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองในชนบทได้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 โดยการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งจึงเป็นฟันเฟืองสำคัญ ในการใช้กลยุทธ์ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งภารกิจสำคัญ คือ การเสริมสร้างการบริหารจัดการของชุมชนให้เข้มแข้งพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน การจัดสวัสดิการสังคมขององค์กรชุมชน เป็นแนวคิดหนึ่งที่เน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมที่จะวางรากฐานที่จะพัฒนาสังคมและชุมชนให้เข้มแข็ง มีระบบและมีการจัดการที่ดีในทุกระดับ โดยให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และเน้นให้ความสำคัญในบริบทของความยากจน ความมั่นคงของมนุษย์ ทุนทางสังคมและชุมชน การมีส่วนร่วม สวัสดิการสังคมและชุมชน (กระทรวงการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2566)

การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรอย่างยั่งยืน

การสร้างเครือข่าย คือ รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคลกลุ่มหรือหลายองค์การหลาย ๆ องค์การที่ต่างก็มีทรัพยากร เป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเองบุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลานานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาก็สามารถติดต่อไปได้เป็นการเข้าร่วมเป็นองค์การ เครือข่ายแม้ว่าองค์การเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายร่วมกันมีประโยชน์ร่วมกัน องค์การเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์การเท่านั้น ในขณะที่การสร้างเครือข่าย เป็นการเริ่มต้นด้วยการสร้างเป้าหมายร่วมกันของภาคีสมาชิก ซึ่งแม้ว่าสมาชิกที่เกี่ยวข้องจะมีบทบาทหน้าที่ความถนัดต่าง ๆ กัน แต่เมื่อทุกคนได้เข้ามารับรู้ในเป้าหมายหรือปัญหาร่วมกันแล้ว สมาชิกแต่ละส่วนก็จะได้ปรับและแสดงบทบาทตามศักยภาพ ความถนัดของตน เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของเครือข่ายได้อย่างตรงต่อสภาพที่แท้จริง โดยมิต้องรอการสั่งการใด ๆ จากผู้กำหนดนโยบายในสายงานบังคับบัญชา ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะมิได้รู้หรือเข้าใจในสภาพปัญหาที่แท้จริงของพื้นที่ (ธนา ประมุขกูล, 2555)

การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนในกิจกรรมเกษตร โดยเป็นบทบาทที่เกษตรกรเองและส่วนอื่น ๆ ในสังคมต้องร่วมมือกันเพื่อให้เกิดสภาวะที่เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นการมีส่วนร่วมสามารถเกิดขึ้นในหลายมิติ ดังนี้

1) ในมิติการสนับสนุนองค์กรเกษตรกร การเป็นสมาชิกในองค์กรเกษตรกรช่วยให้เกษตรกรสามารถร่วมกันต่อต้านปัญหาที่เกิดขึ้น และเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นในการเกษตร เช่น การจัดหาเงินทุน การเข้าถึงตลาด

การเป็นแหล่งรวมความรู้และประสบการณ์ทางการเกษตร การมีกำลังในการต่อต้านนโยบายที่ไม่เพียงพอเกี่ยวกับเกษตรกร

2) การพัฒนาทรัพยากรบุคคล การฝึกอบรมและการส่งเสริมความรู้แก่เกษตรกรเกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ และวิธีการที่ดีในการผลิตเกษตร นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้เกษตรกรมีทักษะทางธุรกิจ การวางแผนการผลิต การจัดการการเงิน และทักษะทางการตลาด เพื่อให้เกิดการพัฒนาทักษะและความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

3) การเชื่อมโยงกับตลาด การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรและตลาดช่วยให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงตลาดได้อย่างต่อเนื่อง การมีการตลาดที่มั่นคงและมีความยั่งยืนช่วยให้เกษตรกรสามารถตัดสินใจในการผลิตที่เหมาะสมและขยายตลาดสินค้าเกษตรได้

4) การสร้างเครือข่ายและการแลกเปลี่ยนข้อมูล เกษตรกรสามารถร่วมกับกลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และแบ่งปันข้อมูลที่เป็นประโยชน์ เช่น การแลกเปลี่ยนเรื่องการจัดการที่ดีในการผลิต การแชร์เทคโนโลยีใหม่ หรือการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน

ในการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรเป็นสิ่งที่สำคัญ เพื่อสร้างการเจริญรุ่งเรืองทั้งในระดับบุคคลและชุมชนเกษตรกร นอกจากนี้ยังส่งผลดีต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น และช่วยเพิ่มความสมดุลและยั่งยืนในกิจกรรมเกษตร ทั้งนี้ การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรจึงเป็นขั้นตอนสำคัญในการสนับสนุนและสร้างความเข้มแข็ง ให้กับเกษตรกรควรพิจารณา คือ

1) การสร้างสหภาพและองค์กรเกษตรกร เกษตรกรสามารถร่วมกันสร้างสหภาพและองค์กรเกษตรกร เช่น สมาคมเกษตรกรท้องถิ่น สหกรณ์การเกษตร หรือกลุ่มเกษตรกรที่เชื่อมโยงกัน เครือข่ายเช่นนี้ช่วยให้เกษตรกรสามารถแบ่งปันความรู้ ทรัพยากร และประสบการณ์กันและกัน รวมถึงสนับสนุนในเรื่องการตลาดและการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นในการเกษตร

2) การแลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ เกษตรกรสามารถเข้าร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ เช่น การฝึกอบรม สัมมนา เวิร์กช็อป การเข้าร่วมกลุ่มการเรียนรู้ การแบ่งปันประสบการณ์และเทคนิคทางการเกษตร การแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีใหม่ การปรับปรุงกระบวนการผลิต และสิ่งอื่น ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาทางเกษตร

3) การสร้างพันธมิตรธุรกิจ เกษตรกรสามารถสร้างพันธมิตรธุรกิจกับผู้ประกอบการท้องถิ่น ร้านค้า หรือธุรกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร การมีพันธมิตรธุรกิจช่วยเพิ่มโอกาสในการตลาดสินค้าเกษตร การเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็น การรับรองราคาที่ยุติธรรม การเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตเกษตร

4) การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เทคโนโลยีสารสนเทศช่วยให้เกษตรกรสามารถเชื่อมต่อกับกันและกับข้อมูลที่สำคัญ นอกจากนี้ยังช่วยในการตลาดผลผลิต การเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับตลาด การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจทางธุรกิจ และการเรียนรู้เทรนด์และนวัตกรรมใหม่ ที่สามารถนำมาปรับใช้ในการผลิตเกษตรได้ (อาภรณ์ ภู่วิทยพันธุ์, 2550)

สรุป

นโยบายการจัดการปัญหาการเผาอ้อยมีนัยสำคัญอยู่เหนือระนาบแนวคิดเชิงทฤษฎี ของนักวิชาการซึ่งถ่ายทอดมาจากตำราอันปลูกฝังมาจาก สำนักวิชาการของนักปรัชญาทางด้านตะวันตกเกือบทั้งสิ้น นั่นก็คือทฤษฎีที่ทวนกระแสศาสตร์และทฤษฎีทั้งหลาย เนื่องจากเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นสำคัญ และตั้งมั่นดำรงอยู่ในความอาทรเกื้อกูลกันระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ มีมิติที่หลากหลายและมองสรรพสิ่งเป็นองค์รวม สอดคล้องตามหลักแห่งพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น หลักปัญญา 3 หลักไตรสิกขา และเป็นประโยชนในการที่จะนำไปปรับใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติสืบไป การพัฒนา

เศรษฐกิจหมุนเวียน มุ่งเน้นการคงคุณค่าผลิตภัณฑ์ให้นานที่สุด ส่งเสริมการใช้ซ้ำ สร้างของเสียในปริมาณที่ต่ำที่สุด และให้ความสำคัญกับการจัดการของเสีย จากการผลิตและบริโภค ด้วยการนำวัตถุดิบที่ผ่านการผลิตและบริโภคแล้วเข้าสู่กระบวนการผลิตใหม่ เช่น การพัฒนาเส้นด้ายจากใบอ้อย โดยผลิตภัณฑ์เส้นด้ายจากใบอ้อยที่ย้อมด้วยสีธรรมชาติต้นแบบ มีสีที่มีความคงทนต่อแสง ทำให้สีไม่ซีดจาง มีความคงทนต่อการซักล้างทำความสะอาด ทำให้สีไม่ตก ได้นวัตกรรมเกี่ยวกับการออกแบบพัฒนาลายผ้าจากอัตลักษณ์ชุมชน โดยได้ลายทอผ้าแบบใหม่ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของชุมชนลาวเวียง ลาวครั่ง สามารถจำลองภาพเสมือนจริงของโครงสร้างผืนผ้าแบบสามมิติ ส่งผลให้แบบลายผ้ามีความสวยงามมีลายที่คมชัดเจน มีลายครบ 1 ช่วงลาย ต่อกันทั้ง 4 ด้าน อย่างลงตัวพอดี ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญสำหรับการออกแบบลายผ้า มีความสอดคล้องกับขนาดความกว้างของหน้าผ้า โดยการจัดวางลายทอมีความต่อเนื่องที่สัมพันธ์กันและต่อกันได้ตามความยาวของผ้า การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรอย่างยั่งยืนเป็นก้าวแรกที่สำคัญในการสนับสนุนและเสริมสร้างความเข้มแข็ง ให้กับเกษตรกรชาวไร่อ้อย การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมและการพัฒนา โดยการเชื่อมโยงกับคนและทรัพยากรที่สำคัญ ช่วยสร้างโอกาสและเปิดทางให้กับเกษตรกรในการพัฒนาเศรษฐกิจและชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการสร้างเครือข่ายและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรชาวไร่อ้อย ในการลดการเผาใบอ้อย ลดสาเหตุของการเกิดฝุ่น (PM 2.5) ลดผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสุขภาพอนามัย และส่งเสริมโครงการปลูกอ้อยอย่างยั่งยืน โดยการปลูกอ้อยทั่วไปให้เป็นการปลูกอ้อยออร์แกนิค นำปุ๋ยอินทรีย์มาใช้ในแปลงปลูกอ้อยเพื่อให้ได้อ้อยที่มาจากธรรมชาติ 100 % เป็นการช่วยลดต้นทุนการผลิตและช่วยลดการทำลายหน้าดิน

องค์ความรู้ที่ได้

ผลมาจากการวิจัย เกษตรพึ่งตนเองตามแนวพระปณิธาน สืบสาน รักษา ต่อยอด บนฐานทุนวัฒนธรรมชุมชน ประกอบด้วย การจัดการใบอ้อยเหลือทิ้งในไร่อ้อย เริ่มตั้งแต่ ศึกษากระบวนการไถกลบใบอ้อยเหลือทิ้งเพื่อลดการเผาใบอ้อย กระบวนการอัดใบอ้อยแบบม้วนกลมเพื่อทำเป็นเชื้อเพลิงชีวมวล เพื่อขับเคลื่อนนำไปสู่กลไกการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับใบอ้อยเหลือทิ้งโดยประยุกต์ภูมิปัญญาชุมชน ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ประกอบด้วย กระบวนการคัดเลือกใบอ้อย กระบวนการเก็บใบอ้อย กระบวนการแปรรูปใบอ้อยให้เป็นเส้นใย กระบวนการออกแบบพัฒนาลายผ้าจากอัตลักษณ์ชุมชน กระบวนการทอผ้าจากเส้นใยใบอ้อย กระบวนการออกแบบและแปรรูปผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อย ของวิสาหกิจชุมชน ลาวเวียง ลาวครั่ง เพื่อขับเคลื่อนไปสู่การสร้างเครือข่ายลดปัญหาการเผาใบอ้อยและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับใบอ้อยของเกษตรกรตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ประกอบด้วย การศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การพัฒนาเส้นใยแบบหัตถกรรม และส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาการเผาใบอ้อยอย่างยั่งยืน การพัฒนารูปแบบการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าทอจากเส้นใยใบอ้อย โดยได้ส่งเสริมกิจกรรมการสร้างเครือข่ายส่งเสริมการตลาด เพื่อสร้างช่องทางการตลาดให้สามารถประกอบอาชีพและสร้างรายได้อย่างต่อเนื่อง โดยการนำผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากเส้นใยอ้อยเข้าร่วมงานแสดงและจำหน่ายสินค้า และประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวจังหวัดอุทัยธานี เช่น งาน “จากเส้นใบ สู่เส้นใย” ผลักดันนวัตกรรม เพื่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนเพื่อส่งเสริมการจัดการของเหลือทางการเกษตรด้วยนวัตกรรมใหม่ ในการเพิ่มมูลค่าให้กับวัสดุเหลือทิ้ง และลดปัญหาฝุ่น PM 2.5 สำหรับปีการผลิต 2567/2568 ณ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2023). *ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไทยด้วยเศรษฐกิจหมุนเวียน.* กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี. (2024). ข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายการจัดการปัญหาการเผาอ้อย. *เอกสารข้อมูลแบบจัดทำข้อเสนอเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานของจังหวัดแบบบูรณาการประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2568 จังหวัดอุทัยธานี.*

ธนา ประมุขกูล. (2012). *เครือข่าย.* ขอนแก่น: ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ.

สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทราย กระทรวงอุตสาหกรรม. (2023). *คู่มือสถานการณ์การปลูกอ้อยปีการผลิต 2566/67.* กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. (2023). *คู่มือการวิจัยและพัฒนาบรรจุภัณฑ์ย่อยสลายได้จากผลิตผลเกษตร.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมส่งเสริมการเกษตร.

อาภรณ์ ภู่วิทยพันธุ์. (2007). *Competency Based HRV HRD.* กรุงเทพมหานคร: เอชอาร์ เซ็นเตอร์ จำกัด.

การสร้างความตระหนักในการจัดการขยะให้กับผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม

CREATING AWARENESS OF WASTE MANAGEMENT AMONG INMATES AT NAKHON PATHOM CENTRAL PRISON

พชร พุฒตาล,[1] พระอุทิศ อาสภจิตฺโต และ ประเสริฐ บุปผาสุข
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
POTECHARA POOTTAN, Phra Uthit Asabhajitto and Prasert Buppasuk
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: Potechara0861647434@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม 2) พัฒนากิจกรรมสร้างความตระหนักในการจัดการขยะให้กับผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม และ 3) ขยายผลการสร้างความตระหนักในการจัดการขยะให้กับผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ผ่านการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 15 ราย และการสนทนากลุ่มเฉพาะ 5 ราย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์แบบสามเส้า ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้ต้องขังส่วนใหญ่ขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการขยะอย่างถูกต้อง ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมการทิ้งขยะที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในเรือนจำ ซึ่งมีแนวโน้มรุนแรงขึ้นตามจำนวนผู้ต้องขังและปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้น ภาวะดังกล่าวส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังและเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานภายในเรือนจำ 2) การพัฒนากิจกรรมสร้างความตระหนัก ผู้วิจัยได้นำความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะมาใช้ในการฝึกอบรมผู้ต้องขัง โดยเน้นให้เห็นผลกระทบจากพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม พร้อมจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วม เช่น การนำวัสดุเหลือใช้มาสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่เพื่อใช้ประโยชน์ในเรือนจำ เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้ต้องขังตระหนักและมีส่วนร่วมในการลดปัญหาขยะอย่างจริงจัง 3) ผลจากการขยายกิจกรรมดังกล่าว นอกจากจะทำให้เกิดสังคม Zero Waste ในเรือนจำกลางนครปฐมแล้ว ยังสร้างโอกาสในการผลิตและจำหน่ายสินค้าจากวัสดุเหลือใช้ เพื่อเสริมรายได้ ลดค่าใช้จ่าย และสามารถนำความรู้ไปปรับใช้หลังพ้นโทษได้

คำสำคัญ: ความตระหนัก, ผู้ต้องขัง, ขยะ

Abstract

This study aimed to: (1) investigate the waste management behaviors of inmates at Nakhon Pathom Central Prison; (2) develop activities to raise awareness of waste management among the inmates; and (3) expand the impact of waste management awareness initiatives within the prison. The research employed a Participatory Action Research (PAR) methodology, incorporating observation, in-depth interviews with 15 key informants, and focus group discussions with 5 participants. Data were analyzed using content analysis and triangulation to ensure the validity and reliability of the findings. The research findings revealed that: (1) Most inmates lacked proper knowledge and understanding of effective waste management, resulting in improper waste disposal behaviors that contributed to environmental problems within the prison. These issues tend to intensify as the inmate population and waste volume increase,

negatively affecting the quality of life for both inmates and prison staff. (2) In the development of awareness-raising activities, the researcher integrated waste management knowledge into training sessions for inmates. These sessions emphasized the consequences of improper waste behaviors and included participatory activities—such as upcycling waste materials into useful products within the prison. This fostered a learning process that encouraged inmates to become more conscious of and actively involved in reducing waste. (3) The expansion of these activities not only helped foster a Zero Waste environment within Nakhon Pathom Central Prison but also created opportunities for inmates to produce and sell products made from recycled materials. This initiative contributed to increased income, reduced expenses, and provided inmates with practical knowledge that could be applied after their release.

Keywords: Awareness, Inmates, Waste

บทนำ

การจัดการขยะถือเป็นปัญหาสำคัญระดับประเทศที่ทั้งภาครัฐและเอกชนพยายามผลักดันมาโดยตลอด ผ่านนโยบายต่าง ๆ เช่น ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนแม่บทการจัดการขยะมูลฝอยของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริมให้ผู้ต้องขังมีจิตสำนึกในการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทางตามแนวคิด “Zero Waste”(นิสาวรรณ, 2565) และเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) อย่างไรก็ตามความเข้าใจของประชาชนในประเด็นนี้ยังอยู่ในระดับต่ำ โดยมักมองว่าการจัดการขยะเป็นหน้าที่ของรัฐ ส่งผลให้การมีส่วนร่วมของชุมชนยังไม่เพียงพอ จึงเกิดความจำเป็นในการพัฒนาแนวทางที่เน้นการสร้างความตระหนักรู้ร่วมกับการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างยั่งยืน สภาพปัญหาปัจจุบันในระดับประเทศ จากรายงานของสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (TEI, 2568) ระบุว่า ปัญหาขยะมูลฝอยที่ไม่มีการจัดการอย่างเหมาะสมเป็นหนึ่งในประเด็นสิ่งแวดล้อมที่ประชาชนไทยให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ คิดเป็นร้อยละ 19.1 โดยเฉพาะขยะกว่า 28-29 ล้านตันต่อปี (ดร.วิจารย์, 2568) ที่ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งด้านสุขภาพ สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจของประเทศ แนวคิดของ Paulo Freire (Freire, 2000) เรื่องการสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) จึงถูกนำมาใช้ในการพัฒนาพฤติกรรมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ปัญหาขยะอย่างยั่งยืน

สภาพปัญหาของกลุ่มตัวอย่าง สถานการณ์ภายในเรือนจำกลางนครปฐมสะท้อนปัญหาด้านความแออัดและการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง โดยมีผู้ต้องขังมากเกินขีดความสามารถที่เรือนจำรองรับได้ ส่งผลให้พื้นที่ภายในจำกัด ไม่สามารถจัดการขยะอย่างเหมาะสมได้ พฤติกรรมการทิ้งขยะไม่เป็นที่ ส่งผลกระทบต่อสุขภาพกายและจิตของผู้ต้องขัง เช่น ความเครียด การเจ็บป่วยจากขยะที่เป็นอันตราย รวมถึงเพิ่มภาระให้เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ การขาดระบบการจัดการและการปลูกฝังจิตสำนึกทำให้ปัญหานี้มีแนวโน้มทวีความรุนแรง

จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นในการศึกษาการสร้างความตระหนักในการจัดการขยะในกลุ่มผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม เพื่อกระตุ้นให้เกิดความเข้าใจและรับรู้ถึงผลกระทบจากพฤติกรรมของตนเอง พร้อมส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผ่านกิจกรรมที่มีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมการจัดการขยะภายในเรือนจำอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน อีกทั้งยังสามารถเป็นต้นแบบในการขยายผลสู่เรือนจำอื่น ๆ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพของผู้ต้องขังในการดำรงชีวิตภายหลังพ้นโทษต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม
2. เพื่อพัฒนากิจกรรมสร้างความตระหนักในการจัดการขยะให้กับผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม
3. เพื่อขยายผลการสร้างความตระหนักในการจัดการขยะให้กับผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยประยุกต์แนวคิดของ Kemmis และ McTaggart (Kemmis&Taggart, 1988) ซึ่งประกอบด้วย 4 กระบวนการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ปรับโครงสร้างการดำเนินงานให้มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่วิจัย โดยขยายกระบวนการวางแผนออกเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่ ระยะเตรียมการ (Pre-Research) และระยะวางแผน (Planning) เพื่อให้สามารถจำแนกภารกิจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมเป็น 5 ระยะ ได้แก่ 1) ระยะเตรียมการ (Pre-Research) 2) ระยะวางแผน (Planning) 3) ระยะปฏิบัติตามแผน (Action) 4) ระยะสังเกตผล (Observation) 5) ระยะสะท้อนผล (Reflection) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้รับการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีความสมัครใจในการให้ข้อมูล และมีส่วนร่วมในกิจกรรมการสร้างความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะในเรือนจำกลางนครปฐม ประกอบด้วย 2 กลุ่ม ได้แก่ เจ้าหน้าที่เรือนจำกลางนครปฐม จำนวน 5 ราย และ ผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม จำนวน 15 ราย รวมทั้งสิ้น 20 ราย กลุ่มสนทนาเฉพาะ (Focus Group Discussion) กลุ่มสนทนาเฉพาะประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ด้านการจัดการขยะของผู้ต้องขัง โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งผู้เข้าร่วมอาจซ้ำซ้อนกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ (Action Group) กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการประกอบด้วยเจ้าหน้าที่เรือนจำกลางนครปฐมจำนวน 5 คน และผู้ต้องขังจำนวน 15 คน รวม 20 คน ซึ่งมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมตลอดระยะเวลาของโครงการ การวิจัยใช้เครื่องมือแบบมีโครงสร้างและกึ่งโครงสร้าง ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก, แบบสนทนากลุ่ม, แบบลงทะเบียนเข้าร่วมกิจกรรม, แบบบันทึกการสังเกต และแบบสรุปผลการดำเนินกิจกรรม รวมถึงบันทึกภาคสนามที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นตลอดกระบวนการวิจัย โดยผู้วิจัยถือเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

การวิจัยเรื่องการสร้างความตระหนักในการจัดการขยะของผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐม ดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดของ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) โดยอิงกระบวนการวิจัย 4 ขั้นตอนของ Kemmis & McTaggart ได้แก่ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสังเกต (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) ซึ่งผู้วิจัยได้ปรับให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่เป็น 5 ระยะ ได้แก่

1) ระยะเตรียมการ (Pre-Research) สร้างความคุ้นเคยกับผู้เกี่ยวข้อง รวบรวมข้อมูลเบื้องต้น ประสานงานกับกลุ่มเป้าหมาย และคัดเลือกผู้ต้องขังเข้าร่วมกิจกรรม

2) ระยะวางแผน (Planning) วิเคราะห์ปัญหาและโอกาสโดยใช้เทคนิค Participatory Workshop และ Scenario Building

3) ระยะการปฏิบัติ (Action) ดำเนินกิจกรรมอบรมและสร้างความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ

4) ระยะการสังเกตผล (Observation) ติดตาม สนับสนุน และประชุมกลุ่มย่อยเพื่อประเมินผล

5) ระยะสะท้อนผล (Reflection) วิเคราะห์ผลการดำเนินงาน รวบรวมความคิดเห็น และนำเสนอผลการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ผู้ให้ข้อมูลและการเก็บข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญถูกคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ในเรือนจำ 5 คน ผู้ต้องขัง 15 คนรวมทั้งสิ้น 20 คน ซึ่งมีบทบาททั้งในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview),เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่ม แบบลงทะเบียนเข้าร่วมกิจกรรม แบบบันทึกการสังเกต และแบบสรุปผลกิจกรรม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาภายใต้บริบท (Context Content Analysis) และนำเสนอผลด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) ควบคู่กับคำพูดของผู้ให้ข้อมูลเพื่อสะท้อนผลที่เกิดขึ้นจริงในเรือนจำ

การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยใช้เวลาในการสร้างความไว้วางใจและคุ้นเคยกับผู้ร่วมวิจัย ใช้เทคนิคการมีส่วนร่วม เช่น AIC, Participatory Workshop, Time Line ในการดึงข้อมูลเชิงลึกจากผู้ต้องขังและเจ้าหน้าที่ พร้อมทั้งเก็บข้อมูลตลอดทุกระยะของการวิจัย

การพิทักษ์สิทธิ์และจริยธรรมในการวิจัย

ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับ การปกป้องสิทธิ์ส่วนบุคคล ของกลุ่มตัวอย่างอย่างเคร่งครัด โดยเน้นความสมัครใจ ความเป็นส่วนตัว และการเก็บข้อมูลอย่างไม่เปิดเผยชื่อ นอกจากนี้ ยึดหลักจริยธรรมในการประชุม เช่น การไม่บังคับ การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรี การขออนุญาตก่อนบันทึกภาพหรือเสียง และการนำเสนอข้อมูลเฉพาะเพื่อการวิจัยเท่านั้น การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและระบบในบริบทเฉพาะเรือนจำกลางนครปฐมโดยมุ่งพัฒนาความตระหนักและทักษะด้านการจัดการขยะให้แก่ผู้ต้องขังผ่านการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงทุกขั้นตอนของการวิจัย ทั้งยังยึดหลักจริยธรรมและการมีส่วนร่วมอย่างเคารพในสิทธิของทุกคนที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้งานวิจัยนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัย ตามหนังสือที่ อว 8007/ว.414 โดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการวิจัย

1. การศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม จากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกต สัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม พบว่า ผู้ต้องขังส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกในการจัดการขยะอย่างถูกวิธี มีพฤติกรรมทิ้งขยะไม่เป็นที่ เช่น ทิ้งลงในร่องน้ำ อ่างล้างมือ หรือพื้นที่ส่วนรวม และละเลยการเก็บขยะที่ตนเองไม่ได้ทิ้ง โดยเห็นว่า "ไม่ใช่หน้าที่ของตน"ขยะที่ยังสามารถใช้ประโยชน์ได้ เช่น กระดาษใช้เพียงหน้าเดียว ขวดน้ำ เสื้อผ้าที่สภาพดี กลับถูกทิ้งโดยไม่เกิดประโยชน์ ไม่มีการแปรรูปขยะหรือรีไซเคิลอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้สิ่งแวดล้อมในเรือนจำเสื่อมโทรม ผู้ต้องขังบางรายมีปัญหาด้านสุขภาพกายและจิตใจ เกิดความเครียดและความขัดแย้งระหว่างกัน การขาดจิตสำนึกสาธารณะและความรับผิดชอบต่อส่วนรวมยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในเรือนจำ

2. การพัฒนากิจกรรมการสร้างความตระหนักในการจัดการขยะให้กับผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม ในการดำเนินการพัฒนากิจกรรมสร้างความตระหนัก ผู้วิจัยร่วมมือกับเจ้าหน้าที่เรือนจำกลางนครปฐม ออกแบบกิจกรรมตามหลักสูตรวิชาชีพที่เหมาะสม และจัดการฝึกอบรมภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยเลือก 2 โครงการนำร่อง ได้แก่ โครงการทำปุ๋ยหมักจากขยะอินทรีย์และเศษอาหาร โครงการฝึกอบรมวิชาชีพทำตุ๊กตากระปุกออมสินจากเปเปอร์มาเช่ กิจกรรมดำเนินตาม 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน การ

ดำเนินงาน การตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไข ผลการดำเนินงานพบว่า ผู้ต้องขังมีความตระหนักและเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการขยะมากขึ้น เห็นคุณค่าของขยะ และเริ่มมีพฤติกรรมแยกขยะ นำขยะมาใช้ประโยชน์ และแบ่งปันความรู้กับผู้อื่นในเรือนจำการฝึกอบรมยังส่งเสริมให้ผู้ต้องขังมีทักษะอาชีพ สามารถนำไปต่อยอดเป็นอาชีพภายหลังพ้นโทษ อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาขยะ และสร้างจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นภายในกลุ่มผู้ต้องขัง

3. การขยายผลการสร้างความตระหนักในการจัดการขยะให้กับผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม การขยายผลประกอบด้วยการพัฒนาระบบ การสร้างวัฒนธรรมการจัดการขยะ และการวางโครงสร้างสนับสนุน ได้แก่ การเพิ่มมูลค่าขยะ ส่งเสริมการคัดแยกและแปรรูปขยะให้เกิดรายได้ เช่น การทำผลิตภัณฑ์จากกระดาษใช้แล้ว หรือการนำขยะรีไซเคิลไปขายโดยมีระบบสะสมคะแนนแลกของใช้ การวางแนวทางจัดเก็บขยะ จัดตั้งจุดแยกขยะภายในเรือนจำอย่างเป็นระบบตามหลัก 3Rs (Reduce, Reuse, Recycle) และส่งเสริมความร่วมมือในกลุ่มผู้ต้องขัง การใช้ขยะภายในเรือนจำ แยกขยะเพื่อบริจาคหรือใช้ซ้ำ เช่น เสื้อผ้ามือสอง เครื่องใช้ไฟฟ้าที่ซ่อมได้ หรือการผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้ในแปลงผักสวนครัว การแปรรูปด้วยนวัตกรรมทางการเกษตร เช่น การทำปุ๋ยหมักจากเศษอาหาร เพื่อใช้ประโยชน์ในการเกษตรภานในเรือนจำ การจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการอบรม รณรงค์ และส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ ผ่านชมรมและกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เช่น ชมรม To Be Number One การประเมินผลและพัฒนาระบบเรือนจำมีการแยกขยะ 4 ประเภทหลัก และจัดเก็บขยะอย่างถูกสุขลักษณะ รวมถึงมีการติดตามผล ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และให้รางวัลแก่ผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมดีด้านการจัดการขยะ ผลลัพธ์จากการขยายผล เรือนจำมีระบบจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นผู้ต้องขังมีจิตสำนึกและพฤติกรรมเชิงบวกต่อสิ่งแวดล้อมเกิดโครงการฝึกอบรมที่สร้างอาชีพและรายได้ ขยะบางประเภทถูกแปรรูปเพื่อใช้ภายในหรือจัดจำหน่ายสิ่งแวดล้อมในเรือนจำสะอาด เป็นระเบียบ สุขภาวะของผู้ต้องขังดีขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

1) การศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า ผู้ต้องขังส่วนใหญ่มีพฤติกรรมขาดจิตสำนึกสาธารณะ ขาดความรับผิดชอบในการจัดการขยะอย่างเหมาะสม มีการทิ้งขยะไม่เป็นที่ ขาดความรู้เรื่องการคัดแยกขยะ และไม่เห็นคุณค่าของขยะที่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ ส่งผลกระทบต่อสุขภาพกาย สุขภาวะทางจิตใจ ความสัมพันธ์ในกลุ่มผู้ต้องขัง และประสิทธิภาพการฝึกอาชีพ ผลการวิจัยข้อนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ (ธนัญญา, 2562) ที่พบว่าพฤติกรรมการจัดการขยะของกลุ่มเปราะบางในสังคมมีความสัมพันธ์กับระดับความรู้ ความตระหนัก และทัศนคติของบุคคล สรุปการขาดความรู้และจิตสำนึกเป็นปัจจัยหลักของปัญหา ส่งผลให้การจัดการขยะไม่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีการพัฒนาจิตสำนึกอย่างจริงจังควบคู่กับการให้ความรู้เชิงปฏิบัติ

2) การพัฒนากิจกรรมการสร้างความตระหนักในการจัดการขยะของผู้ต้องขัง ผลการวิจัยการนำหลักสูตรวิชาชีพมาใช้เป็นแนวทางในการอบรม เช่น โครงการฝึกทำปุ๋ยหมักและโครงการเปเปอร์มาเช่ ส่งผลให้ผู้ต้องขังมีความรู้ มีทักษะใหม่ และเกิดจิตสำนึกในการจัดการขยะ โดยกระบวนการดำเนินการ ครอบคลุมทั้งวางแผน ปฏิบัติ ตรวจสอบ ปรับปรุงอภิปราย ผลที่ได้สอดคล้องกับงานของ (พงศธร, 2560) ซึ่งระบุว่ากิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายจะช่วยปลูกฝังพฤติกรรมได้ดีกว่าการบรรยายอย่างเดียวนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ องค์การอนามัยโลก (WHO) ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำในสิ่งแวดล้อมจำลองหรือสถานที่จริงเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมในระยะยาวสรุปการพัฒนากิจกรรมเชิงปฏิบัติควบคู่กับการให้ความรู้ช่วยเพิ่มทั้งทักษะและจิตสำนึกในการจัดการขยะแก่ผู้ต้องขัง ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตทั้งในระหว่างการถูกคุมขังและหลังพ้นโทษ

3) การขยายผลการสร้างความตระหนักในการจัดการขยะของผู้ต้องขังผลการวิจัย มีการขยายผลไปสู่กิจกรรมหลากหลาย เช่น การเพิ่มมูลค่าขยะ การตั้งศูนย์รีไซเคิล การส่งเสริมระบบ 3Rs การสร้างผลิตภัณฑ์จากขยะ ตลอดจนการอบรมให้ความรู้และการวางระบบการคัดแยกขยะภายในเรือนจำอย่าเป็นระบบ ผลลัพธ์ข้อนี้สอดคล้องกับแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วมที่ (กรมควบคุมมลพิษ, 2563) แนะนำไว้ซึ่งเน้นการสร้างความร่วมมือของทุกภาคส่วนและการสร้างวัฒนธรรมองค์กรเพื่อผลระยะยาว นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs) เป้าหมายที่ 12 (โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ , 2563) ว่าด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและการลดขยะสรุป การขยายผลผ่านกิจกรรมที่มีระบบ ทำให้เกิดวัฒนธรรมการจัดการขยะภายในเรือนจำ ลดปัญหาสิ่งแวดล้อม สร้างรายได้ และยกระดับความเป็นอยู่ของผู้ต้องขัง โดยสามารถนำไปปรับใช้ในเรือนจำอื่นเป็นต้นแบบได้

งานวิจัยนี้ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ทุกประการ โดยสามารถชี้ให้เห็นถึงปัญหาการจัดการขยะภายในเรือนจำกลางนครปฐมอย่างเป็นระบบ และเสนอแนวทางการแก้ไขผ่านการฝึกอาชีพ การปลูกจิตสำนึก การจัดกิจกรรมมีส่วนร่วม และการสร้างระบบคัดแยกขยะอย่างยั่งยืน สำหรับแนวทางที่ใช้นั้นสามารถประยุกต์ใช้ในพื้นที่ควบคุมสูงได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้าในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านจิตวิทยาสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และการฝึกวิชาชีพ ซึ่งเน้นให้ผู้ต้องขังเป็น “ผู้รับผิดชอบต่อสังคม” ไม่ใช่เพียงผู้ถูกควบคุม

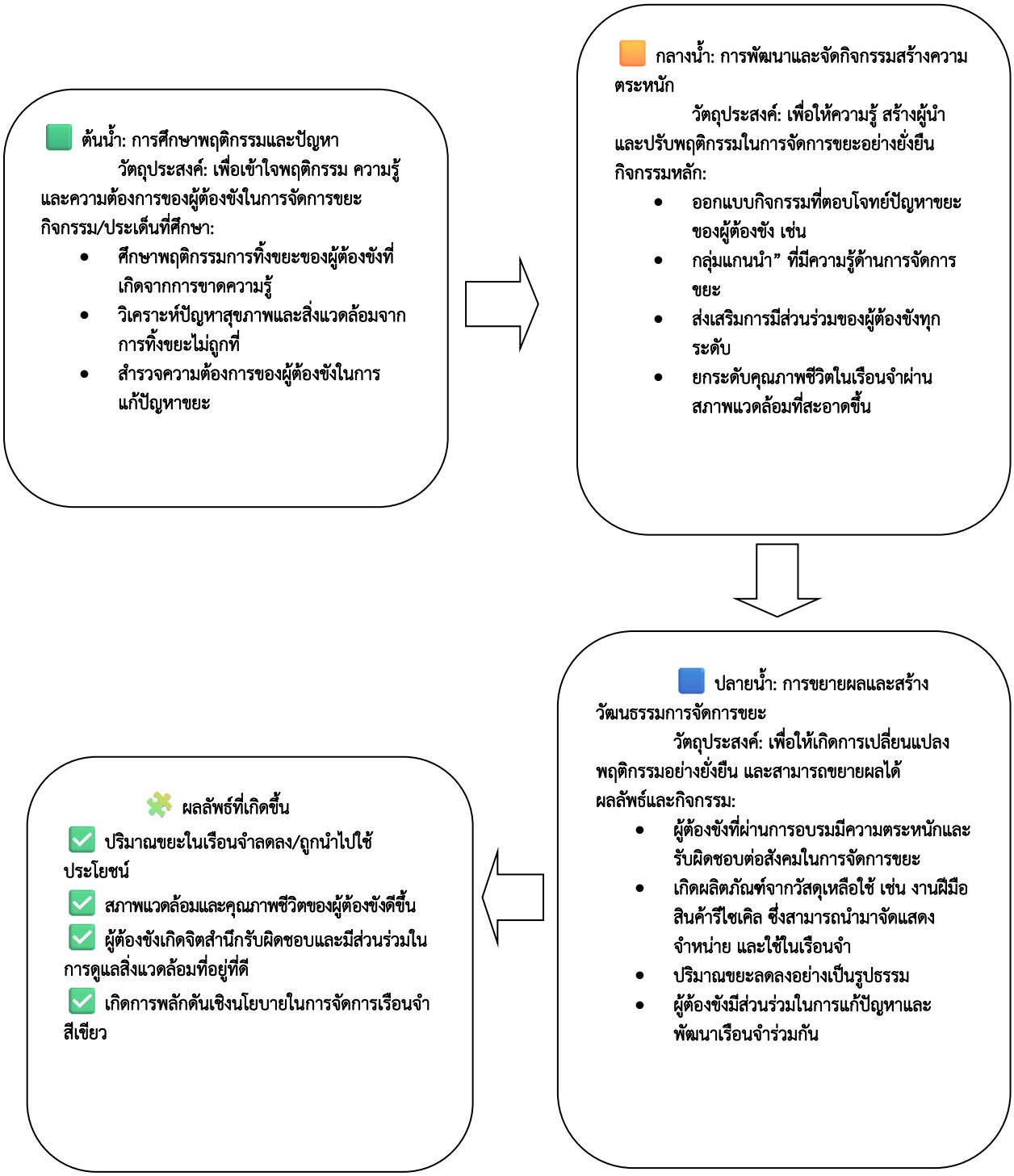

แผนภาพที่ 1 แสดงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่

การพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมการจัดการขยะอย่างยั่งยืนของผู้ต้องขังในเรือนจำกลางนครปฐม จากการศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะของผู้ต้องขัง พบว่ายังมีข้อจำกัดด้านความรู้ ความเข้าใจ และทักษะที่เหมาะสมในการจัดการขยะอย่างถูกต้อง ส่งผลกระทบในเชิงลบต่อสุขภาพอนามัยของผู้ต้องขัง รวมถึง

สภาพแวดล้อมภายในเรือนจำ อันเป็นปัญหาสำคัญที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการพัฒนากิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ต้องขังในการจัดการขยะอย่างยั่งยืน โดยจัดกิจกรรมหลัก ได้แก่ การผลิตปุ๋ยหมักจากเศษอาหาร และการประดิษฐ์ตุ๊กตาเปเปอร์มาเช่จากกระดาษที่ไม่ใช้แล้ว ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนอกจากจะเป็นการนำวัสดุเหลือใช้กลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (upcycling) ยังเป็นการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคม และการพึ่งพาตนเองของผู้ต้องขังภายในเรือนจำ ผลจากการดำเนินกิจกรรมพบว่า ผู้ต้องขังเกิดความตระหนักรู้ในปัญหาขยะและมีพฤติกรรมการจัดการขยะที่เหมาะสมมากยิ่งขึ้น ปริมาณขยะภายในเรือนจำลดลงอย่างมีนัยสำคัญ สภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังมีแนวโน้มที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งผลิตภัณฑ์ที่ได้ยังสามารถนำไปใช้ภายในเรือนจำ และจัดจำหน่ายให้กับบุคคลภายนอกที่สนใจ สร้างรายได้และแรงจูงใจในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง จากผลลัพธ์เชิงประจักษ์ดังกล่าว ก่อให้เกิดการผลักดันในระดับนโยบายไปสู่การพัฒนา "เรือนจำสีเขียว" (กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม และกรมราชทัณฑ์, 2567) ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการเรือนจำที่คำนึงถึงความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาวะของผู้ต้องขังในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) จัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ให้ผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐมมีส่วนร่วมในการคิดสิ่งประดิษฐ์หรือผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเศษวัสดุเหลือใช้ หรือการนำเอาขยะรีไซเคิลมาทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ และพัฒนาเป็นการฝึกวิชาชีพสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำจากขยะรีไซเคิลจัดแสดงและจัดจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของผู้ต้องขังระหว่างที่รับโทษอยู่ภายในเรือนจำกลางนครปฐม หรือเป็นทุนในการประกอบอาชีพภายหลังพ้นโทษออกไป

2) รณรงค์ให้ความรู้ความเข้าในการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง โดยการบรรจุเป็นหลักสูตรหนึ่งในการพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม เพื่อสร้างความตระหนักในการจัดการขยะให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบต่อปัญหาขยะอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง จนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในการจัดการขยะของผู้ต้องขังอย่างยั่งยืน

3) เปิดพื้นที่ให้ผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐมและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานภายในเรือนจำได้พูดคุยถึงปัญหาในการจัดการขยะ เพื่อสร้างพลังความรู้ พลังใจในการที่จะร่วมมือกันในการบรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาขยะภายในเรือนจำกลางนครปฐมอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) เรือนจำกลางนครปฐมควรสนับสนุนให้มีการนำขยะมูลฝอยที่เหลือจากการคัดแยกจากการนำไปใช้ประโยชน์แล้ว นำไปสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์ภายในเรือนจำ

2) เรือนจำกลางนครปฐมควรจัดให้มีการตรวจสอบและประเมินผลในการจัดการขยะของผู้ต้องขังและมีการติดตามผลการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอเพื่อปรับปรุงกระบวนการจัดการขยะของผู้ต้องขังให้เหมาะสม

3) เรือนจำกลางนครปฐมควรจัดให้มีถังขยะสำหรับแยกประเภทของขยะให้เพียงพอกับปริมาณขยะในแต่ละวัน เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถแยกขยะได้อย่างมีระบบ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาแนวทางการป้องกันโรคระบาดซึ่งเกิดจากผลกระทบที่เกิดจากการจัดการขยะที่ไม่เหมาะสมของผู้ต้องขัง

2) ควรมีการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการดูแลสิ่งแวดล้อมรวมถึงภาคเอกชนที่มีความสามารถมาพัฒนาระบบในการจัดการขยะของเรือนจำกลางนครปฐม

3) ควรมีการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ๆเพื่อนำมาใช้ในการวิจัยการจัดการขยะของผู้ต้องขังเรือนจำกลางนครปฐม

เอกสารอ้างอิง

นิสาวรรณ พรมเมตตา. (2565). *การศึกษาแนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการขยะของเขตบางบอนสู่การเป็นสังคม Zero Waste*. การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธนัญญา ธีรานันต์. (2562). พฤติกรรมการจัดการขยะของกลุ่มเปราะบาง. *วารสารสิ่งแวดล้อมศึกษา*.

พงศธร วงศ์วิลาศ. (2560). การปลูกฝังจิตสำนึกสิ่งแวดล้อมผ่านกิจกรรม. *วารสารวิจัยการพัฒนา*.

กรมควบคุมมลพิษ. (2563). *คู่มือแนวทางการจัดการขยะอย่างมีส่วนร่วมในชุมชน*. กรุงเทพฯ: กรมควบคุมมลพิษ.

กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม และ กรมราชทัณฑ์. (2567). กรมลดโลกร้อนจับมือราชทัณฑ์ กำจัดขยะอินทรีย์ขับเคลื่อนเรือนจำสีเขียว. *iGreen Story*.

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ประเทศไทย. (2563). *แนวทางสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน: SDGs และการขับเคลื่อนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: UNDP ประเทศไทย.

World Health Organization. (2018). *Participatory Environmental Education in Correctional Institutions*. Geneva: World Health Organization.

United Nations. (2020). Sustainable Development Goals: Goal 12 – Responsible Consumption and Production. New York: United Nations.

Freire, P. (2000). *Pedagogy of the Oppressed* (30th anniversary ed., M. B. Ramos, Trans.). New York, NY: Continuum. (Original work published 1970).

Kemmis, S., & McTaggart, R. (1988). *The Action Research Planner* (3rd ed.). Victoria: Deakin University.

อนุภาคความตายในรายการเดอะโกสท์เรดิโอที่เผยแพร่ในยูทูบปี พ.ศ. 2567
THE DEAD MOTIFS IN THE GHOST RADIO; A SHOW AIRED ON YOUTUBE IN 2024

จิรนันท์ เกษรล้ำ, ปริศนา ไชยคำภา, ฐิติมา ดนัยฤทธิ์ชัยทัศ,
นันท์นภัส ภัคคเดชเดชา และ อุมารินทร์ ตุลารักษ์
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Jiranan Kesornlam, Pritsana Chaikhampha, Thitima Danairitchaithas,
Nannaphat Pakkadetdecha and Umarin Tularak
Bachelor of Arts Program in Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Khon Kaen University
Email : jiranan.k@kkumail.com, nannaphat.pa@kkumail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอนุภาคความตายในรายการเดอะโกสท์เรดิโอ ที่เผยแพร่ในยูทูบปี พ.ศ. 2567 วิเคราะห์เรื่องเล่าจากรายการเดอะโกสท์เรดิโอปี พ.ศ. 2567 ที่มียอดผู้เข้าชมสูงสุด จำนวน 20 เรื่อง ใช้แนวคิดอนุภาคของสติธ ทอมป์สัน เป็นกรอบในการวิเคราะห์ นำเสนอผลการศึกษาโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า อนุภาคความตายแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) อนุภาคตัวละคร ได้แก่ วิญญาณในรูปลักษณ์ของมนุษย์ วิญญาณที่ปรากฏเป็นเงา และวิญญาณในรูปลักษณ์ของสัตว์ 2) อนุภาควัตถุสิ่งของ ได้แก่ วัตถุผีสิง 3) อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม ได้แก่ การได้ยินเสียงลึกลับ ผีสิงร่างคนเป็น และวิญญาณมาปรากฏตัวในความฝัน การศึกษาอนุภาคความตายแสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าลี้ลับที่เกี่ยวข้องกับความตาย วิญญาณ และโลกหลังความตาย ยังคงดำรงอยู่ในความเชื่อของคนในสังคมไทย

คำสำคัญ: อนุภาค, ความตาย, รายการเดอะโกสท์เรดิโอ, ยูทูบ

Abstract

This qualitative research aims The Dead Motifs in The Ghost Radio, gathered from the 20 most-viewed stories that aired on YouTube in 2024. This research applied Stith Thompson's Motif-Index of Folk-Literature as a conceptual framework for analysis and presents findings through descriptive analysis. The research found that the dead motifs were divided into 3 groups. The first group consisted of characters, such as Revenant in human form ,Spectral ghosts and Soul in animal form. The second group consisted of object, such as Ghoulish ghost objects. And The third group consisted of events or behaviors, such as Mysterious ghostlike noises heard ,Evil spirit possesses person and Souls of human beings seen in dream. The study of dead motifs demonstrates that mysterious narratives related to death, spirits, and the afterlife continue to persist in the beliefs of Thai society.

Keywords: Motif, The death, The Ghost Radio, YouTube

บทนำ

ความตายและการตาย (death and dying) เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องเผชิญ ไม่ว่าจะอยู่ในวัฒนธรรมหรือสังคมใด อย่างไรก็ตาม คนส่วนใหญ่มักมองความตายในแง่ลบ เช่น เป็นเรื่องการสูญเสีย หรือความเศร้า (ภัทรพร สิริกาญจน, 2539) สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับความตายในสังคมปัจจุบันก็ได้รับอิทธิพลจากมุมมองที่มีรากฐานมาจากปรัชญาของเดการ์ตที่จิตใจแยกออกจากร่างกายที่เป็นเหมือนเครื่องจักร และเมื่อเครื่องจักรนี้หยุดทำงานก็หมายถึงความตาย ทำให้ผู้คนมองความตายว่าเป็นจุดจบที่น่ากลัวและหลีกเลี่ยงไม่ได้ (ธนา นิลชัยโกวิทย์, และคณะ, 2545, อ้างถึงใน สรัสวดี คงปั้น, และมนต์ ขอเจริญ, 2561)

ในทางศาสนามีมุมมองเกี่ยวกับความตายที่แตกต่างกัน คริสต์ศาสนาและอิสลามเชื่อว่ามีการเกิดและตายเพียงครั้งเดียว ขณะที่พุทธศาสนาและฮินดูเชื่อในการเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะบรรลุโมกษะหรือนิพพาน ความเชื่อของคนไทยที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมจึงมีความเกี่ยวข้องกับวิญญาณ และเรื่องลี้ลับ ประเด็นความตายจึงเป็นที่สนใจในหลายมิติ ทั้งศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์ เนื่องจากไม่ใช่เพียงการสิ้นสุดทางกายภาพ แต่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางจิตวิญญาณ (พระมหาคมคาย สิริปญฺโญ สิงห์ทอง, พระสุชาติ เชื้อรุ่ง, และพระมหาไพฑูรย์ นิวาส, 2565)

รายการเดอะโกสท์เรดิโอเป็นรายการที่นำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับวิญญาณและสิ่งลี้ลับที่ได้รับความนิยมอย่างมาก โดยเปิดโอกาสให้ผู้ชมทางบ้านโทรศัพท์เข้ามาเล่าประสบการณ์เกี่ยวกับวิญญาณและความตาย ที่เผยแพร่ผ่านยูทูบทั้งรูปแบบถ่ายทอดสดและคลิปย้อนหลัง มียอดผู้ติดตามถึง 6.45 ล้านคน (ข้อมูล ณ วันที่ 14 มีนาคม 2568) มีพิธีกรหลัก คือ พี่แจ็ค หรือนายวัชรพล ฝึกใจดี เรื่องเล่าในรายการมีเนื้อหาพูดถึงความตายในแบบต่าง ๆ เช่น วิญญาณในรูปสัตว์ วัตถุผีสิง ผีสิงร่างคน เหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความตาย เป็นต้น ซึ่งเมื่อศึกษาประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ในทางคติชนวิทยาเรียกว่า อนุภาค ซึ่งเป็นแนวคิดของ Stith Thompson (1977, น. 415, อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, 2552, น. 40) สติธ ทอมป์สันเป็นผู้ที่ริเริ่มศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดอนุภาค ได้กล่าวว่า อนุภาคเป็นองค์ประกอบที่เล็กที่สุดในเรื่องเล่าที่มีพลังในการคงอยู่หรือถูกสืบทอด และเพื่อที่จะถูกสืบทอดนั้น อนุภาคจะต้องมีลักษณะที่แปลกและโดดเด่น ประเด็นเหล่านี้ที่เรียกว่าอนุภาคนั้นส่งผลให้เรื่องราวที่อยู่ในเรื่องเล่ามีความน่าสนใจขึ้น ทำให้รายการนี้มียอดผู้ชมแต่ละคลิปตั้งแต่หลักแสนจนถึงหลักสิบล้านครั้ง

รายการเดอะโกสท์เรดิโอ แสดงให้เห็นว่าเรื่องความตายนั้นยังคงมีความสัมพันธ์กับสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยรายการเดอะโกสท์เรดิโอได้นำเสนอให้เห็นถึงเรื่องราวเกี่ยวกับวิญญาณ สิ่งลี้ลับ และความตาย ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินเรื่อง และเป็นการนำเสนอโดยใช้อนุภาคความตายแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับความตายที่ยังคงฝังลึกอยู่ในสังคมไทย ดังนั้นการศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาเรื่องอนุภาคความตาย จากหมวด E (The Dead) ประกอบไปด้วย อนุภาคตัวละคร อนุภาควัตถุสิ่งของ และอนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม ที่ปรากฏในรายการเดอะโกสท์เรดิโอ โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับอนุภาค (Motif) ของ สติธ ทอมป์สัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาอนุภาคความตายในรายการเดอะโกสท์เรดิโอ ที่เผยแพร่ในยูทูบปี พ.ศ. 2567

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง อนุภาคความตายในรายการเดอะโกสท์เรดิโอที่เผยแพร่ในยูทูบปี พ.ศ. 2567 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีระเบียบวิธีวิจัย ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 สำรวจและรวบรวมข้อมูล เป็นการทบทวนข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอนุภาคความตาย และรวบรวมตัวบทจากรายการเดอะโกสท์เรดิโอที่ใช้สำหรับวิเคราะห์ข้อมูล ในงานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตข้อมูลการศึกษาอนุภาคความตายในช่องยูทูบเดอะโกสท์เรดิโอที่มียอดผู้เข้าชมสูงสุดในปี พ.ศ. 2567 จำนวน 20 เรื่อง ดังนี้ 1) ทิติมา 2) ทำไมดูเป็นคนดีจัง 3) 9 บาท 4) เพื่อเธอ 5) ล่าท้าตาย 6) ชฎา 7) ซีพิ 8) อย่ามายุ่งคนของกู 9) อยากเห็นผีมั้ย 10) ศาลผี 11) เนติมา 12) อาจารย์ใหญ่ 13) บ้านเลขที่ /50 14) ทำไมดูเป็นคนใจร้ายจัง 15) ชู่ววว์ 16) ดวงสังหาร 17) ครึ่งผีครึ่งคน 18) 1 เปอร์เซ็นต์ 19) ศิษย์นอกรีต 20) นิลกาฬ

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์อนุภาคความตายที่ปรากฏในรายการเดอะโกสท์เรดิโอ โดยใช้แนวคิดอนุภาค (Motif) ของสติธ ทอมป์สัน จากหนังสือชุดดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน (Motif-Index of Folk-Literature) ซึ่งแบ่งประเภทของอนุภาคออกเป็น 3 ประเภท คือ ตัวละคร วัตถุสิ่งของ และเหตุการณ์หรือพฤติกรรม

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสรุปผล อภิปรายผลและนำเสนอผลการวิจัย ใช้วิธีการสรุปและอภิปรายผลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์และยกตัวอย่างประกอบการอธิบาย

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง อนุภาคความตายในรายการเดอะโกสท์เรดิโอที่เผยแพร่ในยูทูบปี พ.ศ. 2567 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอนุภาคความตายในรายการเดอะโกสท์เรดิโอ โดยศึกษาตามกรอบแนวคิดอนุภาคของสติธ ทอมป์สัน จากหมวด E อนุภาคเกี่ยวกับความตาย (The Dead) พบว่า อนุภาคความตายที่ปรากฏในรายการเดอะโกสท์เรดิโอเป็นอนุภาคที่เกี่ยวกับวิญญาณและสิ่งลี้ลับ โดยพบอนุภาคความตายทั้งหมด 7 อนุภาค สามารถจำแนกได้ดังนี้ 1. อนุภาคตัวละคร พบ 3 อนุภาค 2. อนุภาควัตถุสิ่งของ พบ 1 อนุภาค และ 3. อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม พบ 3 อนุภาค มีรายละเอียดดังนี้

1.อนุภาคตัวละคร

อนุภาคตัวละคร มีบทบาท หน้าที่ หรือคุณลักษณะเฉพาะเกี่ยวข้องกับความตาย หรือโลกหลังความตาย ตัวละครเหล่านี้เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติมีอำนาจหรือบทบาทเกี่ยวกับความตาย การติดต่อระหว่างโลกของคนเป็นกับโลกวิญญาณ พบ 3 อนุภาค ได้แก่ 1. วิญญาณในรูปลักษณ์ของมนุษย์ 2. วิญญาณที่ปรากฏเป็นเงา และ3. วิญญาณในรูปลักษณ์ของสัตว์ มีรายละเอียดดังนี้

1.1 วิญญาณในรูปลักษณ์ของมนุษย์

วิญญาณในรูปลักษณ์ของมนุษย์ หมายถึง การปรากฏของผู้ตายหรือวิญญาณที่ปรากฏโดยไม่อยู่ในรูปลักษณ์ที่ผิดธรรมชาติ เช่น ผีที่มาในรูปร่างบิดเบี้ยวหรือเงาเลือนลาง หากแต่ปรากฏตัวในรูปของมนุษย์ปกติ ซึ่งอาจไม่สามารถแยกแยะได้ว่าเป็นมนุษย์หรือวิญญาณ ตัวอย่างตัวบทดังต่อไปนี้

"...ในระหว่างที่กำลังใส่บาตรพระใหม่กัน ผมก็ยืนอยู่บนโบสถ์ มันจะอยู่ที่สูง มองเลยใบเสมาของโบสถ์มาเนี่ย มันจะเจอต้นพิกุลต้นใหญ่มากที่วัดเนี่ยตรงบริเวณโบสถ์ ปรากฏเป็นร่างหญิงชราคนหนึ่ง แต่ว่าครั้งเนี้ยที่เจอเนี่ยพี่ ไม่แบบหัวกระเซอะกระเซิงละ คือแบบลักษณะคือผมมัดรวบเรียบร้อย นุ่งชุดขาว แล้วก็นั่งพับเพียบอยู่ที่ใต้ต้นพิกุล แล้วยายคนเนี้ยก็ก้มลงกราบ แล้วก็ค่อย ๆ หายไป คือพอผมเห็นอะน้ำตามันไหล มันไหลออกมาเองโดยที่เราไม่รู้สึกว่ามันไม่รู้ว่ามัน มันรู้สึกยังไง..."

(เดอะโกสท์เรดิโอ เรื่อง 9 บาท , 2567)

ตัวบทนี้แสดงให้เห็นอนุภาค E425 Revenant in human form หรือ วิญญาณที่ปรากฏในรูปลักษณ์มนุษย์อย่างสมบูรณ์ แต่มีลักษณะพิเศษคือ ปรากฏในบริบทที่สงบ ศักดิ์สิทธิ์ และแสดงพฤติกรรมที่ดี ซึ่งไม่ใช่การหลอกหลอน หากแต่เป็นการแสดงความเคารพหรือบ่งบอกถึงความผูกพันกับตัวของบุคคลที่บวช การที่ผู้เล่ารู้สึกตื้นตันจนน้ำตาไหลโดยไม่รู้ตัวยังแสดงถึงจิตใจที่อาจเป็นความรู้สึกเชื่อมโยงผูกพันโดยไม่รู้ตัว

1.2 วิญญาณที่ปรากฏเป็นเงา

วิญญาณที่ปรากฏเป็นเงา คือ วิญญาณที่ไม่ได้ปรากฏตัวในรูปร่างที่ชัดเจนอย่างคนจริง ๆ แต่ปรากฏในลักษณะพร่าเลือน ซีดจาง หรือโปร่งใส เห็นเป็นเพียงเงาลาง ๆ ผ่านตา ผู้พบเห็นมักไม่สามารถระบุรายละเอียดทางกายภาพของวิญญาณได้ชัดเจน ตัวอย่างตัวบทดังต่อไปนี้

> *"...ก็จะมองสลับกับประตูหลังบ้านที่มันเปิดอยู่ ฟ้ามันจะแลบแปลบ ๆ อยู่ตลอดเวลา จังหวะนั้นน่ะผมเห็นเป็นผู้ชายพี่ ตัวสูง ๆ คือสูงในลักษณะที่แบบหัวน่าจะชนกับวงกบประตูครับ เป็นแบบลักษณะคือแบบเงา ๆ ดำ ๆ แบบควัน ๆ ฟุ้ง ๆ ไม่เห็นหน้า ไม่เห็นดีเทลแต่ว่ารู้ว่าลักษณะน่าจะเป็นผู้ชาย ยืนแล้วก็แบบค่อย ๆ แบบชี้หน้า ยกมือมาชี้หน้า ชี้แล้วก็ยืนค้างอยู่แบบนั้น..."*

(เดอะโกสท์เรดิโอ เรื่อง อยากเห็นผีมั้ย , 2567)

ตัวอย่างตัวบทมีการปรากฏของอนุภาควิญญาณที่ปรากฏเป็นเงา ซึ่งสามารถจัดอยู่ในอนุภาค E421 วิญญาณที่ปรากฏเป็นเงา (Spectral ghosts) ผู้เล่ากล่าวว่าเห็นเงาร่างคล้ายผู้ชายตัวสูง ยืนอยู่ที่ประตูหลังบ้านในลักษณะที่พร่าเลือนคล้ายควันฟุ้ง ไม่มีรายละเอียดของใบหน้าหรือเครื่องแต่งกาย เห็นเพียงรูปร่างลาง ๆ กับท่าทาง ชี้หน้าซึ่งแสดงให้เห็นถึงความโกรธของวิญญาณ ถ่ายทอดผ่านการสังเกต การบรรยายสภาพแวดล้อมและสิ่งที่พบเห็นส่งผลให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ร่วมและระทึกใจไปกับเหตุการณ์นั้นด้วย

1.3 วิญญาณในรูปลักษณ์ของสัตว์

วิญญาณในรูปลักษณ์ของสัตว์ คือ การปรากฏตัวของวิญญาณในลักษณะของสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง หรือสัตว์ในจินตนาการ วิญญาณในรูปลักษณ์ของสัตว์มักมีพฤติกรรมผิดแปลกกว่าสัตว์ทั่วไป เช่น การจ้องมองนิ่ง ๆ การส่งเสียงในยามค่ำคืน การเดินวนเวียนเฉพาะบางพื้นที่ หรือการปรากฏเฉพาะกับบางบุคคลเท่านั้น ตัวอย่างตัวบทดังต่อไปนี้

> *"...โบ๊ท ๆ เสียงเรียกซ้ำ ๆ อีกที โบ๊ทถึงขนาดขานไป รู้ว่าพ่อตายแล้วแต่ว่าคิดว่าพ่อมาหาก็ขานรับ ครับ เสร็จแล้วก็เปิดประตูหน้าระเบียงออกไปคิดว่าพ่อจะมายืนอยู่หน้าบ้านเหมือนอย่างที่คนอื่นเห็น แต่ไม่ใช่ สิ่งที่เห็นคือมีแมวดำตัวใหญ่นั่งนิ่งเหมือนคล้าย ๆ รูปปั้นเลย อยู่บนหัวเสารั้วบ้านแล้วก็จ้องมองโบ๊ท อ้าปากร้องด้วยเสียงที่แหบแห้งอยู่ในลำคอ หง่าวอะไรอย่างเงี้ย แบบเสียงแหบมากเลย หง่าวเงี้ย โบ๊ทถึงขนาดบอกเป็นเสียงที่แบบมันน่าเกลียดมาก ถึงขนาดขนลุกอะ โบ๊ทถึงขนาด อุ้ย! เสร็จรีบปิดประตูเข้ามาในบ้าน แต่มีเสียงแหบ ๆ แห้ง ๆ ตามมาซึ่งไม่รู้ว่าเป็นเสียงผู้หญิง ผู้ชาย เสียงนั้นพูดว่าอย่ามายุ่งคนของกู..."*

(เดอะโกสท์เรดิโอ เรื่อง อย่ามายุ่งคนของกู , 2567)

ตัวบทข้างต้นตัวละครได้ยินเสียงเรียกชื่อของตนจากภายนอกบ้าน และทั้งที่รู้ว่าพ่อเสียชีวิตไปแล้ว เขากลับเผลอขานรับด้วยความเชื่อว่าวิญญาณของพ่ออาจมาหา แต่สิ่งที่ปรากฏกลับไม่ใช่วิญญาณพ่อ หากเป็นแมวดำตัวใหญ่ที่มีพฤติกรรมแปลกประหลาดจ้องมองโบ๊ทด้วยสายตานิ่งงันพร้อมเสียงร้องแหบแห้งน่าขนลุก แสดงให้เห็นว่ามันไม่ใช่สัตว์ธรรมดา อาจเป็นพาหนะหรือร่างแฝงของวิญญาณบางตน ทั้งยังมีเสียงลึกลับที่ได้พูดตามเข้าไปในบ้านอีกด้วย ตัวบทนี้จึงแสดงให้เห็นถึงอนุภาค E730 วิญญาณในรูปลักษณ์ของสัตว์ (Soul in animal form)

2. อนุภาควัตถุสิ่งของ

อนุภาควัตถุสิ่งของ คือ วัตถุสิ่งของที่มีคุณลักษณะพิเศษแตกต่างจากวัตถุทั่วไปที่เชื่อว่ามีวิญญาณ สิ่งเหนือธรรมชาติ หรือพลังลี้ลับสถิตอยู่ วัตถุประเภทนี้มีความสามารถกระทำการได้ด้วยตนเอง พบ 1 อนุภาค ได้แก่ 1. วัตถุผีสิง มีรายละเอียดดังนี้

2.1 วัตถุผีสิง

วัตถุผีสิง หมายถึง วัตถุที่มีวิญญาณหรือสิ่งลี้ลับสิงสถิตอยู่และก่อให้เกิดเหตุการณ์อาถรรพ์ ลึกลับ น่ากลัวต่าง ๆ ขึ้น วัตถุเหล่านี้มีความพิเศษคืออาจเคยเป็นทรัพย์สมบัติของผู้ล่วงลับ หรือเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในทางไสยศาสตร์ วัตถุนี้จึงไม่ใช่สิ่งของธรรมดาที่เพียงถูกใช้งานปกติทั่วไป แต่ยังเป็นวัตถุเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณ ตัวอย่างตัวบทดังต่อไปนี้

"...ชฎาเนี้ยมันค่อย ๆ หมุนพี่ ค่อย ๆ หมุน ผมอะตั้งชฎาเนี้ยไว้ตรงโต๊ะทำงาน มันค่อย ๆ หมุนพี่ ค่อย ๆ หมุน ค่อย ๆ หมุน แล้วโน้ตบุ๊กที่ผมอะตั้งไว้ตรงโต๊ะทำงานน่ะ อยู่ดีๆ มันก็เด้งไปในยูทูบอะ แล้วก็เปิดเพลงไทยเองอะ มันก็เป็นเสียงเตร้งเตรงเตรง มันเป็นเพลงสีนวลน่ะ มันก็จะร้องเพลงสีนวลชวนชื่นอย่างเงี้ย แล้วมันก็เพลงมันก็ดำเนินไป แต่ว่าชฎาเนี้ยมันก็หยุด..."

(เดอะโกสท์เรดิโอ เรื่อง ชฎา , 2567)

ตัวอย่างดังกล่าวนี้สอดคล้องกับอนุภาคในหมวด E538 วัตถุผีสิง (Ghoulish Ghost Objects) เนื่องจากมีการกล่าวถึงวัตถุสองชนิดคือ ชฎาและโน้ตบุ๊กที่แสดงพฤติกรรมผิดธรรมชาติและไม่สามารถอธิบายได้ โดยในเรื่องนี้ ชฎาได้หมุนเองโดยไม่มีผู้ใดไปแตะต้อง และโน้ตบุ๊กได้เปิดเพลงเองโดยที่ผู้เล่าไม่ได้ใช้งาน แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของวิญญาณที่เกี่ยวข้องกับวัตถุเหล่านั้น โดยมักเป็นวัตถุที่มีประวัติ หรือถูกครอบครองโดยวิญญาณหลังความตาย

3. อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม

อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม คือ การกระทำหรือเหตุการณ์ที่มีความสัมพันธ์กับความตายหรือสิ่งเหนือธรรมชาติหลังความตาย โดยเน้นไปที่การกระทำของตัวละคร เหตุการณ์เหนือธรรมชาติที่เกิดขึ้น หรือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกคนเป็นกับโลกคนตาย พบ 3 อนุภาค ได้แก่ 1. เสียงลึกลับ 2. วิญญาณสิงร่างคนเป็น 3. วิญญาณมาปรากฏตัวในความฝัน

3.1 การได้ยินเสียงลึกลับ

การได้ยินเสียงลึกลับ หมายถึง การที่ตัวบุคคลได้ยินเสียงบางอย่าง เช่น เสียงกรีดร้อง เสียงเดิน เสียงเคาะ เสียงสะอื้น หรือเสียงแปลกประหลาดอื่น ๆ ซึ่งไม่สามารถระบุแหล่งที่มาได้ เสียงเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับการปรากฏตัวของวิญญาณในบริเวณนั้น หรือเป็นเสียงที่เกิดขึ้นในช่วงที่บุคคลนั้นกำลังถูกวิญญาณติดตาม เสียงลึกลับดังกล่าวมักก่อให้เกิดความรู้สึกไม่สบายใจ ความกลัว หรือถูกตีความว่าเป็นลางบอกเหตุร้ายที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต ตัวอย่างตัวบทดังต่อไปนี้

"...ผมเนี่ยเริ่มได้ยินเสียงในหูแล้วพี่ เสียงเริ่มมา เป็นเสียงแบบ ชูวี่ชู่วว จากด้านซ้ายเริ่มแบบซ้ายมาขวา ซ้ายมาขวา แล้วมันเริ่มชัดขึ้น เริ่มเป็นคำพูด เป็นเสียงแบบผู้หญิงพูดเบา ๆ เย็น ๆ ออกไป ออกไป ออกไป กูบอกให้ออกไป กูบอกให้ออกไป ประมาณแบบตะโกนแบบวี๊ดขึ้นมา แล้วเสียงเนี่ยมันก้องอยู่ในหูตลอด แล้วแบบหูผมดับ คือตอนนี้ไม่ได้ยินเสียงเพื่อน เพื่อนทำอะไรอยู่ไม่ได้ยินละ เห็นแต่ท่าทาง แต่ในหูเนี่ยได้ยินเสียง ออกไป ออกไป ออกไป ออกไป อยู่ตลอด..."

(เดอะโกสท์เรดิโอ เรื่อง อยากเห็นผีมั้ย, 2567)

เหตุการณ์นี้สอดคล้องกับอนุภาค E402 Mysterious ghostlike noises heard หรือ การได้ยินเสียงลึกลับ มักเกิดขึ้นในสถานการณ์น่ากลัว หรือตามความเชื่อว่ามีวิญญาณแฝงอยู่ในสถานที่นั้น เหตุการณ์นี้เริ่มจากเสียงแปลก ๆ ก่อนจะแปรเปลี่ยนชัดเจนขึ้น มีลักษณะคล้ายเสียงพูดของผู้หญิงที่เริ่มสั่งการและขับไล่ เป็นการบรรยายให้เห็นถึงพลังงานหรือการสื่อสารจากสิ่งที่มองไม่เห็น เหตุการณ์ยังรุนแรงจนกระทบการรับรู้อื่น ๆ ของผู้เล่า เช่น หูดับ ไม่สามารถได้ยินเสียงรอบข้าง แต่ได้ยินเค่เสียงปริศนาที่ก้องอยู่ในหูตลอด แสดงให้เห็นถึงประสบการณ์ลี้ลับและพลังงานหรือวิญญาณที่มีอยู่ ผ่านเสียงที่ได้ยินแต่เพียงผู้เดียว

3.2 ผีสิงร่างคนเป็น

ผีสิงร่างคนเป็น คือเหตุการณ์ที่มีความเชื่อว่ามีวิญญาณชั่วร้ายหรือสิ่งเหนือธรรมชาติเข้าครอบงำร่างกายหรือจิตใจของบุคคลหนึ่ง ทำให้บุคคลนั้นแสดงพฤติกรรมผิดปกติ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เช่น การพูดด้วยน้ำเสียงที่ไม่ใช่ของตนเอง การมีพละกำลังเหนือธรรมชาติ หรือการแสดงท่าทางรุนแรงโดยไม่มีเหตุผล ความเชื่อเรื่องการถูกสิงนั้นเชื่อมโยงกับบาป การฝ่าฝืนข้อห้าม หรือการล่วงล้ำพื้นที่ต้องห้าม ในบางกรณีวิญญาณที่เข้าสิงอาจเป็นผีเจ้าที่ ผีบรรพบุรุษ หรือวิญญาณอาฆาตที่ยังไม่ไปผุดไปเกิด การสิงสู่จึงมักเป็นไปเพื่อสื่อสาร แก้แค้น หรือเป็นการตักเตือน ตัวอย่างตัวบทดังต่อไปนี้

> *“...เขารู้สึกว่าลูกเขาอะเหมือนกับมีการแบบเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ เหมือนกับว่าถ้าพูดง่าย ๆ ก็คือเหมือนกับเริ่มเหมือนมีระยะในการโดนเข้าสิงด้วย ไม่ใช่แบบว่าจะแบบค่อย ๆ เปลี่ยนอะไรเงี้ย ไม่ใช่แบบว่าลูกเขาจะมีระยะในการแบบว่า เอออันเนี้ยเริ่มไม่ใช่ลูกเขาละ จนมาถึงสุดท้ายที่เขาใกล้จะเสียเนี่ย เขารู้สึกว่าลูกเขาไม่ใช่ลูกแล้ว...”*

(เดอะโกสท์เรดิโอ เรื่อง ชฎา, 2567)

ตัวอย่างข้างต้นเป็นเหตุการณ์ที่ตัวละครลูกโดนวิญญาณที่อยู่ในชฎาเข้าสิงและมีพฤติกรรมเปลี่ยนไปเป็นคนละคน สอดคล้องกับอนุภาค E728 ผีสิงร่างคนเป็น (Evil spirit possesses person) โดยแสดงลักษณะของการถูกสิ่งลี้ลับหรือวิญญาณชั่วร้ายเข้าสิงผ่านการเปลี่ยนแปลงของบุคลิก อารมณ์ และการแสดงออกของบุคคล ในช่วงแรกผู้ที่อยู่ใกล้ชิดมักไม่สามารถรับรู้ได้ถึงความผิดปกติจากบุคคลที่โดนสิง จนกระทั่งถึงจุดหนึ่งที่จะรับรู้ว่าสิ่งที่อยู่ภายในตัวบุคคลนั้นไม่ใช่วิญญาณของบุคคลนั้นอีกต่อไปแล้ว แสดงให้เห็นถึงการสูญเสียอัตลักษณ์ของผู้ที่ถูกสิงอย่างสมบูรณ์

3.3 วิญญาณมาปรากฏตัวในความฝัน

วิญญาณมาปรากฏตัวในความฝัน คือการที่บุคคลฝันเห็นวิญญาณของคนที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยวิญญาณเหล่านี้อาจมาสื่อสารบางอย่างหรือมาขอความช่วยเหลือ เตือนภัยหรือบอกเหตุ ความฝันในลักษณะนี้มักสะท้อนความเชื่อเรื่องการเชื่อมโยงระหว่างโลกของคนเป็นกับโลกของคนตาย และมักถูกมองว่าเป็นลางหรือสัญญาณจากสิ่งลี้ลับเหนือธรรมชาติ ตัวอย่างตัวบทดังต่อไปนี้

> *“...แกก็ฝัน ฝันเห็นผู้หญิงคนเดิมเลย นุ่งผ้าซิ่นสีดำ เสื้อสีขาวเก่า ๆ หัวกระเซอะกระเซิงหน่อย เหมือนกับว่าผู้หญิงคนนั้นน่ะมานั่งอยู่ข้าง ๆ แก ในความฝันนะ แล้วมือข้างนึงจับมือแกไว้แน่นเลย กูจะอยู่กับมึง เขาบอกกับพี่ซันแบบนี้ในความฝัน พี่ซันพยายามจะสะบัดแขนให้มันหลุด มันไม่หลุด ไอ้จากที่มันไม่หลุดอะไม่พอนะ ผู้หญิงคนนั้นกระโดดเกาะขึ้นมาบนหลัง จนแกหงายหลังล้มลงไปแล้วแกตกใจตื่นขึ้นมา โอยกลางวันเหงื่อแตกพลั่กเลย...”*

(เดอะโกสท์เรดิโอ เรื่อง ศาลผี, 2567)

ตัวอย่างตัวบทนี้แสดงให้เห็นถึงการปรากฏตัวของวิญญาณในความฝัน เป็นเหตุการณ์ที่ซันได้นอนหลับแล้วฝันเห็นวิญญาณของผู้หญิงคนหนึ่งได้กระทำพฤติกรรมรุนแรงกับซันในความฝัน ซึ่งสอดคล้องกับอนุภาค

E720.1 วิญญาณมาปรากฏตัวในความฝัน (Souls of human beings seen in dream) โดยวิญญาณนี้ไม่เพียงแต่มาปรากฏให้เห็นในความฝัน แต่ยังมีการกระทำกับผู้ที่ฝันอย่างรุนแรง เช่น จับมือ เกาะหลัง และแสดงเจตนาจะมาอยู่ด้วย เป็นความฝันที่มีลักษณะเกี่ยวกับการสื่อสารจากวิญญาณโดยตรง

สรุปองค์ความรู้

การศึกษาอนุภาคความตายที่ปรากฏในรายการเดอะโกสท์เรดิโอ ที่เผยแพร่ในยูทูบปี พ.ศ. 2567 ผลการวิจัยพบว่า อนุภาคความตายในรายการเดอะโกสท์เรดิโอที่สอดคล้องกับอนุภาคความตายของสติธ ทอมป์สัน 7 อนุภาค ดังนี้

1. อนุภาคตัวละคร พบ 3 อนุภาค ได้แก่

1.1 วิญญาณในรูปลักษณ์ของมนุษย์ เป็นการปรากฏตัวที่มีรูปลักษณ์สมบูรณ์ มีลักษณะท่าทาง การแต่งกายหรือพฤติกรรมเช่นเดียวกับคนธรรมดา จนผู้พบเห็นไม่สามารถแยกได้

1.2 วิญญาณที่ปรากฏเป็นเงา วิญญาณที่ปรากฏในรูปของเงา เป็นอนุภาคประเภทหนึ่งซึ่งแสดงถึงการมีอยู่ของสิ่งลี้ลับในลักษณะที่เป็นรูปร่างคล้ายมนุษย์แต่ขาดรายละเอียดทางกายภาพ เช่น ใบหน้าและเครื่องแต่งกาย โดยปรากฏในลักษณะโปร่งใสหรือมืดทึบ

1.3 วิญญาณในรูปลักษณ์ของสัตว์ เป็นอนุภาคความตายที่แสดงถึงการปรากฏตัวของวิญญาณในรูปแบบสัตว์ ซึ่งมักมีพฤติกรรมผิดปกติ เช่น จ้องมองนิ่ง ๆ ส่งเสียงแหบน่าเกลียดในตอนกลางคืน เดินวนในพื้นที่เฉพาะ หรือเป็นวิญญาณที่ใช้รูปลักษณ์ของสัตว์เป็นพาหนะหรือร่างแฝง

2. อนุภาควัตถุ พบ 1 อนุภาค ได้แก่

2.1 วัตถุผีสิง การปรากฏของอนุภาควัตถุผีสิงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของคนไทยเกี่ยวกับวิญญาณและสิ่งลี้ลับที่อาจแฝงตัวอยู่ในวัตถุต่าง ๆ โดยเฉพาะเมื่อวัตถุเหล่านี้มีลักษณะหรือพฤติกรรมที่ขัดกับกฎธรรมชาติและไม่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน จึงทำให้เกิดความรู้สึกหวาดกลัวและน่าพิศวง ความเชื่อในเรื่องนี้มีพื้นฐานจากแนวคิดดั้งเดิมที่มองว่าสิ่งของบางอย่างสามารถเก็บหรือเป็นที่อยู่ของวิญญาณได้

3. อนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม พบ 3 อนุภาค ได้แก่

3.1 การได้ยินเสียงลึกลับ การได้ยินเสียงลึกลับจัดเป็นปรากฏการณ์หนึ่งในกลุ่มอนุภาคความตายที่นำเสนอถึงการมีอยู่ของพลังงานหรือวิญญาณในรูปแบบของเสียงที่ไม่สามารถระบุแหล่งที่มาได้โดยประสาทสัมผัสปกติ ปรากฏการณ์ดังกล่าวมักเกิดขึ้นในบริบทที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องวิญญาณหรือเหตุการณ์เหนือธรรมชาติ เสียงลึกลับเหล่านี้มีลักษณะหลากหลาย เช่น เสียงกรีดร้อง เสียงเดิน เสียงเคาะ หรือเสียงพูดที่แปรเปลี่ยนจาก ลาง ๆ ไปจนชัดเจน ซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการสื่อสารระหว่างโลกวิญญาณและมนุษย์ การได้ยินเสียงลึกลับจึงเป็นการแสดงออกของพลังงานวิญญาณที่ส่งผลต่อจิตใจและประสาทสัมผัสของผู้พบเห็น

3.2 ผีสิงร่างคนเป็น หมายถึงเหตุการณ์ที่วิญญาณหรือสิ่งลี้ลับเหนือธรรมชาติเข้าควบคุมร่างกายและจิตใจของบุคคลหนึ่ง ทำให้บุคคลนั้นแสดงพฤติกรรมผิดปกติอย่างชัดเจน ทั้งทางกายและจิตใจ เช่น การใช้เสียงที่ไม่ใช่เสียงของตนเอง การแสดงพฤติกรรมหรือบุคลิกที่ผิดปกติไปจากเดิม หรือการมีอารมณ์รุนแรงโดยไม่มีเหตุผลชัดเจน

3.3 วิญญาณมาปรากฏตัวในความฝัน การที่วิญญาณมาปรากฏตัวในความฝัน คือเหตุการณ์ที่บุคคลฝันเห็นหรือรับรู้วิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยวิญญาณเหล่านี้อาจมีเจตนาในการสื่อสาร เช่น การเตือนภัย ขอความช่วยเหลือ หรือบอกข่าวสารต่าง ๆ ผ่านทางความฝัน ความฝันลักษณะนี้มักถูกตีความว่าเป็นสัญญาณหรือข้อความจากโลกวิญญาณที่ยังผูกพันกับมนุษย์

อภิปรายผล

จากการศึกษาอนุภาคความตายพบว่า มีเรื่องผีแต่ละเรื่องในรายการเดอะโกสต์เรดิโอมีองค์ประกอบใกล้เคียงกัน เช่น การใช้เสียงลึกลับเพื่อสร้างบรรยากาศ การปรากฏของตัวของผี การใช้วัตถุสิ่งของ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างอารมณ์หวาดกลัวและกระตุ้นความสนใจของผู้ฟังได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ รัชชานนท์ จิตรีสรรพ และนรุตม์ คุปต์ธนโรจน์ (2560) ที่ได้ศึกษาอนุภาคและแบบเรื่องของเรื่องเล่าสยองขวัญสมัยใหม่ในแอปพลิเคชันจอยลดา พบว่า เรื่องเล่าสยองขวัญร่วมสมัยมักมีองค์ประกอบที่เป็นลักษณะเฉพาะซึ่งสามารถพบได้อย่างแพร่หลายในหลายแพลตฟอร์ม ไม่ว่าจะเป็นในแอปพลิเคชัน เช่น จอยลดา หรือในรูปแบบรายการออนไลน์ โดยอนุภาคของความน่ากลัวในเรื่องเล่าเหล่านี้อาจปรากฏออกมาในรูปของบุคคลที่ดูเหมือนมนุษย์ทั่วไป หรือการสร้างความตกใจผ่านเสียงที่เลียนแบบเสียงมนุษย์ รวมถึงการหลอกหลอนผ่านการเข้าสิงร่างของตัวละคร หรือใช้วัตถุบางอย่างเป็นสื่อกลางในการสื่อสารกับสิ่งลี้ลับ

อนุภาคความตายที่พบ ได้แก่ รูปแบบการปรากฏตัวของวิญญาณ วัตถุ หรือเหตุการณ์เหนือธรรมชาติที่สื่อถึงการมีอยู่ของสิ่งลี้ลับ ไม่ว่าจะเป็นวิญญาณในรูปลักษณ์ของมนุษย์ เงา หรือสัตว์ วัตถุผีสิง การได้ยินเสียงลึกลับ ผีสิงร่างคนเป็น รวมไปถึงการปรากฏตัวของวิญญาณในความฝัน ซึ่งล้วนเป็นอนุภาคที่พบในเรื่องเล่าผีจากรายการเดอะโกสท์เรดิโอ องค์ประกอบเหล่านี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ นลิน สินธุประมา (2560) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับ เรื่องผีในสังคมไทยร่วมสมัย: บทบาทและการผสมผสานทางวัฒนธรรม พบว่า เรื่องเล่าผีทุกเรื่องต่างมีลักษณะร่วมที่สำคัญคือ “ความน่ากลัว” ซึ่งความน่ากลัวนี้ไม่ได้เกิดจากลักษณะที่สยดสยองหรือน่าขยะแขยงของผีเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงความรู้สึกไม่มั่นคงที่เกิดจากสิ่งเร้าทางประสาทสัมผัส เช่น เสียงที่ไม่สามารถระบุแหล่งที่มาได้ สิ่งเหล่านี้มักทำให้ผู้รับรู้เกิดความหวาดระแวงหรือวิตกกังวลต่อสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผล ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศความกลัวในเรื่องผีได้

นอกจากนี้ การศึกษาอนุภาคความตายที่ปรากฏในรายการเดอะโกสท์เรดิโอ แสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับวิญญาณและสิ่งลี้ลับที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยประสาทสัมผัสปกติ เป็นสิ่งที่ยังคงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยที่ได้รับการสืบทอดต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ กฤติกา ขุนพล, พงศ์สุนทร อิ่มชื่น, อาทิตย์ บุพโต และศรัณย์ภัทร์ บุญฮก (2564) ที่ศึกษาเรื่องเล่าผีในรายการวิทยุ The Ghost Radio : แบบเรื่องและบทบาททางสังคม พบว่า เรื่องเล่าผีในสังคมไทยยังคงมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดความเชื่อดั้งเดิมมาสู่ผู้คนในยุคปัจจุบัน โดยในอดีตเรื่องเหล่านี้อาจถูกใช้เป็นเครื่องมือทางสังคมในการปลูกฝังค่านิยมและพฤติกรรมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย ส่วนในปัจจุบัน เรื่องผีถูกเล่าขานต่อเนื่องทั้งในบริบทของความบันเทิง ความทรงจำเกี่ยวกับสถานที่ หรือแม้แต่เป็นการควบคุมพฤติกรรมของคนผ่านความกลัว โดยใช้เรื่องผีเป็นเครื่องมือที่กระตุ้นให้ผู้คนไม่ประมาท เพื่อความปลอดภัยของตนเองและทรัพย์สิน

การศึกษาอนุภาคความตายที่ปรากฏในรายการพบว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับวิญญาณและสิ่งลี้ลับที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยประสาทสัมผัสปกติ เช่น การเห็นวิญญาณในรูปลักษณ์ของมนุษย์ เงาที่เป็นวิญญาณ หรือวิญญาณในรูปสัตว์ รวมถึงการได้ยินเสียงลึกลับและเหตุการณ์ที่ผิดปกติที่เกี่ยวข้องกับการผีสิงร่างคนและการปรากฏตัวในความฝัน เป็นสิ่งที่ยังคงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อและมโนทัศน์ความตายของสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งมองว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านของสภาวะชีวิตจากโลกทางกายภาพไปสู่โลกของวิญญาณ ที่ยังสามารถติดต่อสื่อสาร หรือมีอิทธิพลต่อผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ สิ่งเหนือธรรมชาติจึงยังคงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายและความยึดเหนี่ยวทางจิตใจในสภาวะที่ชีวิตมีความไม่แน่นอนและความกังวลต่าง ๆ ดังนั้นความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและความตายจึงยังคงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาอนุภาคความตายในตัวบทอื่น ๆ เช่น อนุภาคความตายที่ปรากฏในนิทาน ตำนานพื้นบ้าน นวนิยาย และวรรณกรรม เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

กฤติกา ขุนพล, พงศ์สุนทร อิ่มชื่น, อาทิตย์ บุพโต, และศรัณย์ภัทร์ บุญฮก. (2564). เรื่องเล่าผีในรายการวิทยุ The Ghost Radio: แบบเรื่องและบทบาททางสังคม. *วารสารดอกแก้วปริทัศน์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 1*(2), 1-15.

นลิน สินธุประมา. (2560). *เรื่องผีในสังคมไทยรวมสมัย : บทบาทและการผสมผสานทางวัฒนธรรม* (ปริญญานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาคมคาย สิริปญฺโญ สิงห์ทอง, พระสุชาติ เชื้อรุ่ง, และพระมหาไพฑูรย์ นิวาส. (2565). ความตายในมุมมอง 4 ศาสนา. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์, 27*(2), 284-302.

โยธิน ช่างฉลาด, และอุมารินทร์ ตุลารักษ์. (2565). อนุภาคเหนือธรรมชาติในรายการช่องส่องผีที่นำเสนอผ่านเว็บไซต์ยูทูบ พ.ศ. 2562-2563. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 7*(12), 971-981.

รัชชานนท์ จิตรีสรรพ, และนรุตม์ คุปต์ธนโรจน์. (2562). อนุภาคและแบบเรื่องของเรื่องเล่าสยองขวัญสมัยใหม่ในแอปพลิเคชันจอยลดา. *ใน งานประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2562* (น. 972). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรังสิต.

ศิราพร ณ ถลาง. (2557). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน – นิทานพื้นบ้าน.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สรัสวดี คงปั้น, และมนต์ ขอเจริญ. (2561). มายาคติความตายที่สื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธ: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ. *วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจบัณฑิตย์, 12*(1), 79-119.

Robert Bedrosian. (2016). *Motif-Indek of Folk-Literature by Stith Thompson*. Retrieved 14 March 2025. from https://archive.org/details/Thompson2016MotifIndex/page/n899/mode/1up?q=E402

TheghostradioOfficial. (2567). *9 บาท*. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2568. จาก https://youtu.be/0yZrnZ3Orps?si=BWOyJHyOyESbpz2A

TheghostradioOfficial. (2567). *อยากเห็นผีมั้ย*. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2568. จาก https://youtu.be/bfNNYe6Ym7o?si=I1oePxLqXh9DEdvh

TheghostradioOfficial. (2567). *ศาลผี*. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2568. จาก https://youtu.be/vNlR35jp25k?si=Gbr2dr5AkqNpExQm

TheghostradioOfficial. (2567). *อย่ามายุ่งคนของกู*. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2568. จาก https://youtu.be/t2wV-HVhA94?si=AzAYtFG7mVLGALbc

TheghostradioOfficial. (2567). *ชฎา*. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2568. จาก https://youtu.be/cBM8G67n7eI?si=mbYoe8pkUhjiyBC

การแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์ พ.ศ. 2567

GENDER EXPRESSIONS OF CHARACTERS IN BOY LOVE FICTION ON THE READAWRITE IN 2024

อมรรัตน์ บุญรอง, เพ็ญพรเทวา ยังสูงเนิน, ศาสนีย์ บุญมาตุ้ม และ อุมารินทร์ ตุลารักษ์
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Amonrat Boonrong, Penporntewa Yangsoongnern, Sasanee Boonmatoom and Dr.Umarin Tularak
Bachelor of Arts Program in Thai Language,
Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University
Email : sasanee.b@kkumail.com, penporntewa.y@kkumail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์ พ.ศ. 2567 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์ พ.ศ. 2567 ที่ปรากฏในนิยายแชต Boy Love จำนวน 7 เรื่อง โดยใช้แนวคิดเพศภาวะด้านความเป็นชายและความเป็นหญิงของ R.W. Connell เป็นกรอบในการวิเคราะห์ และนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

การศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love พบความเป็นชาย (Masculinity) 7 ลักษณะ ได้แก่ 1) การใช้อำนาจ 2) มีความกล้าหาญและความแข็งแกร่ง 3) มีความรับผิดชอบ 4) มีการแสดงออกถึงความก้าวร้าว 5) มีวุฒิภาวะทางอารมณ์และเหตุผล 6) มีภาวะความเป็นผู้นำ และ 7) มีความรู้และความสามารถ ส่วนการศึกษาความเป็นหญิง (Feminity) พบ 6 ลักษณะ ได้แก่ 1) ไม่ใช้อำนาจหรือการควบคุมผู้อื่น 2) มีความเอาใจใส่และอ่อนโยน 3) มีความอ่อนแอและพึ่งพาผู้อื่น 4) มีการแสดงอารมณ์อย่างเปิดเผย 5) เป็นผู้ตามในความสัมพันธ์ และ 6) มีความเป็นแม่ศรีเรือน การแสดงออกทางเพศของตัวละครมีความหลากหลายและยืดหยุ่น ไม่จำกัดอยู่ภายใต้กรอบเพศภาวะที่ตายตัว แต่สะท้อนถึงการผสมผสานลักษณะของความเป็นชายและความเป็นหญิงในตัวละครเดียวกันอย่างกลมกลืน

คำสำคัญ: การแสดงออกทางเพศ ความเป็นชาย ความเป็นหญิง นิยายแชต

Abstract

This study aims to analyze the gender expression of characters in Boy Love fiction on the ReadAWrite application in 2024. It examines a total of seven selected works and uses R.W. Connell's gender theory—specifically the concepts of masculinity and femininity—as the analytical framework. The findings are presented through a descriptive-analytical method.

The study found that masculinity was expressed through seven characteristics: (1) exercise of power, (2) courage and strength, (3) responsibility, (4) expression of aggression, (5) emotional and rational maturity, (6) leadership, and (7) knowledge and capability. Meanwhile, femininity was expressed through six characteristics: (1) refraining from exercising power or control over others, (2) attentiveness and gentleness, (3) weakness and dependence on

others, (4) open expression of emotions, (5) being a follower in relationships, and (6) homemaker skills. Overall, the sexual expressions of the characters are found to be diverse and flexible, not confined to fixed gender norms, but rather reflecting a harmonious integration of both masculine and feminine traits within the same character.

Keywords: sexual expression, masculinity, femininity, chat fiction

บทนำ

นิยายแชต Boy Love เป็นการนำเสนอรูปแบบความสัมพันธ์รักโรแมนติกระหว่างผู้ชายกับผู้ชาย แต่ไม่ได้เรียกว่าชายรักชายหรือรักเพศเดียวเหมือนที่รู้จักกันมาแต่เดิม (อรสุธี ชัยทองศรี, 2560) วรรณกรรมประเภทนี้เป็นเรื่องราวความรักระหว่างผู้ชายกับผู้ชาย ซึ่งสะท้อนผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสือ การ์ตูน การ์ตูนอนิเมชัน หนังสือนวนิยาย และภาพยนตร์ เป็นต้น (วิมลณัฐ หวังสิทธิกุล, 2560) ปัจจุบันการนำนิยาย Boy Love เสนอผ่านช่องทางดิจิทัลมีการพัฒนาในรูปแบบของนิยายแชต ซึ่งเป็นที่นิยมในแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น รี้ดอะไร้ต์เป็นแพลตฟอร์มที่คนนิยมอ่านเป็นจำนวนมาก และมีนิยายแชต Boy Love ที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมในรี้ดอะไร้ต์ เช่น นิยายแชตเรื่องไปครับเมีย | phuaa, ภัทรอัยย์ | phuaa, และ 2012 ; thainex

นิยายแชตแนว Boy Love ที่จัดอยู่ในหมวดหมู่ยอดฮิตบนแพลตฟอร์มรี้ดอะไร้ต์ สะท้อนถึงความสนใจของผู้อ่าน ทุกเรื่องล้วนเป็นผลงานที่ได้รับความนิยมโดยมีปัจจัยสำคัญที่ทำให้เนื้อหาน่าสนใจและดึงดูดผู้อ่าน เช่น การดำเนินเรื่องที่ชวนติดตาม การใช้ภาษาและบทสนทนาที่คล้ายกับการสนทนาในชีวิตจริง ทำให้ผู้อ่านรู้สึกมีส่วนร่วมและเข้าถึงอารมณ์ของตัวละครได้อย่างใกล้ชิด ถ้อยคำและภาษาที่ใช้นั้นเรียบง่ายและบทบาทของตัวละครก็มีลักษณะที่แปลกใหม่

การแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love เป็นการศึกษาในด้านเพศภาวะซึ่งครอบคลุมทั้งความเป็นชายและความเป็นหญิง โดยการศึกษาลักษณะดังกล่าวได้ถูกนำเสนอและอธิบายภายใต้กรอบแนวคิดเพศภาวะของ R.W. Connell (2005) ซึ่งเขาได้อธิบายการแสดงออกทางเพศทั้งในมิติของความเป็นชายและความเป็นหญิงผ่านคุณลักษณะต่าง ๆ เช่น ความเป็นชายถูกเชื่อมโยงกับคุณลักษณะด้านภาวะผู้นำ มีความรู้ความสามารถ และความมีวุฒิภาวะทางอารมณ์และเหตุผล ขณะที่ความเป็นหญิงมักสะท้อนผ่านการไม่ใช้อำนาจหรือการควบคุมผู้อื่น มีความเอาใจใส่และอ่อนโยน รวมถึงการแสดงอารมณ์ อย่างเปิดเผย กรอบแนวคิดนี้จึงสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในวรรณกรรมโดยเฉพาะนิยายแชตแนว Boy Love ได้

ตัวละครในนิยายแชต Boy Love มีลักษณะโดดเด่นในการนำเสนอการแสดงออกทางเพศผ่านบทสนทนา แสดงให้เห็นถึงการแสดงออกทางเพศที่หลากหลาย โดยเฉพาะตัวละครเพศชายที่ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงกรอบของความเป็นชาย หากแต่มีการผสมผสานทั้งความเป็นชายและความเป็นหญิงอยู่ในตัวละครเดียวกันอย่างกลมกลืน เช่น ตัวละครเอกที่มีทั้งลักษณะความเป็นชายและความเป็นหญิงคือมีความรู้ความสามารถ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ใช้อำนาจหรือควบคุมผู้อื่น การแสดงออกเหล่านี้แสดงออกผ่านภาษาพูด ท่าที และพฤติกรรมเชิงอารมณ์ที่ปรากฏอยู่ในเนื้อเรื่อง ซึ่งทำให้เห็นถึงความหลากหลายทางเพศภาวะ

การนำเสนอการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love มีการนำเสนออย่างน่าสนใจ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจเรื่องเพศในสังคม นิยายไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือสะท้อนความเป็นจริงทางสังคม แต่ยังเป็นพื้นที่ที่ช่วยขยายกรอบความคิดเกี่ยวกับเรื่องเพศ ความหลากหลายทางเพศ และบรรทัดฐาน

ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางเพศ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์ พ.ศ. 2567 โดยใช้แนวคิดเพศภาวะด้านความเป็นชายและความเป็นหญิงของ R.W. Connell (2005) ในการศึกษาการแสดงออกทางเพศ ของตัวละคร

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์ พ.ศ. 2567

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์ พ.ศ. 2567 เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีการดำเนินการศึกษา ดังนี้

1. ขั้นสำรวจและรวบรวมข้อมูล ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเพศภาวะ และรวบรวมข้อมูลนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์การแสดงออกทางเพศของตัวละครโดยใช้แนวคิดเพศภาวะด้านการแสดงออกทางเพศทั้งความเป็นชาย (Masculinity) และความเป็นหญิง (Feminity) ของ R.W. Connell (2005) เป็นกรอบในการวิเคราะห์

3. ขั้นสรุปผล อภิปรายผล และนำเสนอผลการศึกษา สรุปผล อภิปรายผล และนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

การศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์ พ.ศ. 2567 ศึกษานิยายแชตทั้งหมด 7 เรื่อง ได้แก่ 1) ไปครับเมีย | Phuaa-Thainex 2) ภัทรอัยย์ | phuaa 3) ดั่งนารายณ์ ; phuaa 4) 2012 ; thainex 5) พลายไชยพร ; phuaa 6) ปอเจ็ดตึ๋งหนืด | BUS และ 7) อย่าแกล้งอ้าย – jaedo เป็นนิยายที่เน้นการนำเสนอตัวละครเอกและความรักระหว่างตัวละครชายกับชาย เนื้อเรื่องแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของความสัมพันธ์ตั้งแต่การพบกันครั้งแรก การสร้างความผูกพัน และถ่ายทอดความสัมพันธ์ที่ต้องผ่านอุปสรรคต่าง ๆ ด้านความรักร่วมกัน ท้ายที่สุดความสัมพันธ์ของตัวละครพัฒนาไปสู่ความเข้าใจและยอมรับซึ่งกันและกันก่อนจะจบลงด้วยตอนจบที่มีความสุข

การศึกษาเรื่องการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์ พ.ศ. 2567 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love โดยศึกษาความเป็นชายและความเป็นหญิงในตัวละครเพศชาย ตามกรอบแนวคิดเพศภาวะด้านความเป็นชายและความเป็นหญิงของ R.W. Connell (2005) พบลักษณะของความเป็นชายและความเป็นหญิงในนิยายแชตที่ศึกษา ดังนี้

1. ความเป็นชาย (Masculinity) พบ 7 ลักษณะ ดังนี้

1.1 ใช้อำนาจ การแสดงออกถึงการใช้อำนาจถูกมองว่าเป็นมาตรฐานหนึ่งของความเป็นชาย โดยมักแสดงออกผ่านการควบคุม การตัดสินใจ หรือการกำหนดทิศทางให้ผู้อื่นต้องปฏิบัติตาม เช่น การใช้อำนาจในความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเหนือกว่าเพศหญิง ทั้งในรูปแบบของการกระทำหรือคำพูดที่มีลักษณะบังคับ ข่มขู่ หรือกดดัน ดังบทสนทนา

aden: กูไม่อยากได้คำตอบว่าไม่ทราบ

aden: เข้าใจมั้ยลีโอ
leeo: เข้าใจครับ
leeo: ผมจะดูแลให้ดีกว่านี้ครับ
aden: ไปแก้ไขตัวเองมา
aden: สองเรื่อง
aden: รู้ใช่มั้ยว่าเรื่องอะไรบ้าง
leeo: ครับ

(อย่าแกล้งอ้าย - jaedo, 2567 ตอนที่ 15)

จากบทสนทนา aden (เอเดน) ใช้ภาษาที่แสดงถึงความเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า และมีอำนาจ ในการตัดสินใจ พร้อมทั้งมีการกำหนดท่าทีให้อีกฝ่ายตอบรับโดยไม่มีทางเลือก รวมไปถึงการออกคำสั่งโดยตรง ทำให้เห็นว่าบทสนทนาที่เอเดนพูดกับ leeo (ลีโอ) มีลักษณะของการสั่งการ ไม่เปิดโอกาสให้อีกฝ่ายอธิบายหรือแสดงความคิดเห็น และในขณะเดียวกัน ลีโอก็ตอบรับด้วยถ้อยคำสุภาพ โดยไม่มีการโต้แย้งหรือตั้งคำถามใด ๆ ซึ่งยิ่งตอกย้ำบทบาทที่ไม่เท่าเทียมของทั้งสองตัวละคร

1.2 ความกล้าหาญและความแข็งแกร่ง ความกล้าหาญและความแข็งแกร่ง ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ถือเป็นลักษณะเด่นของความเป็นชาย ได้แก่ ความกล้าที่จะเผชิญกับปัญหาโดยไม่หวั่นเกรงต่ออุปสรรค มีความอดทน มุ่งมั่น และสามารถเป็นที่พึ่งหรือดูแลผู้อื่นได้ ดังบทสนทนา

อคิรา: กูจะจับพวกมันเข้าคุกให้หมด
อคิรา: จะไม่ยอมให้มึงต้องเหนื่อยเลย
อคิรา: ไอพวกเหี้ยนี่ แม่งต้องไม่มีที่ยืน
อคิรา: กูรักมึงคนเดียว
อคิรา: ขอแค่มึงได้ออกมา
อคิรา: แก้ไขสิ่งที่ตัวเองทำ
อคิรา: มึงพยายามมาตลอดอ่ะเสก
อคิรา: มึงควรได้มีที่ยืนกับเขาสักที
อคิรา: กูช่วยเองนะ
อคิรา: ต่อให้กูตาย ก็ไม่เป็นไร
...
Ployly: มึงจะทำอะไรโดยพลการแบบนี้ไม่ได้
อคิรา: กูเอาไปปรึกษาตำรวจก่อนอยู่แล้ว
Ployly: แล้วมึงจะทำคนเดียวจริงดิ คราวก่อนมีภัส
Ployly: มึงดูดิเป็นไง เละไม่เป็นท่า
อคิรา: อือ ทำคนเดียว
อคิรา: ไม่ต้องมีใครมาเสี่ยงชีวิต
อคิรา: ไม่ต้องมีใครมายุ่งกับกู
อคิรา: กูทำคนเดียวได้
อคิรา: เพื่อคนของกู

(พลายไชยพร ; phuaa, 2567 ตอน ช้างเชือกที่ ๑๕)

จากบทสนทนา อคิรา (ไอซ์) มีการแสดงออกถึงความกล้าหาญในการเผชิญหน้ากับสถานการณ์อันตราย และมีความเต็มใจที่จะรับผิดชอบต่อภารกิจโดยไม่ให้ผู้อื่นต้องลำบากหรือเสี่ยงไปด้วย อีกทั้งยังเลือกที่จะยืนอยู่แนวหน้าอย่างไม่หวั่นเกรง แม้จะรู้ถึงความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น เช่น “ต่อให้ตาย กูก็ไม่เป็นไร” ซึ่งประโยคนี้ก็แสดงถึงความกล้าที่จะเผชิญกับความตาย เป็นท่าทีของคนที่ไม่ยอมถอยและพร้อมเผชิญหน้ากับศัตรูเต็มที่

นอกจากนี้ การที่ไอซ์ยืนยันที่จะจัดการเองโดยไม่ให้คนอื่นมาเสี่ยงด้วยก็ยิ่งเห็นถึง ความแข็งแกร่งทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

1.3 ความรับผิดชอบ ความเป็นชายมักเชื่อมโยงกับการมีความรับผิดชอบ ทั้งในด้านการปฏิบัติหน้าที่หรือภารกิจด้วยความจริงจัง พร้อมยอมรับผลจากการกระทำของตนเอง และมีความสามารถในการจัดการปัญหา หรือภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ดังบทสนทนา

c: แค่ตามหาคนนึง
c: ทำไมจะไม่ได้
time: เออ
time: ลองดู
time: กูสัญญาไว้แล้ว
time: ต่อให้ต้องพลิกแผ่นดินหา
time: กูก็จะหาเขาให้เจอ

(2012 ; thainex, 2567 ตอน 2017)

จากบทสนทนา time (ไทม์) มีลักษณะของความรับผิดชอบอย่างชัดเจน เมื่อ c (ซี) ได้ถามถึง การตามหาคนคนหนึ่ง ไทม์ได้แสดงความตั้งใจแน่วแน่ผ่านคำพูดให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะทำตามสิ่งเคยให้สัญญาไว้ โดยไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากหรืออุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้น และการพยายามที่จะทำตามคำสัญญาที่ให้ไว้ ยังสามารถที่จะบ่งบอกถึงความพร้อมที่จะรับผิดชอบต่อสิ่งที่ได้กล่าวหรือได้ให้คำมั่นไว้แล้วทั้งในระดับคำพูดและการลงมือกระทำจริง จึงนับเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบ ยืนหยัดในสิ่งที่ตนเองเชื่อและไม่ปัดความรับผิดชอบให้ผู้อื่น

1.4 การแสดงออกถึงความก้าวร้าว การแสดงออกถึงความก้าวร้าวเป็นอีกหนึ่งลักษณะของ ความเป็นชาย โดยอาจปรากฏในรูปแบบของพฤติกรรมหรือถ้อยคำที่รุนแรง แข็งกร้าว ซึ่งอาจก่อให้เกิด ความเสียหายทั้งต่อร่างกายและจิตใจ รวมถึงการแสดงออกเชิงแข่งขันเพื่อแสดงอำนาจหรือความเหนือกว่า ดังบทสนทนา

อัยรา: มึงเอาคืนกูมา
เทวา: ไม่
อัยรา: เสือก
อัยรา: เป็นเหี้ยไรชอบยุ่งเรื่องกูกันทุกคนเลยวะ
กฤษ: ไออัย
กฤษ: ตั้งแต่มึงถือของ
กฤษ: ปากคอมึงก็เหี้ยขึ้นเยอะเลยเนาะ
กฤษ: กับพี่กับเชื้อ

(ดั่งนารายณ์ ; phuaa, 2567 ตอน ๓ นารายณ์)

จากบทสนทนา อัยรา แสดงความก้าวร้าวอย่างชัดเจนผ่านคำพูดที่รุนแรงและการกระทำเชิงบังคับ มีการใช้คำพูดที่เป็นการตอบโต้ในลักษณะเผชิญหน้าและไม่ยอมรับความเห็นของอีกฝ่าย มีการใช้คำหยาบแสดงถึงอารมณ์โกรธและการไม่อดกลั้น แสดงความไม่พอใจต่อการถูกก้าวก่ายเรื่องส่วนตัว และเลือกตอบโต้อย่างรุนแรงมากกว่าการอธิบายหรือเจรจา คำพูดและท่าทีที่แสดงออกจึงบ่งบอกได้ว่า อัยรามีบุคลิกก้าวร้าว พร้อมปะทะ และไม่ยอมให้ใครมารุกล้ำพื้นที่ส่วนตัว แม้อีกฝ่ายยังไม่ได้ใช้ถ้อยคำที่รุนแรงหรือไม่เป็นภัยในบทสนทนา

1.5 วุฒิภาวะทางอารมณ์และเหตุผล ความเป็นชายตามคติของสังคมมักสะท้อนถึงการมีวุฒิภาวะทางอารมณ์และเหตุผล ได้แก่ การควบคุมอารมณ์ ไม่แสดงออกถึงความรู้สึกในเชิงลบ เช่น ความโกรธ ความ

เสียใจ หรือความอ่อนไหว และการใช้เหตุผลประกอบการตัดสินใจอย่างมีสติ มิใช่ตัดสินใจด้วยอารมณ์เพียงอย่างเดียว ดังบทสนทนา

ธารา: อย่าทำแบบนี้อีกนะคุณ
ธารา: ผมพวกคุณเอง
ธารา: อย่าคิดว่าไม่มีใครเข้าข้างเลย
ธารา: คุณนั่นแหละไม่เข้าข้างเรา
ธารา: คุณอย่าใช้กำลังสิ
ธารา: ผมสัญญา
ธารา: ถ้าคุณถูก ผมจะเข้าข้าง
ธารา: ถ้าคุณผิด ผมจะอยู่ข้างๆ
ธารา: อย่าคิดว่าตัวเองไม่มีใคร
ธารา: ต่อให้ไม่มีจริงๆ คุณยังมีผม

(พลายไชยพร ; phuaa, 2567 ตอน ช้างเชือกที่ ๑๕)

จากบทสนทนา ธารา พยายามปลอบโยนและให้กำลังใจอีกฝ่ายด้วยคำพูดที่ทั้งหนักแน่นและมีความอ่อนโยน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้จะไม่สามารถให้คำตอบที่ถูกหรือผิดได้แน่นอน แต่ก็พร้อมจะอยู่เคียงข้างเสมอในทุกกรณี นอกจากนี้ ธารายังพยายามสร้างความเชื่อมั่นด้วยการให้เหตุผลที่อยู่บนพื้นฐานของความห่วงใยและประสบการณ์ อีกทั้งยังแสดงความพยายามโน้มน้าวด้วยเหตุผล ไม่ใช้อารมณ์โกรธหรือตำหนิ ยังย้ำความผูกพันผ่านประโยคที่ว่า “ผมสัญญา” ซึ่งมีนัยของความซื่อสัตย์และมั่นคงในความสัมพันธ์

1.6 ภาวะความเป็นผู้นำ เป็นอีกลักษณะสำคัญที่สะท้อนถึงความเป็นชาย ได้แก่ ความสามารถ ในการนำพาและสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม การเป็นที่เคารพนับถือ และการมีบทบาทเป็นหัวหน้าครอบครัวหรือผู้ปกป้องตามคติความเชื่อของสังคม

aden: เห็นแล้วใช่มั้ยว่าพลาดจะเกิดอะไร
aden: มึงพลาดมาสองครั้ง
aden: สองเรื่อง
แม็กซ์ : ครับ
แม็กซ์ : ผมขอโทษ
aden: อืม
aden: ค่อยกลับไปคุยที่บ้าน
aden: กำลังให้ลีโอไปหา

(อย่าแกล้งอ้าย - jaedo,2567 ตอนที่ 20)

จากบทสนทนา aden (เอเดน) แสดงออกถึงบทบาทของผู้นำที่เด็ดขาดและควบคุมสถานการณ์ได้เป็นอย่างดี โดยมีการชี้ให้เห็นถึงความผิดพลาดของอีกฝ่าย แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญในการตัดสินใจ ที่จะวิพากษ์ และความสามารถในการประเมินสถานการณ์ นอกจากนี้ยังวางแผนให้สถานการณ์คลี่คลายด้วยคำสั่ง แสดงให้เห็นถึงการจัดการปัญหาอย่างมีระบบ และการออกคำสั่งที่ชัดเจนและมีเหตุผล ในขณะที่แม็กซ์ซึ่งอยู่ในฐานะผู้ถูกตำหนิก็ตอบรับด้วยความเคารพ สะท้อนถึงการยอมรับในบทบาทผู้นำของเอเดนอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง

1.7 ความรู้และความสามารถ การมีความรู้และความสามารถถือเป็นคุณลักษณะที่เชื่อมโยงกับความเป็นชาย เช่น การมีทักษะ ความรู้ ความเชี่ยวชาญที่สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหา หรือสร้างประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านวิชาการ หรือด้านกีฬาที่แสดงถึงความแข็งแกร่งและศักยภาพของเพศชายตามแนวคิดของสังคม ดังบทสนทนา

phat: เธอเลิกแกล้งภัทรได้แล้ว

phat: เธอไม่เสียดายภัทรอ่อ
aii: เสียดายอะไร
phat: ตี๋ หล่อ สูง ขาว เรียนดี กีฬาเด่น
phat: สเปกสาว ๆ ทั่วประเทศ
phat: ดีกรีนักกีฬาทีมชาติ
phat: แชมป์ 2 ปีติด
phat: ดูแล เทคแคร์เก่ง ตามใจเธอตลอด

(ภัทรอัยย์ | phuaa, 2567 ตอนที่ 14)

จากบทสนทนา phat (ภัทร) ได้อธิบายถึงคุณลักษณะของตนเองอย่างมั่นใจว่า “ตี๋ หล่อ สูง ขาว เรียนดี กีฬาเด่น” ตามด้วยการอ้างถึงความสามารถเฉพาะทาง “สเปกสาว ๆ ทั่วประเทศ”, “ดีกรีนักกีฬาทีมชาติ” และ“แชมป์ 2 ปีติด” รวมถึงความสามารถในการดูแลผู้อื่น แสดงให้เห็นว่าภัทรมีความภาคภูมิใจในตนเอง และสามารถระบุจุดเด่นของตนได้อย่างมั่นใจ โดยสิ่งที่กล่าวถึงเป็นทั้งความสามารถเชิงวิชาการเชิงร่างกาย และเชิงจิตใจ ล้วนแสดงถึงการเป็นบุคคลที่มีคุณภาพรอบด้าน

2. ความเป็นหญิง (Feminity) พบ 6 ลักษณะ ดังนี้

2.1 ไม่ใช้อำนาจหรือการควบคุมผู้อื่น เพศหญิงมักได้รับบทบาทตามคติของสังคมให้เป็นผู้ตามหรือผู้ถูกควบคุม โดยลักษณะของความเป็นหญิงนั้นเน้นการหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจหรือการควบคุมเหนือผู้อื่น มักแสดงออกผ่านความสุภาพ อ่อนน้อม และการให้เกียรติผู้อื่นในทุกมิติของความสัมพันธ์ ดังบทสนทนา

phat: ไม่รู้ว่าเธอแบกเรื่องอะไรไว้ แต่ถ้าจัดการความรู้สึกตรงนั้นไม่ไหว
ก็เอามาให้ภัทรช่วยคิด มีภัทรอยู่ตรงนี้ทั้งคน เธอไม่ได้อยู่ตัวคนเดียว
phat: ว่าไงคะ อยากปรึกษาพี่มั้ย
aii: อัยย์ขอโทษ
aii: ไม่ใช่ว่าอัยย์ไม่มั่นใจในตัวภัทรหรือในความสัมพันธ์ของเรา อัยย์แค่กลัว
phat: กลัวอะไรครับ
aii: มีคนชอบภัทรเยอะมาก
aii: ภัทรเป็นที่รักของทุกคน

(ภัทรอัยย์ | phuaa, 2567 ตอนที่ 15)

จากบทสนทนา phat (ภัทร) แสดงออกถึงการไม่ใช้อำนาจหรือควบคุมผู้อื่นในความสัมพันธ์ โดยเลือกใช้คำพูดที่เปิดโอกาสให้อีกฝ่ายได้ตัดสินใจเอง แสดงให้เห็นถึงการยื่นมือเข้าช่วยโดยไม่บังคับหรือครอบงำการตัดสินใจของอีกฝ่าย นอกจากนี้ยังแสดงการสนับสนุนและให้ความมั่นใจโดยไม่ใช้การควบคุมความคิดหรืออารมณ์ของคู่สนทนา แสดงให้เห็นว่าลักษณะการสื่อสารของภัทรเป็นการให้พื้นที่และรับฟังความรู้สึกของอีกฝ่ายอย่างเต็มที่ โดยไม่มีการแสดงความเป็นเจ้าของ กล่าวโทษ หรือพยายามครอบงำสิ่งที่คู่สนทนาเชื่อมั่น นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้อีกฝ่ายแสดงความกลัว ความไม่มั่นใจ และความกังวลออกมาได้โดยปราศจากการตัดสินใจแทน จึงแสดงให้เห็นว่าบทสนทนาข้างต้นไม่ใช้อำนาจเหนือความสัมพันธ์ แต่เน้นความเท่าเทียมและความเข้าใจซึ่งกันและกัน

2.2 มีความเอาใจใส่และอ่อนโยน ความเป็นหญิงแสดงออกผ่านความเอาใจใส่และความอ่อนโยน ทั้งในด้านการกระทำและถ้อยคำ เช่น การดูแลผู้อื่นอย่างอ่อนโยน จริงใจ หรือการใช้ถ้อยคำปลอบโยนเพื่อให้กำลังใจและสร้างความรู้สึกที่ดีแก่คนรอบข้าง ดังบทสนทนา

จูน: ฮ ฮัลโหล
nont: จูน ไม่ต้องกลัวนะครับ มีเพื่อนอยู่กับจูนนะ
nont: เดี๋ยวไฟก็ติดแล้ว ร้องไห้แล้วตาบวมน้าา
nont: ร้องไห้เยอะเดี๋ยวไม่สวยเอาน้า

จูน: ไม่ร้องแล้ว ฮึก
nont: ฮึบนะ เดี๋ยวพี่กลับไปโอ๋
nont: รอพี่นะ
จูน: เรารอนะ

(ปอเจ็ดตึ๋งหนืด | BUS, 2567 ตอนที่ 8)

จากบทสนทนา nont (นนท์) แสดงออกถึงความใส่ใจและความอ่อนโยนต่อจูน ผ่านการใช้ถ้อยคำที่ปลอบโยนและประคองอารมณ์ของอีกฝ่ายที่อยู่ในภาวะตื่นตระหนก เป็นการใช้คำพูดที่ลดความตึงเครียดและให้ความรู้สึกว่าอีกฝ่ายไม่ได้เผชิญเหตุการณ์เพียงลำพัง ทั้งยังมีลักษณะหยอกล้อเล็กน้อยเพื่อเบี่ยงเบนความสนใจจากความกลัว ซึ่งทำให้เห็นถึงการเข้าถึงความรู้สึกอย่างอ่อนโยนโดยไม่เร่งเร้า นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามของนนท์ที่จะยืนยันบทบาทในการเป็นที่พึ่งพิง และให้สัญญาว่าจะกลับมา อยู่เคียงข้างอีกฝ่ายทันที เมื่อมีโอกาส ขณะที่จูนก็รู้สึกว่าตนได้รับการดูแลและพร้อมเปิดใจรับความห่วงใยจากอีกฝ่าย

2.3 มีความอ่อนแอและพึ่งพาผู้อื่น การแสดงออกถึงความอ่อนแอและการพึ่งพาผู้อื่น เป็นลักษณะที่สังคมมักมองว่าเพศหญิงต้องการการดูแลและการปกป้อง ทั้งในด้านอารมณ์และการดำรงชีวิต ส่งผลให้บทบาทของเพศหญิงมักเป็นผู้รับการช่วยเหลือมากกว่าการเป็นผู้ช่วยเหลือ ดังบทสนทนา

poy: ตอนแรกจะลงละแค่อัย์ดูแปลก ๆ
poy: กูถึงเพิ่งรู้เนี่ยว่ามันเมารถ
pee: ไอ้ภัทรไปไหน
pee: เซเว่นไม่มี
tan: เดินขึ้นรถไปละ
nampun: งั้นเดี๋ยวกูซื้อยาเมารถไปให้
nampun: ภัทรมันน่าจะไม่ได้เปิดแชท
poy: มึง
poy: ไม่ต้องๆๆ
nampun: เอ้า
nampun: ทำไม่
poy: ภัทรมันซื้อมาอยู่แล้ว

(ภัทรอัยย์ | phuaa, 2567 ตอนที่ 8)

จากบทสนทนา poy (ปอย) ได้สังเกตเห็นความผิดปกติในตัวอัยย์ ซึ่งก็คืออาการเมารถของเขา อาการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอทางร่างกายของอัยย์ ทำให้เขาไม่สามารถรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองในทันที จำเป็นต้องอาศัยการสังเกตและความช่วยเหลือจากเพื่อนรอบข้าง โดยเฉพาะการที่เพื่อนต้องจัดเตรียมยาแก้เมารถให้ แสดงให้เห็นว่าอัยย์ไม่สามารถจัดการกับอาการของตนเองได้ โดยลำพัง และต้องพึ่งพาผู้อื่นในการดูแลตนเองในสถานการณ์ดังกล่าว

2.4 มีการแสดงอารมณ์อย่างเปิดเผย สังคมมักมองว่าการแสดงออกถึงอารมณ์และความรู้สึกอย่างเปิดเผยเป็นลักษณะเฉพาะของเพศหญิง เช่น การแสดงความเศร้า ความดีใจ ความห่วงใย หรือความเสียใจ โดยไม่ปิดบังหรือกดทับอารมณ์ไว้ภายใน ซึ่งต่างจากภาพลักษณ์ของเพศชายที่มักถูกคาดหวังให้เก็บอารมณ์ ดังบทสนทนา

ทิคเกอร์: คือ
ทิคเกอร์: มึงชอบกูทั้ง ๆ ที่รู้ว่ากูเป็นยังไงน่ะเหรอ
โชนิค: เป็นยังไงแล้วเกี่ยวไรล่ะ
โชนิค: ชอบก็คือชอบ
โชนิค: มึงเป็นยังไงก็ชอบ

ทิคเกอร์: เดี๋ยวมึงหยุดก่อน กูจะกรี๊ดแตก
ทิคเกอร์: ไอเหี้ย
โชนิค: กูรู้เรื่องมึงมาสักพักแล้ว
โชนิค: มึงเป็นแบบนั้นก็น่ารักออก ไม่เห็นต้องปิด
ทิคเกอร์: ก็ตอนนั้นที่ต้องปิดก็เพราะ
โชนิค: เพราะ
ทิคเกอร์: ตอนนั้นกูชอบมึง
ทิคเกอร์: ชอบมึงก่อนมึงจะชอบกูอีก
โชนิค: แล้วตอนนี้ล่ะ
โชนิค: ไม่ชอบกูแล้วเหรอ
ทิคเกอร์: ก็ต้องชอบอยู่แล้ว
ทิคเกอร์: มึงพระเจ้ามาโปรดขนาดนี้ กูไม่ชอบกูโง่มาก
โชนิค: ดีใจว่ะ
โชนิค: กูแม่งคิดเรื่องนี้ทั้งคืน

(ไปครับเมีย | Phuaa-Thainex, 2567 ตอนที่ 33)

จากบทสนทนา ทิคเกอร์ และ โชนิค แสดงออกถึงความรู้สึกภายในอย่างเปิดเผยผ่านบทสนทนา ทิคเกอร์เผยความรู้สึกอ่อนไหวและตกใจผ่านคำพูด และแสดงความประหลาดใจออกมา โดยไม่ปิดบัง ขณะเดียวกัน โชนิคตอบกลับอย่างตรงไปตรงมาด้วยความรู้สึกที่แสดงถึงความมั่นคงและชัดเจนในความรู้สึกของตน นอกจากนี้ ทั้งสองยังมีการเปิดเผยความรู้สึกที่เก็บไว้มานาน สะท้อนให้เห็นถึงการกล้าแสดงอารมณ์รัก ความลังเล ความดีใจ และการยอมรับในความรู้สึกของตนเองและอีกฝ่าย

2.5 เป็นผู้ตามในความสัมพันธ์ ความเป็นหญิงตามคติของสังคมมักมีบทบาทเป็นผู้ตามหรือผู้ยอมในความสัมพันธ์ โดยเปิดโอกาสให้ฝ่ายชายหรืออีกฝ่ายเป็นผู้กำหนดทิศทางและตัดสินใจหลักในเรื่องสำคัญต่าง ๆ ทั้งในระดับครอบครัวและสังคม ดังบทสนทนา

ton: เธอ
manao: จะไปไหน
ton: เค้าขอดื่มเหล้ากับพวกไอพีทได้ไหมค้าบบ
ton: ไปแป๊บเดียวว
ton: จะไม่กลับดึกแน่นอน
ton: สัญญา ๆ
ton: ถ้าเค้ากลับช้าโทรตามได้เลย เค้าจะรีบกลับทันที
ton: ให้เค้าไปน้า
manao: ได้
manao: ไม่เกินเที่ยงคืนนะ

(ปอเจ็ดตึ๊งหนืด | BUS, 2567 ตอนที่ 17)

จากบทสนทนาระหว่าง Ton (ต้น) และ Manao (มะนาว) พบว่า ต้นแสดงบทบาทของการเป็นผู้ตามในความสัมพันธ์อย่างชัดเจน ผ่านการใช้คำพูดที่แฝงด้วยความอ่อนน้อมและการขออนุญาตก่อน ที่จะกระทำ และการเติมคำลงท้ายที่มีลักษณะน่ารัก ยิ่งตอกย้ำถึงการลดบทบาทของตนลงในเชิงอำนาจ นอกจากนี้ ต้นยังกล่าวเสริมในลักษณะของการรับปากว่า “ไปแป๊บเดียวว จะไม่กลับดึกแน่นอน สัญญา ๆ” ซึ่งเป็นลำดับของคำพูดที่แสดงถึงความพยายามโน้มน้าวอีกฝ่ายให้ยินยอม โดยเน้นเรื่องเวลา การรับรองว่า จะไม่ทำให้กังวล และการให้คำมั่นสัญญาซ้ำ ๆ อย่างจริงใจ ยิ่งไปกว่านั้น ต้นยังแสดงความยอมรับต่ออำนาจของมะนาว ซึ่งแสดงถึงการยกสิทธิ์ในการควบคุมสถานการณ์ให้กับอีกฝ่าย ในขณะที่มะนาวตอบกลับด้วย การกำหนดเงื่อนไขก็ยิ่ง

ตอกย้ำให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างทั้งสองคนที่มะนาวเป็นฝ่ายควบคุม ในขณะที่ต้นเป็นผู้ตามที่มีความยินดีที่จะยอมรับขอบเขตและเงื่อนไขที่อีกฝ่ายตั้งขึ้น

2.6 มีความเป็นแม่ศรีเรือน ความสามารถในการดูแลและจัดการงานภายในบ้าน เช่น การประกอบอาหาร การทำความสะอาด และการดูแลสมาชิกในครอบครัว ถือเป็นบทบาทสำคัญที่สะท้อนถึงความเป็นหญิงในบริบททางสังคม โดยเฉพาะในวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของแม่บ้านหรือแม่ศรีเรือน ดังบทสนทนา

aeoi: โห พี่พายตื่นเช้ามากกก
pie: พวกเราก็ตื่นเช้าา
manao: ทำอะไรกินคะเนี่ย หอมจังเลย
pie: แกงส้ม ๆ แล้วมีอีกเยอะเลยนะ
June: เดี๋ยวพวกเราช่วยไหมคะ ?
pie: ดีเลย ๆ

(ปอเจ็ดตึ๋งหนืด | BUS, 2567 ตอนที่ 6)

จากบทสนทนา Pie (พาย) แสดงลักษณะของความเป็นแม่ศรีเรือนผ่านการลงมือจัดเตรียมอาหารในช่วงเช้า แสดงถึงความสามารถในการประกอบอาหาร การวางแผนเพื่อดูแลคนอื่น และความกระตือรือร้น ในการทำกิจกรรมภายในบ้าน นอกจากนี้ยังแสดงความยินดีเมื่อ June (จูน) เสนอตัว สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของการประสานงานและมีบทบาทหลักในกิจกรรม

สรุปองค์ความรู้

การศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิยายแชต Boy Love จากแอปพลิเคชันรี้ดอะไร้ต์ พ.ศ. 2567 ที่สอดคล้องกับแนวคิดเพศภาวะด้านความเป็นชายความเป็นหญิงของ R.W. Connell (2005) พบลักษณะความเป็นชายปรากฏทั้งสิ้น 7 ลักษณะ ได้แก่ 1) ใช้อำนาจ 2) มีความกล้าหาญและ ความแข็งแกร่ง 3) มีความรับผิดชอบ 4) มีการแสดงออกถึงความก้าวร้าว 5) มีวุฒิภาวะทางอารมณ์และเหตุผล และ 6) มีภาวะความเป็นผู้นำ และ 7) มีความรู้และความสามารถ ส่วนลักษณะความเป็นหญิง พบ 6 ลักษณะ ได้แก่ 1) ไม่ใช้อำนาจหรือการควบคุมผู้อื่น 2) มีความเอาใจใส่และอ่อนโยน 3) มีความอ่อนแอและพึ่งพาผู้อื่น 4) มีการแสดงอารมณ์อย่างเปิดเผย 5) เป็นผู้ตามในความสัมพันธ์ และ 6) มีความเป็นแม่ศรีเรือน

อภิปรายผล

จากการศึกษาลักษณะความเป็นชายปรากฏทั้งสิ้น 7 ลักษณะ ได้แก่ 1) ใช้อำนาจ 2) มีความ กล้าหาญและความแข็งแกร่ง 3) มีความรับผิดชอบ 4) มีการแสดงออกถึงความก้าวร้าว 5) มีวุฒิภาวะทางอารมณ์และเหตุผล และ 6) มีภาวะความเป็นผู้นำ และ 7) มีความรู้และความสามารถ สอดคล้องกับ อรทัย เพียยุระ มารศรี สอทิพย์ และอุมารินทร์ ตุลารักษ์ ที่ศึกษาเพศภาวะและเพศวิถีที่ปรากฏในวรรณกรรมรักร่วมเพศหญิง (ยูริ) แนวโรแมนติค พบลักษณะของความเป็นชาย ดังนี้ 1) มีวิชาความรู้และความสามารถ 2) แข็งแกร่งทางกายหรือจิตใจ 3) เป็นผู้นำ 4) ควบคุมอารมณ์และความรู้สึก และ 5) ใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ และสอดคล้องกับ ดิษยทรรศน์ ศรีบุญเรือง และอรทัย เพียยุระ ที่ศึกษาเพศภาวะและเพศวิถีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน พบลักษณะของความเป็นชาย ดังนี้ 1) ความรู้รอบด้าน 2) ความสามารถด้านการรบ และการผจญภัย และ 3) บุคลิกภาพและความเป็นผู้นำ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะที่ 6) มีภาวะความเป็นผู้นำและ 7) มีความรู้และความสามารถ ในขณะที่ลักษณะที่ 1) ใช้อำนาจ 3) มีความรับผิดชอบ และ 4) มีการแสดงออกถึงความก้าวร้าวไม่สอดคล้องกัน

ความเป็นหญิงปรากฏทั้งสิ้น 6 ลักษณะ ได้แก่ 1) ไม่ใช้อำนาจหรือการควบคุมผู้อื่น 2) มีความเอา ใจใส่และอ่อนโยน 3) มีความอ่อนแอและพึ่งพาผู้อื่น 4) มีการแสดงอารมณ์อย่างเปิดเผย 5) เป็นผู้ตามในความสัมพันธ์ และ 6) มีความเป็นแม่ศรีเรือน พบว่าสอดคล้องกับ อรทัย เพียยุระ มารศรี สอทิพย์ และอุมารินทร์ ตุลารักษ์ ที่ศึกษาเพศภาวะและเพศวิถีที่ปรากฏในวรรณกรรมรักร่วมเพศหญิง (ยูริ) แนวโรแมนติค พบลักษณะของความเป็นหญิง ดังนี้ 1) ใส่ใจรูปลักษณ์ 2) หญิงผู้เพียบพร้อม 3) มีความอ่อนไหวและเอาใส่ใจต่อผู้อื่น 4) ความเป็นกุลสตรีและแม่ศรีเรือน 5) ได้รับการปฏิบัติทางลบ ในขณะที่ลักษณะที่ 1) ไม่ใช้อำนาจหรือการควบคุมผู้อื่น 3) มีความอ่อนแอและพึ่งพาผู้อื่น 4) มีการแสดงอารมณ์อย่างเปิดเผย และ 5) เป็นผู้ตามในความสัมพันธ์ ไม่สอดคล้องกัน และไม่สอดคล้องกับ ปาริชาต เซียะคง และวรเวช ว่องศิริ ที่ศึกษาเพศภาวะ : ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่อง เมืองสิด (ขุนแกล้ว) แหมะเว พบลักษณะความเป็นหญิงดังนี้ 1) กิริยาท่าทาง 2) การรักนวลสงวนตัว 3) ไม่มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างเด็ดขาด 4) เก็บความรู้สึกโดยไม่แสดงออก และ 5) ไม่มีอำนาจต่อรองในการมีเพศสัมพันธ์

การแสดงออกทางเพศของตัวละครมีความหลากหลายและยืดหยุ่น ไม่จำกัดอยู่ภายใต้กรอบเพศภาวะที่ตายตัว แต่เป็นการผสมผสานลักษณะของความเป็นชายและความเป็นหญิงในตัวละครเดียวกันอย่างกลมกลืน ตัวละครเพศชายในเรื่องไม่ได้แสดงออกเฉพาะบทบาทชายแบบเข้มแข็ง มีเหตุมีผล หรือเป็นผู้นำเท่านั้น หากแต่ยังแสดงความอ่อนโยน ความอ่อนไหว หรือความรู้สึกพึ่งพาอาศัย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นลักษณะที่ถูกนิยามว่าเป็นความเป็นหญิงในบริบทวัฒนธรรมดั้งเดิม ลักษณะเหล่านี้มักถ่ายทอดผ่านรูปแบบบทสนทนา ท่าที และพฤติกรรม บางตัวละครอาจแสดงบทบาทที่ดูแข็งในช่วงต้นของเรื่อง แต่กลับเผยด้านที่อ่อนโยน เปราะบาง หรือมีความต้องการการยอมรับเมื่อเรื่องดำเนินไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเพศภาวะในนิยายแชตไม่ได้เป็นสิ่งคงที่ หากแต่เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบทความสัมพันธ์และเนื้อเรื่อง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาการแสดงออกทางเพศของตัวละครในตัวบทอื่น ๆ เช่น การแสดงออกทางเพศของตัวละครในนิทานพื้นบ้าน วรรณกรรม นวนิยาย ภาพยนตร์ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

ดิษยทรรศน์ ศรีบุญเรือง. (2563). เพศสภาวะและเพศวิถีในเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ,* 5(3), 20-33.

ปาริชาต เซียะคง และวรเวช ว่องศิริ. (2563) เพศภาวะ : ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่อง เมืองสิด (ขุนแกล้ว) แหมะเว. *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี,* 7(2), 26-60.

วิมลณัฐ หวังสิทธิกุล. (2560). BL กับ มุมมองเพศภาวะ (Gemder): ภาพสะท้อนผ่านสื่อท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในบริบทสังคมญี่ปุ่น. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,* 7(1), 70-77.

อรทัย เพียยุระ, มารศรี สอทิพย์ และอุมารินทร์ ตุลารักษ์. (2567). เพศภาวะและเพศวิถีที่ปรากฏในวรรณกรรมรักร่วมเพศหญิง (ยูริ) แนวโรแมนติค. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น,* 11(2), 171-184.

อรสุธี ชัยทองศรี. (2560). Boys Love Manga and Beyond: History, Culture, and Community in Japan. *วารสารมนุษยศาสตร์,* 24(2), 344-359.

Connell R.W. (2005). *Masculinities R.W. Connell Second Edition.* California: University of California Press Berkeley and Los Angeles.

อนุภาคไสยศาสตร์ในนวนิยายเรื่องเขมจิราต้องรอด ที่เผยแพร่ในปี 2565
THE SUPERSTITION MOTIFS IN THE NOVEL KHEMJIRA'S RESCUE IN 2022

จารุพร โสตสุภาพ, ณพัชชา วงศ์สิทธิ์, นันทประภาภรณ์ ปักกะทานัง,
อัญชิสา เชตะวัน[1] และ อุมารินทร์ ตุลารักษ์
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Charuphon Sotsupap, Napatcha Wongsit, Nanthapaphaphorn Pakkatanang,
Anchisa Chatawan and Umarin Tularak
Bachelor of Arts Program in Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Khon Kaen University
E-mail: anchisa.c@kkumail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอนุภาคไสยศาสตร์ในนวนิยายเรื่องเขมจิราต้องรอด ที่เผยแพร่ในปี 2565 งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ วิเคราะห์จากนวนิยายเรื่อง เขมจิราต้องรอด ใช้แนวคิดอนุภาคของ Stith Thompson นำเสนอผลการศึกษาโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่านวนิยายเรื่อง เขมจิราต้องรอด พบอนุภาคไสยศาสตร์ 3 ประเภท คือ 1. อนุภาคตัวละคร ได้แก่ พ่อครู หมอผี และพระ 2. อนุภาควัตถุสิ่งของ ได้แก่ ตะกรุด หม้อดินเผา มีดหมอ ผ้ายันต์ และผ้าประเจียด 3. อนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม ได้แก่ การถอดจิต การปลุกเสกสัตว์มีพิษ การใช้คาถาอาคม การควบคุมผีบริวาร และการพูดคุยกับวิญญาณ การศึกษาอนุภาคไสยศาสตร์แสดงให้เห็นว่าไสยศาสตร์ ทั้งเรื่องผู้ใช้คาถาอาคม เครื่องรางของขลัง รวมถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่สามารถอธิบายได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ ยังคงเป็นความเชื่อที่ได้รับการนำเสนอในสื่อร่วมสมัย และยังเป็นสิ่งลึกลับที่ผู้คนให้ความสนใจ รวมทั้งยังมีบทบาทในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในสถานการณ์ที่ยากลำบาก

คำสำคัญ: เขมจิราต้องรอด อนุภาค ไสยศาสตร์

Abstract

This article aims to study the superstition motifs in the novel Khemjira's Rescue, published in 2022. This qualitative research analyzes the novel using Stith Thompson's concept of motifs and presents the findings through descriptive analysis. The study found that motif elements in the novel can be categorized into three groups: (1) character motifs, which include: the master teacher, the shaman and the monk (2) object motifs, which include: the takrud amulet, the earthen pot, the sacred knife, the protective cloth (pha yan) and the magical armband (pra chiet) (3) event and behavioral motifs, which include: astral projection, the ritual enchantment of poisonous creatures, the use of incantations, the control of ghostly spirits and the communication with spirits. The study of these motifs reveals that superstition beliefs—concerning the use of magic, sacred objects, and supernatural phenomena that resist scientific explanation—remain deeply embedded in

contemporary society. Moreover, these beliefs also continue to serve as important psychological and spiritual anchors during times of difficulty.

Keywords: Khemjira's Rescue Motifs Superstition

บทนำ

นวนิยายแนวไสยศาสตร์ เป็นประเภทหนึ่งของวรรณกรรมที่มีลักษณะการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อเหนือธรรมชาติ มักจะเชื่อมโยงกับความเชื่อหรือเวทมนตร์คาถา ทั้งนี้ พระยาอนุมานราชธน (2515 : 222) ได้ให้ความหมายไสยศาสตร์ไว้ว่า หมายถึง ความเกรงขามในสิ่งที่เข้าใจว่าเหนือธรรมชาติ หรือสิ่งลึกลับอันไม่สามารถทราบได้ด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ และสิ่งนั้นอาจให้ดีหรือร้ายแก่ผู้ที่เชื่อก็ได้ เมื่อมีความเชื่อและความรู้สึกเช่นนี้แล้วก็สำแดงความเชื่อและความรู้สึกนั้นออกเป็นรูปพิธีรีตองอันเนื่องด้วยคาถาอาคมและเวทคาถา เพื่ออำนวยประโยชน์ให้แก่ตนทั้งในทางดีและทางชั่ว โดยปัจจุบันนวนิยายแนวไสยศาสตร์ถูกนำมาเขียนและเผยแพร่บนสื่อร่วมสมัยมากขึ้น แต่ที่ได้รับความสนใจจากผู้อ่านเป็นจำนวนมากจนเกิดกระแสเป็นนิยมขึ้นมาคือ นวนิยายวายแนวไสยศาสตร์ ซึ่งมีการนำเสนอเกี่ยวกับความรักของชายรักชายที่มีความเชื่อมโยงกับความลึกลับและอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผี เวทมนตร์ คาถาอาคม ตามความเชื่อในท้องถิ่นซึ่งถือเป็นความเชื่อที่ใกล้ชิดกับคนไทยมาอย่างยาวนาน

นวนิยายเรื่องเขมจิราต้องรอด เป็นนวนิยายวายแนวไสยศาสตร์ที่ได้ความนิยมในแอปพลิเคชัน รี้ดอะไร้ต์ (ReadAWrite) มีผู้ชมเรื่องนี้มากกว่า 10 ล้านวิว และได้ถูกนำมาสร้างเป็นซีรีส์ที่มีกำหนดการออกอากาศในปี 2568 เนื้อเรื่องเป็นเรื่องราวของเขมจิราที่เกิดในครอบครัวต้องคำสาปจากที่ว่าหากเกิดเป็นบุตรสาวจะแคล้วคลาดปลอดภัย แต่ถ้าเป็นบุตรชายจะตกตายก่อนอายุ 20 ปี และแม้ว่าผู้เป็นมารดาของเขมจิราจะตั้งชื่อให้เหมือนผู้หญิงเพื่อแก้เคล็ด แต่เมื่อเขมจิราอายุครบ 19 ปี ก็กลับมีวิญญาณมารังควานจนเพื่อนสนิทต้องพาไปขอความช่วยเหลือจากพ่อครูให้ช่วยปกป้องจากผีที่ตามอาฆาตแค้น จนท้ายที่สุดเขมจิราจึงรอดพ้นจากคำสาปแช่งนั้นได้

นวนิยายเรื่องเขมจิราต้องรอด มีความเด่นชัดในเรื่องความเชื่อด้านไสยศาสตร์ อันประกอบไปด้วยตัวละครที่มีความสามารถหรือมีอิทธิฤทธิ์เหนือกว่ามนุษย์ปกติทั่วไปที่สามารถบังคับ ออกคำสั่ง ด้วยเวทมนตร์คาถา หรือวัตถุที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ เช่น ผ้ายันต์ หม้อดิน มีดหมอลงอาคม และพฤติกรรม โดยองค์ประกอบของการกระทำหรือสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เรียกว่าอนุภาค เป็นแนวคิดทางคติชนวิทยาของ Stith Thompson ซึ่งนักคติชนวิทยาหลายท่านได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นองค์ประกอบย่อย ๆ อยู่ในวรรณกรรมหรือเรื่องเล่าเป็นจำนวนมาก สำหรับความหมายของอนุภาคนั้น ศิราพร ณ ถลาง (2557, น. 40) ได้กล่าวไว้ว่า อนุภาค (Motif) หมายถึง หน่วยย่อยในนิทาน ที่ได้รับการสืบทอดและดำรงอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ และเหตุที่ได้รับการสืบทอดก็เพราะมีความ "ไม่ธรรมดา" มีความน่าสนใจทางความคิดและจินตนาการ อนุภาคอาจเป็นตัวละคร วัตถุสิ่งของ พฤติกรรมของตัวละครหรือเหตุการณ์ในนิทาน

จากนวนิยายเรื่องเขมจิราต้องรอด แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ยังคงมีความสัมพันธ์กับผู้คนในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นตัวละครที่ใช้คาถาอาคม วัตถุเครื่องรางของขลัง รวมทั้งเหตุการณ์ที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยหลักวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นการนำเสนอโดยใช้อนุภาคที่หลากหลาย ดังนั้นผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาเรื่องอนุภาคไสยศาสตร์ที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องเขมจิราต้องรอด ที่เผยแพร่ในปี 2565 โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับอนุภาค (Motif) ของ Stith Thompson

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาอนุภาคไสยศาสตร์ในนวนิยายเรื่อง เขมจิราต้องรอด ที่เผยแพร่ในรูปแบบ E-book ปี 2565

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง อนุภาคไสยศาสตร์ในนวนิยายเรื่องเขมจิราต้องรอด ที่เผยแพร่ในปี 2565 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูล ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอนุภาคไสยศาสตร์ และรวบรวมตัวบทจากนวนิยายเรื่อง เขมจิราต้องรอด ในงานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตข้อมูลการศึกษาอนุภาคไสยศาสตร์จากนวนิยายเรื่อง เขมจิราต้องรอด แต่งโดยคาลิ ที่เผยแพร่ในรูปแบบ E-book ปี 2565 จำนวน 1 เล่ม รวมทั้งหมด 448 หน้า

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์อนุภาคไสยศาสตร์ที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องเขมจิราต้องรอด ที่เผยแพร่ในปี 2565 โดยใช้แนวคิดอนุภาค (Motif) ของ Stith Thompson ซึ่งแบ่งประเภทของอนุภาคได้ 3 ประเภท ได้แก่ อนุภาคตัวละคร อนุภาควัตถุสิ่งของ อนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นสรุปผล อภิปรายผล และนำเสนอผลการวิจัย สรุปผล อภิปรายผลและนำเสนอผลการวิจัยโดยใช้วิธีพรรณาวิเคราะห์และยกตัวอย่างประกอบการอภิปราย

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง อนุภาคไสยศาสตร์ในนวนิยายเรื่อง เขมจิราต้องรอด ที่เผยแพร่ในปี 2565 พบอนุภาคไสยศาสตร์แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ อนุภาคตัวละคร อนุภาควัตถุสิ่งของ และอนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. อนุภาคตัวละคร

อนุภาคตัวละครไสยศาสตร์ที่ปรากฏในเรื่องเป็นตัวละครที่มีความสามารถหรือมีอิทธิฤทธิ์บางอย่างที่เหนือกว่าการเป็นมนุษย์โดยทั่วไป พบอนุภาคตัวละครไสยศาสตร์ทั้งหมด 3 อนุภาค ได้แก่ พ่อครู หมอผี พระ ดังนี้

1.1 พ่อครู

พ่อครู คือ ผู้ที่ใช้ไสยศาสตร์ สามารถติดต่อสื่อสารกับวิญญาณ รักษาโรคด้วยพิธีกรรม หรือใช้เวทมนตร์คาถาในการช่วยเหลือหรือทำร้ายผู้อื่นตามความประสงค์ของผู้ร้องขอ ในเรื่องกล่าวถึงการใช้คาถาอาคมเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

> *เจตนั่งเครื่องบินกลับบ้านที่จังหวัดอุบลราชธานี ใช้เวลาเดินทางสองชั่วโมงกว่า ๆ ช่วงสายของวันรุ่งขึ้น เจตเดินทางมาหา 'พ่อครูภรัณ' หมอผีที่ตนนับถือเป็นอาจารย์ พ่อครูอาศัยอยู่ที่บ้านเรือนไทยหลังใหญ่ท้ายหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ห่างกับชาวบ้านคนอื่น ๆ มากพอสมควร อีกนิดก็จะเข้าไปอยู่ในป่าแล้ว*
>
> *เป็นที่รู้กันดีภายในหมู่บ้านว่าพ่อครูภรัณเก่งเรื่องการถอนของ และรักษาโรคลมเพลมพัด มีลูกศิษย์ติดตามอยู่หลายคน ปัจจุบันนั่ง ๆ นอน ๆ รอให้คนมาหา ส่วนใหญ่จะเป็นคนดวงตก โดนของ ไม่ก็ถูกผีตามรังควานชีวิตจนอยู่ไม่ได้ เวลาว่างก็ปลุกเสกของขลังขายเพื่อ*

เลี้ยงชีพ มีสองอย่างที่พ่อครูไม่ทำคือทำคุณไสยเสกของใส่คนอื่น กับยุ่งเรื่องของเจ้ากรรมนายเวร

(เขมจิราต้องรอด หน้า 27)

พระยาอนุมานราชธน (2515, น. 233) ได้กล่าวไว้ว่า การกระทำไสยศาสตร์ไปในทางที่ดี เรียกว่าไสยศาสตร์สายขาว จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นอนุภาคตัวละคร พ่อครู โดยในเรื่องกล่าวถึงตอนที่เจตได้เดินทางกลับไปยังบ้านเกิดเพื่อร้องขอความช่วยเหลือให้ปกป้องเขมจิราผู้เป็นเพื่อนสนิทจากผีร้าย ซึ่งพ่อครูเป็นตัวละครที่สามารถใช้ไสยศาสตร์ในทางที่ช่วยเหลือผู้คน คือ มีวิชาอาคมในการถอนคุณไสย ปลุกเสกของขลัง ช่วยเหลือคนที่ดวงตก โดนทำคุณไสย หรือถูกผีตามรังควาน และสิ่งที่พ่อครูไม่ทำคือการใช้วิชาอาคมกระทำต่อผู้อื่นในทางที่ไม่ดี

1.2 หมอผี

หมอผี คือ บุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเวทมนต์คาถา และสามารถใช้เวทมนต์คาถาเพื่อทำให้เกิดผลบางอย่างในโลกทางวัตถุ หมอผีมักจะเกี่ยวข้องกับการใช้คาถาอาคมให้เกิดอันตราย หรือเป็นเรื่องที่มุ่งร้าย โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

วันนี้พ่อครูอยู่ในชุดเสื้อผ้าสาลูสีขาวแขนยาวกับกางเกงสแล็กส์สีดำและแว่นตากันแดดเหมือนเคย เจต เขม และชาญเดินตามพ่อครูต้อย ๆ จนมาถึงเขตเวทีมวย กำนันช้างสังเกตเห็นก็รีบเชิญเหล่าลูกศิษย์กับพ่อครูไปนั่งที่เก้าอี้ทันที

ภรัณพอนั่งลงก็มองเห็นหมอผี 'ไกรเลิศ' ผู้มีวิชาอาคมจากอำเภอทางทิศใต้ พออีกฝ่ายมองเห็นเขาก็เริ่มขมุบขมิบปากบริกรรมคาถาทันทีแน่นอนว่าเขาเองก็ทำอย่างเดียวกันเพียงแต่บริกรรมคาถาที่เป็นสายป้องกันเท่านั้น...

มาถึงก็หาเรื่องกันเลยแบบนี้ ฝ่ายนั้นคงรู้อยู่แล้วว่าเขาจะมางานนี้ด้วย

(เขมจิราต้องรอด หน้า 223)

พระยาอนุมานราชธน (2515, น. 223) ได้กล่าวไว้ว่า การกระทำไสยศาสตร์ไปในทางที่ไม่ดี เรียกว่าไสยศาสตร์สายดำ จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นอนุภาคตัวละคร หมอผี กล่าวถึงหมอผีไกรเลิศเป็นตัวละครที่สามารถใช้ไสยศาสตร์ได้เช่นเดียวกับพ่อครู แต่เป็นการใช้ไสยศาสตร์ในทางที่ไม่ดี โดยจะเห็นว่าในการชกมวยต้องใช้ไสยศาสตร์เข้าช่วย เมื่อพ่อครูมาถึงเวทีมวย หมอผีไกรเลิศมีการใช้คาถาเพื่อหาเรื่อง แต่พ่อครูใช้เพียงคาถาป้องกันตัวเท่านั้น

1.3 พระ

พระ คือ นักบวชชายในพระพุทธศาสนา เป็นคำย่อจากคำว่า พระภิกษุ ซึ่งหมายถึงชายผู้สละเพศฆราวาส (ชีวิตฆราวาส) เพื่อเข้าสู่เพศบรรพชิต โดยต้องผ่านการบวชตามพระวินัยในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่หลักในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

ไม่นาน พระสงฆ์และเณรทั้งสิบสามรูปก็มารวมตัวกันที่ศาลา บ้างสงบนิ่งบ้างก็ดูตระหนกตกใจ ไม่รู้ว่าเกิดเรื่องอะไรขึ้นเจ้าอาวาสถึงได้เรียกรวมเวลานี้ แต่ก็ไม่ได้ปริปากเอ่ยถาม พระผู้ใหญ่ให้ทำสิ่งใดก็ทำตามนั้น เด็กวัดได้เตรียมอาสนะไว้ให้พระทุกรูปได้นั่งเรียงกัน ประนมมือถือสายสิญจน์ที่ถูกส่งต่อกันเป็นทอด ๆ จนครบจำนวน เมื่อเจ้าอาวาสกล่าวนำบทสวด ทุกรูปจึงกล่าวตามพร้อมกัน

"บูรพารัสมิง พระพุทธะคุณัง บูรพารัสมิง พระธัมเมตัง บูรพารัสมิง พระสังฆานัง ทุกขะโรคะภะยัง วิวัญชัยเย สัพพะทุกข์ สัพพะโศก สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะเคราะห์ เสนียดจัญไร วิวัญชัยเย สัพพะทะนัง สัพพะลาภัง ภะวันตุเม รักขันตุ สุรักขันตุ..."

เสียงสวดเป็นทำนองเสนาะชวนให้รู้สึกจิตใจสงบดังกังวานไปทั่วเขตวัด ในทันใดนั้น อักขระภาษาบาลีสีทองอร่ามที่ไม่อาจมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าก็ค่อย ๆ ประดิษฐานก่อตัวขึ้นเป็นกำแพง ล้อมรอบหมู่บ้านแห่งนี้เอาไว้เพื่อป้องกันภยันตรายจากสิ่งอัปมงคลทั้งหลายที่คิดจะก้าวล้ำเข้ามา

(เขมจิราต้องรอด หน้า 69)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นอนุภาคตัวละคร พระ ที่สามารถใช้คาถาอาคม โดยในเรื่องเป็นคืนที่ป่าช้าแตกวิญญาณร้ายมากมายจะเข้ามาทำร้ายและหลอกหลอนทุกคนในหมู่บ้านตามคำสั่งของผีรำพึงที่มีอำนาจเหนือกว่าผีทุกตน พระสงฆ์และเณรทุกรูปจึงรวมตัวกันใช้บทสวดซึ่งเป็นคาถาป้องกันภัยตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คือการขอพรคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อต่อต้านอำนาจสิ่งชั่วร้ายที่จะเข้ามาในหมู่บ้าน

2. อนุภาควัตถุสิ่งของ

อนุภาควัตถุสิ่งของที่ปรากฏในเรื่องนั้นจะถูกสร้างและปลุกเสกขึ้นเพื่อใช้เสริมสิริมงคล ป้องกันหรือจัดการกับวิญญาณสิ่งชั่วร้ายที่มองไม่เห็น จึงส่งผลให้มีอิทธิฤทธิ์เหนือวัตถุอื่น ๆ โดยทั่วไป ซึ่งวัตถุแต่ละชิ้นจะมีความสามารถที่แตกต่างกัน โดยพบอนุภาควัตถุสิ่งของทั้งหมด 5 อนุภาค ได้แก่ ตะกรุด หม้อดินเผา มีดหมอ ผ้ายันต์ และประเจียด ดังนี้

2.1 ตะกรุด

ตะกรุด คือ เครื่องรางของขลังชนิดหนึ่งในความเชื่อของไทย โดยมักทำจากโลหะ เช่น ทองแดง เงิน หรือทอง ซึ่งผ่านการปลุกเสกและจารอักขระโดยพระเกจิหรือผู้มีวิชาอาคม ก่อนจะม้วนเป็นท่อกลมเล็ก ๆ แล้วบรรจุในปลอกหรือห่อด้วยวัสดุ เช่น ผ้า หรือหนังสัตว์ โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

สร้อยตะกรุดหนังเสือที่เขมใส่มันมาตั้งแต่จำความได้
หลุดตั้งแต่ตอนไหนกัน...

สร้อยตะกรุดเส้นนี้เป็นของขลังที่ถูกปลุกเสกโดยพ่อครูคนหนึ่งที่เขมจำไม่ได้ มีคุณสมบัติที่ช่วยปกป้องคุ้มภัยจากสิ่งที่มองไม่เห็น เขมถูกมารดาบังคับให้ใส่เอาไว้ตลอดเวลา

แม้กระทั่งวันสุดท้ายของชีวิต แม่ก็ยังกำชับกับเขมว่าห้ามถอดมันเด็ดขาด

(เขมจิราต้องรอด หน้า 6)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นอนุภาควัตถุสิ่งของคือตะกรุด ในเรื่องตะกรุดเส้นนี้ถูกห่อด้วยหนังเสือ ซึ่งตามความเชื่อโบราณตะกรุดเมื่อผ่านการปลุกเสกโดยผู้มีวิชาอาคมจะเปี่ยมด้วยอำนาจการปกป้อง เช่นเดียวกับในเรื่องที่กล่าวถึงตะกรุดที่ปลุกเสกด้วยพ่อครู ตัวละครเขมจิราเป็นตัวละครที่ถูกสาปแช่งโดยเจ้ากรรมนายเวร ทำให้ถูกผีตามรังควานตลอดเวลา ตะกรุดจึงเป็นสิ่งที่ตัวละครใส่ติดตัวไว้เพื่อใช้ปกป้องคุ้มภัยจากสิ่งที่มองไม่เห็น เช่น ภูติผี วิญญาณ หรือพลังลี้ลับ

2.2 หม้อดินเผา

หม้อดินเผา คือ ภาชนะสำหรับกักขังหรือสะกดวิญญาณร้าย หรือวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตอย่างไม่สงบ มักจะมีการทำพิธีกรรมควบคู่กันไป เช่น การใช้ผ้าแดงปิดปากหม้อ การลงอักขระยันต์ การผูกด้วยสายสิญจน์ หรือหยดเทียน เพื่อผนึกวิญญาณไว้ภายใน โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

ภรัณปล่อยตะกรุดลงแล้วขยับถอยกลับไปนั่งที่เดิมเมื่อได้คำตอบแล้ว ต่อมาที่จะบอกกับเด็กตรงหน้าคือเรื่องนี้

หม้อดินเผาที่มีอักขระเขียนไว้เพื่อสะกดดวงวิญญาณวางลงตรงหน้าเขม พ่อครูกล่าวว่า

"ดวงวิญญาณที่อยู่ในหม้อใบนี้ คือวิญญาณของแม่มึง" เขมได้ฟังแล้วหัวใจหล่นวูบ ดวงตาเบิกค้าง มองหม้อดินเผาตรงหน้าราวกับไม่อยากเชื่อ

"มะ แม่เหรอครับ?" ภรัณพยักหน้าน้อย ๆ ไม่ได้สนใจว่าเขมจะเชื่อหรือไม่เชื่อ

"แม่มึงอยู่กับมึงมาตลอด เป็นวิญญาณที่มีฤทธิ์น้อย คงอยู่มาได้ด้วยจิตบริสุทธิ์ที่ต้องการปกป้องลูก"

(เขมจิราต้องรอด หน้า 82)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นอนุภาควัตถุสิ่งของคือหม้อดินเผาที่ใช้กักขังวิญญาณ ในเรื่องไม่ได้เป็นการกักขังให้วิญญาณออกมาทำร้ายผู้คนหรือการสะกดให้อยู่ภายใต้อำนาจ แต่พ่อครูใช้หม้อดินเผาที่มีอักขระจากผ้ายันต์ และร้องขอให้วิญญาณของแม่เขมจิราที่มีจิตใจบริสุทธิ์และต้องการปกป้องลูกจากอันตรายเข้าไปหลบอยู่ในหม้อ เพื่อช่วยปกป้องวิญญาณที่มีฤทธิ์น้อยจากอันตรายของวิญญาณผีร้ายที่มีอำนาจเหนือกว่า

2.3 มีดหมอ

มีดหมอ คือ เครื่องรางหรือวัตถุศักดิ์สิทธิ์ประเภทหนึ่งในความเชื่อไสยศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะเป็นมีดขนาดเล็กถึงกลาง และมีการลงอักขระ คาถา หรือยันต์บนตัวมีด เชื่อว่ามีอิทธิฤทธิ์ในการป้องกันสิ่งชั่วร้าย ขจัดภูตผีปีศาจ และใช้ในการรักษาหรือทำพิธีกรรมต่าง ๆ โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

ลำดับต่อมา คือการแกะผ้ายันต์สีแดงที่พันมีดหมอลงอาคมของปู่เอาไว้อย่างแน่นทันทีที่แกะก็สัมผัสได้ถึงกลิ่นอายของเดรัจฉานวิชา และพลังวิญญาณของโหงพรายที่กรีดร้องคำรามโอดครวญอยู่ภายในเป็นร้อยตน

มีตนหนึ่งกำเริบเสิบสานถึงขั้นพุ่งออกมาจากมีดหมายจะทำร้าย หากไม่ถูกฝ่ามือหนาจับใบหน้าที่เต็มไปด้วยแผลจากการถูกเผาจนไหม้เกรียมเอาไว้มั่นพร้อมกล่าวด้วยเสียงเรียบนิ่งว่า

"ใจเย็น ๆ กูไม่ได้จะทำร้ายมึง"

(เขมจิราต้องรอด หน้า 347)

จากตัวอย่างข้างต้น มีดหมอ เป็นเครื่องรางที่มีพลังในการขจัดผีและสิ่งชั่วร้าย โดยลงอาคมและพันด้วยผ้ายันต์สีแดง เมื่อแกะผ้ายันต์ออกสัมผัสได้ถึงพลังที่รุนแรงของวิญญาณภายในมีดหมอ วิญญาณที่พยายามพุ่งออกจากมีดแสดงถึงแสดงถึงพลังวิญญาณร้ายและเดรัจฉานวิชา ด้วยเหตุนี้มีดหมอจึงเป็นวัตถุที่ต้องใช้โดยผู้ที่มีความรู้ด้านอาคมและสามารถควบคุมพลังนี้ได้อย่างเชี่ยวชาญเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายแก่ผู้ใช้

2.4 ผ้ายันต์

ผ้ายันต์ คือ วัตถุมงคลโบราณที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน เป็นผืนผ้าหรือกระดาษที่มีการบรรจงเขียน หรือลงลวดลายด้วยหมึก สี หรือด้ายปัก อันประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ คาถาอาคม และอักขระมงคลต่าง ๆ ที่เชื่อกันว่าช่วยในการปกป้อง คุ้มครอง และเสริมสิริมงคลแก่ผู้ครอบครอง โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

เพราะมัวแต่ก้มหน้าก้มตาบ่นเจตถึงไม่เห็นว่าพ่อครูเขียนยันต์ลงบนผ้าเช็ดหน้าของไอ้เขม กระทั่งอีกฝ่ายโยนมันมาตรงหน้า

"เอาไป กูช่วยได้แค่นี้"

ยันต์กันผีของพ่อครูปกติราคาตั้งห้าหกพันบาทเชียวนะ แถมยังใช้ได้ผลดีมากด้วย ยืนยันจากผู้ใช้จริงอย่างเจต ห้องของเจตน่ะผีตนไหนก็เข้าไม่ได้ทั้งนั้น

(เขมจิราต้องรอด หน้า 29)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึงอนุภาควัตถุสิ่งของคือผ้ายันต์ เป็นยันต์ที่พ่อครูเขียนลงบนผ้าเช็ดหน้าของเขมจิรา แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนคุณประโยชน์ของวัตถุมงคลให้มีความสอดคล้องกับชีวิตประจำวันของผู้ใช้มากขึ้น ไม่ได้อยู่ในรูปแบบเดิม ซึ่งการเขียนยันต์ลงผ้าเช็ดหน้าทำให้ง่ายต่อการพกติดตัว อย่างไรก็ตาม แม้รูปแบบจะต่างไปจากเดิมแต่ยังคงมีอิทธิฤทธิ์ในการปกป้องคุ้มครองผู้ถือครองจากสิ่งชั่วร้ายได้

2.5 ผ้าประเจียด

ผ้าประเจียด คือ ผ้าลงเลขยันต์ถือกันว่าเป็นเครื่องป้องกันอันตรายได้ โดยมากใช้ผ้าขาว ผ้าแดง และผ้าเหลืองก็มี มักเป็นผ้ารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือสี่เหลี่ยมจัตุรัสใช้โพกศีรษะ พันคอ พันแขนหรือใส่กระเป๋า โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

"ช่วงก่อนใกล้วันแข่งพยายามอย่าออกจากบ้าน ส่วนเรื่องของขลังผมจะทำเป็นประเจียดรัดต้นแขนของนักมวยส่งไปให้ที่บ้าน แต่ต้องรอประมาณสามสี่วันนะ"

ประเจียดที่ภรัณหมายถึง ไม่ใช่ผ้าดิบสี่เหลี่ยมลงอักขระมนต์ แต่เป็นอุปกรณ์ชนิดหนึ่ง ที่ใช้สวมใส่เพื่อรัดบริเวณต้นแขนของนักมวยตลอดการชก เป็นเครื่องรางของขลังให้แคล้วคลาดจากอันตรายระหว่างการต่อสู้ จัดอยู่ในประเภทคงกระพันชาตรีและคุ้มกำลัง ทำจาก ผ้าหรือด้ายสายสิญจน์ลงอักขระแล้วพันหรือถักเป็นเส้น บางคนอาจใส่ว่าน ตะกรุดหรือเครื่องรางของขลังชนิดอื่นไว้ข้างใน

(เขมจิราต้องรอด หน้า 184)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึงอนุภาควัตถุสิ่งของคือ ผ้าประเจียด เป็นเครื่องรางของขลังชนิดหนึ่งจัดอยู่ในประเภทคงกระพันชาตรี ในเรื่องกล่าวถึงตอนที่มีคนมาขอเครื่องรางจากพ่อครูก่อนจะถึงวันขึ้นชกมวย เพราะในการแข่งขันมวยนักมวยนั้นจำเป็นต้องมีของดีติดตัวขณะขึ้นชก เชื่อว่าจะทำให้สามารถเอาชนะคู่ต่อสู้ได้ พ่อครูจึงตั้งใจจะทำเป็นผ้าประเจียดรัดต้นแขนให้กับนักมวย

3. อนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม

อนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรมที่ปรากฏในเรื่องนั้นเป็นเหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อที่เกี่ยวของกับเรื่องลี้ลับที่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถพิสูจน์ได้ โดยพบอนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรมทั้งหมด 5 อนุภาค ได้แก่ การถอดจิต การปลุกเสกสัตว์มีพิษ การใช้คาถาอาคม การควบคุมผีบริวาร และการพูดคุยกับวิญญาณ ดังนี้

3.1 การถอดจิต

การถอดจิต มาจากความเชื่อที่เชื่อว่าจิตของมนุษย์สามารถแยกออกจากร่างกายชั่วคราวได้ โดยจิตที่ถูกถอดออกไปนั้นสามารถไปรับรู้หรือสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือจากร่างกาย และไปยังสถานที่ไกล ๆ ได้ โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

ภรัณตัดสินใจรวมจิตทั้งแปดเป็นหนึ่งเดียวกัน มุ่งทะยานขึ้นสู่ยอดเขาคีรี ผ่านต้นไม้น้อยใหญ่ที่บดบังเส้นทางจนกระทั่งมาถึงในส่วนที่ลึกที่สุดและไม่เคยมีผู้ใดเหยียบย่างเข้าไปได้นั้น ปรากฏเป็นถ้ำขนาดกลางที่อยู่หลังม่านน้ำตก

ดวงจิตในรูปลักษณ์ของคนเดินผ่านม่านน้ำตกเข้าไปข้างในนั้น ตลอดมาภรัณรับรู้การมีอยู่ของที่นี่ และบางสิ่งที่อยู่ในนี้เสมอ แต่ไม่เคยคิดที่จะเข้าไปรบกวนอีกฝ่ายเลยสักครั้ง ทว่าเรื่องนี้ไม่อาจหลีกเลี่ยง ไม่พ้นต้องขอร้องให้ท่านช่วย

(เขมจิราต้องรอด หน้า 136)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นอนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม คือ การถอดจิต ซึ่งอาศัยการรวมจิตให้เป็นหนึ่งเดียวกันเพื่อออกจากร่าง จากสถานการณ์นี้พ่อครูภรัณได้ทำการถอดจิตออกจากร่างกายเข้าไปในป่า ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถทำได้ โดยการถอดจิตนั้นสามารถรับรู้ได้เหมือนมนุษย์ที่อยู่ในกายหยาบ คือสามารถรับรู้มองเห็น และกระทำสิ่งต่าง ๆ เหมือนตอนที่จิตยังอยู่ในร่าง

3.2 การปลุกเสกสัตว์มีพิษ

การปลุกเสกสัตว์มีพิษ คือ วิชาอาคมหนึ่งในความเชื่อไสยศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงสิ่งของธรรมดาให้กลายเป็นสิ่งมีชีวิตตามความประสงค์ของผู้ปลุกเสก ซึ่งส่วนใหญ่แล้วในทางไสยศาสตร์นั้นมักจะใช้ใบมะขามในการปลุกเสก โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

ดวงตาคมปลาบลืมขึ้นเมื่อจบการรายงาน ร่างสูงลุกขึ้นยืนแล้วเดินไปที่ห้องเก็บของ หยิบโหลที่ใส่ใบมะขามออกจากห้องมาทั้งโหลซึ่งบรรจุใบมะขามไม่ต่ำกว่าหมื่นใบ นำลงบันไดบ้านมายังชั้นล่างแล้วเทลงกับพื้นจนหมดโหล แล้วบริกรรมคาถาด้วยเสียงเรียบนิ่งว่า

“จงกลายเป็นต่อแตน”

(เขมจิราต้องรอด หน้า 203)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นอนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม คือ การปลุกเสกสัตว์มีพิษจากใบมะขามให้กลายมาเป็นสัตว์มีพิษเพื่อส่งไปทำร้ายศัตรู ในเรื่องเมื่อพ่อครูได้รับรายงานว่ามีคนจะเข้ามาทำร้ายลูกศิษย์ที่งานวัด พ่อครูภรัณที่อยู่ที่บ้านได้เสกใบมะขามให้กลายเป็นต่อแตนเพื่อช่วยเหลือลูกศิษย์ของตัวเองและยับยั้งการทะเลาะวิวาท เป็นการใช้ไสยศาสตร์ในการปลุกเสกสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้มีชีวิตตามความประสงค์โดยที่ตนเป็นผู้ออกคำสั่ง

3.3 การใช้คาถาอาคม

การใช้คาถาอาคม คือ การนำเอาคำกล่าว หรือบทสวดมาใช้ในทางไสยศาสตร์ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางประการตามความเชื่อของผู้ใช้ เช่น การป้องกันอันตราย การรักษา หรือแม้กระทั่งการทำร้ายผู้อื่น โดยคาถาอาคมเหล่านี้อาจมีที่มาจากบทสวดโบราณ คำภาวนาภาษาบาลี-เขมร หรือคำพูดที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากครูบาอาจารย์หรือหมอผีผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์เร้นลับต่าง ๆ โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

ในตอนนั้น หลังจากกล่าวบทอัญเชิญเทพเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลกจบ จู่ ๆ ท้องฟ้าก็เกิดเป็นประกายสีทองสว่างวาบ หยาดฝนได้ตกโปรยลงมา ทว่าหาใช่ฝนธรรมดาไม่ เพราะเหล่าสัมภเวสีที่ถูกฝนต่างพากันดิ้นพล่านและร้องโหยหวนด้วยความปวดแสบปวดร้อน สายฟ้าทั้งสิบสามสายผ่าฟาดลงมายังศีรษะของผีเปรตทั้งสิบสามตน เสียงดังจนสะเทือนไปทั้งเรือน เจตถึงกับสะดุ้งหลุดออกจากสมาธิ ทว่าเขมก็ยังคงหลับสนิท

และนอกจากฝนที่ตกลงมา ผืนดินที่เริ่มเปียกชุ่มก็เริ่มกลายเป็นบ่อโคลน ดูดดึงวิญญาณร้ายซึ่งกำลังตะเกียกตะกายให้จมลงใต้ผืนธรณี เสียงหวีดร้องแช่ช้องโหยหวน ด้วยความไม่ยินยอม ก่อนโคลนตมจะไหลทะลักเข้าไปในปากพวกมันทุกตน ท่ามกลางสายตาของผู้มีวิชาอาคมที่ยืนตากฝนท่องคาถาอาคมกันอยู่ด้านล่าง ส่วนด้านบนนั้นเห็นได้จากนิมิตของตนเอง

(เขมจิราต้องรอด หน้า 74–75)

จากเนื้อหาดังกล่าว แสดงให้เห็นอนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม คือ การใช้คาถาอาคม จากตัวละครพ่อครู จากสถานการณ์เป็นตอนที่สัมภเวสีที่ได้เข้ามาที่หมู่บ้าน พ่อครูภรัณจึงเป็นผู้นำใช้คาถาอาคมกล่าวคำอัญเชิญเทพเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายทั้งปวงให้คุ้มครองรักษาทุกคนในหมู่บ้านให้ปลอดภัย โดยขอความช่วยเหลือจากอำนาจหรือพลังของตัวตนพิเศษนอกเหนือจากมนุษย์ เช่น เทพ เทวดา จนทำให้เกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ อย่างฝนตก ท้องฟ้าเกิดเป็นประกายสีทอง

3.4 การควบคุมผีบริวาร

การควบคุมผีบริวาร คือ การที่ผู้มีความรู้ในทางไสยศาสตร์ เช่น หมอผี อาจารย์ ผู้ทรงวิชา ใช้อำนาจควบคุมวิญญาณ หรือผีบางประเภทให้มาอยู่ใต้อำนาจของตน โดยมีจุดประสงค์เพื่อใช้งานตามเจตนาของผู้ควบคุม โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

“ทอง เอก” ภรัณกล่าวเรียกเมื่อหลับตาลงได้สักพัก ไม่นานเด็กชายทั้งสองก็ปรากฏตัวขึ้นขานรับพร้อมกันว่า

“ครับพ่อครู”

“ตามไปดูพวกมัน” เอกกับทองเม้มปากกลั้นยิ้ม คนหนึ่งอยากแกล้งพ่อครูอีกนิดจึงถามต่อหน้าซื่อตาใสว่า

“แล้วถ้าพวกเขาแยกกัน ให้ผมตามใครดีครับพ่อครู” ภรัณลืมตาขึ้น มือข้างหนึ่งจับไม้เรียวบนพื้นข้างตัวที่มีอยู่ตั้งแต่ตอนไหนก็ไม่ทราบ ทำให้วิญญาณเด็กฝาแฝดอ้าปากค้าง รีบลุกแล้ววิ่งทะลุผนังไม้ออกไปทันที

(เขมจิราต้องรอด หน้า 196)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นอนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม คือ การการควบคุมผีบริวารในเรื่อง ทอง เอก เป็นผีเด็กที่พ่อครูภรัณเลี้ยงเอาไว้ ถูกสั่งให้คอยไปสอดส่องดูเขมจิราอยู่ห่าง ๆ ด้วยความที่เป็นเด็กจึงพูดจาไม่เข้าหูพ่อครู เมื่อทองเอกเห็นพ่อครูฟาดไม้เรียวลงบนพื้นข่มขู่ก็พากันวิ่งหนีด้วยความกลัวแสดงให้เห็นว่าผีบริวารนั้นเกรงกลัวต่อเจ้านาย และผู้เป็นเจ้านายถือเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุด

3.5 การพูดคุยกับวิญญาณ

การพูดคุยกับวิญญาณ คือ การติดต่อหรือสื่อสารกับวิญญาณหรือดวงจิตของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วหรือกับสิ่งเร้นลับที่อยู่ในอีกภพภูมิหนึ่ง โดยปรากฏในนวนิยายดังนี้

ภรัณค่อย ๆ ปล่อยศีรษะของอดีตน้องชายเมื่อเห็นว่ามันสิ้นฤทธิ์แล้ว ก่อนจะนำเก้าอี้ไม้มาวางตรงหน้ามันแล้วนั่งลง

"มึงทำแบบนี้ทำไม" ภรัณถาม ชยศคิดว่าคำถามนั้นคล้ายกับจะย้อนถามไปถึงเหตุการณ์ในอดีตด้วย

วิญญาณในชุดสีกากีทรุดตัวนั่งคุกเข่ากับพื้น กำมือกับขากางเกงแน่นแล้วตอบกลับ

"ผมรักของผมมานานแค่ไหน คุณพี่ไม่เคยรับรู้...ครั้งก่อนคุณพี่ทิ้งเขาไป มาชาตินี้ก็ไม่ได้รักใคร่เอ็นดู อีก แล้วทำไมคุณพี่ถึงต้อง—"พูดไม่ทันจบประโยค ภรัณก็ยกขาขึ้นถีบชยศเต็มแรงโดยไม่ทันให้ตั้งตัว จนร่างของมันหงายหลังลงกับพื้นเสียงดังโครม ไม่พอยังตามไปนั่งยองลงข้างตัวมันแล้วจิกผมมันขึ้นมา จ้องมองดวงตาของอดีตน้องชายราวกับจะเผาวิญญาณของมันให้สลายกลายเป็นเถ้าธุลีไปเสียตอนนี้"

(เขมจิราต้องรอด หน้า 146)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นอนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม คือ การพูดคุยกับวิญญาณที่เป็นการสื่อสารวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว จากเหตุการณ์นี้เป็นตอนที่พ่อครูภรัณคุยกับวิญญาณน้องชายที่ได้เสียชีวิตไปเมื่อชาติที่แล้วเพื่อถามถึงความต้องการของเจ้าตัว ดังนั้นการพูดคุยกับวิญญาณที่ไม่ได้อยู่ภพภูมิเดียวกันจึงเป็นความสามารถอย่างหนึ่งของผู้ที่ใช้ไสยศาสตร์

สรุปองค์ความรู้

การศึกษาอนุภาคไสยศาสตร์ในนวนิยายเรื่องเขมจิราต้องรอด ที่เผยแพร่ในปี 2565 พบ 3 อนุภาค ดังนี้

1. อนุภาคตัวละคร พบ 3 อนุภาค ได้แก่

1.1 พ่อครู คือผู้ที่สามารถใช้ไสยศาสตร์ มีวิชาอาคม ปลุกเสกของช่วยเหลือผู้อื่น พ่อครู เป็นตัวละครที่ใช้ไสยศาสตร์ไปในทางที่ดี หรือเรียกว่าไสยศาสตร์สายขาว ที่ใช้คาถาอาคมช่วยเหลือผู้คนที่มาร้องขอ เช่น การถอนคุณไสย ปลุกเสกเครื่องรางของขลัง

1.2 หมอผี เป็นผู้ที่สามารถใช้ไสยศาสตร์ได้เช่นเดียวกับพ่อครู โดยสามารถปลุกเสกเครื่องรางของขลังและใช้คาถาอาคมได้ แต่เป็นในทางที่ไม่ดี หรือ ไสยศาสตร์สายดำ หมอผีสายดำมักใช้พลังในทางที่มุ่งร้ายและเป็นอันตรายต่อผู้อื่น เช่น การสะกดวิญญาณหรือทำคุณไสยเพื่อควบคุมหรือทำลายผู้อื่น

1.3 พระ คือผู้ที่ปฏิบัติตนตามคำสอนของพระพุทธศาสนาในตอนที่หมู่บ้านมีภัยจากวิญญาณร้าย พระมีการใช้คาถาคือ การสวดคาถาป้องกันภัยตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เป็นการร้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คุ้มครอง ไม่ใช่การใช้อำนาจจิตเหนือมนุษย์สร้างอิทธิฤทธิ์เช่น พ่อครูหรือหมอผี

2. อนุภาควัตถุสิ่งของ พบ 5 อนุภาค ได้แก่

2.1 ตะกรุด คือ วัตถุที่ถูกห่อด้วยหนังเสือ ตามความเชื่อโบราณถือเป็นสัญลักษณ์ของพลังอำนาจ และการปกป้องให้รอดพ้นจากอันตราย เพื่อให้เกิดความขลัง ใช้ปกป้องคุ้มภัยจากสิ่งที่มองไม่เห็น โดยตะกรุดเป็นวัตุสิ่งของที่มีอิทธิฤทธิ์ช่วยปกป้องคุ้มภัย ดังนั้นตัวละครจึงใช้ตะกรุดที่ปลุกเสกโดยผู้ที่มีวิชาอาคมไว้เพื่อป้องกันตัวจากผีที่เข้ามาทำร้าย

2.2 หม้อดินเผา คือ ภาชนะสำหรับกักขังหรือสะกดวิญญาณร้าย มักจะมีการทำพิธีกรรมควบคู่กันไป เช่น การใช้ผ้าแดงปิดปากหม้อ การลงอักขระยันต์ การผูกด้วยสายสิญจน์ เพื่อผนึกวิญญาณไว้ภายใน นอกจากหม้อดินเผานอกจากจะกักขังสิ่งชั่วร้ายแล้วยังสามารถปกป้องวิญญาณที่อยู่ในหม้อให้พ้นภัยอันตราย

2.3 มีดหมอ คือ เครื่องรางหรือวัตถุศักดิ์สิทธิ์ประเภทหนึ่งในความเชื่อไสยศาสตร์ และมีการลงอักขระ คาถา หรือยันต์บนตัวมีด เพื่อขจัดสิ่งชั่วร้าย โดยมีดหมอเป็นวัตถุที่มีอิทธิฤทธิ์ในการกักขังวิญญาณไว้ในตัวมีดร่วมกับผ้ายันต์ ทำให้วิญญาณมีฤทธิ์อ่อนลงและไม่สามารถออกมาได้หากไม่ได้รับการปลดปล่อยจากผู้ที่มีวิชาอาคม

2.4 ผ้ายันต์ คือ วัตถุมงคลโบราณที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน เป็นผืนผ้าหรือกระดาษที่มีการบรรจงเขียน หรือลงลวดลายด้วยหมึก และอักขระมงคลต่าง ๆ ที่ผ่านปลุกเสกด้วยคาถาอาคม เชื่อกันว่าเป็นพลังแห่งการปกป้อง คุ้มครอง และเสริมสิริมงคลแก่ผู้ครอบครอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ตัวละครเอาไว้เพื่อป้องกันผีร้ายที่ตามรังควาน

2.5 ผ้าประเจียด คือ ผ้าที่จัดเป็นเครื่องรางของขลังชนิดหนึ่งจัดอยู่ในประเภทคงกระพันชาตรี ใช้พันหรือรัดแขน มักใช้ในการขึ้นชกมวยเพื่อสร้างพลังใจ เป็นสิ่งที่ตัวละครปลุกเสกเพื่อให้ผู้ที่จะชกมวยนำมาเป็นสิ่งใช้ยึดเหยี่ยวจิตใจ เพราะโดยตามความเชื่อในการแข่งขันมวยนักมวยจำเป็นต้องมีของดีติดตัวขณะขึ้นชกให้สามรถเอาชนะคู่ต่อสู้ได้

3. อนุภาคเหตุการณ์และพฤติกรรม พบ 5 อนุภาค ได้แก่

3.1 การถอดจิต คือ ความเชื่อที่เชื่อว่าจิตของมนุษย์สามารถแยกออกจากร่างกายชั่วคราวได้ โดยจิตที่ถูกถอดออกไปนั้นสามารถไปรับรู้หรือสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือจากร่างกายไปยังสถานที่ไกล ๆ การถอดจิตมักจะเกิดขึ้นในขณะหลับลึกหรือผ่านการฝึกฝนทางจิต

3.2 การปลุกเสกสัตว์มีพิษ คือ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่ใช้อาคมเปลี่ยนสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ใบมะขาม ให้กลายเป็นสัตว์มีพิษตามเจตนาของผู้เสก เพื่อป้องกันหรือทำร้ายศัตรู

3.3 การใช้คาถาอาคม คือ การนำเอาคำกล่าว หรือบทสวด มาใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางประการตามความเชื่อของผู้ใช้ เช่น การป้องกันอันตราย การรักษา หรือแม้กระทั่งการทำร้ายผู้อื่น โดยคาถาเหล่านี้อาจมาจากบทสวดโบราณหรือการถ่ายทอดจากครูบาอาจารย์หรือหมอผีผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ลับ

3.4 การควบคุมผีบริวาร คือ การที่ผู้มีความรู้ในทางไสยศาสตร์ เช่น หมอผี อาจารย์ ผู้ทรงวิชา ใช้อำนาจควบคุมวิญญาณหรือผีบางประเภทให้มาอยู่ใต้อำนาจของตน เช่นการสั่งให้วิญญาณป้องกันหรือทำลายสิ่งที่ไม่ดี โดยมีจุดประสงค์เพื่อใช้งานตามเจตนาของผู้ควบคุม

3.5 การพูดคุยกับวิญญาณ คือ การที่มนุษย์ติดต่อหรือสื่อสารกับวิญญาณหรือดวงจิตของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือกับสิ่งที่มองไม่เห็น จากเหตุการณ์ที่ผู้ที่มีวิชาอาคมสามารถพูดคุยกับวิญญาณที่ไม่ได้อยู่ภพภูมิมนุษย์โดยทั่วไป

อภิปรายผล

จากการกล่าวถึงตัวละครสำคัญในตัวบทที่ศึกษา เช่น อนุภาคตัวละคร พ่อครู และหมอผี ซึ่งเป็นผู้ที่บังคับสิ่งต่าง ๆ ได้ตามต้องการ ที่เป็นในทางดีหรือทางร้าย สอดคล้องกับงานวิจัยของภาณุวัฒน์ สกุลสืบ (2564) เรื่อง อนุภาคไสยศาสตร์และบทบาทของอนุภาคไสยศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละครเอกเรื่อง การินปริศนาคดีอาถรรพ์ พบว่าส่วนใหญ่นำเสนอเกี่ยวกับตัวละครที่เป็นจอมขมังเวทย์หรือผู้ใช้ไสยศาสตร์ วัตถุที่ถูกปลุกเสกให้มีอิทธิฤทธิ์ และการใช้คาถาอาคม

อนุภาควัตถุสิ่งของ เช่น ตะกรุด ผ้าประเจียด ผ้ายันต์ ที่มีอิทธิฤทธิ์ในการปกป้องจากอันตรายทั้งปวง หรือ พกติดตัวเอาไว้เป็นที่พึ่งทางจิตใจในสถานการณ์ยากลำบาก เป็นไปตามกับงานวิจัยของ เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ เรื่อง อนุภาคเหนือธรรมชาติในนิทานเรื่องสังข์ทอง พบว่า อนุภาควัตถุสิ่งของ รูปเงาะ ที่เป็นเกราะ

ของพระสังข์ในวัยหนุ่ม นำเสนอความวิเศษของเกราะ ที่ใช้คุ้มครองตัวเอกจากอันตรายเพราะไม่สามารถทำลายได้ และยังเป็นสิ่งปกป้องให้พระสังข์ไม่พ่ายแพ้ต่อผู้อื่น

นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจจิต การใช้คาถาอาคมยังแสดงให้เห็นว่าไสยศาสตร์ยังคงมีบทบาทในสังคมไทย โดยมีการนำเสนอในรูปแบบของนวนิยายวายทั้งยังผสมผสานกับสื่อร่วมสมัย ทั้งนี้ไสยศาสตร์ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่ดำรงอยู่ในชีวิตของผู้คน ตั้งแต่การศรัทธาผู้ที่ใช้ไสยศาสตร์ การใช้วัตถุมงคลเพื่อกระทำการต่าง ๆ โดยสิ่งเหล่านี้ไม่ได้เลือนหายไปตามกาลเวลาหรือถูกถ่ายทอดเฉพาะกลุ่มอีกต่อไป แต่ได้มีการเผยแพร่ในสังคมวงกว้าง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวชิรา หงส์บินโบก และสุภาพร คงศิริรัตน์ ที่ศึกษาเรื่องโลกทัศน์เหนือธรรมชาติที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง มนต์กาหลง ของหยก บูรพา ได้กล่าวว่าความเชื่อในไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และหลักศาสนายังคงมีอิทธิพลต่อสังคมไทย โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อที่เป็นที่พึ่งทางจิตใจ

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาอนุภาคไสยศาสตร์ในตัวบทอื่น ๆ เช่น อนุภาคไสยศาสตร์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน นวนิยาย หรือวรรณกรรม เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

คาลิ. (2565). เขมจิราต้องรอด (พิมพ์ครั้งที่ 2). สืบค้นจาก https://www.mebmarket.com/ebook 222874-

พระยาอนุมานราชธน. (2515). การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. สำนักพิมพ์คลังวิทธยา

ภาณุวัฒน์ สกุลสืบ. (2564). อนุภาคไสยศาสตร์และบทบาทของอนุภาคไสยศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละครเอกเรื่อง การิน ปริศนาคดีอาถรรพ์. มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์, 9(1), 110-125. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568.

วชิรา หงษ์บินโบก และสุภาพร คงศิริรัตน์. (2562). โลกทัศน์เหนือธรรมชาติที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง มนต์กาหลง ของหยก บูรพา. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 6(2), 111-127. สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2568.

ศิราพร ณ ถลาง.(2548). ทฤษฎีคติชนวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2558). อนุภาคเหนือธรรมชาติในนิทานเรื่องสังข์ทอง. วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์, 34(2), 42-62. สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2568.

พุทธธรรมกับการพัฒนาชุมชน
BUDDHADHAMMA AND COMMUNITY DEVELOPMENT

พระมหาจักรกฤษณ์ กิตฺติโก ทัศนเรืองเดช[1], พระมหาวงษ์วิวัฒน์ วุฑฺฒิวํโส สงวนชีพ[2]
ไพทูรย์ ฝ่ายพรม[3], สิทธิชล ศรีเพ็งแก้ว[4], ศตภูมิ ลือชัยรัตนุกูล[5] และ ภคมน กนกพัฒนพงษ์[6]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Pharma Jakkrit Kittiko Thatsanarueangdet[1], Pharma Wongwiwat wuttiwangso Snguanchip[2]
Paitoon Faiphrom[3], Sittichol Sripangkaew[4], Satabhumi Luechairattanukool[5]
and Phakkhamon Kanokkphatthanaphong[6]
Buddhapanya Sri Thavaravadi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Email: jakkrit.thatsana@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งเน้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาชุมชน โดยวิเคราะห์ว่าหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการพัฒนาชุมชน เพื่อให้เกิดความมั่นคง ยั่งยืน และคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างไร งานศึกษานี้นำเสนอหลักธรรมสำคัญ ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 ทศพิธราชธรรม อิทธิบาท 4 และ มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งมีความหมายลึกซึ้งด้านจริยธรรม สามารถใช้เป็นกรอบการดำเนินงานที่ครอบคลุมทั้งเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และมิติทางจิตวิญญาณ ผลการศึกษาพบว่า หากชุมชนสามารถบูรณาการหลักพุทธธรรมกับวิถีชีวิตและการจัดการท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม จะนำไปสู่ความสามัคคี ความเข้มแข็ง ลดปัญหาความขัดแย้ง และก่อให้เกิดความสุขที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธธรรม, การพัฒนาชุมชน, ความยั่งยืน, สังคม, จริยธรรม

Abstract

This academic article explores the interrelationship between Buddhadhamma (Buddhist principles) and community development, analyzing how Buddhist teachings can be applied to foster sustainable, stable, and ethical communities. Key principles examined include the Four Bases of Social Harmony (Sangahavatthu), the Ten Royal Virtues (Dasavidha-rajadhamma), the Four Bases of Accomplishment (Iddhipada), and the Middle Way (Majjhimapatipada). These principles provide profound ethical foundations for holistic development—economically, socially, environmentally, and spiritually. Findings reveal that if communities successfully integrate Buddhadhamma into their daily lives and local governance, they will achieve social solidarity, reduce conflicts, and sustainably enhance quality of life.

Keywords: Buddhadhamma, Community Development, Sustainability, Ethics, Society

บทนำ

การพัฒนาชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างสังคมที่เข้มแข็งและยั่งยืน ชุมชนถือเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมที่หล่อหลอมคุณภาพชีวิต ความสัมพันธ์ และวัฒนธรรมของผู้คน การพัฒนาชุมชนจึงไม่ใช่เพียงการสร้างความเจริญทางวัตถุ เช่น โครงสร้างพื้นฐานหรือเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการเสริมสร้างคุณค่าทางสังคม จริยธรรม และจิตใจของสมาชิกในชุมชนควบคู่กันไป ในยุคโลกาภิวัตน์ที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ชุมชนไทยกำลังเผชิญกับปัญหาหลากหลาย ทั้งความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ปัญหายาเสพติด ความรุนแรงในครอบครัว การเสื่อมถอยของคุณธรรม ตลอดจนวิกฤติสิ่งแวดล้อม ปัญหาเหล่านี้ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยมาตรการทางเศรษฐกิจหรือการเมืองเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องอาศัย ภูมิปัญญาและแนวทางเชิงจริยธรรม ที่สามารถสร้างความสมดุลและความยั่งยืนให้แก่สังคมพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติและรากฐานทางวัฒนธรรมของคนไทย มีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนได้อย่างเหมาะสม หลักพุทธธรรมมิได้เป็นเพียงคำสอนเชิงปรัชญาหรือจริยศาสตร์เท่านั้น หากแต่เป็นแนวทางปฏิบัติที่ช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า อยู่ร่วมกันอย่างสันติ และสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม ในประวัติศาสตร์ของสังคมไทย วัดและพระสงฆ์เคยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและปัญญาของชุมชน ทำให้พุทธธรรมกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในการอยู่ร่วมกันและการแก้ไขปัญหา การนำหลักธรรม เช่น สังคหวัตถุ 4 ในการเสริมสร้างความสามัคคี ทศพิธราชธรรม ในการพัฒนาภาวะผู้นำ อิทธิบาท 4 ในการสร้างแรงบันดาลใจและความสำเร็จ และ มัชฌิมาปฏิปทา ในการดำรงความสมดุลระหว่างวัตถุและจิตใจ มาใช้ในการพัฒนาชุมชน จึงถือเป็นการคืนคุณค่าของภูมิปัญญาพุทธศาสนามาสู่การจัดการสังคมร่วมสมัย

ดังนั้น บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน วิเคราะห์การประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ และเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนบนฐานจริยธรรมทางพุทธ เพื่อเป็นแนวทางให้ทั้งนักวิชาการ ผู้นำท้องถิ่น และประชาชนทั่วไป นำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนในปัจจุบัน

การพัฒนาชุมชนตามแนวทางพุทธธรรม เป็นการบูรณาการหลักคำสอนทางศาสนามาประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตและการจัดการชุมชน เพื่อสร้างความสมดุลและยั่งยืน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและส่วนรวม หลักพุทธธรรมสำคัญที่สามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ สังคหวัตถุ 4, ทศพิธราชธรรม, อิทธิบาท 4 และมัชฌิมาปฏิปทา โดยแต่ละหลักธรรมมีความหมายและบทบาทที่สำคัญดังนี้

1. สังคหวัตถุ 4: หลักการสร้างความสามัคคีและความร่วมมือ

สังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย ทาน (การให้), ปิยวาจา (การพูดไพเราะ), อัตถจริยา (การช่วยเหลือเกื้อกูล), และสมานัตตตา (การวางตนเสมอภาค) หลักธรรมทั้งสี่นี้เป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ การส่งเสริมการแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น กองทุนหมู่บ้านหรือการแลกเปลี่ยนแรงงาน ในด้านสังคม การใช้วาจาที่สุภาพและสร้างสรรค์ช่วยลดความขัดแย้งและสร้างบรรยากาศแห่งความเข้าใจ ในด้านสิ่งแวดล้อม การร่วมมือกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การจัดกิจกรรมปลูกป่า รักษาน้ำ ในด้านจิตใจ สังคหวัตถุ 4 ทำให้ชุมชนเกิดความเอื้ออาทร ลดความเห็นแก่ตัว และสร้างความผูกพันทางจิตวิญญาณ

2. ทศพิธราชธรรม: คุณธรรมของผู้นำชุมชน

การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนจำเป็นต้องมีผู้นำที่มีคุณธรรม ทศพิธราชธรรม หรือคุณธรรม 10 ประการของผู้นำ ได้แก่ ทาน, ศีล, บริจาค, ความซื่อสัตย์, ความอ่อนโยน, ความเพียร, ความไม่โกรธ, ความไม่เบียดเบียน, ความอดทน และความเที่ยงธรรม ผู้นำที่มีคุณธรรมดังกล่าวจะสามารถสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจในชุมชน ในระดับการเมืองท้องถิ่น ผู้นำจะบริหารด้วยความโปร่งใสและเป็นธรรม ในระดับเศรษฐกิจ จะมุ่งเน้น

การพัฒนาที่ลดความเหลื่อมล้ำและกระจายโอกาส ในระดับสังคม จะเป็นศูนย์รวมใจของประชาชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ดังนั้น ทศพิธราชธรรมจึงเป็นหลักการสำคัญที่ทำให้การพัฒนาชุมชนมีคุณธรรมเป็นรากฐาน

3. อิทธิบาท 4: พลังสร้างสรรค์และความสำเร็จ

อิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ (ความพอใจในสิ่งที่ทำ), วิริยะ (ความเพียรพยายาม), จิตตะ (ความเอาใจใส่), และวิมังสา (การใช้ปัญญาพิจารณา) เป็นหลักการที่ช่วยให้การทำงานหรือโครงการพัฒนาชุมชนบรรลุเป้าหมายได้สำเร็จ ฉันทะ ช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้ประชาชนมีความสุขในการพัฒนาท้องถิ่น วิริยะ ทำให้คนในชุมชนไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหา จิตตะ ทำให้เกิดความมุ่งมั่นและความรับผิดชอบร่วมกัน วิมังสา ช่วยให้การพัฒนามีทิศทางที่ถูกต้อง ใช้การวิเคราะห์และการแก้ไขปัญหาที่รอบคอบ เมื่อชุมชนยึดอิทธิบาท 4 ในการทำงานร่วมกัน จะก่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนที่มั่นคงและต่อเนื่อง

4. มัชฌิมาปฏิปทา: ความสมดุลในการพัฒนา

มัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลาง เป็นหลักการสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนดำเนินชีวิตอย่างสมดุล ไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง ในการพัฒนาชุมชน มัชฌิมาปฏิปทาสามารถประยุกต์ใช้ได้หลายมิติ เช่น ในด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาที่ไม่เน้นการเติบโตทางวัตถุจนเกินไป แต่ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตและความพอเพียง ในด้านสิ่งแวดล้อม การใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล ไม่ทำลายธรรมชาติเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ระยะสั้น ในด้านสังคม การอยู่ร่วมกันโดยหลีกเลี่ยงความรุนแรงและการแบ่งแยก ในด้านจิตใจ การฝึกสติ สมาธิ และปัญญา เพื่อให้เกิดความสงบและความรู้แจ้งในชีวิตประจำวัน การบูรณาการสู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน เมื่อพิจารณารวมกันแล้ว หลักธรรมทั้งสี่ชุดสามารถเป็น กรอบแนวคิดเชิงจริยธรรม สำหรับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนได้ โดยมีลักษณะดังนี้

เสริมสร้างความสามัคคีและความไว้วางใจในชุมชน (สังคหวัตถุ 4)

พัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบ (ทศพิธราชธรรม)

ส่งเสริมแรงจูงใจและความสำเร็จในกระบวนการพัฒนา (อิทธิบาท 4)

สร้างสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ (มัชฌิมาปฏิปทา)

การบูรณาการเช่นนี้ไม่เพียงแต่แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่ยังสร้างระบบสังคมที่มั่นคง มีคุณธรรม และสามารถเผชิญความท้าทายของโลกสมัยใหม่ได้อย่างมั่นใจโดยใช้ **โมเดลการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธ (Buddhist Community Development Model: BCDM)**

โมเดลนี้ออกแบบขึ้นจากการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยมี “ศีลธรรม–สามัคคี–สมดุล–ยั่งยืน” เป็นแกนกลาง

1. องค์ประกอบหลักของโมเดล

แกนกลาง (Core)

มัชฌิมาปฏิปทา ⟶ แนวทางสายกลาง เป็น “หลักกำกับ” ที่ทำให้การพัฒนาไม่สุดโต่งทางเศรษฐกิจหรือวัตถุ แต่ผสมผสานมิติทางกาย จิต และสังคมให้สมดุล

วงชั้นที่ 1 (คุณธรรมพื้นฐานของชุมชน)

สังคหวัตถุ 4 ⟶ การให้, วาจาไพเราะ, การช่วยเหลือ, ความเสมอภาค ⟶ สร้างความไว้เนื้อเชื่อใจและความสามัคคีในระดับประชาชน

วงชั้นที่ 2 (ภาวะผู้นำและการบริหารจัดการ)

ทศพิธราชธรรม ⟶ คุณธรรมของผู้นำ เช่น ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความอ่อนโยน ⟶ ใช้เป็นหลักของผู้นำท้องถิ่นและองค์กรชุมชน

วงชั้นที่ 3 (กลไกการขับเคลื่อน)

อิทธิบาท 4 ⟶ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ⟶ เป็นพลังในการริเริ่มและขับเคลื่อนกิจกรรมชุมชนให้สำเร็จ

2. มิติการพัฒนาในโมเดล

เศรษฐกิจ (Economic Sustainability) การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง การพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก

สังคม (Social Sustainability) การสร้างความสามัคคี ปรองดอง ลดความขัดแย้ง การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

สิ่งแวดล้อม (Environmental Sustainability) การใช้ทรัพยากรอย่างพอดี การรักษาสมดุลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ

จิตใจและคุณธรรม (Spiritual Sustainability) การปลูกฝังคุณธรรม ศีลธรรม การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านใน (ใจสงบ สุขแท้)

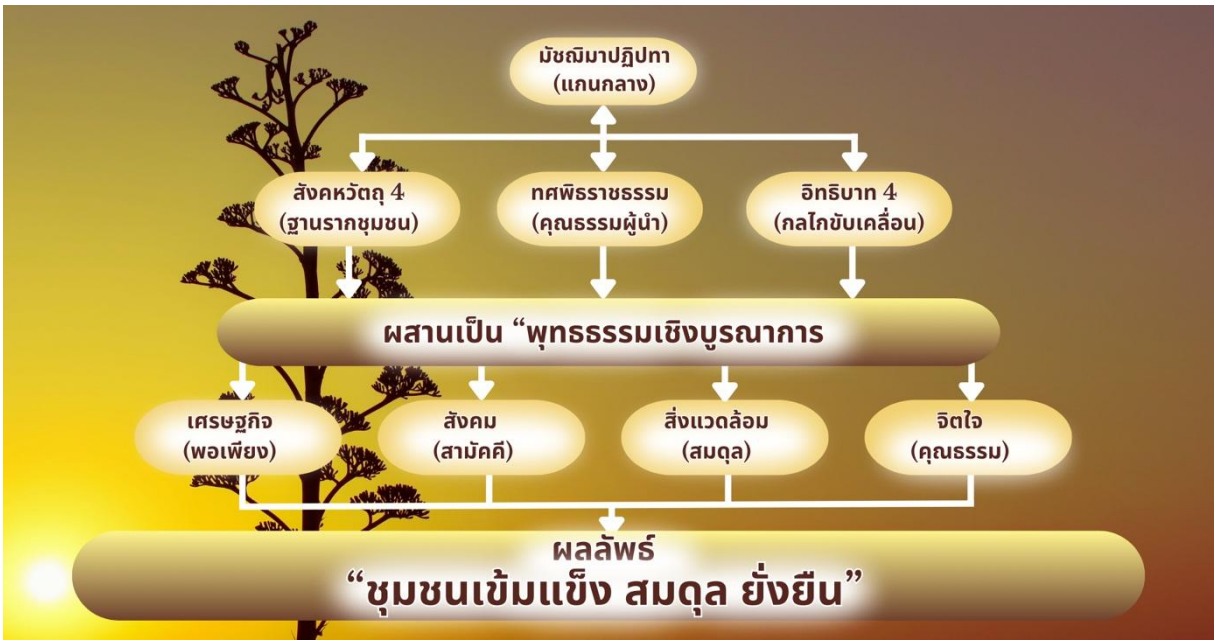

คุณค่าของโมเดลนี้ ช่วยสร้าง กรอบแนวคิดจริยธรรมสำหรับการพัฒนาชุมชน ใช้เป็น คู่มือเชิงนโยบายและการปฏิบัติ ของผู้นำท้องถิ่น ทำให้เกิด การพัฒนาอย่างบูรณาการ (Holistic Development) เสริมภูมิคุ้มกันทางจิตใจและสังคม ต่อกระแสโลกาภิวัตน์ จุดแข็งของโมเดลนี้คือ การนำพุทธธรรมมาจัดวางเชิงโครงสร้างอย่างเป็นระบบ ทำให้เห็นชัดเจนว่า ธรรมะไม่ใช่แค่คำสอน แต่เป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนได้จริง

บทสรุป

การศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า พุทธธรรมสามารถนำมาเป็นแนวทางเชิงจริยธรรมและแนวปฏิบัติสำหรับการพัฒนาชุมชน ได้อย่างรอบด้าน หลักธรรมสำคัญ อาทิ สังคหวัตถุ 4 ที่ส่งเสริมความสามัคคี, ทศพิธราชธรรมที่เน้นคุณธรรมของผู้นำ, อิทธิบาท 4 ที่เสริมแรงจูงใจในการพัฒนา และ มัชฌิมาปฏิปทา ที่สร้างความสมดุลล้วนสะท้อนถึงความเป็นไปได้ในการพัฒนาชุมชนอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการพัฒนา ไม่เพียงทำให้ชุมชนมีความก้าวหน้าในเชิงเศรษฐกิจและสังคม แต่ยังเสริมสร้างคุณธรรม ความสามัคคี และความสงบสุขภายในจิตใจของคนในชุมชน อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำ

ให้การพัฒนาเกิดความมั่นคงถาวร กล่าวได้ว่าการพัฒนาชุมชนตามแนวพุทธเป็นแนวทางที่สามารถสร้างสรรค์สังคมที่สมดุลทั้งในมิติทางวัตถุและจิตวิญญาณ

องค์ความรู้ที่ได้

จากการศึกษาพบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในกระบวนการพัฒนาชุมชนก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ดังนี้ กรอบจริยธรรมเพื่อการพัฒนา – หลักพุทธธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นแนวคิดเชิงจริยธรรมที่ใช้กำหนดทิศทางการพัฒนาให้มั่นคงและยั่งยืน กลไกเสริมพลังทางสังคม – อิทธิบาท 4 ช่วยสร้างแรงบันดาลใจและความเพียรในการพัฒนาชุมชน แนวคิดการพัฒนาที่สมดุล – มัชฌิมาปฏิปทาเป็นต้นแบบของการพัฒนาที่ไม่สุดโต่ง เน้นสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การบูรณาการมิติทางจิตวิญญาณกับสังคม – หลักพุทธธรรมช่วยสร้างความตื่นรู้ทางจิตใจ ความเมตตา และความสามัคคี ต้นแบบการพัฒนาชุมชนตามแนวพุทธ – สังเคราะห์เป็นโมเดลที่เน้นคุณธรรม การมีส่วนร่วม และความยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2003). Buddhadhamma. Mahamakut Rajavidyalaya University.

Phra Dhammakosacarya (Buddhadasa Bhikkhu). (2019). Buddhism and Sustainable Development. Wat Nyanavesakavan.

Moral Promotion Center. (2020). Moral Development in Communities. Department of Religious Affairs Publishing.

Satha-Anand, S. (2016). Buddhism and Social Development. Chulalongkorn University.

Phutthasri, S. (2014). Ethics and Community Development. Khon Kaen University.

ปัญญามนุษย์ไม่หยุดคิด ปัญญาประดิษฐ์ผลิตทุกด้าน ศาสนาที่พร้อมเปลี่ยนถ่ายในยุคดิจิทัล

WHILE HUMAN INTELLIGENCE CONTINUES TO THINK RELENTLESSLY AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE CONTRIBUTES ACROSS ALL DOMAINS, RELIGION STANDS READY TO ADAPT IN THE DIGITAL ERA.

ธนะกิจ อินยาโส
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Tanakit Inyaso
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha CollegeMahachulalongkornrajavidyalaya University.
E-mail: maprang.freelance@gmail.com

บทคัดย่อ

ถ้าจะพูดถึงการเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เราไม่สามารถปฏิเสธได้เลยในเรื่องของ AI ที่ใครหลายคนเรียกว่าปัญญาประดิษฐ์ ความสามารถของ ปัญญาประดิษฐ์ นั้นเป็นหนึ่งในเทคโนโลยีที่มีความเปลี่ยนแปลงโลกอย่างลึกซึ้งทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์ ศาสนาและชีวิตประจำวันของมนุษย์ เพราะทุกวันนี้ระบบที่ใช้การจัดการแบบเครื่องจักรที่ถูกออกแบบให้สามารถเลียนแบบความสามารถบางประการของ "ปัญญามนุษย์" เช่น การคิด วิเคราะห์ เรียนรู้ ตัดสินใจ การเข้าใจภาษา หรือแม้แต่การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ไม่ใช่สิ่งมีชีวิต แต่คือผลลัพธ์ของการผสมผสานศาสตร์หลายแขนง เช่น คณิตศาสตร์, วิทยาศาสตร์, คอมพิวเตอร์, วิศวกรรมศาสตร์และภาษาศาสตร์ เพื่อให้คอมพิวเตอร์หรือระบบอัตโนมัติสามารถ “คิด” และ “กระทำ” ได้ใกล้เคียงกับมนุษย์ในยุคปัจจุบันมีความสามารถหลากหลายและก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว แบ่งออกเป็นหลายด้าน เช่น 1) การเรียนรู้ ปัญญาประดิษฐ์ สามารถ “เรียนรู้” จากข้อมูลจำนวนมหาศาล โดยไม่ต้องถูกโปรแกรมให้ทำทีละขั้น เหมือนโปรแกรมแบบเดิม ตัวอย่างเช่น การจำแนกรูปภาพ, การวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค, การคาดการณ์ราคาหุ้น, การวิเคราะห์โรคจากข้อมูลทางการแพทย์ 2) การประมวลผลภาษา ปัญญาประดิษฐ์สามารถเข้าใจและสร้างภาษาแบบมนุษย์ เช่น การแปลภาษาแบบอัตโนมัติ, การตอบคำถาม , การวิเคราะห์อารมณ์จากข้อความ, การสรุปข่าวหรือบทความ 3) การรู้จำภาพและเสียง ปัญญาประดิษฐ์สามารถ แยกแยะใบหน้าบุคคล, ตรวจจับวัตถุในภาพ, แปลงเสียงพูดเป็นข้อความ, วิเคราะห์วิดีโอแบบเรียลไทม์ได้ 4) ความคิดสร้างสรรค์ ปัญญาประดิษฐ์สร้างสรรค์ผลงานใหม่ๆ ได้ เช่น แต่งเพลง, เขียนนิยาย, วาดภาพ, ออกแบบโลโก้, แต่งบทพูดหรือบทละครได้ 5) การควบคุมอัตโนมัติ ปัญญาประดิษฐ์สามารถควบคุมเครื่องจักรหรืออุปกรณ์โดยไม่ต้องมีคนสั่ง เช่น รถยนต์ไร้คนขับ, หุ่นยนต์ในโรงงาน, โดรนส่งของ, ระบบจัดการพลังงานในบ้านอัจฉริยะอีกด้วย

คำสำคัญ: ปัญญามนุษย์, ปัญญาประดิษฐ์, โลกยุคโลกาภิวัตน์, ศาสนา, ยุคดิจิทัล, การเปลี่ยนแปลง, การพัฒนา

Abstract

The evolution from past to present cannot be discussed without acknowledging the transformative role of Artificial Intelligence (AI). As a technological advancement with profound implications, AI has reshaped numerous aspects of human life economically, socially, scientifically, religion and in everyday routines. AI systems are designed to simulate specific

cognitive functions of human intelligence such as thinking, analyzing, learning, decision-making, language comprehension, and even creative generation. Though not sentient beings, AI systems represent a sophisticated integration of mathematics, computer science, engineering, and linguistics, enabling machines to “think” and “act” in ways increasingly analogous to humans. Modern AI has developed rapidly, manifesting in several key domains 1) Machine Learning (ML): AI systems can autonomously learn from massive datasets without step-by-step programming, enabling applications such as image classification, consumer behavior analysis, stock price prediction, and medical diagnostics. 2) Natural Language Processing (NLP): AI is capable of understanding and generating human language, facilitating tasks such as automated translation, question answering, sentiment analysis, and summarization of texts and news articles. 3) Computer Vision and Speech Recognition: AI can distinguish human faces, detect objects in images, convert speech to text, and perform real-time video analysis. 4) Generative AI: AI demonstrates creativity through generating original content such as music composition, novel writing, artwork creation, logo design, and scriptwriting. 5)Autonomous Control: AI systems are used to operate machinery and devices without human intervention, including self-driving cars, industrial robots, delivery drones, and smart home energy management systems. These multifaceted capabilities reflect AI’s increasing role as a co-creator and co-actor in modern human life, pushing the boundaries of what technology can achieve and continually redefining human-machine collaboration.

Keywords: Human intelligence, Artificial intelligence, Globalization, Religion, The digital age, Change, Development

บทนำ

ปัญญาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือมนุษย์หรือมนุษย์เป็นเครื่องมือปัญญาประดิษฐ์

ปัญญาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือมนุษย์หรือมนุษย์เป็นเครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ สิ่งเหล่านี้เราปฏิเสธไม่ได้เลยว่าปัญญาประดิษฐ์จะไม่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตประจำวันของมนุษย์ สิ่งสำคัญที่เกี่ยวข้องทางด้านสังคมในมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอาชีพและการทำงาน ปัญญาประดิษฐ์จะช่วยให้ทำงานเร็วขึ้น มีระบบจัดการเอกสารอัตโนมัติ เปรียบเสมือนมือขวาและมือซ้ายได้ดี ลดงานที่ซ้ำซากให้มนุษย์ได้มีเวลาไปทำงานที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์มากขึ้น เพิ่มประสิทธิภาพในธุรกิจ ใช้วิเคราะห์แนวโน้มผู้บริโภคเพื่อวางแผนการตลาด แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็เกิดความเสี่ยงที่ AI จะมา “แย่งงาน” โดยเฉพาะงานที่ทำซ้ำๆ เช่น พนักงานแคชเชียร์ คนขับรถ งานบัญชีพื้นฐาน ฯลฯ ยังไม่วายปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ยังมีบทบาทสำคัญในด้านสุขภาพ เพราะปัญญาประดิษฐ์ยังสามารถ ช่วยวิเคราะห์ภาพ X-ray หรือ MRI วินิจฉัยโรคได้แม่นยำยิ่งขึ้นให้คำแนะนำด้านสุขภาพแบบเฉพาะบุคคลและ ดูแลผู้สูงอายุผ่านหุ่นยนต์ดูแล อีกด้วย ปัญญาประดิษฐ์ยังมีส่วนช่วยในด้านการศึกษา ที่เปรียบเป็นมันสมองให้กับครูและนักเรียน เป็นผู้ช่วยสอนอัจฉริยะ เช่น แชทบอทที่ตอบคำถามนักเรียน การวิเคราะห์ความเข้าใจของนักเรียนแบบรายบุคคล การออกแบบเนื้อหาให้เหมาะกับผู้เรียนแต่ละคนเป็นต้น รวมไปถึงการใช้ในภาคส่วนของงานราชการ แอคพิเคชั่นจากฟากฝั่งรัฐบาล ระบบDataฐานข้อมูลต่างๆในการจัดเก็บฐานข้อมูลประชาชนในการดูแลของกระทรวงมหาดไทย รวมไปถึงฝ่ายความมั่งคงอย่างกระทรวงกลาโหมที่ต้องใช้ระบบ

คัดกรองภัยคุกคามจากข้อมูลข่าวกรอง ภาพถ่ายดาวเทียมที่มีคุณภาพ และระบบโดรนทางการทหาร เป็นต้น ส่วนด้านอุตสาหกรรม

ปัญญาประดิษฐ์ทำให้กระบวนการผลิตมีประสิทธิภาพสูงขึ้น เช่น มีโรงงานอัจฉริยะ (Smart Factory) และหุ่นยนต์ร่วมงานกับมนุษย์ (Cobots) นอกจากนี้ด้านสื่อสารมวลชนที่ปัญญาประดิษฐ์เข้ามามีบทบาท สามารถสร้างเนื้อหาข่าวโดยอัตโนมัติแบบไม่น่าเชื่อ รวมถึงวิเคราะห์แนวโน้มข่าวจริงเท็จ ข่าวเฟกนิวส์ ข่าวปลอมและสามารถปรับเนื้อหาให้ตรงกลุ่มเป้าหมายตามช่วงอายุช่วงวัยก็สามารถทำได้อีกด้วย

ปัญญาประดิษฐ์ไม่ใช่แค่เทคโนโลยีในห้องทดลอง แต่ได้เข้ามามี “บทบาท” อย่างแท้จริงในหลายระดับของสังคมถือว่าเป็นความท้าทายอีกระดับของมนุษย์ ในการควบคุมในขอบเขตของหน้าที่ ปัญญามนุษย์อาจหลงเลยความเป็นตัวตนของมนุษย์ และกำลังหลงระเริงในวังวนของปัญญาประดิษฐ์ที่คิดว่าแปลกใหม่อาจจะเป็นผลดีต่องาน แต่อาจเป็นผลเสียต่อตัวเอง จงจำไว้ว่า ปัญญาประดิษฐ์ไม่ใช่สิ่งไกลตัวอีกต่อไป มันคือ “เครื่องมือ” ที่ทรงพลังที่สุดเครื่องหนึ่งที่มนุษย์เคยสร้างขึ้นมา และกำลังเปลี่ยนแปลงโลกในทุกระดับ ตั้งแต่พฤติกรรมส่วนบุคคล ไปจนถึงโครงสร้างของสังคม AI มีศักยภาพสูงในการช่วยเหลือ เพิ่มประสิทธิภาพ และยกระดับคุณภาพชีวิตมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกัน ก็สร้างคำถามมากมายที่เกี่ยวกับบทบาท ความรับผิดชอบ และจริยธรรม ดังนั้น การเข้าใจ ปัญญาประดิษฐ์ อย่างถ่องแท้ ไม่ใช่แค่เรื่องของวิศวกรหรือโปรแกรมเมอร์อีกต่อไป แต่เป็นสิ่งที่ทุกคนควรรู้ เพื่อจะสามารถอยู่ร่วมกับมันได้อย่างชาญฉลาด มีจริยธรรม และใช้ประโยชน์จากมันได้อย่างเต็มศักยภาพนั้นคือบริบทของปัญญาประดิษฐ์ในทุกมิติของมุมสังคม ส่วนอีกหนึ่งมิติที่เรากำลังจับจ้องมองตามว่า ปัญญาประดิษฐ์จะเข้าถึงได้อย่างไร กับเรื่องศาสนา เพราะเป็นความท้าทายอย่างยิ่ง ที่ AI จะเข้าถึงในแก่นของศาสนา บริบทเชิงวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่สืบทอดมาหลายพันปี อาจเป็นผลลัพธ์ที่ทำให้คนรุ่นใหม่ได้ตื่นรู้ หรือ เป็นผลลบที่ทำให้ศาสนาถูกกลืนกินไปโดยไม่รู้ตัว เราจะมาหาคำตอบกันกับ "โอกาสและความท้าทาย ศาสนาในยุคดิจิทัล"

ศาสนาในโลกยุคโลกาภิวัตน์ส่งถึงยุคดิจิทัล

ถ้าพูดถึงความท้าทายในยุคดิจิทัล กับ ศาสนา ต้องย้อนกับไปเมื่อ 10 - 20 ปี ที่ผ่านมาจะได้ยินคำว่า "โลกยุคโลกาภิวัตน์" (Globalization Era) ซึ่งตีความหมายกันว่า ยุคสมัยที่โลกเชื่อมโยงถึงกันอย่างแน่นแฟ้นมากขึ้นในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี วัฒนธรรม ศาสนา และการสื่อสาร โดยมีผลกระทบทั้งในระดับบุคคล ระดับประเทศ และระดับโลก ผู้เขียนทำไมถึงชวนย้อนให้นึกถึงคำนี้เพราะ โลกยุคโลกาภิวัตน์ คือก้าวแรกของโลกยุคดิจิทัลที่มีปัญญาประดิษฐ์ เข้ามามีบทบาทในทุกวันนี้ ลักษณะสำคัญของโลกยุคโลกาภิวัตน์ ไม่ได้แตกต่างอะไรกับโลกยุคดิจิทัลในปัจจุบัน เพียงเพราะโลกยุคโลกาภิวัตน์เป็นแม่บทพิมพ์เขียว ให้กับโลกยุคดิจิทัล ที่พัฒนาทุกมิติบนโลกไปนี้สู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงจากความล้าหลังสู่ความเป็นความเจริญศิวิไลซ์ในอรยธรรมโลกใหม่ อาทิเช่น การสื่อสารที่ไร้พรมแดน ใครจะรู้ได้ว่าจะมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยสามารถคุยหากันข้ามประเทศ ข้ามทวีป รวมไปถึงได้เห็นหน้าคาดตากันโดยไม่ต้องเดินทางไปหากันอย่างมหัศจรรย์ เพียงเพราะการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตและโซเชียลมีเดีย ทำให้คนทั่วโลกสามารถติดต่อสื่อสารกันได้ทันที เกิดข้อมูลมหาศาล จากทั่วโลกไหลเวียนอยู่บนอินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็น “วัตถุดิบ” สำคัญของปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI สามารถใช้ได้ในความร่วมมือระหว่างประเทศ ในการพัฒนา AI ในระบบธุรกิจระหว่างประเทศ การแพทย์ โลจิสติกส์ การศึกษา ฯลฯ ซึ่งได้รับแรงกระตุ้นจากโลกยุคโลกาภิวัตน์ ที่ไร้พรมแดน

โอกาสและความท้าทาย ศาสนาในยุคดิจิทัล

ยุคโลกาภิวัตน์ถ่ายทอดส่งต่อถึงยุคดิจิทัลในบทบาทของ ปัญญาประดิษฐ์หรือ AI ร่วมกันสร้าง “แรงสั่นสะเทือน” หลายประการต่อวงการศาสนาเช่นกัน เพราะเราจะเห็นถึงการเผยแผ่ศาสนาแบบไร้พรมแดน ที่พระสงฆ์หลายรูปได้ทำอยู่คือการเผยแผ่ธรรมะในช่องทางออนไลน์ ชาวพุทธที่อยู่ต่างประเทศ ก็สามารถได้รับฟังธรรมะแบบไร้พรหมแดนได้ หรือแม้กระทั่งพระธรรมทูตจากหลายประเทศ ที่ไปเผยแผ่ศาสนาในต่างแดน ก็ได้ถ่ายทอดธรรมะ หรือบรรยากาศสถานที่ในต่างแดนให้กับลูกศิษย์คนไทยได้เห็นได้รู้ อย่างเช่น เพจเฟสบุ๊คของพระครูอินเดีย “พระครูอินเดีย” นามแฝงในเพจเฟสบุ๊ค ราชทินนาม ของท่านคือ พระวิเทศวัชราจารย์ ผู้ช่วยเลขานุการพระธรรมทูตสายอินเดีย-เนปาล มีประสบการณ์อาศัยอยู่ในอินเดียเกือบ 13 ปี จากการเข้าร่วมโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูตเชิงลึก และมีส่วนในการฝึกอบรมพระสงฆ์รุ่นต่าง ๆ จนนำไปสู่การตั้งโรงเรียนเตรียมพระธรรมทูตฯ เมื่อถึงช่วงสถานการณ์โควิด ที่ชาวบ้านหันมาเล่นในโลกออนไลน์กันมากขึ้น พระวิเทศวัชราจารย์จึงเริ่มสร้างแบรนด์ สร้างตัวตนในโลกออนไลน์ชื่อเพจ 'พระครูอินเดีย'” และใช้เวลาเพียงประมาณ 1 ปี ก็มีผู้ติดตามในเฟซบุ๊กหลักแสนบัญชี ท่านเข้าใจว่า คนยุคใหม่ไม่ฟังอะไรยาว ๆ เพจออนไลน์จึงนำเสนอคลิปสั้นเพียง 1-5 นาที แต่เนื้อหาลึกซึ้ง มีประสิทธิภาพ โฟกัสในสิ่งที่สำคัญ เช่น พุทธสถาน ภาพธรรมะ ซึ่งนำไปสู่การเข้าใจศีลธรรม หลักพระไตรรัตน์ และการลดสังโยชน์ในใจได้จริง จึงจะเห็นได้ว่าธรรมะบนโลกออนไลน์เป็นที่นิยมมากขึ้น การสวดมนต์หรือฟังธรรมผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลกลายเป็นทางเลือกสำคัญ สื่อโซเชียลมีเดีย เช่น Facebook, Instagram, YouTube, แอปสติ๊กเกอร์ และ E-book ช่วยให้ธรรมะเข้าถึงคนได้ง่าย และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันในยุคดิจิทัล อย่างไรก็ดีพระสงฆ์ในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องมีทักษะการสื่อสารออนไลน์ มีแนวคิดและทีมงาน พร้อมส่งสารด้วยความมีสติ และสร้างสันติภาพให้สังคม เพราะกลุ่มศาสนิกชนยังคงศรัทธา พระสงฆ์ด้วยธรรมะ ด้วยคำสอนไม่ใช่เพียงเครื่องมือสื่อสารเท่านั้นแต่สามารถเข้าถึงคำสอนทางศาสนาผ่าน AI เช่น Chatbot ที่ตอบตามคัมภีร์ และQuran Bot หรือ Bible AI ก็ตาม ประโยชน์ของปัญญาประดิษฐ์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาอีกแง่มุมหนึ่ง คือ การแปลคัมภีร์โดย AI ช่วยให้ผู้คนต่างภาษาเข้าใจศาสนาของกันและกันได้ดีขึ้น เป็นนวัตกรรมที่มีศักยภาพสูงในการ ส่งเสริมความเข้าใจข้ามศาสนาและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในโลกที่ผู้คนต่างภาษาต่างวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันมากขึ้นเรื่อย ๆ การใช้ AI ช่วยแปลคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระไตรปิฎก สามารถส่งผลดีได้หลายด้าน ทั้งยังได้เข้าถึงคัมภีร์หลายเล่มยังคงอยู่ในภาษาดั้งเดิม AI ช่วยแปลเป็นภาษาสมัยใหม่จำนวนมากอย่างรวดเร็ว ทำให้ คนที่ไม่เข้าใจภาษาดั้งเดิมสามารถเข้าถึงเนื้อหาธรรมะหรือคำสอนได้ ยิ่งเข้าถึงได้มาก ก็ยิ่งมีโอกาสเข้าใจศาสนาด้วยความเคารพและศรัทธาอย่างยิ่งยวด และสามารถลดความคลาดเคลื่อนจากการตีความเฉพาะกลุ่ม นักแปลแต่ละคนอาจตีความคำศัพท์ในเชิงลึกแตกต่างกัน AI จึงช่วยเปรียบเทียบคำแปลจากหลายแหล่งและให้บริบททำให้ผู้ใช้สามารถ เห็นหลายมุมมองพร้อมกัน ส่งเสริมการศึกษาแบบวิพากษ์ (critical thinking) มากขึ้น พร้อมทั้งสร้างสะพานเชื่อมวัฒนธรรมและศาสนา เช่น ชาวพุทธสามารถเข้าใจแนวคิดเรื่อง "ความรักแบบเสียสละ" ในคริสต์ศาสนา หรือชาวมุสลิมสามารถเห็นความสำคัญของ "เมตตาและอหิงสา" ในพุทธศาสนาเมื่อเข้าใจแก่นของศาสนาอื่น ก็ ลดอคติทางศาสนา และเสริมความร่วมมือในสังคมพหุวัฒนธรรม ใช้เทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่ธรรมะอย่างมีได้ประสิทธิภาพ พระสงฆ์ หรือนักวิชาการทางด้านศาสนา จึงเห็นถึงเครื่องมือในการใช้ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ไม่ใช่จะเพียงแค่ใช้เพื่อความสะดวกสบายแต่อย่างใด ควรรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์เหล่านี้ให้ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อช่วยสร้างสรรค์ผลงานในระดับสากลได้ พร้อมเป็นหนทางในทางช่วยให้ ธรรมะไม่ติดอยู่ในขอบเขตของภาษาและเข้ากับยุคดิจิทัลที่ผู้คนค้นหาความรู้ผ่านมือถือหรือเว็บไซต์ ออนไลน์ได้ อย่างไรก็ตามควรระวังปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ที่ยังไม่สามารถเข้าใจ "ภาษาธรรมะ" ได้ลึกซึ้งเท่าครูบาอาจารย์ที่ฝึกมาทางจิตใจ การตีความคำบางคำ เช่น นิพพาน, พรหมวิหาร, กรรม อาจต้องอาศัย บริบททางวัฒนธรรมและปรัชญา ที่

ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ยังไม่เข้าถึงทั้งหมด จึงควรใช้ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI เป็น "ผู้ช่วย" ไม่ใช่ "ผู้ตัดสิน" ในการตีความศาสนา

กาลเวลาเปลี่ยนไปศาสนาย่อมเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา

อีกหนึ่งประการสำคัญที่ผู้เขียนบทความได้มองเห็นถึงประโยชน์ของปัญญาประดิษฐ์หรือ AI ในด้านการรักษามรดกทางศาสนา สามารถใช้ฟื้นฟูเอกสารเก่า บันทึกเสียงสวด ภาพถ่ายโบราณ หรือแม้กระทั่งแบบแผนสถาปัตยกรรมทางศาสนา ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI สามารถมีบทบาทสำคัญในการ รักษาและสืบทอดมรดกทางศาสนา ได้อย่างหลากหลาย โดยครอบคลุมทั้งด้าน เนื้อหา (content), ภาษา (language), วัตถุโบราณ (artifacts), การศึกษา, และ การเผยแผ่ ส่วนการอนุรักษ์คัมภีร์และตำราโบราณก็เป็นสิ่งสำคัญในคัมภีร์ศาสนาพระไตรปิฎก มักอยู่ในรูปแบบลายมือ หรือเอกสารเก่าแก่ที่เสื่อมสภาพเอกสารหลายชิ้นเสี่ยงต่อการสูญหายจากภัยธรรมชาติหรือการเสื่อมของวัสดุ การใช้ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI เข้ามามีบทบาททางด้านการประมวลผลภาพ (Image Recognition) และ OCR (Optical Character Recognition) สามารถสแกนและแปลงเอกสารโบราณให้กลายเป็น ไฟล์ดิจิทัล ได้แม้จะมีรอยขาด เลอะหมึก หรือรอยซีดจาง สามารถช่วย ถอดความ (transcribe) และ แปลภาษา จากต้นฉบับโบราณ เช่น จากภาษาบาลี สันสกฤต หรืออักษรโบราณ สู่ข้อมูลที่สามารถจัดเก็บใน ฐานข้อมูลศาสนาดิจิทัล เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงได้ทั่วโลก อย่างเช่นโครงการของ Google และ UNESCO ที่ใช้ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI สแกนพระไตรปิฎกจากใบลานในหลายประเทศ เพื่อป้องกันการสูญหาย เพื่อจะได้ส่งต่อถึงคนรุ่นหลังอย่างสมบูรณ์แบบ คนรุ่นใหม่เข้าถึง เข้าใจด้านภาษาศาสตร์อย่างถูกต้อง ช่วยเรียนรู้โครงสร้างภาษาเก่า และแปลให้เป็นภาษาท้องถิ่น สากลแบบ รักษาความหมายทางธรรมะได้อย่างสมบูรณ์วิเคราะห์บริบท (context-aware translation) เพื่อให้การแปล แม่นยำและรักษาแก่นธรรม จึงสามารถรวบรวมเป็น “พจนานุกรมภาษาศาสนา” และช่วยให้คนรุ่นใหม่เข้าใจศัพท์เฉพาะเข้ากับโลกในยุคดิจิทัลได้ดี ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI จึงเป็นเครื่องมือทรงพลังที่สามารถ อนุรักษ์ ถอดรหัส แปล ต่อยอดและเผยแผ่มรดกทางศาสนา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยให้คำสอนและวัฒนธรรมทางจิตวิญญาณไม่สูญหายไปกับกาลเวลา และเข้าถึงคนทุกยุคทุกวัยได้จริง

“จริยธรรม” ไม่ได้ขึ้นอยู่กับ “ปัญญาประดิษฐ์”แต่ขึ้นอยู่กับ “ปัญญามนุษย์”เป็นผู้ควบคุม

อย่าลืมเสียว่าข้อจริยธรรมและกฎหมายควรพึ่งมีต่อผู้ที่ใช้ เพราะอาจจะเกิดคำถามมากมายเกี่ยวกับ "ความรับผิดชอบ" หากปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ทำผิดพลาดแนวคิดเรื่อง จริยธรรมและกฎหมายควรพึงมีต่อผู้ใช้ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI จึงเป็นประเด็นสำคัญมากในยุคดิจิทัล เพราะเมื่อ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ทำผิดพลาด เช่น แปลคำสอนศาสนาผิด ตีความบทบัญญัติเข้าข้างเดียว หรือใช้ข้อมูลศาสนาอย่างบิดเบือน ก็อาจนำไปสู่ผลกระทบที่รุนแรง การเข้าใจผิดในคำสอน การขัดแย้งระหว่างศาสนา หรือแม้แต่การละเมิดความเชื่อส่วนบุคคล จริยธรรมควรกำหนดให้ผู้ใช้ตรวจทานผลลัพธ์ และไม่เผยแพร่ข้อมูลทางศาสนาจากปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI โดยไม่ตรวจสอบความถูกต้องแม้ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI จะเป็นเพียงเครื่องมือ แต่เจตนา ของผู้ใช้อาจก่อผลทางจริยธรรมนำไปเพื่อการเสียดสีหรือล้อเลียนคำสอนศาสนาหรือใช้เพื่อผลิตข้อมูลเท็จ หรือเนื้อหาชวนเข้าใจผิด ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI อาจถูกฝึกด้วยข้อมูลบางด้านของศาสนาเท่านั้น ทำให้มองข้ามความหลากหลายหรือรายละเอียดในท้องถิ่นควรตระหนักว่า ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ไม่ใช่ “ผู้รู้จริง” ในศาสนาคำแนะนำหรือคำตอบทางธรรมะอาจไม่มีความละเอียดอ่อนพอ จริยธรรมของผู้ใช้ควรเน้นที่ “การเคารพ” และ ไม่ใช้ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI เป็นเครื่องมือแทนคำสอนจากครูบาอาจารย์ที่แท้จริง เพราะฉะนั้นปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ไม่ผิด แต่ผู้ใช้มีหน้าที่รับผิดชอบต่อการใช้ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ดังนั้น ในบริบท

ของศาสนาและจริยธรรม จำเป็นต้องมีแนวทางกำกับให้ผู้ใช้ ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา ก่อนนำไปเผยแพร่ ใช้ด้วยเจตนาเพื่อสันติ ไม่ใช่เพื่อโจมตีหรือสร้างความเกลียดชังควรเคารพบริบทและความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา ไม่แปล ไม่ตีความเกินขอบเขต ยอมรับว่า ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI มีขีดจำกัด รวมไปถึง ผลักดันกฎหมายหรือข้อบังคับสาธารณะ ที่ส่งเสริมการใช้ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI อย่างมีจริยธรรมอีกด้วย

ปัญญาประดิษฐ์หรือจะสู้ปัญญามนุษย์

อันว่าปัญญามนุษย์นั้นสุดแสน หาใดแทนเหนือความคิดอันฉงน
กาลเวลาเปลี่ยนไปแต่ใจคน ยากพิกลกลับไม่เปลี่ยนตามกาลเวลา
หนึ่งสมองและสองมือนำความคิด เนรมิตคิดสร้างอย่างปรารถนา
สร้างสิ่งประดิษฐ์สร้างนวัตกรรมด้วยปัญญา สร้างความศรัทธาด้วยความคิดผลิตตน
ถึงโลกจะเปลี่ยนถึงวันจะผ่าน ถึงกาลเวลาจะส่งผล
ปัญญาประดิษฐ์เริ่มมีอิทธิพล ช่วยเติมตนเป็นคนยุคโลกา
เริ่มผลิดอกออกผลอย่างสร้างสรรค์ เริ่มจรรโลงนวัตกรรมที่ล้ำค่า
เข้าแทรกซึมทุกมุมสังคมไม่รอช้า AI พัฒนาด้วยเทคโนโลยี
กลายเป็นสังคมปัญญาประดิษฐ์ สะกดจิตทุกหย่อมหญ้าทุกพื้นที่
ไม่เว้นศาสนาพระเถรเณรชี เข้าสู่ยุคพระศรีอริยะ AI
เป็นความท้าทายที่ไม่ท้ายสุด ยังได้ผุดความคิดสิ่งใหม่ใหม่
ศาสนาในยุค AI ธรรมะไกลที่ไร้พรหมแดน
AI ช่วยแปลพระไตรปิฎก รวบรวมชาดกศูนย์กลางแกน
หาข้อมูลไว้ใช้คิดวางแผน ช่วยเสริมสร้างแดนพุทธมณฑล
ปัญญาประดิษฐ์อาจช่วยได้ แต่สุดท้ายปัญญามนุษย์คือเหตุผล
ต้องควบคุมถูกผิดจริยธรรมนำตน สมองคนนั้นมีค่ามากกว่า AI

สรุป

ปัญญามนุษย์ไม่หยุดคิด ปัญญาประดิษฐ์ผลิตทุกด้าน ศาสนาที่พร้อมเปลี่ยนถ่ายในยุคดิจิทัล คำตอบและคำถามคงไปในทิศทางเดียวกันว่าอะไรคือสิ่งที่ทำให้มนุษย์ในยุคนี้มีคุณค่า และ AI จะอยู่ร่วมกับมนุษย์ยังไง แล้วตัวเราจะเป็นยังไงจะอยู่ดีมีสุขมากขนาดไหน อนาคตจึงฟันธงได้ว่าเทคโนโลยีใหม่ทุกอย่างจะมาแทนที่เทคโนโลยีเก่าและปลดล็อคขีดจำกัดของมนุษย์ได้อย่างแนบเนียนซึ่งมองได้จากโลกปัจจุบันนี้ การเข้าถึงของ AI ไม่เหมือนเทคโนโลยีอื่นๆ เพราะที่ผ่านมาเทคโนโลยีช่วยทุ่นแรงมนุษย์ทั้งหมด แต่ครั้งนี้คือ “เทคโนโลยีที่ฉลาดเหนือมนุษย์” ไม่ใช่แค่เรื่องการมาถึงของยุคดิจิทัล แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงโลกใหม่ทำให้มนุษย์เลือกปัฏิบัติได้ 2 แบบ คือ 1) แบบแรกคือแบบ ผู้ถูกกลืนกิน ผู้ถูกกลืนกินก็คือคนทั่วไปต้องตื่นตัวและวิ่งหนีตลอดเวลาเพราะต้องเอาชีวิตรอดจากผู้จะกลืนกินเราอย่าง AI และปฏิเสธไม่ได้ ต้องถูกกลืนกินโดยไม่รู้ตัวและสภาวะยอมจำนนต่อกาลเวลา 2) แบบที่สอง คือแบบ ผู้ควบคุม ผู้ควบคุมก็คือผู้ที่อยู่เหนือการคววามคุมจากการกลืนกิน ผู้ที่สามารถกำหนดชะตา AI ได้ด้วยมือตนเอง แต่ความความรู้สึกและเหตุผลต่างกัน แบบแรกคือความเครียดแบบ fight or flight (สู้หรือหนี) ความเครียดจากการหนีคือความเครียดแบบกดดันคล้ายกับการกลัวตาย แบบที่สองคือความเครียดแบบตื่นเต้น มองปัญหาเป็นความท้าทาย

ศาสนาก็เช่นกันกับความท้าทายที่ถูกกลืนกินในอดีตจนถึงปัจจุบันก็ทำให้นักศาสนาหลายคนกังวลเพราะมนุษย์ถูกธรรมชาติสร้างให้กลัวเหมือน “ผู้ถูกกลืนกิน” แต่การอยู่รอดต้องมองความกดดันเป็นความท้า

ทายให้เหมือน “ผู้ควบคุม” ถ้าเรามัวแต่กังวลว่า AI จะมากลืนกินการทำงาน ความกดดันจะเกิดขึ้นกับเรา แต่ถ้ามั่นใจในศักยภาพตัวเองและมองว่าเราจะก้าวต่อไปได้อย่างแน่นอน มุมมองชีวิตจะพลิกผันไปเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง การพัฒนาด้านศาสนาถือว่าเป็นโอกาสดีที่เทคโนโลยีแบบก้าวกระโดดครั้งนี้รวดเร็วมากจนเราไม่สามารถปฏิเสธได้ ในอนาคตภาพที่เราไม่เคยเห็นอาจจะได้เห็นในงานศาสนาก็ได้ ในอีกแง่มุมหนึ่งมนุษย์สามารถใช้ AI เพื่อจัดการกับงานเล็กๆน้อยๆเพื่อประหยัดเวลาได้ ช่วยรวบรวมข้อมูลอย่างมีกระบวนการทางความคิด ทุกครั้งที่มนุษย์ค้นพบอะไรใหม่ๆจะมีสิ่งที่เกิดขึ้นในใจอยู่เสมอ คือ ความหวังและความกลัว ในความเป็นจริงไม่มีใครรู้ว่าโลกอนาคตจะเป็นยังไง อาจจะเป็นโลกเจริญแล้วที่ทุกอย่างขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์อย่างเต็มที่ หรืออาจจะถูกเทคโนโลยีกลืนกิน หรือในที่สุดมนุษย์จะอยู่ร่วมกับ AI ทั้งหมดที่กล่าวมาสร้างความท้าทายว่ามนุษย์ และวงการศาสนาจะปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ได้อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

Anssi Kostiainen. (2024). Ethical Principles for Web Machine Learning. https://www.w3.org/TR/2024/DNOTE-webmachinelearning-ethics-20240108/.

มติชน. (2024). พระครูอินเดีย เปิดเคล็ดคอนเทนต์ธรรม ทัชใจคนรุ่นใหม่ ‘ไม่ฟังอะไรยาวๆ’ แต่ข้อมูลต้องลึก. https://www.matichon.co.th/local/religious/news_4730530.

Ryan Mark. (2019). The ORBIT Journal. https://doi.org/10.29297/orbit.v2i2.109.

Simon Rogerson. (2018). The data self | The connected world and mobility: Ethical challenges. https://www.researchgate.net/publication/328051332_The_data_self_The_connected_world_and_mobility_Ethical_challenges.

การจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ ในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

THE MANAGEMENT OF THE PARTICIPATORY SUITABLE ENVIRONMENT AND ACCOMMODATION OF THE ELDERLY IN KAMPHAENG SAEN COMMUNITY, KAMPHAENG SAEN DISTRICT,NAKHON PATHOM PROVINCE

ศิริมา บุญปองหา,[1] สุรัตน์ พักน้อย และ พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Sirima Bunpongha, Surat Paknoy and Phra Maha Prakasit Thitipasittikorn
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: Aomlovely_1991@hotmail.com [1]

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยของผู้สูงอายุ 2) ศึกษาการจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้สูงอายุ 3) เสนอรูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยแบบมีส่วนร่วมที่ให้เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 12 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการเล่าเรื่อง

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัญหาสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยของผู้สูงอายุมีหลายด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ บ้านพักส่วนใหญ่ยังไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ เช่น พื้นลื่น ขาดราวจับในห้องน้ำและทางเดิน ด้านเศรษฐกิจ ครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้จำกัด ไม่สามารถปรับปรุงบ้านหรือจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น และด้านสังคม ขาดการบูรณาการในการจัดการอย่างเป็นระบบ 2) กระบวนการจัดการสภาพแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม เริ่มจากการสำรวจ วางแผนร่วมกัน ออกแบบปรับปรุงบ้านให้ปลอดภัย ระดมทรัพยากรและแรงงาน พร้อมทั้งขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน มีการติดตามและประเมินผล โดยเน้นการแก้ไขปัญหาเรื่องบันไดพื้นลื่น และห้องน้ำที่ไม่เหมาะสม 3) รูปแบบ “HOME HUG Model” ประกอบด้วย H = Home safety การจัดการสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม, O = Opportunity สร้างพื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน, M = Mindfulness การอยู่ร่วมด้วยจิตใจดีมีสติ, E = Elderly leadership ส่งเสริมบทบาทผู้นำสูงวัย, H = Health การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม, U = Unity กิจกรรมสร้างความผูกพันระหว่างรุ่น, และ G = Green living การส่งเสริมการพึ่งพาตนเองด้วยการปลูกพืชผักสวนครัว

จากรูปแบบ "HOME HUG Model" เป็นแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยที่เหมาะสมซึ่งทำให้เกิด “บ้านที่ปลอดภัย อบอุ่น หนุนให้เกิดความเอื้ออารีต่อกัน ”เพื่อจัดการพื้นที่อยู่อาศัยที่เกื้อกูลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุด้วยพลังการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำสำคัญ: การจัดการสภาพแวดล้อม, ที่พักอาศัย, ผู้สูงอายุ, การมีส่วนร่วม

Abstract

The research study on “Participatory housing environment management for the elderly in Kamphaeng Saen community, Kamphaeng Saen district, Nakhon Pathom province” aimed to 1) study the problems of the housing environment of the elderly, 2) study the management of the housing environment for the elderly, and 3) propose a model for the management of the housing environment that is suitable for the elderly. This is a participatory action research. The key informants were selected purposively, totaling 12 people. Data were analyzed using content analysis and storytelling.

The research findings revealed: 1) The problems of the elderly's housing environment are multifaceted. Physically, most homes are not conducive to the elderly's well-being, such as slippery floors and lack of handrails in bathrooms and walkways; economically, most households have limited incomes and are unable to renovate their homes or acquire necessary materials; and socially, there is a lack of integrated management. 2) The participatory housing management process begins with surveys, collaborative planning, designing safe housing improvements, mobilizing resources and labor, and seeking support from both the public and private sectors. Monitoring and evaluation are also included. Focusing on solving problems with stairs, slippery floors, and unsuitable bathrooms, the "HOME HUG Model" comprises H = Home safety, managing an appropriate environment; O = Opportunity, creating shared learning spaces; M = Mindfulness, living together with a mindful heart; E = Elderly leadership, promoting leadership roles for the elderly; H = Health, providing holistic healthcare; U = Unity, activities to build intergenerational bonds; and G = Green living, promoting self-reliance through vegetable gardening.

The "HOME HUG Model" is a guideline for managing an appropriate living environment, creating "safe, warm homes that foster mutual compassion." This approach aims to manage living spaces that support the quality of life of the elderly through community participation.

Keywords: Environmental management, housing, elderly, participation

บทนำ

สถานการณ์ประชากรกำลังเป็นที่ได้รับความสนใจ โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับโครงสร้างประชากรที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นสังคมที่เข้าสู่ "สังคมผู้สูงอายุ" (Aging Society) นอกจากนี้แล้วความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยเฉพาะสาขาการแพทย์และสาธารณสุข ทำให้ประชากรมีอายุยืนยาวขึ้นขณะที่อัตราการเกิดลดลง สัดส่วนของผู้สูงอายุจึงมีมากขึ้นเป็นลำดับตามนิยามของสหประชาชาติ เมื่อประเทศใดมีประชากรอายุ 60 ปี ขึ้นไป เป็นสัดส่วนเกินร้อยละ 10 หรืออายุ 65 ปีขึ้นไปเกินร้อยละ 7 ถือว่าประเทศนั้นได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) และจะเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) เมื่อสัดส่วนดังกล่าวเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 20 และ 14 ตามลำดับ (ชมพูนุท พรหมภักดิ์, 2556)

การดำรงชีวิตของผู้สูงอายุเป็นสิ่งที่หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับชาติและนานาชาติให้ความสำคัญเนื่องจากสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรไปสู่การเป็นสังคม

ผู้สูงอายุ (สุดนิรันดร์ เพชรัตน์, 2557) สิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุโดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ยังสามารถดำเนินชีวิตอย่างปกติ ดังนั้นสิ่งแวดล้อมภายในบ้าน ได้แก่ แสงสว่างที่มากหรือน้อยเกินไป พื้นลื่น พื้นเปียก ทางต่างระดับ บันไดบ้านไม่มีราวเกาะ และการจัดวางสิ่งของที่ไม่เป็นระเบียบ (นารีรัตน์ จิตรมนตรี, 2541) ห้องน้ำไม่มีราวจับ รองเท้าไม่เหมาะสม อุปกรณ์ช่วยเหลือ การเดินไม่เหมาะสม พรมเช็ดเท้าลื่นและขาดรุ่งริ่ง (นงนุช วรไธสง, 2551) และสิ่งแวดล้อมภายนอก ได้แก่ ทางเดินชำรุดและมีสิ่งกีดขวางทางเดิน เช่น พุ่มไม้ อาจเป็นสาเหตุทำให้ผู้สูงอายุเกิดอุบัติเหตุหกล้มได้การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ มีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้ดูแลสามารถจัดสภาพแวดล้อมภายในบ้านให้เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุได้ เป็นผลให้ผู้สูงอายุสามารถดำเนินชีวิตในบั้นปลายอย่างมีความสุขและปลอดภัยจากสภาพอันตรายที่อาจเกิดจากอุบัติเหตุต่างๆ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งของการบาดเจ็บ ทุพพลภาพ และเสียชีวิตในผู้สูงอายุ (วรรณนิภา บุญระยอง, 2545)

จากประเด็นปัญหาและความสำคัญและการลงพื้นที่ของผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการสิ่งแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ชุมชนบ้านกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม” ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุและผู้ดูแลในการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกบ้านของผู้สูงอายุ เพื่อให้ทราบปัญหาจากสภาพการณ์ที่เป็นจริง และจัดสภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมที่เกิดจากกำหนดสถานการณ์ปัญหา ประชุมวางแผนร่วมแสดงความคิด ปรึกษาหารืออภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นดำเนินการแก้ไขปัญหาและประเมินผล เป็นผลให้ผู้สูงอายุสามารถดำเนินชีวิตในบั้นปลายได้อย่างมีความสุขและปลอดภัยจากสภาพสิ่งแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัย อีกทั้งทำให้ทราบถึงสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกบ้านของผู้สูงอายุตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างการบาดเจ็บของผู้สูงอายุกับสภาพสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกบ้านของผู้สูงอายุ ทั้งยังได้เปรียบเทียบสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกบ้านของผู้สูงอายุก่อนและหลังการดำเนินการศึกษาอันจะนำไปปรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นๆที่มีบริบทใกล้เคียงต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยของผู้สูงอายุในชุมชนบ้านกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อศึกษาการจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนบ้านกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
3. เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนบ้านกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 4 กระบวนการ ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) โดยผู้วิจัยได้ปรับขั้นตอนการวางแผน ออกเป็นขั้นการเตรียมการและการวางแผน เพื่อจำแนกภารกิจในการทำงานในพื้นที่ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากผู้วิจัยได้ลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลเพื่อพัฒนาโจทย์การวิจัยก่อนแล้ว จึงได้จัดทำขั้นตอนการดำเนินงานของรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระยะ คือ **ระยะการเตรียมการ (Pre-Research)** การสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน ค้นหาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและชี้แจงการทำงาน รวมถึงการร่วมกันคัดเลือกผู้สูงอายุกลุ่มเป้าหมาย **ระยะการวางแผน (Planning)** จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์ข้อจำกัด

และโอกาส การจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยให้เหมาะสม การวางแผนจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้สูงอายุ **ระยะการปฏิบัติตามแผน (Action)** การนำแผนจากขั้นตอนที่ 1 ไปสู่การปฏิบัติตาม ได้แก่ 1) กิจกรรมศึกษาค้นหาสภาพปัญหาของพื้นที่ 2) กิจกรรมการพัฒนาการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ 3) จัดกิจกรรมนำเสนอรูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ **ระยะการสังเกตผล (Observation)** การนิเทศ ติดตาม สนับสนุนการดำเนินงานจัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อสรุปผลการดำเนินงานสร้างความตระหนักถึงจากการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยภายใน ได้แก่ จุดแข็ง (Strength) จุดอ่อน (Weak) และปัจจัยภายนอก ได้แก่ โอกาส(Opportunity) และอุปสรรค (Threat) และร่วมกันหาแนวการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุอยู่กับชุมชนอย่างยั่งยืน และ**ระยะสะท้อนผล (Reflection)** ตามกระบวนการมีส่วนร่วม จัดประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสะท้อนความคิดเหล่านั้นมาวิเคราะห์เนื้อหาและสังเคราะห์ถึงกระบวนการที่สามารถใช้ในการพัฒนาชุมชน บทเรียนที่ผู้มีส่วนร่วมได้จากการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน ดังนั้นผลที่ได้จึงมีการนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาข้อมูล แผนภาพ ตาราง ผังความคิด เพื่อสะท้อนการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุหลังจากที่ได้ร่วมกิจกรรมเสร็จสิ้นลง มีการดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุที่เกิดขึ้นหลังจากที่เข้าร่วมกระบวนการ โดยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นี้มาวิเคราะห์เนื้อหาถึงผลของกระบวนการที่เกิดขึ้นกับชุมชนว่านำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวในการพัฒนาชุมชนหรือไม่ โดยใช้การพรรณนาข้อมูลควบคู่ไปกับการอ้างอิงคำพูดที่น่าสนใจ สุดท้ายเป็นการคืนข้อมูลให้กับผู้มีส่วนร่วม เช่น ชุมชน เพื่อเป็นการตรวจสอบความเที่ยงตรงของผลการวิจัยร่วมกับชุมชน โดยการเสนอผลการวิจัยในที่ประชุมซึ่งจะเป็นการตรวจสอบข้อมูลครั้งสุดท้ายและจัดทำรายงานผลการวิจัยให้สมบูรณ์ต่อไป

ผลการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยมีกลุ่มผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง ในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จำนวน 3 คน เป็นกลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการวิจัย ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาปัญหาสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยของผู้สูงอายุในชุมชนบ้านกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

จากการลงพื้นที่และการเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้สูงอายุ ครอบครัว และผู้นำชุมชนบ้านกำแพงแสน พบว่าสภาพปัญหาการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุมีหลายประเด็นสำคัญ ทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยสามารถสรุปได้ดังนี้ 1) ปัญหาทางกายภาพของที่อยู่อาศัยหลายครัวเรือนยังขาดการปรับปรุงบ้านให้เหมาะสมกับสภาพร่างกายของผู้สูงอายุ 2) ข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจและทรัพยากร ครัวเรือนจำนวนมากมีรายได้จำกัด ทำให้ไม่สามารถลงทุนในการปรับปรุงบ้านหรือจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น 3) การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกระบวนการจัดการ แม้ผู้สูงอายุในชุมชนมีความประสงค์ที่จะมีส่วนร่วมในการออกแบบหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมของตนเอง แต่กลับยังมีข้อจำกัดในด้านช่องทางการแสดงความเห็น 4) ขาดการประสานความร่วมมือจากหลายภาคส่วน หน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรในพื้นที่ยังมีบทบาทจำกัดในการสนับสนุนการจัดการที่อยู่อาศัยผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ ขาดการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5) การรับรู้และทัศนคติต่อการจัดการที่พักอาศัย พบว่าผู้สูงอายุบางรายมอง

ว่าการปรับปรุงที่พักอาศัยไม่จำเป็น หรือรู้สึกเกรงใจลูกหลานหากจะขอความช่วยเหลือ ขณะที่สมาชิกในครอบครัวบางส่วนยังขาดความเข้าใจถึงความจำเป็นในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับความสามารถของผู้สูงอายุ

จากสภาพปัญหาดังกล่าว จึงเห็นความจำเป็นในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกระบวนการออกแบบและจัดการสภาพแวดล้อม รวมถึงการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคประชาชน ท้องถิ่น และภาครัฐ เพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุในระยะยาว

2. การจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนบ้านกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

ผลจากการดำเนินกิจกรรมการสำรวจและประเมินสภาพที่พักอาศัยจะช่วยให้เห็นถึงข้อบกพร่องและปัญหาที่ผู้สูงอายุพบเจอในที่พักอาศัย ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น โดยผลการสำรวจอาจพบปัญหาหลักๆ การมีพื้นที่ลื่นและไม่สะดวก บางบ้านอาจพบว่าพื้นที่ในบ้านมีการลื่น ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุเสี่ยงต่อการหกล้ม การเข้าถึงพื้นที่ยาก บางบ้านอาจมีปัญหาการเข้าถึงพื้นที่ภายใน เช่น บันไดที่สูงเกินไป หรือการออกแบบห้องน้ำที่ไม่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ขาดการใช้เทคโนโลยีเพื่อความปลอดภัย การติดตั้งอุปกรณ์ช่วยเหลือ เช่น ราวจับ หรืออุปกรณ์เสริมในห้องน้ำอาจไม่เพียงพอ จากผลการสำรวจเหล่านี้ ผู้สูงอายุสามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องการปรับปรุงในบ้าน เช่น การติดตั้งอุปกรณ์ช่วยเหลือ การปรับพื้นที่ภายในบ้านให้สะดวกขึ้น เป็นต้น ผลของกิจกรรมนี้ไม่เพียงแต่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาที่ต้องปรับปรุงเท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการปรับปรุงที่พักอาศัยของตนเอง

การดำเนินกิจกรรมนี้ช่วยเพิ่มความเข้าใจในความต้องการของผู้สูงอายุในเรื่องของที่พักอาศัย และทำให้สามารถปรับปรุงบ้านได้ตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของพวกเขา ซึ่งจะช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตและความปลอดภัยให้กับผู้สูงอายุในชุมชนได้มากยิ่งขึ้น

3. รูปแบบการจัดการที่พักอาศัยแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนบ้านกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

ในการสนทนากลุ่ม ได้เสนอรูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ ในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เรียกว่า “HOME HUG Model” ประกอบด้วย

1. รูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยภายนอกบ้าน

การจัดการสภาพแวดล้อมภายนอกบ้านสำหรับผู้สูงอายุเป็นองค์ประกอบสำคัญในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีของผู้สูงวัยในสังคมไทยที่กำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ สภาพแวดล้อมภายนอกบ้านไม่เพียงแต่หมายถึงพื้นที่โดยรอบที่อยู่อาศัย เช่น สวน ทางเดิน หรือพื้นที่สาธารณะเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกและโครงสร้างพื้นฐานที่ส่งเสริมการใช้ชีวิตอย่างปลอดภัยและสะดวกสบาย ซึ่งต้องออกแบบโดยคำนึงถึงความสามารถทางกายภาพและจิตใจที่ลดถอยลงตามวัยของผู้สูงอายุ

การออกแบบทางเดินภายนอกบ้านควรใช้วัสดุที่ไม่ลื่น มีพื้นผิวเรียบเสมอกัน มีราวจับในระดับความสูงที่เหมาะสม และมีการลาดเอียงในระดับที่ปลอดภัยสำหรับการใช้รถเข็นหรือไม้เท้า นอกจากนี้ ควรมีพื้นที่พักเป็นระยะเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถหยุดพักได้ตามความจำเป็น การจัดแสงสว่างบริเวณภายนอกควรสว่างเพียงพอ โดยเฉพาะช่วงค่ำคืน เพื่อป้องกันอุบัติเหตุจากการมองเห็นไม่ชัดเจน อีกทั้งยังควรมีป้ายบอกทางที่มีขนาดตัวอักษรใหญ่ ชัดเจน และอ่านง่าย เพื่อช่วยในการนำทาง

พื้นที่สีเขียว เช่น สวนหย่อมหรือแปลงผักขนาดย่อม ควรถูกออกแบบให้เข้าถึงได้ง่าย และปลอดภัย สำหรับการพักผ่อนหรือกิจกรรมเบา ๆ เช่น การเดินเล่นหรือทำสวน ซึ่งช่วยส่งเสริมทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ การจัดพื้นที่สำหรับกิจกรรมทางสังคม เช่น ลานเอนกประสงค์หรือศาลาพักผ่อนกลางแจ้ง ยังเป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมีผลต่อภาวะจิตใจและภาวะซึมเศร้าในผู้สูงอายุ

การจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยภายนอกบ้านสำหรับผู้สูงอายุจำเป็นต้องคำนึงถึงหลักการของการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal Design) ที่เน้นความปลอดภัย ความสะดวกสบาย และการเข้าถึงได้ของทุกกลุ่มอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นการลงทุนเพื่อสร้างสังคมที่น่าอยู่และยั่งยืนในอนาคต

2.รูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยภายในบ้าน

การจัดการสภาพแวดล้อมภายในบ้านสำหรับผู้สูงอายุถือเป็นหัวใจสำคัญในการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ความปลอดภัย และความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างเป็นอิสระในช่วงวัยที่ระบบร่างกายและการเคลื่อนไหวเริ่มเสื่อมถอยลง บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนตัวที่ผู้สูงอายุใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในนั้น ควรได้รับการออกแบบและปรับปรุงให้เอื้อต่อการใช้ชีวิตประจำวัน โดยคำนึงถึงสภาพร่างกาย จิตใจ และความต้องการเฉพาะตัวของผู้สูงอายุ เพื่อป้องกันอุบัติเหตุและลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม

ภายในบ้านควรมีการจัดพื้นที่ให้โล่ง โปร่ง และปลอดจากสิ่งกีดขวางที่อาจทำให้สะดุดหรือล้ม เช่น การเลือกเฟอร์นิเจอร์ที่มีขนาดพอเหมาะ ไม่แออัด และมีความมั่นคงแข็งแรง พื้นควรเป็นวัสดุที่ไม่ลื่น และไม่มีระดับที่ต่างกันมากเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เสี่ยง เช่น ห้องน้ำ ห้องครัว และทางเดิน ควรมีราวจับติดผนังในจุดที่สำคัญ เช่น ข้างเตียง ริมบันได หรือข้างโถสุขภัณฑ์ เพื่อช่วยพยุงตัวเวลายืนหรือลุกขึ้น นอกจากนี้ การเลือกใช้สุขภัณฑ์แบบชักโครกที่มีระดับความสูงเหมาะสม การติดตั้งฝักบัวมือถือ และพื้นห้องน้ำแบบกันลื่นก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยลดอุบัติเหตุ แสงสว่างภายในบ้านควรเพียงพอและกระจายทั่วทุกพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณทางเดิน บันได และมุมอับ เพื่อช่วยให้การมองเห็นของผู้สูงอายุชัดเจนขึ้น ลดความเสี่ยงจากการสะดุดหรือลื่นล้ม ควรเลือกแสงสีขาวที่ไม่จ้าจนเกินไป และสามารถควบคุมการเปิด-ปิดได้สะดวก เช่น การใช้สวิตช์ไฟแบบสัมผัสหรือติดตั้งบริเวณที่เอื้อมถึงง่าย ในด้านจิตใจและอารมณ์ การออกแบบพื้นที่ให้มีบรรยากาศอบอุ่นและเป็นส่วนตัว โดยมีมุมพักผ่อนหรือพื้นที่ส่วนตัวที่สามารถมองเห็นธรรมชาติหรือรับแสงแดด ช่วยเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตและลดความรู้สึกโดดเดี่ยว การจัดวางของใช้ประจำวันให้อยู่ในตำแหน่งที่หยิบจับง่าย เช่น ตู้เก็บของที่ไม่สูงเกินไปหรือการใช้ลิ้นชักแบบเลื่อนเบา ก็ช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุในการดำเนินกิจวัตรประจำวัน การจัดการสภาพแวดล้อมภายในบ้านให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุไม่เพียงแต่เป็นการลดอุบัติเหตุและเสริมสร้างความปลอดภัย แต่ยังเป็นการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นอิสระ มีศักดิ์ศรี และมีคุณภาพชีวิตที่ดีในบ้านของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal Design) และการดูแลผู้สูงอายุอย่างมีมนุษยธรรมในสังคมสูงวัย

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้จากการวิจัย โดยเขียนเป็น Model จากการดำเนินงานในชุมชนบ้านกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบที่มีทั้งจุดแข็งด้านทุนทางสังคม และข้อจำกัดด้านทรัพยากร ได้มีการออกแบบและพัฒนาแนวทางการจัดการที่อยู่อาศัยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน และนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่สามารถประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นได้

จากผลการศึกษาถูกสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบ "HOME HUG Model" ซึ่งสะท้อนแนวคิดการจัดการที่อยู่อาศัยผู้สูงอายุ การจัดการสภาพแวดล้อมที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของ

ผู้สูงอายุ ในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม รูปแบบ "HOME HUG Model" ซึ่งสะท้อนแนวคิดการจัดการที่อยู่อาศัยผู้สูงอายุที่มีหัวใจสำคัญอยู่ที่ "บ้านที่ปลอดภัย อบอุ่น และเกิดจากความร่วมมือของคนทั้งชุมชน" ดังนี้

1.การจัดการสภาพแวดล้อมแบบองค์รวม (H – Holistic Environment) คือการจัดสิ่งแวดล้อมที่พักอาศัยให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม เช่น ทางเดินปลอดภัย ทางเดินไม่ลื่น มีราวจับ แสงสว่างเพียงพอ พื้นที่สีเขียวเพื่อการผ่อนคลายจิตใจ มุมต้นไม้ให้พักผ่อนใจ

2.การเรียนรู้และแลกเปลี่ยนอย่างเปิดกว้าง (O – Open Sharing & Learning) เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้แชร์ความรู้ ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีพื้นที่ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาเรียนรู้ และร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพื่อสร้างคุณค่าและบทบาทในสังคมเช่น การสอนเด็กทำอาหารพื้นบ้าน

3.การฝึกด้านจิตใจและอารมณ์ ให้มีสติ สมาธิ การสนับสนุนผ่านสติและจิตตปัญญา (M – Mindfulness-based Support) การดูแลด้านจิตใจและอารมณ์ผ่านกิจกรรมฝึกสติ เช่น นั่งสมาธิ วาดภาพ ศิลปะบำบัด ฟังเพลงเพื่อผ่อนคลาย และกิจกรรมที่เน้นการยอมรับตนเองในช่วงปลายชีวิต

4.การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมบทบาทเป็นผู้นำในกิจกรรม (E – Elder-led Participation) ผู้สูงอายุมีบทบาทเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรม แบ่งปันประสบการณ์ และเป็นแบบอย่างแก่เยาวชนในชุมชน เพื่อส่งเสริมการเคารพและเห็นคุณค่าของวัยชรา

5.พื้นที่ส่งเสริมสุขภาพและการเยียวยา (H – Health & Healing Space) การออกแบบพื้นที่ที่ส่งเสริมสุขภาพ เช่น การออกกำลังกายเบา การใช้สมุนไพรพื้นบ้าน การนวดไทย และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม

6.ความเข้าใจและความสามัคคีระหว่างวัย (U – Understanding & Unity) การส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างความเข้าใจระหว่างวัย เช่น การทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุกับลูกหลาน เพื่อสร้างความรัก ความผูกพัน และความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของชุมชน

7.ชีวิตที่ยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (G – Green & Sustainable Living) การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย พึ่งพาตนเอง เช่น การปลูกพืชผักสวนครัว และการใช้พลังงานอย่างประหยัดภายในครัวเรือน

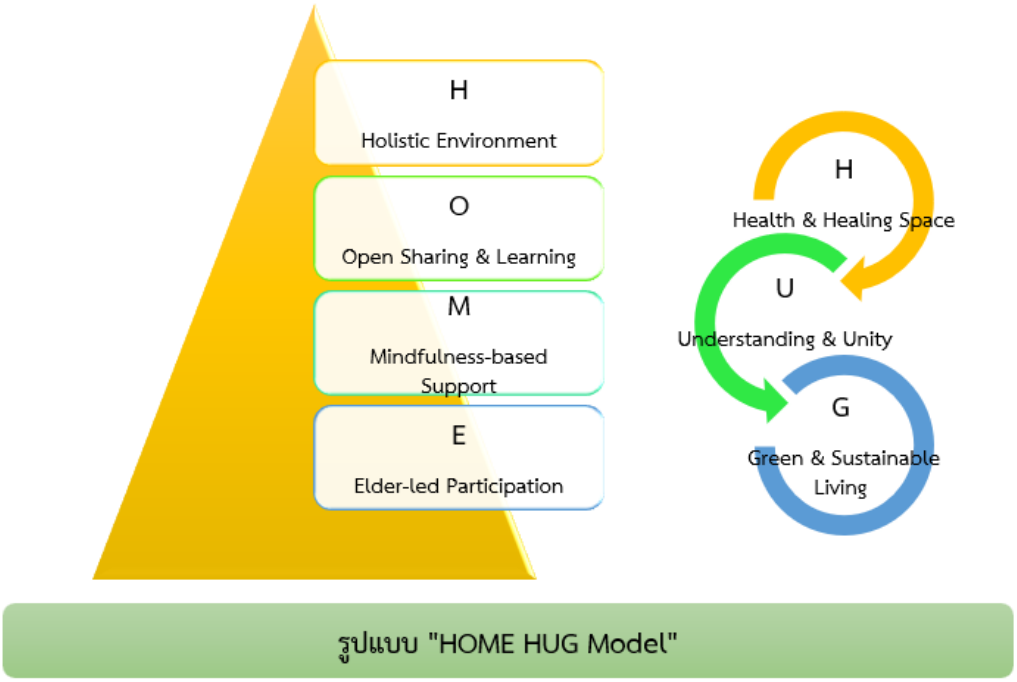

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม” มีประเด็นในการอภิปรายดังนี้ โดยใช้เทคนิคการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Workshop) มีประเด็นในการอภิปรายดังนี้

1. สภาพและปัญหาการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

การจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุมีหลายประเด็นสำคัญ ทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยสามารถสรุปได้ดังนี้ 1.ปัญหาทางกายภาพของที่อยู่อาศัย หลายครัวเรือนยังขาดการปรับปรุงบ้านให้เหมาะสมกับสภาพร่างกายของผู้สูงอายุ 2.ข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจและทรัพยากร ครัวเรือนจำนวนมากมีรายได้จำกัด ทำให้ไม่สามารถลงทุนในการปรับปรุงบ้านหรือจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น 3.การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกระบวนการจัดการ แม้ผู้สูงอายุในชุมชนมีความประสงค์ที่จะมีส่วนร่วมในการออกแบบหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมของตนเอง แต่กลับยังมีข้อจำกัดในด้านช่องทางการแสดงความเห็น 4.ขาดการประสานความร่วมมือจากหลายภาคส่วน หน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรในพื้นที่ยังมีบทบาทจำกัดในการสนับสนุนการจัดการที่อยู่อาศัยผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ ขาดการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5.การรับรู้และทัศนคติต่อการจัดการที่พักอาศัย พบว่าผู้สูงอายุบางรายมองว่าการปรับปรุงที่พักอาศัยไม่จำเป็น หรือรู้สึกเกรงใจลูกหลานหากจะขอความช่วยเหลือ ขณะที่สมาชิกในครอบครัวบางส่วนยังขาดความเข้าใจถึงความจำเป็นในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับความสามารถของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พรรณี สวนเพลง (2563)** ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนชนบท: กรณีศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า การจัดการสภาพแวดล้อมสำหรับผู้สูงวัยจะประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยทั้งการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ การสนับสนุนจากครอบครัว และการบูรณาการระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ **Lawton & Nahemow (1873)** ใน “Environmental Press Theory” ซึ่งชี้ว่าผู้สูงอายุจะสามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพได้ก็ต่อเมื่อมีความสมดุลระหว่างความสามารถทางร่างกาย (competence) และความท้าทายของสภาพแวดล้อม (environmental press) การออกแบบสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมจึงต้องไม่สูงหรือต่ำเกินไปจากศักยภาพของผู้สูงอายุ

2. การออกแบบกิจกรรมการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมของการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม ในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

การสำรวจและประเมินสภาพที่พักอาศัยจะช่วยให้เห็นถึงข้อบกพร่องและปัญหาที่ผู้สูงอายุพบเจอในที่พักอาศัย ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น โดยผลการสำรวจอาจพบปัญหาหลักๆ การมีพื้นที่ลื่นและไม่สะดวก บางบ้านอาจพบว่าพื้นที่ในบ้านมีการลื่น ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุเสี่ยงต่อการหกล้ม การเข้าถึงพื้นที่ยาก บางบ้านอาจมีปัญหาการเข้าถึงพื้นที่ภายใน เช่น บันไดที่สูงเกินไป หรือการออกแบบห้องน้ำที่ไม่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ขาดการใช้เทคโนโลยีเพื่อความปลอดภัย การติดตั้งอุปกรณ์ช่วยเหลือ เช่น ราวจับ หรืออุปกรณ์เสริมในห้องน้ำอาจไม่เพียงพอ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สมลักษณ์ จงสมชัย (2562)** ศึกษาเรื่อง การสำรวจและออกแบบบ้านเพื่อผู้สูงอายุในพื้นที่ชนบทภาคกลางของไทย ผลการวิจัยพบว่า การหกล้มในบ้านมักมีสาเหตุมาจาก “โครงสร้างบ้านที่ไม่ได้ออกแบบมาเพื่อรองรับการเคลื่อนไหวของผู้สูงอายุ รวมถึงขาดสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน” สอดคล้องกับงานวิจัยของ **รุ่งเรือง ทองนาค (2562)** ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการดูแลผู้สูงอายุแบบบูรณาการโดยชุมชนมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาชุมชนตำบล

หนองแค จังหวัดสระบุรี ผลการศึกษาพบว่า ครือข่ายชุมชน เช่น อสม. ผู้นำท้องถิ่น และหน่วยงานสาธารณสุข มีบทบาทสำคัญในการร่วมกันสำรวจ ออกแบบ และจัดหาอุปกรณ์ในการปรับปรุงบ้านสำหรับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในครัวเรือนที่ขาดทุนทรัพย์

3. การนำเสนอรูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ ในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

รูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยให้เหมาะสมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ ในชุมชนกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ดังนี้ 1.ความเสี่ยงด้านกายภาพในที่อยู่อาศัย ผู้สูงอายุจำนวนมากอาศัยอยู่ในบ้านเดิมที่ไม่ได้ออกแบบมาเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย เช่น การทรงตัวไม่ดี หรือสายตาพร่า 2.ขาดระบบสนับสนุนทางสังคม ผู้สูงอายุบางรายขาดผู้ดูแล หรือมีผู้ดูแลแต่ขาดความรู้ในการดูแลด้านสิ่งแวดล้อมให้ปลอดภัย 3.ศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วม ชุมชนมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง เช่น กลุ่มจิตอาสา ช่างในชุมชน และ อสม. ซึ่งสามารถขับเคลื่อนการปรับปรุงบ้านร่วมกันได้ 4.บทบาทของหน่วยงานท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีแผนยุทธศาสตร์รองรับการดูแลผู้สูงอายุ แต่ขาดกลไกบูรณาการระหว่างหน่วยงานและชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **วริยา จันทร์ขำ (2558)** ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการดูแลผู้สูงอายุโดยชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง กรณีศึกษา: องค์การบริหารส่วนตำบลท่างาม อำเภอ อินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี” ผลการศึกษาพบว่า 1) ฐานคิด ทุนสังคม และศักยภาพการดูแลผู้สูงอายุเพื่อสร้าง ชุมชนจัดการตนเอง คือ การมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์แก้ไขปัญหาโดยใช้ภาคี เครือข่าย สร้างความมีจิตสาธารณะ เพื่อพัฒนาศักยภาพการดูแล สุขภาพพัฒนาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อ สุขภาวะชุมชน จัดระบบบริการสุขภาพ จัดตั้งกองทุน/สวัสดิการ และนำใช้ข้อมูลตำบลมาพัฒนางานอย่างเป็นระบบ 2) รูปแบบการดูแลผู้สูงอายุของชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองใช้ระบบฐานข้อมูลตำบลบูรณาการทุนและศักยภาพทางสังคมภายในและภายนอก พื้นที่เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตสุขภาพความเป็นอยู่และการพึ่งพาตนเองดูแลผู้ที่จะเข้าสู่วัยผู้สูงอายุและผู้สูงอายุโดยเน้น 4 มิติคือ 1) การดูแลระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง (Long-term care) 2) การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุด้านการเรียนรู้สัมมาอาชีพ 3) การเตรียมความพร้อมก่อนวัยสูงอายุ และ 4) การจัดสภาพแวดล้อมที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ควรกำหนดนโยบาย “บ้านปลอดภัยผู้สูงอายุ” เป็นหนึ่งในแผนยุทธศาสตร์ด้านสังคม พร้อมจัดสรรงบประมาณเฉพาะกิจเพื่อสนับสนุนการปรับปรุงบ้านที่มีความเสี่ยง และจัดระบบฐานข้อมูลครัวเรือนผู้สูงอายุในพื้นที่ พร้อมระบุความเสี่ยงในที่อยู่อาศัย เพื่อใช้ในการติดตาม วางแผน และประสานการช่วยเหลือแบบเฉพาะเจาะจง

2.ควรมีกลไกคณะทำงานในระดับพื้นที่ โดยบูรณาการระหว่าง อสม. กลุ่มจิตอาสา ช่างชุมชน และเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น เพื่อทำหน้าที่สำรวจ ประเมิน และติดตามการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในบ้านของผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

3.ภาครัฐควรจัดกิจกรรมฝึกอบรมผู้สูงอายุ ครอบครัว และผู้ดูแล เกี่ยวกับหลักการออกแบบบ้านที่เหมาะสม เช่น Universal Design และการป้องกันการหกล้ม เพื่อให้เกิดความรู้และการตัดสินใจร่วมกันในครัวเรือน

4.ควรสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานสาธารณสุข ท้องถิ่น มหาวิทยาลัย องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาชน เพื่อพัฒนา “ต้นแบบบ้านปลอดภัย” และขยายผลสู่ชุมชนอื่นอย่างเป็นรูปธรรม

5.เสนอให้กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการพัฒนาสังคมฯ และกระทรวงสาธารณสุข ร่วมกันกำหนดแนวนโยบายระดับชาติในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของผู้สูงอายุ เช่น การบรรจุแนวทาง HOME HUG เป็นโมเดลต้นแบบภายใต้ยุทธศาสตร์ “สังคมผู้สูงวัยอย่างมีคุณภาพ”

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1.นำข้อมูลจากผลวิจัยไปใช้ในการ วางแผนปรับปรุงบ้านของผู้สูงอายุเป็นรายกรณี โดยอิงจากความต้องการจริงและสภาพปัญหาเฉพาะ

2.ใช้ผลการวิจัยเป็น ข้อมูลสนับสนุนในการของบประมาณหรือเขียนโครงการพัฒนาท้องถิ่น ด้านที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้สูงอายุ

3.จัดกิจกรรมอบรมหรือเวทีประชาคม เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันเรื่องการออกแบบบ้านที่ปลอดภัย และเปิดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุร่วมออกแบบกับช่างหรือผู้เกี่ยวข้อง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1.ควรศึกษาลึกลงในเรื่อง ต้นทุนการปรับปรุงที่พักอาศัย ที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนชนบทและเมือง

2.ศึกษาผลกระทบเชิงคุณภาพต่อสุขภาพกายและใจของผู้สูงอายุ หลังจากการปรับปรุงบ้าน

3.เสนอให้มีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบ ระหว่างชุมชนที่มีการมีส่วนร่วมของชาวบ้านมาก กับชุมชนที่ยังไม่มีการมีส่วนร่วม เพื่อดูผลของการมีส่วนร่วมต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

เอกสารอ้างอิง

จริยา อินทรรัศมี และคณะ. “การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุกับผู้ดูแลในการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกบ้านของผู้สูงอายุ จังหวัดพื้นที่รับผิดชอบศูนย์อนามัยที่ 6”. รายงานการวิจัย. ศูนย์อนามัยที่ 7 ขอนแก่น: กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2560.

ชมพูนุท พรหมภักดิ์. การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2556.

นงนุช วรไธสง. “ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการหกล้มในผู้สูงอายุกลุ่มเสี่ยงที่อาศัยอยู่ในชุมชน”.วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551.

นารีรัตน์ จิตรมนตรี. “การศึกษาสภาพแวดล้อมในบ้านทีเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุหกล้มของผู้สูงอายุ”. วารสารพยาบาลศาสตร์. ปีที่ 16 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน, 2541.

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย 2559. นครปฐม: พริ้นเทอรี่, 2560.

วรรณนิภา บุญระยอง. “ปัจจัยเสี่ยงของสภาพแวดล้อมต่อการเกิดอุบัติเหตุของผู้สูงอายุและกลยุทธ์ในการจัดการ. วารสารกิจกรรมบำบัด. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน, 2545.

สุดนิรันดร์ เพชรัตน์. “การจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพเพื่ออานวยความสะดวกสาหรับผู้สูงอาย”. วารสารวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม, 2557.

หลักพุทธธรรมในการสร้างแรงจูงใจของสังคมสมัยใหม่
BUDDHIST PRINCIPLES IN CREATING MOTIVATION FOR MODERN SOCIETY

พระมหาอกนิษฐ์ สิริปญฺโญ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phramaha Akanit Siripanyo
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: akanit12@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้ในการสร้างแรงจูงใจและพัฒนาจิตใจของมนุษย์โดยเกิดจากการเปลี่ยนแปลงและรู้เท่าทันต่อสังคมสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากในปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาจิตใจในการเปลี่ยนแปลงและยกระดับคุณภาพชีวิตของบุคคลให้ดีขึ้น การสร้างแรงจูงใจในชีวิตสามารถแบ่งออกเป็นสองด้าน ได้แก่ ด้านที่เป็นบวกและด้านที่เป็นลบ ซึ่งแรงจูงใจที่เป็นลบนั้นอาจเกิดจากการถูกครอบงำโดยความคิดหรืออารมณ์ที่ไม่เหมาะสม ดังนั้น การศึกษาและการใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจจึงเป็นสิ่งสำคัญในการลดแรงจูงใจที่ไม่ดี และส่งเสริมการพัฒนาจิตใจให้มีความสมดุลและมีสุขภาพที่ดี หลักธรรมที่สำคัญในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ตัณหา 3 ซึ่งประกอบด้วย 1) กามตัณหา 2) ภาวตัณหา (ความอยากในการมีหรือเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง) 3) วิภวตัณหา (ความอยากในสิ่งที่ไม่เป็นหรือการไม่เป็นอะไร) ซึ่งล้วนมีอิทธิพลต่อการกระตุ้นแรงจูงใจทั้งในด้านบวกและลบ และศึกษาหลักธรรม เป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลในสังคมเพื่อสร้างความสามัคคีและไมตรีระหว่างกัน โดยฝึกฝนให้มีสติปัญญาในการรับรู้และเข้าใจสภาวะต่าง ๆ ของจิต เมื่อเกิดความคิดในด้านลบ ผู้ปฏิบัติสามารถรับรู้และเข้าใจได้ทันทีว่าความคิดนั้นเป็นสภาวะของจิตที่เกิดขึ้นชั่วขณะ และสามารถนำจิตกลับสู่สภาวะที่สงบและมุ่งไปในทิศทางที่ดีได้ การพัฒนาจิตใจเช่นนี้จะช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจในด้านบวก และนำไปสู่การปฏิบัติตนในทางที่ดีและเป็นประโยชน์ต่อทั้งตัวเองและสังคม

คำสำคัญ: หลักพุทธธรรม, แรงจูงใจ, สังคมสมัยใหม่

Abstract

This academic article aims to study the Buddhist principles in Buddhism that can be used to motivate and develop the human mind through change and awareness of the rapidly changing modern society. The focus is on applying these principles to develop the mind in response to change and to elevate individuals' quality of life. The motivation in life can be divided into two aspects: positive and negative. Negative motivation may arise from being influenced by inappropriate thoughts or emotions. Therefore, studying and applying Buddhist principles to develop the mind is essential in reducing negative motivation and promoting a balanced mind with good health.

The key principles studied in this research include the three types of craving (tanha): 1) Kamatanna (craving for sensual pleasures), 2) Bhavatanna (craving for existence or becoming

something), and 3) Vibhavatanna (craving for non-existence or the desire to not be). These cravings have an impact on both positive and negative motivation. The study also focuses on principles related to supporting and anchoring the mind of individuals in society to create unity and goodwill among people by cultivating wisdom in perceiving and understanding various states of the mind. When negative thoughts arise, practitioners can immediately recognize that these thoughts are transient states of the mind and can return the mind to a state of peace, directing it toward a positive direction. Such mental development will help enhance positive motivation and lead to actions that benefit both oneself and society.

Keywords: Buddhist Principles, Motivation, Modern Society

บทนำ

ในสังคมสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในหลายด้าน เช่น เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคลเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อสภาวะจิตใจและพฤติกรรมการดำเนินชีวิตในสังคมด้วย ในยุคปัจจุบันที่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้โลกกลายเป็นโลกไร้พรมแดน ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์นี้ได้ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการเมืองการปกครอง ถึงแม้ว่าเทคโนโลยีการสื่อสารจะนำมาซึ่งความเจริญทางวัตถุให้แก่มนุษยชาติอย่างมหาศาล แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมและวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างลึกซึ้งและมีผลระยะยาว

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคลหรือการปรับปรุงคุณภาพของสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ บนโลกนี้เป็นกระบวนการที่มุ่งยกระดับให้ทุกสิ่งมีคุณค่าที่ดีขึ้นกว่าเดิม เมื่อเราต้องการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของสังคมและประเทศชาติ การพัฒนาในด้านจิตใจของมนุษย์ถือเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก เพราะการยกระดับสังคมและประเทศชาติขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ หากจิตใจของมนุษย์ต่ำทราม ค่าของความดีในสังคมจะลดลงตามไปด้วย แต่หากจิตใจของมนุษย์สูงส่ง มีความเมตตากรุณา สังคมและประเทศชาติก็จะเจริญเติบโตและรุ่งเรืองยิ่งขึ้น

ดังนั้น เมื่อโลกและสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การสร้างแรงจูงใจจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเพิ่มประสิทธิภาพในการคิดและการดำเนินชีวิตภายใต้พื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ แรงจูงใจเป็นกระบวนการที่ช่วยกระตุ้นให้บุคคลมีความมุ่งมั่นในการดำเนินชีวิต แต่แรงจูงใจนี้สามารถมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ขึ้นอยู่กับปัจจัยและสิ่งกระตุ้นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในจิตใจของบุคคลแรงจูงใจที่ดีสามารถช่วยให้เรามีความตั้งใจในการพัฒนาตนเองและทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ในขณะที่แรงจูงใจที่ไม่ดีอาจเกิดจากการหลงไปกับความอยากได้ในสิ่งที่ไม่เหมาะสม หรือการกระทำที่อาจส่งผลเสียทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาความหมายของแรงจูงใจจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะหลักพุทธธรรมจะช่วยให้เรามีความเข้าใจในสาเหตุของความต้องการและความคิดต่าง ๆ โดยสามารถลดแรงจูงใจที่ไม่ดีลงได้ และเสริมสร้างแรงจูงใจที่ดีเพื่อพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าไปในทิศทางที่ถูกต้อง การฝึกฝนสติและปัญญาในหลักพุทธศาสนาจะช่วยให้เราสามารถตระหนักถึงความคิดและอารมณ์ที่เกิดขึ้นในจิตใจ และสามารถแยกแยะได้ว่าแรงจูงใจใดเป็นประโยชน์หรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตนเอง การใช้หลักพุทธธรรมในการสร้างแรงจูงใจจึงเป็นเครื่องมือ

สำคัญในการทำให้เรามีการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าและสมดุล ตลอดจนสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในหลักพระพุทธศาสนา การมีสติ เป็นปัจจัยสำคัญในการจูงใจตัวเองให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมีทิศทางที่ดี โดยผ่านการฝึกฝนสติในการคิด การพูด และการกระทำ การเข้าใจตนเองและการรู้เท่าทันอารมณ์หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา จะช่วยให้เรามีการตัดสินใจที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความดี เมตตา และ กรุณา เป็นแรงจูงใจที่สำคัญในพุทธศาสนา เพราะการมีเมตตาต่อผู้อื่นไม่เพียงแต่ทำให้สังคมมีความสุข แต่ยังทำให้เราได้รับความสุขจากการกระทำที่ดีและมีความหมาย การฝึกฝนให้จิตใจเต็มไปด้วยความเมตตากรุณาเป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับตนเองในการทำสิ่งดีๆ และช่วยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น

หลักสำคัญของแรงจูงใจ

แรงจูงใจมีความสำคัญเนื่องจากเป็นแรงกระตุ้นหรือแรงผลักดันที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคล พฤติกรรมที่ได้รับการกระตุ้นจากแรงขับภายในของบุคคลจะนำไปสู่การดำเนินการเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่ง และมีจุดประสงค์เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่ต้องการหรือปรารถนา และเป็นกระบวนการที่ความพยายามของบุคคลได้รับการกระตุ้น (Energized), ชี้นำ (Directed), และรักษาให้คงอยู่ (Sustained) การจูงใจจะประสบผลสำเร็จได้ง่าย เพราะเมื่อองค์กรบรรลุเป้าหมาย บุคลากรก็ได้รับการตอบสนองความต้องการส่วนบุคคลด้วย ซึ่งทำให้บุคคลเกิดความต้องการที่จะสร้างแรงขับและแรงจูงใจไปกระตุ้นร่างกายให้แสดงพฤติกรรมตามจุดมุ่งหมายที่ได้วางไว้ แรงจูงใจนั้นเป็นแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมอย่างมีทิศทาง เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายหรือเงื่อนไขที่ต้องการ โดยมีปัจจัยต่างๆ เป็นสิ่งกระตุ้น เช่น รางวัล ซึ่งทำให้เกิดการตื่นตัว รวมทั้งให้เกิดความคาดหวัง

Loundon & Bitta (1988) ได้ให้ความหมายว่า "แรงจูงใจ" หมายถึง "สภาวะภายในตัวที่เป็นพลัง ซึ่งทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่มีเป้าหมายที่ได้เลือกไว้แล้ว ซึ่งมักจะเป็นเป้าหมาย ที่ใช้เป็นแรงผลักดันหรือเงื่อนไขต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในและภายนอกตัวบุคคล ซึ่งกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมการทำงานในทิศทางที่ต้องการ โดยมีความเข้มข้นและระยะเวลาในการกระทำ" ดังนั้น แรงจูงใจจึงเป็นกระบวนการทางจิตใจที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสภาพแวดล้อม

Walter (1978) ได้ให้ความหมายว่า "แรงจูงใจ" หมายถึง สิ่งบางอย่างที่อยู่ภายในตัวบุคคลที่มีผลทำให้บุคคลต้องกระทำหรือเคลื่อนไหว หรือมีพฤติกรรมในลักษณะที่มีเป้าหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แรงจูงใจเป็นเหตุผลของการกระทำ

ปฐมวงค์ สีหาเสนา ได้ให้ความหมายว่า "การจูงใจหรือความพึงพอใจ" หมายถึง ความรู้สึกหรือทัศนคติของบุคลากรที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเกิดจากพื้นฐานของการรับรู้ค่านิยมและประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับและจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นสามารถตอบสนองความต้องการของบุคลากรได้ ซึ่งระดับความพึงพอใจของแต่ละบุคลากรย่อมมีความแตกต่างกันไป การตอบสนองความต้องการในสิ่งที่ขาดหายไป หรือสิ่งที่ทำให้เกิดความไม่สมดุลเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมที่จะแสดงออกของบุคลากร ซึ่งมีผลต่อการเลือกที่จะปฏิบัติในกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม.

ลักษณะของแรงจูงใจ มีทั้งหมด 2 ประเภท โดยแรงจุงใจภายใน และแรงจูงใจภายนอกแรงจูงใจมี 2 ลักษณะดังนี้

1. แรงจูงใจภายใน (intrinsic motives) แรงจูงใจภายในเป็นสิ่งผลักดันจากภายในตัวบุคคลซึ่งอาจจะเป็นเจตคติ ความคิด ความสนใจ ความตั้งใจ การมองเห็นคุณค่า ความพอใจ ความต้องการฯลฯ สิ่งต่าง ดังกล่าวนี้ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมค่อนข้างถาวรเช่นคนงานที่เห็นองค์การคือสถานที่ให้ชีวิตแก่เขาและ

ครอบครัวเขาก็จะจงรักภักดีต่อองค์การ และองค์การบางแห่งขาดทุนในการดำเนินการก็ไม่ได้จ่ายค่าตอบแทนที่ดีแต่ด้วยความผูกพันพนักงานก็ร่วมกันลดค่าใช้จ่ายและช่วยกันทำงานอย่างเต็มที่

2. แรงจูงใจภายนอก (extrinsic motives) แรงจูงใจภายนอกเป็นสิ่งผลักดันภายนอกตัวบุคคลที่มากระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมอาจจะเป็นการได้รับรางวัล เกียรติยศชื่อเสียง คำชม หรือยกย่อง แรงจูงใจนี้ไม่คงทนถาวร บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อตอบสนองสิ่งจูงใจดังกล่าวเฉพาะกรณีที่ต้องการสิ่งตอบแทนเท่านั้น ที่มาของแรงจูงใจ

การดำเนินชีวิตในสังคมสมัยใหม่

ช่วงการเปลี่ยนผ่านของสังคมชนบทไทยเริ่มปรากฏขึ้นตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเริ่มเข้ามามีบทบาทในภาคการผลิต โดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรม ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากวิถีการผลิตแบบพอยังชีพที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์ไทยมายาวนาน ไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมที่มีลักษณะการปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยมีตลาด เงินทุน เทคโนโลยี และความเชื่อมโยงกับโลกภายนอก ผนวกกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมมากขึ้นในช่วงกว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดผลกระทบสำคัญต่อครัวเรือนเกษตรในชนบทไทยหลายด้าน โดยเฉพาะการลดลงของจำนวนครัวเรือนและแรงงานในภาคเกษตรกรรม ขณะเดียวกัน การทำเกษตรกรรมก็ไม่ได้เป็นแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนส่วนใหญ่อีกต่อไป

การปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมจากสังคมเกษตรกรรมสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรม การผลิต และการบริการ เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเทคโนโลยีและการสื่อสารที่ทำให้คนในชนบทสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดการขยายตัวของเมืองที่มาพร้อมกับความเจริญในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งแผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางและดึงดูดให้หนุ่มสาววัยแรงงานจากชนบทเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมืองหลวงหรือเมืองที่มีขนาดใหญ่เพื่อแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า ซึ่งการเปลี่ยนสังคมใหม่แต่ละด้านนี่เกิดขึ้นมีดังนี้

1. ด้านโครงสร้างประชากร สังคมไทยมีแนวโน้มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ โดยมีสัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ขณะที่ประชากรวัยเด็กมีแนวโน้มลดลง นอกจากนี้ ขนาดของครัวเรือนไทยมีแนวโน้มลดลง กลายเป็นครัวเรือนเดี่ยวและการอยู่เป็นโสดเริ่มมากขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนและต้องรับผิดชอบดูแลสมาชิกในครัวเรือนที่พึ่งพาตนเองไม่ได้ เช่น เด็ก ผู้สูงอายุ และคนพิการ

2. ด้านทรัพยากรและสภาพแวดล้อม สังคมไทยเกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ น้ำ ดิน ตลอดจนมลพิษต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้นจนถึงขีดอันตรายในเมืองใหม่ ปัจจุบันไทยติดอันดับหนึ่งในประเทศที่มีการทำลายสภาพแวดล้อมสูงสุดของโลก (มีอัตราการทำลายป่าไม้สูงเป็นอันดับ 7 ของโลก) อีกทั้งสภาพมลพิษในเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร ยังมีปัญหาความขัดแย้งในการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการผลิต

3. ด้านการศึกษา ในอนาคตความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงระบบการศึกษาจะเพิ่มสูงขึ้น สถาบันการศึกษามีแนวโน้มต้องรับภาระอย่างเต็มที่ในการสร้างและพัฒนาคนไทยให้มีคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของการเป็นคนดีและคนเก่ง ในเวลาเดียวกัน ตลอดจนการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และปรับตัวท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและสิ่งที่ท้าทายในอนาคต หรือรู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ความแออัดและความตึงเครียดของวิถีชีวิตในสังคมเมืองใหญ่ สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของไทยที่ผ่านมา ที่เน้นการลงทุนจากต่างประเทศและการเพิ่มการผลิตทางวัตถุ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมแบบแข่งขัน หากเราเปลี่ยนความคิดโดยมีเป้าหมายทางเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับการพัฒนาสังคมและการให้ประชาชนมีความมั่นคงทางสังคม เช่น การยกระดับทรัพยากรสังคมอย่างกว้างขวางเพื่อแก้ไขปัญหาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน

มีกลไกในการกระจายรายได้ที่เหมาะสมและเป็นธรรม มีหลักประกันที่ก่อให้เกิดการจ้างงานเต็มที่ การอนุรักษ์ธรรมชาติ และมีการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนผู้ทำงาน เหล่านี้คือเศรษฐกิจที่พึงปรารถนา ซึ่งย่อมส่งผลให้เกิดความราบรื่นในสังคมไทยในอนาคต

4. ด้านศาสนา ปัจจุบันศาสนามีอิทธิพลต่อชีวิตของผู้คนในสังคมน้อยลง การนับถือศาสนาจะเป็นไปตามประเพณี โดยสิ่งที่ยังอยู่คู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด คือ คติการนับถือผี (Animism).

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน เช่น การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางเครือญาติและอาชีพ รวมถึงการยอมรับค่านิยมแบบตะวันตกและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ผลของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีทั้งด้านบวกและด้านลบในด้านบวก การเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมืองทำให้ประชาชนเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม มีรายได้เพิ่มขึ้นและฐานะมั่นคง ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น การพัฒนาเทคโนโลยีทำให้มีความเจริญทางเศรษฐกิจ การสื่อสารโทรคมนาคม การแพทย์ และการผลิตในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมมีคุณภาพสูงขึ้น ในด้านลบ การเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทสู่สังคมเมืองทำให้เกิดปัญหาหลายด้าน เช่น ชุมชนแออัด การแข่งขันในการหางาน การบริหารของรัฐไม่เพียงพอ สภาพแวดล้อมเป็นพิษ การจราจรแออัด และปัญหาอาชญากรรม ที่ตามมาจากการขยายตัวของเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ.

หลักพุทธธรรม

หลักพุทธธรรมเป็นการแสดงความจริงตามกระบวนการของธรรมชาติ อีกทั้งการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่สามารถทำได้ 2 วิธี คือ พุทธวิทยา (Buddhology) ซึ่งใช้พระพุทธศาสนาเป็นตัวตั้งและนำศาสตร์สมัยใหม่มาอธิบายเสริม และ ธรรมวิทยา (Dhamology) ซึ่งใช้ศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้งและนำหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเพิ่มเติมเข้าไป

หลักพุทธธรรม คือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นที่พิสูจน์กันมาหลายยุค หลายสมัยแล้วว่าเป็นสัจธรรมที่แท้จริง ทั้งยังช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีความสุข ความเจริญ เป็นธรรมที่สามารถน้อมนำมาปฏิบัติในการดำรงชีวิตประจำวัน ในการปฏิบัติงาน และช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานให้มีความสุข ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนได้นำ 2 หลักพุทธธรรมที่ใช้การสร้างแรงจูงใจ ดังนี้

1. มรรค 8 หลักทางสายกลาง และจุดมุ่งหมายในพระวินัยปิฎก มหาวรรค กล่าวถึงการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าใน ธัมมจักรกัปปวัตตนสูตร ที่พระองค์ได้แสดงแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ ว่า: ภิกษุทั้งหลาย, มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงไปทางที่สุด 2 อย่างนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วอันเป็นปฏิปทาที่ก่อให้เกิดจักษุและก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ และเพื่อพระนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทานั้นที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุและก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้และเพื่อพระนิพพานนั้น คืออะไร?มัชฌิมาปฏิปทานั้น ได้แก่อริยมรรคมีองค์ 8 ประการ ดังนี้: 1.สัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบ 2.สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ 3.สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ 4.สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ 5.สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ 6.สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ 7.สัมมาสติ คือ การระลึกชอบ 8.สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่นชอบภิกษุทั้งหลาย นี่คือ มัชฌิมาปฏิปทา ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุและก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ และเพื่อพระนิพพาน การที่มนุษย์จะหลุดพ้นจากสังสารวัฏจึงต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ดังเช่นท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวสอนและแนะนำให้รู้จักระวัง กระแสปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเป็นสายเกิดทุกข์ตรงกระบวนการรับรู้ทาง “ผัสสะ” และท่านเน้นย้ำมากเป็นพิเศษ ถ้ามีสติปัญญารู้เท่าทันผัสสะก็จะสามารถดับทุกข์หลุดพ้นจากกรรมได้หลักปฏิบัติใน อริยมรรคมีองค์ 8 กล่าวโดยย่อก็คือ ศีล, สมาธิ,

ปัญญา และสามารถกล่าวย่อได้อีกเป็น สมถะและวิปัสสนา หรือ รูปกับนาม เมื่อปฏิบัติตามแล้ว มนุษย์ย่อมได้ประโยชน์ในปัจจุบัน คือ ประโยชน์ด้านคุณค่าชีวิต และประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต คือ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบคั้น คับข้องจำกัดด้วยความยึดติดถือมั่นหวั่นหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผาลนที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิง อันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็น สว่างไสว เบิกบานโดยสมบูรณ์

2. กัลยาณมิตรธรรม หมายถึงองค์คุณของกัลยาณมิตร คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ มี 7 ประการ ดังนี้ 1. ปิโย หมายถึง ความน่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ไต่ถาม 2. ครุ หมายถึง ความน่าเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย3. ภาวนีโย หมายถึง ความน่าเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ่ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ 4. วตฺตาจ หมายถึง การรู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี 5. วจนกฺขโม หมายถึง อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถามคำเสนอแนะ วิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว 6. คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา หมายถึง การแถลงเรื่องล้ำลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป7. โน จฏฺฐาเน นิโยชเย หมายถึง ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

ดังกล่าวข้างต้นนั้น คุณสมบัติหรือคุณค่าที่เป็นส่วนสำคัญของ กัลยาณมิตรธรรม หรือคุณลักษณะของมิตรที่ดีจะมุ่งเน้นไปที่บทบาทของมิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยง เช่น ความน่ารัก (ปิโย) ที่สบายใจและสนิท ความน่าเคารพ (ครุ) ที่ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ ความน่าเจริญใจ (ภาวนีโย) ที่เกิดจากความรู้และภูมิปัญญา การเป็นที่ปรึกษาที่ดี (วตฺตาจ) ที่รู้จักพูดให้ได้ผล การฟังอย่างอดทน (วจนกฺขโม) ที่พร้อมรับฟังคำปรึกษา การแถลงเรื่องล้ำลึกได้ (คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา) และการไม่ชักนำในทางเสื่อมเสีย (โน จฏฺฐาเน นิโยชเย) ซึ่งมีผลต่อการเชื่อมโยงการศึกษา การเรียนรู้ และการพัฒนาองค์กรให้มีความเจริญมั่นคงและไม่ไปสู่ทางที่เสื่อมเสียไปทางอื่นๆ โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันซึ่งมีปัจจัยภายนอกกระทบอยู่ตลอดเวลา

หลักธรรมสำคัญที่จะนำหน้าธรรมอื่นทั้งปวง คือ ปัญญา, ศีล, และสมาธิ ตามลำดับ ทั้ง ปัญญา, ศีล, และสมาธิ เป็นการเรียงลำดับเพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายในเชิงวิชาการ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ปัญญา, ศีล, และสมาธิ ต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กันอย่างผสมผสาน เชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกันอย่างใกล้ชิดสนิทแน่น ไม่แยกส่วน จึงจะเป็นกระบวนการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์พระพุทธเจ้าทรงแสดง สัมมาปฏิบัติ คือ ข้อปฏิบัติที่ถูกต้องและละเอียด ซึ่งขยายความของ ปัญญา, ศีล, และสมาธิ ให้เป็นกระบวนการที่สามารถนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ได้

ลักษณะแรงจูงใจตามหลักพุทธธรรม

แรงจูงใจในทางพระพุทธศาสนาถือว่าแรงจูงใจในการกระทำของมนุษย์สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ตัณหา และ 2) ฉันทะ

1. ตัณหา หมายถึง ความกระหาย ความทะยาน ความอยาก ความเสน่หา ความกระสับกระส่าย ความกระวนกระวาย ความไม่รู้จักพอ ตัณหานั้นเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัย โดยมีอวิชชาเป็นรากฐาน ดังนั้นตัณหาจึงอิงอาศัยเวทนาและมีอวิชชาเป็นตัวหนุน สิ่งที่ตัณหาต้องการ ได้แก่

(1) ภวตัณหา ความทะยานอยากในภพ ความอยากในภาวะของตัวตนที่จะได้หรือจะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป ความอยากที่ประกอบด้วยภวทิฏฐิ หรือสัสสตทิฏฐิ

(2) วิภวตัณหา ความทะยานอยากในวิภพ ความอยากในการพรากพ้นไปแห่งตัวตนจากความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอันไม่ปรารถนา อยากทำลาย หรืออยากให้สิ้นสุด

2. ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ ความชอบใจ ความยินดี ความต้องการในสิ่งที่ดีงาม สบายและเกื้อกูล ซึ่งเป็นกุศลและส่งเสริมการกระทำที่ดี ความอยากในสิ่งที่ดีงาม ได้แก่สิ่งที่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ และเป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ฉันทะจึงสัมพันธ์กับการกระทำ โดยการกระทำเพื่อให้รู้จริงและการกระทำเพื่อสร้างภาวะที่ดีงามหรือทำให้สิ่งดีงามเกิดขึ้น

ด้วยเหตุนี้ ตามกฎแห่งกระบวนธรรม แรงจูงใจทั้ง 2 ประการนี้ส่งผลให้ผู้ที่มีแรงจูงใจทั้ง 2 ประการได้รับผลที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้ที่มีธรรมฉันทะจะใคร่รู้ข้อบกพร่องของตนและกิจของตน ยินดีปรีดาที่ได้รับรู้และรับฟัง เพราะได้เครื่องชี้ช่องทางที่จะปรับปรุงตนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น อย่างน้อยก็ได้แง่ที่จะตรวจตราให้มั่นใจในความสมบูรณ์นั้น ส่วนผู้ที่หนักในตัณหามัวห่วงความยิ่งใหญ่ของภาพตัวตน จึงคอยรับแต่ความกระทบกระเทือนบีบคั้นและวุ่นวายกับการปกป้องตัวตนนั้นเสีย ไม่ได้รับประโยชน์จากคำติชม

ในการสร้างแรงจูงใจ ผู้ที่ต้องการสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นนั้นจึงต้องเข้าใจเรื่องตัณหาและฉันทะให้ถูกต้อง สิ่งที่ต้องพยายามทำให้ลดน้อยลงหรือหมดไปคือสิ่งที่ทำให้เกิดการแสวงหาที่ไม่ต้องใช้การกระทำหรือไม่ใช่การกระทำ สิ่งที่ต้องสร้างให้เกิดขึ้นและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้คือ ความมีอุตสาหะ

การสร้างแรงจูงใจตามหลักพุทธธรรม

การสร้างแรงจูงใจตามหลักพุทธธรรม เป็นการสร้างพลังใจให้กับตนเองและคนรอบข้าง โดยการนำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างแรงจูงใจ ซึ่งจะทำให้เกิดผลเป็นกุศลที่ดีตามหลักพุทธธรรม ในที่นี้ผู้เขียนได้นำแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) มาเป็นแนวทางในการอธิบายการสร้างแรงจูงใจตามหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะการใช้ อริยมรรค 8 และ ปฏิสัมภิทา เป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจและสร้างแรงจูงใจที่นำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีและมีประโยชน์ ดังนี้

1. การสร้างแรงจูงใจตามหลักอริยมรรค 8 มีดังนี้:

1) พฤติปฏิบัติเข้าใจหลักพุทธธรรมมรรค 8 ทำให้เราตระหนักถึงทุกข์และเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ รวมถึงการเรียนรู้วิธีการดับทุกข์ตามมรรค 8 การอธิบายสิ่งเหล่านี้ให้ผู้อื่นเข้าใจ ช่วยให้เขาเห็นคุณค่าในการดำเนินชีวิตตามแนวทางพุทธศาสนา

2) ทำสมาธิให้สติปัญญาเกิดความคิดที่ดีงามโดยความคิดที่ปลอดจากกาม ไม่หลงในความปรนเปรอและความอยาก ความคิดที่มีแนวทางเสียสละ ไม่ยึดติดในสิ่งที่ตัวเองต้องการ ความคิดที่มีเมตตาปลอดจากความพยาบาท ไม่ขัดเคืองหรือเพ่งมองในแง่ร้าย ความคิดที่ประกอบไปด้วยกรุณา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำร้าย โดยการฝึกปฏิบัติธรรมเพื่อปรับปรุงจิตใจตัวเองให้เป็นผู้มีความคิดที่ดีจะช่วยเสริมสร้างพลังใจและเสริมสร้างความสงบสุขในชีวิต

3) ฝึกตนละเป็นคนพูดคำพูดเท็จ คำพูดส่อเสียด คำหยาบ คำพูดเพ้อเจ้อ ใช้คำพูดที่สร้างสรรค์ สร้างกำลังใจ และสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคม การเลือกใช้คำพูดที่ดีจะช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีและส่งผลให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น

4) มีความประพฤติดี ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา และใจ ตามกุศลกรรมบถการประพฤติชอบในทางกาย วาจา และใจ ตามหลักกุศลกรรมบถช่วยให้เราเป็นผู้ที่มีคุณธรรมสูงขึ้น มีความสุขและทำให้สังคมรอบข้างได้ประโยชน์

5) มีกิจกรรมในการดำเนินชีวิตที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับสังคม และรักษาความมีกัลยาณมิตรในชีวิต โดยการไม่เบียดเบียนใครและไม่ทำร้ายตัวเอง

6) สามารถเพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น (สังวรปธาน) เพียรละบาปอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (ปหานปธาน) เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น (ภาวนาปธาน) เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์ (อนุรักขนาปธาน)

7) เป็นผู้มีสติอยู่เสมอ การฝึกปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน 4 ช่วยให้มีสติในการรับรู้ และควบคุมอารมณ์ให้คงที่ มั่นคง ไม่ถูกกระทบกระเทือนจากสิ่งภายนอก

8) มีความคิดพิจารณาไตร่ตรอง ตรวจตรา จัดเตรียม จัดแจงดูแลด้วยความอิ่มเอิบใจ การทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความสบายใจ ทั้งทางกายและใจ การพิจารณาอย่างรอบคอบจะทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีความสุขและสงบอย่างแท้จริง

2.การสร้างแรงจูงใจตามหลัก กัลยาณมิตร 7มีดังนี้:

1) เป็นผู้น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม (ปิโย)

2) เป็นผู้น่าเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย (ครุ)

3) เป็นผู้น่าเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือความรู้และภูมิปัญญาอย่างแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ควรยึดเป็นแบบอย่าง ทำให้ระลึกและกล่าวถึงด้วยความซาบซึ้งภูมิใจ (ภาวนีโย)

4) เป็นผู้รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี (วตฺตา)

5) เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถามคำเสนอ และคำวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว (วจนกฺขโม)

6) เป็นผู้แถลงเรื่องที่ล้ำลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจและให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป (คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา)

7) เป็นผู้ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

หลักพุทธธรมดังกล่าว คือ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า การยกตัวอย่างสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว และ การยกตัวอย่างเปรียบเทียบ ไม่ว่าจะดำรงอยู่ในการเปลี่ยนแปลงของสังคมแบบใดหากแต่มีสติ ปัญญา ศีลธรรม ก็สามารถที่จะสร้างกำลังใจและแรงจูงใจเพื่อให้ดำรงชีวิตยอู่ในสังคมนั้นๆได้อย่างมีความสุขและเป็นกัลยาณมิตรที่ดีของเพื่อนในสังคม และล้วนเป็นสิ่งสำคัญในการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการสร้างแรงจูงใจผู้ฟังพระธรรมเทศนาให้น้อมจิตฟัง ทำให้พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าถึงคนทุกชั้นวรรณะและให้ได้รับผลที่เป็นประโยชน์ในปัจจุบันและในอนาคต รวมถึงประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพาน อีกทั้งยังเป็นการสร้างแรงจูงใจให้อยู่ในศีลธรรมและสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและสมบูรณ์

สรุป

การสร้างแรงจูงใจ ในแง่ทางพระพุทธศาสนา จึงต้องเข้าใจถึง ตัณหา และ ฉันทะ อย่างถูกต้อง คำแนะนำคือ การลดละตัณหาหรือแรงจูงใจในทางที่ทำให้เกิดความยึดติดและการแสวงหาที่ไม่ถูกต้อง ขณะเดียวกันต้องสร้าง ฉันทะ หรือ ธรรมฉันทะ (แรงจูงใจที่เกิดจากการทำความดี) เพื่อให้เกิดการกระทำที่เป็นประโยชน์และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยการพัฒนาความพยายาม (อุสาหะ) หรือ วิริยะ ซึ่งเป็นแรงจูงใจในเชิงบวกที่จะนำไปสู่การพัฒนาและการบรรลุธรรม โดยตัณหา (ความอยาก): เป็นแรงจูงใจในแง่ลบซึ่งเกี่ยวข้องกับความปรารถนาในสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ การเกิดตัณหานั้นเป็นสิ่งที่ควรละทิ้งหรือปล่อยวาง เพราะตัณหานำไปสู่ความทุกข์และการยึดติดกับสิ่งที่ไม่แน่นอน ในทางพระพุทธศาสนา ตัณหาถือเป็นสาเหตุ

สำคัญของการเกิดทุกข์และการหมุนเวียนในสังสารวัฏ การลดละตัณหาจึงเป็นสิ่งที่ต้องพยายามทำให้สำเร็จ เพื่อให้เกิดการดับทุกข์ ฉันทะ (ความพอใจ): เป็นแรงจูงใจในแง่บวก ซึ่งเกี่ยวข้องกับความพอใจที่เกิดจากการกระทำที่ถูกต้องและดีงาม เช่น ความพอใจในความพยายามหรือการฝึกฝนในทางธรรม ฉันทะเป็นแรงจูงใจที่สามารถส่งเสริมให้เกิดการกระทำที่ดีและมีประโยชน์ ส่งผลให้เกิดความเจริญในชีวิตและทางธรรม การสร้างแรงจูงใจให้เกิดฉันทะจึงเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริม โดยเฉพาะในการพัฒนาจิตใจและการปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

ปฐมวงค์ สีหาเสนา. (2557). แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลค่ายเนินวง ตำบลบางกะจะ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี. หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยบูรพา.

พงพันธ์ พงษ์โสภาจิต. (2544). จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ: พัฒนาการศึกษา.

พระมหาสหัส ฐิตสาโร. (2561). หลักธรรมสำหรับนักบริหาร. สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2551). ศิลปศาสตร์แนวพุทธ (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2543). ความคิดแหล่งสำคัญของการศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

พระครูชลธารคุณากร. (2560). อริยมรรคมีองค์ 8 กับการหลุดพ้นจากกรรม. วารสารปัญญาปณิธาน, *2*(2) (กรกฎาคม-ธันวาคม), 18-27.

แสง จันทร์งาม. (2540). วิธีสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพฯ: มหามกุฏวิทยาลัย.

อรพินทร์ ชูชม, อัจฉราสุขารมณ์ และ วิลาสลักษณ์ ชัววัลลี. (2542). การพัฒนาแบบวัดแรงจูงใจภายใน. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

Loudon, D. L., & Bitta, D. A. J. (1988). Consumer Behavior: Concepts and Applications (3rd ed.).NewYork:McGraw-Hill.

Walter, K. (1978). The Working Class in Welfare Capitalism. London: Routledge & Kegan Paul.

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างเชิงพื้นที่จากพลังศรัทธา ด้วยดัชนี NDBI รอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

SPATIAL ANALYSIS OF FAITH-DRIVEN BUILT-UP CHANGES USING NDBI AROUND RELIGIOUS SITES ALONG THE BANG PAKONG RIVER, CHACHOENGSAO PROVINCE

สมกมล รักวีรธรรม
ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
Miss Somkamon Rukveratham
Department of Geography, Faculty of Education, Ramkhamhaeng University
Email: somkamon@rumail.ru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างเชิงพื้นที่รอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยใช้ดัชนี NDBI จากภาพถ่ายดาวเทียม Sentinel-2A ในปี พ.ศ. 2562 และ พ.ศ. 2568 ผลการวิเคราะห์พบว่า ปี 2562 มีค่าดัชนี NDBI อยู่ระหว่าง -0.738919 ถึง 0.617272 และในปี 2568 อยู่ระหว่าง -0.720019 ถึง 0.579295 พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงรักษาสภาพพื้นเกษตรกรรม และมีการเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างเป็นบางจุด โดยเมื่อวิเคราะห์ค่าดัชนี NDBI ระยะรัศมี 500 เมตร ในแต่ละศาสนสถาน พบว่าบริเวณวัดโสธรวรารามวรวิหาร มีค่าดัชนี NDBI สูงสุดลดลง ขณะที่วัดสมานรัตนาราม และวัดปากน้ำโจ้โล้ มีค่าดัชนี NDBI สูงสุดเพิ่มขึ้น พื้นที่สิ่งปลูกสร้างเพิ่มขึ้น วัดพรหมยาน มีค่าดัชนีNDBI สูงสุดลดลงเล็กน้อย แต่พื้นที่ปลูกสร้างรอบบริเวณวัดเพิ่มขึ้น และส่วนพื้นที่อุทยานพระพิฆเนศองค์ยืนพบว่าค่าดัชนีสูงสุดลดลงแต่การจำแนกพื้นที่ว่างเปล่าและสิ่งปลูกสร้างค่อนข้างยาก จากผลการศึกษารอบพื้นที่ศาสนสถานทั้ง 5 ที่บ่งชี้ว่าในระยะเวลาช่วงก่อนโควิดและหลังการแพร่ระบาด พลังศรัทธาและการท่องเที่ยวเชิงศาสนามีอิทธิพลต่อการเพิ่มขึ้นและขยายตัวของสิ่งปลูกสร้าง รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่โดยรอบศาสนสถาน ซึ่งในบางพื้นที่ยังมีการผสมผสานระหว่างพื้นที่การเกษตรและสิ่งปลูกสร้าง แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้สามารถนำข้อมูลไปใช้วางแผนการสำรวจ การจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการพัฒนา และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุลบริเวณพื้นที่รอบศาสนสถานโดยรวมได้ในอนาคต

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้าง, พลังศรัทธา, ดัชนี NDBI, ศาสนสถาน

Abstract

This study aims to Spatial Analysis of Faith-driven Built-up Changes using NDBI around Religious Sites along the Bang Pakong River, Chachoengsao Province, using the Normalized Difference Built-up Index (NDBI) from Sentinel-2A satellite imagery in 2019 and 2025. The results show that NDBI values ranged from -0.738919 to 0.617272 in 2019 and from -0.720019 to 0.579295 in 2025. Most areas remained agricultural, with localized built-up changes. Within a 500-meter radius of each site, Wat Sothon Wararam Worawihan recorded a decline in maximum NDBI values, while Wat Saman Rattanaram and Wat Paknam Jolo showed increases alongside built-up expansion. Wat Prommayan displayed a slight decrease in NDBI but increased

construction in surrounding areas, whereas the Phra Phikanes Standing Statue Park showed a decline, with vacant land and built-up areas being difficult to distinguish. The findings suggest that both religious devotion and tourism, particularly before and after the COVID-19 pandemic, have significantly influenced the expansion of built-up areas and transformations of surrounding landscapes. Although some areas remain mixed with agriculture, this study provides useful insights for spatial planning, land-use management, and environmental conservation around religious sites in the future.

Keywords: Built-up Changes, Faith-driven, NDBI, Religious Sites

บทนำ

ประเทศไทยมีรากฐานทางพระพุทธศาสนามาอย่างยาวนาน ทำให้มีการสร้างศาสนสถานจำนวนมาก และส่วนใหญ่จะเป็นวัด ซึ่งวัดนั้นไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางของชุมชน สะท้อนวิถีชีวิต ความศรัทธา และความเชื่อของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2564) ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของไทยยังปรากฏการผสมผสานความเชื่อจากศาสนาอื่น ๆ โดยเฉพาะอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีการสร้างเทวสถาน ประติมากรรม ต่าง ๆ การผสมผสานทางศาสนานี้ทำให้ศาสนสถานไม่ได้จำกัดอยู่เพียงวัดในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสถานที่สิ่งสักการะแห่งความศรัทธาอื่น ๆ ที่มีบทบาทต่อชุมชน (พระสุชิน ปคุณธมฺโม (บุตรพา) และคณะ, 2568) พลังศรัทธาดังกล่าวจึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางการใช้พื้นที่ มิติทางสังคม เศรษฐกิจ และกายภาพ สามารถเร่งให้เกิดโครงสร้างพื้นฐานและการลงทุนรอบศาสนสถาน (Shinde K., 2012) โดยเฉพาะพื้นที่รอบวัดที่มีชื่อเสียง ที่มักพัฒนาและขยายตัวจนกลายเป็นศูนย์กลางทางการพาณิชย์และการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่นและภูมิภาค อีกทั้งยังสามารถสร้างแรงดึงดูดทางเศรษฐกิจและการใช้พื้นที่เมืองใหม่ด้วย (Kong L., 2010)

ด้านการท่องเที่ยวภายในประเทศหลังสถานการณ์โควิด เริ่มกลับมามีความสำคัญโดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงศรัทธา แนวสายมู ซึ่งโดดเด่นตามกระแส “soft power” และแคมเปญการตลาดของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่ใช้ธีมความเชื่อ–สิริมงคล (กรมประชาสัมพันธ์, 2566) จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความสำคัญทางศาสนาและการท่องเที่ยว โดยมีแม่น้ำบางปะกงเป็นเส้นเลือดหลักที่หล่อเลี้ยงผู้คนริมฝั่ง และมีวัดสำคัญที่เป็นศูนย์รวมศรัทธาอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำ เช่น วัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดสมานรัตนาราม วัดปากน้ำโจ้โล้ วัดพุทธพรหมยาน (พิชญ์ชาราม) รวมถึงศาสนาสถานที่มีชื่อเสียงอย่างอุทยานพระพิฆเนศองค์ยืน ซึ่งเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สำคัญ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2566) การเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวในช่วงที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพรอบศาสนสถาน เช่น การปรับปรุง ศาสนสถาน การก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภค และการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (กรมการท่องเที่ยว, 2565)

งานวิจัยนี้จึงประยุกต์เทคโนโลยีการสำรวจจากระยะไกล (Remote Sensing) ที่สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่บริเวณกว้างได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง (Jensen, 2009) มาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้าง (Built-up Changes) ด้วยการใช้ดัชนีความแตกต่างสิ่งปลูกสร้าง (Normalized Difference Built-up Index: NDBI) (Wang et al., 2020; Zhang et al., 2021) ซึ่งเป็นดัชนีที่สามารถแยกพื้นที่สิ่งปลูกสร้างออกจากพื้นที่พืชพรรณหรือแหล่งน้ำได้ (Zha, Gao, & Ni, 2003) โดยใช้ภาพถ่ายจากดาวเทียม Sentinel-2A ที่มีความละเอียดภาพในช่วงคลื่นอินฟราเรดใกล้ขนาด 10 เมตร และช่วงคลื่น

อินฟราเรดคลื่นสั้น ขนาดความละเอียดภาพ 20 เมตร มาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่สิ่งปลูกสร้างรอบศาสนสถาน ปี พ.ศ. 2562 และ ปี พ.ศ. 2568 เพื่อให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ ที่เกิดจากพลังศรัทธาและการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ในช่วงเวลาดังกล่าว ช่วยสะท้อนถึงการใช้ที่ดินและเตรียมการพัฒนาพื้นที่ในอนาคต สามารถนำไปประยุกต์ในการวางแผนเชิงพื้นที่ และการกำหนดนโยบายเพื่อจัดการในเชิงท่องเที่ยว รวมถึงจัดการสภาพสิ่งแวดล้อมรอบศาสนสถานได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์สิ่งปลูกสร้างด้วยดัชนี NDBI รอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทราในปี พ.ศ. 2562 และ 2568

2. เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างจากพลังศรัทธารอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ในช่วงปี พ.ศ. 2562 – 2568

วิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาพื้นที่ริมแม่น้ำบางปะกง ครอบคลุมบางส่วนของอำเภอเมือง อำเภอบางคล้า และอำเภอนครเนื่องเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งมีศาสนสถานที่มีชื่อเสียงและเป็นที่นิยม เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างรอบศาสนสถาน

2. ขอบเขตเวลา การศึกษาครั้งนี้ใช้ภาพถ่ายดาวเทียม Sentinel-2A ที่บันทึกภาพจำนวน 2 ช่วงเวลา ปี พ.ศ. 2562 และ 2568 ในช่วงวันและเวลาที่ไม่มีเมฆปกคลุม โดยใช้ช่วงคลื่นอินฟราเรดใกล้ (Band 8) ขนาดความละเอียด 10 เมตร และช่วงคลื่นอินฟราเรดสั้น (Band 11) ขนาดความละเอียด 20 เมตร ในการวิเคราะห์ดัชนีความแตกต่างสิ่งปลูกสร้าง (NDBI) เพื่อเน้นศึกษาสิ่งปลูกสร้างที่อยู่โดยรอบศาสนสถาน ในระยะรัศมี 500 เมตร

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

1. นำเข้าข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม Sentinel-2A ด้วย Google Earth Engine (GEE) และกำหนดพื้นที่ภาพถ่ายดาวเทียมให้ครอบคลุมพื้นที่ริมแม่น้ำบางปะกง

2. วิเคราะห์ดัชนีความแตกต่างสิ่งปลูกสร้าง (NDBI) เป็นการวิเคราะห์ดัชนีความแตกต่างสิ่งปลูกสร้างหรือสิ่งปกคลุมดิน (สมกมล รักวีรธรรม และคณะ, 2567) ซึ่งดัชนีดังกล่าวเป็นการพิจารณาค่าการสะท้อนคลื่นของความหนาแน่นของวัตถุสิ่งก่อสร้าง โดยดูค่าการสะท้อนของวัตถุสิ่งก่อสร้างในแต่ละช่วงเวลาได้ (Dousset, B., & Gourmelon F., 2003) ดังสมการที่ 1

$$NDBI = SWIR - NIR \ / \ SWIR + NIR \qquad (1)$$

โดยกำหนด NIR คือ ค่าการสะท้อนในช่วงคลื่นอินฟราเรดใกล้ และ SWIR คือ ค่าการสะท้อนในช่วงคลื่นอินฟราเรดคลื่นสั้น มีค่าอยู่ระหว่าง – 1 ถึง 1 และหากบริเวณใดมีสิ่งปลูกสร้างเป็นจำนวนมากจะมีค่าดัชนี NDBI เข้าใกล้ 1 พื้นที่น้ำค่าน้อยกว่า 0

3. วิเคราะห์ค่าของดัชนีความแตกต่างสิ่งปลูกสร้าง ใน 2 ช่วงเวลา ปี พ.ศ. 2562 และ พ.ศ. 2568 พื้นที่บริเวณริมแม่น้ำบางปะกง และทำการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างที่เกิดขึ้นบริเวณรอบวัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดสมานรัตนาราม วัดปากน้ำโจ้โล้ วัดพุทธพรหมยาน (พิชญ์ชาราม) และอุทยานพระพิฆเนศองค์ยืน ในระยะรัศมี 500 เมตร

4. สรุปและอภิปรายผลการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างเชิงพื้นที่จากพลังศรัทธา ด้วยดัชนี NDBI รอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ผลการวิจัย

1. ผลวิเคราะห์สิ่งปลูกสร้างด้วยดัชนี NDBI รอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทราในปี พ.ศ. 2562 และ 2568

ผลการวิเคราะห์สิ่งปลูกสร้างรอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง ครอบคลุมบางส่วนของอำเภอเมือง อำเภอบางคล้า และอำเภอนครเนื่องเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา (พื้นที่โดยรอบ) ด้วยดัชนี NDBI โดยกำหนดให้ค่าที่เข้าใกล้ 1 เป็นพื้นที่สิ่งปลูกสร้าง หรือพื้นที่ว่างเปล่า แทนด้วยสีแดง พื้นที่พืชพรรณแทนด้วยสีครีม และค่าติดลบเป็นพื้นที่น้ำ แทนด้วยสีฟ้า จากการวิเคราะห์พบว่า ปี พ.ศ. 2562 มีค่าดัชนี NDBI อยู่ระหว่าง -0.738919 ถึง 0.617272 ซึ่งพื้นที่สีแดงที่เป็นผืนใหญ่พบว่าเป็นพื้นที่ว่างเปล่าจากการเกษตร และพื้นที่บริเวณที่เป็นสิ่งปลูกสร้างมีค่าการสะท้อนค่อนข้างสูง รองลงมาเป็นพื้นที่พืชพรรณ (สีครีม และพื้นที่น้ำ (สีฟ้า) ซึ่งเห็นได้ชัดเจน ดังภาพที่ 1 และในปี พ.ศ. 2568 ค่าอยู่ระหว่าง -0.720019 ถึง 0.579295 พบว่ามีค่าดัชนี NDBI ที่เข้าใกล้ 1 ลดลง พื้นที่ว่างเปล่าและพืชพรรณ และสิ่งปลูกสร้างยังคงเห็นชัดเจน ดังภาพที่ 2 ซึ่งโดยรวมค่าสะท้อนการเปลี่ยนแปลงจากดัชนี NDBI มีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย และจากภาพการวิเคราะห์บ่งชี้ว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงรักษาสภาพพื้นเกษตรกรรม (พืชพรรณและพื้นที่ว่างเปล่าเป็นแปลง) และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นของสิ่งปลูกสร้างในบางจุด

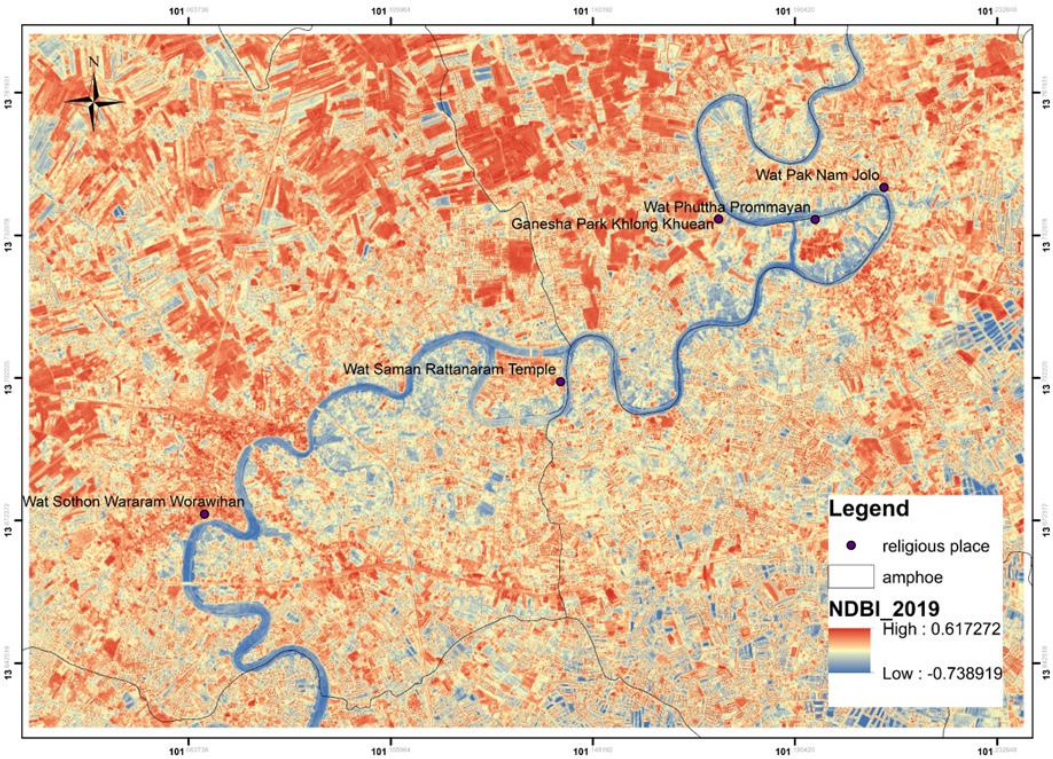

ภาพที่ 1 แผนที่ค่าดัชนี NDBI ครอบคลุมบางส่วนของอำเภอเมือง อำเภอบางคล้า และอำเภอนครเนื่องเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ปี พ.ศ. 2562

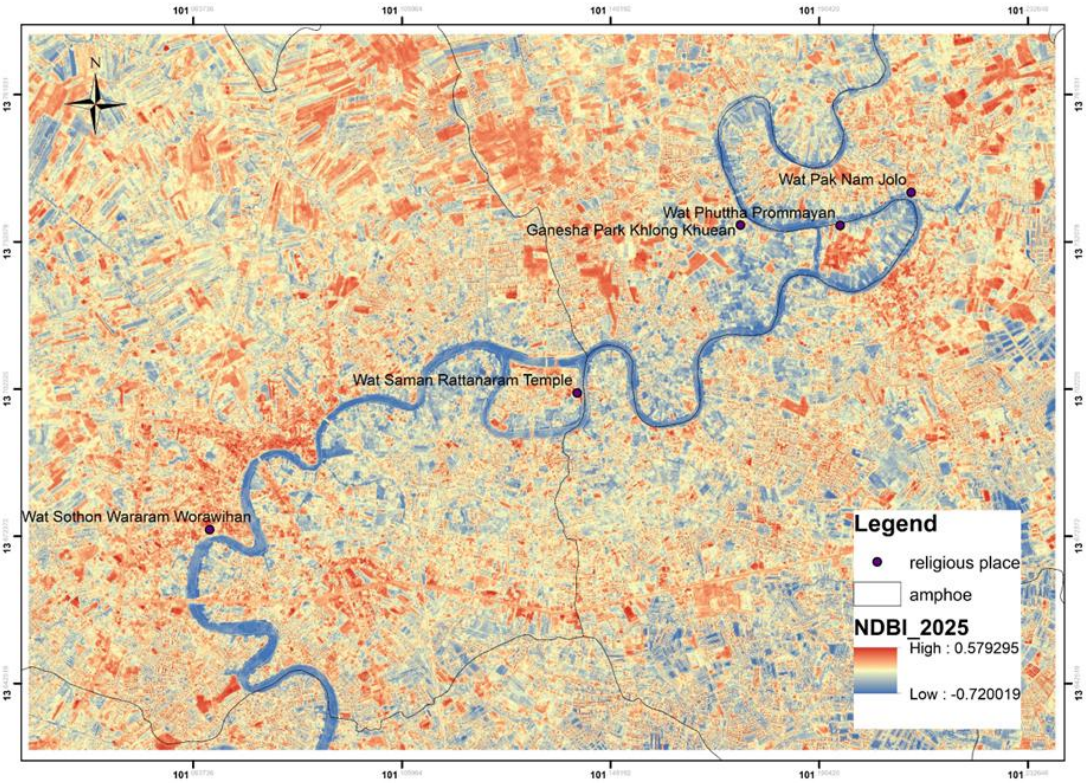

ภาพที่ 2 แผนที่ค่าดัชนี NDBI ครอบคลุมบางส่วนของอำเภอเมือง อำเภอบางคล้า และอำเภอนครเนื่องเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ปี พ.ศ. 2568

2. ผลการเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างจากพลังศรัทธารอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ในช่วงปี พ.ศ. 2562 – 2568

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างจากพลังศรัทธารอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง ด้วยค่าของดัชนี NDBI ใน 2 ช่วงเวลา คือ ปี พ.ศ. 2562 และ พ.ศ. 2568 และเมื่อทำการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างที่เกิดขึ้นบริเวณรอบวัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดสมานรัตนาราม วัดปากน้ำโจ้โล้ วัดพุทธพรหมยาน (พิชญ์ชาราม) และอุทยานพระพิฆเนศองค์ยืน ในระยะ 500 เมตร แสดงการเปรียบเทียบค่าการสะท้อนต่ำสุด-สูงสุดของแต่ละปีดังตารางที่ 1 และได้ผลการวิเคราะห์ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงค่าดัชนี NDBI สูงสุด-ต่ำสุด ปี พ.ศ.2568 และ พ.ศ. 2562 ในรัศมีระยะ 500 เมตร

ชื่อศาสนสถาน	ต่ำสุด (2562)	สูงสุด (2562)	ต่ำสุด (2568)	สูงสุด (2568)	แนวโน้ม
วัดโสธรวรารามวรวิหาร	-0.537212	0.442890	-0.566128	0.351026	ลดลง (↓)
วัดสมานรัตนาราม	-0.610750	0.456177	-0.579683	0.477588	เพิ่มขึ้น (↑)
วัดปากน้ำโจ้โล้	-0.593528	0.351706	-0.580280	0.381354	เพิ่มขึ้น (↑)
วัดพุทธพรหมยาน	-0.598363	0.390694	-0.541850	0.384689	ลดลง (↓)
อุทยานพระพิฆเนศองค์ยืน	-0.567207	0.369225	-0.592923	0.334302	ลดลง (↓)

ผลการวิเคราะห์บริเวณรอบวัดโสธรวรารามวรวิหารในระยะรัศมี 500 เมตร จากการวิเคราะห์สิ่งปลูกสร้างด้วยดัชนี NDBI พบว่า ปี พ.ศ. 2562 มีค่าดัชนี NDBI ต่ำสุด -0.537212 ค่าสูงสุด 0.351026 และ ปี พ.ศ.

2568 มีค่าดัชนี NDBI ต่ำสุด -0.566128 ค่าสูงสุด 0.442890 เมื่อเปรียบเทียบค่าการสะท้อนของสิ่งปลูกสร้าง พบว่า ค่าดัชนี NDBI สูงสุดเพิ่มขึ้น แต่พื้นที่บริเวณวัดมีค่าที่ลดน้อยลง (มีสีครีมมากขึ้น) ดังภาพที่ 3

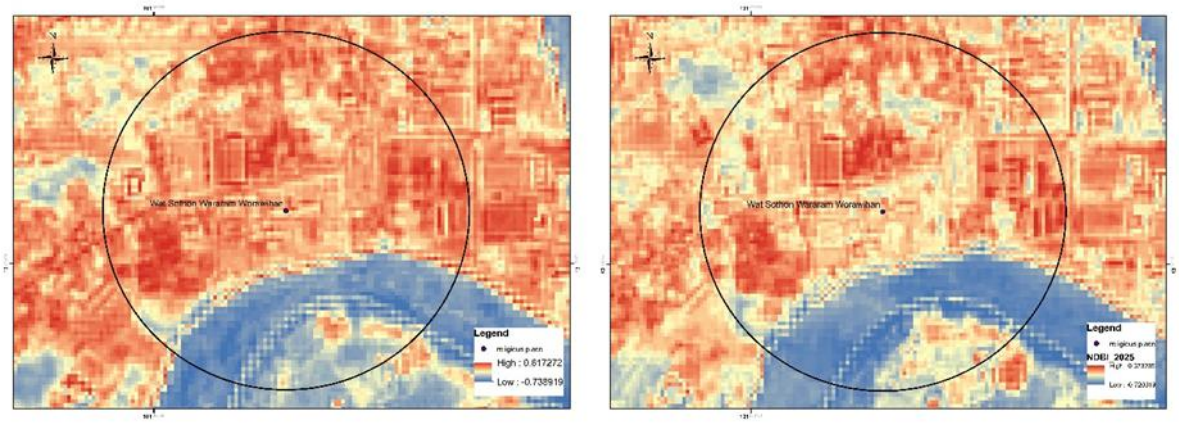

(ก) (ข)

ภาพที่ 3 แผนที่ค่าดัชนี NDBI พ.ศ. 2562 (ก) และ พ.ศ. 2568 (ข)
รอบวัดโสธรวรารามวรวิหารในระยะ500 เมตร

ผลการวิเคราะห์บริเวณรอบวัดสมานรัตนารามในระยะรัศมี 500 เมตร จากการวิเคราะห์สิ่งปลูกสร้างด้วยดัชนี NDBI พบว่า ปี พ.ศ. 2562 มีค่าดัชนี NDBI ต่ำสุด -0.610750 ค่าสูงสุด 0.456177 และ ปี พ.ศ. 2568 มีค่าดัชนี NDBI ต่ำสุด -0.579683 ค่าสูงสุด 0.477588 เมื่อเปรียบเทียบค่าการสะท้อนของสิ่งปลูกสร้าง พบว่า ค่าดัชนี NDBI เพิ่มขึ้น พื้นที่สิ่งปลูกสร้างมีสีแดงเข้มชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะบริเวณริมน้ำบ่งบอกถึงการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้าง ดังภาพที่ 4

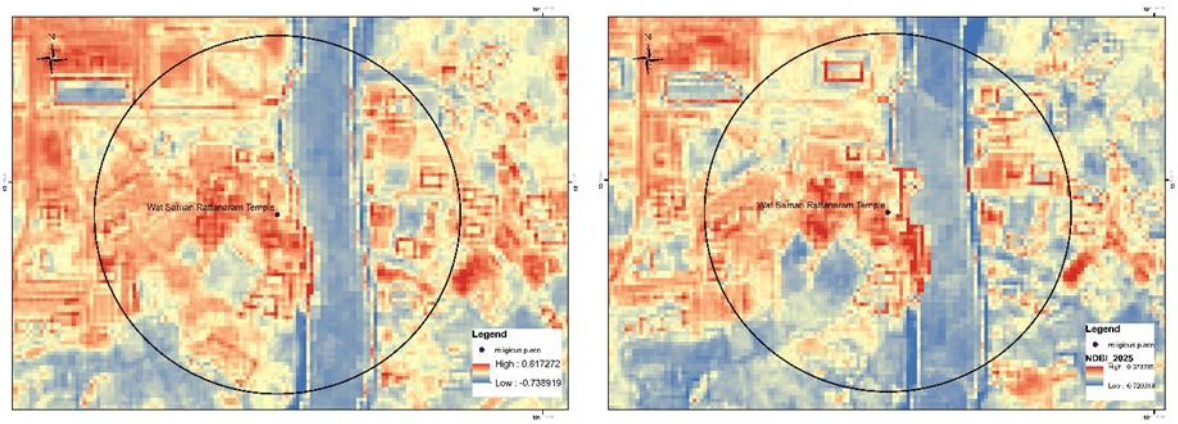

(ก) (ข)

ภาพที่ 4 แผนที่ค่าดัชนี NDBI พ.ศ. 2562 (ก) และ พ.ศ. 2568 (ข) รอบวัดสมานรัตนารามในระยะ 500 เมตร

ผลการวิเคราะห์บริเวณรอบวัดปากน้ำโจ้โล้ในระยะรัศมี 500 เมตร จากการวิเคราะห์สิ่งปลูกสร้างด้วยดัชนี NDBI พบว่า ปี พ.ศ. 2562 มีค่าดัชนี NDBI ต่ำสุด -0.593528 ค่าสูงสุด 0.351706 และ ปี พ.ศ. 2568 มีค่าดัชนี NDBI ต่ำสุด -0.580280 ค่าสูงสุด 0.381354 เมื่อเปรียบเทียบค่าการสะท้อนของสิ่งปลูกสร้าง พบว่า ค่าดัชนี NDBI เพิ่มขึ้นเล็กน้อย พื้นที่สิ่งปลูกสร้างมีสีแดงเข้มชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะบริเวณริมน้ำ บ่งบอกถึงการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้าง ดังภาพที่ 5

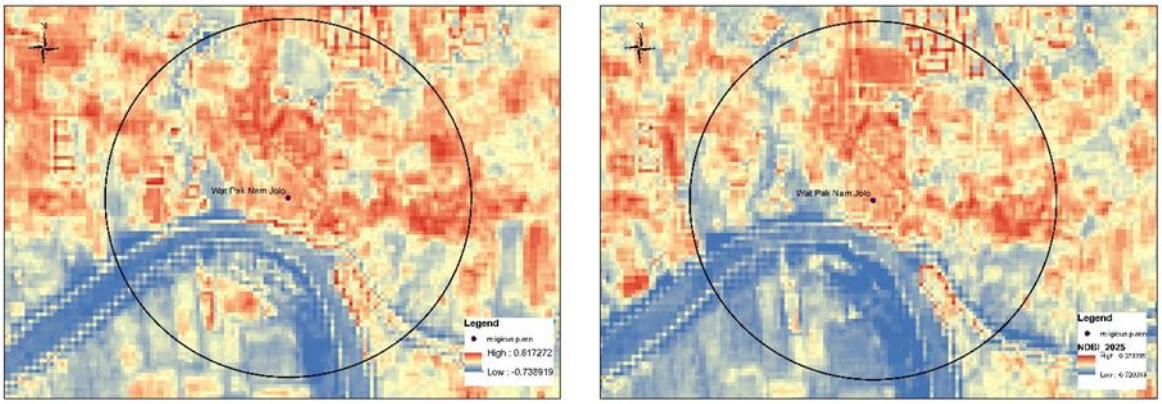

(ก) (ข)

ภาพที่ 5 แผนที่ค่าดัชนี NDBI พ.ศ. 2562 (ก) และ พ.ศ. 2568 (ข) รอบวัดปากน้ำโจ้โล้ในระยะ 500 เมตร

ผลการวิเคราะห์บริเวณรอบวัดพุทธพรหมยาน (พิชญ์ชาราม) ในระยะรัศมี 500 เมตร จากการวิเคราะห์สิ่งปลูกสร้างด้วยดัชนี NDBI พบว่า ปี พ.ศ. 2562 มีค่าดัชนี NDBI ต่ำสุด -0.598363 ค่าสูงสุด 0.390694 และ ปี พ.ศ. 2568 มีค่าดัชนี NDBI ต่ำสุด -0.541850 ค่าสูงสุด 0.384689 เมื่อเปรียบเทียบค่าการสะท้อนของสิ่งปลูกสร้าง พบว่า ค่าดัชนี NDBI ลดลงเล็กน้อย และยังมีการผสมผสานระหว่างพื้นที่การเกษตร (พื้นที่ว่างเปล่า) และสิ่งปลูกสร้างใกล้บริเวณวัด แต่ดังภาพที่ 6

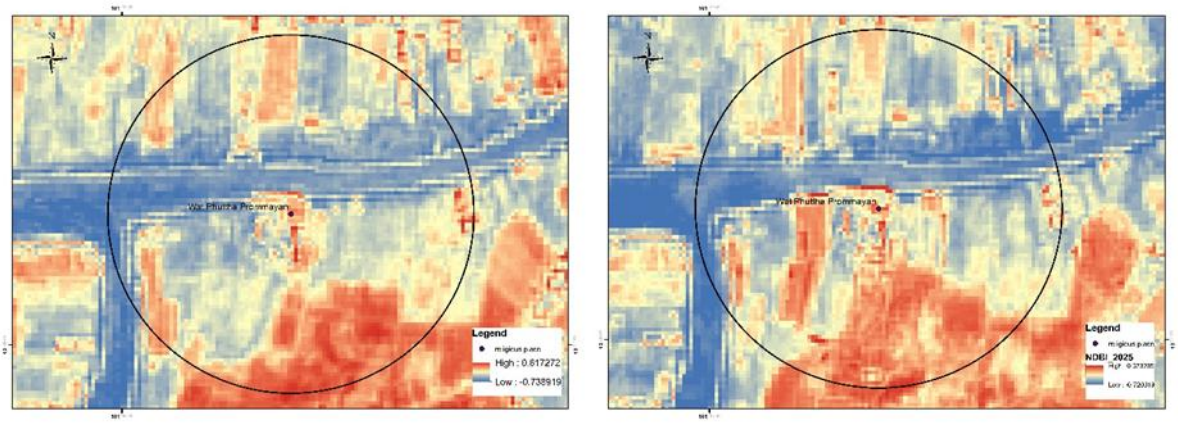

(ก) (ข)

ภาพที่ 6 แผนที่ค่าดัชนี NDBI พ.ศ. 2562 (ก) และ พ.ศ. 2568 (ข)
รอบวัดพุทธพรหมยาน (พิชญ์ชาราม) ในระยะ 500 เมตร

ผลการวิเคราะห์บริเวณรอบวัดพุทธพรหมยาน (พิชญ์ชาราม) ในระยะรัศมี 500 เมตร จากการวิเคราะห์สิ่งปลูกสร้างด้วยดัชนี NDBI พบว่า ปี พ.ศ. 2562 มีค่าดัชนี NDBI ต่ำสุด -0.567207 ค่าสูงสุด 0.369225และ ปี พ.ศ. 2568 มีค่าดัชนี NDBI ต่ำสุด -0.592923 ค่าสูงสุด 0.334302 เมื่อเปรียบเทียบค่าการสะท้อนของสิ่งปลูกสร้าง พบว่า ค่าดัชนี NDBI ลดลงเล็กน้อย และยังมีการผสมผสานระหว่างพื้นที่การเกษตร (พื้นที่ว่างเปล่า) และสิ่งปลูกสร้างใกล้บริเวณวัด ซึ่งคล้ายกับบริเวณรอบวัดพุทธพรหมยาน (พิชญ์ชาราม) ดังภาพที่ 7

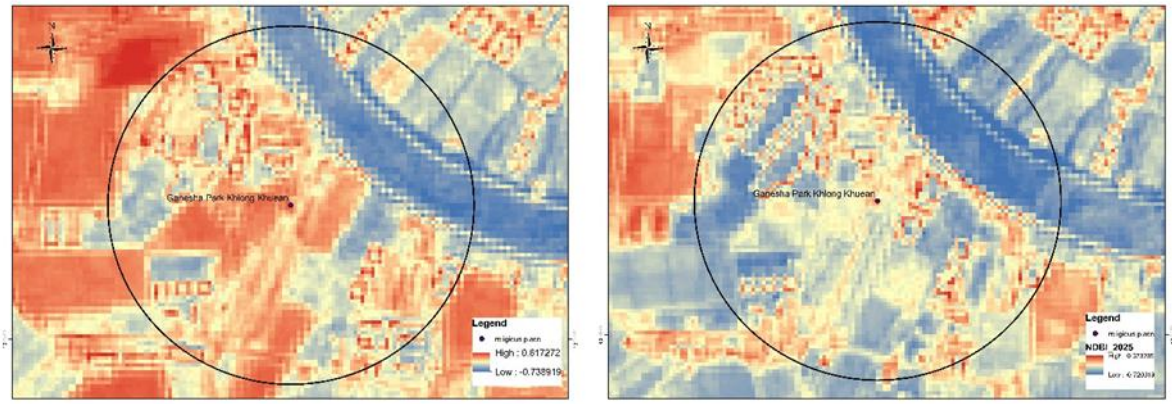

(ก) (ข)

ภาพที่ 7 แผนที่ค่าดัชนี NDBI พ.ศ. 2562 (ก) และ พ.ศ. 2568 (ข)
รอบอุทยานพระพิฆเนศองค์ยืนในระยะ 500 เมตร

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย เรื่อง “การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างเชิงพื้นที่จากพลังศรัทธา ด้วยดัชนี NDBI รอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา” มีประเด็นในการอภิปรายดังนี้

ผลการวิเคราะห์สิ่งปลูกสร้างรอบศาสนสถานริมแม่น้ำบางปะกง ครอบคลุมบางส่วนของอำเภอเมือง อำเภอบางคล้า และอำเภอนครเนื่องเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา (พื้นที่โดยรอบ)ปี พ.ศ. 2562 มีค่าดัชนี NDBI อยู่ระหว่าง -0.738919 ถึง 0.617272 และในปี พ.ศ. 2568 ค่าอยู่ระหว่าง -0.720019 ถึง 0.579295 พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงรักษาสภาพพื้นเกษตรกรรม (พืชพรรณและพื้นที่ว่างเปล่าเป็นแปลง) และมีการเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างเป็นบางจุด โดยรวมค่าสะท้อนการเปลี่ยนแปลงจากดัชนี NDBI มีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของสิ่งปลูกสร้างรอบศาสนสถาน สะท้อนบทบาทของพลังศรัทธาและการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในการกำหนดการใช้พื้นที่ของแต่ละสถานที่ พื้นที่ที่มีชื่อเสียงและมีผู้ศรัทธาจำนวนมากอย่าง อย่างวัดสมานรัตนาราม และวัดปากน้ำโจ้โล้ มีแนวโน้มการสะท้อนของสิ่งปลูกสร้างเพิ่มขึ้น มีการพัฒนาพื้นที่มากขึ้นในส่วนของวัดพุทธพรหมยาน และอุทยานพระพิฆเนศองค์ยืน มีค่าสะท้อนดัชนี NDBI สูงสุดที่ลดลงเล็กน้อย แต่ยังมีการผสมผสานระหว่างพื้นที่การเกษตรและพื้นที่ปลูกสร้างรอบวัด จากการวิเคราะห์แม้ว่าในแต่ละศาสนสถานจะมีการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างในเรื่องของการขยายพื้นที่หรือค่าสะท้อนที่เข้มขึ้น ล้วนแล้วแต่เกิดจากการรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว สอดคล้องกับงานวิจัยของ Zhang et al. (2021) และ Li et al. (2023) ที่ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่รอบศาสนสถานและศูนย์กลางของความศรัทธามีแนวโน้มขยายตัวเชิงกายภาพรวดเร็ว ในทางกลับกันวัดโสธรวรารามวรวิหาร ซึ่งเป็นศูนย์กลางศรัทธาระดับประเทศ กลับมีค่าสะท้อนสิ่งปลูกสร้างในพื้นที่วัดลดลง แต่พื้นที่โดยรอบมีค่าดัชนี NDBI ที่สูงเพิ่มขึ้น สะท้อนถึงการจัดการพื้นที่และการอนุรักษ์เพื่อคงความศักดิ์สิทธิ์ สอดคล้องกับการศึกษาของ Pham et al. (2022) ที่พบว่าพื้นที่ศาสนสถานบางแห่ง มีแนวโน้มควบคุมการพัฒนาสิ่งปลูกสร้างเพื่อรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงสิ่งปลูกสร้างจากพลังศรัทธามีทั้งลักษณะการขยายตัวเชิงเศรษฐกิจ และการอนุรักษ์ควบคู่กัน ขึ้นอยู่กับบทบาทและสถานะของศาสนสถานในเชิงศรัทธาและการท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะ

1. สามารถนำข้อมูล แนวทาง และวิธีการไปพัฒนา ติดตามการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง กำหนดเขตควบคุมการใช้ที่ดินรอบ และวางแผนรองรับการขยายตัว และประกอบการกำหนดนโยบายในอนาคต

2. จากการวิเคราะห์ภาพถ่ายจากดาวเทียมมีความละเอียดระดับปานกลาง (10-20 เมตร) ทำให้การลงรายละเอียดรอบบริเวณใกล้ ๆ ไม่ชัดเจนมาก หากใช้ภาพที่มีความละเอียดสูง และใช้ดัชนีที่เกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้าง ร่วมกับการใช้ที่ดินอย่างละเอียดจะทำให้ได้ผลการวิเคราะห์พื้นที่เมืองที่ชัดมากขึ้น

3. งานวิจัยนี้สามารถช่วยตัดสินใจในการลงพื้นที่สำรวจ และหากเพิ่มเติมมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม แบบสอบถามการเปลี่ยนแปลง และแบบประเมินด้านการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นจะช่วยในเรื่องของการพัฒนาพื้นที่โดยรอบได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2566). *รายงานสถานการณ์ท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

กรมการท่องเที่ยว. (2565). *การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมการท่องเที่ยว.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2564). *รายงานสถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระสุชิน ปคุณธมฺโม (บุตรพา), ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิเศษ ดร. สรวิชญ์ วงษ์สะอาด, และพระเจริญพงษ์ วิชัย. (2568). การผสมผสานทางความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องสะเดาะเคราะห์ต่อชะตาในสังคมไทย. *วารสารเสียงธรรมจากมหายาน*. 11 (1), 248-256.

วิลาวัณย์ ประสมทรัพย์, ติณณ์ ถิรกุลโตมร, อธิวัฒน์ ภิญโญยาง, นลินี นากุดนอก และสหรัฐ ปิดงูเหลือ.(2567). การประเมินพื้นที่สิ่งปลูกสร้างด้วยดัชนีปรับปรุงค่าสิ่งปลูกสร้างร่วมกับภาพถ่ายจากดาวเทียม Landsat 8 และ Sentinel - 2A. *วารสารวิทยาศาสตร์บูรพา*. 29(2), 510-526.

สมกมล รักวีรธรรม, สุภาพร มานะจิตประเสริฐ, ภัทรพงศ์ งานสกุล, และภูริต มีพร้อม. (2567). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างดัชนีความแตกต่างพืชพรรณ และดัชนีความแตกต่างสิ่งปลูกสร้าง ของพื้นที่สีเขียวในจังหวัดปทุมธานี. *ในการประชุมวิชาการนาเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 7*. ในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2567 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. 525-534.

Dousset, B., & Gourmelon F. (2003). Satellite multi - sensor data analysis of urban surface temperatures and land cover. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 58(1 - 2), 43 - 54.

Jensen, J. R. (2009). *Remote sensing of the environment: An earth resource perspective* (2nd ed.). Pearson.

Kong, L. (2010). Global shifts, theoretical shifts: Changing geographies of religion. *Progress in Human Geography*, 34(6), 755–776. https://doi.org/10.1177/0309132510362602

Li, X., Zhang, Y., & Chen, H. (2023). Monitoring urban expansion using multi-temporal remote sensing and NDBI analysis. Remote Sensing Applications, 32, 102-118.

Pham, H. T., Le, Q. T., & Nguyen, D. (2022). Sacred landscapes and urban growth: Remote sensing analysis of religious tourism sites. Journal of Environmental Management, 310, 114-128.

Shinde, K. (2012). Place attachment in spiritual tourism: The case of Shirdi. *Tourism Review International*, 16(3), 217–227. https://doi.org/10.3727/154427212X13485873913741

Wang, Y., Zhan, Y., & Gui, X. (2020). Comparison of different spatial resolution remote sensing images in extracting urban green space information: A case study of Futian District, Shenzhen, China. *Sustainability*, 12(4), 1630.

Zha, Y., Gao, J., & Ni, S. (2003). Use of normalized difference built-up index in automatically mapping urban areas from TM imagery. *International Journal of Remote Sensing*, 24(3), 583–594. https://doi.org/10.1080/01431160304987

เป้าหมายการพัฒนาภายใน x สุขภาวะทางปัญญา: การสำรวจเส้นทางและบทสะท้อนเพื่ออนาคตสังคมไทย

INNER DEVELOPMENT GOALS AND SPIRITUAL HEALTH: PATHWAYS AND REFLECTIONS TOWARD THE FUTURE OF THAI SOCIETY

ธรรศมนต์ นามศิริ[1] และ อชิระวิชญ์ ภักดิ์โชติพงศ์[2]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Thadsamon Namsiri[1] and Archirawish Pakchotipong[2]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: jah.thadsamon@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งสำรวจความเป็นไปได้ของการบูรณาการเป้าหมายการพัฒนาภายใน Inner Development Goals (IDG) เข้ากับแนวคิดสุขภาวะทางปัญญาในบริบทสังคมไทย โดยมีลักษณะเป็นงานวิชาการเชิงสะท้อน (Reflective Article) มากกว่าการศึกษาเชิงประจักษ์ จุดมุ่งหมายคือการชวนคิดถึงความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาภายในกับทุนมนุษย์–ทุนสังคม ตลอดจนความเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) การทบทวนแนวคิดและตัวอย่างต่างประเทศ เช่น สวีเดนและสหรัฐอเมริกา แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาภายในจะมีพลังเมื่อฝังอยู่ในโครงสร้างนโยบายและการศึกษา ขณะเดียวกันบริบทไทยก็มีทุนทางวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการบูรณาการ โดยเฉพาะรากฐานพุทธธรรมและคุณค่า การฝึกใจ บทความนี้ชี้ให้เห็นความท้าทาย เช่น ความกำกวมของนิยาม Spiritual Health และ Intellectual Health รวมทั้งข้อจำกัดด้านตัวชี้วัด จึงเสนอแนวทาง “Hybrid Model” ที่ผสมผสาน IDG กับคุณค่าพุทธธรรม เพื่อสร้างพลังการพัฒนาที่ทั้งร่วมสมัยและยั่งยืน

คำสำคัญ : การพัฒนาภายใน, สุขภาวะทางปัญญา, การพัฒนาสังคมไทย, บทความวิชาการเชิงสะท้อน

Abstract

This reflective article explores the potential integration of the *Inner Development Goals (IDGs)* with the concept of Spiritual Health in the Thai context. Rather than an empirical study, it is designed as an academic reflection aiming to highlight the intersection between inner development, human and social capital, and the Sustainable Development Goals (SDGs). A review of international practices, such as in Sweden and the United States, demonstrates that inner development initiatives are most impactful when embedded in policy and education systems. Meanwhile, Thailand has unique cultural resources, particularly rooted in Buddhist traditions and contemplative practices, which can support such integration. Challenges remain in terms of conceptual ambiguities (e.g., between Spiritual Health and Intellectual Health) and measurement indicators. The article proposes a “Hybrid Model” that combines the IDG framework with Buddhist-based inner cultivation, positioning inner development as a foundation for sustainable social transformation.

Keywords : Inner Development Goals, Spiritual Health, Intellectual Well-being, Sustainable Development Goals, Thai Society Development, SDGs, Reflective Academic

บทนำ

สังคมไทยในศตวรรษที่ 21 เผชิญกับความซับซ้อนรอบด้าน ทั้งความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัล ไปจนถึงปัญหาสุขภาพจิตที่รุนแรงขึ้น โดยองค์การอนามัยโลกและกรมสุขภาพจิต รายงานว่าความชุกของภาวะซึมเศร้าและการฆ่าตัวตายในไทยอยู่ในระดับสูง (WHO, 2024; DMH, 2025) ความเปราะบางนี้สะท้อนว่า มาตรการเชิงโครงสร้างภายนอกไม่เพียงพอ หากขาดการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันภายในของประชากร การพัฒนาภายใน (Inner Development) และสุขภาวะทางปัญญา (Spiritual Health) จึงถูกเสนอเป็นกุญแจสำคัญ แนวคิดเหล่านี้ไม่เพียงมุ่งพัฒนาศักยภาพบุคคล แต่ยังเชื่อมโยงกับทุนสังคมและการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (United Nations, 2015; IDG Initiative, 2022) ในการทำความเข้าใจแนวคิด “การพัฒนาภายใน” (Inner Development) และ “สุขภาวะทางปัญญา” (Spiritual Health) จำเป็นต้องเริ่มต้นจากการสำรวจรากฐานทางทฤษฎี องค์ประกอบหลัก และผู้บุกเบิกแนวคิดนี้ในบริบทสากลและไทย

หนึ่งในกรอบแนวคิดสำคัญระดับโลกคือ Inner Development Goals (IDG) ซึ่งพัฒนาโดย IDG Initiative (สวีเดน) เมื่อปี 2020 เพื่อตอบโจทย์เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ของสหประชาชาติ (United Nations, 2015) โดยเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงภายนอกจะเกิดขึ้นอย่างยั่งยืนได้ ก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงภายในตัวบุคคลก่อน ทั้งนี้ IDG ได้รับอิทธิพลจากงานของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาชั้นนำ เช่น Robert Kegan และ Lisa Lahey (2009) ผู้เสนอทฤษฎี “Constructive Developmental Framework” ซึ่งชี้ว่าการเติบโตของมนุษย์เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ประกอบด้วยชั้นเชิงความคิดและความตระหนักรู้ที่ลึกซึ้งขึ้น

นอกจาก Kegan & Lahey แล้ว ในสหรัฐอเมริกา Arthur Zajonc (2013) ได้เสนอแนวคิด “Contemplative Education” เน้นการฝึกสมาธิและเจริญสติในระบบการศึกษา ขณะที่ Martin Seligman (2011) ได้พัฒนาแนวคิด Positive Psychology ที่มุ่งเสริมสร้างศักยภาพและความสุขทางบวกภายในบุคคล

สำหรับในไทย นักวิชาการอย่าง ศ.นพ.ประเวศ วะสี และพระไพศาล วิสาโล เน้นการพัฒนา “ปัญญาเชิงคุณธรรม” และ “สุขภาวะทางปัญญา” โดยอิงหลักพุทธธรรม เช่น สติ สมาธิ ปัญญา และคุณค่าทางจิตวิญญาณที่เอื้อต่อการสร้างภูมิคุ้มกันภายในและจิตใจที่เข้มแข็ง เป็นฐานในการพัฒนาสังคมไทย พร้อมชี้ให้เห็นความสำคัญของการบูรณาการคุณค่าพุทธธรรมกับแนวคิดสากล

นอกจากนี้ นักวิชาการไทยหลายท่านยังเห็นพ้องกันว่า การบูรณาการ IDG กับสุขภาวะทางปัญญาในบริบทไทย ต้องอาศัยทั้งการประยุกต์ใช้ทฤษฎีเชิงสากลและการยึดโยงรากวัฒนธรรม โดยเฉพาะหลักพุทธธรรม ในการสร้างความเข้มแข็งภายในเชิงจิตใจและคุณธรรม ซึ่งสะท้อนในแผนพัฒนาของหน่วยงานสำคัญ อาทิ สสส. กระทรวงศึกษาธิการ และเครือข่ายสุขภาวะทางปัญญา

วัตถุประสงค์หลักของบทความวิชาการนี้ คือการนำเสนอแนวคิดบูรณาการระหว่าง Inner Development Goals (IDGs) กับสุขภาวะทางปัญญาในบริบทไทย พร้อมชี้ให้เห็นศักยภาพและข้อท้าทายของแนวทางดังกล่าวในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน โดยบทความมุ่งเน้น (1) อธิบายกรอบแนวคิดและมิติสำคัญที่เกี่ยวข้อง (2) โต้แย้งถึงความแตกต่างทางแนวคิดระหว่างบริบทสากลกับไทย พร้อมเสนอข้อสังเกตเชิงเปรียบเทียบ (3) สนับสนุนให้เกิดการทดลองใช้แนวคิด IDG ควบคู่กับทุนวัฒนธรรมไทยใน

กระบวนการพัฒนาเชิงระบบทั้งในระดับนโยบาย การศึกษา และชุมชน ตลอดจน (4) เปิดพื้นที่สำหรับข้อมูลใหม่และบทเรียนจากกรณีศึกษาต่างประเทศ เพื่อจุดประกายการวิจัยและนวัตกรรมในอนาคต

ในการนำไปใช้ บทความนี้เสนอว่าแนวคิด IDG และสุขภาวะทางปัญญาไม่ควรถูกจำกัดอยู่เพียงงานทฤษฎี แต่ควรถูกรับรองและแปลงเป็นแนวปฏิบัติใน 3 ระดับหลัก ได้แก่ (1) ระดับนโยบาย: การบูรณาการกรอบ IDG กับยุทธศาสตร์ชาติหรือแผนพัฒนาด้านสุขภาพและการศึกษา เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาทุนมนุษย์และสังคม (2) ระดับสถาบัน: การออกแบบหลักสูตรหรือกิจกรรมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างทักษะภายใน เช่น การเจริญ สติปัญญาเชิงคุณธรรม การพัฒนา Soft Skills ในโรงเรียน มหาวิทยาลัย และองค์กร (3) ระดับปัจเจกและชุมชน: การส่งเสริมการฝึกฝน ความรู้และปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางใจและความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง

กรอบแนวคิดและความเชื่อมโยง

1) การพัฒนาภายในและสุขภาวะทางปัญญา งานวิจัยสากลระบุว่า การพัฒนาภายใน (Inner Development**)** ส่งผลต่อความสามารถในการเรียนรู้ การปรับตัว และการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Kegan & Lahey, 2009; Seligman, 2011) ขณะที่สุขภาวะทางปัญญา (Spiritual Well-being) ช่วยเพิ่ม resilience, emotional regulation และ ethical decision-making (Spreitzer et al., 2012)

2) Inner Development Goals (IDG) กรอบแนวคิดนำเสนอเป้าหมายการพัฒนาภายในของบุคคลออกเป็น 5 มิติ ได้แก่ Being, Thinking, Relating, Collaborating, และ Acting ซึ่งแต่ละมิติสัมพันธ์กับผลลัพธ์ของ SDGs เช่น SDG 3 (สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี), SDG 4 (การศึกษาที่มีคุณภาพ), SDG 5 (ความเท่าเทียมทางเพศ), SDG 13 (การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ) และ SDG 16 (สังคมสงบสุขและยุติธรรม) โดยผ่าน ทักษะอารมณ์–สังคม การตัดสินใจเชิงจริยธรรม และความร่วมมือ ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนาศักยภาพอย่างครบมิติและมีผลต่อสังคมโดยรวม

3) กรอบแนวคิดเชิงเปรียบเทียบ หลายประเทศนำ IDG ไปบูรณาการกับการศึกษาและองค์กร เช่น Sweden ใช้ IDG ในการพัฒนาผู้นำและเยาวชนเพื่อสร้างศักยภาพการทำงานร่วมกันและความยืดหยุ่น ทางอารมณ์ (IDG Initiative, 2022) ส่วนสหรัฐอเมริกาผสม contemplative education กับ soft skills ในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย พบว่าผลลัพธ์ที่ยั่งยืนเกิดขึ้นเมื่อมีการบูรณาการกับโครงสร้างและนโยบายของสถาบัน การเปรียบเทียบนี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาภายในต้องควบคู่ไปกับการสร้างโครงสร้างสนับสนุนเชิงระบบ (Zajonc, 2013)

4) สุขภาวะทางปัญญาในไทย งานวิจัยและโครงการต่าง ๆ ของ แพทย์ นักวิชาการ และภาคีในไทยชี้ให้เห็นว่า สุขภาวะทางปัญญา (Spiritual Health) ช่วยเสริม ความยืดหยุ่นทางใจ (resilience) การกำกับอารมณ์ และการตัดสินใจเชิงจริยธรรม ถือเป็น มิติที่สี่ของสุขภาวะ ร่วมกับมิติ กาย–ใจ–สังคม การพัฒนาสุขภาวะทางปัญญาจึงไม่เพียงแต่ช่วยสร้างคุณภาพชีวิตของบุคคล แต่ยังสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมโดยรวม นอกจากนี้ แผนหลัก **สสส. พ.ศ. 2566–2570** ยังสะท้อนการให้ความสำคัญกับการพัฒนาภายในและสุขภาวะทางปัญญา โดยระบุเป้าหมายการสร้างทุนมนุษย์ และทุนสังคมผ่านกิจกรรมเชิงรุกในโรงเรียน ชุมชน และองค์กร การนำแนวคิด IDG มาบูรณาการกับแผนดังกล่าวช่วยให้สามารถวางกลไกการพัฒนาบุคคลและชุมชนอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

5) กรอบแนวคิดและความเชื่อมโยง กรอบ *Inner Development Goals (IDG)* นำเสนอ 5 มิติ — Being, Thinking, Relating, Collaborating และ Acting (IDG Initiative, 2022) — ซึ่งเน้นการพัฒนาทักษะภายในและความสามารถเชิงระบบ ขณะที่สุขภาวะทางปัญญา (Spiritual Health) ได้รับการยอมรับ ให้

เป็น “มิติที่ 4 ของสุขภาวะ” (ThaiHealth, 2023; คลังความรู้สุขภาวะทางปัญญา, 2566) โดยชี้ว่า การพัฒนาไม่ควรจำกัดอยู่เพียงแค่มิติด้านกาย–ใจ–สังคม แต่ควรรวมถึงคุณภาพเชิงปัญญาและคุณธรรม ทั้งสองกรอบจึงอาจทำหน้าที่ “เสริมและสนทนา” กัน IDG เปิดสู่ภาษาเชิงสากลที่เชื่อมกับ SDGs ขณะที่สุขภาวะทางปัญญายึดโยงกับรากวัฒนธรรมไทยและพุทธธรรม (พระไพศาล, 2558; ประเวศ, 2563

การวิเคราะห์และการสะท้อน

ความแตกต่างและความท้าทาย ในบริบทตะวันตก แนวคิด *Positive Psychology* (Seligman, 2011) เน้น flourishing การพัฒนาความแข็งแกร่งภายในและความสุขเชิงบวก และ *Contemplative Education* (Zajonc, 2013) ในสหรัฐฯ เน้นการฝึก สติและสมาธิเชิงสะท้อนตนเอง เพื่อสร้างความคิดเชิงลึกและความรับผิดชอบทางสังคม ส่วนแนวทางสุขภาวะทางปัญญา/จิตวิญญาณแบบไทย เน้น สติ–สมาธิ–ปัญญาเชิงคุณธรรม และการพัฒนาความสัมพันธ์กับตนเองและผู้อื่นตามหลักพุทธธรรม ซึ่งบางมิติอาจตรงกับ “Being” ของ IDG แต่ไม่ครอบคลุมทุกมิติ ข้อสังเกต: แนวทางตะวันตกมักเน้น ความสามารถเชิงเหตุผลและการปฏิบัติ ส่วนไทยเน้นคุณธรรมและการตระหนักรู้ภายใน ทำให้เกิดความแตกต่างกันในจุดเน้นและมีผลต่อวิธีการประเมินผล

จึงเกิดคำถามสำคัญว่า “อะไรคือรากฐานของการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงในสังคมไทย?” การพัฒนาเพื่อเสริมสร้างคุณภาพจากภายในจึงกลายเป็นหัวใจของแนวคิดใหม่ หลายภาคส่วนเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการปลูกฝังคุณค่าทางปัญญาและจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบการศึกษา องค์กร และชุมชน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรอบด้าน **การบูรณาการทุนวัฒนธรรมไทย เข้ากับแนวคิดสากล** เช่น IDG จึงเป็นทั้งโอกาสและความท้าทาย ที่ต้องอาศัยการปรับใช้เชิงบริบทอย่างสร้างสรรค์ องค์ความรู้และประสบการณ์จากต่างประเทศหลายกรณีชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาภายในจะเกิดผลเป็นรูปธรรมก็ต่อเมื่อมีการออกแบบระบบสนับสนุนที่ครอบคลุม ทั้งด้านนโยบาย สื่อการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน

ความท้าทายที่สำคัญคือความกำกวมของนิยามสื่อสุขภาวะทางปัญญา ระหว่าง *Spiritual Health* กับ *Intellectual Health* หากขาดนิยามและเครื่องมือที่ชัดเจนอาจนำไปสู่ความสับสนเชิงนโยบายและการประเมินผล (Spreitzer et al., 2012) คำสำคัญ “สุขภาวะทางปัญญา (Spiritual Health)” และ “สุขภาวะเชิงเหตุผล (Intellectual Health)” อาจถูกตีความแตกต่างกันในแต่ละบริบท **Spiritual Health**: การพัฒนาจิตใจภายใน, สติ, สมาธิ, คุณธรรม **Intellectual Health**: การพัฒนาความคิดเชิงวิเคราะห์, การตัดสินใจ, การเรียนรู้เชิงระบบ สำหรับการวิจัยในไทย หากไม่กำหนดนิยามชัดเจน อาจทำให้เกิดความ กำกวมของตัวชี้วัดและผลการศึกษา **ข้อเสนอ**: ควรนิยามและสร้างตัวชี้วัดที่แยกชัดระหว่างสองมิติ เพื่อให้สามารถประเมินการพัฒนาภายในและผลลัพธ์ได้ตรงประเด็น

บทเรียนจากต่างประเทศและการสะท้อนสู่บริบทไทย

ตัวอย่างจากต่างประเทศสะท้อนสู่บริบทไทยการพัฒนาภายใน (Inner Development) ในหลายประเทศสะท้อนถึงความสำคัญของการบูรณาการระหว่างทักษะส่วนบุคคลกับโครงสร้างสถาบันอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น **ประเทศสวีเดน ได้นำกรอบ Inner Development Goals (IDG)** มาใช้ในการฝึกอบรมผู้นำองค์กรและเยาวชนอย่างเป็นระบบ โดยเน้นทักษะสำคัญ ได้แก่ Foresight (การมองอนาคต), Collaboration (ความร่วมมือ) และ Empathy (ความเข้าใจผู้อื่น) ผลลัพธ์คือเกิดเครือข่ายการเรียนรู้เชิงระบบ ซึ่งช่วยให้ผู้นำสามารถนำการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างเป็นรูปธรรม ในขณะ**ที่สหรัฐอเมริกา**มีการบูรณาการ **Contemplative Education เข้ากับการพัฒนาทักษะ Soft Skills** เช่น การสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ การทำงาน

ร่วมกัน และการคิดเชิงจริยธรรม พบว่านักศึกษาที่เข้าร่วมโปรแกรมเหล่านี้มี ความยืดหยุ่นทางใจ (Resilience) สูงขึ้น และสามารถทำงานในบริบทสังคมที่ซับซ้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทเรียนสำคัญจากประเทศเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า การบูรณาการการพัฒนาภายในเข้ากับ **โครงสร้างสถาบันและการศึกษาที่ต่อเนื่อง** เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างทุนมนุษย์และทุนสังคมคุณภาพสูงและช่วยให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) ได้ดีกว่าการจัดกิจกรรมเป็นครั้งคราว นอกจากนี้การสร้าง **เครือข่ายความร่วมมือหลายภาคส่วน (Multi-Stakeholder Collaboration)** และการพัฒนาตัวชี้วัดผลการเรียนรู้เชิงลึก เช่น แบบประเมิน Contemplative Learning ในสหรัฐอเมริกา เป็นแนวทางที่สามารถวัดผลและติดตามความก้าวหน้าได้ทั้งในเชิงวิชาการและชีวิตจริง เมื่อสะท้อนกลับสู่**บริบทไทย** พบว่าประเทศมี **รากฐานวัฒนธรรมและศาสนาพุทธที่เอื้อต่อการพัฒนาภายใน** เช่น การฝึกสติ สมาธิ และการพัฒนาปัญญา นอกจากนี้ ยังมีโครงการเชิงปฏิบัติ เช่น โรงเรียนวิถีพุทธ Soul Connect Fest และการอบรมเชิง Mindfulness ในองค์กร อย่างไรก็ดีการบูรณาการยังอยู่ในระดับโครงการเฉพาะกิจไม่ฝังในระบบการศึกษาและการพัฒนาองค์กรอย่างเป็นทางการ ขาดตัวชี้วัดมาตรฐาน และยังมีช่องว่างในความร่วมมือระหว่างภาครัฐ การศึกษา และเอกชน จากบทเรียนระหว่างประเทศและบริบทไทย การพัฒนาภายในควรได้รับการ **บูรณาการอย่างเป็นระบบ** เข้ากับหลักสูตรการศึกษา แผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขององค์กร และนโยบายระดับชาติ พร้อมทั้งพัฒนาตัวชี้วัดและเครือข่ายความร่วมมือเพื่อให้สามารถติดตามผล และขับเคลื่อนผลลัพธ์ได้อย่างต่อเนื่อง การสะท้อนนี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาภายในไม่เพียงแต่เป็นกระบวนการส่วนบุคคล แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสังคมที่ยั่งยืนและสามารถตอบสนองต่อความท้าทายเชิงระบบในบริบทไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บริบทสังคมไทย กับการเชื่อมโยง IDG และ สุขภาวะทางปัญญา

บริบทสังคมเมืองและคนทำงานสมัยใหม่ ปัจจุบันกลุ่มวัยทำงานและเยาวชนในสังคมเมืองเผชิญภาวะ**ความเปราะบางภายใน (Inner Fragility)** อย่างชัดเจน แม้จะมีศักยภาพภายนอก ทั้งในแง่ทักษะและผลงาน แต่กลับต้องเผชิญกับความเครียดสูง ภาวะซึมเศร้า และความเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตาย (WHO, 2024; DMH, 2025) ปัญหาเหล่านี้ชี้ว่าการพัฒนาทุนมนุษย์ไม่อาจพึ่งพา “ทุนภายนอก” เพียงอย่างเดียว หากขาดการเสริมสร้างทุนภายใน (inner capital) ย่อมทำให้คนรุ่นใหม่ยืนหยัดต่อแรงกดดันได้ยาก เมื่อพิจารณาผ่านกรอบ *Inner Development Goals (IDG)* จะเห็นว่ามิติ **Being, Thinking, Relating และ Acting** เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งภายในตนเอง โดย Being ช่วยให้ตระหนักรู้ และยืนอยู่บนฐานความสงบ Thinking ช่วยพัฒนาทักษะการคิดเชิงซับซ้อน Relating ช่วยเชื่อมโยงกับผู้อื่นอย่างมีคุณภาพ และ Acting ช่วยให้กล้าลงมือแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ในชีวิตและงาน (IDG Initiative, 2022)

บริบทการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ Soul Connect Fest เป็นตัวอย่างที่สะท้อนแนวคิดนี้ชัดเจน คือการจัดกิจกรรม Soul Connect Fest และกิจกรรมย่อยเช่น *Cocoon of Your Soul* หรือ *Humanice Café* ซึ่งทำหน้าที่เป็น “พื้นที่สุขภาวะทางปัญญาเชิงปฏิบัติ” ที่เปลี่ยนแนวคิดเชิงนามธรรมให้กลายเป็นประสบการณ์จริง ผู้เข้าร่วมได้ฝึกการรับฟัง ใจเชื่อมใจด้วยทักษะฟังใจคลายทุกข์ด้วยสติ การโอบกอดความรู้สึก และการอยู่ร่วมอย่างมีเมตตา ซึ่งถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางใจ (inner resilience) ผ่านการฝึกฝน *Practical Wisdom* เมื่อเชื่อมโยงกับ IDG จะพบว่ากิจกรรมเหล่านี้เน้น Being คือการกลับมาเชื่อมโยงกับตนเอง และ Relating คือการสร้างสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างจริงใจ อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนของการดำเนินงานยังคงอยู่ที่ขอบเขตจำกัดและความไม่ต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนว่าการพัฒนาภายในยังไม่ได้รับการฝังรากในเชิงโครงสร้าง (สสส., 2025)

บริบทองค์กรและโลกการทำงาน ในมิติขององค์กร แนวโน้มโลกยุคใหม่เริ่มตระหนักว่า **สุขภาวะพนักงานเป็นปัจจัยสำคัญไม่แพ้ผลประกอบการ** องค์กรจำนวนหนึ่งหันมาสนใจการสร้างวัฒนธรรมที่เอื้อต่อสุขภาวะทั้งกายและใจ การเชื่อมโยงกับ IDG ชี้ว่า**มิติ Collaborating** มีบทบาทสำคัญในการสร้างบรรยากาศที่ห่วงใยและเห็นคุณค่าของกันและกัน ขณะที่ Acting สะท้อนถึงการลงมือปฏิบัติอย่างเป็นระบบเพื่อออกแบบมาตรการดูแลสุขภาวะพนักงาน เช่น โปรแกรม mindfulness หรือการออกแบบสวัสดิการด้านจิตใจอย่างไรก็ตาม รายงานของ WHO (2024) และกรมสุขภาพจิต (DMH, 2025) ยังชี้ว่ามี **ช่องว่างเชิงนโยบาย** ในการบูรณาการสุขภาวะทางปัญญา เข้าสู่องค์กร ชุมชน และระบบการศึกษา กล่าวคือแม้จะมีความพยายามในระดับโครงการ แต่ยังไม่เชื่อมโยงกับโครงสร้างและยุทธศาสตร์ในระยะยาว

บริบทเชิงวัฒนธรรมและสังคมที่เชื่อมโยง IDG และสุขภาวะทางปัญญาในสังคมไทย เมื่อพิจารณากรอบ *Inner Development Goals (IDG)* ซึ่งประกอบด้วยมิติ Being, Thinking, Relating, Collaborating และ Acting จะพบว่ามีความสอดคล้องกับโจทย์ทางสังคมและการพัฒนาของประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญ

มิติ Being และ Thinking: การพัฒนาตนและการคิดเชิงวิพากษ์ สังคมไทยกำลังเผชิญความเครียดจาก ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำที่ทวีความรุนแรง การเสริมสร้างการตระหนักรู้ในตนเอง การฝึกสติ และการคิดเชิงระบบ จึงเป็นรากฐานสำคัญของสุขภาวะที่ดี (สอดคล้องกับ SDG 3: สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี และ SDG 4: การศึกษา) สิ่งนี้สอดคล้องกับรากฐานพุทธธรรมที่เน้น **สติ สมาธิ และปัญญา** ซึ่งถูกนำมาประยุกต์ ในหลายมิติ ทั้งการศึกษาขั้นพื้นฐาน การพัฒนาองค์กร และการทำงานเชิงชุมชน (พระไพศาล วิสาโล, 2558)

มิติ Relating และ Collaborating: การอยู่ร่วมกันในสังคมที่หลากหลาย ประเทศไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ และศาสนา การพัฒนาทักษะการเห็นอกเห็นใจ (empathy) และการทำงานร่วมกันอย่างเคารพ จึงเป็นหัวใจของการสร้างสังคมที่เป็นธรรมและสงบสุข (เชื่อมโยงกับ SDG 5: ความเสมอภาคทางเพศ และ SDG 16: สันติภาพและสถาบันที่เข้มแข็ง) กรณีศึกษาของ **โรงเรียนวิถีพุทธ** และ **โรงเรียนเศรษฐกิจพอเพียง** แสดงให้เห็นถึงการนำหลักสติและคุณธรรมมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนรู้เพื่อปลูกฝังพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม

มิติ Acting: การลงมือปฏิบัติอย่างมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ประเทศไทยได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทั้งน้ำท่วม ภัยแล้ง และปัญหาฝุ่น PM2.5 การสร้าง “Acting” ในมิติความรับผิดชอบ ความกล้าหาญ และการลงมือแก้ปัญหาเชิงระบบ จึงเป็นประเด็นสำคัญ กรณีของ**ปฏิญญาสยาม** ว่าด้วยการส่งเสริมสุขภาวะ (2566) แสดงให้เห็นการเชื่อมโยงมิติการพัฒนาจิตวิญญาณเข้ากับการสร้างสุขภาวะทางสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยย้ำว่าการลงมือทำที่มีฐานคือคุณธรรม สามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงอย่างมีความรับผิดชอบได้จริง

กล่าวโดยสรุป บริบทเชิงวัฒนธรรมและสังคมไทยเอื้อต่อการบูรณาการ IDG และสุขภาวะทางปัญญาอย่างยิ่ง เพียงแต่ต้องออกแบบกลไกที่ช่วยเปลี่ยนทุนทางวัฒนธรรม ให้กลายเป็นพลังเชิงโครงสร้าง มากกว่าการพึ่งพาเพียงกิจกรรมเฉพาะจุด

บริบทเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในสังคมไทย ในระดับนโยบาย การพัฒนาภายในและสุขภาวะทางปัญญา ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งในวงวิชาการและเชิงปฏิบัติ ยุทธศาสตร์สำคัญ เช่น **แผนหลัก สสส. พ.ศ. 2566–2570** ได้สะท้อนความมุ่งหมายที่จะสร้างทุนมนุษย์และทุนสังคมผ่านการบูรณาการการพัฒนาภายใน โดยเน้นการส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญาในโรงเรียน ชุมชน และองค์กร กิจกรรมเชิงปฏิบัติ เช่น mindfulness, contemplative learning และการเสริมสร้างทักษะอารมณ์–สังคม ถูกใช้เพื่อสอดคล้องกับมิติ Being, Relating และ Collaborating ในกรอบ IDG (ThaiHealth, 2023)

อีกพัฒนาการที่สำคัญคือ **การประชุมวิชาการสุขภาวะทางปัญญาแห่งชาติครั้งที่ 1** (17–18 สิงหาคม 2566) หรือที่รู้จักในชื่อ **"ปฏิญญาสยาม"** ซึ่งมีเครือข่ายกว่า 38 องค์กรวิชาการและภาคปฏิบัติการเข้าร่วม ข้อสรุปสำคัญคือการยืนยันให้สุขภาวะทางปัญญาเป็นฐานของสุขภาวะองค์รวม และผลักดันให้กลายเป็นวาระเชิงนโยบายระดับชาติ โดยเน้นแนวคิด **"ปัญญาปฏิบัติ" (Practical Wisdom)** ซึ่งเชื่อมความรู้เชิงทฤษฎีกับการลงมือทำจริง **"ปฏิญญาสยาม"** ยังเน้นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการเยียวยาความผุกร่อนทางจิตวิญญาณของสังคมไทย และ การเสริมสร้างพลังใจทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และชาติ แนวคิดนี้สอดคล้องกับ IDG ในการพัฒนาการตระหนักรู้ (Being) การสร้างสัมพันธ์ที่เห็นอกเห็นใจ (Relating) และการร่วมมือกันอย่างมีเป้าหมาย (Collaborating) ซึ่งสามารถเชื่อมโยงจากแนวคิดเชิงทฤษฎีไปสู่ผลลัพธ์เชิงโครงสร้างได้อย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะเชิงสะท้อน (Reflective Considerations)

การพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญความท้าทายเชิงโครงสร้างและสังคมที่ซับซ้อน ทั้งในด้านความเหลื่อมล้ำ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ตลอดจนความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนในบริบทนี้ การตั้งคำถามเชิงสะท้อนเกี่ยวกับบทบาทของ **Inner Development Goals (IDG)** และ **สุขภาวะทางปัญญา (Spiritual Health)** มีความสำคัญอย่างยิ่ง หนึ่งในประเด็นที่น่าสนใจคือ การสร้าง **"Hybrid Model"** ที่ผสมผสาน IDG กับแก่นคุณค่าพุทธธรรมแบบไทย เพื่อส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญา จะเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุดหรือไม่ และเราจะทำอย่างไรให้การพัฒนาภายในสะท้อนทั้งความร่วมสมัยและความลึกซึ้งทางวัฒนธรรม?

ตัวอย่างคำถามเชิงสะท้อน

ในระดับ **บุคคล** : เราจะเริ่มต้นส่งเสริมการฝึกสติ การตระหนักรู้ และความยืดหยุ่นทางจิตใจ ที่มีประสิทธิภาพ ได้อย่างไรบ้าง? ในระดับ **ชุมชน**: เราจะสร้างพื้นที่สำหรับการฟังและสนับสนุนความร่วมมือระหว่างผู้คนและองค์กรได้อย่างไร? ในระดับ **สังคม**: เราจะออกแบบนโยบายอย่างไรเพื่อให้การพัฒนาภายในกลายเป็นหัวใจของความยั่งยืนและเชื่อมโยงกับ **เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)** อย่างแท้จริงได้อย่างไร?

ประเด็นการสะท้อนสามารถแยกเป็นมิติหลักได้ดังนี้: บุคคล: เราส่งเสริมให้ผู้คนมีความตระหนักรู้ตนเอง การเติบโตภายใน และความสามารถในการสร้างสัมพันธ์เชิงบวกเพียงพอหรือไม่? การพัฒนาความยืดหยุ่นทางอารมณ์และจิตใจถูกมองว่าเป็นหัวใจของทุนมนุษย์หรือเพียงองค์ประกอบเสริม? **องค์กรและชุมชน:** มีแนวทางใดบ้างในการสร้างวัฒนธรรมที่สนับสนุนการเรียนรู้ การทำงานร่วมกัน และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เชิงลึก? การวางแผนและนโยบายสาธารณะสามารถบูรณาการแนวคิด IDG เข้าไปในยุทธศาสตร์และโครงการต่าง ๆ เพื่อสร้างผลลัพธ์ที่เชื่อมโยงกับ SDGs ได้อย่างไร? **สังคมและนโยบาย:** "ทุนสังคม" และ "สุขภาวะทางปัญญา" ถูกนำไปประเมินและสร้างผลลัพธ์ทางสังคมอย่างเต็มที่แล้วหรือไม่? เรามีดัชนีหรือเครื่องมือใดบ้างที่จะวัดคุณภาพชีวิตและการเติบโตเชิงปัญญาที่สอดคล้องกับบริบทไทย?

ข้อเสนอเชิงสะท้อนเหล่านี้ **เน้นการตั้งคำถามมากกว่าการให้คำตอบ** เพื่อกระตุ้นให้ผู้วิจัย นักวางนโยบาย และประชาชนทั่วไปร่วมทบทวนแนวทางการพัฒนาในมิติที่ลึกกว่าเพียงตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจและสถิติทางสังคมการสะท้อนต่อความเชื่อมโยงระหว่าง IDG, SDGs และสุขภาวะทางปัญญา จะช่วยให้เห็นว่า การลงทุนในทุนมนุษย์และทุนสังคมต้องรวมถึงความสามารถในการเติบโตภายใน ความยืดหยุ่นทางจิตใจ และการสร้างคุณค่าเชิงสัมพันธ์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมที่ยั่งยืน

บทสรุปเชิงสะท้อน (Reflective Conclusion)

การบูรณาการ **Inner Development Goals (IDG)** เข้ากับ **สุขภาวะทางปัญญา** ในบริบทสังคมไทย ชี้ให้เห็น ทั้งศักยภาพและความท้าทาย บริบททางวัฒนธรรมของไทยเปิดโอกาสในการพัฒนาภายในอย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและนโยบายยังต้องการการปรับตัว บทเรียนจากต่างประเทศสะท้อนว่าการพัฒนาภายในจะยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อถูกฝังอยู่ในระบบอย่างเป็นรูปธรรม สังคมไทยเองก็มีทุนทางพุทธธรรมและวัฒนธรรมที่สามารถเป็นฐานรากสำคัญ อย่างไรก็ดี คำตอบสุดท้ายไม่ได้อยู่เพียงในแผนยุทธศาสตร์หรือเวทีวิชาการ แต่ขึ้นอยู่กับคำถามเชิงสะท้อนที่แต่ละระดับของสังคมต้องกล้าหยิบขึ้นมาสำรวจร่วมกัน เช่น: ในฐานะ **บุคคล** เราจะเสริมสร้าง **"Being"** ภายในอย่างไร เพื่อให้ความเปราะบางไม่กลายเป็นอุปสรรคต่อการเติบโต? ในฐานะ **สังคม** เราจะอยู่ร่วมกันอย่างเคารพความแตกต่าง และสร้าง **"Relating–Collaborating"** ที่นำไปสู่ความสงบสุขได้จริงเพียงใด? ในฐานะ **องค์กร** เราจะสร้างสมดุลระหว่างผลประกอบการกับการดูแล **ทุนภายในของพนักงาน** อย่างไร? ในฐานะ **นโยบายสาธารณะ** เราจะทำอย่างไรให้ **สุขภาวะทางปัญญา** ไม่เป็นเพียงฉันทามติบนกระดาษ แต่เป็นความจริงในชีวิตประจำวันของประชาชน? คำถามเหล่านี้ไม่ได้ต้องการคำตอบตายตัว แต่เป็นคำถามเชิงสะท้อนที่ชวนให้สังคมไทย **คิดต่อและลงมือทำร่วมกัน** เพราะท้ายที่สุด ความยั่งยืนของสังคมไทยจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ สามารถสร้าง **ความยั่งยืนภายในใจของคนไทยแต่ละคน** ได้ก่อน

ข้อเสนอสำหรับการนำไปใช้ในการวิจัยในอนาคต ได้แก่ การพัฒนาเครื่องมือวัดและตัวชี้วัดที่เหมาะสมเพื่อประเมินผลลัพธ์ของการบูรณาการ IDG – สุขภาวะทางปัญญาในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ตลอดจนการศึกษากระบวนการดำเนินงานและปัจจัยความสำเร็จในบริบทไทย การวิจัยอาจเน้นการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับประเทศที่มีการนำแนวคิดนี้ไปใช้จริง เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สามารถประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทไทยในระยะยาว ซึ่งแนวทางเหล่านี้จะช่วยสร้างองค์ความรู้ใหม่ และเป็นแนวทางให้กับนักวิจัย ผู้กำหนดนโยบาย และนักปฏิบัติ ที่ต้องการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงด้วยการบูรณาการ **เป้าหมายการพัฒนาภายใน และ สุขภาวะทางปัญญา** เพื่อความยั่งยืนของสังคมไทยในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

IDG Initiative. (2020). *Inner Development Goals*. Retrieved from https://www.innerdevelopmentgoals.org

Inner Development Goals. (2022). The IDG framework: Transforming inner capacity to meet the SDGs. Stockholm: IDG Initiative.

Inner Development Goals. (2022). *IDG framework: Five dimensions of inner development*. Retrieved from https://www.innerdevelopmentgoals.org

United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. New York: UN.

Kegan, R., & Lahey, L. L. (2009). *Immunity to change: How to overcome it and unlock the potential in yourself and your organization*. Harvard Business Press.

Seligman, M. E. P. (2011). Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being. New York: Free Press.

Spreitzer, G., et al. (2012). Psychological capital and well-being at work. Organizational Dynamics, 41(2), 123–132.

Zajonc, A. (2013). Meditation as contemplative inquiry: When knowing becomes love. Journal of Consciousness Studies, 20(1-2), 6–33.

Phra Paisarn Visalo. (2015). Buddhism and Human Development. Bangkok: Panyapiwat Institute.

Prawet Wasi. (2020). The Power of Wisdom for Social Change. Bangkok: Mor Chor Ban Foundation.

Prawet, W. (2020). Human Development: The Foundation of Social Development. Bangkok: Social Development Office.

Thai Health Promotion Foundation (ThaiHealth). (2022). Thai Health Report 2022. Bangkok: ThaiHealth.

Intellectual Health Knowledge Bank. (2023). Academic Conference on Intellectual Health 2023 and the Siam Declaration. Retrieved from https://www.jitwiwat.com/conference2023

Thai Health Promotion Foundation (ThaiHealth). (2023). Intellectual Health and Thai Social Development. Retrieved from https://www.thaihealth.or.th

Thai Post. (2023, August 18). Thai Health Promotion Foundation (ThaiHealth) joins forces with 38 partners on the concept of "Practical Wisdom" to drive intellectual well-being. Thai Post. Retrieved from https://www.thaipost.net/public-relations-news/435043

The Active Thai PBS. (2566, 17 สิงหาคม). ปฏิญญาสยาม*:* ถ้อยแถลงสุขภาวะทางปัญญาและพิธีปิดการประชุมวิชาการ. The Active. เข้าถึงจาก https://theactive.thaipbs.or.th/news/public-health-20230817

The Active Thai PBS. (2023, August 17). The Siam Declaration: Statement on Intellectual Well-being and Closing Ceremony of the Academic Conference. The Active. Retrieved from https://theactive.thaipbs.or.th/news/public-health-20230817

ThaiHealth. (2023). *ThaiHealth Master Plan 2023–2027*. Nonthaburi: Thai Health Promotion Foundation.

bangkokbiznews. (2025, February 26). Intellectual well-being is a matter that organizations and working people must pay attention to. bangkokbiznews. https://www.bangkokbiznews.com/health/well-being/1168401

Department of Mental Health. (2025). รายงานสุขภาพจิตประชากรไทย ปี 2020–2025. กรุงเทพฯ: กรมสุขภาพจิต.

Department of Mental Health. (2025). Thai Population Mental Health Report 2020–2025. Bangkok: Department of Mental Health.

HubSpot. (2024). Workplace mental health and well-being in ASEAN: Trends and challenges. Singapore: HubSpot Research.

Soul Connect Fest. (2025). ผลลัพธ์และรายงานกิจกรรม *Soul Connect Fest 2566–2568*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

Soul Connect Fest. (2025). Results and Report of Soul Connect Fest Activities 2023–2025. Bangkok: Thai Health Promotion Foundation (ThaiHealth).

World Health Organization. (2024). *Thailand mental health profile*. Geneva: WHO.

iThesis / ThaiJo. (2023). การประเมินผลกระบวนการและโครงสร้างโรงเรียนวิถีพุทธในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย/Thai Journal Online.

iThesis / ThaiJo. (2023). Evaluation of the Process and Structure of Buddhist Schools in Thailand. Bangkok: University/Thai Journal Online.

สื่อในโลกเสมือนจริง : พลังแห่งการเสริมสร้างพุทธิปัญญาในยุคโลกไร้พรมแดน
VIRTUAL MEDIA: THE POWER OF ENHANCING WISDOM IN A BORDERLESS WORLD

ดร.รักใจ จินตวิโรจน์, สายน้ำผึ้ง รัตนงาม และ วาสนา แสงวารินทร์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Rakjai Jintaviroj, Ph.D., Sainumpung Rattanangam and Wassana Saengwarin
Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: plemcot@gmail.com

บทคัดย่อ

สื่อในโลกเสมือนจริง (Virtual Media) ได้เข้ามามีบทบาทกับหลายวงการในปัจจุบัน โดยส่งผลกระทบต่อสังคมได้ทั้งด้านบวก และ ด้านลบ ตามเนื้อหาที่นำเสนอเช่นเดียวกับสื่ออื่น คณะผู้เขียนจึงต้องการนำเสนอเกี่ยวกับสื่อในโลกเสมือนจริง ในมุมมองของการเสริมสร้างพุทธิปัญญาในยุคโลกไร้พรมแดน โดยเปรียบเทียบลักษณะของสื่อดังกล่าว กับ สื่อที่พระพุทธเจ้าทรงเคยใช้กับพระสาวกบางรูปที่เป็นทุกข์ พบว่า มีความใกล้เคียงกันในแง่ของการเนรมิต หรือ กำหนดโลกเสมือนจริงให้ผู้รับสารได้สัมผัส และ มีประสบการณ์ร่วม เพื่อความเข้าใจโลกแห่งความเป็นจริงอย่างถูกต้อง ครั้งพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงใช้สื่อเป็นฐานการทำให้พระสาวกที่เป็นทุกข์กลับมามีสติ เกิดสัมมาทิฏฐิ คือ รู้เหตุแห่งทุกข์ และ หนทางพ้นทุกข์ นำไปสู่การคิดตามหลักโยนิโสมนสิการด้วยตนเอง ตลอดจนมุ่งปฏิบัติสู่ทางพ้นทุกข์ ก้าวสู่การเป็นพระอริยบุคคลตามลำดับขั้นตั้งแต่ พระโสดาบัน ถึง พระอรหันต์ ดังนั้น หากจะนำสื่อในโลกเสมือนจริงมาใช้ในการเสริมสร้างพุทธิปัญญา สื่อเหล่านั้นจึงต้องมีเนื้อหาในการให้สติ และ สร้างสัมมาทิฏฐิแก่ผู้รับสาร สร้างประสบการณ์ร่วมให้ผู้คนมีการคิดแบบโยนิโสมนสิการ สามารถนำสิ่งที่เรียนรู้จากสื่อมาใช้ประโยชน์ในเวลาที่ประสบปัญหาหรือเผชิญความทุกข์ได้เช่นเดียวกัน จึงจะสามารถส่งผลกระทบเชิงสร้างสรรค์ในยุคโลกไร้พรมแดนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: โลกเสมือนจริง, พุทธิปัญญา, โลกไร้พรมแดน

Abstract

Virtual Media has become influential in many industries today, impacting society both positively and negatively, depending on the content presented, similar to other media. Therefore, the authors wish to present virtual media from the perspective of enhancing wisdom in the era of a borderless world. By comparing the characteristics of such media with the media that the Buddha once used with some suffering disciples, it was found that there is a similarity in terms of creating or defining a virtual world for the recipients to experience and participate in, in order to correctly understand the real world. During the time of the Buddha, the Buddha used media as a basis for helping suffering disciples regain mindfulness and develop right view, which means understanding the cause of suffering and the path to liberation from suffering. This led them to think according to the principles of wise reflection on their own, and to strive to practice towards liberation from suffering, progressing to become noble individuals in stages from a Stream-Enterer to an Arahant. Therefore, if virtual media is to be used to enhance wisdom, such media must contain content that promotes

mindfulness and creates right view for the recipients. It must create shared experiences that encourage people to think with wise reflection, enabling them to apply what they learn from the media to benefit themselves when facing problems or suffering. Only then can it truly have a constructive impact in the era of a borderless world.

Keywords: virtual world, intelligence, borderless world

สื่อในโลกเสมือนจริง : พลังแห่งการเสริมสร้างพุทธิปัญญาในยุคโลกไร้พรมแดน

มีการกล่าวเตือนถึงผลกระทบของสื่อในยุคโลกไร้พรมแดนไว้มากมาย ทั้งเรื่องการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จ การถูกคุกคามทางไซเบอร์ หรือการเสพติดทางเทคโนโลยีที่มีเนื้อหามัวเมาสังคม เนื่องจากสื่อในยุคนี้ ทำให้ผู้คนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ในวงกว้าง โดยเป็นการสื่อสารข้ามพรมแดนทางภูมิศาสตร์ ภาษา หรือวัฒนธรรมได้อย่างรวดเร็ว ง่ายดาย ผ่านอินเตอร์เน็ต แพลตฟอร์มสังคมออนไลน์ และแอปพลิเคชันต่าง ๆ (“การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21”, 2565) หากผู้สื่อสารมีการใช้สื่อด้วยความประมาท ขาดสติ หรือขาดความรับผิดชอบต่อสังคม ผลกระทบด้านลบย่อมเกิดขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง หากผู้ส่งสารมีการสอดแทรกเนื้อหาในทางสร้างสรรค์ มุ่งสู่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็สามารถนำสื่อดังกล่าวมาใช้พัฒนาคุณธรรมและพุทธิปัญญาได้ในยุคที่ผู้คนห่างไกลศาสนา เกิดวิกฤตศรัทธาต่อวงการสงฆ์ อีกทั้งยังหาพระอริยสงฆ์ที่มีพระปรีชาญาณเฉกเช่นพระพุทธองค์ได้ยากยิ่ง โดยสื่อประเภทหนึ่งที่สะท้อนถึงการสรรค์สร้างโลกใหม่ หรือเปิดมิติใหม่ของสื่อ ได้แก่ สื่อในโลกเสมือนจริง (Virtual Media)

ลักษณะของสื่อในโลกเสมือนจริง

สื่อในโลกเสมือนจริง (Virtual Media) หมายถึง สื่อที่สร้างขึ้นในสภาพแวดล้อมเสมือนจริง เพื่อสร้างประสบการณ์ที่สมจริง และสามารถโต้ตอบกันได้ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร โดยนำมาใช้ประโยชน์ได้หลายรูปแบบ ทั้งทางการแพทย์ การศึกษา การฝึกอบรม การนำเสนอสินค้าและบริการ การท่องเที่ยว รวมไปถึงรูปแบบของเกมต่าง ๆ โดยสื่อเสมือนจริงแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ตามเทคโนโลยีที่ใช้ คือ Virtual Reality (VR) และ Augmented Reality (AR) โดยมีลักษณะและคุณสมบัติต่างกัน ดังนี้

1. <u>Virtual Reality (VR)</u>

“ความเป็นจริงเสมือน” (Virtual Reality หรือ VR) คือ เทคโนโลยีสื่อที่สร้างขึ้น โดยจำลองสภาพแวดล้อมให้ผู้ใช้งานรู้สึกเหมือนอยู่ในเหตุการณ์จริงจากการดูผ่านอุปกรณ์ เช่น แว่นวีอาร์ (VR Headset) และอุปกรณ์เสริมอื่น แม้ผู้ใช้จะถูกตัดขาดจากโลกจริง แต่การที่สามารถโต้ตอบกับสภาพแวดล้อมเสมือนจริงนั้นได้จึงทำให้เกิดประสบการณ์ที่ใกล้เคียงกับการอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง (ธัชชัย ตระกูลเลิศยศ, 2559)

สำหรับแว่นวีอาร์ (VR Headset) จะทำหน้าที่แสดงภาพ 3 มิติ ให้ปรากฏกับผู้ใช้ โดยภาพจะเปลี่ยนไปตามการเคลื่อนไหวของผู้ใช้ จึงรู้สึกเหมือนอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้นจริง ส่วนหูฟัง จะให้เสียงรอบทิศทาง ถุงมือใช้จับต้องสิ่งของในโลกเสมือนจริง รวมทั้งอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ช่วยเพิ่มความสมจริงในการโต้ตอบกับสื่อ โดยใช้โปรแกรมในการสร้างสภาพแวดล้อมเสมือนจริง และควบคุมการทำงานของอุปกรณ์ต่าง ๆ

ตัวอย่างการควบคุมโดยใช้โปรแกรม cctv บนมือถือ

ปัจจุบัน มีการนำสื่อความจริงเสมือน (VR) มาใช้ประโยชน์หลายด้าน ได้แก่ ทางการแพทย์ ธุรกิจ การศึกษา การออกแบบผลิตภัณฑ์ การฝึกทักษะในด้านต่าง ๆ รวมทั้ง เพื่อความบันเทิง อาทิ ดูภาพยนตร์ เล่นเกม และท่องเที่ยวตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น

2. <u>Augmented Reality (AR)</u>

เทคโนโลยีสื่อที่นำโลกเสมือนมาซ้อนทับบนโลกจริง ซึ่งผู้ใช้ยังคงอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง แต่จะเห็นภาพของโลกเสมือนจริงปรากฏอยู่ด้วย เช่น การเล่นเกมโปเกมอนโก (Pokemon GO) ที่ตัวละครในเกมปรากฏบนพื้นหลังของโลกจริง การสร้างโชว์รูมสินค้าเสมือนจริงต่าง ๆ หรือแคตตาล็อกสินค้า 3 มิติ ที่ให้ลูกค้ารู้สึกเหมือนได้ทดลองใช้สินค้าก่อนตัดสินใจซื้อ (“Any I Media”, 2565)

สำหรับคนยุคปัจจุบัน อาจมองว่าการสร้าง “สื่อเสมือนจริง” เป็นเรื่องใหม่ หากแต่สื่อเหล่านี้ มีลักษณะเทียบได้กับพุทธวิธีการสื่อสารที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล ต่างกันเพียงเนื้อหาของการสื่อสาร และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัยเท่านั้น

ตัวอย่างการสร้างสื่อการสอนพระพุทธศาสนาเสมือนจริงในปัจจุบัน : เสถียรธรรมสถานกรุงเทพฯ

สื่อในโลกเสมือนจริงสมัยพุทธกาล

พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีหลากหลายในการสอนพระสาวก โดยสื่อที่พระพุทธองค์ทรงใช้และมีลักษณะคล้ายความจริงเสมือน (VR) ในยุคปัจจุบัน ได้แก่

วิธีสอนพระนันทะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ก) ซึ่งออกผนวชเป็นภิกษุอยู่ที่พระเชตวัน โดยพระนันทะปรารถนาจะลาสิกขา เพราะไม่สามารถตัดใจจากนางผู้เป็นที่รัก โดยกราบทูลพระพุทธองค์ว่าเมื่อครั้งเสด็จออกจากพระตำหนัก นางชนบทกัลยาณีสากิยานี ซึ่งมีเกศาที่เกล้าไว้ครึ่งเดียว กล่าวกับท่านว่า “ข้าแต่ทูลกระหม่อม ขอพระองค์รีบเสด็จกลับมา” เมื่อนึกถึงคำของนางทีไรท่านก็ไม่ยินดีจะประพฤติพรหมจรรย์ และไม่สามารถทรงพรหมจรรย์ไว้ได้

พระพุทธองค์ทรงพาพระนันทะเสด็จหายจากพระเชตวันไปปรากฏในหมู่เทวดาชั้นดาวดึงส์ มีอัปสรผู้งดงาม 500 นาง กำลังรับใช้ท้าวสักกะ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถามว่า ระหว่างนางชนบทกัลยาณีสากิยานีกับอัปสรเหล่านั้น ใครสวยกว่ากัน พระนันทะทูลตอบว่า “นางชนบทกัลยาณีสากิยานีเมื่อเปรียบเทียบกับนางอัปสร 500 นางเหล่านี้ ก็เหมือนนางลิงรุ่นถูกไฟไหม้อวัยวะ หูวิ่นจมูกแหว่ง คือ สวยไม่ถึงหนึ่งเสี้ยว หรือส่วนหนึ่งของเสี้ยวของนางอัปสรเหล่านั้น” พระพุทธองค์รับรองว่า หากท่านยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ก็จะได้นางอัปสรเหล่านั้นแน่นอน พระนันทะจึงยินดีประพฤติพรหมจรรย์ โดยเมื่อกลับมายังพระเชตวัน จึงถูกภิกษุที่เป็นพระสหายเรียกว่า “ลูกจ้าง” หรือ “ผู้ถูกไถ่มา” พระนันทะรู้สึกอึดอัดกับสรรพนามที่ภิกษุเหล่านั้นเรียก จึงแยกตัวไปอยู่ลำพัง เพียรอุทิศกายใจปฏิบัติ จนไม่นานก็บรรลุอรหัตตผล ขอยกเลิกที่พระพุทธองค์ทรงรับรองว่าจะได้อัปสร 500 นาง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงมีพระญาณหยั่งรู้ว่า พระนันทะได้ปฏิบัติเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้แจ้ง หมดสิ้นอาสวะทั้งหลายที่เข้าถึงอยู่ในขณะนั้น

พุทธวิธีที่ทรงสื่อธรรมกับพระนันทะ พระพุทธองค์ได้พาพระนันทะไปยังอีกโลกหนึ่ง ซึ่งตัดขาดจากโลกที่ท่านอยู่ในปัจจุบัน นับเป็นโลกเสมือนจริงที่มีหญิงสาวที่สวยงาม เพื่อให้พระนันทะได้เห็นกิเลสของตน ซึ่งนำมาสู่การปฏิบัติจนบรรลุธรรมขั้นสูงสุด

พุทธวิธีการสอนที่ใกล้เคียงกับเทคโนโลยี AR ในยุคปัจจุบัน ได้แก่ **การสร้างภาพเนรมิตเพื่อสอนพระนางรูปนันทา พระเชษฐภคินีของพระนันทะ** (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข) ซึ่งร่ำลือกันว่าทรงมีพระรูปโฉมสวยงามที่สุด พระนางออกผนวชเป็นภิกษุณีตามพระญาติที่สำนักพระมหาปชาบดีโคตมี แต่ไม่ได้บวชด้วยศรัทธา จึงยังหลงใหลในพระรูปโฉมของตน ไม่เสด็จไปรับพระโอวาทจากพระพุทธเจ้า เพราะได้ยินว่าพระพุทธองค์แสดงเรื่องขันธ์ 5 ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกรงว่าจะถูกติเตียน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องพระนางรูปนันทาหลงมัวเมาในพระสิริโฉม จึงตรัสให้ภิกษุณีทุกรูปไปรับพระโอวาทด้วยตนเอง พระนางจึงต้องไปรับพระโอวาท โดยตั้งใจที่จะไม่แสดงตน พระพุทธองค์ทรงเห็นความรักในเรือนร่างอย่างเหลือล้นของพระนางรูปนันทา จึงใช้วิธีบรรเทาความมัวเมาในรูปด้วยรูป ประดุจการบ่งหนามด้วยหนาม เมื่อพระนางเสด็จถึงพระวิหาร พระพุทธองค์ทรงใช้ฤทธิ์เนรมิตหญิงงามพริ้งผู้หนึ่งอายุราว 16 ปี นุ่งผ้าแดง ประดับด้วยอาภรณ์ ถือพัดยืนพัดอยู่ โดยทรงเห็นได้เฉพาะพระพุทธองค์และพระนางเท่านั้น ด้วยพระวรกายอันวิจิตรของพระพุทธองค์และรูปหญิงงามตามเนรมิต ทำให้พระนางรู้สึกว่า ตนเป็นเหมือนนางกาซึ่งอยู่หน้าพญาหงส์ทอง ทรงมีความเสน่หาในรูปหญิงสาวนั้นอย่างแรงกล้า ยึดรูปหญิงสาวเป็นนิมิต เพ่งดูอย่างไม่ละพระเนตร พระพุทธองค์จึงทรงบันดาลให้รูปหญิงนั้นแปรเปลี่ยนสภาพไปโดยลำดับ ตั้งแต่เป็นหญิงที่คลอดบุตรแล้ว หญิงวัยกลางคน จนถึงหญิงชรา ทำให้พระนางคลายความยินดีในรูปหญิงนั้น และเมื่อทรงเห็นรูปหญิงฟันหัก ผมหงอก หลังโกง ซี่โครงนูน ถือไม้เท้า ตัวสั่นงันงก ก็ทรงหมดความยินดีในรูปหญิงนั้น เมื่อพระพุทธองค์ทรงบันดาลให้รูปหญิงเนรมิตมีโรคครอบงำ ร้องเสียงขรม ล้มลงที่พื้น จมอยู่ในปัสสาวะและอุจจาระ นอนกลิ้งไปมา พระนางทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงรู้สึกเบื่อหน่าย จากนั้น พระพุทธองค์ทรงบันดาลให้รูปหญิงนั้นเสียชีวิตลง กลายเป็นศพขึ้นอืด มีน้ำหนองและหมู่หนอนไหลออกจากทวารทั้ง 9 มีฝูงกามาแย่งกันจิกกินซากศพ พระนางเห็นสภาพไม่เที่ยงของหญิงสาวว่าวันหนึ่งพระนางก็จะมีสภาพเช่นนี้เช่นเดียวกัน

เมื่อพระนางเห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ขณะนั้นภพทั้ง 3 คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพก็ปรากฏแก่พระนาง จนพระทัยของพระนางมุ่งสู่กรรมฐาน

พระพุทธองค์ตรัสพระคาถาให้คลายความยึดติดเพิ่ม พระนางส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาจึงได้บรรลุพระโสดาปัตติผล และเมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงคาถาเรื่องสุญญตากัมมัฏฐาน หรือการกำหนดความว่างเปล่า เพื่ออบรมวิปัสสนาและมรรคผลทั้ง 3 แก่พระนางให้สูงขึ้น พระนางจึงได้บรรลุพระอรหัตตผล

พุทธวิธีสื่อธรรมที่พระพุทธองค์ทรงใช้กับพระนางรูปนันทา **เป็นการสร้างภาพเคลื่อนไหว**ให้ปรากฏในขณะที่พระนางอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิม ซึ่งนำไปสู่การพิจารณาให้เห็นความเสื่อมของขันธ์ 5 ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติจนได้บรรลุธรรมขั้นสูงสุดอีกท่านหนึ่ง

นอกจากนี้ ยังมีพุทธวิธีการสอนที่มีการดำเนินเรื่อง และให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งอาจใกล้เคียงกับ AI ในยุคปัจจุบัน หรืออาจเป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงผู้รับสารได้มากกว่านั้น ได้แก่ **วิธีสอนนางกีสาโคตมีผู้สูญเสียบุตร และปรารถนาให้บุตรฟื้นคืนชีวิต** (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ค) ครั้งนั้นนางอัดอั้นตันใจด้วยความเศร้าโศก ร้องไห้คร่ำครวญน้ำตานองหน้า อุ้มศพลูกเที่ยวพูดบ่นพร่ำเพ้อไป จนกระทั่ง มีผู้พาไปเฝ้าพระพุทธองค์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นแพทย์ที่ประเสริฐสุด จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดประทานยาให้บุตรคืนชีพด้วยเถิด” พระพุทธองค์จึงรับสั่งว่า “ในเรือนหลังใดไม่มีคนตาย เธอจงไปนำเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากเรือนหลังนั้นมา” นางกีสาโคตมีไปหาจนทั่วกรุงสาวัตถี ก็ไม่พบเรือนที่ไม่มีคนตาย จึงได้สติว่า นางไม่สามารถหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดได้จากที่ไหน เพราะไม่มีบ้านหลังใดที่ไม่มีคนตาย จึงทิ้งศพบุตร แล้วกลับไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ทรงให้ธรรมะว่า “ความเป็นอยู่เพียงวันเดียวของบุคคลผู้เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ตั้ง 100 ปี ของบุคคลผู้มิได้เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป” นั่นหมายถึงอนิจจตาหรือความไม่เที่ยง ซึ่งเป็นธรรมอันเป็นสากล นางกีสาโคตมีได้ฟังพระคาถาเหล่านั้น ได้รู้แจ้งพระสัทธรรมแล้วบวชเป็นบรรพชิต ประกอบความเพียรเรื่อยมา จนบรรลุอรหัตตผล

พุทธวิธีสื่อธรรมแก่นางกีสาโคตมี อาจเปรียบเทียบได้ว่าใกล้เคียงกับ VR คือ ให้นางพาตัวเองเข้าไปอยู่ในอีกสถานการณ์หนึ่ง และยังใกล้เคียงกับ AR คือ การที่นางเข้าไปเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดขึ้น ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เป็นโลกแห่งความจริง เพื่อให้นางได้สติและเรียนรู้สัจธรรมในเรื่องความตาย ซึ่งเป็นธรรมะขั้นต้น ที่นำไปสู่การปฏิบัติให้ถึงความหลุดพ้นเช่นกัน

สื่อสมัยพุทธกาลกับการสร้างพุทธิปัญญา

พุทธิปัญญาในพระพุทธศาสนา หมายถึง ปัญญาที่เข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างถ่องแท้ โดยเฉพาะในกฎไตรลักษณ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ง) และอริยสัจ 4 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539จ) ซึ่งนำไปสู่การดับทุกข์อย่างแท้จริง โดยพุทธิปัญญามี 3 ระดับ ตั้งแต่สุตตมยปัญญา ซึ่งเกิดจากการฟังธรรม การสนทนาธรรม หรือการอ่านหนังสือธรรมะ จินตามยปัญญา ซึ่งเกิดจากการคิด การไตร่ตรอง การพิจารณาหลักธรรมคำสอนโดยละเอียด เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ จนถึงภาวนามยปัญญา ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติธรรม หรือการภาวนา ให้เข้าถึงหลักธรรมอย่างลึกซึ้งในเรื่องที่มาของความทุกข์และวิธีดับทุกข์ สามารถลดละกิเลส และนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

จากวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอนพระสาวกทั้ง 3 พระพุทธองค์ทรงใช้สื่อเป็นฐาน ในการให้สติแก่พระสาวกที่ประสบกับความทุกข์ และได้เรียนรู้ในสัจธรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองใน 3 ระดับ กล่าวคือ

ระดับที่ 1 สุตตมยปัญญา เมื่อพระพุทธองค์ทรงเตือนสติและตรัสพระคาถา ทำให้พระสาวกมีสัมมาทิฏฐิ หรือความเห็นชอบ

ระดับที่ 2 จินตามยปัญญา พระสาวกมีสัมมาสังกัปปะ คือ มีการคิดไตร่ตรองอย่างถูกทาง หรือคิดแบบโยนิโสมนสิการ และมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าในการปฏิบัติ

ระดับที่ 3 ภาวนามยปัญญา พระสาวกบรรลุผลจากการปฏิบัติ สามารถละกิเลสได้ในระดับต่าง ๆ ก้าวสู่การเป็นพระอริยบุคคลตามลำดับขั้น ตั้งแต่พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี จนถึงพระอรหันต์

สื่อในโลกเสมือนจริงกับการเสริมสร้างพุทธิปัญญาในยุคโลกไร้พรมแดน

สื่อเสมือนจริง (Virtual Media) ที่สามารถเสริมสร้างพุทธิปัญญาได้ ต้องมีเนื้อหาให้ผู้รับสารเกิดสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบในกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และหลักอริยสัจ 4 ประกอบด้วยทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งทำให้ผู้รับสารมีวิธีคิดที่ถูกต้องตามหลักโยนิโสมนสิการ โดยสามารถนำสื่อเสมือนจริงมาใช้เสริมสร้างพุทธิปัญญาได้ทั้ง 2 ประเภท ตามความเหมาะสมของเนื้อหาที่ต้องการสื่อสารดังนี้

1. Virtual Reality (VR)

เนื่องจากสื่อ VR คือ โลกของความเป็นจริงเสมือนที่จำลองสภาพแวดล้อมให้ผู้ใช้รู้สึกเหมือนอยู่ในเหตุการณ์จริง โดยตัดขาดจากโลกภายนอกในขณะที่ใช้สื่อ จึงเหมาะที่จะสื่อเนื้อหาที่สะท้อนเรื่องกฎไตรลักษณ์หรืออริยสัจ 4 ในเรื่องราวที่เป็นปัญหาหลักของการดำเนินชีวิต เช่น ความเจ็บป่วย พลัดพราก ทุกข์จากความรัก หรือปัญหาครอบครัว ซึ่งอาจเป็นรูปแบบภาพยนตร์ 4 มิติ 6 มิติ หรือในรูปแบบเกม ที่ให้ผู้ใช้สื่อได้มีส่วนร่วมกับสิ่งที่สื่อนำเสนอ โดยสื่อประเภทนี้สามารถโน้มนำผู้ใช้ให้เกิดปัญญาทั้ง 3 ระดับ ได้ง่ายกว่าสื่อ AR

2. Augmented Reality (AR)

ด้วยรูปแบบของสื่อ AR ซึ่งเป็นการนำโลกเสมือนมาซ้อนทับบนโลกแห่งความเป็นจริง การดึงสมาธิของผู้ชมเข้าสู่เนื้อหาที่เป็นสัจธรรมอาจทำได้ยากกว่า แต่จะได้เปรียบ VR ตรงที่ผู้รับสารสามารถเปรียบเทียบสิ่งที่ได้เรียนรู้จากโลกเสมือนกับโลกแห่งความเป็นจริงได้ทันที เนื่องจากผู้ชมสามารถสัมผัสกับภาพและเสียงจากทั้ง 2 บริบทได้ในเวลาเดียวกัน โดยผู้ชมสามารถเรียนรู้คำสอนของพระพุทธองค์ในกฎไตรลักษณ์ หรืออริยสัจ 4 ว่ามีความเป็นสากล ไม่ว่าจะปรากฏในสถานที่ใด และเป็นอกาลิโก คือไม่จำกัดกาล ซึ่งอาจนำเสนอในรูปแบบภาพยนตร์ 4 มิติ 6 มิติ ภาพยนตร์แอนิเมชั่น หรือภาพยนตร์ที่สร้างด้วย AI

กล่าวโดยสรุปแล้ว สื่อในโลกเสมือนจริง (Virtual Media) ที่มีในปัจจุบัน มีลักษณะใกล้เคียงกับสื่อที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในสมัยพุทธกาล ในแง่ของการสร้างหรือกำหนดภาพและเสียงเสมือนจริงให้ผู้รับสื่อมีประสบการณ์ร่วมเพื่อรับรู้ในสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการสื่อเกี่ยวกับโลกของความเป็นจริงได้ถูกต้องตามจริง โดย**พระพุทธองค์ทรงใช้สื่อเป็นฐานในการทำให้พระสาวกที่เป็นทุกข์กลับมามีสติ เกิดสัมมาทิฏฐิ คือ รู้เหตุแห่งทุกข์ และหนทางพ้นทุกข์ มีความคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ** เป็น พุทธิปัญญา อันพึงประสงค์ที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งให้พุทธสาวกในพระพุทธศาสนาปฏิบัติไปสู่ทางพ้นทุกข์ จนบรรลุผลในทางปฏิบัติ ก้าวสู่การเป็นพระอริยบุคคลตามลำดับขั้น ตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์

ดังนั้น สื่อเสมือนจริงที่จะมีพลังในการเสริมสร้างพุทธิปัญญา จึงต้องมีเนื้อหาในการให้สติ และสร้างสัมมาทิฏฐิแก่ผู้รับสาร สร้างประสบการณ์ร่วมให้ผู้คนมีการคิดแบบโยนิโสมนสิการ สามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากสื่อเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ได้ในเวลาที่ประสบปัญหาหรือเผชิญความทุกข์ ย่อมสร้างผลกระทบในเชิงบวก หรือทางสร้างสรรค์ให้แก่วงการสื่อในยุคโลกไร้พรมแดนได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ก). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. เล่ม 25 ข้อ 22 หน้า 211.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ข). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. เล่ม 33 ข้อ 143-148 หน้า 539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ค). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. เล่ม 33 ข้อ 484-491 หน้า 452.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ง). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. เล่ม 32 ข้อ 132 หน้า 24.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539จ). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. เล่ม 4 ข้อ 12 หน้า 18-20.

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี (2565). การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 สื่อสังคมออนไลน์ สืบค้นเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2568 จาก https://sci.dru.ac.th/dlr/files3/Media%20Online.pdf,

คลังความรู้SciMath : ธัชชัย ตระกูลเลิศยศ (วันอังคาร, 06 กันยายน 2559). Virtual Reality เทคโนโลยีความเป็นจริงเสมือน สืบค้นเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2568 จาก https://www.scimath.org/article-technology/item/4818-virtual-reality Any I media (25 มกราคม 2565). ทำความรู้จักกับเทคโนโลยี AR – VR - MR ที่จะเข้ามาเติมเต็มประสบการณ์แปลกใหม่ในอนาคต สืบค้นเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2568 จาก https://www.anyimedia.com/ar-vr-mr#:

จากปัญญาประดิษฐ์สู่ปัญญาแท้ : เครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีในยุคดิจิทัล
FROM AI TO TRUE WISDOM: A TOOL TO PROMOTE BUDDHIST LEARNING IN THE DIGITAL AGE

ชมพูนุท พรรษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Shompoonuth Pansa
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: shompoonuth.pansa@gmail.com

บทคัดย่อ

ในยุคดิจิทัลปัจจุบัน เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) หรือ AI ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในทุกมิติของชีวิตมนุษย์ รวมถึงการศึกษา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างปัญญาประดิษฐ์ และปัญญาแท้ตามหลักพระพุทธศาสนา และสำรวจศักยภาพของ AI ในการเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีในยุคดิจิทัล โดยใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรมและการวิเคราะห์เชิงทฤษฎี ผลการศึกษาพบว่า AI เป็นความสามารถในการประมวลผลข้อมูล และเลียนแบบรูปแบบความคิดของมนุษย์ผ่านอัลกอริทึม โดยมีจุดเด่นในด้านความรวดเร็ว ความแม่นยำ และการจัดการข้อมูลจำนวนมหาศาล แต่ยังคงมีข้อจำกัดในด้านการขาดจิตสำนึก การไม่สามารถเข้าใจบริบทที่ลึกซึ้ง และการขาดภูมิปัญญาทางจริยธรรม ในขณะที่ปัญญาแท้ตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง ประกอบด้วยสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ซึ่งนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมชาติของความเป็นจริงและมีมิติของสติสัมปชัญญะและความเมตตากรุณา บทความได้บอกถึงศักยภาพของ AI ในการส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีหลายด้าน ได้แก่ การพัฒนาระบบค้นหาและจัดองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา การสร้าง Chatbot ธรรมะสำหรับการตอบคำถาม การใช้ Virtual Reality และ Augmented Reality ในการสร้างประสบการณ์ทางศาสนา การพัฒนาแอปพลิเคชันเจริญสติที่ปรับแต่งเฉพาะบุคคล การประยุกต์ใช้ Machine Learning ในการวิเคราะห์พระไตรปิฎก และการสร้างระบบแนะนำหลักธรรมเฉพาะบุคคล อย่างไรก็ตาม การศึกษายังได้เผยให้เห็นถึงความท้าทายสำคัญ ได้แก่ การรักษาความถูกต้องของหลักธรรม ปัญหาการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ไม่เท่าเทียมกัน ความซับซ้อนของภาษาบาลีและสันสกฤต การพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป และความท้าทายด้านจริยธรรม การศึกษาได้เสนอกรอบแนวคิดสำหรับการพัฒนา AI ในบริบทพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยหลักการสี่ประการ คือ ความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเข้าถึงได้ และความยั่งยืน รวมถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมพระพุทธศาสนา เช่น สติสัมปชัญญะ มัชฌิมาปฏิปทา เมตตากรุณา และอุปายกุศล ในการพัฒนาและใช้งาน AI สรุปได้ว่า การใช้ AI เป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีมีศักยภาพสูง แต่ต้องใช้อย่างมีสติและมีดุลยภาพ โดยไม่ทดแทนการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง แต่เป็นการเสริมสร้างการเข้าถึงและความเข้าใจในหลักธรรม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาปัญญาแท้และการบรรลุความสงบสุขอย่างถาวร

คำสำคัญ: ปัญญาประดิษฐ์, ปัญญาแท้, พระพุทธศาสนา, การเรียนรู้ดิจิทัล, เทคโนโลยีทางศาสนา, การศึกษาพุทธวิถี, สติสัมปชัญญะ

Abstract

In the contemporary digital epoch, Artificial Intelligence (AI) technology has assumed a pivotal role across all dimensions of human existence, encompassing education and the dissemination of Buddhist teachings. This study aims to conduct a comparative analysis between artificial intelligence and true wisdom according to Buddhist principles, and to investigate the potential of AI as an instrumental tool for promoting Buddhist learning methodologies in the digital age. The research methodology employs literature review and theoretical analysis approaches. The research findings demonstrate that AI constitutes the capacity for data processing and the simulation of human cognitive patterns through algorithmic mechanisms, exhibiting particular strengths in velocity, precision, and the management of vast datasets. Nevertheless, it maintains significant limitations in terms of consciousness deficiency, inability to comprehend profound contextual nuances, and the absence of ethical wisdom. Conversely, true wisdom according to Buddhist doctrine represents wisdom derived from authentic Dharma practice, comprising wisdom acquired through learning (sutamaya-pañña), wisdom through contemplation (cintamaya-pañña), and wisdom through meditation (bhavanamaya-pañña), which leads to the realization of the authentic nature of reality and encompasses the dimensions of mindfulness with clear comprehension (sati-sampajañña) and loving-kindness with compassion (metta-karuṇā).The article elucidates the multifaceted potential of AI in facilitating Buddhist learning, including the development of search systems and knowledge organization concerning Buddhism, the creation of Dharma chatbots for inquiry responses, the utilization of Virtual Reality and Augmented Reality technologies for generating religious experiences, the development of personalized mindfulness cultivation applications, the application of Machine Learning for Tripitaka analysis, and the establishment of individualized Dharma recommendation systems.However, the study also reveals significant challenges, including the preservation of doctrinal accuracy, issues of inequitable technological access, the complexity of Pali and Sanskrit languages, excessive technological dependence, and ethical considerations. The research proposes a conceptual framework for AI development within the Buddhist context, comprising four fundamental principles: correctness, appropriateness, accessibility, and sustainability, along with the application of Buddhist principles such as mindfulness and clear comprehension (sati-sampajañña), the Middle Way (majjhima-patipadā), loving-kindness and compassion (metta-karuṇā), and skillful means (upaya-kusala) in AI development and implementation.In conclusion, the utilization of AI as an instrumental tool for promoting Buddhist learning demonstrates considerable potential; however, it must be employed with mindfulness and equilibrium, not as a substitute for authentic Dharma practice, but rather as a means of enhancing accessibility and comprehension of the teachings, ultimately leading to the cultivation of true wisdom and the attainment of enduring tranquility.Keywords: Artificial

Intelligence, True Wisdom, Buddhism, Digital Learning, Religious Technology, Buddhist Education, Mindfulness and Clear Comprehension

Keywords: Artificial Intelligence, True Wisdom, Buddhism, Digital Learning, Religious Technology, Buddhist Education, Mindfulness and Clear Comprehension

บทนำ

ในโลกยุคปัจจุบัน เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) หรือ AI ได้เข้ามามีบทบาทและมีอิทธิพลที่สำคัญในทุกมิติของวิถีชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การศึกษา การแพทย์ ไปจนถึงการตัดสินใจในชีวิตประจำวัน AI มีความสามารถในการประมวลผลข้อมูล การเรียนรู้ และการแก้ปัญหาที่ซับซ้อนทำได้อย่างรวดเร็ว และแม่นยำ โดย AI สามารถช่วยแก้ปัญหาที่ซับซ้อน เพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน และรวมถึงสร้างนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติ ซึ่งสร้างความประทับใจให้กับมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความกังวลให้กับมนุษยชาติเป็นอย่างมาก ความกังวลเกิดจากคำถามหลายด้านเกี่ยวกับอนาคตของมนุษยชาติ ว่าเมื่อ AI มีความสามารถเหนือกว่ามนุษย์ในหลายด้าน จะส่งผลกระทบต่อการจ้างงาน ความเป็นส่วนตัว การละเมิดความเป็นมนุษย์ ความปลอดภัย และที่สำคัญที่สุดคือคำถามเกี่ยวกับความหมายของความเป็นมนุษย์ และคุณค่าของปัญญามนุษย์

ในส่วนปัญญาแท้ที่เกิดมาจากความคิดของมนุษย์ โดยเฉพาะความหมายของ "ปัญญาแท้" ตามที่พระพุทธศาสนาได้นิยามไว้ "ปัญญาแท้" ในพระพุทธศาสนาหมายถึงปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม การเจริญสติ และการพัฒนาจิตใจ เป็นปัญญาที่ไม่เพียงแต่ช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ภายนอก แต่ยังช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของจิตใจตนเอง ความเป็นไปของชีวิต และหนทางสู่ความสงบสุข ปัญญาแท้นี้ไม่สามารถทดแทนด้วยเทคโนโลยีได้ เพราะเป็นคุณภาพที่เกิดจากการปฏิบัติและประสบการณ์โดยตรงของแต่ละบุคคล ดังนั้น ปัญญาแท้ตามหลักพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งมีประวัติศาสตร์การศึกษา และพัฒนาปัญญามาเป็นเวลากว่า 2,500 ปี (วิกิพีเดีย, 2568) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับปัญญาที่ไม่ได้เป็นเพียงความสามารถในการคิดหรือประมวลผลข้อมูล แต่เป็นปัญญาที่นำไปสู่การเข้าใจความจริงของชีวิต การดับทุกข์ และการสร้างสุขภาพจิตที่แท้จริง ดังนั้น การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างปัญญาประดิษฐ์ และปัญญาแท้จึงไม่ได้เป็นการต่อต้านเทคโนโลยี แต่เป็นการค้นหาความเข้าใจที่สมดุลเกี่ยวกับข้อจำกัด และศักยภาพของทั้งสองอย่าง เพื่อให้มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้อย่างสร้างสรรค์ ขณะเดียวกันก็ไม่ละทิ้งการพัฒนาปัญญา ที่แท้จริงของตนเอง

บริบททางประวัติศาสตร์และปรัชญา

การพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI เกิดจากการจิตนาการของมนุษย์ที่ต้องการสร้างเครื่องจักรที่สามารถคิด และทำงานได้เหมือนมนุษย์ ตั้งแต่ยุคกรีกโบราณที่มีแนวคิดเกี่ยวกับ automata ไปจนถึงการพัฒนา mechanical calculator ในศตวรรษที่ 17 และการคิดค้น Turing Machine ในศตวรรษที่ 20 (Mayor ,A, 2018) การพัฒนา AI จากอดีตจนถึงปัจจุบันได้รับแรงหนุนจากความก้าวหน้าทาง mathematics computer science และ neuroscience เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การพัฒนา AI ส่วนใหญ่เน้นการเลียนแบบหรือทำให้ดีกว่าความสามารถเฉพาะด้านของมนุษย์บางอย่างเท่านั้น เช่น การคำนวณ การจดจำ การวิเคราะห์รูปแบบ แต่ยังไม่สามารถเลียนแบบคุณภาพที่สำคัญของมนุษย์ได้ เช่น จิตสำนึก ความเมตตา ความเข้าใจในความหมายที่ลึกซึ้ง และความสามารถในการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตอย่างแท้จริง ในทางตรงกัน

ข้าม พระพุทธศาสนาได้เริ่มต้นการศึกษา และพัฒนาปัญญาจากมุมมองที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เมื่อ 2,500 ปีที่แล้ว พระพุทธเจ้าได้ค้นพบว่าความทุกข์ของมนุษย์มีสาเหตุมาจากความไม่รู้ความจริง (หรือ เรียกว่า อวิชชา) และได้พัฒนาวิธีการปฏิบัติเพื่อพัฒนาปัญญาที่สามารถเข้าใจความจริงนี้ได้

ปัญญาแท้ในพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงความรู้หรือความสามารถในการคิดวิเคราะห์ แต่เป็นปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา (กฎของไตรสิกขา) อย่างสมดุล เป็นปัญญาที่ช่วยให้เห็นความจริงของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (กฎไตรลักษณ์) และนำไปสู่การดับทุกข์อย่างถาวร สิ่งที่น่าสนใจคือ ในขณะที่ AI พยายามสร้าง "ปัญญา" จากภายนอกเข้าสู่ภายใน คือจากเครื่องจักรสู่การจำลองสมอง พระพุทธศาสนากลับสอนให้พัฒนาปัญญาจากภายในสู่ภายนอก คือจากการเข้าใจจิตใจตนเองสู่การเข้าใจโลกภายนอก วิธีการทั้งสองอาจให้ผลลัพธ์ที่แตกต่างกันอย่างมาก การที่เราอาศัยอยู่ในยุคที่ทั้งปัญญาประดิษฐ์ และปัญญาแท้สามารถเรียนรู้ และพัฒนาไปพร้อมๆ กันได้ จึงเป็นโอกาสอันดีในการศึกษาและเข้าใจทั้งสองแนวทางเพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดให้กับมนุษยชาติ

ความหมายและขอบเขตของปัญญาในสองมิติ

เพื่อให้การศึกษาเรื่อง "จากปัญญาประดิษฐ์สู่ปัญญาแท้" มีความชัดเจน และเป็นระบบ จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและขอบเขตของปัญญาในทั้งสองมิติอย่างลึกซึ้ง ดังนี้

ปัญญาประดิษฐ์ คือ ความสามารถการประมวลผลแบบเลียนแบบ ปัญญาประดิษฐ์ในปัจจุบันสามารถแบ่งออกเป็นหลายระดับ ตั้งแต่ Narrow AI ที่เชี่ยวชาญในงานเฉพาะ เช่น การเล่นหมากรุก การแปลภาษา หรือการวินิจฉัยโรค ไปจนถึง General AI ที่มีความสามารถใกล้เคียงหรือเหนือกว่ามนุษย์ในหลายด้าน และ Super AI ที่อาจมีความสามารถเหนือกว่ามนุษย์ในทุกด้าน (IBM, 2024) ลักษณะสำคัญของปัญญาประดิษฐ์คือ การทำงานผ่านอัลกอริทึม การเรียนรู้จากข้อมูล (Machine Learning) การประมวลผลแบบขนาน และการปรับปรุงประสิทธิภาพผ่านการฝึกฝน AI สามารถประมวลผลข้อมูลจำนวนมหาศาลได้ในเวลาอันสั้น จดจำรูปแบบที่ซับซ้อน และทำการคาดการณ์ที่แม่นยำ อย่างไรก็ตาม ปัญญาประดิษฐ์ยังคงมีข้อจำกัดสำคัญ เช่น การขาดความเข้าใจในบริบท การไม่สามารถสร้างสรรค์อย่างแท้จริง การขาดจิตสำนึกและอารมณ์ การไม่สามารถเข้าใจความหมายที่ลึกซึ้งของชีวิต และที่สำคัญที่สุดคือการขาดภูมิปัญญาทางจริยธรรมในการตัดสินใจได้

ปัญญาแท้ คือ ความรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมชาติของความเป็นจริง ปัญญาแท้ในทางพระพุทธศาสนามีความหมายที่ลึกซึ้ง และครอบคลุมกว่าความรู้หรือความสามารถทั่วไป ปัญญาแท้ประกอบด้วย 3 ระดับคือ สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง การเรียนรู้) จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติภาวนา) ลักษณะสำคัญของปัญญาแท้คือ การเห็นความจริงตามที่เป็น (หรือเรียกว่า ยถาภูตญาณทัสสนะ) การเข้าใจไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) การรู้เท่าทันกิเลสและตัณหา และการนำไปสู่การปลดปล่อยจากความทุกข์ ปัญญาแท้ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการแก้ปัญหาภายนอก แต่เป็นคุณภาพของจิตใจที่นำไปสู่ความสงบ ความเข้าใจ และความเมตตา สิ่งที่สำคัญคือ ปัญญาแท้มีมีสติสัมปชัญญะ ที่สามารถตระหนักรู้ในการทำงานของจิตใจตนเอง เข้าใจความเชื่อมโยงของเหตุและผล และมีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ ปัญญาแท้จึงไม่ใช่เพียง "การรู้" แต่เป็น "การรู้อย่างมีสติและเมตตา" นั่นเอง

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญญาประดิษฐ์กับปัญญาแท้

ในยุคดิจิทัลปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า AI ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีการเรียนรู้ และการศึกษาของมนุษยชาติอย่างรากฐาน ซึ่งพบว่าการศึกษา และการสืบทอดภูมิปัญญาทางศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา

กำลังเผชิญกับทั้งโอกาส และความท้าทายที่สำคัญ ในขณะที่คนรุ่นใหม่หันไปใช้เวลากับสื่อดิจิทัล และแพลตฟอร์มออนไลน์มากขึ้น การเรียนรู้พุทธธรรมแบบดั้งเดิมอาจดูเป็นสิ่งที่ล้าสมัย และไม่น่าสนใจอีกต่อไป แต่หากเราสามารถนำการพัฒนาของเทคโนโลยี AI มาประยุกต์ใช้กับการเรียนรู้พุทธธรรม ให้นำกลับมาใช้ในการนำเสนอ และถ่ายทอดหลักธรรมพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่ทันสมัย เข้าถึงได้ง่าย และสามารถปรับให้เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะบุคคล หรือสังคมได้ เทคโนโลยี AI ก็จะสามารถช่วยสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ การวิเคราะห์ข้อความพระไตรปิฎกได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ และการสร้างเนื้อหาการสอนที่ปรับเปลี่ยนตามระดับความเข้าใจของผู้เรียนแต่ละคนได้ ดังนั้น ความสำคัญของการศึกษานี้ คือการค้นหาแนวทางในการใช้ AI เป็นสะพานเชื่อมระหว่างโลกเทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาโบราณ โดยไม่ทำให้สูญเสียคุณค่าหรือความลึกซึ้งของหลักธรรมพระพุทธศาสนา และในทางกลับกัน การใช้ AI มาเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีจึงเป็นแนวทางที่มีความหมาย และสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อการสืบทอดและพัฒนาพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันได้อย่างดี และยังสามารถใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความเข้าใจ และการปฏิบัติธรรมให้ลึกซึ้ง และยั่งยืนมากยิ่งขึ้น โดยพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนาที่เน้นการศึกษา การเรียนรู้ และการพัฒนาปัญญา มีศักยภาพสูงในการประยุกต์เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ หลักธรรมเรื่องการเรียนรู้ที่ไม่สิ้นสุด การปรับตัวตามสถานการณ์ และการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาและใช้งาน AI อย่างสร้างสรรค์อีกด้วย

บริบททางการศึกษาและเทคโนโลยีในปัจจุบัน

การศึกษาพระพุทธศาสนาในปัจจุบันกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการ ระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมที่เน้นการท่องจำพระไตรปิฎก การฟังเทศน์ในวัด และการศึกษาจากคัมภีร์ใบลาน กำลังถูกทดสอบด้วยการเข้ามาของเทคโนโลยีดิจิทัล และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ ในปัจจุบันคนรุ่นใหม่มีพฤติกรรมการเรียนรู้ที่แตกต่างจากอดีตอย่างมาก พวกเขาคุ้นเคยกับการเรียนรู้แบบโต้ตอบ การค้นหาข้อมูลอย่างรวดเร็ว การเรียนรู้ผ่านสื่อประสม และการปรับแต่งเนื้อหาตามความสนใจส่วนตัว การนำเสนอหลักธรรมพระพุทธศาสนาในรูปแบบดั้งเดิมอาจไม่สามารถดึงดูดความสนใจ หรือสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งได้เท่าที่ควร ในขณะเดียวกัน เทคโนโลยี AI ได้พัฒนาไปในทิศทางที่สามารถประยุกต์ใช้ในการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตัวอย่างเช่น Natural Language Processing (NLP) ที่สามารถวิเคราะห์ และทำความเข้าใจข้อความภาษาไทย และบาลี Machine Learning ที่สามารถสร้างระบบแนะนำเนื้อหาที่เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน และ Chatbot ที่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับหลักธรรมได้อย่างมีปฏิสัมพันธ์

การศึกษาออนไลน์ และ E-learning ได้กลายเป็นแนวโน้มสำคัญในระบบการศึกษาทั่วโลก โดยเฉพาะหลังจากสถานการณ์ COVID-19 ที่ทำให้การเรียนรู้แบบออนไลน์กลายเป็นความจำเป็น แพลตฟอร์มการเรียนรู้ดิจิทัลต่างๆ ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการเข้าถึงกลุ่มผู้เรียนที่กว้างขวาง การลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ และการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษาพระพุทธศาสนายังคงมีความท้าทายสำคัญ โดยเฉพาะการรักษาความถูกต้องของหลักธรรม การสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งแทนการรู้เพียงผิวเผิน และการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริงแทนการเป็นเพียงความรู้ทางทฤษฎี ดังนั้นการศึกษาเรื่อง "จากปัญญาประดิษฐ์สู่ปัญญาแท้" จึงมีความสำคัญในการค้นหาแนวทางที่เหมาะสมในการใช้เทคโนโลยี AI เป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถี โดยการสร้างสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและการรักษาคุณค่าดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

ศักยภาพของ AI ในการส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถี

เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์มีศักยภาพมากมายที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถี ทั้งในด้านการเข้าถึง การทำความเข้าใจ และการประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวัน ได้แก่

- การเข้าถึงข้อมูลและความรู้ กล่าวคือ AI สามารถช่วยสร้างระบบค้นหา และจัดองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การใช้ NLP ในการวิเคราะห์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่างๆ สามารถช่วยให้ผู้เรียนค้นหาหลักธรรมเฉพาะเรื่องได้อย่างรวดเร็ว และแม่นยำ ระบบแนะนำที่ใช้ Machine Learning สามารถเสนอเนื้อหาที่เหมาะสมกับระดับความรู้ และความสนใจของผู้เรียนแต่ละคน

- การสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ กล่าวคือ Chatbot ที่พัฒนาขึ้นเพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับหลักธรรมสามารถสร้างการเรียนรู้แบบโต้ตอบที่น่าสนใจ Virtual Reality (VR) และ Augmented Reality (AR) สามารถสร้างประสบการณ์การเยี่ยมชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา การจำลองสถานการณ์สำหรับการเรียนรู้หลักธรรม และการสร้างสภาพแวดล้อมเสมือนจริงสำหรับการปฏิบัติสมาธิ Okonkwo และ Ade-Ibijola (2022) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ "Interacting with educational chatbots" ได้วิเคราะห์ 36 บทความเพื่อทำความเข้าใจเทคนิคการออกแบบการโต้ตอบระหว่างผู้เรียนกับ chatbot ในการศึกษา โดยการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า chatbot มีศักยภาพในการปฏิวัติการศึกษาผ่านการมีส่วนร่วมของผู้เรียน การปรับแต่งกิจกรรมการเรียนรู้ และการสนับสนุนผู้สอน

- การปรับแต่งการเรียนรู้เฉพาะบุคคล กล่าวคือ AI สามารถวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ ความเข้าใจ และความก้าวหน้าของผู้เรียนแต่ละคน เพื่อปรับแต่งเนื้อหา วิธีการสอน และความเร็วในการเรียนรู้ให้เหมาะสม ระบบดังกล่าวสามารถช่วยให้ผู้เรียนได้รับการสอนที่เหมาะสมกับความสามารถและความต้องการของตนเอง

- การสนับสนุนการปฏิบัติธรรม กล่าวคือ แอปพลิเคชันที่ใช้ AI สามารถช่วยเตือนและแนะนำการปฏิบัติธรรมประจำวัน การติดตามความก้าวหน้าในการเจริญสติ การวิเคราะห์อารมณ์และจิตใจเพื่อแนะนำหลักธรรมที่เหมาะสม และการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

- การสร้างชุมชนการเรียนรู้ กล่าวคือ AI สามารถช่วยเชื่อมต่อผู้เรียนที่มีความสนใจคล้ายคลึงกัน สร้างแพลตฟอร์มสำหรับการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และอำนวยความสะดวกในการสร้างกลุ่มศึกษาธรรมออนไลน์ที่มีประสิทธิภาพ

- การแปลและอธิบายข้อความ กล่าวคือ AI สามารถช่วยแปลข้อความบาลีและสันสกฤตเป็นภาษาไทยสมัยใหม่ อธิบายความหมายของศัพท์เฉพาะทางพระพุทธศาสนา และสร้างการเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมกับสถานการณ์ในชีวิตจริง

อย่างไรก็ตาม การใช้ AI ในการส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีจำเป็นต้องมีความระมัดระวังในการรักษาความถูกต้องของหลักธรรม การส่งเสริมการปฏิบัติอย่างแท้จริงแทนการเป็นเพียงความรู้ผิวเผิน และการสร้างความสมดุลระหว่างการใช้เทคโนโลยีกับการพัฒนาปัญญาและสติภายในตนเอง

การประยุกต์และพัฒนา AI ในการส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถี

การศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ และพัฒนา AI ในการส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถี ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการพัฒนาของเทคโนโลยี Natural Language Processing และ Machine Learning ที่มีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว การศึกษาด้าน Digital Humanities และพระพุทธศาสนา มีงานวิจัยของVeidlinger (2019) ได้นำเสนอการศึกษาเชิงครอบคลุมเกี่ยวกับ Digital Humanities และพระพุทธศาสนาในหนังสือ "Digital Humanities and Buddhism: An Introduction" ซึ่งถือเป็นหนึ่งในงานวิจัยพื้นฐานที่สำคัญในสาขานี้ โดยครอบคลุมประเด็นต่างๆ เช่น การ

อนุรักษ์ข้อมูลดิจิทัล การวิเคราะห์ข้อมูล และแหล่งข้อมูลดิจิทัล งานของ Veidlinger ได้วางรากฐานสำคัญสำหรับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ นอกจากยังมีการศึกษาของ Handy (2019) เกี่ยวกับ "A Context-Free Method for the Computational Analysis of Buddhist Texts" ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการใช้วิธีการคำนวณในการวิเคราะห์ข้อความพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้เทคนิค text mining และ computational linguistics เพื่อวิเคราะห์พระไตรปิฎกและเอกสารทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ ในส่วนของงานวิจัยการพัฒนา AI ในบริบทพระพุทธศาสนา มีงานวิจัยของ Wu (2024) เรื่อง "Buddhist Transformation in the Digital Age: AI (Artificial Intelligence) and Humanistic Buddhism" ได้นำเสนอมุมมองเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัญญาประดิษฐ์กับพุทธศาสนาเชิงมนุษยธรรม โดยชี้ให้เห็นว่า AI สามารถเป็นประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในด้านเทคนิค ตัวอย่างเช่น สถาบันพุทธศาสนาเชิงมนุษยธรรม ฟ่อกวงซาน ได้ใช้ AI translation software เพื่อปรับปรุงการแปล "พจนานุกรมฟ่อกวง" โดยใช้ระบบ "FGS Translation Portal" ที่รวม DeepL สำหรับการแปลข้อความ Wordtune สำหรับการปรับปรุงโครงสร้างประโยค และ Power thesaurus สำหรับความถูกต้องทางไวยากรณ์

การพัฒนาระบบ Chatbot ธรรมะ AI

เทคโนโลยี AI มีศักยภาพสูงในการพัฒนาระบบ chatbot ที่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับหลักธรรมพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ตัวอย่างที่เด่นชัดคือ Sati-AI ซึ่งเป็น AI-powered Buddhist meditation chatbot ที่พัฒนาโดย Barrios Solano (2024) ที่ดึงข้อมูลจากประเพณีเถรวาทของพระพุทธศาสนาในยุคต้น Sati-AI ถูกออกแบบให้เป็นผู้ช่วยการทำสมาธิเจริญสติที่หลากหลาย โดยรวมการวิจัยสหสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ Vipassana meditation ระบบนี้ใช้ประโยชน์จาก Natural Language Processing เพื่อเข้าใจ และตอบสนองต่อคำถามของผู้ใช้เกี่ยวกับการทำสมาธิและหลักธรรมพระพุทธศาสนา ความสามารถหลักของ chatbot ธรรมะ AI ประกอบด้วยการให้คำแนะนำในการปฏิบัติธรรม การอธิบายแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ซับซ้อน การแนะนำวิธีการทำสมาธิที่เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะบุคคล และการให้การสนับสนุนต่อเนื่องสำหรับผู้ปฏิบัติ ระบบเหล่านี้สามารถเรียนรู้จากการโต้ตอบกับผู้ใช้และปรับปรุงการตอบสนองให้มีความเหมาะสมมากขึ้นเรื่อย ๆ

การประยุกต์ใช้ VR/AR สำหรับประสบการณ์ทางศาสนา

เทคโนโลยี Virtual Reality (VR) และ Augmented Reality (AR) มีศักยภาพมากในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่มีความสมจริงและน่าประทับใจ การศึกษาของ Zhao และคณะ (2023) ได้แสดงให้เห็นว่า VR และ AR สามารถปฏิวัติการศึกษาผ่านการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้แบบไดนามิก ในบริบทของการศึกษาพระพุทธศาสนา VR สามารถสร้างประสบการณ์การเยี่ยมชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น บุทธคยา ลุมพินี หรือสารนาถ โดยที่ผู้เรียนไม่จำเป็นต้องเดินทางไปยังสถานที่จริง นอกจากนี้ VR ยังสามารถจำลองสถานการณ์ประวัติศาสตร์สำคัญในชีวิตของพระพุทธเจ้า ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจบริบทและความหมายของหลักธรรมได้ดีขึ้น AR มีประโยชน์ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ในสภาพแวดล้อมจริง เช่น การแสดงข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับพระพุทธรูป วัด หรือสิ่งประดิษฐ์ทางพระพุทธศาสนาผ่านหน้าจออุปกรณ์เคลื่อนที่ นอกจากนี้ AR ยังสามารถใช้ในการสร้างสภาพแวดล้อมเสมือนสำหรับการปฏิบัติสมาธิ โดยสร้างภาพและเสียงที่เอื้อต่อการทำสมาธิได้

Machine Learning สำหรับการวิเคราะห์พระไตรปิฎก

การประยุกต์ใช้ Machine Learning ในการวิเคราะห์พระไตรปิฎก และเอกสารทางพระพุทธศาสนาเป็นอีกหนึ่งด้านที่มีศักยภาพสูง งานของ Handy (2019) ได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการ context-free ในการวิเคราะห์ข้อความพระพุทธศาสนาโดยใช้วิธีการคำนวณ เทคนิค Natural Language Processing สามารถใช้

ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดต่างๆ ในพระไตรปิฎก การค้นหารูปแบบการใช้คำศัพท์ การแปลอัตโนมัติจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย และการสร้างดัชนีข้อความที่มีประสิทธิภาพสูง นอกจากนี้ Machine Learning ยังสามารถช่วยในการจำแนกหมวดหมู่เนื้อหา การค้นหาข้อความที่เกี่ยวข้อง และการสร้างสรุปเนื้อหาอัตโนมัติ การวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data Analytics) ของพระไตรปิฎกสามารถเผยให้เห็นรูปแบบและความสัมพันธ์ที่ซ่อนอยู่ซึ่งอาจไม่เคยถูกค้นพบมาก่อน ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์ความถี่ของคำศัพท์เฉพาะ การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของการใช้ภาษาในช่วงเวลาต่างๆ หรือการเปรียบเทียบเนื้อหาระหว่างนิกายต่างๆ

ในประเทศไทยได้มีการประยุกต์ใช้ Machine Learning ในการวิเคราะห์พระไตรปิฎก และเอกสารทางพระพุทธศาสนาเป็นเป็น Website และ Application ชื่อ E-Tipitaka หรือพระไตรปิฎกอิเล็กทรอนิกส์ ที่เป็นการรวบรวมพระคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนาเถรวาทในรูปแบบดิจิทัล ทำให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึง ค้นหา และศึกษาพระไตรปิฎกได้อย่างสะดวกและรวดเร็วผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ โครงการสำคัญอย่าง Chattha Sangayana Tipitaka ของ Vipassana Research Institute ได้จัดทำฐานข้อมูลพระไตรปิฎกที่สามารถค้นหาได้แบบออนไลน์ และนำเสนอในหลายระบบอักษร ทำให้พระคำสอนของพระพุทธเจ้าเข้าถึงได้ง่ายสำหรับทุกคน นอกจากนี้ยังมีโครงการ Sri Lanka Tripitaka Project และ SuttaCentral ที่ให้บริการพระไตรปิฎกในรูปแบบดิจิทัลแก่นักวิชาการและผู้สนใจทั่วโลก ซึ่งช่วยอนุรักษ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แอปพลิเคชันเจริญสติด้วย AI

การพัฒนาแอปพลิเคชันเจริญสติที่ใช้ AI เป็นอีกหนึ่งด้านที่มีความน่าสนใจ และมีผลกระทบต่อการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน การศึกษาของ Menear (2023) ได้นำเสนอวิธีที่ AI สามารถเสริมสร้างประสบการณ์การทำสมาธิผ่านการปรับแต่งเส้นทางสู่ความสงบภายใน ซึ่งเป็นแอปพลิเคชันการทำสมาธิแบบมีคำแนะนำที่ใช้ AI ในปัจจุบันสามารถคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ เช่น เป้าหมายของผู้ใช้ ระดับประสบการณ์ และแม้กระทั่งอารมณ์ เพื่อสร้างประสบการณ์การทำสมาธิที่เป็นส่วนตัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า AI สามารถปรับแต่งประสบการณ์การทำสมาธิให้เหมาะสมกับผู้ใช้แต่ละคน

แอปพลิเคชันเหล่านี้สามารถวิเคราะห์รูปแบบการทำสมาธิของผู้ใช้ การตอบสนองทางอารมณ์ และความก้าวหน้าในการปฏิบัติ เพื่อให้คำแนะนำที่เหมาะสม AI สามารถปรับระยะเวลาการทำสมาธิ เลือกเทคนิคที่เหมาะสม และสร้างแรงจูงใจให้ผู้ใช้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ แอปพลิเคชันยังสามารถรวมเซ็นเซอร์ทางชีวภาพ เช่น การวัดอัตราการเต้นของหัวใจ การหายใจ หรือคลื่นสมอง เพื่อให้ข้อมูลป้อนกลับแบบเรียลไทม์เกี่ยวกับสถานะการทำสมาธิ ข้อมูลเหล่านี้สามารถช่วยให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจและปรับปรุงเทคนิคการทำสมาธิของตนเองได้

ระบบแนะนำหลักธรรมเฉพาะบุคคล

การสร้างระบบแนะนำหลักธรรมที่ปรับแต่งตามความต้องการเฉพาะบุคคลเป็นอีกหนึ่งการประยุกต์ใช้ AI ที่มีศักยภาพสูง ระบบเหล่านี้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ใช้ เช่น ระดับความรู้ ความสนใจ ปัญหาที่เผชิญ และเป้าหมายในการปฏิบัติธรรม เพื่อแนะนำหลักธรรมและการปฏิบัติที่เหมาะสมที่สุด ระบบเหล่านี้อาจใช้เทคนิค Collaborative Filtering เพื่อแนะนำเนื้อหาโดยอิงจากความเหมือนกับผู้ใช้คนอื่นๆ หรือ Content-based Filtering ที่อิงจากลักษณะของเนื้อหาที่ผู้ใช้เคยสนใจ นอกจากนี้ยังสามารถใช้ Deep Learning เพื่อเรียนรู้รูปแบบที่ซับซ้อนของการเรียนรู้และการปฏิบัติของผู้ใช้ หลักธรรมสำหรับการใช้ AI ที่น่าสนใจ ได้แก่

- การประยุกต์ใช้หลักสติสัมปชัญญะ ซึ่งประกอบด้วยสติ (mindfulness) และสัมปชัญญะ (clear comprehension) เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการใช้เทคโนโลยี AI อย่างมีสติ การมีสติในการใช้เทคโนโลยีหมายถึงการตระหนักรู้และเข้าใจในวัตถุประสงค์ ผลกระทบ และข้อจำกัดของเทคโนโลยีที่ใช้ สติสัมปชัญญะในการใช้ AI ประกอบด้วยการรู้เท่าทันจุดประสงค์ของการใช้เทคโนโลยี (สัมปชัญญะแห่งสถานะ) การเข้าใจเหมาะสมของเทคโนโลยีและข้อจำกัด (สัมปชัญญะแห่งวิสัย) การเลือกใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับสถานการณ์ (สัมปชัญญะแห่งโคจร) และการรู้เท่าทันผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีต่อตนเองและผู้อื่น (สัมปชัญญะแห่งอกุศล) การปฏิบัติสติสัมปชัญญะในการใช้ AI หมายถึงการใช้เทคโนโลยีด้วยความตั้งใจและมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน ไม่ใช่การใช้อย่างไร้สติหรือตามกระแส นอกจากนี้ยังรวมถึงการประเมินผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีต่อการพัฒนาจิตใจและการปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ

- การประยุกต์ใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางเป็นหลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการหาสมดุลระหว่างการใช้เทคโนโลยีกับการปฏิบัติธรรมแบบดั้งเดิม หลักนี้สอนให้หลีกเลี่ยงทั้งความหลงใหลในเทคโนโลยี (กามสุขัลลิกานุโยคะ) และการปฏิเสธเทคโนโลยีอย่างสิ้นเชิง (อัตตกิลมถานุโยคะ) การประยุกต์ใช้มัชฌิมาปฏิปทาในบริบทของ AI หมายถึงการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือเสริมสร้างการปฏิบัติธรรม ไม่ใช่เป็นเป้าหมายหรือที่พึ่งพาหลัก การรักษาสมดุลนี้ต้องการการตรวจสอบตนเองอย่างสม่ำเสมอและการปรับปรุงวิธีการใช้เทคโนโลยีให้สอดคล้องกับเป้าหมายทางจิตวิญญาณ

- การใช้หลักเมตตากรุณาในการพัฒนาเทคโนโลยี หลักเมตตากรุณาควรเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาและใช้งาน AI เพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนา การพัฒนาเทคโนโลยีด้วยเมตตาหมายถึงการคำนึงถึงประโยชน์ของผู้ใช้และสังคมเป็นหลัก ไม่ใช่การแสวงหาผลกำไรหรือความได้เปรียบเพียงอย่างเดียว การประยุกต์ใช้กรุณาในการออกแบบ AI หมายถึงการสร้างระบบที่เข้าถึงได้สำหรับทุกคน โดยเฉพาะผู้ที่มีข้อจำกัดทางร่างกายหรือทรัพยากร การออกแบบ User Interface ที่เข้าใจง่าย การให้การสนับสนุนที่เหมาะสม และการสร้างระบบที่ไม่เพิ่มความเครียดหรือความกังวลให้กับผู้ใช้

- หลักอุปายกุศลในการปรับใช้เทคโนโลยี หรือความชำนาญในวิธีการ เป็นหลักธรรมที่สำคัญในการปรับใช้เทคโนโลยี AI ให้เหมาะสมกับบริบทและความต้องการที่แตกต่างกัน อุปายกุศลในการใช้ AI หมายถึงการเลือกใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ระดับความรู้ และวัตถุประสงค์เฉพาะ ตัวอย่างการใช้อุปายกุศลคือการพัฒนาแอปพลิเคชันที่มีระดับความซับซ้อนต่างกันสำหรับผู้ใช้ที่มีประสบการณ์แตกต่างกัน การใช้ภาษา และการนำเสนอที่เหมาะสมกับกลุ่มอายุต่างๆ หรือการปรับปรุงเนื้อหาให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

กรอบแนวคิดสำหรับการพัฒนา AI ในบริบทพระพุทธศาสนาและแนวทางปฏิบัติ

การพัฒนาเทคโนโลยี AI สำหรับการศึกษาพระพุทธศาสนาต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่ชัดเจน และสอดคล้องกับหลักธรรม กรอบแนวคิดนี้ควรประกอบด้วยหลักการพื้นฐานสี่ประการ คือ ความถูกต้อง (Right Understanding) ความเหมาะสม (Right Application) ความเข้าถึงได้ (Accessibility) และความยั่งยืน (Sustainability) ความถูกต้องหมายถึงการรับประกันว่าเนื้อหาและการทำงานของ AI สอดคล้องกับหลักธรรมพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ต้องมีกระบวนการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาและการทดสอบความถูกต้องอย่างสม่ำเสมอ ความเหมาะสมหมายถึงการใช้เทคโนโลยีในลักษณะที่เสริมสร้างการปฏิบัติธรรมแทนการแทนที่ การออกแบบให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้และการปฏิบัติ ไม่ใช่เป้าหมายในตัวเอง

แนวทางการออกแบบ User Experience ตามหลักธรรม

การออกแบบประสบการณ์ผู้ใช้ (User Experience Design) สำหรับแอปพลิเคชัน และระบบ AI ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาควรยึดหลักความเรียบง่าย (Simplicity) ความชัดเจน (Clarity) และความสงบ (Tranquility) ความเรียบง่ายในการออกแบบสะท้อนหลักธรรมเรื่องการไม่ยึดติดและการลดความซับซ้อนในชีวิต Interface ควรมีความเรียบง่าย ไม่ซับซ้อนเกินความจำเป็น และมุ่งเน้นไปที่ฟังก์ชันหลักที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรม ความชัดเจนหมายถึงการนำเสนอข้อมูลและตัวเลือกต่างๆ อย่างชัดเจน ไม่ทำให้เกิดความสับสนหรือความไม่แน่ใจ การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย การจัดระเบียบข้อมูลอย่างเป็นระบบ และการให้ทิศทางที่ชัดเจนในการใช้งาน

การสร้างชุมชนการเรียนรู้ดิจิทัล

การพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลสำหรับการศึกษาพระพุทธศาสนาควรรวมถึงการสร้างชุมชนการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง ชุมชนเหล่านี้ควรเป็นพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสนับสนุนซึ่งกันและกัน และการเรียนรู้ร่วมกัน AI สามารถช่วยในการเชื่อมโยงผู้เรียนที่มีความสนใจคล้ายคลึงกัน การจัดกลุ่มผู้ปฏิบัติตามระดับประสบการณ์ การแนะนำพันธมิตรในการปฏิบัติ (Dharma Buddy) และการสนับสนุนการสร้างกลุ่มศึกษาธรรมออนไลน์

มาตรฐานคุณภาพสำหรับเครื่องมือ AI ทางศาสนา

การกำหนดมาตรฐานคุณภาพสำหรับเครื่องมือ AI ที่ใช้ในการศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งจำเป็น มาตรฐานเหล่านี้ควรครอบคลุมด้านความถูกต้องของเนื้อหา ความเหมาะสมของการนำเสนอ ความปลอดภัยของข้อมูล และผลกระทบต่อการปฏิบัติธรรม การประเมินคุณภาพควรทำโดยคณะกรรมการที่ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา นักเทคโนโลยี และผู้ใช้งานจริง การทบทวนและปรับปรุงมาตรฐานควรทำอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ทันกับการพัฒนาของเทคโนโลยี

การพัฒนาระบบเหล่านี้ต้องคำนึงถึงความเป็นส่วนตัวและการรักษาข้อมูลส่วนบุคคล รวมทั้งต้องมีการออกแบบให้สอดคล้องกับหลักธรรมพระพุทธศาสนาเรื่องความเป็นกลางและการไม่ยึดติด

ความท้าทายและข้อจำกัดในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี AI ในการส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถี

ปัจจุบันเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์มีการพัฒนา และขยายตัวอย่างรวดเร็ว สังคมโลกกำลังเผชิญกับความท้าทาย และปัญหาที่ซับซ้อนซึ่งเกิดจากการพึ่งพาเทคโนโลยีนี้มากเกินไป การพัฒนา และการใช้งาน AI อย่างแพร่หลายในปัจจุบันได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการที่สำคัญ เช่น ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง การบิดเบือนข้อมูล และความสับสนในข้อมูลที่ซับซ้อนมากมาย ซึ่งหากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเหมาะสมและทันท่วงที อาจนำไปสู่ผลกระทบร้ายแรงต่อมนุษยชาติ และสังคมในวงกว้าง ปัญหาแรกที่เกิดขึ้นคือการสูญเสียทักษะ และความสามารถพื้นฐานของมนุษย์ เมื่อมนุษย์พึ่งพาเทคโนโลยี AI มากเกินไป ได้ส่งผลให้เกิดการเสื่อมถอยของทักษะสำคัญต่างๆ เช่น ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ด้วยตนเอง ความสามารถในการจดจำข้อมูล การคำนวณโดยไม่พึ่งพาเครื่องมือ และที่สำคัญที่สุดคือการตัดสินใจด้วยปัญญา และจิตสำนึกของตนเอง เนื่องจาก AI สามารถให้คำตอบได้อย่างรวดเร็ว และแม่นยำ มนุษย์จึงมีแนวโน้มที่จะเลิกฝึกฝน และพัฒนาความสามารถเหล่านี้ ส่งผลให้ทักษะที่เคยมีลดลงอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ปัญหาการสูญเสียการเชื่อมต่อกับตนเอง และผู้อื่นก็เป็นอีกหนึ่งประเด็นที่น่าวิตกกังวล การใช้เทคโนโลยี AI ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และเทคโนโลยีความเป็นจริงเสมือน ทำให้ผู้คนใช้เวลากับโลกเสมือนมากกว่าโลกแท้ ส่งผลให้เกิดการสูญเสียการเชื่อมต่อกับตนเอง การสูญเสียการติดต่อกับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ที่แท้จริงกับผู้อื่น ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตที่มีความหมายและมีคุณภาพ นอกจากนี้ความไม่เท่าเทียม และการแบ่งชั้นใหม่ในสังคมเป็นอีกหนึ่งปัญหาที่เกิดจากการเข้าถึงเทคโนโลยี AI ที่ไม่เท่าเทียมกัน ปรากฏการณ์นี้ได้

สร้างความเหลื่อมล้ำใหม่ในสังคม โดยผู้ที่มีทรัพยากรเพียงพอสามารถใช้ประโยชน์จาก AI เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ และสร้างความได้เปรียบเหนือผู้อื่น ในขณะที่ผู้ด้อยโอกาส หรือผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีเหล่านี้ได้ถูกทิ้งไว้ข้างหลัง สร้างช่องว่างทางสังคมที่กว้างขึ้นเรื่อย ๆ ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งคือปัญหาด้านจริยธรรม และการใช้เทคโนโลยีในทางที่ผิด เทคโนโลยี AI สามารถถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุม การเฝ้าระวัง หรือแม้กระทั่งการทำร้ายผู้อื่น การขาดกรอบจริยธรรมที่ชัดเจน และมีประสิทธิภาพทำให้เกิดการใช้เทคโนโลยีในลักษณะที่ขัดต่อความเป็นมนุษย์ และละเมิดศักดิ์ศรีของมนุษย์ ซึ่งเป็นปัญหาที่มีความรุนแรงและส่งผลกระทบในวงกว้าง สุดท้าย ปัญหาการขาดสติ และการเสพติดเทคโนโลยีเป็นอีกหนึ่งความท้าทายที่สำคัญ การใช้ AI และเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างไม่มีสติและขาดการควบคุมตนเองทำให้เกิดพฤติกรรมการเสพติด การสูญเสียความสามารถในการอยู่กับปัจจุบันขณะ และการลดลงของคุณภาพชีวิตและความสุขที่แท้จริง ผู้คนมักจมอยู่กับการโต้ตอบกับเทคโนโลยีมากจนลืมการใช้ชีวิตอย่างมีสติ และมีความหมาย

ปัญหาและความท้าทายทั้งหมดเหล่านี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การแก้ไข และการจัดการกับผลกระทบเหล่านี้ไม่สามารถทำได้ด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีเพิ่มเติมเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนาปัญญา และจิตสำนึกของมนุษย์ควบคู่ไปด้วย และนี่คือจุดสำคัญที่ปัญญาแท้ตามหลักพระพุทธศาสนาควรจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการชี้แนวทางและให้หลักการสำหรับการใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ มีสติ และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาที่แท้จริงของมนุษยชาติ แม้ว่าเทคโนโลยี AI จะมีศักยภาพมากมายในการส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถี แต่การพัฒนาและการใช้งาน AI อย่างแพร่หลายในปัจจุบันได้ก่อให้เกิดปัญหาบางอย่าง ซึ่งมีความท้าทาย และข้อจำกัดสำคัญที่จำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ได้แก่

- ความท้าทายในการรักษาความถูกต้องของหลักธรรม คือการพัฒนาระบบ AI ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมพระพุทธศาสนาต้องการความเข้าใจที่ลึกซึ้งและแม่นยำ การแปลหรือตีความที่ผิดพลาดอาจนำไปสู่ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับหลักธรรม ซึ่งอาจส่งผลกระทบร้ายแรงต่อการปฏิบัติธรรมของผู้เรียน
- ความท้าทายในการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้ง คือ หลักธรรมพระพุทธศาสนามักมีความลึกซึ้งและซับซ้อนที่ต้องการการสำนึกและประสบการณ์โดยตรง การพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไปอาจทำให้เกิดความเข้าใจเพียงผิวเผิน โดยขาดการปฏิบัติและการสำนึกที่แท้จริง
- ปัญหาการเข้าถึงเทคโนโลยี ไม่ใช่ทุกคนมีความสามารถในการเข้าถึงเทคโนโลยีขั้นสูง โดยเฉพาะผู้สูงอายุ ผู้มีรายได้น้อย หรือผู้ที่อาศัยในพื้นที่ห่างไกล การพัฒนาเครื่องมือ AI จึงต้องคำนึงถึงการสร้างความเท่าเทียมในการเข้าถึง
- ความท้าทายด้านภาษาและวัฒนธรรม ภาษาบาลีและสันสกฤตที่ใช้ในพระไตรปิฎกมีความซับซ้อนและมีความหมายที่ลึกซึ้ง การแปลโดยใช้ AI อาจไม่สามารถถ่ายทอดความหมายที่แท้จริงหรือบริบททางวัฒนธรรมได้อย่างสมบูรณ์
- ปัญหาการพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป หากผู้เรียนพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป อาจทำให้ลืมการพัฒนาปัญญาและสติของตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการปฏิบัติธรรม การใช้ AI ควรเป็นเครื่องมือเสริม ไม่ใช่การทดแทนการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง
- ความท้าทายด้านจริยธรรมและความเป็นส่วนตัว การใช้ AI ในการเรียนรู้พุทธวิถีต้องคำนึงถึงการรักษาความเป็นส่วนตัวของผู้เรียน การใช้ข้อมูลอย่างมีจริยธรรม และการป้องกันไม่ให้เทคโนโลยีแทรกแซงการปฏิบัติธรรมส่วนบุคคลมากเกินไป
- การรักษาสมดุลระหว่างดั้งเดิมและสมัยใหม่ ความท้าทายสำคัญคือการสร้างสมดุลระหว่างการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่กับการรักษาคุณค่า และวิธีการปฏิบัติแบบดั้งเดิมที่มีคุณค่า เช่น การปฏิบัติสมาธิในความเงียบ การศึกษากับอาจารย์โดยตรง และการมีปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มกัลยาณมิตรที่ศรัทธาพุทธศาสนา

ความท้าทายเหล่านี้ไม่ได้หมายความว่าเราควรหลีกเลี่ยงการใช้เทคโนโลยี แต่เป็นการเตือนให้เราใช้เทคโนโลยีอย่างระมัดระวัง มีสติ และมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในการส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง ปัญหาเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการแก้ไขไม่สามารถทำได้ด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีเพิ่มเติมเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องมีการพัฒนาปัญญา และจิตสำนึกของมนุษย์ควบคู่ไปด้วย และนี่คือจุดที่ปัญญาแท้ตามพระพุทธศาสนาที่ควรจะเข้ามามีบทบาทสำคัญ

สรุป

"จากปัญญาประดิษฐ์สู่ปัญญาแท้: เครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีในยุคดิจิทัล" ผู้เขียนได้นำเสนอมุมมองที่ครอบคลุมเกี่ยวกับการบูรณาการระหว่างเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์กับการศึกษาพระพุทธศาสนาในบริบทของสังคมดิจิทัลร่วมสมัย บทความวิชาการนี้เผยให้เห็นถึงศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของเทคโนโลยี AI ในการปฏิวัติรูปแบบการเรียนรู้ และการเข้าถึงหลักธรรมพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาเทคโนโลยีกับการเสริมสร้างปัญญาแท้ตามหลักพระพุทธศาสนา จากการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างปัญญาประดิษฐ์ และปัญญาแท้ พบว่าทั้งสองมิติของปัญญามีลักษณะที่แตกต่างกันโดยพื้นฐาน ปัญญาประดิษฐ์เป็นความสามารถในการประมวลผลข้อมูลและการเลียนแบบรูปแบบความคิดของมนุษย์ผ่านอัลกอริทึมและการเรียนรู้ของเครื่อง โดยมีจุดเด่นในด้านความรวดเร็ว ความแม่นยำ และความสามารถในการจัดการข้อมูลจำนวนมหาศาล อย่างไรก็ตาม ปัญญาประดิษฐ์ยังคงมีข้อจำกัดสำคัญในด้านการขาดจิตสำนึก การไม่สามารถเข้าใจบริบทที่ลึกซึ้ง และการขาดภูมิปัญญาทางจริยธรรมในการตัดสินใจในทางตรงกันข้าม ปัญญาแท้ตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง ประกอบด้วยสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ซึ่งนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมชาติของความเป็นจริง ปัญญาแท้มีลักษณะเฉพาะในการเข้าใจไตรลักษณ์ การรู้เท่าทันกิเลสและตัณหา และการนำไปสู่การปลดปล่อยจากความทุกข์อย่างถาวร สิ่งที่สำคัญที่สุดคือปัญญาแท้มีมิติของสติสัมปชัญญะและความเมตตากรุณาที่ AI ไม่สามารถเลียนแบบได้ นอกจากนี้เห็นได้ว่าในยุคดิจิทัลปัจจุบัน การศึกษา และการสืบทอดพระพุทธศาสนากำลังเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ที่คุ้นเคยกับเทคโนโลยีดิจิทัล การนำเสนอหลักธรรมในรูปแบบดั้งเดิมอาจไม่สามารถดึงดูดความสนใจหรือสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งได้เท่าที่ควร ดังนั้น การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี AI จึงมีความสำคัญในการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างโลกเทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาโบราณ โดยไม่ทำให้สูญเสียคุณค่าหรือความลึกซึ้งของหลักธรรมพระพุทธศาสนา

ศักยภาพของ AI ในการส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีมีความหลากหลาย และครอบคลุมหลายมิติ ตั้งแต่การพัฒนาระบบค้นหาและจัดองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่มีประสิทธิภาพ การสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ผ่าน Chatbot ธรรมะ การใช้ Virtual Reality และ Augmented Reality ในการสร้างประสบการณ์ทางศาสนาที่สมจริง การปรับแต่งการเรียนรู้เฉพาะบุคคลตามความสามารถ และความต้องการ รวมถึงการสนับสนุนการปฏิบัติธรรมผ่านแอปพลิเคชันเจริญสติที่ใช้ AI การประยุกต์ใช้ Machine Learning ในการวิเคราะห์พระไตรปิฎก และเอกสารทางพระพุทธศาสนา ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการค้นพบรูปแบบและความสัมพันธ์ที่ซ่อนอยู่ซึ่งอาจไม่เคยถูกค้นพบมาก่อน เทคนิค Natural Language Processing สามารถช่วยในการแปล และอธิบายข้อความบาลีและสันสกฤต การสร้างดัชนีข้อความที่มีประสิทธิภาพ และการเชื่อมโยงหลักธรรมกับสถานการณ์ในชีวิตจริง นอกจากนี้ การพัฒนาระบบแนะนำหลักธรรมเฉพาะบุคคลยังสามารถช่วยให้ผู้เรียนได้รับการแนะนำเนื้อหา และวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสมกับระดับความรู้และความต้องการของตนเอง อย่างไรก็ตาม การศึกษายังได้เผยให้เห็นถึงความท้าทายและข้อจำกัดสำคัญหลายประการในการ

ประยุกต์ใช้เทคโนโลยี AI ในการส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถี ความท้าทายหลักประกอบด้วยการรักษาความถูกต้องของหลักธรรม การสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งแทนการรู้เพียงผิวเผิน ปัญหาการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ไม่เท่าเทียมกัน ความซับซ้อนของภาษาบาลี และสันสกฤต การพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป และความท้าทายด้านจริยธรรมและความเป็นส่วนตัว ความท้าทายเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการแก้ไขไม่สามารถทำได้ด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีเพิ่มเติมเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องมีการพัฒนาปัญญาและจิตสำนึกของมนุษย์ควบคู่ไปด้วย บทความนี้ยังได้เสนอกรอบแนวคิดสำหรับการพัฒนา AI ในบริบทพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยหลักการพื้นฐานสี่ประการ คือ ความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเข้าถึงได้ และความยั่งยืน การประยุกต์ใช้หลักธรรมพระพุทธศาสนาในการพัฒนาและใช้งาน AI เช่น หลักสติสัมปชัญญะ หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักเมตตากรุณา และหลักอุปายกุศล จะช่วยให้การใช้เทคโนโลยีเป็นไปอย่างมีสติ มีดุลยภาพ และสร้างประโยชน์อย่างแท้จริง

บทความนี้ผู้เขียนได้นำเสนอมุมมองที่สมดุล และรอบด้านเกี่ยวกับความเป็นไปได้ และความท้าทายในการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เพื่อส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา การศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่าแม้เทคโนโลยี AI จะมีศักยภาพอย่างมากในการปฏิวัติรูปแบบการเรียนรู้และการเข้าถึงหลักธรรม แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือการใช้เทคโนโลยีเหล่านี้อย่างมีสติ และมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในการส่งเสริมการพัฒนาปัญญาแท้ของมนุษย์ ความสำเร็จของการประยุกต์ใช้ AI ในการศึกษาพระพุทธศาสนาจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีกับการรักษาคุณค่าและความลึกซึ้งของหลักธรรมพระพุทธศาสนา การพัฒนาเครื่องมือและแพลตฟอร์มต่างๆ ต้องมีการกำกับดูแลอย่างเข้มงวดโดยผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา และต้องมีการประเมินผลกระทบต่อการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ในท้ายที่สุด เป้าหมายสูงสุดของการใช้เทคโนโลยี AI ในการศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ใช่การสร้างความสะดวกสบายหรือความบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงและเข้าใจหลักธรรมได้ลึกซึ้งมากขึ้น นำไปสู่การปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง และพัฒนาปัญญาแท้ที่สามารถนำไปสู่การดับทุกข์และการบรรลุความสงบสุขอย่างถาวร

ทางผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะเป็นแรงบันดาลใจ และแนวทางสำหรับนักวิชาการ นักพัฒนาเทคโนโลยี และผู้สนใจในการสร้างสรรค์เครื่องมือและวิธีการใหม่ๆ ที่จะช่วยให้พระพุทธศาสนาสามารถเจริญรุ่งเรืองและสร้างประโยชน์ให้กับมนุษยชาติในยุคดิจิทัลอย่างยั่งยืน การผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาโบราณกับเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างเหมาะสมจะเป็นกุญแจสำคัญในการเปิดประตูสู่อนาคตที่พระพุทธศาสนาสามารถเข้าถึงและก่อประโยชน์ให้กับผู้คนทุกเพศทุกวัยในโลกที่เต็มไปด้วยความท้าทายและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วสิ่งที่สำคัญที่สุดที่การศึกษานี้ต้องการเน้นย้ำคือ การใช้ AI เป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีไม่ควรมีเป้าหมายเพื่อทดแทนการปฏิบัติธรรม หรือปัญญาแท้ของมนุษย์ แต่ควรเป็นการใช้เทคโนโลยีเป็นอุปกรณ์สนับสนุนที่ช่วยให้การเข้าถึง การเข้าใจ และการประยุกต์ใช้หลักธรรมเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาปัญญาแท้ผ่านการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง การเจริญสติและการพัฒนาจิตใจอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาและการวิเคราะห์ที่ผู้เขียนได้นำเสนอ ข้อเสนอแนะในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีในยุคดิจิทัลในหลายมิติ โดยมุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเทคโนโลยีกับการเสริมสร้างปัญญาแท้ตามหลักพระพุทธศาสนา มีดังนี้

- ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา และสถาบันการศึกษาต่างๆ ควรร่วมกันกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ระยะยาวในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี AI

เพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนา การกำหนดนโยบายดังกล่าวควรมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อการวิจัยและพัฒนาอย่างเหมาะสม การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา สถาบันเทคโนโลยี และองค์กรทางศาสนา รวมถึงการจัดทำแผนการพัฒนาบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญทั้งในด้านเทคโนโลยีและหลักธรรมพระพุทธศาสนา การพัฒนามาตรฐาน และแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับการใช้ AI ในการศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง มาตรฐานเหล่านี้ควรครอบคลุมด้านความถูกต้องของเนื้อหา ความเหมาะสมของการนำเสนอ การรักษาความปลอดภัยของข้อมูล และผลกระทบต่อการปฏิบัติธรรม การจัดตั้งคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญที่ประกอบด้วยนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี และผู้ปฏิบัติธรรมที่มีประสบการณ์เพื่อทำหน้าที่ในการกำกับดูแล ประเมินผล และให้คำแนะนำในการพัฒนาเครื่องมือ AI ต่างๆ

- ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครื่องมือ และแพลตฟอร์ม การพัฒนาแพลตฟอร์มการเรียนรู้พระพุทธศาสนาแบบบูรณาการที่รวมเทคโนโลยี AI หลากหลายรูปแบบเข้าด้วยกันจะสามารถสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่สมบูรณ์และมีประสิทธิภาพ แพลตฟอร์มดังกล่าวควรประกอบด้วยระบบ Chatbot ธรรมะที่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับหลักธรรมได้อย่างถูกต้อง ระบบแนะนำเนื้อหาที่ปรับแต่งตามความต้องการเฉพาะบุคคล เครื่องมือวิเคราะห์และค้นหาพระไตรปิฎก และระบบติดตามความก้าวหน้าในการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรม การพัฒนาเครื่องมือแปล และอธิบายข้อความบาลีและสันสกฤตโดยใช้ AI ที่มีความแม่นยำสูงจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงพระไตรปิฎกได้โดยตรงมากขึ้น เครื่องมือเหล่านี้ควรมีความสามารถในการอธิบายบริบททางวัฒนธรรม การเชื่อมโยงกับแนวคิดในภาษาไทยสมัยใหม่ และการสร้างตัวอย่างการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ ควรมีการพัฒนาระบบตรวจสอบและยืนยันความถูกต้องของการแปลโดยผู้เชี่ยวชาญ

- การสร้างแอปพลิเคชันเจริญสติและปฏิบัติธรรมที่ใช้ AI ในการปรับแต่งประสบการณ์การทำสมาธิตามความต้องการเฉพาะบุคคลจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสม แอปพลิเคชันเหล่านี้ควรสามารถวิเคราะห์สถานะทางอารมณ์ ให้คำแนะนำเทคนิคการทำสมาธิ ติดตามความก้าวหน้า และสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง การรวมเซ็นเซอร์ทางชีวภาพเพื่อให้ข้อมูลป้อนกลับแบบเรียลไทม์เกี่ยวกับสถานะการทำสมาธิจะเป็นประโยชน์อย่างมาก

- ข้อเสนอแนะในการสร้างชุมชนและเครือข่าย การพัฒนาแพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับการสร้างชุมชนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่ใช้ AI ในการเชื่อมโยงผู้เรียนที่มีความสนใจคล้ายคลึงกัน การจัดกลุ่มตามระดับประสบการณ์ และการอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จะช่วยสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง ชุมชนเหล่านี้ควรมีการกำกับดูแลโดยผู้เชี่ยวชาญและมีระบบป้องกันการใช้งานในทางที่ผิด การจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา วัด และองค์กรทางศาสนาในการพัฒนาและแบ่งปันเครื่องมือ AI สำหรับการศึกษาพระพุทธศาสนาจะช่วยลดความซ้ำซ้อนและเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนา การสร้างฐานข้อมูลกลางที่รวบรวมเครื่องมือ แหล่งข้อมูล และแนวปฏิบัติที่ดีจะเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่และการพัฒนาต่อยอด

- ข้อเสนอแนะในการพัฒนาบุคลากร การจัดหลักสูตรอบรมสำหรับพระสงฆ์ ครูผู้สอน และผู้นำทางศาสนาเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยี AI ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพเป็นสิ่งจำเป็น หลักสูตรเหล่านี้ควรครอบคลุมทั้งความรู้เชิงเทคนิคและการประยุกต์ใช้ตามหลักธรรม รวมถึงการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับข้อจำกัดและความเสี่ยงของเทคโนโลยี การส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาโดยนักศึกษาและนักวิชาการรุ่นใหม่ในสาขาที่เชื่อมโยงระหว่างเทคโนโลยีและพระพุทธศาสนาจะช่วยสร้างแนวคิดใหม่ๆ และการพัฒนาที่ยั่งยืน การจัดให้มีทุนการศึกษาและโครงการวิจัยเฉพาะทางจะช่วยดึงดูดผู้มีความสามารถเข้ามาร่วมพัฒนาสาขาวิชานี้

- ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต การศึกษาผลกระทบระยะยาวของการใช้ AI ต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจของผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องติดตามอย่างต่อเนื่อง การวิจัยควรครอบคลุมทั้งผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบ และควรมีการพัฒนาเครื่องมือวัดผลที่เหมาะสมสำหรับการประเมินความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณ การพัฒนาวิธีการประเมินประสิทธิภาพของเครื่องมือ AI ในการส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถีที่มีความน่าเชื่อถือและใช้ได้จริงจะช่วยให้สามารถปรับปรุงและพัฒนาเครื่องมือเหล่านี้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การวิจัยควรรวมถึงการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวิธีการเรียนรู้แบบดั้งเดิมกับวิธีการที่ใช้เทคโนโลยี การศึกษาความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น Quantum Computing, Brain-Computer Interface หรือ Advanced Virtual Reality ในการส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาจะเป็นการเตรียมพร้อมสำหรับอนาคต การวิจัยเหล่านี้ควรทำอย่างระมัดระวังและมีการพิจารณาผลกระทบทางจริยธรรมอย่างรอบคอบ

- ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับผู้ใช้งาน ผู้ที่สนใจใช้เทคโนโลยี AI เพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาควรเริ่มต้นด้วยการสร้างพื้นฐานความเข้าใจในหลักธรรมพระพุทธศาสนาผ่านวิธีการดั้งเดิมก่อน เช่น การศึกษากับอาจารย์ที่มีความรู้ การอ่านคัมภีร์ และการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา การมีพื้นฐานที่มั่นคงจะช่วยให้สามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีสติและได้ประโยชน์สูงสุด การใช้เครื่องมือ AI ควรเป็นการเสริมการปฏิบัติธรรม ไม่ใช่การทดแทน ผู้ใช้ควรตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนในการใช้เทคโนโลยี กำหนดเวลาการใช้งานอย่างเหมาะสม และประเมินผลกระทบต่อการปฏิบัติธรรมของตนเองอย่างสม่ำเสมอ การรักษาสมดุลระหว่างการใช้เทคโนโลยีกับการปฏิบัติในรูปแบบดั้งเดิมเป็นสิ่งสำคัญ สุดท้าย ผู้ใช้ควรมีความระมัดระวังในการเลือกใช้เครื่องมือ AI ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยควรตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผู้พัฒนา ความถูกต้องของเนื้อหา และการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนา การสร้างวิจารณญาณในการใช้เทคโนโลยีจะช่วยป้องกันการได้รับข้อมูลที่คลาดเคลื่อนหรือการปฏิบัติที่ผิดพลาด

การศึกษานี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นในการสำรวจความเป็นไปได้ของการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พุทธวิถี หากสามารถนำข้อเสนอแนะเหล่านี้ไปปฏิบัติอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง จะสามารถสร้างรูปแบบการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่ทันสมัย มีประสิทธิภาพ และยังคงรักษาคุณค่า และความลึกซึ้งของหลักธรรมได้อย่างสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

Barrios Solano, M. (2024, March 16). *Sati-AI | An AI-powered Buddhist meditation chatbot*. Medium. https://medium.com/@mbarrios.solano/sati-ai-an-ai-powered-buddhist-meditation-chatbot.

Handy, C. (2019). A context-free method for the computational analysis of Buddhist texts. In D. Veidlinger (Ed.), *Digital humanities and Buddhism: An introduction* (pp. 183–208). De Gruyter.

IBM. (2024). *Types of artificial intelligence*. https://www.ibm.com/think/topics/artificial-intelligence-types.

Mayor, A. (2018). *Gods and robots: Myths, machines, and ancient dreams of technology*. Princeton University Press.

Menear, K. (2023, March 9). *Mind and machine: How AI is enhancing the meditation experience by personalizing the path to inner peace*. Medium. https://medium.com/

@kevinmenear/mind-and-machine-how-ai-is-enhancing-the-meditation-experience-by-personalizing-the-path-to-inner.

Okonkwo, C. W., & Ade-Ibijola, A. (2022). Interacting with educational chatbots: A systematic review. *Education and Information Technologies*, *27*(8), 11549–11591. https://doi.org/10.1007/s10639-022-11177-3.

Veidlinger, D. (Ed.). (2019). *Digital humanities and Buddhism: An introduction*. De Gruyter.

วิกิพีเดีย. (2568, สิงหาคม 20). *ปัญญา (ศาสนาพุทธ)*. https://th.wikipedia.org/wiki/ปัญญา_(ศาสนาพุทธ).

Wu, J. (2024). Buddhist transformation in the digital age: AI (artificial intelligence) and humanistic Buddhism. *Religions*, *15*(1), 79. https://doi.org/10.3390/rel15010079.

Zhao, X., Ren, Y., & Cheah, K. S. L. (2023). Leading virtual reality (VR) and augmented reality (AR) in education: Bibliometric and content analysis from the Web of Science (2018–2022). *SAGE Open*, *13*(2). https://doi.org/10.1177/21582440231176787.

พฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

THE PURCHASING BEHAVIOR OF SPORTS SHOES AMONG REGULAR PROGRAM STUDENTS AT VALAYA ALONGKORN RAJABHAT UNIVERSITY UNDER THE ROYAL PATRONAGE, PATHUM THANI PROVINCE

เบญจวรรณ กองอุดม[1] และ วรีรัตน์ สัมพัทธ์พงศ์
สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ แขนงวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
Benjawan Kongaudom[1] and Wareerat Sampatpong
Business Administration Program (Marketing) , Faculty of Management Science,
Valaya Alongkorn Rajabhat University University under the Royal Patronage.
Email: sky0937892970@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ และปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด ที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อรองเท้ากีฬา

ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริโภคที่เป็นนักศึกษามีความต้องการรองเท้ากีฬาที่ไม่เพียงแค่ตอบสนองต่อการใช้งานด้านการออกกำลังกาย เช่น การป้องกันการบาดเจ็บและการเพิ่มประสิทธิภาพในการเล่นกีฬาเท่านั้น แต่ยังมุ่งเน้นไปที่ความสะดวกสบาย ความทันสมัย และความสวยงามที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยรองเท้ากีฬาถูกมองว่าเป็นทั้งอุปกรณ์กีฬาและแฟชั่นที่สะท้อนรสนิยมและสถานะทางสังคม อีกทั้งผู้บริโภคยังให้ความสำคัญกับความคุ้มค่าในด้านราคา คุณภาพ ตลอดจนสิทธิพิเศษที่ได้รับจากการซื้อสินค้า ทำให้รองเท้ากีฬากลายเป็นสิ่งที่ตอบสนองได้ทั้งด้านประโยชน์ใช้สอยและด้านจิตวิทยาทางสังคมของผู้บริโภคในปัจจุบัน ทั้งนี้จากการ ศึกษาวิจัยผู้วิจัยได้พัฒนาจนเกิดองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งแสดงเป็นแผนภาพโมเดล ชื่อว่า “Buying” เพื่อใช้ในการนำผลการวิจัยไปใช้วางแผนการตลาด กำหนดกลยุทธ์ และพัฒนาผลิตภัณฑ์/ช่องทางจำหน่ายให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักศึกษา

คำสำคัญ : พฤติกรรมการเลือกซื้อ, นักศึกษาภาคปกติ, รองเท้ากีฬา, ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด

Abstract

Research on the Purchasing Behavior of Sports Shoes among Regular Program Students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani Province,The objective of this research was to study the purchasing behavior of sports shoes among students at Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage and to examine the marketing mix factors influencing their purchasing decisions.

The findings revealed that student consumers demanded sports shoes not only to fulfill their functional purposes, such as injury prevention and enhanced athletic performance, but also to emphasize comfort, modernity, and aesthetic appeal that could be integrated into daily life. Sports shoes were perceived as both athletic equipment and a fashion item that reflected individual taste and social status. Moreover, consumers placed significant importance on value for money in terms of price, quality, and additional benefits associated with their purchase. Consequently, sports shoes have become products that simultaneously satisfy both functional utility and social-psychological needs of today's consumers, From this study, the researcher developed new knowledge presented in a conceptual model named "Buying", which serves as a framework for applying research findings to marketing planning, strategy formulation, and the development of products and distribution channels that are better aligned with student consumers as the target group.

Keywords : Purchasing Behavior, Students, Sports Shoes, Marketing Mix Factors

บทนำ

ในปัจจุบันสำหรับผู้ที่สนใจในเกมกีฬา ส่วนใหญ่จะเห็นได้ว่ารองเท้ากีฬาได้กลายเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากสำหรับนักกีฬาหรือผู้ที่มีความชื่นชอบในการออกกำลังกาย เพราะรองเท้ากีฬาไม่ใช่แช่แค่อุปกรณ์ที่เพียงสวมใส่เวลาออกกำลังกายเท่านั้นแต่กลับเป็นอุปกรณ์ที่ช่วยป้องกันการบาดเจ็บ ลดอาการบาดเจ็บหรือแม้กระทั่งเพิ่มสมรรถภาพของนักกีฬาให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นได้อีกด้วย ปัจจุบันรองเท้ากีฬามีความหลากหลายตามรูปแบบของกีฬาแต่ละประเภทที่ผลิตออกมาให้เหมาะสมกับความเฉพาะเจาะจงของรูปแบบกีฬา ไม่ว่าจะเป็น รูปทรง น้ำหนัก ความยืดหยุ่นของรองเท้าหรือแม้กระทั่งความทันสมัยของรองเท้าที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นแต่ละบริษัทต่างผลิตและพัฒนารองเท้ากีฬาหรือใช้เทคโนโลยีใหม่ๆออกมาเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้การแข่งขันที่สูงทางเศรษฐกิจแต่ละบริษัทจึงมีแผนการส่งเสริมทางการตลาดด้วยวิธีการที่ต่างกันไปไม่ว่าจะเป็น การลดราคา การมอบสิทธิพิเศษต่างๆ และยิ่งในปัจจุบันรองเท้ากีฬาได้กลายมาเป็นแฟชั่นที่บุคคลทั่วไปต่างนิยมนำมาสวมใส่และใช้กัน ดังนั้นเมื่อมีความต้องการซื้อมากขึ้น ช่องทางการจัดจำหน่ายรองเท้ากีฬาจึงมีมากยิ่งขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ซึ่งมีหลากหลายของช่องทางในการเลือกซื้อ เช่น ห้างสรรพสินค้า ร้านขายอุปกรณ์กีฬา ศูนย์รวมอุปกรณ์กีฬา ตัวแทนจำหน่ายอุปกรณ์กีฬา และสามารถซื้อผ่านทางสื่อออนไลน์ได้ด้วย (เพ็ญนิภา พูลสวัสดิ์, 2562)

รองเท้ากีฬาไม่เพียงจะมีประโยชน์ตามการใช้งาน คือ การใช้ใส่ออกกำลังกาย ยังเป็นสัญลักษณ์ทางจิตวิทยาและสัญลักษณ์ทางสังคมบางอย่างที่เป็นการบ่งบอกถึงฐานะและรสนิยมของผู้สวมใส่ นอกจากนั้นรองเท้ากีฬากลายมาเป็นรองเท้าแฟชั่นที่สามารถใส่ทั่วไปในชีวิตประจำวันอีกด้วย ซึ่งความนิยมในการใส่รองเท้ากีฬาและการแต่งตัวแนว Casual และแนว Steet ทำให้แบรนด์กีฬาต่างๆ หันมาทำรองเท้าผ้าใบ ซึ่งรองเท้าผ้าใบหรือสนีกเกอร์ (Sneakers) นี้ถึงแม้จะไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อให้เล่นกีฬาโดยตรง แต่ยังคงรูปลักษณ์แบบสปอร์ตตามเทรนด์และความสวมใส่สบายแบบรองเท้ากีฬา ทำให้ทุกวันนี้ผู้บริโภคหันมานิยมใส่รองเท้าผ้าใบแทนรองเท้าหนังหรือรองเท้าส้นสูงกันมากขึ้น รองเท้าคัทชูนั้นการนำไปใช้กลับกลายเป็นรองเท้าสำหรับวาระพิเศษต่างๆไปจนถึงงานที่ต้องการความมีแบบแผนหรืองานที่ค่อนข้างเป็นทางการมากขึ้นแทนการใช้ทั่วๆไปในชีวิตประจำวัน อย่างในประเทศสหรัฐอเมริกากลุ่มรองเท้าผ้าใบผู้หญิงก็มีการเติบโตอย่างมาก โดยมียอดขายปรับสูงขึ้นถึง 37% ในปี 2560 และเป็นหนึ่งในปัจจัย

ขับเคลื่อนหลักให้ตลาดรองเท้ากีฬาในสหรัฐอเมริกา เติบโตขึ้น 2% คิดเป็นมูลค่าสูงกว่า 20,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐหรือประมาณ 6.4 แสนล้านบาท

การแข่งขันในอุตสาหกรรมรองเท้ากีฬามีมากพอสมควร ผู้ประกอบการที่มีชื่อเสียง เพราะชื่อเสียงคุณภาพของสินค้า การบริการที่ดี ทำให้มีผู้บริโภคให้ความสนใจมากขึ้น อัตรากำไรและยอดขายเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกัน มีผู้ประกอบการรายใหม่ที่เข้ามาแข่งขันในอุตสาหกรรมรองเท้ากีฬา ผู้ประกอบการรายใหม่ได้ใช้กลยุทธ์ที่แปลกใหม่เพื่อดึงดูดความสนใจผู้บริโภคและสร้างฐานลูกค้าเพิ่มมากขึ้น อุตสาหกรรมนี้มีการแข่งขันสูงและมีความรุนแรงในช่วงหนึ่ง ผู้ประกอบการต่างคนต่างใช้กลยุทธ์ที่มี เช่น การลดราคาสิทธิพิเศษต่างๆ การสมัครสมาชิกเพื่อได้รับการบริการเป็นพิเศษ ซึ่งทั้งหมดที่เกิดขึ้นนี้เป็นการสร้างยอดขายและแข่งขันการตลาดแบบออฟไลน์ (เพ็ญนิภา พูลสวัสดิ์, 2562)

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงเรื่องพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพราะปัจจุบันนักศึกษานิยมซื้อรองเท้ากีฬาใส่กันเป็นจำนวนมาก และเป็นประโยชน์กับผู้ประกอบการธุรกิจประเภทนี้ที่จะใช้วางแผนกับกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นนักศึกษาต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1 เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

2 เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ นักศึกษาระดับปริญญาตรี ภาคปกติ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี ปีการศึกษา 2565 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา มีจำนวนนักศึกษา 373 คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบโควต้า จากจำนวนประชากรที่เป็นนักศึกษา ทั้งสิ้น 8 คณะ

ตัวแปร

เรื่องการศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ จังหวัดปทุมธานี ประกอบด้วย

1. ตัวแปรต้น คือ นักศึกษาภาคปกติมหาวิทยาลัยราชถัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี
2. ตัวแปรตาม คือ

2.1 ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี

2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้าของนักศึกษาภาคปกติในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จ.ปทุมธานี

ด้านผลิตภัณฑ์ (Product)

ด้านราคา (Price)

ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย (Place)

ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้แบบสอบถาม เช่น เครื่องมือเพื่อเก็บรวมรวบข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งประกอบด้วยคำถามชนิดปลายปิด คำตอบมีหลายทางเลือกโดยเลือกคำตอบเพียง 1 คำตอบ และชุดคำถามปลายเปิดสามารถตอบได้มากกว่า 1 คำถาม 5 ระดับ แบบสอบถามมีการออกแบบให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ตัวแปรที่ศึกษา

ตอนที่ 1: ข้อมูลทั่วไปของผู้สอบถาม

ตอนที่ 2: ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬา ของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ

ตอนที่ 3: ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีผลการตัดสินใจซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จ.ปทุมธานี

การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

1.การสร้างแบบสอบถาม : กระบวนการออกแบบและรวบรวมชุดคำถามที่มีโครงสร้างเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยหรือการสำรวจที่กำหนดไว้

2.การตรวจสอบความเที่ยงตรง : นำแบบสอบถามไปให้ผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบความร่างแบบเที่ยงตรงตามเนื้อหาโดยมีการคำนวณค่า IOC เพื่อคัดเลือกข้อคำถามที่เหมาะสม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการทำวิจัยเรื่องการศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

1.ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็น นักศึกษาภาคปกติมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี โดยมีลักษณะคำถามปลายปิดประเภท คำถามมีหลายรายการให้เลือก (Multiple Choice Questions)

2.ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ค้นคว้าจากตำรา เอกสารบทความทางวิชาการ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลบทความทางอินเทอร์เน็ตตลอดจนสิ่งตีพิมพ์เผยแพร่ต่างๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการทำการศึกษา รวมทั้งให้ผลการศึกษาครั้งนี้ได้รับประโยชน์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ (Frequency) และหาค่าร้อยละ (Percentage)

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ (Frequency) และหาค่าร้อยละ (Percentage)

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีผลการตัดสินใจซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จ.ปทุมธานี

วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ (Frequency) และหาค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Statistic Deviation) และ การทดสอบความเป็นอิสระของตัวแปร (Chi-square test)

ผลการวิจัย

ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีผลการตัดสินใจซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จ.ปทุมธานี	ค่าเฉลี่ย	ความเบี่ยงเบนมาตราฐาน	ระดับความสำคัญ
ด้านผลิตภัณฑ์ (Product)			
1. คุณภาพและดีไซน์ของรองเท้ากีฬา เช่นน้ำหนักเบา ระบายอากาศได้ดี หรือเหมาะสำหรับกิจกรรมเฉพาะ	3.76	.627	มาก
2. เทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น พื้นรองเท้าที่ช่วยลดแรงกระแทก	3.82	.592	มาก
3. แบรนด์ที่น่าเชื่อถือและสร้างความภักดีให้กับลูกค้า	3.85	.601	มาก
ด้านราคา (Price)			
4. การตั้งราคาที่เหมาะสมกับคุณภาพ	3.93	.521	มาก
5. ราคาที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น ลูกค้าทั่วไป	3.86	.584	มาก
ด้านช่องทางการจำหน่าย (Place)			
6. ความสะดวกในการเข้าถึง เช่น ร้านค้าออนไลน์/ร้านค้าปลีก	3.98	.518	มาก
7. การวางจำหน่ายในสถานที่ที่กลุ่มเป้าหมายอยู่	3.93	.542	มาก
8. กระบวนการจัดส่งที่รวดเร็วและเชื่อถือได้	3.92	.572	มาก
ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion)			
การโฆษณา (Advertising)			
9. ช่องทางและรูปแบบการโฆษณาที่มีผลต่อการรับรู้/การตัดสินใจ	4.01	.449	มาก
การส่งเสริมการขาย (Sale Promotion)			
10. โปรโมชั่น ส่วนลด หรือการขายแบบแพ็คเกจ	3.97	.463	มาก
การขายโดยพนักงาน (Personal Selling)			
11. การแนะนำสินค้าจากพนักงานที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อ	3.99	.493	มาก
การประชาสัมพันธ์ (Public Relation)			
12. กิจกรรมหรือการสื่อสาร สร้างภาพลักษณ์ที่ดีของแบรนด์	3.94	.494	มาก
การตลาดทางตรง (Direct Marketing)			
13. การติดต่อสื่อสารโดยตรงกับนักศึกษา เช่น อีเมลหรือข้อความส่วนตัว	3.95	.470	มาก

จากตารางที่แสดงผลการวิเคราะห์พบว่า นักศึกษาภาคปกติของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จ.ปทุมธานี ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญโดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (1) ด้านการส่งเสริมทางการตลาด (Promotion) เรื่องช่องทางและรูปแบบการโฆษณาที่มีผลต่อการรับรู้และการตัดสินใจซื้อของนักศึกษา (2) ด้านช่องทางการจำหน่าย (Place) เรื่องของความสะดวกในการเข้าถึง เช่น ร้านค้าออนไลน์ (e-commerce) หรือร้านค้าปลีก (3) ด้านราคา (Price) เรื่องการตั้งราคาที่เหมาะสมกับคุณภาพและความสามารถในการแข่งขันใน

ตลาด (4) ด้านผลิตภัณฑ์ (Product) เรื่องแบรนด์ที่น่าเชื่อถือและสร้างความภักดีให้กับลูกค้า โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.01 , 3.98 , 3.93 และ 3.85 ตามลำดับ

องค์ความรู้ใหม่

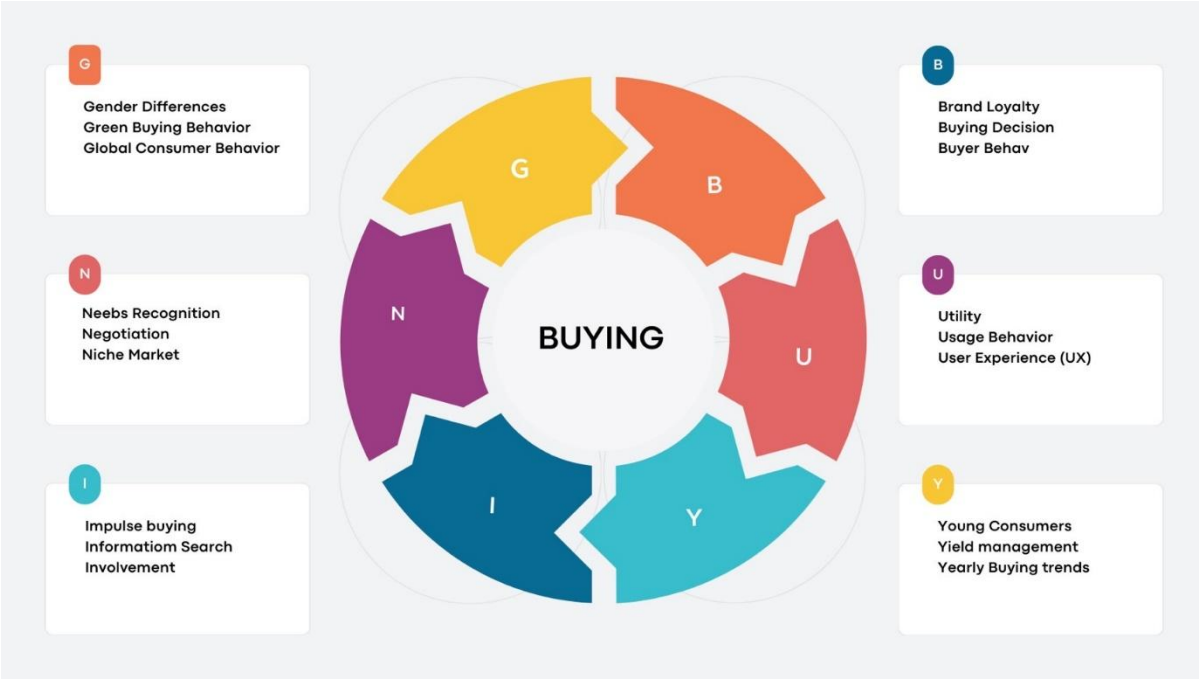

ภาพที่ 1 แสดงแผนภาพโมเดล Buying รูปแบบพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ฯ จังหวัดปทุมธานี
(ที่มา : เบญจวรรณ กองอุดม, 2568)

จากงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบเชิงแนวคิดโดยนำเสนอเป็นแผนภาพโมเดลภายใต้ชื่อ “BUYING” ซึ่งครอบคลุมถึงพฤติกรรมและกระบวนการตัดสินใจของผู้บริโภค ตั้งแต่เหตุผลที่ทำให้เกิดการซื้อ วิธีการและช่องทางในการเลือกซื้อ ตลอดจนผลลัพธ์และความพึงพอใจหลังการซื้อ โดยโมเดลดังกล่าวได้สะท้อนแกนหลักของความเข้าใจ ในการศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาภาคปกติ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ และสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางวิชาการเพื่อการศึกษา วิเคราะห์ และอธิบายปรากฏการณ์การเลือกซื้อรองเท้ากีฬาของนักศึกษาในเชิงระบบ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาดและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่องพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้าแฟชั่นของนักศึกษาภาคปกติมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี พบว่า มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้าของนักศึกษา โดยผลวิจัยพบว่าทฤษฎีส่วนประสมทางการตลาด (4Ps) ที่ชี้ให้เห็นว่า มี

ความสำคัญซึ่งเป็นตัวที่กระตุ้นหรือสิ่งเร้าทางการตลาดที่กระทบต่อการตัดสินใจซื้อ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (ทัตพิชา สกุลกิตติยุต, 2563) กล่าวถึงเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อรองเท้ากีฬาอดิดาส (ADIDAS) ที่อยู่ในการกีฬาแห่งประเทศไทย และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ (อิสรีย์ อนันต์โชคปฐมา, 2558) ที่ศึกษาเรื่องส่วนประสมทางการตลาดและการตัดสินใจซื้อสินค้าใน Line Giftshop โดยผลลัพธ์ที่คาดหวังจากกิจการในการดำเนินกลยุทธ์ทางการตลาดระดับที่สองนี้ คือกิจการจะสามารถมีส่วนแบ่งการตลาดในจิตใจของลูกค้าสูงขึ้นเมื่อเทียบกับคู่แข่งขัน หรือ เป็นกิจกรรมติต่อสื่อสารไปยังตลาดเป้าหมายเพื่อเป็นการให้ความรู้ ชักจูง หรือเป็นการเตือน ความจำเป็นของตลาดเป้าหมายที่มีต่อตราสินค้าและผลิตภัณฑ์สินค้าหรือบริการ การโฆษณา การส่งเสริมการขาย หรือเป็นเครื่องมือการสื่อสารเพื่อสร้างความพึงพอใจต่อตราสินค้าหรือบริการความคิด ต่อบุคคลโดยใช้เพื่อจูงใจ ให้เกิดความต้องการเพื่อเตือนความทรงจำในผลิตภัณฑ์โดยคาดว่าจะมีอิทธิพลต่อความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมการซื้อ ดังนั้นพฤติกรรมผู้บริโภคและส่วนประสมทางการตลาด (4P’s) มีความสำคัญต่อการตัดสินใจของผู้บริโภคในทางปฏิบัติ เช่น การจัดรายการวิทยุของสถานีวิทยุต่างๆ

ข้อเสนอแนะ

1.ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรส่งเสริมการพัฒนาช่องทางจำหน่ายแบบผสมผสานทั้งออฟไลน์และออนไลน์ให้สะดวกและน่าเชื่อถือ พร้อมสร้างแพลตฟอร์มที่เหมาะสมกับผู้ประกอบการรายย่อย สนับสนุนการอบรมทักษะการตลาดดิจิทัล และจัดทำฐานข้อมูลธุรกิจแฟชั่นเพื่อใช้ในการวางแผนและกำหนดนโยบายสนับสนุนอุตสาหกรรมแฟชั่นและเศรษฐกิจฐานรากอย่างมีประสิทธิภาพ

2.ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคที่ใช้หลายช่องทางในการซื้อสินค้า วิเคราะห์ผลกระทบของเทคโนโลยีใหม่ต่อผู้ประกอบการแฟชั่น เปรียบเทียบประสิทธิภาพของช่องทางจำหน่าย และประเมินความพร้อมด้านดิจิทัลของผู้ประกอบการเพื่อออกแบบแนวทางส่งเสริมที่เหมาะสม

เอกสารอ้างอิง

ทัตพิชา สกุลกิตติยุต. (2563). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อรองเท้ากีฬาอดิดาส (ADIDAS) ของผู้บริโภคที่เป็นนักกีฬาที่อาศัยในการกีฬาแห่งประเทศไทย. การค้นคว้าอิสระบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสยาม. สืบค้นจาก https://e-research.siam.edu

เพ็ญนิภา พูลสวัสดิ์. (2562). การศึกษาพฤติกรรมการเลือกซื้อรองเท้ากีฬาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล.วารสารสุขศึกษา พลศึกษา และสันทนาการ. 45 (1)

อิสรีย์ อนันต์โชคปฐมา. (2558). ส่วนประสมทางการตลาดและการตัดสินใจซื้อสินค้าใน Line Giftshop. การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต พาณิชศาสตร์และการบัญชี. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สืบค้นจาก https://ethesisarchive.library.tu.ac.th/

แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

RECOMMENDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF A SYSTEM FOR INSTILLING OBSERVATION PREVENTION BASED ON THE FOUR PRINCIPLES OF SOCIAL OBJECT FOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS AT HORWANG SCHOOL, BANGKOK

พันตำรวจโท สาธิต หาวงษ์ชัย, รศ. ดร.สมชัย ศรีนอก และ ดร.สุรชัย แก้วคูณ

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Pol.Lt.Col. Sathit Hawongchai, Assoc. Prof. Dr. Somchai Srinok and Dr.Surachai Kaewkoon

Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: sakda.ngan@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 2) เพื่อศึกษาวิธีการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 3) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี กลุ่มตัวอย่าง นักเรียน 317 คนและผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ 6 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติแบบบรรยาย คือ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า

1. นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 เนื่องในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีโรงเรียนมีมีการวางแผนการเข้าร่วมกิจกรรมทำวัตรปฏิบัติธรรมของครูและนักเรียนเพื่อสร้างสิ่งที่ดีงามที่ต้องรักษาความดีงานไว้ตลอด นักเรียนเข้าไปร่วมกิจกรรมทำความสะอาดภายในบริเวณวัดหรือสถานสาธารณะประโยชน์ร่วมกับวัดและชุมชนสม่ำเสมอ และมีการเข้าร่วมกิจกรรมทำวัตรปฏิบัติธรรมของครูและนักเรียนเป็นสิ่งที่ดีงามต้องรักษาความดีงาน

2. วิธีการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร ดังนี้ 1) หลักทาน โดยโรงเรียนมีการการส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักการให้ ที่ไม่หวังสิ่งตอบแทน ช่วยปลูกฝังจิตใจที่ไม่โลภ ไม่เห็นแก่ตัว 2) หลักปิยวาจา โดยผู้บริหารและครูผู้สอนมีการการพูดอย่างมีเหตุผล อ่อนโยน และจริงใจ ช่วยลดการบิดเบือนข้อมูลและส่งเสริมความโปร่งใสในสังคม โรงเรียนควรจัดเวทีให้เด็กได้ฝึกการแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมา 3) หลักอัตถจริยา โดยโรงเรียนมีการช่วยเหลือผู้อื่นอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่ใช่การปกปิดความผิดหรือสนับสนุนการทุจริต 4) หลักสมานัตตตา โดยโรงเรียนการแสดงออกอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ลำเอียง ไม่เลือกปฏิบัติ ตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับแต่ละกิจกรรมของวันสำคัญต่าง ๆ

3. แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร พบว่า การติดตามและประเมินผลกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตอย่างเป็นระบบ ถือเป็นกลไกที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นใจต่อกระบวนการจัดการ

เรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา และเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเยาวชนให้เติบโตเป็นพลเมืองที่มีจิตสำนึกในความซื่อสัตย์สุจริต อันจะส่งผลต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมในภาพรวม

คำสำคัญ: การพัฒนาการจัดกิจกรรม, การปลูกฝังการป้องกันการทุจริต, หลักสังคหวัตถุ 4

Abstract

This research aims to 1) study the status of organizing activities to instill corruption prevention according to the principles of the Four Social Objects; 2) study methods to develop activities to instill corruption prevention according to the principles of the Four Social Objects; and 3) propose guidelines for developing activities to instill corruption prevention according to the principles of the Four Social Objects. This research was a mixed-methods study with a sample of 317 students and 6 key informants for interviews. The research instruments were questionnaires and interview forms. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics, i.e., mean and standard deviation, and qualitative data were analyzed using content analysis

The results of the research found that:

1. Students of Horwang School, Bangkok, have opinions on the status of organizing activities to instill corruption prevention according to the principles of the Four Sanghavatthu on Makha Bucha Day, Visakha Bucha Day, Asarnha Bucha Day, Khao Phansa Day, and Ok Phansa Day, overall, at a high level. The school has a plan to participate in the activities of teachers and students in practicing Dhamma to create something good that must always be maintained. Students regularly participate in cleaning activities in the temple or public utility area together with the temple and the community. The participation of teachers and students in practicing Dhamma is a good thing that must be maintained

2. Methods for developing activities to instill corruption prevention according to the principles of the Four Sanghavatthu of students of Horwang School, Bangkok, are as follows: 1) The principle of giving, where the school promotes students to know how to give without expecting anything in return, helping to instill a mind that is not greedy or selfish. 2) The principle of kind speech, where administrators and teachers speak with reason, gentleness, and sincerity, helping to reduce distortion of information and promoting transparency in society. The school should provide a forum for students to practice expressing their opinions honestly. 3) The principle of atthachariya, where the school helps others with sincerity. It is not a cover-up of wrongdoing or support for corruption. 4) The principle of unity, where the school consistently expresses itself without bias, without discrimination, is verifiable, and is consistent with each activity on important days

3. Guidelines for the development of activities to instill corruption prevention according to the principles of the Four Sanghavatthu of lower secondary school students at Horwang School, Bangkok, found that systematic monitoring and evaluation of activities to instill corruption prevention is a mechanism that helps build confidence in the process of organizing

learning about morality and ethics in educational institutions and is a foundation for developing youth to grow up to be citizens with a sense of honesty and integrity, which will affect the sustainable development of society as a whole.

Keywords: Activity development, instilling anti-corruption measures, the Four Principles of Social Harmony

บทนำ

กระทรวงศึกษาธิการโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ได้จัดตั้งโครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและธรรมาภิบาลในสถานศึกษา “ป้องกันการทุจริต” หรือที่เรียกว่า “โครงการโรงเรียนสุจริต” โดยมีจุดประสงค์ของโครงการดังนี้ 1) เพื่อป้องกันการทุจริตในทุกรูปแบบ ทุกขั้นตอนที่ได้พบเห็นและที่เกี่ยวข้อง 2) เพื่อขยายเครือข่ายขับเคลื่อนยุทธศาสตร์นี้ต่อไป ทุกโรงเรียน นักเรียน ครู ผู้บริหารการศึกษา และประชาชน อย่างทั่วถึง 3) การปลูกฝังความสุจริตให้กับประชาชนคนไทย ตลอดจนนักเรียน ครู ซึ่งเป็นต้นแบบเพื่อขยายผลต่อไปทั่วทั้งประเทศ เพื่อให้เรื่องทุจริตมีจำนวนลดน้อยลงไป โดยมีการสร้างความเชื่อถือศรัทธา สร้างเยาวชนที่ดีของประเทศ ที่ ปกครองในระบอบประชาธิปไตยมุ่งเน้นให้นักเรียนมีทักษะการคิด ทำงานเป็นกลุ่ม เป็นผู้นำ และเป็นผู้ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วยเหตุและผล ซึ่งยุทธศาสตร์และเป้าหมายของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมุ่งหวังพัฒนานักเรียนให้เป็นคนเก่งคนดี และมีความสุขเป็นผู้ที่มีความสามารถคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ก้าวไกลสู่สากล มีความซื่อสัตย์สุจริต มีวินัยอยู่อย่างพอเพียง มีจิตสาธารณะ ผ่านกระบวนการคิด ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้นักเรียนได้กระทำ ความดีแก่ส่วนรวมให้เป็น ประโยชน์ต่อสังคม ชุมชนและท้องถิ่น เพื่อแสดงถึงความรับผิดชอบ ความดีงาม ความเสียสละและความมีจิตสาธารณะ ในขณะที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้ลงนามทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (Memorandum Of Understanding : MOU) กับคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริต แห่งชาติ (ป.ป.ช.) โดยกำหนดเป้าหมายให้มีโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร เข้าร่วม “โครงการโรงเรียนสุจริต” โดยการพัฒนาโครงการโรงเรียนสุจริต จะต้องทำกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังคุณธรรม ความสุจริต คุณลักษณะ 5 ประการได้แก่ ทักษะกระบวนการคิด มีวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต อยู่อย่างพอเพียง และมีจิตสาธารณะให้กับนักเรียน โดยมีส่วนร่วมกับชุมชนเข้ามามีบทบาทในการร่วมวางแผนการดำเนินโครงการ จากรายงานโครงการสรุปผลการจัดกิจกรรมโครงการโรงเรียนสุจริต ปีการศึกษา 2558 พบปัญหาในการจัดกิจกรรมยังไม่มีการวางแผนงานหรือ การวางระบบในการจัดกิจกรรมโครงการโรงเรียนสุจริต จึงเป็นปัญหากับทางโรงเรียนอย่างมาก ทำให้โรงเรียนไม่สามารถดำเนินการจัดกิจกรรมโครงการได้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

ดังนั้นแนวทางการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการเข้าถึงเด็กสมัยใหม่ให้ได้มากที่สุด เพื่อให้เกิดผลการเรียน ข้อเปรียบเทียบ จากการเรียนรู้ที่จะหล่อหลอมฝึกให้เด็กมี “ทักษะชีวิต” จะสามารถช่วยป้องกันปัญหา โดยให้เด็กรู้จักที่จะปฏิเสธ หรือ หลีกเลี่ยง รู้จักการยืดหยุ่นและปรับตัว เป็นต้น ตามช่วงวัยของเด็กเอง “ทักษะชีวิต” จึงเป็นสิ่งที่ละเลยไม่ได้ในยุคศตวรรษที่ 21 และปัญหาดังกล่าว รวมทั้งการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิต ไม่สามารถจัดดำเนินการได้ตามลำพังโดยผลักภาระให้กับครู หรือ โรงเรียนได้เพียงอย่างเดียว จำเป็นที่ครอบครัว และชุมชนต้องมามีส่วนร่วมในการร่วมกันพัฒนาเด็กร่วมกันการที่จะจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะชีวิต (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538)

ด้วยปัญหาดังกล่าวในฐานะที่ผู้วิจัยได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินงาน ในโครงการโรงเรียนสุจริต ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร เพื่อให้เกิดแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรม โครงการโรงเรียนสุจริตที่มีคุณภาพสอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทของสถานศึกษาต่อไป เมื่อนำมาประยุกต์กับกิจกรรมการเรียนการสอนในสถานศึกษาแล้วมีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และค้นพบจากการปฏิบัติหลักธรรมด้วยตนเองทุกขณะจิตและทุกอิริยาบถและจะทำให้มีสติรู้เสมอที่ได้ยิน ได้เห็น ได้คิด ได้พูด สามารถที่จะควบคุมตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัย ทั้งทางกาย วาจา ใจ ทั้งนี้เป็นการสร้างพลเมืองที่ซื่อสัตย์สุจริตให้แก่ประเทศชาติ ปัญหาคอร์รัปชันลดลง และดัชนีภาพลักษณ์คอร์รัปชันของประเทศไทย (สิริพัชร์ เจษฎาวิโรจน์. ผศ.ดร, 2550)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาวิธีการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร” เป็นรูปแบบงานวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ตารางที่ 1 ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย	วิธีการวิจัย	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ได้รับจากการวิจัย
ขั้นตอนที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร	การสำรวจความคิดเห็นจากบุคลากร ครูโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร จำนวน	การวิเคราะห์ด้วยสถิติ $\bar{x}$, SD	สภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร
ขั้นตอนที่ 2 เพื่อศึกษาวิธีการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการ	การสัมภาษณ์ผู้บริหาร ครู หรือผู้เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับวิธีการพัฒนาการจัด	การวิเคราะห์เนื้อหา	วิธีการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของ

ขั้นตอนการวิจัย	วิธีการวิจัย	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ได้รับจากการวิจัย
ทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร	กิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร		นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร
ขั้นตอนที่ 3 เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร	นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณมาวิเคราะห์เพื่อเสนอแนวทางการจัดกิจกรรม	การวิเคราะห์เนื้อหา และการวิเคราะห์ด้วยสถิติ $\bar{x}$, SD	แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

31 การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มีประชากร ดังนี้

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร จำนวน 1,760 คน (ข้อมูลประจำปีการศึกษา 2568)

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร โดยการสุ่มตัวอย่างตารางสำเร็จรูปของ Krejcie & Morgan จำนวน 317 คน

2 การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

การสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ได้แก่ ผู้บริหาร ครู หรือผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร รวม 6 ท่าน ได้จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ เป็นผู้อำนวยการ และรองผู้อำนวยการโรงเรียน ครูสังคมศึกษา รับราชการมาไม่น้อยกว่า 4 ปี/มีประสบการณ์การสอนมาไม่น้อยกว่า 4 ปี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1 แบบสอบถาม เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยจะสร้างขึ้นเอง จากแนวคิด ทฤษฎี ที่ได้ทบทวนมาแล้ว แบ่งแบบสอบถามออกเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของนักเรียน

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร ประกอบไปด้วย

ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับวิธีการการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

ตอนที่ 4 เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

2 แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์ โดยมีประเด็นคำถามสำคัญเกี่ยวกับวิธีการสภาพปัญหาแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

3 การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

แบบสอบถาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัย โดยศึกษาจากเอกสารวิชาการและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร ตารา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือ
3. สร้างเครื่องมือจากกรอบเนื้อหาในคำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย โดยเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพปัญหาแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร
4. เสนอผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาตรวจสอบค่าความเที่ยงตรง และความถูกต้องของเนื้อหา จำนวน 5 ท่าน (รายละเอียดในภาคผนวก)
5. นำเครื่องมือที่ได้ผ่านการตรวจสอบแล้วไปทดลองใช้ (Try out) จำนวน 30 ชุด เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficients) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach)
6. นำแบบสอบถามไปใช้กับกลุ่มเป้าหมาย
7. ลักษณะและเกณฑ์การให้คะแนนเป็นมาตราส่วนประเมินค่าของคะแนน มี 5

แบบสัมภาษณ์ มีขั้นตอนการสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ดังนี้

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ โดยให้ครอบคลุมเนื้อหากรอบความคิดของการวิจัย
2. สร้างแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับวิธีการสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร
3. นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างแล้วมาเสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อพิจารณาตรวจสอบคุณภาพแบบสอบถามในเบื้องต้น
4. นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ในเบื้องต้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 รูป/คน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องตามเนื้อหา (Content Validity)
5. นำความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 คน มาปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถาม ให้สมบูรณ์ แล้วนำไปสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1 แบบสอบถาม (Questionnaire) มีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ผู้วิจัยขอหนังสือจากผู้อำนวยหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอเชิญคณาจารย์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย กลุ่มตัวอย่างทดสอบเครื่องมือวิจัย และกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

2. นำหนังสือขอความร่วมมือไปยังกลุ่มผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย และนำหนังสือขอความร่วมมือไปยังกลุ่มตัวอย่างทดสอบเครื่องมือวิจัย และกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลแจกแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยทำการนัดหมาย วัน เวลา ที่จะขอความอนุเคราะห์ช่วยเหลือในแจกแบบสอบถามและเก็บคืน

2 การสัมภาษณ์ (Interview) มีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ผู้วิจัยขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

2. นำหนังสือขอเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์และเอกสารที่เกี่ยวกับการวิจัยไปมอบให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้วยตนเอง โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้กำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการให้สัมภาษณ์

3. เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์และทำการบันทึกการสัมภาษณ์ด้วยการจดบันทึก ภาพนิ่งและเครื่องบันทึกเสียง

การวิเคราะห์ข้อมูล

1 แบบสอบถาม (Questionnaire) ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ด้วยระบบคอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ดังนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าความถี่และค่าร้อยละ นำเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย

2. ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) นำเสนอในรูปแบบตารางประกอบคำบรรยาย โดยมีการแปลผลคะแนน สำหรับการวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ที่ผู้วิจัยได้แปลความจากบุญชม ศรีสะอาด (บุญชม ศรีสะอาด, 2535)

2 การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

3 การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การคิดแบบอุปนัย

4 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง แนวทางการการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยใช้สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย

1 วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

ผลวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประเภทสายงาน ดังตารางต่อไปนี้

1.1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร <u>ตามเพศ</u> พบว่า ครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียน

มัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร แบ่งตามเพศ จำนวน 317 คน แบ่งเป็น ชาย 134 คน คิดเป็นร้อยละ 42.27 เป็นหญิง 183 คน คิดเป็นร้อยละ 57.72

1.2 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร <u>ตามอายุ</u> พบว่า ครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร แบ่งตามอายุ จำนวน จำนวน 317 คน แบ่งเป็น มากที่สุด อายุ 13 ปี จำนวน 108 คน คิดเป็นร้อยละ 34.07 ลองลงมา อายุ 14 ปี จำนวน 97 คน คิดเป็นร้อยละ 30.60 ลองลงมา อายุ 15 ปี จำนวน 95 คน คิดเป็นร้อยละ 29.97 และน้อยที่สุด อายุ 15 ปี ขึ้นไป จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 5.36 ตามลำดับ

1.3 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร <u>ตามระดับการศึกษา</u> พบว่า ครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร แบ่งตามระดับการศึกษา จำนวน จำนวน 317 คน แบ่งเป็น มากที่สุด มัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 108 คน คิดเป็นร้อยละ 34.07 ลองลงมา มัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 98 คน คิดเป็นร้อยละ 30.91 ลองลงมา มัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 94 คน คิดเป็นร้อยละ 29.65 และน้อยที่สุด อื่น ๆ จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 5.36 ตามลำดับ

1.4 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร <u>ประเภทสายงาน</u> พบว่า ครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร แบ่งตามประเภทสายงาน จำนวน จำนวน 317 คน แบ่งเป็น มากที่สุด นักเรียน จำนวน 300 คน คิดเป็นร้อยละ 94.64 ลองลงมา บุคลากรทางการศึกษา จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 4.73 และน้อยที่สุด ผู้บริหาร จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.63 ตามลำดับ

2 วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

ผลวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร ทั้ง 4 ประการ ได้แก่ 1. หลักทาน (การให้) 2 หลักปิยวาจา (การพูดจา) 3. หลักอัตถจริยา (การช่วยเหลือกัน) 4. หลักสมานัตตตา (ความสม่ำเสมอ) เนื่องในวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ 1. วันมาฆบูชา 2. วันวิสาขบูชา 3. วันอาสาฬบูชา และวันเข้าพรรษา และ 4. วันออกพรรษา โดยมีเกณฑ์การวัดระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับ สภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร ดังต่อไปนี้

2.1 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานตามความคิดเห็นของครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 ที่มีต่อสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร <u>เนื่องใน วันมาฆบูชา</u> <u>โดยภาพรวม</u> พบว่า ครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 ที่มีต่อสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร เนื่องใน วันมาฆบูชา โดยภาพรวม อยู่ในระดับ **มาก** มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ **3.76** ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ **1.10**

รายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก จำนวน 8 ข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 9นักเรียนควรมีการส่งเสริมให้เกิดความดีงามขึ้นกับตนเองและสังคมอย่างสม่ำเสมอค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.20 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.79 ข้อที่ 10 นักเรียนควรรักษาความดีงามที่ได้กระทำมาตั้งแต่ต้น ให้คงอยู่ตลอดไป ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.10 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.99 ข้อที่ 7 เพื่อนมีพูดให้กำลังใจในเชิงบวก จิตสำนึกหรือพึงละลึกในการละบาป ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.10ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.74 ข้อที่ 1 นักเรียนพึงปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละ พึงระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมต่างที่ยังไม่เกิดหรือยังไม่ได้กระทำ มิให้เกิดขึ้น ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.10 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.29 ข้อที่ 6 เพื่อนในโรงเรียนมีการพูดแนะนำที่ดีต่อกันในการเรียน เพื่อรักษาความดีไว้เหมือนเกลือรักษาความเค็ม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.82 ข้อที่ 11 นักเรียนควรส่งเสริมการทำความดีงามที่ได้กระทำมาให้คงอยู่ตลอดไป ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.74 ข้อที่ 8 นักเรียนควรสร้างความดีงามให้เกิดขึ้นกับตนเองสม่ำเสมอแก่ตนเองและสังคม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.10 ข้อที่ 4 นักเรียนมีจิตใจที่ดีต่อเพื่อน ไม่คดโกงต่อหน้าและลับหลังค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.70 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.25

อยู่ในระดับปานกลาง จำนวน 3 ข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 3 นักเรียนมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว เพื่อไม่ให้เกิดการกระทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่งามอันเกิดจากโทสะ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.30 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.06 ข้อที่ 2 นักเรียนประพฤติปฏิบัติมีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่แบ่งปัน อันไม่ได้เกิดจากการลำเอียง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.20 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.40 ข้อที่ 5 นักเรียนพูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสมกับกาลเทศะ เพื่อเกิดคุณความดีงามให้เกิดแก่จิตใจของแห่งตน และผู้อื่น ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.90 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.29 ตามลำดับ

2.2 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานตามความคิดเห็นของครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 ที่มีต่อสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร โรงเรียนหอวังกรุงเทพมหานคร <u>เนื่องใน วันวิสาขบูชา</u> <u>โดยภาพรวม</u> พบว่า ครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 ที่มีต่อสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร โรงเรียนหอวังกรุงเทพมหานคร เนื่องใน วันวิสาขบูชา โดยภาพรวม **อยู่ในระดับมาก** มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ **3.60** ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ **1.31**

รายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก จำนวน 4 ข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 6นักเรียนเข้าไปร่วมกิจกรรมทำความสะอาดภายในบริเวณวัดหรือสถานสาธารณะประโยชน์ร่วมกับวัดและชุมชนสม่ำเสมอ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.10 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.88 ข้อที่ 8 การเข้าร่วมกิจกรรมทำวัตรปฏิบัติธรรมของครูและนักเรียนเป็นสิ่งที่ดีงามต้องรักษาความดีงานไว้ตลอดไปค่าเฉลี่ย เท่ากับ 3.90 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.37 ข้อที่ 1 นักเรียนได้มีให้คำแนะนำกับเพื่อน การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมสร้างความดีงามให้กับตนเองเพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นได้ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.80 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.62 ข้อที่ 3 นักเรียนมีการพูดคุยกับเพื่อน เพื่อวางแผนการการจัดกิจกรรมโดยการปฏิบัติธรรม พัฒนายกระดับจิตใจให้เกิดคุณธรรมแก่ตนอย่างสม่ำเสมอ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.60 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.43

อยู่ในระดับปานกลาง จำนวน 4 ข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 7 มีการวางแผนการเข้าร่วมกิจกรรมทำวัตรปฏิบัติธรรมของครูและนักเรียนเพื่อสร้างสิ่งที่ดีงามที่ต้องรักษาความดีงานไว้ตลอดไป ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.18 ข้อที่ 2 นักเรียนได้ร่วมทำบุญเป็นเจ้าภาพ ในกิจกรรมปฏิบัติธรรมสร้างความดีงามให้กับตนเองเพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นได้ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.40 ค่า

เบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.97 ข้อที่ 5 นักเรียนมีการช่วยเหลือเพื่อน ในวางแผนการเข้าร่วมกิจกรรมทำความสะอาดภายในบริเวณวัดหรือสถานสาธารณะประโยชน์ร่วมกับวัดและชุมชนสม่ำเสมอ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.30 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.57 ข้อที่ 4 นักเรียนได้มีการพูดประชาสัมพันธ์เชิญชวนเพื่อนๆ ให้เข้าร่วมกิจกรรมโดยการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนายกระดับจิตใจให้เกิดคุณธรรมแก่ตนอย่างสม่ำเสมอ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.20 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.48 ตามลำดับ

2.3 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานตามความคิดเห็นของครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 ที่มีต่อสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร เนื่องใน วันอาสาฬบูชา และวันเข้าพรรษา โดยภาพรวม พบว่า ครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 ที่มีต่อสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร เนื่องใน วันอาสาฬบูชา และวันเข้าพรรษา โดยภาพรวม **อยู่ในระดับมาก** มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ **3.91** ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ **1.19**

รายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก จำนวน 7 ข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 3นักเรียนมีการพูดคุยกับเพื่อน เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมโครงการปฏิบัติธรรมตามสถานที่ต่าง ๆ ในการพัฒนาจิตใจอย่างต่อเนื่อง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.20 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.03 ข้อที่ 6 นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือกับชุมชนในการทำความสะอาดสถานที่ต่าง ๆ ในเทศกาลต่าง ๆ ทุก ๆ ครั้งตลอดมา ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.94 ข้อที่ 7 การทำความสะอาดสถานที่ต่าง ๆ ภายในบริเวณโรงเรียน เช่น การทำสีอาคารของโรงเรียนเป็นต้น คือการรักษาความดีงามไว้ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.88 ข้อที่ 4 นักเรียนได้มีการพูดประชาสัมพันธ์เชิญชวนเพื่อนๆ ให้เข้าร่วมกิจกรรมโครงการปฏิบัติธรรมตามสถานที่ต่าง ๆ ในการพัฒนาจิตใจอย่างต่อเนื่องค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.66 ข้อที่ 1 สิ่งที่เคยกระทำคุณงามความดี ให้ด้วยจิตใจจะทำอยู่อย่างต่อเนื่อง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.80 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.62 ข้อที่ 8 การทำความสะอาดสถานที่ต่าง ๆ ภายนอกบริเวณโรงเรียนร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน เช่น การทำความสะอาดสถานที่สาธารณประโยชน์ เป็นต้น คือการรักษาความดีงามไว้ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.80 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.40

อยู่ในระดับปานกลาง จำนวน 1 ข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 2ความผิดพลาดที่ยังไม่เคยกระทำทุกคนมีแนวทางป้องกันไม่ให้ความผิดนั้นเกิดขึ้น ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.08 ตามลำดับ

2.4 ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานตามความคิดเห็นของครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 ที่มีต่อสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร <u>เนื่องใน วันออกพรรษา โดยภาพรวม</u> พบว่า ครูผู้สอนสังคมศึกษา และนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับ ม.1- ม.3 ที่มีต่อสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร เนื่องใน วันออกพรรษา โดยภาพรวม **อยู่ในระดับปานกลาง** มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ **3.19** ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ **1.52**

รายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก จำนวน 3 ข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 4หลังจากเทศกาลออกพรรษาแล้วครูและนักเรียน มีการพูดคุยเชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรมกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณะ

ประโยชน์ต่อเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น กิจกรรมวันพ่อแห่งชาติ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.37 ข้อที่ 7 นักเรียนมีการวางแผนการช่วยเหลือผู้ประชาชนในชุมชน เช่นผู้ประสบอุทกภัย หรือภัยพิบัติต่าง ๆ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.70 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ1.25 ข้อที่ 6 นักเรียนมีการเข้าร่วมโครงการจิตอาสา “เราทำความดีด้วยหัวใจ” ร่วมกับชุมชนประจำ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.60 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.26

อยู่ในระดับปานกลาง จำนวน 3 ข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 8 การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยที่ผ่านมา ทางคณะครูและนักเรียนร่วมกันบริจาคสิ่งเพื่อนำไปช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยโดยการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.65 ข้อที่ 1 นักเรียนได้มีให้คำแนะนำกับเพื่อน เข้าร่วมกิจกรรมตักบาตรเทโวโรหนะและปฏิบัติธรรมเป็นประจำในช่วงเทศกาลออกพรรษา ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.10 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.66 ข้อที่ 5 นักเรียนมีการวางแผนการเข้าร่วมโครงการจิตอาสา “เราทำความดีด้วยหัวใจ” ร่วมกับชุมชนประจำ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.10 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.66 ข้อที่ 1 นักเรียนได้มีให้คำแนะนำกับเพื่อน เข้าร่วมกิจกรรมตักบาตรเทโวโรหนะและปฏิบัติธรรมเป็นประจำในช่วงเทศกาลออกพรรษา ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.10 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.66

อยู่ในระดับน้อย จำนวน 2 ข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 3 หลังจากเทศกาลออกพรรษาครูและนักเรียนมีการพูดคุมประชุมกัน วางแผนการเข้าร่วมกิจกรรมกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ต่อเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น กิจกรรมวันพ่อแห่งชาติ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.40 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.65 ข้อที่ 2 นักเรียนได้ร่วมทำบุญเป็นเจ้าภาพ ในกิจกรรมตักบาตรเทโวโรหนะและปฏิบัติธรรมเป็นประจำในช่วงเทศกาลออกพรรษา ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.20 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.14 ตามลำดับ

3 วิธีการการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

3.1 วิธีการการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 มีดังนี้

ภาพที่ 1 วิธีการการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4

3.2 ด้านการบริหารทั่วไปของวิธีการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4

การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดผลจริงทั้งในระดับพฤติกรรมและจิตใจ โดยการนำหลัก สังคหวัตถุ 4 มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและบริหารกิจกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสรุปแนวทางการบริหารได้ 3 ด้านสำคัญ ดังนี้

1. การวางแผนกิจกรรมเชิงคุณธรรมร่วมสมัย การบริหารกิจกรรมควรเริ่มจากการวางแผนอย่างรอบคอบ มีจุดเน้นที่ชัดเจน โดยยึดหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นแนวทางหลัก เช่น การส่งเสริมการ “ให้” ที่ไม่หวังผลตอบแทน (ทาน), การพูดจาด้วยความสุภาพและซื่อสัตย์ (ปิยวาจา), การช่วยเหลือกันอย่างถูกต้อง (อัตถจริยา), และการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค (สมานัตตตา) การออกแบบกิจกรรมควรสอดคล้องกับช่วงวัยและวิถีชีวิตของนักเรียน

2. การจัดสรรทรัพยากรและบุคลากรอย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารทั่วไปที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องมีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ทั้งทรัพยากรด้านบุคลากร งบประมาณ สื่อการเรียนรู้ และเทคโนโลยี

การสร้างทีมงานที่มีความเข้าใจเรื่องคุณธรรมจริยธรรม และสามารถถ่ายทอดแนวคิดเชิงพุทธในรูปแบบที่เข้ากับยุคสมัย จะช่วยให้กิจกรรมมีพลังมากขึ้น อีกทั้งควรจัดอบรมให้ครูมีความเข้าใจในหลักสังคหวัตถุ 4

3. การติดตาม ประเมิน และพัฒนาต่อเนื่อง กิจกรรมจะประสบความสำเร็จได้ต้องมีระบบติดตามและประเมินผลที่ชัดเจน โดยเฉพาะด้านพฤติกรรมและทัศนคติของนักเรียน การบริหารทั่วไปควรออกแบบเครื่องมือประเมินที่หลากหลาย

4 แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

4.1 ผลการสัมภาษณ์แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

ผลการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับเรื่องแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีผลจากการคาสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการ ทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย

1. ด้านการบริหารทั่วไปของกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

2. ด้านบุคลากรกับการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

3. ด้านการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

4. ด้านการติดตามและการประเมินผลกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

1. การบริหารทั่วไปด้านการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนมีคณะทำงานมีความเต็มใจที่ร่วมกำหนดนโยบาย และวางแผน เพื่อให้กิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตบรรลุเป้าหมาย โดยกำหนดมาตรการในการดำเนินงาน ดังนี้

1. เสริมสร้างจิตสำนึกและค่ำนิยม ให้กับครู บุคลากรทำงการศึกษา นักเรียน ยึดหลักธรรมาภิบาล

2. บูรณาการหน่วยงานทุกภาคส่วนเพื่อเสริมสร้าง และพัฒนาเครือข่ายด้านการป้องกันและ ปรำบปรำมการทุจริตในสถานศึกษา

3. ส่งเสริมบทบาทผู้ปกครอง ชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษาให้เข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต

สรุปองค์ความรู้

การวิจัยครั้งนี้ได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากกระบวนการศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร เป็นแนวทางสำคัญ ซึ่งได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถสรุปใน 4 ด้านหลัก ดังต่อไปนี้ ดังภาพที่ 2

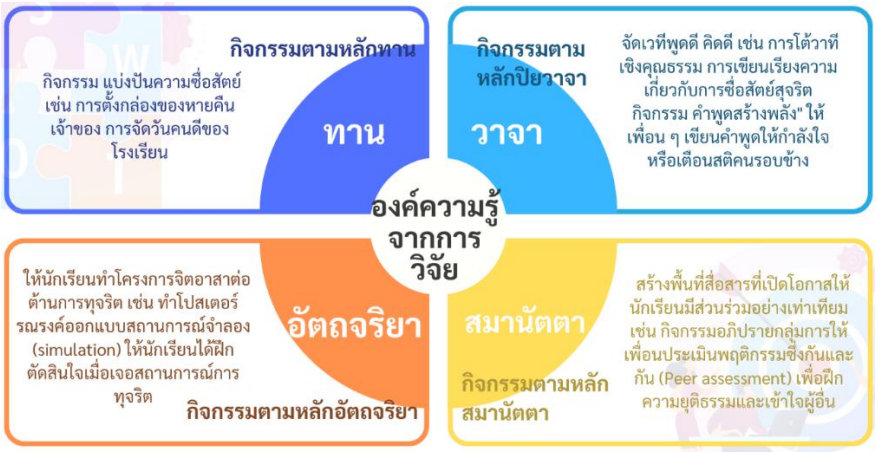

ภาพที่ 2 องค์ความรู้จากการวิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

1 ผลศึกษาสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

โดยภาพรวมเกี่ยวกับสภาพการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 พบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อสภาพการจัดกิจกรรมปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 **เนื่องในวันมาฆบูชา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก** เพราะว่า นักเรียนควรมีการส่งเสริมให้เกิดความดีงามขึ้นกับตนเองและสังคมอย่างสม่ำเสมอ นักเรียนควรรักษาความดีงามที่ได้กระทำมาตั้งแต่ต้น ให้คงอยู่ตลอดไป ตามลำดับ สภาพการพัฒนากิจกรรมปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 พบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อสภาพการจัดกิจกรรมปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 **เนื่องในวันวิสาขบูชา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก** เพราะว่า โรงเรียนมีมีการวางแผนการเข้าร่วมกิจกรรมทำวัตรปฏิบัติธรรมของครูและนักเรียนเพื่อสร้างสิ่งที่ดีงามที่ต้องรักษาความดีงานไว้ตลอด นักเรียนเข้าไปร่วมกิจกรรมทำความสะอาดภายในบริเวณวัดหรือสถานสาธารณะประโยชน์ร่วมกับวัดและชุมชนสม่ำเสมอ และมีการเข้าร่วมกิจกรรมทำวัตรปฏิบัติธรรมของครูและนักเรียนเป็นสิ่งที่ดีงามต้องรักษาความดีงาน ตามลำดับ **ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ** สมรรถชัย คันธมาทน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการเรียนการสอนตามหลักสูตรของสถาบันพลศึกษาในเขตภาคใต้ ปีการศึกษา 2555” ผลการวิจัยพบว่า 1. ความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการเรียนการสอนตามหลักสูตรของสถาบันพลศึกษาในเขตภาคใต้ ปีการศึกษา 2555 โดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ =3.72) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านหลักสูตร ด้านผู้สอน ด้านวิธีสอนและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านการวัดและประเมินผล มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ =3.88 3.77 3.78 และ 3.75 ตามลำดับ) ส่วนด้านอุปกรณ์และสถานที่ มีความเหมาะสมอยู่ในดับปานกลาง ($\overline{X}$ =3.42) 2. ความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการเรียนการสอนตามหลักสูตรของสถาบันการพลศึกษาในเขตภาคใต้ ปีการศึกษา 2555 ระหว่างนักศึกษาชาย กับ นักศึกษาหญิง ไม่แตกต่างกัน 3. ความคิดเห็นที่มีต่อการเรียนการสอนตามหลักสูตรของสถาบันพลศึกษา ในเขตภาคใต้ปีการศึกษา 2555 ของนักศึกษาวิทยาเขตชุมพร แตกต่างกับ วิทยาเขตกระบี่ วิทยาเขตตรัง และวิทยาเขตยะลา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นอกนั้นไม่แตกต่างกัน (สมรรถชัย คันธมาทน์, 2558) ความสำคัญการพัฒนากิจกรรมปลูกฝังการป้องกันการทุจริตของนักเรียน สภาพการพัฒนากิจกรรมปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 พบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อสภาพการจัดกิจกรรมปลูกฝัง

การป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 **เนื่องในวันอาสาฬบูชา และวันเข้าพรรษา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก** เพราะว่า นักเรียนมีการพูดคุยกับเพื่อน เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมโครงการปฏิบัติธรรมตามสถานที่ต่าง ๆ ในการพัฒนาจิตใจอย่างต่อเนื่อง นักเรียนมีการวางแผนการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการปฏิบัติธรรมตามสถานที่ต่างๆในการพัฒนาจิตใจอย่างต่อเนื่อง และ นักเรียนพยายามเข้าร่วมกิจกรรมโครงการปฏิบัติธรรมตามสถานที่ต่างๆ ในการพัฒนาจิตใจอย่างต่อเนื่อง ตามลำดับ สภาพการพัฒนากิจกรรมปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 พบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อสภาพการจัดกิจกรรมปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 **เนื่องใน วันออกพรรษา โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง** เพราะว่า หลังจากเทศกาลออกพรรษาแล้วครูและนักเรียน มีการพูดคุยเชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรมกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ต่อเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น กิจกรรมวันพ่อแห่งชาติ นักเรียนมีการวางแผนการช่วยเหลือผู้ประชาชนในชุมชน เช่นผู้ประสบอุทกภัย หรือภัยพิบัติต่าง ๆ และนักเรียนมีการเข้าร่วมโครงการจิตอาสา “เราทำความดีด้วยหัวใจ” ร่วมกับชุมชนประจำ **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** พระครูธรรมธรสายัณห์ จิตฺตปุญฺโญ (คงวัฒนะ) ได้วิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ” ผลการวิจัย พบว่า ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ในด้านคุณธรรมและจริยธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และด้านความสามารถในการสอนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นอกจากนี้ในด้านความสามารถในการสอน เมื่อพิจารณาเป็นด้านย่อย พบว่า ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นแตกต่างกันในด้านการเตรียมการสอน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และด้านการดำเนินการสอน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนด้านการวัดผลและการประเมินผลการเรียน ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน (พระครูธรรมธรสายัณห์ จิตฺตปุญฺโญ (คงวัฒนะ), 2559) **และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ** พระปลัดเรวัต เรวตฺโต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย: กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.57 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.73 ด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.31 ด้านสถานที่ โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.71 และด้านการวัดและประเมินผล โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.54 (พระปลัดเรวัต เรวตฺโต, 2558)

2 ผลการศึกษาวิธีการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

สรุปผลการศึกษาวิธีการพัฒนากิจกรรมปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร ดังต่อไปนี้

1) วิธีการการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 มีดังนี้

1. ส่งเสริมการให้ ด้วยความเสียสละ (การให้) การส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักการให้ ที่ไม่หวังสิ่งตอบแทน ช่วยปลูกฝังจิตใจที่ไม่โลภ ไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นต้นทางของการต้านทุจริต โรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมจิตอาสา เช่น การบริจาคของใช้ การทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ร่วมกัน หรือแม้แต่การแลกเปลี่ยนความรู้ในห้องเรียน เพื่อส่งเสริมจิตใจแห่งการเสียสละและแบ่งปัน

2. ฝึกการสื่อสารอย่างสุภาพและตรงไปตรงมา (การพูดจา) การพูดอย่างมีเหตุผล อ่อนโยน และจริงใจ ช่วยลดการบิดเบือนข้อมูลและส่งเสริมความโปร่งใสในสังคม โรงเรียนควรจัดเวทีให้เด็กได้ฝึกการแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมา เช่น โดยมีโรงเรียนสนับสนุนงบประมาณในการทำกิจกรรม ตลอดจนจัดหาวัสดุ อุปกรณ์เพียงพอ และสอดคล้องกับแต่ละกิจกรรมของวันสำคัญต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนมีนโยบายกำหนดขึ้น

3. สร้างวัฒนธรรมช่วยเหลือกันอย่างสร้างสรรค์ (การช่วยเหลือกัน) การช่วยเหลือผู้อื่นอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่ใช่การปกปิดความผิดหรือสนับสนุนการทุจริต เช่น ช่วยลอกการบ้านหรือโกงข้อสอบ กิจกรรมกลุ่มควรเน้นการแบ่งหน้าที่อย่างยุติธรรม มีระบบติดตามผลงาน และการให้คำปรึกษาระหว่างเพื่อนที่เรียนอ่อนและเรียนเก่ง เพื่อส่งเสริมความร่วมมือที่จริงใจ ไม่เบี่ยงเบนจากความถูกต้อง

4. ปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเสมอภาค (ความสม่ำเสมอ) การแสดงออกอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ลำเอียง ไม่เลือกปฏิบัติ เป็นแนวทางสำคัญในการลดการใช้อภิสิทธิ์และเส้นสาย โรงเรียนควรจัดกิจกรรมเลือกตั้งผู้นำนักเรียนด้วยวิธีประชาธิปไตย ตรวจสอบได้ และไม่ใช้ความนิยมส่วนตัวเป็นตัวชี้วัด รวมทั้งผู้บริหารและครูผู้สอนเป็นต้นแบบที่ดีทำกิจกรรมร่วมกันกับนักเรียน ใช้จรรยาบรรณวิชาชีพทำกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายชุมชน ทำกิจกรรมทางศาสนาร่วมกัน

5. โรงเรียนแบบกิจกรรมที่รวมหลักสังคหวัตถุ 4 เข้าด้วยกัน เช่น โครงการ โรงเรียนโปร่งใส คนไทยไม่โกง โดยให้แต่ละห้องคิดกิจกรรมที่ส่งเสริมการให้ การพูดดี การช่วยเหลือกัน และการปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียม พร้อมจัดนิทรรศการเผยแพร่แนวคิดเหล่านี้ให้นักเรียนและครูได้เรียนรู้ร่วมกัน

6. มีประเมินและติดตามผลการเรียนรู้เชิงคุณธรรม การจัดกิจกรรมไม่ควรจบเพียงการทำให้เสร็จ แต่ควรมีการประเมินผลเชิงพฤติกรรม เช่น แบบสอบถามความรู้ความเข้าใจเรื่องการทุจริต การสังเกตพฤติกรรมในชั้นเรียน หรือการให้เพื่อนสะท้อนพฤติกรรมซื่อสัตย์ของกันและกัน เพื่อให้การปลูกฝังคุณธรรมเกิดผลต่อเนื่องและยั่งยืน

3 เสนอแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

ผลการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับเรื่องแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีผลจากการคำสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย

1) การบริหารทั่วไปด้านการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร สรุปได้ว่า การบริหารกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ควรมีทิศทางที่ชัดเจน มีแผนงานและระบบติดตามผลที่เป็นรูปธรรม โดยอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นแนวทางสำคัญ และอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้บริหาร ครู บุคลากร และนักเรียน เพื่อร่วมกันสร้างรากฐานแห่งคุณธรรมในสถานศึกษาและสังคมไทยอย่างยั่งยืน

2) ด้านบุคลากรกับการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 สรุปได้ว่า บทบาทของครูผู้สอนในกิจกรรมปลูกฝังการป้องกันการทุจริตมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้ถ่ายทอดแนวคิด ปลูกจิตสำนึก และเป็นแบบอย่างให้กับนักเรียน การดำเนินงานนี้จึงควรได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการอบรม งบประมาณ และสื่อการสอน เพื่อให้การสร้างสังคมแห่งความโปร่งใสและยุติธรรมเริ่มต้นจากรั้วโรงเรียนอย่างยั่งยืน

3) ด้านการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 สรุปได้ว่า กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงเป็นหน้าที่ของครูหรือผู้บริหารเท่านั้น แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งนักเรียน ชุมชน และผู้ปกครอง เพื่อร่วมกันสร้างวัฒนธรรมแห่งความโปร่งใสในโรงเรียน และขยายผลสู่สังคมโดยรวม

4) ด้านการติดตามและการประเมินผลกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 สรุปได้ว่า การติดตามและประเมินผลกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตอย่างเป็นระบบ ถือเป็นกลไกที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นใจต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา และเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเยาวชนให้เติบโตเป็นพลเมืองที่มีจิตสำนึกในความซื่อสัตย์สุจริต อันจะส่งผลต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมในภาพรวม

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

51 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐและสถานศึกษา ควรมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการทำวิจัยด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมในรายวิชาพระพุทธศาสนาเพื่อปลูกฝังการป้องกันการทุจริต โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร อย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาการศึกษาในระดับท้องถิ่นยิ่ง ๆ ขึ้นไป

2 ข้อเสนอแนะในการนำวิจัยไปใช้

1. การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร พบว่า ผลการวิจัย อยู่ในระดับปานกลาง แต่นำผลการวิจัยเกี่ยวกับการปลูกฝังการป้องกันการทุจริต ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ควรร่วมกำหนดนโยบาย และวางแผน การปลูกฝังการป้องกันการทุจริต สร้างจิตสานึกและค่านิยม ให้กับครู บุคลากรทางการศึกษา นักเรียน และส่งเสริมบทบาทผู้ปกครอง ชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษาให้เข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต

2. การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร พบว่า ผลการวิจัย อยู่ในระดับปานกลาง แต่นาผลการวิจัยเกี่ยวกับ หลักทาน (การให้) ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ควรมีการพัฒนากระตุ้นเตือนในเรื่องการป้องกันการทุจริตอยู่เสมอ และสนับสนุนสื่อการสอนวัสดุปกรณ์ให้เพียงพอกับครูผู้สอนไปใช้ในการจัดกิจกรรม

3. การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการจัดกิจกรรมการปลูกฝังการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร พบว่า ผลการวิจัย อยู่ในระดับปานกลาง แต่นาผลการวิจัยเกี่ยวกับ หลักปิยวาจา (การพูดจา) มีการส่งเสริมครูผู้สอน และนักเรียนทุกคนร่วมปฏิญาณตนในการป้องกันการทุจริตในโรงเรียน

4. ควรดำเนินการวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบนิเทศ ติดตาม ประเมินผล และรายงานผลกิจกรรมการป้องกันการทุจริตตามหลักสังคหวัตถุ 4

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). รายงานผลการปฏิบัติงานประจำปี 2558 โครงการโรงเรียนสุจริต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพัฒนานวัตกรรมกำรจัดการศึกษา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). ธรรมกับการศึกษาของไทย. กรุงเทพ: มูลนิธิพุทธธรรม.บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

สิริพัชร์ เจษฎาวิโรจน์. ผศ.ดร. (2550). จริยธรรมและภาวะผู้นำในการพัฒนาหลักสูตร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ทิศนา แขมมณี.(2556). แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาจิตพิสัยของ Bloom and Masia. กรุงเทพมหานคร: เมธีทิปส.

บุญชม ศรีสะอาด. (2535). การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: ชมรมเด็ก.

สมรรถชัย คันธมาทน์. (2558). ความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการเรียนการสอนตามหลักสูตรของสถาบันพลศึกษา ในเขตภาคใต้ ปีการศึกษา 2558. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พระครูธรรมธรสายัณห์ จิตฺตปุญฺโญ (คงวัฒนะ). (2559). ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระปลัดเรวัต เรวตฺโต. (2558). การจัดการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย: กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การศึกษาพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี

STUDY OF JELLY FIBER CONSUMPTION BEHAVIOR AMONG ADOLESCENTS IN PATHUM THANI PROVINCE

นวพร แสงโสภา[1] และ วรีรัตน์ สัมพัทธ์พงศ์

สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ แขนงวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ

มหาวิยาลัยราชภัฏวไลอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

Nawaporn Sangsopa,[1] and Wareerat Sampatpong

Business Administration Program (Marketing),Faculty of Management Science,

Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage

Email: Nawaporn.sangso@vru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการศึกษาพฤติกรรมการบริโภคของ Jelly Fiber มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการบริโภคของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานีและความพึงพอใจ ที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกผลิตภัณฑ์ Jelly Fiber

ผลการวิจัยพบว่า Jelly Fiber เป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความสนใจ เนื่องจากมีคุณสมบัติในการเสริมใยอาหาร ช่วยระบบขับถ่าย และล้างสารพิษออกจากร่างกาย อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับผิวพรรณและการย่อยอาหาร นอกจากนี้ ผู้บริโภควัยรุ่นยังให้ความสำคัญกับ รสชาติ ความอร่อย ความสะดวกในการพกพา และการตลาดผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งมีผลอย่างมากต่อการรับรู้และการตัดสินใจซื้อ โดยเฉพาะแพลตฟอร์มยอดนิยมอย่าง Facebook, Instagram และ TikTok ที่นำเสนอภาพลักษณ์ด้านความสวยงาม การช่วยควบคุมน้ำหนัก และประโยชน์ต่อสุขภาพ ทำให้ Jelly Fiber กลายเป็นผลิตภัณฑ์เสริมอาหารที่ตอบโจทย์ทั้งความต้องการด้านสุขภาพและไลฟ์สไตล์ของวัยรุ่นยุคใหม่ จากการศึกษาผู้วิจัยได้พัฒนาจนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งจะแสดงเป็นภาพโมเดลที่มีชื่อว่า “CUSTOMER” เพื่อที่จะได้นำไปใช้ในการสังเกตพฤติกรรมการบริโภค วางแผนทางการตลาด กำหนดกลยุทธ์ และพัฒนาสินค้า/ช่องทางการจำหน่ายให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

คำสำคัญ : พฤติกรรมการบริโภค, Jelly Fiber, กลุ่มวัยรุ่น, ความพึงพอใจ

Abstract

The study on Jelly Fiber consumption behavior aimed to examine consumption behavior among teenagers in Pathum Thani Province and their satisfaction with the product, which influenced their decision to purchase Jelly Fiber.

The results revealed that Jelly Fiber is a popular product due to its fiber-rich properties, aiding the digestive system, detoxifying the body, and reducing health problems related to skin and digestion. Furthermore, teenage consumers value taste, deliciousness, portability, and social media marketing, which significantly influence perception and purchase decisions. Popular platforms like Facebook, Instagram, and TikTok, especially

those promoting aesthetics, weight control, and health benefits, have made Jelly Fiber a dietary supplement that meets both the health and lifestyle needs of today's youth.
The researcher developed a new body of knowledge, presented in the form of a visual model called "CUSTOMER." This model can be used to observe consumption behavior, plan marketing, determine strategies, and develop products and distribution channels appropriate for the target group.

Keywords: Consumption behavior, Jelly Fiber, Teenagers, satisfaction

บทนำ

ในปัจจุบันวิถีชีวิตของผู้บริโภคส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยเฉพาะในด้านการบริโภคอาหารและการดูแลสุขภาพ ส่งผลให้การเลือกรับประทานอาหารขาดความสมดุล หลายคนบริโภคอาหารที่มีแคลอรีสูง ไฟเบอร์ต่ำ และมีไขมันหรือน้ำตาลสูง เช่น อาหารจานด่วน ขนมหวาน หรือเครื่องดื่มที่มีน้ำตาลปริมาณมาก การบริโภคอาหารที่ขาดไฟเบอร์และสารอาหารที่จำเป็น ทำให้มีผลต่อปัญหาสุขภาพ เช่น ท้องผูก น้ำหนักเกิน โรคอ้วน หรือปัญหาเกี่ยวกับลำไส้ โดยเฉพาะคนกลุ่มวัยรุ่นที่มักเน้นการใช้ชีวิตที่สะดวกสบายแต่ขาดการออกกำลังกาย การใส่ใจเรื่องสุขภาพอย่างจริงจัง ทำให้เกิดความตระหนักในเรื่องของ "สุขภาพที่ดีจากภายใน" จากปัญหาเหล่านี้ ทำให้ผู้บริโภคเริ่มมองหาผลิตภัณฑ์เสริมอาหารที่สามารถตอบโจทย์การดูแลสุขภาพได้อย่างง่ายดายและสะดวก ซึ่ง Jelly Fiber ได้เข้ามาเป็นตัวเลือกที่น่าสนใจด้วยคุณสมบัติที่ช่วยเสริมไฟเบอร์ให้เพียงพอต่อร่างกายในแต่ละวัน ยังเหมาะกับผู้บริโภคของกลุ่มวัยรุ่นที่ต้องการดูแลสุขภาพอย่างมีประสิทธิภาพในชีวิตประจำวัน

Jelly Fiber เป็นผลิตภัณฑ์เสริมอาหารที่มีความสำคัญในการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะในด้านระบบขับถ่ายและการล้างสารพิษในร่างกาย ด้วยไลฟ์สไตล์ที่เร่งรีบของคนยุคปัจจุบัน ผู้คนมักขาดโอกาสรับประทานอาหารที่มีใยอาหารสูง เช่น ผักและผลไม้ ส่งผลให้เกิดปัญหาท้องผูก ระบบลำไส้ไม่สมดุล และการสะสมของสารพิษในร่างกาย Jelly Fiber จึงเป็นตัวช่วยสำคัญที่ช่วยแก้ปัญหาสุขภาพเหล่านี้ ซึ่งส่งผลดีต่อการย่อยอาหารและระบบภูมิคุ้มกัน และยังช่วยล้างสารพิษในร่างกาย โดยใยอาหารมีคุณสมบัติช่วยดูดซับสารพิษและของเสียที่ตกค้างในลำไส้ พร้อมขับออกจากร่างกาย ช่วยลดปัญหาผิวพรรณหมองคล้ำ อาการอ่อนเพลีย และความเสี่ยงต่อโรคเรื้อรัง เช่น มะเร็งลำไส้และโรคลำไส้อักเสบ เป็นต้น จากเดิมผลิตภัณฑ์นี้อุดมไปด้วยใยอาหารธรรมชาติ ที่มีส่วนผสม ไซเลียมฮัสก์ (Psyllium Husk) ที่ช่วยเพิ่มกากใยในลำไส้ กระตุ้นการเคลื่อนไหวของระบบทางเดินอาหาร และทำให้การขับถ่ายเป็นปกติ

นอกจากนี้ยังมีพรีไบโอติกส์ที่ช่วยเสริมสร้างจุลินทรีย์ชนิดดีในตัวของ Jelly Fiber ได้ถูกพัฒนาขึ้นจากแหล่งใยอาหารธรรมชาติ เช่น สาหร่ายทะเล เปลือกผลไม้ หรือพืชตระกูลถั่ว ผ่านกระบวนการสกัดเพื่อให้ได้ใยอาหารในรูปแบบที่ใช้งานได้ง่ายและมีเสถียรภาพในผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป เช่น เจลลี่ เครื่องดื่มหรือขนมเพื่อสุขภาพ คุณสมบัติเด่นของ Jelly fiber ทำให้สามารถพองตัวและดูดซับน้ำได้ดี ช่วยชะลอการดูดซึม ละลายน้ำได้ และปรับใช้ได้หลากหลาย สามารถผสมลงในผลิตภัณฑ์อาหารและเครื่องดื่มได้อย่างง่ายดาย เมื่อบริโภคเข้าไปจะช่วยสร้างความรู้สึกอิ่ม และมีรสชาติที่อร่อยและหลากหลาย มีรูปแบบที่พกพาสะดวก เหมาะกับผู้ที่มีวิถีชีวิตเร่งรีบหรือคนยุคใหม่ และไม่สามารถรับประทานใยอาหารได้เพียงพอในแต่ละวัน จึงเป็นตัวช่วยสำคัญในการเสริมใยอาหารและส่งเสริมสุขภาพในระยะยาว นอกจากนี้ jelly fiber ยังมีการสื่อสารการตลาดผ่านสื่อสังคมออนไลน์เช่น Facebook, Instagram และ Tik Tok มีบทบาท

สำคัญในการส่งเสริมให้วัยรุ่นสนใจและทดลองบริโภคผลิตภัณฑ์นี้ ซึ่งเป็นช่องทางหลักที่วัยรุ่นใช้ในการติดตามข้อมูลและตัดสินใจเลือกซื้อสินค้า การตลาดที่เน้นความสวยงามของผลิตภัณฑ์และผลลัพธ์ที่ได้ เช่น การช่วยลดน้ำหนัก กระตุ้นระบบขับถ่าย และทำให้ผิวพรรณดูสดใส เป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดกลุ่มวัยรุ่นจากที่มาและปัญหาสาเหตุดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้วิจัย เห็นถึงความสำคัญจึงได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี เพื่อเป็นแนวทางการที่จะศึกษาผู้บริโภคในการเลือกซื้อสินค้า/การตัดสินใจซื้อตามความสะดวกและความรู้สึกถึงประโยชน์ต่อสุขภาพ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี

2.เพื่อศึกษาความพึงพอใจ Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

กลุ่มประชากรเป้าหมาย ประชากร (Population) ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาจำนวน 400 คน วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบมีระบบ

ตัวแปร

การศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี มีตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

1. ตัวแปรต้นหรือตัวแปรอิสระ คือ กลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี
2. ตัวแปรตาม ประกอบด้วย
    - 2.1 ข้อมูลเกี่ยวกับความพึงพอใจกลุ่มวัยรุ่นที่มีต่อ Jelly Fiber ในจังหวัดปทุมธานี ดังนี้
        - ด้านผลิตภัณฑ์
        - ด้านความปลอดภัย
        - ด้านราคา
        - ด้านการส่งเสริมการตลาด

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัย เรื่องการศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีการสำรวจ (Survey Research) ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 : ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 : ข้อมูลเกี่ยวกับการพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัด ปทุมธานี มีลักษณะของแบบสอบถามแบบเป็นคำถามที่มีคำตอบหลายรายการ แต่ผู้ตอบจะต้องเลือกเพียงคำตอบเดียว (Multiple Choices Questions)

ตอนที่ 3 : ข้อมูลเกี่ยวกับความพึงพอใจของกลุ่มวัยรุ่นที่มีต่อ Jelly Fiber ในจังหวัดปทุมธานี ซึ่งกำหนดระดับความพึงพอใจ 5 ระดับ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ (Frequency)และหาค่าร้อยละ(Percentage)

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี ในจังหวัดปทุมธานี ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ (Frequency) และหาค่าร้อย ละ(Percentage)

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาดบนแพลตฟอร์มออนไลน์ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานีวิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ (Frequency) และหาค่า ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Statistic Deviation) และการทดสอบความเป็น อิสระของตัวแปร (Chi-square test)

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “เรื่องการศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี” โดยการผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการตอบแบบสอบถาม พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่มีพฤติกรรมผู้บริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นจังหวัดปทุมธานี เป็นเพศหญิงจำนวน 295 คน คิดเป็นร้อยละ 73.73 และรองลงมาเป็นเพศชาย จำนวน 105 คน คิดเป็นร้อยละ 26.25 ระดับปริญญาตรี ส่วนใหญ่จะซื้อผ่านช่องทางออนไลน์ คิดเป็นร้อยละ 33.25 รองลงมาซื้อผ่านร้านสะดวกซื้อ คิดเป็นร้อยละ 31

ในการศึกษาความพึงพอใจของกลุ่มวัยรุ่นทีมีต่อ Jelly Fiber ในจังหวัดปทุมธานี พบว่า กลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี มีความพึงพอใจใน Jelly Fiber ส่วนใหญ่ในด้านการแสดงตรารับรองฉลาก อ.ย., ,ส่วนผสมจากสารสกัดธรรมชาติที่หลากหลาย, ความสวยงามและดึงดูดของตัวผลิตภัณฑ์ โดยมีค่าเฉลี่ย 4.78 4.75 และ 4.73 ตามลำดับ ดังตารางต่อไปนี้

ความพึงพอใจของกลุ่มวัยรุ่นที่มีต่อ Jelly Fiber ในจังหวัดปทุมธานี	ค่าเฉลี่ย	ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับความสำคัญ
ความพึงพอใจด้านผลิตภัณฑ์			
1. มีส่วนผสมจากสารสกัดธรรมชาติหลากหลาย	4.75	0.480	มากที่สุด
ที่ช่วยในการขับถ่าย 2.มีกลิ่นที่หอมและรสชาติที่เข้มข้น	4.70	0.496	มากที่สุด
3.มีเนื้อสัมผัสที่นุ่ม เด้ง	4.69	0.510	มากที่สุด
4.ความสวยงามและดึงดูดของตัวผลิตภัณฑ์	4.73	0.488	มากที่สุด
5.ความสะดวกในการบริโภคของตัวผลิตภัณฑ์	4.72	0.502	มากที่สุด
ความพึงพอใจด้านความปลอดภัย			
6. การปราศจากผลข้างเคียง	4.65	0.528	มากที่สุด
7. การให้รายละเอียดข้างกล่องที่ชัดเจน	4.72	0.667	มากที่สุด
8. การแสดงตรารับรองฉลาก อ.ย.	4.78	0.718	มากที่สุด
ความพึงพอใจด้านราคา			
9. ราคาของ Jelly Fiber สอดคล้องกับคุณภาพที่ได้รับ	4.60	0.545	มากที่สุด
10. ราคา Jelly Fiber มีผลต่อการตัดสินใจซื้อ	4.59	0.674	มากที่สุด
ความพึงพอใจด้านการส่งเสริมการตลาด			
การโฆษณา			
11. โซเชียลมีเดีย เช่น Facebook Instagram TikTok Line	4.64	0.521	มากที่สุด
การส่งเสริมการขาย			
12. การลดราคาและการซื้อ 2แถม1	4.54	0.585	มากที่สุด
การขายโดยพนักงานขาย			
13. การให้ข้อมูลและแนะนำสินค้าโดยตรงกับลูกค้า	4.54	0.487	มากที่สุด
การประชาสัมพันธ์			
14. การรีวิวผ่าน Influencer ในการประชาสัมพันธ์สินค้า	4.61	0.463	มากที่สุด
การตลาดทางตรง			
15การส่งข้อความ SMS/Email ถึงลูกค้าโดยตรง เช่น รายละเอียด/ข้อมูลตัวผลิตภัณฑ์	4.49	0.584	มากที่สุด

องค์ความรู้ใหม่

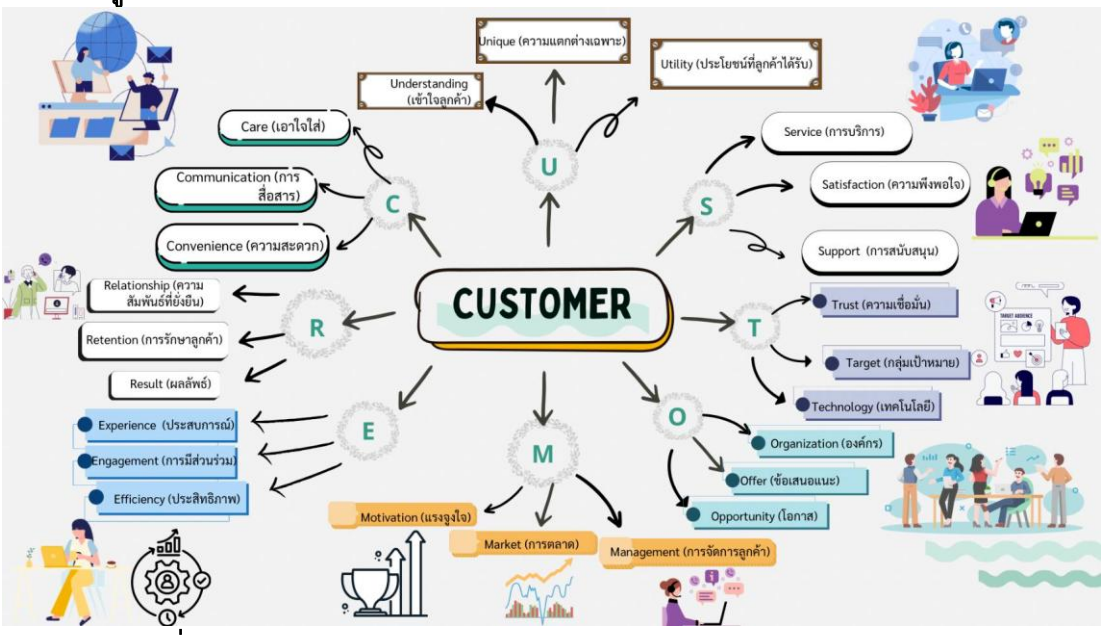

ภาพที่ 1 แสดงแผนภาพโมเดล CUSTOMER การศึกษาพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี (ที่มา : ธันวา จันทะนงค์, 2568)

จากงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบเชิงแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภคโดยนำเสนอเป็นแผนภาพโมเดลภายใต้ชื่อ“CUSTOMER” โดยโมเดลดังกล่าวแสดงให้เห็นความต้องการ พฤติกรรมการบริโภคและความพึงพอใจของกลุ่มวัยรุ่นที่มีต่อ Jelly Fiber และสามารถนำไปใช้ในการวางแผนกลยุทธ์การตลาดและพัฒนาผลิตภัณฑ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกล่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการบริโภค Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานีและ เพื่อศึกษาความพึงพอใจ Jelly Fiber ของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดปทุมธานี พบว่า กลุ่มวัยรุ่นส่วนใหญ่ซื้อผลิตภัณฑ์ Jelly Fiber แบบพร้อมทานมากที่สุดและมีความสำคัญด้านความปลอดภัย ความน่าเชื่อถือของผลิตภัณฑ์ มีผลต่อพฤติกรรมผู้บริโภคอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้กลุ่มวัยรุ่นส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญในเรื่องรสชาติ เนื้อที่สัมผัส และความสะดวกในการบริโภค ซึ่งส่งผลต่อการใช้ชีวิตเร่งรีบในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (จารุวรรณ ไผ่ตระกูล และคณะ, 2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการบริโภคผลิตภัณฑ์เสริมอาหารและเครื่องดื่มบำรุงกำลังของนิสิตพยาบาล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมบริโภคและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเลือกซื้อ ผลิตภัณฑ์เสริมอาหารและเครื่องดื่มบำรุงกำลังของนิสิตพยาบาล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ชั้นปี 1-4 จำนวน 196 คน ใช้สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์สเปียร์แมน ผลจากการวิจัย พบว่ากลุ่มตัวอย่างซื้อผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร ร้อยละ 49.00 และซื้อเครื่องดื่มบำรุงกำลัง ร้อยละ 41.80 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร คือ เกรดเฉลี่ยสะสม และด้านคุณภาพและความน่าเชื่อถือของผลิตภัณฑ์ มีผลต่อพฤติกรรมการบริโภคผลิตภัณฑ์เสริมอาหารอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (rs=.15 และ .33) ซึ่งจะแปลผล ได้ว่า เกรดเฉลี่ยสะสม และทัศนคติของการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ มีผลต่อพฤติกรรมการ

บริโภคผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มบำรุงกำลัง พบว่าปัจจัยช่องทางการจำหน่าย มีผลต่อพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มบำรุงกำลังอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (rs=.16) ผลการวิจัยในครั้งนี้ นำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหรือออกแบบโปรแกรมในการแก้ปัญหาการบริโภคผลิตภัณฑ์เสริมอาหารและเครื่องดื่มบำรุงกำลังของนิสิตพยาบาลเป็นผู้นำด้านการสร้างเสริมสุขภาพแก่ประชาชน โดยเน้นความสำคัญของการบริโภคอาหาร และลดการใช้เครื่องดื่มบำรุงกำลังที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ และยังสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีพฤติกรรมผู้บริโภคของ (เหมือนจิต จิตสุนทรชัยกุล, 2561) กล่าวว่า พฤติกรรมผู้บริโภคเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งในการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายสินค้าหรือบริการ ซึ่งพฤติกรรมการซื้อประกอบด้วย การแสวงหา การประเมินทางเลือก การคัดเลือกและการตัดสินใจ รวมถึงการบริโภคสินค้าหรือการใช้ บริการตลอดจนการทิ้งหรือแปรสภาพสินค้าหรือบริการ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนและตรงกับความต้องการของลูกค้าตระหนักถึงความสำคัญของใยอาหารควบคู่กับการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเลือกผลิตภัณฑ์เสริมอาหารที่ได้มาตรฐาน เช่น การประเมินความพึงพอใจให้กว้างขวางมากขึ้น สามารถสร้างความแตกต่างจากผลิตภัณฑ์เสริมใยอาหารแคปซูลและมีโอกาสสร้างแบรนด์ผ่านการสื่อสารด้าน “Healthy Lifestyle”

เอกสารอ้างอิง

จารุวรรณ ไผ่ตระกูล และคณะ. (2565). พฤติกรรมการบริโภคผลิตภัณฑ์เสริมอาหารและเครื่องดื่มบำรุงกำลังของนิสิตพยาบาล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. วารสารพยาบาลกระทรวงสาธารณสุข32 (2), 106-117.

เนตรทราย ศิริสาร. (2564). อิทธิพลของสิ่งเร้าภายในและสิ่งเร้าภายนอกที่ส่งผลต่อส่วนประสมการส่งเสริมการตลาดสำหรับสินค้าตามกระแสนิยมของผู้บริโภคเจเนอเรชั่นวาย. วิทยานิพนธ์. คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

เหมือนจิต จิตสุนทรชัยกุล, (2561). พฤติกรรมผู้บริโภคกับธุรกิจค้าปลีก. กรุงเทพมหานคร.ซีเอ็ดยูเคชั่น.

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลท่าเสา จังหวัดสมุทรสาคร
PEOPLE PARTICIPATION FOR COMMUNITY DEVELOPMENT OF THA SAO SUBDISTRICT, SAMUT SAKHON PROVINCE

นิศารัตน์ ตันวัฒนาดำเนิน, นนทยา ป้อมเช้า, นิติพัฒน์ นิกรประเสริฐ, ณิชนันท์ หอมอุดม, เฌอตานดา สิริวัฒนะเดชากุล และ ธนกร นาคสัมฤทธิ์

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: shompoonuth.pansa@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (2) เพื่อเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา และอาชีพ และ (3) เพื่อค้นหาปัญหาและข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) ทั้งเชิงปริมาณ (แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 379 คน) และเชิงคุณภาพ (สัมภาษณ์เชิงลึก 5 ราย) พบว่าประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับ “มากที่สุด” ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ การตัดสินใจ ดำเนินงาน รับผลประโยชน์ และประเมินผล ปัจจัยส่วนบุคคลบางประการมีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อีกทั้งมีข้อเสนอแนะจากผู้ให้ข้อมูลให้เพิ่มเวทีสาธารณะและส่งเสริมบทบาทประชาชนในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม, พัฒนาชุมชน, ท่าเสา, สมุทรสาคร

Abstract

This research aimed to study public participation in community development in Tha Sao Subdistrict, Krathum Baen District, Samut Sakhon Province. The objectives were threefold: (1) to examine the level of public participation, (2) to compare levels of participation according to personal factors—namely gender, age, education, and occupation, and (3) to identify problems and propose recommendations to enhance the effectiveness of public participation. A mixed-methods approach was employed, combining quantitative research (questionnaires administered to a sample of 379 participants) and qualitative research (in-depth interviews with 5 key informants). The findings revealed that the overall level of public participation was “very high” across all four dimensions: decision-making, implementation, benefit-sharing, and evaluation. Certain personal factors significantly influenced participation levels at a statistically significant level. Moreover, suggestions from informants highlighted the need to increase public forums and to continuously promote the role of citizens in community development.

Keywords: Participation, Community Development, Tha Sao, Samut Sakhon

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและการพัฒนาที่ยั่งยืน หากประชาชนได้เข้ามามีบทบาทตั้งแต่การคิด วางแผน ดำเนินการ จนถึงประเมินผล ย่อมทำให้โครงการต่าง ๆ สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและส่งผลต่อความยั่งยืนในการพัฒนา ตำบลท่าเสา จังหวัดสมุทรสาคร เป็นพื้นที่ที่มีพลวัตทางเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองที่น่าสนใจ จึงควรศึกษาว่าประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างไร และมีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมนั้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนใน 4 ด้านหลัก
2. เพื่อเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะจากภาคประชาชนและผู้นำชุมชน

ปัญหาการวิจัย

1. ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบลท่าเสาเป็นอย่างไร
2. ปัจจัยส่วนบุคคลต่างกันส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมอย่างไร
3. อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อการมีส่วนร่วมในพื้นที่

สมมติฐาน

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดสมมติฐานไว้เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่าง ปัจจัยส่วนบุคคล กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน โดยสมมติฐานที่ตั้งขึ้นทั้งหมดเป็น สมมติฐานเชิงสัมพันธ์ (Relational Hypotheses) ที่มุ่งตรวจสอบว่าปัจจัยต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการมีส่วนร่วมหรือไม่ และแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญหรือไม่ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. เนื้อหา : การมีส่วนร่วม 4 ด้าน (ตัดสินใจ ดำเนินงาน รับผลประโยชน์ ประเมินผล)
2. ตัวแปรต้น : ปัจจัยส่วนบุคคล 4 มิติ
3. ตัวแปรตาม : ระดับการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ขั้น
4. กลุ่มเป้าหมาย : ประชาชน 379 คน ในตำบลท่าเสา
5. ระยะเวลา : ในการศึกษาโดยเริ่มตั้งแต่เดือน กันยายน - พฤศจิกายน 2567

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. “การมีส่วนร่วม” หมายถึง การเข้ามามีบทบาทตั้งแต่การวางแผนจนถึงการประเมินผลในโครงการพัฒนาชุมชน
2. “ประชาชน” หมายถึง ผู้มีอายุ 18 ปีขึ้นไปในพื้นที่
3. “การพัฒนาชุมชน” หมายถึง การพัฒนาในมิติเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิต

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ข้อมูลระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับการมีส่วนร่วม
3. ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

- นิยามการมีส่วนร่วมจากนักวิชาการไทย–เทศ หลายท่าน
- ทฤษฎีสำคัญ : การเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion) ตามมาสโลว์, การระดมสร้างขวัญ (National Morale), ความเป็นชาตินิยม, การสร้างผู้นำ, ระบบบริหารผสมแรงจูงใจและข้อบังคับ

แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

- วิวัฒนาการ (Evolutionary)
- การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change)
- เศรษฐศาสตร์ (Economic Growth/Modernization)
- ปฏิบัติการทางสังคม (Social Action)
- ขัดแย้งทางสังคม (Social Conflict)

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

- ชุมชนในฐานะหน่วยทางสังคม (อาณาบริเวณ ประชากร ระบบความสัมพันธ์)
- ชุมชนในฐานะหน่วยจิตวิทยาวัฒนธรรม
- ชุมชนท้องถิ่นตามโครงสร้างการปกครอง (หมู่บ้าน–ตำบล–อำเภอ)
- ชุมชนเสมือนจริง (Virtual Community) และเครือข่ายสังคม (Social Network)

พื้นที่วิจัย

- ตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร
- พื้นที่ราบลุ่ม มีคลองธรรมชาติ 11 สาย
- ประชากร 6,923 คน แบ่งเป็น 2,741 ครัวเรือน

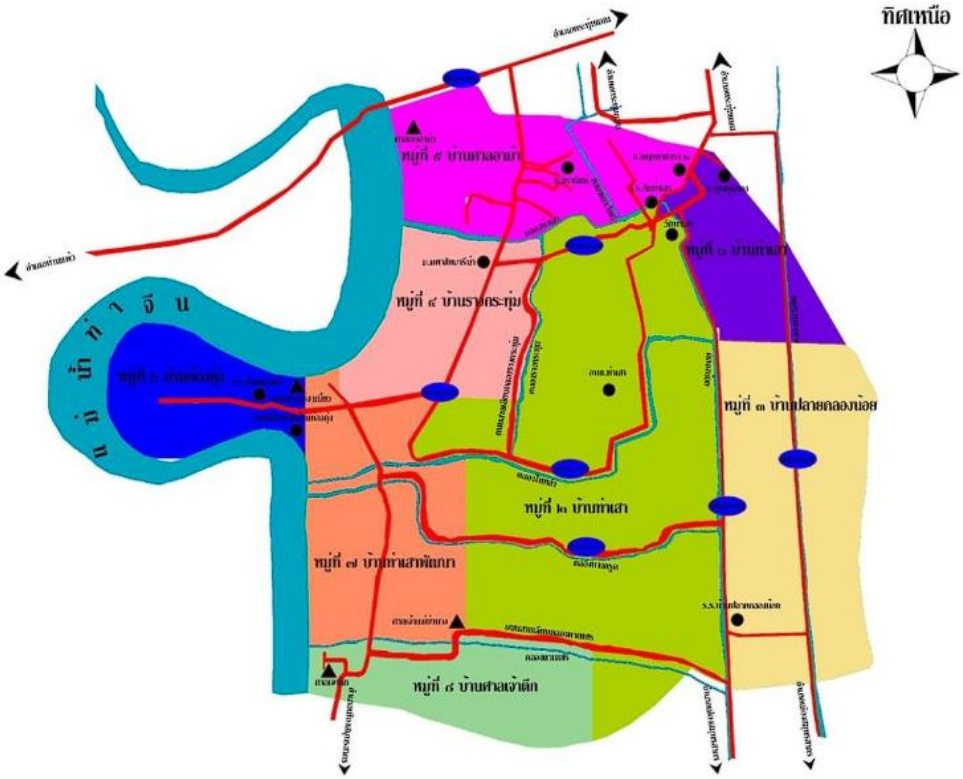

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- ศึกษาการมีส่วนร่วมในเทศบาลบ้านบึง (ราศีบ้านบึง จ.ชลบุรี)
- การมีส่วนร่วมชุมชนต่อการท่องเที่ยว จ.ประจวบคีรีขันธ์
- การจัดทำแผนพัฒนา อบต.ดอนกลาง จ.มหาสารคาม
- การบริหารงานร่วมใน อบต.บาตง จ.นราธิวาส

กรอบแนวคิดการวิจัย

- ตัวแปรต้น : เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ
- ตัวแปรตาม : การมีส่วนร่วม 4 มิติ (ตัดสินใจ ดำเนินงาน รับผลประโยชน์ ประเมินผล)

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

วิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) โดยใช้ทั้งแบบสอบถามเชิงปริมาณ และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้มีบทบาทในพื้นที่

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

- ประชากร: 6,923 คน
- กลุ่มตัวอย่าง : 379 คน (จากสูตร Taro Yamane)
- ผู้ให้ข้อมูลหลัก : ผู้นำชุมชน 5 คน เช่น นายก อบต., กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ

เครื่องมือการวิจัย

- แบบสอบถามวัดระดับการมีส่วนร่วมใน 4 ด้าน
- แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเจาะลึกความคิดเห็น แนวโน้ม และข้อเสนอแนะ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ใช้การแจกแบบสอบถามในพื้นที่ และการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Purposive Sampling)

การวิเคราะห์ข้อมูล

- เชิงปริมาณ: ค่าสถิติเชิงพรรณนา และการทดสอบสมมติฐาน
- เชิงคุณภาพ: การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณ

ระดับการมีส่วนร่วมในแต่ละด้าน มีค่าเฉลี่ยเท่ากันที่ 4.61 (มากที่สุด) ได้แก่:

- ด้านการตัดสินใจ: ประชาชนร่วมประชุม, เสนอความคิดเห็น, ร่วมวางแผน
- ด้านการดำเนินงาน: สนับสนุนทรัพยากร, ร่วมกิจกรรมในชุมชน
- ด้านการรับผลประโยชน์: ได้รับความรู้, ความภาคภูมิใจ, คุณภาพชีวิตดีขึ้น
- ด้านการประเมินผล: ตรวจสอบโครงการ, ติดตามงบประมาณ

ผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

ประชาชนมีความพร้อมและความตระหนักในการเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ โดยเสนอว่าควรจัดประชุมและเวทีรับฟังความคิดเห็นบ่อยครั้งขึ้น อีกทั้งอยากเห็นผู้นำชุมชนเปิดรับข้อมูลจากประชาชนมากขึ้น

สรุปผลการวิจัยอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร 2) เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ 3) เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 379 ตัวอย่าง ผู้วิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ประชากรในพื้นที่ ตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จำนวน 379 ตัวอย่าง ส่วนใหญ่ เพศชาย อายุระหว่าง 18 - 30 ปี การศึกษาระดับปริญญาตรี และประกอบอาชีพรับราชการ

2. ผลของระดับประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในระดับมากที่สุดในทุกด้าน (ตัดสินใจ ดำเนินการ รับผลประโยชน์ และประเมินผล)

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ผู้วิจัยมีประเด็นที่น่าสนใจมาอภิปราย ดังนี้

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าประชาชนในตำบลท่าเสามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกมิติอย่างเข้มแข็ง ซึ่งอาจเกิดจากโครงสร้างการบริหารแบบมีส่วนร่วมในระดับตำบลและการเปิดพื้นที่ให้กับทุกภาคส่วนของชุมชนได้แสดงความคิดเห็นและเข้ามามีบทบาทอย่างแท้จริง ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Arnstein (1969) เรื่อง "Ladder of Citizen Participation" ซึ่งระบุว่าการมีส่วนร่วมในระดับตัดสินใจและการประเมินผล เป็นตัวบ่งชี้สำคัญของการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม นอกจากนี้ ยังพบว่า ผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพสอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณ โดยประชาชนได้รับผลประโยชน์จากโครงการต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม และมีการประสานความร่วมมือระหว่างผู้นำชุมชน หน่วยงานรัฐ และภาคประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนในการพัฒนาชุมชน : หน่วยงานท้องถิ่นควรจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นให้ครอบคลุมกลุ่มประชาชนทุกเพศ ทุกวัย โดยเฉพาะกลุ่มวัยทำงานและผู้สูงอายุ เพื่อให้แนวทางการพัฒนาไม่ตกหล่นความต้องการที่หลากหลาย

2. ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของประชาชนในการพัฒนาชุมชน : ควรสนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายอาสาสมัครชุมชน หรือ “กลุ่มจิตอาสาท้องถิ่น” เพื่อเพิ่มศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

3. ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของประชาชนในการพัฒนาชุมชน : ควรจัดเวทีแบ่งปันความรู้และประสบการณ์จากโครงการพัฒนาชุมชน เพื่อกระจายประโยชน์ไปยังประชาชนทุกกลุ่ม

4. ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผลของประชาชนในการพัฒนาชุมชน : ควรจัดทำระบบติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ และเปิดเผยผลลัพธ์ให้ชุมชนสามารถตรวจสอบได้ เช่น การจัดทำรายงานประจำปีแบบอินโฟกราฟิกเผยแพร่สู่สาธารณะ

เอกสารอ้างอิง

ไพรัตน์ เตชะรินทร์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภาการพิมพ์, 2527), หน้า 6.

Harold D. Lasswell, Propaganda technique in the world war, (New York: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co. Ltd.,1927), p.185.

นชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, 2550).

วิรัช เตียงหงษากุล, หลักการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2529), หน้า 4.

สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2547), หน้า 161.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, “ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท”, เอกสารการสอนชุด วิชาการพัฒนาชนบท หน่วยที่ 1-7, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2534).

ฑิตยา สุวรรณชฏ, ชุมชนชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2527), หน้า 5-6.

Douglas Schuler, New Community Networks Wire for change, (New York: AMC. Press, 1996), p.196.

“แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลท่าเสา”, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา(พ.ศ.2559-2563), หน้า 5.

วนิดา รุ่งโยธิน, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของเทศบาลตำบลบ้านบึง อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา , 2561).

ปริญญา บุตรอยู่, การมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองประจวบคีรีขันธ์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, 2557).

วิลัยจิตร เสนาราช, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลดอนกลาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2559).

บดินทร์ เดเบาะจาโก, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วน ตำบลบาตง อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2564).

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมสำหรับเสริมสร้างจิตสาธารณะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
THE APPLICATION OF BUDDHAMMA FOR PUBLIC MIND AS APPEARED IN TRIPITAKA

พชรวีร์ ทองประยูร
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phatcharavee Thongprayoon
Buddhapanya sri dvaravati buddhist college, mahachulalongkornrajavidyalaya university
E-mail : pat.wee32@gmail.com.

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มุ่งวิเคราะห์และสังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่มีศักยภาพในการเสริมสร้าง “จิตสาธารณะ” (PUBLIC MIND) ซึ่งในพระพุทธศาสนานิยามว่าเป็นสภาวะของจิตที่เปี่ยมด้วยกุศล เจตนาอันงดงาม และปราศจากความเห็นแก่ตัว โดยเป็นพลังผลักดันให้บุคคลมุ่งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและมนุษยชาติ พระพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอรหันต์ 60 รูปแรก ให้จาริกไป “เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของจิตสาธารณะ ในฐานะพันธกิจหลักของพุทธบริษัท ภายหลังจากการพัฒนาตนให้ถึงความสมบูรณ์

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เชิงเอกสาร (DOCUMENTARY RESEARCH) โดยอ้างอิงพระไตรปิฎก อรรถกถา ตลอดจนงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า หลักธรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างจิตสาธารณะ ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 และสาราณียธรรม 6 ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์เพื่อพัฒนาจิตสาธารณะใน 4 มิติ ได้แก่ การให้และการแบ่งปัน การสื่อสารที่เกื้อกูล การปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ และความเสมอภาคสมานฉันท์ นอกจากนี้ยังเสนอขั้นตอนการพัฒนาจิตสาธารณะ 3 ระดับ คือ การปลูกฝังสำนึก การลงมือปฏิบัติ และการพัฒนาสู่ความยั่งยืน โดยบูรณาการหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

โดยสรุป “จิตสาธารณะ” ในเชิงพุทธมิได้เป็นเพียงพฤติกรรมทางสังคม แต่เป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจที่ตั้งอยู่บนปัญญาและเมตตา อันเป็นกลไกสำคัญในการสร้างสังคมที่สงบสุข เกื้อกูล และยั่งยืน

คำสำคัญ: จิตสาธารณะ, พุทธธรรม, สังคหวัตถุ 4, สาราณียธรรม 6, พระไตรปิฎก

ABSTRACT

This study aims to analyze and synthesize buddhist principles with the potential to foster public mind, which in buddhism is defined as a wholesome state of mind imbued with noble intention and free from selfishness, serving as a driving force that encourages individuals to contribute to the welfare of society and humanity. The buddha’s instruction to the first sixty arahants to wander forth “for the welfare of the many, for the benefit of the world” reflects the essential role of public mind as a primary mission of the buddhist community after achieving personal spiritual fulfillment. This research employed a documentary analysis method, drawing upon the tipiṭaka, commentaries, and relevant academic studies. The findings reveal that the key buddhist principles contributing to the cultivation of public mind are the

four bases of social solidarity (saṅgahavatthu 4) and the six principles of cordiality (sāraṇīyadhamma 6).

These principles can be applied to develop public mind in four dimensions: generosity and sharing, supportive communication, beneficial practice, and equality with harmony. Furthermore, the study proposes a three-stage process for developing public mind: (1) awareness cultivation, (2) practical engagement, and (3) sustainable transformation, through the integration of the threefold training (sīla, samādhi, paññā).

In conclusion, public mind in the buddhist perspective is not merely a form of social behavior but a process of mental development grounded in wisdom and compassion, serving as a vital mechanism for building a peaceful, supportive, and sustainable society.

Keywords: public mind, buddhist principles, four bases of social solidarity (saṅgahavatthu 4), six principles of cordiality (sāraṇīyadhamma 6), translated tipiṭaka

บทนำ

ในพระพุทธศาสนา “จิตสาธารณะ” (Public Mind) หมายถึงสภาวะของจิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งกุศล มีเจตนาอันงดงาม และปราศจากความเห็นแก่ตัว (selfishness)พระพุทธดำรัสที่พระพุทธองค์ทรงมอบแก่พระอรหันต์ 60 รูปแรกให้จาริกไป “เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์”แนวพระดำรัสนี้สะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนที่มุ่งเน้นการเกื้อกูลผู้อื่นอย่างแท้จริง (วิ.ม. (2539) (ไทย) 4/32/40).

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นรากฐานสำคัญในการเสริมสร้างจิตสาธารณะสามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์ได้จากพระไตรปิฎก โดยเฉพาะสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา ตลอดจนสาราณียธรรม 6 ได้แก่ เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคิตา สีลสามัญญตา และทิฏฐิสามัญญตา ล้วนมีศักยภาพในการส่งเสริมจิตสาธารณะของบุคคลและสังคมได้อย่างเป็นระบบ (พระสุระ ญาณธโร (จันทึก), (2563). โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้สะท้อนผ่านการกระทำใน 4 มิติ ได้แก่ การให้และการแบ่งปัน เพื่อประโยชน์สุขของสังคม ความมีน้ำใจ ที่มุ่งทำความดีและช่วยเหลือผู้อื่น การไม่เอาเปรียบผู้อื่น ที่ส่งเสริมความยุติธรรม การเสียสละ และ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม (เจ้าอธิการ สมพงษ์ สุจิตฺโต (ธนะคูณ). (2561).

การประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้สะท้อนออกมาในพฤติกรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น การให้และการแบ่งปัน การมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น การไม่เอาเปรียบ และการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งแสดงถึงพลังของคำสอนทางพระพุทธศาสนาในฐานะทั้งแรงบันดาลใจและแบบอย่างที่ดีต่อสังคมร่วมสมัย

ความสำคัญของพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกนับเป็นแหล่งรวมพระดำรัสและคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งทำหน้าที่เป็นหลักฐานอ้างอิงสูงสุดและมาตรฐานในการตรวจสอบความถูกต้องของคำสอนในพระพุทธศาสนา อันมีพระธรรมวินัยเป็นรากฐานสำคัญในการดำรงอยู่ของพระศาสนา ตราบใดที่ยังมีการศึกษาค้นคว้าและปฏิบัติตามหลักพระไตรปิฎก พระพุทธศาสนาก็จะยังคงดำรงอยู่ แต่หากละเลยย่อมเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมสูญ

ดังนั้น ชาวพุทธจึงจำเป็นต้องเฝ้าระวังภัยคุกคามจากการบิดเบือนพระธรรมวินัยหรือการตีความที่ไม่ตั้งอยู่บนหลักพระไตรปิฎก พร้อมทั้งร่วมมือกันส่งเสริมการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง เพื่อธำรงรักษาพระศาสนาให้คงอยู่และยังประโยชน์แก่พหูชนสืบไป(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป .อ. ปยุตฺโต). (2559).

แนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

คัมภีร์พระสุตตันตปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า “จิต” เป็นนามธรรมที่ไม่ปรากฏรูปร่าง แต่มีที่ตั้งอยู่ในร่างกายมนุษย์ โดยมีชื่อเรียกแตกต่างกัน ได้แก่ จิต มโน และวิญญาณ ทั้งนี้ ในคัมภีร์อรรถกถาได้ขยายความลักษณะของจิตไว้ 6 ประการ ได้แก่ (1) การสร้างสิ่งอันวิจิตร (2) การมีความวิจิตรในตนเอง (3) การถูกกรรมและกิเลสปรุงแต่งให้วิจิตร (4) การรักษาความวิจิตร (5) การสั่งสมเพื่อความสืบต่อแห่งตน และ (6) การมีอารมณ์อันวิจิตร

ช่องทางการทำงานของจิตแบ่งออกเป็น 6 ประตู ได้แก่ จักขุวิญญาณ (ตา), โสตวิญญาณ (หู), ฆานวิญญาณ (จมูก), ชิวหาวิญญาณ (ลิ้น), กายวิญญาณ (กาย) และมโนวิญญาณ (ใจ) โดยจิตมีลักษณะ เกิด ดับตลอดเวลา แต่ละครั้งเรียกว่า ขณะจิต[3] ในปัญจทวารมีจำนวน 17 ขณะจิต ส่วนมโนทวารมี 13 ขณะจิต และในแต่ละขณะจิตยังประกอบด้วย 3 อนุขณะ ได้แก่ ขณะเกิด ขณะตั้งอยู่ และขณะดับ

ในพระอภิธรรมปิฎก โดยเฉพาะ จิตตุปปาทกัณฑ์ อธิบายว่าจิตทั้งหมดมี 89 หรือ 121 ดวง โดยจำแนกตั้งแต่จิตขั้นต่ำไปจนถึงจิตขั้นสูงสุด และอธิบายถึงคุณสมบัติของจิตแต่ละดวงพร้อมเจตสิกที่ประกอบอยู่ การจำแนกตามหลักจริยธรรมแบ่งจิตออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) กุศลจิต (กุสลา ธัมมา) จิตที่พัฒนามีคุณภาพ (2) อกุศลจิต (อกุสลา ธัมมา) จิตที่ไม่พัฒนาไม่มีคุณภาพ และ (3) อัพยากตจิต (อัพยากตา ธัมมา) จิตที่เป็นผลของการกระทำ ไม่จัดอยู่ในกุศลหรืออกุศล

ดังนั้น การจัดระบบแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับจิตจึงมีความเป็นลำดับชั้น ครอบคลุมทั้งคุณสมบัติของจิต ช่องทางการทำงาน ลักษณะการเกิด ดับ และการพัฒนาไปสู่จิตขั้นสูงสุด ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาวิจัยด้านพุทธจิตวิทยาและพระอภิธรรม (แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม,2563)

ความหมายและลักษณะของจิตสาธารณะ

จิตสาธารณะเป็นคุณลักษณะเชิงพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกถึงความตระหนักรู้และความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม โดยผ่านการเรียนรู้และซึมซับคุณค่าทางศีลธรรมและจริยธรรมจนกลายเป็นสำนึกภายใน ซึ่งสะท้อนผ่านการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมและการหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่สร้างความเสียหายต่อส่วนรวม อันเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสามัคคีในสังคม

จิตสาธารณะ (public mind หรือ public consciousness) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและยั่งยืนในสังคม โดยพิจารณาจากความรู้ ความเข้าใจ พฤติกรรมที่แสดงออก แบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการใช้ ด้านการถือเป็นหน้าที่ ด้านการเคารพสิทธิ ด้านกิจกรรม ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม

1. นิยามและแนวคิด จิตสาธารณะ เป็นแนวคิดที่สะท้อนถึงการที่บุคคลมีความตระหนักรู้และให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม โดยมีการแสดงออกผ่านการกระทำที่ส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของชุมชนและสังคม

2. ลักษณะสำคัญ การยึดมั่นในคุณธรรมและจริยธรรม บุคคลที่มีจิตสาธารณะจะมีการกระทำที่อยู่บนพื้นฐานของความดีงามและถูกต้อง ความรับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักถึงผลกระทบของการกระทำของตนที่มีต่อผู้อื่นและสังคมโดยรวม การปฏิบัติที่สุภาพเรียบร้อย การเคารพผู้อื่นและการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นอย่างเหมาะสม การรักษาสิ่งของสาธารณะและสิ่งแวดล้อม

3. ที่มาของแรงจูงใจ แรงจูงใจในการแสดงออกถึงจิตสาธารณะไม่ได้มาจากผลประโยชน์ส่วนตัว แต่มาจากจิตสำนึกด้านความเมตตา ความเอื้อเฟื้อ และความห่วงใยต่อเพื่อนมนุษย์และสังคม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

4. องค์ประกอบ 4 ด้าน 1)ด้านการใช้ การใช้ทรัพยากรหรือสิ่งของสาธารณะอย่างเหมาะสมและไม่ทำลาย 2)ด้านการถือเป็นหน้าที่ การปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมด้วยความเต็มใจ 3)ด้านการเคารพสิทธิ การเคารพในสิทธิของผู้อื่นและการอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียน 4)ด้านกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมที่สร้างสรรค์ (กรรยา พรรณนา.2559).

ความสำคัญของจิตสาธารณะ (Public Mind) สามารถสรุปความสำคัญของ จิตสาธารณะ ได้ดังนี้

1. สร้างสังคมสงบสุขและเอื้อเฟื้อ จิตสาธารณะเป็นคุณลักษณะที่ช่วยสร้างสังคมที่สงบสุขและอยู่ร่วมกันได้อย่างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เนื่องจากเป็นคุณสมบัติที่มุ่งเน้นการคำนึงถึงส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ทำให้แต่ละบุคคลแสดงออกถึงความรับผิดชอบและความห่วงใยต่อผู้อื่น

2. ส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสามัคคี บุคคลที่มีจิตสาธารณะจะแสดงพฤติกรรมการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม แม้จะไม่มีการบังคับใช้กฎหมายโดยตรง เช่น การเคารพกฎจราจร หรือการไม่ทำลายทรัพย์สินสาธารณะ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการสร้างความเป็นระเบียบและความสามัคคีในสังคม

3. ป้องกันผลกระทบเชิงลบต่อสังคม การขาดจิตสาธารณะจะนำไปสู่ภาวะไร้ระเบียบ การขาดความรับผิดชอบ และอาจส่งผลกระทบเชิงลบในหลายมิติ ดังนั้นจิตสาธารณะจึงเป็นกลไกสำคัญในการป้องกันปัญหาเหล่านี้และช่วยให้สังคมสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

ผลกระทบของการขาดจิตสาธารณะ ส่งผลกระทบต่อทุกระดับของสังคม ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน ไปจนถึงระดับประเทศ ซึ่งสามารถจำแนกผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ดังต่อไปนี้

1. ผลกระทบต่อบุคคล บุคคลที่ขาดจิตสาธารณะมักจะให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก ซึ่งอาจนำไปสู่พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น การทุจริต การเอารัดเอาเปรียบ หรือการฝ่าฝืนกฎระเบียบต่างๆ ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้อาจส่งผลให้ถูกลงโทษทางกฎหมายและถูกสังคมมองว่าเป็นคนไม่มีจริยธรรม

2. ผลกระทบต่อครอบครัว การขาดจิตสาธารณะในครอบครัวอาจทำให้เกิดปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก เช่น การทะเลาะวิวาทและความแตกแยก นอกจากนี้พฤติกรรมเห็นแก่ตัวยังส่งผลกระทบต่อหน้าที่และความรับผิดชอบภายในบ้าน และยังอาจส่งผลต่อพฤติกรรมของเด็กที่เติบโตขึ้นในสภาพแวดล้อมดังกล่าวด้วย

3. ผลกระทบต่อองค์กรและหน่วยงาน เมื่อองค์กรขาดจิตสาธารณะจะส่งผลต่อประสิทธิภาพในการทำงาน นำไปสู่การบริหารงานที่ไม่โปร่งใส การแบ่งพรรคแบ่งพวก การทุจริต และการนำทรัพยากรไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งทั้งหมดนี้จะลดความน่าเชื่อถือและคุณภาพขององค์กรลง

4. ผลกระทบต่อชุมชน ในระดับชุมชน การขาดจิตสาธารณะจะทำให้คนในชุมชนแยกตัวออกจากกัน ไม่ให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชน และการละเลยการดูแลทรัพยากรสาธารณะยังส่งผลให้พื้นที่ส่วนรวมเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว

5. ผลกระทบต่อประเทศชาติ ในระดับประเทศ การขาดจิตสาธารณะอาจนำไปสู่ความขัดแย้งภายในประเทศ การดำเนินนโยบายที่มุ่งเน้นผลประโยชน์ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และการขาดความร่วมมือในการพัฒนาประเทศ ซึ่งส่งผลให้การพัฒนาโดยรวมของประเทศเป็นไปอย่างล่าช้าเมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆ (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์.2561).

ระดับของจิตสาธารณะ

จิตสาธารณะสามารถจำแนกออกเป็น 3 ระดับหลัก ได้แก่ ระดับครอบครัว ระดับหมู่บ้าน หรือชุมชน และระดับสังคม ดังนี้

1. จิตสาธารณะระดับครอบครัวเป็นระดับพื้นฐานที่สุด เน้นความรับผิดชอบต่อตนเองและครอบครัว เช่น การประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงดูครอบครัวโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น รวมถึงการให้ความสำคัญกับความรักและความสามัคคีภายในครอบครัว

2. จิตสาธารณะระดับหมู่บ้านหรือชุมชนขยายขอบเขตจากระดับครอบครัวไปสู่การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในชุมชน โดยแสดงออกผ่านการช่วยเหลือแบ่งปันกับเพื่อนบ้าน การร่วมกันดูแลรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพื้นที่สาธารณะ และการมีส่วนร่วมในการควบคุมดูแลพฤติกร รมของคนในชุมชน

3. จิตสาธารณะระดับสังคมเป็นระดับที่กว้างที่สุด เน้นการตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ในฐานะสมาชิกของสังคมโดยรวม บุคคลในระดับนี้จะมีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อส่วนรวมในระดับชาติและนานาชาติ เช่น การร่วมโครงการสาธารณประโยชน์ หรือการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมเพื่อสร้างความสามัคคีในวงกว้าง (มนูญพงศ์ ชัยพันธุ,สุดใจ เขียนภักดี,อนุสรณ์ นามประดิษฐ์.2565).

โดยสรุป จิตสาธารณะคือคุณลักษณะทางพฤติกรรมที่สะท้อนความตระหนักรู้และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม จริยธรรม และการคำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะมากกว่าส่วนตน แบ่งองค์ประกอบหลักเป็น 4 ด้าน ได้แก่ การใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเต็มใจ การเคารพสิทธิผู้อื่น และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อส่วนรวม จิตสาธารณะมีความสำคัญต่อการสร้างสังคมสงบสุข เป็นระเบียบ และลดปัญหาที่เกิดจากความเห็นแก่ตัว การขาดจิตสาธารณะส่งผลกระทบเชิงลบต่อบุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน และประเทศในภาพรวม

ความหมายของจิตสาธารณะตามแนวทางพระพุทธศาสนา

คำว่า “จิตสาธารณะ” ในบริบทภาษาไทย เป็นศัพท์บัญญัติทางสังคมศาสตร์ที่เกิดขึ้นในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา ใช้เป็นคำแปลจากภาษาอังกฤษว่า *Public Consciousness*, *Public Mind* หรือ *Service Mind* ในภาษาไทยยังมีคำอื่นที่ใช้ในความหมายเดียวกัน เช่น “จิตสำนึก” “จิตบริการ” “จิตอาสา” หรือ “จิตสำนึกทางสังคม” เป็นต้น ตาม ให้ความหมายของคำว่า “จิตสำนึก” ว่าเป็นภาวะที่จิตตื่นตัวและรู้ตัว สามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย

“จิตสาธารณะ” ตามแนวทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ภาวะจิตที่ตั้งอยู่บนความเป็นผู้ให้ ไม่เพิกเฉยต่อปัญหาสังคมหรือความทุกข์ของผู้อื่น พร้อมอาสาเข้าไปช่วยเหลือ ไม่เพียงด้วยการให้ปัจจัยหรือทรัพย์สิน แต่ยังรวมถึงการสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา โดยกระทำด้วยความสุข ประกอบด้วยเมตตาและกรุณา มีความปรารถนาอย่างบริสุทธิ์ใจที่จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ และถือเป็นกระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณของตนเองควบคู่ไปด้วย (พระครูภาวนาโชติคุณ (กุ้ยไฮ้ ชุตินฺธโร). 2562).

หลักการสำคัญของจิตสาธารณะตามแนวทางพระพุทธศาสนา

หลักการสำคัญของ จิตสาธารณะตามแนวทางพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่บนปรัชญาพื้นฐานที่มองว่า “ปัญหาชีวิต” หรือ “ทุกข์” เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การเผชิญทุกข์และการก้าวข้ามทุกข์จำเป็นต้องอาศัย ปัญญา ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ภายใต้กระบวนการ ทางพระพุทธศาสนา ที่มุ่งสร้างความสมดุลระหว่างคุณธรรม จิตใจ และปัญญา ในมิติการพัฒนาจิตสาธารณะ มีหลักการสำคัญ 2 ประการ คือ

1. การพัฒนาปัญญาด้วยตนเอง เพื่อให้ตระหนักรู้และเข้าใจสภาพความจริงของชีวิตและสังคมอย่างถูกต้อง

2. การนำปัญญาไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ผ่านการช่วยเหลือผู้อื่น การเสียสละ และการสร้างคุณประโยชน์แก่สังคมและสิ่งแวดล้อม

คุณลักษณะของจิตสาธารณะตามพระพุทธศาสนาเน้นให้บุคคลมีจิตใจที่ประกอบด้วย ปัญญาและเมตตา ไม่เพิกเฉยต่อความทุกข์ของผู้อื่น พร้อมอุทิศแรงกาย แรงใจ และทรัพยากรเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ อีกทั้งยังต้องมีท่าทีของ กัลยาณมิตร ที่รู้จักเข้าใจผู้อื่นทั้งในด้านศักยภาพและข้อจำกัด และชี้นำให้เกิดทัศนคติที่ถูกต้อง คือ สัมมาทิฏฐิ หรือความเห็นชอบ อันนำไปสู่การจัดการปัญหาและปรับตัวได้อย่างถูกต้องและสร้างสรรค์

กล่าวโดยสรุป แกนกลางของการพัฒนาจิตสาธารณะในพระพุทธศาสนาคือ การพัฒนาปัญญา ซึ่งทำให้บุคคลสามารถมองเห็นสภาวะทั้งหลายตามความเป็นจริง ใช้ชีวิตอย่างสมดุล และสร้างคุณค่าให้แก่ตนเองและสังคมพร้อมกัน ทั้งนี้จิตสาธารณะจึงไม่ใช่เพียงพฤติกรรมทางสังคม แต่เป็น “ความรับผิดชอบภายในจิตใจ” ที่ผ่านการฝึกฝนและพัฒนาอย่างเป็นระบบจนกลายเป็นแรงขับเคลื่อนเพื่อสาธารณประโยชน์อย่างแท้จริง (พระครูภาวนาโชติคุณ (กุ้ยไฮ้ ชุตินฺธโร). 2562).

วัตถุประสงค์ของการศึกษา (Objectives)

1. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างจิตสาธารณะ
2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเสริมสร้างจิตสาธารณะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
3. เพื่อเสนอรูปแบบหรือแนวทางการนำหลักพุทธธรรมมา เสริมสร้างจิตสาธารณะ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ด้านเนื้อหาศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับรูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกล่าว คือ ศึกษาจากพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย อรรถกถา งานวิจัย ตำรา บทความ เอกสารและงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้องการนำหลักธรรมหรือมรรควิธีมาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตซึ่งอาจมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของหลักธรรมข้ออื่นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ขั้นตอนที่ 2 ด้านการวิเคราะห์ข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างแนวทางข้อสรุปจากข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมาจัดแยกประเด็นและจัดหมวดหมู่ตามความมุ่งหมายวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive and analytic Study) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นมาวิเคราะห์แยกประเภทหาข้อสรุป แล้วเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อนำมาวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างข้อสรุปและแนวทางการใช้แนวคิดทฤษฎีและสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ คือ การรวบรวมข้อมูล เพื่อให้มีกรอบกว้างๆ และมีระบบในการศึกษาปรากฏการณ์ ระหว่างการรวบรวมข้อมูล เพื่อให้สามารถสร้างสมมติฐานชั่วคราวหรือวัตถุประสงค์ได้อย่างมีทิศทาง และสร้างข้อสรุปและพิสูจน์บทสรุป เป็นการนำข้อสรุปย่อยๆ เหล่านั้นเชื่อมโยงเป็นบทสรุปแนวทาง

ขั้นตอนที่ 4 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ทั้งจากเอกสารวรรณกรรมนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ และนำเสนอรูปแบบแนวทาง การนำเสนอผลการศึกษาเชิงวิชาการเกี่ยวกับรูปแบบการบูชาสังเวชนียสถานด้วยรูปเล่มรายงานวิจัยหรือบทความตีพิมพ์เผยแพร่

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมสำหรับเสริมสร้างจิตสาธารณะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างจิตสาธารณะ (2) วิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเสริมสร้างจิตสาธารณะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และ (3) เสนอรูปแบบหรือแนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาเสริมสร้างจิตสาธารณะอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยที่ได้สามารถนำเสนอเป็นประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างจิตสาธารณะ

ผลการศึกษาพบว่าในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวถึงหลักธรรมที่มีศักยภาพในการส่งเสริมจิตสาธารณะอย่างเป็นระบบ โดยสามารถจำแนกได้ดังนี้

1. สังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย (1) ทาน การให้เพื่อเกื้อกูลแก่ผู้อื่น (2) ปิยวาจา การพูดด้วยถ้อยคำอันเป็นที่รัก (3) อัตถจริยา การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ และ (4) สมานัตตตา การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย เป็นธรรมที่ช่วยผูกใจคนและสร้างความร่วมมือในสังคม

2. สาราณียธรรม 6 ได้แก่ เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคิตา สีลสามัญญตา และทิฏฐิสามัญญตา ซึ่งเป็นธรรมะที่ทำให้หมู่คณะอยู่ร่วมกันด้วยความสมัครสมานและเป็นเอกภาพ

จากหลักฐานเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้กำหนดกรอบคิดเชิงคุณธรรมที่ครอบคลุมมิติของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติและเกื้อกูล

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างจิตสาธารณะ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะสามารถจัดกลุ่มได้ 4 มิติหลัก ดังนี้

1. มิติการให้และการแบ่งปัน โดยอาศัยหลัก ทาน และ สาธารณโภคิตา เป็นแนวทางการเสียสละเพื่อส่วนรวม เช่น การร่วมมือในการบำเพ็ญประโยชน์และการแบ่งปันทรัพยากรแก่สังคม

2. มิติการสื่อสารที่เกื้อกูล เน้นการใช้ ปิยวาจา และ เมตตาวจีกรรม เพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพ ลดความขัดแย้ง และสร้างความสามัคคีในสังคม

3. มิติการปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ อัตถจริยา และ ศีล เป็นแนวทางการปฏิบัติที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและสิทธิของผู้อื่น เช่น การไม่เบียดเบียน การรักษาทรัพย์สินสาธารณะ และการทำกิจกรรมจิตอาสา

4. มิติความเสมอภาคและสมานฉันท์ ใช้ สมานัตตตา และ ทิฏฐิสามัญญตา เป็นหลักในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เคารพความแตกต่าง และสร้างเอกภาพในชุมชน

รูปแบบการพัฒนาจิตสาธารณะตามแนวพระพุทธศาสนา

การสังเคราะห์จากข้อมูลทำให้ได้ รูปแบบการพัฒนาจิตสาธารณะเชิงพุทธ ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ

1. การปลูกฝังสำนึก (Awareness Cultivation) การเรียนรู้พระธรรมคำสอน การเจริญสติ และการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของส่วนรวม

2. การลงมือปฏิบัติ (Practical Engagement) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมจิตสาธารณะ การแบ่งปันทรัพยากร การรักษาสิ่งแวดล้อม และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในสังคม

3. การพัฒนาสู่ความยั่งยืน (Sustainable Transformation) การบูรณาการหลัก ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เพื่อพัฒนาจิตสาธารณะให้กลายเป็นคุณลักษณะถาวรในบุคคลและสังคม

สรุปองค์ความรู้ที่ได้

1. พระไตรปิฎกเป็นรากฐานความรู้ที่มั่นคง ในการกำหนดหลักการพัฒนาจิตสาธารณะ โดยมุ่งเน้น “ประโยชน์เกื้อกูลแก่พหูชน” อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

2. หลักธรรมหมวดสังคหวัตถุ๔และสาราณียธรรม๖ มีศักยภาพสูงในการสร้างความสามัคคี ความเสมอภาค และการเสียสละเพื่อส่วนรวม

3. จิตสาธารณะตามแนวพระพุทธศาสนา มิได้เป็นเพียงพฤติกรรมเชิงสังคม แต่เป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจที่เริ่มจากปัญญาและเมตตา นำไปสู่การปฏิบัติจริงที่ยั่งยืน

4. การขาดจิตสาธารณะ ส่งผลกระทบต่อบุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน และประเทศชาติ ดังนั้นการพัฒนาจิตสาธารณะจึงเป็นกลไกสำคัญในการรักษาความสงบสุขและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

ภาพที่1 สรุปองค์ความรู้ที่ได้

อภิปรายผล

1. การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างจิตสาธารณะ

ผลการวิจัยพบว่า พระไตรปิฎกได้บรรจุหลักธรรมหมวดสำคัญ เช่น สังคหวัตถุ ๔, สาราณียธรรม ๖ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการเสริมสร้างจิตสาธารณะได้อย่างรอบด้าน การค้นพบนี้สอดคล้องกับงานของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, ๒๕๕๐) ที่อธิบายว่า พุทธศาสนาไม่เพียงมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจปัจเจกบุคคล แต่ยังมุ่งเน้นให้บุคคลดำรงตนเพื่อเกื้อกูลแก่ส่วนรวม อันถือเป็น “เป้าหมายสองประการ” ของพุทธธรรม คือ การบรรลุความหลุดพ้นควบคู่กับการเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์

2. การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในมิติของจิตสาธารณะ

จากการวิเคราะห์พบว่า การเสริมสร้างจิตสาธารณะผ่านหลักพุทธธรรมสามารถจัดได้เป็น 4 มิติ คือ (1) การให้และการแบ่งปัน (2) การสื่อสารที่เกื้อกูล (3) การปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ และ (4) การสร้างความเสมอภาคและสมานฉันท์ ทั้ง 4 มิตินี้สะท้อนความสอดคล้องกับหลัก สังคหวัตถุ 4 โดยตรง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นวิธีการทางสังคมในการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือในหมู่ชน การประยุกต์ใช้ในมิติดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Howard Gardner (2007) เรื่อง Five Minds for the Future โดยเฉพาะ “Respectful Mind” และ “Ethical Mind” ที่เน้นการเคารพผู้อื่นและการปฏิบัติเพื่อส่วนรวม อันเป็นคุณลักษณะที่สอดรับกับหลักธรรมเชิงพุทธในการพัฒนาจิตสาธารณะ

3. รูปแบบการพัฒนาจิตสาธารณะตามแนวพระพุทธศาสนา

การศึกษาพบว่า การพัฒนาจิตสาธารณะตามแนวพุทธศาสนามีลำดับขั้นตอน คือ การปลูกฝังจิตสำนึก การลงมือปฏิบัติ การพัฒนาสู่ความยั่งยืน กระบวนการนี้สะท้อนถึงการประยุกต์ใช้หลักพุทธะณณมเป็นเครื่องมือในการพัฒนามนุษย์อย่างครบวงจร

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานของ สุชีพ ปุญญานุภาพ (๒๕๔๔) ที่ชี้ว่า การพัฒนามนุษย์ในเชิงพุทธต้องดำเนินควบคู่กันทั้งมิติศีลธรรม การฝึกจิต และการพัฒนาปัญญา ซึ่งจะทำให้คุณค่าทางจริยธรรม เช่น ความรับผิดชอบ ความเสียสละ และการเกื้อกูลกลายเป็นคุณลักษณะถาวรของบุคคล

4. ข้อค้นพบเชิงวิพากษ์

1). บทบาทของพระไตรปิฎกในฐานะแหล่งบรรทัดฐานทางสังคม การยืนยันจิตสาธารณะในเชิงพระพุทธศาสนาสะท้อนว่าพระไตรปิฎกมิใช่เพียงคัมภีร์ทางศาสนา แต่ยังเป็นคู่มือสังคมศาสตร์เชิงคุณธรรม

2). จุดแข็งของการใช้หลักพุทธธรรม คือการเน้นการพัฒนาจาก “ภายในสู่ภายนอก” ทำให้การปลูกฝังจิตสาธารณะไม่ใช่เพียงการสร้างพฤติกรรมเชิงสังคม แต่เป็นการพัฒนาจิตใจที่มั่นคงและยั่งยืน

3). ข้อจำกัด การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสังคมร่วมสมัยยังต้องเผชิญกับความท้าทาย เช่น บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมที่ซับซ้อน หากขาดการบูรณาการอย่างเป็นระบบ อาจทำให้การพัฒนาจิตสาธารณะเป็นไปอย่างผิวเผิน

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐควรกำหนด นโยบายด้านการศึกษาที่บูรณาการหลักพุทธธรรม ในการพัฒนานักเรียนและเยาวชน เพื่อสร้างคนที่มีคุณธรรมควบคู่กับความรู้

สนับสนุนโครงการจิตอาสาและการพัฒนาชุมชนโดยใช้ โรงเรียน วัด และองค์กรท้องถิ่น เป็นศูนย์กลางความร่วมมือ

ส่งเสริมการใช้สื่อสาธารณะในการเผยแพร่หลักธรรมและกิจกรรมเสริมสร้างจิตสาธารณะอย่างต่อเนื่อง

2) ข้อเสนอแนะเชิงการศึกษา

จัดทำ หลักสูตรและกิจกรรมเสริมทักษะชีวิต โดยบูรณาการหลักสังคหวัตถุ ๔ และสาราณียธรรม ๖ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน

ครูและบุคลากรทางการศึกษาควรได้รับการอบรม เพื่อเพิ่มทักษะในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

สถานศึกษาควรมีการ ประเมินผลเชิงคุณธรรมและจิตสาธารณะ ควบคู่ไปกับการประเมินด้านวิชาการ เพื่อสะท้อนพัฒนาการของผู้เรียนอย่างรอบด้าน

3) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อติดตามผลของการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการสร้างจิตสาธารณะอย่างเป็นรูปธรรม

ศึกษาการเปรียบเทียบผลของการใช้กิจกรรมเชิงพุทธธรรมกับกิจกรรมเชิงโลกียะ (เช่น กิจกรรมจิตอาสาแบบทั่วไป) ว่ามีความแตกต่างต่อการพัฒนาจิตสาธารณะหรือไม่พัฒนาเครื่องมือวัดจิตสาธารณะที่มีความเที่ยงตรงสูง และใช้ในการประเมินผลผู้เรียนและชุมชนในวงกว้าง

สรุป

โดยสรุป การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างจิตสาธารณะตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แสดงให้เห็นถึงพลังของพระพุทธศาสนาในการสร้างคุณค่าเชิงสังคมที่ยั่งยืน การเชื่อมโยงหลักธรรมกับการดำเนินชีวิตจริงทำให้บุคคลไม่เพียงเป็นผู้ปฏิบัติดีในเชิงศาสนา แต่ยังเป็น “พลเมืองที่มีจิตสาธารณะ” ซึ่งมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ และมนุษยชาติ โดยหลักการพุทธธรรมสามารถเป็นกลไกสำคัญในการแก้ไขปัญหาสังคมร่วมสมัย ทั้งด้านการขาดความรับผิดชอบ การทุจริต และความแตกแยกในสังคม

เอกสารอ้างอิง

กรรยา พรรณนา. (2559). จิตสาธารณะ สร้างได้ง่ายนิดเดียว. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์.(2561). สอนเด็กให้มีจิตสาธารณะ. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท วี พรินท์ จำกัด, 2561.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป .อ. ปยุตฺโต).(2559). พระไตรปิฎก: สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้ ฉบับภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 17 กันยายน 2559. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.

เจ้าอธิการ สมพงษ์ สุจิตฺโต (ธนะคูณ). (2561). “การประยุกต์ใช้จิตสาธารณะของพุทธบริษัทตามหลักพุทธธรรม”. วารสารวิจัยวิชาการ, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2561): 67-72.

พระครูภาวนาโชติคุณ (กุ้ยไฮ้ ชุตินฺธโร). (2562). “การมีจิตสาธารณะตามแนวทางพระพุทธศาสนา”. วารสารการสอนสังคมศึกษา, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2562): 21-22.

พระสุระ ญาณธโร (จันทึก). (2563). “การพัฒนาจิตสาธารณะตามแนวทางพุทธศาสนา”. วารสารพุทธศาสตร์มจร อุบลราชธานี, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2563): 84-85.

มนูญพงศ์ ชัยพันธุ และคณะ.(2565). “จิตสาธารณะกับวิถีชีวิตของบุคคลในยุคศตวรรษที่ 21”.วารสารวิชาการสถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ, ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2565): 429-430.

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม.(2563). “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ 8 ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2563): 1234-1235.

การพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาเพื่อดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง

THE LEARNING DEVELOPMENT OF VOLUNTEERS COMMUNITY FOR ELDERLY HEALTHCARE OF PLONG-TA-AEIM DISTRICT RAYONG PROVINCE

กัญชลิกา เตมีประเสริฐกิจ[1], พระมหาประกาศิต สิริเมโธ[2], และ
พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนฺทูปโม (ภู่โคกหวาย)[3]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Kanchalika Temeeprasertkit[1], Phramaha Prakasit Sirimedho[2] and
Phrakru Baidika Theerayut Chantupamo (Phookhokwai)[3]
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: Sinchareonchaifarm@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง 2) เพื่อศึกษาปัจจัยแห่งการมีจิตอาสาของชุมชนในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ และ 3) เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ใช้แนวคิดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ของ Kolb เป็นกรอบการวิจัย พื้นที่วิจัยคือชุมชนตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง กลุ่มเป้าหมายคือ จิตอาสาดูแลผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข รวมจำนวน 25 คน ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 3 ชนิด คือ 1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง 2) แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม 3) เวทีประชุมกลุ่มย่อย วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาเริ่มจากการระดมความรู้เดิม สู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการทำกิจกรรมจริง เช่น การเยี่ยมบ้าน การจัดกิจกรรมสุขภาพ และการสะท้อนผลการเรียนรู้ร่วมกัน โดยกระบวนการนี้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ เสริมสร้างความมั่นใจและทักษะที่จำเป็นในการดูแลผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม.

2 ปัจจัยแห่งการมีจิตอาสาประกอบด้วยแรงจูงใจทางครอบครัว ความผูกพันกับผู้สูงอายุในชุมชน ความเชื่อทางศาสนา และการสนับสนุนจากผู้นำชุมชน ซึ่งส่งผลให้เกิดความตระหนักในบทบาทของตนเองและมีพลังใจในการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างต่อเนื่อง.

3 การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ สะท้อนประสบการณ์ – ทำกิจกรรมจริง – สรุปบทเรียนร่วม – วางแผนต่อยอด สร้างให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมายและต่อเนื่อง

องค์ความรู้จากงานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายจิตอาสาในระดับตำบล เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำสำคัญ: จิตอาสา, การดูแลผู้สูงอายุ, การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

Abstract

This article aims 1) to study the learning process of volunteer communities in caring for the elderly in Phlong Ta Iam Subdistrict, Wang Chan District, Rayong Province; 2) to examine the factors contributing to volunteerism in the community's elderly care; and 3) to develop a learning process for volunteer communities in elderly care. This study employed Participatory Action Research (PAR) using Kolb's Experiential Learning Theory as the research framework. The research area was Phlong Ta Iam Subdistrict, Wang Chan District, Rayong Province. The target group consisted of 25 key informants, including elderly care volunteers, community leaders, and public health officers, selected through purposive sampling. The research instruments comprised three types: 1) structured interviews, 2) participant observation, and 3) focus group discussions. Data were analyzed through content analysis and presented using descriptive narration.

The research findings revealed that:

1. The learning process of the volunteer community began with mobilizing existing knowledge, followed by experiential learning through practical activities such as home visits, health promotion events, and reflective group discussions. This systematic approach promoted collaborative learning, built confidence, and enhanced the skills necessary for effective elderly care.
2. The key factors influencing volunteerism included family motivation, emotional bonds with the elderly, religious beliefs, and support from community leaders. These factors fostered a strong sense of responsibility and sustained commitment to serving the common good.
3. The development of an effective learning process consisted of four key stages: reflecting on experience, engaging in real activities, sharing lessons learned, and planning for continuous improvement. This cycle fostered meaningful and sustained community learning.

The knowledge derived from this study can serve as a guideline for strengthening subdistrict-level volunteer networks and enhancing the quality of life for the elderly through active community participation.

Keywords: Volunteerism, Elderly Care, Community Learning Process Development

บทนำ

ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2567) ระบุว่า ประเทศไทยมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปคิดเป็นร้อยละ 19.6 ของประชากรทั้งหมด และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 28.0 ในปี พ.ศ. 2578 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการเตรียมการรองรับทั้งด้านสุขภาพและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในระดับชุมชน งานวิจัยของชาญวิทย์ วิทยานนท์ (2566) พบว่า การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชนยังขาดระบบการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืนจากจิตอาสาและคนในพื้นที่ ขณะที่แนวคิดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) ของ

Kolb (1984) ได้รับการประยุกต์ใช้ในบริบทการพัฒนาจิตอาสาเพื่อการดูแลสุขภาพในหลายประเทศ และช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำจริงที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในประเทศไทยที่ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาโดยเฉพาะในระดับตำบลยังมีจำนวนจำกัด และยังขาดการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน

พื้นที่ตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง เป็นชุมชนชนบทที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีระบบดูแลผู้สูงอายุที่อิงกับความร่วมมือของจิตอาสาในชุมชนซึ่งมีความเข้มแข็งแต่ยังขาดการพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยในฐานะนักพัฒนาชุมชนร่วมกับหน่วยงานด้านสุขภาพในพื้นที่ พบว่ากลุ่มจิตอาสามีความกระตือรือร้นและมีความผูกพันกับผู้สูงอายุ แต่ขาดเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกัน งานวิจัยที่ผ่านมาที่เกี่ยวข้อง เช่น งานของบุญเรือน ไชยพจน์ (2565) ที่ศึกษาการเสริมสร้างจิตอาสาผ่านกิจกรรมสาธารณะ พบว่าการมีเวทีเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะช่วยส่งเสริมพลังจิตอาสาได้อย่างยั่งยืน แต่ยังไม่มีงานวิจัยที่ออกแบบกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับกลุ่มจิตอาสาในชุมชนตำบลพลงตาเอี่ยมโดยตรง

การวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ 2) เพื่อศึกษาปัจจัยแห่งการมีจิตอาสาของชุมชนในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ และ 3) เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาให้มีความเหมาะสมกับบริบทตำบลพลงตาเอี่ยม การวิจัยใช้ระเบียบวิธีแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมปฏิบัติจริง เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสะท้อนบทเรียน

บทความวิจัยนี้นำเสนอเนื้อหาแบ่งเป็นสามส่วนตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของจิตอาสาในชุมชน ปัจจัยที่ส่งเสริมจิตอาสา และการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างเครือข่ายการดูแลผู้สูงอายุในระดับตำบล และสามารถเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่นในการพัฒนากลไกจิตอาสาเพื่อรองรับสังคมสูงวัยอย่างยั่งยืน ทั้งในทางวิชาการและการปฏิบัติจริง.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยแห่งการมีจิตอาสาของชุมชนในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง
3. เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัย เชิงคุณภาพ ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) พื้นที่วิจัยคือ ตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นพื้นที่ชุมชนกึ่งชนบทที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีเครือข่ายจิตอาสาทำงานร่วมกับหน่วยงานสาธารณสุขในท้องถิ่น

ประชากร คือ ประชาชนทั่วไปในตำบลพลงตาเอี่ยมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ประมาณ 1,200 คน (สำนักงานสาธารณสุขตำบลพลงตาเอี่ยม, 2566) กลุ่มตัวอย่าง คือ จิตอาสาดูแลผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน

และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ที่มีประสบการณ์และมีบทบาทในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในพื้นที่ รวมจำนวน 25 คน

ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากเกณฑ์ ได้แก่ 1) มีประสบการณ์ในการทำงานจิตอาสาดูแลผู้สูงอายุอย่างน้อย 1 ปี 2) มีบทบาทในการจัดกิจกรรมหรือเข้าร่วมโครงการด้านสุขภาพในชุมชน 3) พร้อมให้ข้อมูลและมีเวลาร่วมกิจกรรมวิจัยตามแผนงาน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 3 ชนิด ได้แก่

1. แบบสอบถาม ใช้เพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับคุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง เช่น เพศ อายุ ประสบการณ์ และความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรม แบบสอบถามจัดทำโดยอิงจากแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Pretty (1995) ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ได้ค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมืออยู่ที่ 0.85

2. แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างกึ่งเปิด (Semi-structured Interview) ใช้ศึกษาแนวคิดประสบการณ์ แรงจูงใจ และกระบวนการเรียนรู้ของจิตอาสา โดยสร้างเครื่องมือตามแนวคิดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ของ Kolb (1984) และแนวคิดแรงจูงใจของ Wilson (2012) ผ่านการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญและทดลองใช้ในกลุ่มใกล้เคียงก่อนการเก็บข้อมูลจริง

3. แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guide) ใช้ในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสะท้อนบทเรียนร่วมกัน ประเด็นการสนทนาครอบคลุม 1) บทบาทและความสำคัญของจิตอาสา 2) ปัญหาและอุปสรรคในการดูแลผู้สูงอายุ 3) แนวทางพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมในชุมชน โดยสร้างเครื่องมือตามแนวคิดของ Freire (1970) เรื่องการเรียนรู้แบบวิพากษ์ (Critical Consciousness)

รวบรวมข้อมูลโดย การจัดกิจกรรมร่วมกับจิตอาสาในชุมชน ได้แก่ การสัมภาษณ์รายบุคคล การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน ระหว่างเดือน มีนาคม ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2567

ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากเอกสาร ภาพถ่าย เสียงบันทึก และการจดบันทึกภาคสนาม วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนของ Creswell (2013) แล้วนำเสนอในรูปแบบ การเขียนบรรยายเชิงพรรณนา เพื่อให้เห็นภาพของกระบวนการเรียนรู้ ปัจจัย และรูปแบบการพัฒนาอย่างชัดเจน

ผลการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในตำบลพลงตาเอี่ยมมีลักษณะสำคัญคือ “การเรียนรู้ร่วม” (Collaborative Learning) ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มจิตอาสา โดยอาศัยประสบการณ์จริงในการทำงานร่วมกันในบริบทของชุมชน การเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะการอบรมหรือถ่ายทอดจากผู้เชี่ยวชาญ แต่เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง การสังเกต การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการสะท้อนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เมื่อวิเคราะห์เชิงลึกโดยใช้กรอบแนวคิดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ของ Kolb (1984) พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของจิตอาสามีโครงสร้างที่สอดคล้องกับ 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

1) ประสบการณ์รูปธรรม จิตอาสาได้เรียนรู้จากสถานการณ์จริงในการปฏิบัติงานภาคสนาม เช่น การออกเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุ การร่วมกิจกรรมตรวจสุขภาพประจำเดือน การพูดคุยซักถามข้อมูลสุขภาพ และการให้คำแนะนำแก่ผู้ดูแลภายในครัวเรือน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในสถานการณ์จริง และได้

เผชิญกับปัญหาอย่างใกล้ชิด ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และบริบทครอบครัวของผู้สูงอายุ โดยประสบการณ์เหล่านี้เป็นจุดตั้งต้นสำคัญที่ทำให้จิตอาสาตระหนักถึงความซับซ้อนของการดูแลสุขภาพในชีวิตประจำวัน

2) การสะท้อนคิด หลังจากที่ได้ปฏิบัติงานจริง จิตอาสาจะมีการสะท้อนประสบการณ์ร่วมกันในเวทีสนทนากลุ่ม ซึ่งเป็นเวทีเปิดที่ทุกคนสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถ่ายทอดเรื่องราวความสำเร็จ ความยากลำบาก และความรู้สึกที่ได้รับจากการทำงาน เช่น ความรู้สึกเมื่อได้ช่วยเหลือผู้สูงอายุที่อยู่ลำพัง ความลำบากในการจัดการเรื่องสุขอนามัย หรือการทำงานร่วมกับครอบครัวที่ไม่ให้ความร่วมมือ การสะท้อนเหล่านี้ช่วยให้จิตอาสาเกิดความเข้าใจเชิงลึกในบทบาทของตนเอง และเห็นมุมมองที่หลากหลายจากเพื่อนร่วมงาน

3) การสร้างความเข้าใจเชิงนามธรรม ข้อมูลที่ได้จากการสะท้อนประสบการณ์ถูกนำมาวิเคราะห์และจัดระบบโดยจิตอาสาร่วมกับนักวิจัยและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการประเมินความเสี่ยงของผู้สูงอายุในชุมชน เทคนิคการจดบันทึกสุขภาพ และหลักการจัดการดูแลระยะยาวในกรณีที่ผู้สูงอายุมีภาวะพึ่งพิง การสร้างความเข้าใจในขั้นตอนนี้ยังเชื่อมโยงกับการทำงานเป็นทีมร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และเจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ทำให้เกิดความรู้แบบบูรณาการทั้งด้านวิชาการและภาคปฏิบัติ

4) การทดลองปฏิบัติใหม่ จากการเรียนรู้และความเข้าใจที่พัฒนาขึ้น จิตอาสานำความรู้ใหม่ไปปรับใช้ในการจัดกิจกรรมและออกแบบการทำงาน เช่น การแบ่งหน้าที่กันเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุแบบรายสัปดาห์ การจัดกลุ่มดูแลผู้สูงอายุตามลักษณะเฉพาะ (กลุ่มติดบ้าน ติดเตียง หรืออยู่ลำพัง) การทดลองใช้แบบฟอร์มบันทึกสุขภาพฉบับย่อ การนำกิจกรรม “ชวนคุยสุขภาพ” ไปใช้ในกิจกรรมรวมกลุ่มผู้สูงอายุที่วัดหรือศูนย์ชุมชน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าจิตอาสาได้พัฒนาแนวทางการทำงานจากประสบการณ์จริง ไม่ใช่แค่ปฏิบัติตามคำสั่ง แต่มีการปรับใช้และสร้างนวัตกรรมการดูแลที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

สรุปว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในตำบลพลงตาเอี่ยมเป็นกระบวนการที่มีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง และมีลักษณะการเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วมและการสะท้อนประสบการณ์ร่วมกัน การเรียนรู้ไม่เกิดขึ้นแบบแยกส่วนหรือเชิงลำดับ แต่เป็นวงจรของการปฏิบัติ สะท้อน คิดวิเคราะห์ และทดลองใหม่อยู่เสมอ กระบวนการนี้ช่วยส่งเสริมให้เกิด “พลังร่วมของชุมชน” ที่หล่อหลอมให้จิตอาสากลายเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถ เห็นคุณค่าของตนเอง และสามารถเชื่อมโยงความรู้เข้ากับการดูแลผู้สูงอายุอย่างยั่งยืนในชีวิตประจำวันของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ.

2. เพื่อศึกษาปัจจัยแห่งการมีจิตอาสาของชุมชนในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ

จากการเก็บข้อมูลผ่านแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและเวทีสนทนากลุ่มย่อยกับจิตอาสา ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในตำบลพลงตาเอี่ยม พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการมีจิตอาสาของชุมชนในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุมีความหลากหลาย โดยสามารถจำแนกออกเป็น 4 ปัจจัยหลักที่เชื่อมโยงกันอย่างมีนัยสำคัญดังนี้

1) **แรงจูงใจจากครอบครัว** ผู้ให้ข้อมูลจำนวนมากระบุว่า ตนเองเคยมีประสบการณ์ดูแลผู้สูงอายุในครอบครัว เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า หรือญาติใกล้ชิด จึงเข้าใจถึงความยากลำบาก ความละเอียดอ่อน และความสำคัญของการดูแลผู้สูงอายุอย่างใกล้ชิด ประสบการณ์เหล่านี้ก่อให้เกิดแรงจูงใจภายใน (intrinsic motivation) ที่ผลักดันให้ตนเองอยากแบ่งปันความรู้ ความสามารถ และความห่วงใยต่อผู้อื่นในชุมชนที่กำลังเผชิญสถานการณ์เดียวกัน การดูแลกลายเป็นเรื่องของหัวใจ ไม่ใช่หน้าที่หรือภารกิจที่ต้องทำ

2) **ความผูกพันกับชุมชน** จิตอาสาส่วนใหญ่แสดงออกถึงความรักและความห่วงใยในชุมชนของตนเอง โดยมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (sense of belonging) ต่อผู้สูงอายุในหมู่บ้านที่เปรียบเสมือนญาติผู้ใหญ่ของตนเอง ความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในชุมชน รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่น ทำให้การทำหน้าที่จิต

อาสาไม่ได้เกิดจากการร้องขอ แต่เป็นการอาสาด้วยความเต็มใจจากความผูกพันทางใจ การทำงานในลักษณะนี้ยังช่วยให้เกิดเครือข่ายที่เหนียวแน่น และความร่วมมือระหว่างกลุ่มจิตอาสาในระดับต่าง ๆ

3) **แรงผลักดันจากความเชื่อทางศาสนา** ศาสนาและความเชื่อในเรื่อง "บุญ-บาป" การตอบแทนคุณ และหลักธรรมว่าด้วยเมตตา กรุณา ส่งผลอย่างมีนัยต่อพฤติกรรมของจิตอาสา โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนไทยที่มีวัฒนธรรมพุทธเป็นรากฐาน ผู้ให้ข้อมูลจำนวนมากระบุว่า การดูแลผู้สูงอายุคือการทำบุญอันยิ่งใหญ่ เป็นการสั่งสมกุศลที่มีคุณค่าทั้งในทางใจและทางสังคม หลายคนยกตัวอย่างคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น "ผู้ใดดูแลพ่อแม่เปรียบได้กับดูแลพระอรหันต์" ซึ่งเป็นแรงเสริมในการอุทิศเวลาและแรงกายให้กับงานจิตอาสาโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

4) **การสนับสนุนจากผู้นำและหน่วยงานท้องถิ่น** การมีผู้นำชุมชนที่ให้ความสำคัญกับงานดูแลผู้สูงอายุ รวมถึงการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) และหน่วยงานภาครัฐ เป็นอีกหนึ่งแรงผลักดันสำคัญในการดำรงอยู่ของกลุ่มจิตอาสา การได้รับโอกาสในการเข้าร่วมอบรม การมีเวทีแสดงความคิดเห็น และการได้รับคำชมเชยหรือการยอมรับจากชุมชน ส่งผลให้จิตอาสารู้สึกมีกำลังใจและเห็นคุณค่าในบทบาทของตนเอง ยิ่งไปกว่านั้น การสนับสนุนดังกล่าวยังช่วยเสริมให้จิตอาสาสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น

ในภาพรวม ปัจจัยทั้งสี่ประการนี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และเป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมให้เกิดจิตอาสาที่มีความตั้งใจจริง มีความพร้อมทั้งทางกายและใจในการเข้ามามีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ไม่ใช่เพียงในฐานะ "ผู้ช่วยเหลือ" แต่ในฐานะ "สมาชิกของชุมชน" ที่มีความรัก ความรับผิดชอบ และความภูมิใจในบทบาทของตนเองอย่างแท้จริง.

3. เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ

จากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ดำเนินการร่วมกับกลุ่มจิตอาสาในตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง เป็นระยะเวลา 4 เดือน พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาที่ได้รับการพัฒนา มีลักษณะเป็นระบบและตอบสนองบริบทของพื้นที่อย่างเหมาะสม โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. **สะท้อนประสบการณ์** เป็นขั้นตอนเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ ที่เปิดโอกาสให้จิตอาสาได้ทบทวนและเล่าเรื่องราวจากประสบการณ์ตรงที่เคยเผชิญในการดูแลผู้สูงอายุ เช่น ปัญหาการสื่อสารกับผู้สูงอายุที่มีภาวะสมองเสื่อม ความไม่เข้าใจระหว่างจิตอาสากับครอบครัวผู้สูงอายุ หรือข้อจำกัดด้านอุปกรณ์ทางการแพทย์ในครัวเรือน เวทีสะท้อนประสบการณ์นี้ไม่เพียงแต่ช่วยเปิดพื้นที่ทางความคิดและอารมณ์ แต่ยังช่วยให้สมาชิกในกลุ่มรับรู้สถานการณ์ต่าง ๆ ร่วมกัน และเริ่มเห็นแนวโน้มของปัญหาที่ควรได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน

2. **ทำกิจกรรมจริง** เมื่อระบุปัญหาจากประสบการณ์ได้แล้ว ขั้นตอนถัดมาคือการออกแบบกิจกรรมร่วมกันเพื่อพัฒนาศักยภาพของจิตอาสาให้ตรงกับความต้องการของพื้นที่ เช่น การฝึกวัดความดันโลหิต การสอนท่ากายภาพเบื้องต้นสำหรับผู้สูงอายุที่นั่งรถเข็น การฝึกสื่อสารด้วยท่าทางกับผู้สูงอายุที่มีปัญหาทางการได้ยิน หรือการเรียนรู้ขั้นตอนการแจ้งเหตุฉุกเฉินผ่านระบบสาธารณสุขในพื้นที่ กิจกรรมทั้งหมดนี้ดำเนินการผ่านการลงมือปฏิบัติจริง โดยมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่และนักวิจัยร่วมเป็นพี่เลี้ยงและสังเกตการณ์

3. **สรุปบทเรียนร่วม** ภายหลังการจัดกิจกรรม จิตอาสาจะมาร่วมกันจัด "วงถอดบทเรียน" ซึ่งมีลักษณะเป็นเวทีสนทนาเพื่อสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้ ปัญหาที่พบ และแนวทางแก้ไข โดยใช้เครื่องมือเช่น กระดานความรู้, แบบฟอร์มสรุปกิจกรรมรายวัน และการเล่ากรณีศึกษาจากพื้นที่จริง กระบวนการถอดบทเรียนนี้ไม่

เพียงช่วยสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้นเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมการแลกเปลี่ยนมุมมองและพัฒนาแนวคิดของจิตอาสาให้เกิดความเป็นผู้นำและความคิดเชิงระบบ

4. **วางแผนต่อยอด** ในขั้นตอนสุดท้ายของแต่ละรอบกิจกรรม จะมีการประชุมวางแผนการดำเนินงานในเดือนถัดไป โดยจิตอาสาเป็นผู้ออกแบบกิจกรรมเองร่วมกับเจ้าหน้าที่ เช่น การกำหนดกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุที่ต้องการการดูแลเฉพาะด้าน การจัดอบรมเพิ่มเติม การประสานขออุปกรณ์สนับสนุนจากหน่วยงานในพื้นที่ และการแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนในแต่ละกิจกรรม แผนงานที่วางไว้ยังรวมถึงการกำหนดวิธีติดตามผลการดำเนินงาน เช่น การเก็บแบบประเมินหลังการเยี่ยมบ้าน การนัดหมายประเมินสุขภาพรายไตรมาส ฯลฯ

จากกระบวนการทั้ง 4 ขั้นตอนดังกล่าว ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม ได้แก่

1) การจัดทำ "คู่มือกระบวนการเรียนรู้ของจิตอาสาในการดูแลผู้สูงอายุ" ซึ่งบรรจุแนวทางการปฏิบัติ ขั้นตอนการเรียนรู้ และกรณีศึกษาจากพื้นที่จริง

2) การสร้าง ระบบการติดตามผลร่วม ระหว่างจิตอาสาและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในรูปแบบตารางเวรเยี่ยมบ้าน การรายงานผลผ่านกลุ่มไลน์ชุมชน และการประชุมสรุปประจำเดือน

3) การขยายผลสู่ กลุ่มจิตอาสาในพื้นที่ใกล้เคียง ผ่านการจัดเวทีนำเสนอผลการเรียนรู้ และการถอดบทเรียนระดับตำบลร่วมกับหน่วยงานในเขตสุขภาพที่ 6

โดยสรุป กระบวนการที่พัฒนาขึ้นในการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาสามารถออกแบบให้เกิดขึ้นจากภายใน มีพลวัตต่อเนื่อง และส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับปฏิบัติได้จริง พร้อมทั้งเป็นต้นแบบการจัดการความรู้ในชุมชนที่ยั่งยืน.

สรุปองค์ความรู้

จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ดำเนินการในตำบลพลงตาเอี่ยม จังหวัดระยอง ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบโมเดล “การเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาเพื่อการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน” โดยโครงสร้างของโมเดลนี้พัฒนาขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มจิต อาสาที่มีส่วนร่วมอย่างเต็มรูปแบบ และสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ของ Kolb (1984) ซึ่งมีลักษณะหมุนเวียนเป็นวัฏจักรต่อเนื่อง (cycle) แบ่งออกเป็น 5 องค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1. สะท้อนประสบการณ์ (Reflective Experience) เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ โดยการเปิดพื้นที่ให้จิตอาสาได้เล่าเรื่องราว ประสบการณ์ หรือปัญหาที่เคยพบเจอในการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยให้สมาชิกในกลุ่มตระหนักรู้ในประสบการณ์ของตนเอง แต่ยังเป็นการเรียนรู้ร่วมผ่านการฟังผู้อื่นเห็นความหลากหลายของสถานการณ์ และเข้าใจบริบทที่แท้จริงของแต่ละครอบครัวในชุมชน

2. ทำกิจกรรมจริง (Active Learning) เมื่อระบุปัญหาและความต้องการได้ชัดเจนแล้ว จิตอาสาจะร่วมกันออกแบบกิจกรรมเพื่อฝึกฝนทักษะหรือแก้ไขปัญหาเหล่านั้น เช่น ฝึกการเยี่ยมบ้านอย่างมีระบบ ฝึกวัดความดันโลหิต ฝึกสื่อสารกับผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัด หรือการประสานงานกับครอบครัวและหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ กิจกรรมเหล่านี้เป็นการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งทำให้ผู้เรียนเข้าใจลึกซึ้งและสามารถเชื่อมโยงกับสถานการณ์ที่พบในชีวิตจริง

3. สรุปบทเรียนร่วม (Collaborative Reflection) หลังจากกิจกรรมแต่ละครั้ง จะมีการจัดวงสนทนาเพื่อถอดบทเรียน โดยให้จิตอาสาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา และสังเคราะห์ข้อเสนอแนะร่วมกัน ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์ที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถปรับความเข้าใจ ขยายมุมมอง และสร้างองค์ความรู้ใหม่ร่วมกัน

4. วางแผนต่อยอด (Sustainable Co-Planning) บทเรียนที่ได้จะถูกนำไปสู่การออกแบบแผนงานในระยะต่อไป โดยจิตอาสามีบทบาทในการร่วมวางแผนกิจกรรม แบ่งหน้าที่ แสวงหาทรัพยากร และกำหนดแนวทางติดตามผล เช่น การนัดหมายเยี่ยมบ้าน การจัดกิจกรรมประจำเดือน การฝึกอบรมเพิ่มเติม หรือการประเมินผลร่วมกับเจ้าหน้าที่ รพ.สต. ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นกุญแจสำคัญในการเสริมสร้างความยั่งยืนให้กับระบบจิตอาสาในชุมชน

5. วนกลับสู่รอบใหม่ (Cycle) โมเดลนี้มีลักษณะเป็นวัฏจักรของการเรียนรู้ ซึ่งเมื่อดำเนินการครบทั้งสี่ขั้นตอนแล้ว จะวนกลับไปสู่การสะท้อนประสบการณ์อีกครั้งในรอบถัดไป กระบวนการเรียนรู้จึงไม่สิ้นสุด แต่เป็นการพัฒนาต่อเนื่องทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน อันก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและฝังแน่นในวิถีชีวิตชุมชน

อภิปรายผล

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ จากผลการวิจัยพบว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจิตอาสาในตำบลพลงตาเอี่ยมมีลักษณะเป็นการเรียนรู้ร่วม (Collaborative Learning) ผ่านการปฏิบัติจริง การสะท้อนประสบการณ์ และการวางแผนต่อยอดอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Kolb (1984) ที่เสนอว่า การเรียนรู้เชิงประสบการณ์เกิดขึ้นจากการหมุนเวียนระหว่างประสบการณ์ตรง การสะท้อนคิด การสร้างความเข้าใจเชิงนามธรรม และการทดลองปฏิบัติใหม่ การที่จิตอาสาได้เรียนรู้จากสถานการณ์จริง เช่น การเยี่ยมบ้าน หรือการจัดกิจกรรมสุขภาพในชุมชน ช่วยให้เกิดการพัฒนาความรู้ ทักษะ และทัศนคติไปพร้อมกัน งานวิจัยนี้สอดคล้องกับงานของ วิภารัตน์ คงสุข (2565) ซึ่งระบุว่า การเรียนรู้ของอาสาสมัครในชุมชนจะมีประสิทธิภาพมากขึ้นเมื่อมีการถอดบทเรียนจากประสบการณ์และเปิดเวทีแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การเรียนรู้ที่มีลักษณะร่วมกันยังส่งผลให้เกิดความไว้วางใจและความผูกพันภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นแรงเสริมสำคัญในการคงอยู่ของกลุ่มจิตอาสาในระยะยาว (Wenger, 1998)

2. เพื่อศึกษาปัจจัยแห่งการมีจิตอาสาของชุมชนในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดจิตอาสาในชุมชนมีหลายมิติ ทั้งแรงจูงใจจากครอบครัว ความผูกพันกับชุมชน ความเชื่อทางศาสนา และการสนับสนุนจากผู้นำ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Wilson (2012) ที่เสนอว่าพฤติกรรมจิตอาสาเกิดจากทั้งแรงจูงใจภายใน (intrinsic) เช่น ความรู้สึกมีคุณค่า และแรงจูงใจภายนอก (extrinsic) เช่น การยอมรับจากสังคม ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับงานของ นันทวัฒน์ ภูมิรัตน์ (2566) ที่พบว่า ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและความเชื่อทางศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลอุทิศตนเพื่อส่วนรวมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่ความสัมพันธ์ทางสังคมมีความแน่นแฟ้น ความเข้าใจในปัจจัยเหล่านี้ช่วยให้สามารถออกแบบกิจกรรมเสริมแรงจูงใจได้ตรงกับบริบทท้องถิ่น และส่งเสริมให้จิตอาสาทำงานได้อย่างยั่งยืน

3. กระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มจิตอาสาในพื้นที่ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การสะท้อนประสบการณ์ การทำกิจกรรมจริง การสรุปบทเรียนร่วม และการวางแผนต่อยอด ซึ่งเป็นการบูรณาการการเรียนรู้เชิงปฏิบัติและการวิเคราะห์ร่วมกันอย่างเป็นระบบ กระบวนการนี้สอดคล้องกับงานของ Freire (1970) ที่เน้นการเรียนรู้แบบวิพากษ์ (Critical Consciousness) ซึ่งผู้เรียนต้องมีบทบาทเป็นผู้สร้างความรู้ร่วมกันกับชุมชน งานวิจัยของ สมศักดิ์ พูนสุข (2564) ยังระบุว่า กระบวนการพัฒนาจิตอาสาที่ได้ผล ต้องเริ่มจากความเข้าใจในบริบทและเปิดโอกาสให้จิตอาสามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นจนจบ โดยเฉพาะการวางแผนและถอดบทเรียนด้วยตนเอง

ผลลัพธ์ของกระบวนการนี้ยังนำไปสู่การจัดทำคู่มือการเรียนรู้ของจิตอาสา และระบบติดตามผลแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขยายผลสู่ชุมชนใกล้เคียง อันแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการเรียนรู้ในระดับรากหญ้าที่สามารถสร้างนวัตกรรมด้านสุขภาพชุมชนได้จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรผลักดันให้มีนโยบายระดับตำบลหรือเทศบาล ที่สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของจิตอาสาชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยบูรณาการร่วมกับหน่วยงานด้านสาธารณสุขและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การจัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ การอบรมพัฒนาทักษะ และการติดตามผล
2. ส่งเสริมการสร้างกลไก “เครือข่ายจิตอาสาผู้ดูแลผู้สูงอายุ” ในระดับตำบลหรืออำเภอ โดยมีการจัดตั้งฐานข้อมูล การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ข้ามพื้นที่ และระบบสนับสนุนจากภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรม
3. บรรจุแนวคิด “การเรียนรู้ชุมชนจิตอาสา” ลงในแผนพัฒนาสุขภาพระดับเขต/จังหวัด เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายรองรับสังคมสูงวัยและเป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถติดตามประเมินผลได้ในระยะยาว

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1. นำโมเดลการเรียนรู้ที่ได้จากการวิจัยไปประยุกต์ใช้ กับกลุ่มจิตอาสาในพื้นที่อื่น โดยเฉพาะในเขตชนบทหรือกึ่งเมืองที่มีลักษณะบริบทคล้ายคลึงกัน เช่น การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติ การจัดเวทีถอดบทเรียน และการสร้างระบบติดตามผลอย่างมีส่วนร่วม
2. คู่มือการเรียนรู้ของจิตอาสาที่จัดทำขึ้นจากการวิจัย ควรถูกจัดพิมพ์ในรูปแบบสื่อสำหรับชุมชน เช่น แผ่นพับ วิดีโอ หรืออินโฟกราฟิก เพื่อให้เข้าถึงง่ายและใช้ได้จริงในภาคสนาม
3. หน่วยงานสาธารณสุขและ อปท. ควรสนับสนุนให้มีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน โดยใช้ผลการวิจัยนี้เป็นกรณีศึกษา เพื่อขยายผลการพัฒนาและสร้างเครือข่ายจิตอาสาในวงกว้าง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาความต่อเนื่องของผลการเรียนรู้ของจิตอาสาในระยะยาว เช่น ติดตามผลหลังผ่านไป 6 เดือน – 1 ปี เพื่อประเมินความยั่งยืนของกระบวนการและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุและชุมชน
2. ควรขยายการวิจัยไปยังกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในกลุ่มเปราะบางอื่น เช่น ผู้พิการ เด็ก ผู้ป่วยติดเตียง เพื่อเปรียบเทียบปัจจัย แรงจูงใจ และกลไกการเรียนรู้ที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม
3. เสนอให้มีการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods) เพื่อให้ได้ทั้งข้อมูลเชิงลึกและเชิงปริมาณ ซึ่งจะช่วยให้ผลการศึกษามีความครอบคลุม และสามารถนำไปใช้กำหนดนโยบายหรือพัฒนาโมเดลระดับประเทศได้

เอกสารอ้างอิง

ชาญวิทย์ วิทยานนท์. (2566). การมีส่วนร่วมของจิตอาสาในการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนท้องถิ่นภาคตะวันออก, *วารสารพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 11(2), 45–60.

บุญเรือน ไชยพจน์. (2565). กระบวนการเสริมสร้างพลังจิตอาสาผ่านกิจกรรมสาธารณะในชุมชน. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 22(1), 87–101.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice-Hall.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2567). *รายงานภาวะสังคมไทยไตรมาสที่ 4 และภาพรวมปี 2566*. https://www.nesdc.go.th

Wilson, J. (2012). *Volunteerism research: A review essay. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(2), 176–212. https://doi.org/10.1177/0899764011434558

Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press.

สมศักดิ์ พูนสุข. (2564). การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ของจิตอาสาดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชนชนบท. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏ*, 13(2), 23–36.

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Herder and Herder.

Wilson, J. (2012). *Volunteerism research: A review essay*. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 41(2), 176–212. https://doi.org/10.1177/0899764011434558

นันทวัฒน์ ภูมิรัตน์. (2566). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความต่อเนื่องของการทำงานจิตอาสาด้านสุขภาพในชุมชน. *วารสารการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต*, 25(1), 34–49.

สมศักดิ์ พูนสุข. (2564). การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ของจิตอาสาเพื่อการดูแลผู้สูงอายุในชนบท. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏ,* 13(3), 45–60.

รูปแบบการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตร ของเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรี

A MODEL FOR DEVELOPING PERSONNEL CAPACITY IN CARING FOR IMMATES IN KALAYANAMITTA IN A GOOD MANER AT RATCHABURI PROVINCIAL CENTRAL PRISON

พระครูภาวนาโชติคุณ,[1] พระปลัดประพจน์ สุปภาโต และ สัญญา สดประเสริฐ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakhru Phawana Chotikhun Phrapalad Prapoj Supabhato and Sanya Sodprasert
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: phrakhruphawnachotikhunsaelim@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานของบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตร เพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตร และเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี เป็นการวิจัยเชิงเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง คือ หัวหน้าส่วนงาน บุคลากร และเจ้าของกิจการ รวมทั้งสิ้นจำนวน 20 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก นำเสนอแบบอธิบายและพรรณาความ

ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการดำเนินงานของบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี มุ่งเน้นการควบคุมมากกว่าการพัฒนา ขาดความรู้ด้านมนุษยสัมพันธ์ จิตวิทยา และการสื่อสารเชิงบวก ความเข้าใจเรื่องกัลยาณมิตรอยู่ในระดับพื้นฐานไม่สามารถเชื่อมโยงกับงานได้ลึกซึ้ง การสื่อสารเน้นคำสั่งมากกว่าการรับฟังทำให้สร้างความไว้วางใจได้ยาก 2. การพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี มุ่งเปลี่ยนแปลงจิตใจเจ้าหน้าที่ให้มีเมตตาและเห็นคุณค่าผู้ต้องขังผ่านการอบรมหลักธรรมและการสะท้อนตนเอง ควบคู่กับการจัดทำคู่มือและหลักสูตรอบรมอย่างเป็นระบบ พร้อมระบบติดตามผลเพื่อความยั่งยืน ทั้งยังบูรณาการกัลยาณมิตรธรรมมาใช้ในงานราชทัณฑ์ ทำให้การควบคุมเป็นไปพร้อมกับการฟื้นฟูพฤติกรรมด้วยหัวใจแห่งธรรม 3. แนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี มุ่งเสริมสร้างเมตตา ความเข้าใจและการควบคุมอารมณ์ ผ่านการสวดมนต์ ภาวนา และฝึกสติ พร้อมอบรมกัลยาณมิตรธรรมเพื่อปรับบทบาทจากผู้ควบคุมสู่ผู้เกื้อกูลชีวิตและสร้างแรงบันดาลใจในการฟื้นฟู จัดอบรมเชิงปฏิบัติการโดยใช้หลักธรรม

คำสำคัญ : การพัฒนาศักยภาพบุคลากร, การดูแลผู้ต้องขัง, กัลยาณมิตร

Abstract

This research aims to study the operational conditions of personnel in caring for inmates in a Kalyanamitra manner, to develop the potential of personnel in caring for inmates in a Kalyanamitra manner, and to present guidelines for developing the potential of personnel in caring for inmates in a Kalyanamitra manner at the Central Prison, Ratchaburi Province. It is qualitative research. Key informants were specifically selected, namely, department heads,

personnel, and business owners, totaling 20 people. Data were collected through in-depth interviews, presented in an explanatory and descriptive manner.

The research findings revealed that:

1. The operational conditions of the personnel in charge of caring for inmates in the Kalyanamitra approach at Ratchaburi Central Prison emphasize control over development. They lack knowledge of human relations, psychology, and positive communication. Their understanding of Kalyanamitra is basic and cannot be deeply integrated into their work. Communication emphasizes commands rather than listening, making it difficult to build trust. 2. The development of the personnel potential in caring for inmates in the Kalyanamitra approach at Ratchaburi Central Prison aims to transform the minds of officers to be compassionate and appreciate inmates. This is achieved through training in Dhamma principles and self-reflection, along with the development of a systematic training manual and curriculum, with a monitoring system for sustainability. Furthermore, the Kalyanamitra Dhamma is integrated into correctional work, enabling supervision and behavioral rehabilitation with a heart of Dhamma. 3. The development approach for the personnel potential in caring for inmates in the Kalyanamitra approach at Ratchaburi Central Prison aims to foster compassion, understanding, and emotional control through prayer, meditation, and mindfulness training. Kalyanamitra Dhamma training is also provided to transform their roles from supervisors to life-savers and inspire rehabilitation. Workshops are conducted using Dhamma principles.

Keywords: Human resource development, inmate care, friendship

บทนำ

กรมราชทัณฑ์เป็นหน่วยงานราชการที่สังกัดกระทรวงยุติธรรม มีหน่วยงานสังกัดกรมราชทัณฑ์ เรือนจำ/ทัณฑ์สถาน สถานกักขัง และสถานกักกัน ทั้งสิ้น 143 แห่ง มีภารกิจเกี่ยวกับการควบคุมและแก้ไขพฤตินิสัยผู้ต้องขัง และบุคคลที่อยู่ในความควบคุมหรือดูแลตามหน้าที่และอำนาจของกรมโดยมุ่งมุ่งพัฒนาเป็นองค์กร พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อแก้ไขหรือฟื้นฟูผู้ต้องขังและบุคคลที่อยู่ในความควบคุมหรือดูแลตามหน้าที่และอำนาจของกรม ให้กลับตนเป็นพลเมืองดี มีสุขภาพกายและจิตที่ดี ไม่หวนกลับมากระทำผิดซ้ำ ได้รับการพัฒนาทักษะทักษะฝีมือในการประกอบอาชีพที่สุจริต และสามารถดำรงชีวิตในสังคมภายนอก ได้อย่างปกติโดยสังคมให้การยอมรับ ซึ่งพันธกิจข้อที่ 1 ปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามหลักหลักสิทธิมนุษยชนสอดคล้องมาตรสากล ซึ่งลักษณะงานพิเศษของงานราชทัณฑ์มีความแตกต่างจากงานทั่วไปคือ (1.) เป็นงานที่ต้องปฏิบัติตลอด 24 ชั่วโมงอย่างต่อเนื่อง (2.) เป็นงานที่ต้องปฏิบัติทันทีไม่สามารถปฏิเสธหรือผ่อนผันปฏิบัติในเวลาต่อมา (3.) เป็นงานที่ต้องปฏิบัติด้วยความรอบคอบระมัดระวังและต้องอาศัยความละเอียดถี่ถ้วนและถูกต้องแม่นตรงจะเกิดความผิดพลาดไม่ได้ (4.) เป็นงานที่มีความยากมาก โดยเฉพาะงานด้านการแก้ไขผู้ต้องขังให้กลับตัวเป็นพลเมืองดีของสังคม (5.) เกี่ยวข้องกับกฎหมายหลายหลายฉบับ (6.) เป็นงานที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงและปลอดภัยของสังคม การพัฒนาบุคลากรกรมราชทัณฑ์ นั้น ต้องไข้ความรู้ ทักษะ เฉพาะด้านให้เข้ากับตามหลักมาตรฐานสากลเพื่อการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

สถาบันบันพัฒนาข้าราชการราชทัณฑ์ เป็นหน่วยงานหนึ่งของกรมราชทัณฑ์ มีอำนาจหน้าที่ในการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรของกรมราชทัณฑ์ และบุคคลภายนอกที่เกี่ยงข้อง ศึกษา วิเคราะห์ พัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมบุคลากรของกรมราชทัณฑ์ และเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางวิทยาการ ท้างด้านอาชญาวิทยาและด้านทัณฑะวิทยา เนื่องบุคลากรกรมราชทัณฑ์ มีจำนวนมากมีความต้องการพัฒนาความรู้เพื่อนำไปพัฒนาต่อยอดประยุกต์ใช้ในการทำงานให้มีประสิทธิภาพ แต่สถาบันพัฒนาข้าราชการราชทัณฑ์ได้รับงบประมาณจัดสรรมีจำนวนจำกัด ทำให้บุคลากรกรมราชทัณฑ์บางคนขาดโอกาสได้รับความรู้ และทักษะเฉพาะด้านไปประยุกต์ทำงางานให้มีประสิทธิภาพ ดังนั้นในช่วงเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ในกรมราชทัณฑ์ จึงควรมีแนวทางในการพัฒนาบุคลากรกรมราชทัณฑ์ให้มีทักษะเฉพาะด้านให้มีความรู้ที่บุคลากรกรมราชทัณฑ์ที่ต้องการให้ได้รับความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ต่างๆ ตามขีดความสมารถและโอกาสที่เอื้ออำนวยความต้องการของบุคลากรกรมราชทัณฑ์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงาน อันเป็นเหตุจูงใจ ให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง ความต้องการพัฒนาบุคลากรของบุคลากรกรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาบุคลากรกรมราชทัณฑ์ให้มีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ต่อตัวบุคลากรกรมราชทัณฑ์ ในการพัฒนาการฝึกอบรมและการบริการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป

ในบริบทของกระบวนการยุติธรรม กรมราชทัณฑ์ ใช้ระบบเรือนจำเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ของการลงโทษ ทั้งการแก้แค้นทดแทน การข่มขู่ยับยั้ง และการตัดโอกาสในการกระทำผิดชั่วคราว อย่างไรก็ตามเมื่อผู้กระทำผิดพ้นโทษและกลับคืนสู่สังคม กรมราชทัณฑ์ได้ปรับเปลี่ยนภารกิจจากการควบคุมเพียงอย่างเดียวมาเป็นการควบคุมควบคู่ไปกับการ แก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด (rehabilitation) ซึ่งถือเป็นภารกิจสำคัญในปัจจุบัน ภารกิจหลักสองประการของกรมราชทัณฑ์คือ การควบคุมผู้ต้องขังอย่างมืออาชีพ และ การแก้ไขและพัฒนาพฤตินิสัย เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถกลับไปเป็นพลเมืองที่มีคุณประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศและสังคมได้อย่างยั่งยืน (ณัฐนันท์ รัตนเจริญ, 2558) จึงมีแนวคิดเกี่ยวกับการลงโทษเพื่อการแก้ไข ฟื้นฟูผู้กระทำผิด คือ เห็นว่าการกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดจากปัจจัยต่าง ๆ มนุษย์ไม่สามารถเลือกกระทำได้อย่างอิสระ หรือใช้เหตุผลในการเลือก แต่มนุษย์ถูกกดดันหล่อหลอมจากสิ่งแวดล้อม และปัจจัยต่าง ๆ จนมีบุคลิกภาพที่บกพร่อง และหันไปสู่การกระทำผิด ซึ่งการกระทำของมนุษย์เป็นผลมาจากปัจจัยหลายอย่างรวมกันได้แก่ปัจจัยทางจิตวิทยา ปัจจัยทางชีวภาพ และปัจจัยเกี่ยวกับกับสิงแวดล้อมทางสังคมซึ่งจากการที่ไม่สามารถควบคุมปัจจัยเหล่านั้นได้ อีกทั้งสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ด้อยกว่าเป็นสาเหตุหลักของปัญหาอาชญากรรม การอาศัยสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เหมือนกันในสังคมจะทำให้มีพฤติกรรมที่แสดงออกมาในลักษณะที่คล้อยตามกัน มีรูปแบบของการไม่เป็นระเบียบของสังคม และความกดดันทั่วไป และวัฒนธรรมของผู้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนและการกระทำผิด ซึ่งถือว่าพฤติกรรมอย่างนั้นมาจากองค์ประกอบของตัวบุคคลกับสิ่งแวดล้อมอันประกอบด้วย สรีระ สติปัญญา แรงจูงใจ อารมณ์บุคลิกภาพ การรับรู้ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนั้นเพื่อให้การพัฒนาประเทศบรรลุเป้าหมายและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาคนในประเทศให้เป็นคนที่มีคุณภาพก่อน โดยการให้การศึกษา อบรม เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สวนกับการพัฒนาคนในเรื่องภายใน อันได้แก่ การพัฒนาจิตใจ ด้วยการส่งเสริมและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในตัวบุคคลให้สามารถดำรงตน และดำเนินชีวิต อยู่ในสังคมได้อย่างสันติและมีอิสระภาพ โดยใช้หลักไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนา อันประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นกระบวนการศึกษาพัฒนามนุษยทั้งกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์และสติปัญญา (สุมน อมรวิวัฒน์, 2530)

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่า การพัฒนาศักยมภาพบุคลากรยังคงขาดการพัฒนาที่ถูกต้องและเหมาะสม ให้บุคลากรสามารถนำหลักธรรมาใช้การปฏิบัติงานเพื่อให้ได้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด และที่สำคัญของการพัฒนาบุคลากรควรฝึกกาย จิต และปัญญาของบุคลากรตามหลักกัลยาณมิตร ผู้วิจัยจึง

สนใจทำการศึกษารูปแบบการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานของบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี

2. เพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี

3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรี

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) มีวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกจากกลุ่มบุคลากร และผู้ดูแลเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรี และผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรี โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก (Insight Providers) คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึก จำนวน 15 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นใช้ในการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) เพื่อรวมรวบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 15 ท่าน เป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open ended From) เพื่อให้ผู้รับการสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรี และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เริ่มรวบรวมข้อมูลจากบุคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระยะการเตรียมการเพื่อสำรวจแนว ทางการทำวิจัย แหล่งข้อมูล สอบถามรายชื่อและตำแหน่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และเตรียมความพร้อมให้สามารถดำเนินการวิจัยในทันทีที่โครงการได้รับการอนุมัติ เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยและเก็บ รวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่างๆ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique) นำเสนอรายงานแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

1. การศึกษาสภาพการดำเนินงานของบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี

จากการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคลากรในเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี พบว่าบุคลากรส่วนใหญ่มีความเข้าใจพื้นฐานในบทบาทของตนในฐานะผู้ดูแลผู้ต้องขังในเชิงระบบราชการ แต่ยังขาดการตระหนักรู้ในมิติของการเป็น “กัลยาณมิตร” ซึ่งเน้นความสัมพันธ์เชิงเมตตาและการเกื้อหนุนจิตใจผู้ต้องขังอย่างแท้จริง

1. ด้านความรู้และทัศนคติ

บุคลากรเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรีมีความรู้ความเข้าใจในระเบียบราชทัณฑ์ เน้นการควบคุมมากกว่าการพัฒนาผู้ต้องขัง และมองตนเองเป็นผู้รักษาความปลอดภัย แม้มีนโยบายฟื้นฟูผู้ต้องขัง แต่การบูรณาการความรู้ด้านจิตวิทยาและหลักธรรมยังขาดไป ความเข้าใจแนวคิด "กัลยาณมิตร" ยังอยู่ในระดับพื้นฐาน โดยมองว่าเป็นเพื่อนที่ดี แต่ไม่สามารถเชื่อมโยงกับการทำงานได้ลึกซึ้ง และบางส่วนมองว่าอาจขัดกับการควบคุมผู้ต้องขัง ทัศนคติต่อผู้ต้องขังมีหลากหลาย เชิงลบ (เหมารวม, ไม่ไว้วางใจ), เป็นกลาง (ยึดตามหน้าที่), และ เชิงบวก (เห็นคุณค่า, พร้อมสนับสนุน) ทัศนคติเชิงบวกพบในผู้ที่ผ่านการอบรมด้านจิตใจ และมองว่าผู้ต้องขังสามารถกลับตัวได้ บุคลากรยังมีช่องว่างทางความรู้ที่ต้องพัฒนา 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ จิตวิทยาและความเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ (ความรู้สึกผิด, เครียด, แรงจูงใจ), การสื่อสารเชิงบวกและการฟังอย่างลึกซึ้ง (การให้กำลังใจ, การไม่ตัดสิน), หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ประยุกต์ใช้ในงานราชทัณฑ์ (เช่น พรหมวิหาร 4, อิทธิบาท 4), และ การจัดการความเครียดและอารมณ์ในตนเอง สุดท้ายนี้การพัฒนาบุคลากรควรเน้นการเสริมสร้างความรู้และทักษะด้านการดูแลเชิงพัฒนา ที่เน้นความเป็นมนุษย์และความสัมพันธ์เชิงบวก โดยบูรณาการแนวคิดกัลยาณมิตรเข้ากับการปฏิบัติงานประจำวัน เพื่อให้เกิดการดูแลที่สมดุลทั้งการควบคุมและเมตตา.

2. ด้านทักษะการปฏิบัติ

ทักษะการสื่อสารการสื่อสารยังเน้นคำสั่งและขั้นตอนมากกว่าการสร้างสัมพันธ์ เชิงจิตวิทยา หรือการให้กำลังใจ เจ้าหน้าที่มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดระเบียบ แต่ขาดทักษะการเปิดใจ รับฟัง หรือตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นการทบทวนตนเอง หลายคนกังวลว่าการสื่อสารที่อ่อนโยนจะทำให้ถูกมองว่าอ่อนแอ แม้บางรายจะเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ แต่ส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการอบรมจริงจัง และขาดความมั่นใจในการใช้ภาษาที่สร้างแรงบันดาลใจ

ทักษะการฟังและการให้คำปรึกษาเบื้องต้นเจ้าหน้าที่ยังขาดทักษะการฟังเชิงลึกและการให้คำปรึกษา เบื้องต้นทางจิตวิทยา การฟังมักจำกัดอยู่แค่การรับรู้ข้อมูลเพื่อตอบคำถามในทางปฏิบัติงาน ไม่ใช่การเข้าถึงความรู้สึก ผู้ต้องขังที่เผชิญความเครียดหรือความโดดเดี่ยวจึงไม่ได้รับการช่วยเหลืออย่างเหมาะสม มีข้อจำกัดเชิงทัศนคติว่าไม่ใช่หน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในการให้คำปรึกษา ทำให้การสร้างความไว้วางใจไม่เกิดขึ้น การพัฒนาทักษะนี้จึงสำคัญเพื่อสร้าง ความสัมพันธ์เชิงกัลยาณมิตร

ทักษะการสร้างสัมพันธภาพและความไว้วางใจการสร้างสัมพันธภาพระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ต้องขังทำได้ยาก เนื่องจากโครงสร้างอำนาจที่เน้นการควบคุม แม้มีความพยายามในการสร้างสัมพันธ์ที่ดีในบางสถานการณ์ แต่ทักษะนี้ยังไม่เป็นระบบและขึ้นอยู่กับบุคลิกส่วนตัว เจ้าหน้าที่กังวลว่าการแสดงความเห็นใจมากเกินไปอาจทำให้ถูกเอาเปรียบ ประกอบกับขาดพื้นที่ปลอดภัยและการสนับสนุนจากวัฒนธรรมองค์กร ทำให้การสร้าง ความสัมพันธ์เชิงบวก เป็นเรื่องส่วนตัวมากกว่าบทบาทวิชาชีพ

ทักษะการใช้หลักธรรมในการพัฒนาพฤติกรรมบุคลากรมีความรู้หลักธรรมพื้นฐาน เช่น ศีล 5 หรือพรหมวิหาร 4 แต่ขาดความชำนาญในการประยุกต์ใช้กับผู้ต้องขังอย่างเป็นรูปธรรม ยังไม่มีระบบอบรมเฉพาะทางที่เน้นการใช้หลักธรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมในงานราชทัณฑ์ ทำให้เจ้าหน้าที่ขาดต้นแบบ เทคนิคการสื่อสารและความมั่นใจในการใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือชี้นำชีวิต การส่งเสริมการประยุกต์ธรรมะเข้ากับสถานการณ์จริงจะช่วยให้เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่ กัลยาณมิตร ได้อย่างสมบูรณ์

3. ด้านแรงจูงใจและเจตคติภายใน

แรงจูงใจและเจตคติภายในของบุคลากรเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรีบุคลากรในเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรีมี แรงจูงใจที่หลากหลาย ในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตร ซึ่งต้องการพลังใจ ความเมตตา และการเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์

แรงจูงใจที่ตั้งอยู่บนความรับผิดชอบและหน้าที่เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่มีแรงจูงใจที่เกิดจาก ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ในฐานะเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ โดยเชื่อว่าการทำหน้าที่ให้ดีที่สุดตามระเบียบวินัยเป็นสิ่งสำคัญและสร้างความภาคภูมิใจภายใน แม้จะไม่มีการชื่นชมจากภายนอกก็ตาม อย่างไรก็ตาม แรงจูงใจลักษณะนี้มีข้อจำกัดในการดูแลผู้ต้องขังเชิงลึก เนื่องจากเจ้าหน้าที่อาจมองว่าหน้าที่ของตนจบลงเพียงแค่การควบคุม ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงจิตใจ หรือให้การช่วยเหลือเชิงจิตวิทยา การยึดมั่นในหน้าที่นี้เป็นจุดแข็งของระบบ แต่การเสริมด้วยความเข้าใจในมิติของความเป็นมนุษย์และความเมตตาจะช่วยให้เจ้าหน้าที่ปรับบทบาทจากผู้ควบคุมไปเป็นผู้ชี้ทางได้อย่างมีพลัง

แรงจูงใจที่เกิดจากความเข้าใจมนุษย์และความหวังดีต่อผู้ต้องขังมีเจ้าหน้าที่บางกลุ่มที่มองผู้ต้องขังในฐานะ มนุษย์ที่เคยผิดพลาด ด้วยความหวังดีและเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ แรงจูงใจกลุ่มนี้ไม่ได้มาจากตำแหน่งหน้าที่ แต่มาจากความเมตตาและประสบการณ์ตรงที่เห็นผู้ต้องขังเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น แรงจูงใจนี้ทำให้เจ้าหน้าที่แสดงออกด้วยท่าทีอ่อนโยน ให้คำแนะนำ และรับฟังปัญหาอย่างเป็นธรรมชาติ พวกเขามองว่าความสัมพันธ์ที่ดีช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมให้ผู้ต้องขังให้ความร่วมมือ อย่างไรก็ตาม แรงจูงใจลักษณะนี้ยังไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการ และเจ้าหน้าที่อาจรู้สึกโดดเดี่ยวหรือกังวลว่าจะถูกมองว่าอ่อนแอ

เจตคติที่ได้รับผลกระทบจากแรงกดดันของระบบราชการภายใต้ระบบราชทัณฑ์ที่เน้นลำดับชั้น วินัย และการควบคุมอย่างเข้มงวด แรงกดดันจากภาระงานและการประเมินผลที่เน้นความปลอดภัย ทำให้เจ้าหน้าที่จำนวนหนึ่งเกิด เจตคติแบบทำตามหน้าที่ ขาดความผูกพันเชิงจิตใจ และแรงบันดาลใจในการพัฒนาผู้ต้องขังในเชิงคุณภาพ เจตคติเหล่านี้สะท้อนผ่านความเฉยชา เบื่อหน่าย และความรู้สึกเป็นเพียงฟันเฟืองในระบบ การขาดพื้นที่แสดงความคิดสร้างสรรค์และการไม่รับฟังความคิดเห็นจากเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงาน ทำให้เจตคติที่มีต่อผู้ต้องขังเปลี่ยนเป็นความระแวงหรือความไม่แยแส การแก้ไขปัญหาจึงต้องปรับวัฒนธรรมองค์กรให้คุณค่ากับความเป็นมนุษย์ของเจ้าหน้าที่ และสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดูแลผู้อื่นในฐานะกัลยาณมิตรอย่างแท้จริง

2. การศึกษาการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี

การศึกษาครั้งนี้มุ่งสำรวจและวิเคราะห์ศักยภาพของบุคลากรในเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี ในการดูแลผู้ต้องขังด้วยแนวทางกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นแนวคิดที่เน้นการเกื้อกูล ส่งเสริม และฟื้นฟูผู้ต้องขังในเชิงจิตใจและพฤติกรรม

1. การพัฒนาภายใน

การพัฒนาภายในของเจ้าหน้าที่เรือนจำคือการเปลี่ยนแปลงจากจิตใจ โดยเน้นความเมตตา ความเข้าใจ และการเป็น “กัลยาณมิตร” ที่ไม่เพียงควบคุมแต่เกื้อกูลผู้ต้องขังให้เห็นคุณค่าในตนเอง กิจกรรมอบรมที่ออกแบบให้เชื่อมโยงหลักธรรมกับบริบทการทำงาน เช่น การฝึกฟังอย่างเข้าใจและสื่อสารเชิงเมตตา ช่วยให้เจ้าหน้าที่เปลี่ยนมุมมองจากผู้ควบคุมเป็นผู้นำทางชีวิต การจัดเวทีสะท้อนตนเองเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ทบทวนคุณค่าของงานตนเอง และค้นพบพลังภายในที่ส่งต่อแรงบันดาลใจสู่ผู้ต้องขัง อบรมนี้จึงไม่ใช่แค่การให้ความรู้ แต่เป็นกระบวนการฟื้นฟูหัวใจของผู้ดูแล เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน

2. การพัฒนาเชิงระบบ

การพัฒนาเชิงระบบคือการจัดกระบวนการแบบมีแบบแผนต่อเนื่อง เพื่อให้การดูแลผู้ต้องขังด้วยแนวทางกัลยาณมิตรกลายเป็นแนวปฏิบัติที่ยั่งยืน โดยไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ประกอบด้วยการจัดทำเอกสารแนวปฏิบัติที่ชัดเจน กำหนดคู่มือและขั้นตอนอย่างเป็นระบบ มีการพัฒนาหลักสูตรอบรมที่ครอบคลุม

ทั้งมิติทางจิตใจและวิชาชีพ พร้อมระบบติดตามและประเมินผลที่สะท้อนพฤติกรรมและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง จุดเน้นคือการแปลงหลักธรรมเป็นระบบปฏิบัติที่สามารถใช้ร่วมกันได้ทั่วทั้งองค์กร และผลักดันสู่ระดับนโยบายเพื่อขยายผลในระดับประเทศ

3. บูรณาการหลักธรรมในงานราชทัณฑ์

การบูรณาการหลักธรรมในงานราชทัณฑ์คือการนำคำสอนพระพุทธศาสนามาผสมผสานกับการทำงานราชการ โดยเฉพาะ กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ ซึ่งส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานด้วยเมตตา ปัญญา และความเข้าใจมนุษย์ หลักธรรมแต่ละข้อถูกถอดเป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เช่น การพูดสุภาพ ฟังอย่างลึกซึ้ง และไม่เลือกปฏิบัติ การบูรณาการนี้ช่วยให้การควบคุมผู้ต้องขังไม่เป็นเพียงการบังคับ แต่เป็นการเกื้อกูลฟื้นฟูพฤติกรรมด้วยหัวใจแห่งธรรม ส่งผลให้เรือนจำเป็นพื้นที่แห่งความเปลี่ยนแปลงที่แท้จริง

3. แนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี

การดูแลผู้ต้องขังในบริบทของงานราชทัณฑ์ไม่ควรจำกัดอยู่เพียงแค่การควบคุมให้อยู่ในกรอบวินัย กฎหมาย หรือความมั่นคงเท่านั้น หากแต่ควรเน้นที่การฟื้นฟูและเยียวยาความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังด้วยความเข้าใจและเมตตา การปรับทัศนคติของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง แนวทาง"กัลยาณมิตร ซึ่งหมายถึง การเป็นมิตรแท้ผู้เกื้อกูลแก่กันทั้งในทางวาจา ความคิด และการกระทำ จึงเป็นกรอบแนวคิดที่ทรงพลังและเหมาะสมต่อการนำมาใช้ในงานราชทัณฑ์ โดยมีแนวทางการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. พัฒนาด้านจิตใจและจริยธรรม

การพัฒนาด้านจิตใจและจริยธรรมของเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์มุ่งเสริมสร้างจิตสำนึกเมตตา ความเข้าใจ และการรู้เท่าทันอารมณ์ โดยจัดกิจกรรมเสริม เช่น การสวดมนต์-ภาวนา การฝึกฟังอย่างมีสติ และการฝึกสมาธิเพื่อควบคุมตนเองในสถานการณ์ตึงเครียด นอกจากนี้ยังเน้นการฝึกความเป็นกลางและความยุติธรรม โดยปลูกฝังการตัดสินใจด้วยโยนิโสมนสิการ และหลีกเลี่ยงอคติ 4 ประการ การพัฒนานี้ช่วยลดความขัดแย้ง เสริมความสัมพันธ์เชิงบวก และส่งผลให้เกิดการฟื้นฟูทั้งในตัวเจ้าหน้าที่และผู้ต้องขังอย่างยั่งยืน

2. อบรมหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ

การอบรมกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการช่วยเสริมสร้างคุณธรรมและทัศนคติของเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ให้สามารถปฏิบัติงานอย่างมีเมตตา เป็นกลาง และเข้าใจผู้ต้องขังอย่างลึกซึ้ง โดยเน้นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความน่าเคารพ น่ารัก น่ายึดถือ ฟังเป็น พูดเป็น และไม่ชักนำในทางเสื่อม หลักธรรมเหล่านี้เปลี่ยนบทบาทเจ้าหน้าที่จากผู้ควบคุมเป็นผู้เกื้อกูลชีวิต การอบรมจึงไม่ใช่แค่การเรียนรู้เชิงทฤษฎี แต่เป็นการฝึกฝนคุณลักษณะที่เชื่อมโยงทั้งหลักธรรมและการปฏิบัติงานจริงในเรือนจำ อันนำไปสู่ความไว้วางใจและแรงบันดาลใจในการฟื้นฟูผู้ต้องขังอย่างแท้จริง

3. จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ

การอบรมเชิงปฏิบัติการมุ่งพัฒนาศักยภาพเจ้าหน้าที่เรือนจำผ่านการฝึกปฏิบัติจริง โดยเน้นการใช้หลักธรรม เช่น กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ สติ และโยนิโสมนสิการ เพื่อเสริมทักษะเมตตา การฟังเข้าใจ และการคิดอย่างแยบคาย กิจกรรมที่จัดขึ้น เช่น การภาวนา สวดมนต์ เจริญสติ และวิเคราะห์เหตุแห่งพฤติกรรม ช่วยให้เจ้าหน้าที่สามารถควบคุมอารมณ์และดูแลผู้ต้องขังด้วยความเข้าใจ ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงภายใน และสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเยียวยาอย่างยั่งยืน

สรุปองค์ความรู้

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ถอดองค์ความรู้ รูปแบบการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรี ดังนี้

1. มโนทัศน์การดูแลผู้ต้องขังแบบ “กัลยาณมิตร” งานราชทัณฑ์ในยุคใหม่มิใช่เพียงการควบคุมผู้ต้องขังให้อยู่ภายใต้ระเบียบวินัย แต่ควรให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูจิตใจและคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขัง แนวคิด “กัลยาณมิตร” จึงถูกเสนอให้เป็นกรอบแนวคิดสำคัญ ที่เน้นการเป็นเพื่อนแท้ผู้เกื้อกูล เป็นแรงหนุนให้ผู้ต้องขังพัฒนาและเปลี่ยนแปลงตนเองได้ โดยมีองค์ประกอบหลักคือ เมตตา ความเข้าใจ และการไม่ตัดสิน

2. ศักยภาพของบุคลากรใน 3 มิติ การวิจัยระบุว่าการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในเรือนจำต้องครอบคลุมทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ มิติด้านจิตใจและทัศนคติ ส่งเสริมเมตตา ความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ และความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงบทบาทจากผู้ควบคุมเป็นผู้แนะแนว มิติด้านทักษะ เน้นการพัฒนาทักษะการสื่อสาร การฟังอย่างลึกซึ้ง การใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวัน และการจัดการอารมณ์ มิติด้านระบบ ต้องมีระบบสนับสนุน เช่น คู่มือ แนวปฏิบัติ หลักสูตรอบรม และวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง

3. กลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพผ่าน “การอบรมเชิงปฏิบัติการ” รูปแบบการพัฒนาที่ได้ผลคือ การอบรมเชิงปฏิบัติการที่เชื่อมโยงหลักธรรมเข้ากับบริบทงานจริง เช่น การฝึกเจริญสติ การใช้โยนิโสมนสิการในการตัดสินใจ การสร้างบรรยากาศแห่งการฟังและความเข้าใจ การฝึกทักษะเชิงเมตตาในการสื่อสารและดูแลผู้ต้องขัง

4. ปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรค ปัจจัยส่งเสริม การมีผู้นำองค์กรที่เข้าใจแนวคิดกัลยาณมิตร และเปิดพื้นที่ให้มีการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง อุปสรรค ความตึงเครียดในงานราชทัณฑ์ โครงสร้างอำนาจแบบลำดับชั้น และทัศนคติที่มองผู้ต้องขังในเชิงลบ

5. องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น

1. การผสานระหว่างธรรมะกับการบริหารราชการ เป็นไปได้จริงและสามารถสร้างผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม

2. การพัฒนาภายในตนของเจ้าหน้าที่ เป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน ไม่ใช่แค่การอบรมภายนอก

3. แนวคิดกัลยาณมิตรสามารถสร้าง “วัฒนธรรมแห่งการเยียวยา” ภายในองค์กรราชทัณฑ์ และเปลี่ยนทัศนคติของเจ้าหน้าที่ต่อผู้ต้องขังอย่างลึกซึ้ง

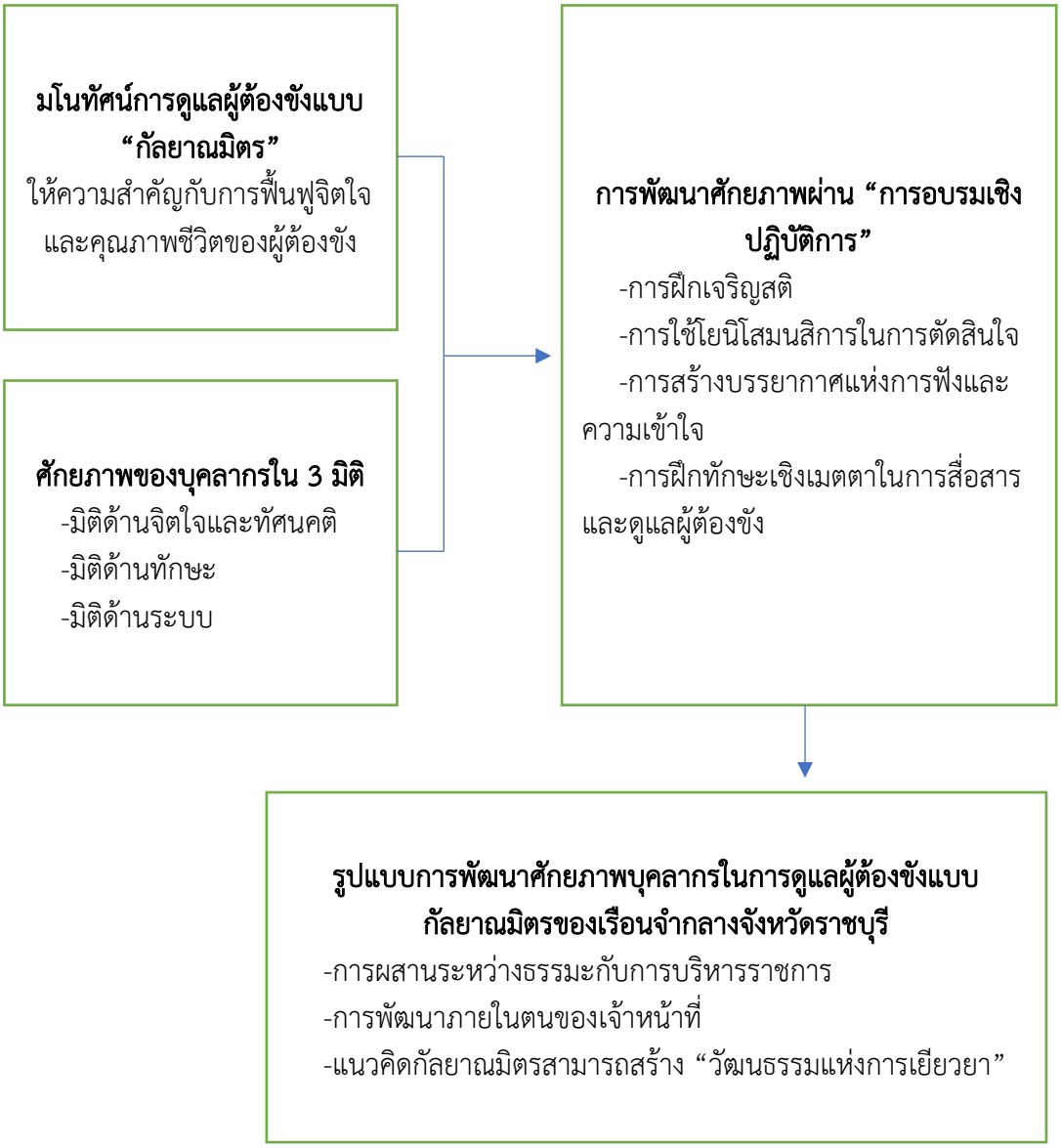

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรี” มีประเด็นเกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลางจังหวัดราชบุรี นำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. สภาพการดำเนินงานของบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี การศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า บุคลากรส่วนใหญ่เข้าใจบทบาทในเชิงระบบราชการ แต่ยังขาดมุมมองและทักษะในฐานะ "กัลยาณมิตร" ที่เน้นความเมตตาและการสนับสนุนด้านจิตใจแก่ผู้ต้องขัง โดยสรุปได้ 3 ประเด็นสำคัญ คือ 1. ด้านความรู้และทัศนคติ บุคลากรเข้าใจในกฎระเบียบ แต่ยังไม่สามารถเชื่อมโยงแนวคิด "กัลยาณมิตร" กับการปฏิบัติงานได้ลึกซึ้ง มักมองผู้ต้องขังในเชิงลบหรือเป็นกลาง ความรู้ในด้านจิตวิทยา การฟังเชิงลึก และหลักธรรมที่ใช้ในงานราชทัณฑ์ยังขาดแคลน จึงควรส่งเสริมการเรียนรู้แบบบูรณาการเพื่อปรับ

ทัศนคติให้เป็นบวกและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงผู้ต้องขังด้วยความเข้าใจ 2. ด้านทักษะการปฏิบัติ เจ้าหน้าที่มีทักษะในด้านการควบคุมและใช้คำสั่ง แต่ขาดทักษะการฟังด้วยใจ การให้คำปรึกษา และการสร้างสัมพันธภาพที่ไว้วางใจได้ การใช้หลักธรรมในการทำงานยังจำกัดและไม่มีระบบสนับสนุนที่ชัดเจน ทำให้ขาดความมั่นใจในการใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือฟื้นฟูพฤติกรรมผู้ต้องขัง 3. ด้านแรงจูงใจและเจตคติภายใน แรงจูงใจหลักยังอยู่ที่หน้าที่ตามระบบมากกว่าความเข้าใจในมิติความเป็นมนุษย์ มีเจ้าหน้าที่บางกลุ่มที่มีเมตตาและแรงบันดาลใจจากการเห็นการเปลี่ยนแปลงของผู้ต้องขัง แต่ยังขาดการสนับสนุนเชิงระบบ ขณะที่ระบบราชการแบบควบคุมเข้มข้น ทำให้หลายคนรู้สึกเบื่อหน่ายและเฉยชา การปรับวัฒนธรรมองค์กรและเปิดพื้นที่ให้เจ้าหน้าที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการดูแลแบบกัลยาณมิตรจะช่วยสร้างแรงจูงใจเชิงบวกได้อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระจะจู ญาณวิชโย (รักษาป้า) (2554) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ความเป็นกัลยาณมิตรของพระสารีบุตรเถระ แนวคิดและหลักการของกัลยาณมิตร คือ เป็นผู้ชักนำศักยภาพที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกมาแสดง ชี้ให้เห็นถึงคุณและโทษ บอกทางที่ถูกยกระดับความคิดและความเข้าใจต่อชีวิตที่ต่ำขึ้นสู่ที่ๆ ควรจะเป็นแล้วพัฒนาส่งเสริมให้ดีกว่าเดิม กัลยาณมิตร นอกจากหมายถึงบุคคลผู้มีน้ำใจดีงาม เอื้อเฟื้อเกื้อกูลประโยชน์ตนและผู้อื่นแล้ว ยังรวมถึงสิ่งแวดล้อมทุกอย่างที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนา ยกระดับความคิดความอ่านความเข้าใจที่ถูกต้อง ส่วนลักษณะของกัลยาณมิตรให้พิจารณาจากคำแนะนำสั่งสอนว่ เป็นไปเพื่อเกื้อกูลประโยชน์ตนและผู้อื่น มีความเสมอตนเสมอปลายสอนเช่นไรประพฤติตนเช่นนั้น กัลยาณมิตรมี 2 ประเภท คือ กัลยาณมิตรทางโลก และกัลยาณมิตรทางธรรม อนึ่ง กัลยาณมิตรมีความสำคัญต่อผลสำเร็จทั้งในระดับเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด วิธีสังเกตว่าผู้ที่คบหา หรือสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่เป็นกัลยาะเมิตรหรือไม่ให้สังเกตความเปลี่ยนแปลง ภายในจิตใจ หากคบบุคคลใดหรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมใดแล้วอกุศลธรรรมของตนเจริญยิ่งขึ้นกุศลธรรมเสื่อมไปบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ไม่ควรคบไม่ควรอยู่ใกล้ในประเด็นความเป็นกัลยาณมิตรของพระสารีบุตรเถระสามารถแยกได้ 2 ประเด็น คือความเป็นกัลยาณมิตรต่อตนเอง และความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่นหรือสังคม ความเป็นกัลยาณมิตรต่อตนเอง ได้แก่ การยินดีสละอกุศลธรรมทั้งหลาย และสั่งสมกุศลธรรม เป็นต้นว่า ความเคารพความกัตญญู ความอ่อนน้อม ตามหลักพรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 สัปปุริสธรรม 7 อริยทรัพย์ 7 เป็นต้น กระทั่งบรรลุเป็นพระอรหันต์และความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่นหรือสังคม มี ลักษณะ คือ เป็นกัลยาณมิตรให้กับบุคคลตามฐานะต่าง ๆ โดยตรง เช่น เป็นกัลยาณมิตรให้กับนางพราหมณีผู้เป็นมารดา ตลอดถึงบุคคลนอกพระศาสนาผู้มีความสนใจ ท่านพร้อมที่จะเป็นคู่สนทนาโต้ตอบปัญหาแนะแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องนำไปสู่ความเจริญ และความเป็นกัลยาณมิตรในฐานะผู้เป็นต้นแบบ กล่าวคือ อธิบายหลักธรรมดังเช่น อธิบายหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีรจุฬนิเทศ มหานิเทศและปฏิสัมติพามรรคความเป็นกัลยาณมิตรในส่วนนี้ถือว่าเป็นจุดสำคัญอย่างยิ่ง

2. การพัฒนาศักยภาพบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี การพัฒนาศักยภาพบุคลากรเพื่อดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรควรดำเนินควบคู่กันทั้ง 3 มิติหลัก ดังนี้ 1. การพัฒนาภายใน เน้นการเปลี่ยนแปลงจากภายในจิตใจของเจ้าหน้าที่ ด้วยการฝึกฝนความเมตตา การฟังอย่างเข้าใจ และการสื่อสารเชิงบวกผ่านกิจกรรมอบรมและเวทีสะท้อนตนเอง ช่วยเปลี่ยนมุมมองจากผู้ควบคุมมาเป็นผู้เกื้อกูลและนำทางชีวิตผู้ต้องขัง 2. การพัฒนาเชิงระบบ จัดทำแนวปฏิบัติที่ชัดเจน เช่น คู่มือ ขั้นตอนการทำงาน และหลักสูตรอบรมต่อเนื่อง พร้อมระบบติดตามและประเมินผลที่สะท้อนพฤติกรรมและผลกระทบที่แท้จริงในระดับองค์กร เพื่อให้แนวคิดกัลยาณมิตรกลายเป็นวัฒนธรรมองค์กรที่ยั่งยืน 3. บูรณาการหลักธรรมในงานราชทัณฑ์ ใช้หลักธรรม เช่น กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ มาแปลงเป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในการทำงาน เช่น ความสุภาพ การฟังลึกซึ้ง และความยุติธรรม การบูรณาการนี้ช่วยให้การดูแลผู้ต้องขังมีทั้งระเบียบและหัวใจแห่งเมตตา นำไปสู่การฟื้นฟูพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่แท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระ

มหาสุวรรณ สุวณฺโณ (จุลพงษ์) (2563) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะหลักของครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรมในโรงเรียนพระปริย์ติธรรม แผนกบาลี ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 4" ผลการวิจัยพบว่า 1.สภาพสมรรถนะหลักของครูในโรงเรียนพระปริย์ติธรรม แผนกบาลีในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 4 มี 5 ด้าน ได้แก่ 1) การมุ่งผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงาน 2) การหารที่ดี 3) การพัฒนาตนเอง 4) การทำงานเป็นทีม และ 5) จริยธรรมและจรรยาบรรโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเอ ได้แก่ ด้านการพัฒนาตนเองอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนด้านที่ค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านการมุ่งผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับมาก 2. รูปแบบการพัฒนาสมารถนะหลักของครูตามหลักธรรมในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภ1) ด้านการมุ่งผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักกัลยาณมิตรธรรม คือ โรงเรียนควรกำหนดแผนการพัฒนาครูให้มีความรู้และความสามารถในการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสำนักเรียน 2) ด้านการบริการที่ดีตามหลักกัลยาณมิตรธรรม คือ โรงเรียนควรปลูกฝังให้ครูมีใจรักในการสอนและตื่นตัวต่อการสอนอยู่เสมอ 3) ด้านการพัฒนาตนเองตามหลักกัลยาณมิตรธรรม คือโรงเรียนควรมีแผนพัฒนาครูให้เป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรมและมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้แก่นักเรียน 4) ด้านการทำงานเป็นทีมตามหลักกัลยาณมิตรธรรม คือ โรงเรียนควรมีกิจกรรมให้ทำงานร่วมกันเป็นทีม 5) ด้านจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรม คือ โรงเรียนควรกำหนดภาระหน้าที่ความรับผิดชอบของครูให้ชัดเจนตามหลักวิชาชีพความเป็นครูแผให้โรงเรียนประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย 3. ผลการประเมินรูปแบบการพัฒนาของครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรมในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาก 5 พบว่า รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะหลักการของครูตามหลักกัดยาเผมิตร มีความถูกต้องความเหมาะสม ความเป็นได้ และมีประโยชน์ อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน

3. แนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรบุคลากรในการดูแลผู้ต้องขังแบบกัลยาณมิตรของเรือนจำกลาง จังหวัดราชบุรี ในบริบทของงานราชทัณฑ์ยุคใหม่ การดูแลผู้ต้องขังไม่ควรจำกัดอยู่ที่การควบคุม แต่ควรเป็นการฟื้นฟูและเกื้อกูลให้ผู้ต้องขังสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองและกลับคืนสู่สังคมอย่างมีคุณภาพ แนวคิด "กัลยาณมิตร" จึงเป็นกรอบสำคัญที่เน้นความเมตตา ปัญญา และการเป็นผู้นำทางชีวิตอย่างแท้จริง โดยสามารถดำเนินการพัฒนาศักยภาพบุคลากรใน 3 แนวทางหลัก ดังนี้ 1. พัฒนาด้านจิตใจและจริยธรรม เน้นการเสริมสร้างจิตสำนึกภายใน เช่น ความเมตตา ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การควบคุมอารมณ์ และการมีความยุติธรรม โดยใช้กิจกรรมสวดมนต์-ภาวนา การฝึกฟังอย่างมีสติ และฝึกสมาธิเป็นเครื่องมือช่วยให้เจ้าหน้าที่สามารถลดความตึงเครียด และปฏิบัติงานด้วยความสงบ เยือกเย็น และเห็นคุณค่าของมนุษย์ในทุกสถานการณ์ พร้อมทั้งปลูกฝังการตัดสินใจด้วยโยนิโสมนสิการ (การคิดอย่างมีเหตุผลและแยบคาย) และหลีกเลี่ยงอคติ 4 เพื่อสร้างความเที่ยงธรรมและความไว้วางใจในงานราชการ 2. อบรมหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ มุ่งเสริมสร้างคุณธรรมและทัศนคติที่เอื้อต่อความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ต้องขัง โดยยึดหลักธรรมจากพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความน่าเคารพ น่ารัก ฟังเป็น พูดเป็น ไม่ยุยงให้ผิด พร้อมสร้างแรงบันดาลใจในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แนวทางการอบรมนี้จะช่วยให้เจ้าหน้าที่มีทักษะในการอยู่ร่วมกับผู้ต้องขังอย่างมีมนุษยธรรม และกลายเป็นผู้นำชีวิตแทนการเป็นเพียงผู้ควบคุม 3. จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ เป็นกระบวนการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำจริง โดยออกแบบกิจกรรมที่ให้เจ้าหน้าที่ได้ฝึกใช้หลักธรรมในสถานการณ์จำลองหรือสถานการณ์จริง เช่น การเจริญสติในชีวิตประจำวัน การภาวนาร่วมกับผู้ต้องขัง การฟังด้วยความเข้าใจ และการใช้โยนิโสมนสิการในการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้ต้องขัง กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยพัฒนาทักษะภายใน เช่น การควบคุมอารมณ์ การให้กำลังใจ และการพูดอย่างมีเมตตา รวมถึงสร้างวัฒนธรรมแห่งความไว้วางใจและความร่วมมือในองค์กรราชทัณฑ์อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ยศพนต์ สุธรรม (2561) ได้ทำการวิจัยเรื่อง

รูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อคืนคนดีสู่สังคมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทรา ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพปัจจุบันและปัญหาของการมีส่วนร่วมเพื่อคืนคนดีสู่สังคมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทรา คือ สังคมมีทัศนคติในด้านลบต่อผู้ต้องขังที่ได้รับการปล่อยตัวการประสานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่มีประสิทธิภาพ ไม่มีงานรองรับหลังจากที่ผู้ต้องขังที่พ้นโทษสื่อข่าวสารที่สังคมได้รับเกี่ยวกับผู้ต้องขังทีพันโทษเป็นไปในด้านลบ ตลอดจนปัญหาที่สั่งไม่ตระหนักถึงความจำเป็นของการมีส่วนร่วมในการคืนคนดี 2. รูปแบบที่เหมาะสมในการมีส่วนร่วมเพื่อคืนคนดีสู่สังคมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทรา ประกอบด้วยการเตรียมพร้อมก่อนปล่อยในเรื่องการพัฒนาแรงงาน การรับรองความประพฤติให้กับผู้ต้องขังที่ได้รับการปล่อยตัว การปลูกฝังคุณธรรรมจริยธรรมทั้งในระหว่างต้องโทษและหลังพ้นโทษ การประสานงานระหว่างเรือนจำและศูนย์ยุติธรรมชุมชนตลอดจนการเสริมสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ต้องขัง 3. การประเมินรูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อคืนคนดีสู่สังคมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทรา พบว่า รูปแบบดังกล่าวสามารถนำไปพัฒนาการมีส่วนร่วมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทราในการคืนคนดีสู่สังคมอย่างประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) กรมราชทัณฑ์กำหนดนโยบายการดูแลผู้ต้องขังที่เน้น “การฟื้นฟูด้วยหัวใจของกัลยาณมิตร” ควบคู่กับภารกิจควบคุม โดยจัดให้แนวคิดกัลยาณมิตรเป็นหนึ่งในหลักการสำคัญของระบบราชทัณฑ์ เพื่อยกระดับมาตรฐานการดูแลผู้ต้องขังในทุกเรือนจำทั่วประเทศ

2) จัดให้มีหลักสูตรอบรมด้านจิตใจ จริยธรรม และกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ เป็นหลักสูตรบังคับสำหรับเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ใหม่ และหลักสูตรพัฒนาสำหรับเจ้าหน้าที่เดิม เพื่อปลูกฝังความเข้าใจในมิติความเป็นมนุษย์ และเสริมสร้างทักษะในการสื่อสารและดูแลผู้ต้องขังอย่างมีเมตตา

3) พัฒนาเรือนจำให้เป็น “พื้นที่ปลอดภัย” ทั้งสำหรับเจ้าหน้าที่และผู้ต้องขัง โดยมีเวทีสะท้อนตนเอง เวทีเรียนรู้ร่วมกัน และกิจกรรมทางจิตใจอย่างสม่ำเสมอ พร้อมส่งเสริมระบบติดตามและประเมินผลด้านพฤติกรรมที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงเชิงจิตใจ เพื่อยกระดับคุณภาพการฟื้นฟูที่ยั่งยืนและเป็นธรรม

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1) จัดทำเอกสารคู่มือหรือแนวปฏิบัติที่สามารถใช้ได้จริงในการทำงานของเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ โดยบูรณาการหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ สติ สมาธิ และโยนิโสมนสิการ เข้ากับบริบทของการปฏิบัติงานในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เจ้าหน้าที่มีกรอบแนวทางที่ชัดเจนในการพัฒนาความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้ต้องขัง

2) ใช้ผลวิจัยเป็นฐานในการออกแบบกิจกรรมอบรมที่เน้นการฝึกฝนจิตใจ ทักษะการฟัง การสื่อสารเชิงเมตตา และการวิเคราะห์สถานการณ์ด้วยโยนิโสมนสิการ โดยให้มีรูปแบบการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Experiential Learning) เพื่อเสริมสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืนทั้งในระดับบุคคลและองค์กร

3) นำไปใช้ในเรือนจำอื่น โดยเริ่มจากเรือนจำที่มีความพร้อมในด้านบุคลากรและโครงสร้างสนับสนุน เพื่อทดลองปรับใช้และสะท้อนผลลัพธ์ก่อนขยายไปในวงกว้าง พร้อมรวบรวมข้อเสนอแนะจากการใช้งานจริงเพื่อพัฒนาเป็นต้นแบบระดับประเทศในอนาคต

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยเชิงประเมินผล (impact evaluation) ที่มุ่งศึกษาว่าการที่เจ้าหน้าที่นำแนวคิดกัลยาณมิตรไปใช้จริงส่งผลอย่างไรต่อพฤติกรรม จิตใจ หรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงของผู้ต้องขัง เช่น ความร่วมมือในการปรับตัว ความลดลงของความขัดแย้งภายในแดน หรืออัตราการกระทำผิดซ้ำหลังพ้นโทษ

2) ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเรือนจำประเภทต่าง ๆ เช่น เรือนจำกลาง เรือนจำจังหวัด หรือทัณฑสถานหญิง เพื่อค้นหาเงื่อนไขความสำเร็จและอุปสรรคเฉพาะที่อาจมีผลต่อการพัฒนาบุคลากรในบริบทที่แตกต่างกัน และพัฒนาแนวทางเฉพาะสำหรับแต่ละประเภทของสถานที่คุมขัง

3) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงลึกด้านจิตวิทยาองค์กร เพื่อวิเคราะห์ว่าอะไรคือแรงขับภายในหรือเงื่อนไขทางวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อหรือเป็นอุปสรรคต่อการแสดงบทบาทกัลยาณมิตรในงานราชทัณฑ์ เช่น ระบบการประเมินผล แรงจูงใจภายใน ความสัมพันธ์ในหน่วยงาน ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาเจ้าหน้าที่เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ณัฐนันท์ รัตนเจริญ. (2015). “การพัฒนาเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์สู่ความเป็นมืออาชีพ”. *วารสาร EAU HERITAGE*. 5(2) (May-August 2015): 52-66.

พระจะจู ญาณวิชโชโย (รักษาป้า). (2554). "การศึกษาวิเคราะห์ความเป็นกัลยาณมิตรของพระสารีบุตรเถระ". *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุวรรณ สุวณโณ (จุลพงษ์). (2563). "รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะหลักของครูตามกัลยาณมิตรธรรมในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตการปกครองหณะสงฆ์ ภาค 4”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยศพนต์ สุธรรม. (2561). "รูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อคืนคนดีสู่สังคมระหว่างศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเรือนจำกลางฉะเชิงเทรา". *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเพื่อการพัฒนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.

สุมน อมรวิวัฒน์. (2530). *การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์.

การจัดการองค์กรเชิงบูรณาการเพื่อความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาไทย
INTEGRATED ORGANIZATIONAL MANAGEMENT FOR EXCELLENCE IN THAI HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

ณัชชา ณัฐโชติภคิน[1], สัญญา สดประเสริฐ, ณัฐวิชช์ ทรัพย์ปุญญนัน, ฉัตรระวี มณีขัติย์ และ พระครูปลัดอภินันท์ โชติธีโร

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Natcha Natthachotiphakin, Sanya Sodprasert, Nattawitt Sappunyanan, Chatravee Maneekut and Phrakhrupalad Aphinan Chotithiro

Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College, Phetchaburi Buddhist College

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: wan.252526@gmail.com[1]

บทคัดย่อ

ความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาไม่อาจบรรลุได้จากการมุ่งพัฒนาในมิติใดมิติหนึ่งเพียงอย่างเดียว การพัฒนาที่แยกส่วนนี้จะทำให้การขับเคลื่อนองค์กรขาดความเชื่อมโยง การก้าวสู่ความเป็นเลิศจึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการองค์กรเชิงบูรณาการที่สามารถเชื่อมโยงพันธกิจหลักทั้งสี่ด้านเข้าด้วยกันในลักษณะที่สอดประสานและเกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบ ในมิติของการเรียนการสอน ความเป็นเลิศมิได้หมายถึงเพียงการถ่ายทอดความรู้แต่ยังรวมถึงการบูรณาการผลการวิจัยเข้าสู่การเรียนรู้ของผู้เรียน และการเชื่อมโยงองค์ความรู้กับบริการวิชาการที่ตอบสนองความต้องการของสังคม เช่นเดียวกับการวิจัยที่มิใช่เพียงการสร้างองค์ความรู้ใหม่แต่ยังเชื่อมโยงกับการพัฒนาการเรียนการสอนและการแก้ไขปัญหาของชุมชน การบริการวิชาการจะมีความหมายมากขึ้นหากตั้งอยู่บนพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากการเรียนการสอนและการวิจัย ส่วนการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมก็เป็นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่ช่วยหล่อหลอมคุณลักษณะบัณฑิตให้กับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม การเชื่อมโยงทั้งหมดนี้สะท้อนถึงการเป็นระบบการเรียนรู้ที่สมบูรณ์และเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ การนำเกณฑ์ EdPEx มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบการบริหารจัดการยังช่วยเสริมสร้างศักยภาพของสถาบันอุดมศึกษาไทยให้สามารถพัฒนาคุณภาพการดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง มีการกำหนดวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ที่สอดคล้องกับเป้าหมาย ตลอดจนสามารถเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในระดับนานาชาติได้ การจัดการเชิงระบบที่บูรณาการทั้งด้านบุคลากร กลยุทธ์ กระบวนการ และผลลัพธ์ จะเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้สถาบันอุดมศึกษาไทยก้าวไปสู่การเป็นองค์กรแห่งความเป็นเลิศได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ : การจัดการองค์กร, การบูรณาการ, ความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษา

Abstract

Excellence in higher education cannot be achieved by focusing solely on one dimension. This fragmented development will lead to a disconnected organizational dynamic. Achieving excellence therefore requires integrated organizational management that systematically links the four core missions together in a coherent and supportive manner. In the teaching and learning dimension, excellence encompasses not only the transfer of knowledge but also the integration of research findings into student learning and the linking of

knowledge with academic services that meet societal needs. Similarly, research not only creates new knowledge but also links it to the development of teaching and learning and community problem-solving. Academic services will be more meaningful if they are based on knowledge transferred from teaching and research. The preservation of arts and culture is a social and cultural foundation that shapes graduate characteristics for economic and social development. These connections reflect a complete and mutually supportive learning system. Furthermore, the application of the EdPEx criteria as a management framework enhances the potential of Thai higher education institutions to continuously improve the quality of their operations, establish visions and strategies that align with their goals, and enhance their international competitiveness. Systematic management that integrates personnel, strategies, processes, and outcomes will be a key mechanism for Thai higher education institutions to become organizations of excellence.

Keywords: Organizational management, integration, excellence of higher education institutions

บทนำ

มหาวิทยาลัยเป็นองค์กรการศึกษาที่มีพันธกิจหลักในการจัดการศึกษา สนับสนุนงานวิชาการ และทำหน้าที่เป็นแหล่งผลิตองค์ความรู้และวิชาชีพ อันเป็นกลไกสำคัญที่สังคมมอบความไว้วางใจให้ดำเนินการภายใต้ภารกิจหลัก 4 ประการ ได้แก่ การจัดการศึกษา การวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม ภารกิจดังกล่าวถือเป็นรากฐานสำคัญของการเสริมสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการ เนื่องจากเป็นกระบวนการสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ใหม่เพื่อการประยุกต์ใช้ ตลอดจนการถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียนและสังคมโดยรวม ขณะเดียวกัน การขยายตัวของมหาวิทยาลัยในช่วงที่ผ่านมาอย่างรวดเร็ว ได้ก่อให้เกิดทั้งโอกาสและความท้าทายต่อการธำรงคุณภาพและความเป็นเลิศของการอุดมศึกษาไทยในระยะยาว (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2556) สถาบันอุดมศึกษาไทยในปัจจุบันเผชิญความท้าทายรอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นกระแสโลกาภิวัตน์ การแข่งขันระดับนานาชาติ ความต้องการของตลาดแรงงานที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ตลอดจนความคาดหวังของสังคมต่อคุณภาพบัณฑิต งานวิจัย และการบริการวิชาการ การพัฒนาองค์กรให้สู่ความเป็นเลิศจึงมิใช่เพียงทางเลือก แต่เป็นความจำเป็นในการธำรงคุณภาพและบทบาทของอุดมศึกษาไทยในระดับสากล

องค์กรที่มีความเป็นเลิศถือเป็นเป้าหมายสำคัญของทุกองค์กรในระดับสากล ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือภาคเอกชน ต่างต้องเร่งปรับตัวเพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันภายใต้บริบทความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งจากแรงกดดันภายในและปัจจัยภายนอกประเทศ อาทิ ระบบเศรษฐกิจเสรีทุนนิยม การค้าเสรีไร้พรมแดน เศรษฐกิจดิจิทัลและพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ การปฏิรูปทางเทคโนโลยี เช่น นาโนเทคโนโลยี ตลอดจนความต้องการของผู้บริโภคที่มีลักษณะเฉพาะและซับซ้อนมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ผู้นำองค์กรและผู้กำหนดนโยบายจำเป็นต้องสรรหาแนวทางการพัฒนาองค์กรให้มี ภูมิคุ้มกันเชิงยุทธศาสตร์ และสามารถตอบสนองต่อความท้าทายดังกล่าวได้ (สมาน อัศวภูมิ, 2559) ในบริบทนี้ แนวคิดเรื่อง องค์กรสมรรถนะสูงได้รับการยอมรับว่าเป็นกรอบสำคัญในการยกระดับความเป็นเลิศ โดยชี้ให้เห็นว่าองค์กรที่มีสมรรถนะสูงจำเป็นต้องพัฒนาทั้งด้านประสิทธิภาพการดำเนินงาน ความสามารถในการแข่งขัน การจัดการความรู้ที่มีคุณภาพ และการสร้างบุคลากรให้เป็นผู้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (De Waal, 2007) ความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษามิได้เกิดจากการมุ่งพัฒนาเพียงมิติใดมิติหนึ่ง เช่น การวิจัยหรือการเรียนการสอน หากแต่เป็น

ผลจาก การจัดการองค์กรเชิงบูรณาการ (Integrated Management) ที่เชื่อมโยงระบบประกันคุณภาพมาตรฐานการอุดมศึกษา การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และกลไกการนำนโยบายไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นทิศทางที่สถาบันอุดมศึกษาไทยจำนวนหนึ่งยึดถือเพื่อการยกระดับองค์กรสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (เสาวภา เมืองแก่น, 2560)

สถาบันอุดมศึกษามีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างพื้นฐานการพัฒนากำลังคนของประเทศ และเป็นกลไกขับเคลื่อนประเทศไทยไปสู่ความเจริญก้าวหน้า การจัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องตอบสนองต่อยุทธศาสตร์ชาติ แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตลอดจนแผนการศึกษาชาติและแผนด้านอุดมศึกษา เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562) ดังนั้น การส่งเสริมให้สถาบันอุดมศึกษามีระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้การจัดการศึกษาและการพัฒนาบุคลากรของประเทศเป็นไปอย่างมีคุณภาพและมาตรฐานทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ และสามารถสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันระดับนานาชาติได้ (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2558) ในระดับสากล องค์กรจำนวนมากใช้ Baldrige Excellence Framework เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาองค์กรให้บรรลุผลลัพธ์ที่ยั่งยืน โดยมีการเผยแพร่แนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ให้แก่องค์กรต่าง ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ (NIST, 2019) ในประเทศไทย ได้มีการพัฒนา เกณฑ์คุณภาพการศึกษาเพื่อการดำเนินการที่เป็นเลิศ (Education Criteria for Performance Excellence: EdPEx) เพื่อใช้เป็นแนวทางให้สถาบันอุดมศึกษาปรับปรุงการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2558)

เกณฑ์ดังกล่าวช่วยให้สถาบันสามารถค้นพบและใช้ประโยชน์จากจุดแข็งของตน เตรียมความพร้อมในการรับมือกับความท้าทาย และสร้างคุณลักษณะขององค์กรที่มีความสามารถในการแข่งขันและความสำเร็จระยะยาว และยังเอื้อให้เกิดการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมระหว่างผู้นำ ผู้บริหาร และบุคลากรทุกระดับ ทำให้มั่นใจได้ว่าการดำเนินการของสถาบันเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถตอบสนองหรือก้าวข้ามความคาดหวังของผู้เรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ และนำไปสู่ความสำเร็จทั้งในระยะสั้นและระยะยาวอย่างยั่งยืน

การคิดเชิงระบบในบริบทสถาบันอุดมศึกษา

การคิดเชิงระบบ (Systems Thinking) เป็นกรอบความคิดที่มองว่า องค์กรคือระบบที่ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยจำนวนมากซึ่งมีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยกัน มิได้ดำเนินงานแยกส่วน หากแต่เชื่อมโยงกันทั้งในเชิงโครงสร้าง กระบวนการ และผลลัพธ์ สำหรับสถาบันอุดมศึกษา การมององค์กรด้วยแนวคิดนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะพันธกิจหลัก 4 ด้าน (เสาวภา เมืองแก่น, 2560) ได้แก่

1. การเรียนการสอน (Teaching and Learning) เป็นภารกิจพื้นฐานที่เน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม ความรู้ และทักษะที่สอดคล้องกับกรอบมาตรฐานคุณวุฒิอุดมศึกษา (TQF: HEd) แต่หากขาดการเชื่อมโยงกับงานวิจัยหรือการบริการวิชาการ การเรียนรู้ก็อาจไม่ตอบโจทย์ความเปลี่ยนแปลงของสังคม

2. การวิจัย (Research) เป็นกลไกในการสร้างองค์ความรู้ใหม่และนวัตกรรม หากผลการวิจัยไม่ถูกถ่ายทอดสู่การเรียนการสอน หรือไม่ถูกนำไปใช้บริการสังคม ก็จะเป็นองค์ความรู้ที่ไม่ถูกใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่

3. การบริการวิชาการ (Academic Services) การนำองค์ความรู้และผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ต่อชุมชนและประเทศชาติ ซึ่งหากไม่สัมพันธ์กับการเรียนการสอนหรือการวิจัย อาจทำให้บริการวิชาการขาดคุณภาพและความยั่งยืน

4. การทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม (Cultural Preservation) เป็นภารกิจที่ช่วยธำรงอัตลักษณ์ทางสังคมและสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับคุณค่าทางวัฒนธรรม หากขาดการเชื่อมโยงกับการเรียนการสอนหรือบริการวิชาการ อาจทำให้บทบาททางสังคมของมหาวิทยาลัยลดลง

การคิดเชิงระบบยังช่วยป้องกันไม่ให้สถาบันอุดมศึกษาดำเนินงานแบบแยกส่วน (Silo) ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อคุณภาพการบริหารจัดการ เพราะหากแต่ละภารกิจทำงานโดยไม่เชื่อมโยงกัน จะก่อให้เกิดความซ้ำซ้อน สิ้นเปลืองทรัพยากร และไม่สามารถสร้างผลลัพธ์เชิงคุณภาพที่แท้จริงได้ การจัดการเชิงระบบจึงเป็นแนวทางที่ช่วยเชื่อมประสานงานในทุกมิติให้เดินไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อสถาบันสามารถดำเนินงานภายใต้กรอบคิดเชิงระบบ ก็จะก่อให้เกิดการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน เนื่องจากองค์กรที่บริหารจัดการแบบบูรณาการจะสามารถปรับตัวและตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเอื้อต่อการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียนและสังคมได้ดียิ่งขึ้น และการคิดเชิงระบบยังเป็นรากฐานของการสร้างความยั่งยืนให้แก่องค์กร เพราะการดำเนินงานในแต่ละด้านล้วนเกื้อหนุนและส่งผลเชิงบวกต่อกันอย่างเป็นพลวัต ทำให้สถาบันอุดมศึกษาไม่เพียงแต่สามารถรักษามาตรฐานคุณภาพการศึกษาได้เท่านั้น หากยังสามารถยืนหยัดอย่างมั่นคงท่ามกลางความท้าทายของโลกาภิวัตน์ และขับเคลื่อนตนเองไปสู่การเป็นองค์กรแห่งความเป็นเลิศได้อย่างแท้จริง

เมื่อใช้แนวคิดการคิดเชิงระบบ มหาวิทยาลัยจะมองเห็นว่า แต่ละพันธกิจไม่สามารถดำเนินการแยกส่วน แต่ต้องเชื่อมโยงเป็นวัฏจักร เช่น งานวิจัยถูกบูรณาการเข้าสู่การเรียนการสอน ขณะเดียวกันผู้เรียนก็ได้นำความรู้ไปใช้ในการบริการชุมชน ซึ่งส่งผลย้อนกลับให้เกิดโจทย์วิจัยใหม่ ๆ ที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคม และวัฒนธรรมในท้องถิ่นก็สามารถเป็นทั้งฐานข้อมูลและบริบทในการวิจัยและการเรียนรู้ กระบวนการเช่นนี้ทำให้มหาวิทยาลัยเป็น “ระบบการเรียนรู้” (Learning Organization) ที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง การคิดเชิงระบบนับเป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนสถาบันอุดมศึกษาไปสู่ความเป็นเลิศอย่างมีทิศทางและความยั่งยืน การนำแนวคิดนี้มาใช้ทำให้สถาบันสามารถกำหนดวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ที่มีความบูรณาการระหว่างพันธกิจหลักทั้งสี่ด้าน ได้แก่ การเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม พันธกิจเหล่านี้หากดำเนินงานอย่างสอดประสานกัน จะทำให้การพัฒนาองค์กรมีความต่อเนื่องและเกิดผลลัพธ์ที่สมบูรณ์มากขึ้น

ความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษา

ความเป็นเลิศในบริบทของสถาบันอุดมศึกษา หมายถึง ความสามารถของสถาบันในการสร้างผลการดำเนินงานที่โดดเด่นและมีคุณภาพในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านการจัดการศึกษาและคุณภาพบัณฑิตที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและตลาดแรงงาน การวิจัยที่นำไปสู่การสร้างนวัตกรรมและองค์ความรู้ใหม่ การบริการวิชาการที่สามารถตอบสนองต่อประเด็นปัญหาและความท้าทายของสังคม รวมถึงการบริหารจัดการที่ตั้งอยู่บนหลักธรรมาภิบาล โปร่งใส และตรวจสอบได้ (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2558)

พอล สตลี (Paul Steel, 1890) ผู้ตรวจประเมินระดับโลกและผู้เชี่ยวชาญให้คำปรึกษา ด้านความเป็นเลิศขององค์กร ได้ให้ข้อคิดและหลักการสำคัญต่างๆ สำหรบตรวจสุขภาพหรือ เอกซ์เรย์ องค์กร ซึ่งองค์กรสามารถทำได้ด้วยตนเอง พร้อมทั้งตอกย้ำให้เห็นความสำคัญ เทคนิค และวิธีปฏิบัติ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมาย “ความเป็นเลิศ” โดยมุ่งเป้าไปที่ประเด็น “การบริหารจัดการเชิงระบบ” หรือ System Management โดยเป็นเครื่องมือใช้ในการปรับปรุงการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ ตาม แม้องค์กรจะมีการปรับปรุงการดำเนินงานบางอย่างมาแล้วอย่างต่อเนื่อง แต่ยังขาดเรื่องของการเชื่อมโยงกันระหว่างกระบวนการทำงานต่าง ๆ ก็จะไม่สามารถพัฒนาองค์กรได้สำเร็จอย่างสมบูรณ์ ได้ ดังนั้น การใช้ System Engineering อันทรงพลังนี้เข้า

เชื่อมโยงการปรับปรุงทุกระบบการ ดำเนินงานเข้าด้วยกัน ก็จะนำพาไปสู่การพัฒนาคุณภาพได้อย่างก้าวกระโดดขององค์กร ซึ่งเขาได้ระบุ จุดสำคัญในการบริหารเชิงระบบเพื่อมุ่งสู่องค์กรที่เป็นเลิศนี้ว่าควรคำนึงถึงเกณฑ์วัดมาตรฐาน 7 ประการด้วยกัน ต่อไปนี้

1. การนำองค์กร (Leadership Excellence) มีดัชนีชี้วัดที่สำคัญ (Key Indicators) อันประกอบด้วย ความรับผิดชอบส่วนตัวที่มีต่อลูกค้า/ผู้บริจาค ความเกี่ยวข้องส่วนบุคคลในทิศทางอย่าง มีประสิทธิภาพ ความเกี่ยวข้องส่วนบุคคลในการพัฒนาผู้นำในอนาคต การสื่อสารและต้นแบบเชิงคุณค่า พฤติกรรมเชิงจริยธรรมและกฎหมาย ความสนใจที่มุ่งไปที่การเรียนรู้ทุกภาคส่วนขององค์กร รวมถึงการเป็นพลเมืองที่ดี(Good Citizenship)

2. การวางแผนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Planning Excellence) องค์กรเป็นเลิศมักมีดัชนี ชี้วัดที่สำคัญ (Key Indicators) ทั้งในด้าน การจัดการด้านกลยุทธ์แผนปฏิบัติการ และการนำแผนไป ปฏิบัติ โดยให้น้ำหนักในประเด็นความสมดุลของการวางแผนทั้งระยะสั้นและระยะยาว การกำหนด เป้าหมายเชิงรุก ความสอดคล้องไปในทางเดียวกันของกระบวนการทำงานกับกลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย และเป้าหมายที่จำเป็น บนพื้นฐานความต้องการของลูกค้า/ผู้บริจาค และทิศทางการตลาด รวมถึง ประสิทธิภาพเชิงสัมพันธ์ระหว่างคู่ค้า/พันธมิตร และลูกค้า/ผู้บริจาค การมุ่งดำเนินการตามแผนงาน และความคล่องตัวของการวางแผน ซึ่งการวางแผนของแผนในเชิง กลยุทธ์ที่แท้จริงนั้นจะต้องมี ความสอดคล้องและมุ่งไปในทิศทางเดียวกัน จึงจะสามารถทำให้การวางแผนเชิงกลยุทธ์นั้นไปสู่ความเป็นเลิศได้ สำหรับวิธีปฏิบัติเพื่อไปสู่ความเป็นเลิศ (Best Practice) ของการวางแผนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Planning) นั้น จำเป็นต้องมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คือ การพัฒนากลยุทธ์ การบริหารจัดการ ความเสี่ยง การประเมินกลยุทธ์ การพัฒนาสมมติฐานเชิงกลยุทธ์ ความรับผิดชอบในทรัพยากร เชิงกลยุทธ์ ความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันของแผนและกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงเป้าหมายในการกำหนดแผนปฏิบัติการประจำปี การถ่ายทอดเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติของแผนนั้น การทบทวนทิศทาง และการจัดสรรทรัพยากร

3. ด้านลูกค้า/ผู้บริจาค และตลาด (Customer/Donors and Market Focus Excellence) การนำองค์กรที่เป็นเลิศในด้านนี้ต้องมุ่งเน้นใน 3 เรื่องสำคัญ คือ ด้านความรู้ ความพึง พอใจ และความภักดีของลูกค้า/ผู้บริจาค โดยดัชนีชี้วัดที่สำคัญ (Key Indicators) ได้แก่องค์กรต้องมี การศึกษาเรื่องตลาดเชิงลึกและสามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ การเอาใจใส่แนวโน้มและศักยภาพของ ความต้องการของลูกค้า/ผู้บริจาค การติดต่อสื่อสารกับลูกค้า/ผู้บริจาคเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น ยังต้องรับฟังความต้องการของลูกค้า/ผู้บริจาคอย่างหลากหลายรอบด้าน การปรับปรุงความสัมพันธ์และความภักดีของลูกค้า/ผู้บริจาค รวมถึงประสิทธิภาพและความฉับไวในการแก้ปัญหา ความไม่พอใจของลูกค้า/ผู้บริจาค และการไม่เลือกใช้หรือซื้อสินค้า/บริจาคซ้ำ แนวทาง ปฏิบัติสู่ความ เป็นเลิศ (Best Practice) นั้น สำคัญที่สุดคือ จำเป็นต้องคำนึงถึงด้านการจัดการความสัมพันธ์ของ ลูกค้า/ผู้บริจาค การคำนวณหรือการวัดความพึงพอใจของลูกค้า/ผู้บริจาค การวัดความรู้การ วิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายเฉพาะแต่ละกลุ่ม การมุ่งมั่นในตัวสินค้า/บริการของลูกค้า/ผู้บริจาค และการบริหารจัดการความไม่พึงพอใจของลูกค้า

4. การวิเคราะห์และการจัดการองคความรู้ที่เป็นเลิศ (Measurement, Analysis and Knowledge Management Excellence) การนำองค์กรสู่ความเป็นเลิศด้านนี้จะใหความสำคัญในด้านการวิเคราะห์การทบทวน การยกระดับปรับปรุงผลการดำเนินงานขององค์กร การบริหาร จัดการฐานข้อมูล ข้อมูลและสินทรัพย์ด้านองค์ความรู้โดยมีดัชนีชี้วัด (Key Indicators) ที่สำคัญ และน่าสนใจ ได้แก่การใช้ข้อเท็จจริงในกระบวนการตัดสินใจ การเก็บรวบรวมข้อมูลของฐานข้อมูลที่ ใช้ประโยชน์ การใช้ตัววัดที่หลากหลายรวมทั้งการเชื่อมโยงสู่ระดับสากล ศักยภาพของการวิเคราะห์ ด้านการถ่ายทอดเพื่อนำไปปฏิบัติในแนวกว้าง การเข้าถึง

ฐานข้อมูลและข้อมูลข่าวสาร การวัดระดับ เทียบเคียงกับที่ดีที่สุดชั้นเดียวกันของกระบวนการและผลลัพธ์ ระบบที่ไว้ใจได้ปลอดภัยและเป็นมิตร การคัดเลือกและแบ่งปันองค์ความรู้ขององค์กร แนวทางปฏิบัติสู่ความเป็นเลิศ (Best Practice) ด้านตัววัด การวิเคราะห์และการ จัดการองค์ความรู้ที่เป็นเลิศ โดยเน้นการคัดเลือกองค์ความรู้สู่ผลการดำเนินงาน การประเมินและ วิเคราะห์ระดับเทียบเคียงและการเปรียบเทียบ ความสามารถขององค์ความรู้ ข้อมูลข่าวสารและ ฐานข้อมูล สินทรัพย์ด้านบริหารจัดการองค์ความรู้ การสร้างสรรค์องค์ความรู้ การแบ่งปันองค์ ความรู้ รวมถึงการออกแบบซอฟต์แวร์และฮาร์ดแวร์เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร

5. การบริหารจัดการบุคคลากรที่เป็นเลิศ (Workforce Management Excellence) ดัชนีชี้วัดที่สำคัญ (Key Indicators) ได้แก่ ความตระหนักของบุคลากรในฐานะลูกค้าในองค์กร ความ รับผิดชอบอย่างแข็งขันในด้านความพึงพอใจ แรงจูงใจ ความเป็นอยู่ที่ดีขวัญกำลังใจของบุคลากรระบบรางวัลที่เชื่อมโยงกับความท้าทายขององค์กรที่สำคัญ ๆ ผลการดำเนินงานขององค์กร รวมถึง ความรับผิดชอบในการฝึกอบรม ใหการศึกษา การพัฒนาบุคลากร การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล การเรียนรู้องค์กร และอำนาจการตัดสินใจในองค์กรของบุคลากร แนวทางปฏิบัติสู่ความเป็นเลิศ (Best Practice) นั้นควรมีกระบวนการที่ก้าวหน้าของ อาชีพ กระบวนการบริหารจัดการผลงานของบุคลากร กระบวนการทบทวนผลงาน กระบวนการ ประเมินการปรับตัวในการทำงาน กระบวนการเรียนรู้และพัฒนา กระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในสถานที่ทำงาน และกระบวนการบริหารจัดการและองค์กรที่ทำงาน

6. ความเป็นเลิศในการบริหารจัดการกระบวนการ (Process Management Excellence) ดัชนีชี้วัดที่สำคัญ (Key Indicators) ประกอบด้วย การออกแบบผลิตภัณฑ์/โครงการ และบริการ กระบวนการสนับสนุน การมุ่งกระบวนการสร้างสรรค์คุณค่าสำหรับผู้มีส่วนได้เสีย คุณภาพการออกแบบ กระบวนการมุ่งพัฒนาอย่างต่อเนื่องในการเพิ่มผลผลิต นวัตกรรม การลดจำนวนกระบวนการผลิต การบูรณาการของการผลิต การสะสม การพัฒนาปฏิบัติการประจำวัน การเป็นพันธมิตรคู่ค้า/พันธมิตร และลูกค้า/ผู้บริจาค รวมถึงความรับผิดชอบในกระบวนการที่สำคัญ อาทิเช่น ทรัพยากรและการเงิน เป็นต้น แนวทางปฏิบัติสู่ความเป็นเลิศ (Best Practice) ในกระบวนการบริหารจัดการ ระบบนั้นควรจะต้องมีความมุ่งมั่นในเรื่องต่อไปนี้คือ กระบวนการที่สำคัญ ๆ ความจำเป็นใน การพัฒนาและการออกแบบ การควบคุม การถ่ายทอดเพื่อนำไปปฏิบัติการทำให้ง่ายขึ้นของ กระบวนการ การปฏิบัติการตามแนวปรับปรุง และการบริหารจัดการคู่ค้า/พันธมิตร และลูกค้า/ ผู้บริจาค เป็นต้น

7. ความเป็นเลิศของผลลัพธ์ธุรกิจ (Result Excellence) ดัชนีชี้วัดที่สำคัญ (Key Indicators) จะเป็นลักษณะของ “การมุ่งเน้น” ไปยังความต้องการของลูกค้า/ผู้บริจาค กระบวนการ สำคัญ ๆ ผลการดำเนินการด้านการบริการ กลยุทธ์และแผนปฏิบัติการ ความต้องการของ บุคลากร มาตรวัดตลาดและการเงิน ความรับผิดชอบต่อสังคม และธรรมาภิบาล แนวโน้มและการ เปลี่ยนแปลง การเชื่อมโยงตัววัดผลข้อมูลข่าวสารและการวิเคราะห์ ผลการดำเนินงานเปรียบเทียบ และตัวเปรียบเทียบ หรือระดับเทียบเคียงที่เหมาะสม แนวทางปฏิบัติสู่ความเป็นเลิศ (Best Practice) ในข้อนี้จำเป็นต้องทำครบทุก กระบวนทั้ง 7 ข้อโดยไม่เน้นในข้อใดข้อหนึ่งเป็นพิเศษ แต่การนำ System Management มาใช้เป็น เครื่องมือเพื่อนำองค์กรสู่ความเป็นเลิศนั้น จำเป็นต้องมีการ “บูรณาการ” ของระบบเข้าด้วยกัน ทั้งหมด ซึ่งแต่ละส่วนต้องถูกสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน จึงเป็นการทำให้ “การพัฒนาองค์กร” ประสบความสำเร็จ และบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการได้

เกณฑ์คุณภาพการศึกษาเพื่อการดำเนินการที่เป็นเลิศ (EdPEx)

เกณฑ์คุณภาพการศึกษาเพื่อการดำเนินการที่เป็นเลิศ (Education Criteria for Performance Excellence: EdPEx) เป็นการนำแนวคิดจาก Baldrige Excellence Framework for Education ของ

สหรัฐอเมริกามาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทการอุดมศึกษาไทย จุดมุ่งหมายสำคัญคือเพื่อให้สถาบันอุดมศึกษามีเครื่องมือในการพัฒนาการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่ความเป็นเลิศขององค์กรและยกระดับคุณภาพการศึกษาของประเทศให้ทัดเทียมกับมาตรฐานสากล (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2558) การนำเกณฑ์ EdPEx ไปใช้ส่งเสริมให้สถาบันอุดมศึกษามีความสามารถในการกำหนดเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ ปรับปรุงผลลัพธ์อย่างต่อเนื่อง และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันระดับนานาชาติ ทั้งนี้ องค์กรที่ได้รับ รางวัล Baldrige ในสหรัฐอเมริกาได้รับการยอมรับว่าเป็นต้นแบบขององค์กรคุณภาพระดับประเทศ และจากการเผยแพร่ แนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) สู่หน่วยงานอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง ทำให้หลายองค์กรสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนากระบวนการดำเนินงานและผลลัพธ์ ส่งผลเชิงบวกต่อการยกระดับความสามารถในการแข่งขันของประเทศและเศรษฐกิจโลกโดยรวม (NIST, 2019) สำหรับประเทศไทย ได้มีการประยุกต์เกณฑ์ Baldrige มาสู่หลายบริบท เช่น เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA), เกณฑ์คุณภาพการศึกษาเพื่อการดำเนินการที่เป็นเลิศ (EdPEx), เกณฑ์การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ (Public Sector Management Quality Award: PMQA) รวมถึง เกณฑ์มาตรฐานโรงพยาบาลและบริการสุขภาพ (Hospital Accreditation: HA) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาองค์กรสู่ความเป็นเลิศตามแนวคิดบัลดริจได้รับการยอมรับและขยายผลในหลายภาคส่วนของประเทศ (สำนักงานรางวัลคุณภาพแห่งชาติ, 2564)

เกณฑ์คุณภาพการศึกษาเพื่อการดำเนินการที่เป็นเลิศ (Education Criteria for Performance Excellence: EdPEx) เป็นกรอบแนวทางที่มีลักษณะ ไม่กำหนดวิธีการปฏิบัติที่ตายตัว (Nonprescriptive) แต่เน้นการเปิดโอกาสให้แต่ละสถาบันอุดมศึกษาสามารถปรับใช้ได้ตามบริบทขององค์กร เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและความยืดหยุ่นสูงสุด เกณฑ์นี้มุ่งเสริมสร้างศักยภาพของสถาบันให้บรรลุเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ ปรับปรุงผลลัพธ์อย่างต่อเนื่อง และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในระดับชาติและนานาชาติ ฐานคิดของเกณฑ์ EdPEx มาจากค่านิยมและแนวคิดหลักซึ่งสะท้อนความเชื่อและพฤติกรรมขององค์กรที่มีผลการดำเนินงานโดดเด่น ไม่ว่าจะเป็นการมององค์กรในมุมมองเชิงระบบ การนำองค์กรด้วยวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน ความเป็นเลิศที่มุ่งเน้นผู้เรียน การให้ความสำคัญกับคนในองค์กร ตลอดจนความสามารถในการปรับตัวและฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็วในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ในระดับองค์กร การมุ่งเน้นความสำเร็จและนวัตกรรม การจัดการโดยใช้ข้อมูลจริง การสร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคม การยึดมั่นในหลักจริยธรรมและความโปร่งใส ตลอดจนการส่งมอบคุณค่าและผลลัพธ์ที่สร้างความเชื่อมั่นต่อผู้เรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การยึดถือค่านิยมเหล่านี้ถือเป็นรากฐานที่ช่วยให้องค์กรก้าวสู่ความเป็นเลิศได้อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ โครงสร้างของเกณฑ์ EdPEx ยังประกอบด้วย 7 หมวดที่สำคัญต่อการบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ การนำองค์กร กลยุทธ์ ลูกค้า การวัดและการวิเคราะห์ควบคู่กับการจัดการความรู้ บุคลากร การปฏิบัติการ และผลลัพธ์ โดยทั้งเจ็ดหมวดนี้สะท้อนถึงมิติการทำงานที่ครอบคลุมทุกกระบวนการขององค์กร ตั้งแต่การวางทิศทางและการนำองค์กรไปสู่การจัดการเชิงปฏิบัติและการประเมินผลลัพธ์อย่างเป็นระบบ กล่าวได้ว่า EdPEx เป็นกลไกที่ทำให้สถาบันอุดมศึกษาสามารถบริหารจัดการได้อย่างบูรณาการ เชื่อมโยงทั้งวิสัยทัศน์ กลยุทธ์ และการปฏิบัติจริง อันจะนำไปสู่การสร้างความเป็นเลิศและการยกระดับคุณภาพการศึกษาของประเทศให้ทัดเทียมกับมาตรฐานสากล (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2558) โครงสร้างของเกณฑ์ดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้สถาบันอุดมศึกษาไทยสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยไม่เพียงแต่จะช่วยปรับปรุงคุณภาพการจัดการภายในเท่านั้น หากยังเป็นการยกระดับมาตรฐานคุณภาพของสถาบันอุดมศึกษาไทยให้ทัดเทียมกับสถาบันชั้นนำในระดับนานาชาติ

แนวคิดเกี่ยวกับการนำนโยบายไปปฏิบัติ

การนำนโยบายไปปฏิบัติในสถาบันอุดมศึกษาไทยถือเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพและความเป็นเลิศขององค์กร เนื่องจากสถาบันอุดมศึกษามิได้เป็นเพียงหน่วยงานจัดการศึกษาเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการผลิตกำลังคน งานวิจัย และการบริการวิชาการเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประเทศ ดังนั้น หากนโยบายเชิงยุทธศาสตร์ไม่ถูกนำไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมทำให้เป้าหมายการพัฒนาของชาติไม่สามารถบรรลุผลได้ตามที่ตั้งไว้ (Pressman & Wildavsky, 1984) หากปราศจากกลไกเหล่านี้ นโยบายที่ดีเพียงใดก็ไม่อาจนำไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติได้

ในเชิงปฏิบัติ สถาบันอุดมศึกษาของไทยต้องนำนโยบายระดับชาติมาเป็นกรอบในการจัดทำแผนและการดำเนินงาน เช่น ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ที่เน้นการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศผ่านการพัฒนาทุนมนุษย์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562) นอกจากนี้ยังต้องตอบสนองต่อ เกณฑ์คุณภาพการศึกษาเพื่อการดำเนินการที่เป็นเลิศ (EdPEx) ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้กำหนดขึ้นเพื่อยกระดับมาตรฐานการบริหารจัดการ (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2558) อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติในสถาบันอุดมศึกษาไทยยังเผชิญความท้าทายหลายประการ เช่น ความไม่สอดคล้องระหว่างแผนระดับชาติและแผนปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย ความต่อเนื่องของนโยบายเมื่อเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ข้อจำกัดด้านงบประมาณและทรัพยากรบุคคล ตลอดจนการขาดกลไกการติดตามประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ (มานพ พงศทัต, 2556) ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้นโยบายบางส่วนไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ตามที่คาดหวัง

ดังนั้น เพื่อให้การนำนโยบายไปปฏิบัติในสถาบันอุดมศึกษาไทยมีประสิทธิผล จำเป็นต้องอาศัยกลไกสนับสนุนที่รอบด้าน ได้แก่ การกำหนดนโยบายที่มีความชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทของสถาบัน การสื่อสารนโยบายที่มีประสิทธิภาพทั้งในแนวตั้งและแนวนอน การมีส่วนร่วมของคณาจารย์ บุคลากร และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนการติดตามประเมินผลที่ต่อเนื่องและโปร่งใส ทั้งนี้ เมื่อสถาบันอุดมศึกษาสามารถนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศในระยะยาว (ธีรยุทธ บุญมี, 2562)

องค์ความรู้ที่ได้

สถาบันอุดมศึกษาจะบรรลุความเป็นเลิศได้ก็ต่อเมื่อสามารถเชื่อมโยงพันธกิจหลัก ได้แก่ การเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ให้ทำงานสอดประสานกันเป็นระบบการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ การจัดการเชิงระบบเพื่อบูรณาการพันธกิจทั้งสี่ด้านมิได้เพียงช่วยเพิ่มคุณภาพการจัดการศึกษา แต่ยังทำให้เกิดการสร้างนวัตกรรมและองค์ความรู้ใหม่ที่ตอบโจทย์สังคมได้จริง การนำเกณฑ์ EdPEx มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบบริหารจัดการทำให้สถาบันสามารถพัฒนาคุณภาพได้อย่างต่อเนื่อง เกิดการกำหนดวิสัยทัศน์ กลยุทธ์ และระบบติดตามผลที่ชัดเจน ทั้งยังเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มุ่งคุณภาพและความโปร่งใส การใช้เกณฑ์คุณภาพการศึกษาเพื่อการดำเนินการที่เป็นเลิศ (EdPEx) ไม่เพียงเป็นเครื่องมือบริหาร แต่ยังเป็นกลไกเสริมพลังให้สถาบันสามารถแข่งขันได้ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ การนำนโยบายเชิงยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติจำเป็นต้องมีความชัดเจนของเป้าหมาย การสื่อสารที่ทั่วถึง การจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสม และระบบติดตามประเมินผลที่ต่อเนื่อง หากขาดกลไกการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม นโยบายแม้มีคุณค่าเพียงใดก็ไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ ปัจจัยหนุนเสริมความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษายังสะท้อนว่าความสำเร็จของสถาบันไม่ได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างและระบบการบริหารเท่านั้น แต่ยังต้องอาศัยปัจจัยหนุนเสริม ได้แก่ การมีภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ บุคลากรที่มีความสามารถและการเรียนรู้ต่อเนื่อง การสร้าง

เครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐ เอกชน และชุมชน ตลอดจนการยึดหลักธรรมาภิบาลและความโปร่งใส และการจัดการองค์กรเชิงบูรณาการมิได้มีเป้าหมายเพียงการยกระดับคุณภาพการศึกษา แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างความยั่งยืนในระยะยาว โดยสถาบันอุดมศึกษาที่มุ่งความเป็นเลิศต้องสามารถสร้างสมดุลระหว่างการตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงาน การสร้างองค์ความรู้ใหม่ และการรักษาอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อสร้างคุณค่าแก่สังคมโดยรวม

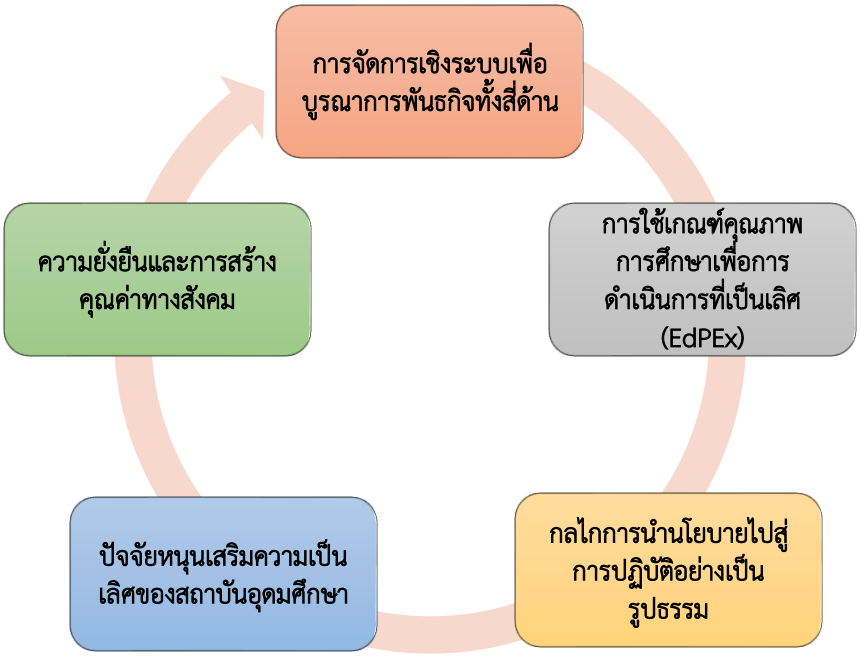

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

มานพ พงศทัต. (2556). *การบริหารนโยบายสาธารณะ: จากการกำหนดนโยบายสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมาน อัศวภูมิ. (2559). “การพัฒนารูปแบบการบริหารการประถมศึกษาระดับจังหวัด”. *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2556). *แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

_____. (2558). *เกณฑ์คุณภาพการศึกษาเพื่อการดำเนินการที่เป็นเลิศ (EdPEx)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). *รายงานการติดตามและประเมินผลแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สำนักงานรางวัลคุณภาพแห่งชาติ. (2564). *เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA)*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ.

เสาวภา เมืองแก่น. (2560). “ต้นแบบการจัดการองค์การแห่งความเป็นเลิศของมหาวิทยาลัยเอกชนไทย”. *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสยาม.

ธีรยุทธ บุญมี. (2562). *นโยบายสาธารณะกับการพัฒนาในสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพัฒนาประชาธิปไตย.

De Waal, A. A. (2012). *What makes a high-performance organization: Five validated factors of competitive advantage that apply worldwide*. Global Professional Publishing.

National Institute of Standards and Technology. (2019). *Baldrige excellence framework: Proven leadership and management practices for high performance*. U.S. Department of Commerce.

Pressman, J. L., & Wildavsky, A. (1984). *Implementation: How great expectations in Washington are dashed in Oakland* (3rd ed.). University of California Press.

Steel, R. G. D., & Torrie, J. H. (1980). *Principles and procedures of statistics: A biomaterial approach* (2nd ed.). McGraw-Hill.

พระเจ้ากับการกำเนิดของจักรวาล
GOD AND THE ORIGIN OF THE UNIVERSE

ดร. ปัทมาวดี แสนเขื่อนแก้ว[1] ผศ. (พิเศษ) ดร. สรวิชญ์ วงษ์สอาด[2]
ดร. หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา[3] และกมลพร คิ้มแหน[4]
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประเทศไทย
Dr.Pattamawadee Sankheangaew[1], Asst.Prof. (Special) Dr. Sorawit Wongsaard[2],
Dr.Mom Anchalee Yugala Na Ayudhya[3] and Kamonporn Kimnae[4]
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: Patthamawadee.san@mcu.ac.th[1]

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “พระเจ้ากับการกำเนิดของจักรวาล” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการกำเนิดของจักวาล พบว่า “พระเจ้า” เป็นคำอธิบายที่สมเหตุสมผลที่สุดต่อคำถามเรื่องกำเนิดจักรวาล โดยอิงจากหลักเหตุและผลว่า “สิ่งใดมีจุดเริ่มต้น ย่อมต้องมีต้นเหตุ” ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีบิ๊กแบง กฎเทอร์โมไดนามิกส์ และตรรกศาสตร์ที่ชี้ว่าจักรวาลต้องมีจุดเริ่มต้น ต้นเหตุดังกล่าวต้องอยู่นอกกาล-อวกาศและดำรงอยู่นิรันดร์ ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะของ “พระเจ้า” ซึ่งเป็นสิ่งสิ่งสากลและสมบูรณ์ นอกจากนี้ ยังมีหลักการทางฟิสิกส์ เช่น การสร้างสรรค์อันสมบูรณ์แบบ (Grand Design) และการปรับแต่งอย่างแม่นยำ (fine-tuning) ของจักรวาลที่เอื้อให้สิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นได้ ซึ่งยากจะอธิบายด้วยความบังเอิญล้วน ๆ ผู้เขียนจึงเสนอว่า “พระเจ้า” คือกรอบแนวคิดกลางที่ช่วยผสานตรรกะ วิทยาศาสตร์ และจิตวิญญาณในการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับจักรวาลและความหมายของชีวิต

คำสำคัญ : พระเจ้า, กำเนิด, จักรวาล

Abstracts

This article aims to study the topic It is found that “God” is the most reasonable explanation for the origin of the universe, based on the principle of cause and effect that “anything that has a beginning must have a cause.” This is consistent with the Big Bang theory, the laws of thermodynamics, and mathematical logic that point to the universe having a beginning. Such a cause must be outside of space-time and eternal, which is consistent with the attributes of “God.” In addition, there are physical data, such as the fine-tuning of the universe that allows for the emergence of life, which is difficult to explain by pure chance. The author therefore proposes that “God” is a central conceptual framework that integrates logic, science, and spirituality in the search for truth about the universe and the meaning of life.

Keywords: God, origin, universe.

บทนำ

อาจกล่าวได้ว่าปรัชญาอินเดียเป็นหนึ่งในปรัชญาสำคัญของโลกที่มีความลุ่มลึกและโดดเด่น โดยเฉพาะในด้านแนวคิดและทรรศนะเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่อง “พระเจ้า” ซึ่งปรากฏในทั้งสองแนวทางคือ เทวนิยมและอเทวนิยม อย่างแนบแน่นและหลากหลาย ปรัชญาอินเดียจึงมิใช่เพียงกรอบคิดของศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์เท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงแนวคิดของสำนักอื่น ๆ ที่แตกแขนงออกไปเป็นระบบความคิดหลากหลาย เช่น พุทธปรัชญา ปรัชญาเชน และระบบปรัชญาในนิกายย่อยต่าง ๆ ดังดันการศึกษาปรัชญาอินเดียในประเด็นเกี่ยวกับ “พระเจ้า” จึงจำเป็นต้องพิจารณาภาพรวมของทุกระบบปรัชญาที่เกิดขึ้นในดินแดนอินเดีย รวมทั้งต้องวิเคราะห์โครงสร้างความคิดทางศาสนาและปรัชญาของนักคิดผู้มีบทบาทในแต่ละยุคสมัยอย่างรอบด้าน เพราะปรัชญาอินเดียโดยแท้ คือ การรวมพหุวัฒนธรรมทางความคิดที่สะท้อนความพยายามของมนุษย์ในการแสวงหาความจริงสูงสุดผ่านทั้งศรัทธา เหตุผล และประสบการณ์ภายในนั้นเอง

อินเดียกับแนวคิดทางปรัชญา

อินเดียมีแนวคิดทางปรัชญาที่มีลักษณะสำคัญ 8 ประการ (พระครูโฆษิตพุทธิศาสตร์, 2551: 10) ได้แก่

1.1 ปรัชญาอินเดียมีพื้นฐานอยู่บนหลักสากลที่เน้น “จิต” และการบรรลุภาวะขั้นสูงทางจิตวิญญาณเป็นสารัตถะหลัก โดยเฉพาะในแง่ของ อาตมัน (จิตวิญญาณปัจเจก) และ พรหมัน (จิตวิญญาณสากล) อย่างไรก็ตาม มีบางสำนักที่เสนอข้อโต้แย้งสำคัญ เช่น ปรัชญาพุทธและเชนที่ยืนยันหลัก “อนัตตา” หรือ “อนาตมัน” โดยยึดถือแนวคิดเรื่องเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) กฎแห่งกรรม และสัจธรรมในระดับปรมัตถ์ แนวโน้มนี้สะท้อนพื้นฐานทางอภิปรัชญาและญาณวิทยาที่แตกต่างจากแนวคิดเทวนิยมแบบพราหมณ์-ฮินดู ขณะเดียวกัน แม้จะมีความต่างในทฤษฎีจิตวิญญาณ แต่ก็มีความเชื่อร่วมบางประการ เช่น ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด (สังสารวัฏ) ซึ่งพบได้ในฮินดู เชน และพุทธ ยกเว้นในสำนักจารวาก ซึ่งยึดหลักวัตถุนิยมอย่างเคร่งครัด

1.2 ปรัชญาอินเดียมีลักษณะกลมกลืนกับศาสนาอย่างแนบแน่น ไม่อาจแยกส่วนกันได้อย่างสิ้นเชิง หลักปรัชญาไม่ได้ดำรงอยู่ในเชิงทฤษฎีเพียงลำพัง แต่ถักทออยู่กับวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรม และจริยธรรมของสังคมอินเดีย เป็นการดำรงอยู่ของปรัชญาในฐานะ “ชีวิตที่ต้องปฏิบัติ” มากกว่าการเป็นเพียง “ความคิดเพื่อพิจารณา”

1.3 ปรัชญาอินเดียให้ความสำคัญต่อ “ญาณวิทยา” โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง สหัชญาณ (การหยั่งรู้โดยตรง) ในฐานะเครื่องมือในการเข้าถึง “ปรมัตถสัจจะ” หรือความจริงขั้นสูงสุด ซึ่งมิใช่เพียงการรู้ผ่านการตรรกะ แต่เป็นการตระหนักรู้ภายในผ่านประสบการณ์ภาวนา

1.4 ปรัชญาอินเดียมีลักษณะของการ สังเคราะห์ อย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ มีการบูรณาการองค์ความรู้จากหลายศาสตร์ ทั้งอภิปรัชญา ศาสนา จริยศาสตร์ จิตวิทยา การเมือง การศึกษา และวิถีชีวิตเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม จนไม่อาจพิจารณาแต่ละแขนงอย่างโดดเดี่ยวได้

1.5 จุดมุ่งหมายของปรัชญาอินเดียอยู่ที่การแสวงหาสัจธรรมที่นำไปสู่ “ชีวิตอุดมคติ” โดยเน้นการวิเคราะห์สภาวะจิตภายใน และการรู้แจ้งถึงธรรมชาติแท้ของตน เพื่อปลดเปลื้องพันธนาการแห่งอวิชชาและทุกข์

1.6 แนวคิดเรื่อง วัฏจักรแห่งชีวิต และ กฎแห่งกรรม เป็นหัวใจสำคัญของปรัชญาอินเดีย โดยเฉพาะในแง่ของการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุ-ผล ทั้งในระดับกายภาพและจิตวิญญาณ ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อเรื่องเสรีภาพของมนุษย์ และหนทางในการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร

1.7 ค่านิยมเรื่อง “วรรณะ” เป็นอีกประเด็นที่ฝังรากลึกในสังคมอินเดีย โดยมีพื้นฐานจากความเชื่อทางศาสนาและอภิปรัชญา ซึ่งนำไปสู่การจัดสรรบทบาทหน้าที่ในเชิงสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างเป็นระบบ แม้จะเป็นข้อถกเถียงในแง่จริยศาสตร์ แต่ก็มีบทบาทสำคัญในระบบความคิดแบบอินเดีย

1.8 ระบบ “อาศรม 4” หรือการแบ่งช่วงชีวิตออกเป็นสี่ระยะ ได้แก่ พรหมจรรย์ คฤหัสถ์ วนปรัสถ์ และสันยาสะ เป็นโครงสร้างทางปรัชญาและศาสนาที่สะท้อนแนวคิดการดำรงชีวิตตามพัฒนาการของจิตและหน้าที่ในแต่ละช่วงวัย เป็นลักษณะเฉพาะของปรัชญาอินเดียที่เน้นกระบวนการพัฒนาตนเองเพื่อหลุดพ้น

จะเห็นได้ว่า ระบบอินเดียมีแนวคิดทางปรัชญาที่มีลักษณะจะเห็นได้ว่า ความแตกต่างระหว่างปรัชญาอินเดียกับปรัชญาตะวันตก (สุนทร ณ รังษี, 2545: 8- 10 และ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551: 12–16) หากพิจารณาในระดับโครงสร้างความคิด จะเห็นว่า ปรัชญาอินเดีย มุ่งแสวงหาความจริงทั้งในเชิงอภิปรัชญา จริยศาสตร์ และภาวนา เพื่อเข้าถึง “ความจริงแห่งชีวิต” และดำรงตนตามความจริงนั้น ขณะที่ปรัชญาตะวันตก โดยเฉพาะในยุคสมัยใหม่ กลับเน้นความจริงเชิงข้อเท็จจริง (factual truth) โดยอาศัยเหตุผลเชิงตรรกะและประสบการณ์ภายนอกเป็นหลัก แต่ไม่ได้มุ่งพัฒนา “การปฏิบัติ” เพื่อนำความรู้นั้นไปสู่การเปลี่ยนแปลงชีวิตโดยตรง ดังนั้นปรัชญาอินเดียจึงจัดอยู่ในกลุ่ม “ปรัชญาแห่งชีวิต” (Philosophy as a Way of Life) ซึ่งไม่แยกความคิดออกจากการปฏิบัติ ขณะที่ปรัชญาตะวันตกในหลายยุคสมัยกลับแยก “ความคิด” ออกจาก “วิถีชีวิต” อย่างเด่นชัด โดยมีการวิธีวิพากษ์เชิงปรัชญาของอินเดีย เพราะวิธีการศึกษาในระบบปรัชญาอินเดียมีลักษณะเฉพาะที่เป็นแบบแผน คือ 1) ปูรวปักษ์ การเรียนรู้และเข้าใจแนวคิดของผู้อื่นอย่างถ่องแท้ก่อน 2) ขัณฑนะ การวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดนั้นอย่างเป็นระบบ โดยชี้จุดอ่อน ข้อบกพร่องด้วยเหตุผล 3) อุตตรปักษ์ การนำเสนอแนวคิดใหม่ของตนเอง เพื่อเป็นคำตอบหรือทางเลือกต่อข้อโต้แย้งที่เสนอไว้ก่อนหน้า ทั้งหมดนี้ ซึ่งเป็นกระบวนการดังกล่าวนี้ทำให้เอกสารและตำราทางปรัชญาอินเดียมักปรากฏลักษณะของการโต้วาที วิพากษ์ และตอบโต้แนวคิดอื่นอย่างลึกซึ้งและมีเหตุผล ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงพลังแห่งเหตุผลในระบบปรัชญาที่มีรากฐานจากการปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงการอภิปรัชญาเชิงนามธรรมเท่านั้น

ความคิดทางปรัชญาของอินเดีย

ปรัชญาอินเดียเป็นระบบความคิดที่มีความหลากหลายทางแนวคิดและวิธีการตีความ โดยสามารถจำแนกออกเป็น 2 สายสำคัญ คือ

1) สายอาสติกะ คือ ระบบปรัชญาที่ยอมรับ “อัปโตวาคยะ” หรือถ้อยคำอันศักดิ์สิทธิ์ของพระเวทในฐานะแหล่งความรู้สูงสุด และส่วนใหญ่ยอมรับในความมีอยู่ของ “เทพเจ้า” หรือ “พระผู้เป็นเจ้า” ไม่ว่าจะในลักษณะส่วนบุคคลหรือสากล สำนักปรัชญาในสายนี้ประกอบด้วย 6 ระบบหลัก ได้แก่ 1) นยายะ สายที่เน้นตรรกะและการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง 2) ไวเศษิกะ สายที่เน้นอภิปรัชญาแบบปรมาณู และการจำแนกสรรพสิ่งตามหมวดหมู่ 3) สางขยะ สายที่เสนอทฤษฎีสองภาวะคือ “ปุรุษะ” (จิตวิญญาณ) และ “ปรากฤติ” (ธรรมชาติ) 4) โยคะ สายที่เน้นวิถีปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้น โดยอาศัยสมาธิและการควบคุมตน 5) มีมางสา สายที่ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมและการตีความพระเวทในด้านปฏิบัติ 6) เวทานตะ สายที่อภิปรัชญาว่าด้วยความจริงสูงสุด (พรหมัน) และความหลอมรวมของอาตมันกับพรหมัน

2) สายนาสติกะ เป็นกลุ่มปรัชญาที่ปฏิเสธอำนาจของพระเวทในฐานะคำสอนศักดิ์สิทธิ์ และโดยมากไม่ยอมรับในความมีอยู่ของเทพเจ้าผู้สร้างโลก อย่างไรก็ตาม ระบบเหล่านี้ยังยอมรับกฎแห่งกรรม และมุ่งแสวงหาทางหลุดพ้นจากทุกข์ผ่านการปฏิบัติของตนเอง สำนักสำคัญในกลุ่มนี้ได้แก่ 1) จารวาก ที่มีแนวคิดวัตถุนิยม ปฏิเสธโลกหลังความตายและกรรม 2) พุทธปรัชญา ที่ เน้นอนัตตา ปฏิจจสมุปบาท และอริยมรรคมีองค์ 8 3) ปรัชญาเชน เชื่อในจิตวิญญาณของสรรพสัตว์ การไม่เบียดเบียน และการบำเพ็ญตบะเพื่อหลุดพ้น อย่างไรก็ตาม แม้ปรัชญาในสายนาสติกะ จะปฏิเสธอำนาจของพระเวทในเชิงหลักการ แต่ในทางโครงสร้างความคิดและบริบทวัฒนธรรม ก็ยังเห็นได้ว่าปรัชญาทั้งสองสายล้วนได้รับ อิทธิพลจากคัมภีร์พระเวท ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นคำศัพท์ แนวคิดอภิปรัชญา หรือแม้แต่การโต้แย้งก็ล้วนอยู่ในบริบทของวาทกรรมทางปรัชญาที่พระเวทมีบทบาทเป็นรากฐานร่วม

พระเจ้ากับปรัชญาอินเดีย

จากการศึกษาภูมิหลังของปรัชญาอินเดียโดยภาพรวม ผู้เขียนพบว่า ประเด็นเรื่อง "พระเจ้า" มีความเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับศาสนาพราหมณ์–ฮินดู ซึ่งถือเป็นศาสนาเก่าแก่ที่สุดของอินเดีย และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดระบบคิดเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ ความเป็นอมตะ และธรรมชาติสูงสุดของสรรพสิ่ง ในระบบความเชื่อของศาสนาพราหมณ์–ฮินดู มีการกล่าวถึงเทพเจ้าสูงสุด 3 องค์ ซึ่งมีสถานะเป็น “ตรีมูรติ” อันประกอบด้วย 1) พระพรหม เทพผู้สร้าง เป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งในจักรวาล 2) พระวิษณุ หรือพระนารายณ์ เทพผู้ปกป้องคุ้มครองและธำรงรักษาโลก และ 3) พระศิวะ หรือพระอิศวร เทพผู้ทำลายล้างสรรพสิ่งเพื่อการสร้างใหม่ จะเห็นได้ว่า เทพเจ้าทั้งสามองค์นี้ถือเป็นภาคต่าง ๆ ของอำนาจสูงสุดที่ควบคุมจักรวาล

อย่างไรก็ตาม ในศาสนาพราหมณ์–ฮินดู ยังมีการยอมรับการดำรงอยู่ของเทพเจ้าอื่น ๆ อีกจำนวนมาก กล่าวกันว่ามีมากถึง สามร้อยล้านองค์ ซึ่งสะท้อนลักษณะพหุเทวนิยม (Polytheism) อันเป็นผลจากการไม่มีศาสดาผู้ก่อตั้งอย่างเป็นทางการ แต่ระบบความเชื่อนี้ได้สืบทอดผ่าน “ฤๅษี” และ “พราหมณ์” โดยยึดถือ คัมภีร์พระเวทเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและปรัชญา ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 คัมภีร์หลัก ได้แก่ 1) ฤคเวท รวมบทสรรเสริญเทพเจ้าต่างๆ 2) ยชุรเวท ใช้ในพิธีบูชายัญ 3) สามเวท สำหรับร้องสวดในพิธีกรรม และ 4) อถรรพเวท (ประกอบด้วยเวทมนตร์คาถา และพิธีกรรมพื้นบ้าน

ต่อมาปรากฏ คัมภีร์อุปนิษัท ซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับพระเจ้า จากเทพเจ้าภายนอกที่มีตัวตน ไปสู่แนวคิดเรื่อง พรหมัน (Brahman) ในเชิงอภิปรัชญา ซึ่งเป็น “ความจริงสูงสุด” หรือ “ภาวะสูงสุด” ที่ไร้รูปไร้ลักษณะ และเป็นต้นธารของทุกสรรพสิ่ง ในคัมภีร์อุปนิษัท มีสารัตถะสำคัญ 5 ประการเกี่ยวกับลักษณะของพระเจ้าหรือพรหมัน ได้แก่ 1) ปรมาตมัน หรือ พรหมัน วิญญาณสากล เป็นตัวตนดั้งเดิม มีสภาพเที่ยงแท้ เป็นอมตะ และเป็นหนึ่งเดียว 2) อาตมัน หรือ ชีวาตมัน วิญญาณปัจเจก เป็นภาคย่อยของปรมาตมันที่สถิตอยู่ในแต่ละบุคคล 3) การรวมของชีวาตมันกลับคืนสู่ปรมาตมัน เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เพื่อหลุดพ้นจากทุกข์และวัฏสงสาร 4) การบรรลุโมกษะ หรือการหลุดพ้น เกิดจากการบำเพ็ญตบะ การปฏิบัติธรรม และการประกอบพิธีกรรมอย่างถูกต้องตามหลักศาสนาและ 5) กฎแห่งกรรม เป็นกลไกสำคัญที่กำหนดวิถีชีวิตและการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

จากคำสอนในอุปนิษัท ทำให้เข้าใจได้ว่า “พระเจ้า” ในปรัชญาอินเดียมิได้หมายถึงเทพเจ้าเฉพาะองค์ หากแต่หมายถึง พรหมัน ในฐานะ “ภาวะสูงสุด” ที่อยู่เหนือความเป็นบุคคล (impersonal absolute) และสรรพสิ่งทั้งมวลในโลกเป็นเพียงการแปรปรวนหรือการแสดงออกของพรหมันเท่านั้น นอกจากนี้ อุปนิษัทยังเสนอการแบ่งลักษณะของ “พรหมัน” ออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) อปรรพรหม (Apara Brahman) พรหมันในฐานะที่มีคุณลักษณะ (Saguna Brahman) คือมีคุณความดี ความศักดิ์สิทธิ์ และปรากฏในรูปของเทพเจ้าส่วนบุคคล เช่น พระอิศวร หรือพระวิษณุ และ 2) ปรพรหม (Para Brahman) พรหมันในฐานะที่ปราศจากคุณลักษณะ (Nirguna Brahman) คือภาวะอันบริสุทธิ์ ไร้รูปร่าง ไร้คำบรรยาย เป็นความจริงสูงสุดที่พ้นจากโลกียะ

ในมุมมองของปรัชญาอินเดีย “พระเจ้า” มิได้จำกัดอยู่เพียงแค่รูปแบบบุคคลเทพเจ้าภายนอก แต่ขยายออกไปถึงภาวะสูงสุดทางอภิปรัชญาที่เรียกว่า “พรหมัน” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของการดำรงอยู่ทั้งปวง แนวคิดนี้ผสานระหว่าง เทวนิยม (Theism) กับ อัตมันนิยม (Spiritual Monism) และ อเทวนิยมเชิงอภิปรัชญา (Transpersonal Absolutism) อย่างมีเอกภาพ

พระเจ้ากับสำนักปรัชญาในอินเดีย

ทรรศนะเกี่ยวกับพระเจ้าของสำนักปรัชญาอินเดีย

1. สำนักนยายะ

สำนักนยายะเป็นสำนักอภิปรัชญาแบบสัจนิยม (Realism) ซึ่งถือว่าโลกภายนอกมีอยู่จริง โดยไม่ขึ้นกับการรับรู้ของจิต โลกประกอบด้วยปรมาณูของธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งเป็นนิรันดร ไม่มีจุดเริ่มต้นหรือสิ้นสุด และไม่สามารถสร้างหรือทำลายได้ พระเจ้าในทัศนะของนยายะมีอยู่จริง แต่ไม่ได้ทรงอำนาจสูงสุด เนื่องจากถูกรั้งรอโดยความนิรันดร์ของปรมาณู พระเจ้าทรงมีบทบาทเพียงในการจัดระเบียบปรมาณูเพื่อสร้างสรรพสิ่ง โดยไม่สามารถสร้างปรมาณูขึ้นมาได้ พระเจ้าของนยายะจึงเป็นปฐมเหตุเชิงปฏิบัติ (efficient cause) ของจักรวาล แต่ไม่ใช่ปฐมเหตุเชิงสารัตถะ (material cause) นอกจากนี้ยังเชื่อว่าความภักดีต่อพระเจ้าจะนำไปสู่การบรรลุโมกษะ โดยพระองค์จะประทานญาณที่แท้จริงให้แก่ผู้ภักดี อย่างไรก็ตาม ปรัชญานี้ถูกวิจารณ์ว่าขัดแย้งในตน เพราะไม่สามารถประสานความเป็นนิรันดร์ของปรมาณูกับพระเจ้าผู้สร้างได้ ปราชญ์อินเดียเช่น ศังกราจารย์ รามานุชะ มัธวะ และนิมพารกะ ต่างพากันปฏิเสธความสมเหตุสมผลของแนวคิดนี้ ด้วยเหตุผลว่าหลักปรัชญาไม่อาจขจัดความขัดแย้งดังกล่าวได้ จนคล้ายคลึงกับข้อโต้แย้งของคานท์ในแนวคิดอไทวติน ที่ยอมละทิ้งเหตุผลเพื่อให้ศรัทธาในพระเจ้าได้ดำรงอยู่

2. สำนักไวเศษิกะ

ไวเศษิกะถือเป็นสำนักพหุนิยมเชิงประจักษ์ (Empirical Pluralism) ที่ยอมรับการมีอยู่ของสรรพสิ่งจากการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส โดยแบ่งโลกออกเป็นหมวดหมู่แห่งการดำรงอยู่ที่เรียกว่า “ปทารถะ” 7 ประการ ได้แก่ ทรัพย์ คุณ กรรม สามานยะ วิเศษะ สมวายะ และอภาวะ ในทัศนะของไวเศษิกะ พระเจ้ามีอยู่ในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังกลไกของจักรวาล เป็นผู้ควบคุมและรักษาความยุติธรรมในโลก รวมทั้งเป็นผู้สร้าง รักษา และทำลายสรรพสิ่ง พระเจ้าที่สำนักนี้กล่าวถึงคือ “มเหศวร” (บุญมี แท่นแก้ว, 2541: 43) ซึ่งแม้จะมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดของนยายะ แต่ไวเศษิกะเน้นย้ำบทบาทของพระเจ้าในด้านศีลธรรมมากกว่า

3. สำนักสางขยะ

สางขยะเป็นสำนักปรัชญาอเทวนิยมโดยสมบูรณ์ ถือว่าการอ้างถึงพระเจ้าไม่จำเป็นต่อการอธิบายจักรวาล ทฤษฎีของสางขยะเป็นแบบทวินิยมเชิงอภิปรัชญา โดยเชื่อว่าจักรวาลประกอบด้วยสองหลักการ คือ ประกฤติ (ธรรมชาติ) และ ปุรุษะ (จิตวิญญาณ) การวิวัฒนาการของจักรวาลเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่งนี้ โดยไม่ต้องมีพระเจ้าเป็นผู้ควบคุม (สุนทร ณ รังษี, 2545: 183) ต่อมาสำนักอื่น ๆ เช่น นยายะ ไวเศษิกะ และโยคะ จะปรับแนวคิดให้สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องพระเจ้า แต่สางขยะในแบบดั้งเดิมยังคงยึดมั่นในแนวคิดแบบปราศจากพระเจ้าอย่างเข้มงวด และถือเป็นฐานทางปรัชญาที่ใกล้เคียงกับพุทธศาสนามากที่สุด (สุวัฒน์ จันทรจำนง, 2541: 106)

4. สำนักโยคะ

โยคะเป็นสำนักเทวนิยมที่ยอมรับการมีอยู่ของพระเจ้าในฐานะสิ่งสัมบูรณ์ซึ่งซึมซาบอยู่ทั่วสรรพสิ่ง โลกเกิดจากการสัมปโยคระหว่าง ปุรุษะ และ ประกฤติ แต่การรวมตัวนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ จำเป็นต้องมีพระเจ้าเป็นผู้กระทำให้ความสัมพันธ์นี้เป็นไปตามกรรมดีหรือกรรมชั่วของแต่ละบุคคล พระเจ้าจึงเป็นกลไกสำคัญที่นำไปสู่การบรรลุหลุดพ้น

5. สำนักมีมานสา

สำนักมีมานสาแบ่งออกเป็นสองสาย คือ 1) ปูรวมีมานสา เน้นคำสอนของพระเวทตอนต้น ยึดหลัก "ธรรมะเป็นใหญ่" มากกว่าการอ้างถึงพระเจ้า และ 2) อุตตรมีมานสา หรือ เวทานตะ เน้นแนวคิดเชิงอภิปรัชญาโดยยอมรับการมีอยู่ของพระเจ้าในฐานะพรหมัน แนวคิดในช่วงหลังของมีมานสานี้ ได้พัฒนาไปสู่ปรัชญาแบบอไทวะ วิเสษไทวะ หรือไทวะ ตามแนวคิดของศังกระ รามานุชะ และมัธวะ

6. สำนักจารวาก

สำนักจารวากเป็นสำนักวัตถุนิยมแบบสุดโต่ง (Materialistic Realism) ปฏิเสธการมีอยู่ของพระเจ้า โดยถือว่าสิ่งที่แท้จริงมีเพียงสสารและวัตถุเท่านั้น ไม่เชื่อในบาป บุญ นรก สวรรค์ หรือโลกหลังความตาย แนวคิดของ

จารวากสอดคล้องระหว่างอภิปรัชญาและญาณวิทยา โดยเชื่อว่าความจริงต้องผ่านการรับรู้ทางประสาทสัมผัสเท่านั้น หากสิ่งใดไม่สามารถสัมผัสได้ ก็ถือว่าไม่มีอยู่จริง ดังนั้น การไม่สามารถรับรู้พระเจ้าโดยตรง ย่อมหมายถึงการไม่ยอมรับการมีอยู่ของพระเจ้า

7 สำนักไชนะ หรือ เชน

ไชนะเป็นสำนักพหุนิยมแบบสัมพัทธนิยม (Relativistic Pluralism) ที่ปฏิเสธการมีอยู่ของพระเจ้าอย่างชัดเจน โดยให้เหตุผลว่า การอ้างถึงพระเจ้าในฐานะผู้สร้างโลกนั้นขาดหลักฐานทางญาณวิทยาและไม่สมเหตุสมผล หากพระเจ้ามีอยู่จริง ก็ควรจะสร้างโลกให้สมบูรณ์แบบกว่าที่เป็นอยู่ ดังนั้นแนวคิดของไชนะจึงเน้นเหตุปัจจัยทางธรรมชาติมากกว่าการแทรกแซงของพระเจ้า การอธิบายจักรวาลจึงไม่ต้องพึ่งพาสมมติฐานเรื่องเทพเจ้าใด ๆ ทั้งสิ้น

ข้อโต้แย้งเกี่ยวกับพระเจ้า

ข้อโต้แย้งเกี่ยวกับการมีอยู่ของพระเจ้า คือ

1) ข้อเสนอเชิงเหตุผลของฝ่ายเทวนิยม ฝ่ายเทวนิยมได้เสนอเหตุผลหลากหลายเพื่อยืนยันการดำรงอยู่ของพระเจ้า โดยสามารถสรุปเป็นหัวข้อสำคัญได้ดังนี้

1.1) การอ้างจากมโนทัศน์ (Ontological Argument) เสนอว่าการมีอยู่ของพระเจ้าสามารถสรุปได้จากแนวคิดหรือมโนทัศน์ของพระเจ้าในฐานะ "สิ่งสมบูรณ์สูงสุด" (The Greatest Conceivable Being) ซึ่งจำเป็นต้องมีอยู่จริงในทุกโลกที่เป็นไปได้ เพราะการไม่มีอยู่นั้นจะขัดแย้งต่อคุณสมบัติความเป็น “สูงสุดโดยสมบูรณ์”

1.2) การอ้างเชิงจักรวาลวิทยา (Cosmological Argument) เสนอว่า สิ่งที่มีอยู่โดยอาศัยเหตุปัจจัยจะต้องมีสาเหตุของมัน และหากย้อนกลับไปถึงที่สุดจะต้องมีสิ่งที่ดำรงอยู่อย่าง “จำเป็น” (Necessary Being) มิใช่ดำรงอยู่โดยเงื่อนไข ซึ่งสิ่งนั้นคือพระเจ้า การมีอยู่ของจักรวาลจึงเป็นผลจากการกระทำของพระเจ้า ดังนั้นการอ้างถึงสาเหตุสูงสุดเช่นนี้ยังมีข้อบกพร่องหลายประการ เช่น หากพระเจ้าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่โดยไม่ต้องการสาเหตุ แล้วเหตุใดจักรวาลจะไม่สามารถเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่โดยไม่ต้องการสาเหตุเช่นเดียวกัน?

1.3) การอ้างเชิงเทเลวิทยา (Teleological Argument หรือ Argument from Design) เสนอว่าโครงสร้างและระเบียบของจักรวาล สิ่งมีชีวิต และธรรมชาติ มิได้เกิดจากความบังเอิญ หากแต่แสดงถึง “การออกแบบ” (Design) ซึ่งต้องมี “ผู้ออกแบบ” (Designer) อยู่เบื้องหลัง และผู้นั้นคือพระเจ้า จะเห็นได้ว่าการสมมุติฐานเรื่องการออกแบบไม่ได้อธิบายที่มาของผู้ออกแบบนั้นเอง อีกทั้งทฤษฎีวิวัฒนาการและกลไกทางธรรมชาติสามารถอธิบายปรากฏการณ์เหล่านี้ได้โดยไม่ต้องอ้างถึงพระเจ้า

1.4) การอ้างเหตุผลเชิงจริยธรรม (Moral Argument) อ้างว่าความจริงเชิงจริยธรรมที่เป็นภววิสัย (Objective Moral Truths) ต้องมีที่มาจากสิ่งที่อยู่เหนือมนุษย์ และสิ่งนั้นคือพระเจ้า โดยมีเหตุผล 3 ขั้นตอนคือ 1) มีความจริงทางจริยธรรมที่เป็นภววิสัย เช่น การฆ่าเป็นสิ่งผิดไม่ว่ามนุษย์จะเห็นด้วยหรือไม่ 2) ความจริงเหล่านี้ต้องมีผู้กำหนด ซึ่งอยู่นอกเหนือมนุษย์ 3) การที่การกระทำส่งผลสะท้อนกลับอย่างยุติธรรม (กรรมดีได้ดี กรรมชั่วได้ชั่ว) จำเป็นต้องมีผู้ควบคุม ซึ่งก็คือพระเจ้า จะเห็นได้ว่า ความจริงทางจริยธรรมอาจอธิบายได้โดยเหตุผลมนุษย์หรือวิวัฒนาการทางสังคม โดยไม่ต้องอาศัยพระเจ้าเป็นผู้กำหนด

1.5) การอ้างจากประสบการณ์ทางศาสนา (Religious Experience Argument) การอ้างว่าประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับพระเจ้า เช่น ภาวะปีติ หรือการสื่อสารทางจิตวิญญาณ เป็นหลักฐานเชิงปรากฏการณ์ว่าพระเจ้ามีอยู่จริง คือ 1) ประสบการณ์ทางศาสนาอาจเป็นผลจากกระบวนการทางจิต หรือระบบประสาท ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นประสบการณ์ที่แท้จริงของสิ่งเหนือธรรมชาติ 2) ประสบการณ์เหล่านี้มีลักษณะเฉพาะตัว ไม่สามารถตรวจสอบโดยบุคคลภายนอก จึงขาดความน่าเชื่อถือในเชิงวิทยาศาสตร์หรือปรัชญาวิภาษวิธี และ 3) ศาสนาต่าง ๆ

รายงานประสบการณ์ทางศาสนาแตกต่างกันไป จึงไม่สามารถสรุปได้ว่าประสบการณ์เหล่านี้มาจากพระเจ้าเดียวกันหรือไม่

2) พระเจ้าไม่มีอยู่จริง? จะเห็นว่า กลุ่มอเทวนิยม (Atheism) ได้เสนอเหตุผลสำคัญเพื่อโต้แย้งการดำรงอยู่ของพระเจ้า โดยสามารถจัดกลุ่มเหตุผลเหล่านี้ได้เป็น 2 แนวทางหลัก (Swinburne, R. 1979) ดังนี้

2.1) จากความไม่สอดคล้องกันภายในของแนวคิดเรื่อง “พระเจ้า” จะเห็นว่า กลุ่มอเทวนิยมชี้ให้เห็นว่า “มโนทัศน์พระเจ้า” มีความไม่สอดคล้องกันในตัวเอง หรือในบางกรณีอาจถึงขั้น “ไม่อาจเข้าใจได้” (unintelligible) ยกตัวอย่างเช่น คุณลักษณะความเป็นสัพพัญญู (Omniscience) กับ ความไม่แปรเปลี่ยน (Immutability) ดูจะขัดแย้งกันในตัวเอง หากพระเจ้าทรงรู้ทุกสิ่งและความรู้นั้นเปลี่ยนแปลงตามเหตุการณ์ พระเจ้าก็ย่อมมีสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งขัดกับหลักว่าพระเจ้าต้องไม่แปรเปลี่ยน หากทรงไม่เปลี่ยนแปลง พระองค์ก็จะไม่สามารถรู้ทุกสิ่งในโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้ ส่วนคุณลักษณะความสมบูรณ์ทางจริยธรรม (Moral Perfection) กับ อิสรภาพของพระเจ้า (Divine Freedom) ก็มีลักษณะขัดกันในเชิงตรรกะหากพระเจ้าทรงดีโดยสมบูรณ์ พระองค์ก็จะทรงกระทำแต่สิ่งดีเสมอ ซึ่งแปลว่าไม่มีทางเลือกอื่น ในขณะที่อิสรภาพหมายถึงการมีเสรีในการเลือกทางอื่นได้ ดังนั้น การเป็นทั้งสมบูรณ์ทางจริยธรรมและทรงอิสรภาพจึงอาจเป็นความขัดแย้งในตัวเอง นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องการสร้างสรรพสิ่งจากความว่างเปล่า (creation ex nihilo) ก็ขัดกับข้อค้นพบในฟิสิกส์เรื่อง “ความเป็นนิรันดร์ของมวลสาร” (eternity of matter) ซึ่งชี้ว่า มวลสารไม่สามารถถูกทำลายได้ และ ปริมาณมวลสารในจักรวาลคงที่ตลอดเวลา ถ้าเป็นเช่นนี้ ก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่าพระเจ้าทรงสร้างทุกสิ่งจากความไม่มีอะไรเลย แต่หากเปลี่ยนความหมายของ “การสร้าง” ให้หมายถึง “การคงอยู่โดยอาศัยพระเจ้าเป็นผู้จัดการ” (as in Aquinas’ interpretation) ความหมายนี้ก็ไม่ขัดกับทัศนะของสสารนิยม (materialism) อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือ การวิพากษ์มโนทัศน์พระเจ้าที่ “มองในเชิงมานุษยรูป” (Anthropomorphism) เช่น การกล่าวว่าพระเจ้าทรง “รัก” “ยุติธรรม” หรือ “มีเมตตา” ซึ่งล้วนเป็นคุณลักษณะที่เข้าใจได้ในกรอบประสบการณ์ของมนุษย์เท่านั้น หากพระเจ้าไม่มีร่างกาย ไม่มีสมอง หรือจิตใจแบบมนุษย์ เราจะเข้าใจอย่างไรว่า “ความรัก” หรือ “ความยุติธรรม” ของพระเจ้าเป็นอย่างไร? นักเทววิทยาอย่าง พอล ทิลลิช (Paul Tillich) จึงเสนอให้เข้าใจพระเจ้าว่าเป็น “สิ่งที่ดำรงอยู่ในตนเอง” (Being-itself) มากกว่าจะเป็น “บุคคลเหนือธรรมชาติ” และคำต่าง ๆ ที่ใช้พูดถึงพระเจ้าควรเป็นเพียง สัญลักษณ์ (symbols) เท่านั้น ไม่ใช่คำอธิบายตรง ๆ

2.2) จาก “ปัญหาความชั่วร้าย” (Problem of Evil) นี้ถือเป็นข้อวิจารณ์ที่ทรงพลังที่สุดต่อแนวคิดเรื่องพระเจ้า โดยเฉพาะพระเจ้าที่มีคุณลักษณะ “ทรงรักมนุษย์ ทรงสัพพัญญู สัพพานุภาพ และทรงดีโดยสมบูรณ์” เพราะหากพระเจ้ามีคุณลักษณะเหล่านี้จริง เหตุใด “ความชั่วร้าย” (evils) จึงยังคงมีอยู่ในโลก? ความชั่วร้ายในที่นี้หมายรวมถึงความทุกข์ทางกายและใจ ความอยุติธรรม ความไม่รู้ ความเจ็บป่วย ภัยพิบัติ และความรุนแรงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยไม่มีเหตุผลอันชอบธรรม ตัวอย่างเช่น ถ้าพระเจ้ารู้ว่ามีความชั่วร้ายเกิดขึ้น และสามารถป้องกันได้ แต่กลับ ไม่ลงมือ ป้องกัน จะยังเรียกได้หรือไม่ว่าพระองค์ทรง “ดี” อย่างแท้จริง? นอกจากนี้ ถ้าพระเจ้าทรงต้องการให้มนุษย์รู้ว่าพระองค์มีอยู่จริง ทำไมจึงไม่ปรากฏพระองค์อย่างชัดเจนให้มนุษย์ทุกคนรู้ได้แน่นอน? ดังที่ฟรีดริช นิตเช่ (Nietzsche) เคยตั้งคำถามเชิงถากถางไว้ว่า "ถ้ามีพระเจ้าจริง เหตุใดพระองค์จึงเงียบเชียบและไม่แสดงออกอย่างแจ่มชัดว่า ‘เราอยู่ตรงนี้’?" ดังที่ นักเทวนิยมพยายามตอบโต้ปัญหานี้หลากหลายแนวทาง เช่น ความชั่วร้ายมีไว้เพื่อให้มนุษย์รู้คุณค่าของความดี ความชั่วร้ายเป็นผลของเสรีภาพที่มนุษย์ใช้ในทางที่ผิด ความชั่วร้ายไม่มีอยู่จริงแท้จริงแล้วเป็นเพียง “การขาดความดี” มนุษย์ไม่สามารถเข้าใจแผนการของพระเจ้าที่เหนือความเข้าใจ แต่การตอบเหล่านี้ก็ก่อให้เกิดคำถามย้อนกลับ เช่น ถ้าแม่คนหนึ่งต้องสูญเสียลูกไปจากการถูกฆาตกรรมและข่มขืน พระเจ้าต้องการสื่อสารความดีอะไรให้กับแม่ผู้นั้น?ทำไมพระเจ้าที่ทรงอำนาจและทรงความรู้ทุกอย่างจึงไม่ป้องกันการกระทำเลวร้ายนี้ หรือเปลี่ยนวิธีการสื่อสารความดีให้เบาบางกว่านี้?

จะเห็นว่าแนวคิดของอเทวนิยมมุ่งตั้งคำถามและวิจารณ์ถึงความไม่สอดคล้องใน “มโนทัศน์พระเจ้า” ที่เทวนิยมเสนอ โดยเฉพาะในแง่ตรรกะ จริยธรรม และประสบการณ์มนุษย์ อีกทั้งปัญหาความชั่วร้ายยังท้าทายแนวคิดว่าพระเจ้าทรงมีคุณลักษณะที่สมบูรณ์พร้อมอย่างไร้ข้อจำกัด การถกเถียงระหว่างสองฝ่ายจึงยังคงดำเนินอยู่จนถึงปัจจุบันในสนามของอภิปรัชญาและปรัชญาศาสนา

วิพากษ์เชิงปรัชญาเกี่ยวกับ “พระเจ้า”

ในทัศนะของผู้เขียนเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง “พระเจ้า” จะเห็นว่า ในปรัชญาอินเดียนั้น จะการยอมรับว่าพระเจ้ามีอยู่จริงเป็นข้อสมมุติฐานที่มีน้ำหนักมากกว่า การปฏิเสธการมีอยู่ของพระเจ้าโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะในระดับปัจเจก พระเจ้ากลายเป็นที่มาของความสงบ ความหวัง และความหมายในชีวิตของผู้เขียนเอง ซึ่งสอดคล้องกับประสบการณ์ภายในที่มิอาจละเลยได้ในกระบวนการเสวนาทางปรัชญา ยิ่งไปกว่านั้น แม้ว่าแนวคิดเรื่องพระเจ้าจะเผชิญกับคำวิจารณ์ในเชิงตรรกะและวิทยาศาสตร์จากสำนักอเทวนิยม ผู้เขียนเห็นว่า เรายังสามารถนำเสนอเหตุผลเพื่อสนับสนุนการมีอยู่ของพระเจ้าได้ในลักษณะที่พึ่งพา “เหตุผล” และ “ตรรกะ” อันสอดคล้องกับแนวคิดเชิงวิทยาศาสตร์ซึ่งสังคมปัจจุบันให้ความเชื่อถืออย่างมาก โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องจุดเริ่มต้นของจักรวาลและความไม่เป็นไปได้ของอดีตที่เป็นอนันต์ ดังที่ขอนำเสนอเป็นสองประการหลัก ดังนี้

ประการแรก คือ หลักฐานเชิงวิทยาศาสตร์หลายประการบ่งชี้ว่าจักรวาลมีจุดเริ่มต้นที่ชัดเจน โดยเฉพาะจากทฤษฎีบิกแบง (Big Bang Theory) ซึ่งเสนอว่ามิติของอวกาศ เวลา สสาร และพลังงาน เกิดขึ้นพร้อมกันเมื่อประมาณ 15,000 ล้านปีก่อน อีกทั้งกฎข้อที่สองของอุณหพลศาสตร์ (Second Law of Thermodynamics) ชี้ให้เห็นว่า เมื่อเวลาเนิ่นนานไป จักรวาลจะเข้าสู่สภาวะของความเป็นระเบียบสูงสุด ซึ่งหมายถึงการหยุดนิ่ง เย็น และมืดมิดโดยสิ้นเชิง หากจักรวาลไม่มีจุดเริ่มต้น และดำรงอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุดในอดีต จักรวาลก็สมควรจะถึงจุดสิ้นสุดนี้ไปนานแล้ว แต่เนื่องจากเรายังสามารถสังเกตเห็นแสง ความร้อน การเคลื่อนไหว และสิ่งมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน จึงสรุปได้ว่าจักรวาลยังไม่ถึงจุดสิ้นสุดของมัน และแสดงให้เห็นว่าจักรวาลต้องมีจุดเริ่มต้น ซึ่งเป็นข้อเสนอที่สอดคล้องกับแนวคิดของการมีผู้สร้างหรือเหตุปฐมภูมิ (first cause)

ประการที่สอง คือ ข้อโต้แย้งเชิงตรรกะที่สำคัญยิ่ง กล่าวคือ ความเป็นไปไม่ได้ของอดีตที่มีลักษณะเป็น “อนันต์แท้” (actual infinite) ในโลกแห่งความเป็นจริง เพราะแม้ในทางคณิตศาสตร์จะสามารถพูดถึง “อนันต์” ได้ แต่การใช้งานจริงนั้นต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะในโลกนามธรรม มิอาจนำมาใช้ในโลกที่มีขอบเขตจำกัดได้ ตัวอย่างเช่น ห้องสมุดสมมุติที่มีหนังสือสีดำและสีเขียวอย่างละอนันต์ และเมื่อนำหนังสือสีเขียวออกไปทั้งหมด ก็ยังคงมีจำนวนหนังสืออนันต์เท่าเดิม แต่หากนำหนังสือลำดับที่ 4, 5, 6 ไปเรื่อยๆ ออก ก็เหลือเพียง 3 เล่ม ซึ่งแสดงถึงความขัดแย้งในเชิงตรรกะ กล่าวคือ การดำรงอยู่ของสิ่งที่มีจำนวนอนันต์ในโลกจริงนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ไร้เหตุผลและไม่สอดคล้องกันอย่างสิ้นเชิง หากเรานำหลักการนี้มาใช้กับ "อดีต" ที่เป็นอนันต์ ก็จะพบปัญหาเช่นเดียวกัน เพราะหากอดีตไม่มีจุดเริ่มต้น ย่อมแปลว่ามีเหตุการณ์อนันต์ที่ดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นไปไม่ได้ในโลกแห่งความเป็นจริง การนับถอยหลังจนถึงปัจจุบันจากอดีตที่เป็นอนันต์ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกับการนับถึง “อนันต์” ในทางบวก ฉะนั้น ย่อมต้องมี “จุดเริ่มต้นของเวลา” และด้วยเหตุนี้ จึงเปิดโอกาสให้มี “เหตุปฐมภูมิ” หรือ “ผู้สร้างจักรวาล” ซึ่งอาจหมายถึงพระเจ้า

ดังนั้นข้อเสนอของผู้เขียน ก็คือ การมีอยู่ของพระเจ้าไม่ได้ขัดกับเหตุผล หากแต่สามารถยืนอยู่ได้อย่างมีฐานะทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะในบริบทของการอธิบายจุดเริ่มต้นของจักรวาลและข้อจำกัดของแนวคิด “อนันต์” ในโลกแห่งความเป็นจริง และที่สำคัญเหนืออื่นใด การมีอยู่ของพระเจ้ายังมีคุณค่าในเชิงประสบการณ์ภายในและจริยธรรม ที่ส่งผลต่อชีวิตมนุษย์อย่างลึกซึ้ง

สรุปวิเคราะห์

พระเจ้า คือ คำอธิบายที่ดีที่สุดของการกำเนิดจักรวาล เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และตรรกะเชิงเหตุผล ผู้เขียนมีข้อเสนอว่า พระเจ้าเป็นคำอธิบายที่สมเหตุสมผลที่สุดต่อคำถามเรื่องต้นกำเนิดของจักรวาล ทั้งนี้อ้างอิงจากหลักการพื้นฐานที่ว่า “สิ่งใดที่มีจุดเริ่มต้น ย่อมต้องมีต้นเหตุ” ซึ่งเป็นหลักเหตุผลที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในชีวิตประจำวันและประสบการณ์ของมนุษย์ทั่วไป แม้ในเชิงปรัชญาอาจยังไม่มีการพิสูจน์อย่างปราศจากข้อโต้แย้งว่า หลักการเหตุและผลนี้เป็น "สัจธรรม" อย่างแน่นอน ทว่าแม้กระทั่งนักปรัชญาอย่าง เดวิด ฮูม ผู้มีจุดยืนไม่เชื่อในพระเจ้า ก็ยังยอมรับว่า หลักการดังกล่าวควรถือว่าเป็นจริงในทางปฏิบัติ กล่าวคือ “ไม่มีสิ่งใดเกิดจากความว่างเปล่า” การยึดถือหลักการนี้จึงดูสมเหตุสมผลมากกว่าการเชื่อว่าสรรพสิ่งปรากฏขึ้นโดยปราศจากเหตุผลหรือกลไกใด ๆ เมื่อพิจารณาร่วมกับข้อมูลวิทยาศาสตร์ เช่น ทฤษฎีบิ๊กแบง ซึ่งชี้ว่าจักรวาลมีจุดเริ่มต้น กฎเทอร์โมไดนามิกส์ข้อที่สอง ที่บ่งชี้ว่าจักรวาลมุ่งหน้าไปสู่สภาวะไร้พลังงาน และ ความเป็นไปไม่ได้ของอดีตที่ไม่มีจุดเริ่มต้น ตามตรรกะของคณิตศาสตร์เชิงอนันต์ ล้วนสนับสนุนสมมุติฐานว่าจักรวาลไม่ได้ดำรงอยู่โดยไร้จุดเริ่มต้น หากจักรวาลมีจุดเริ่มต้น จักรวาลก็ต้องมีต้นเหตุ และต้นเหตุดังกล่าวต้องอยู่ “นอก” ระบบเวลาและอวกาศ ซึ่งบ่งชี้ถึง ภาวะทรงปัญญานิรันดร์ คุณลักษณะที่ตรงกับสิ่งที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “พระเจ้า” ในกรณีนี้ คำถามที่ว่า “พระเจ้ามาจากไหน?” จึงไม่สามารถตั้งได้โดยไม่มีข้อบ่งชี้ว่าพระเจ้ามีจุดเริ่มต้น เพราะต้นเหตุดังกล่าวต้องดำรงอยู่นอกระบบเวลา และปราศจากการเกิดหรือดับ พระเจ้าจึงไม่จำเป็นต้องมีต้นเหตุ เพราะทรงดำรงอยู่อย่างนิรันดร์ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมี ข้อมูลเชิงฟิสิกส์ ที่บ่งชี้ถึงการ “ปรับแต่งอย่างแม่นยำ” (fine-tuning) ของจักรวาลเพื่อเอื้อให้สิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นได้ เช่น 1) ความสมดุลของประจุไฟฟ้าระหว่างโปรตอนและอิเล็กตรอน 2) ความสัมพันธ์ระหว่างแรงพื้นฐานทั้งสี่ของจักรวาล 3) อัตราส่วนมวลของอนุภาคพื้นฐาน 4) ความละเอียดอ่อนของการขยายตัวของจักรวาลในช่วงบิ๊กแบง 5) ระดับระเบียบของจักรวาลในช่วงเริ่มต้น ซึ่งไม่ควรมีได้ตามกฎเทอร์โมไดนามิกส์ 6) ความสมดุลของแรงเหวี่ยงและแรงโน้มถ่วงในกาแล็กซี และ 7) พลังงานในนิวเคลียสของคาร์บอนที่ส่งผลต่อการก่อตัวของธาตุจำเป็นต่อชีวิตข้อมูลเหล่านี้นำไปสู่ข้อสรุปที่ยากจะปฏิเสธว่า จักรวาลดูราวกับถูกออกแบบอย่างมีเจตนา เพื่อเอื้อให้สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ได้ ซึ่งยากจะอธิบายด้วยความบังเอิญล้วน ๆ ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า สมมุติฐานเรื่องการมีอยู่ของ “ผู้ทรงปัญญาผู้เป็นต้นเหตุของจักรวาล” หรือพระเจ้า เป็นคำอธิบายที่กลมกลืนกับทั้งตรรกะเชิงปรัชญาและข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์มากที่สุด ข้อเสนอว่า “พระเจ้า” ควรดำรงอยู่ในฐานะ กรอบแนวคิดกลาง (framework) สำหรับกระบวนการตั้งคำถาม ตอบคำถาม และแสวงหาความจริงเกี่ยวกับการกำเนิดจักรวาล การตั้งสมมุติฐานเช่นนี้ไม่เพียงช่วยกระตุ้นการใช้เหตุผล แต่ยังเปิดพื้นที่ให้วิทยาศาสตร์ ปรัชญา และจิตวิญญาณวิทยาร่วมกันเสริมสร้างความเข้าใจในธรรมชาติของจักรวาลและความหมายของการดำรงอยู่ของมนุษย์อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). ปรัชญาเบื้องต้น. นวสาส์นการพิมพ์.
พระครูโฆษิตพุทธิศาสตร์. (2551). ปรัชญาอินเดียเบื้องต้น. ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.
แท่นแก้ว, บ. (2541). ปรัชญา. โอ.เอส.พริ้นติ้ง.
ณ รังษี, ส. (2545). ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ (พิมพ์ครั้งที่ 3). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
จันทรจำนง, ส. (2541). ปรัชญาและศาสนา. สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
Atkins, P., & de Paula, J. (2018). Atkins' physical chemistry (11th ed.). Oxford University Press.
Einstein, A. (1905). Zur Elektrodynamik bewegter Körper [On the electrodynamics of moving bodies]. Annalen der Physik, 17(10), 891-921.

Einstein, A. (1952). The principle of relativity (W. Perrett & G. B. Jeffery, Trans.). Dover Publications. (Original work published 1905)

Hawking, S., & Mlodinow, L. (2010). The grand design. Bantam Books.

Moran, M. J., Shapiro, H. N., Boettner, D. D., & Bailey, M. B. (2018). Fundamentals of engineering thermodynamics (9th ed.). John Wiley & Sons.

Rowe, W. L. (1979). The problem of evil and some varieties of atheism. American Philosophical Quarterly, 16(3), 335-341.

Swinburne, R. (1979). The existence of God. Oxford University Press.

กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

DEVELOPING A SET OF INNOVATIVE KNOWLEDGE TO PROMOTE THE PRACTICE OF BEING A GOOD PERSON FROM BUDDHIST TEACHINGS APPEARING IN THE PALM-LEAF SCRIPTURES OF WAT KONGKARAM RATCHABURI PROVINCE

พระครูธรรมธรไพฑูรย์ อนุภทฺโท (จันทร์เรือง)
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phra Khru Thammathorn Paitoon Anupatto (Chan Rueang)
Buddhapanyasri Dvaravati Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: Ptt2905@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการศึกษา มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อดังนี้ 1) เพื่อศึกษาสภาพความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันของประชาชนในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 2) เพื่อส่งเสริมหลักศีล 5 ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี 3) เพื่อเสนอกระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 16 คน/รูป วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ข้อเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์แน่นแคว้นและการอยู่ร่วมกันอย่างเข้มแข็ง โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และสาธารณประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมและสร้างความสามัคคี ขณะเดียวกันพบปัญหาช่องว่างระหว่างวัย อาชีพ และวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดข้อจำกัดในการสื่อสารและความไม่เข้าใจกันในบางกลุ่ม จึงจำเป็นต้องมีเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างปลอดภัยเพื่อลดความขัดแย้ง การส่งเสริมหลักศีล 5 ในชุมชนมีผลเชิงบวกอย่างชัดเจนต่อพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ กิจกรรมสำคัญ เช่น “หนองเสือเมตตาธรรม” “ตู้ปันสุข” “ครอบครัวดีชุมชนวัดหนองเสือ” และ “สติปัญญาชุมชน” สามารถบูรณาการหลักศีล 5 เข้ากับชีวิตประจำวันอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดความเมตตา ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบต่อครอบครัว การสื่อสารที่สุภาพ และการใช้ชีวิตอย่างมีสติ ส่งผลให้บรรยากาศชุมชนอบอุ่น ลดพฤติกรรมเสี่ยง และสร้างวัฒนธรรมความร่วมมือ กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เยาวชน และประชาชนทั่วไป โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงบ้าน โรงเรียน และหน่วยงานรัฐ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือความไว้วางใจ ความเสียสละ การช่วยเหลือเกื้อกูล และการลดความขัดแย้งในครัวเรือนและชุมชน การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมและต่อเนื่อง รวมทั้งการสร้างเครือข่ายชุมชนรักษาศีล 5 ทำให้ชุมชนวัดหนองเสือเป็นต้นแบบของชุมชนคุณธรรมที่สามารถขยายผลสู่พื้นที่อื่นได้อย่างยั่งยืน ตรงตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ

คำสำคัญ : กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5, การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข, ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี.

Abstract

This research article is a study with three objectives as follows: (1) to examine the relationships and coexistence of people in Wat Nong Suea Community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province; (2) to promote the Five Precepts as a foundation for peaceful coexistence; and (3) to propose practical processes for enhancing peaceful coexistence through the application of the Five Precepts. A qualitative research approach was employed, including documentary review and in-depth interviews with 16 key informants. Data were analyzed using content analysis and descriptive interpretation. The findings revealed that Wat Nong Suea Community demonstrates strong social cohesion and harmonious coexistence, with the temple serving as both a spiritual and activity center. Residents actively participated in religious, cultural, and public service activities, creating a sense of shared ownership and unity. However, challenges such as generational gaps, occupational diversity, and lifestyle differences limited communication and mutual understanding among certain groups, indicating a need for safe dialogue spaces to reduce conflict. Promotion of the Five Precepts had significant positive impacts on behavior and relationships within the community. Key initiatives—such as “Nong Suea Metta Dhamma,” “Sharing Pantry,” “Good Family, Wat Nong Suea Community,” and “Community Wisdom”—integrated the Five Precepts into daily life, fostering kindness, honesty, family responsibility, respectful communication, and mindful living. These efforts nurtured warm communal relationships, reduced risky behaviors, and promoted a culture of collaboration. the proposed process emphasized collaboration among monks, community leaders, youth, and residents, with the temple as the focal point linking households, schools, and governmental organizations. Outcomes included greater trust, altruism, mutual support, and decreased household and community conflicts. The inclusive and sustainable participation, along with the development of a “Five Precepts Community Network,” established Wat Nong Suea as a model of a moral community that can be adapted and scaled to other areas, fully meeting the research objectives.

Key words: The Process of Promoting the Five Precepts, Peaceful Coexistence, Wat Nong Suea Community, Krab Yai Subdistrict, Ban Pong District, Ratchaburi Province.

บทนำ

ในสังคมไทยปัจจุบันกำลังเผชิญกับความท้าทายจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบันที่ส่งผลอย่างชัดเจนต่อวิถีชีวิต ตลอดจนการให้ความสำคัญและคุณค่าต่อคำว่า “ความดีและความเจริญ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย ได้ส่งผลต่อการบริโภค แบบแผนการเลี้ยงดูและปฏิสัมพันธ์ของสถาบันทางสังคมในระดับต่าง ๆ ให้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว กระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่มีลักษณะไร้รากฐานทางวัฒนธรรมและขาดโลกทัศน์ทางคุณธรรม จริยธรรมนั้น เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาโครงสร้างที่ดำรงอยู่ในทุกระดับความสัมพันธ์ของคนไทยขณะนี้ ซึ่งดำเนินชีวิตไปตามกระแสของกิเลสหรือกระแสระบบทุนนิยมเสรีที่ส่งเสริมสร้างกระแสบริโภคนิยม กระตุ้นให้เกิดความอยาก ความขัดแย้งและช่วงชิง

นำไปสู่การล่วงละเมิดศีล 5 ส่งผลให้สังคมไม่ปกติสุขและเมื่อกำหนดเกณฑ์มาตรฐานการดำเนินชีวิตของบุคคลในชุมชนจะช่วยให้ชุมชนวิเคราะห์ตนเองได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2539) ซึ่งภายใต้นโยบายของรัฐบาลปัจจุบันได้กำหนดนโยบายและแนวทางอย่างชัดเจนในการส่งเสริมการใช้หลักการวิชาการและสนับสนุนบทบาทให้องค์กรพระพุทธศาสนามีความสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างสันติสุขและความปรองดองสมานฉันท์ในสังคมไทยอย่างยั่งยืน ในขณะที่องค์กรทางพระพุทธศาสนานั้น สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺโญ) ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ได้มีดำริและผลักดันให้คณะสงฆ์ทั่วประเทศดำเนินโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปและพัฒนาสังคมไทย (พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ, 2560) ทำให้พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของประชากรในประเทศไทย ทั้งขนบธรรมเนียม ทั้งวัฒนธรรม ทั้งความเชื่อในทุก ๆ ด้านอย่างกว้างขวางและครอบคลุมในสังคมไทย ทำให้ประชากรภายในประเทศมีจิตใจที่ดีงามในทุก ๆ ด้านมีความโอบอ้อมอารี มีความเป็นมิตรต่อกัน

จากปัญหาในสังคมมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันนับตั้งแต่มีการบันทึกประวัติศาสตร์มนุษยชาติเป็นต้นมา มีหลักฐานของข้อพิพาทกันระหว่าง สามี ภรรยาระหว่างลูกๆ ในครอบครัวเดียวกัน ระหว่างพ่อแม่กับลูก ระหว่างเพื่อนบ้าน ระหว่างเผ่าพันธุ์ และเชื้อชาติที่ต่างกัน ระหว่างผู้ร่วมงาน ระหว่างนายจ้าง และลูกจ้าง ระหว่างองค์กร ระหว่างชุมชน ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล และระหว่างประเทศ จากการที่มนุษย์เกิดกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงสังคมนี้ ย่อมเกิดขึ้นได้ทุกสถานที่และทุกเวลา การกระทบกระทั่งหรือการทะเลาะวิวาทของมวลมนุษย์นั้น มักเริ่มเกิดจากความคิดที่แตกต่างหรือจากมีความเห็นไม่ลงรอยกัน เพราะเป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้คนทั้งหลายคิดเหมือนกันได้ ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในการดำเนินชีวิตตามปกติ และจากการที่คนเรานั้นไม่สามารถที่จะควบคุมสถานการณ์ได้ สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างกันก็อาจเกิดขึ้นกับคน ที่มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก และมีโอกาสพบปะเจอะเจอกันทุกวัน เช่น เพื่อน ญาติพี่น้อง สามีภรรยา บิดามารดากับบุตร ผู้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงาน ซึ่งก็ยากยิ่งที่จะหลีกเลี่ยง ดังนั้นธรรมชาติของมนุษย์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2546) ในแต่ละวันเป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนา แต่ก็เป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงพ้นได้ตราบใดที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่และอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2534) เช่น เด็กมีปัญหากับผู้ใหญ่ ก็จะมองว่าเป็นเรื่องไม่สมควร ซึ่งเป็นการมองด้านเดียวเท่านั้น อย่างไรก็ตามการกระทำที่ทำให้ผู้ที่รักษาศีลมีคุณสมบัติมีความสามารถช่วยตนเองได้และส่งเสริมชุมชน ให้อยู่ร่วมกันด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549)ของตนเองและผู้อื่น โดยการฝึกให้ทุกคนรู้จักควบคุมตนตามหลักศีล 5 อย่างถูกต้องจะช่วยลดปัญหาต่างๆ เหล่านี้ลงได้ อีกทั้งยังจะช่วยส่งเสริมสันติสุขขึ้นในสังคมไทยได้เป็นอย่างดีการสร้างสันติภาพ ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยการพัฒนาตนและด้านจิตใจของตนเอง คือ การฝึกหัดให้เกิดความสงบสุขขึ้นในตนเอง โดยการมีศีลอย่างน้อยก็มีศีล 5 ที่จะรักษาความเป็นปกติของตนไว้ นอกจากนั้น การพัฒนาพฤติกรรมที่ดีของบุคคลโดยใช้หลักศีล 5 สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่ดีให้เป็นพฤติกรรมที่ดีได้ และพัฒนาจนเป็นศีลอย่างมั่นคง ที่เกิดมาจากจิตใจ โดยอาศัย เจตนา เจตสิก สังวร และสำรวมระวังพฤติกรรม ที่แสดงออกมาทางกาย วาจา และใจ เพื่อให้เกิดความปกติสงบสุขในสังคม และเกิดสันติสุขในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เป็นพื้นฐานให้เกิดคุณธรรมต่าง ๆ คือ ความมีเมตตา กรุณา มีหิริ โอตตัปปะ มีความซื่อสัตย์สุจริต (นภัสวรรณ บุญยัษเฐียร, 2564) ให้การดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคมไทย พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน และเป็นศูนย์กลางของความเคารพศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ให้คนไทยประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นโดยการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งกล่าว

ได้ว่า เป็นหลักคำสอนพื้นฐานที่สำคัญของพระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา หัวใจของคำสอน คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการชำระจิตใจของตนเองให้ผ่องใส และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจยิ่งขึ้นไป เพราะศีลเป็นระบบจัดการควบคุมชีวิตด้านนอก เกี่ยวกับด้วยการแสดงออกทางกายกับวาจาเป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการต่าง ๆ ของหมู่ชน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2557) การดำเนินชีวิตประจำวัน โดยพิจารณาตามลักษณะของปัญหาตามลักษณะสติปัญญา (พระมหากิตติ กิตฺติเมธี (เบญญาบวรกิตติ์) และธวัช หอมทวนลม, 2566) มีการรักษาตนเองให้เป็นไปตามปกติของสังคม เป็นข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วและการควบคุมตนให้ ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนต่อตนเองและผู้อื่นหรือสรรพสิ่ง ศีล 5 จึงเป็นหลักปฏิบัติร่วมกันของคนในสังคม ประกอบด้วย 1) ปาณาติปาตา เวรมณี การเว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการ ประทุษร้ายกันซึ่งกันและกัน 2) อทินฺนาทานา เวรมณี การงดเว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้มี ลักษณะของการลักขโมย เว้นจากการลักโกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน 3) กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี การเว้นจากการประพฤติผิดในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน 4) มุสาวาทา เวรมณี การเว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง ทำร้ายผู้อื่นด้วยวาจา 5) สุราเมรยมชฺชป มาทฏฺฐานา เวรมณี การเว้นจากดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเครื่องดองของทำใจให้คลั่งไคล้ต่าง ๆ” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัยดังที่กล่าวมานั้น ผู้วิจัยจึงสนใจทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” และสามารถอธิบาย วิเคราะห์ ความแตกต่างกันที่หลากหลาย เพื่อลดความขัดแย้งของประชาชนในชุมชน และส่งเสริมหลักศีล 5 ที่ทำให้มนุษย์ในสังคมมีพฤติกรรมที่เหมาะสมอันจะนำไปสู่การป้องกันความขัดแย้ง และปัญหาต่างๆ ในสังคม ลดลงได้ ในคำสอนของพระพุทธศาสนา และแนวความคิดที่แตกต่างกัน จากกระบวนการส่งเสริมการรักษาศีล 5 ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี น่าจะมีประโยชน์ทั้งแก่ผู้ศึกษา และผู้ที่สนใจที่จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตทั้งของตนเองและสังคมในโอกาสต่อไปได้ เพื่อเป็นการพัฒนางานวิจัยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาสภาพความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันของประชาชนในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2) เพื่อส่งเสริมหลักศีล 5 ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3) เพื่อเสนอกระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชน วัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) กับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) และร่วมสังเกตุกิจกรรมการวิจัยในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยที่ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาการวิจัย ดังนี้

1) ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการศึกษาโดยครอบคลุมถึงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหลักศีล 5 แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน แนวคิดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ในชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับสันติสุข โดยมุ่งเน้นกระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2) ขอบเขตด้านประชากร โดยผู้วิจัยกำหนดขอบเขตประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา เป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูลและยินดีเข้าร่วมกิจกรรมวิจัยตลอดโครงการ จำนวน 16 รูป/คน

3) ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

4) ขอบเขตด้านระยะเวลา เวลาในการวิจัยครั้งนี้ จะดำเนินการใหแลวเสร็จตามระบบและระเบียบของมหาวิทยาลัยวาด่วยเรื่องการทำวิทยานิพนธระดับมหาบัณฑิต นับจากการไดรับอนุมัติหัวข่อวิทยานิพนธจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ” จากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปผลได้ ดังนี้

1) ศึกษาสภาพความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันของประชาชนในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

1.1) สภาพความสัมพันธ์ในชุมชนปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นและเข้มแข็ง โดยวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางจิตใจและพื้นที่กลางในการจัดกิจกรรมของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานเทศกาล กิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน หรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ชาวบ้านให้ความร่วมมืออย่างดี ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและผูกพันต่อชุมชน การสื่อสารผ่านหอกระจายข่าวและสื่อออนไลน์ เช่น กลุ่มไลน์ มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร และเชื่อมโยงคนทุกกลุ่มในชุมชนให้มีความเข้าใจร่วมกัน กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มสตรี เยาวชน กลุ่มอาชีพ และพระสงฆ์ ต่างมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรม พระสงฆ์ทำหน้าที่กล่อมเกลาจิตใจและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ขณะที่ผู้นำชุมชนเปิดเวทีให้สมาชิกได้แสดงความคิดเห็นและตัดสินใจร่วมกันในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างความโปร่งใสและไว้วางใจซึ่งกันและกัน การทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายยังช่วยป้องกันความขัดแย้งและส่งเสริมความสามัคคี เยาวชนได้รับโอกาสเข้ามามีบทบาทสำคัญ เช่น การเป็นอาสาสมัครในงานบุญและโครงการสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการปลูกฝังความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชน โครงการด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การคัดแยกขยะและกิจกรรม “บ้านติดดาว” ช่วยสร้างความร่วมมือเชิงบวกในชุมชน รวมถึงส่งเสริมจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ด้านวัฒนธรรม ชุมชนนี้มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน ผ่านกิจกรรมที่เน้นความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น วัดและศาสนสถานอื่น ๆ เป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ทุกกลุ่มเข้าร่วมได้อย่างเท่าเทียม การสนับสนุนให้เยาวชนเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการสืบสานวัฒนธรรม ทำให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจและลดความขัดแย้งในสังคม

1.2) ปัญหาและอุปสรรคในการอยู่ร่วมกัน ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เผชิญปัญหาความขัดแย้งภายในที่เกิดจากความแตกต่างด้านวัย อาชีพ

ความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิต ซึ่งส่งผลให้เกิดอุปสรรคด้านการสื่อสาร ความไม่เข้าใจ และการไม่ไว้วางใจกันในหมู่สมาชิก ความขัดแย้งบางครั้งเกิดจากการแบ่งผลประโยชน์ระหว่างส่วนรวมและส่วนตัว โดยเฉพาะการใช้พื้นที่วัดหรือทรัพยากรของชุมชนที่ไม่ได้รับการหารืออย่างเปิดเผย ส่งผลให้ความไม่พอใจสะสมและบานปลาย การขาดกลไกบริหารจัดการและเวทีพูดคุยที่เหมาะสมทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมีระบบ ความแตกต่างด้านวัยและภาษาการสื่อสารระหว่างรุ่น เป็นอุปสรรคสำคัญ บางคนไม่กล้าแสดงความคิดเห็นเพราะเกรงว่าจะเกิดความขัดแย้ง การใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการสื่อสารไม่เข้าถึงผู้สูงอายุ ขณะที่เนื้อหาธรรมะหรือกิจกรรมทางศาสนาที่ใช้ภาษาทางการมากเกินไปก็ไม่ดึงดูดคนรุ่นใหม่ ความเข้าใจผิด การขาดข้อมูลข่าวสารที่ทั่วถึง และอคติเดิมที่ตกค้าง เป็นปัจจัยซ้ำเติมให้เกิดช่องว่างและความรู้สึกแปลกแยกของบางกลุ่ม การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมส่งเสริมศีล 5 ยังไม่ทั่วถึง

1.3) จุดแข็งและศักยภาพของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและความสามัคคีของคนในพื้นที่อย่างโดดเด่น ปัจจัยสำคัญที่หล่อหลอมความสัมพันธ์นี้คือการยึดถือประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น และกิจกรรมทางศาสนาที่วัดเป็นศูนย์กลาง วัดไม่เพียงทำหน้าที่ทางศาสนา แต่ยังเป็นพื้นที่เชื่อมโยงจิตใจคนในชุมชน ส่งเสริมศีลธรรมและจริยธรรมที่สอดแทรกในชีวิตประจำวัน การยึดถือและปฏิบัติตามหลักศีล 5 เป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และเป็นเครื่องมือสร้างความปรองดองในสังคม ประเพณีดั้งเดิม เช่น การทำบุญตักบาตร งานกฐิน งานสงกรานต์ และงานบุญประเพณีต่าง ๆ มีบทบาทในการเชื่อมโยงคนทุกวัยในชุมชน ทำให้เกิดความอบอุ่นและความรักใคร่ช่วยเหลือกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำขนมพื้นบ้าน การปลูกผักสวนครัว การรวมกลุ่มแม่บ้านผลิตอาหารและงานหัตถกรรม ตลอดจนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสร้างสรรค์ ยังคงได้รับการสืบสานจากรุ่นสู่รุ่น กิจกรรมเหล่านี้ช่วยสร้างทั้งเศรษฐกิจครัวเรือนและความภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น การเคารพผู้ใหญ่ การช่วยเหลือเกื้อกูลในยามทุกข์ยาก และการถ่ายทอดค่านิยมความดีสู่เยาวชน ถือเป็นหัวใจหลักของการอยู่ร่วมกันในสังคม ชุมชนมีการปลูกฝังคุณธรรมผ่านกิจกรรมของวัด เช่น การเวียนเทียน การทำบุญกลางบ้าน การสวดมนต์ข้ามปี และการเรียนรู้หลักธรรมจากพระสงฆ์ ส่งผลให้เยาวชนเติบโตด้วยความมีระเบียบวินัยและจิตสาธารณะ บทบาทของพระสงฆ์มีความสำคัญยิ่ง ทั้งในด้านการเผยแผ่ธรรมะ การสอนหลักศีล 5 และการทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งช่วยลดปัญหาความขัดแย้งและเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน ขณะเดียวกัน การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ช่วยเพิ่มศักยภาพในการดำเนินกิจกรรม ส่งผลให้การรณรงค์และการจัดอบรมเผยแพร่หลักศีล 5 มีความต่อเนื่องและกว้างขวาง

2) กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 ในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2.1 กิจกรรมและวิธีการส่งเสริมหลักศีล 5 ที่ชุมชนดำเนินการอยู่ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี มีความรู้ความเข้าใจในหลักศีล 5 อยู่ในระดับที่ดี เนื่องจากได้รับการปลูกฝังตั้งแต่วัยเยาว์ผ่านครอบครัว โรงเรียน และกิจกรรมทางศาสนาในวัด ศีล 5 จึงเป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่ การตระหนักถึงประโยชน์ของการรักษาศีล 5 ทำให้เกิดความสงบสุข ลดความขัดแย้ง และสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันในสังคม แม้ว่าจะยังมีบางคนที่ไม่สามารถปฏิบัติได้ครบถ้วน แต่โดยรวมชุมชนมีความพยายามยึดถือและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง บทบาทของวัดและพระสงฆ์มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเผยแพร่และอธิบายความหมายของศีล 5 ผ่านการเทศนา การอบรม การทำบุญ และกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ที่ครอบคลุมทุกเพศทุกวัย การสืบทอดความรู้เรื่องศีล 5 จากรุ่นสู่รุ่นผ่านครอบครัวและสถาบันการศึกษา ทำให้เยาวชนมีโอกาสเรียนรู้และซึมซับคุณธรรมจริยธรรมตั้งแต่ยังเด็ก ส่งผลให้ศีล 5 ฝังรากลึกในวิถีชีวิตและเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การยึดถือศีล 5 ถูกมองว่าเป็น

รากฐานสำคัญที่ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งในสังคม สร้างความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจ ความเมตตา และการให้อภัยระหว่างกัน โดยเฉพาะการรณรงค์งดเหล้า งดอบายมุข และการร่วมกิจกรรมทางศาสนาที่ส่งเสริมสุขภาพกายและใจ ทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและอบอุ่น

2.2.รูปแบบกิจกรรมและวิธีการดำเนินงานส่งเสริมหลักศีล 5 ในการอยู่ร่วมกัน อย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ได้นำหลักศีล 5 มาประยุกต์ใช้เป็นรากฐานในการสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืน ผ่านกิจกรรมหลากหลายที่ส่งผลเชิงบวกต่อคนทุกเพศทุกวัย เริ่มจาก กิจกรรม “หนองเสือเมตตาธรรม” ที่เน้นการปลูกฝังจิตเมตตาและการเคารพชีวิตตามหลักศีลข้อที่ 1 ผ่านการปล่อยปลา การปลูกต้นไม้ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความตระหนักเรื่องการไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต ชาวบ้านและเยาวชนเกิดจิตสำนึกในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เกิดความสามัคคีและความอบอุ่นในชุมชนกิจกรรมแบ่งปันสะท้อนหลักศีลข้อที่ 2 ว่าด้วยการไม่ลักขโมยและการรู้จักให้โดยไม่หวังผลตอบแทน ผ่านตลาดแลกเปลี่ยน ตู้ปันสุข และธนาคารข้าว ทำให้เกิดวัฒนธรรมการแบ่งปัน ความซื่อสัตย์ และความไว้วางใจกันในชุมชน ชาวบ้านให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลดปัญหาการเอาเปรียบ และเสริมสร้างความสามัคคีอย่างชัดเจน กิจกรรม “ครอบครัวดีชุมชนวัดหนองเสือ” ชี้ให้เห็นผลของการส่งเสริมหลักศีลข้อที่ 3 ซึ่งเน้นการซื่อสัตย์ต่อคู่ครองและการสร้างครอบครัวที่อบอุ่น กิจกรรมวันครอบครัวและอบรมคุณธรรมทำให้สมาชิกในบ้านเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน ลดความขัดแย้ง และสร้างบรรยากาศแห่งความรักและความเข้าใจ เกิดแรงบันดาลใจให้ครอบครัวพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง กิจกรรม “คำดีชุมชนวัดหนองเสือ” เป็นการปฏิบัติตามหลักศีลข้อที่ 4 ว่าด้วยการไม่พูดเท็จและการสื่อสารที่สุภาพ กิจกรรมนี้สร้างวัฒนธรรมการพูดจาดี มีการจัดกลุ่มไลน์ข่าวดี กระดานข้อความหน้าวัด และกิจกรรมเล่าเรื่องธรรมะ เด็กและเยาวชนมีพื้นที่แสดงออกเชิงสร้างสรรค์ ลดการสื่อสารที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ส่งเสริมการสื่อสารที่โปร่งใสและจริงใจ ทำให้บรรยากาศในชุมชนเต็มไปด้วยกำลังใจและความเข้าใจกัน กิจกรรม “สติปัญญาชุมชนวัดหนองเสือ” สอดคล้องกับหลักศีลข้อที่ 5 ว่าด้วยการงดเว้นจากสิ่งมึนเมาและสิ่งที่ทำให้ขาดสติ ผ่านชมรมออกกำลังกาย ฟาร์มสมุนไพร ค่ำคืนดนตรีธรรมะ และศูนย์การเรียนรู้พุทธธรรม ทำให้ชุมชนตระหนักถึงโทษของสุรา เลือกกิจกรรมสร้างสรรค์แทนการเสพสิ่งเสพติด เกิดการดูแลสุขภาพกายและจิตใจอย่างจริงจัง ผลการดำเนินงานโดยรวมสะท้อนให้เห็นว่าการบูรณาการศีล 5 เข้ากับชีวิตประจำวันและกิจกรรมชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมของคนในชุมชนอย่างเด่นชัด

3) กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

3.1.กรอบแนวคิดและหลักการของกระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชุมชนวัดหนองเสือ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง เกิดจากความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เยาวชน ประชาชนทั่วไป และนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทุกฝ่ายมีมุมมองร่วมกันว่าการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนต้องอาศัยความสมัครใจ ความสามัคคี และการมีจิตสำนึกความเป็นเจ้าของพื้นที่เป็นรากฐานสำคัญ วัดมีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและศูนย์รวมกิจกรรมสำคัญของชุมชน ทำหน้าที่ทั้งในด้านศาสนา การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมให้กับคนในพื้นที่ โดยเฉพาะการปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชน ส่งเสริมให้เกิดจิตสาธารณะ ความเสียสละ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเชื่อมโยงรัฐ บ้าน โรงเรียน และชุมชนให้ร่วมกันจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ที่ตอบโจทย์คนทุกวัย ประชาชนและผู้นำท้องถิ่นเน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ด้อยโอกาส การดูแลสิ่งแวดล้อม และการสนับสนุนกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ส่วนเยาวชนให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่พัฒนาศักยภาพตนเองและห่างไกลจากสิ่งเสพติด

ขณะที่นักวิชาการเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมและหลักธรรมาภิบาลมาเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมืออย่างสันติ หลักศีล 5 ขันติธรรม เมตตา ความเสียสละ และความซื่อสัตย์ถูกยกให้เป็นฐานคิดสำคัญที่หล่อหลอมจิตใจและการอยู่ร่วมกันของชุมชน

3.2 องค์ประกอบของกระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สุขในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี มีโครงสร้างการทำงานที่เข้มแข็งจากความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อสันติสุข วัดไม่ได้ทำหน้าที่เพียงประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ ความเข้าใจ และการเชื่อมโยงผู้คนทุกวัย ผู้นำชุมชนและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างคุณธรรมและจิตสำนึกผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติ ทำให้เกิดบรรยากาศแห่งความอบอุ่นและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การบริหารจัดการของชุมชนมีลักษณะกระจายอำนาจ เปิดโอกาสให้ทุกกลุ่ม เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน และอาสาสมัครสาธารณสุข เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจ เกิดความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ซึ่งเชื่อมโยงกิจกรรมให้ตอบโจทย์วิถีชีวิตของประชาชนอย่างแท้จริง กิจกรรมในวัดไม่จำกัดเฉพาะพิธีกรรม แต่รวมถึงการดูแลผู้ด้อยโอกาส การปลูกฝังจิตสาธารณะ และการพัฒนาเยาวชนให้มีบทบาทสร้างสรรค์ต่อสังคม วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและพลังของชุมชน เชื่อมโยงบ้าน วัด และหน่วยงานรัฐเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน บทบาทของวัดขยายไปสู่การเป็นเวทีสาธารณะในการรับฟังปัญหาและส่งเสริมกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ การทำงานในลักษณะนี้สร้างบรรยากาศแห่งความเข้าใจและความสามัคคี ลดความขัดแย้ง และสร้างความศรัทธาร่วมกัน กิจกรรมทางศาสนาเชื่อมโยงกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เช่น การดูแลผู้สูงอายุ การจัดค่ายจิตอาสาสำหรับเยาวชน และกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อสังคม ซึ่งช่วยปลูกฝังความรับผิดชอบ ความสามัคคี และการให้อภัย พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะ ลงพื้นที่เยี่ยมเยียนชาวบ้าน และสื่อสารกับประชาชนโดยตรง ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและลดความขัดแย้งในระดับครัวเรือนและชุมชน

3.3 การติดตามและประเมินผลกระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สุขในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นตัวอย่างของการพัฒนาชุมชนที่ขับเคลื่อนด้วยพลังความร่วมมือของทุกภาคส่วน ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน ภาครัฐ และประชาชน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางสำคัญทั้งในด้านจิตใจ สังคม และวัฒนธรรม ความสำเร็จของการพัฒนามิได้วัดจากจำนวนกิจกรรมหรืองบประมาณที่ใช้ แต่สะท้อนผ่านการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและจิตใจของประชาชนที่มีความเชื่อมั่น กล้าแสดงออก และพร้อมมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อส่วนรวม กระบวนการพัฒนามีลักษณะเด่น คือ การเปิดพื้นที่รับฟังความคิดเห็นอย่างต่อเนื่องผ่านเวทีประชาคม การลงพื้นที่เยี่ยมเยียน และการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ ส่งผลให้เกิดความไว้วางใจและความโปร่งใส การประเมินผลไม่ได้เน้นตัวเลขหรือเอกสารเท่านั้น แต่ใช้การสังเกตพฤติกรรมและความรู้สึกที่เปลี่ยนแปลงในชีวิตจริงของชาวบ้าน โดยเฉพาะความอบอุ่นใจ ความมั่นใจ และความเต็มใจเข้าร่วมกิจกรรม สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในชุมชน การสื่อสารผลการดำเนินงานมีความโปร่งใสและเข้าถึงง่าย ผ่านเวทีชุมชน การจัดนิทรรศการในวัด การใช้สื่อภาพถ่าย วิดีโอ และเรื่องเล่าเพื่อสร้างแรงจูงใจ เยาวชนมีบทบาทสำคัญในการผลิตสื่อร่วมสมัย ขณะที่พระสงฆ์ใช้การเทศน์และเยี่ยมเยียนเพื่อสื่อสารผลอย่างลึกซึ้ง กระบวนการรายงานไม่เพียงนำเสนอผลลัพธ์ปลายทาง แต่เน้นคุณค่าทางใจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้เกิดพลังร่วมในการพัฒนาชุมชน ผลการลงพื้นที่พบว่า การส่งเสริมหลักศีล 5 เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยลดความขัดแย้งในครอบครัวและชุมชน ส่งเสริมพฤติกรรมที่มีเมตตา การให้อภัย และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การงดอบายมุข การลดความรุนแรงในครัวเรือน และการเพิ่ม

กิจกรรมสร้างสรรค์ช่วยให้บรรยากาศของชุมชนสงบและปลอดภัยมากขึ้น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและระหว่างเพื่อนบ้านแน่นแฟ้นขึ้น

สรุปองค์ความรู้

จากการวิจัยเรื่อง ““กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ” สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

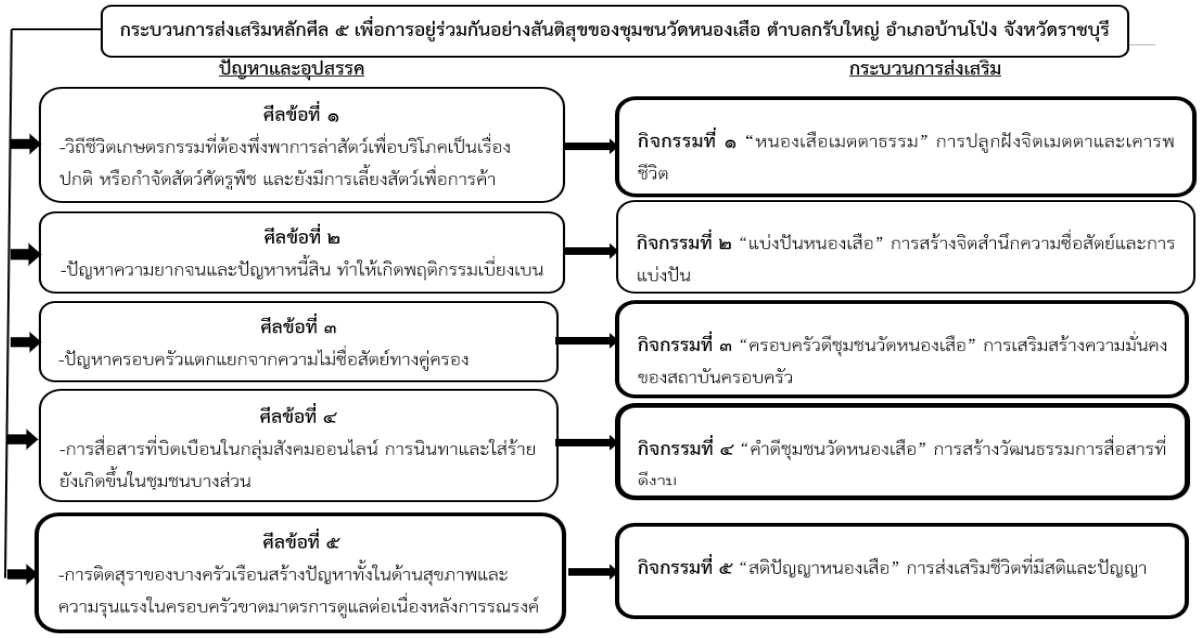

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ของการวิจัย

จากการวิจัยได้สรุปผลการวิจัยแล้ว ทำให้ทราบถึง กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ที่เป็นแนวทางที่จะทำให้บรรลุผลสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยการวางกระบวนการส่งเสริมการ รักษาศีล 5 เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน นำเอาการรักษาศีล 5 มาเป็นกรอบในการวาง กระบวนการ เพื่อที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้การทำงานเกิดผลสัมฤทธิ์ และการทำงานที่เกิดประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคม โดยเน้นไปที่เยาวชนและประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมใน การรักษาศีล 5

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ” พบประเด็นดังนี้

1) ศึกษาสภาพความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันของประชาชนในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์แน่นแคว้นและเข้มแข็ง โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางจิตใจและพื้นที่เชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน กิจกรรมทางศาสนา งานบุญ งานประเพณี และโครงการเพื่อสาธารณประโยชน์ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมและสร้างความสามัคคี การสื่อสารในชุมชนมีความทันสมัย เปิดกว้าง และเข้าถึงง่าย ผ่านหอ

กระจายข่าวและสื่อออนไลน์ ส่งผลให้เกิดความเข้าใจร่วมและลดความขัดแย้งภายใน อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังเผชิญปัญหาความแตกต่างด้านวัย อาชีพ และวิถีชีวิต ทำให้เกิดช่องว่างทางความคิด การสื่อสารไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุและคนรุ่นใหม่ที่มีรูปแบบการสื่อสารต่างกัน รวมถึงอคติเดิมและความไม่ไว้วางใจบางประการ ปัญหาเหล่านี้ทำให้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมวัดและการส่งเสริมศีล 5 ยังไม่ครอบคลุมทุกกลุ่มวัย ความเข้าใจผิด การแบ่งผลประโยชน์ และการขาดพื้นที่ปลอดภัยในการแสดงความคิดเห็น เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาอย่างไรก็ตาม ชุมชนมีจุดแข็งและศักยภาพชัดเจน ได้แก่ การยึดถือศีล 5 เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต การสืบสานประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สร้างความอบอุ่นและความภาคภูมิใจ การมีผู้นำที่เสียสละ พระสงฆ์ที่มีบทบาทเชื่อมโยงจิตใจ และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่ช่วยเพิ่มศักยภาพให้การพัฒนาชุมชนมีความต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ฉัตรวรัญช์ องคสิงห,อรนี บุญมีนิมิตร** (ฉัตรวรัญช์ องคสิงห และ อรนี บุญมีนิมิต, 2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การสร้างความหมายใหม่ของวัดไทยในสังคมร่วมสมัย : กรณีศึกษาวัดภูเก็ตจังหวัดน่าน” พบว่า งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการสร้างความหมายใหม่และการบริหารจัดการใหม่ให้กับวัดไทยและชุมชนแวดล้อมเพื่อความร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า วัดภูเก็ต อำเภอปัว จังหวัดน่านมีการสร้างความหมายใหม่ในบทบาทของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ผ่านกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ (Rebranding) โดยมีองค์ประกอบในการสร้างความหมายใหม่ในรูปแบบของโรงแรมธรรมะ (Temple stay) และกระบวนการบริหารจัดการในรูปแบบแหล่งท่องเที่ยว ที่มีชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่าง บ้าน-วัด-ชุมชน ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ(Economy) สังคม (Social) และสิ่งแวดล้อม (Environment) กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของวัดภูเก็ต ในรูปแบบของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ทั้งที่เป็นกระบวนการทางความคิด การสร้างโอกาส โดยการเปิดพื้นที่ทางปัญญาและพื้นที่ทางสังคมให้ในการร่วมคิดร่วมสร้างของคนในสังคมและชุมชน จึงกลายเป็นนวัตกรรมทางสังคม (Social Innovation) ที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนบ้านเก็ดที่เกิดขึ้นจากโครงสร้าง" (structure) และ "ปรากฏการณ์ที่เกิดจากการกระทำ" (agency) และ "ตัวแสดง" (actor) ที่ร่วมกันผลิตซ้ำการกระทำให้วัดในความหมายใหม่ดำรงอยู่ และดำเนินต่อไป ทั้งยังส่งต่อสืบทอดแนวคิดและวิธีการ ให้วัดในความหมายใหม่ได้รับการยอมรับมากขึ้น แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพัฒนาการดำเนินการที่มีการลงมือปฏิบัติ (action) ร่วมกันของวัดและชุมชน เพื่อความยั่งยืนในสังคมร่วมสมัยต่อไป

2) กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 ในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นชุมชนที่สามารถนำหลักศีล 5 มาประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกต่อวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ การปลูกฝังศีล 5 เริ่มตั้งแต่ในครอบครัว โรงเรียน และกิจกรรมทางศาสนาที่วัดเป็นศูนย์กลาง ส่งผลให้ประชาชนตระหนักถึงประโยชน์ของการรักษาศีล 5 อันเป็นรากฐานของความสงบสุข ความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจ และความเมตตาในสังคม กิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการสะท้อนการบูรณาการศีล 5 เข้ากับชีวิตประจำวันอย่างชัดเจน เช่น กิจกรรม “หนองเสือเมตตาธรรม” ที่ปลูกฝังจิตเมตตาและการไม่เบียดเบียนชีวิต การปลูกต้นไม้ ปล่อยปลา และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดจิตสำนึกด้านการเคารพชีวิต กิจกรรมแบ่งปันและตู้ปันสุขเป็นตัวอย่างของการส่งเสริมความซื่อสัตย์และความเอื้อเฟื้อ การจัดกิจกรรมวันครอบครัวและอบรมคุณธรรมทำให้ครอบครัวมีความรักและความเข้าใจซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ กิจกรรมส่งเสริมการสื่อสารเชิงบวก เช่น การใช้คำพูดสุภาพ การสร้างพื้นที่ข่าวดี และการเล่าเรื่องธรรมะ ช่วยลดความขัดแย้งและสร้างบรรยากาศของความจริงใจ ส่วนกิจกรรมงดอบายมุข เช่น การออกกำลังกาย การทำเกษตรสมุนไพร และค่ำคืนดนตรีธรรมะ ส่งเสริมการใช้ชีวิตอย่างมีสติและสุขภาพดี ผลการดำเนินงานสะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือ

ของทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งวัด ผู้นำท้องถิ่น ครอบครัว เยาวชน และประชาชนทั่วไปที่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง การปลูกฝังศีล 5 จึงไม่ใช่เพียงการรณรงค์ชั่วคราว แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ยั่งยืน ทำให้ชุมชนเกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแคว้น ความไว้เนื้อเชื่อใจ และลดปัญหาความขัดแย้งในระดับบุคคลและครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **บัวผัน จันทรังษี, พระครูพิศาลสารบัณฑิต และอริย์ธัช เลิศรวมโชค** (บัวผัน จันทรังษี, พระครูพิศาลสารบัณฑิต และอริย์ธัช เลิศรวมโชค, 2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องศึกษา “การส่งเสริมหมู่บ้านรักษาศีล 5 ตามวิถีวัฒนธรรม อำเภอโพธิ์ตาก จังหวัดหนองคาย” พบว่า “การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ 1. เพื่อศึกษาหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดหนองคาย 2. เพื่อส่งเสริมหมู่บ้านรักษาศีล 5 ตามวีถีวัฒนธรรมของชุมชน อำเภอโพธิ์ตาก จังหวัดหนองคาย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่าหมู่บ้านรักษาศีล 5ในจังหวัดหนองคาย พบว่า วัด โรงเรียน หมู่บ้าน และหน่วยงาน ขึ้นทะเบียนเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมร่วมใจด้วยการลงทะเบียนผ่านระบบออนไลน์ แล้วเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมรณรงค์ชักชวนให้ประชาชนนักเรียนมาร่วมกันทำ 7 กิจวัตรความดีอย่างน้อย 12 สัปดาห์ หนึ่งในนั้นคือการมาร่วมทำกิจกรรมชั่วโมงสุขจริงหนอ กิจกรรมประกอบด้วย การสวดมนต์ ปฏิบัติธรรม ดูสื่อธรรมมะ เปิดใจแบ่งปันประสบการณ์ ทุกสัปดาห์ ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมรวมใจ หลังจากนั้น คณะสงฆ์จังหวัดหนองคาย ได้บันทึกกิจกรรมเพื่อเป็นการติดตามผล เพื่อบันทึกเข้าสู่ระบบออนไลน์ของคณะสงฆ์จังหวัดหนองคาย เพื่อที่จะนำเสนอรายงานต่อที่ประชุมคณะสงฆ์ประจำทุกๆ เดือน การส่งเสริมหมู่บ้านรักษาศีล 5 ตามวีถีวัฒนธรรมของชุมชน อำเภอโพธิ์ตาก จังหวัดหนองคาย เป็นการยกระดับเป็นหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้ผู้เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข็มแข็ง ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแนวทาง 3 แนวทาง คือ 1) การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านรักษาศีล 5 เชิงอำนาจหน้าที่ 2) การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านรักษาศีล 5 เชิงประเด็น 3) การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านรักษาศีล 5 เชิงพื้นที่ เป็นการดำเนินงานเพื่อสร้างเครือข่ายเพื่อให้ประชาชนในพื้นที่มีความเป็นอยู่ที่ดี

3) กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี การส่งเสริมหลักศีล 5 ในชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นกระบวนการพัฒนาที่เกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและเวทีการเรียนรู้ด้านศีลธรรม วัฒนธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ กระบวนการดังกล่าวเน้นการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เยาวชน และประชาชนทั่วไป ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ความไว้วางใจ และความสามัคคีในพื้นที่ วัดไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรม แต่ทำหน้าที่เชื่อมโยงครอบครัว โรงเรียน และหน่วยงานภาครัฐเพื่อจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ที่ตอบโจทย์คนทุกวัย กิจกรรมเหล่านี้ เช่น ค่ายคุณธรรม การเยี่ยมผู้ยากไร้ การพัฒนาเยาวชน และการดูแลสิ่งแวดล้อม มีผลต่อการปลูกฝังคุณธรรม ความเสียสละ และจิตสาธารณะให้แก่คนในชุมชน การบริหารจัดการชุมชนใช้รูปแบบกระจายอำนาจ เปิดโอกาสให้กลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มสตรี เยาวชน และจิตอาสามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ส่งผลให้เกิดบรรยากาศแห่งความอบอุ่น ลดความขัดแย้ง และเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในพื้นที่ กระบวนการติดตามและประเมินผลใช้วิธีการฟังความคิดเห็น การสังเกตพฤติกรรม และการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ จึงสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและจิตใจมากกว่าการวัดเชิงปริมาณ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้น “ชุมชนรักษาศีล 5” ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ได้กับสภาพสังคมต่าง ๆ ความสำเร็จนี้เกิดจากปัจจัยสำคัญสามประการ คือ (1) บทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางจิตใจ (2) การมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมและจริงจังของทุกภาคส่วน และ (3) ความต่อเนื่องและยืดหยุ่นของการพัฒนา

ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมหลักศีล 5 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ของชุมชนวัดหนองเสือ ตำบลกรับใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๑) **ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย**

1.1) สนับสนุนบทบาทวัดในฐานะศูนย์กลางการพัฒนาคุณธรรมและสังคม ภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดสรรงบประมาณและกำหนดนโยบายสนับสนุนวัดให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้และเสริมสร้างคุณธรรมในชุมชน โดยส่งเสริมให้วัดทำหน้าที่เชื่อมโยงครอบครัว โรงเรียน หน่วยงานรัฐ และภาคเอกชนเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมด้านศีลธรรมและสังคมอย่างยั่งยืน

1.2) พัฒนาระบบการสื่อสารและพื้นที่ปลอดภัยในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ควรสนับสนุนการสร้างช่องทางสื่อสารที่เข้าถึงง่าย ครอบคลุมทุกวัย ทั้งสื่อดั้งเดิมและสื่อออนไลน์ รวมถึงการจัดพื้นที่สาธารณะสำหรับการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ เพื่อลดช่องว่างทางความคิดระหว่างกลุ่มวัย อาชีพ และวิถีชีวิต

1.3) พัฒนาเครือข่ายชุมชนคุณธรรมและการขยายผลต้นแบบ ควรใช้ชุมชนวัดหนองเสือเป็น “ศูนย์ต้นแบบ” เพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ และวิธีการดำเนินงานด้านการส่งเสริมศีล 5 ไปยังพื้นที่อื่น โดยพัฒนาเครือข่าย “ชุมชนรักษาศีล 5” ในระดับอำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ เพื่อให้เกิดความร่วมมือและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชิงระบบ

1.4) จัดระบบติดตามและประเมินผลเชิงคุณภาพเพื่อความยั่งยืนควรจัดทำระบบติดตามและประเมินผลที่เน้นการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและคุณค่าทางจิตใจ มากกว่าตัวเลขเชิงปริมาณ เพื่อสะท้อนผลลัพธ์ที่แท้จริงของการส่งเสริมศีล 5 และใช้ผลลัพธ์ดังกล่าวเป็นข้อมูลเชิงนโยบายสำหรับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการสนับสนุนทรัพยากรที่เหมาะสมในระยะยาว

2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ได้แก่

2.1) การพัฒนารูปแบบการสื่อสารที่ครอบคลุมทุกกลุ่มวัย ควรศึกษาและพัฒนาแนวทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับความแตกต่างด้านวัย อาชีพ และวิถีชีวิต เพื่อเชื่อมโยงคนรุ่นใหม่และผู้สูงอายุให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดและการส่งเสริมศีล 5 อย่างทั่วถึง อาจพิจารณาใช้เทคโนโลยีดิจิทัลควบคู่กับวิธีดั้งเดิม เช่น การหอกระจายข่าว การเวทีประชาคม และสื่อออนไลน์ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมและลดช่องว่างทางความคิด

2.2) การวิจัยเพื่อสร้างพื้นที่ปลอดภัยในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ควรเน้นศึกษากลไกและรูปแบบของ “พื้นที่กลาง” หรือ “พื้นที่ปลอดภัย” ที่ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ปราศจากอคติและความไม่ไว้วางใจ การวิจัยเชิงปฏิบัติการอาจรวมถึงการพัฒนากระบวนการไกล่เกลี่ยเชิงชุมชน การสร้างเวทีเสวนาเชิงสันติวิธี และการใช้กิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น ศิลปะหรือดนตรี เป็นเครื่องมือเชื่อมโยงความคิด เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีและการยอมรับความหลากหลาย

2.3) การขยายผลโมเดลชุมชนคุณธรรมต้นแบบ ควรทำการวิจัยเชิงเปรียบเทียบเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของการนำโมเดลการส่งเสริมศีล 5 และการมีส่วนร่วมของชุมชนวัดหนองเสือไปปรับใช้ในพื้นที่อื่นที่มีบริบทแตกต่างกัน การวิจัยควรมุ่งเน้นปัจจัยความสำเร็จ อุปสรรค และวิธีการปรับใช้ให้เหมาะสม รวมทั้งการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน ภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อสร้างมาตรฐานการขยายผลในระดับจังหวัดและระดับประเทศอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ฉัตรวรัญช์ องคสิงห และ อรนี บุญมีนิมิต(2566)“การสร้างความหมายใหม่ของวัดไทยในสังคมร่วมสมัย : กรณีศึกษาวัดภูเก็ตจังหวัดน่าน”, วารสารธรรมเพื่อชีวิต, 9 (24),21.

บัวผัน จันทรังษี, พระครูพิศาลสารบัณฑิต และอริย์ธัช เลิศรวมโชค,(2565) “การส่งเสริมหมู่บ้านรักษาศีล 5 ตามวิถีวัฒนธรรม อำเภอโพธิ์ตาก จังหวัดหนองคาย”,วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 7(3), 1175-1176.

พระมหากิตติ กิตฺติเมธี (เบญญาบวรกิตติ์) และธวัช หอมทวนลม, (2566)“การปฏิบัติตามหลักศีล 5 ของบุคลากรภายในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในเขตอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม”, วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร, 6, (1),147

พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ , (2560) “หมู่บ้านรักษาศีล 5: รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของสังคมไทย”, วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 6,(2) (ฉบับพิเศษ) ,437-438.

พระพรหมคุณาภรณ์ (2549), (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 11, กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พุทธทาสภิกขุ,(2539), ทาน ศีล ภาวนา, กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์,(2534), ความขัดแย้ง: การบริหารเพื่อความสร้างสรรค์, พิมพ์ครั้งที่ 7, กรุงเทพมหานคร: เลิฟแอนด์ลิพเพรส.

ค่านิยม 12 ประการกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบัน
12 VALUES AND SOCIAL CHANGES IN THE PRESENT ERA

มานิตา รักชัย, พระมหาสมบูรณ์ สุธมฺโม และ สุรชัย แก้วคูณ
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Manita Rakchai, Phramaha Somboon Sudhammo and Surachai Kaewkoon,
Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: Somboon1595@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการศึกษา (1) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบัน (2) เพื่อพัฒนาระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามหลักค่านิยม 12 ประการ (3) เพื่อประเมินและรับรองระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามหลักค่านิยม 12 ประการ ผลจากการศึกษาพบว่า 1) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบัน พบว่า เป็นการเปลี่ยนรูปแบบโครงสร้างทางสังคม พฤติกรรมทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ในทางบวกและทางลบ คือ มีสิ่งใหม่เกิดขึ้น/เพิ่มขึ้น และสิ่งที่มีอยู่เดิมสิ้นสภาพไป 2) พัฒนาระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามหลักค่านิยม 12 ประการ พบว่า ค่านิยมในสังคมไทยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย เป็นสิ่งที่บุคคลและสังคมมีความเห็นว่าดีและมีคุณค่าควรแก่การกระทำ เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต การพัฒนารูปแบบการประเมินระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามหลักค่านิยม 12 ประการตามสภาพจริง 3) ประเมินและรับรองระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามหลักค่านิยม 12 ประการ พบว่า (1) เป็นการประเมินความก้าวหน้าและการแสดงออกของนักเรียนแต่ละคนบนรากฐานทฤษฎีพฤติกรรมการเรียนรู้ และเครื่องมือที่หลากหลาย (2) การประเมินผลจากสภาพจริงมีรากฐานบนพัฒนาการและการเรียนรู้ทางสติปัญญาที่หลากหลาย (3) การประเมินผลจากสภาพจริง เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การสอบถาม เป็นต้นองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา ได้แก่ ระบบการประเมินค่านิยมหลัก 12 ประการคือระบบพีพีเอ็มเอช (PPMH System) แสดงแนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมค่านิยมหลัก 12 ประการในสถานศึกษาแต่ละระดับชั้นเรียน ได้แก่ P=Primary 1-3 ประถมศึกษาปีที่ 1-3 P=Primary 4-6 ประถมศึกษาปีที่ 4-6 M=Middle School 1-3 มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 และ H=High School 4-6 มัธยมศึกษาปีที่ 4-6

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลง; สังคมในยุคปัจจุบัน; ค่านิยม 12 ประการ

Abstract

This research article has the objective (1) To study social change in the present era. (2) To develop a system of social change based on 12 principles of values. (3) To evaluate and certify the social change system according to the 12 principles of values. The results of the study found that 1) Social change in the present era is found to be a change in social structure, social behavior cultural change both objects and non-objects In a positive and negative way. That is, something new has happened/increased. and things that previously existed ceased to exist. 2) Develop a system for social change based on the principles of 12 values. It was found that values in Thai society are part of Thai culture. It is something that individuals and society

think is good and worthy of doing. To adhere to as a guideline for living life Developing a model for evaluating social change systems based on the 12 principles of values according to actual conditions. 3) Assess and certify the social change system according to the 12 principles of values. It was found that (1) it is an assessment of the progress and expression of each student based on the theory of learning behavior. and a variety of tools. (2) Evaluation from real conditions is based on various intellectual developments and learning. (3) Evaluation from real conditions such as observation, interviews, inquiries, etc. The knowledge gained from the study includes the 12 core values assessment system, the PPMH System, showing guidelines for organizing activities to promote the 12 core values in educational institutions at each grade level, including: P=Primary 1-3 P=Primary 4-6 M=Middle School 1-3 H=High School 4-6

Keywords: change; Social changes in the present era; 12 values.

บทนำ

สังคมมนุษย์ต่างจากสังคมสิ่งมีชีวิตอื่น เพราะมนุษย์รู้จักคิด คือ สามารถใช้ปัญญาคิดค้น รู้จักใช้เหตุผล สามารถสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นได้ มนุษย์รู้จักใช้สิ่งอื่นมาแทนมือตน ซึ่งต่างจากสัตว์ สิ่งมีชีวิตอื่น รวมทั้ง มนุษย์รู้จักพูดสื่อสารถ่ายทอดความรู้และความรู้สึกให้แก่กันได้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของสังคมมนุษย์มีลักษณะเช่นเดียวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ คือ มีการเปลี่ยนแปลง บางสังคมเปลี่ยนแปลงช้า ขณะที่บางสังคมเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว ในอดีตสังคมส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงช้า ๆ ค่อยเป็นไปจนเกือบไม่มีอะไรเปลี่ยนอย่างสำคัญในรอบร้อยปี แต่ในระยะเวลาร้อยปีที่แล้ว สังคมจำนวนหนึ่งเปลี่ยนแปลงอย่างมากจากสภาพสังคมแบบดั้งเดิมโบราณกลายเป็นสังคมสมัยใหม่ ที่เห็นชัดเจนคือ การเปลี่ยนจากสังคมแบบเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม จากสังคมแบบชนบทมาเป็นสังคมเมือง เป็นต้น ฉะนั้น การนำเสนอเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในประเด็น ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม

ความหมายของสังคม

นักสังคมวิทยาให้ความหมายของ ‘สังคม’ ตรงกับคำว่า ‘Society’ โดยมีความหมาย 2 ประการ คือ สังคม หมายถึง คนโดยทั่วไปที่เป็นกลุ่ม ๆ หนึ่ง และมีความหมายรวมถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมทุกอย่างของบุคคล และกลุ่มย่อยภายในกลุ่มใหญ่ ส่วนอีกความหมายหนึ่ง สังคม คือ คนจำนวนหนึ่งที่เป็นกลุ่มอิสระจากกลุ่มอื่น และดำรงอยู่สืบเนื่องมายาวนานด้วยตนเอง มีขอบเขตถิ่นฐานที่อยู่ มีสมาชิกทุกเพศ วัย มีแบบแผนการดำรงชีวิต หรือวัฒนธรรมที่เป็นแบบอย่างเฉพาะของตนเอง (จำนง อดิวัฒนสิทธิ์, 2543)

ความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบัน

พวงเพชร สุรัตนกวีกุล (พวงเพชร สุรัตนกวีกุล, 2545) กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่า หมายถึง การเปลี่ยนรูปแบบของโครงสร้างทางสังคม พฤติกรรมทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นไปได้ทั้งในทางบวกและทางลบ คือ มีสิ่งใหม่เกิดขึ้นหรือเพิ่มขึ้น และสิ่งที่มีอยู่เดิมสิ้นสภาพ สูญหายหรือถูกทำลายไป การเปลี่ยนแปลงในทางที่มีสิ่งใหม่ หรือเพิ่มขึ้นที่เห็นชัด ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ที่เป็นวัตถุสิ่งของและเทคนิค วิธีการ จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การขยายตัวของเมือง การสื่อสาร และการคมนาคมที่รวดเร็ว และสะดวก ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ปรากฏว่าสิ่งของ เครื่องใช้ และวิธีการเก่า ๆ หลายอย่าง

ถูกยกเลิก หรือลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด เช่น การใช้เกวียนเดินทาง การใช้วัวควายไถนา การใช้หมอตำแยทำคลอด การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช การบวชตามประเพณี เป็นต้น

ลักษณะทั่วไปของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม มักทำให้สังคมทั้งระบบเปลี่ยนได้โดยปกติคนส่วนใหญ่ในสังคมมักเป็นผู้รับการเปลี่ยนแปลงมากกว่าเป็นผู้ริเริ่มทำการเปลี่ยนแปลง

2. การเปลี่ยนแปลง เป็นกระบวนการปรับตัวตามธรรมชาติที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องยาวนานการเปลี่ยนแปลงในส่วนต่างๆ ของสังคมนั้นเกิดขึ้นเร็วช้าไม่เท่ากัน

3. การเปลี่ยนแปลงในส่วนหนึ่งของสังคมมักส่งผลกระทบถึงส่วนอื่น ซึ่งอาจเป็นผลกระทบในทางบวกหรือทางลบก็ได้

แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สังคมไทยในโลกยุคปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เมื่อเปรียบเทียบกับโลกยุคเก่า การเปลี่ยนเข้าสู่โลกยุคใหม่เริ่มขึ้นราวร้อยกว่าปีมานี้เอง โดยเริ่มจากสังคมตะวันตกแล้วแพร่กระจายไปทั่วโลก ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในโลกใบนี้ปรากฏขึ้นชัดเจนหลายประการ เช่น

1. ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว
2. ขนาดของสังคมต่างๆ โดยเฉลี่ยใหญ่ขึ้น
3. มีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนถาวร และชุมชนเมืองมากขึ้น
4. สังคมมนุษย์มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มากขึ้น
5. มีสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นมากมาย
6. มีผลผลิตทางวัฒนธรรม (เช่น ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และบันเทิง)
7. ผลิตภัณฑ์เพิ่มขึ้นมากทั้งชนิด และปริมาณ
8. การจัดระเบียบทางสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น
9. มีความไม่เท่าเทียมภายในสังคม และระหว่างสังคมเพิ่มขึ้น

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ในแต่ละสังคม เกิดขึ้นมาก น้อย ช้า เร็วไม่เท่ากัน บางสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงมากจนกลายเป็นสังคมที่ก้าวหน้า และเป็นศูนย์กลางของโลกยุคใหม่ หลายสังคมเปลี่ยนแปลงช้าหรือมีการเปลี่ยนแปลงบางด้านที่เป็นปัญหา เช่น ประชากรเพิ่มมากจนกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น จีน อินเดีย ในบางประเทศเน้นการพัฒนาด้านวัตถุเกินไปจนเป็นปัญหาต่อความสัมพันธ์ทางสังคม

แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่กำลังเป็นไปขณะนี้ คือ การแพร่กระจายเทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจจากสังคมที่ ‘พัฒนาแล้ว’ ไปสู่สังคมที่ ‘ด้อยพัฒนา’ หรือ ‘กำลังพัฒนา’ ทั่วโลก ที่เรียกว่า ‘โลกาภิวัตน์’ นักสังคมวิทยามองการเปลี่ยนแปลงในสังคมส่วนใหญ่ รวมทั้งสังคมไทยในปัจจุบันว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสภาพสังคมแบบประเพณีไปสู่สังคมแบบใหม่ เรียกกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวว่า ‘การเปลี่ยนเป็นความทันสมัย’ (modernization) หรือ ‘ภาวะทันสมัย’ ซึ่งหมายถึง ‘การเปลี่ยนเป็นแบบสังคมตะวันตก’

แผนภาพที่ 1 องค์ประกอบของความเป็นตะวันตก

องค์ประกอบของความเป็นตะวันตก ประกอบด้วย

1. การมีระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม และระบบทุนนิยม (Industrial economic system and the capitalist system)

2. การเป็นสังคมเมือง (Urbanization)

3. ความเป็นประชาธิปไตย (Democracy)

4. การดำเนินชีวิตและการเปลี่ยนแปลงเป็นโลกวิสัย (Secularization)

หลายคนมักเข้าใจว่าความทันสมัย คือ ‘การพัฒนา’ (Development) แต่บางคนกลับเห็นว่า ‘สังคมที่ทันสมัยอาจไม่พัฒนาก็ได้’ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการให้คำนิยามศัพท์ที่ต่างกัน

ดังนั้น ‘สังคมที่ทันสมัย’ ในแง่มุมที่เป็นสังคมที่พัฒนาแล้ว จะต้องประกอบด้วย

1. เป็นสังคมอุตสาหกรรม เพราะระบบอุตสาหกรรมเป็นเงื่อนไขสำคัญส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ตามมา

2. ระบบตลาดเสรี

3. ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย

4. เปิดโอกาสให้มีการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือการเลื่อนชนชั้นได้โดยเสรี

5. พลเมืองในสังคมนั้น ๆ รับรู้ข่าวสาร และมีส่วนร่วมทางการเมือง มีความสำนึกว่าตนเองมีความสามารถ ไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของประเพณี พร้อมที่จะรับสิ่งใหม่ ใจกว้าง และมีความยืดหยุ่นทางความคิด

6. แบบแผนระบบการเมือง บรรทัดฐานทางสังคม โครงสร้างทางชนชั้น และบุคลิกภาพของสมาชิกสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ในปัจจุบันมักไม่ใช่เรื่องภายในของประเทศหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบสังคมโลกที่ครอบคลุมระบบเศรษฐกิจโลก การค้า การเงินระหว่างประเทศ และบรรษัทข้ามชาติ (Multinational corporation) ซึ่งเป็นระบบที่ทำให้ประเทศต่าง ๆ ผูกพัน จนกลายเป็นสังคมเดียวกัน นั่นคือ ‘ระบบสังคมโลก’

ค่านิยมในสังคมไทย

ความเป็นมาของค่านิยม

ค่านิยมในสังคมไทยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย เป็นสิ่งที่บุคคลและสังคมมีความเห็นว่าดี มีคุณค่าควรแก่การกระทำ เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิตเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม และมีการสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งค่านิยม (Value) เป็นสิ่งที่คนสนใจ ค่านิยมจึงเป็นสิ่งที่บุคคลตั้ง

จุดมุ่งหมาย สภาพการณ์ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลปรารถนาและคาดหวังไว้ว่าจะบังเกิดผลดีแก่เขาในการดำรงชีวิต บุคคลพยายามแสวงหาสิ่งที่สังคมได้ตัดสินใจแล้วว่าเป็นสิ่งดี และหลีกเลี่ยงสิ่งที่สังคมได้ลงความเห็นว่าเป็นสิ่งไม่ดี ค่านิยมจึงเป็นสิ่งที่คอยควบคุมพฤติกรรม และเป็นสิ่งที่ยึดถือในการปฏิบัติตนของบุคคลในสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งค่านิยมเป็นตัวกำหนดบรรทัดฐาน (Norms) ของสังคม ในขณะเดียวกัน บรรทัดฐานสังคมก็เป็นตัวกำหนดว่าพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกเช่นไร คือ พฤติกรรมบุคคลส่วนใหญ่ในสังคมเป็นอย่างไร พฤติกรรมของสังคมก็เป็นเช่นนั้น

สังคมไทยในยุคสมัยนี้ ผู้คนต่างดิ้นรนไขว่คว้า แก่งแย่งชิงดีกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งโอกาส ชื่อเสียง เงินทอง ปริญญา อำนาจ อิทธิพล ตำแหน่งหน้าที่ รางวัล และลาภยศ ดังนั้น เราควรคิดที่จะสร้างเกราะป้องกันในรูปของการปกป้อง แสวงหาและกำหนดค่านิยมที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย รวมทั้ง ป้องกัน สกัดกั้นและแก้ไขค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ให้ลดน้อยลงหรือสูญหายหมดไป รวมทั้งต้องมีการปลูกฝังค่านิยมพื้นฐานที่ควรยึดถือปฏิบัติในสังคมไทย เพื่อให้เยาวชนได้รู้จักและสืบทอดต่อไป ค่านิยม เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลและความเจริญก้าวหน้าหรือความเสื่อมถอยของสังคม ชาติใดประกอบด้วยประชาชนที่เพียบพร้อมไปด้วยค่านิยมที่พึงประสงค์ ก็จะนำมาซึ่งความสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่บ้านเมือง แต่ในยุคปัจจุบันคนไทยให้ความสำคัญกับวัตถุและความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น ความเสื่อมทางด้านศีลธรรมจึงเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย และนับวันปัญหาดังกล่าวยิ่งมีความรุนแรงมากขึ้น (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2555)

ความหมายของค่านิยม

ค่านิยม เป็นความเชื่อที่มีลักษณะยืนยง เป็นแนวทางในการประพฤติหรือเป้าหมายในการดำรงชีวิต เป็นสิ่งที่ตนเองหรือสังคมเห็นดีเห็นชอบและสมควรจะถือปฏิบัติ (N. Feather, 1975)

พวงพกา ประเสริฐศิลป์ (พวงพกา ประเสริฐศิลป์, 2543) กล่าวว่า ค่านิยมเป็นแนวความคิด ความเชื่ออุดมการณ์ เป็นความต้องการของกลุ่มคนในสังคมซึ่งยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีมีคุณค่าควรแก่การนำไปเป็นแนวทางการปฏิบัติเป็นกรอบการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม

ลักขณา สริวัฒน์ (ลักขณา สริวัฒน์, 2544) กล่าวว่า ค่านิยม หมายถึง ความคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่า สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ซึ่งเป็นผลให้บุคคลใช้เป็นเกณฑ์หรือมาตรฐานที่นำมาประเมินหรือตัดสินใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคล

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2548) กล่าวว่า ค่านิยม เป็นความสำคัญที่บุคคลให้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าสิ่งนั้นมีคุณค่า พร้อมที่จะปฏิบัติตามความเชื่อนั้น ค่านิยมของแต่ละคนขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่แต่ละคนได้รับประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ค่านิยมที่บุคคลยึดถือก็แตกต่างกันไปแม้จะอยู่ในสังคมเดียวกัน

สรุปได้ว่า ค่านิยม หมายถึง ความรู้สึก ความเชื่อ ความต้องการ ความพอใจของบุคคลต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งจะมีพฤติกรรมหรือแนวทางการปฏิบัติตนทั้งด้านลบและด้านบวก อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา ค่านิยมจึงมีความสำคัญต่อการกำหนดบุคลิกภาพของบุคคล

พัฒนาระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามหลักค่านิยม 12 ประการ

ค่านิยมในสังคมไทยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย เป็นสิ่งที่บุคคลและสังคมมีความเห็นว่าดีและมีคุณค่าควรแก่การกระทำ เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต การพัฒนารูปแบบการประเมินระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามหลักค่านิยม 12 ประการตามสภาพจริง มีนักการศึกษาให้ความหมายหลากหลาย เช่น

กรมวิชาการ (กรมวิชาการ, 2540) ให้ความหมาย การประเมินผลจากสภาพจริง หมายถึง กระบวนการสังเกต การบันทึก และการรวบรวมข้อมูลจากงานและวิธีการที่นักเรียนทำ เพื่อเป็นพื้นฐานของการตัดสินใจในการศึกษาถึงผลกระทบต่อเด็กเหล่านั้น ไม่เน้นการประเมินเฉพาะทักษะพื้นฐาน แต่จะเน้นประเมินทักษะการคิดที่ซับซ้อนในการทำงานของนักเรียน ความสามารถในการแก้ปัญหา และการแสดงออกที่เกิดจากการปฏิบัติจริง

สรุป การวัดและประเมินตามสภาพจริง (Authentic Assessment) หมายถึง กระบวนการตัดสินความรู้ ความสามารถ และทักษะต่าง ๆ ของผู้เรียนในสภาพที่สอดคล้องกับชีวิตจริง เน้นประเมินทักษะการคิดที่ซับซ้อนในการทำงานของนักเรียน โดยใช้การประเมินผลหลากหลายวิธี เพื่อแสดงความสามารถที่แท้จริงของผู้เรียน

แนวทางการประเมินผลตามสภาพจริง

กรมวิชาการ ได้กำหนดหลักการที่จำเป็นของการประเมินผลตามสภาพจริงไว้ว่า

1) เป็นการประเมินความก้าวหน้าและการแสดงออกของนักเรียนแต่ละคนบนรากฐานของทฤษฎีทางพฤติกรรมการเรียนรู้ และเครื่องมือที่หลากหลาย

2) การประเมินผลจากสภาพจริงจะต้องมีรากฐานบนพัฒนาการและการเรียนรู้ทางสติปัญญาที่หลากหลาย

3) การประเมินผลจากสภาพจริงและการพัฒนาหลักสูตรที่เหมาะสม ต้องส่งเสริมซึ่งกันและกัน คือจะต้องพัฒนาจากบริบทที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมที่นักเรียนอาศัยอยู่ และที่ต้องเรียนรู้ให้เห็นกับกระแสเปลี่ยนแปลงของโลก

4) ความรู้ในเนื้อหาสาระทั้งในความกว้างและความลึก จะนำไปสู่การพัฒนาให้นักเรียนเรียนรู้มากขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้บรรลุเป้าหมาย สนองความต้องการ เสริมสร้างศักยภาพของผู้เรียนอย่างเต็มที่

5) การเรียน การสอน การประเมิน จะต้องหลอมรวมกันและการประเมินต้องประเมินต่อเนื่องตลอดเวลาที่ทำการเรียนการสอน โดยผู้เรียนมีส่วนร่วม

6) การเรียน การสอน การประเมิน เน้นการปฏิบัติจริงในสภาพที่สอดคล้องหรือใกล้เคียงกับธรรมชาติ ความเป็นจริงของการดำรงชีวิต งาน/กิจกรรมการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้คิดสร้างสรรค์งานด้วยตนเอง

7) การเรียนการสอนจะต้องเป็นไปเพื่อศักยภาพให้เต็มที่สูงสุดตามสภาพที่แท้จริง (กรมวิชาการ, 2540)

ตารางที่ 1 วิธีการประเมินตามสภาพจริง

วิธีการประเมินตามสภาพจริง			
1. การสังเกต	2. การสัมภาษณ์	3. การสอบถาม	4. การตรวจผลงาน
5. การรายงานตนเอง	6. การใช้แบบทดสอบ	7. บันทึกจากผู้เกี่ยวข้อง	8. การใช้แฟ้มสะสมงาน
9. การเยี่ยมบ้าน	10. การศึกษารายกรณี	11. ระเบียนสะสม	

1. การสังเกต เป็นวิธีการที่ทำได้ในทุกสถานการณ์ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลพฤติกรรมด้านการใช้ความคิด การปฏิบัติงานด้านความรู้สึก และลักษณะนิสัยผู้เรียนกำหนดเครื่องมือและเกณฑ์ในการสังเกตหรืออาจไม่มีเครื่องมือก็ได้

2. การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการประเมินโดยตั้งคำถามอย่างง่าย ไม่ซับซ้อน สัมภาษณ์ผู้เรียนแต่ละคนได้ทั้งรูปแบบที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ นิยมใช้ประเมินผลการเรียนรู้ด้านความรู้ความเข้าใจ ในระดับที่สูงกว่า

ความรู้ความจำ และด้านความรู้สึกนึกคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ทัศนคติค่านิยมที่ผู้เรียนยึดถือต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

3. การสอบถาม เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่กำหนดข้อคำถามให้ผู้เรียนตอบคำถามตามที่กำหนด การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสอบถามนี้นิยมใช้กับผู้เรียนที่เป็นตัวอย่างขนาดใหญ่ มีจำนวนมาก และอยู่กระจายกัน

4. การตรวจผลงาน เป็นการวัดและประเมินผลในการนำเสนอผลการประเมินไปใช้ได้ทันที มี 2 ลักษณะ คือ เพื่อเป็นการช่วยเหลือนักเรียนและเพื่อปรับปรุงการสอนของครู เป็นการวัดและประเมินที่ควรดำเนินการได้ตลอดเวลา

5. การรายงานตนเอง โดยให้ผู้เรียนเขียนบรรยายความรู้สึก/พูดแสดงความคิดเห็น หรือตอบแบบสอบถามที่สร้างขึ้น เพื่อประเมินความรู้สึกนึกคิด ความเข้าใจ ความต้องการ การใช้วิธีการต่าง ๆ และการสร้างผลงานของผู้เรียน

6. การใช้แบบทดสอบเน้นการปฏิบัติจริง เป็นการใช้แบบทดสอบเพื่อวัดสิ่งที่นักเรียนได้ปฏิบัติจริง ข้อสอบต้องมีความหมายต่อผู้เรียน เลียนแบบสภาพความเป็นจริง ครอบคลุมความสามารถผู้เรียนและเนื้อหาตามหลักสูตร

7. บันทึกจากผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นวิธีการรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้เรียนจาก ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปกครองทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถพิเศษ ความถนัด ความสนใจ และการแสดงพฤติกรรมลักษณะต่าง ๆ ทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์

8. การใช้แฟ้มสะสมผลงาน (Portfolio) เป็นการจัดเก็บตัวอย่างผลงานที่รวบรวมไว้อย่างเป็นระบบ และกระทำอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชั้นหลักสูตรหรือโปรแกรมการเรียน แสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้เรียน

9. การเยี่ยมบ้าน เป็นวิธีการศึกษา รวบรวมข้อมูล ที่ช่วยให้ครูได้ทราบชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพแวดล้อมทางบ้านของนักเรียน โดยการพบปะสนทนากับผู้ปกครองนักเรียน เป็นการแลกเปลี่ยน ความรู้ ความคิดเห็น เจตคติซึ่งกันและกัน ตลอดจนเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดี ระหว่างบ้านกับนักเรียน

10. การศึกษารายกรณี เป็นการศึกษาการเกิดพฤติกรรม เพื่อหาทางช่วยเหลือบุคคลให้สามารถปรับปรุงตนให้ดีขึ้นในทุกด้านพร้อมแนวทางการช่วยเหลือ ป้องกัน และส่งเสริมให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

11. ระเบียนสะสม เป็นเอกสารที่ครูใช้รวบรวมข้อมูลของนักเรียนแต่ละคนตั้งแต่เริ่มเข้าโรงเรียนจนกระทั่ง
ออกจากโรงเรียน มีประวัติด้านการเรียนสุขภาพและประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเด็กนักเรียน

ค่านิยมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบัน

โรบินและวิลเลียม (Robin and William) (ชัยวัฒน์ วัชรมัย, 2534) กล่าวว่า หากต้องการจะทราบว่าผู้คนในสังคมไทยมีค่านิยมอย่างใด จะสังเกตได้จากพฤติกรรม 4 ประการคือ

1. การเลือกในชีวิตประจำวัน เช่น การเลือกทำ การคบเพื่อนบ้าน เป็นต้น
2. ความสนใจของบุคคล สนใจเรื่องอะไรในชีวิตครอบครัวและชีวิตการงาน
3. ความคิดเห็นที่แสดงออกของบุคคลในแต่ละสังคมจากการพูดและการเขียน
4. การสนทนาของบุคคลโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งสังเกตได้จากการสนทนาทั่ว ๆ ไปนั้น

เคอร์ลิงเกอร์ (Kerlinger) (ชัยวัฒน์ วัชรมัย, 2534) กล่าวว่า ค่านิยมของคนเรานั้นสามารถวัดได้จากพฤติกรรม เจตคติ หรือความคิดเห็นของคนเรา ทั้งนี้เนื่องจากค่านิยมเป็นการแสดงความนิยมชมชอบต่อบุคคล สิ่งของ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยการประมาณค่าหรือตีค่าภายใต้บรรทัดฐานของสังคม

สรุปได้ว่า ค่านิยมของคนเรานั้น สามารถวัดได้พฤติกรรม การเลือกกระทำในชีวิตประจำวัน เช่น การคบเพื่อน การทำงานอดิเรก เป็นต้น หรือวัดได้จากความสนใจของบุคคล เจตคติ หรือความคิดเห็นที่แสดงออกของบุคคล

ค่านิยมหลัก 12 ประการมีที่มาจากการยึดอำนาจของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 นำโดย พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ให้เหตุผลการเข้าควบคุมอำนาจการปกครองว่า ความแตกแยกทางความคิดในสังคมไทยนำไปสู่สถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ ทำให้ประชาชนสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินในรอบหลายปีที่ผ่านมา คสช. จึงเข้าควบคุมสถานการณ์ให้กลับคืนสู่สภาพปกติและดำเนินการปฏิรูปโครงสร้างการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และด้านอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความชอบธรรมแก่ทุกฝ่าย (กระทรวงวัฒนธรรม, 2568) ในฐานะหัวหน้า คสช. แถลงออกรายการโทรทัศน์ ‘คืนความสุขให้คนในชาติ’ วันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2557 กำหนดค่านิยมหลักในสังคมไทย เพื่อสร้างประเทศไทยให้เข้มแข็ง ประชาชนไทยต้องเข้มแข็งก่อน

ค่านิยมหลัก 12 ประการ ตามนโยบายคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ได้แก่ 1. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 2. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม 3. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ 4. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม 5. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม 6. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน 7. เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง 8. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่ 9. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 10. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี 11. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา 12. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง (ราชกิจจานุเบกษา, ออนไลน์)

นิยามและกรอบแนวทางในการพัฒนาเครื่องมือปลูกฝังค่านิยม 12 ประการ

ค่านิยม 12 ประการ	นิยาม	พฤติกรรมที่แสดงออก
1. รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์	ทัศนะของบุคคลผู้เห็นว่าความรักความศรัทธา หวงแหน ปกป้อง ยกย่องความเป็นชาติไทย ยึดมั่นศาสนา และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งที่พึงกระทำ	รักศรัทธา ปกป้อง ยกย่อง ภูมิใจความเป็นชาติไทยเห็นว่าการมีศาสนาช่วยให้บุคคลมีความสุขในการดำเนินชีวิต เคารพและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์
2. ซื่อสัตย์เสียสละอดทนมีอุดมการณ์	ทัศนะบุคคลผู้ยึดมั่นในความถูกต้องตรงตามความเป็นจริง เสียสละโดยไม่เสียดาย สามารถควบคุมตนเองได้เมื่อประสบปัญหาความยากลำบาก	ไม่อยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน เสียสละ ไม่เสียดายแม้เป็นสิทธิของตน ควบคุมและสำรวมตน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและความยากลำบาก
3. กตัญญูต่อพ่อแม่ ครูอาจารย์	ทัศนะบุคคลผู้สำนึกบุญคุณผู้มีพระคุณ โดยแสดงความเคารพ	ดูแลเอาใจใส่ตอบแทนความรักพ่อแม่ครูอาจารย์ ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระงานตามกำลังความสามารถ

	ปฏิบัติตามคำสั่งสอน เอาใจใส่ตอบแทนคุณบุพการีและครูอาจารย์	เคารพและเชื่อฟังคำสั่งสอน
4. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียน	ทัศนะบุคคลผู้ตั้งใจเพียรพยายามศึกษา แสวงหาความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม	มุ่งมั่นใฝ่หาความรู้ และตั้งใจเรียนค้นคว้าเรื่องที่สนใจจากแหล่งความรู้อื่น ๆ
5. รักษาวัฒนธรรมและประเพณีไทย	ทัศนะบุคคลผู้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีไทย อนุรักษ์และสืบทอดด้วยความภาคภูมิใจ	เรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีไทย ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม
6. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์	ทัศนะบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ยึดคำมั่นสัญญา มีจิตใจโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือผู้อื่น	ประพฤติตามหลักธรรม เมตตา หวังดีต่อผู้อื่น รักษาคำสัตย์ ยึดมั่นสัญญา ช่วยเหลือแบ่งปันแก่ผู้เดือดร้อน
7. เข้าใจ เรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข	ทัศนะบุคคลผู้เห็นถึงความสำคัญของประชาธิปไตย เรียนรู้และปฏิบัติ ตนตามสิทธิหน้าที่ตน เคารพสิทธิหน้าที่ของผู้อื่น	สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น ปฏิบัติตนตามสิทธิ ใช้สิทธิตนอย่างเต็มที่ ยอมรับความเห็นต่าง โดยใช้เหตุผลในการโต้แย้งและตัดสินใจ
8. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย	ทัศนะบุคคลผู้ยึดถือปฏิบัติตามข้อตกลงกฎเกณฑ์ ระเบียบสังคม มีความเคารพและนอบน้อมต่อผู้ใหญ่	ปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อตกลงโรงเรียนและสังคม รู้กาลเทศะมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่
9. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสฯ	ทัศนะบุคคลผู้นำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน	พูดเรื่องมีสาระได้ประโยชน์เลือกกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง รักษาตนให้อยู่ในความไม่ประมาท
10. รู้จักดำรงตนโดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	ทัศนะบุคคลผู้ดำรงชีวิตพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันรู้จักอดออม มีวินัยในการใช้จ่าย ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ	วางแผนการใช้จ่ายของตนเองได้อย่างคุ้มค่า เป็นประโยชน์ ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และใช้ทรัพยากรเพื่อเพิ่มมูลค่า
11. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ	ทัศนะบุคคลผู้ไม่กระทำความชั่ว ยึดมั่นในการทำความดี ไม่หลงผิดมัวเมาในอบายมุข สิ่งเสพติด	ไม่หลงผิดมัวเมาในสิ่งเสพติดอบายมุข มีจิตใจเข้มแข็ง ปฏิเสธสิ่งยั่วยุ ละอายและเกรงกลัวต่อการทำความชั่ว
12. คำนึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและของชาติมากกว่าผลประโยชน์ตน	ทัศนะบุคคลผู้เสียสละ ทำกิจกรรมเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและประเทศชาติ	ดูแลและรักษา ร่วมพัฒนาสาธารณ สมบัติทั้งของโรงเรียนและชุมชน

การประยุกต์นโยบายค่านิยมหลัก 12 ประการสู่การปฏิบัติ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้นำนโยบายค่านิยมหลัก 12 ประการ มาใช้ในการปฏิบัติ โดยกำหนดแนวปฏิบัติในสถานศึกษาและเขตพื้นที่การศึกษา โดยให้ดำเนินการ ดังนี้

1. ให้สถานศึกษาผนวกค่านิยมหลัก 12 ประการ ในการจัดการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ และจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นรูปธรรม เช่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย มีการประกวดเล่าเรื่องอ่านทำนองเสนาะ ท่องบทอาขยาน คัดลายมือ แต่งเพลง กาพย์ กลอน ฯลฯ กลุ่มสาระการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ และกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ มีการประกวดวาดภาพ ร้องเพลงเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีไทย เป็นต้น

2. ให้สถานศึกษาปลูกฝังและพัฒนาค่านิยมหลัก 12 ประการให้กับนักเรียนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เน้นการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน จนเกิดเป็นพฤติกรรมที่ยั่งยืน ทั้งนี้ให้มีการพัฒนาและประเมินอย่างเข้มข้นในแต่ละระดับชั้น ดังนี้

ระดับชั้น	การปลูกฝังค่านิยม 12 ประการ
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3	เน้นในด้านการรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ข้อ 1)
	กตัญญูต่อพ่อแม่ ครูอาจารย์ (ข้อ 3)
	การมีระเบียบวินัย (ข้อ 8)
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6	เน้นในด้านซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน (ข้อ 2)
	ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียน (ข้อ 4)
	มีความเข้มแข็งทั้งทางร่างกายและใจ (ข้อ 11)
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3	เน้นในด้านรักษาวัฒนธรรมประเพณีไทย (ข้อ 5)
	เข้าใจ เรียนรู้ประชาธิปไตยที่ถูกต้อง (ข้อ 7)
	ปฏิบัติตามพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ข้อ 9)
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6	เน้นในด้านมีศีลธรรม รักษาความสัตย์ (ข้อ 6)
	ดำรงตนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ข้อ 10)
	การเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าของตน (ข้อ 12)

3. ให้สถานศึกษากำหนดวิธีการเรียนรู้ค่านิยมหลัก 12 ประการ ให้เหมาะสมกับวัยและศักยภาพผู้เรียน เช่น **ระดับประถมศึกษา** ให้เรียนรู้ผ่านบทเพลง นิทาน เหตุการณ์ หรือการศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ อาทิ สถานที่จริงทางประวัติศาสตร์ หน่วยงานตามโครงการพระราชดำริ พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ **ระดับมัธยมศึกษา** ให้เรียนรู้ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบ วิเคราะห์ สังเคราะห์ชีวประวัติบุคคลสำคัญ บุคคลผู้ทำคุณประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือเหตุการณ์สำคัญในอดีตและปัจจุบันเพื่อการพัฒนาการอยู่ร่วมกันในเชิงสร้างสรรค์

4. ให้ผู้บริหารสถานศึกษากำกับ ติดตาม นิเทศการดำเนินงานเกี่ยวกับค่านิยมหลัก 12 ประการ ให้บรรลุวัตถุประสงค์

5. ให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาติดตาม นิเทศ และประเมินผลสถานศึกษาที่ดำเนินกิจกรรมค่านิยมหลัก 12 ประการอย่างเป็นรูปธรรม และเกิดประสิทธิผลที่ชัดเจน

รูปแบบการประเมินค่านิยมหลัก 12 ประการ ตามจุดเน้นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 และ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 โดยประยุกต์ใช้การประเมินตามสภาพจริง ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ (1) กำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ โดยการวิเคราะห์มาตรฐานและตัวชี้วัดรายวิชาภาษาไทย กำหนดจุดประสงค์การประเมิน

ให้สอดคล้องกับมาตรฐานและตัวชี้วัดในหลักสูตรครอบคลุม องค์ประกอบค่านิยมที่มุ่งประเมิน (2) กำหนดภาระงานการเรียนรู้ตามสภาพจริง ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้านค่านิยมหลัก 12 ประการ (3) กำหนดลักษณะการจัดกิจกรรม โดยจัดกระบวนการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับสภาพจริง (4) กำหนดเทคนิคและเครื่องมือในการประเมิน โดยยึดการประเมินตามสภาพจริง ได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์การบันทึกจากผู้ที่เกี่ยวข้อง การบันทึกพฤติกรรม แฟ้มสะสมงาน และแบบบันทึกคะแนน (5) กำหนดเกณฑ์การประเมิน และผลการตรวจสอบคุณภาพของรูปแบบการประเมิน

ขั้นตอนระบบการปลูกฝังค่านิยม 12 ประการ
สถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

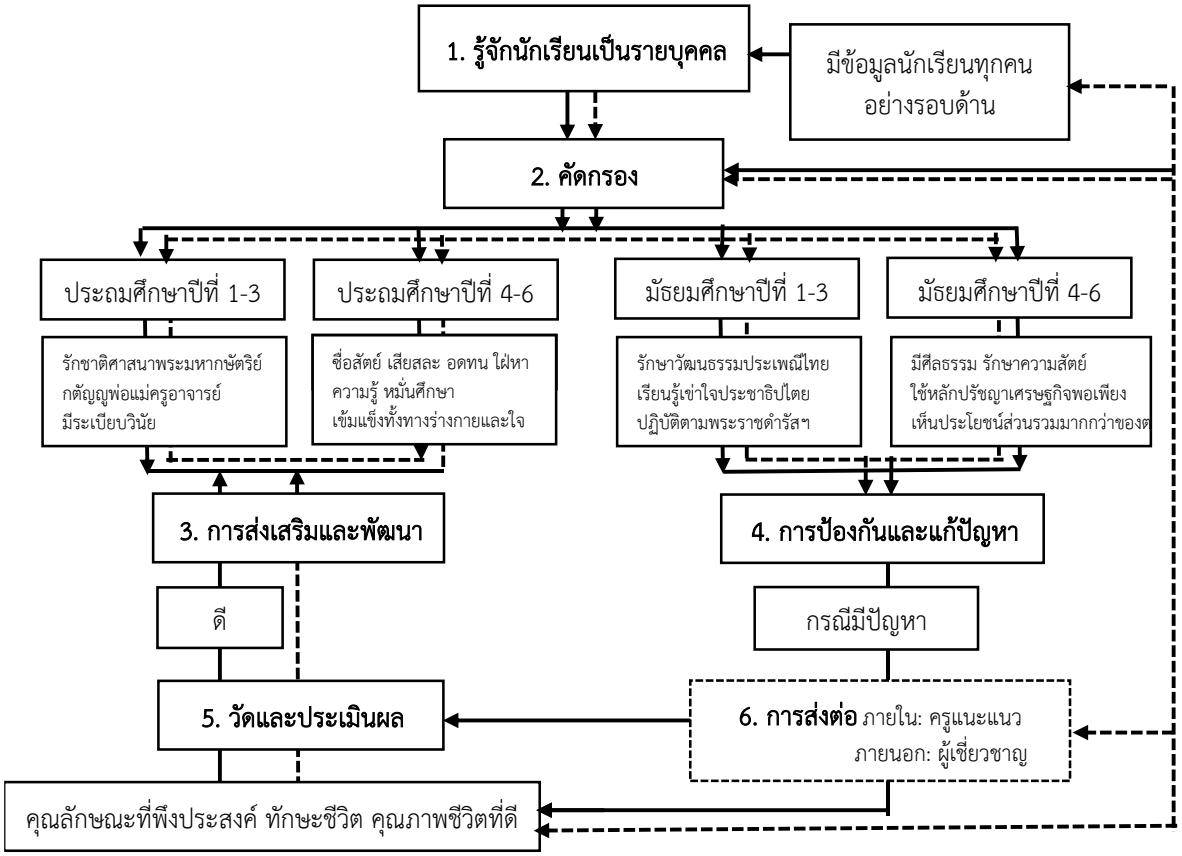

แผนภาพที่ 2 ขั้นตอนระบบการประเมินค่านิยมหลัก 12 ประการ

ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้อันเป็นผลมาจากการวิจัย การสังเคราะห์ออกมาในลักษณะแผนภาพ ได้แก่ ระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามหลักค่านิยม 12 ประการ คือระบบ พีพีเอ็มเอช (PPMH System) ดังแผนภา

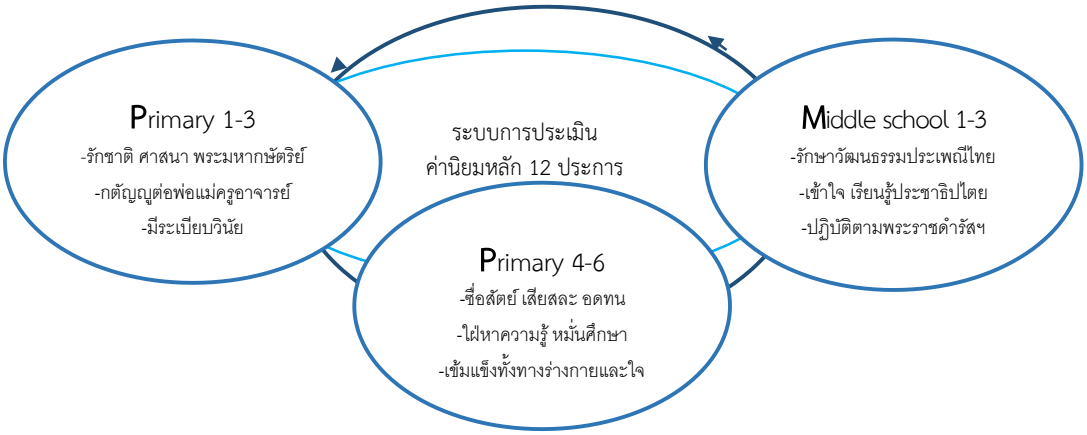

แผนภาพที่ 3 รูปแบบการประเมินค่านิยมหลัก 12 ประการ

ที่มา: ระบบการประเมินค่านิยมหลัก 12 ประการ พีพีเอ็มเอช (PPMH System)

จากแผนภาพที่ 3 ระบบ พีพีเอ็มเอช (PPMH System) แสดงแนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมค่านิยมหลัก 12 ประการในสถานศึกษาแต่ละระดับชั้นเรียน คือจุดเน้นปลูกฝังค่านิยมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 ประถมศึกษาปีที่ 4-6 มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 และมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ดังนี้

P	=	Primary 1-3	ประถมศึกษาปีที่ 1-3	-รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ -กตัญญูต่อพ่อแม่ ครูอาจารย์ -มีระเบียบวินัย
P	=	Primary 4-6	ประถมศึกษาปีที่ 4-6	-ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน -ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษา -เข้มแข็งทั้งทางร่างกายและใจ
M	=	Middle School 1-3	มัธยมศึกษาปีที่ 1-3	-รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทย -เข้าใจ เรียนรู้ประชาธิปไตย -ปฏิบัติตามพระราชดำรัสฯ
H	=	High School 4-6	มัธยมศึกษาปีที่ 4-6	-มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ -ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง -เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

สรุป

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนรูปแบบของโครงสร้าง พฤติกรรมทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นไปได้ทั้งในทางบวกและทางลบ คือมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นหรือเพิ่มขึ้น และสิ่งที่มีอยู่เดิมสิ้นสภาพ สูญหายหรือถูกทำลายไป ใน

ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในโลก เช่น ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สังคมต่าง ๆ โดยเฉลี่ยมีขนาดใหญ่ขึ้น การตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนถาวร และชุมชนเมืองมากขึ้น มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มากขึ้น

ค่านิยม หมายถึง ความรู้สึก ความเชื่อ ความต้องการ ความพอใจของบุคคลต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งจะมีพฤติกรรมหรือแนวทางการปฏิบัติตนทั้งด้านลบและด้านบวก อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา ค่านิยมจึงมีความสำคัญต่อการกำหนดบุคลิกภาพของบุคคล ค่านิยมในสังคมไทยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย เป็นสิ่งที่บุคคลและสังคมมีความเห็นว่าดีและมีคุณค่าควรแก่การกระทำ เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต การพัฒนารูปแบบการประเมินระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามหลักค่านิยม 12 ประการตามสภาพจริง

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการ. การประเมินผลจากสภาพจริง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540.

จำนง อดิวัฒนสิทธิ์. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.

ชัยวัฒน์ วัชรมัย. การศึกษาค่านิยมทางการประชากรของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่มีการอบรมเลี้ยงดูแตกต่างกันในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2534.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือสื่อเสริมกรุงเทพ, 2548.

พวงพกา ประเสริฐศิลป์. วิถีไทย. กรุงเทพมหานคร: เธอร์ดเวฟ เอ็นดูเคชั่นจำกัด, 2543.

พวงเพชร สุรัตนกวีกุล. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2545.

ลักขณา สริวัฒน์. จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์. 2544.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2555.

กระทรวงวัฒนธรรม. "เพลง ค่านิยม 12 ประการ". [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.m-culture.go.th/

ราชกิจจานุเบกษา. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.mwit.ac.th/~person/01-Statutes/NationalEducation.pdf>, [2 กรกฎาคม 2559].

Feather N. Values in Education and Society. New York: Free Press, 1975.

การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างการตระหนักรู้ในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่น

APPLICATION OF BUDDHA DHAMMA IN AWARENESS TO STOP SMOKING E-CIGARETTE FOR TEENAGERS

พิมพา วิเศษโสภา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Pimpa Visessopa
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: tongcipher2@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างการตระหนักรู้ในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่น” มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ 1.เพื่อศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเรื่องการคบมิตร หลักธรรมอันทำให้งาม และหลักธรรมหิริ-โอตัปปะ 2.เพื่อศึกษาปัญหาเรื่องบุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่น 3. เพื่อประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเรื่องการคบมิตร หลักธรรมอันทำให้งามและหลักธรรมหิริ-โอตัปปะ ในการสร้างความตระหนักรู้ และเสนอแนวทางปฏิบัติ ช่วยเลิกบุหรี่ไฟฟ้า ในวัยรุ่น พบว่า การสร้างการตระหนักรู้การเลิกบุหรี่ไฟฟ้าโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในการ ลด ละ เลิก บุหรี่ไฟฟ้า อาทิเช่น หลักการคบเพื่อน หลักธรรมอันทำให้งามและหลักธรรมหิริ-โอตัปปะ เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของเยาวชนในวัยที่อยากรู้อยากลอง อยากทำตามเพื่อน แต่เมื่อใช้บุหรี่ไฟฟ้ามาระยะหนึ่งแล้ว กลับเลิกไม่ได้ ต้องนำมาสูบในสถานศึกษา จึงสามารถใช้หลักธรรมข้างต้นมาเป็นแนวทางในการสร้างความตระหนักรู้ในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่น เพื่อสร้างวิถีชีวิตที่ดี มีคุณภาพ บ่งบอกถึงการใช้การศึกษาสำหรับผู้มีความรู้ในการแก้ปัญหาได้ หรือส่งเสริมและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น เพื่อสร้างเยาวชนให้มีความเข้มแข็ง ไม่พึ่งพาสิ่งเสพติด มีคุณภาพ ชีวิตที่ดี มีภูมิคุ้มกันพร้อมที่จะเรียนรู้ในการพัฒนาประเทศชาติต่อไป ในอนาคตข้างหน้าให้เจริญรุ่งเรือง เป็นไปตามวิถีพุทธ ซึ่งพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ไม่ขัดต่อหลักกฎหมาย สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุขและมีความสุขได้

คำสำคัญ: การเลิกบุหรี่ไฟฟ้า, หลักธรรม, วัยรุ่นกับบุหรี่ไฟฟ้า, การคบเพื่อน, หิริ-โอตัปปะ

Abstract

Academic article on “The application of Buddhism principles to create awareness in Quiting electric smoking in adolescents” with 3 objectives. 1. To study the principies of Buddhism daring Friendly, principles that make it beautiful and principles inhibition 2. To study the problem of electricity in adolescents. 3.To apply the principles In Buddhism, about friends, principles that make it beautiful and principles inhibition. In raising awareness and proposal. Guidelines to help stop electricity in adolescents. It found that creating awareness of electricity canceling by using Buddhism principles in reducing to stop electricity such as principles of friends principles that make it beautiful and principles inhibition. Which makes it a way to solve the problems of youth at a curious age Want to follow friends but When using electric cigarettes for a while Can't quit Must be pumped in the school Therefore fore can the principles The

above is a guideline to raise awareness of quitting electric smoking in teenagers. To create a good of life Quality indicates the use of education for knowledgeable people to solve problems or promote and develop better. To strengthen youth Do not rely on stuck Good quality of life Have immunity, ready to learn in The development of the nation in the future To prosper Follow the Buddhist way Which Buddhism has Influence on the way of life Not against the law Able to live together in society peacefully and happy.

Keywords: Stop Smoking e-cigarette, Buddha dhamma, e-cigarette for Teenagers, Friendship, principles inhibition

บทนำ

"บุหรี่ไฟฟ้า" คือผลิตภัณฑ์ยาสูบที่กลายเป็นปัญหาสำคัญของสังคมไทย และกำลังถูกพูดถึงอย่างกว้างขวาง เนื่องจากมีการเจาะตลาดสู่กลุ่มเด็กและวัยรุ่นจนแพร่ระบาดอย่างรวดเร็ว จากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี 2564 พบว่า เยาวชนอายุ 15-24 ปี จำนวน 24,050 คน เป็นกลุ่มผู้ใช้บุหรี่ไฟฟ้าจากทั้งหมด 78,742 คนทั่วประเทศ บุหรี่ไฟฟ้า หรือ e-cigarette เป็นอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้ความร้อนเพื่อระเหยของเหลวที่มีส่วนผสมของนิโคติน สารแต่งกลิ่น และสารเคมีอื่นๆ ให้กลายเป็นละอองฝอย (aerosol) ที่ผู้ใช้สามารถสูดเข้าไปในปอด อุปกรณ์เหล่านี้มีหลายรูปแบบ ตั้งแต่แบบที่มีลักษณะคล้ายบุหรี่ธรรมดา ไปจนถึงอุปกรณ์ทันสมัยที่สามารถปรับแต่งได้ตามความต้องการของผู้ใช้ บุหรี่ไฟฟ้ามักถูกนำเสนอว่าเป็นทางเลือกที่ "ปลอดภัยกว่า" สำหรับผู้สูบบุหรี่ธรรมดา แต่ความจริงแล้ว มีงานวิจัยจำนวนมากที่ชี้ให้เห็นว่า บุหรี่ไฟฟ้าไม่ได้ปลอดภัยอย่างที่หลายคนเข้าใจ(PPTV Online เผยแพร่ 18 มี.ค. 2568 ,16:45 น.[ออนไลน์] , แหล่งที่มา : https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/31/iid/369544) และได้มีความตระหนักต่อผลดังนี้

1. ผลกระทบต่อสุขภาพปอดของวัยรุ่น (ที่มา: กรมควบคุมโรค (1) (2) / กรมประชาสัมพันธ์ / สสส. / ศูนย์วิจัยและจัดการความรู้เพื่อการควบคุมยาสูบ)

1.1 สารเคมีอันตรายในบุหรี่ไฟฟ้า

ละอองฝอยจากบุหรี่ไฟฟ้าไม่ได้ประกอบด้วยเพียงน้ำและกลิ่นหอมแต่มีสารเคมีอันตรายมากมาย

1) นิโคติน - แม้แต่บุหรี่ไฟฟ้าที่อ้างว่าไม่มีนิโคติน ก็มักพบปริมาณนิโคตินที่มีผลต่อระบบประสาท และก่อให้เกิดการเสพติด

2) สารระเหย Propylene Glycol และ Vegetable Glycerin - เมื่อถูกความร้อนสูง สารเหล่านี้อาจแตกตัวเป็นสารก่อมะเร็ง

3) สารแต่งกลิ่น - แม้สารแต่งกลิ่นจะปลอดภัยในอาหาร แต่เมื่อนำมาสูดดมเข้าปอด อาจก่อให้เกิดการระคายเคืองและอันตรายต่อเนื้อเยื่อปอด

4) โลหะหนัก - พบการปนเปื้อนของนิเกิล ตะกั่ว และโครเมียมในละอองฝอยจากบุหรี่ไฟฟ้า ซึ่งสะสมในร่างกายและเป็นพิษต่อระบบประสาทและอวัยวะต่าง ๆ

ปอดของวัยรุ่นยังอยู่ในช่วงพัฒนา การสูดสารเคมีจากบุหรี่ไฟฟ้าจึงส่งผลกระทบที่รุนแรงกว่าในผู้ใหญ่

1) โรค EVALI (E-cigarette or Vaping Product Use-Associated Lung Injury) - โรคปอดที่เกิด

จากการใช้บุหรี่ไฟฟ้า มีอาการเช่น หายใจลำบาก เจ็บหน้าอก อ่อนเพลีย และไข้ ในบางกรณีอาจรุนแรงถึงขั้นเสียชีวิต

2) หลอดลมอักเสบเรื้อรัง - การศึกษาพบว่าวัยรุ่นที่ใช้บุหรี่ไฟฟ้ามีอัตราการเกิดโรคหลอดลมอักเสบเรื้อรังสูงกว่าวัยรุ่นที่ไม่สูบถึง 2 เท่า

3) ลดประสิทธิภาพการทำงานของปอด - ละอองฝอยจากบุหรี่ไฟฟ้าทำให้เกิดการอักเสบในปอด และอาจนำไปสู่ปัญหาในระบบทางเดินหายใจในระยะยาว

4) เพิ่มความเสี่ยงโรคหอบหืด – งานวิจัยพบว่าวัยรุ่นที่ใช้บุหรี่ไฟฟ้ามีโอกาสเกิดอาการหอบหืดและกำเริบของโรคหอบหืดมากขึ้น

1.2 ผลกระทบต่อสมองและพัฒนาการของวัยรุ่น

สมองของวัยรุ่นยังอยู่ในช่วงพัฒนา ซึ่งจะสมบูรณ์เมื่ออายุประมาณ 25 ปี นิโคตินในบุหรี่ไฟฟ้าส่งผลกระทบต่อสมองอย่างมีนัยสำคัญ

1) เสพติดง่ายกว่าผู้ใหญ่ - สมองวัยรุ่นมีความไวต่อฤทธิ์เสพติดของนิโคตินมากกว่าผู้ใหญ่ การใช้บุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่นจึงนำไปสู่การเสพติดได้ง่ายและรวดเร็ว

2) กระทบต่อความจำและสมาธิ - นิโคตินส่งผลต่อการพัฒนาวงจรประสาทในสมอง โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับความจำ สมาธิ และการเรียนรู้

3) เพิ่มความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพจิต - มีงานวิจัยที่พบความสัมพันธ์ระหว่างการใช้บุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่นกับอาการซึมเศร้า วิตกกังวล และแม้แต่ความเสี่ยงในการฆ่าตัวตาย

4) เป็นประตูสู่การใช้สารเสพติดอื่น – วัยรุ่นที่ใช้บุหรี่ไฟฟ้ามีโอกาสเริ่มสูบบุหรี่แบบดั้งเดิมหรือใช้สารเสพติดชนิดอื่นมากกว่าวัยรุ่นที่ไม่เคยใช้

2. การดำเนินการด้านการป้องกันปัญหาเรื่องบุหรี่ไฟฟ้าในประเทศไทย

ประเทศไทยมีกฎหมายห้ามนำเข้าและจำหน่ายบุหรี่ไฟฟ้าตั้งแต่ปี 2557 โดยผู้ฝ่าฝืนมีโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกิน 500,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ อย่างไรก็ตาม บุหรี่ไฟฟ้ายังคงแพร่หลายในกลุ่มวัยรุ่นไทย โดยเฉพาะการซื้อขายผ่านช่องทางออนไลน์

สืบเนื่องมาจากความสะดวกในการพกพา ง่ายต่อการสูบ และสามารถเลือกกลิ่นรสได้หลากหลาย ทำให้บุหรี่ไฟฟ้าได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว ซึ่งหลายคนรับรู้โทษของการสูบบุหรี่เป็นอย่างดี แต่สำหรับบุหรี่ไฟฟ้านอกจากโรคภัยที่อาจจะเกิดขึ้นแล้ว ยังมีโทษอื่นอีกด้วย โดยบุหรี่ไฟฟ้านั้นหากครอบครอง นำเข้า ผลิต ขาย ผิดกฎหมาย ดังนี้จากความสะดวกในการพกพา ง่ายต่อการสูบ และสามารถเลือกกลิ่นรสได้หลากหลาย ทำให้บุหรี่ไฟฟ้าได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว ซึ่งหลายคนรับรู้โทษของการสูบบุหรี่เป็นอย่างดี แต่สำหรับบุหรี่ไฟฟ้านอกจากโรคภัยที่อาจจะเกิดขึ้นแล้ว ยังมีโทษอื่นอีกด้วย โดยบุหรี่ไฟฟ้านั้นหากครอบครอง นำเข้า ผลิต ขาย ผิดกฎหมาย (พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 และที่แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 56/5 ประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่อง กำหนดให้บารากู่และบารากู่ไฟฟ้าหรือบุหรี่ไฟฟ้าเป็นสินค้าที่ต้องห้ามในการนำเข้ามาในราชอาณาจักร พ.ศ. 2557 ข้อ 4 ,พระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 มาตรา 244 มาตรา 246) ดังนี้

1) กรณีผู้ขายหรือผู้ให้บริการบุหรี่ไฟฟ้า

ผู้ใดขายหรือให้บริการโดยมีค่าตอบแทน รวมถึงการซื้อมาเพื่อขายต่อ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือปรับไม่เกิน 600,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

2) กรณีผู้นำเข้าบุหรี่ไฟฟ้า

กฎหมายกำหนดให้บุหรี่ไฟฟ้าเป็นสินค้าที่ต้องห้ามในการนำเข้ามาในราชอาณาจักร ตามประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่องกำหนดให้บารากู่และบารากู่ไฟฟ้าหรือบุหรี่ไฟฟ้าเป็นสินค้าที่ต้องห้ามในการนำเข้ามาในราชอาณาจักรฯ โดยผู้ใดนำเข้าบุหรี่ไฟฟ้า ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 10 ปี หรือปรับเป็นเงิน 5 เท่าของราคาสินค้า หรือทั้งจำทั้งปรับ และให้ริบบุหรี่ไฟฟ้า รวมทั้งสิ่งที่ใช้บรรจุและพาหนะใดๆ ที่ใช้ในการบรรทุกสินค้าบุหรี่ไฟฟ้านั้นด้วย

นอกจากนี้ ยังเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 ซึ่งต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 10 ปี หรือปรับไม่เกิน 500,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และศาลอาจสั่งริบของนั้นก็ได้ ไม่ว่าจะมีผู้ถูกลงโทษตามคำพิพากษาหรือไม่

ผู้ครอบครอง ผู้ใดช่วยซ่อนเร้น ช่วยจำหน่าย ช่วยพาเอาไปเสีย ซื้อ รับจำนำ หรือรับไว้ โดยประการใดซึ่งของอันตนรู้ว่าเป็นของที่เข้ามาในราชอาณาจักรโดยยังมิได้ผ่านพิธีการศุลกากรโดยถูกต้อง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับเป็นเงิน 4 เท่าของราคาสินค้า หรือทั้งจำทั้งปรับ

จากการสำรวจพฤติกรรมการสูบบุหรี่ในเยาวชนไทยพบว่า วัยรุ่นไทยมีแนวโน้มใช้บุหรี่ไฟฟ้าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีปัจจัยสำคัญคือการเข้าถึงง่ายความเชื่อผิดๆว่าปลอดภัยและอิทธิพลจากสื่อสังคมออนไลน์

แนวทางป้องกันสำหรับครูและผู้ปกครอง

ครูและผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญในการป้องกันไม่ให้วัยรุ่นเข้าสู่วงจรการใช้บุหรี่ไฟฟ้า

1. ให้ความรู้ที่ถูกต้อง - พูดคุยอย่างเปิดเผยเกี่ยวกับอันตรายของบุหรี่ไฟฟ้า โดยใช้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ที่เชื่อถือได้

2. สังเกตสัญญาณเตือน - หากวัยรุ่นมีกลิ่นหวานผิดปกติ มีอุปกรณ์แปลกๆ ที่คล้ายแฟลชไดรฟ์หรือปากกา หรือมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อาจเป็นสัญญาณของการใช้บุหรี่ไฟฟ้า

3. เป็นแบบอย่างที่ดี - ผู้ใหญ่ที่ไม่สูบบุหรี่หรือใช้บุหรี่ไฟฟ้าจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเยาวชน

4. สนับสนุนการเลิก - หากพบว่าวัยรุ่นใช้บุหรี่ไฟฟ้า ควรให้ความช่วยเหลือในการเลิกอย่างเหมาะสม โดยอาจปรึกษาแพทย์ นักสังคมสงเคราะห์ และนักจิตวิทยา

3. หลักธรรมที่เป็นแนวทางในสร้างความระหนักรู้ของวัยรุ่นเพื่อเลิกบุหรี่ไฟฟ้า

3.1 หลักธรรมแห่งการคบมิตร (พระเทพกวี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2536). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (พิมพ์ครั้งที่ 7).กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 233-234.)

มิตร เพื่อน, ผู้มีเยื่อใยดี, ผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ แยกเป็น มิตรแท้ 4 พวก และ มิตรเทียม 4 พวก

มิตรแท้ มิตรด้วยใจจริง มี 4 พวก ได้แก่

1) มิตรอุปการะ มีลักษณะ 4 คือ

1. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
2. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์ของเพื่อน
3. เมื่อมีภัยเป็นที่พำนักได้
4. มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์เกินกว่าที่ออกปาก

ในด้าน **มิตรอุปการะ** ตามความคิดเห็นของผู้เขียนเป็นตัวเลือกที่จะคบมิตรที่ดีคอยช่วยเหลือประคองกัน ไปในด้านดี ในทางที่ถูกต้องที่ชอบที่ควร ชักชวนไปเรียน ไปทำงานที่สุจริต ไปวัดรักษาศีลอุโบสถ ตั้งมั่นคุณงามความดีให้ห่างไกลจากยาเสพติดและบุหรี่ไฟฟ้า

2) มิตรร่วมทุกข์ ร่วมสุข มีลักษณะ 4 คือ

1. บอกความลับแก่เพื่อน
2. ปิดความลับของเพื่อน
3. มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง
4. แม้ชีวิตก็สละให้ได้

ในด้าน **มิตรร่วมทุกข์ ร่วมสุข** ตามความคิดเห็นของผู้เขียนเป็นเพื่อนที่ช่วยเหลือเพื่อนในคราวยากลำบาก ช่วยเหลือประคับประคอง เพื่อนไม่มีงานที่ดีทำ ช่วยหางานให้ ช่วยพัฒนาความรู้ ความ สามารถไปในทางที่เลี้ยงชีพสุจริต หากเพื่อนต้องติดบุหรี่ไฟฟ้า หาหนทางให้เพื่อนเลิกสูบบุหรี่ไฟฟ้าได้ ดูแล และปลอบประโลมเพื่อน หาหนทางแก้ไขกำจัดความทุกข์ในขั้นตอนที่ถูกต้องไม่ผิดศีลธรรมอันดี

3) มิตรแนะประโยชน์ มีลักษณะ 4 คือ

1. จะทำชั่วเสียหายคอยห้ามปรามไว้
2. คอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
3. ให้ได้ฟัง ได้รู้ สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ ได้ฟัง
4. บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

ในด้าน **มิตรแนะประโยชน์** ตามความคิดเห็นของผู้เขียนเป็นเพื่อนให้คอยห้ามปรามทางที่เป็นอบายมุข ห้ามปรามเพื่อนไม่ให้ซื้อบุหรี่ไฟฟ้ามาสูบ หรือการใช้สารเสพติดต่างๆก็คอยห้ามปรามไว้ ให้ตั้งสติตั้งมั่นอยู่ในความดี บอกสิ่งที่ตนเองรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนว่าบุหรี่ไฟฟ้าไม่ดีอย่างไร คอยหาช่องทางเลิกบุหรี่ไฟฟ้าให้กับเพื่อนเพื่อให้มีชีวิตที่ดีขึ้นไม่หมกมุ่นกับยาเสพติด

4) มิตรมีน้ำใจ มีลักษณะ 4 คือ

1. เพื่อนมีทุกข์พลอยทุกข์ด้วย
2. เพื่อนมีสุข พลอยดีใจ
3. เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ให้
4. เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

ในด้าน **มิตรมีน้ำใจ** ตามความคิดเห็นของผู้เขียน ถ้าหากเพื่อนสามารถเลิกบุหรี่ได้ก็พลอยยินดี ดีใจไปด้วย หากยังเลิกไม่ได้ก็พูดสนับสนุนในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้า หาหนทางในการพูดเสริมแรงใจในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าให้ได้

มิตรเทียม (มิตตปฏิรูป) มิตรเทียม ไม่ใช่มิตรแท้ มี 4 พวก ได้แก่

1) คนปอกลอก มีลักษณะ 4 คือ

1. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
2. ยอมเสียน้อยโดยหวังจะเอาให้มาก
3. ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
4. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัว

ในด้าน **คนปอกลอก** ตามความคิดเห็นของผู้เขียน ควรเลิกคบเพื่อนแบบนี้เพราะจะคิดถึงแต่ประโยชน์ของตนเองนำเรื่องนำปัญหา จากตนเองมาให้ เอาประโยชน์ของตนเองให้คุ้ม หรือนำบุหรี่ไฟฟ้ามาขายเพื่อนเพียงเพราะต้องการเงิน เพื่อที่จะไปซื้อสิ่งของตนเองเอาแต่ได้ฝ่ายเดียวไม่คิดถึงผลเสียที่เพื่อนจะได้รับ

2) คนดีแต่พูด มีลักษณะ 4 คือ

1. ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
2. ดีแต่อ้างของไม่มีมาปราศรัย
3. สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้

4. เมื่อเพื่อนมีกิจอ้างแต่เหตุขัดข้อง

ในด้าน **คนดีแต่พูด** ตามความคิดเห็นของผู้เขียน ไม่ควรคบเพื่อนประเภทนี้ เพราะดีแต่พูดมาก อ้างประโยชน์ใส่เข้าหาตนเอง แต่ไม่คิดจะช่วยเหลือเมื่อเราติดบุหรี่ไฟฟ้า อ้างเหตุขัดข้อง ช่วยเหลือในทิศทางที่ถูกต้องมิได้ พูดจาทำทีว่าเป็นช่วยเหลือให้เราวางใจ แต่สุดท้ายหักหลังเรา และไม่ได้ช่วยเหลืออย่างจริงจังแล้วไม่ได้จริงใจต่อเรา

3) คนหัวประจบ มีลักษณะ 4 คือ

1. จะทำชั่วก็เออออ
2. จะทำดีก็เออออ
3. ลับหลังนินทา
4. ต่อหน้าสรรเสริญ

ในด้าน **คนหัวประจบ** ตามความคิดเห็นของผู้เขียน หากมีเพื่อนประเภทนี้เราจะแยกแยะว่าสิ่งที่เราทำเป็นสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่ชั่วไม่ได้เลย เพราะว่าเพื่อนประเภทนี้จะเออออตามใจเราจนเราไม่สามารถพัฒนาอะไรได้เลย จะมาคอยชักนำ กวนใจ ตลอดเวลา เช่น เมื่อชวนโดดเรียนก็ไปด้วยไม่ขัดขวาง จะซื้อบุหรี่ไฟฟ้าบุหรี่มวนก็เห็นดีเห็นงาม ต่อหน้ามีแต่คำชมคำหวาน เช่นเมื่อเราได้คะแนนดีๆต่อหน้าก็ชม ลับหลังก็เอาไปนินทาว่าร้ายว่าลอกงานส่งบ้าง ว่ากล่าว ให้เสียหาย

4) คนชวนฉิบหาย มีลักษณะ 4 คือ

1. คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
2. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
3. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวการดูเล่น
4. คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

ในด้าน **คนชวนฉิบหาย** ตามความคิดเห็นของผู้เขียน ควรหลีกให้ไกล เพราะจะชักชวนในการทำชั่วเล่นการพนัน ติดยาเสพติดหรือติดสุราพาเที่ยวยามวิกาล เสียเงินโดยเปล่าประโยชน์ หรือชักชวนให้ซื้อบุหรี่ไฟฟ้ามาสูบสถานบันเทิง นัดแนะไปสูบบุหรี่ไฟฟ้าในที่ต่างๆ ซึ่งทำให้สุขภาพเสื่อมโทรม สมองไม่พัฒนา

3.2 หลักธรรมอันทำให้งาม (ความรู้พระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาตนเอง, พุทธธรรมทีปนี 1,ธรรมอันทำให้งาม , [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=15281[14 เมษายน 2568] ธรรมอันทำให้งาม 2ประการ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.jaisangma.com/gracing-virtues/ [14 เมษายน 2568])

ธรรมอันทำให้งามทั้งกาย วาจา ใจ มี 2 อย่าง คือ

3.2.1 ขันติ ความอดทน

ขันติ หมายถึง ความอดทนอดกลั้น ได้แก่ อดทนต่อราคะ โทสะ โมหะที่เกิดขึ้น อดทนต่อคำล่วงเกินด่าว่าของผู้อื่น อดทนต่อความลำบากตรากตรำและความหนาวร้อน อดทนต่อทุกขเวทนาอันเกิดจากโรคภัยไข้เจ็บเป็นต้น ย่อมส่งผลให้หน้าตา กิริยา ท่าทาง และคำพูดงดงาม น่าเคารพนับถือ

ความอดทน มาจากคำว่า ขันติ หมายถึง การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน ซึ่งไม่หวั่นไหวไม่ว่าจะมีคนเทอะไรลงไป ของเสีย ของหอม ของสกปรกหรือของดีงามก็ตาม

งานทุกชิ้นในโลกไม่ว่าจะเป็นงานเล็กงานใหญ่ ที่สำเร็จขึ้นมาได้นอกจากจะอาศัยปัญญาเป็นตัวนำแล้วล้วนต้องอาศัยคุณธรรมข้อหนึ่งเป็นพื้นฐานจึงสำเร็จได้ คุณธรรมข้อนั้นคือขันติ

ถ้าขาดขันติเสียแล้ว จะไม่มีงานชิ้นใดสำเร็จได้เลยเพราะขันติเป็นคุณธรรมสำหรับทั้งต่อต้านความท้อถอยหดหู่ ขับเคลื่อนเร่งเร้าให้เกิดความขยัน และทำให้เห็นอุปสรรคต่างๆ เป็นเครื่องท้าทายความสามารถ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของงานทุกชิ้น ทั้งทางโลกและทางธรรม คืออนุสาวรีย์ของขันติทั้งสิ้น

โดยเหตุนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ยกเว้นปัญญาแล้ว เราสรรเสริญว่าขันติเป็นคุณธรรมอย่างยิ่ง

กล่าวโดยสรุป ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าความอดทนอดกลั้น ในการชักชวนยั่วยุของเพื่อนให้สูบบุหรี่ไฟฟ้านั้น วัยรุ่นต้องหนักแน่น ไม่โอนเอียง ไปตามคำชักชวน คำขู่ดูหมิ่น ว่าขี้ขลาดขี้กลัว หรือถูกขู่ว่า ถ้าไม่สูบบุหรี่ไฟฟ้าแล้วไม่ต้องเป็นเพื่อนกัน ควรอดทนอดกลั้น หากลุ่มเพื่อนที่เป็นมิตรแท้ดีกว่า ที่จะเสียเวลาไปทะเลาะกัน และควรกล้าที่จะปฏิเสธ อดทนต่อการยั่วยุต่างๆเหล่านั้นได้ โดยไม่หวั่นไหวต่อกลิ่นหอมหวลของบุหรี่ไฟฟ้าที่มีภัยมหันต์

1.1 ลักษณะของความอดทนที่ถูกต้อง

1. ทำหูเหมือนหูกระทะ ทำตาเหมือนตาไม้ไผ่ คือ เมื่อถูกคนพาลด่า ก็ทำราวกับว่าไม่ได้ยิน ทำหูเหมือนหูกระทะ เมื่อเห็นอาการยั่วยุก็ทำราวกับว่าไม่ได้เห็น ทำตาเหมือนตาไม้ไผ่ไม่สนใจใยดี ไม่ปล่อยใจให้เศร้าหมองไปด้วย ใส่ใจสนใจแต่ในเรื่องที่จะทำความเจริญให้แก่ตนเอง เช่น เจริญศีลสมาธิ ปัญญาให้ดียิ่งๆ ขึ้น

ตามความคิดเห็นของผู้เขียนนั้น เมื่อถูกยั่วยุ ไม่ว่าจะเป็นวาจาคำเชิญชวนให้สูบบุหรี่ไฟฟ้าก็ดี หรือคำขู่ ด่าว่าก็ดี ไม่ควรให้มากระทบจิตใจให้รู้สึกหวั่นไหว ควรทำหูทวนลม ไม่ให้ค่าหรือราคาต่อคำพูดเชิญชวนหรือบังคับขู่เข็ญในการสูบบุหรี่ไฟฟ้านั้นๆ

2. เป็นผู้ไม่ดุร้าย คือสามารถข่มความโกรธไว้ได้ ไม่โกรธ ไม่ทำร้ายทำอันตรายด้วยอำนาจแห่งความโกรธนั้น ผู้ที่โกรธง่ายแสดงว่ายังขาดความอดทน มีคำตรัสของท้าวสักกะเป็นข้อเตือนใจอยู่ว่าผู้ใดโกรธตอบผู้ที่โกรธก่อนแล้ว ผู้นั้นกลับเป็นคนเลวกว่าผู้ที่โกรธก่อน ผู้ที่ไม่โกรธต่อบุคคลผู้กำลังโกรธอยู่ ย่อมชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงครามอันชนะได้ยากยิ่ง

ตามความคิดเห็นของผู้เขียนนั้น เมื่อถูกยั่วยุ ไม่ว่าจะเป็นวาจาคำเชิญชวนให้สูบบุหรี่ไฟฟ้าก็ดี หรือคำขู่ ด่าว่าก็ดี ไม่ควรให้มากระทบจิตใจให้รู้สึกหวั่นไหว ไม่โกรธเกรี้ยว โมโห ท้าตีท้าต่อย ให้อดทนต่อการชักชวนนั้น ถ้าไม่สบอารมณ์ ให้รีบเดินหนีเสีย หากจะมีเรื่องมีราว หรือมีการปะทะกัน ให้เราที่เป็นวัยรุ่นข่มอารมณ์ไม่ไปปะทะหรือโกรธตอบ

3. ไม่ปลูกน้ำตาให้แก่ใคร ๆ คือ ไม่ก่อทุกข์ให้แก่ผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือเจ็บแค้นใจจนน้ำตาไหล ด้วยอำนาจความเกรี้ยวกราดของเรา

ตามความคิดเห็นของผู้เขียนนั้น เมื่อถูกยั่วยุ ไม่ว่าจะเป็นวาจาคำเชิญชวนให้สูบบุหรี่ไฟฟ้าก็ดี หรือคำขู่ ด่าว่าก็ดี ไม่ควรให้มากระทบจิตใจให้รู้สึกหวั่นไหว ว่ากล่าวตอบโต้ หรือมีเรื่องชกต่อยให้ผู้อื่นได้เสียน้ำตาและเจ็บแค้น ควรหลีกหนีให้ไกล จากบุคคลที่ชักชวนให้สูบบุหรี่ไฟฟ้า หรือมาโฆษณาขายให้แก่เรา ที่เป็นวัยรุ่น ก็ควรเดินหนีไป ไม่พูดคุยด้วย

4. มีใจเบิกบานแจ่มใสอยู่เป็นนิตย์ คือ มีปีติอิ่มเอิบใจเสมอ ๆ ไม่พยาบาท ไม่โทษฟ้า โทษฝน โทษเทวดา โทษโชคชะตา หรือโทษใคร ๆ ทั้งนั้น พยายามอดทนทำการงานทุกอย่างด้วยใจเบิกบาน ลักษณะความอดทนนั้น โบราณท่านสอนลูกหลานไว้ย่อ ๆ ว่า **ปิดหูซ้ายขวา ปิดตาสองข้าง ปิดปากเสียบ้าง นอนนั่งสบาย**

ตามความคิดเห็นของผู้เขียนนั้น เมื่อถูกยั่วยุ ไม่ว่าจะเป็นวาจาคำเชิญชวนให้สูบบุหรี่ไฟฟ้าก็ดี หรือคำขู่ ด่าว่าก็ดี ไม่ควรให้มากระทบจิตใจให้รู้สึกหวั่นไหว ควรทำจิตใจของตนเองที่เป็นวัยรุ่นอยู่ให้แจ่มใสเบิกบาน เพื่อให้มิตรเทียมที่ชักชวนสูบบุหรี่รู้ว่า เราที่เป็นวัยรุ่น มีความสุขดี แม้ไม่ได้ทดลองสูบบุหรี่ไฟฟ้า ก็ยังมีสังคม มีเพื่อนที่รักที่เป็นมิตรแท้ อยู่ได้ ไม่ได้มีจิตใจที่เศร้าหมอง ยังนั่งนอนสบายมีชีวิตมีสุขภาพที่ดีปกติสุขอยู่

คนบางคนขี้เกียจทำงาน บางคนขี้เกียจเรียนหนังสือ บางคนเกะกะเกเร พอมีผู้ว่ากล่าวตักเตือนก็เฉยเสีย แล้วบอกว่าตนเองกำลังบำเพ็ญขันติบารมี อย่างนี้เป็นการเข้าใจผิดตีความหมายของขันติผิดไป ขันติไม่ได้หมายถึงการตกอยู่ในสภาพใดก็ทนอยู่อย่างนั้น

พวกที่จนก็ทนจนต่อไป ไม่ขวนขวายทำมาหากิน จัดเป็นพวกตายด้าน

พวกที่โง่ก็ทนโง่ไป ใครสอนให้ก็ไม่เอา จัดเป็นพวกดื้อด้าน

พวกที่ชั่วแล้วก็ชั่วอีกใครห้ามก็ไม่ฟัง จัดเป็นพวกดื้อดึง

ตามความคิดเห็นของผู้เขียนนั้น ควรมีความกระตือรือร้น ที่จะกล้าอดทนให้ถูกลักษณะจากการก้าวออก เมื่อถูกยั่วยุ ไม่ว่าจะเป็นวาจาคำเชิญชวนให้สูบบุหรี่ไฟฟ้าก็ดี หรือคำขู่ ด่าว่าก็ดี ไม่ควรให้มากระทบจิตใจให้รู้สึกหวั่นไหว ให้กล้าตัดสินใจที่จะปฏิเสธบุหรี่ไฟฟ้า เพื่อไม่ปล่อยให้ไปตามกาลเวลาที่ มิตรเทียมจะมาชักนำให้สูบได้ จนสุขภาพร่างกายเสีย ควรตั้งมั่นในความดี ในการปฏิเสธสารเสพติดอย่างสิ้นเชิง

ลักษณะที่สำคัญยิ่งของขันติ คือตลอดเวลาที่อดทนอยู่นั้น จะต้องมีใจผ่องใสไม่เศร้าหมอง เราสามารถสรุปลักษณะของขันติโดยย่อได้ดังนี้

1. อดทนถอนตัวหรือหลีกเลี่ยงจากความชั่วให้ได้
2. อดทนทำความดีต่อไป
3. อดทนรักษาใจไว้ไม่ให้เศร้าหมอง

1.2 ประเภทของความอดทน

ความอดทนแบ่งตามเหตุที่มากระทบได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. อดทนต่อความลำบากตรากตรำ เป็นการอดทนต่อสภาพธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ ความหนาว ความร้อน ฝนตก แดดออก ฯลฯ ก็อดทนทำงานเรื่อยไป ไม่ใช่เอาแต่โทษเทวดาฟ้าดิน หรืออ้างเหตุเหล่านี้แล้วไม่ทำงาน

2. อดทนต่อทุกขเวทนา เป็นการอดทนต่อการเจ็บไข้ได้ป่วย ความไม่ สบายกายของเราเอง ความปวด ความเมื่อย ผู้ที่ขาดความอดทนประเภทนี้ เวลาเจ็บป่วยจะร้องครวญครางพร่ำเพ้อรำพัน หงุดหงิด ฉุนเฉียวง่าย ผู้รักษาพยาบาลทำอะไรไม่ทันใจหรือไม่ถูกใจ ก็โกรธง่ายพวกนี้จึงต้องป่วยเป็น 2 เท่า คือ นอกจากจะป่วยกายที่เป็นอยู่แล้ว ยังต้องป่วยใจแถมเข้าไปด้วยทำตัวเป็นที่เบื่อหน่ายแก่ชนทั้งหลาย

3. อดทนต่อความเจ็บใจ เป็นการอดทนต่อความโกรธ ความไม่พอใจ ความขัดใจ อันเกิดจากคำพูดที่ไม่ชอบใจ กิริยามารยาทที่ไม่งาม การบีบคั้นทั้งจากผู้บังคับบัญชาและลูกน้องความอยุติธรรมต่าง ๆ ในสังคม ระบบงานต่าง ๆ ที่ไม่คล่องตัว ฯลฯ คนทั้งหลายในโลกแตกต่างกันมากโดยอัธยาศัยใจคอ โอกาสที่จะได้อย่างใจเรานั้นอย่าพึงคิด เพราะฉะนั้นเมื่อเริ่มเข้าหมู่คนหรือมีคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ให้เตรียมขันติไว้ต่อต้านความเจ็บใจ

4. อดทนต่ออำนาจกิเลส เป็นการอดทนต่ออารมณ์อันน่าใคร่ น่าเพลิดเพลินใจ อดทนต่อสิ่งที่เราอยากทำ แต่ไม่สมควรทำ เช่น อดทนไม่เที่ยวเตร่ ไม่เล่นการพนัน ไม่เสพสิ่งเสพติด ไม่รับสินบน ไม่คอร์รัปชั่น ไม่ผิดลูกเมียเขา ไม่เห่อยศ ไม่บ้าอำนาจ ไม่ขี้โอ่ ไม่ขี้อวด เป็นต้น

การอดทนข้อนี้ทำได้ยากที่สุด โบราณเปรียบไว้ว่า เขาด่าแล้วไม่โกรธ ว่ายากแล้ว เขาชมแล้วไม่ยิ้ม ยากยิ่งกว่า

ผู้เขียนมีความคิดเห็นเชื่อมโยงว่า ความอดทนที่เกี่ยวข้องกับการเลิกบุหรี่ไฟฟ้า ที่ผู้เสพอยากเลิกนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งดังนี้

1. อดทนต่อความลำบากตรากตรำ เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอาจพลั้งเผลอติดบุหรี่ไฟฟ้าเข้าแล้ว ควรอดทนต่อการเลิกสูบบุหรี่ไฟฟ้า หยิบทิ้งหยิบไปทำลายเสียให้สิ้นซาก แล้ว เข้ารับการบำบัดจากสาธารณะสุขตาม

ขั้นตอน ไม่ว่าจะลำบากอย่างไรไม่ควรนำมาอ้าง เช่น รถติด เดินทางลำบาก อากาศร้อนไปหรือหนาวไป ควรทำตามขั้นตอนการเลิกบุหรี่อย่างต่อเนื่อง

2. อดทนต่อทุกขเวทนา เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอาจพลั้งเผลอติดบุหรี่ไฟฟ้าเข้าแล้ว ควรอดทนต่อการเลิกสูบบุหรี่ไฟฟ้า ไม่ว่าจะไม่สบายกายหรือไม่สบายใจอย่างไร ให้เรานึกถึงคนที่เรารักว่า พ่อแม่ยังรอเรากลับมาไม่สูบบุหรี่ไฟฟ้าให้เป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย และเมื่อมีความรู้สึกหงุดหงิด ฉุนเฉียวให้เราเข้าใจว่าเราป่วยต้องรักษาสั่งจิตใจตนเองให้ระงับความโกรธ อารมณ์หงุดหงิดหรือฉุนเฉียว ไม่ทำให้เป็นที่น่าเดือนร้อนของเจ้าหน้าที่ คนในครอบครัว อาจจะสั่งใจโดยพูดในใจว่า **หยุด** ก็ได้

3. อดทนต่อความเจ็บใจ เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอาจพลั้งเผลอติดบุหรี่ไฟฟ้าเข้าแล้ว ควรอดทนต่อการเลิกสูบบุหรี่ไฟฟ้า ที่เราจะเผชิญ กับสถานการณ์ทางสังคม ที่เราไม่พอใจ เช่น การพูดจาล้อเลียน เราว่าเป็นพวกขี้ยา การบีบคั้น ในเรื่องไม่ให้สูบบุหรี่ไฟฟ้า ความไม่พอใจกับคำพูดที่ทำให้เจ็บใจ เมื่อเราจะโกรธ ควรหลีกเลี่ยงหรือเดินหนีเสีย เพื่อให้เราไม่แสดงกิริยามารยาทที่ไม่งามออกมาได้ จึงควรอดทนต่อความเจ็บใจและให้ใจเราไม่คิดแค้น คิดว่าเราเป็นผู้ป่วย หากหายป่วยแล้ว ให้คิดว่าเราจะต้องดีขึ้นให้ได้

4. อดทนต่ออำนาจกิเลส เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอาจพลั้งเผลอติดบุหรี่ไฟฟ้าเข้าแล้ว ควรอดทนต่อการเลิกสูบบุหรี่ไฟฟ้า ในความอยากความมีอารมณ์อันน่าใคร่ น่าเพลิดเพลินใจ ในการอยากกลับไปสูบบุหรี่ไฟฟ้าอีกอยากล้มเลิก การเลิกสูบบุหรี่ไฟฟ้า อดทนต่อสิ่งที่เราอยากทำที่เป็นอำนาจกิเลสนั้น ให้นึกถึงว่า ถ้าเราไม่สูบบุหรี่ไฟฟ้า เราก็อยู่ได้ เหมือนแต่ก่อนที่ไม่มีมัน เราก็อยู่ได้ จะได้ครอบครัว เพื่อนมิตรแท้ที่ดีกลับมาเหมือนเดิม ให้เป็นกำลังใจในการอดทนอดกลั้นต่ออำนาจกิเลสในใจเรา เพื่อที่เราจะมีชีวิตที่ดีขึ้น มีสุขภาพที่ดี มีการเรียนและการทำงานที่ดีขึ้น

1.3 วิธีฝึกความอดทน

1. ต้องคำนึงถึงหิริโอตตัปปะให้มาก เมื่อมีความละอายและเกรงกลัวต่อบาปอย่างเต็มที่ ความอดทนย่อมจะเกิดขึ้น ดังตัวอย่างในเรื่องของพระเตมีย์ใบ้

2. ต้องรู้จักเชิดอารมณ์ที่มากระทบนั้นให้สูงขึ้น คือนึกเสียว่าที่เขาทำแก่เราอย่างนั้นน่ะดีแล้ว เช่น เขาด่าก็นึกเสียว่าดีกว่าเขาตี เขาตีก็นึกเสียว่าดีกว่าเขาฆ่า เปรียบกับการชกมวยการสู้แบบนี้ก็คือการหลบหมัดของคู่ต่อสู้ โดยวิธีหมอบลงต่ำให้หมัดเขาคร่อมหัวเราไปเสีย เราไม่เจ็บตัว ตัวอย่างในเรื่องนี้ ดูได้จาก**พระปุณณเถระมองโลกในแง่ดีเพราะมีความอดทน**

พระปุณณะเดิมเป็นชาวสุนาปรันตะ ไปค้าขายที่เมืองสาวัตถี ได้ฟังเทศน์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงออกบวช ครั้นบวชแล้วการทำสมาธิภาวนาไม่ได้ผล เพราะไม่คุ้นกับสถานที่ ท่านคิดว่าภูมิอากาศที่บ้านเดิมของท่านเหมาะกับตัวท่านมากกว่า จึงทูลลาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสถามว่า “เธอแน่ใจหรือปุณณะคนชาวสุนาปรันตะนั้นดุร้ายมากนัก ทั้งหยาบคายด้วย เธอจะทนไหวหรือ”

“ไหวพระเจ้าข้า”

“นี่ปุณณะ ถ้าคนพวกนั้นเขาด่าเธอ เธอจะมีอุบายอย่างไร”

“ข้าพเจ้าก็คิดว่า ถึงเขาจะด่าก็ยังดีกว่าเขาตบต่อยด้วยมือ พระเจ้าข้า”

“ถ้าเผื่อเขาต่อยเอาล่ะ ปุณณะ”

“ก็ยังดีพระเจ้าข้า "ดีกว่าเขาเอาก้อนดินขว้างเอา”

“ก็ถ้าเขาเอาก้อนดินขว้างเอาล่ะ”

“ข้าพระองค์ก็จะคิดว่า ก็ยังดีพระเจ้าข้า ดีกว่าเขาเอาไม้ตะพดตีเอา”

“ถ้าเผื่อเขาหวดด้วยตะพดล่ะ”

“ก็ยังดีพระเจ้าข้า ดีกว่าถูกเขาแทงหรือฟันด้วยหอกดาบ”

"เอาล่ะ ถ้าเผื่อคนพวกนั้นเขาจะฆ่าเธอด้วยหอกด้วยดาบล่ะ ปุณณะ"

"ข้าพระองค์ก็จะคิดว่า มันก็เป็นการดีเหมือนกันพระเจ้าข้า""

"ดีอย่างไร ปุณณะ"

"ก็คนบางพวกที่คิดอยากตาย ยังต้องเสียเวลาเที่ยวแสวงหาศัสตราวุธมาฆ่าตัวเอง แต่ข้าพระองค์มีโชคดีกว่าคนพวกนั้น ไม่ต้องเสียเวลาไปเที่ยวหาศัสตราวุธอย่างเขา"

"ดีมาก ปุณณะ เธอคิดได้ดีมาก เป็นอันตกลง เราอนุญาตให้เธอไปพำนักทำความเพียรที่ตำบลสุนาปรันตะได้"

พระปุณณะกลับไปเมืองสุนาปรันตะแล้ว ทำความเพียร ในไม่ช้าใจก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

นี่คือเรื่องของพระปุณณะ นักอดทนตัวอย่าง ซึ่งอดทนได้โดยวิธีเชิดอารมณ์ที่มากระทบนั้นให้สูงขึ้น (ความรู้พระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาตนเอง , พุทธธรรมทีปนี 1 ,ธรรมอันทำให้งาม , [ออนไลน์] , แหล่งที่มา :https://kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=15281 [14 เมษายน 2568])

3. ต้องฝึกสมาธิมาก ๆ เพราะทั้งขันติและสมาธิเป็นคุณธรรมที่เกื้อหนุนกัน ขันติจะหนักแน่นก็ต้องมีสมาธิมารองรับสมาธิจะก้าวหน้าก็ต้องมีขันติเป็นพื้นฐาน ขันติอุปมาเหมือนมือซ้ายสมาธิอุปมาเหมือนมือขวาจะล้างมือ มือทั้งสองข้างจะต้องช่วยกันล้าง จึงจะสะอาดดี มี**ตัวอย่างของผู้มีความอดทนเป็นเลิศ**อีกท่านหนึ่งคือ พระโลม นาคเถระ ท่านเป็นพระที่ทำสมาธิจนสามารถระลึกชาติได้แต่ยังไม่หมดกิเลส วันหนึ่งท่านนั่งสมาธิอยู่กลางแจ้ง พอถึงตอนเที่ยงแดดส่องเหงื่อไหลท่วมตัวท่าน พวกลูกศิษย์จึงเรียนท่านว่า "ท่านขอรับ นิมนต์ท่านนั่งในที่ร่มเถิด อากาศเย็นดี"พระเถระกล่าวตอบว่า "คุณ ฉันนั่งในที่นี้ เพราะกลัวต่อความร้อนนั่นเอง" แล้วนั่งพิจารณาอเวจีมหานรกเรื่อยไป เพราะเคยตกนรกมาหลายชาติ เห็นว่าความร้อนในอเวจีที่เคยตก ร้อนกว่านี้หลายร้อยหลายพันเท่า ท่านจึงไม่ลุกหนี ตั้งใจทำสมาธิต่อไป จนในที่สุดได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

1.4 อานิสงส์ของความอดทน หรือผลของความอดทนในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้แล้วมีผลดีๆ ตามมาดังนี้

1. ทำให้กุศลธรรมทุกชนิดเจริญขึ้นได้ **เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอดทนเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้** จะมีคนชม อย่างน้อยคนในครอบครัวก็ชม ไม่ว่าเราจะทำอะไร ที่ดีๆ ก็มีคนเข้าใจเราไม่มองเราผิดๆ จะทำให้เรามีกุศลธรรมที่ทำเจริญงอกงามขึ้นมาได้ รวมถึงความคิดอ่านของเราก็มีแนวโน้มเอนเอียงไปในทางที่ดี ที่ถูกต้อง ที่ชอบ ที่ควร

2. ทำให้เป็นคนมีเสน่ห์ เป็นที่รักของคนทั้งหลาย **เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอดทนเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้** ทำให้หน้าตาเราสดใส ไม่ไอกระแอมเหมือนคนเป็นขี้โรค คนรอบข้างก็จะรักและเอ็นดู ทำให้มีเสน่ห์ขึ้น หน้าตาดี สุขภาพดี บุคลิกภาพดีมีชัยไปกว่าครึ่ง มีคนกล้าเข้าหา เพราะเราไม่มีกลิ่นบุหรี่ไฟฟ้าติดตัว

3. ทำให้ตัดรากเหง้าแห่งความชั่วทั้งหลายได้ **เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอดทนเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้** เคยมีคำกล่าวที่ว่า หากเราเริ่มต้นที่จะติดสารเสพติดอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เช่น บุหรี่ หรือบุหรี่ไฟฟ้า จะเป็นการเริ่มติดสิ่งเสพติดชนิดอื่นๆ ตามมา เมื่อเราเลิกได้แล้ว จึงตัดรากเหง้าแห่งความชั่วทั้งหลายที่เป็นสิ่งเสพติดได้ หรืออาจเป็นอีกนัยหนึ่ง อาทิ ถ้าเรายังสูบอยู่หากตำรวจเห็น อาจปรับเงินเรา จนเราไม่มีเงินไปเรียนหนังสือ พ่อแม่โดนปรับหากเรามีเงินไม่พอ อาจทำให้เราต้องเป็นหัวขโมย ในการผิดศีลเพิ่มอีกข้อก็เป็นได้ ดังนั้นถ้าเราเลิกได้ ก็จะตัดวงจรแห่งความชั่วทั้งปวงได้

4. ทำให้อยู่เย็นเป็นสุขทุกอิริยาบถ **เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอดทนเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้** เกิดผลทำให้จิตใจปลอดโปร่ง ไม่มีควันบุหรี่มาทำให้หงุดหงิดใจ จะนั่งจะนอนไร้ความกังวลว่ามีสิ่งผิดกฎหมาย ไร้ความกังวลว่าตำรวจจะมาจับเปรียบเทียบปรับหรือไม่ ไม่กังวล รู้สึกผ่อนคลายเพราะเราเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้

5. ชื่อว่าได้เครื่องประดับอันประเสริฐของนักปราชญ์ **เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอดทนเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้** ได้ยินคำยกย่องสรรเสริญว่า เราชนะใจตนเอง เปรียบประดุจนักปราชญ์ที่สามารถข่มสจิตใจของตนเองให้ลดละ

เลิกได้ ทำให้เป็นที่เชิดหน้าชูตา ว่าเราเป็นคนไม่ขี้ยา สามารถเลิกได้ด้วยตนเอง พ่อแม่ ญาติพี่น้องก็ปราบปลื้มใจ

6. ทำให้ศีลและสมาธิตั้งมั่น **เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอดทนเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้** มีความสำรวมเกิดมีจิตใจที่มีสมาธิมากขึ้น ไม่วอกแวก สามารถรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ เช่น ไม่ต้องคอยโกหกว่าไม่ได้สูบบุหรี่ไฟฟ้า ไม่ต้องสนำเงินที่ตนโดนปรับไปจำนวนมากที่สูบบุหรี่ไฟฟ้าหรือมีในครอบครอง แล้วเงินหมดไม่มีเงินใช้ไปยืมคนอื่น หรือไปขโมยคนอื่นมา จึงทำศีลของตนเองให้บริสุทธิ์ได้

7. ทำให้ได้พรหมวิหารโดยง่าย **เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอดทนเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้** ได้ธรรมหรือหลักธรรมประจำใจที่จะใช้ในการดำเนินชีวิตให้ประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงาน การครองเรือน การดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่า มีหัวใจที่เมตตา ปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับความสุข

8. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย ฯลฯ **เมื่อเราที่เป็นวัยรุ่นอดทนเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้** รู้จักผิดชอบชั่วดี เปิดทางรู้หรืออารมณ์ไปสู่พระนิพพานได้ง่ายขึ้นเมื่อเราตั้งใจไปปฏิบัติ เพราะความเห็นชอบตั้งมั่นชอบในสิ่งที่ถูกต้องที่ควรได้เกิดขึ้นมาแล้ว

บุคคลได้อดทนต่อคำของผู้สูงกว่าได้ เพราะความกลัว อดทนถ้อยคำของผู้เสมอกันได้ เพราะเหตุแห่งความแข่งดี ส่วนผู้ใดในโลกนี้ อดทนต่อคำของคนเลวกว่าได้ สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวว่า ความอดทนนั้นสูงสุด

กล่าวโดยสรุป ตามความคิดเห็นของผู้เขียน ความอดทนอดกลั้น หรือขันติ สามารถนำมาประยุกต์ในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้โดยอดทนต่อกิเลสภายในจิตใจที่อยากสูบ อดทนต่อคำพูดจาถากถางว่าจะเลิกได้หรือไม่ มองโลกในแง่ดีเพราะมีความอดทน ต้องฝึกสมาธิให้ตั้งมั่นมีขันติบารมี ชนะใจตนเอง ที่จนทนต่อการเลิกสูบบุหรี่ไฟฟ้าและอดทนต่อขั้นตอนกระบวนการต่างๆ ที่คุณหมอให้เราเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้ในที่สุด

3.2.2 โสรัจจะ ความสงบเสงี่ยมเจียมตัว

โสรัจจะ หมายถึง ความสงบเสงี่ยมทางกาย ทางวาจา และทางใจ ในบางแห่งใช้คำว่า อวิโรธนะ ไม่โกรธ ในภาษาไทยว่า ใจเย็น ก็ทำให้งดงามเหมือนกัน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษถือเอาจอบและตะกร้ามาแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่าเราจักกระทำแผ่นดินอันใหญ่นี้ไม่ให้เป็นแผ่นดิน ดังนี้ เขาขุดลงตรงที่นั้น ๆ โกยขี้ดินทิ้งในที่นั้น ๆ บ้วนน้ำลายลงในที่นั้น ๆ แล้วสำทับว่าเองอย่าเป็นแผ่นดิน ๆ ดังนี้ ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นจักทำแผ่นดินอันใหญ่นี้ไม่ให้เป็นแผ่นดินได้หรือไม่ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่ได้ พระเจ้าข้า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่าแผ่นดินอันใหญ่นี้ ลึกหาประมาณมิได้ เขาจะทำแผ่นดินอันใหญ่นี้ไม่ให้เป็นแผ่นดินไม่ได้ง่ายเลย ก็แลบุรุษนั้นจะต้องเหน็ดเหนื่อยลำบากเสียเปล่าเป็นแน่แท้ ดังนี้ แม้ฉันใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลายทางแห่งถ้อยคำที่บุคคลอื่นจะพึงกล่าวกะท่านมีอยู่ 5 ประการ คือ

กล่าวโดยกาลอันสมควรหรือไม่สมควร 1
กล่าวด้วยเรื่องจริงหรือไม่จริง 1
กล่าวด้วยคำอ่อนหวานหรือคำหยาบคาย 1
กล่าวด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์หรือไม่ประกอบด้วยประโยชน์ 1
มีจิตเมตตาหรือมีโทสะในภายในกล่าว 1

ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อบุคคลอื่นจะกล่าวโดยกาลอันสมควรหรือไม่สมควรก็ตาม จะกล่าวด้วยเรื่องจริงหรือไม่จริงก็ตาม จะกล่าวด้วยถ้อยคำอ่อนหวานหรือหยาบคายก็ตาม จะกล่าวถ้อยคำประกอบด้วยประโยชน์หรือไม่ประกอบด้วยประโยชน์ก็ตาม จะมีจิตเมตตาหรือมีโทสะในภายในกล่าวก็ตาม แม้ในข้อนั้นพวกเธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรปรวนเราจักไม่เปล่งวาจาที่ชั่ว เราจักอนุเคราะห์ด้วยประโยชน์

เราจักมีจิตเมตตา ไม่มีโทสะภายใน เราจักแผ่เมตตาจิตไปถึงบุคคลนั้น และเราจักแผ่เมตตาจิตอันเสมอด้วยแผ่นดิน ไพบูลย์ ใหญ่ยิ่ง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาทไปตลอดโลก ทุกทิศทุกทาง ซึ่งเป็นอารมณ์ของจิตนั้น ดังนี้ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาด้วยอาการดังที่กล่าวมานี้

กล่าวโดยสรุป ตามความคิดเห็นของผู้เขียน การประยุกต์ใช้หลักธรรมโสรัจจะในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้า ก็คือ การสำรวมในกาย วาจาใจไม่ขวนขวายหามาสูบอีก มีความใจเย็น ไม่เดือดร้อนฟูมฟาย สงบเสงี่ยมเจียมตัวในการทำการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าตามขั้นตอนต่างๆ จนสามารถเลิกได้ในที่สุด

3.2 หลักธรรมหิริ-โอตัปปะ

ขอนำหลักธรรมเรื่องหิริ-โอตัปปะ(แหล่งที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : 23 หน้า : 131) มาใช้ในการอธิบายดังนี้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อหิริและโอตตัปปะไม่มีอินทรียสังวรของบุคคลผู้มีหิริและโอตตัปปะวิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้ว เมื่ออินทรียสังวรไม่มี ศีลของบุคคลผู้มีอินทรียสังวรวิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้ว เมื่อศีลไม่มี สัมมาสมาธิของบุคคลผู้มีศีลวิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้ว เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณทัสสนะของบุคคลผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้ว เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะไม่มี นิพพิทาและวิราคะของบุคคลผู้มียถาภูตญาณทัสสนะ-วิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้ว เมื่อนิพพิทาและวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะของบุคคลผู้มีนิพพิทาและวิราคะวิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้ว

ภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้ที่มีกิ่งและใบวิบัติแล้ว สะเก็ด เปลือก กระพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้น ย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อหิริและโอตตัปปะไม่มี อินทรียสังวรของบุคคลผู้มีหิริและโอตตัปปะวิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้ว ฯลฯวิมุตติญาณทัสสนะของบุคคลผู้มีนิพพิทาและวิราคะวิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้ว ฉันนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อหิริและโอตตัปปะมี อินทรียสังวรของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและโอตตัปปะ ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ เมื่ออินทรียสังวรมี ศีลของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอินทรียสังวร ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ เมื่อศีลมี สัมมาสมาธิของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ เมื่อสัมมาสมาธิมี ยถาภูตญาณทัสสนะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสัมมาสมาธิ ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมี นิพพิทาและวิราคะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ เมื่อนิพพิทาและวิราคะมี วิมุตติญาณทัสสนะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยนิพพิทาและวิราคะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์

ขออธิบายดังนี้ หิริ-โอตัปปะ : ความละอายและความเกรงกลัวต่อบาป เป็นหลักธรรมคุ้มครองโลกให้สงบสุข รักตนเอง รักครอบครัว รักส่วนรวม จากธรรมบรรยาย หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี วัดหินหมากเป้ง ต.พระพุทธบาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย

หิริ (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี วัดหินหมากเป้ง ต.พระพุทธบาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย, [ออนไลน์] :https://www.gotoknow.org/posts/229358, แหล่งที่มา[16 เมษายน 2568]) อ่านว่า หิ-ริ, หิ-หริ แปลว่า ความละอายแก่ใจ ความละอายต่อบาป หิริ หมายถึงความละอายใจตัวเองต่อการทำความชั่วความผิด ต่อการประพฤติทุจริตทั้งหลายและความละอายใจตัวเองที่จะละเว้นไม่ทำความดีซึ่งควรจะทำให้เกิดมีในตน เช่นบิดามารดามีความละอายใจที่จะไม่ดูแลบุตรของตน เช่นนี้เรียกว่ามี หิริ

หิริ เกิดขึ้นได้ด้วยการคิดถึงการศึกษา ฐานะ ยศศักดิ์ ชาติตระกูลของตน คิดถึงความเสียดายที่จะเกิดขึ้น รวมกับความแกล้วกล้าของจิตใจที่จะไม่ทำชั่วเช่นนั้น

หิริ เป็นธรรมรักษาคุ้มครองโลก ทำให้โลกเกิดสันติ ทำให้คนเราอยู่กันอย่างสงบสุข เพราะคนที่มีหิริจะเกลียดความชั่ว และละอายที่จะทำความชั่วทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทำให้ไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่โลกและสรรพสัตว์ทั้งปวง

หากเราคิดจะทำสิ่งใดที่ชั่ว ความละอายจะเกิดขึ้นมาในใจ แม้ว่าคนอื่นจะไม่เห็น คิดทำชั่วคืออย่างไร สิ่งใดที่เป็นไปเพื่อความเลวทรามไม่ถูกต้องทางธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอันนั้นเป็นความเลว อะไรที่วัดว่าถูกหรือไม่ถูก คือถ้าเราทำอะไรลงไป ถ้าหากว่ามันไม่ถูกต้องแล้วมันรู้สึกจะละอายกระดากในใจตนเอง แต่ตามหลักท่านบอกว่านักปราชญ์ทั้งหลายไม่สรรเสริญ ไม่นิยม นั่นเรียกว่า ผิดจากธรรม ความละอายนี่แหละเป็นต้นเหตุให้ทำความดี ความดีทั้งหมดเกิดจากความละอายทั้งนั้น ความไม่ดีเกิดจากความไม่ละอายนั่นเอง ศีล ๕ ข้อมีความละอายเป็นเบื้องต้น เป็นสมุฏฐาน หากว่ามีความละอายในใจแล้วไม่กล้าทำ ศีลข้อนั้นก็งดเว้นได้หมด

โอตตัปปะ (อ่านว่า โอดตับปะ) แปลว่า ความเกรงกลัว หมายถึงความสะดุ้งกลัวต่อผลของความชั่วต่อผลของความทุจริตที่ทำไว้

โอตตัปปะ เป็นอาการของจิตที่หวั่นไหวเมื่อจะทำความชั่ว เพราะกลัวความผิดที่จะตามให้ผลในภายหลัง เกิดขึ้นได้เพราะคิดถึงโทษหรือความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นจากการทำชั่ว จากการประพฤติทุจริตของตน เช่น ตัวเองเองต้องเดือดร้อน เกิดความเสียหาย เสียทรัพย์สินเงินทอง เสียอิสรภาพ หรือถูกคนอื่นตำหนิติเตียน ถูกสังคมรังเกียจ เป็นต้น

โอตตัปปะ เป็นธรรมคุ้มครองโลกคู่กับหิริ เพราะคนที่มีโอตตัปปะย่อมกลัวที่จำทำความผิด ทำให้งดเว้นจากการประพฤติต่างๆ ได้ อันเป็นเหตุให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข เกิดสันติภาพขึ้น

เมื่อมีหิริโอตตัปปะอย่างนี้แล้ว กฎหมายบ้านเมืองทุกมาตรา ก็จะไม่มีใครกล้าทำผิด อย่าว่าแต่ธรรมเลย การอยู่ด้วยกันเป็นหมู่คณะ เป็นพรรคเป็นพวกหลายคนด้วยกัน ถ้ามีหิริโอตตัปปะแล้ว ไม่มีอิจฉาริษยาเบียดเบียนซึ่งกันและกันมันก็เป็นสุขเท่านั้น หากคิดผิดประทุษร้ายเกิดความละอายและกลัวขึ้นมา นั่นธรรมเตือนขึ้นมาแล้ว เลยไม่กล้าทำความชั่ว ครั้นทำลงไปก็เป็นเหตุให้เดือดร้อนวุ่นวาย ตนเองเดือดร้อนเพราะทำชั่วคิดชั่ว แล้วก็เป็นเหตุให้คนอื่นเดือดร้อนเพิ่มขึ้นมาอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป ตามความคิดเห็นของผู้เขียน ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป เป็นแรงบันดาลใจที่จะเลิกสูบบุหรี่ไฟฟ้า ในการรับรู้ถึง ความละอาย คือ หิริ ในการทำความชั่วของตนเอง เมื่อเสพสารเสพติดไปแล้ว เป็นสิ่งไม่ดี นำความเสื่อมเสียมาสู่ตนเองและครอบครัว และเกรงกลัวต่อบาป เมื่อสูบบุหรี่ไฟฟ้า มีกฎหมายมารองรับทั้งผู้สูบผู้ขาย ดังที่เกริ่นในต้นเรื่องแล้วว่า ผู้ใดขายหรือให้บริการโดยมีค่าตอบแทน รวมถึงการซื้อมาเพื่อขายต่อ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือปรับไม่เกิน 600,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ กฎหมายกำหนดให้บุหรี่ไฟฟ้าเป็นสินค้าที่ต้องห้ามในการนำเข้ามาในราชอาณาจักร ตามประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่อง กำหนดให้บารากู่และบารากู่ไฟฟ้าหรือบุหรี่ไฟฟ้าเป็นสินค้าที่ต้องห้ามในการนำเข้ามาในราชอาณาจักรฯ โดยผู้ใดนำเข้าบุหรี่ไฟฟ้า ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 10 ปี หรือปรับเป็นเงิน 5 เท่าของราคาสินค้า หรือทั้งจำทั้งปรับ และให้ริบบุหรี่ไฟฟ้า รวมทั้งสิ่งที่ใช้บรรจุและพาหนะใดๆ ที่ใช้ในการบรรทุกสินค้าบุหรี่ไฟฟ้านั้นด้วย นอกจากนี้ ยังเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 ซึ่งต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 10 ปี หรือปรับไม่เกิน 500,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และศาลอาจสั่งริบของนั้นก็ได้ ไม่ว่าจะมีผู้ถูกลงโทษตามคำพิพากษาหรือไม่ก็ตาม ผู้ครอบครอง ผู้ใดช่วยซ่อนเร้น ช่วยจำหน่าย ช่วยพาเอาไปเสีย ซื้อ รับจำนำ หรือรับไว้ โดยประการใด ซึ่งของอันตนรู้ว่าเป็นของที่เข้ามาในราชอาณาจักรโดยยังมิได้ผ่านพิธีการศุลกากรโดยถูกต้อง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับเป็นเงิน 4 เท่าของราคาสินค้า หรือทั้งจำทั้งปรับ (พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 และที่แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 56/5 ประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่อง กำหนดให้บารากู่และบารากู่ไฟฟ้าหรือบุหรี่ไฟฟ้าเป็นสินค้าที่ต้องห้ามในการนำเข้ามาในราชอาณาจักร

พ.ศ. 2557 ข้อ 4 ,พระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 มาตรา 244 มาตรา 246) สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า กมฺมุนา วตฺตตี โลโก "สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม"(พุทธศาสนสุภาษิต (ม.ม. 13/648, ขุ.สุ. 25/457) [ออนไลน์].สืบค้นจาก: http://www.digitalschool.club/digitalschool/social1_1_1/social2_1/teacher09.pdf เมื่อวันที่ 15 เม.ย. 2568)

4.วิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้า

1) หลักธรรมแห่งการคบมิตร ผู้เขียนบทความขอสรุปหลักการหรือหลักธรรมคบมิตรไว้ดังนี้ การคบมิตรที่เป็นสุขแก่ตน ในการพัฒนาตนเอง แล้วมีกัลยาณมิตร คอยช่วยเหลือ ชี้แจงบอกแนวทางให้เดินไปในทิศทางที่ถูกต้อง ต้องมีการเลือกคบมิตรในมิตรแท้ 4 ข้อแรก ได้แก่ 1. มิตรอุปการะ 2. มิตรร่วมทุกข์ ร่วมสุข 3. มิตรแนะประโยชน์ และ 4. มิตรมีน้ำใจ ในการเลือกคบเพื่อน เพื่อนำทางไปสู่ชีวิตที่ดี มีเพื่อนดี ส่วนเพื่อนที่เป็นมิตรเทียม ควรหลีกให้ไกล เพราะจะนำเราเข้าสู่วังวนแห่งยาเสพติด ที่เราไม่รู้ตัว ชักชวนไปในทางเสียหาย ทำให้ผู้ปกครองพ่อแม่ได้เสียใจ ก็มีเหตุที่ต้องเลิกคบมิตรเทียม 4 ข้อหลัง ด้วย คือ 1. คนปอกลอก 2. คนดีแต่พูด 3. คนหัวประจบ และ 4. คนชวนฉิบหาย หากเราคบไปจะทำให้เราตกต่ำ เป็นที่อับอายของครอบครัว หรืออาจทำให้ครอบครัวแตกแยกกันได้ ถ้าไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ไปเชื่อฟังมิตรเทียม ดังนั้น พ่อแม่ผู้ปกครองย่อมอยากเห็นเราได้ดี พ่อแม่ผู้ปกครองก็อาจจัดว่าได้เป็นมิตรแท้เช่นกัน

กล่าวโดยสรุปการเลือกคบเพื่อน ตามความคิดเห็นของผู้เขียน มีความสำคัญและความจำเป็นอย่างมากในการเป็นแรงขับเคลื่อนการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่น ให้ชักชวนเป็นกำลังใจ ในคำปรึกษาเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้เป็นอย่างดีสมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า ยํ เว เสวติ ตาทิโส "คบคนเช่นไร ก็เป็นคนเช่นนั้น" (พุทธศาสนสุภาษิต หมวดที่ 13 (ว.ว.) "หมวดการคบหา" [ออนไลน์]. สืบค้นจาก : https://tongsamut.blogspot.com/p/blog-page_3.html เมื่อวันที่ 15 เม.ย. 2568)

2) หลักธรรมอันทำให้งาม ผู้เขียนบทความขอสรุปหลักธรรมอันทำให้งาม ซึ่งประกอบด้วย 1. ขันติ ความอดทนอดกลั้น 2. โสรัจจะ ความใจเย็นสงบเสงี่ยม สำรวมกายใจ จะเป็นแนวทางอัน ก่อให้เกิดความสำเร็จด้านต่างๆ โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้กับ การเลิกบุหรี่ไฟฟ้า หรือการข่มใจไม่ให้ไปริเริ่มสูบบุหรี่ไฟฟ้า ที่ถูกชักชวน ให้จิตใจมีความมั่นคงแข็งแรง ชนะใจตนเอง ชนะต่อกิเลสอันจะนำพาไปสู่ความเสียหายได้ ทำให้เราเป็นบุคคลที่มีความงามทางด้านร่างกายหรือความประพฤติ มีจิตใจภายในที่งดงาม ชนะต่อความชั่วและอบายมุขทั้งปวงที่จะมาหลอกล่อความดีในตัวเราไปไม่ได้

3) หลักธรรมหิริ-โอตัปปะ ผู้เขียนบทความขอสรุปหลักธรรมหิริ-โอตัปปะ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในความคิด ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป เป็นคุณธรรมพื้นฐานในการสร้างคนดี ให้มีภูมิคุ้มกันต่อสิ่งเร้า และยั่วยุจากภายนอก จากเหตุการณ์ จากสภาพสังคม ที่เกิดความละอายต่อบาปนั่นคือ หิริ ไม่ทำความชั่ว เป็นสิ่งที่รู้สึกสำนึกได้ภายในจิตใจ เมื่อไม่ดีก็ไม่ทำ ทำแต่สิ่งดีๆ ศีลก็ไม่ขาด รู้ว่าบุหรี่ไฟฟ้าเป็นสิ่งไม่ดีจะทำให้พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ปกครองเกิดความเศร้าเสียใจ ก็งดเว้นไม่ทำ และเมื่อรู้ว่าถ้าทำไม่ดีสูบบุหรี่ไฟฟ้าแล้วเกิดผลเสียต่อสุขภาพ ผิดกฎหมาย ทำให้สมองไม่ดี เจ็บป่วยทำงานทำการหรือเรียนหนังสือไม่ได้ ก็จะเกรงกลัวต่อบาปต่อผลกระทบทางกฎหมาย ทางร่างกาย เรียกว่า โอตัปปะ ก็จะไม่ทำความชั่วนั้นๆ เป็นพื้นฐานทางจิตใจคอยควบคุมให้รู้จักผิดชอบชั่วดีได้

สิ่งที่คอยสนับสนุนการเลิกบุหรี่ไฟฟ้า ด้วยการใช้หลักธรรมทั้งสามในการตระหนักรู้ แล้วนำมาปรับใช้ในวิธีการดำรงชีวิตในปัจจุบันให้เท่าทันเหตุการณ์ การแพร่ระบาดของบุหรี่ไฟฟ้าในหมู่วัยรุ่น ที่ริเริ่มอยากรู้อยากลอง จึงเป็นอีกแนวทางในการโน้มน้าวใจให้เป็นกำลังเสริมเป็นหลักตั้งมั่นในความตั้งใจการเลิกบุหรี่ไฟฟ้า

ได้ ให้ชนะต่อกิเลสภายในใจ มีแนวทางปฏิบัติที่ดี ตั้งมั่นในความดี ในซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง เพื่อปลอบประโลมใจ หรือใช้เป็นหลักในการยึดเหนี่ยวจิตใจครองตนในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าได้

ผังความคิด/องค์ความรู้ใหม่

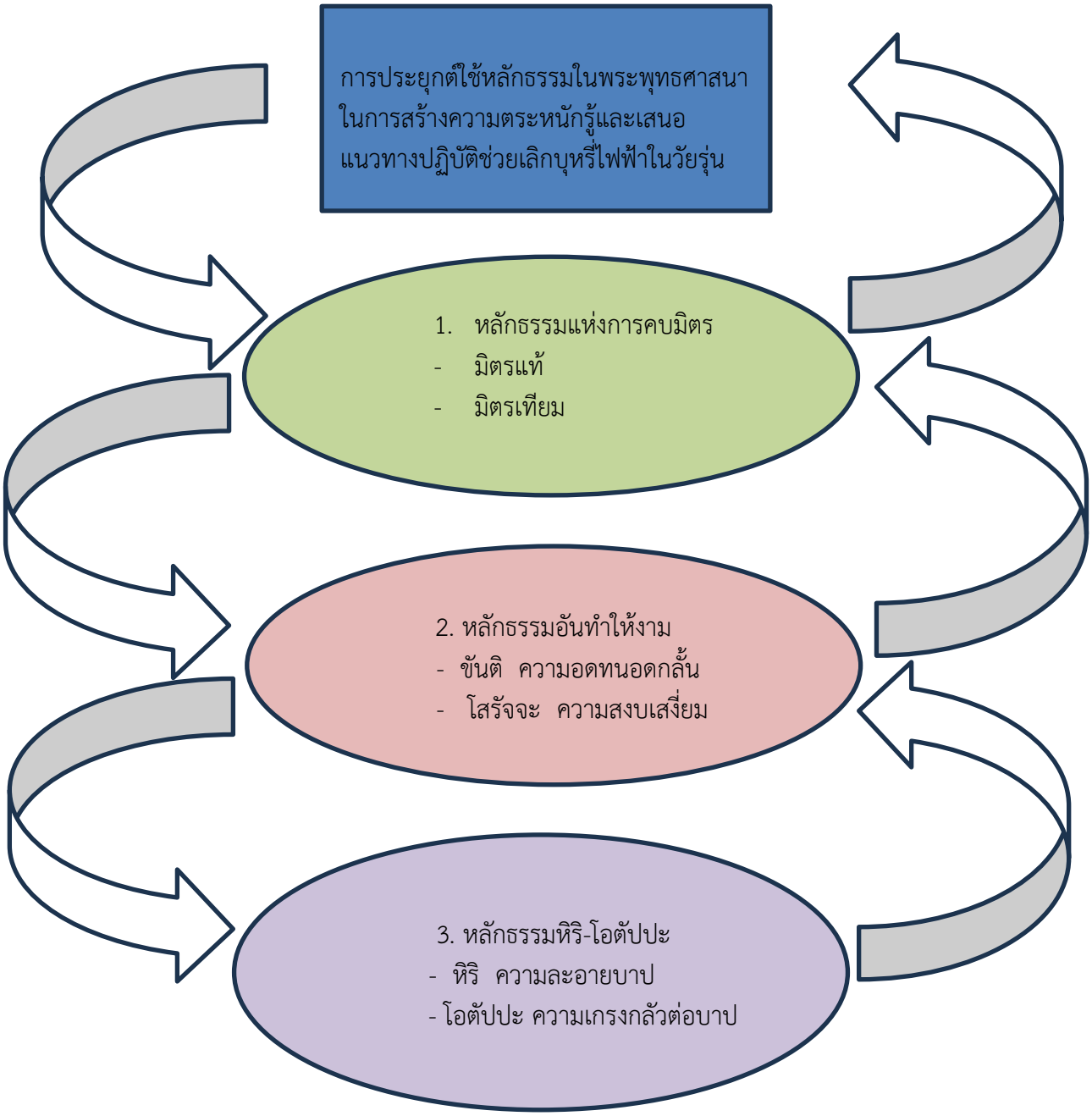

สรุป และข้อเสนอแนะ

การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างการตระหนักรู้ในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่นนั้น ทุกภาคส่วน ทั้งครอบครัว โรงเรียน และสังคม ต้องมีการสร้างการตระหนักรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องถึงสาเหตุ วิธีการป้องกันและแนวทางการแก้ปัญหาที่เป็นเชิงประจักษ์ในหมู่วัยรุ่น การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องการคบมิตร หลักธรรมอันทำให้งาม และหลักธรรม หิริ - โอตัปปะร่วมกับการมีความรู้

ความเข้าใจที่เกี่ยวกับบุหรี่ไฟฟ้าในเชิงทางวิทยาศาสตร์ สามารถสร้างความเป็นไปได้ของหลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการเลิกบุหรี่ไฟฟ้า เพราะบุหรี่ไฟฟ้าไม่ใช่ทางเลือกที่ปลอดภัยสำหรับวัยรุ่น มีผลการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ชี้ชัดว่า บุหรี่ไฟฟ้าส่งผลกระทบร้ายแรงต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต และพัฒนาการของวัยรุ่น(แหล่งที่มา: กรมควบคุมโรค (1) (2) / กรมประชาสัมพันธ์ / สสส. / ศูนย์วิจัยและจัดการความรู้เพื่อการควบคุมยาสูบ) ดังนั้น การป้องกันไม่ให้เยาวชนเริ่มใช้บุหรี่ไฟฟ้าเป็นสิ่งสำคัญ และต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ปกครองและกลุ่มวัยรุ่น การให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่วัยรุ่นเพื่อให้พวกเขาสามารถตัดสินใจได้อย่างมีข้อมูลเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการห้ามโดยปราศจากเหตุผล เมื่อวัยรุ่นเข้าใจถึงอันตรายที่แท้จริงของบุหรี่ไฟฟ้า พวกเขาจะสามารถปกป้องตัวเองและเพื่อนจากผลกระทบร้ายแรงที่อาจเกิดขึ้นได้ ด้วยตนเองและมีภูมิคุ้มกัน ไม่ให้ต่อยอดไปยาเสพติดประเภทอื่นอีกได้ แล้วยังได้ศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเรื่องการคบมิตร หลักธรรมอันทำให้งาม และหลักธรรมหิริ-โอตัปปะ ต่อมาทราบถึงปัญหาเรื่องบุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่นสุดท้ายสามารถที่จะประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเรื่องการคบมิตร หลักธรรมอันทำให้งามและหลักธรรมหิริ-โอตัปปะ ในการสร้างความตระหนักรู้และเสนอแนวทางปฏิบัติช่วยเลิกบุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่น โดยทั้งนี้ผู้เขียน ได้วิเคราะห์จากสถานการณ์ปัจจุบันในการแพร่ระบาดของบุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่น ที่ส่งผลกระทบต่างๆในสังคมไทยเรา หากมีการแพร่ระบาดในสิ่งเสพติดตัวอื่นที่เกิดขึ้นใหม่ก็จะได้ นำหลักธรรมในข้ออื่นมาปรับใช้ในการช่วยเหลือเยาวชน หรือวัยรุ่น ในลำดับถัดไปได้

เอกสารอ้างอิง

หลักธรรมแห่งการคบมิตร. (2010, พฤศจิกายน 9). [ออนไลน์]. สืบค้นจากhttp://www.klonthaiclub.com/index.php?topic=13279.0

PPTV Online. (2025, มีนาคม 18). บุหรี่ไฟฟ้า: เจาะภัยร้ายระบาดเพิ่มในเยาวชน กับอันตรายที่หลายคนมองข้าม. [ออนไลน์]. สืบค้นจากhttps://www.pptvhd36.com/news

PPTV Online. (2025, มีนาคม 18). กรมควบคุมโรค (1) (2) / กรมประชาสัมพันธ์ / สสส. / ศูนย์วิจัยและจัดการความรู้เพื่อการควบคุมยาสูบ,[ออนไลน์]. สืบค้นจาก https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/31/iid/369544

พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 และที่แก้ไขเพิ่มเติม. ประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่อง กำหนดให้บารากู่และบารากู่ไฟฟ้าหรือบุหรี่ไฟฟ้าเป็นสินค้าที่ต้องห้ามในการนำเข้ามาในราชอาณาจักร 2557

พระเทพกวี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (1993). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ความรู้พระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาตนเอง, พุทธธรรมทีปนี 1, ธรรมอันทำให้งาม. (2025, เมษายน 14). [ออนไลน์]. สืบค้นจาก https://kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=15281

ธรรมอันทำให้งาม 2 ประการ. (2025,เมษายน 14). [ออนไลน์]. สืบค้นจากhttps://www.jaisangma.com/gracing-virtues/

โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (ไม่มีวันเผยแพร่). เล่ม: 23, หน้า: 131.

หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี วัดหินหมากเป้ง ต.พระพุทธบาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย. (2025, เมษายน 16). [ออนไลน์]. สืบค้นจาก https://www.gotoknow.org/posts/229358

พุทธศิลป์และอาณาจักรทวารวดี: ต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมพุทธในสยามประเทศ
BUDDHIST ART AND THE DVARAVATI KINGDOM: THE ORIGIN OF BUDDHIST CIVILIZATION IN SIAM

พระมหาอริยะ อริยชโย, พระมหาอลงกรณ์ เปมสีโล, พระนิติ โชติโก, ธราธิป มณีรัตนศุภร, กิตติวัฒก์ สุขจิตร์, เปรมสิริ เมืองสาคร และ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
The Great Ariya Ariyajayo, Phra Maha Alongkorn Pemasilo, Phra Niti Chotiko, Tharathip Maneerattanasuporn, Kittiwat Sukchit, Premsiri Muangsakorn and students of the Bachelor of Buddhist Studies program in Buddhism
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: B_studies2566@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “พุทธศิลป์และอาณาจักรทวารวดี: ต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมพุทธในสยามประเทศ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย แนวคิด ที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11–16) ถือเป็นหนึ่งในอารยธรรมโบราณที่มีบทบาทสำคัญต่อการก่อรูปทางศาสนาและวัฒนธรรมของดินแดนสุวรรณภูมิ หลักฐานทางโบราณคดี ศิลปกรรม และจารึก แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของสังคมที่มีพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลาง ทั้งในแง่การปกครอง เศรษฐกิจ และการสื่อสารความเชื่อ ทวารวดีรับ อิทธิพลจากอินเดียผ่านการค้าและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม แต่ได้ปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและคติความเชื่อท้องถิ่นจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมที่เรียกว่า “พุทธศิลป์แบบทวารวดี” พระพุทธรูป เจดีย์ ธรรมจักร ใบเสมา และงานจำหลักต่าง ๆ ไม่เพียงแสดงถึงความงามเชิงศิลปะ แต่ยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่คำสอนของพระพุทธเจ้าแก่ประชาชนทุกชนชั้น เป็นรูปธรรมที่สะท้อนหลักธรรมและศรัทธาของชุมชนมอญโบราณที่เป็นชนหลักในอาณาจักรทวารวดี ความรุ่งเรืองของพุทธศิลป์ทวารวดีจึงมีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานให้แก่พัฒนาการของพระพุทธศาสนาและศิลปกรรมไทยในสมัยต่อมา อาณาจักรทวารวดีจึงอาจถือได้ว่าเป็น “ต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมพุทธในสยามประเทศ”

คำสำคัญ : ทวารวดี, พุทธศิลป์, อารยธรรมสุวรรณภูมิ, พระพุทธศาสนา, มอญโบราณ

Abstract

The Dvaravati Kingdom (6 th–1 1 th centuries CE) represents one of the earliest civilizations that significantly contributed to the religious and cultural formation of Suvarnabhumi. Archaeological evidence, inscriptions, and artistic remains reveal a society that flourished under Buddhism, shaping its political, economic, and social structures. Influences from India, transmitted through trade and cultural exchanges, were creatively adapted to local traditions, resulting in a distinctive artistic expression known as “Dvaravati Buddhist Art.” Buddha images, stupas, Dharmachakras, boundary stones (sema), and stone carvings not only reflect aesthetic values but also served as effective media for disseminating the Buddha’s teachings. These visual forms transformed abstract doctrines into tangible representations

accessible to people across social classes, reflecting the faith and devotion of the ancient Mon communities who were the core population of Dvaravati. The flourishing of Dvaravati Buddhist Art laid the foundation for the subsequent development of Buddhism and Thai art, making Dvaravati truly the "origin of Buddhist civilization in Siam."

Keywords: Dvaravati , Buddhist Art , Suvarnabhumi Civilization , Buddhism Ancient Mon

บทนำ

อาณาจักรทวารวดีถือเป็นหนึ่งในยุคสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ศิลปกรรมไทย เป็นยุคแห่งการก่อกำเนิดพุทธศิลป์แรกเริ่มในดินแดนสยามประเทศ ศิลปะทวารวดีไม่เพียงแต่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างศิลปะอินเดียกับสไตล์พื้นเมืองไทย หากยังเป็นรากฐานสำคัญที่ส่งผลต่อพัฒนาการของศิลปะไทยในช่วงเวลาต่อมา การศึกษาเกี่ยวกับพุทธศิลป์ทวารวดีมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจถึงจุดเริ่มต้นของอารยธรรมพุทธในภูมิภาคนี้ โดยศิลปกรรมของทวารวดีสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานอย่างลงตัวระหว่างอิทธิพลจากอินเดียกับความคิดสร้างสรรค์ของชนพื้นเมือง ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมที่มีเฉพาะตัว อาณาจักรทวารวดีถือเป็นหนึ่งในอารยธรรมโบราณที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของดินแดนสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน หลักฐานทางโบราณคดีและจารึกต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าทวารวดีรุ่งเรืองอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11–16 (ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 6–11) ซึ่งตรงกับช่วงเวลาที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังมีปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโลกอินเดีย จีน และชวา การติดต่อทางการค้าและวัฒนธรรมดังกล่าวทำให้อาณาจักรทวารวดีเป็นศูนย์กลางสำคัญในการรับและปรับใช้ทั้งศาสนา ภาษา และศิลปกรรม จนก่อให้เกิดรากฐานอารยธรรมที่ส่งผลต่อพัฒนาการของรัฐและอาณาจักรไทยในเวลาต่อมา

ความสำคัญของทวารวดีในฐานะอาณาจักรโบราณปรากฏชัดเจนในหลายมิติ ประการแรก คือ มิติทางการเมืองและสังคม ทวารวดีมีลักษณะเป็นนครรัฐ ที่เชื่อมเป็นเครือข่ายมากกว่าจะเป็นอาณาจักรที่มีศูนย์กลางรวมอำนาจเพียงแห่งเดียว เมืองสำคัญที่พบหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ นครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี และลพบุรี ซึ่งสะท้อนถึงการตั้งถิ่นฐานที่มั่นคงและการมีโครงสร้างทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ประการที่สอง คือ มิติทางเศรษฐกิจ การค้นพบเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องประดับ และเหรียญกษาปณ์ที่เลียนแบบอินเดียบ่งชี้ถึงการค้าขายที่กว้างขวางทั้งภายในภูมิภาคและกับดินแดนไกลโพ้น ประการสุดท้าย คือ มิติทางวัฒนธรรมและศาสนา ซึ่งทวารวดีได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากพุทธศาสนาและใช้ศาสนาเป็นรากฐานในการสร้างความชอบธรรมให้แก่สังคม

ทวารวดีมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ หลักฐานทางศิลปกรรม เช่น ธรรมจักร ใบเสมา เจดีย์ และพระพุทธรูปศิลปะแบบทวารวดี ตลอดจนศิลาจารึกที่กล่าวถึงพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนา โดยเฉพาะฝ่ายเถรวาท ได้รับการยอมรับและฝังรากลึกในสังคมทวารวดี นอกจากนี้ยังมีร่องรอยของพุทธมหายานปรากฏอยู่บ้าง แต่ลักษณะโดยรวมสะท้อนว่าชุมชนมอญโบราณที่เป็นชนหลักของทวารวดีมีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง และได้ใช้ศาสนาเป็นกลไกในการสร้างความเป็นปึกแผ่นของสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างทวารวดีและการก่อรูปวัฒนธรรมในสุวรรณภูมิปรากฏผ่านการปรับประยุกต์วัฒนธรรมอินเดียให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมทวารวดีจึงมิใช่เพียงการลอกเลียนแบบอินเดีย แต่เป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่สะท้อนเอกลักษณ์ของสังคมในภูมิภาคนี้ องค์ประกอบเช่น เจดีย์ทรงกลมแบบทวารวดี ซึ่งมีเค้าลักษณะคล้ายสถูปสาญจีในอินเดีย แต่ได้รับการปรับ

รูปทรงให้เข้ากับเทคนิคและวัสดุในท้องถิ่น ถือเป็นหลักฐานสำคัญของกระบวนการสร้างวัฒนธรรมผสมผสาน พุทธศิลป์ทวารวดีจึงมีความหมายมากกว่าการเป็นเพียงงานช่าง หากแต่เป็น “สื่อกลาง” ที่ถ่ายทอดแนวคิดทางธรรมะและคำสอนของพระพุทธเจ้าสู่ประชาชน พระพุทธรูปและงานจำหลักต่าง ๆ มิได้มีจุดประสงค์เชิงสุนทรียศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์แห่งศรัทธาและเครื่องมือทางการสื่อสาร เช่น พระพุทธรูปปางสมาธิที่แสดงความสงบนิ่งสามารถสื่อสารหลักสมถะและการเจริญภาวนา ขณะที่ธรรมจักรและภาพจำหลักเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติเป็นการย้ำเตือนถึงหลักธรรมและการปฏิบัติที่ถูกต้อง พุทธศิลป์จึงช่วยให้คำสอนซึ่งเป็นนามธรรมกลายเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ และเข้าถึงประชาชนทุกชนชั้นอย่างกว้างขวาง

ด้วยเหตุนี้ บทบาทของทวารวดีต่อพัฒนาการของพระพุทธศาสนาและศิลปกรรมในสุวรรณภูมิจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจมองข้ามได้ อาณาจักรนี้มิได้เพียงเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานทางการเมือง แต่ยังเป็นแหล่งเพาะบ่มวัฒนธรรม ความศรัทธา และความคิดสร้างสรรค์ที่วางรากฐานให้แก่สังคมไทยในเวลาต่อมา พุทธศิลป์แห่งทวารวดีจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็น “ต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมพุทธในสยามประเทศ”

การกำเนิดและช่วงเวลาถือกำเนิดอาณาจักรทวารวดี

อาณาจักรทวารวดีถือกำเนิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 11–16 (ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 6–11) โดยมีหลักฐานทั้งด้านโบราณคดีและศิลปกรรมที่บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นหลัก เช่น เมืองนครปฐมโบราณ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2542 : 75) และเมืองอู่ทอง ซึ่งมีโบราณวัตถุจำนวนมากที่สะท้อนถึงการรับเอาพุทธศาสนาและศิลปะอินเดียมาเป็นพื้นฐาน ก่อนที่จะพัฒนาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของทวารวดีเอง (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2547 : 19–23)

อาณาจักรทวารวดีเป็นอาณาจักรโบราณแรกในดินแดนไทยที่มีการบันทึกทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน มีอายุอยู่ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-16 (พ.ศ. 1100-1500 หรือ ค.ศ. 557-957) ชื่อ "ทวารวดี" มาจากภาษาสันสกฤตที่แปลว่า “ประตูสู่ทะเล” หรือ “เมืองที่มีประตูหลายบาน” ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์และความสำคัญทางการค้าของเมืองนี้ การค้นพบหลักฐานเกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดีมีจุดเริ่มต้นจากการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี และอู่ทอง นักโบราณคดีได้พบหลักฐานมากมายที่ชี้ให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของอารยธรรมในช่วงเวลาดังกล่าว

นักวิชาการจำนวนมากเห็นตรงกันว่า ทวารวดีเป็นรัฐโบราณที่ก่อร่างสร้างตัวจากกลุ่มชนมอญ (The Civilization of Angkor, 2001 : 45) ที่อพยพและตั้งถิ่นฐานในบริเวณสุวรรณภูมิ โดยมีลักษณะการปกครองแบบนครรัฐ ที่รวมตัวกันหลวม ๆ มากกว่าจะเป็นอาณาจักรรวมศูนย์กลางอย่างแท้จริง การค้นพบจารึกภาษาสันสกฤตและภาษามอญโบราณ (ประเสริฐ ณ นคร, 2527 : 12) ยืนยันถึงความเชื่อมโยงกับโลกอินเดียและแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานแพร่หลายอยู่ในสังคมนี้

ในแง่พัฒนาการทางวัฒนธรรม ทวารวดีอยู่ในยุคที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการติดต่อกับชมพูทวีปอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการค้าและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อิทธิพลของศิลปะคุปตะ และหลังคุปตะ จากอินเดียเหนือปรากฏชัดในงานพุทธศิลป์ยุคต้นของทวารวดี เช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัยและพระพุทธรูปยืนแบบอินเดียเหนือ (Hiram W. Woodward Jr., 2003 : 55–59)

แต่ต่อมาช่างทวารวดีได้ปรับรูปแบบให้เข้ากับความนิยมของท้องถิ่น เช่น พระพักตร์ค่อนข้างกลมและมีรัศมีเปลวไฟบนพระเศียร ซึ่งแตกต่างจากแบบอินเดียโดยตรง

คำว่า “ทวารวดี” ปรากฏเป็นครั้งแรกเมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ 12 ในบันทึกของพระภิกษุจีนสมัยราชวงศ์ถังชื่อ เหี้ยนจัง (ยวนฉ่าง หรือพระ ถังซัมจั๋ง) ซึ่งได้บันทึกไว้เมื่อเดินทางทางบกผ่านแคว้นสมทัต ริมแม่น้ำ จิตตกอง ฝั่งเหนือ (ประเทศบังกลาเทศ) ว่ามีแคว้น “โถโลโปต” ตั้งอยู่ ทางตะวันออก ถัดจากแคว้น “ชิด

หลีซาตำล้อ” (ศรีเกษตร) “เกียมลังเกี่ย” (กามลังกา) ถัดออกไปเป็นแคว้น “อี้เจี้ยน้าโป้ล้อ” (อิศานปุระ) และ “ม่อออเจียมปอ” (มหาจามปา) ต่อมาพระภิกษุจีนชื่ออี้จิง ได้บันทึกชื่อแคว้นนี้ไว้อีกครั้ง ระหว่างต้น พุทธศตวรรษที่ 13 ขณะที่ท่านเดินทางด้วยเรือไปขึ้นฝั่งที่แคว้นสมทัตใน นาม “ตุยโหโปตี้”(ทวารวดี ในบันทึกของจีน / On History : ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ)

นักประวัติศาสตร์ และโบราณคดีรุ่นแรก ๆ ที่ทำการศึกษาเรื่องราวของ รัฐโบราณในภูมิภาคนี้ จึงสันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงรัฐทวารวดี ซึ่งอาจมี ที่ตั้งอยู่ ณ บริเวณภาคกลางของประเทศไทย ต่อมาภายหลังได้มีการค้นพบ หลักฐานโบราณสถาน และโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก รวมทั้งเหรียญเงิน ซึ่ง จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ความว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” หรือ “การบุณย์ของพระเจ้าศรีทวารวดี” ณ แหล่งโบราณคดีในชุมชนโบราณ ที่เมืองนครปฐม ราชบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาทและสุพรรณบุรี เป็นต้น จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันว่า รัฐทวารวดีมีศูนย์กลางอยู่ ณ บริเวณลุ่มน้ำ เจ้าพระยา (สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2564)

ชนชาติและสังคม

นายปอล เปลลิโยต์ (Paul Pelliot) นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส ที่เข้ามาดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีร่วมกับ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อ พ.ศ. 2466 ได้ให้ข้อสันนิษฐานเป็นบุคคลแรกว่าเจ้าของ วัฒนธรรมทวารวดีเป็นชาวมอญ ทำให้ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้ให้ความสนใจและศึกษาเกี่ยวกับชนชาติมอญในอินโดจีน ได้ ทำการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้อย่างต่อเนื่อง

จนกระทั่งค้นพบหลักฐานจารึก ภาษามอญโบราณ ที่วัดโพธิ์ (ร้าง) จังหวัดนครปฐม อันเป็นจารึกภาษามอญ ที่เก่าที่สุดเท่าที่สำรวจพบในปัจจุบัน มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12

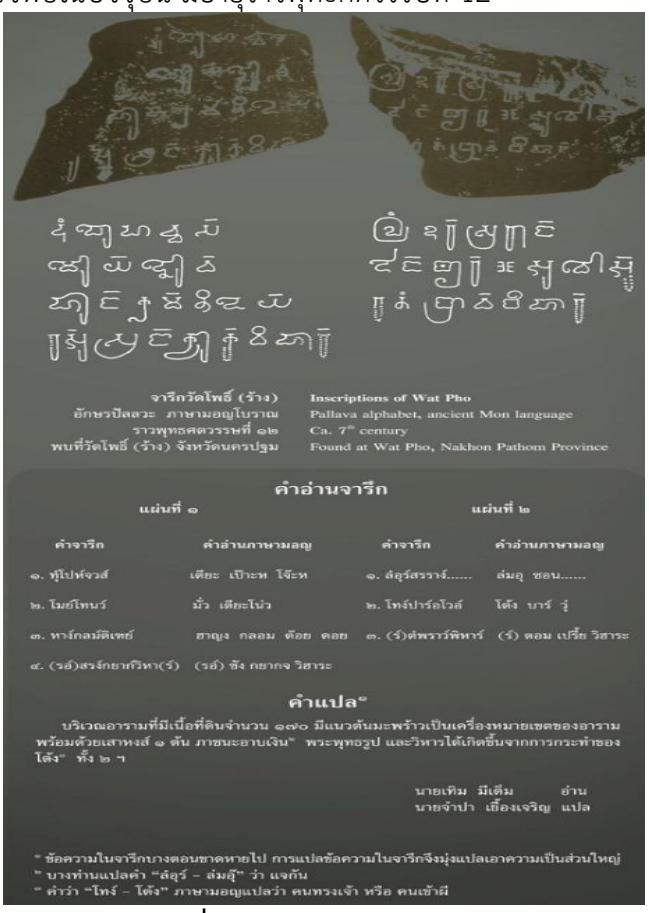

ภาพที่ 1 คำอ่านจารึก

ที่มา: ศูนย์ข้อมูลทวารวดี กรมศิลปากร

จึงมีความมั่นใจและสรุปว่า ชนชาติมอญที่เคยมีความสำคัญทางด้านประวัติ ศาสตร์พม่านั้น น่าจะเป็นผู้เผยแผ่วัฒนธรรมอินเดียทางตอนกลางของ อุษาคเนย์ รวมถึง ศาสตราจารย์ปิแอร์ ดูปองต์ (Pierre Dupont) ภัณฑารักษ์ และนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส ผู้ทำการขุดค้นโบราณสถานสำคัญสมัย ทวารวดีที่นครปฐม ระหว่าง พ.ศ. 2550-2553 จำนวน 3 แห่งคือ เนินพระวัดพระเมรุ และเจดีย์จุลประโทน ก็มีความเห็นเช่นเดียวกัน จึงนำเสนอ ผลการศึกษาค้นคว้าเป็นวิทยานิพนธ์ เมื่อปี พ.ศ. 2496 และตีพิมพ์เผยแพร่ ในปี พ.ศ. 2502 ในชื่อเรื่อง โบราณคดีมอญแห่งอาณาจักรทวารวดี

อาจทำให้สันนิษฐานได้ว่า อาณาจักรทวารวดีเป็นของชนชาติมอญ เป็นกลุ่มชนพื้นเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวมอญมีความรู้ด้านเทคโนโลยีการเกษตร การค้าขาย และศิลปกรรมที่ก้าวหน้า พวกเขาสามารถสร้างระบบชลประทานที่มีประสิทธิภาพ ทำให้สามารถเพาะปลูกข้าวได้อย่างอุดมสมบูรณ์ แต่ก็ยังมีนักวิชาการรุ่นหลังบางท่านให้ความเห็นว่า แม้ประชาชนชาวทวารวดี ที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคกลางตอนล่างและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ ประเทศไทย จะใช้ภาษามอญโบราณควบคู่ไปกับภาษาบาลีและสันสกฤต แต่ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าจะเป็นชนกลุ่มเดียวกับชาวมอญที่ตั้งถิ่นฐานในประเทศ พม่าตอนล่างหรือไม่ เนื่องจากรัฐทวารวดีมีความเก่าแก่กว่ารัฐมอญในพม่า และมีพัฒนาการมาจากชุมชนโบราณที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภาคกลาง ตอนล่างของประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

โดยอ้างถึงคำอธิบาย ของนักภาษาศาสตร์ว่า กลุ่มภาษามอญ-เขมรที่เป็นสาขาหนึ่งของภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติคนั้น เป็นภาษาเก่าแก่ของชุมชนในเอเชียตะวันออก เฉียงใต้ จึงพบว่ามีการใช้กันอยู่ในกลุ่มชนหลายกลุ่มในภูมิภาคนี้ รวมถึง กลุ่มชนในรัฐทวารวดีด้วย อย่างไรก็ดีนักวิชาการบางท่านกลับเสนอแนวคิด อีกประเด็นหนึ่งว่า วัฒนธรรมทวารวดีอาจเป็นอารยธรรมระยะต้นของกลุ่ม ชนชาวมอญ ที่ขยายตัวเข้าไปยังตอนกลางของประเทศพม่า ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 เรื่องของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมทวารวดีจึง ยังไม่เป็นที่ยุติในปัจจุบัน

เมืองโบราณสมัยทวารวดี

สังคมทวารวดีเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีการแบ่งชนชั้นอย่างชัดเจน มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ข้าราชการ พ่อค้า ช่างฝีมือ และเกษตรกร การค้าขายเป็นกิจกรรมสำคัญที่ทำให้เมืองต่างๆ ในอาณาจักรเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะการค้าขายกับอินเดีย จีน และอาณาจักรอื่นๆ ในภูมิภาค การสำรวจทางโบราณคดีที่ผ่านมาได้พบหลักฐานแหล่งโบราณคดี สมัยทวารวดีประมาณ 106 แหล่ง ราว 70 แหล่ง อยู่ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลางตามลำน้ำเจ้าพระยา และภาคตะวันออก ส่วนที่เหลือ อยู่ในภาค อีสานประมาณ 30 แหล่ง นอกเหนือจากนั้นอยู่ในเขตภาคเหนือ 2 - 3 แหล่ง ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มใกล้ลำน้ำสำคัญ ที่สามารถติดต่อกับ ชุมชนอื่นได้สะดวก โดยเริ่มจากบริเวณเมืองท่าใกล้ชายฝั่งทะเล หรือตามเส้นทางการค้าในสมัยโบราณ ในเชิงพัฒนาการทางสังคม ทวารวดีไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่มีปฏิสัมพันธ์กับอาณาจักรรอบข้าง เช่น ศรีวิชัยทางภาคใต้ และเจนละทางกัมพูชา(Paul Wheatley, 1961 : 112) สิ่งนี้ทำให้ทวารวดีเป็นดินแดนแห่งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและการค้าอันคึกคัก และทำให้พุทธศิลป์แบบทวารวดีค่อย ๆ กลายเป็นรากฐานสำคัญของพุทธศิลป์ในดินแดนไทยสมัยต่อมา

สถาปัตยกรรมและศิลปะสมัยทวารวดี

สถาปัตยกรรมในสมัยทวารวดี ล้วนแล้วแต่เป็นศาสนสถานทั้งสิ้น อาจจำแนกได้ ออกเป็น 2 ประเภท คือ ศาสนสถานที่อยู่ในถ้ำ และศาสนสถานกลางแจ้ง การใช้ถ้ำเป็นศาสนสถานน่าจะเกิดจากความต้องการใช้พื้นที่ธรรมชาติประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ด้วยการสร้างประติมากรรมรูปเคารพไว้ภายใน หรือ

สลักเป็นภาพนูนต่ำไว้บนผนังถ้ำ ก็ ถือว่าเป็นศาสนสถานได้ หรืออาจได้รับคติสืบทอดมาจากกลุ่มชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่ใช้ถ้ำสำหรับประกอบพิธีกรรม หรือได้รับอิทธิพลมาจาก การใช้ถ้ำเป็นศาสนสถานของอินเดียที่เรียกว่า “เจติยสถาน” เป็นถ้ำที่เจาะเข้าไปโดยฝีมือมนุษย์ ตั้งแต่สมัยอินเดียโบราณ ราวพุทธศตวรรษ ที่ 3 - 6 และเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในสมัยคุปตะ เช่น ถ้ำอชันตา ถ้ำเอลโลรา เป็นต้น ศาสนสถานที่อยู่ในถ้ำสมัยทวารวดีในภาคกลางมีอยู่หลายแห่งด้วยกัน อาทิ ถ้ำฤาษี เขางู จังหวัดราชบุรี ถ้ำพระโพธิสัตว์ จังหวัดสระบุรี ถ้ำเขาถมอรัตน์ จังหวัดเพชรบูรณ์ และถ้ำคูหาสวรรค์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในภาคใต้ เป็นต้น (ธนิก เลิศชาญฤทธิ์, 2554)

ภาพที่ 2 ถ้ำคูหาสวรรค์ ถ้ำเขางู
ที่มา: ศูนย์ข้อมูลทวารวดี กรมศิลปากร

ศิลปะทวารวดี จัดเป็นศิลปกรรมต้นอารยธรรมสมัยประวัติศาสตร์ที่มีพัฒนาการ อย่างต่อเนื่อง ณ บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 บรรดาโบราณ วัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถาน ส่วนใหญ่ล้วนสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาลัทธิหินยาน หากแต่ยังปรากฏหลักฐานการนับถือศาสนาพุทธลัทธิมหายานและฮินดูรวมอยู่ด้วย อิทธิพลของศิลปวัฒนธรรมทวารวดีได้แพร่ขยายไปยังภูมิภาคอื่น ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออก เฉียงเหนือ และภาคใต้ จึงอาจกล่าวได้ว่าศิลปะทวารวดี คือ “ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในสยามประเทศ” “ศิลปะทวารวดี” ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในสยามประเทศ เผยแพร่: 9 ส.ค. 2552 16:02 โดย: MGR Online)

แต่เดิมการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับวิวัฒนาการของศิลปะทวารวดีมักให้ความสำคัญต่อ กลุ่มพระพุทธรูปเป็นหลัก เนื่องจากมีการค้นพบเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังบ่งบอกถึงการ รับนับถือพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทในวัฒนธรรมทวารวดีได้เป็นอย่างดี แม้จะมีการค้นพบ หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาลัทธิมหายานและศาสนาฮินดูปะปนอยู่บ้างแต่มีจำนวนไม่มากนัก โดยทั่วไปมักจัดแบ่งกลุ่ม และยุคสมัย พระพุทธรูปศิลปะทวารวดีออกเป็น 3 กลุ่มตามอายุสมัย ดังนี้

ศิลปะทวารวดีตอนต้น อายุราวพุทธศตวรรษที่ 11 ต้นพุทธศตวรรษที่ 13 จัด เป็นพระพุทธรูประยะแรกของทวารวดีและพุทธศิลปะที่ปรากฏบนผืนแผ่นดินไทย ได้รับ อิทธิพลจากพระพุทธรูปศิลปะอินเดียแบบอมราวดี คุปตะ - หลังคุปตะ

ศิลปะทวารวดีตอนกลาง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13 กลางพุทธศตวรรษที่ 15 เป็นกลุ่มพระพุทธรูปมีลักษณะผสมผสานระหว่างอิทธิพลอินเดียแบบหลังคุปตะ แบบปาละ และอิทธิพลพื้นเมือง จัดเป็นกลุ่มพระพุทธรูปเอกลักษณ์ศิลปกรรมสมัยทวารวดี เป็นแบบ ที่พบมากที่สุด

ศิลปะทวารวดีตอนปลาย อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15-16 จัดเป็นรุ่นสุดท้าย ของศิลปะทวารวดี ได้รับอิทธิพลจากศิลปะขอมแบบบาแก๊ง และแบบบาปวน

สมัยทวารวดี มีงานช่างประเภทต่างๆในด้านประติมากรรม คงหลงเหลือมาถึงปัจจุบันมากที่สุด โดยเฉพาะพระพุทธรูป มีทั้งสลักด้วยศิลาแลง หล่อสำริด ปูนขึ้น ดินเผาแต่ชำรุดเสียหายเป็นจำนวนมากจนแทบไม่เหลือตัวอย่างไว้ให้ศึกษาศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีอยู่ในภาคกลาง โดยมีการโยงใยอยู่ตามภาคต่าง

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปปางแสดงธรรม
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง

พระพุทธรูปยืนสำริด พระพักตร์ค่อนข้างกลม เม็ดพระศกกลม อุษณีษะเป็นกระเปาะสูง ด้านบนมีรูสำหรับเสียบเดือยของพระรัศมี พระขนงต่อกันเป็นปีกกา พระเนตรเหลือบต่ำ เปลือกประเนตรโปน พระนาสิกโด่ง ฐานพระนาสิกกว้าง พระโอษฐ์แย้มเล็กน้อย พระกรรณยาว พระวรกายครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาข้างขวา ส่วนพระอังสาข้างซ้ายมีชายสังฆาฏิทบกันเป็นริ้ว และมีเส้นเชื่อมจากชายสังฆาฏิพาดผ่านข้อพระกรซ้าย จีวรเรียบแนบไปกับพระวรกาย พระพุทธรูปอยู่ในอิริยาบถยืนตริภังค์ (ยืนเอียงสะโพก) พระกรขวายกขึ้นระดับพระอุระ จีบนิ้วพระหัตถ์แสดงวิตรรกมุทรา (ปางแสดงธรรม) ส่วนพระกรซ้ายปล่อยลงข้างพระวรกาย พระหัตถ์หักหาย สันนิษฐานว่าเป็นการจับชายจีวร จากรูปแบบศิลปกรรมของพระพุทธรูปข้างต้น (กรมศิลปากร, 2545)

ปรากฏอิทธิพลที่ได้รับจากศิลปะอินเดียสมัยหลังคุปตะ ได้แก่ การยืนตริภังค์ และการจับชายชายจีวรไม่สมมาตรกับพระหัตถ์ที่แสดงมุทรา กล่าวคือ หากพระหัตถ์ขวายกขึ้นแสดงมุทรา พระหัตถ์ซ้ายที่จับชาย

จีวรจะปล่อยลงข้างพระวรกาย และการทำชายสังฆาฏิพับทับกันปลายแยกเป็นเขี้ยวตะขาบบริเวณพระอังสาซ้ายพบในศิลปะอินเดียสมัยหลังคุปตะจนถึงปาละ ทั้งนี้พระพักตร์แสดงลักษณะพื้นเมืองของพระพุทธรูปในศิลปะทวารวดีแล้ว และยังแสดงวิตรรกมุทราซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่พบมากในพระพุทธรูปสมัยทวารวดี จึงกำหนดอายุในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 14 หรือประมาณ 1,200 – 1,300 ปีมาแล้ว พระพุทธรูปองค์นี้พบที่เจดีย์หมายเลข 13 ซึ่งตั้งอยู่นอกคูเมืองโบราณอู่ทอง ห่างออกไปทางทิศตะวันตกประมาณ 200 เมตร เป็นเจดีย์ในผังแปดเหลี่ยม ส่วนฐานยกเก็จตามระเบียบเจดีย์ในสมัยทวารวดี พบโบราณวัตถุสำคัญ เช่น พระพุทธรูปนั่งปางแสดงธรรมมีพระมัสสุ สิงห์สำริด เศียรพระโพธิสัตว์ ยอดเจดีย์จำลอง เป็นต้น

เป็นที่ทราบกันว่าพระพุทธรูปสำริดสมัยทวารวดีเป็นองค์ใหญ่ที่สุดพระพุทธรูปแบบทวารวดีมีลักษณะใกล้เคียงกับพระพุทธรูปศิลปะอินเดียแบบอุปตะ ตามทฤษฎีกำหนดว่าเก่ากว่าพระพุทธรูปลักษณะพื้นเมืองที่เกิดขึ้นภายหลัง แต่ไม่ได้หมายความว่าคุณค่าของพระพุทธรูปพื้นเมืองจะด้อยลง ตรงกันข้ามกลับมีคุณค่าเพิ่มมากขึ้นเพราะเป็นการแสดงลักษณะเฉพาะตัว พระพุทธรูปในศิลปะทวารวดีเป็นพระพุทธรูปรุ่นแรกของศิลปะในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีลักษณะเฉพาะอันเด่นชัดพระพุทธรูปอิริยาบทยืนในอาการ“ตริภังค์”

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปยืนปางแสดงธรรม
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

พระพุทธรูปยืนแบบตริภังค์แสดงโดยการเอียงพระโสณี และวางน้ำหนักไว้ที่พระชงฆ์ข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งอยู่ในลักษณะพัก แสดงปางด้วยพระหัตถ์ข้างเดียว คือพระกรขวายกขึ้นในระดับพระอุระ หันฝ่าพระหัตถ์ออก จีบพระอังคุฐ (นิ้วหัวแม่มือ) และพระดรรชนี (นิ้วชี้) เป็นรูปธรรมจักร ท าเป็นปาง แสดงธรรม (วิตรรกมุทรา) ส่วนพระหัตถ์ซ้ายทอดลงข้างพระวรกาย อันเป็นลักษณะของพระพุทธรูป ศิลปะทวารวดีระยะแรก (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2564 : 103 – 104) หากแต่พระพุทธรูปองค์นี้มี พัฒนาการต่างไปมาก กล่าวคือ พระพักตร์เป็นแบบพื้นเมืองซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลศิลปะเขมรเข้ามาผสมผสานแล้ว ลักษณะรูปทรงสี่เหลี่ยม พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรโปนเหลือบลงต่ำ ปลายชี้ขึ้น พระนาสิกใหญ่ พระโอษฐ์หนา มีแนวพระมัสสุอยู่เหนือขอบพระโอษฐ์เม็ดพระศกเล็กเรียงติดกัน แน่น มีพระรัศมีเป็นต่อมกลม อยู่เหนือพระอุษณีษะรูป

กรวย ครองจีวรห่มเฉียงบางแนบพระองค์ แล เห็นขอบสบงเป็นแผ่นหนาที่บั้นพระองค์ เหนืออังสาซ้ายมีชายจีวรยาวลงมาระดับพระอุระ ดังนั้นจึงอาจ กำหนดอายุอยู่ในสมัยทวารวดีตอนปลาย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 – 16 (ศูนย์ข้อมูลทวารวดี กรมศิลปากร)

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปยืนปางแสดงธรรม
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

พระพุทธรูปยืนตรง (สมภังค์) พระพักตร์รูปสี่เหลี่ยม พระขนงยาวจรดกันที่ดั้งพระนาสิก ปลายพระเนตรชี้ขึ้น พระนาสิกใหญ่ พระโอษฐ์กว้างเป็นแนวเส้นตรง มีพระมัสสุอยู่เหนือขอบพระโอษฐ์ ใบพระกรรณยาว เม็ดพระศกเล็ก เรียงติดกันเป็นแนว พระอุษณีษะรูปกรวยคว่ำค่อนข้างสูง พระรัศมี เป็นต่อมขนาดเล็ก ครองจีวรห่มคลุม จีวรเรียบไม่มีริ้วบางแนบพระวรกายลักษณะเหมือนผ้าเปียกน้ า แลเห็นแนวขอบจีวรเป็นเส้นนูนที่รอบ พระศอ และขอบสบงเป็นวงโค้งที่บั้นพระองค์ ชายจีวรที่พาด ผ่านข้อพระกรทั้งสองทอดลงเป็นวงโค้งเหนือพระชงฆ์ ขอบจีวรทางด้านหลังทอดลงเป็นแนวเส้นตรง เสมอกันทั้งสองด้าน ซึ่งเป็นอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะ สกุลช่างสารนาถ (พุทธศตวรรษที่ 10-11) ที่ส่งอิทธิพลมายังศิลปะทวารวดี พระกรทั้งสองยกขึ้นระดับพระอุระ หันฝ่าพระหัตถ์ออกทำเป็น ปางแสดงธรรม (วิตรรกมุทรา) ทั้งสองพระหัตถ์ สุนทรียภาพโดยรวมของพระพุทธรูปองค์นี้ จัดอยู่ใน กลุ่มศิลปะทวารวดีตอนปลาย อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 15–16 (ศูนย์ข้อมูลทวารวดี กรมศิลปากร) และในส่วนของ ภาคใต้ ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ได้พบหลักฐานทางด้านพระพุทธรูปแบบทวารวดีศิลาในเขตจังหวัดสงขลา เป็นประติมากรรมแกะสลัก ได้รับอิทธิพลจากศิลปะปาละ

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปยืนปางแสดงธรรม
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา

พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ (วีราสนะ) พระหัตถ์ทั้ง 2 ข้างวางซ้อนอยู่ที่พระเพลาแสดง ปางสมาธิ (ธยานมุทรา) ประทับอยู่บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย ครองจีวรห่มเฉียงบางแนบพระวรกาย เห็น เส้นขอบจีวรพาดผ่านพระอุระไปยังพระอังสาซ้าย พระพักตร์ค่อนข้างกลม ขมวดพระเกศาเป็นรูป ก้นหอยขนาดใหญ่ พระขนงต่อกันเป็นปีกกา รูปแบบที่ปรากฏในพระพุทธรูปองค์นี้ เช่น การขัดสมาธิ ราบ ขมวดพระเกศาขนาดใหญ่และครองจีวรห่มเฉียง เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดีย ภาคใต้ และศิลปะลังกา (Guy, 2014, 93) ซึ่งเป็นลักษณะที่พบในพระพุทธรูปศิลปะทวารวดีภาคกลาง และพระพุทธรูปแบบอังกอร์โบเรยในศิลปะเขมรโบราณก่อนเมืองพระนคร ที่มีอายุร่วมสมัยกันประมาณ พุทธศตวรรษที่ 12 พระพุทธรูปองค์นี้ มีขนาดเล็ก เป็นรูปเคารพที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ง่าย จึงมีข้อ สันนิษฐานว่าอาจเคลื่อนย้ายมาจากบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง (Krairiksh, 2012, 76) สะท้อนให้เห็นถึง บทบาทและความสำคัญของคาบสมุทรสทิงพระในฐานะเมืองท่าที่มีการติดต่อและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม จากภายนอก ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา (ศูนย์ข้อมูลทวารวดี กรมศิลปากร) ตัวอย่างสำคัญของพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ที่แสดงลักษณะที่เป็นท้องถิ่นได้มากที่สุด ลักษณะนี้เองที่ถือเป็นงานช่างท้องถิ่นของศิลปะทวารวดีอย่างแท้จริง โดยอาจมีความเกี่ยวข้องกับเทคนิคการสลักหิน ของช่างท้องถิ่นเพื่อไม่ให้หักได้ง่าย (แนวความคิดนี้ได้มาจากบทสนทนากับ สันติ เล็กสุขุม และมีอ้างถึงใน เชษฐ์ ติงสัญชลี, การวิเคราะห์การแสดง วิตรรกมุทราสองพระหัตถ์ของพระพุทธรูปในสมัยทวารวดี : 51)

บทสรุป

พุทธศิลป์และอาณาจักรทวารวดีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่การเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในดินแดนไทย ไปจนถึงการเป็นรากฐานสำคัญของศิลปกรรมไทยในยุคต่อมา ศิลปกรรมทวารวดีแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการผสมผสานระหว่างอิทธิพลจากต่างถิ่นกับความคิดสร้างสรรค์ของคนพื้นเมือง ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมที่มีเฉพาะตัว การศึกษาศิลปกรรมทวารวดีจึงไม่เพียงแต่ช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

ไทยโบราณเท่านั้น แต่ยังเป็นแรงบันดาลใจสำหรับการสร้างสรรค์ศิลปกรรมในปัจจุบันและอนาคต วัฒนธรรมไทยสยาม เป็นวัฒนธรรมที่อิงอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมหลายๆ แขนงในภาคกลางของประเทศไทย หลายคนมองว่าวัฒนธรรมไทยสยามได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมต่างๆ จากภายนอก อาทิ อินเดีย ลังกา หรือแม้แต่เขมร ซึ่งได้หล่อหลอมมาเป็นวัฒนธรรมของไทยภาคกลาง แต่จริงๆ แล้ว คนไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็ได้สร้างสรรค์วัฒนธรรมของตนขึ้น บนรากฐานของวัฒนธรรมเดิมที่เคยเจริญรุ่งเรืองบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งตอนบนและตอนล่าง รวมทั้งในบริเวณรอบๆ อ่าวไทยตอนบน ซึ่งก็คือวัฒนธรรม ทวารวดี

ทวารวดี เป็นวัฒนธรรมแรกๆ ที่ปรากฏในพื้นที่บริเวณรอบอ่าวไทย เป็นวัฒนธรรมที่บูรณาการอิทธิพลของอารยธรรมอินเดียเข้ามาผสมผสาน จนเกิดเป็นรูปแบบวัฒนธรรมเฉพาะของคนพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเริ่มต้นราวพุทธศตวรรษที่ 7 แล้วมีความเจริญรุ่งเรืองจนถึงพุทธศตวรรษที่ 13-14 จากนั้นก็เริ่มเสื่อมลงหลังจากพุทธศตวรรษที่ 15 ไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 19 โดยวัฒนธรรมเขมรได้เข้ามามีอิทธิพลในพื้นที่แทน นักวิชาการส่วนหนึ่งเชื่อว่า ทวารวดี เป็นชื่อของรัฐหรืออาณาจักรที่มีระบบปกครองแบบอินเดีย โดยสันนิษฐานการมีอยู่ของหน่วยการเมืองนี้จากหลักฐานลายลักษณ์อักษรเป็นเครื่องยืนยัน โดยเฉพาะหลักฐานจากบันทึกสมัยราชวงศ์ถังของจีน ประมาณพุทธศตวรรษที่ 9–9 นอกจากนี้ ยังพบจารึกที่ด้านหลังของเหรียญกษาปณ์ มีข้อความภาษาสันสกฤตว่า ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ หมายถึง ผู้มีบุญกุศลของพระผู้เป็นเจ้าแห่งทวารวดี ซึ่งแสดงถึงการมีกษัตริย์ปกครองรัฐที่ชื่อทวารวดี

ส่วนนักวิชาการอีกกลุ่มกลับมองว่าความมีตัวตนของทวารวดีในฐานะรัฐไม่ได้มีความสำคัญ แต่ให้ยอมรับทวารวดีในฐานะวัฒนธรรมสำคัญที่มีอิทธิพลต่อชุมชนต่างๆ รอบอ่าวไทย โดยส่งผ่านวัฒนธรรมพุทธศาสนากระจายทั่วบริเวณที่ราบลุ่มแม้น้ำเจ้าพระยา ไปจนถึงรอยต่อที่ราบสูงโคราชและบางส่วนของคาบสมุทรภาคใต้ ทั้งนี้ วัฒนธรรมพุทธศาสนาสมัยทวารวดีก็มีความหลากหลาย ไม่ได้จำกัดเฉพาะเถรวาทแบบลังกาเท่านั้น วัฒนธรรมทวารวดีมีศิลปะในลักษณะเฉพาะ เราพบศิลปวัตถุแบบทวารวดีจำนวนมากในพื้นที่ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ภาคตะวันตก รวมทั้งภาคใต้ตอนบนบางส่วน โดยเฉพาะพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ถือเป็นศิลปวัตถุที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ทางศิลปะแบบทวารวดีที่ชัดเจนที่สุด มักสร้างในปางประทับนั่งห้อยพระบาท พระวรกายค่อนข้างท้วม มีลักษณะเฉพาะของพระพักตร์ เช่น พระขนงตอบเป็นปีกกา พระโอษฐ์หนา พระเนตรโปน ขมวดเส้นพระเกศาโต พระพักตร์ยังไม่ได้เป็นรูปไข่ เป็นต้น

นอกจากนี้ก็มีภาพลายปูนปั้นรูปชาดกในคัมภีร์ต่างๆ สะท้อนให้เห็นความหลากหลายของวัฒนธรรมพุทธศาสนาในทวารวดี โดยเฉพาะภาพปูนปั้นรูปชาดกที่พระเจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม พบการเรียงลำดับเรื่องราวตามแบบ มูลสรรวาสติวาท เป็นนิกายเถรวาทสายหนึ่งที่ไม่ได้มาจากลังกา

สามารถพบร่องรอยเมืองโบราณของทวารวดีได้ในหลายพื้นที่ เช่น บ้านคูเมืองที่สิงห์บุรี เมืองจันเสน เมืองโคกไม้เดน ที่จังหวัดนครสวรรค์ เมืองอู่ทองที่สุพรรณบุรี เมืองคูบัวและเมืองโบราณนครปฐม แหล่งโบราณคดีทุ่งเศรษฐี จังหวัดเพชรบุรี เมืองเสมาที่นครราชสีมา การกระจายของวัฒนธรรมทวารวดีในวงกว้างนี้สะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองของทวารวดีในยุคนั้น และเป็นรากฐานสำคัญต่อวัฒนธรรมพุทธศาสนาในพื้นที่ภาคกลางของไทย นับตั้งแต่สมัยอยุธยามาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2562). ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี.

สันติ เล็กสุขุม. (2564). มองไทยผ่านศิลปะ: ทบทวนประวัติศาสตร์ศิลปะไทย. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์.

สมลักษณ์ คำตรง. (2564). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

กรมศิลปากร. (2548). ศิลปกรรมทวารวดี. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

เกษม สุวรรณสุข. (2540). พระพุทธรูปในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

จิตร ภูมิศักดิ์. (2545). ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดำรง ราชานุภาพ. (2520). ศิลปกรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ธิดา สาระยาคม. (2550). ศิลปะทวารวดี: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฐพร วิจิตรคุณากร. (2556). “การอนุรักษ์โบราณสถานทวารวดี: กรณีศึกษาจังหวัดนครปฐม.” วารสารมรดกทางวัฒนธรรม, 7(3), หน้า 78–95.

ทัศนีย์ แก้วใส. (2555). “เครื่องปั้นดินเผาทวารวดีจากการขุดค้นที่อู่ทอง.” รายงานการขุดค้นโบราณคดี, 12, หน้า 156–187.

ธนิก เลิศชาญฤทธิ์. (2554). การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิริธร (องค์กรมหาชน).

วิฑูรย์ ตั้งเจริญ. (2552). วิสัยทัศน์ศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วิยะดา ทองมิตร. (2563). “คูบัว... เมืองท่าแห่งลุ่มน้ำแม่กลอง.” วารสารเมืองโบราณ. 46(3), หน้า 16–26.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2562). ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2549). ประวัติศาสตร์โบราณคดี: เมืองอู่ทอง. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). คนไทยมาจากไหน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

การศึกษารูปแบบและความหมายในตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568

A STUDY OF THE FORMS AND MEANINGS IN THE EMBLEMS FOR THE ROYAL CEREMONY TO COMMEMORATE HIS MAJESTY THE KING'S AGE BEING EQUAL TO THAT OF KING RAMA I, B.E. 2568

ธันยพงศ์ สารรัตน์,[1] ธนพล ป้องแก้ว, เอนก ศรีภพ, ธีรพัฒน์ ผงกุลา, ปิยะนันท์ สุปัตติ, ณัฐวุฒิ อุ้มไธสง, สุพิชชา สังขวัน, บัณฑิตา ไชยสุรินทร์ ดุษฎีพร สิงห์คำ และ วัชรากร เผ่าภูรี

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

โรงเรียนบ้านบุ่งคำ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

Thanyapong Sararat,[1] Thanapon Pongkaew, A-nek Sriphob, Teerapat Pongkula, Piyanan Supatti, Natthawut Aumtaisong, Suphitcha Sangkawan, Banthita Chaisurin, Dutsadeeporn Singkham and Wadcharakorn phaophuree Social Studies Program Faculty of Education and Human Development,

Sisaket Rajabhat University Boongkham School Phibun Mangsahan District Ubon Ratchathani Province

Email : thanyapong.s@sskru.ac.th[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษา 1) ประวัติความเป็นมาและรูปแบบของตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคล พระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พ.ศ.2568 และ 2) ความหมายในตราสัญลักษณ์การจัดการพระราชพิธีสมมงคล พ.ศ.2568 ซึ่งวิธีการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพจากการศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์ทั้งชั้นต้นและชั้นรอง และวิเคราะห์ข้อมูลโดยพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า 1) ประวัติความเป็นมาและรูปแบบของตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคล พระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจัดขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบิตร แต่มีปรากฏการใช้ตราสัญลักษณ์ในสมัยรัชกาลที่ 9 เป็นรูปพระราชลัญจกรของรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 9 คู่กัน และ 2) ความหมายในตราสัญลักษณ์คือ ความเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ในพระบรมราชจักรีวงศ์ มีสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ ได้แก่ รัชกาลที่ 1 ใช้ตราอุณาโลมมาจากความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ คือ พระเนตรที่สามของพระอิศวร และมาจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่คล้ายดอกบัวและสังข์ หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน และรัชกาลที่ 10 ใช้ตราพระปรมาภิไธยย่อ “ว.ป.ร.” สื่อถึง “วชิระ” หรือ “วชิราลงกรณ” ที่หมายถึงสายฟ้าอันเป็นเทพศาสตราของพระอินทร์ “ป.ร.” คือ ปรมราชาธิราช คือ กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ รวมถึงมีการประดับลวดลายของสัตว์สัญลักษณ์อื่นๆ เช่น นาค ตราราชวงศ์จักรี เทพาวุธพระนารายณ์พระมหาพิชัยมงกุฎ และลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ เพื่อแสดงถึงความเป็นสิริมงคล บ่งบอกว่าเรามีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า รูปสัญลักษณ์ที่ปรากฏในตราสัญลักษณ์พระราชพิธีสมมงคล พ.ศ.2568 เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และส่งเสริมสถานภาพในองค์พระมหากษัตริย์

คำสำคัญ : ตราสัญลักษณ์, พระราชพิธีสมมงคล, พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10

Abstract

This article studies: 1) the history and design of the emblems for the Royal Ceremony to Commemorate His Majesty the King's Age Being Equal to that of King Rama I, B.E. 2568 (2025), and 2) the meanings within the emblems for the Royal Ceremony of B.E. 2568. The study employed a qualitative research methodology based on analyzing both primary and secondary historical documents and using descriptive analysis. The findings reveal : History and Design: The Royal Ceremony to Commemorate His Majesty the King's Age Being Equal to that of King Rama I was first held during the reigns of King Chulalongkorn (Rama V) and King Bhumibol Adulyadej (Rama IX). However, the use of a specific emblem was found only in the reign of King Rama IX, featuring the royal cyphers of both King Rama I and King Rama IX paired together. Symbolic Meaning: The emblem's meaning represents the greatness of the monarchs of the Royal House of Chakri. King Rama I's symbol is the "Unnalom" emblem. It originates from the Brahman belief in the third eye of Shiva and from Buddhist beliefs, resembling a lotus flower and a conch shell, signifying the prosperity of the land. King Rama X's symbol is the royal cypher "V.P.R.". "V." (Vajira) or "Vajiralongkorn" refers to a thunderbolt, the divine weapon of the god Indra. "P.R." stands for Paramaraja Thirat, meaning "the Great King." The emblem also features other symbolic elements, such as the Naga, the Chakri dynasty emblem, Lord Narayana's divine weapons, the Great Crown of Victory, and a Phum Khao Bin (a stylized lotus or rice offering) pattern. These elements convey auspiciousness and indicate a long and rich history dating back to the Sukhothai period. In conclusion, the symbols in the B.E. 2568 Royal Ceremony emblem were created to honor the monarchy from the past to the present and to promote the status of the monarch.

Keywords : Emblem, Royal Ceremony, King Rama I (Phra Phutthayotfa Chulalok the Great), King Rama X (His Majesty the King)

บทนำ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ได้อธิบายความหมายของ “ตรา” ไว้ว่า เมื่อใช้เป็นคำนาม หมายถึง เครื่องหมายที่มีลวดลายและทำเป็นรูปต่างๆ สำหรับเป็นเครื่องหมายประดับในจำพวกเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เช่น ตราช้างเผือก สำหรับเป็นเครื่องหมาย เช่น ผ้าตรานกอินทรีย์ เมื่อใช้เป็นคำกริยา ตราจะหมายถึงประทับไว้เป็นสำคัญ เช่น ตราเอาไว้ที่ตั้งไว้ เช่น ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 385) ทั้งนี้ความหมายของตราในส่วนที่เป็นคำนามในความหมายแรกที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “ตรา” กับตราสัญลักษณ์มงคลอันเกี่ยวเนื่องกันกับสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นตรงกับหัวข้อการศึกษาชิ้นนี้มากที่สุด และเมื่อพิจารณาถึงความหมายของคำว่า “ตรา” ที่ใช้ในสมัยโบราณจะพบว่า คำนี้มีความหมายที่ใกล้เคียงกับที่ใช้ในปัจจุบัน ดังที่การศึกษาคำเก่าในภาษาไทยของวินัย พงศ์ศรีเพียร และคณะ ได้ชี้ว่า คำว่า “ตรา” ในเอกสารโบราณมีความหมายถึงเครื่องมือที่ประทับลงไว้ เช่น ตราลัญจกร (วินัย พงศ์ศรีเพียร และคณะ, 2555: 197) ตัวอย่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตรา

กับสถาบันพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี ในที่นี้เป็นการศึกษาประเด็นหลัก คือ ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ที่เป็นส่วนหนึ่งของตราสัญลักษณ์ ซึ่งตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ คือ ตราประจำชาด ที่ใช้กำกับพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ในต้นเอกสารสำคัญส่วนพระองค์ ซึ่งไม่เกี่ยวด้วยราชการแผ่นดิน (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2538: 41-42)

ตราสัญลักษณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับองค์พระมหากษัตริย์ล้วนมีความเกี่ยวเนื่องกับพระราชลัญจกรไม่มากก็น้อย ทั้งรูปสัญลักษณ์หรือตัวอักษรที่สื่อความหมายถึงความเป็นสิริมงคลต่างๆ ซึ่งพระราชลัญจกร คือ ตราที่พระมหากษัตริย์ทางใช้ประทับกำกับเอกสารสำคัญทางการราชการแผ่นดิน เช่น รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา และเอกสารสำคัญส่วนพระองค์ที่เกี่ยวกับราชการแผ่นดินที่ออกในพระปรมาภิไธยประจำแผ่นดิน หรือประจำรัชกาลนั้น พระราชลัญจกรเป็นเครื่องมงคลที่แสดงถึงพระราชอิสริยยศและพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมงคลอีกด้วย ซึ่งพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินจะต้องเชิญขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพร้อมกับเครื่องมงคลอื่นๆ (มูลนิศาสตราจารย์บุญถิ่น อัตถากร, 2563: 43-44)

ภาพที่ 1 ตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในสมัยรัชกาลที่ 9

ในประวัติศาสตร์ของชาติไทย นับแต่ยุคกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เป็นเวลากว่า 700 ปีแล้ว ได้มีพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์ต่างๆ เสวยราชสมบัติสืบเนื่องกันมาเป็นจำนวนมากในระยะเวลาเหล่านั้นไทยได้ผ่านเหตุการณ์ต่างๆ ที่รุนแรงถึงขั้นเป็นวิกฤตการณ์ที่ต้องเผชิญด้วยความยากลำบาก ซึ่งทำให้มีความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เกิดขึ้นตามยุคสมัย แต่อย่างไรก็ดี สิ่งหนึ่งที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปจากแผ่นดินไทยก็คือ พระราชอาณาจักรนี้มีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขยึดเหนี่ยวน้ำใจคนไทยทั้งชาติตลอดมา หรืออาจกล่าวได้ว่าชาติไทยผ่านพ้นภัยพิบัตินานาประการและดำรงรักษาเอกราชอธิปไตยมั่นคงอยู่ได้ก็เพราะพระบรมเดชานุภาพแห่งพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐปกป้องคุ้มครองอยู่ (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2535: 11-12) โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงพระราชอุตสาหะวิริยะบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อความมั่นคงของประเทศไทย และเพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรของพระองค์นานัปการ พระราชจริยาวัตรและพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นเครื่องน้อมนำเสริมส่งพระเกียรติคุณให้แผ่ไพศาลไปทั้งภายในประเทศ

และนานาประเทศทั่วโลก ฉะนั้นในวโรกาสแห่งการเฉลิมฉลองพระราชพิธีต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องขององค์พระมหากษัตริย์ รัฐบาลจึงได้จัดทำตราสัญลักษณ์และของที่ระลึกตามเหตุการณ์ต่างๆ ดังกรณีของการพระราชพิธีสมมงคลในพุทธศักราช 2568 นี้

ตราสัญลักษณ์ดังกล่าวล้วนมีความเป็นสิริมงคลยิ่งเมื่อใช้อธิบายเรื่องราวที่เกี่ยวเนื่องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และเนื่องในอภิลักขิตสมัยที่พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ทรงเจริญพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในวันที่ 14 มกราคม 2568 นั้น คณะกรรมการอำนวยการพระราชพิธีสมมงคล เห็นชอบให้มีการจัดทำตราสัญลักษณ์เพื่อเป็นที่ระลึกในพระราชพิธีดังกล่าว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ตราสัญลักษณ์เนื่องในพระราชพิธีมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในพุทธศักราช 2568 และในวโรกาสที่เป็นมงคลยิ่งนี้ สำนักนายกรัฐมนตรีได้ออกประกาศเชิญชวนหน่วยงาน องค์กร ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน รวมทั้งประชาชนทั่วไปได้ประดับตราสัญลักษณ์ตามสถานที่ อาคาร ของหน่วยงานและบ้านเรือนไว้ในบริเวณที่เหมาะสมเพื่อเป็นการถวายราชสักการะและแสดงความจงรักภักดีและน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 10 โดยให้เริ่มประดับตราสัญลักษณ์ในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2568 จนถึงสิ้นปีพุทธศักราช 2568 ดังที่มีปรากฏได้พบเห็นตราสัญลักษณ์ในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลประดับไว้ตามสถานที่อันควรเป็นที่แพร่หลายโดยทั่วไปทั้งประเทศ

ภาพที่ 2 ตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568

ภาพที่ 3 การประดับธงตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 รัฐบาลโดยสำนักนายกรัฐมนตรีได้ดำเนินการให้มีประดิษฐ์ตราสัญลักษณ์เนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น ตราสัญลักษณ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช 2562 ตราสัญลักษณ์งานพระราชพิธีฉลองพระชนมายุ 6 รอบ 28 กรกฎาคม 2567 โดยภาพรวมแล้วองค์ประกอบที่สำคัญของตราสัญลักษณ์จะแสดงด้วยภาพหรือพระราชสัญลักษณ์ หรือรูปสัญลักษณ์ หรือพระปรมาภิไธยย่อที่มีความเกี่ยวข้องกับโอกาสสำคัญแห่งการน้อมรำลึกหรือการเฉลิมฉลองให้ปรากฏรวมในตราสัญลักษณ์นั้นเป็นประการสำคัญ

ตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568 สะท้อนถึงมงคลคติหลายประการ โดยเฉพาะพระอัจฉริยภาพ พระบุญญาธิการ และพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์แต่ละรัชกาล ส่วนความหมายบนตราสัญลักษณ์นั้นมีรูปอะไรบ้าง สื่อถึงคติมงคล และเกี่ยวเนื่องกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อย่างไร จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจจะศึกษา ผู้เขียนจึงสนใจความหมายของตราสัญลักษณ์ และอีกทั้งจากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องยังไม่พบงานวิจัยหรืองานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวโดยตรง มีเพียงงานของ ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2562) เรื่อง “มงคลคติในตราสัญลักษณ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช 2562” และงานของธันยพงศ์ สารรัตน์ (2567) เรื่อง “มงคลคติในตราสัญลักษณ์งานพระราชพิธีฉลองพระชนมายุ 6 รอบ 28 กรกฎาคม พุทธศักราช 2567” และงานของธีรพัฒน์ อมรสกุล (2561) เรื่อง “ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์” ที่เป็นการอธิบายความหมายของตราพระราชลัญจกรในแต่ละยุคสมัย เช่นเดียวกับงานของธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2562) เรื่อง “อิทธิพลทางศาสนากับพระราชลัญจกรประจำพระองค์ในรัชกาลที่ 9 ถึงรัชกาลที่ 10” ซึ่งงานชุดดังกล่าวทำให้ได้ชุดความรู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์สัตว์และคติเรื่องนาค รวมถึงอิทธิพล แรงบันดาลใจจากคติความเชื่อที่เกี่ยวเนื่องในองค์พระมหากษัตริย์ตามคติความเชื่อจากวัฒนธรรมของอนุทวีปอินเดีย จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจและเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม

ต่อไป และแสดงให้เห็นว่า แม้ตราประจำพระองค์ทั้ง 2 รูปแบบ ไม่ว่าจะถูกนำมารวมหรือว่าแยกกันต่างล้วนได้รับอิทธิพลและแรงบันดาลใจจากคติความเชื่อเนื่องในองค์พระมหากษัตริย์ในการออกแบบรังสรรค์ขึ้นมาเหมือนกัน อีกทั้งตราดังกล่าวเป็นสิ่งแทนของแผ่นดินและประเทศ แอบแฝงหรือบรรจุลวดลายและสัญลักษณ์ของดินแดนนั้นเป็นองค์ประกอบไว้อันสะท้อนแนวคิดคติความเชื่อของสังคมและยุคสมัยไว้ และมีหน้าที่การใช้งานตามแต่เรื่องราวหรือเอกสารที่ถูกนำมาใช้บันทึก ซึ่งการศึกษาครั้งนี้อาจจะเป็นการช่วยทำให้เข้าใจสังคมวัฒนะรรมไทยได้มากขึ้น แต่ยังขาดบริบทที่เกี่ยวกับตราพระราชพิธีสมมงคล การศึกษาครั้งนี้จึงช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ดังกล่าว

การศึกษาครั้งนี้มีประเด็นปัญหาการวิจัยที่สำคัญ คือ ตราสัญลักษณ์ มีความหมายอย่างไร เกี่ยวเนื่องกับสถาบันกษัตริย์อย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมา รูปแบบ และความหมายของตรา ซึ่งการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ด้วยการวิจัยเอกสารรแล้วนำมาวิเคราะห์และนำเสนอในรูปแบบวิเคราะห์เชิงพรรณนา ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจและจะช่วยเปิดมุมมองเกี่ยวกับเรื่องราวของตราสัญลักษณ์ดังกล่าว อันเป็นวัฒนธรรมที่เก่าแก่อย่างหนึ่งของไทยต่อไป

ประเด็นปัญหาการศึกษา

สัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคล พ.ศ.2568 มีภาพแทนที่สื่อถึงองค์พระมหากษัตริย์และคติมงคลอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.เพื่อศึกษารูปแบบของตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคล พุทธศักราช 2568

2.เพื่อให้มีความรู้เรื่องรูปแบบและความหมายของตราที่ปรากฏภายในตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคล พุทธศักราช 2568 ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระบรมเดชานุภาพขององค์พระมหากษัตริย์

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาจากตราสัญลักษณ์การจัดดงานพระราชพิธีสมมงคล พุทธศักราช 2568 ที่ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ อย่างกว้างขวาง

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ด้วยการวิจัยเอกสารจากการศึกษาจำนวน 1 ตรา แล้วนำมาวิเคราะห์และนำเสนอในรูปแบบการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.ความรู้เรื่องรูปแบบของตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคล พุทธศักราช 2568

2.ความรู้เรื่องควงามหมายของรูปสัญลักษณ์ในตราที่มีความเกี่ยวเนื่องกับคติมงคลและสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์

1.ที่มาของตราสัญลักษณ์การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตราธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช 2568

เนื่องในอภิลักขิตสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษาเสมอกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในวันที่ 14 มกราคม พุทธศักราช 2568 ครบ 26,469 วัน คณะกรรมการอำนวยการจัดการพระราชพิธีสมมงคล เห็นชอบให้มีการจัดทำตราสัญลักษณ์ โดยผู้ออกแบบ คือ นางสาวเพ็ชสุภา รัตนเพชร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ตราสัญลักษณ์ดังกล่าวเนื่องในการพระราชพิธีสมมงคล ในวโรกาสที่เป็นมงคลยิ่งนี้ สำนักนายกรัฐมนตรีได้ประกาศเชิญชวนหน่วยงาน องค์กร ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งประชาชนทั่วไป ได้ประดับตราสัญลักษณ์ตามสถานที่ อาคารของหน่วยงาน และบ้านเรือน ไว้ในบริเวณที่เหมาะสม เพื่อเป็นการถวายราชสักการะและแสดงความจงรักภักดีแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยให้เริ่มประดับตราสัญลักษณ์ได้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2568 จนถึงสิ้นปีพุทธศักราช 2568 ดังที่มีปรากฏได้พบเห็นตราสัญลักษณ์ในการพระราชพิธีสมมงคลประดับไว้ตามสถานที่ต่างๆ เป็นที่แพร่หลายทั่วไปทั้งประเทศ

ทั้งนี้ตราสัญลักษณ์ในโอกาสพระราชพิธีรสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เคยจัดขึ้นแล้วในสมัยรัชกาลที่ 9 แต่ทำสัญลักษณ์เป็นรูปพระราชลัญจกรแยกส่วนกัน เช่นเดียวกันกับแบบแรกในสมัยรัชกาลที่ 10 ที่นิยมทำเป็นรูปตราคู่ เป็นต้น โดยใช้อักษรพระปรมาภิไธยย่อ จปร.(จักรีปรมาราชาธิราช) และจึงมีการผสมภาพและรูปแบบของตราใหม่ดังที่ใช้กันในปัจจุบัน และในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็เคยปรากฏหลักฐานการจัดงานด้วย นั่นคือ พระราชพิธีสมภาคาภิเษก คือ พระราชพิธีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบขึ้นในวาระที่รัชพรรษาในสมเด็จพระบรมราชบุพการี คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช รวม 4 คราวด้วยกัน (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2537: 65) เป็นต้น แต่ไม่ปรากฏหลักฐานเรื่องรูปแบบของตราสัญลักษณ์ แต่โดยภาพรวมแล้วเชื่อได้ว่าองค์ประกอบของตราสัญลักษณ์จะแสดงด้วยภาพหรือพระราชสัญลักษณ์ หรือรูปสัญลักษณ์ของพระปรมาภิไธยย่อ ที่มีความเกี่ยวข้องกับวโรกาสสำคัญแห่งการเฉลิมฉลองให้ปรากฏรวมในตราสัญลักษณ์นั้นเป็นประการสำคัญ (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช , 2543: 112)

กล่าวได้ว่า ความเป็นมาในการสร้างตราสัญลักษณ์นั้นมีพัฒนาการตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ (อนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ, 2550: 64) และเริ่มใช้จากชนชั้นสูง คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเรียกว่า พระราชลัญจกรหรือพระตรา (อุดม เชยกีวงศ์, 2552: 25-26) โดยมีลักษณะเฉพาะในแต่ละรัชกาลและเชื่อมโยงสู่การคิดประดิษฐ์ตราสัญลักษณ์ในช่วงหลังๆ ได้เป็นที่แพร่หลายมากยิ่งขึ้นทุกองค์กร ทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการประดิษฐ์ตราสัญลักษณ์เนื่องในวโรกาส โอกาสที่สำคัญๆ ของสถาบัน หรือองค์กร และมีการดัดแปลงเพิ่มเติม เช่น การนำพระราชลัญจกรของรัชกาลที่ 10 มาคู่กับรัชกาลที่ 1 ในผ้าไตรแทนอักษรพระปรมาภิไธยย่อ ว.ป.ร. เป็นต้น แนวคิดที่สำคัญของการประดิษฐ์ตราสัญลักษณ์ คือ การออกแบบลวดลายหรือรูปสัญลักษณ์ให้มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับวโรกาส หรือโอกาสแห่งการเฉลิมฉลองได้อย่างเป็นรูปธรรมและควบคู่กันนั้น ลวดลายหรือรูปที่รวมเป็นตราสัญลักษณ์นั้นๆ ยังเน้นการสื่อความหมายแห่งความเป็นสิริมงคลอีกด้วย โดยเฉพาะเครื่องหมาย

ประจำรัชกาล ที่หมายถึง รูปเครื่องหมายที่กำหนดขึ้นใช้ในแต่ละรัชกาลหรือประดิษฐ์ขึ้นถวายในภายหลัง อาจเป็นรูปเขียน รูปปั้น รูปหล่อ เล็กบ้างใหญ่บ้าง ติดประดับไว้ตามสิ่งก่อสร้าง เช่น ตามหน้าบัน ตามเงินตรา ตามผ้าทิพย์ ฐานพระพุทธรูป ซึ่งตั้งแต่รัชกาลที่ 5 พระราชลัญจกรประจำพระองค์ และเครื่องหมายประจำรัชกาลเป็นอย่างเดียวกัน (กัลยาณิวัฒนา, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า, 2551: 24-25)

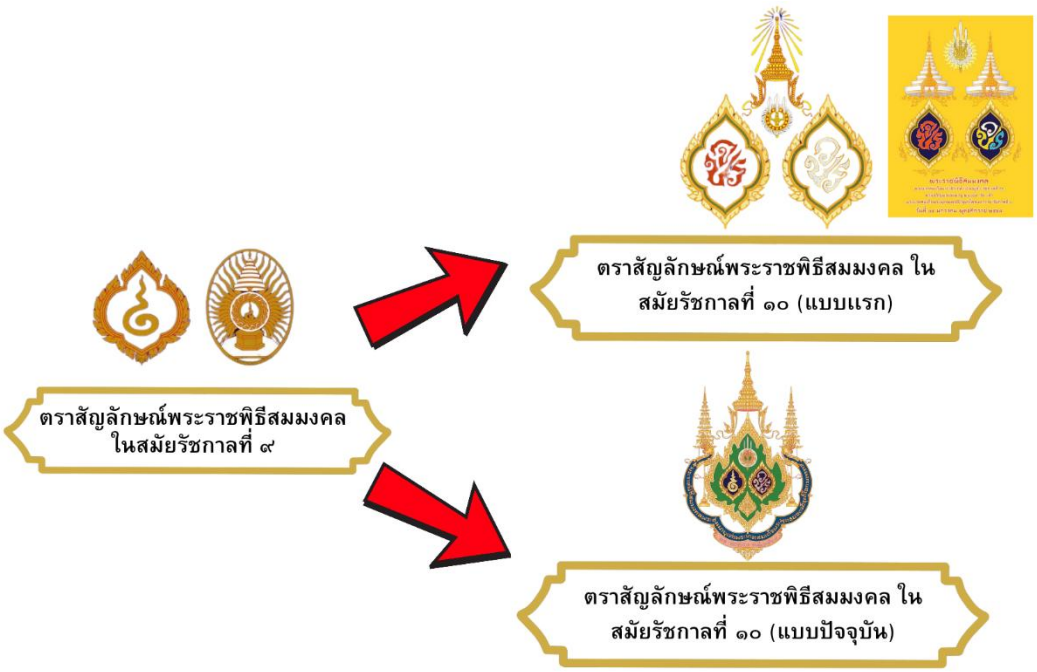

ภาพที่ 4 พัฒนาการของการออกแบบตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568

2.ลักษณะรูปแบบของตราสัญลักษณ์การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตราธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช 2568

ตราสัญลักษณ์การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตราธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช 2568 มีลักษณะเป็นศิลปะประยุกต์หรือศิลปะร่วมสมัยที่มาจากความคิดสร้างสรรค์ ธรรมชาติ และลัทธิความเชื่อ (เสรี เรืองเนตร์, 2549: 32) มีลักษณะเป็นงานสร้างสรรค์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะกับสภาพสังคม เพื่อให้เข้าใจถึงความคิดในทางความหมายทางศิลปะของคนในสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย (ภารดี พันธุภากร, 2544: 22, ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล, 2560: 90 และชาญณรงค์ พรรุ่งโรจน์, 2543: 35)

ความสำคัญของการพระราชพิธีสมมงคลในปีพุทธศักราช 2568 นี้นั้น ตรงกับวันที่ 14 มกราคม 2568 ถือเป็นวันสำคัญพิเศษสุดที่เนื่องในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกวาระหนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกอบพระราชพิธีเป็นการส่วนพระองค์และขานชื่อพระราชพิธีว่า “พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นพระราชพิธีเนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา 73 พรรษา (72 ปี 5 เดือน 19 วัน) นับพระชนมวารได้ 26,469 วัน เสมอพระชนมพรรษาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังนั้นวันที่ 14

มกราคม 2568 ที่ผ่านมานี้ ถือว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษ ด้วยจะถือได้ว่าหลังจากวันนี้ล่วงไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่มีพระชนมพรรษายืนยาวรองจาก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่มีพระชนมพรรษาที่ยืนยาวที่สุดในบรรดาพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ไทย นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ซึ่งการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระบรมราชบุพการีที่ดำรงพระราชสถานะพระมหากษัตริย์ในรัชกาลที่ล่วงไปแล้วหรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ เป็นราชประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบกันมาแต่ช้านาน พระมหากษัตริย์แต่ละรัชกาลจะทรงอนุสรณ์คำนึงถึงพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชบุพการีในวาระต่างๆ เช่น ในวันที่ตรงกับการครองราชย์ มีทั้งโอกาสที่เวียนมาเป็นครั้งแรกมักเรียกว่า “สมมงคล” หมายถึง “เสมอกัน” (กรมศิลปากร, 2550: 23-24) มุ่งเป็นการสมโภชสิริราชสมบัติเพื่อความสวัสดิมงคลในพระราชอาณาจักรที่มีผลต่อชาติ และประชาชนเป็นสำคัญ เพราะทรงตั้งสัตยาธิษฐานขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตดำรงรัฐสีมาอาณาจักร เพื่อบำรุงความสุขให้แก่ประเทศและประชาชนสืบต่อไปเบื้องหน้า (พระราชธรรม พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2542: 43-44) ตลอดจนยังเป็นภาพลักษณ์ที่แสดงวัฒนธรรมที่ดีงามของพระมหากษัตริย์ของชาติไทยในการที่ทรงสร้างแบบอย่างความกตัญญูกตเวทิตา แสดงความเคารพรำลึกบรรพชนปู่ย่าตายายที่ประกอบคุณความดีไว้แก่บ้านเมืองให้ราษฎรยึดถือเป็นแบบแผน ดังเช่นในรัชกาลปัจจุบัน ดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นการแสดงให้เห็นประจักษ์ในศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทย ตลอดทั้งเอกลักษณ์ของชาติอย่างถูกต้อง รวมทั้งแสดงให้ประจักษ์ในความภาคภูมิใจที่ชาวไทยได้มีพระมหากษัตริยาธิราชผู้ทรงปรีชาญาณยิ่ง และปกครองประชาชนชาวไทยในระบอบประชาธิปไตยอย่างร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา และแสดงให้เห็นประจักษ์ในความเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน

3.องค์ประกอบของตราสัญลักษณ์การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตราธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช 2568

องค์ประกอบของตราสัญลักษณ์การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตราธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช 2568 มีดังนี้

3.1 แบบตราสัญลักษณ์ ประกอบด้วยพระบรมราชสัญลักษณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พื้นสีน้ำเงิน ประดิษฐานคู่กับอักษรพระปรมาภิไธยย่อ ว.ป.ร.(มหาวชิราลงกรณ ปรมาราชาธิราช) ในกรอบพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นสีน้ำเงิน ระหว่างเบื้องบนดวงพระตราทั้งคู่ มีพระแสงจักร-ตรี หมายถึงทรงเป็นสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชในพระราชวงศ์จักรี (ทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), เจ้าพระยา, 2545: 55)

3.2 เบื้องบนสุด ประดิษฐานพระมหาพิชัยมงกุฎไม่เปล่งรัศมี เบื้องล่างเป็นแพรแถบเศียรนาค สื่อถึงพระนักษัตรปีพระบรมราชสมภพของทั้งสองพระองค์ มีอักษรสีทองความว่า “พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช” บนพื้นสีน้ำเงินแสดงสีขัตติยชาติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2547: 119-120)

3.3 ด้านล่าง มีรูปเศียรนาคด้านอัด หมายถึง พระนักษัตรปีมะโรง อันเป็นปีพระบรมราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ว่าทรงเจริญพระชนมพรรษาเสมอกัน ดวงพระตราทั้งสองนั้น ประดิษฐานอยู่ในปทุมอุณาโลม อันเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์แห่งพระปฐมบรมราชวงศ์บนพื้นสีเขียว

อันเป็นวันพระบรมราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขนาบด้วยฉัตรขาวแบบโบราณอันเนื่องด้วยตราพระราชลัญจกรประจำรัชกาลปัจจุบัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2547: 119-120)

3.4 เบื้องล่างสุด เป็นกรอบลายนาค มีอักษรสีเงินความว่า “14 มกราคม พ.ศ.2568” บนพื้นสีหงชาด (ชมพู) อันเป็นสีซึ่งเป็นอายุแห่งวันพระบรมราชสมภพ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2563ก: 21 และสำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2563ข: 150)

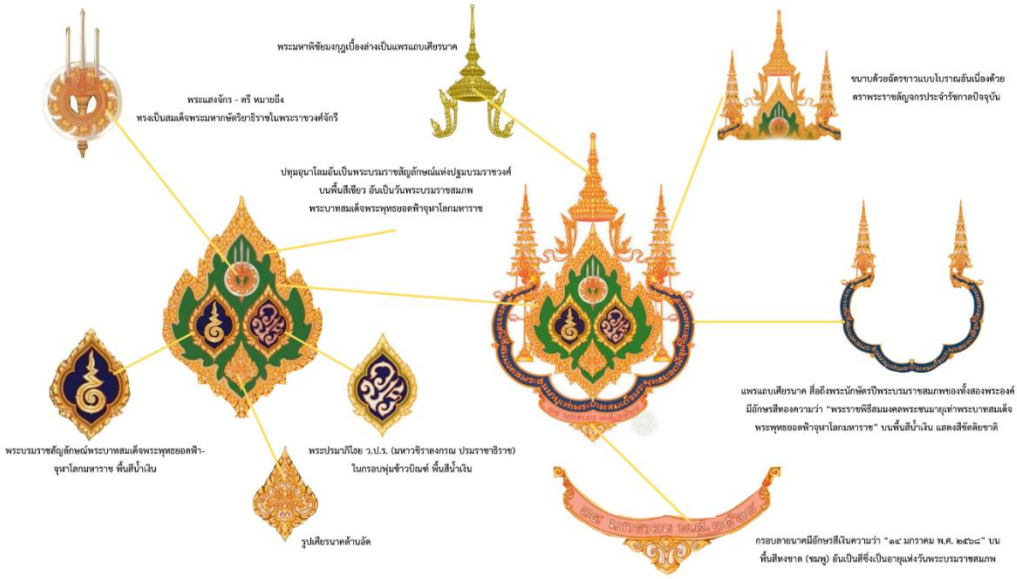

ภาพที่ 5 องค์ประกอบของตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุ
เท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568
(แยกองค์ประกอบโดยคณะผู้เขียน

ภาพที่ 6-7 องค์ประกอบของตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุ
เท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568
(แยกองค์ประกอบโดยคณะผู้เขียน)

4.ความหมายของตราสัญลักษณ์การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตราธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช 2568

4.1 ความหมายของพระบรมราชสัญลักษณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งเป็นลักษณะของปทุมอุณาโลม มีอักขระ “อุ” แบบอักษรขอมตรงกลาง เป็นสัญลักษณ์แห่งการเริ่มต้นและผู้ทรงวางรากฐานระบบบริหารราชการแผ่นดิน (ปิยนาถ บุนนาค และคณะ, 2548: 12) หรือ เพชรปาณี (ผู้ถือวัชระ) ที่เป็นนามหนึ่งของพระอินทร์ เพราะเชื่อว่ากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีคือพระอินทร์ (พระยาสัจจาภิรมณ์ (สรวง ศรีเพ็ญ), 2556: 45) ล้อมด้วยกลีบบัวอันเป็นพฤกษชาติที่เป็นสิริมงคลในพุทธศาสนา เห็นจากลวดลายดอกบัวที่ลายประดับมุกที่ฝ่าพระบาทพระพุทธไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (ศานติ-นวรัตน์ ภักดีคำ, 2549: 45, วัชรี วัชรสินธุ์, 2548: 12 และ ชาตรี ประกิตนนทการ, 2558: 97) และดอกบัวยังแทนถึงพระนางลักษมี ชายาพระวิษณุ (สัมพันธ์กับตราราชวงศ์จักรี) ที่เป็นเทวีแห่งดอกบัว ทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งความมีโชคและความมั่นคง (ส.พลายน้อย, 2552: 63, ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2559: 97-98 และอรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2562: 115) มีตราที่เป็นรูปร่างคล้ายสังข์ทักษิณาวรรต (สังข์เวียนขวา) อยู่ในกรอบลายกนก (กนกวลี ชูชัยยะ และกฤษฎา บุณยสมิต, 2545: 42) หรือสังข์ (ปัญจชันยะ) หนึ่งในเทพาวุธของพระนารายณ์ (พระยาสัจจาภิรมณ์ (สรวง ศรีเพ็ญ), 2556: 45) ซึ่งสังข์เป็นเครื่องราชสิริราชกกุธภัณฑ์เป็นของมงคล ดังเช่นตอนพระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยา ซึ่งขณะพราหมณ์ทำพิธีกลบบาตรใต้ต้นหมัน พบสังข์ทักษิณาวรรต สมเด็จพระเจ้าอู่ทองจึงทรงถือเป็นสังข์สำคัญสำหรับแผ่นดิน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543: 62) ซึ่งสังข์ของรัชกาลที่ 1 นั้น ได้มาจากที่ใดไม่ปรากฏแต่เลี่ยมทองประดับเพชร ซึ่งตราดังกล่าวเริ่มใช้ในคราวพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อพุทธศักราช 2328 (ธารณา คชเสนี น้ำเพ็ชร คชเสนี สัตยานุ

รักษ์, 2565: 123 และ ดนัย ไชยโยธา, 2551: 74) ซึ่งพระราชลัญจกรองค์นี้ รัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้ประทับในเงินพดด้วงสำหรับซื้อขาย ชำระหนี้ ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคตแล้ว ต่อมาเมื่อมีการอัญเชิญพระบรมอัฐิธาตุไปบรรจุที่ฐานพุทธบัลลังก์พระพุทธเทวปฏิมากร พระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรวิหาร จึงได้สลักรูปปั้นนูนพระราชลัญจกรปทุมอุณาโลมประดิษฐานที่ผ้าทิพย์หรือผ้าที่ห้อยลงมาตรงหน้าตักพระพุทธรูปด้วย (มหาวิทยาลัยราชภัฏ, 2563: 12)

4.2 อักขระพระปรมาภิไธยย่อ ว.ป.ร. ประดับด้วยอัญมณี สื่อถึงพระนาม “มหาวชิราลงกรณ” ซึ่งพระนาม “วชิราลงกรณ” นั้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ทรงตั้งถวาย มาจาก “วชิรญาณ” พระนามฉายาขณะผนวชในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช ผนวกกับ “อลงกรณ” จากพระนามในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีความหมายว่า “ทรงเครื่องเพชรนิลจินดา” หรืออาจแปลว่า “อสุนีบาต” (หนังสือที่ระลึกเนื่องในวโรกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร, 2545: 245) ที่สื่อถึงองค์พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นเอง

4.3 กรอบพุ่มข้าวบิณฑ์ สื่อถึงศิลปะอันงดงามสมัยสุโขทัย บ่งบอกว่า เมืองไทยนี้มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน ซึ่งกรอบพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ชวนให้นึกถึงเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม เรียกกันมาก่อนว่าเจดีย์ทรงดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือทรงทะนาน ซึ่งเป็นลักษณะเจดีย์ที่มีรูปทรงแปลกจากเจดีย์ที่เคยมีมาในอดีต สูงโปร่งกว่าเจดีย์ทรงปราสาทแบบสุโขทัยหรือทรงปราสาทยอดที่มีการปรับปรุงทรงมาจากปราสาทแบบขอม (สื่อถึงดินแดนไทยรับวัฒนธรรมขอมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย) แต่แนบเนียนจนแทบสังเกตไม่ได้ ส่วนฐานของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมซ้อนลดหลั่นเป็นชุดรองรับชุดฐานของเรือนธาตุ ทรงแท่งเพรียวต่อยอดด้วยทรงดอกบัวตูม และครอบปลายยอดด้วยทรงกรวย อันประกอบไปด้วยปล้องไฉนและปลี (สันติ เล็กสุขุม, 2549: 32) อีกนัยหนึ่งอาจสื่อถึงดอกบัว (ปทุม) ในมือพระนารายณ์อีกด้วย (พระยาสัจจาภิรมณ์ (สรวง ศรีเพ็ญ), 2556: 46)

4.4 พระแสงจักร ตรี หรือพระแสงจักรหรือพระแสงตรีศูล สื่อถึงว่าพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์คือ พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี และอาจสื่อความหมายถึงนามเดิมของพระองค์นั่นคือ พระองค์เคยดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาจักรีมาก่อนที่จะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ดนัย ไชยโยธา, 2546: 132) แต่ที่สำคัญคือ แสง และ ตรี เป็นเทพาวุธของพระนารายณ์ จาก 2 ใน 4 กร ทรงตรี จักร (ชื่อสุทรรศนะ หรือ วัชระนาภะ) (พระยาสัจจาภิรมณ์ (สรวง ศรีเพ็ญ), 2556: 46) ซึ่งการถวายเทพาวุธแก่พระมหากษัตริย์ มีความหมายว่า ประชานิกรได้เทิดพระเกียรติพระองค์ว่าเป็นสมมติเทพ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546: 65-66) ดังบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ในเรื่องรามเกียรติ์ตอนกุมภกรรณจะสิ้นชีวิตว่า

“แลเห็นพระองค์ทรงลักษณ์ ผ่องพักตร์จำรัสรัศมี
สีเขียวดั่งนิลมณี มีกายปรากฏเป็นสี่กร
ทรงเทพาอาวุธจักรสังข์ ทั้งตรีคทาศิลป์ศร
จึงรู้ว่านารายณ์ฤทธิรอน จากเกษียรสาครเสด็จมา”

(พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ รัชกาลที่ 1, 2551: 45-46)

4.5 พระมหาพิชัยมงกุฎ (ไม่เปล่งรัศมี) หรือ พระมหามงกุฎในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เป็น

ราชกกุธภัณฑ์ประเภทราชศิราภรณ์ ทำด้วยทองลงยาประดับนวรัตน์เพชรเม็ดใหญ่ชื่อ มหาวิเชียรมณีประดับยอด สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงในงานพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นต้น (ดนัย ไชยโยธา, บรรณาธิการ, 2550: 59) อีกทั้งพระมหาพิชัยมงกุฎยังถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 สำหรับเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทำด้วยทองคำลงยาราชาวดี ฝีมืองามเป็นเลิศ สองข้างมีจอนหูทำด้วยทองคำลงยาราชาวดีเช่นกัน แต่ละชั้นประดับด้วยดอกไม้เพชร เดิมยอดพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นยอดแหลม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชสมบัติไปหาซื้อเพชรยังประเทศอินเดีย พระราชสมบัติไปซื้อได้เพชรเม็ดใหญ่เม็ดหนึ่งมาจากกัลกัตตา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ติดไว้ที่ยอดพระมหามงกุฎ และพระราชทานนามว่า “มหาวิเชียรมณี” ที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการครองราชย์ เพราะตอนสวมพระมหามงกุฎเป็นตอนที่สำคัญที่สุด

4.6 ฉัตรขาวคู่ เป็นเครื่องประดับเกียรติยศ ราชาศัพท์คือ พระอภิรุม สื่อถึงความเป็นพระราชามหากษัตริย์ เช่นเดียวกับมงกุฎของชาวยุโรป

จากกลุ่มของสูงข้างต้น เปรียบได้ว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นใหญ่ในทางโลก พระพุทธองค์คือพระเจ้าจักรพรรดิในทางธรรมนั่นเอง ดังนั้น โลกวัตถุที่มีค่าสูงสุดควรต่อการถวายแด่พระบรมสารีริกธาตุนั้นมีเพียงประการเดียวคือ เครื่องราชกกุธภัณฑ์อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นพระราชาธิบดี (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2545: 32)

4.7 นาค สื่อถึงพระนักษัตรปีมะโรง อันเป็นปีพระบรมราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง 2 รัชกาล ทั้งนี้พญานาคยังสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ เป็นตัวแทนของฟ้าฝน เป็นตัวแทนของสวรรค์บนผืนดิน อันหมายถึงกษัตริย์ เป็นการใช้เชิงสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นผู้มีบุญ เป็นตัวแทนของอำนาจเทวาสิทธิ์ คนที่จะขึ้นมาเป็นผู้ปกครองประเทศได้ จะต้องมีบุญญาธิการมาก และนาคก็คือสัญลักษณ์แทนความมีบุญญาธิการนั่นเอง (ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2561: 62 และ ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2563: 13) และนาคยังเป็นพาหนะของพระวิษณุ มหาเทพผู้พิทักษ์รักษาโลกมนุษย์ พระองค์ทรงประทับอยู่เหนือพญาอนันตนาคราช ณ เกษียรสมุทร (ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2562: 110) พระวิษณุยังเป็นภาพแทนของตราราชวงศ์จักรีและรัชกาลที่ 1 ผู้เป็นปฐมวงศ์ของพระมหาจักรีบรมราชวงศ์ด้วยนั่นเอง (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2558: 25-26)

4.8 แพรแถบเศียรนาค แพรแถบเศียรนาค สื่อถึงพระนักษัตรปีพระบรมราชสมภพของทั้ง 2 พระองค์ มีอักษรสีทอง ความว่า พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช บนพื้นสีน้ำเงินแสดดงสีขัตติยชาติ เป็นสีแห่งพระมหากษัตริย์เหมือนสีน้ำเงินของธงชาติ และพระราชพิธีสมมงคล เป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระบรมราชบุพการีที่ดำรงพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ล่วงไปแล้ว และรัฐบาลได้กำหนดจัดกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจำนวน 7 กิจกรรม ได้แก่ การจัดพิธีสืบชะตาหลวง การบูรณปฏิสังขรณ์วัดสังกัสรัตนคีรี อุทัยธานี ถิ่นของพระชนกจักรี (วศิน ปัญญาวุธตระกูล, 2558: 45-46) การจัดแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ การทำเหรียญกษาปณ์ที่ระลึก การจัดพิธีทางศาสนา และกิจกรรมถวายพระราชกุศล ณ ศาสนสถานอันเกี่ยวเนื่องด้วยกับรัชกาลที่ 1 การจัดพิธีเจริญพระพุทธมนต์ถวายพระราชกุศล จัดกิจกรรมปลูกต้นไม้ ได้แก่ ตะเคียนทอง พิกุล อินจัน และพิธีปลูกต้นโพธิ์พระศรีมหาโพธิทศมราชบพิตร และต้นพระศรีมหาโพธิยาลงกรณ์ เป็นต้น

4.9 กรอบลายนาค มีอักษรสีน้ำเงินเขียนว่า 14 มกราคม 2568 ซึ่งเป็นวันที่พระมหากษัตริย์ มีพระชนมพรรษาเทียเท่ากับรัชกาลที่ 1 คือ 26,469 วัน ทรงเจริญพระชนมพรรษา 73 พรรษา (72 ปี 5 เดือน 19 วัน) (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2554: 49)

ภาพที่ 8 ตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุ
เท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568 ที่ถูกเผยแพร่ในแหล่งต่างๆ
และกิจกรรมที่ดำเนินในห้วงการจัดกิจกรรมมหามงคลดังกล่าว
(แยกองค์ประกอบโดยคณะผู้เขียน)

ภาพที่ 9-13 ตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุ
เท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568 ที่ถูกเผยแพร่ในแหล่งต่างๆ
และกิจกรรมที่ดำเนินในห้วงการจัดกิจกรรมมหามงคลดังกล่าว

สรุป

จากรายละเอียดเกี่ยวกับตราสัญลักษณ์ตามที่ได้กล่าวผ่านมา ได้แสดงให้เห็นถึงการรวมตราสัญลักษณ์ที่มีความหมายทั้งที่เนื่องด้วยบารมีกษัตริย์และปรัมปราคติ อีกทั้งยังเป็นการสะท้อนภูมิปัญญาของผู้คิดประดิษฐ์ตราที่ได้เลือกสรรเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศตลอดจนสรรพสิ่งที่เป็นมงคลต่างๆ ที่เคยมีมาแต่โบราณราชประเพณีมาใช้เป็นสื่อ เพื่อสะท้อนถึงคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ได้อย่างเป็นรูปธรรมและสง่างามยิ่ง อีกทั้งยังเป็นการน้อมรำลึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ที่ทรงอุทิศพระองค์ประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการด้วยพระวิริยอุตสาหะอย่างยิ่งไว้แก่แผ่นดิน อันเป็นรากฐานและแนวทางในการพัฒนาชาติบ้านเมืองให้ยั่งยืนมาตราบจนถึงทุกวันนี้ (กรมศิลปากร, 2559: 47 และ กระทรวงวัฒนธรรม, 2562: 1) และยังเป็นการเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลให้เกิดแก่บ้านเมืองและแก่มหาชนชาวไทยได้อย่างเหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง

องค์ความรู้ที่ได้

มงคลคติจากตราสัญลักษณ์การจัดงานพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช 2568 ที่เชื่อมโยงสู่การน้อมรำลึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ได้ทรงปฏิบัตินั้น กล่าวได้ว่า มีความสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยเป็นรากฐานและแบบอย่างของการพัฒนาความเป็นชาติไทยสืบ

ต่อมาจวบจนปัจจุบัน สู่การน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นล้นพ้น ที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการด้วยพระราชหฤทัยที่เปี่ยมด้วยพระเมตตา ทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุข ยังให้เกิดความผาสุกร่มเย็นอย่างยั่งยืนแก่ประเทศชาติและประชาชน สู่การจัดงานพระราชพิธีสมมงคล ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่สำคัญยิ่งของชาติ ทรงไว้ซึ่งประเพณีอันสง่างาม ศักดิ์สิทธิ์และทรงคุณค่า แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ต้องจารึกไว้ในประวัติศาสตร์ชาติไทย และทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ความรู้เชิงสัญลักษณ์หรือมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ และช่วยทำให้เราเข้าใจการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่เรียกว่า “การปะทะประสาน” ในสังคมไทยได้ดียิ่งขึ้นด้วย

เอกสารอ้างอิง

กนกวลี ชูชัยยะ และ กฤษฎา บุณยสมิต. (2545). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัท เมธีธิปต์ จำกัด.

กรมศิลปากร. (2545). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2559). นพรัชบรมราชจักรีวงศ์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กระทรวงวัฒนธรรม. (2562). พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

กัลยาณิวัฒนา, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า. (2551). ตราแผ่นดิน ตราราชสกุลและสกุล อักษรพระนามและนามย่อ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (2545). สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการเฉลิมพระเกียรติในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. กรุงเทพฯ: คณะฯ.

ตราสัญลักษณ์งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. (2542). กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2558). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ : การศึกษาสัญลักษณ์สัตว์ในวัฒนธรรมเขมร. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2559). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ : การศึกษาพืชสำคัญในวัฒนธรรมเขมร. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2562). การผสานความเชื่อทางศาสนาในวัดทางพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาวัดในอำเภอเมืองอุบลราชธานีและอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2563). คม คิด คน เขมร : รวมบทความวิชาการทางด้านศาสนาและความเชื่อในสังคม เขมร. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ. (2561). นาคสถานในภาคอีสานของไทย. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ชาญณรงค์ พรรุ่งโรจน์. (2543). การวิจัยทางศิลปะ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาตรี ประกิตนนทการ. (2558). การเมืองในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ: มติชน.

ดนัย ไชยโยธา. (2546). ประวัติศาสตร์ไทยยุคกรุงธนบุรีถึงกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ดนัย ไชยโยธา, บรรณาธิการ (2546). 53 กษัตริย์ไทย ธ ครองใจไทยทั้งชาติ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
ธารณา คชเสนี และ ว่าที่ร้อยตรี น้ำเพ็ชร คชเสนี สัตยรักษ์. (2565). ประวัติศาสตร์ชาติไทยฉบับสมบูรณ์. บุรีรัมย์: บริษัท เพ็ชรสายสวัสดิ์ จำกัด.
ธันยพงศ์ สารรัตน์. (2563, มกราคม - มิถุนายน). อิทธิพลทางศาสนากับพระราชลัญจกรประจำพระองค์ในรัชกาลที่ 9 ถึงรัชกาลที่ 10. วารสารคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 3(1), 61-85.
ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2562). มงคลคติในตราสัญลักษณ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช 2562. วารสารนิติรัฐกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2(1), 1 – 23.
ธันยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2567). มงคลคติในตราสัญลักษณ์พระราชพิธีมหามงคล 72 พรรษา 28 กรกฎาคม 2567. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมสังคม, 1(2), 1 – 26.
ธีรพัฒน์ อมรสกุล. (2561). ตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
ปิยนาถ บุนนาค และคณะ. (2550). 9 แผ่นดินของการปฏิรูประบบราชการ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.
ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล. (2560). พจนานุกรมศัพท์ศิลปะประยุกต์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ รัชกาลที่ 1. (2544). กรุงเทพฯ: ดีเอ็มจี.
พระราชธรรม พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. (2542). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
พระยาสัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ). (2556). เทวกำเนิด. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.
พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2545). หาพระหาเจ้า. กรุงเทพฯ: มติชน.
ภารดี พันธุภากร. (2544). การวิจัยทางศิลปะและศิลปะประยุกต์. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
มหาวิทยาลัยราชภัฏ. (2563). พระราชลัญจกร ราชภัฏสัญลักษณ์. กรุงเทพฯ: ที่ประชุมมหาวิทยาลัยราชภัฏแห่งประเทศไทย.
มานิต หละบิลลา. (2561). การศึกษารูปแบบ สัญลักษณ์ และความหมายในธนบดีของพระมหากษัตริย์จากเงินพดด้วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1 ถึง 4 . วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
มูลนิธิศาสตราจารย์บุญถิ่น อัตถากร. (2563). พระราชลัญจกร ราชภัฏสัญลักษณ์. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.
มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2559). นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฯ.
มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2567). นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฯ.
ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). ใต้ร่มพระบารมี จักรีนฤบดินทร์ สยามินทราธิราช. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
เรวัตร หินอ่อน. (2557). การใช้ตราราชการไทย พ.ศ.2394 ถึง พ.ศ.2482. ปริญญานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
วัชรี วัชรสินธุ์. (2548). วัดพระเชตุพน : มัชฌิมประเทศอันวิเศษในชมพูทวีป. กรุงเทพฯ: มติชน.
วินัย พงศ์ศรีเพียร และคณะ. (2555). พจนานุกรมคำถิ่นในภาษาไทยฉบับชะเลยสัก. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ส.ก.ว.).
วุฒิชัย มูลศิลป์. (2535). รักชาติยอมสละแม้ชีวี. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

วศิน ปัญญาวุธตระกูล. (2558). พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พ.ศ.2325 – 2352 : ปฐมกษัตริย์ผู้ธำรงรัฐพิทักษ์สยาม. กรุงเทพฯ: ดีเอ็มจี.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2547). กรุงศรีอยุธยาของเรา. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศานติ - นวรัตน์ ภักดีคำ. (2549). สิริมงคลวัดโพธิ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

เสรี เรืองเนตร์. (2549). ศิลปะประยุกต์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ส.พลายน้อย. (2535). พฤกษนิยาย. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.

สายชล สัตยานุรักษ์. (2548). พุทธศาสนาบนแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.2325 – 2352). กรุงเทพฯ: มติชน.

สันติ เล็กสุขุม. (2549). ศิลปะสุโขทัย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2563ก). ใต้ร่มพระบารมี จักรนฤบดินทร์ สยามินทราธิราช บูรพกษัตริย์แห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2563ข). ใต้ร่มพระบารมี จักรนฤบดินทร์ สยามินทราธิราช บูรพกษัตริย์แห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี. (2537). ราชาศัพท์. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2538). พระราชลัญจกร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

หอสมุดแห่งชาติ. (2521). รามเกียรติ์. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสอันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ครบ 50 พรรษา. (2551). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า สถาบันราชภัฏ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

อุดม เชยกีวงศ์. (2552). พระมหากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3). กรุงเทพฯ: แสงดาว.

อนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ. (2550). ตราประทับ ตราประจำตัวและเครื่องรางยุคโบราณ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2562). ทิพยนิยายจากปราสาทหิน. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ศึกษาดูงานสถาบันการศึกษาและวัฒนธรรม: บทบาทของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

A STUDY VISIT TO EDUCATIONAL AND CULTURAL INSTITUTIONS: THE ROLES OF MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY AND THE CHAO SAM PHRAYA NATIONAL MUSEUM

พระครูปฐมวชิราคม (พีระ อภิวฑฺฒโน) และ คณะนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakhru Pathomwachirakrom (Pira Aphiwatthano) and students of the Bachelor of Buddhist Studies program in Buddhism
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: B_studies2566@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “ศึกษาดูงานสถาบันการศึกษาและวัฒนธรรม: บทบาทของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและความเชื่อมระหว่างสถาบันการศึกษากับสถาบันวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาดูงาน ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงบทบาทเชิงบูรณาการของทั้งสองสถาบันที่ดำเนินไปควบคู่กัน มหาจุฬาฯ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการสร้างองค์ความรู้และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเน้นการจัดการเรียนการสอน การวิจัย และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ขณะที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ทำหน้าที่อนุรักษ์ จัดแสดง และถ่ายทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ชาติไทย เมื่อพิจารณาร่วมกัน สถาบันทั้งสองมีบทบาทเกื้อกูลกันในฐานะ “สะพานเชื่อมอดีตกับปัจจุบัน” โดยมหาจุฬาฯ ทำหน้าที่สร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อพัฒนาสังคม ส่วนพิพิธภัณฑ์ทำหน้าที่ธำรงคุณค่าทางวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานของสังคมไทย การศึกษาดูงานครั้งนี้จึงมีคุณค่าในการเปิดประสบการณ์ตรงให้ผู้เรียนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาและวัฒนธรรม ตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเชื่อมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDG 4 การศึกษาที่มีคุณภาพ และ SDG 11 เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน การบูรณาการดังกล่าวไม่เพียงส่งผลต่อผู้เรียนในระดับปัจเจก แต่ยังสร้างคุณค่าเชิงสังคมในการธำรงเอกลักษณ์ไทย และมาตรฐานสากลในการพัฒนาประเทศ

คำสำคัญ : การศึกษาดูงาน, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา, การศึกษาและวัฒนธรรม, การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The academic article entitled "A Study Visit to Educational and Cultural Institutions: The Roles of Mahachulalongkornrajavidyalaya University and the Chao Sam Phraya National Museum" aims to examine the roles and interconnections between educational and cultural institutions through a study visit to Mahachulalongkornrajavidyalaya University and the Chao Sam Phraya National Museum. The findings reveal an integrative relationship between the two institutions, functioning in parallel. Mahachulalongkornrajavidyalaya University serves as a hub

for knowledge creation and human resource development, emphasizing education, research, and the dissemination of Buddhism. Meanwhile, the Chao Sam Phraya National Museum plays a vital role in preserving, exhibiting, and transmitting Thailand's artistic and historical heritage. Together, these institutions complement each other as a "bridge between the past and the present": the university fosters the development of new knowledge for societal advancement, while the museum safeguards the cultural values that form the foundation of Thai society. This study visit provided valuable experiential learning, allowing participants to witness the dynamic relationship between education and culture. It highlights the importance of lifelong learning and aligns with the Sustainable Development Goals—specifically SDG 4 (Quality Education) and SDG 11 (Sustainable Cities and Communities). This integration not only impacts individual learners by enhancing their knowledge and inspiration but also contributes socially by preserving Thai identity and aligning with international standards for national development.

Keywords: Study Visit, Chao Sam Phraya National Museum, Education and Culture, Sustainable Development

บทนำ

ประเทศไทยเป็นสังคมที่มีรากฐานทางศาสนาและวัฒนธรรมอันยาวนาน โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งนับเป็นศาสนาประจำชาติและเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนส่วนใหญ่ สถาบันการศึกษาและสถาบันวัฒนธรรมจึงมีบทบาทสำคัญต่อการธำรงรักษา ถ่ายทอด และพัฒนามรดกภูมิปัญญาของชาติให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2547) การศึกษาดูงานในสถาบันที่มีความสำคัญทั้งด้านการศึกษาและวัฒนธรรม จึงนับเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างความเข้าใจต่อบทบาท หน้าที่ และคุณค่าขององค์กรเหล่านั้นในบริบทสังคมร่วมสมัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) เป็นสถาบันการศึกษาสงฆ์ที่ก่อตั้งขึ้นตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 อันเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยเผชิญแรงกดดันจากโลกตะวันตก พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าการพัฒนาการศึกษาทั้งด้านพระปริยัติธรรมและวิชาสามัญเป็นกลไกสำคัญในการธำรงเอกลักษณ์ชาติ และสร้างความเข้มแข็งทางปัญญาแก่พระสงฆ์และคฤหัสถ์ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565) ด้วยเหตุนี้ การสถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์จึงเป็นทั้งการบูรณาการด้านการศึกษาและศาสนา เพื่อเชื่อมโยงคุณค่าทางวัฒนธรรมเข้ากับกระบวนการเรียนรู้

การพัฒนาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตลอดเวลากว่าหนึ่งศตวรรษ แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวและความยืนหยัดในภารกิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการศึกษาขั้นสูงสำหรับสงฆ์และประชาชน แม้ในระยะเริ่มต้นจะประสบข้อจำกัดด้านงบประมาณและสถานะทางกฎหมาย แต่ด้วยความเพียรพยายามมหาวิทยาลัยก็สามารถยกระดับเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐตามพระราชบัญญัติเมื่อ พ.ศ. 2527 และขยายบทบาทสู่ระดับนานาชาติ ผ่านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันพระพุทธศาสนาทั่วโลก (ปรีชา ชินวงศ์, 2559) สิ่งนี้สะท้อนว่ามหาวิทยาลัยมิใช่เพียงแหล่งผลิตบัณฑิต หากยังเป็นศูนย์กลางแห่งการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับพลวัตโลกาภิวัตน์

ในอีกด้านหนึ่ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน โดยจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2500 เพื่อเป็นสถานที่รวบรวม จัดแสดง และอนุรักษ์โบราณวัตถุ

ศิลปวัตถุ และมรดกวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของอยุธยาและภูมิภาคใกล้เคียง (กรมศิลปากร, 2560) พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ไม่เพียงแต่เป็นศูนย์กลางความรู้ด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม แต่ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่การเรียนรู้ของสาธารณชน ผ่านการจัดแสดงนิทรรศการถาวรและชั่วคราว รวมถึงการสร้างกิจกรรมที่มีส่วนร่วมกับเยาวชนและประชาชนทั่วไป การดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จึงมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงความพยายามของรัฐไทยในการธำรงเอกลักษณ์และความทรงจำร่วมทางวัฒนธรรม

การศึกษาดูงานมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยควบคู่กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ทั้งสองสถาบันต่างเป็น “พื้นที่ทางปัญญา” (intellectual space) ที่เอื้อให้ผู้เรียนและผู้เข้าชมได้เข้าใจถึงรากเหง้าของอัตลักษณ์ไทย และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง การเรียนรู้ในลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต (lifelong learning) ที่เน้นให้ผู้เรียนได้สัมผัสกับประสบการณ์จริง และขยายผลสู่การสร้างคุณค่าร่วมในสังคม (UNESCO, 2015) นอกจากนี้ บทบาทของมหาวิทยาลัยและพิพิธภัณฑ์ยังสะท้อนการบูรณาการตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 4 “การศึกษาที่มีคุณภาพ” และเป้าหมายที่ 11 “เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน” ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาในศตวรรษที่ 21 ไม่อาจจำกัดอยู่เพียงมิติทางเศรษฐกิจ หากต้องครอบคลุมมิติทางการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมควบคู่ไปด้วย (United Nations, 2015) ดังนั้นการศึกษาดูงานครั้งนี้ จึงไม่เพียงเป็นการเข้าใจประวัติศาสตร์สถาบัน หากยังเป็นการตระหนักถึงบทบาทเชิงสร้างสรรค์ของสถาบันการศึกษาและพิพิธภัณฑสถานในฐานะเสาหลักของการพัฒนาสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์

กล่าวโดยสรุป บทนำนี้ชี้ให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา เป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการธำรงพระพุทธศาสนา การศึกษา และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ การศึกษาดูงานทั้งสองสถาบันจึงเป็นเสมือนการเรียนรู้เชิงบูรณาการ ที่ไม่เพียงแต่ให้ความรู้เชิงวิชาการ หากยังช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคม

ความสำคัญของสถาบันการศึกษาและวัฒนธรรมในสังคมไทย

พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยที่สืบทอดต่อกันมานับพันปี โดยมีบทบาทกำหนดวิถีชีวิต ความเชื่อ และคุณค่าทางสังคม การศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจึงมีความเชื่อมโยงกับศาสนาอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะการศึกษาของพระสงฆ์ในวัดซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งศูนย์กลางการเรียนรู้ ศูนย์รวมจิตใจ และแหล่งธำรงรักษาศิลปวัฒนธรรม (พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, 2560) สถาบันการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาจึงไม่เพียงเป็นสถานที่ผลิตบัณฑิต หากแต่เป็นกลไกที่รักษาอัตลักษณ์และความมั่นคงทางจิตวิญญาณของชาติ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) เป็นตัวอย่างเด่นที่สะท้อนบทบาทของสถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาในฐานะผู้พัฒนาความรู้และปัญญาแก่พระสงฆ์และคฤหัสถ์ สถาบันนี้ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2432 ตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการสมัยใหม่ โดยมีจุดมุ่งหมายให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาที่รอบด้าน สามารถทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาและพัฒนาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565) บทบาทนี้แสดงให้เห็นว่าสถาบันการศึกษามิได้เป็นเพียงสถานที่ผลิตความรู้เชิงทฤษฎี แต่ยังเป็นพื้นที่ในการสร้างบุคลากรที่มีคุณธรรมและปัญญา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมไทย

ในอีกด้านหนึ่ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็มีบทบาทในการธำรงรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมและโบราณวัตถุที่ทรงคุณค่า ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2500 โดยมีเป้าหมายเพื่อจัดเก็บและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโบราณวัตถุจากกรุวัดราชบูรณะและวัดมหาธาตุ รวมถึงโบราณวัตถุจากพื้นที่อื่น ๆ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ (กรมศิลปากร, 2560) พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มิได้เพียงจัดแสดงวัตถุโบราณเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เชื่อมโยงผู้เข้าชมเข้ากับรากเหง้าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมไทย ช่วยให้เกิดความตระหนักและภาคภูมิใจในความเป็นชาติ

สถาบันการศึกษาและสถาบันวัฒนธรรมทั้งสองแห่งจึงมีความสัมพันธ์เชิงบูรณาการที่เกื้อกูลกัน มหาวิทยาลัยมุ่งสร้างองค์ความรู้และพัฒนาคน ขณะที่พิพิธภัณฑ์มุ่งอนุรักษ์ ถ่ายทอด และสร้างความเข้าใจในคุณค่าทางวัฒนธรรม การศึกษาดูงานในสถาบันทั้งสองจึงเป็นการเรียนรู้เชิงบูรณาการที่เปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาได้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “ปัญญา” และ “มรดกทางวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นสองเสาหลักที่เกื้อหนุนกันในการธำรงสังคมไทยให้มั่นคงและยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2547)

ในบริบทของสังคมโลกปัจจุบัน สถาบันการศึกษาและสถาบันวัฒนธรรมยังมีบทบาทต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (United Nations, 2015) ที่ระบุว่าการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการขจัดความเหลื่อมล้ำและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคม ขณะที่การอนุรักษ์วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างเมืองและชุมชนที่ยั่งยืน (SDG 11) การมีสถาบันการศึกษาอย่างมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพิพิธภัณฑ์อย่างเจ้าสามพระยา จึงเป็นการตอบโจทย์เป้าหมายโลกาภิวัตน์ในระดับท้องถิ่น

นอกจากนี้ การศึกษาดูงานยังสะท้อนแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) ที่เน้นให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสถานที่จริงและแหล่งความรู้จริง (UNESCO, 2015) การได้เยี่ยมชมมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ช่วยให้เข้าใจบทบาทของการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับอุดมศึกษา ส่วนการได้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ทำให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณวัตถุและศิลปกรรม ทั้งสองประสบการณ์นี้ผสานกันจนกลายเป็นองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในอนาคต

กล่าวโดยสรุป ความสำคัญของสถาบันการศึกษาและสถาบันวัฒนธรรมในสังคมไทย ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่พัฒนาคนและธำรงมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นรากฐานที่เกื้อหนุนให้สังคมไทยสามารถดำรงอยู่อย่างมั่นคงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลก การมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยาเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม จึงเปรียบเสมือนสองเสาหลักที่ร่วมกันค้ำจุนอัตลักษณ์ ความศรัทธา และภูมิปัญญาของชาติไทย

บทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) ถือเป็นสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการทางการศึกษาและพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2432 โดยมีจุดมุ่งหมายตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการสมัยใหม่ อันจะช่วยสร้างพระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่มีทั้งคุณธรรมและความรู้ สามารถเป็นกำลังสำคัญในการธำรงพระพุทธศาสนาและพัฒนาสังคมไทยให้เทียมทันอารยประเทศ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565)

แผ่นภาพที่ 1 ศึกษาดูงานที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

1) การพัฒนาเชิงโครงสร้างและกฎหมาย

ตลอดเวลากว่าหนึ่งศตวรรษ มจร. ได้ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและความต้องการด้านการศึกษา จากการเป็นเพียงสำนักเรียนพระปริยัติธรรม ได้ยกระดับเป็นสถาบันอุดมศึกษาตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. 2527 ทำให้ปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยได้รับการรับรองเทียบเท่าสถาบันอุดมศึกษาทั่วไป รวมถึงวิทยฐานะของพระเปรียญธรรม 9 ประโยค (พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, 2560) กฎหมายฉบับนี้เป็นหมุดหมายสำคัญที่ทำให้ มจร. มีความมั่นคงด้านสถานะและสามารถพัฒนาหลักสูตรระดับสูง เช่น ปริญญาโทและปริญญาเอก ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นรากฐานของการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในวงวิชาการพระพุทธศาสนา

2) การจัดการเรียนการสอนและการผลิตบัณฑิต

มจร. มีพันธกิจสำคัญในการจัดการเรียนการสอนทั้งด้านพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ โดยเปิดสอนในหลายคณะ เช่น คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะ

สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ซึ่งแต่ละคณะมีบทบาทในการสร้างบัณฑิตที่มีทั้งคุณธรรมและความรู้ทางวิชาการ (ปรีชา ชินวงศ์, 2559) ปัจจุบัน มจร. ได้ผลิตบัณฑิตจำนวนมากที่มีบทบาททั้งในวงการสงฆ์และสังคมไทย อาทิ พระธรรมทูต นักการศึกษา นักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ และนักพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยยังเน้นการฝึกปฏิบัติศาสนกิจและการบูรณาการหลักธรรมเข้ากับการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สมบูรณ์ทั้งกาย วาจา และใจ

3) การวิจัยและการสร้างองค์ความรู้

นอกจากการสอนแล้ว มจร. ยังมีบทบาทเด่นด้านการวิจัยเชิงพุทธศาสนาและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยได้จัดตั้งบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อผลิตงานวิจัยที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับปัญหาของสังคม งานวิจัยจำนวนมากมุ่งเน้นไปที่การประยุกต์หลักธรรมพุทธศาสนาในการแก้ไขปัญหาสังคมร่วมสมัย เช่น การศึกษาเชิงคุณธรรม การพัฒนาชุมชน การบริหารเชิงพุทธ และการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักสัปปายะ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565) งานวิจัยเหล่านี้ไม่เพียงเพิ่มพูนองค์ความรู้ แต่ยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์เชิงนโยบายและการพัฒนาสังคมได้จริง

4) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบทบาทนานาชาติ

มจร. ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ระดับนานาชาติ ผ่านการจัดตั้งวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (International Buddhist Studies College: IBSC) และการจัดตั้งศูนย์อาเซียนศึกษา รวมถึงการเป็นเจ้าภาพจัดงานวันวิสาขบูชาโลกภายใต้การรับรองของสหประชาชาติ (UN Day of Vesak) (UNESCO, 2015) สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยมิได้จำกัดบทบาทเพียงในประเทศ แต่ยังทำหน้าที่เชื่อมโยงชาวพุทธทั่วโลก เกิดเป็นเครือข่ายทางวิชาการและศาสนาที่สร้างความเข้าใจอันดีและสันติภาพในระดับนานาชาติ

5) การบูรณาการการศึกษาและการพัฒนาสังคม

บทบาทของ มจร. ยังครอบคลุมการบูรณาการการศึกษาเข้ากับการพัฒนาสังคม เช่น การจัดโครงการพัฒนาชุมชน การอบรมพระธรรมทูต การผลิตสื่อการศึกษา และการสร้างระบบการเรียนการสอนที่ทันสมัย เช่น MCUTV และ e-Learning เพื่อขยายโอกาสการเรียนรู้สู่ประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565) การทำงานลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิด “การศึกษาตลอดชีวิต” และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 4 ว่าด้วย “การศึกษาที่มีคุณภาพ” และเป้าหมายที่ 16 ว่าด้วย “สังคมสงบสุข ยุติธรรม และเข้มแข็ง” (United Nations, 2015)

6) ความสำคัญในฐานะสถาบันแห่งปัญญา

จากบทบาททั้งหมด มจร. จึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “แสงสว่างแห่งปัญญา” ที่ธำรงและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยและเวทีโลก การที่มหาวิทยาลัยสามารถผสมผสานการศึกษาเชิงพุทธเข้ากับวิชาการสมัยใหม่ แสดงถึงพลังของการบูรณาการความรู้ที่ทั้งรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมและตอบสนองความต้องการร่วมสมัยได้พร้อมกัน (พระพรหมบัณฑิต, 2557) มจร. จึงมิใช่เพียงสถาบันการศึกษาของสงฆ์ หากแต่เป็นศูนย์กลางการสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาสังคมไทยและความร่วมมือระหว่างประเทศ

สรุปบทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสะท้อนถึงความสำคัญของสถาบันพระพุทธศาสนาในฐานะผู้พัฒนาคน งาน และสังคม มจร. ไม่เพียงจัดการศึกษาเชิงวิชาการ แต่ยังมีบทบาทเชิงสังคมและนานาชาติ ผ่านการสอน การวิจัย การเผยแผ่ และการสร้างเครือข่ายทั่วโลก สถาบันแห่งนี้จึงเป็นกลไกสำคัญในการธำรงพระพุทธศาสนา รักษาอัตลักษณ์ไทย และเสริมสร้างความร่วมมือเพื่อสันติภาพในระดับนานาชาติ อันเป็นคุณค่าที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก

บทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นหนึ่งในพิพิธภัณฑสถานที่มีความสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2500 เพื่อเป็นสถานที่จัดเก็บ รักษา และจัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่ค้นพบจากการขุดกรุวัดราชบูรณะและวัดมหาธาตุ รวมถึงโบราณวัตถุจากพื้นที่ใกล้เคียง การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งนี้เกิดจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงห่วงใยต่อการลักลอบขุดกรุและการสูญหายของสมบัติชาติ (กรมศิลปากร, 2560) จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา เพื่อทำหน้าที่เก็บรักษามรดกอันล้ำค่าของชาติไว้ให้คนรุ่นหลัง

แผ่นภาพที่ 2 ศึกษาดูงานที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

1) บทบาทด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ทำหน้าที่หลักในการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัตถุจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ครอบคลุมตั้งแต่ยุคทวารวดี ลพบุรี สุโขทัย อยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ อันสะท้อนให้เห็นพัฒนาการของศิลปะไทยและการรับอิทธิพลจากต่างชาติ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545) การอนุรักษ์ในรูปแบบของการจัดแสดงที่เป็นระบบและปลอดภัย ช่วยป้องกันการเสื่อมสลายของโบราณวัตถุ อีกทั้งยังทำให้สาธารณชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของมรดกชาติ

2) บทบาทด้านการเรียนรู้และการศึกษา

นอกจากการอนุรักษ์แล้ว พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยายังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมไทย อาคารจัดแสดงทั้งสามหลังนำเสนอเรื่องราวอย่างเป็นลำดับให้ผู้เข้าชมเข้าใจพัฒนาการของศิลปะ ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนไทยในแต่ละยุคสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม

(กรมศิลปากร, 2560) การจัดแสดงวัตถุ เช่น เศียรพระพุทธรูปสำริด เครื่องทองคำจากกรุวัดราชบูรณะ และพระพิมพ์จากอยุธยา ช่วยสร้างประสบการณ์ตรงแก่ผู้เรียนที่ไม่สามารถหาได้จากตำราเพียงอย่างเดียว จึงนับว่าเป็น “ห้องเรียนมีชีวิต” ที่สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (UNESCO, 2015)

3) บทบาทในการปลูกฝังอัตลักษณ์และจิตสำนึกทางวัฒนธรรม

พิพิธภัณฑ์มีส่วนสำคัญในการปลูกฝังอัตลักษณ์ความเป็นไทยให้แก่เยาวชนและสาธารณชน ผ่านการเรียนรู้รากเหง้าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม ผู้เข้าชมได้เห็นถึงภูมิปัญญา ความศรัทธา และความสามารถทางศิลปกรรมของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดผ่านโบราณวัตถุต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติ (ทิพวรรณ เจนประวัติ, 2558) พิพิธภัณฑ์จึงเปรียบเสมือนสื่อกลางระหว่างอดีตและปัจจุบัน ที่ช่วยเสริมสร้างความต่อเนื่องทางอัตลักษณ์ของสังคมไทย

แผ่นภาพที่ 3 ศึกษาดูงานที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

4) บทบาทเชิงเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ยังมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกโดยองค์การยูเนสโกในปี พ.ศ. 2534 (UNESCO, 1991) การที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ตั้งอยู่ในเขตเมืองประวัติศาสตร์อยุธยา ทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ไม่เพียงสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่น แต่ยังเป็นช่องทางเผยแพร่วัฒนธรรมไทยสู่สายตาชาวโลก ตอกย้ำภาพลักษณ์ประเทศไทยในฐานะประเทศที่มีมรดกทางวัฒนธรรมอันหลากหลายและทรงคุณค่า

5) บทบาทในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

ในระดับสากล พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ได้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับพิพิธภัณฑ์และสถาบันวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการจัดนิทรรศการร่วม การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านโบราณคดีและศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการทำวิจัยเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับโบราณวัตถุ สิ่งเหล่านี้ช่วยยกระดับมาตรฐานการอนุรักษ์และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับประเทศไทยในเวทีนานาชาติ (กรมศิลปากร, 2560)

สรุปพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ไม่ได้เป็นเพียงสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุ หากแต่เป็น “ขุมทรัพย์ทางวัฒนธรรม” ที่ทำหน้าที่ทั้งการอนุรักษ์ การศึกษา การสร้างอัตลักษณ์ และการส่งเสริมเศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรม บทบาทของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้จึงครอบคลุมทั้งมิติทางวิชาการ สังคม และเศรษฐกิจ อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เน้นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการสร้างคุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจ (United Nations, 2015) ดังนั้น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จึงเป็นทั้ง

ศูนย์กลางความรู้และสัญลักษณ์ของความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมไทย ที่ช่วยเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน และส่งต่อคุณค่าเหล่านี้ให้กับคนรุ่นต่อไป

การบูรณาการและคุณค่าของการศึกษาดูงาน

การศึกษาดูงานถือเป็นหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่งในระบบการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการศึกษาดูงานนั้นเกี่ยวข้องกับสถาบันที่มีบทบาทสำคัญทางการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม การศึกษาดูงานที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา เป็นตัวอย่างที่สะท้อนการบูรณาการระหว่างความรู้เชิงวิชาการกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างประสบการณ์ตรงที่ก่อให้เกิดความเข้าใจและจิตสำนึกที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในผู้ศึกษา

1) การบูรณาการระหว่างการศึกษาและวัฒนธรรม

มจร. ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาและวิชาการสมัยใหม่ โดยเน้นการสร้างองค์ความรู้ การพัฒนาบุคลากร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคม ขณะที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ทำหน้าที่เก็บรักษาและเผยแพร่มรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า การศึกษาดูงานในสองสถาบันนี้จึงเป็นการบูรณาการการเรียนรู้เชิงทฤษฎีและปฏิบัติ โดยผู้ศึกษาจะได้เห็นความสัมพันธ์เชิงลึกระหว่างการสร้างองค์ความรู้และการอนุรักษ์วัฒนธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2547) สิ่งนี้ทำให้ผู้เรียนเข้าใจว่า “การศึกษา” มิได้จำกัดอยู่เพียงห้องเรียน หากแต่ขยายไปสู่การเรียนรู้จากแหล่งวัฒนธรรมจริงที่สะท้อนประวัติศาสตร์ชาติ

2) การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต (lifelong learning) เน้นการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและการพัฒนาตนเองอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การศึกษาดูงานในสถาบันทั้งสองเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกช่วงวัยได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ไม่ว่าจะเป็นการทำความเข้าใจบทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในการสร้างปัญญาและคุณธรรม หรือการเข้าถึงคุณค่าของโบราณวัตถุและศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑ์ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์เช่นนี้ช่วยกระตุ้นความสนใจ สร้างแรงบันดาลใจ และส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์และการเชื่อมโยงความรู้ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (UNESCO, 2015)

3) คุณค่าทางวิชาการและสังคม

การศึกษาดูงานมีคุณค่าทั้งเชิงวิชาการและเชิงสังคม ด้านวิชาการ ผู้ศึกษาสามารถนำข้อมูลที่ได้รับไปใช้เป็นองค์ประกอบในการเรียน การวิจัย และการพัฒนาหลักสูตร โดยเฉพาะในสายสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และพระพุทธศาสนา ด้านสังคม การศึกษาดูงานช่วยสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เสริมสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนพื้นฐานของคุณธรรมและความเข้าใจในรากเหง้าร่วมกัน (ทิพวรรณ เจนประวัติ, 2558) การที่ผู้เรียนได้เห็นโบราณวัตถุจริงและสัมผัสบรรยากาศของสถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรม จึงเป็นการปลูกฝังคุณค่าเชิงสังคมที่ไม่สามารถเรียนรู้ได้จากตำราเพียงอย่างเดียว

4) การเชื่อมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

การศึกษาดูงานในมจร. และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ยังสะท้อนถึงการเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 4 ว่าด้วย “การศึกษาที่มีคุณภาพ” และเป้าหมายที่ 11 ว่าด้วย “การทำให้เมืองและชุมชนมีความปลอดภัยและยั่งยืน” (United Nations, 2015) มจร. สอดคล้องกับ SDG 4 ผ่านการจัดการศึกษาที่บูรณาการคุณธรรมและวิชาการ ขณะที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา สอดคล้องกับ SDG 11 ผ่านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงชุมชน การ

เชื่อมโยงนี้ทำให้เห็นว่าการศึกษาดูงานไม่เพียงเป็นกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมไทยให้สอดคล้องกับเป้าหมายสากล

5) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ

อีกหนึ่งคุณค่าของการศึกษาดูงานคือการสร้างเครือข่ายทางวิชาการและสังคม การที่ผู้เข้าร่วมได้พบปะ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเรียนรู้ร่วมกันในสถาบันการศึกษาและวัฒนธรรม ทำให้เกิดการพัฒนาทักษะทางสังคม การทำงานเป็นทีม และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ อันจะนำไปสู่ความร่วมมือเชิงสร้างสรรค์ในอนาคต (ปรีชา ชินวงศ์, 2559) การมีเครือข่ายความร่วมมือเช่นนี้ไม่เพียงเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน แต่ยังขยายผลสู่สังคมและชุมชนในวงกว้าง

สรุปการศึกษาดูงานที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา แสดงให้เห็นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้เชิงวิชาการกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ผู้ศึกษาสามารถตระหนักถึงบทบาทของการศึกษาในการสร้างคน และบทบาทของพิพิธภัณฑ์ในการธำรงรักษามรดกชาติ กิจกรรมเช่นนี้ไม่เพียงสร้างองค์ความรู้ แต่ยังปลูกฝังจิตสำนึกทางวัฒนธรรม ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับสากล ดังนั้น การศึกษาดูงานจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณค่าทั้งต่อปัจเจกบุคคลและสังคมในภาพรวม

บทสรุป

การศึกษาดูงานมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา สะท้อนให้เห็นบทบาทเชิงบูรณาการระหว่างสถาบันการศึกษาและสถาบันวัฒนธรรมที่ดำเนินไปควบคู่กันอย่างสมดุล มหาจุฬาฯ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการสร้างองค์ความรู้และพัฒนาบุคลากร ทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ ให้มีคุณธรรมและปัญญา โดยมุ่งเน้นการจัดการเรียนการสอน การวิจัย และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ระดับสากล ขณะที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ทำหน้าที่ธำรงรักษา จัดแสดง และเผยแพร่มรดกทางศิลปวัฒนธรรมและโบราณวัตถุที่สะท้อนรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ของชาติ เมื่อพิจารณาร่วมกัน สถาบันทั้งสองมิได้ดำเนินบทบาทแยกจากกัน แต่เกื้อกูลกันในฐานะ “สะพานเชื่อมอดีตกับปัจจุบัน” กล่าวคือ มหาจุฬาฯ สืบสานพระพุทธศาสนาและสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อพัฒนาสังคม ส่วนพิพิธภัณฑ์ทำหน้าที่รักษาความทรงจำร่วมและคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของสังคมไทย คุณค่าของการศึกษาดูงานจึงอยู่ที่การเปิดประสบการณ์ตรงให้ผู้เรียนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาและวัฒนธรรม เข้าใจบทบาทของการศึกษาในการสร้างคนและบทบาทของพิพิธภัณฑ์ในการธำรงมรดกชาติ พร้อมทั้งตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิตและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDG 4 และ SDG 11 ที่เน้นการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและการรักษาเมืองกับชุมชนให้อยู่ได้อย่างมั่นคง การบูรณาการดังกล่าวไม่เพียงส่งผลต่อผู้เรียนในระดับปัจเจกที่ได้รับความรู้และแรงบันดาลใจ แต่ยังสร้างคุณค่าเชิงสังคมในการธำรงเอกลักษณ์และความภาคภูมิใจในความเป็นไทย อีกทั้งยังเชื่อมโยงสังคมไทยกับมาตรฐานสากลในการพัฒนาประเทศ

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2560). ประวัติพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ทิพวรรณ เจนประวัติ. (2558). การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับการพัฒนาอัตลักษณ์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรีชา ชินวงศ์. (2559). “การพัฒนามหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย”. วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, 23(2), 45–60.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). ธรรมนูญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2557). พุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร. (2560). พระพุทธศาสนากับการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2565). รายงานประจำปี 2565. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2545). สังคมไทยกับโบราณคดี. กรุงเทพฯ: มติชน.

UNESCO. (1991). Historic City of Ayutthaya. Paris: UNESCO World Heritage Centre.

UNESCO. (2015). Rethinking Education: Towards a Global Common Good? Paris: UNESCO Publishing.

United Nations. (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations.

โยนิโสมนสิการ: พุทธวิธีบ่มเพาะทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ด้วยพุทธปัญญา

Yonisomanasikàra: A Buddhist Approach to Cultivating AI Literacy Through Buddhist Wisdom

พระเจริญพงษ์ วิชัย, พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท, พระมหาอกนิษฐ์ สิริปัญโญ,
ธวัช หอมทวนลม และ พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนต์
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phra Jaroenphong Wichai, Phramaha Weeratis Varinto, Phra Maha Aknit Siripanyo,
Thawat Homthuanlom and Phra Maha Narongsak Suthon
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: charoenphong.wi@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการประยุกต์ใช้หลักโยนิโสมนสิการจากพระพุทธศาสนาเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ โดยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างกระบวนการคิดอย่างถูกต้องตามหลักพุทธธรรมกับความจำเป็นในการประเมินและใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์อย่างเหมาะสม การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการบ่มเพาะโยนิโสมนสิการสามารถเสริมสร้างความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูล การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และการใช้ปัญญามนุษย์ในการควบคุมและนำทางการใช้งานปัญญาประดิษฐ์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม ในยุคที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เข้ามาแทรกซึมในทุกมิติของชีวิตมนุษย์อย่างรวดเร็วและไม่หยุดยั้ง ความสามารถในการประเมิน วิเคราะห์ และใช้เทคโนโลยีเหล่านี้อย่างเหมาะสมกลายเป็นทักษะที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการดำรงอยู่ในสังคมดิจิทัล อย่างไรก็ตาม การพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ไม่เพียงแต่ต้องการความรู้เชิงเทคนิคเท่านั้น แต่ยังจำเป็นต้องมีการพัฒนาความสามารถในการคิดวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งและการใช้วิจารณญาณที่เหมาะสม โยนิโสมนสิการ ซึ่งแปลว่าการคิดอย่างถูกวิธีหรือการทำในใจอย่างถูกต้อง เป็นหลักการพื้นฐานในพระพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์และประเมินข้อมูลต่างๆ อย่างรอบคอบและแม่นยำ หลักการนี้มีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับความจำเป็นในการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ เนื่องจากทั้งสองแนวทางต้องการการใช้ปัญญาในการแยกแยะความจริงจากความเท็จ การประเมินข้อมูลอย่างรอบด้าน และการตัดสินใจที่อิงกับเหตุผลที่สมเหตุสมผล การศึกษานี้พัฒนากรอบแนวคิดที่เรียกว่า “พุทธวิธีการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์” ซึ่งประกอบด้วยสี่ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การพัฒนาความตื่นรู้เกี่ยวกับข้อมูล การพัฒนาทักษะการสอบถามอย่างเป็นระบบ การพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์อย่างรอบด้าน และการตัดสินใจอย่างมีปัญญา กรอบการทำงานนี้มีจุดแข็งในการสร้างพื้นฐานทางปัญญาที่แข็งแกร่ง ความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและค่านิยมไทย และการส่งเสริมการพัฒนาปัญญาอย่างองค์รวม การวิเคราะห์พบจุดเชื่อมโยงที่สำคัญระหว่างหลักโยนิโสมนสิการกับทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ในสามมิติหลัก ประการแรก ความสำคัญของการตั้งคำถามที่ถูกต้อง ทั้งโยนิโสมนสิการและการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ต่างต้องการความสามารถในการตั้งคำถามเกี่ยวกับแหล่งข้อมูล วิธีการประมวลผล และความน่าเชื่อถือของผลลัพธ์ ประการที่สอง การเน้นความสำคัญของการพิจารณาอย่างรอบด้าน โยนิโสมนสิการสอนให้พิจารณาปัญหาจากหลายมิติและคำนึงถึงผลกระทบในระยะต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับความจำเป็นในการประเมินผลกระทบของปัญญาประดิษฐ์อย่างครอบคลุมทั้งในด้านเทคนิค สังคม และจริยธรรม ประการที่สาม การใช้ปัญญาในการแยกแยะและประเมินค่า ทั้งสองแนวคิดเน้นความสำคัญของการใช้เหตุผลและปัญญาในการตัดสินใจ แทนที่จะยอมรับข้อมูลโดยไม่ผ่านการพิจารณา ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการใช้โยนิโสมนสิการเป็นพื้นฐานในการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์มีประโยชน์หลายประการ รวมทั้งการสร้างพื้นฐานทาง

ปัญญาที่แข็งแกร่ง ความเป็นธรรมชาติและเข้าใจง่ายสำหรับคนไทย และการส่งเสริมการพัฒนาปัญญาอย่างองค์รวมที่ครอบคลุมทั้งคุณธรรมและจิตใจ การนำแนวทางนี้ไปใช้ในทางปฏิบัติมีศักยภาพในการสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมไทยในหลายด้าน ทั้งในระบบการศึกษา การทำงาน และการดำเนินชีวิตประจำวัน การมีประชาชนที่มีทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์จะช่วยสร้างสังคมที่มีความรู้ มีวิจารณญาณ และสามารถใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพและมีจริยธรรม นอกจากนี้ การบูรณาการภูมิปัญญาดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ยังเป็นการสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของการพัฒนาในยุคดิจิทัล ทำให้สังคมไทยสามารถสร้างแนวทางการใช้เทคโนโลยีที่มีเอกลักษณ์และเหมาะสมกับบริบทของตนเอง แทนที่จะเป็นเพียงผู้รับเทคโนโลยีจากต่างประเทศ

คำสำคัญ: โยนิโสมนสิการ, การรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์, พุทธปัญญา

Abstract

This article presents the application of Yonisomanasikàra principles from Buddhism as a conceptual framework for developing artificial intelligence literacy skills through analysis of the structural relationship between proper thinking processes according to Buddhist doctrine and the necessity for appropriate evaluation and utilization of artificial intelligence technology. The study demonstrates that cultivating Yonisomanasikàra can enhance capabilities in data analysis, reasoned decision-making, and the application of human wisdom to control and guide artificial intelligence usage for maximum societal benefit. In an era where artificial intelligence technology rapidly and relentlessly permeates every dimension of human life, the ability to evaluate, analyze, and appropriately utilize these technologies has become an essential skill for survival in digital society. However, developing AI literacy skills requires not only technical knowledge but also the cultivation of deep analytical thinking capabilities and appropriate critical judgment. Yonisomanasikàra, which translates as proper way of thinking or appropriate mental attention, represents a fundamental principle in Buddhism that emphasizes developing the capacity to analyze and evaluate various information systematically and accurately. This principle demonstrates profound relevance to the necessity of developing AI literacy skills, as both approaches require the application of wisdom to distinguish truth from falsehood, comprehensive information evaluation, and decision-making based on sound reasoning. The study develops a conceptual framework termed "Buddhist Approach to AI Literacy," which comprises four main stages: developing information awareness, developing systematic inquiry skills, developing comprehensive analytical capabilities, and wise decision-making. This framework possesses strengths in creating strong intellectual foundations, alignment with Thai culture and values, and promoting holistic wisdom development. The analysis reveals significant connection points between Yonisomanasikàra principles and AI literacy skills across three primary dimensions. First, the importance of proper questioning, as both Yonisomanasikàra and AI literacy require the ability to question information sources, processing methods, and result reliability. Second, emphasis on comprehensive consideration, whereby

Yonisomanasikàra teaches examination of problems from multiple dimensions while considering various timeframe impacts, which aligns with the necessity for comprehensive AI impact evaluation across technical, social, and ethical dimensions. Third, the application of wisdom for discrimination and evaluation, as both concepts emphasize the importance of using reasoning and wisdom in decision-making rather than accepting information without consideration. The research findings demonstrate that utilizing Yonisomanasikàra as a foundation for developing AI literacy skills offers multiple benefits, including creating strong intellectual foundations, natural accessibility and comprehensibility for Thai people, and promoting holistic wisdom development encompassing both virtue and mental cultivation. Implementing this approach in practice possesses potential for creating positive impacts on Thai society across multiple dimensions, including educational systems, work environments, and daily life. Having citizens with AI literacy skills will help create a knowledgeable society with sound judgment capable of utilizing technology efficiently and ethically. Furthermore, integrating traditional wisdom with modern technology represents the creation of cultural identity for digital age development, enabling Thai society to establish distinctive and contextually appropriate technology usage approaches rather than merely receiving technology from foreign countries.

Keywords: Yonisomanasikàra, AI literacy, Buddhist Wisdom

บทนำ

ในยุคที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ความสามารถในการประเมิน วิเคราะห์ และใช้เทคโนโลยีเหล่านี้อย่างเหมาะสมกลายเป็นทักษะที่จำเป็นอย่างยิ่ง การรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์จึงไม่เพียงแต่เป็นความรู้เชิงเทคนิคเท่านั้น แต่ยังต้องการการพัฒนาความสามารถในการคิดวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งและมีวิจารณญาณ ปัจจุบันสังคมโลกกำลังเผชิญกับความท้าทายที่ซับซ้อนจากการแพร่กระจายและการใช้งานปัญญาประดิษฐ์อย่างรวดเร็วในทุกภาคส่วน ตั้งแต่ระบบการศึกษากำลังเผชิญกับความท้าทายในการบรณาการเครื่องมือปัญญาประดิษฐ์แบบร์แบบร์สร้างที่มีหลากหลายเข้ากับระบบการศึกษา (เนตรชนก ตรีรยาภิวัฒน์, วัตสาตรี ดิถียนต์ และสุกานดา จงเสริมตระกูล, 2567) การแพทย์ การเงิน การสื่อสาร ไปจนถึงการเมืองและการปกครอง ปัญญาประดิษฐ์ได้เปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของสื่ออย่างรวดเร็ว โดยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติของแนวคิดการสื่อสาร (ผู้ส่งสาร, สาร, ผู้รับสาร, ช่องทาง) (ณัทตรัยพัทธ์ ภัทร์พรชนัต, 2568) ผลกระทบจากการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ไม่เพียงแต่ส่งผลในเชิงบวกเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดปัญหาและความเสี่ยงใหม่ ๆ ที่สังคมต้องเรียนรู้ในการรับมือ การแพร่กระจายของข้อมูลเท็จที่สร้างขึ้นโดยปัญญาประดิษฐ์ การใช้อัลกอริธึมที่มีอคติในการตัดสินใจที่สำคัญ การสูญเสียความเป็นส่วนตัวจากการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคล และการเกิดขึ้นของการพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไปจนส่งผลต่อความสามารถในการคิดวิเคราะห์ด้วยตนเองของมนุษย์ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของปัญหาที่เกิดขึ้นและต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ความซับซ้อนของปัญหาเหล่านี้ทำให้การพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ไม่สามารถอาศัยเพียงความรู้ทางเทคนิคหรือการฝึกอบรมระยะสั้นเท่านั้น แต่จำเป็นต้องมีการพัฒนาพื้นฐานการคิดและการใช้ปัญญาที่ลึกซึ้งและยั่งยืน ด้วยเหตุที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์นับเป็น

เทคโนโลยีหนึ่งที่รัฐบาลประเทศไทยให้ความสำคัญและส่งเสริมเพื่อให้เกิดการ ยกระดับความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม นำเสนอแผนปฏิบัติการด้านปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศไทย พ.ศ. 2565 - 2570 กำหนดเป้าหมายหลักของแผนปฏิบัติการด้านปัญญาประดิษฐ์ เป็นการเสริมสร้างระบบนิเวศของเทคโนโลยี AI เพื่อให้เกิดการประยุกต์ใต้ในทุกภาคส่วนนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน โดยในระยะ 1 ปีแรก ได้มีการผลักดันให้เกิดโครงการหรือกิจกรรมโดยมียุทธศาสตร์การเร่งพัฒนากำลังคนด้าน AI เป็นหนึ่งใน 5 ยุทธศาสตร์ที่เร่งดำเนินการในระยะแรกของแผนดังกล่าว (บุหงา ชัยสุวรรณ และ มาริสา จันทมาศ, 2567)

โยนิโสมนสิการ คือ การคิดอย่างถูกวิธี หรือการทำในใจอย่างถูกต้อง เป็นหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์และประเมินข้อมูลต่าง ๆ อย่างรอบคอบและแม่นยำ กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย คิดจากเหตุไปหาผล คิดจากผลไปหาเหตุ คิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ คิดแบบมองเป็นองค์รวม คิดแบบเห็นความสัมพันธ์ต่อเนื่อง เป็นลูกโซ่ คิดเห็นองค์ประกอบที่มาทำให้เจริญ คิดเห็นองค์ประกอบที่มาทำให้เสื่อม คิดเน้นเฉพาะจุดที่ทำให้ เกิด คิดเน้นสิ่งที่มาตัดขาดให้ดับ และคิดเทียบเคียงอะไรเป็นไปได้หรือเป็นไปไม่ได้ (วริยาพัชร วรภัสร์สรกุล, 2566) หลักการนี้มีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับความจำเป็นในการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ เนื่องจากทั้งสองแนวทางต้องการการใช้ปัญญาในการแยกแยะความจริงจากความเท็จ การประเมินข้อมูลอย่างรอบด้าน และการตัดสินใจที่อิงกับเหตุผลที่สมเหตุสมผล โยนิโสมนสิการเป็นระบบการคิดที่มีความสมบูรณ์และสามารถประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ที่ซับซ้อนและหลากหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักการนี้ไม่เพียงแต่เน้นการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงการพัฒนาจิตใจและคุณธรรมที่จำเป็นสำหรับการใช้ปัญญาอย่างเหมาะสมและมีจริยธรรม ในบริบทของการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ โยนิโสมนสิการสามารถช่วยให้ผู้ใช้พัฒนาความสามารถในการระบุและประเมินข้อมูลที่มาจากระบบปัญญาประดิษฐ์ การเข้าใจขีดจำกัดและความเป็นไปได้ของเทคโนโลยี การตระหนักถึงอคติและข้อจำกัดในระบบ และการตัดสินใจที่สมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีกับการรักษาความเป็นมนุษย์และค่านิยมที่สำคัญ

ความจำเป็นในการพัฒนากรอบแนวคิดที่บูรณาการโยนิโสมนสิการกับการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์เกิดขึ้นจากการตระหนักถึงข้อจำกัดของแนวทางการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน แนวทางส่วนใหญ่มักเน้นไปที่การให้ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี การสอนวิธีการใช้งาน และการเตือนภัยเกี่ยวกับความเสี่ยงต่างๆ โดยไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การสร้างพื้นฐานการคิดที่แข็งแกร่งและยั่งยืน ผลลัพธ์ที่ได้จึงมักเป็นการเรียนรู้ที่ผิวเผินและไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีที่รวดเร็วได้ นอกจากนี้ แนวทางเหล่านี้มักขาดการพิจารณาถึงมิติทางวัฒนธรรมและค่านิยมของสังคมที่แตกต่างกัน ทำให้การนำไปใช้ในบริบทของสังคมไทยอาจไม่เหมาะสมหรือมีประสิทธิภาพที่จำกัด การใช้โยนิโสมนสิการเป็นพื้นฐานในการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์จึงมีความจำเป็นเพื่อแก้ไขข้อจำกัดเหล่านี้ โดยการสร้างกรอบการเรียนรู้ที่มีรากฐานทางปรัชญาที่แข็งแกร่ง เหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรม และสามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องตามการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี

บทความวิชาการนี้มุ่งเน้นการสำรวจและพัฒนากรอบแนวคิดที่บูรณาการโยนิโสมนสิการเข้ากับการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ เพื่อสร้างแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการใช้ปัญญามนุษย์เป็นเครื่องมือหลักในการควบคุมและนำทางการใช้งานเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ การศึกษานี้มีความสำคัญในหลายมิติ ในมิติทางวิชาการ การศึกษานี้เป็นการสำรวจความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้หลักการทางพุทธศาสตร์กับความท้าทายในยุคดิจิทัล ซึ่งเป็นการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ในมิติ

ทางปฏิบัติ การศึกษานี้มุ่งหวังที่จะสร้างแนวทางการพัฒนาทักษะที่สามารถนำไปใช้ในระบบการศึกษา การฝึกอบรม และการพัฒนาบุคลากรในองค์กรต่างๆ ในมิติทางสังคม การศึกษานี้อาจมีส่วนช่วยในการสร้างประชาชนที่มีความรู้เท่าทันและสามารถใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์อย่างเหมาะสมและมีจริยธรรม ส่งผลให้เกิดสังคมที่มีความยืดหยุ่นและสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในมิติทางวัฒนธรรม การศึกษานี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามารถของวัฒนธรรมไทยในการปรับตัวและสร้างสรรค์แนวทางการพัฒนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว แทนที่จะเป็นเพียงผู้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีและความรู้จากภายนอกเท่านั้น

โยนิโสมนสิการ: รากฐานทางปัญญา

โยนิโสมนสิการ การคิดอย่างถูกวิธีตามหลักพุทธธรรม เป็นระบบการคิดที่มีโครงสร้างและหลักการที่ชัดเจน ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักการนี้ไม่เพียงแต่เป็นเทคนิคการคิดเท่านั้น แต่เป็นการพัฒนาปัญญาอย่างองค์รวมที่ครอบคลุมทั้งด้านการรับรู้ การวิเคราะห์ และการประเมินค่า ซึ่งมีความสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับความต้องการในการรับมือกับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในยุคปัจจุบัน โยนิโสมนสิการมีรากฐานทางปรัชญาที่แข็งแกร่ง โดยอาศัยหลักการของความเป็นเหตุเป็นผล การสังเกตอย่างละเอียด และการใช้ปัญญาในการแยกแยะสิ่งที่เป็นจริงจากสิ่งที่เป็นเท็จ หลักการเหล่านี้ได้รับการทดสอบและพัฒนาผ่านการปฏิบัติมาเป็นเวลากว่าสองพันปี ทำให้เป็นระบบการคิดที่มีความน่าเชื่อถือและสามารถปรับใช้กับสถานการณ์ที่หลากหลายและซับซ้อนได้

การตั้งคำถามอย่างเป็นระบบ

โยนิโสมนสิการคือการตั้งคำถามอย่างเป็นระบบ เป็นการไม่ยอมรับข้อมูลโดยไม่ผ่านการวิเคราะห์ การสำรวจที่มาและเหตุผลของข้อมูล และการประเมินความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล การตั้งคำถามอย่างเป็นระบบนี้ไม่ใช่การสงสัยโดยไม่มีเหตุผล แต่เป็นการใช้ปัญญาในการสำรวจและทำความเข้าใจข้อมูลอย่างลึกซึ้ง ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้สาวกพิจารณาข้อมูลและคำสอนต่าง ๆ ด้วยการตั้งคำถาม เช่น “ข้อมูลนี้มาจากไหน” “ใครเป็นผู้ให้ข้อมูล” “มีเหตุผลสนับสนุนอย่างไร” และ “ผลที่ได้จากการทำตามข้อมูลนี้เป็นอย่างไร” การตั้งคำถามเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องอย่างตรงไปตรงมากับความจำเป็นในการประเมินข้อมูลที่มาจากระบบปัญญาประดิษฐ์ในปัจจุบัน ผู้ใช้ต้องสามารถตั้งคำถามเกี่ยวกับอัลกอริธึมที่ใช้ ข้อมูลที่ใช้ในการฝึก วิธีการประมวลผล และความน่าเชื่อถือของผลลัพธ์ การตั้งคำถามอย่างเป็นระบบยังช่วยให้ผู้ใช้สามารถระบุและหลีกเลี่ยงข้อมูลที่อาจเป็นอันตรายหรือทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้ นอกจากนี้ การตั้งคำถามที่เหมาะสมยังเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการพัฒนาความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์

การพิจารณาอย่างรอบด้าน

โยนิโสมนสิการเป็นการพิจารณาอย่างรอบด้าน ซึ่งหมายถึงการมองปัญหาและข้อมูลจากหลายมุมมอง การคำนึงถึงผลกระทบระยะสั้นและระยะยาว และการประเมินทั้งประโยชน์และโทษที่อาจเกิดขึ้น การพิจารณาอย่างรอบด้านนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทของการใช้ปัญญาประดิษฐ์ เนื่องจากเทคโนโลยีเหล่านี้มักมีผลกระทบที่ซับซ้อนและกว้างขวาง หลักการของการพิจารณาอย่างรอบด้านในโยนิโสมนสิการเน้นการใช้หลักไตรลักษณ์ในการวิเคราะห์ ได้แก่ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตตา ความไม่ใช่ตัวตนของตน การประยุกต์ใช้หลักการเหล่านี้ในบริบทของปัญญาประดิษฐ์หมายถึงการตระหนักว่าเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การใช้งานอาจก่อให้เกิดผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์ และผู้ใช้ไม่สามารถควบคุมเทคโนโลยีได้อย่างสมบูรณ์ การพิจารณาอย่างรอบด้านยังรวมถึงการประเมินผลกระทบต่อบุคคลอื่น ชุมชน และสังคมในวงกว้าง ไม่ใช่เพียงแต่ประโยชน์ส่วนตัวหรือระยะสั้นเท่านั้น สำหรับปัญญาประดิษฐ์ การพิจารณา

อย่างรอบด้านอาจหมายถึงการประเมินว่าการใช้ระบบปัญญาประดิษฐ์จะส่งผลต่อความเป็นส่วนตัว ความเป็นธรรมในสังคม การจ้างงาน และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อย่างไร การพิจารณาเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยทั้งข้อมูลเชิงประจักษ์และการใช้ปัญญาในการคาดการณ์และประเมินความเป็นไปได้ของผลกระทบต่างๆ

การใช้ปัญญาในการแยกแยะ

โยนิโสมนสิการคือการใช้ปัญญาในการแยกแยะ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสามารถในการแยกความจริงจากความเท็จ การระบุอคติและความลำเอียงในข้อมูล และการประเมินคุณภาพของข้อมูลและแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ความสามารถนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการรับมือกับข้อมูลที่สร้างขึ้นโดยปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งอาจมีข้อจำกัดและอคติที่มาจากข้อมูลฝึกหรืออัลกอริธึมที่ใช้ การใช้ปัญญาในการแยกแยะตามหลักโยนิโสมนสิการมีพื้นฐานจากการพัฒนาวิปัสสนา หรือปัญญาเห็นแจ้ง ซึ่งเป็นความสามารถในการเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง โดยไม่ถูกบิดเบือนด้วยอคติ ความปรารถนา หรือความเข้าใจผิด การพัฒนาความสามารถนี้ต้องอาศัยการฝึกฝนทั้งในด้านสติ สมาธิ และปัญญา ในบริบทของการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ การใช้ปัญญาในการแยกแยะหมายถึงความสามารถในการระบุว่าข้อมูลใดมาจากแหล่งที่เชื่อถือได้ ข้อมูลใดอาจมีอคติหรือความลำเอียง และข้อมูลใดเหมาะสมสำหรับการใช้งานในสถานการณ์ต่างๆ ความสามารถนี้ยังรวมถึงการตระหนักถึงข้อจำกัดของตนเองในการประเมินข้อมูลและการขอความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญเมื่อจำเป็น

การพัฒนาสติและความตื่นรู้

โยนิโสมนสิการมีความสำคัญต่อการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์คือการพัฒนาสติและความตื่นรู้ สติในที่นี้หมายถึงความสามารถในการรู้เท่าทันต่อกระบวนการคิดและการตัดสินใจของตนเอง รวมถึงการตระหนักถึงอิทธิพลของปัจจัยภายนอกต่อการคิดและการรับรู้ ในยุคของปัญญาประดิษฐ์ การพัฒนาสติมีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากช่วยให้ผู้ใช้สามารถตระหนักถึงการถูกชักนำหรือจูงใจโดยอัลกอริธึมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในโซเชียลมีเดีย ระบบแนะนำสินค้า หรือระบบค้นหาข้อมูล การมีสติช่วยให้ผู้ใช้สามารถหยุดพิจารณาก่อนที่จะตัดสินใจหรือดำเนินการตามข้อมูลที่ได้รับจากระบบปัญญาประดิษฐ์ นอกจากนี้ สติยังช่วยในการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับความต้องการและแรงจูงใจของตนเอง ทำให้สามารถใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายที่แท้จริง แทนที่จะถูกเทคโนโลยีควบคุมหรือนำทางไปในทิศทางที่ไม่พึงประสงค์

การประยุกต์ใช้โยนิโสมนสิการเป็นรากฐานทางปัญญาสำหรับการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์นำเสนอข้อได้เปรียบที่สำคัญหลายประการเมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางการพัฒนาทักษะดังกล่าวด้วยรูปแบบอื่น โยนิโสมนสิการเป็นระบบการคิดที่มีความยั่งยืนและความสามารถในการปรับตัวสูง เนื่องจากมีหลักการพื้นฐานที่คงทนและไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถประยุกต์ใช้กับเทคโนโลยีและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความยืดหยุ่นนี้เกิดจากลักษณะของหลักการที่เน้นกระบวนการคิดมากกว่าเนื้อหาเฉพาะเจาะจง ทำให้สามารถนำไปใช้กับสถานการณ์และเทคโนโลยีใหม่ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้ นอกจากความยั่งยืนแล้ว การใช้หลักการจากพระพุทธศาสนายังมีความเหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรมไทยอย่างโดยเฉพาะ ทำให้การเรียนรู้และการนำไปประยุกต์ใช้เป็นไปอย่างเป็นธรรมชาติและเข้าใจง่ายสำหรับผู้ที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมในสังคมไทย การที่ผู้เรียนมีความคุ้นเคยกับแนวคิดและหลักการพื้นฐานจะช่วยลดอุปสรรคในการเรียนรู้และเพิ่มแรงจูงใจในการนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน ความสอดคล้องทางวัฒนธรรมนี้ยังช่วยให้การพัฒนาทักษะมีความต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับค่านิยมและวิถีชีวิตที่มีอยู่เดิม สิ่งที่สำคัญไม่น้อยไปกว่ากันคือการที่โยนิโสมนสิการนำเสนอแนวทางการพัฒนาแบบองค์รวมที่ครอบคลุมทั้งมิติทางปัญญาและจิตใจ ระบบการคิดนี้ไม่เพียงแต่พัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการประเมินข้อมูลเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และจิตใจของผู้ปฏิบัติไปพร้อมกัน

การพัฒนาในลักษณะนี้ทำให้ผู้ที่ได้รับการฝึกฝนมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสามารถใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์อย่างเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ไม่เพียงแต่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น การมีรากฐานทางปัญญาที่แข็งแกร่งและครอบคลุมทุกมิตินี้จะช่วยให้ผู้ใช้สามารถเผชิญกับความท้าทายใหม่ที่อาจเกิดขึ้นจากการพัฒนาและการใช้งานเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในอนาคตได้อย่างมั่นใจและมีประสิทธิภาพ โดยยังคงรักษาความเป็นมนุษย์และค่านิยมที่สำคัญไว้ได้

การรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์: ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นในยุคปัจจุบัน

การรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ในยุคปัจจุบัน ศตวรรษที่ 21 ได้กลายเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้สำหรับการดำรงชีวิตและการทำงานในสังคมดิจิทัล ความสำคัญนี้เกิดขึ้นจากการที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ได้เข้ามาแทรกซึมและส่งผลกระทบต่อทุกมิติของชีวิตมนุษย์อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ตั้งแต่การตัดสินใจซื้อสินค้าผ่านระบบแนะนำออนไลน์ การค้นหาข้อมูลผ่านเครื่องมือค้นหาที่ใช้อัลกอริธึมที่ซับซ้อน การใช้แอปพลิเคชันที่มีการเรียนรู้จากพฤติกรรมผู้ใช้ ไปจนถึงการได้รับบริการทางการเงิน การแพทย์ และการศึกษาที่อาศัยระบบปัญญาประดิษฐ์เป็นส่วนสำคัญในการดำเนินงาน การขาดความเข้าใจและทักษะในการรับมือกับเทคโนโลยีเหล่านี้อาจนำไปสู่การตัดสินใจที่ไม่เหมาะสม การถูกหลอกลวง การสูญเสียความเป็นส่วนตัว หรือการได้รับผลกระทบเชิงลบอื่น ๆ ที่อาจมีนัยสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ นอกจากนี้ การพึ่งพาเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์โดยไม่มีความรู้เท่าทันอาจส่งผลให้เกิดการลดทอนความสามารถในการคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจด้วยตนเองของมนุษย์ ซึ่งเป็นผลเสียที่อาจส่งผลกระทบระยะยาวต่อการพัฒนาสังคมและอารยธรรมมนุษย์ การรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ประกอบด้วย 3 มิติที่สำคัญซึ่งต้องได้รับการพัฒนาอย่างครอบคลุมและสมดุล ดังนี้

1. ความเข้าใจเกี่ยวกับขีดจำกัดและความสามารถของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งรวมถึงการรู้ว่าระบบปัญญาประดิษฐ์สามารถทำอะไรได้และทำอะไรไม่ได้ การเข้าใจกระบวนการทำงานในระดับพื้นฐาน และการตระหนักถึงปัจจัยที่อาจส่งผลต่อความแม่นยำและความเชื่อถือได้ของผลลัพธ์ ความเข้าใจในมิตินี้จำเป็นต้องครอบคลุมทั้งความรู้เชิงทฤษฎีและประสบการณ์เชิงปฏิบัติ เช่น การทราบว่าระบบการเรียนรู้ของเครื่องจักรทำงานโดยการวิเคราะห์รูปแบบในข้อมูลขนาดใหญ่ แต่ไม่สามารถเข้าใจบริบทหรือความหมายในระดับลึกเหมือนมนุษย์ การที่ระบบปัญญาประดิษฐ์สามารถประมวลผลข้อมูลได้เร็วและแม่นยำในขอบเขตที่กำหนด แต่ไม่สามารถคิดสร้างสรรค์หรือแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนที่ต้องการการใช้ปัญญาแบบองค์รวมได้ การตระหนักถึงข้อจำกัดเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ใช้สามารถใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์

2. ความสามารถในการประเมินคุณภาพและความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากระบบปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งรวมถึงการตรวจสอบแหล่งข้อมูล การประเมินความสมเหตุสมผลของข้อมูล การระบุสัญญาณของข้อมูลที่อาจไม่ถูกต้อง และการเข้าใจถึงวิธีการที่ข้อมูลถูกประมวลผลและนำเสนอ ทักษะในมิตินี้มีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากระบบปัญญาประดิษฐ์หลายระบบสามารถสร้างเนื้อหาที่ดูเหมือนจริงและน่าเชื่อถือ แต่อาจมีข้อผิดพลาด อคติ หรือข้อมูลที่ไม่เป็นปัจจุบัน ความสามารถในการประเมินคุณภาพข้อมูลต้องอาศัยทั้งความรู้เฉพาะด้านและทักษะการคิดวิเคราะห์ที่ฝึกฝนมาเป็นอย่างดี ผู้ใช้จำเป็นต้องสามารถเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง ตรวจสอบความสอดคล้องและความขัดแย้งของข้อมูล และใช้หลักเกณฑ์ที่เหมาะสมในการประเมินความน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ ผู้ใช้ยังต้องเข้าใจว่าข้อมูลที่ได้จากระบบปัญญาประดิษฐ์อาจได้รับอิทธิพลจากข้อมูลที่ใช้ในการฝึกระบบ วิธีการในการออกแบบอัลกอริธึม และเป้าหมายหรือแรงจูงใจของผู้พัฒนาระบบ

3. การตระหนักถึงผลกระทบทางจริยธรรมและสังคมของการใช้ปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับความเป็นส่วนตัว ความเป็นธรรม อคติในระบบ และผลกระทบต่อการจ้างงานและโครงสร้างทางสังคม การตระหนักนี้มีความสำคัญต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้หรือไม่ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ ความตระหนักในมิตินี้ต้องการความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับผลกระทบของเทคโนโลยีต่อสังคมทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคมในวงกว้าง เช่น การที่ระบบปัญญาประดิษฐ์อาจสร้างหรือขยายความไม่เท่าเทียมในสังคม การที่อัลกอริธึมอาจมีอคติต่อกลุ่มคนบางกลุ่มโดยไม่ได้ตั้งใจ การที่การใช้ระบบอัตโนมัติอาจลดโอกาสในการทำงานของมนุษย์ในบางสาขาอาชีพ หรือการที่การรวบรวมและใช้ข้อมูลส่วนบุคคลอาจส่งผลกระทบต่อความเป็นส่วนตัวและเสรีภาพของบุคคล ผู้ที่มีความรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์จึงต้องสามารถชั่งน้ำหนักระหว่างประโยชน์ที่จะได้รับกับความเสี่ยงและผลกระทบเชิงลบที่อาจเกิดขึ้น และตัดสินใจใช้เทคโนโลยีอย่างมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

นอกจากสามมิติหลักที่กล่าวมาแล้ว การรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ยังต้องการการพัฒนาทักษะเสริมที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) ทักษะในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี เนื่องจากปัญญาประดิษฐ์เป็นเทคโนโลยีที่พัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การมีความรู้เท่าทันที่แท้จริงจึงต้องการความสามารถในการติดตามและทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อย่างสม่ำเสมอ 2) ทักษะในการสื่อสารและแบ่งปันความรู้กับผู้อื่น เนื่องจากการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ไม่ควรเป็นเพียงความสามารถส่วนบุคคล แต่ควรเป็นความสามารถของสังคมในวงกว้าง การที่บุคคลสามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับผู้อื่นจะช่วยเสริมสร้างความรู้เท่าทันในระดับชุมชนและสังคม และ 3) ทักษะในการทำงานร่วมกับระบบปัญญาประดิษฐ์อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหมายถึงการรู้จักใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำงานและการคิดของมนุษย์ โดยไม่ให้เทคโนโลยีครอบงำหรือแทนที่ความสามารถที่สำคัญของมนุษย์ การพัฒนาทักษะเหล่านี้ต้องการกระบวนการเรียนรู้ที่ครบถ้วน ต่อเนื่อง และเหมาะสมกับบริบทและความต้องการของแต่ละบุคคลและสังคม

กรอบการประยุกต์ใช้โยนิโสมนสิการในการพัฒนาการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์

จากการวิเคราะห์จุดเชื่อมโยงระหว่างหลักโยนิโสมนสิการกับความต้องการในการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ ผู้วิจัยได้พัฒนากรอบการประยุกต์ใช้ที่เรียกว่า "พุทธวิธีการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์" ซึ่งประกอบด้วยสี่ขั้นตอนหลักที่มีความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน กรอบแนวคิดนี้ได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของโยนิโสมนสิการ ในขณะเดียวกันก็ตอบสนองต่อความจำเป็นเร่งด่วนในการสร้างความเข้าใจและทักษะที่จำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในยุคปัจจุบัน การพัฒนากรอบนี้อาศัยการศึกษาเชิงลึกของเอกสารทางพุทธศาสตร์ การวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันเกี่ยวกับการใช้ปัญญาประดิษฐ์ในสังคม และการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันที่มีอยู่ในปัจจุบัน ผลลัพธ์ที่ได้เป็นกรอบการทำงานที่มีความยืดหยุ่นและสามารถประยุกต์ใช้ได้ในบริบทที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นในสถาบันการศึกษา องค์กรธุรกิจ หน่วยงานราชการ หรือการใช้งานในชีวิตประจำวันของประชาชนทั่วไป

1. ขั้นการพัฒนาสติในการรับรู้ข้อมูลปัญญาประดิษฐ์

ขั้นตอนแรกในกรอบ “พุทธวิธีการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์” คือการพัฒนาความตื่นรู้เกี่ยวกับข้อมูลซึ่งสอดคล้องกับหลักสติในพระพุทธศาสนา ในขั้นตอนนี้ผู้ใช้จะได้รับการฝึกฝนให้ตระหนักถึงการมีอยู่ของข้อมูลที่มาจากปัญญาประดิษฐ์ในชีวิตประจำวัน การเข้าใจว่าข้อมูลเหล่านั้นถูกสร้างขึ้นอย่างไร และการตั้งคำถามเบื้องต้นเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือและความเหมาะสม การพัฒนาความตื่นรู้นี้เริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความแพร่หลายของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในสังคมปัจจุบัน ตั้งแต่ระบบแนะนำสินค้าในเว็บไซต์อี

คอมเมิร์ซ เครื่องมือค้นหาข้อมูล ระบบนำทางในแอปพลิเคชันแผนที่ ไปจนถึงระบบวิเคราะห์ข้อมูลทางการเงินและการแพทย์ ผู้เรียนจะได้ฝึกฝนการสังเกตและระบุสถานการณ์ที่พวกเขาได้รับข้อมูลหรือคำแนะนำจากระบบปัญญาประดิษฐ์ พร้อมทั้งเรียนรู้ที่จะหยุดและพิจารณาก่อนที่จะยอมรับหรือปฏิบัติตามข้อมูลเหล่านั้นโดยอัตโนมัติ การพัฒนาสติในการรับรู้ข้อมูลนี้ยังรวมถึงการเข้าใจลักษณะเฉพาะของข้อมูลที่สร้างขึ้นโดยระบบปัญญาประดิษฐ์ เช่น การที่ข้อมูลอาจมีลักษณะเฉพาะเจาะจงสำหรับผู้ใช้แต่ละคน การที่ข้อมูลอาจมีการปรับเปลี่ยนตามเวลาและบริบท หรือการที่ข้อมูลอาจมีการออกแบบมาเพื่อชักจูงใจให้เกิดพฤติกรรมหรือการตัดสินใจในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง

2. ขั้นการสอบสวนสืบสาวอย่างเป็นระบบ

ขั้นตอนที่สองเป็นการพัฒนาทักษะการสอบถามอย่างเป็นระบบ ซึ่งสะท้อนหลักการสมมาทิฏฐิ หรือความเห็นชอบในพระพุทธศาสนา ผู้ใช้จะได้เรียนรู้วิธีการตั้งคำถามที่เหมาะสมเกี่ยวกับข้อมูลที่ได้จากปัญญาประดิษฐ์ การค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อยืนยันหรือหักล้าง และการประเมินแหล่งข้อมูลและกระบวนการที่ใช้ในการสร้างข้อมูลนั้น การพัฒนาทักษะการสอบถามเริ่มต้นจากการเรียนรู้ชุดคำถามพื้นฐานที่ควรใช้เมื่อพบข้อมูลจากระบบปัญญาประดิษฐ์ เช่น “ข้อมูลนี้มาจากแหล่งใด” “ระบบนี้ได้รับการฝึกฝนด้วยข้อมูลประเภทใดและจากช่วงเวลาใด” “วัตถุประสงค์ในการสร้างข้อมูลนี้คืออะไร” “ใครเป็นผู้ออกแบบหรือควบคุมระบบนี้” และ “มีข้อจำกัดหรือข้อควรระวังในการใช้ข้อมูลนี้หรือไม่” ผู้เรียนจะได้ฝึกฝนการใช้คำถามเหล่านี้ในสถานการณ์จริง เรียนรู้วิธีการค้นหาคำตอบจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย และพัฒนาความสามารถในการประเมินคุณภาพและความน่าเชื่อถือของคำตอบที่ได้ การสอบถามอย่างเป็นระบบยังรวมถึงการเรียนรู้ที่จะระบุและหลีกเลี่ยงการยอมรับข้อมูลที่ไม่สามารถตรวจสอบได้หรือมาจากแหล่งที่ไม่น่าเชื่อถือ พร้อมทั้งการพัฒนาความสามารถในการแยกแยะระหว่างข้อเท็จจริง ความคิดเห็น และการคาดการณ์ที่อาจมีความไม่แน่นอน

3. ขั้นการประเมินวิเคราะห์อย่างรอบด้าน

ขั้นตอนที่สามคือการพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์อย่างรอบด้าน ซึ่งสอดคล้องกับหลักสมมาสังกัปปะ หรือความดำริชอบในพระพุทธศาสนา ผู้ใช้จะได้รับการฝึกฝนให้พิจารณาข้อมูลจากหลายมุมมอง การประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ข้อมูลหรือการตัดสินใจตามข้อมูลนั้น และการเปรียบเทียบกับข้อมูลจากแหล่งอื่น การวิเคราะห์อย่างรอบด้านต้องการการพัฒนาความสามารถในการมองปัญหาและข้อมูลจากมุมมองที่หลากหลาย ไม่เพียงแต่จากมุมมองส่วนตัวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงมุมมองของกลุ่มคนอื่น สังคม และผลกระทบระยะยาว ผู้เรียนจะได้ฝึกฝนการประเมินทั้งประโยชน์และความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ข้อมูลหรือการทำตามคำแนะนำของระบบปัญญาประดิษฐ์ การพิจารณาผลกระทบต่อความเป็นส่วนตัว ความปลอดภัย ความเป็นธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ การวิเคราะห์อย่างรอบด้านยังรวมถึงการเรียนรู้ที่จะเปรียบเทียบข้อมูลจากระบบปัญญาประดิษฐ์กับข้อมูลจากแหล่งอื่น เช่น ผู้เชี่ยวชาญ เอกสารอ้างอิง หรือประสบการณ์ตรงของตนเองและผู้อื่น เพื่อให้ได้ภาพรวมที่ครบถ้วนและสมดุลก่อนการตัดสินใจ นอกจากนี้ ผู้เรียนยังจะได้พัฒนาความสามารถในการระบุและจัดการกับความขัดแย้งหรือความไม่สอดคล้องกันของข้อมูลจากแหล่งต่าง และการตัดสินใจในสถานการณ์ที่ข้อมูลมีความไม่แน่นอนหรือไม่สมบูรณ์

4. ขั้นการตัดสินใจและปฏิบัติอย่างชาญฉลาด

ขั้นตอนสุดท้ายเป็นการตัดสินใจอย่างมีปัญญา ซึ่งสะท้อนหลักสมมากัมมันตะ หรือการทำงานชอบในพระพุทธศาสนา ในขั้นตอนนี้ผู้ใช้จะใช้ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ในขั้นตอนก่อนหน้าเพื่อตัดสินใจว่าจะใช้หรือไม่ใช้ข้อมูลจากปัญญาประดิษฐ์ จะใช้อย่างไร และจะมีการติดตามประเมินผลการใช้งานอย่างไร การตัดสินใจอย่างมีปัญญาต้องการการบูรณาการข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ และค่านิยมของผู้ตัดสินใจเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดการตัดสินใจที่เหมาะสมกับสถานการณ์และสอดคล้องกับเป้าหมายระยะยาวของบุคคลและสังคม

ผู้เรียนจะได้ฝึกฝนการใช้กรอบการตัดสินใจที่มีโครงสร้าง ซึ่งรวมถึงการกำหนดเป้าหมายและเกณฑ์การประเมิน การชั่งน้ำหนักประโยชน์และความเสี่ยง การพิจารณาทางเลือกต่าง และการเลือกแนวทางที่เหมาะสมที่สุดตามข้อมูลและการวิเคราะห์ที่มี การตัดสินใจอย่างมีปัญญายังรวมถึงการวางแผนการใช้งานที่ปลอดภัยและมีประสิทธิภาพ การกำหนดขั้นตอนการติดตามและประเมินผลการใช้งาน และการเตรียมพร้อมสำหรับการปรับเปลี่ยนหรือหยุดการใช้งานหากเกิดปัญหาหรือผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ นอกจากนี้ ผู้เรียนยังจะได้เรียนรู้ความสำคัญของการแบ่งปันความรู้และประสบการณ์กับผู้อื่น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ในระดับชุมชนและสังคม

กรอบพุทธวิธีการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ ได้รับการออกแบบให้เป็นกระบวนการที่มีลักษณะวนซ้ำและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แต่ละขั้นตอนไม่ได้เป็นการดำเนินการแบบเส้นตรงที่ทำเพียงครั้งเดียวแล้วเสร็จ แต่เป็นกระบวนการที่ผู้ปฏิบัติจะกลับมาทำซ้ำและพัฒนาให้ลึกซึ้งขึ้นตามประสบการณ์และความเชี่ยวชาญที่เพิ่มขึ้น ความยืดหยุ่นของกรอบนี้ทำให้สามารถปรับใช้กับบริบทและความต้องการที่แตกต่างกันได้ ไม่ว่าจะเป็นการใช้งานในระดับบุคคลสำหรับการตัดสินใจในชีวิตประจำวัน การใช้งานในองค์กรสำหรับการตัดสินใจทางธุรกิจ หรือการใช้งานในระดับนโยบายสาธารณะสำหรับการกำกับดูแลและการพัฒนาเทคโนโลยี ความสำเร็จในการนำกรอบนี้ไปใช้งานจะขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ได้แก่ ความมุ่งมั่นและความอดทนของผู้เรียน การสนับสนุนจากสถาบันและชุมชน การมีครูผู้สอนที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทั้งในด้านพุทธธรรมและเทคโนโลยี และการมีสื่อและเครื่องมือการเรียนรู้ที่เหมาะสมและเข้าถึงได้ การพัฒนาและการขยายผลการใช้กรอบนี้จึงต้องการการร่วมมือและการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนในสังคม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมในยุคของปัญญาประดิษฐ์

ประโยชน์และข้อได้เปรียบของการใช้โยนิโสมนสิการ

การใช้โยนิโสมนสิการเป็นพื้นฐานในการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์นำมาซึ่งประโยชน์และข้อได้เปรียบที่มีนัยสำคัญหลายประการ ซึ่งทำให้แนวทางนี้โดดเด่นกว่าวิธีการอื่นในการสร้างความเข้าใจและทักษะที่จำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในยุคปัจจุบัน ซึ่งสามารถสรุปประโยชน์และข้อได้เปรียบจากการประยุกต์ใช้โยนิโสมนสิการบ่มเพาะทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ได้ดังนี้

1. โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดที่ช่วยเสริมสร้างพื้นฐานทางปัญญาที่แข็งแกร่งและยั่งยืน เป็นระบบการคิดที่ได้รับการพัฒนาและทดสอบผ่านการปฏิบัติมาเป็นเวลากว่าสองพันปี ระบบการคิดนี้มีโครงสร้างที่ชัดเจนและสามารถประยุกต์ใช้ได้กับสถานการณ์ที่หลากหลายโดยไม่สูญเสียประสิทธิภาพหรือความเหมาะสม ความแข็งแกร่งของพื้นฐานทางปัญญานี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจหลักการพื้นฐานของการคิดวิเคราะห์ได้อย่างลึกซึ้ง แต่ยังช่วยให้พวกเขาสามารถปรับใช้หลักการเหล่านี้กับเทคโนโลยีใหม่ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีพื้นฐานที่แข็งแกร่งนี้ทำให้ผู้เรียนไม่จำเป็นต้องเรียนรู้ทักษะใหม่ทั้งหมดทุกครั้งที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลง แต่สามารถใช้หลักการเดิมในการประเมินและรับมือกับเทคโนโลยีใหม่ได้ นอกจากนี้ ความเป็นระบบของโยนิโสมนสิการยังช่วยให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างมีขั้นตอนและเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ โดยไม่ทำให้ผู้เรียนรู้สึกสับสนหรือท้อแท้จากความซับซ้อนของเทคโนโลยี

2. สอดคล้องกับวัฒนธรรมและค่านิยมไทย การใช้หลักการจากพระพุทธศาสนาทำให้กรอบการเรียนรู้มีความเป็นธรรมชาติและเข้าใจง่ายสำหรับคนไทย ซึ่งจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้และการนำไปใช้ในทางปฏิบัติ ความสอดคล้องทางวัฒนธรรมนี้มีผลกระทบเชิงบวกต่อกระบวนการเรียนรู้ในหลายระดับ ในระดับการรับรู้ ผู้เรียนไทยมีความคุ้นเคยกับแนวคิดและศัพท์เฉพาะทางพุทธศาสนา ทำให้การเข้าใจหลักการพื้นฐานเป็นไปได้ง่ายกว่าการเรียนรู้แนวคิดที่มาจากวัฒนธรรมอื่น ในระดับจิตวิทยา ความเชื่อมโยงกับพื้นฐาน

ทางศาสนาและวัฒนธรรมช่วยสร้างความมั่นใจและแรงจูงใจในการเรียนรู้ เนื่องจากผู้เรียนรู้สึกว่าสิ่งที่พวกเขากำลังเรียนรู้มีความเกี่ยวข้องและมีความหมายต่อชีวิตและอัตลักษณ์ของพวกเขา ในระดับสังคม การใช้หลักการจากพุทธศาสนายังช่วยสร้างการยอมรับและการสนับสนุนจากชุมชนและสังคมในวงกว้าง ทำให้การขยายผลและการนำไปใช้ในระดับสังคมเป็นไปได้ง่ายกว่า นอกจากนี้ ความสอดคล้องทางวัฒนธรรมยังช่วยให้การเรียนรู้มีความต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับระบบค่านิยมและแนวปฏิบัติที่มีอยู่เดิมในสังคมไทย แทนที่จะเป็นสิ่งแปลกใหม่ที่อาจขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเชื่อเดิม

3. ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาอย่างองค์รวม โยนิโสมนสิการไม่เพียงแต่เป็นเทคนิคการคิดหรือชุดทักษะที่แยกจากกันเท่านั้น แต่ยังเป็นการพัฒนาคุณธรรมและจิตใจแบบบูรณาการ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ใช้มีความรับผิดชอบและใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม การพัฒนาแบบองค์รวมนี้ครอบคลุมหลายมิติที่สำคัญ ในมิติของปัญญา ผู้เรียนจะได้พัฒนาทั้งความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการคิดวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งและรอบคอบ ในมิติของจริยธรรม ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ที่จะพิจารณาผลกระทบของการตัดสินใจและการกระทำต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมในวงกว้าง ในมิติของจิตใจ ผู้เรียนจะได้พัฒนาความสงบ ความอดทน และความมีสติที่จำเป็นสำหรับการใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์และไม่เป็นอันตราย ในมิติของสังคม ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ที่จะมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและใช้ความรู้และทักษะของตนเพื่อประโยชน์ของสังคม การพัฒนาแบบองค์รวมนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในยุคของปัญญาประดิษฐ์ เนื่องจากเทคโนโลยีเหล่านี้มีผลกระทบที่กว้างขวางและซับซ้อน การมีเพียงทักษะทางเทคนิคเท่านั้นอาจไม่เพียงพอสำหรับการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมและเป็นประโยชน์

4. การพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์คือความสามารถในการปรับตัวและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง หลักการของโยนิโสมนสิการมีลักษณะที่เน้นกระบวนการคิดมากกว่าเนื้อหาหรือข้อมูลเฉพาะเจาะจง ทำให้สามารถประยุกต์ใช้กับสถานการณ์และเทคโนโลยีใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ ความยืดหยุ่นนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในโลกของเทคโนโลยีที่มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง แทนที่จะต้องเรียนรู้ทักษะใหม่ทั้งหมดทุกครั้งที่มีเทคโนโลยีใหม่เกิดขึ้น ผู้ที่มีพื้นฐานในโยนิโสมนสิการจะสามารถใช้หลักการเดิมในการประเมินและรับมือกับเทคโนโลยีใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การเน้นกระบวนการคิดยังช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นอย่างยิ่งในยุคที่ความรู้และเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การที่ผู้เรียนสามารถใช้หลักการของโยนิโสมนสิการในการวิเคราะห์และประเมินข้อมูลใหม่ได้ด้วยตนเอง จะช่วยให้สามารถติดตามและปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการฝึกอบรมภายนอกอย่างต่อเนื่อง

5. การใช้โยนิโสมนสิการคือการสร้างความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีกับการรักษาความเป็นมนุษย์ แนวทางแบบดั้งเดิมในการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันเทคโนโลยีมักเน้นไปที่การเรียนรู้วิธีการใช้งานเทคโนโลยีให้ได้ประโยชน์สูงสุด โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับการรักษาคุณค่าและความสามารถที่เป็นเอกลักษณ์ของมนุษย์ โยนิโสมนสิการช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงขอบเขตและข้อจำกัดของเทคโนโลยี พร้อมทั้งตระหนักถึงความสำคัญของความสามารถของมนุษย์ที่ไม่สามารถแทนที่ได้ เช่น การใช้ปัญญาในการตัดสินใจเชิงคุณค่า การมีความเห็นอกเห็นใจและความเข้าใจต่อผู้อื่น การคิดสร้างสรรค์และการแก้ไขปัญหาแบบองค์รวม การรักษาสมดุลนี้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำงานและการคิดของมนุษย์ โดยไม่ให้เทคโนโลยีมาครอบงำหรือแทนที่บทบาทที่สำคัญของมนุษย์ ความสมดุลนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนและการรักษาความเป็นมนุษย์ในยุคของเทคโนโลยีขั้นสูง นอกจากนี้ การเน้นความสมดุลยังช่วยป้องกันปัญหาที่อาจเกิดจากการพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป เช่น การสูญเสียความสามารถในการคิดวิเคราะห์ด้วยตนเอง การลดลงของทักษะทางสังคม หรือการเกิดความวิตกกังวลและความเครียดจากการใช้เทคโนโลยีอย่างไม่เหมาะสม

6. การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาร่วมกัน การใช้โยนิโสมนสิการเป็นพื้นฐานไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาทักษะของแต่ละบุคคลเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมการสร้างเครือข่ายและชุมชนของผู้ที่มีความคิดและค่านิยมที่สอดคล้องกัน หลักการของการแบ่งปันความรู้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาช่วยสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง การมีชุมชนแห่งการเรียนรู้นี้ช่วยให้แต่ละคนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์และความรู้ของผู้อื่น แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และได้รับการสนับสนุนและกำลังใจในการพัฒนาตนเอง นอกจากนี้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ยังช่วยในการติดตามและประเมินความก้าวหน้าของการพัฒนาทักษะ การแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างการเรียนรู้ และการปรับปรุงและพัฒนาแนวทางการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การมีชุมชนที่แข็งแกร่งนี้จะช่วยให้การพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์มีความยั่งยืนและขยายผลไปสู่สังคมในวงกว้างได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทสรุป

การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการนำหลักโยนิโสมนสิการจากพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์ การบูรณาการหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนากับความต้องการในยุคดิจิทัลไม่เพียงแต่เป็นไปได้ แต่ยังมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมไทยอย่างยิ่ง กรอบ “พุทธวิธีการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์” ที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลักที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ สัมปชัญญะหรือการพัฒนาสติในการรับรู้ข้อมูลปัญญาประดิษฐ์ วิมังสาหรือการสอบสวนสืบสาวอย่างเป็นระบบ ปัญญาวิภาวนาหรือการประเมินวิเคราะห์อย่างรอบด้าน และสัมมาปธานหรือการตัดสินใจและปฏิบัติอย่างชาญฉลาด กรอบนี้มีจุดแข็งในการสร้างพื้นฐานทางปัญญาที่แข็งแกร่งและยั่งยืน โดยอาศัยระบบการคิดที่ได้รับการพัฒนาและทดสอบมานานกว่าสองพันปี มีโครงสร้างที่ชัดเจนและสามารถประยุกต์ใช้ได้กับสถานการณ์ที่หลากหลายและเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา นอกจากนี้ ความสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยทำให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างเป็นธรรมชาติและเข้าใจง่าย ส่งผลให้เกิดการยอมรับและการนำไปใช้ในทางปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประโยชน์สำคัญอีกประการหนึ่งคือการส่งเสริมการพัฒนาปัญญาอย่างองค์รวมที่ครอบคลุม ทั้งด้านการคิดวิเคราะห์ คุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาจิตใจ ทำให้ผู้ที่ได้รับการพัฒนาทักษะตามกรอบนี้มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสามารถใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์อย่างเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม แม้ว่าการพัฒนาและการนำกรอบนี้ไปใช้จะมีความท้าทายที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ ความต้องการเวลาและความอดทนในการพัฒนาทักษะเนื่องจากโยนิโสมนสิการเป็นกระบวนการที่ต้องการการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ การปรับใช้ให้เหมาะสมกับเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วซึ่งต้องการการดัดแปลงและพัฒนาแนวทางใหม่อย่างต่อเนื่อง และความจำเป็นในการมีผู้สอนที่มีความเชี่ยวชาญทั้งในด้านพุทธธรรมและเทคโนโลยีซึ่งอาจมีจำนวนจำกัด อย่างไรก็ตาม ความท้าทายเหล่านี้สามารถแก้ไขและจัดการได้ด้วยการวางแผนที่เหมาะสม การพัฒนาหลักสูตรและเครื่องมือการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆ การนำแนวทางนี้ไปใช้ในทางปฏิบัติมีศักยภาพในการสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมไทยในหลายมิติและหลายระดับ ในระบบการศึกษา กรอบนี้สามารถบูรณาการเข้ากับหลักสูตรที่มีอยู่และช่วยเสริมสร้างทักษะการคิดวิเคราะห์และการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมของนักเรียนและนักศึกษา ในด้านการทำงาน การมีบุคลากรที่มีทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์จะช่วยให้องค์กรต่างๆ สามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพและปลอดภัย ลดความเสี่ยงจากการใช้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องหรือการตัดสินใจที่ผิดพลาด ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การมีประชาชนที่มีทักษะการรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์จะช่วยสร้างสังคมที่มีความรู้ มีวิจารณญาณ และสามารถใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพและมีจริยธรรม ส่งผลให้เกิดสังคมที่มี

ความยืดหยุ่นและสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ การบูรณาการภูมิปัญญาดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ยังเป็นการสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของการพัฒนาในยุคดิจิทัล ทำให้สังคมไทยสามารถสร้างแนวทางการใช้เทคโนโลยีที่มีเอกลักษณ์และเหมาะสมกับบริบทของตนเอง แทนที่จะเป็นเพียงผู้รับเทคโนโลยีจากต่างประเทศ การศึกษานี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญสำหรับการพัฒนาแนวทางการจัดการกับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ที่มีรากฐานจากภูมิปัญญาไทยและมีศักยภาพในการขยายผลไปสู่การปฏิบัติจริงในสังคม

เอกสารอ้างอิง

ณัทตรัยพัทธ์ ภัทร์พรชนัต. (2568). โอกาสและความท้าทายด้านจริยธรรมสื่อดิจิทัลในยุคปัญญาประดิษฐ์. วารสารรัชต์ภาคย์. 19(62): 547-558.

เนตรชนก ตรีรยาภิวัฒน์, วัตสาตรี ดิถียนต์ และสุกานดา จงเสริมตระกูล. (2567). การประยุกต์ใช้และผลกระทบของปัญญาประดิษฐ์แบบรู้สร้างสำหรับการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา: การทบทวนอย่างเป็นระบบ. Journal of Education and Innovation. 26(4): 489-505.

บุหงา ชัยสุวรรณ และ มาริสา จันทมาศ. (2567). การจัดกลุ่มบุคลากรวัยทำงานตามระดับการยอมรับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์. วารสารนิเทศศาสตร์. 42(1): 99-117.

วริยาพัชร วรภัสร์สรกุล. (2566). แบบโยนิโสมนสิการกับการเสริมสร้างทักษะการจัดการองค์กรของผู้บริหารสถานศึกษายุค BANI World. วารสารปราชญ์ประชาคม. 1(5): 42-56.

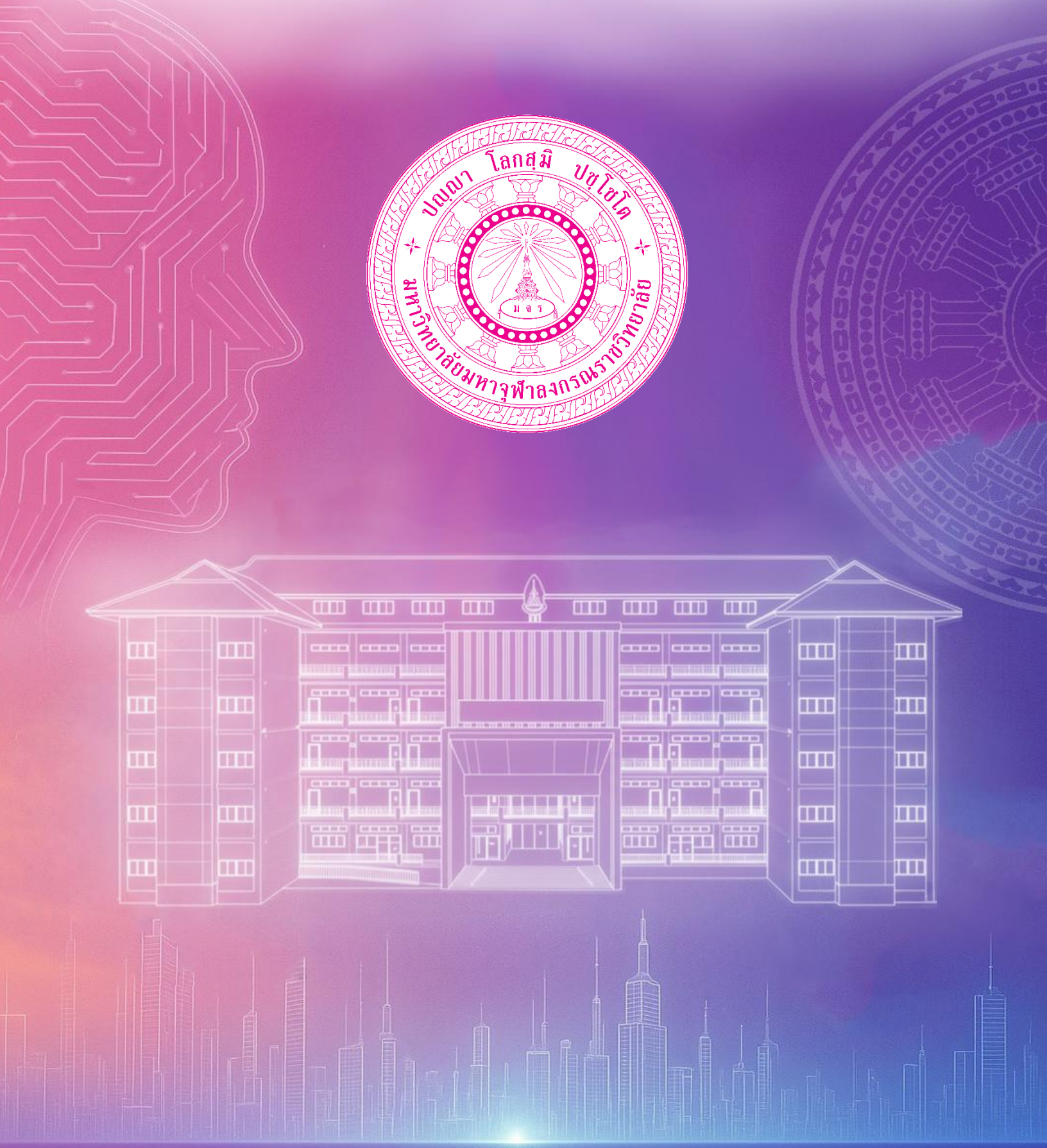

งานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 7

The 7th National Academic Conference (MCU.RK.2025)

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม